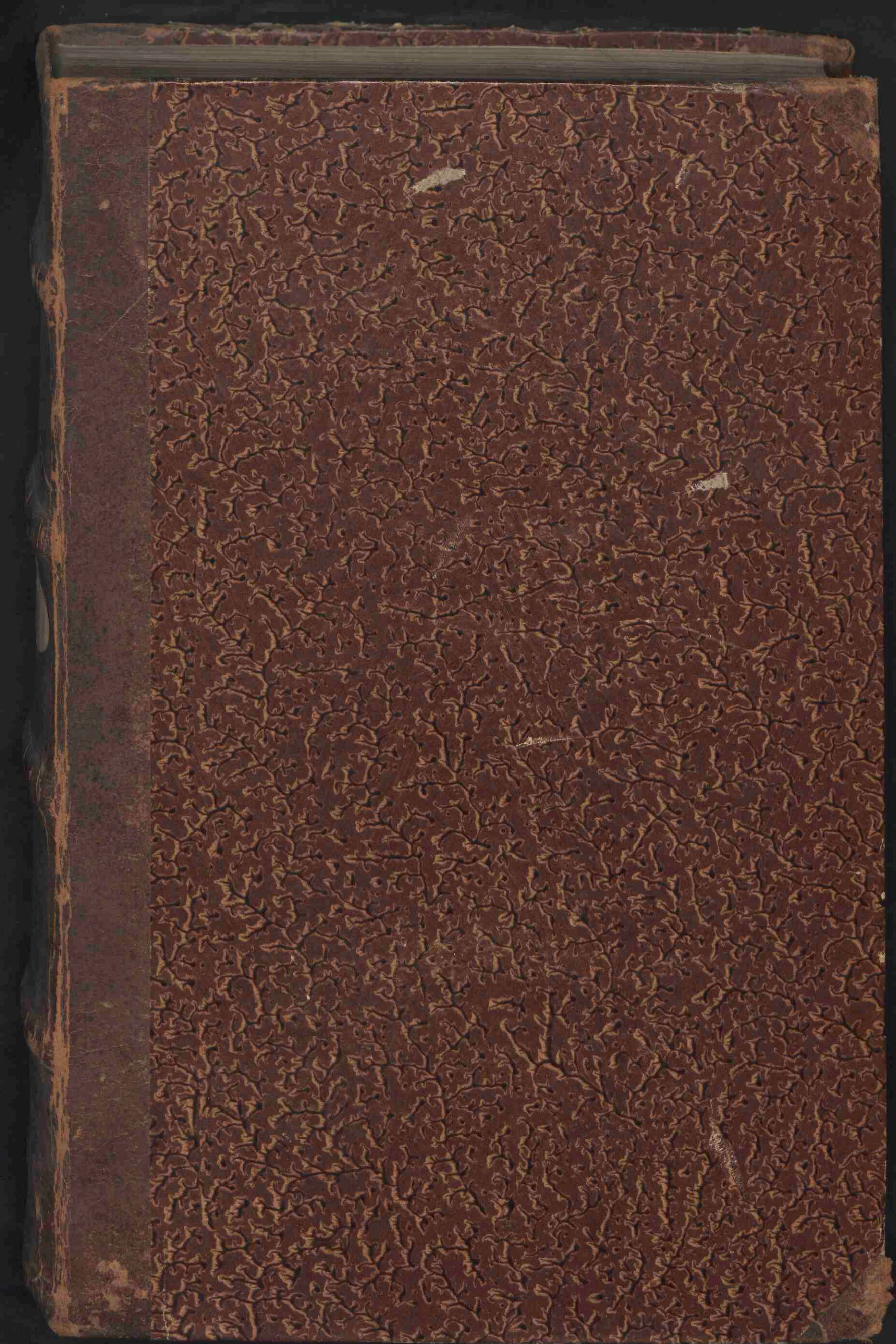

**D. Anselmi Cantuariensis Archiepiscopi, theologorum
omnium sui temporis facile principis ... lucule([n)tissimæ in
omnes sanctissimi Pauli Apostoli Epistolas enarrationes. : Hæ
quadringentos prope? & quinquaginta annos incuria hominum
latuerunt:**

<https://hdl.handle.net/1874/401623>

**Dit boek hoort bij de Collectie Van Buchell
Huybert van Buchell (1513-1599)**

Meer informatie over de collectie is beschikbaar op:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Wegens onderzoek aan deze collectie is bij deze boeken ook de volledige buitenkant gescand. De hierna volgende scans zijn in volgorde waarop ze getoond worden:

- de rug van het boek
 - de kopsnede
 - de frontsnede
 - de staartsnede
 - het achterplat

**This book is part of the Van Buchell Collection
Huybert van Buchell (1513-1599)**

More information on this collection is available at:

<http://repertorium.library.uu.nl/node/2732>

Due to research concerning this collection the outside of these books has been scanned in full. The following scans are, in order of appearance:

- the spine
- the head edge
- the fore edge
- the bottom edge
- the back board

E. fo.
109

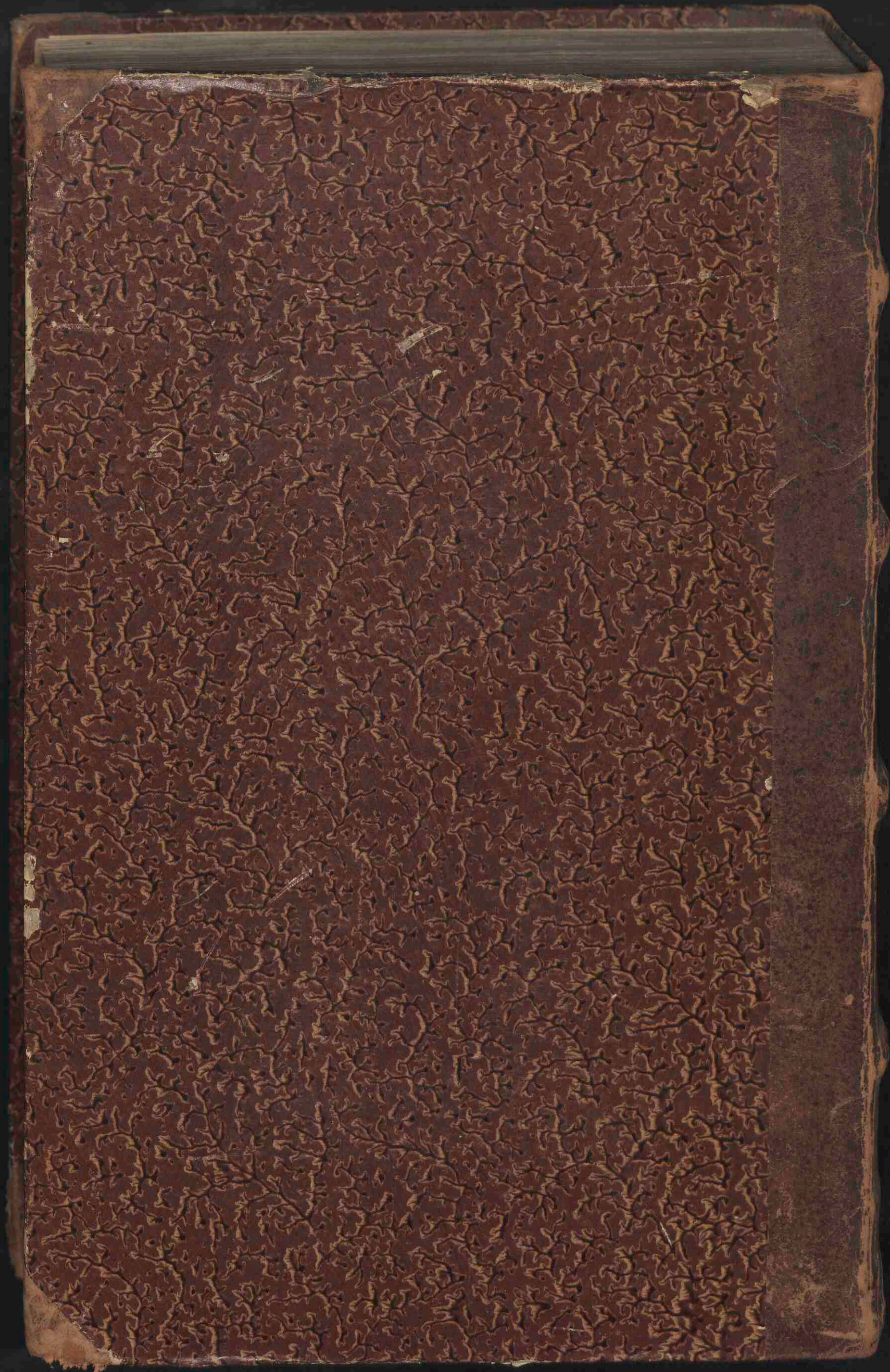

Alfshelmy sup
out de prok

34.

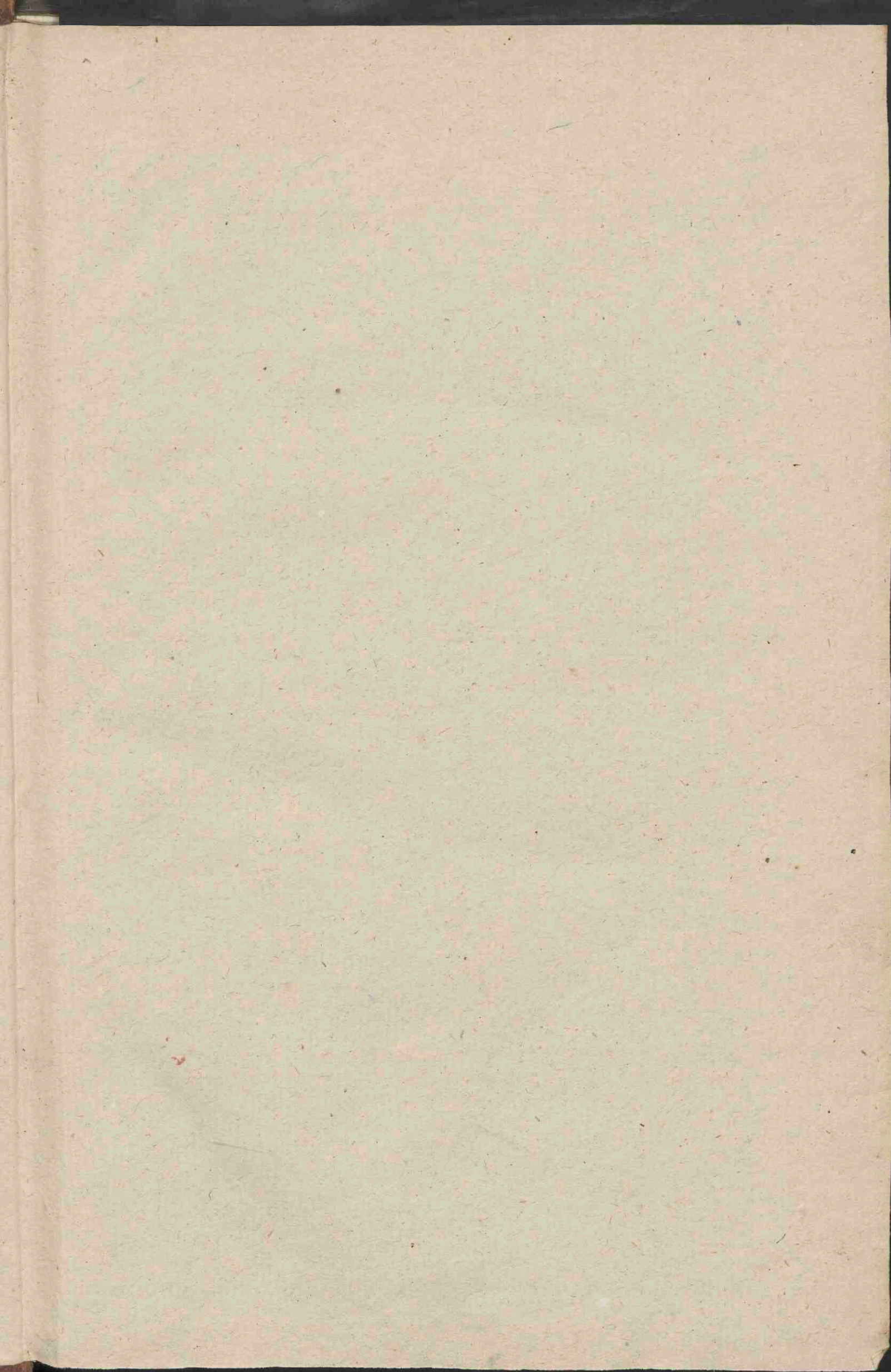
n.

E. fo.
109

E. fo. 109

ACH. I. IRA MAGNA EGO IRASCOR SVPER GETES. ET SAGITAS MEAS COMPLEBO IN EIS DEV 32.

D. ANSELMI

CANTVARIENSIS ARCHIEPI-
scopi, theologorum omnium sui temporis faci-
le principis, neminiq; eorum qui post eum fue-
runt, uel sanctitate, uel eruditione, uel eloquen-
tia secundi, luculētissimæ in omnes sanctissimi
PAVLI Apostoli epistolas enarrationes.

He quadringentos propè & quinquaginta annos in-
curia hominum latuerunt: sed iam nostro seculo
industria ac labore uenerandi & gene-
rosi domini RENATI Castanei
à situ & squalore uindicatæ
sunt: iterumq; nunc
mendis, quibus
antehac
opple-
te
erant,
innumeri
absterfis, maiori
quàm quis credat diligentia
excusæ.

COLONIAE, ex officina Eucharij Ceruicorni,
ANNO M. D. XXXIII.
Mense Augusto.

CONVERTE NOS DEVS SALVTARIS NR: ET AVERTE IRA TVAM A NOBIS PSAL 84

Vod unū mihi semper studium fuit lector optime, ut autores non minus eruditi q̄ graues, meis impēis emēdatissime ederent, id & modo conati sumus, conaturi quoq̄ deinceps, si hanc operā boni cōsulueris. Qui aut poteris male, si egrēgiū ac diuinum hunc theologū, hominū incuria seculis alia quot squalore ac situ obrutū, in lucem reuocamus, Anselmū uidelicet ex abbate archiepiscopū, mira breuitate ac sermonis simplicitate quidem, sed supra modū iucundū, omēs diuī Pauli epistolās enarrantes? Quo munere nescio quid hac tempestate uel fructuosius, uel optatius, quod ue maiōri consolationi esse posset aut præsentiū antidotū aduersus tot impiarū opinionū, totq̄ sectarū hydras, quæ nūc toto penē orbe, nō sine maxima ecclesiæ iactura alia ex alijs nascūtur innumerabiles, quas uidebimus, oppressuri eorū potissimum patrociniū, q̄s Christus gregi suo præsedit, qui morū seueritate atq̄ sanctimoniam exēplo plebē ad pietatis affectū inuirtates, deo lucrifecerūt, quos iā ab initio nascētis ecclesiæ primū h̄s quos Ch̄s ipse reliquit, suffecit: deinde alios alijs, q̄ toto seculorū decursu populus ille, cuius uitā sua morte redemit, talibus antesignanis securus suo imperatori cælestis uitæ stipēdia faceret. Inter quos ut primos existimē superiores illos, Ambrosiū, Hieronymū, Augustinū, Chrysostomū: ita quoq̄ recētiōres hos, Anselmū qui sedatior Augustinus uideri possit, Bedā, Thomā, Gregoriū, nō inter postremos habēdos putauero. Qui nescio an seculi (in quo uiuerūt) uitio, an simpliciore quodā affectu pia magis q̄ diserta aut grādīa sectati sunt. Id em̄ curārūt, ut quæcūq̄ in sacris literis uel pressius uel subtilius scripta inuenirēt, ea aperto minimeq̄ fucato sermone ita aperirēt, ut rudioribus uel occupatis etiam citra negociū perspicua forēt. Sic em̄ cādor exigebat. Quapropter satis demirari nō possum hominū quorundam nostræ ætatis stultā ac cæcam temeritatē, qui ueterum scriptorū autoritate resecta, id solū probant, quod sua domo natū asserunt, ac tāta quidem inter se diuersitate, ut si cuiuspiam insanire libeat, dubius sit apud quos possit id citissime. Erat dum hi ecclesiæ tenerent gubernacula, feruidus hominū erga deum cultus, cōcors religio, fides & spiritus unus. Nec mirū, quippe quos tam seduli patres exemplo ac recta doctrina instituebant. Optat apud Homerum Agamemnon plures eius generis uiros, qualis grandæuus Nestor, uidelicet autoritate & prudentia graues, qui Græcorum discordia tumultuantē turbam cōpescerent. Quanto rectius Christiani optabimus huiusce farinae antistites, qui diris his furijs, quibus orbis exagitur, ultra Sauromatas relegatis, cuncta in ordinem redigant. Quod si non datur, certe proximū est, ut præclaris eorū monumentis ē squalore ac situ extractis, uel hoc salte pacto nobiscū uiuere faciamus. Sed ad Anselmum nostrum redeo, qui in tenera adhuc ætate mūdi illecebras uitiorūq̄ sordes exosus, Christi odore caprys est, quo ipse paulo post ita fragrauit, ut eum sua cohors, deinde tota natio Anglicā idoneū speculatorē deligeret, qui super grege sibi cōmisso οὐδ' ἀλαοσησπίην εἶχε, nulla docendi autoritate inferior, morum grauitate uenerādus, uitæ sanctimoniam superior omībus, ingenij acumine mirabilis, eruditione præclarus: quā rem abunde testantur quæ reliquit posteritati ut plurima, ita eruditissima opera: inter quæ eximīū opus enarrationum in diuī Pauli epistolās. De quo nescio gaudendū ne magis sit, quod nunc demum tam præclarus thesaurus in lucem uenerit, an plus dolendū q̄ hucusq̄ hominū incuria delituerit. Sed utcūq̄ agatur, omnibus certe uotis nobis optandū fuit, ut qui in hanc tempestatem longe εἰσέτι κωτάτην incidimus, ut salutare aliquod antidotū sicubi nacli, ita hanc diuī Pauli arcanam theologiā, quam non homini, sed deo ipso acceptam refert, præmuniremus, ne qua loca nō recte intellecta offendant. Sūt enim in h̄s epistolīs multa quæ nō cuius uis obuia sunt quæ aliter hic, aliter ille, aliter alius accipienda contendat, nec quisquam q̄ non clamet, aut sinu circūferat D. Paulū, quod quidem ut nō improbauero, sic non absq̄ fidei periculo uidebit, sed singularis cuiusdā arrogatiæ, sui capitis seq̄ interpretamentū,

huic mordicus inhærere, & quiduis citius quàm opinionem semel perperam conceptam uel
le omittere. Quod periculum nō difficile uitabimur, si quapiam medicina præseruari, nō
illotis (quod aiunt) pedibus ad sacræ scripturæ mysteria perscrutanda accesserimus. Qua
quidem in re nullos uidebimur potius consulturi, quàm eos qui in sacris studiis diligentis
sime simul ac diutissime uersati, non incertis coniecturis, ut quidam, sed fideli locorum
tua collatione modestam ac tutam sequuntur intelligentiam. Quis enim Apostolum uno
in loco recte intelliget, qui aut nō discusserit reliqua, aut pleræque dissimularit? Extollit ali
bi fidem, alibi opera, pro gentium ad quas scribit, diuersitate, ita enim prudentia require
bat. Hac de causa nihil profecto nostræ tempestati hoc opere ut expectatius, ita quoque
fructuosius accidere existimandum est, in quo prudens lector nihil desiderare queat. Nisi
forte nō paruo mœrore dignum existimemus, præclarum opus tam indigestum & inau
spicatum exiisse, ut dubites plus ne laudis meruerint qui à tineis & blattis uindicauerint,
an maiore reprehensione digni, quod eruditum autorem innumeris uitiorum monstris,
quæ partim uetustatis squaloribus, partim describentium uel excudentium incuria ita horri
dum ac conspurcatum ediderunt, ut nō minus inuidiæ mereatur tam indiligens & inemenda
ta editio, quàm multum gratiæ apud studiosos habitura erat castigatio emissio. Nā præ
ter dictionum ac orthographiæ pudēdos errores, quibus passim scatuūt, uel redundabāt,
uel desiderabantur nō pauca. Deinde multa uel truncatim posita, uel ridicule digesta, tan
tam offuderunt caliginem, ut pro lectore Apolline opus uideretur ad scriptoris genuis
num sensum eruendum. Coacti igitur sumus communi studiosorum utilitate integrum
opus nuper male natum incudi reddere: qua in re quantum laboris ac tædij deuorauimus,
tum in castigando quæ perperam excusa erant, tum in restituendo quæ deerant, nemo fa
cile credet, nisi qui nostram editionem cum superiori contulerit, aut similem aliquando
subierit prouinciā. Quid autem præstitum sit, sedulus lector ipse censeto. Nobis certe
in nullo unquam autore tantum fuit molestiæ in repurgandis mendis atque in hoc, quan
tum non omnia quæ præstare conati sumus, perficere licuit. Proinde tuum erit optime lector
ut quantum uigiliæ ac laboris sumpsimus communi studiosorum utilitate permoti, tan
tum laboris priuata utilitas sibi apud te uindicet. Nos quod potuimus, præstitimus. Cæ
terum nihil est cur autorem ulterius commendemus, aut laboris nostri sedulitatē uel ma
gnitudinem referamus, cum idem ipse satis sese tibi commendabit, in quo plane nihil desi
deres præterquam paucarum dictionum paulo magis anxiam ^{επιμολογίαν}, qua si ^{επιολόγος}
quispiam offenditur, cogitabit seculum in quo ille uixit, infelicius, secus non sustinuisse.
Idque studuisse huiusmodi scriptores, quo magis ad rei ac sententiæ ueritatem uoces ac
commodarēt, quàm ad scrupulosas grammaticorum ^{παραγωγὰς}, quod quidem & ipsum
Platonem in Cratylo fecisse uidemus. Abstrusiora uero loca, quorum lectorem in margi
ne libri admonuimus, non auctori quo nihil est purius, sed his potius qui autorem aut partem
religiose descripserunt, aut negligenter excuderunt, accepta referemus. Deinde sicubi di
uersam sententiāprehenderis, nulla sit suspicio, cum cuncta sibi adamussim (si animū
aduerterimus) constet, quanquā non omnia pro argumētū uarietate omnibus in locis pari
imperu uel attolluntur, uel eleuantur. Quo magis miror eos qui in superiore editione as
sertiones quasdam notarunt ut suspectas, præsertim cum nihil hic lateat, quo prudēs le
ctor moueri queat. Sic enim ubique de fide, de operibus, de gratia, de libero arbitrio, & si
qua sunt alia, quorum bonus autor à curiosis suspectus habet, disputat, ut nisi de industria
sententiā male intelligētibus offendiculo esse nō possit. Alioquin si illa notare libet, quæ ma
le intelligendo depruari possunt, nihil in Anselmo mirum erit, cum Euangelistis, imo &
ipsi Christo multa ab improbis in impium sensum detorqueantur. Nam quod Pauli uer
ba subinde aliter quàm habent uulgata exemplaria, citat, periculū non est, cum neque sen
sus discrepet, neque etiam tanta sit concordia exemplarium omnium, quin uno & alte
ro dissideant uerbo. Porro quod Tritemius inter Anselmi libros huius nō meminerit, quod
mirum si ad huius conspectum non peruenit, quod tot annis & ad hunc usque diem latuit,
cum & ipse testetur pleræque alia esse eiusdem uoluntina, quæ sibi uidere nō licuit? Accipe
igitur lector optime sanctissimi pariter ac eruditissimi uiri ^{γνώσιον} opus, nunc feliciter re
natum, & frui. Vale, operamque nostram qualiscunque est, boni consule. Colonia quinto
Calendas Septembres anni M, D, XXXIII.

INDEX RERVM OMNI

V M MAXIME SCITV DIGNARVM, QVAE IN HIS
ANSELMI COMMENTARIIS SPARSIM TRACTAN-
TVR, SECVNDVM ORDINEM ALPHABETI QVAM FI-
ERI POTVIT, DILIGENTISSIME DIGESTVS.

A Aron quo flore recte sacerdos esse cognosci- tur 493.d	Andronicus & Iunia cur nobiles in apostolis dicti sint 106.b
Aaron quomodo sit in sacerdotem sublimi- tus 472.d	Angelus est nomen officij 454.c
Aaron ex hominibus assumptus cod.b	Angeli quomodo filij dei uocantur 453.c
Abba quid sit 560.280.c	Angeli propter nos huc mittuntur 456.a
Abel exemplum iustitie ac fidei nobis factus 510.b	Angelorum religio pro cultura sumitur 362.d
Abraam fide augmentum nominis sui accipit 511.b	Angelorum ordines qualiter distinguuntur 255.b
Abraam & Lot hospites pio studio suscipientes, quid me- ruerunt 527.b	Angustia esse non potest, ubi fuerit charitas 32.c
Abraam Isaac ducens ad immolandum, deum patrem re- fert 514.d	Anima pro homine 90.a
Abraam quomodo dictus sit heres mundi 29.b	Anime somnus quid 327.b
Abrae fides magna 513.c	Anima uiuens & spiritus uiuificans quomodo differunt 195.d
Abrae filij qui 28.d	Anima quomodo ex fide uiuat 509.a.b
Abundare in suo sensu qualiter quis debeat 95.d	Animositas quid sit 260.b
Accedere ad Christum per fidem 505.b	Antichristi crudelitas 391.b
Accusatio alicuius electis dei non poterit nocere 63.b	Antichristus quomodo illustratione aduentus domini destruitur 391.a
Achaia uicina est Macedonia 103.d	Antichristi mortis locus ubi ibidem
Aculeus mortis quid 198.b	Antichristi a morte quadragintaquinque dies conce- dentur ad poenitentiam 583.b
Adam quomodo dictus sit forma futuri 36.b	Antiquitas & senectus praeuunciant mortem 490.a
Adam & Christus quomodo dicuntur esse similes 36.c	Apollo quis dicebatur esse 200.a
Adam quemadmodum fuit forma morientis ita & Chri- stus resurgentium 90.a	Apollo unde originem traxit 444.b
Adolescentia iuuentus uocatur 408.d	Aporior quid significet 218.a
Aduentus domini unicuique dies est mortis 111.b	Apostolus, nomen dignitatis & potestatis 402.a
Adnena qui sint 310.d	Apostolus totius ecclesiae precibus conceditur 450.d
Adulator quis dicatur 107.b	Apostolus culpae scindentes unitatem 505.d
Adulter non prolem, sed uoluptatem querit 210.b	Apostolus quomodo Christum uiderit 149.d
Adulter si legem seruet, quid ei prosit 45.d	Apostolorum gloria quae sit 205.d
Adulterare uerbum dei quid sit ibidem	Apostolorum dona digniora quae fuerint 59.d
Adulterium & fornicatio quod perpetratur 527.c	Apostolorum electio fit quatuor modis 263.d
Aegyptus quid 156.b	Apparere peccatum quid 48.d
Aemulatio quid sit 260.b.292.d	Appia uxor Philemonis & mater Archippi 446.a
Aenigma & allegoria in quo differant 179.b	Aristarchus quis fuerit 370.d
Aes & cymbalum quid significant 177.a.b	Arbores & herbe quomodo dicuntur uiuere 194.a
Aetates in homine sunt sex 158.b	Arca de lignis sethim 492.c
Aetates septem & earum singularis descriptio 468.a	Argumentum quid sit 509.d
Aeuum & tempus quomodo differant 432.b	Arius quomodo in spiritu diaboli loquebatur 170.d
Azar aduena interpretatur 284.d	Arianorum calumnia 171.c
Agi plus est quam regi 56.c	Artes hominum perditorum 20.b
Agnitio & notio quo differunt 366.c	Artes inimici sunt praecauende 208.a
Agnus quomodo uocatur pascha 152.a	Assistere & ministrare quomodo differunt 456.b
Allegoria & enigma in quo differant 179.b	Auaritia quid sit 13.a.241.a.325.b
Altare in quo crematus est Christus qd designet 528.d	Auari deus, nummus est 325.d.366.a
Altitudo & profundum quod a Paulo sumantur 64.b	Auaritia idolorum seruitus 414.d
Ambigua in meliorem partem sunt uertenda 95.a	Auaritiam uel cupiditatem esse uitandam 404.c
Ambulare secundum carnem & secundum spiritum quid sit 53.b	Audacia dicitur uoluntas deponendi corpus 211.c
Amistui comparantur celi 455.b	Aurum, argentum, lapidesue preciosi quid significant 123.c
Amelia quid sit 294.d	Azuma quid sit 151.d
Amen quid 201.b	Baal est daemonium 77.b
Ammon in amore Tamar obliguit 437.d	Babylon quid significet 400.c
Amore dei omnes aduersitates facile tolerantur 227.c	Balaam dicitur prolapsus in peccatum 476.c
Anathema quid 174.a.265.d	Baptisma aliud in aqua, aliud in lachrymis poenitentiae, aliud in sanguine martyrij 475.b
Anathema quomodo a Paulo sumatur 65.b	

INDEX.

Baptismi trina immersio quid signet	361. a	mus	195. d
Baptismus iterans, Christi mortem iterat	506. b	Christus quomodo modestus & mansuetus fuit	243. d
Baptismus Christi quid sit	39. c	Christus intus dives, foris pauper	237. a
Baptismus ad quid Christiano proffit	18. c	Christus quare dictus fuit petra	156. e
Beatus quando quis dicatur esse uniuersaliter	28. a	Christus primitiis dormientium	198. a
Belial quid	239. d	Christus est deus pacis & dilectionis	262. d
Benedictio unde	241. a	Christus quomodo mediator inter deum et homines	401. a
Benedictio aliquando sumitur pro baptisimi consecratione	274. b	Christus nomen est sacramenti	4. a
Benefacere & non peccare quomodo differant	143. d	Christus quomodo dictus sit diuisus	112. b
Benignitas quid sit	293. c. 324. c. 367. b	Christus nouæ legis mediator	525. c
Bestia, defectus rationis	524. d	Christus cur à Paulo homo appelletur	38. b
Blasphemia quid	324. b. 366. b	Christus quomodo expoliavit principatus & potestates demonum	361. d
Bonitas quid	293. c	Christus & Adam quare dicuntur esse similes	36. c
Boni & mali quomodo prædestinentur	301. c	Christus per figuram uitulus	498. d
Bonum elicitur ex malo	338. a	Christus quomodo similitudo carnis peccati fuit	53. a
Bonum nihil dici posse, nisi idem uoluntarium	448. c	Christus sicut filius in domo patris	463. a
Bonum nostrum quando dicatur blasphemari	98. c	Christus in carne nostra tentatus	471. c
Bonum perficere quid sit	50. c	Christus medius stipes qui portat tria brachia	491. c
Bonum quandoq; à cibis abstinere	406. c	Christus uerus sacerdos	482. c
Bonum imperfectum quod	50. c. 108. b	Christus pastor in sanguine testamenti æterni dicitur	531. a
Brauium quid	154. a	Christus quomodo fuit minor angelis	458. b
Acci mense qui dicantur	17. a	Christus quicquid in carne egit, preces & supplicationes fuerunt	473. c
Cælestia corpora & terrestria unde dicantur	194. c	Christus quomodo nec mori nec resurgere gratis potuit	189. a
Cælio Pauli & Silæ apud Philippenses	374. b	Christus pro peccatis oblatus est	225. c
Calami quid signent	491. c	Christus non sæpe, sed semel oblatus est in ara crucis	500. b. c
Calceamenta quid	333. d	Christus cur sit mortuus pro nobis	33. a
Caligo, obscuritas ignorantie in lege existens	524. d	Christus quomodo mortuus sit peccato	41. a
Calix benedictionis quis	159. c	Christus in cruce pendens qualiter dicatur maledictus	65. b
Calix Moysi quis	168. b	Christi mors & resurrectio quid significant	31. b
Cantans in gratia domino quis dicatur	368. b	Christi pontificium quare comparatur ordini Melchisedec	479. d
Cantica carnalia ad quos pertinent	ibidem	Christum indui quis dicatur	93. d
Caput libri, prædicatio diuinitatis	502. c	In Christum peccare, & in Christo peccare, differunt	149. b
Carbones ignis congerere quid sit	89. b	Christus qualiter apparuit Iacobo	187. c
Caro quandiu mortalis est, non potest à concupiscentiis esse libera	49. c	Christus quos primo ad fidem adduxit	19. d
Caro aduersus spiritum quomodo dicatur concupiscere	291. d	Cibi communes qui dicebantur	98. a
Carnem manducare aut uinum bibere quando licitum sit	99. b	Circuncisio quid prodest, & circuncisio uera quid intelligitur esse	18. b
Carnis uitium in re bona, non est bonum	50. b	Circuncisionis minister fuit Christus & quomodo	101. c
Carne mortua nihil ignobilius	195. a	Circuncisio cordis quæ sit	19. b
Castigare corpus quid	154. d	Circuncisionem quare admittebat Petrus	270. c
Castitas & continentia coniugatorum, dei dona sunt	140. a	Circunuentio quid sit	379. d
Castitatis & continentie differentia	293. d	Cæna quid sit & unde dicatur	161. c
Castitatis sanctificatio nascitur ex continentia fornicationis	379. c	Cognitio infelicitatis, summus est ad beatitudinem accessus	51. d
Celsitudo peruersa quid	13. c	Collectæ in ecclesijs pro pauperibus sustentandis sunt faciendæ	199. b
Cenchree quid	105. c	Colossæ ciuitas Asiæ	351. d
Charitas super omnes uirtutes supereminentiissimam obtinet locum	176. d	Combusio signum est resurrectionis	496. c
Charitas quomodo dicatur non angustari	239. b	Comestiones quid sint	293. a
Charitas est uinculum perfectionis	367. d	Compages & medullæ quomodo sumantur	470. d
Charitas qualiter sit nobis lorica	384. b	Comparatio malorum ad mulierem prægnantem	385. e
Cherubim quid	494. a	Concupiscentia carnalis omnium delictorum est origo	51. a
Christus sine patre & matre quomodo	480. c		
Christus fuit legatus patris	225. a		
Christus quomodo est unigenitus & primogenitus	354. c		
Christus cur pater misericordiarum uocetur	202. b		
Christus quare factus terrenus	196. a		
Christus cur dictus sit homo secundus & Adam nouissi-			

INDEX.

Concupiscentia aliquando in malam partem sumitur 365.d
 Coniugatorum continentia, donum dei 140.a
 Concupiscentijs carnalibus non consentire, ac eas non habere, magna laus est & perfectio 58.b
 Confundi accipitur pro erubescere 459.d
 Confusio nascitur ex reprehensione 422.c
 Consanguineis potius est subueniendum quam ceteris 64.d
 Conscientia bona coram deo sufficit 239.d
 Conscientia propria est sufficiens unicuique ad testimonium 16.d
 Conscientia impiorum magna poena est, piorum uero est gaudium magnum 203.d
 Consentire quid sit 13.d
 Consilium quid sit 244.c
 Consilium pro praelatis erga subditos 395.a
 Consilium dei si nosse uis, quid faciendum 69.c
 Consolatio miserorum, habere pares 232.d
 Consolatur nos deus ut alios consolemur 202.c
 Consolamur in passionibus Christi 100.c
 Conspersio quid sit 131.d
 Consummatio oblationis fit per nouum testamentum 504.c
 Contemplatio est merces fidei 221.d
 Contentio quid sit 15.a. 260.b. 292.d
 Continentia quid 293.d
 Continentia & castitas coniugatorum 140.a
 Contra aucupatores & uenatores dignitatem ecclesiasticarum 472.d
 Contra temerarios hereticos 396.d
 Contumelia quid 11.d. 13.b
 Corinthus caput Achaiae et Graeciae decus. 109.b. 201.d
 Corinthij literarum Graecarum studiosi erant, & philosophiae amatores 148.b
 Corpora caelestia & terrestria unde dicantur 194.c
 Corpora mortalia quomodo uiuificabuntur 55.d
 Corpus sine spiritu & anima sine charitate comparantur 177.b
 Corpus castigare quid 154.d
 Corrigi debemus exemplis priorum 158.b
 Corripit deus quem diligit 573.b
 Creatura munda est, si nos mundi sumus 436.d
 Creatura omnis non tota gemit in homine, quomodo intelligatur 59.b
 Credere eum, credere ei, & credere in eum, quomodo differunt 27.c
 Credere ex auditu quid sit 75.c
 Creteneses quare dicuntur semper mendaces 436.a
 Crimen quid sit 405.b. 433.b
 Crispus & Gaius a Paulo baptizati sunt 112.d
 Crux Christi lata longa, alta & profunda 315.b
 Crux Christi quomodo crimina mortificet 347.d
 Cuculla quando profit monacho 15.c
 Cuius uincula mittitur Abraam soluere 480.a
 Cuius diuisionem sermo dei considerat 470.b
 Culpat Apostolus scindentes unitatem charitatis 505.d
 Cultus idolorum quando apud Romanos fuit introductus 11.a
 Cur Moyses populo loquebatur super terram 526.b
 Cur populus a monte arceatur cum lex accipitur. 524.d

Cymbalum & aes quid significant 177.a.b
 Dauidis de stirpe Maria duxit originem 421.
 Dauid in adulterij & homicidij perpetratioe non intelligitur prolapsus 476.c
 Dauidis uerba spiritus sancti uerba esse 468.c
 Dauid tres requies memorat 467.c
 Damascus quid 254.d
 Decretum quid sit 310.a
 Defendere a crimine obiecto, & debito praconio praedicare, diuersa sunt 48.b
 Delibatio quid 79.c
 Delictum quomodo differat a peccato 306.d
 Delictum quid sit 294.d
 Demas quid 429.c
 Descriptio fidei 7.d
 Descriptio primi & secundi tabernaculi 491.d
 Detractores qui 13.b
 De donum inenarrabile quid sit 243.c
 Dei consilium si quis nosse uelit, quid agendum sit 69.c
 Deitatis nomen creaturis est communicabile 11.d
 Deum quando dicamur benedicere 299.d
 Deum quomodo gentiles nouerunt 10.b
 Deum quis dicatur inuocare 110.a
 Deus solus proprie dicitur pater 314.c
 Deus pacis & dilectionis est Christus 262.d
 Deus quem diligit corripit 373.b
 Deus quomodo nos diligebat & oderat 34.b
 Deus cui uult miseretur, & quem uult indurat, quomodo intelligatur 68.b
 Deus quid in Iacob diligebat & in Esau oderat 67.d
 Deus qualiter dicitur excacare & indurare cor hominis 11.b
 Deus est intentator malorum tentamentorum 377.e
 Deus quomodo nos uocat, iustificat & magnificat. 62.c
 Deus quomodo naturaliter cognoscitur 9.d
 Deus qualiter cooperatur 61.e
 Deus per malos purgat bonos 70.a
 Deus cur uoluit filium suum pro nobis mori, cum aliter nos potuisset redimere 33.c
 Deus quomodo iustificatur in sermonibus suis 20.d
 Deus quare in promissione iurauit 478.b
 Deus cur iurauit per semetipsum ibidem
 Deus spirituale testamentum fecerat 488.d
 Deus qualiter nihil contra naturam faciat 81.a
 Deus uult homines subdi suis uicarijs 236.d
 Deus suorum nunquam est immemor 232.d
 Deus quomodo nouit peccatum 225.b
 Deus non per seipsum, sed per angelos Moysi loquebatur 276.c
 Deus qualiter dicatur inambulare in nobis 230.c
 Deus si illud quod maius est dedit nobis, illud etiam quod minus est dabit 67.a
 Deus quare dicitur ignis consumens 526.d
 Deus cur dicitur deus Abraam, deus Isaac, & deus Iacob 513.b
 Deus quare reseruat con resurrectionem 519.d
 Deuterofis apud Hebraeos quid 395.d
 Dextra iustorum quid sit 227.d
 Diabolus quid 439.b.c
 Diabolus incessanter pios persequitur 427.b
 Diabolus quomodo sit proprie aduersarius 527.d

Diabolus non potentia, sed iustitia à Christo est uictus		Epistolas decem scripsit ad ecclesias	ibidem
34.c		Epistolas quatuor ad discipulos	ibidem
Dies salutis quid sit	226.b	Epistolæ Pauli quare non sint sic scriptæ sicut compositæ	ibidem
Dies domini quæ uocatur	122.d		
Dies peregrinationis Iacob 130. annorum	512.d	Epistolarum ordo	2.a
Digitus dei quid	211.b	Epistola ad Romanos ceteris profundior	2.
Dignitatum gradus in ecclesia sunt diuersi	176.b	Epistola est salutis indicium	211.a
Dilectio dei probatur per dilectionem proximi	147.b	Epaphræ laus	352.d
Dilectio sanctorum sola in fide diligit	444.d	Epimenides poeta Cretensis	436.a
Dilectus & diligibilis quomodo differunt	445.d	Episcopatum desiderans bene facit	405.d
Disciplinam domini negligere quid	511.b	Episcopus & presbyter idem sunt	336.a. 433.a
Discretio premiorum	15.a	Erasmus unde dictus arcarius	108.c
Discretio difficilima, & quare	172.c	Esau fornicarius & profanus extitit	433.d
Dissensio quid sit	260.b. 292.d	Esse in carne quid est	45.d
Diues purpuratus Lazaro micas dare noluit	417.b	Euangelium quare eternum appelletur	265.c
Diuitiæ bonitatis in quo manifestantur	14.d	Euangelij ueritas quæ dicatur	271.b
Diuitiæ maiores quæ sint	236.d	Euangelium Christi in Iudeos uenit nō propter merita	
Doctor ecclesiæ qualiter sit honestus lucrator	435.c	operum legis	2.a
Doctorum & predicatorum ecclesiæ reprehensio. 17.c		Euangelij definitio	4.c
Doctrina Christi phariseis fuit molesta	77.d	Euangelium qualiter dicitur uirtus dei	8.d
Doctrina Christiana sanat à languore uitiorum. 437.c		Euangelica doctrina cur sit dicta forma	42.c
Doctrina sana quæ dicatur	435.a	Euangelium gratis prædicauit Paulus	258.d
Dolus quid sit	15.a	Eucharistia à ieiunio sumenda	167.a
Domesticus fidei quis dicatur	296.c	Exacerbare est peius quàm tentare	466.a
Dominationes quid sint	305.d	Excommunicati quō tradebantur diabolo uexandi. 131.b	
Dominationes & thronos non mitti in ministeriū. 456.b		Exemplar & exemplum quomodo differunt	487.a
Domus eterna quæ sit	220.c	Exhortatio ad quos pertineat	505.d
Donationes spirituales quæ sint	86.c	Ex ipso, per ipsum, & in ipso, qualiter hoc intelligitur	48.a.b.
Dona digniora quæ Paulus & ceteri apostoli habuerunt, quæ sint	59.d	Exire extra castra ad Christum, quare iubemur. 529.d	
Dona fidei diuersa	86.b	Existimatio Anselmi de epistola quæ dicitur Pauli ad	
Donum maius est quàm delictum	36.d	Laodicenses	372.a
Donum dei inenarrabile quod sit	243.c	Ex, per, et in, præpositiones quid significant	84.b
Dorsum curuum habentes cui sint similes	78.b	Ex malo elicitur bonum	338.a
Dubitare dicitur dicens puto uel aestimo	57.d	Ex reprehensione nascitur confusio	422.c
Dubium notabile	493.b	Extranei ad bene agendum, blandimentis sunt alliciendi	394.c
E brietas quid sit	293.a		
Ecclesia & synagoga quomodo differunt	372.d	Facies dei quid sit	179.c
Ecclesia Romana primatum habet inter omnes ecclesias	7.a	Facies contra cōscientiā, ædificat ad gehennā. 99.d	
		Factores legis qui	16.a
Ecclesia qualiter dicatur uirgo & sponsa	247.c	Fama bona coram hominibus est necessaria	239.d
Ecclesia qualiter semper habeat inimicos	232.d	Famam suam negligens, crudelis est	349.d
Elati qui dicuntur	15.c	Falsi monachi	425.c
Electio apostolorum fit quatuor modis	263.d	Festi uerba ad Paulum	248.d
Electis dei nullius accusatio nocere poterit	63.a	Fidei descriptio	7.a
Elemosyna debet fieri ex eo quod est bonum	323.c	Fides unde dicatur	293.d
Elemosyna quomodo fiat à murmurantibus	241.c	Fidei domesticus quis dicatur	296.c
Elementa quasi eleuamenta dicuntur	279.d	Fides dicitur salutifera quæ per charitatem operatur	424.c
Elementa mundi quomodo intelligantur	ibidem		
Elementa quæ dicantur	363.c	Fides qualiter ab exordio iustificat	27.b
Eligere & prædestinare quomodo differant	301.c	Fides est substantiæ initium	465.d
Emortui non ad omnia, quō intelligere debemus. 512.a.b		Fides Noe debet nobis esse exemplum ad salutem. 511.a	
Enoch trecentis annis per uiam iustitiæ corā deo ambulauit	510.c	Fides Abrahæ causa fuit augmentationis uocabuli eius	511.b
Epheesus quomodo interpretatur	299.a	Fides est uoluntatis, non necessitatis	206.b
Epheesus metropolis Asia	298.c	Fides diuinitatis confessio & religionis solidum fundamentum	7.a
Epistola quid significet	1.	Fidei Christianorum laus est credere Christum resurrexisse	74.d
Epistolæ ad quid fidelibus misse	ibidem	Fidem quō adhibere possumus rebus futuris	509.d
Epistolæ Pauli sunt quatuordecim quæ leguntur	ibidem	Fide nemo pōt habere suis meritis præcedentibus. 27.a	
Epistolas quindecim scripsit Paulus	ibidem		
Epistola Pauli ad Laodicenses	372.b		

INDEX.

Fidem quomodo senes consecuti sunt	510. a	Homo ex tribus constat	386. a
Fidei dona sunt diuersa	86. b	Homo qualiter sexta etate natus fuit mundo	468. a
Fidei definitio	509. b. c	Homo uitam presentem sine minoribus peccatis an ducere possit	42. b
Fideles in aduersis mente deficere non debent	518. a. b	Homo malus cum incipit tribulari quid faciat	32. d
Fidutiam pro spe sumi	463. b	Homo irascens sibi et poenitens	325. a
Figura consecrationis corporis et sanguinis Christi	473. b	Homo uetus quid esse intelligatur	40. b
Filium dei quis conculcet	507. b	Homo sine operibus precedentibus, an possit iustificari	25. b
Filij diffidentie qui dicantur	507. b	Homo iudicia superna discutere dignus non est	69. b
Filij noctis et tenebrarum qui sunt	385. d	Homo quare reparari debuit et non angelus	461. a
Filij promissionis qui dicuntur	66. a	Homine facto qualiter deus requieuit ab omni opere	467. c
Filiorum officium quod sit	57. a	Hominum perditorum depictio	22. a. b
Finis omnium bonorum quis sit	190. d	Honor pro elemosyna sumitur	409. a
Finis pro consummatione ponitur	396. a	Hora breue spatium dicitur	92. c
Finis quomodo accipiatur	396. a	Hospes quis dicatur	512. d
Fluere, effluere, et perfluere quid sit	456. d	Hospitalitas patrum multum placuit deo	527. b
Fœmina uitata, an possit post baptismum inter uirgines dei consecrari	433. c	Hostia quid sit	325. a
Fornicatio unde sumatur	325. b	Hostiam qualem debemus offerre deo	529. c
Fornicatio unde proueniat. 292. c. et quò committitur	527. c	Hostia uiuens quid	84. d
Fornicatio quomodo fugienda sit	117. c	Hostie ueteris legis nullo tēpore potuerūt auferre peccata	503. b
Fornicatio quilibet noxia, suspitio et infidelitas	140. d	Humana tentatio est aliud sapere quā res se habet	158. d
Fructus unde dicatur	293. b	Humilitas Petri, et libertas Pauli laudatur	270. d
Gallia que regio sit	263. a	Humilitas fidelium uera que sit	385. c
Gaudia contraria que sint	348. d	Humilitas in malam partem aliquando sumitur	362. d
Gedeon per fidem deuicit regna	516. b	Humilis et mansuetus unde dicatur	316. c
Genealogie fugienda	443. b	Hypocrisim excludit simplicitas	86. d
Genitalia membra cur inhonesta dicantur	175. b	Hyssopus herba expellens pulmonis tumorem	499. a
Germē in malis opibus et sermōibus accipitur. 515. c. d	10. b	Hyssopus quid designet	ibidem
Gentiles quomodo deum nouerunt	10. b	Iacobus primus Hierosolymitanus episcopus	267. b
Gladius anceps est sermo doctrine	469. d	Iacobus quare ponitur ante Petrum et Iohannem	269. c
Gloria apostolorum que sit	205. d	Iacob quindecim annorū erat quādo mortuus est Abraham	511. d
Glorie ueteris et noui testamenti probatio	213. c	Iannes et Mambres magi Pharaonis	426. b
Glorificare dominum quid sit	158. c	Ictus oculi quid sit	197. b
Gradus dignitatum in ecclesia sunt diuersi	176. b	Idioma græce, proprietates latine	181. d
Græci quare dicuntur sapientes	8. b	Idolum quid sit	147. c
Gratia et pax non sunt semper à deo	6. b. c	Idolum quid	149. a
Gratia est origo omnium bonorum	308. c	Idolothytum unde dicitur	148. a
Gratia dei est remissio peccatorum	225. d	Idolorum seruitus quid	292. c
Gratia sine meritis precedentibus, datur gratis. 373. a	373. a	Ieiunium magnum quod	440. c
Gratiarum et operationum diuisiones que dicantur et quibus sint deputatæ	171. b	Iephthe an temerarie uouerit	516. d
Gratias agere quid sit	10. d	Ierusalem uisio pacis interpretatur	285. a
Gratiā prius apostoli acceperunt, postea apostolatū. 6. a	6. a	Iesus est proprium nomen	4. a
Gratis euangelium prædicaui Paulus	258. d	Ignis quatuor officia habet	526. d
Hæresis et schisma quomodo differunt. 444. a	444. a	Ignis consumens deus dicitur	526. d
Hæresis unde dicatur	443. c	Ignominia quid sit et unde dicatur	12. b
Hæresis Macedoniorum	171. c	Ignorantia docta quomodo in nobis existat	60. d
Hæreticus quis dicatur esse	166. c	Ignorantia quodlibet peccatum uocari potest	494. c
Hæreticorum officium	107. b	Imagine cognoscimus qualitatem et quantitatem illius cuius est imago	501. c
Hebræi quid interpretantur	451. d	Immunditia quid sit	292. c. 325. b
Hebræi cur ab Apostolo laudentur	508. b	Imperio dei resistit, qui Paulo resistit	395. b
Herbe et arbores quomodo dicuntur uiuere	194. a	Impietas quid significet	9. c
Hermas scriptor fuit libelli qui Pastoris appellatur	106. d	Incarnationis mysterium latet sanctos	108. d
Herodes ex alienigenis fuit primus rex Iudeorum. 19. a	19. a	Incidere in manus dei quis dicatur	507. c
Hilaritatis et simplicitatis differentia	87. a	Incredulitatis exemplum quid dicatur	469. c
Hircus quid designat	29. a		
Homicidium quid sit, et unde dicatur	13. a. 292. d		
Homo interior et exterior quid sit	219. c		

INDEX.

In eternum perfectus manet	485. b	Iustificatio qua Christus iustificat impium	38. a
Infantia qualiter legem naturalem ignoret	48. a	Iustificatum sequuntur opera, sed non precedunt iustificandum	25. c
Infidelē esse & in fide infirmari quō sunt diuersa	94. b	Iustitia quid sit	312. d
Inflatio quid sit	260. b	Iustitia dei quid	9. a
Inimici sunt precauendi	208. a	Iustitia dei quomodo sumitur	73. b
Inimici crucis Christi qui	347. c	Iustitia pro omni uirtute accipitur	43. b
Inimicitia quid sint	292. d	Iustitia & ueritas in quo teneantur	326. d
Iniquitas quid sit	27. d	Iustitia, pax & gaudium spirituale, quomodo sunt regnum dei	98. d
Inobedientia quid	457. a	Iustitiæ pulchritudo ac delectatio qualis sit	43. a
In ocio uiuentes aliorum concupiscit	380. c	Iustitia non per legē, sed per gratiā habetur	24. a
Inquisitores seculi qui dicantur	114. c	Iustitia qualiter sit obseruatio mādatorū dei	242. d. 312. d
Insipientia plena quæ dicatur	251. a	Iustitia episcopi & laici in quo distent	434. c
Insipientia erroris per Iohannem in Asia detegitur	426. c	Iustitia duplex	73. d
Insipientes qui dicantur	13. c	Iustitiæ actio, libertas dicitur	66. d
Insipientis est proprias iactare uirtutes	258. a	Iusti qualiter suas debent prædicare uirtutes	252. a
Inuentio redemptionis humane	24. b	Iustus quomodo dicatur ex fide uiuere	9. a
Inuentores malorum qui	63. c	Iustus ex uitij filiorum non polluitur	434. a
Inuidia quid sit	13. a. 292. d	Iuuenes & senes moribus qui sint	408. c. d
Inuidia in Paulum	209. d	L Argitio quomodo dicatur flos	350. b
Ioseph Christum præfigurabat	514. c	Latitudo quid sit	315. a
Ioseph uirga quid	514. b	Laudandi deum, modus diuersus	162. b
Ira quid sit	292. d	Laus Epaphræ	352. d
Ira dei quid	374. a	Lazaromicas dare noluit diues purpuratus	417. b
Ira dei in Iudeos quid sit	376. c	Legislatio quomodo exponitur	65. c
Ira dei qualiter extitit	464. c	Lex à gratia distinguitur	212. d
Ira dei quomodo reuelatur	9. c	Lex qualiter sit obseruanda	25. b. c
Ire locum dare quando quis dicatur	88. d	Lex fidei & factorum in quo differunt	25. a
Ire uasa quæ dicantur	70. a	Lex quomodo dicitur per fidem statui & non destrui	25. d. 26. a
Iracundia à quo	323. b	Lex ad quid sit data	38. d
Iracundus quis	434. a	Lex subintrauit quomodo intelligatur	38. c
Isaac ligatus & altari superpositus qd significet	514. a	Leges quatuor sibi inuicem repugnantes dimicantesq;	51. c
Isaac et Iacob coheredes eiusdem repromissionis	511. d	Sub lege esse, & in lege esse, differunt	153. b
Isaac risus interpretatur	285. d	Lex ubi non est, nec præuaricatio est	29. c
Iudeorum infidelitas quomodo profit	78. c	Lex infirmata per carnem quid sit	52. d
Iudeus cur gentili in culpa præfertur	15. c	Lex Moysi cur non potuit facere perfectos in lege pontifices	501. c
Iudeus et gētilis æquiparatur in poena & gloria	15. d	Liber uitæ est memoria dei	348. c
Iudei ignorauerunt quæ sibi iniuncta fuerant	489. b	Liberari de corpore mortis huius, & exire de corpore quomodo diuersa sint	52. a
Iudeus uerus quis dicatur	18. c. 19. a	Libertas Pauli & humilitas Petri laudatur	270. d
Iudei cur gentilibus fuerunt digniores	19. c	Libertas ibi, ubi spiritus domini	285. b
Iudei pauci in apostolicis uiris tempore passionis dominici fuerunt saluati	71. c	Libertas qualiter dicatur actio iudicum	66. d
Iudei Romanenses quomodo murmurauerunt contra Paulum	2. b	Libertas quare sit culpabilis, & seruitus laudabilis	43. c
Iudex debet esse æquus in ultione peccatorum	20. d	Liberum arbitrium qualiter dedit dominus	423. c
Iudicare non debet quis aliquem de eo quod & ipse facit	14. b	Licetum quid intelligatur	161. a
Iudicare de alterius conscientia quis non potest	94. d	Lingua quid significet	180. d
Iudicare semetipsum quis dicatur	99. d	Lingue ad quid fuerunt datæ	184. a
Iudicare inter diem & diem, & iudicare omnem diem quid sit	95. c	Linus primus Romanæ sedis episcopus	431. c
Iudicia celestia discutere nullus homo est dignus	69. b	Locus mortis Antichristi	391. a
Iudicium temerarium est in duobus cauendum	97. b. c	Longanimitas quid sit	293. 315. a
Iunia & Andronicus cur nobiles in apostolis dicti sint	106. b	Longitudo quid	315. a
Iusta & sancta cogitans, nec deo nec homini iniuriā facere potest	349. d	Loqui ex sinceritate quid	210. b
Iustificari minime apud deū, & non iustificari, quomodo differunt	74. a	Luce euangelistæ laus	239. b. 259. c
Iustificatio mentis & carnis est duplex	23. b	Lucas primus medicus fuit	371. c
Iustificatio quæ est ex fide, facit pacem cum deo	31. d	Locus aliquando pro persecutione ponitur	286. b
		Lupanaria quæ sint	235. b

INDEX.

Luxuria idolorum seruitus 292.c
Macedoniorum heresis 171.c
 Macerics quid sit 309.c
 Maledictum aliud est quod approbat, & aliud quod damnat 87.d
 Maledictum est omne peccatum 275.a
 Malignitas quid sit, & unde differat 13.b
 Malitia quid sit 12.d. 324.b.c
 Malitia & miseria dies faciunt malos 328.a
 Malorum inuectores qui sint 13.c
 Malum pro malo quomodo redditur 385.b
 Manicheorum error 40.d
 Manna panis angelorum uocatum est 155.c
 Mansuetudo 293.d
 Mansuetus & humilis unde dicatur 316.c. 293.d
 Manus remissas & genua soluta erigere quid sit. 525.d
 Manus expansæ quid signant 76.c
 Marcus consobrinus Barnabæ 370.d. 429.d
 MARIA creditur mortua, cum Paulus Ierusalem uenerit 267.c
 Martyres quare testes dicantur 520.b
 Mediator nouæ legis Christus 525.c
 Mediator ueteris testamenti Moyses 487.c
 Medicamenta famis, sitis & fatigationis quæ sint. 60.a
 Melchisedec Abrahæ panem & uinum sacratum dedit 483.a
 Membra quare arma uocantur 41.d
 Membra genitalia cur dicantur inhonesta 175.b
 Membra quamuis multa, nullum tamen superfluum 174.c
 Membrum corporis & membrum membri quomodo differunt 176.a
 Mendax omnis homo, quomodo exponatur 20.a
 Mendax non est iudicandus, qui falsum dicit quod putat esse uerum 204.d
 Mens & uoluntas sanctorum quomodo dicatur quiescere 447.b
 Mensa delignis Sethim facta 491.d
 Mercimonia an monachum deceant 420.d
 Miles dei non implicatur negocijs secularibus 421.a
 Militare secundum carnem qui dicuntur 244.b
 Ministerium suum quando quis dicatur reddere honorabile, & quando uituperabile 79.a
 Ministrare & assistere quomodo differunt 456.b
 Modestia quid & unde dicatur 293.d. 348.d. 367.b
 Montani & Nouati heresis 476.b
 Mors Christi & resurrectio quid significant 31.b
 Mors per unum regnauit, quomodo intelligitur 37.c
 Mortis regnum quod sit 35.d
 Mortui quomodo ad nouissimam tubam sunt resurrecturi 197.c
 Mortui in anima quomodo dicantur resurgere 5.d
 Mortuorum nomen quid intelligatur 197.c
 Mortuum se esse peccato existimans apud semetipsum, an possit quandoque peccare 41.d
 Moyses in Sina quid uiderit 487.a.b
 Moyses ueteris testamenti mediator 462.c
 Moyses reputatus est dei famulus 462.c
 Moyses cur faciem uelabat cum loqueretur filiis Israel 214.c
 Moyses duo fecit tabernacula 430.c
 Moyses super terram populo loquitur 526.b
 Mulier facta ad imaginem dei 164.d

Mulier est caro fragilis 330.a
 Mulieres quos docere debeant 438.b
 Mulierem non tangere, bonum 159.a
 Mulier uiro subiicitur duabus de causis 186.a
 Mulieris insolentia uiro est opprobrium 186.a
 Mulieres in ministerio ecclesiastico constituntur. 105.c
 Mulieris pulchritudo et gloria est comam nutrire. 165.c
 Mundi rectores qui sint 332.d
 Mutuam uicem impendere quid 409.a
 Mysterium quid sit 196.d
 Mysterium incarnationis latet sanctos 108.d
 Mystera tabernaculorum 492.a.b.c.d
Narrare suos labores & uirtutes, insipientis est 258.a
 Natura dicitur mortem horrere 380.d
 Natura in quo est cois, ab eo nullus est immunis 37.b
 Naturæ cuiuslibet præstatur ut possit peccare 416.a
 Negare deum dicimur, quando à peccatis uincimur 437.a
 Nemo sine sanctimonia deum uidebit 523.b
 Nemo uenit ad patrem nisi per Christum 484.b
 Nemo desperet dum uiuit 465.c
 Neomenia unde dicatur 362.b
 Nequam quare dicitur præsens seculum 264.c
 Nequitia unde dicatur 13.a
 Nero per leonem designatur 332.d. 431.a.b
 Nicopolis uictorum ciuitas 444.b
 Nominis Pauli interpretatio 263.d
 Notio et agnitio quomodo differunt 366.c
 Nouati & Montani heresis 476.b
 Noua creatura quid dicatur 297.d
 Nouem ordines angelorum qualiter distinguuntur 215.b
 Nouitas uitæ 39.d
 Nox quando dicatur in lucem uerti 92.d
 Nubere & uirginitatem obseruare quod differunt. 146.a
 Nullus sine peccato in hac uita 433.b
 Numerus septenarius uniuersitatem exprimit 63.c
 Nummus deus auarorum 325.d. 366.a
 Numquid poterit deus parare mensam in deserto 464.a
 Nuptiarum bonum est tripartitum 139.c
Obedientia est sola uirtus quæ hominem deo conciliat 522.b
 Oblatio quid dicitur 325.a
 Obsecratio quid sit 334.c
 Observatio mandatorum dei, est iustitia 322.d
 Occasione legis opinionum contrarietas orta est 443.c
 Occulta dedecoris quæ sint 216.b
 Ocio uacans res alienas concupiscit 380.c
 Odibiles deo qui dicantur 13.b
 Odor Christi bonus est ueritatis prædicatio 209.c
 Odor qualis dicatur oratio 351.b
 Olus comedere quid spiritualiter esse intelligitur. 95.b
 Omnis creatura nomine quid contineatur 356.d
 Ois arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur 444.c
 Ois, non semper uniuersitatem plenariam denotat 394.d
 Omnis homo mendax, quod intelligatur 20.a
 On, existens interpretatur 422.a
 Onesiphori beneficia 431.c
 Onesimus pontifex & martyr 449.b
 Onesimus quis erat 370.c
 Onesimus quomodo fuerit baptizatus 447.c
 Opera bona ante fidem facta, uacua sunt 26.b

INDEX.

Opera tenebrarum quæ sint	93. b. c	Paulus cur crimina contra naturam ita euidenter ex-	
Operamortua	475. b	presit.	12. e
Operarius subdolos quis dicatur	250. b	Pauperes qui dicantur	242. e
Opinio LXX. interpretum	454. b	Pauperes quò æquabunt diuites in regno dei	238. e
Opus euangeliste quod sit	429. a	Paupertas Iesu quid nobis attulerit	416. d
Orandi modus quis	182. a	Pax inter angelos & homines	356. a
Orandum est tacite	185. b	Peccare est in malorum potestate	82. a
Oratio quid sit	334. c	Peccata quando ante oculos dei dicantur esse tecta. 27. d	
Oratio & obsecratio quomodo differunt	349. b	Peccata quomodo sunt opera mortua	475. b
Oratio sine intermissione quò intelligatur	385. c	Peccata solius Christi sanguine delentur	502. a
Orationi semper uacare qualiter nequit humana fragi-		Peccato uiuere	39. b
litas	7. c	Sine peccato esse & sine querela	386. b
Osculandi mos in ecclesia unde sumptus	107. a	Peccatum quomodo differat à delicto	306. d
Osculum est signum pacis	200. d	Peccatum est stimulus mortis	47. c
Ostium quid sit	208. d	Peccatum regnare in mortem quid sit	39. a
P ædagogus quid sit	129. c. 279. b	Peccatum est uoluntarium	58. c
Pædia quid	522. d	Peccatum quod poenitentia lamento non diluitur, pecca-	
Parabola quid	295	tum est, simul & causa peccati	11. b
Parentela quid uocetur	409. a	Peccati initium quemadmodum à muliere fuit, ita initium	
Paries quid sit	309. c	generationis à uiro est	35. b
Paroptoma quid	294. d	Peccatum ex maledictione processit	275. a
Paruuli quomodo reddant rationem	222. b	Peccatum qualiter per legem cognoscitur	46. c
Pascha quomodo uocatur agnus	132. a	Peccatum adueniente mandato quomodo reuixerit. 47. c	
Pasio desiderij quid sit	379. c	Peccatis nemo sibi moritur	96. d
Pasiones peccatorum quæ dicantur	45. d	Peccatores quomodo non debent desperare	471. c
Pastores magni qui sint	531. a	Peccatorum nomen gentibus à Iudeis impositum. 271. c	
Pater sine sua sapientia nunq̃ esse potuit	455. d	Peccatum ut appareat, quid significet	48. d
Patiens nemo potest esse nisi in aduersis	32. b	Peccati nomen quid intelligitur	76. d
Patientiam seruare quid sit	177. d	Peccatorum passionem quæ dicantur	45. d
Patientia summæ est motus insipientium ferre	8. b	Pensandum nobis est qualiter loquamur	428. b
Patientia regnum dei repromittit	508. c	Penula quid sit	429. d
Paulus an coniugem habuerit	140. d	Peregrinatio sanctorum patrum quid	512. d
Paulus ex ciuitate iuris Romani	430. a	Perfecti qualiter indigent misericordia	346. d
Paulus quomodo penulam habuit	430. a	Perfectus quis dicatur	319. d
Paulus cur à Corinthijs nullos sumptus uoluit accipere	204. b	Perficere bonum quid	50. c. 208. b
Pauli exemplo possunt uiuere labore manuum suarum		Peripsema quid sit	129. b
predicatores & sacerdotes	188. b	Peruersa celsitudo	13. c
Paulus quomodo abundantius ceteris apostolis dicitur		Petra scandali & offensionis quis dicatur	72. e
laborasse	ibidem	Petrus ubi non fuit imitandus	283. b
Paulus qualiter minimus apostolorum est dictus	187. d	Petrus quare circūcisionem permittebat	270. c
Pauli paupertas	253. c	Petri humilitas laudatur	270. d
Paulus gratis euangelium prædicauit	258. d	Phariseis molesta fuit doctrina Christi	77. d
Paulus sicut mercenarius non fugiebat	254. b	Philemon Paulum socium habere cupiebat	449. c
Pauli sermo nunq̃ uariis	205. b	Philippis Hebraice quid significet	335. c. d
Paulus multo plura sciuit quàm scripsit.	102. d	Pietas ad quid proffit	407. e
Paulus ex humilitate se omnium sanctorum humilimū		Piscina probatica quid significet	298. a
appellat	315. a	Plemmelia quid sit	294. d
Pauli libertas et Petri humilitas laudatur	270. d	Poenitentia uera quæ	207. c
Paulus cur nō dixerit, Si cōplantati sumus morti eius,		Populus cur à monte prohibetur dum lex datur. 524. d	
sed similitudini mortis eius	40. a	Potestas dominorum morte finitur	449. b
Paulus raptus in tertium cælum quò intelligitur	255. b	Potestates nequam	361. d
Paulus quomodo parturire dicatur	283. d	Potestates quid sint	332. c. 305. d
Paulus cur non est secutus ueritatem Hebraicam, sed in		Potestati diuinæ primo est obediendum	90. a
terpretationem Septuaginta	9. b	Præceptum legis circa uerba delinquentium	252. d
Pauli nomen cur familiarius quàm Sauli	3. c	Prædestinatio quid sit	61. d. 300. d
Paulus quare primo sit uocatus Saulus	3. a	Prædestinatus filius dei quomodo intelligitur	5. a
Paulus precibus Stephani fuit conuersus	400. b	Prædestinare & eligere qualiter differant	301. c
Paulus (teste Hieronymo & Beda) Narbonam præteri-		Predicator, nomen autoritatis	402. a
ens, in Hispaniam peruenit	104. a	Predicatores aliquando domini uocantur	147. d
Paulus quare Christum uocat apostolum	462. b	Predicatoris boni conditiones	162. c
		Predicatores exemplo Pauli manuum suarū labore pos-	

INDEX.

<i>sunt uiuere</i>	188.b.421.a	<i>Reconciliatio fit ex inimicitijs</i>	34.d
<i>Prelati sine testimonio duorum uel trium non possunt</i>		<i>Rectores mundi qui sint</i>	332.d
<i>condemnare</i>	261.a	<i>Redemptio & remissio quomodo differunt</i>	302.a
<i>Prelatis obediendum</i>	530.a	<i>Redemptionis humane inuentio</i>	24.b
<i>Prælati qualiter exemplo Pauli debet rogare subditos</i>		<i>Redimere tempus quid</i>	327.d
<i>ut in melius proficiant</i>	384.c	<i>Regnum celorum sancta sanctorum dicitur</i>	485.d
<i>Premiorum discretio</i>	15.a	<i>Regnum mortis quod sit</i>	35.d
<i>Præputium aliquando pro peccato carnis ponitur</i>	361.b	<i>Reprobatio obseruationis dierum, mensium et annorum</i>	281.d
<i>Prescripti qui dicantur</i>	273.b	<i>Reprobis quis dicatur</i>	261.d
<i>Præteritum pro futuro posuit propheta</i>	458.d	<i>Res sperandæ quid sint</i>	509.c
<i>Præuaticatio quid sit</i>	457.d	<i>Resurgentium ordo quis sit</i>	190.b
<i>Presbyter qualiter dicatur episcopus</i>	405.a	<i>Resurgere proprie quid sit</i>	196.d
<i>Primitiæ hominis quæ dicantur</i>	59.c	<i>In resurrectione an maiore magnitudinem habebimus</i>	
<i>Primogenitus quis dicatur</i>	62.a	<i>quàm nunc</i>	319.d
<i>Primo regnum iustitiæ in nobis, deinde pacis</i>	480.c	<i>Resurrectio uocatur regeneratio</i>	453.d
<i>Primus quomodo accipitur</i>	398.c	<i>Rixa quid sit</i>	292.d
<i>Princeps habeat eloquentiam cum uitæ integritate</i>	435.b	<i>Sabbatum perpetuum obseruare qui dicantur</i>	362.b
<i>Principatus quid sint</i>	305.d	<i>Sabbatum quid</i>	ibidem
<i>Principatus nequam</i>	361.d	<i>Sabbatismus quis uocatur</i>	469.d
<i>Principes qui dicantur</i>	332.c	<i>Sacerdotem noui testamenti uxoratum, esse potius iudaicæ institutionis sacerdotem quàm Christianæ</i>	480.d
<i>Principi non est resistendum, etiamsi bona nostra auferat</i>	91.a	<i>Sacerdos legalis ministrabat, sed sacerdos euangelicus sedet</i>	505.b
<i>Principes huius seculi sunt dei ministri</i>	90.d	<i>Sacerdotes Christi sine & principio carent</i>	480.d
<i>Principes ad corrigendos malos instituti sunt</i>	90.c	<i>Sacerdotibus qualiter honor ex charitate sit exhibendus</i>	384.d
<i>Principium quid sit</i>	355.c	<i>Sacerdotes non nobilitate, sed uitæ merito eligendi</i>	480.d
<i>Priscilla uxor fuit Aquila</i>	105.d	<i>Sacramentum altaris duobus modis manducare & bibere debemus</i>	169.d
<i>Probatio gloriæ ueteris & noui testamenti</i>	215.c	<i>Sacramentum qualiter sit res occulta</i>	405.d
<i>Profundum quid</i>	315.a	<i>Sacrificium est deo offerendum per manus sacerdotis</i>	6.d
<i>Prope est uerbum fidei</i>	74.c	<i>Sacrilegium quid sit</i>	17.d
<i>Propheciæ tria sunt tempora</i>	184.c	<i>Salem qualiter non sit Ierusalem</i>	479.d
<i>Prophetizantis fructus seu utilitas</i>	180.b	<i>Samson, Iephthæ, Barac, fide uicerunt regna</i>	516.d
<i>Propicius & repropiciare unde</i>	461.c	<i>Sancti an in futuro seculo loquentur ad inuicem</i>	178.d
<i>Proximus non potest uere diligere sine deo</i>	92.a.b	<i>Sancti qualiter sint orandi</i>	65.a
<i>Proximus dicitur omnis homo</i>	323.d	<i>Sancti quomodo dicantur maledictionibus uti</i>	290.b
<i>Prudentia carnis & prudentia spiritus quid sit</i>	53.d	<i>Sancti in mundo qui</i>	242.a
<i>Psalmorum liber lex uocatur</i>	23.a	<i>Sancti fide uicerunt regna</i>	515.d
<i>Pueros nos effici docet Apostolus, & quomodo</i>	183.c	<i>Sancti apud deum quomodo dicantur esse multarum facierum</i>	203.d
<i>pugnatores non damnantur, sed uicti</i>	52.b	<i>Sancti patriarchæ qualiter iuxta fidem defuncti sunt</i>	512.c
<i>Procella, culpæ uindicta per legem facta</i>	524.d	<i>Sancti & non alij cum Christo surrexerunt</i>	5.c
<i>Prodigium, uirtus & signum quod differunt</i>	103.b.258.c	<i>Sanctitas quid</i>	322.d
Q <i>uadragesimaquinque dies concedentur ad penitentiam post Antichristi mortem</i>	383.b	<i>Sanctorum conuersatio causa esse debet</i>	349.d
<i>Questio notabilis</i>	493.b	<i>Sanguinem Christi quis polluat</i>	507.b
<i>Quatuor in omni sacrificio considerari debent</i>	485.a	<i>Sanguis pro anima sumitur</i>	460.a
<i>Quatuor modis fit apostolorum electio</i>	265.d	<i>Sapere plus quàm oportet est superbire</i>	85.d
<i>Quatuor leges sibi inuicem repugnantes & dimicantes</i>	51.c	<i>Sapientia carnis quomodo inimica sit deo</i>	54.d
<i>Qualis edificatio erit discipuli, si intelligat magistro se esse maiorem</i>	441.a	<i>Sapientia seculi abiicienda diuini uerbi concionatori</i>	114.c
<i>Quare non dixit à spiritu sancto</i>	6.c	<i>Sapientia & scientia quomodo differunt</i>	359.a.302.b
<i>Questiones stultæ quæ sint</i>	445.b	<i>Sapientia in contemplatione eternorum consistit, scientia uero in actione temporalium</i>	172.a.b
<i>Quinquagenarius numerus</i>	199.d	<i>Sapientia superna opera publica ac secreta quæ sint</i>	85.b
<i>Qui facit contra conscientiam, edificat ad gehennam</i>	99.d	<i>Sapientes qui se dicere uolunt insipientes appellari debent</i>	10.d
<i>Qui dicunt uidentibus, nolite uidere: & aspicientibus, nolite aspicere</i>	428.d	<i>Sara ecclesiæ formam præferens, quare steriliis erat</i>	285.c
<i>Quomodo quis ex predicatione doctoris patitur detrimentum</i>	233.c	<i>Saræ fides quid operatur</i>	512.d
R <i>ahab meretrix fide iustificatur</i>	515.c	<i>Satanas quid</i>	108.a.250.c.376.d
<i>Radix in malis cogitationibus inuenitur</i>	523.c		
<i>Rapina quid sit</i>	341.a		
<i>Raptus Pauli in tertium celum quod intelligatur</i>	255.b		

INDEX.

Saulus rex superbus & infrenis	3.a	Spei descriptio	32.b
Saulus petitus interpretatur	3.b	Spes & spiritus sanctus quomodo nos dicantur adiun-	60.b
Scandalum unde dicatur	72.c	re	60.b
Schisma & heresis quomodo differunt	444.a	Spiritualis potestas non aufert seculari potestati suū ius	61.b
Schismata non esse Paulus admonet	112.a	• 61.b •	• 86.c •
Scientia secularis falso nomine scientie uocatur	417.c	Spirituales donationes	86.c
Scientia in actione temporalium consistit, sapientia ue-	172.a.b	Spiritus mundi quid sit	119.c
ro in contemplatione aeternorum	172.a.b	Spiritus Christi ubi inhabitat	55.a
Scribe qui sint	114.a	Spiritus sancti donum quando quis dicatur habere	• 206.a •
Scripturarum intelligentia in quibus consistat	110.d	Spiritus sancti appellatione charitas designatur	61.a
Scripturae sanctae quae sint	4.d	Spiritus sanctus dominus uocatur	215.a
Scurrilitas quid sit	325.c	Spiritus sanctus signat credentes	304.a
Scythae ferociores sunt barbaris	367.a	Spiritus sanctificatio, sanctum est & corpus	145.b
Secta quid	292.d	Spiritus sanctus qualiter dicitur contristari	324.
Seculum praesens quare dicatur nequam	264.c	Stabilitas aeterna per pedes designatur	523.a
Seculum seculorum quid sit	316.a	Stadium quot passibus constet & unde dicatur	154.a
Seculum unde dicatur	452.d	Stelle quid significant	30.d
Seditio quid sit	260.b	Stephani precibus Paulus conuersus	400.b
Seducti qui dicuntur	482.d	Stigmata quid sint	298.b
Seductores qui	427.c	Stipendium unde dicatur	44.a
Segnis quid sit	477.d	Stultae quæstiones quae sint	424.c
Seminare, sepelire est	194.d	• 443.b •	
Semper discere & nunquam ad scientiam ueritatis perue-	426.a	Stultiloquium quid	325.c
nire	426.a	Subdolos operarius quis dicatur	250.b
Senes & iuuenes morum qui sint	408.c	Sublimitas quid	315.a
Senes non sunt imperio cogendi	447.b.c	Superbia initium omnis peccati	414.c
Senes quomodo fidem consecuti sunt	300.c	• Superbia est mater contentionis & emulationis	95.c
Seniores, presbyteri dicuntur	408.b	Superbia ex bene gestis plerumque nascitur	387.b
Seraphim ardentes interpretantur	454.c	Superbia in diuitijs est timenda	416.c
Sermo inchoationis Christi	475.a	Superbi qui dicantur	15.c
Sermo doctrinae est gladius anceps	469.d	Superbire est plus sapere quam oportet	85.d
Sermo dei cuius diuisionem considerat	470.b	Superbus censetur, qui bonum uult agere sine timore do-	231.d
Seruare liberaliter quando quis dicatur	43.d	mini	231.d
Serui hominum qui dicantur	142.c	Super gredi & circumuenire differunt	379.d
Seruitus cur laudabilis	43.c	Supergressio quid sit	379.d
Seruitutis duo sunt genera	3.d	Surrexerunt cum Christo sancti & non alij	5.c
Signaculum quid dicatur	28.c	Susurratio quid	260.b
Signum, prodigium, et uirtus, quomodo differunt	103.b	Susurriones qui sint	415.b
258.c		T abernaculum Moysi quid significet	492.a.b.c
Signum quid sit	28.c	Tabernacula duo fecit Moyses	490.c
Similitudo Christi demonstratur per Isaac	514.a	Tempus & aenum quomodo differunt	432.b
Simplicitas quasi sine plicatione	107.d	Tempus redimere quid	327.d
Simplicitas excludit hypocrisim	86.d	Tenebris inesse qui dicantur	383.c
Simplicitas & hilaritas quomodo differunt	87.a	Tentatio humana est aliud sapere, quam res se habet	158.d
Sina quid	284.d	• 158.d •	
Sion speculatio dicitur	81.c	Tentatio cui non assentitur, non est peccatum	257.a
Stis est famis medicamentum	60.a	Testamentum quid sit	484.a. 497.d
Societas malorum uitanda	193.b	Testamentum nouum quare dicitur aeternum	531.a
Sodomiam cur Paulus tam euidenter exprebit	12.c	Testamentum uetus fuit calix Moysi	168.b
Sola fides quae per charitatem operatur iustificat	510.d	Tributum quid sit & unde dicatur	91.b
Solus pontifex in anno semel intrabat in secundum ta-	495.c	Trinitatis diuinarum personarum ostensio	10.b
bernaculum quod Moyses extruxerat	495.c	Tristitia pia est uitij alienis tribulari	427.b
Solutio quæstionis notabilis	493.c	Tristitia quae secundum deum est, qualiter operatur poe-	233.c.d
Somnus animae quid	327.b	nitentiam in salutem	233.c.d
Somnus, medicamentum fationis	60.a	Tristitia huius seculi quae sit	233.c
Sors hereditas uocatur	353.c	Triumphus dei quid sit	109.b
Sortis nomine gratia designatur	353.d	Trophimus Arelatensium episcopus	431.c
Sosthenes in epistola Pauli quare adiungitur	109.d	Tuba nomine quid intelligitur	524.c
Spectaculum facti sunt sancti in opprobrijs	508.a	Turbo quid	524.d
Sperare contra aliquod insperatum, maius est quam sim-	30.c	Turpitudine quid sit	325.c
pliciter sperare	30.c		

INDEX.

Testamentum Christi morte confirmatum est	498.b	Via ad creatorem quæ sint	10. a
Testis falsus non erit impunitus	189.b	Vinum quando dicatur malum	328. b
Testes quomodo considerantur	411. c	Vinum modicum consilio Pauli est sumendum	412. b
Thermut filia Pharaonis	514. d	Vir nulli subieitur nisi Christo	163. a
Thessalonica ciuitas nobilis	372. c	Vir mulieris est origo	164. c
Throni qui dicantur	355. d	Vir principaliter est ad imaginem dei creatus	164. d
Timotheus quomodo confors Apostoli fuit	108. a	Vir perfectus quis sit	319. d
Timotheus cuius fuerit filius	395. a	Viro uiuente quomodo ligata sit uxor	45. b
Timotheus beneficus interpretatur	399. b	Virga Ioseph explicatur	314. b
Titus Græci eloquii interpres	209. a	Virginitas uera quæ sit	145. a
Titus Christi ecclesias instruebat	431. c	Virginitatis status quàm nobilis	143. c
Titus apud Cretenses episcopus	431. c	Virginitatem obseruare & nubere quomodo differunt	146. a
Tres uires dicuntur esse in anima	458. c	Virtus, signum, & prodigium quomodo differunt.	258. e
Tria sunt quæ annunciant de homine	15. c	Virtutes quid sint	305. d
V anitas aut uanitates possunt dici quæ mutantur	58. c	Virtutes proprias iactare, insipientis est	258. a
& transeunt	59. a	Viscera quid	337. a
Vanitati subiecta est omnis creatura	218. a	Vita animæ quæ sit	274. c
Vasa fictilia & lignea quid signant	70. a. 423. d	Vita nouitas	39. d
Vasa iræ quæ dicantur	91. c	Vita præsens sine minoribus peccatis nõ põt duci.	42. b
Vestigal quid & unde dicatur	504. d	Vitium carnis in re bona, non est bonum	50. b
Velamen legis declaratur	163. c	Viuens in ocio, res aliorum concupiscit	380. c
Velare caput uir prohibetur, non mulier	292. c	Vno ore honorificetis deũ quomodo intelligitur	101. b
Veneficia quid sint	49. a. b	Vnctio sancti spiritus sanctificat	455. a
Venundatus sub peccato	438. d	Vocatio, iustificatio, & magnificatio, quomodo in nobis	62. b
Verbum dei quando blasphematur	409. b	funt	221. c
Vere uidua quæ sit	111. c	Voluntas deponendi corpus dicitur audacia	514. d
Verecundæ mentes quomodo sint arguendæ	9. c	Vox uerborum	180. b
Veritas dei quid sit	326. d	Vtilitas & fructus prophetizantis	45. b
Veritas & iustitia in quo teneantur	416. d	Vxor uiro uiuente qualiter sit ligata	144. b
Vermis diuitiarum est superbia	10. a	Vxorem habentes non habere, quomodo intelligatur	433. d
Vestigia creatoris quæ sint	556. b		
Victoria Gedconis	40. b. 224. c		
Vetus homo quid	409. b		
Vidua præ cæteris uacare debent orationibus.			

IN LAUDEM DIUI ANSELMI AD LECTO- rem editionis Parrhisiæ.

Anselmus uitæ meritis, post limina uitæ
Diuorum ascriptus cœtibus, astra tenet.
Plurima diuini hic nobis monumenta reliquit
Ingenij, & sacris fontibus hausta dedit.
Hic Pauli ante omnes docto uenerabilis ore
Explicuit breuibus dogmata sacra libris.
Sed latuere diu diuina uolumina, quæ nunc
Castaneus diuini munere restituit.
Non tanta auctori, qui scripsit, perditæ quæ qui
Protulit in lucem, gratia habenda uenit.

Eiusdem domini Castanei ad lectorem.

Legifer in sacro quæcunq; uolumina Moses
Descripsit, uatum quæq; cætera canit,
Hoc libro Anselmus, docto uenerabilis ore
Dum Pauli referat dogmata, cuncta docet.
Ergo age nunc lector, libris gratare repertis,
Qui multis seclis delituere, Vale.

AD LECTOREM EDITIO- NIS HVIVS, BARTHO- lomei Laurentis Neomagi epigramma.

Præfatus Anselmi, me iudice, gloria maior,
Participem se eius quàm quis auere queat.
Virtus tanta uiro, tanta est facundia, tanta
Maiestas, uariæ notie tanta rei.
Et tamen indignè si non Anselme Renato
Castaneo, quànquam maxima promerito,
Laud tua diuiditur, nobis quoq; gratia, si non
Grandior, æ saltem grandis habenda uenit.
Illi summa fuit curarum, utrunq; labores
In lucem & tenebris affarusse tuos.
Nobis longe aliud, pro nostra quippe uirili
Illi natiuum restituisse statum.
Quod si multum adeo est, quo fiat quæq; modo res,
Promeritus fuerit iam quid uterq; iudex.
Nani quis perpetuo non malit carcere claudi,
Quàm probrum & risus publicus esse hominum?
Illi suis opibus (seculo hoc res magna tenaci)
Non torret in fossis, seruis ut ille piger,
Non luxu impensis, pars ut iam maxima uulgi,
Sed studijs, ipsis plurima cura tulit.
Nos uero tenues, quorum est angusta domi fors,
Nil studijs præter bina minuta damus.
Bina minuta damus, quæ sunt labor improbus, & qui
Assiduè afficimur, sollicitudo graui.
Quæ duo si primum libris adhiberet istis
Cura, sent Gallia, iam nihil esset, eis
Quod quis debet similemne negaret honorem,
Maiorem etiam quàm ipse uel autor habet.
Sed quid opus uerbis? si quid meruisse uidemur,
Vix hoc cedat lestor amice tuis.
Indeq; laudetur Christus, laudet & auctor,
Et nostro Anselmo laus tua salua fiet.

INDEX.

Saulus rex superbus & infrenis	3. a	Spei descriptio	32. b
Saulus, petitus interpretatur	3. b	Spes & spiritus sanctus quomodo nos dicantur adiuvare	60. b
Scandalum unde dicatur	72. c	Spiritualis potestas non aufert seculari potestati suam	61. b
Schisma & hæresis quomodo differunt	444. a	Spirituales donationes	86. c
Schismata non esse Paulus admonet	112. a	Spiritus mundi quid sit	119. c
Scientia secularis falso nomine scientiæ uocatur.	417. c	Spiritus Christi ubi inhabitat	55. a
Scientia in actione temporalium consistit, sapientia uero in contemplatione æternorum	172. a. b	Spiritus sancti donum quando quis dicatur habere	206. a
Scribe qui sint	114. a	Spiritus sancti appellatione charitas designatur	61. a
Scripturarum intelligentia in quibus consistat	110. d	Spiritus sanctus dominus uocatur	215. a
Scripturæ sanctæ quæ sint	4. d	Spiritus sanctus signat credentes	304. a
Scurrilitas quid sit	325. c	Spiritus sanctificatio, sanctum est & corpus	145. b
Scythæ ferociiores sunt barbaris	367. a	Spiritus sanctus qualiter dicitur contristari	324. a
Sectæ quid	292. d	Stabilitas æterna per pedes designatur	523. a
Seculum præsens quare dicatur nequam	264. c	Stadium quot passibus constet & unde dicatur	154. a
Seculum seculorum quid sit	316. a	Stellæ quid significant	30. d
Seculum unde dicatur	452. d	Stephani precibus Paulus conuersus	400. b
Seditio quid sit	260. b	Stigmata quid sint	298. b
Seducti qui dicuntur	402. d	Stipendium unde dicatur	44. a
Seductores qui	427. c	Stultæ quæstiones quæ sint	424. c
Segnis quid sit	477. d	Stultiloquium quid	325. c
Seminare, sepelire est	194. d	Subdolos operarius quis dicatur	250. b
Semper discere & nunquam ad scientiam ueritatis peruenire	426. a	Sublimitas quid	315. a
Senes & iuuenes morum qui sint	408. c	Superbia initium omnis peccati	414. c
Senes non sunt imperio cogendi	447. b. c	Superbia est mater contentionis & emulationis	93. c
Senes quomodo fidem consecuti sunt	300. c	Superbia ex bene gestis plerumque nascitur	387. b
Seniores, presbyteri dicuntur	408. b	Superbia in diuitijs est timenda	446. c
Seraphim ardentes interpretantur	454. c	Superbi qui dicantur	15. c
Sermo inchoationis Christi	475. a	Superbire est plus sapere quam oportet	85. d
Sermo doctrinæ est gladius anceps	469. d	Superbus censetur, qui bonum uult agere sine timore domini	231. d
Sermo dei cuius diuisionem considerat	470. b	Super gredi & circumuenire differunt	379. d
Seruire liberaliter quando quis dicatur	43. d	Super gressio quid sit	579. d
Serui hominum qui dicantur	142. c	Surrexerunt cum Christo sancti & non alij	5. c
Seruitus cur laudabilis	43. c	Susurratio quid	260. b
Seruitutis duo sunt genera	3. d	Susurriones qui sint	415. b
Signaculum quid dicatur	28. c	Tabernaculum Moysi quid significet	492. a. b. c
Signum, prodigium, et uirtus, quomodo differunt	103. b	Tabernacula duo fecit Moyses	490. c
Signum quid sit	28. c	Tempus & æuum quomodo differunt	432. b
Similitudo Christi demonstratur per Isaac	514. a	Tempus redimere quid	327. d
Simplicitas quasi sine plicatione	107. d	Tenebris inesse qui dicantur	385. c
Simplicitas excludit hypocrisim	86. d	Tentatio humana est aliud sapere, quam res se habet	158. d
Simplicitas & hilaritas quomodo differunt	87. a	Tentatio cui non assentitur, non est peccatum	257. a
Sina quid	284. d	Testamentum quid sit	484. a. 497. d
Sion speculatio dicitur	81. c	Testamentum nouum quare dicitur æternum	531. a
Stilis est famis medicamentum	60. a	Testamentum uetus fuit calix Moysi	168. b
Societas malorum uitanda	193. b	Tributum quid sit & unde dicatur	91. b
Sodomiam cur Paulus tam euidenter expresse	12. c	Trinitatis diuinarum personarum offensio	10. b
Sola fides quæ per charitatem operatur iustificat	510. d	Tristitia pia est uitij alienis tribulari	427. b
Solus pontifex in anno semel intrabat in secundum tabernaculum quod Moyses extruxerat	495. c	Tristitia quæ secundum deum est, qualiter operatur potentiam in salutem	235. c. d
Solutio questionis notabilis	493. c	Tristitia huius seculi quæ sit	235. c
Somnus animæ quid	327. b	Triumphus dei quid sit	209. b
Somnus, medicamentum fætigationis	60. a	Trophimus Arelatensium episcopus	431. c
Sors hereditas uocatur	353. c	Tubæ nomine quid intelligitur	524. c
Sortis nomine gratia designatur	353. d	Turbo quid	524. d
Sosthenes in epistola Pauli quare adiungitur	109. d	Turpitudine quid sit	525. c
Spectaculum facti sunt sancti in opprobrijs	508. a		
Sperare contra aliquod insperatum, maius est quam simpliciter sperare	30. c		

INDEX.

Testamentum Christi morte confirmatum est	498.b	Via ad creatorem quæ sint	10.2
Testis falsus non erit impunitus	189.b	Vinum quando dicatur malum	328.b
Testes quomodo considerantur	411.c	Vinum modicum consilio Pauli est sumendum	412.b
Thermut filia Pharaonis	514.d	Vir nulli subijcitur nisi Christo	163.a
Thessalonica ciuitas nobilis	372.c	Vir mulieris est origo	164.c
Throni qui dicantur	355.2	Vir principaliter est ad imaginem dei creatus	164.d
Timotheus quomodo consors Apostoli fuit	108.a	Vir perfectus quis sit	319.d
Timotheus cuius fuerit filius	395.a	Viro uiuente quomodo ligata sit uxor	45.b
Timotheus beneficus interpretatur	399.b	Virga Ioseph explicatur	514.b
Titus Græci eloquij interpres	209.a	Virginitas uera quæ sit	145.a
Titus Christi ecclesias instruebat	431.6	Virginitatis status quàm nobilis	145.c
Titus apud Cretenses episcopus	431.c	Virginitatem obseruare & nubere quomodo differunt	146.a
Tres uires dicuntur esse in anima	458.c	Virtus, signum, & prodigium quomodo differunt	258.e
Tria sunt quæ annunciant de homine	15.c	Virtutes quid sint	305.d
V anitas aut uanitates possunt dici quæ mutantur	58.c	Virtutes proprias iactare, insipientis est	258.a
& transeunt	59.4	Viscera quid	357.a
Vanitati subiecta est omnis creatura	218.a	Vita anime quæ sit	274.c
Vasa fictilia & lignea quid signant	70.a.423.d	Vita nouitas	39.d
Vasa ire quæ dicantur	91.c	Vita præsens sine minoribus peccatis nõ pöt duci	42.b
Vestigal quid & unde dicatur	504.d	Vitium carnis in re bona, non est bonum	50.b
Velamen legis declaratur	163.c	Viuens in ocio, res aliorum concupiscit	380.c
Velare caput uir prohibetur, non mulier	292.c	Vno ore honorificetis deũ quomodo intelligitur	101.b
Veneficia quid sint	49.4b	Vnctio sancti spiritus sanctificat	455.d
Venundatus sub peccato	458.d	Vocatio, iustificatio, & magnificatio quomodo in nobis	62.b
Verbum dei quando blasphematur	409.b	fiunt	221.c
Vere uidua quæ sit	111.c	Voluntas deponendi corpus dicitur audacia	514.d
Verecundæ mentes quomodo sint arguendæ	9.c	Vox uerborum	180.b
Veritas dei quid sit	326.d	Utilitas & fructus prophetizantis	45.b
Veritas & iustitia in quo teneantur	416.d	Vxor uiro uiuente qualiter sit ligata	144.b
Vermis diuitiarum est superbia	10.4	Vxorem habentes non habere, quomodo intelligatur	433.d
Vestigia creatoris quæ sint	556.b		
Victoria Gedconis	40.b.224.c		
Vetus homo quid	409.b		
Uidua præ cæteris uacare debent orationibus			

IN LAUDEM DIUI ANSELMI AD LECTO-

rem editionis Parrhisiæ.

Anselmus uitæ meritis, post limina uitæ
 Diuorum ascriptus cœtibus, astra tenet.
 Plurima diuini hic nobis monumenta reliquit
 Ingenij, & sacris fontibus hausta dedit.
 Hic Pauli ante omnes docto uenerabilis ore
 Explicuit breuibus dogmata sacra libris.
 Sed latuere diu diuina uolumina, quæ nunc
 Castaneus diuûm munere restituit.
 Non tanta auctori, qui scripsit, perdita quæ qui
 Protulit in lucem, gratia habenda uenit.

Eiusdem domini Castanei ad lectorem.

Legifer in sacro quæcunq; uolumina Moses
 Descripsit, uatum quæq; cæterua canit,
 Hoc libro Anselmus, docto uenerabilis ore
 Dum Pauli referat dogmata, cuncta docet.
 Ergo age nunc lector, libris gratare repertis,
 Qui multis seclis delituere, Vale.

AD LECTOREM EDITIO-

NIS HVIVS, BARTHO-

lomæi Laurentis Neomagi
 epigramma.

Præstis Anselmi, me iudice, gloria maior,
 Participem se eius quàm quis auere queat.
 Virtus tanta uiro, tanta est facundia, tanta
 Maiestas, uaria notio tanta rei.
 Et tamen indignè si non Anselme Renato
 Castaneo, quæquam maxima promerito,
 Laus tua diuiditur, nobis quoq; gratia, si non
 Grandior, at saltem grandis habenda uenit.
 Illi summa fuit curam, utcumq; labores
 In lucem & tenebris assidue tuos.
 Nobis longe aliud, pro nostra quippe uirili
 Illis nationum restituisse statum.
 Quod si multum adeo est, quo hæc curæ modo res,
 Promeritus fuerit iam quid uterq; uides.
 Nam quis perpetuo non male carere claudi;
 Quam probrum & risus publicus esse hominum?
 Ille suis opibus (seculo hoc res magna tenaci)
 Non terret infossis, seruis ut ille piger,
 Non luxu impensis, pars ut iam maxima uulgi,
 Sed studijs, ipsi plurimum est angustia domi fors.
 Nos uero tenues, quorum bina minuta damus,
 Nil studijs præter, quæ sunt labor improbus, & qui
 Bina minuta damus, quæ sunt labor improbus, & qui
 Assidue afficimur, sollicitudo grauis.
 Quæ duo si primum libris adhiberent istis
 Cursus Gallis, iam nihil esset, eis
 Quod quis debere simuleme negaret honorem,
 Maiorem etiam quàm ipse uel alter habet.
 Sed quid opus uerbis? si quid meruisse uidemur,
 Vides hoc cedat lector amice tuis,
 Indeq; laudetur Christus, laudetur & auctor,
 Et nostro Antiquo iaus tua salua fiet.

ANSELMVS archiepiscopus Cantuariensis in Angliā, ex abbate monasterij Beccensis in Normannia, ordinis S. Benedicti, Lanfranci quondam auditor atque discipulus, uir in diuinis scripturis eruditissimus, & secularium literarum peritia nulli suo tempore secundus, uita & conuersatione integer atq; sanctissimus, mente deuotus, ore facundus, operatione strenuus, uultu angelicus, incessu maturus, progressu exemplaris, studio scripturarum cōtinuus, & omni uirtute ornatus & insignis fuit. Scripsit penē infinita opuscula, de quorum numero feruntur subiecta.

Contra gentes cur deus homo	Libri duo	Sape & studiose à mul.
De incarnatione uerbi cōtra Iudæ,	Liber unus	Dño & patri uniuersæ.
De conceptu uirginali	Liber unus	Cū in omnibus religios.
Prosologion	Liber unus	Eia nunc homuncio fu.
Monologion	Liber unus	Si quis unam naturam.
De spiritu sancto contra Græcos	Liber unus	Negat à Græcis q; spūs.
De casu diaboli	Liber unus	Illud Aplī, Quid habes
De diuersitate sacramentorum	Liber unus	Dño & amico Vualtra.
De fermento & azymo	Liber unus	Anselmus seruus ecc.
De uoluntate dei	Liber unus	Humana ratio cum de.
De sancta Trinitate	Liber unus.	
In Cantica Canticorum	Liber unus.	
De pace & concordia	Liber unus.	
De libero arbitrio	Liber unus	Cum liberū arbitriū uī.
De gratia & libero arbitrio	Liber unus	De tribus illis quæstion.
Dialoqus de ueritate	Liber unus	Qm̄ deum ueritatē esse.
De similitudinibus	Liber unus	Voluntas tripliciter in.
De mensuratione crucis	Liber unus	Qm̄ iubente filio tuo.
Meditationes	Liber unus	Dñe deus meus, da cor.
Meditationes de passione domini	Liber unus	Anima Chriana, aīa de.
De beata uita	Liber unus.	
De beata sufficientia	Liber unus.	
De bona occupatione	Liber unus.	
De laudibus sanctæ MARIAE	Liber unus.	
Stimulus amoris	Liber unus	Iesum Nazarenū à Iud.
Pro insipiente	Liber unus	Dubitanti utrum sit.
Contra insipientem	Liber unus	Qm̄ non me reprehē.
De miseria hominis	Liber unus	Terret me uita mea.
De Antichristo	Liber unus.	
Dialogus Christiani & gentilis	Liber unus.	
De octo beatitudinibus	Liber unus.	
De membris deo attributis	Liber unus	Vbicūq; sacra scriptur.
De sacramentis & officijs diuinis	Libri duo	Celebratio Missæ in cō.
Prouerbia, id ē, de domo cōsciētiae	Liber unus.	Domus hac in qua hab.
In Hexameron	Liber unus.	
Ad Lanfrancum archiepiscopum	Liber unus.	
De Grammatico	Liber unus.	
De sancto Iohanne Baptista	Liber unus.	
In Assumptiōe sanctæ MARIAE	Homilia una	Intrauit Iesus &c. Quid
Ad Gulielmum Hirsaugensem	Epistola una	Ex quo uīa probitas mī.
Epistolarum ad diuersos	Liber unus	Seruus seruorum dei in.
De peccato originali	Liber unus.	
Sermones etiam nonnulli.		

Sed & alia complura scripsisse dicitur, quæ ad notitiam meam non uenerunt, Claruit sub Henrico imperatore tertio, Anno dñi M, LXXX.

AD ANSELMI CAN

TVARIENSIS ARCHIEPISCOPI, IN EPISTOLAM
PAVLI APOSTOLI AD ROMANOS.

PRAEFATIO.

DE EPISTOLIS PAVLI apostoli, adiuuante domi-
no loquuturi, primo uideamus quid ipsum nomē epistola
significet. Epistola græce, supermissa latine dicitur, sicut epi-
gramma superlitera, & epitaphium supersepulchrum. Epi-
em græce, latine super, stola uero missa dicitur. Et hinc epi-
stolæ dicuntur supermissæ, eo quod super id, quod fideles
acceperant, sint eis missæ. Acceperant enim euāgelium, &
adhuc superadditæ sunt illis epistolæ, & ob uarias causas
directæ. Nam sicut prophetæ post editam legem Moyſi,
in qua omnia dei mandata legebant, semper doctrina sua
compresserunt rediūua populi peccata, & propter exem-
plum uicis ad nostram etiam memoriam transmiserunt:
sic & Apostolus post euāgelium, quod est legis supple-
mentum & in quo nobis exempla & præcepta uiuendi

plenissime digesta sunt, has epistolas uoluit ad singulas ecclesias destinare, scilicet ut in initio nascentis ecclesiæ nouis causis existentibus, & præsentia atq; orientia refecaret uitia, & post futuras excluderet quæstiones. Sicut ergo necessariae fuerunt post legem prophetiæ, sic necessariae sunt post euāgelium epistolæ. Quoniam sicut quæ in lege fuerant obscurissime dicta, per prophetas aliquantulum manifestabantur, & transgressores eiusdem legis per eos corripiebantur: sic quod in euāgelio obscure & generaliter dictum fuerat, apostolica instructione per partes elucidatum est, & transgressores euāgelicorum præceptorum sunt correcti, & ad obseruantiam eorum incitati. ¶ Huius autem Pauli Apostoli epistolæ sunt quatuordecim, quas legit ecclesia: qui tamē & quintamdecimam ad Laodicenses sine dubio scripsit. Et cum in prima, quam habemus ad Corinthios, dicit: Scripsi uobis in epistola, ne commisceamini fornicarijs, uidetur significare aliam epistolam se iam eis scripsisse. Cum ergo plurimas epistolas scripserit, non sine certa mysterij ratione patres uoluerunt, ut quatuordecim tantum legerentur in ecclesia: decem uidelicet ad ecclesias missæ, quatuor autem ad discipulos. Sed & ex ipso epistolarum numero ostendere uoluerunt, qd doctor egregius, legis & euāgelij secreta rimatus esset: denarius enim numerus legem significat, propter decalogum eius: quaternarius autē euāgelij, propter quatuor eius libros. Decē itaq; tenentur, quas scripsit ad ecclesias, ut demonstraretur nouū testamētum à uetēri nō discrepare, nec Apostolū in aliquo contra legē Moyſi fecisse, cuius epistolæ ordinant ad numerū primorū decalogi mandatorū eiusdē legis: & quot præceptis Moyſes filios Israel instituit à Pharaonis iugo liberatos, totidē hic epistolis à diaboli & idololatriæ seruitute ereptos edocet. Per quatuor autē ad discipulos scriptas, nouū designat testamētum. Vnde & ipse discipuli maioris perfectionis fuerunt, quā ecclesiæ, ad quas decē sunt missæ, ut significaret imperfectio eorum qui sub lege fuerunt, & perfectio eorū qui euāgelium custodiunt. Quod autem quatuor ad discipulos, post nouem ad ecclesias posuere patres, & illam, quæ est ad Hebræos, ad ultimum locauerunt: certissime dat intelligi, quod nouum in uetēri testamento conijnetur, & quod unum sine altero non prodest. Sicut enim quaternarius denario iunctus explet hanc summam, id est, quatuordecim: ita nouum & uetus testamētum unum quid operantur, & intendunt fidei ueritatem ac morum honestatem intimare cordibus auditorum suorum. ¶ Itaq; quatuordecim epistolis continetur doctrina Pauli, qua tam maiores quā minores, quomodo uiuant & credant, instruuntur: quoniam sancta ecclesia iuxta eius institutionem utrunq; testamētum custodiens, & tam secundum legis decalogum, quā secundum quatuor euāgelij libros uiuens, ad perfectionis culmen proficit. ¶ His ita præmissis, uidēdum est qua ratione alio ordine à sanctis patribus spūs sancti cōsilio istæ epistolæ in uno uolumine sunt collectæ, quā ab Apostolo factæ. Quæ & nobis derelictæ sunt ad correctionem & exhortationem nostram, ut omēs quotquot uulnerati cadimus, ibi inueniamus quomodo resurgere queamus, & inde recuperare quod amisimus. Ideo quendam gradationis ascensum in

I. Cor. 5

his notare possumus, quoniam ecclesiae, quae magis in fide & morum honestate quam declaratione illarum regit, epistolae sunt praepositae, ut secundum quod minus perfectis ecclesiis missae praecedunt epistolae, & subsequuntur ad perfectiores destinatae, gradus quidam ascensionis à minoribus ad maiora inueniantur. Nemo enim repente fit summus, sed à minimis quisque inchoat ut ad maiora perueniat.

Hebrae. II. ¶ Epistola ergo ad Romanos prima est: quia cum fides prima uirtus sit & fundamentum aliarum uirtutum, & sine qua impossibile est placere deo, dignum fuit ut illa epistola in capite aliarum locaretur, in qua de prima uirtute agitur, & in qua corriguntur, atque ad fidei perfectionem reuocantur, qui cumque Romanis secundum fidei imperfectionem sunt similes. Illa uero quae est ad Corinthios, iure huic supponitur, quoniam eos qui fidem iam acceperant, in bono opere instruit. Primo enim iaciendum est fundamentum, id est fides, & inde bona opera sunt superaedificanda. Propter quod in illa ad Romanos, facta est omnibus fidelibus instructio secundum fidem: in hac autem ad Corinthios, secundum operationem. Sic & ceterae deinceps congruo ordine sunt positae. ¶ Fuerunt nonnulli tamen qui dixerunt epistolam ad Romanos ideo primam esse positam, quia Romani tam rudes erant, ut non dei gratia, sed suis meritis crederent se esse saluatos. Sed hoc non ita declarat in omnibus textus ipsius epistolae, quae omnibus sensu profundior est. Ideoque magis credendum est, quod illi qui membra epistolarum in uno corpore collegerunt, illam iudicauerunt sedere in capite, quae ad urbem directa est, quae in illo tempore caput totius extitit orbis, & quia usque hodie Romana ecclesia omnium ecclesiarum obtinet principatum. ¶ Materia uero omnium epistolarum est fides & boni mores. Intentio autem est, ipsam fidem ac mores commendare, & ad illos prouocare, uidelicet suadendo bona, dissuadendo mala: praeue agentibus mala comminando, bene agentibus bona promittendo. Et propter quam finalem causam? Nulli dubium quin propter ueram beatitudinem promerendam. Ad hanc igitur unam & generalem intentionem aliae speciales reducentur intentiones, nec quicquam per omnes diuersos tractatus interferetur, quod non ad instructionem fidei & morum uel principaliter, uel secundario operetur. Et idcirco ad ethicam pertinet tractatus eadem epistolae. Illa uero quae est ad Romanos, quantum ex eius textu intelligi potest, quaestionem habet talem: Vtrum Iudaeis euangelium Christi uenerit propter merita operum legis: an uero nullis operum meritis praecedentibus, omnibus gentibus uenerit iustificatio fidei quae est in Christo Iesu: ut non, quia iusti erant homines, crederent, sed credendo iustificati, deinceps iuste uiuere inciperent. ¶ In hac igitur epistola docere intendit Apostolus, omnibus uenisse gratiam euangelij Christi. Quam & idcirco gratiam uocari ostendit, quia non quasi debitum iustitiae redditum est, sed gratuito datum. Coeperant enim nonnulli, qui ex Iudaeis crediderant, tum multuari aduersus gentes, & maxime aduersus ipsum Paulum, quod incircumcisos & à legis uetustate uinculis liberos admitteret ad euangelij gratiam, praedicans eis ut in Christum crederent, nullo imposito carnalis circumcisionis iugo. Sed Apostolus tanta moderatione inuicem utrosque conciliat, ut nec Iudaeos superbire permittat tanquam de meritis operum legis, nec gentes merito fidei aduersus Iudaeos inflari, quod ipsi receperint Christum quem illi crucifixerunt. Pro Christo enim, sicut alibi dicit, legatione fungens, id est, pro lapide angulari utrumque populum tam ex Iudaeis quam ex gentibus connectit in Christo per uinculum gratiae, utriusque auferens omnem superbiam meritorum, & iustificandos utrosque per disciplinam humilitatis associans. Quod si quis quaesierit quomodo Iudaei, qui Romae erant conuersi, murmurarent contra Paulum, quem necdum uiderant, sciat ipsum non eis ignotum fuisse, quia fama praedicationis eius ubique audiebat, & quidam ex discipulis eius atque ex discipulis Petri iam uenerant Romam, & multos ibi tam ex Iudaeis quam ex gentibus ad fidem conuerterant. Sed inter eos nuper conuersos, erat, ut diximus, schisma & altercatio: Iudaei enim gloriabantur de suis meritis & nobilitate generis, non intelligentes se ad fidem per gratiam dei uenisse, sed aestimantes hoc suis & patrum meritis accepisse: Gentiles autem, licet non praecessissent merita eorum, de quibus gloriari possent, ut se Iudaeis anteferrent, tamen Iudaeos quasi interfectores Christi, ac prauaricatores legis despiciebant, & se sola ignorantia praepeditos fuisse, quod non antea crederent, assererebant, scilicet uiribus rationis & arbitrij sui, non aestimantes necessarium esse opus diuinæ gratiae. Vtrosque ita contentiose uiuentes, sic corrigat Apostolus. Iudaeis enim ostendit fidem & cetera spiritualia bona nullis praecedentibus meritis euenisse, sed ex sola gratia: quoniam lex neminem iustificauit, solummodo dans peccati notitiam. Sic etiam probat gentes non ex ignorantia, sed scient ex studio multumque grauiter deum offendisse: quia licet scriptam legem non haberint, naturalem tamen habuerunt. Et cum cognitum de creatura creatoris, ut deum uenerari debuissent, gloriam eius in manufacta simulacra mutauerunt. Vtrosque etiam similiter ueniam consecutos, aequales esse uerissima ratione demonstrat, praesertim cum in lege praedictum sit, & Iudaeos & gentes ad Christi fidem esse uocandos. Quapropter uicissim eos humilians, ad pacem & concordiam cohortatur. ¶ Occasio itaque huius epistolae fuit eorum altercatio, circa quam totum uersatur negotium. In quo tractatu intendit Apostolus superbiam & relationem utriusque partis reprimere, per quam ad inuicem dissentiebant, ut nullo iure nulliusque suis meritis gloriarentur, sed ad humilitatem potius reuocentur, & totum quicquid boni habent, gratiae dei deputent, & ita per humilitatem in concordiam & pacem redeant. ¶ Materia uero huius epistolae est, ecclesia Iudaeorum & gentilium, ob supra dictas causas discordantium. Sed his iam explicitis, ad librum accedamus. Apostolus enim priusquam exponere incipiat quod intendit, prologum facit, quo auditores attentos, dociles ac beneuolos reddit, salutarij dicens:

2. Cor. 5.

CAPVT .I.

PAVLVS seruus Iesu Christi, uocatus apostolus, segregatus in euangelium dei, quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo, qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui predestinatus est filius dei in uirtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri, per quem accepimus gratiam, & apostolatam ad obediendum fidei in omnibus gentibus pro nomine eius, in quibus estis & uos uocati Iesu Christi, omnibus qui sunt Romae, dilectis dei, uocatis sanctis: Gratia uobis & pax a deo patre, & domino nostro Iesu Christo,

*Locus ob
seruus.* Nam primum uideamus, cur is qui antea dictus est Saulus, nunc dicatur Paulus. Saul rex superbus & infrenis fuit, & persecutor sancti Dauid, atque de tribu Benjamin natus. De qua tribu & iste Saulus fuit, atque nomen & seruitutem, uelut hereditatem, a Saule percepit. Saulus ergo non alius est superbi persecutoris. Sed & Saul atque Saulus, idem nomen est. Quod enim Saulus a nobis dicitur, hoc idioma Graecum & Latinum fecit, ut Hebraea nomina ad suorum casuum similitudinem declinaret: & sicut pro Ioseph Iosephus, pro Iacob Iacobus, ita Saul quoque Saulus in nostra lingua dicitur. Qui cum Paulum proconsule Christo subiugasset, ipse quoque ex Saulo Paulus appellari uoluit, ob rem clara pulchra uictoriae insignia. Plus enim hostis uincitur in eo quem plus tenet, & de quo plures tenent. Plus autem superbos tenet nomine nobilitatis, & de his plures nomine autoritatis. Sicut ergo ille qui Africam subegit Scipio, dictus est Africanus: sic & Apostolus iste post Pauli subiugationem, semper uocatus est Paulus, qui antea solebat appellari Saulus. Nec immerito: nam Saulus siue Saul interpretatur petitus, eo quod ad debellandam ecclesiam a diabolo fuerat postulatus. Paulus uero dicitur mirabilis, & digne ad praedicationem gentium missus. Nominatur Paulus, id est, mirabilis: ut mirabiliter lucrificaret mercedem fidei. Est enim dux ualde mirabilis, qui non in sapientia uerbi, non in diuitiis, non in eloquentia, non in uana seculi gloria, sed in Christi passionibus gloriatur. Potest & alia ratio super hac re proferri, quia forsitan binomius fuit: scilicet sit & Saulus uocaretur & Paulus. Nam & hoc probabilius dici uidetur, quia quod eum a Paulo proconsule quem Christo subiecit, Paulum uocari diximus, nulla talis consuetudo in diuinis scripturisprehenditur. Sed in eisdem scriptu-

ris inuenimus nonnullos binis, alios etiam ternis usos esse nominibus, sicut Sedechiam, eundemque Ioachim: sicut Oziam, eundemque Azariam: sicut Salomonem, eundemque Ididam siue Ecclesiasten, aliosque plurimos. Sed nec apostolis Christi mos iste defuit. Nam unus ex eis uocatus est Matthaeus & Leui, alius autem Lebbaeus & Iudas Thadaeus. Quia ergo moris erat binis uel ternis nominibus uti Hebraeos, uidetur & hic Apostolus duplici usus esse uocabulo: & donec quidem genti propriae ministrabat, Saulus esse uocatus, quia hoc magis appellatioui patriae uernaculum uidebatur: Paulus autem, cum Graecis & gentibus leges ac praecipra daret. Nam & hoc ipsum quod scriptura dicit, Saulus autem qui & Paulus, manifeste uidetur ostendere, non ei tunc primum Pauli nomen impositum esse, sed ueteris appellationis id fuisse. Siue ergo ista, siue prior ratio sit uerior, unum pro certo est, quia iste Apostolus ex quo ad praedicandum gentibus cum Barnaba missus est, maluit Paulus uocari, quam Saulus. Et hoc nomen suum celebre, & omnibus cognitum praeponebat in hac epistola, ut Romani, audito tanti uiri nomine, attendant quid eis uelit persuadere, quid dignetur praecipere, scilicet ut ad audiendum solliciti, & ad obediendum existant parati. Paulus, inquit, ac si diceret, Vos Romani pacem debetis inter uos habere, quia ille qui uobis scribit, est Paulus, id est, non persecutor Christianorum, sed doctor: non dissipator ecclesiae, sed constructor: neque dissensionis, sed unitatis & concordiae peruasor. Nec debetis in elationem tolli, quia ille qui uos docet, est seruus, id est, humilis, & non absque iugo domini. Seruus enim, nomen humilitatis est, ut ad eam prouocet. Sed cum dominus electis discipulis dicat, Nam non dicam uos seruos, *Iohan. 15.* quomodo iste est seruus? Sed sunt duo genera seruitutis: unum timoris, alterum dilectionis: unum timentium seruorum, alterum diligentium & placentium filiorum. Electi ergo discipuli non sunt serui secundum seruitutem timoris, quem perfecta dilectio foras mittit, sed secundum *I. Ioh. 4.* seruitutem casti timoris, quem perfecta charitas gignit. Paulus itaque seruus est, non ex seruilis timore, sed ex casto amore seruans deo. Qui personam suam & officium primo commendat, ut sermonibus suis & correctionibus Romani facilius adquiescant, & exemplum ab eo humilitatis & concordiae sumant. Paulus enim, sicut diximus, interpretatur mirabilis. Et ipse reuera mirabilis erat, quem deus tanta meritorum praerogatiua mirificauerat. Et tamen se in omnibus humiliabat, & se seruum humiliter fatebatur, ut exemplum omnibus daret humilitatis, ne quisquam de suis meritis aut uiribus gloriaretur, sed omnes gratiae domini reputarent, quicquid boni haberent: & se non superbe liberos, sed humiles seruos cognoscerent. Quod autem alij dicunt Paulum dici latine modicum, & graece quietum, nos multum non approbamus, quia hoc nomen non

est Græcum, aut Latinū, sed Hebraicum, ideoque iuxta Hebraicum sensum intelligendum. *Paulus seruus Iesu Christi.* Ac si dicat, non me liberum facio, nec me domino meo æquiparo, sed eius seruum me reputo & subiectum, & quicquid boni habeo, eius gratiæ totū ascribo. Vos autem non seruos eius, sed liberos constituitis, & donum gratiæ eius, quod in uobis est, derogantes, meritis uestris & ingenij uiribus ascripistis. Seruus, inquit, sum Iesu CHRISTI. Et hoc ad commendationem personæ suæ ualeat, quia & seruus est honestus, & dominus incomparabiliter honestior. Ideoq; tanti domini tam honestus seruus, libenter debet suscipi. Nondū se dicit apostolum, sed tantummodo seruum, cum in alijs epistolis mox præferat nomen autoritatis, quia nōdum Romanis prædicauerat, nec adhuc apostolus esse uidebatur. Et ideo eis præponit nomen humilitatis, cum illos ad humilitatem inuitaret, quod si per autoritatis nomen ad obediendum constringeret. *Seruus Iesu Christi.* Aliam significationem habet IESVS, aliam CHRISTVS, cum sit unus Iesus Christus, saluator noster. Iesus enim proprium nomen est illi, quō Moyses proprio nomine appellatus est, quō Aaron, quō Elias. Christus autē sacramenti nomē est, quō si dicat legillator, quō si dicat sacerdos, quō si dicat propheta. Sic enī & Christus commendatur unus, in quo esset redemption totius populi Israel. Quem Iudæi uenturum expectabant, sed quia uenit humilis, nō cognouerunt eum. *uocatus apostolus in euangelium dei.* Vocatus est ab infidelitate ad fidem, quando pergenti ire Damascum Christus illi de celo est loquutus. Et institutus est apostolus, quod latine dicitur missus, quando post oranti in templo apparuit illi dominus, dicens: Festina & exi uelociter ex Ierusalem, quoniam non recipiet testimonium tuum de me. Vade, quoniam ego ad nationes longe mittā te. Qui & segregatus est in euangelium dei, dicente post apud Antiochiā spiritu sancto: Segregate mihi Barnabā & Paulum in opus, ad quod assumpsi eos. In his omnibus gloriari Paulus posset, quoniā hæc omnia, domino apparente & loquente, cōsecutus est. Magnus enim ostenditur, quem sic deus per se ipsum promouere dignatur. Sed cum maximas gloriandi occasiones habeat, in omnibus tamē se humiliat, ut omnes exemplo sui ad humilitatem trahat. Et ideo seruum se in prima fronte nominat. Vocatio autē, qua uocatus est, non illa est de qua dicitur: Multi sunt uocati, pauci uero electi, sed illa potius, de qua ipse loquitur: Quos autem prædestinauit, hos & uocauit: & quos uocauit, hos & iustificauit. Qui & apostolus .i. à Christo missus est, ut legatione pro eo fungens, omnes ad uitam uocaret. Et non sicut ceteri apostoli missus est, sed segregatus in euangelium dei. Cum enim unicuique apostolorum destinata esset ad prædicandum sua prouincia, Paulo & Barnabæ cōmissum est officium præ-

dicandi in omnibus gentibus. Et ita segregati sunt isti duo, id est, seorsum à grege cæterorum prædicatorum, euangelizare missi. Vel segregati in euangelium, quia de grege cæterorum prædicatorum, qui Antiochiæ morabantur, electi sunt à spiritu sancto in opus prædicationis. Euangelium, interpretatur bonum nūtiū: quia ibi nuntiatur humana salus per incarnationem & mortem & resurrectionem Christi. Quod euangelium non est hominum, sed dei, id est, non ab hominibus institutum uel inuentum, sed à deo. Quod ante promiserat per prophetas suos. Ad cōmendationē prædicatoris, ponit commendationem euangelij. Vnde etiā prædicator ipse satis posset gloriari, quasi dicat: Segregatus sum in euangelium, quod nō est subitum nec improuissum, quia ante completionē promiserat illud deus, ut cum desiderio expectaretur, & ueniēs deuote & absq; ullo scrupulo susciperetur. Non est friuolum neq; recēs, qđ deus pater promiserat gratis, & nō nouiter, sed ante .i. per multa prius secula. Promiserat illud ante per prophetas, neque per alienos prophetas, sed suos. Nam & prophetæ qui non fuerunt sui, nōnulla de Christo prædixerūt, sicut Sibylla & Vergilius. Sed Apostolus de illis prophetis loquitur qui fuerunt eius, sicut Isaias & Ieremias. Promiserat, inquam, per prophetas, & hoc non uerbis tantū, sed in scripturis, non secularibus, sed sanctis, id est, diuinis. Nam in libris gentium, inueniuntur testimonia ueritatis, sicut idē Apostolus Atheniensibus loquens ostendit. Sed quia in eisdem libris etiam errores prædicantur, ideo non sunt sancti, quāuis aliquid in eis ad Christum pertinens, inueniatur. Sed scripturæ illæ sunt sanctæ, quæ fuerūt Hebræorū populo diuinitus creditæ, & in eis leguntur promissiones euangelij dandi, quas per ueros prophetas suos ab antiquis temporibus fecit. In eis scripturis relictæ sunt promissiones scriptæ, ne obliuioni darentur, & ad noticiam posterorum non peruenirent. Scripturis dico, de filio suo, quia omnes illæ de unigenito dei sunt factæ, & omnes eius diuinitatem, per quam oīa facta sunt, prædicat, eiusq; humanitate omnia restauranda prænūtiat. Qui factus est .i. qui manēs qđ erāt, assumpsit qđ nō erat. Dico, factus est, & hoc non secundum diuinitatem, sed secundum carnem: quia secundum diuinitatem genitus est à patre, non factus: secundum carnem uero factus est ei, id est, ad honorē eius, ut pater glorificaretur per humilitatē incarnationis & obedientiæ illius. Factus est, & hoc nō ex qualibet stirpe, sed ex semine Dauid, quia incorrupta māe eius, ex cuius sanctificato uirginali utero ipse carnem assumpsit, orta est ex progenie Dauid, cui deus promiserat, qđ ex semine eius rex æternus esset suscitandus. Sic enim dixisse legitur: Cumq; completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum eius. Ipse ædificabit domū nomini meo.

& stabiliam thronum regni eius usque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium. Secundum istam promissionem filius dei ex semine David factus est homo, ut edificaret domum, quæ est ecclesia, & regnaret in sempiternum. *Qui prædestinatus est filius dei in uirtute.* Prædestinatus, id est, præordinatus à deo patre secundum humanitatem, hoc est, sola gratia præelectus, ut qui futurus erat secundum carnem, filius David, esset tamē in uirtute diuinitatis filius dei, id est, ita susciperetur humanitas à uerbo dei in unitate personæ, ut idem homo, filius dei esset propter unionem uerbi, filius dei esset secundum spiritum sanctificationis, id est, secundum quod spiritus sanctus uterum uirginis ex quo ille nasceretur, sanctificauit, sicut & angelus dixit: Spiritus sanctus superueniet in te, & uirtus altissimi obumbrabit tibi, ideoq; & quod nascet ex te sanctum, uocabitur filius dei. Prædestinatus est, & hoc ex resurrectione mortuorum, id est, ut præcederet resurrectionē mortuorum. Quorum mortuorum? eiusdem domini nostri Iesu Christi. Ac si diceret, suorum mortuorum, qui ad eū pertinent & membra eius sunt. Hos enim præcessit, qui eum ad cæleste regnum, quo eos præcessit, sequuturi sunt & ad beatam incorruptionem. Ex resurrectione autem cæterorum mortuorum non est prædestinatus, quos non erat præcessurus, sed dānaturus: quia non præcessit illos, qui eum sequuturi non erant ad gloriam uitæ æternæ, id est, reprobos qui ad poenas resurrecturi sunt. Vel ita: *Qui prædestinatus est secundum carnem*, quoniam deus ab æterno prædestinauit, ut uerbum eius caro fieret, quam & resuscitans glorificaret. Prædestinatus est ut sit filius dei in uirtute immortalitatis & potētiae, de qua post resurrectionem ait: Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Nam cum de electis ipse dicat, quia filij sunt dei, cum sint resurrectionis, cur non ipse magis qui secundum diuinitatem naturaliter est semper filius dei, in resurrectione secundum humanitatem factus esse dicatur dei filius? Hoc enim docet idem Paulus, ubi de patre dicit in Actibus apostolorum: Resuscitās Iesum Christum, sicut in psalmo secundo scriptum est: filius meus es tu, ego hodie genui te. Pater ergo resuscitans Christum, dixit ei, filius meus es tu, ego hodie genui te, ut illa resuscitatio, secundum Pauli sensum, intelligatur quedā generatio, quia & nostra resurrectio uocatur generatio, dicente domino: In regeneratione cū sederit filius hominis in sede maiestatis sue. Christus itaq; secundum humanitatem qui dum esset mortalis, erat filius hominis, in resurrectione uestiens immortalitatem, factus est dei, nec tamē destitit esse filius hominis, quia uerus homo permansit, sed gloriam quam humanitas non habebat, accepit. Et hoc est quod nunc dicitur, quia prædestinatus ē esse filius dei in uirtute. Ex resurrectione, nec dicitur ex resurrectione sua, sed quod maioris uirtutis est, ex resurrectione mor-

tuorum, quia multos mortuos fecit secum resurgere. Et ne generalem bonorum atq; malorum resurrectionem intelligeremus, quæ futura est in die nouissimo, Mortuorum, inquit, Iesu Christi, id est, solummodo electorum, ad Christum pertinentium, quia tunc non nisi sancti cum eo surrexerunt. Vnde & dominum nostrum uocat eum, quia qui in morte sua mortem nostrā & hostem antiquum destruxit, in resurrectione debitum super nos dominatum accepit: sicut præmisimus, cum tunc dixisset, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra. Prædestinatus est, inquit, esse filius dei in uirtute ex resurrectione, & hoc secundum spiritum sanctificationis, id est, secundum quod spiritus sanctus eū sanctificauit ab ipso exordio cōceptionis eius. Nam per spiritum quo sic sanctificatus fuerat, suscitatus est à morte, ut esset eo modo quo diximus, filius dei: quia & nobis dicit, Qui suscitauit IESVM à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritum eius in uobis. Vel prædestinatus est, ut diximus, secundum humanitatē, ut esset filius dei in uirtute, id est, in eadem potentia cum patre per unionem uerbi, cui personaliter homo ille unitus. *secundum spiritum sanctificationis*, id est, secundum quod operatus est spiritus sanctus conceptionē eius in utero uirginis. Qui spiritus est sanctificationis, quia sanctificat omnes qui sanctificantur. Et hæc sanctificatio est à remissione mortuorum, id est, incipit à resurrectione peccatorum. Qui enim mortui sunt in anima, prius resurgūt à morte peccati, & tunc sanctificantur per spiritum sanctum. Et tales mortui qui sic ad uitam redeunt, sunt Iesu Christi domini nostri. Præordinati enim sunt ad uitam ut sint membra Christi: ideo non perseverant in morte peccati, sed penitendo resurgunt. Itaq; cum audimus, filius dei in uirtute Iesu Christi, uel filius dei secundum spiritum sanctificationis Iesu Christi, uel filius dei ex resurrectione mortuorum Iesu Christi, cum dici potuisset uirtute, in uirtute sua, uel spiritum sanctificationis suæ, uel ex resurrectione mortuorum eius, uel mortuorum suorum, non cogimur intelligere aliam personam, sed unam eandemq;, scilicet filij dei domini nostri Iesu Christi, per quē accepimus gratiam. Ad commendationem suæ personæ cōmendauerat euāgelium quod ipse prædicat, & ad commendationem euangelij cōmendauit Christum qui autor eius est. Et nunc, quid ipse per eum sit adeptus, indicat. Quasi dicat: Talis ac tātus est Christus, per quem mediator accepimus à patre ego & Barnabas uel ceteri apostoli gratiam & apostolatū: gratiam, cum omnibus fidelibus: apostolatū uero, non cum omnibus. Si tantummodo apostolatū diceret se accepisse, ingratus esset gratiæ qua illi peccata dimissa sunt, & tanquam meritis priorum operum accepisse uideretur apostolatū. Optime ergo tenet ordinē causæ, ut nemo audeat dicere meritis uitæ prioris ad euāgelium se

esse p̄ductū, cū nec ipsi apostoli accipere apostolatū proprie potuissent, nisi prius communiter cū cæteris gratiā, quæ p̄ctōres sanat & iustificat, acceperint. Prius itaq; gratiam, qua purgarentur à peccatis & sanctificarentur, acceperunt: & post apostolatū, id est, legationem, ut excurrent ubique prædicare ipsam euangelij gratiam. *ad obediendum fidei*, id est, ut obediat fidei, pro nomine Christi, id est, ut omnes credant in Christum, & signentur in eius nomine qui saluari cupiunt. Et hoc fiat non in Iudæis tantum, sed in omnibus gentibus, ubicunque per totius orbis amplitudinem diffusæ sunt gentes. Vel obediat fidei, ut faciāt fideles quæcūq; fides exoptat, non solum credēdo, sed etiam operando: & hoc pro nomine Christi, id est, pro gloria eius, non pro sua, scilicet ut in bonis quæ fecerint, nō suam, sed Christi gloriam quærant: nec suā, sed Christi nomen magnificare cupiant. Accepi, inquit, apostolatū in omnibus gentibus, ut in eis obedire faciam plurimos fidei pro nomine Christi glorificando. In quibus gētibus, super q̄s scilicet mihi datus est apostolatus, estis etiam uos. Hoc dicit ut familiarius admoneat. In quibus fidei obediētibus estis & uos o Romani, qui per gratiā prædicationis estis ad fidem uocati, & estis non eorū qui uos uocauerūt, sed Christi ad quem uocauerunt. Vocati enim Iesu Christi estis, id est, ad hoc uocati ad fidem, ut sitis Iesu Christi, non Petri uel alterius. ¶ Hucusq; dictum est, quis esset q̄ scribit epistolam. Est enim qui scribit, Paulus seruus Christi Iesu, uocatus apostolus, segregatus in euangelium dei. Sed quia occurrebat quod euangelium, respondit: Quod ante promiserat per prophetas suos in scripturis sanctis de filio suo. Item quia occurrebat de quo filio suo, respondit: Qui factus est ei ex semine Dauid secundum carnem, qui prædestinatus est filius dei in uirtute, secundum spiritum sanctificationis, ex resurrectione mortuorum Iesu Christi domini nostri. Et si diceretur, quomodo tu ad eū pertines, respondit: Per quem accepimus gratiam & apostolatū ad obediendū fidei in omnibus gentibus pro nomine eius. Item si diceretur, quæ igitur causa, ut scribas ad nos? respondit: In quibus estis & uos uocati Iesu Christi. Deinde adiungit ex more epistolæ, quibus scribat. Omnibus, inquit, qui sunt Romæ, dilectis dei, uocatis sanctis. Non ait, diligētibus deum, sed dilectis, dicitur, ut bonitatē dei potius quā meritum illorum significaret. Prior enim dilexit nos ante omnia merita, ut nos dilecti, eum diligereamus. Quos & gratuito suo munere prædicatores uocauit, atq; per baptismum sanctificauit. Omnia ergo bona diuinæ gratiæ, non humanis meritis sunt ascribenda. Eos em̄, qui odibiles & procul ac turpes erant, dilexit & uocauit & sanctificauit. Vel, ut breuius cōcludā, dilexit, ut uocaret ad sanctitatē. Post hæc, ut compleat usitatum epistolæ principium, salutat illos, dicens: Gratia uobis & pax à deo patre nostro & à domino &c. Gratia & pax sit uobis à deo, quia non omnis gratia neque omnis pax est dei uel

à deo. Nam & iudices mali præbent gratiam in accipiendis personis aliqua cupiditate illecti, aut timore perterriti: atque mala pax est, qua uitij aut diabolo concordatur. Sed illa gratia est à patre & Christo, qua nobis remittuntur peccata, quibus aduersabamur deo: & pax, qua reconciliamur ei. Cum enim per gratiam remissis peccatis, assumptæ fuerint inimicitie, restat ut pace adhæreamus ei, à quo nos sola peccata dirimebant. Gratia uocatur, quia non ex merito retributa, sed ex donante cōcessa est. Talis, inquit, gratia & pax sit uobis à deo patre nostro, qui nos in filios adoptauit, & amari atq; honorari uult à nobis ut pater, & à domino Iesu Christo, id est, à filio qui nos de manu inimici redemit, & suo dominio mancipauit, & est saluator atq; rex noster. Gratiam & pacē optat à patre & filio, nec adiungit spiritum sanctum, quia ipse spiritus sanctus donum dei est: & donum dei, gratia & pax est. Ideoq; tota trinitas in hac salutatione ponitur, dum pater & Christus à patre nominantur, & spiritus sanctus gratia & pace significatur. Nullo enim modo dari hominibus gratia potest, qua liberamur à peccatis, & pax qua reconciliamur deo, nisi in spiritu sancto.

Primum qdem gratias ago deo meo per Iesum Christum pro omnibus uobis, quia fides uestra annuntiatur in uniuerso mundo.

¶ Commendata multis modis sua persona, & facta saluatione, sicut mos ē in epistolis, iterū reddit eos beneuolos, nimia erga eos ostendēdo se habere charitatē. Nam quia illos asperime erat remorsurus, primo leniter inchoat, & illorum beneuolentiā capiat, ne si statim eos acriter reprehendere cœpisset, illorum impatientia reprehensiones illas grauius ferret, quasi dicat: Multa sum uobis dicturus. Et primum quidem, anteq̄ illadicam, hoc uobis intimo, quia gratias ago deo meo pro omnibus uobis, congaudēs bono inceptui uestro. Ago, inquit, gratias deo meo, qui cum sit natura & potestate deus omnium, merito & uoluntate paucorum est. Ideo dixit, deo meo. Non enim potest uox ista esse nisi sanctorum, quorum deus dicitur, sicut deus Abraam & deus Isaac & deus Iacob. Non potest uox ista eorum esse, quorum deus ueter ē, uel qui uitium aliud quodlibet fecere sibi deum. Ago gratias deo, id est, sacrificium laudis illi offero, non per me, sed per magnum pōtificem, id est, Iesum Christum. Qui enim uult deo sacrificium offerre, per manus pōtificis debet offerre. Et ego tale sacrificium per hunc sacerdotem offero pro omnibus uobis, ut & uos similiter faciatis, agentes semper deo gratias pro beneficijs quæ uobis contulit. Agere enim deo gratias, est sentire omnia bona ab eo esse data, & p his laudare corde, uoce & opere. Agatis & uos gratias deo per Iesum mediatorem, per quem

uobis deus dedit quicquid boni habetis, & per quem accipitis quicquid boni offertis. Vel ita: Ago gratias pro omnibus fidelibus. Et primū quidem pro omnibus uobis, scilicet quia uos primi estis, quoniam Romana ecclesia primum habet inter omnes ecclesias. Et hic quoque patet quod hæc epistola debuit prima poni. Ago gratias deo, quæ digne colendo meū facio, non per legem, sed per Christum. Ago inquam gratias, primum quidem pro uobis, deinde pro ceteris. Primū pro uobis, de quibus magna omnibus utilitas uenit, quia fides uestra etiam nondum perfecta, iam tamen annuntiatur in uniuerso mundo. Roma tunc erat caput mundi, & de toto orbe illuc conueniebant, atque Romanos suscepisse fidem Christianæ religionis ubique diuulgabant, sicque iam securius cæteræ per orbem nationes eandem fidem suscipiebant. Et hæc est laus fidelium Romanorum, quia tale de eis exemplum ubique spargebatur. Ideoque cauere debebāt, ne sicut fama fidei ipsorum procul audita fuerat, ita rumor dissensionis audiretur, & multis noceret. Incitantur enim ad profectum per hoc, quod fides eorum ubique renuntiatur. Fides est diuinitatis confessio, & religionis solidum fundamentum: quia ueraciter credimus id, quod uidere non possumus. Proprie uero nomen fidei inde uocatur, quia fiat quod dictū est a ut promissum. Fides enim est dicta ab eo, quod sit illud quod inter utrosque placitum est, id est, inter deum & hominem, scilicet ut homo faciat opere quod dicit ore, & deus reddat ei beatitudinem quam promissit.

Testis enim mihi est deus, cui seruiō in spiritu meo in euangelio filij eius, quod sine intermissione memoriam uestri facio semper in orationibus meis, obsecrans si quo modo tandem aliquando prosperum iter habeam in uoluntate dei uenienti ad uos. Desidero enim uidere uos, ut aliquid impartiar uobis gratiæ spiritalis ad confirmandos uos, id est, simul consolari in uobis, per eam quæ inuicem est, fidem uestrā atque meam.

¶ Dixi quia gratias ago pro uobis, & hoc non fallaciter dixi: nam deus est mihi testis quod semper sum uestri memor in orationibus meis. Deus, cuius scientia non fallitur, ipse mihi testis est, qui nouit arcanum, qui ueritatem considerat, ipse mihi testis est, quod uera sunt quæ dico. Cui seruiō in spiritu meo, id est, in affectu mentis meæ: quia non per simulationem illi famulatum exhibeo, sed quicquid foris bene erga seruitutē eius operor, hoc intus in uoluntate cordis similiter facio. Seruiō illi, & hoc in euangelio filij eius, id est, in predicatione unigeniti eius, per cuius incarnationē & mortem ac resurrectionem annuntio datā esse mundo salutē. Et ipse pater mihi testis est, quod in orationibus meis semper facio me-

moriā uestri, id est, quotiescunque oro pro me, oro & pro uobis: nec uestri obliuiscor in precibus meis, sed iugiter memoro, & hoc sine intermissione. Ecce prior facit Apostolus, quod alij præcipit: Sine intermissione orate. Et tamen quod ait, sine intermissione memoriam facio uestri, non sic accipiendum est, quasi semper hoc ageret, cum fragilitas humana hoc implere non possit: sed ita potius intelligendum est, quod nullus dies pertransiret, in quo pro eis non oraret. Hoc etiam dicit ut eum diligant, & audire desiderent, quæ tanto studio pro ipsis orantem cognoscunt. Memor uestri sum in precibus meis, obsecrans, id est, ob sacra quæ percepistis, deum orās, si quo modo, id est, ut aliquo modo prospero uel aduerso, tandem, id est, post multa desideria, aliquando, id est, saltem semel, si sepius non potero: seu aliquando, id est, aliquo tempore, siue æstatis, siue hyemis, habeam iter prosperum, id est, efficacem desideriorum meorum, iter dico uenienti ad uos, & hoc in uoluntate dei, quia tunc erit utilis aduentus meus. Prosperum iter habeam in uoluntate dei, quoniam aliter prosperum iter non habeo, nisi uoluntas dei, quæ omnia nouit, & in bonis omnibus nos præuenit ac fouet, illuc me direxerit, ubi fructum aliquem habeam. Vel prosperum iter habeam in uoluntate dei, quia non semper prosperitas itineris in dei uoluntate perficitur, sicut eorum qui prosperis successibus ad malum currunt. Ideo uenire ad uos obsecro, quia desidero uidere uos, & hoc scilicet, ut impartiar uobis aliquid, id est, ut faciam uos in aliquo participes spiritalis gratiæ, qui nunc carnali sensu adinuicem contenditis. Impartiar uobis aliquid gratiæ spiritalis, quæ est in me, id est, gratui beneficii dei, uidelicet prædicationis, uel miraculorum, ad confirmandos uos, id est, ut uos confirmem, quia iam aliquid habetis, sed adhuc infirmi & uacillantes estis, ideoque spiritali gratia ad confirmationem indigetis, per quam firmi esse possitis. Volo inquam uobis impartiri aliquid gratiæ spiritalis ad confirmandos uos in fide, id est, uolo simul consolari in uobis, per eam quæ inuicem est fidem, ut per communem fidem inuicem cōsolemur, & de gratia sancti spiritus inuicem gratulemur. Modo enim sum ego desolatus, et uos similiter, licet non sentiat. Sed sic consolationem accipiemus ego & uos, si ego opus meum in uobis firmum & stabile uidero, & si uos apostolicæ gratiæ fueritis participes. Et ita simul, id est, uicario modo & ego in uobis, et uos in me, consolationem habebimus, per eam fidem quæ est inuicem, id est, communis, quod est græce catholica fides, dico uestram atque meam, id est, si uestram fidem uidero meam, & meam esse uestrā, ut una eademque sit & uestra & mea fides, tunc simul consolabimur.

Nolo enim uos ignorare fratres, quia sæpe proposui uenire ad uos, & prohibitus sum usque adhuc, ut aliquem fructum

habeam in uobis, sicut & in cæteris gentibus. Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum, ita quod in me promptum est, & uobis qui Romæ estis, euangelizare.

¶ Credendum est quod dixi, me desiderium habere ueniendi ad uos, quia o fratres mei, id est, eiusdem matris ecclesiæ filij, nolo uos ignorare quod non solum uolui, sed proposui uenire ad uos, & hoc sepe proposui, sed efficere nondum potui, quia prohibitus sum usque adhuc, id est, usque ad hoc tempus, uel à spiritu sancto, uel à membris diaboli multa impedimenta mihi, dispensante deo, ingerentibus. Ideo toties proposui ad uos uenire, ut habeam in uobis aliquem fructum, æternæ mercedis, sicut & in cæteris gentibus, id est, ut pro labore prædicationis, quam uobis impendo, habeam fructum supernæ retributionis, sicut habiturus sum pro cæteris gentibus, quibus hucusque prædicaui ab Ierusalem in circuitu per uniuersam Asiam usque in Illyricum, ubi Europa incipit. Exemplo gentium istarum, pro uocat Romanos. Vel habeam fructum in uobis, id est, ut uos accepto semine prædicationis, fructificetis uirtutes & opera bona, quia fructum illum reputo meum. Volo, inquam, fructum in uobis taliter acquirere, sicut & in cæteris: quia omnibus sum debitor, omnibus debitorem fecit me deus, Græcis ac barbaris, sapientibus & insipientibus. Græci duabus appellationibus omne hominum genus distinxerunt, dicentes unumquodque uel Græcum esse uel barbarum. Nam quia ipsi Græci legibus utebantur, omnes reliquos tanquam sine legibus uiuentes, barbaros appellauerunt. Et Apostolus non solum Græcis, sed & barbaris, nec solum sapientibus, sed & insipientibus debitor est, quia omnibus prædicare missus est. Græcos dicit sapientes, apud quos omnis philosophia erat: barbaros autem uocat insipientes, uelut imperitos. Sed quomodo his omnibus est debitor, qui nihil ab eis accepit, nisi quia per gratiam sancti spiritus ei datum est, ut omnium istorum linguis loqui posset? Nam quia linguarum notitiam non pro se quis, sed pro his quibus prædicandum est, accipit, debitor omnibus illis efficitur, quorum accipit à deo linguæ notitiā. Sapientibus autem debitor est per hoc, quod accepit sapientiam in mysterio absconditam, quam perfectis & sapientibus loqueretur. Insipientibus quoque factus est debitor in eo, quod patientiæ gratiam & longanimitatis accepit. Summæ etenim patientiæ est, ferre insipientium motus. Itaque debitor est Apostolus sapientibus, ut eos ad maiora sapientiæ arcana promoueat: & insipientibus, ut illos erudiat, quod tamdiu patienter ferat, donec ab illis insipientiam remoueat. Possunt etiam iusti nomine sapientium, atque peccatores appellatione insipientium designari. Et Apostolus debitor est sapientibus & insipientibus, quia prædi-

catoris est debitum, iustus inuigilare ne cadant, & peccatoribus ut resurgant: iustos admonere ut uiam iustitiæ teneant, peccatores corripere ut uiam iniquitatis deserant. Debitor sum Græcis & barbaris, atque sapientibus & insipientibus. Ita & uobis qui Romæ estis, sum debitor euangelizare, quia sicut alijs, sic & uobis debeo prædicare, quoniam ad omnes sum missus. De Iudæis tacet, quia magister gentium est. Quod scilicet euangelizare promptum est in me, quia ad hoc agendum sum paratus & uelox.

Non enim erubescō euangelium. Virtus enim dei in salutem omni credenti, Iudæo primum & Græco. Iustitia enim dei reuelatur in eo ex fide in fidem, sicut scriptum est, Iustus autem ex fide uiuit.

Abacuc. 2.

¶ Ideo sum promptus ad euangelizandum, quia non erubescō euangelium, id est, nulla est mihi erubescencia ex prædicatione euangelij, sicut nonnullis qui erubescabant prædicare Christum crucifixum, non intelligentes nihil dignius deo, quam quod ad humanam salutem proficit. Nam insigne uirtutis & pietatis est, quod dominus propter salutem imaginis suæ dignatus est usque ad passionem crucis humiliari. Quæ nunc Apostolus intuens, non erubescō, inquit, euangelium. Et quare non erubescis? Quia ipsum euangelium est uirtus dei, id est, quod in euangelio prædicatur, uidelicet crux & mors & resurrectio saluatoris, est uirtus dei, quamuis stultitia uideatur in incredulis. Nulla enim maior uirtus est, quam de uicta morte, homini uitam perditam reddere. Talis uirtus est euangelium, uidelicet quia uirtutem uictoriæ Christi annuntiat. Et uirtus est, quia gratiam præstat, per cuius auxilium ualeamus facere quæ præcipit. Quod quia lex non fecit, infirma fuit. Virtus est ualens, in salutem omni credenti, Iudæo primum, ac deinde Græco, id est, gentili, hoc est, omni credenti, tam de circumcisione, quam de preputio, ualet euangelium ad æternam salutem. Iudæus causa patrum, & quia prior cognouit deum, proponitur gentili, quamuis non sit iam dignior propter hoc quod dominus dixerat, filius meus primogenitus Israel. Vere euangelium est uirtus dei. nā iustitia dei reuelatur in eo, quæ uelata fuerat in ueteri testamento. Vel ita: Vere euangelium ualet in salutem omni credenti, nam iustitia dei reuelatur in eo, id est, iustitia fidei quæ tegebatur in lege. Iustitia enim dei est, quæ gratis iustificat impium per fidem sine operibus legis. Quam reuelat euangelium, dum dat fidem homini, per quā iustificat qui credit deum iustum & ueracem in promissis, ut inquirentes se remuneret, & contra, negligentes se dānet. Iustitia dico, tenens ex fide in fidem, id est, ex fide ueteris testamenti in fidem noui. Populus enim Israel in fide erat, quia crediderat deo & Moyse famulo eius. Ex qua fide nunc ad fidem euangelij

Hebræ. 10.

nam transit. Eius quippe est iustitia, qui transit de fide in fidem, ut libenter transeat iudæus, & quicumque alius ex fide veteris in fidem noui testamenti. *Iustitia enim reuelatur ex fide legis*, ubi prædicatur unus deus, *in fidem euangelij*, ubi manifestatur pater & filius & spiritus sanctus. Ex fide primi aduentus domini, in fidem secundi. Ex fide resurrectionis primæ, in fidem secundæ. Ex fide prædicatorum, in fidem populorum. Ex fide humanitatis Christi, in fidem eius diuinitatis. Ita reuelatur in euangelio ex fide iustitia, per quam saluamur, sicut scriptum est in Habacuc: *Iustus autem ex fide*, id est, qui iustificatus est ex fide, *uiuit*, id est, æternam uitam consequitur. Et ita ex fide iustitia, & ex iustitia uita. Vel iustus uiuit interim ex fide, dum est in hac peregrinatione, donec ad patriam perueniens, uiuat ex specie. Per fidem uiuere incipit anima, quæ per infidelitatem erat mortua. Fides autem quæ uiuit, ipsa est quæ per dilectionem operatur: quoniam fides si non habeat opera, mortua est in semetipsa. Quod tamen de illis qui tempus operandi habent, intelligitur. Nam si quis mox ut per fidem in baptismo iustificatus est, ex hac luce migrauerit, hic sola fide sine ullis operibus uitam consequetur. Qui uero tempus bene operandi habet, & operari negligit, frustra de fide presumit. Quod Apostolus dixit, quia iustus ex fide uiuit. In propheta sic legimus, iustus autem in fide sua uiuet. Sed ideo Apostolus magis translatione Septuaginta interpretum usus est, quia scribebat Romanis, qui scripturas Hebraicas nesciebant: nec erat ei cura de uerbis, cum sensus esset in tuto, & damnum ex eo præsens disputatio non haberet: quia & Hebræi qui Græcas literas didicerant, editionem Septuaginta interpretum legebant. Ob hoc ergo & istud & alia plura testimonia quæ ponit, ab Hebræicæ ueritatis translatione, qua nunc utimur, discordare uidentur: quia aliquando sumit à Septuaginta interpretibus, aliquando sicut loquens eodem spiritu quo propheta, sensum sumit à tummo, utens suis uerbis suarum dispositione.

Reuelatur enim ira dei de cælo super omnem impietatem & iniustitiam hominum eorum, qui ueritatem dei in iniustitia detinent: quia quod notum est dei, manifestum est in illis. Deus enim illis manifestauit. Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt intellecta, conspiciuntur: sempiterna quoque uirtus eius & diuinitas, ut sint inexcusabiles.

¶ Nunc aggreditur gentiles secundum priorem statum, qui iactabant bonam naturam, & excusabant suas turpitudines per ignorantiam, ostendens eos & prius notitiā habuisse, & post per culpam perdidisse, atque bonam naturam siue ipsam à deo relictam, in omnia mala præcipitatem. Quasi dicat: In euangelio reuelatur iustitia dei, non solum qua iustificat per fidem poenitentes, sed & qua damnat in malitia perseuerantes.

Nam ira dei quam iuste peccantibus inferet, id est, uindicta qua eos percutiet, reuelatur in eodem euangelio super eos uentura de cælo. Vel ita: Ex fide est iustitia, & inde salus: quia ex impietate est iniustitia, & inde ira, id est, poena. *Nam ira dei reuelatur &c.* Non dixit, Inferitur, sed, Reuelatur. Vbi enim reuelatur, non inferitur, non percutitur: sed reuelatur, ut terreat, & territis non inferatur. Reuelatur per euangelium, quæ ante erat occulta hominibus. Reuelatur ira dei, id est, animaduersio districti iudicis. Reuelatur de cælo, ut nouerint homines non solum beneficia, sed & plagas expectare de cælo. Vel de cælo, id est, de ecclesia reuelatur ira futuri iudicij, quoniam ab ecclesia manifestatur peccantibus ira iudicis uenturi de cælis in fine seculi. *Super omnem impietatem & iniustitiam hominum*, id est, ad corrigendam in supplicijs eorum perversitatem, qui debitum cultum deo denegant, & qui in luxuria cæterisque uitijs male uiuunt. Impietas enim infidelitatem significat, iniustitia uero criminosa conuersationem. Impietatem hominum. Eorum hominum dico, qui ueritatem dei detinent in iniustitia. Omne quod mutari potest, ueritas non est. Veritas dei est inuisibilis & incommutabilis eius substantia. Quam detinent in iniustitia, quicumque per uisibiles & mutabiles creaturas, hominibus demonstrauerunt colendam idolorum culturam. *Veritatem dei*, id est, quod ipse est uerus deus, *detinent in iniustitia*. quia cum ueresciant uni creatori deo debere cultum summe uenerationis exhiberi, eum iniuste exhibent creaturæ. *Veritatem dei*, id est, ueram de deo cognitionem, *detinent in iniustitia*, id est, in malo opere, malentes iniuste morari in uoluptatibus iuis, nec pro dei ueritate quæ se illis sponte offert, uolentes à nequitia sua recedere, sed ipsam ueritatem in nequitia, si fieri possit, detineri secum. Dixi quia detinet ueritatem dei, nec sinunt ut ad aliorum notitiā perueniat, dum simulacra pro deo docent adorari. Nam illi nouerunt ipsam ueritatem, quam cæteris abscondunt: quia quod notum est dei, id est, quod naturali ingenio sciri potest de deo, manifestum est illis. Multa enim sunt quæ de deo per naturam sciri non possunt, sicut est mysterium incarnationis & passionis, quod latuit sapientes mundi. Sed hoc de deo naturaliter sciri potest, quod ipse sit deus: quia omnis creatura ostendit se non esse deum, sed esse alium qui eam fecerit, cuius seruitio parere necesse sit: ita quod notum est de deo, manifestum est illis. Vel manifestum est in illis, id est, in cordibus eorum, quamuis exterius in opere ipsorum non appareat. Habent enim in se unde noscant eum, scilicet naturalem rationem. Vere manifestum est in illis, siue illis, quia deus populum suum manifesta uult illis, quoniam uirtus eius occulta ex his quæ palam sunt, manifestatur. Dominus manifestauit, id est, non solum naturalis ratio profuit, sed deus quotidie adiuuit, ne sola natura sufficere uideretur. Deus illis manifestauit ostensione creaturarum, quoniam natu-

rali ingenio intellexerunt quia hoc non est creator, quod creatura. Nam *inuisibilia ipsius*, id est, æternitas, uirtus, diuinitas & omnipotētia conspiciuntur *à creatura mundi*, id est, ab homine, in quo per quandam affinitatem omnes creature sunt, quia commune habet esse cum lapidibus, uiuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis. Ab hac creatura mundi, id est, ab homine, conspiciuntur *inuisibilia dei*, intellecta per ea quæ facta sunt, id est, per creaturas. Nam si uigilanter exteriora conspiciamus, per ipsa eadem ad interiora reuocamur. Vestigia quippe creatoris sunt mira opera uisibilis creature, quoniam per hæc quæ ab ipso sunt, imus ad ipsum. menti enim nostræ peccato suo exterius sparsæ, necdum deus sic interius innotescit: sed dum facturæ suæ decus foras proponit, quasi quibusdam nutibus innuit, & quæ inus sequamur ostendit, ac miro modo ipsis formis exterioribus nos ad interiora pducit. Viæ quippe ad creatorem sunt opera considerata creature, quæ dum facta cernimus, potentiam factoris miramur. Nam quocumque se uerterit anima, si uigilanter intendit, in ipsdem ipsis dominum inuenit, per quæ reliquit: eiusque potentiam eorum rursus cōsideratione cognoscit, quorum amore deseruit: & per quæ auersa cecidit, per hæc conuersa reuocatur. Vbi enim lapsi sumus, ibi incumbimus ut surgamus. Et quasi ibi surgendo manum cōsiderationis figimus, ubi pede amoris lubrici corruentes, negligendo iacebamus. Quia enim ab inuisibilibus per uisibilia cecidimus, dignum est ut ad inuisibilia ipsis rursus uisibilibus innitamus: & quo casu anima uenit ad infima, eo gradu reuertatur ad summa. Bene itaque dicitur, quod *inuisibilia dei conspiciuntur à creatura mundi*, id est, ab homine: *intellecta per ea quæ facta sunt*, quoniam per uisibiles facturas intelligitur inuisibilis factor. Sic enim & gentiles quamuis legem aut prophetas non haberent, cognouerunt deum, per uisibilem scilicet creaturam peruenientes ad intelligentiam inuisibilis creatoris. *Inuisibilia ipsius à creatura mundi*, id est, ab homine, qui omni creature mundi præeminet: uel *à creatura*, id est, à constitutione mundi, conspiciuntur intellecta per ea quæ facta sunt ab eo. *sempiterna quoque uirtus eius & diuinitas*, quæ

Locus obscurior. nihilo minus sempiterna ex coniecturis agnoscitur creature similiter. Virtus est quæ regit omnia, diuinitas quæ replet uniuersa. Potest etiam *sempiterna uirtus eius* intelligi filius eius, per quæ facta sunt omnia, & qui nunquam cœpit esse, sed sempiternus, id est, semper æternus est cum eo, diuinitas autem spiritus sanctus. Intelligitur itaque per uisibiles creaturas inuisibilis pater, & sempiterna uirtus eius, quæ est filius, ac diuinitas, id est, spiritus sanctus, ad quem maxime sanctificatio pertinet. Ita ut & gentiles qui scripturas diuinas non habebant, sint inexcusabiles, quoniam non fuerunt ueritatis ignari, sed ipsi ueritati quæ se illis reuelauerat, extiterunt ingrati.

Quia cum cognouissent deum, non sicut deum glorificauerunt, aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis, & obscuratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & uolucrum & quadrupedum & serpentium. Propter quod tradidit illos deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumelijs afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutauerunt ueritatem dei in mendacium, & coluerunt & seruiuerunt creature potius quam creatori, qui est benedictus in secula, Amen. Eph. 2.

¶ Non possunt excusari de ignorantia, sicut uolebant asserere. Qui reuera per naturalem rationem cognouerunt deum. Et cum cognouissent eum, non glorificauerunt eum sicut deum, bene uiuendo & colendo, aut etiam gratias illi non egerunt de cognitione eius, quam ipso donante perciperant. Debuissent enim illum glorificare digne colendo & prædicando, atque uoluntatem eius faciendo, & gratias illi semper agere, quod eorum cordibus notitiam sui dignatus esset infundere. Gratias agere, id est, pia deuotione gratias agere, ut recognoscerent se sapientiam & omnia bona ab illo habere. Sed non glorificauerunt eum, nec gratias ei reddiderunt, sed sibi tribuentes sapientiam, quam à se non habebant, & se putantes aliquid esse, cum nihil essent, euauerunt in cogitationibus suis, quas à se, non à deo cōceperant, & obscuratum est paulatim cor eorum, donec omnino fieret insipiens. Euauerunt, quoniam uani, & falsi fuerunt in cogitationibus suis, & ratio mentis eorum fumo superbiæ obscurata est, dum in seipsis gloriarentur. Et uere euauerunt: Nam dicentes se esse sapientes, id est, iactantes se quasi proprio sensu sapientiam inuenisse, stulti facti sunt, id est, obscuratum est insipiens cor eorum. Cum enim quidam eorum non solum ad instituta utilissimarum artium, & doctrinam liberalium disciplinarum, sed etiam ad inquisitionem summi boni aciem mentis intenderint, & inuisibilia dei per ea quæ facta sunt, intellecta conspexerint, non agentes tamen gratias deo, nec confitentes illum sibi esse huius facultatis autorem, sed dicentes se esse sapientes, id est, non in deo, sed in semetipsis gloriātes, quasi ad ueritatis inspectionem suis studijs, atque rationibus propinquassent, euauerunt in cogitationibus suis: & quod illuminante dei gratia inuenerant, obsecante superbia perdidit, relapsi à superna luce in tenebras suas, id est, ab incommutabili atque æterno bono, ad mutabilem corruptibilemque naturam. Et mutauerunt non solum sensu, sed & opere: quantum ad se, mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, talem scilicet fingentes

deum, qualis non est, & non sicut eum cognouerunt tradētes hominibus, sed simulacra pro deo coli censentes. Qui dum per cogitationum suarum uanitatem formas & imagines in deo requirerent, dei imaginē perdiderunt: & in tantas stultitiæ tenebras deuoluti sunt, ut gloriam dei ad corporalem & corruptibilem humanæ formæ effigiem uerterent, & diuinæ maiestatis eminentiā ad brutorum animalium formas inclinarent. *Mutauerunt gloriam dei, qui est incorruptibilis & æternus, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis*, quasi similem facientes gloriam dei, id est, gloriosum deum imagini hominis, & ipsam imaginem uelut deum colentes. Nec solum in similitudinem hominis mutauerunt gloriam dei, sed etiam in similitudinem *uolucrum et quadrupedum et serpentium*. A dignioribus creaturis ad minus dignas gradatim descendit, ut ostēdat illos in profundiores stultitię tenebras corruisse. Mos fuit ab antiquo Romanis adorare simulacra hominum, ut Romulū, Iouis & aliorū, maxime ab aduentu Aeneę in Italiam: uolucrū autem & quadrupedum atq; serpentium, ex q̃ Alexandria ab Augusto uicta est & Romę subiugata. Consueuerant enim colere deos omnium gentium, quas superassent. In tam uiles formas mutauerunt, ut dictum est, gloriam dei. *Propter quod deus tradidit, id est, dimisit, illos in desideria cordis eorum*. Tradere enim dicitur deus, dum non retinet delinquentes, propter arbitrii libertatē ad malum promptissimam. Manifestum quoq; est deum operari in cordibus hominum, ad inclinandas eorum uoluntates quocunq; uoluerit, siue ad bona p̃ sua misericordia, siue ad mala pro meritis eorum, iudicio utiq; suo, nonnunquam aperto, nonnunquam occulto, semper autem iusto. Nam propter præcedentia peccata, multiplicantur sequentia. Et deus qui peccatorem diu expectat ut redeat, non redeunti atq; contemnenti ponit adhuc ubi grauius impingat. Peccatum quippe quod per poenitentiam citius nō deletur, aut peccatum est & causa peccati, aut peccatum & poena peccati, aut peccatū simul & causa & poena peccati. Omne enim qđ prius male committitur, peccatum est. Sed si citius poenitendo nō tergitur, iusto iudicio omnipotens deus obligatam peccantis mentem, etiā in culpam alteram permittit cadere. Peccatum ergo quod poenitentię lamento non diluitur, peccatum est simul & causa peccati: quia ex illo oritur, unde adhuc peccatoris animus altius obligetur. Peccatum uero, quod ex peccato, id est, ex secundo sequitur, peccatum simul est & poena peccati: quia ex crescente cæcitare ex retributione prioris culpæ generatur, ut quasi ita quædam sint in peccatore supplicia, ipsa incrementa uitiorum. Fit uero nonnunquam ut unū idemq; peccatum, & peccatum sit & poena peccati simul & causa peccati. Quod bene Apostolus hoc loco demonstrat, dicens de infidelibus ac lubricis: *Cum cognouissent deum, non sicut deum*

glorificauerunt aut gratias egerunt, sed euauerunt in cogitationibus suis. Ecce est peccatum & causa peccati. Ex qua causa quid sequitur, adiungit: Et obsecratum est insipiens cor eorum. Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt. Et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis & uolucrum & quadrupedum & serpentium. Ecce est peccatum solummodo. Et poena peccati esset, si non adhuc ex hoc peccato & aliud sequeretur. Nā post infidelitatē eorū subditur: Propter quod tradidit illos deus &c. Qui igitur cognoscētes deū, nō sicut deū glorificauerunt, ex eo peccato & causa peccati ad hoc quoq; perducti sunt, ut ad cultū serpentium & uolucrum laberentur. Sed quia per hanc etiam cæcitatem usq; ad immunditiam carnis & contumelias ceciderunt, ipsa infidelitatis eorum cæcitas, præcedenti intellectui & peccatum est & poena peccati: subsequenti uero immunditiæ, peccatum facta est & causa peccati. Prioris itaq; peccati merito, peccatorum subsequentium louea tegitur, ut qui malum sciens perperat, deinceps iuste in alijs etiam nesciens cadat. Hoc quippe agitur, ut culpis culpæ feriantur, quatenus supplicia fiant peccantium, ipsa incrementa uitiorū. Merito itaq; post idololatrię culpam subditur: Propter quod tradidit illos deus &c. quoniam deus illos iuste deseruit & p̃ prijs uoluntatibus, qui sibi prætulerant idola, & sicut scriptura loquitur: Initium fornicationis ē exquisitio idolorum, & adinuēio illorum corruptio uitæ est. Tradidit igitur illos ob idololatriam, id ē, subtrahendo gratiam suam, permittit illos in desideria cordis eorum, id est, ut inciderent in ea, quæ cor eorum desiderabat secundū carnis ardorem: desideria dico tendentia in immunditiam, id est, in carnis maculationem, usq; adeo, ut afficiant corpora sua contumelijs, id est, ut scilicet ipsi applicent corpora sua, in contumelijs, id est, in contumeliosis operibus. Contumelia est quæ ingeritur alicui cōtra dignitatem personæ. Et isti corporibus suis ac naturæ grandem fecerunt cōtumeliā, subdendo se tā pudendis turpitudinibus. Contumelijs affecerūt corpora sua, & hoc in semetipsis. i. se soli sine alijs maculātes. Illi sic afficiunt corpora sua, qui cōmutauerūt ueritatē dei in mendaciū. i. qđ de deo uerū est, dederunt idolo, qñ sicut scriptura dicit: Incōmunicabile nomē imposuerunt lignis et lapidibus. Nomē quippe deitatis est incōmunicabile creaturis, qm̃ solus creator p̃prie et uere deus nōiatur. Sed gētiles hoc nomē imposuerūt lignis et lapidibus, qñ idola lignea et lapidea insutuerūt appellari deos. Et hoc est qđ nunc dicunt in mendaciū mutasse ueritatem dei. Veritas em̃ dei, qđ ipse ueraciter deus sit. Quam ueritatē uertit in mendaciū, qui idolū dicit uel putat esse deū. Falsum ē em̃ hoc. Nec solū ita ueritatē mutauerūt in falsitatē, æstimātes idola deos esse, qđ falsum ē, sed etiā coluerūt ipsa idola, ne dicerēt, nō collo simulacra, sed res eorū, ut solē et cetera huiusmodi. Coluerūt nō creatorē, sed creaturā, id ē,

Sapi. 14.

Sapi. 14.

non deum, sed idola, diligenter ornando coronis aureis ipsas imagines daemonum, & eas flexis genibus adorando. & seruierunt thura & sacrificia offerendo creaturæ potius quam creatori, quasi esset melius seruire creaturæ, id est, idolis & daemonibus, quam deo, qui est benedictus in secula, id est, in æternum, amen, id est, uere. Cui qui adhæserunt, & ipsi cum eo benedicti erunt in secula uera. Sed gentiles effecti sunt maledicti & temporales, qui benedictum in secula reliquerunt.

Propterea tradidit illos deus in passionem ignominie. Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem & masculi, relicto naturali usu fœminæ, exarserunt in desideriis suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes.

¶ Dixi quia seruierunt creaturæ, Propterea tradidit illos deus, id est, ire permisit in passionem, id est, in uoluptates, quæ etsi delectent, sunt passionem naturæ. Ecce iterum uindicta. Præcedens enim culpa qua seruierunt creaturæ, uindicta est, subsequenibus turpitudinum passionibus. Superius dicti sunt mutasse gloriam dei in similitudinem imaginis uolucrum & serpentium, nec tamen coluisse dixit eos illa. Et propterea ceciderunt in immunditiam carnis uindicta deo, cuius gloriam in idola mutauerunt. Deinde crescente errore, coluerunt pro deo ipsa idola quæ fecerant, & seruierunt eis, sicut Apostolus loquitur, ac propterea detestabilioribus adhuc immunditijs puniuntur. Tradidit illos deus in passionem ignominie, id est, in ardores uoluptatum nec nominandarum. Ignominia enim dicitur, quasi sine nomine. Appellatur enim ignominia, eo quod desinat habere dignitatis nomen ille, qui in aliquo crimine deprehenditur. Et uere in ignominiosas passionem traditi sunt: Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem usum. Non dixit coniugalem usum, sed naturalem: eum uolens intelligi, qui sit in membris ad hoc creatis, ut per ea possit ad generandum uterque sexus commisceri. Ac per hoc cum eisdem membris etiam nec retrici quisque miscetur, naturalis est usus, nec tamen laudabilis, sed culpabilis. Ab ea uero parte corporis, quæ non ad generandum est instituta, etsi coniuge quis utatur, contra naturam est & flagitiosum. Ita immutauerunt fœminæ eorum naturalem usum, in eum qui est contra naturam, quia ipsæ fœminæ in fœminas turpia exerceuerunt. Nec solum fœminæ contra naturam fornicatæ sunt, sed etiam masculi similiter relicti fœminis, quibus naturaliter possent misceri: exarserunt per iniquam uoluntatem in desideriis suis, id est, à se genitis. Exarserunt spiritu fornicationis inuicem, & nequissima desideria conpleuerunt turpissimis operibus, & mercedem quæ

oportuit erroris sui, id est, uindictam dignam & congruam peccato erroris sui receperunt, in semet-ipsis, id est, deum uindicauerunt in natura sua.

¶ Ideo enim Apostolus ipsa crimina euidet ex pressit, ut cognoscamus eos rationem perdidisse naturæ, qui tam amentes effecti sunt, ut omnia peruerterent in deum peruersi. Neque enim ordinem naturæ seruare poterant, qui autorem naturæ dereliquerant. Idcirco fœminæ in fœminas, & uiri in uiros turpia egerunt, in quibus par culpa fuit, tam fœminarum quam etiam uiro- rum.

Et sicut non probauerunt deum habere in notitia, tradidit illos deus in reprobum sensum, ut faciant ea quæ non conueniunt, repletos omni iniquitate, malitia, fornicatione, auaritia, nequitia, plenos inuidia, homicidio, contentione, dolo, malignitate, susurriones, detractores, deo odibiles, contumeliosos, superbos, elatos, inuentores malorum, parentibus non obediētes, insipientes, incompósitos, sine affectione, absque fœdere, sine misericordia. Qui cum iustitiam dei cognouissent, non intellexerunt, quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: non solum qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus.

¶ Prædicta mala fecerunt gentiles. Et quia necdum respicere uoluerunt, adhuc in alia ceciderunt. Commiserunt enim abominanda quæ diximus, & non probauerunt dominum hæc habere in notitia, id est, cum multis rationibus possent probare deum habere in notitia hæc crimina, tamen putauerunt deum ignorare & negligere ea. Et sicut ex sua culpa hoc putauerunt, sic ex eadem culpa factum est, quod tradidit illos deus in reprobum sensum, ut putarent omnia reprobanda esse facienda: & cum tam turpia operarentur, nescirent se malum operari. Vel ita: Non solum supradictas abominationes fecerunt, sed etiam non probauerunt, id est, non elegerunt deum habere in notitia, id est, ut cognoscerent eum. Ille probat, id est, probum & laudabile esse iudicat, habere deum in notitia, qui pia deuotione studet eum in animo semper habere, & tanquam præsentem timeret eum ac reueretur, & peccare non audet. Sed hoc gentiles non fecerunt. Et sicut non probauerunt deum habere in notitia, id est, ut haberent eum in notitia sua, uel eum scirent nosse mala quæ faciebant. tradidit, id est, dimisit illos deus in reprobum sensum, ut iam nihil intelligant nisi quod à probitate remotum est: ut faciant ea quæ non conueniunt rationi uel naturæ. Ea quæ non conueniunt facere, est illa agere, quæ diuinæ leges de testantur. Illos dico non parum habentes iniquitatis, sed repletos omni iniquitate. Cuius partes enumerantur, cum subditur: Malitia, fornicatione &c. Genus enim præmittitur, & species subiunguntur, ut gentiles euidentius accusentur & terreantur. Malitia pertinet ad mentem, forni-

Acatio ad carnē. Malitia enim est, qua quis machinatur lædere alium quocumq; modo. Fornicatio autem dicitur à fornicibus, id est, ab arcuatis, in quibus meretrices prostuebantur. Sed hoc in loco intelligitur fornicatio nominari, quicquid extra legale cōnubium committit. Auaritia uero est insatiabilis amor habendi. Nequitia est temeritas uel præsumptio, quando quis aut det quod nequit efficere. Vel nequitia dicitur à nequicquam: & est defectio boni, quando quis ab amore cælestium deficit, & in amorem terrenorum exardescit. Sic enim tendit ad nequicquam, id est, ad uanitatē & ad non esse, recedēs à uero dei esse. Inuidia uero est, quæ aliena felicitate torquetur, & in duplicem scinditur passionem, cum quis aut quod ipse est, alium esse nō uult: aut alium uidens esse meliorem, dolet se non esse consimilem. Homicidium autē, ex homine & cæde compositum est. Et pulchre homicidium inuidiæ sociauit Apostolus, quoniam ipsa est prima huius criminis materia. Nam primum homicidium & diaboli & Cain, & inuidia ortum est; & adhuc nonnunquam fiunt homicidia per inuidiam. Contentio autē est, ubi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur: & ubi non ueritas quæritur, sed animositas fatigatur.

BDolus uero est mentis calliditas, ab eo qđ eludat. Aliud enim agit & aliud simulat. Dolus inquam est occulta malitia, blandis sermonibus adornata, cum aliud sonat in ore, & aliud latet in corde. Malignitas autē est mala uoluntas, quæ malo igne accensa, neminem uult amare, nec operari unde debeat amari. Inter malitiam & malignitatem hæc distinctio est, quod cogitatio praua mentis, malitia dicitur: malitiæ autem uotum uel opus, malignitas appellat. Susurriones uero sunt, qui in auribus alicuius loquuntur malum de alio. Detractores autem, qui uirtutes ab aliquo suis uerbis detrahunt uel minuunt. Susurro quippe à sono loquutionis dicitur: quia non in facie alicuius, sed in aure loquitur secrete deorgando. Detractio autem est, aliorum bene gesta opera uel in malum uitiose mutare, uel inuidendo fallaci fraude diminuere, cum aut mala dicuntur quæ bona sunt, aut parua bona quæ magna sunt. Detrahere enim est, bona alterius derotum trahere, id est, inclinare & premere, uel de ipsis bonis aliqua trahere, ut pauciora seu minora quàm sunt, ostendantur esse. Ne autem uiderentur susurrone & detractores parum peccare, mox addidit, deo odibiles. Odibiles em sunt deo, qui male susurrant de proximis suis uel detrahunt eis. Vel deo odibiles dicuntur, qui seminant inter amicos discordias. Vnde Salomon gestatur quia sex sunt quæ odit deus, & septimum quod detestatur anima eius: ipsumq; septimum est ille, qui seminat inter fratres discordiā. Contumeliosi uero uocantur, qui ueloces sunt in uerbis uel factorum iniurijs. Contumelia enim dicitur factum uel dictum, quod indignum & inconueniens est illi, cui iniuste & contumaciter in-

Cfertur. Superbi sunt, qui iudicāt de se supra qđ debeant esse. Superbia enim est, peruersæ celsitudinis appetitio. Peruersa autem celsitudo est, de seruo eo cui debet animus inhærere principio, sibi quodam modo fieri se principium. Hoc fit, cū sibi nimis placet, id est, cum ab illo incommutabili bono deficit, quod magis ei placere debuit, quàm ipse sibi. Elati quoq; sunt, qui efferuntur supra mensuram suam, uel qui maiorem institutis non acquiescunt, dum nolunt parī priorem uel parem. Inuentores malorū sunt, qui noua genera peccandi reperiunt, uel noua tormenta quibus alios crucient, siue nouas leges iniustas, aut alia quælibet mala primi inueniunt. Hæc em malis studijs illi solent agenda inuenire, quibus non sufficit ut faciant mala quæ priores suis fecerunt, aut quæ contemporaneos suos adhuc facere conspiciunt. Qui uero sunt parētib; non obediētes, feris sunt indomabiliore; quoniam feræ suis parentibus sunt subditæ & acquiescentes.

Inspicientes autē sunt, qui ab ipso fonte sapientiæ, qui deus est, recesserunt. Et ideo incompositi, quia omnis inspiens inordinatus est. Incompositi sunt habitus, incessu & motu. Incompositio enim corporis, indicat qualitatem mentis. Si ne affectione sunt, qui uiscera dilectionis, quibus erga alterum moueantur, non habent, sed durum & insensibile cor erga proximi dilectionem gerunt. Absq; fœdere sunt, qui societatem omniū fugiunt, qui fœdus concordiæ & societatis habere cum nullo uolūt. Sine misericordia sunt, qui non compatiuntur miserijs aliorum. Et omnia hæc mala fuerunt in gentilibus. Qui cum iustitiam dei cognouissent, non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni sunt morte. Per hoc qđ eis naturaliter displicet malum, cognouerunt iustitiā dei. Et licet hanc ita cognouissent, non intellexerunt eos qui talia faciunt, dignos esse perpetuam mortē. Quoniam si intellexissent, timuissent: si timuissent, nunquam talia commisissent. Amiserunt enim lumen intelligentiæ, ex quo deseruerunt fontem cælestis sapientiæ. Et ideo quamuis non intellexissent, non possunt excusari, quia præcedentibus culpis meruerant sic excæcari. Qui ne putarentur his tantum pœnis affligi quibus delectabantur, id est, supradictis criminum turpitudinibus, addit ultimam mortem æternā Apostolus: Digni sunt, inquit, morte qui talia faciunt. Vbi cum magno timore notandū est, quia nonnulla quæ putantur leuia, posuit inter ista pro quibus æterna mors acquiritur, sicut sunt ea quæ faciunt susurrone & detractores, & incompositi uel contentiosi. Digni, inquit, sunt morte non solum qui faciunt ea, sed & qui consentiunt facientibus, ut nullus excuset. Sunt em quidā qui se reos nō putant, si non operantur quæ mala sunt, consentiunt autē facientibus. Consentire autē est, si quis cum possit reprehendere, taceat uel aduletur. Sed facientes & consentientes, æternam mortē merentur. Hucusq; uitia gentiliū Apostolus detestādo manifestauit, ne iā de pristinis actibus se excusarent: sed quales antea

A fuerant, humiliter recognosceret: ne se Iudæis superbe præferreret, sed tanto magis deum diligeret, ac gratiæ eius obnoxij fieret, quāto plura & maiora peccata ab eo sibi esse dimissa cōsiderarent.

CAPVT .II.

Mat. 7. **P**ropter quod inexcusabilis o homo omnis qui iudicas. In quo enim iudicas alterū, teipsum condemnas. Eadem enim agis, quæ iudicas. Scimus enim quoniam iudicium dei est secundum ueritatem, in eos qui talia agunt.

¶ Omnes, inquit, & faciētes, & assentientes, digni sunt morte. Propter quod, id est, propter quam causam, inexcusabilis es o homo omnis qui iudicas alios. homo dico, non gētilis tantum, sed & omnis, siue gētilis, siue Iudæus, siue maior, siue minor. Cum enim dicit omnis, subintrat iam monstrare nō solum gētilem, sed etiam Iudæum, qui secundum legem uolebat iudicare de gentilibus. Communitur ergo nunc de Iudæis & gentilibus agit. Iudæus enim iudicabat gentilem secundum pristinam conuersationem, & gētilis Iudæum. Vterque autem homo. Si Iudæus gentilem iudicat de idolatria, & multi Iudæorum coluerunt idola. Si gētilis Iudæum de legis præuaricatione, & ipse præuaricator est legis naturalis. Inexcusabilis, inquit, es o homo omnis qui iudicas. Hic ostendit, quia unusquisque homo naturaliter scit, quāuis se hoc scire nō aduertat, scilicet se a deo secundum actus proprios iudicandum. Quomodo enim ipse alium peccantē iudicio suo damnaret, si deum ita factūque naturaliter sensu non uideret? Omnes enim per naturalem legem & rationem norunt, & innocentiam præmium, & malitiam mereri supplicium. Inexcusabilis es, quia tu ipse testis es damnationis tuæ. Nam in quo iudicio iudicas alterum ad damnationē, in eo cōdemnas teipsum: quā eadem agis tu ipse, quæ iudicas in altero esse damnabilia. Et sicut iudicas de alio, sic potes scire quod deus iudicabit de teipso. Et uere iudicaberis a deo, sicut iudicas alios qui faciunt ea quæ & tu facis: quia scimus quod iudicium dei est secundum ueritatē in eos qui talia faciunt. Nō enim accipiet personam in iudicio: sed siue maior, siue minor, siue Iudæus, siue gētilis sit quisque, deus illum uero iudicio, prout dignum fuerit, iudicabit. Notandum quoque, quod hæc sententia si militer damnandum manifestet etiam nostri temporis quēlibet iudicem, uel ecclesiasticum, uel secularem, qui facit ea quæ in alijs iudicat.

Existimas autem hoc o homo, qui iudicas eos qui talia agunt, & facis ea, quoniam tu effugies iudicium dei? An diuitias bonitatis eius & patientiæ & longanimitatis contemnis, ignorans quoniam benignitas dei ad poenitentiam te adducit? Secundum duritiam autem tuam & cor impenitens thesaurizas tibi iram in die iræ & reuelationis iustii iudicii dei, qui reddet unicuique secundum opera eius; his quidem, qui secundum

patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quærentibus, uis tam æternam; his autem qui sunt ex contentione, & qui non acquiescunt ueritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio, tribulatio & angustia in omnē animam hominis operantis malum, Iudæi primū & Græci. Gloria autē & honor & pax omni operanti bonū, Iudæo primū & Græco.

¶ Nos scimus iudicium dei esse in eos qui talia faciunt. Sed tu cum eadē facias, putas te euasurū illud iudiciū? Et hoc est quod increpatiuē dicit, Existimas autē hoc o homo qui iudicas, id est, iudicio tuo damnas eos, qui talia agunt, & facis ea, quoniam tu effugies iudicium dei? Quamuis enim potes statim nunc super ceteros habere, & non sit qui te in hoc mūdo iudicet, non tamen existimare deum tibi parciturum debes, si male egeris. Putare enim posset aliquis imperitū, quod tanto liberius sibi peccare liceret, quanto diligentius alios a peccato compesceret. Existimas quoniam iudicium eius effugies, id est, nunquid tibi de impunitate blandiris, quia deus in præsentī non reddit? An contemnis diuitias bonitatis eius, id est, diuitem & copiosam eius bonitatem, quia nunc misericordiæ tempus est, & diuitias patientiæ eius, qua peccantes patienter tolerat. & longanimitatis, qua diutius illos ad poenitentiam expectat? Seuerē loquitur Apostolus, quia mala & dura mens non reuocatur nisi terrore. Diuitiæ autem bonitatis dei in hoc manifestantur, quod tanta quotidie in terris mala faciūt homines, & tamen eis deus solem suum producit, & pluias ministrat, aliāque multa bona largitur, blandiēs ut ad poenitentiam per beneficia prouocet. Diues esse monstratur & patientia eius, qui tot & tanta mala facientes patienter sustinet. Diues est & longanimitas eius, quoniam non statim punit eos, sed expectat ad poenitentiam per multa tempora. Sed has diuitias bonitatis & patientiæ & longanimitatis contemnit, qui non sic uitur eis ad poenitentiam, ut deus intendit, sed ad uanam securitatem uertit, æstimans deum aut non curare humanas res, aut donare quod differt. An contemnis, inquit, has diuitias, ignorans, id est, non cogitās, quoniam benignitas, id est, pia misericordia dei adducit te, quantum in se est, ad poenitentiam, dum tibi spatium adhuc tēporis indulget? Ipsa te prouocat ad poenitendum. Sic tu secundum duritiam tuam & cor impenitens, thesaurizas tibi iram. quia durus es & in malitia tua pertinax, de qua nec corde poenites. Sunt enim quibus mala quæ agunt, displicent. Sed tu nec in corde poenitentiam agis, quia nimis induratum est in malitia cor tuum. Et secundum hanc duritiam tuam thesaurizas tibi iram, id est, accumulas & reponis tibi uindictam exercendam in die iræ, id est, in die ultionis extremæ. Iram thesaurizas, id est, in occulto multiplicas tibi, deterius peccādo per indultum temporis spatium. Nam quia conuer-

A ti non uis, etiam spatio temporis accepto, per hoc mala tua ad reatum auges, per quod ea diluere poteris, si conuertere uelles. De benignitate enim dei iram sibi reprobis thesaurizat, quia dum ad poenitentiam tempus accipit & ad peccandum expendit, ipsum remedium gratiae uertit in augmentum culpae. Vnde & omnipotens deus, quia collata remedia conspiciat ad culpae argumentum trahi, ipsam benignitatem quam cōtulit, in iudicij & distributionem uertit, ut inde plus feriat, unde modo amplius expectat: et quia homo deferere malum non uult ut uiuat, augeat unde moriatur. *Theaurizas*, inquit, *tibi iram ueturam in die irae*, id est, in die iudicij, qua deus uidebitur iratus esse reprobis, licet nulla mētis perturbatione moueatur. *Et in die reuelationis iusti iudicij*, id est, in qua reuelabitur quod nunc occultum est, iustum iudicium dei, qui tam iuste iudicabit, ut reddat unicuique secundum opera eius. Et uere ita unicuique reddet, nam bonis bona, et malis mala. Et hoc est: *His quidem reddet gloriam*, qui sunt boni operis secundum patientiam, id est, qui bona operantur, bene utentes patientia dei, uel qui secundum patientiam bene operantur, id est, mercedem boni operis sui per patientiam expectant, perdurantes usque in finem in bono et patientia, ut bona faciant & mala tolerant. *His reddet gloriam*, ut fulgeant sicut sol in regno patris eorum: *honor*, ut sint ei similes sicut Iohannes dicit: *Quia cum apparuerit, similes ei erimus. Et incorruptio*, id est, immortalitatem. Hæc reddet deus illis, qui sunt secundum patientiam boni operis, & hoc querentibus uitam æternam, id est, illis solummodo, qui ex patientia & bona actione sua nil aliud quam uitam æternam querunt. Et si enim patientiam boni operis ostendunt, gloriam tamen & incorruptionem non recipient, si intentione cordis uitam æternam non querunt. Istis quidem gloria dabitur. *Sed his qui sunt ex contentione*, sicut uos qui nunc contenditis ad uitam, *qui sunt ex contentione*, id est, ex ueritatis impugnatione, ubi quod asseritur, non ratione, sed animi pertinacia defenditur. *Et qui non acquiescunt euangelicæ ueritati cum eis annunciat, ut faciant quod ueritas præcipit, sed credant iniquitati*, quæ diligunt, promittentes sibi impunitatem malorum quæ faciunt. *His reddetur ira*, id est, iusta ultio dei, & indignatio, id est, seueritas eius, *tribulatio de reatu conscientiae* & angustia de uana poenitentia, quando erunt inter se poenitentiam agentes, & præ angustia spiritus gementes. Vel *ira*, id est, poena, & indignatio, quia sibi ipsis indignabuntur, quod male agentes iram dei meruerunt. Huiusmodi ira & indignatio dabitur corporibus & animabus eorum in futuro. Et ætatem animæ eorum refocientur corporibus, interim ueniet tribulatio, quantum ad exteriorem cruciatum: & angustia, quantum ad conscientiam, quæ torquetur intrinsecus ipsas animas. Vel post resurrectionem tribulatio in corporibus, & angustia in animabus. Hæc poena ueniet in omnem animam operantis malum: quia anima prima peccat, &

idcirco poenam principaliter sentit. Superius etiam dictum erat, reprobum thesaurizare sibi iram in die iudicij. Et nunc ne quis putaret quod reprobis usque ad diem illam sine poena essent, additur, poenam esse dandam in omnem animam hominis operantis malum. Ac si dicatur: Non solum in illa die & deinceps sentiet iram malus, sed & ante. In omnem animam operantis malum, Iudæi primum & deinde Græci, id est, gentilis. Iudæus gentili in culpa præfertur, quia præter naturalem legem, & Moyse legem scriptam habuit, ac præuarius est. Iudæus semper ante ponitur, quia primus deum cognouit: & credens, propter Abraam honorificentior est: dissidens autem, peius tractandus, quoniam promissa patribus refutauit. Ostēso autem quod male operantes ex utroque populo sint puniendi, ostendit econtra quod bene agētes ex circuncisione & præputio sint glorificandi, ideoque sententiā præmissam repetit: Poena erit male operanti. Sed gloria, id est, splendor clarificati corporis, & honor, id est, locus ad dexteram iudicis, & pax, id est, omnimoda quies in regno, erit omni operanti bonum: non dico omni qui uidetur operari bonum, sed qui ueraciter operatur quod deus bonum iudicat. Iudæo primum. Primum credulitatis tempore, non dignitate. Iudæi enim primo crediderunt, ac bonum operati sunt, & postea Græci, per quos signantur gentiles, sed nunc utriusque par in regno locum beatitudinis habent.

Non est enim personarum acceptio apud deum. Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt. Et quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur. Non enim auditores legis iusti sunt apud deum, sed factores legis iustificabuntur.

¶ Iure æquiparo Iudæum & gentilem in poena & gloria, quia deus iudicat non secundum personas, sed secundum merita. Non enim est apud deum acceptio personarum, sed acceptio bonorum operum. Siue enim Iudæus, siue gentilis, unusquisque secundum opera sua iudicatur à deo. Et uere deus personam non accipit. Nam quicumque peccauerunt sine lege, sicut gentiles, qui legem scriptam non acceperunt: peribunt sine lege, id est, non fiet de eis regale iudicium, quia in gehennam sine iudicio precipitabuntur. Et quicumque in lege peccauerunt sicut Iudæi, qui legem Moyse non seruauerunt, per legem iudicabuntur, id est, damnabuntur: quia ipsi audient uerba iudicis, ut pereant propter legem eius quam acceperunt ac uiolauerunt. Vel hoc potest hæc sententia intelligi demonstrare, quod quicumque minus peccat, minus punietur: & qui magis peccat, durius damnabitur. Nam quicumque peccauerunt sine lege, id est, sine legis transgressionem, sicut gentes, scilicet qui minus peccauerunt, sine lege peribunt, id est, minus punientur: quia tantum propter peccata sua damnabuntur, non propter transgressionem legis Moisaicæ, quia non habuerunt illam. Et ediuerso quicumque peccauerunt in lege, id est, grauius peccauerunt

Deute. 10
2. Par. 19.
D

Ephe. 6
Col. 3.
Actu. 10.

A legem transgrediendo, per legem iudicabuntur, id est, atrocius damnabuntur: quia & propter legis preuaricationem, & propter peccata sua punientur. Et uero per legem iudicabuntur, ut pereant, quia propter solam legis notitiam non saluabuntur, quoniam solo legis auditu non iustificantur, & sine iustitia nemo saluat. Non enim illi qui tantum auditores sunt legis, iusti sunt apud deum, quamuis apud homines æstimentur iusti: sed factores legis iustificabuntur, id est, iusti iustificabuntur. Factores enim legis illi sunt, qui credunt in Christum, quem lex promittit, & de quo Moyses ait: Ipsum audietis tanquam me. Sed credere in eum & audire eum, id est, obedire ei, nemo potest nisi donante ipsius gratia.

Deu. 24.

Cum enim gentes quæ legem non habent, naturaliter ea quæ legis sunt faciunt, eiusmodi legem non habentes, ipsi sibi sunt lex, qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente illis conscientia ipsorum, & inter se inuicem cogitationum accusantium aut etiam defendentium in die, qua iudicabit deus occulta hominum secundum euangelium meum per Iesum Christum.

B

Factores legis iustificantur, quia etiam gentes. Et hoc est quod adiungit, cum enim gentes &c. Vel ita dixerat gentilem damnari si male operaretur, & saluari si bene. Sed cum legem non haberet, & quasi nesciat quid sit bonum & quid sit malum, uideretur neutrum sibi debere imputari. Contra Apostolus: Etsi non habet legem scriptam, habet naturalem, qua intelligit & sibi conscius est, quid sit bonum uel malum: & ideo credendus est bene uel male operari, & merito saluari uel damnari. Quod non est nisi per gratiam & fidem, quæ renouat naturalem imaginem dei in homine scriptam, sine qua renouatione male operatur & dānatur accusante eū cōscientia. Et hoc est quod ait: gentes quæ legem Moisaicam non habent, naturaliter, id est, naturali ratione suadente, faciunt ea quæ legis sunt, id est, quæ lex fieri iubet, non habentes legem eiusmodi, id est, scriptam, ipsi sunt sibi lex, id est, naturalis ratio est eis lex, qui bona laudantes & mala damnantes, ostendunt opus legis esse scriptum in cordibus suis, id est, firmiter impressum rationi eorum. Nullus enim est qui facit alteri iniuriam, nisi qui fieri nolit sibi. Et in hoc transgreditur naturæ legem, quam non sinitur ignorare, dum id quod facit, non uult pati. Opus enim legis est, non occidere, non mœchari, non furari, non concupiscere, non falsum testimonium dicere, patrem & matrem honorare, & his similia facere, unumque deum creatorem omnium credere. Et hæc omnia natura-

Exod. 20

lis ratio scripsit in corde gentilium. Et ita nouerunt quid agendum esset, & quid uitandum, testimonium reddente illis in die iudicii conscientia ipsorum de his quæ fecerunt: quia ipsi sibi testes erunt bonorum & malorum quæ gesserunt, scientes inde se merito saluari uel damnari. Nec solum conscientia operum, sed & cogitationum malarum uel bonarum, cogitationum dico accusantium inter se inuicem aut etiam defendentium: quia uicissim se accusabant uel defendent ipsæ cogitationes in cōspectu iudicis, ut cogitationes nostræ omnes uno tempore cōgregatæ, iustum iudicem probent, dum aut accusat nos nostra conscientia aut excusat, utrum plura sint peccata an bona opera, & utrum uetera an noua, utrum deleta poenitentia an nouis sceleribus instaurata. Ita uel accusabunt uel defendent nos cogitationes nostræ, non utique illæ quæ tunc erunt, sed istæ quæ nunc sunt in nobis. Cum enim siue bona siue mala cogitamus uelut incerta, sic in corde nostro tam bonarum quam malarum cogitationum notæ quædam & signacula relinquantur. Quæ in occulto nunc pectoris posita, in die illa reuelabuntur ab eo, qui solus potest occulta hominum scire. Quarum notarum causas non latere deum, etiam conscientia nostra contestabitur. Et quia non solum opera, sed etiam cogitationes in illo iudicio tam subtiliter exquirunt, ideo fidelis quisque semetipsum debet introrsus discutere nunc, & uehementer ante iudicium examinare, ut districtus iudex eo iam tranquillus ueniat, quo reum suum discutere appetit, iam per culpam punitum, cernit. Testimonium, inquit, reddente illis conscientia: quoniam conscientia propria sufficit unicuique ad testimonium. Conscientia, subauditur operum & cogitationum inter se inuicem accusantium uel etiam defendentium. Nō dicit quod eadem cogitationes accusant & defendant, sed quod uicissim quædam accusant, & quædam defendant contra malignorum spirituum accusationem. Conscientia reddente testimonium in die qua iudicabit deus, uel in die, id est, in luce, cum iudicabit deus occulta hominum, id est, secreta cordis uel peccata latentia, per confessionem non manifestata, iudicabit deus: & hoc secundum euangelium meum, id est, secundum euangelium quod ego prædico. & iudicabit non per se ipsum, sed per Iesum Christum: quia pater nō iudicat quenquam per seipsum, sed per filium, quoniam

Locus
scurior.
D

Iohan. 5.

Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege, & gloriaris in deo, & nosti uoluntatem eius, & probas utiliora, instructus per legem, confidis te ipsum ducem cæcorum esse, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & ueritatis in lege.

Postquam alloquutus est gentium partes, uel communiter de Iudæis & gentibus est loquutus, nunc ad solos Iudæos sermonem dirigit, cupiens eos humiliare, quoniam ex accepta lege

superbiebant, & gentes quasi peccatrices despiciebant. Grauius enim accusat illos peccasse prauaricando legē. Quasi dicat: Gentilis habet tantum naturalem legem, sed tu Iudæus uocaris & legem scriptam habes, maiora dona diuinitus accepisti, & maior bona debes operari. Si tu cognominaris Iudæus, id est, si à tua cognatione trahis hoc nomen quod ē Iudæus, non habens nominis significatum, hoc ē, non rei ueritate Iudæus, sed solo nomine, quod tibi propter dignitatem uendicas à Iuda, qui dignior fuit inter filios Iacob. & requiescis in lege, id ē, delectaris in scriptura legis, quia non ē tibi laborandum ad perquirendā ueritatem, sicut gentilibus qui legē non habēt. & gloriaris in deo, non eo modo quo postulat gratia, quæ non operum meritis, sed gratuita datur, sed uelut qui solus merueris legē eius accipere. & nōsti uolūtatem eius, id ē, quid ipse uelit ab hominibus fieri: uel uoluntatem eius, de redēptione humani generis. & probas utiliora, id ē, de utilibus utiliora scis eligere. instructus per legem, quia per naturam multa utilia probantur, per legē uero utiliora, & per gratiam perfectiora, si talis es, confidis teipsum esse ducem cæcorum, id ē, te posse ducere per uiam iustitiæ eos qui non intelligunt quid debeant agere, & te esse lumē eorum qui in tenebris sunt, quod scilicet possis eos illuminare. Cæcos in tenebris positos, intelligamus gentiles, qui & lumine rationis priuari sunt: & si quid sciunt, tamen in tenebris sunt. Vel quoslibet mente cæcatos & in tenebris ignorantia constitutos accipiamus, quorum Iudæus se nō solum manu ductorem, sed & illuminatorem esse gloriatur propter legis notitiam. Et eruditorem insipientium, id ē, quod imperitos Iudæos ponere possit extra ruditatem, qua legē aliquo modo sciunt, sed quomodo eam debeant intelligere, dubij sunt, & inde inter se loquuntur. & magistrum infantium, eorum Iudæorum, qui nequari sciunt de legis dubietatibus. habent enim formam scientiæ & ueritatis in lege, ut alijs exemplar scientiæ legis sit & ueritatis. Quidam enim habent scientiam & intellectum alicuius libri, & ita sentiunt sicut autor ipse sensit, non tamē habent inde ueritatem, quia nesciunt quomodo sit uerum, nec etiam uerum esse sciunt. Sed Iudæus habere se iactat & sensum legis, & scire uerum esse illum sensum legis, ita ut alijs habere uolentibus sit exemplar, tanquam quod ex legis litera formam scientiæ & ueritatis acceperit. Et quia hæc omnia proficitur quidem, nec tamen uere tenet, ideo subiungitur:

Qui ergo alium doces, teipsum non doces? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, mœcharis? Qui abominaris idola, sacrilegium facis? Qui in lege gloriaris, per prauaricationem legis deū inhonoras? Nomen enim dei per uos blasphematur inter gentes, sicut scriptum est.

¶ Quandoquidem ita gloriaris de lege, & alios te docere iactas, ergo tu qui alium doces, cur non doces teipsum? id ē, tu dux cæcorum, quomodo uiam

rectam nō uides? Si enim uideres, per ipsam utiq; ambulares. Tu lumē eorum qui in tenebris sunt, quomodo non abijcis opera tenebrarum? Eruditor insipientium, cur etiam timorem domini, qui est initium sapientiæ, reliquisti? Magister infantium, cur puer es sensu? Qui habes formam scientiæ & ueritatis in lege, cur nec ipse sequeris, nec alios sequi malo tuo exemplo permittis? Quare non conuenit uita tua doctrinæ tuæ, & opus tuum destruit fidem tuam? Qui prædicas non furandum, furaris? Qui dicis non mœchandum, id est, non adulterandum, mœcharis? Qui abominaris idola, sacrilegium facis? Id est, tu ipse facis quod prædicas fieri non debere, dum fidem Christi à lege per malam interpretationē surripis: & legem adulteras, quum ablata ueritate mendacium ponis: ac sacrilegus es, dum Christum, quem propheticus sermo significat, negas. Et cur hæc facis? Cur sensum de Christo furaris ex lege? Et cur mœcharis, id ē, adulteras, hoc est, mentem tuam falsitate corrumpi facis, contemnendo ueritatē Christianæ fidei qua si legitimum uirum, & eligendo mendacium uelut adulterum? Non enim est una mœchatio, sed omne quod totū deo debes, si alij quā deo reddideris, siue amorē, siue timorē, siue seruitiū, siue obediētiā, siue spem. Et ideo grauius ab illo delinquitur, à quo perfectio prædicatur. Et tu qui idola detestaris, cur sacrilegium facis? id ē, cur aufers Christum de sacro, hoc est, à lege, negando eum ibi sonari? Sacrilegium enim uocatur sacri furtum, quia legere uel sublegere, furari dicitur. Sacrilegium quippe ē, uel sacrum de sacro auferre, sicut reliquias de ecclesia: uel sacrum de non sacro, sicut crucem de domo laici: uel non sacrum de sacro, sicut capam laici de ecclesia. Et sacrilegium facit, qui sacrum Christi intellectum à sacra lege tollit. Sacrilegium enim est in hoc loco proprie, quod in deum committitur, quasi sacri uolatio uel mandatorum prauaricatio. Vnde & additur: Qui in lege gloriaris, id ē, qui de lege quam solus ex omnibus populis qui sub cælo sunt, accepisse te iactas, cur deum per prauaricationem eiusdem legis inhonoras faciēdo furta & adulteria & sacrilegia? Nam secundum literam multi Iudæorum hoc fecisse reperiuntur, furta uidelicet & adulteria & sacrilegia. Figuratur autē per hunc, quē ita nunc increpat Apostolus, quilibet doctor ecclesiæ, qui bona prædicat & mala facit, destruēs moribus, quod astruit uocibus. Cui recte dicitur: Qui alium doces, teipsum non doces &c. Deinde probat quod Iudæi prauaricādo legē inhonorauerint deum. Vere deum inhonoras tu & similes tui. nam nomen dei, id ē, gloria & fama nominis dei, blasphematur, id ē, uituperatur, inter gentes per uos, id ē, per malam conuersationē uestram. Sicut enim bona uita fidelium, causa est ut deus glorificetur à uidentibus: sic quando illi qui legē dei acceperunt, male uiuunt, illorum praua conuersatio, causa est ut deus blasphemetur. Sicut scriptum est. Ideo non apposuit ubi uel quibus uerbis hoc scriptum sit, quia Iudæis loquebatur, qui legē & prophetas habebāt: & ubi

A hoc scriptum esset, satis nouerant, uidelicet in Iezec. 36. zechiele, per quē deus de illis qui in Chaldaea tenebantur captiui, conquestus est, dicens: Ingressi sunt ad gētes, & polluerunt nomen sanctum meum, cū diceretur de eis, populus domini iste est, & de terra egressi sunt. Sic tunc p̄ illos blasphemabatur nomē domini, quod ip̄i malis operibus suis polluerant in oculis gētiū. Putabant enim gētes quod ea quæ Iudæi faciebant, placerēt deo ipsorum, & ideo uituperabant eum. Similiter & p̄ eorū nequitia, qui tēpore quo Paulus hęc scribebat, dispersi inter gentes erant, blasphemabatur deus à gētibus. Sic & nunc per nonnullos religionis professores, dum prauitatis exēpla de se ostēdunt, blasphematur plerunque deus ab imperitis & secularibus.

Circuncisio quidem prodest, si legem obserues. Si autem præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est. Si igitur præputium iustitias legis custodiat, nonne præputium illius in circuncisionem reputabitur, & iudicabit id quod ex natura est præputium, legem consummans, te qui per literam & circuncisionem legis præuaricator es? Non enim qui in manifesto Iudæus est, neq; quæ in manifesto in carne est circuncisio, sed qui in abscondito Iudæus, & circuncisio cordis in spū, non litera, cuius laus non ex hominibus, sed ex deo est.

B Ostenderat legē non ualere Iudæis, & nunc ostēdit nec circuncisionē illis prodesse. Probaue rat eos non posse gloriari de lege, quia transgressi sunt eam, id est, moralia præcepta eius. Possent ipsi respondere, dicētes: Quamuis ipsa lex non p̄ficiat nobis, quia transgressi sumus illam, sicut tu dicis, tñ de circuncisione possumus gloriari, quia per eam præcellimus gētes incircuncisas. Et Apostolus: *Circuncisio quidem prodest, si legem obserues*, id est, cum obseruantia moralium præceptorū in se defactor. *Sed si sis præuaricator legis*, sicut es, ut probauimus, id est, si quod circuncisio exigit, non impleas, tunc *circuncisio tua carnalis*, de qua multum gloriaris, *facta est præputium*, id est, plus nō ualet tibi q̄ si circuncisus nō esses. Prodest, inquit, suo tēpore circuncisio, quia Iudæum facit uiuere & nō exterminari. Prodest circuncisio, quia facit in lege esse. Prodest, quia obediēdo deo facit signum futuræ ueritatis, dum populus rudis sub timore custoditur. Carnis enim circuncisio, uerā cordis circuncisionē præsignat. Et ideo ante saluatoris aduentum p̄dest carnalis circuncisio, *si legem obserues*, id est, si & moribus circuncidaris. Non enim alia intelligitur esse uera circuncisio, q̄ animæ purgatio & uitiorū abiectio. Et idcirco p̄dest carnis circuncisio, si & mēs p̄ obseruantiam moralium præceptorū legis circuncisa sit. Signum prodest, si res ad sit. Cæterū signum sine re superfluum erit. Hoc est enim quod subdit, *quia si præuaricator legis sis, circuncisio tua præputium facta est*: quoniā cum sis car

ne circuncisus, opere es incircuncisus. Similiter dici potest Christiano: Baptismus prodest, si euangelium obserues. Si autem præuaricator legis sis, id est, euāgelij, baptismus tuus nihil tibi ualebit. Sic & monacho: Cuculla prodest, si regulam obserues. Si autem præuaricator regulæ sis, cuculla tua inutilis facta est. Deinde inferitur à contrarijs sic: Quandoquidem si præuaricator legis fueris, circuncisio tibi non plus prodest, quā præputium: igitur si præputium obseruet legem, tantumdem prodest ad salutē, quantum circuncisio cum obseruatione legis. Et hoc est: *Si præputium*, id est, gētilis qui in præputio carnis ad fidē Christi uenit, *custodiat iustitias legis*, id est, præcepta moralia, per quæ iustificatur homo, sicut Non mœchaberis, Non concupisces, Honora patrem & matrē, & Diliges proximum tuum sicut teipsum, *nonne præputium illius reputabitur in circuncisionem*? id est, nonne ipse habens præputium, æquiparabitur Iudæo habenti circuncisionem cum legis obseruatione? id est, non oberit ei præputium habere, si legem spiritaliter obseruet, sed in filijs Abrahæ reputabitur: & quod circuncisio facit Iudæo legem obseruanti, idem faciet ei præputium, postquam cum fide præcepta legis obseruabit. Et nō solum æqualis erit Iudæo, sed etiam Iudæum iudicabit, nō potestate iudicij, sed comparatione facti melioris. *præputium*, id est, præputiatus. *consummans*, id est, complens legem, te o Iudæe, qui per literam & circuncisionem es præuaricator legis. Præputium, inquam, quod est ex natura, id est, quod ita permanet ut natura dictauit, nec circuncidendo refecauit quod sibi natura dedit, illud præputium custodiendo naturalem legem, quam tu præuaricaris in litera, *iudicabit te*, id est, comparatione sui iudicabilem te ostendet. Ita secularis uir, si religiose uixerit, condemnabit respectu sui eum, qui religionis habitum & professionē habet, nec tamē religiose uiuit. Dixi quod circuncisio tua præputium facta est, & præputium gētilis in circuncisionē reputabit. Nec immerito: Nō enim est uerus Iudæus ille qui in manifesto Iudæus est, id est, in uocabulo & natione & legis obseruantia carnali, neq; est uera circuncisio illa, *que in manifesto*, id est, quæ corporeis oculis uideri potest in carne, id est, in cutis ablatione: sed ille est uerus Iudæus, *qui in abscondito Iudæus est*, id est, in secreto cordis confitēs & laudans deum, & illa est uera circuncisio quæ est cordis. Antiqui patres & circuncisionem carnis habebant prop̄ ipsam fidē, & circuncisionem cordis prop̄ ipsam fidē. Sunt ergo Iudæi in circuncisione carnis, & sunt Iudæi in circuncisione cordis. Ab his patribus degenerantes isti qui in nomine gloriantur & facta p̄diderunt, remanserunt in carne Iudæi, & in corde pagani. Qui idcirco maxime Iudæi sunt appellati, quia Iudas unus erat ex duodecim filijs Iacob, & de tribu eius regnū ueniebat Iudæis, sicut & ipse Iacob p̄phetauerat, dicēs: Nō auferet sceptrū de Iuda & dux de femoribus eius, donec ueniat qui mittendus est. Nunq̄ ergo post Dauid habuerunt regē

A Iudæi, nisi de tribu Iuda, donec Christus ueniret, qui & ipse de tribu Iuda nasci dignatus est, utpote uerus rex. Herodes enim, sub quo dominus natus est, primus ex alienigenis regnauit in Iudæa. Itaque ipso iam ueniente dño, euersum est regnũ Iudæorum & sublatum ab eis. Modo non habent regnum, quia noluerunt cognoscere regem uerũ. Qui ergo à Iuda, de cuius stirpe regem habebant, uocabantur Iudæi, uideamus si iam hoc nomine sunt appellandi. Ipsi enim uoce sua abdicauerunt se ab isto nomine, ut Iudæi non sint digni appellari, nisi tantum carne. Cum enim scirent in Christũ, qui de Iuda & de David rex eis datus fuerat, ait illis Pilatus: Regem uestrum crucifigam? At illi: Non habemus regem nisi Cæsarem. Si non habebat regem nisi Cæsarem, ablatum erat sceptrũ ex Iuda. Et si ablatum erat sceptrum ex Iuda, iam uenerat qui mittendus erat, & illi uirtutẽ Iudaici nominis perdidierant. Illi autẽ uere sunt Iudæi, qui Christiani facti sunt ex Iudæis. Cæteri uero Iudæi qui in Christũ non crediderunt, etiã nomẽ ipsum perdere digni fuerũt. Iudæa ergo uera, Christi ecclesia est, credens in illum regem, qui uenit ex tribu Iuda per uirginem Mariam. Recte itaq; dicit Apostolus non uere Iudæum esse, qui in manifesto Iudæus est, neque ueram, quæ in manifesto Iudæus est, & eam circuncisionem, quæ est cordis in spiritu, non in litera, id est, ut secundum spiritum, nõ secundum literam lex intelligatur. Circuncisio cordis, est uoluntas pura ab omni illicita concupiscẽtia. Quæ circuncisio nõ sit litera de cõte & minate, sed spiritu adiuuante & sanante. Cuius, circuncisionis uel Iudæi, laus non ex hominibus, sed ex deo est, quia nõ ex inani uocabulo laudatur ab hominibus, sed ex inimita ueritate à deo, qui per suam gratiam præstitit ei, unde laudari possit & dicere, In domino laudabitur anima mea. Nam etiam si homines talem Iudæum uel talem circuncisionem laudent, laus illa non ex hominibus est, sed ex deo, id est, nõ ex humanis meritis, sed ex dei gratia. Non enim iure quisquam laudari potest solis suis meritis, si ei gratia superna defuerit: sed cuiusque gratia illa affuerit, hunc uere laudabilem facit. Sic & nonnulli gloriantur apud homines de exteriori habitu religionis, qui tamen intus non habent quod foris ostendunt: alij uero moribus sunt religiosi, qui uestem non gerunt religionis: nec ab hominibus laudantur quasi religiosi, sed à deo, qui nouit quod sunt.

CAPVT .III.

Quid ergo amplius est Iudæos aut quæ utilitas circuncisionis? Multum per omnem modum. Primum quidem quia credita sunt illis eloquia dei. Quid enim si quidam illorum non crediderunt? nunquid incredulitas illorum fidẽ dei euacuauit? Absit. Est autem deus uerax, omnis autem homo mendax, sicut scriptum est: Vt iustifi-

ceris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris.

¶ Dixerat Apostolus quod circuncisio, si legẽ seruet, utilis est: si uero præuaricetur, in præputium uertitur: & contra, si præputium impleat legem, reputatur in circuncisionem. Nunc autem quia uidet quod sibi possent obijcere Iudæi, Ergo nihil est amplius nobis quàm gentilibus, & sic deus superflue fecit nos circuncidi, ipsemet ponit illam obiectionem, ostendendo quid illis sit maius quàm gentilibus. Quandoquidem circuncisio præuaricans legem, sit præputium: & præputium cõsummans legem, reputatur in circuncisionem, id est, Iudæus sit gentilis, & gentilis Iudæus, ergo quid amplius est Iudæo, qui dicitur peculiaris populus dei, quàm gentili, qui dicitur canis immundus? aut quæ utilitas est circuncisionis, id est, quid consequutus est de circuncisione? Huic interrogationi uel obiectioni respondetur, quia multum amplius Iudæo secundum priora tempora, & hoc per omnem modum, id est, per corporalem & spiritalem modum. In utroque enim modo fecit deus multa Iudæis, quæ gentilibus non fecit: & ita secundum priorem statum sunt digniores, sed nunc in fide non excellentiores. Corporali modo pluit illis mânia in deserto, & introduxit eos in terram promissionis, ac magnis opibus ditauit: spirituali quoque modo benefecit eis, dans illis nouitiam suam, & aperiens uoluntatem suam, & iustificans eos per fidem uenturi redemptoris. Primum quidem. Quasi dicat, Vt alia minora de temporalibus præmittam, hoc primum & præcipuum pono, quod eloquia dei, id est, lex & prophetæ illis ut amicis sunt credita, per quæ intelligerent de futura incarnatione sapientie dei & redemptione hominum. Vel credita sunt ab illis, quia nos credimus ueras esse scripturas, quas illi tradiderunt nobis, & à nulla alia gente libros diuinę autoritatis recepinus. Siue credita sunt ab illis: ipsi ea crediderunt, quæ prophetæ & lex de Christo prædixerat: & ita facilius receperunt Christũ, quem in ipsis eloquijs intelligebat præmissum. Et uere credita sunt illis, hoc est, illi ea crediderunt. Quid enim obest, si quidam illorum non crediderunt? Vel ita: Vere plus habuerunt in eo quod deus credidit illis eloquia sua, quoniam propter hæc Christus ad eos uenit, & ad fidem primos adduxit. Quid em̃ obfuit, si quidam illorum nõ crediderunt? Nunquid incredulitas illorum fidẽ dei euacuauit, id est, inanem fecit fidẽ dei, qua credunt homines in deum? Absit, ut euacuaret eam. Non em̃ ideo minus factum est credentibus, si alij credere noluerunt: nec fides propter eos uacua remansit, sed repleta est credentibus. Vel fides dei est fides promissionis, quam fecit Abræ de Christo & multitudine spiritualium filiorum. Et si quidam Iudæorum non crediderunt, nunquid incredulitas illorum euacuauit fidẽ dei? id est, nunquid uacuam & inexplẽtam fecit promissionẽ dei? Absit hoc ab humanis cordibus, ut diuinam promissionẽ putet euacuam. Licet em̃ aliqui fuerunt increduli, tamen alij

Psal. 115

crediderunt, in quibus completa est ueritas promissionis. Non est euacuata fides promissionum dei, sed deus est in promissionibus suis uerax, quoniam ueraciter illas adimplet. Deus quidem uerax est, in omnibus quæ loquitur, sed *omnis homo est mendax*. Hoc addit, ut appareat promissionem dei factam esse & completam, non propter aliquam hominum dignitatem, sed propter miseriam, ut gratia detur indignis, & commendatio sit gratia. Deus dicitur uerax, id est, inuariabilis tam in essentia quam in promissis. Homo autem mendax, nec uerum esse habens propter peccata defluens. Omnis namque homo mendax est, id est, humana natura sic est ex primitiuo casu corrupta, ueneno serpentis infecta, ut sine mendacio peccatorum non existat in hoc seculo. Non enim solummodo uerbis, sed & factis est mendax. Omnis homo, in quantum homo est, est mendax. Sed nonnulli qui per gratiam dei supra homines sunt, etiam ueraces per eandem gratiam efficiuntur. Quibus de causis fidem suam deus non permittit euacuari, tum propter suam immutabilem ueritatem, tum propter ueniale situm humanæ fragilitatis, quæ postquam à ueritate decidit, sine peccatorum mendacio non potest existere. Ita est deus uerax, & homo mendax, sicut scriptum est in psalmo, *ut iustificeris in sermonibus tuis*. Quasi diceret Psalmista: O domine, pronunciaisti quidem sine personarum acceptione te in peccatores uindicaturum: et dum nunc mihi remittis, propitiationem tuam mendacium iudicant. Sed uincis, dum iudicaris iniustus esse remittendo peccata mea: quia dum homo ipse culpam in se lamentando persequitur, indulgentia pietatis tuæ non in iusta esse probatur. Dum in me reatum arguis per prophetam, probas te habere de nostris operibus curam, & uincis eos qui te incuriosum humanorum actuum iudicabant. Sicque tu uerax esse probaris, homines autem mendaces. Peccaui, & malum coram te feci, ut tu mittendo filium tuum de stirpe mea, sicut promissisti, iustificeris sermonibus tuæ promissionis, id est, iustus & uerax esse comprobabis, non dimittendo propter iniquitatem meam quin filium tuum, sicut loquutus es, ex semine meo carnem suscipere facias ut mundum redimat. & uincas implendo promissa, cum iudicaris non debere implere propter peccata mea. Iustificeris in sermonibus tuis, implendo illos. Iustitia enim sermonum est ueritas, & uincas reprehensores tuos mendaces, cum iudicaris ab illis iniustus, dum mihi parcis & dignum me tua promissione facis. Hanc lineam Apostolus sequitur nunc, quasi dicens: Vel transgressi quidem Iudæi fecerunt nomen domini blasphemari, ut diceret: Hæc erat illa gens sancta & populus electus, qui se nunc transgressione & inextinguibili sacrilegio & crimine impietatis inuoluit: ecce per scelus eorum uacuata sunt promissa dei. Sed non ita est. Nam si transgressores à gratia exciderunt, ueridicam domini promissionem obedientia fidelium consequitur. Ac sic confusis illis, qui eloquia diuina in irritum adducta iactabant, iustificatur deus in sermonibus suis, & uincit cum

Psal. 50

inducatur, dum gratiam ab incredulis repudiat, credentibus confert.

Si autem iniquitas nostra iustitiam dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est deus qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo iudicabit deus hunc mundum? Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor? Et non sicut blasphemamur, & sicut quidam aiunt nos dicere, faciamus mala ut ueniant bona, quorum damnatio iusta est.

Dixit quod dominus est uerax, & omnis homo mendax, quod indignis dat bona, in quo apparet commendabilior eius iustitia & gratia. Unde peruersus aliquis dicens deum uti malis quasi instrumento ad gloriam suam, ex eo deducit ut dicat iniquum deum, qui peccata punit quæ sibi profunt. Quod Apostolus remouet. Vertitur enim hoc loco duarum ratio personarum, id est, cuiuslibet imperiti male interpretantis, & Apostoli refellentis. Nam propter sententiam, qua dictum fuerat, ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris, uidebatur ei pars diuersa respondere: O Apostole, magnum peccatis nostris solatiū contulisti, dicendo quod iustificetur deus innumerosorum indulgentia delictorum, quia iniuste peccata nostra puniuntur, quæ ad manifestandam dei patientiam beneuolentiamque proficiunt. Et Apostolus: Deus quidem iustificat in sermonibus suis. Sed si iniquitas nostra sicut tibi uidetur, commendat iustitiam dei, id est, maiorem declarat, dum remittit aut iudicat, quid dicemus subaudi, de hoc inconuenienti quod inde oritur? Scilicet, nunquid iniquus est deus qui infert iram? id est, poenam propter peccata, id est, tunc est iniquus, si nos punit propter peccata nostra, quæ illius gloriam augent. Secundum hominem dico, id est, secundum carnalem sensum, qui de superiori sententia tam imperite sentis. Quæ enim iustitia damnabit iniustitiam, si iuxta opinionem tuam humana iniquitate sit iniustior? Sed absit, ut putetur iniquus dum peccatores punit. Non ergo iniquitas nostra iustitiam eius commendat, nec eum peccata, sed bonorum operum gesta glorificant. Et ideo peccata iuste ulciscitur, qui sanctis operibus pie delectatur. Vere non est iniquus feriendo peccatores. Nam alioquin, id est, si alio modo est, si hoc non est quod non sit iniquus, quomodo iudicabit ipse deus hunc mundum? Repugnat enim ut sit iniquus & iudex fiat, cum omnis iudex sit æquus. Non potest ergo iudex esse, si iniquus est, inferendo peccantibus iram. Restat igitur esse eum iustum & æquum in ultione peccatorum, ac per hoc iuste iudicaturum, cum bona bonis & mala malis reddiderit: quia non profuerunt ad commendandam iustitiam eius iniquitates nostræ, sicut dicebas, nec glorificatus est per eas. Adhuc autem respondet Apostolus prædictæ obiectioni, probans quod iniquitas nostra iustitiam dei non glorificat, nec ipse est iniustus si punit. Vere ita est. Nam si ueritas. i. iu

inducatur, dum gratiam ab incredulis repudiat, credentibus confert.

Si autem iniquitas nostra iustitiam dei commendat, quid dicemus? Nunquid iniquus est deus qui infert iram? Secundum hominem dico. Absit. Alioquin quomodo iudicabit deus hunc mundum? Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius, quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor? Et non sicut blasphemamur, & sicut quidam aiunt nos dicere, faciamus mala ut ueniant bona, quorum damnatio iusta est.

Dixit quod dominus est uerax, & omnis homo mendax, quod indignis dat bona, in quo apparet commendabilior eius iustitia & gratia. Unde peruersus aliquis dicens deum uti malis quasi instrumento ad gloriam suam, ex eo deducit ut dicat iniquum deum, qui peccata punit quæ sibi profunt. Quod Apostolus remouet. Vertitur enim hoc loco duarum ratio personarum, id est, cuiuslibet imperiti male interpretantis, & Apostoli refellentis. Nam propter sententiam, qua dictum fuerat, ut iustificeris in sermonibus tuis, & uincas cum iudicaris, uidebatur ei pars diuersa respondere: O Apostole, magnum peccatis nostris solatiū contulisti, dicendo quod iustificetur deus innumerosorum indulgentia delictorum, quia iniuste peccata nostra puniuntur, quæ ad manifestandam dei patientiam beneuolentiamque proficiunt. Et Apostolus: Deus quidem iustificat in sermonibus suis. Sed si iniquitas nostra sicut tibi uidetur, commendat iustitiam dei, id est, maiorem declarat, dum remittit aut iudicat, quid dicemus subaudi, de hoc inconuenienti quod inde oritur? Scilicet, nunquid iniquus est deus qui infert iram? id est, poenam propter peccata, id est, tunc est iniquus, si nos punit propter peccata nostra, quæ illius gloriam augent. Secundum hominem dico, id est, secundum carnalem sensum, qui de superiori sententia tam imperite sentis. Quæ enim iustitia damnabit iniustitiam, si iuxta opinionem tuam humana iniquitate sit iniustior? Sed absit, ut putetur iniquus dum peccatores punit. Non ergo iniquitas nostra iustitiam eius commendat, nec eum peccata, sed bonorum operum gesta glorificant. Et ideo peccata iuste ulciscitur, qui sanctis operibus pie delectatur. Vere non est iniquus feriendo peccatores. Nam alioquin, id est, si alio modo est, si hoc non est quod non sit iniquus, quomodo iudicabit ipse deus hunc mundum? Repugnat enim ut sit iniquus & iudex fiat, cum omnis iudex sit æquus. Non potest ergo iudex esse, si iniquus est, inferendo peccantibus iram. Restat igitur esse eum iustum & æquum in ultione peccatorum, ac per hoc iuste iudicaturum, cum bona bonis & mala malis reddiderit: quia non profuerunt ad commendandam iustitiam eius iniquitates nostræ, sicut dicebas, nec glorificatus est per eas. Adhuc autem respondet Apostolus prædictæ obiectioni, probans quod iniquitas nostra iustitiam dei non glorificat, nec ipse est iniustus si punit. Vere ita est. Nam si ueritas. i. iu

A stitia dei in meo mendacio, id est, per meum peccatū abundauit, id est, creuit in gloriam ipsius, hoc est, si mendacium peccati mei fecit crescere ueritatem iustitiæ dei, ut gloria eius per hoc magis dilataretur secundum opinionem tuam, quid adhuc, postquam ita peccando, secundum te glorificaui deum, etiam ego iudicor nūc ab eo, non solum in futuro tanquam peccator, quod non sum, si peccata mea glorificauerūt deum? Iniquitas, est genus siue totū: mendacium uero, species siue pars iniquitatis. Si militer iustitia, genus est uel totum: ueritas autem species siue pars iustitiæ. Et idcirco ueritas pro iustitia est posita, quoniam omnis ueritas est iustitia: mendacium autem pro iniquitate uel pro peccato, quia omne mendacium est iniquitas uel peccatum. Quid adhuc, inquit iudicor, si mendacium iniquitatis meæ, secundum quod tu putas, glorificauit deum? Et quid, id est, cur, non facimus mala ut ueniant bona, id est, cur non assidue peccamus, ut deus assidue dimittat & laudabilior fiat? sicut blasphemamur, id est, sicut à peruersis hominibus imponitur nobis hoc sentire, sicut quidam aiunt prauī nos dicere, id est, prædicare, Faciamus mala ut ueniant bona. Hoc non dicebant apostoli, sed dicebāt, quia ubi abundauerat peccatū, superabūdauit & gratia. Sed peruersi homines occasione uerborum huiusmodi, asserebant eos dicere, faciamus mala ut ueniant bona, ut autoritate prædicationis apostolicæ peccata sua fouerent & defenderent. Quorum damnatio est iusta, quia iuste damnabūtur, qui sibi in peccatis suis inimica securitate blandiūtur, & ex uerbis apostolorum in malis suis confirmantur. Potest & aliter intelligi discussa sententia: Vere deus si infert iram malis, nō est iniquus. Nam si aliter est, quid adhuc etiam post conuersionem ego, qui nunc tantus apostolus sum, iudicor à uobis tāquam peccator, id est, tanquam qui peccaui in persecutione fidelium? Hoc est, si deus malis iuste irā non infert, cur magnitudinem iniquitatis meæ iudicatis ad poenā? Dico quia iudicor, & merito, si ueritas dei abundauit, in meo mendacio, id est, si mendacium infidelitatis & negationis meæ à deo magnum fuit, ut ueritas diuinæ promissionis & fidei commendabilior inde fieret in gloriam ipsius. Hoc est dicere: Merito iudicor, utpote peccator, quia ueritatem Christianæ fidei negabam, & ueritatem supernæ promissionis exinanire laborabam persequendo fideles: & tamen ueritas ipsa fidei uel promissionis, per fauorē meam clarior facta est in his, q̄s martyrizauī, sicut in Stephano. Et cum ego de his merito iudicer, constat quia deus non est iniustus, dum peccatores in iudicio damnat. Et non est ira de nobis, sicut blasphemamur, id est, iniuste & falso uituperamur, sicut quidam, non nominandi aiunt nos dicere, id est, alijs prædicare, faciamus mala, id est, peccemus, ut ueniant nobis à deo bona, id est, ut deus remedia suæ misericordiæ nobis tribuat condonando peccata. Quorum, id est, eorū qui talia de nobis garriunt, iusta est damnatio, id est, iusto dei iudicio tales dānantur, nec est

deus iniquus dum infert eis iram.

C Quid ergo? Præcellimus eos? Nequaquā. Causati enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, sicut scriptum est: Quia non est iustus quisquam, non est intel- Psal. 13. ligens, non est requirens deum. Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, non est qui faciat bonum, non est usque ad unum. Sepulchrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, uenenum aspidum sub labijs eorum. Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, ueloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio & infelicitas in uis eorum, & iam pacis non cognouerunt, non est timor dei ante oculos eorum. Isa. 69.

¶ Quia multū per omnem modum Iudæo fuisse amplius, quā Græco dixerat, ideo nunc Iudæi uolebant se præferre gentilibus, quasi qui per præcedentia iustitiæ opera meruissent ad gratiam uocari. Sed ipse arrogantiam eorum depri- mēs, ostēdit eos fuisse peccatores, sicut & gētiles. Quandoquidem in priori statu multum fecit deus per omnē modum amplius Iudæo quā Græco. Igitur quid ex hac re uidetur esse consequens, est inde consequens, quia præcellimus eos, id est, Græcos in gratia noua, quam nunc percepimus. Nequaquam est inde consequens, quod nos Iudæi præcellamus eos & digniores eis simus: quia & nos, sicut & illi, peccauimus. Nam causati sumus, id est, multis causis & rationibus iam monstrauius, Iudæos & Græcos omnes ante gratiam istam sub peccato esse. Et ideo nullus præcedit alium. Superius ostendit gentiles sub peccato esse, cum diceret, Tradidit illos deus in desideria cordis eorum &c. Iudæos autem, ubi dixit, Qui prædicās nō furandum, furaris? qui dicis non mœchandū, mœcharis? &c. Ita diximus eos sub peccato esse sicut scriptum est de Iudæis, de quibus minus uidebatur, quia non est iustus quisquam eorum, quoniam ex operibus legis sine gratia nemo iustificatur. nō est intelligens, quia nullus eorum scripturas sanctas intelligit uel CHRISTVM, nec per uerba, nec per miracula deum esse intelligit. Non est requirens deum, quamuis CHRISTVS deus uenisset eos quærere, ut ad æternam eos patriam reduceret, tamē nullus eorum requirit eum, cum iam sit quæsitus ab eo. Hoc enim de illis dictum est, qui nondum uenerunt ad CHRISTVM. Non est requirens deum, uel Iudæus, uel gentilis quisquam, ut scilicet quærat ac requirat: quomodo uoluntatem eius impleat, quatenus ad inuentio- nem uisionis eius pertingere mereatur, sed omnes declinauerunt, id est, deorsum ab eius requisitione se retraxerūt, ponentes cor in infimis, & occupātes sollicitudinibus corporis. Et simul oēs facti sunt inutiles, id est, nihil utilitatis sibi conquirentes: quia non solum gentiles, sed & Iudæi, qui

A per legem sine CHRISTO uoluerunt saluari, frustra laborauerunt. Non est qui facit bonum, cum Iudæos præuicaciter mandatorum, gentes uero naturæ lex uiolata condemnet. Et ideo etiam nō est inter eos qui faciat bonum, quia quicquid sit si ne fide Christi, nequaquam est bonum, quamuis bonum uideatur esse. Non est usq; ad unum, id ē, nec unus ex eis qui faciat bonum, quia si quis per singulos eorum numerando & inquirendo usque ad unum transeat, non inueniet qui operetur bonum. Vel non est in omnibus qui faciat bonū usque ad unum, id est, donec ueniatur ad eum qui unus & singularis est, id est, ad Christum, cui nemo comparari potest. Christus enim tantummodo facit bonum, & in se & in suis. Non est ex eis qui faciat bonum, sed omnes ipsi multa mala faciunt. Nam guttur eorum est sepulchrum patens: quia sicut ex patenti sepulchro exit nimis fœtor putrefacti cadaueris, sic ex aperto gutture eorum exit per mala colloquia fœtor putentis conscientie ipsorum, ut inficiat & corrumpat mores auditium. Clausum enim sepulchrum esset guttur eorum, si pudor eos adhuc cohiberet, ne internum fœtorē mortuæ suæ animæ foras in publicum loquendo proferrent. Sed patens sepulchrum est guttur eorum, quia quod in malis ultimum est, uerecundiam perdiderunt, ut iam publice crimina sua loqui non erubescant, sed guttur suum impudenter aperiant, & ex eo fœtorem mortuæ animæ circumstantibus proferant. Et etiam linguis suis suauia & blanda uerba humiliter depromentes, agebant do-

Psal. 13.

B lose, quoniam alia proferebant ore, & alia meditantur in corde, iuxta illud: Loquitur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. In uerbis habebant bona, sed uenenum aspidum erat sub labijs eorum, id est, insanabile odium latebat sub dictis eorum. Aspidum quippe uenenum perniciosius est quam cæterorum serpentium, ideoq; per illud pessima designatur malitia. Et uenenum aspidum regit sub labijs eorū, qui blanda loquuntur, sed morsu uenenati uerbi fraudulenter animam audientis necant, sicut detractores, sicut potest, sicut quilibet seductores. Hostes enim sunt animarum, licet se fingant amicos: & idcirco per malitiam fraudis eas ueneno suo inficiunt, ut interficiant. Quorum os etiā maledictione plenum est & amaritudine, quia non solum fictis uerbis blandiuntur, sed etiam alijs pleno ore maledicunt & amara loquuntur. Hæ sunt enim artes pessimorum hominum, ut alijs adulentur, alijs maledicant: & alijs blandiantur, alijs amara loquantur. Nec dicuntur habere maledictionem & amaritudinem in ore, sed os eorum plenum esse fertur maledictione & amaritudine, ut abundantia maledictionis & amaritudinis in ore ipsorum monstretur esse. Pedes quoque eorum sunt ueloces ad effundendum sanguinem, quia cito currunt ad perpetrandum homicidium. Vel pedes, id est, affectus, eorum sunt ueloces, id est, parati & festini ad effundendum sanguinem, quia ex deliberatione faciunt homicidia. Contritio & infelicitas est in uis eorum, quia tam ipsi quam omnes

qui in uis actionum ipsarum ambulant, conterētur gehennalibus supplicijs, & felicitate carebunt supernæ beatitudinis. Et hoc ideo, quia non cognouerunt uiam pacis, id est, uiam iustæ actionis, qua peruenirent ad quietem perpetuæ pacis. Nec mirū, si nescierunt uiam qua tenderent ad æternam pacem, quia timor dei qui est initium sapientiæ, non est ante oculos cordis eorum. Nam quia initium sapientiæ abiecerunt, ad prouectum sapientiæ nequaquam peruenerunt. Sicq; superbia qua timorem dei ab intuitu suæ mentis remouerunt, fecit ut uiam pacis ignorarent, & uiam mortis ambularet. Hæc de prauitatibus infidelium Iudæorum atq; gentilium, autoritate prophetica locutus est Apostolus, ut maxime Iudæos, qui de legis operibus gloriabantur, conuinceret multis peccatis irretitos fuisse. Non autem putandum est, eum ex solo tertio decimo psalmo ista posuisse, neque enim habetur in Hebræo simul ita per ordinē, sed potius ex diuersis psalmis, & ex libro Isaia coniunxisse. Nam qd ait, Quia nō est iustus quisquā, nō est intelligēs, nō est requirēs deū, omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt, nō est qui faciat bonū, nō est usq; ad unū, ex tertio decimo psalmo sumpsit. Quod autē subiicit, Sepulchrū patēs est guttur eorū, linguis suis dolose agebāt, in quinto psalmo legitur. Quodq; mox addidit, Venenum aspidum sub labijs eorum, centesimi tricesimo noni psalmi est. Rursumq; quod ait, Quorum os maledictione & amaritudine plenum est, de nono psalmo sumptum est, ubi singulariter dicitur: Cuius maledictione os plenum est & amaritudine. **D** Quod autem sequitur, Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio & infelicitas in uis eorum, & uiam pacis non cognouerunt, in Isaia reperitur. Et iterū quod in fine dicitur, Non est timor dei ante oculos eorum, in tricesimo quinti psalmi principio sic est: Dixit iniustus ut delinquat in semetipso, non est timor dei ante oculos eius. Nec in hoc cuiquam uideatur eē diuersum, si quod in suis locis numero dicitur singulari, ab Apostolo pluraliter ponitur, q scribebat ad plurimos, & in unū sensum multa colligebat exempla. Patet itaque non tam Apostolum de Psalmo tertio decimo sumpsisse, qd in Hebræo non habetur, nec in Septuaginta interpretibus, sed in editione uulgata, quā eos, qui artem contemdarum inter se scripturarū Apostoli nesciebant, quæsisse aptum locum, ubi assumptū ab eo ponerent testimonium, quod absq; autoritate scripturæ positum in epistola non putabant.

Eccle. 2.

Scimus autem quoniam quæcunque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur, ut omne os obstruatur, & subditus fiat omnis mundus deo, quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo. Per legem enim cognitio peccati, nunc autem si ne lege iustitia dei manifestata est, testificata a lege & prophetis, iustitia autem dei per

A **fidē Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt in eum.**Psal. 111.
Iohan. II.

¶ Ne dicerent Iudæi, hæc quæ protulisti, non sunt dicta de nobis, sed de gentibus, ostendit Apostolus quia quæ in lege scripta sunt, his qui sub lege tenentur, dicta sunt. Legem appellat hoc loco librum psalmorum, sicut & dñs, ubi ait: Nonne scriptum est in lege uestra, quia ego dixi dñs estis? Vel totum uetus testamentum appellauit nunc legem. Quali diceret: Vos quidem ad alios uultis hæc detorquere, sed nos scimus quia non solum ista, sed etiā omnia quæcūque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur, id est, Iudæis, siue bona, siue mala. Quamuis ergo & in gentibus omnia mala hæc essent, quæ nunc Apostolus propheticiis uerbis descripsit, de Iudæis ramen proprie dicta sunt omnia: quia non necesse erat scelera gentium, de quibus nemo dubitabat, propheticiis testimonijs astruere, sed potius Iudæorum, qui de transactis operibus iustitiæ gloriari uolebant. *Quæcūque lex loquitur, his qui in lege sunt loquitur*: quoniam omne quod in lege de gentibus dicitur, etiā ipsum hoc de Iudæis dicitur, quia ipsorum principalis est causa. Omnia quæ lex loquitur, etiā dum pessima flagitia describit, loquitur sine dubio, his qui sunt in lege positi, & ad ipsos pertinet quicquid lex dicit. ita ut omne os, non solum gentium, sed etiā Iudæorum, obstruatur, id est, obmutescat, dum non habent unde gloriantur, sed omnes sub peccato esse monstrantur. Vel ideo loquitur lex omnia his qui in lege sunt, ut omne os etiā Iudæorum obstruatur, non inueniens quid de meritis suis iactet, cū lex dicat: Omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt. Et ut subditus fiat omnis mundus deo, ut sciat se sine gratia dei saluum esse non posse, uel certe in confessione peccati speret misericordiam, cognoscens se esse in peccatis. Omnis mundus, id est, omnes homines qui in mundo sunt, non solum gentiles, sed & Iudæi, fiant deo subiecti. Quod debent humiliter facere, quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro, id est, in carne uiuens non iustificabitur ex carnali obseruantia legis coram deo, qui uidet intima cordis, licet coram hominibus uideatur iustificari. Hic contra eos incipit Apostolus disputare magno diuturnoq; conflictu, qui gloriabantur in lege, & per legem se iustificari credebant, non per gratiam, docens per ordinem, legem nō potuisse auferre, sed potius auxisse peccatum quā aufert gratia: quia lex iubere nouit, cui succumbit infirmitas, sicut gratia iuuare, qua infunditur charitas. Et notandum quia nunc legem quinque libros Moyſi nominat. Et cuius legis operibus nemo iustificabitur coram deo, quia nihil ad perfectum adduxit lex, quæ timorem pœnæ inuulsit, non amorem iustitiæ infudit. Qui enim timore supplicij non amore sanctitatis obseruabat legem, mallet utique non esse quod timeret, ut impune legem ei præterire liceret. Ac propterea licet ipsam legem actibus impleat, & in oculis hominū iustus appareret, in oculis tamen interni

inspectoris erat iniustus: quia quod foris in opere demonstrabat, intus in uoluntate non habebat. Non dicimus non iustificatos fuisse eos qui fuerunt legi obediētes, sed dicimus quia nisi ex gratia iustificati fuissent, non essent uere obediētes. Vere ex legis operibus nemo ueraciter iustificatur, quia per legem est tantum peccati cognitio, non consumptio. Prohibet enim lex peccatum, non aufert, & prohibendo ostendit esse malum quod prohibet. Per legem fuit cognitio peccati, & per eam nemo sine gratia iustificatus est: sed nunc in hoc tempore gratiæ est manifestata iustitia dei, quæ tēpore legis fuit operata. Manifestata est sine lege, id est, sine legis auxilio, iustitia, nō hominis, non proprię uoluntatis, sed dei. Et iustitia dei, non qua iustus ē deus, sed qua induit hominem cum iustificat impii. Et ut certius teneatur ista iustitia, testificata est a lege & prophetis, id est, testimonium ei perhibuerunt lex & prophetæ. Nam lex quidem dum iuberet & minaretur & neminem iustificaret, satis indicauit dono dei hominem iustificari per adiutorium spiritus. Prophetæ autem, quia id quod prædixerunt, impleuit aduentus Christi. Et hæc iustitia est sine lege, quia deus eam per spiritū gratiæ credenti confert sine adiutorio legis, id est, nō adiutus a lege: quandoquidem per legem ostendit homini infirmitatem suam, ut ad eius misericordiam per fidem confugiens sanctetur. Dixi iustitiam dei esse manifestatā. Sed hæc iustitia dei est per fidem Iesu Christi, id est, per fidē qua credit in Christum. Sic enim ista fides CHRISTI dicta est, qua credimus in CHRISTVM, sicut illa iustitia dei, qua iustificamur a deo. Vtræque enim nostra est. Sed ideo dei & CHRISTI dicitur, quia eius largitate donatur. Hæc iustitia quæ confertur per fidem, fidesq; ipsa, occulta inspiratione dei & gratiæ dono infunditur, non labore humano, nec opere ueteris testamenti adquiritur, quia ipſius donū est ut credamus. Est ergo iustitia hæc super omnes qui credunt, cælitus data, superans merita omnium & Iudæorum & gentilium. Ideo etiā per fidem super eos est iustitia, quæ per legem esse non potuit, quia fides impetrat quod lex imperat.

Non enim est distinctio. Omnes enim peccauerunt, & egent gloria dei, iustificati gratis per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in CHRISTO IESV, quem proposuit deus propitiatorem per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione dei, ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore, ut sit ipse iustus, & iustificans eum qui ex fide est Iesu Christi.

¶ Ideo dixi super omnes æqualiter esse iustitiam per fidem, quia non est distinctio in accipienda illa iustitia, sed siue Iudæus siue gentilis fidem

A habuerit, iustificabit. Vere nō est distinctio utro-
runq, quia omnes & Iudæi & gentiles peccauer-
unt, uel in se uel in Adam. Quoniam lex siue in
paradiso data, siue naturaliter insita, siue in literis
promulgata, præuicinata est ab ipsis. Omnes ergo
peccauerunt & egent adhuc quotidie gloria dei, id ē,
ut deus magis magisq, glorificetur in eis, tribuen-
do beneficia gratiæ suæ per remissionem quotidi-
anorum delictorum & multiplicatiōem uirtutū.
Non gloria sua egent, ut glorientur quasi de suis
meritis, sed egent gloria dei, id est, omnino neces-
sarium ē illis, ut gloria dei dilatetur in ipsis. Si em̄
iustitia ex operibus legis haberetur, iam ipsa ius-
titia non esset gloria dei, sed potius hominum le-
gem obseruantium. Sed quia per gratiam, nō per
legem habetur iustitia, illa iustitia est gloria dei,
non hominum, ut quicquid habet homo, non sibi,
sed deo ascribat. Gloria dei adhuc egent, iam
tamen *iustificati gratis*, id est, sine ullis meritis. Et ius-
tificati non per legem, nec propriam uoluntatē,
sed *per gratiam*. Non quod sine uoluntate nostra fi-
at, sed uoluntas nostra ostenditur infirma per le-
gem, ut sanet gratia uoluntatem, & sana uoluntas
impleat legem, non constituta sub lege, nec indi-
gēs lege. Hoc totum idcirco Apostolus loquitur,
ne fides ipsa super bire incipiat & dicat: Si ex fide,
quomodo gratis? Quod enim fides meretur, cur
non potius redditur quā datur? Sed si quis di-
xerit, Vt merear iustificatiōem, habeo fidem, re-
spondetur ei: Quid enim habes quod non acce-
pisti? Cum ergo fides impetrat iustificationem, si-
cut unicuiq, deus partitus est etiam ipsius mensu-
ram fidei, non gratiam dei aliquid meriti præce-
dit humani, sed ipsa gratia meretur augeri, ut au-
cta mereatur, & perfici comitante, non ducente:
pedissequa, non præuia uolūtate. *Iustificati*, inquit,
per gratiam, quæ nō meritis redditur, sed gratis da-
tur, propter quod gratia nominatur. Quæ gratia
uenit *per redemptionem*, quæ est in Christo Iesu, non in
alio aliquo. In eo enim inuenta est redemptio hu-
mani generis, id est, in eius sanguine, quæ in nulla
alia re poterat inueniri. Non em̄ nos Christus,
quia per naturam ipsius semper fueraus: sed re-
demit, quia captiui peccato tenebamur. Qui em̄
aliquem redimit, suū docet fuisse quem redimit.
Ita Christus nos redemit, quia eius eramus. Quem
Christum deus pater proposuit, id est, longe ante præ-
ordinauit futuram *propitiationem*, id est, expiatio-
nem peccatorum nostrorum: hoc est, ut per eum
ipse pater expiaret nos à peccatis, & propitius no-
bis fieret. Vel *proposuit*, i. in propatulo omnibus il-
lū posuit *propitiationē in sanguine ipsius*, i. ut ipse esset
nō solū propitiator, sed etiā ppitiatio, & illā pro-
pitiatiōem haberemus in sanguine eius, qui in
remissionem peccatorum effusus est. Nam absq;
sanguinis effusione, sicut iste dicit Apostolus, non
fit remissio peccatorum, quia uidelicet non nisi p
sanguinem Christi dari ualet propitiatio & remis-
sio peccatorum. In cuius typo quotiescunq; pec-
cata in lege dimitti dicuntur, sanguis hostiæ offer-
tur. Proposuit autem deus Christum propitiatio-

nem per fidem, ut qui in eum crederent, ipsi pro
pitiationem hanc haberent. Vel proposuit eum
propitiationem per fidem in sanguine ipsius, quo-
niam aliter non erit ipse propitiatio alicui, nisi cre-
dat eum fuisse sanguinem suum pro redemptione
generis humani, & subiungat huic fidei bona
opera, prout poterit. Proposuit, inquit, eū, id est,
in publico posuit per prædicationem apostolo-
rum, hunc esse propitiationem pro peccatis no-
stris: & hoc fecit *ad ostensionem iustitiæ suæ*, id est, ut p
eum manifestaret hominibus suam ueram iustiti-
am, quæ prius latebat, dū putarent homines op-
ibus legis se posse iustificari. Veram ergo iustitiā
ostendit in Christo credentibus, & ostendit eam
esse suam, non hominum, id est, à seipso datā ho-
minibus, non ab ipsis ortā, nec ex legis operibus
habitam. Quam scilicet iustitiam ostendit *propter*
remissionem præcedentium delictorum, id est, ut remitte-
ret delicta quæ præcesserant non solum in gētili-
bus, sed etiam in Iudæis, qui ueram iustitiam nec-
dum nouerant. Omnes enim peccauerunt. Sed p
ostensionem suæ iustitiæ placuit deo, ut remitte-
ret illis præcedentes culpas, & iustificaret eos ut
deinceps iuste uiuerent. Præcedētia enim ob hoc
Apostolus determinauit, ne quis intelligeret illa
esse remissa, quæ post acceptam gratiam commit-
tit. Præcesserunt delicta, & hoc factum est, *in sus-
tentatione dei*, qui nō statim percussit delinquentes,
sed diu patienter sustinuit, ut ad pœnitentiam cō-
uerteret. Sustentatione dico, prærogata *ad ostensio-
nem iustitiæ eius*, id est, ad hoc longanimiter sustinu-
it eos, ut tandem cōuersis ostenderet iustitiam su-
am *in hoc tempore gratiæ*, quam prioribus tempo-
ribus nō manifestauerat, dum putarent homines
se per seipsos posse iustificari. Ad hoc inquā susti-
nuit & iustitiā suam qua iustificari possent homi-
nes, ostendit, *ut sit ipse iustus*, id est, iuste agens oīa.
Iustum namq; fuit, ut qui in futuro seculo iudica-
turus est singulos secundum opera eorum, in isto
seculo patiēter eos sustineret, & quid agere debe-
rent illis ostenderet. Iustus ergo est in hac susten-
tatione & iustitiæ ostensione, quoniam omnia q̄
facere debuit, fecit. Et per hanc etiam est *iustificans*
eum qui est ex fide Iesu Christi: quia dū sustinet, & iusti-
tiam suam ostendit, infundit ipsam iustitiam cor-
di credentis. Non iustificat eum qui est ex lege,
sed eum qui est ex Christi fide, id est, ex fide qua
creditur in Christum. Ex hac enim datur iustifi-
catio, & non ex operibus legis aut naturæ.

¶ Quandoquidem iustitia est dei, nō hominis,
& ex fide, non ex lege, ergo ubi est gloriatio tua o Iu

A dæe? Id est, ubi est elatio tua, in qua gloriabar-
 ris per legis opera te iustificatum? hoc est, non ha-
 bes materiam gloriandi in lege, quia exclusa est, id
 est, eiecta & ablata tibi causa gloriandi, elimina-
 ta est gloriatio, quam in corde habebas. Et atten-
 de per quid. Nam per quam legem putas eam ex-
 clusam? Putas per legem factorum, id est, ope-
 rum? Non est exclusa per legem factorum, sed per
 legem fidei, id est, non per laborem operum, sed
 per facilitatem fidei. Lex enim fidei est, qua in
 Christum credimus, & auxilium gratiæ eius ad
 bene agendum precamur. Lex fidei est in spiritu
 iuuante, lex factorum in litera iubente. Quod
 lex operum minando imperat, hoc lex fidei cre-
 dendo impetrat. Lex operum dicit, Non con-
 cupisces: lex fidei dicit, Cum scirem quia nemo
 potest esse continens nisi deus det, & hoc ipsum
 erat sapientiæ, scire cuius esset hoc donum, adij
 dominum & deprecatus sum. Ipsa est illa sapi-
 entia quæ pietas uocatur, qua colitur pater lumi-
 num, a quo est omne datum optimum & omne
 donum perfectum. Colitur autem sacrificio lau-
 dis, actionibusq; gratiarum, ut cultor eius non
 in seipso, sed in illo gloriatur. Ac per hoc lege
 operum dicit deus, fac quod iubeo: lege fidei dici-
 tur deo, da quod iubes. Non ergo per legem ope-
 rum excludit gloriatio eorum, qui cum sibi iuste
 uidentur uiuere, ita gloriantur quasi non accepe-
 rint, sed per legem fidei, quia per eam quisque co-
 gnoscit si quid bene uiuit, dei gratia se habere, &
 ut perficiatur in dilectionem iustitiæ, non se aliud
 de consequuturum. In lege itaque factorum, est
 dei iubentis iustitia: in lege autem fidei, subueni-
 entis misericordia. Hæc est enim lex fidei, qua
 credimus & oramus per gratiam nobis donari,
 ut faciamus quod per nosmetipsos implere non
 possumus, ne ignorantes dei iustitiam & nostram
 uolentes statuere, iustitiæ dei non simus subiecti.
 Vere inquit, per legem fidei exclusa est gloriatio
 tua, qua de legis obseruatione tumebas: quia nos
 apostoli arbitramur, id est, certi sumus, iustificari
 quemlibet hominem per fidem sine operibus legis præ-
 cedentibus. Non ideo enim Apostolus hoc di-
 cit, ut si quis crediderit, non ad eum pertineat be-
 ne operari: sed ideo potius, ut nemo putet meri-
 tis priorum bonorum operum se peruenisse ad
 donum iustificationis, quæ est in fide. In hoc enim
 se gentibus in Christum credentibus Iudæi præ-
 ferre cupiebant, quod dicebant se meritis bono-
 rum operum, quæ per legem sunt, peruenisse ad
 euangelicam gratiam. Ideoque scandalizaban-
 tur multi qui ex Iudæis crediderant, quod incir-
 cuncisis gentibus Christi gratia traderetur. Vn-
 de nunc Apostolus dicit posse hominem sine ope-
 ribus, scilicet præcedentibus, iustificari per fidem.
 Nam iustificatus per fidem, quomodo potest ni-
 si iuste deinceps operari, quamuis nihil antea ius-
 te operatus ad fidei iustificationem peruenit,
 non merito bonorum operum, sed gratia dei,
 quæ uacare in illo non potest, cum iam per dile-
 ctionem bene operatur? Quod si cum credide-

rit, mox de hac uita discesserit, iustificatio fidei
 manet cum illo, nec præcedentibus bonis operi-
 bus, quia non merito ad illam, sed gratia peruenit:
 nec consequentibus, quia in hac uita esse non fini-
 tur. Vnde manifestum est, quia quod Aposto-
 lus dicit iustificari hominem per fidem sine ope-
 ribus, non ita debet intelligi, ut accepta fide, si uixe-
 rit, dicamus eum iustum etiam si male uixerit, sed
 ut sciat se quisque per fidem iustificari, etiam si le-
 gis opera non præcesserint. Sequuntur enim ius-
 tificatum, non præcedunt iustificandum. De il-
 lis autem, qui post acceptionem fidei nolunt be-
 ne operari, testatur Iacobus, quia fides si non ha-
 beat opera, mortua est in semetipsa. Post hæc Apo-
 stolus ut ostendat & gentiles ad istam gratiam de-
 bere suscipi sicut Iudæos, ait: An Iudæorum deus tan-
 tum? Quasi dicat: Vos putatis quod ad uos tantum
 deus pertineat, & uos soli gratiam eius suscipere
 debeatis. Sed nunquid hoc uerum est? An Iudæo-
 rum tantum est deus? Nonne est etiam gentium sicut
 Iudæorum? Imò, id est, magis hoc eligam dicere,
 quia est & gentium & Iudæorum, id est, omnes ho-
 mines fecit, & similiter de omnibus cura est ei. Non
 solum uobis, sed & gentibus uenit Christus, uo-
 bis ex lege promissus, sed ad illas missus. Propter
 ea multo magis & gentium, quia ante legem san-
 cti in præputio placuerunt deo. Ob hoc enim di-
 xit, imò & gentium, ut ostenderet magis gentes, quo-
 niam ante fuerunt sancti præputiati q̄ circumcisi,
 & Abraam ante circumcisionem fide iustificatus
 est. Sed Iudæi tumendo dicunt: Gentes idola co-
 lendo, deum dereliquerunt. Quibus responde-
 tur: Et uos. Sed nos, inquiunt, conuertimur. Et il-
 li, Nobis, aiunt, Christus uenit promissus. Et illis.
 Non ergo uidetur tantum est deus, quoniam ex
 Adam nati sumus, & per prophetas prædictum
 est, gentes Christo credituras. Vere gentium de-
 us est sicut Iudæorum. Quod cum alijs modis pos-
 sit probari, hoc unum pono, quoniam quidem unus est
 deus, non plures dii. Et in hoc apparet unus esse
 omnium, quia iustificat omnes per eandem cau-
 sam: Nam circumcisionem, id est, circumcisos iustificat
 ex fide, & præputium, id est, præputiatis per fidem, hoc
 est enim ex fide, quod per fidem. Nam nec circū-
 cisio, nec præputium sine fide iustificatur. Et quan-
 doquidem homo iustificatur per fidem sine legis
 operibus, ergo legem destruimus per fidem? Non, sed sta-
 tuimus. Quod Iudæus posset inferre, ipse Aposto-
 lus sub interrogatione infert, ut remoueat. Quia,
 inquit, per fidem iustificari dicimus quemlibet
 hominem sine legis opere, ergo per fidem destru-
 imus legem? Absit ut destruamus eam. Sed potius
 statuimus, id est, firmam & stabilem esse facimus le-
 gem. Per legem enim, cognitio peccati: per fidem
 impetratio gratiæ contra peccatum: per gratiam
 sanatio animæ à uitio peccati: per animæ sanita-
 tem, libertas arbitrij: per liberum arbitrium, ius-
 titiæ dilectio: per iustitiæ dilectionem, legis ope-
 ratio. Ac per hoc lex non destruitur, sed statu-
 itur per fidem: quia fides impetrat gratiam qua
 lex impleatur, gratia sanat uoluntatem qua ius-

Iaco. 2.

D

locus ob-
scurus.

A stitia libere diligatur. Vel ita: *Legem ergo &c.* Quoniam Apostolus dicebat hominem iustificari per fidem sine legis obseruantia, ne Iudæi dicerent, *Legem ergo destruis, in qua omnes qui crediderunt iusti, circumcisi fuerunt.* Non solum, ait, non destruo, sed confirmo, dum hanc prædico circumcisionem quam illa prædixit. In nouissimis, inquit, diebus circumcidet dominus deus cor tuum & cor seruinis tui. Tunc destruerem legem, si illam mentitam dicerem, hoc est, non cessaturam, cum illa promiserit se esse cessaturam, sicut Ieremias ait: Ecce dies ueniunt, dicit dominus, & consummabo super domum Israel & super domum Iuda testamentum nouum, non secundum testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manus illorum ut reducerem eos de terra Aegypti: sed hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos, dicit dominus, dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum super scribam eas. Non destruitur lex, cum impleta cessat. Non eam destruimus, sed magis statuimus, id est, stare facimus, dum probamus uerum esse, quod dixit de antiquis iustis & de gentibus credituris, & spiritalem circumcisionem uenturam, dum hoc efficit fides quod lex iubet.

CAPVT .III.

Quid ergo dicemus inuenisse Abraam patrem nostrum secundum carnem? Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud deum. Quid enim scriptura dicit? Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam.

Gen. 15.
B

Reuocat illos ad caput circumcisionis, ut quod in initio constiterit, id habeatur in toto. Quandoquidem fide iustificatur homo sine operibus, & nemo iustificari ualet absque fide, ergo quid dicemus, id est, quid possumus dicere, Abraham patrem nostrum, quem imitari debemus, inuenisse secundum carnem, id est, secundum carnis circumcisionem, uel secundum carnalia legis opera? Ac si dicat: Nihil iustificationis dicere possumus eum inuenisse secundum carnem, sed potius secundum mentem. Circumcisio enim in carne est, fides autem in mente. Et ipse non per circumcisionem, sed per fidem agitur inuenisse iustificationem, sicut generaliter dictum est, omnem hominem posse iustificari per fidem sine operibus. Vel secundum carnem est pater noster, quia ex eo carnis originem ducimus, & circumcisionem carnis ab ipso habemus nos Iudæi. Secundum fidem uero, pater est credentium ex gentibus. Et quid dicimus eum inuenisse per quod iustus esset? Opera legis? Non. Quia si dixerimus quod ex operibus legis sit iustificatus, hoc inconueniens incurremus, quod habet gloriam de suis operibus, sed non apud deum, quod omnino falsum est, quia omnes scimus eum habere gloriam apud deum. Non ergo ex operibus, sed ex fide iustificatus est. Sicut enim fides sine subsequenter operibus bonis uacua est, ita quælibet opera bona ante fidem. Habet gloriam, apud

semetipsum uel apud homines, sed non apud deum. C Multi enim gloriantur de operibus, & multi pagani propterea nolunt fieri Christiani, quia quasi iustificunt sibi de bona uita sua. Et dicit aliquis talium, Bene uiuere opus est. Quid mihi præcepturus est Christus, ut bene uiuam? Iam bene uiuo. Quid mihi necessarius est Christus? Nullum homicidium, nullum furtum, nullam rapinam facio, res alienas non concupisco, nullo adulterio contaminor, non inuenitur aliquid in uita mea quod reprehendatur, & qui reprehenderit, faciat me Christianum. Iste talis habet gloriam, sed non apud deum. Non autem sic pater noster Abraham gloriatum est. Non enim ex operibus legis inuenit iustitiam, utpote qui ante legem fuit, sed potius ex fide, quia promissis dei credidit. Vere non ex operibus est iustificatus. Nam quid dicit scriptura in Genesi? id est, unde dicit scriptura iustificatum Abraham? Ex fide. Testatur enim quia credidit Abraham deo promittenti quod semen eius futurum esset multiplex et clarissimum sicut stellæ cæli, quod ita firmiter credidit, reputatum est illi diuinitus ad iustitiam, id est per hanc credulitatem non solum liberatus est ab omni originali & actuali peccato, sed & iustus est à deo reputatus. Ergo ex fide iustificatus est Abraham. Sed si fidem opera non præcesserunt, tamen sequuta sunt. Nam qui prius ex fide iustificatus est in conspectu dei, postea & ex operibus est iustificatus etiam in conspectu hominum. Vnde & Iacobus apostolus in epistola sua contra eos qui non lebant bene operari, sed de sola fide præsumebant, ipsius Abraham opera commendauit, dicens: Vis autem scire o homo inanis, quoniam fides sine operibus ociosa est? Abraham pater noster nonne ex operibus iustificatus est, offerens Isaac filium suum super altare? Nec est Iacobus in hac sententia contrarius Paulo dicenti, quia si Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud deum, ac per hoc asserenti quia non ex operibus est iustificatus. Vterque enim uerum dicit. Paulus quippe, commendans iustitiam quæ ex fide est, aduersus eos qui fidem negligentes, gloriabantur de iustitia quæ est ex operibus, dixit Abraham non esse iustificatum ex operibus, sed quæ fidem præcederent. Iacobus autem ut dictum est, aduersus illos qui percepta fide torpebant ocio, et putabant se per eandem fidem, utpote iustificatos, posse saluari, etiam si bona opera non haberent, dixit Abraham ex operibus esse iustificatum, sed quæ fidem sequuta sunt. Vnde ut ostenderet se non dissentire à Paulo, sed potius concordare, protinus addidit: Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est, & suppleta est scriptura, dicens: Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam, & amicus dei appellatus est. Et adhuc subiicit: Videtis quoniam ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum? Manifestum est enim, eum loqui de operibus quæ fidem subsequuntur. Quia Paulus sine præ-

Gen. 15.

A cedentibus operibus dixit hominē sola fide posse iustificari. Nemo enim fidem suis præcedentibus meritis habere potest. Et ideo qui per fidem gratis sibi datam iustificat, non in se, sed in domino gloriatur: quia dum non ex operibus habet fiduciam, per omnia deo se intelligit debitorē, nihil inueniens quod sibi arrogare possit ex meritis.

Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Ei uero qui non operatur, credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides ad iustitiam secundum propositū gratiæ dei, sicut & Dauid dicit beatitudinē hominis, cui deus accepto fert iustitiam sine operibus: *Beati quorum remissæ sunt iniquitates, & quorum recta sunt peccata.* Beatus uir cui non imputauit dominus peccatum.

Psalm. 31.

¶ Dixi quia Abraam iustus est ex fide. Sed ei qui operatur opera legis quæ Abraam non fecit, uel aliqua bona ut gratiam mereatur, ut Iudæus se fecisse dicebat, si merces est ei, non est ex gratia, sed ex debito meriti sui. Sed si quis quærere uoluerit ante gratiam, quid meruerit ut acciperet eam, mala sua poterit inuenire, non bona. Gratia enim gratis datur, unde etiam nuncupatur. Si ergo gratia, non iam ex operibus. Alioqui gratia iam non est gratia. Errat igitur Iudæus uel qui libet alius, qui se putat merito præcedentium operum peruenisse ad gratiam dei. Quis enim prior dedit illi, & retribuetur ei? Putat quod ipse prior dederit deo, & pro mercede sui operis acciperit euangelicam gratiā. quod non ita est. Huic enim qui ante operatur, non gratia, sed debitum redditur. Illi uero qui non facit opera legis, sed absque præcedenti opere accedit ad fidem, sufficit ipsa fides ad iustitiam. Ita attribuit Apostolus alijs quod de Abraam dixerat, scilicet quod si est iustus ex operibus, habet gloriam, sed non apud deum, & ideo ex fide. Vel hoc modo fides in exordio iustificat sine operibus. Sed qui sic iustificatus est, non debet deinceps à bonis operibus torpere. Nam ei qui post fidem quam gratis acceperit, operatur opera bona, non imputatur merces, id est, non recompenfatur æterna remuneratio secundum gratiam, id est, secundum fidem tantum, sed secundum debitum operationis suæ. Ita fit ei qui post acceptam fidem uiuit & bene operatur, non enim aliter à domino mercedē percipit. Sed ei qui non operatur, id est, qui postquam baptizatus est, non habet tēpus operandi, uel propter infirmitatem non potest operari, quanquam uelit, sed absque opere de hac uitā rapitur cum fide & bona uoluntate, huic nihil operanti, sed tantummodo credenti in eum qui iustificat impium, id est, in deum, reputatur fides eius ad iustitiam, id est, sola fides sufficit ei ad iustitiam, & ita ad salutem secundum propositum gratiæ dei, id est, secundum quod deus per gratiam suam longe ante proposuit,

uel secundum gratiam dei propositam omnibus credere uolētibus. Credenti, inquit, in eū qui iustificat impiū. Aliud est credere eum, aliud est credere ei, aliud credere in eum. Credere eum, est credere quod ipse sit. Credere ei, est credere quod ipse uera dicat. Credere in eum, est credendo amare, credendo in eum ire, & eius membris incorporari. Et idcirco fides qua creditur in eum, ipsa est sola quam ille approbat. Credenti in eum qui iustificat impiū. Impius est, qui non recte credit, etiam si nihil cuiquam auferat, si pauperibus tribuat, si uxorem alienam non concupiscat, si nulli fraudem faciat, si depositum reddat, quia hæc omnia facit non ea intentione qua debuit: & idcirco bona non sunt, quoniam non de bona radice prodeunt. Quisquis ergo sine fide operari bona uult, impius profecto est. Sed credat in eum qui iustificat impiū, ut & ipse ex impio fiat pius: & per fidem iustificatus, possit deinceps opera pietatis & iustitiæ facere. Ei qui sic credit, reputatur fides eius ad iustitiam secundum propositum gratiæ dei, qui sic per gratiam suam proposuit & decreuit, ut cessante lege fides iustificet. Et hoc dico ego ex gratia fieri, sicut & Dauid dicit hic & in futuro esse beatitudinem illius hominis, cui accepto, id est, ad gratiam assumpto, deus fert iustitiam sine operibus præcedentibus. Magna enim beatitudo est hominis, sine labore legis uel poenitentiae fidem per solam gratiam promereri secundum propositum dei, quo proposuit gratis peccata dimittere. Illi accepto fert deus iustitiam sine operibus, qui per fidem qua primum deo credit, & de præterito absoluitur, & de præsentī iustificatur, & ad futura fidei opera præparat. Probare uult Apostolus, & in ipsa lege prædici iustitiam sine operibus prodesse, nec se hoc de suo defendere, sed prophetæ testimonio confirmare: *Beati, inquit, sunt illi quorum iniquitates sunt remissæ, & quorum peccata sunt oculis dei tecta.* Iniquitas est, contra legem uel extra legem agere. Vnde & græce dicitur *ἀνομία*, id est, sine lege, quia *lex uisus*. Iniquitas ergo est, à lege deuiare, uel contra legem agere. Peccatum uero etiam illud dici potest, quod contra quā naturā docet, & conscientia arguit, delinquitur. Et iuxta hunc sensum iniquitas ad Iudæos, peccatum autē ad gentes pertinere uidetur. Sed utrorumque culpas dominus per gratiam suam, si crediderint, abluat. Quod enim remittitur, non est: & quod tegitur, non apparet, & ideo non imputatur. Beati sunt illi quorum iniquitates sunt remissæ in baptismo, uel etiam igne dilectiōis postea liquefactæ & consumptæ, sicut illius peccatrici, cui remissa sunt peccata multa, quia dilexit multum. Et quorum peccata suppositis actibus bonis sunt tecta. Omne enim quod tegitur, interius ponitur: & hoc unde tegitur, de super ducit. Quando igitur abdicamus mala quæ fecimus, & eligimus bona quæ faciamus, quasi tegimē rei supducimus quam erubescimus ludgi. Et ita ante dei oculos teguntur peccata, dū eis superducunt bona facta. Potest etiam

Psalm. 31.

Luc. 7.

A ad gentes magis pertinere iniquitas, quæ dicitur anomia, id est, sine lege, quia gentes sine lege erant. Et possumus totum in baptismo intelligere fieri, id est, & iniquitates remitti, id est, deleri: & peccata tegi, ut ultra non uideantur ad poenam. *Beatus* est etiam uir ille, cui credenti dominus propter fidem suam non imputauit ad poenam peccatum originale uel aliquod peccatum. Sicut enim Abraæ reputata est fides ad iustitiam, ita & omni credenti: cum fides ad iustitiã in baptismo reputatur, peccatum utiq; non imputatur.

Beatitudo ergo hæc in circuncisione tantum manet, an etiam in præputio? Dicimus enim quia reputata est Abraæ fides ad iustitiam. Quomodo ergo reputata est? In circuncisione, an in præputio? Non in circuncisione, sed in præputio. Et signum accepit circuncisionis, signaculum iustitiæ fidei quæ est in præputio, ut sit pater omnium credentium per præputium, ut reputetur & illis ad iustitiam, & sit pater circuncisionis, non his tantum qui sunt ex circuncisione, sed his qui sectantur uestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abraæ.

¶ Quandoquidem David uniuersaliter dicit eum esse beatum, cuius iniquitates uel peccata deus gratis remittit, ergo hæc beatitudo re promissionis peccatorum manet tantum in circuncisione, id est, in iudæis, an & in præputio, id est, in gentilitate? Id est, cum constet quod beatitudo ista per fidem sit ex gratia, modo queritur in quibus sit, in iudæis tantum, an etiam in gentibus. Quod ideo quero, quia constat de Abraam quod iustus est per fidem. Et cum hoc constet, quero in quo statu sit iustificatus, postquam est circuncisus uel ante. Et sicut in eo uidebitur, sic in alijs credi poterit. Et hoc est: Idcirco querimus an sit etiam in præputio ista beatitudo, quia dicimus omnes & confitemur, quia fides Abraæ reputata est ad iustitiam, id est, fide iustificatus est. Quomodo ergo reputata est ad iustitiam? In circuncisione, an in præputio? Id est, cum omnes confiteamur eum per fidem iustificatum, uideamus utrum propterea sit iustus quia est circuncisus, an ideo sit circuncisus, quia inuentus est iustus. Non in circuncisione est reputata fides eius ad iustitiam, sed in præputio. Id est, ante iustificatus est per fidem, quam circuncideretur. Non ergo propter circuncisionem iustificatus est. Quomodo, inquit, reputata est fides eius? Cum esset in circuncisione, an cum esset in præputio? Si enim fuisset tunc temporis in circuncisione, uideretur utique à fidei huius gratia exclusum esse præputium. Sed erat adhuc tunc in præputio. Et cum in præputio positus per fidem sit iustificatus, iure princeps & pater dicitur omnium credentium in præputio. In præputio est iustificatus. Cur ergo post circuncisus? Non hoc superflue factum est, sed accepit signum circuncisionis, non qua fieret, sed qua ostenderetur iustus.

In præputio per fidem iustificatus est, & deinde accepit signum circuncisionis, id est, circuncisionem exterioriorem, quæ esset signum interioris. Signum enim dicitur, cum per hoc quod uideatur, aliud aliquod indicatur. Bene ergo circuncisio signum appellatur in Abraa, quia & ipsa aliud uidebatur, & aliud intelligebatur: quia iam tunc carnalis illa circuncisio signum erat spiritualis circuncisionis, quæ non in carne suscipitur, sed in corde. Et tale signum quod sit signaculum, id est, habes similitudinem signatæ rei, ut sicut carne libidinis, sic spoliatur omnibus primæ natiuitatis sordibus. Et quia nondum dixerat cuius signum, subdit: iustitiæ fidei, id est, quæ est ex fide. fidei dico, quæ est in præputio, id est, quam ipse habuit existens in præputio. Vel signaculum, id est, celans quoddam mysterium. Signaculum enim dicitur, cum alicui rei seruandæ pro tempore custodia imponitur, quod nemo alius nisi ipse qui impressit, debeat resignare. Sic in circuncisione Abraæ conclusum est pro tēpore mysterium quoddam, qd celaret inimicis, & seruaret amicis ad similitudinem sigilli, scilicet quod sicut iustum est Abraæ ut octaua die circūcidere homo ex eius semine, sic in octaua post finem septem dierum seculi auferret omnis uetustas & corruptio ab electis dei. Vel hoc mysteriū sigillatū est in eo, quod Abraham primo iustificatus est, & post accepit circuncisionē, quæ esset signaculum iustitiæ fidei eius, ut ipse sit pater credentium per præputium, id est, in præputio, & sit pater circuncisionis. Effectus enim est utriusque generis pater, his qui sunt in præputio per fidem, & his qui sunt in circuncisione, per carnem. Et hoc Abraæ sigillum tunc credimus resignandum, id est, aperiendum, cum plenitudo gentium introierit, & omnis Israel saluus erit. Tunc enim patenter cognoscetur Abraam esse pater non solum gentium, sed etiam circuncisionis per fidem. Nam idcirco ante iustificatus est in fide, dum adhuc esset incircūcisus: & post circūcidi iussus est, ut ostenderet primo pater futurum multarum gentium, & postea illorum qui ex circuncisione credituri sunt. Neque enim hi qui secundum carnem nascuntur ex Abraam, filij Abraæ dicendi sunt, nisi fidē & opera Abraæ habeant. Hoc itaque sigillabatur in circuncisione Abraæ, ut sit pater, id est, exemplum omnium credentium per præputium, id est, in præputio. Sic enim dicit per præputiū, pro in præputio, sicut dicere solemus, per illud tēpus, pro in illo tempore. uel sit pater per præputiū, id est, per id quod datū est tēpore præputiij. Si enim post circuncisionem datum esset, diceretur ex ea hoc accepisse, per hoc qd accepit in præputio, id est, per fidem sit pater credentium de gentibus, ut reputetur & illis credulitas ad iustitiam, id est, ut sicut Abraam in præputio iustificatus est per fidem, ita & illi iustificentur credendo, licet præputiū non exuerint. Et circūcisionem ideo accepit, ut sit pater circūcisionis, id est, Hebræorum. Nam ante in præputio iustus fuit, ut esset incircūcisorum iustorum pater: & circūcisus iustus

A permanſit, ut circunciſorum iuſtorum fieret pater. Fieret inquam pater, non his tantum qui ſunt ex carnali circunciſione, id eſt, Iudæis: ſed & his qui corde ſunt circunciſi, non carne, id eſt, gentilibus, qui ſeſtantur ueſtigia fidei Abrahæ, hoc eſt, qui illum in fide imitantur, ut ita ample credant ſicut ille. *Quæ fides eſt in præputio patris noſtri Abrahæ*, id eſt, apparet in patre noſtro Abrahâ, dum ipſe eſt adhuc in præputio. Ideo toties repetit de præputio, ut oſtendat gentiles eodem modo per fidem iuſtificari, ſicut & Iudæos.

Gene. 17. Non enim per legem promiſſio Abrahæ aut ſemini eius, ut hæres eſſet mundi, ſed per iuſtitiam fidei. Si enim qui ex lege hæredes ſunt, exinanita eſt fides, abolita eſt promiſſio. Lex enim iram operatur: Vbi enim non eſt lex, nec præuaricatio. Ideo ex fide, ut ſecundum gratiam firma ſit promiſſio omni ſemini, non ei qui ex lege eſt ſolum, ſed & ei qui ex fide eſt Abrahæ, qui eſt pater omnium noſtrum, ſicut ſcriptum eſt, Quia patrem multarum gentium poſui te ante deum cui credidiſti, qui uiuiſcat mortuos, & uocat ea quæ non ſunt tanquam ea quæ ſunt.

B Vere Abrahâ eſt pater omnium credentium Iudæorum & gentium, quia per fidem adeptus eſt hanc paternitatem, non per legem. Non enim per legem facta eſt ei promiſſio, quia lex nondum erat. Non per legem, ſed per iuſtitiam fidei, id eſt, quam per fidem obtinuerat, facta eſt Abrahæ promiſſio, & ſemini eius, id eſt, Chriſto. Hæc ſcilicet promiſſio, ut ipſe eſſet hæres mundi, id eſt, poſſeſſor aliquorum de toto mundo, qui eum imitarentur: & in Chriſto qui ex eo natiſciturus erat, poſſideret omnia. Abrahâ eſt hæres mundi, id eſt, poſſidens totum orbem per fidem, quia ipſe eſt omniſibus exemplum fidei & oēs ſancti ſunt filij eius per fidem. Semen quoque eius, id eſt, Chriſtus, eſt hæres i. dñs mūdi ſecundum regiā poteſtatē, per quē benediſtio filijs Abrahæ, & cui pater dixit, Dabo tibi gentes hæreditatem &c. Et hæc promiſſa ſuerant Abrahæ & ſemini eius, non per legem quæ nondum erat, ſed per fidem qua ipſe deo crediderat. Et merito. Legis enim obſeruantia poenā tantummodo effugit, fidei uero meritum ſpem re promiſſionis expectat. Et præceptum ſeruis imponit, fides ab amicis quaeritur. Vere non per legem, ſed per fidem Abrahâ eſt hæres mundi: quia ſi illi qui ſunt ex lege, id eſt, carnales Iudæi, ſunt hæredes, id eſt, poſſeſſores hæreditatis, quam deus Abrahæ promiſit, tūc fides eſt exinanita, id eſt, inanis & inutilis facta, cum gentes per eam non poſſint hæreditare cæleſtem patriam, & abolita, id eſt, deſerta & irritū ducta eſt promiſſio dei, qua dictum eſt Abrahæ, quia in ſemine tuo, id eſt, in Chriſto, benedicentur omnes gentes, id eſt, benediſtionē hæreditate poſſidebunt. Nam ſi ex lege tantum fierent hæredes, ut Iudæi uolebant aſtruere, gentes

quæ lege carent, ſine benediſtione hæreditatis remanerent. Nō ergo per legem Abrahâ eſt hæres mundi, quia nec filij eius ſunt per legem hæredes, id eſt, æternæ hæreditatis poſſeſſores. Nam ſi hoc eſſet, inconuenientia ſequeretur, quod ſcilicet ſuperflua eſſet fides qua ipſe iuſtificatus eſt, & qua iuſtificantur cæteri, cum per eam non poſſet hæreditas æterna acquiri, & promiſſio diuina remaneret inexplata, quæ promiſit omnes gētes benedicendas, quoniam nullus gentium benediceretur, & ita nulli eſſent hæredes. Et uere ex lege nō eſt hæreditas. Nam lex potius iram operatur, quia peccantem in ſe aut lapidari continuo, aut igne cremari, aut alio gēne ſupplicij iubet interfici. Lex iram operatur & præuaricationē. Ex ea em eſt præuaricatio, nam ſine ea non eſt. Vbi enim non eſt lex, nec præuaricatio, id eſt, tranſgreſſio. Qui ergo legem non acceperūt, iniqui dici poſſunt, præuaricatores non poſſunt. Iudicantur utriusque ſecundum merita ſua, ſed tamen ira dei maior eſt in præuaricatores, qui per legem cognoscunt peccatum, & tamen faciunt. Et ita non poteſt per legem hæreditas haberi, ſed potius ira. Ideo ex fide ſunt hæredes. Ex fide, quæ eſt donum miſericordiæ & iuſtificat credentes, habetur hæreditas, ita ut ſecundum gratiam dei, non ſecundum merita hominum, firma, id eſt, uerax & rata ſit promiſſio, quam deus fecit Abrahæ de multiplicatione filiorum, qui perpetuam hæreditatem eſſent poſſeſſuri. Non enim firma eſſet, ſed potius infirma & irrita, niſi ipſe per gratiam ſuam impleſſet eam. Ideo non de noſtræ uolūtatē poteſtate, ſed de ſua prædeſtinatione promiſit. Promiſit enim quod ipſe facturum fuerat, nō quod homines. Quia etſi faciunt homines bona quæ pertinent ad colendum deum, ipſe facit ut illi faciant quæ præcepit, non illi faciunt ut ipſe faciat quod promiſit. Alioquin ut dei promiſſa cōpleantur, nō in dei, ſed in hominum poteſtate eſt: & quod à domino promiſſum eſt, ab ipſis redditur Abrahæ. Sed nō ita fieri poteſt, per gratiam ergo dei gratuito munere nobis conceſſam implentur eius promiſſa, dum per donum ſuæ gratiæ facit ut credamus & bene operemur, ſicque hæredes efficiamur. Firma ſit promiſſio omni ſemini Abrahæ, id eſt, nō parti ſeminiſ, ſed omni ſemini. Volebāt enim Iudæi ut quātum ad eos, firma eſſet: & quātum ad gentiles, caſſa. Sed non ita deus promiſit, cum diceret, in ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Firma ſit omni ſemini, id eſt, omni populo fidelium imitatori Abrahæ, non ſolum ei qui ex lege eſt, id eſt, qui ex ueteri teſtamento uenit ad nouū, ſed & ei qui eſt ex fide Abrahæ, id eſt, qui non ſibi promiſſa lege ſequitur fidem Abrahæ, ſed ſine lege per fidem iuſtificatus eſſe memoratur. Qui eſt pater non omniū hominum, ſed omniū noſtrum, id eſt, nō ſolum qui ex lege deſcendimus, ſed & qui ex fide legi ſuccedimus, ſcilicet & circunciſorum & præputiatorum credētium eſt pater, id eſt, inſtitutor & exemplū. Ita eſt pater credentium, ſicut in Geneliſcriptum eſt, dicere domino, Quia patrem, id eſt, autorem ſecundum fidem, non dico Iudæorum,

Gene. 17. *sed multarum gentium posui te.* Multarum autem, non

A quarundam, sed omnium. Si ergo pater multarum gentium futurus esse promittitur, recte non solum eorum qui ex circūcisione ueniunt, sed & eorum qui ex gentibus credunt, pater nominatur. In eo enim quod ipse dicitur pater multarum gentium, superbia confunditur Iudæorum: quia Iudæorum carne, gentium autē fide pater est. Vbi recte Apostolus ex *filio* interpretatiōe addidit, *ante deum cui credidisti*, significās fidem in interiore homine esse in conspectu dei, non in ostentatione hominum, sicut carnalis circūcisio: & per eādem fidem, non per carnem eum esse patrem gentium, quas ante dei oculos in fide generauit. Qui deus, sicut Apostolus subiūgit, *uiuificat mortuos*, id est, à morte animæ suscitāt per baptismum Iudæos, & uocat ad fidem ea quæ non sunt, id est, gentiles, de quibus scriptum est, Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram eo. Ipse enim uere est qui ait, Ego sum qui sum. A quo quisquis recedit, etiam esse amittit, ut iure dicatur non esse. Et tales erant gentes idolis seruientes. Sed ipse uocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, id est, gentiles ad fidem adducit, sicut Iudæos qui ob unius dei cultum dicuntur esse. Vel omnes peccatores siue gentiles, intelligamus mortuos. Et hos enim deus per gratiam suam uiuificat, ut ex fide uiuant. Et uocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt. Apud eum quippe factum est, quod eius dispositione futurum est, quia de illo per prophetā dicitur, Qui fecit quæ futura sunt. Nondum erāt quibus promitteretur, quando Abrahæ loquebatur, ne quisquam de meritis gloriaretur. Et quibus promissum est, etiam ipsi promissi sunt, ut totum corpus Christi dicat, Gratia dei sum id quod sum. Dum enim deus uocare dicitur ea quæ non sunt, sola gratia uocantis apparet, non aliquod meritum eorum, qui nec esse adhuc habuerunt quando uocantur. Elegit, inquit, nos ante mundi constitutionem. In mūdo facti sumus, nec mundus erat quando electi sumus. Quis hoc explicare sufficiat? Eliguntur qui non sunt, nec erat qui elegit, nec uane elegit. Eligit tamē, & habet electos quos creaturus est, eligēdos. Habet autē apud semetipsum, non in natura sua, sed in præscientia sua. Recte ita dicitur uocare ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt. De Abraam uero subditur.

Gene. 13.

Qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod ei dictum est, Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, & sicut arena maris. Et non infirmatus est fide, nec considerauit corpus suum emortuum, cum fere centum annorum esset, & emortuam uulnam Saræ. In repromissione etiam dei non hæsitauit diffidentia, sed confortatus est fide, dans gloriam deo, plenissime sciens, quia quæcūque promissit, potens est & facere. Ideo reputatum est illi ad iustitiam, sed & propter nos, quibus reputabitur credentibus in eum, qui

suscitauit Iesum Christum dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter iustificationem nostram.

¶ Incipit commendare fidem Abrahæ, ut imitemur. Sæpe enim iam dixerat eū credidisse, & ideo pergit nunc ostendere, quomodo & quā firmiter crediderit. Qui credidit in spem habēdi filium per promissionem dei, & hoc contra spem carnis suæ, quæ iam erat quasi per naturam deficiens & frigida. Contra spem, id est, contra hoc quod prius sperabat se non amplius filium generare, credidit eundo in spem. i. ut speraret se posse generare, quia deus promittebat. Dum enim uiridi essent ætate, sperauit secundum naturam ex iuuenula uxore sobolem habere, nec potuit. Modo autem contrarium sperauit, ut scilicet uetulus ex uetula & sterili generaret per dei potentiam. Sicque contra ueterem spem credidit in nouam spem. Maius est enim sperare contra aliquid desperatum, quā simpliciter sperare. Credidit Abraam ut fieret pater multarum gentium, id est, tā ualide credidit, ut propter fidei meritum susciperet ex sua cōiuge filium, de quo populus Hebræorum propagaretur, & ex illo populo Christus carnē assumeret, in quē omnes gentes crederent. Hoc enim ordine factus est Abrahæ pater multarum gentium. Et hoc iuxta quod dictum est ei diuinitus, *Sic erit semen tuum sicut stellæ cæli, & sicut arena maris.* Non quod essent tot uel carnalit uel spiritalit ex eo processuri, quot sunt stellæ uel arena quæ numerari non potest: sed quod illi, qui ex eo siue carnalit siue spiritualiter erāt nascituri, ita futuri essent hominibus innumerabiles, ut stellæ & arena. Mystice uero per stellas intelliguntur spirituales filij cælo inhærentes, & desuper lucētes fulgore uirtutum: per arenam uero, siue Iudæi siue Christiani carnales, in infimis corde iacētes, & fructum boni operis non ferētes. Abraam credidit. Et quā posset ad horam credere & postea deficere, subgitur, quia non infirmatus est fide. Credidit enim deo promittenti, & in illa fide non est infirmatus, id est, debilitatus, cum multas causas infirmandi haberet secundum humanam rationem, scilicet quod nec ipse iā nec uxor eius idonei essent ad generandum. In eo enim quod credidit, non considerauit corpus suum emortuum, & uere emortuum, cum esset fere centum annorum. Et licet tanto tēpore uixisset, tamē non hoc attēdit, nec etiam cogitauit uulnam Saræ emortuam. Sara enim sterilis erat, & cruore menstruo iam destituta: propter quod iam parere non posset, etiam si sterilis non fuisset. Porro si fœmina ita sit prouectioris ætatis, ut ei solita mulierū adhuc fluant, de iuvene parere potest, de seniore non potest, quamuis adhuc possit ille senior, sed de adolescētula gignere, sicut Abraam post mortem Saræ de Cethura potuit, quia uiuidam eius ætatem inuenit. Hoc ergo est quod mirum commendat Apostolus, & ad hoc dicit Abrahæ iam fuisset corpus emortuum, quoniam non ex omni fœmina, cui adhuc esset aliqd parēdi tempus extre-

A mum, generare ipse in illa ætate adhuc posset. Ad aliquid enim emortuum corpus intelligere debemus, non ad omnia. Nam si ad omnia, non iam se necius uiui, sed cadauer esset mortui. Sara quoque magis erat destituta cunctis uiribus generandi. Et tamen nihil horum considerauit Abraam, cum audiret sibi à deo sobolem promitti, sed potenti- am promittentis attendens, nihil difficile esse cre- didit in his, quæ promittebat omnipotens. Ita fu- it credulus in promissione qua dictum est ei, quo- niam qui egreditur de utero tuo, ipsum habebis heredem: uel quando audiuit, quia ex Sara dabo tibi filium cui benedicturus sum. *In promissione etiam dei, id est, quando deus iterum ei promisit, quia reuertens ueniam ad te tempore isto, uita comite, & habebit filium Sara uxor tua, non ha- sitauit diffidentia, id est, non dubitauit ut diffideret de completionem promissionum, sed confortatus est si- de, id est, omnino fortis & constans factus est in fide, dans gloriam deo, id est, glorificans deum qui per munus gratiæ suæ daturus erat ei filium con- tra naturam ex uetula sterili, & per illum filium in Christo populum credentium plenissime, id est, multo intuitu ueritatis & potentiæ dei, sciens quia quæcumque promisit, potens est etiam facere.* Deus igitur eos quos promisit bonos, facit ut ipsi faciant bo- na. Neque enim eos propterea promisit Abraæ quia præsciuit à seipsis bonos futuros. Nam si ita est, non suum, sed eorum est quod promisit. Non autem sic credidit Abraam, sed dedit gloriā non humanis meritis, sed deo, plenissime credens quia quæ promisit, potens est & facere. Non ait, quæ præsciuit potens promittere, aut quæ prædixit potēs ostendere, quæ promisit potens præscire, sed quæ promisit potens & facere. Ipse ergo facit bo- nos eos qui boni fiunt, & ipse facit in bono perse- uerare eos qui perseverant. Hoc enim promittit deus quod ipse facit. Non enim promittit & ali- ud facit. Quod iam non est promittere, sed prædi- cere. Cauendum est igitur ne homo se extollat ad uersus deum, dicens se facere quod promisit de- us. Ipse enim & fidem gentium, sicut Abraæ pro- miserat, facit, qui potens est facere quod promi- sit, & omnia bona operatur in sanctis. Hæc ita cre- didit Abraā, ideo & reputatum est illi ad iustitiā. Dice- ret aliquis: Quid ad nos quod Abraam credidit, quod per fidem iustificatus est? Hoc illius gloria fuit. Et Apostolus: Ipse quidem ita per fidē magnificatus est. Sed tamē nō est scriptū tantū propter ipsum, id est, propter laudem & commendationem ipsi- us, hoc scilicet, quia reputatum est illi ad iustitiam quod bene credidit, sed etiam propter nos instruē- dos, ut pfectū fidei ex illa scriptura caperemus, intelligentes quia si ita credamus deo ut ille credi- dit, etiam nobis reputabitur fides ad iustitiam credē- tibus in eum, qui suscitauit Iesum à mortuis, id est, à nu- mero mortuorum perpetualiter separauit, susci- tans eum amplius non reuersurum in corrupti- onem, quod Iudæi non credunt. Suscitauit eum à mortuis, ut nos à uitiorū sordibus faceret resur- gere. Qui Iesus traditus est in mortem, ut nos posse

mus mori delictis nostris: & resurrexit, ut nos in C uirtutum honestatem resurgeremus iusti. Etenim mors ipsius significat interitū ueteris uitæ nostræ, resurrectio autem gratiam nouæ conuersationis. Traditus est in manus persequentium propter de- licta nostra tollēda, ne nos propter illa traderemur in manus demonum cruciandi: & per mortem iu- re diabolide structo, resurrexit propter iustificationem nostram, id est, ut nos iustificando susci- ret à mor- te animæ, quatenus iuste uiueremus, quod aliter non poteramus. Traditus est propter delicta no- stra, & resurrexit propter iustificationem nostrā. Sonat in eius traditione delictum, sonat in eius re- surrectione iustitia. Ergo moriatur delictum & resurgat iustitia.

CAPVT .V.

Iustificati igitur ex fide, pacem habeamus ad deum, per dominum nostrū Ie- sum Christum, per quem & accessum habe- mus per fidem in gratiam istam in qua sta- mus, & gloriamur in spe gloriæ filiorum dei. Non solum autem, sed & gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem pro- bationem, probatio uero spem. Spes autem non confundit, quia charitas dei diffusa est in cordibus nostris per spiritum sanctum, qui datus est nobis.

Iacob. 1.

¶ Quandoquidē multis modis hætenus pro- batum est, non ex operibus legis, nec ex uiribus liberi arbitrii, sed ex fide iustificari hominem, igitur ex fide sumus iustificati, non ex lege, nec ex no- bis. Et nos ita iustificati, habeamus pacē ad deum, quā non habetis, dum inuicem arrogatis falsam iusti- ficationem, alij per legem, alij per uires liberi ar- bitrii. Quasi dicat: Hæc dissensio cōtra deum est, quā de meritis uestris gloriamini, quasi per uos- metipsos iustificati. Sed iustificatio quæ ex fide ē, pacē cū deo facit: quia inimicas præsumptiones humanorū meritorū expellit, & animū deo humi- liter subiicit, dum se sola gratia saluari cognoscit. Ex fide sumus iustificati, & tamen gratis, quia & ipsa fides donum supernæ gratiæ est. Et cum fi- des impetrat iustificationem, non gratiam dei al- quid meriti præcedit humani, sed ipsa gratia me- retur augeri, ut aucta mereatur & perfici comitā- te, non ducente: pedissequa, non præuia uolunta- te. Ita ergo iustificati, iam de cætero pacem ha- beamus ad deum, quia reconciliati sumus ei per mediatorem Iesum. Non iam à diuina uolunta- te discordemus, sed pacem ad deum habere stu- deamus. Per dominum Iesum, id est, nō per nos ipsos, sed per auxilium & gratiam reconciliatoris no- stri, per quem habemus non solum ablutionem no- stræ uetustatis in sanguine ipsius, ut sic ascenda- mus ad indumentum iustitiæ & nouitatis, sed eti- am accessum habemus per illum, in istam gratiam, id est, in hanc uirtutum sublimitatem gratis datam, & hoc nō per legem, sed per fidem. Hoc est dicere,

A Fides concessa nobis ex gratia, apud deum impetrat & remissionem delictorum & perfectionem omnium uirtutum, per Christum qui est ostium, accessimus per fidem in gratia istam, id est, in bonae uitae obseruantiam, in qua stamus, id est, statum rectitudinis habemus, qui in Adam cecideramus: quia qui manet in uitijs, non stat, sed prostratus iacet. Elias uero stabat qui ait: Viuit dominus in cuius conspectu sto. Stamus, inquit, in hac gratia, non cadentes ab illa nec recedentes, *et gloriamur in spe gloriae filiorum dei*, id est, in eo quod speramus gloriam quam habent filij dei. Tantum enim est quod speramus, quantum ex se praesumere nullus audeat: quia in sola dei uirtute est ut homo in filiorum dei numerum possit ascendere. Et magna ualde gloria est, per fidem ac spem in numerum filiorum dei ascisci. Quod adeo magnum est, ut a multis pro ipsa magnitudine incredibile uideatur, eo quod speramus gloriam filiorum dei nos consequuturos. *Non solum autem gloriamur de spe gloriae huius, sed etiam gloriamur per Christi gratiam in tribulationibus*, per quas oportet nos intrare in regnum caelorum. Gloriamur sine periculo uanitatis de tolerancia tribulationum, quia nouimus quanta merces inde sequatur. Et hoc est quod gradatim ascendendo prosequitur: Gloriamur in tribulationibus, quia sumus *scientes quod tribulatio operatur in nobis patientiam*. i. facit nos esse patientes. nemo enim patiens esse potest, nisi in aduersis. *patientia autem operatur probationem*, quia cuius patientia uinci non potest, ille perfectus esse probatur. Multi enim ante experimentum tribulationis putant se fortes esse, qui in ipso experimento deficiunt & imbecilles esse apparent: & multi prius se putant infirmos, qui in ipso articulo passionis apparent fortissimi, dum omnia uiraciter patientiando superant. Et ita probatione operatur patientia, dum & sibi & alijs unumquemque liquido manifestat, quante pati inciperet, & sibi & alijs ignotus erat. *probatio uero operatur spem*, quia unusquisque ex eo quod per tribulationes insuperabilis esse probatus est, incipit habere spem, id est, certitudinem futurae gloriae, quae humanae rationi uana uidetur, sed testimonio uirtutis firmatur. Si quis enim nondum sibi probatus sperat praemium, non sperat, sed praesumit. Nam tribulationes quibus patientia fidelium probatur, non solum eas debemus intelligere quae extrinsecus accidunt, id est, de damnis uel languoribus, uel ex quolibet corporis cruciatu, sed eas etiam quas intus sibi faciunt aut perferunt, dum in requie positi semetipsos affligunt & atterunt, obliuiscendo uoluptatibus suis, refrenando libidinem &c. quae ad bonum continentiae uel abstinentiae pertinent, faciendo. Ex quibus sine dubio nascitur patientia, quae probabilis effecta, generat spem. Spes autem est bonorum expectatio futurorum. Quae exprimit humilitatis affectum & sedulae seruitutis obsequium, quae non est inanis, quia non confundit, id est, non generat confusionem sic speranti, quia quicquid sperauit adipiscitur. Ille enim sua spe confunditur qui dicit, Ego quod sperabam non inueni. Vir autem

qui per patientiam in tentationibus est probatus, C non confunditur sua spe: quoniam magnitudine praemij quod inuenit, exuperat magnitudo spei eius. *Spes non confundit*, quia in deo posita est, qui fallere non potest, quia uerax est: non in homine, qui falleret quia mendax est. In deo posita est, & idcirco sequitur: *quia charitas dei &c.* Vel ita, Spes non facit erubescere, quia impletur. Et constat eam esse implendam ex eo, quod iam spiritum sanctum in aram habemus, quo & late diligimus. Et hoc est: Quia charitas dei, id est, quam ex deo habemus, postquam deum & proximum diligimus, *diffusa est*, id est, late & copiose data in cordibus nostris. Vbi enim charitas est, angustia esse non potest, quia mox angustia excluditur, & cor dilatur, ut tantum habitatore, id est, spiritum sanctum intra se possit habere. Non enim a nobis ipsis, sed a spiritu sancto possumus habere charitatem. Nam cum dixisset, charitas dei diffusa est in cordibus nostris, ne putaret quisque a se sibi esse quod diligit deum, continuo addidit, *per spiritum sanctum qui datus est nobis*. Ut ergo ames deum, habitet in te deus & amet se de te, id est, ad amorem suum moueat te, accendat te, illuminet te, excitet te. Per spiritum, inquit, sanctum qui datus est nobis, quia & deus est & donum dei. Et propter hunc diuitem habitatorem faciebat Apostolus quod supra dixit, Gloriamur in tribulationibus. Quomodo enim in his gloria retur, si egestatem intus pateretur? Videbantur foris angustiae, sed intus latitudo erat. Quid autem facit malus homo cum coeperit tribulari? Foris nihil habet, ablata sunt omnia, in conscientia nullum solatium est. Non est quo exeat, quia dura sunt: non est quo intret, quia mala sunt. Male secum torqueatur necesse est, quia sibi ipse tormēto est. Ipse est enim poena sua, quem torquet conscientia sua. Boni uero quicquid exterius patiuntur, facile per internam consolationem uincunt. Et si in hac uita, ubi tanta tormēta sunt, possunt boni & iusti uiri cum talia patiuntur, non solum aequo animo tolerare, sed etiam in dei charitate gloriari, quid cogitandum est de illa uita quae nobis promittitur, ubi nullam de corpore molestiam sentiemus?

Vt quid enim Christus enim adhuc infirmus essemus, secundum tempus pro impijs mortuus est? uix enim pro iusto quis moritur. *Hebr. 9*
Nam pro bono forsitan quis audeat mori. *1. Petri 3*
Commendat autem deus charitatem suam in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est. Multo magis igitur iustificati nunc in sanguine ipsius, salui erimus ab ira per ipsum.

Cum deus nos diligit, uel nos cum per spiritum sanctum, spes nostra implebitur. Nam nisi ita sit, frustra passus est Christus. Et hoc est: Vt quid Christus pro impijs, id est, pro dilectione impiorum mortuus est, nisi ut spes impleatur? Vel ita: Volens Apostolus ostendere plenius uirtutes charitatis, quam per spiritum sanctum diffusam in cordibus

A nostris dixerat, exponit quibus causis diffusa sit in nobis, asserens Christum pro impijs esse mortuum. Impij namque eramus, antequam conuerteremur ad deum Christum. Et Christus utique mortem pro nobis, antequam crederemus, excepit. Quod proculdubio non fecisset, nisi nimiam & abundantissimam erga nos charitatem habuisset, uel ipse Christus moriendo pro impijs, uel deus pater unigenitum suum pro impiorum redemptione tradendo. Vere charitas dei diffusa est in cordibus nostris. Nam quare mortuus est Christus pro nobis, nisi ut charitas dei diffunderetur in nobis, ut diligeremus eum qui prior dilexit nos? *ut quid enim .i. propter quid aliud Christus pro nobis mortuus est, cum adhuc essemus infirmi?* id est, indigentes medico. Tam grauius enim aegrotabamus, ut non aliter quam medici morti sanari possemus. Mortuus est secundum tempus, id est, non ut alij qui morte detinentur: sed ad horam pro nobis mortem sustinuit, resurgens die tertia, ne desperaremus de eius potentia, cuius apparet in morte beneuolentia. Mortuus (inquit) est, & hoc non pro quibuslibet, sed pro impijs, id est, pro facidis & execrandis & a deo penitus se paratis. Et ipse tam magnam fecit, ut pro talibus morti temporaliter dignaretur, ut aeternam mortem ab eis auerteret. Hinc beneficiorum eius apparet magnitudo, utque indebite ab eo tantum dilecti sumus, consideremus quantum eum diligere debeamus, aut si quid ei preponere debeamus, cum ille nobis impijs nec uitam suam preposuerit, nec mortem denegauerit. Pium enim dominum usque ad mortem diligere debemus, quem pro impijs seruus cruciatum mortis excepisse cognoscimus. Vbi & presumptio humana reprimatur, ne suis meritis aliquid tribuat. Et uere miranda eius bonitas, qui pro impijs dignatus est mori. *Vix enim pro iusto quis moritur*, id est, raro est ut aliquis pro iusto moriatur, nedum pro impio: quoniam dubitat unusquisque mortem subire, etiam si mortis sit causa iusta. Raro dico: nam forsitan potest inueniri ut quis audeat mori pro bono, id est, pro re bona uel pro bono uiro. Quasi dicat: Difficile hoc inuenitur, metu mortis cuncta terrente. Vel per iustum intelligatur iustitia legis: per bonum uero, bonitas euangelicæ gratiæ. Et uix pro iusto quis moritur, quia in ueteri lege in qua iustitia est, uix pauci inuenti sunt, qui suum in martyrio sanguinem fuderunt. *Nam pro bono forsitan quis audeat mori.* quam in nouo testamento, in quo bonitas est atque clementia, innumerales extiterunt, qui suas in mortem audacter animas tradiderunt. Sed tamen ad comparationem carnalium & mori pro domino trepidantium, tam pauci fuerunt, ut propter raritatem dicatur de eis, forsitan quis audeat mori. Forsitan, dicitur propter eos qui mori necdum audent: quis, propter raritatem eorum qui audent, licet sint innumerales. Nonnulli uero sic interpretantur: Si ille pro nobis impijs mortuus est & peccatoribus, quanto magis nos absque ulla dubitatione pro iusto & bono debemus occumbere? Iustum autem & bonum non putemus esse diuersum, nec aliquam proprie significare personam, sed absolute iustam rem & bonam: pro qua difficulter, sed interdum ali-

quis inueniri potest qui suum sanguinem fundat. **C** Vix pro iusto & bono quis moritur. Dominus autem noster pro impijs & peccatoribus est mortuus, in quo laudabilior charitas fulget. Neque enim merita nostra præcellerant, pro quibus filius dei moreretur: sed magis quia nulla erant merita, magna erat misericordia. Diceret aliquis: Cum deus sit omnipotens, & alijs modis nos potuisset liberare, cur filium suum pro nobis mori uoluit? Ad quod Apostolus: Non sine causa deus hoc fecit, sed hoc modo commendat charitatem suam in nobis. Quando indebite aliquid redditur, tunc charitas commendatur. Et quid tam indebitum, quam ut sine peccato dominus pius pro peccatoribus seruus impijs moreretur? Et in hoc commendatur nobis charitas patris, quia sic nos dilexit. Cur ergo non fieret mors Christi, imo cur præmissis alijs innumerabilibus modis, quibus ad nos liberandos uti potuisset omnipotens, id potissimum non eligeretur ut fieret, ubi nec de diuinitate eius aliquid immutatum est, & de humanitate suscepta tantum beneficii collatum est hominibus, ut a dei filio mors temporalis indebita redderetur, quia eos ab æterna morte debita liberaret? Peccata enim nostra diabolus tenebat, & per illa nos merito tenebat in morte. Dimisit ea ille qui sua non habebat, & ab illo est immerito perductus ad mortem. Tantum enim ualuit sanguis ille, ut neminem Christo indutum in æterna morte debita detinere debeat, qui Christum morte indebita uel ad tempus occidit. Commendat itaque deus pater nimiam charitatem suam in nobis, *quoniam cum adhuc peccatores essemus*, nihilque nobis nisi poena deberetur, Christus pro nobis poenam mortis excepit, ut nos a cruciatu perpetuæ mortis saluaret. Qui ergo peccatoribus donauit mortem suam, quid seruat iustis nisi uitam suam? Incredibile us est enim quod mortuus est æternus, quam ut in æternum uiuat mortalis. Iam quod incredibile us est tenemus. Si propter hominem mortuus est deus, non est uicturus homo cum deo? Non est mortalis uicturus in æternum, propter quem mortuus est qui uiuit in æternum? Carne tamen sola mortuus est. Mortuus est pro nobis peccatoribus. Multo magis ergo saluabit iustificatos. Nam qui fecit quod maius & difficilius est, multo leuius faciet quod minus & facilius est, difficilius quippe est pro peccatoribus mori & peccata tollere, quam iustos & cooperantes saluare. Multo magis igitur nos iustificati, id est, a peccatis omnibus liberati, nunc id est, in hoc tempore gratiæ, in sanguine ipsius, sine culpa pro peccatis nostris effuso, salui erimus ab ira, id est, a poena damnationis æternæ, per ipsum mediatorem & reconciliatorem.

Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filij eius, multo magis reconciliati, salui erimus in uita ipsius. Non solum autem, sed & gloriamur in deo per dominum nostrum IESVM CHRISTVM, per quem nunc reconciliationem accepimus.

A ¶ Vere salui erimus ab ira per ipsum. Nam si cum essemus inimici, id est, per amorem iniquitatum deo contrarii, reconciliati, id est, in pacem reducti sumus deo per mortem filij eius, tunc multo magis quam iam sumus reconciliati, erimus salui in uita ipsius: quia qualem ipse iam secundum humanitatem habet uitam, talem & nos habebimus. In uita erimus salui, qui per mortem sumus reconciliati. Dedit enim pro nobis mortem suam, & reconciliati sumus, qui alienati & inimici facti fueramus per transgressionem. Nemo enim reconciliatur, nisi ex inimicitijs. Inimicos autem nos deo primi pariter fecit transgressio. Quos supra dixerat peccatores, hos nunc inimicos dei nominat: et quos supra iustificatos in sanguine Christi, hos nunc reconciliatos deo per mortem filij eius: et quos supra saluos ab ira per ipsum, eos nunc saluos in uita ipsius. Non ergo ante gratiam istam quoquo modo peccatores, sed in talibus peccatis fuimus, ut inimici essemus dei. Sed reconciliati sumus ei per mortem filij eius. Quomodo per mortem? Ancum irasceretur nobis, uidit mortem filij sui pro nobis & placatus est nobis? Nunquid ergo filius eius usque adeo nobis iam placatus erat, ut pro nobis etiam mori dignaretur: pater uero usque adeo adhuc irascebatur, ut nisi filius pro nobis moreretur, non placaretur? Non. Superius enim dictum est: Commendat autem charitatem suam deus in nobis, quoniam cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est. Habebat ergo pater erga nos charitatem, etiam cum inimicitias aduersus eum exercerentes, deseruiremus peccatis. Et in sequentibus epistolę huius dicitur: Si deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Nunquid ergo implacatus nobis esset, filium pro nobis traderet? Veraciter enim dictum est ei, quia nihil odisti eorum quę fecisti. Sed tamen nihilo minus ueraciter ei dictum est, Odisti omnes qui operantur iniquitatem. Proinde miro modo & diligebat nos, & oderat. Diligebat quales ipse fecerat, oderat quales per operationem iniquitatis fueramus per nos facti. Et quadam iustitia dei in potestate diaboli traditum erat genus humanum, peccato primi hominis in omnes utriusque sexus commixtione nascentes originaliter transeunte, & parentum primorum debito uniuersos posteros obligante. Si ergo commissio peccatorum per iram dei iustam hominem subdidit diabolo, profecto remissio peccatorum per reconciliationem dei benignam eruit hominem a diabolo. Non enim sicut hominis animi perturbatio, est ira dei, sed iusta uindicta uocatur eius ira. Et si iusta diuina uindicta tale nomen accepit, etiam reconciliatio dei, quę non recte intelligitur, nisi cum talis ira finit. Nec aliter inimici eramus deo, nisi quemadmodum iustitię sunt inimica peccata. Quibus remissis, tales inimicitie finiuntur, & reconciliantur iusto quos ipse iustificat. Quos tamen etiam inimicos utique dilexit, quandoquidem pro his cum adhuc inimici essent, filium tradidit. Quod ergo reconcili-

ati sumus deo per mortem filij eius, non sic intelligatur, quasi nos ideo reconciliauerit ei filius, ut iam inciperet amare quos oderat, sicut reconciliatur inimicus inimico, ut deinde sint amici & inimicem diligant qui oderant inuicem, sed iam nos diligenti reconciliati sumus ei, cum quo propter peccatum inimicitias habebamus. Et per hanc reconciliationem a diabolo sumus erepti, qui non potentia dei, sed iustitia superandus fuit. Nam quod omnipotente potentius, uel cuius creaturę potentia ualeat ei comparari? Sed cum diabolus uitio peruersitatis suę factus sit amator potentie & desertor oppugnatorem iustitię, in quo homines magis eum imitantur, placuit deo ut non potentia diaboli, sed iustitia uinceretur, atque ita & homines imitantes Christum, iustitia quærerent diabolum uincere, non potentia. Quę est igitur iustitia, qua uictus est diabolus a Christo? Quia cum in eo nihil morte dignum inueniret, occidit eum tamen. Et utique iustum est ut debitores quos tenebat, liberi dimittantur, in eum credentes quem sine ullo debito occidit. Hoc est quod iustificari dicimur in sanguine Christi. Sic quippe in remissionem peccatorum nostrorum innocens ille sanguis effusus est. Hoc est quod reconciliari deo dicimur per mortem filij eius. Remissis enim peccatis nostris, finiuntur inimicitie, & pacem cum deo assequimur, a quo non solum peccata dirimebant. Sic ergo per mortem eius reconciliati, multo magis salui erimus in uita ipsius, quam in uita nostra perieramus. Nam si mors ipsius tantum potuit ut illud faceret quod difficile erat, tunc uita, id est, resurrectio & gloria eius illud facere poterit, ubi minor difficultas est. Non solum autem salui erimus in futuro, sed etiam nunc gloriamur spe in deo, id est, in eo quod consideramus nos cum deo futuros in illa gloria. Vel non in nobis, sed in deo gloriamur: nec per nos, sed per dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc iam in presenti uita reconciliationem accepimus, secundum ea quę superius disputata sunt.

Propterea sicut per unum hominem in hunc mundum peccatum intrauit, & per peccatum mors, & ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccauerunt. Usque ad legem enim peccatum erat in mundo. Reccatum autem non imputabatur, cum lex non esset. Sed regnauit mors ab Adam usque ad Moysen, etiam in eos qui non peccauerunt, in similitudinem pręuariationis Adę, qui est forma futuri.

¶ Nunc prolixius disputare inchoat de duobus hominibus: uno primo Adam, per cuius peccatum & mortem tanquam hæreditarijs malis & posteris eius obligati sumus: altero autem secundo Adam, qui non homo tantum, sed & deus est. Quo pro nobis soluente quod non debebat, a debitis & paternis & proprijs liberati sumus. Proinde, quoniam propter unum illum tenebat diabolus omnes per eius uitiatam carnem concupi-

Roma. 7.

Sapient. 11
Psalm. 5.

A scentialiter generatos, iustum est ut propter hūc unum dimittat omnes per ipsius immaculatam gratiam spiritaliter regeneratos. Nam quia dixerat Apostolus nos esse per Christū reconciliatos, pergit ostendere quod conuenienter per unū obediētē simus recōciliati, qui per unū inobediētē fueramus à deo separati. Reconciliationem accepimus per Christum. *propterea*, id est, quia per eū sumus reconciliati, idcirco *sicut per unum hominem intrauit peccatum in orbē, & per peccatū mors*, ita subaudi per unū redemptorem reddita est iustitia, & per iustitiam uita. Per unum hominem qui primus peccauit, intrauit originale peccatum in hūc miserum mundum, id est, in uniuersum genus humanum: quoniam peccando omnem suam stirpē in seipso tanquam in radice uitiauit, ut quicquid prolis ex simul damnata per quam peccauerat, coniuge (per carnalem concupiscentiam inquam inobediēti poena similis retributa est) nasceretur, traheret peccatū originale. Sicut enim Christus, in quo omnes uiuificabuntur, prāter id quod se ad iustitiam exemplum imitantibus prēbuit, dat etiam sui spiritus occultissimam fidelibus gratiā, quam latenter infundit & paruulis baptizatis: sic & Adam in quo omnes moriuntur, prāter id qd eis qui prāceptum domini uoluntate transgrediuntur, imitationis exemplum est, occulta etiam tabe carnalis concupiscentiā suā tabefecit in se omnes de sua stirpe uenturos. Peccatum enim generationis hic intelligitur, non imitationis. Nam sicut à muliere initium peccati fuit, sic initium generationis à uiro est. Prior enim uir seminat, ut forma pariat. Ideo per unum hominem peccatū intrauit in mundum, quia per semen generationis intrauit, quod à uiro excipiens femina concipit. Opus hoc castum in coniuge non habet culpam, sed origo peccati trahit secum debitam poenam. Non enim maritus, quia maritus est, mortalis nō est, aut aliunde nisi peccato mortalis est. Itaque per unum hominē peccatum intrauit in mundum, & per peccatum mors: quia si homo nō peccasset, nunquam moreretur. Et ita in omnes homines peccatū siue mors *pertransijt*, ut nullus ex uiro & foemina genitus, immunis esset à peccato & morte. Notandum est enim quod dicitur, *pertransijt*. Inde est paruulus reus. Peccatum nondum fecit, sed traxit. Etenim illud peccatū non in fonte mā sit, sed *pertransijt* in omnes per uitiatam carnem genitos. In quo, id est, in primo homine omnes peccauerunt quia quādo ipse peccauit, omnes in illo erāt, & tota humani generis massa in illo ē infecta peccati ueneno. Sic & in Christo iustificantur omnes qui credunt in eum, propter occultam communicationem & inspirationem gratiē spiritalis: quia quisquis adhæret domino, unus spiritus est cum eo. Et sicut per peccatum primi hominis quod in omnes *pertransijt*, amisimus uitam: sic per iustitiam secundi hominis, quā in omnes qui membra eius sūt, diffunditur, recuperabimus uitam. Dixi quia peccatum in omnes *pertransijt*, & uerum dixi. Nam ab Adam usq; ad legem peccatum origi-

nale in omnibus fuit. De Iudæis non probo quod fuerint sub originali peccato, quia legē habebāt, & se esse sub illo per legem cognoscere poterant: sed de illis, qui ante legem fuerant, & peccatū originale non cognoscebant. Nam usque ad legem Moysi, peccatum illud erat in toto mundo. Erat quidem, sed non imputabatur, id est, non intus in anima esse putabāt aliquod huiusmodi pētm, cū lex non esset, quā casum primi hominis, ex quo pētm illud propagatum est, intimaret. In oēs itaq; pētm illud *pertransijt*, quā etiā ante legē, cū nō ita uideretur, lege non docēre. Vel ita: Quoniam Iudæi uellent dicere iustitiā & uitam esse redditā per legē potius q̄ per Christū, ut Apostolus docebat, ostēdit Apostolus iustitiā non potuisse reddi per legem, quā peccatum auferre nō ualuit. Nam *usque ad legem*, id est, quamdiu lex mansit, peccatum originale erat in mundo, id est, non fuit deletum per legem. Istud Vsq; non est terminale, sed comprehensiuum, sicut cum dicitur, *Et uitam usque in seculum*. Vsq; ad legem fuit peccatum, quia nec lex potuit illud auferre, quā subintrauit ut magis abundaret peccatum: siue naturalis lex, in qua quisque iam ratione utens, incipit peccato originali addere & ppria: siue ipsa q̄ scripta p̄ Moysen, populo data est. Quod igit̄ ait, quia usq; ad legem pētm erat in mundo, nō idcirco dictū est, quod deinceps non fuerit, sed quia nō poterat p̄ literā legis auferri, qd solo poterat spiritu gratiē. Ne quisquā ergo fidens uiribus, non dico uoluntatis, sed potius uanitatis suā, putaret libero arbitrio legē potuisse sufficere, & Christi gratiā derideret, ideo ait Apostolus, quia usque ad legē peccatum erat in mundo. Et addidit: *Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset*. Non dixi, Non erat, sed Non imputabatur, id est, ignorabatur, & peccatum esse non putabatur. Neque enim à domino deo, tanquam non esset habebatur, sed ab hominibus cæcis nesciebatur: quia non erat lex, qua arguente demonstraretur siue lex rationis in paruulis, siue lex literē in populo. Ante legem non imputabāt peccatū, sed regnauit mors, secure possidente homines diabolo pro impunitate credita, usque ad Moysen, per quem redijt cognitio unius dei. Prius enim aut ignorabant deum homines, aut non putabant eum curare quid egissent. Sed ubi lex data est, nouerunt deum curare humana & iudicare. Regnauit, inquit, mors ab Adam usque ad Moysen, id est, à primo homine usque ad ipsam etiā legem, quē diuinitus promulgata est: quia nec ipsa potuit regnum mortis auferre, quā non regnat utiq; nisi per peccatum. Regnum enim mortis uult intelligi, quando ita dominabāt in hominibus reatus peccati, ut eos ad uitam æternam, quā uera uita est, uenire non sinat, sed ad secundam etiā, quē pœnaliter æterna est, mortē trahat. Hoc regnū mortis sola inquit libet homine gratia destruit saluatoris, quā operata est etiam in antiquis sanctis, quicunque antequam in carne Christus ueniret, ad eius tamē adiuuantem gratiam, nō ad legis literam, quā iube-

A re tñ, non adiuuare poterat, pertinebant. Quod autem dicit, Vsq; ad Moysen, id est, usq; ad finē legis & initium gratiæ mortem regnasse, eo genere loquutionis ait, quo dicimus, uerbi gratia, fuerunt usq; ad Atilam. Non enim principium regni eius, sed finem designamus. Sic & usque ad Moysen, id est, usq; ad finem legis & principium gratiæ, pestis late diffusa per orbem regnabat, quia medicus deerat. Vbi uero de cælis medicus aduenit, mors potestatem perdidit. Ergo in omnibus regnauit mors ab Adam usq; ad Moysen, qui Christi gratia non adiuti sunt, ut in eis regnum mortis destrueretur. Vere in omnibus, *etiam in eis qui non peccauerunt in similitudinem præuaricationis Adæ*, id est, qui nondum sua & propria uoluntate, sicut ille, peccauerunt, sed ab illo peccatum originale traxerunt. Quia in seipſis cū iam non nati essent, nec ratione adhuc uterent, qua ille utebatur quando peccauit, nec præceptū acceperant quod ille transgressus est, solo originali uitio tenebantur obstricti, per quod eos regnum mortis traheret ad condemnationem, quod est occidi in gehenna. Potest & sic intelligi, ut cum dixisset, regnauit mors etiā in eis qui non peccauerunt, quasi nos moneret quare in eis regnauerit qui non peccauerunt, adderet in similitudinem præuaricationis Adæ, id est, quia erat in horum membris similitudo præuaricationis Adæ. *Qui est forma futuri*, quia ipse formā mortis infligit posteris suis. In illo enim constituta est forma condemnationis futuris posteris, qui eius propagine crearentur, ut ex uno in condemnationem nascerentur, ex qua nō liberat nisi gratia saluatoris. Vel forma est futuri, id est, Christi, partim à simili, partim à cōtrario. A simili, quia sicut Adā sine patre à deo ex uirgine terra factus ē, ita Christus ex uirgine Maria sine femine à deo creatus ē. Sicut ille est pater omnium secundum carnem, sic Christus secundum fidem. Dormiuit Adam ut fieret Eua, mortuus est Christus ut fieret ecclesia. Dormienti Adæ facta est Eua de latere, mortuo Christo lancea percussus est latus, ut proflueret sacramenta quibus formaretur ecclesia. A cōtrario quoq; est Adam forma Christi, ut quomodo per illius inobedientiā peccatores constituti sunt multi, ita per Christi obedientiam iusti constituentur multi. Et sicut in illo omnes moriuntur, sic & in Christo omnes uiuificantur. Sicut enim māducatū est ab Adam, suadente diabolo, & omnes qui nascuntur ex eo, morti addicti sunt: ita ieiunatum est à Christo, & omnes qui per eum renascuntur, uitæ æternæ restituuntur. Sicut ille communicare potuit filiis peccatum & mortem, sic iste suis iustitiam suam & uitam. Sicut ille est pater præsentis seculi, & princeps discordiæ, sic iste pater futuri seculi & princeps pacis. Sed non sicut delictum, ita & donum.

Si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia dei & donum in gratia unius hominis Iesu Christi in plures abundauit. Et non sicut per unum peccatum, ita

& donum. Nam iudicium quidem ex uno in condemnationem, gratia autem ex multis delictis in iustificationem. Si enim unius delicto mors regnauit per unum, multo magis abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipientes in uita, regnabunt per unū Iesum Christum. Igitur sicut per unius delictū in omnes homines in condemnationem, sic per unius iustitiam in omnes homines in iustificationem uitæ. Sicut enim per unius hominis inobedientiam peccatores constituti sunt multi, ita & per unius obedientiam iusti constituentur multi.

¶ His uerbis declarat Apostolus, qualiter Adā forma Christi sit à cōtrario, & qualiter eadem forma non sit ex omni parte conformis. Nam similes quidem à cōtrario sunt, sed tamen in hoc differunt, quod non sicut delictum Adæ, ita & donum Christi: quia plus boni Christus confert, quā ille mali. Similes enim sunt Christus & Adam, sed non sicut delictum, ita & donum, id est, nō sic est efficax peccatum Adæ ad damnationem, ut gratia Christi ad saluationem. Quamuis enim delictum & donum in hoc sint similia, quod sicut delictum operatur discordiam inter nos & deum, & tandem in nobis mortem, ita donum reconciliationem & æternam beatitudinem: atq; sicut per unum hominem intrauit peccatum in omnes, & per peccatum mors, ita donum per unum uenit in omnes, & per donum uita: in hoc tamen differunt, quod delictum operatur in omnibus mortem temporalem, donum autem uitam sempiternam. Plus ergo præstat Christus regeneratis, quam nocuit Adam generatis. Et uere donum est maius & potētius quā delictum. Nam si delictum unius adeo potuit & efficax fuit, ut multos duceret in mortem, multo magis abundauit gratia dei, id est, remissio peccatorum, quam deus gratis dat sine præcedenti merito humano: & donum, id est, largitio uirtutum. Hæc inquā gratia & donatio, abundauit in gratia unius hominis Iesu Christi, id est, in perfectione uirtutū quæ in homine Christo est, & abundauit in plures, id est, in omnes suos abundanter uenit. Non in plures transit gratia quā delictum, neque enim plures iustificantur quā condemnantur, cum iniqui multo plures sint: sed in plures dictum est, uelut si diceretur, nō in paucos. Neque enim pauci, sed plures sunt, in quos redundat ista gratia. Et multo magis abundat quā delictum, quia omnes qui per Christū liberantur, temporaliter propter Adam moriuntur, propter ipsum autem Christum sine fine uiuunt. In eo autem quod præmisit, *Si enim unius delicto multi mortui sunt*, dum diceret Multi, & non Omnes, innuit se dicere de illis, in quibus delictū Adæ mortem animæ fecit. Sed gratia dei multo magis abundauit, quia primus parens unum delictum in omnes misit, Christus autem etiam delicta illa quæ homines propria uoluntate addiderunt ori-

A ginali, in quo nati sunt, gratia sua soluit, & iustificationē atque uitam æternā dedit. Et non sicut per unū peccantē uenit condēnatio, ita & donum gratiæ post datū est, quia maius est donū q̄ delictū. Oñe derat delictū & donum differre secundum effectum, quia delictū genuit moriē, donum autem uitam: & nunc rursum ostendit quod alio modo differunt, quia non sic, sed copiosius est donū gratiæ per unum Christū donantem, sicut fuerat delictum per unū Adam peccantē. Non solum in hoc, inquit, non æqualis est forma, quia Adam temporaliter nocuit eis quos in æternū Christus redemit: sed etiam quia illius uno delicto posterius, nisi à Christo redimant, traduntur in condēnationem: Christi autē redēptio etiam multa delicta dissoluit, quæ originali sunt addita. Et uere ita est. Nam iudicium quidem .i. sentētia diuini iudicii ex uno delicto Adæ ducit in condēnationem, sed gratia, id est, gratuitū donum dei ex multis delictis in baptismo liberans ducit in iustificationem, quia non solum ignoscit, sed & iustificat. Ideo dixit iudicium ex uno delicto in condēnationem, quia sufficeret ad condēnationem, etiā si non esset in hominibus nisi originale peccatū. Quamuis enim condēnatio grauior corpe sit, qui originali delicto etiā propria cōiunxerunt, & tanto singulis grauior, quanto grauius quisque peccauit, tamen etiā illud solum quod originalit tractum est, nō tm̄ à regno dei se parat, uerū & à salute ac uita æterna facit alienos, quæ nulla esse alia potest p̄ter regnum dei, quo sola Christi societas introducitur. Ac per hoc ab Adā in quo omnes peccauimus, nō omnia nostra peccata, sed tantū originale traximus: à Christo uero, in quo omnes iustificamur, non illius tantū originalis, sed etiam cæterorū quæ ipsi addidimus, peccatorū remissionem cōsequimur. Et ideo non sicut per unū peccatū, ita est & donū. Nam iudicium quidem ex uno delicto si non remittit .i. originali, in condēnationem iam potest ducere: gratia uero ex multis delictis remissis, hoc est, non solum originali, uerū etiam omnibus cæteris, ad iustificationem pducit. Quicūque enim ex illo uno homine multi in seipsis futuri erant, tm̄ in illo unus erant. Proinde illud peccatū solius esset, si ex illo nullus exisset. Porro autē in q̄ erat natura communis, ab eius uitio nullus est immunis. Sed inde sola Christi gratia liberat, quæ nō secundū merita hominū, sed gratis datur, quoniā deus misericors est: nec omnibus datur, quoniā deus iudex est: & iusto eius iudicio alijs demonstrat, quid in eis quibus datur, conferat gratia. Nō ergo sumus ingrati ei, qui secundū placitum uoluntatis suæ tā multos liberat de tam debita perditione, ut si inde liberaret neminem, non esset iniustus: sed qui liberantur, gratiam diligant: qui non liberantur, debitum agnoscant. Si in remittendo debitum apparet bonitas, & in exigendo æquitas, laudent misericordiam qui liberantur, non culpent iudicium qui puniuntur. Dixerat autem quod gratia nos à multis delictis emundās iustificauit, & nūc consequenter adiungit, quod per illorum delicto

rum remissionem & iustitiæ adeptionem non solum uiuemus, sed & regnabimus, & hoc per Iesum Christum. Sed præmittit inde quasi quandam probationem: quia si in peccato Adæ moriebamur, multo magis in gratia Christi uiuemus. Et hoc est: Gratia dei nos à delictis multis liberās & iustificans, saluauit à condemnatione cæterorum, quia per illam regnabimus. Nam mors per unum in cæteros transiens, delicto, id est, ob delictum unius, regnauit, id est, regnum occidendi oēs potenter obtinuit. Vel per unum regnauit, quia sic in omnibus regnum obtinuit, ut in illo uno qui primus peccauit, haberet initium regni sui. Siue per unum (ut diximus) in cæteros uenit, quia quas uires in illo habuit, in omnes posteros exercuit. Et si mors ita per unum in delicto unius regnauit, tunc multo magis regnabit, per unum Christum, accipientes, id est, non à se, sed à deo habentes, abundantiam gratiæ, id est, remissionem peccatorum abundantem: quia non solum originale, sed & actualia remittuntur, & abundantia donationis, id est, spiritualium charismatum, & iustitiæ, id est, bonæ operationis. Isti inquam, qui hæc diuinitus consequunt, regnabūt per unum Iesum Christum. Regnabunt multo magis q̄ in eis mors intrauit, quia ipsi regnabunt æternaliter, mors autem regnauit temporaliter. Itaque ob unius delictum mors regnauit per unum, quia mortis uinculo tenebant omnes in illo uno, in quo omnes peccauerunt, etiam si propria peccata non adderent. Alioquin non ob unius delictum mors per unum regnauit, sed ob delicta multorum per unumquemque peccantem. Sed abundantiam gratiæ & donationis & iustitiæ accipiunt, quia non solum eis peccatum illud in quo omnes peccauerunt, sed etiā quæ addiderunt, gratia remissionis deletur: eisq̄ tanta iustitia donatur, ut cum Adam consenserit ad peccandum suadenti, non cedant isti etiam cogenti. Qui multo magis in uita regnabunt, quia in æterna uita sine fine regnabūt magis quā in eis mors temporaliter & cum fine regnauit. Igitur sicut per unius, &c. Quoniam multa interposuerat ad propositam probationem pertinentia, ostēdendo donum efficacius esse quā delictū, & eē multiplicius q̄ delictū, repetit antecedēs, ut cōueniet subinferat ipm̄ cōsequens. Et hoc ē: Qm̄ p̄ unius delictū trāsiciens in oēs hoīes peruentū est ab hominibus in condēnationem, igitur & per unius iustitiā in omnes homines transeuntem, peruenitur in iustificationem, quæ est causa uitæ perennis. Et sicut illud factū est, sic fit & istud, id est, q̄ digne illud, tam digne & istud. Vel ita: Quandoquidem Adam est forma Christi, & quia maius est donū Christi atq̄ plus cōfert, igitur sicut iuste per delictū unius trāsiciens in oēs homines, itum est in condēnationē corporis & animæ, sic iusto iudicio etiā per unius iustitiā uenientē in omnes homines electos, itum est in iustificationem, ut participatione iustitiæ Christi iustificent, quæ iustificatio est causa uitæ, sicut condēnatio causa mortis æternæ. Sicut ibi delictū solum sine actuali peccato omnes præ

A cipit autem in condemnationem, & sic in mortē, ita sine nostro opere præcedente gratia Christi nos duxit ad iustificationē, & sic ad uitam æternam. Eam quippe iustificationē dicit, qua Christus iustificat impium. Quæ iustificatio trāsit in omnes homines, non quia omnes homines ueniant ad gratiam iustificationis Christi, cum tam multi alienati ab illa in æternum moriantur: sed quia omnes qui renascuntur in iustificationem, nō nisi per Christum renascunt, sicut omnes qui nascuntur in condemnationē, non nisi per Adam nascuntur. Nemo est quippe in illa generatiōe præter Adam, & nemo in ista regeneratione præter Christum. Ideo dictū est, omnes & omnes. Nā si aliqui possent carne generari nō per Adam, & aliqui spū regenerari non per Christum, nō liquido omnes, siue hic, siue ibi, dicerentur. Eisdem autem omnes, postea multos dicit. Possunt quippe in aliqua re omnes esse, qui pauci sunt. Sed multos habet generatio carnalis, multos & spūalis, quāuis non tam multos hæc spiritalis quā illa carnalis. Sed tñ sicut illa oēs habet homines, sic ista oēs iustos homines: quia sicut nemo præter illam homo, sic nemo præter istam iustus homo, & in utraq; multi. De quibus subditur: *Sicut enim per inobedientiam &c.* Et determinat Apostolus delictum unius & iustitiam unius, ut sicut ille merito peccati multos perdidit, sic & iste merito iustitiæ inde liberasse uideatur. Verē sicut delictum unius condemnauit omnes, sic iustitia unius iustificat omnes. Nā sicut per inobedientiam unius primi hominis, quæ ē delictum ipsius, peccatores constituti sunt multi. i. oēs qui ex eo nati sunt, originale peccatum ex eo traxerunt: ita per obedientiam unius hominis Christi, cōstituentur multi iusti. i. iustificabuntur fide incarnationis & passionis eius, in qua fuit obediēs usq; ad mortem. Ideo hic Christum hominem dicit, cū sit & deus, ne quis existimet uel antiquos iustos, per deum tantummodo Christum. i. per uerbum quod erat in principio, non etiam per fidem incarnationis eius, qua & homo, potuisse iustificari. Hic finitur disputatio de duobus, Adā scilicet & Christo, ex quibus alter nobis peccatum & mortem intulit, alter iustitiam & uitam reddidit.

Lex autem subintrauit ut abundaret delictum. Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia, ut sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in uitam æternā, per Iesum Christum dominum nostrum.

CAPVT VI.

Quid ergo dicemus? Permanebimus in peccato ut gratia abundet? Absit. Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc uiuemus in illo?

¶ Supra dixerat quia usq; ad legē pētm in mūdo fuit, quod non originale tantū, sed omne peccatum intelligi uoluit. Et ideo usque ad legē fuit, quia nec lex potuit illud auferre. Vsq; ad legem

enim dictum est, ut etiam ipsam legem sententia C ista concluderet, quomodo dictum ē in euangelio, omnes generationes ab Abraā usq; ad Dauid, *Matt. 1* generationes quatuordecim. Non enim excepto Dauid, sed ipso etiā cōputato, numerus iste cōpletur. Sic lex nō ē extra permañentē pēti, quod dictum ē, usq; ad ipsam fuisse. Imo sicut nūc dicitur, *lex subintrauit ut abundaret delictum*. Intrauerat enim in mundum ab initio peccatū siue delictū, sed lex subintrauit. i. subsequenti tempore intrauit, non ut per eam finiretur delictum, sed ut abundaret ex prauaricatione. Lex enim, siue naturalem intelligamus, quæ in eorum apparet ætatibus, qui iam ratione uti possunt: siue cōscriptam, quæ data ē per Moysen, non potuit uiuificare aut liberare à lege pēti & mortis, quæ tracta est ab Adam, sed magis addidit prauaricationis augmentum. Vbi enim non ē lex, nec prauaricatio. Præuaticata ergo lege, quæ in paradiso data fuerat, nascitur homo ex Adam cum lege peccati & mortis, de qua dicitur, *Video aliam legem in membris meis &c.* Quæ tamen nisi mala cōsuetudine postea roboretur, facilius uincitur, non tamē sine gratia dei. Lege autem alia præuaticata, quæ ē in usu rationis animæ rationalis, in ætate hoīs iam rōne utentis, prauaricatores fiunt omnes peccatores terræ. Præuaticata uero lege, etiam illa quæ data ē per Moysen, multo amplius abundat delictū. Lex ergo subintrauit ut abundaret delictum, siue cum homines negligunt quod deus iubet, siue cū de uiribus suis præsumentes, adiutorium gratiæ non implorant, & addūt infirmitati superbiam. Qui enim tales sunt, ignorāt quā dispēsatione lex data sit. Non enim data ē lex quæ posset uiuificare, quia gratia uiuificat per fidē. Sed data est lex, ad ostendendū quantis peccatoribus uinculis cōstringentur, qui de suis uiribus ad implendā iustitiā præsumebant. Et ideo pēti non minuit, sed adiecit. Non tamen ppter hūc effectū data est, sed ex hominum prauitate hoc contigit. Nō enim uitio legis, sed illorū sic abundauit peccatum, cum & cōcupiscentia ex prohibitiōe ardentior facta est, & peccantibus contra legem prauaricationis crimē accessit. Non ergo Iudæi de lege gloriantur, quia non sunt per eam iustificati, sed abundantiori delicto grauati. Ideoq; magis humiliantur & confugiant ad implorandā Christi gratiā, per quam & à peccato prauaricationis liberentur atq; sanentur. Delictū enim abundauit p legē. Sed nō ideo despiciantur Iudæi, qui ad Christum uenerunt: quia ubi, id est, in quibus abundauit delictum; quoniam am accepta lege non ignoranter, sed scientes delinquebant. ibi, id est, in eis superabundauit gratia dei, hoc est, sic abundauit, & sic dona sua multiplicauit, ut deleter omnino delictum, & superior atq; maior existeret quā fuerat delictum. Superabundauit, quia & hos perficit quos diabolus uincere non potuit: & delictum ad tempus fuit, gratia uero in æternum. Ita superabundauit gratia, ut sicut regnauit in mortem peccatum, etiā quod non ex Adam traxerunt homines, sed sua uoluntate ad

A diderunt, ita & gratia regnet per iustitiam in uitam eternam. Non tamen est aliqua iustitia præter Christum, sicut aliqua peccata præter Adam. Ideo cum dixisset, sicut regnauit peccatum in mortem, hic non addidit, per unum aut per Adam, quia supra dixerat etiam de peccato illo quod subinirante lege abundauit, & hoc utique non est originis, sed iam propriæ uoluntatis. Cum autem dixisset sic, & gratia regnet per iustitiam in uitam eternam, addidit: per Iesum Christum dominum nostrum, quia generante carne illud tatummodo trahitur quod est originale peccatum: regenerante autem spiritu non solum originalis, sed etiam uoluntariorū remissio peccatorum. Ita ergo superabundauit gratia, ut sicut regnauit peccatum in mortem, id est, sicut præualuit actuale peccatum & efficax fuit ducere homines in mortem: sic & gratia, id est, remissio peccatorum & accumulatio uirtutum regnet, id est, præualeat, & omnem uoluntatem suam in nobis potenter compleat. per iustitiam, id est, per subsequentem bonam operationem nostram, ducens nos in uitam eternam, non per nos ipsos, neque per legem, sed per Iesum Christum. Post hæc quæstionem quæ ab alio fieri poterat, ipse sibi facit: & quod opponi poterat, remouet. Quasi dicat: Quoniam supra dixi, quia ubi abundauit peccatum, superabundauit gratia, ergo quid ex hoc dicemus? Permanebimus in peccato ut gratia abundet in nobis, id est, ut abundantiam gratiæ consequamur? Absit ut in eo iam maneamus. Nam qui iam sumus mortui peccato, id est, qui per baptismum extincti peccato sumus, quomodo adhuc uiuimus in illo? Obediendi desiderijs peccati, hoc est uiuere peccato. Sed cum id gratia præstiterit, ut moreremur peccato, quid aliud facimus, si uiuimus in eo, nisi ut gratiæ simus ingrati? Neque enim qui laudat beneficium medicinæ, morbos docet & uulnera, à quibus hominem illa sanat: sed quanto magis medicina prædicatur, tanto magis uulnera & morbi uituperantur. Sic laus & prædicatio gratiæ, uituperatio & damnatio est delictorum.

An ignoratis quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo surrexit Christus à mortuis per gloriā patris, ita & nos in nouitate uitæ ambulemus.

Ephesi. 4.
Colof. 3.
Mortui sumus peccato per baptismum quæ in morte Christi percepimus, & an hoc ignoratis? An ignoratis quia quicumque, siue serui, siue liberi, siue paruuli, siue magni, baptizati. i. tincti & abluti sumus in Christo Iesu. i. in nomine Christi in morte ipsius baptizati sumus? Ac si dicat: Nunquid sacramentū ipsius baptismi ignoratis? In morte quippe Christi baptizamur, ut in ipsius morte credentes & imitantes quasi mortui uiuamus. Mortui enim per baptismum peccato, non debemus ei iterum uiuere, ut iterum mori ei necesse sit, quia in morte Christi, id est, in similitudinem mortis Christi sumus baptizati, ut sicut ille semel mortuus est & semper uiuit, ita nos se-

mel mortui malo, semper uiuamus bono. Quomodo enim mortuus peccare non potest, ita & nos in Christo sumus commortui, & implicari peccatis capitalibus non debemus: quia quæ crucifixus est, nihil aliud facit nisi horam mortis expectat, & spiritum suum deo commendat, nihilque iam in hoc mundo appetit. Nam quemadmodum pedes & manus Christi cruci sunt affixi, ut in nullā partem moueri possent, ita manus & pedes nostri debent imitatione mortis eius ligari, ut non possint ad peccatum moueri. Et ita nihil aliud intelligamus esse Christi baptismum, nisi mortis Christi similitudinem: nihil autem aliud mortē Christi crucifixi, nisi remissionis peccati similitudinē, ut quemadmodum in illo mors uera facta est, sic in nobis uera remissio peccatorum: & quemadmodum in illo uera resurrectio est, ita & in nobis uera iustificatio. Et si hinc ostendimur mortui esse peccato, quia in morte Christi baptizati sumus, profecto paruuli qui baptizantur in Christo, peccato moriuntur, quia in morte ipsius baptizantur. Nullo enim excepto dictum est, quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus. Et ideo dictum est, ut probare nos mortuos esse peccato. Cui autem peccato paruuli renascendo moriuntur, nisi quod nascendo traxerunt? Vel in morte Christi sumus baptizati, quia mors eius est causa huius purificationis. Vere in morte Christi sumus baptizati, id est, in baptismo similes morti eius effecti, quia etiam am consepulti sumus illi per baptismum. Sicut enim nemo uiuus potest sepeliri cum mortuo, ita nemo qui adhuc uiuit in peccato, potest in baptismo consepeliri Christo. Consepulti sumus cum illo per baptismum, ut quemadmodum ipse fuit sepultus corpore, sic peccatum nostrum lateat & sepeliatur sepulchro aquæ: sicut ipse tribus diebus in sepulchro iacuit, sic nos tribus uicibus sepulchro baptismatis immergimur. Nam quod tertio mergimur, triduanæ sepulturæ sacramenta signamus: & dum tertio ab aquis educimur, resurrectio triduanæ temporis exprimitur. Quia in illo aquarum elemento sepelimur, renouati per spiritum sanctum resurgamus. In aqua enim imago mortis, in spiritu pignus est uitæ, ut per aquam moriatur corpus peccati, quæ quasi quodam tumulo corpus includit, ut per uirtutē spiritus renouemur à morte peccati. Consepulti sumus cum illo per baptismum, & hoc in mortem, id est, in defectum uitiorum, ut uitia in nobis sint mortua ad exemplum mortis eius. Ad hoc sumus commortui & consepulti, ut quomodo surrexit Christus à mortuis per gloriā patris, ita & nos à uitijs surgentes ad bona opera, ambulemus de bono in melius in nouitate uitæ. Id est, ut quomodo glorificatur pater per resurrectionem filij, ita & per conuersationis nostræ nouitatem glorificet. Nouitas autē uitæ est, ubi ueterē hominem cum actibus suis deponimus, & induimus nouū, quæ secundum deū creatus est, in iustitia et sanctitate uitæ. Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius, simul & resurrectionis eri-

Ephesi. 4.
Colof. 3.

Amus, hoc scientes quia uetus hō noster crucifixus est, ut destruat corpus peccati, ut ultra non seruiamus peccato. Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato. Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam uiuemus cum illo.

¶ Debeamus exēplo resurrectionis Christi ambulare in nouitate uitæ, ut nouam & incorruptibilem conuersationē ducamus, nec iam uitiorum putredine corrumparamur. Nam si sumus facti complantati, id est, à ueteri ritu auulsi, & in nouitatem conuersationis translati, herētes similitudini mortis eius, id est, imitantes pro posse nostro mori eius, ut abstineamus nos à peccato, quo ille prorsus caruit, simul & resurrectionis eius similitudini erimus complantati. Arbor quæ plantatur, moritur antequam crescat, & demortua uiuificatur, & uiuificata fructificat. Sic & Christus, qui lignum uitæ est, iuxta Salomonem, auulsus de præsentī seculo, mortuus est: & per resurrectionē uiuificatus, creuit in totam mūdi latitudinem, in quo & multum fructum affert. Notandum autem quia nō dixit Apostolus, Si enim complantati sumus morti eius, sed similitudini mortis eius. Christus enim semel ita mortuus est p̄tō, id est, carni, ut peccatū omnino nō fecerit. Nos autē ipsa morte qua ille mortuus est, p̄tō nō possumus mori, ut omnino nesciamus p̄tō, similitudinem tamen habere possumus, ut imitantes eū abstineamus nos à peccato.

Prohet. II

Bcatō. Hoc enim recipere potest humana natura, ut in similitudine mortis eius fiat, dum ipsum imitando non peccat. Debemus ergo complantari similitudini, id est, ad similitudinem mortis eius, ut imitantes innocentiam mortis eius, extinguamur uitij, & fructificemus in opibus bonis. Tūc enim & resurrectionis eius similitudini complantabimur. Omnis enim plātatio post hyemis mortem, resurrectionē in uere germinat. Si igitur & nos in Christi morte complantati sumus per hyemem huius seculi, in uere futuri seculi speremus ex ipsa radice fructus iustitiæ. In similitudine resurrectionis eius complantabimur, quando reformabit corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Complantemur, inquit, similitudini mortis eius, hoc scientes, quia uetus homo noster simul crucifixus est: quoniam in illa morte domini, p̄tō nostri figura pependit. Crucifixio quippe ueteris hominis, pœnitentiæ dolores intelliguntur, & continentie salubris cruciatus. Christus enim qui uixerat uetus homo secundū pœnam. i. secundum famē & sitim & huiusmodi, hoc modo uetustatē, id est, nostræ mortalitatis infirmitatē finiuit & deposuit, ut dolorē crucis sustinens, sic haberet mēbra distenta & confixa, ut ad priores actus moueri nō possent, à quibus etiam sepultus, quieuit humanis subtractus aspectibus, exigens à nobis ut uetustatē peccatorum cum dolore pœnitentiæ deponamus, & membra nostra per continentiam sint cōfixa, ne ad priora redeamus, à quibus ita pfecte quiescamus, ut nec eorum uisio & memo-

ria habeatur. Etsi iam ista compleuimus, tunc uere uetus homo noster simul cū Christo crucifixus est. Vetus enim homo, est uetusta conuersatio, fomes & cōsuetudo peccati, & quicquid uitiorum ex primo parēte sumpsit inuēit. Qui tū noster ē, quia ex nobis, nō ex deo. Et iste uetus hō cū crucifixione Christi ita debilitatus est, ut domināte ratione destruat corpus peccati. i. tota peccatorum massa, ita ut ultra non seruiamus peccato. Corpus peccati, id est, p̄tō, secundum omnia membra sua destruitur. Vetus enim uitium, membrum est peccati: corpus uero, uniuersitas delictorum, quorum principium est originale p̄tō. Christus autē non ex parte, sed integer est crucifixus, ut nos ex toto moriamur p̄tō & uiuamus deo. Gratia enim dei p̄ baptismum Christi, qui uenit in similitudine carnis peccati, id agit, ut destruat corpus p̄tō. Destruit autē, non ut in ipsa uiuente carne cōcupiscentia innata repente absumatur & non sit, sed ne obsistat mortuo quæ inerat nato. Destruitur, non ut interim nō sit, sed ut nō cogamur ei seruire. Hoc enim est quod ait, ut ultra non seruiamus peccato. Et uere nō cogemur peccato seruire, quia iustificati sumus: & uere iustificati, quia mortui. Qui enim mortuus est cum Christo, iustificatus est. i. liber effectus à peccato & alienatus: nec potest iam peccare, quia sicut & Iohannes ait, Omnis qui natus est ex deo, non peccat. Crucifixus enim, omnibus membris dolore occupatis, peccare non pōt, sed concupiscentijs & passionibus cōtradicit. Et qui sunt Christi, carnem suam crucifixerūt cum uitij & concupiscentijs. Ille est iustificatus, qui mortuus est, id est, qui seipsum pro Christo uitij mortificauit aut martyriū ptulit. Sed si mortui sumus cum Christo, id est, si imitatione mortis eius uitij sumus mortificati, ut ultra nō uiuamus eis, credimus & pro certo speramus, quia simul etiam uiuemus cum illo, ut ubi ipse est, & nos simus: & quomodo ipse in æternum & beate uiuit, ita & nos uiuamus.

Scientes quod Christus resurgens ex mortuis, iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel: quod autem uiuit, uiuit deo. Ita & uos existimate, uos quidem mortuos esse peccato, uiuentes autem deo in Christo Iesu.

¶ Viuemus cū Christo qui sine fine uiuit, nos dico ita scientes quod Christus resurgēs ex mortuis, ita amplius non moritur, id est, non dissoluitur, sicut Lazarus & filius uiduæ, quos ipse suscitauit, iterum mortui sunt. Nō enim talis fuit eius resurrectio qualis eorum: sed talis, ut amplius mori nō possit, & talis etiam nobis promissa est. Iam non moritur Christus, & mors illi ultra nō dominabitur, quæ ad horā illi p̄ ipsius piam uoluntatem dominata est in cruce. Hoc dictū est contra Manichæos, qui negant Christū ueram carnē habuisse. Ad hoc enim humanitatē suscepit, ut mors ei tēporalis in passione dominaretur, id ē, ueraciter affligeret eum sicut uerū hominem & occideret, sicq; mors æterna dominū

A in nobis amitteret. Sed non ultra dominabitur ei mors aliqua passione, quia iam nihil molestiae sustinebit. Impij uero licet post generalē resurrectionē iam nō moriant, tñ sine fine mors illis dominabitur, q̄a sicut scriptū ē, Mors depascet eos. Et ad distinctionē talis immortalitatis, dicit nūc Christus ita post resurrectionē suā immortalis, ut ei p̄ alicuius molestiae passionē mors ultra dominari nequeat. Nā & electis eius similis incorruptio & impassibilitas tribuetur. Vere iā nō moritur Christus, q̄a semel ē mortuus, id ē, ita ut mortem ultra nō iteret. Semel, quia p̄ peccato tollendo q̄d una mors sufficit tolerare, & ideo non est opus repetitiōe. Et hoc ē: *Quod enim mortuus ē peccato, mortuus est semel.* Vel peccato mortuus est, id est, carni, in qua erat non peccatū, sed similitudo peccati. Peccato enim mortuus est, quia similitudini carnis peccati mortuus est, quādo moriēdo exutus est carne, ut per hoc mysterium significaret eos, qui in morte ipsius baptizantur, mori peccato ut uiuant deo. Peccatum enim nō inerat ei. Et tamen quodammodo peccato mortuus est, dū moreretur carni, in qua erat similitudo peccati, ut cū secundū uetustatē peccati nunq̄ uiuisset, nostram ex morte ueteri, q̄ in peccato mortui fueramus, reuiuiscētē uitā nouā sua resurrectione signare. Et ideo mortuus est semel, ut nos a duplici morte liberaret. Nos em̄ quia & mente a deo recessimus, & carne ad puluērē redimus, poena duplæ mortis astringimur. Sed ille pro nobis sola carne mortuus est, ut simplam mortē suā duplæ nostrę cōiungeret, & nos ab utraq; morte liberaret. Qd̄ ergo mortuus est peccato, id ē, peccati similitudini, mortuus ē semel, id ē, sola carne. Sed quod post resurrectionē uiuit, uiuit deo, id ē, in æterna beatitudine patris: quia sicut uita patris, ita & uita Christi nullā inquietudinē recipit. Ita & uos, id est, sicut mors Christi semel peccato facta est, & uita deo perenniter manet, ita uos semel peccato moriamini, ut iā amplius p̄tō nō uiuatis, ne iterū oporteat uos p̄tō mori, & deo semper in bonis operibus uiuatis. Et hoc est: *Ita & uos existimate, uos imitatione Christi mortuos quidem peccato, id est, alienatos a peccato tēpore baptismatis, sed uiuentes deo in uirtutibus & nouitate uitæ, quæ est prima resurrectio, ut adhæreatis deo, & unus cum eo spiritus efficiamini: & hoc non in uiribus arbitrij uestri sed in Christo Iesu, id est, in eius gratia & uirtute, quia sicut Petrus ait, Non est in alio aliquo salus. Non sine causa autem dictū est, existimate, id est, cogitate, uos mortuos esse peccato. Qui enim cogitat uel existimat apud semetipsum, peccatum mortuum esse, nō peccat. uerbi gratia: Si me concupiscentia mulieris trahat, si argētī, si auri, si p̄dij cupiditas pulset, & ponam in corde meo qd̄ mortuus sim cum Christo, & de morte cogitem, extinguitur continuo concupiscentia, & effugatur peccatum. Omnia hæc ad illam respiciūt quæstionem, ne uideatur Apostolus dedisse locū peccandi in eo quod ait, Vbi abundauit peccatum, superabundauit gratia.*

Non ergo regnet peccatum in uestro mortali corpore, ut obediatis concupiscentijs eius. Sed neque exhibeatis membra uestra arma iniquitatis peccato, sed exhibete uos deo tanquam ex mortuis uiuentes, & membra uestra arma iustitiæ deo. Peccatum em̄ uobis non dominabitur. Non enim sub lege estis, sed sub gratia.

¶ Quia dixit mortuos esse peccato & nō debere uiuere in eo, cū nemo sit sine peccato, determinat a quibus maxime est cauēdum, quasi concludat quod supra quærebatur, p̄manebimus in peccato? Quia, inquit, mortui estis peccato, & tamen non potestis in hac uita esse sine peccato, ergo saltem non regnet peccatum in uestro mortali corpore. Non ait, non sit, sed non regnet. Peccatū quippe in corpore mortali nō prohibuit esse, sed regnare: quia in carne corruptibili non regnare pōt, sed nō esse non pōt. Hoc ip̄m nanq; de peccato tentari, ei peccatum est. Quo quia quā diu uiuimus perfecte omni modo non caremus, Apostolus, quoniam hoc expellere plene nō potuit, ei de cordibus nostris regnum tulit, ut appetitus illicitus, etsi plerūq; bonis nostris cogitatiōibus occulte se quasi fur ingerit, saltē si ingreditur, nō dominetur. Quum enim quælibet culpa cor iniqui pulsāt, & resistēs non inuenit, sed suo dominio substernit, proculdubio regnat in eo, quoniā ad uitia mox ut pulsauerit, inclinat. Sed non ita fiat in uobis. Etsi sit peccatum, id ē, fomes & delectatio peccati. in corpore uestro, id ē, iam uestri iuris, corpore dico mortali, & ideo non sine p̄tō, tamē non regnet in eo peccatum, id ē, non faciat quod illicite cupit. In corpore mortali dictum est, quia in immortalī corpore non erit peccatum. Inest modo peccatum cum delectaris, regnat si consenseris. Est itaque p̄tō in corpore, sed non regnet, ut obediatis concupiscentijs eius, quæ ex carnis infirmitate nascuntur. Si enim non obedieritis, etsi est p̄tō in carne, quod suadeat, quod delectet ad malum, non obediendo facitis ut non regnet quod est, & ita fiet postea ut non sit quod erat, quādo absorbebitur mors in uictoriam. Et non solummodo non regnet in uobis per consensum, sed etiam non regnet p̄ operationē. Et hoc ē: Non obediatis p̄ consensum illicitis concupiscentijs, sed neq; exhibeatis. i. tribuatis peccato. i. fomiti peccati membra uestra arma, id est, instrumenta iniquitatis, hoc ē, prauæ actionis, qua uirtutes debellantur sicut quibusdam armis. Mēbra uocantur arma, quia his uel iustitiæ uel p̄tō militamus. Et unumquodq; membrum, si officium suum in malos usus conuerterit, arma iniquitatis efficitur ad iustitiam expugnandam, si manus furto, linguaq; mendacio sit intenta, si oculus concupiscentiæ seruiat ad expugnandam pudicitiam, & cætera membra similibus uitijs sint occupata. P̄tō enim quod est in corpore nostro, quidam tyrannus est pugnans aduersum nos, & membra nostra pro armis habere quærit ad debellandum nos. Non ergo sinamus eum

A membris nostris contra nos pugnare. Surgit ira: non demus iræ linguam ad maledicendum, manum aut pedem ad feriendū. Nō surgeret ira ista irrationalis, nisi pētm esset in mēbris. Sed tollamus illi regnum, non habeat arma quibus contra nos pugnet. Discet enim non surgere, cum arma coeperit non inuenire. Ne exhibeatis, inquit, membra uestra peccato arma iniquitatis, id est, quibus impleatur iniquitas, sed exhibete uos deo tanquam uiuentes ex mortuis. i. uelut iam à morte resuscitati. post resurrectionē enim non carnaliter uiuitur, nec peccatur, sed diuinis & spiritualibus intēditur: & uos q̄ à morte animæ surrexistis, iam spiritaliter & sancte & deo uiuere debetis. *¶* membra uestra exhibete deo arma iustitiæ, ut p̄ ea deus pro iustitia pugnet aduersus regnū peccati. deus em̄ est q̄ operatur in uobis, scilicet ut manus quæ ante rapiebat aliena, nunc tribuat sua: oculus qui ante uidebat ad peccandum, nūc uideat ad boni operis ministerium. Sic & cætera membra iustitiæ seruiāt. Quod bene si uultis, implere potestis. nam peccatum. i. fomes peccati & delectatio iniquitatis, quæ in carne est, non dominabitur. i. non præualebit uobis, ut olim solebat. Ideo nō dominabitur, quia non estis modo sub lege iubēte & non iuuante, sed sub gratia liberante & iuuante. Sub lege enim positis, non sub gratia dominatur pētm, à quo non fit homo liber lege, sed gratia. Non quia lex mala est, sed quia illa non libera ē, quos reos facit iubendo, nō adiuuando. Gratia quippe adiuuat ut legis quisq̄ sit factor, sine qua gratia sub lege positis, tantummodo erat legis auditor.

B Quid ergo? Peccabimus, quoniā nō sumus sub lege, sed sub gratia? Absit. Nescitis quoniā cui exhibetis uos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obedistis, siue peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam? Gratias autem deo, quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formā doctrinæ in qua traditi estis. Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ.

¶ Quoniam sub gratia sumus, ergo quid faciemus? Peccabimus, quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Id ē, ergo cessante uindicta legis impune peccabimus? Absit ut peccemus. Lex enim peccantes mox interfici iubebat, gratia uero etiam post culpam expectat ad poenitentiam. Et ideo nūc isti uolebant Apostoli sententiam ad hoc inflectere, ut liceret eis peccare, quoniam exuti erāt à legis terrore. Sed hoc ipse remouet. Absit, inquit, ut ideo licentius peccemus, id est, criminalia & capitalia peccata committamus, qualia lex damnare consueuerat, nam sine minoribus peccatis hæc uita non potest duci. Vere nō debetis peccare, sed potius bene operari: quia si peccaueritis, serui peccati eritis, sicut econtra si bene egeritis, serui iustitiæ efficiemini. Et nimis turpe est, ut cum de gratia nos à peccato liberauerit, rursus occasione eius pētm seruiatis. An nescitis, id est, an ignoratis quia cui exhibetis, id ē, præparatis & præsentatis, uos serui

nos, id est, pronos ad obediendum, serui estis eius, id ē, C uoluntati eius seruire habetis, cui obedistis, id est, cuius obeditioni colla uestra subiecistis? Postquam illi obedistis, serui eius estis, etsi non antea, cū primum illi consentiendo uos exhiberetis. Cuicumque obedistis, serui eius estis, siue peccati ducentis ad mortem æternam, siue sanctæ obeditionis ducentis uos ad iustitiam, id est, ad iustitiæ consummationem. Qui enim per fidē primo iustificati estis, nunc si diuinis præceptis obedientes fueritis, ad summam iustitiæ perfectionem ascendetis. Eius estis serui, cui obedistis. Sed gratias ago deo, quia licet prius fuissetis serui peccati, iam tamē nō estis. Inde gratias refero, nō uobis, non libero arbitrio uestro, sed deo, per quem factum est, ut pētm seruitutem euaderetis. Gratias, inquit, deo, quia serui peccati fuistis, sed ipso liberante & adiuuante iam non estis, quoniam obedistis deo non ex timore legis, sed ex corde, id est, ex bona cordis uoluntate, uel non specie tenus, non simulatione, sed ex cordis puritate. Obedistis dico, tendentes in eam formam, id est, regulam euangelicæ doctrinæ, in qua traditi estis. Hoc est, in doctrinam informantē & cōmonentem mores uestros, in qua traditi estis à gratia dei, non p̄ uos accessistis, uel à doctoribus estis in ea traditi. Quæ scilicet doctrina est forma, quia imaginē dei deformatam restituit. Nec solū obedistis, sed etiam liberati estis à peccato per sp̄m sanctum, quem accepistis in baptismo: quia ubi sp̄s domini, ibi libertas. Et à peccati seruitute liberati, facti estis consentiendo & operando serui iustitiæ, quod est summa libertas. Serui iustitiæ estis, cui obedistis, id est, Christi qui factus est nobis sapientia à deo & iustitia & sanctificatio. 2. Cor.

D Humanum dico, propter infirmitatem carnis uestre. Sicut enim exhibuistis membra uestra seruire immunditiæ & iniquitati ad iniquitatē, ita nūc exhibete membra uestra seruire iustitiæ in sanctificationem.

¶ Hactenus non esse peccatum, hinc quid deinceps sit agendum, de quo nullus possit se excusare, quia nullus est qui non possit bene operari, salte uolūtate, q̄d itē est p̄ gratia. Humanū, inquit, dico. i. q̄d potestis portare dico, quod nō excedat uires humanitatis & fragilitatis uestre, sed quod satis complere potestis, & hoc facio propter infirmitatem, id ē, debilitatem & fragilitatem carnis. i. carnalitatis uestre, q̄a uideo uos adhuc esse debiles secundum carnem, & ideo humane uos instruo. Vere est humanum, id ē, leue & non asperum quod dico, quia hoc præcipio: Sicut exhibuistis, id ē, præparauistis membra uestra seruire operando immunditiæ, id ē, libidini quæ carnem maculat, & iniquitati, id est, iniquæ actioni, quæ etsi uestrum corpus nō inquinat, proximo tamen nocere appetit. iniquitati dico, ducenti ad iniquitatem aliam maiorem, ut per incrementa malorum proficeretis semper in peius. ita nunc post conuersionem cum sitis liberati, exhibete, id est, præparate membra uestra quæ sunt uestri iuris, seruire operando iustitiæ ducenti

A in sanctificationem, id est, in boni consummationem, & ideo est seruendum iustitiæ, ex qua prouenit tanta utilitas & honestas. Hoc est, sicut tunc nullus timor coëgit, sed uoluptas peccati duxit, ita nunc delectatio iustitiæ adultæ, etsi nondum perfectæ. Sine qua amplius potestis, saltem tales estote in fructu bonorum, quales fuistis dudum in actione uitiorum, ne debiliores uos habeat sancta libertas, quæ in carne ualidos habuit usus terrenæ uoluptatis. Ita scilicet unusquisque uestrum uirtutibus seruiat, sicut uitæ seruiebat. Multo enim amplius & multo intensius iustitiæ, quæ immunditiæ, seruendum est. Sed ego, inquit, humane ago. Eadem postulo, similia requiro, ut unumquodque membrum ministerium quod exhibuit uitæ, aperit uirtutibus: & actum quod exhibuit immunditiæ, ad castitatem nunc sanctificationemque conuertat. Si non plus potestis, uel tamen nunc agite quantum tunc egistis, ne fidem & doctrinam nostram quasi asperam & importabilem fugiatis. Quid est autem, sicut illud, ita & hoc agere, nisi quemadmodum ad peccandum nullus uos cogebat timor, sed ipsius libido uoluptatis peccati: sic ad iuste uiuendum non uos supplicij metus urgeat, sed delectatio ducat, charitasque iustitiæ: & quæ fortiter & instanter illa egistis, tam fortiter & instanter ista nunc agite. Et hæc quidem nondum est perfecta iustitia. Tantum enim digna est iustitia, quantum digna fuit iniquitas. Sic amanda est ista, quomodo amatur illa. Absit ut sic, & utinam uel sic. Ergo plus est amanda. In iniquitate enim secuti estis uoluptatem, sed pro iustitia debetis tolerare dolorem. Ecce nescio quis impudicus adolescens intravit oculos in coniugem alienam, adamauit, cupit peruenire, querit tamen latere. Sic enim amat uoluptatem, plus ut timeat dolorem. Suauitas enim illa uoluptatis non est tanta, ut uincat etiam dolorem, poenarum. Pulchritudo autem & delectatio iustitiæ tanta est, ut cuiusque amorem suum perfecte inspi-rauerit, faciat eum contemnere non solum quicquid in hoc mundo delectabat, sed & quicquid terret, quicquid cruciat. Ad hanc iustitiæ perfectam delectationem hortari nunc uolebat Apostolus, sed auditores suos minus idoneos uidit. Ideoque descendit eorum infirmitati, & præceptum quod eis dabat, temperauit. Humanum, inquit, dico, &c. usque in sanctificationem. Iustitiam hic pro omnibus simul uirtutibus nominauit, sicut e contrario iniquitatem pro omnibus simul uitæ posuit. Deinde addidit iustitiæ sanctificationem, quo uidelicet castitatis partem & generaliter cum cæteris, & per semetipsam specialiter commendaret. Et monet auditores, ut si necdum pro iustitia poenas, dolores, mortemque contemnere ualent, saltem iustitiæ delectationem præponant uoluptatibus sui corporis, ut paulatim proficiant ad maiora iustitiæ merita, & fortius atque deuotius seruiant sanctitati quam luxuria prius seruierant, nec iam aliquid pro iustitia pati respuant. Sicut enim ille est iniquissimus, quem nec poenæ corporales deterrēt ab immundis operibus sordidæ uoluptatis, ita ille est iustissimus, qui nec poenarum corporalium terrore

reuocatur à sanctis operibus luminosissimæ charitatis.

Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis? Nam finis illorum mors est.

Iohan. 8.
Isaie. 1.
Ierem. 36.

Ideo iustitiæ seruire debetis, non immunditiæ, quia cum essetis serui peccati, id est, cum peccatum dominaretur uobis, & regnaret in corpore uestro mortali, liberi fuistis iustitiæ, id est, caruistis dominio iustitiæ, quia nemo potest duobus dominis seruire. Quandiu enim quis peccato seruit, liber est iustitiæ, id est, alienus à iustitia. Et notandum est esse & libertatem culpabilem, & seruitutem laudabilem. Nam liberum esse iustitiæ, crimen est: seruum uero esse, laudabile est. Liberum autem arbitrium usque adeo in peccatoribus non perijt, ut per ipsum peccent maxime omnes, qui cum delectatione peccant & amore peccati. Nam dicente Apostolo, cum essetis serui peccati, liberi fuistis iustitiæ, ostenduntur etiam peccato non potuisse seruire, nisi alia libertate. Liberi ergo à iustitia non sunt, nisi si arbitrio libertatis: liberi autem à peccato non fiunt, nisi gratia saluatoris. Propter quod admirabilis doctor etiam uerba ipsa discreuit. Liberos enim dixit iustitiæ, non liberatos: à peccato autem non liberatos, ne sibi hoc tribuerent, sed uigilantissime maluit paulo superius dicere liberatos, referens ad illam domini sententiam: Si uos filius liberauerit, tunc uere liberi eritis. Sed hæc uoluntas, quæ libera est in malis, quia delectatur malis, ideo libera in bonis non est, quia liberata non est. Male libera est, quando eam peccare delectat. Libera enim seruit, qui sui domini uoluntatem libenter facit. Ac per hoc ad peccandum liber est, qui peccati seruus est. Vnde ad iuste faciendum liber non erit, nisi à peccato liberatus, iustitiæ seruus esse coeperit. Ipsa est uera libertas propter recte facti lætitiā, simul & pia seruitus propter præcepti obedientiam. Et quandoquidem peccato seruauistis, ergo quem fructum, id est, quam utilitatem habuistis tunc in illis uitiorum actibus, in quibus maiorem turpitudinem erubescitis nunc, cum sanæ mentis estis? Quasi dicat: Nullum fructum ibi tunc habuistis, uel si quem uoluptatis fructum habere uos putatis, ille talis fuit, unde merito nunc erubescatis. Hæc remuneratio facit eos priora abhorrere, & magis obnoxios esse gratiæ. Merito nunc de præteritis erubescitis, nam finis illorum, id est, exitus uitæ est mors. Vel ita: De fructu quaero, nam de fine patet, quia finis illorum est mors, non illa quæ communis est omnibus, sed illa quam nullus euadere ualet, nisi qui conuertitur ad iustitiam, & de præteritis male gestis erubescit.

Nunc uero liberati à peccato, serui autem facti deo, habetis fructum uestrum in sanctificatione, finem uero uitam æternam. Stipendium enim peccati, mors. Gratia autem dei, uita æterna in Christo Iesu domino nostro.

De seruitute peccati habuistis fructum confusum

A fionis, & in fine habituri eratis mortem æternam: sed de dei seruitio nunc habetis fructum sanctificationis, & in fine habebitis uitam æternam. Et hoc erat tunc quidem ita. Sed nunc cum conuersi estis per Christi gratiam, liberati à peccato cui seruebatis, nec solum à peccati seruitio erepti, sed etiam facti deo serui, quia tunc eratis liberi iustitiæ, ut iam libere possitis operari bona facere, & habetis fructum uestrum, id est, uobis utilem & congruum, qui fructus proculdubio charitas est & opera eius, quam nullo modo per nos habere possumus, sed per spiritum sanctum qui datus est. Hunc fructum habetis donante spiritu sancto, ducti in sanctificationem, id est, in uirtutum consummationem: nec solum hoc habebitis, sed etiam finem laboris, quem in dei seruitio sustinetis, percipietis uitam æternam corporis & animæ. Dixi quia finis illorum quæ prius faciebatis, est mors, & merito dixi. Nam stipendium, id est, præmium, peccati est mors. Sed rursus e contrario subiici, quia pro nobis quæ nunc facitis, consequemini in fine uitam æternam, quoniam gratia dei quæ misericorditer bene agentes remunerat, est uita æterna. Stipendium dicitur à stipe & pædo. Et quod est merces operanti, hoc est stipendium militanti. Stipendium ergo peccati merito mors dicitur, quia militiæ diabolicæ mors æterna tanquam debitum redditur. Vbi cum posset Apostolus dicere & recte dicere, Stipendium autem iustitiæ uita æterna, maluit dicere. Gratia autem dei uita æterna, ut hinc intellexeremus non meritis nostris deum nos ad æternam uitam, sed pro sua miseratione perducere. Cum enim dixisset, stipendium peccati mors, quis non eum congruentissime & consequenter addere iudicaret, si diceret, stipendium autem iustitiæ uita æterna? Et uerum est, quia sicut merito peccati tanquam stipendium redditur mors, ita merito iustitiæ tanquam stipendium uita æterna. Sed aduersus elationem caute militans, stipendium, inquit, peccati mors. Recte stipendium, quia debetur, quia digne retribuitur, quia merito redditur. Deinde ne iustitia de humano se extolleret bono merito, sicut humanum meritum malum non dubitat esse peccatum, non à contrario retulit, dicens, stipendium iustitiæ uita æterna, sed gratia, inquit, dei uita æterna. Et hæc ne præter mediatorē aliqua uia alia quaeretur, adiecit, in Christo Iesu domino nostro. Tanquam diceret: Audito quod stipendium peccati sit mors, quid te disponis extollere o humana non iustitia, sed nomine iustitiæ plane superbia? Quid te disponis extollere, & contrariam morti uitam æternam tanquam debitum stipendium flagitare? Cui debetur uita æterna, uera iustitia est. Si autem uera iustitia est, ex te non est. Desursum est, descendens à patre luminum, ut haberes eam, profecto accepisti. Quid enim boni habes quod non accepisti? Quapropter si accepturus es uitam æternam, iustitiæ quidē stipendium est, sed tibi gratia est, cui gratia est & ipsa iustitia. Tibi enim tanquam debita redderetur, si ex te tibi esset iustitia cui deberetur. Nunc uero de plenitudine eius accepimus non solum gratiam, qua nunc iuste in laboribus usque in finem uiuamus, sed etiam gra-

Iacob. 1.
1. Cor. 4.

Iohan. 1.

tiam pro hac gratia, ut in requie postea sine fine uiuamus. Gratia enim nisi gratis esset, gratia non esset. Et ideo intelligendum, ut diximus, etiam ipsa hominis bona merita, esse dei munera. Quibus cum uita æterna redditur, gratia pro gratia redditur.

CAPVT .VII.

A N ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur, quanto tempore uiuit? Nam quæ sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est legi. Si autem mortuus fuerit uir eius, soluta est à lege uiri. Igitur uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro. Si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege uiri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio uiro. Itaque fratres mei & uos mortificati estis legi per corpus Christi, ut sitis alterius qui ex mortuis resurrexit, ut fructificaremus deo.

¶ Dicerent Iudæi: Cur dicis in Christo Iesu uitam æternam esse, & non potius in legis obseruatione? Et Apostolus: Quia iam finem habet, & non dat uitam, sed augeat peccatum. Hactenus enim de ui gratia locutus est, & nunc incipit difficultatem legis ostendere & quod ultra non sit tenenda, ut illos hortetur sine timore sub gratia uiuere. Ne enim mirarentur quod dixerat, non estis sub lege, sed sub gratia, inchoat per rationes demonstrare, legem esse finitam, & prius etiam non iustificasse subditos, sed magis peccatores constituisse. Nam usque ad Christum fuit data, & ideo post acceptionem gratia non est tenenda. Quod in his sententijs ostenditur, an ignoratis fratres &c. Ordo est. An ignoratis hoc quod lex in homine dominatur, ut ei obediat quanto tempore uiuit, id est, quod diu statum habet ipsa lex. Quod non debetis ignorare, quia legem scitis, & ego loquor scientibus legem, in qua quod dico manifestatur. Scientes legem, intelligamus Hebræos, quos secundum legem de legis fine instruit Apostolus. Vel etiam gentiles Romani sciebant legem, quia non erant barbari, sed naturalem iustitiam comprehenderant partim ex Græcis, sicut Græci ex Hebræis. Lex in homine dominatur quanto tempore ipsa lex uiuit, & idcirco cum mortua fuerit, non dominabitur illi amplius, sed liberum dimittet. Docet autem dominus eam esse iam mortuam, id est, cessasse iuxta carnalem intelligentiam uel obseruantiam, dicens: Lex & prophetæ usque ad Iohannem, ex eo regnum dei euangelizatur. Quod bene præfiguratum est, quoniam mortuus est Moyses, & Iesus suscepit principatum populi Israel. Moyses enim legem designauit, & Iesus dominum Christum atque gratiam euangelicam. Mortuo igitur Moyse, successit Iesus in principatum: quoniam mortua lege secundum carnales obseruantias, succedit euangelica gratia. Et hoc est quod Apostolus dixerat, non estis sub lege, sed sub gratia, id est, non estis sub Moyse, sed sub Iesu: quia Moyses mortuus est, & Iesus imperat. Iustum ergo fuit ut Moyses (id est, lex) dominaretur in quolibet homine subiecto quæ diu uiueret, & post mortem suam dominium amitteret.

Aret, quatenus quicumq; tēpore legis seruiliter co-
gebātur eam facere, post liberatoris aduentū pos-
sent liberi ad euangelicam libertatem uenire. Qd
Apostolus p simile probat. Nam *Mulier quæ est sub*
uiro, uiuente uiro alligata est legi uiri, ut non possit ab
eo discedere. Sed si uir eius fuerit mortuus, soluta est à le-
ge uiri. Sic etiam quandiu lex statum habuit, de-
bet seruari: sed si lex statum amittit, soluitur ho-
mo ab ea. Et quia uiuente uiro alligata est legi, igitur
uiuente uiro uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro.
Sic finita & sublata lege, liberatus est homo per
gratiam, ut nō prauaricaretur si ad Christū transi-
erit dimissis figuris. Hoc enim exēplo docet Apo-
stolus Christianum à lege factore exutum, nō ab
omni lege, sicut mulier à lege uiri exuitur, non à
lege naturæ, nec ultra debere esse sub lege. Si em̃
lex ei uiuit, adulter est, nec prodest Christianū di-
ci. Nam si legē seruat, adulter est & in fide & in le-
ge, nec prodest ei Christus. Hæc etiam similitudo
tota debet intelligi mystica, ut uir sit Moyses, hoc
est, lex: mulier, anima uel plebs. Nam mulier quæ
est sub uiro, id est, plebs uel anima ludaica, quæ
est sub Moysē, uiuente uiro, id est, uiuente Moy-
se, hoc est, statum habēte lege, alligata est legi, ut
non possit recedere ab eius carnali obseruatione.
Si autē mortuus fuerit uir eius, id est, Moyses, quæ
admodū supra docuimus, soluta est mulier à lege
uiri, id est, plebs Hebræorum à iugo legis, ut nō
impediatur Christo copulari. Et quia nunc solū mo-
do soluitur, igitur uiuente uiro, i. uiuente Moysē,
durante legis actu, uocabitur adultera si fuerit cū
alio uiro, id est, crimen incurrat adulterij, si carna-
lem legis obseruantia deserēs, solā spiritālē Chri-
sti doctrinam tenere uoluerit. Non em̃ deserenda
fuit suo tēpore illa carnalis obseruatio legis, sicut
& nunc non est assumenda. Sed si mortuus fuerit uir
eius Moyses, id est, si lex actu cessante dormierit,
liberata est ipsa plebs Hebræorum à lege uiri, id est,
à contritione Moysayce institutionis, ut non sit adul-
tera, sed casta, si fuerit cum alio uiro, id est, cum Chri-
sto, ut illi soli complexibus amoris inhereat, & so-
lā spiritalem doctrinā custodiat. Deinde Apo-
stolus adaptat similitudinem: Quādoquidē, inquit,
uiuente uiro alligata est mulier, & eo mortuo so-
luta ē, iuxta sensum q tractatus est, itaq; *et uos o fra-*
tres mei quemadmodū nos apostoli, mortificati estis
legi, ut ulterius non uiuatis in ea. Deuisset dicere,
mortificata est uobis lex: sed hoc inter Iudæos di-
cere adhuc intractabile uidebatur, & ideo magis
intelligendum reliquit. Et idem ualet quod dixit:
Lex enim mortua est, quando carnalis eius actio
penitus cessat. Et ille legi mortuus est, qui ab huius-
modi actione cessauit. Caute ergo loquutus est
Apostolus ne Iudæos offenderet, eligens potius
dicere, mortificati estis legi, quā, mortificata est
lex uobis, cum utrumq; idē significet. Nihil inquit,
legi debetis, q data est usq; ad Christū: sed morti-
ficati estis illi per corpus Christi, id est, per hoc quod
Christus carnem assumpsit. Ex quo enim ille cor-
pus induit, lex mori cepit in actione fidelium, quia
Mat. 11. lex & propheta usq; ad Iohannē, sicut ipse loquitur.

Dimissis ergo per nouitatē gratiæ peccatis, cessan-
te in uobis actione legis, mortificati estis legi per
corpus Christi, i. per mysterium incarnationis eius.
Vel mortificati estis legi, id ē, figuratiuis umbris,
per corpus Christi, id est, per cōpletionem solidæ
ueritatis quæ est in Christo. Quantū em̃ distat inē
umbrā & corpus, tantū inter illa quæ siebāt in ue-
teri testamento, & ea q fiunt in nouo. Et ideo per
corpus Christi mortuus est legi, quia per ueritatē
euangelicam cessauit ab umbratili actione legis.
Mortificati estis legi, i. soluti à lege mortuo uo-
bis Moysē, ut sitis sponsa alterius uiri, cuius non pu-
der esse, qui surrexit ex mortuis, & superata morte in
æternum uiuit. Vel merito debetis eius esse, quia
uos sanguine suo redemit, & calcata morte surre-
xit ut uos possideat, quos moriendo adquisiuit.
Ideo surrexit, ut & nos à morte aīæ faceret resur-
gere ut fructificaremus, id est, fructum boni operis
faceremus deo, qui antea fructificabamus morti.

Cum enim essemus in carne, passionēs pec-
catorum quæ per legem erāt, operabantur
in membris nostris, ut fructificarent morti.
Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in
qua detinebamur, ita ut seruiamus in noui-
tate spiritus, & non in uetustate literæ.

¶ Vere nunc debemus fructificare deo, cum si-
mus legi mortificati, quoniam prius fructificauim-
us morti. Nam cū essemus in carne, quæ carnis sunt
operantes, quod est sub lege esse, passionēs peccato-
rum quæ per legem erant, operabantur in membris nostris.
Cum essemus in carne, inquit, id est, carnalibus desir-
derijs astricti teneremur. Cum essemus in carne,
id est, præsumeremus de carne. Non enim qui lo-
quebatur Apostolus, iam exierat de ista carne,
aut eis loquebatur qui iam exierāt de ista carne,
sed adhuc & qui loquebatur, & quibus loqueba-
tur, in carne erant. Quid est ergo, cum essemus in
carne, nisi cum de carne præsumeremus, hoc est,
de nobis consideremus? De homine enim dictū
est, Videbit omnis caro salutare dei, id est, omnis
homo. Ergo cum essemus in carne, id est, in cōcu-
piscencijs carnalibus uersaremur, & ibi totā spem
nostram tanquam in nobis poneremus. Passio-
nes peccatorum, id est, incentiua uitiorum, quæ
per legem erant, quia per legem acceperant. Vbi
enim non erat gratia liberatoris, augebat peccan-
di desiderium prohibitio peccatorum. Illæ passi-
ones operabantur in membris nostris, id est, duce-
bant membra nostra ad mala opera. Et hoc ideo,
quia eramus in carne. Passiones enim illæ pecca-
torum, id est, uehementēs concupiscenciæ, dictæ
passiones, quia intrinsecus mētem affligunt, idcirco
nos uicerūt, quia in malo loco nos inuenerūt,
hoc est, in carne. Migrandum est ergo à carne, eti-
am dum adhuc uiuimus in carne, ut nō simus in
carne, sed in spiritu, id est, non in nobis, sed in deo
spem ponamus: nec in carnalibus, sed in spirita-
libus delectemur. Nam qui in carne est, id est, qui
in se remanet, nec se transcendit ut ad deum cor
subleuet, non habet deū adiutorem, & idcirco su-

Lucæ 3.

A peratur, & fit non adimpletor legis, sed prauari-
cator. Et ita passionibus peccatorum, id est, concu-
piscētiarū uehementēs & immoderata desideria ope-
ratur in membris eorum qui in carne sunt, id est,
ducunt ad effectum operis mala quæ cupiunt, dū
manus agunt mala, os loquitur mendacium, ocu-
li uident illicita, aures delectantur audire praua.
Quæ passionibus sunt per legem, quoniam ipsa le-
gis prohibitio fuit causa ut ille appetitus carnis
adeo uehemens esset. Minor enim erat concupi-
scentia, quando ante legem securus homo pecca-
bat. Multo autem maior facta est, quando legem
dei cepit transgredi. Et hæc (sicut dictum est) passi-
ones operabantur in membris nostris, ut fructifica-
rent morti, id est, ut facerent opera digna morte æter-
na. Fructus enim peccati, mors est. Et si damnan-
dus erat peccator, quam spem habet prauari-
cator? Tunc quidē sub lege positi fructificabamus
morti. Sed nunc cū simus mortificati legi per cor-
pus Christi, soluti sumus per libertatē nouæ gra-
tiæ à lege. Quæ dicitur lex mortis, quia per me-
dium, id est, per peccatum fuit causa mortis, dum
peccantes nō ad poenitentiam expectaret, sed mox
interfici iuberet. Ideo etiam lex mortis, quia stipē-
diū peccati, mors: aculeus uero mortis, peccatū:
uirtus autem peccati, lex. Peccando enim ad mor-
tem animæ labimur, & uehementius peccatum
lege prohibente, quā si nulla lege prohiberetur.
Sed iam remissis peccatis, soluti sumus ab hac lege
B in qua detinebamur, id est, ut quadam necessitatis car-
nalia eius mādāta seruare cogebamur, nec ad spi-
ritalem libertatem assurgere permittebamur, quā
nunquam solui, nisi per gratiam Christi potera-
mus. Soluti inquam sumus, ita ut seruiamus deo in no-
uitate spiritus, & non in uetustate literæ, id est, spiritalis
gratiæ præceptis obediamus, non literam legis se-
quētes, quæ iā senescit, ut mori, id est, cessare debe-
at. Quod enim antiquatur & senescit, prope inter-
itum est. Et lex quid aliud ē quā sola litera, eis
qui eam legere nouerunt, & implere nō possunt?
Non enim ignoratur ab eis quibus cōscripta est.
Sed quoniam intantum nota est, inquantum scri-
pta legitur, non inquantum dilecta perficitur, ni-
hil est aliud talibus nisi litera. Quæ litera non est
adiutrix legentium, sed testis peccantiū. Ab eius
ergo damnatione liberantur, qui per spiritum san-
ctum innouantur, ut iam non sint obligati literæ
ad poenam, sed intellectu per iustitiam copulati.
Itaque seruiamus in nouitate spiritus, id est, in noui-
tate quam dat spiritus sanctus infundendo chari-
tatem & innouando interiorem hominem. Et sic
in hac nouitate seruiamus, ut nihil addamus de le-
gis operibus, quæ uetusta sunt & sepulturæ ma-
gis tradenda.

Quid ergo dicemus? Lex peccatū est? Ab-
sit. Sed peccatum non cognoui nisi per le-
gem. Nam concupiscentiam nesciebam, ni-
si lex diceret, Non concupisces. Occasione
autem accepta, peccatum per mandatum
operatum est in me omnē concupiscentiā.

Exod. 10
Deute. 5.

¶ Videbatur Apostolus per supradicta uer-
ba legem culpasse, & ideo sentiens contra obscu-
ritatem dictorum suorum cogitationes hominū
commoueri, prior ipse uoluit dicere & remoue-
re, quod sibi aliquis poterat obijcere: Quia dixi,
inquit, passionibus peccatorum esse per legem: quia
dixi, soluti sumus à lege mortis in qua detineba-
mur: quia dixi, seruiamus in nouitate spiritus, &
non in uetustate literæ, ergo quid dicemus ex his uer-
bis meis? Dicemus ex his esse cōsequens quia lex
peccatum est? Absit ut hoc dicamus, absit ut lex sit
peccatum. Non est peccatum lex, quia nō est ma-
la, sed bona quantum ad se. Et quamuis bona, nō
tamen sufficiens ad salutē sine gratia. Quod nunc
Apostolus ingreditur ostendere, & loquitur uo-
ce humani generis: Lex, inquit, nō est peccatum,
sed index peccati, quia peccatum non cognoui nisi per
legem. Quare intelligimus legem ad hoc datam es-
se, non ut peccatum infereretur, neque ut extirpare-
tur, sed tantum ut demonstraretur, quatenus ani-
mam humanam quasi de innocentia securam, ipsa
demonstratione peccati ream faceret: ut quia pec-
catum sine gratia uinci non posset, ipsa reatus so-
licitudine ad percipiendam gratiam conuerteretur.
Idcirco non ait, peccatum non feci nisi per le-
gem, sed, peccatum non cognoui nisi per legem.
Vnde apparet per legem peccatum nō institum,
sed demonstratum esse. Et quomodo medicina nō
est causa mortis, si ostendat uenena mortifera, li-
cet his mali homines abutatur ad mortem, & uel
interficiant uel insidiantur inimicis: sic lex data est
ut peccatorum uenena monstraret, & hominem
male libertate sua abutentem, qui prius ferebatur
improvidus, & per præcipitia labebatur, freno le-
gis retineret, & compositis doceret incedere gres-
sibus. Lex docuit hominem quid esset peccatum,
quia prius nesciebantur quædam uel esse peccata,
uel adeo grauiora, uel esse punienda. Vere peccatū
non cognoui, nisi per legem. Nam concupiscentiam es-
se peccatū nesciebam, nisi lex diceret, Non concupisces.
hoc ideo elegit Apostolus generale quiddā, quo
cuncta complexus est, tanquam hæc esset uox le-
gis, ab omni peccato prohibentis, quod ait, Non
concupisces. Neque enim peccatum ullum, nisi
concupiscendo cōmittitur. Non ait, concupiscen-
tiam non habebam: sed, nesciebam eam esse pec-
catum. Habebam quidem eam, sed tanquam na-
turale bonum esse credebam. Postquam autem
lex dixit, Non concupisces, cognoui non natura-
le bonum, sed per peccatum accidēs esse malum
concupiscentiam. Per hæc & sequentia Aposto-
lus in se solo generalem agit causam, & sub perso-
na sua fragilitatem describit cōditionis humanæ.
Nesciebam, inquit, concupiscentiam esse malum,
donec audiui eam prohiberi in lege. Sed peccatū,
id est, fomes peccati, accepta occasione stimulandi
per mandatum legis operatum est in me omnem concupi-
scentiam. Peccati enim nomine, uel fomes peccati
nunc intelligitur, uel diabolus autor peccati. Et ta-
lis est nostra carnalitas, ut ardētius desideret pro-
hibita: quibus non memoratis, iaceret quasi sopita.

A Sed & diabolus uidens legem in auxilium hominibus datam, magis exarsit & magis institit, ut eā illis uerteret in perniciem, cum prius quasi secure possidēs eos minus tentaret. Et si occasione per mandatum accepta, fecit in me omnem concupiscentiam. Minor enim concupiscentia erat, quando ante legem securus peccabā. Minor erat, quando meam mouebat libidinem. Omnis est, quando transcendit legem. Cum ergo putarem quod proprijs uiribus iubente lege possem concupiscētiam libidinis uincere, maioribus urgebā eius stimulis, & infirmitate in me eius cupiditas augebatur. Nam ubi spiritus sanctus non adiuuat, inspirans pro concupiscentia mala concupiscentiam bonam, id est, diffundēs in cordibus charitatem, profecto lex quamuis bona, auget prohibendo desiderium malum, sicut aquae impetus, si in eam partem non cesserit influere, uehementior fit obice opposito, cuius molem cum euicerit, maiore cumulo præcipitatus, uehementius per prona pro- uoluitur. Similiter nanq; & fluuius concupiscentiæ oppositis sibi legis obicibus frenatus est, non siccatus: ac postmodum ruptis eisdem obicibus, uehementior exiuit. Nescio enim quomodo hoc ipsum quod concupiscitur, sit iucundius dum uetatur. Recte itaque dicitur, quia peccatum occasione stimulandi accepta per mandatum legis operatum est in me omnem concupiscentiam: quia ubi non est gratia liberatoris, auget peccandi desiderium prohibitio peccatorum: & lex dum concupiscētiam prohibet, quodammodo eam inflamat.

B Sine lege enim peccatum mortuum erat. Ego autem uiuebam sine lege aliquando. Sed cum uenisset mandatum, peccatum reuixit, ego autem mortuus sum, & inuentū est mihi mādatum, quod erat ad uitam, hoc esse ad mortem. Nam peccatum occasione accepta per mandatum seduxit me, & per illud occidit.

¶ Vere per legem cognoui peccatum. Nam sine lege erat peccatum mortuum, id est, latebat, non apparebat, & omnino tanquam sepultum ignorabatur. Vel ita: lure dixi, per mandatū. Nam quando lex non erat, peccatum mortuum, id est, debile & quasi sopitum erat, dum prohibitione legis non incitaretur. Peccatum quidē erat mortuū ante legē. Sed ego uiuebam sine lege aliquando, id est, prius quam data esset lex. Viuebam sine lege, id est, nulla ex peccato morte terrebar, quia non apparebat cum lex non esset. Patet quia non ex persona sua proprie, sed generaliter ex persona hominis loquitur Apostolus. Viuebam, id est, uiuere me arbitrabar, quia nesciebam animam meam per peccatum esse mortuam, dum me sine peccato esse putarem. Sed cum uenisset mandatum, id est, cum data esset lex, ilico peccatum reuixit, id est, apparuit, sentiri coepit, rebellare aduersum me coepit. Reuixit peccatum, quia aliquando uiixerat. Non enim potest reuiuiscere, nisi quod uixit aliquando. uiixerat enim aliquando peccatum in paradiso, quando contra datum præceptum satis ap-

parebat admissum. Cum autē à nascentibus trahitur, tanq; mortuum sit latet, ne repugnans iustitiæ malum eius prohibitione sentiatur. Cum enim aliud iubetur atq; probat, & aliud delectat atq; damnatur, tunc peccatū quodāmodo in notitia nati hominis reuiuiscit, quod in notitia primi facti hominis aliquando iam uiixerat. Sic igitur adueniente mandato legis reuixit peccatum, quod mortuum fuerat, id est, occultatum, cum mortales nati sine mandato legis homines uiuerēt, sequentes concupiscētias suas sine ulla cohibitione. Peccatum quidem reuixit, sed ego mortuus sum, id est, mortuū me esse cognoui manifestatione peccati. Quia iam etiam præuaricatione peccat, qui uidet per legem quid facere non debeat, & tamen facit. Mortuus sum in anima, quia præuaricator factus sum, & inde me mortuū esse perspexi. Vel ideo uidi me mortuum, quia reatus præuaricationis certum mortis supplicium comminabatur. Et inuentum est mihi mandatum quod erat datum ad uitam consequendam, hoc esse ad mortem incurrendam. Quod enim, si custodiretur, proficiebat ad uitā, hoc neglectum perduxit ad mortem. Mandato enim si obediatur, utiq; uita est. Sed inuentum est esse ad mortem, dū sit contra mandatum, ut non solum peccatum fiat, qd etiam ante mandatum fiebat, sed hoc abundantius & perniciosius, ut iam ab sciente & præuaricante peccetur. Inuentum est mihi, id est, non deus ad mortem dedit mandatum, sed uisum est mihi tanq; mortiferum, eo quod illud uirtute propria implere non possem, cum ego non mandati uitio, sed stimulo concupiscētiae morte percussus, morerer. Stimulis enim mortis, peccatum est. Idem igitur mandatū, quod erat datum ad uitā incitione dantis, quia bonū erat obedienti, inuentum est, id est, probatum mihi peccanti esse ad mortem. Et uere ad mortem. Nam peccatum, id est, sordes & delectatio peccati, occasione accepta per mandatum, quod erat contra se, seduxit me falsa dulcedine, id est, seorsum à bono duxit, & in malum traxit, & per illud occidit, id est, per mandati transgressionem ad eternam damnationē perduxit. Gladio enim quē portabā, id est, mandato legis, occidit me inimicus, quia præsumebā de uiribus meis, & ideo sum uictus. Seduxit enim me peccatum occasione accepta per mandatum, siue quia suasio delectationis ad peccandum uehementior est cum adest prohibitio, siue quia etiam si quid homo fecerit secundum iussu legis, si adhuc non sit fides quæ in gratia est, uult sibi tribuere, non deo, superbiendo plus peccat. Peccatū itaq; non legitime utens lege, ex prohibitione aucto desiderio, dulcitus factum est, & ideo seduxit uel sefellit. Fallax enim dulcedo est, quā plures atq; maiores poenarū amaritudines sequuntur. Quia ergo ab hominibus nondum spiritalem gratiam consequentibus suauius admittitur quod uetatur, fallit peccatū falsa dulcedine: quia uero accedit etiā reatus præuaricationis, occidit. Hæc diximus, legē quæ per Moysen data est, intelligētes. Est autē & naturalis lex, quæ in corde scripta omnes cōtinet nationes: & nullus hominū est, nisi qui adhuc ex

A pers est rationis, qui hanc nesciat legem. Vnde & omnis mundus sub peccato, & uniuersi homines prauaricatores legis sunt. Et idcirco iustum iudicium dei est scribentis in corde humani generis: **Tobi. 4.** Quod tibi fieri nolueris, alteri ne feceris. Quis enim **Matt. 7.** ignoret homicidium, adulterium, furtum & oem concupiscentiam esse malum ex eo quod sibi non sit fieri? Si enim mala esse nesciret, nunquam sibi doleret illata. Hanc legem nescit pueritia, ignorat infantia; & peccans absque mandato, non tenetur lege peccati. Maledixit patri & parentes uerberat, & quia necdum accepit legem sapientiae, mortuum est in eo peccatum. Cum autem mandatum uenerit, hoc est, tempus intelligentiae appetentis bona & uitantis mala, tunc incipit ei peccatum reuiuiscere, & ille mori reusque esse peccati. Atque ita fit ut tempus intelligentiae, quo dei mandata cognoscimus ut perueniamus ad uitam, operetur in nobis mortem, si agamus negligentius, & occasio sapientiae seducat nos atque supplantet & ducat ad mortem. Non quod intelligentia peccatum sit, lex enim intelligentiae sancta & iusta & bona est, sed per intelligentiam peccatorum atque uirtutum mihi peccatum nascitur, quod priusquam intelligerem, peccatum esse non noueram. Atque ita factum est, ut quod mihi pro bono datum est, meo uitio mutetur in malum.

Itaque lex sancta quidem, & mandatum sanctum & iustum & bonum. Quod ergo bonum est, mihi factum est mors? Absit. Sed

B peccatum ut appareat peccatum, per bonum mihi operatum est mortem, ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.

¶ Quandoquidem lex dicit, non concupisces, **Exod. 20** & mandatum legis datum est ad uitam, itaque lex quidem est sancta, id est, sine uitio, quoniam prohibenda prohibet, & mandatum, id est, quicquid a me est iustum fieri, est sanctum, id est, non reprehensibile, & iustum, id est, aequum, quia nil praeter aequitatem mandat faciendum, dum dicit: Oculum pro oculo, pedem pro pede, dentem pro dente exiges, & similia. Hoc enim ualde iustum est, & bonum est mandatum, id est, utile & fructuosum. Lex ipsa est sancta, id est, pura a sorde omnis uitij, quia nihil iniquitatis in se habet, sed absque uitio docet, dum dicit: Non concupisces, Non moechaberis, & similia, quauis per eam prauis homines magis inflammantur ad concupiscendum & moechandum. Et mandatum, id est, hoc quod per eam praecipitur, est sanctum in se & iustum, id est, iustificans peccatorem: & bonum, id est, utile, uitam adquirens. Lex enim in hoc loco dicitur secundum quod prohibet malum, uelut cum dicit: Non concupisces, Non furaberis, Non falsum testimonium dices: mandatum autem secundum quod praecipit facere bona, sicut est: Honora patrem & matrem. & Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Et notandum quam patenter ab Apostolo nunc lex laudatur. Paulo ante uerbo illo quo dixerat, Absit, defendat eam a crimine, nondum laudauerat. Aliud

est enim a crimine obiecto defendere, aliud est debito preconio praedicare. Crimen obiectum fuit: Quid ergo dicemus? lex peccatum est? Defensio, Absit. Modo autem, itaque lex quidem &c. Lex quidem sancta est, sed illi non sunt sancti, qui male utuntur lege. Nam in male utente uitium est, non in mandato ipso quod bonum est. Quoniam lex bona est, si quis ea legitime utatur. Male autem utitur lege, qui non se subdit deo pia humilitate, ut per gratiam lex possit impleri. Neque enim lex iubet delictum, ut illa subinrante abundaret delictum, sed superbos etiam adiectores prauaricationis effecit, ut eo modo humiliati discerent ad gratiam pertinere per fidem, ut iam non essent legi subditi per reatum, sed sociati per iustitiam. Lex quidem sancta est, & mandatum bonum. Et cum hoc constet quod ipsa sancta sit & mandatum eius bonum, & tamen idem mandatum quod erat ad uitam, inuentum sit mihi esse ad mortem, ergo mandatum quod bonum est, factum est mihi mors? Id est, nunc quid mandatum bonum, quod contra mortis opera datum est, in mortem mihi est commutatum? Absit. Ego uidelicet quod morior, non mandati boni uitio morior: sed mandatum bonum uitio meo transgressus sum, & ita mortem merui. Non mihi mandatum per se causa mortis extitit, sed ego mihi feci, qui peccando morte digna commisi. Non mandatum est mihi efficiens causa mortis, sed peccatum, id est, fomes peccati, qui bonam rem uertit in malum, est efficiens causa mortis. Nam peccatum, id est, fomes peccati, & incentiua uitiorum ac delectatio mala, uel diabolus autor peccati, operatum est mihi mortem, id est, fecit me operari opera digna morte, per bonum, id est, per transgressionem boni mandati. Ita operatum est mihi mortem animae, ut ipsum peccatum quod prius latebat in corde meo, appareat foris peccatum esse in manifesto opere. Ita scilicet appareat, ut idem peccatum, id est, fomes peccati & concupiscentia, fiat supra modum peccans peccatum, id est, plus quam antea per mandatum sine quo nec tantum ardebat, & per quod accreuit prauaricatio. Vel ita intelligendum est: Ut per legem appareat peccatum, quod per ignorantiam latebat. Iam enim dixerat, sine lege peccatum mortuum erat, id est, latebat & ignorabatur, tanquam in quibusdam ignorantie tenebris sepultum. Modo autem uideamus quam uere dicat, peccatum ut appareat peccatum. Non enim dicit, ut sit, quia erat & quando non apparebat peccatum. Quid est, ut appareat peccatum? Quia concupiscentiam nesciebam, nisi lex diceret: Non concupisces. Non ait, concupiscentiam non habebam: sed, concupiscentiam nesciebam. Sic etiam hic non ait, ut sit peccatum: sed, ut appareat peccatum, per bonum operatum est mihi mortem. Quam mortem? Ut fiat supra modum peccans peccatum per mandatum. Supra modum, quia accessit & prauaricatio. Quando enim delinquebam sine mandato, minus erat. Quando autem delinquo per mandatum, excedo modum. Lex enim modificauerat omnia, sed ego modum legis transgredior instinctu concupiscentiae.

Atiæ impulsus. Vel supra modum, quia ualde immoderatus creuit p̄ctm̄ per legem, dum per eius prohibitionem magis inflammaretur, & eam scienter transgrederetur. Quod quidem ad hoc utile fuit, ut sentiret anima seipsam non sufficere ad extrahendum se de seruitute p̄cti, atq; hoc modo detumescere & extincta omni superbia, subderet liberatori suo, & auxiliū gratiæ eius imploraret.

Scimus enim quod lex spiritalis est, ego autem carnalis sum, uenundatus sub peccato. Quod enim operor, non intelligo. Non enim quod uolo bonū, hoc ago: sed quod odī malum, illud facio.

¶ Superius dixi, quia lex est sancta. Et uere est sancta, quia scimus quod ipsa est spiritalis, id est, à sancto spiritu data, & mandans spiritalia, atq; spiritum hominis alens & instruens de diuinis & cælestibus. Sed ego sum carnalis, id est, carni consensio, uenundatus sub peccato, id est, peccans precio temporalium uoluptatum. Dulcedo enim mortiferæ uoluptatis, precium est quo se uendit unusquisque diabolo, ponens se sub peccato, id est, faciens se seruū p̄cti. Vere animam meam diabolo uendidi, accipiens precium uoluptatis & subdens me peccato. Nam quod operor, nō intelligo, quia aliud uideo me agere, & aliud per legem scire. Quod operor non intelligo, id est, non agnosco in præceptis ueritatis ubi est uera scientia. Secundum hanc loquutionem dicit dominus peccatoribus, Non noui uos. Non enim eum aliquid later. Sed quia peccata non inueniuntur in regulis præceptorum, quas habet ueritas, ideo ipsa ueritas peccatoribus dicit, Non noui uos. Sicut enim tenebræ oculis non uidendo, sic peccata mente ignorando sentiuntur. Vere nō intelligo in lege faciendum esse quod facio. Quia bonum quod secundum rationem uolo, non hoc ago, sed malum quod odī secundum rationis iudicium, illud ago secundum carnis appetitum. Nam ratio quidem naturaliter uult bonū, sed hæc uoluntas semper caret effectu, nisi per gratiam fuerit adiuta. Et hæc quidem uerba hoc modo conueniunt homini carnali & sub lege posito, sed melius intelliguntur esse etiam spiritalis hominis, iamq; sub gratia constituti, uel ipsius Apostoli. Scimus, inquit, quod lex spiritalis est, id est, spiritalia iubet. ¶ Hucusq; legem excusauerat, qd non debet refundi in eam culpa. Hic ostendere incipit, quod nec in principalem naturam debet refundi, & ita non in creatorem, sed in homines qui ex se uitiati sunt, ut prauis nequeant motibus resistere. Lex spiritalis est, sed ego carnalis sum, id est, carnale corpus adhuc gero, in quo & carnales motus sentio. Quandiu enim hic uiuitur, sic est. Ita ergo dixit Apostolus, ego autē carnalis sum, ideo quia nondum spiritale corpus habebat, sicut posset dicere, ego autē mortalis sum: quod utiq; non nisi secundum corpus intelligeretur dixisse, quod nondum fuerat immortalitate uestitū. Item quod adiunxit, uenundatus sub p̄ctō, ne quisquam eum nondū redemptū Christi sanguine existimet, hoc

etiam secundum illud potest intelligi, quod ait, Et ipsi in nobismetipsis ingemiscimus adoptionē filiorum, expectantes redemptionem corporis nostri. Si enim secundū hoc se dicit uenundatum sub p̄ctō, quod adhuc non est redemptum à corruptione corporis eius, uel uenundatū aliquando in prima transgressione præcepti, ut haberet corpus corruptibile quod aggrauat animam, quid prohibet hic Apostolum de se hoc dicere, quod ita dicit, ut etiam in ipso possit intelligi, etiam si in sua persona non se solum, sed omnes accipi uelit, qui se nouerunt spiritali dilectione cum carnis affectione sine consensione conflagrare? Venundatus, inquit, sum: quia quod operor non affectu consentiendi & implendi, sed ipso motu concupiscendi, non intelligo in regulis præceptorū cælestium. Vel non intelligo, id est, non approbo. Et uere non intelligo quod operor. Nam bonum qd uolo, hoc non ago: sed malum quod odī, illud facio. Non hoc sic intelligamus tanq̄ uellet Apostolus esse castus, & esset adulter: aut uellet esse misericors, & esset crudelis: aut uellet eē pius, & esset impius. Sed ad qd? Volo non concupiscere, & concupisco. Et si concupiscentiæ non consentio, & post concupiscentias meas non eo, tamen adhuc concupisco. Et hoc est, quia bonum quod uolo, id est, non concupiscere, hoc non ago: sed malum quod odī, id est, concupiscere, illud facio. i. ex carne concupisco. Quandiu em̄ caro mortalis est, non potest à concupiscentijs penitus eē libera. Minui quidē q̄tidie possunt cōcupiscentiæ, sed ex toto nō possunt auferri, quandiu hic uiuitur. Et ideo non ago bonū quod uolo, id est, ut non concupiscā: sed facio malum qd odī, id est cōcupisco, quamuis nō cedam, quāuis nō consentiā, ut desiderio p̄cti nō obediā.

Si autem quod nolo, illud facio, cōsentio legi quoniam bona est. Nunc autem non iam ego operor illud, sed qd habitat in me peccatum. Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum. Nam uelle adiacet mihi, perficere autem bonum non inuenio. Non enim quod uolo bonum, hoc facio: sed quod nolo malum, hoc ago. Si autem quod nolo, illud facio, non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.

¶ Dixi me nō facere quod uolo, sed potius qd nolo. Sed si ego illud facio quod nolo, id est, si ex carnis infirmitate cōcupisco quod nollē facere, consentio legi, quia nolo quod nō uult. Dum qd nolo, ago, id est, dū nolo concupiscere & concupisco, cōsentio legi quoniam bona est, quia & ego ipse nolo quod lex. Quia nolo concupiscere, & lex dicit, Non cōcupisces. In hoc em̄ qd uolo quod & lex uult, absq; dubio consentio legi: concupisco tñ, quia non sum sine p̄ctō. Non implet legē infirmitas mea, sed laudat legem uoluntas mea. Ergo si quod nolo hoc ago, ideo consentio legi, quia nolo, nō quia ago. Ipsum autē quod ago, concupiscere est, non concupiscentiæ consentire. Lex dicit, Non concu

Sapi. 9.

D

Exodi. 20
Deuter. 5

A pisces, & ego nolo concupiscere, sed tamen concupisco, quamuis concupiscentiæ meæ assensum non præbeam, quamuis post illam non eam. Resisto enim, auerto mentem, nego arma, teneo mēbra, & tamen fit in me quod nolo. Quod nō uult lex, nolo cum lege. Ergo cōsentio legi. Nunc autem iam non ego operor illud. Nunc iam, id est, iam redēptus, qui fui ante sub peccato uenundatus, nunc iam sub gratia, quæ liberauit delectationem meæ uolūtatis à cōsensione cupiditatis, libera est mens, caro captiua. Non ego operor illud, quia non cōsentio, sed peccatum quod habitat in me, id ē, fomes peccati & cōcupiscentia quæ est in carne mea. Quando enim peccatum quod in nobis habitat, operatur in nobis, tunc nos id nō operamur, cū nequaquam ei uoluntas nostra consentit, & tenet etiam corporis mēbra, ne obediāt desiderijs eius. Quid enim operatur peccatū nolentibus nobis, nisi sola illicita desideria? Quibus si uoluntatis nō adhibetur assensus, mouetur quidem, sed nullus ei relaxatur effectus. Operatur ergo peccatum in nobis hæc desideria. Quibus si obedimus, & nos operamur. Si uero non eis obedimus, nō nos illud operamur, sed qđ in nobis habitat peccatum. Si autē desideria nulla haberemus illicita, nec nos, nec pētm mali aliquid operaretur in nobis. Mortū porro illiciti desiderij (cui nō obediēdo nō id nos operamur) ideo nos agere dicimur, quoniam non est naturæ uigor alienæ, sed languor nostræ naturæ. A quo languore om̃imodo salui erimus, cū & animo & corpore immortales facti fuerimus. Languoris huius & infirmitatis, unde illicita desideria cōmouentur, quod peccatum appellat Apostolus, uniuersus reatus sacramento baptismatis.

B est solutus, cum omnibus quæ illi obediētes fecimus, diximus, cogitauimus. Nec nobis deinceps languor iste obesser, si desiderijs eius illicitis nullis unquam obediētiā præberemus, siue operatione, siue loquutione, siue tacita assensione, donec etiam ipse sanaretur. Cum autem omne aliud peccatum sit uoluntariū, ita ut præter uoluntatē omnino fieri nō possit: hoc solum de quo nūc agitur, etiam præter uoluntatem sit eo mō quo exposuimus. Sed ideo peccatum uocatur, quia pētm factum est, & pōna pēti est. Non ego, inquit, operor illud, sed qđ habitat in me pētm. Multum autem fallitur, qui cōsentiens concupiscentiæ carnis suæ, putat se adhuc posse dicere, nō ego operor illud, etiam si oderit quia consentit. Nam si cōcupiscit & consentit & agit, quomō non ipse illud operatur, etiam si se operari doleat, & uinci grauiter ingemiscat? Dixi quia pētm habitat in me. Quod ideo dixi, quoniam scio quia bonum nō habitat in me, hoc est, in carne mea. Aliiter fortasse acciperetur, quod dixit, in me, & ideo exposuit, addēs: Hoc est, in carne mea, ac per hoc apertissime ostendit unde loqueretur. Ac si diceret: Certus sum quod hæc cōcupiscentia, quæ est conatui meo aduersa in corpore meo, nō est bonum. Vitium carnis in re bona, nō est bonum. Quod cum esse destiterit, caro erit, sed iam uitiosa uel uitiosa nō erit. Non dico, caro

mea non est bona: sed, bonum in carne mea non habitat, quam peccati deprimit consuetudo, qđ uincere nequeo. Vere in carne mea non habitat bonum, nam ideo non possum perficere bonum qđ uolo. Nam uelle adiacet mihi, id est, præsto est mihi bona uoluntas, sed perficere bonum non inuenio, id ē, tam longe est à me perfectio boni, ut eam inuenire non possim. Hoc est perficere bonum, ut nec concupiscat homo. Imperfectum autem bonum est qñ concupiscit, etiam si nō concupiscentiæ cōsentit ad malum. Quia tunc pficitur bonum, quādo desideria mala nulla sunt: sicut tunc perficitur malū, quando malis desiderijs obeditur. Quādo autē sunt quidē, sed non eis obeditur, nec malum perficitur, quia nec eis obeditur, nec bonum, quia sunt, sed fit ex aliqua parte bonum, quia concupiscentiæ malæ nō consentitur, & ex aliqua parte remanet malum quia concupiscitur. Ideo Apostolus non dixit, facere bonum non inuenio: sed, perficere. Multum enim boni facit, qđ facit quod scriptum est, Post concupiscentias tuas non eas, sed non perficit, quia non implet quod scriptum item est, Non concupisces. Erit autem quandoq; perfectio boni, quandoq; consumptio mali: illud summū, hoc erit nullū. Quod si in ista mortalitate sperandum putamus, fallimur. Tunc em̃ erit, quando mors non erit: & ibi erit, ubi uita æterna erit. Ad hoc igitur dixit lex, Non concupisces, ut nos in hoc morbo nosipfos inueniētes iacere, medicinā gratiæ quæreremus, atq; in eo p̃cepto sciremus, & quod debeamus in hac mortalitate pficendo semper. In melius conari, & qđ possit à nobis ad illam immortalitatem beatissimam, ubi cōcupiscentia non erit, perueniri. Nisi em̃ quandoq; perficiendū esset ut non cōcupisceremus, nec malum desiderium ullum haberemus, nunquam fuisset iussum. Quod donec in nobis cōpleatur, semper nos debemus agnoscere peccatores & in bono imperfectos, atq; pugnare aduersus peccatū, & in bono proficere. Non inuenio perfectionem boni, quandiu in hac mortalitate uiuo, quia non possum ex toto carere cōcupiscentia. Non em̃ qđ uolo bonum, hoc ago & c. Volo enim non habere cōcupiscentiā, & tamē habeo. Eadem quæ superius dixerat, repetit inculcās, & tanq̃ tardissimis ostendit, somno eos excitans. Non enim facio bonum quod uolo, sed ago malū quod nolo. Quia uolo (ut dixi) penitus carere concupiscentia, sed nō ualeo. Et nolo concupiscere, sed tamen concupisco ex carne, non ex mēte. Qđ nolo, illud facio: sed si quod nolo, illud facio. i. si inuitus concupisco, non ego operor illud, qđ mēte non consentio, sed peccatum quod habitat in me, operatur illud. i. fomes peccati & concupiscentia habitans in carne mea, Quæ scilicet cōcupiscentia & pēti libido uel delectatio, per trāsgressionē primi parētis ex uitiosa natura mihi trāsmissa est.

Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonū, quoniam malum mihi adiacet. Condelector enim legi dei secundum interiorē hominem, uideo autem aliam legem in mē

Locut
scurior

Ecclesi

Exodi
Deuter

A bris meis repugnantem legi mentis meae, & captiuantem me in legem peccati, quae est in membris meis. Infelix ego homo. Quis me liberabit de corpore mortis huius? Gratia dei per Iesum Christum dominum nostrum. Igitur ego ipse me te seruo legi dei, carne autem legi peccati.

¶ Quandoquidem ego non operor malum, sed uolo operari bonum, igitur inuenio legem mihi esse bonam, uolenti facere quod ipsa iubet, quoniam non ipsi legi quae dicit, Non concupisces, sed mihi malum adiacet. Bonam inuenio legem. Bona est lex. Vnde probat? Quia implere eam uolo. Igitur mihi uolenti facere bonum, inuenio legem bonam, id est, utilem inuenio illam, dum docet quid fieri debeat & quid non. Vere bonum aliquid est lex, quoniam non ei, sed mihi malum adiacet ex concupiscentia, cui tamen non consentio. Malum prauae delectationis adiacet, id est, uitium mihi est & mihi incumbit, nec me sinit perficere bonum quod uolo. Mihi malum adiacet, id est, peccatum quod habitat in carne mea, uidelicet carnalis concupiscentia, quae peccati nomine appellatur, quoniam ex illa oriuntur cuncta peccata. Quicquid enim est peccatorum in dictis, in factis, in cogitationibus, non oriuntur nisi ex mala cupiditate, non oriuntur nisi ex illicita delectatione. Haec illicita delectatio, cui tamen resisto, malum est quod adiacet

B mihi, id est, carni meae. Non enim caro mea, aut de alia substantia caro, aut de alio principio caro, at anima ex deo, & caro de gente tenebrarum, sed languor repugnat sanitati, quoniam semiuius iacet in uia. Vere malum mihi adiacet, quia cum secundum interiorem hominem cōdelector legi dei, uideo tamē aliam legem in membris meis repugnantē legi mentis meae. Vel ita: Vere cōsentio legi, & inuenio illam esse bonū quiddā & utile, quamuis malum mihi adiacet. Nam cōdelector legi dei, id est, in hoc quo lex quā deus dedit, delectatur, & ego delector: quia quicquid ei placet, & mihi simul placet. secundum interiorem hominem, id est, secundum spiritus & rationis affectum. Cōdelector quidē ei secundū bonae uolūtatis affectū, sed tū eam cōplere non sufficio, quoniam uideo, id est, attendo, aliam, id est, diuersam à dei lege legē. i. prauam suggestionem in membris meis, quae recta dicta est lex, quoniam legitime factū est ut homo qui noluit obedire domino suo, non ei seruiret caro ipsi us. Nam supra hominem deus est, & infra hominem caro. Et quia homo contēpsit superiorē, torquetur ab inferiore. Tunc enim nata est haec lex, quā in paradiso contēpta & transgressa est ab homine prima lex. Ut enim uetū cibū comedit, protinus illicitū carnis motū sentire coepit. Video aliam legē, id est, peccatū pruriginē, in membris meis, ut in auribus ad audiendū illicita, & in oculis ad cōcupiscendum. Huiusmodi legem. i. peccatū fomitem qui male regit, uideo in membris meis repugnantem legi mentis meae, id est, rationi, quae est lex naturaliter scripta in corde omnium. & captiuantem me, id est, car-

priuare conantem, hoc est, ad consentiendum implendumque cogentem in legem peccati, id est, carnalem concupiscentiam quae est in membris meis, & ibi mouet illicita desideria, tantoque periculosior est, quanto uicinior. Quatuor leges ostendit Apostolus inuicem dimicantes, legem dei & legem mentis, quae duae in bono concordant, id est, legē Moysi & legem naturae uel fidei: itemque legem suggestionis & legem peccati, quae in malo sibi consentiunt. Et in harum legum contrarietate & repugnancia est labor & conflictus omnium militum Christi, dum resistunt ne prauis legibus consentiant. Possumus etiam istam aliam legem & legem peccati, non duas, sed unam intelligere, id est, sarcinam mortalitatis, per quam fit saepe ut etiam iniuste delectetur quod non licet, & quod ait, captiuantē me, id est, captiuantē carnem meā in legē peccati, id est, in seipsam. Captiuantē enim me, dixit: quia & in ipsa carne non est aliena natura, sed nostra. Quā nī si teneret carnalis concupiscentia, quā legem peccati uocat, non utique in ea ullum illicitū desiderium, cui mens obedire non debeat, cōmoueret. Ex parte enim captiuatur, & ex parte iam liber est. nā mens quae interius habet alias delectationes suas, non cōsentit, sed repugnat delectationibus carnis. Cōdelector, inquit, legi dei, delectat me lex, delectat me quod iubet lex, delectat me ipsa iustitia secundū interiorem hominem. Ecce libertas ex parte superiore. Libertas enim delectat. Nam qui adhuc timore facit quod iustum est, nondum deus eum delectat, ideoque seruus est. Cum uero non iam timerit poenam, sed amauerit iustitiā, in ipso amore & delectatione iustitiæ liber erit. Video autē, inquit, aliam legem in membris meis. Haec est quae remanet infirmitas. Et ex parte sentit homo captiuitatem, ubi non est impleta iustitia. Nam ubi cōdelectatur legi dei, non captiuus, sed legis amicus est. Et ideo liber, quia amicus. Sed nondum tota, nondum pura est, nondumque plena libertas, quia nondum aeternitas. Est in me quiddam mortuū, & quiddam uiuū. Mors contendit, mens non cōsentit. Quid inde sperandū est? Infelix ego homo. Esi non in mente, tū in carne infelix homo. Non enim in mente homo, & in carne non homo: sed in mente homo, & in carne homo. Infelix sum ego homo. Ita qui se infelicem exclamat, lugendo implorat cōsolatoris auxilium. Nec paruus est ad beatitudinē accessus, cognitio infelicitatis suae. Infelix ego homo. Et cum per me ab hac infelicitate non possim liberari, quis me liberabit, quod hoc facere poterit, nisi magnus aliquis, ut me liberet de corpore mortis huius. i. de hoc corpore corruptibili in quo mors est? Haec est uox militis pugnantis & gementis in labore certaminis. Cui gementi & auxilium liberatoris implorati, respondetur: Gratia dei te liberabit à corpore mortis huius per Iesum Christum dominum nostrum, quando corpus habebis immortale, ubi nulla concupiscentia remanebit. De corpore enim mortis huius non oēs liberantur, qui finiunt hanc uitā: quoniam aliud est exire de corpore, quod oēs homines dies huius uitae nouissimus cogit: aliud liberari de corpo-

Are mortis huius, quod non lex, nō uires propriæ, sed sola dei gratia per Iesum Christum sanctis & fidelibus eius impertit. Liberari enim à corpore mortis huius, est omni sanato languore concupiscentiæ carnis, nō ad pœnam corpus recipere, sed ad gloriam. Nam impij utique non liberantur à corpore mortis huius, quibus eadē corpora reduntur ad æterna tormenta. Tunc enim corpus mortis huius redit ad impium, nec inde aliquādo soluetur. Et tunc non erit ei uita æterna, sed mors æterna, quia pœna æterna. Iustus autem liberabitur à corpore mortis huius, non ut hoc corpus nō habeat, sed ut mortale & onerosum non habeat. Habebit enim ipsum corpus, sed immortale & leue & sine molestia. In his uerbis (ut supra dictum est) recte intelligitur Apostolus non quidem se solum in sua persona, sed etiam alios sub gratia constitutos significasse. Quandoquidem condelector legi dei secundum interiorem hominem, & uideo aliam legem in membris meis, igitur ego ipse mente seruo legem dei, amando iustitiam, & resistendo concupiscentiæ, carne autem seruo legi peccati concupiscendo. Ego ipse hæc facio. Non enim alius in mente & alius in carne, sed ego ipse in mente, ego in carne, non duo, sed unus ex utroque. Mente seruo legi dei in libertate Christi, carne autem legi peccati ex uetustate Adæ. Nouitatis gaudio suspensor, uetustatis onere prægrauor. Est mihi bellum aduersum me. Sed ex qua parte displiceo mihi, iungor deo. Et ex qua parte iungor deo, idoneus ero ad uincendum me, quia ille mecum est qui omnia superat. Mente seruo legi dei, uolēdo quod ipsa uult, & nolendo quod non uult: carne autem legi peccati, non quidem dando membra cōmittendis iniquitatibus, sed tantum concupiscendo, quamuis illicitæ concupiscentiæ nō dem manus,

CAPVT .VIII.

Nihil ergo nunc damnationis est his, qui sunt in Christo Iesu, qui non secundum carnem ambulant. Lex enim spiritus uitæ in Christo Iesu liberauit me à lege peccati & mortis. Nam quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, deus filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustificatio legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum.

¶ Igitur ego ipse mente seruo legi dei, carne autem legi peccati. Et quidem ego, qui in me significo quælibet iustum sub gratia constitutum, mente seruo legi dei, ergo nihil damnationis est nunc etsi ante fuit his qui sunt in Christo Iesu, in quo per baptismum soluta sunt illis omnia. Dum non essent in Christo, & cōsentirent concupiscentiæ, erat illis dānatio. Nunc autem cum sint in Christo & repugnent concupiscentiæ, nihil damnationis est illis, quanquā ex carne concupiscant: quia non pugnatōres, sed uicti damnantur; nec est damnabile si existant, deside-

ria carnalia, sed si eis ad peccandum obediāt. Nil C damnationis est his qui sunt in Christo. Et ne putetis hoc postea futurum, ideo additum est, nūc. Postea illud expecta, ut nec concupiscentia sit in te contra quam contendas, quia nec ipsa erit. Nihil ergo damnationis est nunc illis, quāquam alia lex in membris eorum adhuc repugnet legi mentis ipsorum. His qui sunt in Christo, non est dānatio, his dico, qui non ambulant secundum carnem, id est, qui non operantur secundum carnalem appetitum. Sunt enim nonnulli qui dicuntur Christiani, & tamen secundum desideria cordis ambulant, ad quorum distinctionem dicitur nunc non esse damnatio illis Christianis, qui non secundum carnem ambulant, id est, non carnaliter uiuunt. Vere non est damnatio his qui sunt in Christo, nam lex non literæ in monte Sina, sed spiritus uitæ in Christo Iesu, liberauit me à lege peccati & mortis, per quam legem erat damnatio. Inest adhuc membris meis lex illa peccati, sed iam reū me non facit, quia liberatus sum ab illa, ideoque liber pugno contra illam. Lex Moysi est spiritalis, sed non uitæ, quia non uiuificat dimissis peccatis. Lex autem quæ spiritus sanctus ponit, est uitæ, quia uiuificat remittendo peccata. Lex Moysi, est dei, sed factorum: lex operum, lex quæ iuuat, non iuuat: lex quæ ostendit peccatum, non tollit. Lex autem spiritus, lex est fidei, lex gratiæ, lex misericordiæ, lex quæ tollit peccatum, & liberat à lege membrorum, quæ non est dei, sed peccati & mortis, quoniam reos facit & mortem operatur. Et hoc est, Lex enim spiritus uitæ liberauit me à lege peccati & mortis. Lex illa bona D liberauit me ab ista lege mala. Et hoc in Christo Iesu, id est, in sanguine & gratia IESV CHRISTI. Me, id est, quemlibet iustum sub gratia constitutum liberauit in Christo, ut non consentiam legi peccati & mortis, id est, concupiscentiæ. Et quomodo si liberatus ac damnationem euaserim, consequenter exponitur: Nam quod impossibile erat legi, deus in CHRISTO fecit, id est, damnare peccatum & dare iustitiam. Impossibile erat legi naturali uel scriptæ, liberare à lege peccati & mortis: quia nec peccatum tollere, nec mortem uincere præualebat, nec sibi obediētē aut perfectū quenquā facere poterat. Quod impossibile erat legi, deus fecit, in quo impossibili infirmabatur ipsa lex per carnem, id est, ab infirmis nō poterat impleri per carnem, quia per spiritum impletur. Lex enim infirmata intelligitur, eo quod non impleatur, non quod ipsa infirma sit, sed quod infirmos faciat aminando pœnam, nec adiuuando per gratiam. Quæ infirmata esse per carnem dicitur, quia caro non implet quod per spiritum impletur, id est, per gratiam spirituales. Nam caro ubi nō erat gratia, inuictissime resistebat. Et lex infirmabatur per carnem, id est, per carnis desideria & per fontē uitiorum qui in carne est, quia caro nimium rebellabat, & audiens legem plus incitabat concupiscentiam. Infirmabatur ergo lex literæ per carnem, id est, non efficiebat iustos deditos carni, quoniam caro fortiter obstitabat ne lex adimpleretur, & lex non ha-

A bebat vires quibus impetū carnis frangeret. Vel per carnem infirmabatur lex, id est, per carnalē intellectum & per carnalem obseruantia erat imbecilla, nō per se ipsam. Sed quod lex infirma nō poterat, deus fecit, qui filium suū mittens in similitudinem carnis peccati, etiā peccatum de peccato damnauit in carne. *Deus filium suum*, id est, propriū & consubstantialē atq; coeternum *misit*, id est, incarnari constituit, ut manens quod erat, assumeret quod non erat. *Misit eum in similitudinem carnis peccati*, non quasi caro non esset, sed in similitudinem carnis peccati, quia caro erat, sed peccati caro non erat. Nostra enim caro est peccati caro, quia per libidinis usum generata est. Sola autē illius caro non fuit caro peccati, quia nō eum mater concupiscentia, sed gratia concepit. Tamen similitudo carnis peccati fuit, id ē, passibilis & mortalis, quæ nutrirī & esurire & sitire & dormire & fatigari & mori potuit. Mors enim & infirmitas non est nisi de peccato. Et utiq; corpus illud mortale erat & infirmum, ut cæterorum corpora. Caro peccati habet mortem & peccatum, similitudo autem carnis peccati habuit mortem sine peccato. Si haberet peccatū, caro esset peccati. Si mortem non haberet, non esset similitudo carnis peccati. Talis uenit saluator. *Et de peccato damnauit peccatum in carne*, id est, suscipiendo carnem hominis peccatoris, & docendo quemadmodum uiuere mus, peccatum in ipsa carne damnauit, ut æternorum charitate spiritus noster flagrans, non duceretur captiuus in consensionem libidinis. Mortē enim non meruit Adam nisi peccato, & Christus carnem suscepit mortalem. Ergo sic dicitur mors peccati, quæ facta est peccato, sicut dicitur lingua Græca, lingua Latina, non ipsum membrū carnis, sed quod sit per membrum carnis. Lingua enim Græca uerba Græca sunt, non quia uerba lingua, sed quia uerba per linguam. Sic igitur peccatū domini, quod factum est de peccato, quia inde carnem assumpsit de massa ipsa, quæ mortem meruerat ex peccato. Et ut celerius dicam, Maria ex Adam mortua propter peccatū, nisi diuinitus exempta fuisset & caro dñi ex Maria mortua ppter delēda peccatā. De peccato itaq; id est, de morte quæ per peccatū accidit, dānauit peccatū in carne. Vel de peccato, id est, de sacrificio pro peccatis oblato. Peccatum enim uocabatur in lege, sacrificium pro peccato. Et tale peccatum fuit caro domini. De peccato igitur, id est, de sacrificio quod factus est pro peccatis, in de damnauit peccatum, *ut iustificatio legis*, id est, iustificatio quam præcepit siue promisit, *impleretur in nobis per spiritū sanctum* qui adiuuat, hoc est, lex literæ impleretur in nobis per spiritum uitæ. In nobis, dico, *qui non secundum carnem ambulamus*, id est, operamur, *sed secundum spiritum*. Caro de terra facta est, spiritus autem à deo datus est. Vtraque ergo desiderant illud unde sunt, caro terrena, spiritus cælestia. Si igitur spiritus carnē superauerit, operantur in eo cælestia. Si autem carni cōsentit, præualent ei terrena. Illi ergo non secundum carnem ambulant, sed secundū spiritum, qui non ter-

renis & carnalibus, sed cælestibus & spiritualibus sunt intenti, nec carnaliter obseruant legē, sed spiritaliter. Quid est enim secundum carnem ambulare? carnalibus concupiscētijs consentire. Et quid est secundum spiritum ambulare? adiuuari spiritui in mente, & concupiscētijs carnis non obedire. Sic ergo impletur in nobis per Christum iustificatio legis, non adhuc illa quæ dicit, Non concupisces, sed interim illa quæ iubet, Post concupiscentias tuas non eas.

Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt sapiunt. Qui uero secundum spiritum, quæ sunt spiritus sentiunt. Nam prudentia carnis, mors est; prudentia autem spiritus, uita & pax. Quoniam sapientia carnis inimica est deo. Legi enim dei non est subsecta, neque enim potest. Qui autem in carne sunt, deo placere non possunt.

¶ Vere nullis impletur iustificatio, qui non secundum carnem ambulant, sed secundum spiritum. Nam *qui secundum carnem sunt*, id est, qui carni consentiunt, & sequendo appetitum carnis uitam suam ducunt, *sapiunt ea quæ sunt carnis*, id est, sciunt carnalia & curiosi sunt in carnalibus, atq; saporē delectabilem illis habere uidetur temporalia & terrena, quæ carnis sunt uel ad carnem pertinent, ideoq; tales non iustificantur. Sed illi *qui sunt secundum spiritum*, id est, qui sancto spiritui consentiunt & ei cōcordant, ut spiritaliter uiuant, *sentiunt ea quæ sunt spiritus*, id est, diuina & spiritalia bona sentiunt interius, & spiritali dulcedine replentur, ideo **D** t̃q; iustitia legis per charitatem in illis adimpletur. Vere illi qui sapiunt ea quæ sunt carnis, nō iustificantur, sed illi potius qui sentiunt ea quæ sunt spiritus. Nam finis rerū hoc indicat, cū sapientia carnis generet mortem, & sapientia spiritus, uitam. Pœna enim uel præmiū uidentur, & eos qui moriuntur, non fuisse iustificatos: & eos qui uitā adepti sunt, implese iustitiā. Nam *prudentia carnis mors est æterna: prudentia autem spiritus, uita & pax*. Prudentia enim carnis est, cor machinationibus te gere, sensum uerbis uelare: quæ falsa sunt, uera ostēdere: quæ uera sunt, fallacia demonstrare. Hæc nimirum prudentia usu à iuuenibus scitur, hæc à pueris precio discitur. Hanc qui sciunt, ceteros despiciendo superbiunt: hanc qui nesciunt, subiecti & timidi in alijs mirantur: quia ab eis hæc eadem duplicitas, æquitatis nomine palliata diligitur, dū mentis peruersitas urbanitas uocatur. hæc sibi obsequentibus præcipit bonorum culmina quærere, adepta temporalis gloriæ uanitate gaudere, irrogata ab alijs mala multiplicius reddere: cum uires suppetūt, nullis resistentibus cedere: cum uirtutis possibilitas deest, quicquid explere per malitiam non ualet, hoc impacifica bonitate simulare. Iure ergo talis prudentia mors animæ dicitur. Prudentia uero spiritus, id est, iustorum sapientia est, nihil per ostēdiones fingere, sensum uerbis aperire, uera ut sunt diligere, falsa deuitare, bona gratis exhibere, mala libētius tolerare quā facere,

A nullam iniuriæ ultionē querere: pro ueritate contumelias pati, lucrum putare. Et hæc prudētia est uita animæ & pax, nō solum in futuro seculo, sed etiam in præsentī. Diffinitio autem prudētiæ, in appetendis bonis & uitandis malis explicari solet. Eadem namq; animæ natura, & prudētiā carnis habet cum inferiora sectatur, & prudentiam spiritus cum superiora eligit, sicut aquæ natura & frigore congelascit, & calore soluitur. Per prudentiam carnis propterea deum ludæi colebant, ut eis secundum carnem bene esset, ideoq; secundum animam erant mortui. Per prudentiam autem spiritus iusti deum gratis colunt, id est, quia ipse bonus est, non quia dat alia bona, quæ dat & non bonis. Et ideo per hanc spiritalem prudentiam uiuunt etiam nunc in anima & pacem habēt, concordantes uoluntati diuinæ & amantes proximos, nec se uindictantes cum læsi fuerint. Multo magis autem in futuro uitam habebūt æternam, & pacem tranquillitatis perpetuæ. Et econtra qui carnaliter sunt prudentes, id est, qui appetūt temporalia bona, & timent temporalia mala, uel suas astute ulciscunt iniurias, & magis naturalibus credunt rationibus q̄ diuinis sententijs, mortem animæ & corporis æternam patientur. Erue p̄ talem prudētiā moritur anima & corpus. *Quoniam sapientia carnis, id est, quæ carnalibus intendit, & carnalia studiose agit, inimica est deo, quem non sibi finem constituit. Quicunq; enim uoluerit amicus esse seculi huius, inimicus dei cōstituetur. Inimica est deo, dum nil putat dominum posse præter quod in naturis rerū uidetur. Inimica est deo, quia eius uoluntati non obtemperat. Legi enim dei non est subiecta.* Et facere contra legem, hoc est inimicum dei esse. Non quia deo aliquid nocere potest, sed quia sibi ipsi nocet, quisquis resistit uoluntati dei. Quod ergo ait, sapientia carnis inimica est deo, nō sic accipiamus, quasi inimica ista possit lædere deum. Resistendo enim inimica est, non nocendo. Illi autem nocet, in quo est sapientia carnis, quia uitium est. Naturæ nocet in qua inest. Pellatur uitium, & natura sanabitur. Hæc carnalis sapientia non est subiecta legi dei, *neque enim potest ei esse subiecta.* Non dixi, homo non potest: non dixi, anima non potest: non dixi, caro nō potest: sed dixi, quoniam sapientia carnis nō potest, id est, uitium non potest, non natura: quomodo si dicatur, claudicatio rectæ ambulationi non est subiecta, neq; enim pōt. Pes pōt, sed claudicatio non potest. Tolle claudicationem, & uidebis rectam ambulationem. Sed, quandiu claudicatio est, non potest. Non sit sapientia carnis, & homo est. Sic dictum est, Legi enim dei non est subiecta, neq; enim pōt, tanquam si diceretur: Nix non calefacit, neq; enim pōt. Quandiu enim nix est, non calefacit. Sed resoluī pōt & seruire, ut calefaciat. Sed cum hoc facit, iam nix non est. Sic & prudentia uel sapiētia carnis dicitur, cum anima pro magnis bonis temporalia bona concupiscit. Quandiu enim appetitus talis animæ inest, legi dei subiecta esse non pōt. i. non pōt implere quæ lex iu-

Iacob. 4

bet. Sed si spiritalia bona desiderare cōperit, & tēporalia contēnere, desinet esse carnis prudētia, & spū nō resistet legi. Sapientia carnis nō subijciē diuinæ legi. Nec hoc tm dico, sed etiā istud, quod illi qui sunt in carne. i. qui uoluptatibus carnis adqui-
escunt, deo placere non possunt. Ipsi em̄ in carne sunt, q̄ in carne cōfidunt, q̄ concupiscētijs suas sequuntur, q̄ in his habitant, qui earū uoluptatibus oblectantur, qui in earū delectationibus beatā felicitēq; uitam constituunt. Et ideo quandiu tales sunt, nihil deo quod placeat, agere possunt.

Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus dei habitat in uobis. Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius. Si autem Christus in uobis est, corpus quidem mortuū est propter peccatum, spūs uero uiuit propter iustificationē. Quod si spūs eius qui suscitauit a mortuis Iesum, habitat in uobis, q̄ suscitauit Iesum Christum a mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, propter inhabitatē spiritum eius in uobis.

Illi qui sunt in carne, nō possunt deo placere. Sed uos non estis in carne, & propterea deo placetis. In hoc quidē seculo adhuc uiuitis, sed tamē in carne nō estis, quia nō in uoluptate carnis iacetis, sed carnalia desideria supergressi estis. Ne quis em̄ illud qd̄ præmissum est, quia q̄ in carne sunt, deo placere non possunt, de his dictum putaret, qui de hac uita, nondum exierūt, opportunissime subiūxit: **Vos autem non estis in carne.** Vtiq; adhuc in uita hac cōstitutis loquebatur, & tamē dixit eos non esse in carne. Romanis quidē scribebat, sed in uersæ electorum ecclesiæ dixit: tritico dixit, non paleæ: massæ latēti, non stipulæ apparētī. Nō estis in carne, quia non facitis opera carnis, cōsentiedo concupiscētiæ carnis. Sed estis in spiritu, quia secundum interiorem hominem condelectamini legi dei. Et hoc est, si tamen spiritus dei habitat in uobis. Nam si spū uestro præsumitis, adhuc in carne estis. Sic ergo non estis in carne, ut in spū dei sitis. Nam si recedit spūs dei, pondere suo spiritus hominis reuoluitur in carnem. Redit ad facta carnalia, redit ad concupiscētijs seculares. Sic igitur habete liberum arbitrium, ut imploretis auxilium. Non estis in carne. Et hoc uiribus uestris absit. Vnde ergo? Si tamen spūs dei habitat in uobis. tunc em̄ in carne non estis, sed spū dei habitatorem habetis. Sed si quis spiritum Christi non habet, hic non est eius, id ē, non possidetur a Christo, nec est membrum Christi. Spūm dei dixerat, & spūm Christi subiunxit, quia non sunt duo spūs sancti tanquam singulorum, unus patris, & alter filij, sed unus potius patris & filij. Sicut autem anima mea, id ē, spiritus meus uiuificat omnia membra corporis mei: sic spūs Christi uiuificat omnia membra corporis Christi, id est, omnes electos eius. Si quis autem spiritum Christi non habet, id est, si quis non uegetatur spiritu Christi, si quis

A non uiuit spiritu Christi, hic non est membrum Christi, nec possessio Christi, sed diaboli. Charitas uero testis est, esse spūm Christi in eo corde quod ipsa repleuerit. Nunquid enim spūm Christi non habet ille, cuius mentem odia dissipant, elatio inflat, ira usque ad diuisionem mentis exasperat, auaritia cruciat, luxuria eneruat? Non utique. Quia spūs Christi ubi habitat, facit amicos & inimicos diligere, terrena despici, pro celestibus æstuari, carnem propter uitia conteri, mentem à concupiscentiis frenari. Et iste spiritus est quasi quidam titulus diuinæ possessionis. Quo quisquis ex toto caret, ad Christum non pertinet. *Sed si Christus est in uobis*, qui ibidem habitat ubi spiritus eius est, & non alibi: *corpus quidem mortuum est*, non propter fragilitatem terrenam, quia de terræ puluere factum est, sed *propter peccatum*. Non dico mortale, sed mortuum. Nam antequam immutaretur in illam incorruptionē, quæ in sanctorum resurrectione promittitur, poterat esse mortale, quamuis non moriturum, sicut hoc nostrum potest esse ægrotabile, quamuis non ægrotaturum. Cuius enim caro est, quæ nō ægrotare possit, si etiam alio casu priusquam ægrotet occumbat? Sic & illud corpus primi hominis iam erat mortale & antequam peccasset. Quam mortalitatem fuerat assumptura mutatio in æternam incorruptionem, si in homine iustitia, id est, obedientia permaneret. Sed ipsum mortale nō est factum mortuum, nisi propter peccatum: quia mox, ubi præceptum transgressus est homo, eius mēbris uelut aliqua ægrotudo letalis mors ipsa concepta est. Quam ægrotudinem mortis & in nos omnes ipse transfundit, ac per eam necessario morituri sumus. Corpus ergo nostrum non tantum moriturum est propter animæ abscessum qui futurus est, sed etiam mortuum est propter infirmitatem carnis & sanguinis. Habet quidem adhuc uitam, sed tamen comparatum corpori illi, quod in resurrectione futurum est, inuenitur mortuum, quamuis adhuc habēs animam. corpus quidē ita mortuū est adhuc ppter pētm, sed spiritus iam uiuit propter iustificationem. Et hæc uita ex fide facta est, quoniam iustus ex fide uiuit. Anima enim iam pia quæ fuit impia, propter iustitiam fidei dicitur ex morte reuixisse atque uiuere. Et hoc interim nobis præstitit gratia saluatoris, ut anima iam per iustitiam uiuat, sicut per peccatum mortua fuerat. Hoc enim dictum est, ne ideo putaret se homines uel nullum uel paruum se habere beneficium de Christi gratia, quia necessario morituri sunt corpore: attendere quippe debent, corpus quidem adhuc peccati meritum gerere, quod conditione mortis obstrictum est, sed iam spūm cœpisse uiuere propter iustitiam fidei, qui & ipse fuerat quadam morte infidelitatis extinctus. Non igitur, inquit, parum uobis meritis putetis esse collatum per id quod Christus in uobis est, quod in corpore propter peccatum mortuo, iam propter iustitiam uester spiritus uiuit. Nec ideo de uita quoque ipsius corporis de-

speretis, sed credite quod si spiritus eius qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in uobis, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra.

Vel ita continuatur: Spiritus quidem uester iam uiuit, sed si spūs dei habitat in uobis, corpus quoque uestrum uiuet, sicut corpus Christi quod iam suscitatum est, uiuit. Dixerat, si autem Christus in uobis est: subiicit, quod si spūs pacis habitat in uobis: quem spūm Christi dixerat, hunc spūm pacis adiunxit: quia ubi Christus, ibi sine dubio spūs sanctus habitat, atque unus est spūs Christi & dei. Quia uero in illa resurrectione futura mutatio non solum nullam mortem, quæ facta est propter peccatum, sed nec mortalitatem habitura est, quod corpus animale habuit ante peccatum: nūc ait, qui suscitauit Iesum Christum à mortuis, uiuificabit & mortalia corpora uestra, ut scilicet iam non solū non sint mortua, sed nec mortalia, cum animale resurget in spūale, & mortale hoc induet immortalitatem, & absorbebit mortale à uita. Cum enim præsentis temporis gratiam de terminās, diceret mortuum esse quidem corpus propter pētm, quia uero nondum per resurrectionem renouato pēti meritū manet, hoc ē, necessitas mortis, spūm ait uiuere propter iustitiam: quia licet adhuc corpore mortis huius oneremur, iam secundū in teriore hominem cœpta renouatione in fidei iustitiā respiramus, tñ ne humana ignorantia de resurrectione corporis nihil speraret, etiā ipm quod propter pēti meritū in pñti seculo dixerat mortuū, in futuro propter iustitiā meritū dicit uiuificandum, nec sicut tñ ex mortuo uiuū fiat, uerum etiā ex mortali immortale. Dono enim dei quod animæ dat. i. spū sancto, nō solum aīa cui dat, salua & pacata et sancta sit, sed ipm etiā corpus uiuificabit, eritque in natura sua mundissimum. Viuificabit, inquit, mortalia corpora uestra nō propter merita uestra, sed propter munera sua. i. propter inhabitantē spūm eius in uobis. His gradibus homine perfectō, nulla substantia inuenit malū. Neque lex mala ē, quæ ondit hominē in quibus pētiū uinculis iaceat, ut per fidem impetrato liberatoris auxilio, & solui & erigi & firmissime constitui mereat. In prima ergo actione quæ est ante legē, nulla pugna est cū uoluptatibus huius seculi. In secūda quæ sub lege est, pugnamus, sed uincimur. In tertia quæ est sub grā, pugnamus & uincimus. In quarta quæ est in resurrectione, non pugnamus, sed perfecta & æterna pace reuiescimus, quia nihil nobis tunc resistit non resistētibus deo. Subiungitur enim nobis quod inferius nostrum est, quod propterea non subiungebatur, quia superiorem nobis deserueramus deum.

Ergo fratres debitores sumus non carni, ut secundum carnem uiuamus. Si enim secundum carnem uiixeritis, moriemini. Si autem spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis.

¶ Dixi quia in carne nō estis, sed in spū, si tamē spūs dei habitat in uobis, & si Christus est in uobis, & quia deus uiuificabit & mortalia corpora

Haba. 2.
Roma. 1.
Hebra. 10.

A uestra propter inhabitantem spūm eius in uobis. Ergo fratres, accepto adiutorio, porrecto nobis de super diuino auxilio, brachio domini, porrecto nobis auxilio à spū scō, *debitores sumus*. i. ex debito seruire nos oportet. *non carni*, sed spū diuino, q̄ in nobis habitat & tanta bona præstat. Debitores inquam sumus, sed non carni, *ut secundum carnem uiuamus*. i. secundum carnis uoluptates & illecebras uitam ducamus. Hoc enim modo fiet, ut propter inhabitantem spūm dei uiuificentur & mortalia corpora uestra. i. ut uita in se mortem mortificando conuertat, si non secundum carnē, sed secundū spū uiuere studueritis. Promissa est nobis & carnis immortalitas, propter spūm dei quem habemus in nobis. Ergo fratres si hanc immortalitatē adipisci uolumus, debitores sumus non carni, ut secundum eius illecebras uiuamus, quia ipsa nos ad mortē trahit, sed potius spūi sancto, ut secundum eum uitam nostram dirigere studeamus, quia ipse nobis uitam præparauit æternam: & sic perueniemus ad illam, si nunc eius uoluntatem secuti fuerimus. Et uere ita se habet effectus utriusq; partis. Si enim *secundum carnem uiixeritis, moriemini*. i. si secundum mortem uiixeritis, totum morietur: si secundum carnis concupiscentias uiixeritis, moriemini perpetualiter & carne & anima. Si spiritu sancto mortificaueritis facta carnis, id est, secundum deum uiuendo, uoluptates carnis & desideria eius extinxeritis, *uiuetis in æternum beati*. Hoc ē opus nostrum in hac uita, spū mortificare quotidie facta carnis, affligere, minuere, frenare, interimere. Quā multa enim proficientes iam nō delectant, quæ antea delectabāt. Qñ aut delectabat, & nō ei cōsentiebatur, mortificabāt.

B Si iam non delectat, mortificatum est.

Quicumque enim spiritu dei aguntur, hi filij sunt dei. Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, abba pater. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filij dei. Si autem filij, & hæredes: hæredes quidem dei, cohæredes autem Christi, si tamen compatimur, ut & conglorificemur.

¶ Vere uiuetis, si spū sancto opera carnis mortificaueritis. Nunc enim filij dei estis, & cum eo in perpetuū regnabitis. Et hoc est quod hæc Apostoli uerba demonstrāt: *uiuetis*, q̄a filij dei estis. Nam quicumq; spū dei aguntur, hi filij sunt dei. Cum dixisset Apostolus, si autem spū facta carnis mortificaueritis, uiuetis. i. illas concupiscentias carnis, quibus non consentire magna laus est, & quas non habere perfectio est, metuendū erat, ne quisquam ad mortificanda facta carnis, de spū sancto præsumeret. Ergo ne hic se extolleret humanus spūs, & ad hoc opus se idoneū firmumq; iactaret, subiicit & ait: *Quicumq; enim spiritu dei aguntur, hi filij sunt dei*. Non qui secundum carnem suā

uiuunt, non qui carnis uoluptate ducuntur, non qui spū suo aguntur, non qui lege aguntur, sed quicumq; spū dei aguntur, hi sunt filij dei. Spūs ergo dei quo agunt, ipse est spūs quo facta carnis mortificantur, quia ipse dat continentiam qua frenetur & dometur atq; uincatur cōcupiscētia. Aguntur autem spū dei, ut & ipsi quod agendum est agant: & cum egerint, illi à quo aguntur, gratias agant. Spūs enim dei qui eos agit, agentibus ē adiutor & ductor. Aguntur ergo ut agāt, & ad hoc eis ostenditur quid agere debeāt, ut hoc sicut agendum est agant. i. cum delectatione & delectatione iustitiæ: quia qui spū dei aguntur, charitate aguntur & excitantur. Non ergo litera, sed spūs: non lege præcipiente, minante, pmitte, sed spū exhortante, illuminante, adiuuante aguntur. Non quia ipsi nihil agant, sed ne nihil agāt boni, à bono aguntur ut agāt. Nam tanto magis efficitur quisq; filius bonus, quanto largius ei datur à patre spūs bonus. Plus uero ē agi q̄ regi. Qui enim regitur, aliquid agit: & ideo regitur, ut recte agat. Qui autē agitur, agere ipse uix aliquid intelligitur. Quod ergo spūs dei sanctus agit, hoc ē quod deus operatur omnia in omnibus. Nec aliquid in nobis libera uoluntas melius agere pōt, q̄ ut illi se commendat qui male agere nō pōt. Dixi quia filij dei estis, si spū dei agimini. Et uere filij. Nō enim accepistis spūm seruitutis, sed filiationis. *Non accepistis spiritum seruitutis iterum*. i. sicut olim in lege. Non est uobis iterum spūs iste seruitutis, sed libertatis. Idem em spūs est legis & euāgelij, sed propter diuersa opera dissimiliter appellatur. Iudæis fuit spūs seruitutis, sed Christianis est spūs libertatis. Quia eodem spū. i. digito dei q̄ lex in tabulis lapideis scripta est, timor incussus est eis qui gratiā nondū intelligebant, ut de sua infirmitate atq; peccatis per legem cōuincerentur, & lex illis fieret pædagogus, quo perducerētur ad gratiā, quæ est in fide Christi. Et timor ille seruilis erat, quia per eum non tā iustitia diligebatur, q̄ poena timebatur. Iam ergo nobis non in timorem datur spiritus, sed in dilectionem, ut non serui, sed filij simus. Qui autem adhuc ideo bene agit, quia poenam timet, & deū non amat, nondum est inter filios. Mandatū enim dei si timore sit poenæ, non amore iustitiæ, seruiliter sit, nō liberaliter, & ideo nec fit. Non enim bonus fructus est, qui non de charitatis radice procedit. Nō accepistis in nouo testamento spūm seruitutis iterum in timore, sicut quondam in ueteri, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum. i. qui nos deo adoptauit in filios. in quo spū clamamus. i. toto mentis affectu dicimus, *abba pater*. Ipse spūs facit nos deum uocare patrem nostrum. Et si ille est pater noster, ergo nos filij eius. Filij clamant, *abba pater*. Hoc ē *abba*, quod pater. Abba enim Hebræice dicitur, pater autem græce uel latine. Sed propter utrumq; populum, circumcisionis uidelicet & præputij, qui ad angularem lapidem. i. ad Christum accessit, posita sunt hæc duo nomina idem significantia. Hebræi enim fideles clamant, *abba*: gentiles autem, pater. Clamor iste cordis est, non

A faucium, non labiorum. Intus sonat auribus dei.

Mat. 5.

Cum autem clamant, aliquid petunt. Et quid petunt, nisi quod de illis dictum est, Beati qui esurunt & sitiunt iustitiam, quoniam ipsi saturabuntur.

Quæ est ista petitio, nisi esuries sitisq; iustitiæ? Huc ergo transeant qui sub lege sunt, ut ex seruis filij fiant, nec sic tamen, ut serui esse desistat, sed ut tanquam filij domino & patri liberaliter seruiant. Accepimus spiritum adoptionis, per quem uocamus deum patrem nostrum. nam ipse spiritus diuinus testimonium reddit spiritui nostro, id est, recognoscere & intelligere facit spiritum nostrum, quia sumus filij dei. Ad ipsum enim pertinet quia efficiamur unum corpus unici filij dei. Et per hoc quod ipse spiritus sanctus charitatē nobis infundit, qua nos facit imitatores esse diuinę bonitatis, ut diligamus inimicos nostros, & bene faciamus his qui oderunt nos, sicut pater cęlestis solem suum

Luce. 6.

Mat. 5.

oriiri facit super bonos & malos, atq; pluuit super iustos & iniustos, euidenti testimonio declarat meritā nostrę nos esse filios dei, cuius bonitatē pro modulo nostro sequimur. Filiorum enim est imitari patrē suum. Spūs dei dum facit nos bñ agere, testat quoniam sumus filij dei. Sed si filij sumus, erimus & heredes, id est, eiusdem glorię participes. Non enim inani

Psalm. 15.

ter filij sumus, sed magnum inde cōmodum habebimus, quia heredes patris nostri erimus, imo ipse erit hereditas nostra, sicut in Psalmo canimus, Dominus pars hereditatis meę. Heredes quidem dei erimus. Sed si hoc parum uidetur, audiamus adhuc unde amplius gaudeamus, quia erimus coheredes Christi, id est, simul cum Christo heredes, eandem scilicet quam ipse possidet, beatitudinis hereditatē cum eo possidentes. Heredes quidem dei efficiemur, cum ea quę dei sunt possidere cōperimus. i. incorruptionis & immortalitatis gloriā atq; thesauros sapiētię & sciētię recōditos.

Colos. 2.

Philip. 3.

Cohæredes autē Christi efficiemur, cū reformauerit ipse corpus humilitatis nostrę, configuratum corpori claritatis suę. Heredes autē dei erimus, sed nō eius morte hęc hereditatē adipiscemur, cū ipse mori nō possit, imo cū ipse sit hereditas, quā ab eo percipiemus. Sed quā cū uocati sumus adhuc paruuli & ad spiritalia cōtēplanda minus idonei, usq; ad humilitatē nostrę cogitatōis se misericordia diuina porrexit, ut quomodocunq; cernere niteremur, qđ nō euident atq; pspicue cernebamur, ipm morit quod in ænigmate cernebamur, cū facie ad faciē cernere cōperimus. Conueniēter ergo dicit moriturus esse qđ auferet. Cū autē uenerit qđ perfectū est, auferet qđ ex parte est. Ita nobis quodammodo morit patr in ænigmate, & idem ipse sit hereditas cū facie ad faciē possidet: nō quia ipse morit, sed imperfecta in eū nostra uisio pfecta uisione puenitur. Et tū nisi illa prior nos nutrebat ad aliā plenissimā & euidentissimā, nō efficeremur idonei. Cohæredes etiā erimus Chři, cū i sine seculi absorpta fuerit mors in uictoria. Nō timuit ille habere cohæredes, quia hereditas eius nō sit angusta si multi possederint. Hō em si habeat unicū filiū, gaudet ad illū magis, quia solus omnia possessu-

Ibidem.

1. Cor. 15.

rus est, & non habebit fratres, qui cū eo diuidāt hereditatē, & pauper remaneat. Deus uero unicū, quē genuerat & p quem cūcta creauerat, misit in hunc mundū, ut nō esset unus, sed fratres haberet adoptatos, q cum eo possiderēt hereditatē uitę perennis. Hereditas inquam, in qua cohæredes eius erimus, non minuit multitudine filiorum, nec fit angustior numerositate cohæredum: sed tāta est multis, quanta paucis: tanta singulis, quanta oībus. Cohæredes eius erimus, ita tamen si compatimur. i. si cum eo patimur, si passionū eius nunc participes efficiamur: si qualia p nobis ille protulit, nos talia p noīe eius pati nō recusamus: si nō p humano fauore uel tpali cōmodo, sed pro amore illius aduersa pferimus, ut & cōglorificemur. i. cum eo glorificemur, facti cohæredes eius & participes glorię ipsius. Cōglorificabimur enim, si hoc eius nobis gratia concesserit, quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est.

1. Ioh. 3.

Existimo enim quod nō sunt cōdignę passionēs huius temporis ad futuram gloriā quę reuelabitur in nobis.

Ne cui uideretur graue, quod dixerat nos debere compati, mox addidit nō esse condignas passionēs huius temporis ad futuram gloriā quę reuelanda est in nobis. Ostendit enim p hęc quod illa respicit quę non uidentur, id est, gaudia semperternę beatitudinis: omnem tribulationem, quę cūq; ei acciderit, quamuis sæua, quamuis diuturna uideatur, leuem ducit & momentaneam, etiam si tormentis subijciatur & eculeis & ungulis.

D

Nam eo tēpore quo supplicis corpus eius atteritur, si aspiciat ad futuram gloriā, & cōsideret quomodo per hęc tormēta corpus humilitatis suę transformabitur ut fiat cōforme corpori glorię unigeniti dei, tribulationē pręsentē pro minimo reputabit, remunerationē uero futurę beatitudinis inestimabiliter magnam iudicabit. Et quāto magis multiplicari sibi tribulationē & penas uiderit, tanto amplius sibi pondus & magnitudinē glorię intelliget cumulari. In eo autē quod Apostolus nūc dicit, existimo, non dubitat ipse, sed dubitantes increpat, sicut & alibi ad quosdā cōtēptores suos loquēs, Puto autē, inquit, qđ & ego spm dei habēā. Qui em dicit, puro uel existimo, dubitare uidet. Sed ille increpat, nō dubitat. Et ipse dñs q oīa scit, increpās infidelitatē futurā gnīs hūani, Cū uenerit, inquit, filius hoīs, putas inueniet fidē in terra? Nā & hoīs de his rebus quas certas habēt, aliqui increpatiuē dubitant. i. uerbū dubitationis ponunt, cum corde non dubitent, uelut si quis in dignetur seruo suo & dicat: Contēnis me? Puto quia dñs tuus sum. Ita & nūc Apostolus dicēs existimo, increpat illos qui hoc nō estimabāt, uel nō estimāt. Nonnulli enim dū futura gaudia minus attendūt, putāt intolerabilia eē pñtia mala q pferūt. Et illorū pusillanimitatē uel infidelitatē increpat nūc Aplūs: Si cōpatimur, inquit, & cōglorificabimur. Et uere p passionē pueniemus ad glorificationē. Nā ego existimo qđ uos nō estimatis, id

1. Cor. 7.

Luce. 18.

A est, ergo indubitanter scio quod *passiones huius temporis*, quod tam breue est, *non sunt condignæ*, id est, omnes simul non sunt dignæ ad promerendam *gloriam futuram, quæ reuelabitur in nobis*, id est, quæ ita manifestabitur ut sit in nobis, quia in unoquoque nostrum manebit, & foras apparebit. Hoc est, si quis pateretur omnes poenarum acerbitates, quæ in tempore præsentis uitæ sufferri possunt, non essent omnes illæ *passiones dignum meritum ad consequutionem futuræ gloriæ*, quæ ablato omni uelamine reuelabitur in nobis, quando percipiemus illud quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit.

2. Corin. 2

Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum dei expectat. Vanitati enim creatura subiecta est non uolens, sed propter eum qui subiecit eam in spe. Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei.

B Vere gloria reuelabitur in nobis, qui nunc pro deo molestias sustinemus, quia hæc gloria est ut filij dei appareamus. Hanc enim expectamus. *Nam expectatio creaturæ reuelationem filiorum dei expectat.* Quod est dicere: Nam & hoc ipsum quod in nobis dolet, cum facta carnis mortificamus, cum esurimus uel sitimus, per abstinentiam, dum frenamus delectationem concupiscentiæ: per castitatem, dum iniuriarum lacerationes & contumeliarum aculeos per patientiam sustinemus, dum neglectis atque reiectis uoluptatibus nostris, pro fructu matris ecclesiæ laboramus, quicquid in nobis in hac & huiusmodi attritione dolet, creatura est. Dolet enim corpus & anima, quæ utique creatura est, & expectat reuelationem filiorum dei, id est, expectat quādo appareat quod uocatum est in ea gloria ad quam uocatum est. Quia enim filius dei unigenitus non potest appellari creatura, quandoquidem per ipsum facta sunt omnia, quæcumque deus fecit, distincte etiam nos uocamur creatura ante illam euidētiā gloriæ, & distincte uocamur filij dei, quamuis hoc adoptione mereamur. Nam ille unigenitus natura filius est, non adoptione. Expectatio ergo creaturæ .i. expectatio nostra reuelationem filiorum dei expectat. i. quādo appareat quod promissum est, quando re ipsa manifestum sit, quod nunc spe sumus. Filij enim dei sumus, & nondum apparuit quid erimus. Scimus quia cum apparuerit similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Ipsa est reuelatio filiorum dei, quam nunc expectat expectatio creaturæ. Non quod creatura reuelationem expectet alterius naturæ, quæ non sit creatura, sed ipsa qualis nunc est, expectat quando sit qualis futura est. Tanquam si diceretur: Operante pictore, subiectis sibi coloribus & ad opus eius paratis, expectatio colorum manifestationem imaginis expectat, non quia tunc alij erunt aut non colores erunt, sed tantum quod aliam dignitatem habebunt. Dixi quod expectatio creaturæ expectat ut reueletur filij dei. Quod recte dixi. Nam ipsa creatura ad

Iohan. 1.

I. Iohan. 3.

huc subiecta est uanitati, id est, temporalibus rebus, quæ sunt uanitas: quia quod promittunt, implere non possunt, & euanescent. i. deficiunt & transeunt. Ait enim Salomon: Vanitas uanitatum, & omnia uanitas. Quæ abundantia est homini in omni labore suo, quem ipse laborat sub sole? Cui & a domino dictum est: In labore manducabis panem. Ita ergo subiecta est humana creatura uanitati. Et subiecta est non uolens, quia homo sponte peccauit, sed non sponte damnatus est. Peccatum enim fuit uoluntarium, id est, contra præceptum facere ueritatis, peccatum autem poena. i. subiecti fallaciæ, non uoluntaria. Sponte (ut dixi) peccauit creatura hæc, & inimica facta est ueritati: sed ut merito puniret, non sponte subiecta est uanitati. Diligit homo sponte uanitatem, cum deserta soliditate ueritatis, opinabilia sequitur. i. mirabilia. Vanitates enim sunt quæ mutantur & transeunt. Cum autem inde meritis poenas luit, subiecit non sponte uanitati, sicut subiecta est in homine peccante. Vanitati enim creatura non uolens subiecit, quia homo qui ingenitæ constantiæ statum uolens deseruit, pressus iustæ mortalitatis pondere, nolens mutabilitatis suæ corruptiioni seruit. Non ergo sponte creatura uanitati subiecta est, sed propter eum qui subiecit eam in spe. i. propter eius iustitiam atque clementiam, qui neque impunitum peccatum reliquit, neque insanabilem uoluit esse peccatum. In spe est subiecta uanitati, propter misericordiam liberantis per remissionem peccatorum & adoptionem gratiæ. Ergo in spe, qua sperat se adhæsuram contemplandæ ueritati, subiecta est interim uanitati. Quia & ipsa creatura. i. ipse homo, cui iam signaculo imaginis propter peccatum amisso, non tamē tota penitus imagine deleta, remansit tantummodo creatura. & ipsa creatura. i. & ipsa quæ nondum uocatur filiorum forma perfecta, sed tantum creatura, liberabitur à seruitute corruptionis. Quod itaque ait, & ipsa liberabitur, facit intelligi & ipsa quæ admodum nos, id est, & de ipsis non est desperandum, qui nondum uocantur filij dei, quia nondum crediderunt, sed tantum creatura, quia & ipsi credituri sunt, & liberabuntur à seruitute corruptionis, quæadmodum nos qui iam filij dei sumus, quamuis nondum apparuerit quid erimus. Liberabitur ergo à seruitute corruptionis, in libertatem gloriæ filiorum dei. i. erunt & ipsi ex seruis liberi, & ex corruptibilibus incorrupti in uita perfecta, quæ habebunt filij dei. Tunc enim creatura hoc à seruitute corruptionis eripiet, cum ad filiorum dei gloriā incorruptam resurgendo subleuabitur. Electos enim nunc poena corruptionis aggrauat, sed tunc incorruptionis gloria exaltat. Et quantum ad præsentis necessitatis pondera, nunc in dei filiis de libertate nil ostenditur, tantum ad subsequentiis libertatis gloriam tunc in eis de seruitute nil apparet. Creatura ergo seruitute corruptionis exuta, & dignitate libertatis adepta, in filiorum dei gloriam uertitur: quia unita deo per spiritum, quasi hoc ipsum quod creatura est, transisse ac subegisse declaratur. Et ita tunc inhæret, ut illi de corruptione quæ per resurrectionem uincit, nihil iam in suo amore

Ecc. 1.

Gen. 3.

Gen. 3.

D

A contradicat, sed unita gloriæ sui redemptoris fiat. Cuius redemptoris respectu potest intelligi dictum, quia & ipsa liberabitur, scilicet sicut iam a corruptione liberatus est ipse dominus.

Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit & parturit usque adhuc. Non solum autem illa, sed & nos ipsi spiritus primitias habentes, & ipsi intra nos gemimus adoptionem filiorum, expectantes redemptionem corporis nostri.

¶ Verè non uolens subiecta est creatura uani-
tati. Nam inde gemit. *Scimus enim quod omnis creatu-
ra ingemiscit.* Vel liberabitur à seruitute corrupti-
onis. Nam ideo gemit, quia non est adhuc inde li-
berata. In unoquoq; aut homine, omnis creatura
non uniuersaliè, sicut est cælum & terra & omnia
quæ in eis sunt, sed generatim quodammodo in-
telligi potest: quia rationalis in illo est, quam ha-
bere creduntur angeli: & sensualis, qua & bestiae
non carent. utuntur em sensibus & sensualibus mo-
tibus ad appetenda utilia & uitanda contraria. &
uitalis priuata sensu, qualis aduertit in arboribus
pōt. Nam & in nobis sine sensu nostro sunt cor-
poris incrementa, & capilli nec cum præciduntur
sentiunt, & tamē crescunt. Iā uero corporalis cre-
atura euidentius apparet in nobis, quæ licet ex ter-
ra facta atq; formata sit, insunt tamē illi ex omni-
bus huius corporei mundi elemētis quædā parti-

stiterit, tñ *istis*: adhuc omnis creatura ingemiscit & parturit in illis sanctis, qui adhuc in præfenti uita laborant. Nō solū aut illa ingemiscit, sed & nos ipsi, id est, non solum in hoīe corpus & anima & spūs sī mul dolent ex difficultatibus corporis, sed & nos ipsi, exceptis corporibus, in nobis ipsis ingemiscimus, nos dico *primitias spiritus habentes*, id est, quorum iam spūs tanq̃ sacrificium oblati sunt deo, & diuino charitatis igne comprehensi. Hæ sunt em̃ primitiæ hoīs, quia ueritas primum spūm nostrum obtinet, ut per hunc cætera comprehendatur. Iam ergo habet primitias oblatas deo, q̃ dicit, *Mente seruiuo legi dei, carne aut legi p̃cti*. & de quo dicitur, *Spūs quidem promptus est, caro autem infirma*. Non solum, inquit, omnis creatura, id est, cum corpore, sed etiā nos ipsi habentes primitias spūs, id est, nos animæ quæ iam primitias mentes nostras obtulimus deo, *in nobis ipsis ingemiscimus*, id est, præter corpus, *adoptionem filiorum expectantes corporis nostri redemptionem*, id est, ut etiam ipsum corpus accipiens beneficium adoptionis filiorum, qua uocati sumus, totos nos liberatos, trans actis oībus molestiis, ex omni parte dei filios esse manifestet. Nō solū illa ingemiscit, sed & nos ipsi primitias spūs habentes, id est, qui iam spū deo seruimus, qui iam mente deo credimus, & in ipsa fide primitias quas dā dedimus ut primitias n̄as sequamur. Et nos ipsi primitias spūs habētes, id ē, qui nondum quidem ex toto quod sumus, sed ex ea parte qua p̃ctōribus meliores sumus, deo, non uanitati subditi sumus: hoc est, per primitias spūs & ipsi in nobismetipsis ingemiscimus. Videtur etiam specialiter designare apostolicam dignitatem in eo quod ait, & nos ipsi primitias spūs habentes, id est, qui primi spūm sanctum accepimus & digniora eius dona habemus. Nō solum, inquit, omnis creatura, id est, omnis ecclesia creata in operibus bonis, quæ subdita est nobis, sed & nos ipsi primitias spūs habentes, id est, nos apostoli qui ad hoc electi sumus, ut primitias spūs acciperemus, & per hoc maiores sumus quod eius primitias habemus, uel quia primo uenit in nos, uel quia dignius & euidentius dona sua declarat in nobis per genera linguarum, per sanationē infirmorum, per resurrectionem mortuorum, & per similia opera. Et nos ipsi qui tanti sumus, qui iā primitiis sancti spūs acceptis lætamur, adhuc gemimus miseras habētes ut alij: gemimus intra nos, quia in nobis est unde gemamus. Vel quāuis non corā hoīb, tamē intra nos, id ē, in interiore nostro gemimus: nec fictus est gemitus noster, sed in tra mentis arcana resonat. Et gemimus expectantes adoptionem filiorum, quia nec dilatione nec aduersitate frangimur, sed longanimi & fortiter expectamus adoptionē filiorum, id est, ut secundum corpus accipiamus gloriā adoptiōis, ut & anima & corpore toti simus immortales, & beati atq; in omni substantia nostra appareamus adoptiui filij dei. Hanc adoptionem expectamus, scilicet redemptionē corporis nostri, id est, ut & ipm quod adhuc corrumpitur, incorruptibile fiat & immorta

A le. Hæc est enim redemptio nostri corporis, ut ab omnibus molestiis redimatur. i. liberetur & uerā salutem consequatur. Nondum enim habet salutem. Nam esuries & sitis interficit, si subuentum non fuerit. Medicamentum enim famis est cibus, & medicamentū sitis est potus, & medicamentum fatigationis est somnus. Si sepositis istis non sunt morbi, est sanitas. Si autem habes aliquid quod te possit interficere nisi manducaueris, noli gloriari de sanitate, sed gemens expecta redemptionem corporis tui. Gaude redemptum, sed nondum re. Spe securus es. Etenim si non gemueris in spe, non peruenies ad rem.

Spe enim salui facti sumus. Spes autem quæ uidetur, non est spes. Nam quod uidet quis, quid sperat? Si autem quod non uidemus speramus, per patientiam expectamus.

¶ Quasi diceretur Apostolo: Quid tibi profuit Christus si adhuc gemis? & quomodo saluator saluū te fecit? q̄ em̄ gemit adhuc, ægrotat, subiungit atq̄ ait, Spe enim &c. Ideo gemimus quia *spe salui facti sumus*. ideo speramus nos saluādos, & q̄d speramus, iam quidem expectamus, sed nōdum tenemus: & donec teneamus, in tempore suspiramus, quia desideramus quod nondum tenemus. Nondum re saluati sumus, sed adhuc spe: quia nōdum uenit nostri gaudij plenitudo, nondum habemus corpus cæleste & spiritale. i. corpus angelicum in societate angelorum, sed speramus. Spe quidem iam habemus hanc salutem, hanc gloriam. **B** Sed *spes que uidetur, non est spes*. Et ideo nondum in re uidemus ipsam salutem, quam in spe habemus. Certitudo quæ præsentialiter uidetur, non est spes. Nam quod uidet quis, quid sperat? Quod enim uidetur, quare speratur? Nō speratur, sed scitur. Sed si nos speramus quod non uidemus, id est, redemptionem corporis nostri & societatem angelorum, per patientiam expectamus illud. Spes enim ad augmentum meriti operatur in nobis expectationē futuræ saluationis, & etiam in ip̄a expectatione patientiam: quia inuisibilem salutem, spe nos confortante, expectamus longanimitè patientes. Quando mala præsentia, & ideo gemere cogimur. In malis enim si quisquam patitur, non in bonis quibus fruitur, opus est patientia.

Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram. Nam quid oremus sicut oportet nescimus, sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus. Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spiritus, quia secundum deum postulat pro sanctis.

¶ Spes nos adiuuat ut patienter expectare possimus, similiter autē & spiritus. Et ideo de expectatione uel patientia nihil nobis attribuimus, sed totū deo, cuius bñficijs hæc possumus. Nō solum em̄ spes nos adiuuat, sed etiam spiritus sanctus similiter adiuuat infirmitatem nostram, quia charitatem nobis

infundit, per quam nostra corroboratur infirmitas, ut patienter expectare ualeat salutē quam sperat. Similiter ut spes, adiuuat nos charitas. i. spūs sanctus non solum in aduersitatum tolerantia, sed & in orationibus, quæ nec bñ orare sine eo possumus. Nam quia ingemiscimus & petimus liberari, spiritus adiuuat ne uel ante tēpus liberari petamus, uel contraria nobis dari. Adiuuat infirmitatē nostram, docēs & faciēs orare. **Nam quid oremus sicut oportet nescimus, sed ipse postulat pro nobis.** Nescimus put oportet quid orare debeamus, quia molestis tribulationesq̄ temporales plerumq̄ p̄sunt uel ad sanandum tumorē sup̄biæ, & ad p̄bandam exercēdamq̄ patientiam, cui p̄batæ & exercitæ clarior merces sup̄iorq̄ seruatur, uel ad quæcunq̄ flagellanda & abolēda p̄ctā, & tamē nos nesciētes quid ista p̄sint, ab omni optamus tribulatione liberari. Quid enim nobis expediat, non satis scimus. Aliquando quod putamus obesse, p̄dest: & quod putamus p̄desse, obest. Infirmi em̄ sumus: & quæ medicamēta nobis sint utilia, medicus qui dē nouit, nos autē ignoramus. In his ergo tribulationibus, quæ possunt & p̄desse & nocere, quid oremus sicut oportet nescimus: & tamē quia dura, quia molesta, quæ cōtra sensum nostræ infirmitatis sunt, uniuersali humana uoluntate, ut a nobis hæc auferantur, oramus. Sed hoc deuotionis debemus domino deo nostro, ut si ea non abstulerit, nō ideo nos ab eo negligi existimemus, sed potius pia patientia malorum bona speremus ampliora. Sic enim uirtus in infirmitate p̄ficitur. **Vel etiam dum beatam uitam petimus, in qua sumus immortales atq̄ incorruptibiles corpore & spiritu, quoniam ip̄a est pax, quæ præcellit omnē intellectum, etiam ip̄am in oratione poscēdo, quid oremus sicut oportet nescimus: sed quicquid cogitationibus occurrit, abijcimus, respuimus, improbamus, non hoc esse quod quærimus nouimus, quamuis illud nōdum quale sit nouerimus.** Est ergo in nobis quædam (ut ita dicam) docta ignorantia, sed docta spiritu dei, qui adiuuat infirmitatem nostram. Nos nescimus quid oremus sicut oportet, sed ip̄e spiritus postulat pro nobis, id est, postulantes nos facit, *gemitibus inenarrabilibus*. Postulare enim nos facit, inspirans nobis desiderium etiam adhuc incognitæ tantæ rei, quam per patientiam expectamus. Et facit postulare gemitibus inenarrabilibus. Quomodo enim narratur, quando desideratur quod ignoratur? Quod utiq̄ si omnimodo ignoraretur, non desideraretur. Et rursus si uideretur, non desideraretur, nec gemitibus quæreretur. Minor uero est qui postulat, q̄ qui postulatur. Quomodo ergo spiritus postulare dicitur, qui minor non est? Indigētis enim certissimum indicium est, postulare gemitibus. Nullius autem rei esse indigētis, fas est, credere spiritum sanctū. Sed iuxta quod præmisimus ip̄e postulat, qui ad postulandum eos quos repleuerit, inflāmat. Et ip̄e dicitur gemere, eo quod nos gemere faciat desiderio futuræ beatitudinis. Ita em̄ dictum est, postulat, quia postulare nos efficit, no

2. Cor. 13
D

A hisq; postulandi & gemendi inspirat affectum, sicut illud in euangelio: Non enim uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis. Neq; enim & hoc ita sit de nobis tanq; nihil facientibus nobis. Adiutorium igitur spiritus sancti sic expressum est, ut ipse facere dicere, quod ut faciamus facit. Vltati enim sunt tales loquutionum modi, quando per efficiētem significatur id quod efficitur: sicut frigus pigrum dicimus, quia pigros facit: & diem tristem uel lætū, quia tristes uel lætos facit. Sic & dominus Abrææ dixit, Nūc cognoui quod timeas deum, id est, nunc ut cognosceres feci. Secundum quam loquutionem ipse qui est dei sapientia, dixit se nescire diem uel horam finis seculi. Quid enim potest esse, quod ipse nesciret? Sed quia hoc utiliter discipulis occultabat, nesciētem se esse dixit, quia illos nescientes occultando faciebat. Secundum hanc figuram & patrē solum scire dixit ipsum diem, quia eundem filium scire faceret. Eodē loquutionis modo & spiritus sanctus postulare uel gemere dicitur, quia eos in quibus habitat, postulantes & gemētes facit. Vel appellatione spiritus sancti designatur charitas, quæ per spiritum sanctum diffusa est in cordibus nostris. Sanctus ergo spiritus interpellat & pro nobis gemit, id est, charitas interpellat, charitas postulat, charitas gemit, charitas orat. Contra hanc aures claudere non nouit qui illam dedit, sed qui scrutatur corda, id est, deus, qui in occulto cogitationis suæ oīa cordium arcana uidet, scit quid desideret spiritus, id est, approbat & implet hoc quod spiritus facit nos desiderare, quia secundum deum, id est, secundum dei uoluntatem, postulat pro sanctis, id est, postulare sanctos facit pro seipsis uel spiritus, id est, charitas, secundum deum postulat pro sanctis, quia nihil petit charitas, nisi quod deo gratum est, & ideo ipse scit, id est, approbat desiderium seu petitionem eius.

B Scimus autem quoniam diligētibus deum omnia cooperantur in bonum, his qui secundum propositum uocati sunt sancti. Nam quos præsciuit, & prædestinauit cōformes fieri imaginis filij sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus. Quos autem prædestinauit, hos & uocauit: & quos uocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & magnificauit.

¶ Dum patimur aduersa, nescimus sicut oportet quod orare debeamus. Sed hoc pro certo scimus quia diligētib; deum, ita ut ipsam dilectionem operibus probent, omnia uel aduersa uel prospera cooperantur, id est, simul fiunt in bonum. Passiuam enim significationem hoc loco habet quod dictum est, cooperantur. Et dilectoribus dei omnia cooperantur, id est, simul fiunt cuncta in bonū: quia in bonum uertuntur illis omnia quæcūq; ipsis accidunt, non solum illa quæ appetuntur ut molesta. Vsq; adeo prorsus omnia, ut etiam si qui eorum deuiant & exorbitant, etiam hoc ipsum eis proficiat in bonum, quia humiliores redeunt atq; doctiores, & ro-

bustius atq; cautius post insistant bonis actibus. **C** Vel diligētib; deum omnia cooperatur ipse deus in bonum, siue spiritus sanctus, de quo supradictum est, qui & deus est. Cooperatur enim deus, id est, cum electis suis operatur, dum illi agunt & ipse cum eis. Et ita cooperatur eis, ut omnia uertat in bonum & utilitatem eorum. Sed quia nonnulli diligunt deū, & in eo bono quod ceperunt, non permanent usque in finem, mox determinando subditur: his qui secundum propositum uocati sunt sancti. Hi enim in eo quod diligunt deum, permanent usque in finem: & qui ad tempus inde deuiant, reuertuntur ut usque in finē perducant, quod in bono esse ceperunt. Nam secundum propositū occultissimæ iustitiæ bonitatisq; suæ deus quos prædestinauit, ipsos uocat & iustificat & glorificat. Propositum enim deus illos ad uitam uenire, cuius propositum mutari non potest. Secundum hoc propositum, non secundum suum meritum uocati sunt à deo per prædicatores ut sancti sint. Et uere secundum dei propositum, nā quos præsciuit &c. Ordo est: Nam quos præsciuit conformes fieri imaginis filij, id est, imitatores futuros Christi, etiam prædestinauit illos hoc fore, ita ut sit ipse primogenitus in multis fratribus, id est, primatum habens in collegio sanctorum, & iure hæreditatem patris obtinens, alijsq; fratribus dispertiens. Secundum propositū sunt uocati, id est, quod uocati sunt, non aliunde quam à præordinatione dei. Nam deus quos ab æterno præsciuit fieri conformes filij sui, etiā prædestinauit, id est, per appositam gratiam præparauit illos, ut uerbo prædicationis crederent. Prædestinatio est gratiæ præparatio, quæ sine præscientia non potest esse, potest autem sine prædestinatione præscientia. Prædestinatione quippe deus ea præsciuit quæ fuerat ipse factururus. Vnde dictum est: Fecit quæ futura sunt. Præscire autē potest etiā quæ ipse non facit, sicut quæcūque peccata. Quocirca prædestinatio dei quæ in bono est, gratiæ (ut dixi) præparatio est. Gratia uero est ipsius prædestinationis effectus. Hæc est prædestinatio sanctorum, præscientia scilicet & præparatio beneficiorum dei, de quibus certissime liberantur quicūq; liberantur. Ex his enim qui prædestinati sunt, nullus cum diabolo perit, nullus usque ad mortem sub diaboli potestate remanebit. Horū enim si quisq; perit, fallitur deus. Sed nemo eorū perit, quia falli non potest qui prædestinauit eos. Quod autem ait prædestinatos conformes fieri imaginis filij dei, potest secundum interiorem hominem intelligi, ut in mente conformemur illi. Potest & sic accipi, ut quæadmodum nobis ille mortalitate, ita nos illi efficiamur conformes immortalitate. Secundum hanc imaginem filij, cui per immortalitatem conformamur in corpore, etiā illud agimus quod item dicit Apostolus: Sicut portauimus imaginem terreni, portemus & imaginē eius qui de cælo est: ut scilicet qui secundum Adā mortales fuimus, secundum Christū immortales nos futuros fide uera & spe certa firmatq; teneamus. Sic enim nūc eandem imaginē portare pos-

1. Cor. 15.

A sumus nondum in uisione, sed in fide: nondum in re, sed in spe. De corporis quippe resurrectione tunc loquebatur Apostolus, cū hæc diceret. deinde, ut sit, inquit, ipse primogenitus in multis fratribus. Secundum id quod unigenitus est, nō habet fratres: secundum id autem quod primogenitus est, fratres uocare dignatus est omnes, qui post eius & per eius primatum in dei gratiam renascuntur per adoptionem filiorum. Primogenitus enim dicitur respectu fratrum consequentium in id quo ipse præcessit. Vnde & alio loco primogenitū eum a mortuis dicit, ut sit ipse primatum tenens: quia resurrectio mortuorum, ut iam non moriantur, ante illum nulla post illum autē, multorum sanctorum est. Dixi quia quos præsciuit, & prædestinavit, quos autem prædestinavit, hos & uocavit. Hic subaudire debemus, secundum propositum. Sunt enim & alij uocati, sed non electi, ac per hoc non secundum propositum uocati. et quos uocavit, hoc est, secundum propositum, hos & iustificavit. Quomodo si aliquis imperator disponderet aliquem in firmum sublimare ad consulatū, & daret illi sumptus quibus se præpararet idoneum, & ornaret ut digne promoueri posset ad tantum honorem: ita deus illis quos prædestinavit ad uitam, dat uirtutum & honorum operum gradus, per quos ad tantam sublimitatem possint erigi. Vocat enim illos & iustificat & magnificat. Et hæc sua dona quibuscunque ipse donauit, proculdubio se datum esse præsciuit, & in sua præscientia præparauit. Quos ergo prædestinavit, ipsos & uocavit uocatione illa de qua dictū est, Sine poenitentia sunt dona & uocatio dei. Nam in sua quæ falli mutari non potest, præscientia opera sua disponere, id omnino nec aliud quicquam est prædestinare. Non ergo alios, sed quos prædestinavit, ipsos & uocavit: nec alios, sed quos ita uocavit, ipsos & iustificavit: nec alios, sed quos prædestinavit & uocavit & iustificavit, illos & magnificavit siue glorificavit. Prædestinatio nostra non in nobis facta est, sed in occulto apud ipsum in eius præscientia. Tria uero reliqua in nobis sunt, uocatio & iustificatio & magnificatio. Vocamur prædestinatione poenitentiae, iustificamur in nouatione misericordie & timore iudicii, magnificamur profectu uirtutū, siue glorificamur æterna beatitudine. Ista omnia iam facta sunt, prædestinavit, præsciuit, uocavit, iustificavit, magnificavit: quoniam omnes iam præsciti ac prædestinati sunt, & multi iam uocati atque iustificati & magnificati sunt, quamuis adhuc ulque in finem seculi multi uocandi & iustificandi sint atque magnificandi. Verba tamen præteriti temporis, posita sunt de rebus etiam futuris, tantum iam fecerit deus, quæ iam ut fieret, ex æternitate disposuit qui fecit quæ futura sunt. Quicunque ergo Iudæi prouidentissima dispositione præsciti, prædestinati, uocati, iustificati, magnificati uel glorificati sunt: non dico etiam nondum renati, sed etiam non nati, iam filij dei sunt, & omnino perire non possunt. Talibus ipse deus omnia cooperatur in bonum.

Quid ergo dicemus ad hæc? Si deus pro nobis, quis contra nos? Qui etiam proprio filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum, quomodo non etiam cū illo omnia nobis donauit?

¶ Quoniam quidem deus tot & tanta beneficia nobis contulit, nō pro meritis nostris, sed pro gratia, ergo quid dicemus ad hæc tam magna eius dona? Videlicet dicemus ulterius quod aliquid a nobis habeamus? Non, sed omnia gratiæ dei ascribemus. Etsi deus gratuito munere suo tanta nobis cōfert, quis poterit nobis quicquam horum auferre? uel quis poterit eius uolūtatī resistere, qui nos ad gloriam præordinauit perducere? Si deus pro nobis, quis contra nos erit? Deus pro nobis ut prædestinaret nos, deus pro nobis ut magnificaret siue glorificaret nos. Si deus pro nobis, quis cōtra nos? Si deus in his omnibus pro nobis est, qui nobis uult aduersari, paret se, si potest bellare aduersus deum. Non enim lædit nos, nisi qui deum uincit. Et quis est qui uincit omnipotentem? Quicunque reluctari uoluerit, sibi nocet. Si deus pro nobis, quis contra nos? Etiam si totus mundus contra nos insurgat, & omni genere tormentorum in nos saeuat, quid totus mundus, quando pro nobis est per quem factus est mundus? Quid est omnis qui deo nititur resistere paranti nos ad regnum perducere? Qui etiam filio proprio, id est, non adoptiuo, sed naturali & consubstantiali non pepercit, sed pro nobis omnibus, id est, pro nostrum omnium salute, tradidit illum, id est, exposuit in mortem. Et qui illud quod maius est, dedit nobis, id est, filium, etiam illud quod minus est, dabit nobis, id est, regnum suum. Nam qui filium dedit, quomodo aliquid negare potuit? Quomodo non etiam omnia donauit nobis cum illo? Vbi enim dedit nobis illum in quo omnia bona sunt, ibi cum illo omnia nobis utilia dedit, id est, fidem, remissionem peccatorum, perfectionem uirtutum, diuersa dona sancti spiritus, & in futuro seculo beatitudinem sempiternam. Et tunc qualis erit spiritus hominis, nullum omnino habens uirtutem, nec sub quo iaceat, nec cui cedat, nec contra quod saltem laudabiliter dimicet pacatissima uirtute perfectus? Rerum ibi omnium quanta, quam speciosa, quam certa scientia, sine errore aliquo uel labore, ubi dei sapientia de ipso suo fonte potabitur cum summa felicitate, sine difficultate? Quale erit corpus, quod omnimodo spiritui subditum, & eo sufficienter uiuificatum, nullis alimonijs indigebit? Non enim animale, sed spiritale erit, habens quidem carnis, sed sine ulla carnali corruptione, substantiā. Cum enim beatitudinem illam obtinuerimus, tunc habebimus omnia. Nostra quippe erunt ad uiuendum superiora, nostra erunt ad conuiuendū æqualia, nostra erunt ad damnandū inferiora. Sic enim habentur ibi omnia, ut sint & omnium singula, & omnia singulorum.

Quis accusabit aduersus electos dei? Deus qui iustificat? Quis est qui cōdemnet? Chri-

Astus Iesus qui mortuus est, imo qui & resurrexit, qui est ad dexteram dei, qui etiam interpellat pro nobis.

¶ Vere salutem & omnia bona cum Christo deus nobis donauit, & habebimus illa. Nam quis nos accusabit, ut faciat nos his priuari? Quis aduersus, id est, quis contrarius accusabit electos dei, quos secundum immutabile propositum uocauit? Vel quis accusabit, id est, quis accusationem deferet aduersus electos dei? Nullius accusatio nocere illis poterit. Diabolus quidem nititur eos accusare. Sed quis est diabolus, uel quæ eius accusatio aduersus eos quos deus eligit? eius accusatio contra eos non ualet. Quis ergo accusabit eos? Deus? Non, quia ipse iustificat eos. Et repugnans est, ut quos iustificat, illos accuset. Deus non uult illos accusare, alius non potest. Et cum nullus accuset, quis est qui condemnet eos? Nullus. Nam condemnabit eos Iesus Christus? Nequaquam rex saluator condemnabit eos, qui mortuus est ut ipsi uiuant. Dico, mortuus est, ut nos peccato moriamur: imo ut maius beneficiū designet, dico quia etiam resurrexit, ut nos cum eo resurgamus, & primæ resurrectionis participes simus. Qui & in cælum sublimatus est ad dexteram dei, ut nos post se eleuet, & dexteram partem, quæ perpetuam beatitudinē designat, tenere faciat. Potest est subuenire suis, quia est ad dexteram dei, id est, omni creaturæ prælatus, & in honore positus in quo pater est, qui etiam interpellat pro nobis, quia hunc habemus apud patrem aduocatum & intercessionem. Vnigenitū enim filiū pro hominibus interpellare, est apud coeternum patrem, seipsum hominem demonstrare: eumque pro humana natura rogasse, est eandem naturam in diuinitatis suæ celsitudinem suscepisse. Interpellat igitur pro nobis dominus non uoce, sed miseratione: quia quod daminari in electis noluit, suscipiendo liberauit.

B Quis ergo nos separabit à charitate Christi? Tribulatio, an angustia, an persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius? Sicut scriptum est, Quia propter te mortificamur tota die, aestimati sumus ut oues occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum qui dilexit nos.

¶ Quandoquidem Christus pro nobis mortem pertulit, & adhuc interpellat pro nobis, ergo quis separabit nos à charitate Christi? id est, quis poterit separare nos ab amore quo diligimus Christum? Nullus hoc facere poterit. Nam faciet hoc tribulatio? id est, corporis afflictio. Nequaquam. an angustia, id est, mentis anxietas hoc facere poterit, ut non diligamus Christum? Minime. an persecutio, id est, de loco ad locum expulsio, separabit nos à Christi dilectione? Non. Et si omnimodam tribulationem sustineamus, etsi animi angustia torqueamur, etsi nos aduersarii per diuersa loca persequantur, nunquam à Christi amore diuelli poterimus. an nos ab eo fames separabit, id est, desiderium comediendi sine abundantia cibi? Absit. an nuditas, id est, pe-

nuria uestis hoc faciet? Nequaquam. an periculum, id est, apparatus mortis nos diuidet à Christo? an gladius, id est, ipsa mors gladio facta ualebit hoc facere? Nequaquam. Per hæc septem designantur uniuersa quæ nos in hoc seculo possunt affligere, quia septenarius uniuersitatem solet exprimere. Sed nullum horum poterit nos ab amore Christi separare, si electi sumus. Et hoc dico sicut scriptum est de nobis, ubi uox nostra exprimitur, dicens Christo: Quia propter te mortificamur, quoniam à te separari non possumus. Non propter crimen, non propter humanum fauorem, sed propter te mortificamur. Hæc est causa martyrum. Propter te à quo nolumus separari, mortificamur, id est, uariis penis afficimur. tota die, id est toto tempore illuminationis nostræ, ex quo de tenebris ad lucem uenimus. Aestimati enim sumus ab aduersariis nostris sicut oues occisionis, id est, existimant nos sine respectu misericordiae debere occidi, cum nec resistamus eis, sed in simplicitate & mansuetudine nostra innocenter mori simus parati. Hæc omnia pro Christo patimur, nec ab his superamur. sed in omnibus his superamus, id est, superiores & uictores efficimur, non propter nostras uires, sed propter eum qui dilexit nos: quia dum in illius amore pendemus, sensum doloris non recipimus. Illius enim charitas qua nos dilexit, & nostrum ad se affectum rapuit, cruciatum corporis & dolorem sentire nos non sinit.

C Certus sum enim quia neque mors, neque uita, neque angeli, neque principatus, neque uirtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare à charitate dei, quæ est in Christo Iesu domino nostro.

¶ Vere nihil nos separabit à charitate dei, nam inde certus sum. Non opinor, sed certus sum, id est, pro certo & constanti firmiter teneo, quod neque mors ulla, neque uita temporalis promissa, nec aliquid eorum quæ subduntur, poterit nos separare ab amore Christi. Nemo nos separabit inde minando mortem, quia id ipsum quod diligimus deum, mori non potest. Nemo inde separat nos pollicendo uitam, nemo enim ab ipso fonte separat nos, quam pollicendo. Non separat inde qui minatur mortem: quia qui credit in Christum, licet moriatur, uiuit. Neque qui pollicetur uitam, quia Christus uitam dat æternam. Et ideo temporalis uitæ pollicitatio, æternæ comparatione contemnenda est. Neque angeli separant inde, siue boni siue mali, quia etiam si boni angeli dicerent ut Christum non amaremus, quod nunquam docent, non eis acquiesceremus. Licet, inquit, angelus de cælo euangelizet uobis præter id quod accepistis, anathema sit. Non igitur angelus aliquis inde separat, quia non est angelus, cum inhaeremus deo, nostra mente potentior. Neque principatus, id est, illi angeli qui habent principatum super alios, siue bonos, siue malos. In utrisque enim præminent alij alijs. Et dominus contrarios principatus expoliauit, tri-

Aumphans illos in semetipso. Boni uero principatus nunq̄ nos ab illo separare uolēt, quorū maximum studiū est, subiectos ad eum reducere. Nec etiam uirtutes inde separant, id est, adhuc sublimiores angelicæ fortitudines: quia si bonæ sunt, fauēt nobis ut cōiungamur deo: si uero malæ, reprimuntur ab eo. Enumeratis omnibus aduersis q̄ in terra sunt, ascendit in cælum: & ostendere uolens quia parum est si contemnat terrena supplicia propter Christum, adiungit etiam hoc, quia neque angeli, neq; principatus, neq; uirtutes &c. Quod autē dicit, tale est: Non solū homines abstrahere me non possunt ab amore Christi, sed ne angeli quidē, neque omnes simul cælorum uirtutes, si conueniāt in unū, nec si à regno decedere me necesse sit, aut etiam in gehēnā trudi pro Christo. Quod em̄ ait, altitudo & profundum & uita & mors, regnum cælorum & gehennā designare uidetur. Hæc autem dicit, nō qđ angeli affectare possint aliquando eum à Christo separare, sed etiam ea quæ impossibilia sunt, fieri posse dicit magis, q̄ se à Christi amore seiungi, ut per hæc quanta in eo uis esset dei charitatis, ostēderet. *Neque instantia* aduersa separant nos inde, hoc em̄ leuiores eo sentimus, quod ei à quo nos separare moliuntur, arctius inhaeremus. *Neque futura*, id est, futurorum promissio, separat inde: quia quicquid boni futurum est, certus promittit deus: & nihil est ipso deo melius, qui iam profecto bene sibi inhaerentibus præsens est. *Neque instantia*, id est, aliqua imminetia præsentialiter aduersa uel prospera, neq; futura bona uel mala separant nos à Christo, hoc est, nec præsentia nec futura temporalia, quæ uel delectant, uel premunt, uel spem dāt, uel timorē incutiant. *Neque fortitudo* alicuius fortiter nobis uiolentiā inferētis separat inde: quia ille cui inhaeremus, fortior est omnibus. *Neque altitudo*, id est, si quis nos in altum leuauerit ut durius præcipitet. *Neque profundum*, id est, si quis nos in profundum maris demerserit, aut in imum carceris deposuerit. Siue altitudo, id est, sublimitas mundani honoris promissa: & profundum, id est, ultima delectio extremæ calamitatis, quæ in hoc mundo perferri potest, cōminata. Vel altitudo & profundum, id est, sublimitas eloquentiæ secularis, & profunda perscrutatio naturalium rerum. Siue etiam altitudo & profundum, id est, inanis curiositas earū rerum, quæ uel in cælo uel in abyssō sunt aut esse putantur. Sed quocunq; modo sublimitas & profundum intelligatur, non poterit nos ab amore Christi separare. *Neque creatura alia*, id est, creatura uisibilis: quia & nos sumus quidē creatura, sed uisibilis. Et ideo alia creatura, id ē, diuersa ab interiori homine nostro, quo Christum diligimus, non nos ab amore eius diuidet: quia amor corporum qui per creaturam aliam exprimitur, non hoc faciet. Vel alia creatura melius intelligitur de his dici, quæ non sunt. Et ea ergo quæ non sunt cōmemorat, ut ostēdat quia etiam si essent ea quæ non sunt, se tamen mouere à proposito aut mutare nō possent. Certus sum, inquit, quia nihil horū quæ enumeravi, poterit

nos separare à charitate dei, qui omnibus melior est, & tot tāq; beneficia nobis cōtulit. *que* charitas ē nobis in Christo Iesu domino nostro: quia nobis charitatē suā in Christo pater ostēdit, quē p nobis tradidit: & nemo patrē diligere pōt, nisi Christū dilexerit.

CAPVT . IIX .

Veritatem dico in Christo Iesu, nō metior, testimoniū mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto, quoniā tristitia est mihi magna & continuus dolor cordi meo. Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis, qui sunt cognati mei secundum carnē, qui sunt Israelitæ, quorum adoptio est filiorum & gloria & testamentum & legislatio & obsequiū & promissa, quorum patres, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia deus benedictus in secula, amen.

¶ Modo nihil potest me & alios electos à Christo separare, sed olim fui ab eo separatus, & optabam semper esse alienatus. unde nunc doleo, sicut mala uertuntur in bonum. Nam ueritatem dico &c. Vel ita continuatur: Certus sum quod nihil poterit nos ab amore Christi separare, cum ex superioribus beneficijs, quia nos præsciuit & prædestinauit & uocauit & iustificauit: tum ex hoc quod cum essem persequutor ecclesiæ dei, nullo modo potui fideles ab eius charitate quātumcunq; laborari diuellere, ut modo multū inde doleā, qđ tantam crudelitatem in eos exercuerim. Nam ego existens in Christo, id est, in corpore Christi, dico uobis ueritatem ita puram, quod non mentior, sicut nonnulli qui dum uera loquuntur, intermiscunt falsa. Et quia nonnulli uera loqui uidentur, qui non ita habent in corde, adiungo me ueritatem ore proferre, testimoniū perhibente mihi conscientia mea: quia et si uos non creditis, mea tamen conscientia mihi testis est quia uerum dico: & testatur hoc nō in sua autoritate, sed in spiritu sancto, qui facit eam hoc testari. De hoc dico tam firmam ueritatem, quia tristitia est mihi non exigua, sed magna, & dolor nō horarius, sed continuus cordi meo. Et cur est mihi nunc tanta tristitia, & tam longus animi dolor? Inde scilicet quia ego ipse qui modo sum tantus apostolus, ante fidem nō solum uolebam, sed & optabam esse anathema, id est, alienatio aliorū à Christo, ut alienatos & diuisos uel separatos à Christo facerē illos. Et hoc optabam pro fratribus meis. i. pro Iudæis, qui mei sunt fratres in lege, quorū legē uolebā defendere, qui sunt cognati mei scđm carnē, & ideo amplius iuuādi erāt, quia oīm cōmoda q̄rere debemus, sed maxime cōsanguineorū. Sed ego male iuuabam eos, quia impediēbā illos, ne in Christū crederent. Qui sunt Israelitæ. i. de gñe Israel descēdētes. Vel alit: Affectū suū erga Iudæos ostendit Apostolus, dicens & iuramento confirmans se eorū causa plurimum contristari, quod Christo credere noluerūt, qui ei fuerat repromissus, & ad eos uenit missus. Tristitia, inquit, est mihi non leuis, sed magna,

A & dolor continuus cordi meo, non qui ad horam pungat & transeat, sed qui iugiter maneat. Doleo genus meum beneficio Christi priuari. Optabam enim, id est, iam dudum optare cœpi ego ipse esse anathema, id est, alienatus à Christo p. fratribus meis Iudæis, ut ipsi adhærerent Christo: optabam perire, ut illi saluarent. Iuxta hunc sensum & beatus Micheas, cū multa mala Iudæis uentura ppheteraret, ait: Vinā non essem uir habēs spūm, & mē dadium potius loquerer. Amore em̄ gētis suę uoluit se alienum esse à spū sctō & falsiloquum, dū mō plagas illas & captiuitates & exitia, q̄ ipse suauaticinatione p̄dixerat, plebs Iudaica euaderet. Si cut ergo Micheas à spū sctō alienus fieri uoluit p̄ amore plebis suę, ita Paulus anathema. i. alienus optauit fieri p̄ nimietate dilectionis fratrū suorū. Par est em̄, alienū esse à spū sctō, & alienū à Christo. Moyses q̄q̄ pro eodē populo mirabiliter intercessit, obijciēs semetipsum p̄ eis, dicēs: Si dimittis eis p̄c̄m, dimitte: si aut̄ non uis, dele me de libro tuo, quē scripsisti. Vbi demonstratū est, intercessio sanctōrū quantū p̄ illis ualeat apud deū. Securus em̄ Moyses de iustitia dei qua eū delere nō posset, impetrauit misericordiam, ne illos quos iuste posset, deleteret. Intercessit ergo paratior deleri p̄ ipsis quam ipsos, sciens apud misericordiam se id agere, quæ quoniam nullo modo deleteret opsum, etiam illis parceret propter ipsum. Sed si consideremus Moyses uocem intercedentis, perspicimus eundem & Moyses & Pauli erga creditū sibi regem affectum. Pastor enim bonus ponit animam suam pro ouibus. Et hoc ipsum est dicere, optabam anathema esse à Christo: & dele me de libro quē scripsisti. Qui em̄ deletur de libro dei, anathema fit à deo. Simulq̄ cernamus Apostolum, quantæ charitatis in Christo sit, ut pro illo cupiat mori & solus perire, dummodo omne in illū credat hominum genus. Perire autē nō in perpetuum, sed impræsentiarum. Vult perire in carne, ut alij saluentur in spiritu: suum sanguinē fundere, ut multorū animæ conseruent. Anathema enim interdū occisionem sonat, sicut & hoc loco. Optat ergo p̄ salute fratrum anathema esse, imitari uolens dominum, qui & ipse cum non esset maledictio, pro nobis factus est maledictio. Scriptū enim de illo fuit: Maledictus à deo qui pender in ligno. Et sicut Christus fuit maledictus à deo, sic Apostolus anathema à Christo. Hoc est enim hic anathema, quod ibi maledictus: & hoc est hic à Christo, qđ ibi à deo. Christus enim in cruce pendens fuit maledictus, id est, morti addictus à patre, & Paulus in passione martyrij fuit anathema à Christo, id est, alienatus atque priuatus uita, uolēte Christo. Optabam enim anathema esse à Christo pro fratribus meis, ut illi non essent à Christo alieni, qui sunt cognati mei non secundum spiritum, sed secundum carnem, quia in spiritu sunt à me alieni. Affectum suum (ut diximus) circa illos ostendit, & multa de illis præconia enumerat, ut omnibus pro illis dolorem incuriat, quia tanto peiores sunt etiam gentibus. Quorum, inquit, est adoptio filiorum,

de quibus quondam dominus loquebatur, Filius meus primogenitus Israel. & Filios enutriui & exaltaui. & quorum gloria, ut de cunctis gentibus eligerentur in peculiare populum dei. & quorum testamenta, unum in litera, alterum in spiritu: ut qui prius in carne seruierant ceremonijs legis abolitis, postea seruient in spiritu mandatis euāgelij sempiterni. Testamenta enim ad illos præcipue pertinent, quia & uetus testamentum illis est datum, & nouum in ueteri figuratum. & quorum est legislatio, id est, ueteris ac noui testamenti datio, quia in ueteri datum est eis & nouū. Vel legislatio, id est, Moisaica legis datio. & quorum est obsequium, id est, executio mandatorum cælestium & cultus dei. & quorū sunt promissa diuina, ut quicquid promissum est patribus, compleatur filiis, nisi culpa eorum obstiterit. Multæ enim de CHRISTO promissiones factæ sunt patribus eorum. quorum patres sunt illi nominatissimi, quos uetus scriptura laudat, & quod maius est omnibus, ex quibus est Christus secundum carnem de Maria uirgine natus. Quorum patres, ecce laus à prioribus: & ex quibus Christus, ecce laus à posterioribus. Ex eis, id est, ex genere eorum, est Christus secundum carnem, qui factus est ex semine Dauid secundū carnem, sed ex natura suæ diuinitatis, in qua est equalis patri, est ipse super omnia deus benedictus in secula. amen. Per hoc enim quod deus super omnia dicitur, deus naturaliter esse ostenditur. Deus em̄ aliquādo nuncupatiue, aliquādo uero essentialiter dicitur. Nuncupatiue, sicut Moyse dictū est: Ecce constitui te deum Pharaonis. Essentialiter sicut ait, Ego sum deus Abraam & deus Isaac & deus Iacob. Qui uero nuncupatiue dicitur deus, inter omnia: qui autem essentialiter dicitur deus, super omnia. Vt ergo Paulus ostenderet Christum naturaliter deum, non hunc deum tantummodo, sed super omnia deum memorauit. Quia & electus quisq̄, sicut præmissimus, uel in exemplo prærogādo positus, dici deus potest, sed inter omnia, quoniam nuncupatiue: Christus autem deus super omnia, quia naturaliter deus. Et hoc Amē, id est, uere. Et p̄pterea est dolor cordis Apostolo, quia iste tantus ac talis non recipitur à Iudæis, de quorum stirpe generatus est. Et in quibus tanta fuerunt bona, dolet cur tanta nūc mala sint. Nihilominus tamen laudat iudicij ueritatem, ne sententia dei in propinquos & fratres suos displicere uideatur, & uel austerius esse uel nimia. Nam subdit: Non autem quod exciderit uerbum dei. Non enim omnes qui ex Israel, hi sunt Israelitæ: neque qui semen sunt Abraæ, omnes filij, sed in Isaac uocabitur tibi semen. Id est, non qui filij carnis, hi filij dei: sed q̄ filij sunt promissionis, æstimātur in semine, promissionis enim uerbum hoc est, Secundum hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius.

¶ Doleo, inquit, de perditione istorum, sed non ideo quod exciderit uerbum dei. i. non p̄pterea quod euauerit p̄missio dei, qui semen Abraæ saluari

A promissit. Non ob hoc tñ contristor quod exciderit uerbu dei, quia non excidit, non irritu est deductum, sed ratu & stabile manet, licet quida illoru non crediderint: q̄a uerbum promissionis nō est factu ludæis tñ, sed electis. Non enim omnes qui sunt ex israel, id ē, ex carnali stirpe iacob, hi sunt israelitæ, id est, per meritū fidei & iustitiæ in israeliua sorte numerandi: neq̄ quia semē sunt secundum carnem, idcirco omnes filij sunt. Multi em̄ ex eo carnaliter procreati sunt, qui non censentur eius filij, sicut omnes quos Cethura peperit uel filius Agar. Itaq̄ uerbum dei excidere, esset promissa nō impleri. Sed uolens Apostolus ostendere q̄a non excidit uerbum diuine promissionis, nō em̄ omnes, inquit, qui ex israel, hi sunt israelitæ: neq̄ qui semen sunt abraæ, omnes filij, sed in isaac uocabitur tibi semen. hic em̄ declarat illos, qui nō crediderūt, nō esse israelitas uel filios abraæ, nec deū p̄misisse uel decreuisse illos fore saluandos. Et ideo incipit ratiocinari, quare alto & iusto iudicio dei, repulsis illis gentes sint intromissæ. Non om̄es illi sunt filij, & idcirco habituri hæreditatē aut salutē, sed in isaac, inquit, uocabitur tibi semen, non qui filij carnis, hi sunt filij dei: sed qui filij sunt p̄missionis, estimatur in semine. In isaac quippe, q̄ abraæ p̄missus est filius, p̄figurati sunt, nō qui se iustos ipsos, sed q̄s deus tuerat ipse facturus. Propter qd̄ & filij p̄missionis dicunt, ac per hoc ipsi filij p̄missionis, ut sint semen abraæ, in isaac uocant. i. in Christū, uocante gratia, cōgregantur. Filij em̄ carnis p̄tinet ad terrenā ierusalē, q̄ seruit cū filijs suis: p̄missionis aut̄ filij ad eā q̄ sursum est, liberā matrē nostrā æternā in cælis. Hi er

Bgo uere sunt filij abraæ, q̄ gratuito dei munere sicut isaac p̄mittunt, & gratuito eius munere boni efficiuntur. Nam sicut isaac nō meruit ut nasciturus p̄mitteret, sic & isti. Et uere p̄missus ē abraæ filius. Nam hoc est uerbu p̄missionis. i. in hoc uerbo promissit deus: *Secundū hoc tempus ueniam*, id est, reuoluto anno ostendam me tibi adesse in effectu uirtutis, *Et erit tunc saræ filius in utero*. Secundū hoc, inquit, tempus ueniam, ut uerbi gratia, si tunc uer erat uel autumnus, sequenti anno ueniret in uere uel autumnus. In hac sententia contendit Apostolus ostendere quō isaac non filius sit carnis, sed filius dei, rediens ad ea quæ de ipso in Genesi scripta sunt. Promissionis, inquit, uerbu & c̄. Non ergo p̄ ordinem natiuitatis carnalis, isaac natus est, quippe cum & abraā emortui iam corporis haberet, & uulua saræ esset emortua, sicut superius ostensum est: sed per uirtutem eius qui dixit, *Secundū hoc tempus ueniam*, & erit saræ filius. i. habebit saræ filium. Merito igitur non carnis, sed dei filius esse dicit, qui & aduentu & sermone dei nascitur, ac p̄pterea spirituales ecclesiæ filios ap̄issime p̄signat.

Gen. 25.

Non solum autem, sed & Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. Cum enim nōdum nati fuissent, aut aliquid egissent boni aut mali, ut secundum electionem propositum dei maneret, non ex operibus, sed ex uocante dictum est ei, quia maior ser

uiet minori, sicut scriptum est: *Iacob dilexi Esau autem odio habui.*

Isaac qui promissus est, utiq̄ nullis operibus promeruerat ut nasciturus p̄mitteretur, ut in isaac uocaretur semē abraæ. i. illi pertineret ad sortem sanctorū quæ in Christo est, qui se intelligeret filios promissionis, nō superbientes de meritis suis, sed gratiæ uocationis deputantes, quod coheredes essent Christi. Cum em̄ promissum ē ut essent, nihil utiq̄ meruerunt q̄ nondū erant. Promissus, inq̄, est isaac. Sed nō solum ille promissus est, qui reprobato ismaele solus possideret hæreditatē patris, sed & Rebecca promissionem similem diuinitus accepit, habens in utero geminos ex uno concubitu isaac patris nostri, quem ut patrem habemus imitari. Ex uno concubitu habuit eos Rebecca, ut non solum de suis, neq̄ de parētum meritis, sed nec de ipsis quidē unius patris mutata forte in melius uoluntate gloriaretur iacob, dicens ideo se à creatore dilectū, quia pater eius q̄n eum seminauit, melioribus laudabilioribusq̄ moribus fuit. Ex uno, inq̄, cōcubitu. Vnū tunc ad seminādos eos meritū patris, unum ad concipiendos meritū matris. Simul em̄ ambo sunt uno tēpore cōcepti. Promissio facta saræ uel abraæ, ostendit qd̄ nullus propter genus saluatur: ista Rebecca, qd̄ prop̄ nullū meritū suū uel parentū aliq̄s eligitur, sed sola gratia. Vel ne q̄s diceret qd̄ ismael ex ancilla concubina genitus non debuit hæres fieri, sed isaac ex libera uxore natus, qd̄ scilicet ille p̄ indignitatē matris sit hereditate priuatus, & iste nō per dei grām, sed per matris meritū & dignitatē sit hæres effectus, proponit Apostolus exemplū de alijs duobus. i. de Esau & iacob, in quibus unū fuit meritū patris & matris, & ex quibus alij reprobatū ē, alij uero sola gratia electus. Et hi duo sicut duo filij abraæ, tenuerūt figurā reprobandoꝝ & saluandorū. Diximus qd̄ Rebecca geminos in utero portās, accepit diuinitus promissionē, in q̄ declaratu est qd̄ aliter eorū reprobandus eēt, & alij eligendus. Nam dictū est ei, q̄a maior seruiet minori. Et tūc facta est hæc promissio, q̄n nec boni nec mali quicquā adhuc fecerant filij. Cum enim nondum nati fuissent, aut alij quid egissent boni uel mali, quia & in utero ludæi posent aliquid meruisse luctādo, dictū est ei. i. matri, quia maior seruiet minori. Ideo tunc dictū est, ut propositum. i. præfinitio uel præordinatio dei, maneret. i. impleretur & rata constaret secundū electionem, id est, scdm̄ gratiā q̄ eligit quos eligit. Et dictū est, nō ex operibus patris uel matris, nec ex futuris operibus filiorū, sed ex uocante. i. ex deo qui p̄ gratiā uocabat iacob. Nā si futura opa uel bona huius uel mali illius, q̄ deus utiq̄ p̄sciebat, uellet Apostolus intelligi, nequaquā diceret, nō ex operibus, sed diceret, ex futuris operibus, dictū est ei, inq̄, q̄a maior. i. Esau qui erat primogenitus, seruiet minori. i. iacob. Hic iā seruitus unius & libertas alterius p̄nunciata ē. Et utiq̄ seruitus actionē iniquitatis hoc loco designat, libertas uero actionē iustitiæ. Nā si ad corporeā seruitutē respiciamus, magis uidebitur iacob illi seruuisse, quā ipse iacob. iacob quippe de

Gen. 25.

A Mesopotamia rediens, obtulit ei multa munera, & dñm eum uocauit, & humiliter adorauit. Quo-
 modo igitur seruiuit ei Esau, nisi affligendo eum &
 premendo ac psequendo? Vnde Salomon ait: Qui
 stultus est, seruiet sapiēti. Quia contra sapientis ui-
 tam dum stultus praeeminēs terrorē potestatis ex-
 ercet, dum hūc laboribus fatigat, contumelijs la-
 cerat, pfecto hūc ab omni uitioꝝ rubigine uren-
 do purgat. Stultus ergo sapiēti & dominādo ser-
 uir, quē ad meliorē statū premendo prouehit. Et
 iuxta hūc modum Esau fratri suo seruiuit. Secun-
 dum literam autē Esau .i. populus Idumaeorū, q
 de Esau descendit, seruiuit minori .i. subditus fuit
 populo Iudaico. Allegorice uero Esau .i. popu-
 lus Iudaeorum qui fuit primogenitus, seruit mino-
 ri .i. populo Christianoꝝ q sequutus ē. In q sentē-
 tia beatus Apostolus etiā testimoniū Malachiae
 lōge posterioris assumpsit, ut intelligeremus hoc
 aptum postea per prophetam, qd' anteq̃ illi na-
 scerent, erant Iudaei praedestinatione per gratiam,
 Ita, inquit, dictum est quia maior seruiet minori,
 sicut scriptum est. sicut in Genesi legitur, & sicut Ma-
 lachias longe post de hac re antiquum dei consili-
 um declarauit, dicentis: Iacob dilexi, Esau autem odio
 habui. Hoc em qd' dicitur, sicut scriptum est, & ad
 librum Genesim & ad scripturam Malachiae refer-
 tur. Quid uero deus diligebat in Iacob anteq̃
 cisset aliquid boni, nisi gratuitū misericordiae iur-
 donum? Quid autem oderat in Esau anteq̃ na-
 tus fecisset aliquid mali, nisi originale peccatū? Nā
 nec in illo diligeret iustitiam, quam nullam ille
 fecerat: neq̃ in isto odisset naturā, quā bonā ipse fe-
 cerat. Nam antequam nasceretur, nihil boni uel
 mali fecerant. Quo dicto declaratur quia nec in
 utero peccauerunt aut iustitiā fecerunt, nec in cae-
 lo animae ipsorū ante corporū societate conuersa-
 tae sunt secundū fabulas gentilium. Nam si animae
 illorū in caelo fuissent anteq̃ corporibus sociaren-
 tur, fecissent utiq̃ ibi aliquid boni uel mali. Sed ni-
 hil fecerant. Vnde patet nec illorū animas in cae-
 lo unq̃ an natiuitate fuisse. Nihil egerāt, & quatū
 ad originale peccatū attinet, ambo pares erāt: qua-
 tum autē ad propriū ullius eorū, nullū erat. Et tñ
 unus eorū eligit, alter reprobat: unus succedit
 in hereditate, alter exheredatur. Non facit deus
 populum suū de Esau, sed facit de Iacob. Semen
 unū, diuersi qui concepti sunt: unus uterus, diuer-
 si qui nati sunt. Dū essent in utero, dictū est matri
 q̃a maior seruiet minori: & dictū, nō ex opibus,
 sed ex uocāte. i. ex eo q̃ uocādo ad fidē gratis iusti-
 ficat impiū, ut secundū electionē ppositū dei ma-
 neret, nō meritū hoīs anteiret. Nō em dicit electi-
 onē uolūtatis humanae uel naturae, cōpar em esset
 in utroq̃ mortis dānationisq̃ cōditio, sed electio
 nem pculdubio gratiae, quae non inuenit eligen-
 dos, sed facit. Propositū iustificatiōis manet non
 secundū debiti, sed secundū gratiae electionē, qua
 eligēdos facit deus, non inuenit: q̃a nequaq̃ inue-
 nit opera bona in hominibus quae eligat, sed facit
 ut ipsi faciant opa quae possit eligere. Nemo autē
 eligit, nisi iam distas ab illo qui reijcit. Et ppter ea

electionē praecedit iustificatio. Et tamen ex his du-
 obus anteq̃ aliquid egressi, alter electus est & al-
 ter repulsus, ut intelligat Iacob ex illa massa ori-
 ginalis iniquitatis, ubi fratrem, cū quo habuit cō-
 munem causam, uidet per iustitiam meruisse da-
 mnari, non nisi per gratiā se potuisse discerni.

Quid ergo dicemus? Nunquid iniquitas
 apud deum? Absit. Moyse enim dicit: Mi-
 serebor cui miserebor, & misericordiam
 praestabo cui miserebor. Igitur non uo-
 lentis neque currentis, sed miserentis est
 dei. Dicit enim scriptura Pharaoni, quia
 in hoc ipsum excitauit te, ut ostendam in
 te uirtutem meam, & annuncietur nomen
 meum in uniuersa terra. Ergo cui uult mi-
 seretur, & quem uult indurat.

Cum rem stupēdam proposuisset Aposto-
 lus, quō de nondum natis, nec aliquid agentibus
 boni uel mali, recte dici potuerit, qd' unum deus
 dilexerit, & alterū odio habuerit, ipse sibi obiecta
 quaestione motū ex primis auditoris. Quid ergo di-
 cemus, inquit, Nunquid iniquitas est apud deum? Absit.
 Vidit em qd' his auditis humana posset infirmis-
 tas uel ignorantia cogitare, & eandē quaestionem
 sibi proponit. Si, inquit, Esau & Iacob necdū na-
 ti erant, nec aliquid boni aut mali egerant, ut uel
 promerent deū uel offenderet, & electio eorū
 atq̃ abiectio, nō merita singulorum, sed uolunta-
 tem eligētis & abiicientis ostēderet, ergo quid di-
 cemus? Nunquid inferemus qd' iniquitas sit apud
 deum, qui alterū eligit & alterū abiicit, cū uterq̃
 sit aequalis meriti, imo nullius meriti? Absit, ut
 apud eum sit iniquitas. Et quare absit? Quia hunc
 per misericordiam eligit, illum per iustitiam re-
 probat, in quo neutro est iniquitas. Hūc p̃ miseri-
 cordiam, quia ita dicit Moyse: Miserebor ut credat,
 cui miserebor ut eum uocē: & misericordiam praestabo
 ut bene operet, cui misertus fuero ut credat. Vel
 miserebor uocando, cui miserebor praedestinan-
 do: & misericordiam praestabo uitam perennem
 dando, cui miserebor bona opa largiēdo. Vel mise-
 rebor inspirando bonam uoluntatē, cui misere-
 bor secundū praedestinationē: & misericordiā pre-
 stabo secundū bonae uolūtatis executionē, dādo
 gratiā ad omne opus bonū peragendū, cui misere-
 bor peccatā dimittēdo. In q̃bus uerbis docemur, ex
 illa massa primi hoīs, cui mors merito debet, nō
 ad merita hoīm, sed ad dei misericordiā p̃tinere,
 qd' quisq̃ liberat: atq̃ ita non esse iniquitatē apud
 deum, quia neq̃ remittēdo, neq̃ exigendo qd' de-
 bet, iniustus est. Ibi enī gratuita ē indulgentia, ubi
 iusta posset esse uindicta, ut hinc euidentius appa-
 reret a poena debita liberato & gratis iustificato,
 quantum beneficij conferatur, quod alter aequa-
 liter reus sine punientis iniquitate puniūt. Non em
 iniquus ē deus, siue iudiciū poenale ingerat digno,
 siue misericordiā p̃stet indigno. Ambo itaq̃ gemi-
 ni natura filij irē nascebatur, nullis quidē opibus
 p̃prijs, sed originalit̃ ex eodē uinculo dānationis
 obstricti. Sed q̃ dixit, Miserebor cui miserebor, la-
 f iij

A cob dilexit per misericordiam gratuitā, Esau autē odio habuit p iudiciū debitū. Quod cū debere tur ambobus, in altero agnouit alter non de suis distantibus meritis sibi esse gloriandum, quod in eadē causa supplicium nō incurrit, sed de diuinæ gratiæ largitate. Similiter & oīs quicunq; misericordiā consequitur, de ppariarum uirtutū meritis gloriari prohibetur, dicente dño, Miserebor cui miserebor. Non em̄ ait, Miserebor talibus uel talibus, sed, Cui miserebor, ut neminem pcedentem bonis operibus suis misericordiā tantæ uocationis meruisse demonstrat. In eo autē quod addidit, & misericordiam præstabo cui miserebor, intelligendū fortasse est, qd̄ aut ipsius misericordiæ suæ firmitatem deus ista repetitione monstrauit, sicut Amen amen, sicut fiat fiat, sicut repetitio somnī Pharaonis, plurāq; similia: aut in utriusque populis, i. gentibus & Hebræis, hoc modo prænunciavit misericordiā se esse facturū. Et quandoquidē nullo pcedente merito deus p misericordiam elegit Iacob, & sic ceteros, igitur non uolentis neq; currentis, id est, operātis, est ut pueniat ad uitā, sed miserebor est dei q̄ præstat illi misericordiā. Sed hoc, inq̄t, recipimus ut faciat deus qd̄cunq; uoluit, & absq; merito & opibus uel eligat aliquē uel cōdemnet, igitur non est uolentis neq; currentis hoīs, sed miserebor est dei. Nōn ergo ideo misertus est deus, q̄a uoluit & cucurrit Iacob, sed ideo uoluit & cucurrit Iacob, quia misertus est deus. **Psalm. 36**
Psalm. 98 rā enim uoluntas à dño, & à dño gressus hoīs di
B rigentur, & uiam eius uolet. Dein quia propter Iacob dicta est ista sententia generalis, non uolentis neq; currentis, sed miserebor est dei, datur etiā exēplum de Pharaone prop̄ id quod dictū est, Esau autē odio habui, & subdi: *Dicit enim scriptura &c.* Esau per iustitiam deus reprobauit, quia hoc dicit scriptura, inducens deum loquentē Pharaoni per Moysen, quia in hoc ipsum excitauit te, ut ostendā in te uirtutem meam. Non feci te malum, sed excitauit. Malus em̄ eras, sed quasi sopitus. Ego autē ostēdens tibi signa, & mandās ut populum meum dimitteres, excitauit te in eandē malitiam, ut deterior fias. Hoc em̄ iustū est, ut q̄ in sordibus est, sordescat adhuc. Neq; hoc ē inutile, quod excitatus es, sed ut in te obdurato & resistēte ostēdam uirtutē meā, multiplicādo signa mea, & ad ultimum te submergēdo atq; populum meum potētē liberando. *et annuncietur nomen meum in uniuersa terra*, id est, fama & gloria nominis mei resonet ubiq; terrarū, & omnes gentes notitiam mei discant, fama uirtutis operū meorū ubiq; diuulgata, scilicet quo modo ualida manu populum meū eduxerim de medio inimicorū suorū, & ip̄os à tergo persequentes in mari rubro submerserim, ut nec unus supesset. Post hæc ad utrunq; i. ad illud quod dictū est de Iacob, & ad illud quod de Esau uel de Pharaone, concluditur: Quandoquidē, inq̄t, deus sola misericordia Iacob elegit, Esau autē iuste reprobauit, uel Pharaonē excitauit in perniciē ipsius, quia utrunq; sic uoluit, ergo cui uult miseretur, *et quem uult indurat.* Miserebor utiq; gratuito dono, indurat

aut iustissimo merito. Miserebor secundum gratiam quæ gratis datur, nō meritis redditur: indurat autem secundum iudiciū quod meritis reddit. Miserebor ei magna bonitate, indurat autē nulla iniquitate, ut nec liberatus de suis meritis gloriatur, nec damnatus nisi de suis meritis cōqueratur. Sola enim gratia redēptoris discernit à perditis, quos in unā pditionis concreuerat massā, ab origine ducta causa cōmunionis. Cū ergo totus mūdus iustissime posset dānari, deus cui uult miserebor, & quem uult indurat. i. nō miserebor ei, nec emollit cor eius, nec tñ iniusta ē eius uolūtas uolentis aliq; misereri, aliq; nō uolētis. Quis em̄ dicat aliquē potētē iuste agere, si ex duobus reis unū iuste uelit interimere, & alterū misericordit liberare? Sic & deus in nullo pōt reprehēdi, siue dānet, siue misereatur. Meritū em̄ misericordiæ nullū est, meritū autē induratiōis est p̄tīm totius massæ damnatæ. Nec indurat deus impiēdo duritiā, sed non impiendo misericordiā, sicut nec digni sunt. Quod facit æquitate occulta, ab humanis sensibus remota.

Dicis itaque mihi: Quid adhuc queritur? Voluntati enim eius quis resistit? O homo, tu quis es qui respondeas deo? Nunquid dicit figmentum ei qui finxit se, quid me fecit? Si sic? An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud uas in honorem, aliud uero in contumeliā?

¶ Ex prædicta sentētia puidit Apostolus moueri audacē infirmitatē eorum, scilicet q̄ secundū coniecturas cordis humani, inscrutabilē altitudinē iudiciorū dei cogitare conantur, & de culpis suis se excusare nitunt, & hanc sibi exaduerso opponens, ait: Quoniam dixi, quia deus cui uult miseretur, & quem uult indurat, itaq; id est, ergo dicis, id est, obijcis, mihi: *Quid adhuc queritur deus de nobis? Nam uoluntati eius quis resistit?* Hoc est dicere: Quid de nobis sit querela quod deū offendamus male uiuendo, cum illius uoluntati nemo possit resistere, qui nos obdurauit misericordiam non præstādo? Conqueritur enim deus saepe de hominibus, sicut per innumerabiles apparet scripturarum locos, quod nolunt credere & recte uiuere. Vnde & fideles ac facientes uoluntatē eius, conuersari dicuntur sine querela, eo quod de illis non queratur scriptura. De diuersis autem queritur. Sed cur, inquiunt, queritur atq; causatur nos non uel bona fecisse, uel mala fecisse, cum in potestate illius sit & uoluntate, absq; bonis uel malis operibus uel eligere aliquem uel abijcere, præsertim cum uoluntati eius humana fragilitas resistere nō possit? Cur querelam faceret de peccatis hominum, cum nequeat uitare quod ipse uult? Sic solent carnales in uoluptatibus uiuentes aduersus deum murmurare, & uoluntati eius, nō suo uitio quod mali sunt, deputare, ualidamq; cōtra eum talibus uerbis calumniam parare. Quos redarguit Apostolus ab huiusmodi præsumptione, & quæstionem eorum breui sermone dissoluit, dicens: *O homo, tu quis es qui respondeas deo? Et est*

Isa. 41
 et 29
 lxx. 16

Luce. 11

A sensus: Et ex eo quod respondere uis, deo calūni-
am facis: & quia de scripturis tāta perquiris, ut lo-
quaris contra deum, & iustitiam uolūtatis eius in-
quiras, ostēdis te esse liberi arbitrii, & posse recte
agere si uolueris. Quidam autē stulti putauerunt
hoc loco Apostolum in responsione defecisse, &
inopia reddēdæ rationis repressisse contradic-
toris audaciam. Sed magnum habet pondus quod
dictum est, o hō tu quis es &c. & in talibus quæ-
sitionibus ad suæ capacitatis considerationē reuo-
care hominem uerbo quidē breui, sed re ipsa magna,
est redditio rationis. Si enim hæc non capit, quis
est q̄ respondeat? Si autē capit magis, non inuenit
quid reipōdeat. Videt igit, si capit, uniuersum ge-
nus humanū tam iusto iudicio diuino in apostat-
ica radice damnatū, ut etiā si nullus inde libera-
ret, nemo recte dei posset uituperare iustitiā: & q̄
liberantur, sic oportuisse liberari, ut ex pluribus
non liberatis atq; in condēnatione iustissima de-
relictis, ostēderetur quid cōmeruisset uniuersa cō-
spersio, & quo etiā istos debitū iudiciū dei duce-
ret, nisi eis indebita misericordia subuenisset, ut
uolētium de suis meritis gloriari omne os obstru-
atur, & qui gloriat, in dño gloriatur. O homo, tu
quis es qui respondeas deo? Quis sit ille, attende:
quis sis tu, attēde. Ille deus est, tu homo. Sed iusti-
tiā loqui uideris tu, & fons ille iustitiæ necatus est.
Satis sit interim tibi ex fide adhuc uiuētī, & non-
dum cernētī qd̄ perfectū est, sed ex parte scienti,
nosse uel credere quod neminē deus liberet nisi
gratuita misericordia, & neminē dānet nisi æquil-
lima iustitia. Cur autē illum potius, q̄ illū liberet,
aut nō liberet, scrutetur qui pōt iudiciōz eius tā
magnum pfundum, sed caueat p̄cipitiū. Tu em̄
homo quis es ut rñdeas deo? Rñdere enim deo
non posse cōuincitur, qui homo nominatur: quia
per hoc quod de humo sumptus est, iudicia sup-
na discutere dignus nō est. O homo, id est, carna-
lis pertinēs ad Adam, tu luteus, quis es, id est, cu-
ius ualētiæ, qui rñdeas deo, id est, qui rationibus
contra deum agas, quod iniuste eligat & repro-
bet: siue causas iudiciōz eius inquiras, cur istum
eligat & illū reprobet. Deus p̄ opera sua quodā-
modo te interrogat, & tu si causas & ratiōes ope-
rum eius intellexeris, rñdebis ei quia consiliū
uolūtatis eius intelliges. Sed tu homo quis es ut
hoc facias? Excede hominē, excede carnalitatem,
excede mores & sensus humanos, si uis hoc attin-
gere. Esto prius unus ex illis, de quibus dicitur, Sa-
piētiam loquimur nō perfectos, & tunc demum
recte & nō p̄postere audies, si qua sunt de ani-
marū meritis, & de gratia uel iustitia secreta om̄i-
potētis dei. P̄tōres em̄ credere iubētur, ut a pec-
catis credendo purgentur. Nesciūt enim quod re-
cte uiuēdo uiuunt. Quapropter cum uidere nō
possint nisi recte uiuāt, nec recte uiuere ualeāt ni-
si credant, manifestū est a fide incipiēdum, ut p̄æ-
cepta quibus credēs a seculo hoc auertuntur,
cor mundū faciant ubi uideri deus possit. Ideo re-
cte dicitur hoībus in uerustate uitæ manentibus,
& propterea tenebrosū oculū animi gerētibus,

o homo tu quis es &c. Nō enim sanctos hoc loco **C**
Apostolus prohibuit a quærendo, de quibus ait:
Spiritalis autē iudicat omnia, sed luteos atq; terre-
nos homines, qui adhuc imaginem illius portant,
qui primus factus est de terra terrenus: & quia ei
a quo factus est, obtemperare noluit, in id lapsus
est, unde factus. Talibus ergo dicitur: O homo tu
quis es qui respondeas deo? Et additur: *Nunquid
dicit figmentum ei qui se finxit, quare sic me fecisti?* Vbi
ostenditur quasi a simili & etiā a minori, quia de
us nihil iniuste facit, si unius miseretur & ab alio
misericordiam auertit. Si, inquit, figmentum for-
matum in immundum ulum, non potest accusa-
re de iustitia fictorē suum, cum figmentum mul-
to dignius opus sit quā tum ad figulum, quā tum
homo ad deum: tum ille qui uerus figulus, id est,
creator & artifex & formator noster est, habet po-
testatem salua iustitia cuius uult misereri, & quē
uult indurare. Sed tu quādiu figmentū es, nondū
p̄fectus es filius: quia nondū hauisti plenissimam
gratiam, quia nobis data est p̄rās filios dei fieri, ut
possis audire, lā nō dicā uos seruos, sed amicos, *Iohan. 1.*
& tñ iā uis rñdere deo & nosse consiliū eius. Qui
si hominis tibi æqualis consiliū nosse uoluisses, im-
pudēter faceres, nisi prius in amicitia reciperis. Si
ergo cōsiliū dei nosse uis, prius stude p̄ meritū
sanctitatis amicus eius fieri, ut nō sis luteū figmen-
tū, sed uir spiritalis. Nā ut manifestū sit, nō sancti-
ficato spūi, sed carnali luto ista dici, mox subdi-
tū: *An nō habet potestatem figulus luti, ex eadē massa facere ali-
ud uas in honorē, aliud in cōtumeliā?* Ex q̄ em̄ in para-
diso natura nostra peccauit, iam a dei providen-
tia non secundū cælum, sed secundum terrā, id ē,
non secundum spiritū, sed secundum generatio-
nē mortālē formamur, & omnes ex una massa lu-
ti facti sumus, quod est massa p̄tī. Cum ergo me-
ritum peccando amiserimus, & misericordia dei
remota, nihil aliud peccātibus nisi æterna damna-
tio debeat, nō frustra uideret iniquitas, ut ex ea
fierēt uasa in contumeliā. Cum uero p̄ libez ar-
bitriū p̄m̄ hoīs in condēnationem uniuersa de-
fluxerint, p̄culdubio quod ex ea fiunt uasa in ho-
norē, non ipsius iustitiæ quæ gratiam nulla p̄æ-
cessit, sed dei misericordiæ attribuēdum est: quod
uero in contumeliā, non iniquitati dei quæ nu-
la est, sed iudicio depurādum est. Qui figulus est,
cum fragiles, infirmos & terrenos facit. Et ex ea-
dē massa, quæ tota in Adam periit, facit secundum
uoluntatē suam alia uasa in honorē per misericor-
diam, alia in contumeliā per iudiciū. **D**
Quod si uolens deus ostendere iram, & nos-
tam facere potētiam suam, sustinuit in mul-
ta patientia uasa iræ apta in interitum, ut
ostenderet diuitias gloriæ suæ in uasa mise-
ricordiæ, quæ p̄parauit in gloriā, quos
& uocauit nos nō solū ex Iudæis, sed etiam
ex gentibus, sicut in Osee dicit: *Vocabo nō
plebem meam, plebem meam: & non mi-
sericordiam consequutam, misericordiam
consequutam. Et erit in loco ubi dictum*

1. Cor. 2

Iohan. 1.

Iohan. 15.

1. Cor. 2

A est eis, Non plebs mea uos, ibi uocabuntur filij dei uiui.

¶ Ostensum superius est, quia etsi deus nihil boni det, non tamē iniquus est, nec potest ei homo respondere. Quod, id est, sed si ipse quibusdam etiam bona dedit, quid ei respondebis? Quid dices, si deus bona illis impedit, scilicet cum essent apti in interitum, sustinuit eos in multa patientia, & interim dum expectaret, ostēdit multis indicijs, ut ipso nonnunquam puniēdo uel alios coram eis, futuram iram ut sibi cauerēt, & in hoc quod sustinuit & iram ostēdit, notificauit potētiam, quia per malos purgat bonos? Quasi dicat: Potes dicere quod iuste subtrahit gratiam & damnat illos, qui ita expectati noluerūt resipiscere, sed hac gratia abusi sunt. si uolens deus ostendere in perditis iram, reddēdo illis uindictam, & notificare potentiam suam bene utēdo malis, quia tam potens est eius bonitas, ut bñ utatur etiam malis, sustinuit in multa patientia, id est, diutissime patientē tolerauit uasa iræ, id est, homines qui pleni eius ira sunt, uasa dico apta in interitum, id est, idonea æternæ mortis, si hoc fecit deus, non est inde accusanda eius patientia, sed eorum pertinacia, qui diu expectati noluerunt conuerti. Nam ideo sustinuit eos, cum sciret non conuertēdos, ut fierēt inexcusabiles, & per eorum malitiam purgarentur boni. Idcirco sustinuit eos, ut in futuro seculo ostenderet diuitias gloriæ suæ, id est, largifluas opes beatitudinis æternæ, uenturas in uasa misericordiæ, id est, in electos homines plenos misericordia eius, quæ electa uasa ipse preparauit in gloriam, cum e contrario uasa iræ sint apta in interitum cadere. Quia quod à uasis iræ exigit iustitia punientis, hoc uasis misericordiæ dimittit pietas liberantis, & insuper gloriam eis largitur gratia saluantis. Notandum autem, quia in eo quod superius ait, figulum habere potestatem ex eadem massa facere aliud uas in honorem, aliud in contumeliam, ostendit mystice creatorem nō posse reprehēdi, si ex eadem natura massa alios creat ad honorem sanctitatis, alios autē sic creat, ut abire sinat in contumeliam nequissimæ operationis & iustæ damnationis. In eo autem quod nunc dicit, quod si uolens deus &c. declarat quia non potest accusari, si diu uiuentes in carne malos patienter tolerat, ut eos in malitia perseverantes postmodum acerbius puniat: & bonos eorum prauitate uexari permittit, ut eius pro patientiæ merito maiorem gloriæ coronam reddat. Si eos quos indurat, patientē sustinet, ut eos iustius damnet postquā diu sustinuerit, nō eius accusanda est patientia & infinita clemētia, sed eorum duritia, qui bonitate eius in perditionem abutunt. Alioqui unus est solis calor, & secundum essentias subiacētes alia indurat, alia liquefacit, alia soluit, alia constringit. Liquatur enim cera & induratur lutum, & tamen calor non est diuersa natura. Sic & bonitas dei atq; clementia uasa iræ, id ē, populum Iudæorum & ceteros reprobos indurat: uasa uero misericordiæ, id est, electos, liquat.

Non pōt figmentum fictori suo dicere, cur me fecisti sic? quia & ipse fictor habet potestatem facere ex eodem luto, prout uoluerit, alia uasa ad honestos usus, alia ad inhonestos. Quod, id est, sed si deus uolens ostendere iram, sustinuit in multa patientia uasa iræ, tu quis es qui respōdeas deo? Voluit deus ostendere iram suam, non utiq; animi perturbationem, sicut est quæ circa homines nūcupatur, sed iustam uindictam, & notam facere potentiam suam, ad quam pertinet damnare iniquos. In hoc quoq; demonstratur eius potentia, quod & malis bene uti optimus possit. Ostendere ergo uoluit hanc potentiam, qua bene utitur etiam malis, multa illis naturalia & temporalia bona largiens, eorumq; malitiā & comparationē ad exercendos & admonendos bonos accommodans, ut in eis discant agere gratias deo, quod ab eis non suis meritis quæ in eadem massa paria fuerunt, sed illius miseratione discreti sunt. Si enim soli hi crearentur ex Adam, qui essent per gratiam redimendi, & præter hos qui ut Iudæi in filios adoptantur, nulli alij homines nascerentur, lateret beneficium quod donaretur indignis, quia nullis ex eadē damnabili stirpe uenientibus debitum supplicium redderetur. Volēs itaq; deus ostendere iram & notificare potētiam suam, sustinuit in multa patientia uasa iræ aptata in interitum, id est, reprobos homines, in quibus latet ira eius, qui aptati sunt in perditionem, longanimiter tolerauit, ut ordinate disponderet eos, & uteretur illis ad instructionem salutis eorum quorum miseretur, ideoq; uasa misericordiæ uocantur. Non quod illi essent necessaria siue angelica siue humana pētia, cui nec iustitia creaturæ cuiusquam est necessaria, sed ut ostēderet diuitias gloriæ suæ in uasa misericordiæ, ne se in bonis operibus tanquam de proprijs extollerent uiribus: sed humiliter intelligerēt, nisi illis dei gratia nō debita, sed gratuita subueniret, id fuisse reddēdum meritis suis, quod alijs in eadem massa redditum cernerēt. Ita em̄ quid sibi præstetur discunt gratis iustificati, dum non suo merito, sed gloria ditissimæ dei misericordiæ discernuntur à damnatis, cum quibus eadem iustitia fuerant & ipsi damnandi. Cæteri autem homines ad istam gratiam non pertinētes, quorum tamen & animam & corpus dei bonitas operata est, & quicquid habet ipsa natura præter uitium, quod eidem intulit superbientis uoluntatis audacia, propter hoc à deo (qui illos ita peccaturos, ut æterno essent igne damnandi, sine dubitatione præsciuit) creati sunt, ut in his ostēderet liberum desertoris arbitrium sine sui gratia quid ualeret, & in eorum iustis ac debitis pœnis uasa misericordiæ, quæ non suorum operum meritis, sed gratuita dei gratia discreta sunt ab illa concreatione, quid sibi collatum esset, addiscerent: ut omēs obstruatur, & qui gloriāt, in domino gloriēnt. Ut ostenderet, inquit, diuitias gloriæ suæ, qua glorificatur in sanctis, bñ faciēs eos operari, in uasa misericordiæ, id ē, in homines quos replet sua misericordia, quæ, id est, quos homines electos preparauit, id

A est, præordinauit ad gloriam æternam. Quos & uocauit, scilicet nos, non solum ex Iudeis, ut ipsi Iudæi uolebant, sed etiam ex gentibus, ut ex utrisque fieret unus credentium populus. Ex quo ostenditur, non gentes eligi uel Iudæos, sed hominum uoluntates diuinitus illuminatas. Quos & uocauit nos, pro eo positum est, ac si dixisset: Sicut nos quos uocauit non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus. Superiora enim quasi de Pharaone & Aegyptijs, qui fuerunt uasa iræ, & de filiis Israel qui erant uasa misericordiæ, disputare uidetur. Nūc autem ne solum illi antiqui Israelitæ intelligerentur uasa misericordiæ, ostendit quia & nos qui ad nouam gratiam uocati sumus, non solum ex illo Hebræorum populo, sed etiam ex gentilitate, uocata uasa sumus eiusdem misericordiæ. Etiam ex gentibus uocauit nos deus, sicut ipse dicit loquens in Osee: *Non plebem meam*, id est, gentilitatem quæ non erat plebs mea, *uocabo plebem meam*, id est, uocabulum peculiaris populi mei dabo illi in gratiā nominis Christiani. & *non misericordiam consequutam*, id est, eandem gentilitatem quæ misericordiam consequuta non fuerat, sed sine misericordia perditioni relicta erat, uocabo *consequutam misericordiam*, id est, hoc uocabulum illi dabo, ut appelletur consequura misericordiam, ut nomen indicet beneficium. Et erit istud in tēpore gratiæ in loco, id est, in terra gentium, ubi dictum est eis diuinitus, *Nō plebs mea estis uos ibi*, id est, in eadem gentium regione uocabuntur qui ibi fuerint, *filijs dei uiui*. Per hoc quod deus gentiles ad cultum suum non uocabat, sed in errore reliquit, dicebat eis, *Nō plebs mea uos*. Sed in loco gentium ubi hoc antea dictum est, ibi postmodum prædicata per apostolos euangelij gratia, uocati sunt qui illic crediderunt, filij dei non mortui, sed uiui. Coluerant enim prius multos deos mortuos, id est, homines mortuos, quos sibi deos constituerant, sicut Iouem & Apollinem & Herculem, & ideo ne quis talium intelligeretur, nunc deus a propheta dicit, cum de gentilibus sermo esset, cognominauit deum uiuum.

Isaie. 10. **I**saías autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquæ saluæ fient. Verbum autem cōsummans & abbrevians in æquitate, quia uerbum breuiatum faciet dominus super terram. Et sicut prædixit Isaías, Nisi dominus sabaoth reliquisset nobis semē, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuisset.

Isaie. 1. Quia nos dixerat uocatos non solum ex Iudæis, sed etiam ex gentibus, & gentiū uocationem, de quibus minus uidebatur, astruxerat prophetico testimonio, uult similiter autoritate prophetica Iudæorum uocationem ostendere. Osee dicit de gentiū conversione, sed *Isaías clamat*, id est, aperte & publice testatur pro Israel, id est, pro conuersione Iudæorum. Si fuerit numerus &c. Hoc est, etiam si multitudo non crediderit, tamen pauci credent. Et reuera, si legamus Iosephum, quanta ho-

minum in Ierusalem & in Iudæa fuerit multitudo quando passus est dominus, intelligimus uix paucos in apostolis & in apostolicis uiris saluatos esse ex Iudæis. Sed quia non fracti sunt infideles & supbi, ac per hoc infructuosi rami, ut inferretur oleaster gentium, ideo perire potuit radix patriarcharum & prophetarum. Quia si fuerit, inquit, numerus filiorum Israel sicut arena maris, id est, si fuerint tot Iudæi, ut non possint numero comprehendere, sed omnem supputationē uicerit multitudo eorum, sicut arena quæ non potest numerari, reliquæ saluæ fient, id est, illi quos sibi dominus relinquet, quando alios abiciet, saluabuntur. Vel si numerus eorum fuerit sterilis & grauis ut arena maris, reliquæ quæ erunt fulgentes & cælo inhærentes sicut stellæ, saluabuntur. Vtunque enim promissum est Abrahe. Erunt, inquit, semen tuum sicut stellæ cæli, & uelut arena quæ est in littore maris. Vere saluabuntur, nam uerbum erit consummans & abbrevians in æquitate. Ideo saluabuntur, quia uerbum euangelij quod eis tradetur, erit consummans hominem in iustitia, id est, perfectionem iustitiæ dans, & ea consummans ac perficiens quæ lex non poterat. Et abbrevians, id est, in uno geminæ charitatis præcepto comprehendens omnia, quæ lex multiplicibus præceptis instituerat. Et erit abbrevians in æquitate, secundum illud: Quod tibi non uis ab alio fieri, tu alij ne feceris. Et prout uultis ut faciant uobis homines, & uos facite illis similiter. Vel in uno Christo abbrevians omnia legalia, & hoc in æquitate, quia æquum est hoc uerbum breuiari, ut nihil desit ad iustitiā de omnibus præfiguratis. Siue in æquitate, quia quæ æqua sunt, retinet, ut moralia: quæ ius est tolli, tollit, ut figuras. Vere nouum uerbum erit abbrevians, quia uerbum breuiatum faciet dominus Iesus super terram, id est, ut compendio fidei per gratiam saluos faciat credentes, non per innumerabiles obseruationes, quibus Iudæorum plebs seruiliter onerata premebatur. Hoc uerbum fecit dominus super terram conuersans inter homines. Dictum fuit, reliquias esse saluandas ex multitudine pereuntium. Et sicut iterum prædixit Isaías, Nisi dominus sabaoth, id est, exercituum, cui seruiunt exercitus angelorum & hominum, reliquisset nobis Iudæis semen, id est, electos filios qui disseminauerunt per orbem, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuisset, id est, sicut in Sodoma & Gomorrha post discessum Loth soli reprobi remanserunt & simul perierunt: ita & nos in Ierusalē post Christi resurrectionē soli reprobi & pituri remanserunt. Hi enim qui ex circuncisione crediderunt, uocantur semen, quia sparsi per terras multiplicati sunt, & uelut grana seminis copiosam segetē fideiū germinauerunt. Et propter istos non fuerunt Iudæi sicut Sodoma & Gomorrha, quia non omnes fuerunt reprobi, nec omnes perierunt, quoniam isti sunt electi atque saluati de multitudine illorum.

Quid ergo dicemus? Quod gentes quæ non sectabantur iusticiam, apprehenderunt ius-

Gen. 28.

Tobi. 4
Mat. 7

D

A stitiam, iustitiam autē quæ ex fide est: Isra-
el uero sectādo legem iustitiæ, in legem ius-
titiæ non peruenit. Quare? Quia non ex fi-
de, sed quasi ex operibus. Offenderunt em̄
in lapidem offensionis, sicut scriptum est:
Isaie. 28. Ecce pono in Sion lapidem offensionis &
petram scandali, & omnis qui credit in eū,
non confundetur.

Osce. 2. Ab autoritate utriusq; pphetæ infert: Quā-
doquidē, inq̄r, Osce de gētib; dicit, Vocabo nō
plebem meā, plebē meā. & Isaías de filiis Israel cla-
mat, q̄a reliquæ cor̄saluabuntur, id est, pauci de
multitudine, ergo quid dicemus, id est, quid p hęc p-
phetarū dicta de gētib; & ludæis diffiniemus?
Istud possumus ex prædictis oraculis inferre &
asserere, quod gētes, quæ neq; p hostias, neq; p uolū-
tatē sectabantur iustitiam dei, apprehenderunt iustitiam,
non quamcūq; nō eam quæ est ex lege, sed eam
iustitiam quæ est ex fide, id est, per gratiam: quia non
supbierunt, sed in Christum crediderūt. sed Israel,
id est, carnalis populus ludæorum, sectando p car-
nales obseruantias legem iustitiæ, id est, legem quæ
est iustitiæ bene intellecta, non peruenit in legem iusti-
tiæ, id est, uenit quidē aliquantulum in legem iusti-
tiæ, sed non peruenit in eam: quia quamuis opera
legis faceret, non tamē ex amore iustitiæ fecit ea,
sed ex timore poenæ, & ita cordis innocentiam ha-
bere non potuit. Vbi probatur uera esse supradi-
cta sententia, quia non uolentis neq; currentis, sed

B miserentis est dei: quoniam gentes, ut dictum est,
quæ iustitiam non quæsierunt, iustitiam inuene-
runt: & Israel qui legem iustitiæ sectabatur, non
Psal. 65 potuit in eam peruenire. Terribilis ergo deus in
consilijs super filios hominum, & iudicia eius
occulta sunt, non iniusta. Gētes quæ non sectaban-
tur iustitiam, quæ ex lege est, quasi propriam su-
am apprehēderunt iustitiam, quæ est ex fide. Isra-
el autem sectans p opera legem iustitiæ, non per-
uenit corde in legem iustitiæ. Et quare? Quasi dili-
genter hoc attēdamus, cur in eam puenire non
potuit. Quia non ex fide, id est, quia non sperauit in
deum, non illam petiuit à deo, nō credidit in eum
qui iustificat impium. Non ex fide, sed quasi ex ope-
ribus, id est, quasi iustitiam per semetipsum ope-
rans, non in se credēs operari deum. Deus est em̄
qui operatur in nobis & uelle & operari pro bo-
na uoluntate. Sed Israel non quærebat iustificari
ex fide, sed quasi ex operibus, quia fidem non pu-
tauit esse causam & principium iustitiæ, sed ope-
ra carnalium obseruationum iustitiæ principium
esse credidit: & glorians quasi de operibus, exclu-
sit à se gratiam: ac quasi de sanitate præsumēs, re-
spuit medicinam. Vere non ex fide iustificari que-
siuit populus ludæorum, sed uelut ex operibus.
nam offenderunt in lapidem offensionis, id ē, Christum
humilem per supbiam suam calcare uolētes, gres-
sum suæ rectæ actionis læserunt, & quassati cor-
ruerūt. Quasi ipsa sua iustitia offenderūt in Chri-
stum, quia uelut de iustitia timuerūt, & fidē Chri-
sti spreuerunt. Qui ad similitudinē parui lapidis,

à quo non cauet, fuit eis habilis ad offendendum, C
latēs in humilitate. Omnibus quoq; malis est ipse
Christus lapis offensionis: q̄a quicquid dicit, ama-
rum ē illis, & cōmouētur ex dictis eius. Ita offen-
derunt in hūc lapidē, sicut scriptum est apud Isaia-
dicēte patre: Ecce pono in Sion lapidē offensionis, id est,
per incarnationis mysterium pono Christum in
Sion, hoc est, in ecclesia fundamētum, qui ludæis
erit lapis offensionis, q̄a non sibi cauebunt ab illo
humili & paruo prop̄ suæ mētis cæcitātē, sed of-
fendēt eum & corruēt. & pono ibi petram scan-
dali, id est, eundē Christum qui in passione erit illis
petra scandali, id ē, deformis & asper & durus, in
quo scandalizabunt irascētes & indignātes, cum
se filium dei dixerit. Lapis uocatur politus & lu-
bricus, quando si calcatur, pes cito labitur: petra
uero dicitur, quando est inculta & aspera. Chri-
stus ergo in natiuitate uel in conuersatione & præ-
dicatiōe sua ludæis fuit lapis offensionis, & in pas-
sione petra scandali: quia qui prius in ortu & hu-
mana conuersatione uisus est eis contemptibilis
& cōculcabilis, postmodum in passione nimium
deformis & asper illis apparuit. Plus autē ē scanda-
lum q̄ offensio: quia scandalum dicitur à Græco,
q̄d est σκανδαλισμός, & est proprie impactio pedum.
Ita ergo ludæi offenderunt in Christum, ut omni
no impingerēt pedē ibi & confringerēt. Non so-
lum enim contempserunt eum, sed & crucifixe-
runt. Pono hunc lapidē offensionis, quantum ad
reprobos: & prop̄ electos subiungo, quia omnis
siue ludæus, siue gētilis, siue seruus, siue liber, qui
crediderit in eum, non confundetur, id est, nō erubescet D
in futuro cum ille uenerit ad iudiciū. Qui enim
crediderit in eū, nō habebit suā iustitiā quæ ex le-
ge est, quāuis sit bona lex, sed implebit ipsam le-
gem nō sua iustitia, sed data ex deo. Ita enim non
confundetur. Nam qui in se gloriatur, confunde-
tur. non enim sine peccatis inuenietur. Ille autem
tantummodo non confundet, qui in domino glo-
riatur. Quicūq; illum fide expectant, cum uene-
rit, gaudebunt. Qui sine fide sunt, cum uenerit q̄d
nunc nō uident, erubescunt: quomodo solent con-
fundi qui inueniuntur in aliqua culpa, & eis insul-
tatur ab omnibus: sed tamen non transiet illa con-
fusio nec delebitur. Notandum autē, quia hoc testi-
monium Apostolus ex duobus locis libri Isaia
cōiunxit. Ita em̄ ibi legit: Ecce ego mittam in fun-
damentis Sion lapidē comprobatū, lapidem an-
gularē, præciosum, in fundamento fundatum.
Qui crediderit, nō festinet. Atq; alibi in eodem li-
bro: Et erit, inquit, uobis in sanctificationem: in la-
pidem autē offensionis & in petrā scādali, duabus
domibus Israel. Vnde p̄spicuum est, Apostolos
in interpretatione ueteris scripturæ sensum quæ-
sisse, non uerba: nec magnopere de ordinē sermo-
nibusq; curasse, cum intellectui res pateret.

CAPVT X.

Fratres, uoluntas quidem cordis mei,
& obsecratio ad dominum sit pro illis
in salutem. Testimonium enim perhibeo

A illis, quod æmulationem dei habent, sed non secundum scientiam. Ignorantes enim dei iustitiam, & suam quærentes statuere, iustitiæ dei non sunt subiecti, finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.

Hinc iam incipit de spe Iudæorum loqui, ne etiam gentes superbire audeant aduersus eos. Sicut enim Iudæorum superbia refellenda erat tanquam ex ore gloriantium, sic & gentibus occurrendum est, ne tanquam Iudæis prælati superbiant. Dixi quia non peruenerunt in legem iustitiæ, sed offenderunt in lapidem offensionis, non quia illos odio habeam, nec quia de illis omnino desperem. Nam sciatis fratres, quia intima uoluntas cordis mei sit pro illis in salutem, id est, ex corde uolo illorum salutem. Voluntas quidem cordis mei pro illis optat, ut accipiant salutem, quamuis illorum uoluntas adhuc obstitat. Potens est enim deus illorum corda conuere. Non solum uoluntas, sed etiam obsecratio, id est, oratio cum obtestatione sacrorum, sit à me pro illis ad deum in salutem, id est, ut efficacior sit oratio mea pro illis, facio eam cum adiuratione sacrorum, in salutem illorum dirigens intentionem, hoc est, ut credant & per fidem consequantur salutem. Non enim aliter saluari poterunt. Quamuis Apostolus eis instanter euangelium prædicaret, parum tamen esse credebat, nisi pro illis etiam oraret ut crederent: quoniam uoluntas ut ad uera credenda moueatur, non sibi sufficit, nisi per gratiam deus illi opituletur, nec ipsa conuersio fieri potest sine dei adiutorio. Obsecro, inquit, pro illis, & iustum est ut obsecrem. nam æmulationem dei habent. Nam ego qui olim similis fui, & idcirco noui intentionem cordis ipsorum, perhibeo illis testimonium, quod æmulationem dei habent, id est, bono zelo mouentur ad defendendam legem, sed non secundum scientiam: quia imprudenter agunt, dum nos quasi præuicinatores legis persequuntur. Nesciunt enim quia nos potius quam ipsi legem adimplemus, qui spiritualiter eam obseruamus: & idcirco bona quidem intentione uolunt legem contra præuicinatores defendere, sed non secundum scientiam, quia nesciunt qui sint illi contra quos mouentur. Hoc & dominus sic prænuñciauit: Venit hora ut omnis qui interficit uos, arbitretur obsequium se præstare deo. Putabant enim se deo placere ex eo, quod Christianos uelut pro defensione legis interficiebant, quia æmulationem dei habebant, sed non secundum scientiam.

B Vere non secundum scientiam. Nam ignorantes iustitiam dei, quæ à deo datur per fidem Christi, & quærentes statuere suam iustitiam, id est, quam suis uiribus per obseruantiam legis putant se facere, non sunt subiecti iustitiæ dei, id est, Christo. De se enim præsumētes, gratiam repellebant, & in Christum propterea non credebant, ignorantes iustitiam dei, & suam uolentes statuere. Iustitia dei hic dicitur, non quia iustus est deus, sed quia dat homini, ut iustus sit homo per deum. Iustitia autem illorum erat, quia de suis uiribus præsumebant, & quasi impletores legis se ipsos ex sua uirtute dicebant. Ignorabant ergo iustitiam dei, id est, quam dat homini deus, qui solus est iustus atque iustificans: & uolebant constituere suam, id est, uelut à se sibi paratam, non ab illo impertitam: & ideo iustitiæ dei non erant subiecti, quia superbi erant, de suo putantes, non de dei placere posse se deo. Vere ignorabant iustitiam dei, nam Christus quem cæci respuebant, est finis, id est, consummatio legis, quia in eo lex consummatur & perficitur. Finis, id est, perfectio legis, est Christus ad iustitiam complendam omni in se credenti: quia omnis qui in Christum credit, habet ipsum Christum consummationem legis, ut per eum faciat iustitiam. Sunt enim opera quæ uidentur bona sine fide Christi, & non sunt bona, quia non referuntur ad eum finem ex quo sunt bona. Talia erant opera istorum, qui suam iustitiam quærebant statuere, quia ipsum quod dicitur, Non concupisces, & cætera huiusmodi mandata sancta & bona ipsis tribuebantur: quæ ut possit homo facere, deus operatur in homine per Christi fidem, qui finis est ad iustitiam omni credenti, cui per spiritum incorporatus factusque membrum eius, potest quisque illo incrementum intrinsecus dante operari iustitiam, de cuius operibus etiam ipse dixit, quia sine me nihil potestis facere. Finis enim dicitur ipse Christus, quia quicquid agimus, ad illum referimus: & cum ad eum peruenerimus, non habebimus ultra quod quæramus, sed ibi permanebimus. In eum namque diriguntur nostra intentio. Ad quem cum peruenerimus, non erit ultra quo tendamus, quia ibi est omnium bonorum plenitudo.

Iustitiam dei, id est, quam dat homini deus, qui solus est iustus atque iustificans: & uolebant constituere suam, id est, uelut à se sibi paratam, non ab illo impertitam: & ideo iustitiæ dei non erant subiecti, quia superbi erant, de suo putantes, non de dei placere posse se deo. Vere ignorabant iustitiam dei, nam Christus quem cæci respuebant, est finis, id est, consummatio legis, quia in eo lex consummatur & perficitur. Finis, id est, perfectio legis, est Christus ad iustitiam complendam omni in se credenti: quia omnis qui in Christum credit, habet ipsum Christum consummationem legis, ut per eum faciat iustitiam. Sunt enim opera quæ uidentur bona sine fide Christi, & non sunt bona, quia non referuntur ad eum finem ex quo sunt bona. Talia erant opera istorum, qui suam iustitiam quærebant statuere, quia ipsum quod dicitur, Non concupisces, & cætera huiusmodi mandata sancta & bona ipsis tribuebantur: quæ ut possit homo facere, deus operatur in homine per Christi fidem, qui finis est ad iustitiam omni credenti, cui per spiritum incorporatus factusque membrum eius, potest quisque illo incrementum intrinsecus dante operari iustitiam, de cuius operibus etiam ipse dixit, quia sine me nihil potestis facere. Finis enim dicitur ipse Christus, quia quicquid agimus, ad illum referimus: & cum ad eum peruenerimus, non habebimus ultra quod quæramus, sed ibi permanebimus. In eum namque diriguntur nostra intentio. Ad quem cum peruenerimus, non erit ultra quo tendamus, quia ibi est omnium bonorum plenitudo.

Moyse enim scripsit, quoniam iustitiam quæ ex lege est, qui fecerit homo, uiuet in ea. Quæ autem ex fide est iustitia, sic dicit: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in caelum? id est, Christus deducere, aut quis ascendet in abyssum? hoc est, Christum ex mortuis reuocare. Sed quid dicit scriptura? Prope est uerbum in ore tuo & in corde tuo. Hoc est uerbum fidei quod prædicamus, quia si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris quod deus illum excitauit à mortuis, saluus eris.

Vere Christus est finis legis ad ueram iustitiam, nam in ipsa lege antequam ad Christum ueniat, est quedam umbratilis iustitia. Moyse enim ita scripsit. Probat Apostolus autoritate Moyse duas esse iustitias, quia dixerat Iudæos esse ignorantes iustitiam dei & suam quærentes statuere. Vere sunt duæ, una per legem, altera per Christum. Moyse enim scripsit, quia homo qui fecerit iustitiam quæ ex lege est, uiuet in ea, legem hoc loco pro ipsis operibus ponens. Qui autem uiuebant in his operibus, timebant utique, ne si non ea fecissent, lapidationem uel combustionem uel aliquid huiusmodi paterentur. Ergo qui fecerit (inquit) ea, uiuet in illis, id est, habebit præmium ne ista morte puniatur: non ergo apud deum, ex cuius fide si quis in hac uita uixerit, cum hinc exierit, tunc eum magis habebit præsentissimum præmium. Non itaque ex fide uiuit,

Exodi. 20

Iohan. 15.

D
Leui. 18.

Deute. 30

Ibidem

A quisquis præsentia quæ uidentur, uel cupit uel timet: quia fides dei ad inuisibilia pertinet, quæ post dabuntur. Nam est & ista quædam in operibus iustitia, quando sine suo præmio relictæ non est, ut qui fecerit eam, uiuat in illa. Vnde & superius dictum est, quia etsi Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud deum. Aliud est ergo, non iustificari apud deum: aliud, non iustificari. Qui omnino non iustificatur, nec illa seruat quæ temporale habet præmium, nec illa quæ æternum: qui autem in operibus legis iustificatur, non apud deum iustificatur, quia temporalem exinde expectat uisibilemque mercedem. Sed tamen etiam ista est, ut dixi, quædam terrena carnalisque iustitia. Hæc Moyses de iustitia legis. Sed *quæ est ex fide iustitia, sic dicit ipse*: Ne dixeris in corde &c. Vel si iustitia legis in qua uiuitur, est uera iustitia intelligenda, quæ uitam præstat æternam, ideo proponitur iustitia legis, quod qui fecerit eam, uiuet in illa, ut cum quisque infirmitatem suam cognouerit, non per suas uires, neque per literam legis ipsius, quod fieri non potest, sed per fidem concilians iustificatorem, perueniat & faciat & uiuat in ea. Opus enim quod qui fecerit, uiuet in eo, non fit nisi à iustificato. Iustificatio autem ex fide impetratur, & ita per iustitiam fidei completur uera iustitia legis. De cuius fidei iustitia sic dicit Moyses, uel ipsa dicit in corde hominis: *Ne dixeris in corde tuo, id est, ne saltem cogites, quis ascendet in cælum*: id est, nullus homo ascendet, quia hoc est *Christum deducere*, quantum ad te, id est, si hoc cogitaueris, CHRISTVM ascendisse negabis. Aut non dixeris in corde tuo, *quis descendet in abyssum*: id est, nullus pro cõtempta lege descendet in infernum, quia hoc est *Christum à mortuis reuocare*, quantum ad te, id est, hoc cogitare, est non credere quod Christus pro nobis mortuus sit, & in infernum pro liberatione iustorum, qui ibi tenebantur, descendit. Vel ita: Cum audieris post resurrectionem prædicari Christum ascendisse in cælum, noli dicere in corde tuo, mendacium est, quis enim ascendit? Quia hæc infidelitas, quantum in te est, Christum de cælo ad terram deducit. Aut cum audieris prædicari quod ad infernum descendit, noli dubitare & putare hoc incredibile: quia hæc incredulitas, quantum ad te, reuocat Christum à mortuis. i. negat fuisse mortuum. Nam si in abyssum descendisse dubitetur, nec mortuus esse creditur: quia sicut mortuus est ut mortem occideret, sic in abyssum descendit ut nos inde retraheret. Et hæc est iustitia fidei, distans à iustitia moralitatis legis, ut non dubitet quis de spe dei quæ in Christo est, ut non diffidat Christum spoliasse infernum, & cum sanctorum animabus cælum ascendisse: quia qui hoc credit, ex hoc efficitur iustus. Potest & ita intelligi: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendet in cælum: id est, quæ illuc ascendet Christum inde ad nos deducere. aut quis descendet in abyssum: hoc est, quis in infernum descendet Christum inde ex mortuis reuocare. Non enim expectauit Christus ut aliquis homo ascenderet in cælum ad deducendum eum, quod im-

possibile erat: sed ipse sua sponte descendit, à paterna sede ueniens quærere & saluum facere quod perierat. Neque fuit necesse uel possibile ut aliquis in abyssum descenderet ad reuocandum inde Christum à mortuis: quia ipse sua uirtute, ligato forti aduersario & spoliato inferno, resurrexit à mortuis. Ne dicas, inquit, quis ascendet in cælum Christum deducere? quasi & in terra non sit Christus, qui per diuinitatem est ubique: aut quis descendet in abyssum Christum ex mortuis reuocare? quasi Christus in abyssum contineri possit, qui nullo loco continetur, sed omnia cõtinet: uel inter mortuos morari possit, qui uita est. Hoc ne dixeris. Sed quid dicit scriptura per Moysen de Christo? Prope est uerbum. i. Christus qui est uerbum & sapientia dei, est prope, hoc est, non longe est à natura animorum & loquendi ratione. Prope est in ore tuo ad confitendum, & in corde tuo ad credendum. Et ideo non per loca quæras eum, qui sicut uerbum & ueritas & sapientia ubique est, & in corde iustorum manet atque in ore: sed credas quia uerbum quod personaliter unitum est humanitati, prope nos est, quoniam non à loquutione nostra remotum est, neque ab intellectu. Hoc uerbum quod Moyses dicit ita esse prope, est uerbum fidei quod predicamus, id est, Christus, in quo nostra fides constat, quem annunciamus. Hoc prædicamus de illo, quia si confitearis &c. Vel ratio redditur, cur in ore & in corde uerbum hoc debeat esse. Quia si confitearis in ore tuo dominum Iesum, & in corde tuo credideris quod deus illi exciit à mortuis, saluus eris. Non est laus fidei Christianorum, quia credunt mortuum Iesum, sed quia credunt resurrexisse Christum. Nam mortuum & paganus credit. Hæc est laus fidei quia credimus eum resurrexisse, & speramus nos quoque per eum resurrecturos esse. Non enim ait, si confessus fueris quia eum deus tradidit ad occidendum: sed, si cõfessus fueris quia deus eum suscitauit à mortuis, tunc saluus eris. In tantum saluus, in quantum iustus. Quare autem credimus & mortuum? Quia credere eum resurrexisse non possumus, nisi prius mortuum fuisse credamus. Pertinet autem ista confessio præcipue ad martyres, qui coram tyrannis Christum confitebantur, & pro eius confessione moriebantur. Nam nostro tempore facile est ut quisque Christum uoce confiteatur, ideoque uox sola non sufficit sine operibus. Corde enim creditur ad iustitiam, ore autem cõfessio fit ad salutem. Dicit enim scriptura: Omnis qui credit in illum, non confundetur. Non est enim distinctio Iudæi & Græci. Nam idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum. Omnis enim quicumque inuocauerit nomen domini, saluus erit. ¶ Vere si resurrectionem Christi credideris, & ore confessus fueris, saluus eris. nam corde creditur ad iustitiam, sed ore confessio fit ad salutem. Hoc est, qui corde credit, habet in præsentia iustitiam, quia iustus ex fide uiuit: & qui ore confitetur, habet in futuro salutem. Et idcirco oportet nos esse & iustitiæ memores & salutis: quandoquidem in sempiterna ius-

C
Lucas

Deut. 1. Cor.

D

Isa. 26.

Ioc. 2.

Hab. 2.

A stitia regnaturi, à præsenti seculo maligno salui fieri nō possumus, nisi & nos ad salutem proximo rum nitētes, etiā ore profiteamur qđ corde gesta mus. Credere em̄ dat salutē, quia iustitiā parit qđ est causa salutis, si quod cor credit, os cōfiteatur. Hoc est enim confiteri, dicere quod habes in corde. Si autem aliud in corde habes & aliud dicis, lo queris, non confiteris. Noli erubescere de spe tua in conspectu hominum. Quomodo uiuit in corde tuo, habiter in ore tuo: quia nō sine causa signum suū Christus in fronte nobis figi uoluit tanq̄ in se de pudoris, ne Christi opprobria Christianus eru belcat. Parum est ergo in corde habere Christū, & nolle cōfiteri dum timetur opprobriū. Qui em̄ salutem cupit habere, debet fidem suam ore pro ferre, quia ore confessio fit ad salutem. Alioquin credulitas cordis non dat salutē, quāuis corde cre datur ad iustitiam. uere fides ore prolata perdu cit ad salutē, nam scriptura dicit in libro Isaie: *Omnis nō solum Iudæus, sed & gentilis, qui credit in illum, hoc est, in Christum, non confundetur*, id est, non eru bescet in die iudicii, quia salutem quam credit, cō sequetur. Et uere omnis. *Non est enim distinctio Iudæi & Græci*, id est, propheta neque Iudæum, neq̄ gen tilem nominauit: sed in eo quod ait, omnis, osten dit de utroque populo, quia quicumque sincera fide rectisq̄ operibus deo ingemuerit, saluus esse possit. Vere nō est distinctio. Nam idem dominus est omnium, siue Iudæorum, siue gentiliū. *diues in omnes*, id est, sufficiens ditare omnes *qui inuocant illum*, id est, qui pia deuotione in seipso uocant illum, prę parando se dignos tali habitatore. Illis est diues qui inuocant, non modo credūt: quia credere dat remissionem peccatorū, inuocare impetrat promissa dei. Orans inuocat, sed hoc non potest nisi prius credat. Iure dixi quia est diues in omnes, nō in quosdam uel in paucos inuocatores suos: quia sicut Ioel testatur, cum gratiæ tempus prænun ciat, *omnis quicumq̄ inuocauerit nomē domini, saluus erit*. Nullus excipitur, nulli gratia hæc denegatur: sed omnis Iudæus & gentilis, cuiuscunque gradus & conditionis sit, quicumque pijs precibus inuoca uerit nomē domini, pręparans se dignum ad ex cipiendum in sui cordis templum habitatorem de um, saluus erit æterna salute.

Isaie. 52. Nahum. 1. Quomodo ergo inuocabunt in quem non crediderunt? Aut quomodo credent ei quē non audierunt? Quomodo autem audient sine prędicante? Quomodo uero prędica bunt nisi mittantur, sicut scriptū est, *Quām speciosi pedes euangelizantium pacē, euan gelizantium bonā*.

¶ Probato quod de utroque populo assumū tur qui salui fiant, ostendit quod per missionem ad utrosq̄ factam assumuntur: quam qui non re cipit, inexcusabilis est. Quicumq̄ inuocauerit no men domini, saluus erit. Ergo oportet credere. Quia quomodo inuocabunt in quem non crediderunt? In uocatio, inquit, saluat. Nemo autem inuocat qui non credit. Nisi em̄ crediderint, non inuocabunt:

& nisi inuocauerint, non saluabuntur. Hoc maxi me de gentibus dicitur, ne quis Iudæos tantū pu taret ad fidem uocandos. Quomodo inuocabunt Christum in quem nō crediderunt? Prius opor tet ut credant. Aut quomodo credent ei quem non audie runt? Prius enim necesse est ut ab ore alicuius audi ant illum. Credere nanq̄ est ex auditu. Sed quomo do audient eum sine aliquo prędicante? Necesse est ut aliquis prędicet, à quo cæteri audiant. Quid crede re debeant. Non enim audient nisi prędicatū su erit. Sed quomodo doctores prędicabūt nisi mittantur? Non possunt prędicare nisi missi fuerint, quia nō sunt ueri apostoli nisi missi. Et inanis est hominū conatus, nisi deus missos suos iuuerit. Nec eis an nūciandi uirtus ulla subsistit, nisi affuerit illis ipse qui misit. His dictis refutat Apostolus eos, qui ne gabant ad incircuncisas gentes mittēdos esse prę cones Christi, & ostendit salutem per dei gratiam omnibus aduenisse. Salus, inquit, est ex inuocati one, inuocatio ex fide, fides ex auditu, auditus ex prędicatione, prędicatio ex missione, ut ita to tum descendat ex fonte gratiæ. Omnia ergo non ex nobis, sed ex dei gratia sunt nobis, qua p̄mis si sunt prędicatores nostræ salutis, sicut in Isaia scri ptum est: *Quām speciosi*, id est, admirabiliter pulchri, *pedes*, id est, gressus apostolorum mūdū illuminā tium, in quo apparet eos à deo missos, quoniam aliter hoc facere nō possent. Speciosi sunt, id est, pulchritudine uirtutum & claritate miraculorū ac prędicationis decorati sunt: pedes, id est, inces sus apostolorum euangelizantium, id est, bene nun ciantium hominibus pacem, id est, reconciliationē & concordiam ad dominum, & euangelizantium bo nā regni cælorum.

Sed non omnes obediunt euangelio? Isaia enim dicit: Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autē per uerbum Christi.

Isaie. 53. Iohan. 12.

¶ Apostoli quidē omnibus euangelizant, sed non omnes obediunt euangelio, ut penitentiam de p̄teritis agentes, & de cætero recte uiuētes, stu deant habere pacē cum deo. Nam cū auditus sit ex gratia, necessaria est & alia gratia quæ cor mo ueat: quia nil foris proficit sermo docentis, si deus intus cor non tetigerit audientis. Et uere non omnes obediunt euangelio, sed pauci. Nam Isaia uoce prędi catorum dicit, querimoniā faciens de raritate au ditorū: Domine, quis, id ē, quām rarus est qui credidit auditui nostro, id est, auditui prędicationis quam à te audiuius & eis nunciauius? Raro ex multis inuenitur aliquis qui credat. Et qui non credunt, manifestum est quia non obediunt. Auditui prę dicationis crediderunt pauci de multitudine, ergo fides est ex auditu: quia ex eo quod audiuius à do ctoribus, incipimus credere: sed auditus est nō per merita nostra, sed per uerbum prędicationis Christi, quod ab eius gratia doctores perceperint.

Sed dico: Nunquid non audierunt? Et qui dem in omnem terram exiuit sonus eorū, & in fines orbis terræ uerba eorum.

Psal. 18.

A ¶ *Isaias dicit quod pauci crediderunt, sed ego dico, Nunquid non audierunt? Vtique audierunt, & ideo inexcusabiles sunt qui non crediderunt. Et qui dem audire potuerunt non solum proximi, sed & remotissimi. Nam in omnem terram exiuit sonus, id est, fama, eorum, id est, apostolorum, & in fines orbis terre, id est, in omnes mundi terminos in circuitu percellerunt ipsa uerba eorum, ut ueritas non solum per famam audiretur, sed & per ipsa prædicantium dicta cognosceretur. Quod tamen ex toto necdum fuerat impletum, quando scribebat Apostolus: sed uerbis præteriti temporis loquutus est, sicut & propheta quod futurum erat, & ex magna parte iam completum fuerat.*

Sed dico: Nunquid Israel non cognouit?

Primus Moyses dicit: Ego ad æmulationem uos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram uos mittam. *Isaias autem audet & dicit: Inuentus sum a non querentibus me, palam apparui his qui me non interrogabant. Ad Israel autem dicit: Tota die expandi manus meas ad populum non credentem, sed contradicentem mihi.*

¶ *In omnes gentes usque ad orbis terminos processit fama Christiani nominis. Sed dico: Nunquid Israel non cognouit quod totus mundus audiuit? Non ignorauit Israel hanc salutem, sed cognouit quia posset audisse & cognouisse. Cognouit, quia contradicere non potuit. Sed non uere cognouit, ut in mente eius bene sederet. Cognouit ad testimo-*

B *nium suæ damnationis, non in adiutorium suæ saluationis. Vere cognouit, quia Moyses primus doctor eorum dicit hoc, & omnes prophetae post eum similia loquuntur. Hoc enim innuitur in eo quod Moyses nunc primus appellatur, quem alij sequuti sunt in eodem sensu. Moyses uoce dei dicit Iudæis in cantico, dum infidelitatem eorum pronunciat: Ego adducam uos ad æmulationem in non gentem, id est, tale quid faciam genti paganorum, quæ nec gens dicenda est propter stultitiam idololatriæ, unde uos æmulationem, hoc est, inuidiam habebitis. Inuidia namque tabescunt Iudæi, dum gentes deum eorum & legem atque prophetas ad se pertinere dicunt. Et ita adducti sunt ad inuidiam in non gentem, hoc est, contra gentilem populum, de quo dictum erat,*

Isai. 40. *Omnes gentes quasi non sint, sic sunt coram deo. Vel in non gentem, quæ cum esset gens, gentilitatem credendo deposuit: & facta est non gens. i. plebs Christiana per baptismum. Quandiu enim fuerat infidelis, fuit gens: sed in ecclesia dicitur populus acquisitionis. Ita, inquit, mitte uos in æmulationem in non gentem. i. contra conuersam gentilitatem, quæ si dem apprehendet quæ uos respuetis, in gentem insipientem. i. contra eandem gentilitatem, quæ dei sapientiam ignorabat, & stultitiam idololatriæ predicabat. & mitte uos in iram, hoc est, in indignationem, hoc est, permittam uos irasci & indignari. hoc est, tanta beneficentia gentilitati tribuam, ut uos inde irascamini. Hoc Moyses dixit, & hanc scripturam Iudæi legunt & legerunt, ideoque prædicationem Christi in genti-*

bus per orbem esse cognoscunt. Hoc Moyses, sed Isaias audet & dicit, id est, audacius loquitur de salutem gentium: quia quamuis sciret sibi imminere periculum, audacter tamen uerbum dei prædicabat. Manasses enim rex, ut Hebræi testantur, ferram ligneam post ferrauit eum. Sciebat igitur Isaias contemnendum se esse ab impijs & interficiendum, & tamē abiecto timore prædicabat dei gratiam, & ex persona Christi dicebat: Inuentus sum a non querentibus me, id est, sponte me obtuli gentilibus, & per fidem me ab illis inueniri feci, qui me querere non nouerant, nec in scripturis aduentum meum scrutabantur sicut Iudæi, qui adhuc in libris suis aduentum quærun & expectant. palam, non per ænigmata & figuras, sicut in lege, sed manifesta ueritatis cognitione apparui his gentilibus qui me non interrogabant ab alijs, quia interrogare non didicerant. Ita ad gentes, sed ad Israel carnalem dicit: Tota die, id est, toto tempore quo cum eis in terra conuersatus sum, illuminans mundum, expandi manus, id est, ampliaui operum meorum beneficia, ad populum Iudaicum non credentem mihi, & quod peius est, contradicentem. Conueniēter enim per extensas manus tota die, continuatio bonorum operum intelligitur, a quorum intentione saluator nunquam cessauit, sed infideli populo semper exhibuit, ac sicut nutrix paruulum expansis manibus excipere paratus fuit. Significant enim expansæ manus, & parentis clementiam suos filios in sinu recipere gestientis. Possunt & largitatem donantis exprimere, quod nihil eis petentibus denega uerit, sed roganti leproso mox sanitatem reddiderit, & oculos cæcorum rogantium protinus aperuerit. sicque cætera petentibus dederit.

CAPVT .XI.

Dico ergo: Nunquid repulit deus populum suum? Absit. Nam & ego Israelita sum ex semine Abrahe de tribu Beniamin. Non repulit deus plebem suam quam præsciuit.

¶ *Quia tot autoritatibus confutauit Iudæos, ne insultarent eis gentiles, & dicerent eos ex toto esse repulso, incipit rursum de eorum salute loqui, ostendens non omnes esse reprobato. Commemorauerat enim prophetae testimonium de prænuntiata futura incredulitate populi Israel, Tota die expandi manus &c. Et ne quis male intelligens, uniuersum illum populum crimine incredulitatis & contradictionis arbitraretur esse damnatum, continuo subiecit: Dico ergo &c. Hic ostendit quam plebem dixerit utique Israeliticam. Quam si totam deus reprobasset atque damnaasset, non utique esset ipse Christi apostolus, ex semine Abrahe & tribu Beniamin. Quia, inquit, dixi populum non credentem & contradicentem, ergo dico & hanc quæstionem facio: Nunquid propter multitudinem incredulorum & contradicentium repulit deus populum suum, ut euacuaret promissiones quas patribus eorum fecerat? Absit ut repelleret eum, qui tot milia credentium inde elegit. Vere non oem populum illum repulit. Nam & ego*

D. Math. Luc.

A qui hæc loquor, sum Israelita, id est, sum ex eodem populo Iudæus, non profelytus. ex semine Abraam, id est, descendens ex Abraam, de tribu Benjamin, id est, per lineam Benjamin. Non me repulit deus, qui ita sum ex illa gente. Similiter non repulit plebem suam ex Israel, quam præsciuit, id est, prædestinavit. Prædestinatio enim hoc loco significatur nomine præscientiæ. Non repulit, inquit, deus plebem suam, quam præsciuit, id est, ad uitam prædestinavit. Atque ut ostenderet dei gratia fuisse relictas Israeliticæ gentis reliquias, non meritis operum eorum, sequutus adiunxit ualde necessarium testimonium, dicens:

3. Reg. 19 An nescitis in Elia quid dicit scriptura, quemadmodum interpellat deum aduersus Israel? Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi responsum diuinum? Reliqui mihi septem milia uiro-
rum, qui non curua uerunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore reliquiae secundum electionem gratiæ saluæ factæ sunt. Si autem gratia, iam non ex operibus. Alioquin gratia iam non est gratia.

B Inde, inquit, potest uideri quod deus multos sua gratia reseruauit, quos non repulit, quoniam tempore Eliæ tam pauci fuerunt, ut ipsi Eliæ nulli uiderentur esse quos non repulerit, & tamen tunc in tanta bonorum oppressione fuerunt multi quos gratia dei reseruauit. Et hoc est, quod inter rogando dicit ad increpationem eorum, qui totâ plebem Israeliticâ a deo repulsam esse putabant: An nescitis quid scriptura tertij libri Regum dicit in Elia, id est, in gestis Eliæ, scilicet quemadmodum deum aduersus Israel, id est, inter se & illos iudicem eum interpellat, & contra perfidos prouocat? Domine, inquit, prophetas tuos præcepto impijssimæ reginæ Izabel occiderunt, & altaria tua suffoderunt, id est, a fundamētis subuerterunt, & ego relictus sum solus ex tuis, & quærunt animam meam, id est, me occidere. Quasi dicat: Non debes eis parcere quia tanta mala fecerunt. Ipse sic interpellabat, & se solum putabat. Sed quid dicit illi responsum diuinum? id est, quid respondet ei dominus? Reliqui mihi septem milia uiro-
rum. Non ait, relictæ sunt mihi: aut, reliquerunt se mihi. Vbi nō humanum opus, sed diuina gratia patenter ostenditur. In septem uero milibus uiro-
rum, perfecta summa uiriliter agētium exprimitur: Reliqui, inquit, id est, per gratiam reseruauit, septem milia uiro-
rum, quia tunc erāt multi quos deus sibi reseruauerat, quamuis nesciret Elias, quoniā grana latebant, sub aceruo palarum. Qui non curua uerunt genua ante Baal, id est, non adorauerunt dæmonium, quod adorabat populus Israel sub rege Achab. Vbi omnem populum simul propheta putauerat re-
futatum, inuenta sunt septem milia uiro-
rum qui permanserunt in testamento dei. Sic ergo & in hoc tempore gratiæ facilius saluæ factæ sunt reliquiae: hoc ē,

Quandoquidem ante tempus gratiæ deus tot mi-
lia ex sua gratia reseruauit contra opinionem tā-
ti prophetæ: ergo sic, id est, simili modo etiam in hoc tēpore gratiæ & prædicationis euangelij credendum est, multos esse quos deus præsciuit & suos esse prædestinavit, & hoc nō secundum humanum meritum, sed secundum electionem gratiæ, quam nulla operum merita præcesserunt. In hac ergo electione & in his reliquijs est illa plebs, quā propterea deus non repulit, quia præsciuit. Præsciuit enim reliquias quas secundum electionem gratiæ fuerat ipse facturus, hoc est, prædestinavit. Dixi quia secundum electionem gratiæ sunt saluata. Sed si gratia saluatae sunt, iam non ex operibus eorum processit illa salus. Alioquin, id est, si aliter est, gratia, id est, gratuitum donū dei iam non est gratia, id est, gratuitum donum, sed debitum. Si enim gratia ullis bonis meritis datur, iam nō gratis datur, sed debita redditur. Ac per hoc non uero nomine nuncupatur, ubi merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum. Si autem uera est gratia, id est, gratuita, nihil inuenit in homine cui merito debeatur. Quod bene intelligitur in eo quod dictum est, pro nihilo saluos facies eos. Ipsa enim dat merita, non meritis datur: & præuenit etiam fidem, ex qua omnia bona opera incipiunt.

Quid ergo? Quod quærebat Israel, non est consequutus, electio autem consequuta est. Cæteri uero excæcati sunt, sicut scriptum est: Dedit illis deus spiritum compunctionis, oculos ut non uideant, & aures ut non audiant, usque in hodiernum diem. Et Dauid dicit: Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum & in captionem & in scandalum, & in retributionem illis. Obscurentur oculi eorum ne uideant, & dorsum eorum semper incurua.

Quandoquidem non ex operibus, sed gratia dei tantum saluatae sunt reliquiae de multitudine Israelitarum, ergo quid dicendum est? Hoc scilicet, quia quod quærebat Israel, id est, iustitiam uel salutē, quam quærebat in lege populus Iudæorum, non est consequutus per opera legis, sed electio, id est, illa pars quæ ex eodem populo est electa, consequuta est per gratiam iustitiam & salutē. Electio consequuta est, sed cæteri qui non pertinent ad sortem electiōis, excæcati sunt iusto dei iudicio, sicut scriptum est: Dedit illis deus, id est, iuste permisit ut illi haberent spiritum compunctionis, id est, spiritum malignum, qui compungerentur & stimularētur ad malum. Malum enim significat hic compunctionem, quia sæpe fit ut bonum homini sit molestum, ut pharisæis doctrina Christi. Et dedit eis iusto iudicio oculos ut non uideant, & aures ut non audiant, usque in hodiernum diem, id est, usque ad præsens tempus. Hic enim oculos & aures interioris hominis debemus intel-
ligere, quibus excæcati & surdi effecti sunt, qui Christum uidentes in corpore & audiētes doctri-

Psal. 55

Isa. 6.

Psal. 68.

A nam eius, neque credere opibus quæ uidebant, nec obedire uerbo quod audiebant, uoluerunt. Quicquid enim cum intellexisset, credere noluit id quod uerum est, debet consequi quod uult, ut de cætero non possit credere. In uoluntate ergo sua adiuti sunt, ut quia scientes uerum dicebant esse falsum, de cætero non intelligerent. Cæci itaque sunt oculi cordis eorum, ut lucem ueritatis Christi nequeant uidere: & aures surde, uos spirituales scripturarum sensus non possint audire. Vbi autem scripta sit hæc sententia, non satis apparet. Tamē beatus Hieronymus dicit eam in Isaia scriptam, ubi nos legimus: *Miscuit uobis dominus spiritum soporis. claudet oculos uestros, prophetas & principes uestros, qui uident uisiones, operiet. Ego autem si aliud quam tantus doctor audeam dicere, magis in Deuteronomio ilam inueniri putarem, ubi Moyses loquitur: Non dedit uobis dominus cor intelligens & oculos uidentes & aures quæ possint audire, usque in præsentem diem. Hæc uel Isaia uel Moyses de excacatione & surditate eorum loquitur. Et David inde dicit: Mensa eorum. i. scriptura quæ uarijs sententiarum ferculis consueuit eos pascere, fiat in laqueum. i. uertat eis in laqueum ut illaqueet eos. coram ipsis. i. uidentibus ipsis, ut iniquitatem suam agnoscant, & in ea pertinacissime perseuerent: tantumque ualeat animi ipsorum præsumptio, ut coram ipsis laqueus sit & incidant in eum. Hæc non optatis, sed prophetantis sunt uerba: non imprecantis ut hoc fiat, sed prædicantis quod hoc fiet. Fiat ergo, quia non potest aliter, nisi ut talibus ista eueniant, esse. Fiat illis mensa in laqueum, ut scriptura male intellecta illaqueet eos, & faciat inhærere literæ, ne ueniant ad Christum & ad euangelium. & fiat illis in captionem, ut capiat eos & teneat, ne recedere possint à ueritate. & fiat illis in scandalum, ut per eam scandalizent in Christo sabbatis operante uirtutes. & fiat illis in retributionem, ut per eam recipiant malorum suorum uicissitudinem. i. æternam damnationem. Obscurentur oculi cordis eorum ne uideant, ut quoniam sine causa uiderent, fiat illis & non uidere. Et post oculorum obtenebrationem incurua semper dorsum eorum, ut postquam cessauerint supra cognoscere, semper de inferioribus cogitent. Qui enim superius intendunt, curuum dorsum non habent: quia erecti stant, dum spem repositam sibi in cælo expectant. At uero qui futuræ uitæ spem non intelligunt, iam excacati de terrenis & intimis cogitant. & hoc est habere dorsum curuum, quia terram semper intuetur qui curuus est. Et tales sunt nunc omnes Iudæi, similes scilicet brutis animalibus, quæ uultus in terram prorsus est & uentri intectus.*

Dico ergo: Nunquid sic offenderunt ut caderent? Absit. Sed illorum delicto salus gentibus, ut illos æmulentur. Quod si delictum illorum diuitiæ sunt mundi, & diminutio eorum diuitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum?

¶ Quoniam Iudæos autoritate prophetarum docuit excacatos esse & scandalum. i. offendiculum & impactionem pedum protulisse, ne gentiles his uer-

bis haberent occasionem spernendi eos, ingreditur iterum loqui de salute eorum. Quia, inquit, aspere loquutus sum de excacatione eorum & offensione, ergo ne quis desperet de salute eorum, dico, Nunquid sic offenderunt. i. pedibus impeerunt, ut caderent? i. ut tantummodo caderent quasi ad poenam suam solam. Absit. Quasi non ceciderunt, quia nec omnes ceciderunt: & quidam ex his qui ceciderunt, Iudæi prædestinatione semper stantes fuerunt, & ex casu cæterorum mundus est erectus. Non enim irreparabilis & sine utilitate ceciderunt, sed casus eorum prodest, & ipsi possunt restitui. Absit ut ex toto caderent. Non ita ceciderunt, sed illorum delicto salus est gentibus. Ipsum eorum lapsum tale esse dicit, non ut illi caderent, sed ut delicto suo salutem gentibus daret. Deinde incipit ex hoc loco Iudæorum populum commendare & de ipso casu infidelitatis, ut non superbiat gentes, quia etiam casus Iudæorum tam preciosus extitit pro salute gentium, sed magis caueat, ne dum superbiunt, simili cadant. Absit, inquit, ut caderent, sed illorum delicto salus est gentibus. Non dixit quia non ceciderunt, sed quia illorum casus non fuit inanis: quoniam ad salutem gentium profecit, dum prædicatores euangelij à se repellerent, & ad gentes migrare facerent. Delicto illorum salus est gentibus, quia propter necesse saluatoris dispersi, per omnes gentes gerunt scripturas sanctas, & testimonio nobis sunt, prophetias nos non finxisse de Christo, & fide gentium corroborat. Illorum delicto salus est gentibus, ut illos æmulentur Iudæi, hoc est, imitent. Hoc sæpe factum est, & plenius fiet in fine seculi, quoniam Iudæi Christianos sequentur in fide Christi. Nam sicut nunc illorum lapsus salutem gentibus dedit, ita nunc gentium fides & conuersatio Iudæis æmulationem conuersiois confert & salutis. Potest etiam intelligi, ut gentes Iudæos æmulentur. i. ut credant sicut & ipsi credent, ut dei æmulatione contra opera eorum mala moueantur. Dixi delictum eorum prodelle. Quod si, hoc est, sed si delictum. i. quod Christi occiderunt, uel uerbum prædicationis repulerunt, diuitiæ sunt mundi. i. diuitiæ mundi fide & religiosis operibus & moribus, & diminutio eorum. i. paucitas ad fidem conuersa, hoc est, pauci de eis conuersi, diuitiæ sunt gentium. i. ditauerunt gentes fide & christum perfectione, ac spiritus sancti charismatibus, quanto magis plenitudo eorum, quæ in fine mundi conuerteret, ditabit mundum. Id est, si malum eorum uertit deus in bonum, hoc est, in diuitias mundi, multo magis bonum eorum, cum in fine multitudo uel plenitudo eorum conuersa fuerit, ditabit gentes doctrina & exemplo. In quo ostendit nec inutile, nec irreparabile casum eorum. Mirabiliter enim disponit omnia dei sapientia, apud quam nec ipsa delicta, nec lapsus inutiliter cedunt. Nam cum unusquisque ex proposito sui libertate delinquat, dispensatio diuinæ sapientiæ per hoc ipsum, in quo illi damno suæ negligentia pauperes fiunt, alios diuites facit: sicut nunc delictum Iudæorum ditauit gentes, ut eorum sine labore legis fierent coheredes & concorporales. Potest & ita intelligi quod ait, si diminutio eorum diuitiæ sunt gentium, quanto magis plenitudo eorum? Id est, si pauci eorum credentes tantum profuerunt gentibus, ut eas spiritualibus diuitijs replerent, quanto magis si plurimi

A uel omnes credidissent, prodesse illis poterant ad doctrinam? Duobus enim modis diminutio eorum uersa est in diuitias gentium: uel quia gentes ab illis paucis sumpserunt exemplum credendi, uel quia cum ipsi pauci credidissent ex Iudeis, uentum est ad gentes, ut maior fieret numerus credentium.

Vobis enim dico gentibus: Quandiu quidem ego sum gentium apostolus, ministerium meum honorificabo, si quo modo ad amulandum prouocem carnem meam, ut saluos faciam aliquos ex illis.

¶ Dixi quia plenitudo eorum conuertetur. Bene enim poterunt conuertere. nam & ego pro conuersione eorum laborabo. *Vobis enim dico gentibus, quia mihi specialiter estis commissi. Quandiu quidem ego sum apostolus gentium, quod semper sum donec uiuo, honorificabo ministerium meum.* Gentium sum apostolus, non Iudeorum, & tamen & horum minister. Et quandiu sum apostolus gentium, ad quas specialiter missus sum, honorificabo. id est, honorabile faciam ministerium meum per conuersionem Iudeorum. Quia cum sim positus ad predicandum gentibus, non solum illis predicabo, sed etiam ut Iudei conuertantur laborabo. In quo honorabile ministerium meum facio, superaddendo ultra quam debeo. Ille uero ministerium suum reddit honorabile, qui quicquid sibi preceptum est & plus facit. Ille uero qui minus & remissius quam debet operatur, ministerium suum uituperabile reddit. honorificabo inquam ministerium meum, tentas si quo. id est, aliquo modo prouocem carnem meam. id est, Iudeos, ex quorum genere uenio, ad emulandum. id est, ad imitandum me, si quocumque modo tale me exhibeam, ut illi me amulentur & desideret tales esse. Si hac non potero uia, aggrediar alia. id est, nunc docendo, nunc exhortando, nunc scribendo, nunc bona exempla monstrando, nunc orando, nunc miracula faciendo, tentabo si aliquo modo prouocare possim ad emulandum me eos, qui sunt caro mea, ut & in spiritu mihi fiant fratres, ut ita saluos faciam saltem aliquos ex illis.

Si enim amissio eorum, reconciliatio est mundi, quod assumptio nisi uita ex mortuis? Quod si delibatio sancta est, & massa; & si radix sancta, & rami.

¶ Ideo laboro ut aliquem ex illis ad fidem conuertam, quia utilis erit eorum conuersio. Nam si amissio illorum. id est, quod deus propter infidelitatem amisit eos & reliquit in manu hostis antiqui, est reconciliatio mundi. id est, causa ut gentes de toto mundo reconciliarentur creatori suo, quae erit assumptio. id est, quod deus assumeret eos in fine seculi qui tunc erunt, nisi uita ex mortuis. Si huius gentis abiectio reconciliationem praestitit mundo, & tanta fuit in hac gente gratia, quae sublata ab ea, mundum uniuersum deo reconciliare sufficeret, quantum putamus tunc deum misereri mundo, cum gens ista reconciliari meruerit deo? Et quid sit quod ex reconciliatione Israel mundus adquiratur, breuiter ostenditur. id est, uita ex mortuis. Tunc enim erit assumptio Israel, quando iam mortui uitam recipiant, & mundus ex corruptibili incorruptibilis fi-

et, & mortales immortalitate donabuntur. Absurdum namque uidetur, si quum offensio eorum reconciliationem mundo donauerit, assumptio eorum non magis aliquid mundo & praestantius largiatur. Assumptio eorum erit uita ex mortuis. *Quod id est, si delibatio eorum sancta est, & massa.* Ne dicatis, inquit, fieri non posse ut multitudo eorum assumatur, quasi totum genus sit repudiatum. quia si delibatio. id est, pauci de illis assumpti, ut apostoli & alij discipuli, sic illa delibatio sancta est, tunc & massa. id est, gens tota potest sanctificari. Ostendit per simile, quia sicut illi pauci qui tempore apostolorum conuersi sunt, dulces fuerunt, sic erit & multitudo quae in fine conuertetur. Nam sicut delibatio alicuius panis est dulcis & bona, similiter & ipsa massa quae remanet, dulcis esse credenda est & bona. Est enim delibatio, parua ex aliqua re assumptio ad experimentum totius massae, ut ex cibo uel potu. Sed si delibatio sancta est, & massa: quia sapor sanctitatis, qui in paucis primis inuentus est, inuenietur & in multitudine nouissimorum. *& si radix est sancta.* id est, patriarchae, a quibus trahunt humorem fidei, tunc & rami sancti sunt, qui de genere eorum excreuerunt.

Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis oliuae factus es, noli gloriari aduersus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.

¶ Sancti sunt & rami. quod id est, si aliqui ex ramis fracti sunt. id est, ab arbore sanctae plebis dei per superbiam & infidelitatem excisi, noli gloriari. Putata est oliua, non amputata, & inde superbi rami fracti sunt ipse blasphemus & impius populus Iudeorum. Mauerunt tamen rami boni & utiles. nam inde apostoli & multi alij. Et cum ibi rami utiles relictii essent per dei misericordiam, insertus es & tu gentilis, cum esses oleaster. id est, agrestis & sterilis naturaliter, insertus es in illis. id est, aliena operatione coniunctus radici in loco illorum. Illi enim amiserunt radicem, tu tenes eam. Huius enim arboris radix Abraha & Isaac & Iacob, unde effloruit populus dei. Et isti nunc sunt in requie apud deum in honore magno. Videamus quemadmodum & ipse dominus pronunciet & insertionem oleastri & fractionem ramorum: Multi, inquit, ueniunt ab oriente & occidente. Talem terram occupauerat oleaster, amara sylua & sterilis. Sed qui ueniunt, iam percisi sunt de sylua. Vbi inserti di sunt ne arescant? Et recubent, inquit, cum Abraha & Isaac & Iacob in regno celorum. Et quid erit de illis qui uenerunt ex stirpe Abraha? Quid fiet de ramis qui bus erat plena arbor? Quid nisi quia praeceduntur & arescent ut isti insistantur? Filij, inquit, regni eiicientur in tenebras exteriores. Hoc itaque commemorat Apostolus factum, quod dominus praedixit faciendum. Si, inquit, aliqui ex ramis fracti sunt. id est, aliqui ex filijs a sanctitate & promissione patrum abscissi, ut arescant & comburantur. sed tu cum esses oleaster, insertus es in illis, id est, operatione diuinae pietatis in loco ipsorum plantatus, & factus socius radicis, id est, patriarcharum in fide & moribus, & pinguedinis oliuae, id est, spiritualis

Matt. 8

A gratia fructiferi populi Hebræorum ante aduentum domini, nunctactus es socius & particeps, *noli gloriari aduersus ramos fractos .i. noli insultare malis aliorum.* Gentes enim iam in Christum credentes, erigebant se contra Iudæos, quia crucifixerant Christum, cum & de ipsis ueniret alius paries ad angularē lapidem, & ideo reprimat illas Apostolus: *Noli, ingens, gloriari aduersus ramos. Quod, id est, sed gloriaris aduersus eos, scito quia non tu radicem portas, quæ est in patriarchis & prophetis, & sustines, sed radix te .i. non tu fundamentum & sustentatio es radices, sed radix tui.* Gens illa nihil à te, sed tu ab illa fidem habes. Non es stabilis, si illos per quos stas, destruis.

Dicis ergo: Fracti sunt rami ut ego inserar. Bene. Propter incredulitatem fracti sunt, tu autem fide stas. Noli altum sapere, sed time. Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat,

¶ Quoniā dixi aliquos ex ramis fractos, te uero cum esses oleaster, insertum loco ipsorum, ergo propter hæc uerba mea dicis mihi: *Fracti sunt rami ob hoc ut ergo inserar loco fracturæ ipsorum.* Et ad hoc increpatiue tibi respondeo, quia *bene dicis.* Quod est dicere: Non bene dicis, quia iactanter dicis, & falsum dicis. *Fracti sunt enim propter incredulitatem suam, non propter insertionem tuam:* **B** sed *tu fide stas* in radice, de qua sunt præcisi. Nullis enim tuis meritis fidei insertus es gratis, ne putes quod personam tuā deus acceperit, & illos sine causa proiecerit. Dei est enim beneficium, non meritum tuum. Fide enim stas .i. nō merito tuo, sed gratia dei. Neque enim propter iustitiam tuam uel meritum tuum fracti sunt rami, sed propter infidelitatem suā. Suo uitio fracti sunt, & inde tibi prouenit opportunitas salutis non propter te, sed propter dei misericordiā. Et ideo *noli altum sapere .i. superbiere noli quia insertus es, sed time ne frangaris per infidelitatem aut superbiam, sicut illi fracti sunt, quia in Christum credere noluerunt, qui semper in illa radice & in illa arbore prædicatus est.* Et ideo fracti sunt inde, qui in eum uenientem nō crediderunt: & tu insertus es ibi, quia in eum credidisti. *Noli ergo altum sapere .i. noli extolli, sed time ne gratiam quam accepisti, perdas.* Time non seruilis timore, quem charitas expellit: sed timore casto, qui permanet in seculum seculi. Illo enim timeatur, ne incidatur in tormentum supplicij: isto autem, ne dimittatur gratia beneficij. Illo mēs pœna terretur, non iustitia delectatur: isto anima timeat ne amittat gratiam, per quam in ea factum est ut eam non peccare delectet, timens ne deus eam deserat, etiam si nullus dolorum cruciatibus puniat. Hic timor castus est, nec eum efficit charitas, sed asciscit. Itaque noli altum sapere, sed timore isto time: quia qui altum sapit, & ideo non timet, utique perniciosè nō timet. Timor, uirtutum custos est: securitas ad lapsum facilis. Time ascendere, time eradicari. Nam si deus naturalibus ramis non pepercit .i. illis qui secundum patrum suorum

instituta fuerunt in hac fidei radice, & de hac patriarcharum stirpe naturaliter originem ducebant, timendum est ne forte contingat ut nec tibi parcat. Putas enim quod tibi aduentio parcat, si eum offenderis, quæ nec naturalibus pepercit: si eos ob culpam incredulitatis percussit & fregit, caue ne & te percutiat & coneruat.

Vide ergo bonitatem & seueritatem dei. In eos quidem qui ceciderunt, seueritatem; in te autem bonitatem dei, si permanseris in bonitate. Alioqui & tu excideris. Sed & illi si non permanserint in incredulitate, inserentur. Potens est enim deus iterum inserere illos.

¶ Quandoquidem iusto dei iudicio fracti sunt rami, tu uero sola dei gratia ipsorum loco insertus es, ergo uide .i. considera & attende ex una parte bonitatem diuinæ pietatis, qua donantur peccata conuersis, & ex alia seueritatem dei .i. districtam iustitiam, qua frangitur infidelis superbia naturalium ramorum. Salubriter enim non solum bonitas, sed etiam seueritas dei uidetur, quoniam & amatur utilitē deus, & timetur. Et Apostolus gentilem populum, ut in fide stabilis firmusque permaneat, præcepto monet & exemplo terret. Vide, inquit, pietatem bonitatem & rectam seueritatem dei, dum alios misericorditer eligit, alios iuste repellit, & per utrumque discere humiliari. *In eos quidem ramos qui fracti ceciderunt, uide seueritatem iustæ percussiois, sed in te qui loco illorum misericorditer insertus es, agnosce bonitatem gratiæ dei, si tamē permanseris in bonitate, ut bonis operibus humiliter insistas usque in finem. Alioqui .i. nisi permanseris & perseueraueris in bona & religiosa conuersatione, & tu excideris ab arbore gentis sanctorum, in qua es insertus.* Notandum quod hi qui ex propria oliua deciderunt, fracti dicuntur: hi uero qui ex oleastro inseruntur, si iterum peccauerint, non frangendi, quod utique esset leuius, sed excidendi asseruntur. In quo acrior profecto dei seueritas demonstratur, si cum esset oleaster, ex peccatorum sylua collectus est, & ad radicem fidei atque sanctitatis adductus, postea amaros malitiæ succos proferat. Si, inquit, bonus es desieris, tu quoque excideris à bona radice. Nec solum tu, si ad malitiam redieris, excidium patieris, sed etiam illi inferentur, sicut tu iā insertus es, si non permanserint in incredulitate. Quod bene potest fieri. Potens est enim deus iterum per fidem reuocare illos ad radicem suam & inserere.

Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis hi secundum naturam inferentur suæ oliuæ?

¶ Vere potest deus iterum illos inserere, qui potuit te. Nam si tu excisus es ferro uerbi dei ex naturali oleastro .i. ex agresti gentilitate in qua natus eras, & contra naturam insertus es in bonam oliuam .i. in fructiferam plebē dei, quanto magis hi secundum naturam .i. sub lege nati, & per legem docti cultum dei, inse-

A ventur sue oliuæ. i. unientur suæ plebi. Contra naturam insertus es in oliuam, quia oliua solet in oleastrum inferi, non oleaster in oliuam. Nam quis hoc fecerit, nō inueniet fructum, nisi oleastri. Quod enim inseritur, hoc crescit & eius reifruitur. Sed deus omnipotentia sua fecit, ut oleaster in radice oliuæ infereretur, & non syluestres baccas, sed oliuæ fructum daret. Id enim contra naturam dixit, quod est contra consuetudinem naturæ, quam notitia humana comprehendit, ut oleaster insertus in olea, non oleastri baccas, sed oliuæ pinguedinem ferat. Deus autē creator & conditor omnium naturarum, nihil contra naturā facit. Id enim non incongrue dicimus deum contra naturam facere, quod facit contra id quod nouimus in natura. Hinc enim etiam appellamus cognitū nobis cursum naturæ. Contra quē deus cū aliquid facit, magnalia uel mirabilia nominantur. Contra illā uero summā naturæ legē à notitia re/morā, siue impiorū, siue infirmorū, tā deus nullo mō facit, quā contra seipsum non facit. Populus itaq; gētilis excisus est de oleastro. i. de ritibus steriliū gentiū, & insertus est in bonā oliuā. i. unius per fidē patriarchis, ut fructū oliuæ faciat contra naturā. i. contra institutiones patrū suorū, qm̄ idololatria & huiusmodi opera gentibus ex usu sunt natura. Nomen autē oliuæ ex libro Jeremia sumptum est, ubi Israeliticæ plebi dictum est: Oliuam huberem, pulchram, fructiferā, speciosam, uocauit dominus nomen tuum.

Ier. II.

B Nolo enim uos ignorare fratres mysteriū hoc, ut non sitis uobis ipsis sapientes, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israel saluus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob. Et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum.

Isaie. 59.

¶ Dixi quia fracti rami inserentur suæ oliuæ. Et uerum est, quia interim quidam, & in fine plenitudo eorum inseretur. Quod uolo uos scire, ut in spe salutis eorum gaudeatis. Nam nolo uos o fratres ignorare hoc mysterium. i. secretum diuini iudicii sacramentum, ut non sitis uobis ipsis sapientes. i. ne putetis uos uestro iudicio & ingenio id posse discutere, uel ne superbiatis de uestra electione & illorū abiectione. Qui enim secundum deum sapit, in beneficijs dei non insultat abiectis, sed cum timore gratias agit misericordię largientis. Non uobis, sed deo sitis sapientes, ut nō uobis, sed deo militet uestra sapientia. Hoc mysterium diuini consilij nolo ut ignoretis, quia cæcitas contigit in Israel non ex toto, sed ex parte, id est, Israeliticæ cæcati sunt, non omnes, sed quidam: hoc est, legis defensores, legis tractatores, legis doctores, legis intellectores autorem legis ignorauerunt & crucifixerunt. Ipā est cæcitas quæ ex parte contigit in Israel, ut crucifigeretur Christus. Ignorauerunt enim Iudæi, & crucifixerunt. Ita contigit in eis cæcitas, mansura in ipsis donec plenitudo gentium intraret ad fi-

dem, & sic, id est, postquam plenaria gētiū multitudo conuersa esset, omnis Israel æmulando gentes saluus fieret, credens in Christū prædicante Eliā. Terminus enim cæcitatē Israel erit, ubi plenaria multitudo ex omnibus gentibus ingressa fuerit: quia tunc Iudæi qui inuenti fuerint, credent, & lumen oculorum mētis recipient ad prædicationem Eliæ & Enoch. Saluus fiet Israel accepta Christi gratia, sicut scriptum est in Isaia: Veniet ex Sion. i. nascetur Christus ex populo Iudæorum, speculante à longe futurā salutē & humani gēnis redemptionem. Sion namq; speculatio dicitur. Veniet inquit ille, qui cum quadā uī eripiat impietatem à Iacob. i. infidelitatem ab eis, de quorum stirpe nascetur. Quod sit interim, quia uix aliquis conuertitur ex illis: & in fine auertat, quia tunc facile. Cultus Iudæorū à passionē domini est impietas. Et hanc impietatem ab illis, qui de Iacob crediderunt, eripuit Christus quadā difficultate, uidelicet multis prædicationibus & signis, & multis nouę gratiæ præconibus. Hoc Christus in eis, qui tempore suo uel apostolorum ac deinceps crediderunt, fecit: & adhuc quotidie in his, qui ex eodem populo fidem suscipiunt & cum magno labore conuertunt, facit. Et plenius auertat ab eis impietatem, qui per Eliam & Enoch auertentur ab infidelitate & idololatria, ne Antichristum ut deū recipiant, sicut gētes. Et hoc testamentum. i. firma & stabilis promissio, ait dñs, complebit illis à me, scilicet ut impietas ab eis auertat per Christum, cum abstulero peccata eorum in baptismo. Hoc est, tunc per Christi mei gratiam auertat ab eis iniquitas, cū per eiusdē Christi sanguinē deleuero peccata eorū. Hæc sententia sic legitur in Isaia: Et uenerit Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, dicit dñs, hoc est fœdus meū cū eis, dicit dñs. Nā qđ in translatione nostra dicit, Venerit Sion redemptor, Apostolus ait, Veniet ex Sion qui eripiat. Et qđ additur, Et eis qui redeunt ab iniquitate Iacob, ipse posuit, Et auertat impietatem à Iacob. Et qđ sequitur, Hoc ē fœdus meū cū eis, ipse interpretatus ē. Hoc illis à me testamentum. & autoritate apostolica addidit, cū abstulero peccata eorū.

Isaie. 59.

D

Secundum euangelium quidam inimici propter uos, secundum electionem autem charissimi propter patres. Sine poenitentia enim sunt dona & uocatio dei.

¶ In fine conuertentur, sed modo sunt inimici. Superius eū cū diceretur, quia cæcitas ex parte contigit in Israel, patuit qđ pars illius populi excæcata ē, & pars fidei lumine illustrata. Qđ ideo accidit, quia alij ex ipsis facti sunt inimici Christo, & alij charissimi. Secundum euangelium quidam sunt inimici, id est, secundū qđ euangelij noua prædicatio euacuare uidetur circumcisionē & sabbatū & carnales legis ceremonias. Et sunt inimici propter uos, qui ad fidē suscepti estis: quia inde graui sunt irati, qđ uos ad dei cultū estis adducti. Vel propter uos, id ē, ut uobis locus intrandi fieret, pmissi sunt ad inimicitias erumpere. Secundum euangelium quidam inimici sunt propter uos, quia eorum inimi-

A citia qua occiderunt Christum, euangelium (sicut uidemus) sine dubitatione profecit. Et hoc ex dei dispensatione uenit, qui bene uti nonit etiam malis, non ut ei prosint uasa iræ, sed ut ipso illis bene utente prosit uasis misericordiae. Est ergo in malorum potestate peccare. Ut autem peccando hoc uel hoc ex eorum malitia sequatur bonum, non est in eorum potestate, sed diuidentis tenebras & ordinantis eas, ut hinc etiam quod faciunt contra uoluntatem dei, non impleatur nisi uoluntate dei. Tanta quippe ab inimicis Iudæis aduersus Iesum manus dei & consilium prædestinauit fieri, quanta necessaria fuerant euangelio propter uos. Ita secundum euangelium sunt inimici propter uos, sed secundum electionem alij ex ipsis sunt charissimi, non propter merita sua, quia gratis sunt electi, sed propter patres quibus ista sunt promissa. Secundum electionem, quæ facta est de ipsis secundum gratiam, non secundum debitum. i. secundum hoc quod deus elegit illos ab æterno, sunt charissimi propter patres. i. propter complendas promissiones patrum, scilicet ut deus compleret in filiis, quod patribus eorum promiserat. Iure dico, secundum electionem, non secundum opus eorum, quia dona dei spiritalia, quæ suis fidelibus tribuit, & uocatio qua uocat eos ad fidem, sunt sine poenitentia eorum, quoniam misericordia dei præuenit omnem bonam uoluntatem eorum uel actionem. Nec requirit diuina gratia in baptismo gemitum uel planctum uel aliqd opus eorum, nisi solam fidem, sed omnia gratis condonat. Hoc ideo dicit, ne putet illos non posse accipere misericordiam, quia eos dolere non uidet. Vel ita potius: Secundum electionem sunt electi propter patres, quoniam dona uirtutum quæ deus præbet electis, & uocatio qua uocauit eos ab æterno, sunt sine poenitentia eius. i. sine mutatione stabilis fixa sunt, sine mutatione consilij eius permanent. Nam quia omnes poenitentes mutare solent illud, unde poenitentiam agunt, poenitentia pro mutatione, ut causa pro effectu poni consueuit. Vnde scriptura testatur dominum poenituisse quod constitisset Saul regem, & dixisse de his, quos in diluuiio erat deleturus, Poenitet me fecisse eos. *Sine poenitentia ergo sunt dona. i. promissa dei gratuito facta, & uocatio ab æterno: quia non mutabit deus uocationis uel largitionis suæ sententiam, sed quos ante mundi constitutionem in prædestinatione sua elegit, hos fructum boni operis asserre faciet in tempore suo, & fructus eorum manebit: nec eum nisi manentem uitæ huius inueniet finis, quia perseverantiam habebunt in benefactis. Non enim uocatione illa uocati sunt, de qua dictum est, Multi uocati, pauci electi: sed illa, qua soli uocantur electi, qui intus audiunt à patre & discunt, & ueniunt ad filium. Istorum nemo perit, quia omne quod dedit ei pater, non perdit ex eo quicquam. Quisquis ergo inde est, omnino non perit, nec erat inde qui perit. Propter quod dictum est: Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. nam si fuissent ex nobis, permanissent utique nobiscum.*

I. Reg. 15.
Gen. 6

Eph. 1
Psal. 1

Matt. 20

Ioh. 18

I. Iohan. 2

Sicut enim aliquando & uos non credidistis deo, nunc autem misericordiam consequuti estis propter illorum incredulitatem, ita & isti nunc non crediderunt in uestram misericordiam, ut & ipsi misericordiam consequantur. Concluit enim deus omnia in incredulitate, ut omnium miseretur.

¶ Vere cum plenitudo gentium ingressa fuerit, tunc omnis Israel saluus erit, quamuis modo sine inimici. Nam sicut. i. qua ratione uos scilicet ne causam superbiæ haberetis, aliquando. i. longo tempore plus quam isti, non credidistis deo, quod ad hoc ualuit, ut modo humiles credatis, sed nunc. i. nup. siue tempore gratiæ consequuti estis misericordiam propter incredulitatem eorum, quæ aliqua causa est uestræ misericordiae, ita. i. eadem ratione & isti, ne postea cum fuerint conuersi, habeant materiam in lege gloriandi, nunc in tempore gratiæ non crediderunt ueniētes in uestram misericordiam, ut & ipsi in fine humiliati misericordiam consequantur. Hoc est, sicut uos gentes quondam non credidistis deo, nec tamen idcirco penitus reliquit uos deus, præsertim cum in uocatione temporis Israel nunquam exclusi sitis, sed semper uobis in proselytis ianua patuerit reuertendi, & aliquā plenam misericordiam ad ultimum consequuti estis, occasio tamen conferendæ in uos misericordiae & populi incredulitas extitit, ita etiam hi qui nunc de populo Israel non crediderunt, & per incredulitatem suam derelicti sunt, ut ad nos dei misericordia flecteretur, non usquequaque derelinquētur in incredulitate sua: sed postquam plenitudinis gentium fuerit impleta dispensatio, etiam ipsi misericordiam consequentur: & quotidie patet eis ostium misericordiae, si conuerti uoluerint. Cum enim misericors deus gentes traxit, iratus Iudæam repulit. Actumque est ut sicut dudum ad precipiendam fidem gentilitas fuerat obdurata, ita postmodum ad fidem gentilitate suscepta, Iudæa perfidiae torpore duret. Hæc itaque sententia Apostoli primum quidem de uocatione Iudæarum & repulsione gentium subtiliter est prolata. Ideo ita de utrisque actum est, quia deus conclusit. i. concludi permisit omnia. i. Iudæos & gentes in incredulitate, ut incredulitas concluderet eos ac detineret, quoniam aliter ex superbia ruerent, ut omnium. i. Iudæarum & gentium miseretur, non quod nullum damnaturus sit, quod quidem falso opinati sunt. Omnium itaque miseretur uasorum misericordiae. Quid est omnium? Et eorum scilicet quos ex gentibus, & eorum quos ex Iudæis prædestinauit, uocauit, iustificauit, glorificauit. Deficiente enim ab utrisque fide, nisi iudicium suum potestas diuina differreret, uniuersitas hominum sententiam damnationis exciperet. Sed in misericordiam ira translata est tunc præcipue, quoniam nemo poterat de suis meritis gloriari. Considerans igitur Apostolus tantas diuitias bonitatis dei, & tam magnum opus sapientiæ eius erga rationales creaturas, qui tantum diues est in

A misericordia, & cuius tanta est bonitas & patientia longanimitas, dum immensitatem earum cordis oculis intuetur, repente stupore simul & pauore percussus exclamat, subiungens:

O altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae dei. Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius, & inuestigabiles viae eius? Quis enim cognouit sensum domini? aut quis consilia eius fuit? aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Quonia ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia, Ipsi gloria in secula seculorum, amen.

¶ Nam quia superius multa posuerat, unde quae rationes istae possent fieri, quare Iacob elegit, Esau uero reprobauit, & cur alios indurat alijsq; miseretur, & quare prius Iudaeos quam gentes elegit, & post saluatoris aduentum quare Iudaeos populum suum reprobauit & gentes assumpsit, rursumq; circa finem seculi cur omnem Israel saluabit, & multitudinem gentium perire sustinebit, ne quis inde quaereret solutionem, unde nunquam perueniretur ad finem, prorumpit in admirationem, in qua illa non esse humanis sensibus intelligibilia ostendit. Ne quis enim quaereret, quare sic saluatur, cum multi alij modi saluationum sint, hoc non posse sciri per admirationem innuit Apostolus: **¶** inquit, altitudo &c. ac si dicat: Hic scandum est, hic humanaratio deficit: nec secreta diuinae sapientiae penetrat, ut intelligere possit cur ita diuinitus agatur de singulis, ut isti eligantur & illi reprobenentur, &

B nunc Iudei, nunc gentiles ad fidem ingrediantur. Nam o quanta est altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae dei, qui secreto consilio suo sic disponit omnia, ut seruata unicuique arbitrij libertate, & mala aliorum uertat alijs in bonum, & per incredulitatem aliorum operetur aliorum salutem. Tanta est haec altitudo, ut exuperet omnem sensum, quia educit super omnia in obscuritate omnem intellectum & omnem rationem. Et haec altitudo est diuitiarum sapientiae & scientiae dei: magnas enim habet diuitias sapientiae & scientia eius, quae nouit omnia & sapienter disponit omnia. Sapientia de diuinis et spiritualibus dicitur, scientia de humanis atq; corporalibus. Est enim sapientia in deo et de ipso et de angelis, atq; de omnibus supercaelestibus creaturis, quoniam has praeter ipsum deum nemo perfecte cognoscit. Neque enim uel ipsi angeli seipso perfecte cognoscunt, in quantum deus illos perfecte intelligit usque ad plenum. Scientia quoque de omnibus humanis et mundanis rebus est in eo perfecta. Per hanc sapientiam et scientiam gubernat et disponit ipse sapienter omnia caelestia et terrena, licet nos absconditas causas operum eius ignoremus. Iuxta beatum Gregorium, publica sapientiae supernae sunt opera, cum omnipotens deus regit quos creat, perficit bona quae inchoat, et aspirando adiuuat quos uisitationis suae lumine illustrat. Cunctis etenim liquet, quia ipse perficit quod ipse ex munere suae benignitatis inchoauit. Secreta uero sapientiae supernae sunt opera, cum deus quos creauit, deserit: cum bona quae praenuntiando coepit,

nequaquam prosequendo consummat: cum claritate nos suae illustrationis illuminat, & tamen permixtis carnis tenerationibus, tenebris caecitatis pulsatur: cum dona quae contulit, minime custodit: cum & mentis nostrae ad se desideria excitat, & tamen occulto iudicio difficultatem nostrae imbecillitatis angustat. Quae nimirum secreta eius sapientiae pauci ualent inquirere, sed nullus inuenire. Quia quod super nos de nobis ab immortali sapientia non iniuste disponitur, iustum profecto est ut a nobis adhuc mortalibus ignoretur. Sed haec ipsa sapientiae illius secreta conspiciere utcumque, iam incomprehensibilitatis eius est potentia uidere: quia dum in ipsa consiliorum eius inquisitione deficiamus, deficiendo uerius discimus quae timeamus. Ad haec igitur sapientiae illius secreta se extendens Apostolus, ait: **O altitudo diuitiarum sapientiae & scientiae dei.** Mira est enim celsitudo tantarum diuitiarum diuinae sapientiae & scientiae, quam nihil latere potest uel effugere: sed ipsa uno intuitu conspicit omnia, & uirtute suae omnipotentiae continet uniuersa. **O quam incomprehensibilia sunt iudicia eius.** id est dispositiones de omnibus rebus, & **inuestigabiles viae eius**, per quas ambulat in cunctis operibus suis. quoniam iudicia eius, quibus unamquamque animam atque omnem naturam rationalem disponit, penetrare nemo sufficit: nec uias eius quibus prouidentur incedit, inuestigare quisquam ualet. id est nec homo, nec angelus. Valde ergo paruum sensum habemus ad discutiendam iustitiam iudiciorum eius, ad discutiendam gratiam gratuitam nullis praecedentibus meritis, non inquam quae non tam mouet, cum praestatur indignis, quam cum aequae indignis alijs denegatur. **Viae autem eius inuestigabiles illae sunt**, de quibus in Psalmo canitur: **Vniuersae uiae domini misericordia & ueritas.** Misericordia igitur & ueritas eius inuestigabiles sunt: quia cuius uult miseretur, non iustitiae, sed misericordiae gratia: & quae uult obdurat, non iniquitate, sed ueritate uindictae. Per has enim uias uenit ad omnes: & inuestigari non potest, cur ad hunc ueniat per uiam misericordiae, ad illum uero per uiam ueritatis uel iustitiae. Nulla enim creatura perscrutari ualet, cur ipse misereatur huic potius quam illi. Vere sapientia & scientia eius est mirabilis, & iudicia eius incomprehensibilia. Nam **quis cognouit sensum domini in sapientia & scientia?** Id est, quod perfecte nouit secreta sensus illius: quod arcanorum mentis eius fuit conscius? Nullus. **aut quis consiliarius eius fuit** in dispositione rerum, cuius consilio aliquid ageret, uel quod eius consilium sciret? Nullus. Hic uersus ex libro Isaiae sumptus est, cuius autoritate probatur Apostolus non debere talia inuestigari ab hominibus, quae etiam propheta se ignorare demonstrat. Si quis nouit consilium alterius, & per hoc nouit quod ipse consuleretur, id est interrogatus sibi dedit, uel quia quod ille inuenit, sibi reuelauit. Quare nulli datur scire occultum dei consilium, cum ipse nec aliquem consulerit, nec inuentum alicui reuelauerit. Nam sicut sensus eius non potest cognosci, ita consilium eius non potest sciri. **Quis fuit consiliarius eius? aut quis prior dedit illi quicquam, & per hoc retribuetur ei ab ipso?** Nullus, quia ipse praenuntiat omnes. Hoc probat inuestigabiles esse uias

Sapient. 9.
Iai. 40
1. Cor. 2

Psalm. 24.

Sapient. 8.

A eius, quia cum sit initium omnium bonorum, inuestigari non potest cur ipse alijs gratiam suā gratuito munere tribuat, & alijs nō tribuat, sicut cer nimus factum in Iacob & Esau. Quis prior dedit illi, & retribuetur ei? Id est, quis prior fecit aliquid boni sine deo, cuius bonitatis est etiam quod sumus & uiuimus? Nullus enim deum meritis antecessit, ut tenere eum quasi debitorem possit: sed ipse potius orones (ut dictum est) sua gratia praeuenit, ut subsequi possint eorum bona opera. *Quoniam ex ipso & per ipsum & in ipso sunt omnia.* Et ipsum igitur initium fidei nostrae ex ipso est, neque enim hoc excepto ex ipso sunt caetera. Ex ipso sunt omnia, id est bona uoluntas & bona actio & omnes naturae. Neque enim ex ipso sunt peccata, quae naturaliter subsistentia non sunt, sed bene conditam substantiam uiti-
ant. Ex ipso autem, nō hoc significat quod, de ipso. Quod enim de ipso est, potest dici ex ipso: non autem omne quod ex ipso, recte dicitur de ipso. Ex ipso enim caelum & terra, quia ipse fecit ea: non autem de ipso, quia non de substantia sua. Sicut aliquis homo si generet filium & faciat domum, ex ipso filius & ex ipso domus: sed filius de ipso, de terra domus & ligno. Sed hoc ideo, quia homo est, qui non potest aliquid etiam de nihilo facere. Deus autem ex quo omnia, & per quem omnia, & in quo omnia, nō opus habet aliqua materia, quā ipse non fecerat, adiuuari potestiam suam, & ideo cuncta fecit de nihilo. Ex ipso, potest intelligi ex patre omnia: & per ipsum, per filium omnia: & in ipso, in spiritu sancto omnia. Per has praepositiones, Ex, Per, In, ostenditur diuersitas personarum. Per idem pronomine quod est, ipse, designat identitatem substantiae, dū dicitur, ex ipso & per ipsum & in ipso. Nec solum eadem substantia patris & filij & spiritus sancti, sed & aequalitas per hoc demonstratur, & tota trinitas omnia creasse & continere declaratur. Et ideo ipsi gloria in secula seculorum, amen. Dicendo ter, ipsum, distinxit (ut diximus) personas: & subiungendo, ipsi gloria, non diuisit substantiam. Possumus & absque personarum distinctione haec de eodem, qui est trinitas, intelligere. Sic enim exponit Ambrosius: Quid est ex ipso? Quod ipsius uoluntate natura omnium sit, & ipse sit autor omnium quae esse coeperunt. Per ipsum, quid est? Quia per ipsum institutio & perseverantia omnibus impertita uidetur. In ipso, quid est? Quia omnia admirabili quodam desiderio & inenarrabili amore autorem uitae & ministratorem gratiae suae ac muneris intuentur, secundum quod scriptum est: Oculi omnium in te sperant, & aperies manum tuam, & implebis omnem animam bona uoluntate. Et quoniam ita sunt ex ipso, & per ipsum & in ipso omnia, idcirco ipsi gloria in secula. Illi autem nolunt ut sit ipsi gloria in iustificandis impijs gratuita gratia, qui eius ignorantes iustitiam, uolunt suam constituere, ut sui meriti praecedat aliquid, quasi priores uolentes dare ut retribuat eis ab illo, & sua putantes praerire merita ad illum ex quo omnia.

Obscuro itaque uos fratres per misericordiam dei, ut exhibeatis corpora uestra hostiam uiuentem, sanctam, deo placentem, rationabile obsequium uestrum.

Ab hoc loco incipit moralis admonitio post tractatum legis & fidei, ac naturam Iudaici populi & gentilis. Cum enim per omnem textum huius epistolae in superioribus docuisset Apostolus, quomodo à Iudaeis ad gentes, à circumcisione ad fidem, à litera ad spiritum, ab umbra ad ueritatem, ab obseruantia carnali ad spiritalem religionis summa translata sit, & haec ita futura prophetice ostendisset uocibus designata, iam nunc spirituales obseruantiae huius, ad quam cultus dei ritum docuit esse translatus, aggreditur mores & statuta sancire, & ad bonam uitam utrunque simul populum monere. Hucusque enim ostensum est, ne alter aduersus alterum superbiret: nunc ut alter de alterius utilitate laboret. quasi dicat: Haecenus uitia extirpauimus, nunc itaque uirtutes plantare disposui. Et ideo obsecro uos o fratres &c. Vel ita continuatur ad proximum: Quandoquidem ex deo sunt omnia, & ex gratia eius habemus quicquid boni habemus, itaque obsecro uos fratres, id est, quod ego, fraternitas exigit. Non per potentiam impero, nihil enim proficit legis imperium: sed quasi qui officium suscepim reconciliandi uos deo, obsecro per misericordiam dei, id est, per misericordiam uobis à deo factam. Quia enim omnes sub peccato conclusi sunt, non iam meritis hominum, sed misericordia dei salus humana consistit. Ad quam misericordiam pertinet & sacrificium, quo se quisque deo offert extingendo uitia: quia & in seipsum facit misericordiam sicut scriptum est: Misere animae tuae placēs deo. Et ideo per misericordiam rogat Apostolus exhiberi corpora hostiam. Obsecro, inquit, ut exhibeatis, id est, offeratis corpora uestra hostiam uiuentem. Hostia quippe & immolatur & uiua est, quando & ab hac uita homo non deficit, & tamen se à carnalibus desiderijs occidit. Hostia enim occiditur ut offeratur. Sed hostia uiuens est, corpus pro domino afflictum. Quod & hostia dicitur, & uiuens, quia uiuit in uirtutibus, & est à uitijs occisum. Hostia uidelicet, quia iam huic mundo est à prauis actibus mortuum: uiuens autem, quia cuncta quae praeualent, bona operatur. In lege corpora brutorum animalium hostia mortua, sed in euangelio corpora hominum offeruntur hostia uiua. Tunc hostia occidebatur, ut homines causa peccati subiecti, mortui ostenderentur: nunc quia à peccato sunt liberi, uiua offertur in signum uitae aeternae. Qui enim membra sua mortificant ab incentiuo libidinis, & actus corporis sui deo placitos habent, hostiam uiuentem offerunt, & legem sacrificiorum, quae in Leuitico lata est, spiritualiter complent. Sic exhibete corpora uestra, hostiam uiuentem, sanctam, id est, peccati contagio mundam, & deo placentem, id est, uirtutum meritis acceptabilem. Et obse-

A quum uestrum in dei cultum exhibere rationabile, ut rationabiliter omnia faciatis, nec sit quicquam in actionibus obsequij qđ deo impēdatis, unde rationem reddere non possitis. Vel rationabiliter, id est, cum discretiōe facite omnia, ne quid nimis aut imprudenter agatis, sed cuncta moderate & sapienter.

1. Thef. 4. Et nolite conformari huic seculo, sed reformamini in nouitate sensus uestri, ut probetis quæ sit uoluntas dei bona & bene placens, & perfecta.

Exod. 20 Ita uosipsoſ sacrificium facite. Et nolite conformari huic seculo, id est, nolite formam huius seculi uobis imprimere, ut similes efficiamini huic seculo nequam, sed reformamini, id est, rursus formamini ad imaginem dei, quæ in uobis per peccatum deformata est, ut incipiat illa imago ab illo reformari, à quo formata est. Non enim reformare se ipsam potest, sicut potuit deformare. Ab ea deformitate, qua per cupiditates seculares conformamini huic seculo, reformamini nunc in nouitate sensus uestri, ut sensus mētis uestre semper igne charitatis ut aurum innouetur. Sicut generalis prohibitio est in lege, Non concupisces: & generalis iussio est, Diliges: ita nunc apud Apostolum prohibitio est, Nolite conformari huic seculo: iussio autem, sed reformamini in nouitate sensus uestri. Illud pertinet ad non concupiscere, hoc ad diligere: illud ad continentiam, hoc ad iustitiam: illud ad declinandum à malo, hoc ad faciendum bonū. Non cōcupiscendo enim, uetustate expoliamur: & diligendo, nouitate induimur. Reformatur autem sensus uester per exercitia sapientiæ & emundationē uerbi dei, ac legis eius intelligentiam spiritalē. Et quāto quis quotidie ex scripturarum proficit lectione, tanto altius intellectus eius ascēdit, tantoq; semper & quotidie magis nouus efficitur & secundum hanc pulchritudinem reformatur ad imaginem dei. Iustitia enī cum in nobis est, uel quælibet uirtus qua recte sapienterq; uiuitur, interioris hominis pulchritudo est. Et anima quæ se refert ad deum, ut igne amoris eius accensa, formam concupiscentiæ secularis amittat, eitanquā incommutabili formæ subdita reformatur, hinc ei placens, quod ex eius pulchritudine acceperit. Reformamini, inquit, in nouitate sensus uestri, ut probetis quæ sit uoluntas dei. Nisi enim à domino renouatus sit sensus noster & dei sapientia illuminatus, probare non potest quæ sit uoluntas dei. In multis enī putatur esse uoluntas dei, & nō est: ubi errant & falluntur, qui sensum non habent diuinitus reformatum. Probetis quæ sit uoluntas dei bona in his qui bona inchoant, & bene placens in his qui perfecti uerant, & perfecta in his qui consummant. Vel bona, quātum ad coniugatos: bene placens, quātum ad continentes: perfecta, quātum ad uirgines.

Dico enim per gratiam quæ data est mihi, omnibus qui sunt inter uos, non plus sapere quā oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, & unicuique sicut deus diuisit mensuram

C rā fidei. Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra nō eundem actum habent: ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem aliter alterius membra.

¶ Voluntatem dei quæ in præceptis eius est, probetis, ut secundum eam recte uiuatis. nam dico uobis, id ē, præcipio ne inscrutabilia eius arcanā discutere præsumatis. Dico enim per gratiam quæ data est mihi, id est, per apostolatū gratis mihi datum, omnibus qui sunt inter uos, non plus sapere, id est, non plus inuestigare de mysterijs quā oportet sapere. Datur intelligi, fuisse quosdam inter eos, qui se intromittebant de illis quæstionibus quas superius denotauit, & conabantur rimari illa secreta dei. Quos nunc apostolica autoritate corrigit, dicens eis, non plus sapere, id est, non plus inquirere de occultis dei, quā oportet, id est, quā ad fidem & religiosos mores pertinet: sed sapere ad sobrietatem, ut mens eorum non inebrietur, ut sensum perdat nimietate sapientiæ, dum in his quæ supra uires humanæ ratiōis sunt, se immerferit, sed moderatō intelligentiæ poculo sobria sit. Obediendū ualde est huic præcepto. Si enim pro uiribus suis alatur infans, fiet ut crescendo plus capiat. Si autem uires capacitatis suæ excedat, deficiet anteq̃ crescat. Et ideo non est supra modum exquirenda sapientia, sed in huiusmodi inquisitionibus seruanda est temperantia. Vel quod ait, non plus sapere quā oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem, hoc est quod supra dixerat, Noli altum sapere, sed time. Videt enī adhuc superbientes ramos oleastri insultare ramis, qui de bona oliua fracti sunt: sed ideo præcipit eis non plus sapere quā oportet, id est, non plus de se sentire quā expedit, non plus de se gloriari propter casum aliorū. Superbia enim semper sibi uidetur esse sapiens, & ideo plus quā oportet sapere, hoc est, superbiere. Dico, inquit, omnibus qui sunt inter uos, nō supra modum sapere, sed ad sobrietatem, & unicuique dico sapere sicut diuisit deus singulis mensuram fidei: quia deus unicuique mensuram dedit fidei, ut ab alio minus, ab alio amplius haberetur, & unicuique pro mō suæ perfectionis propria mensura compleretur. Vel sapiat unusquisque sicut ei deus diuisit mensurā fidei, id est, intelligat unusquisque quæ in eo sit mensura gratiæ dei, quā cōsequi meruit per fidem. Interdum enim accipit quis à deo, ut sapiat in officio uisitandi infirmos, aut erga misericordias pauperum, aut erga uiduarum aut pupillorum defensionem, aut erga hospitalitatis sollicitudinem. Hæc ergo singula diuisit unicuique deus secundum mensuram fidei. Sed nisi is, qui accepit gratiam ut de uno aliquo horū saperet, intellexerit mensuram gratiæ sibi datæ, sed uoluerit præsumere de sapientia dei, de uerbo doctrinæ, de profundioris scientiæ ratione, in qua gratiā non accepit, & non tam discere quā docere quæ nescit, iste cū minus sapiat, plus uult sapere quā oportet. Non enim sapit ad sobrietatem

D
Roma. II.

Actem, ut custodiat quomodo deus diuinitatem unicuique mensuram fidei. Verum ut euidentius adhuc de his Apostolus assignet, introduxit exemplum & dicit: *Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent, ita multi unum corpus sumus in Christo, singuli autem alter alterius membra.* Ordinatissime enim tali exemplo componit omne corpus ecclesie. Sicut, inquit, membra corporis singula quæque proprios habent actus, & officia suis unumquodque membrum deseruit, nec tamen possibile est ut non consensu mutuo sibi in uicem cedant, sic in ecclesia quæ est corpus Christi, diuersos singuli habemus actus. Verbi gratia: Alius studet sapientiæ & uerbo doctrinæ, & est oculus in hoc corpore: alius est studiosus auditor uerbi dei, & est auris huius corporis: alius ad uisendos decumbentes & requirēdos tribulatos & erūēdos in necessitatibus positos est impiger, & est corporis ecclesie pes. Et ita inuenitur unusquisque erga unum aliquod officium specialius operam dare. Nec tamen unum debet sufficere, sed secundum formam propositi exempli, sicut uerbi gratia, oculus speciale officium habet ut uideat, unum tamen est ex omnibus & in omnibus membris, & cum singulis agit omnia, & cum ipso singula quæque agunt omnia: ita & qui per gratiam fidei unum aliquod donum speciale meruerit, illud quidem principaliter administrat, in omnibus uero actibus aliorum habetur & particeps. Et hoc est quod dicit: Vere diuisa est unicuique mensura fidei, & diuersa sunt dona fidei, nam ita est etiam in cæteris donis gratiæ. Sicut enim in uno &c. Vel ideo mensurate diuinitatem deus donum fidei, quia multi unum corpus sumus: & ideo omnia necessaria sunt danda, sed non uni membro, ut nec ecclesia indigeat. & sit subseruiendi materia, ut sit mutua dilectio, dum alter opus habet altero. Sicut enim corpus nostrum est unum, & in ipso multa habemus membra, ita unum est corpus Christi quod est ecclesia, & in ipso sunt multi fideles quasi uaria membra, quia multi unum corpus sumus in Christo. Nullus reiicitur maior uel minor. Et sicut in corpore humano non omnia membra habent eundem actum, sed diuersa diuersos, & non omnia habent omnes actus in se, sed per alia suppleantur: eodem modo in ecclesia singuli quique nostrum sumus membra alter alterius, ut inuicem seruiamus. Sicut enim manus seruit oculo, oculus pedi, sic in ecclesia omnium seruitus debet esse communis. Nos multi per diuersa dona uel opera sumus unum corpus per unitatem charitatis & concordiam in Christo, sed singuli sumus membra alter alterius. id est, alijs seruiantes & alijs indigentes, ut hoc modo charitatis inter nos uinculo coniungeremur, quoniam singuli singulis indigemus, & quod huic in seipso deest, suppletur per alium.

Habentes autem donationes, secundum gratiam quæ data est nobis, differentes.

¶ Singuli sumus membra, alter alterius, non uno quidem modo, sed habentes diuersas donationes spiritualium munerum differentes ab inuicem secundum gratiam, quæ data est nobis à deo: quia secundum

quod unicuique deus dedit gratis, habet iste hoc donum & ille aliud.

Siue prophetiam secundum rationem fidei: siue ministerium, in ministrando: siue qui docet, in doctrina.

¶ Nunc differentiam donationum incipit exponere, ac uelut diuersorum membrorum actus enumerare. Et quasi oculis uisum, ita menti quæ interior est oculus, prophetiæ assignat mysterium. Et alij tanquam manui officium ascribit, & alij tanquam linguæ doctrinam tribuit. Simili modo & cætera diuidit. Singuli sumus inuicem membra, ad hoc habentes dona differentia, siue habentes prophetiam, id est, futurorum uel quorumlibet occultorum manifestationem, membra sumus aliorum, ut illis prophetemus, ut quemadmodum oculus alijs membris, & nos alijs fidelibus per prophetiam seruimus præuidendo illis futura, quatenus ad euitanda imminencia mala reddamus illos cautiore. Nos dico, habentes hanc prophetandi gratiam secundum rationem fidei, ut nihil extra fidei regulam loquamur aut sapiamus. Vel secundum rationem fidei, quia prout credentiū siue auditorum exigit capacitas seu salus, datur gratia prophetiæ. A prophetia incipit enumerare spirituales donationes, quia credentes accepto spiritu sancto, mox prophetabant. Siue habentes ministerium ut diacones, ut ministremus sacris altaribus, in ministrando sumus membra aliorum, per quæ utilitate ministramus. Vel ministerium, ut terrena alimenta sanctis ministremus, in ministrando sumus eorum membra. Siue ille qui docet ignorantes, in doctrina, id est, in exhibitione doctrinæ sit membrum eorum.

Qui exhortatur, in exhortando: qui tribuit, in simplicitate: qui præest, in sollicitudine: qui misetur, in hilaritate. Dilectio sine simulatione.

¶ Qui exhortatur alios ut faciant bonum quod ipsi non faciunt, sed sciunt & negligunt, in exhortando sit membrum eorum. Qui tribuit de suo alijs, in simplicitate sit membrum eorum, id est, si nihil repetat ab illis quibus dedit, sed tantum à deo qui remunerator est omnium bonorum. Vel qui tribuit indigentibus, in simplicitate cordis hoc faciat, hoc est, ne uideatur manibus bene facere indigentibus, & corde laudem quærat ab hominibus. Simplicitas excludit hypocrisim. Qui elemosynam tribuit, faciat hoc in simplicitate supernæ intentionis, non in duplicitate præsentis & futuræ gloriæ. Qui præest fratribus uel ecclesiæ, in sollicitudine præsit, ut sollicitus uigilet super custodiam gregis sibi commissi: non in sollicitudine humanarum causarum, aut secularium rerum, hæc enim sollicitudo abijcienda est ab his qui ecclesiæ præsunt, sed in huiusmodi sollicitudine, qualem habebat Apostolus, gerens sollicitudinem omnium ecclesiarum. Qui ergo præest ecclesiæ, talē habere sollicitudinē debet, & illam aliam secularē habere omnino non debet. Qui misetur, in hilaritate hoc faciat: hoc est, qui misero pie compatiatur,

A impendens illi beneficium misericordiae, in hilaritate mentis hoc agat, quia hilarem datorem diligit deus. Qui enim res suas praeferat, si infidelis sit & recepturum se desperet, contristatur tanquam eas perdidit. Qui uero cum fide & spe hoc agit, in hilaritate & laetitia hoc agit, certus quod pro paruis magna recipiet, & insuper aeternam consequetur uitam. Opera enim misericordiae non ob aliud fiunt, nisi ut à miseria liberemur, iuxta illud **Matth. 5.** Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur. Quod contra **Iacob. 2.** ait: Iudiciū sine misericordia illi qui non facit misericordiam. Nam quia in multis offendimus omnes, suggerit opus misericordiae tanquam quotidiana medicina quotidianis, etsi leuioribus, tamen uulneribus. Misericordia uero multiplex est, scilicet peccanti ignoscere, oppresso subuenire, esurientem pascere, nudum uestire, & similia facere. Et ideo qui miseretur, in hilaritate hoc faciat, ut ex hilaritate uultus & animi gratum magis fiat beneficium eius tamen deo, quam hominibus. Iam dixerat, Qui tribuit, in simplicitate: & nunc dicit, Qui miseretur, in hilaritate. Et utriusque sententiae forsitan uidetur unum opus esse, non tamen & operis ipsius affectus. Aliud est enim dare indigenti, aliud affectum misericordiae cum indigente partiri. Et aliud est simplicitas, aliud hilaritas: quoniam simplicitas duplicem excludit intentionem, hilaritas ostendit fretum animi spe caelestium praemiorum. Dilectio quoque sine simulatione sit in uobis. Omnis dilectio quae non est secundum deum, simulata est & non uera: quia creator animae deus idcirco ei cum ceteris uirtutibus etiam affectum dilectionis inseruit, ut diligat deum & ea quae uult deus. Cum ergo hoc opus dilectionis deus in anima dederit, quicumque aliud dilexerit quam deum & quae deo placent, charitas in eo ficta & simulata dicenda est. Sed & si quis proximum suum diligat, & cum errantem uiderit, non commoneat nec corrigat, simulata charitas ista dicenda est. Et ideo nihil adulatorium, nihil fucatum habere charitas debet.

B Odientes malum, adhaerentes bono, charitatem fraternitatis inuicem diligentes, honore inuicem praeuinentes, sollicitudine non pigri, spiritu feruentes, domino seruientes, orationi instantes, necessitatibus sanctorum communicantes, hospitalitatem sectantes.

¶ Sitis odientes omne malum, & adhaerentes bono. Odit malum, qui non solum non uincitur uoluptate, sed etiam odit opera uoluptatis. Et adhaeret bono, quem nulla tentatio nullaque aduersitas separare ualet à bono. Et ita debetis ex ordine proficere, ut primū oderitis & in uobis & in alijs omne malum: deinde firmiter adhaereatis bono, ne unquam diuellamini ab eo. Sitis diligentes inuicem charitatem fraternitatis, id est, amate inter uos fraternam charitatem, diligite & habere studete ipsam dilectionem, quae uos mutuo foederat ut fratres. Iste

erga illum, & ille erga istum diligat hanc charitatem fraternitatis & seruare studeat. Et sitis alij alios inuicem praeuinentes honore, ut unusquisque festinet alium magis honorare, quam honorari ab illo, & maiorem ei reuerentiam exhibere, sibique illum praeferre, & ille similiter huic faciat. Sitis etiam sollicitudine non pigri, id est, & solliciti corde & impigri opere, ut & de uestra aliorumque salute sitis solliciti, & quod ad salutem pertinet, agere non sitis pigri. Sitis etiam spiritu feruentes, ut etsi actu semper implere non potestis quod pie desideratis, spiritus tamen igne charitatis ferueat in uobis, ut nihil remissum, nihil tepidum sit in uobis. Sitis etiam domino seruientes, ut nulli uitiorum seruiatis, sed domino, cui seruus uitiorum seruire non potest. Domino seruite, ut quicquid boni feceritis, ad domini gloriam referatis: & quicquid pro eius amore proximis feceritis, ei uos facere credatis. Sitis spe caelestium bonorum gaudentes, ut non respiciatis ea quae uidentur, sed expectetis ea quae non uidentur. Sitis & in tribulatione patientes, ut patienter propter celeste praemium toleretis omnem tribulationem, ut nec conturbemini ira, uel odio contra persecutorem, neque murmuretis contra deum. Et ut possitis aduersa patienter sustinere, sitis orationi instantes, ne deficiatis in tribulatione. In quo enim non sufficit humana fragilitas, auxilium dei orationibus implorandum est. Sitis necessitatibus sanctorum uestra bona communicantes, id est, honeste & decenter non quasi eleemosynam indigentibus praebentes, sed sensum uestrum quodam modo cum ipsis habentes communem. Sitis & hospitalitatem sectantes, non solum uenientes ad domum uestram hospites suscipiatis, sed etiam sectemini ac perquiratis eos ubique, ne forte in plateis alicubi sedeant, ne extra tectum iaceant.

Benedicite persequentibus uos, benedicite, & nolite maledicere. Gaudere cum gaudentibus, flere cum flentibus. Id ipsum inuicem sentientes, non alta sapientes, sed humilibus consentientes.

¶ Benedicite persequentibus uos, id est, bona illis orate qui mala uobis fecerint. benedicite illis et nolite maledicere, id est, nec saltem uoluntatem maledicendi habeatis in corde. Remouet eos à comuni consuetudine, dum prohibet aduersarijs maledicere. Et quia graue & uelut intolerabile erat eis hoc praeceptum, quo iussit persequentibus benedicere, ideo repetit ut magis mentibus ingerat, & ut benedictio eius sit absque maledictionis admixtione, dicens: Benedicite, & nolite maledicere. Scriptura uero sacra duobus modis maledictum memorat, aliud uidelicet quod approbat, aliud quod damnat. Aliiter enim maledictum profertur iudicio iustitiae, aliter liuore uindictae. Maledictum iudicio iustitiae profertur, sicut Abrahae dicitur: **Gen. 12.** Maledicam maledicentibus tibi. Rursum, quia maledictum liuore uindictae promittitur, Apostolus nunc admonet: Benedicite, inquit, & nolite maledicere. Deus ergo maledicere dicitur, & tamen ma

A ledicere homo prohibetur: quia quod homo agit malitia uindictæ, deus non facit nisi examine & uirtute iustitiæ. Gaudere subaudit de betis, cum gaudentibus de spiritali profectu, & flere cum flentibus de spiritali detrimento. Non enim quibuscumque gaudijs gaudia nostra sunt socianda, nec quibuscumque flentibus lachrymæ nostræ iungendæ. Neque enim præceptum habemus, ut cum illis qui de acquisitione pecuniæ uel huiusmodi rebus gaudet, gaudeamus: sed potius cum illis, qui spe supernorum bonorum gaudent, uel de accepta remissione & gratia spiritus sancti lætantur, & de similibus bonis. Similiter nec cum illis flere iubemur, quos flere facit tristitia seculi, quæ mortem operatur: sed cum illis potius, qui pro suis uel aliorum peccatis flent, aut qui non desiderio uitæ æternæ seu per quibuscumque causis huiusmodi fundunt lachrymas. Id ipsum sitis inuicem sentientes, id est, quod iste sentit, id ipsum sentiat ille, ut nulla dissensio sit inter uos, sed unanimis concordia. uos dico non alta sapientes, id est, non in corde tumentes, non superbientes, sed humilibus consentientes, id est, uoluntati humilium adquiescentes, ut uos quoque sitis humiles. Consentientes sitis eis, quod non sit ore, sed corde: quia tunc uera humilitas est, cum non est in sola lingua.

Nolite esse prudentes apud uosmetipsos.

Id est, nolite prudentiam uobis arrogare.
Prone. 3. Qui enim sibi ipsi prudens esse uidetur, hic cum arrogantia stultus est. Nec potest ueram sapientiam dei scire, qui suam stultitiam quasi sapientiam

B colit. Qui ergo apud seipsum prudens est, apud
1. Cor. 3. deum prudens esse non potest, quoniam scientia inflat.

Nulli malum pro malo reddentes.

Qui enim malum pro malo reddit, aut simile peccatum, aut grauius facit. Nam ille qui malum prior intulit, non sensit forsitan malum esse quod fecit. Qui autem malum reddit, eo ipso quod ad ulciscendum motus est, probatur sensisse malum eē quod reddidit. Et ideo nullus se uindicer, ne deterius quam hostis eius peccet.

Prouidentes bona non tantum coram deo, sed etiam coram omnibus hominibus.

2. Petr. 3. ¶ Sitis prouidentes bona, id est, prouida discretione considerantes, ut ea quæ feceritis sint bona, non tantum coram deo, qui uidet cōscientiā: sed etiam corā omnibus hominibus fidelibus & infidelibus, qui uidet actionē, ne possint eā reprehendere. Prouidenda sunt enim bona coram cunctis hominibus, non ut placeamus singulorum uel uitijs uel moribus, ne simus contrarij sententiæ, qua dicitur: Si adhuc hominibus placerem, CHRISTI seruus non essem. Sed qui uitæ suæ & morū actuumque libram sic tenet, ut non possit ab ullo homine reprehendi, iste bona coram omnibus hominibus prouidet, siue illis placeant quæ bona sunt, siue non placeant. Et ideo prouidendum est, ne ex bonis nostris fiat hominibus scandalum, sed bonum exemplum. Sunt enim nonnulli qui non curant quicquid dicatur de eis, dummodo ipsi intentionem bonam

habeant. Sed qui salutem proximi negligit, crudelis existit.

Si fieri potest, quod ex uobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.

¶ Sitis habentes pacem cum omnibus hominibus, si fieri potest, quia difficile est ut fiat, quod tamē est ex uobis, id est, habere pacem cum omnibus non remanet à uestra parte, quia uos erga nullum pacem uiolatis. Vel si bonum quod à uestra parte est, uidelicet obseruatio iustitiæ, potest fieri ut non impediatur ab ullis hominibus, sitis habentes pacem cum cunctis hominibus. iuxta beatum uero Gregorium, direxit Apostolus hoc præceptum ad rectores ecclesiæ. Hortaturus enim ut pacem cum omnibus haberent, præmisit dicens, si fieri potest: atque subiunxit, quod ex uobis est. Difficile quippe erat, ut si male acta corripierent, habere pacem cum omnibus possent. Sed cum temporalis pax in prauorum cordibus ex nostra increpatione confunditur, inuiolata necesse est in nostro corde seruetur. Recte itaque ait, quod ex uobis est. Ac si diceret: Quia pax ex duarum partium consensu subsistit, si ab eis qui corripiuntur, expellitur, integra tamen in uestra qui corripitis, mente teneatur.

Non uosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ. Scriptū est enim: Mihi uindictam, & ego retribuam, dicit dñs.

¶ Dico, pacem habeatis, si fieri potest, cum omnibus, non defendentes uosmetipsos charissimi, si quis uos aggressus fuerit, id est, non percutientes eum qui uos percusserit: sed date locum iræ, id est, finite iram persecutoris in uobis expleri. Ille enim dat locum iræ, qui aduersarium permittit facere quod uult. Vel ille dat locum iræ, qui iram superbientium humiliter fugiendo declinat, non se contra acceptas contumelias erigens, sed de loco pia humilitate recedens. Vel date locum iræ, id est, iudicio dei. Non præcipit ut nolint uindicare, sed ut nos ipsi uindicantes, demus locum iræ dei, qui dixit: Mihi uindictam, & ego retribuam. Neque enim propter exaturandum odium desiderant sancti uindictam, quod ab eorum perfectione lōge est. Nam iustus quisque magis cupit inimicum suum corrigi quam puniri. Et cum in eum uidet à domino uindicare, non eius delectat poena, quia non eum odit: sed diuina iustitia, quia deū diligit. Sic quippe inimicus diligitur, ut non displiceat dei iustitia qua punitur. Et sic placet iustitia qua punitur, ut non de malo eius, sed de bono iudice gaudeatur. Ait itaque: Non uosmetipsos defendentes charissimi, sed date locum iræ. Ac si dicat: Quid opus est uos ipsos uestras ultius iniurias, qui nec corda hominū nosse, nec agnita eorū scelera tranquillo ualeatis animo iudicare? Quin potius quod in uos peccatur, quasi fratribus & proximis ex corde remittite, ut & uobis deus uestra peccata remittat, scientes quia si corrigi uoluerint, eos socios bonorum habebitis: sin aliter, rectius diuino iudicio, quod errare non potest, sicut nec irasci potest, quam uestro

A damnabuntur. Et uere iudicium eius debetis expectare, scriptum est enim in Iezechiele. Nam ubi nos legimus secundum Hebraicam ueritatem, Appropinquauerunt uisitatioes urbis, Septuaginta interpretes transfulerunt, *Mihi uindictam, Ego retribuam, dicit dominus.* Et ideo patet Hæbreos q̄ Romę crediderunt, habuisse in autoritate translationem Septuaginta interpretū, iuxta quam Apostolus eis profert testimonium. Non enim proferret eis testimonium ex scriptura, quam non reciperet. Ob hoc, inquit, dominū expectate, quia ipse sicut scriptum est, dixit: Ego retribuā mihi uindictam, id est, omnia mala quæ uobis irrogantur, mihi sunt, licet sim impassibilis: sed ego uindictam mihi pro his retribuam, puniens æternaliter eos qui temporaliter uos affligunt.

Pro. 25. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, potum da illi. Hoc enim faciens, carbonem ignis congeres super caput eius. Noli uinci à malo, sed uince in bono malum.

¶ Non defendas te ab aduersario ut referas eum, & malū illi pro malo reddas, sed potius bonum illi pro malo repende, ut iuxta Salomonis præceptum, *si esurierit inimicus tuus, pascas illum, si sitierit, potes illū.* Et quare? quia hoc facies, congeres super caput, id est, accumulabis super mentē eius carbonem ignis, id est, feruentes & urentes poenitentiae dolores. Beneficijs enim tuis uictus, dolebit se iniurias tibi fecisse, à quo bona recipit, & conuertetur ad poenitentiam, sicq̄ lucraberis eum Christo.

B Vel carbonem ignis, id est, charitatem igne sancti spiritus feruentem congeres super cor eius. Hoc est dicere: Sicut carbonem ardentem incendunt corpus super quod congeruntur, sic bona facta tua inflammabunt ad dilectionē cor eius q̄ te persequatur. Sicq̄ ad feruorem sancti spiritus exemplo tuo prouocabis eum ut bene agat. Absit enim ut credamus Salomonē uel Apostolū docere uoluisse, ut eo animo bona faciamus inimicis nostris,

Matt. 5. ut ipsi in his ingrati persistentes, maiora tormentorum incendia perpetuo sustineant. Non est hoc benefacere his qui oderunt nos, sed male illis facere. Sed hoc potius in hac sententia iubemur, ut misericordiam facientes egētibz inimicis, emolliamus fomentis beneficiorum duritiā cordis eorum, & ad redimendum nos in domino studeamus inflammare illos, adhibito dilectionis igne, ut uirtutem māsuetudinis & patientiæ nostræ mirantes incipiant imitari: reiectisq̄ uitijs, ad uirtutum opera conuertantur. Vnde ne quis hæc Salomonis uerba Iudaico sensu uellet intelligere, mox Apostolus subdidit: *Noli uinci à malo, sed uince in bono malo.* Quomodo enim potest uincere in bono malum, qui in superficie bonus est, & in abdito malus: qui opere parcit, & corde sæuit, in animo mitis, uoluntate crudelis? Noli uinci à malo, sed uince in bono malo. Contende cum malo, sed bonitate. Ipsa est enim uera contentio, uel certamen salubre, ut sit bonus contra malum, non ut sint duo mali. Si tu iam non es malus, obsta malo

ut sit bonus. Si displicet tibi malus, noli fieri malus. Nam si reperiueris malo, uis uincere malum. In sensibus uel motibus animorum ille dicitur uicisse, qui alterū ad suam traxerit partem, sicut hæreticum aut paganum. Si ergo mali uicissitudinē à te receperit ille, te uicit, & passionis similitudinē uitio suo subdidit. Si autem per patientiam tuam cessare eum ab ira uel iniuria feceris, tu uicisti, & de peccato ad salutem lucrando proximum, triumphasti.

CAPVT XIII.

Omnis anima potestatibus sublimioribus subdita sit. Non est enim potestas nisi à deo. Quæ autem sunt à deo, ordinata sunt. Itaque qui resistit potestati, dei ordinationi resistit. Qui autem resistunt ipsi, sibi damnationem acquirunt.

¶ Sicut superius reprehendit illos qui gloriabantur de meritis, ita nunc ingreditur illos redarguere, qui postquam erant ad fidem conuersi, nolebant subijci alicui potestati. Videbatur enim quod infideles, dei fidelibus non deberent dominari, etsi fideles deberent esse pares. Quam superbiam remouet, dicens: *Omnis anima, id est, omnis homo sit humiliter subdita potestatibus* uel secularibus uel ecclesiasticis *sublimioribus* se: hoc est, omnis homo sit subiectus superpositis sibi potestatibus. A parte enim maiore significat totum hominem, sicut rursum à parte inferiore totus homo significatur, ubi propheta dicit: *Quia uidebit omnis caro salutare dei.* Et recte admonet, ne quis ex eo quod in libertatem uocatus est, factusq̄ Christianus, extollatur in superbiam, & non arbitretur in huius uitæ itinere seruandum esse ordinem suum, & potestatibus quibus pro tempore rerum temporalium gubernatio tradita est, non se putet esse subdendum. Cum enim constemus ex anima & corpore, & quandiu in hac uita temporali sumus, etiam rebus temporalibus ad subsidium eusdē uitæ utamur, oportet nos ex ea parte quæ ad hanc uitam pertinet, subditos esse potestatibus, id est, res humanas cum aliquo honore administrantibus: ex illa uero parte qua deo credimus, & in regnum eius uocamur, non debemus subditi esse cuiquam homini id ipsum in nobis euertere cupienti, quod deus ad uitam æternam donare dignatus est. Si quis ergo putat quoniam Christianus est, non sibi esse uectigal reddendum siue tributum, aut non esse honorem exhibendum debitorum eis, quæ hæc curant, potestatibus, in magno errore uersatur. Item, si quis sic se putat esse subdendum, ut etiam in suam fidem habere potestatem arbitretur eum, qui temporalibus administrandis aliqua sublimitate præcellit, in maiorem errorem labitur. Sed modus iste seruandus est, quem dominus ipse præcepit, ut reddamus Cæsari quæ sunt Cæsaris, & deo quæ sunt dei. Quamuis enim ad illud regnum uocati simus, ubi nulla erit potestas huiusmodi, in hoc tamen itinere conditionem nostram pro ipso rerum humanarum

Sapient. 6.

Isaia. 40
DMatt. 22.
Luce. 20.

A ordine debemus tolerare, nihil simulate facientes, & in hoc non tam hominibus, quam deo qui hoc iubet, obtemperantes. Itaque omnis anima sit subdita sublimioribus potestatibus, id est, omnis homo sit subditus primum diuinæ potestati, deinde mundanæ. Nam si mundana potestas iusserit quod non debes facere, contemne potestatem, timendo sublimiorem potestatem. Ipsos humanarum rerum gradus aduerte. Si aliquid iusserit procurator, nonne faciendum est? Tamen si contra proconsulem iubeat, non utique contemnis potestatem, sed eligis maiori seruire. Non hinc debet minor irasci, si maior prælata est. Rursus si aliquid proconsul iubeat, & aliud imperator, nunquid dubitatur, illo contempto, huic esse seruendum? Ergo si aliud imperator, & aliud deus iubet, quid faciemus? Nunquid non deus imperatori est præferendus? Ita ergo sublimioribus potestatibus anima subijciatur, id est, homo. Siue ideo ponitur anima pro homine, quod secundum hanc discernit, cui subditi debeat, & cui non. Vel homo quod promotione uirtutum sublimatus est, anima uocatur à digniore parte. Vel non solum corpus sit subditum, sed anima, id est, uoluntas: hoc est, non solum corpore, sed & uoluntate seruiatis. Ideo debetis subijci, quia non est potestas nisi à deo. Nunquam enim posset fieri nisi operatione solius dei, ut tot homines uni seruiret, quem considerant unius secum esse fragilitatis & naturæ. Sed quia deus subditis inspirat timorem & obediendi uoluntatem,

Iohan. 19

B contingit ita. Nec ualet quisquam aliquid posse, nisi diuinitus ei datum fuerit. Potestas omnis est à deo. Sed ea que sunt à deo, ordinate sunt. Ergo potestas est ordinata, id est, rationabiliter à deo disposita. Itaque, qui resistit potestati, nolens tributa dare, honorem deferre & his similia, dei ordinationi resistit, qui hoc ordinauit ut talibus subijciamur. hoc enim contra illos dicitur, qui se putabant ita debere uti libertate Christiana, ut nulli uel honorem deferrent, uel tributa redderent. unde magnum poterat aduersus Christianam religionem scandalum nasci à principibus seculi. De bona potestate patet, quod eam perfecit deus rationabiliter. De mala quoque uideri potest, dum & boni per eam purgantur, & mali damnantur, & ipsa deterius præcipitatur. Qui potestati resistit, cum deus eam ordinauerit, dei ordinationi resistit. Sed hoc tam graue peccatum est, quod qui resistunt ipsi, pro contumacia & perversitate sibi damnationem æternæ mortis acquirunt. Et ideo non debet quis resistere, sed subijci.

Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali. Vis autem non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Dei enim minister est tibi in bonum. Si autem male feceris, time. Non enim sine causa gladium portat. Dei enim minister est, uindex in iram ei qui male agit. Ideoque necessitate subditi estote, non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam. Ideo

enim & tributa præstatis. Ministri enim dei sunt, in hoc ipsum seruientes. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum; cui uectigal, uectigal; cui timorem, timorem; cui honorem, honorem. Matt. 22

¶ Merito acquirunt sibi damnationem qui resistunt potestati, quia principes non sunt his timori qui sunt boni operis, sed qui sunt prauis, id est, non bene operantibus, sed male agentibus. Principes dicit, qui propter corrigendam uitam, & prohibenda aduersa constituuntur, dei habentes imaginem, ut sub uno sint ceteri homines. Qui non sunt timori bene agentibus, sed male: quia non ad bonos, sed ad malos puniendos sunt instituti. Naturaliter enim omnes norunt & innocentiam præmio, & malitiam supplicio dignam esse. Et princeps, si est bonus, bene operantem non punit, sed diligit. Si autem malus est, non nocet bono, sed purgat eum. Ideoque non est quod timere debeat, qui bene agit. Qui uero mala operatur, debet timere: quia principes ad hoc sunt constituti, ut mala puniant. Ille timeat. Sed si uis non timere potestatem, do tibi consilium, Bonum opus fac & habebis laudem ex illa. Bonum fecere apostoli & martyres, tamen non eos laudauerunt, sed potius interfecerunt potestates. Ideoque uoluit Apostolus dicere, Bonum fac, laudabit te potestas, sed temperauit uerba, & ait: Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Si enim iusta est potestas, habebit laudem ex illa in ipsa laudante. Si autem iniqua est, mortuus pro fide, pro iustitia, pro ueritate, habebit laudem ex illa in illum seruiete. Ex illa enim habebit, non ipsa laudate, sed ipsa tibi laudis occasionem præbete. Hæc Augustinus. Gregorius uero sanctus sic ait: Paulus cum infirmum auditorem suum perperderet, aut praua adhuc uelle agere, aut de actione recta humanæ laudis retributione gaudere, ait: Vis non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Neque enim ideo bona agenda sunt, ut potestas huius mundi nulla timeatur, aut per hæc gloria transitorie laudis quaeratur. Sed cum infirmam mentem ad tantum robur ascendere non posse pensaret, ut & prauitatem simul uitaret & laudem, prædicator egregius etiam monendo aliquid obtulit, & aliquid tulit. Concedendo enim lenia, subtraxit aciora, ut quia ad deferenda cuncta simul non assurgeret, dum in quodam suo animus familiariter relinquitur, a quodam suo sine dolore tolleretur. Laudem habebis ex potestate, quia ille potens, siue bonus, siue malus sit, est dei minister proficiens tibi in bonum. Nam si bonus fueris, nutritor tuus est: si malus fueris, cætor tuus est. Et nutrimenta libenter accipe, & in tentatione ut aurum probare. Si benefeceris, non timebis principem. Si male feceris, tunc time illum. Et timendus tibi est, quia non sine causa gladium portat, sed ut malos puniat. Gladium habet materialē, uel gladium, id est, iudiciariam potestatem, ut reos feriat. Nec mirum, quia dei minister est uindex in iram ei qui male agit, ut loco dei uindicta in malos. Est enim

A uindex ei, id est, ad damnū eius qui male agit. Est uindex in iram. i. propt iram dei uindicandā, uel uindex in iram dei ostendendam. Quia hæc punitio indicat persistentes in malo grauius puniēdos. Nam si homo iudex amore iustitiæ peccata subditorum punit, considerandum est, qua animaduersione deus iudex, qui sine peccato est, & puram iusticiam habet, peccata peruersorum puniet. Ideo princeps seculi est minister dei, ut uice eius interim ultionem faciat, & iudicium eius præfiguret, quoniam fortia quæque crimina, quæ uindicari uult deus, non per antistites & rectores ecclesiarum, sed per mundanos iudices uoluit uindicare. Et hoc sciēs Apostolus, recte eum ministrum dei nominat, & uindicem in eum qui male agit. Dei minister est. Et ideo subditi estote illi necessitate, quia necesse est propter hanc uitam subditos illi uos esse, nec resistere, si quid auferre uoluerit ex rebus huic temporarij, in quas sibi data est potestas. Subditi estote non solum propter iram, ut effugiatis offensionem hominum, sed etiam propter conscientiam, ut non simulate quasi ad oculū hominum ista faciatis, sed pura dilectionis conscientia propter deum, qui omnes homines uult saluos fieri & in agnitionem ueritatis uenire. Non solum propter iram principum uitādam subiiciamini illis, quod potest etiam simulate fieri, sed etiam propter conscientiam, ut in uestra conscientia certis illorum dilectione uos id facere, quibus uos deus subditi uoluit. Et debetis esse subditi, quia etiam ideo, id est, propter obedientem subiectionem tributa præstatis illis, quasi reddituris, dum pugnant pro patria & agunt iudicia. Tributa præstatis, & merito, quia ministri dei sunt, qui uobis eos constituit. Cuius enim iussu homines nascuntur, huius iussu reges constituuntur, apti his qui eo tempore ab ipsis reguntur. Quidam enim illorum ad correctionem & utilitatem subiectorum & conseruationem iustitiæ dantur, quidam autem ad timorem & poenam & increpationem, quidam uero ad illusionem & contumeliam & superbiam. Ministri dei sunt, in hoc ipsum seruientes ei, quod tributa exigunt a uobis, & potestatem exercent ad utilitatem bonorum & detrimentum malorum. Vel uos præstatis illis tributa, in hoc ipsum deo seruientes, quia ministri dei sunt. Aut certe illi qui tributa a uobis exigunt, in hoc ipsum uobis sunt seruientes, quia propter illa quæ a uobis percipiunt, utilitati uestre subseruiunt, dum patriam defendunt & res uestras custodiunt. Et quia ministri dei sunt, qui uos illis subiecit, ergo reddite omnibus illis debita, sicut & dominus pro se & Petro censum reddidit, significans quod potestas spiritalis potestati seculari non aufert suū ius. Omnibus reddite debita, ut sic laudetur ecclesiastica doctrina. Cui tributum debetis, reddite tributum: & cui uectigal, reddite uectigal. Tributum est redditus uel pensio. Et dictum est tributum, eo quod olim per tribus singulas exigebatur, sicut post per singula territoria. Sic enim per tres partes diuisus erat Romanus populus, ut qui præerant in

singulis partibus, tribuni dicerentur. Vnde etiam C sumptus quos dabant populi, tributa nominantur. Vectigal quoque redditus est uel pensio, siue tributum fiscale. Sed tamen uectigal a uehendo, id est, a portando dictum est. Tributum illi census dicuntur, qui dantur de terris, & quos homines de capitibus suis dant: uectigal uero, quod aduehitur de longinquis regionibus. Tributum, quod a præsentibus datur: uectigal, quod ex remotis prouincijs mittitur. Tributum, quod regiones soluunt: uectigal, stipendium quod datur dominis quando per patrias uehuntur. Tributum, quod domi soluitur statutis temporibus: uectigal, quod a transeuntibus & sua negocia uehentibus datur pro rebus suis conseruandis. Cui timorem debetis, timorem reddite, ut reueramini dominos atque timeatis. & cui honorem, ut honoratis regem, siue parentem aut senem, uel huiusmodi personam, honorem reddite. Per hæc præcepta ordinat Apostolus ecclesiam dei, ut nihil aduersus principes seculi gerens, per quietem & tranquillitatem uitæ opus iustitiæ & pietatis exerceat. Si enim ponamus, uerbi gratia, credentes in CHRISTO potestatibus seculi non esse subiectos, tributa non reddere, neque uectigalia soluere, nulli timorem, nulli honorem deferre, nonne per hæc regum & principum merito in semetipsos arma conuerterent, & persecutores quidem suos excusabiles, semetipsos uero culpabiles facerent? Non enim fidei, sed contumaciæ causa impugnati uiderentur, & essent eis causa quidam mortis digna, meritum uero mortis indignum. Sic namque Iudæi perire meruerunt gladio Romanorum.

Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc uerbo instauratur, Diliges proximum tuum sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo legis est dilectio.

¶ Sic reddite omnibus debita, quamuis nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis. Cætera enim cum reddita fuerint, non debentur. Dilectio autem tanto magis debetur, quanto amplius impeditur. Ipsa quippe exigit debitū, ut fraternæ charitati seruientes, cum qui se adiuuari recte uelit, in quo possumus adiuuari, semper existētes debitores charitatis. Ipsa est enim quæ semp redditur, & semp debetur. Debetur namque, etiam si reddita fuerit: quia nullum tēpus est, quando impēdenda non sit. Nec cum redditur, amittitur: sed potius reddendo multiplicatur, quoniam habendo redditur, non carendo. Quoniam pecunia cum recipitur, accedit ad eū cui dat, sed ab eo recedit a quo datur. Charitas uero non solum apud eum creſcit,

Matth. 22

Gal. 5.

Iacob. 2

A qui hanc ab eo quem diligit, exigit, etiam si nō recipit, sed etiam ille à quo eam recipit, tunc incipit habere cum reddit. Et ideo cætera sic soluere, ut non debeatis: charitatē uero ita soluere, ut semper habeatis & debeatis. Et merito semper est habenda, quia *qui diligit proximum, legem impleuit*. Sola enim charitas iustitiam legis adimplet, quā timor implere non poterat. Hoc loco sola dilectio proximi ad perfectionem præcipi uidetur, & taceri dilectio dei, cum in utroq; præcepto lex pendeat & prophetæ. Sed qui proximum diligit, consequens est ut ipsam dilectionem præcipue diligat. Nam nec proximum uere sine deo, nec deum uere sine proximo potest diligere. Sed cur Apostolus solam proximi dilectionē commemorare maluit, quā legem dixit impleri, nisi quia in dilectione dei possunt homines mentiri, quia rariores tentationes eam probant, in dilectione autem proximi facilius conuincuntur eam non habere, dum scilicet inique omnibus uel aliquibus agunt? Cum ergo alterum dilectionis præceptum sine altero teneri nō possit, etiam unum eorum commemorare plerumq; sufficit, cum agitur de operibus iustitiæ, sed opportunius illud, de quo quisq; facilius conuincitur. Itaq; dilectione proximi lex impletur. Et hoc per partes probatur. Nam omnia hæc præcepta complentur amore proximi. Non adulterabis. Quis em̄ adulterat uxorem eius quem diligit? Nō occides. Quis occidit eum quem diligit? Non furaberis. Quis furatur res eius, quem sicut seipsum diligit? Non falsum testimonium dices. Quis falsum profert testimonium cōtra eum, quem sicut se diligit? Omnia igitur hæc mandata & si quod est aliud mandatum simile his in lege, instauratur. i. adimpletur & perficitur in hoc uerbo quo dicitur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*. i. recto amore quod te diligis. Qui em̄ se ut oportet diligit, ac deinde proximum tanquam se, necesse est ut cuncta præcepta hic custodiat. Nam hæc præcepta malum prohibent. *Dilectio proximi malum non operatur*. Qui ergo amat homines, aut quia iusti sunt, aut ut iusti sint, amare debet. Sic enim & seipsum amare debet, aut quia iustus est, aut ut iustus sit. Sic enim diligit proximum tanquam seipsum sine ullo periculo. Qui enim aliter diligit se, iniuste se diligit: quoniam ad hoc se diligit, ut sit iniustus, ad hoc ergo ut sit malus, ac per hoc iam non se diligit. Qui em̄ diligit iniquitatem, odit animam suam. Tenenda est igitur uera dilectio, per quam omne malum opus uitatur, & omne bonum opus implet. Et quandoquidem qui proximum diligit, singula quæq; præcepta legis impleuit, quia nec malum operatur, & bonum facit, ergo dilectio est plenitudo legis, id est, plenaria legis adimpletio: quia plene legem adimplet, dum & ab his abstinet quæ lex prohibet, & ea facit quæ lex iubet.

Et hoc scientes tēpus, quia hora est iam nos de somno surgere. Nunc enim propior est nostra salus, quā cum credidimus.

¶ Dixi ut nemini quicquam debeatis nisi dile-

ctionem, quia per eam potestis uniuersam legem implere: & nunc dico, ut sitis scientes. i. cognoscentes & intelligentes hoc tempus gratiæ, in quo spūs sanctus datur credētib; per quem charitate repleantur, quæ legē impleant, sicq; uitam æternam merito percipiant. Sciatis hoc tempus, in quo per aduentum saluatoris gratia dei mundo illuxit, quia hora est. i. opportunum, sed breue spatium tēporis. iam nos de somno surgere, id est, ut surgamus ad bene agendum à torpore negligentie uel ignorantie. Hora est, id est, breue spatium: quia q̄ hodie habemus horā, nescimus si cras habuerimus uitam. Et ideo iam, id est, cū celeritate quadam sine dilatione, surgendum est à somno desidie, ut mēte uigilemus & bonis operibus occupemur. In uitis nostris quiescebam; torpētes, & ueluti quodam sopore detenti: sed nūc scire debemus quod sit hoc tempus in quo sumus, quia hora est ut iam ab illo somno mētis surgamus, & amodo in bonis operibus laboremur. Vere amplius nō est nobis iacendum in somno, sed potius surgendum est, quia nunc est propior nostra salus æterna quā tūc erat cum credidimus, id est, cum credere cōpimus: quoniam morti iam uiciniores sumus, in qua retributionem percipiemus. Et cum magis ac magis ad salutem nostram propinquemus, & omnia ruant ad occasum, iam omnis torpor bene operandi à nobis excutitur, & ad salutem quæ iam instat, cum alacritate festinemus, cum hæc uita ad præsens finiatur. Turpius est enim, si non surgimus qui iam saluti propinquamus quæ nostra erit, si surrexerimus: alioquin salute carebimus. Vel nunc, id est, quando surgimus, propior est nostra salus, id est, nobis uicinior: hoc est, magis ad nos pertinet, & magis nostri iuris, quā tunc erat cum primum credidimus. Si enim tunc moreremur, salus & uita prope nos esset: sed nunc ad nos magis attinet, quoniam tunc ex sola misericordia erat uenia, nunc uero ex gratia & merito nostrorum actione corona. Nam bene operans est uicinior æternæ uitæ. Baptismus uero est ad ueniam, uita autem bona ad coronam.

Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Abijciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis, sic ut in die honeste ambulemus.

¶ Vere propinquior est nostra salus quā antea. Nox enim infidelitatis & iniquitatis præcessit, sed dies fidei & iustitiæ appropinquauit. Noctis em̄ tenebris premimur, cum perpetratiōe iniquitatis obscuramur. Sed nox in lucem uertitur, cum erroris nostri obscuritas ueritatis cognitione radiatur. Nox in lucem uertitur, cum corda nostra iustitiæ fulgor illuminat, quæ cæcitas culpæ deprimebat. Hoc nunc diluculum discipulorum mentibus oriri uiderat Apostolus, cum dicebat: Nox præcessit, dies autem appropinquauit. Qui enim post discessum noctis, non iam uenisse, sed appropinquasse diem insinuat, esse proculdubio ante solem post tenebras adhuc auroram demō-

A strat. Nondum enim in splendore suæ claritatis apparuit sol iustitiæ CHRISTVS, sed iam uicinus eius instat aduentus. Et ideo nondum perfectum diem, sed adhuc diluculum & auroram habemus. Vita enim fidelium, quæ in hac carne & in hoc seculo ducitur, in comparatione uitæ infidelis & impiæ, non irrationabiliter lux & dies appellatur, sed tamen in comparatione illius diei, quo æquales angelis facti, uidebimus deum sicuti est, adhuc nox est. Nox & dies. Dies in comparatione infidelium, nox in comparatione angelorum. Habent enim diem angeli, quem nos nondum habemus: sed tamen iam habemus, quem non habent infideles. Recte igitur prætermisso, quem nunc habet uita fidelium, dicitur, quia nox infidelitatis præcessit, & dies æternitatis appropinquauit. Dies æternæ beatitudinis appropinquauit, quia iam remissa sunt peccata, iustificati iam credentes. Et quia nox præterijt, & dies appropinquauit, ergo *abijciamus opera tenebrarum*, id est, illa facta quæ solebamus agere dum tenebris ignorantiae premeremur, & *induamur arma lucis*, id est, uirtutes quas exigit lux diuinæ cognitionis, per quas impugnemus opera tenebrarum & principes talium operum, id est, demones. Minus enim decorum est, sub tempore nouæ lucis opera ueterum tenebrarum gerere, id est, opera mala, quæ in tenebris ignorantiae uenerunt, uel tenebras amant & ad tenebras ducunt. Opera uero lucis, non tam opera quam arma uocantur: quia dum recte agimus, dum lucem fidei bonis operibus sequimur, hostes nostros armis talibus depellimus. Induamus ut ornamentum opera lucis, id est, opera quæ fides exigit: & acceptis huiusmodi armis, *ambulemus honeste sicut in die*, id est, pergamus in uia mandatorum dei laudabiliter, sicut decet in die fidei. Iam enim (sicut diximus) uita fidelium, in comparatione uitæ infidelium, dies est. Et ideo nos qui iam in die sumus, debemus sicut in die honeste ambulare, ut honestas uirtutū undique nos adornet in uia nostræ actionis, quos illustrat dies fidei, & notitia ueritatis, in qua uidemus quid honestum sit, & quid inhonestum. Quæ sint autem opera tenebrarum, quæ abijcienda sunt, consequenter ostenditur, cum dicitur:

Non in comesationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicijs, non in contentione & æmulatione.

Et de armis lucis quæ induenda sunt, subditur:

Sed induimini dominum nostrum Iesum Christum.

Et post adiungitur:

Et carnis curam ne feceritis in desiderijs.

Ambulemus honeste sicut in die, nos dico existentes, non in comesationibus, id est, superfluis mædicationibus, & ebrietatibus, id est, nimijs uini in-

gurgitationibus, non in cubilibus, id est, pigritijs dormiendi, & impudicijs, id est, libidinibus quæ in nimijs epulationibus & potationibus atque cubilibus nutriuntur. Comesationes enim sunt inhonestæ & luxuriosæ conuiuia, quibus necessaria comes est turpissima temulentia. Et quid aliud subsequitur, nisi cubilia & impudiciæ? A foedis cubitationibus cubilia sunt appellata, quæ non tam rationalibus hominibus quam feris & beluis conueniunt. In cubilibus enim & impudicijs agunt, qui communes habent stratus, & more ferarum illicite commiscuntur ibi. Notandum est, in his Romanos fuisse, & ideo non esse illis ius gloriandi. Et hæc quatuor uitia carnis sunt, duo autem quæ ad animum pertinent, subduntur, cum dicitur: **Non in contentione & æmulatione.** Agebant uero Romani in contentione & æmulatione, quia contendeabant adinuicem, & se alij alijs præferebant, in quo minoribus maiores inuidebant. Horum autem morborum, id est, contentionis & æmulationis, mater superbia est, & humanæ laudis auaritia, nec adhuc sanari potest, nisi qui superbiam calcauerit, & humanas laudes contempserit. In his non inueniamini, quia hæc sunt opera tenebrarum. **Sed induimini dominum Iesum Christum**, quia hoc est arma lucis indui. CHRISTVS enim sapientia est & iustitia & sanctificatio & ueritas & omnes simul uirtutes. Quas qui assumpserit, CHRISTVM dicitur indutus esse. CHRISTVM induimini, id est, formam CHRISTI sumite uestem, ut habitus & forma illius undique fulgeat, & re præsentetur in nobis. Cum uestem induimur, ex omni parte circumdamur. CHRISTVM igitur est indutus, qui undique bono opere protegitur, ut nullam partem actionis suæ peccato nudam relinquat. Nam qui in alijs actionibus iustus est in alijs iniustus, quasi hoc latus cooperuit, illud nudauit. Nec iam bona sunt opera, quæ subortis alijs prauis operibus inquinantur. Qui ergo undique Christianus apparet in cunctis operibus suis, hic CHRISTVM dicendus est esse indutus. CHRISTVM induimini, & carnis curam ne feceritis, non dico, in necessarijs, sed in desiderijs. In necessarijs enim permittitur fieri, quia nemo unquam carnem suam odio habuit: sed in necessarijs prohibetur, quoniam carnalia desideria militant aduersus animam. Neque enim mortali in carne adhuc uiuentibus funditus cura carnis abscinditur, sed ut discrete seruiat, temperatur. Discretionem ergo magni moderaminis frenanda est, ut seruiat, & non principetur: nec quasi domina animum uincat, sed subacta mentis domino quasi ancilla famuletur: & ad necessitatem salutis fiat, non ad desideria uoluptatis. Quæ enim in desiderijs fieri prohibetur, procul dubio in necessitates conceditur. Quia uidelicet mens nostra à carnali delectatione superanda est, sed à carnis cura necessaria separanda non est.

I. Cor. 1

D

Ephesi. 5.
I. Petri. 2.

A

CAPVT XIII.

Iacob. 4

Infirmum autem in fide assumite, non in disceptationibus cogitationum. Alius enim credit manducare se omnia. Qui autem infirmus est, holus manducet. Is qui manducat, non manducantem non spernat: & qui non manducat, manducantem non iudicat. Deus enim illū assumpsit. Tu quis es qui iudicas alienum seruū? Suo domino stat aut cadit. Stabit autem. Potens est enim deus statuere illum.

¶ Iterum, quia erat inter Romanos aliud genus contentionis, redarguit eos inde, & ad cōcordiam reuocat. Contēdebant enim de differētijs ciborum, quia qdam illorum cum integra fide oēs cibos comedebant: alij uero à quibuidam abstinēdum esse credebant, & inde ab inuicem dissentiebant. Illi em̄ qui ex gentibus crediderant, ex tollebant se in libertate fidei, quia nihil commune uel immundum esse crederent, aduersus eos q ex circuncisione ueniētes, obseruabāt adhuc traditione legis ciborum differētiā. Et inde reprimat eos Apostolus, & monet ne insultēt eis, quibus longa consuetudo in obseruandis cibis discretionem adhuc aliquam & cunctationem mouebat. Et unumquēq; talem, uocat infirmum in fide, quia non credit omnia licere manducari. Per

Bsecta enim fides nullum cibum Iudaico sensu credit respuendum, q̄a omnis creatura dei bona est, & nihil abijciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Sed quisquis ita non credit, adhuc infirmus est in fide, si iam fidem habet. Sed tamē hunc non abijci, sed assumi iubet Apostolus, nec quasi infidelē iudicari. Aliud est enim infidelem esse, aliud infirmari in fide: quia infidelis non habet, infirmus autem iam habet, sed adhuc ex parte dubitat. Et ideo nō est repellendus, sed assumendus. Et hoc est quod ait, *Infirmum autem* &c. Quod sic continuatur: Ea quæ superius dixi, ita ut docui, facite in uobis ipsis. induite Christum, & his similia facite: sed hæc quæ nunc dico, facite erga proximos, scilicet infirmum in fide assumite ut sanetis eū, sicut Christus medicus pētores. i. male habētes suscepit sanandos. Assumite eum nō in disceptationibus cogitationum eius, id est, nō ut de occulto cogitationum iudicetis eum. Forte dubitat aliquid nouitas ipsius. Amate abundantiū dubitantem. Amore uestro curate de corde infirmi dubitationem. Et si incognitum uobis est quo animo id faciat, non inde disceptemus. Non nobis usurpemus diiudicare cogitationes aliorum, sed deo probemus cogitationes nostras etiam pro illis, de quibus forte aliquid dubitamus. Vere infirmus est assumendus ab eo q̄ firmus est. Nam alius credit licere manducare omnia gēna ciborum, & est firmus iste, atque infirmum debet assumere: alius uero non credit ita licere, & infirmus est, ac indiget assumi. Hoc uidetur debuisse dicere. Sed ponit consilium de illo, per qd̄ satis intelligitur di-

cens: *Qui autem infirmus est. i. q̄ nō credit omnia esse manducanda, holus manducet. i. relinquatur arbitrio suo, ne cum scrupulo edat, ut si uoluerit, non solum ab omni carne, sed etiā à ceteris cibis abstinēat, & holus tantum comedat.* Alius credit māducare omnia, id est, gētilis quisq; ad fidem conuersus omnes cibos indifferenter posse comedi iudicat: sed q̄ infirmus est, id est, Hebræus q̄libet adhuc in fide pusillanimis & titubans, q̄ alias carnes mundas, & alias arbitrat̄ immundas, holus manducet, in quo nulla est suspicio immunditiæ, sed indifferēter comeditur ab omnibus. Melius est em̄ ut permittatur illa solum comedere, quæ ritus legis in qua nutritus est, non prohibuit, & cum pusillanimitate retineatur in fide, ut paulatim crescēdo ad sublimiora proficiat, quā ut de pusillanimitate eradicetur, & discedat penitus à fide. Et ideo *is qui manducat omnia. i. gentilis q̄ nullum cibum credit immundum, non spernat. i. non uilem reputet non manducantem. i. Hebræum, q̄ adhuc propter legis cōsuetudinem quosdam cibos respuit.* Et *qui non manducat. i. Iudæus qui se abstinet ab aliq̄bus, ne ritum legis uiolet. non iudicat. i. non damnet manducantem. i. gētilem omnes cibos indifferēter sumētem.* Gētilis enim quos carnalis intellectus legis à fide non retrahebat, firmi credebāt nihil abijciendum, quod cum gratiarum actione percipitur: & ideo spernebant Iudæos infirmiores in fide, quos adhuc uidebant propter antiquā legis obseruantiam cibos discernere. Et econtra Iudæi cum uiderent illos alimēta illa percipere, quæ ipsi putabant immunda esse, grauē eos inde iudicabant. Ideoq; iubet illis Apostolus, ne istos quasi infirmos & hebetes spernant: & istis, ne illos quasi gulosos & immundos iudicēt. Erant etiam nonnulli inter eos, q̄ non propter legem, sed propter sobrietatē se abstinēbant à carnibus & uino, & spernebantur à ceteris, quasi q̄ dei creaturas reiicerent. Ipsi uero iudicabant ceteros quasi uoraces & gulosos. Et idcirco præcipit Apostolus, ut is q̄ māducet omnes cibos, nec ieiunat, non spernat non manducantem, id est, ieiunantem & à carnibus abstinētē, cum in uoluntate uniuscuiusq; sit edere uel nō edere: & rursus is q̄ nō manducat, sed abstinet & ieiunat, manducantem bis in die, & carnibus uescentem uel huiusmodi cibis non iudicet, id est, non de illo male existimet, cū possint bono animo & simplici corde sine uitio concupiscentiæ quicunq; humani cibi indifferenter sumi. De talibus enim rebus, quæ bono animo possunt fieri, quamuis etiam possint non bono, uolebant illi cum homines essent, in occulto cordis ferre sententiam, de quibus solus deus iudicat. De manifestis em̄ iudicare possunt hoīes, sed de his quæ incertū est quo animo fiant, quia possunt & bono & malo animo fieri, iudicium relinquendum est deo, ut non audeat q̄sq; de alterius conscientia, quam non uidet, iudicare. Nō em̄ damnandus est, cuius cogitatio aperta non est, & de quo nescitur qualis postea sit futurus. Ieiunans nō iudicet manducantem, id est, non credat peccare,

A cum nesciat quo animo māducat. Et quare? Quia deus illum assumpsit ut suus esset. Et cum sit à deo assumptus ut dei sit & deo seruiat, *tu quis es*, id est, cuius ualentiae, *qui iudicas*, id est, damnandum affirmas, *alienum seruum*? Cum enim nō tuus seruus sit, sed alterius, in eo quod illum iudicas, dominum illius praecepue offendis, quia seruum eius ipso prohibente iudicare praesumis. Nam qua conscientia edat uel non edat quisque, dominus est iudex. Et idcirco nō est ab homine iudicandus, quia nō homini, sed suo domino stat aut cadit, id est, ad honorem domini sui stat, si stat: & ad dñm suum pertinet & casus eius, si cadit, quia potest illum uel erigere, uel iudicare. Ideo dico, stat aut cadit, quia ambiguum est. fortasse enim stat quod putatur cadere, uel cadit qui putatur stare. Stabit autem. Hic innuit quod ambigua debemus in meliorem partē uertere, & plus salutem hominis quam mortē optare: atque in futuro de illo spem boni habere, etiā si aliter sit in praesenti. Stabit, quia deus est potens illum statuere, id est, stare facere illum. Non ipse, sed deus est potens hoc facere. Volūtatē enim sua cadit qui cadit, sed uoluntate dei stat qui stat, uel surgit qui surgit. Nam per se potest cadere, sed per deum resurgere. Quāuis de omnibus regeneratis & pie uiuentibus loqueretur Apostolus dicens, Tu quis es qui iudicas alienū seruum, suo domino stat aut cadit, continuo tñ respexit ad p̄destinatos & ait: Stabit autē. Et ne hoc sibi arrogarent, potest em, inquit, deus statuere illum. Ipse em ergo dat perseuerantiam, qui statuere potens est eos qui stant, ut perseuerantissime stent, uel restituere illos qui cederint. Possunt hāc forsitā & de spiritali esu, uel ieiunio sic intelligi. Infirmū autē in fide assumite, ut infirmitatē eius paulatim sanetis, nō in disceptationibus cogitationū. i. nō ut de cogitationibus eius disceptetis & disputetis, sed deo iudicandas relinquite illas, qui potest emendare quicquid ibi uidetur sibi displicere. Alius enim. i. diuersus ab isto in firmo & robustus, credit manducare omnia. i. credit se debere pro posse suo & intelligere, & operibus exercere omnia quae in scripturis dicuntur. Qui autem infirmus est. i. quem adhuc cordis & operis infirmitas detinet, holus manducet. i. infirmitati suae congruos scripturarum sermones comedat, per quos à uitij carnalis & aegritudine mentis satiatur. Is qui manducat. i. qui intelligit arcana scripturarum, non spernat non manducantem. i. eum qui hāc non ualet intelligere. Et qui nō manducat. i. qui non intelligit, non iudicet manducantem. i. intelligentem. Solent enim hi qui aliquantulum uidentur in scientia proficere, spernere & nihil ducere eos qui altioris intelligentiae minus capaces sunt: & econtra, imperiti & indocti iudicare. i. inculcare & condemnare eos, qui altiora & profundiora perquirunt, quae ipsi capere uel assequi nequeunt. Et ideo Apostolus rescare uolens culpam ex utraque parte nascentem, illis quidem praecipit ne superiores spernant atque despiciant: his uero, ne superiores iudicent, cum peritiam iudicandi non habeant. Qui non manducat, ore cor

dis non praesumat iudicare manducantem. i. intelligentem: quia deus eum qui sic manducat, assumpsit sibi in seruum. Et tu imperite quis es qui alienum seruum iudicas. i. qui dei seruum damnabilem esse censet? Suo domino stat in bono opere, uel cadit in praua actione: quia si in bono steterit, domini sui erit: uel si in malum opus ceciderit, à domino suo peribit, uel per dominū suum resurget. Stat aut cadit. Sed stabit etiam si nunc iacet, quia potēs est deus illum erigere. Hoc contra indoctos dicitur, qui doctos reprehendunt uel diiudicant de quibusdam actionibus suis infirmis.

Nam alius iudicat diem inter diem, alius autem iudicat omnem diem. Vnusquisque in suo sensu abundet. Qui sapit diem, domino sapit. Et qui manducat, domino manducat. Gratias enim agit deo. Et qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit deo.

Iure dixi quia stabit ille qui comedit, siue qui abstinet: quia quod agit, ex iudicio agit. Nam alius eorum iudicat diem inter diem abstinentiae ducendum, id est, deputandum, alius autem iudicat omnem diem in abstinentia ducendum, id est, alius certis diebus, alius omni die iudicat abstinentium. Quidam enim in animo suo iudicant & statuunt, ut diem inter diem in abstinentia ducant, id est, ut alio die abstineant, & alio non abstineant, sicut qui quarta & sexta feria ieiunant, & ceteris diebus comedunt: alij uero quia considerant uitam hanc esse breuem, iudicant ut omnem diem, id est, continuum uitae suae tempus transigant in abstinentia. unusquisque, id est, ille qui nonnullis diebus, & iste qui omni die iudicat abstinentium, abundet operibus bonis in suo sensu, id est, faciat quod sentit faciendum, quia utrumque acceptum est apud deum. In suo sensu abundet, id est, suo consilio remittatur, ne scandalum passus, à charitate, quae est mater omnium, recedat. Et debet permitti abundare, quia qui sapit diem uel omnem, uel aliquem esse dandum abstinentiae, domino sapit, hoc est, ad honorem domini se placere putat. Et qui manducat, id est, qui non abstinet, domino manducat, id est, ad laudem domini, cuius omnia creata credit munda, & cui seruaturus sustentatur ex eis. Vere domino. gratias enim agit deo pro collatis sibi beneficiis. Effectus indicat, quia domino manducat, dum illi gratias agit. Et qui non manducat, id est, qui ieiunat & abstinet, domino non manducat, id est, ad honorem domini ieiunat, & gratias agit deo, qui sibi dedit tolerantiam abstinentiae. Ad hoc quippe additum est, & gratias agit deo, ut ostenderetur quid esset, domino facit, id est, in eius laudem facit. Tunc enim recte, tunc iuste, tunc pie fit, cum opus bonum in eius sit laudem, cuius gratia donatur ut fiat. In quo affectu proficiens, quicquid boni facit, domino facit: hoc est, in eius laudem, cuius gratia percepit ut faciat. Gratias igitur deo ab utroque

A referuntur, ab illo pro libertate uescendi, ab hoc autem pro fructu abstinentiæ, & idcirco neuter reprehendendus est. Alii: Dixi quia stabit ille qui manducatore cordis cibum doctrinæ sanctæ. Nec mirum si ad standum erigitur. Nam alius ex his ita manducantibus iudicat diem inter diem, alius iudicat omnem diem, hoc est dicere: Alius quidem nonnulla intelligit, alius uero omnia ad intellectum possibilis, ita ut sunt uidendo, cognoscit. Si enim ignorantie obscuritas, nox cordis est, intellectus non immerito dies uocatur. Vel non de duobus hominibus, sed de homine & deo accipiat hęc sententia. Nam alius est qui iudicat diem inter diem, alius qui iudicat omnem diem. Homo enim iudicat diem inter diem, i. præsens, quod est inter præteritum & futurum: deus autem iudicat omnem diem, i. præteritum, præsens & futurum. Et ideo stabit qui non stare uidebatur, quia deus potens est statuere illum, qui omnem diem iudicat: & non uult si cras steterit, qui hodie iacet. Qui iudicat diem inter diem, homo est: quia potest hodie aliud, & cras aliud iudicare, i. ut quæ hodie malum, conuictum, confessum uel damnauerit, cras bonum inueniet cum se correxerit: & quæ hodie iustum laudauerit, cras inueniet damnatum. Qui autem iudicat omnem diem, deus est, quia non solum qualis quæque modo sit, sed etiam qualis fuit, & qualis omni die futurus sit, nouit. Et ideo secundum præscientiam, quæ nouit quæ ante mundi constitutionem prædestinauit, multi etiam qui apte mali uidentur, multis bonis meliores sunt. Quid enim sint hodie uidemus, quod cras futuri sint ignoramus. Et ideo quidam apud quæ sunt præsentia quæ futura sunt, etiam quod futuri sunt iam sunt: nos autem secundum id quod in præsentia est, quenquam hominem iudicare possumus. unusquisque igitur in suo sensu abundet, i. quantum humano intellectui, uel unicuique homini concessum est, tantum audeat iudicare: nec sublimiora sacramentorum arcana temere discuriat, sed in eo sensu quæ habet, bonis operibus abundare curet: neque dei sensum usurpet ut de futuro iudicet, sed suo sensu contentus sit, quo de præsentia tantum iudicare potest. Qui sapit diem, domino sapit, i. qui contentus est tantum præsentia iudicare, nihil contra deum usurpat: quia hoc ipsum quod præsentem diem bene iudicat, domino sapit, i. ad honorem domini. Hoc est autem bene iudicare diem, ut noueris de eius correctione non esse desperandum in futurum, de cuius manifesta culpa iudicaueris in præsentia. Et qui manducat intelligendo cibos sapientie, domino (i. ad honorem domini) manducat: quia gratias agit dicens, Benedicam dominum qui mihi tribuit intellectum. Et qui non manducat, i. qui fortiores sensus scripturarum non capit, domino non manducat, quia humilior inde fit. Et hoc est gratias agere, nihil de se præsumere, sed in humilitate deo se prosternere.

Psalm. 15

Nemo enim nostrum sibi uiuit, & nemo sibi moritur. Siue enim uiuimus, domino uiuimus: siue morimur, domino morimur. Siue ergo uiuimus, siue morimur, domini

sumus. In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, ut et mortuorum & uiuorum dominetur.

¶ Dixi quia manducans ad honorem domini manducat, & non manducans ad honorem domini non manducat. Quod iuste dixi. Nam omnes siue manducantes siue non manducantes, domini sumus. Nemo enim nostrum sibi uiuit, sed domino: & nemo nostrum sibi moritur, sed domino. Nemo sibi uiuit, quia qui lege frenatur, non sibi, sed deo qui legem dedit, uiuit. Si lex non esset, tunc sibi quisque uiueret. Modo autem paret mandato cælitus sibi dato, & uiuit ei qui dedit. Et nemo sibi moritur, sed deo, quo iudice uel coronatur uel damnatur. Nam siue uiuimus, domino, i. ad honorem domini uiuimus, cui seruiamus: siue morimur, i. præsentem uitam uitam dissolutione corporis & animæ terminamus, domino morimur, i. ad gloriam eius & secundum uoluntatem eius, quia non nostram, sed eius gloriam & uiuendo & moriendo quærimus. Et quia utrumque domino facimus, ergo siue uiuimus, siue morimur, domini sumus, ut possideamur ab eo & uiuentes & mortui. Et si semper ipse sumus uel in uita uel in morte, semper ad laudem ipsius sit, quicquid à nobis uel de nobis sit. Siue uiuimus, siue morimur, domini sumus: quia Christus morte sua & resurrectione dominium acquisiuit super omnes fideles, siue dum uiuunt, siue dum mortui sunt. In hoc enim mortuus est Christus & resurrexit, ut & mortuorum & uiuorum dominetur. Domini sumus & post mortem, quia precio sanguinis sui nos redemit & mortuus. Quomodo enim potest seruos mortuos, cuius est mors precium eorum? Non enim tenebit regnum mortis eos, per quibus est mortuus liber in mortuis. Dominatur uiuorum & mortuorum, ne putet tantum iudicare de mortuis, quasi commissum sit super eos iudicium hominibus dum uiuunt, sed post mortem Christo. Nam & nunc & tunc dominatur ipse & iudicat, atque sancti & nunc cum illo regnant & tunc: quia & nunc conuersatio eorum in cælis est, & ipsi postmodum in cælis erunt. Neque prior animæ mortuorum separant ab ecclesia, quæ nunc etiam est regnum Christi, & cum eo nunc primum regnat in uiuis & mortuis. Vel ita: Et manducans & non manducans, ad gloriam domini hoc facit: quia nemo nostrum sibi uiuit in uirtutibus. non enim suam, sed Christi gloriam quærit, à quo sic uiuere habet. & nemo sibi moritur peccatis, quia non se per hoc, sed Christum glorificare quærit, qui sibi dedit ut semetipsum peccatis mortificare possit. Siue enim uiuimus, i. in nouitate uitæ ambulamus, domino uiuimus, i. domino uita nostra deputat, quia non à nobis, sed ab illo est & ad eius laudem fit: siue morimur, i. mundo & peccato mortificamur, domino morimur, i. ad honorem domini uitæ morimur, ut peccatis mortui, iustitiæ uiuamus. Siue ergo morimur peccato, siue uiuimus iustitiæ, domini sumus, ut & extinctio mali, & uiuificatio boni fiat in nobis ad eius gloriam. In hoc enim Christus & mortuus est & resurrexit, ut & mortuorum & uiuorum dominetur. Illorum scilicet mortuorum, qui mortificant membra

A sua quæ sunt super terram, & mortificationem
Colos. 3. CHRISTI in corpore suo circūferunt: uiuorū
2. Cor. 4. quoq; illorum, qui resurrectionis eius exemplo
nouam & cælestem uitam in terris agunt. Istos
dominat CHRISTVS, quia tales digni sunt
dominio eius.

Iacob. 4. Tu autem quid iudicas fratrem tuum? aut
2. Cor. 5. quare spernis fratrem tuum? Omnes enim
stabimus ante tribunal Christi. Scriptum
Isaie. 45. est enim: Viuo ego, dicit dominus, quoniam
Phil. 2. mihi flectetur omne genu, & omnis lingua
confitebitur deo. Itaque unusquisque nos-
trum pro se rationem reddet deo. Non er-
go amplius inuicem iudicemus, sed hoc iu-
dicate magis, ne ponatis offendiculum fra-
tri uel scandalum.

¶ Christus ita dominatur omnium. Sed tu quid,
id est, cur iudicas fratrem tuum manducantem, cum
nescias quā necessitate manducet, aut quo animo?
aut tu manducans quare spernis fratrem tuum nō man-
ducantem, cum ignores quā p̄ deuotione ser-
uet abstinentiam? Non debes iudicare uel sperne-
re, quia iudicandus es. Omnes enim nos abstinentes
& manducantes stabimus iudicandi ante tribunal, id
est, ante sedem iudicalem Christi. Iudicantis enim
est sedere, iudicandorum uero ante iudicem sta-
re. Omnes stabimus ante tribunal Christi. Qui
ergo fratrem iudicat, tantum crimen elationis in-
currit, ut Christi tribunal sibi uideatur assumere,
B & eius iudicium præuenire. Cuius iudicij species,
ut notior fieret hominibus iudicandi forma, ex his
quæ inter homines geruntur assumpta est, quate-
nus agnosceremus, quia sicut iudex terrenus celli
or est, & quandam locum qui tribunal appella-
tur ascendit, ut ex eo altior & eminentior sit cæte-
ris qui iudicandi sunt, ne conspectum eius lateant
uel supplicia reorum, uel allegationes innocentium:
ita & iudex omnium Christus natura & ma-
iestate cunctis eminentior, introspicit corda & cō-
scientias singulorum, ac manifestabit occulta, ut
bonis laudem tribuat, & mali poenam quam me-
rentur, accipiant. Omnes astabimus Christo iudi-
ci. Scriptum est enim apud Isaiam de Christo in perso-
na ipsius: Viuo ego, dicit dominus, Christus, quoniam mi-
hi flectetur omne genu, id est, ego qui fui mortuus, ui-
uo perpetualiter ut iam mori non possim: & qd
ego sic uiuo, causa est qm̄ mihi flectetur omne
genu, id est, omnis rigor & fortitudo humiliabi-
tur meæ potestati, ut per flexionem genuum in-
telligatur subiectio omnium. & omnis lingua, id est,
omnis conscientia confitebitur deo quicquid egit,
sive bonum sive malum. Hoc fiet in iudicio. Et
quandoquidem teste scriptura, omnis lingua con-
fitebitur deo, itaque unusquisque nostrum reddet deo iu-
dici rationem pro se, id est, respondebit deo pro his
quæ fecit, & cur ea fecerit. Hoc est enim reddere
rationem deo, quod est cōfiteri deo. Et quia unus-
quisque respondebit pro se deo iudici, ergo non am-
plius iudicemus inuicem ex opinione, sicut hactenus
fecimus. Duo sunt enim, in quibus temerariū iu-

diciū cauere debemus, cum incertū est quo ani-
mo quicquā factum sit, uel cum incertum est q-
lis futurus sit, qui nunc uel bonus uel malus ap-
paret. Si ergo quispiam (uerbi gratia) cōquestus
de stomacho, ieiunare noluit, & tu id non credēs,
edacitatis uitio id tribueris, temere iudicabis. Itē
si manifestam edacitatem, ebrietatemq; cognoue-
ris, & ita reprehenderis quasi nunquam illa pos-
sit corrigi atq; mutari, nihilo minus temere iudi-
cabis. Non ergo reprehēdamus ea, quæ nescimus
quo animo fiant: neque ita reprehēdamus quæ
manifesta sunt, ut desperemus sanitatem. Maxi-
me autem hi temere iudicant de incertis & facile
reprehendunt, qui magis amant uituperare & da-
mnare, quā emendare & corrigere. Quod uitii
uel superbia est, uel inuidia. Non amplius inui-
cem iudicemus, id est, neq; abstinēs manducantē,
neq; manducās abstinentem: sed hoc magis iudicate,
id est, hoc potius decernite & præfinite in cordi-
bus uestris, ne ponatis offendiculum fratri uel scandalum,
id est, ne faciatis per escam & ieiunationē uestrā,
unde frater offendatur uel scandalū incurrat. Hoc
potius statuite, ne per obseruantiam ciborum of-
fensiones fratribus uel scandalum generetis. Eos
qui ex gentibus edebant monet, ne scandalizent
Hebræos cibo suo, qui adhuc in fide infirmiores
erant, & cibos discernebāt. Gentiles enim qui fir-
mioris erant fidei, omnes cibos indifferenter su-
mi posse credebant: sed Iudæi scandalizabantur
inde, cum uiderent eos coram se uesci comuni-
bus escis. Erant & nonnulli ex eis qui scientes ni-
hil esse idolum, & omnem creaturam dei bonam
esse, comedebāt idolothyta. Quod alij uidentes,
D & aliquid sanctificationis putantes esse in illis car-
nibus, quia idolis erant immolatæ, ex eis comede-
bant & peribant, cæteri uero irascebantur inde.
Et hoc est quod dicit, ne ponatis offendiculum fra-
tri uel scandalum, id est, ne faciatis coram fratre
unde pereat uestro exemplo idem faciens uel cō-
tristetur. Offendiculū enim esset, si tali exemplo
corrueret à fide Christiana: scandalum uero, si ad
tristitiam uel iram prouocaretur. Si enim uideret
à Christiano idolothytum manducari, offendere-
tur, id est, moueretur à fide, quia putaret idolum
esse aliquid. Si autem uideret ab eo comedi cibū
quem putaret immundū, scandalizaretur, id est,
ad indignationem & iram compelleretur.

Scio & confido in domino Iesu, quia nihil
commune per ipsum, nisi ei qui existimat
quid commune esse, illi commune est. Si
enim propter cibum frater tuus contristat-
ur, iam non secundum charitatem ambulas.
Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Chri-
stus mortuus est.

¶ Non ideo dico offendiculum uel scandalum,
quo cibis sit immundus, aut quod ego more Iu-
daico suadeam obseruare ciborum differentiam,
quia scio & confido in domino Iesu nihil esse cōmune,
id est, scio nihil esse commune per hoc quod mi-
hi fiducia est in domino Iesu, qui postq̄ uenit, ab-

Leuit. II.

A soluit à lege. Populus Iudæorum partem dei se esse iactans, communes cibos uocat, quibus omnes uescuntur homines, suillam carnem, ostreas, lepores & istiusmodi animantia, quæ ungulam non faciunt, nec ruminant, nec squamosa in piscibus sunt. Commune ergo quod cæteris hominibus pater, & quasi non est ex parte dei, pro immundo appellatur. & sicut uasa in ministerijs templi segregata, non communia, sed sancta dicebantur, ad quorum distinctionem reliqua uasa humanis uisibus dedita, uocabantur communia: sic & ad distinctionem illorum ciborum, quos quasi mundos & secundum legem edēdos scriptura segregauit, reliqui omnes appellati sunt communes. Sed Apostolus iam à litera legis liberatus, dicit quia nihil commune est per ipsum, id est, per se ipsum. Nihil enim in creaturis dei immundum est natura sui. Omnia namque à bono deo creata, bona esse constat & munda. Nec tamen in his distinctionem legis accusat, ut absolute dicat nihil esse cōe eorum, quæ lex definiuit immunda. Præmittit enim causam, cur per seipsum, id est, natura sui, nihil commune sit. Scio, inquit, & confido in domino Iesu. Manifestum est enim, saluatoris beneficio omnia munda esse, qui de sub iugo legis eruens homines, reddidit eis statutum pristinum libertatis. Itaque uel propter dei creationem, uel propter saluatoris aduentum, nihil in creaturis est naturaliter immundum. Vnde & ipse dicit, quia non quod intrat in os, coinquinat hominem. Nihil est commune, nisi ei qui existimat aliquid commune esse, illi enim commune est propter estimationem, qua putat illud esse commune. id est, immundum. cogitatio enim mentis cibum, qui natura sui non est communis uel pollutus, facit pollutum, cum e contrario cibum uere pollutum (uere enim pollutus, qui idolis immolatur) simplicitas mentis, quæ nullam cogitationis scrupulositatem habet, ab omni suspitione cōtaminationis absoluat. Et rursum etiam si mundus sit cibus, suspitionem tamen aliquis patitur, quasi quod idolis immolatus sit, pollutus dicitur pro conscientie scrupulo. Dixi ne ponatis offendiculum fratri uel scandalum, ideo scilicet, quia si propter cibum tuum saltem contristatur frater tuus, iam non secundum charitatem ambulas, id est, iam huius operationis tue gressus non tenet uia fraternitatis: & idcirco grauiter peccas, quia charitatem deseruisti, sine qua nihil placet deo. Noli cibo tuo illum perdere. Non debes enim cibo tuo uel contristare. Plus autem caue, ne taliter eum perdas. Noli pro cibo tuo, pro tam uili re, tam cito peritura, perdere rem tam magni precij & tam dignam, pro qua Christus sustinuit mortem. Cum definisset apostolico dogmate, per dominum Iesum nihil commune uel immundum natura sui putandum, & dedisset erga usus ciborum fidelibus quibusque absolutissimam libertatem, rursus ad ædificandam autoritatem fratrum amoris, licentiam reuocat libertatis, & dicit: Etiam si commune nihil est, & omnis usus ciborum licenter admittitur, tamen tu si propter cibum quem licitum putas, fratrem qui nondum scientie huius capax est, scandalizas, iam non secundum charitatem agis,

Matt. 7

Matt. 15.

B

nec affectum in te fraterni amoris ostendis. Et idcirco ne lædas aut contristes eum, etiā à licitis abstinere debes. Tibi enim abstinere à licitis, crimen nullum est: illi uero, in quibus discernit & putat non licere, cōtaminabilis usus est. Qui enim discernit, si manducauerit, damnatus est. Quod si facias, tu utique fratrem tuum spernis & perdis, pro quo Christus mortuus est, & tu ei causam perditionis acquiris.

Non ergo blasphemetur bonum nostrum. Non est enim regnum dei esca & potus, sed iustitia & pax & gaudium in spiritu sancto, Qui enim in hoc seruit Christo, placet deo, & probatus est hominibus. Itaque quæ pacis sunt, sectemur: & quæ ædificationis sunt, inuicem custodiamus.

¶ Quandoquidem frater noster contristatur cibo nostro aut perditur, ergo caueamus ne bonum nostrum blasphemetur. Blasphematur enim bonum nostrum, si propter escas contēiones oriuntur: quoniam bona in se cōestio blasphemabilis est, dum alijs nocet. Et quia nocet, abstinere. Et abstinendum est, quia non est regnum dei esca & potus, id est, regnum dei propter quod laboramus & currimus, neque per escam, neque per potum constat: sed aliena sunt hæc regno dei, & ab illa sanctorum conuersatione futura. Non erunt ibi carnales epulæ, sed iustitia & pax & gaudium. Et quia solent homines multum gaudere corporeis cibis, addidit: in spiritu sancto. Ideoque nos in his uirtutibus exerceamus, quæ nobiscum possint transire regnum cælorum, id est, in iustitia & pace & gaudio spiritali. Has enim tres uirtutes idcirco posuit, quoniam ad intentionem suam & ad Romanorum correctionem specialiter militare uidit. Iustitiam, ut unusquisque non faciat alij, quod sibi non uult fieri: & quod sibi exoptat recte fieri, faciat alij. Pacem, ut illis quies & concordia sit, non gloriatio & discordia. Gaudium, ut unusquisque de bonis fratris sui gaudeat, sicut de suis. Et istæ uirtutes sunt regnum dei, quoniam uirtutibus huiusmodi consistit regnum supernæ beatitudinis. Vel regnum dei sunt, quia etiam in præsentia uita regnat deus in illis, in quibus sunt hæc uirtutes. Vere istæ in spiritu sancto sunt regnum dei, nam qui in hoc, id est, in spiritu sancto, seruit Christo, ut accepta spiritus sancti gratia, studeat obedire mandatis Christi, placet deo patri qui de Christo dixit, Ipsum audite. & probatus est hominibus, quidentes opera eius bona, glorificant patrem, eius qui in cælis est. Placet deo secundum gaudium quod est in spiritu sancto, probatus apparet hominibus secundum iustitiam & pacem. Et quia pax & gaudium est regnum dei, atque per hæc placere potest quisque tam deo quam hominibus, itaque sectemur semper ea quæ pacis sunt & concordie, non quæ belli & discordie: & custodiamus ea quæ sunt ædificationis, id est, obseruemus ea quæ ad ædificationem pertinent, inuicem, id est, Iudæus ad gentilem, & gentilis ad Iudæum, ut semper alterutrum magis ac magis ædificemur, uel alij per nos.

Matt. 15.
Luc. 9.
2. Pet. 2.
Matth. 23.

A Noli propter escam destruere opus dei. **Tit. 1.**
1. Cor. 8. Omnia quidem munda sunt, sed malum est homini qui per offendiculum manducat. Bonum est non manducare carnem, & non bibere uinum, neque in quo frater tuus offenditur aut scandalizatur aut infirmatur. Tu fidē habes penes te metipsum? habe corā deo. Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est, quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est.

B Quæ sunt ædificationis custodire debemus, & ideo noli propter escam tuā destruere in alijs opus dei, id est, subuertere fidem & charitatem, quas in eis operatus est deus. Soluit enim opus dei & ædificium destruit charitatis, qui propter ciborum in temperatiam scandalum fratribus ponit. Omnia quidem genera ciborum munda sunt, sed tamen nonnulla sunt intermittenda, ne per hæc destruatur opus dei, quia malum est homini qui per offendiculum aliorū manducat. i. qui ita māducatur, ut alij per eius manducationem cadant & à fide deficiant. Quod ergo sui natura bonum est, ex offensione efficitur malum, ex eo quod offenditur frater. utere hijs cibis, in quibus ille scandalū patitur. Omnia enim naturaliter munda sunt, quamuis lex Moyſi quædam munda & quædam immūda significauerit, ut populus qui sub lege censebatur, discerni per huiusmodi obseruantias à cæteris gentibus uideretur. Et quandiu quidem populus ille sanctus & segregatus à cæteris nationibus habebatur, æqua discretio de mundis & immundis necessaria uidebatur, quæ populum illum secerneret à nationibus, quas ignorantia dei & cultus idolorum faciebat immūdas. Nunc uero gentilibus cunctis ad fidem ingressis, non necesse est distantias huiusmodi obseruare, sed omnem creaturam dei, sicut reuera est, bonam æstimare. Omnia itaque munda sunt & bona, sed in malum conuertuntur eis, qui per offensionem fratrum comedunt ea. Et ideo ne frater offendatur, abstinendum est ab eis. Nam bonum est non manducare carnem, nec bibere uinum per offensionem fratris, neque aliud in quo frater tuus offenditur aut scandalizatur, aut infirmatur. Alioqui manducare carnem & non manducare, uel bibere uinum & non bibere, neque malum neque bonum est, sed medium & indifferens. Potest enim non manducare carnē & nō bibere uinū etiam malus homo & à fide alienus, ut sæpe etiam nonnullos idolorum causa hoc facere contigit. Sed ne frater offendatur uel offendant, ideo nō manducare carnem & non bibere uinum, non iam medium uel indifferens, sed uere bonum est. Bonum est enim abstinere à carne & uino, si in eis frater offendit. Omnia enim ob hoc fieri oportet, ne destruatur opus dei. Ideo & manducandum est, si in eo frater ædificatur: & non est manducandum, si per hoc decreſcit opus dei. Et bibendum est, si per hoc pr-

ficiat frater ad fidem: & nō bibendum, si per hoc aut frater damnum fidei, aut tu detrimentum charitatis incurras. Sunt & aliæ causæ, propter quas à talibus cibis plerique religiosorū abstinent, sed nunc tacentur ab Apostolo, quia rudibus loquitur. Ob hoc enim solummodo suadet nunc abstinendum, ne frater offendatur, aut scandalizetur, aut infirmetur. Offenditur enim, si propter comestionem aut bibitionē offensus recedit à fide. Vel offendit perturbatus, nesciens quid teneat. Scandalizatur, si cōtristatur. Infirmatur in fide, si quāuis non recedat, dubitare incipit. Et ne frater ista propter cibum tuum patiatur, abstinere debes. Quod bene potes facere, quia de tuo bono nihil perdis. Tu enim habes penes te metipsum, id est, in corde tuo, unde nullus auferre potest, fidem, qua credis licitū manducare omnia, habere illam coram deo, id est, seruare illam intra conscientiam, nec iactes illam coram hominibus, ne magis in ostentatione fiat quod credis, quā in uirtute. Sufficit tibi habere coram deo huiusmodi fidem. Non tamen id circo cogendus est & alius ut omnia manducet, qui nondum habet talem fidem, ut credat omnia esse manducanda. Et ideo noli apud homines gloriari de hac fide tua, spernendo cæteros qui nondum sic credunt, sed in oculis interni arbitri eam retine. Nam beatus est qui non iudicat semetipsum, id est, qui non facit damnabilem seipsum nocendo alijs, in eo quod probat, id est, in eo facto quod laudat & bonum iudicat. Beatus qui non aliud facit, quā quod utile probat. Nam ille semetipsum iudicat, id est, proprio iudicio se damnat, qui quod dicit non debere se facere, facit. Bona enim est fides, q̄ credimus omnia esse munda, & hanc probamus apud nosmetipsos ueraciter esse bonam. Sed si hoc fidei bono male uſi fuerimus, ut per offendiculum infirmorū fratrum manducemus, nosmet ipsos iudicamus: quia scienter hoc facimus, quod non esse faciendum mēs nostra iudicat. Ille quidē beatus est, qui nō ita se iudicat. Sed ille qui discernit, id est, q̄ discretionē habet in cibis, putans alios eē mundos & alios immūdos, si tali cōscientia manducauerit, damnatus est, quia non ex fide manducat. Et ideo non debemus eum cogere ut manducet, nec exemplo nostro ad manducandū prouocare, sed nos potius propter eum à talibus escis abstinere. Si manducauerit, iam conscientia arguente damnatus est, quia non ex fide manducat, dum cibum illum nequaquam credit esse mundum, & tamen comedit. Digne enim subiacet damnationi, quoniam aliter credit agendum, & aliter agit. Ille nō ex fide comedit. Sed omne opus quod non est ex fide, peccatū est. Igitur q̄a comestio illius p̄c̄m est, rite damnatur. Omne q̄d non est ex fide, p̄c̄m est, quia etiam illud quod est bonum, si putetur esse malū & tūc fiat, p̄c̄m est. Velut si quis (uerbi gratia) castitatē crederet eē malum, & uiueret castus, profecto peccaret. Et propterea omnis infidelitū uita p̄c̄m est, nihilq̄ bonū est sine summo bono. Vbi eū deest agnitio æternæ & incōmutabilis ueritatis, falsa uirtus est etiam in optimis moribus.

A CAPVT XV.

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere. Vnusquisque nostrum proximo suo placeat in bono, ad ædificationem. Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi ceciderunt super me.

Psal. 68.

¶ Infirmus si edit, damnatus est, sed nos firmiores debemus sustinere taliū imbecillitates. Vel ita: Offendiculum uel scandalū fratri ponere non debemus, sed potius nos qui firmiores sumus, debemus sustinere imbecillitates infirmorum, ut ea in quibus alij pro infirmitate delinquant, nos robustiores patienter feramus, & non continuo spernentes, abiciamus & abhorrescamus illos, si forte in aliquo infirmitatis uitio uincuntur, neq; sub specie purioris uitæ, a conuentu fratrum & ecclesiæ societate depellamus eos. Cum enim nō possint se ad nos erigere, debemus nos patienter eorum imbecillitates sustinere, id est, portare & erigere, nō abicere & despicere. Quoniam si portetur infirmus, aut erubescit diutius portari, & corrigit cōsuetudinem delinquendi: aut si se corrigere nolu erit, qui eum portat, præmiū patientiæ habebit: & ille deterius peribit. Debemus inquam, eorum imbecillitates sustinere, ne cadāt q̄ titubāt, & non nobis placere, id est, priuato amore diligere, ut diligentes nos ipsos, de alijs non curemus: & propria cōmoda quærentes, utilitatē aliorū negligamus.

B

Hoc nullus faciat. Sed unusquisque nostrum proximo suo nō in consensu nequitie ipsius, uel in alio quolibet alio, placeat, sed potius in bono opere & sermone ad ædificationem illius. Non enim propter humanum fauorem proximo placere debemus in bono quod agimus, sed propter illius ædificationē, ut uerbis & exemplis ædificemus eum. Non nobis placeamus, sed proximo in bonis ad utilitatem eius. Etenim Christus qui est caput nostrum & dux noster sic fecit, non sibi placuit, quia cum in forma dei esset, non rapinā arbitratus est esse se equalem deo. Sed uolēs hominibus placere, ut eis exemplum bene agendi tribueret & ad salutem eos reduceret, semetipsum exinaniuit, formā serui accipiens, & sicut scriptum est, impropria sustinuit. Ceciderunt, inquit, super me impropria improperantium tibi o pater. Dum enim mihi improperebant, improperebant tibi: quia sicut qui me recipit, recipit eum qui me misit: & qui me spernit, spernit eum qui me misit: qui mihi improperebat, improperebat ei qui me misit. Improperia ergo Iudeorum, hoc modo tibi improperantium ceciderunt super me, id est, onere mortis oppresserunt me. Dixerunt enim me blasphemare in te, & ob hoc ceciderunt. Sicq; peccata peccantium in te ceciderunt super me, quia innocens a peccatoribus occisus sum quasi blasphemus: & tu qui me miseris, es exhonorus.

Philip. 2.

Psal. 68

Luce. 10.

Iohan. 13.

Matt. 9.

Mar. 2.

Ioh. 10.

Quaecunq; enim scripta sunt, ad nostrā doctrinam scripta sunt, ut per patientiā & cō-

solationem scripturarum spem habeamus. C

¶ Dixi quia Christus quē nos sequi debemus, sustinuit (sicut scriptum est) impropria pro salutē hominum, & non sibi placuit, sed alijs, ut salui fierēt. Et uere nos per hanc psalmi scripturam docemur exemplo eius, non nostra, sed aliorum cōmoda quære. Quaecunq; enim in ueteri testamēto scripta sunt, ad nostrā doctrinam, id est, ut nos per hanc doceamur, scripta sunt. Ostendit Apostolus utilitatem lectionis ueterum scripturarum. Quas quia Iudei non intellexerunt, nos autem Christo aperiente intelligimus, non ad illorum, sed ad nostrā doctrinam scripta sunt quæ ibi leguntur. Quæ enim scribuntur, propter eos sine dubio scribuntur, q̄ intellectu sunt & utilitatē ex eis capturi. Et id eo propter nos scripta sunt omnia quæ in lege & prophetis leguntur, ut nos qui intellectu eramus, doceremur p̄ ea qd credere & agere deberemus uel sperare, ut scilicet per patientiā & cōsolationem scripturarum spem habeamus, per patientiā habeamus spem, quoniam patientia operatur probatiōem, probatiō uero spem. Et per cōsolationem scripturarum habeamus spem, quia dum scripturæ nos in aduersis consolantur, in spem supernæ beatitudinis mentem nostrā erigunt. In ipsis scripturis docemur per patientiā, ut communemus passionibus Christi, & pro salute proximorum libenter sustineamus, sicut ille sustinuit pro nobis. Et ibi percipimus cōsolationē, id est, mœroris & afflictionis alleuationem, ne nimia absorbeamur tristitia. Cōsolatio em̄ nō doloris ablatiōem significat, sed temperantiā & quandam mitigationem. Et hanc ex scripturis habemus, atque per hanc, spem: quia dum præsentem tristitiā nostrā deus per scripturarum suarum sententias leuigat & in hilaritatem uertit, dat spem perueniendi ad illud gaudium, cui tristitia nō erit admixta. Cōsolatio nobis datur in recitatione passionū Christi, quia dum legimus uel audimus, quot & quāta ille sine culpa sustinuit, intelligimus nos peccatores omnia debere libenter sustinere: ac deinde sequitur spes, quia per has afflictiones speramus ad illam beatitudinē peruenire, ad quā Christus merito suæ passionis peruenit.

Deus autem patientiæ & solatiij det uobis id ipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum, ut unanimes uno ore honorificetis deum & patrem domini nostri Iesu Christi. Propter quod suscipite inuicē, sicut & Christus suscepit uos in honorē dei.

¶ Scripturæ nos docēt, sed deus uobis tribuat, ut possitis agere qd scripturæ docēt. Deus luce & uirtute suæ gratiæ uestram imbecillitatem corroboret, ut operari uelitis & possitis quod in scripturis auditis. deus dico patientiæ & solatiij, id est, a quo est patientiā & solatium, sicut & cæteræ uirtutes. Cum dicitur, deus patientiæ, hoc intimatur, quia deus cum his est, qui habent in se uirtutē patientiæ: sicut & cum dicitur, deus iustitiæ, ostendit in illis esse deum, qui seruānt iustitiā. Similiter &

Rom. 1. Iacob.

A deus solatii, cum dicitur, ostenditur esse cum illis, qui ex scripturis diuinis per intelligentiam spiritalem capiunt solatium. *Deus patientie & solatii det uobis idipsum sapere in alterutrum.* More patriarcharum & prophetarum tribuit nunc Romanis Apostolus benedictionem. Grandis enim est ista benedictio, qua precatur illis diuinitus dari, ut idipsum sapiant in alterutrum, hoc est, ne iam sit in eis ulla dissensio, sed unum idemque sapiant omnes atque sentiunt, & sicut sibi, ita & proximo suo uelit unusquisque. Bene autem addidit, *secundum Iesum Christum.* Potest enim fieri, ut & in malitia aliqui unum uicissim sapiant & consentiant. Qui autem secundum Christum sapiunt, sine dubio omne quod sapiunt, bonum est. *Det, inquit, uobis idipsum sapere inuicem, id est, det uobis tantam concordiam inuicem, ut quod unus sentit, sentiat alter, & sapientie sensus transeat in alterutrum, id est, de isto in illum, & de illo in istum.* Et hoc secundum Christum, id est, in omni bono per quod regem nostrum sequimur, non in malo per quod ei contraimus. Ita sapiatis, *ut unanimes, id est, unum omnes animum habentes, uno ore honorificetis deum & patrem domini nostri Iesu Christi.* Vno ore dicitur, quando unus atque idem sensus & sermo per diuersorum ora procedit. Idem sapiatis, *ut unanimes uno ore deum honoretis, quoniam aliter eum honorare non potestis.* Non enim honoratur nisi ab illis qui idipsum in Christo sapiunt, & unanimi uoluntate atque eadem oris confessione laudant eum. Qui secundum humanitatem Christi, est deus eius: & secundum diuinitatem eius, est pater ipsius. Vno sensu & concordi uita debetis eum honorare. Propter quod, id est, ut eum concorditer honoretis, *suscipite inuicem alij alios, ne iam alter alterum abijciat, causa mundorum uel immundorum ciborum dissentiens ab eo.* Vbi pro eis orationem premissit, ostendit quia non ex uiribus & meritis hominum, sed ex dei gratia salus est. Vbi uero admonitionem subiungit, ut se inuicem suscipiant, liberum arbitrium in eis demonstrat: & quod ex suo arbitrio per precedentem dei gratiam corroborato, salutem suam operari possint, indicat. Nam si nihil possent ex uiribus suis, non eos admoneret: & si solo arbitrio sufficerent, deum pro ipsis non oraret, sed solummodo exhortaretur eos. *Suscipite uos inuicem, sicut & Christus suscepit uos, qui nullius horruit immunditias, nec reputauit alicui delecta sua.* Nihil ergo de immunditia animalium iudicetis, sicut nec ille immunditias credentium reputauit. *Suscipit autem uos in honorem dei, quoniam ad hoc uos suscepit, ut iuxta preceptum eius, uideant homines opera uestra bona, & glorificent patrem uestrum qui in caelis est.*

Matth. 5.

Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis, propter ueritatem dei ad confirmandas promissiones patrum, gentes autem super misericordia honorare deum, sicut scriptum est. Propterea confitebor tibi in gentibus, & nomini tuo cantabo. Et

2 Reg. 22.

Psalm. 17

iterum dicit: Latamini gentes cum plebe eius. Et iterum: Laudate omnes gentes domino, & magnificate eum omnes populi. Et rursum Isaias dicit: Erit radix Iesse, & exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt.

Deute. 32

Psalm. 116.

Isaias. 11.

¶ Vere suscepit uos Christus, nam Iudaeos propter ueritatem, gentiles propter misericordiam. Dico enim Iesum Christum ministrum fuisse circumcisionis, id est, ego cui indubitanter credendum est, ego qui non ab homine, sed ab ipso Christo didici, ego qui tantus apostolus sum, dico quia Christus fuit minister circumcisionis, id est, apostolus & praedicator eorum qui sunt ex circumcisione, sicut ait: Non sum missus nisi ad oues quae perierunt domus Israel, & hoc propter ueritatem dei complendam, qui loquutus fuerat Abrae & Dauid, quod ex eorum semine Christus esset uenturus, ad confirmandas promissiones patrum, id est, ut ratas & firmas redderet promissiones, quae de eius aduentu factae patribus in scripturis leguntur. Ad illos enim uenire debuit, quo tum patribus fuerat promissus. Non autem clausit deus fontem bonitatis suae etiam in alienigenas gentes, sed per eundem redemptorem misericorditer saluauit. Vel pro eo quod circumcisionem in carne sua Christus suscepit, dicitur minister fuisse circumcisionis, ut aperte declararet quod ex semine Abrae ueniens, cui deus promiserat, quia in semine eius benedicentur omnes gentes, compleret in semetipso quae patribus fuerant promissa, ut per hoc gentiles intelligerent non esse penitus iudicandos eos, qui in legis obseruationibus demorantur, cum etiam Christus in carne sua circumcisionis minister, id est, obseruator existeret. Dico Christum fuisse ministrum circumcisionis propter ueritatem dei, sed gentes dico honorare deum, id est, dico quod gentes ad fidem conuerse, bonis operibus & religiosis moribus honorant deum super misericordia, id est, de misericordia aut pro misericordia superne a deo collata. Veritas enim in Iudaeis, misericordia in gentibus. Veritas ibi, ubi erant eloquia dei: misericordia in illis, qui dimiserant deum, & conuerterant se ad diaboli cultum, nullamque promissionem diuinitus acceperant, & nullum iustitiae meritum habebant. Ita per solam misericordiam uocauit deus gentes ad honorandum & glorificandum se, sicut in psalmo scriptum est in persona Christi: *Propterea, id est, propter resurrectionem meam & ascensionem, quia ab insurgentibus in me exaltabis me, a uiro iniquo eripies me, o deus qui subdis populum sub me, confitebor tibi in gentibus, id est, tibi per me confitebuntur gentes, & nomini tuo cantabo, id est, cantantes faciam.* Ostendit a gentibus maiores deo gratias referendas. Cui enim plus dimittitur, plus diligit. Et Iudaeis arrogantiam tollit, dum & gentium salutem similiter docet esse praedictam. Quod dominus ait, *Confitebor tibi in gentibus, declarat quia ipse confitetur in eis, sicut & loquitur in eis, utpote in membris suis.* Confessio autem non tantum peccato-

Matth. 15.

Gen. 22.

Psalm. 131.

D

Psalm. 17

Luca. 7.

Arum est, sed & laus dei. Et quod ait, cantabo, hoc est illud canticum nouum, de quo dicit alius psal-
Psalm. 95. mus: Cantate domino canticum nouum, cantate domino omnis terra. Ipse quippe cātat in nobis, cuius gratia cātat in nobis. Intus est gaudium, ubi uox laudis & canitur & auditur: qua uoce laudatur, qui gratis amandus est toto corde, tota anima, & tota mente, amatoremq; suum accendit in se gratia spiritus sancti. Hæc de gentium salute Da-
Psalm. 17. uid in psalmo. Et iterum Moyses in cantico Deuteronomij, ubi nos habemus, Laudate gētes popu-
Deut. 32. lum eius, iuxta Septuaginta interpretes dicit, *Laudate gentes cum plebe eius*, id est, cum Iudæis unum ouile in CHRISTO factæ gaudete. Et iterum Da-
Psalm. 116. uid: *Laudate omnes gentes dominum*, quia auxit plebis suæ numerum nobis omnibus associatis. & *magnificate eum*, id est, magnum & gloriosum uestris operibus ostendite omnes populi Iudæorum, id est, duodecim tribus & omnes familiæ Israel. Et rursum
Isaia. 11. Isaia ait, quod ad idem pertinet: Erit radix Iesse, id est, principium regalis familiæ, & ex hac radice erit CHRISTVS, qui exurget à mortuis regere gentes, id est, ut regat gentes per fidem & bona opera, & ideo gentes sperabunt in eum uenturum ad iudicium, ut recipiant ab eo coronam gloriæ. Vel quia ipse CHRISTVS in Apocalypsi Iohannis dicit,
Apoc. 22. Ego sum radix & genus David, ipse potius est intelligendus radix Iesse, id est, originem carnis e David & Maria trahens ex Iesse. Radix, inquit, erit Iesse, id est, erit filius Iesse, erit ducens genus Iesse, & ipse erit qui de morte exurget regere gentes, &
B in eum (ut diximus) gētes sperabunt, ut cum redierit, percipiant ab eo regnum.
Matt. 25.

Deus autem spei repleat uos omni gaudio & pace in credendo, ut abundetis in spe & uirtute spiritus sancti.

¶ Pulchre qui dixerat in Isaia scriptum esse, quod in eum gentes sperabunt, subiungit: *deus autem spei*, uelut si scriptum fuisset, quod in eum gentes crederent, & adiecisset, *deus autem spei*. Deum autem spei inuocat super eos qui sperant in eum, à quo eis benedictionis munus precatur augeri. quasi dicat: Ego scripturarum testimonijs ostendi uos iam gentiles quàm Iudæos per Christum ad fidem pertinere, sed deus qui potest omnia adimplere quæ dixi, deus spei, id est, qui dat spem uel in quo speramus, repleat uos omni gaudio spiritali, ut nullus uestrum iam contristetur, sicut solebatis in lite mutuo contristari, sed de profectu uestro & spe gaudeatis, & repleat uos pace, id est, concordia in credendo, ne in uestra credulitate sit ulla discordia, sed pax adinuicem, ut abundetis bonis operibus in spe futuræ remunerationis & uirtute spiritus sancti, qua nunc confortamini. Vel abundetis per opera bona, id est, certius speretis æternam beatitudinem, & abundetis in unitate & uirtute spiritus sancti, id est, abundantius repleamini eiusdē spiritus fortitudine, ut ad omnia sitis robusti.
Certus sum autem fratres mei & ego ipse de uobis, quoniam & ipsi pleni estis dilecti-

one, repleti omni sciētia, ita ut possitis alterutrum monere.

¶ Ne uideretur omnes intelligere discordes, & ad corrigendum insipientes, remouet illud. Quod ideo incipit, ut admoneat perfectiores de correptione minorum, & inde proponit se exemplum qui laborabat de alijs. Et opus est ut hoc isti faciant, cū ipse alijs impeditus, ad eos uenire nondum possit. Moneo, inquit, uos inuicem suscipere & concorditer uiuere, non tamen omnes, sed certus sum de uobis maioribus o fratres mei & ego ipse, qui ita loquor, quoniam non ego solus, sed uos ipsi pleni estis dilectione, qua uelitis alijs prodesse, & repleti omni sciētia, qua possitis implere quod uultis erga profectum aliorum. Repleti omni sciētia ueteris & nouæ legis, etsi non plenarie, tamen ex parte, ita ut possitis alterutrum monere, id est, intantum didicistis omnem scripturæ sciētiā, ut possitis per eam inuicem alterutrum monere ad bene agendum, nisi in uestra culpa remanseritis.

Audacius autem scripsi uobis fratres ex parte, tanquam in memoriam uos reducens, propter gratiam quæ data est mihi à deo, ut sim minister Iesu Christi in gentibus, sanctificans euangelium dei, ut fiat oblatio gentium accepta & sanctificata in spiritu sancto.

¶ Certus sum de uobis, & uos sciētia repletos esse noui, sed tamen audacius quàm fortasse putaretis, scripsi uobis o fratres, & scripsi ex parte. Cum nunc Apostolus, à quo sciētiæ sermo nobis transfusus est, ex parte se dicat scripsisse, credendum est quod quamuis ipse alibi dicat, Ex parte cognoscimus & ex parte prophetamus, plura tamen & multo plura sciret quàm scripserit. Tanquā enim ipse multa sciret, nec tamen auderet multa proferre, audacius se fecisse dicit, ut saltem aliqua per scripturam eis dirigeret. Quod uero ait, *tanquam in memoriam uos reducens*, indicat fuisse quidem sibi iam sermonem de talibus, & se frequenter disseruisse de mysterijs, sed quia quæ solo sermone dicta sunt facile intercipere posset obliuio, per hæc pauca quæ scripsit, reuocat illos in memoriam eorum, quæ latius sepe disseruerat. Vel audacius scripsi uobis, reprehendendo audacius quosdam uestrum male se habentium. scripsi dico, non quasi putās uos insipientes, sed quasi in memoriam uos reducēs, id est, quasi faciens uos memores quid agere debeatis. Per laudem eos reuocat ad meliora more exhortantis. Vnde nec dicit se docere eos, sed monere, quasi quod sciatur, sed subterfugiat animo. Vbi tamen latenter eos arguit, quasi oblitos quod mente sedula retinere debuissent. Scripsi, inquit, uobis, & hoc propter gratiam apostolatus quæ data est mihi à deo. quasi dicat: Pro officio meo omittere non potui. Ob hoc data est mihi gratia, ut sim minister Christi in gentibus, id est, ut ministrarem & seruā Christo, p̄dicās illū gentibus. Non temere scri-

A bit, sed apostolus gentium constitutus, audeat scribere omnibus gentibus. Sum minister Christi, quem ipse, non alius instituit. ego dico sanctificans euangelium dei, id est, exemplo meo sanctum ostendens, quod cum tanta reuerentia ministro, ut fiat oblatio gentium accepta, id est, ut omnes offerant domino tanquam acceptabile sacrificiū, cū in Christum credentes per euangelium sanctificant. Vel fiat oblatio gentium accepta, id est, ut gentes quas offero, sint acceptæ deo fidei perfectione. & sancti-
ficata bona operatiōe in spiritu sancto, id est, in spiritu sancti gratia.

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium uerbo & factis, in uirtute signorum & prodigiorum, in uirtute spiritus sancti, ita ut ab Ierusalem per circuitum usque ad Illyricum repleuerim euangelio Christi.

I. Cor. 1
B Dixi quia sum minister Iesu Christi, sanctificans euangelium dei. Igitur habeo gloriam in Christo Iesu, cui ministro, ad deum, cuius euangelium sanctifico. In Christo gloriam istam habeo, quia nullus apud deū gloriā habere potest, nisi in Christo. Christus enim ueritas & sapientia & uis, & ne his nemo gloriā habet apud deum. Habeo gloriam in Christo, & recte: quia non audeo ut pseudo apostoli loqui aliquid eorum quæ per me non efficit Christus, id est, dedecus grande putarem, si aliquid loquerer quod per me Christus non operetur, in obedientiam gentium, id est, ut gentes ei obediāt uerbo meæ prædicationis & factis meæ operationis, in uirtute signorum & prodigiorum, id est, potentia mysticorum & simplicium miraculorum, factorum in uirtute spiritus sancti. Quæ loquor, inquit, non sunt alieni operis uerba: nec aliorum gestorum laudator efficior, sed quæ Christum per me fecisse noui, hæc scribo uobis, quæ per obedientiam gentium uerbo in me & opere expleuit, uerbo doctrinæ, opere autem signorum & prodigiorum. Signa appellantur, in quibus cum aliquid sit mirabile, indicatur etiam aliquid futurum. Prodigia uero, in quibus tantummodo mirabile aliquid ostenditur. Signa autem & prodigia, quasi quæ utrumque contineāt, dixit. Scriptura uero diuina interdum tenet istas proprietates, interdum abusive & prodigia pro signis, & signa pro prodigijs ponit. Hæc ideo per se facta dicit Apostolus, ut probet se nihil minus posse quam priores apostolos, qui cum Christo fuerant. In uirtute autem spiritus sancti potest illa potestas intelligi, quam manus imponebat super credentes & accipiebāt spiritum sanctum, uel super infirmos & sanabantur. Ita, inquit, operatur in me Christus, ut ab Ierusalem usque ad Illyricum repleuerim euangelio Christi omnes populos per circuitum. uel euangelium Christi repleuerim, id est, plene prædicauerim usque ad Illyricū, quæ est regio magna, incipiens à principio Europæ, & habens prouincias decem & nouem,

ex quibus Dalmatia & utraq; Pannonia, Epirus C & Achaia, Macedonia & Thessalia.

Sic autem prædicaui euangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est: Quoniam quibus non est annunciatum de eo, uidebunt: & qui non audierunt, intelligent. Propter quod impediebar plurimum uenire ad uos. Nunc autem ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens ueniendi ad uos ex multis iam præcedentibus annis, cum in Hispaniam proficisci cœpero, spero quod præteriens uideam uos, & à uobis deducar illuc, si uobis primum ex parte fructus fuero.

¶ Repleui omnia euangelio per tam longa terrarum spatia, nec post alios id feci, sed sic prædicaui hoc euangelium, ut omnes anticiparem, quia prædicaui illud non ubi nominatus est Christus, id est, non in locis in quibus ab alijs prædicatus fuerat, ne super alienum fundamentum ædificarem, id est, ne super fundamentum fidei ab alio positum adderem meæ prædicationis ædificium, & alieni operis gloriam subripere uiderer, sed sicut in Isaia scriptum est feci, ubi legitur: Quia quibus non est annunciatum de eo, id est, de CHRISTO, uidebunt eum oculis cordis: & qui antea non audierunt prædicationem de eo, intelligent quæ de ipso dicuntur. D
Secundum hoc prophetiæ testimonium obseruauit diligenter Apostolus, ut illis CHRISTVM nunciaret, quibus à nullo fuerat nunciatus, & illi de eo intelligerent, qui à nullo ante didicissent. Nam quia sciebat pseudo apostolos sub nomine CHRISTI falsa dicere, quod postea corrigere maximi erat laboris, ideo erat sollicitus præuenire, & ueritatem integre tradere, ubi CHRISTVS nondum erat nunciatus: usque uerus de eo esset intellectus, festinabat gentes ueritate imbui, quatenus contra pseudo apostolorum commenta cautos omnes faceret. Tot, inquit, gentibus prædicaui CHRISTVM Ignorantibus. Propter quod, id est, quia detinebar occupatione fundandi ecclesias, & in illis locis fundandi, ubi nullum fidei fundamentum præcesserat, dum per circuitum irem, & pseudo magistros præuenirem, impediebar plurimum uenire ad uos, quos (sicut in principio epistolæ dixi) uidere desidero. Sed nunc ulterius non habens locum, id est, causam morandi in his regionibus, quia omnes notitia dei repleui, sed cupiditatem diu habens ueniendi ad uos ex multis iam præcedentibus annis, cum cœpero proficisci in Hispaniam, ad quā difficile itur à pseudo apostolis, & ideo tardare licuit, spero quod præteriens uideam uos. Videtur hæc in Achaia positus dicere apud Corinthū. Quæ utique Achaia uicina & cohærens est Macedonia. In his locis degēs, cū singula quæque pagrasset, euangelium prædicans in his duntaxat finibus, ubi Christus ante non fuerat prædicatus, & agnitione dei

A repleisset omnia, dicit se ulterius locum nō habere in his regionibus. i. nullum sibi superesse Christi prädicatione uacuum, & tempus iam adesse, quo desiderium suum uidendi Romanos debeat implere, quod conceptum ex multis annis gerebat, sed propter alios assidue cōuerendos, distulerat. Nec falsum loquitur, qui se in Hispaniā profectum pollicetur. Profectus est em̄, sicut Hieronymus & Beda ceteriq; doctores testantur. Vnde & Narbonam präteriens, quendam discipulum suum nomine Paulum, fertur ibi reliquisse episcopum. Peruenit igitur usq; ad Hispanias, & à mari rubro usq; ad oceanum prädicatione cucurrit, imitans solis cursum ab oriente usq; ad occasum, ut ante & terra deficeret quàm studium prädicandi. Quia ergo & apud Hispanias pseudoapostolos præuenire festinabat, cum in Hispaniam, inquit, proficisci cōpero, spero qđ uideam uos. quasi dicat: Ex me nil possum, sed spero qđ deus dabit ut uos uideam, & hoc präteriens, qā nō indigetis longa mora, & alij prorsus indigent aduētū meo. Spero qđ uideam uos, & à uobis deducar illuc, si interim uos pparatis, ne me à ceteris retardetis, uidelicet si uobis primū fructus fuero. i. si primum de uobis fructum habuero, si primū de uestro fructu lētatus fuero, & hoc ex parte uestri. i. ex illis qui nondū talem fructū faciūt, qualē oportet. Qđ ait, spero qā präteriens uideam uos, non ita accipiendū est, quasi tā paruo amore erga Romanos teneret, ut eos in transitu solummodo & aliquo pergēs iudicaret uisendos. Vnde subiūgit, si uobis primū ex parte fructus fuero. In quo utiq; in ipsorū potestate uidet ponere, quandiu pro eis debeat relaxare propositū alio pergēdi: & hoc qđam mō amorem ipsorū erga se inuitat & nutrit, ut ipsi insatiabili erga Apostolū teneant affectu, sciāt etiam ipsum id habere propositi, ut nō prius ab eis discedat, neq; alio quàm charitatis ipsorū gratia perfruat: nō tamē ex integro, sed ex parte satis fiet eidem charitati. Præmonet em̄ qđ pręferēda sit eis necessitas euāgelizandi pluribus. Et bene his quos nondū secundum carnem uiderat, & ad quos nondum in corpore uenerat, præsentiā sui & retardationem moderatius pollicetur. Desiderabilis em̄ suscipimus bona, quę cito metuimus auferēda: securius uero negligimus, quę nos diutius contenturos credimus.

1. Cor. 9

Nunc ergo proficiscar Ierusalem ministrare sanctis. Probauerunt enim Macedonia & Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Ierusalem. Placuit enim eis, & debitores sunt eorum. Nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis. Hoc igitur cum cōsummauerō, & assignaui eis fructum hunc, proficiscar per uos in Hispaniā. Scio autem quoniam ueniens ad uos, in abundantia benedictionis Christi ueniam.

Quandoquidem hic amplius non habeo locum & uos desidero, igitur non indilate proficiscar Ierusalem, ut inde ueniam ad uos. Proficiscar ministrare sanctis, qui rerum suarum uēditarum precia posuerunt ad pedes apostolorum. Et habeo quod illis ministrem, quia probauerunt. i. probum iudicauerunt. Macedonia & Achaia. i. Macedones & Achaici, collationem aliquam facere. Non ego coegi, sed ipsi probauerunt facere aliquam collationem pecunie in pauperes sanctorum. i. in illos sanctorum qui sunt pauperes in Ierusalem. Non enim omnes sunt pauperes, sed illi qui omnia uendiderunt, & ad pedes apostolorum (ut diximus) precium posuerunt. Hic subtiliter & uerecunde, dū laudat Græcos, hortatur Romanos. facilius enim deuotæ mētes, ad bene agendum exemplis quàm sermonibus inuitant. Et qui per misericordiā dei uiuunt, misericordes debent esse confratribus. Probauerunt, inquam, facere rerum suarum collationem quam sanctis egentibus mittant, quia placuit eis hoc facere, & merito placuit, quia debitores sunt eorum. Similiter & Romani sunt debitores eorum. Adeo uult Apostolus eē misericordes, ut & hoc debere dicat ab eo, qui misericordiam expectat. Debitores sunt. Nam si gentiles facti sunt participes spiritualium eorum. i. spiritualium bonorum quę habent Iudei, qui prädicatores eis miserūt, debent ipsi gentiles ministrare eis in carnalibus bonis. Isti se totos dederant diuinis obsequijs, nihil mundanum curantes, & exemplum bonę conuersationis dabant credentibus. Ideoq; gentiles q non poterant omnia quę mūdi sunt relinquere, constituit illis Apostolus tanquam stipendiarios prouinciales, ut ex rebus suis uictum eis ministrarent. Et qā illis hoc placuit, igitur cum ego cōsummauerō hoc ministerium, & assignaui. i. sub signo uniuscuiusq; ecclesię uel regionis tradidero eis fructum hunc ex bona arbore natū, proficiscar per uos in Hispaniam, et ideo interim uos corrigite. per uos transibo, nec inutiliter, sed scio. i. certus sum, quoniam ueniens ad uos, ueniam in abundantia benedictionis Christi. i. multū uobis prodero. Hoc nō nisi per spiritum prophetiæ pollicetur. Supra hominem nāq; est scire de futuris, quod non solum in benedictione Christi, sed & in abundantia benedictionis uenturus sit ad eos, ubi & uenientis gratia, & suscipientium merita pariter designantur.

Obsecro igitur uos fratres per dominum nostrum Iesum Christum & per charitatem spiritus sancti, ut adiuuetis me in orationibus uestris ad deū, ut liberer ab infidelibus, qui sunt in Iudæa, & obsequij mei oblatio accepta fiat in Ierusalem sanctis, ut ueniam ad uos in gaudio per uoluntatem dei, & refrigerer uobiscum.

¶ Quandoquidem iturus sum Ierusalem, ac deinde ad uos migraturus, igitur obsecro uos fratres, ut si me uultis uidere, impetretis orando ut possim liberatus ad uos uenire. Obsecro uos per dominum nostrum Iesum Christum & per charitatem spiritus sancti,

A id est, quam spiritus sanctus dat, ut si dominum Iesum diligitis, & si in uobis est charitas quam spiritus sanctus facit, adiuuetis me in orationibus uestris ad deum, ut quod ego solus obtinere nequeo, uestris adiutus orationibus obtineam. Multi enim in unum congregantur unanimes, sunt magni, & multorum preces impossibile est ut non impetrent. Adiuuetis me ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudaea, ne me diutius teneant, & salutem uestram aliorumque retardent, nec uictum quem sanctis deferro, tollant. Orate ut liberer ab his incredulis, ut oblatio obsequij mei, id est, mihi iniuncti, fiat accepta, id est, sufficiens, non diminuta, sanctis in Ierusalem. Vel accepta, gratia & placens eis, ut intelligentes charitatem meam erga se, mecum unanimes gratias agant. Magnus enim mihi profectus erit, si meo ministerio letificati, deum laudauerint. Orate ut haec ita compleam, sicut uenire possim ad uos in gaudio futuri profectus uestri per uoluntatem dei, & refrigerer uobiscum, id est, requiescam in pace & concordia uestra. Non enim refrigerium habeo in uobis, si dissidentes fueritis. Licet per prophetiam dixisset superius, quia ueniens ad uos, in abundantia benedictionis Christi ueniam, nihilo minus tamen sciebat etiam in his quae manifeste futura cognouerant, orationem esse necessariam. Quae utique nisi fuisset adhibita, sequeretur sine dubio non impleri quae fuerant prophetata. Quis ergo est qui haec legens uel audiens quod Paulus deprecetur eos qui Romae sunt, orare pro se, contemnat orationes ecclesiae postulare, etiam si inferiores meritis esse uideantur hi, a quibus oratio postulatur? Ecce enim Paulus apostolicis praedictus meritis, discipulos humiliter hortatur ut orent pro se. Notandum etiam quia sunt nonnulli qui dicunt, Quare laboramus bonis operibus ad uiam peruenire? Nam si praedestinati sumus, sine dubio ad eam perueniemus. Quorum error destituit, dum Romanos hortatur ut orent impleri ea, quae ipse per spiritum prophetiae futura praedixerat. Deus enim multa sic praedestinauit futura, ut sancti ea cum labore obtineant: & ideo qui laborare neglexerit, non apprehendet illa. Videamus quam ualidis, quamque religiosis sacramentis semper astringat. Obsecro, inquit, per dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem spiritus sancti, ut adiuuetis me in orationibus uestris ad deum, ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudaea. Non tamen pati meruit ab incredulis ea pro Christo, quae ad apostolatus eius gloriam pertinent, sed impediri ueretur, ne diutius obstaculis retentus, uel minus gratum exhibeat sanctis ministerium, uel desiderium eius quod erga Romanos habet uiuendos, diutius differat. Si enim haec ita gesserit, tunc pro bono gestis gaudens rebus, cito ueniet ad eos per uoluntatem dei, & refrigerabitur cum eis, id est, requiescet in charitate & bonis opibus eorum. Ibi enim refrigerium habet Apostolus, ubi requiescit spiritus sanctus.

Deus autem pacis sit cum omnibus uobis, Amen,

Ego, inquit, cito uenire cupio. Sed siue cito, siue tarde uenero, deus pacis sit cum omnibus uobis, Amen. qui uos omnes in pace custodiat, id est, Christus qui se usque in finem seculi cum suis futurum promisit. Pulchre autem in pace finiuit, duobus populis in concordiam reuocatis, ostendens quia non nisi in pacificis deus pacis inhabitat. Ex hoc autem loco incipit multos proponere, quibus Romani debeant credere. Nam subdit:

CAPVT XVI.

Commando autem uobis sororem nostram Phoebe, quae est in ministerio ecclesiae quae est Cenchreis, ut eam suscipiatis digne in domino sanctis, & assistatis ei in quocumque negotio uestri indiguerit. Etiam ipsa quoque assistit multis & mihi ipsi.

Cenchreae dicitur locus Corintho uicinus, id est, portus Corinthi. Phoebe autem & nobilissima & ditissima mulier erat, quae ecclesiam in loco Cenchreis sua substantia sustentabat. Et tunc temporis pro aliquo negotio Romam profecta est, & ideo eam Romanis commendat Apostolus, ut suscipiant eam digne sanctis, ut dignum est sanctos suscipi, & per eam fortasse misit hanc epistolam. Docet etiam foeminas locus iste apostolica autoritate in ministerio ecclesiae constitui, in quo positam Phoebe Apostolus nunc magna laude commendat, enumerans etiam gesta eius praecleara, & dicens quanta in necessitatibus praesto fuit, ut etiam mihi ipsi in necessitatibus meis apostolicis deuotione mentis assisterit. Ostendit etiam quia hi qui bono operi in ecclesiis dant operam, uicem recipere debent a fratribus & honorem, ut in quibuscumque necesse fuerit, siue spiritalibus, siue etiam carnalibus officiis, adiuuentur & honorifice habeantur.

Salutate Priscam & Aquilam adiutores meos in Christo, qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt, quibus non solus ego gratias ago, sed & cunctae ecclesiae gentium, & domesticam eorum ecclesiam.

Prisca, quae in Actibus apostolorum Priscilla nominatur, uxor erat Aquilae. De his enim dicit Lucas: Egressus ab Athenis Paulus uenit Corinthum. Et inuenit quendam Iudaeum nomine Aquilam, Ponticum genere, qui nup uenerat ab Italia, & Priscillam uxorem eius, eo quod praecipisset Claudius discedere omnes Iudaeos a Roma, accessit ad eos. Et quia eiusdem erat artis, manebat apud eos, & opabatur. Erant autem scenofactoriae artis, id est, artifices tabernaculorum, uidelicet futores. Credit autem quod quia illo tempore pulsus ex urbe Iudaeis praecipit Caesaris Corinthum uenerant, rursum mitigata principis seueritas, Romam regressi essent quando Paulus hanc misit epistolam. Hi ergo adiutores eius in Christo, id est, in Christi praedicatione, quia recte crediderant, & apostolici laboris se socios fecerant, ut & ipsi hortaretur, ut ceteros ad fidem rectam, denique Apollo quamuis exercitatus esset

Actu. 18.

A in scripturis, ab his tamen in uia domini diligentius est instructus. Quos & apparet Iudæorum in fidijs, Paulo periclitante, semetipsum subiecisse, ut ille liber abscederet. Et hanc eorum laudem ipse non silet, sed oibus eam ecclesijs admirandam tradit. *Supposuerunt, inquit, pro anima mea ceruices suas, quibus non solus ego gratias ago, sed et cunctæ ecclesiæ gentium.* Merito enim gentium ecclesiæ gratias agebant, qui seipsum morti obtulerant, ut doctor gentium liber euaderet, & ad opus prædicationis excurreret. Vnde Romani eis obedire debent, quia pro exhortatione ad confirmationem eorum Romam reuersi sunt. Hos, inquit, salutate, *et domesticam eorum ecclesiam, id est, familiam ipsorum, quia sanctitatem eorum imitatur.*

Salutate Epānetū dilectū mihi, qui est primitiuus ecclesiæ Asiæ in Christo Iesu.

¶ Iste primus omnium ex Asia credidisse intelligitur, & ad Romanorum confirmationem uenisse Romam. Sic & alij quos salutat Apostolus, intelligunt illuc uenisse pro fratrum ædificatione.

Salutate Mariam, quæ multum laborauit in uobis.

¶ Et hæc pro utilitate ecclesiæ non exiguum, sed multum & magnum laborem instituit.

Salutate Andronicum & Iuniam cognatos & concaptiuos meos, qui sunt nobiles in apostolis, qui & ante me fuerunt in Christo Iesu.

B Hi secundum carnem cognati fuerunt Pauli, & cum eo causa fidei captiuitatem pertulerunt. De quibus & hoc fortasse potest intelligi, quod ex septuaginta duobus discipulis domini fuerint, qui & apostoli iure nominantur. Ideo nobiles dicuntur in apostolis. i. in illis septuaginta duobus, qui et ante Paulum fuerunt in Christo. i. in Christi fide. Vel ipsi duo fuerunt ante eum in Christo, quia secuti sunt priores apostolos, & ideo nobiles in apostolis dicuntur, id est, inter prædicationes, qui discipuli erant apostolorum.

Salutate Ampliatum dilectissimum mihi in domino.

¶ Quamuis nihil egregium præ ceteris huic uideatur ascribi, tamen hoc ipsum quod dilectissimus est Apostolo, manifestat eum laudabilem et salutatione dignum esse.

Salutate Vrbānum adiutorem nostrum in Christo Iesu, & Stachyn dilectū meum.

¶ Et istos salutatione dignos cæteris coniungit, sed Vrbānum in laude præfert. Illum enim adiutorem apostolorum in Christo, id est, participem apostolici operis, Stachyn uero dilectum suum. i. amicum proprium, eum non adiutorem, dicit.

Salutate Apellen probum in Christo.

¶ Hic etsi non specialis amicus erat Apostoli uel particeps apostolici operis, tamen per tentationes inuentus est fidelis in Christo. Intelligitur enim per multas tribulationes patienter & fortiter sustentatas transisse, & ideo probus ab Aposto

lo pronunciari, iuxta quod superius ait, quia tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem.

Salutate eos, qui sunt ex Aristobuli domo.

¶ Aristobulus fuisse congregator fratrum in Christo intelligitur. Cuius factum sic probat Apostolus, ut eos quos ille congregabat, dignos salutatione sua designaret.

Salutate Herodionem cognatū meum.

¶ Hic tantum cognatus Apostoli dicitur, nulum eius euidenter meritum ostenditur, nisi quod religiosus in Christo fuisse declaratur, cum ab Apostolo salatur.

Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in Christo.

¶ Narcissus dicitur fuisse presbyter, qui peregrinando confirmabat fratres exhortationibus. Et quia præsens tunc non erat, suos Apostolus salutauit. Quia uero non omnium illorum merita nouerat, discernit qui sunt in domino, id est, eos qui digni sunt salutatione mea propter meritum quod habent in domino.

Salutate Tryphānam & Tryphosam, quæ laborant in domino.

¶ Labor istarum non pro hoc mundo fiebat, nec pro uita præsentis, sed pro spe quam habebat in domino. Intelliguntur autem in ministerio sanctorum laborasse.

Salutate Persidem charissimam, quæ multum laborauit in domino.

¶ Hæc longe præfertur istis duabus, quia & charissima dicitur, & non solum laborasse, sed & multum laborasse in domino asserit.

Salutate Rufum electum in domino, & matrem eius & meam.

¶ Hunc (credo) sciebat Apostolus esse de numero non multorum qui uocati sunt, sed paucorum qui electi sunt. Vel electus, id est, promotus erat ad ecclesiasticas res agendas, ut in aliquo gradu honoris præesser. Cuius & mater tantum meritum habuit, ut etiam Apostolus suam hanc nominauerit matrem, unumque cum eo partitus sit matris affectum, sicut Iohannes cum Christo. Eadem enim femina & Rufi mater erat secundum carnem, & Pauli secundum charitatem ac beneficentiam. Vel fortasse carnalis mater Apostoli erat tunc Romæ degens cum ista.

Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermen, & qui cum eis sunt fratres.

¶ Isti quos nominat, intelliguntur simul habitasse, & in Christiana amicitia unanimes fuisse, atque famosi in religione, & secum alios fratres habuisse, qui non tanti meriti erant uel tantæ famæ. Puto autem quod Hermas iste scriptor sit libelli illius, qui pastoris appellatur.

Salutate Philologum & Iuliam, Nereum & sororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis sunt, sanctos.

A ¶ Et hi simul unanimes erāt, & qui nominatim exprimuntur, maiores fuisse designantur. Omnes autem quos hucusq; salutauit, intelliguntur præclari fuisse fide & meritis, ut eos iure deberent honorare Romani, & credere uerbis eorum.

Salutate inuicem in osculo sancto.

¶ Vos ipsos inuicem salutate in osculo nō ficto, nō subdolo, non libidinoso, sed sancto, religioso & casto. In osculo sancto. i. in pace Christi uos salutate, ut non simulata uel carnalia, sed religiosa sint oscula uestra. Ex hoc præcepto & alijs similibus, mos ecclesiæ traditus est, ut post orationem osculo se inuicem suscipiant fratres.

Salutant uos omnes ecclesiæ Christi.

Psalm. 25 ¶ Per hoc dictum intelligitur ecclesias possidere, quæ non sunt Christi. Vnde Psalmista: Odiui ecclesiam malignantium. Omnium autem illorum locorum ecclesias dicit Romanos salutare, ut crescant in fide & religione.

Philip. 3. Rogo autem uos fratres, ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam didicistis, faciunt, & declinare ab illis. Huiusmodi enim Christo domino non seruiunt, sed suo uentri, & per dulces sermones & benedictiones seducunt corda innocentium.

B ¶ Nunc monet Apostolus ut super omnia caueant à pseudo apostolis. Quasi dicat: Eos q̄s præmisi, salutate & imitamini, sed hos notate & uitate. Iussi ut illos salutetis, sed rogo ut istos caueatis. Rogo uos o fratres filij matris ecclesiæ, ut obseruetis, id est, discernatis & notetis eos qui faciunt dissensiones, id est, mentium & sensuum discordias, & offendicula, id est, fratrum inuicem dissensiones, ut alius offendat alium. Vel offendicula, id est, culpæ præcipitia præparant, ut incautos ruere in opera nequitie faciant. Et hæc agunt præter doctrinam quā uos à bonis prædicatoribus didicistis, quoniam talia opera transgressionem sunt sanctæ doctrinæ quam accepistis. Idcirco obseruate eos, & declinate ab illis. Et quare? quia huiusmodi homines in subdola prædicatione quam faciunt, non Christo, sed uentri suo seruiunt: quoniam non amore audientium prædicant, sed intentione accipiendi ab eis cibos. & per dulces sermones, quibus uenenum nequitie suæ dulciter infundunt, & per benedictiones fallaces seducunt corda innocentium. Hoc enim est proprium hæreticorum, & eorum qui decipiunt audientes, ut dulciter eis loquantur. Semper insidiosa, callida, blanda est adulatio, pulchreque adulator apud philosophos definitur blādus inimicus. Possunt dulces eorum sermones intelligi peccatorum alleuationes, dū dicunt ea non esse grauiā, & securitatem peccandi præbent stultis, promittentes eis impunitatem ex dei misericordia, crebroque benedictiones illis dant, ut sancti eis appareant. Sicque seducunt. i. seorsum à uia rectitudinis ducunt corda innocentium. i. simplicium cauere nescientium. Non enim Romanis tantum qui tūc in carne erant, sed magis omnibus ubique fidelibus usque

in finem seculi iubet Apostolus ut diligentius considerent & perspiciant, qui sint qui dissensiones & offendicula in ecclesijs generant. Dicit namque dissensiones & offendicula commouere, præ Christi doctrinam esse quam didicimus. Et ideo alienus à nobis sit, nec omnino recipiatur inter nos, quisquis certamina commouet, quisquis seruit iurgijs, quisquis lites excitat & studia contentionis exercet. Qui enim tales sunt, Christo domino, qui est pax nostra, non seruiunt, sed uentri suo potius obsequuntur. Cur enim iurgia & lites in ecclesijs suscitentur, spiritus sanctus per Apostolum nūc indicat. Ventris, inquit, gratia, id est, quæstus & cupiditatis. Vnde & nonnulli circueunt domos, loquentes ad gratiam cū omni deceptione adulationis, non ut uerbo dei ædificent animas ad uirtutes, sed ut per adulationes dulcesque sermones perimant, ut etiam perficere hortentur inuitijs, laudantes & benedicentes ea quæ correctione sunt digna.

Math. 10. Vestra enim obedientia in omnem locum diuulgata est. Gaudeo igitur in uobis, sed uolo uos sapientes esse in bono, & simplices in malo.

¶ Ideo, inquit, uos moneo ut uitetis deceptores, quia nō solū fides, sed & obedientia uestra ubique audita est, quoniam estis in capite mundi: & sic exemplo uestro iam alij corrumpi possent, si essetis seducti. Vel rogo ut eos uitetis, quia leuiter obeditis, sicut ubique iam diuulgatum est. Subtiliter indiscretam & facilem eorum obedientiam, non in omni re laudat, sed diuulgatam dicit. Et ne eos rursum inobedientes efficeret, si hoc apertius corrigeret, addidit: Gaudeo igitur in uobis, quasi dicat: Facile obeditis, & hoc bonum est, atque hinc gaudeo quia sic obeditis. Sed tamen uolo uos sapientes esse in bono & simplices in malo, id est, uolo ut sitis sapientes in bono discernendo & sine aliqua parte mali, ut sapienter discernatis quibus bonum obedientiæ præbere debeatis, ne si incaute peruersis obedientes fueritis, bono uestro se misceat malum duplicis. Non enim simplex uel duplex erit quod egeritis, si & propter obedientiam bonū fuerit, & propter indiscretionem malū. Simples sitis in malo, id est, sine aliquā duplicatione, hoc est, sine aliqua admixtione uel associatione sitis, ne bono uestro se malū aliquod adiungat. Sapientes etiam in bono esto, ut bonum sapienter & caute faciatis. Simpliciter enim adiungere prudentiam debetis, quatenus sic securitatem de simplicitate possideatis, ut circumspectionem prudentiæ non omittatis. Simpliciter enim & ignorantiam quandam significat, ut sitis in malo simplices, id est, nescij, uidelicet malum nescientes per actionem.

Deus autem pacis conterat satanam sub pedibus uestris uelociter.

Volo ut sitis sapientes ad cauendum malum. Sed deus pacis largitor & amator conterat uelociter satanam, id est, omnem qui uobis aduersatur in

Auia dei. Satanias enim aduersarius interpretatur. Quo nomine hostis antiquus designatur, uel quilibet peruersus, qui sanctis ad deum tendentibus contraria molitur. Sed deus pacis eum cito conterat *sub pedibus* eorum, ut suggestio antiqui aduersarii, mox ut mentem ipsorum pulsauerit, cōculcetur & cōteratur, atq; in nihilum redigatur, & oīs pseudo prädicator uel quilibet pacis dissipator, cito conteratur aut de mundo tollatur. Satanam sub pedibus ecclesiæ deus pacis contriuit, quia membrum eius, in quibus ecclesiam persequabatur, ad fidem conuertens, ipsi ecclesiæ subiugauit.

Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscū, Amen.

¶ Ut satanas conteratur, gratia Christi sit uobiscum custodiens uos & adiuuans.

Salutat uos Timotheus adiutor meus, & Lucius & Iason & Sosipater, cognati mei. Saluto uos ego Tertius, qui scripsi hanc epistolam in domino.

¶ Timotheus consors laborum Apostoli fuit, qui multo tempore cum eo ad prædicandum perrexit, & tandem episcopus ab eo factus, magna solitudine gubernabat ecclesiam. Sed de Lucio scriptum est, quia erant in ecclesia quæ erat Antiochiæ, prophetae & doctores, in quibus Barnabas & Simeon qui uocabatur Niger, & Lucius Cyrenensis. Iason uero ille est Thessalonicensis, qui in Actibus apostolorum legitur, & Sosipater Berhœensis. Hi inquit, uos salutant. Ac si diceret: His estis curæ. Et ego qui scripsi epistolam, saluto uos in domino, tertius nomine, non numero, ut Timotheus qui specialis adiutor designatur, primus intelligatur: deinde Lucius & Iason & Sosipater (quasi unus accipiatur) secundus, scilicet scriptor epistolæ tertius. Vel post Iasonem & Sosipatrem tertius, qui uidelicet scriptor uel ipse Apostolus est intelligendus, uel ut alijs uisum est, notarius Apostoli. Nam melius est ut Tertius interpretatur ad iungens, id est, applicans se.

Salutat uos Gaius hospes meus, & uniuersa ecclesia. Salutat uos Erastus arcarius ciuitatis, & Quartus frater.

¶ Ex his uerbis apparet epistolam de Corintho scriptam. De hoc enim Gaio dicit Corinthiis: Gratias ago deo meo, quia neminem uestrum baptizauit, nisi Crispum & Gaium. Et de Erasto scribit ad Timotheum: Erastus remansit Corinthi. Videtur autem indicari de Gaio quoniam hospitalis fuerit, ut non solum Paulum ac singulos quosque aduentantes Corinthum hospitio receperit, sed & ecclesiæ uniuersæ in domo sua conuenticulum præbuerit. Hoc enim patenter innuere uidetur Apostolus, qui cum dixisset, *Salutat uos Gaius hospes meus*, mox addidit, *& uniuersa ecclesia*. Illa uidelicet Corinthiorum ecclesia, quæ apud Gaium conueniebat. Nam & Iohannes cuidam Gaio scribit, qui forsitan iste est, laudans eum quia fra-

tribus ministrabat. Erastus autem ab arca dicitur arcarius, quia dispensator ciuitatis erat quasi curator, quia distans iustitia ciuitatem gubernabat maxime in moderandis precijs. Ad laudem ecclesiæ Corinthiorum scribitur de isto Romanis, quod is qui princeps erat ciuitatis, non erubesceret in Christum credere crucifixum, & credentibus in eum salutationem dirigere. Hos omnes Apostolus enumerat nominatim in salutatione Romanorum, ut scirent quales & quanti uiri congauderent bono incepto eorum.

Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis, amen.

¶ Tot & tanti salutationem uobis mandant, sed gratia Christi uobiscum maneat. Hoc paulo ante dixerat, sed præ nimietate æstuantis amoris repetit quod ualde exoptat.

Ei autem qui potens est uos confirmare iuxta euangelium meum & prædicationem Iesu Christi, secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti, quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, secundum præceptum æterni dei ad obeditionem fidei in cunctis gentibus, cogniti soli sapienti deo per Iesum Christum, cui honor est & gloria in secula seculorum, Amen.

¶ Ego uos in hac epistola sic instruxi & monui, sed ei qui potens est uos confirmare, soli sapienti deo sit honor & gloria in secula seculorum. Deo à quo sunt omnia, dat gloriam, ut ceptum Romanorum (quia potens est) dignetur complere, confirmando in fide & charitate animos eorum, in quo epistolæ summa notatur. Ei sit gloria qui potens est uos confirmare iuxta euangelium meum & prædicationem Iesu Christi. i. qui potest uos ad tantam perfectionem ducere, quantum ego euangelizō, & quantam Christus prædicauit & prædicando instruit. Quod euangelium & quæ prædicatio sit secundum reuelationem mysterij, id est, secundum quod reuelatum est de occulto dei consilio ipsum mysterium incarnationis Christi. mysterij dico, taciti æternis temporibus, id est, spatijs quæ fuerunt ante mundi constitutionem, quia soli deo notum erat quod unigenitus patris humanitatem pro hominum salute esset assumpturus. Sed & facto iam mundo, tacitum est hoc mysterium Christi incarnationis & humanæ reparationis, quia licet aliquatenus esset antiquis patribus notum, nulli tamē eorum plenarie fuit cognitum. Quod nunc patefactum est per scripturas prophetarum, id est, aduentu Christi reuelatum est, scripturis prophetarum ab eo reueratis, quæ testimonium dant huic prædicationi. Patefactum est secundum præceptum æterni dei, id est, secundum quod præcepit deus, qui hoc ab æterno ordinauerat. Et est patefactum ad obeditionem fidei in cunctis gentibus, id est, ad hoc manifestum est nunc in uniuersis nationibus, ut omnes obediunt fidei bene operando. Mysterij dico olim taciti

Act. 13.

Act. 21.

Act. 20.

1. Cor. 1.

2. Timo. 4.

3. Ioh. 4. 1.

A alijs, sed cogniti soli sapienti deo: quia etsi sit hominibus modo reuelatum, tamen soli deo cognitum est, qui solus nouit cur ita factum est. In quo reprimat Apostolus inquisitores, qui quærent cur distulit deus tantum, cur tot gentes perire permisit. Solus autem sapiens deus, pater & filius & spiritus sanctus, quoniam trinitas unus deus est. Qui propterea solus sapiens dicitur recte, quoniam solus secundum sapientiam suam & substantiam sapiens est, non secundum accidentem uel accedentem participationem sapientiae, sicut sapiens est rationalis quaecunque creatura. Trinitas, inquam, est solus sapiens deus, qui omnino nec potuit unquam esse insapiens, nec poterit, non per gratiam participis sapientiae, sed sapientis immobilitate naturæ. Soli igitur sapienti deo gloria sit per Christum Iesum, hoc est, clara cum laude notitia, quia innotuit genibus deus trinitas. Ideo per Iesum Christum, quia ut alia taceam, ipse precepit baptizari omnes gentes in nomine patris & filij & spiritus sancti, ubi precipue commedata est huius indiuiduæ gloria trinitatis. Quod uero additum est, cui, ut diceretur, cui gloria, cum sufficeret, si dictum esset, ei autem gloria, inusitatam nostræ linguæ locutionem indicat, non sensum quem requiramus, uel de quo ambigamus, insinuat. Quid sensui deperit, si dicamus, & gloria cui per Iesum Christum gloria: hoc namque est, ei per Iesum Christum cui gloria, quod est, cui per Iesum Christum gloria. Sed alter horum inusitatus, alter usitatus ordo uerborum. Vel dictum est, ei gloria cui per Iesum Christum gloria, siue ei gloria per Iesum Christum, cui gloria, ut intelligeremus eum qui in seipso semper gloriosus est, per incarnationem & resurrectionem Christi apud homines glorificari. Vel ei qui potens est uos confirmare, id est, trinitati: sed gloria per Iesum Christum, cui Iesu Christo & secundum humanitatem est honor & gloria, sicut in psalmo canitur, Gloria & honore coronasti eum. Quod subiunxit, in secula seculorum, moris est scripturæ diuinæ, immensitatem per hoc temporum designare. Vel in secula seculorum, in æterna secula, quæ diuina erunt labentibus seculis, sicut sancta sanctorum & cantica canticorum præstantiora sunt cæteris sanctis & canticis: uel sicut rex regum & dominus dominorum cæteris regibus & dominis est præstantior. Amen autem, quod interpretatur uere uel fideliter, quasi ad confirmationem omnium quæ superius scripta sunt, in fine posuit, per quod immaculato Hebræorum sermone uera & fidelia esse, quæ sunt scripta, signaret.

ARGVMENTVM.

COrinthus est ciuitas metropolis, caput Achaiae, decus Graeciae. Ad quam Paulus ueniens, multos ciuionem dicit: Noli timere, sed loquere, & ne taceas. Propter quod ego sum tecum, & nemo apponetur tibi ut noccat te, quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate. Sed ergo annum & sex menses docēs apud eos uerbum domini. Post cuius abscessum, subuersi sunt quidam eorum à pseu- do apostolis, quidam etiam à mundana eloquentia secta

toribus, nonnulli uero Iudaicis traditionibus deprauati. Qui etiam eorum attendentes dignitatem personarum in baptismo, putabant quod plus gratiae & remissionis peccatorum acceperint, si à dignioribus & sanctioribus uiris baptizati fuissent. Et pro hoc se alijs præferre uolebant, qui tam dignos baptizatores non habuerant. Multaque alia in eis erant schismata & uitia, a quibus omnibus intendit Apostolus eos corrigere, & modum illos Christianae conuersationis docere, scribens ab Epheso. Hæc epistola post illam ad Romanos iure locata est, licet ante illam scripta sit, quia quisquis in fide iam instructus est, de qua cum Romanis agitur, debet consequenter à subrepentibus uitis corrigi, & in uirtutibus plenius informari, sicut nunc corriguntur & instruuntur Corinthii. Ob hoc etiam posita est hæc post illam, quoniam in materia quandam habet affinitatem cum illa. Ut enim illi de meritis suorum antecessorum gloriabantur, & suam saluationem non gratiae deputabant, sed quidam legis obseruationibus, quidam uero facultati ingenij & libertati arbitrij: sic & isti de sanctitate suorum baptizatorum gloriæ, & quicquid boni habebant illis adscribentes, alii alijs præferri uolebant. Sed ueniamus ad litteram.

CAPVT . I .

Aulus uocatus apostolus Christi Iesu per uoluntatem dei, & Sosthenes frater, ecclesiae dei quæ est Corinthi, sanctificatis in Christo Iesu, uocatis sanctis, cum

omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro, gratia uobis et pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo. **D**

Paulus interpretatur mirabilis. Et uere mirabilis doctor, cui nullus comparari potest in scientia: mirabilis operarius, qui plus omnibus laborauit. Hoc ergo nomine iam reddit attonitos auditores suos, & tanti nominis autoritate comprimit, ne uerbis sequentibus audeant contradicere, uel inobedientes existere. Qui & uocatus se dicit, ut maioris appareat autoritatis: quia non sicut ceteri à hominibus est ad fidem uocatus, sed à Christo ipso de caelo. Qui etiam apostolus, id est, missus Iesu Christi, à quo assumptus: Vade, ego longe ad gentes mitam te. Apostolus Iesu Christi est per uoluntatem dei, id est, à Christo missus ad gentes per uoluntatem patris. Per quod tagit etiam illos, quos neque Christus miserat, neque per uoluntatem dei prædicabat. Paulus talis & tantus scribit Corinthijs, & Sosthenes frater. Etiam istum adiungit ad confirmationem omnium quæ scribit, quia magnæ erat apud eos autoritatis, utpote quod princeps ibi synagogæ fuerat, & ad fidem conuersus, multas à Iudæis persecutiones ante tribunal Gallionis proconsulis uiriliter sustinuerat. Paulus & Sosthenes scribunt ecclesiae non baptizantium, sed dei quæ est Corinthi. Ideo scribit ecclesiae, quia adhuc singulis ecclesiis rectores non erant constituti. Paulus ecclesiae dei, uidelicet sanctificatis, id est, baptismo regeneratis in Christo Iesu, id est, infiguratione mortis & resurrectionis Christi Iesu. Sanctificatis in Christo, non in Petro uel Paulo, uel alio quolibet baptizatore, quia Christus sanctificationem istam æqualiter operatur per omnes suos ministros, & ideo nulli gloriandum in meri-

Actuum. 9.

Actuum. 22.

Actuum. 18.

A tis sui baptizatoris. Ecclesie se dixit scribere, & addidit sanctificatis in Christo, ut ostenderet oem ecclesiam sanctificatam fuisse in CHRISTO, sed quosdam illorum post male cepisse conuersari. Scribit etiam *uocatis* predicatione euangelica, & *sanctis* bona conuersatione sua. Vel *uocatis* sanctis, id est, uocatis ad hoc ut sint sancti: hoc est, ut non recedant a regula sanctitatis, declinantes in aliquem errorem uel in malam actionem: uel etiam uocatis ab aeterno diuinitus, id est, predestinatus ante mundi constitutionem, & sanctis in tempore conuersationis sue. His scribit Paulus *cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipso- rum & nostro*, id est, cum conuersis ad fidem Iudaeis iungit & gentes. quia salus ex Iudaeis est, ut in omni loco, ubi gentes quae inuocant nomen domini, & ubi tales Iudaei sunt, similiter sint omnes unum. Vel ita potius Corinthiis scribit, cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum Corinthiorum, id est, subiecto eis, hoc est, cum omnibus suffraganeis Corinthi, cum omnibus qui sunt subiecti Corintho ut metropolitanae ciuitati. Cum omnibus qui deum inuocant in omni loco ipsorum Corinthiorum, id est, famulante illis, & nostro, id est, ad nos similiter pertinente, sicut ad eos. De nostro namque apostolatu sunt illi qui sunt in locis Corintho subiectis, & ideo scribimus eis sicut Corinthiis. Deum autem inuocat, qui suis precibus nihil aliud ab eo quam ipsum deum quaerit. Qui enim inuocat deum ut diues fiat, deum non inuocat, sed illud quod uult ad se uenire. **B** Quid enim est inuocare, nisi in se uocare? Nam cum dicis deo, da mihi diuitias, non uis ut deus ipse in te ueniat, sed uis ut diuitiae ueniant ad te. Quod uis ut ad te ueniat, hoc inuocas. Si autem deum inuocares, ipse ad te ueniret, ipsum haberes diuitias. Ergo illi qui propter secularia commoda, qui propter terrenam felicitatem inuocant deum, non inuocant deum. Sed illi inuocant deum, illi inuocant nomen domini, qui nihil ab eo quaerunt nisi ipsum, qui hoc ab eo pie postulant, ut ipse dignetur in eos uenire, & in eis habitare, eosque templum suae gloriae facere. Meritoque tales ubicunque maneat, sociantur illis quibus scribit Apostolus. Quos simul omnes salutat, dicens: *Gratia uobis sit, quia uobis peccata remittantur & uirtutes conferuntur. Gratia lapsis ut resurgant, stantibus ut maneat. Et pax sit uobis, qua reconcilientur deo, qui per peccata eius facti sunt inimici: & qua stabiliter ei inhaerent, qui non recesserunt ab eius amore. Quae scilicet gratia & pax sit uobis, non a baptizatoribus uestris, uel ab alijs hominibus, sed a deo patre nostro, qui nos in filios adoptare dignatus est, & a domino Iesu Christo, id est, saluatore, rege, domino nostro, id est, qui de potestate satanae nos eripuit, & suo domino nos mancipauit. Serui namque eius sumus, licet pater eius nos in filios adoptauerit: quia ipse est filius per naturam, nos per gratiam: ille creator, nos creatura: ille sine peccato, nos liberati a peccato.*

Gratias ago deo meo semper pro uobis in gratia dei, quae data est uobis in Christo Iesu, quia in omnibus diuites facti estis in illo, in omni uerbo & in omni scientia, sicut testimonium Christi confirmatum est in uobis, ita ut nihil uobis desit in ulla gratia, expectantibus reuelationem domini nostri Iesu Christi, qui & confirmabit uos usque in finem sine crimine, in die aduentus domini nostri Iesu Christi. Fidelis deus, per quem uocati estis in societate filij eius Iesu Christi domini nostri.

¶ Hae epistola cum ad uisum scribatur populum ciuitatis, pro uarietate habitantium, id est, sanctorum & peccatorum, nunc laudat eos, nunc corrigit, nunc docet, nunc reprehendit, ut unusquisque in ea intelligat, quid pro se, quid aduersum se dicatur: ut cum laudat eos, sciatur boni ad se uerba dirigi: & cum reprehendit, sciatur qui male egerunt, ad se haec dici. Ecce enim a perfectis inchoat, quos multa laude prosequitur, ut postmodum ad infirmos ueniat, quos reprehensurus est. Alloquitur primo perfectos, ostendendo eos commendatione dignos, ut qui haecenus boni permanserunt, meliores fieri studeant: & ceteri qui in aliquo errore deciderunt, erubescant & contentur ut his similes fiant. *Gratias, inquit, ago deo meo semper pro uobis. Deo qui omnium est, sed tamen speciali priuilegio sanctitatis, quam mihi contulit, meus est, ago pro uobis semper gratias: quia quicquid boni habetis, ab illo uobis datum esse scio, non ab hominibus. Gratias ago in gratia dei quae data est uobis, id est, propter gratiam quam deus contulit uobis in Christo Iesu, non in Petro uel Paulo. Gratia enim data est in Christo, quia hoc constitutum est a deo, ut qui credit in Christo, saluus sit sine opere, sola fide, & gratis accipiat remissionem peccatorum. Nec hoc solum isti perceperant, sed & charismata spiritualia fuerant illis multa diuinitus concessa. Vere magna gratia uobis data est in Christo, quia diuites in illo facti estis in omnibus donis spiritualibus, ut abundetis omnibus diuitijs spiritualibus. Et suppono partes aliquas diuitiarum, scilicet in omni uerbo, id est, in omni genere linguarum, ut Graeca & Latina & Hebraica lingua, ceterisque linguis omnibus loqui possitis. Vel in omni uerbo, id est, in omni modo praedicandi paruulis tenuiter, & mediocribus mediocriter, ac perfectis perfecte. & in omni scientia, id est, scripturarum intelligentia, quae est secundum historicalem & mysticum & moralem sensum. Ditati estis in omni uerbo praedicandi & scientia intelligendi, sicut testimonium Christi, id est, quod CHRISTVS de semetipso moriendo & resurgendo testatus est, confirmatum est in uobis, id est, in uestra uita, in uestris moribus. Ita estis donis omnibus ditati, ut nihil desit uobis in ulla gratia spiritus sancti, quia prophetiam habetis, genera linguarum, uirtutem curationum & cetera charismatum dona. Nihil deest uobis.*

A quod necesse sit habere, quia si nō habetis omnia quæ habent apostoli, omnia tamen habetis quæ necesse est ut habeatis. Ita repleti estis, ut nihil uobis desit, uobis dico *expectantibus*, id est, cum desiderio *postulantibus* & digne paratis excipere *reuelationem domini nostri Iesu Christi*, quando reuelabitur in flamma ignis ad iudicium ueniens, & apparebit omnibus. Hanc reuelationem impij timent & uenire nolunt: pii uero, qui propter meritum bonæ conuersationis suæ sperant se cum Christo regnuros, totis desiderijs cupiunt ut reueletur, quia sperant in eius reuelatione ad uisionem gloriæ eius pertingere. Et ideo infatigabiles in bonis operibus perseuerantes expectant eam, & cauta circumspectione inuigilant, ne cum uenerit, reprehensibiles in aliquo inueniantur. Sic expectatis reuelationem domini, in qua ipse bonis & malis se in iudicio manifestabit. Qui & per auxilium gratiæ suæ faciet ut ab expectatione non deficiatis, quia *confirmabit uos* in uirtutibus & bonis operibus *usque in finem*, id est, usque ad obitum uniuscuiusque uestrum. Confirmabit inquam uos in bonis, *sine crimine*, id est, sine ullo criminali peccato uel animi uel carnis. Nonnulli enim expectant reuelationem domini, quasi de iustitia securi, & tamē in criminibus manent, id est, in inuidia, detractio-
ne, odio, dissensione, & his similibus. Sed uos ab his & talibus immunes dei gratia conseruabimini in die *aduentus domini nostri Iesu Christi*, id est, ut in illo die sine ullius criminis reatu inueniamini.

B Qualis enim quisque moritur, talis in illo die inuenitur. Et etiam mortis dies est unicuique dies *aduentus domini*, sicut ipse declarat, dicens: *Vigilate quia nescitis qua hora dominus uester uenturus sit.* Alacri animo confusus de spe istorum Apostolorum, securus est quia inuolati usque in diem nouissimum erūt. Qui enim inter tot discrimina sensum & perturbationes diuersitatem mutari nō potuerunt, proculdubio se in sua bonitate permanentes ostendunt. Quos dum laudat Apostolus, ceteros qui errore pseudo apostolorum damnati fuerant, inuitat. Dum enim istorum fidem & sanctitatem prædicat, illos ad poenitentiam uocat. Dixi quia uos confirmabit usque in finem. Et uere confirmabit, quia *fidelis*, id est, uerax est in promissis suis *deus*, quia fideliter reddet quicquid promissit. Promissit salutem æternam & beatam uitā cum angelis sine fine, & hæreditatem immarcescibilem, gloriam sempiternam, dulcedinem uultus sui, donum sanctificationis suæ in cælis, resurrectionem a mortuis, ubi nullus deinceps moriendi metus erit. Talia promissit, & in horum redemptione fidelis erit, quia sine mendacio reddet ea illis quibus promissit. Fidelis deus *per quem uocati estis*, quia qui auersos uocauit, iam facilius confirmabit. Vocati estis in societatem non modo apostolorum uel angelorum, sed etiam filij eius *Iesu Christi domini nostri*, ut sitis participes hereditatis & gloriæ quam possidet filius eius. Hoc enim dedit uobis esse, quod credidistis *CHRISTVM* esse filium dei, ut uos quoque efficeremini filij dei, mansuri

in eadem dignitate in qua manet Christus. Societas enim fraternitatis est. Et uos fratres eius & socij facti estis, quem dei filium firmiter credidistis.

Hucusque præfatio cū laude. Hinc iam dissensionis causam exequitur, subdendo:

Obsecro autem uos fratres per nomen domini nostri Iesu Christi, ut idipsum dicatis omnes, & non sint in uobis schismata. sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem scientia. Significatum est enim mihi de uobis fratres mei, ab his qui sunt Chloës, quia contentiones sunt inter uos. Hoc autem dico, quod unusquisque uestrum dicit, Ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego uero Cephæ, ego autem Christi. Diuisus est Christus.

¶ Si qualiter quid dicatur, & quibus dicatur, nō uigilanter aspicitur, ualde periculosum est. Verecundæ etenim mētes, si quas fortasse culpas admiserint, leniter arguendæ sunt: quia si apertius increpentur, franguntur potius quam erudiuntur. Quod nunc bene demonstrat Apostolus, qui cū Corinthios cognosceret pro amore personarū in schismate diuisos, eorū uerecundiæ consulens, locutionem suam eis à gratiarum actione & laudibus incepit. Et quos in omni uerbo & in omni scientia laudauerat, quibus nihil deesse in ulla gratia dixerat, paulisper loquēs, ad increpandum leniter ueniens, diuisos erga seipsos reprehendit. Et quorum prius salutem narrauerat, postmodum uulnera patefecit. Peritus enim medicus uulnus secundum uidens, sed ægrum timidum esse conspiciens, diu palpauit, & subito percussit. Prius blandam manum laudis posuit, & postmodum ferrū increpationis fixit. Nisi enim uerecundæ mentes fuerint palpando reprehensæ, ita ut ex alijs rebus audiant quod in cōsolationem sumant, per increpationem protinus ad desperationē cadūt. Non autem mentitus est Apostolus, ut prius eis nihil deesse in omni gratia diceret, quibus postmodū dicturus erat unitatem deesse. Sed quia erant inter eos quidam omni gratia repleti, & erant quidam in personarum fauoribus scissi, cœpit (ut dictum est) à laudibus perfectorum, ut modesta inuestigatione ad reprehensionem pertingeret infirmorum. Et in hoc quoque ad medicinam cordis, à medicina corporis usum traxit. Nam cum feriendū uulnus medicus aspicit, prius ea membra quæ circa uulnus sana sunt, palpat, ut post ad ea quæ uulnerata sunt, leniter palpando perueniat. Cum ergo Paulus perfectos in Corinthijs laudauit, sana membra iuxta uulnus tetigit: cum uero infirmos de diuisione reprehendit, uulnus in corpore percussit. Sed iam uerba eius tractemus. Videtur enim dicere: Pro perfectis qui in bono permanent, gratias ago: sed uos fratres, qui seducti estis & meritis hominum gloriamini, obsecro per nomen domini nostri Iesu Christi, qui uos solus redemit, & in cuius nomine baptizati estis, ut idipsum dicatis omnes.

A Idipsum, uidelicet quod dicunt illi quos laudauit, dicatis omnes uos uno ore, & non sint in uobis, id est, inter uos uel in cordibus uestris, schismata, id est, diuisiones. Hæc schismata intelliguntur aliquorum in fide diuisiones, dum diuersa sentierunt: quia cum deberent oēs dicere se esse Christi, dicebat alius, Ego sum Pauli: alius, Ego sum Petri. Nō sint in uobis schismata, sed sitis perfecti in eodem sensu, id est, in eadem uolūtate, in qua sunt illi quorum laudem præmissi, & in eadem scientia, id est, in eadem scripturarum intelligentia, in qua sunt illi. Vel idipsum dicatis, id est, unam fidem catholicam oēs pariter loquamini: & non sint in uobis schismata, id est, mentium aut uerborum diuisiones, sed sitis perfecti in eodem sensu, quem uobis tradidi de Christo, ut omnes perfecte sentiat in eo solo gloriandum, non in hominibus: & in eadem scientia, quam uobis de Christo tradidi, ut perfecte sciatis uos eius sanguine redemptos, & in eius nomine per baptismum sanctificatos. Potest sensus ad Christi diuinitatem referri, scientia uero ad humanitatem, ut uos omnes eundem sensum atque intellectum de eius diuinitate, & eandem scientiam de humanitate firmiter teneatis, quatenus omnes simul idem de diuinitate & humanitate illius credatis. Hæc ideo dico, quia significatum est mihi de uobis per literas o fratres mei ab his qui sunt Chloes, id est, in illo loco qui sic uocatur, quia contentiones sunt inter uos. Quamuis auersi fuissent, fratres tamen uocat eos Apostolus, ut per id non dissentirent ab eo, cui conuentus fratrum qui habitabant Chloes, intimauit quia contentiones essent inter eos, per quos manifestabatur diuersitas mentis eorum de disciplina dominica. Fratres illi significauerunt mihi uestras contēiones. Nec solum illas scio, sed etiam uerba quæ dicitis. Sed hoc dico quod unusquisque uestrum dicit, id est, nullus ex uobis est, qui non dicat unum horum quæ subiicio. Nam alius quidem dicit, Ego sum Pauli: alius autem, Ego sum Apollo, id est, filius peritissimi doctoris: alius uero, Ego sum Cephe, id est, Petri: alius autem, solus sapit, dicit, Ego sum Christi. Sicque diuisi estis in partes, ac si alij ex uobis essent Pauliani, alij Apollanij, alij Petriani, alij Christiani. Et ita secundum uos diuisus est Christus. Quasi dicatur: Multos facitis christos, id est, datores gratiarum. Vel qui operatur idem in omnibus, diuisus est, dum creditur in isto plus gratiæ operari, in illo minus. Vel diuisus est, id est, abscissus & separatus est à uobis, qui caput uestrum erat: quia ab illo uos subtraxistis, quando meritum hominum causam uestre salutis ascribere cœpistis. Errorem quidem ostēdit Apostolus, sed autorum nomina non prodidit. Neque enim in loco stabant, sed circuibant ad euerisionem simplicium. Nam hi quos nominauit, siue dubio boni erant doctores, sed horum specie falsos apostolos tangit. Si enim in his gloriandum uerat, quāto magis in malis doctoribus, quorum doctrinam prauam in subiectis significat? Inter eos tamen hos perseverantes designat, qui dicebant se Christi esse, non hominis, quos superius lau-

dauit, & ad horum similitudinē alios inuitat. Diuisum autem Christum dixit, quia gloriam eius homines sibi partiti sunt, sicut hæretici, qui se aut Photinianos aut Arianos uel Manichæos uocari non horruerunt. Nam & Corinthij diuersis hæreticorum nominibus subiici cœperant, ut uiderentur loco Christi homines uenerari. Qui diuersa de Christo accipiunt, Christum diuidunt. Unus enim hominem tantum accipit Christum, alter deum purum sine corpore proficitur. Alius per prophetas prædictum Christum dicit, alius negat prophetas de Christo locutos. Cum ergo Christus unus sit deus & homo, isti sibi dū alius aliud, & alius aliud de eo uendicat, diuidunt Christum.

Nunquid Paulus crucifixus est pro uobis, aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago deo meo quod neminem uestrum baptizauit, nisi Crispum & Gaum, ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis. Baptizauit autem & Stephanæ domum. Ceterum nescio, si quem alium baptizauerim.

¶ Non debetis dicere, ego sum Pauli, quia nunc quid Paulus crucifixus est pro uobis, ut uos sanguine suo redimeret, & autor salutis esset, aut in nomine Pauli baptizati estis, ut inuocatio nominis Pauli mitteret uos à peccatis in baptismo? Nequaquam Paulus, sed Christus pro uobis crucem iustus pro iniustis pertulit: & non in Pauli, sed in Christi nomine baptismum suscepistis. Modeste & humiliter sanctus Apostolus zelans ecclesiam, sed sponso, non sibi, & hortans eos qui uoluerūt dicere, ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephe, suam personam potius assumpsit quam calcaret & cōtemneret, ut Christi glorificaret. Repulit à se, sed ut mitteret ad Christum. Non uult à sponsa amari, per sponso. Idcirco seipsum maluit cōtemnere ad commendandum Christum, ne forte si alios nominatim cōtemneret, ideo putaretur eorum refutare personas, ut suam commendaret. Si, inquit, pro uobis Christus mortuus est, & in nomine eius sanctificationem baptismi percepistis, quomodo ad eius iniuriam nunc gratiam & beneficium ipsius impuratis ulli hominum? Nam quia de baptizatoribus gloriimini, gratias ago deo meo ex hoc quod neminem uestrum baptizauit, nisi Crispum & Gaum, qui non sunt de contentione uestra, non quod malum sit baptizare, sed ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis, de quo magis gloriaremini. Non solum non estis in nomine meo baptizati, sed nec in meo ministerio. & inde gratias ago deo meo, qui me noluit huius occasionem esse erroris. Non baptizauit nisi Crispum archisynagogum & Gaum, qui nobiles erant, & in primis crediderūt: nec gratiam baptismi deputabāt ulli hominum, sed soli Christo. & intelliguntur ex illis esse, qui superius sunt laudati. Nec solum hos, sed baptizauit & domum Stephanæ, id est, familiam illius nobilis matronæ, de quibus in postremis epistolæ huius dicitur, quoniam sunt primitiæ Achaïæ, & in ministerium sanctorum

Arum ordinauerunt seipfos. De his, inquit, certus sum quod eos baptizauit, sed præter hos nescio si quem alium ex uobis baptizauerim. Per quod ostendit se non esse saluatorem. Nam si aliquos saluaret, à se iustificatos non ignoraret. Baptizasse se quosdam dicit, non tamen eo modo, quo ille conseruit baptizare, de quo dictum est, Hic est qui baptizat in spiritu sancto. Baptizauit enim Paulus tanquam minister, non tanquam ipsa potestas. Baptizauit autem Christus tanquam potestas. Et potuit hanc potestatem seruo dare, sed noluit. Si enim daret hanc potestatem seruis, id est, ut ipsorum esset quod domini erat, tot essent baptismi quot serui, ut quomodo dictum est, baptismus Iohannis, sic diceretur, baptismus Petri, baptismus Pauli, baptismus Iacobi, & cæterorum. Ergo ne tot baptismi dicerentur, quot essent serui qui baptizabant accepta potestate à domino, sibi tenuit baptizandi dominus potestatem, seruis ministerium dedit, ut in illo spes esset baptizatorum, à quo se baptizatos cognoscerent. Noluit ergo seruum spem ponere in seruo. Et ideo sibi soli retinuit hanc potestatem. Quam si uellet, potuit uel alicui uel unicuique seruatorum suorum dare, ut tanta uis esset in baptismo serui, quantam uim habet baptismus à domino datus, sed noluit. Ideoque non differt siue bonus siue malus, cui contingit ministerium ut baptizet: quia quisquis sit minister, Christus est dominus qui baptizat. propter quod tantum ualeat baptismus per hominem contemptibilem, quantum per apostolum datus.

B Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare, non in sapientia uerbi, ut non euacuatur crux Christi. Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est, his autem qui salui fiunt, id est, nobis, uirtus dei est. Scriptum est enim. Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Vbi sapiens, ubi scriba, ubi inquisitor huius seculi? Nonne stultam fecit deus sapientiam huius mundi? Nam quia in dei sapientia non cognouit mundus per sapientiam dei, placuit deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes.

Ideo tam paucos baptizauit, quia non ad hoc missus sum. Non enim Christus, cuius ego minister sum, misit me baptizare, sed euangelizare, id est, prædicare. Quoniam maius est euangelizare quam baptizare: quia non omnis qui baptizat, idoneus est euangelizare. Quia igitur & minores possunt baptizare, qui sapientiam & uirtutem prædicandi non habent, ideo non baptizare missus sum, ne retardarer à prædicatione, sed euangelij semina spargerem. Quo dicto illi humiliatur, quibus Corinthij multum dabant eo quod ab illis baptizati fuerant, dum innotescit non magnum esse baptizare. Missus sum euangelizare, & hoc non in sapientia uerbi, quia prædicatione Christiana non indiget pompa & cultu sermonis. Ideoque piscatores ho-

mines imperiti electi sunt, qui euangelizarent, ut doctrinæ ueritas ipsa se commendaret teste uirtute, ne hominum uersutia & calliditate humanæ sapientiæ acceptabilis uideretur, non ueritate, sicut disciplinæ ab hominibus inuentæ, in quibus non ratio, non uirtus, sed uerborum compositio quaeritur. Ac per hoc gloriam suam quaerit, qui fidem Christi uerbis exornare studet: quia obscurat illam splendore uerborum, ut non illa, sed ille laudetur. Sicut & pseudo apostoli ne stulti uiderentur prudentibus mundi, in sapientia hominum prædicabant Christum, deuotantes ea quæ mundus in nobis stulta iudicat, ut neque incarnatum dei filium & de uirgine natum docerent, neque morte eius homines saluari prædicarent, neque carnis nostræ futuram resurrectionem, quia mundanæ sapientiæ ratio iudicat hæc stulta. Hoc enim habet physica sapientia, quod deus non fiat homo, quod inuisibilis non fiat uisibilis, quod immortalis non fiat mortalis, quod uirgo concipere & parere non possit, quod mori non possit autor uitæ, quod mors unius non possit multos uiuificare, quod mortuus aperto sepulchro resurgere nequeat, quod uerum corpus humanum clausis ianuis intrare non possit in domum. Nos autem hæc omnia de Christo prædicamus. Ideo Apostolus non in sapientia hominum euangelizat, quæ sapientia est uerbi, id est, locutionis ornatæ secundum dialecticam & rhetoricam. Non sum missus, inquit, euangelizare in sapientia uerbi, id est, ut secundum humanam calliditatem uerbis compositis auditores ad fidem arguendo cogerem, sed simpliciter ueritatem omnibus annunciarer. Ideo non in sapientia uerbi hominum, ne euacuatur crux Christi, id est, ne uacua, ne ociosa putetur passio Christi, sed plena hominum redemptione & salute. Si enim possibilitas naturalis per liberum arbitrium sufficit sibi, quæ admodum seculi sapientes dicunt, & ad cognoscendum quomodo uiuere debeat, & ad bene uiuendum, ergo Christus gratis mortuus est, & crux eius ab omni utilitate uacua est. Sed impossibile est crucem eius uacuam ac superfluam esse, quia salus humana non nisi per crucem illam poterat euenire. Ergo stulta est sapientia uerbi secularis, quæ hoc ignorauit. Vere euacuaretur crux in sapientia uerbi, quia uerbum crucis, id est, prædicatione crucifixi Christi est, id est, uidetur esse stultitia pereuntibus, id est, sapientibus mundi, quorum sapientia perit ac falsa ostenditur, & ipsi damnandi inde sunt, quia spem suæ salutis in cruce Christi non constituant. Stultitia enim uidetur illis, dei filium dicere crucifixum, & ideo sunt in perditione, quia sic infernæ morti non sunt erepti. Incredulis & pereuntibus est stultitia, sed his qui salui fiunt, id est, nobis credentibus, est uirtus dei ipsa crux. Credimus enim non infirmitatem esse crucem Christi, sed uirtutem, intelligentes mortem uictam in cruce: cuius signum qui habent, sunt fortes & salui fiunt, quia teneri à morte non possunt. Non enim in uerbo crucis Christi dicitur aliquid, ubi uirtus & fortitudo Christi non appareat, quia moriendo mortem uicit & di-

A abolum atq; infernum & peccatū, hominemq; liberavit, & ignem portæ paradisi sanguine suo extinxit credentibus, omniaq; mundi regna superavit, & regnum cælorum aperuit. Nulla ergo est tanta uirtus, quanta est in omnibus quæ de Christo crucifixo dicuntur. Non prædico in sapientia uerbi, ne taliter crux euacuatur: quæ euacuaret, si aliquo modo præter illius sacramentum ad iustitiam uitamq; æternam peruenire homines posset dicerentur, quia scriptum est in Isaia, quod deus perditurus esset sapientiam mundi. Ideo enim nō misit me dñs euangelizare in mūdāna sapientia, qm̄ ipse (sicut scriptura testatur) p̄dixerat qđ eam nō reciperet in prædicatione euangelica, sed perderet & reprobareret de collegio prædicatorum suorum. Vnde ait: *Perdam sapientiam sapientium, & prudentiam prudentium reprobo.* Non suam sapientiam deus in eis perdit & reprobat, quā ipse donauit: sed quam sibi arrogant, qui non habēt ipsius. Notandum enim, sapiētiam talem esse in subtili ex cogitatione rerum, prudentiam uero in expolita ipsarum rerum explanatione. Vel sapiētiam, quæ de deo humanis rationibus disputant, & incarnationem mortemq; eius uelut stultam contemnūt: prudentiam uero, quam habent in moribus, uel qua excogitant aliquid probandum. Et deus perdidit, id est, irritam fecit & destruxit sapientiam sapientium, atque reprobauit prudentiam prudentium, quando fecit illa quæ illi negant posse fieri, & piscatores ad prædicandum misit. Vbi enim fecit ut dei filius incarnaretur de uirgine & crucifigeretur pro humana salute, obuiauit sapientiæ sapientium & destruxit eam. Et ubi illiteratos & idiotas fecit prædicatores, ut per eos simplicibus uerbis ad fidem conuerteret dialecticos & rhetores, reprobauit a sua prædicatione prudentiam prudentium, & astutiam moresq; eorum reiecit. Sciendum uero quod hæc sententia iuxta Hebraicū sic dicitur in Isaia de populo Iudæorum: Peribit sapientia a sapientibus eius, & intellectus prudentium abscondetur. Quod completum est post aduentum domini, quando uno eodemq; tempore succensa est Ierusalem, templumq; destructum, & omnis maiorum scientia ablata. Nam quia sapientes illius populi Christū qui est dei sapientia, nō receperūt, periit ab eis omnis sapientia eorum. Et quia prudentes astutis machinationibus studuerunt cōtraire eidem sapientiæ dei, inter homines corporaliter conuersanti, absconditus est ab oculis cordis eorum omnis intellectus, quē habebāt in scripturis, ne scilicet Christum reperiānt, qui in litera continetur. Quod & huic loco epistolæ multum congruit, quia ex illis infatuatis doctoribus Iudæorū erant pseudo apostoli, contra quos nunc Paulus agit, qui se per mundum sparserant, loquentes in sapientia mundi ad subuersionē eorum qui nuper ad fidem uenerant. Post propheti cum uero testimonium subdit Apostolus: Vbi sapiens &c. Ac si dicat: Ita olim prophetatum est, & nostro tēpore uidemus illud cōpletum. Nam ubi est sapiens? id est, in qua ecclesia de Iudæis aut gē

tilibus aliquis rhetorum uel dialecticus est prædicator euangelij constitutus? Sienim prædicator in ecclesia esse uoluit, sapientiam seculi abijcere oportuit. Et ubi est electus ad prædicandum scriba? id est, qui de moribus uel artibus præcepta dat aut libros componit. Et ubi est electus ad docendum in ecclesia inquisitor huius seculi? id est, qui secreta naturæ rimatur. Scribæ sunt, naturalium & moralium librorum autores, & artium secularium scriptores, id est, de ipsis artibus præcepta dantes. Inquisitores autem seculi, qui constellationibus agi mundum credunt, & duodecim signis ortus & occasus fieri decernunt, nihil omnino sine horum motu putantes fieri posse: qui sapientia sua inquirunt & discutiunt atq; inuestigant de occultis rebus ac naturis singulorum. Sapiens generale uocabulum utriusque est. Hos reprobatos & ad nihilatos esse perhibet Apostolus, non quod doctrinam eorum ex toto improbet, in multis em̄ concordant sacris literis, sed quia quædam senserunt & scripserunt contraria Christianæ religioni, & maxime de cultura pluralitatis deorum. Tales non recipit deus, sed stultos fecit. Insultat ergo Apostolus sapientiæ & astutiæ, probatæ falsæ & reprobatæ, & dicit: Vbi sapiens, ubi scriba, ubi inquisitor huius seculi? quasi dicat: Nihil ualet talium astutia, & est inuestio in Iudæos & gentiles. Nam Iudæorum scribæ & legis doctores, deū filiū habere, stultum putant credi. Simili modo quotidie & gentes istud risui deputant. Sed Iudæi, quia hoc non tam aperte in lege significatum est, diffidunt. Gentiles uero, quia mundi ratio istud non recipit, nihil enim dicit posse gigni sine commixtione duorum, stultum iudicant. Sed ubi sunt, inquit, tales dogmatizatores? quasi dicat: Cōfusi sunt & retrorsum pulsi, uel in nihilum redacti. Nonne stultam fecit deus sapientiam huius, id est, quæ est secundum rationes huius mundi, uique stultam fecit eam, faciēs ea quæ illa dicebat non posse fieri. Et ita quæ se sapere putabat, inuenta est insapiens. Quod enim illa impossibile iudicabat, possibile declaratum est. Stultam fecit deus talem sapiētiam, quia per stultitiam dedit salutem credentibus. Nam quia in dei sapientia, hoc est, in luce diuinitatis filij dei mundus, id est, quilibet mundi amator uel mundanæ sapientiæ sectator per superbam seculi sapientiam non cognouit deum, quoniam creatorem inuenire nō potuit multiplicibus disputationibus & solertissima inquisitione, qua peruenit ad inuestigationē creaturæ, propterea placuit deo saluos facere credentes per stultitiam prædicationis, id est, per rem prædicatam q̄ stulta uidetur, hoc est, per incarnationem & humilitatem filij sui. Verbum quippe dei, sapientia est. Sed stultitia huius sapientiæ, dicta est caro uerbi. Vel quia carnales quique per carnis suæ prudentiam perungere nō ualebāt ad sapiētiam, per stultitiam prædicationis, i. per carnem uerbi prædicatam sanarent. Et hoc est, quia in dei sapiētia nō cognouit mundus &c. Ac si dicatur: Cum deū qui est sapientia, nequaquā per sapiētiam suam mūdus inueniret, placuit ut deū hominē factū per humanitatem

A tis stulta cognosceret, quatenus eius sapientia ad
nra stulta descenderet, & lucē supnæ prudētiæ lu-
to carnis suæ illuminata, nostra cæcitas uideret: si
cut ille cæcus, qui luto super oculos accepto il-
luminatus est.

Quoniam & Iudæi signa petunt, & Græci
sapientiam quærent. nos autē prædicamus
Christū crucifixum, Iudæis quidē scanda-
lum, gentibus autē stultitiā, ipsis autē uocatis
Iudæis atq; Græcis, Christū dei uirtutē &
dei sapientiā. Quia quod stultū est dei, sapi-
entius est hominibus: & quod infirmum est
dei, fortius est hominibus.

Ideo mundus nō cognouit per sapientiā de-
um, q̄a Iudæi signa potētiae quærent, cōsueti ab an-
tiquo: & Græci sapientiam, utrum qd prædicatur,
natura patiat: & nos cōtra prædicamus Christū cru-
cifixū, qd nō est Iudæis signū potētiae, sed scanda-
lum, q̄a irascunt cōtra præcones rubore sceleris
sui, & gentilibus est stultitia, qm̄ secundū munda-
nā rationē nō cōgruit ut deus p̄ hoibus moreret.
Et hoc est: Iudæi signa petunt. i. nō phycas uel argu-
mētōsas rōnes, sed miracula postulat: & nō diffi-
dūt posse fieri cōtra naturam, sed an factū sit qua-
rūt, sciētes uirgā Aaron aridā germinasse & fru-
tū attulisse, sciētes Ionā post tres dies de uētre pi-
scis uiuū exiisse, & alia multa diuinitus facta eē, &
ideo signa cōsueuerunt petere. Græci uero sapienti-
am quærent, q̄a nolūt audire ea quæ mūdi rōne nō
possibilia sunt, qm̄ cōtra naturā nihil posse fieri
putāt, & ideo secundū phycas rōnes diligenter
inquirunt, si possit fieri qd audiunt: eā quæ ingenio
hois sapientiā uidet, inuenire cupiunt. Iudæi & gen-
tiles sic agūt, sed nos cōtra prædicamus Christum cru-
cifixum, Iudæis quidem scandalum, gentibus autē stultiti-
am. Iudæi em̄ turbantur & indignantur atq; irascū-
tur, dum audiūt dei filium prædicari eum, quem
ipsi crucifixerunt. Gentiles uero stultitiā putant,
immortalem potuisse mori, & eum q̄ in potesta-
te habebat plectores una uoce prosternere, per-
tulisse ab illis se flagellari, conspui, teneri, spinis
coronari, crucifigi. Stultum q̄pe gentilibus uide-
tur, ut pro hoibus autor uitæ moreretur, q̄a hoc
mundanæ sapientiæ non congruit. Christum cru-
cifixum pro mūdi redemptione prædicamus, qd
(ut diximus) scandalum Iudæis incredulis est, &
stultitia Græcis. Sed ipsis Iudæis atq; Græcis, qui hoc
prius putabant scandalum & stultitiā, uocatis, id
est, postq̄ sunt ad fidem uocati uel cōuersi, uel uo-
catis ad uitam non communi uocatione, sed qua
soli prædestinati sunt ante mundi principium uo-
cati, prædicamus Christum dei uirtutem, q̄a mortuus
uicit, & dei sapientiam, qua prudenter fefellit diabo-
lum. Virtutem nunc ad signa retulit Apostolus
propter Iudæos, sapientiam autē ad doctrinā pro-
pter Græcos. i. gentiles. Hæc em̄ uirtus sufficit Iu-
dæis signa quærentibus, si crediderint: & hæc sa-
pientia sufficit Græcis sapientiam petentibus. Cre-
dentes em̄ intelligent hæc signa uirtutis in Chri-
sto, qd mors eius mortem nostram destruxit, &

mortuus ipse uitam nobis dedit æternam. Græci q̄
si crediderint, in eo uidebunt magna sapientiæ
documēta, & suam secularem sapientiam intelli-
gent esse stultitiā. Videbunt em̄ q̄ prouido & sa-
piēti cōsilio nos, q̄ per supbiam cecideramus, ipse
per humilitatem suam erexit. Ob hoc etiā uoca-
tur Christus dei uirtus, q̄a per ipm̄ omnia fecit de-
us: & dei sapientia, q̄a per ipm̄ cognitus est deus.
Vnde & apparet idem filius cōæternus & cōæ-
qualis patri. Cum em̄ ipse filius sit dei uirtus & dei
sapientia, si aliquando fuit deus sine filio, fuit sine
uirtute & sapientia. i. fuit infirmus & insipiens. Item
si q̄s dicat quod dei uirtus sit minor illo, aut eius
sapientia minor illo, magnam deo contumeliam
ingerit, cum nec q̄libet homo potens id sibi dici
æquonimiter ferret. Nec mirum si Christus cruci-
fixus, est credentibus dei uirtus & dei sapientia,
quia quod stultum est dei, id est, humilitas & passio, sa-
pientius est hominibus, id est, quā homines possint
uidere & esse. & quod infirmum est dei, id est, incarna-
tio, fortius est hominibus: quia uictus uicit mortem,
quam nullus gigas euasit. Quia nos cum ad diui-
nam sapientiam uenimus, sapienter facimus: ip̄a
cum ad nos uenit, ab hoibus super bis quasi stul-
te fecisse reputata ē. Et nos cū ad illā uenimus, cō-
ualescimus: ip̄a cū ad nos uenit, quasi infirma exi-
stimata est. Serpentis sapientia decepti sumus, dei
stultitia liberamur. Sed sicut uocat sapientia, erat
autem stultitia contemnentibus deum, sic ista quæ
uocatur stultitia, sapientia est uincētib; diabo-
lum. Nō em̄ uere stultitia est, sed ab hoibus dum
rationi mundanæ non conuenit, putatur stultitia,
cum sit ratio specialis. Nam hæc stultitia superat
omnes sapientes, q̄a salutem humano generi sapi-
enter reddit, quā nullus sapientium inuenire scie-
bat. Hæc, inquam, stultitia omnem hoim sapienti-
am supergreditur: q̄a q̄ sapientia sua liberari non
poterāt, per crucis mysterium saluant. Sed & in-
firmum dei non est infirmū, q̄a infirmitas Christi
magna uictoria est. Vicit em̄ fortē armatum q̄ ui-
cerat omēs, & ideo fortior est hæc infirmitas dei
cūctis hoibus: q̄a superauit illum q̄ cunctos supe-
rauerat, & mortē quā nec gigantes euadere po-
tuerunt, crucifixi infirmitas uicit.

Videte enim uocationem uestram fratres,
quia non multi sapientes secundū carnem,
non multi potentes, non multi nobiles, sed
quæ sunt stulta mundi, elegit deus, ut cōfū-
dat sapiētes: & infirma mundi elegit deus,
ut confundat fortia: & ignobilia mundi &
contēpribilia elegit deus, & ea quæ nō sunt,
ut ea quæ sunt destrueret, ut non gloriatur
omnis caro in conspectu eius. Ex ipso autē
uos estis in CHRISTO IESU, qui fa-
ctus est nobis sapientiā a deo & iustitia &
sanctificatio & redemptio, ut quemadmo-
dum scriptum est, Qui gloriatur, in domo
no gloriatur.

¶ Vere stultum & infirmum dei, est sapienti-

Aus & fortius hominibus: quia in uobis potestis hæc experiri, insipientes enim & infirmos uos uocauerunt. Nam uidete uocationem uestram fratres, id est, uidere per quos uocati estis, quia non multi ex illis sunt sapientes secundum carnem, id est, secundum humanam sapientiam, non multi potentes secundum seculi potentiam, non multi nobiles secundum carnis nobilitatem. Et primo nulli ex uocationibus fuerunt tales. Non multi forsitan propter se dicit, qui solus inter apostolos secularium literarum peritus, terrenarum opum diues, Romanæ dignitatis parentela conspicuus fuit, qui tamen hæc nihili pendit, nec usus est eis. Erant iam & aliqui prædicatores facti ex illis, qui fuerant sapientes secundum carnem, & potentes & nobiles, sicut Dionysius Areopagita & alij. Vel ita: Videte uocationem uestram, id est, in uobis ipsis probate quod dico, quia non multi ex uobis sapientes secundum carnem uocati sunt ad fidem, sed potius pauci sapientes crediderunt. Per superbiam enim sapientiæ secularis, multi sapientiæ dei contempserunt esse subiecti. Vix enim istiusmodi homines ad fidem posunt adduci. Nec multi potentes in hoc seculo uel nobiles inter uos, ad Christum sunt uocati. Difficile enim potentes & nobiles ac diuites, & multo his difficilius eloquentes, credunt deo. Obcæcatur enim mens eorum diuitijs & opibus, atque luxuria uel superbia: & circumdati uitijs, non possunt uidere uirtutes: simplicitatemque scripturæ sanctæ non ex maiestate sensuum, sed ex uilitate uerborum iudicant. Non multi tales uocati sunt, sed quæ stulti sunt mundi, id est, ignaros homines mundanæ sapientiæ elegit deus, ut per eorum doctrinam confundat, id est, erubescere faciat, & ad insipientiam redigat sapientes seculi. Confunduntur enim sapientes, dum ea quæ ipsi negant, uident multos confiteri, id est, partum uirginis & crucem filij dei & resurrectionem à mortuis, cæteraque similia. Stulta mundi elegit deus, id est, ineruditos liberalibus disciplinis & omnino (quantum ad seculi doctrinas pertinet) impolitos, non peritos grammaticæ, non armatos dialectica piscatores fecit suos prædicatores, ut uidelicet cunctis in eis ostenderet, quod ad uitam credentes populos, non sermo, sed causa suaderet. Et infirma mundi, id est, pauperes & impotentes elegit deus, ut per eorum uirtutem confundat fortia, id est, superet & erubescere faciat potentes. Nam dum elati diuites nouas uirtutes in humilibus peccatoribus aspicerent, eorum quorum prius contemnebant uitam, postmodum obstupere miraculis. unde mox pauidi ad sua corda redeuntes, extimuerunt sanctitatem in miraculis, quam desperauerant in præceptis. Per infirma ergo confusa sunt fortia, quia dum in ueneratione uita surgit humilium, elatio cecidit superborum. Et ignobilia mundi & contemptibilia, id est, homines in hoc mundo plebeios & abiectos elegit deus & ea quæ non sunt, id est, non computantur, scilicet illos homines qui nihil esse uidebantur, ut ea quæ sunt, id est, magna putabantur, destrueret, id est, uincendo humiliaret. Elegit ergo indoctos, infirmos, ignobiles & pauperes: non

quia relinquit sapientes, firmos, nobiles & diuites: sed si ipsos primos elegisset, merito sapientiæ suæ uel potentiæ, seu natalium aut diuitiarum suarum sibi eligi uideretur: atque inflati de his rebus, salutis humilitatis non reciperent. Si enim primo sapientes elegisset, doctrinæ eorum merito elegisse illos putaretur, & ita illorum scientia laudaretur & laus Christi minueretur. Si potentes elegisset, uideretur eos merito dignitatis eorum elegisse, & similiter diuites merito diuitiarum. Et ideo istos qui de semetipsis in semetipsis poterant gloriari, non quidem omisit nec contempsit, sed aliquantulum distulit: & illos primo eligere maluit, quia nihil in seipsis habebant unde gloriari possent. Quia nimirum ad prædicandum tales uenire debuerunt, qui de laude propria nihil haberent, ut tanto solius ueritatis cognosceretur esse quod agerent, quanto & apte cerneretur, quia ad hoc agendum per se idonei non fuissent. Tales ergo primitus elegit, ut per eos humiliaret ceteros, & ad fidem adduceret, ut non gloriaretur omnis caro, id est, omnis homo in conspectu eius, id est, coram ipso. uel non gloriaretur omnis caro in conspectu eius, id est, in se nullus gloriaretur eum conspiciens. Non gloriatur utique de meritis suis. Non enim gloriantur iniusti, qui non habent unde gloriarentur: nec iusti, quia ex ipso habent unde gloriari debeant: nec habent gloriam suam, nisi ipsum cui dicunt, Gloria mea & exaltans caput meum. Ac per hoc ad omnem hominem pertinet, siue iustum, siue iniustum, quod nunc dictum est, ut non gloriaretur omnis caro in conspectu eius, scilicet neque de meritis, neque de sapientia, neque de potestate, neque de nobilitate, nec de diuitijs aut alia re propria quisque gloriaretur. Nullus ex se potest gloriari, sed uos in deo gloriamini, quia ex ipso deo, id est, ex ipsius dono uos estis in Christo Iesu, non ex uobis. Ex eius gratia processit ut sitis in Christo, non ex uestris meritis, quia eius propositum fuit ut essetis membra Christi. Si ergo ex ipso estis, nolite illos admirari quos ipse non elegit. In Christo estis, qui factus est uobis sapientia, ut eius participatione sapientes efficeremur, percipientes ab eo sensum prudentiæ, & factus est uobis iustitia, ut nos eius participatione iustificaremur per opera uirtutum. & sanctificatio, ut nos sanctificaret in baptismo, faciens immunes à peccato. & redemptio, ut nos redimeret per nobis seipsum dando. Sapientia ergo nobis factus est, id est, illuminans nos ad ueritatem & dei cognitionem. & quia prius iustificat bona operatione, per hoc iustitia, quia prius emundat in baptismo: & hoc, quia prius redemit sua passione. Ipse qui in seipso est æterna & incommutabilis sapientia, etiam nobis fit sapientia, cum nos eius participatione efficiamur utcumque sapientes ad recte sapiendum. Ita ipse cum in se sit ipsa iustitia, quæ uiuit in seipsa & incommutabiliter uiuit, etiam nobis fit iustitia, cum nos ei coheredes iuste uiuimus: & tanto magis minusue iusti sumus, quanto illi magis minusue coheremus. Similiter cum ipse sit in seipso æterna sanctitas, etiam nobis fit sanctificatio, cum nos sanctificat sui participatione. Factus est ergo nobis à deo sapientia & iustitia & sanctificatio, quæ

A nos ad illum conuertimur temporalit̃, id ē, ex ali quo tēpore, ut cum illo maneamus in æternum, & ip̃e ex quodam tēpore uerbum caro factū est & habitauit in nobis. Hæc oīa nobis à deo factus est, ut qui gloriatur, non in se, sed in domino gloriatur, sicut scriptum est in Ieremia: Non gloriatur sapiens in sapientia sua, & non gloriatur fortis in fortitudine sua, & non gloriatur diues in diuitijs suis: sed in hoc gloriatur qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum dominus, qui facio misericordiam & iudicium & iustitiam in terra. Videte quemadmodum nobis abstulit gloriā, ut daret gloriam: abstulit nostram, ut daret suam: abstulit inane, ut daret plenam: abstulit nutantem, ut daret solidam. Quanto enim gloria nostra fortior & firmitior quæ in deo est, quàm quæ in nobis? Non ergo gloriatur quisquam in sapientia sua, uel in fortitudine, uel in diuitijs aut huiusmodi rebus: sed si gloriari uoluerit, gloriatur in domino qui facit misericordiam & iudicium & iustitiam. Ille enim in solo domino gloriatur, qui cognoscit non suum, sed illius esse, non solū ut sit, sed etiam ut non nisi ab illo bene sit: & qui in omnibus quæ facit, non suam, sed domini gloriam quærit. Et ideo gloriam dum est in domino, quia non poterit cōfundī qui gloriatur in eo: cōfundetur autem, qui gloriatur in hoc seculo uel in seipso.

CAPVT II.

B **E**t ego cum uenisssem ad uos fratres, ueni nō sublimitate sermonis aut sapientie annūciāns uobis testimoniū Christi. nō enim iudicauī scire me aliquid inter uos, nisi Christum Iesum, & hunc crucifixum. Et ego in infirmitate et timore et tremore multo fui apud uos, & sermo meus & prædicatio mea non in persuasibilibus humane sapientie uerbis, sed in ostensione spiritus & uirtutis, ut fides uestra non sit in sapientia hominum, sed in uirtute dei.

¶ Dixi superius quia infirmos & stultos prædicatores elegit deus. Et ego quoq; talis apparui uobis, quia ueniens ad uos ueni non in sublimitate sermonis. i. non in rhetoricis & dialecticis disputationibus, ut artificiose & composite prædicare uobis secundum logicā, nec in sublimitate sapientie. i. humane rationum secundū physicā, qd laudatis in pseudo apostolis, qui p eloquentiā suā cōmendant præuam doctrinā suā, & p sapientiā mundi euacuāt crucē Christi. Non in sublimitate sermonis aut sapientie ueni, sed potius in humilitate: quia qui minus capaces sublimiora loquit, nō illorum utilitatem, sed sui ostentationē facit. Veni annūciāns uobis testimoniū Christi. i. qd de eius incarnatione, passione & resurrectione testati sunt prophetae, uel qd ip̃e de semetip̃o moriendo & resurgendo testatus est, aut quod nos apostoli testamur de illo. Veni, inquam, nō in sublimitate secularis eloquentie uel sapientie, quia nec in sublimitate illius qd de deo est. Et hoc feci ex iudicio. non enim iud-

dicaui me aliquid scire inter uos, q minus capaces uos uidebam, nisi Iesum Christum & hūc crucifixum, id est, nisi saluatōrē regē, & hoc per crucifixionem. qd est dicere: Quia uos capere diuinitatis eius mysteria non posse pensauī, sola uobis infirma humanitatis eius locutus sum. hoc em̃ inter illos Apostolus nesciebat, qd ipsi per illum scire non poterāt: & hoc solū se scire dicebat, quod eos per illū scire oportebat. Eo autem genere locutionis nescire quisq; dicitur quod occultat, quō dicitur fossa cæca quæ occulta est. In Christo aut crucifixo nō parua scientia est, sed multa in eo discunt: & maxime qd uetus homo noster simul crucifixus est, ut euacuetur corpus peccati, & ultra non seruiamus peccato. Nam ad eius crucē pertinet, qd etiam nos in eius corpore crucifigimur mundo, ubi intelligit oīs coercitio malarū concupiscētiarū. Ac p hoc fieri non pōt, ut eis qui cruce Christi informant, furta, adulteria, uel alia crimina permittantur. Oīa em̃ uitia carnis ac spūs uiuificat crux Christi, ut uiuere faciat in uirtutibus: quia & ip̃e p peccatis nris crucifixus est, ut nos redimeret ab omī iniquitate, & cruciatibus æternis saluaret. Hæc & alia multa discunt in Christo crucifixo. Ita humilia & infirma uobis prædicaui. Et ego humilis & infirmus fui, quia apud uos fui in infirmitate, id est, qd si nullius essem uirtutis aut potentie uel in infirmitate, id est, in tribulatione & timore, id est, anxietate animi. & tremore corporis propter afflictiones poenarum. Christum enim in stultitia humane sapientie prædicans, odium mihi ludæorum atq; gentiliū & persecutiones prouocabam, quasi re uanam annūciāns, & deū mortuū prædicās: & dū ita conuersarer uobiscum, sermo meus de moribus & prædicatio mea de Christo, uel sermo priuatim corā paucis, & prædicatio publice corā oīibus, non fuit in persuasibilibus uerbis humane sapientie. i. in uerbis qd per humanā sapientiā suaderēt credere qd dicebā, sed fuit in ostensione spiritus & uirtutis. i. in eo qd ostēdebam me habere spm̃ sanctū religiosē uiuēdo & pphetando, & p manuū impositionē ipm̃ alijs impetrādo, & ostēdebam me habere uirtutē miracula faciēdo. Ideo sic feci, ut fides uestra non sit fundata in sapientia hominum, sed in uirtute dei. i. secundū humanā sapientiā nō quærat rōnes eorū qd debet credere, sed oīa impuret uirtuti diuine possibilia, sciēs deo nihil esse impossibile.

Sapientiam autem loquimur inter perfectos. Sapientiam uero non huius seculi, neq; principum huius seculi, qui destruitur: sed loquimur dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quā prædestinauit deus ante secula in gloriam nostram, quā nemo principū huius seculi cognouit. Si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Sed sicut scriptum est: Quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascēdit, quæ præparauit deus his qui diligunt eum. Nobis autem reuelauit deus p spiritum suum.

A ¶ Quia supra dixerat, ueni non in sublimitate sermonis aut sapiētiæ, ne cui stultus uideretur, & in prædicatione sua nihil sapiētiæ continere, ostēdit quod ipse qui simpliciter istis est locutus, alijs eructat profunda sapiētiæ. Inter uos, inquit, simplici locuti sumus, sed inter perfectos non cognitores, quibus opus non est ut loquamur, sed auditores, non capaces, loquimur sapiētiā, id est, de secretis dei. ac si diceret: Et nos habemus sapiētiā, sed uos eam capere non potestis, quia & adhuc late nutritur atq; parui in sensu comprobamini. Sed inter perfectos eam loquimur, id est, inter eos qui crucem Christi uirtutis testimonio sapiētiā fatentur. Omnes enim perfecti uiri intelligūt esse summā sapiētiā, quod uos puratis abiectiōnē, uidelicet quod deus homo factus ē, q̄ esurijt, quod fatigatus, quod crucifixus est. Hęc em̄ omnia inter excæcatos prædicata, uidentur esse stultitia: sed inter perfectos lumē cordis habētes, est summa sapiētia. Loquimur sapiētiā, sed sapiētiā non huius seculi .i. non humanis rōnibus constantē, nō huius seculi, sed futuri: neq; principum huius seculi, id est, regum & philosophorum, qui in hoc seculo primatum sapiētiæ tenere uidebantur. Qui principes destruuntur, id est, sapiētia eorum dissipatur, quia Christianitas errores quos illi inferuerunt, excidit, id est, idolatriam, auaritiā & cetera uitia. Non illorum sapiētiā loquimur, sed potius dei sapiētiā de redemptione hominis per incarnationem & passionem unigeniti eius. loquimur eā in mysterio, id est, in occulto sensu p̄pheticorum dictorum uel operum referamus, ut in immolatione Isaac, uel in uictoria David de Philistæo. *Que sapiētia abscondita est a sapiētibus & prudentibus seculi, & ideo stultitia putat ab eis, quia nesciunt illam. Abscondita est, dum non in uerbis, sed in uirtute est: non humana ratione possibilis, sed spiritali efficacia credibilis. Vel loquimur eā in mysterio, id est, in occulto sacramentorum, quod nequit intueri oculus rationis nostræ sine labore inuestigationis & illuminatione spūs sancti. quæ abscondita est in corde patris, quia uerbum erat apud deum. quam sapiētiā quæ est uerbum patris, prædestinauit deus secundum futuram eius humanitatem, hoc est, præordinauit ante secula, id est, antequam mundus esset, ut unigenitus suus in plenitudine temporis homo fieret, & crucifigeretur ac resurgeret. in gloriam nostrā qui credimus, sicut & in confusione illorū qui non credunt & crucē eius stultitiā putant. Quā sapiētiā diuinitatis eius nemo principum huius seculi cognouit a deo absconditam esse, id est, nemo superbiorum philosophorum aut legis doctorum aut seculi potentum eam cognouerāt quādo hæc loquebatur Apostolus. Vel sapiētiā dominicæ incarnationis & passionis prædestinauit deus in gloriam nostrā, ut scilicet humanitas & mors eius fieret nobis gloria sempiterna, quam sapiētiā nemo principum huius seculi, id est, nullus malignorum spiritū cognouit, quia nūquam aliquis illorum intellexit, quod per passionem eius*

redimendum esset genus humanum. Inde apparet quod non cognouerunt, quia si cognouissent demones illam passionis eius sapiētiā ualere ad redemptionem humani generis, nunquam crucifixissent, id est, nunquam crucifigissent dominum gloriæ, id est, nunquam suggessissent diabolus illum crucifigi, per quem ius suum pderet. Sed nec homines eum crucifixissent, si deum gloriæ illū esse cognouissent, qui in forma serui crucifixus, tamē dominus gloriæ crucifixus est. Talis enim erat illa susceptio, quæ deum hominem faceret, & hominem deum. Quod tamē prop̄ qd & secundum qd dicatur, adiuuante domino prudēs & diligēs & pius lector intelligit. Quia recte dicitur & deus crucifixus, non ex uirtute diuinitatis, sed ex infirmitate carnis. una est enim persona deus & homo. Quem qui crucifixerunt, ignorauerunt: fideles autem cognouerūt eum. Non nouerunt eum, sed contigit ex hoc fieri, sicut in Isaia scriptum est, *quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quæ præparauit deus diligentibus se. sed nobis reuelauit ea per spiritum suum.* Sicut enim illa carnales homines iuxta prophetiam latēt, sed tamē nobis spūalibus reuelata sunt p̄ spūm dei: sic sapiētia diuinæ incarnationis, & nostræ p̄ eius mortē redemptionis, latuit infideles, sed manifestata est fidelibus. Ea quæ deus in regno cælorum præparauit his, q̄ puro corde diligūt eū, tanta sunt & tam præclara atq; tam spūalia, quod oculus nō uidit, quāta uel qualia sunt, nec auris audiuit, nec in cor hoīs ascendit. Oculus nō uidit, q̄a non est color: auris non audiuit, q̄a non est sonus: in cor hoīs non ascendit, q̄a non est terrena cogitatio. Quod enim in cor hoīs ascendit, infra cor hoīs erat. Ideo in cor ascendit, q̄a supra illud est cor quo ascendit. Præmium uero quod in cælo seruatur electis, nō ascendit in cor hoīs, sed ascendit ad illud cor hoīs. Oculus non uidit illud corporeo uisu, nec auris audiuit corporeo auditu, nec in cor hoīs ascendit, id ē, nec cognosci potuit ratione eius q̄ carnalis est, nō spūalis. Nam in eo quod dicitur, in cor hoīs non ascendit, intelligi potest quod non sit homo, sed supra hominem, in cor cuius ascendit. Res namq; dicitur ascendere in cor, quando intrat ut prudenter intelligatur, & bene intellecta placeat. Notandum uero quod hæc sententiā nō eisdem uerbis, sed eadem sensuum ueritate legitur in propheta. Sic namq; ibi scriptum est: A seculo non audierūt, neq; auribus perceperunt: oculus non uidit deus absq; te, quæ præparasti expectantibus te. Tamen propheta & Apostolus dicit similiter, oculus non uidit. Sed quod Apostolus ait, nec auris audiuit: hoc propheta, nec auribus perceperunt. Et quod Apostolus, nec in cor hoīs ascendit: hoc propheta, non audierunt, id est, non intellexerūt. Quodq; posuit Apostolus, his q̄ diligunt eum: hoc propheta dixerat, expectantibus te. Sed sicut præmissimus, idem sensus est in Apostolo, q̄ & in propheta. Homines enim a seculo non audierūt, hoc est, non intellexerunt præmia iustorum, q̄a in cor hoīs non ascendit quanta sint, id est, cogita-

Gene. 22
1. Reg. 17.

Iohan. 1

Galat. 4

Atio humana non comprehendit ea. Neq; auribus perceperunt, quia auris humana non audiuit ea loquente aliquo, & oculus non uidit ea: quoniam quæ promittuntur in futuro, non cernuntur in præfenti. Spes enim quæ uidetur, non est spes, sed iam certa promissio. Sic fuerunt illa à seculo hoibus ignota, sed nobis qui supra homines sumus, reuelauit ea deus non per industriam ingenij nostri, sed per spūm suum, quo mentem nostram illuminauit, ut intelligeremus illa ineffabilia bona, quæ ipse suis amatoribus præparauit. Quæ illi tunc habebūt, qñ erit deus oia in omnibus. Deus ergo est omnia illa bona, quæ ipse præparauit diligentibus uel expectantibus se.

Rom. 8.

1. Cor. 13.

Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda dei. Quis enim scit hominum quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita & quæ dei sunt, nemo cognouit nisi spiritus dei.

¶ Hæc uobis per spūm sunt reuelata, neq; mirum, quia spiritus scrutatur omnia, etiam profunda dei, id est, quæ in deo latent longe remota à creaturæ cognitione. Scrutatur non utique ut quod nescit inueniat, sed quia nihil relinquit omnino quod nesciat profunda dei scrutatur, quia eius secreta & arcana nouit, ac per hoc deus esse manifestatur, qui omnia dei occulta scire ostenditur. Scrutari omnia perhibetur, quia in nobis manēs, facit ut nos ea scrutemur. Et quod nos dono ipsius facimus, ipse dicitur facere, quia sine illo nos non possumus facere. Vere ipse dei spūs occulta discrutatur, sicut & spūs hoīs occulta hoīs. Nam

Quis hominum scit ea quæ sunt occulta hominis, nisi spiritus ipsius hominis qui est in ipso? Vnusquisque enim homo habet in se proprium spūm. Animus enim cuiusque, proprius eius est spūs. Et ea quæ sunt hoīs, nemo nouit nisi spūs eius. Non enim noui quid cogites, aut tu quid cogitem. Ipa enim sunt propria nostra, quæ in animo cogitamus. Et cogitationum uniuscuiusque hoīs, ipsius spūs testis est. Alius nescit quid in illo agatur, sed spūs eius nouit. Ita & quæ dei sunt occulta, nemo cognouit nisi spiritus dei. Non tamen sapientia dei excluditur quæ filius est, ab hac secretorum notitia, quoniam spūs accipit à filio omnia, sicut ipse discipulis ait: Omnia quæcunque habet pater, mea sunt. Propterea dixi quia de meo accipiet, & annuntiabit uobis. Et nos accepto spiritu dei discimus & quid agatur in deo, quia cum per eius spiritum scimus, etiam sic nemo scit nisi spiritus dei. Sic autem scit ipse in nobis, sicut loquitur in eis quibus dicitur: Non enim uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri qui loquitur in uobis.

Ioh. 16.

Matt. 10.

Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex deo est, ut sciamus quæ à deo donata sunt nobis. Quæ & loquimur non in doctis humanæ sapientiæ uerbis, sed in doctrina spiritus, spiritualis

bus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt spiritus dei, stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spūaliter examinatur. Spūalis autem iudicat omnia, & ipse à nemine iudicatur, sicut scriptum est: Quis enim cognouit sensum domini, aut quis instruxit eum? Nos autem sensum Christi habemus.

Isa. 40.

Rom. 11.

¶ Solus spūs dei nouit ea quæ dei sunt. Sed nos non spūm mundi, sed spūm dei accepimus, quo doceremur, non quæ mundi, sed quæ dei sunt. Quia spūs mundi non potest scire, quæ ab hoc nobis insinuata sunt. Spūs enim mundi est, quem phytionem appellant, per quem arripiuntur phanatici, qui sine deo sunt, qui solet coniecturis quæ mundi sunt diuinare, qui per uerisimilia fallitur & fallit. Qui & per Sibyllam locutus est sensum nostrorum secutus, locum uolens inter cælestes habere, ipse & in pseudo apostolis erat, atq; eos mūdānam sapientiam sectari faciebat. Sed nos non spiritum huius mundi accepimus, q̄ doceamur sapientiam mūdi, sed spiritum qui ex deo est, per quē doceamur ea quæ ex deo sunt. Spūm q̄ ex deo est accepimus, id ē, diuinū quendā radiū illuminantē nos, ut per eū sciamus beneficia quæ sunt nobis à deo donata. Spūs em̄ dei mentem, quam replet, illuminat: spūs autem mūdi excæcat. Quem q̄ habent, non intelligunt dei dona quæ perceperunt, neq; à quo perceperunt. Sed nos per spūm eius nouimus & dona eius nos habere, & ab eo accepisse. Ab ipso em̄ quicquid boni est, donatur. Et ipse nobis dedit Christū suū, atq; in eo redemptionē & p̄tōr̄ remissionē, uirtutūq; multiplicatiōem & æternæ beatitudinis spem, & qcqd̄ habemus uel sumus. Intelligimus hæc nos habere, & ab eo p̄cepisse, Quæ & loquimur, ut hinc appareat scire nos hæc, q̄a & loquimur ea ut & alij discat ipsa. Loquimur non in uerbis humanæ sapientiæ doctis ratione uel ornatu, sed in doctrina spiritus, quia mentes audientium, loquentibus nobis, docentur à sancto spū. Verba enim humanæ sapientiæ hūc sensum non capiūt, nec literatura studij apprehendit, sed p̄ fidē spūali rōne concipit. Ideoq; spūs dei p̄ euangelii spūaliter docet corda hoīm, excitās ea ad cognitionē sui creatoris. Dico q̄a loquimur, & hoc facimus, comparātes spiritualia uerba spiritualibus uiris, id ē, ita moderantes ea quæ dicimus, ut cōueniant capacitati singulorū, q̄a pro uarietate sensus auditorū distinguimus ea quæ loquimur, & comparamus intellectui uniuscuiusq; attēdentes qd̄ cui dicamus. Hoc facimus spūalibus, qd̄ uos nō estis: et ideo culpa uestra ē, nō nostra, qd̄ maiora nō diximus uobis. Nos scimus q̄ dei sunt, & loquimur ea spūalibus. Sed animalis homo, quales sunt pseudo apostoli, non percipit ea quæ sunt spiritus dei, ut paritū uirginis, ut resurrectionē mortuorū. Aialis hō dicitur, q̄ animalii more uersatur, q̄ putat nihil esse post mortem. Animalis iure uocatur, quia fertur dissoluta lasciuiā animæ suæ, quam non regit spūs, neq; coercet intra metas naturalis or-

A dinis, quia & ipse se non subdit regendum deo. Animalis enim ab anima dicitur, sicut à carne carnalis. Iste talis non percipit ea quæ sunt spiritus dei, id est, quid gratiæ credentibus conferat crux Christi, & sic audit quæcunque audit de dei natura, ut aliud quod corpus cogitare non possit, qualibet amplius, summum uel immensum, quamlibet lucidum ac speciosum, corpus tamen. Ob hoc etiam dicitur non percipere, id est, non intelligere ea quæ sunt spiritus dei, quia sola præsentis uitæ bona carnalia cogitat & appetit, spiritualia uero & æterna non intelligit. *Stultitia enim est illi quicquid de talibus audit, & non potest intelligere.* Peccatoribus enim similis sensum suum in terra deprimit, & ideo non assequitur quod uidet, nec putat aliud posse fieri quam quod ipse scit: propterea quicquid aliter audit quam nouit, stultum iudicat. Ideo non potest hæc intelligere, quia spiritualiter examinatur, id est, inuisibiliter à deo iudicatur, ut iusto dei iudicio spiritualia intelligere non sinatur. Vel spiritualiter examinatur, id est, per spiritualia tantum probatur quod animalis est, quia audita hæc improbat, & non ob aliud ei proponuntur. Siue ideo non potest intelligere, quia res illa quam ipse stultitiam reputat, spiritualiter examinatur, id est, per spiritum sanctum iudicatur & intelligitur. Animalis non potest intelligere, sed spiritualis, id est, ille cuius mens illuminatur luce spiritus sancti, & spiritualiter uiuere docetur, iudicat, id est, diiudicat & discernit omnia. Iudicat enim & approbat quod recte, improbat autem quod perpe-

B ram inuenerit in operibus moribusque fidelium. Iudicat omnia, sed ipse à nemine iudicatur, id est, à nullo homine, sed sola ipsa lege, secundum quam iudicat omnia, quoniam uerissime dictum est, oportet nos omnes exhiberi ante tribunal Christi. Omnia ergo iudicat, quoniam super omnia est, quando cum deo est. Et à nemine iudicatur, quoniam ipse supra ceteros est, & inferiores non possunt iudicare superiorem. Et uere à nullo iudicatur, utrum bene an male intelligat uel operetur. Quia quis animalis cognouit sensum domini quænouit spiritualis habet? Nullus. Et ideo non potest inde iudicare, quia de incognitis nemo recte iudicat. Et quis est qui instruxit eum? id est, docuit dominum quid agere debuerit. Nemo, homines enim spiritum dei non habentes, dominum instruere uolunt, dum secum dicunt: Deus nunquam mori debuisset ut creaturam suam à potestate diaboli liberaret, sed solo præcepto ut omnipotens, suos saluare debuisset. Et quia eum sic instruere uolunt, inde contingit quia sensum eius non cognoscunt. Nesciunt enim quia deus iustus non debuit in hac re uti uirtute potentis, sed ratione iustitiæ. Vel taliter littera secundum alios codices potest legi. *Quis enim cognouit sensum domini, aut quis instruxit eum?* Sensus namque domini est, quo hæc fecit, per quæ sapientia mundi probatur stulta, negans posse fieri quæ facta sunt. Quæ sensum nullus est qui cognouerit, ut si displiceat illi, emendare uelit consilium dei. Quia quicumque cognouit, laudat sapientiam & potentiam dei. Quis cognouit sensum domini nostri Iesu Christi?

Sed nos spirituales sensum Christi habemus, id est, participes facti sumus scientiæ Christi per acceptionem spiritus sancti. Et ideo animales homines uel pseudo apostoli, nos iudicare non possunt, qui sensum domini habemus, quem illi ignorant.

CAPVT .III.

ET ego fratres non potui loqui uobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Tanquam paruulis in Christo lac uobis potum dedi, non escam. Nondum enim poteratis, sed nec nunc quidem potestis, ad huc enim estis carnales. Cum enim sit inter uos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli, alius autem, ego Apollo, nonne homines estis? Quid igitur est Apollo? quid uero Paulus? Ministri eius cui credidistis. Et unicuique sicut dominus dedit. Ego platuraui, Apollo rigauit, sed deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat, deus. Qui plantat autem & qui rigat, unum sunt. Unusquisque propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.

Nos spiritualibus spiritualia comparamus, quia sensum Christi habemus. Et tamen fratres uobis non potui ego loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: quia uidi uos non posse capere spiritualia propter imbecillitatem sensus uestri. Et ideo sic locutus sum uobis, quomodo audire poteratis: nec propter ignorantiam uestram, sed propter infirmitatem uestram, arcana dei uobis reticui. Non enim audientium animi sunt ultra uires tradendi, sed alta quæque & eminentia debent multis auditoribus contegi, & uix paucis aperiri. Et inchoantibus quidem uel infirmis non alta & mystica, sed quædam quæ capere possint prædicanda sunt, perfectis uero profunda & mystica sunt dicenda. Sed timendum & cauendum est, ne sub hac occasione dicta pseudo apostolorum uel quorumlibet hæreticorum, uelut ea quæ carnales capere non possunt, non solum excusatione dealbanda, sed etiam laudanda uideantur. Vnde sciendum est, quia ipse Christus crucifixus, quo uelut lacte paruulos aluisse se dicit Apostolus, id est, ipsa uera caro, in qua facta est uera mors eius, & uulnera uera confixi, sanguisque percussus, non eo modo à carnalibus, quo à spiritualibus cogitantur. Et illis est lac, istis cibus. Quia etsi non audiunt amplius, intelligunt amplius. Non enim æqualiter mente percipitur, etiam quod in fide pariter ab utroque recipitur. Hoc igitur primitus cognito, quod ea ipsa quæ simul audiunt spiritualis atque carnales, pro suo cuique modo capiunt, illi ut paruuli, isti ut maiores, illi ut lactis alimentum, isti ut cibi solidamentum, nulla uidetur esse necessitas, ut aliqua secreta doctrinæ taceant & abscon-

A dantur fidelibus paruulis, dicenda seorsum maioribus, id est, intelligentioribus, nisi quod solidus cibus, qui perfectis congruit, paruulis non proficit, dum non capitur ab eis, & ea quæ fortes subleuant, infirmos grauant. hoc enim ipsum quod Apostolus se non iudicauit scire in eis nisi Christum Iesum & hunc crucifixum, ipsis non potuit loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus, quia id sicut spirituales capere non poterant. Quicunque autem spirituales inter eos erant, idem quod illi qui tantum carnales erant, audiebant, spiritali intellectu ipsi capiebant, ut sic intelligatur quod ait, Non potui loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus. ac si diceret: Non potuistis quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus capere quod loquebar. Quasi carnalibus, inquit, locutus sum uobis. Et hoc tam diligenter feci, quod tanquam paruulis cognitione in Christo de di uobis potum lac, id est, facile doctrinam, dulcem & nutriente, non escam. i. non robustam spiritalium rerum doctrinam. fieri tamen (sicut præmisimus) potest, ut id quod dicitur, & paruulis lac, & grandibus esca sit: sicut in principio erat uerbum, & uerbum erat apud deum, & deus erat uerbum, & paruuli bibunt, & grandes mandunt. Lac tamen precipue per carnem saluatoris est expressum paruulis. Quod enim mater cibum comedit, ut per carnem transierat ad infantem lac factum: sic cibus angelorum dominus uerbum caro factum est, & factus est lac. Lac quippe nostrum, Christus humilis est: cibus noster, idem ipse Christus æqualis patri. Lacte nutritur pane pascitur. Qui paruulus est, sugat ab uberibus ecclesiæ lac omnium sacramentorum, temporaliter pro æterna nostra salute gestorum, ut nutritus atque roboratus perueniat ad manducandum cibum æternæ diuinitatis. Talibus nunc dicitur: Lac uobis potum dedi, non escam. Et quare? Quia nondum poteratis escam percipere, quandiu uobiscum eram, sed nunc quidem potestis, quia adhuc estis carnales. i. potius sensum carnis quam spiritus sectamini. Isti propterea quod seculi adhuc uoluptatibus seruiebant, carnales erant, quibus iam baptizati essent, & spiritum sanctum accepissent. Nam quia post baptismum ad ueterem uitam relapsi fuerant, ideo carnales appellantur. Vbi uero dicitur nondum uel non adhuc, profecto non desperat, si eo tenditur, ut sit aliquod quod nondum est. Adhuc enim, inquit, estis carnales. & ostendens unde sint carnales, cum enim, inquit, sit inter uos zelus. i. inuidia & contentio. i. litigatio uerborum, nonne carnales estis, qui in carne. i. in homine cōsistitis, et secundum hominem ambulatis. i. in peius proficitis. Ac si dicat: Qui discordes mentes ducitis, nonne adhuc ex reprehensibili uanitate peccatis? Homo enim hoc loco per carnem nominatur. Cum autem dixisset eos carnales, non ait, secundum carnem ambulatis, sed secundum hominem: quia & hoc uoluit intelligi, secundum carnem. Nam utique si culpabiliter quidem secundum carnem, laudabiliter autem secundum hominem ambulare. i. uiueretur, non exprobrans diceret, secundum hominem ambulatis. Nam secundum hominem ambulare, hoc est carnalem esse. Qui autem non ambulat secundum hominem, sed secundum

deum, profecto non ambulat & secundum se. **C** ipsum, quia ipse est homo. Qui uero non secundum **P salm. 81.** se, sed secundum deum ambulat, non homines, **Iohan. 10.** sed dii uocantur. Et uere, inquit, zelus & contentio est in uobis, & secundum carnem ambulatis. Quia cum quis uestrum dicat, ego quidem sum Pauli, alius autem dicat, ego sum Apollo, nonne homines estis? Sicut enim gloriantes in deo & omnem gratiam ab ipso sperantes, dum uocantur à deo adoptati, ita & qui in homine gloriantur, homines dicunt. Deos enim uel angelos eccupit Apostolus, quos arguit quia homines sunt, id est, in his contentionibus non quæ dei sunt, sed quæ hominis sapiunt. A sua uero persona incipit, ne forte putaretur per inuidiam magis personas aliorum destruere, ostendens magnū errorem esse, & ad dei contumeliam pertinere, quā deo prædicatio, gloria datur hominibus: & spes quæ in deo ponenda est, ponitur in hominibus, dicente scriptura, **Iere. 17.** Maledictus homo qui spem ponit in homine. Quid enim minus est à gentilitate, dum gloria quæ danda est creatori, datur creaturæ, id est, homini? Et quandoquidem alius uestrum dicit, ego sum Pauli, alius autem, ego Apollo, atque in his doctoribus uano errore gloriamini, igitur respondere mihi, Quid est Apollo, quid uero Paulus, qui adhuc maior est. Et si uos respondere nescitis, ego respondeo quod non sunt deus qui det, sed per quos deus det: quia ministri sunt eius cui credidistis. Et quia ministri sunt, spes in his ponenda non est, sed in deo cuius ministri sunt. Illi enim gratiarum actio deferenda est, cuius donum est, non seruis quos & inuitos oportet dispensare. Ministri sunt, & hoc non uno modo, sed sicut dominus dedit unicuique, id est, sicut uoluit & sicut diuisit singulis officia ministerij. Nam ego ipso dante plantauimus, id est, euangelizādo uos ad fidem conuerti. & Apollo rigauit, id est, utpote episcopus uester imbre sui eloquij, postquam in fide fundati estis, corda uestra rigauit. Non tamen nos, sed deus incrementum dedit proficiendi uobis. Nos enim quod forinsecus loquimur ad aures uestras, ita sumus quod si operarij adhibentes culturam forinsecus ad arborem, sed incrementum dare non possumus, nec fructus formare. Ille autem qui uos creauit, & redemit & uocauit per fidem & spiritum sanctum, habitans in uobis, nisi loquatur uobis intus, sine causa nos presumimus. Interior ergo magister est, qui docet. Christus docet, inspiratio ipsius docet. ubi illius inspiratio & illius unctio non est, forinsecus inaniter prestrepunt uerba. nā & agricola arborem potest plantare, aquā foris adhibere & diligentiam culturæ, sed non potest folia pomarum formare. Excedit enim hoc humanam humilitatem, excedit angelicā sublimitatem, nec omnino pūnet nisi ad creatorē. & quia solus deus dat incrementum, itaque neque qui plantat. i. qui in fide fundat, est aliquid dando quicquam ex se, neque qui rigat, id est, qui uel baptizat, uel postea mores instruit, sed deus qui dat incrementum, ipse ualeat ad salutem. i. illius unctio quæ uos docet intrinsecus. Frustra quippe operarij omnia molirentur extrinsecus, nisi creator intrinsecus latenter operaretur. Neque plantator, neque rigator est aliquid ad salutem eorum quæ rigantur

A siue plantantur, quia & plantata solent mori, & rigata ad effectum fecunditatis non peruenire, nisi det deus uegetantem gratiam. Quantum ergo ad honorificentiam pertinet dei, nihil est homo. Quantum uero ad ministerium pertinet, necessarius est ut honorificetur quasi seruus, non ut aliquid de illo speretur ad iniuriam dei. Deus solus est, in quo gloriandum est, quia dat incrementum. *Sed qui plantat & qui rigat, unum sunt*, id est, ambo ministri sunt, quamuis diuersa sint illorum officia. unum sunt, id est, ambo sunt homines, & idem concorditer de deo sentiunt. Vnum sunt, id est, indifferentes. Posset enim uideri quod et si nihil ex se dant, tamen magis deus per hunc quam per illum daret. Ideo dicitur quia unum sunt, id est, non plus gratiae confert unus quam alter, quia solus deus dat per eos. In dando non differunt, sed in labore & mercede, quia unusquisque eorum accipiet propriam mercedem a domino secundum suum laborem, id est, qui magis laborauit, maius premium habebit: & qui minorem pertulit laborem, minorem percipiet remunerationem. Deus enim reddet unicuique secundum opus eius. Vnde patet neutrum illorum esse autorem salutis, & ideo non esse gloriandum in eis.

Dei enim sumus adiutores, dei agricultura estis, dei aedificatio estis. Secundum gratiam dei quae data est mihi, ut sapiens architectus fundamentum posui. Alius autem superaedificat. Vnusquisque autem uideat quomodo superaedificet. Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus Iesus. Si quis autem superaedificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, foenum, stipulam, uniuscuiusque opus manifestum erit. Dies enim domini declarabit, quia in igne reuelabitur, & uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit. Si cuius opus manserit quod superaedificauit, mercedem accipiet. Si cuius opus arserit, detrimentum patietur. Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

¶ Mercedem percipiemus, quia dei adiutores sumus in colendo agro illius. Nam ei quam ipse per internam gratiam infundit, nos exhortationis uoce concurrimus: hoc quod ille per spiritum agit intrinsecus, nos exterius ministerio uocis adiuuamus: & tunc solum nostra exhortatio ad perfectionem ducitur, si in corde fuerit deus qui adiuuetur. Nos sumus adiutores dei, & uos estis cultura agri dei, & aedificatio templi dei. Et nos eum adiuuamus, dum agrum cordis uestri, quem ipse per internam gratiam excolit, nos aratro praedicationis excolimus: ac nostrae mentis aedificium, quod ipse ad inhabitandum sibi construit, & nos construere laboramus. Ager enim dei colitur, dum uicia de populo extirpantur fidelium, & uirtutes inseruntur ut crescant & fructificent. Aedificatio eius instruitur, quando ecclesia extruitur his, qui funda-

mento fidei superponuntur, ut in altum surgant alijs alios portantibus, uel quando mens fidelium construitur impositione uirtutum, ut dignum deo fiat habitaculum. Dixi quia dei aedificatio estis, & huius aedificationis fundamentum ego posui, & hoc non a me feci, sed secundum gratiam dei quae data est mihi, ut dignus essem praedicare euangelium dei, & in humanis cordibus ponere fidei fundamentum. Vnde apparet hoc dei esse, quod feci, non hominis. Secundum gratiam dei, id est, secundum apostolatum a deo gratis mihi datum. Posui in aedificio uestrae mentis fundamentum, id est, fidem Christi, & hoc utens discretionem, ut sapiens architectus, id est, princeps aedificij, qui fundamentum domus aedificandae ponit in loco firmo ex fortibus & quadratis lapidibus. Sapiens architectus est, qui iuxta disciplinam auctoris collocat fundamentum, id est, qui iuxta traditionem saluatoris euangelizat fidem. Alius autem superaedificat. Superaedificat, quisquis praedicationem apostolorum superueniens aut bonus aut malus doctor praedicat. Sed unusquisque uideat quomodo superaedificet, id est, ut superpositum aedificium congruat fundamento, ne si obliquum fuerit & friuolum, ruinam faciat manente incolumi fundamento. Quia si etiam male ille docuerit, Christi nomen permanet, quod est fundamentum, doctrina autem mala peribit. Videat inquam, quomodo superaedificet, non quomodo fundamentum ponat. nam fundamentum aliud nemo ponere potest, praeter id quod a me positum est, quod est Christus Iesus, id est, fides Christi Iesu. Ideo nemo potest ponere aliud fundamentum, quia nec haeretici docere ualent nisi sub Christi nomine. Aliter enim commenta errorum suorum commendare non ualent, nisi interposito saluatoris nomine praedicet, ut res contrarias & absurdas nominis dignitas acceptabiles faciat. Fundamentum permanet, sed quod superaedificatur, si inutile fuerit, non stabit, sed tantum illud quod utile est, si superaddatur, permanebit. Quia si quis superaedificat super hoc Christi nominis fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos, per quae tria designatur praecleara doctrina, uel ligna, foenum, stipulam, per quae significatur uaria & friuola & corrupta doctrina, uniuscuiusque opus in nouissimo die manifestum erit, id est, uniuscuiusque doctrina in iudicio erit omnibus manifesta, utrum bona an mala fuerit. Dies enim domini hoc declarabit. Dies iudicij uocatur dies domini, non quod omnes dies non sunt eius, sed per excellentiam hoc dicitur, & ad differentiam humani diei. Dies enim praesentis temporis, est dies hominis, quia in isto agit homo quod uult: sed ille dies erit domini, quia in illo faciet dominus quod iustum erit, reddens unicuique secundum opus eius. & ideo declarabit ille dies qualitatem uniuscuiusque operis, quia in igne reuelabitur, id est, manifestabitur idem dies, qui nunc omnes latet, & tunc omnibus erit notus. Cum enim uiderint omnes ignem illum ante faciem iudicis per totum diffundi orbem, scient adesse diem iudicij. Vel dominus in igne illo reuelabitur, id est, apparebit omnibus bonis

A & malis. Vnde & Thessalonicensibus dicitur: In reuelatione domini Iesu de cælo cum angelis uirtutis eius in flamma ignis. Et ignis ille probabit quale sit opus uniuscuiusque, id est, an sit firmum an solubile. Ignis probabit opus, id est, doctrinam uniuscuiusque. Quia enim per ignem examinatio fiet, si in aliquo non inuenerit quod exurat, manifestabit illum bonum fuisse doctorem. Mala uero & adultera doctrina idcirco per ligna & fœnum & stipulam significata est, ut ostenderetur fore ignis esca. Vere ignis opera singulorum probabit. Nam si cuius opus quod ipse superædificauit, manserit, mercedem accipiet. Quia sicut aurum & argentum & lapides, quos ignis non consumpsit, ita & bonus magister incorruptibilis permanebit. Cumque nihil in illo sordis inuentum fuerit & prauæ doctrinæ, accipiet cum gloria mercedem remunerationis perpetuæ. Si uero cuius opus arserit, id est, alicuius doctrina praua in igne defecerit, talis operarius detrimentum patietur, id est, deorsum atteretur supplicij. Ipse autem saluus erit, quia non interibit substantia qua constat: sicut & doctrina eius mala peribit, quæ est accidens. Quod tamen non de hæretico doctore debet intelligi, sed de catholico qui non recte docuit. Nam & in libris sanctorum doctorum quos authentice legit ecclesia, nonnunquam inueniuntur quædam praua uel hæretica, non tamen pro his uel libri uel autores damnantur. Perlegat eorum libros prudens lector, & inueniet esse uerum quod dico. Eripse saluus erit, sic tamen quasi per ignem, ut salus hæc non sine pœna sit. Saluus quidem erit, sed tamen pœnam ignis patietur, ut per ignem purgatus fiat saluus, & non sicut perdit, æterno igne in perpetuum torqueatur, ut ex parte proficit illi in perpetuum credidisse. Potest & aliter intelligi uerius. Ego fundamentum, inquit, posui, alius autem superædificat. Ac si dicat: Posui to fundamento, id est, fide fundata in uobis, nihil ulterius ad me pertinet ut superædificem, sed alterius est superædificare, id est, eius qui fidem habet est ut bona opera superædificet. Credentis est superædificare. Sed unusquisque uideat quomodo superædificet, id est, cuiusmodi opera superad dat, scilicet utrum maluerit contemplatiuæ uitæ adhærere, & continenter absque iugo uxoris uiuere, quod quidem melius est & laudabilius consilium, an magis expetat actiuam uitæ & uxoris uinculum, quod infirmum est & minus laudabile. De superædificatione bonæ operationis solummodo uidendum est, qualem quisque uelit eam eligere, quia multa sunt genera bene operandi: sed de fundamento eligendo nulli datur potestas, quia non est nisi unum fundamentum, id est, una fides, quam nemo ualet mutare sicut nituntur pseudo apostoli. Fides Christi Christus est in nobis, qui per fidem habitat in cordibus uestris. Et hoc est fundamentum, ex quo surgit totum bene uiuendi ædificium. Neque enim fides hæc intelligenda est ociosa, sed quicquid boni poterit, operabitur per dilectionem. Non enim fides dæmonum, qui & credunt & contremiscunt, ac filium dei consentunt Iesum, potest

accipi in fundamentum: quia non est quæ operatur per dilectionem, sed quæ exprimitur per timorem. Galat. 5. Fides itaque Christi, fides gratiæ Christianæ, id est, ea fides quæ per dilectionem operatur, posita in fundamento, neminem perire permittit. Sed si quis superædificat super fundamentum hoc aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, fœnum, stipulam, uniuscuiusque opus manifestum erit. Quisquis bene uiuit ac deum honorat & laudat, non inhærens ex dilectione terrenis rebus: sed desiderans æternam patriam, & aut uendens omnia sua, distribuens pauperibus, aut possidens tanquam non possideat, & utens hoc mundo tanquam non utatur, iste superædificat aurum, argentum, lapides preciosos. In auro sensus occultus designatur, in argento sermo docens, in lapidibus preciosis opera deo placentia. Aurum sapientiæ, quod in occulto sensu eius est & in cordis arcano splendet uero lumine dei, superædificat iste: & argentum, id est, nitor sanctæ eloquentiæ, qua docet alios: & lapides preciosos, id est, exempla uirtutum & bonorum operum, quibus adornat ea quæ loquitur siue cogitat. Qui uero amat adhuc secularia, & negotijs terrenis implicatus est, ac uinculis quibusdam & affectionibus carnis deditus est domui suæ & coniu gi ac possessioni, & tamē Christianus est, ita ut cor eius non recedat à Christo, & nil præponat Christo, sicut in ædificando nil præponitur fundamento, iste superædificat ligna, fœnum, stipulam: per quæ non absurde possunt intelligi rerum secularium licite cōcessarum tales cupiditates, ut amitti sine dolore non possint: per ligna scilicet duræ & graues, per fœnum uero & stipulam, paruæ & leues. Sed uniuscuiusque opus manifestum erit in ser uore tentationis. Dies enim domini declarabit, dies utique tribulationis. Præsentis enim temporis tribulatio cruciat electos diuino disponente iudicio, quia tempus est ut incipiat iudiciū de domo domini. Propterea dies tribulationis appellatur dies domini, id est, dies iudicij. Quia, inquit, in igne reuelabitur. Eandem tribulationem uocat ignem, sicut alibi legitur: Vasa figuli probat fornax, & homines iustos tentatio tribulationis. Et uniuscuiusque opus quale sit, probabit ignis tribulationis. Ignis enim iste, talis debet intelligi, ut ambo per eum trāseant, id est, & qui ædificat super hoc fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos, & qui ædificat ligna, fœnum, stipulam. Ignis enim tribulationis in hac interim uita probat opus utriusque, si duobus accidat fidelibus, uni scilicet cogitanti quæ sunt dei, quō placeat deo, id est, ædificanti super Christi fundamentum aurum, argentum, lapides preciosos: alteri cogitanti quæ sunt mundi, quō modo placeat uxori, id est, ædificanti super fundamentum ligna, fœnum, stipulam. Illius enim opus non exuritur, quia non ea dilexit, quorum amissione crucietur. Exuritur autem huius, quoniam sine dolore non pereunt, quæ cū amore possessa sunt. Et hoc est quod dicitur, si cuius opus manserit. Manet opus, quando quisque cogitat quæ sunt dñi, quomodo placeat deo. Quod superædificauit, mercedem

Adem accipiet, id ē, unde cogitauit, hoc sumet. Nec solum post mortem, sed & in hac uita habet suā requiem anima contemnentis omnia. Sed cuius opus arserit, id est, igne tribulationis consumptū fuerit, detrimentum patietur: quia quod dilexit, non habebit. Ipse autem saluus erit, quia nulla eū tribulatio ab illius fundamenti stabilitate semouit. Sic tamen quasi per ignem, quia quod sine illiciente amore non habuit, sine urente dolore nō perdet. Qui enim ædificat amorem terrenorum super fundamentum regni cælorum, id est, super Christum, ardebit amor temporalium rerum, & ipse saluus erit, si in fundamento permanserit, id est, si Christum ante omnia sic dilexerit, ut ab eius amore separari non possit. In rerum temporalium amissione patietur detrimentū, & per ignem quēdam doloris perueniet ad salutem. A quo dolore atque detrimento, tanto est quisque securior, quanto temporalia uel minus amauerit, uel tanquam non habens habuerit. Tale aliquid etiam post hanc uitam fieri incredibile non est, nonnullos scilicet fideles per ignem quendam purgatorum, quanto magis minus uel bona temporalia dilexerunt, tanto citius saluari. Nam de quibusdam leuibus culpis esse ante corporum resurrectionē purgatorius ignis credendus est, pro eo quod ueritas dicit, quia si quis in spiritum sanctū blasphemiam dixerit, neque in hoc seculo remittetur ei, neque in futuro. In qua sententiā datur intelligi, quādam culpas in hoc seculo, quādam autem in futuro posse laxari. Quod enim de uno negatur, consequens intellectus pater, quia de quibusdam cōceditur. Sed tamen hoc de paruis minimisque peccatis fieri posse credendū est, sicut est assiduus ociosus sermo, immoderatus risus, uel peccatum certe rei familiaris, quæ uix sine culpa uel ab ipsis, quāqualiter culpa declinari debeat, sciūt, cauere possunt, aut in non grauib. rebus error ignorantie. Quæ cūcta etiam post mortem grauant, si adhuc in hac uita positis non fuerint relaxata. Nam pensandū sollicitē est, quia & Apostolus illum dixit per ignem posse saluari, non qui super hoc fundamentum ferrum, æs uel plumbum ædificat, id ē, peccata maiora, & idcirco duriora, atque tunc insolubilia, sed ligna, fœnum, stipulam: id est, peccata minima atque leuiora, quæ ignis facile consumat. Hoc tamē sciendū est, quia illic saltem de minimis nil quisque purgationis obtinebit, nisi bonis hoc actibus in hac uita adhuc positis ut illic obtineat, promereatur. Sciendum est etiam, quia grauior est ille ignis, quā quicquid potest homo pati in hac uita. Omnia enim tormēta quæ hic sunt, multo faciliora sunt. Et tamen homines ne ea patiantur, quicquid ab homine fuerit iustum, faciunt. Quanto melius est, ut faciāt quæ iubet deus, ne illa grauiora patiantur?

Matth. 12.

Bsequens intellectus pater, quia de quibusdam cōceditur. Sed tamen hoc de paruis minimisque peccatis fieri posse credendū est, sicut est assiduus ociosus sermo, immoderatus risus, uel peccatum certe rei familiaris, quæ uix sine culpa uel ab ipsis, quāqualiter culpa declinari debeat, sciūt, cauere possunt, aut in non grauib. rebus error ignorantie. Quæ cūcta etiam post mortem grauant, si adhuc in hac uita positis non fuerint relaxata. Nam pensandū sollicitē est, quia & Apostolus illum dixit per ignem posse saluari, non qui super hoc fundamentum ferrum, æs uel plumbum ædificat, id ē, peccata maiora, & idcirco duriora, atque tunc insolubilia, sed ligna, fœnum, stipulam: id est, peccata minima atque leuiora, quæ ignis facile consumat. Hoc tamē sciendū est, quia illic saltem de minimis nil quisque purgationis obtinebit, nisi bonis hoc actibus in hac uita adhuc positis ut illic obtineat, promereatur. Sciendum est etiam, quia grauior est ille ignis, quā quicquid potest homo pati in hac uita. Omnia enim tormēta quæ hic sunt, multo faciliora sunt. Et tamen homines ne ea patiantur, quicquid ab homine fuerit iustum, faciunt. Quanto melius est, ut faciāt quæ iubet deus, ne illa grauiora patiantur?

2. Cor. 6.

Nescitis quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in uobis? Si quis autem templū dei uiolauerit, disperdet illum deus. Templum enim dei sanctum est, quod estis uos.

¶ Dixi uos esse ædificationem dei, & me posuisse fundamentum huius ædificationis, unde patet uos esse templum dei. Et hoc nescitis? Nescitis quia templum dei estis? Templum dei estis secundum fidē, templum dei eritis aliquando secundum spiritū. Templum dei estis ut ipse in uobis per fidem maneat, & perfectionem sapientiæ ac cognitionis secretorum suorum in uobis ponat. Templum dei estis, & spiritus dei habitat in uobis. Non ait, & spiritus dei sanctificat & purgat uos, ut deus habitet in uobis: sed ait, & spiritus dei habitat in uobis. Vtique in templo suo deus habitat. Nam quid templum dei est, nisi habitaculum dei? Deus ergo est spiritus sanctus, cuius sumus templum & habitaculum. Neque enim templum haberet, nisi deus esset. Nescitis, inquit, quia templum dei estis, & spiritus dei habitat in uobis? De his supradixerat, quia animalis homo nō percipit ea quæ sunt spiritus dei. Non ergo percipiebant cognitionem dei spiritus, qui habitabat in eis: & habitante in se spiritu sancto, adhuc animales, nondum spirituales erant, quia nondum poterant habitatorem suum spiritum cognitiōe percipere. Habitare autem ideo & intalibus dicitur, quia in eis occulte agit ut sint templum eius. Ideo in proficiētib. & in proficiendo perseverantibus proficit. Nec mirum uideri debet quod quisque aliquid habet, at, quodq. habet ignoret. ut em̄ taceā de omnipotentis diuinitate, quis facile scientia percipit quid sit anima? & quis non habet animam? Postremo, ut certissime nouerimus quod paruuli in Christo non percipientes quæ sunt spiritus dei, id est, non intelligentes, habent tamē spiritum dei, eos ipsos quos supradixerat animales (ut præmisimus) & paruulos, increpat nunc, dicens: Nescitis quia templū dei estis, & spiritus dei habitat in uobis? Non enim hoc ignorare debuissent. Templum enim dei estis. Sed caute ne templum eius uioleris, quia si quis templum dei uiolauerit, id est, siue suum, siue alterius corpus corrumpendo, siue populum ecclesiæ scindēdo, disperdet illum deus, id est, diuersis supplicijs illum perdet & corpore & anima. Ideo caute corporalia peccata, ne offendatis eum cuius estis templum, ne recedat a uobis, & in ruinam uertamini: caute & prauam doctrinam pseudoapostolorum, ne per eam uioletur mens uestra. Et merito deus uiolatorem sui templi disperdet, quia templum dei est sanctum, ex quo dei templum esse coepit, id est, a tempore baptismi, quod templū estis uos. Hoc repetit ut illos compungeret, qui turpiter uiuentes corpora sua uiolando corrupebant.

Nemo se seducat. Si quis inter uos uidetur esse sapiens in hoc seculo, stultus fiat ut sit sapiens. Sapientia enim huius mundi stultitia est apud deū. Scriptū est em̄: Comprehēdam sapientes in astutia eorum. & iterum, Dominus nouit cogitationes sapientium, quoniam uanæ sunt.

¶ Itaq. nemo gloriatur in hominibus. Templū

Cant. 2. Rom. 12. 1. Cor. 13.

A dei estis, & ideo nemo se seducat, id est, nemo sibi bla-
diatur propria uanitate deceptus, ut de uiolatione
templi dei impunitatem sibi in futuro promittat,
quasi deus peccata carnis negligat. Vel nemo se se-
ducat, id est, nemo seipsum ducat seorsum a ueri-
tate catholica in uanos errores, declinando post
pseudo apostolos, quasi sapientiam eorum diligens.
Hoc nemo faciat. Sed si quis uidetur inter uos esse sapi-
ens in hoc seculo, id est, si quis ex uobis stulta sapien-
tia seculi, quæ est commentum hominum, putat
esse sapiens, stultus apud se fiat, id est, uanam sapien-
tiam abijciat, & nihil sibi scire uideatur, ut sit in deo
ueraciter sapiens. Ad ueram enim sapientiam ueni-
re non potest, qui falsæ suæ sapientiae fiducia deci-
pitur, sicut pseudo apostoli, qui uolentes uideri
in mundo sapientes, neque deum habere filium,
neque incarnationem ueram esse, neque carnem pos-
se resurgere predicabant. Vnde nunc bene doctor
egregius illos Corinthiorum, quos carnaliter sa-
pientes inuenerat, ut sapientiam ueram possint com-
prehendere, prius fieri stultos admonet. Et subdit
quare: Quia scilicet sapientia huius mundi stultitia est
apud deum, id est, quod mundus sapientiam, hoc de-
us stultitiam iudicat. Et dum facit deus quod fieri
posse negat mundus, sapientiam illius monstrat
esse stultitiam, & uere stultitiam. Nam scriptum est
in libro Iob: *Comprehendam, id est, undique coarctabo,*
& quasi iuxta rete distractionum mearum con-
cludam, sapientes mundi in astutia eorum, ut nihil eis
astutia ualeat ad effugiendam manum meam, uel ad
faciendum quod contra me machinatur, siue ad im-
pediendum quod ego contra sapientiam eorum
facere disposui. Hanc sententiam Eliphaz sic pro-
tulit: Qui apprehendit sapientes in astutia eorum.
Diuina tamen sapientia reprehendit amicos Iob
de locutione, dicens: Non estis locuti coram me
rectum, sicut seruus meus Iob. Cur ergo Paulus
illorum sententiam tanta autoritate utitur, si hæc ipso-
rum sententia dominica reprehensione quassan-
tur? Vel quomodo dicta eorum quasi praua respu-
imus, quæ Paulus ex autoritate astruit? Aut quo-
modo attestatione Pauli recta putabimus, quæ per
semetipsum dominus non recta definiuit? Sed utra-
que hæc citius, quod non sint diuersa cognoscimus,
si eiusdem dominicæ sententiæ subtilius uer-
ba pensamus, qui cum diceret, Non estis locuti cor-
ram me rectum, ilico adiunxit, sicut seruus meus
Iob. Liqueat ergo quia quædam in dictis eorum re-
cta sunt, sed melioris comparatione superantur.
Nam inter aliqua quæ irrationabiliter dicunt ad
beatum Iob, fortes multas sententias proferunt:
sed comparatæ dictis fortioribus, uim fortitudi-
nis amittunt. Et iterum de eadem re scriptum est in
psalmo: Dominus nouit cogitationes sapientium quoniam
uanae sunt, scilicet hominum. quia & ipsi sapientes
iudicabant se solos esse homines, cæteros autem
quasi bruta animalia. Sapientes seculi non nouerunt
cogitationes dei, quoniam iustæ sunt: domi-
nus autem nouit cogitationes sapientium, quoniam uanæ
sunt. Nil ualet eis astutia eorum contra deum,
quia ipse nouit cogitationes eorum. Quæ uanæ

sunt, id est, inanes & falsæ, quia putant esse uera. **C**
falsa sunt, & falsa quæ uera sunt. Vanæ sunt cogi-
tationes sapientium, qui hic beati esse & a seipsis
beati fieri mira uanitate uoluerunt. Et quando qui-
dem humanæ cogitationes sunt uanæ, atque consi-
lia sapientium improvida sunt & infirma, qui se si-
bi uel alijs prodesse sine deo putant, itaque nemo
glorietur in hominibus, quasi melius ab uno quam
ab alio possit accipere. Nil enim recte capiunt, nil
possunt homines per seipsos: & ideo non in ipsis
gloriandū est, sed in illo per quem sapiunt & possunt.
Nemo gloriatur in hominibus. Omnia enim uestra sunt, siue Paulus, siue Apollo, siue Cephass, siue mundus, siue uita, siue mors, siue præsentia, siue futura, omnia enim uestra sunt, uos autem Christi, Christus autem dei.

Nemo gloriatur in hominibus, doctoribus uel ha-
pizatoribus. Non in quibusdam doctoribus glo-
riari debetis, nec singulos uos defendere, cum omni-
bus utamini. Nam non solum isti, sed & omnia sunt
uestra, id est, ad seruiendum uobis data, & non est
gloriandum nisi in rebus excellentioribus. Et id-
eo in solo Christo, qui super uos est, uobisq; sub-
didit omnia, gloriandum uobis est, non in his quæ
subiecta sunt uobis. Omnia enim uestra sunt, ut ue-
stræ utilitati seruiant, quia etiam illa quæ inter ho-
mines sunt digniora: quoniam siue Paulus eligatur,
siue Apollo, uestri sunt, ut uobis ministrent, siue etiam
Cephas, id est, Petrus qui primus est omnium apo-
stolorum. Et ita patet omnes apostolos esse uestros, **D**
cum primus sit uester. Ad hoc enim missi sunt omnes
apostoli & prædicatores, ut uobis uel fratribus
uestris qui sunt per orbem, uerbum salutis mini-
strent. Et quod fratribus uestris faciunt, uobis fa-
cere credendi sunt, quia & uobis profunt. Omnia
sunt uestra, siue prædicatores, siue etiam mundus, si
de illo secundum dei uoluntatem sentitis, & decre-
tos cursus in dei uoluntate ponitis, siue uita, præ-
sens est uestra, si modeste illam & cum dei gloria
transigitis, siue mors uestra est, id est, dissolutio cor-
poris & animæ uobis seruit, quoniam uobis trans-
itus est de hac miseria ad eternam beatitudinem.
siue præsentia, si sic eis utimini, ne offendatis, siue futu-
ra, si ea credentes magis optatis, utpote meliora &
æterna. Vel mundus est uester. id est, quatuor elemēta
mundi seruiunt uobis, quoniam ad hoc sunt condita, &
uita uobis præsens seruit, si in ea emendaminini, &
æternam salutem promeremini. & mors, si pro
Christo mori libenter parati estis spe future promi-
ssionis. Et præsentia bona, quibus sustentati deo serui-
re possitis, & futura, quorum spe seruiatis. Hæc sunt
uestra. omnia enim quæcumque sunt uestra, sunt ad possi-
dendum. Sed uos estis Christi possessio, non homi-
nis, ut quomodo omnia iudicio uestro concessa sunt
& uobis subiecta, sic & uos Christo subijciamini,
quia per ipsum esse cœpistis & in prima origi-
ne, & in regeneratione. Cur ergo ad iniuriam Chri-
sti de hominibus speratis, cum ipse uobis & homi-
nes & omnia subiecerit, ut illi subijciamini, & in
illo spem omnem ponatis. Christus autem dei est, ut

A proprius filius faciens uoluntatem eius, ut & uos Christi uoluntatē faciatis. Vos estis Christi, Christus uero dei, & ita mediante Christo, uos estis dei. Subditur autem Christus deo, non tanquam dissimilis aut alterius naturæ, sed (ut dictum est) tanq̃ patri filius. Hactenus de gloria pseudo apostolorum locutus est Apostolus, hic de suo contrēptu incipit loqui, qm̃ minus de illo sentiebant alij qui Corinthiorū. Ideoq̃ monet ut hoc de illo sentiat homo, qđ & deus qui illum elegerat, & dicit.

CAPVT .IIII.

2. Cor. 6. **S**ic nos existimet hō, ut ministros Christi & dispensatores ministeriorum dei. Hic iam quæritur inter dispensatores, ut fidelis quis inueniatur.

B Ita, inquit, diuinitus est ordinatum, ut omnia sint uestra, siue Paulus, siue Apollos, siue Cephas, uos autē sitis Christi. Et cum hoc ita sit, nec magis nec minus æstimet homo de nobis, quā qđ deus constituit: sed sic nos existimet ut ministros Christi, id est, nec nos tanquam uiles contemnat, nec tanquam per nos aliquid possimus, in nobis gloriatur: sed eum in nobis honoret, cuius ministri sumus in euangelio quod uobis offerimus. Et æstimet nos non dominos, sed dispensatores ministeriorū dei, quoniam ministeria eius uobis distribuimus secundum cuiusq̃ modum. Quoniam nec uerborum strepitui, nec humanæ sapientiæ innitebatur Apostolus, intelligi debuit ministeria Christi dispensare, in qbus nō uerba, sed uirtus fulgebat: & per quæ non hō, sed deus uideret̃ gloriolus. Collega em̃ piscatorum, non aliter q̃ illi Christum p̃dicabat. Cum ergo ministrū Christi & dispensatorem ministeriorū dei p̃bat, pseudo apostolos nōtat, & negat esse Christi qđ tradunt, per id quod à traditione apostolica dissentunt. Ego, inquit, & cōsequi mei sumus dispensatores ministeriorum æternæ salutis, docēdo & cætera sacramenta distribuendo. Et multi quidē sunt dispensatores, per quorū ministerium peruenitur ad æternā salutē. Sed iam quæritur inter dispensatores baptizando, manus imponendo, eucharistiā dando, ut quis inueniatur fidelis, ut possit credi q̃ bene dispense. Neque em̃ oēs fidelis hoc agūt, sed pleriq̃ fraudē faciunt, dum q̃ sua sunt quærun, non q̃ Iesu Christi, & cælestis ministeriū in usum terreni lucris conuertunt, nec salutē subiectorum, sed propria cōmoda quærun. Nonnulli qui non ita sola terrena q̃rere uidentur, aut uerecundia, aut timore, aut cōmendationis suæ causa constanter arguere delinquentes trepidant. Et ideo q̃ritur q̃s inter eos inueniatur officiū suæ dispēstationis fideliter agens, ut solius dñi sui lucra sine fraude q̃rat. Vel ex hoc reprehēduntur subiecti, qđ hic iam quæritur ab eis, qđ in futuro seculo quærendū est à dño, scilicet quæritur & discutitur ab eis, ut inter dispensatores inueniatur aliquis fidelis, idoneus & dignus ad sacra dei ministeria dispensanda cæteris. Vnde tales inquisitores iure sunt reprehēdendi, quia qđ deus in alia uita faciet, ipsi iā hic facere uolūt: & p̃possi-

torum suorū uitam, à quibus ipsi debēt iudicari, iudicare præsumunt: & à dignioribus digniora sibi sacramēta dispensari credūt, cū non iuxta sanctitatē dispēstantis, sed iuxta deuotionē percipientis sit magis aut minus utile sacramētū sanctorū.

Mihi autem pro minimo est ut à uobis iudicer aut ab humano die, sed neq̃ meipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum. Qui autem iudicat me, dominus est.

¶ Vos, inquit, ita iudicatis, alios dispensatorū esse fideles, alios non fideles: sed mihi pro minimo est ut à uobis iudicer fidelis aut non fidelis. Non enim iusti humana iudicia, sed æterni iudicis examen aspiciunt, atque ideo derogantium uerba despiciunt. Vnde nunc derogantibus Corinthiis Apostolus dicit: Quia mihi pro minimo est ut à uobis iudicer. Quos enim in tantis uitijis reprehendit, minimum ducit ab his se iudicari: quia sicut iusti nō erant, sic iuste iudicare non poterant, aut ab humano die, id est, ab humana luce & ratione: hoc est, à legibus humanis iudicari p̃ minimo deputabat. Supergressus enim humanam iustitiā, cælesti iustitiæ studebat. Vel ab humano die, id est, ab humano intellectu, qui nō uidet occulta, nec potest falli. Siue ab humano die, id est, ab hominibus, dum sunt in suo die, & non est dies domini. Humanus enim dies dicitur, in quo iudicāt homines, quia erit & dies dñi, in quo iudicabit & dominus. Exiguum mihi est à uobis iudicari, uel ab humano die, sed neque ego meipsum iudico, qui melius noui me quā uos. Et ita periculosum est uobis iudicare de ignotis. Quomodo enim potestis diu dicare conscientiam meam? aut quō examinare potestis quo animo faciā, quicquid facio? Quantum possunt homines de alio iudicare, plus homo utique de se: sed deus plus de homine, quā hō de se. Tanta enim est pfunditas in homine, ut lateat ipsum hominem in quo est, sed dñm latere non potest. Iure itaque doctor egregius humanas laudes aut uituperationes paruipendens, ait: Mihi pro minimo est ut à uobis iudicer aut ab humano die. Qui nec in corde suo, unde se reprehendere posset, inueniens, adiungit: Sed neque meipsum iudico. Nihil enim mihi conscius sum. Nullius utique peccati sibi cōsciū erat. Sed quia legerat, Delicta quis intelligit, sententiā temperauit, ne forte per ignorantiam deliquisset, & addidit: Sed non in hoc iustificatus sum. Videns enim quia ei ad p̃fectionem sanctitatis nec suum iudiciū sufficeret, ait non se in hoc iustificatum. Cur uero non sibi metipso de se credidit, causam reddidit, cū subiunxit: Qui autem iudicat me, dominus est. Ac si aperte diceret: Nec meo de me iudicio existimando credo, quia ille iudicat me, cuius ego iudiciū non cōprehendo. Ab eo enim qui me iudicat, examinari me subtiliter scio. Recte enim me egisse recolo, sed tamen de meritis non præsumo: quia ad eius examen uita nostra ducitur, sub quo & uirtutes nostræ trepidant. Nec ego, nec uos me iudicatis:

Phi. 2.

A sed qui me iudicat, dominus est, qui sine hesitati-
one nouit omnia.

Itaque nolite ante tempus iudicare, quos
adusque ueniat dominus, qui & illuminabit
abscondita tenebrarum, & manifestabit
consilia cordium, & tunc laus erit unicuique
a deo.

¶ Quandoquidem ego nec meipsum iudico,
sed domino me iudicandum referuo, itaque uos-
ipsum exemplo mei a iudicando compescentes, no-
lite iudicare ante tempus, quia nondum est tempus iu-
dicandi. Neque enim uera de actis hominum sen-
tire nunc potestis, quia homines estis, sed aliter quam
sunt hic suspicamini. Et si suspensiones non pote-
stis continere quia homines estis, iudicia tamen,
id est, diffinitas firmasque sententias continete, ne
iudicetis quicquam ante tempus, id est, ante diem,
quia adhuc nox est, nec potest uideri quod in die
uidebitur. Ante illud tempus nolite iudicare, sed
quoadusque ueniat dominus ad iudicium, & die suo cum
eum illustret. **¶** Qui & illuminabit, id est, aperta faciet
abscondita tenebrarum, id est, latentia peccata quae
mentem obscurant, & manifestabit consilia cordi-
um, id est, bonas cogitationes, quae maturiore con-
silio & pertractatione rationis in conspectu uersaban-
tur. Tunc enim omnibus in luce constitutis, nihil
latebit proximum in proximo, sed omnia omni-
bus patebunt. Nihil enim occultari poterit eo-
rum, quae gesta & cognita sunt. Ibi & simplicitas

B & hypocrisis apparebit, ut & qui despectus habe-
batur, forte appareat dignus: & qui aliquid esse
putabatur, inueniatur reprobus. Tunc ergo tem-
pus erit sine errore iudicandi. Nunc autem quis-
quis in cogitatione a rectitudine exorbitat, in te-
nebris peccat. Vnde nos tanto minus debemus
aliena corda audacter reprehendere, quanto sci-
mus quia uisu nostro non possumus alienae cogi-
tationis tenebras illustrare. Sed tunc patebunt
omnia. Et tunc laus erit unicuique a deo, bene agentium uel
cogitantium. Nunc enim ignoratur ab hominibus,
quis sit laude dignus. Tunc a deo, quia id laudabi-
tur & diligetur a proximo in proximo, quod ne-
lateat, in ipso, illuminabitur a deo. Quod de solis
electis dictum est, quos deus laudabit, & laude di-
gnos monstrabit. Ac contra unicuique reprobo
tum erit tunc improprium.

Hae autem fratres transfiguraui in me &
Apollo propter uos, ut in uobis discatis ne
supra quam scriptum est, unus aduersus al-
terum inflatur pro alio.

¶ Dixi non gloriandum in nobis. Sed haec o fra-
tres transfiguraui in me & Apollo, ut in uobis non glo-
riemini, propter uos, id est, propter utilitatem ue-
stram, ut in uobis qui maiores sumus, discatis, ne age-
do supra quam scriptum est, ubi legimus, Qui gloriatur
in domino gloriatur. uel, maledictus homo qui con-
fidit in homine. unus inflatur aduersus alterum pro alio,
id est, pro doctore uel baptizatore, uel pro se. Me,
inquit, & Apollo proposui figuram pro omni-
bus, ut ab omnibus abhorreatis sicut a nobis. Trans-

figuraui enim haec in se & in Apollo, dum pseu-
do apostolorum glorias & traditiones peruersas
sub sua & Apollo persona euacuaret, summam
illos designans, non sigillatim, ne forte maior dis-
cordia in populo nasceretur. Nemo enim audies
suum nomen notari, uel eius cui fauet, contentus
est tacere. Tacito autem nomine, si quis aliquid
audierit, etsi intelligat, de se tamen dictum dissimulat.
Sub hac ergo propositione euacuauit personas il-
lorum, cum diceret, Ego plantaui, Apollo rigauit
&c. ut in his discerent nihil dandum hominibus.

¶ Quis enim te discernit? Quid autem ha-
bes quod non accepisti? Si autem accepisti,
quid gloriaris quasi non acceperis? Iam sa-
turati estis, iam diuites facti estis, sine no-
bis regnatis. Et utinam regnetis, ut & nos
uobiscum regnemus.

¶ Non debet alter aduersus alterum inflari pro alio
doctore uel baptizatore. **¶** Quis enim doctor uel
baptizator te discernit? Id est, uerbi gratia, si bap-
tizatus es a Petro, quomodo discernis ab eo qui
baptizatus est a Paulo? Nihil discretionis est, a
quocumque bonam doctrinam uel baptismum per-
ceperis. Sed tu per traditionem pseudo aposto-
lorum putas te quasi sanctiorem discerni a ceteris.
Sed quid habes ab illis quod non a me accepisti?
Quicquid enim ab apostolica traditione non de-
scendit, paruum est. Sed si a me accepisti quicquid
boni habes, quid in te uel in illis gloriaris contra me
quasi non hoc idem a me acceperis? Hoc dicitur con-
tra illos, qui eadem quae ab Apostolo acceperant,
audientes a pseudo apostolis, gloriabantur
de magisterio eorum, quoniam ipsi pseudo apo-
stoli per eloquentiam se commendantes, glori-
am in se uertebant, cum Apostolus se contem-
ptibilem uideri fecisset, ut gloriam deo faceret.
Vel ita: Iubet Apostolus ut nemo in homine,
sed in domino gloriatur. Pseudo autem aposto-
li & qui ab illis fuerant seducti, se ipsos a seipsis
iustos fieri putantes, quasi hoc eis non deus dede-
rit, sed ipsi sibi, non utique in domino, sed in se-
metipsis gloriabantur. Vnde nunc unicuique ta-
lium dicit Apostolus: Quis enim te discernit? Quod
ideo dicit, quia de massa illius perditionis, quae fa-
cta est ex Adam, non discernit hominem ut eum
faciat uas in honorem, id est, in contumeliam, nisi
deus. Sed quoniam homo carnalis & inanis in-
flatus cum audisset, quis enim te discernit, posset
respondere uel uoce uel cogitatione & dicere, Dis-
cernit me fides mea, discernit me oratio mea, dis-
cernit iustitia mea, mox Apostolus occurrit co-
gitationibus eius & dixit: Quid enim habes quod
non accepisti? Si autem accepisti, quid gloriaris qua-
si non acceperis? Sic enim gloriantur quasi non ac-
ceperint, quod se a seipsis iustificari putant, ac per hoc
in seipsis, non in domino gloriantur. Nihil enim huius
sententiae tam contrarium est, quam de suis meri-
tis sic quenquam gloriari, tanquam ipse sibi ea
fecerit, non gratia dei. Vel sicut diximus, non de-
bes inflari pro aliquo doctorum, cuius te specialiter

A profiteris discipulum: quis enim eorum te discer-
nit à pereuntibus? Nullus, sed solius dei gratia, &
tu te putas discerni per merita tua. Sed quid boni
habes quod non accepisti à deo? Fecit deus ut esses,
& tu fecisti ut bonus esses? Absit. Si enim deus de-
dit ut esses, & alius tibi dare non potuit ut bonus
esses, melior est ille qui dedit ut bonus esses, quam
ille qui dedit ut esses. Sed nullus deo melior. Igi-
tur à deo accepisti & esse & bonum esse. Sed si ab
illo accepisti, quid gloriaris quasi non acceperis?
id est, quasi à te ipso habeas. *Iam saturati estis.* Ironi-
ce legendum, non affirmative. *Iam, id est, antequam*
sitis apti ad percipiendam escam, saturati estis spūa
li cibo doctrinæ, id est, uidemini uobis ipsis suf-
ficienter ualidis sapientiæ escis repleti: & ante
quam paupertate exuti sitis, iam (ut putatis) spūa-
liter diuites facti estis, id est, abundanter animæ diui-
tijs, quæ sunt uirtutes, repleti. & sine nobis, id est, si-
ne auxilio nostro, regnatis, id est, uitæ uestræ mo-
deramina iuste disponitis, ut uos æstimatis, glori-
antes de his quæ à pseudo prædicatoribus accepi-
stis. Secundum uestram æstimationem regnatis.
Et utinam regnetis, ut & nos regnemus uobiscum, id est,
sequamur uos, cum uos dedignemini sequi nos.
Ac si dicatur: Utinam non essetis falsa gloriatio-
ne decepti. fortasse enim simul regnaremus. Re-
gnare nunc sanctorum, est de spe & promissis Chri-
sti securos esse, & in aduersis quæ propter nomen
Christi accidunt, gaudere.

B Puto enim quod deus nos nouissimos apo-
stolos ostendit tanquam morti destinatos,
quia spectaculum facti sumus mundo & an-
gelis & hominibus.

¶ Nos reuera regnamus, & timeo ne sine uo-
bis. Nam puto, id est, putare credor quod deus osten-
dit nos apostolos nouissimos, id est, omnium uilissimos
tanquam ad nullam utilitatem, sed ad mortem re-
seruatos. Hoc secundum quod æstimatis puto,
quasi quod nullatenus putandum est. Quod em
nunc dicit, puto, increpationem significat eorum
quibus loquitur, non æstimationem eius. Ideo si-
ne uobis regnamus, quia per mala quæ patimur,
deus ostendit nos apostolos oculis superborum
nouissimos, id est, abiectissimos, de quibus nō cu-
rer, tanquam morti destinatos, id est, ad mortem dire-
ctos. Quod per hoc uidetur, quia spectaculum facti su-
mus huic mundo, id est, amatoribus huius mundi, qui
quasi ad spectaculum conueniunt ad aspicienda
supplicia nostra. Sed per hæc omnia magis proba-
mur esse chari deo, qui sic nos passionibus glorifi-
cat. Ideo non (ut uos credetis) puto quod deus
uilissimos nos fecerit, quia me humilio ut deum
exaltē. Vel idcirco debetis nobiscum regnare, quia
puto et p certo scio quod deus nos apostolos nouissi-
mos ostendit mundo, quibus nulli succedent apo-
stoli tam perfecti, tam necessarij salutis hominū,
quales apparebunt in nouissimo tempore Elias
& Enoch, quos deus reseruat ut filios Israel ab
Antichristi seductione liberent. Ita enim & nos
misit, ut à seductione pseudo apostolorum uos li-

beremus, & pro uita uestra mortem sustineamus, **C**
sicut & illi passuri sunt. Nos ostēdit nouissimos,
id est, illis nouissimis præconibus cōsimiles in passi-
one aduersitatis, tanquam morti corporis ob liberati-
onē aliorum destinatos, quia spectaculum facti sumus
huic mundo, quorum iniurias omnes publice ex-
pectant in conspectu totius populi. Nam sicut
omnes concurrunt, ubi iocus celebratur uel pu-
giles certant, aut aliquod monstrum producitur:
sic omnes boni uel mali conueniunt ad aspicien-
das pœnas nostras. Spectaculum sumus & angelis
& hominibus tam bonis quam malis. Quia & inter
angelos sunt sancti angeli, quibus bene uiuendo
placeamus: atque inter homines sancti uiri, quibus
placeat uita nostra: & sunt nequissimi homines,
qui irrideant bonam uitam nostram. Et hæc ar-
ma sunt dextra & sinistra, quibus hostem nostrum
superamus, si nec prosperis corrūpimur, nec ad-
uersis frangimur. Boni angeli conueniunt ad spe-
ctaculum passionis nostræ, ut nos præsentia sua
confortent, & ceteros ad exemplum nostri certa-
minis incitent. mali uero, ut gaudeant, cum nos su-
os aduersarios cruciari uiderint, & ceteros à fi-
de metu pœnarum desleant. Boni homines,
ut laudent: mali, ut insultent. Boni, ut exemplo
nostro confortentur: mali, ut ex pœnis nostris
delectentur.

Nos stulti propter Christum, uos autem
prudentes in Christo. Nos infirmi, uos au-
tem fortes. Vos nobiles, nos autem ignobi-
les. **D** Usque in hanc horam & esurimus, &
sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædi-
mur, & instabiles sumus, & laboramus ope-
rantes manibus nostris. Maledicimur, &
benedicimur: persecutionem patimur, &
sustinemus: blasphemamur, & obsecra-
mus. Tanquam purgamenta huius mun-
di facti sumus, omnium peripsema usque
adhuc.

¶ Nunc ostendit quomodo illi regnent sine ue-
ris apostolis, & quomodo apostoli stultis appare-
ant uilissimi. Et est increpatio cum ironia. Nos, in-
quit, stulti sumus habitis gentibus & Iudæis propter
Christum, quem ad salutem humani generis crucifi-
xum prædicamus: uos autem prudentes estis in Christo,
quia nihil de illo prædicare uel dicere uultis, quod
humanæ stultum sapientiæ uideatur: & ita uultis
esse Christiani, ut non prudentiam amittatis secu-
li. Quod ē quasi duobus dominis uelle seruire mo-
re ueterum Samaritanorum, qui & deum cole-
bant & idola. Nos infirmi sumus, qui uicem læden-
tibus nō reddimus, nec resistimus: uos autem fortes
estis, qui potenter aduersantibus resistitis, & eos
fortitudine seculari reprimitis. Vos estis nobiles, id
est, reuerendi & gloriosi. nos autem ignobiles, id
est, despecti & uiles. Hæc omnia quæ negare ui-
detur, affirmat: & quæ quasi confirmare uidetur,
negat. Irascentis enim uerba sunt, qui negando
confitetur, & cōfitemendo negat. Deinde confirman-

Ado loquitur, ostēdens per partes infirmitatem suam, ut regni sui uirtus amplior eniteat. Vsq; in hanc horam, id est, à prima die conuersionis uel prædicationis nostræ usq; nunc, penuriam cibi & potus & uestimentorum passi sumus, & etiam cæsiōnem colaphorum: quia libere & iuxta ueram fidem Christum sine aliqua adulatione prædicantes, & gesta prauorum arguentes, gratiam apud homines non habuimus, sed colaphos ab eis perculimus. *Et instabiles sumus*, quia semper fugant nos & persequunt, ne in uno loco diu manentes, plures doceamus. *Et laboramus operantes manibus nostris*, ut habeamus unde uiuamus, cum nemo det: quia non solū gratiam apud homines (ut dictum est) non habemus, sed etiam ab his accipere indignum est, qui errori student. Quod idcirco facere maluimus, quoniam libertatem arguendi amittit & peccat, qui ab eo accipit, q̄ ideo dat ne corripatur. *Maledicimur à prauis hominibus*, & nos econtrario *benedicimus* illos hortādo ad bonum. *persecutionem patimur* ab illis, & licet ip̄a persecutio sit grauis, tamen *sustinemus* illam, & nō refugimus nec resistimus. *Blasphemamur* ab illis, quia dicunt nos seductores & maleficos, & *obsecramus* deum pro illis, uel illos obsecramus ne blasphemēt, sed permittant sibi reddi rationem. *Et tanquam purgamenta huius mundi facti sumus*, id est, de quibus mundus inquinetur, & quibus abiectis purgetur, sicut domus purgatur à sordibus, quæ de illa proiciuntur, hoc est, usque adeo blasphemamur ab impijs & uiles iudicamur, quod facti sumus illorum reputatione tales, tanquam essemus intantum peccatores & sordidi, ut totus mundus nobis sublatis omnimoda sorde purgetur: & etiam reputati sumus *omnium peripsēma*, id est, adeo superflui & immundi atque *mutiles* usibus hominum, sicut purgamentum ferri uel corium pomi, quod undique aufertur, ut ipsum pomum sit aptius ac dulcius ad comedendum. Peripsēma enim dicitur rasura aut limatura cuiuscunque rei, siue purgamenta pomorum. & nos ita nullius precij nulliusq; utilitatis esse iudicamur, ut rasura ligni uel ferri seu stanni uel corium pomi. Et hæc sustinuius à principio prædicationis nostræ usque adhuc, id est, usque in præsens. Per hæc omnia probatur Apostolus cum similibus prudens in CHRISTO & fortis & nobilis, per quæ uidebatur stultus & infirmus ac ignobilis. Contemptibilibis enim & despectus fiebat etiam apud Corinthios, pro quibus hæc quæ hucusq; memorauit, mala passus est. Et quoniam humilitatem suam nihil proficere in his uidebat, queritur dolore commotus tantam subiectionem & iniurias nullum fructum habere non potuisse, sed quod deterius est, in eius profecisse. Qui & subiungit:

Non ut confundam uos, hæc scribo, sed ut filios meos charissimos moneo. Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres. Nam in Christo Iesu per euangelium ego uos genui,

Rogo ergo uos, imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Ideo misi ad uos Timotheum, qui est filius meus charissimus & fidelis in domino, qui uos commonefaciat uias meas, quæ sunt in Christo Iesu, sicut ubiq; & in omni ecclesia doceo.

¶ Aspera blādis mitigat ut salutaris medicus. Nam quia grauitate eos in his omnibus quasi latenter momorderat, ne ipsi ad irā prouocati admonitiones eius spernerent, ostendit se in omnibus quæ dixit, paternam charitatis affectionem erga illos habuisse, ut libentius ei obedirent. Duritiamq; suam Corinthijs, si hac admonitiōe (quæ ut filij dilecti à patre tā humane obsecrant) emoliti non fuissent. Non ideo tamen, inquit, hæc scribo, ut uos confundam, id est, ut tantam uerecundiam uobis faciam, sed potius ut corrigamini moneo uos, id est, ad meliora exhortor per hæc ut filios meos charissimos, spirituales scilicet, pro quibus tot labores & tot flagella passus sum, & quibus chariores nullos habeo. Vere filij mei estis, quia ego pater uester. nam si habeatis in Christo decem millia pædagogorum, id est, tot instructores perfectos, quot uobis essent necessarij: quod per mille intelligitur, q̄ numerus perfectus est in scientia & in obseruantia decem præceptorum legis, quæ per denarium numerum figurant. Vel si decem millia pædagogorum, id est, quantācūq; erudiantium multitudinem in obseruantia præceptorum, quæ non fit in Iudaismo, sed in Christo: si inquam pædagogos, id est, eruditores habeatis, sed, id est, tamen, non multos patres habeatis, imo unum, quia ego solus uos genui, quia solus ego uobis prædicaui. ad hoc enim selectus sum, ut annunciem gentilibus salutem per Iesum Christum. per euangelium, id est, per euangelicæ doctrinæ prædicationem, non in me, sed in Christo Iesu, id est, in fide Christi Iesu & in nouitate Christiana, quia in nouam uitam me primum prædicante uenistis. His dictis, ostendit nullum posse eo affectu diligere illos, quo ipse diligebat. Quis enim alienos filios sic diligit ut suos? ac per hoc monita eius, qui tanta pro illis passus est, non debent spernere. Vnus uero pater deus est, non ut hoc nomen cæteris tollatur, sed ne gratia dei, qua in æternam uitam generamur, naturæ uel potestati uel etiam sanctitati cuiusquam tribuatur. Quia, inquit, uos genui, ergo ex debito rogo uos ut filios, estote imitatores mei in his quæ facio & sustineo, sicut & ego sum imitator Christi in his quæ fecit & sustinuit, quia filiorum est imitari patrem. Vult enim illos imitatores sui esse, ut sicut ipse multa exitia pro illorum salute annuntiando Iesum CHRISTVM, ab incredulis & cæteris infidelibus passus est, & non cessit aut à fide desciiuit, sed constanter prædicauit, dummodo per dies & noctes euangelizaret illis donum gratiæ dei: ita & illi manētes in fide eius & doctrina, non recipiant pseudo apostolorum, id est, apostolorum falsos: praua dogmata uel commenta, sed resistāt, contēnentes opprobria & detractio-

Ephesi 5
Philip. 3.

Actu. 15
Actu. 22.

Anes, ut patri suo spūali inuolatum atq; immaculatum referuent affectum. Ideo, inquit, ut me imitemini tanquam boni discipuli fidelesq; patri obediētes filij, nisi ad uos Timotheum. per hunc creditur missa epistola: qui est filius meus in fide, charissimus bene agendo, & fidelis in euangelij prædicatione, quam fideliter omnibus palam ministrat. in domino, non in lucro terreno. Vel in domino est filius meus, id est, quem genui non in carne. qui uos commonefaciat, id est, commoneat faciendo, aut qui uos commonefaciat, id est, admonēdo uos instru at uias meas, institutiones, præcepta & documenta mea, quæ sunt in Christo Iesu, id est, secundū uoluntatem & doctrinam ipsius. in nullo enim discordo, & ideo sunt tenendæ. sicut ubiq; terrarum, & id est, in omni ecclesia doceo. ideoq; sunt authenticæ. Per istum reuerti illos uoluit ad regulam & traditæ ueritatis, ut commoniti uerbis & exemplis operum eius resipiscerent, cognoscētes non perperam se fuisse ab apostolo Paulo edoctos, quando eadem quæ sibi præcepta erant, tenere omnes ecclesias dicerent.

Tanquam non uenturus sim ad uos, sic inflati sunt quidam. Veniam autem cito ad uos, si dominus uoluerit, & cognoscā nō sermonem eorum qui inflati sunt, sed uirtutem. Non enim in sermone est regnum dei, sed in uirtute. Quid uultis? In uirga ueniam ad uos, an in charitate & spiritu mansuetudinis?

B Opus erat Timotheum mitti, quia tanquam non sim ultra ad uos uenturus. sic de philosophorum doctrina & oratorum eloquentia tam imperterrite sunt quidam inflati inter uos. Ideo erant inflati & unus aduersus alterum gloriantes, quoniam putabant apostolum Paulum non amplius ad se uenturum. solebat enim sæpissime discipuli à malis retrahi timore aduentus magistrī. Ob hoc etiam indignabantur quidam Corinthiorum, quia nō ueniebat ad eos, non desiderio, sed superbia, quod quasi indignos uisitatione sua illos haberet, cū magis Apostolo studium hoc fuerit, ut de indignis faceret dignos. Habebat ergo uotum eundi, sed maiora erant quæ agebat. Vos, inquit, putatis me nō esse uenturū, uel indignamini quia non uenio, sed ueniam ad uos cito, si dominus uoluerit, cuius uolūtas semper supponenda est, iuxta illud Iacobi: Dicatis, si dominus uoluerit, & si uiixerimus, faciemus hoc uel illud. Vel si dominus uoluerit, id est, nisi culpa mea impedierit, ut sciamus non ex nobis, sed ex dei cuncta pēdere iudicio. Veniam, inquit, ad uos cito, si dominus uoluerit. Qui enim dixit, ueniam ad uos, ostendit se uelle, monstrat se cupere, breuem promittit aduentum. Sed ut cautius hoc loquatur, infert, si dominus uoluerit: ut si non ueniret, dominus eum iusta causa retinere monstraretur, causa utiq; indignitatis & infidelitatis eorum. Veniam, inquit, & cognoscā, id est, probabo non sermonem terrenæ sapientiæ aut humanæ sapientiæ eorum qui de huius mūdi sapientiā sunt inflati, sed

ipforum uirtutem in bona operatione uel miraculorum perpetratione: quia & dominus non dixit de pharisæis aut hoibus subdolis, Ex uerbis eorum, ex uestimentis ouium quibus per sepe inducuntur, cognoscetis: sed, Ex fructibus, id est, ex operibus. Ideo non sermonem humanæ facundie, ut diximus, sed uirtutem bonæ uitæ cognoscā & cap probabo: quia regnum dei non est in sermone, sed in uirtute, id est, nemo per eloquentiam aut facundiam secularem acquirit regnum dei aut meretur, sed per uirtutem bonorum operum: nec splendore sermonis commendatur regnum dei, sed uirtute signorum, sicut nec bonum uinum hedera commendat. Veniam quidem quā citissime potero, sed quid horum uultis? Scilicet uultis ut ueniam ad uos in uirga, an in charitate & spū mansuetudinis. Superius dixerat eos indigere pædagogō, ac per hoc pueros significabat: dein eos amari à se ut filios charissimos: nunc ut prudēs pater eis uirgam, non mortem proponit: spū mansuetudinis & charitatis, non furoris aut odij. Virga enim austeritatem & correptionem significat. Et nunc uerba terroris Apostolus infert, ut pudorem passi qui inflati erant, humiliarentur & se corrigerēt: quia si incorreptos inueniret, in illos necesse haberet uirgam exerere, alios excommunicando, id est, fidelium communione & consortio priuando, alios dure increpando, alios corporaliter (ut decet patrē) flagellando. Si uere se dignos præpararet ad excipiendum eum, ut immunes à crimine inuenirentur, tūc ad illos ueniens lætitiā haberet quasi pater cum filiis suis charissimis. Et hoc est quod dicit: Uultis ut ueniam ad uos in uirga, id est, rigore iustitiæ & correptionis, ubi etsi sit charitas, non tamen uidetur esse: an in charitate, id est, nō occulto charitatis affectu, sed in manifesta & aperta dilectione, ut bona suppleam. & spiritum mansuetudinis: optabilius esset primum expetere, quā carere boni patris diligētis aduentu, quamuis rigoroso meliora nempe sunt uulnera diligentis, teste Salomone, quā oscula blandientis. Spiritu mansuetudinis, id est, animo mansueto & indulgenti, ut parcam peccatis uestris, & per hilarem uultum ac dulcia uerba mansuetudinem animi mei uobis ostendam.

CAPVT V.

Omnino auditur inter uos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat. Et uos inflati estis & non magis luctum habuistis, ut tollatur de medio uestrum qui hoc opus fecit.

Opus est ut ueniam ad uos in uirga, non in charitate aut spiritu mansuetudinis, nisi uos ipsos correxeritis: quia omnino, id est, ab omnibus uel omnibus modis auditur, scitur, narratur atq; percipitur à me & ab alijs, quod sit inter uos notissima fornicatio, quæ nemini est licita, & talis fornicatio, qualis nec inter gentes, id est, tam infamis & nefaria fornicatio

A auditur, quod nec talis est inter gentes, ita ut uxorem patris sui aliquis habeat, id est, quidam ex uobis & cum nouerca fornicetur. Nec testibus res indiget, quoniam publice perpetrata est. Vtq; hoc crimen nimis exaggeret, dicit nec ab illis tale committi qui deum nesciunt, ut hinc ostēdat quā pœna mulcandus sit iste, qui sub terribili & diuina iustitia constitutus, tanti sceleris crimen admiserat, & adherentes ei non immunes ab eodem crimine demonstraret. Talis fornicatio apud uos auditur. Et uos, cum tantum scelus inter uos sit, inflati estis superbia, & non magis hoc fecistis quod faciem dum esset, id est, non habuistis luctum, non luxistis super peccato fratris, nec compassi estis illi, ut tollatur, id est, eiiciatur de medio uestri qui hoc opus fecit, ut omnes uno consilio abiciatis eum de communitate uestra, ut confusus agat pœnitentiam, & non inficiantur cæteri, id est, nec perpetrent alij simile aut illud idem facinus propter indulgentiam: quia omnes uidemini sceleris participes, quādiu patimini reum tanti criminis uobiscū incorruptum conuenire. Cum enim omnes crimē eius sciatis, nec tergiuerfatiōe aliqua possit celari, pellendus est de coetu fraternitatis.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, iam iudicauī ut præsens, eum qui sic operatus est, in nomine domini nostri IESU CHRISTI congregatis uobis & meo spiritu cum uirtute domini Iesu, tradere huiusmodi satanæ in interitum carnis, ut spiritus saluus sit in die domini nostri Iesu Christi.

Vos, inter quos ipse corporaliter est, nō eū corripuistis, nec expulistis: sed ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu, id est, absens quidem facie, præsens autem autoritate spūs, qui replet orbem terrarum uirtute, non mole, & nusquam abest, iam iudicauī eum qui sic operatus est, ut per eundē spūm præsens, ne ex solo auditu me putetis proferre sententiam. Iam sine mora iudicauī eum in nomine, id est, in uice domini nostri Iesu Christi, cuius legatione fungor, congregatis uobis, id est, ut omnes in unum sine dissensione conueniatis, & eum de communione fidelium eiiciatis. Congregatis uobis in unum & meo spiritu, id est, autoritate mea, quam habeo p. spiritum sanctum, q. mihi datus est cum uirtute, id est, potestate domini Iesu, qui est saluator hominum, iudicauī tradere satanæ huiusmodi uirum, id est, ut tradatis eum satanæ pellendo de ecclesia, quoniam mea autoritas & Christi uirtus in hoc uobis cooperabitur. Iudicauī huiusmodi reum tradere satanæ in interitum carnis, ut corporaliter eum uexet, & sic ille resipiscat. Magna quippe arte magisterij traditus ē ipsi in pœnā, cui spōre est substratus in culpa: ut q. autor fuerat ad initiū nequitiae, ipse flagellum fieret disciplinae. Hāc enim potestatem dicitur Apostolus habuisse, ut si quem excōmunicasset, statim ille corripereetur à diabolo & uexaretur, quantum & quādiu uellet Apostolus. Nam cum dicit, tradere satanæ in

interitū carnis, interitus carnis significat ualidam corporis afflictionem per diabolum factam. Vel in interitum carnis, id est, ut carnalis uoluptas in eum interiret, traditus est satanæ. Et hoc ut spiritus eius saluus sit in die domini nostri Iesu Christi, id est, anima eius salua sit in die iudicij. Qm̄ in spiritū eius satanas non accepit potestatem dum corporaliter afflixit, & ideo saluus ad domini extremum iudicium referuatur. Vel saluus sit spiritus, id est, anima eius salua fiat in die domini, id est, si quando cor illius uisitet dominus, si quando illi dominus in corde luceat.

Nō est bona gloriatio uestra. Nescitis quia modicum fermentum totam massam corrumpit.

Nō est bona gloriatio uestra. Superbitis, cum potius ligere debueritis pro fratre tam graui peccante, & eum à uobis remouere, ne illi consentientes, pollueremini eius contagione. **An nescitis quia modicum fermentum,** id est, modicum ueteris pastæ, uidelicet fermentatæ, totam massam corrumpit? id est, totam dulcedinem nouitatis mittat in acridinem uetustatis: ita & peccatum unius, quod cognitum non arguitur, multos contaminat, imo omnes qui norunt & non deuitant, aut cum possint arguere, dissimulant. Non enim sibi uidetur peccare, quando à nullo corripitur aut uitatur. Si quis uero potestatem non habet, ut eum quem scit reum, abicere uel reprobare non ualeat, im munis est. Modicum fermentum totam massam corrumpit, quia nonnunquam unum uicium uel quodlibet nequitiae fomentum ueneno suo inficit multitudinē uirtutum. * Aduerte diligēs lector: Dicendum est, teste Hieronymo, modicum fermentum totam conspersionem fermentat. In epistola ad Galatas, eodē capite ubi carpit ueterem interpretem, dicens sensum potius suū quā uerba Pauli transtulisse, & mauult dici conspersionē quā massam. diffiniuntq; conspersionem esse farinam aqua conspersam.

Expurgate uetus fermentum, ut sitis noua conspersio, sicut estis azymi.

Expurgate de uobis uetus fermentum, id est, eiicite de uobis & de medio uestrū ueteris nequitiae fomentum, quod est in fornicatore, qui est membrum ueteris hominis, & totam populi multitudinem sibi consentientem corrumpit. **Expurgate igitur hoc fermentum,** id est, extra uos eiicite, purgantes uos ab eo, ne corrumpat in uobis dulcedinem uirtutum, per iniquitatis suæ consensum. **Id eo uos purificate ab hoc fermento ut sitis noua conspersio,** id est, noua in unitate conglutinatio, sicut estis azymi, id est, sicut per baptismum facti estis à corruptione synceri. Conspersio quippe est farina per aquam conglutinata, quæ uulgo dicitur pasta. Sed noua conspersio est, in quam fermentum adhuc missum nō est. Ideo uocatur azyma, id est, sine fermento. Zyma enim Græce fermentum dicitur. **Sitis ergo, inquit, noua conspersio sicut estis azymi,** id est, sitis omnes unum quid per

Galat. 5.

D Hec subdititia uidentur. Galat. 5.

A dilectionē, puri à corruptionē peccati, nouū hominē induti, sicut in baptismo facti estis azyimi.

Etenim pascha nostrum immolatus est Christus. Itaque epulemur, non in fermento ueteri, neque in fermento malitiæ & nequitiae, sed in azymis sinceritatis & ueritatis.

¶ Noua conspersio debetis esse, quia pascha nostrum, id est, paschale sacrificium nostrum immolatus est Christus. Agnus quippe, quem Iudæi in Pascha immolabant, uocabatur pascha, sicut & Lucas aperte declarat, dicens: Venit autem dies azyimorum, in qua necesse erat occidi pascha. & secundum hunc loquendi morem, Christus noster dicitur pascha nostrum. Pascha enim Iudæorum immolatus est agnus, pascha nostrum immolatus est CHRISTVS. Nam sicut Iudæi per immolationem agni liberati sunt à potestate Pharaonis & satellitum eius, ac mare transeuntes uenerunt in desertum, atq; interiecto temporis spatio terram promissionis intrauerunt: sic nos per immolationem Christi liberati sumus à potestate diaboli ac malignorū spirituum, ac per baptismum traiectionis uenimus ad hanc conuersionem, in qua nunc uelut in deserto sumus, atq; ingressum supernæ hereditatis expectamus. Iudæi agno immolato liberati à seruitute Aegyptia, septem diebus comederunt azyma: & nos Christo immolato liberati à seruitute dæmoniaca, per omne spatium uitæ presentis, quod septem diebus uoluitur, azyma comedamus, id est, satiemur bonis operibus

Lucæ. 22.

Exodi. 12.

B sine admixtione corruptionis uitiorum. Azyma quippe (id est, panes sine fermento) comedimus, si recta opera sine corruptione uanæ gloriæ exerceamus, si præcepta dei sine admixtione peccati adimplemus. Pascha etiam interpretatur transitus. & Christus pro nostra redemptione immolatus, pascha nostrum est, id est, transitus noster, quia per eum à diabolo transimus ad ipsum, & ab isto instabili seculo ad eius fundatissimum regnum. Ideo quippe ad deum permanentem transimus, ne cum mundo transeamus: & Christus est nobis transitus à uitijs ad uirtutes, & à presenti exilio ad supernam patriam: quia ideo pro nobis est immolatus, ut nos liberans faceret ita transire. Noua itaq; conspersio debemus esse, id est, omnes innouati & infusione spiritus sancti unum per charitatem effecti, ut pascha māducare simus idonei, quia pascha nostrum immolatus est Christus, ad cuius esum inuitamur. Ob hoc etiam talis conspersio debemus esse, quia ipse Christus est transitus noster, ut nos si dignos inuenerit, transferat ad patriam uitæ. Et quia ipse est pascha nostrum, id est, paschale nobis sacrificium, itaq; epulemur, id est, comedamus hoc pascha, si uolumus esse liberi à domino Pharaonis, id est, principis huius mundi, q est diabolus. Vel quia Christus est pascha nostrum, id est, transitus noster, itaq; epulemur, id est, comedamus immolatum pro nobis corpus eius, ut per hoc ad uitam transire ualeamus, quoniam ali

Iohan. 12.

14. & 16

ter ad deum transire non possumus. Non enim ad uitam & gloriam nobis transire uolentibus, sufficit, nouam nos conspersionem & azymos esse, nisi cibo spirituali & uiatico singulari spiritus noster adiuetur, & infirmitas nostra corroboretur. Epulemur ergo, id est, epulis corporis & sanguinis eius reficiamur, ita ut non simus in fermento ueteri, id est, in corruptione ueteris conuersationis, quia qui pascha uult legitime comedere, debet fermentum uetustatis abijcere. Neq; enim cognouit quæ sit sollemnitas nouæ incorruptionis, qui adhuc per incontinentiam uetustæ corruptioni subiaceret. & ideo epulemur, non in fermento ueteri, ut sacramentum resurrectionis & incorruptionis percipientes, corruptioni iam per uitia nulla subiacemus. Epulemur, inquit, non in fermento ueteri, id est, non in consueto nobis quondam carnalium desideriorum feruore, neq; in fermento malitiæ, qua feruamus ad aliorum læsionem, & nequitia, qua deficiamus à bono in nobis ipsis. sed potius epulemur in azymis sinceritatis & ueritatis. hoc est, ut sinceritas mundam faciat uitam, & ueritas omnem fraudem excludat. In azymis sinceritatis, ut si mus sine carie, id est, sine fermento uitiorum corruipente nos: & ueritatis, ut ueritas bonorum operum sit in nobis.

Scripsi uobis in epistola, ne commisceamini fornicarijs. Non utique fornicarijs huius mundi, aut auarjs, aut rapacibus, aut idolis seruientibus. Alioquin debueratis de hoc mundo exisse. Nunc autem scripsi uobis non commisceri. Si is qui frater nominatur inter uos, est fornicator, aut auarus, aut idolis seruientis, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax, cum eiusmodi nec cibum sumere. Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare? Nonne de his qui intus sunt, uos iudicatis? Nam eos qui foris sunt, deus iudicabit. Auferte malum ex uobis ipsis.

¶ Nunc commoneo uos ab hoc purgare. Sed & sine hac admonitione debueratis facere, quia in alia iam epistola scripsi uobis ne commisceamini fornicarijs. Epistolam quandam quæ modo non habetur, miserat illis, in qua præceperat, ne coniungerent se fornicatoribus, & cæteris de quibus nunc dicitur. Sed quia non distinxerat de quibus fornicarijs & criminosis diceret, Christianis scilicet an gentilibus, putauerunt Corinthij de fornicarijs gentilibus eum dixisse. Quam eorum erroneam intelligentiam ipse modo corrigit, & quæ dixerat, interpretatur, dicens: Non utique fornicarijs huius mundi, id est, gentilibus, sed à fratribus talibus scripti recedendū. Quod uos non recte intellexistis, & ideo illum qui uxorem patris habebat, inter uos esse non ægre ferebatis. Sed utiq; id est, in ueritate dico quia præcepi uobis, ut non commisceamini fornicarijs huius mundi, id est, qui ex toto pertinet ad hunc mundum, qui nihil cum cælesti

A mundo habent, sed propter infidelitatē suā & desideria terrena filij huius seculi existunt. Fideles enim, etsi fornicetur aut auarus sit, non est tamen ex toto huius mundi, quia credit & sperat. Istud non praecepi, sed potius in illa epistola scripsi uobis, quod & nunc seruare debetis, ut non commisceamini fornicarijs fidelibus, aut auaris fidelibus, aut rapacibus, id est, rapinas exercentibus, aut etiam idolis post baptismum seruientibus, qui timore suppliciorum uel qualibet alia causa postquam ad fidem uenerant, idolis seruiebant & sacrificabant. Talibus apostatis fratribus ne commisceamini. Alioquin, id est, si his cōmiscemini, debueratis de hoc mundo exisse, id est, melius esset uobis mori. Compendium est male agentibus si citius moriantur, quam diutius in peccatis uersentur. Vel, non scripsi ut nō commisceamini fornicarijs infidelibus & ceteris, qui necdum fidem habent & sunt criminosi: alioquin, id est, si praecepissem gentilibus non misceri, debueratis de hoc mundo exisse, id est, necesse esset de mūdā cōuersatione uos exisse, cum ubique sint tales. Non enim possunt homines in hoc mundo uiuentes nisi cum talibus uiuere, nec eos lucrari possunt Christo, si eorū colloquium conuiuiumq; uitauerint. Vnde & dominus cum publicanis & peccatoribus comedens, aiebat: Non est opus sanis medicus, sed male habentibus. & Non ueni uocare iustos, sed peccatores. Tunc quidem scripserā ut fornicarios & ceteros uitaretis, quod uos non recte intellexistis, quia non determinauī de quibus dicerem. Sed nunc in praesenti epistola determinate scripsi uobis, non commisceri illis qui post baptismū talia faciunt. Ecce sine ambiguitate uobis hoc dico. Si is qui frater nominatur inter uos, id est, qui Christianitatis uocabulum portat, est fornicator, id est, probatus in scelere fornicationis, aut auarus, id est, immoderate pecuniae coaceruator, confidens in ea magis quam in dei largitione, aut idolis seruientis, id est, ad idola quae deseruerat recurrens, uel idolothyta comedens, aut maledicus, id est, in usu habens male dicere alios, & male loqui de eis, aut ebriosus, id est, qui non semel, sed per consuetudinem se inebriat, aut rapax, id est, quialiorum res uiolenter auferat, cum eiusmodi criminoso fideli, id est, non solum cum isto, qui in aliquo horum criminum fuerit inuentus, sed etiam cum alijs qui similibus uitijs detinentur, praecepto uobis nec cibum sumere. Cum infidelibus non prohibet Apostolus cibum sumere, sed in sequentibus istius epistolae dicit: Si quis infidelium ad cœnam uos uocat, & uultis ire, omne quod uobis apponitur, manducate. Plerumque enim per conuiuiorum participationem & confabulationem fidelis uiri, infidelis dum fidelem diligit, ad fidem cōuertitur. Cum fidelem autem, in quo prænотата crimina uel similia reperiuntur, non solum sacramenta, sed nec communem cibum sumere pmitit, ut dum a cūctis uiuitur, erubescat & se corrigat. Non tamē sic uiuandus est talis, nisi aut sponte confessus crimē suum aut omnibus notus esset talis, aut in aliquo si-

ue seculari siue ecclesiastico iudicio nominatus atque conuictus. Plerique autem boni Christiani, praeterea tacent & sufferunt aliorum peccata quae nouerunt, quia documentis saepe deseruntur: & ea quae ipsi sciunt, iudicibus ecclesiasticis probare non possunt. Quamuis enim uera sunt quaedam, non tamen iudici facile credenda sunt, nisi certis indicijs demonstrantur. Et ideo non temere, & quomodo libet, sed per iudicium auferendi sunt mali ab ecclesiae communione, ut si per iudicium auferri non possunt, tolerentur potius, ne per se malos euertendo quisquam ab ecclesia ipse discedens, eos quos fugere uidetur, mittat ad gehennam. Ideo, inquit, determinate scripsi, si frater talis fuerit comprobatus, cum illo nec cibum sumere, nedum orare: quid mihi attinet iudicare de his, id est, infidelibus qui sunt foris, id est, extra ecclesiam, ut eos uobis cauendos iudicarem sicut putastis. His enim blandiendum est, ut per amorē & dulcedinem possint CHRISTO lucrari, sed nonne de his qui intus sunt, id est, de fidelibus uos iudicatis, & ecclesiastica censura putredinem uitiorum ab eis refecatis, ut in hac uita pro culpis suis puniantur, & ad dei iudicium purgati postmodū ueniant? Iudicat etiam de his qui intus sunt, qui discernit cui fratri adhæreat, quem arguat, quem deuictet. Illos tantum qui sunt intus, iudicatis, ne damnentur in futuro iudicio. nam eos qui foris sunt, non commisit uobis deus iudicandos, sed ipse iudicabit eos in futuro secundum distractionem iustitiae suae, reddens eis digna supplicia. Superius de incognitis & ambiguis rebus, ac maxime de praeposito dictum est, Nolite ante tempus iudicare: hic autem ostenditur, quod ecclesiastici uiri de manifestis & certis culpis debent iudicare fratres suos. Et quia meū & uestrum est de his tantum qui intus sunt, iudicare, ideo auferte malum hominem ex uobis ipsis, id est, de cœtu uestro eiicite fornicatorem, cuius societate coinquinamini. Quod etiam dicitur, auferte malū ex uobis ipsis, non sic esse intelligendum, ut ex ipso quisque auferat malum, sed sic potius, ut homo malus auferatur ex hominibus bonis, quod fit per ecclesiasticam disciplinam, satis indicat Graeca lingua, ubi sine ambiguitate scriptū est, ut intelligatur, hunc malum, non hoc malum.

CAPVT .VI.

AUdet aliquis uestrum habens negocium aduersus alterū, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos? An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt? Et si in uobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis? Nescitis quoniam angelos iudicabimus? Quanto magis secularia? Secularia igitur iudicia si habueritis, contemptibiles qui sunt in ecclesia, illos constituite ad iudicandum. Ad uerecundiam uestram dico. Sic non est inter uos sapiens quisquam, qui possit iudicare inter

A fratrem suum, sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles.

Occasione huius iudicii incipit agere de iudicijs. In quibus multimode peccabant, quod cōtemptis fidelibus, infideles iudices adibant, uel stultos iudices instituebant, & litigabant atque fraudabant, & alia huiusmodi faciebant. Non solum, inquit, ex hoc reprehensibiles estis, quod fratrem iudicandum non iudicatis, cum de his qui intus sunt, iudicare debeatis, sed etiam ex eo quod ad paganos iudices causas uestras ad iudicandum transfertis. Nam aliquis uestrum, id est, aliquis ex uobis habens negotium, id est, causam contendendi aduersus alterum ex uobis fidelem, audet, id est, tam audacter reuerentiam Christianitatis conculcat, ut quærat iudicari apud iniquos, & non apud sanctos, id est, apud infideles iudices, qui non sunt æquitatis amatores, & non apud Christianos, qui sancte & iuste uos iudicarent. Quasi dicat: In hoc nimis audacter religionem sacram contemnitis, quod uestra negotia quæ inter uos debetis iudicare, ad iniquos iudices desertis. Infideles uocat iniquos, quia leges à deo hominibus concessas sæpe spernebant, uel falsa interpretatione auctoritatem illorum idolis deputabant. Ideo potius suadet apud dei ministros agere causam, quia illi facilius de timore dei sententiam legis ue ram pronunciant. In hoc peccatis, quod ad sanctos negotia uestra iudicanda non desertis. De bent enim ipsi & de talibus iudicare, quia & de mundo iudicabunt. Et utique qui ipsum mundum iudicaturi sunt, non indigni sunt ea iudicare quæ mundi sunt. Et hoc est: An nescitis quoniam sancti de hoc mundo iudicabunt: De hoc scilicet mundo, qui in erroribus & nequitijs est, quia est alius superior. De hoc mundo, id est, de hominibus qui ad nunc mundum infimum pertinent, sancti iudicabunt: quia cum CHRISTO uenient ad iudicium, & eius æquitati omnino concordabunt, quando mundanam prauitatem damnabit. Et si in uobis tunc iudicabitur mundus, id est, actio praua mundi, indigni estis qui de minimis, id est, de his terrenis rebus iudicetis. In uobis iudicabitur mundus, si in uobis tunc non inuentum fuerit opus eorum, qui solum mundum diligunt, si in actione similes mundanis hominibus & perfidis non apparueritis. Et si hoc fuerit, indigni estis nunc iudicare de minimis. Ideo caute ne infidelium & prauorum opera faciatis, adeundo paganos iudices, sicut cæteri qui ignorant dominum. Ad huc probo quod sancti de terrenis iudicare possunt. Nam nescitis quoniam angelos apostatas iudicabimus? Quanto magis secularia iudicare possumus, quæ sunt inferiora? Nos qui supra naturam nostram dei auxilio seruauimus obedientiam, iudicabimus illos angelos, qui peccauerunt contra suam naturam, quia concordabimus iustitiæ dei condemnantis illos, & ex comparatione nostra damnabiliores apparebunt. Cum enim ipsi qui sublimioris & dignioris

ris naturæ erant, & quos nulla fragilitas ab illo summo & incommutabili bono retrahebat, per superbiam sponte sint lapsi: nos uero imbecilles, quos carnis infirmitas ad peccatum trahebat, & ad inferiora deprimebat, per humilitatem & iustitiam omni nisu terenderimus ad superna, merito damnabuntur atrocius respectu nostri, & consolatio nostra cruciabit illos durius. Et quia satis rationabiliter ostensum est, nos posse iudicare de istis secularibus, igitur si habueritis secularia iudicia, id est, de rebus seculi, contemptibiles illos qui sunt in ecclesia, constituite ad iudicandum. Hoc est dicere: Qui minoris meriti sunt in ecclesia, & nullis magnorum donorum uirtutibus pollent, ipsi de terrenis negocijs iudicent, quatenus per quos magna nequeunt bona, minora suppleantur: & qui penetrare intima nequeunt, saltem necessaria foris operentur, ut ipsi uidelicet dispensationibus terrenis inferuiant, quos dona spiritualia non exornant. Tales ex uobis ad iudicandum debetis constituere, non ad infideles iudicia uestra deferre. Et ad uerecundiam uestram dico, id est, uerecundiam habere potestis ex hoc quod dico, scilicet: non est inter uos quisquam sic sapiens, qui possit iudicare inter fratrem & fratrem suum, sed potius frater cum fratre iudicio contendit, quod est malum, & hoc apud infideles, quod est peius. Sapientem ex fidelibus uult Apostolus iudicem eligi, quia nouerat Corinthios tam inconsideratos, ut imperitos forte ex fratribus iudices eligerent. Sciebat enim quam tepidi & improvidi in reliquis causis fuerant deprehensi. & licet contemptibiles nominauerit eos, quos ad iudicandum institui præcepit, sapientes tamen ipsos nunc uocat. Qua ex re quid colligit, nisi ut hi terrenas causas examinent, qui exteriorum rerum sapientiam perceperunt? qui autem spiritualibus donis ditati sunt, profecto terrenis non debent negocijs implicari, ut dum non coguntur inferiora bona disponere, exercitatus ualeant bonis superioribus deseruire. Qui tamen proximorum infirmantium negotia non debent funditus deferere, sed hæc alijs quibus dignum est, tractanda committere. Vnde Moyses quoque uiros ad populum pro se septuaginta constituit, ut quanto se ab exterioribus causis absconderet, tanto ardentius interna penetraret. Sicque fit ut & summi uiri magis ad spiritualia dona proficiant, dum eorum mentes res infimæ non conculcant: & rursus in ecclesia ultimi sine bono opere non uiuant, dum in rebus exterioribus inueniunt recta quæ agant.

Iam quidem omnino delictum est in uobis, quod iudicia habetis inter uos. Quare non magis iniuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? sed uos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus.

Propter supradicta posset putari, iudicium habere aduersus alterum, non esse peccatum, sed tantummodo id extra ecclesiam uelle iudicari, nisi

A nunc secutus adiungeret, iam quidem omnino delictum est in uobis quod iudicia habetis inter uos. Nam & dominus dixerat: Si quis uoluerit tunicam tuam tollere, & iudicio tecum contendere, dimitte ei & pallium. Prohibuit ergo suos de secularibus rebus cum alijs habere iudicium. Propter quod & Apostolus nunc dicit hoc esse delictum. Tamē cum finit in ecclesia talia iudicia finire inter fratres fratribus iudicantibus, extra ecclesiam uero terribiliter uetat, manifestum est quod secundum ueniam cōcedatur infirmis. Quanquā enim Christianus litigare non debeat, tamē si graue fuerit, & quod contemni nō possit, causam ad ecclesiam deferat, ne & damnum ad præsens & offensionem forte incurrat. Iam quidem, inquit, id est, tam cito post baptismi sanctificationem omnino delictum est in uobis, ex hoc solo, quod iudicia habetis inter uos, de rebus caducis, cum deberetis exteriora cuncta despiciere, ut interna mentium bona possetis seruare. & ne quisquā ita hoc excusaret, ut diceret iustum se habere negocium, sed iniquitatem se pati, quam uellet a se iudicij sententia remoueri, continuo talibus cogitationibus uel excusationibus occurrat, & ait: *Quare non magis*, id ē, non potius iniuriam, id est, apertam uolentiam in iuste uobis illatam, accipitis, id est, acceptabilem & gratam habetis, quā ut pacem cum fratre litigando dissipetis? & *quare non potius fraudem occultam de uestris rebus factam patimini*, quā ut tranquillitatem cordis amittatis iudicio contententes inuicem? Per iniuriam designatur hic iniusta molestia uolēter illata, sicut est rapina, percussio, uulnus, turpe conuiuium, & his similia: fraus uero per astutiam simulatorie & dolose agitur contra eum, quem quis decipere molitur. Et quare uos utranque patienter non sustinetis? Sed uos iniuriam facitis, qui factam sustinere debuisstis: & fraudatis, non fraudem patimini: & hoc fratribus facere non timetis, cum nec inimicis tale quid facere debuissetis. Iniuriam facitis, dum per iniusticiam uestram iurgium generatur coram iudicibus: & fraudatis, dum ipsos iudices donis corrumpitis: & hoc fratribus facitis, quos uos iuuare deberetis. & qui nec suis parcat, quid faciet alijs?

A nescitis quia iniqui regnum dei nō possidebunt: nolite errare. Neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis, sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed iustificati estis in nomine domini nostri Iesu Christi, & in spiritu dei nostri.

Vos iniuriam & fraudem fratribus irrogatis, & de nomine Christiano uobis blandimini, q̄ si per hoc saluandi sitis qui talia facitis. Sed an nescitis quia iniqui, id est, illi qui æquitatem transgrediuntur, faciendo iniurias & fraudes & his similia, re-

gnum dei non possidebunt, quod iustis & sanctis deus promisit? Cauete ergo esse iniqui, ne regnum dei perdati: quia nullus iniquus illud possidebit, etiam si sacramenta Christianitatis habuerit: & præter illud regnum salus nulla est, quia aut erit quisque in illo regno, aut in inferno. Et ideo nolite errare, putantes esse extra regnum salutis locum, uel quod deus per misericordiam suam uos in illud propter solam fidem Christianam introducturus sit, si iniquos uos inuenerit. Nam neque fornicarij, cum mulieribus non desponsatis concubunt: neque idolis seruientes regnum dei possidebunt, sed in regno diaboli peribunt. neque adulteri, qui uxores aliorum uiolant: neque molles, qui seipso per se inquinant: neque masculorum concubitores, more Sodomitarum: neque fures, qui occulte res alienas auferunt: neque auari, qui timentes quod deus eis necessaria præbere desistat, congregant ultra modum superflua: neque ebriosi, qui uitium ebrietatis sectantur: neque maledici, id est, detractores, qui student mala dicere de fratribus, uel qui eos maledicere non uerentur: neque rapaces, qui aliorum res aperte consueverunt diripere. Nullus eorum qui tales sunt, possit debet regnum dei, quia unum quodlibet horum criminum tollit illud regnum. Et uos quidem hæc fuistis, id est, tales, quoniam hæc omnia mala fuerunt in uobis: sed tamen ne desperetis de perceptione regni, quoniam abluti estis in baptismo ab istis, & ideo turpius est si ad ea reditis. Nec solum abluti estis in remissionem peccatorum, sed etiam sanctificati in baptismo per spiritum sanctum. Nec tantum sanctificati, sed iustificati per fidem. Et hæc tanta gratiæ dona consecuti estis in nomine domini nostri IESU CHRISTI, cuius nomen in baptismo super uos est inuocatum, & in spiritu dei nostri, qui repleuit aquam baptismi. Vtrūque enim inuocatio nominis Christi & infusio spiritus sancti uobis ista concessit: & ideo nolite rursus ad ista mala redire, ne bona hæc omnia perdati. Vel abluti estis lachrymis, & sanctificati melioratiōe uitæ: quia mirum illos emendatior uita sanctificat, quos per penitentiam abluens afflictio fleuitū mundat. Et iustificati estis iustis operibus insistentes. Et idcirco cauete rursus crimina committere, ne contingat regnum amittere.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediant. Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. Esca uentri, & uenter esca: deus autē & hunc & has destruet. Corpus autem non fornicationi, sed domino, & dominus corpori. Deus uero & dominum suscitauit, & nos suscitabit per uirtutem suam.

¶ Quoniam supra dixerat potius ferendum esse damnum quā causas male agere, ne quis putaret sua nullo mō esse repetenda, supponit: *Omnia mihi licent*, id est, omnia mea mihi sunt ad repetendum licita, sed tamen non repetam ea iudicio: quia non expediunt ad cursum meum, sed impediunt. *Omnia mihi licent* ad repetendum iure per iudiciū,

A sed ego cum sim liber, sub nullius redigar potestate, id est, nolo redigi sub potestate illius iudicis uel testium, supplicando eis ut mihi magis faueant. Ideo non sunt repetenda, tamen Esca debetur uentri, p. quod creata est: & uenter escis, quia aliter sustentari non potest: sed deus & hunc & has destruet, ut neque uenter indigeat escis, neque sustentationem ullam uentri præbeant. Dum dicit, Esca uentri & uenter escis, ostenduntur hæc quæ ad escas pertinent, esse naturæ necessaria, & ideo licet ea repeti. Sed non multum pro his laborandum est, quia destruentur, & ideo licet de his fieri iudicium uel prætermitti. Esca debetur uentri, sed corpus non debetur fornicationi: & ita iudicium prætermitti de hoc non potest, ut uos soletis, qui fornicationem non iudicatis. Sed quod dictum est, omnia mihi licent, sed non omnia expediunt, repetamus. Soli enim illicitis non cadunt, qui se aliquando & à licitis restringunt. Qua uidelicet constrictione religatum bene se nunc Apostolus insinuat, dicens: Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. At ut sua religatione ostenderet in quanta se mentis libertate dilataret, adiunxit: Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate. Cum enim menses concepta desideria sequitur, seruire rebus conuincitur, quarum amore superatur. Sed Paulus cui cuncta licent, sub nullius potestate se redigit, quia semetipsum etiam à licitis restringendo, ea quæ delectata premerent, despecta transcendit. Omnia, inquit, mihi licent, sed non omnia expediunt. Ut ostendit ea licita esse, quæ nullo præcepto domini prohibentur, sic expedit potius esse tractanda non præscripto legis, sed consilio charitatis. Hæc sunt quæ amplius erogantur saucio, qui curandus ad strabulum Samaritani illius miseratione perductus est. & ideo dicunt non à domino præcipi, quamuis domino moneantur offerri, ut tantum intelligantur esse gratiora, quanto ostenduntur indebita. Potest ergo licere, & non expedire: expedire autem, quod non licet, non potest. Ac per hoc non omnia quæ licita sunt, expediunt: omnia uero illicita non expediunt. Ea itaque uidentur mihi licere & non expedire, quæ per iustitiam quædam, quæ coram deo est, permittuntur: sed per offensionem hominum, ne ob hoc impediatur à salute, uitanda sunt: ea uero non licere, & ideo non expedire, quæ sic ipsa iustitia uetatur, ut facienda non sint, etiam si ab eis quibus in notitiam fuerint perlata, laudentur. Quod si ita est, ideo non nisi illicita prohibentur à domino, ut ea quæ licita sunt & non expediunt, non legis uinculo, sed libera dilectionis beneficentia cauantur. Notandum etiam quod Apostolus ista eis prædicans, nihil ab eis accepit, sed labore manuum suarum uixit. Vnde & nonnulli eorum putabant illum ideo noluisse stipendium accipere, quia sciret se apostolum non esse. Contra quos nunc dicit: Omnia mihi licent, omnia seculi quæ cæteris apostolis licent, mihi quoque licent: quia licet mihi, sicut illis, accipere sumptus à discipulis. Sed non expediunt omnia quæ

licent, quia si sumptus licitos acciperem, occasionem accipiendi pseudo apostolis darem. Omnia hæc mihi licent, sed ego propter ista stipendia non redigar sub potestate alicuius, ut autoritatem meam propter sua dona humiliet. Si enim ab his Apostolus quæ in tantis uitijs arguebat, acciperet, autoritatem magisterij cōcessam sibi à dño inclinaret. Non enim potest constanter argui à quo accipitur, maxime cum ideo promptus ad dandum sit maleuolus, ut sibi humiliet & prædicatorē. & idcirco dicit, sed ego sub nullius redigar potestate. Pseudo autem apostoli, qui causa quæstus prædicabāt, nolēbāt esse amari peccantibus. Omnia, inquit, mihi licent, sicut & cæteris, ut accipiam stipendia sicut illi, quia esca uentri debet, & uenter escis. Sed tamen non multum curandum de his, quia transitoria sunt, quoniam deus & uenter & escas destruet. Neque enim in futuro manducabimus & bibemus, sed illo uescemur pane, qui de celo descendit, ut perfecte cōpleatur quod scriptum est. Panem angelorum manducauit homo. Escas ergo & uenter destruet, cum occiderit indigentiam saetate mirifica, & corruptibile hoc induerit incorruptionem sempiternam, ut sit salus perfecta in isto corpore nulla remanente corruptione, nulla succedente defectio, ut nullo cibo corporali fulciatur. Dixi quia uenter escis debetur, quibus temporaliter sustentatur. Corpus autem non fornicationi debetur, sed domino. Sanctus Apostolus contra superfluitatem escarum disputans, consequenter uenit ad fornicationem. Etenim superfluitas escarum mater libidinis est, uentremque distentum cibo & uini potationibus irrigatum uoluptas genitalium sequitur: atque pro membrorum ordine, ordo uitiorum est. Corpus non debetur fornicationi, sicut uenter modificatis escis: quia corpus sine fornicatione potest semper subsistere, uenter autem sine cibis non ualet subsistere. Et ideo fornicatio est superflua, ciborum autem refectio necessaria. Vnde quamuis ad tempus uenter escis moderatis debeat, corpus tamen fornicationi nunquam debet mancipari, sed semper domino CHRISTO, ut ei seruiat: & dominus CHRISTVS debetur corpori, ut ipse sit ei præmium, dans ei participationem immortalitatis suæ. Corpus enim Christo dicatum, dono spiritali remunerabitur merito ductis, id est, animæ. Et gloria corporis Christi dabitur corpori, quod nunc assidue seruit eius præceptis: & ita dñs Christus præmiū debetur corpori nostro, si corpus nostrum ei subditum in omnibus fuerit. Sed deus pater & dominum Christum suscitauit, & nos similiter suscitabit. Hoc est dicere: Sicut deus pater eum qui dñs est, suscitauit, quia in omnibus obediētem reperit: ita corpus nostrum, si eidem domino fuit usquequaque subiectum, suscitabit, & gloriæ ipsius domini particeps faciet illud: & hoc per uirtutem suam, quæ Christus est, cui nihil est impossibile. Nam & dñs Christum suscitauit per uirtutē, quæ est ipse Christus, id est, per potentiam diuinitatis ipsius Christi, & nos per eandem uirtutem suscitabit, ut sequamur caput nostrum ad incorru-

Aptionē & gloriam, si digna membra sumus. Propter quod recedendum est ab omni fornicatione & immunditia, & insistendum studijs sanctitatis, ut ad tantam gloriam digni simus perungere.

Nescitis quoniam corpora uestra membra sunt Christi? Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? Absit. An nescitis quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur? Erunt, inquit, duo in carne una. Qui autem adhæret domino, unus spiritus est.

Vere corpus non fornicationi debet mancipari, sed domino. Quia an nescitis quoniam corpora uestra sunt membra Christi, qui est caput uestrum, eo quod homo factus est propter nos? Qui si tantummodo humanam animam suscepisset, membra eius non essent nisi animæ nostræ. Quia uero & corpus suscepit, per quod etiam caput est nobis, qui ex anima & corpore constamus, profecto illius membra sunt & corpora nostra. Illius, inquam, membra sunt corpora nostra, propter corpus quod ipse ex genere corporis nostri suscepit, & quoniam ita est, ergo tollens membra Christi, faciam ea membra meretricis per fornicationem? Absit ut hoc faciam. Neque enim tollere Christo membra sua debeo, & dare meretrici. Non enim possunt simul esse & membra Christi & membra meretricis: sed desinunt esse membra Christi, ubi adhærent meretrici. Nam corpus nostrum quandiu perseuerat in sanctimoniam munditia, membrum est Christi. Si uero cōplectitur meretricem, separatur à Christo, & fit membrum meretricis. Si ergo unusquisque cupiens fornicari uilescat sibi, & in seipso contēnat seipsum, nō in se cōtēnat Christum, sed propter Christi reuerentiam, cuius membrum est corpus eius, cōtineat se ab hac turpitudine. Magnā enim iniuriā, magnūque contemptum Christo faciet, si ei meretricem prætulit, separans se ab eo & adhærens scorto. Vere fiunt membra meretricis, qui illi adhærent. Nam an nescitis quoniam qui adhæret, id est, commiscetur meretrici, unum cum ea corpus efficitur? Fornicatio enim ambos unum facit, ut quomodo in natura, sic in macula unum sint, dum per illam nequissimiæ uoluptatis adhæsiōnem duo unum corpus efficiuntur, id est, in eodem scelere uniuntur. Vere unum corpus, quia una caro. Erunt enim, inquit liber Genes, duo in carne una. Hoc etiam de legitime cōiunctis dictum est. Et sicut in legitima copula duo per adhæsiōnem unum corpus efficiuntur & una caro, ita ut membra istius per consensum & delectationem carnalem fiant illius, sic est etiam in illicita adhæsiōne. Qui meretrici adhæret, unum cum ea corpus est: sed qui adhæret domino, unus spiritus est cum eo. Diuersus quidē natura spiritus hominis est & spiritus dei, sed inhærendo fit unus spiritus ex diuersis duobus, ita ut sine humano spiritu beatus sit atque perfectus dei spiritus, hominis autem spiritus non nisi cum dei spiritu possit esse beatus. Tam potēs uero est hæc humana mēs, quæ est imago dei, ut ei cuius imago est, ualeat in-

hærere, quoniam sic ordinata est natura rerum ordine, non locorum, ut supra illam non sit nisi ille. Cui cum penitus adhæserit, unus spiritus erit, accedente quidem ipsa ad participationem naturæ, ueritatis & beatitudinis illius, non tamen crescente illo in natura, ueritate & beatitudine sua. In illa utique cum eifeliciter adhæserit, immutabile uidebit omne quod uiderit, & tunc satiabitur in bonis desiderium eius.

Psalm. 102.

Fugite fornicationem. Omne enim peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est. Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.

Ne fiat unum cum meretrice corpus, sed unus cum domino spiritus, fugite fornicationem. Non dico, pugnatē aduersus eam: sed, fugite illam: quia cum alijs uitijs potest expectari cōflictus, hæc autem fugienda est, quia non aliter melius uinci potest. Ideo uiri longe debent esse à feminis remoti, nec etiam mente huic uitio propinquare, si cupiunt uictores fieri. & iure debetis hoc malum fugere, quia nullum peccatum ita corpus lædit & deturpat, ut fornicatio. Quia omne peccatum quodcunque fecerit homo, id est, ille qui ad peccandum ex sua fragilitate pronus est, quoniam de humo factus est, illud peccatum est extra corpus, id est, extra maculationē corporis, uidelicet ex omnibus alijs peccatis nulla deformitas uel inhonestas inferitur corpori. Sed qui fornicatur, peccat in corpus suum, id est, contra honorem corporis sui: hoc est, fornicatio intantum polluit corpus ipsum, intantum libidinis æstus accendit, inquantum uenenum delectationis illicitæ sese per totum corpus diffundit. In alijs etiam peccatis omnia membra non sic idē appetunt, sicut in fornicatione. Et ideo hoc peccato magis homo deformatur, quoniam istud magis quam aliud in corde uagatur, & cuncta membra huic operi mancipantur. Vel omne peccatum quodcunque fecerit homo, extra corpus est, id est, in omni appetitu peccati anima est extra naturā corporis, quia in suo sensu remanet, intelligēs mala esse quæ agit. Sed qui fornicatur, in corpus suum peccat: quoniam in appetitu & operatione fornicationis sic peccat anima, ut redigatur in naturam sui corporis, quia nihil tunc cogitat, nihil sapit, nihil intendit nisi quæ carnis sunt. Sic enim totus homo absorbetur ab ipso & in ipso corpore, ut iam dici non possit ipse animus suus esse, sed si mul totus homo dici possit caro eē & spiritus uadens & non rediens. & ideo uidetur Apostolus exaggerare fornicationis malum super cætera omnia peccata, quæ etsi per corpus committuntur, non tamen animum humanum concupiscentiæ carnali ita efficiunt obstrictum & obnoxium, sicut in solo opere fornicationis corporalis commiscetur animus & conglutinatur, deuictus intantum, ut nihil aliud ipso momento & experimento hominis tam magni flagitij cogitare liceat homini uel intendere, nisi quod sibimet addicit. Vnde merito in corpus suum peccare dicitur, quia nusquam

D

Psalm. 77.

A sicut totus homo corporis ipsius uoluptati affigitur, ut in comparatione huius tanti mali cetera peccata extra corpus esse uideatur, etiam si per corpus exerceatur: quoniam solius fornicationis uis tanta est, ut fornicans imperiosae libidinis conditi oni se subdat, propriumque ipsius corporis mancipium pessimum faciat in tempore ipsius immundissimae operationis, ut (sicut dictum est) non sit liber humanae menti cogitare uel intendere aliud, nisi quod agit in ipso corpore. & ita in corpus suum peccat, id est, totus in corporis sui uoluptate miserabiliter demergit in ipsa peccatione peccati. Haec dicta sunt de speciali fornicatione huius corporis. Est autem & generalis fornicatio humanae animae, quae non adhaerens quicquam deo, adhaeret mundo. Ceterum Iacobus tales sic increpat: Adulteri, nescitis quia amicitia huius mundi inimica est deo. Quicumque ergo uoluerit amicus esse seculi huius, inimicus dei constituitur. Et de hac generali fornicatione mentis, quae omnia in se mala continet, quae non haeretur deo dum haeretur mundo, recte uallet intelligi, quod nunc dicitur: quia omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat. Quia si non fornicatur anima humana adhaerens mundo, sed casta permanet adherens deo, quaecumque alia peccata uel ignorando, uel negligendo, uel obliuiscendo, uel non intelligendo fragilitate mortalitatis potuerit incurrere, extra corpus erunt, id est, extra corporalis & temporalis concupiscentiae malum. Quod si adhaerens mundo longe faciat se a deo, peccat in corpus suum: quia corporali concupiscentia ad quaeque temporalia & carnalia carnali sensu & prudentia humanus animus trahitur atque distenditur, seruiens creaturae potius quam creatori.

Rom. 4.1

2. Cor. 6.
Supra 4.3Infra. 7.
1. Petri. 1.

An nescitis quoniam membra uestra templum sunt spiritus sancti, qui in uobis est, quem habetis a deo, & non estis uestri? Empti enim estis precio magno. Glorificate & portate deum in corpore uestro.

¶ Item ideo fugienda est fornicatio, quoniam membra uestra corporea sunt templum spiritus sancti, & hoc nescitis qui fornicari uolebatis? Noli te ergo putare quod deus peccata carnis non curet. Grauius eum offenditis, si templum eius, id est, membra corporis uestri corrumpitis. Quomodo non uultis maculari domus uestras, sic nec deus domum suam, id est, corpus uestrum. Si uobis non parcitis propter uosipsum, parcite uobis propter deum, qui fecit uos templum suum. Grauius enim peccatis, si templum eius quod est in uobis, corrumpitis. *Membra uestra templum sunt spiritus sancti.* Verum idem spiritus apertissime declaratur esse deus, quia nisi deus esset, templum utique non haberet. Nec minor est Christo, cuius templum sunt corpora uestra, quae sunt membra Christi. Membra corporis uestri templum sunt spiritus sancti, qui in uobis est tanquam deus in templo suo, quem habetis a deo patre: & ita cauete ne offendatis spiritum sanctum qui in uobis habitat, & deum qui dedit uobis hunc

spiritum. Quia templum estis spiritus sancti, ut ipse in uobis manens, omnia membra uestra gubernet & moueat ad bene agendum: & non estis uestri, ut facere uobis liceat quod uultis: sed estis eius, qui sanguine suo uos emit, ut uoluntatem eius faciatis. Manifestum est enim, quia qui emptus est, non est sui arbitrii, sed eius a quo emptus est, ut non suam, sed illius faciat uoluntatem. Ideo propensius seruite domino, qui uos emit de manu inimici, ne offensus a uobis, reddat uos eidem uasatori. Vere non estis uestri ad faciendum quicquid placuerit, quia empti estis ad dei seruitium precio magno, id est, sanguine ipsius domini. Qui sanguis est precium, non corporea quantitate, sed spiritali uirtute & sanctitate magnum: quia nullum fuit in eo peccatum, sed omnis iustitia: & ideo membra uestra quae sunt templum spiritus sancti, & sunt redempta precio sanguinis domini, cauete meretrici ad iungere ad contumeliam redemptoris & spiritus sancti: sed potius glorificate & portate deum in corpore uestro, id est, spiritum sanctum in templo suo. Glorificare deum, est secundum eius legem uiuere. Portare deum, imaginem eius in rebus bene gestis ostendere. Glorificare deum bene operando, & portare deum iugum eius super uos tollendo. & hoc facite in corpore uestro, id est, in modamine corporis uestri, ut nihil in uestro corpore notari possit quod ad dei contumeliam spectet, quod non eius gloriam commendet.

CAPVT VII.

DE quibus autem scripsistis mihi, bonum est homini mulierem non tangere. Propter fornicationem autem unusquisque suam uxorem habeat, & unaquaeque suum uirum habeat. Vxori uir debitum reddat, similiter autem & uxor uiro. Mulier sui corporis potestatem non habet, sed uir. Similiter autem & uir sui corporis potestatem non habet, sed mulier. Nolite fraudare inuicem, nisi forte ex consensu ad tempus, ut uacetis orationi: & iterum reuertimini in idipsum, ne tentet uos satanas propter incontinentiam uestram. Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium. Volo autem omnes homines esse sicut meipsum. Sed unusquisque proprium donum habet ex deo, alius quidem sic, alius uero sic. Dico autem non nuptis & uiduis: Bonum est illis, si sic permanserint sicut & ego. Quod si non se continent, nubant. Melius est enim nubere quam uri.

¶ Corinthii prauis sensibus pseudo apostolorum exagitati, qui nuptias per hypocrisim (ut puriores ceteris uiderent) pernendas dicebant, epistolam de his Apostolo miserunt, ut quod ipse sentiret agnoscerent. Quia enim non oblectabantur hac sententia, ideo praetermissis ceteris, quaesierunt solummodo

A de nuptijs, & de his quę ad has pertinere uideban-
tur. Inter cętera enim per literas quęsierunt utrũ
post fidem Christi cęlibes esse deberent, & con-
tinentię causā quas habebant uxores dimitte-
rent, an si uirgines credidissent, inirent matrimo-
nia. Et cum e duobus ethnicis unus credidisset in
CHRISTVM, utrum credens relinqueret non
credentem. Et si essent ducendę uxores, Christi-
nas tantum accipi iuberet, an & ethnicas. Videamus
igitur quid ad hęc Apostolus rescripserit.
Sed ita continuatur litera: Moneo uos glorifica-
re & portare deum in corpore uestro mundo &
sancto. Sed de his de quibus scripsistis mihi, uolo uos
scire, quia bonum est homini mulierem non tangere. Un-
de patet quia malum est tangere. Nihil enim bo-
no contrarium nisi malum. Si autē malum est &
ignoscitur, ideo concedit, ne malo quid deterius
fiat. Simulq; animaduertenda est Apostoli pru-
dencia. Non dixit, Bonum est uxorem non ha-
bere: sed, Bonum est mulierem non tangere: qua-
si & in tactu periculum sit, quasi qui illam tinge-
rit, non euadat. Quęadmodum enim qui ignem
tetigerit, statim adurit, ita uiri tactus & fœmi-
nę sentit naturam suam & diuersitatem sexus in-
telligit. Bonum est non tangere. Sed propter for-
nicationem uitandam unusquisque suam uxorem legiti-
mam habeat, non concubinam, & unaqueq; uirum
suum habeat. Solus fornicationis metus facit hęc
concedi. Velut si quis definiat, Bonum est triti-
ceo pane uesci, & edere purissimam similam, ta-
mē ne quis fame compulsus comedat fercus bo-
uinum, concedo ei ut uescatur & hordeo. non id-
eo frumentum non habebit suam puritatem si si-
nitum hordeo pręferatur, sicut nec fornicationi
nuptiæ pręferunt. Nec dixit, propter fornicatio-
nē unusquisq; ducat uxore. Alioquin hac excusati-
one libidini frena laxaret, ut quotiescunq; uxor
moritur, toties ducenda sit alia ne fornicemur:
& qui continentiam promiserant, uel diuinis au-
toritatibus uxorem habere non possunt, uiderē-
tur ad hanc ducendam relaxari. Sed ait, Unus-
quisq; uxore suam habeat, suam scilicet, quam ha-
bebat antequam crederet. Quam bonū erat uxo-
rem non tangere, & post fidē Christi sororē tan-
tum nosse, non coniugem, nisi fornicatio tactum
excusabilem faceret. Vxori uir debitum reddat, simi-
liter autem & uxor uiro. Postquā semel sociati sunt
coniuges, non licet uni ut se contineat sine uolun-
tate alterius, sed debitum compari reddere co-
gitur, ne qui incontinens est, cadat in adulteriũ da-
mnabile flagitium. Acceptabilis autem est deo so-
la continendi uoluntas eius, qui continētiā ser-
uare uellet, sed propterea debitū reddit, ne con-
iunx pereat. Mulier sui corporis potestatem non habet,
ut tradat illud aliq; uiro, uel contineat se, sed in ui-
ri eius potestate est corpus eius. Sed & uir simili-
ter potestatem non habet sui corporis ad aliam mulie-
rem, uel ad continentiam, sed mulier habet illud in
potestate. Hic non dominium tollitur uiro, sed
uitium. In hac enim re sunt ambo pares, ut neu-
ter possit agere de corpore suo quod uoluerit, id

est, de parte corporis qua sexus utriusq; carnali
forte discernitur, sed in alijs rebus pręest uir. &
quia neuē habet potestatem proprii corporis, ergo
nolite fraudare inuicem, id est, iubtrahere alter alteri
coniugale debitum, ne dissensio generet adulteri-
um. Quod coniuges cōeunt prę intentionem
generationis, non est nuptiarum malum, sed ue-
niale prop̄ nuptiarum bonum, quod est triparti-
tum, fides, proles, sacramentum. Fides, ne cum
alio uel cum alia coeatur. Proles, ut religiose edu-
cet. Sacramētum, ne coniugium separet. Noli-
te fraudare inuicem, nisi forte ex consensu, id est, ex
condicto ad tempus, id est, aliquo sacratoris tem-
poris spatio, ut uacetis orationi. Non enim ualet in-
firmitas uestra complere (quod alibi pręcipitur)
ut sine intermissione orētis, quia quotiescunq; de
bitum ad inuicem redditis, orare non potestis.
Cum ergo semp orandum sit, nunquam esset cō-
iugio seruandū. Sed quia non ad hoc sufficitis,
saltem interpositis temporibus uos continete, ut
orationi possitis insistere, quoniam orationis suf-
fragio indigetis. Ne enim damnet talis coniugum
uita, deprecatio simplex ad deum est fundenda:
& quamuis munda sint coniugia, tamen etiam a
licitis abstinendum est, ut facilius ad effectum de-
ducatur, oratio. Nam & in lege sanctificari uolen-
tes, ab opere coniugali se continebant ut fierent
sanctiores. Cum enim quis etiam concessa non
contingit, ostendit se uelle quod precatur accipe-
re. Dixi ut prop̄ orationem ad tempus consenti-
atis inuicem seruare continētiā, & expleto illi-
us orationis tempore, iterum reuertimini in idipsum
opus coniugale: quia eisi culpa est, tamen uenia-
lis est prop̄ nuptias, & per hanc fornicatio uitā-
tur. Concedēda est enim minima culpa, si alit̄ nō
potest declinari maxima. Reuertimini in ipsum
naturalē usum, ne satanas, id est, diabolus uestro sa-
luti aduersarius, tentet uos de fornicatione propter
incontinentiam uestram, id est, prop̄ hoc quia uos cō-
tinere non potestis. Si enim continētiā ambo
seruare possētis, tentatio satanę timenda non esset,
quoniam aduersus neutrum ex uobis pręualeret.
Dico ut in idipsum reuertamini, sed hoc secundum
indulgentiam, non secundum imperium. quia hoc uo-
bis indulgetur, non pręcipitur: & ideo non pec-
cat qui aliter agit, imo peccat qui sic agit, sed leui-
us. Non enim sine uitio est quod ignoscitur, &
non pręcipitur. Sed cum in dubijs constringi-
mur, utilit̄ in minimis subdimur, ne in magnis
peccemus. Culpa qppe esse innuitur, quod indul-
geri perhibet: sed quę tanto citius relaxet, quan-
to non per hanc illicitum quid agitur, si hoc quod
est licitum, sub moderamine non tenetur. Tunc
enim solum coniuges sine culpa sunt in admixtio-
ne, cum nō pro explēda libidine, sed pro suscipiē-
da prole miscētur. Sed tamē & alia commixtio,
quę fit pro sola uoluptate, ueniam accepit prop̄
nuptias. Hoc, inquit, uobis secundum indulgenti-
am infirmis permitto: sed tamen uolo (si possibile
sit) omnes homines esse sicut me ipsum, id est, abstinē-
tes ab omni cōcubitu, sicut ego abstineo. Sed unus
m iij

A quisque fidelium habet proprium donum ex deo, alius quidem sic, id est, ut sit omnino continens: alius uero sic, id est, ut uxori copulatus nulli alij misceatur. Vbi satis apparet, non tantum continentiam donum dei esse, sed coniugatorum etiam castitatem. Cum autem dona dei esse monstrantur, à quo petenda sint, discitur, si non habentur: & cui sint agendae gratiae, si habentur. Coniuncti quidem debitum reddant. Sed non nuptis, id est, uirginibus, dico *uiduis*, quia bonum est illis, si sic permanserint sicut *ego*, id est, castae. Postquam nuptis concesserat usum coniugij, & ostenderat quid ipse uellet, quidve concederet, transit ad innuptas & ad uiduas, & se ponit exemplum, & felices uocat si sic permanserint. Quomodo diceret, Bonum est innuptis si sic permanserint sicut & ego, nisi esset integer corpore? aut quomodo diceret, uolo omnes homines esse sicut me ipsum? Si enim uxorem habuit qui hoc dixit, ergo omnes homines uxoratos esse uoluit, nullamque uirginem esse. Sed absit ut suspicemur illum habuisse coniugem. Sic enim à pueritia feruebat spiritu, ut huius rei curam non haberet, & iuuenculus à gratia dei esset anticipatus. Ideoque uult omnes homines esse uirgines sicut ipse est, & innuptas perseuerare tales qualis ipse est. Quod, id est, si non se continent, id est, si uiderint se non posse incētiua carnis comprimere, nubant. Ideo autem non se continere ualent, quia non toto corde id appetunt, & propterea non meretur adiuuari diuinitus. Illum enim deus adiuuat, quē uidet tota uirtute contēdere, nec sinit illum tētari supra uires prias. Quae ergo propter mētis imbecillitatē non possunt continere carnis impulsione, nubant, ne in barathrum diaboli per fornicationē corruant. Nā melius est nubere quā uiri ardore desideriorum carnalium. Sed sine culpa seculi ad coniugium ueniant, si tamē necdum meliora deuouerunt. Ideo autē melius est nubere, quia peius est uiri. Melius enim ad comparationē deterioris respicit, non ad simplicitatē incomparabilis per se boni, uelut si dicatur, Melius est unum oculū habere quā nullum. Vri autē est desiderij carnis aestuare. Cum enim mēs calori carnis consentit, uritur. Pati uero desideria & non uinci, illustris uiri est & perfecti.

His autem qui matrimonio iuncti sunt, praeceptum non ego, sed dominus, uxorem à uiro non discedere. Quod si discesserit, manere innuptam, aut uiro suo reconciliari. Et uir uxorem non dimittat.

Matth. 5
et 19
Mar. 10.
Luc. 16.

Innuptis & uiduis suadeo ut sic permaneant, sed his qui sunt iuncti matrimonio, id est, uiris & foeminis, qui iam copulati sunt in coniugio, non ego praecipio, sed dominus ipse per euangelium praecipit, uxorem à uiro non discedere. Quod, id est, sed si ab eo discesserit ea causa qua dominus permittit, id est, propter fornicationē uiri, praecipit eam dominus manere innuptam, dum uir eius uixerit: aut si se non continet, reconciliari potius uiro suo uel correpto, uel tolerando, quā alteri nubere, sed tamē particeps delicti mariti incorrepti fiet. Et uir uxorem non dimittat. quia si for-

nicata fuerit, non est uxor legitima, ideoque potest dimitti. & subintelligendum est idem de uiro, quod de uxore praemissum est, ut si uir uxorem dimiserit ob fornicationē eius, maneat inconiunctus: aut si se non potest continere, reconcilietur uxori suae, uel correptae uel tolerandae. Tamē si correpta non fuerit, particeps fiet peccati eius uir qui eam tenuerit. Quoniam qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur. & ut Salomon ait, Qui tenet adulteram, stultus est & insipiens. Hec de his dicta sunt, qui post acceptionem Christianitatis sociati sunt in coniugio. De illis autē quos fides in coniugio inuenerat, subditur:

Nam ceteris ego dico, non dominus. Si quis frater habet uxorem infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illum. Et si qua mulier fidelis habet uirum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat uirum. Sanctificatus est enim uir infidelis, per mulierem fidelem, & sanctificata est mulier infidelis per uirum fidelem. Alioquin filij uestri immundi essent, nunc autem sancti sunt.

Vbi uterque fidelis est, praecipit dominus ne dissocietur. Nam ceteris, id est, illis qui non ambo sunt fideles, sed unus credidit, alius in infidelitate permansit, ego dico, non dominus. Si quis frater &c. Quoniam ab infideli discedere nec prohibet, nec iubet dominus, ideo ut non discedat, Apostolus dicit, non dominus, habēs uirque spiritum sanctum, in quo dare posset utile & fidele consilium. Quod utique monendum, non iubendum fuit: quia non tanto potest prohiberi sunt homines facere licita quae non expedit, quanto prohibemur illicita. Itaque licitum erat per iustitiam, sed etiam licitum nunc erat faciendum propter liberam beneuolentiam seculi, ut credēs relinqueret non credentem, quia fortasse conuersurus eum erat ad fidem. Cum ergo ait, ego dico, non dominus, satis ostendit dominum non prohibere quod ipse prohibebat. Prohibuisset autem dominus, si esset illicitum. Si quis frater, id est, Christianus habet uxorem infidelem, cui sociatus sit antequam uenisset ad fidem, & hæc consentit habitare cum illo, id est, non abhorret eum propter fidem Christi, nec execratur quod Christianus est, non dimittat illum: quia & ipsa postmodum fortasse fiet Christiana, si cum eo fuerit assidua. Iam enim aliquantulum facta est domestica, quod uirum patitur Christianum. Et eo modo si qua Christiana mulier habet uirum infidelem, cui sociata sit antequam crederet, & hic consentit habitare cum illa, quam scit Christianam, nec ideo abhorret illam, non dimittat uirum, quia in aliquo domitus est. Hoc non preceptum, sed consilium est Apostoli & admonitio. Si quis uero aliter fecerit, non erit precepti transgressor, sed Apostoli consilium non tenebit. Cum autem propter infidelitatem coniunx dimitti possit, & iuxta domini sententiam dimitti nequeat nisi causa fornicationis, manifestum est & infidelitatem

Supra
Prov. 10

Loc
fuer

Matth.
et 19

A esse fornicationem. Quia seculi idololatria, quam sequuntur infideles, & quælibet noxia superstitione, fornicatio est. Dominus autem permisit causa fornicationis coniugem dimitti. Sed quia permisit, non iussit, dedit Apostolo locum monendi, ut qui uoluerit, non dimittat infidelem, quia sic forsitan fiet fidelis. Potest enim esse multorum occasio lucratorum, si fideles coniuges in relinquendis infidelibus permessa licentia non utantur. Sanctificatus est enim, id est, sanctus effectus est, uir qui erat infidelis, per mulierem fidelem: & sanctificata est mulier, quæ prius erat infidelis, per uirum fidelem. Credendum est, quia iam prouenerat ut nonnulli uiri per uxores fideles, & foeminae per uiros fideles in fidem uenirent. Et quamuis non dicens nomina, exemplis tamen hortatus est ad confirmandum consilium suum. Deinde subiicit: Alioquin, id est, si dissociaretur coniugium uestrum, filij uestri essent immundi, id est, spurij, non legali copula nati. Nunc autem sancti sunt, id est, mundi, quia uos in uestro coniugio manetis. iam enim erant paruuli Christiani, qui siue autore, non ex parentibus, siue utroque consentiente, sanctificati erant baptismo. Quod non fieret, si uno credente dissociaretur coniugium, & non toleraretur infidelitas coniugis usque ad opportunitatem credendi. Vel in eo quod dictum est, sanctificatus est uir infidelis &c. potuit Apostolus & prophetiae spiritu uerbo præteriti temporis uti pro futuro: quoniam postea sæpe contigit ut alter per alterum ad fidem conuerteretur. Alioquin si alter alteri non consentiret, filij uestri essent immundi. Sed nunc sancti sunt, quia de licito coniugio procreati, & sub creatoris ueneratione nati sunt ex maiore parte, dum unus ex uobis esset Christianus, & alter ei consentiret. Nam sicut omne quod per dedicationem fit idolorum, immundum est: ita & quicquid sub dei creatoris perfectione fit, sanctum est. Sed quod nunc magis uerba Apostoli uidentur sonare, & quodammodo cogere, aliqua hic intelligenda est sanctificatio, qua sanctificabatur uir uel mulier infidelis in coniuge fidele, & qua sancti nascebantur filij fidelium: siue quia in menstruo sanguine mulieris à concubitu, quicumque uir uel foemina id in lege didicerat (nam hoc lezechiel inter illa præcepta ponit, quæ non figurata accipienda sunt) siue propter aliam quamlibet, quæ ibi aperte proposita non est, ex ipsa necessitate coniugiorum atque filiorum sapientitatis asperginem. Illud tamen sine dubitatione tenendum est, quæcunque illa sanctificatio sit, non ualere ad Christianos faciendos, atque ad dimittenda peccata, nisi Christiana & ecclesiastica institutione sacramentis efficiantur fideles. Nam nec coniuges infideles, quamlibet sanctis & iustis coniugibus hæreant, ab iniquitate mundantur, quæ à regno dei separatos in damnationem uenire compellit: nec paruuli de quibuslibet sanctis iustisque procreati, originalis peccati reatu absoluantur, nisi in CHRISTO fuerint baptizati.

Quod si infidelis discedit, discedat. Non enim seruituti subiectus est frater aut soror in huiusmodi. In pace autem uocauit nos deus. Vnde enim scis mulier si uirum saluum facies? aut unde scis uir si mulierem saluam facies, nisi unicuique sicut diuisit dominus?

¶ Fidelis non discedat ab infideli. Sed si infidelis uir aut mulier discedit odio fidei, discedat, permittatur discedere. Ideo dico, ut detur ei libertas abunde, quia non est subiectus seruituti frater aut soror, id est, Christianus aut Christiana, in huiusmodi coniuge, ut cogatur fidem dimittere, ne coniugem amittat infidelem. Sed quandiu possunt simul esse in pace, non separantur, quia deus nos auersos à se uocauit in pace, id est, dum essemus inuicem concordēs, & ideo causa uocationis eius non debemus pacem rumpere, in qua nos eius uocatio reperit: sed in ea, si fieri potest, manere. & uere manendum est in coniugali pace, nec expedit discedere, quamuis liceat. Quia unde scis o mulier si uirum tuum saluum facies, conuertens illum ad fidem, sicut iam sæpe sanctificatus est uir infidelis per mulierem fidelem? Aut unde scis o uir si tuam mulierem saluam facies, conuertens illam ad Christum per cohabitationem & colloquutionem & amicitiam tuam, sicut frequenter sanctificata est mulier infidelis per uirum fidelem? Quod enim in alijs iam factum est, forte & in uobis fiet. fortasse enim sunt credituri, qui non abhorrent nomen Christi. Vnde, inquam, scis si saluum facies concubinem tuam, nisi ita te habeas ad eum sicut dominus diuisit unicuique, id est, uiro puelle, uxori subesse. Vel, unde scis si eum saluabis, nisi quæadmodum dominus diuisit unicuique quando saluetur, id est, præordinauit quando credat, & sustinet illum donec præfinita hora credulitatis eius ueniat? Sic & tu longanimiter expecta, ut credat.

Vnumquenque sicut uocauit deus, ita ambulet, & sicut in omnibus ecclesijs doceo. Circuncisus aliquis uocatus est? non adducat præputium. In præputio aliquis uocatus est? non circuncidatur. Circuncisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Vnusquisque in qua uocatione uocatus est, in ea permaneat. Seruus uocatus est? non sit tibi curæ, sed & si potes fieri liber, magis utere. Qui enim in domino uocatus est seruus, libertus est domini. Similiter qui liber uocatus est, seruus est Christi. Precio empti estis. Nolite fieri serui hominum. Vnusquisque ergo in quo uocatus est frater, in hoc permaneat apud deum.

¶ Nolite, inquam, ab inuicem separari. Sed sicut deus uocauit unumquemque, ita ambulet qui uocatus est, id est, si quando credidit, erat coniugatus, uel circuncisus, aut præputiatus, talis permaneat &

A post baptismum, sicut ego non solummodo apud uos, sed etiam in omnibus ecclesijs doceo. & ideo tenendum uobis est quod omnes ecclesiae tenent, nisi alium ritum quam omnes ecclesiae, tenere malueritis. Vere unusquisque debet ambulare ut uocatus est. Nam circuncisus aliquis uocatus est, id est, si iam circuncisus erat quando ad fidem uocatus est, hic non adducat praeputium, id est, non ita uiuat quasi praeputium adduxerit: hoc est, quasi in ea parte quam nuda uir, rursus tegimen carnis attraxerit, & quasi Iudaeus esse destiterit, ut scilicet factus Christianus, non putet se dignum quia non habet praeputium, dans gloriam praeputio, quasi ualeat aliquid. Sed si & in praeputio aliquis uocatus est ad fidem, & hic non circuncidatur, putans circuncisionem aliquid prodesse. Nam circuncisio nihil est, id est, nec prodest, nec obest ad salutem: & praeputium nihil est, nec impedit, nec expedit: sed observatio mandatorum dei ualet ad salutem. Nam siue circuncisus, siue praeputiatus sit quisque, si mandata dei custodierit, saluabitur: alioquin saluus esse non poterit. Nusquam Apostolus consuetudinem aufert, quae seruata non impedit: monet tamen ne in talibus spes salutis ponatur. Vnde & dicit ea nihil esse, & post subiungit repetendo praemissam sententiam: *Vnusquisque in qua uocatione uocatus est, id est, in qua conditione uocationi non repugnante, in ea permaneat.* Quod ad eas consuetudines uel uocationes uitae retulit, quae nihil obsunt fidei bonisque moribus. Non enim sicut & latro erat

B quisque cum uocatus est, debet in latrocinio permanere. Dico ut in eadem conditione maneat. Nam si seruus uocatus es, mane in eadem seruitute. Non sit tibi cura quod seruus es, non inde doleas, non inde sollicitus sis, cupiens inde solui. Sed & si potes liber fieri, magis utere seruitute quasi re bona & utili. Seruus enim ualet ad humilitatem seruandam & ad patientiam exercendam. & qui in his terrenis bene se habet intentione seruandi iustitiam & humilitatem, grande sibi meritum collocat apud deum non respicientem conditiones hominum, sed merites & actiones. Ideo quasi bonam rem amplectere seruitutem, nec putes non posse te placere deo, si seruis homini: quia qui in domino uocatus est seruus, libertus est domini, id est, dominus Iesus liberauit eum a seruitute peccati, quae est deterior. Nam si peccata seruos faciunt, cui peccata remittuntur, liber efficitur. Similiter & qui iuxta seculi conditionem liber uocatus est ad fidem, seruus est Christi, ut ei seruiat operando iustitiam, & ita uterque est seruus. Superbiam abscindit Apostolus & unitatem facit, ut neque seruus pudore conditionis despectum se putet, neque liber inflatione mentis elatus seruo se superponat. Vere seruus est Christi quisque ad fidem uenit, etiam si liber apud homines iudicatur. nam precio empti estis omnes, id est, sanguine Christi, quem pro uobis in cruce fudit, ut uos sibi seruos emereret, qui eratis male liberi. Maximum namque crimine est, esse liberum a deo: maximusque profectus, ex libero fieri seruum dei. & quia uos sibi seruos emit, ideo seruite illi soli, & nolite fieri serui hominum, ut propter homines postponatis dei seruitium, & saluati

ciatis contra eius praeceptum. Hi sunt enim serui hominum, qui humanis superstitionibus se subiiciunt: qui tantum hominibus placere cupiunt, & deo seruire negligunt. Sicut antea fideles coniuges monuerat ne recederent ab infidelibus, ita seruos quos in seruitute fides inuenit, hortatus est ne seruitutem relinquere curaret. Nunc autem eos qui iam fidem perceperunt & semper liberi fuerunt, monet ut hominum serui amplius non fiant, ne forte retardetur a dei seruitio, si se humano subdiderunt obsequio. Vnde & super praedictam reiterat sententiam, dicens: *Vnusquisque ergo frater in quo subauditur statu, uocatus est, in hoc statu permaneat apud deum, id est, in domo dei, quae est ecclesia.* Id est, si liber erat quando uocatus est, liber maneat: aut si seruus, maneat. Non enim uocatio diuina conditionem mutat, sed mores. Beatus autem Hieronymus aliter hanc interpretatur, & dicit quod ad superiorem disputationem, in qua docuerat Apostolus fidelem ab infidelibus non debere discedere, sed permanere in matrimonio sicut eos inuenisset fides, & unumquemque uel caelibem uel maritum ita durare ut esset Christi baptismate deprehensus, inserit parabolas circuncisus & ethnici, serui & liberi, & sub metaphoris eorum de nuptis disputat & innuptis. Circuncisus aliquis uocatus est: non adducat praeputium. Ego, inquit, tunc quando uocatus es & credidisti in Christo, si circuncisus ab uxore uocatus es & caelebs eras, noli ducere uxorem, hoc est, noli adducere praeputium, ne circuncisionis & pudicitiae libertatem oneres facina nuptiarum. Rursum in praeputio quis uocatus est, non circuncidat. Habebas, inquit, uxorem cum credidisti, noli fidem Christi causam putare dissidii, quia in pace uocauit nos deus. Circuncisio nihil est, & praeputium nihil est, sed observatio mandatorum dei. Nihil enim prodest absque opibus caelibatus & nuptiarum, cum etiam fides quae Christianorum est, si opera non habuerit, mortua esse dicatur, & hac lege uirgines quoque Vestae in sanctarum queant ordine numerari. Vnusquisque in qua uocatione uocatus est, in ea permaneat. Quando credidit, inquit, siue habebat, siue non habebat uxorem, in eo permaneat quo uocatus est. Ac pro hoc non tam uirgines cogit nubere, quam repudia prohibet: & sicut habentibus uxores tollit licentiam dimittere eas, sic uirginibus nubendi amputat facultatem. Seruus uocatus es: non sit tibi cura. Sed & si potes liber fieri, magis utere. Etiam si habes (inquit) uxorem, & illi alligatus es, & soluis debitum, & non habes tui corporis potestatem, atque (ut manifestius loquar) seruus uxoris es, noli propter hoc habere tristitiam, nec de amissa uirginitate suspires. Sed etiam si potes causas aliquas inuenire dissidii, ut libertate pudicitiae prouararis, noli salutem suam cum alterius interitu quaerere. Habes, inquit Paulus, uxorem difficile: non praecurras morantem, sed expecta dum sequitur. Si egeris patienter, coniunx mutabit in sororem. Qui enim in domino uocatus est seruus, libertus est domini. Similiter qui liber uocatus est, seruus est Christi. Reddit causas cur nolite uxores deserere. Idcirco, ait, praecipio ut in Christi de gentilitate credentes inuita ante fidem matrimonia non relinquunt, quia si uxorem habens credidit,

A nō tanto dei seruitio detineat, quanto uirgines & innuptæ, sed quodāmodo est liberior, & seruitutis illi frena laxantur, & dum uxoris est, ut ita dicam, libertus est domini. Pro quo, qui uxore non habens credidit, & liber à seruitute coniugij uocatus à domino est, iste uere seruus est Christi, non carne, sed spiritu sancto. Qui enim adhæret domino, unus spiritus est. Ac ne forsitan in eo quod supradixerat, seruus uocatus es, nō sit tibi curæ, sed etsi potes liber fieri, magis utere, suggillasse continentiam uideretur, infert sententiā quæ omnem amputet caillationē: Precio empti estis, nolite fieri serui hoīm. Redēpti sumus preciosissimo Christi sanguine, immolatus est pro nobis agnus, & aspersi calidissimo rore hyssopo omnē impetum noxiæ uoluptatis excoimus. Quibus in baptismo mortuus est Pharao & uniuersus eius suffocatus exercitus, cur rursus Aegyptū querimus, & post māna angelorū, cibos & allia & cepe & pepones & carnes uarias suspiramus? Hęc Hieronymus. Maritorū uero & cōtinentiū disputatiōe premissa, tandē Apostolus ad uirgines uenit, & ait:

De uirginibus autem præceptum domini non habeo, consilium autem do, tanquam misericordiam consequutus à domino, ut sim fidelis. Existimo enim hoc bonum esse propter instantem necessitatem, quoniam bonum est homini sic esse.

B De cōiugatis dedi præceptū dñi, qđ acceperā ex euāgelio, & subiēci consiliū meū. Sed de uirginibus nō habeo præceptū domini, qđ uobis proferā, qđ dñs nulla pcepti necessitate uirgines coegit sic permanere, sed in arbitrio uoluntatis eorū posuit, ut si uellet, nuberēt, uel uirgines permanerēt. Nam maioris est mercedis quod non cogitur, sed offertur. Quia si fuisset uirginitas imperata, nuptiæ uidebant ablatæ: & durissimum erat contra naturā cogere, angelorūq; uitā ab hoīb. extorquere, & quodāmodo dānare qđ condidit. Si em̄ uirginitatē dominus imperasset, uidebat nuptias condemnare, & hominum auferre seminarium, unde & ipsa uirginitas nascitur. Quæ si fuisset imperata, quisquis eam nō seruaret, damnaret. Præceptum domini de uirginibus non habeo, sed consilium do. Quia ubi præceptum, ibi necessitas est seruitutis: ubi uero consilium datur, ibi est arbitriū offerentis: ibi aliud facere non licet, hic autē licet: & ideo plus amat uirgines Christus, qđ sponte tribuunt qđ sibi nō fuerat imperatū. Maioris autē gratiæ est offerre qđ non debes, qđ reddere qđ exigeris. Cōsiliū do tanquam de præteritis meis gratibus misericordiam à domino consequutus, ut deinceps sim fidelis. Vel hanc misericordiam cōsequutus sum, ut sim fidelis, quia per dei misericordiam mihi datū est, ut ab infidelitate exemptus, sim fidelis: & ideo fidele est consilium quod do, & à domino est, per cuius misericordiam fidelis sum. Vere do consilium, quia istud, quod existimo bonum esse hoc, id ē, uirginitatē seruare. Vel quia fidele possum dare cōsiliū, ergo existimo bonum esse hoc, ut quicunq;

poterit, uirgo pmaneat: hoc existimo propter instantem necessitatem, quæ instat coniugia ineuitibus, quia deinceps semp̄ necesse est illis cogitare de tēporalibus, & tunc intumescunt uteri fœminarū, atq; cū maximo dolore parturiunt, & cum grandī labore nutriunt filios: ac deinde accidit frequēter, ut & filijs orbētur & maritis, atq; reliquum in egestate & calamitate ducant. Sed uirginitatis obseruatio bona est, non solum prop̄ sup̄nam mercedē, sed etiam prop̄ huiusmodi instantē necessitatē. Vel prop̄ instantē necessitatem, quia necessitas instat om̄ibus, ut se præparēt ad aduētum iudicis, quod coniuges minus facere possunt, dum curis mundanis occupantur. Prop̄ huiusmodi necessitatē existimo bonum esse in uirginitate manere, quoniam bonum est homini sic esse, id est, in uirginitate: quia nō solum in futuro seculo gloriam, sed & in præsen- ti requiem & libertatē habet uirginitas.

Alligatus es uxori? noli querere solutionem. Solutus es ab uxore? noli querere uxorem.

¶ Dixi quia bonum est homini sic esse, & tamē si alligatus es uxori, noli querere solutionem, ut continēter uiuas, quia non licet uxore dimitti nisi causa fornicationis. Sed si solutus es ab uxore, tunc accipe meum consilium ut non quæras uxorem. Habet unusquisq; nostrum terminos suos. Redde mihi meum, & tu tene tuum. & si alligatus es uxori, ne des illi repudiū: si solutus es, ne quæras uinculum. Vt ego nō soluo coniugia, si semel ligata sunt, ita tu non liges, quod solutum est.

Si autem acceperis uxorem, non peccasti: & si nupserit uirgo, non peccauit. Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi. Ego autem uobis parco.

¶ Dixi ne quæras uxore. Sed tamē si acceperis uxorem, non peccasti. Aliud est non peccare, aliud bene facere. Nō em̄ male agit qđ uxore ducit, sed contra malam fornicationis actionē se munit. Et si nupserit uirgo, non peccauit. Nō illa uirgo, quæ se semel dei cultui dedicauit. Harum enim si qua nupserit, habebit damnationem, quia primam fidem irritam fecit. Virgines enim quæ post consecrationē nupserint, non tā adulteræ sunt quā inuistæ. Ne autē uideretur Apostolus in eo quod dixit, & si nupserit uirgo, non peccauit, rursus cælibes ad nuptias reuocare, fratim se refrenauit, & aliud inferēdo infirmauit, quod concesserat, ac deterruit à nuptijs, dicens: **Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi.** Id est, licet non peccēt qui coniugia for- tiuntur, tamē leuius sine coniugio possunt uiuere, quia tribulationē carnis habebūt qđ sunt huiusmo- di, & nos ignari rerū putabamus nuptias saltē car- nis habere lætitiā. Si autē nubētibus & in carne tribulatio est, in qua sola uidebantur habere delicias, quid erit reliquum prop̄ quod nubāt, cū & in spū & in anima & in ipsa carne tribulatio sit? Nā & maiores tribulatiōes hi frequent ex carne suscipiunt, qđ carnis uoluptatibus delectantur. Tribulationē habebunt. Sed ego dum consulo uitare

Matth. 5.
19.

1. Tim. 5

A hanc, parco uobis, id est, nolo uos illam sentire, sed immunes ab ea esse. Vel parco uobis, id est, ostendo sic carnis tribulationem, quasi non maiora sint propter quæ nubere non debeat.

Hoc itaque dico fratres, tempus breue est. Reliquum est ut qui habent uxores, tanquam non habentes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui emunt, tanquam non possidentes: & qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur. Præterit enim figura huius mundi.

¶ Quandoquidem parco uobis à tribulatione, ut non eam per nuptiarum implicamenta sustinere cogamini, itaq; fratres hoc dico uobis, quia tempus uitæ præsentis breue est: nec adhuc populus dei propagandus est generatione carnali, sed iam recolligendus regeneratione spiritali, quoniam omnia in breui finientur. Reliquum est, id est, hoc solum restat agendum, ut & qui habent uxores &c. Vxorem namq; habet, sed quasi non habens est, qui scit sic debita carnis exoluere, ut tamen p ea mundo tota mente non cogatur inhærere. Nam cum Apostolus iste rursus dicat, Qui habet uxorem, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori: ille uxore habet, quasi non habens, qui scit studet placere coniugi, ut tamē non displiceat conditori. Flet quoq; sed quasi non fleat, qui sic temporalibus damnis affligit, ut tamē de æternis lucris animum semper cõsoletur. Gaudet uero, sed quasi non gaudeat, qui sic de temporalibus hilarescit, ut tamē semper perpetua tormenta consideret: & in hoc quod mentem gaudio subleuat, hæc continuo pōdere prouidi timoris premat. Vxorem inquam, habet quasi non habendo, qui sic p illam carnali consolatione utitur, ut tamen nunquam ad praua opera melioris intentionis rectitudine eius amore flectatur. Vxorem quasi non habēdo habet, qui hæc transitoria esse conspiciens, curam carnis ex necessitate tolerat, sed æterna gaudia ex desiderio spūs expectat. Non flendo autem flere, est sic exteriora aduersa plāgere, ut tamen nouerit internæ spei consolatione gaudere: & rursus, non gaudēdo gaudere, ē sic de infimis animum attollere, ut tamen nunquam desinat summa formidare. Emit autem, sed quasi non possidet, qui ad usum terrena præparat, & tamē cogitatione alta præuidet, quod citius hæc relinquat. Mundo quoq; utitur, sed quasi non utatur, q & necessaria cuncta exterius ad uitæ suæ ministerium redigit, & tamē hæc non sinit suæ mentis dominari, ut subiecta foris seruiant, & nunquam intentionem animi ad alia tendētis frangāt. Quicūq; igitur tales sunt, eis profecto terrena desideria omnia non ad desiderium, sed ad usum ad sunt: quarebus quidem necessarijs utitur, sed nihil habere cum p̄cō cupiūt. De ipsis quoq; rebus habitis q̄ti die mercedes quærun, & plus gaudēt bono opere quā bona possessione. Taliter, inquit, agere debetis. Præterit enim figura huius mundi. Ac si aperte

diceret: Nolite constantē mundum diligere, quando & ipse non potest quē diligitis, stare. Incallum cor quasi manentes figitis, dum fugit ip̄e quē amatis: & si mundus transiit quo uniuersa claudūtur, imo figura & conuersatio hæc mūdi quasi nubes præterit, in cætera mundi opera & nuptiæ præteribunt. Neq; enim post resurrectionem erunt coniugia. Si autem mors finis est nuptiarum, cur necessitatem in uoluntatem non uertimus: & qd inuitis extorquendum est, cum spe præmiorum offerimus deo: Præterit figura mundi, non natura, ut in aliam speciē mundus uertatur, & de hoc ueteri cælo ac terra fiat cælum nouum & terra noua. Tunc enim figura mundi quotidie senescentis perfecte præteribit, quando conflagratione mundana elementorum corruptibilium qualitates, quæ corporibus nostris corruptibilibus congruebant, pœnitendo i. ardendo interibunt, atq; ipsa mundi substantia qualitates habere incipiet, quæ corporibus immortalibus mirabili mutatione conueniant, ut scilicet mundus in melius innotatus, apte accommodetur hominibus etiā carne in melius innouatis.

Volo autem uos sine sollicitudine esse. Qui sine uxore est, sollicitus ē quæ domini sunt, quomodo placeat deo. Qui autem cū uxore est, sollicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat uxori, & diuisus est. Et mulier innupta & uirgo cogitat quæ domini sunt, ut sit sancta & corpore & spiritu. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat uiro. Porro hoc ad utilitatem uestram dico, non ut laqueum uobis iniiciam: sed ad id quod honestum est, & quod facultatem præbeat sine impedimento dominum obsecrandi.

¶ Mundi forma præterit, & hæc omnia temporalia. Sed ego uolo uos esse sine sollicitudine temporalium, quam habet coniugati, ut possitis libera mente diuinis intēdere. Nam qui sine uxore est, sollicitus est eorum quæ sunt domini, id est, studet ieiunijs & orationibus, humilitati ac misericordie cæterisq; uirtutibus, cogitans quomodo placeat deo, faciēs ea quæ sunt illi grata. Sed qui cum uxore est, sollicitus est eorum quæ sunt mundi, ut habeat unde pascat uxore & filios, id est, studet multiplicare diuitias, & uineas agrosq; fertiles & amplos habere, uariamq; supellectilem possidere, intendens quomodo p hæc placeat uxori, & diuisus est, id est, in multas partes sollicitudinum miseriarūq; distractus. Vel diuisus est, quia singulariē domino non seruit, sed partim domino, partim seculo. Ex coniugijs quippe terrenæ sollicitudines prodeunt, & idcirco uitam cælibem quisq; magis debet eligere, ne propter coniugium cogatur sollicitudinibus mundanis intentus esse. Bonum est enim coniugiū, sed mala sunt quæ circa illud ex huius mūdi cura succrescunt: & id eo nunc Apostolus cum ad cælibatus gratiam instrueret, non coniugium spreuit, sed curas mundi

A nascentes ex coniugio repulit. Et quemadmodū de uiro dictum est, simili modo & de fœmina constat, quia mulier innupta & uirgo cogitat quæ domini sunt. Non omnis innupta, & uirgo est: quæ autem uirgo, utique & innupta est. Hinc post mulierem posuit nunc Apostolus uirginem, ut mulierem significaret non esse uirginem. Quamquam ob elegantiam dictionis potuerit id ipsum altero uerbo repetere, mulier innupta & uirgo: uel certe definire uoluisse, quid esset innupta & uirgo, ne & meretrices putaremus innuptas, nulli certo matrimonio copulatas. Innupta & uirgo cogitat quæ domini sunt. Non iam cogitat temporalia, nec cogitat quemadmodum non puniatur à deo, sed quemadmodum placeat deo plachritudine interiore, decore mētis, formositate interioris hominis. Ut nihil aliud esset, ut nulla merces amplior uirginē sequeretur, sufficeret ei hæc sola prælatio, cogitare quæ domini sunt, & ornare se sponso cælesti. Cogitat ut sit sancta corpore & spiritu, id est, carne & mente. Nonnullæ enim sunt uirgines carne, non spiritu, quarū corpus integrum est & anima corrupta. Sed illa uirginitas hostia Christi est, cuius nec mentem cogitatio, nec carnem libido maculauerit. Est enim sancta corpore & spiritu. Non quod nupta fidelis & casta & secundum scripturam subdita uiro, non sit sancta corpore, sed tantummodo spiritu. Fieri enim non potest ut sancti ficato spiritu, non sit sanctum etiam corpus, quo sanctificatus utitur spiritus. Sed ampliorem innuptarum & in corpore & in spiritu sanctificationē **B** Apostolus his uerbis intelligi uoluit, non corpus nuptiarum omni sanctificatione priuauit. Minor est enim diuina sanctitas ex ea parte curarum, qua mundana cogitatur uoluptas. Innupta, id est, uirga, & uirgo cogitat quæ dei sunt. Sed quæ nupta est, cogitat e contrario ea quæ mundi sunt, studens quomodo placeat uiro. Lege enim maritali contristata, sollicita est quomodo impleat ius maritalis officij, subdita mundanis necessitatibus. Quicquid itaque intentionis animi etiam in his rebus impenderetur quibus placendū esset uiro, colligere quodammodo & redigere debet innupta in eam intentionem, qua placendum est deo. Sed uidemus uirgines de seculo cogitare, & matrimonio iunctas dominicis operibus studere. His uirginibus non imputabitur sanctimonia à deo, & his nuptis erit merces apud deum. Similiter & de uiris sentiendum est. Apostolus autem his loquitur, qui mira deuotione obsequi desiderant cælestibus præceptis, ostendens quo compendio citius curritur ad deum, scilicet si cælibem uitam quis ducat, & solis diuinis studeat. Qui ne forsitan putaretur ornus grauissimum castitatis imponere nolentibus, statim subiungit causas suadendi, & ait: Porro hoc dico, continentiam suadeo, ad utilitatem uestram, id est, ut maiorem apud deum mercedem adquiratis, & leuius in hoc seculo uiuatis, non ut iniiciam uobis laqueum, id est, non ut inuitos uos ad hoc constringam, & laquens iste sit uobis occasio fornicationis, si incōtinentes fueritis. sed suadeo ad id quod

honestum et decorum est, id est, sanctum & mundū, ut scilicet homo sit corpore castus et animo: non quia cōiugium sit inhonestum aut turpe, sed quia hoc honestius sit. & suadeo ad id quod præbeat facultatem obsecrandi dominum sine impedimento, quod nō est in coniugio, uel obsecrandi dominum sine impedimento coniugalibus operis.

Si quis autem turpem se uideri existimat super uirgine sua, quod sit superadulta, & ita oportet fieri, quod uult, faciat: non peccat, si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ uoluntatis, & hoc iudicauit in corde suo seruare uirginem suam, bene facit. Igitur & qui matrimonio iungit uirginem suam, bene facit: & qui nō iungit, melius facit.

¶ Sicut de uirginibus determinauit, sic & de patribus uirginum determinat. Ego, inquit, ad cælibatum prouoco, quia hoc est honestius & expeditius. Sed si quis habens filiam uirginem existimat, id est, timet se quandoque uideri turpem, id est, infamem, super, id est, de uirgine sua, eo quod sit superadulta, id est, ultra pubertatem, & ad nubendum iam diu matura, & ita oportet fieri, id est, oportet eam tradi nuptijs, quia non uult se continere, atque in uerbis eius & actibus lasciuia notatur, propter uitandum fornicationis opprobrium faciat pater quod illa uult, id est, tradat eam marito. quia non peccat ipse, si illa nubat, cum sit iam superadulta & in desiderio nuptiarum. Ideo dico, si ita oportet fieri, non peccat, si eam tradat uiro, quia qui non dat, sed in sanctimonia conseruat, bene facit. Aliud est autem non peccare, aliud benefacere. Declina, inquit, à malo & fac bonum. **¶** Psalm. 36 declinamus, hoc sequimur: in altero uitium, in altero perfectio. Et hoc est, ille prædictus non peccat, id est, non facit malum: nam iste de quo subiungo, facit bonum. Qui firmus, id est, constans & immutabilis, statuit in corde suo, id est, proposuit in consilio suæ rationis seruare uirginem suam in perseverantia uirginitatis, non habens necessitatem tradendi eam uiro, cum illa nō id optaret, sed habens potestatem suæ uoluntatis implendæ, cum uirgo non aduersaretur, sed assentiretur huic paternæ uoluntati ut integra perseveraret, & hoc ille iudicauit in corde suo, id est, ex iudicio mentis bonum esse decreuit, & ex deliberatione rationis instituit seruare intactam uirginem suam, non tantum non peccare in hoc, sed etiam bene facit, quia quod deo gratum est facit. Vel nomine uirginis intelligatur caro. Si quis, inquit, considerat uirginem suam, id est, carnem lasciuire & ebullire in libidinem, neque frenare se potest, duplexque ei incumbit necessitas aut accipiendæ coniugis, aut ruendi, quod uult, faciat: non peccat, si ducat uxorem. Faciat quod uult, nō quod debet. Non peccat, si duxerit uxorem: non tamen bene facit, si duxerit. Nam qui statuit in corde suo firmus seruare uirginem suam,

A id est, carnem in uirginitate, ille bene facit. Dein de ab utroque inferit Apostolus: Quandoquidem non peccat qui eam tradit uiro quam oportet tradi, & bene facit qui eam seruat quā potest seruare, igitur *et qui uirginem suam iungit matrimonio, bene facit*: quia licitum est quod facit: *et qui non iungit, cum habeat potestatem uoluntatis suae, melius facit*: quia apud deum illi meritum collocat, & à seculi sollicitudine illam liberat. Nisi illaturus fuisset, melius facit, nunquam praeuideret, bene facit. Vbi autem bonum melius est, ibi boni & melioris non unum est praeuium. Et ubi non unum praeuium, ibi utique dona diuersa. Tantum ergo est inter nuptias & uirginitatem, quantum inter non peccare & benefacere: imo ut leuius dicam, quantum inter bonum & melius. Finita disputatione coniugiorum & uirginitatis, & inter utrumque cauto moderamine praeceptorum, ut nec ad dexteram nec ad sinistram diuerteret, sed uia regia graderetur, & illud impleat, Ne sis multum iustus, rursus monogamiā digamiā comparat: & quomodo nuptias subdiderat uirginitati, ita digamiā primis nuptiis subiicit, & ait:

Roma. 7 **Mulier alligata est legi quanto tempore uir eius uiuit. Quod si dormierit uir eius, liberata est à lege. Cui autem uult nubat, tantum in domino. Beatior autem erit, si sic permanferit secundum meum consilium. Puto autem quod & ego spiritum dei habeam.**

B Non est peccatum si uirgo nupserit. Sed quae uult nubere, audiat legem cui uult se subdere. *Mulier enim alligata est legi quanto tempore uir eius uiuit*, nec potest à lege uiri solui ut alteri nubat dum ille uixerit. Haec nanque alligatio non soluitur, etiam si per medium adultera coniunx à casto coniuge separatur: nec habet licentiam ut alteri nubat, quando diu siue castus siue moechus uir eius uiuit. Quod, id est, sed si dormierit, id est, si mortis somnum gustauerit uir eius, qui in resurrectione est euigilaturus, liberata est à lege eius, ut possit alij nubere, si se non possit continere. Si dormierit, liberata est. Non dixit primus aut secundus, nec tertius aut quoulibet, nec nobis definiendum est, quod non definiuit Apostolus. Vnde nec illas nuptias debemus damnare, nec eis uerecundiam numeratim asferre. Nam nec dominus in euangelio ulla suae sententiae significatione damnauit mulierem quae septem uiros habuisse dicebatur, nec dixit in resurrectione electorum tales esse non posse. Quapropter nec contra humanae uerecundiae sensum audeo (inquit Augustinus) dicere, ut quoties uoluerit, uiris mortuis, nubat foemina: nec ex meo corde praeter sanctae scripturae auctoritatem quouslibet nuptias audeo condemnare. Cui uult nubat, tantum in domino. Id est, ut & sine suspitione turpitudinis nubat, & religionis suae uiro nubat. Neque enim uel uirgo uidua permittitur gentili uiro nubere. Dico nubat. Sed tamen beatior erit, si sic innupta, permanferit post uiri mortem secundum

consilium meum. Beatior erit, si uidua permanferit: quia etiam si iterum nupserit, beata esse poterit seruando iustitiam. Beatior (inquit) erit, si sic permanferit. Continuo subiungit apostolicam auctoritatem, secundum meum consilium. Porro ne auctoritas Apostoli quasi hominis leuior uideretur, addidit: Puto autem quod & ego spiritum dei habeam. Vbi ad continentiam prouocat, ibi non hominis, sed spiritus dei consilium est: ubi autem nubendi ueniam dat, spiritum dei non nominat, sed prudentiae librat consilium, ita singulis relaxatis, ut unusquisque ferre potest. Do consilium. Sed nolite hoc uelut humanum contemnere, quia puto quod ego sicut alij apostoli, spiritum dei habeam. Id est, nolite putare quia ex me hoc ipsum sit. Quod dico, spiritus dei in me loquitur, quem contemni non expedit. Quod Apostolus dixit, Puto, dubitare uideretur: sed ille increpat, non dubitat. Increpat contemptores suos, qui non putabant eum ista loqui per spiritum dei. Nam & homines de his rebus quas certas habent, aliquando increpatiuè dubitant, id est, uerbum dubitationis ponunt, cum corde non dubitent, uelut si quis indignetur & dicat seruo suo, Contemnis me? Considera, forsitan dominus tuus sum. Sic & saluator non dubitat, sed increpat, cum dicit Iudaeis: Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi. Non dubitatuè, sed increpatiuè dixit, forsitan.

CAPVT VIII.

DE his autem quae idolis sacrificantur, scimus quia omnes scientiam habemus. Scientia inflat, charitas uero aedificat. Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum scire. Si quis autem diligit deum, hic cognitus est ab eo.

Ingredebat illos corrigere, quod carnes idolis immolatas edebant, dicentes: Omnis creatura dei bona est, idolum uero nihil est, & hac imagine magis quam ueritate rationis errabant. Nam caeteri qui simplices erant & idiotae, dum uiderent istos idolothyta comedere, putabant in illis carnibus aliquid sanctitatis esse, sicque infirmabantur in fide. De nuptiis, inquit, & caeteris quae sunt hactenus tractata, quaesitis & docui: sed de his quae sacrificantur idolis, non fuit opus quaerere, quia de his scitis ut ego, quoniam omnes scientiam istam habemus. Perfectionibus loquitur, qui in sua scientia alijs erant scandalum, id est, idiotis, quia bene sciebant idolum nihil esse, & nullum deum praeter Christum esse: ideoque licebat eis quantum ad se, creaturam dei comedere: sed tamen abstinere debebant, ne fierent infirmis causa offensionis. Quod enim illi per huiusmodi scientiam comedebant, alij ignari subueneratione idoli manducabant. Scientiam habemus tam ego quam uos, quid fieri possit de carnibus immolatis. Sed non ualet haec scientia, quoniam inflat, id est, facit uos superbire contra ignaros. Sed charitas aedificat infirmos, quae quod eis obesse potest, dimittit: & ideo charitatem habere melius

A est, non uentosa scientiam. Nam scientia inflat, charitas autem ædificat: quia cum charitas ædificando non erigit, scientia inflando peruertit. Per se enim inutilis est scientia, quando sola sine charitate est: sed per charitatem utilis, quando ei charitas adiuncta est. Temperatur enim à charitate, ut non satis mera sit, & inebriet scientiæ, ut non se extollat. Sicut enim uinum intemperatum ex mixtione aquæ mentem alienat, sic & superbum facit scientia, nisi charitate fuerit temperata. Tali scientia hi erant inflati, qui quoniam sciebant nihil esse idolum, contra salutem fratrum imperitum, carnes sacrificiorum edebant, charitatem pro oculis non habentes: quia debuissent carnes contemnere, ne scandalum infirmis facerent. Scientia namque eorum destruebat animos imperitorum fratrum, putantium illic apud idolum aliquam gratiam, quando peritiores fratres interesse ibi & non horrere uidebant. & ob hoc ait: Charitas ædificat, ut salutem fratrum studentes, scientiæ legibus illic non uterentur, nec scandalum illis facerent. Scientia enim sine charitate inflat, quod uero charitas ædificando impleuerit, nihil ibi inane inueniet scientia quod inflat. Scientia, inquit, uos inflat, ut despiciatis cæteros, & ideo non est utilis nec perfecta scientia. Nam si quis uestrum existimat se in hac re aliquid scire, nondum cognouit quomodo debeat scire: & ita non sufficienter scit, quamuis de scientia gloriatur. & si scit quod liceat sibi carnibus uesci, non nouit quod ipse debet illa scientia sic uti, ne noceat alijs. Ita enim quisque debet scire, ut scientia sua sibi & alijs profit, non ut noceat.

B Nam qui per huiusmodi scientiæ idolo thyra cõedit, scientia & comestio eius ad subuersionem infirmorum fratrum, & ad confirmationem infidelium proficit: & ideo nõ ita scit ut oportet. Sed si quis diligit deum, ad cuius dilectionem non potest peruenire nisi dilexerit proximum, hic est cognitus, id est, probatus & electus ab eo. Dei enim dilectio in proximi dilectione probatur: quia qui studet fratri prodesse, pro quo CHRISTVS mortuus est, ostendit se Christum diligere: & ideo dignus est ut deus illum dignetur cognoscere, qui reprobis dicit, Nescio uos.

De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo, & quod nullus est deus nisi unus. Nam etsi sunt qui dicantur dii, siue in cælo, siue in terra, siquidem sunt dii multi & domini multi, nobis tamen unus est deus pater, ex quo omnia, & nos in illum: & unus dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum.

¶ Quoniam propter interpositionem non potuit exponere quid scirent de escis immolatis, facta interpositione, & ostenso quod scientia sine charitate non sufficit, nec est utilis, sed noxia, reddit ad rem, & exponit quid ipsi sciant de carnibus immolatis, propter quod licere sibi iudicabatur eas comedere. Qui de scientia gloriatur, non nouit quomodo oporteat eum scire. Sed de escis quæ im-

molantur idolis, scit ipse & nos quod licitæ sunt ad comedendum intelligentibus. Vel de escis quæ immolantur idolis, scimus, id est, scientiam istam habemus, quod scilicet nihil est idolum: & ideo licet escas manducare, quia non sunt ab idolis contaminatæ, cum idolum sit nihil. Idolum est simulacrum humana effigie uel beluina seu uolucrina factum & consecratum, iuxta uocabulum cui interpretationem. ἰδωλὸν enim Græce, Latine forma seu species interpretatur. & inde per diminutionem dicitur ἰδωλὸν, id est, formula: & quia idolum (ut Apostolus nunc dicit) nihil est, idolum facit, qui illud facit quod non est. Quid est autem quod non est? Species quam non uidet oculus, sed ipse sibi animus fingit. uerbi gratia, ut si quis humanis mēbris caput canis uel arietis formet, aut rursus in uno hominis habitu facies duas fingat, uel humano pectori postremas partes equi seu piscis adiungat. Hæc & his similia qui facit, nõ similitudinem, sed idolum facit. Facit enim quod non est, nec habet aliquid simile. & idcirco Apostolus dicit, quia nihil est idolum in mundo, id est, inter creaturas inuēdi. Si enim consideremus omnes creaturas, quas deus fecit, nunquā inueniemus idolum à deo sic creatum. Materiam quidem ipse creauit, sed stultitia hominum hanc ei formam dedit. & ideo secundum hoc quod à deo non est factum, nihil est, cū omnia deus fecerit. Nam & malum simili ratione nihil est, quia deus illud non fecit. Vel ad salutem nihil est idolum, sicut stulti putant: qui ideo colunt illud, ut salutem aliquā illis conferat. Sed & quantum ad diuinitatem, nihil est idolum, id est, nihil diuinitatis in se habet ut coli debeat. Hoc scimus, quod nullus est deus nisi unus, qui est incommutabilis trinitas, & uere unus tantum. Nam etsi sunt qui dicantur dii, id est, qui nuncupatiue, non essentialiter dii uocantur, quia deus eis participationē suę gratiam dedit: siue in cælo, sicut beati angeli: siue in terra, sicut prophætæ & apostoli. siquidem sunt dii multi tales, sicut angelici spiritus & sacerdotes: & domini multi sunt illi spiritus, qui uocantur dominationes: & prædicatores, qui nonnunquam in scripturis appellantur domini: aut etiam seculares principes, qui dominium exercēt super cæteros: quamuis, inquam, sint tales dii & domini, nobis tamen quantum ad cultum pertinet, unus solummodo deus & dominus est. Non enim angelos uel homines sanctos, quamuis dii uocentur, colimus ut deos aut dominos. Nobis tamen ad colendum est unus deus pater, ex quo sunt omnia: id est, ex cuius bonitate & consilio processerunt omnia, & nos fideles in illum respicimus. Bruta namque animalia & infideles homines in terram curuātur & terram quærunt: nos uero per fidem & desiderium tendimus in eum, à quo descendimus. Et est nobis ad colendum unus dominus Iesus Christus, per quem sunt omnia, quoniam sicut & Iohannes asserit, Omnia per ipsum facta sunt, & nos per ipsum sumus non solum homines, sicut & cæteri, sed etiam boni ac sapientes. Vbi & spiritus patris & filij similiter colendum nobis intelligitur. Sed quia de dijs & do-

Iohan. 10.

Exodi. 7

Psal. 44.

Iohan. 12.

Iohan. 1.

A minis loquebat. Apostolus, dixit nobis esse unum deum patrem & unum dominum filium, quamquam & filius sit deus, atque pater sit dominus. Ad illa enim duo, id est, ad deos & dominos, subiecit ista duo, & idcirco tertium non addidit, id est, spiritum sanctum.

Sed non in omnibus est scientia. Quidam autem cum conscientia usque nunc idoli quasi idolothytum manducant: & conscientia ipsorum cum sit infirma, polluitur.

¶ Nos quidem scimus quia nihil est idolum, & quod nullus deus nisi una trinitas creatrix omnium quam colimus: *sed non in omnibus est ista scientia*, id est, non omnes hoc sciunt, sed nonnulli putant aliquid numinis esse in idolis. Non omnes hoc sciunt, sed potius *quidam* sunt inter uos, *qui usque nunc cum conscientia idoli*, id est, etiam nunc sicut ante conversionem, putantes idolum esse aliquid, manducant cibum idolo sacrificatum, quasi idolothytum, id est, quasi per consecrationem idolo sanctificatum, & in spiritualem potentiam mutatum. Idolothytum enim dicitur, quasi idolo datum. Conscientia illorum est idoli, id est, ab idolo possessa, usque nunc, id est, etiam postquam ad fidem accesserunt: quia necdum ab errore idoli mentem suam penitus abstraxerunt, & quasi idolothytum, id est, quasi idolo consecratum, manducant cibum illum cum reuerentia idoli: *¶ sic conscientia ipsorum polluitur* contaminatione idoli, non propter cibum, sed propter infirmitatem suam: quia infirma est in fide, dum periclitantur ignari in uestra scientia, dum cibos quos a uobis comedi uident, comedunt exemplo uestro uel autoritate. Mystice uero Corinthij, quoniam studiosi literarum graecarum erant & amatores philosophiae, dogmata philosophorum quasi idolis immolata comedebant. Quae tametsi fortasse edere non poterant nisi qui plenam scientiam ueritatis acceperant. Qui autem in Christo minus eruditi fuerant, si imitarentur eos legentes talia, & illis adhuc studiis operam dantes uulnerari poterant, & diuersorum dogmatum uariis erroribus implicari. Sic ergo fieri poterat, ut inde laederetur indocti, unde, qui perfectam scientiam habebant, laedi nequibant. Sed quoniam non quaerit quod sibi utile est, sed quod multis, ut salui fiant, abstinendum nobis est a tali cibo doctrinae, qui nos solos aedificat & delectat, sed proximos offendit & laedit. Sicut enim sermo qui pietatem & iustitiam & ueritatem docet, deo immolatus est, id est, deo consecratus: ita & sermo qui ad impietatem & iniustitiam & errorem respicit, idolis immolatus est. Et qui eum recipit, quasi idolis immolata comedit. Sed iuxta priorē sensum, uideamus sequentia.

Esca autem nos non commendat deo. Neque enim si manducauerimus, abundabimus: neque si non manducauerimus, deficiemus.

¶ Infirmi laeduntur nostra comestione. Sed nos non commendat deo esca illa, quia non ideo placeamus deo, quod escam idolis immolatam comedi-

mus pro eo quod nobis hanc esse licitam nouimus. & idcirco respuenda est talis esca. Hac enim contempta, non utique deest quod edatur. Si autem sumpta fuerit, non abundabit ita ut nihil ultra requiratur. Ac per hoc (ut diximus) abijcienda est, cum sit fratribus scandalum, & nos sine illa possimus uiuere. Vel non commendat nos deo, ut per hanc simus acceptabiliores ei: quia si manducauerimus eam, non idcirco abundabimus in bono, ut sufficiat nobis ad salutem. neque si non manducauerimus, ideo deficiemus, id est, non minuetur nostrum meritum apud deum.

**Videte autem ne forte haec licentia uestra offendiculum fiat infirmis. Si enim quis uiderit eum qui habet scientiam, in idolo recumbentem, nonne conscientia eius cum sit infirma, aedificabitur ad manducandum idolothyta, & peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem CHRISTVS mortuus est? Si autem peccantes in fratres, & percutientes conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis. Quapropter si esca scandalizat fratrem meum, non manduca-
bo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem.**

¶ Vobis quidem licet edere de carnibus immolatis, quia scitis eas esse creaturam dei, idolum autem nihil esse. Sed uidete ne forte haec licentia uestra fiat offendiculum infirmis in fide, id est, ne generet offensionem fratribus, qui adhuc nesciunt idolum nihil esse. Per hoc quod dicit, ne forte, ostendit quod ex licentia eorum potest infirmis fratribus offendiculum contingere & non contingere. Et per hoc innuit, quia ubi nullum est offendiculum alicui, possunt uti licitis: ubi uero est offendiculum, ostendit omnino abstinendum. Cum enim praua aestimatio, in quantum sine peccato ualeat, ab intuentium mente non tergitur, cunctis mala credentibus per exemplum poena propinatur. Vnde & plerumque contingit, ut qui negligenter de se mala opinari permittunt, per semetipsos quidem nulla iniqua faciant, sed tamen per eos qui se imitati fuerint, multiplicius delinquant: & ideo recte nunc isti qui cibos immundos sine sui pollutione comedere poterant, admonentur ne sua hac comestione scandalum temptationis fratribus infirmis moueant. Nam possunt inde fratribus scandalum facere. Si enim quis infirmus, nondum sciens idolum nihil esse, uiderit eum qui habet rectam scientiam, quod nouit idolum nihil esse, recumbentem in idolo, id est, comedentem cum infidelibus carnes immolatas in praesentia idoli, nonne exemplo periti conscientia ignari cum sit infirma, aedificabitur, id est, erigetur, ad manducandum idolothyta, id est, quasi ab idolo sanctificata, putans illic aliquid gratiae esse, quia peritum fratrem uidit ea comedere nec horrere? Quomodo enim putatis simulacris decipi posse homines, quae a Christianis honorari putantur? Nam pagani dicunt in cordibus suis: Quare nos

A relinquamus deos, quos Christiani ibi nobiscum colunt: & infirmi fratres prouocantur, ut non solum ibi manducare, sed & sacrificare desiderent. Idolium ē locus in quo idolis immolatur. & infirmus si quemlibet doctum uiderit ibi cum infidelibus edere, putabit eum intelligere cibos illos aliquam sanctificationem ab idolo sumpsisse, & tali mente incipiet illos comedere. *Et ita peribit infirmus frater in tua scientia*, quem uiderit taliter recumbentem, peribit infirmus, si contra unius dei fidem comederit de sacrificatis. peribit in tua scientia, id est, tua peritia illum occidet, dum a te fieri uiderit quod ipse aliter intelligit: & tu eris occasio mortis eius, propter quem Christus ut redimeret mortuus est. In tua scientia, quā te dicis habere ut scias quia nihil est idolium, & animo cogitas deum, & sic recumbis in idolio, in hac scientia perit infirmus. & ne contemnas infirmum propter uitium in quo infirmus est, audi quia frater est, si firmus es circa fratris infirmitatem. & ne etiam fratrem contemnas, adiungo, propter quem Christus mortuus est. Quem si uis continere, precium ipsius attēde. Considera qui mortuus est propter ipsum, & non negligas Christum propter infirmum, cum infirmū debeas diligere propter Christum. Vos, inquit, exemplo uestro ducitis in errorem infirmos, quod non est leue peccatum. Quia sic peccantes in fratres & exemplo uestri operis percutientes, id est, lacerantes conscientiam eorum infirmam, peccatis in Christum qui pro illis mortuus est, & cuius membra illi sunt: & ideo nolite hoc peccatum contemnere, si nō uultis deleri de libro uitę. Nolite putare quod in homines peccetis tantum, & ideo leue sit, quia taliter in deum peccatis, cuius membra destruitis. Vel secundum alios codices, in Christo peccatis. Per hoc enim quod charitatis æmuli nō estis, quia Christus uos liberauit, peccatis in Christo, nō in Christum. Quia iuxta hunc sensum, in Christum peccare, est Christum negare: in Christo autem peccare, est in his quę Christi sunt peccare. Nam sicut qui sub lege est, in lege dicitur peccare: ita & qui sub Christo sunt, in Christo dicuntur peccare. Et quia per prædictam confessionem peccando in fratres, peccatis in Christum uel in Christo, propter hoc si esca mea scandalizat fratrem meum, id est, offendit, & a bono proposito disturbar, non manducabo carnem in æternum, id est, nunquam manducabo carnem ullam, sed semper ab esu carnis abstinebo: non quod esca sit mala, sed ne fratrem meum scandalizem tali comestione. Sic & uos debetis agere. Nam sicut uxorem licet habere, sed si fornicata fuerit, abijcienda est: ita & carnem licet edere, sed si idolis oblata fuerit, respuenda est. Instant enim charitati studendum est, ut & licita pro illicitis sint abijcienda, ne obliuiscatur fratri. Typice autem in eo quod dictum est, uidete ne forte hæc licetia uestra &c. usque, propter quem Christus mortuus est, uideatur Apostolus sub alijs uerbis dicere: Ne legas philosophos, poetas, oratores, nec in eorū lectione requiescas, ne tali modo fratrem infirmum perdas. Nec nobis blandiamur, si in his quę sunt

scripta, non credimus, cum aliorum conscientia taliter uulneretur, & putemur probare quę, dum legimus, non reprobamus. Alioqui quale erit ut æstimemus Apostolū eius, qui uelcebatur in idolio, conscientiam comprobasse, & eum dixisse perfectum, quem sciret de idolothytis manducare? Absit ut ore Christiano sonet Iupiter omnipotēs, & me Hercule, & mi Castor, & cætera magis portenta quā numina.

CAPVT .IX.

Non sum liber? non sum apostolus? Nonne Christum Iesum dominum nostrum uidi? Nonne opus meum estis uos in domino? etsi alijs non sum apostolus, sed tamen uobis sum. Nam signaculum apostolatus mei uos estis in domino.

¶ Incipit se proponere in exemplum, ut sicut ipse abstinet a licitis pro scandalo fratrum, ita & illi faciant. quasi dicat: Abstinete ab hoc licito propter fratrum utilitatem, quia ego habeo libertatem accipiendi stipendia, & tamen non accipio propter aliorum salutem. Et hoc est quod increpat uel dicit per interrogationem: *Non sum liber?* id est, nonne libertas est mihi data sicut cæteris apostolis, accipere stipendium ex bonis uestris? & *non sum*, id est, nonne sum apostolus, ut & mihi liceat quod apostolis? Vere sum apostolus. Quia nonne Christum te sum dominum nostrum uidi in uia uel in templo? Ac si dicat: Liber sum accipere, quia sum apostolus. Apostolus sum, quia Christum uidi. Apostolum se comprobatur, quia occasione pseudo prædicatorum minus de eo sentiebant, & ad hoc comprobandum dicit se Christum uidisse, quia quidam dicebant illum non esse apostolum, quia nunquam uiderat Christum. Siue liberum se dicit, quia nullius aliquid concupiuit, nec in adulatione docuit. Apostolus autem est, id est, missus a Christo de te sibi: Ego ad gentes mittam te. Vidit enim illum non adhuc mortalem, sed iam clarificatum, quando constitutus est ab ipso apostolus, ut per hoc pateretur dignitas apostolatus eius. Vere, inquit, sum apostolus, quia uos estis opus mei apostolatus. Nonne enim uos opus meum estis in domino? id est, nonne ego apostolus hoc operatus sum, ut uos sitis in domino? etsi alijs, id est, Iudæis non sum apostolus, uobis tamen sum, qui per me credidistis. Qui de Iudæis crediderāt, & legem adhuc carnaliter obseruabant, hunc esse negabant apostolū, quia ipse libera uoce prædicabat legem amplius carnaliter nō oportere seruari. Cæteris enim apostolis propter scandalum ab hac dissimulantibus, hic aliter docere uidebatur, & ideo ab illis Iudæis non recipiebatur. Vobis, inquit, sum apostolus. Nam signaculum, id est, signum & iudicium apostolatus mei uos estis per me credentes in domino. Hoc est, forma apostolatus mei quasi similitudo sigilli expressa in uobis apparet, dum habetis ea, quę alij fideles per alios apostolos habent. Mea defensio apud eos qui me interrogant, hæc est.

A ¶ Hæc seculi defensio, quam dixi, est mea apud eos qui me interrogant, utrum sim apostolus, id est, ostendo illis fidem & religiosam uestram conuersationem, quam me docente cōsecuti estis. sicq; p opa defensor esse apostolus contra eos, qui hoc negabant de me: & ita per uos apostolus esse comprobatur apud illos qui inde dubitabant, ideoq; nō cōuenit ut & uos inde dubiteris.

Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circumducendi, sicut & cæteri apostoli & fratres domini & Cephas? Aut solus ego & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi?

¶ Ideo supra dixi me esse liberū, quia nunquid ego & mei non habemus potestatem manducandi & bibendi quæ nostra sunt? Habemus utiq; hanc potestatem, sicut cæteri apostoli. Potestatem habemus à Christo, non iussionem huius rei, quia dominus permisit, non iussit prædicatoribus, ut acciperet sumptus, ut si quis eos non acciperet, maiorem inde mercedem acquireret: sicut & uirginitatē laudauit, non præcepit, ad cumulum gloriæ eorum qui eam seruauerint. Et nunquid non habemus potestatem circumducendi nobis sororem mulierem in prædicatione, id est, Christianam & sanctam mulierem, ut ministret nobis de facultatibus suis? Nunquid non possumus hoc facere si uolumus, quemadmodum cæteri apostoli & fratres domini & Cephas? id est,

B id est, Iacobus Alphæi & Thadæus, qui fuerunt cognati saluatoris, hoc est, ex sorore uirginis Mariæ, & Petrus qui est princeps apostolorum? Nā nec ipse Petrus refutabat sumptus oblatos à feminis, sicut nec dominus refutauerat. Mulieres enim desiderio doctrinæ cælestis ministrabāt eis & sumptus & seruitia, ut non indigerent his quæ ad necessitatē uitæ huius pertinet. Ideo plus erat mulieres circumducere, quā ab auditoribus alimenta percipere, quia mulieres indumenta & quæq; necessaria præbebant. Nec omnino reprehensibile iudicabatur hoc, maxime apud Iudæos. Et hæc, inquit, potestas nonne & nobis est concessa sicut cæteris apostolis? Aut solus ego & Barnabas, quia placet nobis ex labore manuum nostrarum uiuere, non habemus potestatem hoc operandi? id est, hoc faciendi, scilicet stipendia sumendi, & mulieres circumducendi. Nos duo soli non possumus hoc agere, cum omnes hoc agant? Non reprehendit alios, sed eorum more sibi probat licere quod eis erat licitum. Putabant enim nonnulli Corinthiorū, quod non liceret ei sumptus accipere sicut cæteris, quoniam de labore suo uiuebat, & inde minoris eum dignitatis aestimabant, nec apostolū esse credebant, dicentes apud se: Quia si esset apostolus, stipendia sumeret ut omnes apostoli. Contra quos ipse nunc loquitur, ostendens se esse apostolum & potestatem habere sumendi stipendia, sed nolle sumere. & ne coapostolos reprehendere uideatur quia abstinēt, subiungit:

Quis militat suis stipendijs unquam? Quis plantat uineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?

¶ Per has similitudines humanæ consuetudinis ostendit rationabiliter, quia sibi & alijs prædicatoribus licet accipere sumptus. Nam & ipsi spiritualiter Christo regi militabant, & ideo à Christianis plebibus tanquam à prouincialibus stipendia sumebant. Ipsi ecclesiam quasi uineam plantabant, & idcirco de fructu eius merito comedeabant. Ipsi gregem ouium Christi doctrina ueritatis pascebant, & ideo iure de gregis lacte, id est, de cibis eius temporis accipiebant. Paulus tamen qui hæc loquitur, suis stipendijs militabat, & de fructu uineæ à se plantatæ non edebat, nec de lacte potabat gregis quem pascebat. Nullam enim in præsentī uita retributionem sumere uolebat, ut in futuro seculo plenam de omnibus mercedem reciperet. Qui præmissis similitudinibus, subdit:

Nunquid secundum hominem hæc dico? An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moyfi: Non alligabis os boui trituranti. Nunquid de bobus cura est deo? An propter nos utique hæc dicit? Nam propter nos utique scripta sunt. Quoniā debet in spe qui arat, arare: & qui triturat, in spe fructus percipiendi.

¶ Dico quia miles debet à rege stipendia consequi, & agricola de fructu uineæ carpere, & licet humanis similitudinibus utar, nunquid tamē hæc dico secundū hominē? id est, nunquid sequor in his humanam similitudinē? An & lex dei hæc quæ dico non dicit? Vtiq; dicit hæc eadem. Scriptum est enim in lege Moyfi: Non alligabis os boui trituranti, id est, non phibebis prædicatorē uiuere de prædicatione. Concordare monstrat supradictas rationes diuinæ sententiæ, ut intelligamus quia non sine causa respuit accipere sumptus, quando tot documētis ostendit & dandum & accipiendum esse. Sed ne ad literā accipiatur hæc sententiā, subiungit: Nunquid de bobus cura est deo, ut de his in lege præciperet? An propter nos utiq; q sumus boues eius, hæc dicit? Nos enim trituramus, id est, in area mūdi ferris nostræ prædicationis comminuimus paleas infidelitatis & uitiorū, & separamus ab eis grana fidei cæterarūq; uirtutum, uel credentes ab infidelibus tanq; à paleis grana discernimus. Et ideo iustum est ut non prohibeamur ex area, quā trituramus, cibos sumere. Nam propter nos utiq; sunt hæc scripta in lege. Et uere propter nos spūales boues. Quoniam ille qui arat, id est, qui corda subiectorū uomere prædicationis ad fidem aperit, debet arare in spe, id est, sperans fructum sui laboris consequi. Non quod hæc sit eius intentio, ut propter eius expectationē, id est, temporalis cibi prædiceret, sed quod certus sit non deforsibi uictū, si in prædicatione laborauerit. Similiter & qui triturat, id est, grana discernit à paleis, hoc est, uirtutes à uitijs, debet hoc agere in spe percipiendi fructum

A *His stipendiorum.* Historialiter quidem fit tritura-
tio, quando boues aut equi sup segetes collectas
& in area collocatas, illi fuerint ad eas conterē-
das & grana excutienda, sicut moris est in quibus-
dam regionibus. Prædicatores aut quando infide-
lium corda scindunt ac uomere prædicationis ex-
colunt, & ad suscipiendum fidei semen arant, tūc
demum terram ad semē gratiæ excipiendum præ-
parant, & ab inculta solitudine, id est, ab incredu-
lorum multitudine separant: & qui prius arant in
conuersione, postea triturant in instructione: quia
per assiduam correctionem & instructionem nō
localiter, sed moralit̃ bonos à malis sequestrant.
Tamen & ante fidem triturationis fit, cum ab infide-
libus quis per susceptionem fidei separatur: atq;
post fidem, cum in ipsa ecclesia sit inter bonos &
malos quædam moralis discretio per prædicanti-
um instructionem. & de hac ecclesia loquitur nūc
Apostolus, quæ sit quando alij respuunt, alij cor-
riguntur, alij in peius proficiunt.

Rom. 15. **S**i nos uobis spiritualia seminauimus, ma-
gnū est si nos carnalia uestra metamus.
Si alij potestatis uestre participes sunt, qua-
re non potius nos? Sed nō usi sumus hac po-
testate, sed om̃ia sustinemus, ne quod offen-
diculum demus euangelio dei.

B Adhuc probat per rationes, quia licet stipē-
dia sumere. Si nos, inquit, seminauimus uobis, id est, in-
choauimus primi uestris mentibus spargere spiri-
tualia, id est, quæ à spū sancto data sunt, & uestriū
spūm uiuificant, ut fructificet in uobis sicut in bo-
na terra, magnum est si metamus ad sustentationē no-
stri corporis uestra carnalia stipendia? Quasi dicat:
Non est magnum, sed minimū, si tradētes uo-
bis æterna, percipiamus à uobis tēporalia. Item
à minori probat hoc ipsum. Si alij, inquit, sunt partici-
pes uestre potestatis, id est, tam potenter utuntur ue-
stris rebus ut uos ipsi, quare non potius nos id agimus,
qui uestre salutis causa fuimus? Quæ sunt aut spi-
ritualia quæ seminauit, nisi uerbum & ministeri-
um sacramenti regni cælorum? Quæ uero carna-
lia, quæ sibi licere mereri dicit, nisi hæc tēpora-
lia, quæ uitæ atq; indigentie indulta sunt? Quæ po-
tenter ab eis sumebant etiam alij, qui non eis pri-
mo euangelium annunciauerant, sed ad eorum ec-
clesiam id ipsum prædicantes postea uenerāt. Vn-
de subiicit: Si alij potestatis uestre participes sunt,
id est, potestatis quæ prædicatoribus concessa est
in uos, ut utantur bonis uestris, cur non potius
nos? Vel istos alios intelligamus pseudo aposto-
los, qui bona eorum deuorabant, cum nihil utile
eis cōtulissent. Ecce, inquit, probatum est, quia po-
testatē habemus sumendi stipēdia. Sed tñ non usi su-
mus hac potestate, id est, non accepimus sumptus ut
poteramus. Tunc enim quis utitur sua potestate,
quando quicquid pertinet ad illam, accipit, & à
nullo sue potestatis uult abstinere debito. Nos ue-
ro non ita fecimus, sed om̃ia sustinemus, id est, famē
& sitim & nuditatem libentissime toleramus, ne
demus aliquod offendiculum euangelio Christi, id est, ne

per nos euangelium impediatur currere. Minus
enim curreret ad cor uestrum, si suspicarem̃
nos illud prædicare propter commodum terre-
nū. Vel si dedissetis nobis aliquid, putaretis forsi-
tan uos emisse licentiam prædicandi, & nobis mi-
nueret libertas arguendi. Vel si debitos sumptus
acciperemus, iam pseudo apostoli nostro exem-
plo libere acciperent, & sic in prædicatione dura-
rēt. Aut si mulierem circunduceremus, inde pos-
set oriri nō bona suspicio. Talibusq; modis impe-
diretur cursus euangelicæ prædicationis.

Nescitis quoniam qui in sacrario operan-
tur, quæ de sacrario sunt, edunt? & qui alta-
rio deseruiunt, cum altario participant? Ita
& dominus ordinauit his qui euangelium
annunciant, de euangelio uiuere.

Matt. 10.

Luc. 9. et

10.

¶ Iterum redit ad probationem, modisq; om̃i-
bus etiam atq; etiam commendat, quid sibi liceat
& tamē non faciat. Licitū est, inquit, mihi sumptus
ex prædicatione sumere, sicut ministratibus apud
Iudeos in sanctuario licet de rebus sanctuarij ui-
uere: quia & naturalis ratio hoc habet, ut unusq;
q; inde uiuat, ubi laborat. Nam nescitis quoniam hi
qui in sacrario, id est, in tabernaculo uel templo ope-
rantur sicut ministri & artifices, edunt ea quæ sunt de
sacrario, id est, quasdam oblationes quæ offeruntur
in eo pertinetes ad ipsos? & nescitis quia qui alta-
rio deseruiunt, sicut sacerdotes & leuitæ, participant
cum altario: id est, partem accipiunt de his quæ offe-
runtur in altari, & sicut antiquo more apud He-
bræos antiquos hæc fiebant, ita & dominus Iesus or-
dinauit in nouo testamento, id est, rationabiliter dis-
posuit, his qui euangelium annunciant, id est, prædicat,
de euangelio uiuere, id est, uictum habere, ut expediti
ores sint, cū de corporali cibo solliciti nō fuerint.
Hoc ordinauit, id est, tali ordine disposuit dñs, ut
dantes spiritualia, sumerēt carnalia, quando dixit:
In eadē domo manete, edētes & bibētes q; apud
illos sunt. dignus est enim operarius mercede sua.
Non quod ideo quisq; debeat euangelizare ut mā-
ducat, sed ideo manducare ut euangelizet. Nam
qui propterea euangelizat ut māducat, uilius ha-
bet euangelium quā cibum. Postquā uero mul-
tis similitudinibus & exemplis atq; rationibus &
autoritatibus ostēdit Apostolus sibi licere neces-
saria sumere, subiungit, dicens:

Luc. 10.

Ego autem nullo horum usus sum. Non au-
tem scripsi hæc, ut ita fiant in me. Bonum
est enim mihi magis mori, quā ut glori-
am meam quis euacuet. Nam etsi euangeli-
zauero, nō est mihi gloria. Necessitas enim
mihi incumbit. Væ enim mihi est, si nō eu-
angelizauero. Si enim uolens hoc ago, mer-
cedem habeo: si autem inuitus, dispensa-
tio mihi credita est. Quæ est ergo merces
mea? ut euangelium prædicans, sine sum-
ptu ponam euangelium, ut non abutar po-
testate mea in euangelio.

A ¶ Tot, inquit, exemplis & autoritatibus constat me licenter posse stipendia sumere. Sed tamē ego nō sum usus aliquo horum exemplorum uel autoritatum siue rationum, ut facerem quod facere his posse demonstror, id est, ut ex prædicatione sumptus & alimēta perciperem. Nullo horum usus sum. Sed nec uti uolo, quia non ideo scripsi hæc licere mihi, *ut ita nunc fiant in me*, id est, ut amodo mihi necessaria quæq; dentur à subditis: & si ego propter aliorum salutem à debitis sumptibus & necessarijs omnibus abstinui & abstineo, saltem tanto exemplo uos ab immolatijs carnibus abstinete, ne multos fratrum precipitetis in interitum. Ob hoc etiā noluit Apostolus accipere sumptus, ne esset forma mercenarijs & pseudo apostolis. Erant enim iam multi, qui occasionem habere cupiebant adquirendi terrena & uēdendi euangelium: quibus eam uolens amputare, uictum manibus suis quæsiuit. Sed propterea noluit à discipulis stipendium uel aliud quid sumere, ne per hoc acciperet fiduciam delinquendi, & uigor euangelicæ autoritatis in illo torpesceret. Parcebat etiam in hoc illis, ut non esset eis onerosus, si de bonis eorum uiueret. Nolo, inquit, ut hæc ita fiant in me. Nam *magis bonum est mihi mori*, id est, magis opto mori quam sustinere ut quis dando euacuet gloriam meam, quam pro hac abstinentia habere uolo in Christo apud deum, compatiēs infirmis dū nihil ab eis sumo. Vere taliter euacuaretur & inanis fieret. Nam si ideo euangelizauero ut hæc ita fiant in me, id est, si propterea euangelizauero ut ad illa perueniam, & finem euangelij in cibo & potu & uestitu collocauero, non est mihi gloria apud deum, sed ex eorum numero sum, de quibus dictū

B *Matth. 6.* est, quia receperūt mercedem suam. Et quare nō est mihi gloria? Quia necessitas sustentandæ huius uitæ incumbit mihi, ut ideo euangelizem, quia unde uiuam non habeo, ut adquiram temporalem fructum de prædicatione æternorum. Sic enim iam necessitas in euangelio erit, non uoluntas. Et uere necessitas incumbit, quia *uē mihi est si non euangeliza uero*, id est, malo meo non euangelizabo, quia fame cruciabor, & unde uiuam non habebō. Vere non est gloria euangelizare pro corporis necessitate. Nam *si hoc ago uolens*, hoc est, sine ulla uitæ huius fulciendæ necessitate, apud deum habeo mercedem gloriæ sempiternæ. Sed si inuitus, id est, cogente necessitate id facio, dispensatio est mihi credita, ut alijs dispēsem euangelium ad profectum eorum, ego autem mercedē illam apud deum gloriosam non habeam. Hoc enim loco talis dispensator intelligitur, qui alienum dispenset, unde ipse nihil accipiat. Dispensatio est mihi credita tanquam inuito seruo, ut tanquam alienum erogem, & nihil inde capiam præter cibaria, quæ non de participatione regni, sed ad sustentaculum miseræ seruitutis dantur extrinsecus. Et quia si uolens euangelizo, mercedem apud deum habeo, ergo quæ est merces mea, quam de prædicatione habere cupio, cū nullo inde mercedē terrenam recipere uelim? Hæc scilicet est merces mea, ut ego euangelium prædicans

sine sumptu, ponam in cordibus hominum euangelium, id est, ut non sit credentibus sumptuosum euangelium, ne putet ad hoc sibi euangelizari, ut id euangelistæ quasi uēdere uideantur. Hanc mihi eligo mercedem, ut gratis ponam in auditorum mentibus euangelium, *ut non abutar in euangelio potestate mea*, quam dominus concessit accipiendo stipendia, ne quod impedimentum generem euangelio. Si enim stipendia sumerem, unde euangelium impediretur & tardius iret, iam meæ potestatis abusus fieret: quoniam sumendo illa, contra hoc ad quod potestas ipsa fuit mihi concessa, facerem. Hactenus multifarie demonstraui licere sibi sumptus accipere, quos tamen non accipiebat. Iam uero quia infirmitati hominum compatiens à debitis sumptibus abstinerebat, ostendunt sequentia, cum dicit:

Nam cum liber essem ex omnibus, omnium me seruum feci, ut plures lucrificarem. Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, ut Iudæos lucrarer: his qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, ut eos qui sub lege erant, lucrificarem: his qui sine lege erant, tanquam sine lege essem, cum sine lege dei non essem, sed in lege CHRISTI essem, ut lucrificarem eos qui sine lege erant. Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrificarem. Omnibus omnia factus sum, ut omnes facerem saluos. Omnia autem facio propter euangelium, ut particeps eius efficiar.

¶ Hanc, inquit, solam mercedē in hac uita quæro, ut gratis ministrē cunctis euangelij. Nā cū essem liber ex omnibus, id est, cum sic ab omnibus essem se paratus, ut nihil illis deberē, nec ullius merita me possent ad hoc deducere, ut illis uerbum uitæ ministrarē, sponte me inclinaui ut à domino exaltarer, & me seruum omnium feci, sicut ipse dominus dixerat: Quicūq; uoluerit in uobis primus esse, erit omnium seruus. Liber eram ex omnibus, id est, nulli quicquam debēs, cum nihil ab aliquo suscepissem, unde sibi obnoxius essem ad exhibendam seruitutē: & tamē pro Christo me feci seruū omnium, ut commodis omnium deseruirē: & hoc ideo, ut plures ad fidē conuertēdo lucrificarē, id est, lucrū eos prædicationis meæ facerē, & idcirco me modificaui omnibus. Quia factus sum Iudæis tanquam Iudæus, id est, ita compassus sum eorum cæcitati & miseræ, ac si Iudæus essem, & in eadē cæcitati & miseria cum eis detinerer. Hoc est dicere: Quantum dolorē ac sollicitudinē de infidelitate & ignorantia & morte mea, si rē ipsam sicut esset animaduertere possem, tantum habui de Iudæis, ut Iudæos lucrarer, id est, ut sic ad fidē eos adducere, subueniens eis sicut mihi subueniri uellē. & his qui sub lege sunt, id est, Samaritanis uel prædictis Iudæis factus sum, quasi sub lege essem, id est, misericordiē eis condolui, & eos à iugo seruitutis eripe laboraui,

A sicut mihi recte uellē cōdoleri & me eripi, si unus ex illis essem. Ita per compassionem misericordię factus sum eis quasi sub lege essem, cū ipse nō essem sub lege seruiliter, id est, cum eam nō seruarem carnaliter, ut tam pia condescensione lucrificerem, id est, lucrum Christo acquirerē eos qui sub lege erāt. Nequaquam doctor egregius ut quasi Iudæus fieret, ad perfidiam erupit: nec quasi sub lege ad carnale sacrificium rediit, sed condescendēdo appropinquauit infidelibus, non cadendo, ut uidelicet singulos ipse suscipiēs, & se in singulos transfigurans compatiendo colligeret, & impenderet illis ea quæ impendi sibi ab alijs recte uoluisset: & tanto unicuiq; erranti cōcurreret, quāto salutis eius modum ex propria consideratione didicisset. Nō rediit ad carnale sacrificium, ut illud exhibendo putaret se aliquid iustificatiōis aut salutis inde cōsequi. Alioqui propter uitandum scandalum, Hierosolymis ueterem sacrificiorum morem seruauit. Neq; simulando fecit hoc, ut nonnulli putauerunt, sed secundum liberam sententiā suā quā dicit, Circumcisus quis uocatus est? non adducat præputium, id est, non sic uiuat quasi præputium adduxerit, sicut alio loco dicit, Circūcisio tua præputium facta est. Secundum hanc sententiā fecit illa, quæ non intelligentibus & parē attendentibus finxisse putatus est. Iudæus enim erat. & circumcisus uocatus, noluit adducere præputium, id est, non uoluit ita uiuere ac si circumcisus nō esset. Hoc enim iam in potestate habebat. & sub lege quædem non erat, sicut illi qui eam seruiliter custodiebant, sed tñ in lege Christi, quæ est ipsa quā Iudæi tenebant, erat, ut libere adimpleret eam. Qui uetera eius sacramēta in Iudæos celebrauit, hoc modo illa usq; ad certi temporis dispensationem à deo iussa esse commēdauit, & à sacrilegis sacris gētiū distinxit. Nam & in hoc factus est Iudæus tanq; Iudæus, & sub lege positus tanq; sub lege esset: quia hoc Hierosolymis fecit, & alibi Timotheum circumcidit, & à cibis quos lex prohibet abstinuit in Iudæos, ac semper apud eos de lege & prophetis disputauit, asserēs eorū testimonijs aduērum Christi. Qui uniuersa hæc & his similia idcirco faciebat, ut eos quæ de lege erant, Christo acquireret, non ut aliquid iustificationis iam in illis ceremonijs æstimeret. Qui & subiungit: his qui sine lege erant, id est, gētilibus, factus sum tanquam sine lege essem, cum nō essem sine lege dei, sed essem in lege Christi, ut lucrificerem eos qui sine lege erant. In eo quippe factus est gētilibus tanq; gentilis, quod præputium recepit, quod indifferēter permisit uesci cibis quos damnant Iudæi, qd eis assensus est secundum phisicas rationes mundum esse factum à deo, & huiusmodi condescensionibus. Notandū quod Iudæos sub lege dicit esse, se autem in lege, paganos uero sine lege. Aliud est autem esse sub lege, aliud in lege. Qui enim sub lege est, secundū legē agit: qui uero in lege est, secundum legem agit: & ille seruus est, hic autem liber. Qui uero sine lege est, ab omī seruitute diuina alienus est, ut sicut onager in solitudine præsens seculi male liber ui-

uat. Vtriusq; autem, id est, & eis qui sub lege, & illis qui sine lege erant, se testat Apostolus congruisse per misericordiam scilicet & compassionē, non per uersipellem simulationē, id est, ut eomō subueniret carnali Iudæo uel pagano, quomodo sibi ipsi si hoc esset, subueniri recte uoluisset, portans utiq; eorū infirmitatem in compassionis similitudinē, nō fallēs in mēdacijs fictione, sicut cōtinuo sequit & dicit: Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrificerem. Hinc em loquebatur, ut etiā omnia illa supiora diceret. Sicut ergo quod factus est infirmis infirmus, non erat mendacium, sic & cætera quæ præmisit. Quam enim dicit infirmitatem suam ergo infirmos fuisse, nisi compatiēdi eis intantum, ut ne uideretur uenditor euangelij, & uerbū dei cursum apud imperitos in malam suspiciōē decidēs impediret, nollet accipere quod ei iure dominico debebat? Eo em ipso factus est infirmus, quo potestate sua uti noluit. Tā misericordiæ scilicet indutus affectu, ut cogitaret quēadmodum secum agi uellet, si & ipse ita infirmaretur, ut posset de illis per quos sibi euangelium prædicaretur, si eos uideret sumptus accipere, quasi mercimoniorum nundinas suspicari. Sic ergo illis qui corde infirmabant, factus est infirmus cōpassione miæ, nō simulatione fallaciæ. Nā & qui ministrat ægroto, si tanq; ægrotus, nō cū se febres habere mentit, sed cū animo condolētis cogitat, quēadmodū sibi seruiui uellet si ipse ægrotaret. Iuxta quē sensum uniuersaliter subiungit: Omnibus omnia factus sum, ut oēs facerem saluos. Quasi dicat: Quid diutius per partes enumerarem singula? Breuiter comprehendō, omnibus omnia factus sum, id est, quasi omniū sectarum essem. Omnibus omnia factus est, nō meritis actū, sed compatiētis affectu, id est, non oīa mala omnium fallaciā agēdo, sed aliorū omnium malis omnibus tanquam si sua essent, misericordis medicinæ diligentiam procurando. Cogitabat em, ut homo, in eis uitijs etiā se esse potuisse, unde cupiebat alios liberare: & ita subueniebat illis, sicut sibi uellet subueniri, si ipse in eisdem uitijs esset. In se em personas omnium pie transfigurans, ex semetipso disciebat qualis unicuiq; miseri debuisset, quatenus hoc singulis impederet, qd sibi ipse, si ita esset, impēdi recte uoluisset. Ita, inquit, me contempero omnibus, nō qd mihi errores & uitia eorum placeant, sed omnia hæc prædicta facio conformās me unicuiq; propter euangelium, ut particeps eius efficiar, id est, ut particeps siam bonæ intentionis, quam habet euangelium erga salutem hominum. Vel omnia quæ dixi facio erga singulos quosq; propter euangelium, ut possim eis illud dulciter inferre, & ego siam particeps remunerationis eius.

Nescitis quod hi qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed unus accipit brauium? Sic currite ut cōprehendatis. Omnis em qui in agone cōtēdit, ab oībus se abstinere. Et illi quidem ut corruptibilem coronā accipiant, nos autem incorruptam,

Actu. 21.

Supra. 7.

Rom. 2.

Actu. 16.

Iob. 24.

Iere. 2.

A ¶ Idcirco omnia facio propter euangelium, quia non aliter ero particeps eius. Necesse enim mihi est, ut omnia quae facienda sunt faciam, & ab omnibus a quibus abstinendum est abstinere, quoniam aliter euangelij coronam & remunerationem habere non poterō. Quod euidenter apparet in hac similitudine quam nunc propono. Nullus enim in stadio brauium accipit, nisi qui omnia quae facienda sunt fecit, & hoc in mundana consuetudine potestis scire. Quia an nescitis quod hi qui currunt in stadio, omnes quidem currunt, sed unus accipit brauium? Licet enim omnes ibi sint in cursu & labore similes, tamen omnes inaniter currunt praeter illum solum qui accipit brauium, quod est praemium cursus. Stadium autem constat centum viginti quinque passibus. Sed hoc loco, siue minus siue magis longitudinis habeat, uocatur stadium illud uiae spatium, per quod usque ad metam quamdam solebat fieri cursus, ut postquam ueniretur ad metam, esset stadium. Unde stadium a stando nomen accepit. Brauium autem genus est palmae, uel praemium, quod currentibus proponitur. Omnes currunt, sed unus qui currendo ceteros uincit, accipit brauium: quia fecit omnia quae pertinent ad cursum, & abstinent ab omnibus quae impediunt. Sic & ego brauium supernae remunerationis adipisci non poterō, nisi omnia quae currentibus facienda sunt fecero, & ab omnibus quae contraria sunt abstineam. Similiter & unusquisque uestrum de se sentiat & legitime currat. Nam omnes quidem currunt, sed unus accipit brauium. Currunt enim Iudaei, currunt haeretici,

B currunt nonnulli Christiani qui ad uitam non sunt praedestinati: quia omnes isti in fine praemij sperant se adepturos, & ad illud tendunt per uitae praesentis stadium. Sed praedestinatorum Christianorum populus qui legitime currit, accipit brauium: quoniam sola unitas eorum qui sunt corpus Christi, palmam consequitur. & quia non omnes qui currunt, accipiunt brauium, ideo sic currite faciendo quae ad cursum pertinent, & uitando quae impediunt, ut comprehendatis illud. Cautos & expeditos uos esse conuenit in currendo, ne forte contingat non comprehendere praemium ad quod curritis. Non enim omnes comprehendunt illud. Currite credendo, sperando, desiderando, bene operando, corpus affligendo, orando, amando, & quibusque bonis studiis insistendo. Ita quidem est de his qui currunt. Sed de his qui pugilantur, audiamus. Nam cursor quisque festinat ad brauium, sed omnis qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet, id est, omnis pugil qui in certamine pugnat, ab omnibus se abstinet, id est, ab eis & ceteris quae impediunt agone, id est, certamen. Sic & omnis Christianus qui in arena huius mundi contra diabolum luctatur, ab omnibus quae Christianum ad terram implicat, debet abstinere. Nam & ideo chrismate sumus uncti, quia luctatores sumus effecti: & propterea sicut illi qui in arena luctantur, nudi sunt, ita & nos a mundanis rebus spoliati esse debemus, ut amando nihil possideamus in hoc seculo: quia nec maligni spiritus contra quos est nobis luctatio, quod-

quam in eo proprium possidet. Nudi cum nudis, id est, nil possidentes cum nil possidentibus luctari debemus, si eis succubere nolumus. Armis tamen uirtutum indui studeamus, quibus & protegemur, & aduersarios feriamus. Sicut pugiles & luctatores imitemur, qui se intantum ab omnibus agoni suo noxijs abstinent, ut & nocturnam pollutionem, quae per somnum accidere solet, diligenter cauere studeant, ne per hanc molliores in certamine fiant. Et illi quidem abstinent, & pugilantur ut corruptibilem coronam ex floribus contextam cum laude & mercede cito perituram accipiant, nos autem ob hoc abstinemus ut incorruptam, id est, aeternam percipiamus coronam. & idcirco diligentiores esse debemus, quibus non terrenis & marcescentibus floribus, sed aeterna constantia gemis in modum regij diadematis corona spiritalis seruat.

Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aerem uerberans. Sed castigo corpus meum & in seruitutem redigo, ne forte cum alijs praedicauerim, ipse reprobus efficiar.

¶ Seipsum proponit Apostolus ceteris in exemplum. Quandoquidem, inquit, in stadio uitae praesentis est nobis cursus & certamen, atque uictori proposita est incorruptibilis & aeterna corona, igitur ego, qui (sicut supra dictum est) omnia propter euangelium facio, sic curro, id est, tam legitime, tam alacriter, tam expedite cursum boni operis exequor, ut non quasi in incertum tendam, quia certus sum de corona. Ille enim currit in incertum, qui talia facit, ut ex quibusdam sperare, & ex quibusdam possit desperare. Sed ego ex omnibus quae post conuersionem feci, certitudinem bonae spei tenens, non curro uelut in incertum, sicut illi qui currunt ad seculare brauium, nec si poterunt illud accipere sunt certi. ego sic pugno contra diabolum, ut non sim quasi aerem uerberans, id est, non inaniter pugno sicut ille, qui iactat ictus incassum, & pro hoste ferit aerem. Scilicet non uerbis, sed rebus contendendo, quia non sum de illis praedicatoribus, qui dicunt & non faciunt. Quantumcumque enim praedicator fundat uerba, gladius oris eius non peruenit usque ad laesionem hostis, sed uox inanis & ociosa reputatur, si ipse praedicationi suae contrarius existat. Quia qui aliter facit quam praedicat, suspectos facit audientes ut de promissis dubitent: & ideo malum de cordibus eorum non ualet expellere, nec hostem qui in eis habitat, laedere. Ego autem non uacuos ictus uerborum in aduersarium iacto, sed ut illum possim laedere, castigo ieiunijs & afflictionibus corpus meum, ut & exemplum abstinendae de alijs: & ideo non quasi aerem uerberans pugno, quia dum carnem restringo, ipsis abstinentiae meae ictibus non aerem, sed diabolum uerbero: & dum hoc quod intra me est subijcio, extra positum aduersarium ferio. Corpus uero castigare, est ieiunijs reprimere illud, & ea illi dare, quae ad uitam proficiant, non ad luxum. Corpus meum per abstinentiam castigo, ne per lasciuiam in-

Alescat, & in seruitutem illud redigo: ut non perficiat suam, sed spiritus uoluntatem: & in omnibus seruiat spūi, non repugnet. Ideo sic corpus refreno, quia ne forte si aliter egero, contingat quod adhuc contingere potest, quandiu sum in hac mutabili uita, scilicet ne cum ego alijs predicauerim, & in partem electionis illos per doctrinam meam adduxerim, ipse male uiuendo efficiar reprobus, id est, a deo reprobatus, & a gaudijs cælestibus quæ prædico, alienus. Certe iā de hoc Apostolo uoce dominica dictum fuerat, quoniam uas electionis mihi est, & tamen adhuc ipse castigās corpus suum, ne metuit ne reprobetur, licet supradixerit, sic curro, non quasi in incertum. Ita em̄ certus est de præmio, ut timeat illud amittere: & ita metuit amittere, ut certus sit de eo. Et cum iste quem deus uas electionis esse testatur, sic metuat reprobus fieri, quid de nobis miseris erit, qui nullam adhuc dei uocem de electione nostra audiuius, & iam in ocio quasi de securitate torpemus? Omnia enim quæ nūc de se dixit, ideo locutus est, ut nos similiter agere suo exemplo doceret, scilicet ut sic strenue cursum recti operis ageremus, quatenus de perceptione futuri præmij spem certam haberemus: & sic cum antiquo hoste pugnaremus, castigantes corpora nostra, ut non aerem, sed ipsum hostem certis ieiunijs abstinentiæ nostræ feriremus, ne forte per subreptia uitia reprobi adhuc efficeremur, & reprobationē adhuc posse cōtingere, pbat ex exemplo Iudæorum, cum subiungit:

CAPVT X.

Nolo em̄ uos ignorare fratres qm̄ patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes in Moysē baptizati sunt in nube & in mari, & omnes eādem escam spiritalem manducauerunt, & omnes eundem potum spiritalem biberunt. Bibebant autem de spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus. Sed non in pluribus eorum beneplacitū est deo, nā prostrati sunt in deserto.

Hoc nanque exemplum ideo proponit, ut in Christianorum populo nullus in eo solo confidens quo baptizatus est, & escam ac potum corporis & sanguinis domini percepit, putet sibi deum parcere si peccauerit: sed tunc cognoscat sibi profutura, si deo humiliter obedire perseuerauerit. Quasi dicat: Currere & pugnare sicut ego, debet omnis Christianus, quādiu in stadio uitæ mortalis est: & metueret, ne post omnia bona quæ diuinitus accepit, fiat adhuc reprobus, ne perueniat ad brauium pro quo currit, sicut uidemus qd̄ Hebræi qui nos præfigurauerunt, post transitum maris & cælestem escam, quia deum peccatis suis offenderunt, ad terram promissionis uelut adpositum brauium peruenire non potuerunt. Nolo enim uos ignorare, id est, nolo ut ignoretis o fratres, quoniam patres nostri, id est, Hebræi antiqui instituto

res nostræ fidei & moralitatis, omnes tam boni quam mali, cum egredierentur de Aegypto, priusquam mare transirent, fuerunt sub nube, quæ non sinebat exercitum Aegyptiorum ad eos accedere, & significabat præsidium supernæ protectionis. & omnes pariter mare transierunt, in quo persecutores eorum perierunt. & omnes in Moysē, id est, in ducatu Moysē baptizati sunt in nube & in mari, quia submersi hostibus suis, erepti sunt à morte, quod præstat baptismus, & purgati sunt à peccatis prioribus, ut ultra non imputaretur illis: & mūdati ab ignorantia dei, quæ premebat omnes gentes, ut idonei forent accipere diuinam legem. Baptizati sunt, quia signum baptismi acceperunt, quod tantumdem ualuit eis credentibus, quantum ualeat nobis ipse baptismus. & deinde omnes similiter boni ac mali manducauerunt eandem escam spiritalem, id est, mānā spirituali uirtute paratum. Omnes eandem escam comederunt, quia non aliam saluandi & aliam perituri manducauerunt, sed omnes eandem. Simili modo & omnes biberunt eundem non diuersum, potum spiritalem, id est, aquam de petra productam spirituali gratia. Manna enim & aqua illa dicuntur nūc spiritualis cibus & potus, quia non mundi lege, sed dei uirtute sine elementorum commixtione ad tempus creati sunt, habentes in se figuram corporis & sanguinis domini. Vnde & manna uocatum est panis angelorum, quia uirtute qua angeli subsistunt creatum est, significans eum qui ait: Ego sum panis uiuus qui descendi de cælo. Vel eandem escam corporis CHRISTI, quam nos in pane manducamus, ipsi manducauerunt in manna: & eundem potum sanguinis CHRISTI, quem nos ex calice bibimus, ipsi biberunt ex petra, & ideo spiritalem manducauerunt eandem quam & nos, corporalem uero alteram. Quia uisibilem escam spiritualiter intellexerunt, spiritualiter esurierunt, spiritualiter gustauerunt, ut spiritualiter satiantur. Nam & nos accepimus uisibilem cibum, sed aliud est sacramentum, aliud uirtus sacramenti. Similiter potum spiritalem perceperunt eundem quem & nos. nam corporalem alium. Sed hunc spiritalem potum non undecūq; bibebāt, sed de spiritali petra, id est, de CHRISTO. Sicut enim cibus & potus ille fuit spiritualis, simili ratione fuit petra spiritualis, quæ potum manauit spiritalem. Bibebant de petra consequente eos, id est, satifaciente desiderijs eorum, quoniam cōsecuta est eos abundantia suæ largitatis, prius siti cōfectos, & ad Moysen clamantes, dum satiauit eos sic, ut amplius tunc non quærerent potū. Vel sequebatur eos per desertū petra spiritualis: quia ubi deficiebat eis humanū suffragium, aderat Christus. Qui ideo sequebatur, ut ubi defecissent, ille subueniret. Non enim petra, sed Christus aquam dedit. Qui & nūc similiter suos per subsequentem gratiam comitari nō desistit post baptismū, uelut post maris transitū. Bibebant de petra, sed petra erat Christus. Non est dictum, petra significabat Christū: sed, petra erat Christus, quia solet loq̄ scriptura res significā-

Nume. 9
Exo. 15.

Exo. 14

Exod. 16

Exodi. 17

Psal. 77
Iohā. 6.Nume. 9.
Exodi. 15.
14-16-17.

Nume. 20

Nume. 14

A tes, tanquam illas quæ significantur, appellans. Omnia enim significationia uidentur quodammodo earum rerum quas significant, gerere personas: & ideo tanquam hoc esset, dictum est, petra erat Christus: quod utique per substantiam non hoc erat, sed per significationem. Propter firmitatem petra dictus est Christus. Qui duobus lignis crucis affixus, profudit ex suo latere sacramenta nostræ salutis, quibus interior sitis nostra potaretur: sicut petra illa bis percussa, dedit aquam unde populus ille satiaretur. gemina enim percussio, duo ligna crucis significat. Ecce omnes pariter hæc omnia dei beneficia consecuti sunt, sed non omnes pariter ad salutem peruenerunt. Quia non in pluribus eorum beneplacitum est deo, id est, plures eorum non beneplacuerunt deo post hæc omnia, sed grauius displicuerunt: quod inde patet, quia prostrati sunt in deserto, nec peruenerunt ad terram promissæ hereditatis. Caueamus itaque ne & nobis similiter contingat. Omnia enim illa beneficia quæ ipsi diuinitus acceperunt, spiritualiter sunt eadem quæ & nos accepimus. Aegyptum namque interpretari nouimus afflictionem, uel affligentem, uel comprimentem, siue tenebras, & sæpe poni in imagine huius seculi, à quo spiritualiter recedendum, ne simus iugum ducentes cum infidelibus. Quod sit per primum calorem fidei. Sic enim quisque Ierusalem celestem sit ciuis idoneus, cum primum huic seculo renunciauerit, quomodo ille populus in terram promissionis induci non potuit, nisi prius ab Aegypto recederet. Sed sicut ille non inde discessit, nisi diuino præsidio, ita nemo corde ab hoc seculo auertitur, nisi dominicæ misericordiæ munere præuentus & adiutus. Quem etiam protegens comitatur, quæ procul arceat exercitum Aegyptiorum sequentium: quia catechumini per fidem quam recepit, habet gratiam dei obumbratam, uelut nubem, quæ non sinit ad illum accedere pristinam consuetudinem uitiorum, quæ diabolo instigante subsequitur illum, sed in aqua baptismatis extinguit uelut in mari rubro. Aptè enim per mare rubrum baptismus designat, sanguine Christi consecratus. Mors enim Aegyptiorum in mari, significat abolitionem peccatorum in baptismo. Israelitæ transeuntes, præsignant eos qui nunc baptizantur. & tali mysterio patres illi omnes de Aegypto egressi fuerunt sub nube, & omnes mare transierunt, ac in Moyse baptizati sunt in nube & in mari. Moyses Christum significat, nubes spiritum sanctum, mare aquam baptismi. Dicuntur ergo in Moyse baptizati in nube & in mari, uelut si dicerentur in CHRISTO baptizati in spiritu sancto & aqua. Postea ducti sunt per desertum. Similiter & nunc baptizati omnes, nondum perfruentes promissa patriæ regni cælorum, sed quod non uident sperantes, & per patientiam expectantes, tanquam in deserto sunt. In quo pascuntur manna, & potantur aqua de petra, id est, corpore & sanguine Christi. Nam sicut ille Apostolus ante transitum maris non potuit manna comedere, sic nemo ualet ante bap-

simum corpus redemptoris accipere. Deinde sicut Hebræis data est lex, ita fidelibus ostenditur sublimitas scientiæ charitas Christi. Sed qui post hæc omnia criminaliter peccauerint, ad cælestem patriam non perueniunt, nisi congruam egerint penitentiam: sicut Iudæi qui propter culpas suas ad terram promissionis non peruenerunt, sed in deserto perierunt. etsi enim in aliquibus, non tamen in pluribus eorum beneplacuit deo. Communia fuerunt omnibus illis sacramenta, sed non communis gratia. Ita & nunc baptismus nobis omnibus communis est, sed non uirtus baptismi: commune nobis est sacramentum corporis & sanguinis domini, sed non communis uirtus sacramenti. Non ergo solis sacramentis cōfidamus, quia his solis ad regnum cælestem non perueniemus, si bona operari neglexerimus, aut si saluatore more ueterum offendere non timuerimus.

Hæc autem in figura facta sunt nostri, ut non simus concupiscentes malorum sicut & illi concupierunt: neque idololatræ efficiamini, sicut quidam ex ipsis, quemadmodum scriptum est: Sedit populus manducare & bibere, & surrexerunt ludere.

¶ Iudæi post maris transitum, post angelicum cibum & spiritualem potum, quia grauius deum offenderunt, ad promissam hereditatem non peruenerunt, sed in deserto perierunt. Sed hæc quæ de illis narrantur, facta sunt tunc in figura nostri, qui eramus futuri: quoniam in illis præfiguratum est quod nos si post baptismum, si post dominici corporis & sanguinis cibum & potum similiter peccauerimus, ad cælestem patriam non perueniemus: sed in hoc seculo maligno morietes, ad penas inferni ducemur, quas poenæ illorum præsignabant. Caueamus igitur similiter offendere, ne talia patiamur in ueritate, qualia illi pertulerunt in imagine. Hæc enim (ut dictum est) facta sunt in figura nostri, ut nos metu poenarum, quæ illis acciderunt, corrigamur. ut non simus concupiscentes malorum, id est, concupitores uitiorum, sicut illi concupierunt. per concupiscentiam enim desiderauerunt cibos Aegypti, quos reliquerant dum manna pascerentur cælitus missis. & per esu carnium flentes murmuerunt. Caueamus & nos illecebras gulæ, uentrisque ingluuiem, ne similibus epularum concupiscentiis pereamus. Neque idololatræ efficiamini manducantes in idolo, sicut quidam ex ipsis, manducantes coram uitulo. Neque idololatræ efficiamini, id est, non ædificetis ad idololatriam exemplo uestri infirmam fratrum conscientiam, qui uidentes uos in idolo recumbere, putant quod ibi ob honorem idoli comedatis. Non efficiamini idololatræ, sicut facti sunt non omnes Iudæi, sed quidam ex ipsis idololatræ facti sunt, adorantes uitulum aureum, dum Moyses in monte quadraginta diebus cum domino moraretur, quemadmodum in Exodo scriptum est: Sedit populus ante uitulū manducare & bibere, & cum alacres facti essent ex cibo & potu, surrexerunt ludere, id est, ludos facere in uituli ueneratione. Surre-

Nume. II.

Ex. 14

2. Cor. 6.

B

Nume.

Ex. 14

D

Ex. 32

A xerūt ludere. i. corā uitulo saltare. Vel ludere, id est, uitulum adorare. Quid enim lusui puerili tam simile, quā idola colere? Cauete igitur ne & uos similiter corā idolo nunc sedeatīs māducare & bibere, & infirmos exciteris ad lulum idololatriæ.

Num. 25 Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt, & ceciderunt una die uiginti-
Num. 21 titria millia. Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentauerunt, & a serpentibus perierunt. Neque murmuraueritis, sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.

Num. 25 ¶ Neq̄ in idololatriam declinemus, postquam de tenebris infidelitatis educti sumus, ut illi declinauerunt, postquam de Aegypto, ubi seruiuerunt idolis, fuerant educti. Neque fornicemur cum paganis mulieribus, ne per eas ad cultum idolorum seducamur, sicut quidā ex ipsis fornicati sunt cū filiabus Madia, & comederūt de sacrificijs earū, adoraueruntq̄ deos ipsarū. & hoc factum est consilio Balaam. Videte ne uos similiter consilijs pseudo apostolorū decipiāmini, qui uestram perniciē moluntur, sicut Balaam filios Israel perdere machinabatur. Nam propter hanc fornicationē ceciderunt una die gladio uiginti-
Num. 25 titria millia, quoniam Moyses statim præcepit iudicibus Israel, ut occideret unusquisq̄ proximos suos, qui initiati fuerant Beelphegor, & occisa est tanta multitudo eorum. Vbi figuratum est, quod etiam uiros in dilectione & in obseruantia decalogi perfectos & in fide trinitatis, si fornicati fuerint, occidēt eos in iudicio futuro quasi in una die iudices Israel, id est, apostoli.

Mat. 19. **Luc. 22.** Nam per decem, intelligitur decalogus legis: per uiginti, id est, per geminationem denarij numeri, exprimitur gemina dilectio, quæ legem facit impleri: per tria, fides trinitatis: per mille, perfectio. & ita (sicut diximus) p̄ uiginti-
Num. 21 titria millia designatur illi, qui in dilectione & præceptorum diuinorum obseruantia & fide sunt perfecti: sed caueāt fornicationem, quia propter hanc solam in infernum cadere possunt in die iudicij. Neque tentemus Christum, diffidentes de eius auxilio, & fastidiētes eius spiritualē cibum, ne malignis spiritibus perimendi tradamur, sicut quidam eorum tentauerunt illum, & a serpentibus perierunt. Nam sicut scriptura refert, tædere cœpit populum itineris ac laboris, locutusq̄ contra dñm & Moysen, ait: Cur eduxisti nos ut moreremur in solitudine? Deest panis, non sunt aquæ. Anima nostra iam inanis nauseat super cibo isto leuissimo. Quamobrem misit dñs in populum ignitos serpentes. Ita enim Christum tentauerunt, dum loquerētur cōtra dñm, qui est ipse Christus, & contra Moysen famulū eius, propter tædium uiæ longioris & laboris & penuriæ cibi crassioris, cum uelut pro nihilo manna ducerent. Ac per hoc Christus comprobatur esse deus, qui iam ab illis est tentatus. Quibus ipse ad significanda peccata, quorū ueneno inuisibiliter moriebatur, uisibiles serpentes quibus admonerent, immisit. & plaga emēdatoria mortes animarum

mortibus corporum figurauit. Caueamus & nos ne Christū simili modo tentemus, loquentes contra eum & cōtra prælatum quē ipse nobis dedit, cur nos eduxerit de Aegypto, id est, de tenebris seculi uoluptatibus, dū affligimur in solitudine conuersationis huius, & penuriam sustinemus corporalis uictus, cum spiritualis abūdet: & tædes nos itineris ac laboris, dum per patientiā diu nolimus expectare quod nō uidemus, sed cupimus ad regnum peruenire cito sine laboris ullius tolerantia. Nam cum per multas tribulationes oporteat nos intrare in regnum cælorum, si tribulationes in uia longanimiter sufferre respuimus, iusto dei iudicio trademur ignitis serpētibus, id est, malignis spiritibus, qui nos igne uitiorū inflammēt, & animas nostras ueneno peccatorum inficiant & extinguant. Notandum etiam quia sicut Iudæi Christum in Moyse contempserant, sic Corinthij cōtempserāt eum in Apostolo, dum male loquerentur de Apostolo duce suo, sicut Iudæi de Moyse. & ideo nunc tali exemplo uult eos compescere. Qui & addit: Neque murmuraueritis. Murmurbant enim cōtra maiores suos, quibus inuidebāt charismata meliora, uel contra ipsum Apostolū. Ne murmuraueritis, inquit, sicut quidam eorum murmurauerunt, id est, iniuste de præpositis suis conqueruntur, & ideo perierunt ab exterminatore, id est, ab angelo qui extra terminos promissæ terræ percussit eos, uel extra terminos fortis electorum misit. Nam Chore & socij eius murmurauerunt contra Moysen & Aaron, quod non diuina electione, sed quasi per seiplos prælati essent populo: & idcirco sic exterminati sunt, ut uiui descenderent in infernum, disrupta terra sub pedibus eorum. Propter quod & sequenti die murmuraui cōtra Moysen & Aaron multitudo filiorum Israel, dicens: Vos interfecistis populum dei. & ob id egressa est ira a domino in eos, & uastati sunt incendio. fucitq̄ qui percussi sunt, quatuordecim millia hominū, absque his qui perierunt in seditione Chore. Ita propter murmurationes suas, quibus falso de rectoribus suis conquerebantur, perierūt, & de medio multitudinis exterminati sunt per angelum administrātem pœnas eorum. Videte ergo ne & uos similiter contra me murmurantes, uel cōtra quoslibet uobis superiores aut prælatos, similiter imo deterius pereatis. Non enim est ambiguum, illos peccantes plus subiiciendos tormētis, quibus peccantiū pœnæ ad hoc relatæ sunt, ne peccarēt.

Hæc autem omnia in figura contingebant illis. Scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum deuenerunt. Itaque qui se existimat stare, uideat ne cadat.

¶ Ita post maris transitum & cælestem cibum propter uarias offensiones suas uarijs modis perierunt. Sed hæc omnia contingebant illis in figura, quia tunc figurabatur, quod pro similibus culpis perire possumus post baptismum & corporis Christi sacramentum. Nam quod in pluribus eorum nō

Act. 14.
Iudith. 8.

Exod. 15.
16. & 17.
Num. 14. 19.
& 17.

Iudith. 8.

Num. 19.
D

Ibidem.

Roma. 15.

A fuit beneplacitū deo & prostrati sunt in deserto, præfiguravit quod nunc in populo Christianorū multi quidem sunt uocati, pauci uero electi. **Mat. 20.** enim uia quæ ducit ad perditionem, & multi sunt qui uadunt per eam. nec in illis beneplacitum est deo. Quod illi mala concupierūt, & corde in Aegyptū redierunt, figurabat qđ carnales Christiani erant mala desideraturi, & mēte ad seculi reliqua uitia redituri. Qđ quidā ex illis idololatræ facti sunt, qđ quidā fornicati sunt, qđ quidā Christū tentauerūt, qđ quidam murmurauerunt, significabat qđ quidam ex Christianis erant in idololatriam casuri, & quidā fornicaturi, & qđam Christum tentaturi, & quidam murmuraturi, & inuisibiliter pœnas eorū passuri. Vnde non omnes illi, sed quidam ex ipsis memorantur hæc mala fecisse: quia nec omnes Christiani, sed quidam similia nūc faciunt: & qui modo uetustas illorum culpas imitantur, necesse est ut & pœnas ipsorū patientur. In figura ergo cōtingebāt illis hæc omnia. Sed scripta sunt ad correptionem nostram, id est, ut corrigamur auditis culpis & pœnis eorum, atq; caueamus esse de illis qui similia faciunt & patiunt. In figura continebant omnia sub ueteri testamēto, & ideo iam nō opus est ut cum res manifestas agimus, figurarum prænuntiantium celebrationi seruiamus, id est, ut sabbata custodiamus & ciborum differentias & his similia. Sed tamen scripta sunt propter nos, & ideo magna nobis cura sunt legenda & intelligēda, & in magna autoritate habenda, cum propter nostram utilitatem sint scripta. Vitia quoq; & tormēta ueterum scripta sunt ad correptionem nostram, in quos, id est, in nos deueniunt, id est, declinauerunt fines seculorum, quia in ultima ætate sumus, & tot exemplis priorum magis corrigi debemus. Alioquin pœna illorū geminabitur nobis, quia maior notitia legis, magis reuincit qui eam non custodit. Fines autem seculorum tanquam senectus ueteris hominis, cū totum genus humanum tanquam unum hominem constituerimus, sexta ætate significatur, qua dominus uenit. Sunt enim ætates sex etiam in uno homine, infantia, pueritia, adolescentia, iuuentus, grauitas, senectus. Prima igitur humani generis ætas est ab Adam usq; ad Noe, secunda à Noe usq; ad Abraam, tertia ab Abraā usq; ad Dauid, quarta à Dauid usq; ad transmigrationem Babylonis, & inde quinta usq; ad aduentū domini. Sexta uero agitur ab aduentu domini usq; ad finem seculi, qua exterior homo tanquam senectute corrumpitur, qui etiam uetus dicitur, & interior renouatur de die in diem. Inde requies sempiterna est, quæ significatur sabbato. Quia ergo fines seculorum sic deueniunt in nos, id est, secularitas in nobis decreuit & finiri cœpit, ideo turpius erit siā ultra peccauerimus. Post hæc salubris admonitio subditur: Quoniam Israelitæ post accepta diuina beneficia ceciderunt in uarias offensiones, per quas perire meruerunt, & casus Israelitarum præfigurare casus Christicolarum: atque omnia q̄ tunc illis acciderunt, scripta sunt ad correptionē

nostram, itaque quicumq; se existimat stare, uideat, id est, sollicitus sit ne cadat, id est, ne labatur in culpā grauem, quia iustus septies cadit in leuem & resurgit. Videat ne cadat, dū se stare putat. Hoc maxime ad eos ex Corinthiis dictum est, qui præsumētes de sua scientia, qua licitum esse nouerant omnia edere, infirmis fratribus scandalo erant: & putabāt se aliquid profecisse ex doctrina pseudo apostolorum, unde facti erant deteriores: atque iudicabant Apostolum, cum ipsi essent rei. Superbiam igitur eorum amputat, ne per hanc in uarias culpas sicut Iudæi corruant: quia & Apostolo superbe detrahētes, Christū rēbant. Multos etiam alios qui futuri erant, reprimat ab elatione perniciofa, dum hortatur ut stans obseruet ne cadat, id est, ne pēto consentiat, uel ne alium peccare faciat. Voluntate enim sua cadit q̄ cadit, sed uoluntate dei stat qui stat, aut resurgit qui resurgit.

Tentatio uos non apprehendat nisi humana. Fidelis autē deus est, q̄ nō patietur uos tētari supra id, qđ potestis, sed faciet etiā cū tētatione prouentum, ut possitis sustinere.

¶ Stans uideat ne cadat. Non qđ penitus sine casu persequere non possit. Sed hoc salte uidete, ut tentatio. i. pēti delectatio, uos non apprehendat, id ē, rationem uestram in consensum nō trahat, nisi humana, id est, nisi de his leuibus pētis, sine q̄bus humana uita nō potest duci. Vel nō dæmoniaca, sed humana tētatio uos apprehendat. Nam humanū quidem est, in corde tētationem perpeti: dæmoniācum uero est tētationis certamine & in operatiōe superari. Item aliud sapere q̄ se res habet, humana tētatio est. Huius autē uel illius uel suā ipsius amando sententiā, uel inuidendo melioribus usq; ad præcidendā communionis & condendī schismatis aut hæresis sacrilegium peruenire, diaboli ca præsumptio est. In nullo autem aliter sapere q̄ se res habet, angelica perfectio est. Quia igitur homines sumus, sed æquales angelis in resurrectione futuri sumus, quandiu non habemus angelicā perfectionem, caueamus diabolicam præsumptionem. Humanum quippe est de occultis aliorum non uera sentire, ut homo credat bonum quē nescit malum: & iterū opinione nō certa credat malum, quē nō p̄bauit malum, & ante tēpus iudicet quod nescit. Sunt etiam humanæ tentationes, cū bono quisq; animo, secundum humanam tamen fragilitatē in aliquo cōsilio labitur: aut irritatur in fratrem studio corrigendī, paulo tamen amplius q̄ Christiana tranquillitas postulat. In his & talibus est humana tētatio, non dæmoniaca. Dæmonis est em̄ scienter & uoluntarie peccare, cū nullā ad hoc fragilitate trahat: hominis autē est pignorantiā uel per infirmitatē peccare. & q̄a necesse ē uos tētationibus p̄bari, nō dico uel oro ut nō tēmini, sed ut tētatio nulla uos apprehendat nisi humana, ut sicut homines, nō sicut dæmones tēmini, scilicet ut per tētationes proficiatis, nō succumbatis. Ego quidem hoc dico, sed deus adimplebit qđ dico, quia ipse est fideliter adimplet qđ

A promisit, cum diceret: Ecce ego uobiscum sum
 omnibus diebus usque ad consummationem seculi. *Fidelis est deus*, id est, uerax in hac promissione, ut
 sit semper uobiscum in omni tentatione, & non si
 nat uos ultra tentari, sed tentationem leui-
 get ut uincatis. Aliter de aliquo dicimus, non mihi
 habuit fidem: aliter, non mihi seruauit fidem. Nam
 illud est, non credidit quod dixi: illud, non fecit
 quod dixit. Secundum hanc fidem qua credimus,
 fideles sumus deo: secundum illam uero, qua sit
 quod promittitur, etiam deus ipse fidelis est no-
 bis. Fidelis est deus in eo quod se suis promissis au-
 xiliaturum, & coronam gloriæ post tentationes
 daturum, & ideo non patitur uos tentari supra id quod
 potestis ferre, id est, non permittit ultra mensuram
 uestrarum uirium ex crescere pondus alicuius te-
 nationis. Nisi enim misericors deus cum uiribus
 tentamenta modificet, nullus profecto est, qui ma-
 lignorum spirituum tentationes non corruens por-
 tet. Quia si mensuram iudex tentationibus non
 præbet, eo ipso protinus stantem deiecit, quo ul-
 tra uires onera imponit: & idcirco pia dispensa-
 tione hostem nostrum permittit & retinet, rela-
 xat & refrenat, ut & tentemur ad profectum no-
 strum, & non superemur ad hostis desiderium.
 Fidelis enim est, & ideo facit ut aut cito cesset ten-
 tatio, aut si prolixa fuerit, de ipse tolerandi uir-
 tutem. Non patitur uos tentari supra uires, sed cum
 ipsa tentatione facit etiam prouentum, tolerantiam, ut possi-
 tis sustinere pondus tentationis. Subuenit enim ut
 impleat quod promissit, quia fidelis est: & illud fa-
 cit prouenire, quod potest humana fragilitas sus-
 tinere. Nouit enim quando procellam tentatio-
 nis exurgere sinat, quando exurgentem reprimat.
 Nouit pro custodia nostra restringere, quod con-
 tra nos egredi pro nostra exercitatione permittit,
 ut sciens nos diluat procella, non mergat. Pro-
 uentum ergo facit in tentatione, & tentationem
 prout expedire nouit, facit prouenire, & citius
 opus consolationis occurrere facit, atque surgen-
 tes tentationis stimulos mitigat, impugnantesque
 se cogitationis motus interna pace tranquillat.
 Moxque animam immensam de spe cælesti lætitiā per-
 cipit, dum deuictum respicit malum quod tolerauit.
**Propter quod charissimi mihi, fugite ab idola-
 lorum cultura,**

I Dixi quod omnia contingebant Israelitis in
 figura, qui post cæleste pabulum conuersi sunt ad
 idola, multisque modis offenderunt, & quod uos
 deum fidelem habetis adiutorem in omni tentati-
 one. Propter quod o charissimi, quibus ego propter
 magnam charitatem cōsulo, *fugite*, id est, cito uos
 elongate, non solum animo, sed & corpore ab idola-
 lorum cultura, ne sicut Iudæi fiat iterum idololatræ.
 Qui enim assiduus est in idolio, aliquid sperat de
 eo: & de eo sperare, de deo dubitare est. Sic enim
 Saul ad idololatriam quā exterminauerat rediit,
 sperans aliquid de ea. Fugite ergo ab idolorum
 cultura, ne per hanc uobis nascatur in deum ten-
 tatio. Fugite quasi pestem, quasi uenenum, quasi

mortem: quia nisi cito fugeritis, non euadetis. Fu-
 gite de idolio, ut non comedatis ibi cum offendi-
 culo simplicium fratrum: quia iam in eorum infir-
 ma cōscientia facti estis idololatræ, dum uos æsti-
 mant ob honorem idolorum ibi comedere.

**Ut prudentibus loquor, uos ipsi iudicate
 quod dico. Calix benedictionis cui benedi-
 cimus, nonne cōmunicatio sanguinis Christi
 est? & panis quem frangimus, nonne par-
 ticipatio corporis domini est? Quoniam
 unus panis & unum corpus multi sumus,
 omnesque de uno pane participamus.**

I Fugite ab idololatria, & ut inde fugiatis, lo-
 quor uobis altum aliquid, non quasi rudibus, sed
 quasi prudentibus & rationis capacibus. Ideoque uos
 ipsi uos ut prudentes iudicate quod dico, id est, an pro-
 pter hanc rationem quam subiungo, debeatis
 fugere procul ab idolis, & abstinere prorsus ab
 illorum sacrificijs. Calix benedictionis &c. Ideo
 prius de calice loquitur, quia de pane postea plus
 erat locuturus. Calix benedictionis cui benedicimus. i.
 calix cui Christus in cœna benedixit, & cui nos sa-
 cerdotes in Missa benedicimus. uel calix, id est, cui
 ius haustu benedictio credentibus infunditur, cui
 nos sacerdotes in sacramentorum consecratione be-
 nedicimus, nonne est cōmunicatio sanguinis Christi? id
 est, nonne facit eos qui digne bibunt illum, esse
 participes uitæ Christi quæ per sanguinem desi-
 gnatur, quoniam anima carnis (ut Moyses dixit) in sanguine est. Hoc est, nonne facit nos esse illius
 beatitudinis & gloriæ participes, in qua cum ani-
 ma ipsius anima uestra unum quid fiat per eiusdem
 gloriæ consortium? Vbi innuitur, quia similiter
 calix maledictus idolorum, potantes se faciunt par-
 ticipes mortis dæmoniorum. & panis quem nos sacer-
 dotes in altari frangimus, & quem unum in multas
 partes diuidimus ad designandam unionem cha-
 ritatis accipientium, nonne participatio corporis domi-
 ni est? id est, nonne hoc operatur in nobis, ut tan-
 dem corpora nostra recipiant participationem
 immortalitatis & gloriæ corporis nostri? Hoc est
 dicere, Participatio calicis & panis dominici, fa-
 cit ut anima nostra & corpus tandem conformetur
 animæ & corpori Christi secundum receptionem
 eiusdem beatitudinis. Tunc autem hoc erit, si quod
 in sacramento uisibiliter sumitur, in ipsa ueritate
 spiritualiter māducetur, spiritualiter bibatur. Si-
 cut enim ut sit species uisibilis panis, multa grana
 in unum consperguntur, tanquam illud fiat quod
 de fidelibus ait scriptura, erat illis cor unum &
 anima una, & sicut in consecratione uini liquor gra-
 norum multorum in unitatem confunditur, ita
 dominus Iesus nos ad se pertinere per unitatem
 charitatis significauit, ac mysterium pacis & uni-
 tatis nostræ in sua mensa consecrauit: & ideo qui
 accipit mysterium unitatis, & non tenet uinculū
 pacis, non mysterium accipit pro se, sed testimo-
 nium contra se. Panis quem frangimus, est par-
 ticipatio corporis domini: quia ipse panis quem
 multis diuidimus, est uerum corpus domini: &

Leu. 17.

D

Act. 17. 4

A qui de illo accipiunt, de corpore dñi accipiunt, atque fiunt etiam ipsi qđ accipiunt. Quoniam nos multi sumus unus panis & unū corpus. Nā sicut unus panis ex multis granis, & unum corpus ex multis membris componitur, sic ecclesia Christi ex multis fidelibus charitate copulante connectitur. Unus ergo panis sumus. Nam ieiunijs & exorcismis cōcipimus moli, deinde baptismo cōspersi sumus, & per acceptionem sancti spiritus sumus decocti, & ita panis dominicus effecti, si unum esse persevera-

Mat. 26.

Mar. 14.

Luce. 22

uimus. Nam ideo dñs (sicut dictum est) corpus & sanguinem suum in eis rebus commendavit, quę ad unum aliquid rediguntur e multis, quoniam aliud in unū ex multis granis conficitur, aliud in unum ex multis acinis confluit. Et ob hoc, cōmunicatio corporis & sanguinis Christi, societatē eternam sanctorum designat & facit, ubi pax erit & unitas plena atq; perfecta. Propter quę omnia recte dicimur omnes unus panis, & unum corpus, quia & omnes de uno pane corporis Christi participamus. Quod enim quisq; suam partem ex hoc pane percipit, significat quia unusquisq; iuxta mensurā suam particeps sit huius gratiæ. Sicut autem unus panis dominici sacramenti unum corpus Christi efficit in ecclesia, sic panis idololatrię dæmonum participatio est: & sicut omnes qui de uno pane ac de uno calice domini sumimus, unū corpus efficitur: ita si cū idololatrię de sacrificio eorū comedimus et bibimus, unū pfecto corpus efficitur. Qui em̄ comedit idolothytū, unū cū dæmone fit: sicut q̄ comedit corpus Christi, fit unū cū Christo.

B Videte Israel secundum carnem. Nonne q̄ edunt hostias, particeps sunt altaris?

¶ Dixi quia qui edunt carnem Christi, & bibunt sanguinē eius, p̄cipes sunt Christi, & hoc vobis per similitudinem ostendo. Nam videte, id est, considerate eum Israel, qui non scđm spiritum agnos, sed secundū solam carnem est Israel, id est, populum Iudeorum, qui sola carne sunt filij Iacob, & carnaliter intelligunt & seruāt legis pręcepta. Nonne illi qui apud eos edunt hostias carnaliter immolatas, sunt particeps altaris, id est, de sacrificio altaris partem in esum accipiūt. Ita est. Pars em̄ credebatur in altari, & pars comedeatur: & sicut Iudæi particeps fiebant altaris per esum hostiarū, sic nos efficitur particeps Christi per esum carnis eius. Quoniam uera carnis substantia quę in Christo est, in nos transit: quoniam sacrificium illud idem quod erat in altari, transibat in eos qui comedeabant de illo. Similiter & qui idolothyta sacrificia manducant, sunt socij dæmonum, quomodo carnalis Israel socius erat altaris in templo, qui de sacrificijs manducabat.

Deute. 32. Quid ergo? Dico quod idolis immolatum, sit aliquid, aut quod idolū sit aliquid? Sed quę immolat gentes, dæmonijs immolant, & nō deo. Nolo aut socios uos fieri dæmoniorū. Non potestis calicē dñi bibere & calicem dæmoniorum. Non potestis mensā dñi particeps esse & mensā dæmoniorum.

¶ Quoniam monebat Apostolus ut fugerent ab idolorū cultura, ne cibis talibus contaminaretur, sensit motū cordis eorum, & ideo puenit ne quis illi diceret: Ergo dicis q̄m aliquā habere idolū uel posse polluere. Non, inq̄, idolū insensibile polluit, sed dæmones qui tēplis p̄sident, ad homines deprauādos & suo seruitio mācipādos, nō qđ offerebat culpās, sed quia illis offerebatur. Quasi diceret: Qm̄ dixi, fugite ab idolorū cultura, ergo ne quis ex hoc moueatur, interrogo, quid dico in illis uerbis p̄missis? An intendo dicere, qđ immolatū idolis, sit aliquid. i. immutet in aliquā dignitatē? Aut intelligo qđ idolū sit aliquid. i. ualeat in aliqđ pdesse uel obesse? Non hoc dico, sed potius istud assero, quia sacrificia quę immolant gentes, non idolis, sed dæmonijs (quę latēt in idolis) immolant, & nō deo. Dæmonijs em̄ magis dediti sunt, qđ est periculosius. Nam si tantū idola colerent, sicut eos nil ad iuuarent, ita nihil eis nocerent. Nam simulacrum uere nihil est, sed sub tegmine simulacri diabolus colitur. Gentes immolant dæmonijs. Sed ego uos qui Christo incorporati estis, nolo fieri socios dæmoniorum per sacrificia gentium. Non enim hoc totū quod uidetur, ē in idolo, sed sub tegmine idoli ē occultum iniquitatis mysterium. Ideo abstinendū est ab esu talium sacrificiorum. Dominus tamen dicit, quia quod intrat in os, non coinquinat hominem. Vbi sciendum quia ipsi quidem cibi, & dei creatura omnis quidem per se munda est, sed idolorum ac dæmonum inuocatio ea facit immunda. Ideo debetis idolorū sacrificia respuere, quia non potestis calicem domini, in quo sanguis est eius, bibere & calicem dæmoniorum, in quo uinum est sacrilegę superstitionis. nec potestis mensē, id est, altaris domini in quo corpus eius est, particeps esse & mensē, id est, altaris dæmoniorum. & tam magnum sustinebitis incommodum, ut a corpore & sanguine domini, sine quo uitam habere non potestis, separimini, quoniam sacrificium Christi & sacrificium diaboli nemo potest comedere. Quę enim conuentio Christi ad Belial? Aut quę pars fidei cum infideli? Vel quis consensus templo dei cum idolis? Nulla his adinuicem societas, quoniam mors & uita simul non conueniunt.

An æmulamur dominum? Nunquid fortiores illo sumus?

¶ Non debemus ad subuersionem fratrum manducare sacrificia idolorum. Quia an æmulamur dominum? id est, an inuidemus domino, ut regnum eius minuamus, comedendo idolothyta ad perditionem fratrum? non oportet ut æmulemur eū, conantes ei auferre membra sua. Quia nunquid fortiores sumus illo, ut possimus contra eum præualere, & eos ad perniciē trahere, quos ipse uult ad uitā seruare, uel nos ipsos ab eius percussione defendere? Malo nostro utimur, si contra Christū agimus. Vel ita: An æmulamur dñm, id est, an imitamur Christum comedentē cum publicanis & peccatoribus, dum cum idololatrię māducamus? Nequaq̄ illum imitamur in hoc facto, quia ipse non cum

A idololatriæ cibū sumpsit, sed cum his qui unum deum colebant, & tamen peccatores erant, ut eos dulcedine familiaritatis suæ traheret ad poenitentiam. An imitamur dominum? Minime & nunquid sumus fortiores illo? id est, nunquid agimus fortiora quæ ipse, per scientiā qua nouimus idolum nihil esse, sumētes idolothyta quod ipse nō fecit? Hoc est enim fortiores illo esse, quod in non est fortitudo, sed debilitas, ea facere quæ ille non fecit.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt. Omnia mihi licent, sed non omnia ædificāt. Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius.

¶ Abstinendum est ab immolatis. & omnia quidem ciborum genera mihi licent, qui possum ea sumere mundo corde, sed non omnia expediunt mihi, id est, quædam eorū non adiuuāt, sed implicāt cursum meū. Secundum legē naturæ licent, quā multa sunt omnia naturaliter, & ideo licent, id ē, nullo præcepto mihi prohibentur. Omnia quidem ciborum genera mihi licent, & lege naturæ & potestate liberi arbitrij, sed non omnia ædificant proximos, quoniam quæ idolis oblata sunt, deseruiunt illos, & a fide subuertunt: & ideo a licitis etiam abstinendum est, ne fratres scandalizentur. Nemo enim querat quod suum est, id est, suum proprium commodum, sed quod alterius. Nam qui ueraciter intelligit idolum nihil esse, & omnem dei creaturam bonam esse, atque sic comedit idolorum sacrificia, non uerēs scandalizare fratres propter suam escā, iste quod suum est querit, non quod aliorū. Qui uero ne fratribus noceat, a licitis abstinet, ille nō quod suum est querit, sed quod aliorū, quia charitate compulsus, etiam per sua damna querit aliorum commoda. Quod de esca diximus, hoc de omni re sentiendū est: quia qui suas utilitates negligit pro utilitatibus proximorum, ille iustus est.

Omne quod in macello uenit, manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Domini est terra & plenitudo eius.

¶ Quoniam licita sunt hæc, & tamen non est uendum eis semper, determinat quomodo & quare ratione possint manducari, scilicet si uenalia fuerint in foro reperta. Omne, inquit, quod in macello uenit, id est, quod uenditur in loco ubi carnes uenduntur, manducate, nihil interrogantes, id est, non quærentes an sit immolatum uel non immolatum, & hoc facite propter conscientiam, id est, ut libera sit conscientia uestra: quia licet aliquid sit oblatum idolo, tamen si hoc nescierit qui emit, nullum patitur scrupulum, & apud deum immunis est. Vel propter conscientiam uendētis conseruandam, quia si manducaretis postquam diceret immolatum esse, ille si infidelis esset, confirmaretur in infidelitate: uel si fidelis, reuocaretur a fide. Nihil interrogate, quia si interrogaueritis infideles, qui uos sciunt esse Christianos, propter irrisionem uobis respondebunt omnia esse immolata. Dixi ut manducetis sine interrogatione, quia domini est terra, quæ cuncta nutrit & sustinet, & plenitudo eius, id est, omnia

quibus impletur terra. Nec potest immunum esse quod domini est. Si ergo idolis immolatum aliquid, uel non est, uel nescitur, sine ullo conscientie scrupulo in usum necessitatis assumitur. Si uero certum est immolatum esse, melius Christiana uirtute respuitur.

Si quis uocat uos infidelium ad coenam & uultis ire, omne quod uobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam. Si quis autem dixerit, hoc immolatum est idolis, nolite manducare, propter illum qui indicauit, & propter conscientiam. Conscientiam autem dico, non tuam, sed alterius, ut quid enim libertas mea iudicatur ab aliena conscientia? Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? Siue ergo manducatis, siue bibitis, uel aliud quid facitis, omnia in gloriam dei facite.

¶ Dixi qualiter manducandum sit quod editis, dicam & gratis datum qualiter edi possit. Ita scilicet: Si quis infidelium uocat uos ad coenam &c. Coena a communione uescientiū appellatur. καὶ νόμῳ quippe commune dicunt Græci. Vnde & communicantes, quod communiter, id est, pariter conueniant. Apud ueteres enim solitū erat in propatulo uesci, & communiter epulari, ne singularitas luxuriam gigneret. Si uos ad coenam quis infidelium uocauerit, non præcipio ut eatis, sed in uestra uoluntate pono. Tunc autem Christianus ad coenam infidelis ire debet, si aliquem fructum ibi habet, id est, si scit se illum lucrari: sicut Christus ideo cū peccatoribus edebat, ut eos ad poenitentiam conuerteret. Si uultis ad talem coenam ire, omne quod uobis apponitur, manducate simpliciter, non interrogantes unde sit, propter conscientiam simul discumbētium, ne confirmetis infideles in errore suo, si scienter manducaueritis coram eis cibos idololatriæ. Hoc tamen perfectis dicitur, qui possunt contemnentes idolum quia nihil est, manducare de sacrificio, certi quia quod sub dei creatoris nomine editur, nō potest polluere. Nihil interrogantes edite quod apponitur. Sed si quis dixerit de eo quod apponitur, hoc immolatum est idolis, nolite iam manducare propter illum qui indicauit, ne putet uos illud comedere sub idolorum ueneratione, & propter conscientiam aliorū. Qui enim idolis seruit, gloriabit, si uos edere de sacrificijs uiderit, & in errore confirmabitur, malumque fratribus dabit exemplū. Patet erga caro per se nō est immunda. Nam si natura ipsa immolatiuæ carnis esset immunda, utique & nesciente cōtaminaret. Neque enim eo minus ipsa esset, quo a nesciente sumeretur. Sed propter conscientiam, ne deamonibus cōmunicasse uidearis. Conscientiam autem dico, non tuam, quæ firma est in cognitione ueritatis, sed alterius, qui adhuc infirmus est in fide, uel needū uenit ad fidem. Apud conscientiam enim suam lætatur infidelis quisque, si uiderit te libenter appetere quod idolis immolatum est, & dicet: Quomodo

A Christiani uetāt nos immolare q̄si sit malū, & ipsi illa manducant quasi sancta & munda. Et idcirco abstinendū est, ne mala de nobis opinio generetur in aliorū mentibus. Quia ut quid iudicatur mea libertas ab aliena conscientia .i. cum ab idoli ueneratione sit libera conscientia mea, qd opus est ut malam de me dans opinionē, faciam æstimari q̄a uenerationis causa manducē idolis immolata? Iudicaretur enim non distare ab idololatriis, si non abhorrerē qd oblatum est idolis. & si ego cum gratia participo .i. si ego gratiæ dei cōmunico, quia in ipso nomine edo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago? id est, quid opus est me cadere in blasphemiam impositorum? quid necesse est, ut faciā æstimari quia ego deuotus sum idolo, dū q̄ illi sunt oblata non horreo? Blasphemor enim inde ac uituperor, q̄a magnū aliquid de idolo sentire uideor, & infideles gaudēt in idololatria, dum me putant participem, habentes occasionē permanendi in errore, & fidelibus malū datur exemplum. Et quia hæc mala inde cōtingerent, ergo cauete idolis oblata, ut possitis ad laudē dei comedere. Quamuis enim per puritatē conscientie uestræ licitū sit uobis ista sumere, inimicū tamē deo est ea sciēter edere, q̄niam ad opprobriū unius dei hæc diabolo dedicantur. Ergo ne faciatis cibo uestro uel actu deum blasphemari, sed siue manducatis, siue bibitis, uel aliud quid facitis, omnia facite in gloriam dei .i. sic facite oīa, ut ex his glorificetur & laudetur deus. Modestē & frugaliter & tēperanter manducando & bibēdo, glorifica deum. Si enim qd māducas & bibis, ad refectiōē corporis sumis reparationemq̄ mēbrorū, gratias agens ei q̄ tibi p̄buit mortali & fragili ista supplementorū solatia, & cibus tuus & potus tuus laudat deū. Si uero modū naturę debitū immoderatiōe uoracitatis excedas, & uinolentia te ingurgites, māducās & bibēs deū blasphemās. Si post cibū & potū requiescis ut dormias, & in lecto nihil turpiter egeris, nec excesseris ultra cōcessam licentiam in lege dei, laudas eum: & cum dormis, si mala conscientia nō te excitat à quiete, innocentia somni tui laudat deum: & cum uigilas & bene agis, atque deus laudatur de bono opere tuo, opere tuo deum laudas. Sic ad laudem eius omnia sunt agēda.

Sine offensione estote Iudæis & gentibus & ecclesiæ dei, sicut & ego per omnia omnibus placeo, non quæres quod mihi utile est, sed quod multis ut salui fiant.

¶ Ita uestram conuersationem modificate, ut nullus scandalum ex ea patiat. Estote scilicet sine offensione Iudæis & gentibus & ecclesiæ dei. Offensio enim Iudæis fit, si Christianum qui se dicit legem & prophetas recipere, uiderint idola quę illi abominantur, non horrere. Gentilibus uero hæc est offensio, si in eo in quo sunt, non solum non arguantur, sed & promptiores fiant, dum nō uitantur uota idolorum suorum. Ecclesiæ autem dei fit offensio, dum quosdā ex numero suo uidet his quę inimica deo sunt, adhærere. Cauete igitur uno ci-

bo uestro sic omnes offendere, sicut & ego nō solū non offendo quenquā, sed etiam placeo omnibus per omnia quę facio. Non quidem ita placebat Apostolus omnibus, ut placeret etiā tam multis persecutoribus suis, sed placebat omni generi hominum, qd Christi congregabat ecclesia, siue iam inuis positus, siue introducēdis in eam. Oportet enim ut rectores boni placere hominibus appetāt, sed idcirco ut suæ æstimationis dulcedine proximos in affectum ueritatis trahant, non ut se amari desiderent, sed ut dilectionem suam quasi quandā uiam faciant, per quā corda audientium ad amorē conditoris introducant. Difficile quippe est, ut quilibet recta denunciāns prædicator, qui non diligitur, libenter audiat. Debet ergo qui præest, studere se diligi, quatenus possit audiri: & tamen amorē suum pro semetipso non quærere, ne inueniatur ei cui seruire per officium cernitur, occulta cogitationis tyrannide resultare. Recte igitur Apostolus nūc dicit, quia ego per omnia omnibus placeo, quāuis alibi se deneget hominibus placere. Addit enim, non quærens quod mihi utile est, sed quod multis ut salui fiant. Nulli autem utile est ad salutē, si homo ei propter seipsum placuit: quia non recte placet aliter, nisi cum propter deum placet, id est, ut deus placeat & glorificetur, cum dona eius attenduntur in homine, aut per ministerium hominibus accipiuntur. Cum autem homo sic placet, nō iam homo, sed deus placet. Placet ergo Paulus & non placet, quia in eo quod placere appetit, non se, sed per se placere hominibus ueritatē quærīt.

CAPVT .XI.

Imitatores mei estote sicut & ego Christi.

¶ Ego, inquit, omnibus placeo, quærens omnibus prodesse, & uos estote imitatores mei, ut nullum offendatis, sed tali intentione per laudabile uitā omnibus placere quærat. Imitatores mei estote sicut & ego sum imitator Christi, quoniam ita per me imitabimini Christum qui nullum offendit, sed omnes saluare uenit. Imitatores mei estote sicut & ego Christi. In ecclesia iste ordo est, alij præcedunt, alij sequuntur. & qui præcedunt, exemplo se præbent sequentibus: & qui sequuntur, imitantur præcedentes. Sed & illi qui se exemplo præbent sequentibus, sequuntur ipsum Christū. Nam quia omnes superauerunt proficiendo, nec iam remanet homo quem imitentur, ipse Christus eis remanet, quem usq̄ in finem sequantur.

Laudo autem uos fratres, q̄ per omnia mei memores estis, & sicut tradidi uobis, præcepta mea tenetis. Volo autem uos scire, q̄ omnis uiri caput Christus est: caput aūt mulieris, uir; caput uero Christi, deus. Omnis uir orās aut prophetās uelato capite, deturpat caput suū: oīs autē mulier orans aut prophetās nō uelato capite, deturpat caput suum. Vnū enim est acsi decalucē. Nam si nō uelatur mulier, tōdeat. Si uero turpe ē mulieri tōderi aut decaluari, uelut caput suum.

A Postquam mores & conuersationē eorū arguit, nunc traditiones uult corrigere. Ideo nō cōfirmādo, sed per ironiam incipit loqui. Præcepi, inquit, ut me imitemini, & nō possum rephēdere uos de inobedientia, sed laudō uos quōd per omnia estis me mores mei, & præcepta quæ uobis tradidi, tenetis. His uerbis uerbis plus illos tangit, q̄ si manifeste increparet eos. Quia cum esset apostolus eorū, immemores erant traditionum eius: neq; qd̄ adhuc non didicerant ex aliarū ecclesiarū traditiōe, sequebant: & ideo quasi nouit tradidit illis, dicens: Volo autem uos scire &c. Quasi diceret: Vos obliuiscimini mei, & traditiones meas non tenetis, sed uolo ut ista quæ subiungo, sciatis. Volo uos scire quōd Christus est oīs uiri caput: qm̄ uir a deo quidem, sed per Christum factus est. sed uir est caput mulieris: quia quamuis & mulier p̄ Christū, de uiro tamen facta est, ac p̄ hoc subiicitur uiro. Et sicut uir Christū, ita mulier debet sequi uirū, & exēplo illius agere bona. Sicq; secundo per uirum subiicitur Christo. Vir em̄ nulli subiectus est nisi Christo, mulier autē & uiro & Christo debet esse subiecta. Christus est caput uiri, qui regitur a sapientia: sed uir caput mulieris, quæ regit̄ a uiro. Designatur autē per uirum spūs rationalis, & per mulierem anima. Est em̄ animæ quasi maritus quodammodo spūs hominis, quia animale affectionem tanquam coniugem regit. Christus ergo caput uiri est, id est, sapientia dei gubernatrix est illius spūs qui est in homine, quo potest homo intelligere spiritualia, si ipse spiritus pie se subiicit deo. nihil enim altius illo spū, nisi sapientia quæ deus est. Sed uir est caput mulieris, quia spiritus regit animam. Aliud est enim in homine rationale quod regit, aliud animale qd̄ regitur, ut scilicet caro non concupiscat aduersus spū, sed spiritui subiugetur, id est, concupiscentia carnalis non aduersetur rationi, sed potius obtemperando desinat esse carnalis, ut appetitū animæ per quem uoluptates corporis operamur, habeat mens interior tanquam uirilis ratio subiugatum. Ita est caput uiri Christus, & caput mulieris Christus. Caput uero Christi, deus est secundum quod pater maior est illo. ut hunc ipsum deum esse, quod illi cum patre unum est, caput sit hominis mediatoris, quod ipse solus est. Si em̄ mentem recte dicimus principale hominis, id est, tanquam caput humanæ substantiæ, cum ipse homo cum mente sit homo, cur non multo congruentius, imo multo magis uerbū cum patre simul deus, sit caput Christi, quamuis Christus homo nisi cum uerbo, qd̄ caro factum est, intelligi non possit? Omnis uir oras &c. Venit ad causam, q̄a & uiri quidem apud Corinthios nutriebant comam, & mulieres nudato capite, pcedebant in ecclesiam, gloriantes in crinibus. Quod nō solum inhonestum erat, sed etiam concupiscentiæ fomitē præstabat. & quoniam Christus est caput uiri, ideo omnis uir tam diues quam pauper, in ecclesia deum orans aut ceteris prophetans, id est, futura & occulta pronuncians uelato capite corporeo, deturpat, id est, dehonestat spirituale caput suum Christum, uel etiam cor-

porale caput. Sed econtra omnis mulier, quia inferior & subiecta uiro, si fuerit orans in ecclesia aut prophetans non uelato capite, deturpat & inhonestum reddit caput suum, quod ita nudum omnibus ostendit. Quoniam Christus cui seruire est summa libertas, caput est uiri, ideo nō est iustū ut in ecclesia oret uel doceat uelato capite, quoniā inter eū & Christū non est aliquid medium. Et propterea non debet ostendere signum seruitutis in se, sed libertatis. Nam q̄a sine alio mediante Christus est caput eius, & p̄ Christum deus, & ideo in signum libertatis non habet uelum, qd̄ est subiectionis signum. Deturparet em̄ caput suū, si oraret uel prophetaret cooperto capite: q̄a uidere reputare dedecorū sub Christo esse, tanq̄ sub suo capite, & quod ignominia esset illi, qd̄ summa libertas & gloria debet uideri. Sed mulier in ecclesia stans nō uelato capite, i. sine signo subiectionis quam debet uiro, deturpat caput suum. i. dehonestat uirum, quasi non habeat eum mediū in se & Christum, uel caput suum carnale dehonestat, dū denudat illud. quia unum est ac si decaluetur, id ē, tantundem est ad turpitudinē, ac si decaluetur. Vere idē ualeat. Nam si non uelatur mulier, etiam tondetur. Debet enim tonderi, si non est uelata. Sed si turpe est mulieri tonderi aut decaluari, uolet caput suum. Nam dum stat in ecclesia retortis crinibus in tergo & nuda fronte, hoc est adeo turpe, ac si capilli p̄ decaluationē uel detonsionē essent ablati. Nūc spūalem intelligentiam breuiter attingamus. In uiro em̄ (ut supradictū est) rōnalis sensus accipit, in muliere autē anima hoīs intelligit, quæ a rōnali sensu uelut mulier a uiro regitur. Ipsa quoque anima hoīs, quæ utrumq; unum sit, si quādo ea quæ dei sunt cogitat, quasi uir est. A qua contemplatione spūali per uelamentū, id est, carnalibus cogitationibus se continere non debet, sed reuelata facie, id ē, mundo corde ad contēplanda cælestia & spūalia se extēdere. Si quando uero ea quæ mūdi sunt cogitat, quasi mulier est. Sed ne supra quā necesse est, se in terrenis actibus occupet, oportet ut discretionis uelamine restringatur, ne forte dum licita & necessaria uult procurare, ad illicita & supflua cogitanda illiciat. Et hoc est spūaliter quod uir caput uelare non debet, sed mulier. Vir em̄, id est, uirilis sensus rōnis: orans, id ē, desiderans supna: aut prophetans, id ē, futura præmeditans: uelato capite, id est, obumbrato nebulis terrenarum cogitationum suo acumine: deturpat caput suum, id ē, turpitudine cogitationum suarum obscurat sibi pulchritudinē supernæ sapientiæ. Sed mulier, id est, inferior pars mētis intēta temporalibus: orans, id est, appetens quæ corpori sunt necessaria: uel prophetans, id est, futura quæ sibi sunt agēda prouidēs: non uelato capite, id est, non p̄ discretionis temperantiam restricto suo acumine: deturpat suum caput, id est, turpitudine interiorum desideriorum fœdat superiorem mētis aciem, quæ debet solis cælestibus inhiare. Tantundem em̄ ualeat, quod sine uelo modestæ cohibitionis se relaxat in appetitum temporalium rerum, ac si decaluetur,

A id est, ac si detegatur, & appareat omnibus praua intentio eius de qua debet erubescere. Hęc enim per frontem, quę pudoris sedes est & præeminet, designatur. Nam mulier, id est, pars rationis inter rerum temporalium administrationi, si non uelatur, id est, si non modeste restringitur à superfluis cogitandis, etiam tondeatur, id est, auferat à se uniuersas cogitationes mundanarum curarum. Melius est enim ut omnes mundi curas abijciat, quàm ut in omnia mundi desideria spargatur, dum necessaria procurat. Si uero turpe est mulieri tonderi uel decaluari, id est, si hæc inferior pars animę, quę parum ad aliud ualeat, incongruum deputat abscindere uelut capillos à se omnes mundi curas, uel detegere cunctis impudentiam suę intentionis erga temporalia, uelut caput suum. i. modeste cohibeat à superfluis cogitationibus acumen suum.

Gen. 2.

Vir quidem non debet uelare caput suum, quia imago & gloria dei est. Mulier autem gloria uiri est. Non enim uir ex muliere est, sed mulier ex uiro. Etenim nõ est creatus uir propter mulierem, sed mulier propter uirum. Ideo debet mulier uelamen habere super caput suum, & propter angelos. Veruntamen neque uir sine muliere, neque mulier sine uiro in domino. Nam sicut mulier de uiro, ita & uir per mulierem. Omnia autem ex deo.

B Vir quidem non debet uelare caput suum, id est, non debet habere signum seruitutis uel potestatis super se, sed libertatis: quia non habet aliquid super se nisi deum. Quoniam imago & gloria est dei. Imago, id est, similitudinis impressio. & gloria dei cernitur in uiro, quia unus deus unum fecit hominem, ut sicut ab uno deo sunt omnia, ita essent ab uno homine omnes homines, ut unius dei inuisibilis, unus homo uisibilis imaginem haberet in terris, ut unus deus in uno homine uideretur auctoritatem unius principij conseruare ad cõfusionem diaboli, qui sibi neglecto uno deo, dominium & deitatem uoluit usurpare. Homo igitur imago & gloria dei est, ut sicut deus præest omnibus per omnipotentiam, sic homo terrenis per intelligentiam. *Mulier autem gloria est uiri*, quoniam facta est illi in adiutorium, ut haberet uir gloriam de ea, cum ei præiret ad deum, & se ei daret imitandum in sanctitate, sicut ipse esset gloria dei, cum eius sapientiam sequeretur. Gloria uiri est mulier, dum ille regit, hæc obtemperat; ille à sapientia regitur, hæc à uiro. Gloria uiri est, quoniam ex eo est, & ei subiecta est. Nõ enim uir ex muliere est, sed mulier ex uiro, id est, Adam non ex Eua, sed Eua ex Adam. Et adhuc alia ratione demonstro, cur mulier sit gloria uiri. Quia non creatus est uir propter mulierem, sed mulier propter uirum, id est, non est creatus Adam in auxilium Eue, sed Eua in adiutorium Adæ. Hoc confirmat illud, quod diximus unum deum unum hominem fecisse, quoniam uir & mulier unum

sunt in natura, quia origo mulieris uir est. Ideo mulier, ut ostendatur esse subiecta, debet habere uelamen super caput suum, id est, potestatem, ad designandam potestatem uiri super se. Non habeat caput liberum in ecclesia, sed uelamine tectum, & propter angelos, id est, propter sacerdotes diuinę uoluntatis nuncios, ne in eius faciem irritetur ad libidinem: & quia sacerdos personam habet Christi, idcirco mulier quasi ante iudicem, sic ante sacerdotem qui uicarius eius est, propter reatus originem subiecta debet uideri. Vel propter angelos, qui nobis sunt ad custodiam deputati, ne displiceat eis lasciuia mulieris denudatio, si uiderint fomitem peccati per eam excitari. Dixi quia mulier est gloria uiri, & propter uirum, & ex uiro creata in principio. Sed tamen in subsequenti generatione non est ita, quia neque uir sine muliere, neque mulier sine uiro creatur in domino, id est, in operatione domini, qui ex uno fecit primitus ambos & unum. Vna enim caro & unum corpus in domino, id est, secundum deum, qui creauit. Vel ita: Licet mulier propter reatus originem portet signum subiectionis, non tamen exclusa est à salute: quia neque uir sine muliere, i. exclusa muliere, neque mulier sine uiro, i. excluso uiro est in domino, id est, in gratia domini & salute æterna. Neuter enim excluditur, sed uterque admittitur. & cur hoc? Quia sicut mulier de uiro prius facta est, ita & uir per mulierem postea nascitur. Mulier est ex uiro, uir per mulierem. Sed omnia sunt ex deo. Quę omnia, nisi de quibus nunc sermo est? id est, & ille uir ex quo mulier, & illa mulier quę est ex uiro, & ille uir qui per mulierem. Postquam Apostolus singula gradatim exposuit, ut omnia deo subijceret, unum seruans principium, ait: Omnia ex deo, ut neque mulier de subiectione doloret, neque uir quasi de exaltatione superbiat. Sed congruum est ut ad spiritalem intelligentiam reuertamur: Vir enim nõ debet uelare caput suum, quia imago & gloria dei est. Genesis docet uirum & mulierem factos ad imaginem dei. Fecit, inquit, deus hominem, ad imaginem dei fecit eum, masculum & feminam fecit eos. Ad imaginem quippe dei naturam ipsam humanam factam dicit, quę sexu utroque completur, nec ab intelligenda imagine dei separat feminam. Quomodo igitur dicit Apostolus uirum esse imaginem dei, unde caput uelare prohibetur, mulierem autem non, & ideo caput uelare iubetur, nisi in natura humane mentis intelligamus mulierem cum uiro suo esse imaginem dei, ut una imago sit tota illa substantia? Cum autem ad adiutorium distribuitur, quod ad eam solam attinet, non est imago dei. Quod autem ad uirum solum attinet, imago dei est tam plena atque integra, quàm in unum coniuncta muliere. Vir enim principaliter creatus est ad imaginem dei, in quo naturaliter amplius uiget ratio, quasi ipse sit ratio, quę est gloria dei. Mulier autem est ipsa sensualitas, quę subseruiendo gloria est rationis, quia hæc in femina naturaliter præualeat. Et ideo natura mentis humane non est imago dei, nisi ex qua parte æternis rationibus considerandis adhærescit. Quia etsi tota contempletur

A ueritatē, imago dei est: & cum ex ea distribuitur aliquid & quadam intēione deriuatur ad actionē rerum temporalium, nihilominus ex qua parte cōspectam consilium ueritatē, imago dei est: ex qua uero intenditur in agenda inferiora, non est imago dei. & quia quantumcunque se extenderit in id quod æternum est, tanto magis inde formatur ad imaginem dei, & propterea non est cohibenda ut se inde contineat ac contemperet, ideo uir nō debet uelare caput suū. Quia uero illi rationali actioni, quæ in rebus temporalibus corporalibusq; uersatur, periculosa est nimia in inferiora progressio, debet habere potestatem super caput: quod indicat uelamentum, quo significatur esse cohibenda. Vis non est ex muliere, sed mulier ex uiro, id est, æternæ contemplationis ueritas non ex administratione temporalium rerum, ut ab ea regatur, neque ratio ex sensualitate, sed econuerso: quia non est creatus uir propter mulierem, id est, rationalis sensus ut subserviat sensualitati, nec æternorum contemplatio ut subijciatur temporalium actioni, sed econtrario: & idcirco mulier, id est, sensualitas & pars illarationis, quæ ad temporalia gubernanda defestitur, habeat potestatem, id est, iugum superioris moderaminis super caput, ut per disciplinam prematur à noxia libertate uagarum cogitationum propter angelos dei, qui nos semper aspiciunt, ne dissoluta lasciuia cogitationū nostrarum offendantur. Sed tamen neque uir sine muliere, id est, rationalis sensus sine sensualitate uel temporalium procuratione: neque mulier sine uiro, id est, neq; sensualitas uel temporalis actio sine superiori sensu: in domino, id est, in domini operatione, sed potius & illud quod regendi habet potestatem in homine, & illud inferius quod regendum est, dominus fecit. Nam sicut mulier de uiro, id est, sicut actio bona ex cognitione ueritatis habet originem, ita & uir per mulierem, id est, similiter & cognitio ueritatis post exacuitur p̄ bonam actionem. Omnia autem sunt ex deo, id est, & contemplatio ueritatis & bona operatio, uel superior & inferior pars animæ. Aliter: Per uirū spūales rectores plebis ecclesiasticæ designantur, in quibus uelamē ignorantie non debet esse. Per mulierem uero figurantur animæ infirmæ, quæ nihil spūale, nihil de inuisibilibus capere possunt. Quibus tamen ignorantie uelamen non officit, si de his quæ non intelligūt, nihil de proprio sensu præsumunt, sed sacerdotibus suis uelut angelis honorem dantes, inquirunt ab illis quæ nesciunt. Ceterum si quælibet anima infirma, quæ adhuc carnaliter sapit, spūalibus uirō se cōferre præsumperit, deturpat caput suum, id est, inhonorat sacerdotes ecclesiæ. Sed hæc omittentes, uideamus sequentia sacerdotes.

Vosipsi iudicate. Decet mulierem non uelatum orare deum? Nec ipsa natura docet uos, quod uir quidem si comam nutriat, ignominia est illi: mulier uero si comam nu-

triat, gloria est illi, quoniam capilli pro uelamine dati sunt ei?

¶ Dixi quia mulier in ecclesia debet habere uelatum caput, & uosipsi iudicate, si hoc rationabiliter dixi. Iudicate si decet mulierem non uelatum orare deum. Non decet, quia nec ipsa natura docet uos hoc esse decens, quæ capillos mulieris ita multiplicat. Cum hæc esset apostolicæ traditionis ratio, ut uelatae mulieres essent in ecclesia, illi contra reuelatas eas in ecclesia patiebantur. Ideo non iam per autoritatem traditionis quam neglexerant, sed per ipsam naturam suadere illis nititur ueritatem. Nec ipsa, inquit, natura docet uos hoc decere. Et hoc docet natura, quod uir quidem si comam nutriat, cum & lex hoc prohibeat, ignominia, **leze. 44** id est, grande opprobrium est illi: sed si mulier comam nutriat, gloria est illi, quod coma ipsius tam longa & tam decora crescit ac multiplicatur, ut summa gloria & pulchritudo uideatur. Ideo gloria est illi, quoniam capilli à naturali institutione dati sunt ei pro uelamine habendo, id est, dati sunt ei ut aliud uelamē apponat, quod per productionem capillorum innuitur. Coma enim indicium uelaminis est, ut naturæ uoluntas addatur. Et ideo uir non est naturalit̄ comatus, quia non est uelandus. Sed & iuxta superiorem tractatum spūalis intelligētiæ non docet ipsa natura mulierem sine uelamine deum orare, quoniam erectus hominis status, indicat quod illa pars rationis eius, quæ temporalia procurat, nō sine uelo discretionis ea debet à domino petere, ne sicut dei animalia totam se deiciat in appetitum terrenarum rerū. Velo enim debet cohiberi à nimio cogitatu & appetitu inferiorum. Vir quidē, id est, superior mentis sensus, qui celestia serenus debet cogitare, si nutriat comam, id est, densitatem supfluarum cogitationum, ignominia est illi. Mulier autem, id est, pars illa mentis quæ temporalia dispensat, si nutriat comā, id est, multitudinem utilium cogitationum, per quas sapienter expleat necessariam rerum corporalium administrationē, gloria est illi, quoniam apud deum habet inde mercedem. Quoniam capilli dati sunt ei pro uelamine, id est, multiplex cogitatus de necessarijs rebus est illi datus, ut sub hoc regat̄ & abscondatur à dissoluta uagatione inutilium & noxiarum cogitationum.

Si quis autem uidetur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus, neque ecclesia dei. Hoc autem præcipio, non laudans quod non in melius, sed in deterius conuenitis.

¶ Dixi uiros comatos esse, sed mulieres oportere comam nutrire & caput uelare, multasq; rationes inde monstraui. Sed si quis uidetur contentiosus esse, ut adhuc de hac re uelit contēdere, saltem autoritati debet acquiescere: quia nos Iudæi, à quorum instructione p̄cessit habitus religionis ecclesiæ, & q̄ sumus semper populus dei, non habemus talem consuetudinem, ut uiri sint comati & mulier

Ares nudent capita, neq; etiam ecclesia dei ex Iudæis & gentibus constituta. Post rationes ponit auctoritatem, ut contentiosos uincat, quia neque Iudaismus hoc habuit, nec ecclesia dei: ostendens quia neque Moyses, neque saluator sic tradidit. Deinde iam amplius disputare non uult de uirorum consensione uel mulierum uelatione, sed præceptum inde tribuit, dicens: *Hoc autem præcipio*, scilicet ut differant. Solertia non requiratur, sed præcipientis auctoritas attendatur. Quasi dicat: Forsitan aliquis uult adhuc contendere non sic faciendum esse, sed ego præcipio hoc ita fieri & auctoritate mea constituo: ego dico, non laudans, sed potius improbens, quod conuenitis in ecclesia ad accipiendum corpus & sanguinem domini, non in melius, ut deceret, sed in deterius, id est, quia conuentus uester ad dominicam cœnam non fit in meliorationem uestri, sed in deteriorationem, quoniam multipliciter peccatis ibi.

Primum quidem conuenientibus uobis in ecclesiâ, audio scissuras esse inter uos, & ex parte credo. Nam oportet & hæreses esse, ut & q probati sunt, manifesti fiant in uobis.

¶ Primum quidem, id est, maximum omnium malorum est apud uos, quod in conuentu uestro sunt schismata. Nam in melius ideo non conuenitis, sed in deterius, quia conuenientibus in ecclesiam uobis, ubi uinculum charitatis esse deberet, unaq; uoluntas & summa concordia, ad quod unus locus uos inuitat & admonet, audio scissuras, id est, discordias esse inter uos, & ex parte, id est, in quibusdam uestro credo illas esse. Scissuræ in eis erant, quia illi qui superiora dona spiritus habebant, contemnebant ceteros, qui tanta dona non perceperant, & scindebant se ab illis. Ipsi quoq; minores, per quandam desperationem remouebant se ab illis, dum tantam spiritualium charismatum excellentiam, quam assequi non poterant, mirarentur in eis. Ego scissuras diuisionum inter uos esse credo. Nec mirum, quia oportet, id est, utile est fidelibus, & hæreses esse contra eos ad exhortationem eorum, ut per has boni & qui iam deo probati & noti sunt, manifesti fiant hominibus in uobis, id est, inter uos. Ex istis erant

Matt. 22. nonnulli hæretici, ut illi qui resurrectionem negabant. Sed per eos manifestati sunt ceteris illi, qui si dem apostolicam firmiter tenuerunt, dicentes: Ego sum Christi, cum alij dicerent, ego sum Pauli, ego autem Apollo. & semper profunt hæreses fidelibus. Ex his enim hominibus heretici fiunt, qui etiam si essent in ecclesia, nihilominus errarēt. Cum autem foris sunt, plurimum profunt non uerum docendo quod nesciunt, sed ad uerum querendum carnales, & ad uerum aperiendum spirituales catholicos excitando. Sunt enim innumerabiles in sancta ecclesia deo probati uiri, sed manifesti non sunt inter nos, quandiu imperitiæ nostræ tenebris delectati, dormire malimus quam lucem ueritatis intueri. Quapropter multi ut ueritatem dei uideant & gaudeant, per hæreticos de somno excitant. Utamur ergo hæreticis, non ut eorum appro-

bemur errores, sed ut catholicam disciplinam aduersus eorum insidias asserentes, uigilantiores & cautiores simus, etiam si eos ad salutem reuocare non possumus. Oportet igitur & hæreses esse, ut & qui probati sunt, manifesti fiant in nobis. Hi enim probati sunt deo, qui bene possunt docere. Sed manifesti hominibus esse non possunt, nisi cum docent. Docere autem nolunt nisi eos qui doceri querunt. Sed multi ad querendum pigri sunt, nisi per molestias & insultationes hæreticorum quasi de somno excitentur, & in impiritia sua erubescant sibi, ac de illa periclitari se sentiant. Ideo prouidentia diuina multos diuersi erroris hæreticos esse permittit, ut cum insultant nobis & interrogant nos ea quæ nescimus, uel sic discutiamus pigritiam, & diuinas scripturas nosse cupiamus. Hæreticus autem est, qui alicuius temporalis commodi, & maxime gloriæ principatusq; sui gratia, falsas opiniones ac nouas uel gignit uel sequitur.

Conuenientibus ergo uobis in unum, iam non est dominicam cœnam manducare, unusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum. Et alius quidem esurit, alius autem ebrius est. Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut ecclesiam dei contemnitis, & confunditis eos qui non habent? Quid dicam uobis? Laudo uos? in hoc non laudo.

¶ Quandoquidem scissuræ sunt inter uos, ergo uobis conuenientibus in unum, iam non est manducare dominicam cœnam, id est, illud manducare quod ibi facitis, quia discordant hoc facitis, iam non est manducare dominicam cœnam. Quia unusquisque uestrum præsumit in ecclesia manducare seorsum cœnam suam, id est, oblationem suam, cum dominica cœna communis esse debeat omnibus Christianis, sicut Christus cum suis discipulis communiter cœnauit. Tangit eorum consuetudinem, quia frequenter in anno certis diebus solebant omnes ad ecclesiam conuenire, ut corpus & sanguinem domini perciperent, & in ecclesia conuiuui agerent ex oblationibus suis ad exemplum cœnæ, quam dominus cum discipulis suis fecit. Sed hanc consuetudinem plurimi eorum peruerterant: & se cunctum quod alius alio prior ueniebat asserens cibos suos, manducabar & inebriabar, non expectans pauperem fratrem: & postea corpus domini sumebat, uel cibus suæ mensæ miscebat, non iudicans illud ab alijs cibis differre. Nam munera sua offerentes aduenientibus presbyteris, quia adhuc rectores ecclesijs non omnibus locis fuerant constituti, totum sibi quod obtulerant, uedicabant schismatis causa. Nam pseudo apostoli dissensiones inter eos seminauerant, ita ut oblationes suas zelarentur, cum una atq; eadē prece omnium oblationes benedicerentur, ut hi qui (ut assolet fieri) nihil obtulerant, uel unde offerret non sumentes partem, et iam idcirco illud agebant, ut supruentes qui non habebant, pudore correcti confunderentur, ubi non inueniret quod ederent. Ideoque Apostolus illos increpat. Si sic, inquit, co-

A uenitis, ut unusquisque cibum suum sumat, domi hæc agenda sunt, non in ecclesia, ubi unitatis & myste-
rii causa conuenitur, non dissensionis & uentris.
Munus enim oblatum, totius populi fit, quia in
uno pane omnes significantur. Per id enim quod
omnes unum sunt, de uno pane oēs sumere oportet.
Itaque dicitur: *Conuenientibus uobis in unum, iam non est dominicam coenam manducare*, id est, iam non potestis sacramenta redemptoris accipere, nec iam ad similitudinem cœnæ domini facitis ibi conuiuium.
Quare? Quia unusquisque uestrum coenam suam, id est, quod secum attulit, præsumit, id est, ante dominicam coenam, & antequam cæteri conueniant, sumit, ad manducandum, non ad erogandum pauperibus. Et alius quidem qui non attulit quod ederet, uel sero uenit, esurit: alius autem, qui cibos suos edere præoccupauit, ebrius est. Et ita iam non estis idonei dominicam coenam manducare, id est, sacramentum eucharistiæ percipere, quæ à ieiuniis & concordantibus est percipienda, quamuis apostoli primo non ieiunium eam perceperint. Placuit enim spiritui sancto, ut in honorem tanti sacramenti in os Christiani prius dominicum corpus intraret quam cæteri cibi. Nam ideo per uniuersum orbem mos iste seruatur. Neque quia post cibos illud dedit dominus, propterea pransi uel coenati fratres ad illud percipiendum conuenire debent, aut sicut faciebant quos nunc Apostolus arguit. etenim dat mensis suis hoc miscere. Nam saluator quo uehemens commendaret mysterium illius altitudinem, ultimū hoc uoluit insigere cordibus & memorie discipulorum, à quibus ad passionem mox digressurus erat: & ideo non præcepit quo deinceps ordine sumeret, ut apostolis per quos ecclesiam dispositurus erat, seruaret hunc locum. Vos, inquit, ita comeditis, quisque suas oblationes, nec facitis eas ut deberetis omnibus communes. Sed cur ad talē comestione uenitis in ecclesia? Nunquid non habetis domos ad manducandum & bibendum, ut ibi conuiuia huiusmodi celebretis? Aut ecclesiam dei, id est, domum orationis quæ consecrata est ad exorandum in ea deū, & ad percipiendam illius sacramenta, contemnitis? Vtque contemnitis eam, dum irreuerent in ea carnales cibos sumitis. Et etiam confunditis cum uos in conspectu eorum delicijs affluatis, eos qui non habent quod edant: quia uos antequam ipsi ueniant manducatis, & nihil illis relinquitis: atque ita cum ipsa ueniunt, quod manducant non inueniunt & erubescunt. Sic enim confunditis & eos qui presentes sunt & nihil accipiunt, siue iuxta superfluas opes uestras suam tenuitatem comedunt, & illos qui post ueniētes nihil inueniunt. & quid dicam uobis qui talia facitis? Non inuenio quid dignum pro commissione taliū operum uobis dicam. Laudo ego uos in hoc quod istam male agitis, non laudo, sed multum reprehendo. Vel laudo uos in nonnullis alijs, sed in hoc nihil laudabile inuenio.

Ego enim accepi à domino, quod & tradi-
di uobis, quoniam dominus Iesus in qua no-
tate tradebatur, accepit panem: & gratias
agens, fregit & dixit: Accipite & mandu-

cate. hoc est corpus meum, quod pro uobis tradetur. Hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam coenauit, dicens: Hic calix nouum testamentum est in meo sanguine. Hoc facite quotiescunque bibetis, in meam commemorationem.

Iure uos non laudo, sed uitupero in hoc quod ita peruerse & irreuerenter ad dominicam coenam conuenitis, quia traditionem meam super hac re non bene seruastis. Quam tamen diligenter seruare debuissetis, quia ego non à meipso inueni eam, nec à Petro uel Andrea didici, sed accepi à domino, quod & uobis de tanta re tradidi, & ideo reuerenter atque inuolabiliter debetis retinere, quod mihi dominus tradidit, & ego uobis. Hoc uobis tradidi, quoniam dominus Iesus &c. Ostendit Apostolus mysterium eucharistiæ intra coenam celebratum, non coenam esse. Medicina enim spiritalis est, quæ cum reuerentia degustata, purificat sibi deuotum: & memoria redemptionis nostræ est, ut redemptoris memores, maiora ab eo consequi mereamur. In nocte autem traditus est ad passionem, sed uenit inde ad resurrectionis lucem. Dominus Iesus, id est, saluator credentium, in nocte qua tradebatur, id est, iam imminente suæ passionis articulo, accepit panem, & gratias agens, fregit. Accepit panem, ut significaret se accepisse corpus quo nos pasceret. Et gratias egit patri de reparatione hominum futura per passionem eius, ac per sacramentum corporis & sanguinis eius. Et fregit panem, ut ostenderet corporis sui fractionem, id est, passionem non absque sua sponte ac procuracione uenturam, sed se facturum illam, sicut ait: ego pono animam meam, ut iterum sumam eam: & nemo tollet eam à me, sed ego pono eam à me ipso. Fregit panem, ut omnibus suis ex eo daret, & unum omnes illos faceret. & dixit eis: Accipite hanc spiritalem escam & manducate hoc sacramentum, id est, & mente accipite & ore comedite, scilicet ut carnem meam non edatis tantum in sacramento, sicut & multi mali alij faciunt, sed usque ad participationem spiritus manducetis, ut in meo corpore tanquam membra maneatis, & meo spiritu uegetemini. Quia qui manducat carnem meam & bibit sanguinem meum, in me manet & ego in illo. Signum enim quia manducauit & bibit, hoc est, si manet & (ut sic dicam) si inhabitat ut inhabitetur, si hæret, ut non deferatur. Sic do uobis ad edendum carnem meam, scilicet ut hanc edentes non relinquatis unitatem meam. Manducate quod tribuo, quia hoc est corpus meum. Sensibus quidem exterioribus uidetur esse panis, sed sensibus cognoscite mentis, quia hoc est corpus meum, non aliud, sed illud idem substantialiter, quod pro uobis redimendis tradetur ad mortem & crucifigetur. Hoc quod dixi, facite, id est, corpus meum accipite & manducate per successionem temporis usque in finem seculi, in meam commemorationem, id est, in memoriam passionis meæ,

A ut pertractetis & consideretis, quā dignam & sanctam & humanæ salutis efficacem medicinam accipitis, quatenus ex consideratione tantæ sanctitatis cum maiori ueneratione sacram eucharistiam percipiat, & imitari passionem meam consideretis, ut si opus fuerit, pro salute fratrum mori parati sitis. Accipientes enim corpus meum, memores mei esse debetis, ut diligenter recogitetis quis ego sim, & quæ inter homines conuersans operatus sim, uel quæ pertulerim, ut sicut præcessi sequamini. Vel uos sacerdotes hoc facite, id est, ex pane corpus meum per mystica uerba consecrate, in memoriam passionis meæ, ut recogitetis eadem sacrificium istud obtuleritis. Similiter ut acciperat panem & fecerat ex eo uinum & uerum corpus suum, accepit & calicem, & fecit ex uino sanguinem suum, postquam cenauit, id est, iam & finito ueteri pascha, quod cum discipulis tunc manducauerat. Transiit enim à ueteri ad nouum pascha, quod tradebat celebrandum ecclesiæ, ut pro carne & sanguine legalis agni, sacramentum sui corporis & sanguinis substitueret. Ob hoc etiam post finem cenæ, ut illud quod cum ultimum ageret, arctius eorum mentibus imprimeret. Quoniam illud quod eorum saluti magis erat utile, debuit eis ad ultimum reseruare, & maxime cordibus eorum commendare. Accepit calicem & dixit: *Hic calix*, id est, hic potus est nouum testamentum, id est, noua promissio cælestis hæreditatis in sanguine meo, quo plenus est idem calix. Hoc est, potus huius calicis est sanguis meus, qui non uetera, sed noua, id est, non terrena, sed cælestia bona promittit. Nam calix Moyse uetus testamentum fuit, quia terrenam hæreditatem promissit in sanguine uitulorum & hircorum, de quo idem Moyses ait: *Hic sanguis testamenti quod mandauit ad uos deus*. Per testamentum enim datur hæreditas, & in sanguine Christi accepimus nouum testamentum, id est, nouam legem quæ obedientibus sibi dat hæreditatem regni cælorum. Testamentum nouum in Christi sanguine consequuti sumus, per quod ad nouam hæreditatem perueniamus, quia beneficii diuini sanguis testis est. Vnde & ad tuitionem corporis & animæ nostræ sacramenta eius percipimus, quia caro eius pro salute nostri corporis est oblata: sanguis uero pro anima nostra effusus est, ut utraq; nostri substantia hæreditatem uitæ perennis accipere posset. Nec mirum, quod de pane & uino carnem & sanguinem suum fecit. Nam & in quolibet homine carnem & sanguinem de pane & uino facit, quia panis comestus mutatur in carnem, & uinum potatum uertitur in sanguinem per creatoris operationem. Calix Christi quæ in mysterio bibimus, propterea etiam dicitur testamentum in sanguine eius, quæ semel in cruce fudit pro nobis, quia munit & defendit nos aduersus calumnias hostis antiqui, ne cælestem nobis hæreditatem possit auferre, sicut literæ illæ quæ uocantur testamentum, hæredem muniunt aduersus calumnia-torem, ne tollat ei hæreditatem. Hoc, inquit facite, id est, calicem hunc bibite in meam commemorationem,

Hebr. 9.
Exod. 24

quotiescunq; bibetis illum, ut scilicet nunquam sine memoria passionis meæ bibatis eum, sed in mente habeatis, quia ego mortem pertuli pro uobis. Aut certe uos qui sacerdotes estis, hoc facite quod ego nunc feci, id est, calicem uini consecrate, ut fiat sanguis meus. hoc facite in meam commemorationem, ut in hoc facto sitis memores mei & eorum quæ pro uobis passus sum. Hoc ita dixit dominus, uelut si quis moriens relinquit ei quem diligit, aliquod pignus: quod dum ille post mortem eius aspicit, lachrymas continere non potest, si eum perfecte dilexit.

Quotiescunq; enim manducabitis panem hunc & calicem bibetis, mortem domini annuntiabitis donec ueniat.

¶ Exponit in quam commemorationem Christi debeamus celebrare uel accipere sacramentum corporis & sanguinis eius, scilicet in commemorationem mortis eius. Ideo, inquit, dixit dominus in suam commemorationem hoc debere fieri, quia quotiescunq; manducabitis hunc uitæ panem & hunc æternæ salutis calicem bibetis, mortem domini pro nobis factam annuntiabitis, id est, repræsentabitis donec ipse ueniat ad iudicium, quia hoc sacramentum non mutabitur sicut sacramenta Iudæorum. Significat finem seculi, quando erit sanctorum requies non adhuc in sacramento spei, quo in hoc tempore consociatur ecclesia, quandiu bibitur quod de Christi latere manauit, sed iam in ipsa perfectione salutis æternæ, cum tradetur regnum deo & patri, ut in illa perspicua contemplatione incommutabilis ueritatis, nullis mysterijs corporalibus egamus. Itaque quicumq; manducauerit panem hunc & biberit calicem domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat & de calice bibat. Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit, non diiudicans corpus domini.

¶ Quandoquidē autoritate domini Iesu probauimus panem illum esse corpus eius, & uinum sanguinem eius, atq; celebrandum uel accipiendum esse mysterium illud in commemorationem mortis ipsius, itaque quicumq; homo, siue diues, siue mendicis, siue pauper, siue clericus, siue laicus, manducauerit panem domini hunc & biberit calicem domini indigne, reus erit corporis & sanguinis domini. Indigne manducat & bibit, qui hoc mysterium aliter celebrat uel accipit, quā à Christo traditum. Ideo fit reus corporis & sanguinis domini, id est, dabit penas mortis domini. Occisus est enim pro his qui beneficium eius in irritum ducunt. Indigne manducat & bibit, qui sine debita reuerentia sacramentum eucharistiam percipit. Indigne manducat & bibit, qui non prius per poenitentiam purgatus, ad hoc sacramentum accedit. Hoc est enim indigne accipere, si eo tempore accipiat quo debet poenitentiam agere. Fit igitur reus corporis & sanguinis domini, id est, non purgationem, sed maculam culpæ per quam pereat, trahit ex eo quod male accipit bonum

A sacramentum corporis & sanguinis domini. Nec sibi si indignus accesserit applaudat, quia continuo damnatus non fuerit, quam multoties peccatoris supplicium differtur, sed perendinatur occultum iudicium. Nemo presumat accedere indignus, sed homo. i. rationabiliter agens, probet, id est, discutiat & examinet prius seipsum, qui etiam ex eo quod homo est, sine peccato non est. Probet antea seipsum, id est, uitam suam inspiciat & consideret, an digne possit accedere uel non. Raro enim potest inueniri quisquam ita magnus & iustus, ut in eo per discussionem non inueniatur aliquid, quod debeat eum a corpore & sanguine domini retardare, nisi confessus fuerit illud, & per poenitentiam deleuerit. Probet se, & sic, id est, postquam se probauerit, edat de pane illo & bibat de calice, quia tunc ei proderit. Ideo prius se discutiat & purget, quia qui manducat & bibit indigne, id est, sine sui examinatione, iudicium sibi manducat & bibit. Indigne manducat & bibit, qui uel aliquod graue peccatum, uel multa leuia commisit, & non confitetur ea priusquam ad communionem accedat. Duobus etiam modis manducare & bibere debemus hoc sacramentum, id est, ore cordis & ore corporis. Nam qui solo ore corporis manducat, indigne manducat. Qui autem & ore corporis & ore cordis accipit, ille digne comedit. Qui indigne manducat, iudicium sibi manducat: id est, damnationem extremam, quae nunc appellatione iudicii signatur, sicut & cum dominus ait: Qui uero mala egerunt, in resurrectionem iudicii, iudicium sibi manducat, non alij: quia communio malorum non maculat aliquem participatione sacramentorum, sed confessione factorum. Nam si in factis malis non eis quicquid consentiat, porcat malus causam suam & personam suam, & id eo boni debent tolerare malos. Iudicium sibi manducat, non quia mala res sit quam accipit, sed quia ille malus male accipiendo ad iudicium accipit bonum quod accipit. Sicut enim Iudas cui buccellam tradidit dominus, non malum accipiendo, sed male accipiendo, locum in se diabolo praebuit: sic indigne quisque sumens dominicum sacramentum, non efficit ut quia ipse malus est, malum sit, aut quia ad salutem non accipit, nihil acceperit. Corpus enim domini & sanguis domini nihilominus est, sed ille accipit hoc non ad uitam, sed ad iudicium: quia non diiudicat corpus domini, id est, non discernit quam sit dignius omnibus creaturis hoc corpus, quod uidetur esse panis. Si enim cogitaret hoc corpus esse uerbo dei personaliter unitum, & uitam ac salutem eorum esse qui hoc digne accipiunt, non praesumeret indigne accipere, sed dignum se praepararet. Deuoto enim animo & cum timore accedendum est ad illud, ut sciat se in eius rei uerentiam debere, ad cuius corpus sumendum accedit, & diiudicat apud se cuius dignitatis sit illud corpus. Inde enim Apostolus nunc indigne dicit acceptum a Corinthiis, quia hoc non discerniebant a ceteris cibis ueneratione singulariter debita. Contra uero quippe cum dixisset, iudicium sibi manducat & bibit, addidit, non diiudicans corpus domini. Non

enim diiudicabant illud, sed uelut quemlibet alium cibum indiscrete negligenterque sumebant. **C** Ideo inter uos multi infirmi & imbecilles, & dormiunt multi.

¶ Quia indigne manducatis hoc corpus & sanguinem bibitis, ideo sunt inter uos multi infirmi, qui graui morbo languent, & imbecilles, qui diuturna inuauetudine torpent. & dormiunt etiam multi, id est, somno mortis sunt occupati. Ut uerum probaret quia examen futurum est accipientium corpus domini, iam hic imaginem iudicii ostendit in nonnullis, qui inconsiderate corpus illud acceperant, dum agrotationibus & longis inuauetudinibus tenerentur, & multi morerentur, ut in his ceteri discerent se non impune corpus domini negligenter accipere, & paucorum exemplo ceteri terribi emendarentur, scientes quia grauius poenas in futuro seculo propter hanc culpam ipsi forent passuri, si non corrigerentur. Nam & adhuc propter huiusmodi causam multi homines post pascha uariis infirmitatibus corripiuntur, quia corpus redemptionis indigne perceperunt.

Quod si nosmetipsos diiudicemus, non utique diiudicemur. Dum iudicamur autem a domino, corripimur, ut non cum hoc mundo damnemur.

¶ Haec mala diuino iudicio patimur ob contemptum dominici corporis. Sed si diiudicemus nosmetipsos, id est, si in diuersas partes actionum & cogitationum nostrarum oculos mentis circumdiceremus, & de singulis quae nos male fecimus aut cogitauimus, nos ipsos districte poenitendo iudicemus, non utique a domino iudicemur. Ascedat itaque homo aduersum se tribunal mentis suae, constituat se ante faciem suam. Atque ita constituto in corde iudicio, adsit accusatrix cogitatio, testis conscientia, carnis ex timore. Inde quidam sanguis animi contentis profluat per lachrymas. Postremo ab ipsa mente sententia talis proferatur, ut se indignum homo iudicet participatione corporis & sanguinis domini, si tales culpas in se repperit. Versetur ante oculos eius imago futuri iudicii: & quicquid in se uiderit quod a iudice uero reprobandi possit & puniri, ipse nunc in seipso reprehendat & puniat. Peccata enim, siue parua, siue magna, impunita esse non possunt, quia aut homine puniente, aut deo iudicante plectuntur. Cessat autem uindicta diuina, si conuersio praecurrat humana. Quia si nosmetipsos diiudicemus, non utique a domino iudicemur, id est, puniremur, uel in futuro seculo, uel in isto. Sed dum in presenti uita iudicamur a domino, id est, plectimur infirmitate uel aduersitate uel corporis morte pro peccatis nostris, corripimur ab eo clementer & emendamur, ut in futura uita non damnemur aeternaliter cum hoc mundo, id est, cum infidelibus & amatoribus huius mundi. Idcirco enim nobis modo non parcit, ut in perpetuum parcat. Illis autem nunc parcit, quos in aeternum puniri disposuit.

Itaque fratres mei cum conuenitis ad

A manducandum, inuicem expectate. Si quis esurit, domi manducet, ut non in iudicium conueniatis. Cætera autem, cum uenero, disponam.

¶ Quando quidem quisquis indigne corpus domini percipit, iudicium sibi percipit, & multi etiam in præfenti seculo propter hanc offensionem uarijs languoribus aut mortibus plectuntur, itaque o fratres mei caute iam indigne illud sumere, caute cum schismate ad illud conuenire, sed cum conuenitis ad manducandum illud, per fraternam dilectionem expectate inuicem alij alios, ut multos oblatio simul celebretur, & omnibus ministraretur. Sed si quis esurit, & propter acriorem famem non potest expectare donec omnes conueniant, domi manducet suum corporalem cibum, & post ueniens ad ecclesiam, non accipiat eucharistiam. Ita uos inuicem propter has causas expectate, ut non in iudicium conueniatis, id est, ut non reprehensibiliter & cum offensione sacrum mysterium agatis, ne iudicium damnationis inde conquiratis. Hæc interim obseruate. Sed cætera quæ sunt agenda, disponam uobis cum uenero. Prius ostendit quomodo uir & quomodo femina caput agere debeat, deinde qualiter ab utroque sexu in ecclesiam conuenire oporteat: in quibus rebus si error fuerit, non leue peccatum est. Cætera uero quæ ad ædificationem ecclesiæ pertinent, præsentia sua ordinaturum se promissit: quia multum erat ut in epistola sua totum illis agendi ordinem insinuaret, quem uniuersa per orbem seruat ecclesia.

CAPVT XII.

Marc. 9 **D**E spiritualibus autem nolo uos ignorare fratres. scitis autem quoniam cum gentes essetis, ad simulacra muta, prout ducebamini, euntes. Ideo notum uobis facio, quod nemo in spiritu dei loquens, dicit anathema Iesu, & nemo potest dicere dominus Iesus, nisi in spiritu sancto.

¶ Crescente fide, gratia linguarum minuebatur, quam propter infideles acceperant. Hinc ergo plurimi contristati, coeperunt adhuc habentibus gratiam hæc inuidere, putantes hoc maius alijs omnibus charismatibus. Vnde nunc Apostolus eos corrigit, quia quasi per quandam uanitatem plus appetebant linguarum scientiam, & ostendit quæ maxime forent appetenda. Cætera, inquit, permitto uos ignorare donec ueniam. Sed de spiritualibus, id est, de donis sancti spiritus, propter quæ maiores superbiunt & minores inuident uel desperant, nolo uos ignorare quid ueritas habeat, ut non sit schisma inter uos, sed pax & concordia. Quod ostendo per simile. Nam scitis quoniam cum essetis gentes, id est, gentes diuersis erroribus dediti, eratis euntes ad simulacra muta, prout ab uno spiritu maligno ducebamini: & si tunc unus diabolicus spiritus uos ducebat, alios ad alia simulacra, alios ad alia, cur non modo uos unus diuinus ducat, alios ad alia bona opera, & alios ad alia, uel alijs alia dona tribuat,

& alijs alia. Unus enim spiritus bonus est nunc in omnibus uobis, licet diuersis diuersa dona præstiterit: sicut tunc unus spiritus malus erat in omnibus uobis, licet ad diuersos errores simulacrorum uos duceret. Quæ simulacra erant muta, licet uos ab illis responsa peteretis. Dicturus Apostolus quod omnia bona sint à spiritu sancto, similitudinem præmittit à contrario, scilicet quod omnia mala sint à spiritu malo. Ostendit enim à simili (ut dictum est) quod omnes eundem spiritum dei habeant, reprehendens illos quod ex eo quod maiora charismata perceperant, abrumpebant se ab inferioribus minoribus charismatibus: quia cum essent in infidelitate idololatriæ, uno spiritu maligno participabant omnes communiter & maiores & minores. Tunc ipsi erant multæ gentes, sed non sunt una gens: quia una fides, quia una spes, quia una charitas, quia una expectatio, quia una patria cælestis. Scitis, inquit, ut experti, quia cum essetis diuersæ gentes, id est, gentiliter in uarijs erroribus uiuentes, eratis euntes quasi assidui ad simulacra muta & ratione carentia, prout à deceptorio spiritu ad hæc ducebamini. Ideo quia scitis quod malus spiritus uos retractos à bono duxit ad tam irrationabile malum, id est, ad idololatriam, per hoc facile uobis notum facio, quod per spiritum dei abstinetur à malo, & fit bonum, & hoc est, nemo in spiritu dei loquens cogitando, loquendo, operando, dicit similiter tribus modis anathema Iesu, id est, alienationem à Christo: hoc est, quodlibet peccatum per quod alienus fiat à saluatore: quia per spiritum sanctum abstinetur à malo, & nemo quantuscunque sit, potest dicere corde, lingua & opere, quia Iesus est dominus, cui omnia seruire debent, nisi in spiritu sancto, à quo est omne uerum: hoc est, per spiritum sanctum fit bonum. Vel nemo in spiritu dei loquens, id est, nemo cuius mentem & os moueat spiritus dei, dicit anathema Iesu, id est, dicit alienationem saluatori, ut dicat ei quod ipse sit alienus à substantia patris, sicut dicebat Arrius, qui in spiritu diaboli loquebatur. Et nemo potest dicere, id est, hanc ueritatis confessionem proferre, ut dicat quia Iesus est dominus, nisi in spiritu sancto loquens. Non enim adulatione hominum appellatur dominus, sicut idola quæ ab hominibus dijs uocantur, cum non sint. Non ergo fauor est hominum, quod Iesus dominus dicitur: sed donum dei, qui mysterium suum hominibus declarauit. Nec qui hoc dicit, præstat beneficium religioni, sed accipit, sicut gentiles qui gratia principum uel antistitum idola dicunt deos, cum non sint. Sed quomodo nemo dicit, dominus Iesus, nisi in spiritu sancto, cum ipse Iesus asserat, quia non omnis qui dicit mihi domine domine, intrabit in regnum cælorum? Sed hoc ipsum dicere quod Apostolus posuit, non sermone, sed affectu cordis est ponderandum, quia proprie posuit uerbum quod est, dicit, ut significaret uoluntatem atque intellectum dicentis. Dominus uero generaliter posuit solum oris sermonem. Videtur enim dicere etiam ille, qui nec uult nec intelligit quod dicit. Sed ille proprie dicitur

A cit, qui uoluntatem atq; mētem suam sono uocis annūciat: & ille dñm Iesum dicit, qui eum diligit, sic eo modo dicit, quo intelligi Apostolus uoluit. Multi enim uoce dicunt, corde autem & factis negant. Item nemo in spiritu dei loquens dicit anathema Iesu, id est, alienationem à saluatore, hoc ē, aliquod uerbum per quod ipse uel alius à saluatore fiat alienus. Nam sicut malus spiritus qui præsudet simulacris, nihil in aliquo loquitur unde q̄s à simulacris separetur, ita spiritus dei qui præsudet ecclesie, nihil in quoquam loquitur unde q̄s à Christo uel à membris Christi separetur. Sunt enim nonnulli, qui se in spiritu dei existimant loqui, id est, recta se putant dicere, dum loquuntur ea quæ uel ipsos uel ceteros qui audiunt, separāt à Christo, sicut minores Corinthiorum, qui stultā humilitate se scindebant ab unione maiorum, & à societate membrorum Christi se faciebant alienos, quia non erant maioribus similes in charitatibus. Sed & detractores & quicunq; discordias inter fratres seminant sub specie rectæ locutionis, aut qui corrumpunt fidem audientium, seu bonos mores suis alloquijs aliquo sanctitatis fūco coloratis, quasi in spiritu dei loquentes uidentur, dum dicunt anathema Iesu: quia sub imagine ueritatis & rectitudinis loquuntur ea, per quæ suos auditores à saluatore faciunt alienos. Sed huiusmodi uerba nunquam spiritus sanctus docuit. Et nemo potest dicere, dominus est Iesus, id est, nemo deuote potest gloriam domini Iesu Christi prædicare, ut annunciet uel confiteatur quia ipse est dominus, cui debet uniuersitas seruire, nisi in spiritu sancto, id est, nisi mentem eius illuminauerit spiritus sanctus, & amore ueritatis accenderit. Nam sicut ille spiritus nihil docet loqui, unde quis à Christo separetur: ita iste omne uerbū loqui docet, per qd̄ ad Christum trahuntur homines: & ideo quisq; gloriam dei prædicat ut auditores ad eū trahat, nō sibi hoc tribuat, quia nō habet hoc à seipso, sed à spiritu sc̄to, qui ubi uult spirat. Maiores enim Corinthiorum arroganter de bonis spiritualibus gloriabātur, quasi à seipsis hæc haberent, & ceteros despiciebāt qui hæc habere nō poterant, quasi spiritus sanctus non & illis q̄s spernebant, posset ipsa dona dedisse, & eis non de disse: ideoq; nō recte de beneficijs dei super alios extollebantur, cum utique humiliores inde fieri deberent & gratias deo reddere.

Diuisiones uero gratiarum sunt, idem autem spiritus: & diuisiones ministrarionum sunt, idem autem dominus: & diuisiones operationum sunt, idem uero deus, qui operatur omnia in omnibus.

¶ Commune est omnibus electis ut sint participes spiritus sancti: sed gratiæ quas ab eo suscipiunt, sunt uariæ. Quia sunt diuisiones gratiarum, id est, donorū quæ spiritus sanctus gratis dat, sed unus atq; idem est spiritus, qui easdem gratias diuidit hominibus: diuisiones gratiarū sunt officijs ecclesie, non humanis meritis deputatæ. Sicut enim qui di-

cit dominus Iesus, in spiritu sc̄to dicit, quilibet sit, ita & in loco ordinis officijs ecclesiasticis positus gratiā habet quisq; sit, non utiq; propriam, sed ordinis per efficiētā spiritus. & diuisiones sunt ministrarionum, per quas uarijs modis fideles ministrant deo, dum pro eius amore famulis eius subseruiūt, & necessaria tribuunt: sed idem est & non uariis dominus Iesus, cui uarijs modis ministratur, & qui uaria tribuit ministeria. & diuisiones operationum sunt, quas agunt electi, sed idem est deus pater, qui operatur omnia bona in omnibus fidelibus. Non in uno oīa operatur, ne unus superbiat: sed in omnibus, ut quod nō habet quis in se, habeat in alio, ut sic maneat charitas. Quoniam Arriani qui gradus in trinitate facere uolunt, calumniātur quod pater primum nominetur, secūdo filius, tertio spiritus sanctus: Circo Apostolus mutauit hunc ordinem, ut primum spiritum, deinde dominum, id est, filium, tertio deum, id est, patrem poneret. Et dum dicit, idem spiritus, idem dominus, idem deus, eandem prorsus substantiam trium personarum ostendit. Vel contra Macedonium & ceteros, q̄ spiritum sanctum negauerunt esse deū, hæreticos potest de solo spiritu intelligi totū, ut & dominus & deus ab Apostolo nominetur. Qui non diuiditur, cum dona sua diuidit: & quod ipse operatur, tota trinitas operatur. Deus em̄ natura incorporea, quia immutabiliter una æterna stabilitate in seipso manēs totus adesse rebus omnibus potest, singulis totus, quamuis in quibus habitat, habeant eum pro suæ capacitatis immensitate & diuersitate, alij amplius, alij minus, quos ipse sibi dilectissimū templum gratia suæ bonitatis ædificat. Et gratiarum quidem diuisiones sunt tanquam partes mēbra unius hominis, ubi & simul omnes unum templū & singula templa sumus: quia non est deus in omnibus quā in singulis maior, & sit plerunque ut plures eum minus capiant, et unus amplius. Sic enim & apud Corinthios erat, quia pauci spirituales magis eum capiebant, & multitudo carnaliter minus. Sic diuersa dona uarie sunt membris Christi distributa, ut omnia membra sibi quadam necessitate cohæreant, & se inuicem diligant, ac sibi inuicē seruiāt. Nā oculus solus uidet in corpore. Sed nunquid sibi soli uidet? Et manui uidet, & pedi uidet, & ceteris mēbris uidet. Rursum sola manus operatur in corpore. Sed nūquid sibi soli operatur? Sic pes ambulando omnibus mēbris militat. Membra cetera tacent, & lingua pro omnibus loquitur. Atq; ita diuersis officijs cōcorditer distributa sunt membra. Sic & de mēbris Christi spiritus sanctus agit, ut omnia necessaria cōpaginentur & sibi cohæreant. Si enim amas unitatē, etiam tibi habet, quisquis in illa aliquid habet. Tolle inuidiam, & tuum est quod habet. Liuior separat, sanitas iungit. Ideo tenenda est unitas, quia quantum quisq; diligit membra Christi, tantum habet spiritum sanctum: & tātum habet in eis, quod in seipso habere non ualeat.

Vnicuique autem datur manifestatio spiritus ad utilitatem. Alij quidem per spiritum

Rom. 12
Ephesi. 4.

A tum datur sermo sapientiae, alij autem sermo scientiae secundum eundem spiritum: alteri fides in eodem spiritu, alij gratia sanctorum in uno spiritu: alij operatio uirtutum, alij prophetia, alij discretio spirituum, alij genera linguarum, alij interpretatio sermonum. Haec autem omnia operatur unus atque idem spiritus, diuidens singulis prout uult.

In omnibus Christi membris est spiritus sanctus, sed unicuique eorum tam maiori quam minori datur manifestatio eiusdem spiritus, id est, donum gratiae, per quod alijs manifestetur spiritus sanctus qui in eo est, & manifestetur ad utilitatem eius & aliorum: quia & sibi & alijs ex accepto dono prodest, dum uitam suam bene gubernans, exemplum bonae conversationis ostendit, uel etiam uoce praedicat. & quod uarijs modis unicuique detur manifestatio spiritus, ostendit per partes. Nam alij quidem non per humanum ingenium, nec per studium literarum, sed per spiritum sanctum datur non solum sapientia, sed etiam sermo sapientiae, ut loqui possit alijs ipsam sapientiam quam intelligit: alij autem datur secundum eundem spiritum non tantum scientia, sed etiam sermo scientiae, per quem alios doceat. Ipse spiritus qui dat alij sermonem sapientiae, dat huic sermonem scientiae: nec tamen est in se diuersus, sed idem permanet. Sapientia est in contemplatione aeternorum, scientiaque in actione temporalium. Sermo sapientiae per spiritum datur, ut quis de aeterno

B & incommutabili bono, ac de perennibus gaudiis loquens, alios ad amorem patriae caelestis erigat: sermo autem scientiae tribuitur, ut loquendo quis alios doceat de his, quae in tempore facta sunt historialiter: & de his quae facienda uel quae cauenda sunt moraliter, id est, de uirtutibus & uitijs. Vel aliter: Sunt enim quidam qui per donum gratiae & ipsa intelligunt, quae exponi a doctoribus non audierunt: hi uidelicet sermonem sapientiae perceperunt. Et sunt quidam qui audita per se non intelligere nequeunt, sed ea quae in expositoribus legerint retinent, atque scientiam proferunt quae lecta didicerint: & hi sermone scientiae pleni sunt. Quamuis hoc intelligi etiam aliter possit: Quia sapientia ad uitam, scientia uero pertinet ad doctrinam. Qui bene igitur uiuit & prudenter praedicat sapientiam & scientiam diuinitus accepit. alteri datur fides, id est, constantia fidei in eodem spiritu sancto, ut quamuis alios praedicando nesciat instruere, tamen recte & firmiter credat, nulloque metu uel pudore fidem suam ore confiteri omittat. alteri datur gratia sanctorum, ut infirmos sanet, in uno spiritu, id est, in uno spiritu sancto, qui est unus, id est, incommutabilis & indiuisus in se ipso. alij per eundem spiritum datur operatio uirtutum, id est, ut operari uirtutes miraculorum contra naturam possit, sicut est suscitatio mortuorum aut uirtutes in expulsiōe demonum. alij datur prophetia, ut spiritu repletus pronunciet futura. alij discretio spirituum, ut sciat discernere spiritus malos a bonis dum audit eos loquen-

tes. Discretio enim difficilissima est, cum & spiritus malignus quasi tranquillus agit, ac sine uexatione aliqua corporis assumpto humano spiritu dicit quod potest, quando etiam uera dicit & utilia praedicat ad hoc, ut cum illi in manifestis bonis creditum fuerit, seducat ad sua. Iste quippe discerni non potest nisi dono spiritus sancti. Non enim magnum est tunc eum dinoscere, cum ad aliqua deuenit uel perduxerit, quae sunt contra bonos mores uel regulam fidei. Tunc enim a multis discernitur. Dono autem spiritus sancti in ipso primordio, quo multis adhuc bonus apparet, continuo diiudicatur an malus sit. Sed & spiritus hominum, id est, uoluntates hoc dono discernuntur bonae a malis. Alij dantur genera linguarum, ut multis loquatur linguis, sicut Graeca & Latina & Hebraea. Alij datur interpretatio sermonum, ut in una lingua sciat obscuros sermones scripturarum interpretari. & ita datur unicuique manifestatio spiritus ad utilitatem, dum unusquisque proprium donum accipit a deo, per quod profit alijs qui hoc non habent. Potest enim in uno eodemque spiritu fieri, ut iste uerbo sapientiae polleat, nec tamen sermone scientiae, id est, doctrina fulciatur: quia sentire atque inuenire sufficit, etiam quod per discendi studium non apprehendit: ille per sermonem scientiae fulgeat, nec tamen uerbo sapientiae conualescat. quia & sufficit explere quantum didicit, & ad sentiendum ex semetipso subtile aliquid non assurgit. Iste per fidem & elementis imperat, nec tamen per sanitatum gratiam infirmitates corporum curat. Ille per orationis opem morbos subtrahit, nec tamen arbori terrae uerbo pluias reddit. Iste per operationem uirtutum ad presentem uitam etiam mortuos reuocat, & tamen prophetiae gratiam non habens, quae sibi uentura sunt ignorat. Ille uentura quaeque uelut praesentia attendit, & tamen in nulla signorum operatione se exerit: iste per discretionem spirituum in factis subtiliter mentes conspicit, & tamen diuersi generis linguas nescit. Ille diuersi generis linguas examinat, sed tamen uiribus similibus dissimilia corda non perficit. Alius in una lingua quam nouit, sermonum pondera interpretando prudenter discit: & tamen reliquis bonis quae non habet, patienter caret. Sic itaque creator noster ac dispositor cuncta moderatur, ut qui extolli poterat ex dono quod habet, humiliter ex uirtute quam non habet. Sic cuncta moderatur, ut cum per impensam gratiam unumquemque subleuat, etiam per disparem alteri alterum subdat, & meliorem quisque dono alio eiusque sibi subicit attēdat, ac licet se praestare ex alijs sentiat, eidem tamen quem superat, se in alijs postponat. Sic cuncta moderatur, ut dum singula quaeque sunt omnium, interposita quadam charitatis necessitudine fiant omnia singulorum, quatenus unusquisque sic quod non accipit, in altero possideat, ut ipse alteri possidendum quod accepit, humiliter impendat. Et ideo pulcherrima uarietate distributa sunt electis spiritualia dona. Sed haec omnia operatur unus atque idem spiritus. Superius dictum de patre intelleximus, quia idē deus qui operatur omnia in

A omnibus, & nunc legimus spūm omnia operari, ut inseparabilis intelligatur operatio trinitatis, ita ut cum operatio patris dicitur, non eam sine filio & spū sancto intelligamus operari: & cū operatio filij, nō sine patre & spū sancto: & cum operatio spūs sancti, non sine patre & filio. Quod ergo dicitur de spū quia omnia hæc operatur, non ideo dicitur, quia non ei cooperatur pater & filius: sed idcirco dicitur, quia unus atq; idem spiritus hæc operatur, quoniam in his operibus non sunt multi spūs, sed unus, & in diuersis suis operationibus non est à seipso diuersus. Hæc omnia operatur spūs utiq; sicut deus. Quis enim hæc operari potest nisi deus? Omnia hæc operatur, diuidēs ea singulis non ipse diuisus, & hæc omnia facit ac diuidit prout uult, id est, sicut dominus omnium, sicut deus, sicut nulli subiectus. Non enim missus, sed uoluntarius operatur, quia solius dei est facere uoluntatem suam. Dona sua distribuit, non prout uolunt homines, sed prout ipse uult, qui solus nouit quid uelle debeat, & quid unicuiq; expediat. Vnde nec huic dolendum est, nec illi superbendum. cum enim contristaris quod minorem gratiam acceperis, æmularis alium quasi maiorem partem inuaserit, cum hoc nō in nostra, sed in donātis sit positū potestate. Inuidebāt em̄ (ut supra dictū est) minores Corinthiorū maioribus quasi maiora sibi charismata uindicantibus, non intelligentes hæc solius dei uoluntate dispensari.

B Sicut enim corpus unum est, & membra habet multa, omnia autem membra corporis cum sint multa, unum corpus sunt, ita & Christus. etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, siue Iudæi, siue gētiles, siue serui, siue liberi; & oēs uno spiritu potati sumus.

¶ Ideo spūs sctūs diuersis diuersa dona tribuit, quia sicut corpus unum est hoīs, & membra habet multa, quæ sunt uarijs officijs dedita, sed omnia membra corporis quamuis sint multa, unum tamen corpus sunt, ita & Christus unum corpus habet ex uarijs mēbris. Vnum est enim corpus Christi, quod est ecclesia constans ex diuersitate membrorum, id est, ex uarietate personarum, diuersa officia diuersasq; gratias habentium. Et idcirco decuit ut unus Christi spūs per diuersa membra unius corporis Christi varias actiones expleret, quia & unus spūs hominis aliter operatur in oculis, aliter in auribus, aliter in naribus, & aliter in manibus. Sic & spūs Christi uarie operat in membris Christi. Nam si charismata nō essent diuersa singulis concessa, sed eadem, tunc essent diuersa mēbra idem donum habentia, neq; multa fierēt unum per charitatem, q̄ niam alter alterius officio non indigeret propter eiusdem doni participationem. Humani corporis utitur comparatione, ut ostēdat officia diuersa esse, nō naturam membrorum: & neminem debere queri cuius officij sit, dum omnes uno spiritu animent, & in uno corpore coaptent. Per hæc etiam docet nullius personam quasi despecti con-

tēmnēdam, & nullius quasi perfecti præferendā, C nec gloriam quæ soli deo debetur, hominibus esse tribuendam, quando in omnibus unus atq; idem deus sit glōriolus. Loquēs enim de membris Christi, id est, fidelibus eius, non ait, ita & mēbra Christi, sed totum hoc Christū appellauit. Ergo simul oēs fideles cū capite suo sunt Chrs, & ppter ea caput de cælo clamauit: Saule Saule, quid me persequeris? Christus enim caput & corpus, idemq; Christus uerbum dei, unigenitus æqualis patri. Et inde uidemus quanta gratia pertineamus ad deum, ut ipse uoluerit esse nobiscum unus, qui est cum patre unum. Ego, inquit, & pater unum sumus. Nobiscum uero unus est, quia non dicit, & seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno & semini tuo, qui est Christus. Vere nos omnes cum capite nostro simul sumus Christus, quia in uno spiritu, id est, in gratia & operatione sancti spūs, qui unus atq; idem semp est, nos omnes, siue Iudæi, siue gētiles, siue serui, siue liberi, id est, qui prius & natione & conditione diuersi & impares eramus, baptizati sumus in unum corpus, id est, baptismatis ablutione p fidem deducti sumus in unum Christi corpus, ut amodo simus omnes unum, sicut illi, quorum erat cor unum & anima una. & omnes potati sumus uno spiritu, id est, p capacitatem uniuscuiusq; percepimus omnes spiritum sanctum, quo debriaremur, & qui cum sit unus, diuersis modis operaretur in nobis: sicut una hominis anima uidet in oculo, audit in aure, loquitur in ore, ambulat in pede, & in cæteris membris cætera facit. **D**

Nam & corpus non est unum membrum, sed multa. Si dixerit pes, quoniam non sum manus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Et si dixerit auris, quoniam non sum oculus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore? Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus? Nunc autem posuit deus membra, unumquodque eorum in corpore sicut uoluit. Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus? Nūc autem multa quidem membra, unum autem corpus.

Et bene nos omnes unum dicimur: nam & corpus humanum, cui ecclesia similis est, non est unum membrum, sed multa. Sic & nos ex quibus constat ecclesia, non omnes unum officium uel donum habemus, sed multa. Ideoq; minori non est dolendū quā minus habet, neq; maiori supbiendum ex eo quod maius donum uel officium sortitus est. Vere multa sunt in Christi corpore membra. Nam si pes, id est, aliquis fidelis qui inferius donum habet, & p terrenas actiones incedit, dixerit quoniam nō sum manus, quoniam nō habeo supiorem & munda spūalium operationem, non sum de corpore Christi, num ideo non est de corpore? id est, num ideo consequens est ut nō sit de corpore Christi, quia potest aliud esse quā manus, & tamen in hoc corpore

A manere? Et eodem modo si auris. i. ille qui doctrinā audit à magistris, dixerit, quoniam non sum oculus. i. quoniam non intueor præclarū lumen sapientiæ, ut mihi & alijs providere queā, non sum de corpore Christi, num ideo non est de corpore. i. num ideo consequens est ut nō sit de hoc corpore, quia multa sunt in eo mēbra præter oculos? Hoc dicitur ppter minores Corinthios, qui desperantes dicebant se non pertinere ad corpus Christi, qm̄ habere non poterant illa magna charismata, quæ in spiritualibus uiris cernebant. Propter eosdem pusillos dictum est superius, quia nemo in spiritu dei loquēs dicit anathema Iesu. Dicebāt enim anathema Iesu, qd̄ interpretatur à saluatore alienatio, dū se alienos à corpore saluatoris dicerent, quia non erant ex superioribus membris. Sed necesse est ut sint in corpore diuersa membra. Nam si totum corpus oculus esset. i. si tota ecclesia solum officium aspiciendi spiritualia haberet, ubi esset auditus? id est, ubi essent discipuli, qui uocem prædicationis à doctoribus audirēt? Vel si totum corpus esset auditus, id est, si tota ecclesia esset populus subiectorum, obediēter audiens præcepta magistrorum, ubi esset odoratus? id est, illi qui bonum odorem uirtutū & malum odorem uitiorū quasi nares subtiliter discernunt & à longe præsentunt? Ac si dicatur: Si omnes essent unius officij uel operis, quomodo impleatur reliqua necessitas corporis, cum constet multis officijs opus esse ad gubernationem corporis? Nam ecclesia superni capitis corpus est. In qua alius alta uidendo, oculus: alius recta operando, manus: alius adiuncta discurrendo, pes: alius præceptorum uocē intelligendo, auris: alius malorū foetorem, bonorumq; fragrantia discernendo, naris est. Qui corporalium more membrorum dum uicissim sibi accepta officia impendunt, unum de semetipsis omnibus corpus reddunt: & cum diuersa in charitate peragunt, diuersum esse prohibent ubi continentur. Si autem unum quid cuncti agerent, corpus utiq; quod ex multis continetur mēbris, non essent. Quia uidelicet multipliciter cōpactum non existeret, si hoc concursus membrorum diuersitas non teneret. Sed nunc propter uitā da hæc inconuenientia, posuit deus membra in corpore Christi, unumquodq; eorum, id est, maius & minus, sicut ipse uoluit. Et ideo nec maior debet superbire, minoremq; despiciere, nec minor dolere uel maiori inuidere. Deus em̄ sic disposuit eos, cuius dispositio non est ab homine mutanda: & sic uoluit eos esse, cuius uoluntas nunquā est iniusta. Quod si essent omnia unum membrum. i. si omnes fideles essent unius officij, ubi esset corpus ecclesiæ, quod non nisi uarijs membrorum officijs gubernatur? Si enim omnes unius dignitatis essent, iam deperisset honesta compositio uariarum partium. Sed nunc, id est, ne corpus pereat, quod nō nisi ex diuersis mēbris constare potest, multa quidem sunt membra, sed unum corpus ex illis omnibus. Quoniam multa cum inuicem sui egeāt, non discrepāt in unitate naturæ, quāuis diuersa sint, quia diuersitas hæc in unū concurrat, ut corporis utilitas expleatur.

Nō potest autem dicere oculus manui, opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus, non estis mihi necessarij. Sed multo magis quæ uidentur membra corporis infirmiora eē, necessaria sunt: & quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorē circundamus: et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorē honestatem habent. Honestam autem nostram nullius egent.

¶ Membra quidem sunt multa, sed nullum ex his superfluum, imo omnia sibi inuicē sunt necessaria, quoniam oculus, id est, ille qui cæteris uiam rectæ operationis præuidet, non potest dicere manui, id est, operatori, non indigeo operatua, id est, studio tuæ operationis. Nam sicut manus indiget oculo ut operari ualeat, id est, discipulus provisione doctoris ut bonum opus expleat, ita oculus indiget operatione manus, id est, doctor qui per seipsum agere non potest quod agendum præuidet, necessarium habet discipulum, per quem fiat quod necessarium præuidet. Inaniter enim præuideret, si non esset qui consequenter faceret. aut iterum caput, id est, ille qui in summa dignitate positus est, non potest dicere pedibus, id est, nouissimis ecclesiæ mēbris, non estis mihi necessarij. Omnino necessarij sunt ei subiecti, quia potest humilis quod non potest sublimis, quia & ferrum potest quod aurum nō potest: & quāuis aliquis dignitate sublimis sit, tamen si subiectus defuerit qui obsequijs illum faciat gloriosum, ipsa dignitas contemptibilis erit. Hoc præcipue nūc dicitur ppter eos, qui summis charismatibus inter Corinthios præminebant, & minores quasi superfluos & inutiles despiciebant & abiciebāt. Sed talia ecclesiæ mēbra licet sint inferiora, nō tñ sunt iutilia. Sed multo magis ea mēbra corporis ecclesiæ, quæ uidētur esse infirmiora. i. spūali firmitate magis carētia, sunt necessaria: quia minores sunt in ecclesia, quāuis infirmi & contemptibiles appareāt, plus tamen utiles sunt aliquoties: & quæ putamus esse ignobiliora membra corporis ecclesiæ, id est, per ignobilitatem morum degenerare, his circundamus abundantiorē honorem, id est, nonnunquam circumtegimus uerbis nostris degeneres eorum mores. Despectis enim exhortatio bonæ locutionis est necessaria, per quā addatur illis aliquis honor ut fiant utiles: alioqui ipso contemptu negligentiores circa se & deteriores fient. & membra nostra quæ per aliquod peccatum sunt inhonesta, id est, carnales filij ecclesiæ, abundantiorē honestatem habent à nobis celantibus sceditatem eorum. Sed honesta nostra, id est, ecclesiæ membra quæ satis habent honoris per decorem suæ sanctitatis, nullius egent honestationis per regimen obscenitatis. Quod melius ostendimus, si ipsa quæ plerumq; accidunt, proferamus. Nam quilibet potens & proteruus, cum aliquid inique perpetrasset cognoscitur, tempus quæritur ut de malo quod fecit increpetur. Nisi enim prædicator sustineat quando ferre congrue

A correptionem possit, augetur in eo malum quod insequitur. Sæpe enim contingit ut talis sit, qui nulla increpationis uerba sustineat. Quid itaq; in huius culpa prædicatori agendum est, nisi ut in sermone admonitionis quem pro communi salute omnium auditorum facit, tales culpas ad medium deducat, quales eum perpetrasse considerat: Qui & præsto est, & de se solo adhuc argui non potest, ne deterior fiat: & cum generaliter contra culpam inuectio intenditur, correptionis uerbum libenter ad mentem reducit, quia potens prauus ignorat quod sibi hoc specialiter dicatur. Vnde fit plerunque ut eo uehementius perpetrata culpam lugeat, quo reatum suum, & cum percussus sentit, nesciri putat. Magna itaque arte prædicationis agendum est, ut qui ex aperta correptione deteriores fiunt, quodam correptionis temperamento ad salutem redeant. Vnde nunc aperte dicitur: Quæ putamus ignobiliora esse membra corporis, his honorem abundantiorum circumdamus: & quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent. Honestæ autem nostra nullius egent. Sicut enim inhonesta membra in corpore, ita quidam intra sanctam ecclesiam potentes & prauis. Quidam aperta inuentione ferri non queunt, quasi honore tegminis uelantur. Sed hæc de occultis potentum delictis loquimur. Nam quando & alijs cognoscentibus peccant, alijs etiam cognoscentibus increpandi sunt, ne si prædicator tacet, culpam approbasse uideatur, atq; hæc crescens in exemplum ueniat, quam pastoris lingua non fecat. Vel si de corporalibus membris uniuscuiusque nostrum hæc intelligantur, manifestum est, quia pudenda nostra, quæ turpia uidentur dum aspectus publicos uitant, honestate se tegunt, ne per irreuerentiam horreant. Absit enim ut aliqua turpitudine in membris sanctorum etiam genitalibus esse dicatur uel credatur. Dicunt quidem inhonesta, quia non habent illam speciem decoris, quæ membra quæ in promptu locata sunt. Vel certe quod probabilis dici potest propter in membris legem repugnantiem legi mentis, quæ de peccato accidit, non de prima nostræ institutione naturæ. Illicitus itaque & temperantiæ legibus non subiectus membrorum illorum usus, est turpis, non ipsa membra.

Sed deus temperauit corpus, ei cui deerat abundantiorum tribuendo honorem, ut non sit schisma in corpore, sed in idipsum prout in uicem sollicita sint membra. & si quid patitur unum membrum, compatitur omnia membra: siue gloriatur unum membrum, congaudent omnia membra.

Hebr. 4.
Rom. 8. Quæ quæ uidentur inhonesta in membris ecclesiæ, non sunt inhonesta. Sed deus temperauit ipsum corpus uarietate membrorum, officia diuersa in unitate compage seruantium, tribuendo per diuina membra abundantiorum honorem ei membro cui deerat in se, sicut ostendimus de proteruo potente. Vel tribuendo abundantiorum honorem per bonam uitam ei membro, cui deerat per scientiam

am prædicandi. Vel ei qui despicabilis apparere bat hominibus, tribuit deus largiorum honorem per immensam miraculorum uel aliorum charismatum gratiam. Ita temperauit deus ecclesiæ corpus, ut nullum ex membris eius sit superfluum, sed omnia sint necessaria, ideo ut non sit schisma in corpore ecclesiæ, ubi debet esse unitas & concordia, id est, ne alter alterum abiciat quasi inutilem aut superfluum: sed membra sint sollicita pro se inuicem, id est, maiora pro minoribus, & minora pro maioribus, quoniam alia sine alijs non possunt: membra dico, tendentia in idipsum, id est, in unitatem, ut omnia studeant habere cor unum & animam unam. Et dum sic agunt, si quid aduersi patitur unum membrum, compatitur ei omnia membra, quasi aduersitas illa sit omnium: siue gloriatur de bono unum membrum, congaudent ei omnia membra, quasi bonum illud sit omnium. Nam & in membris humani corporis, ex quorum unitate atq; compage charitas nunc suadetur membris ecclesiæ, uidemus hæc omnia, dum unumquodque eorum non sibi soli, sed & cæteris proprijs agit officium. Oculus enim uidet, & non audit: auris audit, & non uidet: manus operatur, nec audit, nec uidet: pes ambulat, nec audit, nec uidet, nec facit quod manus. Sed in uno corpore si sit sanitas, & non aduersus se litigent membra, & auris uidet in oculo, & oculus audit in aure. Nec obijci potest auri quia non uidet, ut dicatur ei, Nihil es, minor es. Nunquid uidere & discernere colores potes, quod facit oculus? Respondet enim auris de pace corporis, & dicit: Ibi sum ubi est oculus, in eo corpore sum. In me non uideo, in illo cum quo sum, uideo. Ita cum auris dicit, oculus mihi uidet: oculus dicit, auris mihi audit: oculi & aures dicunt, manus nobis operatur: manus dicunt, pedes nobis ambulant: omnia in uno corpore cum operatur, si sit ibi sanitas & concordent membra, gaudet & congaudet sibi: & si aliquid molestiæ est in aliquo membro, non se deseruit, sed compatitur sibi. Sic & filij ecclesiæ, id est, membra Christi, omnino debent agere. Nec putent se ad deum non pertinere, si miracula non fecerint. Sed quisquis in corpore non potest resuscitare mortuum, non illud querat, ne discordet in corpore, quomodo si auris querat uidere, discordare potest. Nam quod non accepit, non potest facere. Si autem ei obiectum fuerit & dictum, Si iustus esses, resuscitares mortuum quomodo fecit Petrus, respondeat: Petrus & mihi fecit, quia in eo corpore sum, in quo Petrus fecit. In illo quo potest possum, a quo diuisus non sum. Quod minus possum, compatiens mihi: & quod plus potest, congaudeo illi. Si ergo unusquisque quod potest, iuste egerit, ac de bono quod accepit, alijs prodesse studuerit, & in eo quod alius plus potest, non inuiderit, sed congratulatus fuerit tanquam in uno corpore cum eo constitutus, custodietur in membris Christi, quod custodiunt in uicem corporea membra cuiuslibet hominis.

Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro, Et quosdam quidem posuit Ephesi. 4.

A deus in ecclesia, primum apostolos, secundo prophetas, tertio doctores, deinde uirtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum. Nunquid omnes apostoli? nunquid omnes prophetae? nunquid omnes doctores? nunquid omnes uirtutes? nunquid omnes habent gratiam curationum? nunquid omnes linguis loquuntur? nunquid omnes interpretantur?

¶ Ostendit Apostolus nostram se causam per membrorum carnalium rationem tractasse, quia non omnes eadem possumus, sed singuli pro qualitate fidei & gratia quam accepimus. Hæc inquit, concordia uarie operandi & congaudendi uel cōpatiendi, ē in mēbris humani corporis. Sed uos estis corpus Christi, id est, coniuncti & uniti estis in Christiana fide & ueritate, & estis etiam membra Christi, ut inuicem uobis per charitatē seruiatis unusquisque de dono uel officio quod habet. Membra estis pēdentia de membro, id ē, de me qui sum maius mēbrum Christi, & uos mihi sicut digitos manui adhærere in eius corpore feci. Nā aliud quidem est membrum corporis, aliud membrum membri. Membrum quippe corporis, pars ad totum est: membrum uero mēbri, particula ad partem. Membrum namque membri est digitus ad manum, manus ad brachium: membrum uero corporis est, totum hoc simul ad corpus uniuersum. Sic ergo in spūali dominico corpore membra de membro dicunt, qui in eius ecclesia ab alijs reguntur. Hinc Apostolus exponit diuersitatem in fidelibus, quam dixerat in membris, & determinat de donis dei, quæ sint altiora & quæ inferiora: quia de his putabant Corinthij quod minus esset, maius: & quod maius, minus. Vos, inquit, estis membra Christi, & cum sitis membra, non estis æqualia. quoniam deus posuit in ecclesia quosdam diuersorum graduum fideles, scilicet primum dignitate & tempore apostolos uice Christi prædicantes, secundo dignitatis loco prophetas futura prædicētes, qui post aduentum domini fuerunt, sicut Agabus & beatus Benedictus. tertio gradu dignitatis posuit doctores, id est, prædicatores, qui doctrina ueritatis ecclesiam instruerent. deinde uirtutes, id est, eos qui fortia miracula faciunt, ut in expulsiōe dæmonum & mutatione elementorum, sicut aeris serenitatem in pluuiam conuertendo, uel super aquam siccis pedibus ambulādo. exinde posuit gratias curationū, id est, eos qui per orationem curant infirmos, & opitulationes, id est, eos qui opitulantur maioribus, ut Titus Apostolo uel archidiaconus episcopo. & gubernationes, id est, minorum personarum prælationes, ut sunt presbyteri. & genera linguarum, id est, scientiam loquendi linguis uarijs per donum gratiæ dei. Quia Corinthij donū istud magis appetebant æstimantes hoc esse maximum, ideo nouissimum hoc posuit Apostolus, innuens esse infere-

rius & indignius cæteris præmissis. Talia dona si delibus suis deus uarie distribuit, secundum mensuram donationis suæ dāns unicuique gratiam. Aliud enim habet ille, aliud ille: & quod habet ille, non habet iste. Mēsurā est diuisio quædam donorum. Non enim omnes sunt apostoli, sed illi soli quos Christus misit: nec omnes habent spiritum prophetiæ, sed quibus hæc gratia diuinitus est cōcessa: nec omnes habent scientiam docendi alios, neque omnes operantur uirtutes miraculorum, neque omnes habent gratiam curandi infirmitates, nec omnes diuersis linguis loquuntur, nec omnes interpretantur scripturas aut linguas. Nam si omnes haberent hæc omnia, iam non essent quibus hæc officia seruiret. Ideo pulchrum & necessarium est, ut alij habeant quod non habet alij, & alij rursus alia, quatenus unusquisque quod ipse habet, cæteris ministret qui non habent.

Aemulamini autē charismata meliora. Et adhuc excellentiorē uobis uiam demonstrō.

¶ Hucusque reuocauit illos a schismate ad concordiam & unionem, ut nullus gloriatur de charismate superiori, nullusque doleat de inferiori. Hinc eos ad charitatem inuitat, ostendens sine ea nihil cætera ualere. Deus, inquit, uaria dona consueuit fidelibus suis impendere. Sed uos *aemulamini charismata meliora*, id est, de his quæ supra demonstraui, desiderate uiliora, non linguas, ut solebatis. Et adhuc præter hæc in prædictis offensa, *demonstro uobis excellentiorem uiam*, id est, charitatem, quæ supereminētissimum locum inter cæteras uirtutes obtinet, & est uia per quam illi gradiuntur, qui tendunt ad regnum cælorum. Nam per cæterarum uirtutum uias ambulare possunt & illi, qui ad inferiora descendunt. Qui uero autem uiam charitatis sectantur, ad supernam patriam tendunt. Quomodo enim oleum nullo humore premis, sed disruptis omnibus exilit & supereminet, sic est charitas. Non potest premi in ima, sed necesse est ut ad superna emicet: & ideo qui uult ad superna cælorum regna peruenire, studeat per uiam charitatis incedere. Nam quare charitatem Apostolus excellentiorem uiam appellauerit, declarat ipse, cum protinus subiungit:

CAPVT XIII.

SI linguis hominum loquar & angelorum, charitatem autem non habeam, factus sum uelut æs sonans aut cymbalum tintiens. Et si habuero omnem prophetiam, & nouerim mysteria omnia & omnem scientiam, & si habuero omnem fidem ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum. & si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas, & si transidero corpus meum ita ut ardeam, charitatē autē nō habuero, nihil mihi prodest.

Quoniam loqui diuersis linguis præcipue desiderabant Corinthij, propterea donum hoc in pri-

Amis ostendit Apostolus sine charitate nō pdesse. Si ego, inquit, loquar linguis omnium hominum & angelorum. i. si mihi per p gratiā datum sit ut sciam loqui sicut omnes homines qui sunt in terra, & sicut angeli qui sunt in cælo, sed charitatem non habeam, qua carere potest omnibus linguis loquens, factus sum similis tri sonanti uel cymbalo tinnienti. Nam uarijs linguis loq uel similia facere, nō semper ad meritum dat, sed ad gloriam dei gentibus ostendendā, nec per hęc uitam æternā conseq ualēt illi q ea faciunt. Charitas uero & meritū semp auget, & uitam æternā præbet. Habent autē & angeli suas linguas, qbus maiores intimant minoribus, qd de dei uoluntate senserunt, uel qbus ad hoies misistuntur. Nam primi angelorū suscipiunt ab ipso deo illuminationes scientiarū, ac deinde tradunt eas subiectis spiritibus. Linguae uero quibus sic alij loquuntur alijs, intelliguntur aliqui nutus uel interiores motus, per quos intimat sibi uicissim qd uoluerint. Neg enim minores sciunt omnia quæ maioribus sunt nota, sed ea tantum, quæ sibi fuerint à superioribus intimata. Sed si data, inquit, fuerit mihi tanta linguarū scientia, ut loquar linguis & angelorū & hominum, nec charitatem habuerō, factus sum uelut æsonans aut cymbalum tinniens. Nam sicut æs aut cymbalum non p se, sed impulsu aliquo resonat: sic loquens linguis, non per se q nescit, sed per impulsū spūs profert ea qbus audientes mulceat. Aere gippe uel cymbalo insensibiles ac mortuæ hominum mentes, quæ uitā charitatis non habent, designantur. Nam sicut corpus sine spū, id est, si fuerit sine anima, mortuū est, sic anima si sine sancto spū, id est, sine charitate fuerit, mortua deputabitur. In sonitu æris uel cymbali delectantur homines audientes, siue percipiunt aliquam utilitatē: sibi uero nihil hoc prodest, sed potius in suo detrimento commodum aliorū operat. Sic & prædicator q sensum charitatis nō habet, in eo quod loquitur, alios delectat nesciens, & ipse detrimentum inde percipit, unde audientibus proficit. Nam sicut qd æs sonat, dulce est alijs, sed sibi labori & diminutioni, sic & quod loquitur prædicator charitate uacuus. Nec solum de prædicatore potest hoc intelligi. Aptē em̄ & quorumlibet insensibilium hominū corda per æs & cymbalum designant, q sæpe & supernos ictus accipiunt, & tñ nulla disciplinæ persecutione mollescunt. Aes uero cū percussit, canorus ualde sonitus ex eius percussione format. Et qdam metallo æris in nullo discrepantes, cum flagella supnæ percussione accipiunt, piæ confessionis sonitus emittunt: sed quia humilitatis uoces ex corde nō profecerunt, ad statum salutis reducti, nesciunt qd profecerunt. In nullo igitur æris imitationem fugiunt, qui in percussione positi, bona quæ non sentiunt, loquunt. Quisquis enim bona loquitur, sed per amorem eadem bona non sequitur, uelut æs aut cymbalum sonitum reddit: q ipse non sentit uerba quæ ipse facit. Et si habuerō, inquit, prophetiam, ut per spiritum dei quæ futura sunt prænunciem, sicut Balaam & Caiphas, & nouerim mysteria omnia,

id est, occulta ueteris & noui testamenti sicut Salomon, & nouerim omnem scientiam de his quæ fuerint, & quæ sunt, & q futura sunt, uel de diuinis & humanis, sicut idē Salomō. & si habuerō fidem omnē, id est, de omni re unde est habēda, ita perfectam, ut eius uirtute montes de loco ad locum transferam, sed omnia hæc habens, charitatem non habuerō, nihil sum, etsi hæc magna sint. Saluator dixerat firmiter fidem quæ fuerit sicut granum sinapis, montes posse transferre: & nunc Apostolus dicit oēm fidem esse quæ montes trāserat. Vnde intelligit perfectā esse fidē quæ grano sinapis comparat, & hoc nō ppter exiguitatē, sed ppter integritatē dictū esse. Sed fides sine charitate nil ualeat ad salutē, q Jacob. 2. & dæmones habent huiusmodi fidem. Et si distribuerō, inquit, facultates meas, id ē, omnia quæ possum habere diuisero ut pluribus prosum, dans oīa in cibos non diuitum q reddant, sed pauperū q nō habent unde reddere possint: & qd est maius, si tempore persecutionis tradidero pro fide corpus meum saeuissimis cruciatibus, ita ut ardeam, sed charitatem non habuerō, id est, nō charitate, sed iactatione hoc fecero, uel odium in corde meo aduersus aliquē retinuerō, nihil mihi totum hoc prodest. Magna itaq; & mirabilis est charitas, sine qua nec loquutio diuersarum linguarum aliqd prodest, nec pphetia, nec mysteriorū & scientiarum notitia, nec fides, nec facultatum distributio, nec martyrii passio: & cū hæc quæ maiora sunt, nihil sine charitate p sint, manifestum est q nec cætera bona prodesse ualent sine hac charitate. Alia em̄ bona & reprobis habere possunt, sed charitatem nō nisi soli possident electi. Cuius membra & species Apostolus consequenter describit, dicens:

Charitas patiens est, benigna est. Charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt, non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem ueritati. Omnia suffert, omnia credit, omnia sperat, omnia sustinet. Charitas nunquam excidit.

¶ Omnia bona sine charitate uilia sunt & inutilia, sed cū charitate cara sunt & utilia. Quæ charitas habet in se uirtutes, quæ nunc enumerantur. Est enim patiens, id est, patientiam seruans. Patientia uero seruare, est aliena mala æquanimiter peti: cōtra eum quoq; qui mala irrogat, nullo dolore morderi. Nam qui sic proximi mala portat, ut tamen tacitus doleat, & tempus dignæ retributionis quærat, patientiam non seruat, sed simulat. Sed charitas est patiens, quoniā aliena mala æquo animo tolerat. & est benigna, q ipsos etiam à quibus mala patitur, amat. Patiens, quia illata à proximis mala æquanimiter portat: benigna uero, quia p malis bona largiter administrat. Patiens est, quia tranquillam mentem in aduersis seruat: benigna uero, quoniā misericorditer sua bona proximis indigentibus impendit. Patiens est, quia contra tentationes seculi uel procellas in deum fixa,

Matth. 17

Iacob. 2

Lucæ. 14.

D

Philip. 2.

Rum. 22
13. & 14
Ioh. 1. 11.

A persistit immobilis: benigna uero, quia proximorum delectatur profectibus. *Charitas non æmulatur*, id est, non inuidet: quia ubi est inuidia, ibi fraternus amor esse non potest. Non æmulatur, quia per hoc quod in præsentis modo nil appetit, inuidere terrenis successibus nescit. Non æmulatur, quoniam alterius bonum diligit ut suum. *non agit perperam*, id est, peruerse: quia quo se in solum dei ac proximi amorem dilatat, quid à rectitudine discrepat ignorat. *non inflatur*, id est, non intumescit de temporali felicitate, uel carnis generositate, uel scientia uel merito, seu qualibet alia re: quia cum præmium internæ retributionis anxie desiderat, de bonis se exterioribus aut transitorijs non exultat. *non ambitiosa est*, id est, cupiens honores seculi: quia maior alijs esse non ambit, & super cæteros dominari, uel ea sibi uendicare quæ sunt alieni iuris. non est igitur ambitiosa, quia quo ardentius in tus ad sua satagit, foris nullatenus aliena concupiscit. *non querit ea quæ sua sunt*, quia cuncta quæ hic transitorie possidet, uelut aliena negligit, cum nihil sibi esse proprium nisi quod secum permaneat, agnoscit. Non querit quæ sua sunt, quia propter aliorum commoda suas utilitates deserit: nec se, sed alios exaltare studet. *non irritatur*, id est, non prouocatur ad iram, quia & iniurijs lacessita ad nullos se ultionis suæ motus excitat, dum per magnis laboribus maiora post præmia expectat. *non cogitat malum*, id est, non cogitat quomodo ei qui sibi facit iniuriam, uicem reddat. Non cogitat malum, quia in amore munditiæ mentem solidans, dum omne odium eruit, uersari in animo quod inquinat, nescit. *non gaudet super iniquitate*, quia quo sola dilectione erga omnes inhiat, nec de perditione aduersantium exultat. Sunt enim nonnulli qui nec faciunt malum, nec facere cogitant eis, à quibus aduersari perferunt: sed tamē si factum illis ab alijs fuerit, lætantur: & ideo nunc postquam dictum est, quia charitas non irritatur, nec cogitat malum, additur quia non gaudet super iniquitate, id est, non ei placet si quid inique passus fuerit uel ipse qui ei aduersatur. Sed *congaudet ueritati*, delectatur uerbis ueritatis, uel operibus ueræ sanctitatis: quia cæcos ut se diligēs, per hoc quod rectū in alijs conspicit, quasi de augmento proprii profectus hilarescit. *Omnia suffert*, quia pro spe quietis æternæ nihil aduersitatis pati recusat. Supradictū fuerat quia patiens est, id est, non murmurans in aduersis, sed corde tacito cuncta perferēs: & nunc dicitur quod oīa suffert & in actu sustinet, quicquid aduersitatis acciderit. Ibi enim laudata est tranquillitas cordis, hic fortitudo passiōis: & ideo suffert omnia in præsentis uita, quia credit omnia de futura uita. Et sustinet oīa quæ hic grauiā immituntur, quia sperat oīa quæ sibi dulcia promittunt: & propter ea nunquā excidit. i. nunquā cadit, sed sine casu persistit. Nec quod dictum est, omnia credit, sic accipimus, ut charitati cuiusquam derogemus, si malum quod de fratre audierit, non statim crediderit. Quia ipsa charitas quæ omnia credit, nō omni spūi credit. Ac per hoc omnia quidem credit, sed

1. Ioh. 4. 4

deo, quia non dictum est, omnibus credit. *Omnia* ergo quæ sanctis credenda sunt, credit: & omnia quæ sibi diuinitus promissa sunt, sperat: & omnia sustinet, id est, expectat per patientiam longanimiter eadem bona quæ sperat, uel interim sustinet aduersa pro spe bonorum ipsorum. Habet etiam hoc charitas præter cæteras uirtutes, in quo rursus dignior illis est, quia *nunquam excidit*, id est, nunquā ex toto cadit. Licet enim opa eius cadant, hoc est, deficient & cessent in futuro seculo, ipsa tamē nunquā à suo statu deciderit, sed ualidior stabit, ac perseuerabit in alio seculo quā in isto. Si enim dum credit & sperat ac præstolatur, diligit quod nondum uidetur, quanto magis diliget cum uidebit & tenebit.

Siue prophetiæ euacuabuntur, siue linguæ cessabunt, siue scientia destruetur. Ex parte enim cognoscimus, & ex parte prophetamus. Cum autem uenerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est.

¶ Charitas quidem nunquā excidit, id est, nec nunc nec in alia uita à suo statu deciderit, ut minuat aut deficiat, sed cætera charismata decidunt & deficiunt. Quia siue prophetiæ accipiuntur quæ nunc necessariæ sunt in tempore cæcitatē nostræ, in luce futuri seculi euacuabuntur, id est, ab omni utilitate fient uacuae, & ideo cessabunt. Nam ubi erunt omnia præsentia, quomodo prædiceretur aliquid futurum? siue linguæ accipiuntur, id est, uariarum linguarum loquutiones, in illo seculo cessabunt. Vbi erunt enim manifesta omnia, cur alicui dicere ali quid? Poterunt quidem loqui ad inuicem sancti si uoluerint, sed non necesse erit, ubi scientia uocem præueniet. Et si quid inter se loquuti tunc fuerint, non eo modo id facient quo nos nunc loquimur: sed eo potius, quo in supernis angelici spūs ad inuicem loquuntur. siue scientia nunc habeatur, per quā de deo & secretis eius aliquid sciatur, in futuro seculo destruetur: quia si quā nūc de deo cognitionem habemus, hanc non in natura diuinitatis ipsius, sed per similitudinem & naturas exteriores habemus. Nā quālibet mens humana se intentione tetenderit, etiam si iā phantasias imaginum corporalium à cogitatione compescat, si iā omnes circumscriptiones spūs ab oculis cordis amoueatur, adhuc tamen in carne posita mortali, uidere uel cognoscere gloriā dei non præualeat quicquid est: & de illa sicut est, quod in mente resplendet, similitudo, & non ipsa est. Et idcirco talis nostra scientia destruetur, quādo ueritas ipsa pure manifestabitur. Scientia hæc & prophetia uel locutio destruentur, quæ capere uel narrare non possunt plenitudinem ueritatis, quia ex parte sunt. Nā ex parte cognoscimus ueritatem, non ex toto, id est, imperfecte scimus quicquid adhuc de deo nouimus: & ex parte prophetamus de futuris, quia quædam futura per prophetiā prænunciamus, sed plurima ignoramus. Sed omne quod ex parte est, destruetur. Quia cum uenerit quod perfectum est, id est, quando dabitur dei notitia, quæ non ex parte, sed ex

A perfectio fit, quoniam uidebimus eum sicuti est, tunc euacuabitur quod ex parte est, id est, omnis imperfectio ad nihilum ueniet. Nostra imperfectio destruetur, non id quod uerum est, euacuabitur. Destructio imperfectionis erit, quando id quod perfectum est, implebit perfectione ueritatis. Deinde Apostolus ut aliqua similitudine ostenderet quantum ab illa quae futura est, distet haec uita, non quae licet hominibus, sed etiam illorum qui praecipua hic sanctitate sunt praediti, subiecit:

Cum essem paruulus, loquebar ut paruulus, sapiebam ut paruulus, cogitabam ut paruulus. Quando autem factus sum uir, euacuauit quae erant paruuli.

Ad illa enim ineffabilia quaecumque adhibens de notis rebus exemplum, paruulam aetatem uirili comparauit aetati. In hac ergo uita mirabilium hominum prophetia uel scientia ita comparanda est illi uitae, quasi scientia paruuli ad uirum. Quia sicut uita haec imperfecta est, sic & scientia. Tunc autem pertingemus ad uirilem perfectionem, cum forti sensu puenerimus ad angelorum aequalitatem. Quasi dicat: Prophetia & scientia quae sunt ex parte, sic euacuabuntur cum uenerit illa ueritatis perfecta cognitio, sicut sensus & locutio paruuli euacuatur, cum ille ad perfectam scientiam peruenerit. Cur enim hoc Apostolus dixerit, insinuat subdendo:

Videmus nunc per speculum in aenigmate, tunc autem facie ad faciem. Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum.

Inde potest uideri quoniam cum perfectio uenerit, euacuabitur imperfectio, quia nunc, id est, caligine praesentis uitae uideamus per speculum, id est, cognoscimus deum per imaginem suam: sed tunc, id est, in futuro seculo manifeste uidebimus. In speculo enim cernitur imago. Et nos qui sumus imago dei, conamur utcumque uidere eum per hanc imaginem suam tanquam per speculum. Speculum est anima rationalis, in cuius consideratione aliquo modo uideamus deum, sed obscure. Videmus enim per speculum in aenigmate. Aenigma autem est, non omnis, sed obscura allegoria. Nam sicut omnis equus animal est, non autem omne animal equus: ita omne aenigma allegoria est, non autem omnis allegoria aenigma. Allegoria uero est, cum aliud ex alio significat, id est, aliud dicitur, & aliud intelligitur: sicut est, Non alligabis os boui trituranti, id est, non perhibebis praedicatori uiuere de predicatione. Sed ibi solummodo allegoria est aenigma, ubi difficile patet intellectus. Vbi autem facile intelligitur, non est aenigma. Cum ergo dicitur, uideamus nunc per speculum in aenigmate, sicut nomine speculi imago designatur, ita nomine aenigmatis similitudo obscura & ad dispertendum difficilis. Nemo itaque miretur etiam in hoc uidendi modo, qui concessus est huic uitae per speculum, scilicet in aenigmate laborare nos, ut quomodoque uideamus. Nomen quippe hic non sonaret aenigmatis, si esset fa-

cilitas uisionis. **Nunc uideamus per speculum in aenigmate**, sed tunc cum uenerit illa perfectio, uidebimus facie ad faciem, id est, manifeste ad similitudinem duorum, qui se inuicem directo uultu sine aliqua re interposita aspiciunt. Facies autem dei, manifestatio eius intelligenda est. Facies uero nostra, intentio cordis nostri. Videmus ergo facie ad faciem, id est, manifestatione dei posita ad nostrae mentis intentionem, ut nihil inter nos & ipsum intersit. In nullo enim membro tam bene cognoscitur quisque, sicut in facie. Et cum facies unius directa est in faciem alterius, tunc sine aliqua ambiguitate se cognoscunt. Sic uidebimus eum in seipso manifeste. Modo enim non uideamus eum in facie, sed in extranea & multum ab eo diuersa creaturarum similitudine. Et ego etiam ipse qui tanta scientia praeter ceteris donatus sum, nunc cognosco deum ex parte, sed tunc cognoscam eum ita sicut ab eo cognitus sum. Magna enim est interpositio cordis nostri ad contemplandam sublimitatem dei, ipsa infirmitas nostra. Sed tunc ad purum intuebitur eum, a quo nunc subtiliter intuemur, cum hac infirmitate disposita, ad contemplationis internae gratiam uenerimus. Tunc cognoscam eum sicut ab eo sum ego cognitus, id est, pure cognoscam eum sicut & ipse me nouit, qui tunc non per aliud uidebimus eum, sed manifeste contemplabimur in illo ipso hoc quod ipse est, sicut ipse hoc quod nos sumus, perfecte cognoscit. Vel tunc cognoscam eum ita sine ambiguitate in manifesta uisione, sicut olim antequam essem, cognitus sum ab eo in praedestinatione.

Nunc autem manent, fides, spes, charitas, tria haec. Maior autem horum est charitas.

Ad tantam dei cognitionem peruenturi sumus. Sed ut pertingere ad hanc ualeamus, nunc interim manent in peregrinatione hac nobiscum fides, spes, atque charitas, quae nos praeparant illi uisioni. Fides, qua credimus quicquid scripturae sanctae nobis credendum intimant: & spes, qua speramus promissa nobis diuinitus praemia: & charitas, qua deum ac proximum diligimus & ipsa praemia. Et ita sibi tres istae uirtutes copulantur in huius uitae tempore, ut nulla earum sine duabus reliquis proficiat. Nunc manent in sanctis fides, spes & charitas, tria haec, pauca quidem, sed multum utilia, quoniam sine his nemo sit dignus ad illam uisionem ascendere. Et magna quidem sunt haec tria bona, sed horum maior est charitas, id est, charitas quae horum trium est una, ipsa est maior, id est, maius meritum habet quam fides & spes. Sciendum quia quando comparatio fit ad plura eiusdem generis, ut nunc charitatis ad fidem & spem, quae similiter sunt uirtutes, potest & debet fieri per genus. Et horum, ponitur propter tria, quod praecesserat, maior est charitas, cui fides & spes non possunt deesse, sed fides & spes sine charitate possunt esse. Vel ideo maior, quia fides cessabit, dum futura quae creduntur aduenerint: & spes finem habebit, dum beatitudinem quam quisque praestolatur, acceperit.

Arit: sola uero charitas in æternum perseverabit, & de uisione cōditoris ac beatitudine sanctorum sine fine gaudebit.

CAPVT XIII.

Sectamini charitatem, æmulamini spiritalia, magis autem ut prophetetis. Qui enim loquitur lingua, non hominibus loquitur, sed deo. Nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad ædificationem & exhortationem & consolationem.

¶ Quoniam tanta est charitas, & sola est quæ perducit ad uitam, atq; permanet in æternum, id eo sectamini toto desiderio charitatem: æmulamini etiam spiritalia, id est, desiderate etiam illa spiritualia dona, ut sunt genera linguarum &c. sed magis post charitatem desiderate ut prophetetis, quàm ut linguis loquamini, uel uirtutes miraculorum opere mini. Post charitatem, prophetandi studium magis habendum hortatur, quia quamuis magni sint spiritalium donorum gradus, quos superius enumerauit, hic tamen maior est, quoniam ad utilitatem ecclesiæ proficit. In quod enim quis animum dederit, in eo ipso donum accipit. Ideo gratia prophetandi est desideranda, ut præ desiderio accipiat ob multorum ædificationem potius quàm linguarum uarietas, quæ non proficit auditoribus. Nam qui loquitur lingua incognita, non loquitur hominibus, id est, intelligentiæ hominum, sed deo, cuius laudes dicit, & qui nouit ea quæ ille dicit. Homines enim nesciunt, ideoq; nullus est eis ex hac locutione profectus. Nemo enim audit, id est, intelligit ea quæ ille loquitur. Sed tamen spū sancto loquitur ipse mysteria, id est, secreta dei, quamuis homines ignorent quod dicit. Vel spiritus sanctus per eum loquitur mysteria secretorum dei, non ipse. Ideo magis æmulari prophetare debetis, quia qui prophetat, id est, qui uerura uel occulta manifestat, iste loquitur hominibus ad ædificationem eorum in mente, quæ ædificatur ut sit templum dei, & ad exhortationem eorum ad bene agendum in operatione, & ad consolationem eorum ne desperent de peccatorum præteritorum magnitudine, uel ad consolationem tristitiæ præsentium tribulationum per promissionem futurarum remunerationum. Possunt & doctores, qui scripturas alijs exponunt, nomine prophetarum designari, iuxta illud sapientis: Adhuc doctrinam quasi prophetiam effundam. Sicut enim propheta prædicit futura quæ nesciuntur, ita & doctor dum scripturarum sensum, qui multis occultus est, manifestat, dicitur prophetare. Et iste ad multorum utilitatem sic prophetat, nec ab homine, sed à spū sancto est sensus dictorum eius.

Ecc. 24.

Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat: qui autem prophetat, ecclesiam dei ædificat. Volo autem omnes uos loqui linguis, magis autem prophetare. Nam maior est qui prophetat, quàm qui loquitur linguis,

nisi forte interpretetur ut ecclesia ædificati onem accipiat.

¶ Item magis prophetam quàm linguam ideo debetis optare, quia qui loquitur lingua peregrina mysterium aliquod, & non interpretatur quod dicit, semetipsum solū ædificat per id, quod solus fortasse scit quod loquitur: sed qui prophetat, id est, qui futura cæteris prænunciat, uel bona quæ in abditis scripturarum intelligit, fratribus ex charitate reuelat, ecclesiam dei ædificat, quia omnes intelligunt quod loquitur. Qui lingua ignota loquitur, ædificat se, non alios. Sed ego uolo, id est, uoluntas mea est, nec mihi displicet, uos omnes loqui linguis, id est, si omnes donum loquendi linguis uarijs haberetis, quia alter aduersus alterum non haberet materiam gloriandi uel inuidendi, quoniam omnes in hoc essetis æquales. Non prohibeo uos omnes, si poteritis loqui diuersis linguis, quia donum est spūs sancti, sed magis uolo uos prophetare, quia utilius est. Nam maior est qui prophetat, id est, maioris dignitatis est in ecclesia qui futura prædicit, uel scripturas aperit, quàm qui loquitur linguis, id est, qui incognitis locutionibus mysteria profert, quia sibi soli proficit. Hoc enim maius est quod pluribus prodest. Qui linguis loquitur, minor est, nisi forte interpretetur, id est, exponat alijs quod ipse deo loquitur. Si enim interpretari dicta sua poterit, ut ecclesia ædificationem inde accipiat, non erit minor. Forte, dicit, ut innuat quoniam raro solet contingere ut utrunq; uni concedatur.

Nunc autē fratres si uenero ad uos linguis loquens, quid uobis prodero, nisi uobis loquar aut in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina?

¶ Dixi, qui prophetat, maior est, propter ædificationem quam præbet ecclesiæ, quia qui lingua loquens, se solum ædificat. Sed hoc potestis etiam in me ipso uidere. Quia si uenero ad uos o fratres loquens incognitis linguis, quid uobis prodero, cum nesciatis quod dixerō? Nihil prodero, nisi loquar uobis aut in reuelatione, id est, in expositione reuelationis, in qua mihi per quasdam figuras ostensa fuerint mysteria Christi, sicut & Iohanni ostensa leguntur in sua reuelatione: aut nisi loquar uobis in scientia, quam studio & disciplina mea conquisiui, ut uos scire faciam qualiter his temporalibus uti debeat, & quid de his sentire: aut in prophetia, ut uobis prænunciem futura, uel manifestem occulta: aut in doctrina, ut doceam uos de fide & moribus. Et cum nunc uobis, quando iam fratres, id est, Christiani estis, non prodessem si linguis incognitis loquerer: patet quia multo minus tunc prodessem, cum adhuc essetis infideles. Cumq; ego qui tantus sum apostolus, loquendo linguis non possem uobis prodesse, constat uos multo minus tali locutione audientibus prodesse. Lingua intelligitur in hoc loco, obscuras dicere & mysticas significationes, à quibus si intellectus mentis remoueat, nemo ædificat audiendo quod non intelligit. Vnde & supra dixi: Qui loquitur lingua, non hominibus

A loquitur, sed deo. Nemo enim audit. Spiritus autem loquitur mysteria. Ibi enim satis indicauit eam se linguam appellare, ubi sunt significationes uelut imagines rerum ac similitudines, quæ ut intelligantur, indigent mentis obtutu. Cum autem non intelliguntur, in spiritu eas dicit esse, non in mente. Qui loquitur lingua, id est, spiritu nondum intelligens significationes quas lingua spiritus uoluit, plus semetipsum ædificat. Cōtingebat enim ut qui sic loquebantur mysteria dei, quamuis profunditatem non intelligerent, tamen ex ipsa locutione ad compunctionem cordis, & multoties ad bonum opus incitarentur. Quia ergo etiā lingua, id est, membro corporis, quod mouemus in ore, cum loquimur, signa utiq; rerum dantur, non res ipsæ pferuntur, propterea trāsato uerbo linguā appellauit Apostolus quamlibet signorum prolationem priusquam intelligantur. Quo cum intellectus accesserit, qui mentis est proprius, fit reuelatio, uel scientia, uel prophetia, uel doctrina. Proinde ait: Si uenero ad uos linguis loquens, quid uobis prodero, nisi loquar uobis in reuelatione, aut in scientia, aut in prophetia, aut in doctrina? id est, nisi signis, hoc est, linguæ accesserit intellectus, ut nō spiritu tm̄, sed etiā mēte agat qd agitur. Proinde cui signa per aliquas rerum corporaliū similitudines demonstrabantur in spiritu, nisi accessisset mentis officiū ut etiam intelligerentur, nondū erat propheta. Magis propheta erat, qui interpretabatur quid alius uidisset, quā ipse qui uidisset. Vnde apparet magis ad mentem pertinere prophetiam, quā ad istum spiritum, qui modo quodam proprio uocatur spiritus, uis animæ quædam mente inferior, ubi corporalium rerum similitudines exprimuntur. Sic olim magis Ioseph propheta fuit, qui intellexit quid significarent septem spicæ & septem boues, quā Pharaon qui eas uidit in somnis. Illius enim spiritus informatus est ut uideret, huius mens illuminata ut intelligeret. Ac per hoc in illo erat lingua, in isto prophetia: quia in illo rerum imaginatio, in isto imaginationum interpretatio. Minus ergo propheta est, qui rerum quæ significantur, sola ipsa signa in spiritu per rerum corporalium imagines uidet: & magis propheta, qui solo earum intellectu præditus est. Sed maxime propheta, qui utroque præcellit, ut & uideat in spiritu corporalium rerum significatiuas similitudines, & eas uiuacitate mentis intelligat, sicut Danielis excellētia tentata est & pharaoni regi somniū qd uiderat dixit, & qd significaret aperuit. Et ipsæ quippe imagines corporales in spiritu eius expressæ sunt, & earum intellectus reuelatus in mente. Sed ad epistolæ sequentia transeamus.

Tamen quæ sine anima sunt uocem dantia, siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur? Etenim si incertam uocem det tuba, quis parabit se ad bellum? Ita & uos per linguam ni-

si manifestum sermonem dederitis, quomodo scietur id quod dicitur? Eritis enim in aëra loquentes. Tam multa utputa genera linguarum sunt in hoc mundo, & nihil sine uoce est.

¶ Linguas non prodesse sine interprete, superius per me qui sum rationalis, & tamen per inanimata idem patet. Nam ea quæ sunt sine anima dantia uocē, siue hoc sit tibia, siue cithara, nisi dederint distinctionem sonituum, id est, distinctos intelligibiles sonos, quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur, id est, cithara resonatur? Sic & locutio uestra, cuius spiritualis suauitas non aures debet mulcere, sed mentem, inanis erit si intellecta non fuerit. De tibia & cithara nesciet, quia nec de tuba. Alia similitudo est de eadē re. Etenim si tuba det uocē incertam, id est, quæ bellum aperte non significet, quis parabit se ad bellum? Iudæis erat usus tubæ in festis & bellis, diuersis sonis: & hoc est quod dicitur, quia si uox tubæ incerta fuerit, nemo discernet utrum solennitatis an belli sit, nemoq; se ad bellum armabit. Ita & uos, qui quasi tuba exaltare uocem uestram debetis, ut CHRISTI milites ad spirituale bellum contra dæmones præparetis, per linguam alienam loquentes, nisi interpretando dederitis manifestum sermonem, qui palam audientes retineat, quomodo scietur ab alijs id quod à uobis in lingua aliena dicitur? Nescietur ab auditoribus uestræ locutionis sensus. Nam eritis loquentes in aëra, id est, ea quæ nulli proficiunt, sed in aëra soluentur, dum non inuenientia locum receptaculi in audientium auribus ut intelligantur, diffundentur in aëra, quia nec auscultare talia dignabuntur homines. Non ad corda hominū loquemini, sed in aëra, id est, nō utilia erunt uerba uestra, sed ociosa & inania eritis loquentes. Tam multa utputa sunt genera linguarum, id est, etiam si tam multa loquamini uos, multa genera linguarum in toto hoc mundo, quid proderit hæc uestra locutio, cum nullus intelligat? Multa sunt genera linguarum, & nihil sine uoce est: quia nulla res est sine sua uoce & appellatione in unaquaque lingua. Cum sint enim plurima linguarum genera, habent tamen uocum significationes proprias ut intelligantur, nec potest aliquid inueniri quod non habeat uocem significatiuam sui. Et idcirco inanis est locutio quæ nō intelligit.

Si ergo nesciero uirtutem uocis, ero ei cui loquar, barbarus: & qui loquitur, mihi barbarus. Sic & uos, quoniam æmulatores estis spirituum, ad adificationem ecclesiæ querite ut abundetis. Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est. Quid est ergo? Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.

¶ Quandoquidem alij sine interprete non intel-

Aligent, uel quādoquidem tot linguæ sunt, & unaquæque propriam distinctionem habet, ergo si nesciero uirtutem uocis, id est, si ignorauero uim propriam uocis quam profero, ut illi qui tantum dona linguarum habent, *ero non intellectus, sed barbarus ei cui loquor*, quem instruere debeo, quia nō potero illi sensum dictorum meorum interpretari: *¶ ille uicissim qui mihi loquitur, erit mihi barbarus*, cum ignoret sententias uocum quas profert, nec ualeat exponere mihi. Sic *¶ uos eritis ad inuicem barbari*, si per incognitam linguam alter alteri locutus fuerit, & ita erit dissensio inter uos. Propter ea non dissonantiam ignotarum linguarum, per quas discordia generetur, debetis appetere: sed unitatem intellectus, per quem communi lætitia gloriemini. Et quoniam estis *emulatores spirituum*, id est, desideratores spiritualium donorum, *querite ut his abundetis ad ædificationem ecclesiæ*, id est, ut non solum linguis loquamini, sed etiam interpretemini ut ædificationem sumat ecclesia, quoniam emulatores estis spiritualium charismatum. Et ideo, id est, ut ecclesia ædificetur, *qui loquitur lingua, oret ut interpretetur*, id est, oret ut accipiat donum interpretandi, ut proficiat cæteris studium eius. Oret non labijs tantum, sed affectu cordis, ut exaudiri mereatur. Nam si etiam ego qui tantus sum, *orem lingua*, id est, uoce sola, *spiritus meus*, id est, flatus oris mei *orat dum loquor in oratione*: sed *mens mea est sine fructu*, id est, non capit fructum ex ipsa oratione, ad quam non est intenta. Hoc sæpe nobis

B accidit, dum psalmum uel orationem labijs proferimus, & mente quod os profert, non cogitamus. Et quandoquidem mens quæ intus pio affectu non orat, quod os loquendo foris precatur, fructum orationis non habet, ergo *quid est mihi faciendum?* Quid est mihi utile? Hoc scilicet, *Orabo spiritu* per os prolato, id est, orabo sermone orans, *orabo & mente*, id est, affectu mentis. *psallam*, id est, psalmos dicam *spiritu*, id est, prolatione oris: *psallam & mente*, id est, mentis attentione. Vel ita: Qui loquitur lingua, sic oret, id est, sic loquatur ut interpretetur quod dicit. Nam me ipsum do uobis exemplum: quia si orem, id est, si loquar lingua, spiritus meus orat, sed mens mea est sine fructu, id est, sine intelligentia eorum quæ dico. Si enim dicam lingua quod non intelligo, uelut afflatus spiritu in extasi loquor, & mens est sine fructu. Ignorat enim animus si lingua loquatur quā nescit, sicut solent Latini homines Græce cantare, oblectati sono uerborum, nescientes tamen quid dicant. Vt supradictum est, spiritus uocatur uis animæ quædam mente inferior, ubi corporalium rerum similitudines exprimuntur. Mens autem est illa superior pars animæ, ubi intellectus & ratio proprie sedem habent. Lingua quoque, sicut & superius dictum est, designare potest quamlibet signorum probationē priusquam intelligantur. Itaque dicitur: Si orem lingua, id est, si loquar probatione signorum adhuc non intellectuum: spiritus meus orat, id est, illa pars animæ meæ tantum loquitur, in qua corporalium rerum imagi-

nes exprimuntur: sed mens, id est, superior animæ meæ subtilitas: est sine fructu, quia nullam ibi reflectionem intelligentiæ habet. Cum enim spiritus & inferior animæ natura loquitur, proferendo signa quæ nō intelligit, mens ad quam pertinet intellectus, nullum fructum inde reportat. Quid ergo est agendum? Hoc scilicet, quod me acturum dico. Quia orabo spiritu, orabo & mente, id est, loquar spiritu & mente, ut signa rerum mihi formentur in spiritu, & eorum resplendeat intellectus in mente, sicut & Daniel in spiritu uidit somnium regis, & mente interpretationem eius intellexit. Ita enim & ego faciam, quia & spiritu signa loquar, & mente sensum eorum intelligam. Spiritu dictiones loquar, mente sententias. & similiter psallam spiritu, id est, consonantiam uocum psalmodiæ in spiritu resonabo. psallam mente, id est, consonantiam sententiarum attentione mentis modulabor, delectans me intelligentia spiritualium sensuum. Vel psallam spiritu, & psallam mente, id est, concordiam in membris ecclesiæ componam, ut concordent & mente, ac de sua consonantia dulcem melodiam pulchre uariatam exprimant. Sic & uos spiritu & mente loqui debetis, ut & signa uideatis, & sensum intelligatis, & cæteris exponatis: atque id est psallere spiritu & mente, ut psalmodum sensus in corde uestro resonet, quos ore canetis.

Cæterum si benedixeris spiritu, quis supplet locum idiotæ? Quomodo dicet Amen super tuam benedictionem? Quoniam quid dicas nescit. Nam tu quidem bene gratias agis, sed alter non ædificatur.

¶ Orare debetis mente & spiritu, ut & uerba historiarum uel literaturæ proferatis, & mysticum sensum exponatis ad instructionem audientium. Cæterum, id est, sed si benedixeris spiritu, id est, si aliqua dixeris, si dei laudes dixeris, uel si benedictionem aliquam protuleris ignota lingua, quā non possis audientibus interpretari, quis supplet locum idiotæ? In spiritu, non in mente benedicit, qui bona quæ loquitur non intelligit: quoniam signa rerum cum non intelliguntur, in spiritu sunt, non in mente. Idiotæ uero est ineruditus, qui nihil scit nisi quod ei proprietas naturæ dedit, quoniam in *lingua* Græce, proprietas dicitur Latine. Locus autem idiotæ est, ut in nouissimo benedictionis dicat, Amen, quod interpretatur uerum. per hoc enim & consensum suum indicat, & benedictionem confirmat. Sed si benedixeris spiritu, id est, si benedictionem dederis ignota lingua, ut nec tu sensum dictorum tuorum intelligas, nec alijs exponas, quis supplet locum idiotæ? id est, quis loco idiotæ respondet Amen in fine sermonis? Nec sapiens hoc facere nouit, nedum idiotæ. Quomodo enim dicet Amen super tuam benedictionem, cum nesciat quid dicat? Imperitus enim & absque literis, audiens quod non intelligit, nescit finem orationis, & non respondet Amen, id est, uerum, ut confirmet benedictionem. Per hos enim completur confirmatio precis, quæ

A respondent Amen, ut omnia dicta ueritatis testimoniū in audientium mentibus confirmetur. Non poterit idiota respondere benedictioni tuæ quā non intelligit. *nam tu quidem bene gratias agis deo in illa benedictione, & bonum est quod loqueris, sed alter non edificatur ex uerbis tuis, quæ non intelligit.* Ideo cum ad ecclesiam propter ædificationem conueniatis, ea debent in ecclesia dici, quæ intelligantur ab hominibus & præsent ædificationem audientibus.

Gratias ago deo meo, quod omnium uestrum lingua loquor. Sed in ecclesia uolo quinque uerba sensu meo loqui, ut & alios instruam, quā decem millia uerborum in lingua.

¶ Proponit se exemplum, quod publice non debeant loqui linguis, in quibus audientium nō sit ædificatio, sicut ipse in ecclesia linguis non utitur, cum omnes eorum linguas nouerit. Non uirupero, inquit, in uobis locutionem linguarum, eo quod hanc habere nequeam, sicut est consuetudinis quibusdam, ut inuideant quod ipsi non ualent assequi. *Nam omnium uestrum lingua loquor ego, id est, nullus uestrum aliqua loquitur lingua, quæ & ego non loquar quoties uolo.* Et inde gratias ago deo meo, qui mihi per donum gratiæ suæ cōcessit ut loqui possim linguis, quas inter omnes uos habetis. Sed quamuis tanta linguarum notitia diuinitus sit mihi data, in ecclesia tamen, cui de beo prodesse, uolo quinque, id est, pauca uerba loqui meo sensu, id est, quæ intelligam & exponam, ut & alios instruam, quā decem millia, id est, ualde nimiam multitudinem, uerborum in lingua, id est, ut neque intelligam, neque alios doceam. Quod ait, quinque uerba & decem millia, uulgari consuetudine locutus est. Vel sicut nonnullis uisum est, per quinque uerba, quinque libros Moyſi designauit. Volo, inquit, in ecclesia loqui meo sensu, id est, spirituali intelligentia quinque uerba, id est, quinque legis uolumina, quā decem millia uerborum, id est, quā legis perfectionem in lingua, id est, in prolatione signorum non intellectorum. Denarius enim propter decalogum significat legem, millenarius perfectionem. Posuit autē Apostolus quā, sine magis, ut notaret istam partem, cum qua iungitur quā, nullo modo esse amplectendam. Nam ubi sic ponitur quā, ostendit alteram partem posse stare, alterā uero minime. **Fratres, nolite pueri effici sensibus, sed matritia paruuli estote, sensibus autem perfecti estote.** In lege enim scriptum est, quoniam in alijs linguis & in labijs alijs loquar populo huic, & nec sic exaudient me, dicit dominus. Itaque linguæ in signum sunt non fidelibus, sed infidelibus; prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.

Isaie. 28.

¶ Ideo etiam non debetis appetere loqui linguis tantum, quia hoc modo habetis puerorum sensum, qui non attendunt quid sit alijs uti-

le, sed quid seipſos pueriliter delectet. Sed uos nolite effici pueri sensibus, ut pueriles sensus habeatis in appetitione linguarum, quibus tanquam puerorum ludis intendatis, non cogitantes quid proficiat utilitatibus proximorum. Nolite esse pueri sensibus, sed estote uiri. Qui enim non perdurant occurrere in uirum perfectum, uel infirmitate uirum, uel mentis leuitate, mulieribus & paruulis comparandi sunt. Nolite sensibus esse pueri, id est, nolite esse insipientes. Sed quia dominus ait, *Nisi conuersi fueritis & effecti sicut paruuli, non intrabitis in regnum cælorum, malitia paruuli estote: si uos delectat imitari pueros, non delectet imperitia, sed innocentia & humilitas. Malitia estote paruuli.* Qua malitia maxime, nisi superbiæ? Ipsa enim de uana granditate præsumens, non finit hominem ambulare per arctam uiam & intrare per angustam portam. puer autē facile intrat per angustam. Et ideo nemo nisi ut puer, intrat in regnum cælorum. Estote ergo paruuli malitia, id est, deponite omnem granditatem quam malitia superbiæ facit, ut sitis remoti ab omni malitia sicut pueri, studentes his quæ faciunt ad utilitatem fratrum, quod est perfectio sensus. Itaque nolite pueri effici sensibus per imperitiam, ut sicut paruuli non intelligatis quod dicitis: sed malitia paruuli estote, ut sitis immunes ab omni malitia uelut pueri: sensibus autem perfecti estote, ut intelligatis plene quod dicitis, & quid ad instructionem ecclesiæ sit necessarium sciatis. Nec debetis pueriliter appetere loqui linguis, quas non intelligitis: quia linguæ in signum infidelibus dantur, quod uos iam non estis: & non ad ædificationem, quæ necessaria uobis est iam fidelibus. & hoc est, Nolite querere linguas, quia in lege, id est, in libro Isaie, scriptum est, *quoniam in alijs linguis, id est, diuersis generibus linguarum, & in alijs labijs, id est, uerbis spiritualibus, loquar per apostolos huic populo Iudæorum, & nec sic exaudient me, qui per legem & prophetas nunquam me uoluerunt exaudire, dicit dominus.* Vel in alijs linguis loquar, id est, nouum testamentum prædicabo: & in alijs labijs, id est, uetus testamentum spiritualiter exponam, quod illi carnaliter exponebant. Hoc est enim aliter eis loqui, quā se legis ueteris habet uerba, dum audiunt sabbatum solui, neomenias euacuari, circūcisionem cessare, sacrificia immutari, escas dudū prohibitas licere edere, Christum de deo deum prædicari. Hoc est alijs linguis & alijs labijs loqui, præter illam uarietatem linguarum, quæ per apostolos in die pentecostes sonuit. Sed nec sic infideles Iudæi uoluerunt exaudire deum, ut ei per fidem & deuotam conuersationem obedirent. Videte ergo ne & uobis loquatur deus in uarijs linguis, & uos non exaudiat uerba præceptorum eius faciendo. Et quandoquidem illis, qui nō exaudierūt ut ad fidem conuerterentur, locutus est dominus in alijs linguis, itaque linguæ sunt in signum non fidelibus, qui credunt deum omnia posse: sed infidelibus, qui hoc non credunt. Nā idcirco fiunt exteriora miracula, ut mētes hoīm ad interiora per-

Matth. 18

Isaie. 28

Actu. 2

Aducant, quatenus per hoc quod mirum uisibiliter ostenditur, ea quæ inuisibilia sunt, mirabiliora credantur. Linguae igitur datae sunt in signum, id est, ut sint signum inuisibilis praesentiae dei, quia infideles per miraculum linguarum potentiam dei, qui eis praedicatur, adesse praesentem intelligunt. Sed prophetiae non sunt signum infidelibus, quia infideles non credunt futura, quæ necdum uidere possunt, si eis per prophetiam praenunciuntur. Et idcirco prophetiae non infidelibus datae sunt, qui prophetis uentura praedicentibus credere nolunt, sed fidelibus, qui futurorum praenunciationi prudenter acquiescunt: & ideo fideles non linguas appetere debent, sed prophetias. Vel nomine prophetiarum interpretationes scripturarum designari possunt. Prophetiae ergo non sunt signum infidelibus, sed fidelibus: quia infideles per expositionem scripturarum quibus nullam fidem adhibent, nequaquam deum cognoscunt, fideles autem secreta eius ibi mysteria intelligunt. Maior autem & utilior est prophetia, id est, prophetarum interpretatio, quæ fidelibus prodest & semper est opus, quam linguarum loquutio, quæ propter infideles ad tempus data est.

Si ergo conueniat uniuersa ecclesia in unum, & omnes linguis loquantur, intrent autem idiotae aut infideles, nonne dicent quod insanitis? Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis aut idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus. **B**Occulta enim cordis eius manifesta fiunt, & ita cadens in faciem adorabit deum, pronuncians quod uerè deus in uobis sit.

Alia ratio cur non debeatis loqui linguis, sed potius prophetare. Quia linguae in signum sunt infidelibus, non in aedificationem fidelibus, prophetiae uero fideles semper aedificant, ergo si conueniat in unum uniuersa ecclesia, id est, si coadunetur in unum uniuersa fidelium congregatio, omnes ibi sine interprete loquantur linguis, sed intrent idiotae uel imperiti uel infideles, nonne dicent quod insanitis quasi arreptitij, cum alter alterum non intelligat? Dicent utique uos insanire, cum uideant loquutionem uestram nemini prodesse, sed tumultum quendam incognitum fieri, uelut phrenesim sustinendum. Et sic prebetis uos illis derisui, quos exemplo uestro debetis conuertere. Sed si omnes in ecclesia prophetent, id est, uentura uel occulta per prophetiam manifestent, intret autem ad eos aliquis infidelis uel idiota, conuincitur ab omnibus de suo errore, quem non ualet negare contra eos, qui cor eius per spiritum prophetiae intuentur, & diiudicatur ab omnibus, id est, damnabilis ostenditur, dum unusquisque dicit de eo quam reus sit. & occulta cordis eius fiunt manifesta, uel cogitationes eius deteguntur à prophetantibus. Et ita cum uiderit arcana suae mentis per spiritum sanctum, qui in uobis loquitur, esse denudata, cadens in faciem, id est, humilians se, conuersus ad poenitentiam, tam manifesta dei praesentia superatus, adorabit deum, id est, spiritum sanctum, qui

cordis eius occulta sicut deus per uos patefacere potuit, pronuncians oris confessione quod intelligit corde, scilicet uere deum in uobis esse, qui cordium alienorum secreta per uos rimatur. Notandum quia proprie idcirco dicatur prophetia, quoniam praedicat futura. Sunt tamen tria prophetiae tempora, praeteritum, praesens & futurum. Prophetia enim de praeterito, ubi de casu primi angelici dicitur: Quomodo cecidisti de caelo Lucifer, qui mane oriebaris? Prophetia de futuro est, Dominus ad iudicium ueniet cum senioribus populi sui. Prophetia uero de praesenti est, quæ in praesentibus Apostoli uerbis ostenditur. Cum enim dicitur, Occulta cordis eius manifesta fiunt, profecto monstratur quia per hunc modum prophetiae spiritus non praedicat quod futurum est, sed ostendit quod est. Quo autem pacto dicitur prophetiae spiritus, qui nihil futurum indicat, sed praesens narrat? Sed recte prophetia dicitur, non quia praedicat uentura, sed quia prodit occulta. Rem quippe quamlibet sicut ab oculis nostris subtrahunt tempora in futuro, ita ab oculis nostris in praesenti subtrahit causa. Ventura enim res occultatur in futuro tempore, praesens autem cogitatio absconditur in latenti corde.

Quid est ergo fratres? Cum conuenitis, unusquisque uestrum psalmum habet, doctrinam habet, apocalypsim habet, linguam habet, interpretationem habet. Omnia ad aedificationem fiant.

Iam incipit determinare, quomodo linguis sit utendum. Quandoquidem haec quæ diximus, eueniunt de loquutione linguarum, ergo quid est agendum o fratres? Ad aedificationem exercendam sunt ut cetera. Nam cum conuenitis in ecclesia, ubi aedificationem audientium operari debetis, unusquisque uestrum habet unde possit alijs proficere. Ideo nullus se excuset. Alius enim habet psalmum, id est, laudem dei per canticum: alius habet doctrinam, id est, sensuum expositionem per spirituale prudentiam, qua se & alios de moribus instruere ualeat: alius habet apocalypsim, id est, reuelationem occultorum, quæ sibi spiritus sanctus ostendit: alius habet linguam. Hoc idcirco dixit, ut eos qui linguis loqui poterant, non contristaret. Permisit enim eos loqui linguis, ita tamen, ut interpretatio sequeretur. Et ideo subiecit, interpretationem habet. Quod propterea dixit, ut si interpres adesset, daretur locus loquenti linguis. Non dixit quod unusquisque haberet haec omnia, sed ostendit quia non erat quisquam in eis, qui horum aliquid non haberet. Talis enim locutionis huius est sensus, ut qui intelligit psalmum, loquatur de psalmo: qui habet scientiam docendi, doceat: qui habet apocalypsim, id est, reuelationem aliquam mysteriorum, dicat quæ sibi reuelata sunt: & cetera similiter, ut nihil sit in eis quod non alterutrum edificet. Omnia, inquit, ad aedificationem fiant. Conclusio hæc est, ut nihil incassum in ecclesia geratur, sed magis laboretur & imperiti proficiant. Et idcirco omnes para-

Atos uult cōuenire diuersis donis spiritualibus, ut ipsa auiditate mentis uigilantes, inuicem se exhortati, meliora bona æmulentur ad illuminati-
onem fratrum.

Siue lingua quis loquitur, secundum duos aut (ut multum) tres: & per partes, & unus interpretetur. Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia, sibi autem loquatur & deo.

Incipit ostendere quomodo hæc omnia fiât ad ædificationem. Omnia, inquit, fiât ad profectum, siue linguarum locutio siue cætera. & hoc est, *siue quis lingua loquitur, secundum duos fiat locutio, aut ut multum dicam, secundum tres fiat, id est, duo uel tres loquantur linguis, & non plus, ne occupent diem, & non sit locus loquendi prophetis, qui maxime sunt utiles. Et per partes loquantur, id est, non simul omnes, ne insanire uideantur, sed singuli, id est, unus post alium, siue in diuersis ecclesiarum locis. & unus interpretetur, hoc est, aliquis exponat populo uerba illius loquentis. Consuetudo tunc erat, ut quando conueniebant in ecclesia, uel in aliquo loco propter doctrinam, illi qui scientiam linguarum acceperant, loquerentur & alij exponerent, & hoc fiebat in ecclesia per cateruas. In una parte ecclesiarum erat quædam collectio, & in altera parte alia: & unaquæque pars suum habebat loquentem, & suum interpretem. & hoc est quod **A**postolus dicit, ut in una ecclesia non loquantur nisi duo uel tres: & per partes, ut ubi unus loquitur, non loquatur alter: uel unus post alterum loquatur, & unus interpretetur unicuique. Sed si non fuerit interpret, id est, qui interpretes, taceat linguis loquens in ecclesia, ubi non debet audiri locutio nisi quæ ædificet: sed sibi loquatur, id est, intra se taceat orat, & loquatur deo, qui audit munda omnia. Sibi loquitur, qui ex his quæ dicit, compungitur: & deo loquitur, qui deum orat uel laudat.*

Propheta autem duo aut tres dicant, & cæteri diiudicent. Quod si alij reuelatum fuerit sedenti, prior taceat. Potestis enim omnes per singulos prophetare, ut omnes discant & omnes exhortentur. & spiritus prophetarum prophetis subiectus est. Nō enim dissensionis est deus, sed pacis, sicut & in omnibus ecclesijs sanctorum doceo.

Sicut de his qui lingua loquuntur dixi, ita & de prophetis dico, ut duo aut tres prophetæ dicant, id est, loquatur ad populum in diuersis ecclesiarum partibus. Duo uel tres loquantur, quia sufficit sermo tot hominum, & in ore duorum uerbum fiat omne uerbum. cæteri uero prophetæ diiudicent uerba eorum, discernentes à bonis meliora & à melioribus optima. Sed si interim per spūm sanctum fuerit reuelatum aliquid melius alijs sedenti qui audiebat, prior qui loquebatur, taceat, ut & iste loquatur quod sibi diuinitus est reuelatum. Sæpe enim iuni ori reuelat dominus quod melius est: & ideo permittat eum prior loqui. Nec sibi putet iniuriā si-

ri, si tacuerit ut inferior loquat: quia plerumque datur inferiori, quod non est concessum superiori. Ideo loqui debet ille cui reuelatum est, quia potestis omnes prophetare, tam ille qui prius accepit reuelationem, quam ille qui prior cœperat loqui. Omnes inquam, potestis prophetare, non quidem simul, ne conturbatio fiat: sed per singulos, alius post alium: ut omnes etiam maiores, discant quæ ignorant, & omnes exhortentur, id est, moneantur in his, quæ cum intelligunt, negligunt. Et debet loquens cedere sedenti ut loquatur, quia & spiritus prophetarum est subiectus prophetis, id est, in hoc facit uoluntatem prophetarum, ut quando uult propheta, permittat eum tacere: & rursum quando uult, permittat eum loqui. Ne quis diceret se non posse tacere, quoniam spiritus ministrans sibi cogeret eum, dicitur quia spiritus prophetarum prophetis subiectus est, ut in sua habeant potestate quā taceant & quā loquantur. Subiectus est spūs prophetis, ut quā uolunt, tacere possint: & quā uolūt, loqui: nec cogit eos ut phytōnicus alij clamare uel subtricare. Vnde si prior propheta nō cedit alij, uidetur non esse in eo spiritus dei. Vere subiectus est eis spūs, ut per uoluntate sua possint ratione tacere uel loqui, quia non est deus dissensionis, sed pacis, id est, spiritus sanctus qui deus est & prophetas replet, non est autor dissensionis & discordiæ, sed pacis & concordia. Esset enim autor dissensionis, non pacis, si & eum qui prior cœperat loqui, non sineret tacere: & hunc qui interim repentina reuelatione impletus est, cogeret loqui. Inde enim discordia & dissensio nasceretur. Sed iste spūs pacem generat, non discordiam, ut alter propheta rationabiliter cedat alteri, non simul ambo loquantur. Deus, inquam, est pacis, non discordiæ, ut quicunque deo adhærere cupiunt, pacem sequantur, dissensionem fugiant, sicut ego doceo in omnibus ecclesijs sanctorum. Et ideo si uultis sanctorum ecclesijs quæ sunt per orbem, communicare, pacem in deo uicissim seruate sicut illæ. Vel qui linguarum notitiam acceperunt, qui prophetiæ gratiam habent, ita loquantur in ecclesia sicut nunc docui, & sicut in omnibus ecclesijs sanctorum doceo. Ac si dicat: Nō est singulare uel nouū quod nunc dixi, ideo firmiter tenete quod omnes tenent ecclesiæ.

Mulieres in ecclesijs taceant. Non enim permittitur eis loqui, sed subditas esse, sicut **Gene. 3** cut & lex dicit. Si quid autem uolunt discere, domi uiros suos interrogent. Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia. An a uobis uerbum dei processit: an in uos solos peruenit?

Quamuis dixerim quia potestis omnes prophetare, mulieres tamen in ecclesijs taceant. Nunc reddit **A**postolus ad id quod supra prætermiserat. Superius enim uelari mulieres in ecclesia præcepit, modo ut quietæ sint & uerecundæ ostendit, quia contra ordinem est naturæ uel legis, ut in cōuentu uiro-
rum femina loquantur. Non enim ab aliqua auctoritate permittitur eis in ecclesia loqui, sed

A præcipitur eas subditas esse, sicut lex in Genesi dicit:
 Gen. 3. Sub uiri potestate eris, & ipse dominabit tui. Lex
 Gen. 18. ista specialis est mulieribus imposita, & ob hoc
 1. Petri 3. Sara subiecta erat Abrahe, dñm eum uocans. Du
 Gen. 2. abus de causis iubet mulier esse subiecta, quia ex
 2. Cori. 11. uiro est, & per ipsam intrauit peccatū. Iure em̃ ta
 Gen. 3. cet inter uiros, quæ cum loqueret uiro suo, suasis
 petm̃. Non loquatur in ecclesia: sed si quid uoluit di
 scere, inter gentem domi uiros suos cū disciplina & subie
 ctione. Nam turpe est mulieri in ecclesia loqui. Turpe
 est, quia contra disciplinam est, ut in domo dei,
 qui eas uiris subiectas esse præcepit, de lege loqui
 præsumant, cum sciant illic uiros habere primatū
 & sibi magis competere ut in domo dei precibus
 uacent, & retinentes linguā, aures aperiant, ut au
 diant quomodo misericordia dei mortē uicit per
 Christū, quæ per eas regnauit. Nam si audeant in
 ecclesia loqui, dedecus est, quia idcirco uelantur
 ut in humilitate appareant. Si aut̃ inuerecūde se
 ostendūt, opprobriū est uiris, quia in mulieribus inso
 lentia etiam mariti notantur. Hæc quæ uobis tra
 do, tenere debetis, non uestra instituta meis tra
 ditionibus p̃ferre, & cæteris fidelibus quasi fontē re
 ligionis uelle tradere. Quia an processit à uobis uer
 bum prædicationis dei? Non utiq̃, sed à nobis ad
 uos uenit: quoniā à nobis qui de circuncisione sū
 mus, coepit euangelica p̃dicatio, non à uobis: nec
 beneficiū uos dedistis, sed accepistis. Nec quasi sin
 gulariter electi debetis gloriari, aut de singulari
 scientia extolli. Quia nunquid in uos solos peruenit
 B uerbum dei? Non utique, sed & in alios per or
 bem similiter peruenit, & ideo nolite uelle fieri ma
 gistri, cōstituendo nouas traditiones uestras, sed
 tenete quod ubiq̃ tenent aliæ gentium ecclesiæ.

Si quis uidetur propheta esse aut spiri-
tualis, cognoscat quæ scribo uobis, quia do-
mini sunt mandata. Si quis autem igno-
rat, ignorabitur.

¶ Ego quidē talia uobis scribo. Et si quis int̃ uos est, qui uidetur esse propheta, id est, p̃ciens futuro rum, aut spiritualis, id est, spiritaliter uiuens, quamuis non habeat notitiam futurorum, cognoscat ista quæ scribo uobis, quia non sunt à me, sed sunt mandata domini. Hoc dixit Apostolus, aliter ista quæ scribebat, à paruulis & aliter à capacioribus posse intelligi sciens. Solidamenim uoluit esse scientiā spiritaliū, ubi non sola accōmodaretur fides, sed certa cognitio teneretur. Ac per hoc paruuli ea credebāt, quæ spirituales insup cognoscebant. Coer cet etiam his uerbis & ad pacificū ordinem reuo cat inquietos, tanto ad seditionē faciliores, quāto sibi uidebātur spiritu excellere, cum superbiēdo cuncta turbarēt. Si quis, inquit, uidetur p̃pheta es se aut spiritualis, cognoscat quæ scribo uobis, quia domini sunt mādata. Si quis uidetur esse, utiq; nō est. Nam qui est, sine dubitatione cognoscit. Nec admonitione, nec coercitione opus habet: quia omnia iudicat, & à nemine iudicatur. Illi ergo se ditiones & p̃turbationes in ecclesia faciebāt, quia uidebātur esse qđ non erāt. Et hos docet cogno-

scere domini mandata esse quæ scribit. Præcipue
tamen pseudo apostolos, à quibus fuerant depra-
uati, in hac sententiâ tãgit, qui pro desiderijs homi-
num non diuina, sed terrenâ docebãt. Ideo hic ni-
hil suũ tradere se dicit, sed domini, ut quibus sua-
det, deo adquisiti, nõ hominibus uideãtur. Cagno-
scat, inquit, ea quæ scribo uobis de linguis, pro-
phetis ac mulieribus, & de cæteris spiritualibus,
quia sunt dñi madata. Sed si quis hæc ignorat, igno-
rabitur à dño, id est, improbabitur cum illis qui-
bus dicitur, Nõ noui uos, id est, non noui esse me-
os, uel non noui inter p̄destinatos. Nam hoc dicitur
contra pusillos, qui in cruce Christi gloriantur,
& tamen ignorant ea quæ de diuinis mysterijs
subtilissime disseruntur. Non enim perit unus de
pusillis, pro quibus mortuus est Christus. Sed sic
ut præcedentia & subsequencia declarant, de his
quæ fidem & mores multorum ædificarent, dixit
Apostolus, quod ignorans ea ignorabitur, id est,
ut linguis prophetia præponeretur, ut non per-
turbate illa gererentur quasi prophetiæ spiritus,
& mutos loqui cogeret, ut mulieres in ecclesia ta-
cerent, ut omnia honeste & secundum ordinem
fierent. Hæc & his similia qui ignorat, ignorabi-
tur, non illa secreta mysteria, quæ uix ad pauco-
rum intelligentiam pertinent.

Itaque fratres amulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere. Omnia autem honeste & secundum ordinem fiant in vobis.

¶ Quandoquidem prophetia tam utilis est, ut supra demonstrauimus, itaque o fratres emulamini, id est, considerate prophetare ad multorum ædificationem: & quamuis linguæ parum profint, nolite tamē prohibere loqui linguis, ne fiat dissensio. Sed omnia tam hæc quàm alia, fiant in uobis honeste, id est, cum pace & disciplinā, & secundum ordinem, ut alia prius & alia posterius agantur, & prophetia linguis præferatur.

CAPVT XV.

Notum autem facio uobis euangelis-
um fratres, quod prædicaui uobis,
quod & accepistis, in quo & statis, per quod
& saluamini, qua ratione prædicauerim uo-
bis si tenetis, nisi frustra credidistis.

¶ Hic ingreditur Apostolus reprehendere Corinthios, qui seducti à falsis apostolis, dubitabant de resurrectione communi, existimantes neminem resurrecturum, cum uiderent corpora mortuorum sepeliri & putrescere. Hunc errorem destruit Apostolus, probans mortuos in fine seculi resurrecturos, & hoc facit per resurrectionem Christi, de qua certissimū erat illis. Haftenus, inquit, de spiritualibus donis disserui. Sed modo notum facio uobis euangelium, id est, bonū nunciū, quo iusti nūciantur resurrecturi ad gloriam, quod non est nouum, sed olim uobis à me prædicatū: quod & uos accepistis, id est, dignum acceptione iudicastis, & de uote illud suscepistis, in quo etiam & statis, id est, firmiter perduratis. Quod em̄ dicit, in quo & statis, id est, firmiter perduratis. Quod em̄ dicit, in quo & statis, id est, firmiter perduratis. Quod em̄ dicit, in quo & statis, id est, firmiter perduratis. Quod em̄ dicit, in quo & statis, id est, firmiter perduratis.

A miscuis enim loquitur, ut & hi qui in fide sunt, gaudeant & qui nutant, corripi se doleant & corrigantur. Statis, inquit, in euangelio resurrectionis uos, qui in fide constantis estis, per quod & saluamini, id est, ad salutem æternam pertingitis, cum de hac uita migratis. uel saluamini iam ex certitudine spei per illud. Saluamini, dico, si memoria & fide retinetis *quaratione predicauerim uobis*, id est, quomodo ea ratione qua Christus resurrexisset creditur, docuerim resurrectionem mortuorum. Hoc retinetis siue tenetis, nisi frustra credidistis. Id est, aut retinetis resurrectionem mortuorum, aut incassum fidem suscepistis, quæ non suscipitur nisi spe resurrectionis. Omnis enim spes credendum in hoc est, quia mortui resurgent. Quod qui non sperat, frustra etiam cæteras partes fidei susceperit.

Tradidi enim uobis in primis quod & accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum scripturas.

Nunc primo ponit hoc quod erat certissimum, per quod consequenter & illud probet, quod habebat dubium. Vere, inquit, notifico uobis euangelium de resurrectione, quod dudum predicauimus uobis, & ostendo qua ratione illud predicauerim. Nam tradidi in primis, id est, inter maxima fidei sacramenta, uel in primis, id est, in exordiis fidei, quod & ego ab ipso domino occulta inspiratione accepi, non per me inueni, quoniam Christus mortuus est non pro sua necessitate, sed pro peccatis nostris, & hoc secundum scripturas propheticas, quæ id prænuñciabant. & tradidi uobis quia post mortem sepultus est, ut scripturæ prædixerant: *quia resurrexit tertia die*, id est, tam cito ut ea potestate credatur posse nos suscitare. Pro peccatis nostris mortuus est & sepultus, sicut per Isaiam dicit de illo pater: Propter scelus populi mei percussit eum, & dabit impios pro sepultura, & diuitem pro morte sua. Qui & resurrexit die tertia sicut Osee prædixerat: *uiuificabit nos post duos dies*, in die tertia suscitabit nos. Nam in eius resurrectione uiuificati sumus & suscitati, sicut alibi dicit apostolus iste: *Conuiuificauit nos Christo, & conresuscitauit, & cõsedere fecit in cælestibus*. Si ergo mortuus & sepultus resurrexit, eadem ratione debemus credere mortuos & sepultos resurgere.

Et quia uisus est Cepha, & post hoc undecim. Deinde uisus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde uisus est Iacobo, & deinde apostolis omnibus.

Tradidi uobis secundum testimonia prophetarum, ueraciter surrexisse Christum. Et etiam in argumentum certioris fidei tradidi uobis, quia uisus est Cepha, id est, Petro, priusquam alijs uiris in die resurrectionis appareret. & post hoc undecim apostolis ad uesperum, qui se metu Iudeorum claustrant. Sed cum Iudas mortuus esset, & iuxta Iohannem Tho-

mas decesset, & quomodo tunc dominus undecim uisus est, nisi per sinecdochem accipiat? Vbi enim pars maior est aut potior, solet eius nomine etiam illud comprehendere quod ad ipsum nomen non pertinet. Quanto magis ergo Thomas, qui unus erat ex illis undecim, potuit in undenario eorum numero comprehendere, quamuis decessisset quando dominus uenit? Deinde uisus est plusquam quingentis fratribus simul positus, de quibus euangelium tacet, ex quibus multi manent, qui testes sunt querentibus, usque adhuc Iesu testimonio permanentes, quidam autem eorum in somno mortis dormierunt, quia rursus euigilaturi sunt. Deinde uisus est Iacobo fratri domini, propria manifestatione singulariter. Et de hac re tacent quatuor euangelistæ. Sed in euangelio quod appellatur secundum Hebræos, quod & in autoritate fuit apud antiquos, narratur post resurrectionem quia dominus uenit ad Iacobum Iustum & apparuit ei. Iurauerat enim Iacobus se non comesturum panem ab illa hora qua biberat calicem domini, donec uideret eum resurgentem a mortuis. Rursusque post paululum: *Afferre, ait dominus, mensam & panem*. Statimque additur: *Tulit panem & benedixit ac fregit, & dedit Iacobo Iusto, & dixit ei: Frater mi, comede panem tuum, quia surrexit filius hominis a dormientibus*. Deinde uisus est apostolis omnibus in monte Galilææ, uel in loco ascensionis.

Novissime autem omnium, tanquam abortiuo uisus est & mihi. Ego enim sum minimus apostolorum, qui non sum dignus uocari apostolus, quoniam persecutus sum ecclesiam dei. Gratia autem dei sum id quod sum, & gratia eius in me uacua non fuit, sed abundantius illis omnibus laboraui. Non ego autem, sed gratia dei mecum. Siue enim ego, siue illi, sic prædicauimus, & sic credidistis.

Ita ut dixi, uisus est cæteris. Sed novissime omnium uisus est & mihi, de cælo uocans me post ascensionem suam, uel dum orarem in templo. Mihi dico, tanquam abortiuo, id est, abortiuo simili quia sicut abortiuus quadam naturæ uolentia ante tempus compellitur nasci, ita ego per terribilem domini uisionem & luminis oculorum amissionem coactus sum, antequam uellem exire de cæco synagogæ utero, & ad lucem fidei atque libertatem perire. Novissime post omnes mihi uisus est, ut recentior intelligatis meam uisionem, & habeatis inde maiorem certitudinem. Nec mirum si nouissime uisus est mihi. Nam ego sum minimus apostolorum. Minimus tempore, non dignitate. Minimus humilitate, non operatione. Minimus in me, magnus in domino. qui non dignus sum uocari apostolus, quia ex præcedenti uita mea nil boni habeo, sed multa mala me fecisse reminiscor, pro quibus eram dignus poena, non apostolica gratia, quoniam persecutus sum ecclesiam dei. Apostolus iste cum cæterorum sanctorum sollicitudine in prædicatione robustius la-

Lucæ. 24.
Actu. 1.

D
Actu. 9.
Ephæ. 3.

Aborando transcenderet, ut ab elatione se preme-
ret, & uires suas in humilitatis gremio nutrirer, an-
tiquæ crudelitatis suæ non immemor, aliorum apo-
stolorum innocentiam contemplatus, Ego, inquit,
sum minimus apostolorum, qui non sum dignus
uocari apostolus, quia persecutus sum ecclesiā
dei. Cōsiderauit enim apostolorum (ut diximus) inno-
centiam, & propter præcedentē malitiam uilis in
eius oculis facta est omnis, quam exhibebat in ec-
clesia, sollicitudo sua. Et quā multos ex accepto
intellectu præcederet, non attendit: quia illorum
innocentiam pensans, persecutorem aliquando
fuisse se doluit. In cuius uerbis quid aliud quā
duriū nostræ mentis accusatur? Quia ipse plan-
gebat quod ante baptismum cōmiserat, nos ue-
ro & post baptismum multa commisimus, & ta-
men flere recusamus. Non sum, inquit, dignus uo-
cari apostolus, sed gratia dei sum id quod sum. Quod
est dicere: Per merita mea nil boni consequutus
sum, sed potius gratia, id est, gratuito dei mune-
re datum est mihi hoc esse quod sum & in sancti-
tate & in sciētia & in apostolatu. Et hæc gratia eius
postquam mihi data est, non fuit in me uacua, id est,
ociosa, sed bonis operibus plena, quia in prædica-
tione laboraui abundantius omnibus illis apostolis qui me
præcesserunt. Illi enim prædicauerunt iudæis, qui
per legem & prophetas erant instructi, & autori-
tate scripturarum conuincebantur: ego autem grauiori la-
borem gentibus quæ nihil de deo audierāt, nullisq;
diuinorum librorū autoritatibus adquiescebant,
ad fidem conuerti. Illi stipendium ab illis quibus
prædicabant, acceperunt: ego autem nihil ab au-
ditoribus meis accepi, sed ex labore manuum me-
arum uixi. Postremo nullus eorū in tot locis præ-
dicauit, neq; tot epistolas omnes illi scripserunt.
Abundantius itaque in apostolatu laboraui ego
quā illi. Sed non ex me ego hoc feci, sed potius gratia
dei mecum operando hoc egit. Norandum quod su-
perna pietas prius agit aliquid in nobis sine no-
bis, ut subsequente quoq; nostro libero arbitrio,
bonum quod iam appetimus, agat nobiscū. Quod
tamē per impensam gratiam in extremo iudicio
ita remunerat in nobis, ac si solis processisset ex
nobis. Quia enim diuina nos bonitas, ut innocen-
tes faciat, præuenit, apte nunc Apostolus ait: Gra-
tia dei sum id quod sum. Et quia eadem gratia no-
strum liberum arbitrium sequitur, adiungit: Et
gratia eius in me uacua non fuit, sed abundantius
illis omnibus laboraui. Qui dum se de se nihil esse
conspiceret, ait: Non autem ego. Et tamen quia se
esse aliquid cum gratia inuenit, adiunxit: Sed gra-
tia dei mecum. Non enim diceret, mecum, si cum
præueniente gratia subsequens liberum arbitri-
um non haberet. Vt ergo se sine gratia nihil esse
ostendat, ait: Non ego. Vt uero se cum gratia ope-
ratum esse per liberum arbitrium demonstraret,
adiungit: Sed gratia dei mecum. Bona itaq; nostra,
& dei sunt & nostra. Quia ipse nos præuenit ut ue-
limus aspirando, qui adiuuando subsequitur ne
inaniter uelimus, sed possumus implere quod uo-

lumus. Præueniente ergo gratia & bona uolun-
te subsequente, hoc quod dei donum est, sit meri-
tum nostrum. Quod bene nunc Apostolus expli-
cat, dicens: Abundantius illis omnibus laboraui.
Qui ne uideretur suæ uirtuti tribuisse quod fece-
rat, adiunxit: Non autem ego, sed gratia dei me-
cum. Quia enim cælesti dono præuentus est, qua-
si alienum se à bono suo opere agnouit, dicens:
Non autem ego. Sed quia præueniens gratia libe-
rum in eo arbitrium fecerat in bono, quo libero
arbitrio eandem gratiam subsequutus est in ope-
re, adiecit: Sed gratia dei mecum. Ac si diceret: In
bono opere laboraui, non ego, sed & ego. In eo
enim quod solo dei dono præuentus sum, non ego:
in eo autem quod donum uolūtate subsequutus
sum, & ego. Laboraui, inquit, plus illis omnibus.
Vnde apparet & me & illos in prædicatione la-
borasse. Nam siue ego, siue illi, sic prædicauimus ut su-
pra memini, id est, Christum pro peccatis nostris
mortuum, tertia die resurrexisse, & frequenter ap-
paruisse multis. Sic prædicauimus Christi mortē,
& resurrectionem secundum testimonia prophetarū,
siue ego, siue illi: quia concorditer eandem
rem prædicamus ego & illi, nec est in nostra præ-
dicatione discordia, sed pax cōsensionis & socie-
tas charitatis. Siue igitur ego, siue illi, sic prædica-
uimus Christum resurrexisse, & uos sic credidistis.
Vnde magis apparet quantum desipiatis: quia cū
manifesta sit credulitas hæc apud omnes ecclesi-
as, quā & uos suscepistis, nunc ab ea propter fal-
sos apostolos recessistis.

Si autem Christus prædicatur quod re-
surrexit à mortuis, quomodo quidam di-
cunt in uobis quoniam resurrectio mortuo-
rum non est? Si autem resurrectio mor-
tuorum non est, neque Christus resurre-
xit. Si autem Christus non resurrexit, in-
anis est prædicatione nostra, inanis est & fi-
des uestra.

¶ Modo uenit ad rem, propter quam locutus est
de domini resurrectione. Postquam enim multis
rationibus probauit Christum resurrexisse, ingreditur
per eius resurrectionem probare cæterorum mor-
tuorum resurrectionem. Ego, inquit, & cæteri apo-
stoli prædicamus Christum resurrexisse, & uos
pro certo sic credidistis. Sed si Christus prædicatur
quod resurrexit à mortuis, quomodo, id est, qua ratione
quidam in uobis, id est, apud uos, dicunt quoniam re-
surrectio mortuorum non est futura? Si enim Christus
resurrexit, cōcedendum est necessario quia resur-
gent & mortui. Sed hoc illi negabant, qui per fal-
sos prophetas deprauati erant. Nam & pruden-
tes seculi stultum iudicant, cum audiūt resurrecti-
onem mortuorum. Ideoq; nonnulli Corinthio-
rum, ne stulti iudicarentur ab illis, dicebant resur-
rectionem mortuorum futuram non esse. Sed si
resurrectio mortuorum non est futura, neq; Christus resur-
rexit. Nam & ipse ueraciter mortuus fuit, utpote
uerus homo. Et si cæteri non resurgent, nec ipse re-
surrexit. Nam eius resurrectio resurrectionem cæ-

A terorum facit. Sicut enim gratis mori nō potuit, ita nec gratis surrexit: quia sicut mortuus ē ut morē nostrā destrueret, ita resurrexit ut nos resuscitaret. Cum igitur incertum resurgere non potuerit, si nos nō resuscitat, nec ipse resurrexit. Si ergo generalis mortuorum resurrectio nō est, neque Christus resurrexit. Quisquis itaque mortuos negat resurrecturos, Christū quoque negat resurrexisse. Si Christus non resurrexit, ergo audite quāta inde sequantur inconvēientia. Si enim ipse non resurrexit, ergo inanis, id est, inutilis & absqueritatis pondere, est praedicatio nostra, quā praedicamus eū resurrexisse: & inanis est fides uestra, quā nobis praedicatibus credidistis eū resurrexisse, ut & mēbra eius in fine resurgāt. Hoc Corinthij crediderant Apostolo docēte, quia sicut Christus resurrexit, ita & mortui resurgēt, & hac spe attracti fuerant ad fidē. Quod utique nūc ad detrimentū illorum perficere asserit, si crediderint quod futurum non est. Et pudoris est, ut aliquis profiteatur hoc se credidisse quod falsum est. Et verecundia ergo illis incutit, & labores eorum dicit infructuosos, si quod à falsis apostolis audierunt, verū est quia mortui nō resurgēt, quod utique nemo patitur audire, ut vidētes hoc contra se esse, reuertentē ad primam fidem. Inanis, inquit, nō solū praedicatio nostra est, sed & fides uestra, id est, in vanū & sine fructu remunerationis & nos praedicauimus resurrectionem, & uos credidistis, si Christus resurrexit. Nō enim resurrexit, si & illi nō resurgent.

B Inuenimur autem & falsi testes dei, quoniam testimonium diximus aduersus deum quod suscitauerit Christum, quem non suscitauit, si mortui non resurgunt. Nā si mortui non resurgūt, neque Christus resurrexit. Quod si Christus non resurrexit, uana est fides uestra. Adhuc enim estis in peccatis uestris. Ergo & qui dormierunt in Christo, perierunt. Si in hac uita tantū in Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.

Non solum praedicatio nostra & fides uestra est inanis, id est, cassa & falsa & infructuosa, si Christus nō resurrexit, ut per eū ceteri resurgerent: sed etiā nos apostoli, quibus omnes credunt, inuenimur falsi testes dei super hac re. Et utique non minori, sed fortassis etiā maiori scelere in deo laudat falsitas, quam uituperatur ueritas. Falsi testes, si hoc est, comprobamur, quoniam diximus testimonium aduersus deum, id est, contrarium deo, cui omnis falsitas est contraria, asserētes quod suscitauerit Christum, quod nequaquam uerum est, si mortui non resurgunt. Et sic erit nobis ad damnationē hoc mēdacium, quia falsus testis non erit impunitus. Sed & uos qui hoc credidistis, participes eritis damnationis. Quisquis asserit quod deus Christū suscitauit, falsus est testis, si non est factū. Virtutē tamē dei praedicat non ut inimicus, qui tā admirabile factū uiruti eius ascribit. Nec tamē poenas euadet. Quod

si uerum est quia deus Christum suscitauit, quid illi patient, qui & testes contra deum facti sunt, & opus eius stultitiā asserunt? Iure dixi quia falsum est Christū à patre suscitatum, si mortui non resurgunt. Nā si illi non resurgūt, neque ipse resurrexit. Sed si Christus non resurrexit, tunc fides uestra est uana, id est, falsa, qua credebatis per Christi mortem & resurrectionem uos à peccatis liberatos. Nam adhuc post baptismū estis in peccatis uestris, quae remissa credebatis, si Christus non resurrexit. Terret illos Apostolus, ut doleant se hoc per seductores coepisse credere, quod contra ipsos est. Quis enim peccata si bi non remissa uelit audire? Sunt autē uerae istae conexiones ratiocinationis apostolicae, falsas habentes sententias, quae consequuntur errorem illorum contra quos agitur: quae tamen ad hoc inferuntur ab Apostolo, ut in his erubescerent illi, quorum errorem consequuntur, eundem relinquant errorem: quia si in eodē manere uoluerint, necesse est ut etiā illa quae ipsi dānant, tenere cogant. Non enim uera infert, cum dicit, neque Christus resurrexit: & cū dicit, inanis est praedicatio nostra, inanis est & fides uestra, & cetera quae omnino falsa sunt. Quia & Christus resurrexit, & nō erat inanis praedicatio eorum qui hoc annuntiabant, nec fides eorum qui hoc crediderant. Sed ista falsa uerissime cōnectuntur illi errantiū sententiae, qua dicebatur, non esse resurrectionem mortuorum. Istis autē falsis repudiatis, cōsequens erit resurrectio mortuorum. Sed ad ordinem lectionis reuertamur. Adhuc, inquit, estis in peccatis uestris, si Christus non resurrexit. Et quia uos adhuc manetis in peccatis, ergo & illi qui dormierunt in Christo, id est, mortui sunt in fide Christi, fuerunt similiter in peccatis, & ideo perierunt. Hoc addit illis ad terrorem, cum utique charorum super excessum nolint aestimare praedicationem. Qui enim sub hac spe de seculo exierunt, siue occidi non timuerunt, quia resurgere exemplo Christi crediderunt, si non est uerū, perierunt. Hoc illis dicit, quod amore suorum defunctorum nolunt audire, ut illis amputet quod prius per errorem male coeperant credere. Addit & aliud inconueniens: Quia si tantum in hac uita sperantes sumus in Christo, id est, si nihil boni post mortem speramus à Christo nos consequuturos, sed tamen propter uitae praesentis bona colimus eum, tunc miserabiliores sumus omnibus alijs hominibus, qui tot aduersa semper sustinemus. Infideles enim uel praesenti mundo fruuntur. Nos uero continentia & ieiunijs atque uigilijs & afflictionibus uarijs in hac uita fatigamur. Et si pro his nullā in futuro seculo mercedē expectamus, omnino stultissimi sumus. Sed manifestū est quia & in praesenti uita & in futura speramus in Christo, quia & nunc dat seruis suis gratiā, & in futuro sempiternam gloriam.

Nunc autē Christus resurrexit à mortuis, primitiae dormientium: quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur. Vnus quisque autem in suo ordine, Colos. 1. 1. Thes. 4.

A ¶ Dicitur est superius quia si mortui non resurgunt, consequens est nec Christum resurrexisse. Et si concedatur quod Christus non resurrexit, sequitur inde (sicut disputatum est) inconuenientia multa & graua. Sed nunc. i. ne sequantur predicta inconuenientia, manifestum est quod Christus resurrexit. Nunc, id est, ex his inconuenientibus & supra memoratis prophetarum scripturis ac uisionibus, quae factae sunt discipulis, patet quia Christus resurrexit a mortuis, ipse dico *primitiae dormientium*, id est, primus resurgens a mortuis, & causa resuscitans mortuos, qui tam facile integri resurgent, sicut euigilant dormientes. Ipse est primitiae dormientium. i. tempore & dignitate primus euigilans ex dormientibus, ut & multitudinem eorum a somno mortis excitet, sicut primitiae cuiuslibet rei quae offeruntur deo, totam subsequentem massam consecrant: ut quia peccato primi hominis mors omnium inuenta est, Christi iustitia resurrectionem mortuorum meruerit. Et bene per hominem Christum poterunt resurgere, quoniam per hominem quidem multo minore. i. per Adam uenit mors, & ideo per hominem Christum apte ueniet resurrectio mortuorum. Sicut per Adam mors intravit, quia ipse primus est mortuus: ita & per Christum resurrectio, quia primus ipse resurrexit. Sicut ille forma morientium, sic iste est forma resurgentium. Et sicut in Adam omnes moriuntur, quia sunt eius filij: sic & in Christo omnes uiuificantur, quia sunt eius filij. Nemo enim uenit ad mortem nisi per Adam, nemo ad uitam aeternam nisi per Christum. Hoc quippe est, omnes & omnes. Quia sicut omnes homines per primam, id est, per carnalem generationem pertinent ad Adam: sic omnes homines per secundam, id est, per spiritualem regenerationem ad Christum ueniunt, quicunque ad eum perueniunt. Ideo ergo dictum est hic omnes, & ibi omnes: quia sicut omnes qui moriuntur, non nisi in Adam moriuntur: ita omnes qui uiuificantur, non nisi in Christo uiuificantur. Haec enim uiuificatio proprie ad electos pertinet. Generalem tamen faciet Christus resurrectionem, ut sicut in Adam omnes, siue iusti, siue iniusti, moriuntur, ita & in Christo omnes, siue credentes, siue diffidentes, resurgant. Non tamen infideles ita uiuificantur in Christo, ut sint in membris Christi: quia nec iusti sic moriuntur in Adam, ut sint in massa pereuntium per Adam. Sed ita potius uiuificantur infideles in Christo, id est, in potentia uel iussu Christi, ut sine fine uiuant ad poenam. Electi autem uiuificantur in Christo, id est, in Christi iustitia quam seruauerunt, ut in Christi corpore quod est ecclesia, perenniter uiuant. Quia sicut in regno mortis nemo sine Adam, ita in regno Christi nemo sine Christo. Omnes, inquit, uiuificantur, & hoc erit omnibus commune, sed differant inter se tamen, quia unusquisque resurget in suo ordine, id est, martyr in ordine martyrum, uirgo in ordine uirginum, coniugatus in ordine coniugatorum, sacerdos in ordine sacerdotum. Vel in suo ordine, id est, in suorum meritorum dignitate, ut etiam plerisque martyribus praefera-

tur egregius Vincentius & plerisque sacerdotibus magnificus Martinus.

Primitiae Christus. Deinde hi qui sunt Christi, qui in aduentu eius crediderunt. Deinde finis, cum tradiderit regnum deo & patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & uirtutem.

¶ Omnes resurgent, quia Christus est primitiae eorum, qui primus resurrexit, ut fieret causa & forma & signum futurae resurrectionis omnium: sicut manipuli qui primo colliguntur & primitiae uocantur, significant totam massam fore colligendam. Ipse quidem iam resurrexit, quemadmodum primitiae primo colliguntur & offeruntur, sed deinde sicut multitudo segetis colligitur, resurgent hi qui sunt Christi, non quidem modo, sed in aduentu eius nouissimo. Nam si caput resurrexit, necesse est ut & membra sequantur. Ipse enim (ut diximus) primitiae Christus est, id est, primus & maximus & praecedens & consecrans ceteros: & deinde, id est, post eum sunt ceteri ut minus digni, hi qui sunt membra Christi, qui in aduentu eius crediderunt, & ipsi euigilabunt in aduentu eius ut occurrant ei. Deinde erit finis, id est, consummatio & omnimoda perfectio secundum sufficientiam bonorum corporis & animae, cum tradiderit regnum deo & patri, id est, cum perduxerit iustos, in quibus nunc regnat ex fide uiuentibus, dei mediator & hominum homo Christus Iesus ad contemplationem dei, qui eum secundum diuinitatem creauit: & patris, qui eum secundum diuinitatem generauit. Regnum quippe eius hoc loco uocatur ecclesia fidelium. Aliter enim dicitur regnum eius secundum potestatem diuinitatis, quae ei omnis creatura subiecta est: & aliter regnum eius dicitur ecclesia secundum proprietatem fidei, quae in illo est. Nec sic arbitremur eum traditurum hoc regnum deo & patri, ut adimat sibi, quia ipse simul cum patre unus est deus. Tradet itaque regnum deo & patri, non se inde separato, nec spiritu sancto: quoniam perducet credentes ad regnum & contemplationem dei. Vbi est finis omnium bonorum, & reges sempiterna, & gaudium quod non auferetur. Neque enim quae remus aliud, cum ad illius contemplationem peruenerimus, quia nec erit quod amplius requiratur. Aliter enim dicitur finis, qui pertinet ad consumptionem, aliter qui pertinet ad consumptionem. Aliter namque tela finitur texendo, aliter cibus comedendo. Finis ergo pertinens ad perfectissimam bonorum omnium consumptionem, erit cum Christus regnum tradiderit patri. Non quia & nunc non teneat regnum pater, sed ideo dicitur regnum traditurus patri, quia patrem regnare monstrabit, ut per speciem manifestationemque clarescat, quod nunc a fidelibus creditur & ab infidelibus non puratur. Nunc enim Christi regnum pertinet ad humanitatem eius proprie, quia modo regnat in nobis dispensatione sacramenti sui per incarnationem atque passionem. Nam secundum id quod uerbum dei est ipse, tam sine fine quam sine uitio & sine intermissione regnum eius est, sicut & patris. Secundum id autem

A quod uerbum caro factum est, cepit regnare in credentibus per fidem incarnationis suae. Sed tradet regnum patri, i. nutritos fide incarnationis suae perducet ad speciem, quia aequalis est patri. Regnum tradet patri, cum per id regnabit in contemplantibus ueritatem, quo aequalis est patri, & per se unigenitum per speciem faciet uidere patrem. Tradet, inquam, regnum patri, a fide incarnationis suae ad speciem deitatis perducens eos qui nunc sibi credunt, non ut ipse amittat, sed ut uterque se unum ad fruendum contemplantibus praebeat. Tradet regnum patri, cum euacuauerit omnem principatum & potestatem & uirtutem. Vnde euacuabit, nisi humilitate & patientia & infirmitate? Quis enim principatus non euacuatur, cum filius dei propterea regnat, quia eum principes seculi iudicauerunt? Quae potestas non euacuatur, cum ille per quem facta sunt omnia, propterea regnat in credentibus, quia ita subiectus fuit potestatibus, ut diceret homini, Non haberes in me potestatem, nisi datum tibi esset de super? Quae uirtus non euacuatur, cum ipse per quem caeli solidati sunt, ideo regnat in credentibus, quia usque ad crucem mortemque infirmatus est? Ita regnante Christo per fidem in his qui credunt, euacuatur omnis principatus & potestas & uirtus creaturarum. Quod cum plene factum fuerit, tunc tradet ipse (quemadmodum diximus) regnum patri, id est, promouebit fideles ad uisionem patris, ut per speciem qua aequalis est patri, cum patre regnet in eis. Vel tunc euacuabit omnem principatum & potestatem & uirtutem, manifestando utique regnum patris, ut omnibus notum sit nullum principium, nullamque potestatem & uirtutum, siue celestium, siue terrestrium, per se habuisse aliquid principatus uel potestatis aut uirtutis, sed ab illo, a quo sunt omnia non solum ut sint, sed etiam ut ordinata sint. In illa manifestatione nulli spes aliqua remanebit in quoquam principe, uel in quoquam homine. Quod etiam propheta canit, Bonum sperare in domino quam sperare in principibus, ut ista meditatione anima iam in regno patris assurgat, nec cuiusquam potestatem praeter illum magnificans, nec de sua sibipsum principatissime blandiens. Euacuabit ergo omnem principatum & omnem potestatem atque uirtutem, ut nulli patrem intuenti per filium opus sit, aut libeat in culpa creaturae uel in sua conuersatione tenei, necessarios hactenus angelicos principatus & potestates & uirtutes habemus, per quorum dispensationem gubernemur, & bona operari & mala superare possimus, ac uirtutibus illis stremur. Sed & homines necesse est ut nobis praesint, sicut pontifices & presbyteri ac diacones, & sicut reges & consules, alique principes. Sed in futuro seculo euacuabunt omnes huiusmodi praelatos, ubi iam nulla eorum nobis erit necessaria.

Oportet autem illum regnare, donec ponat inimicos omnes sub pedibus eius. Nouissime autem inimica destruet mors. Omnia enim subiecit sub pedibus eius. Cum autem di-

cat, omnia subiecta sunt ei, sine dubio praeter eum qui subiecit ei omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse filius subiectus erit illi, qui subiecit sibi omnia, ut sit deus omnia in omnibus. psalm. 8
Hebrae. 2.

¶ Dixi quia tradet regnum patri, id est, perducet credentes ad suam & patris uisionem manifestam. Sed interim oportet illum regnare per fidem in suis, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus eius. Quod est dicere: Tam diu opus est ut in omnibus ualentibus aequalitatem patris ac filij perspicua mentis luce contueri, per hoc regnet Christus, quod tales capere possunt, & quod pro eis proprie suscepit, id est, incarnationis humilitatem, donec ponat inimicos suos sub pedibus suis, id est, donec omnis superbia secularis incarnationis eius humilitati subdatur. Quod quotidie fit, & in fine seculi prorsus completum erit, & tunc tradet ipse regnum patri, sicut supra exposuimus. Vel ita: Ipse quidem tradet regnum patri, & tunc patebit omnibus eum perenniter regnare cum patre. Sed interim oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis, id est, oportet regnum eius intantum manifestari, donec omnes inimici eius ipsum regnare fateantur. Hoc enim intelligitur, sub pedibus eius futuros inimicos. Quod fide iustis accepimus, ideo dictum est, inimicos, quia ex iniustis iustificanti, & ei credendo subduntur. De iniustis autem, qui ad iustorum beatitudinem futuram non pertinent, sic accipiendum est, quoniam & ipsi eum regnare, ipsa regni eius manifestatione confusi, fatebuntur. Ergo oportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus suis, non ita dictum est, quasi cum posuerit, non sit postea regnaturus: sed oportet ut eum, inquit, ad tantam euidentiam suum regnum producere, donec inimici eius nullo modo audeant negare quod regnet. Donec, enim pro eo positum est, ut non amplius intelligas. Quo enim amplius, id est, ad quam maiorem manifestationem manifestari poterit regnum eius, nisi quousque omnes inimici eum regnare fateantur? Quando enim manifestius erit regnum eius, quam cum claruerit omnibus inimicis? Et inde permanebit in aeternum. Omnes inimici ponentur sub pedibus. Sed nouissime inimica destruetur mors per resurrectionem mortuorum. Nouissime, id est, post omnia destruetur mors, ut qui resurrexerint, amplius non dissoluantur. Non enim erit aliquid quod destruat, posteaquam mortale hoc induerit immortalitatem. Tunc destruetur mors, quae est nobis inimica, quia uitam nobis inuidet. Vere inimici ponentur sub pedibus CHRISTI, & mors ab eo destruetur, quoniam sicut scriptura loquitur, omnia pater subiecit sub pedibus eius, id est, ut etiam mortem destruat. Inter alia enim quae illi subiecta sunt, constat quod potestatem super mortuos habeat. Omnia quaecumque sunt in uniuersitate totius creaturae, subiecit pater sub pedibus eius, id est, sub humilitate humanitatis eius. Quod nondum ex toto completum esse cernimus.

A quoniam infideles adhuc dedignantur subijci pedibus eius, sed in fine, uelint nolint, subiicientur. Sed præteritum pro futuro ad maiorem certitudinem posuit tam Apostolus, quam & propheta. Sed cum dicat propheticus sermo, quod omnia subiecta sunt ei, sine dubio dicit non solum bonos sibi esse subiectos, sed & malos, atq; uniuersa præter eum patrem qui subiecit ei omnia. Tam late enim intelligenda est hæc sententia, ut nihil sit quod non intelligatur ei subiectum, præter eum qui ei uniuersa subiecit. Solus enim deus excipitur ab hac subiectione. Deus enim non ei subiectus est, sed ipse deo, secundum quod est homo. Quia cum subiecta ei fuerint omnia, secundum quod hæc psalmi scriptura prædixit, tunc etiam ipse filius in ipsa prælatiōe erit subiectus ei, qui sibi subiecit omnia. Subiectus erit secundum humanitatem, ne quis putaret humanam naturam quam assumpsit, in naturam diuinitatis commutandam, ut fieret æqualis patri, non subiecta. Non autem absurde sic intelligimus, quod & ipse subiectus erit illi, qui ei subiecit omnia, ut eum non solum caput ecclesiæ, sed omnes cum eo sanctos intelligamus, qui sunt unum in Christo, unum semen Abrahe, scilicet uniuersa ecclesia quæ est corpus Christi & plenitudo eius. Ac per hoc cum omnia Christo subiecta fuerint, & capiti & corpori erunt sine dubio subiecta. Nam secundum id quod sine tempore deus natus est, nihil unquam potuit ei non esse subiectum. Intelligimus ergo (si cut dictum est) caput cum corpore futurum deo subiectum: subiectum autem secundum contemplationem sempiternæ ueritatis, ad obtinendam beatitudinem, nullo motu animi, nulla parte corporis resistente, ut in illa uita nemine amante propriam potestatem, sit deus omnia in omnibus. Nunc autem quibusdam membris adhuc repugnantibus, uidetur caput quoque non esse subiectum. Cum autem omnia membra deo fuerint tam carne quam spiritu deuote subiecta & cohærentia, tunc ipse filius qui caput eorum est, manifeste cognoscetur in omnibus deo subiectus. Et tunc erit deus omnia in omnibus, id est, quæcunque ab hominibus honeste desiderantur, & uita, & salus, & uictus, & copia, & gloria, & honor, & pax, & omnia bona. Ipse finis erit desideriorum nostrorum, quia tunc nihil deerit satietati iustorum desideriorum. Hic enim finem supra commemorauit Apostolus, cum totum breuiter primo uellet concludere, deinde quasi membratim explicare & exponere. Et uenit ad hoc, ut in ultimo diceret quia deus erit omnia in omnibus. Nihil enim amplius queremus, postquam ad hanc bonorum omnium plenitudinem peruenimus. Ad hunc finem debemus tendere per omnia quæ nunc agimus.

Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt? Ut quid & baptizantur pro illis?

¶ Supradictum est quia resurget unusquisque in suo ordine. Alioquin, id est, si non resurrexerint, quid facient, id est, quod proficient illi qui baptizantur

pro mortuis amicis suis, si omnino mortui non resurgunt? id est, quam utilitatem per baptismum conferent eis, si nullatenus sunt resurrecturi? Ut quid & baptizantur pro illis, si non resurrexerint, cum peccata baptismō non remittantur nisi causa futuræ resurrectionis? Fuerunt quidam imperiti, qui pro amicis suis qui sine baptismō defuncti fuerant, baptizabantur, putantes illis prodesse. Nec factum illorum probat Apostolus, sed fixam fidem in resurrectione ostendit. Intantum enim ratam & stabilem uult ostendere resurrectionem, ut exemplum de eorum, qui tam securi erant de illa, ut etiam pro mortuis baptizarentur, si quem forte mors præuenisset, timentes ne aut male resurgeret, aut omnino non resurgeret, qui baptizatus non fuerat, & unius nomine mortui tangebatur, æstimans illi remissionem peccatorum per hoc conferri, ut in sorte iustorum resurgeret. Ac si dicat Apostolus: Si stulti adeo certi sunt de resurrectione, non debetis uos dubitare.

Ut quid & nos periclitamur omni hora? Quotidie morior propter uestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu domino nostro. Si secundum hominem ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest si mortui non resurgunt? Manducamus & bibamus, cras enim moriemur. Nolite seduci. Corruptunt mores bonos colloquia mala. Euigilate iusti, & nolite peccare. Ignorantiam enim dei quidam habet. Ad reuerentiam uobis loquor.

¶ Inspientes (ut dictum est) baptizantur pro mortuis spe resurrectionis. Cur enim hoc facerent, nisi resurrectorum sperarent? Et ut quid, id est, quare etiam nos qui sapientes uidemur, periclitamur, id est, pericula propter euangelicam prædicationem incurrimus, omni hora, id est, semper, nisi quia speramus futuram resurrectionem? Dicendo, ut quid & nos periclitamur, discernit se à predictis, ostendens non catholicos esse qui pro mortuis baptizant. Dixi quia nos prædicatores omni hora periclitamur. Et ego non solum pericula patior, sed etiam morior quotidie, id est, tam duras afflictiones sustineo, ac si spiritum exhalarem. & hoc iuro propter uestram gloriam fratres, quam habeo in Christo Iesu domino nostro, id est, per gloriam remunerationis, quam apud deum habeo pro labore in uobis expeso. Quod enim dicit, propter uestram gloriam, juratio est. Propter uestram gloriam quam habeo in Christo, id est, per gloriam quam acquisitione uestræ salutis ita sum certus in Christo me habiturum, ac si iam tenerem illam. Propter hanc gloriam iuro me quotidie mori spe resurrectionis, ne mihi credere dubitetis. Amplius quid hoc est, quam Est est, Non non: & ideo à malo est, sed infirmitatis & incredulitatis uestræ, quod non aliter mouemini ad fidem. Et iterum dico, quia si secundum hominem, id est, rationabiliter pugnaui ad bestias Ephesi, id est, contra Demetrium & cæteros bestiales, quod cum eo mor-

Auebant aduersum me seditionem populi propter
idolum Dianæ, cuius culturam destruebam, quid
mibi prodest sic pugnasse, si mortui non resurgunt? Nam
propter spem resurrectionis pugnaui contra eos,
id est, expugnaui errores eorum, offerens me he-
stiali eorum furori sine metu mortis. Ipsi enim
erant bestię, id est, bestiales, quia bruto sensu de-
dicti erant uentri, & in terrena prouisi, nullam aliam
uitam credentes fore post istam, & bestiali rabie
seuientes cōtra me pro idoli defensione. Sed ego
uiriliter pugnaui ut miles Christi, destruens erro-
res illorum: & hoc feci secundum hominē, id est,
loquens & agens ut homo, id est, ut creatura rati-
onalis, dum ostenderē non esse rationabile ut cō-
tempto creatore coleretur creatura, uel contem-
pta perenni uita diligeretur temporalis uita. Sic
pugnaui secundum hominem, id est, disputaui, &
bestialiter frementibus me obtuli secundum rati-
onem. Et quid mihi ualeat ita periculis pugnasse, si
non resurrexero, ut in carne gaudeam, in qua pro
deo molestias pertuli? Si ergo mortui non resur-
gunt, quid ultra carnem affligeremus in præsenti
uita? Non amplius iam studeamus abstinentiæ,
sed luxuriæ & uentri rantum simus dediti uelut
bruta animalia, dicentes: *Manducemus & bibamus*,
id est, carnem delictis nutriamus, quia *cras*, id est,
cito moriemur, & in nihilum redigemur. Talia sua-
debant Corinthiis pseudo apostoli, ut scilicet per
diffidentiam resurrectionis attraherent eos ad sa-
tisfaciendum carni, quatenus & ipsi licenter satis-
facerent sibi cum illis. Ideo uolebant ut putarent
hanc solam esse uitam, quam cum pecoribus ha-
beremus communem, post mortem uero finire to-
tum hominem, nec esse ullam spem uitæ ulterius
melioris. Vnde subiungit Apostolus: *Nolite seduci*,
id est, nolite uerbis stultorum à recto *namite* se-
moueri, qui desperatione resurrectionis cupiunt
uos carnis uoluptatibus mancipari. Et ideo uitate
colloquia eorum, quoniam *colloquia mala corrumpunt*
bonos mores. Assiduitas enim prauis colloquijs uitiat
mentem, & idcirco uitanda est, maxime ab infir-
mis. Sic enim uerba proximorum audiendo quo-
tidie sumimus in mente, sicut flando & respirando
aërem trahimus corpore. Et sicut malus aer assi-
duo flatu tractus inficit corpus, sic peruersa locu-
tio assidue audita infirmitatem inficit animum,
ut tabescat delectatiōe prauis operis, & assiduitate
iniqui sermonis. Ita corrumpebant falsi aposto-
li suis confabulationibus mentes infirmitatem
Corinthiorum, dum dicerent ut iumenta moritu-
ros homines, nec ulterius surrecturos, ideoque sua-
derent manducare & bibere, ac uoluptates car-
nis explere. Dum enim negarēt aliam esse uitam,
negabant & malis pœnam & bonis gloriam fore
tribuendam. Et dum supplicia malorum gaudiaque
honorum negarent, impellebant ad quæcunque ui-
tia quæ sunt huic uitæ delectabilia, & omne bo-
num propositum mentis euergebant. Talibus &
innumeris alijs modis corrumpunt mores bonos
colloquia mala. Idcirco ab infirmis uitari societas
malorum debet, ne dum corrigi non ualent, ad

imitationem trahant: & cum ipsi à sua malitia nō
mutentur, eos qui sibi coniuncti fuerint, peruer-
tant. Notandum quia de Menandri comœdia uer-
sum hunc iambicum Apostolus sumpsit:

Corrumpunt mores bonos colloquia mala. *Menander*

Nolite, inquit, seduci ab his qui bonos mores su-
is confabulationibus corrumpere student, sed po-
tius euigilate, id est, torporis & negligentię so-
mnū excutite, & mentis oculos ad aspectum ueri
luminis aperite, ut mente uigiles sitis, ne circumue-
sitione prauis sensus capti, & à fide abducti, deprau-
mini non credendo resurrectionem. Euigilate cō-
tra seductores, qui uobis insidiantur. *Euigilate iusti*,
id est, qui fide iustificati estis, & in ea parū per ob-
dormistis, dum de resurrectione dubitare cœpi-
stis, resumite fidei constantiam & uigilantiam, ne
penitus amittatis iusticiam. Vos iusti euigilate, ne
à peccatoribus seducamini. Euigilate in fide resur-
rectionis & cautela prouidæ circumspectionis, &
nolite peccare, id est, nolite uentri & uoluptatibus
more iumentorum seruire, quasi post hanc uitam
non speretis aliam, ut corruptores mentium sua-
dent, dicentes: Manducemus & bibamus, cras
em moriemur. Et debetis euigilare, ne uerbis stul-
torum illiciamini ad peccandum. Nam *quidam ha-
bent ignorantiam dei*, id est, ignorant propositum dei
de resurrectione mortuorum, & ideo suadent uo-
bis ut in præsenti uita porcorum more uiuatis,
nihil ultra sperantes. Et hoc quod ipsi deum ac
propositum eius ignorant, *loquor uobis ad reuerenti-*
am, id est, ad uerecundiam uobis incutiendam, qui
tam imprudentes estis, ut crederetis eis qui per
ignorantiam dei, stulta docent. Ad reuerentiam
loquor hoc uobis, ut à modo uereamini adque-
scere illis, & pudeat credere ignaris.

Sed dicet aliquis: Quomodo resurgent
mortui? Quali autem corpore uenient? In-
sapiens tu, quod seminas, non uiuificatur, ni-
si prius moriatur. Et quod seminas, nō cor-
pus quod futurum est seminas, sed nudum
granum, ut puta tritici aut alicuius cætero-
rum. Deus autem dat illi corpus sicut uult,
& unicuique seminum proprium corpus.

Hactenus resurrectionem Apostolus per ra-
tiones probauit, modo per ipsam rerum naturam
posse fieri ostendit. Quasi dicat: Certum est ex su-
pradictis rationibus quia resurrectio mortuorum
erit. Sed tamen dicet mihi forsitan aliquis: Quomodo
resurgent mortui? Quali fieri per naturam non pos-
sit. Quomodo resurgent, id est, quomodo potest
fieri ut resurgant? Vel quomodo resurgent, id est,
quis erit modus resurgentium? Sed si hoc erit ut
resurgant, *quali corpore uenient* ad uitam, id est, pon-
deroso an leui, mortali an immortalis? Quasi di-
cat: Non poterit aliud esse quàm nunc, id est, pas-
sibile & mortale. Huic quæstioni respondens Apo-
stolus, adhibet documenta seminum, & dicit: O
tu insapiens, qui sapientiam mysterij huius ignoras,
illud quod tu in agro seminas, non uiuificatur, id est, ue-
getatur, nisi prius moriatur, id est, putrescat. Viunt

A enim herbarum & arbores, non per animam, sed per uiriditatem. Cum animali homine non legis autoritate disputat, quam si reciperet, non erraret: sed physica ratione, de qua sibi blanditur, ut non credat resurgere resoluta & emortua corpora. Ostendit enim mortua rursus ad uitam reparari multipliciter, ut confundatur error humanus. Tu, inquit, qui te sapientem putas, dum per mundi sapientiam asseris mortuos non posse resurgere, audi ex rebus mundi, unde tua sapientia prebet insipientia. Nam semen quod in agri cultura seminas, non uiuificatur nisi prius moriatur. Sic & humanum corpus non fit immortaliter uiuens, nisi prius moriatur, & in terram reuertatur, ut semen quod seritur. Si enim granum seminatum prius necessario putrescit & soluitur in terram, ut postea uiuificetur & crescat, tunc corpus humanum postquam fuerit mortuum & putrefactum, simili ratione uiuificabitur. Ecce habes quomodo resurgent mortui, & nunc audi quali corpore uenient. Quia quod tu seminas, non seminas corpus quod futurum est, id est, non seminas herbam uel stipulam & multiplicia in paleis tegumenta granorum, sed nudum granum, quod postea cum culmo & folijs nascitur, & spicam profert cum multis granis uiuentibus. Nudum palea granum seminas, ut puta tritici aut alicuius ceterorum seminum. Sed deus dat illi grano postea corpus sicut ipse uult, id est, traducit illud in spicam magnam, & in grana multa non nuda, sed uestita paleis & aristis. Et non omnibus granis dat idem corpus, sed unicuique seminum dat proprium, ut tritico tritici, & milio milii. Si ergo deus potest adducere quod non erat in nudo semine, multo magis potest reparare quod in hominis erat corpore. Si enim nudum granum seminatur, & dei nutu quodammodo elementorum ministerio uestitum resurgit, multa se cum habens incrementa utilitatis humanæ, cur non credibile sit dei uirtute mortuum hominem posse resurgere, meliorata substantia, non numero multiplicatum? Nam sicut grano uniuscuiusque seminis dat deus proprium & nouum corpus, sic unicuique reddet homini proprium corpus, renouatum. Tali ergo corpore resurgentes uenient, id est, eiusdem substantiæ, sed melioratæ & innouatæ corpus suum recipiet unusquisque. Iam uero quod Apostolus subiungit, ad differentiam pertinet resurgentium, propter diuersas glorias fidelium atque sanctorum.

Non omnis caro, eadem caro: sed alia hominū, alia pecorum, alia uolucrum, alia aut piscium. Et corpora cælestia, & corpora terrestria. Sed alia quidem cælestium gloria, alia autem terrestrium. Alia claritas solis, alia claritas lunæ, & alia claritas stellarum. Stella enim à stella differt in claritate. Sic & resurrectio mortuorum.

In omnibus his iste sensus est: Sed genera carnis cum cuncta sint mortalia, differunt tamen inter se pro diuersitatibus animantium: & si corpora cum omnia uisibilia sint, differunt tamē pro di-

uersitatibus locorum, unde alia cælestium gloria est, alia terrestrium: & si in locis sublimibus cum sint cuncta cælestia, differunt in se claritates luminum, non mirum est quod in resurrectione mortuorum distabit gloria meritorum. Quemadmodum ergo ex una impensa diuersorum animantium una caro est, ita & unius carnis homines diuersi erunt ex dignitate, cum resurrexerint, ut talis unusquisque appareat, qualis meriti fuerit. Nec solum caro diuersorum animantium differt inter se, sed etiam corpora terrestria differunt à cælestibus siderum corporibus. Et qui tam lucida fecit corpora elementorum, cur non præclara faciat corpora iustorum? Per significationem autem cælestia sunt corpora resurgentium, terrestria uero priusquam moriantur aut resurgant. & quia Christus cælestis est, ex eo cælestia corpora dicuntur: ex Adam uero, quia terrestris est, terrestria corpora nuncupantur. Sicut autem sol & luna uel stellæ, cum sint unius naturæ, differunt tamen in claritate, ita & homines cum sint unius generis, merito dissimiles erunt in gloria. Nunc enim de solis electis sermo est, quos uirtutes, non peccata facient eē diuersos. Aliter enim ibi lucebit uirginitas, aliter ibi lucebit castitas coniugalīs, aliter ibi lucebit sancta uiduitas. Diuerse lucebunt, sed omnes ibi erunt. Splendor dispar, cælum commune. Et si alius electorum est alio fortior, alius alio sapientior, alius alio iustior, alius alio sanctior, in domino patris mei mansiones multæ sunt, unusquisque mansionem pro suo accepturus est merito. Tanquam stellæ enim sancti diuersas mansiones diuersæ claritatis tanquam in cælo sortiuntur in regno, sed propter unum denarium nullus separatur à regno. Atque ita deus erit omnia in omnibus, ut quoniam deus charitas est, per charitatem fiat ut quod habent singuli, commune sit omnibus. Sic enim quisque etiam ipse habet, cum amat in altero quod ipse non habet. Non erit itaque aliqua inuidia imparis claritatis, quoniam regnabit in omnibus unitas charitatis. Hinc iam uenit Apostolus ad illud, quod communiter habet omnis caro quæ ad uitam resurgit æternam, & dicit:

Seminatur in corruptione, surget in incorruptione: seminatur in ignobilitate, surget in gloria: seminatur in infirmitate, surget in uirtute: seminatur corpus animale, surget corpus spirituale.

Seminare est sepelire: quia sicut triticum tegitur in agro ut resurgat innouatum, sic corpus defuncti in sepulchro ponitur ut inde resurgat melioratum. Seminatur ergo in corruptione, id est, sepelitur corpus hominis corruptibile: sed surget in incorruptione, id est, surget incorruptibile, quia iam corrupti non poterit. Vel in creatione potest seminatio hæc intelligi. Seminatur in corruptione, surget in incorruptione, id est, quauis homo ex quo concipitur, usque ad dissolutionem sit in corruptione, tamen surget in incorruptione. seminatur in ignobilitate, id est, sepelitur in uilitate & abiectione, ut forteat & uermibus scateat: sed

A *surget in gloria*, id est, gloriosum & lucidum. Quid enim ignobilius carne mortua? Vel quid interim est gloriosius ea resurgente, & incorruptelam percipientes? *seminatur in infirmitate*, id est, sicut granum feminis commendatur terræ imbecillum & debile, sed *surget in uirtute* fortitudinis angelicæ. Et quid per singula describerem? *seminatur corpus animale*, id est, quod cibis sustentatur, & ad ultimum ab anima dissoluitur, ut corpora cæterorum animalium: sed *surget corpus spirituale*, id est, nullis alimentis indigens, ab anima separari iam non ualens. Resurgens ergo sanctorum corpora sine ullo uitio, sine ulla deformitate, sine ulla corruptione, onere, difficultate. In quibus tanta facilitas, quanta felicitas erit. Propter quod & spiritalia dicta sunt, cum proculdubio corpora sint futura, non spiritus. Sed sicut nunc corpus animale dicitur, quod tamen non animal est, ita tunc corpus spiritale erit, corpus tamen non spiritus erit. Ob hoc enim dicitur, quia *seminatur corpus animale*, surget autem corpus spiritale, quoniam tanta erit concordia tunc carnis & spiritus, uiuificante spiritu sine sustentaculi alicuius indigentia subditam carnem, ut nihil nobis repugnet ex nobis: sed sicut foris neminem, ita nec intus nos ipsos patiamur inimicos. Sicut enim spiritus carni seruiens, non incongrue carnalis: ita caro spiritui seruiens, recte appellatur spiritalis. Non quia in spiritu conuertetur, sed quia spiritui summa & mirabili obtemperandi facilitate subdetur, usque ad implendam immortalitatis indissolubilis securissimam uoluntatē, omni molestiæ sensu atque omni corruptibilitate & tarditate detracta, omni fragilitate ac labe terrena in cælestem puritatem ac stabilitatem mutata atque conuersa, ut cælesti habitationi conueniat.

B *Si est corpus animale, est & spirituale*, sicut scriptum est: Factus est primus homo Adā in animam uiuentem, nouissimus Adam in spiritum uiuificantem. Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale est, deinde quod spirituale. Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de cælo, cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Igitur sicut portamus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis. Hoc autem dico fratres, quia caro & sanguis regnum dei possidere non possunt, neque corruptio incorruptelam possidebit.

¶ Vere, inquit, surget corpus spiritale, quia si modo corpus est animale, est & spirituale, id est, constat esse quandoque spiritale. sicut enim animales sumus, quia pater noster carnalis Adam, factus est in animam uiuentem: sic erimus in resurrectione spirituales, quia pater noster spiritalis Christus, factus est in resurrectione sua in spiritum uiuificantem. Quod sic exponit: sicut scriptum est in Genesi, scilicet nos esse animales, ab animali patre descendentes: Factus est primus homo Adam in animam uiuentem,

id est, in animam potētem uiuere tantum per sustentamenta ciborum, non uiuificantem. His Moyses uerbis addit Apostolus: nouissimus Adam factus est in spiritum uiuificantem, id est, CHRISTVS in spiritum, qui ita uiuificaret corpus, ut ultra non egeret aliqua ciborum sustentatione, nec esset solubile. Vel quasi à relatiuis probat esse corpus spiritale. Si est, inquit, corpus animale, est & spirituale. Cum enim dicitur corpus, frustra additur animale, nisi sit & aliud spirituale, ad cuius discrepantiā dicatur animale. Et quia sit animale, probat per Genesim, quoniam factus est primus homo in animam uiuentem. Dictum est etiam de animalibus, Producat terra animam uiuentem. Intelligitur ergo corpus animale dici simile cæteris animalibus propter mortis dissolutionem & corruptionem, quæ quotidie cibo reficitur, & postea separata animantis compago dissoluitur: spiritale autē corpus, quod iam cum spiritu immortale est. Factus est primus Adam in animam uiuentem, nouissimus Adam in spiritum uiuificantem. Siue intelligatur primus Adam, qui de puluere ante formatus est: nouissimus autem Adam, qui de uirgine procreatus est: siue in unoquoque homine utrumque cōpleatur, ut primus Adam sit homo in corpore mortali, nouissimus Adam idem ipse in corpore immortalis: tamen inter animam uiuentem & spiritum uiuificantem hoc interesse uoluit, ut illic sit corpus animale, hic spiritale. Anima quippe in corpore animali uiuit quidem, sed non uiuificatur usque ad auferendam corruptionem: in corpore uero spiritali, quoniam perfecte adhærens domino unus spiritus est, sic uiuificat, ut spiritale corpus efficiat, absumēs omnem corruptionem, nullam metuēs separationem. Proinde sequitur: Sed non prius quod spirituale est, sed quod animale, deinde quod spirituale. Prius enim est animale corpus, quale habuit primus Adam, quamuis non mortuum, si non peccasset: quale nūc habemus nos hactenus eius mutata uitiataque natura: quæ in illo posteaquam peccauit, effectum ē, unde habet iam moriendi necessitatem: quale pro nobis etiam Christus primitus habere dignatus est, non necessitate, sed potestate. Postea uero est spiritale corpus, quale iam præcessit in CHRISTO tanquam in capite nostro, sequuturum est autem in membris eius ultima resurrectione mortuorum. Nam primus homo de terra terrenus &c. Sed merito queritur cur Christus dicatur homo secundus post tot homines, aut cur Adam nouissimus, tā multis post ipsum generationibus succedentibus, cum & secundus non possit esse post multos, & nouissimus dici non debeat post quem multi. Ratio hic non carnis, sed operationis est intuenda. Quam Apostolus non humanis sensibus explicat, dū & Adā ueterem & dominum Christum ad primitias rerum bonarum malarumque reuocat ac reducit, duas formas uitales collocans in duobus, ut primus Adam habeatur, quisquis per uestigia eius erroris incesse: postremus autem ille, qui dominum fuerit imitatus. Interim nouissimus de primo ex

Gene. 1.

D

Gene. 2.

A eo dicitur dominus, quod usque ad ipsum mors ab illo primo inuenta descendit, quod usque ad crucem domini pristini hominis potestatem tenuit, quam postremus dominus dum per mortem expungit, obliterat. Et ideo morti nouissimus, non saluti, qui solus chirographus quod ex protoplasto per omnes generationes hereditario iure ueniebat, ut moriendo soluit, sic moriendo deleuit. Primus homo factus de terra, id est, de limo terrae, fuit terrenus. Qui tamen non propter carnem, sed propter peccatum dicitur terrenus, quia cum iam reus esset factus, & mortis supplicio destinatus, audiuit: Terra es, & in terram ibis. secundus homo de caelo, caelestis, quia filius dei uenit ad carnem, qua suscepta, & homo exterius fieret, & deus interius permaneret. Non enim cecidit propter se, sed descendit propter nos: & sine peccato carnem assumpsit, in qua resurrectionem ostenderet nostrae carnis. Nam qualis terrenus, tales & terreni: & qualis caelestis, tales & caelestes. Quid est, Qualis terrenus, tales & terreni, nisi mortales ex mortali? Et quid est, qualis caelestis, tales & caelestes, nisi immortales per immortalē? Illud per Adam, hoc per Christum. Dominus enim ad hoc terrenus factus est, cum esset caelestis, ut eos qui terreni erant, faceret caelestes. Hoc est, ideo ex immortalis mortalis factus est assumendo serui formam, non domini mutando naturam, impertiendo dominicam gratiam, non perpetuando seruilem iniuriam. Qualis terrenus, tales & terreni, id est, omnes morituri. Et qualis caelestis, tales & caelestes, id est, omnes resurrexuri. Iam enim caelestis resurrexit. Et quandoquidem terreni sunt similes terreno, & caelestes caelesti, igitur si portauimus imaginem terreni, portemus & imaginem caelestis, id est, sicut imitati sumus terrenum, imitemur caelestem. Imaginem terreni hominis induimus propagatione prauaricationis & mortis, quam nobis intulit generatio: imaginem uero caelestis hominis induimus gratia indulgentiae uitaeque perpetuae, quam nobis per Christum praestat regeneratio. Unus enim generat in mortem, alius in salutem. Per Christum (inquam) renouamur, qui homo caelestis appellatur, quia de caelo uenit in terram, ut terranae mortalitatis corpore uestiretur, quod caelesti immortalitate uestiret. Alij uero propterea dicuntur caelestes, quia fiunt per gratiam membra eius, ut cum illis sit unus Christus uelut caput & corpus. Portemus ergo imaginem huius caelestis hominis interim corde & moribus atque digna operatione, postea uero in resurrectione mortuorum etiam corpore. Quod non frustra moneo, sed ideo dico hoc o fratres, scilicet ut portemus imaginem caelestis, quia caro & sanguis, id est, corruptio uitiorum et mortalitatis, regnum dei possidere non possunt. Caro & sanguis regnum dei non possidebunt, quia non erit ibi corruptio & mortalitas carnis & sanguinis. Secundum has enim qualitates, hoc loco nuncupantur caro & sanguis. Nam caro secundum substantiam de qua dictum est, Spiritus carnem & ossa non habet, sicut me uidetis habere, possidebit regnum dei: caro autem secun-

dum corruptionem cum intelligitur, non possidebit. Hoc enim declaratur, cum protinus additur, neque corruptio incorruptelam possidebit. Haec enim repetitio, praedictorum uerborum est expositio, ut quod dictum est caro & sanguis, intelligamus corruptionem, non substantiam carnis: & quod dictum est regnum dei, intelligamus incorruptelam patriae caelestis: atque ita nihil aliud dictum putemus, caro & sanguis regnum dei non possidebunt, quam si diceretur, corruptio incorruptelam non possidebit, id est, corruptio carnis & sanguinis in illius regni incorruptela non erit, propter immutationem scilicet incorruptionis. Et ideo non carnis resurrectioni contradicit in eo quod ait, Caro & sanguis regnum dei non possidebunt: quia per carnem & sanguinem uentrem & libidinem, id est, opera carnis, quae ibi omnino non erunt, significat. Nolebat enim eos ad hoc aedificari, ut arbitrareretur se talia facturos in regno caelorum, qualia sunt in hac uita in corruptionibus manducandi & bibendi, uxores ducendi, filios generandi. Non autem ipsam carnem dixit abolendam, quia corporis resurrectione facta a cunctis passionibus liberati, aeterna uita cum ineffabili claritate atque stabilitate sine corruptione fruemur. In illa itaque caelestis regni gloria caro secundum naturam erit, sed secundum passionis desideria non erit: quia deuicto mortis aculeo, in aeterna incorruptione regnabit. Et ideo quis ad hanc desiderat incorruptionis gloriam peruenire, festinet nunc opera corruptionis deponere, & caelestis hominis imaginem sancte uiuendo portare.

Ecce mysterium uobis dico: Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur, in momento, in ictu oculi, in nouissima tuba. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos imutabimur. Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem,

¶ Dixi quia caro & sanguis regnum dei non possidebunt, cum tamen praedicem carnis resurrectionem. Et ecce dico uobis inde mysterium, id est, arcanum quoddam, quod multis est occultum, in quo possitis intelligere quomodo caro non erit, & caro erit, quae regnum dei possidebit. *μυστήριον* enim graece dicitur eo, quod secretum & reconditum habeat repositionem. Mysterium est quod dico, id est, obscurum & latens, quia infideles hoc ignorant. Hoc scilicet mysterium dico, quia omnes quidem tam boni quam mali resurgemus, uel (sicut in Graecis codicibus legitur) dormiemus, id est, moriemur: sed non omnes immutabimur ad gloriam, quia soli boni immutabimur. Et ideo natura nostrae carnis tunc idonea fiet ut possideat regnum dei, quia a tempore illius immutationis angelicae, non iam caro erit & sanguis, sed solummodo corpus lucidum & spiritale. Omnes dormiemus in somno mortis, & resurgemus. Resurgere enim proprie dicitur, qui prius dormiendo cecidit. Sed quomodo omnes dormiemus uel resurgemus, si tam multi quos in corpore inuenturus est

Gene. 3.

B

Luce. 24

A Christus, non dormient nec resurgent? Si ergo sanctos, qui reperientur Christo ueniente uiuentes, eiq; obuiā rapiētur, crediderimus in eodem raptu de mortalibus corporibus exituros, & ad eadē mox immortalia redituros, nullas in his uerbis patiemur angustias, ubi nunc dicitur, omnes resurgemus uel omnes dormiemus, siue ubi dictū est, tu qd seminas, non uiuificatur nisi prius moriatur: quia nec illi per immortalitatem uiuificabuntur, nisi quālibet paululum tamē ante moriantur. Ac per hoc & à resurrectione nō erunt alieni, qā dormitione præcedent quamuis breuissima, non tamen nulla. Omnes ergo resurgemus, quicunq; naturam in nobis humanā habemus: sed tamen nō omēs immutabimur, quia resurrectio quidem communis est omnium, sed immutatio ad gloriā & impassibilitatem proprie iustorum est. Resurgemus omnes, & hoc fiet in momento siue in atomo, id est, in puncto temporis quod diuidi nō potest, in istu oculi, id est, in summa celeritate, in nouissima tuba, id est, in nouissimo signo quod dabitur ut ista compleantur. Ad ostendendam dei omnipotentiam hoc dicitur contra illos, quibus impossibile uidebatur, ut mortuorum corpora ex antiquis cineribus repararentur & reuiuiscerent. Tanta enim celeritate fiet resurrectio, ut uiui quos in corporibus suis consummationis tempus inuenerit, mortuos de puluere resurgentes præuenire nō ualeāt: nec alij primi & alij nouissimi resurgēt, sed omēs simul in momento, ut mirabilior sit resurrectio.

B Et quia in momento est aliqua morula quamuis breuissima, ideo additur, in istu oculi, qui scilicet tāta uelocitate transcurrit, ut pene sensum uidentis effugiat. Ictus enim oculi est, nō quo palpebrā mouentes claudimus oculum & aperimus, sed emissio radiorū ad aliquid uidendū. Qui dicitur ictus, qā cito icit uisa. Mox enim ut aperueris oculum, emittitur radius tuus, non dico ad parietem proximum, sed ad montem longe distantem: nec dico ad mōrē, qui ideo proximus uidetur qm̄ in terra est, sed ad solem, ad lunam, ad sidera, quæ tā magno interuallo distant à terra. Si enim clausis oculis faciem contra solem ponas, nonne mox ut eos aperueris, ibi potius aciem tuam te inuenisse, quā illuc eam perduxisse putabis, ita ut nec ipsi oculi prius aperti fuisse uideantur, q̄ illo quo intēderāt, peruenisse? Vt ergo radius oculorū tuorū nō citius peruenit ad propinquiora, & tardius ad longinquiora, sed utraq; interualla parili celeritate coniungit, ita cū ictu oculi fit resurrectio mortuorum. Omnipotentiae dei & ineffabili nutui tā facile est quæq; recentia, quā diuina no tempore lapsa, cadauera suscitare. Tubæ autē nomine aliquod euidentissimum & præclarissimum signum uult Apostolus intelligi, quam uocem archangelī & tubā dei alio loco dicit, quæ & uox filij dei in euangelio dicitur, quam audiāt omnes qui in monumentis sunt, & procedent. Itaq; clangor tubæ aut uocis indicat magnitudinem, iuxta quod scriptum est, Quasi tuba exalta uocem tuā, aut aperiam omnium resurrectionem, secundum quod dicitur,

Cum facis eleemosynā, noli tuba canere ante te. i. abscondite fac misericordiā & in secreto, ne uidearis de alterius miseria gloriari. Sed quærendum cur ad nouissimā tubā mortui dicantur resurrecturi. Neq; enim nouissima diceretur, nisi aliarū præcedentium respectu. In Apocalypsi Iohannis septē angeli describunt cū tubis, & clangente primo eorū ac secundo & tertio quarto & quinto atq; sexto, quid per singulos actum sit, indicatur: nouissimo autē. i. septimo angelo tuba canēte, mortui suscitantur. Quos scilicet angelos pluri morū senserūt esse p̄dicatores in septē statibus ecclesiæ, & nouissimum angelum eos p̄dicatores, qui in carne reperientur ueniente dño: & ob hoc in morte eorum mortuos suscitari. quæ intelligitur nouissima tuba, quia post illam non audietur uox p̄dicatium. Vere in nouissima tuba fiet resurrectio. Canet enim tuba, & mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur. Mortui resurgent. i. omnes defuncti. Vel nomine mortuorum intelliguntur peccatores. & nos qui ad gloriā pertinemus, immutabimur. Quando dicit, nos, alium se & eos q̄ secum sunt, præter mortuos esse significat. Mortui resurgent incorrupti, & Paulus ac confortes eius immutabuntur. Reprobi enim non cōmutabuntur in illam incorruptelā, quæ nec doloris incorruptionē pati pōt. illa nanq; fidelū est atq; sanctorum. Isti uero p̄petua corruptione cruciabuntur, quia ignis eorū non extinguetur, & uermis eorū non morietur. Quid sibi ergo uult ista distinctio, Mortui resurgent incorrupti, & nos immutabimur, nisi qā omnes incorrupti resurgēt, sed ex his iusti etiā immutabuntur in illam incorruptelam, cui omnino nulla possit nocere corruptio. Ac per hoc qui in eam cōmutabuntur, incorrupti quidē resurgent integritate membrorum, sed tamē corumpendi dolore pœnarū. Habebunt quippe incorruptionem carnis, in qua doleant, non in qua moriantur. Alioquin & illi dolores finirentur. Ad hoc resurgent incorrupti, ut possint æterna sustinere supplicia. Incorruptio itaque propterea cōmunis est omnium, quia in ea miserabiliores erūt peccatores, ut ad tormenta p̄petui sint, & immortali atq; incorruptibili corpore soluantur. De illa uero commutatione cum dixisset, & nos immutabimur, tanquā quæreremus quomodo istud fiat, uel qualis illa cōmutatio futura sit, adiūgit: Oportet enim corruptibile hoc &c. Vbi manifeste docet idipsum corpus quidem resurgere quod sepultum est, sed mutare gloriā, non naturam. Quando enim dicit hoc, uidetur quodāmodo duobus digitulis comprehensum corpus ostendere. Hoc, in quo nascimur: hoc, in quo morimur: hoc, quod timent recipere qui puniendi sunt. Nos, inquit, immutabimur: quia oportet hoc corruptibile corpus induere uelut ornamentum incorruptionem, ut ultra non esuriat uel aliquatenus lædatur: & mortale hoc induere immortalitatem, ut ultra non dissoluatur. Vel ad id quod dixerat, Mortui resurgent incorrupti, intulit: Oportet corruptibile hoc induere incorruptionem: ad id uero quod subdiderat, & nos

A immutabimur, adiecit, Et mortale hoc oportet induere immortalitatem. Aliud est enim immortalitas, aliud incorruptio: sicut & aliud mortale, & aliud corruptibile. Quicquid enim mortale est, corruptibile est: sed non quod corruptibile, statim & mortale est. Corruptibilia quippe sunt corpora quæ carènt animâ, & tamen non sunt mortalia: quia nunquam habuere uitam, quæ proprie animantium est. Vnde nunc signatè Apostolus corruptiōni incorruptiōnē, & mortalitati immortalitatē opposuit. Omnes ergo iusti & iniusti erunt incorruptibiles, iusti uero immortales fient, ut mortē gehennaliū poenarū nullatenus sentire possint.

Osee. 13.
Hebræ. 2.

Cum autē mortale hoc induerit immortalitatem, tunc fiet sermo qui scriptus est: Absorpta est mors in uictoria. Vbi est mors uictoria tua? ubi est mors stimulus tuus? Stimulus autem mortis, peccatum est: uirtus uero peccati, lex. Deo autem gratias, qui dedit nobis uictoriā per dominū nostrum Iesum Christum.

Pro eo quod nos secundum Hieronymum in Osee legimus, Ero mors tua o mors, morsus tuus ero inferne, Septuaginta transulerunt: Vbi est causa tua mors? ubi est stimulus tuus inferne? Pro quo nunc Apostolus posuit, Absorpta est mors in uictoria, ubi est mors uictoria tua? ubi est mors stimulus tuus? Hoc mortale corpus nostrum induerit, ut diximus, immortalitatem. Sed cum id fuerit, tunc fiet, id est, implebitur sermo scripturæ, qui nunquam aliter impletur: Absorpta est mors, id est, nusquam comparet, sicut aqua cum fuerit absorpta. Quando mortale hoc induerit immortalitatem, tunc absorbebitur, id est, in nihilum redigetur mors corporis in uictoria resurgentium. Et tunc ei insultabitur atque dicetur: Vbi est mors uictoria tua? Vbi est mors stimulus tuus? Morti corporis hoc dicetur. Hanc enim absorbebit uictoriosa immortalitas, cum mortale hoc immortalitatem induerit. Morti, inquam, corporis hoc dicetur: Vbi est uictoria tua, qua omnes sic uiceris, ut etiam dei filius tecum confingeret, teque non uitando, sed suscipiendo superaret? Vicisti in morientibus, uicta es in resurgentibus. Victoria tua qua absorberas corpora morientium, temporalis fuit: uictoria nostra qua absorpta es in corporibus resurgētium, æterna constabit. Vbi est aculeus tuus, id est, peccatum quo puncti & uenenati sumus, ut etiā in corporibus nostris fieres, & ea tam longo tempore possideres? Morti dicet, ubi est aculeus tuus. Sed aculeus uel stimulus mortis, peccatum est. Aculeus autem mortis dicit, quo mors facta est, non quæ mors fecit. Peccato enim morimur, non morte peccamus. Aculeus mortis, est peccatum originale, per cuius uulnus mors intrauit. Peccatum quod nos pupugit & mortificauit, est aculeus mortis: sed uirtus & robur peccati est lex Moyse. Peccauimus enim in uno omnes, ut moreremur in uno omnes. Accepimus legē, non ut emendatione finiremus peccatum, sed ut transgressionē augeremus. Lex quoniam uirtus peccati:

quia prohibitio auget desiderium operis illiciti, quoniam si sititia non sic diligit, ut peccandi cupiditas eius delectatione iungatur: & multo sceleratius ac flagitiosius committuntur ea quæ lex prohibet, quam si nulla lege prohiberetur. Dico quia aculeus mortis est peccatum, & uirtus peccati lex. Sed deo gratias agimus, qui dedit nobis uictoriā de morte & aculeo eius, ut uinceremus mortē per immortalē resurrectionē, & aculeum eius peccatum per gratiā iustificationē. Nam & uictoria qua peccatum uincit, nihil est aliud quam dei donum in isto certamine nos adiuuans. Victoriā dedit, & hoc non per legē, nec per uires nostras, sed per Iesum Christum dominum nostrum, per quem mediator omnia bona quæ habemus, dant nobis à patre. Si uero secundum alios codices legerimus, Absorpta est mors in contentione, ubi est mors contentio tua? ubi est mors aculeus tuus? mortē intelligemus carnalem consuetudinē, quæ resistit bonæ uoluntati delectatione temporalium fruendorum. Nam dum sumus in hac uita, contendit mors ista contra nos, & nos contra eā: quia caro concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem. Sed resurgētibus nobis absorpta erit mors in contentione. id est, adnullata in conflictu, quem contra nos habuit: quia caro prius concordabit spiritui, nullaque peccati delectatio erit quæ resistat bonæ uoluntati. & quia bellum tunc erit finitum, atque pax uictoriā tenebit, insultabimus ipsi morti. id est, concupiscentiæ & consuetudini temporalium delectationum, dicentes: Vbi est mors contentio tua? Victa es, nec amplius contendere uales. Notandum quoque in eo quod Septuaginta transulerunt, De morte redimam illos, ubi causa tua mors, ubi est stimulus tuus inferne, quia causa mortis & stimulus inferni, peccatum est. Sed in resurrectione eorum quos Christus redemit, non inuenietur, ideoque morti & inferno insultabunt. Præcipue tamen saluator cum pro redemptione humani generis sanguinem suum sudisset, & peccatum mundi deleuisset, pro quo moriebamur & ad infernum ducebamur, insultauit morti & inferno, dicens: Vbi est causa tua mors? ubi est stimulus tuus inferne? Qui & secundum nouam translationem dixit: De morte redimam eos, Ero mors tua o mors, ero morsus tuus (id est, mordens te) inferne. Id namque quod occidimus, agimus ut penitus non sit. Ex eo autem quod mordemus, partem abstrahimus, partemque relinquimus. Quia ergo dominus in electis suis funditus occidit mortē, mors morti extitit. Quia uero ex inferno partem abstulit & partem reliquit, non occidit funditus, sed momordit infernum. Neque enim infideles quosque & pro suis criminibus æternis supplicijs deditos ab inferno traxit, sed eos solummodo, quos suos fide & actibus recognouit.

Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote & immobiles, abundantes in opere domini semper, scientes quod labor uester non est inanis in domino.

Quoniam quidem certos uos feci de resurrectione futura, & de ceteris uos diligenter instruxi, itaque o fratres mei dilecti, id est, quos multum diligo, estote stabiles, in fide

A resurrectionis uel in proposito uestro bono, & im-
mobiles, ut nemo uos de statu spei futuræ ultra mo-
uere possit. uos dico, *semper abundantes in opere man-*
datorum domini, scientes pro certo quod labor uester nō
est inanis, id est, cassus in domino, id est, in domini ser-
uitio, quoniam & in ipsa carne uestra quæ nunc la-
borat, gaudebitis. Omnibus quæ ad doctrinam
ecclesiasticam ordinandam necessaria sunt, hæc
nus expositis, & quæ uitanda uel quæ sequenda
sunt, demonstratis, fixos esse iam illos hortatur in
bono: & in operibus, quæ fructum apud deum fa-
ciunt, semper esse promptos & copiosos: quia per
hæc quæ exposita sunt, certi sunt de cætero acce-
pturos se boni operis mercedē à domino, ne pra-
uis colloquijs possint perueriti.

CAPVT XVI.

DE collectis autem quæ fiunt in sanctos,
sicut ordinaui in ecclesijs Galatiæ, ita
& uos facite. Per unam sabbati unusquisq;
uestrum apud se reponat, recondens quod
ei bene placuerit, ut non cum uenero, tunc
collectæ fiant. Cum autem præsens fuero,
quos probaueritis per epistolas, nos mittā
perferre gratiā uestrā in Ierusalem. Quod
si dignum fuerit ut ego eam, mecū ibunt.

B De alijs, inquit, hucusq; monui. Sed nunc de
collectis moneo, quæ fiunt in sanctos, id est, de sum-
ptibus qui per singulas ecclesias colliguntur, ut
in Ierusalem sanctis mittantur, qui in magna in-
digentia sunt apud infideles Iudæos, quasi deser-
tores paternarum legum, & credentes in homi-
nem crucifixum. Moneo ut (sicut ecclesijs Galata-
rum disposui) per unam sabbati, quæ est dominica di-
es, unusquisque uestrum reponat apud se, quod eis mit-
tat. Apud se reponat, ne suspicetur fraudem si a-
pud alium reposuerit. Ipse dico, recondens illud,
ne iterum sibi sumat, & recondat quod ei bene placu-
erit, id est, quod deuoto corde offerre uoluerit,
non quod animum eius grauet. Quod idcirco
præmoneo, ut non tunc fiant collectæ, cum uenero: quia
grauarer, si totum subito simul fieret, & ego ma-
ioribus studijs sum deditus. Per dominicam di-
em colligite, unde refrigerium habeat sancti pau-
peres: ut qua die Christus surrexerit, uos ad ope-
ra misericordiæ surgatis. Colligite, inquam, quia
quod paulatim à multis colligitur, nec est graue,
& inuenitur multum. Interim colligite & qua-
si in thesauro reponite apud uos unusquisq; quod
uoluerit. Sed cum fuero præsens, mittam in Ierusalem
perferre gratiam, id est, gratuitam donationē uestrā,
eos quos probaueritis, id est, probos iudicaueritis.
& mittam eos per epistolas, quia epistolæ testimo-
nium præbent missis, ut cum gratia excipiantur.
Virumq; pono in uestro arbitrio, ut & quod uo-
bis placuerit, tribuatis: & quos ad portandū mitta-
ram, eligatis. Sed si dignum fuerit ut etiam ego eam, id
est, pergere debeam, id est, si copiosa fuerit sum-
ptuum collectio, tunc mecum ibunt, id est, pergent
mecum.

Veniam autem ad uos, cum Macedoni-
am pertransiero. Nam Macedoniam per-
transibo. Apud uos autem forsitan mane-
bo, uel etiam hyemabo, ut uos me deduca-
tis quocunque iero. Nolo enim uos mo-
do in transitu uidere. Spero enim me ali-
quantulum temporis manere apud uos, si
dominus permiserit. Permanebo autem
Ephesi usq; ad Pentecosten. Ostium enim
mihi apertum est magnum & euident, &
aduersarij multi.

¶ Per omnem instructionem ut lætos illos fa-
ciat, aduentum suum illis promittit. Per quod
etiam omnes admonitiones suas, quibus illos cor-
rigit, magis firmat: quia qui audit uerbum eum
à quo legē accepit, sollicitior fit, ne adueniente il-
lo erubescat. Parate, inquit, collectas antequam
ueniam. ueniam autem ad uos, cum pertransiero Mace-
doniam, uisitando singulas quasq; ecclesias, quæ
ibi sunt, & confirmando animos fratrum. Nam
Macedoniam pertransibo, quia non est opus ibi diu
morari, quoniam pauca sunt in illis emendanda.
Sed apud uos forsitan manebo, uel etiam hyemabo, id est,
hyemis tempore toto morabor, quia multa sunt
in uobis corrigenda. Sed apud Ephesios cum quibus
maneo dū hanc epistolā scribo, permanebo usq; ad
Pentecosten. Nec miror si tātō tēpore ibi uolo mane-
re. Nam ostium mihi apertum est ibi magnum & euident,
id est, manifestum prædicationi meæ, per quod pos-
sim prædicando ad corda audientium intrare, &
fidem Christianam introducere. & aduersarij multi
obstunt mihi, qui conantur opus meum impedi-
re: & ideo me necesse est cum illis adhuc confli-
gere. Quinquagenarius enim numerus semper ad
pœnitentiam referri solet uel ad remissionem, &
multa continet sacramenta. Vnde nunc Aposto-
lus apud Ephesios, quibus mystica quæq; dissol-
uerat, dicit se pertransurum usq; ad pentecosten,
id est, usq; ad quinquagesimā, donec pfecte ad de-
um conuertantur, & aduentu sancti spūs digni ef-
ficiantur. Inuenerat enim illic pectora dei gratiā su-
tinentia, quibus prompte infunderet mysteriū Chri-
sti: inuenerat & aduersarios multos. Quanto em
idonei inueniebantur ad fidem, tātō magis insur-
gebant qui zelarentur, contradicētes & repugnā-
tes doctrinæ domini. Nam in eo quod ait, Ostium
mihi apertum est magnum & euident, & aduersa-
rij multi, quid aliud intelligi potest, nisi primi-
tus prædicato ibi per eū euāgelio, credidisse mul-
tos, & multos eiusdem fidei aduersarios extitisse
secundum illam domini sententiam, Vobis datū
est nosse mysterium regni cælorum, illis autē non
est datum? Ostium magnum apertum est, id est,
multa corda ad audiendum aperta.

Si autem uenerit Timotheus, uidete ut
sine timore sit apud uos. Opus enim do-
mini operatur sicut & ego. Ne quis ergo il-
lum spernat, Deducite autem illū in pace,

Aut ueniat ad me. Expecto enim illum cum fratribus.

Quamuis ea prædicaret Timotheus quæ ab Apostolo acceperat, tamen quia non erat auctoritatis eiusdem, commendat illum Apostolus, ne forte ab his qui dissentiebant in plebe, non ut erat dignus reciperetur: & perstreptibus eis, nasceretur illi timor, nihilque proficeret aduentus illius salutis eorum. Possent enim & gentiles excitari ad seditionem discordia plebis, accepta occasione irruendi in Timotheum. Ideo ne spernat eum aliquis, inquit, quoniam opus dei operatur sicut & ego, ut scilicet in ea auctoritate accipiat quæ & apostolus, erat enim & ipse episcopus. Quem tanti meriti esse declarat, ut non solum inter eos honorandum illum præcipiat, sed etiam cum proficisci pararet, deducendum cum obsequio ut apostolum domini. Tam enim necessarium eum ostendit, ut etiam ipse illum expectaret cum fratribus propter euangelium Christi.

De Apollo autem fratre uobis notum facio, quoniam multum rogavi eum ut ueniret ad uos cum fratribus: & utique non fuit uoluntas eius ut nunc ueniret, ueniet autem cum ei uacuum fuerit.

¶ Hic Apollo ex ludæis erat, Alexandrinus natione, doctus in lege & eloquentissimus, atque Corinthiorum episcopus: sed propter dissensiones eorum recesserat à Corintho. Quem dicit Apostolus redire noluisse, significans in hoc culpam eorum, ut hoc audientes, respuerent falsos apostolos, & paci studerent, quatenus mererentur ut ad eos ipsius antistes reuertere. Ideoque de Timotheo dixerat, Videte ut sine timore sit apud uos, quia aliqui missi non bene fuerant suscepti: ac per hoc non uenturum Apollo, nisi concordēs fierent. Non fuit, inquit, eius uoluntas uel dei ut nunc ueniret dum tales estis: sed ueniet cum ei tempus uacuum fuerit, id est, quando uos à pseudo apostolis & dissensionibus sic uacuos inuenerit, ut audiendæ prædicationi eius uacare uelitis: uel quando ab his quæ nunc facit, exoccupatus fuerit.

Vigilate & stete in fide, uiriliter agite & confortamini. Omnia enim uestra in charitate fiant.

¶ Ut Apollo grateranter ad uos ueniat, uigilate, id est, mentis oculos ad diaboli astutias præcauedas aperite, ne uel ab immundis spiritibus uel à falsis prædicatoribus decipiamini. stete in fide, id est, ne cedatis uel pseudo magistris uel gentilibus, qui fidem uestram impugnare satagunt, & uos ab eius arce pellere. Viriliter agite, id est, nolite dissolui, nolite uigorem perdere, nolite effeminari, sed uiriliter bona facite, & mala tolerate. & confortamini, id est, semper efficiatis ut sit in uestra uirtute profectus, & omnia uestra fiant non in dissensione uel ira uel cupiditate secularis gloriæ, sed in charitate. Nam quicquid sine charitate agitur, nihil est, quauis esse bonum ualde uideatur. Cum dicit, omnia, satis ostendit etiam ipsas correptiones,

quas asperas sentiunt qui corripuntur, cum charitate esse faciendas.

Obsecro autem uos fratres, notis domum Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam am sunt primitiæ Achaicæ, & in ministerium sanctorum ordinauerunt seipsos, ut & uos subditi sitis eiusmodi, & omni cooperanti & laboranti. Gaudeo autem in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaici, quoniam id quod uobis deerat, ipsi suppleuerunt. Refecerunt enim & meum spiritum & uestrum. Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt.

¶ Monui ut omnia uestra opera in charitate fiant. Sed nunc obsecro ut subditi sitis eis qui sunt tales, qualis est domus Stephanæ & Fortunati. Notis enim domum Stephanæ & Fortunati & Achaici, quia sunt primitiæ Achaicæ, id est, primi crediderunt ex his qui sunt in Achaia. nam & Corinthii sunt Achaici, & ordinauerunt seipsos in ministerium sanctorum, id est, ut calcata auaritia sanctis de laboribus suis ministrarent necessaria, & maxime prædicatoribus. Obsecro uos ut subditi sitis operariis eiusmodi, & omni cooperanti, id est, cum talibus operanti & laboranti. Vos talibus estote subditi. Sed ego in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaici gaudeo, uel quia præsentēs sunt apud uos, & in illis potestis magnum habere profectum, uel quia mihi uenerunt pro uobis ministrare. Quoniam id quod ex uobis deerat, ipsi suppleuerunt, id est, ministrauerunt mihi quod uos non fecistis. Refecerunt enim & meum spiritum mihi ministrando necessaria, & uestrum, quibus apostolum seruauerunt. Refecerunt spiritum meum, pro mea lætitia: refecerunt uestrum, pro charitate per uos exhibita. Ergo cognoscite. id est, diligite & honorate eos qui eiusmodi sunt.

Salutant uos ecclesiæ Asiæ Salutant uos in domino multum Aquila & Prisca cum domestica sua ecclesia, apud quos et hospitor. Salutant uos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutatio mea manu Pauli.

¶ Salutant, inquit, uos omnes ecclesiæ Asiæ. Ac si dicit: Quod ego scribo, omnes desiderant. Per hoc etiam commonet eos, ut studeant illis fieri similes, à quibus salutant. Aquila & Prisca sunt maritus & uxor, qui in Actibus apostolorum legunt. Domestica eorum ecclesia, congregatio fraternitatis apud eos manens. Erant enim hospitales. Osculum uero sanctum, signum pacis est. In quo ut inuicem sibi adhereant sublata discordia, monet ut casta & pacifica sint oscula, quæ in ecclesijs dantur, & simulata non sint. Dehinc se in hac epistola subscripsisse ostendit, dicens: Salutatio mea manu Pauli, ut indubitanter sciant epistolam eius esse.

Si quis non amat dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema maranatha.

¶ Amatores, inquit, Christi saluto. Sed si quis non amat dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema.

A id est, alienatus à deo. Anathema quippe alienatio uel alienatus interpretatur. Secundum Augustinum, anathema dicitur condemnatus. *maranatha*. i. donec dominus redeat. Excommunicat ergo Apostolus eum, qui non amat Christum, usque ad diem iudicii, quo ipse reddet unicuique quod iustum fuerit reddere, ut tunc si Christo placuerit, communio-
Matth. 16
Roma. 2. nem qui anathematizatus fuerat, recipiat. Hieronymus autem sic ait: Maranatha magis Syrum est quam Hebræum, tamen ex confinio utrarumque linguarum aliquid & Hebræum sonet: & interpretatur, dominus noster uenit. Ut sit sensus: Si quis non amat dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema. Et illo completo, deinceps inferat, dominus noster uenit. Quod superfluum sit aduersus eum odijs pertinacibus uelle contendere, quæ uenisse iam cõstet. Si quis non amat &c. Ac si dicat: Si quis non diligit dominum Iesum, non sit ei utilis aduentus eius qui iam completus est: & sic ad damnationem sit ei secundus, qui adhuc futurus est.

Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum. Charitas mea cum omnibus uobis in Christo Iesu, Amen.

Iohan. 15. ¶ Sit uobiscum semper gratia Christi, sine cuius auxilio subsistere non potestis, nec aliquid boni facere. Propter illos qui dissensionem studentes Christum non amabant, dictum est: Si quis non amat dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema. Qui enim dicebant, ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego uero Cephæ, non amabant Christum: quia non Christo, sed hominibus gloriam dabant. Quia ergo non in hominibus, sed in Christo spes omnis ponenda est, Gratia, inquit, domini nostri Iesu Christi sit uobiscum. Et addit: Charitas mea cum omnibus uobis in Christo, id est, ea charitas quæ inuicem in Christo diligite, quæ ego uos diligo. In Christo Iesu uos diligite exemplo mei, non in amore seculi. Deinde subiungit, Amen, quod interpretatur, uere uel fideliter: per quod omnia quæ supradicta sunt, uere ac fideliter dicta esse confirmantur. Amen quippe, omnium confirmatio est præcedentium.

II. AD CORINTHIOS EPISTOLÆ ARGUMENTVM.

Sciens Apostolus epistolam profecisse, quam Corinthiis miserat, aliam eis iterum scribit ad exhortandam obedientiam eorum, & tangit contumaciam nonnullorum qui emendari noluerant. In hoc tamen, animo releuatus, quod ea quæ ad ecclesiasticam ordinationem pertinent, audierat esse correctæ, certus deinceps quia & uicia eorum paulatim corrigerentur, præterea quia ex parte magna esse coperant obediētes. Qui enim ea quæ ad fidem & ad ecclesiasticum ordinem pertinent emendauerant, certam spem de se dabant, quia & mores, & conuersionem essent emendaturi. Propter quod & festinanter scripsit eis Apostolus, ut contristati ex correptione prioris epistolæ, in hac consolationem acciperent, & cresceret in eis fructus penitentiae, quatenus uidentes iam placere se ei cui displicuerant, promptiores fierent circa bonos actus. Et hæc principalis huius epistolæ causa est. Quidam tamen eorum (ut dictum est) noluerant corrigi, sed delectatione peccatorum irriterant, & à falsis apostolis deprauati, postpositi ueritatis apostolo, ipsis falsis apostolis obediēbant. Unde magister egregius ut eos à consecratu eorundem pseudo prædicatorum reuocet, multis modis ostendit errorem & deceptionem fallaciæ eorum, ut nullam amplius in eis si-

duciam habeant, nec dolois prædicationibus fidem adhibeant, quos uident ad perniciem animarum tendere. Propter quod & seipsum multifarie commendat, ut cognoscere cuius autoritatis atque dignitatis ipse sit, libenter eius doctrinam suscipiant, & sic ad salutem animarum suarum perueniant. Præcipit quoque fornicatorem correptum recipi. Notat etiam eos in elemosynis parcos. Quia uero pro quorundam peccatis in epistola superiori doctores eorum præcipue corripuerat, & multum fuerant contristati, nunc eos consolatur, suum eis proponens exemplum, et docens non debere impatienter ferre, quod pro aliorum salute sunt correpti, cum ipse pro aliena salute periculis & morti quotidie subiaceret. Sed & de tribulationibus quas patiebantur, consolatur eos exemplo suarum tribulationum, quas multo grauiores sustinebat. Semper etiam uel principaliter uel secundario uidetur intendere reuocare à pseudo apostolis illam partem plebis, quæ adhuc illos sequebatur.

II. AD CORINTHIOS EPISTOLÆ CAPVT .I.

PAULVS apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei, & Timotheus frater ecclesiæ dei, quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis qui sunt in uniuersa Achaia. Gratia uobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo.

¶ Quasi dicatur: Vos Corinthii mihi debetis obedire, & falsos apostolos respuere, quia sum Paulus apostolus Iesu Christi, id est, mirabilis legatus saluatoris regis. Ille rex qui solus in æternum saluat, misit me, ut uos ad eum ducerem, ut regnaret in uobis, & uos saluaret. Ideoque libenter mihi debetis obtemperare. Apostolus Christi sum, non usurpatiuus, sed per uoluntatem dei patris, id est, à Christo constitutus sum apostolus per uoluntatem patris, sicut ipse Christus ait: quoniam quæ placita sunt ei, facio semper. Dei autem uoluntatem iustam & rationabilem manifestum est esse. Ac per hoc rationabiliter & iuste dicor apostolus, quem per uoluntatem patris ad uos misit filius. Pseudo autem apostoli, nec à Christo sunt missi, nec per dei uoluntatem uenerunt, nec salutem audiētiū quærunt. Ideoque respuendi sunt. Paulus uos alloquitur, & Timotheus frater, qui primam illam ad uos epistolam portauit, & correptionem uestram uobis renunciauit. Notandum quod non ait, Paulus & Timotheus: sed, Paulus & Timotheus frater, quia non ambo apostoli. Ad Philipenses tamen, ubi non erat tanta autoritas necessaria, serui ambo ponunt, quia ambo sunt serui, non ambo apostoli. Paulus & Timotheus scribunt ecclesiæ dei, quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis qui sunt in uniuersa Achaia. Corinthus enim metropolis est Achaia: & ideo quod Corinthiis scribit, omnibus fidelibus Achaia: prouinciæ scribitur. Vobis ad quos scribimus, sit gratia per quam peccata uestra remittantur: & pax, per quam deo reconciliemini. Gratia & pax sit uobis à deo patre nostro, qui uos adoptauit in filios: & à domino Iesu Christo, qui uos suo domino mancipauit. Ideo ponit à patre & filio tamen, quoniam eo tempore nullus errabat de spiritu sancto, sed uel de patre uel de filio errabat, quicumque in fide trinitatis errat.

A bat. Nāque spiritus sanctus, de quo nunc tacet, manifestabatur satis per opera sua, id est, per varias linguas, per prophetias, per sermonem sapientiae uel scientiae &c.

Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi, pater misericordiarum & deus totius consolationis, qui consolatur nos in omni tribulatione nostra, ut possimus & ipsi consolari eos, qui in omni pressura sunt per exhortationem, qua exhortamur & ipsi a deo. Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Siue autem tribulamur, pro uestra exhortatione & salute: siue consolamur, pro uestra consolatione: siue exhortamur, pro uestra exhortatione & salute, quae operatur tolerantiam earundem passionum quas & nos patimur, ut spes nostra firma sit pro uobis, scientes quoniam sicut socij passionum estis, sic eritis & consolationis.

¶ Primum perfectis loquitur de tribulatione, proponens se exemplum patientiae & consolationis a deo acceptae. Et inde se ostendit commendabilem, unde pseudo apostoli & sequaces eorum putabant eum uilem ac contemptibilem: qui ab omnibus apud quos predicabat, tam ignominiose tractabatur, & sic omnibus erat inuisus, ut semper per contumelias & tribulationibus afficeretur. Hec de eo dicebant derogatores eius, uolentes gloriam eius minuere: sed ipse in his omnibus gloriatur, & inde benedicit deum, quia haec pro Christo patitur, & in his nunquam sine consolatione deseritur. Sit, inquit, benedictus deus, qui Christum secundum humanitatem creauit & secundum diuinitatem genuit, atque ita est deus & pater eius. Sit benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi pro tot & tantis in nos beneficijs suis. Ipse deo, pater misericordiarum, quia ex uisceribus eius proueniunt in nos misericordiae eius, per quas & multitudinem peccatorum nostrorum relaxat, & ut aurum nos in igne tribulationum examinat. & deus totius, id est, integre consolationis, quia perfectam dat consolationem his, qui pro nomine eius aduersa patiuntur, uel qui in luctu poenitentiae affliguntur. Hoc & propter Corinthios dicit, qui correptionis causa fuerant contristati. Multum enim refrigerij dat, quod audiunt deum esse patrem misericordiarum: quia intelligunt se ad hoc correctos, ut ad pium patrem conuerterentur, qui per multas misericordias multa peccata eorum deleteret, & gratiam eis uirtutum daret. Cur enim pater misericordiarum uocatur, nisi quia per paternarum misericordiarum uiscera recipit filios poenitentiae & in antiqua gratiam reducit, ut non sola sit uenia, sed & pristini status restauratio? Et ipse est deus totius consolationis, qui contristatis in poenitentia dat perfectam consolationem, tribuendo spem non solum euadendi tormenta, sed & consequendi premia. Qui nos

Christi praedicatores consolatur in omni nostra tribulatione, tam corporis quam animae. Non in quadam, sed in omni tribulatione nos consolatur, ne deficiamus. Consolatur nos, uel per se nobis apparens, uel per angelum admonens, uel per scripturas, uel per alios sanctos, uel per occultam inspirationem, uel per tribulationis alleuiationem, siue per nostram de tribulatione liberationem. Ita consolatur nos, ut & nos ipsi possimus consolari eos qui in omni pressura sunt tribulationum pro nomine Christi. uel qui sunt in omni pressura peccatorum, id est, quos premit sarcina criminum. His enim consolationem exhibemus, dum eis spem ueniae poenitentibus damus. Consolat nos deus, ut & nos consolemur alios, atque ita neminem suorum relinquit desolatum, & multo magis in futuro remunerat, quos etiam in praesenti non deserit. Eos qui sunt in aduersitatum pressura, possumus consolari exhortando ad poenitentiam & tolerantiam per exhortationem, qua etiam nos ipsi a deo intus exhortamur ad constantiam passionum. Vere consolationem & exhortationem a deo percipimus, ut & nos alijs solatia ministremus. Quoniam sicut passiones Christi, quas ipse tulit & nobis proferendas dereliquit, abundant in nobis, qui sumus membra eius, ita, id est, non minus abundat etiam consolatio nostra, quam deus nobis intus per Christum exhibet. Nam sicut Christus est causa passionum, sic idem ipse est causa & consolationum: & ideo non uiliores, sed gloriosiores aestimandi sumus ex eo, quod passionibus Christi communicamus, quod deus in omnibus aduersis semper ita consolatur, ut & alios consolari possimus. Nos quidem a prauis hominibus passiones sustinemus, & a deo consolationes uel exhortationes accipimus, sed haec omnia pro uobis fiunt: Quia siue tribulamur, id est, igne tribulationis examinamur, hoc fit pro uestra exhortatione & pro uestra salute: quia nostro exemplo uos hortatur deus ad tolerantiam tribulationum, pro quas ad aeternam salutem peruenietis: siue consolamur intus a deo, pro uestra id est consolatione, id est, ut uos inde potissimum consolemini. siue exhortamur a deo, finitis malis, uel data uirtute nobis ad grauiora proferenda, hoc iterum fit pro uestra exhortatione & salute: quia & uos deus sic exhortatur permanere in fide, & pro ea pati maiora quam tulistis. quae scilicet exhortatio operatur, id est, intendit operari in uobis tolerantiam earundem passionum, quas & nos patimur. Vel operatur tolerantiam, id est, operatur in hoc, ut seruetis tolerantiam earundem passionum. Siue pro una parte legamus intolerantiam, id est, grauem tolerantiam. Nam sicut nonnunquam impotens dicitur ualde potens, ita nunc intolerantia potest dici magna tolerantia. Exhortatio igitur quam a deo pro nos accipitis, operatur in uobis intolerantiam, id est, fortem tolerantiam earundem passionum quas & nos patimur. & ideo hoc fit, ut spes nostra quae est pro uobis, id est, qua speramus uestram salutem, firma sit & rata. Nos patimur aduersa, & de uobis spem bonam habemus, scientes pro certo quoniam sicut nobis estis socij passionum, sic eritis in futuro seculo socij etiam consolationis aeternae, quam

A pcepturi sumus. His uerbis multum eos animat Apostolus ad tolerantiam aduersitatum pro Christo. Qui & subiungit:

Non enim uolumus ignorare uos fratres de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum grauati sumus supra uirtutem, ita ut tæderet nos etiam uiuere. Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus, ut nos simus fidentes in nobis, sed in deo: qui suscitatur mortuos, qui de tantis periculis nos eripuit & eruit, in quem speramus quoniam & adhuc eripiet, adiuantibus & uobis in oratione pro nobis, ut ex multarum personarum facierum, eius quæ in nobis est donatio, per multos gratia agantur pro nobis.

Maiores exponit aduersitates, quas pro Christo & aliorum salute passus est, ut cum ipse passus sit tantas, discipuli & alij minores non reculent pati quaslibet tribulationes, & comparatione magistrum erubescant discipuli suam dolere iniuriam, cum magistrum multo maiora protulisse cognouerint. Dixi quia nos tribulationes patimur, ut & uos imitemini. Et uere patimur. Non enim uolumus ignorare uos fratres. i. ut ignoretis de tribulatione nostra, ne forte doleatis de uestra. Vobis enim perficit eam nosse, quia tunc cognoscetis uos parua pati. Pseudo apostoli suas narrat glorias, nos autem passiones nostras.

Nolumus ut ignoretis de tribulatione nostra, quæ facta est nobis in Asia minore, quæ est pars maioris Asiae, quoniam supra modum. i. supra quantitatem omnium præcedentium tribulationum, grauati sumus portare tribulationis illius supra uirtutem humanam. Nulla enim uirtus humana tantum pondus afflictionis sustinere posset cum uita, nisi humanæ fragilitati uires tribuisset gratia diuina. Et ita magnitudine tribulationum sumus oppressi, ut tæderet nos non solum sustinere, sed etiam uiuere. Nec solum tædebat nos uiuere, sed ipsi etiam responsum mortis habuimus. i. cum quidam de uita nostra ab alijs quaererent, nihil responsum est illis de uita, sed solummodo de morte, quia nullus nobis uitam promisit. Responsum, inquam, mortis habuimus non tantum in alijs, sed etiam in nobismetipsis. i. quando rationem nostram consulimus, nullum nobis remedium nisi mortem promisit. Responsum, id est, certitudinem mortis in nobismetipsis habuimus, quoniam intima nostra responderunt nobis mortem adesse. Vel responsum mortis habuimus, id est, mors ipsa respondit nobis & docuit nos omne auxilium defecisse: & ab illo solo sperandum esse remedium, cui etiam mortuos suscitare possibile est. ut non simus fidentes in nobis, sed in deo: qui suscitatur mortuos, qui de tantis periculis eripuit nos. Tanta insolentia iniquitatis contra fidei prædicatores insurrexit, ut mortuos ante oculos haberent. Denique erepti de ipsa pressura, resuscitados se dicunt. Sic enim afflicti fuerant, ut desperarent de presenti uita. Sed quia deus præsidia sua non negat in necessitate positis,

maxime suis, eripuit illos desperantes de semet ipsis, fidentes autem de deo. Nimia enim pressura deficere se profitebant, nisi deus adesset. & hoc est, ut non simus fidentes in nobis, sed in deo: qui suscitatur mortuos, & uelut à morte nos suscitauit à pressura tribulationis, qui nos de tantis periculis eripuit, & quotidie nos eruit ab aduersis. In quæ speramus quoniam & adhuc nos eripiet, adiuantibus & uobis ereptionem nostram in oratione facta pro nobis, id est, non solum ceteri fideles nos adiuuabunt apud deum ut à malis eripiamur, sed etiam uos orantes pro nobis. Ideo nos eripiet orantibus uobis & alijs, ut ex personis multarum facierum ad deum per prædicationem nostram conuersis, agantur per multos fideles gratia deo pro nobis: gratia, dico, eius donationis, id est, liberationis à periculis quæ in nobis est. Quoniam gratia dei eripit nos causa multorum, pro quibus & patimur, ideo multi pro nobis gratias deo referant cum eripimur, uel orent cum patimur. Personarum multarum facierum sunt homines multarum ætatum & qualitatum diuersarum, id est, pueri, adolescentes, iuuenes ac senes ac ueterani utriusque sexus. Et hæ personarum sunt eius donationis quæ in nobis est, id est, per doctrinam nostram factæ sunt participes eius fidei, quam deus nobis donauit. Ideo ex his personis ad deum per nos conuersis, & eius donationis, id est, fidei quæ in nobis est, participibus effectis, agant per multos credentes gratia deo pro nobis ab aduersitate ereptis. Vel personarum uocant sancti, qui sunt apud deum honorabiles & acceptabiles. Et hi sunt multarum facierum, quia in interiori homine suo habet unusquisque eorum suam faciem, per quam à deo cognoscitur, id est, intentionem bene agendi: quoniam alius intendit ad hoc, ut alios prædicando instruat, alius ut eleemosynas tribuat, alius ut frequenter oret, alius ut orationibus subsidia corporis ministraret. Et ita suam faciem, id est, suam bonam intentionem habet unusquisque. & hæ multarum facierum personarum sunt eius donationis, id est, eius gratiæ nobis diuinitus datæ, quæ in nobis est: & idcirco ex his agant gratia deo per multos pro nobis, qui eos fecimus participes donationis nostræ.

Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientiarum nostrarum, quod in simplicitate cordis & synceritate dei & non in sapientia carnali, sed in gratia dei conuersati sumus in hoc mundo, abundantius autem ad uos. Non enim alia scribimus uobis quam quæ legistis & cognouistis. Spero autem quod usque in finem cognoscetis, sicut & cognouistis nos ex parte, quia gloria uestra sumus, sicut & uos nostra in die domini nostri Iesu Christi.

Ideo, inquit, non diffidimus de auxilio dei, sed speramus quia nos eripiet, quoniam pura est conscientia nostra, quæ testatur nos bono ac simplici animo fecisse quicquid fecimus. Sicut magna poena est impiorum conscientia, sic magnum gau-

Adium est piorum conscientia. Nam etsi diabolus uel homo peruersus falsas eis criminatiões impingere quærat, ipsi tamen coram deo intus gloriantur ex bonæ conscientie testimonio. Vnde nunc gloriam suam Apostolus testimonium conscientie suæ memorat: quia fauores oris alieni non appetens, uitæ suæ gaudia extra semetipsum ponere ignorat. Ac si dicat: Ideo glorior in tribulationibus, quia conscientia mea me non reprehendit prædicasse causa lucri uel gloriæ temporalis, sed rectis est mihi, me pio studio uestram salutem quæsisse. Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ, quod scilicet in simplicitate cordis & synceritate dei conuersati sumus in hoc mundo. Hæc est gloria conscientie nostræ, simplicitas & synceritas. Simplicitas, quia nihil per duplicitatem fecimus, ut aliud haberemus in corde, aliud in ore, sed totum per simplicem puritatem. Synceritas, quia sine carie, id est, sine corruptione conscientiam habuimus integram. Et hæc synceritas & simplicitas fuit dei, quia synceriter & simpliciter deo placere studimus in cunctis quæ gessimus, & in eo simplices ac synceri fuimus. Pseudo autem apostoli non simpliciter, sed dupliciter ambulant: quia per hypocrisis faciunt quicquid boni facere uidentur, & euangelicæ gratiæ miscent carnales obseruatias legis. Nec synceriter, id est, sine carie terebratæ & corruptæ conscientie quicquam faciunt. Nos uero conuersati sumus in simplicitate cordis & synceritate dei, & non in sapientia carnali, quæ est uoluptates diligere & labores uitare, ac corporis commoda querere, & hominibus placere, uel secundum naturas rerum & non contra prædicationem, sed in gratia dei, id est, in gratia euangelicæ prædicationis & sanctitatis, conuersati sumus in hoc mundo, ubi tot mala fiunt, sed abundantius ad uos hoc fecimus, quia nihil unquam à uobis accepimus, cum possemus stipendia sumere de bonis nostris. Pseudo apostoli autem & iuxta mundi sapientiam prædicabant, ne offenderent homines, & quæstus causa prædicabant. Vnde Apostolus nunquam à Corinthiis uoluit sumptus accipere, ne his occasionem daret accipiendi. & hoc est quod abundantius ad eos (id est, apud eos) in gratia dei conuersatum se dicit, quia cum ab alijs interdum acceperit, ab his nunquam aliquid sumere uoluit, ne sibi autoritatem arguendi, eos minueret. Vere apud uos abundantius quam apud alios conuersati sumus in gratia, id est, gratis omnia uobis ministrauimus: quia modo non alia scribimus uobis quam ea quæ legistis in epistola priore, & quæ cognouistis in experientia operum nostrorum, id est, nec per premissam epistolam aliquid exegimus, nec cum præsentibus essemus, quicquam à uobis suscepimus sicut recognoscitis. Et non solum nunc istud cognoscitis, sed etiam spero quod usque in finem uitæ nostræ cognoscetis idem de nobis, id est, nos in eodem permanere, ut nihil à uobis sumamus, sicut & cognouistis nos ex parte, non ex toto: quia & scitis quod abstinuimus, non tamen scitis quanta dilectione id fecimus. Ideo cognoscetis nos

Etymologia hæc à doctis non recipitur.

in hoc perseverare, quia nos sumus gloria uestra, sicut & uos nostra, id est, per nos gloriam æternam consequi debetis, & nos per uos bene instructos. Quod non esset, si cum offendiculo à uobis acciperemus. Et hæc gloria nobis est futura non in nocte præsentis seculi, sed in die & clarificatione domini nostri Iesu Christi, qua ipse manifestabit omnia, & eius uoluntati nemo resistet. Tunc & uos glorificabimini, quia bene nobis obedistis: & nos, quia uos bene docuimus. Ideo perseverare debetis in bonis quæ coepistis, & semper meliorari.

Et hac confidentia uolui prius uenire ad uos, ut secundam gratiam haberetis, & per uos transire in Macedoniam, & iterum à Macedonia uenire ad uos, & à uobis deduci in Iudæam. Cum ergo hoc uoluissim, nunquid leuitate usus sum? aut quæ cogito, secundum carnem cogito, ut sit apud me, Est & Non?

Postquam se commendabilem ostendit de tribulationibus suis, unde uilis & abiectus apud quosdam poterat æstimari, purgat se etiam de quadam mendaxia, de qua mendax & leuis poterat reputari à quibusdam. In priore enim epistola promiserat se uenturum ad eos, cum Macedoniam pertransiret, & apud eos aliquandiu moraturum, & tamen non uenit. Et inde, quantum ad reputationem quorundam simpliciter intelligentium, uideri poterat mendax & instabilis: sicque iam apud eos amittebat firmitatem autoritatis. Vnde se excusat, & multis rationibus ostendit, quia non ideo mendax æstimari debet quoniam non uenit ad eos, quia non absolute dixit se hoc facturum, sed ait, Si dominus permiserit. Nec est iudicandus mendax, qui dicit falsum quod putat uerum: quia quantum in se est, non fallit, sed fallitur: & contra mentitur, qui dicit uerum quod putat falsum: nec est liber à mendacio, qui ore nesciens uera loquitur, scientem uoluntate mentitur. Vestra, inquit, gloria sumus, & uos nostra. Et hac confidentia, qua confido quod sumus in uicem gloria aliorum, id est, quia iam emendata est uita nostra, ut sit digna nos glorificare, uolui priusquam irem in Macedoniam, uenire ad uos, ut ex aduentu meo haberetis secundam gratiam, qui dudum habuistis primam, quando uos ad fidem conuertiti, id est, ut haberetis confirmationem, quæ est post fidem. Non est igitur ociosum quia uolui uenire, & non ueni. Intelligere enim debetis, esse aliquos inter uos, quorum causa uoluntatem meam non impleui, qui se prius debent corrigere, ut non possint læti suscipere. Volui ad uos uenire, quos emendatos desiderabam uidere, & per uos, id est, uestro ductu transire in Macedoniam: quia licet compendiosius per aliam uiam illuc ire possem, uestro tamen amore per uos transire disposui: & iterum à Macedonia uenire ad uos, ut multipliciter uos confirmarem, & à uobis deduci in Iudæam, ut ferrem elemosynam. Et quia hoc uolui nec impleui, ergo cum hoc uoluissim, nunquid leuitate usus sum, ut non firma ratio, sed mentis leuitate hoc uellem,

A & eadē leuitate dimitterem? Nequaquā hoc putandum. Nā leuitatis uitio non succumbo, & idcirco mutabilitatis aura nō moueor. Quia non leuitate, sed consilio feci, ut nō implerē quod disposueram, nec aliud feci q̄ quod faciendū erat: q̄a utilitas anteponenda est uoluntati, non uoluntas utilitati, aut ea quæ cogito, secundum carnem cogito. i. more carnalium hoīm, qui pro terreno cōmodo facile mutant uoluntatē suam. Nunquid carnaliter cogito, ut pro carnali cōmodo uenire disposuerim, & quia non erat, dimiserim? Non. Qui em̄ secundum carnē cogitat, tunc non implet quod disposuit, quādo aut amplioribus personis differt, aut certe lucris aut apparatus uincit. Spiritualis autem tunc dispositū non implet, quando prouidentius aliquid p̄ salute animæ meditat. Sic & ego idcirco nō impleui quod uolueram, ut uos per hoc ipsum efficeremini meliores, sciētes me propter ea distulisse, quia quidā adhuc inter uos nō lepurificauerant à peccatis. Nunquid secundū carnē cogito, ut per hoc sit apud me, Est & Non: id est, affirmatio & negatio de eadē re per inconstantia animi, scilicet ut sit in me duplicitas, & in uerbis meis contrarietas. Nequaquam.

Fidelis autem deus, quia sermō noster q̄ fuit apud uos, non est in illo, Est & Non, sed Est in illo est. Dei enim filius Iesus Christus, qui in uobis per nos prædicatus est, per me & Syluanum & Timotheum, nō fuit in illo Est & Non, sed Est in illo fuit. **Quotquot enim promissiones dei sunt, in illo Est.** Ideo & per ipsum dicimus, Amen deo ad gloriam nostram.

B ¶ Non est in sermone meo cōtrarietas, ut q̄d affirmauī, negem dicendū Est & Non. sed deus est fidelis, id est, uerax, q̄ per os meū loquitur, quia sermō noster qui fuit apud uos, id est, quem loquimur ad uos: uel qui fuit apud uos, id est, quem locuti sumus uobis in cōuersione uestra, dū moraremur apud uos, non est fluctuans & mendacijs permixtus, sed stabilis & uerus: quia non est in illo Est & Non, id est, ambiguitas & uariatio, sed Est in illo est, id est, certa puræ ueritatis assertio. Nam quod dixi me uenturū ad uos, idcirco distuli, quia nondum estis bene correpti, ut in aduentu meo possitis lætari: & ideo non in me, sed in uobis remansit quod nō ueni: sed semper habui uoluntatem ueniendi, & nunquam fuit in me uelle & non uelle, sed est semper in me uelle. Et ita non uariatur sermō meus, sed in affirmatione sua permanet. Non est in sermone meo Est & Non. Nā dei filius Iesus Christus, qui in uobis per nos prædicatus est, per me & Syluanum & Timotheum, id est, quē uobis p̄dicauimus ego & Syluanus (id est, Syllas) & Timotheus, non habet in p̄dicatione sua Est & Non. i. duplicitatē, ut aliquid ibi nunc affirmet, & nunc neget: nec fuit unq̄ in illo Est & Non, sed Est in illo fuit, id est, certa affirmatio consummatæ ueritatis. Quod si mendaces essemus, tunc ipse mendax esset, q̄a hoc tm̄ prædicamus q̄d ille docuit. Sed ille nō docuit de eadem re

dicere, Est & Non est: q̄a non fuit in illo, Est & Nō **C** est, ac per hoc nec in nobis. Non est in illo Est & Non, id est, duplicitas uel falsitas: sed Est in illo fuit, id est, ueritas & immutabilitas, sicut Moyſi dixit: Ego sum qui sum. Ille enim uere est, qui semper idem ipse est, & immutabilis permanet. Vel in illo est fuit, id est, rata assertio eorū quæ temporalit̄ in homine gessit. Nō fuit in illo Est & Nō, sed Est in illo fuit, quia nunq̄ aliud uoluit, q̄ hoc q̄d est utile. Semper enim uoluntas eius cum utilitate est, nec immutatus ē ut faceret inuitus sicut homo quod est utile, aut ut ambigeret de aliquibus & mutaret uoluntatem. Vere non est in eo ista uarietas, sed immutabilis firmitas: q̄a quotquot promissiones dei sunt, id est, quotquot promissiones per legem & prophetas deus pater fecit, in illo Est sunt, id est, silentiam habent in illo, quia omnes adimpletæ sunt, uel adimplentur in illo. Omnes promissiones dei in illo firmatæ sunt & exhibitæ, quia in illo completum est quicquid pro salute nostra p̄phetatum est. Et ideo patet quia in sermonibus iuis uel per se uel per nos mendax non fuit, p̄ quē pater uerax apparuit. Et q̄a dei p̄missiones habent in illo esse, id est, consistunt in illo atq̄ completæ sunt, ideo per ipsum est Amen, id est, ueritas deo patri, q̄a p̄ ipsum uerax esse p̄batur, ad gloriā nostram p̄ quos hoc manifestat. Manifestū est q̄a in deo ueritas est, hoc est, amen, manifestata p̄ Christum, & post p̄ apostolos prædicata, signorū uirtutibus testimonium phibentibus uera esse p̄ Christū quæ p̄misit deus. & est sensus: Omnis ueritas promissionū in Christo est, q̄ p̄ nos annūciat. Vnde & nos gloriā habemus, qm̄ uera dicere cōprobamur. Gloria em̄ apostolorū fuit, magistrū ueracem in p̄missiones dei cōpletæ essent, prædicarē, & miraculis sua dicta firmare.

Qui autem confirmat nos uobiscum in Christo, & qui unxit nos, deus, & qui signauit nos, & dedit pignus spiritus in cordibus nostris. Ego autem testem deum inuoco in animam meam, q̄ parcens uobis non ueni ultra Corinthum. Non quia dominamur fidei uestre, sed adiutores sumus gaudijs uestri. Nam fide statis.

D ¶ Gloriam uestrā dixi, nō tamē nobis tribuo, sed q̄ confirmat nos, deus est. Vel ita: Nos p̄ Christū dicimus Amen deo, id est, ueracem laudamus eū: sed qui nos in Christo confirmat, deus est. Et ideo totū ab illo est. Sed & nos ueraciores inde sumus, quia ipse nos in ueritate quæ Christus est, confirmat. Deus est, qui nos confirmat in Christo; id ē, in uera p̄dicatione Christi, ut simus in eo stabiles & firmi, ne unquam ad uerbum falsitatis declinemus. Confirmat nos, & hoc uobiscum. Hoc p̄ ironiam dici uidetur. Ac si dicatur: Si uobis constat de confirmatione uestra, tunc etiam constet de nostra, qui nō minus quā uos, sumus in Christi ueritate confirmati. Magis enim constat de cōfirmatione doctorum, quā de discipulorum,

A qui p doctores sunt cōfirmati. Vel cōfirmat nos uobiscū .i. iudæos cū gētibz solidat in fide Christi. *et qui unxit nos .i.* Christos fecit unctione scti spiritus in baptismo. Vnixit nos in reges & sacerdotes, q̄a reges & sacerdotes ungebant dū cōstituerent, *et q̄ signauit nos .i.* discreuit nos ab infidelibus signo crucis, q̄d nostris frōtibz imposuit. *et dedit in cordibus nostris pignus spiritus*, quando per impositionē manū accepimus spiritum sanctū in pignus futuræ beatitudinis. Qui enim mortalibus adhuc spiritum suum dedit, dubium non est quin immortalibus addat gloriā. Ad hoc enim pignus accipimus, ut de promissione quæ nobis fit, certitudinē teneamus. Donū ergo sancti spiritus pignus dicitur, quia per hoc anima nostra ad interioris spei certitudinem roboratur. Donum autē sancti spiritus habet quisquis igne charitatis ardet: & ideo se ad æternā beatitudinē peruenturū, si perseverauerit, non dubitet. Qui uero necdum gustauit qm̄ dulcis est dñs, & amorē charitatis nō sentit, adhuc sine pignore est, nullam futuræ beatitudinis certitudinem habet. Dixi quia deus nos in Christo q̄ ueritas est, cōfirmat, ut in ueritate firmiter maneamus, nec in eius doctrina quicq̄ mentiamur. Sed ego quod ultra non ueni Corinthum, non feci mentiens, sed potius parcens, id est, nolens uos ferire, qui nōdum estis correcti. Et inde testem inuoco deum in animam meam, ut ipse inspiciat si uerū dico, & sit mihi testis: si autem mentior, puniat. Nunc manifestat qua causa, cum uoluisset ire ad illos, distulit.

B scilicet ut tunc irer, quādo iam prope omnes emē datos inueniret. Illis enim nunc loquitur, qui uidebantur uelle se corrigere, sed operam non dabant ut hoc impleverent. Quia ergo corripere illos necesse erat, iter suum ab illis auertit, ne contristaret multos, uel in seditionem uerteret aliquos: & ita pepercit illis, ut ipsi sua sponte corrigerentur antequam ueniret. Quod ut mentibus eorum cōmenderet, deum testem dat, ne putent se contemptos ab illo. Quo comperto, ut præsentiā eius mereantur, emendent se. Et hoc est, Parcens (inquit) uobis non ueni ultra Corinthum post primam uicem, id est, ultra primam uicem non ueni ad uos, ne compellerer uos ferire. Et ne indignarentur quasi de dominio, addidit, Dixi Parcens: non quia dominamur uestre fidei, sed quia sumus adiutores gaudij uestri. Fide enim statis, Ac si diceret: Ideo non dominamur fidei uestre, quia fide statis. Non enim prælati, sed æquales uobis sumus, in quo uos stare cognoscimus. Hoc loco se prælātū ignorat Apostolus. Sed superius cum grauem fornicatoris culpam agnouisset, ilico magistrum se esse recoluit, dicēs: Quid uultis? In uirga ueniam ad uos? Summus enim locus bene regitur, cum is q̄ præest, uitjs potius quā fratribz dominatur. Quia ergo fides nō necessitatis, sed uoluntatis res est, non dominamur, inquit, fidei uestre. Dominatus enim, necessitatis causa est. Non dominamur uestre fidei, quæ coactionem pati non potest: sed sumus adiutores gaudij, quod in emendatione estis habituri, quia uobis emēdare uolentibus ad-

monitionem ministramus, ut quod cœpistis uelle, possitis implere: & bene correcti, cū uenero, gaudium habeatis, atq; tandem in regno cælesti gaudeatis. Ideo non dominamur uestre fidei, quia fide statis, quæ per dilectionem operatur, non per dominium cogitur.

CAPVT II.

Statui autē hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia uenirem ad uos. Si em̄ ego contristo uos, & quis est qui me lætificet, nisi qui contristat ex me? & hoc ipsum scripsi uobis, ut non cum uenero, tristitiam super tristitiam habeā, de quibus oportuerat me gaudere, confidens in omnibus uobis, quia meum gaudium omnium uestrum est. Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi uobis per multas lachrymas, non ut contristemini, sed ut sciatis quam charitatem habeam abundantius in uobis.

Dixi quia peperci uobis in eo quod non ueni, ne opus esset ut uos aspere tractarem. Nec solum retardauī iter meum parcendo uobis, sed statui hoc ipsum apud me, id est, decreui in corde meo, ut nō uenirem ad uos iterum in tristitia, id est, ut aduentum meum differrem donec essetis correcti, ne ueniens contristarer iterum de incorrectione uestra, qui nunc cōtristor de peccatis uestris. Vel qui semel ad uos ueni, quando uos ad fidem conuersti, statui ne iterum uenirem ad uos in tristitia, id est, ne uos contristarem corripiendo quosdam cum iterum uenirem. Ideo statui non uenire, ne iterum tristitiam haberem, uel ne iterato aduentu meo uos contristarem: quia si ego nunc per epistolam uos contristo, quasi & uos me per peccata contristatis, quis est qui me cum uenero lætificet, nisi qui nunc contristatur ad poenitentiam ex me contristato, id est, ex eo qd̄ me suis peccatis cōtristauit, uel ex me .i. ex meis uerbis. Si ego nūc in absentia mea uos ad tristitiam & lachrymas poenitentiae cōmoueo, certus sum q̄a cū uenero, gaudebo. Quis em̄ est qui me secū lætificet, nisi q̄ modo ad poenitentiae tristitiam cōuertit ex me quē contristauit? Contristari em̄ debetis, nō solū quia peccastis & deum offendistis, sed etiam quia me magistrum peccando cōtristatis. Et hoc ipsum quod nemo me lætificat nisi q̄ contristatur ex me, scripsi uobis nunc, ut hoc scientes defleatis modo peccata uestra, ne cum uenero, tristitiam super tristitiam habeam .i. contrister iterū de uobis, sed gaudeam. Siue hoc ipsum, quod parco uobis non ueniens, & quod statui non uenire, in tristitia scripsi uobis, ut interim cito conuertamini ad luctum poenitentiae, ne cum uenero, tristitiam habeam de incorrectione uestra, super tristitiam quā habeo de peccatis uestris. Non addatur mihi hi tristitia de uobis, de quibus oportuerat me gaudere, nō solum nūc, sed olim quando me cōtristastis, & sic grauer peccastis. Scripsi uobis, & hoc feci confidens in omnibus uobis, qd̄ ultra nō habeā tristitiam

A de uobis, & uidete ne frustra confusus sim, quia gaudium meum est omnium uestrum, id est, gaudium meum est purificatio uestra, & profectus uester uos ipsos lætificans in domino. Dixi ne tristitiam de uobis habeam super tristitiam pristinam. Nam grauem passus sum tristitiam ex deformitate uestra, quam peccando contraxistis: quia primam epistolam scripsi uobis ex multa tribulatione & angustia cordis mei, id est, ex multo dolore multaq; solitudine mentis pro nostro casu. scripsi per multas lachrymas, quæ foris ostendebant internum animi dolorem. Et scripsi asperere uos reprehendens, non ut contristemini ex uerbis meis, sed ut sciatis quam charitatem habeam abundantius in uobis, id est, quam magno dilectionis affectu uestram salutem quæram, cupiens uos à peccatis eripere & Christo reddere. Quisquis aliquem hoc affectu corripit, ut plus illò doleat peccatum eius, non utique ut illum contristet, corripit, sed ut ostendat illi quo amore diligat eum. Qui autem non hoc affectu corripit, contristat fratrem. Insultat enim, qui non condolet fratri.

Si quis autem contristauit me, non me contristauit, sed ex parte, ut non onerem omnes uos. Sufficit illi qui eiusmodi est, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus, ita ut è contrario magis donetis & consolemini, ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est. Propter quod obsecro uos, ut confirmetis in illum charitatē. Ideo enim & scripsi uobis, ut cognoscam experimentum uestrum, an in omnibus obedientes sitis. Cui autem aliquid donastis, & ego. Nam & ego quod donauī, si quid donauī, propter uos in persona Christi, ut non circuncueniamur à satana. Non enim ignoramus cogitationes eius.

Ego tristitiam habui. Sed si quis peccās contristauit me, non me solum contristauit, sed & uos ipsos ex parte, id est, quosdam ex uobis, hoc est, bonos & correctos, qui de peccato fratris doluerunt. Ideo dico uos ex parte contristatos, ut non onerem omnes uos, id est, ut onus tristitiæ non omnibus uobis imponam, quia non omnes sincere iustitiam diligitis, ut pro peccato contristari uelitis. Hic reprehendit illos, qui de grauissima morte animæ fratris non doluerunt. Potest & ita intelligi: Non me contristauit ex toto, sed ex parte, ut non onerem omnes uos magnitudine tristitiæ meæ, si ex toto contristatum me dixerō. Ipse me contristauit, & tamen parcite illi. Sufficit enim illi qui est eiusmodi, id est, qui tam grauius deliquit, obiurgatio hæc quæ fit à pluribus. Magnum enim dolorem patitur, qui delictum suum uidet à pluribus horri & argui. Et quia talis facile desperaret, sufficit illi obiurgatio multorum, id est, sufficiens medicina est ad euacuationem culpæ illius sola obiurgatio qua illū obiurgastis. Et ita sufficit, ut non amplius eum exasperetis, sed magis, id est, potius è contrario condonetis ei: quia quanto à pluribus est obiurgatus, tan-

to magis est illi condonandum. Nunc reuocat eum quem satanæ tradiderat, & ecclesiæ membris associat. Quod utique non faceret, nisi processu temporis dignos in eo penitentiae fructus præuidisset, & nisi caro illius iam præscriptum interitum pertulisset, peccato scilicet & uitæ mortua, ut sic deo uiueret. Condonate illi & cōsolamini illum, id est, nunc estote prompti ad ignoscendum & cōsolandum, sicut tunc fuistis ad obiurgandum & eiiciendum, ne forte qui eiusmodi est, id est, qui sic obiurgatus & abiectus est, absorbeatur abundantiori tristitia, id est, mergatur fluctibus immoderate tristitiæ, si se diutius uiderit à cunctis abijci, & desperans de se, det animum ad mundum fruendum, quasi qui locum apud deum iam nō habeat. Hoc est enim absorberi maiori tristitia, desperantem de se conuerti ad admittenda peccata, quibus grauius absorbeatur à morte secunda. Ideo conso lamini illum post obiurgationem, quoniam penitentia si de uero animo est, id est, si ille qui corripitur, statim animo doleat, protinus habet fructum. Et uera penitentia est, iam cessare à peccato. Sic enim probat se resipiscere & dolere, si de cætero desinat. Propter quod, id est, ne p nimis asperam correctionem absorbeatur fluctu uehementioris tristitiæ, & cadat in barathrum desperationis, ego qui iubere possem, obsecro uos, ut recipiētes eum in communionem, confirmetis charitatē uestram in illum, ut firma fiat charitas qua illum diligitis, & affectus uestræ dilectionis firmiter in eum transire probetur per dulcedinem piæ consolationis. Vel in illo confirmate charitatem eius uestris exhortationibus, quæ nunc propter hanc mœstitudinem infirma & uacillans est. Et debetis hoc agere. Nam ideo & scripsi uobis, id est, scripto persuadere id studui, ut in hoc cognoscam experimentum uestrum, id est, cognoscam quale fuit illud quod expertus sum, uos obedisse mihi in eius excommunicatione. hoc probem & sciam, utrum bono an malo animo expulistis eum. Expertus sum enim uos fuisse obedientes in eius abiectione, sed illud experimentum cognoscere uolens, scripsi uobis de confirmatione charitatis: quia si nunc in reconciliatione apparueritis charitatiui in eum, tunc cognoscam quod non odio, sed charitate libenter eum abieciistis. Experimentum uestrum uolui cognoscere, probās an in omnibus sitis obedientes, id est, an ita nunc obedieritis in recipiendo & consolando, sicut obedistis in eiiciendo & obiurgando, uel etiam sicut obedistis emendando illa quæ ad ecclesiasticum ordinem pertinent. Moneo uos clementes in eum fieri, sed uos iam in cordibus uestris condonastis ei, quoniam uidistis eum asperam egisse penitentiam. & cui uos aliquid donastis, & ego illi condonauī. Et uere hoc feci sicut & uos. Nam & ego quod illi donauī, id est, condonauī, si quid ei donauī, hoc feci propter uos, quos super eum pie commotos agnouī. Quod tamen de sanctioribus uiris intelligitur, non de multitudi-
ne carnalium, qui uiscera pietatis adhuc non habebant, & ideo mouentur ad misericordiā. Pro-

Apter uos qui spirituales estis, pie cōdoluitis ei, & ego cōdonauī illi. Et ne irrita uideatur huiusmodi condonatio, quæ propter amicos facta est, ego in persona Christi hanc feci, id est, ac si ipse Christus illi condonaret. Et hoc feci ut non circumueniamur à satana, id est, ne decipiamur ab aduersario, ut per unius asperam poenitentiam quam illi imposuimus, faciat eum desperare. Et debemus artes inimici præcauere, quia nō ignoramus eius astutias, quibus nos & illum cogitat perdere. Nam consolatio debet subsequi fratrem delictum flentē, ne diu contristatus & contemptus à charitate ecclesiæ, incipiat desperare de se: & uidens qui semper in insidijs est, subtilis diabolus mentē eius uilem effectam, accedat & suggerat ei, ut uel præsentibus fruatur qui de spe futuri præmij deiectus ē, & percat possessus à diabolo, cui ad hoc poenitentia data erat, ut conuersus reformaret se. Notandum quā studiose unitatē cum discipulis seruet Apostolus. Dum enim cognouisset eos super hunc fratrem iam misericorditer motos, quia bene egerat poenitentia, ait: Cui aliquid donastis, & ego. Ac si diceret: A bono uestro non dissentio, meū sit quicquid ipsi fecistis. Atq; mox subdidit, Et ego si quid donauī, propter uos. Ac si diceret: uestris actibus bonum addidī, quicquid propter uos misericorditer feci. uestra ergo ē utilitas, bonitas in ea mea ē: utilitas bonitas uestra. Qui ipsam mox cōpagē cordium, in qua sic tenetur, adiungens, subdidit: In persona Christi. Cui uelut si dicere præsumamus, quare te ita caute discipulis copulas, quare uel te illorum, uel illos tuis actionibus tam sollicita mente conformas, ilico subiunxit: Ut non circumueniamur à satana. Ideo enim tāta humilitate uoluntati eorum in parcendo se sociat, quia sollicito prouidentie oculo attendit, quod plerumq; dum alter donat, alter irascitur. & quale est iam misericordie sacrificium, quod cum discordia proximi offertur? Vnde recte dicitur: Ut non circumueniamur à satana, non enim ignoramus cogitationes eius. Quia uidelicet inde in alterius corde rixæ malum solet immittere, unde in alterum conspici pietatis negocium fecisse. Imperfectum enim bonum est quod sic agitur, ut quid ei ex alio latere malum subrepat, nō attendatur, nisi forte hoc quod sine cuiuspiam scandalo fieri nō potest, culpa sit non fecisse. Iure ergo malum discordie in bona actione sua præcauens Apostolus, ut nō circumueniamur, inquit, à satana. Qui scilicet solet de bonis mala generare, & hoc quod per charitatem agitur, ad discordiam trahere. Potest hoc & de alio sic intelligi. Dixi uel in prædicto poenitente confirmetis charitatem, sed hoc libenter debetis propter me facere, quia ego propter uos similia feci. Quia si alicui reo donastis, id est, condonastis aliquid culpæ, & ego pro uobis similiter feci. Ideoq; iustum est ut & uos huic pro me ignoscatis. Nam & ego quod donauī, si cui aliquid peccatum donauī, propter uos hoc feci, id est, precibus uestris annuens. Hoc dicto grauat illos. Quia si magister petentibus donauit discipulis cui uo-

luerunt, peccatum, quanto magis obedire debent discipuli magistro, ut ei donent cui rogat ipse? Et ut ratum ei cui donauit, ostenderet apud deum, ait in persona Christi se donasse qd donauit. i. uice Christi qui ait, Quorum remiseritis peccata, remittuntur eis. Si ergo huic pro quo petierunt Apostolum, ipse pro Christo ignouit, quanto magis illi ignoscendū erat, cui ut donent, & ipse hortatur? Donate, inquit, sicut ego donauī, ne per discordiā circumueniamur à satana: quoniam si causa uestri nō donarē, & uos causa mei, iam inter uos discordia fieret, & mutua charitas deperiret, & sic noster aduersarius uictor exultaret. Nō em̄ ignoramus, q̄ callide mala contra nos incessanter exquirat.

Cum uenissem autem Troadem propter euangelium Christi, & ostium mihi apertum esset in domino, non habui requiem spiritui meo, eo quod non inuenerim Titum fratrem meum: sed ualefaciens eis, profectus sum in Macedoniam. Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo Iesu, & odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco: quia Christi bonus odor sumus deo in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt: alijs quidem odor mortis in mortem, alijs autem odor uitæ in uitam. Et adhæc quis tam idoneus? Non enim sumus, sicut plurimi, adulterantes uerbum dei, sed ex sinceritate, sicut ex deo, corā deo in Christo loquimur.

¶ Narrat Corinthijs quæ passus sit, & quomō in cunctis deo gratias agat, ut sub exemplo sui illos prouocet ad certandum. In Asia, inquit, passus sum grauissimam (ut iupradixi) tribulationē. Sed & cum uenissem Troadem, non quieui. Vel ita: Non solum propter prædictas causas non ueni, scilicet ut non ueniendo parcerem uobis, & ne tristitiam super tristitiam haberem: sed etiam ideo, quia Titum quem miserā ad uos, ut renunciaret mihi si essetis correcti, cum Troadē uenissem non inueni, sicut illic disposueram: ideoq; nihil sciens de correctione uestra, nō potui ad uos uenire. Sed & alijs graue damnum incorrectio uestra fecit, quā ego Troadē sibus parū proficere sine Tito potui, quē uestra incorrectio detinebat. Sicut em̄ uestra culpa fuit, quod non ueni Corinthum: sic qd non profeci in Troade, dum apud uos impeditus moraretur Titus, sine quo nō poteram ibi proficere. Et hoc est: Veni (inquit) Troadem, quæ prius Troia uocabatur, ut euangelium Christi in Asia prædicarē. Cumq; mihi ostium apertum esset in domino, id est, plurimi credidissent, siue per signa atque uirtutes, quæ in me operabatur deus, ipse esset fidei nascentis, & in domino succrescentis, non habui requiem spiritui meo, id est, speratam cōsolationem inuenire nō potui ideo quod Titum non inuenerim, sicut ante condixeramus. Ostiū em̄ appellat aditus uel opportunitas prædicandi, siue quia deus aperuit cor da eorū quibus ille prædicabat: & ut beatus Hiero-

Locus ob
secutus.

Ioh. 4. 20

Anymus loquitur, cum Apostolus haberet sanctarum scientiam scripturarum, sermonis diuersarumque linguarum possideret, diuinorum sensuum maiestatem non poterat Graeci eloquii digno explicare sermone. Habebat ergo Titum interpretem, si cur beatus Petrus Marcum. Et ideo contristatus est, quia praedicationis suae fistulam organumque, per quod Christo caneret, in praesenti non inuenerat. Est & alia fortasse probabilior causa, cur Titum abesse doluerit, quia solus non poterat & fideles instruere, & perstreptentibus incredulis repugnare. Quamuis enim quidam eorum aperuissent corda sua ad suscipiendum dei uerbum, impudentia tamen infidelium non minima exurgebat in Apostolum zelo credentium. Et haec ab uno impleri non poterant, ut & credentes instrueret, & infidelibus resisteret: ideoque labor erat intolerabilis, cum deesset solatium Titi. Et idcirco recessit inde, uale faciens eis qui crediderant, in quorum scilicet cordibus euangelizanti apertum est ostium. Et hoc est, non habui requiem spiritui meo, id est, non potui satisfacere uoluntati meae, quia ibi sicut sperabam non inueni Titum, qui ibi necessarius erat, quoniam ipse lingua eorum fortassis expressius uti poterat: sed uale faciens eis qui erant conuersi, profectus sum in Macedoniam, si forte uel ibi Titum inuenire, ut haberem interpretationis euangelii solatium. Ergo illuc perrexi, & ibi quoque multa pertuli. Sed deo gratias ago, qui non finit nos deficere, sed semper triumphat nos in Christo, id est, triumphare nos facit. Vel triumphat de nobis, siue triumphum suum per nos agit. **O** odorem, id est, bonam famam notitiae suae per nos ubique spargit. Apostolus multa perpeffus aduersa, gratias agit deo in Christo Iesu, quem gentibus praedicabat, quod dignum se elegerit triumpho sui. Triumphus dei est passio martyrum, pro Christi nomine cruoris effusio, & inter tormenta laetitia. Cum enim quis uiderit tanta perseuerantia stare martyres atque torqueri, & in suis cruciatibus gloriarum, odor notitiae suae diffeminatur in gentes, & sibi tacita loquitur cogitatio, quod nisi uerum esset euangelium, nunquam sanguine defenderetur. Hoc etiam est domini apostolos triumphare in Christo, uictores illos facere in fide Christi, ut calcata perfidia, trophaeum habeat fides, dum ex perfidis fiunt fideles, & maleuoli non proficiunt insequendo fideles. Odor autem notitiae dei per signa & prodigia manifestatur, dum uera esse praedicatio dei uirtutis testimonio comprobatur. Quae scilicet praedicatio per odorem designatur, quia cum deus non uideatur per haec quae uisibiliter operatur, in apostolis esse intelligitur, ut ueritas doctrinae manifestetur. Sicut enim quaedam res cum non uideantur, per odorem tamen agnoscuntur, ita & deus qui inuisibilis est, per euangelicam praedicationem uoluit agnoscere, quae inuisibiliter ad aures, sicut odor ad nares peruenit. Et notandum quia hucusque locutus est de suis tribulationibus, & cur Corinthum non uenerit. Hinc uero incipit se commendare & pseudo apostolos deprimere. Et quicquid nunc dicit de se,

totum ab illis est remouendum. Odorem, inquit, id est, suauem famam notitiae suae manifestat per nos in omni loco, id est, ubicunque praedicamus: quia sumus odor Christi bonus & suauis deo, etsi non ita uobis. Odor Christi, id est, puritas nostrae conuersationis Christum redolet, & praedicationis nostrae longe lateque spirat fragrantia. Et sumus odor bonus in his qui salui fiunt, & in his qui pereunt. Nam quia homines tuo arbitrio derelicti sunt, neque enim bonum necessitate faciunt, sed uoluntate, ut credentes coronam accipiant, & increduli suppliciis mancipentur: ideo noster odor qui per se bonus est, uirtute eorum & uitio qui suscipiunt, siue non suscipiunt, in uitam transit aut mortem: ut qui crediderint, salui fiant: & qui non crediderint, pereant. Nec mirum, cum & solis radios tam munda loca excipiant, quam immunda, & sic in floribus ut in stercore luceant, nec tamen polluantur inde radij solis. Ita & Christi bonus odor, qui nunquam mutari potest nec suam naturam amittere, credentibus uita est, incredulis mors. Bonus Christi odor, praedicatio ueritatis est. Quem odorem in uitam capit, qui euangelio moribus bonis seruit & congruit. Mortem incurrit, cuius ab his quae bene loquitur, uita differt. Quae conditio etiam auditores adstringit, cum recta praedicatio ab alijs per incredulitatem auditur in mortem, ab alijs per fidem suscipitur in salutem. Bonus, inquit, odor sumus, & horum respectu qui inde saluantur, & horum qui contemnentes pereunt, quia bona intentione facimus. Siue enim consideraueris saluatos praedicatione nostra, siue perditos contemptu eius, nos tamen deo semper uidemur bonus odor, quoniam ipse uidet intentionem, id est, quid intendamus dum loquimur, scilicet quia intendimus ut omnes auditores salui fiant, non ut aliqui ex illis pereant: & idcirco sumus deo bonus odor. Sed hominibus alijs quidem uidemur odor mortis, quia praedicamus crucem, ministri mortis aestimamur: alijs autem odor uitae credimur. id est, odor spirans uitam per saluatoris praedicationem. Et utriusque fit iuxta quod aestimatur. Nam quibus aestimamur odor mortis, aestimatio haec uertitur eis in aeternam mortem: & quibus uidemur odor uitae, fides eorum ducit eos in uitam aeternam. Haec ita deus per nos operatur. Et ad haec quis est tam idoneus, ut intelligat quomodo facit deus miris modis, ut bono odore & boni uiuant, & mali moriantur? Paulum apostolum bene agentem, bene uiuentem, iustitiam uerbo praedicantem, opere demonstrantem, doctorem mirabilem, fidelem dispensatorem, famam usquequaque disseminabat. Quidam diligebant, quidam inuidebant. Alii qui diligebant, bono odore uiuebant: illi qui inuidebant, bono odore periebant. Ideo pereuntibus non malus odor, sed bonus erat. Inde enim magis inuidebant, quia tam bona gratia praeualebat. Nemo enim inuidet misero. Erat enim gloriosus in praedicatione uerbi dei, & uiuens secundum regulam praeceptorum dei. Et diligebant eum, quia in illo diligebant bonum (qui seminabatur) odorem. Alii autem quanto magis ei inuidebant in gloria praedicationis & in uita inculpabili, tanto magis

A inuidia torquebantur & occidebantur bono odore. Quisquis enim inuidet glorioſæ famæ Chriſti uel alicuius ſancti, bono odore moritur: qui autem diligit eam, bono odore uiuit. Quia ergo difficile eſt intelligere, qua ratione quis bono odore pereat, uel quia occultis dei iudicijs, quæ in hac uita ab hominibus comprehendere non poſſunt, agitur ut eodem bono odore alij uiuant & alij moriantur, recte dicitur: Et ad hæc quis tam idoneus? Acſi dicatur: Idonei quidem ſumus ad hæc conſideranda quia ſiant, ſed idonei non ſumus ad hæc inueſtiganda cur ſiant. Quis eſt tã idoneus ad hæc diſcutienda, ut inueniat cur ita ſiant? Vel quis eſt tam idoneus ad hæc intelligenda, ut cognoscat quomodo bonus odor alios uegerat, & alios necat? Id eſt, quis eſt, idoneus intelligere quã iuſte fiat quod deus ait, Ego ueni ut qui nō uident, uideant: & qui uident, cæci ſiant? Ipſa eſt enim altitudo diuitiarum ſapientiæ dei, qua facit ex eadem maſſa, aliud uas in honorem, aliud in contumeliam. Verre (inquit) bonus odor ſumus deo, quia non ſumus adulterantes uerbum dei. i. falſa illi admiſcentes, & pro uoluptate, non pro gignenda prole ſemen uerbi fundentes. Vel contra falſos apoſtolos & contra mercenarios dicit, & ad hæc quis tã idoneus? Id eſt, ad hæc quod per uos deus agit, quæſcit tam idoneus ut uos? Difficile em̄ dignus præco uirtutis Chriſti inueniri poteſt, qui in annūciandis illis non ſuã, ſed eius gloriã quærat: nec ſua lucra, ſed dominica cogitet. Et uere nullus præter nos eſt ad hæc tam idoneus. **B** Non enim ſumus adulterantes uerbum dei, ſicut plurimi, id eſt, ſicut pseudo apoſtoli & mercenarii, qui uel corrumpunt admixtione falſitatis ſenſum diuinæ prædicationis, uel ex ea quærunť uoluptatem lucri carnalis, ſed ex ſinceritate. i. ex ſynceſta intentione, non pro quæſtu loquimur, & ſicut ex deo habentes quicquid dicimus, coram deo loquimur, id eſt, illi ſoli, & non hominibus placere ex noſtra loquutione quærimus: & loquimur in Chriſto, nunquã excedentes, ut pseudo, qui de legali obſeruantia & ſæculi philoſophia cū euangelio Chriſti loquebantur. Adulter in carnali coitu, non prolem, ſed uoluptatem quærit. Et peruerſus quiſq; ac uanæ gloriæ ſeruus, recte adulterare uerbum dei dicitur: quia per ſacrum eloquium non deo filios gignere, ſed ſuam ſcientiã deſiderat oſtentare. Quem em̄ libido gloriæ ad loquendũ trahit, uoluptati magis quã generationi operã impedit. Adulterare namque uerbum dei, eſt aut aliter de illo ſentire quod eſt, aut ex eo non ſpirituales fructus, ſed adulterinos foetus querere laudis humanæ. Ex ſinceritate uero loqui, eſt nil in eloquio extra quod oportet quærere. Si cut ex deo autem loquitur, qui ſcit non ſe à ſe habere, ſed ex deo accepiffe quod dicit. Coram deo uero loquitur, qui in omni quod dicit, non humanos fauores appetit, ſed omnipotentis dei præſentia intendit: nec ſuã, ſed autoris gloriã requirit. Et in Chriſto loquitur, cuius ſermo totus in charitate perſiſtit, ut nec mēdax ſit, nec aliud quã Chriſtũ prædicet. Qui autē ſcit quidem ex deo ſe accepiffe quod dicit, & tamē dicendo propriã gloriã quæ-

rit, ſicut ex deo loquitur, ſed non corã deo: quia eum quæ cordi ſuo non proponit, cum prædicat, qualiſ abſentem putat. Sed ſancti uiri & ex deo loquuntur, & coram deo, quia ab eo ſe ſciunt habere quod dicunt, & ipſum ſuis ſermonibus ad eſſe iudicem auditoremque conſiderant. Poteſt & myſteriũ trinitatis in huius capituli ſine moſtrari. Ex deo. i. ex ſpiritu ſc̄to, corã deo patre in Chriſto loquimur.

CAPVT III.

Incipimus iterum noſmetipſos commẽdare. Aut nūquid egemus (ſicut quidã) commendatitijs epiſtolis ad uos, aut ex uobis? Epiſtola noſtra uos eſtis, ſcripta in cordibus noſtris, quæ ſcitur & legitur ab omnibus hominibus, manifeſtati quoniam epiſtola eſtis CHRISTI, miniſtrata à nobis & ſcripta non atramento, ſed ſpiritu dei uiui: non in tabulis lapideis, ſed in tabulis cordis carnalibus.

¶ Quia ſciebat ſiniſtre accipere eos ſuam commendationem etiam in prima epiſtola, qualiſ ſuã gloriã quæreret, incipit cōtra opinionẽ eorum loqui. Nam pseudo apoſtoli hoc in eo reprehēdebant, quod ſe cōmendabat, & quod bona quæ deus in eo poſuerat, alijs annūciabat, atque inde ſuperbũ & inani gloriæ ſtudentē aſſerebant. Et propterea nunc ipſe demonſtrat, quod cōmendatio ſua non ad ſe cōmendandum ſpectet, ſed ad illum ſolũ, cuius eſt miniſter idoneus. & hoc eſt quod increpati ue per interrogationem, uel per ironiam dicit: **I**ncipimus iterum ſicut in prima epiſtola commẽdare noſmetipſos, non deũ? Incipimus qualiſ ſemper in hoc noui, noſipſos rurſum cōmendare, dum dicimus quia Chriſti bonus odor ſumus &c. Qualiſ dicat: Commendamus quidem nos & in hac epiſtola ſicut in prima, ſed non noſmetipſos: quia in noſtra cōmendatione illum maxime commendamus, ad cuius gloriã cūcta referimus. Non ergo carnaliter, ſed ſpiritualiter nos cōmendamus ad pfectũ ueſtræ ſalutis, ut hoc de nobis credatis quod eſt: quia qui de bono male ſentit, peccat. Et uobis expedit ut nos cognoscatis, quia tunc dicta noſtra libenter ſuſcipientis, & ſic ad ſalutẽ peruenietis. Ac propterea cōmendatio uobis potius proſicit. Non em̄ nos propter nos cōmendamus, ſicut pseudo apoſtoli, qui propriam gloriã & propria lucra quærentes, ſeipſos commendant. Aut nūquid egemus commendatitijs epiſtolis miſſis ab alijs fidelibus ad uos, aut ex uobis ad alios, ſicut quidã, id eſt, ſicut pseudo, quos nulla propria uirtus aut ſapientia commendat? Ipſi enim indigent ut per epiſtolas commendentur, dum proprii honoris & quæſtus cauſa circueunt eccleſias, non ad tribuendam, ſed ad auferendam ſalutem. Nos uero, quos deus uirtute mirabilium operum & luce ſapietiæ, quocunq; pergamus, cōmendat, non opus habemus ut per epiſtolas hominibus alicubi cōmendemur. Nam uos eſtis epiſtola & cōmendatio noſtra apud homines, hoc eſt, ueſtra fides & charitas & omne bonum quod in

A uobis est, nos reddit commendabiles: quia inde laudamur, quod per nos deus uobis hæc omnia dedit. Epistola enim salutis indicium est. Epistola nostra uos estis, in quibus scientia & uita nostra representatur alijs. Epistola nostra, dico, scripta in cordibus nostris, id est, in memoria nostræ mentis posita, quia uos semper in nostro corde retinemus, & sollicitudinē de salute uestra semper habemus, dum peccatorum uestrorum correctionem desideramus, & processum in melius ac perseuerantiam in honore uobis semper optamus. quæ scilicet epistola scitur & legitur ab omnibus hominibus. Scitur ab omnibus hominibus, id est, omnes sciunt quod per nos estis instituti: & legitur, id est, in uobis discunt nos imitari. Sicque fit ut scientia & lectio huius epistolæ, id est, notitia & consideratione bonæ conuersationis uestræ, nos efficiamur commendabiles omnibus. Dixi quia estis epistola nostra, uos dico, manifestati omnibus quoniam epistola Christi estis, ministrata a nobis. Omnibus enim manifestum est, uos Christo per ministerium nostrum credidisse, confirmanti doctrinam nostram per uirtutes. Et ita principaliter estis epistola Christi, secundario nostra, quia ipse principaliter uos scripsit, nos secundario, id est, per ministerium nostrum ipse scripsit in uobis fidem, spem & charitatē ac reliqua bona. Vos estis epistola scripta non atramento, sed spiritu dei uiui, id est, quod estis representatio Christi & nostra, firmiter scriptum est in cordibus nostris, non debilibiter, ut quod atramento scribitur. **B** Non atramento scriptum est, id est, non ita ut possit deleri, sicut ea quæ atramento scribuntur: sed spiritu dei uiui, id est, ut æternaliter & uiuaciter in cordibus nostris aut uestris permaneat, sicut ille qui scripsit, uiuit & æternus est. Quoniam æterna sunt quæ nobis promissa sunt, idcirco dei spiritus qui semper est, dicitur scripta hæc epistola. Temporalia autem atramento scribuntur, & quod obliteratur & perdit memoriam. Vel non atramento, id est, non tertris notis est scripta, sicut pseudo scribunt, quæ hæreses interferunt, sed luce spiritus sancti. non in tabulis lapideis, ut antiqua lex, sed in tabulis cordis carnalibus. Ibi enim in tabulis lapideis digitus dei, id est, spiritus sanctus operatus est, hic in cordibus hominū. Ibi lex extrinsecus posita est, qua iniusti terrentur: hic intrinsecus data est, qua iustificarentur. Illud enim extra hominem scribitur, ut eum forinsecus terrificet: hoc in ipso homine, ut eum intrinsecus iustificet. Carnales uero tabulas cordis dixi, non carnalis prudentiæ, sed tantum uiuentis, sensumque habentis, in comparatione lapidis qui sine sensu est. Respexit enim ad illud quod deus per prophetam promiserat, Auteram cor lapideum de carne uestra, & dabo cor carneū. Cor namque carneū a corde lapideo uoluit uita sentiente discerni, & per uitā sentientē significauit intelligentē. Non ergo propterea dictum est, in tabulis cordis carnalibus, ut carnaliter uiuatis, quod debetis spiritaliter uiuere. Sed quia lapis sine sensu est, cui comparatū est cor durum, cui nisi carni sentiēti cor intelligens debuit comparari: quandoquidē ipsum cor

lapideum, non significat nisi durissimam uoluntatem & aduersus deum omnino inflexibilem. Iudei enim in lapideis tabulis legem acceperunt, ad significandam duritiam cordis eorum erga dilectionem dei & intelligentiā: quia neque deum erant amanturi, neque legem ipsam intellecturi. Per lapideas enim tabulas, dura & insensibilia corda eorum designata sunt. Per tabulas uero cordis, mentes dilatate charitatis latitudine. Unde & carnales dicuntur, id est, molles & sentientes, & affectum dilectionis uel bene agendi habentes. Caro enim animata sentit, & affectum habet circa illud quod tangit, ut per cor habeamus intellectum, & per carnem dilectionis affectum. Itaque spiritus sanctus scripsit epistolam nostram in tabulis cordis carnalibus, id est, sic in uobis præcepta sua posuit, ut daret uobis facultatem ad intelligendum, & affectum dilectionis ad complendum.

Fiduciam autē talem habemus per Christum ad deum, non quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex deo est.

¶ Postquam ostendit quare non eget commendatitijs epistolis, respondet ad illud quod præmisserat, scilicet quia non commendat seipsum, sed deum a quo habet omnia. Quasi dicat: Diximus quia deus per nos semper triumphat, & odorem notitiæ suæ per nos ubique manifestat, & quia Christi bonus odor sumus deo. Et quod tam fiducialiter hæc & his similia loquimur, non ad commendationem nostram facimus, quasi de nostris uiribus gloriantes, & ad nos ista referentes, sed talem ac tantam fiduciam habemus, id est, referimus ad deum, a quo nobis est datum quicquid boni habemus. Vel ita continuatur ad proximum: Epistola Christi & nostra estis. Sed fiduciam dicendi talia, non ad nos, sed ad deum referimus. Nam ex puritate conscientiæ habemus talem fiduciam ad deum, id est, confidimus quod ei placet quia sic loquimur: & habemus eam per Christum mediatorē, per quem nobis hæc potestas est data. Sed nihil uiribus nostris adscribimus. Habemus enim apud deum mediatore Christo, sed non ita quod simus sufficientes saltem cogitare aliquid boni quod sit a nobis, id est, a nostra parte ueniens, quasi ex nobis initium habens, sed potius omnis sufficientia nostra ad bene cogitandum & agendum ex deo nobis est. Et hinc cognoscimus quia nihil sumus, nisi misericordia & gratia dei regamur. Attendant hæc uerba, qui putant ex nobis esse fidei conceptum, & ex deo esse fidei supplementum. Quis enim non uideat prius esse cogitare quam credere? Nullus quippe credit aliquid, nisi prius cogitauerit esse credendum. Si ergo non sufficimus cogitare boni aliquid ex nobis, profecto nec credere sufficimus, quod sine cogitatione non possumus: sed sufficientia nostra, qua & credere incipiamus, ex deo est. Cogitantes credimus, cogitantes loquimur, cogitantes quicquid agimus, agimus. Quod autem attinet & ad pietatis uitā & ueræ dei cultū, non sufficimus uel co

A gitare aliquid à nobis quasi ex nobis ipsis, sed sufficientia nostra ex deo. Non enim est ex potestate nostra cor nostrum & cogitationes nostræ. Hæc ideo loquitur Apostolus, ut ostendat se suosque socios nihil sua uirtute uel prudentia facere, cum utique tam pauci homines & idiotæ nunquam sine dei gratia cooperante totum mundum ad fidem conuertere potuissent. Ob hoc etiam ista præmissa, ne quid sibi arrogare uideretur, ubi dicturus erat tanto maius se ministerium suscepisse quam Moyse, quanto maius est nouum testamentum quam uetus. Nam subiungit:

Qui & idoneos nos fecit ministros noui testamēti, non litera, sed spiritu. Litera enim occidit, spiritus autem uiuificat.

¶ Et incipit se nunc alio modo quam superius commendare, ut & pseudo apostolos deformet, innuens eos esse ministros ueteris testamēti, dum ostendit se ministrum esse noui. Sufficientia nostra ex deo est. *Qui & intantum nos sublimauit, ut idoneos ministros noui testamēti nos faceret, id est, ut per nos scientiæ & uitæ perfectione decoros, ministraret alijs nouum testamentum.* Nouus enim liquor in uasa noua mittendus erat, unde sine acedine propinaretur. Testamēti dico, existentis non in litera tantum docente, sed in spiritu adiuuante, quæ per nos à deo tribuitur. Non alia nunc intelligitur litera, quam ipse decalogus in illis duabus tabulis scriptus. Spiritus autem intelligi potest lex fidei, quæ non scribitur, sed animo continetur. Ideo non in litera, sed in spiritu per nos ministratur nouum testamētum, quia *litera occidit, spiritus autem uiuificat.* Litera occidit, dum facit scienter peccare, & addit præuicationem & magis incitat: sed spūs uiuificat, dum facit implere quæ iussa sunt. Litera enim prohibens peccatum, non uiuificat hominē, sed potius occidit augendo concupiscentiā, & iniquitatem præuicatione cumulando, nisi liberet gratia per legem fidei, quæ est in Christo Iesu, cum diffunditur charitas in corde per spōn sanctū. Nā lex, quando non adiuuat gratia, præuicatores facit, & tantummodo in litera est. Accedat ergo ad literam spiritus, non occidit litera quam uiuificat spiritus. Non igitur putemus damnatam uel reprehensam esse literam, quia dictum est, Litera occidit. Hoc est enim, Litera reos facit. Nam & hac locutione dictum est, Scientia inflat. Quid est, scientia inflat? Scientia damnata est? Absit. Sed quoniam adiuuauit, charitas uero ædificat, quomodo & nunc adiuuauit, spiritus autem uiuificat, dedit intelligi, litera sine spiritu occidit, spiritus uiuificat & impleri literā facit. Sic scientia sine charitate inflat, charitas uero cum scientia ædificat. Itaque litera sola prohibens malum & improprians bonū, occidit animas eorum qui præuicantur illā. Spiritus autem, qui per noui testamēti gratiā est in cordibus fidelium, uiuificat in præsentem animas eorum iustificando illas, & in futuro corpora quod cum animabus perpetualiter uiuere faciet. Vel

litera carnaliter intellecta occidit animā. Cauendum est enim, ne figurata locutio ad literā accipi-

atur. Cum enim figurate dictum sic accipitur, tanquam proprie dictum sit, carnaliter sapitur. Neque ulla mors animæ congruentius appellatur, quam cum id est am quod in ea bestis antecellit, hoc est, intelligentia, carni subiicitur sequendo literā. Qui enim sequitur literā, trāsata uerba sicut propria tenet: neque illud quod proprio uerbo significatur, refert ad significationem: sed cum sabbatum audierit, Verbi gratia, non intelligit nisi unum de septē, qui continuo uolumine repetuntur: & cum audierit sacrificium, non excedit cogitatione illud, quod fieri de uictimis pecorum uel terrenis fructibus solet. Eademum est miserabilis animæ seruitus, signa pro rebus accipere, & supra creaturam corpoream oculum mentis ad habiendum æternum lumen leuare non posse. Spiritus autem uiuificat & liberat, qui intus docet animam, qualiter ea quæ audit, intelligere debeat.

Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus, fuit in gloria, ita ut non possent intendere filij Israel in faciem Moyse propter gloriā uultus eius, quæ euacuatur, quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? Nā si ministratio dānationis in gloria est, multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria.

¶ Nos (inquit) sumus ministri noui testamēti, & hæc ministratio erit in gloria perenni. Atque hoc probat per minus, id est, per uetus testamētum, quod olim fuit in gloria. Quasi dicat: Nos in spiritu, non in litera nouum ministramus, ubi per spiritum uiuificatur cultores. Quod, id est, sed si ministratio mortis, id est, lex cuius litera occidit, fuit in gloria Moyse ministro suo, quomodo ministratio spiritus, id est, nouum testamentum quod in spiritu ministratur, & in quo spiritus datur, non multo magis erit uobis in gloria? Lex quidem sancta, & mandatum iustum & sanctum & bonum. Et tamen quia de ipso bono interficitur inobediens anima, ubi non adiuuat dei gratia, ministratio mortis facta est lex in ueteri testamento propter occidentem literam, & ministratio uitæ facta est gratia in nouo propter uiuificantem spiritum. Distinguitur ergo lex à gratia, eo quod sub illa elidatur elati, sub ista erigatur elisi: & quod illa intantum bona sit ut bona iubeat, hæc intantum ut bona cōferat: illa iustitiæ faciat auditorem, ista factorem. Et ideo sub illa peccator, insuper etiā præuicator, amissa excusatione ignorantie conuictus iacet: sub ista uero & parcente & opitulante, nec qui mala est operatus, extinguitur, & ut bona operetur, accendit. Quid ergo (miser) illa dicta est ministratio mortis, ubi litera occidit malum prohibendo quod fit, & bonum imperando quod non fit, ista uero dicta est ministratio spūs, utique uiuificantis, nisi ut à præuicationis morte surgamus, & iustitiam non reilegamus in tabulis, sed liberi in cordibus & in moribus habeamus? Ad Iudeos enim dicta est lex ministratio mortis, ad quos & in lapidibus scripta est ad eorum duritiam figurandam, non ad eos qui

A legem per charitatem implent. Fuit enim literis de formata, id est, euidenter descripta, ut bene posset legi in lapidibus duarum tabularum, ut & patenter agnosceretur, & duritiam cordis eorum conuinceret. Et hæc ministratio licet esset mortis, id est, per Moysem ministrata, quamuis præuicatoribus esset causa mortis, tamen ita ministro Moyse fuit in gloria, ut filij israel non possent aciem uisus sui intendere in faciem eius propter gloriam uultus eius, quam acceperat ex colloquio domini. Non poterant aspicere splendorem uultus eius, cum descendisset de monte, portans legem in tabulis quas à domino susceperat, quia & reatus uiruli recondebat uisum eorum, ne gloriosam iusti faciem manifeste conspicerent. Vbi & significatum est, quia spiritalem sensum legis non erant uisuri. Facies enim Moyse splendida, figuram habebat ueritatis, quæ figura euacuatur per manifestationem ueritatis, id est, uisibilis gloria legis euacuatur per gloriam euangelij. Ita enim euacuatur, ut proficiat, sicut infantia euacuatur in iuuentute, & semen in fructu. Euacuat ergo Moyse gloria, quoniam omnes umbræ significantes euacuantur, cum res quæ significatur, aduenierit. Quemadmodum enim scientia quæ nunc est, euacuabitur, cum uenerit illa quæ erit facie ad faciem: sic & ista quæ in umbris tradita erant iudeis in ueteri testamento, necesse fuit euacuari reuelatione noui testamenti. Gloria quam Moyses habuit, euacuat nunc in ministris illius legis, ne psecudo apostoli qui carnales eius obseruantias adhuc prædicant, gloriæ Moyse participes fiant. Quando enim carnales istæ obseruationes statum habuerunt, ministri earum quandam gloriam & reuerentiam inde habuerunt. At postquam carnali spiritalis obseruantia successit, gloria ministrorum carnalium euanuit. Sed & in ipso Moyse non semper hæc gloria permansit. Itaque si ministratio mortis fuit Moyse in tanta gloria, quomodo non multo magis erit nobis in gloria ministratio spiritus, id est, testamentum nouum quod ministramus, in quo fides impetrat spiritum uiuificantem? Erut utique nobis in gloria multo magis quam uetus fuit Moyse. Splendor enim in facie Moyse tanquam in facie carnali & mortali diuturnus aut æternus esse non potuit, quia uel morte ablatus est. Splendor autem gloriæ domini nostri Iesu Christi, cuius participes erimus, sempiternus. Nam sicut promissiones testamenti ueteris fuerunt temporales, id est, temporalia bona pollicentes, ita & Moyse gloria temporalis. Et sicut promissiones testamenti noui quod per nos ministratur, sunt æternæ, sic & gloria quam pro ministerio hoc sumus percepturi in Christo, est æterna. Vere ministratio spiritus erit nobis in maxima & permanenti gloria. Nam si ministratio damnationis, id est, lex quæ damnat præuicaces ut statim perimantur, non reseruans eos ad penitentiam, est Moyse in gloria, tunc ministerium iustitiæ, id est, nouum testamentum quod per nos ministratur, in quo per fidem & spiritum sanctum datur uera iustitia, multo magis abundat in gloria, id est, multo abundantior gloria dat nobis ministris suis.

C Illa enim gloria (sicut diximus) temporalis est, hæc autem æterna: illa terrena, hæc cælestis. Vel in se ipso habet nouum testamentum maiorem gloriam quam uetus, quia maior gloria est peccatorem iustificare quam damnare. Quamuis enim iuste damnetur, tamen ad laudem magis proficit, si indulgeat ut possit se reus corrigere & ad iustitiam resurgere.

Nam nec glorificatum est, quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam. Si enim quod euacuatur, per gloriam est, multo magis quod manet, in gloria est.

¶ Vere nouum testamentum habet maiorem gloriam. Nam in eius comparatione gloria Moyse nec gloria est. Et hoc est: Nam quod claruit, id est, facies Moyse quæ radium claritatis emisit ut cornu uideretur, nec glorificatum est in hac parte, id est, nec gloriam habuit in hac consideratione noui testamenti, propter excellentem gloriam quæ ibi est. Non est glorificatum, quia non habuit fructum gloriæ. Quando enim gloria uultus eius nulli præfuit, sed magis obscuruit, licet non suo, sed peccantium uitio, tamen in hac parte gloria non est. Illa autem magis est gloria, quæ abundat in gratia, ut purificati homines dono dei, absterfa mentis caligine, possint uidere gloriam Christi. Excellentior enim est noui testamenti gloria, in quo gratia supereminet & misericordia. Et ad comparisonem gloriæ euangelij obumbratur gloria legis ut nec esse uideatur, sicut ortu solis cæcatur lumen lucernæ, quod antea uidebatur magnum habere fulgorē. Vere supereminet gloria noui. Quia si uetus testamentum quod secundum carnales obseruantias euacuatur, est per gloriam uultus Moyse ministratum & receptum, line qua non commendaretur: multo magis nouum quod manet, id est, cui non succedit aliud, est in gloria. Per gloriam enim Moyse est illud, id est, existit suo tempore authenticum. Sed tamen euacuat secundum figuras in aduentu permanentis ueritatis. Ideo maior est gloria noui quam ueteris, quia quantum interest inter figuram & ueritatem, tantum distat inter gloriam uultus Moyse & gloriam Christi. Sicut enim in uespere stellæ gloriosæ sunt, oriente autem sole euacuatur earum claritas: ita & Moyse gloria quæ prius radiabat, euacuatur apparente gloria Christi. Vel ad ministros referenda est gloria noui testamenti. Vere nobis abundat in gloria. Nam quod claruit, id est, facies Moyse quæ in legislatione claruit, nec glorificatum est, id est, nec etiam habuisse gloriam uidetur in hac parte, id est, respectu huius nostre partis, propter excellentem gloriam quæ de nouo testamento habemus & habituri sumus. Siue quod claruit in hac parte prædicta, id est, Moyses qui clarus & gloriosus apparuit in facie, nec glorificatum est, quantum ad nos, propter excellentem gloriam quæ nobis dabitur. Non hoc de futura Moyse gloria dicitur, sed de illa, quam uisus est habere cum descenderet de monte. Vere excellentem gloriam ex hoc ministerio consequemur, quia manens est & sine immutatione per-

Exod. 34.

I. Cor. 13.

Exodi. 34.

A duraturum. Nam si illud quod euacuatur, id est, quod secundum umbras carnis intelligentiæ uel obseruationis cessat, est in suo tempore per gloriam Moysi, uel (sicut in antiquis codicibus inuenitur) in gloria fuit, multo magis hoc noui testamenti ministerium, quod sine immutatione manet, est in gloria ministris suis.

Exod. 34. Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur: & non sicut Moyses ponebat uelamen super faciem suam, ut non intenderent filij Israel in faciem eius, quod euacuatur. Sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem id ipsum uelamen in lectione ueteris testamenti manet non reuelatum, quoniam in Christo euacuatur. Sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, uelamen est positum super cor eorum. Cum autem conuersus fuerit ad dominum, auferetur uelamen. **Iohan. 4.** Dominus autem spiritus est. Vbi autem spiritus domini, ibi libertas.

¶ Quandoquidem ministerium noui testamenti erit nobis in permanenti gloria, igitur nos habentes talem spem, id est, sperantes quia ex prædicatione nostra percipiemus æternam & immensam gloriam, multa fiducia utimur in prædicatione, id est, tam constanter prædicamus, ut neque minis neque uerbis, nec ullis tormentorum cruciatibus ab annunciatione ueritatis taceamus. **B** non ita prædicamus, sicut Moyses quando ponebat uelamen suum super faciem suam, id est, non celamus sensum nostrum sicut Moyses, sed aperte dicimus, quia non prædicamus carnales obseruantias, sed potius ipsam ueritatem & ueteris testamenti significationem. Qui enim carnales obseruantias prædicat, uelamen ponit super faciem suam, & uelamine literæ sensum interiorem operit. Nos uero faciem non uelamus, quia uobis aspectum splendoris interioris non negamus. sicut Moyses ponebat uelamen carnalium figurarum super faciem suam, id est, super claram dictorum suorum spiritalium intelligentiam, ideo ut filij Israel non intenderent in faciem eius, id est, non inspicerent spiritalem sensum eius, quia non possent sufferre propter suam imbecillitatem & irreligiositatem. Claritas enim uultus Moysi, ueritatem nouæ legis quæ per carnales obseruantias designata est, significauit. Et sicut Iudæi tantam illam claritatem non potuerunt pati, nisi mitigaretur eis per oppositionem alicuius uelaminis, eodem modo perfectionem uitæ uel intelligentiæ, quæ fuit ibi significata, non sufferret imbecillitas mentis eorum, si eis ipsa ueritas noui testamenti nudata monstraretur. Ideo per uelamen carnalium obseruationum & promissionum obumbrata est facies ueritatis, quæ tempore gratiæ fuerat reuelanda. Si enim dicta Moysi spiritaliter intellexissent, infirmitas eorum ad tantam perfectionem non ascendisset, nec lippiens eorum oculus tantam sapientiæ claritatem sustinisset. Et si ipsa ueritas sine uelamine fu-

isset illis ostensa, tanto damnabiliores essent, quanto maiorem iustitiæ perfectionem cognouissent, cum nihil perfectionis in actione tenuissent. Propterea uelamine literæ texit illis Moyses faciem spiritalis intelligentiæ, ne ad hunc splendorem uultus eius intenderent. quod uelamen euacuatur nunc tempore gratiæ, ut interna pulchritudo ueritatis quæ latuerat, manifestetur. Sed pseudo apostoli qui carnales obseruantias adhuc prædicant nolunt ut uelamen euacuatur, sed ut ueritas semper figuris adumbratur, nec unquam manifestetur. Ideoque suos auditores in umbram ducunt, non ueritatis lucem illis ostendunt. Velamen quidem modo per nostras expositiones euacuatur & remouetur, sed sensus Iudæorum sunt obtusi, id est, hebetati, nec possunt oculis cordis aspicere splendorem nudæ ueritatis. Quæ obtusio causa infidelitatis accidit. Ideo conuersis ad fidem acuit acies mentis, ut uideant splendorem diuini luminis. Hebetati sunt oculi sensuum illorum, ne lucem spiritalem uideant. Nam usque in hodiernum diem, cum iam manifestata ueritas ubique refulget, id ipsum uelamen carnis intelligentiæ manet in lectione ueteris testamenti: quia cum audiunt legi scripturam illam, non intelligunt, nisi quod litera foris carnaliter sonat, & ita celatur eis sensus interiorum. Vnde & Moyses cum ad eos loqueretur, faciem uelabat, significans quia populus ille uerba quidem legis cognosceret, sed eiusdem legis claritatem omnino non uideret. Facies enim Moysi splendida, sicut dictum est, figuram habebat ueritatis. facies Moysi Christum designabat. Sonabat uox Moysi per uelum, & facies Moysi non apparebat. Sic & modo Iudæis sonat uox Christi per uocem scripturarum ueterum. Vocem loquentis audiunt, & faciem eius non uident. Personam eius gerebat Moyses, & ideo uelum ante se ponebat quando loquebatur populo. Id ipsum ergo uelamen usque hodie manet in lectione ueteris testamenti, quia quando in lege carnalia gaudia & uoluptates & terrena bona promitti intelligunt, uelamen est positum contra faciem cordis eorum, ne uideant in scripturis Christum. Id ipsum uelamen quod Moyses posuit, manet adhuc in illa lectione: quia & nunc sicut ante saluatoris aduentum, abscondit eis sensum spiritalem superficies literæ carnaliter intellecta. Velamen dico, non reuelatum eis esse. uelamen, quia neque hoc sciunt quod sit uelamen, id est, neque uel hoc animaduertunt, quod illa literalis superficies sit uelamentum alicuius occulti sensus quem uolet intra se. Nihil enim ibi putant debere intelligi, nisi quod litera carnaliter sonat. Nec mirum si uelamen adhuc eis manet, ita ut nec intelligant hoc esse uelamen absconditæ pulchritudinis, quoniam in Christo, id est, in fide Christi solummodo euacuatur. Euacuatur namque in Christo non uetus testamentum, sed uelamen eius, ut per Christum intelligatur & quasi denudetur, quod sine Christo obscurum atque adopertum est. His quidem qui sunt in Christo, euacuatur uelamen. Sed super cor eorum quæ in infidelitate perdurant, est usque hodie uelamen po-

A situm, id ē, cæcitas deprimens rationē eorū, cum le-
gitur Moyses, q̄a totum carnaliter intelligunt, nec
ad spiritalem sensum propter nebulam cæcita-
tis, quam in corde portant, aspicere possunt. Et
ita duo illis obsunt, ne intelligant, id est, uelamen
lectionis & uelamen cordis. Sed cum aliquis eorū
fuerit ad dominum Iesum conuersus, mox auferetur ei ue-
lumen. Velamen enim auferitur, quando similitu-
dinis & allegoriæ cooperimento ablato, ueritas
nudatur ut possit uideri. Velamen quippe aufer-
ri, ē carnalem scientiam legis euacuari. Conuersi
nanq̄ intentio mutatur de uetere ad nouum tes-
tamentum, ut non iam intendat accipere carna-
lem, sed spiritalem felicitatem, id ē, ab intentione
qua expectabat in regno terreno beatitudo um-
bratilis & carnalis, ad intentionem qua expecta-
tur in regno cælesti beatitudo uerissima & spiri-
talis. Et sic auferitur uelamen, quo tegebantur uti-
lia legis arcana, dum ab eo q̄ uenit ad Christum,
tollitur insipientia & ignorantia nebula. Sed quid
mirum? Dominus enim est spiritus, id ē, spiritus san-
ctus. dominus, hoc ē, suæ potestatis, ualens perficere
quod uult. Ac per hoc quos uult, illuminat: & quos uult, in tenebris ignorantia deserit.
Tāquam proprie uidetur filius uocari dominus.
Sed & spiritus sanctus hoc loco dominus uoca-
tur, cum dicit Apostolus: Dominus autem spiri-
tus ē. Ne enim quisquam arbitraretur filium signi-
ficatum, & propter incorpoream substantiam di-
ctum sp̄m, sequutus contexit: Vbi autem spiritus
domini, ibi libertas. Dominus ergo ē, id ē, nihil serui-
tutis habens, sed imperiali potentia omnibus do-
minas spiritus sanctus. Et ideo sicut dominus, au-
fert uelamen antiquæ seruitutis ab his qui con-
uertuntur. Ipse spiritus, ē dominus. Sed ubique
est spiritus domini, id ē, idem spiritus san-
ctus qui est spiritus filij, ibi est mentis liber-
tas, ut remoto seruilis uelamine, possit libere mens
ueritatem inspicere. Nam quia iste sp̄s ē domi-
nus, & ē sp̄s domini, ideo per hunc dominus Ie-
sus dedit libertatis legem, non literis utiq̄ scriptā,
sed p̄ fidē animis inuitatam, non quæ uisibilia do-
ceat, sed quæ inuisibilia credi suadeat, quæ ani-
mus spiritualiter colligat, non quæ oculus corpo-
raliter cernat. Sicq̄ per hunc sp̄m auferitur uelamen
carnalis intelligentiæ qd ē seruitutis, & dono
spiritualis intelligentiæ tribuitur gratia libertatis.
Sed & in actione semp̄ ē libertas, ubicūq̄ sp̄s iste
habitat: quia facit bonum operari nō timore pe-
næ, sed amore iustitiæ. Ignorat enim mens gratiā
libertatis, quam ligat seruitus timoris. Nam q̄ ic-
circo bona facit, q̄a tormentorum mala metuit,
uult non esse quod metuat, ut audet illicita com-
mittat. Sed cum iste sp̄s charitatem ubicūq̄ mā-
serit infundat, charitas uero seruilē timorem foris
mittat, patet quia in quacūq̄ mente sp̄s uitæ fu-
erit, ibi mox libertas regnū obtinebit. Pōt & sic
intelligi: Cum q̄s eorum fuerit cōuersus ad dñm,
qui ē pater & filius & sp̄s sanctus, auferet ei uela-
men carnalis intelligentiæ. Ipse conuertetur de
carnalitate ad dominum, qui est (ut diximus) in-

diuidua trinitas. Sed dominus ad quem conuer-
tetur, est spiritus, id ē, incorporeus, sicut in euan-
gelio dicit de tota hac trinitate: Sp̄s ē deus, & eos
q̄ adorant eum, in sp̄u & ueritate oportet adora-
re. Similiter & hic dicitur quia dominus ē sp̄s, ut
animaduertamus quia quisquis ad eum intentio-
nem animi conuertit, ut intelligat eū, in sp̄u & ue-
ritate oportet intelligere, nō in carne & umbra, si-
cut uolunt facere qui tenent lege. Dominus ē spi-
ritus, & spiritalit̄ debet intelligi, atq̄ spiritalē dat
intelligentiam. Sed ubi fuerit sp̄s domini, id est,
spiritalis gratia charitas, ibi libertas est & recte in-
telligendi & recte faciendi.

**Nos uero omnes reuelata facie gloriam
domini speculantes, in eandem imaginem
transformamur à claritate in claritatē, tan-
quam à domini spiritu.**

¶ Illi quidem, quia non conuersi sunt ad domi-
num, qui sp̄s est, habent uelamē super cor. Sed
nos omnes, qui libertatem cōsequuti sumus per spi-
ritum domini, reuelata facie cordis nostri, id ē, ab
omni uelamento erroris detecta mentis intentio-
ne, gloriam domini sumus speculantes, id ē, per spe-
culum intuentes. Speculantes, enim dictum est
per speculum uidentes, non de specula prospici-
entes. Quod in græca lingua non est ambiguum.
In speculo autem non nisi imago cernitur. Et nos
qui sumus imago dei, speculamur, id est, per spe-
culum, hoc ē, per hanc imaginem suam uidemus
gloriam domini. Dum enim diligenter nos ipsos
acumine rationis consideramus, quodammodo pene-
tramus, & in eandem imaginem dei, per quā specula-
mur, transformamur, id ē, transmutamur ad hoc, ut
perfecte simus imago dei. Transformamur, id ē,
de forma in formam mutamur, atq̄ transimus de
forma obscura in formam lucidam. Quia & ipsa
obscura imago dei est. Cum enim natura huma-
na à creatore suo cuius est imago, ab impietate ius-
tificatur, à deformi forma, formosam trāsforma-
tur in formam. Et transformatur à claritate creatio-
nis in claritatem iustificationis. Atque transforma-
mur tanquam à spiritu domini, id ē, tanquam illi quos
sp̄s domini transformat, & per gratiam suam
in melius transmutat. Cum ergo hac transforma-
tione ad perfectum fuerit hæc imago renouata, si-
miles deo erimus, quoniā uidebimus eum nō p̄
speculum, sed sicuti ē. Vel q̄a speculatio solet dici
contēplatio, possumus & ita intelligere: Nos oēs
reuelata cordis facie à legis uelamine, quod ē um-
bra futurorū, gloriā domini speculantes, id est, p̄
fidem contēplantes, transformamur, id est, quo-
tidiano profectu transmutamur, in eandē imagi-
nē, id est, in eandem similitudinē gloriæ domini,
quam contemplamur, ut post mortalitatis huius
tenebras, ad plenū inueniamur similes gloriæ eius.
Scimus em̄ quia cū apparuerit, similes ei erimus.
Trāsformamur aut̄ à claritate in claritatē. i. eūtes
ab una clara cognitione in aliā. A claritate fidei in
claritatem speciei: à claritate qua filij dei sumus, in

Iohan. 4.

D.

I. Iohan. 3.

Hebr. 10.

I. Iohan. 3.

A claritatem qua similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Et ita ducimur à claritate in claritatem tanquam à domini spiritu, quia tanta nobis claritas datur, quæ sublimitati congruat dantur. Tantum enim claritatis uel gloriæ nobis dabitur, quātum dignum est dare dominum per spiritum suum.

CAPVT .IIII.

Ideo habentes hanc administrationem, iuxta quod misericordiam consequuti sumus, non deficimus, sed abdicamus occulta dedecoris, non ambulantes in astutia, neque adulterantes uerbum dei, sed in manifestatione ueritatis, commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram deo.

¶ Hinc ergo conijcere debemus, quanto maiora nobis quam Iudæis superna clementia gratiæ suæ dona contulerit. Iudæi enim cum minor esset gloria uultus Moyse, eam speculari non poterant: nos uero non Moyse gloriam quæ inferior est, sed excellentem saluatoris gloriam uisuros nos credimus. Iudæi gloriam serui non meruerunt uidere, nos autem omniū domini gloriam sumus uisuri. Et ideo nos habentes hanc domini administrationem, quæ nos ad tām promouet gloriam, & habentes eam iuxta quod misericordiam consequuti sumus, id est, habentes eam nō ex meritis, sed ex dei misericordia, quæ nos abluit & iustificauit & ministros suos fecit, non deficimus in pressuris propter

B spem gloriæ quam expectamus, nec minoratur in nobis animi fortitudo, sed inter aduersa constanter adimplemus officium nostræ ministrationis. Non deficimus pro aliquibus aduersis, sed abdicamus, id est, abnegamus & pcul à nobis remouemus occulta dedecoris, id est, occultos actus nequitiae, qui dedecus & opprobrium generant, & idcirco sūt in absconso, ne in publico dedecus suis operariis inferant. Ois enim qui male agit, odit lucem. Et quæ in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere. Hæc sunt occulta dedecoris, quæ prorsus abdicamus. Vel occulta dedecoris sunt, cogitationes alicuius turpis actiōis, siue ea quæ prauo sensu quis meditatur ad prædicandum ut auditores fallat. Ad dedecus enim & deformationē proficit eius, qui subdola mente confingit doctrinam ad decipiendum corda simplicium. Hæc cōtra pseudo apostolos dicuntur, qui non habebant reuelatam faciem, nec testamenti noui ministrationem: & si tribulatio illis accidisset, mox deficiebāt. Et licet exterius faciem religiōis ostenderent, interius tamen occulta dedecoris non abdicabant, sed turpia in suis cogitatiōibus uoluebāt, & in secretis locis perpetrabāt. Nec sumus, inquit, ambulantes in astutia, id ē, hypocrisi, sicut prædicti pseudo apostoli, qui uidentur humiles & religiosi coram hominibus. In astutia enim ambulant, dum occulta sua detegunt: sed imaginem sanctitatis ostendunt, dum nihil accipiunt, sed famulis suis totum dari permittunt, per quos ad usum suum omnia

reditura sciunt. neque sumus adulterantes uerbum dei sicut illi, id est, non prædicamus propter delectationem humanæ laudis uel terreni lucri, nec admixtione falsitatis ueritatem corrumpimus. Hæc pueris non agimus, sed sumus commendantes nosmetipsos in manifestatione ueritatis, quia manifestamus ueritatem, quæ fuerat operata uelamine Moyse, & ita commendabiles reddimus nosmetipsos sine comparatione aduersariorum. Hoc est dicere: Veritas quam manifestamus, nos ipsos efficit commendabiles. Et hoc ad omnem conscientiam hominum, ut cōscientia eorum qui rationaliter intelligūt, nouerit nos libenter à cunctis debere suscipi, qui tam euidenter aperimus ueritatem. Et commendatio ista sit coram deo ad laudē & placitum eius, quia ad hoc nos commendamus hominibus, ut uideant opera nostra bona, & glorificet non nos, sed patrem nostrū qui in celis est. Vel coram deo id agimus, quia ipse testis est nos manifestare puram ueritatem, cuius oculos nil latet.

Quod si etiam opertum est euangelium nostrum, in his qui pereunt, est opertum, in quibus deus huius seculi excæcauit mentes infidelium, ut non fulgeat illuminatio euangelij gloriæ Christi, qui est imago dei.

¶ Nos quidem reuelata facie prædicamus & ueritatem manifestamus. Quod, id est, sed si etiam opertum est euangelium nostrum, in his qui pereunt, est opertum, nō in his qui salui fiunt. Infideles enim uel pseudo apostoli prædicationem nostram non intelligunt, fideles autem deo reuelante cognoscunt & intelligunt. Increduli uero qui in perditionem tendunt, ea quæ dicimus uidere non possunt, quia uelamen erroris & ignorantiae est super cor eorum. In his qui pereunt, id est, in corde eorum est opertum uelamine cæcitatatis ipsorum, euangelium nostræ prædicationis. In quibus pereuntibus deus excæcauit mentes infidelium huius seculi. Deus excæcauit mentes infidelium, qui & filium suum misit dicentem, In iudicium ueni, ut qui non uident, uideant, & qui uident, cæcificent. Excæcauit autem nō malitia, sed astutia. Nō enim est iniquitas apud eum, cui dicitur: Misericordiam & iudicium cantabo tibi domine. Illuminat ergo misericordia, excæcat iudicio utique æquissimo, etsi occultissimo. Præcedit enim aliquid occultum in oculis, ubi ipse agat iustissimum examen iudicij sui, ut quorundam mentes excæcentur, & quorundam illuminentur, cui uerissime dictum est: Iudicia tua abyssus multa. Deus itaque iustus mentes infidelium huius seculi excæcauit, id ē, ex toto cæcas fecit. Erant enim in Adam quodammodo cæcata, sed nō ita, quin si uellent, creatorem suum intueri possent. Quia uero noluerunt, excæcauit eas deus, quando lucem spūs sancti præsentem subtraxit eis, & splendorem suæ uisionis occultauit. Sic excæcauit mentes eorum propter infidelitatem. Ac si diceret eis: Nisi credideritis, non intelligetis. Et erant huius seculi, id est, non pertinebant ad aliud secu-

Iohan. 3
Ephesi 5

Iohan. 9

Psalm. 139

Psalm. 139

Isai. 7. 9

cunctis se

penitentia

A lum, ubi est perpetua lux & felicitas. Vel deus huius seculi excæcavit mentes infidelium. Idcirco enim deus quem prædicant apostoli, dicitur deus huius seculi, ne in hoc seculo ubi tot mala sunt, putaretur aliquis alius deus esse. Non solum enim inuisibiles creaturas, sed etiam hoc uisibile seculum regit deus noster, nullusq; deus est præter eum, qui & prauorum malitia bene utitur. Qui ad hoc excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat eis illuminatio euangelij, id est, ut non uideant fulgorẽ euangelij, quod illuminat mentes credentium, nec appareat eis quod euangelium sit lux, qua fideles illustrantur. Euangelij dico, gloriæ Christi, quia ibi prædicatur excellentia diuinitatis, & gloria resurrectionis eius, quam nolunt infideles audire. Nam prædicationem contumeliæ passionis eius libenter audiunt. Prædicationem uero gloriæ resurrectionis & diuinitatis ueram esse non credunt. Et hoc est quod non fulget eis illuminatio euangelij gloriæ CHRISTI. Qui est imago dei, id est, omnino per omnia similis patri, sicut ipse dicit: Qui uidet me, uidet & patrem. Nam qualis est iste, talis est ille. Quantum est ille, tantus & iste. Sicut ille caret initio, sic & iste. Sicut ille est æternus & immutabilis, sic & iste. Sicut ille deus, sic & iste. Sicut ille creator, sic & iste. Sicut ille scit omnia & potest, sic & iste. Et quod est ille, hoc & iste. Quia ergo iste de illo est, & consubstantialis atque co-æternus & coequalis est illi ac per omnia similis, recte uocatur eius imago. Et hanc illius gloriam prædicat euangelium, cuius illuminatio fulget mentibus credentium, incredulis autem iusto dei iudicio absconditur. Qui enim oculos ad lucem claudunt, iustum est ut eis lux occultetur.

B Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum dominum nostrum, nos autem seruos uestros per Iesum. Quoniam deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, qui illuxit in cordibus nostris ad illuminationem scientiæ claritatis dei in facie Christi Iesu. Habemus autem thesaurum istum in uasis fictilibus, ut sublimitas sit uirtutis dei, & non ex nobis.

¶ Neque euangelium adulteramus, neq; nos ipsos commendamus in manifestatione ueritatis. Quia non prædicamus nosmetipsos, sed Iesum Christum, id est, prædicatio nostra non tendit ad gloriam nostram uel lucra, sed ad Christi gloriam, qui est saluator & rex suorum, & cuius dominio libenter subijcitur. Non gloriam nostram, sicut pseudo apostoli consueuerunt, denunciamus, ne quis nos dicat propter nos ipsos euangelizare, ut gloriosi appareamus, & quæstum nobis de rebus uestris faciamus. Qui enim propria commoda quærit, non Christum prædicat, sed se, sicut illi qui suo uetri deseruiunt. Iesum prædicamus dominum nostrum esse. Sed nos esse dicimus seruos, id est, ministros uestros per Iesum, qui nobis præcepit ut uobis seruiremus in ministerio prædicationis. Cum simus ministri, dicimus nos propter humilitatem seruos,

ut appareat quia non ad gloriam nostram prædicamus euangelium, sed ad claritatẽ Christi: cui obedi-
dimus, dũ uobis in ministerio uerbi seruimus, nõ
propter uestrum meritum, sed propter domini præ-
ceptũ. Nos (inquam) per Iesum hoc facimus, ut uo-
bis in ministerio prædicationis seruiamus, quia &
deus per eum maiora fecit nobis. Quoniam deus qui
in mundi constitutione dixit, id est, uerbo suo (quod
est filius eius) fecit de tenebris lucem splendescere, quan-
do dixit, Fiat lux, & facta est lux, ipse est qui illu-
xit in cordibus nostris. Et qui tunc per uerbum suum
in mundo corporalem fecit lucem, ipse nunc per
idem uerbum in nobis spiritalem dedit lucem. Nõ
sine initio semper fuerunt tenebræ, sed coeperunt
esse, ex quo cõfusa moles cæli esse cœpit ac terræ,
antequam lux ista esset facta, qua illuminaretur quod
sine luce fuerat tenebrosum. Quid autem incon-
ueniens, si mundanæ materiæ fuerant tenebrosa
primordia, ut accedente luce melius, quod factum
est, uideretur, & tanquam proficientis, quod post-
ea futurum erat, hoc modo significaretur affectio?
Nam sicut suum de tenebris lux uisibilis initium
sumpsit, ita post tunc lux inuisibilis, cui dictum
est, Fuiſtis aliquando tenebræ, nunc autem lux in
domino. Et quis hoc fecit, nisi ille qui cum tenebræ
essent super abyssum, dixit, Fiat lux, & facta est
lux? Deus ergo est, qui in separatione elementorum
dixit, id est, uerbo suo fecit de tenebris lucem splē-
descere, qui illuxit, id est, lumē quod ipse est luce-
re fecit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ
claritatis dei, id est, ad hoc, ut illuminemus alios per
scientiam quam habemus de claritate dei. Hæc est
enim scientia claritatis eius, qua scimus ipsum esse
lumen quo tenebræ nostræ illuminantur, ut qui
aliquando fuimus increduli in ignorantia, id est,
in tenebris, nũc exhibeamus lumē alijs. Quod em̃
de tenebris lucem fecit, hoc significauit, quia eos
qui in regione dissimilitudinis per ignorantiam
abierant, & in tenebris positi erant, illos illumina-
ret, illis uerbum prædicationis committeret, &
ita de tenebris lucem splendescere faceret. Illuxit
ergo in cordibus nostris, ut & nos luceamus uo-
bis, ad hoc ut percipiat is illuminationem scientiæ
claritatis dei in facie, id est, in cognitiõe Christi Iesu,
quia per faciem uniusquisq; cognoscitur. Ipse no-
stris mentibus illuxit. Sed hunc thesaurum diuitia-
rum æternæ sapientiæ habemus in uasis fictilibus, id est,
in corporibus terrenis & fragilibus. Thesaurus
iste est sacramentum dei in Christo, quod fide-
libus erogatur, incredulis autē absconditur. Hunc
thesaurum quo alios ditamus, & quo signa fre-
quenter operamur, habemus in uasis fictilibus, id
est, in terrenis corporibus, per quæ ipsi nos infir-
mamur, qui sanitatē alijs sæpe conferimus, ut sub-
limitas mirabilium operum nostrorum & prædi-
cationis sit uirtutis dei, & non ex nobis, id est, appare-
at esse ex dei uirtute, & non ex nostris uiribus.
Quod non ita patesceret, si thesaurus iste angelis
ad erogandum commissus fuisset. Et idcirco infir-
mis hominibus est commissus ad dispensandum
alijs, ut huius thesauri sublimitas .i. tanta sapien-

Gene. 1.

Ephesi. 4

Gene. 1.

D

Atia, tanta eloquentia, tāta miraculorum ostensio, tanta in tribulationibus constantia, intelligatur esse uirtutis dei, & non ex nobis. Fictilia uasa significant naturæ humanæ infirmitatē, quæ nihil potest, nisi à deo acceperit uirtutem, ut ad laudem suam deus per infirma uasa se prædicet, ut gloria illi detur, non homini, qui ex luto factus est.

Gen. 2.

In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur. Aporiamur, sed non destituimur. Persequutionē patimur, sed non derelinquimur. Humiliamur, sed non confundimur. Deijcitur, sed non perimus.

¶ Inde probatur nos esse idoneos ad illuminationem aliorum, & ad erogationem diuini thesauri, quia in omnibus locis, uel in omnibus modis tribulationem patimur, sed non in animo angustiamur. i. non tantum opprimimur, ut pusillanimes effecti cedamus. In omnibus tribulationū modis affligimur, quoniam uincula, carceres & uerbera & cætera tribulationum genera in corporibus nostris sustinemus. Sed non angustiamur, imo dilataamur ampliiori latitudine cordis, ut intus regnet charitas, & sparietur animæ libertas, apud se habens thesauri cælestis diuitias, quibus & aliorum ditet inopiā. Aporiamur. i. inopiam patimur. Quia *inopia* græce, dicitur facultas, abundantia. a, uero priuatiuū est. Aporiamur. i. sine lucro efficiamur. Aporia natiua est spoliatio omnium bonorum. Aporiamur ergo. i. bonis corporalibus priuamur, sed non destituimur. **B** deo necessaria nobis ministrāte. Vel aporiamur, id ē, laborando sudamus. Nam poros uocamus foramina, per quæ sudor exit. Et inde aporiat. i. sudans appellat. Aporiamur ergo. i. in labore tribulationū desudamus, sed non destituimur à deo, qui nos confortat ne deficiamus. Siue aporiamur, id est, quasi sine poris efficiamur, hoc est, sine sudore, dum uelut frigore constringimur egestatis necessitate. Sed non destituimur à thesauro cælesti, quæ habemus in ualis fictilibus. *Persequutionem patimur*, id est, de loco ad locum fugamur, sed non derelinquimur in manus inimicorum, ne satisfaciant sibi de nobis. *Deijcitur* i. uerberibus prosternimur, sed non perimus. i. non mortificamur. Vel non perimus. i. à confessione ueritatis & prædicatione non cessamus. Tūc enim fieret nostrū perire, sed sicut habet dominium in carne, dominarentur & prædicationi nostræ.

Hic uidetur aliquid deesse.

Semper mortificationē Iesu Christi in corpore nostro circumferētes, ut & uita Iesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui uiuimus, in mortem tradimur propter Iesum, ut & uita Iesu manifestetur in carne nostra mortali. Ergo mors in nobis operatur, uita autem in uobis.

¶ Quid per singula numeraremus ea quæ patimur? Quia semper sumus circumferentes, id est, exterius & in aperto ferentes, & ad exemplum alijs ostendentes in corpore nostro mortificationem Iesu, id ē, quam Iesus pro nobis sustinuit, & nobis sustinendam reliquit. Hanc in nostro corpore semper cir-

cunferimus, quoniam ad eius imitationē assidue carnem mortificamus, ut & alijs exemplum abstinentiæ præbeamus. Quod ideo facimus, ut *uita Iesu*, sicut nunc mortificatio, id ē, ut gloriosa immortalitas resurrectionis manifestetur omnibus etiam inimicis in corporibus nostris. Ecce quomodo circumferimus mortificationem Iesu. Quia uidelicet nos qui per obseruationem iustitiæ intus uiuimus, semper tradimur in mortem, id est, in pericula mortis propter Iesum, quæ prædicamus. Vel nos qui uiuimus, semper tradimur in mortem, id est, cum præsentē uitam habeamus & uiuere possimus, nunquam recusamus in mortem tradi propter dominum Iesum. Et hoc ideo, ut *uita Iesu*, id est, quā ipse iam habet ex quo resurrexit, manifestetur cunctis in nostra carne, quæ nunc est mortalis. Et quia mortificationem in nostro exteriori homine circumferimus, nec in mortem propter eius nomen tradi recusamus, ut & uitæ eius participes simus, ergo mors quæ quotidie pro saluatore morimur, non est inutilis, sed operatur magnū quid in nobis, id est, uitam perpetuæ felicitatis. Sed e contrario uita quæ delectamini in terrenis, operatur in uobis mortem æternam. Increpatue hoc dicitur. Nos huic mundo quotidie morimur, ut deo uiuamus: uos mundo uiuitis, ut deo moriamini. Mors operatur, id est, dominū exercet in nobis, uos ad uoluptates uitæ tenditis.

Habentes autem eundem spiritum fidei, sicut scriptū est: Credidi, propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur, scientes quoniam qui suscitauit Iesum, & nos cum Iesu suscitabit, & constituet uobiscum. Omnia enim propter uos, ut gratia abundans per multos in gratiarū actione abundet in gloriam dei.

¶ Semper quidem mors in nobis operatur, sed nos fidem CHRISTI propter quam morimur, loqui non cessamus. Et hoc est, nos habentes eundem spiritum fidei, quem habuerunt prophetae, sicut scriptum est, dicente Dauid: Credidi, propter quod locutus sum: & nos similiter credimus, propter quod & loquimur, id est, oris confessione fidem nostram proferimus. Eundem spiritum fidei habemus. Non ait, scientiam fidei, sed spiritum fidei. Quod propterea dixit, ut intelligeremus quia fides etiā non petita cōceditur, ut ei petenti alia concedantur. Quomodo enim inuocabunt, in quem non crediderunt? Ergo spiritus gratiæ facit ut habeamus fidem, ut per fidem impetremus orando, ut possimus facere quod iubemur. Ipsa uero fides tenuit corda præcedentium, quæ repleuit corda sequentium. Spiritales quippe illi patres omnipotentem deum trinitatem ita esse crediderunt, sicut eandem trinitatem noui patres aperte locuti sunt. Sed & eadē fides incarnationis Christi saluauit eos, quia & nos saluamur: quia sicut nos credimus eū uenisse, passum esse, resurrexisse, ita & illi crediderunt uenturū, passurum, resurrecturū. Tempora uariata sunt, non fides. Habemus enim eundē spi-

galiis

D

Rom. 10.

Aritum fidei, quem habuerunt illi, sicut scriptum est in eorum libris. Credidi, propter quod locutus sum, id est, perfecte credidi. Non enim perfecte credunt, qui quod credunt, loqui nolunt. Ad ipsam enim fidem pertinet, etiam illud credere quod dictum est: Qui me confessus fuerit coram hominibus, confitebor & ego eum coram patre meo. Qui autem me negauerit coram hominibus, negabo eum coram angelis dei. Iure ergo non ait, Credidi, & locutus sum: sed propter hoc dicit se locutum, quia credidit. Simul enim credidit, & quod primum loquendo speraret, & quia poenam tacendo timere deberet. Illi crediderunt, & propter ea locuti sunt. Et nos credimus, propter quod & loquimur. Hæc vox præcipue martyrum est. Si enim tantummodo credidissent, & non loquerentur, non paterentur. Credendo apprehenderunt uitam, & non loquendo inuenerunt mortem. Sed mortem, in qua corpus corruptibile seminaretur, & incorruptio meteretur. Nullo metu suppliciorum omittimus loqui ea quæ credimus, scientes pro certo quoniam qui suscitauit Iesum, ipse etiam nos propter confessionem eius fidei mortuos suscitabit cum Iesu, ponens in eadem gloria, & constituet nos in illa regione uiuentium, ut ultra non moriamur. Atque uobiscum nos ibi constituet, ut qui unam fidem habemus, in uno regno simus. Nos uobiscum, non uos nobiscum, ut non inferiores, sed pares nobis sitis, si uolueritis. Et recte de uobis hoc asserimus. Nam omnia propter uos instruendos facimus, id est, quicquid loquimur & quicquid patimur, pro salute uestra totum agimus, ut exemplo nostro uos ad similia prouocemus, & ad cenam dei perducamus. Et ita spectant ad uos omnia quæ facimus, ut gratia dei abundans in nobis abundet per multos, id est, per uos, & per alios longe lateque cumuletur, in actione gratiarum, ut semper in aduersis & prosperis deo gratias agatis, uel de nobis illi gratias referatis, qui per nos uobis gratiam suam infundit. Et abundet hæc gratia in gloriam dei, ut ipse glorificetur ab omnibus. Ideo cuncta facimus, ut abundas, id est, copiosum dei munus, quod ipse paratus est omnibus dare, sed non omnes digni sunt accipere, non minuat per paucos, sed abundet per multos in actione gratiarum in gloriam dei. Gloria enim dei est, ut multi referant illi gratias pro multitudine largiflui doni gratiæ eius.

Propter quod non deficimus. Sed licet is qui foris est noster homo, corrumpatur, tamen is qui intus est, renouatur de die in diem. Id enim quod in præsentibus est momentaneum & leue tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate æternæ gloriæ pōdus operatur in nobis, non contemplantibus nobis quæ uidentur, sed quæ non uidentur. Quæ enim uidentur, temporalia sunt: quæ autem non uidentur, æterna sunt.

Spem beatæ resurrectionis habemus, & abundantem gratiam dei per multos spargere ad glori-

am ipsius studemus. Propter quod non deficimus in aduersis, sed officium nostrum constanter implemus. Non deficimus, quamuis grauiamur. Sed licet is homo noster qui foris est expositus malis, id est, corpus, corrumpatur pressuris, plagis, fame, siti, frigore, nuditate, tamen is qui intus est, id est, anima munita, ad quam non accedit humanus furor, renouatur in agnitione dei de die in diem, id est, assidue purior efficitur per ignem tribulationis. Vel de die in diem, id est, de claritate in claritatem proficiens. Interior homo pro spiritu mentis positus est, exterior autem pro corpore atque mortali uita. Non tamen utrunque horum simul duos homines Apostolus unquam legitur appellasse, sed unum quem deus totum fecerit, id est, & id quod interius est, & id quod exterius. Sed totus iste homo, id est, interiore & exteriori sui parte, inueterauit propter peccatum, & poenæ mortalitatis addictus est. Renouatur autem nunc secundum interiorem hominem, ubi secundum sui creatoris imaginem reformatur. In resurrectione uero etiam exterior precipiet cælestis habitudinis dignitatem. Renouatio interioris inchoatur à fide, bonisque moribus augetur, & roboratur de die in diem. Non enim momento uno fit ipsius conuersationis renouatio, sicut momento uno fit in baptismo peccatorum remissio. Neque enim uel unum quantumcunque remanet, quod non remittatur. Sed quemadmodum aliud est carere febribus, aliud ab infirmitate quæ febribus facta est, reualefcere: itemque aliud est infixum telum de corpore demere, aliud uulnus quod eo factum est, secunda curatione sanare: ita prima curatio est causam remouere lægoris, quod per omnium fit indulgentiam peccatorum: secunda, ipsum sanare langorem, quod fit paulatim proficiendo in renouatione huius imaginis. Quæ duo demonstrantur in psalmo, ubi canitur: Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, quod fit in baptismo. Et additur: Qui sanat omnes infirmitates tuas, quod fit quotidianis profectibus, cum hæc imago magis ac magis renouatur. Nondum enim ex integro est renouata. Renouatur autem quotidie proficiens in sanctitate, dum transfertur amorē à temporalibus ad æterna, à uisibilibus ad intelligibilia, à carnalibus ad spiritualia, & ab istis cupiditatem frenare uel munire, atque illorum se charitate alligare diligenter insistit. Corpus uero tanquam homo exterior, quanto est in hac uita diuturnius, magis magisque corrumpitur uel ætate, uel morbo, uel uarijs afflictionibus, donec ueniat ad ultimam, quæ ab omnibus mors uocatur. Quia ergo sancti quo exterius deficiunt, eo interiorius proficiunt, & quo magis exterius aduersa tolerant, eo uerius lumine interioris coruscant, recte dicunt, quia licet is qui foris est noster homo, corrumpatur, tamen is qui intus est, de die in diem renouatur. Et ideo, inquit, non deficimus in pressuris, quia id tribulationis nostræ, id est, exiguum tribulationis quod nunc patimur, quod est in præsentibus, id est, in huius uitæ tempore, ubi nemo sine afflictionibus est, & est momentaneum, id est, parum du-

Psalm. 102.

Arans *¶* ad tolerandum *leue*. operatur in nobis, id est, in exteriori nostro sempiternam gloriam, & hoc *supra modum*, id est, supra quantitatem uniuersæ tribulationis. Paruis enim laboribus magna merces acquiritur, ut pro humiliatione leuiss tribulationis *supra modum* sublimitas æternæ gloriæ rependatur. Et ad comparationem æternitatis, omne quod in præsentī uita patimur, momentaneū est, *liet* diuturnū esse uideat. Ideo *supra modum* tribulationis est magnitudo remunerationis: quia si recte censeamus, æterna requies æterno labore fuerat emenda, sed deus misericorditer pro breuissimo labore dat æternam requiem, *p* breui despectione sempiternam gloriam. Ideo *supra modum*. Vel *supra modum*, id est, *supra mēsuram*, & comprehensionem humanæ rationis, quia dabitur quod oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit. Operatur nobis in sublimitatem, id est, ut sublimemur usque ad angelorū celsitudinem, uel in sublimitate, id est, in cælorum altitudine. Et contra momentaneum ac leue tribulationis operatur æternum pondus gloriæ, ut pro momentaneo æternum, pro leui pondus, pro tribulatione gloriam accipiamus. Sine fine erit hæc gloria, sine fine erit requies ista, sine fine erit hæc lætitia, sine fine erit hæc remuneratio & incorruptio. Ideo *q* pro nihilo reputamus quicquid molestiarum in præsentī seculo toleramus, *non contemplantibus*, id est, non appetentibus uel attendentibus *nobis ea quæ uidentur*, id est, quæ corporeis oculis sunt subiecta, sed ea quæ uideri corporaliter nequeunt. Nam hæc uisibilia cito transeunt cum tempore, inuisibilia uero permanent sine fine. Sic enim uisibilia hæc sunt ad inuisibilia, quomodo figura ad ueritatem. Figura deperit, ueritas permanet. Et ideo iusti gaudent exire de hoc seculo.

CAPVT V.

Scimus enim quoniam si terrestris domus nostra huius habitationis dissoluatur, quod ædificationem ex deo habemus, domum non manufactam, sed æternam in cælis. Nam & in hoc ingemiscimus, habitationem nostram quæ de cælo est, superindui cupientes, si tamen uestiti & non nudi inueniamur. Nam & qui sumus in hoc tabernaculo, ingemiscimus grauati, eo quod nolumus expoliari, sed superuestiri, ut abforbeatur quod mortale est à uita. Qui autem efficit nos in hoc ipsum, deus, qui dedit nobis pignus spiritus.

¶ Non deficimus in momentaneis & leuibus tribulationibus, propter æternum gloriæ pōdus quod expectamus. Nam scimus quoniam si terrestris domus nostra, id est, caro quæ de terra est, & procliuus ad terrena, & domicilium animæ huius habitationis, in qua habitamus quandiu uiuimus, dissoluatur, id est, destruat pro Christo, scimus quod ædificationem, id est, beatam mansionem habemus fra-

tim ex deo, scilicet domum æternam in cælis, non manu fabricatam, sed à deo præparatam, ut de temporali & terrena domo expulsi, in æternam & cælestem recipiamur domum. Prædicatores enim ecclesiæ postquam de corporibus transeunt, nequaquam per morarum spacia (sicut antiqui patres) cælestis patriæ perceptione differuntur, sed mox ut à carnis colligatione exeunt, in cælesti sede requiescunt, sicut in hac sententia demonstratur. Non enim dicitur, habebimus domum æternam in cælis, sed habemus: quia uidelicet p̄tinus habetur illa domus, ex quo ista dissoluitur. Prius autem quam redemptor noster morte sua humani generis poenam solueret, eos etiam qui cælestis patriæ uias sectati sunt, post egressum carnis inferni claustra tenuerūt, nō ut poena quasi peccatores plecteret, sed ut eos in locis remotioribus quiesceret, quia necdum intercessio mediatoris aduenerat, ab ingressu regni reatus primæ culpæ prohiberet. Nunc autem perfecti quiq; mox in regnū suscipiuntur. Domus æterna, mansio cælestis est inter angelos, ubi uices temporum non inueniuntur. Supergreditur enim distinctionem & omne spatium ætatis uolubile, cui semper inherere deo bonū est. Quæ domus uocat ædificatio, quia nūc operibus nostris bonis ædificatur, ut in fine parata inueniatur. Vel domū hanc æternā in cælis, in mortale corpus accipe, in quo resurgentes semper manebimus, cuius forma iam in cælis est in domini corpore declarata. Domū dico nō manufactā, quia corpus animale sit operatione uiri & foeminae, sed corpus spiritale fiet per spiritum sine humana operatione. Non enim coitu parentum indigebimus ad resurgendum, sicut indigimus ad nascendum. Aedificabitur autem domus ista diuinitus, quando fiet quod Iezechieli præmonstratum est: Accesserūt, inquit, ossa ad ossa, unūquodq; ad iuncturā suā, & super ea nerui & carnes accesserunt, & extenta est in eis cutis desuper. Sic ædificabit absq; manu domus animæ nostræ, quando corpus nostrum nutu diuino in integrū restituet expulsi. Et habebimus domū æternam in cælis. Nam in hoc ut habeamus eam, ingemiscimus, id est, intus recentem semper gemitum habemus, uidelicet illam desiderantes, suspiramus & in precibus gemimus ex dilatione tæarū quietis & gloriæ. Nos dico, cupientes superindui habitationem nostram, quæ est in cælo, id est, immortalitatis gloriam. Mors em de terra est, resurrectio de cælis. Tamen hac conditione cupimus eam superindui, si uestiti recepto corpore, non inueniamur nudi, id est, alieni à p̄missa gloria. Opus em est ut anima corpore induta, superinduat & gloria, quæ est immutatio in claritatē. In hoc. i. in consideratione tantæ gloriæ & desiderio ingemiscimus præ dilatione, & precibus instamus, quia cupimus super inuolutionem animæ quam iam accepimus, indui nos habitationē nostram, id est, dari nobis animæ uestē non de terra, id est, non corruptibile, sed de cælo. i. incorruptibilem & impassibilem ad instar cælestium: si tamē in illa resurrectione uestiti corpore, non inueniatur

A mur nudī Christo, sed Christum induti. Illis enim solis proderit immortalitas, qui cum fuerint induti corpore, uestiti Christum inuenientur, hoc est, indumento iustitiæ circumdati. Nec mirum si idcirco gemimus, quia nōdum ad beatitudinem quam desideramus, peruenire possumus. Nam etiā de hac minori re gemitū habemus, quia corpore exuimur, ut illuc peruenire queamus. Et hoc est, *nam qui sumus in hoc tabernaculo*. i. in hoc corpore qd est tabernaculum animæ, ut in eo militet ad tēpus deo in uia præsēntis uitæ, *ingemiscimus grauati* sarcina carnis, & *ingemiscimus eo qd nolumus expoliari corpore, sed superuestiri stola immortalitatis, ut absorbeatur qd mortale est à uita*. i. ut ab infirmitate ad immortalitatē etiā ipsum corpus sine morte trāsfertur. Si fieri posset, ita uellemus fieri immortales, ut iam ueniret ipsa immortalitas, & mō sicut sumus mutaret nos, ut mortale hoc nostrū à uita absorberetur, non per mortē corpus poneretur, ut in fine iterū sumeretur. Quamuis ergo à malis ad bona transeamus, tamē ipse trāscus aliquantulum amarus est ppter consortiū quoddā animæ & corporis, & quandam in his duobus familiaritatem conglutinationis atq; compaginis. Et ideo mortis diem differre conantur etiam illi, qui post mortē se beatius credūt esse uicturos. Tantā uim habet carnis & animæ dulce consortium. Nemo enim unq̄ carnem suam odio habuit. Et ppter ea nō uult anima uel ad tēpus ab eius infirmitate dicedere, quāuis eam se sine infirmitate in eternum recepturā esse confidat. Et aggrauamur ergo corruptibili corpore, & ipsius aggrauationis causam, nō naturā substantiamq; corporis, sed eius corruptionē sciētes, nolumus corpore spoliari, sed eius immortalitate uestiri, qd & ipsum tunc erit. Sed q̄ corruptibile nō erit, non grauabit. Sub terrena tunica gemimus, ad cālestem festinamus. Illā uolumus accipere, istam nolumus ponere. Ergo fiet hæc iniuria tāto illi uestimento cālesti, ut ueniat nobis super hos pannos mortalitatis & corruptionis, ut hoc sit inferius, illud superius: hoc interius, illud exterius? Absit. Non ita uolumus superuestiri, ut sub incorruptione maneat corruptio, sed ut absorbeat mortale à uita. i. ut sine aliqua læsione uita destruat in nobis mortalitatē, ut nusquā sit in nobis aliquid mortale, nō infra, non supra, nō intra, non extra. Nos ingemiscimus nolentes spoliari corpore, sed immortale corpus habere. Sed *qui efficit*. i. q̄ ex toto facit & format nos in hoc ipsum, ut ingemiscamus desiderio incorruptibilis corporis, nō hō est, sed deus, qui dedit nobis huius rei implēdē pignus. i. donū scti spiritus. Dedit nobis pignus spiritus. i. dedit nobis spiritū sctm, q̄ est nobis pignus & certitudo immortalitatis future. Per spiritū em̄ quē dedit nobis, facit nos suspirare desiderio incorruptibilis uite: & certos reddit qd hāc cōsequemur, cuius iā pignus tenemus.

Audentes igitur semper, & sciētes quoniam dum sumus in hoc corpore, peregrinamur à domino, Per fidem enim ambula-

mus, & non per speciem. Audemus autem & bonam uoluntatē habemus magis peregrinari à corpore, & præsentes eīe ad dominum. Et ideo cōtendimus, siue absentes, siue præsentes, placere illi.

¶ Quandoquidem deus facit nos ingemiscere desiderio immortalium coporum, & dedit nobis pignus huius rei spiritum sanctum, igitur semper sumus audentes, id est, semper audemus uelle corpus deponere, ut ad supernā gloriam perueniamus. Ideo uoluntas deponendi corpus uocatur audacia, quoniam res est difficilis & omnibus reformidanda. Propterea sumus audentes ad exuendum corpus, quia sumus & sciētes quod quandiu sumus in corpore mortali, peregrinamur, id ē, remoti sumus à domino, quia non uidemus eum, licet ipse sit ubique. Per hoc enim exules & peregrini sumus ab eo, q̄a longe proiecti à facie cōtemplationis eius, cæcitatē nostræ tenebras in hac ualle lachrymarum patimur. Adhuc enim nos antiqua nox grauatur, & corruptibilis huius carnis oculos, quos hostis callidus ad concupiscentiam aperuit, iudex iustus à contuitu interni sui fulgoris premit. Quisquis enim arbitratur homini uitam istam mortalem adhuc gerenti posse cōtingere, ut dimoto atque discusso omni nubilo phātasarū corporalium atq; carnalium, serenissima incōmutabilis luce ueritatis potiatur, & mente penitus & cōsuetudine uitæ huius alienata, illi cōstant & indeclinabiliter hæreat, nequaquā quid quærat intelligit. Iure ergo sumus audentes in depositione corporis, ut ueniamus ad manifestā uisionem sempiterni luminis, quia scimus quod dū sumus in hoc corruptibili corpore, peregrinamur à dño. i. extraneum sumus ab illa patria beatorū, in qua semper deus sicuti est uidetur. Nam *per fidem inuisibiliū ambulamus*. i. tendimus ad patriam uiuentiū, in qua deus apparet: & non per speciem. i. non per manifestam diuinitatis eius cōtemplationem. Contemplatio qppe merces est fidei, cui mercedi per fidem corda mūdantur, sicut scriptum est: Fide mundans corda eorū. Credenti colligitur meritū, uidēti reddit p̄miū. Qui ergo peregrinatur & per fidē ambulat, nōdū est in patria, sed iā est in uia. Qui autē nō credit, nec in patria est, nec in uia. Per fidem enim ambulamus, & non per speciem. Incipitur à fide, ut perueniatur ad speciem. In corpore nunc peregrinamur à dño & à patria nostra. Sed cum hoc perpendamus, audemus, id est, cū audacia istud magis eligimus ut separemur à corpore & p̄sentemur dño, ut eum in specie diuinitatis suæ uideamus, et apud eum maneamus. Nollemus enim si fieri posset expoliari, sed immortales fieri, & domino p̄sentari. sed cū sine expoliatione id fieri nō possit, audemus optare expoliari, ut ad dñm perueniamus, & bonā uoluntatē habemus. i. non murmuramus de hoc, sed desideramus id bona uoluntate. Audemus inquam & bono animo uolumus peregrinari, id est, remoueri à corpore magis q̄ hic morari, ut & præsentes simus ad deū, & inhæreamus illi.

Actū. 13

A Non enim faciat animam nisi incorruptibilis gaudij uera & certa eternitas. Et quia domino cupimus assistere, ideo contendimus, id est, omnibus modis quibus possumus, corde, uerbo & opere conamur illi placere, siue nunc absentes, id est, in hac uita peregrinantes, siue presentes, id est, in patria manentes. Hoc est, illa nitimur operari, per quæ nunc & in futuro illi placeamus. Modo contendimus, quia est pugna. Sed cum absorpta fuerit mors in uictoria, nulla iam erit pugna, nullusque lapsus, quia nulla corruptio. Et ideo iam non contendemus placere, sed omnino placebimus domino in regione uiuorum.

1. Cor. 15.

Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, siue bonum, siue malum.

¶ Et recte dixi presentes, quia omnes presentiamur Christo iudici. uel merito contendimus ut illi semper placeamus, ne in iudicio displicentes damnemur. Nam omnes nos, cuiuscunque sexus uel ætatis aut conditionis sumus, oportet, id est, necesse est manifestari uniuscuiusque cogitationes & uerba & opera. Ibi uidebitur quis sit unusquisque, modo enim paræ dignoscitur. Omnia nostra patebunt ante tribunal, id est, ante iudiciariæ sedem Christi, quando coram deo iudice astabimus. Pro magnitudine potestatis & iudicis, magnitudo tribunalis & iudicii æstimanda est. Quanto enim maior potestas iudicis, tanto maior terror iudicii sit necesse est. Omnes omnino manifestabuntur ante tribunal tanti iudicis, ut unusquisque siue iustus, siue iniustus, ad similitudinem mellorum referat, id est, reportet illuc propria gesta corporis, prout gessit, id est, sicut ipse unumquodque opus fecit, siue bonum, siue malum. Eodem modo & eadem quantitate, qua gessit unusquisque quodlibet opus, recitabit illud iudicandum ante tribunal æterni iudicis. Unusquisque referet propria corporis, id est, quæ gessit uel cogitauit dum in corpore fuit. Neque enim si quis maligna mente atque impia cogitatione blasphemet, & id nullis membris corporis operetur, ideo non erit reus, quia id non motu corporis gessit, cum hoc per illud tempus gesserit quo gessit & corpus. Prout gessit mente, lingua uel manu, dum esset in corpore, referet unusquisque, etiam paruuli, qui non per seipsos, sed per alios gesserunt. Nam si in illa parua ætate moriuntur, utique iudicantur secundum propria gesta corporis, id est, secundum ea quæ gesserunt dum essent in corpore, quando per corda & ora gestantium crediderunt, uel non crediderunt, quando baptizati uel non baptizati sunt, quando carnem CHRISTI manducauerunt uel non manducauerunt, quando eius sanguinem biberunt, uel non biberunt. Secundum hæc ergo quæ in corpore gesserunt, iudicantur, non secundum ea quæ gesturi erant si diu hic uiuerent. Neque huic apostolicæ sententiæ aduersantur beneficia, quæ pro defunctis commendandis agimus, quia etiam meritum hoc sibi quisque dum in corpore uiue-

ret, comparauit, ut ei possint ista prodesse. Non enim omnibus profunt. Et quare non profunt omnibus, nisi propter differentiam uitæ quam quisque gessit in corpore? Quibus autem profunt, aut ad hoc profunt, ut sit plena remissio, aut certe ut tolerabilior fiat ipsa damnatio.

Scientes ergo timorem domini, hominibus suademus, deo autem manifesti sumus. Spero autem & in conscientijs uestris manifestos nos esse. Non iterum commendamus nos uobis, sed occasionem damus uobis gloriandi pro nobis, ut habeatis ad eos qui in facie gloriantur, & non in corde.

¶ Et quia coram Christo iudice necesse est nos omnes manifestari, ut recipiat unusquisque prout gessit, ergo scientes hoc, suademus hominibus timorem domini, id est, suademus illis ut per singula quæ nunc faciunt, timeant futurum domini iudicium, & desistant à prauis operibus, ne tunc incipiant time- re, cum iam non poterunt damnationem euitare. Vel quia necesse est omnes manifestari ante tribunal Christi iudicis, ergo scientes timorem domini, id est, scientes quàm timendus sit dominus in suo iudicio, qui tamen subtiliter examinaturus est opera & cogitationes singulorum, suademus hominibus ut timeant & pudeant sibi, ne in iudicium damnationis incurrant. Hominibus quidem hoc suademus, sed manifesti sumus deo, si aliter agimus quàm docemus, id est, deus nouit si est in nobis quod alijs suademus, & qua intentione facimus istam suasionem. Deo quidem scimus nos esse manifestos, qui uidet occulta nostra: sed spero etiam in conscientijs uestris manifestos nos esse. Manifesta erat puritas eorum Corinthijs, quia neque aliquando in adulatione fuerant deprehensi, neque prædicatio eorum displicuerat sanctis, nec ab aliquo illorum quicquam (ut assolet) occulte elicere tentauerant, ut foris simplices turbis apparent, intus uero dolosi essent. Ideo conscientias eorum pulsant, ut sibi testes essent de ueritate. Ac si aperte uerbis alijs dicat: Licet uobis male de nobis locuti sint pestiferi homines, puto tamen quod non recipiat uestra conscientia de nobis aliter suspicari quàm nouit, nec potestis magis alijs fidem accommodare quàm uobismetipsis. Et quia modo se laudare uidebatur, subiungit: Non iterum nos commendamus uobis, id est, sicut nec in prima epistola nos ipsos uobis commendauimus, ut putatis, sic nec in ista nunc nos commendamus: quia per hæc quæ dicimus, laudem nostram à uobis non quarimus: sed propter utilitatem uestram damus uobis per hæc uerba occasionem, id est, materiam gloriandi pro nobis contra pseudo apostolos, ut gloriemini quia integram puræ ueritatis doctrinam à nobis suscepistis, & fallacem prædicationem pseudo apostolorum respuistis. Vel pro nobis quos deo placere nostis, gloriemini, ut habeatis occasionem gloriandi ad eos qui in facie gloriantur, & non in corde, id est, contra pseudo apostolos, qui per hy-

A pocrissim gloriantur de specie pietatis, & non de puritate cordis. Vel in facie, id ē, in exterioribus, hoc est, in carnalibus obseruantijs gloriantur: & non in corde, id est, in spiritualibus, quæ sunt in interiori homine. Pseudo apostoli animos Corinthiorum commouere uidebatur in odium Apostoli, ut ab eorum cordibus fides apostolica facilius laberetur: & multi iactabāt se ab alijs apostolis didicisse, q̄ semper cum domino fuerāt. Ideoq; nunc dicit se his dare occasionem, id est, rationē, per quā ipsi gloriarentur aduersus eos, quoniam apostolus erat, a quo & isti didicerant, sicut & a quibus illi gloriabantur se doctos fuisse. Talis enim gloriatio in facie erat, non in corde: quia de personis gloriabantur, non de ueritate.

Sive enim mente excedimus, deo: siue sobrii sumus, uobis. Charitas enim Christi urget nos, æstimantes hoc, quoniam si unus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt. Et pro omnibus mortuus est Christus, ut & qui uiuunt, iam nō sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis mortuus est & resurrexit.

Q De nobis, inquit, potestis gloriari: quia quicquid agimus, uel honor est dei, uel utilitas proximi. Siue enim mente excedimus omnia temporalia ut cōtemplemur æterna, deo id facimus. siue sobrii sumus, id est, ab illa mentis ebrietate ad communem sensum eximus, hoc uobis fit, id ē, pro utilitate uestra.

B Excessus mētis est intentio ad superna, ita ut quodammodo de memoria labantur infima. In hoc mentis excessu fuerunt omnes sancti, quibus archa na dei mundum istum excedentia reuelata sunt. De hoc excessu nunc dicitur: Siue mente excedimus, deo. Quod enim Apostolus mente excedebat, deo excedebat. Excedens enim mente omnē humanam fragilitatem, omnem seculi temporalitatem, omnia quæcunq; nascendo & occidendo uanescent transiuntia, habitabat corde in quadā ineffabili contemplatione quantum poterat, de qua dicit, quod audiuit ineffabilia uerba quæ non licet homini loqui. Itaq; si semper manere uellet in eo quod uiderat, & loqui non poterat, nō leuaret alios ut & ipsi uiderere hoc possent. Descendit ergo pro eorum subleuatione. Et hoc est quod additur: Siue sobrii sumus, uobis. Quid est, sobrii sumus? Sic loquimur ut capere possitis. Hec agebat Apostolus, & boni rectores agere debent: quia tunc ad altā charitas mirabiliter surgit, cum ad se ima proximorum misericorditer attrahit: & quo benignius descendit ad infima, eo uolentius recurrit ad summa. Sobrii, inquit, sumus uobis. Charitas enim CHRISTI urget nos sic agere. Nam charitas Christi, quæ sanctorum mētēs ad superna subleuat, eas pio moderamine p̄fraterna dilectione etiam ad humilitatem condescensionis format. Itaq; dicitur: Siue mente excedimus, deo: siue sobrii sumus, uobis. charitas enim Christi nos urget.

Hoc est, Si ea tantum agere uellemus & ea tantum contemplari, quæ mētis excessu intuemur, uobis

biscum nō essemus, sed in supernis tanquam cōtemptris uobis. Et quando uos ad illa superiora & interiora infirmo passu sequeremini, nisi rursus urgente nos charitate Christi (q̄ cum in forma dei esset, nō rapinā arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinaniuit, formā serui accipiens) cōsideraremus nos esse seruos, & nō ingrati ei a q̄ accepimus altiora, p̄pter eos qui infirmi sunt, nō cōtemneremus inferiora, & temperare mus nos eis, q̄ nō p̄nt nobiscum uidere sublimitas. Hoc ergo est, siue mēte excedimus, deo. Ille eīm uidet quod uidemus in mētis excessu, ille solus reuelat secreta sua. Vobis autē p̄ficat quando sobrii sumus, id est, quando ab illo mentis excessu, q̄ mētem ipsam debriat & a sensu temporalium immutat, ad cōmunem sensum descendimus, ut a uobis intelligi possimus. Charitas Christi nos urget ad uos inclinari, æstimantes hoc, quoniam si unus Christus mortuus est pro omnibus ad uitam prædestinatis, ergo omnes participatiōe mortis eius mortui sunt in hoc quod prius erant, id est, secundum hoc quod ueteris hominis membra fuerunt. Ideo libenter ad eos debemus inclinari, qui iam per baptismum Christo sunt cōmortui. Vel si unus Christus mortuus est pro omnibus, id est, ut omnes uiuant, ergo necesse est fateri quia omnes mortui sunt in anima per peccatum, quorum uiuificatio quæ sita est morte unius q̄ peccato solus carebat, nec mortis animæ particeps esse poterat. Et idcirco nos debemus ad eos instruendos humiliari, pro quibus uiuificandis saluator usque ad mortem dignatus est inclinari. Omnes itaq; mortui sunt in peccatis, nemine prorsus excepto, dempta matre dei, siue originalibus, siue etiam uoluntate additis, uel ignorando, uel sciendo, nec faciendo quod iustum est. Et pro omnibus mortuus est unus Christus, id est, nullum habens omnino peccatum, qui solus hostia sufficiens fuit p̄ peccatis omnium, uel qui p̄ remissionē peccatorum uiuunt, iam non sibi uiuant, sed ei qui pro ipsis oībus mortuus est, p̄pter peccata n̄ra, & resurrexit p̄pter iustificationē nostrā, ut credētes in eū q̄ iustificat impiū, ex impietate iustificati, tanq̄ ex morte uiuificati, ad primā resurrectionē quæ nūc est, p̄tinere possimus. Nō ergo sibi uiuat quisq; sed Christo, faciens nō suā sed ipsius uoluntatem, ut possit dicere, Viuo autem iam nō ego, uiuit uero in me Christus, & anima mea illi uiuet. Illi utique, nō sibi. De her enim uita humana in se deficere, in Christo p̄ficere, qui mortuus est ut nos moreremur peccatis, & resurrexit ut resurgeremus ad opera iustitiæ. Et quid est aliud, Non sibi, sed illi uiuant, nisi ut non sēcūdum carnem uiuant in spe terrenorum & corruptibilem bonorum, sed secundum spiritum in spe resurrectionis, quæ iam ex ipsis in Christo facta est?

Itaq; nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem. Et si cognouimus secundum carnem Christum, sed nunc iam non nouimus,

Philip. 2.

D

Roma. 4.

Galat. 2

Psal. 21.

A ¶ Suo more uitam nostram futuram, quæ iam in Christo capite nostro resurgente completa est, ita spe certa meditatur Apostolus, tanquam iam adsit præsensque teneatur. Quæ utique uita non erit secundum carnem, sicut Christi non est secundum carnem. Carnem namque hoc loco non ipsam corporis nostri substantiam, sed corruptionem mortalitatemque carnis uult intelligi, quæ tunc non erit in nobis, sicut iam in Christo non est. Quia, inquit, resurrectio Christi nos resurgere fecit, itaque ex hoc tempore resurrectionis neminem eorum pro quibus Christus mortuus est & resurrexit, & qui iam non sibi uiuunt, sed illi, nouimus secundum carnem, id est, secundum carnis corruptionem propter spem futuræ immortalitatis, in cuius expectatione uiuunt, quæ in Christo iam non spes, sed res est. Et si cognouimus Christum secundum carnem, id est, secundum carnis mortalitatem, cum adhuc moriturus esset, sed, id est, tamen iam non nouimus, quia illud eius mortale iam induit immortalitatem. Noueramus ergo Christum secundum carnem, id est, secundum carnis mortalitatem antequam resurgeret, sed nunc iam non nouimus, quia resurgens à mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur. Nam si Christus secundum hæreticos ideo non habuit carnem, quia dixit Apostolus nunc iam non nosse Christum secundum carnem, nec illi habuerunt carnem, de quibus præmisit: Itaque nos amodo neminem nouimus secundum carnem. Sed quia illorum secum uitam futuram (ut diximus) tanquam præsentem meditabatur, qui resurgentes commutabuntur, amodo, inquit, neminem nouimus secundum carnem, id est, tamen certam spem tenemus futuræ nostre incorruptionis & immortalitatis, ut amodo iam in ipsa notitia gaudeamus.

Roma 4. 6.

B Si qua ergo in Christo noua creatura, uetera transierunt, ecce facta sunt omnia noua. Omnia autem ex deo, qui nos reconciliauit sibi per Christum, & dedit nobis ministerium reconciliationis. Quoniam quidem deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, non reputans illis delicta ipsorum, & posuit in nobis uerbum reconciliationis. Pro Christo ergo legatione fungimur, tanquam deo exhortante per nos. Obsecramus pro Christo, reconciliamini deo. Eum qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur iustitia dei in ipso.

Apoc. 21

¶ Et quia Christus iam non est secundum carnem, nec aliquis eorum qui ei uiuit, ergo si qua noua creatura, hoc est, si quis innouatur, esse potest in Christo, nunc patet quod uetera corruptionis transierunt, & ecce facta sunt omnia noua immortalitatis. Quoniam omnes in Christo, etsi nondum re, iam tamen spe immortales sumus, uetera transierunt, & facta sunt omnia noua. Omnis ergo noua creatura, id est, populus innouatus per fidem, ut habeat interitum in re, quod in spe postea perficiatur, in Chri-

sto habet iam quod in se sperat: itaque nunc uetera transierunt secundum spem, quia modo iam non est tempus ueteris testamenti, quo temporale atque carnale regnum expectetur à deo: & facta sunt omnia noua secundum eandem spem, ut regnum celorum, ubi nulla erit mors atque corruptio, promissum teneamus. In resurrectione autem mortuorum non iam secundum spem, sed secundum rem: & uetera transibunt, cum inimica nouissima destruetur mors: & fient omnia noua, cum corruptibile hoc induerit incorruptibilem, & mortale hoc immortalitatem. Quod iam in Christo factum est, quem secundum rem iam nouerat Apostolus secundum carnem. Eorum uero pro quibus mortuus est & resurrexit, nondum secundum rem, sed secundum spem, neminem nouerat secundum carnem. Sed & moraliter uetera, id est, ueteris hominis uitia transierunt, & facta sunt omnia noua, id est, noui hominis opera. Ad ueterem quippe hominem pertinet, præsentem mundum querere, transitoria ex concupiscentia amare, mentem in superbiam erigere, patientiam non habere, ex dolore malitiæ de proximi læsione cogitare, sua indigentibus non dare, ad multiplicanda illa aliena querere, nullum pure propter deum diligere, inimicitias inimicis reddere, de afflictione proximi gaudere. Cuncta hæc uetusti sunt hominis, quæ uidelicet trahimus de radice corruptionis. Sed qui iam ista exuperat, & ad præcepta dominica mentem in benignitate commutat, de hoc recte dicitur, quia uetera transierunt, & ecce facta sunt omnia noua. Tunc enim in nostris mentibus noua sunt, cum à nobis uetusti hominis uitia transierunt. Dixi quia in Christo noua creatura & facta sunt omnia noua. Sed tamen ex deo patre sunt omnia hæc noua, quæ uel in moribus, uel in spe, uel in re consistunt. Ex patre sunt omnia, quæ per Christum uel in Christo habemus, quia & ipse Christus ex patre est. Nihil nouitatis est nobis, sed omnia sunt ex deo, qui ex antiquis inimicis reconciliauit nos sibi per Christum mediatorum. Quia enim creatura humana peccauerat in deum, nec penitebat ut reuerteretur ad eum, deus opus suum nolens perire, misit filium suum, per quem prædicata remissione peccatorum, reconciliaret sibi per ipsum, per quem eos creauerat. Per Christum nos reconciliauit sibi, & dedit nobis ministerium reconciliationis, id est, iniunxit nobis legationem, ut per orbem discurrentes, ministraremus ubique doctrinam euangelij, per cuius obseruantiam omnes deo reconciliarentur, & in amicitiam reuocarentur. Vere per ipsum & per nos dedit hominibus reconciliationem. Quoniam in Christo quidem erat ipse deus reconcilians sibi mundum, & in nobis posuit uerbum reconciliationis. Deus erat in Christo, qui ait: Pater in me manens, ipse facit opera. Pater enim est in filio, quia una est eorum substantia. Deus ergo erat in Christo conuersante inter homines reconcilians sibi mundum, id est, homines de mundo, pro quibus ipse Christus ait: Ut mundus credat quia tu me misisti. Mundus enim in hoc loco non ille intelligitur, qui totus in mali-

Ioh. 14

Ioh. 17

Ioh. 18

Agno positus est, sed ille pro quo misit deus filium suum, ut saluetur mundus per ipsum, id est, ecclesia per mundi latitudinē fundata. Hunc mundum sibi deus reconciliauit hoc modo, uidelicet *non reputans illis delicta ipsorum*, ut pro his puniret illos, sed tam originalia quā actualia dimisit oīa in baptismo. In Christo quidē erat per naturam, sed in nobis per gratiam: quia posuit in nobis, id est, in interiori nostro uerbum, id est, prædicationem reconciliationis. Hoc est, per spiritum sanctum illuminauit corda nostra, & docuit quibus rationibus ei possemus homines reconciliare, cōuertendo eos ad fidem & pœnitentiam & ad bonam operationem. Et quandoquidem post Christum posuit nos reconciliatores, ergo pro Christo, id ē, uice Christi *fungimur legatione dei*. Christus enim proprie fuit legatus patris, sed nos pro eo fungimur legatione, ut uice eius prædicemus reconciliationem gentibus. Legatione dei ad uos fungimur, *tāquam deo uos ad reconciliationem exhortāte per nos*. Ipse enim in nobis loquitur, & uerba eius sunt ea quæ ex ore nostro processerunt, ideoq; libenter nobis obtemperare debetis. Et quia uice Christi sumus directi, *obsecramus pro Christo*, id est, *tāquam uos CHRISTVS obsecret, reconciliamini deo*. Obsecramus uos, id est, per omnia sacra adiuramus, ut reconciliemini deo per pœnitentiā, cui per peccatum estis inimici. Nemo enim reconciliat nisi ex inimicitijs, & nihil inter deum & homines facit inimicitias nisi peccatum. Plerumq; autem homo qui alteri homini irascitur, discordanti sibi reconciliari appetit, sed ire ad satisfaciendū prior erubescit. Pensemus facta ueritatis, ut uideamus quo iaceat nostræ prauitas actionis. Ecce inter nos & deum discordiam peccādo fecimus, & tamē ad nos deus suos legatos prior misit, ut nos ipsi qui peccauimus, ad pacem dei rogati ueniamus. Erubescat ergo humana superbia. Confundatur quisq; si non satisfaciāt proximo, quando post culpam nostrā, ut ei reconciliari debeamus, & ipse qui offensus est, legatis interuenientibus obsecrat deus. Quomodo autem ei reconciliaremur, nisi deleteretur peccatum, quod inter nos & ipsum erat & nos ab eo separabat? Proinde cum dixisset Apostolus, *obsecramus pro Christo, reconciliamini deo*, quasi diceremus quomō poterimus reconciliari deo, subiunxit: *Eum qui non nouerat peccatum*, id est, Christum qui non nouerat peccatum per experientiam, licet nosset illud per sapientiam, fecit pro nobis deus pater peccatum, id est, sacrificium pro peccato. Bene ergo possumus ei reconciliari, qui sanguine Christi sui delet omne peccatum nostrum, si nos illud pœnitendo damnemus. Qui uidelicet Christus peccatum non nouit, quā nunquam peccati delectationem sensit. Sed per sapientiam qua ipse peccatum damnat, nouit ipse peccatum, id est, nouit hoc esse malum. non ergo fecit ipse peccatum, sed eum deus pro nobis peccatum fecit, hoc est, ut dixi, sacrificium pro peccato. In lege enim peccata uocabantur, sacrificia quæ pro peccatis offerebantur, Et eodem modo

locutionis appellatur nunc Christus peccatum, C quia pro peccato est oblatum. Similitudo etiam carnis peccati, in qua uenit, dicta est peccatum. Misit, inquit, deus filium suum in similitudine carnis peccati, & de peccato damnauit pētm in carne. Id est, de similitudine carnis pēti, quæ ipsius erat, damnauit pētm in carne pēti, quæ nostra est. Eum itaque qui non nouerat pētm, id est, Christum, pro nobis pētm fecit deus, cui reconciliati sumus, id est, sacrificium pro peccatis, per quod reconciliari ualeremus. Ideo fecit eum pētm, ut nos efficeremur iustitia dei in ipso. Ipse ergo pētm, ut nos iustitia, nec nostra, sed dei: nec in nobis, sed in ipso, sicut ipse pētm non suum, sed nostrum: nec in se, sed in nobis cōstitutum similitudine carnis pēti, in qua crucifixus est. Hæc est illa iustitia dei, non qua ipse iustus est, sed qua nos ab eo iustificati sumus. Ut efficeremur, inquit, nō solum iusti, sed etiam iustitia, id est, ut per nos alij fiant iusti. Efficeremur iustitia dei in ipso, id ē, in eius corpore quod est ecclesia, cui ipse est caput. Roma. 8. Colo. 1.

CAPVT VI.

Adiuuantes autem exhortamur, ne in uacuum gratiam dei recipiatis. Ait *Isai. 49.* enim: Tēpore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.

Q Deus per Christum pro pētiis nostris immolatum reconciliat uos sibi. Sed nos adiuuamus opus reconciliationis huius. Dei enim sumus adiutores. Nos ministerio prædicationis nostræ adiuuantes beneficium dñinæ operationis, exhortamur uos ne in uacuum gratiam dei recipiatis, quam uobis offert. Gratia dei est remissio pētorum. Quam in uacuum recipit, quisquis in bonis operibus se postea non exercet. Gratia dei est facultas bene concessa quinitus homini, de qua dicit, sine me nihil potestis facere. Quam in uacuum recipit, qui cum dei gratia non laborat, nec adiungit studiū suum, ut possit dei præcepta ipso adiutore implere. In uacuum, id est, in hoc ut sit ei res uacua, recipit hanc gratiam q̄ bonis operibus eam implere non satagit. Sed nos bene cum auxilio gratiæ agendum uos exhortamur, ne per desidiam uestram in uacuum eam recepisse inueniamini. Et hoc facimus, ut dictū est, adiuuantes opus cælestis gratiæ & reconciliatiōis. uel adiuuantes uos ipsos nostris meritis & orationibus atq; sermonibus. Siue ita: Nos prædictis causis & ratiōibus uos adiuuantes, id est, ad reconciliationem prouocātes, exhortamur ne in uacuum gratiam dei recipiatis, id est, ne falsis apostolis credentes, ita recipiatis & intelligatis baptismum & fidem, quā suscepistis, ut eat in uacuum, id est, transeat uobis in rem uacuum, & omni plenitudine utilitatis priuatam. Illi enim q̄ putant solam fidem Christi sine carnali obseruantia legis non sufficere ad iusti

A tiam & salutem æternam, gratiam dei, id est, fidē ipsam intelligūt quasi rem uacuam, id est, non refertam innocentia & omnium uirtutum perfectione. Et sicut hanc fidei gratiam putāt uacuam, sic fit eis uacua: quia per eam nec remissionem peccatorum, nec aliquam gratiam cōsequuntur. Sed uos eam nolite recipere sic, nolite sic de ea sentire, ut uobis eat in uacuum, id est, ut fiat omni commodo uestro uacua. Vere non deberis eam putare uacuam, nec uobis facere uacuam, quia non est uacua, sed bonis operibus referta. Nam ipse deus q̄ gratiam istam humano generi offert, ait in Isaiā: *Isai. 49.* *Tempore accepto*, id est, tempore quod est mihi uel hominibus acceptum, *exaudiui te* orātem pro peccatis tuis. Non est ergo uacua hæc gratia, in cuius tempore deus orantes exaudit. Quod tempus est hominibus gratum, & cum omni amplexu cordis acceptum. Plus enim est acceptum quā acceptabile, quoniam acceptabile dicitur, quod est habile ut recipiatur: acceptum uero, quod iam mētis deuotione receptum est. Et postquam hoc tempus tibi fuerit acceptum, id est, postquam hoc suscepseris, exaudit deus preces tuas, quas tempore legis non exaudiebat. Tempore (inquit) accepto, id est, tempore gratiæ, quod accepisti ueniens ad fidem, exaudiui te deprecantem pro remissione culparum tuarum, *in die salutis*, id est, in hoc eodem tempore gratiæ, quo uera salus de cælo ad homines uenit, & lux fidei atq̄ iustitiæ tenebras infidelitatis atq̄ peccatorum effugauit, *adiuui te* de assidue uirtutum. Lex autem non adiuuabat, sed tantum præcipiebat. Sub gratia uero deus nos (inquit) adiuuat, ut bona quæ præcipit, facere ualeamus. Nam ideo adiuui te, quia ipse liberum in nobis arbitriū restituit, & ex libero arbitrio nostro laboramus, & diuina gratia adiuuante potētes efficimur, sine qua nihil facere possemus. Hoc deus ecclesiæ de gentibus per prophetam dixit: *Tempore accepto exaudiui te*, & in die salutis adiuui te. hoc eidē ecclesiæ de gentibus conuersæ replicat nunc Apostolus, & exponendo subiungit: *Eccē*, id est, non ultra differtur illud tempus, sed *nunc* præsentialiter est *tempus acceptabile*, quod oēs gratanter accipere debēt, ut & ipsi fiant deo acceptabiles: & *ecce nunc* præsentialiter est *dies salutis*, id ē, lucidum tempus gratiæ, in quo per bona opera possint homines æternam promereri salutem. Ex quo enim saluator in carne apparuit, semper est acceptabile tempus, & dies salutis usq̄ ad finem seculi. Vnicuiq̄ tamen finitur hoc tempus in hora obitus sui. Dies enim salutis per Christi gratiā est uita præsens, quoniam apta est ad bene operandum: & concludetur nocte iudicii, in qua nemo poterit operari. Et ideo adesse tempus dicit Apostolus, quo possint ad indulgentiam proficere peccatores: diē adesse dicit, quo morbis mortalibus animarū possit adhiberi medicina salutis.

Nemini dantes ullam offensionem, ut *1. Cori. 4.* *nō uituperetur ministerium nostrum. Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut*

dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in uigiliis, in ieiuniis, in castitate, in scientia, in longanimitate, in suauitate, in spiritu sancto, in charitate non ficta, in uerbo ueritatis, in uirtute dei.

¶ Exhortati sumus uos ne in uacuum gratiā dei recipiatis, & exhortamur ut *nemini sitis dantes ullam offensionem*. Cauete ne malo exemplo uestro seu uerbo prauo detis alicui fratrum ullam offensionem, id est, ne faciat eum offendere, ut cadat per uos in peccatum: ne sitis ei offendiculū, ut exemplo prauitatis uestre offendant corruens in nequitiam, uel ne offendatis eum, id est, ne conturbetis & irasci faciat eum. Idcirco uidete ne male uiuendo uel loquendo præparetis offensionem ulli proximorum, ne propter uos uituperetur ministerium nostræ prædicationis, qui uos docuimus qualiter agere debeatis. Qui enim uos male agere uiderint, putabunt nos ita docuisse, & incipient nostram doctrinam uituperare. Non detis inquam ulli offensionem, sed potius exhibeamus nosmetipsos in omnibus & uos sicut dei ministros. Ut melius exhortetur eos, cōiungit se illis, ac uelut seipsum admonet, quia infirmitatem illorum quasi suam æstimat: & si profecerint, profectus illorū ipsius erit. Exhibeamus, inquit, id ē, offeramus deo, nosmetipsos, id est, me & uos. Ut ergo unusquisq̄ seipsum exhibeat, exhibeamus, id est, offeramus & demōstramus nos in omnibus sicut dei ministros. Ac si dicat: Non uos admoneo ut omēs sitis apostoli, uel in ministerium prædicationis assumatis, sed ut sitis sicut ministri dei, id est, in omnibus ministerios diuinæ prædicationis imitemini, ut similitudo religiosæ cōuersationis eorum exprimat in uobis. Et si non omnes sumus ministri, omnes tamē sicut ministros dei nos ipsos exhibeamus, ut sicut illi uiuunt, ita & nos uiuamus. Et hoc faciamus in patientia, quæ sit multa, id est, sustinēs multa, & neq̄ murmurans contra deum, neq̄ indignans contra hominem qui mala intulerit. Hæc ita generaliter omnibus dicuntur Christianis. Specialiter uero ministris euāgelicæ prædicationis hoc modo posunt dici: Nos, qui alios exhortamur ne in uacua gratiam dei recipiant, ita cōuersationem nostrā cauta circūspectiōe custodiamus, ut nemini simus dantes ullam offensionem, id est, nos ipsi faciamus quæ alijs facienda suademus, non faciamus quæ prohibemus: ne si aliter docere & aliter facere uis fuerimus, exemplo nostro ceteros offendere faciamus. Infirmitas enim quisq̄ plus attendit facta prælati sui quā uerba, & putat sibi licere quicquid illum uiderit agere. Et ita prælatus qui male uiuit, licet bene doceat, offensionem subditis parat. Nemini ergo simus dantes ullam offensionem, ut nō uituperetur ministerium nostrum. Vituperabitur enim, & linguis obrectantium lacerabitur, nō si fecerimus mala solū q̄ improbamus, sed etiam si non fecerimus bona quæ docemus. Ne-

Aminem offendamus, sed in omnibus uerbis & actibus nostris exhibeamus nosmetipsos sicut decet dei ministros, id est, ut ex operibus nostris homines deū glorificent, & nos intus deo placeamus. Et id faciamus in multa patiētia, per quam & indisciplinatos mores fratrum tolerando paulatim corrigamus, & infidelium persequutiones fortiter sustineamus. Nam subsequenter ostendit per partes, quā multa debeat esse ista patiētia. Nec solum ministris, id est, praelatis ecclesiæ iubentur ista, sed & subiectis, ut præmissimus, qui similes in moribus debent esse bonis ministris. Multam (inquit) patientiā habeamus *in tribulationibus*, id est, in pressuris & uexationibus, quæ nobis inferent à prauis hominibus: *in necessitatibus*, id est, in egestatibus cibi uel potus uel indumenti: *in angustiis*, id est, in solitudinibus & curis animi atque timore poenarum, unde mens angustiat: *in plagis*, id est, in uerberibus, sicut est uirgarum castio: *in carceribus*, id est, in tenebrosis & foetentibus locis reclusi: *in seditionibus*, id est, in commotionibus populi contra nos. Si populus contra nos insurgat, & cum quodam tumultu conetur nos à bono opere reuocare, nos patienter feramus, & à bono non separemur. Sed & *in laboribus* habeamus patientiam, id est, si prauī homines longis itineribus aut grauius operibus nos laborare cogunt, uel si labore manuum nostrarum nobis uictum quaesierimus. Et *in uigiliis*, id est, si necesse fuerit nos uigilare, ut per noctem operemur unde uiuamus, uel in uigijs ad psallendum & orādum. Atque *in ieiuniis*, quæ uel sponte facimus, uel indigentia facere coegerit aut quælibet necessitas. In his oībus patientiā teneamus, & nos ut dei ministros exhibeamus. Ministri enim sunt, quicunque bene operant, quia deo ministrant, id est, deseruiunt. Excepto igitur prædicationis officio & altaris ministerio, omnes agnoscimus nos esse dei ministros, & ut tanti domini famulos, exhibeamus nos idoneos *in castitate* mentis & corporis, & *in scientia*, ne fatuis uirginibus similes, amittamus per imprudentiam meritum castitatis. Habeamus ergo scientiam scripturarum, uel scientiam qua prudenter agere bona sciamus & mala respuere. Et ut ministros dei nos exhibeamus *in longanimitate*, id est, in longa animi expectatiōe, qua patienter usque in finem perseueremus, aduersa præsentis uitæ ferendo & gaudia sequentis uitæ sperando. Et *in suauitate*, ne per rancorem animi efficiamur illis asperi, à quibus longanimitate mala toleramus, sed per dulcedinem mentis simus illis suaues & blandi, ut nec uerbo nec opere nostro illis uel alijs generemus asperitatem amaritudinis. Et *in spiritu sancto*, ut omnia benigne & sincere faciamus, sicut spiritus sanctus docet. Et *in charitate non ficta*, ut affectum dilectionis non tantum in uultu & uerbo, sed etiam in corde habeamus, ne simus de illis, qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorū. Atque *in uerbo ueritatis* prædicando uel loquendo, ut habeat puram ueritatem sine falsitatis admixtione uel prædicatio nostra uel loquutio. Et *in uirtute dei*

ut non nostris uiribus, sed dono uirtutis diuinæ credamus nos posse quicquid boni poterimus agere. Omnia hæc in Apostolo maxime præfulgebant, & in talibus ducebatur eius conuersatio, qui nunc secum hortatur ministros euangelij & oēs Christi seruos, ut taliter uiuere studeant. Feruens enim dei amor facile tolerat oēs aduersitates, & assequitur omnes uirtutes. Adhuc autem subiungit Apostolus in admonitione.

Per arma iustitiæ à dextris & à sinistris, per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam: ut seductores, & ueraces: sicut qui ignoti, & cogniti: quasi morientes, & ecce uiuimus: ut castigati, & non mortificati: quasi tristes, semper autem gaudentes: sicut egentes, multos autem locupletantes: tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.

Exhibeamus (inquit) nos ipsos ut dei ministros *per arma iustitiæ*, quibus regnum peccati debellemus, id est, per uirtutes uitæ contrarias, ut humilitas dericiat superbiam, largitas extirpet auaritiam, beneuolentia inuidiam, & sic cæteræ uirtutes destruant opposita sibi uitia. Virtutes enim sunt arma iustitiæ, quibus muniri debemus *à dextris & à sinistris*, id est, à parte prosperorum & à parte aduersorum, ut contra prospera & aduersa uirtutum armis semper muniti, nec prosperis eleuemur, nec aduersis perturbemur, nec blādis ad uoluptatem demulceamur, nec asperis ad desperationem premamur. Et audite quæ sint dextra & sinistra, id est, prospera & aduersa. Per gloriam & ignobilitatem &c. usque, Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes. Dextra enim iustorum sunt, gloria, bona fama, & quod ueraces sunt, quod cognoscuntur, quod uiuunt, quod non mortificantur, quod gaudent, quod multos discunt, quod omnia possident. Sinistra uero, quod ignobiles & infames habent, quod seductores putant, quod ignorant, quod moriunt, quod castigant, quod contristantur, quod egent, quod nihil habere uidentur. Sed milites Christi per arma iustitiæ à dextris & à sinistris muniti debent incedere, ut hinc & inde diabolum expugnantes, & in prosperis timeant, & in aduersis confidant. Exhibeamus ergo nos ut dei ministros *per gloriam & ignobilitatem*, id est, quando in gloria & ueneratione apud homines erimus, non inde extollamur: & quando nos iudicabunt esse ignobiles atque contemptibiles, non inde frangamur. Eodem modo agamus *per infamiam & bonam famam*, id est, si falso infamamur de aliquo crimine, uel si bonam famam habemus de religiosa conuersatione, utrunque per patientiam æquanimiter ducamus, ut nos nec detrahentes dericiant, nec laudantes extollant, quia contingit nonnumquam utrosque mentiri. Item exhibeamus nos *ut seductores & ueraces*, id est, ad uiam ueritatis adducamus eos qui errant, ut cæteri qui in errore perseuerant, iudicent nos esse seductores, cum simus ueraces. Si enim seducere, aliunde aliquē ad aliud persuaden-

Ado ducere est, quærendum est unde & quo. Si à malo ad bonū, bonus seductor est, unde & Ieremias ait: Seduxisti me domine, & seductus sum. Si autem quis aliquem seducendo ducat à bono ad malum, malus seductor est. In hanc ergo partem, qua seducuntur homines à malo ad bonum, utinam omnes seductores & uocemur & simus. Sed infideles aut quilibet errantes uocabunt nos malos seductores, si quos poterimus, ex socijs eorum ad fidem & religiosam conuersationem attraxerimus. Erimus enim ueraces & uera docentes, sed illi putabunt nos esse fallaces, & falsitate alios seducentes. Nos dico apud alios habiti sicut qui sunt à deo ignoti, id est, reprobati, & apud alios à deo cogniti, id est, approbati. Vel ita sumus sicut illi qui sunt ignoti, quia infideles & superbi non dignantur eos aspicere & agnoscere, uel agnitos abijciunt, & tamen fideles & religiosi nos agnoscunt. Et tormentis sumus quasi morientes, quia tam diu torquemur ab impijs donec credamus esse mortui, & ecce deo liberante uiuimus, quoniam eripimur à morte & restituimur uitæ. Sumus enim ut castigati, quia infideles putant se nos duris uerberibus ac minis castigasse, ne ulterius nouam religionē prædicemus: & non sumus mortificati, quia nec corporis nec animæ necem ab illis pertulimus. Corpus enim nostrum adhuc uiuit, anima quoque uitam non amisit, quia infidelibus non cessit, ut à prædicatione uel confessione ueritatis sileret. Et si multi martyres occiduntur, ecclesia tamen non moritur. Atque electi dei dum super se exterius rapti in altum animum figunt, quæque in hac uita patiuntur, quasi longe infra latentia à se aliena aspiciunt, & (ut ita dixerim) dum mentis extra carnem fieri decertant, pene ipsa quæ tolerant, ignorat. Hæc autem de se suisque similibus ita loquitur Apostolus, ut omnes fideles ad ea toleranda uel agenda exhortetur. Ac si discipulis dicat: Nos qui magistri sumus, ita uiuimus: uos autem qui nos imitari debetis, exemplum nostræ conuersationis insequimini. Qui & adiungit: quasi tristes (subaudi) foris apparemus, propter molestias tribulationum quas patimur, sed semper sumus gaudentes intus propter spem futuræ remunerationis. Non solum enim non contristamur in aduersis, sed etiam gaudemus, & hoc semper. Et sumus sicut egentes, quia nihil in præsentī seculo uidemur habere, sed tamen multos sumus locupletantes, quia spirituales diuitias largimur credentibus. Sumus enim tanquam penitus nihil habentes, quia nihil proprium carnaliter habemus, etiam omnia possidemus, id est, non solum pecunias, sed etiam ipsos pecuniarum dominos, qui se nobis tradunt, & res suas ad pedes nostros ponunt. Similiter & uos, licet in aduersis quasi tristes appareatis, semper tamen per spem intus gaudete. Et si habetis diuitias, estote quasi egentes, quamuis non sitis egentes, id est, in spiritu pauperes estote, sed multos elemosynarum uestrarum beneficijs locupletare curate. Estote tanquam nihil habentes, id est, mentis respectu cuncta quæ habetis pro nihilo ducentes,

& tali cogitatione sitis omnia uestra possidentes, quia tunc mens uestra per hæc non tenebitur in imis. Sed & quilibet sancti pauperes omnia possident etiam temporalia, quoniam nihil deest timētibus deum. Apostoli uero cum nihil habere uiderentur, in hoc erant omnia possidentes, quod cum essent principes ecclesiarum, habebant potestatem sumendi ex rebus subiectorum: quæcumque sibi forent necessaria. Notandum autem quia in his quæ sunt aduersa, dictum est, quasi, ut, sicut, tanquam: in his uero quæ sunt prospera, non est dictum. Ait enim: Quasi tristes, semper autem gaudentes &c. Tristitia nostra habet, quæ si gaudium autem nostrum non habet, quasi: quia spes qua gaudemus, certa est. Tristitia uero nostra quasi, habet, quia in somnijs transit. Qui somnium indicat, addit quasi. Quasi sedebam, quasi loquebar, quasi prandebam, quasi equitabam, quasi disputabam. Totum quasi, quia cum euigilauerit, non inuenit quod uidebat. Quasi thesaurum inueneram, dicit medicus. Si quasi non esset, mendicus non esset. Sed quia quasi erat, mendicus est. Itaque qui nunc ad læticias seculares oculos aperit, & corda claudunt, transit quasi eorum, & uenit uerum ipsorum. Quasi ipsorum felicitas est seculi: uerum ipsorum, parua est. Nostrum autem quasi, tristitia est: gaudium non est quasi. Non enim ait Apostolus, quasi gaudentes, semper autem tristes: aut quasi tristes, & quasi gaudentes: sed ait, quasi tristes, semper autem gaudentes. & ita. Sicut egentes, & ibi est sicut uel quasi. Multos autem ditantes, hic non est quasi uel sicut. Nihil habebat Apostolus, omnia sua dimiserat, diuitias nullas possidebat, tamen addidit: Tanquam nihil habentes. & ipsum enim nihil habere Apostoli, quasi nihil habere erat. Et omnia possidentes, ibi non dixit quasi. Quia quasi egebat, non autem quasi, sed uere multos ditabat. Nam & sanctis quæ erant in Ierusalem, uicium ministrabat. Quasi nihil habebat, non autem quasi, sed omnia possidebat. Itaque in his quæ existimantur aduersa, quæ superius per ignobilitatem & infamiam præsignauit, quæque à sinistris esse descripsit, addidit quasi, uel sicut, aut tanquam. In his uero quæ prospera reputantur, & dextræ partes appellantur, quæque uocabulo gratiæ & bonæ famę præmonstrauit, non apposuit quasi, uel aliquid tale. In prosperis enim uel dextris est ueritas, in aduersis autem & sinistris umbra uel similitudo, non ipsa res. Quæ autem à dextris descripsit, sunt arma dextra iustorum. Illa etiam quæ à sinistris denotauit, sinistra sunt arma eorum. Efficiuntur enim uiro perfecto arma iustitiæ, si hæc illata sibi magnanimiter sustinuerit, quia per hæc dimicans, & istis ipsis quibus impugnari putatur aduersis, tanquam armis utendo, eisque uelut arcu & gladio scutoque ualidissimo contra illos qui hæc ingerunt, munitus, profectum suæ patientiæ & uirtutis acquirat & gloriosum constantiæ triumphum, nec aduersis deiectus, nec prosperis elatus, nec ad læuam tristibus impulsus, nec ad dexteram lætis motus, sed in medio per uiam rectam indeclinabiliter gradiens.

A Os nostrum patet ad uos o' Corinthij, cor nostrum dilatatum est. Non angustiamini in nobis, angustiamini autem in uisceribus uestris. Eandem autem habentes remunerationem, tanquam filijs dico, dilatamini & uos. Nolite ducere iugum cum infidelibus. Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? Quæ autem conuentio Christi ad Belial? aut quæ pars fidei cum infidele? Qui autem consensus templo dei cum idolis?

¶ Solent plerunque etiam iusti laudare bonam quæ dicunt, non quo ipsi suis laudibus inhiant, sed quo auditores suos ad audiendi sollicitudinem accendant, ut dum eorum uoce præferuntur, ab eorum cordibus ardentiori affectu rapiantur. Unde nunc Apostolus cum mira Corinthijs & multa dixisset, adiunxit: Os nostrum patet ad uos Corinthij, cor nostrum dilatatum est. Et hoc etiam causa libertatis dixit ac puræ conscientiae. Male enim sibi conscientia mens loqui trepidat, sensum perdit, in uerbis errat. Et est sensus: Ita prouocati sumus profectum uestro, ut tacere non possimus. Profectus enim discipulorum aperit os magistri. Os nostrum patet ad uos, quoniam multa diximus ac dicimus ad uos corrigendos & instruendos, quæ gratanter accipere cuncta debetis. Et ideo patet ad uos os nostrum, quia charitate dilatatum est cor nostrum. Lata dilectio cordis nostri, quæ uos omnes complectitur, non sinit ut taceamus ea quæ prosunt uobis. Ex abundantia enim cordis os loquitur. & ubi charitas est, non sunt angustiae. Cor nostrum dilatatum est. Cordis dilatatio, iustitiæ est delectatio. Hoc munus est dei, ut in præceptis eius non timore poenæ angustemur, sed dilectione & delectatione iustitiæ dilatemur. Cor nostrum dilatatum est. Licet enim caro nostra sit tribulationibus & pressuris angusta, cor tamen intus latitudine liberum, gaudet exterioribus poenis. Charitas enim non angustatur. Si quis uult non angustari in terra, latitudine charitatis habiter. Quicquid enim fecerit ei homo, non eum angustat, quia illud diligit quod non nocet. Et quia nostrum cor ita dilatatum est, atque nostrum os patens, ideo non angustiamini in nobis. id est, nolite putare quod habeatis in nostro magisterio uel nostræ conuersationis exemplo ullam scientiæ uel boni operi stricturam & inopiā. Nos enim dicimus & facimus, quicquid erga uos dicere & facere debemus, sed potius angustiamini in uisceribus uestris. id est, intelligite quod angustia & paruitas scientiæ & boni operis quā habetis, est in cordibus uestris, quia dura sunt ad intelligendum & faciendum. Qui enim nobis pseudo præfert apostolos, putatis quod angustia & paruitas intelligentiæ uestræ uel sanctitatis, sit in nobis. id est, in nostra culpa, cum ipsa sit potius in cordibus uestris. id est, in culpa duritiæ mentium uestrarum, quia non sunt dilatatae sicut cor nostrum. Sed nunc dico uobis tanquam filijs. id est, tanquam illis qui exemplum meum cum sim pater uester, sequi debetis, dilatamini & uos,

sicut ego dilatatus sum. id est, per intellectum dilatamini auxilio gratiæ dei, ut maiora ipsius dona capiat. Dilatamini per amorem iustitiæ, ut copia uirtutum capiat in latitudine mentis uestræ. Vos dico habentes in futuro eandem remunerationem quam ego, si nunc ita dilatari fueritis ut ego, dilatamini amplitudine charitatis, ut omnes homines pie diligatis, & non per timoris angustiam, sed per amoris latitudinem bona faciatis. dilatamini & uos in bonis operibus per libertatem amoris, & nolite iugum antiquæ seruitutis quæ in lege est, ducere cum infidelibus. id est, cum pseudo apostolis, qui fidem Christi conantur enervare, & carnales obseruantias legis fratuere. Ipsi enim cum sint sub iugo seruitutis, ubi omnia per timorem fiunt, studet uobis suadere, ut abiecta lege libertatis. id est, libertate charitatis, subiciatis colla uestra cum eis iugo legis. Sed uos nolite participes fieri seruitutis eorum, quia uos estis iusti per fidem, illi uero iniqui per legis transgressionem. Et quæ participatio est iustitiæ cum iniquitate? Nulla. Quomodo mox annullatur iustitia, si participationem habuerit cum iniquitate? & ideo ne pereat iustitia uestra, caueat habere participationem cum iniquitate illorum. Nulla communio uel in cibo uel in potu uel in aliquo sacramento uos eis coniungat, cum sint ob iniquitatem perfidiæ ab ecclesia separati. Aut quæ societas luci ad tenebras? Id est, in quo possunt habere communem illi, qui sunt lux sufficiens ad aliorum illuminationem, cum illis qui sunt tenebræ. id est, cecis, & cæcates alios? Nulla societas est lucis & tenebrarum, quia lux huius mundi obscuratur, si se sociauerit tenebris. His non est societas, sed Christi ad Belial, id est, ad diabolum, quæ conuentio potest fieri? Id est, illi in quibus habitat Christus, & qui sunt membra Christi, in quo conuenire possunt cum illis, in quibus habitat diabolus & qui sunt membra diaboli? In nullo. Quia mox deferit eos Christus, si se membris satanæ coniunxerint. Belial interpretatur absque iugo, et significat illum angelum, qui nec deo subiectus esse uoluit. Cuius membra sunt omnes qui præceptis dei nolunt subijci. Aut quæ pars fidei, id est, Christiano cum infidele? id est, cum pseudo apostolo fidem catholicam destruyente. Nulla est his pars communis. Sed templo dei, id est, illis in quibus habitat deus, quis consensus potest esse cum idolis? id est, cum sacrificijs carnalium obseruantiarum, quæ non iam deo, sed diabolo offerunt, & idololatricæ deputatur. Nullus eis consensus ad inuicem. Tot modis ostensum est, communionem pseudo apostolorum esse uitandam. Possunt & aliter forsitan hæc uerba tractari. Nolite iugum ducere iniquitatis cum infidelibus, id est, cum gentibus, ut subditi sitis iugo peccati sicut illi, cum debeatis in libertate charitatis seruire iustitiæ. Quæ enim participatio est iustitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luci ad tenebras? Nulla participatio est iustitiæ & iniquitati, non solum quæ foris, sed etiam quæ intus in ecclesia est. Nouit enim dominus qui sunt eius, & recedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen domini. Nulla etiam societas est luci & tenebris, non solum quæ foris, sed etiam quæ

Iudic. 19.

2. Tim. 2.

A intus sunt. Quoniam deus lux est & tenebrę in eo
 1. Iohan. 1. non sunt ullę. Qui autem odit fratrem suum in te
 1. Iohan. 2. nebris est, & in tenebris ambulat. Si dixerimus
 1. Iohan. 1. quod societatem habemus cū deo, & in tenebris
 ambulamus, mentimur. Non est ergo societas lū-
 ci & tenebris. Quid igitur faciemus? Societas cū
 deo habenda est. Alia spes uitę eternę nulla est.
 Deus uero lux est, & tenebrę in eo nō sunt ullę.
 Iniquitate autem & peccata, sunt tenebrę. Iniqui-
 tatibus & peccatis premimur, ne societatem cū
 deo habere possimus. Quę ergo spes est? Si con-
 fiteamur peccata nostra, fidelis & iustus est, ut re-
 mittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab
 omni iniquitate. Quo facto societate habebimus
 cū illo, quia lux erimus in ipso. Quę autem conuē-
 tio Christi ad Belial? Belial (ut diximus) interpre-
 tatur absque iugo. Quicunq; ergo non dei, sed su-
 am uoluntate sequuntur, hoc uocabulo possunt
 designari, quia sunt absq; iugo timoris dei, absq;
 iugo disciplinę spiritualis. Et sæpe tales dicunt se
 Christianos. Sed quę conuentio Christi ad Beli-
 al? Christus humiliavit semetipsum, factus obedi-
 ens usq; ad mortem: isti autē extollunt semetipsos,
 nolentes obedientię iugo subijci. Quę igitur cō-
 uentio istis & Christo? Non sit itaq; sine dei iugo,
 quicunq; uult conuenire Christo. Aut quę pars fi-
 deli cum infideli? Vel quis consensus templo dei
 cum idolis? Hoc recte dictum est illis Corinthi-
 orum, qui cum infidelibus manducabant sacrificia
 idolorū. Potest & aliter intelligi: Fidelis enim do-
 minus in omnibus uerbis suis, quoniam fideliter
 adimplet uel adimplebit quęcunq; locutus est. Il-
 le autem est infidelis, qui uerba sua negligit adim-
 plere, ut faciat bona quę se facturum promisit.
 Quę igitur pars est fideli deo cum infideli homi-
 ne? Qui enim mandata dei adimplere noluerit fi-
 deliter, quam partem cum deo habere poterit?
 Quis autem consensus tēplo dei cum idolis? Tem-
 plum enim dei sanctum est, quod estis uos. & aua-
 ritia est idolorū seruitus. Cur ergo illi qui sunt uel
 debent esse templum dei, consentiunt auaris, nec
 redarguunt eos? Cur non timent ne per hunc con-
 sensum deus, qui in eis habitare solet, deserat eos,
 & fiant etiam ipsi habitaculum satanę?

Vos enim estis templum dei uiui, sicut
 1. Cor. 3. dicit deus: Quoniam inhabitabo in illis, &
 6. inambulabo inter eos; & ero illorum deus,
 Leui. 26 & ipsi erunt mihi populus. Propter quod
 1. Iere. 31. exite de medio eorum, & separamini, dicit
 1. Isai. 52. dominus, & immundum ne tetigeritis: &
 ego recipiam uos, & ego ero uobis in pa-
 trem, & uos eritis mihi in filios & fillas, di-
 cit dominus omnipotens.

¶ Recte dixi quia templum dei consensum nō
 habet cum idolis. Vos enim estis ipsum templum non
 deorum mortuorum, sed dei uiui, id est, uos estis in
 quorum cordibus habitat & pręsidet deus, qui
 in se uiuens est, & uitam suis dat eternam: sicut

econtrario idola sunt mortua suis cultoribus, quia C
 eis sunt causa mortis eternę. Ita estis templum
 dei, sicut ipse deus per scripturam testamenti uete-
 ris dixit: Quoniam inhabitabo in illis, id est, in menti-
 bus illorum. Cum deus ubique sit, in illis tamen
 Leui. 26. habitat, qui eius sentiunt beneficium, & faciunt
 uoluntatem. Inhabitabo, inquit, in illis & inambu-
 labo inter eos, id est, promouebo illos in prouectu
 uirtutum. Inambulatio enim deus in nobis prę-
 sentia suę maiestatis, si latitudinem inuenerit cha-
 ritatis. Quam enim latum est ubi deambulatio de-
 us? & ero (inquit) illorum deus, id est, illi me solum
 Philip. 3. colent deum, quia non erunt de illis, quorum de-
 us uenter est, uel qui uitium quodlibet pro deo
 colunt, & ego protegam illos ab incurso uitio-
 rum, atque dabo illis successum uirtutum. & ipsi
 erunt mihi populus, id est, ita mihi erunt deuoti &
 dediti in unitate concordię, ut non sint de hoc
 mundo. Propter quod, id est, quia promitto me in
 uobis habitare & inambulare, exite de medio eorum,
 id est, de medio pseudo apostolorum, & separa-
 mini ab eis. Quādiu enim patimini eos mora-
 ri inter uos, & sustinetis prædicationem eorum,
 tandiu estis in medio eorum, id est, intra confor-
 tium eorum, & irretiti errore ipsorum. Exite
 de medio eorum, ne sitis in medio communio-
 nis eorum, conclusi in eodem reatu. Et ita exite,
 ut separemini, id est, ut seorsum parati sitis ad be-
 ne agendum, sequestrari a communione eorum.
 Et hoc dicit ac præcipit dominus, non ego. Et ne te-
 tigeritis immundum, id est, carnales obseruantias,
 D quas illi suadent uobis, quę iam post domini re-
 surrectionem non ualent ad emundationem, sed
 ad contaminationem eorum qui tangunt, id est,
 custodiunt eas. & si ita uos a communione per-
 uerſitatis eorum separaueritis, ut sancte & iuste
 uiuatis, ego recipiam uos in cæleste regnum, quos
 a paradiso eieceram. Vel exite de medio per-
 uerſorum qui sunt in ecclesia. exite non corpo-
 raliter, sed spiritualiter, id est, facite quod perti-
 net ad correptionem eorum, quantum pro uni-
 uersiusque gradu atque persona salua pace fie-
 ri potest. Qui enim sic agit, liber exit de medio
 nequitie & damnationis eorum. Obiurgando
 enim criminosos, exit de medio eorum liber in
 conspectu dei, cui neque deus sua peccata im-
 putat, quia non fecit: neque aliena, quia non
 approbavit: neque per negligentiam, quia non
 tacuit: neque per superbiam, quia in unitate per-
 mansit. Sic ergo spiritualiter exite de medio eo-
 rum, non scindentes unitatem ecclesię, sed in-
 crepantes peruersitatem nequitie, ne maius ma-
 lum committatis in separatione bonorum, quā
 fugitis in coniunctione malorum. & separamini
 non corporaliter ab eis, sed spiritualiter a cōsor-
 tio prauitatis eorum. Et immundum ne tetigeri-
 tis, id est, peccato eorum ne consenseritis. Toleran-
 di sunt enim ubique proximi, quia Abel fieri nō
 ualet, quem Cain malitia non exercet. Vnum
 uero est, pro quo uitari malorum societas debe-
 at, ne si fortasse corrigi non ualent, ad imitatio-

A nem trahant: & cum ipsi à sua nequitia nō mutentur, eos qui sibi coniuncti fuerint, peruertūt. *Cor. 15.* rumpunt em̄ mores bonos colloquia mala. Sicut ergo perfecti uiri peruersos proximos non debēt fugere, quia & eos sæpe ad rectitudinem trahunt, & ipsi ad peruersitatem nunquam trahuntur: ita infirmi quicūq; societate declinare debēt pra uorū, ne mala quæ frequēter aspiciūt & corrigere nō ualent, delectent̄ imitari. Vnde nūc eis apte dicitur: Exite de medio eorum & separamini. Hoc enim agendum est, nō more schismaticorum, sed more eorum qui causa religionis petūt eremum uel remotiorem locum. Et ne tetigeritis immundum, id est, immunditiam coinquinationis eorū, cum ipsi tangere participando nolunt mūditiā uestræ sanctitatis. Et ego (sicut dictū est) uos olim abiectos nūc recipiā in cælestē gloriam. Et uobis illa regni gloria receptis *ero in patrem. i.* ero pater, & ita uos diligēs ut pater, q̄a me ipm uobis ppetualit̄ dabo. *& uos eritis mihi in filios & filias. i.* eritis mihi filij & filie, hoc ē, eritis mihi similes, ut scriptū est: Si miles ei erimus quoniam uidebimus eum sicuti est. Nō solum em̄ in filios eritis mihi, id est, ad gloriam meā, sed & in filias. Quod uel propter utrūq; sexum, uel propter fortes & infirmos dicitur, uel quia maior diligentia cultus & custodiæ filiaribus adhiberi solet, quā filijs. Et ideo p filias uoluit fortassis ostendere, quia sic se habebit erga fideles animas, sicut pater erga filias, ornādo ueste iucunditatis, & remouendo uoluntatem totius turpitudinis, ut sponso cælesti semper placeant in ornatu decoris & amore puritatis. Et inde nolite (inquit) dubitare, quia hæc dicit dominus omnipotēs, id est, ille promittit uobis ista, qui omnia potest facere. Notandum quod Apostolus hæc uel iuxta sensum, uel iuxta literam ex diuersis scripturarū locis posuit. Nam quod ait, inhabitabo in illis & inambulabo inter eos, & ero illorum deus & ipsi erunt mihi populus, sic legimus apud Iezechielē: Dabo sanctificationem meam in medio eorū in ppetuum, & erit tabernaculum meū in eis, & ero eis deus, & ipsi erunt mihi populus. Nam pro eo quod dictū est, dabo sanctificationem meā in medio eorum, Apostolus posuit, inhabitabo in illis. Et pro eo quod dictum est, erit tabernaculū meū in eis, Apostolus subiicit, inambulabo in illis. Tabernaculū enim est in itinere. Sed & in *Leuitico* reperit̄ hæc sententia, præter quod ibi est secunda persona. Sic enim dictum est: Ponam tabernaculum meū in medio uestri, ambulabo inter uos, & ero uester deus, uosq; eritis mihi populus. Quod autem subiunxit Apostolus, ppter qd exite de medio eorū & separamini, dicit dñs: & immundum ne tetigeritis, & ego recipiā uos, ita legitur in *Isaia*: Recedite recedite, exite inde, pollutum nolite tangere, exite de medio eius, mūda mini, & congregabit uos deus Israel. Illud uero quod sequitur, & ego ero uobis in patrem, & uos eritis mihi in filios & filias, non facile (sicut reor) in nostris codicibus apparet unde sumptum sit, nisi forte ex eo quod per Ieremiam dixit, & fa-

ctus sum Israeli pater: & per *Isaiā*, affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terris, *Isaia. 43.* uel ex aliquo simili loco.

CAPVT VII.

HAs ergo habentes promissiones charissimi, mūdemus nos ab omni iniquitatemō carnis & spiritus, perficiētes sanctificationem in timore dei.

¶ Quoniā dñs præcepit ut exeamus de medio coinquinationis peccantiū, et tanta nobis inde bona pmisit, ergo charissimi nos q̄ tales habemus promissiones. i. quibus promissa sunt talia, si nos separauerimus à cōtaminatione malorū, mūdemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus, et perficiamus sanctificationē utriusq;. Inquinamentū carnis est, quod p carnem committit̄, sicut luxuria, homicidium et similia. Inquinamentum spūs, quando sola cogitatōe peccatur, sicut mentis elatiōe uel inuidia siue odio. Emūdemus ergo nos nō tm̄ ab iniquitatemō, sed prorsus ab omni inquinamentō carnis, ut omnia uitia carnalia fugiamus. Et ab omni inquinamento spūs, ut cōsensum peccati, et cetera omnia quæ spūm inquinant, expellamus à cordibus nostris. Tunc uero pficimus sanctificationem carnis et spūs, si utraq; mūda seruamus, et bonis actibus insudamus. Hæc em̄ sanctificatio utriusq; facta est diuinitus in baptismo. Sed nos pficimus eā, si p mēbra corporis insistimus bonis opibus, & mentē intus magis ac magis adornamus sacris uirtutibus. Quæ pficiēda est in timore dñi, ut semper uereamur dñm offendere, sine cuius gratia nihil boni possumus agere. Qui em̄ sine timore dñi uult bonū aliquod facere, superbus est, & perdit quicqd facit. Vel mundemus nos ab omni inquinamento carnis, id est, ab omni cōtaminatione carnalis obseruantie, et simus perficientes sanctificationem spūs, id est, spiritualis obseruantie quam cepimus facere ut spiritaliter legem impleamus, nō carnaliter, et hoc in timore domini, q̄ legem dedit, non ut carnaliter obseruaretur semper, sed tantū usq; ad tempus correptionis.

Capite nos. Neminē læsimus, neminē corrupimus, neminem circūuenimus. Nō ad cōdemnationem uestram dico. Prædiximus enim q̄ in cordibus nostris estis ad cōmoriendum & ad conuiuendum.

¶ Nos ita uos admonemus. Et uos capite nos. i. accipite qd dicimus, accipite spūalem cibū quem uobis offerimus. Vel capite nos, non pseudo apostolos. i. nostrum exemplum, non illorum accipite in oibus imitandum. Aut capite nos. i. cōsiderate quales sumus. Et debetis nos cape, q̄a neminem uestrū læsimus impropetando ei præterita crimina, sicut pseudo, q̄ uobis ueterē impropetāt idololatriā: & neminem uestrū corrupimus. i. nullius animæ integritatē uiolauimus, sicut pseudo qui multos ex uobis corruperunt, uitando castitatē fidei & integritatē innocētiæ. Neminem uestrū circūuenimus. i. nullū astuta circūuentione fraudulenter de-

A cepimus, ut ei per nos aut p subditos nostros bona sua subtraheremus, sicut pseudo qui uos adulatione callida blande circumueniuit, & res uestras artificiose subtrahuit. Non ad condemnationem uestram dico, id est, nō uos abijcio, sed ut corrigamini moneo. Qui enim aliquem condemnat, nō illi dimittit. Et est sensus apertior: Non me excusando uos condēno, quasi tales sitis. Non propterea hæc cōmemoro, ut callide dicam uos fecisse, quod me fecisse nego. Non enim possum ita de uobis sentire, quos tantum diligo, sicut dixi superius, eo quod dilectio uestra tātam me faciat habere fiduciam. Prædixi enim quod in cordibus nostris estis epistola. Prædiximus quod in cordibus nostris estis, id est, cura & sollicitudo uestræ salutis manet in cordibus nostris ad commoriendum & ad conuiuendum, id est, ad hoc ut uos nobiscum pro Christo, si necesse fuerit, moriamini, & nobiscum in regno Christi perpetualiter uiuatis. Ex prædictis uult illos cognoscere, quo animo nūc loquatur ad eos. Quos em̄ participes uult habere & ad præsentēs passiones pro Christo & ad futuram uitam, non utique illos abijcit, sed ut participatione dignos faciat exhortatur. Vel in cordibus nostris estis ad cōmoriendum & ad conuiuendum. i. ad hoc, ut nos uobiscum moriamur & uiuamus: hoc est, si uos sustinetis mortem peccati in anima nos æstimemus illā mortē esse nostram: & si uos in obseruatione iustitiæ uiuitis, nos credamus tunc nos ipsos uiuere. Perfecta enim charitas profectū uel detrimentum aliorum credit esse suum.

Multa mihi fiducia est apud uos, multa mihi gloriatio pro uobis. Repletus sum cōsolatione, superabundo gaudio in omni tribulatione nostra.

¶ Ideo estis in cordibus nostris, qm̄ multa fiducia est mihi apud uos, id est, multum confido de uestra correctione & salute, dum cōsidero ea quæ apud uos sunt. & multa gloriatio est mihi pro uobis. i. multū gloriatur apud alios pro uestra religione. Videte ne frustra confidam de uobis, uidete ne in uacuum glorier pro uobis. Repletus etiam sum consolatione cū audissem uestram correctionē, & superabundo gaudio in omni tribulatione nostra. i. gaudium quod de uestra emendatione habeo, superat oēm mœrorem tribulationū nostrarū, quas in animo partim sustinemus p pētis uestris. Multa (inquit) fiducia mihi est apud uos. Fiducia hæc de primæ epistolæ correctione est, quā quia nō aspere susceperūt, fiduciam dederunt admonendi se. Vili sunt enim uel le corrigere se. Vnde gloriatur pro eis, animumq; suum ex hac parte consolatum pronunciat, intantum ut in omni pressura superabundare se gaudio dicat. Vidēs non esse spem in his, p quibus angustias patitur, gaudet cū tribulat, certus se mercedem à deo recepturum adquisitæ salutis eorū.

Nam & cum uenissemus in Macedoniā, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus. Foris pugna, intus timores.

¶ Memorat q̄ patiebatur causa credentium, ut eos puocet ad charitatē & cōpassionem. dixi q̄a superabundo gaudio in tribulatione nostra. Nam tribulationē passi sumus nō solum in Asia, sed & cum uenissemus ad Macedones, ut eis uitæ uiam mōstrarem, nullam requiem habuit caro nostra, sed incessanter uexata est assiduīs tribulationibus. Caro nō habuit requiem. Ac si aperte dicatur: Quia spiritus requiem habuit, dum per profectum animæ persecutionum supplicia caro tolerauit. Spiritus enim requieuit in spe futuræ retributionis, dū caro laboraret in dolore p̄sentis afflictionis. Nō pmissi sumus respirare, sed omnem tribulationem ptulimus: q̄a & in corpore flagellati sumus, & aīo timebamus p his, q̄s ad fidē cōuerteramus. Foris em̄. i. in corpore nostro erāt pugnae suppliciorū, intus. i. in corde nostro timores, ne hi qui nuper erāt cōuersi, deficerent. Nunc intelligeremus Apostolū memorare seditionem & plagas & carcerē, q̄ legitur in Philippis cum Sylā pertulisse, & iterū seditiones ac psecutiones in Thessalonica & Berrhœa, nisi sci remus Apostolū nequaquā ad huc uenisse Corinthū, qm̄ illa pertulit. Hæc aut̄ q̄ nūc memorat, post cōuersionē Corinthiorū passus est, qm̄ uice secunda perrexit in Macedoniā, nec referūt in Actibus apostolorū. Foris erāt pugnae corpī dū cederent, & intus aīo timores. Illic enim est timor, ubi & intelletus ē. Sed timor iste erat (sicut dictū est) propter eos q̄ crediderant, ne passione eius scādalizarent. Nam sibi qd iam timeret q̄ patiebat. Vel foris erāt illis pugnae, q̄a impugnabant ab infidelibus q̄ sunt extra ecclesiā: intus. i. in ecclesia timores, q̄a timebāt ne diabolus ibi aliqd oparet. Foris pugnae ab apertis inimicis, intus timores à falsis fratribus. Sic & ecclesia semp̄ habet inimicos, & quos ferat foris, & quos gemat intus. Foris facilius euitabiles, intus difficiliter tolerabiles. Sunt em̄ falsi fratres, sunt mali filij, & tamē filij, qui nō contra nos blasphemāt Christū, sed nobiscū adorant Christum, & in nobis psequunt̄ Christū, sicut Absalon patrē suū. De his est timor in ecclesia, ne ceteros ad imitationē sui pertrahāt. Valde enim periculosum est infirmis, habitare cum talibus.

Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos deus in aduentu Titi. Non solum autem in aduentu eius, sed etiam in consolatione qua consolatus est in uobis, referens nobis uestrum desiderium, uestrum fletum, uestram amulationem pro me, ita ut magis gauderem.

¶ Nos grauē tribulationē passi sumus. Sed deus qui consolatur humiles. i. humiliatos passionibus p suo nomine, consolatus est nos in aduentu Titi reuertentis à uobis, ut nobis esset solatio. Nam quia deus suorum nō ē immemor, sed semp̄ dat eis in aduersitate solatium, accelerauit aduentum Titi, ut refrigerio nobis esset positus in seruiore tribulationis. Magna enim consolatio est patientis, si secum habeat cōdolentē. Et magna nobis consolatio fuit, dum nostræ prædicationis adesse uideremus adiutorē. Sed

A non solum in aduentu eius consolatus est nos deus, sed etiam in consolatione qua ipse Titus, qui dolorem habebat de inobedientia uestra, consolatus est in uobis, id est, consolationem accepit de pnia uestra. Nam quia uidi Titum consolatum in uobis, & ego consolatus sum in uestra emendatione. Ipse enim consolatus est in uestra uoluntate ad conuersionem propterea, referens nobis uestrum desiderium de emendatione, uestrum fletum de commissis, uestram emulationem. i. indignationem contra pseudo apostolos pro me. i. pro mea defensione, ita ut magis gauderem de uestra correctione, quam dolebam de nostra tribulatione. Nunciavit Titus illos habere desiderium emendandi se, & flere pro his quae male egerant, & emulationem habere pro Apostolo. Ad discipulos enim quae promissa sunt bene uiuentibus, incitati sunt desiderio bene agendi, ut aeterna pnia mererentur adipisci. Et correpti non nitebantur excusare, sed flebant dolentes quia peccauerant. Intelligentes charitatem Apostoli erga se, coeperunt illum contra aduersarios defendere. Vnde ipse magis gauisus est, quia non solum se correxerant, sed etiam amplius profecerant. Profectus enim illos augmētauit eius gaudiū. Vel desiderium habebant uidendi Apostolum, & flebat pro desiderio eius, & alter emulabatur alterius desiderium pro Apostolo uidendo.

Quoniam etsi contristauit uos in epistola, non me poenitet. Et si poeniteret, uidens quod epistola illa (etsi ad horam) uos contristauit, nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia contristati estis ad poenitentiam. Contristati enim estis secundum deum, ut in nullo detrimentum patiamini ex nobis. Quae enim secundum deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur. Seculi autem tristitia mortem operatur.

Petri. 2. ¶ Vere magnum percepi gaudium, referente Tito quae in uobis gesta sunt. Quia etsi contristauit uos, id est, si errores uestros seuerius corripui in prima epistola, non me poenitet asperius scripsisse, quia hoc causa poscebat, & bonus effectus est secutus. Non modo poenitet, quod uos durius increpans contristauit, quia uester profectus facit me non poenitere. Etsi me poeniteret propter charitatem quia uos contristauit, nunc gaudeo, quia profuit quod uos contristauit. Gaudeo uidens quod epistola illa tam aspera uos contristauit, etsi ad horam, id est, quamuis paruo tempore. Perpetuo enim utilitatem, quae processit ex illa tam breui tristitia. Gaudeo enim, non ideo quia contristati estis, sed ideo quia ad poenitentiam estis contristati, id est, non mihi gaudium facit uestra tristitia, sed uestra poenitentia, quae non potuit esse sine tristitia. Gaudeo quia cum pudore estis contristati, non cum ira. Qui enim reprehensus pudorem patitur, corrigere se promittit. Qui autem irascitur, peiorem se futurum ostendit. De hac tristitia gaudeo, quia contristati estis secundum deum. i. secundum uoluntatem & inspirationem dei, ut in nullo. i. nec in contristatione uestra patiamini detrimentum ex nobis, sed ad

profectum omnia proueniant. Detrimentum enim auditor ex praedicatione doctoris patitur, quando praecipis eius inobediens existit, & priori peccato peccatum inobedientiae adiungit. Quia secundum deum contristati estis, idcirco detrimentum non patiemini, sed commodum assequemini. Nam tristitia quae est secundum deum. i. quia quis dolet se fecisse quod deus odit, operatur poenitentiam ducentem in salutem non transitoriam, sed stabilem & aeternam. Qui enim inde tristis est, quia hoc ei in seipso displicet quod deo displicet, elaborat illud poenitendo delectare & deo satisfacere, ut possit ad salutem quam peccando amiserat, peruenire. Agit enim poenitentiam, & sperat dei misericordiam. Sed e contrario tristitia seculi. i. quia peccator qui se non uult corrigere, tristis est & dolet, atque erubescit se detectum esse in hoc seculo, ubi nil uerecundiae de suis nequitibus uult habere, operatur aeternam mortem. Et ideo cauete tristitiam illam. Tristitia enim seculi est aut de uerecundia reprehensae culpae, aut de amissis rebus praesentibus, aut de alienis non inualis, aut de aliena felicitate, uel de aliqua huiusmodi re torqueri. Dum ergo talis tristitia tenetur, cor eius a principe mortis diabolo possidetur, & mortem in eo tristitia haec operatur. Tristitia uero secundum deum est, aut sua aut aliena peccata lugere. Et ideo poenitentiam operatur, quae ducit ad salutem.

Ecce enim hoc ipsum secundum deum contristari uos, quantam in uobis operatur sollicitudinem, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed emulationem, sed uindictam.

¶ Vere tristitia quae secundum deum cor afficit, operatur poenitentiam in salutem. Nam operatur ea quae conducunt. Ecce enim in uobis ipsis hoc apparet, in uobis ipsis hoc experti estis. Quia hoc ipsum contristari uos secundum deum. i. hoc ipsum quod contristati estis secundum deum, licet paruū uideatur esse, quantam. i. quae magnam operatur in uobis sollicitudinem emendandi quod deliquistis, uel ne amplius delinquatis. Nec solum sollicitudinem ne denuo peccetis, sed & defensionem aduersus impugnationes daemonum, quia non iam sinitis uos ab eis uinci, sed strenue uos ipsos defenditis. Et non solum defensionem aduersum inimicos, sed indignationem contra uos ipsos pro malis quae fecistis. Nec tantum indignationem, sed & timorem, ne damnemini pro peccatis quae commisitistis, uel ne deinceps in culpas cadatis, quoniam beatus homo qui semper est pauidus. Neque solum timorem, sed & desiderium, quo desideratis in melius prouehi. Et non solum desiderium, sed & emulationem. i. zelum atque feruorem imitandi me uel alios bonos. Neque tantum modo emulationem bene agendi ad exemplum sanctorum, sed & uindictam, quia punitis in uobis ipsis mala quae fecistis. Haec omnia operatur in uobis hoc, quod secundum deum contristati estis: & ideo patet quod tristitia quae secundum deum est, operatur poenitentiam in salutem: quia generat omnes has uirtutes, quae ducunt ad aeternam salutem. Vel sollicitudinem, id est,

Proh. 28.

A mentis uigilantiam aduersus deceptiones pseudo apostolorum: & defensionem, ut me seu uos ipsos defendatis contra illos: & indignationem, ut illis uel cæteris male agētibz indignemini: & timorē gehennalis poenæ, atq; desiderium cælestis gloriæ: uel timorem, id est, suspiciōē uestræ fragilitatis, ne per eam uobis contingat ut cadatis: & desiderium recte semper uiuendi: & æmulationē, ut zelus domus dei uos comedat, & ardeatis intrinsecus feruore corrigendi ea quæ male fiunt in ecclesia, id est, in plebe Christiana: & uindictam, ut eodem zelo dei puniatis peccantes, sicut ecclesiæ disciplina exigit. Omnia hæc bona prodeunt ex tristitia quæ est secundum deum, idcirco supra dixi quia non me poenitet quod uos ita contristauit.

psal. 86.
Iohan. 2.

In omnibus exhibuistis uos incōtaminatos esse negotio. Igitur etsi scripsi uobis, non propter eum qui fecit iniuriam, nec propter eum qui passus est, sed ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro uobis coram deo. Ideo quoq; consolati sumus.

¶ Ut uniuersaliter dicam, quid uobis tristitia quæ secundum deum est, cōtulerit, in omnibus exhibuistis uos esse incōtaminatos negotio, id est, ut suis incōtaminati Christiano negotio agēdo, ut libere possitis aliorum peccata punire. cōtaminatus enim auctoritatem non habet in alios uindicare. Vel exhibuistis uos esse incōtaminatos, id est, probastis uos esse immunes à negotio, id est, à peccato illius qui patris uxorem habuit. Quia secundum disciplinam uindicastis in eum, ostendistis uos non ita esse incōtaminatos negotio iniquitatis illius, cui antea consentiēdo inquinati eratis. Et quia incōtaminati estis, igitur apparet quia non propter illos principaliter scripsi, sed magis propter ecclesiam. Et hoc est: igitur etsi scripsi uobis de illis, non scripsi propter eum qui fecit iniuriam patri, tollens uxorem eius, nec propter eum qui passus est, id est, propter patrem cui uxor ablata est. nam & ipse grauiter peccauit, negligens uxoris suæ salutem, uel filij & scienter ferens & silenter tātum flagitium. sed potius scripsi pro omnibus uobis ad manifestandam sollicitudinem nostram, quam habemus pro uobis, id est, ut manifestaremus uobis q̄ solliciti & studiosi sumus de uestra salute coram deo, qui uidet occulta intentionis uestræ. Hanc uobis manifestare uoluimus, ut & uos eam sciretis, quam in diuinis obtutibus habemus. Nam ministros emendando, & pollutos sanctificando, & ecclesiæ reconciliando totius populi sollicitudinē me habere demonstro. Quia in uno male agente multi confunduntur, & in uno contumeliā patiente multi indignantur, & quia pro salute & emēdatione omniū uestrū scripsi de illis, & euenit qđ intendebā, ideo consolati sumus dū uos audiremus eē correctos. Vel exhibuistis uos esse incōtaminatos à negotio seculari, q̄ prius eratis cōtaminati, cum dicerem uobis, Audet aliquis uestrū habēs negociū aduersus alterū, iudicari apud iniquos, & nō apud sanctos? Cōta-

I. Cor. 6.

minati em eratis hoc negotio dū dicerem: Omnis cōno delictum est in uobis quod iudicia habetis in e uos. Et quia nunc uos exhibuistis ab eo esse incōtaminatos, igitur etsi scripsi uobis, nō scripsi principaliter propter eum qui fecit iniuriam uel qui passus est, id est, propter quemlibet eorum qui iniurias & fraudes fratribz faciebant, uel patiebantur à fratribz, sed magis pro omnibus uobis, ut oēs talia facere caueretis. Et scripsi ad hoc, ut manifestarem uobis me pro uobis coram deo sollicitum esse. Et quia nunc estis à tali negotio incōtaminati, ideo consolationem habemus in uobis.

Ibidem.

In consolatione autem nostra abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titī, quia resectus ē spiritus eius ab omnibus uobis. Et si quid apud illum de uobis gloriatus sum, non sum confusus. Sed sicut omnia uobis in ueritate locuti sumus, ita & gloria tio nostra quæ fuit ad Titū, ueritas facta est. Et uiscera eius abundantius in uobis sunt, reminiscētis omniū uestrū obedientiā, quomodo cū timore & tremore exceperitis illū. Gaudeo quod in omnibus cōfido in uobis.

¶ Nos in hoc quidem cōsolati sumus, qđ incōtaminatos uos exhibuistis negotio, sed amplius de gaudio Titī qđ habet in uobis. Cum audisset Apostolus eos p̄ primā epistolā increpatos uelle se corrigere, consolationem accepit. A Tito etiam discens qđ dolorē paterentur erroris sui, auctus ē in consolatione & repletus gaudio, quia uolūtas eorum in opere cōperat probari, Tito id cū latria referente. Et hoc est qđ dicit: Nos consolati sumus de uestra melioratione. Sed in consolatione nostra abundantius magis gauisi sumus super. i. de gaudio Titī. De utroq; em. i. de correctione uestra & de gaudio Titī abundantius gauisi sumus, q̄ tristaremur de tribulatione nostra, sed magis de gaudio Titī, quia spiritus eius qui in errore p̄ uestra subuersione defecerat, resectus est ab omnibus uobis, non quia iam oēs sitis correcti, sed quia iam quiddam sperat de reliquis. Spiritus eius, qui fame bonorū operum uestrorū defecerat, resectus est à uobis illo cibo, de quo dominus ait: Meus cibus est ut faciam uoluntatē eius qui misit me. Et si gloriatus sum apud illum de uobis quid. i. aliquid boni de uobis asserens, non sum confusus. i. non erubui de hac gloria. Antequā pergeret Titus ad eos, audiuit ab Apostolo quia erant bonæ uoluntatis in emendandis uirgīs. Ac p̄ hoc regresso illo & idē referente, nō erubuit Apostolus, sed lacer factus est, quia nō aliter inuenerat Titus quā audierat ab eo. Non sum (inquit) confusus pro uobis, sed sicut omnia quæ audistis à nobis, loquuti sumus uobis in ueritate sine aliqua falsitatis admixtione, ita & gloria tio nostra quæ fuit de uobis ad Titum, facta est non solum uera, sed (ut plus dicam) ipsa ueritas, id est, apparuit ei ueritas, dum uideret ita esse ut dixeram. Efficientia enim uestræ correctionis tam uera facta est, q̄ & prædicatio nostra. Veritas enim arguentis apparet, si hi qui ar-

Ibidem.

Aguuntur, incipiunt se emendare: quia dum correcti immutantur, testimonium perhibet arguenti. Vos (inquam) spiritum eius refecistis, & me uera de uobis illi dixisse probastis. Et ideo *uiscera eius*, id est, affectiones dilectionis eius *abundantius sunt in uobis* quam in alijs, quia uidit profectum uestrum. Sancti enim animus in omni bono est. Viscera cordis eius sunt in uobis, *reminiscitis omnium uestrum obedientiam*, quomodo, id est, quam accurate exceperitis eum *cum omni timore cordis & tremore corporis*. Sciennes Corinthij ab Apostolo missum esse Titum, & se in multis uitjs ab Apostolo fuisse reprehensos, territi sunt in aduentu eius. Et quia uitam suam ceperant emendare, solliciti erant obedire preceptis eius, ut regressus Apostoli animum mitigaret eis. Quam breuius Titus eos laudauit, quia in conueriti sunt Apostolum. Ideo subiungit: *Gaudeo uos ita profecisse, quod in omnibus rebus confido in uobis*, id est, confido quod in omnibus amodo bene ageris. Non solum enim in bona uoluntate eorum laetatus est, sed & in operibus bonis, quibus ea quae peccauerant, emendabant. Et ideo sicut sapiens medicus iam pene sanata uulnera lenissimis medicamentis curabat, ut prioris increpationis uisura sanaretur.

CAPVT VIII.

Notam autem facimus uobis fratres gratiam dei, quae data est in ecclesijs Macedoniae, & quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipsorum fuit, & altissima paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum: quia secundum uirtutem (testimonium illis reddo) & supra uirtutem uoluntarij fuerunt, cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerij, quod sit in sanctos: & non sicut sperauimus, sed semetipsos dederunt primum domino, deinde nobis per uoluntatem dei, ita ut rogaremus Titum, ut quemadmodum coepit, ita & perficiat in uobis etiam gratia ista.

^{Supra. 7.} Postquam correcti sunt, hortatur eos ad bene agendum, & exemplo ecclesiarum Macedoniae ad misericordiam illos prouocat, ut non putent graue quod uiderint Philippenes uel alios iam fecisse. Et quia supradixerat, cum uenisset in Macedonia, nullam requiem habuit caro nostra, ne quis putaret quod nullum ibi fructum fecisset, sed solummodo poenas sustinisset, quod non multum ad commendationem ualeret, ostendit multos ibi fuisse conuersos, & ad culmen perfectionis subito perductos. Quasi dicat: Hucusque notam fecimus uobis consolationem, quam de uestra correctione habuimus in tribulatione, quam apud Macedones pertulimus. Sed nunc notificamus uobis gratiam, id est, gratuitam largitionem spiritualium honorum, quae data est diuinitus in ecclesijs Macedoniae. Nos enim non desecimus in tribulatione,

sed perstitimus fortiter, donec ibi multae con- **C**struerentur ecclesiae. Et data est illis tanta gratia, quod in multo experimento tribulationis, id est, cum multas experirent tribulationes, *abundantia gaudij ipsorum* semper abundauit. Quia deuoto animo perceperunt uerbum dei, idcirco diuinitus eis data est gratia, ut in tribulatione Pauli & Sylae, quam supra memorauimus, non scandalizarentur, sed de spe promissa gauderent, & se passionibus eorum probatos ostenderent. Et hoc est, in multo experimento nostrae uel etiam suae tribulationis, *abundantia gaudij interni ipsorum*, quod de spe caelestium praemiorum coeperant, non minorata est, sed abundauit. Et *altissima paupertas eorum abundauit in diuitias*. Quasi dicat: In tribulationibus quas patiendo experti sunt, & etiam de bonis suis pauperibus Christi copiose largiti sunt. Quia & altissima, id est, profundissima & humilima: uel altissima, id est, nobilissima & praconijs extollenda paupertas eorum abundauit in diuitias, id est, maior facta est dum tenderet diuitias dare. Vel abundauit in diuitias dandas, id est, cum esset magna illis paupertas, abundanter tamen erogauerunt sanctis diuitias. Quia cum tenues essent substantia facultatum, animus ipsorum diues inuentus est in ministerio sanctorum. Diuitias dico, *simplicitatis eorum*, quia simplici intentione ex eo quod habebant, erogauerunt, non ut hominibus, sed ut soli deo placeret. Non enim duplici, sed simplici corde dederunt, qui non inde quaesierunt remunerationem ab hominibus & a deo, sed tantum a deo. Vere paupertas eorum abundauit in diuitias, quia secundum uirtutem rerum suarum (reddo illis inde testimonium, id est, assero quia secundum quod uires eorum sufferre poterant, erogauerunt) & etiam *supra uirtutem fuerunt ad dandum uoluntarij*, quam amplius uolebant dare, quam eorum uires admittebant. Non enim coacti, sed uoluntarij in hoc fuerunt etiam supra uirtutem facultatum suarum, quia etiam de suis rebus necessarijs, quibus uita illorum carere non poterat, obtulerunt nemine cogente. Ipsi dico obsecrantes nos, id est, cum adiuratione sacrorum deprecantes, ut de suis rebus facerent gratiam, id est, gratuitam donationem & communicationem, id est, ut sua bona non quasi propria sibi retineret, sed quasi communia sanctis impenderet, quae communicatio esset ministerij quod sit in sanctos, id est, in hoc fieret bona eorum communia, ut ex his ministraret in sustentatione sanctorum qui erant in Ierusalem. Tam simpliciter & deuote obtulerunt quod ultra uires eorum erat, ut cum lachrymis deprecantes offerret, ut uel sic cogeret accipi a se quod accipiendum non uidebatur, quia plus erat quam poterat eorum substantia, ne forte eis postea egestas poenitentiae boni operis suaderet. Sed quia tales se ostenderunt, ut puro animo iam praesentia postponentes futuris promissionibus, confidentia dei se confirmarent, accipi ab eis uisum est, ne boni cordis gratia fructum amitteret. Et non egerunt sicut sperauimus, ut quasi per redimendis culpis suis hoc darer, ut parceremus uitjs eorum, sed dederunt domino non solum res suas, sed & semetipsos quasi sacrificium immaculatum. Primum domino.

A ut ei soli seruirent, se deuouerunt: deinde & nobis se dederunt, ut essent parati nobis in omnibus obedire: & hoc *per uoluntatem dei*, qui uult homines subdi uicarijs suis, ut ipsi à nobis admoniti, operarentur singula mandata domini iuxta modum nostræ uisionis. Et idcirco ab his accipere debuimus quod offerebant, quia prius emendantes errores pristinos, & uitæ ac morum uitia, ultra quam sperabamus, deo se uouerunt. Visum est enim simpliciter illos hoc agere, ut non timeret cui offerebatur accipere: quia non utique hoc animo offerebant, ut redimentes præpositos suos muneribus sibi mulcerent, ut uitia eorum non arguerent, quia munera excæcant oculos sapientium, & peruerunt uerba iustorum. Dâtes ergo se primum deo dum emendant uitia, deinde nobis dum sanctis offerunt sumptus, contristari non debuerunt, qui pene antequam inciperet, perfecti esse uoluerunt. Horum igitur exemplo, libenter ea quæ cœpistis, ministerio sanctorum uos Corinthij debetis perficere. Ita enim institerunt, & ita prouocati sumus largitate eorum, ut rogaremus Titum, ut ad simile opus uos animaret, ut *quemadmodum cœpit uos*, postquam correcti estis, ad bene agendum informare, ita perficiat in uobis etiam gratiam istam, ut incitet uos ad dandum. Quoniam Titi affectum syncerum nouerat Apostolus circa istos, necnon & hos obediens ei, idcirco per ipsum etiam ad hoc opus exhortari illos facilius posse significat, ut quomodo in cæteris rebus exhortationis suæ fructum in eis habuit, haberet etiam in hac gratia, ut ad ministerium sanctorum promptos eos faceret, ut quia iam uitia emendabant, huius largitatis fructum facerent.

Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone & sciētia & omni sollicitudine, in super & charitate uestra in nos, ut & in hac gratia abundetis: non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem etiam uestræ charitatis ingenium bonum comprobans. Scitis enim gratiā domini nostri Iesu Christi, quoniam propter uos egenus factus est, cū esset diues, ut illius inopia uos diuites essetis. Et consiliū in hoc do. Hoc enim uobis utile est, qui non solum facere, sed & uelle cœpistis ab anno priore. Nunc uero & facto perficite, ut quemadmodum promptus est animus uoluntatis, ita sit & perficiendi ex eo quod habetis. Si enim uoluntas prompta est secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet.

¶ Rogauimus Titum ut uos moneat ad gratiam largitatis. Sed & ego uos ad hanc moneo, ut in hac abundetis, sicut in omnibus rebus abundatis fide, quia in omnibus recta fides iam uobis abundat: & sermone, id est, gratia loquendi uel in una lingua uel in pluribus abundatis: & scientia scriptu-

rarum, uel peritia quarumlibet rerum diuinitus concessa. Sunt enim nonnulli qui satis abundant in sermone, sed tamen parum habent scientiæ: & sunt alij qui scientia abundant, sed eloquentiam sermonis non habent. Vobis autem concessit deus abundanter utrumque, & sermonem scilicet & scientiam. & abundatis in omni sollicitudine, quia sufficienter in omnibus estis solliciti, in quibus uos oportet sollicitos esse. insuper abundatis & charitate in nos, id est, uestra charitas transit abundanter in nos, quia copiose nos diligitis. Et sicut iam in his uirtutibus abundatis, ita suadeo ut & in hac gratia largitatis abundetis, quatenus de uestris rebus abundanter iuxta modum possibilitatis uestræ sanctis impendatis. Non quasi imperans hoc uobis dico, ne uidear uos ad hoc inuitos cogere, quos ad bene agendum spontaneos uolo semper esse, & ne uos sitis transgressores imperij mei. Non quasi imperans, sed quasi consulens dico ut sanctis necessaria mittatis, & comprobans, id est, probatum deo & hominibus ostendere uolens, bonum ingenium uestræ charitatis per sollicitudinem aliorum, id est, per hoc quod pro alijs, id est, pro sanctis eritis solliciti, releuantes inopiam eorum, ut uideamini non didicisse, sed naturaliter possidere misericordiam & largitatem. Ita uolo comprobare uestram charitatem esse ingeniosam & prudentem, cū sine imperio meo suscepit pauperum Christi sollicitudinem, mittens eis unde releuent egestatem. Vel per sollicitudinem aliorum, id est, Macedonum, quos refero uobis sollicitos esse de sustentatione sanctorum pauperum, uolo comprobare etiam bonum ingenium uestræ charitatis, ut ostendam charitatem uestram habere bonum ingenium, cū sine iussu meo cœperit sua sponte facere ea quæ audit Macedones fecisse. Et iustum est ut in hac gratia abundetis, atque pauperibus temporalia bona largiter ministretis: quia uos ipsi scitis quantam gratiam uobis dei filius contulit, quā misericorditer erga uos egit, qui pauper pro uobis temporaliter fieri uoluit, ut uos permanentium diuitiarum participes efficeremini. Hanc eius gratiam scitis, quia cum esset diues in sua maiestate, propter uos egenus factus est in mundo, ut uos illius inopia diuitijs spiritualibus repleremini. Si ergo ille qui omnium creator & dominus est, pro uobis paupertatem sustinuit, cur uos pro eius amore partem diuitiarum uestrarum eius membris indigentibus non tribuat? Diues erat. Vnde enim homines sunt diuites? Auro, argento, familia, terra. Sed omnia ipsam facta sunt. Quid ergo illo ditius, per quem factæ sunt diuitiæ, etiam illæ quæ non sunt ueræ diuitiæ? Per illum enim & illæ diuitiæ, ingenium, memoria, uita, ipsius corporis sanitas, sensus, confirmatioque membrorum. Etenim cum hæc salua sunt, & pauperes diuites sunt. Per illum & illæ maiores diuitiæ, fides, pietas, iustitia, charitas, boni mores. Nemo enim & has habet, nisi per eum qui iustificat impium. Ecce quā diues. Quis enim diues? qui habet quod uult alio faciente, an qui facit quod uult & alium habentem? Puto quia ditior

A est, qui fecit quod habes: quia quod ille habet, tu non habes. Diues est, cum sit in forma dei æqualis omnino patri. Sed egenus propter nos factus est, quando semet exinaniuit formam serui accipiens. Non autē dictum est, egenus factus est cum diues fuisset: sed, egenus factus est cū diues esset. Paupertatem enim assumpsit, & diuitias non amisit. Intus diues, foris pauper. Latens deus in diuitijs, apparens homo in paupertate. Quia eius paupertate sumus ditati, quia in sanguine eius peccatorum nostrorum concisus est saccus. Per illum sanguinem abieciimus pannos iniquitatis, ut indueremur stolam immortalitatis. Ne ergo diuitias expauesceremus, & ad eum accedere cum nostra mendicitate non auderemus, pauperem se exhibuit, id ē, deus nasci dignatus est homo, uirtutem suæ potestatis humilians, ut hominibus diuitias suæ diuinitatis acquireret, & eos consortes diuinæ naturæ faceret. Qui tamen in diuinitatis suæ diuitijs nobis inuisibilis pmanens, miris nos poterat uirtutibus ditare: sed ut ad internas diuitias rediret homo, foras apparere dignatus est pauper deus. Quia uidelicet minus nos amasset, nisi & paupertatem nostram susceperet: nec uim nobis suæ dilectionis ostēderet, nisi hoc qd a nobis tolleretur, ad tempus ipse sustineret. Et hoc est qd nūc Apostolus, ut ad largitatis gratiam uiscera nostræ cōpassiōis accēderet, ait: Propter uos egenus factus est cū diues esset. Et his uerbis hortatur auditores, ut largiendo quasi paupes fiant, ut pro sit paupertas eorū sicut CHRISTI paupertas nobis profuit. Et in hoc, inquit, id est, in conuersatione tanti beneficii dei, do uobis consilium, ut scilicet ad similitudinem Christi paupertatem subire non recusetis, ut a sanctis paupertatem effugatis. Hoc enim uobis est utile, ut per imitationem paupertatis Christi tendatis ad diuitias eius. Hoc uobis est utile, quia magis pdest facientibus quam accipientibus. Utile est uobis, qui iam cœpistis hoc non solum facere, sed etiā uelle ab anno priore, id est, præterito, uel a prior anno uestræ conuersationis usq; nunc. Facile quippe est in bono opere obedire etiā nolentem, sed hæc magna in uobis uirtus extitit, qui hoc bonum qd uobis nunc suadeo, & ante uoluistis. Sed nunc etiam id facto perficite quod iam uolūtate fecistis, ut non solum uelit in corde, sed etiam compleatis in opere. Ita facto peragite, quod uoluntate iam dudum cœpistis agere, ut quemadmodū promptus est animus uoluntatis, ita promptus sit & animus perficiendi, id est, sicut promptus est animus uester ad uolendum, ita promptus sit & ad perficiendum ex eo, id est, secundum id quod habetis, siue plus, siue minus, ut unusquisq; tantum det quantum potest: quoniā uoluntas retinēs quod dare posset, infuētiosa est. Idcirco uobis suadeo dare ex eo qd habetis, quia si uoluntas est prompta & parata dare, secundum id quod habet, accepta est deo secundum illud quod ita tribuit, non secundum id quod non habet. Ac si aperte dicatur: Ne putetis me ab aliquo supra uires exigere, aut tantum a paupere quantum a diuite expectere. Omnes enim æqualiter dāt, si unus

quisque ex tanto dat quantum habet. Quia enim Corinthij ad hoc opus ministerij prouocant, hoc eis indicitur, ut non plus tribuant quam possunt: ne forte plus offerentes, coacti non uoluntarij, uiderentur sine mercede facturi: quia qui coactus aliquid facit, mercedem non habet. Et ideo dicit eis, quia si uoluntas est prompta dando secundum id quod habet, accepta est deo, non secundum id quod non habet. Ille enim dat ex eo quod habet, qui sibi necessaria retinet, & cætera quibus carere potest, largit pauperibus. Qui uero de his tribuit quæ suo usui necessaria sunt, ille dat secundum id quod non habet, id est, ultra uires suas: quoniam illa quibus indiget, quasi non habet, quia carere non potest, & idcirco ad dandum illa non habet. Propter quod nunc dicitur Corinthijs qui tenaces sunt, quia uoluntas quæ sua sponte tribuit secundum id quod habet, ut sibi scilicet necessaria retineat, placens est deo: non illa quæ coacta tribuit secundum id qd nō habet, id est, quod sine murmuratione ferre nō pōt. Non em̄ intelligendum est, non esse deo acceptū si quis deuoto corde obtulerit etiā ultra suum posse, cū Macedones inde multum sint laudati, quoniam supra uirtutem fuerūt ad dandum uoluntarij. Illi em̄ nō indiguerunt admonitione ut Corinthij, sed ultro obtulerunt cum precibus, ut pharent se tota uoluntate hoc facere, ut plus offerret q̄ poterant: ideoq; fuit acceptabile. Quanto em̄ amplius obtulerūt, tāto plus accepturi sunt. Corinthijs uero tanq̄ adhuc infirmantibus parcitur, unde & subditur:

D Non enim ut alijs sit remissio, uobis autem tribulatio, sed ex æqualitate in præsentī tempore uestra abundantia illorum inopiā suppleat, ut & illorum abundantia uestræ inopiæ sit supplementum, ut fiat æqualitas, sicut scriptum est: Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non Exod. 16. minorauit.

¶ Iure dixi uolūtatem esse acceptam, si prompta fuerit dare secundum id quod habet. Non enim suadeo uobis tantum dare, ut alijs quibus dederitis, sit remissio, id ē, inopiæ alleuatio & relaxatio, sed uobis tribulatio, id est, inopia nimia. Hæc procul dubio Apostolus cōdescendendo infirmis (ut præmisimus) intulit, quoniam quibusdā inopiā ferre nō ualentibus tolerabilius est minus tribuere, q̄ post largitatem suam ex inopiæ angustia murmurare. cum em̄ dantis mens ferre inopiā nescit, si multa sibi subtrahit, occasionem cōtra se impatiētiae exq̄rit. Prius ergo præparāndus est animus patiētiae, & tūc aut multa aut cuncta sunt largiendā, ne dum minus æquanimiter inopia irruēs fertur, & præmissæ largitatis merces pereat, & adhuc mentem deterius murmuratio subsequēs p̄dat. Non hoc (inqt) suadeo ut alij ociose uiuant de bonis uestris, & tribulatione famis uos cruciemini: sed ut ex æqualitate subueniatis illis in præsentī tēpore, id est, ut unusquisq; quantum habet, ad tēpus diuidat cū sanctis, quia nō plus exigitur quam sibi

A retinere debet, dicente scriptura, diliges proximū tuum sicut teipsum. & Qui habet duas tunicas, det non habenti. Vel in præsenti tempore brevis huius uitæ communicare illis uestras diuitias, ut & ipsi in æterna uita communicent uobis suas. Et hoc est quod subditur: *uestra abundantia carnaliū bonorum suppleat, etsi non ex toto compleat illorum corporalem inopiam, qui omnia mundi deseruerunt, ut illorum spiritalis abundantia sit supplementum spiritalis uestre inopiæ.* Hoc iubet Apostolus, ut quia iuxta tempus sancti inopiam patiebantur, deserentes omnia mundi, & se solis diuinis operibus mancipientes, ut orationi uel doctrinæ insistant ad profectum multorum, cæteri fideles qui negocijs uel artibus insunt, aut paternas habent facultates, ministrent eorum inopiæ, ut iterū sancti illic ubi diuites sunt, & isti inopes, id est in spiritalibus & æternis communicent eis, quasi uicem rependentes ministerio eorum. Nam cum pauci sint qui spiritalia dona percipiunt, & multi qui rebus temporalibus abundānt, per hoc se diuites uirtutibus pauperum inserunt, quod eisdem sanctis pauperibus de suis diuitijs solatia ministrent. **V**estra, inquit, abundantia illorum inopiam suppleat, ut & illorum abundātia uestre inopiæ sit supplementum, ut uidelicet solcite perpendamus, quia & eos quos nunc inopes cernimus, abundantes quandoque uidebimus: & qui abundantes aspicimus, si largiri negligimus, quandoque inopes erimus. Qui itaque nunc in hoc tempore subsidium pauperi tribuit, ab eo postmodum perpetua recepturus, ut ita dicam, quasi ad frugem terram excolit, quæ quod acceperit, huberius reddit. Restat ergo ut nunquam elatio surgat ex munere, quando uidelicet diues ex eo quod pauperi tribuit, agit ut in perpetuum pauper non sit. Qui enim uiuit in seculo, non habent merita ad uitam æternam sufficientia. Sed quia pauperes Christi, quorum est regnum cælorum, per eleemosynas amicos & debitores sibi fecerunt, per merita eorum consequuntur quod per se non merentur: ut tunc fiat utroque æqualitas, non quia non differunt, sed quia omnes idem regnum habebunt, & unicuique sufficiet quod habebit. Vel æqualitas est, ut quia isti in hoc tempore ministrant sanctis, reddantur eis uices ab eis in futuro, quia debitores illi faciunt sanctos. Aequalitas ipsa est pax nostræ Ierusalē, ut opera misericordiæ corporalia iungantur operibus prædicationis spiritalibus, & fiat pax dando & accipiendo. Fiat æqualitas in regno, sicut scriptum est in signo. **Q**ui multum, subaudi collegerat de mænna, id est, amplius quam gomor, non abundauit, id est, non plus habuit quam gomor. & qui modicum collegerat, id est, minus quam gomor, non minorauit, id est, non minus habuit quam gomor. Quando enim uentum est ad epulas, omnes æqualiter habuerunt, hoc significante deo, quia populus suus qui per desertum huius uitæ graditur ad terram promissionis æternæ, æqualitatem habiturus in conuiuio est supernæ refectionis, quia oēs deum uidebunt. Et qui multum hic laborauit, atque

plurima merita congregauit, non plus quantum ad æternam uitam pertinet habebit, quam ille qui modicum bonæ operationis egit. Vnde dicitur in euangelio, quia illi qui diuersis horis ad uinæ culturam accesserunt, omnes pariter in uespera denarium acceperunt. Tunc ergo fiet æqualitas, quia omnes habebunt uitæ æternæ æqualitatem. Omnes erunt in æqualitate, quia omnes erunt in æternitate. Nō enim longior erit uita sanctorum pauperum, quam uita electorum secularium. Tamen sancti pauperes maiorem habebunt in carne & in anima gloriam & beatitudinem. Idcirco autem æquabuntur ita diuites sanctis pauperibus in perceptione denarii uitæ perennis, quia nunc æquant sibi illos in diuitijs suis non secundum paritatem, sed ut sustententur de rebus eorum sicut ipsi. Rex enim de toto regno suo nō plus habet nisi uictum & indumentum, quo carere præsens uita non potest. Et idcirco diues pauperem sibi æquat, si ei cibos & uestimenta præbeat, licet ipse plus retineat quam largitur. Qui multum (inquit) habuit, non abundauit, quia scilicet quod plus habebat, dedit indigenti: & qui modicum, non minorauit, quia accepit ab illo qui abundauit. Vult nos omnia communiter possidere, ut & perfecti doctrinam non abscondant, & habentes iustitiam eis non denegent uictum. Plus etiam in seculo futuri seculi habent sancti, quam hi qui in isto tempore uidentur diuites: & tamen utriusque (sicut dictum est) in illo seculo æquabuntur, ut sicut istorum beneficio nunc sustentatur inopia sanctorum, ita & hi beneficio sanctorum tunc diuites fiant. Non enim totos se dederunt deo, ut hic pauperes, illic essent diuites, ideo uidentur illic esse pauperes. Sed ditabuntur sanctorum suffragio, quorum se uirtutibus inseruerunt, dum eos ad bene agendum sustentaret, ministrando illis necessaria: quia qui recipit iustitiam in nomine iusti, mercedē iusti accipiet.

Gratias autem ago deo, qui dedit eandem sollicitudinem pro nobis in corde Titī, quoniam exhortationem quidem suscepit: sed cum sollicitior esset, sua uoluntate profectus est ad uos. Misimus etiam cum illo fratrem nostrum, cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias. Non solum autem, sed & ordinatus est ab ecclesijs comes peregrinationis nostræ in hac gratia, quæ ministratur a nobis ad domini gloriam & destinatam uoluntatem nostram, deuotantes hoc, ne quis nos uituperet in hac plenitudine, quæ ministratur a nobis. Provideamus enim bona non solum coram deo, sed etiam coram hominibus. Misimus autem cum illis & fratrem nostrum, quem probauimus in multis sæpe sollicitum esse, nunc autem multo sollicitiorem, confidentia multa in uos, siue pro Tito, qui est socius meus & in uobis adiutor: siue fratres nostri

A apostoli ecclesiarum, gloria Christi. Ostem-
sionem ergo quæ est charitatis uestre & no-
stræ gloriæ pro uobis, in illos ostendite in
facie ecclesiarum dei.

¶ Deus quia iustus est, sciens Corinthios uelle
proficere, Titum affectum accedit erga eos, ut adim-
pleret exhortatione sua uoluntatem illorum in ope-
re bono: qui uidens profectum illorum, lætatus
est in eis. Et hoc est: Ego quidem (inquit) sollicitus
uos ad opus misericordiæ puoco, sed gratias ago
deo, qui per spiritum sanctum dedit in corde Titum ean-
dem sollicitudinem, quam ego habeo pro uobis, ut non
deficiatis, sed proficiatis in opere bono: quoniam
non repugnauit, sed exhortationem nostram suscepit,
qua exhortabamur eum ire ad uos incitandos. Ex-
hortationem quidem nostram suscepit, uolunta-
tem uero non per nos habuit, quia iam habebat.
Et uoluntate quidem propria sollicitus erat pro uo-
bis, sed exhortatione nostra factus est sollicitior.
Et cum ita sollicitior factus esset, profectus est ad
uos sua uoluntate, quam illi deus inspirauerat. Vel
suscepit exhortationem, id est, suscepit hoc onus
laboris, ut uos exhortaretur ad largitatem suste-
nationis sanctorum: sed dum propter nostrum p-
fectum esset factus sollicitior, profectus est ad uos sua uo-
luntate, id est, uidens uos proficere circa bonos actus,
sollicitior factus est erga curam uestre salutis, ita
ut uoluntarius proficisceretur ad uos, qui prius
etiam rogatus excusabat ire propter uitia uestra.
B Ipse quidem profectus est sponte. Sed nos mis-
imus etiam cum illo fratrem illum egregium, cuius laus
est in euangelio per omnes ecclesias. Hoc de Luca intel-
ligitur, qui laudem in euangelio præ cæteris ha-
bet: quia ubicunque recitatur euangelium, lauda-
tur Lucas, qui tam eleganter illud scribere me-
ruit. Sed non solum laudatur ubique de euangelij de-
scriptione, sed etiam ordinatus est ab ecclesijs comes pere-
grinationis nostre, ut mecum pergit quocunque ua-
do peregrinans ad prædicandum, & sit mihi co-
mes & adiutor ubique in hac gratia, quæ ministratur
a uobis, id est, in hac largitione eleemosynarum
facienda, cuius nos ministri sumus ad domini glori-
am, ut dominus noster Iesus CHRISTVS inde
glorificetur: & ad uoluntatem uestram, qua uolumus
ut bene detis: uoluntatem dico, destinatam ad hu-
iusmodi studium, & deditam ac diuinitus præor-
dinatam. Vel in hac spiritali gratia noui testamē-
ti, quæ gentibus per euangelium ministratur a nobis
ad gloriam domini, & ad complendam uolū-
tatem nostram, qua uolumus ut gentes saluæ fi-
ant, quæ uoluntas ad hoc destinata est. Lucam
commendat Apostolus, quia hunc ignorabāt Co-
rinthij, ut scirent in quāta iam essent boni opinio-
ne, ad quos tales uiri mittebantur, ut congaude-
rent cum eis, augentes eos in fide operatiōis dei,
ad cuius gloriam solliciti hoc agebāt, ut ipse agno-
scretur in his. Nonnulli uero senserunt id & de
Barnaba posse intelligi, quia & ipse ordinatus est
comes peregrinationis Pauli, quādo cum eo mis-
sus est ad gentes, licet cum eo non perseverauit,

Lucas autem perseverauit. Et constitutus est co-
mes eius in hac eleemosynarum gratia, quia hoc
decreuerunt apostoli, ut ipse & Barnabas prædi-
carent gentibus, sed tantum memores essent san-
ctorum pauperum qui erant in Iudæa, ut quādiu
fames illa duraret, mitterent eis uictualia. Et Bar-
nabæ laus erat in euangelio, quod strenue prædi-
cauerat per omnes ecclesias, in quibus cum Pau-
lo fuerat. Sed hoc dissonare uidetur, ut hunc Pau-
lus fratrem & non potius apostolum uel socium
nominet: & quod hunc cum Tito quasi minorem mi-
sisse se dicat, & non potius Titum cum eo: uel quod
hunc Corinthijs quasi ignotum cōmendet, cum
in priore epistola declarauerit hunc eis incogni-
tum non esse, dicens: Aut solus ego & Barnabas
non habemus potestatem hoc operari: id ē, stipēdia
sumēdi. De Luca uero cōgrua sunt omnia, quia et si
nūc apud nos Lucas maior est Tito, apud animos
in Corinthijs minor erat, ideoque conuenienter
missus esse cum eo dicit. Excellentiam uero Titum
nouerant Corinthij, quia ipse Corinthius erat. Mis-
sus (inquit) cū Tito comitem nostræ peregrinati-
onis, quæ per omnes ecclesias in euangelio laudatur,
deuitantes hoc, ne quis nos uituperet, id est, reprehendat
in hac eleemosynarum plenitudine, quæ ministratur
a nobis, id est, quæ nostro ministerio fit. Nisi enim
testes idoneos & boni testimonij secū Apostolus
habuisset, infirmi uel infideles cum tantam largi-
tionem tamque copiosam uiderent, aliquid super
Apostolo sinistre possent æstimare, ut putarent
eum tanquam sibi accipere & in suos conuerte-
re ea quæ accipiebat ad supplendas necessitates san-
ctorum, per se offerenda uel distribuenda indigentibus.
D Sed ut omnem prauam suspicionem a se remoue-
ret, multos idoneos adhibuit testes in hac gratia
plenary pauperibus ministranda. Ideo (inquit) deu-
itamus uituperiū, quia prouidemus bona. i. prouidemus
ut ea quæ facimus, sint bona non solum coram deo, sed
etiam coram hominibus. Coram deo sufficit nobis bo-
na conscientia, sed coram hominibus necessaria
est bona fama. Propter nos enim cōscientia nostra
sufficit nobis, sed propter homines fama nostra
non pollui, sed pollere debet in eis. Qui enim fidēs
cōscientiæ, negligit famā suā, crudelis est, quā salu-
tem proximorum spernit. Vel ideo se dixit Aposto-
lus deuicare, ne quis eum uituperaret in hac plenu-
dine doctrinæ ac miraculorum, quia negligēs cir-
ca curam sanctorum iudicari posset, si segnius ea
quæ illis erant necessaria, procuraret, quā illi & Bar-
nabæ iniunxerant priores apostoli, ut memores
essent pauperum, sicut iam diximus. Ne ergo di-
cerei de eo, bene quidem prædicat, & religiose ui-
uit, sed non est memor sanctorum pauperum, ut sibi fue-
rat iniunctū, cū ipse in omnibus esset inuitupabi-
lis, nec in hac parte indiligens iudicari uoluit, sed
ad faciendam sanctis largitionem credēs ex ge-
tibus monuit, quatenus & hoc opere completo,
in omnibus appareret eius sollicitudo & prouide-
tia. Prouidemus enim (inquit) bona non solum corā
deo, sed etiā coram hominibus. Prouidit bona corā
deo, dū quod iubet deus circa ministeriū sancto-

Act. 18

1. Cor. 9.

D

Act. 18

Act. 19.

Arum fieri doceret. Prouidit bona coram hominibus, dum tales ad hoc opus suadendum mitteret, qui non facerent eis scandalum: sed probitate sua prouocarent eos, ne bona eius doctrina per improvidos ministros in uituperationem caderet. Nec solum (inquit) duos istos misimus, sed etiam fratrem alium cum illis, quem quidam dicunt esse Apollo, sed incertum est. *Quem sepe probauimus in multis sollicitum esse de uestra salute, sed nunc experti sumus eum multo sollicitiorem pro uobis, cum audisset uos esse correctos, certus quia obedietis ad bene agendum. Sollicitior (inquam) factus est uidendi & exhortandi ad ministerium sanctorum pro hac confidentia uestrae immutationis in melius: siue pro Tito, qui de uobis ei multa retulit, qui non mentiretur, qui est socius meus, pergēs mecum ubiq; ad praedicandū: & in uobis est adiutor meus, id ē, in uestra conuersione & correctione. Ipse est adiutor meus in uobis, siue ceteri fratres nostri, quos ad uos direxi, qui sunt apostoli, id est, fundatores ecclesiarum, gloria Christi, quia in locis illis praedicauerunt Christum, ubi nunquam fuerat: & ad gloriam construxerunt ecclesias ex his, quos ad fidem conuerterunt. Vel fratres nostri priores apostoli, qui cum domino in carne fuerunt, sunt adiutores mei in uobis: siue quia nonnunquā per uos transierunt, & uobis aliquid meliorationis contulerunt, siue quia suae praedicationis fama ac uita uobis profuerunt. Et quandoquidem tales misimus uiros ad uos, ergo suscipite eos cum honore & dilectione sicut oportet. Scilicet ostendite nunc in illos ostensionem uestrae charitatis, id est, charitatem quam ostendere consueuistis honorifice suscipiendo ceteros fratres, nunc ostendite suscipiendo istos accuratius, ut bona quae de uobis audierunt, probent esse uera. Et ostensionem gloriae nostrae pro uobis, id est, opera charitatis, quae similiter ostendere soletis in susceptione fratrum, unde & nos gloriamur, pro uobis apud alias ecclesias, nunc ostendite in istos, reuerētius & deuotius eos suscipiendo. Et hoc facite in facie & in conspectu ecclesiarum, ut ceterae ecclesiae cognoscant uera esse bona quae de uobis audierūt, & accipiant à uobis bonū exemplum.*

CAPVT IX.

NAm de ministerio quod sit in sanctos, ex abundanti est mihi scribere uobis. Scio enim promptum animum uestrum, pro quo de uobis glorior apud Macedones. Quoniam & Achaia parata est ab anno praeterito, & uestra æmulatio prouocauit plurimos. Misimus autem fratres, ut ne quod gloriamur de uobis, euacuetur in hac parte, ut (quemadmodum dixi) parati sitis, ne cū uenerint Macedones mecum, & inuenerint uos imparatos, erubescamus nos, ut non dicamus uos, in hac substantia. Necessarium ergo existimaui rogare fratres, ut prauehiant ad uos, & praeparent repromissam benedictionem hanc para-

tam esse sic quasi benedictionem, non quasi avaritiam.

¶ De receptione iustorum uos admoneo. Nam de ministerio quod sit in sanctos, non necesse est ut uos admoneam. De illo enim ministerio est mihi ex abundanti, id est, ex superfluo scribere uobis. Superfluum est enim, si commoneas eum quem scis facturum. Sed tamen ut diligentiam meam ostendam, & uos promptiores faciam, nō est ociosum si scribo, ut sciatis magna uos diligentia debere peragere, quod frequenter uobis intimatur. Ideo autem uidetur superfluum ut uobis de hac re scribam, quia scio animum uestrum ad hanc largitionem faciendam esse promptum, pro quo animo uestro ad hanc gratiam deuoto gloriatur apud Macedonas, uidete ne frustra. Sollet enim se meliorem praebere ille, de quo benesentitur ab alio. Idcirco de uobis glorior, quoniam non solum Corinthus, quae est metropolis ciuitas, sed etiam uniuersa Achaia quae est magna regio, parata est ab anno praeterito dare quod sanctis mittatur. & uestra æmulatio, id est, feruor imitandi nos prouocauit plurimos ad hoc pietatis opus. Ceterae enim ecclesiae dum audiunt Corinthios prius multis erroribus fuisse implicatos, postea uero correctos & misericordiae operibus intentos, æmulatione eorum incitatae sunt ad bonum opus, quasi cogitantes apud se & dicentes, quia si hi qui post acceptam fidem male conuersati fuerant, hanc ceperunt habere uoluntatem, cur non magis illi, in quibus haec uicia non sunt reperta? Ego quidem (inquit) glorior in splendore animi uestri, qui promptus est ad largiendum, sed misimus fratres, non ut uos ad hoc exhortarentur, ad quod ex animo parati estis: sed ut uos faciant memores, ne circumtum & promissionem existatis negligētes. Et hoc est, animus quidem uester promptus est, sed misimus praedictos fratres ad uos, ut sitis parati ad praefarendum quod dederitis, ne si imparati fueritis, euacuetur in hac parte totum quod gloriamur de uobis. Misimus (inquam) illos, ut quemadmodum dixi illis uos esse paratos, sitis parati: uel quemadmodum dixi uobis, sitis parati: siue quemadmodum dixi Macedonibus, ne forte cum uenerint mecum Macedones, & inuenerint uos imparatos, erubescamus nos in hac substantia, id est, in hac re possessa, in hac diuitiarum substantia, quae pauperes sustentare debuit. Dixi ne erubescamus nos qui de uobis gloriabamur, ut non dicamus uos erubescere, id est, ut uestram erubescētiā taceamus. Vester enim pudor erit maximus in nostra uerecundia, si inuenta fuerit impræparatio uestra. Nam si hoc inuentum non fuerit, quod testificatus sum de uobis, & ego erubescam in uobis, qui substantiam sanctis promissam non reddidistis: & uos amplius confundemini, qui nec propterea quod testis uobis fui, studuistis agere, ut me dixisse uerum de uobis probaretis. Ne ergo contingatur & uos & nos grauius erubescamus, necessarium existimaui rogare praedictos fratres, ut me prauehiant euntes ad uos & praeparent interim benedictionem, id est, largam & chari-

At iuam donationem: benedictionem dico, repro-
missam, quia iam promissis, & repromissis eam:
& præparando faciam: hanc esse paratam in aduen-
tu nostro, sic quasi benedictionem, id est, quasi opus
charitatis, non quasi auaritiam, id est, non quasi stri-
ctam dationem, de qua doleat qui dederit. Auari-
tia enim uocatur datio, quæ sit tenaci & parco ac
tristi animo: benedictio autem, quæ sit largo & ala-
cri animo. Tractum est hoc uocabulum à patriarchis,
qui benedictione sua filios suos omnium fertilita-
te bonorum replebant, ut Isaac benedicens Iacob &
Esau, & ut Iacob benedicens Esau & Manassen.

**Hoc autem dico: Qui parce seminat, par-
ce & metet: & qui seminat in benedictioni-
bus, de benedictionibus & metet.**

Hoc loco ad magna largiendi studia mētes
audientium accendit Apostolus, ne qui multa da-
re potest, pauca largiatur. Fratres, inquit, præces-
serunt me ut præparent dationem uestram, sed ego
cur large detis præscribo, quia hoc dico uobis, quod
qui parce seminat, id est, auare tribuit, parce etiam me-
tet, id est, parum in futuro seculo recipiet. Parcus
enim est auarus, cui extorquetur quod dat, dum
compellitur tribuere uel propter uerecundiam, uel
propter longam multorum admonitionem. Huic par-
ua messis est, quia parco animo dedit, licet magna
uideatur dedisse. Econtrario uidua quæ in gazo-
phylaciū misit duo minuta, laudata ē misisse plus
quam omnes diuites: quia largo animo totum quod
habebat misit, cum ceteri parco animo mitterent,
& multo maiora quā mittebant, sibi retinerent. Et
ideo parce seminabāt, quibus multa seminare uide-
rentur: quia tantum seminare nolebant, quantum po-
terant. Dare enim non est amittere, sed seminare:
ad tempus carere, ut postmodum multiplicius ha-
beat. Sed qui parce seminat, id est, qui non uult
large tribuere cum possit, parce & metet. i. exigui
um remunerationis colliget: quia sicut ipse nunc
est parcus ad tribuendum, ita & deus erit parcus ad
retribuendum. **Et qui seminat in benedictionibus, id ē,**
qui tribuit uoluntate bona sub spe futuræ remu-
nerationis, hic metet de benedictionibus, quando cum
ceteris eleemosynarijs audiet, Venite benedicti
patris mei, percipite regnum: quia esuriui, & dedistis
mihi manducare. Seminat enim in benedictionibus
ubi plus p̄sāt affectus quā sensus. i. p̄ posse suo bona
large tribuit in beneuolis affectibus, et idcirco
de benedictionibus dei metet fructum uitæ pennis.

**Unusquisque prout destinauit in corde
suo, non ex tristitia aut ex necessitate. Hila-
rem enim datorem diligit deus.**

Et quia de benedictionibus supernis metet,
qui nunc in benedictionibus bonæ uoluntatis semi-
nat, id est, læto & largo animo dat, siue parum, si-
ue multum sit illud quod dat, ideo unusquisque det pro-
ut destinauit in corde suo, id ē, sicut deliberauit & præ-
ordinauit in consilio suæ rationis & uoluntatis, ut
quicquid in corde suo disposuit se daturum, det:
& eo deuotionis affectu quo proposuit, det: scili-
cet non ex tristitia aut ex necessitate, id est, non inuitus

aut coactus. Eleemosyna enim plerumque fit à tristibus
& murmurantibus, ut careant tædio interpellan-
tis, non ut uiscera reficiant indigentis: sed non est
acceptabilis deo talis datio. Et ideo non ex tristi-
tia, sed ex lætitia cordis est dandum quod datur:
quia ex his qui tribuunt, hunc eligit deus, ut ei re-
tribuat quod deuoto animo tribuit, quasi thesaurizans
apud deum. Sunt enim nonnulli qui multum ro-
gati ab aliquibus, tædio precis sibi factæ ad dan-
dum compelluntur importunitate postulationis as-
siduæ: & sic dant tristes & inuiti, non ex affectu di-
lectionis aut piæ cōpassionis. Nonnulli sunt etiā,
qui licet non sunt tristes uel coactione dolentes, tū
quando largiuntur, faciunt ex necessitate: siue quia
omnes alij dant, siue quia multi ut largiantur, ad-
monent: & cum sic honestate sua non possint non
dare, quadam necessitate ad dandum cogunt. Sed
quisquis dationem suam deo uult esse gratam, non
det ex tristitia uel ex necessitate, sed ex lætitia &
ex uoluntate: quia hilarem datorem diligit deus, id est, il-
lum qui per charitatem lætus & hilaris ac serenus
spe supernæ retributionis tribuit.

**Potens est autem deus omnem gratiam
abundare facere in uobis, ut in omnibus sem-
per omnem sufficientiam habentes, abunde-
tis in omne opus bonum, sicut scriptum est:
Dispersit, dedit paupibus, iustitia eius ma-
net in seculum seculi.**

Ego quidem uos admoneo ad hanc largita-
tis gratiam, sed deus potens est facere in uobis quod
admoneo. Ego enim uerba exhortationis edere
possum, sed ille mentes uestras in melius promo-
uere potest: quia ego quidem plantare & rigare
possum, ille autem datur sufficiens incrementum. Et id-
eo potētiam eius adesse uobis exopto, ut sicut in
emendatione uitiorum & ueritate doctrinæ cor-
da uestra tetigit, ita et in gratia largitatis faueat cor-
ptis uestris. Ipse est enim potens facere ubertim
abundare in uobis non solum istam, sed & omnem gra-
tiam, ita ut in omnibus rebus semper habentes omnem suffi-
cientiam. i. non indigentes aliquando his quæ ad sa-
lutem necessaria sunt, abundetis in omne opus bonum. i.
in largitione sicut in ceteris. Si enim solam uobis
sufficientiam elegeritis, poteritis in dei opere abun-
dare: quia illud uobis retinendo quod sufficit, cæ-
tera in usus pauperum expendetis, & hoc erit ab-
undare in opere bono. Licet enim exigui homi-
nis paruum sit munus, abundat tamē, quia bono
animo fit. Exteriora enim nostra domino quamli-
bet parua sufficiunt. Cogitantes & non substanti-
am pensat, nec perpendit quantum in eius sacrifi-
cio, sed ex quanto proferatur. Qui enim plus ha-
bet, plus offerre debet. Ita potest deus omnem gra-
tiam facere in uobis abundare, ut sine damno ue-
stro alijs beneficia largientes, abundetis tenden-
tes per largitatem in omne opus bonum, sicut scri-
ptum est, id est, ut neque sit in uobis auaritia, neque
prodigalitas, sed bona uestra diffuse & rationa-
biliter detis cum bona intentione, non pro tempo-
rali cōmodo, sed pro æterna remuneratione, sicut

A iustum uirum fecisse dicit scriptura: *Dispersit*, id est, non uni omnia tribuit, sed diuerso modo his & illis sparsit, ut pluribus proficeret, & unicuique iuxta quod decebat. Per hoc auaritia remouetur. Et *dedit* non indiscrete omnibus, neque diuitibus aut histrionibus, sed cum ratione & discretionem foris *pauperibus*, qui in hoc seculo non possent ei redere. Per hoc remouetur uitium auaritiæ contrarium, id est, prodigalitas, & etiam appetitio temporalis retributionis. Et ideo *iustitia eius*, id est, iustum opus misericordiæ eius *manet in seculum seculi*, id est, in æternum: quia ex eo quod temporaliter iuste egit, æternam habet iustitiam & uitam. Iustus enim est, qui bona mundi communia reputat, qui sciens deum omnia communiter omnibus dare, quia solem suum oriri facit omnibus & pluit omnibus, & terram dedit omnibus: idcirco diuidit cum his qui copiam terræ non habent, ne beneficijs dei priuati uideantur. Et quia sibi soli non detinet quod a deo scit omnibus datum, sed credit esse iustum ut habens det non habenti, idcirco iustitia eius manet in æternum, quia in futuro seculo hanc secum habebit in perpetuum. Et si huius qui pauperibus dedit, iustitia manet in æternum, quanto magis eius qui ministravit sanctis? Pauperes enim dici possunt, qui publice egeni sunt. Sancti autem discernuntur ab his, quia ipsi sunt serui dei, insistentes orationibus ac ieiunijs, & puram uitam ducentes.

B Qui autem administrat semen seminanti, & panem ad manducandum præstabit, & multiplicabit semen uestrum, & augebit incrementa frugum iustitiæ uestre, ut in omnibus locupletati, abundetis in omnem simplicitatem, quæ operatur per nos gratiarum actionem deo.

Vos debetis alacriter ministrare sanctis ob spem sup̄e retributionis. Sed & in hac uita penuriam nō timeatis, quia deus qui administrat semen seminanti, præstabit ei etiam panem ad manducandum interrim, donec ex illo semine frugē colligat. & multiplicabit semen uestrum, quod in terrā misistis, ut inde copiosa messis exurgat, unde plures eleemosynas facere possitis. Omnia dei sunt, & semina & nascētia, & dei nutu crescunt & multiplicantur ad usus hominum. Deus ergo qui hæc dat, & ipse iubet de his dari illis qui indigent. Ac per hoc qui dat iuxta uoluntatem dei, augetur ei diuinitus, ut habeat unde adhuc amplius largiatur. Vult enim deus ut fideles qui habent huius mundi substantiam, ministrent necessitatibus sanctorum, ut nihil illis desit, qui celsiorem sanctitatis gradum in ecclesia tenere uoluerunt, ut spei secularis uincula cuncta præciderēt, & animū liberum diuinæ militiæ dedicarent: & quisquis eis bene ministrauerit, amplifietur illi semper unde largius ministrare possit. Deus itaque qui administrat semen seminanti, unde in futuro anno uiuat & eleemosynas faciat, præstabit interim & panē. id est, subsidiū uitæ præsentis, nō ad superfluitatē, sed ad manducandū. id est, ad necessariū

usum. Et ne sitis solliciti de tēpore futuro, quia ipse propter alimenta præsentia quæ uobis largietur, nō dimittet quin semen uestrū multiplicet, & fruges crescere faciat, ut semper magis ac magis dare sufficiatis. & augebit incrementa frugum iustitiæ uestre. id est, multo abundantiora incrementa dabit frugibus, quas pro meretur iustitia uestra. Iustitia enim est, ut quia deus dat, retribuatur ex eo & homo illi cui deest. Et quia uos huiusmodi iustitiam seruatis, ut sicut deus uobis non habentibus tribuit, ita & uos alijs qui nō habent tribuatis, idcirco diuinitus augent incrementa frugū uestrarum, ut in omnibus necessarijs locupletati rebus, abundetis in omnem simplicitatē. id est, in omnem largitionem non duplici, sed simplici animo factā. Qui enim bene & simpliciter sanctis ministrat, amplificatur ei nutu diuino, ut habeat unde semper largiri possit, & in præsentis locupletatus & in futuro seculo. Semel enim seminans bis metet. id est, ex una operatiōe bona hic & in futuro retributionē percipiet. Ipse tamē nō duplici intentione debet operari bonū, ut inde querat & in isto & in alio seculo remunerationē, ne computetur in eis, de quibus dictū est, Receperūt mercedem suā: sed simplici corde solā in supernis retributionē appetat, licet deus illi & in hoc seculo retribuatur. Potest semen intelligi, quicquid pro deo datur. Et ipse qui administrat semen seminanti. id est, qui dat eleemosynario rem quā pauperi tribuat, præstabit etiā panem ad manducandū. id est, præbebit unde possit uiuere. Et multiplicabit semē uestrū. id est, multipliciter abundare faciet rem uestram, quam seminatis dando pauperibus, ut habeatis & quod largius seminetis, & unde uiuatis. Et augebit incrementa frugū iustitiæ uestre. id est, augmentabit eleemosynas uestras, per quas frugē æternæ retributionis accipiet iustitia uestra. Iustitia enim est obseruatio mandatorū dei, & inde fruges. id est, fructus æternæ remunerationis pueniunt. Incrementa frugis huius, sunt eleemosynæ, pro quarum merito & hic uirtutes augent, & in futuro gloria crescit. Vel incrementa celestium frugū uestrarum sunt affectiones dādi largius, & subueniēdi indigentibus: quia quanto maiori affectu piæ cōpassionis subuenit quis indigentiae proximi, tanto maiore sibi frugē acquirit æternæ refectionis. Et deus sic augebit semen uestrū & frugē, ut locupletati in omnibus corporalibus & spiritalibus rebus, abundetis. id est, interius bona uolūtate, & exterius bona operatione. Abundetis dico, tēdentes in omnem simplicitatem. id est, in hoc ut puro & simplici corde faciatis omnia, ut a solo deo retributionē de omnibus queratis, ut neque subiectionem a pauperibus, neque laudem ab hominibus desideretis, nec ullam in hac uita remunerationem, quæ simplicitas uestre intentionis in opere bono operatur per nos gratiarum actionē deo. id est, facit nos agere gratias deo, qui uobis inspirauit hanc uolūtatē, ut ita simplici intentione faciatis in sanctos colationē, & cætera quæ pertinent ad animæ uestre salutē. Vel per nos prædicatores & exhortatores operatur gratiarum actionem, id est, agit ut illi beneficia suscipiunt, gratias agant deo.

A Quoniam ministerium huius officij non solum supplet ea quæ defunt sanctis, sed etiam abundat per multos gratiarum actione in domino, per probationem ministerij huius, glorificantes deum in obedientia confessionis uestre, in euangelio Christi, & simplicitate communicationis uestre in illos & in omnes, & in ipsorum obsecratione pro uobis, desiderantium uos propter eminentem gratiam dei in uobis. Gratias ago deo super inenarrabili dono eius.

B Idcirco pro uestra simplicitate, id est, pro largitione simplici animo facta aguntur deo gratiæ, quoniam multa bona continentur in ea. Quoniam ministerium huius officij, id est, ministratio quæ per officium nostrum à uobis exhibetur sanctis, non solum supplet ea quæ defunt sanctis, id est, non solum repellit indigentiam sanctorum, qui non laborant, sed orationibus & diuinæ contemplationi uacant, sed etiam plus operatur, scilicet abundat gratiarum actione facta per multos in domino, id est, causa & incitamentum est multis ut agant gratias pro uobis in operatione domini, quæ refulget in uobis. Hoc est dicere: Ministratio nostra quæ fit per dispensationem officij nostri, non solum necessarios sumptus exhibet sanctis, sed etiam in hoc abundat, ut non hi soli qui beneficio uestro sustentantur, sed & alij multi gratias pro uobis agant deo, commendantes factum uestrum domino, ut paucis tribuentes, à multorum obsecrationibus deo commendemini. Per multos agantur pro uobis gratiæ, & hoc per probationem ministerij huius, id est, per hoc quod experiuntur, siue laudant hanc ministrationem uestram. Multos dico, glorificantes deum in obedientia confessionis uestre, in euangelio Christi. Probantes enim mentem uestram in hoc opere, glorificant in uobis deum, cuius spe firmati, obedistis in euangelio CHRISTI: & quod ore confitemini, actione demonstratis. Inde glorificant deum, quia uos obedistis facientes opera quæ exigit confessio Christianæ fidei, & hoc in euangelio, id est, in præceptis euangelij Christi. & glorificant illum etiam in simplicitate uestre communicationis, id est, in eo quod non duplici, sed simplici spe facitis uestra bona communia in illos sanctos, qui sunt Hierosolymis, & in omnes alios quos uidetis egentes. Glorificant etiam deum in obsecratione ipsorum pro uobis, id est, in eo quod ipsi quos sustentatis, obsecrant pro uobis. Ipsos dico, desiderantium uos uidere in cælesti regno, uel etiam in præsentī seculo, ut gaudeam ex conspectu uestro. Quis enim non cupiat oculis uidere necessitatibus suis propter dei nomē subiectos? Ipsi uos desiderant uidere, & hoc propter gratiam dei eminentem in uobis, id est, propterea quia deus tam excellenter gratiam suam accumulauit in uobis, ut ita sanctis egentibus communicetis ob affectum piæ dilectionis. Et quia tot bona hinc & inde procedunt ex hoc ministerio, idcirco gratias ago deo super inenarrabili dono eius, id est, de dono charitatis

quod in uobis & in sanctis illis posuit: quod quantum sit & quod multiplex, uel quam honestum & quod iustum & quod utile, nemo potest manifeste narrare. Tantā pinguedine sanctæ lætitiæ perfusus est Apostolus dum loqueretur de alterna indigentia, & de alterno supplemento indigentis provincialium Christi & militum Christi, hinc de rebus carnalibus in illos, inde autem de spiritualibus in istos, ut nunc in fine sermonis exclamaret, & tanquam sanctorum gaudiorum sagina eructaret, dicens: Gratias deo super inenarrabili dono eius. Inenarrabile enim donum dei est, quod incitat homines ad bene agendum, quando bona operantur propter spem eorum quæ oculus non uidit, nec auris audiuit, neque cor hominis excogitauit. 1. Corin. 2

CAPVT X.

Ipsē autem ego Paulus obsecro uos per mansuetudinem & modestiam Christi, qui in facie quidem humilis sum inter uos, absens autem confido in uobis. Rogo autem uos, ne præsens audeam per eam confidentiam, qua existimor audere in quosdam, qui arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus.

D Ad incorrectos loquitur, qui pseudo apostolos sequebantur, & eum ferocē putabant, quia mordaciter in priore epistola uitiosos increpauit. Quasi dicat: Correctos ad eleemosynas inuitaui, sed uos alios obsecro ego ipse, idem uobis existens qui & illis, cum tamen uos sitis alij. Ego Paulus. i. humilis uel mirabilis, obsecro uos humiliter, ut mores uestros emendetis. Vel premissi fratres hortati sunt ad ministerium sanctorum eos de uobis, qui correcti fuerant, sed nunc ego Paulus ipse non alius, obsecro uos obnixē qui corrigi debuistis, sed dissimulatis, ut ultra non differatis. Obsecro uos per mansuetudinem Christi. i. per eam mansuetudinem, qua Christus cum se posset uindicare, sustinuit iniurias ut corrigeret eos. & per modestiam eius, qua culpas eorum modesto poenitiæ flagello per baptismum deleuit, dicente illis Petro: Poenitentiam agite, & baptizet unusquisque uesterum &c. Mansuetus erga nos fuit Christus, quoniam sine aliqua ultione per baptismum nobis peccata dimisit. Modestus fuit, quando etiam non absque ultione, non tamen immoderata, sed tolerabili & modesta tribulationum punitione, nos ad uitam perennē reuocauit. Mansuetus est Christus, pie parcendo & tolerando: modestus est, moderata ultione puniendo. Et mansuetudo atque modestia Christi, cuius imitator sum, est causa cur non imperas, sed obsecras uobis loquor, quia & lenis sum exemplo Christi ad parcendum, & modeste ad modificate puniendum seuerus. qui in facie quidem. i. in præsentia & uisione corporis sum inter uos humilis & quasi contemptibilis, sed absens confido in uobis. i. confidenter per epistolam uos reprehendo. Et uos putatis quod tantum absens. i. in epistola confidentiam seueritatis habeat, & non præsens facie. Sed rogo uos ne præsens audeam. i. rogo ut uos ipsos corrigatis, ne cum uenero, audacter puniam per eam confidentiam, qua tantum putor absens confidere. Apostoli confidentia est, fiducia sibi

A date potestatis à Christo, cuius uicarius est, ut uindicta in eos qui sub nomine Christi agentes, non obaudiunt ut se corrigant, in quibus reprehenduntur. Et nunc absens obsecrat eos, ne præsens audeat in eos uindicare per hanc confidentiam, id est, ne cum præsens fuerit, cogatur irasci propter uicia eorum, ut componentes se qui adhuc non emendauerant, molliant sibi rigorem eius, ut moderatos eos inueniens, posita seueritate, læteretur in eis. Rogo (inquit) ne præsens audeam. id est, ne cum præsens adero, propter uicia uos audacter (ut ius ecclesiasticæ correctionis exigit) seriam per eam confidentiam uelut arrogantiæ, qua nonnullis existimor audent in quosdam incorreptos, dum peccantes punio, sicut eum qui fornicatus fuerat. Vnde quidam uestrum putant me nimis audacem per fiduciā arrogantis & dominationis, quia uel tales audeo punire. Qui nos arbitrantur tanquam secundum carnem ambulemus, id est, tanquam secundum morem carnalium agamus. Vel arbitrantur nos tanquam secundum carnem ambulemus, non recipiendo spiritalia quæ dicimus: sic nos existimant quasi carnalia loquamur, quæ recipienda non sint. Ideo enim nos arbitrantur secundum carnem ambulare, id est, carnali sensu prædicare, quia qui spernit spiritalia, putat illa esse carnalia.

In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia deo ad destructionem munitio. Consilia destruentes & omnem altitudinem extollentem se aduersus scientiam dei, & in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promptu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit uestra obedientia.

¶ Ipsi nos arbitrantur, ut dixi, tanquam secundum carnem ambulemus. Et merito dixi tanquam, quia non re uera secundum carnem ambulamus, ut illi putant. In carne enim ambulantes, id est, in corpore uitam præsentem ducētes, non militamus secundum carnem, id est, non exercemus per carnali modo militiam à deo nobis datam: nec carnaliter, sed spiritaliter militamus, licet in carne fragili degamus. Spiritaliter enim militat, qui spiritaliter uiuit, quia contra spirituales nequitias pugnat. Secundum carnem uero militat, qui desiderijs carnis obtemperat. Potest & ita intelligi, ut hi militantes secundum carnem dicantur, qui uetus testamentum carnaliter intelligunt: qui uero sequuntur intelligentiam spiritalem, sint quidem in carne, quia eandem habent literam quam Iudæi, sed non iuxta carnem militant, à carne ad spiritum transcēdentes. Non secundum carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non sunt carnalia, sed spiritalia & potentia deo regi nostro, cui militamus. Non enim materialem lanceam uel ensē baiulamus, sed potentius hostes nostros uerbo deſicimus, quam alij carnalibus armis. Arma enim nostra sunt, sermo prædicationis, sapientia, miracula, charitas, & aliæ uirtutes. Ideo arma, quia repugnant uitijs, & debellant regnum diaboli. Potentia deo, ut per hæc ualenter expu-

gnemus inimicos eius, & subiciamus ei orbem uniuersum. Sicut enim terrenus imperator per suos milites uindicta suū regnū, ita & Christus per nos defendit unius dei professionem & disciplinā. Et arma nostra sunt ei potentia ad destructionem munitio. id est, secularium doctrinarum & argumentorum uel astutiarum, quibus peruersi homines corda sua muniunt & circundant, ne sermo ueritatis ad ea perungere ualeat, quam aries apostolicæ prædicationis munitioes huiusmodi ualenter penetrat, & euerit uirtute gratiæ spiritualis. Et nos (ut dictum est) Christo militamus, destruentes consilia. id est, præmeditatas impiorum hominum uel demonum calliditates. Consilium enim est, faciendi uel non faciendi ex cogitata mentis ratio. Est etiam consilium, quod datur per uersus ei quem sub specie consulendi seducit, dum quasi rationaliter ostendit ei utile esse quod admo-
ner. Vnde dicitur, quia beatus uir qui non abiit in consilio impiorum. Sed nos huiusmodi consilia destruimus, dum ad effectum ea peruenire non sinimus. Et destruimus omnem superbiam altitudinem cordis, siue tyrannorum, siue sapientium seculi, extollentem se aduersus scientiam dei. id est, contra sensum euangelicæ ueritatis. Nam & illi qui in sublimitate secularium dignitatum erant positi, & illi qui celsitudinem mundanæ sapientiæ erant affecti, extollunt se superbo fastu, repugnantes aduersus humilem scientiam diuinæ prædicationis: sed iam deiecta est extollentia talium, & scientia ueritatis subiecit sibi mundum. Dæmones etiam se extollebant, dum in idolis colerentur, aduersus scientiam unius dei: nec non & hæretici aduersus scientiam catholicæ ueritatis, sed destructi sunt apostolicis machinis. Et etiam sumus redigentes in captiuitatem omnem intellectum, id est, captum nostris rationibus astringimus omnem intellectum peruersæ doctrinæ, & captiuum ducimus eum usque in obsequium Christi. Captiuat enim intellectum, qui contradicentem ratione uincit, & ad fidem Christi cui prius repugnauerat, humilem ac mansuetum inducit. Et sumus etiam habentes in promptu. id est, in manifesto & ueloci effectu, quia nihil nos remordet quo minus audeamus, ulcisci omnem inobedientiam. id est, punire culpas eorum, qui nobis obedire noluerunt ut se corrigerent. Quod faciemus, cum impleta fuerit uestra obedientia, id est, cum uos reliqui omnes ex dilectione fueritis in omnibus obedientes.

Quæ secundum faciē sunt, uidete. Si quis confidit sibi Christi se esse, hoc cogitet iterum apud se, quia sicut ipse Christi est, ita & nos. Nam etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra, quam dedit nobis dominus in ædificationem & non in destructionem uestram, non erubescam. Vt autem non existimer tanquam terrere uos per epistolas, quoniam quidē epistolæ, inquit, graues sunt & fortes, presentia autem corporis infirma & sermo contemptibilis, hoc cogitet quod eiusmodi est, quia quales sumus uerbo per epistolas absentes, tales & presentes in facie.

A Nunc uult eos quæ palā sunt considerare. i. ea q̄
dicturus est, q̄ sunt aperta diiudicare. uelut si di-
cat: Si uobis nō sufficiunt ea quæ dixi, pro quibus
me potius q̄ pseudo apostolos seq̄ debeatis, quia
forfitā ea nō satis patienter intellexistis, uidete hæc
quæ subiungo, *quæ sunt secundū faciē* ita euidentia, si
cut ea q̄ sunt oculis subiecta. Hęc scilicet si quis cō-
fidit &c. Vel ita: Videte ea quæ sunt scđm faciē. i.
cōsiderate diligenter opera eorū, qui tantūmodo
corā oculis hominū facere bona student, ne forte
illos per hæc seducat. Ista uidete. i. intelligite, quæ
nunc subiūcio, q̄ sunt secundū faciē. i. cūctis p-
spicua, scilicet, *Si quis cōfidit sibi se esse Christi.* i. si quis
merito bonæ uitæ sibi certus ē qd ipse sit Christi. i.
de electis Christi, qui sunt eius possessio, *hoc cogitet*
iterū apud se. i. apud subtilitatē suæ rationis, ut uim
rationis non excedat, nec ppter honorem suū,
nec propter odiū nostrū: *quia sicut ipse Christi est p-*
quæcunq; Christi bona, ita & nos per eadē bona su-
mus Christi. His loquitur, quorū tangit superbiā,
qui de seip̄s præsumētes inflationē animi, minus
q̄ dignū erat de Apostolo sentiebat, quasi nō ege-
rent pceptis eius. Quos admonet, ut si de se cōfide-
rent q̄ erant seruī Christi, non utiq; deberent de
Apostolo dubitare, sed etiā de eo ut cōsimiliter sen-
tire, cum utiq; magis præferre sibi deberent magi-
strum. Sed ipse nunc humilitatē illos in se doce-
re, quā se illis, cū esset uas electionis & doctor gen-
tium. Hoc ergo uult illos considerare, qd utiq; cla-
ra luce uidet, quia cū de Apostolo nemo credētū
B non plus æstimet q̄ de se, quanto magis nemo mi-
nus q̄ de se debeat æstimare? Hos itaq; cōtestatur
ac docet, ne elatione mentis meritū bonæ uitæ p-
dant: q̄ qui se ita se aliquid esse, humiliat se ut ma-
ior fiat. Recte dixi nos esse Christi, ut ille dicitur q̄
se nobis præfert. Nam etiā excellētius sumus nos
Christi p potestātē quā præsumptor ille non ha-
bet. Et hoc est: *Nam etsi amplius &c.* i. si me potesta-
tē à deo accepisse dixerō, uerū me apostolū præ-
dicando, non erubescā, quia uerū dicā, non gloria
elatus, sed uestre ædificationis causa cōpulsus. Pseu-
do autē usurpatā in destructionē uestre uolunt ex-
ercere potestātē. *Non erubescā si amplius aliquid q̄ illi*
gloriatu fuero de potestate nostri apostolatus, quā no-
bis non illis dominus dedit in ædificationē, & nō in destru-
ctionē uestre. i. ut uos in uirtutibus ædificemus, nō
ut tyrannidē exercēdo uos destruamus, uel exē-
plo malo siue pua doctrina subuertamus, ut pseu-
do faciunt. Hęc dicendo, significat q̄ superius se
humiliauit ipse se cōparando, cū si se erexerit nō
erubescat, quia potestātē prædicandi & absoluen-
di accepit à Christo, ut saluet, nō ut perdat obau-
dientes: & ut religiosos mores eorū ædificet, non
ut destruat. Sic & unusquisq; prælatus ecclesiæ po-
testatem diuinitus accepit, ut subiectis proferat, nō
ut eis noceat. Si ergo iste qui à domino missus est,
inclinat se inferioribus & comparat, quanto ma-
gis illi qui nullius erant testimoniū, comparare se
non debebant, non dicam præferre, maioribus?
Nos, inquit, habemus potestatem ædificandi uos
& puniendi peruersos. Sed ut nō existimer tanquā ter-

C rere uos per epistolas, dum absens scribo, quia incor-
reptis non parcam cum præsens fuero, quasi qui
non audeam implere quod minatus sum, *hoc cogi-*
tet, id est, hoc sciat, qui eiusmodi est, id est, qui ita de
me opinatur, quia quales, id est, quā aperti sumus
in uerbo per epistolas dum sumus absentes, tales erimus
& præsentes in facto, id est, in exhibitione correptio-
nis peccātium. Hoc dicit occasione præmissæ sen-
tentiae, quā dixerat se habere in promptu ulcisci
omnem inobedientiam. Ut (inquit) non existi-
mer &c. Ille potest uideri per epistolas terrere, q̄
neque autoritatis alicuius est, neque præsens fidu-
ciam habet arguendi: absens autem ideo audet,
quia præsens timeret. Ut non existimer tanquā ter-
rere uos per epistolas, quæ existimatio inde po-
test uenire, quod quidam inquit, quoniam epistolæ
quidem graues, id est, ponderosæ ad intelligendum,
& fortes ad terrendum, sed præsens corporis eius est
infirmum, non ualens exercere seueritatem, & sermo
eius contemptibilis, id est, incompotus, & rustica-
nus: quisquis eiusmodi uerbis mihi derogat, sciat
quia quod per epistolas minamur, per facta com-
plebimus, quoniam à domino potestatem accepi-
mus, & ideo quod absentes minamur, præsentes
implebimus. Cui autem nō est data potestas, ab-
sens potest audere, præsens autem pudorē patitur
& timorem. Sed ego non erubescō nec metuo dū
corripio, quoniam fiducia potestatis hoc ago. Sci-
endū quia linguas detrahentium sicut nostro stu-
dio non debemus excitare, ne ipsi pereāt: ita per
suam malitiam excitatas debemus æquanimiter
tolerare, ut nobis meritum crescat. Aliquando au-
tem etiam compescere eas debemus, ne dum de
nobis mala disseminant, eorum qui audire nos ad
bona poterant, corda innocentium corrūpant. Vn-
de nunc Apostolus rogātes sibi Corinthios ra-
tionibus compescit, ne malam de eo famam spar-
gentes, nocerent alijs qui doctrinā eius audire po-
terant. Notandum etiam, quia ex eo quod dicitur,
quoniam epistolæ graues sunt & fortes, nec dicunt,
epistola graui est & fortis, ostendunt se duas iam
epistolas ab Apostolo accepisse, præter istam de
qua nunc tractamus, quam nondum uiderant.

D Non em̄ audemus inserere aut compara-
re nos quibusdam, qui seip̄s commendāt:
sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes &
comparātes nosmetipsos nobis. Nos autē nō
in immensum gloriamur, sed secundū men-
surā regulæ, quā mensus est nobis deus mē-
suram pertingendi usq; ad uos. Non enim
quasi non pertingentes ad uos, superexten-
dimus nos. Usq; ad uos enim peruenimus
in euangelio Christi, nō in immensum glo-
riantes in alienis laboribus. Spem autē ha-
bentes crescentis fidei uestre, in uobis ma-
gnificari secundū regulam nostram, in abun-
dantia etiam in illa quæ ultra uos sunt eu-
angelizare, non in aliena regula, in his quæ
præparata sunt, gloriari.

A ¶ Vere (inquit) tales sumus in facto, quales in uerbo: quia non facimus nos similes pseudo apostolis, qui potestatem usurpant & uirtutia palpant. Et hoc est: Non audemus inferere & comparare nos quibusdam, qui seipso commendant, id est, non possumus de nobis maiora iactare quam sumus, nec audemus ita deum contemnere, ut similes simus quibusdam, qui se maluit suis laudibus quam dei gratia commendare. Pseudo enim semetipso commendabant, qui non accepta potestate dominari uolebant, nomini suo uendicantes autoritatem. Qui autem mittitur, non sibi, sed ei a quo mittitur, uendicat potestatem. Non audemus illis nos inferere qui non missi predicant. id est, non audemus nos in numero eorum ponere, ut gloriam nostram sicut illi suam queramus, quia dum reueremur a quo missi sumus, ut nihil ultra cōcessum presumamus. Quicquid enim contra deum sit, audacia est. Nec audemus nos illis comparare. id est, similes uel pares illis facere, ne sicut illi pereamus, id est, propter timorem dei non audemus (ut illi) uobis adulari & uirtutibus uestris blandiri. Hec non facimus, sed ipsi in nobis, non extra, sumus metuentes nosmetipso, non aliud quam iniunctum est usurpando: & sumus comparantes nosmetipso nobis, quia secundum quod officium nostrum exigit facimus, dum nec plus nec aliud dicimus uel monemus, quam facere possumus aut debemus. Quod illi non faciunt, contra quos nunc agitur, id est, pseudo qui seipso ultra quam oportet magnificare conantur. Sed nos non gloriabimur in immenso, id est, non assumemus nobis autoritatem ultra mensuram, sed secundum mensuram. Tanta se uti dicit potestate, quanta concessa est ab autore, nec mensuram egredi. Idcirco non superba erit gloria, in qua non egreditur terminum datæ potestatis. Gloria uero pro autoritate posuit, quia utebatur in correptionibus ut saluos eos faceret. Nec tamen se gloriari dicit in extollentia potestatis, sed ad ædificationem illorum. Corripuens enim constanter uitiosos, gloriabatur in emendatione illorum: & potestas data proficiebat saluti illorum, non elationi suæ. Duobus ergo modis non gloriabatur in immenso. id est, & secundum datam sibi potestatem, & quia non ultra quam prædicatio eius personabat, uendicabat sibi autoritatem. In his enim autoritatem debito sibi iure uendicabat, quod ipse per euangelium ad fidem conuerterat. Cæteris autem non tali fiducia loquebatur, quia erant in aliena regula. id est, in parte alius euangelistæ. Non gloriabimur. id est, potestatem non exercebimus in immenso. id est, ultra modum nostre mensuræ, sed secundum mensuram regule, quæ mensus est nobis deus mensuram pertingendi usque ad uos. id est, iuxta mensuram regiminis, quod deus nobis dedit, ut ad uos regēdos nostra potestas pertingeret. Nam monere Christo uobis euangelizauimus, & ita nos fecit usque ad uos pertingere. Non enim superextendimus nos quasi non pertingentes usque ad uos. id est, non nos extendimus super alterius prouinciam, dum in uobis ius potestatis uendicamus, quasi non pertingeret usque ad uos ius nostre potestatis. Non enim hoc usurpatione facimus, sed præcepto: nec quasi non missi peruenimus ad uos in

prædicatione, sed destinati deo mittente ad uos. **C** Superextendi autem est, ultra extendi quam conceditur, uel super episcopatum altius extendi. Sed non ultra quam oportet, nec super aliorum prouincias extendimur: quia super eos quos alij prædicatores ante nos in fide fundauerunt, non nobis ius debitæ potestatis arrogamus. Nam usque ad uos peruenimus, id est, dum ad diuersas gentes prædicando tenderemus, peruenimus usque ad uos in euangelio, id est, in prædicatione Christi, & nomen eius nos primi uobis annūciāuimus, non gloriantes in immenso, id est, ultra mensuram in alienis laboribus, id est, ubi alius fundamentum fidei posuisset. Ideo enim tam fiducialiter uobis loquimur, quia non labore alterius ad fidem estis adducti. Non ergo extra mensuram gloriamur, qui in labore nostro gloriamur. Sed pseudo apostoli in immensum gloriabantur in alienis laboribus, quia semper ad fideles ibant, qui signa minime requirebant, quæ illi facere nequibant. Ideo se superextendebant, id est, super eos qui a alijs ad fidem adducti fuerant, extendebant, & in eis dominium exercere uolebant. Quia illam prouinciam his deus concesserat, cum singulas regiones sanctis prædicatoribus distribueret: & propterea uagabundi per omnes discurrebant, super tritici sationem zizania seminantes. Sed nos non gloriamur in immenso, id est, ultra quam nobis deus mensus est, quia non querimus gloriam in locis ubi ante nos alij prædicatores laborauerunt: sed habentes spem crescentis fidei uestre, id est, sperantes per fidem uestram crescentem ac proficientem magnificari apud deum in uobis: quia quanto fides uestra quam per nos didicistis, profecerit in uirtutibus, tanto & nos apud deum maius meritum habemus. sperantes dico, magnificari in uobis secundum regulam nostram, id est, secundum normam recte uiuendi & credendi, quam uobis tradidimus, parati sumus euangelizare etiam in illa loca quæ ultra uos sunt. Non enim sufficit nobis usque ad uos peruenisse, sed cum uestra fides creuerit, transiēmus in abundantia gratiæ dei & miraculorum etiam ad illas gentes, quæ ultra uos sunt, euangelizandum prædicare. Profectus enim uestræ fidei nos accendit, ut non simus pigri & alios adhuc ad fidem uocare, quod exemplo uestri possint in ea perficere. Vel etiam apud homines speramus in uobis magnificari, ut dum uos ita proficere uiderint, agnoscant esse ueros apostolos, & libenter etiam ipsi doctrinam nostram excipiant. Et speramus ita magnificari secundum regulam. id est, regimen nostrum sub quo bene proficitis. Non enim habemus spem gloriandi in aliena regula, id est, in his qui sunt sub regula cuiuslibet alterius apostoli. In abundantia etiam euangelizandi, non in paucis locis speramus euangelizare, etiam in illa loca transiētes quæ sunt ultra uos. In abundantia, uel quia prædicatio hæc abundabit super prædicationem quam ad uos habuimus, uel quia cælestium donorum abundantia erit in ea. Et euangelizabimus ibi, non in aliena regula. id est, in alieno regimine qua nec illi qui ultra uos sunt, de alieno regimine sunt. Speramus (inquam) illuc euangelizare.

A & non speramus in aliena regula gloriari in his uirtutum incrementis, quæ præparata sunt ab alijs prædicatoribus. Manifestum est quia uir prudens non in his confidit, neque gloriâ sperat, quæ aliorum laboribus cõstat. Ideo Apostolus non audet in hos qui alijs prædicantibus crediderunt, ne in alienis laboribus gloriari uideatur: sed hoc nititur, ut eis prædicet quibus non erat annunciatum, ut gloriâ labore suo adquirat.

1. Cor. 1.
1. re. 9

Qui autem gloriatur, in domino gloriatur. Non enim qui seipsum cõmendat, ille probatus est, sed quem deus commendat.

¶ Significat Apostolus ipsam euangelizandi cõfidentiam & gloriâ domino esse dandam, cuius gratia est, ut qui in potestate euangelica confidit, deo autore confidat, ut quæstus omnis negocij diuini domino in lucrum ueniat. Sed qui nunc accipit potestatem à dño, non potest in dño gloriari, quia suâ gloriâ quærit. Ego (inquit) non gloriabor in aliena regula. Similiter autem qui gloriatur, id est, uult potestatem exercere, in domino gloriatur. id est, in mēsurâ à domino sibi data. Vel ita: Spem habeo gloriandi, non tamen in me, sed in dño. Nam nullus in se debet gloriari. Sed quicūque de aliquo bono gloriatur, gloriatur in domino, id est, omnē gloriâ retorquet & adscribat non sibi, sed dño. Quicquid enim boni habemus uel agimus, hoc non à nobis, sed tantū à dño habemus quod agimus. Ideo non in se, sed in dño quisque debet gloriari: quia qui seipsum commendat. id est, qui suam gloriâ in prædicatione quærit, qui extra dominū gloriatur, ille non est probatus à deo uel ab hoibus, sed ille quem deus cõmendat miraculis & gratia sanctæ conuersationis. Illum deus commendat, & ille probatus est, quem habet dignū & mittit ut prædicet donū eius. Quē uero non mittit, illū non cõmēdat. Ipse autem se cõmendat, qui non missus prædicat. Ac per hoc idoneus non est, sed presumptor & reprobus.

CAPVT XI.

Vtinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, sed & supportate me. Aemulor enim uos dei æmulatione. Despondi enim uos uni uiro uirginem castam exhibere Christo. Timeo autem ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus uestri, & excidant à simplicitate quæ est in Christo Iesu.

Gen. 3.

Prov. 27

¶ Incipiens uera de semetipso narrare, insipientem se dicit: quia ad laudem eius uidentur pertinere quæ dicturus est, & per dei sapientiam dictū à Salomone fuerat, Laudet te alienus, & non os tuum: extraneus, & non labia tua. Sed hic dolore compellitur in laudem suam erumpere, propter salutem ipsorum qui cum de eius præceptis bene sentire deberent, indigne sentiebant. Et hoc non Apostolo, sed ipsis nocebat. Ideo quæ pfectum eorum quærit, & in eo quod quasi glorianter loqui uideatur, Glorior, inquit, de regimine, quod uidetur in sapientia. Sed utinam sustineretis, id est, uellē ut sine in-

dignatiōe sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, **C** id est, paræ aliquid gloriatiōis meæ, quæ uidetur insipientia. Modicum gloriatiōis meæ sustinete, quia multo plus possem gloriari. Opto ut hac insipientiam meam uel in modico sustineatis, sed & præcipio ac quasi ex debito regro, ut me supportetis in hac insipientia gloriatiōis. Supportate inquit me ut subiecti, quia æmulo uos, id est, casto amore inflammor ad custodiendam mentis nostræ castitatem: & hoc facio non mea, sed dei æmulatione: quia non mihi, sed deo uos æmulo. Quæ loquutus est, amore eorum dicturus se ostendit, ut non magis ad laudem eius proficiat, sed ad eorum profectum. Ac si dicat: Non stimulo liuoris inflammor humani, sed uos tanquam pater æmulatione diuina custodio, ut immaculatos possim coniungere celesti sponso. Despondi enim uos, id est, anulo fidei uos desponsauit non multis, sed uni, non ad ultro, sed uiro uirginem castam exhibere Christo, id est, ut uos omnes unam uirginem incontaminatam assignem iudici Christo. Omnis enim ecclesia uirgo est in mente. Virginitas enim mentis est integra fides, solida spes, sincera charitas. Ergo & ecclesia imitans domini sui matrem, quoniam corpore non potuit, mente tamē & mater & uirgo est. Nullo itaque modo uirginitatem matris suæ nascendo CHRISTVS ademit, qui ecclesiam suam de fornicatione dæmonum redimēdo uirginem fecit. Nunc desponsata est ecclesia & uirgo est, cū se continet à corruptione seculari: sed tunc nuptura est, quando sponsus eius in claritate ueniet, & eam secum in regni thalamum perpetuo mansuram introducet. Ego (inquit) uos huic tam digno uiro ita desponsauit, ut immaculatos ei uos in die iudicij exhibeam. Sed timeo ne uirginitas in uobis uioletur, & ad amplexum sponsi non perueniatis. Sicut enim membris corporis uiolatur in quodam loco, sic seductio linguæ uiolat uirginitatem cordis. Timeo ne sicut antiquus serpens Euam seduxit astutia sua, ita corrumpantur ab eodem serpente uestri sensus, id est, uestre mentes. Non enim carnis, sed cordis uirginitatē serpens ille, id est, diabolus corrumpere quærit. Et sicut adulter homo letatur neqtia sua cū carnē corrumpit, sic diabolus letatur quando mentem corrumpit. Reuera enim corrumpitur mens & fides eorum, qui præponunt mendacium ueritati. Qui ergo mendacium ædificant in hominibus, quid ab eis expellunt nisi ueritatem? Immittunt diabolum, excludunt Christum: immittunt adulterum, excludunt sponsum. Quando enim mentem falsitas possidet, tunc serpens eam possidet. Timeo ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, id est, ne sicut diabolus in serpente latens, & per os eius loquens Euam seduxit, ita corrumpantur sensus uestri ab eodem fallaci deceptore in falsis apostolis latente & per os eorum loquente, & excidat à simplicitate quæ est in Christo Iesu, id est, corrumpant à paradiso simplicis fidei Christianæ, quæ nil alienum recipit, sed simplicē ueritatem sine admixtione falsitatis retinet. Serpens namque Euam mētiendo de deo seduxit, dicēs

Gen. 3.

A solo terrore deum eis cōminatum esse mortem, non illaturum, si peccassent. Ita & pseudo apostoli dicebant, ideo euangelij præcepta addita esse, ut uel sic lex custodiretur, & ea sola sufficeret custodita. Sed & nunc serpens similiter seduxit, gehennam propter solum terrorem asserens nominari: eam autem aut non esse omnino, aut non æternam esse confirmans. Adhuc mussitat ille serpens & nō tacet. *Querit* pollicitatione quadam scientiæ de ijcere de paradiso ecclesiæ, quem non permittat redire ad illū paradysum, unde primo eiectus est. Quod gestum est in illo paradiso, hoc geritur in ecclesia. Nemo seducat nos, ab isto paradiso. Sufficiat quod hinc lapsi sumus uel experti corrigamur. Ipse est serpens qui semper suggerit iniquitatem, ipse aliquando promittit impunitatem, sicut & ibi promissit, dicens: Nequaquam morte moriemini. Ipse talia suggerit, ut modo male uiuant Christiani. Nunquid omnes (inquit) perditurus est deus? Nunquid omnes damnaturus est deus? Et ita corrumpit sensus multorum, ac peccare facit, ut expellantur à sedibus iustorum.

Gen. 3.

B Nam si is qui uenit, alium Christū prædicat quem non prædicauimus, aut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud euangelium quod non recepistis, recte pateremini. Existimo enim nihil me minus fecisse à magnis apostolis. Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia. In omnibus autem manifestus sum uobis.

Quideo dixi me timere ne sicut serpēs Euam seduxit astutia sua, sic & isti uos corrumpant, qui prædicant eandem fidem quam nos, & per astutiam suam & seductionem ueritati miscent uenum falsitatis. Si enim aliam fidem, & omnino aliud prædicarent quam nos prædicamus, non adeo uos decipere possent. Et hoc est: Nam si is prædicator qui uenit & à deo mittitur, prædicat, id est, prædicaret uobis alium Christum quem non prædicauimus, id est, meliorem: aut per eius doctrinam accipitis, id est, acciperetis, alium spiritum sanctiorem quem non accepistis per nos, aut aliud euangelium reciperetis ab eo quod non recepistis à nobis, recte pateremini eius dominationem. Possletis enim dicere, prædicatio huius melior est quam Pauli. Nūc uero cum eundem Christum prædicet, & ex sua parte plura respicienda addat, pati nō debetis. Vel ita: Vere simplicitas est in Christo, non duplicitas: quia unus est Christus, nō duo Christi: & unus spiritus Christi, atq; unum euangelium. Nam si is doctor qui post nos uenit ad uos &c. Hoc de quolibet uero prædicatore non est intelligendum. Loquutus enim fuerat de pseudo apostolis corruptoribus fidei, & nunc adiungit de ueris prædicatoribus: quia plebs Corinthiorum uarijs erroribus fluctuabat, ut aliqui fauerent pseudo apostolis, quidam autē eis, à quibus compositis uerbis eadem audiebant quæ ab Apostolo audierant: alij uero apostolis fauebant, qui cum domino fuerant: & Paulo derogabant, quia in carne dominum sequutus non

fuerat. Vnde nūc tali sensu loquitur: Si ipse idem Christus ab his prædicatur, qui à nobis annuntia-
tur, & idem euangelium, quid causæ est ut nos inferiores habeamur, cum nihil amplius ab illis quæ à nobis dicatur? Nam etsi prædicator qui uenit ad uos, prædicaret uobis excellentiorem Christum quem non prædicauimus, quod fieri nō potest: aut per eum acciperetis alium meliorem spiritum, quæ per nos non accepistis: uel aliud euangelium, quod à nobis non recepistis, id est, aliam de humana redemptione prædicationem, quod esse nō potest, recte pateremini talem doctorem ad contemptum nostri. Sed quia hoc non est, nō recte patimini illum ad depressionem nostri. Cur autem dicit, recte pateremini, si alius uobis Christus prædicatus fuisset, aut si alius spiritus, uel aliud euangelium uobis traditum fuisset, cum dicat Galatis, si quis uobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit? Si enim Galatis peruersum erat accipe aliud quam ab apostolis erat traditum, quomodo Corinthiis rectum erat, si alius Christus prædicatus illis fuisset? Sed sciens Apostolus nunquam alium Christum nisi hunc crucifixum est, prædicari, idcirco ait quia recte pateremini, si uobis alius potior Christus ab his qui ueniunt, prædicatus fuisset. Galatis autem anathema dixit, si aliud audirent, quod non utiq; maius eēt, sed contrarium. Quia uero posset dici quod etsi eadem cæteri prædicauerint quæ & iste, melius tamen ea prædicauerint, remouet hoc. Non recte, inquit, patimini. Ego enim existimo, id est, pro certo scio, sed dubitationem uestram uerbo existimationis increpo, ego (inquam) existimo me nihil minus fecisse uobis à magnis apostolis, id est, quam fecissent magni apostoli, ne putetis uos minus quæ cæteræ ecclesiæ aliquid accepisse, quibus prædicauerunt cæteri: & idcirco opa mea illis me cœquāt. Non uult gratiam inferiorem in se uideri, quia similiter docuit, & eadem fecit quæ faciebant apostoli, qui ppeniores uidebantur, quia priores cœperant docere, & fuerant cum domino, unde maioris autoritatis esse putabātur, cum huius Apostoli electio cum testimonio sit, & amplius cæteris laborauerit, atq; dominum in uia & in templo uiderit, & uerba eius audierit. Non minus (inquit) feci. Nam etsi sum imperitus sermone, quia non adoro uerba, uel impeditam habeo linguam, sed, id est, tñ, non sum impitūscientia, qm scio quicquid est magni. Hoc nō ad apostolos ptinet, qm nō erāt eloquētes, utpote sine literis, pleni tñ spū sancto: sed pseudo apostolos tangit, quos præferebant apostolo causa accurati sermonis, cum in religiōe uis sermonis sit necessaria, non sonus dulcis. Valde tamen se humiliat, qui se imperitum in sermone fatetur: cui præ magnitudine eloquentiæ ac sapientiæ Festus ait: Insanis Paule, insanis. multæ te literæ ad insaniam perducunt. Hoc ergo dicens, non se loqui nescire uoluit intelligi, sed propter eos qui non per fidem, sed per eloquentiam commendari uolebant. Qui tamen in eo se dixit imperitum, quod non habet crimen: in eo autem quod

Gal. 1.

Act. 17.

Act. 17.

A nō deest sine culpa, & cum adest acquirit salutē, nō se imperitum pronunciauit. Qui imperitus est in sermone, reus nō est apud deum: q̄ autē scientiā dei nō habet, reus est ignorantię, q̄a nō licet ignorare, maxime quod p̄tinet ad salutem. Ideo Apostolus sp̄reta eloquētia id agebat, ut fides teste uirtute acceptabilis esset, ut nō fidē eloquētia cōmendaret, sed uirtus, cui cedit eloquētia. Et si imperitus (inq̄) sum in sermone, id est, et si nō curo illam secularem peritiā sermonis, ut adaptem pulchre positę dictionum cōsonantiā, tñ nō potestis me uocare imperitum in sciētia, q̄ tam bene scio rei ueritatē, & tā p̄funde loq̄ de deo sicut & alij, uel subtilius. In sciētia diuinorū nō sum imperitus. Sed & uos hoc nostis. nām manifestus sum uobis in omnibus, id est, in scientia, in miraculis, in sanctitate uel potētia, & his similibus. Et ideo scitis me habere etiam loquēdi peritiā. Vnde peius est, q̄a fauētes alij in sermonis peritiā, in qua me nō inferiorem esse scitis, postponitis me illis, cum uideatis per me nō solum impleri prędicationem, sed & signa atq̄ prodigia fieri apostolica.

Aut nunquid peccatum feci, me ipsum humilians ut uos exaltemini, quoniam gratis euangelium dei euangelizauī uobis?

Alias ecclesias expoliaui, accipiens stipendium ad ministerium uestrum. Et cum essem apud uos & egerē, nulli onerosus fui.

Nam quod mihi deerat, suppleuerunt fratres qui uenerunt a Macedonia. Et in omnibus sine onere me uobis seruaui & seruabo. Est ueritas Christi in me, quoniam hæc gloriatio nō infringetur in me in regionibus Achaia. Quare? Quia non diligo uos? Deus scit. Quod autem facio, & faciam, ut amputem occasionem eorum qui uolunt occasionem, ut in quo gloriantur, inueniantur sicut & nos.

¶ Non feci (inq̄) minus quā alij, sed possem dicere quia plus feci, quoniam gratis prędicaui. Non feci minus. Aut si minus, nūquid in hoc peccaui? Nunquid peccatum feci, me ipsum humilians operando manibus meis, unde uictum quærerem & haberem, ut uos exaltemini, id est, ad uirtutum altā p̄ficiatis, abiecto iugo falſorum apostolorum quo deprimimini? Vere me humiliavi, quoniam gratis, id est, nil exigendo a uobis, euangelium dei euangelizauī uobis. Quoniam inflati erāt eo quod sumptus ab eis accipere noluit, & propter hoc alios ei pręponebant, idcirco nunquid peccaui, q̄it, quia me humiliavi, ut me dignum ad accipiendum iudicaret, quia inde mihi irascimini, cum hoc non peccati sit, sed glorię? Seipsum em̄ humiliauit, quando stipendia sibi debita nō exegit. Quę p̄pter duas causas accipere noluit, ne & pseudo apostolis similis inueniretur, qui nō ad gloriam dei, sed ad suam utilitatem prędicabant, ut nō occasionem acciperent deprecandi: alio enim non accipiente non potest alter multum expetere: & nō uigor

euangelicę potestatis torpesceret, quoniam qui a peccantibus accipit, arguendi auctoritatem amittit. Sic ergo exaltantur, cum ideo ab illis non accipitur, ut a pseudo apostolis q̄ eos deprimebāt, eripiantur, & correpti emendentur, a morte ad uitam & a uitij ad uirtutes eleuati. Vobis (inq̄) euangelium gratis prędicaui, sed ab alijs interim uictum habui. Nam alias ecclesias expoliaui, id est, multa ab his quę in uos impenderem assumpsi, accipiens stipendium ad ministerium uestrum, id est, accipiens unde uiuerem: dum uobis euangelium ministrarem, necesse fuit ut ab alijs panē corporis acciperem. **¶** Cum essem apud uos & egerem his quę corpori sunt necessaria, nulli uestrum fui onerosus, accipiendo aliquam corporis sustentationem ab eo. Hoc Apostolus Corinthijs dum inter eos esset, nunquam dicere uoluit, ne scilicet quod erga eum ab illis factum ex bona uoluntate non fuerat, fieret ex iussione: & cum innotesceret eorū misericordia, remaneret ignota. Postmodum uero longe positus hoc eis scripsit, ne scilicet omnimode incorrepti remanerent, & quales magistro in tenacia fuerant, alijs fratribus tales essent. Vere & in hoc magister gentium sua negligens, aliena curans, impleuit quod ait: Nemo quod suum est querat, sed quod alterius. **1. Cor. 10** tam enim illic inopiam pertulit, ut uictus sui gratia necessitate laboraret, & panem terrę a discipulis nō accepit, q̄bus panem cęli prędicaui. Inſistebat uerbo p̄ uita audiētium, inſistebat labori manuum p̄ uita corporis sui. De terris quoq̄ alijs ei stipendia a discipulis mittebantur, ut Corinthijs prędicare sufficeret. Cū essem (inq̄) apud uos & egerem, nulli uestrum onerosus fui accipiendo aliquid, ne scilicet putaretis me lucri terreni causa euangelij prędicare. Nam quod mihi deerat post spolia ecclesiarum & laborem manuum, suppleuerūt fratres qui uenerunt a Macedonia. A Macedonibus semper accepit, quia subuersi a pseudo apostolis non fuerant. Et sicut a Corinthijs accipiendum non erat, ne illis in scandalum proficeret, sic iterum a Macedonibus accipiendum erat, ne bene seminantes fructum amitterent. Non enim idcirco dabant, ut uina sua palpari uellent. Macedones quod mihi deerat suppleuerunt. Et non solum stipendijs, sed etiam in omnibus uerbis & factis seruaui me uobis sine onere, quia non me iactaui de genere contra uos, nec aliquid huiusmodi feci. **¶** adhuc me semper uobis talē seruabo, ne dem exemplum rapacitatis uel falsitatis falsis apostolis. Est ueritas Christi in me, id est, uerax Christus in me loquitur, quoniam hæc gloriatio, id est, hæc causa gloriationis quod gratis prędico, quod a licitis abstineo propter salutem uestram, non infringetur, sed integra perseverabit in me in omnibus regionibus Achaia. Gloria est enim a licitis abstinerē, maxime pro aliorum salute. Non infringet in me gloria hæc in regiōibus uestris. Et quare putatis me hoc facere? Putatis quod hoc ideo faciam, quia non diligo uos? id est, quod odio uestri abstineam a rebus uestris, ut pseudo dicunt.

Locus ob-
secutus.

A Deus qui occulta cordis nouit, ipse scit quia nō id eo muneta uestra respicio, quod uos non diligam: sed ideo magis quia uos amo, ut hoc ipsum proficiat uobis quod nihil à uobis accipio. Nō propter odium uestri dona uestra nolo, sed ut auferam pseudo apostolis occasionem accipiendi pecunias uestras: quia si non diligam, sed quod in hac re facio, etiam adhuc faciam, id ē, semper à uestris meritis abstinere, ut exemplo meo amputem occasionem sumendi uestra bona: occasionem dico, eorū qui per me uolunt inuenire occasionem accipiendi res uestras. Ideo illis auferam huiusmodi occasionem, ut in eo quo gloriantur, inueniantur sicut et nos, id est, similes nobis. Gloria pseudo apostolorum in pecunijs erat accipiendis, & ideo Apostolus hoc re futauit, ne illis similis uideretur: quia nisi ab Apostolo fuisset uiratum, maior occasio illis data fuisset accipiendi, uel etiam extorquendi, quando in hac re formam ab Apostolo datam ostenderent. Erant etiam quidam pseudo, qui imitantes Apostolum, pro seculari gloria nihil uolebant accipere: acciperent tamē libenter, si prius Apostolum accipere uiderent. Vnde nunc dicit se ideo nihil uelle accipere, ut illis amputet occasionem accipiendi, & permaneant in similitudine sui, in q̄ multum gloriant, scilicet ut semper sint nō accipientes.

Nā eiusmodi pseudo apostoli sunt operarii subdoli, transfigurantes se in apostolos Christi. Et non mirum. Ipse enim satanas transfigurat se in angelum lucis. Non est ergo magnum, si ministri eius transfigurentur uelut ministri iustitiæ. Quorū finis erit secundum opera ipsorum.

¶ Volo illis auferre occasionem accipiendi res uestras. multum enim desiderant inuenire occasionem qua possint eas accipere, licet fingant se nolle quāquam sumere. Nam eiusmodi pseudo, id est, falsi apostoli sunt operarii subdoli, id est, operantes sub dolo simulationis, quia callide sub specie religionis decipiunt. Subdoli sunt, quia non amore uitæ perennis, sed amore pecuniarum prædicant Christum, nomen sibi apostolicum usurpantes, cū nequaquam sint missi. Subdolos enim operarios aliud fingit & aliud agit, sicut & isti sub specie simplicis prædicationis Christi beluinam rapacitatem contegunt. Tales ut placeant & placendo accipiant, necesse est adulentur, & adulando decipiant, illa dicentes quæ placeant, nō quæ expediant audienti. Sunt itaque operarii subdoli, dum sic operant, & huiusmodi artibus transfigurant se in apostolos Christi, id est, transmutant speciem suam falsitatis, assumendo figuram uerorum apostolorum, ut dum malitia callide tegitur & figura sanctitatis cernitur, possint incautos decipere. Et quia ueris apostolis similes uolunt apparere, nō accipio res uestras, ut me non accipiente, nec ipsi se transfigurent in apostolos ueritatis, ut ita decipiant. Et non est mirum de ministris satanæ, si hoc faciant. Nam ipse satanas cui seruiunt, transfigurat se in angelum lucis, id est, assumit præclarum habitum, & apparet hominibus

ut credatur sanctus angelus, & ita decipiat. Et cū sic se transfigurat, opus ē nobis iudicare & dignoscere, ne fallendo ad aliquam perniciosam seducat. Nā quando sensus corporis fallit, mentem uero non mouet à uera rectaque sententia, qua quisque uitam si delem gerit, nullum est in religione periculum. Vel cum se bonum fingens ea facit uel dicit, quæ bonis angelis congruunt, etiam si credatur bonus, nō est error Christianæ fidei periculosus aut morbidus. Cū uero per hæc aliena ad sua incipit ducere, tunc eum dignoscere, nec ire post eum, magna & necessaria uigilantia opus ē. Sed nemo potest oēs mortiferos dolos eius euadere, nisi regat atque teneatur deus. Et ipsa huius rei difficultas ad hoc utilis est, ut nemo spem ponat in se uel in alio homine, sed in solo deo. Et quādoquidem satanas (qui interpretatur aduersarius, quia humanæ salutis aduersatur) ita se transformatur, & pollicendo bona humanis aspectibus lucis se angelum simulat, ergo magnū non est, si ministri eius transfigurentur ut appareant uelut ministri iustitiæ, id est, si pseudo apostoli mentiantur se socios apostolorum Christi, ut ita decipiant audientes. Quorum satanæ ministrorum finis erit secundum opera ipsorum, quia in fine iudicabuntur secundum simulatas actiones suas, qui non propter dominum, sed propter suum uentrent prædicauerunt, simulantes se ministros dei. Finis eorum erit secundum opera ipsorum, quia sicut cura uentris & opera quæ pro uentre sunt, intereunt, sic & ipsi interibunt.

Iterum dico: Ne quis me putet insipientem esse. Alioquin uelut insipientem accipite me, ut & ego modicum quid glorier. Quod loquor, non loquor secundum deum, sed quasi in insipientia in hac substantia gloriæ. Quoniam multi gloriantur secundum carnem, & ego gloriabor.

¶ Supra iam dixit, utinam sustineretis modicum quid insipientiæ meæ, & nunc hoc repetit, quoniam semper proponit quod multis postpositis persequatur. Quod ergo superius proposuit, modo incipit narrare. Dixi, inquit, ut sustineretis aliquid insipientiæ, id est, gloriationis meæ: & nunc iterum dico, ut nemo putet insipientem me esse in hac gloriatio, quia non glorior ea intentione qua illi, sed pro uestra utilitate. Alioquin, id est, si non uultis me insipientem non putare, accipite me non re uera insipientem, sed uelut insipientem, dum uideor me laudare, ut & ego sicut illi modicum quid glorier secundum carnem. Modicum, quia in uobis, non in sensu est gloriatio mea. Non enim uere ad gloriam suam Apostolus hæc loquitur, sed dolens: quia se contempto falsos apostolos glorificabant, cogitur inuitus bona sua detegere: nec inde reprehensibilis est, sed magis laudabilis. Nam iustus quisque si in humili cogitatione permanens, existente causa uel dolore bona de se ueraciter dixerit, intantum à iustitia nō recessit, in quantum à ueritate nullo modo discrepauit. Apostolus ergo multa de se fortia per discipulorum ædificationem narrat, sed hæc narra-

Ado non peccat, quia à ueritatis tramite & attestati-
tione certa & humili corde non recedit. Dixi, in-
quit, me uelut insipientem: quia quod loquor in hac
substantia gloriæ, id est, in gloria carnis quam putat
substantiam, non loquor secundum deum, sed quasi in insi-
pientia. Secundum deum modo non loquitur, quia
ad carnis tumorem hæc pertinent: nec de inflati-
one carnis apud dominum surgit gloria, apud quem
sola humilitas gloriosa est, sed quasi in insipientia.
Non plenam dixit insipientiam, sed quasi insipientia.
ueritas enim est. Sed quia clatio uitiosa res est,
ideo quamuis uerum sit quod dicitur, quasi insi-
pientia tamen est, unumquemque laudare se, cum di-
cat sapientia: Laudet te alienus, & non os tuum: ex-
traneus, & non labia tua. Plena autem insipientia est,
si se falsis laudibus quasi attollit. Ille enim de uero est
superbus, hic de falso stultus. Substantia tantum
gloriationis in hac causa carnalis est, quia sicut flos
fœni, ita decedit gloria ista. Velut in insipientia lo-
quor. Nam quia multi gloriantur secundum carnem, id
est, quoniam pseudo apostoli nobilitatem sibi car-
nis uendicant, & inde sibi defendunt generis præ-
rogatiuam, quoniam filij dicuntur Abrahe, & ego
glorior, quia & ego filius sum Abrahe. Sed nihil
apud dominum prodest filium esse Abrahe, si de-
bit iustitia uel fides Abrahe, quia fides est quæ sal-
uat, non propago generis Abrahe. Gloriarum se dici
secundum carnem, sed hoc insipientiæ deputat,
ut gloriam hanc exinaniat, & se coactum in lau-
dem carnis erupisse doceat. Ob hoc enim gloria-
tur, ut ostendat se excellentius habere omnia etiam
carnaliter, in quibus pseudo apostoli gloriabantur: &
sic ipse potius quam sine falsitate Christum prædicat,
suscipiat, & susceptores eius saluificentur.

**Libenter enim sufferitis insipientes, cum
sitis ipsi sapientes. Sustinetis enim si quis
uos in seruitutem redigit, si quis deuorat,
si quis accipit, si quis extollitur, si quis in fa-
ciem uos cædit. Secundum ignobilitatem dico,
quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.**

¶ Dixi ut me uelut insipientem accipiatis, ut &
ego modicum quid gloriar secundum carnem.
Nam libenter sufferitis insipientes, id est, non coacti,
sed uoluntarii sustinetis falsos apostolos, qui nobi-
litate generis & circumcisione carnis glorian-
tur, atque nos ipsos ad insipientiam suam pertra-
here conantur. Et quia non bona patientia suffer-
tis illos taliter gloriantes, iustum est ut me potius
sufferatis gloriantem: quia non pro extollen-
tia mei, sed pro utilitate uestra glorior. Illos
insipientes, id est, secundum carnem gloriantes
& secundum carnem sapientes, sufferitis libenter,
quod mirum est, cum uos ipsi sitis sapientes, id est,
cælesti sapientia per doctrinam meam imbuti. In-
de enim magis estis reprehensibiles, quia cum sitis
euangelica sapientia per me imbuti, nunc li-
benter sufferitis istos deceptores, qui uos ad insi-
pientiam carnalis intelligentiæ & obseruantie le-
gis inducere uolunt. Sustinetis enim si quis eorum uos
ex libertate Christi redigit in seruitutem legis, quæ

ex serui timore seruatur. Vel insipientes suffer-
tis, cum uos ipsi sitis non quidem omnes, sed qui-
dam in sensu diuinorum sapientes. Vel insipientes
sufferitis, cum sitis sapientes, id est, in hoc pro-
batur uos non esse sapientes, quia libenter suffer-
tis insipientes. Amicus enim stultorum efficietur
similis. & uere in eo quod eorum perueritatem
sufferre uultis, sapientes non estis: quia tam hebe-
tes estis, quod hanc iniuriam sustinetis, si quis illo-
rum uos à libertate euangelij redigit in seruitutem
legis. Vel per partes ostendo qualiter sufferitis
insipientes. Nam sustinetis iugum eorum si quis
ipsorum uos in seruitutem legis redigere uelit: &
si quis eorum deuorat, id est, cum magna ingluuie bo-
na uestra comedens consumit: & si quis, id est, si ali-
quis accipit more accipitis res uestras, quas ego
uobis parces accipere nolo: & si quis talium extol-
litur iactando se de nobilitate generis, illum quoque
sustinetis: & si quis eorum cædit uos in faciem, id est,
contumeliam improprie uobis coram positus in-
gerit, contemnens uos quia carnaliter circumcisi
non estis & idola coluistis, illum etiam sufferitis.
In faciem namque cæditur, in cuius os iniuria irroga-
tur. In faciem ergo uos cædit, qui conuicio istius
bus uultum uestrum feriens erubescere facit. Se-
cundum ignobilitatem dico uos ita cædi, quam uobis
pseudo apostoli obijciunt, quia estis ex genere ido-
lolarum: quoniam ipsa ignobilitatis obiectio,
est faciei percussio. Et dum ipsi uobis obtreant
quia estis incircumcisi, ac de se gloriantur quia sunt ex se-
mine Abrahe, se præferentes & nos humiliantes, uos
ita sustinetis eos & nobis præfertis, quasi nos infirmi
fuerimus in hac parte, id est, impotentes in hac gloria-
tione carnalis nobilitatis. Hoc est, ita patimini uos
cædi ab illis, & non à nobis, quasi non possemus si-
militer contemptoria uerba uobis irrogare, ex-
tollendo nos de genere, & uos despiciendo. Non
enim infirmi sumus in hac parte gloriæ. Infirmi nam-
que iudicabantur illi, qui de alijs nationibus appli-
cati fuerant generi Abrahe. Sed nos in hac re firmi
sumus, quia de Abrahe stirpe descendimus. Cur er-
go falsos apostolos nobis in hac carnis gloria præ-
fertis, in qua non sumus inferiores?

**In quo quis audet, in insipientia dico, au-
deo & ego. Hebræi sunt & ego. Israelitæ
sunt & ego. Semen Abrahe sunt & ego.
Ministri Christi sunt & ego.**

¶ Non sumus infirmi in hac parte gloriationis,
quia in quocunque audet quis eorum gloriari, audeo
similiter & ego, & hoc dico in insipientia, quia teme-
ritas est ut quis se iactet. Ue laudet, cum dicat (ut
præmissimus) sapientia, laudet te alienus, & non os
tuum: extraneus, & non labia tua. & ideo in insi-
pientia dico me audere in eo, in quo audent hi, qui
se iactant quod sunt filij Abrahe, ut illos insi-
pientes esse designent, & gloriam ipsorum ad nihilum. Ve-
re in nullo sum eis inferior. Quia sunt ipsi Hebræi,
id est, de genere Heber patriarchæ, & ego simili-
ter sum Hebræus genere & lingua. Per interroga-
tionem enim & responsionem legendi sunt isti uer-

Prou. 27.

Isai. 40.
Iacob. 1.

Prou. 27.

A siculi, ut interrogetur, sunt Hebræi: & respondeatur, & ego sum Hebræus. sunt ipsi Israelitæ: id est, de genere iacob, qui & israel diuinitus est appellatus. & ego non minus sum israelita, id est, filius eiusdem egregij patris. & sunt ipsi semen abrahe: id est, non profelyti, sed naturales filij abrahe. & ego similiter sum semen eiusdem patriarchæ. Cur ergo in his mihi præferunt, in quibus ego non sum illis impar? & sunt ipsi ministri christi secundum quod dicuntur: & ego ueraciter sum christi minister. Ipsi enim se dicunt esse christi ministros, ut per hoc decipiant: sed ego sine mendacio sum minister eius, ut omnes quos potero ad eum pertraham.

Vt minus sapiens dico, plus ego. In laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A iudeis quinquies quadragenas una minus accepi. Ter uirgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui.

¶ Sciendum quia iusti atque perfecti aliquando uirtutes suas prædicant, & bona quæ diuinitus acceperunt narrant, non ut ipsi apud homines sua ostensione proficiant, sed ut eos quibus prædicant, exemplo suo ad uitam trahant. Vnde nunc Apostolus quoties fustibus cæsus, quoties lapidatus, quoties naufragium pertulit, quanta pro ueritate sustinuit, quod ad tertium cælum raptus, quod in paradysum ductus sit, Corinthiis narrat, ut eorum

B rum a falsis prædicatoribus sensum auertat: ut dum innotesceret qualis ipse esset, illi eis uilescerent, quos ab eis cognouerant inique uenerari. Quod perfecti faciunt, id est, cum uirtutes proprias loquuntur, in hoc quoque omnipotentis domini imitatores sunt, qui laudes suas hominibus loquitur ut ab hominibus cognoscatur. Nam cum per scripturam suam præcipiat, dicens: Laudet te os alienum, & non os tuum, quomodo facit ipse quod prohibet? Sed si uirtutes suas omnipotens dominus taceret, eum nullus agnosceret: si nullus agnosceret, nullus amaret: si nullus amaret, nullus ad uitam rediret. Vnde per Psalmistam dicitur: Virtutem operum suorum annuntiabit populo suo, ut det illis hæreditatem gentium. Virtutes enim suas annunciat, non ut laudibus suis ipse proficiat, sed ut hi qui hæc ex sua laude cognouerunt, ad perpetuam hæreditatem ueniunt. Iusti itaque & perfecti etiam cum uirtutes quas habent, infirmis loquuntur, reprehensibiles non sunt: quia per suam uitam quam referunt, aliorum animas ad uitam quærent. Iure ergo Paulus uirtutes proprias Corinthiis narrat, ut cuius meriti sit apud dominum, illis innotescat: quatenus meritum eius cognoscentes, doctrinam eius per quam saluentur, libenter suscipiant: & falsos apostolos per quos seducebantur, respuant. Ipsi (inquit) gloriatur se esse ministros christi, licet in ueritate non sint eius ministri: & ego ueraciter sum, quod illi se esse fingunt. Et plus etiam quam ipsi, sum ego minister christi, uel plusquam cæteri prædicatores christi. Et hoc

Proph. 27.

Psalm. 110.

dico ut minus sapiens, quia non est hominis laudare se ipsum. Vera de se dicens, minus sapientem se pronunciat, ut intelligatur coactus in laudem suam perripuisse. Nam qui sponte ea refert, quæ ad laudem eius proficiant, non se fatetur insipientem. Ostendit ergo quæ sint quæ faciunt illum ministrum christi plus esse quam sunt reliqui prædicatores. Occasione enim inuenta, omnium tangit personas, etiam apostolorum, dolens quia gratia dei minor in illo iudicabatur, cum ipse eadem operaretur, quæ cæteri apostoli, & pro fide maiora toleraret exitia. Plus sum ego minister christi quam sunt alij prædicatores, comprobatus in laboribus plurimis, quia plus illis omnibus in ministerio prædicationis euangelicæ laboraui. Nam & ipsi laborauerunt, sed ego durius & multiplicius: quia & plura aduersa pertuli, & pluribus gentibus prædicaui, & plura scripsi, & stipendium non accepi. Et in carceribus sum comprobatus minister christi abundantius quam illi quos mihi præferitis: quia si ipsi pro ministerio prædicationis fuere in carcere, ego tamen sæpius & diutius. Et in plagis supra modum eorum, uel supra modum humanæ uirtutis: quia si illi cæsi sunt, ego tamen atrocius & multiplicius. Et in mortibus frequenter, quia sæpe cruciatus sum usque ad mortem. Ego a iudeis accepi quinquies quadragenas una minus percussiones, id est, quinquies flagellatus sum a iudeis secundum legem moysi, quasi transgressor legis, quia nouam gratiam prædicabam, accipiens singulis uicibus plagas trigintanouem. Præceptum quippe legis erat, ut quando iudices delinquentem uerberarent, ita modum uindictæ temperaret, ut plagarum modus quadragenarium numerum non excederet. Vnde ipsi unam percussione quasi pro misericordia mihi condonauerunt in unaquaque ex illis quinque uicibus, quibus me uerberauerunt. Ego ter uirgis cæsus sum a gentibus, sicut in philippis. ego a iudeis semel lapidatus sum in lystris. Ego ter naufragium feci, id est, periculum naui fractæ pertuli dum maria transnauigare, ut multis gentibus euangelizarem. Possent hæc naufragia forsitan intelligi contigisse in illa nauigatione, qua romam uenit apostolus: sed quando scribebat hanc epistolam, nondum ascenderat hierosolymam, ubi captus est a iudeis, & post a festo præside romæ missus. Nam in superioribus epistolæ huius multa locutus est Corinthiis de præparatione elemosynæ, quam portaturus erat in ierusalem. Omnes ergo tribulationes & pericula, quæ commemorantur in hac epistola, prius acciderunt quam iret hierosolymam. Non autem leguntur omnia in actibus apostolorum, quia & ibi reperiuntur multa, quæ in his epistolis nequaquam aperte commemorantur. Nam & hoc quod subiungit, nescitur quando factum sit: nocte & die in profundo maris fui. Quod tamen iuxta literam intelligendum est, id est, quia apostolus casu aliquo deueniens in profundum maris, die simul & nocte ibi demoratus sit, ac deinde liber ad terram deo gubernante redierit: unde & nunc cætera diuina miracula adscribuntur, quod homo tanto tem

A pore sub undis retentus, neque à circumstantibus undis præfocari, neq; à beluis maris deuorari potuerit. Quid est enim mirabilius, Petrū sup aquas ambulasse, an Paulū sub aquis die ac nocte uiuissē? Quod si in utriusq; apostoli tam dissimili miraculo aliquid mysticum requiremus, Paulus nō solum tertio naufragus, sed etiam nocte & die in profundo maris positus, atq; ubiq; protectus & liberatus à dño, significat iustos de omnibus periculis diuinitus eruendos: nec tantum de temptationibus extrinsecus ingruentibus saluandos, sed etiam si mortui ipsius uiderentur gurgite depressi, atq; ab humanis rebus absconditi, nihilo minus uirtute sui conditoris eos esse reuocandos ad uitā. Petrus uero super undas uento cōmotas incedens, sed ubi ob timorem mergi cōcepit, dextera Christi erectus, significat eosdem iustos omnia impiorū tentamenta ac persecutiones diabolico instinctu sibi illatas, fide inuicta superare & calcare: nec posse omnino seculi fluctibus immergi, q̄ præsentis semp̄ dei cōtemplatur auxilium, qui etsi ut homines aliquando titubauerunt, mox diuinitus erecti confirmantur. Post hæc memorat Apostolus alia pericula, uariosq; labores, ut se terra mariq; pro Christo uexatum secundum carnem ostendat, et in omnibus locis uel in omnibus afflictionū modis se pro euangelio laborasse doceat. Ait enim:

In itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus: in labore & ærumna, in uigilijs multis, in fame & siti, in ieiunijs multis, in frigore & nuditate. Præter illa quæ extrinsecus sunt, instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium ecclesiarum. Quis infirmatur, & ego nō infirmor? Quis scandalizatur, & ego non uror?

Sæpe in itineribus probatus sum (inquit) minister Christi: periculis fluminum, quæ pertuli: quia dū semper de loco ad locum pergerē, ut nomen Christi ubiq; manifestarem, frequēter inueniebam flumina, quæ non sine periculo transire poteram. Et periculis latronum, qm̄ diabolus inuidens itineri meo, latrones mihi excitabat, cum nihil ferrē quod latrones cuperent. Et periculis ex genere meo. i. ex ludæis, q̄ mihi plusquā cæteris apostolis inuidebāt, & me semper interficere quærebant: quia fortius & euidentius cæteris nouā gratiam & abolitionē ueteris obseruantix prædicabam, cum prius fuisset æmulator legis & persecutor sectatorū gratiæ. Et periculis ex gentibus, quia & gentiles me quærebāt occidere ppter destructionē idololatriæ & prædicationē unius dei. Et periculis in ciuitate, sicut in Epheso ubi ppter defensionē Dianæ cum impetu cucurrere unanimiter in theatrū, & cū uellē intrare in furentē populū ut paterer martyriū, nō permiserūt discipuli. Et periculis in solitudine, q̄ dū iter facerē, passus sum in deserto periculū uel à be-

stis, uel ab hominibus, uel à potus uel à cibi penuria. Et periculis in mari, q̄ & ibi uel ab hominibus uel ab indigētia uel à tēpestatibus ptuli pericula. Nam & cū essem in Græcia, factæ sunt mihi insidiæ à ludæis nauigaturo in Syriā. Et periculis in falsis fratribus. i. qui Christianismum susceperant, & Iudaismū non reliquerant, sed legē carnaliter obseruabant, & me persequabantur eo quod prædicato Christo legem iam cessare dicerē. Fuere & alij falsi fratres, sicut Demas & Hermogenes qui dilexerunt hoc seculum, & nunc talibus plena est ecclesia. Cætera enim pericula quiescere possunt, pericula uero à falsis fratribus quiescere usq; in finem seculi non nouerunt. Item pbatus sum minister Christi plusquam cæteri in labore manū quo quærebā uictum, & ærumna, id est, molestia doloris uel pauperis. Et in uigilijs multis, quia non solum diebus, sed & noctibus prædicabam, & causa orationis sæpe uigilabam, atq; manibus meis opus aliquod, unde uictum haberem, nonnunquam per noctē faciebam. Et in fame ac siti, quia dum nihil à discipulis acciperem, necesse erat ut per inopiam famē & sitim tolerarem. Tunc etiam fame ac siti laborabam, quando persecutores meos frequēter de loco ad locum fugiebam. Et in ieiunijs multis, quia sæpe ieiunauī eo quod non haberem quod ederem. Sæpe etiam sponte me ieiunijs maceraui, castigās corpus meum & seruituti subiiciens. In frigore etiam & nuditate laboraui, dum tenuitas ac disruptio uestimenti mihi esset in hyeme. Et hæc omnia pro Christo pertuli, cuius sum minister. Sed præter illa quæ extrinsecus sunt, id est, præter illa mala quæ exterius in corpore tolero, angit me quotidiana instantia mea, quæ nec uia hora remittitur. Et quæ est illa sollicitudo simul omnium ecclesiarum, quia quotidie in isto sollicitudini salutis omnium, qui sunt in uniuersis ecclesijs. Vere magnam de his semper gero sollicitudinem. Nam quis fidelium infirmatur in fide, uel in conscientia, uel in actione, & ego non infirmor? id est, non cōpatiō illi & condescendo, ut possim infirmitati eius quā uelut meā doleo, adhibere medicinā. Et quis scandalizatur. i. pedibus actionū offendit, ut cursus boni operis eius retardet, uel etiam ipse cadat in culpā, siue aliquo errore turbetur fides eius, & ego non uror? i. zelo dei inflammor? Valde em̄ mens mea cruciatur igne spiritalis zeli, dū infirmos quosq; æterna deferere, & rebus tēporalibus delectari conspiciō. Vror sicut aurū ad purgationem igne p̄i doloris, qm̄ affectus iste magis purgat, q̄ de charitate uenit. Quanto em̄ maior charitas, tanto maiores plagæ de peccatis alienis. Non enim uror tanq̄ irascēs peccātibz, sed tanq̄ dolens pro illis. Vnde scriptū est: Qui apponit scientiā, apponit dolorē. Enumerat itaq; (sicut lectū est) Apostolus bella q̄ extrinsecus tolerat, dicens: Periculis fluminū, periculis latronū, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in ciuitate, periculis in solitudine, periculis in mari, periculis in falsis fratribus. In hoc autē bello quot cōtra aduersariū spicula intorqueat, adiungit: In labore & ærumna, in uigilijs multis, in fame & siti, in ieiunijs

Actu. 20.

2. Tim. 4.

2. Timo. 1.

1. Cor. 9.

D

Eccles. 1.

A multis, in frigore & nuditate. Sed inter tot certamina deprehensus, dicit quāto uigiliā munimine etiam castra custodiat. Nam post hāc exteriora q̄ narrauit, protinus interiora coepit dicere, subiungens: Præter illa quę extrinsecus sunt, instātia mea quotidiana, sollicitudo omniū ecclesiarū. Ecce in se bella fortiter suscepit, & tuendis se proximis misericorditer impedit. Narrat mala q̄ patit, subiungit bona q̄ impartitur. Pensemus ergo cuius charitatis sit plus de utilitate proximorū, q̄ de sua afflictione curare. Pensemus cuius laboris sit, uno eodemq̄ tēpore foris aduersa tolerare, & intus infirma ptegere. In se em̄ cōtēnit uulnera corporis, & in alijs sanat uulnera cordis. Valde autē minoris laboris est aut docere cū nihil toleras, aut tolerare cū nihil doces. Sed Apostolus ad utrūq̄ se solerter extēdit, q̄a sic exteriora bella subipit, ut solícite cogitet ne proximorū interiora laceretur. Vnde non immerito plus oībus se laborasse fatet. Quis itaq̄ huic in honore aliquē audeat pponere, q̄ cūctis præest in labore? Qui & subiungit:

Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor. Deus & pater domini nostri Iesu Christi scit, qui est benedictus in secula, quod non mentior. Damasci præpositus gentis Arethæ regis, custodiebat ciuitatem Damascenorum, ut me comprehenderet. Et per fenestram in sporta demissus sum per murum, & sic effugi manus eius.

B ¶ **Si gloriari oportet, non expedit quidē. Si oportet** (inquit) gloriari, sicut & oportet pro uobis, gloriabor, non in potētia uel genere, sed in his quę sunt infirmitatis meæ, id ē, in passionibus quas p̄ Christo patio. Licet hoc uideatur abiectio. Si enim gloriantum est Christiano, in humilitate gloriantum est, de qua crescit apud deum. Sed pseudo apostoli q̄a non habent merita passionū, in quibus gloriari possint, gloriantur in sublimitate generis. Ne autē me putetis aliquid falsi dicere, deū uobis adhibeo testē ueritatis. Deus enim qui nouit omnia, ipse scit quia nō mentior. Deus, qui scdm̄ humanitatem Christi, deus eius est: & scdm̄ diuinitatem eius, est pater ipsius, ipse qui est benedictus in omnia secula, scit. i. fert mihi testimoniū quod non mentior in oībus supradictis, uel in hoc quod subiungo. Quia etiam post conuersionē meam dum essem Damasci, præpositus gentis Arethæ regis custodiebat ipsam ciuitatem. i. portas eius, ut me comprehenderet quatenus inde placeret Iudæis q̄ mihi insidiabantur, & diligēs in officio sibi credito uideretur, si eum quē perturbatorē audiret, causa getis interficeret. Portas custodiebat, quia me in ciuitate esse nouerat, sed inuenire nō poterat. uel quia intus me comprehendere nolebat, ne uiolaret ius ciuitatis. Et interim ego per fenestram in sporta demissus sum a fratribus per murum, & sic effugi manus eius. Non ita fugit Paulus, sicut fugere solet mercenarius relinquens oues lupi uenienti: quia lupo ille nō oues, sed ipsum pastore q̄rebat, & ideo pastor se ipsum utilitati eorū fugiendo seruauit. Neq̄ eo recedente deserta est

ecclesia, q̄ ibi erat, necessario ministerio: sed ab alijs fratribus ibidē cōstitutis, quod oportebat impletum est. Eis quippe uolentibus hoc Apostolus fecit, ut seipsum seruaret ecclesiæ, quem proprie persequutor ille quærebat. Quando enim quisquā prælatorum ecclesiæ specialiter à persequutoribus quæritur, tunc debet ille fugere, sic tamē, ut ab alijs qui nō ita requiruntur, nō deseratur ecclesia: sed præbeant uerbi cibaria conseruis suis, quos aliter uiuere non posse nouere. Cum autem omnibus simul instat cōmune periculum, tūc aut simul oēs. i. prælati & subditi ad alia loca transeāt, aut simul oēs ibidē maneant. Necesse etiā est ut p̄ omne qd agimus, in mētis trutina positū hinc pōdus laboris, illinc fructū mercedis pensemus. Cū em̄ pōdus laboris fructū retributionis supat, tūc laborē quisq̄ innoxie declinat, dum mō se in alijs exerceat, in q̄bus lucro fructū pondus laboris uincat. Cum uero subsequente quātitate fructuū mensura laboris aut æquat aut uincitur, tūc labor nō sine graui culpa declinatur. Propterea doctor egregius cum Damasci ualde obstinatas mentes persequētium cerneret, eorum noluit aduersitatem configere: quia & semetipsum quem profuturū multis nouerat, uidit posse reficere, & aut nullis se illic aut paucis prodesse. Seceßum ergo à certamine petijt, & pugnaturum felicius ad alia se bella seruauit. Non em̄ loco uirtus, sed locus uirtuti defuit. Et idcirco fortissimus miles ab obsidionis angustia certaminis campum quæsiuit. ubi & mysticum aliquid p̄signatū est. Nam hoc effugij genus usq̄ hodie in ecclesia seruatur, qm̄ quis antiqui hostis insidijs, uel huius seculi laqueis circūfusus, spei fideiq̄ suæ munimine saluatur. Murus em̄ Damasci quæ sanguinem bibens interpretatur, aduersitas seculi est. Præpositus Damasci, psequutor aliquis potens in hoc mundo. Rex Arethas q̄ interpretat̄ descensio, diabolus intelligit̄. Sporta, q̄ iuncis palmisq̄ solet confici, spei fideiq̄ coniunctionē designat. Iuncus em̄ uiriditatem fidei, palma uero spem uitæ æternæ significat. Quisquis ergo se muro aduersitatis cinctum uidet, sportā uirtutis q̄ euadat, festinus ascendat. Apostolus uero postq̄ hanc euasione suam retulit, protinus addidit.

CAPVT XII.

Si gloriari oportet, non expedit quidē.

¶ **Si gloriari oportet.** i. si ideo gloriandū mihi ē q̄a euasi manus psequentiū & insidiarū à ppetrauoē homicidij immunes, nō expedit qdē gloriari: qm̄ qui gloriat̄ mortē se euasisse, q̄ pro fide inferē, significat inane uideri p̄ Christo pati. Vel si ppter pseudo apostolos oportet me gloriari in hac gloriatione mea & in supradictis, non tñ expedit propter superbiam, quia ex humilitate crescimus, & auxiliū dei mitibus pficit, nō elatis. Non expedit quidē, sed tñ propter uestra utilitatē necesse est gloriari.

Veniam autē ad uisiones & reuelationes dñi. Scio hominē in Christo ante annos quatuordecim (siue in corpore, siue extra corpus, nescio, deus scit) raptum huiusmodi

A usq; ad tertiū cælū. Et scio huiusmodi hominē (siue in corpore, siue extra corpus, ne scio, deus scit) qm̄ raptus ē in paradīsum, et audiuit arcana uerba quæ nō licet hoī loq.

Quod Haftenus (inquit) narraui tribulationes & pericula, de quibus me dñs eripuit. & nūc narrādo ueniā ad uisiones & reuelationes domini. i. ad secreta quæ de domino uidi & aperte intellexi, nō ut Pharaō, qui uidit septem spicas uisionem & non intellexit, quia nō est reuelatum quid significarent. Ego enim mysticas uisiones aspexi, & reuelante domino quid in his sapientiæ contineretur, intellexi. Et audite uisiones: Scio hominem & c. Ostendit quō subleuatus est, ut perinde quanta & qualia sint q̄ illi ostensa & dicta sunt, possint intelligi, ne sicut quibusdā uidebatur, iunior cæteris apostolis crederetur. De seipso enim quasi de alio loquitur, ut iactantiam caueat, quia hoc refert quod ad laudē maximam pertinet. Et quid inde perit ueritati, quando & res ipsa dicitur, & modō quodam dicē di iactantia deuitatur? Scio (inquit) hominem in Christo existentem ante annos quatuordecim raptū usque ad tertiū cælum. Ex quo ita raptus est Apostolus, usque ad tēpus quo scripsit hanc epistolam, cōpleti sunt anni quatuordecim. Qd̄ ideo annotauit, ut intelligeretur multo maioris meriti eē dum ista scriberet, q̄ fuerat dum ea uidisset: & quia non iactantia, sed necessitate diceret, quæ per tot annos tacuerat. Scio (inquit) hominem raptum, siue in corpore, nescio, siue extra corpus. i. scio quia raptus est homo ille, sed nescio utrum cū corpore, an sine corpore. Hoc nescio, deus scit, id est, solito mlti iuramento uobis istud confirmo. Iuratio enim est quod dicī, deus scit. Huiusmodi hominem scio raptum usq; ad tertiū cælū. Et scio huiusmodi hominem raptum in paradīsum. Bis enim raptus est hō ille. i. in tertiū cælum & rursus in paradīsum, de quo dñs latroni promissit, Hodie mecum eris in paradīso. Ignorauit autem utrū qñ sic raptus est, in corpore fuerit, quō est aīa in corpore cum corpus uiuere dicitur, siue uigilantis, siue dormientis, siue in extasi a sensibus corpis alienata, an oīno de corpore exierit, ut mortuū corpus iaceret, donec perfecta illa demōstratione mēbris mortuis anima redderet, & nō quasi dormiens euigilaret, aut extasi alienatus denuo rediret in sensus, sed mortuus oīno reuiuisceret. De tertio aut cælo multa possunt dici. Nouē em̄ sunt ordines angelorū, qui iuxta Dionysiu in tres ternas distinctiōes distributi sunt. Prima em̄ triplex eorū dispositio. i. illa q̄ terris ē uiciniōr, cōstat ex Angelis & Archangelis & Principibus, media uero ex Potestatibus & Virtutibus & Dominationibus, suprema aut ex Thronis & Cherubim atq; Seraphim. Prima igit dispositio, primū cælū recte pōt accipi: secūda uero scdm̄ cælum, tertia aut tertiū cælū. Apostolus itaq; raptus in tertiū cælū, intelligit sup̄emis angelorū choris interfuisse. i. in agmina Seraphim siue Cherubim secreta dei uidisse. Qui & in paradīsum raptus est, siue terrenū, siue cælestē: & audiuit ibi arcana uerba. i.

intimationē de secreta dei essentia, quæ non licet homini loqui. i. quæ non licet ei pandere ulli mortaliū, C uel quæ nullus homo potest in hac uita loq. Vel per tres cælos tria genera uisionum intelligamus: primū corporale, scdm̄ spirituale, tertiū intellectuale. Ecce enim in hoc uno præcepto, cū legit, Diliges proximū tuum sicut teipsum, tria occurrunt genera uisionum: unum per oculos, quibus ipsæ literæ uidentur: alterum per spiritum hominis, quo proximus & absens cogitatur: tertiū cælum per cōcursum mentis, quo ipsa dilectio intellecta cōspicitur. Corporali enim uisione uidetur cælū & terra & omnia corporeis oculis cōspicua. Spirituali uisione cernuntur in spiritu corporales imagines, sicut sæpe per cognitionē uoluimus in animo similitudines rerum corporalium. Intellectuali uisione cernuntur illæ res, quæ nō habent imagines sui similes, sicut est charitas, gaudium, pax, patiētia, & cætera huiusmodi. Præstantior autem est uisio spiritualis q̄ corporalis, & rursus præstantior intellectualis. Quod enim non imagināter, sed pprie uidetur & nō per corpus, hoc ea uisione uidetur, quæ oēs cæteras superat. Corporeā uisione uidit Balthasar digitos manus scibentis in pariete. Spirituali uisione uidit Petrus uas plenum diuersis animalibus. Intellectuali uisione uidetur sapientia, ueritas, charitas, & ipse deus. Quapropter si hoc tertiū uisionis genus, qd̄ superius est non solum omni corporali, quo corporis sensus corpore sentiuntur, sed etiā omni illo spirituali genere quo similitudines corporū spiritu, nō mēte cernuntur, tertiū cælum appellauit Apostolus, in hoc uidetur claritas dei nō per aliquam corporāliter uel spiritualiter figuratam significationē, tanquam per speculū in ænigmate, sed facie ad faciē, per speciem scilicet, quæ deus quicquid quantulūcūq; eum mens quæ non est quod ipse, etiam ab omni terrena labe mundata, ab omni corpore & similitudine corporis alienata & abrepta, capere potest. Cur aut non credamus quod tāto apostolo, doctōri gentium, raptō usq; ad istam excellentissimam uisionem, uoluerit deus demonstrare uitam, in qua post hanc uitā uidendus est in æternū? Et cur non dicatur iste paradīsus, excepto illo, in quo corporaliter uixit Adam? Si em̄ proprie quidā nemorosus locus, translato autē uerbo omnis etiam spiritualis quasi regio, ubi animæ bene est, merito paradīsus dici potest, nō solummodo tertiū cælum, quicquid illud est, quod pfecto magnum sublimiterq; præclarum est, sed etiā in ipso homine lætitia quædam bonæ conscientie, paradīsus est. Si ergo primū cælum recte accipimus generali noīe hoc oē corporeū, quicquid est sup̄ aquas & terrā, scdm̄ aut in similitudine corporali, quod spiritu cernit, sicut illud unde animalibus plenus in extasi Petro discus ille submissus est: tertiū uero quod mēte cōspicitur, ita & secreta & remota & omnino abrepta a sensibus carnis atq; mūdāta, ut ea quæ in illo cælo sunt, & ipsam dei substantiam, uerbumq; dñi per quod facta sunt omnia, in charitate spiritus sancti ineffabiliter ualeat uidere

Leui. 19.

Dan. 5.

Actu. 10.

Locus ob scutus.

Actu. 10.

Psalm. 32.

Exodi. 33

A & audire, non incongruenter arbitramur & illuc Apostolum esse raptum, & ibi fortassis esse paradysum omnibus meliorem, & (si dici oportet) paradysum paradysorum. Nec contrarium est huic intelligentiæ illud quod Moyse dominus ait, Nō uidebit me homo & uiuet: quia necesse est abstrahi ab hac uita mentē, quando in illius ineffabilitate uisionis assumitur, sicut Apostoli mens diuinitus rapti est: hac uita ad angelicam uitam, anteq̃ p̃ istam cōmunem mortem carne solueretur. Et ibi perfruens dei alloquutione, audiuit ineffabilia uerba quæ non licet homini loqui. Ideo cum prædicaret, dixit q̃d posset hoībus dici, & tenuit apud se q̃d nō posset dici. Ergo audiat id q̃d possumus mente cōprehendere, & id q̃d non possumus credere. Si illi diceremus, rogamus te, explica magnitudinē ipsius, nōne forte rēderet nobis, nō est ualde magnus quē uidi, si à me potest explicari.

Pro huiusmodi gloriabor, pro me autē nihil nisi in infirmitatibus meis. Nā etsi uoluero gloriari, non ero insipiens. Veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod uidet in me, aut audit aliquid ex me.

¶ Pro huiusmodi homine uel uisiōe gloriabor, id est, commendabo me, sed pro me filio Abræe uel circumciso nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis, id est, in tribulationibus quas patior. Pro huiusmodi homine, id est, qui tam dignus est deo, ut ad hanc uisionum excellentiam subleuaretur, gloriari se dicit, & non uult aperte dicere quod de se loquitur, ne laudare se uideatur. Et sic pro se non gloriatur, dum nō aperte de se proficitur. In infirmitatibus autē gloriatur, quia exponere pressuras passionum & infirmitates angustiarum non uidetur gloriosum, sed flebile. Idcirco in his se fateri gloriari, sciens quia ad perfectum perducunt cælestium remunerationum. Quid enim tam gloriosum in futurum Christiano, quàm exitia pro Christo illata narrare? Pro isto homine gloriabor, non pro me. Nam etiam si uoluero pro me gloriari, id est, meritum meū q̃d apud deū habeo, profiteri, non ero insipiens in hac gloriatione, licet quibusdā uidear esse. Non enim falsa loquar, sed ueritatem de me ipso dicā: & ideo nō in me ipso, sed in ipsa ueritate quæ superior me est, humiliter & ueraciter gloriabor. Et de pluribus quidē adhuc gloriari poterā, sed parco, id ē, parce refero, ne quis me existimet supra id quod uidet in me, id est, ne quis me putet excellentioris esse naturæ quàm suis oculis comprehendere ualeat, & incipiat errare in me, credens me diuinam uel angelicam habere naturā, sicut illi qui de me & Barnaba dicebant, dii similes facti hominum descenderunt ad nos. Illi enim existimabant nos esse supra id q̃d uidebant in nobis, quia cū uiderent in nobis terrenum & mortale corpus, existimabant nos cælestes & immortales, & propterea parco gloriari, ne si plura retulero, putet q̃d me esse supra id q̃d uidet in me, id est, supra naturam humanitatis quam cernit in me: aut supra id

Actu. 14.

quod audit ab alijs aliquid referri ex me. Vel ne quis existimet supra id quod uidet in me, siue audit de me, id est, ne quis me arbitretur ultra gloriā meā tendere quàm limes meritum admittit. Omnes sancti non solum gloriam supra modū suū omnino non appetunt, sed etiā hoc ipsum uideri refugiunt, quod esse meruere. Vnde nūc prædicator egregius contra pseudo apostolos loquēs, dū uirtutes eximias opationis suæ p̃ discipulorum eruditione narraret, dum tot pericula tolerasse coaceruata persecutione describeret, & post hæc usq̃ ad terciū cælū, rursumq̃ in paradysum raptum se esse memoraret, ubi tanta agnoscere potuisset, quāta loq̃ oīno nō posset, erat de se adhuc fortas se mirabilia loquutus, sed ab humana laude alta cōsideratiōe se tēperans, subdit: Parco autē ne quis me existimet supra id q̃d uidet in me, aut audit aliquid ex me. i. ne si cetera dixerō, putet me aliquid esse supra naturā humanæ infirmitatis, cū nō nisi infirmitas in me uideat, uel ab alijs q̃ uident, audiatur. Habebo ergo adhuc de se dicendū aliquid, quod parcat dicere. Sed egit utrunq̃ doctor egregius, ut & loquendo quæ egerat, discipulos instrueret, & tacendo se intra humilitatis limitem custodiret. Nimis itaq̃ esset ingratus, si de se discipulis tāta taceret: & fortasse minus incautus, si de se oīa discipulis pderet. Sed mirabiliter (ut dictum est) egit utrunq̃, ut & loquendo erudiret audientium uitam, & tacendo custodiret suam.

Et ne magnitudo reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ angelus satanæ, ut me colaphizet. Propter quod ter dominum rogauī ut discederet à me, & dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea. nam uirtus in infirmitate perficitur. Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Christi.

¶ Ego (inquit) tā magna, tāq̃ sublimia diuinitus uidi. Et ne magnitudo tam ingentium reuelationum extollat me, datus est mihi stimulus carnis meæ. Non me extulit, sed ne me extolleret, prouidit mihi deus remedium, quod aduersus elationem quæ euenire poterat, opponeret. Valde enim timenda est elatio de abundantia gratiarum, ne quis de dono dei superbiat, sed magis seruet humilitatem: & quanto maior est, humiliet se in omnibus. Apostolus iste, quamuis ex persecutore factus prædicator, abundantior gratiā assequutus est in omni labore apostolico quàm ceteri apostoli, ut magis deus ostenderet suum esse quod dat, nō hominis, quomodo solent medici potentiam artis suæ in desperatis ostendere. Cum ergo esset magnæ gratiæ, & magna dona à deo pcepisset, quia ex abundantia gratiæ & reuelationū poterat ei elatio subripere, idcirco deus qui nouit omnia antequā fiat, apposuit ei quendā monitorem humanæ infirmitatis in similitudinem triumphantium, quibus in curru retro comes adhærebat, per singulas acclamationes ciuū dicēs: Homine te memento. Ne extollar (inquit) ex magnitudine reuelationū, datus

A est mihi à deo, id est, ad meam utilitatem, ut me in humilitate custodiat, stimulus carnis, id est, pūgens carnem meam. Et quis est stimulus iste? *angelus satanæ*, id est, angelus malignus, missus à satana, ut me colaphizet, id est, ut me percutiat, reprimens omnem motum superbiæ, excitando mihi semper tribulationes aut corporis infirmitates, uel tēdando (ut quidam aiunt) per libidinem. Tentatio autem cui non consentitur, non est peccatum, sed materia exercendæ uirtutis. Nam stimulus iste forsitan concupiscentia carnis erat. Quibus malis Apostolus cōsideratis in corpore mortis suæ, in quo bellum intestinum cum inuisibili hoste gerebat, remedium salutis suæ nullum penitus nisi solā gratiam dei in Christo Iesu liberantem se, inuenisse Romanis loquitur. Sed & dolore quodam corporis traditur exagitatus uehementer. Dolores autem corporum plerumque immittuntur ab angelis satanæ, sed hoc non possunt nisi permitti. Nam & Iob sic probatus est. Permissus est ad eum probandū satanas, & percussit eum huiusmodi ita ut uermibus putresceret. Sic & angelus satanæ quasi libenter permissus est colaphizare Apostolum, sed tamen Apostolus curabatur. Hoc ergo remedium diuinitus accepit, ut per iniquum angelum semper iniurijs & tentationibus pressus, nō posset ex reuelationibus extolli, quia ociosum pectus ex his quæ uiderat, intumescere posset. Secreto em̄ dispensationis ordine, unde scire permittitur iniquitas diaboli, inde pie perficitur benignitas dei. Elatos enim in sanctitate uiros non amitteret, nisi tētare. Sancti quippe non essent qui de sanctitatis gloria superbirent: & tanto sub eius iure caderēt, quanto se in suis uirtutibus eleuaret. Sed miro dispensationis ordine, dum tentantur, humiliantur: dum humiliantur, eius esse desinunt. Apostolus uero & priusquam morbum elatiōis incurreret, prouidente superno medico, accepit medicamentum humilitatis. Et quia illud quod medicus apposuerat, molestum erat ei, rogauit ut auferret. Propter quod (inquit) *ter dominum rogauit* quatinus est deus, ut discederet à me stimulus ille, & rogauit dominum ut à me tolleretur acie medicamentum quod mihi apposuerat. Et non fecit quod petebam, sed quod mihi expediebat: quia non est magnum exaudiri ad uoluntatē, sed magnum exaudiri ad utilitatem. Nam *dixit mihi: Sufficit tibi gratia mea*, id est, hoc tibi satis est, ut habeas gratiam meam: & id eo noli superfluam carnis sanitatem quærere, quia non iratus, sed gratus te uero. Ego noui quid apposuerim, ego noui unde ægrotes, ego noui unde saneris. Quid enim tibi utile sit, magis ego noui quam tu. Nam uirtus in infirmitate perficitur, id est, uirtus ad perfectionem ducitur per infirmitatem contrariam, cum qua legitime certat, ut postea coroneetur. Virtus in infirmitate perficitur, quia infirmitatis actio fit uirtutis perfectio, ut præsentē infirmitate & tentatiōe reprimatur uirtutis elatio, ut ad eius perfectionem pertineat etiam ipsius imperfectio, & in ueritate cognitio, & in humilitate confessio. Et quia infirmitas ita proficit uirtuti, igitur li-

benter, id est, nō minus, sed libens gloriabor in infirmitatibus meis ad hoc datis, ut inhabitet in me uirtus Christi, id est, summam gloriam deputabo quod in me sum infirmus, ut fortem me faciat Christi uirtus. Tunc gloriatur Apostolus, quando iniurijs humiliatur, à Christo autem uirtus tolerandi præbet, ut quia prius asperæ fastidiendæ iniuriæ uidebantur, postea libenter susciperentur, ut Christi auxilio lenirentur. Libenter ergo cædi se patitur, dummodo à Christo curetur, postquam cognouit perdesse quod nocere putabat, sciens quia plus addit medicina dei ad salutem, quam infirmitas demit hic sanitati.

Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumelijs, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustijs pro CHRISTO. Cum enim infirmor, tunc potens sum.

¶ Virtus (ut dictum est) in infirmitate perficitur. Propter quod placeo mihi, id est, multum delector in infirmitatibus meis. Omnes superiores passionēs atque inferiores hoc loco infirmitatum nomine designauit Apostolus, eo quod humanæ infirmitati ista præualeant. Ut ergo discipulos instrueret, summa de se retulit: ut uero se in humilitate custodiret, cōsiderationis oculū nō in uirtutibus suis, sed in infirmitatibus fixit. Placeo (inquit) in infirmitatibus meis, & in contumelijs, non in honoribus seculi. & in necessitatibus, nō in epulis uel in ocio, sicut pseudo apostoli, qui causa uentris prædicabant: & in persecutionibus, non in salutationibus & susceptione adulationis: & in angustijs, non in iactantia elationis & superatione diuitiarum. Et hoc pro Christo, non pro aliquo crimine, quia beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam. Non enim omnes beati qui persecutionem & aduersa patiuntur, sed qui iustitiæ causa patiuntur. Vel placeo mihi in infirmitatibus carnis, in contumelijs uerborum, in necessitatibus, id est, in indigentia necessarium: in persecutionibus de loco ad locum: in angustijs, id est, in anxietatibus animi pro Christo illatis. Et iure placeo in talibus, quia quando infirmor in talibus exterius, tunc potens sum interius, id est, quando aliqua supradictarum tribulationū affligor, tunc à deo datur mihi potentia superandi. Tūc em̄ uincit Christianus, cum perire putat: & tunc perit perfidia, cū se uicisse gratulat.

Factus sum insipiens, uos me cōgēstis, ego enim à uobis debuī commendari.

¶ Post omnem commendationem suam ostendit quia nō ad iactantiā quā ista retulit. In his (inquit) quæ hætenus ad commendationē meā narraui, factus sum insipiens, secundū quod in exterioribus uerbis sonat, quia uideor merita mea prædicasse: sed hoc non iactanter, sed necessitate compellus feci pro uestra utilitate: quia uos me cōgēstis ita loqui, qui de me non recta sentiebatis, & falsos apostolos mihi præferebatis: & ideo nō mea culpa, sed uestra est quod de me talia sum loquutus. Coactum se dicit, ut quid esset ostenderet. Et

A utique non est insipiens qui de se uera locutus est, ^{Sup. eod.} quia superius ait: Si uoluero gloriari, non ero insipiens. ueritatem enim dicam. Sed nunc inclinat se, & præ nimia humilitate uel cordis dolore se fate tur insipientem, ut declinaretur quia non uolunta te merita sua manifestauit. Insipientis enim est su os narrare labores, & proprias iactare uirtutes. Iustus autem nunquam bona sua detegit, nisi eum aut proximorum utilitas, aut certe nimia necessitas cogat, sicut Apostolus, cum uirtutes suas enu merasset, coactum se dicit hoc fecisse. Nam si uir tutes suas tacuisset, discipuli non cognouissent eum. Si non cognouissent eum, non omitterent præfer re illi falsos apostolos, & dicta illorum dictis illius. Sic igitur ignorantia dignitatis Apostoli, causa esset ut semper in errore permanerent discipuli. Ut er go eos ab errore reuocaret, coactus est manifesta re quis esset. Vos (inquit) me coegistis, qui cum alijs de me satisfacere debuissetis, nunc iterum opus habetis ut ego ipse me commendem uobis. Ego enim debui à uobis commendari, id est, uos aduersus ob trectatores debuissetis mihi testimoniū ferre, apud quos ego ecclesiam institui, & signorum prodigia feci, ut uos me tacentem defenderetis, quē in Chri sto patrem habetis.

Nihil enim minus fui ab his, qui sunt su pra modum apostoli. Tametsi nihil sum, si gna tamen apostolatus mei facta sunt super uos in omni patientia, in signis & prodigijs **B** & uirtutibus. Quid est enim quod minus habu istis præ cæteris ecclesijs, nisi quod ego ipse nō grauau i uos? Donate mihi hanc iniuriam.

¶ Reuera debui à uobis commendari cæteris. Nam nihil minus fui uobis uel in prædicatione, uel in miraculis ab his, id est, quoniam illi qui sunt apostoli su pra modum mei, sicut quibusdam uidetur, quia do minū in carne sunt sequuti. Non fui uobis in acti one minor, quam Petrus uel Iohannes siue Iaco bus, qui sunt supra modum meum apostoli, nō di gnitate, sed tempore, cum ego plus illis laboraue rim. Nam si de tempore mihi præscribendū putatis, ante coepit Iohannes prædicare quā Christus: & nō Christus Iohannē, sed Iohannes Christū baptiza uit. Andreas quoque prior sequutus ē Christū quā Pe trus, nec tamen primatū accepit Andreas, sed Petrus. Quare ergo quibusdam nō uideor apostolus, cū eadē possum per dei gratiā, quā & cæteri apostoli? Il lis non uidebat apostolus esse, qui eius prædicati onē æmulatione legis respuebant, quasi esset ini micus traditionis Moy si, quia legē cessare dicebat: & cæteris apostolis fauebant, istum illis humiliā tes, quia illi non tam cōstanter cōtra legē aliquid asseriebant. Ideo dolet minorem se uideri, & com pulsus ostendit quātā sit dignitatis. Non fui (inquit) uobis in opere minor præcessoribus meis: quia ta met si nihil sum, signa tamen apostolatus &c. Sic se humiliat, ut erigat. Patientiā tamen primā me morat, quia diu illos portauit quasi impatiētes egros, ut adhibita medicīna signorum atque uirtutum, curaret uulnera erroris illorum. Ego quidem (in-

quit) nihil sum, quia homo sum: sed apostolatus quem mihi Christus ipse dedit, signa in uobis os tendit, id est, potentiam, uirtutes atque prodigia. Tametsi, id est, quamuis nihil sum, secundum quod homo sum, uel secundum quod quibusdam uide tur, qui me nihil esse iudicant, tamen ea quæ feci, me apostolum designāt: quoniam signa apostolatus mei facta sunt super uos, id est, quod desuper descendant in uos à patre luminum per doctrinam meam, ut crederetis, ut cōuerteremini, ac religiose cōuersare mini, signum & demōstratio est apostolatus mei. Et hoc factū est in omni patientia mea, quā patienter oīa sustinui, quæ mihi à uobis uel pro uobis illata sunt mala. Nam & contempitū & paupertatē, ali asque molestias apud uos pertuli: & mores uestros, ut paulatim eos corrigerem, lōganimitē sustinui. Nec sola patiētia uos ad fidem & morum melio rationem adduxi, sed etiam signis & prodigijs & uir tutibus. Distat autem inter signū & prodigium atque uirtutem, quia signū est genus prodigij, uirtus uero genus utriusque. Virtus enim uocari potest omne miraculum: signum autē illud tamen, quod in quocūque tempore aliquid significat: prodigium uero, quod in fu turo tantū. Prodigium uero appellatum est quasi porro dictū, quod porro dicat, porro significet, & aliquid futurum esse portendat, sicut sanationes corporum quæ per apostolos fiebant, sanationes animarum portendebant. Nihil (inquit) uobis mi nus feci, quam fecissent priores apostoli, imo am plius. Nam quid est quod minus habuistis præ cæteris ec clesijs, id est, quid minus accepistis per me, quam cæteræ ecclesiæ per alios apostolos, nisi quod ego ipse non grauau i uos? id est, non accepi stipendium à uobis, sicut cæteri prædicatores à suis accipiunt. Gratis enim euangelium prædicaui uobis, quod nullis concessum est alijs ecclesijs. Donate mihi hanc iniuriam, id est, si tamen imprudentes uel malitiosi estis, ut hoc putetis iniuriam, ignoscite mihi. Date mihi ueniam huius facti, per quo laude dignus sum, non reprehensione. Hoc enim non est iniuria, sed misericordia & amicitia.

Ecce tertio hoc paratus sum uenire ad uos, & non ero grauis uobis. Non enim quæro quæ uestra sunt, sed uos, nec enim debent fi lij parentibus thesaurizare, sed parentes fi lijs. Ego autem libentissime impendam & superimpendar ipse pro animabus uestris, licet plus uos diligens minus diligar.

¶ Ne forte putaretur inter initia stipendijs abstinuisse ad commendationem suam, postea uero mercedem euangelicæ prædicationis uelle accipere, ostendit in ea se uoluntate durare, ne factū suum postea mutare uideretur, & esset quod ob trectatoribus reprehenderetur. Non grauau i (inquit) uos, sed nec grauabo. Quia ecce hoc tertio. In hac tertia uice, paratus sum uenire ad uos, & non ero uobis grauis, ut de uestro quicquam accipiam, sicut nec aliquid à uobis sumpsi. Non tertio uenit ad eos, sed tertio paratus fuit uenire. Non ero grauis uobis, accipiendo munera uestra, quia non quero ea

Matt. 3.

Iohan. 1.

A que sunt uestra, sed uos ipsos, id est, non pecunias uestras, sed uos ipsos lucrari uolo ex prædicatione mea, ut uos habeam mecum in æterno Christi regno. Non quero uestra: nec enim debent filij parentibus thesaurizare, id est, diuitias cōgregare, quod faciunt pseudo apostolis: sed parentes filijs debent diuitias præparare, quod pseudo non faciunt uobis. Consuetudo enim nunc loquitur. Cōsuetudo enim est, ut carnales parentes filijs suis thesaurizēt. Spirituales uero patres dignum est ut à filiis suis accipiant sumptus. Sed Apostolus intantum probat se nolle accipere, ut transferat causam carnalis patris ad spiritalem, ut non solum non accipiat ab eis, sed si fieri possit, ipse eis tribuat. Quo dicto tangit eos, ut intelligatur quantus sit, & quid mereantur qui tanti apostoli prouidentiam negligunt. Parentes (inquit) debent filijs thesauros præparare, sed ego non solum thesauros, sed & me ipsum paratus sum impendere. Tanto enim affectu charitatis erga uos ego moueor, qd nō inuitus, sed libentissime impendam uobis uel carnalia uel spiritalia bona, & post omnia si opus fuerit, ego ipse superimpendam pro animabus uestris, ut moriar pro salute animarum uestrarum, licet plus uos diligens, minus diligat à uobis. Qui enim tantam habet charitatem, ut paratus sit pro fratribus etiam mori, perfecta est in illo charitas. Et ego dum p uobis mortem excipere sum paratus, perfecte uos diligere comprobior. Plus enim uos diligo, non accipiendo res uestras, quam si eas acciperem: uos aut minus quam debetis, uel minus quam pseudo apostolos, diligitis me: quia me plus amare debetis, maxime per quem uiam uitæ didicistis.

Sed esto. Ego uos non grauauī, sed cum essem astutus, dolo uos cepi. Nunquid per aliquem eorum quos misi ad uos, circumueni uos? Rogauī Titum & misi cum illo fratrem. Nunquid Titus uos circumuenit. Nōne eodem spiritu ambulauimus? Nonne eisdem uestigijs?

B Nihil eorum quæ possent ei ex aduerso proponi, tacet, ut se p omnia purget. Quia nihil per circumuentionem egit apud eos, sed pura uirtute si bi simpliciter & illis dupliciter consuluit, ut ipse nihil præ futurā supnæ beatitudinis retributionē quæreret, & illis apud dñm p uideret, atq; census eorū nō acciperet. Forte enim suspicarent id eo illū sua dona cōtempnissē, quia parua erāt quæ offerebantur, ut magna consequerēt: & circumspectiens merita sua, non pecuniam refutarer, sed nunc me indignum sibi æstimans contemneret. Ego (inquit) non accepi uestra, sed paratus sum uobis impedere mea: & inde minus à uobis diligor, quia non intelligitis quā charitatiua mente hoc feci. Sed esto, hoc est, sit, id est, nunc concedamus istud, quia ego non grauauī nos per me ipsum, accipiendo res uestras: sed cum essem astutus, dolo uos cepi, id est, decepi uos callida arte simulationis, extrahēdo uobis per alios bona uestra. Ironice dicit, nam pseudo apostoli affirmabant eum sic agere. Vel inquit:

C Talia de me suspicamini, sed effectū rei probatur quia falsa sunt quæ putatis. Nunquid enim per aliquem eorum quos misi ad uos, circumueni & artificiose decipi uos, ut callide uobis per eos extorquerem res uestras? Hoc est quod dicit, quia quos misit, non illis hoc intimauerunt, ut si uellent placatum habere Apostolum, dignam quātitatem psonæ illius offerrent: quoniam ideo noluisse accipere, quia minus qd dignum erat offerebat. Quo compositum Apostoli astutia intelligeret, ut qd egit, non p cōtemptum, sed p auaritiā egisse putaret. Vere (inquit) nō circūueni uos per aliquem legatorū meorum, quia per Titum id non feci, per quē facilius hoc possem implere. Nā rogauī Titum ut ad uos pgeret, quia illi facilius obediebatis, & misi cum illo fratrem, cuius laus ē in euāgelio, qui intelligit Lucas. Nunquid Titus, cuius dictis facile adquiescebatis, circumuenit uos, callide uobis suadēs ut mihi mitteretis aliquid? Nequaquam. Nonne enim ambulauimus, id est, perseuerauimus, eodem spiritu, id est, eadē uoluntate qua cœpimus, ut sicut in principio nihil accipere à uobis uolumus, ita & deinceps? Et nonne eisdem uestigijs quibus cœpimus, id ē, eisdē passibus actionū semper ambulauimus, ut non in accipiendo perseueraremus? Vna enim in bono sententia nostra esse probatur, exclusa omni suspitione auaritiæ, quando ab his quos misi, nihil tale dictū aut factū est, in qd deprehenderet auaritia. Vel ita: Non circūuenit uos Titus, sicut nec ego circumuenerā. Quia nōne eodē spū, id est, eadē bona uolūtate ambulauimus ego et ille? Et nōne eisdē uestigijs ego & ille ambulauimus. i. eisdē operationibus per quas apparet uolūtās? Vnaqueque enim arbor ex fructu suo cognoscitur.

D Olim putatis quod excusemus nos apud uos? Coram deo in Christo loquimur, omnia autem charissimi propter ædificationem uestram.

Olim putatis, id est, dudum æstimatis, quod excusemus nos apud uos, id ē, quod causam excusationis quasi reus dicam, quā non grauauī uos? Iam diu est, quod de nobis dubitatis, arbitantes quia nō simpliciter agamus uobiscum, quoniam pseudo apostolis creditis, qui dicūt nos tergieratōe quādam dona uestra respuere, ut maiora possimus accipere. Et putatis qd huiusmodi fictam conscientiam excusemus apud uos? Sed nos corā deo in Christo loquimur. Coram deo (sicut supradictum est) loquitur, ubi in omni quod dicit, humanos fauores non appetit, sed omnipotentis dei præsentiam intēdit: nec suā, sed autē gloriā regit. In Christo aut loquitur, cuius sermo totus in Christi ueritate p̄sistit, ut nec mēdax sit, nec aliud qd Christum p̄dicet. Et nos ita corā deo loquimur in Christo. Sed omnia hæc loquimur & facimus propter uestrā ædificationem, ut bene de nobis sentiat, & falsos apostolos repellatis, atq; per doctrinā nostrā in Christi tēplum ædificemini. Aedificatiōem ueræ p̄ficat, quicqd de tribulationibus nostris & reuelatiōibus supra diximus, & quod malā de nobis

A suspitionē à cordibus uestris tollimus, uel quod cenlum uestrum idcirco non suscepimus, ne autoritatē nostræ potestatis, qua uitiosos arguimus, inclinaremus. Sine dubio enim prodest ei, q̄ corripitur ut emendet, si præpositus eius ideo oblata refutet, ut libere arguat.

Galat. 5 Timeo enim ne forte cum uenero, non quales uolo inueniam uos, & ego inueniar à uobis qualem non uultis: ne forte contentiones, æmulationes, animositates, dissensiones, detractiones, susurrations, inflationes, seditiones sint inter uos: ne iterum cū uenero, humiliet me deus apud uos, & lugeam multos ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt poenitentiam super immunditia & fornicatione & impudicitia quam gesserunt.

¶ Omnia (ut præfatus sum) ppter uestram ædificationem uobis loquor aut facio. Nam timeo ne cum uenero, inueniam uos incorreptos quales non uolo uos inuenire, quod forte erit, quia ad utrūq; se habet, & ex libertate arbitrij uestri potest quodlibet horum cōtingere. Ideo præparate uos, ne inueniam uos in uitijs perdurantes, quales inuenire nolo: & ego inueniar, id ē, sentiar à uobis seuerus & asper, & peccata uestra iuste puniens, qualem non uultis inuenire. Ille enim inuenit aliquem qualem nō uult, qui se talem facit, ut discordet ab illo. Et ideo tales uos exhibete, ut nō discordetis à mea san-

B ctitate, ut cum uenero, possimus inuicem gaudere. Scilicet ne forte sint inter uos contentiones, & cætera quæ in priore epistola reprehendi, quando personis deferentes, & alterum alteri præponentes, dissidebatis ab inuicem. Contentio est, ubi non ratione aliquid, sed animi pertinacia defenditur. Æmulatio est hoc loco inuidia. Animositas est magna commoti animi aduersus alterum p̄tinacia, qualis erat in illis, qui iudicia habebāt inter se, quæ deferrebant ad infideles determinanda, & inde irascebantur ad inuicem. Dissensio est, ubi non omnes in una uoluntate & in uno sensu concordant, sed diuersa uolunt, & partes faciunt. Detractio est, q̄n quis bona alterius deorsum trahit, i. loquēdo humiliat ea & p̄mit, uel de ipsis bonis aliq̄ trahit, ut pauciora seu minora q̄ sunt ostēdat ea esse. Susurratio est, quando quis murmurat & in facie loquit̄ alicui, sed de illo alijs male loquitur. Inflatio est, quando quis tumore cordis turgescit interius. Seditio est commotio ciuium inuicem contra se.

Et timeo, inquit, ne uitia hæc inter uos reperiantur, cum uenero, ne sint inter uos contentiones de meritis prælatorum, ut erant dum diceretis, ego quidem sum Pauli, ego autem Apollo, ego uero Cephæ. Et æmulationes, id est, inuidiæ propter meliora charismata, quæ minores solent inuidere maioribus. Et animositates in repetitione rerum & ultione, propter quas solebatis apud infideles iudicio contendere. Et dissensiones, id est, mentium diuersitates aut uoluntatum diuisiones. Et detractio-

I. Cor. 1.

I. Cor. 6.

nes, per quas alius loquendo detrahit & aufert quicquid potest ex bene gestis alterius. Atq; susurrationes, per quas latenter seminantur discordiæ. Et inflationes, per quas nonnulli q̄si de excellentioribus meritis intumescunt, & alios despiciunt. Atq; seditiones, id est, tumultus irascentium atq; litigantium in populo usq; ad percussiones. Timeo inquam ne in uobis talia reperiam, ne scilicet cum uenero, humiliet me iterum deus apud uos, id est, ne sicut dolui pro peccatis uestris, ita rursum doleam pro impoenitudine uestra, & lugeam ibi multos ex his qui ante primam epistolam peccauerunt, & adhuc permanentes in sua nequitia, non egerunt poenitentiam. Illis in peccato perdurantibus, se dicit humiliari & lugere: quia ut pius pater incipit culpas filiorum de flere, & se pro his in orationibus & ieiunijs affligere. Quis enim pater non gaudeat bene agentibus filiis? Sic iterum necesse est lugeat, si prauæ cōuersentur. Ideo admonet ut si qui non egerunt poenitentiam, sicut alios significat egisse, nunc agat eā, ut ueniens sine tristitia sit cum illis. Cum enim dicit, & lugeam multos ex his qui ante peccauerunt, & non egerunt poenitentiam, probat quosdam ex his poenitentiam egisse, quosdam uero non agere. Agenda est autem poenitentia omnibus qui peccauerunt, quia non sufficit mores in melius commutare, & à factis malis recedere, nisi & de his q̄ facta sunt, satisfaciatur domino per poenitiæ dolorem, per humilitatis gemitum, per contriti cordis sacrificium, cooperantibus elemosynis. Non egerunt (inquit) poenitentiam super immunditia, id est, de immundissima perpetratiōe libidinis quæ fit inter mares, uel ab uno solo: & fornicatione, quæ fit cum publicis meretricibus, quæ prostant in fornicibus, unde etiam fornicatio dicitur. & impudicitia, quæ fit eū foeminis suæ consanguinitatis, sicut cum sorore uel nepte, siue fratris uxore, & uocatur incestus. Et cum de his tam execrandis libidinū p̄p̄tationibus poenentiā fieri suadeat Apostolus, pater quia non est ulla criminū tā horrenda macula, quæ per poenentiā deleri nō possit.

CAPVT XIII.

Ecce tertio hoc uenio ad uos. In ore duorum uel trium testium stabit omne uerbum. Prædixi enim & prædico ut præsens uobis & nunc absens, his qui ante peccauerunt & cæteris omnibus, quoniam si uenero iterum, non parcam.

¶ Timeo (inquit) ne tales uos inueniam quales nolo, & inueniar à uobis durus cum uenero. Ideoq; ne differatis poenitentiam agere, quia ego nō differam uenire. Nam ecce certum sit uobis quia in proximo uenio ad uos hoc tertio apparatu. Non dixit quod bis uenerit, & hac tertia uice uenturus sit, sed quod bis se præparauerit & uenire nequiuert, hoc autem tertio apparatu uenturus sit. Tertio (inquit) uenio. In ore duorum uel trium testium stabit omne uerbum. Hoc in lege dictum est, ut aliquis duobus aut tribus testibus aut purgetur aut conde-

Deut. 17
Mat. 18
Hebr. 10
Iohan. 8

Deut. 17

Ammetur. Ita & hi secundo uel tertio aduētu Apostoli, aut purgati inuenientur, aut damnabiles. Vel præsente Apostolo, omne uerbum accusationis siue excusationis stabit in ore duorum aut trium testium, id est, stabile & ratum erit sub assertionē duarum aut trium idonearum personarum. Vbi innuitur quia prælatus ecclesiæ, licet ipse p̄ certo sciat culpam cuiuslibet subiecti sui, non tamen potest eum condemnare, nisi eadem eius culpa duobus aut tribus testibus fuerit probata. Testibus (inquit) egebit qui se corā me excusare uoluerit. Nam *predixi* dum essem apud uos, & adhuc *predico* ut tunc *præsens*, ita & nunc *absens* his qui ante epistolā peccauerunt, & ceteris omnibus, qui post peccauerunt, quoniam si iterum uenero, non parcam eis, sed puniam eos: uel si uenero, nō parcam eis iterum, sicut olim pepci. Pridem se dixisse significat præsentem, ut corrigerent se, ne cū pudore corriperebantur: & nunc iterum absentem eadem se dicere contestatur, ut per secundam correptionem, si se non emendauerint, parci eis non debeat.

An experimentum queritis eius, qui in me loquitur Christus, qui in uobis non infirmatur, sed potens est in uobis. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed uiuit ex uirtute dei. Nam & nos infirmi sumus in illo, sed uiuemus cū eo ex uirtute dei in uobis.

¶ Dixi quia non parcam incorruptis, sed puniam eos. Et an queritis experimentum eius, qui in me ista loquitur, qui est Christus, id ē, uultis experiri si Christus audeat punire, ut nō dicam si ego audeā, sed Christus, qui in me manet & loquitur? Experimentum querunt Christi loquentis in Apostolo, dum praeceptis eius non obediunt, uolentes probare si audet uindicare, ut p̄ hoc intelligatur esse firmæ autoritatis, ac de cætero timeatur. Qui enim magistrum contemnit, emendare se non querit. Et notandum quod doctrina eius non hominis, sed Christi esse probatur: quam qui reprehendit, cōtumax inuenitur. Christus enim in eo loquitur intrinsecus omnia, quæ ipse loquitur extrinsecus: & Christum in eo tentat, qui uult experiri si ipse peccantes ferire audeat. Ideo non de se, sed de illo terrens, an queritis, inquit, experimentum (id est, probationem) eius, qui in me loquitur Christus? Et addit: *Qui non infirmatur in uobis*, id est, inter uos, sed potens est in uos. Non infirmus, sed potēs inter eos apparuit, quando per Apostolum signa & prodigia fecit, & diuersa charismata gratiarum dedit. Quod experti sciunt, quia & in eos puniendo est potens, si eum irritauerint. Vere potens est punire peccātes. Nam etsi crucifixus est ex infirmitate carnis, qua uisus est impotens fuisse contra suos hostes: sed, id est, tamē, uiuit æternaliter ex uirtute dei, id est, ex eo qd ipse est deus. Ex nostra em infirmitate occisus, resurrexit ex uirtute sua & patris. Vere nunc perenniter & in carne uiuit, licet prius in ea infirmus fuerit. Nam & nos infirmi sumus in illo, id est, nos apostoli in eius predicatione plagas infirmitatis sustinemus, dum pro eius nomine cædi

mur & uarijs iniurijs afficimur: sed uiuemus cum eo, id est, in simili beatitudine resuscitati ad æternam uitam ex uirtute dei. Virtute enim dei resurgemus, ut semper cum Christo uiuamus. Et hoc in uobis, quia mors martyrum floret in fide populorum. In uobis, id est, in cordibus uestris uiuemus cum Christo, quia intelligetis nos uiuere cum eo. Nō est ergo mirum, si Christus ex uirtute diuinitatis uiuit, cum & nos q̄ multo minores sumus, ex eadem uirtute uicturi simus.

Vosmetipsos tentate, si estis in fide, ipsi uos probate. An non cognoscitis uosmetipsos, quia Christus Iesus in uobis est, nisi forte reprobi estis?

¶ Dixi quia nos uiuemus in uobis. Nam fidē accepistis a nobis. Et ideo tentate, id ē, discutite & probate uosmetipsos, si estis in fide: & si uos esse in fide uideritis, tunc nos in uobis uiuere cognoscatis. Dum auditis quia nos pro fide tot tribulationes patimur, tentate, id est, probate uosmetipsos: & si estis in fide, ipsi uos probate. Ac si dicatur: Persequutionum certamina ad mentem reducite, & cordis uestri intima atque occulta pensantes, quales inter supplicia ualeatis existere, munite. An nō cognoscitis uosmetipsos, id est, non cognoscitis qualis sitis intus, scilicet quia per fidem quam a nobis accepistis, est Christus Iesus in uobis? Qui enim fidei sensum in corde habet, hic scit Christum Iesum in se esse. Et uos ita scitis eum in uobis esse, nisi forte reprobi estis. Hoc est enim reprobum esse, nescire fidem professionis suæ. Reprobis enim est, id est, retro a probitate alienus, q̄ probitatem fidei & bonæ operationis quam in baptismo accepit, ignorat uel deseruit. Et uos cognoscitis quia per sensum fidei & per affectum dilectionis, ac strenuitatem rectæ actionis est Christus in uobis, nisi forte reprobi estis, id est, ab eo quod prius cepistis, retro conuersi & a deo reiecti.

Spero autem quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi. Oramus autem deum ut nihil mali faciatis, non ut nos probati pareamus, sed ut uos quod bonum est faciatis, nos autem ut reprobi simus. Non enim possumus aliquid aduersus ueritatem, sed pro ueritate. Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus, uos autem potētes estis. Hoc & oramus uestram consummationē. Ideo enim hæc absens scribo, ut non præsens durius agam secundum potestatem quā dominus dedit mihi in ædificationem, & non in destructionem.

¶ Prouocat eos ad scientiā fidei & rectæ uitæ. Cum em̄ ceperint scire Apostoli sui certā auctoritatē & meritū apud deum, poterunt & ipsi circa se esse solliciti. In uobis (inquit) habitare Christū cognoscitis, nisi forte reprobi estis. Sed quicquid de uobis sit, de nobis spero quod amodo cognoscetis, quia nos non sumus reprobi, sed electi dei. Dum enim

A falsos apostolos nobis praeferretis, illos putabatis diuinitus electos esse, nos autem reprobos. Sed spero quia per huius epistolae doctrinam cognoscetis, quod non nos, sed illi sunt reprobi: & ideo relictis illis, monita nostra sequemini. Vel qui Christum in nobis tentabatis, uolentes experiri si possemus in peccatis uindicare, spero quod cognoscetis quia nos non sumus reprobi, id est, per aliquam culpam a nostra potestate priuati, cum uideritis nos delinquentes apud uos potenter arguere. Sed *oramus deum* ut hoc non eueniat, oramus deum *ut nihil mali faciatis*, propter quod sit necesse ut a nobis arguamini. Poterat dicere, moneamus uos ut nihil mali faciatis. Quod quidem si diceret, certum diceret: quia & uoluntas nostra aliquid agit, sed sola non sufficit. Maluit tamen dicere, oramus, ut gratiam commendaret, ut intelligerent quando non faciunt aliquid mali, non sua uoluntate sola se uitare malum, sed adiutorio dei implere quod iussum est. Oramus (inquit) deum, sine quo nihil ualet humanae uoluntatis arbitrium, ut nihil mali faciatis, *non ut nos probati appareamus*, id est, non ut in autoritate uideamur uobis peccatibus: sed potius *ut uos quod bonum est faciatis*, nos autem *ut quasi reprobi simus*, id est, quasi sine potestate. Non orat ut ipse sit reprobus, sed ut his bene agatibus, dum non audent corripere, quasi humilietur, & humiliati uel reprobi appareant. Probati enim a deo uidetur, dum iudicant peccatores auctoritate concessa. Si ergo quis iudicent non sint, cessante in his autoritate, quasi reprobi uidentur. Nam ne putetur & iniuste posse dominari, apte subdit: Non enim possumus &c. Simus, inquit, id est, pareamus reprobi, non habentes quod uindicare. *Non enim possumus aliquid aduersus ueritatem*, id est, potestas non est nobis data contra ueritatem, ut arguamus eos qui in ueritate ambulant, id est, bene uiuunt: sed pro ueritate tuenda, ut uindicare in eos qui inimici sunt legis. Ideoque cessabit potestas, si illi quod bonum est fecerint. Vnde Romanis dictum est: Vis non timere potestatem? Bonum fac, & habebis laudem ex illa. Qui ergo potestatem non timet, bonum operando, euacuata est apud eum potestas. Hoc est quasi reprobum esse, quia hoc in eo cessat, unde probatur potestas. Ob hoc autem oramus deum ut nihil mali faciatis, quia *gaudemus nos quoniam sumus infirmi*, id est, quod non est necesse ut nostra uirtus appareat puniendo peccantes. Hoc est enim infirmari, potestatem non exercere. Gaudeamus, si nos taliter infirmi sumus: sed uos potentes estis, id est, si bene agentes uitia uincitis, ut prohibeatis a uobis uindictam aut correptionem. Tunc enim potentes estis, quando uitijs fortiter praeualentes, potestatem nostram non timetis. Hoc etiam *oramus* agere *uestram consummationem*, id est, rogamus uos ut in eo perficiamini, ne peccetis, consummati in uirtute bonae uitae & incorrupta fide. Et quia id uolo atque oro, ideo haec quae ad correptionem uestram dixi, scribo uobis absens, ut cum fuero praesens non agam in uobis durius quam uolo, ut scilicet correctiores inueniam uos, & non coram homini-

Roma. 13.

bus increpem cum pudore, ne qui peccauerunt erubescant in coetu fraterno. Haec scribo, ne durius quam uultis agam *secundum potestatem* arguendi & puniendi reos, *quam dominus mihi dedit in aedificationem, & non in destructionem*, id est, ut per hanc subiectos meos aedificem, & non destruiam. Si enim peccata illorum reliquero impunita, destruiam, & non aedificabo: item si bene agentes puniero, destruiam, & non aedificabo. Sed ita discrete exercenda est haec potestas ad aedificationem, & non ad destructionem, ut bene agentes ad meliora hortemur, & male agentes arguamus, ut correpti aedificentur. Non enim destruiuntur, qui arguuntur ut se corrigant, sed potius aedificantur. Sic exercenda est potestas, ut & penitentes absoluamus, & impenitentes uinculo anathematis astringamus. Qui aliter agit, peruerse utitur hac potestate, & in oculis dei se priuat ab ea.

De cetero fratres gaudete, perfecti estote, exhortamini, id ipsum sapite, pacem habete, & deus pacis & dilectionis erit uobiscum.

¶ Hucusque uos ad dilectionem & correctionem monui, ut de his quae hactenus male egistis, corrigamini. Sed de cetero, id est, de reliquo uitae uestrae *patio, gaudete*, id est, de conscientia bonorum meritorum gaudium habete, & peccata de quibus iterum contristari necesse sit, caute. Et ut gaudere possitis, *estote perfecti in bonis operibus*. Et ut perfecti sitis, *exhortamini* alius alium, ut unusquisque magis magisque prouehatur in perfectione uirtutum. Et in ipsa perfectione *id ipsum sapite omnes*, ut non sit inter uos illa dissensio, sed unum sentiat. Vel certe uos perfecti exhortamini minores ad eandem perfectionem, & uos minores id ipsum sapite quod maiores, ne ab eis iam dissentiat. Et oes tam maiores quam minores, *habete simul pacem*, ne sit amplius in uobis prior discordia, sed sicut unius corporis membra sitis adinuicem omnes concordantes. Et si haec feceritis, tunc *deus pacis & dilectionis*, id est, CHRISTVS, erit uobiscum adiutor in omnibus & director. CHRISTVS enim est deus pacis & dilectionis, quia dixit suis, Pacem meo amodo uobis. & Hoc est praeceptum meum ut diligatis inuicem. Cum quibus ipse est, sicut ait: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem saeculi.

Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant uos omnes sancti. Gratia domini nostri Iesu Christi, & charitas dei, & communicatio sancti spiritus sit cum omnibus uobis, Amen.

¶ Ut pax sit inter uos, *salutate inuicem in osculo non dolo uel libidinoso, sed sancto*, id est, in Christo, uera pace pleno & casto. Et sic facere libenter debetis, quia ita optant omnes sancti. Salutant enim uos, ut ex uoto salutationis eorum proficiatis, & ipso rum sanctitatem imitemini. Illi uos salutant, & ego affectuosius, dicens: Gratia domini nostri Iesu Christi,

1. Cor. 14.
Iohan. 14.
Iohan. 15.
Matt. 23.

PAVLVS apostolus nō ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum & deum patrem, qui suscitauit eum a mortuis, & qui mecum sunt omnes fratres, ecclesijs Galatiar. Gratia uobis & pax a deo patre nostro & domino nostro Iesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de presenti seculo nequam, secundum uoluntatem dei & patris nostri, cui est gloria in secula seculorum, Amen.

¶ Vt ipsi recognoscant eum qui mittit, prapōnit nomen suum, quod est Paulus: & nomen officij sui uel dignitatis subiūgit, id est, apostolus. Vult enim illos auctoritate sua ad se audiendum cōstringere. Illis namq; (sicut dictum est) primo prādicauerat, & eorum apostolus erat. Quasi dicat: Vos Galatæ abijcite mendacium & fictorum falsitatem, ac sub specie ueri superinfusam simplicitati uestre uenenositatem, & ad apostolum uestrum q̄ doctor est ueritatis, intēdite: quia Paulus, qui interpretatur electus uel mirabilis, scribit uobis, & cuius nomen per multas ecclesias in auctoritatem recipitur, quod non est de pseudo apostolis, quia nec electi sunt diuinitus, nec in operatione signorū mirabiles existunt, nec ullius auctoritatis apud fideles sunt. Et apostolus, id est, uere missus, scilicet nō usurpās officium alterius, quoniam uerus existit apostolus. Pseudo autem apostoli inuadunt aliorum officia, nec mittuntur, sed impudenter se ingerunt, & innocentium corda sub ueritatis specie fallūt. De quibus per Ieremiam dominus ait: *Ierem. 14.* Non misi eos, & non prācepi eis, neque locutus sum ad eos. Et iter: Non mittebā eos, & ipsi currebant: non loquebar ad eos, & ipsi pphetabāt. *Ierem. 23.* Ideoq; nullatenus est eis adquiescendum. Paulus uero (ut dictum est) apostolus est, id est, missus, non ab hominibus, sed a deo. Quatuor modis fit apostolorum, id est, missorum electio. A deo, & non ab hominibus: a deo & ab hominibus: ab hominibus, & non a deo: nec ab hominibus, nec a deo, sed a diabolo uel a seipsis. A deo, & non ab hominibus, sicut Moyses & Aaron diuinitus missi sunt ad Pharaonem. A deo & ab hominibus, sicut Iosue & Caleb missi sunt ad explorandam terram. Ab hominibus & nō a deo, sicut factum est, quando pharisæi consilium inierunt ut caperent Iesum in sermōe, & miserūt ei discipulos suos cū Herodianis, dicentes: Magister, scimus quia uerax es &c. Nec ab hominibus, nec a deo, sed a diabolo uel a seipsis, sicut pseudo apostoli, qui instigante satana, sine electione se ingerunt, & in aliorum

Exodi. 4

5.6. 7.8.

9.10.

Numer. 13

Deuter. 1.

Matt. 22.

Marc. 12.

Lucæ. 20

1. Iohan. 2

Iohan. 3. **A** qua gratis peccata condonantur atq; salus tribuitur: & charitas dei patris, qua nos ita dilexit, ut unigenitum suum pro nobis in mortem daret: & cōmunicatio sancti spiritus, qui in utraque re, id est, in prādicta gratia & charitate communicauit Christo & deo, communiter & pariter operans cum illis humanam salutem, sit cum omnibus uobis maioribus atque minoribus seu mediocribus. Trinitatis hic complexio est, & unitas potestatis, quæ totius nostræ salutis perfectio est. Charitas enim dimisit nobis saluatorem IESVM, cuius gratia saluati sumus: & ut possideamus hanc gratiam salutis, communicatio facit spiritus sancti. Hæc enim dilectos a deo & saluatos gratia CHRISTI tuetur, ut trium perfectio, consummatio sit hominis in salute.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM
AD GALATAS.

Galatia est regio in Asia, cuius incolae Paulus ad fidem cōuertit, ac bonis moribus informauit. Cumq; recessisset ab eis, ut & alijs gentibus more suo prādicaret, uenerunt pseudo apostoli: & prādicantes eis carnalem legis obseruationem, intantum eos subuerterunt, ut illorum sententijs assensum uerbo & fauore, necdum tamē opere prāberent, ita ut circumcisionem & sabbatum, neomenias quoque & cetera huiusmodi uellent obseruare. Nam prādicti seductores multis modis suadebant eis carnales obseruantias, dicentes fidem Christi non posse sufficere ad plenam iustificationem & salutem, nisi ex antiquo more seruaretur. Et ideo suadere facilius poterant, quia Petrus & ceteri apostoli, qui cum domino fuerant, permiserūt ad tempus iudaizare primitiuam ecclesiam, ne scandalum iudeis facerent. Non enim mox potuerūt destruere iudaismum, sed paulatim ad ueritatis sinceritatem iudeos conuerterunt: quia si in primo aditu omnes ritus illorum inciperet destruere, fidem nostram potius abhorrerent quam susciperent. Paulus uero quia gentibus nullū ritum Moisaicæ legis habere prādicabat, discipulos suos nullatenus iudaizare sinebat, sed in obseruantia euangelicæ ueritatis eos instruebat. Propterea pseudo magistri dicebant circumcisionem esse necessariam, quomā magni apostoli qui a domino Iesu instituti fuerāt, hanc prādicabant: quod tamen non faciebant, sed propter scandalum euitandum intentione bona hanc adhuc seruari permittebant. Et ideo pessimi deceptores occasione inde accepta, circumcisionem & carnales obseruantias illos prādicasse dicebant: atque Paulum, quoniam easdem obseruantias destruebat, inquantum poterant deprimebant, dicentes quia non uiderat Christum, & quia aliud quā ceteri apostoli qui dominum uiderāt, prādicabat euangelium, & ita nullo modo illi esse credendum. Intendit itaque nunc Apostolus ab Epheso scribēs, redarguere Galatas quia pseudo apostolos receperant, & prādicationi eorū assensum prābebāt, uolentes circūcidi & rigore legis obseruare. Et prius insinuat ac immoratur in auctoritatis suæ commendatione, ut postea maius pondus habeant uerba sua. Nam facta sui commendatione, ingreditur carnales obseruantias multis modis & rationibus disputando destruere. Post secundam ad Corinthios hæc congrue locata est, quoniam affirmatam quandam cum illa obtinuit in modo reprehensionis. In utraque enim reprehenduntur, qui pseudo apostolos recipiebant, & eorum prādicationi, postposito ueritatis apostolo, adquiescebant. Et ob hoc etiam, quia in illa Corinthijs reprehenduntur non solum ex receptione pseudo apostolorum, sed etiam quia multis & uarijs uitjs erant irretiti. Galatæ non alia de causa redarguntur in ista, nisi quia pseudo apostolorum falsitati sine aliqua ratione animum implicabant. Ideo & ista sequitur post illā, quia cum in illa niteretur Apostolus in carnalium obseruantiarum destructionem, in ista fortius ad earum tendit adnihilationem. In illa multis modis denotat pseudo apostolos, in ista anathematizat illos.

A messes mittere falcem præsumunt. Paulus itaq; in primo genere electiōis inuenitur: quia non ab hominibus, ut ab apostolis: neq; per hominem, **Act. 9.** ut per Ananiam, qui baptizauit eum, est electus in apostolum, sed per Iesum Christum, & per deum patrem: nec per mortalem Christum, sicut **Iohan. 1.** Petrus & Andreas: sed per immortalem, quia pater suscitauit eum à mortuis. Per hoc quod præmittit Christum, & subiūgit patrem, innuit eum esse patri æqualem: & quod nullus ad patris gratiam pertingit, nisi per eum, sicut ipse dixit: **Iohan. 14.** Nemo uenit ad patrem nisi per me. Priores apostoli sunt electi per Christū adhuc ex parte hominem, id est, mortalem. Paulus uero nouissimus apostolus per Christum iam deum totum, id est, ex omni parte immortalem. Hoc enim ait, non ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum & deum patrem, quasi Christus Iesus non sit homo. Sequitur enim, qui suscitauit eum à mortuis, ut hinc appareret cur dixerit, neq; per hominem. Proinde propter immortalitatem iam nunc non homo Christus deus, propter substantiam uero naturæ humanæ, in qua ascendit in cælum, & mediator dei & hominum homo Christus Iesus. Per quod innuitur, quia cū Paulus differret à primis apostolis ex eo quod dominum in carne non uiderat, nec ei in terra degenti cum cæteris adhæserat, supplementum est sibi ex ipsius Christi dignitate, quod deerat ex tempore, quia electus est ab immortali & impassibili, ac per hoc adæquatur prioribus apostolis. Illi enim tam longo tempore Christum sequentes, uix potuerunt discere euāgelium: hic autem breui spatio raptus in tertium cælū & in paradisum, non solum didicit inter angelos quæ docturus erat inter homines, sed & audiuit arcana uerba, quæ non licet homini loqui. Huius enim apostolatus consecratus est in cælo, cæterorum autem in terra. Quia ergo electus est non ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christum, non mortalem sicut præcessores apostoli, sed resuscitatum & per deum patrem, acquiescendum est incunctanter dictis eius, nō falsitati pseudopostolorum. Ac si dicat: Paulus talis & ita electus, scribit ecclesijs Galatiæ, id est, conuenticulis fidelium, quæ sunt localiter in illa prouincia quæ uocatur Galatia, moraliter uero in transmigratione, quoniam ad seruitutem legis ex libertate gratiæ coeperūt transmigra. Galatia namq; interpretatur transmigrata, uel transmigratio. Et apte sic interpretatur eorum regio qui ad perditionem à fide migrauerunt, ut & ipsa terra quam inhabitāt, nomine suo testetur instabilitatem eorū. Ego Paulus eis scribo, & omnes fratres qui sunt mecum, quos constat esse magnos apud deum & apud ecclesiasticos, qui de eorum subuersione sunt uehementer contristati. Quod ponit omnes fratres, retrahit multum illos ab errore: quia ostendit non tantum sibi displicere, sed etiam multitudini prædicatorum, quos Galatæ sic diligebāt, ut eos nollent offendere. De Apostolo enim fortasse parum curaret, quia magnam de eo suspicionē fecerant illis pseudopostoli, male loquentes de illo. Idcirco ponit

omnes qui secum erant, ut uel propter illos Galatæ respicerent: quia citius respicit, qui suum errorem multis & maxime amicis displicere intelligit. Facta commendatione, ostendit eis operationem salutis ipsorum, subdens: *Gratia & pax sit uobis à deo patre nostro, & à domino nostro Iesu Christo.* Ac si dicat: Quod uobis dico uel dicturus sum, non uenit ex maleuolo animo, sed ex nimia dilectione & uestræ correctionis sollicitudine. Quod ex hoc patet, quia opto ut non ira & discordia, sed gratia & pax sit uobis à patre & filio. Meruistis enim iram, quia abiectis gratiam: & amisistis dei pacem, quia fecistis discordiam: sed nunc rogo ut finita ira dei, quæ super uos rediit, & discordia qua rebellare coepistis, sit uobis reconciliatis gratia dei, qua uobis peccata remittantur, & familiaris dei amor tribuatur: & pax, qua semper eius uoluntati mente & operibus concordetis. Et hæc gratia & pax detur uobis nō à carnali obseruantia legis, sed à deo patre & à Christo eius, qui Christus est noster dominus, quia dominium super nos acquisiuit, ubi nos de manu seductoris eripuit. Nam semetipsum dedit hostiam pro peccatis nostris delendis, nullas legis oblationes quærens, ut iusto sanguine suo principem iniquitatis potenter uinceret, ac nos à iugo eius liberans, eriperet de presenti seculo nequam, ubi torlaqueos adhuc tendit ille deceptor. Nequam dicitur hoc seculum, tum quia seculum est inuitans nos ut illud sequamur, & generans nequitias ex concupiscentiis suis in cordibus sequentium suorum: tum quia nostris sensibus quinq; præsens est, offerens se nobis per illecebras suas ad uidendum non uidenda, & audiendum non audienda, scilicet de cæteris sensibus. Vel dicitur nequam, propter nequissimos homines qui in eo sunt, sicut mala domus quæ malos habet habitatores. Dedit (inquam) se dominus ut nos eriperet, & hoc secundum piā uoluntatem dei & patris nostri, quia non legalibus sacrificijs, sed oblatione corporis Christi completa est patris uoluntas, qui in hac ereptione nostra se deum & patrem nostrum esse declarat. Nam qui per unigenitum suum nos creauerat, per eundem post lapsum culpæ, ad antiquam uel sublimiorem dignitatem reducit, & affectu paternæ dilectionis nos in adoptiuos filios assumit. Cui pro hac ereptione uestra est gloria cum eodem filio & spiritu sancto, perseverans in secula seculorum, id est, in uniuersitatem æternitatis. Amen, id est, uere.

Miror quod sic tam cito transferimini ab eo, qui uos uocauit in gratiam Christi, in aliud euangelium: quod non est aliud, nisi si sunt aliqui qui uos conturbant, & uolunt conuertere euangelium Christi.

Qui in alijs epistolis à gratiarum actione & laude solitus est incipere, in hac incipit à redargutione. Mentes enim duræ, nisi aperta essent increpatione percussæ, nullo modo malum cognoscerent quod egissent. Nam sæpe hi qui impudenter sunt,

A tantum se peccasse sentiunt, quantum de peccatis quæ fecerunt, increpantur: ut minores culpas suas æstimet, quas minor inuectio castigat: & quas uehementer obiurgari uiderint, maiores esse deprehendant. Vnde necesse est ut semper sermo prædicantis cum auditorum debeat qualitate formari, ne aut uerecundis aspera, aut impudentibus leuia loquatur. Hoc itaq; Paulus ostendens, alios leniter inchoat alloqui: Galatas uero, quos à fide discessisse cognouerat, ab ipso epistolæ exordio post salutationem inuehendo redarguit. Et etiam quia omnes erant subuersi, uel iam in ipso motu, de quibus gratias ageret non habebat: ideo uelut ex quadam mentis commotione de illorum subuersione incipit, ut per hoc citius eos reuocet, & quasi ex abrupto inchoat. De re enim magna & insolita mirari cōsueuimus. Et idcirco ut ostēdat eos deum grauiter offendisse, subi-
to uelut abruptum ponit initium, dicens: *Miror quod uos prius in fide & bonis operibus instituti, nunc transferimini sic, id est, ita incaute & temere à noua libertate ad antiquam seruitutem, tam cito, id est, tam breui spatio temporis: quia si per longi temporis assiduitatem seduceremini, non esset tam mirum, sed nunc est ualde mirandum. Non ait, translati estis: sed, transferimini, ostendens eos nondum ad hoc peruenisse, ut Iudaicum ritum susciperent, sed in ipso motu pueniendi iam esse. Transferimini, inquit, & hoc nō à malo ad bonū, sed à bono ad malum: quoniam ab eo patre, qui uos gratuita bonitate sua uocauit in gratiam Christi, id est, in remissionem peccatorum & iustificationē, quæ in Christo datur fidelibus, transferimini in aliud euangelium, id est, in aliud dogma qd̃ à pseudo apostolis prædicatur. & uideatur uobis esse euangelium, id est, bonum nunciū. quod tamen aliud non est euangelium, quia non potest aliud esse, nisi illud quod prædico. Quod autē pseudo apostoli prædicant, Antichristi prænuntiatio est, non euangelium Christi. Nō est (inquam) aliud euangelium præ illud qd̃ prædico, nisi sunt aliqui qui uos cōturbant, id est, nisi quantum ad reputationem illorum, qui more lympidæ aquæ mētem reddunt uestrā turbulentam. Vel qd̃ transferimini nō est aliud, nisi hoc quod sunt aliqui uos cōturbant, id est, qui syncretæ uestræ fidei sensum admixtione falsitatis foetidum ac cenosum faciunt, & uolunt etiam conuertere euangelium Christi, id est, cum carnales obseruantie convenient sint uersæ in euangelium Christi, hoc est, umbra in ueritatē, ipsi uolunt ordine contrario ueritatē ad umbrā uertere, ut euangelium adnullet, & carnales obseruantie reneantur. Vel transferimini in aliud euangelium, in testamenti ueteris obseruantiam, qd̃ tñ nō est aliud, id est, nō est diuersum à nouo. Si em̃ spūaliter intelligatur uetus, nihil discrepat à nouo. Non est (inquam) aliud, nisi sint aliqui q uos conturbant, id est, si desint illi qui carnaliter & peruerse illud exponunt, intelligitis uetus nihil esse aliud in sensu q̃ nouum. Conturbant enim uelut aquam mentem uestram, ne puritatē habeatis aquæ illius, quæ*

de Iesu uētre fluit credētibz: & in alium sensum conuertere euangelium, qd̃ fieri non potest, cum Iohannes dicat: Vos qd̃ audistis ab initio, maneat in uobis. Vnde p̃ scripturas sanctas euangelium æternum & testamentum æternū appellat, p̃ eo qd̃ nunquam mutabitur, sicut testamentū uetus est mutatum: sed ut à Christo datū est, p̃manebit.

Sed licet nos aut angelus de cælo euangelizet uobis, præterq̃ quod euangelizauimus uobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nūc iterū dico: Si quis uobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit.

Ipsi uolunt (ut diximus) euangelium conuertere. Sed quicumq; illi sint, omnes anathematizentur. Quod non de quibuscumq; nunc ita dico, sed etiam de me ac socijs meis, etiam de cælesti angelo: quia si euangelizarem uobis aliud euangelium, anathematizandi essemus. Licet enim nos ipsi uellemus ea quæ uobis prædicauimus, immutare, non esset nobis credendum: aut licet angelus de cælo uisibiliter ueniens euangelizet, si fieri queat, præterquam hoc quod euangelizauimus uobis, anathema (id est, condemnatus) sit. Non se tantummodo, sed etiam angelum posuit, ne si illos seductores posuisset, causa inuidiæ fecisse uideretur. Et per hoc ostēdit, quia si ipse uel summus angelus pro annunciatione falsi dogmatis anathematizandus esset, multo magis pseudo apostoli. Vnde sententiam repetit ac ualidius confirmat, dicens de quolibet, qd̃ de se & angelo dixerat: *Sicut prædiximus, inquit, ego & cōes qui mecum sunt, ita & nunc iterum repetēs dico: Si quis uel homo uel angelus, quicumq; ille sit, euangelizauerit uobis præter id quod accepistis, id est, prædicauerit aliud quā qd̃ uobis tradidimus, ut in prædicatione sua excedat regulam fidei quā didicistis, & exorbitet de uia ueritatis quā à nobis accepistis, anathema sit ille, id est, condemnatus. uel anathema, id est, alienatus ab ecclesia dei. Anathema quippe condemnatus interpretatur, siue alienatus uel alienatio. In eo autē quod ait, licet nos aut angelus &c. uidebat posse fieri ut aliqui ex his qui apostolicę p̃fectionis esse creduntur, ad huc deuiet ad falsitatis annunciationem. uidebat posse fallacē mediatorē transfigurare se in angelum lucis, & aliquid falsum annunciare.*

Modo enim hoībus suadeo, an deo? An quero hominibus placere? Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus nō essem.

Quam aliq; diceret, Tu Paule, cur sic aspere loqueris? Ideo ponit istud, ac si dicat: Merito sic loquor. Quia suadeo modo hominibus, an deo: id ē, fit nūc suasio & exhortatio & prædicatio mea ad hominum uoluntatē & honorificatiōem, an ad dei uoluntatē & gloriā? Non ad hominum, sed ad dei gloriā spectat, quod ego nunc uobis suadeo. Olim uero seruiebat suasio mea uoluntati hoīm, cum ob gratiam pōtificum traherē Christianos, & suaderē illis ut à Christo recederēt. Sed increpado loquitur Apostolus per interrogationem. Vnde & adiungit: *An quero hominibus placere, sub-*

Ioh. 7.
1. Ioh. 2.

D

2. Cor. 11.

Auditur sicut olim quærebam placere Iudæis, cū à principe sacerdotū literas accepissem pergens Damascum? Nequaquam illis iam placere quæro, quia si adhuc post baptismum placere hominibus, prædicando carnales obseruantias, tunc non essem Christi seruus, id est, non seruassem spiritalia Christi præcepta. In omnibus his contrarius est Paulus pseudo apostolis, qm̄ suasio illorū spectabat ad honorem hominū, non ad dei gloriam, dū suaderent credi, hominem posse iustificari ex operibus legis, non ex fide Christi: & ipsi quærebāt hominibus placere, i. perfidis Iudæis, ob quorū gratiam se per mundum dispererant ad subuersionē fidelium. Aliter quoq; potest intelligi quod Apostolus non quærebāt hominibus placere, qā non hoc in suis operibus intendebat, ut ipse laudaretur ab hominibus, sed ut per ea quæ faciebat, glorificaretur deus. Quisquis enim se apud homines iactat, & ita uentilat bona opera sua, ut finem eorūdem operū in laude hominum ponat, eandemq; laudem hominum quasi mercedem cōputet operum suorum, necdum Christi seruus est. Quisquis uero bona quæ facit aut loquit, idcirco placere cupit hominibus, ut eos ad imitationē bonæ cōuersionis trahat, uel ad dei laudē corda eorū accendat, nō hominibus qrit placere, sed deo. Hoc etenim mō Paulus placebat hominibus, qui se aliibi per oīa omnibus placere testatur. Sed quia hypocritarum more, qui transitorias laudes, nō salutē uidentium ex suis operibus quærūt, nolebat hominibus placere, ideo nūc se illis placere denegat.

I. Cor. 15. Notum enim uobis facio fratres euangelium, qd̄ euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem. Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi.

Superius dixerat se apostolum esse, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum: & hoc nunc probat, suamq; personam commendat, ut ea quæ post dicturus est, accipiantur ut authentica. Multum enim per pseudo apostolos imminuta fuerat apud Galatas eius autoritas. Non sum (inquit) missus ab homine, sed à Christo: nec suasio mea uoluntati hominum famulatur, sed dei: quia nec doctrinam quam prædico, accepi ab homine, sicut uos putabatis. Nam modo notum facio uobis o fratres, quod ignorabatis, scilicet quantæ autoritatis sit euangelium, quod tam uobis q̄ alijs euangelizatum, id est, prædicatum est à me, quia non est secundum auctoritatem alicuius hominis, sed potius secundū auctoritatē ipsius Christi. Neq; enim ego ab homine illud accepi, i. non est mihi iniunctū ab hoīe. Quia uero posset non iniunctū sibi fuisse ab hoīe, idcirco addit: neq; etiā didici illud ab hoīe. Nō ab hoīe didici, sed per reuelationē Iesu Christi. Ipse me docuit, ipsemet iniunxit mihi. Hic ostēdit qā sicut antiqui pphetæ de futura Christi incarnatione, passione ac resurrectione & ascensione per spiritū prophetiæ sunt docti, sic ipse hæc oīa de Christo iam pterita, per eundē prophetiæ spūm, ipso

Christo docēte, cognouit. Spiritus enim prophetiæ non solum ex futuro tangit animum prophetizantis, sed etiā ex pterito, sicut nunc declaratur animū Pauli tetigisse. Nam & Moyses de pteritis prophetauit, dum ea scriberet quæ facta sunt in principio mundi, postquā homo creatus esset.

Audistis enim conuersationē meā aliquādo in iudaismo, qm̄ iupra modū persequebar ecclesiam dei, & expugnabam illam, & proficiebā in iudaismo supra multos contra neos meos in genere meo, abundantiū æmulator existens paternarū mearū traditionū.

Ad commendationē sui, probat à partibus quia non didicit euangelium ab hoīe. Non didici (inquit) ab hoīe: nā nec ante conuersionem meā, nec post conuersionem. Ante cōuersionem non didici, sed potius persequutus sum ecclesiā. Hinc em̄ patet quia tunc euangelium nō didici, cuius erā inimicus. Audistis enim & uos ipsi cōuersionem meā quæ fuit aliquando in iudaismo, i. in Iudæorum religione, quoniā supra modū ceterorū Iudæorū persequebar ecclesiā dei zelo legis accensus, fugando sanctos & ad pœnam trahendo uinctos, & expugnabā illā, id est, deuastabam, cupiēs ipsam prius delere. Vel supra modum patientium, i. supra q̄ qd̄ possent fides pati. & hæc agens proficiebā scdm̄ scientiam & obseruantiam legis carnalem in iudaismo, id est, in ritu Iudaico: qā & carnalit̄ intelligebā scripturas, magisq; ac magis ipsas obseruabam. Et hoc non supra senes, qualis erat Gamaliel magister meus & cæteri tales, quod uideretur mirū: sed supra multos coetaneos meos, non supra oēs qui erant ætatis meæ, & nō proselyti, sed in genere meo, i. in filiis Iſrael. Et quia plus intelligendo & adimplendo proficiebam, ideo & abundantiū exishebam æmulator paternarū mearū traditionū, i. feruentiori zelo conabar ulcisci in eos, qui ad euangelium conuersi, uiolabant traditiones seniorum quas à patribus acceperam. Vel omnia legis mandata carnalia paternæ traditiones uocantur, quia prius erant mandata dei: sed nunc sunt traditiones hominū, postquam ueritas apparens umbram repulit.

Cum autē placuit ei qui me segregauit ex utero matris meæ, & uocauit per gratiam suam, ut reuelaret filium suum in me, ut euangelizarem illum in gentibus, continuo non acquieui carni & sanguini: neque ueni Hierosolymam ad antecessores meos apostolos, sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum. Deinde post annos tres ueni Hierosolymam uidere Petrum, & mansi apud eum diebus quindecim. Alium autem apostolorum uidi neminem, nisi Iacobum fratrem domini. Quæ autem scribo uobis, ecce coram deo, quia non mentior. Deinde ueni in partes Syriæ & Ciliciæ.

Probauit se ante conuersionē euangelium nequaquā didicisse, & incipit pbare quia post cōuer-

A fionem hoc non didicit ab homine. Hoc modo (inquit) me habui ante conuersionem, unde patet quod tunc euangelium non didici: sed postquam placuit deo ut cor meum illuminaret & conuerteret, alio more uixi, in quo rursum apparet, quia nec tunc, nec post ab homine didici. Et hoc est: Cum autem placuit ei benigno patri &c. Placuit hoc deo. id est, non fuit hoc meritum meum, sed solum dei placitum: qui me segregauit, id est, seorsum a massa perditorum secreuit, ex utero matris meae, id est, occulto consilio pietatis suae iam me eligens. Et hic notatur gratuita dei misericordia. Quasi dicat: Antequam aliquid boni egissem, sua gratia me praedestinauit ad uitam, & post uocauit me per gratiam suam. Hic necesse fuit ponere gratiam, quia post natiuitatem aliquid potuisset egisse boni, per quod meruisset uocari a deo. Sed sicut segregatio, ita & uocatio eius gratis facta est. Vele ex utero matris, id est, de caecitate synagogae, ubi clausus tenebar, segregauit me, id est, sequestrauit a multitudine ceterorum, quos in illa caecitate reliquit. Sicut enim, uterus infantem intra se clausum continet, nec eum aliquid uidere permittit, nec in ullam partem spatium, sic caeca destructio disciplinae quae est in synagoga, eos quos continet, non sinit lucem ueritatis aspicere, nec in libertate charitatis spatium, sed undique miserabiliter coarctat, ut nec ad lucem, nec ad libertatem procedant. Sed de hoc synagogae utero me deus segregauit, quando a plebis caeca consuetudine me separauit, ut libere possem Christi lumen intueri, & in eius charitate dilatari. Et uocauit me ad hoc, ut in me, id est, in corde meo, ubi uera existit cognitio, reuelaret filium, id est, deregeret notitiam unigeniti sui, quae mihi erat uelata, dum haberem super cor uelamen legis. Et ideo mihi reuelaret, ut euangelizarem illum in gentibus, id est, predicarem illum inter gentes. Postquam ei placuit ut me sic uocaret, & filium suum mihi reuelaret, continuo non acquieui carni & sanguini, id est, assensum mox praebere deus Iudaeis & propinquis meis carnalibus, mihi sensu carnali suadentibus ut in carnali obseruantia legis permanerem. Illis non acquieui, quia erant caro & sanguis. id est, carnaliter sapiebant, & carnaliter docebant: nec etiam ad spirituales magistros. id est, ad apostolos qui me in Christo praecesserant, & in Ierusalem manebant, ueni ut ab illis doctrinam quaererem: sed exiens de Damasco, profectus sum in Arabiam praedicare, ubi nullus apostolorum erat, & inde redi in Damascum. Finitisque tribus annis a tempore conuersionis meae, quibus in Arabia & Damasco moratus sum, ueni in Ierusalem non discere euangelium, sed uidere Petrum, ut illi spiritualiter adgauderem. Neque enim ab illo tunc euangelium didici, quia non nisi apud eum nisi diebus quindecim, infra quod spatium discere latitudinem tantae scientiae. Sed nec ab alijs apostolis didici, quia ibi prius Petrum alium apostolorum uidi neminem, nisi Iacobum fratrem domini. id est, cognatum saluatoris. Maria enim uirgo mater domini, & Maria mater huius Iacobi, sorores fuerunt: & ideo uocatus est ipse frater domini, & primus episcopus fuit in Ierusalem. Ceteri apostoli iam per orbem erant ad praedicandum

disperfi. Vnde quia Iohannes ibi deerat, credimus C matrem domini iam in caelum tunc assumptam fuisse, cuius sepulchrum ostendit in ualle Iosaphat. Ego quidem talia uobis de me & apostolis refero, & fortasse uident uobis incredibilia, sed haec quae scribo uobis, ecce coram deo, quia non mentior: & hoc sic esse, est coram deo. id est, manifestum est in praesentia diuini conspectus, quod nihil latere potest. Hoc loco iurat Apostolus, nec tamen peccat, quia uidebat quosdam Galatarum non aliter sibi credere. Non enim a malo iuratis fuit haec iuratio, sed a malo illorum, quorum incredulitas compulit eum iurare. Deinde profectus ab Ierusalem, ueni in partes Syriae & Ciliciae, ut & ibi praedicarem. Et hanc profectioem suam ideo memorat, ut sciatur Galatae quod de loco ad locum saepe transiens, non didicit euangelium ab homine, & indubitater acquiescant eius doctrinae.

Eram autem ignotus facie ecclesijs Iudaeae quae erant in Christo. Tantum autem auditum habebant, quoniam qui persequabatur nos aliquid quando, nunc euangelizat fidem quam aliquando expugnabat. & in me clarificabant deum.

¶ Non solum ab apostolis non didici, sed nec a ceteris fidelibus qui erant in Iudaea, quippe quibus omnino eram ignotus facie. Nondum enim me post conuersionem uiderant. Et propterea liquido constat, quia me non docuerunt euangelium. Nondum me uiderant nec cognouerant facie, sed tamen ab alijs Christianis fama currete audierant, quoniam ille qui aliquando nos Christianos persequabatur, nunc pluribus euangelizat fidem Christianitatis, quam aliquando expugnabat. Et in me. id est, in consideratione conuersionis & conuersationis meae clarificabant. id est, clarum praedicabant deum, qui me sic conuerterat, & de tam crudeli tam pium fecerat. Hoc est, ego illis eram materia deum glorificandi, qui tam bene conuersus eram. Vel in me. id est, in consideratione praedicationis meae clarificabant deum & ipsi praedicando, quoniam audientes quod ego constanter fidem praedicarem, quam impugnare solebam, & ipsi ex exemplo meo accensi, prouocabant ad praedicandum Christum.

CAPVT II.

Deinde post annos quatuordecim iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendi autem secundum reuelationem. Et contuli cum illis euangelium quod praedico in gentibus, seorsum autem his, qui uidebantur aliquid esse, ne forte in uacuum currerem aut cucurrissem.

¶ In Syria & Cilicia praedicaueram. Deinde ascendi rursum in Ierusalem, quod est in montanis, nec potest adiri nisi ascendendo. ascendi (inquit) post annos quatuordecim, ex quo prius ueneram Petrum uidere. Ideo tempus & numerum annorum computat. id est, antea tres & post quatuordecim, qui simul sunt decem & septem, ut per hoc sciatur, quia antequam conferret euangelium, tanto ante tempore praedicauit. Et quoniam ab apostolis nihil accepit, constat quia a nullo accepit uel didicit. Ascendi in Ierusalem cum Barnaba, quem ad testimonium ducebam. assumpto etiam nobiscum Tito, qui erat gentilis & incircumcissus. duxi illum ad testimonium meae praedicationis confirmandum.

A scilicet ut ceteri gentiles uidentes illū incircuncisum credere, crederent & ipsi absq; scrupulo. Si uero ipse Titus ibi fuisset circūcisus, pateret oībus me nō recte docuisse, q nō docuissem eū circūcidi, sed incircūcisum duxissem sociū. Ascendi, & hoc nō temere, sed secundū reuelationē. i. spū scō mihire uelate & admonēte, ut per p̄sentia meā ualidius adnullarent carnales obseruatīe. Ascendi, & euāgelii qd in gentibus cōuertendis prädico, cū illis Hierosolymitanis, qui prius dubitauerant de ueritate p̄dicationis meae, cōtuli: qā ego dixi euāgelii meū, & illi dixerunt suum, nullaq; in nostris sententijs reperta est dissonantia. Propter hoc incepit totū, ut p hoc Galatas retrahat à circūcisione & carnalibus ceremonijs, qñquidē sua prädicatione nō dissentit à doctrina ipsorum apostolorum: & Titus qui erat p̄sens, non fuit circūcisus, quis esset gētilis. Tunc em̄ & isti nō debent ulterius dubitare, qñquidem nec ecclesiā Iudaeorū quicq; potuerūt ei cōferre. Ideo nanq; fecit hanc collationē, qā de cālo post ascensionē dñi uocatus, nisi inueniret in carne apostolos, qbus cōicando & cū quibus euāgelii cōferendo, eiusdē esse societatis appareret, ecclesia illi oīno nō crederet. Vnde nūc necesse fuit, ut hāc collationē Galatis dubitatibus referret. Cōtuli cū illis Hierosolymitanis, nō cū oībus, qā in turba non pōt bñ discuti ueritas. Si em̄ in p̄sentia oīm dixissem circūcisionē & carnales obseruatias nō esse faciendas, statim contra me uulgus indoctū conclamasset. Et ideo non cū oībus, sed cū his tm̄, qui uidebātur esse aliquid. i. maioris autoritatis & scīe. Et hoc seorsum. i. à turba semotim. Non qd aliqua falsa pluribus dixissem, ut seorsum paucioribus uera dicerem: sed qā nonnulla tacuerā, q paruum portare non poterāt: & necesse erat ut sapientiam loquerer inter perfectos, quatenus ceteri apostoli & seniores p̄fectionē meā cognoscerēt. Ideo etiā cōtulit Apostolus euāgelii suū cū euāgelio illorū, ut auferret suspiciōem ab ecclesijs Iudaeorū, q putabāt illū aliud longe diuersum euāgeliiū p̄dicasse & adhuc p̄dicare, qā neq; cum dño fuerat cōuersatus, a q esset instructus: nec cum aliq; apostolorū, qui dñm in carne uiderāt, ut exemplo doctrinae eorū p̄dicaret gentibus. Vt ergo ab ecclesijs Hebraeorū, sed & ceterorū p̄orbē fidelium hāc suspiciōem auferret, idcirco (sicut & supra dictū est) contulit: cōtulit inq; ne mō curreret uel olim cucurrisset in uacuū. i. sine fructu remunerationis. Per hoc enim cōstaret qā illi quibus prädicabat aut prädicauerat, mercedem habituri non essent, si nec remunerationē ex sua prädicatione consequuturus eēt. Vel qd ait, ne forte in uacuū curreret aut cucurrissem, quali per interrogationē dictū potest intelligi, ad increpationem eorū qui hoc suspicabantur, ut hinc appareat eum non in uacuum currere uel cucurrisse, quia iam attestatiōe ceterorū cōprobatur nihil ab euāgelij ueritate dissentire.

Sed neq; Titus q mecum erat, cū esset gentilis, cōpulsus est circūcidi: sed ppter subintroducitos falsos fratres, qui subintroierūt

explorare libertatē nostrā, quā habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutē redigerēt. Quibus neq; ad horam cessimus subiectioni, ut ueritas euāgelij permaneat apud uos.

¶ Non solū euāgelio meo nihil addiderunt, sed neq; Titum circūcidi fecerunt. Cum enim mecum esset in illa collatione, & esset gentilis. i. sicut natus fuerat, in p̄putio manens, nō est cōpulsus circūcidi. i. nulla ratio ueritatis potuit ibi à quoq; proferri, ob quam ipse uel alius cogeretur circūcidi. Et ne putetis qd apostoli uoluissent illum cōpellere ut circūcideret, & ille contra uoluntatē eorum pmanisset incircūcisus, sciatis quia nō propter apostolos uel seniores dixi cōpulsus, sed propter subintroducitos falsos fratres, qui intus q conferebā euāgelium meum, subintroierūt explorare libertatē nostram, quā p Christum ab oī seruitute legis sumus absoluti, uel qua ex libero arbitrio uoluntarie seruimus deo, non timore poenae. Ad hoc (inq;) subintroierunt, ut uerbis & disputationibus suis ad carnales obseruatias corā omnibus qui aderāt, nos cogerēt, & sic à libertate gratie in seruitutē legis nos redigerent. Quibus neq; uel ad horā uoluimus cedere, ut subiiceremur seruituti legali, sed uiriliter illis restitimus, ut ueritas euāgelij, q oēm hominem absq; legis opibus per fidem & opera charitatis posse saluari docet, permaneat apud uos, sicut prädicaui uobis. Infidiabantur Apostolo fratres falsi isti, explorantes si uiderent eum in aliquo uel circūcisioni uel ceteris carnalibus obseruantijs adquiescere, ut redigerent eum in seruitutem, id est, ut iam in circūcisionem eos reuerrere etiam ipsius Pauli exemplo uel attestatiōe, tanquam saluti necessariam prädicarent. Titum ergo circūcidere noluit, ne daret illis occasionem, qui sine illa circūcisione dicebant credentes non posse saluari, & ad deceptionem gentium hoc etiā & Paulum sentire iactabant. Alibi uero Timotheū propterea circūcidit, ne Iudaeis & maxime cognationi eius maternae, qui ex gentibus in Christum crediderant, uiderent sic detestari circūcisionē, sicut idololatria detestanda est, eum illā deus fieri p̄ceperit, hāc satanas persuaserit. Habebat itaq; Apostolus hāc in Christo libertatē, & faciendi circūcisionē & non faciēdi, ut ostēderet illa sacramēta nec tanq; sacrilega debere dānari, nec tanq; necessaria debere appeti. Et hāc libertatē subintrauerūt explorare p̄dicti calūniatores, scire uolētes an faceret in Tito qd fecerat in Timotheo, ut iam exēplo eius circūcisionē omnibus necessario faciēdā p̄dicaret.

Ab his autē qui uidebantur esse aliquid, quales aliquādo fuerint, nihil mea interest. Deus enim personam hominis non accipit. Mihi enim qui uidebantur esse aliquid, nihil contulerunt. Sed e contra cū uidissent q creditū est mihi euāgelium praputij, sicut Petro circūcisionis (qui enim operatus est Petro in apostolatū circūcisionis, operatus est & mihi inter gentes) & cū cognouiss

Ad Rom.

Rom. 2.
Ephes. 6.
Colos. 3.
Actu. 10.
Iacob. 2.
1. Petri. 4.

A sent gratiam quæ data est mihi, Iacobus & Cephas & Iohannes, qui uidebantur colūnae esse, dexteris dederunt mihi & Barnabæ societatis, ut nos in gentes, ipsi autē in circuncisionē tantū, ut pauperum memores essemus. Quod etiam sollicitus fui id ipsum facere.

¶ Contuli quidem euangelium cum apostolis & alijs senioribus qui erant in Ierusalem. Sed tñ illi qui uidebantur esse aliquid ab his Hierosolymitanis, id est, alicuius magnæ dignitatis, nil mihi cōtulerunt. Hoc uidetur debuisse statim dicere, sed facit interpositionem, uelut si quis ei diceret: Tu dicis quia uidebantur esse aliquid, imo nihil erant, quia piscatores & idiotæ fuerāt. Et ad hoc quasi respōdet: Reuera tunc erant aliquid. Nam *quales aliquando prius quā a Christo uocarētur, fuerint, siue piscatores, siue telonarij, siue illiterati, nihil interest mea ueritate, uel mea sententiā: quia non loquor secundū illud quod antea fuerant, sed scdm id quod tunc erant.* Præmissum erat, ut ueritas euangelij permaneat apud uos: & ad hanc ueritatē respicere uidetur quod nunc dicit, nihil mea interest. i. nihil a mea ueritate distat, quæscumq; illi quondā fuerint. Refert & interest, hæc duo uerba, solent cū genitiuis & possessiuorū pronominiū ablatiuis cōstrui. Vel etiā sine interpositione pōt legi. Qui ab his uidebantur esse aliquid, Petrus scilicet atq; Iohannes & Iacobus, nihil mea ueritate uel mea sententiā interest, quales fuerint. i. nihil scdm meam sententiā differt, quales loco & scientia quondā fuerint, siue nobiles, siue ignobiles. Non alijs apostolis derogat, sed quia Galatæ alios apostolos ultra modum magnificabant, huic eos præferentes, atq; ideo auctoritatem huius uiliorem habebant, ostendit se æqualem esse, & doctrinā ab eis non accepisse. Nihil interest, quales olim fuerint: quia deus non accipit personā hominis. i. non eligit dignitatem uel nobilitatē alicuius personæ. Nam me neq; despexit idcirco uel inferiorē iudicauit, quia nouissimus ueni, imo parē illis oīno monstrauit. Nam illi priores, qui uidebantur esse magnū aliquid, nihil contulerunt mihi de sciētiā prædicationis: sed econtra fuit. i. ego illis contuli, quia prius fuerāt certi se bene prædicasse, & carnales obseruantias debere destruere: sed nūc facti sunt certiores, me nō ab ullo mortalium, sed ab ipso Christo doctum, audientes idem prædicare. Nihil mihi contulerunt, sed econtra cum uidissent quod euangelij præputij creditum est mihi, sicut Petro euāgelij circuncisionis. i. quod dñs euangelicā doctrinā sicut fidei dispensatori credidit, ut præputiatis gentibus euangelizē, quemadmodū Petro cōstituerat prædicare populo circuncisionis, dexteris societatis mihi dederunt. Et uere mihi est creditū sicut Petro euangelium: quia qui Petrus fecit apostolū circuncisionis, fecit & me apostolum gentiū. Et hoc est: Nam qui operatus est Petro. i. ad honorē & auxiliū Petri, sublimando eum in apostolatū circuncisionis. i. iudaici populi, tum p prædicationē, tum per miraculorum ostensionē, operatus est & mihi uirtutes miraculorū atq; diuerfas gratias & eloquentiā ualidæ prædicationis inter gentes. Hic ostenduntur isti duo principales apostoli ad salutē duorū populorū fuisse electi, Petrus ad Iudæos, Paulus ad gentiū. Et cum p certo cognouissent gratiam apostolatus & sapientiæ, quæ mihi a Christo data est, Iacobus & Petrus & Iohannes, qui uidebātur esse colūnae. i. erecti & fortes ac immobiles, atq; roborantes multitudinem aliorū, & cōtinentes ac sustentantes, dederūt mihi & Barnabæ dexteris. Iacobus hoc loco ponit ante Petrus & Iohannem, ppter primatū suū quē habebat in Ierusalē, ubi erat episcopus. Dexteris nobis dederūt societatis. i. signū socialis amicitiae & dignitatis apostolatus, quod ab his quæ ipsi didicerant, in nullo discrepabamus. Sicut em̄ inuicē osculari, signū est pacis ac dilectionis, ita & iungere dexteris. Societatis dico, ita decrete, ut nos in gentes iremus prædicare, ipsi uero in circuncisionē: & illi essent participes beneficij quod ageremus in cōuersione gentiliū, nosq; similiter essemus socij remunerationis ipsorū pro cōuersione Iudæorū. Licet Paulus dicat Barnabā secū esse receptū in societate apostolorū, non tamen sibi dicit esse æquale in prædicatione: quia ipse est doctor gentium, qui scdm maiore partē illas cōuertit ab Ierusalem usq; in Illyricū, prædicās per circuitū, ac deinde nō solum usq; Romā, sed etiā usq; in Hispaniā. Hæc oīa ualent ad cōmendationem suæ auctoritatis, & etiā ad intentionē, ut eos reuocet a circūcisiōe & legis seruitute. Nihil cōtulerūt, sed etiā id rogauerunt tantū, ut essemus memores pauperū qui erant in Ierusalem, & p̄cia rerum suarū pro Christo posuerāt ad pedes apostolorū. Quod etiā. i. D habere memoriā eorum & mittere eis alimoniam, ego sollicitus fui facere, hoc ipsum studiose cōplens. Recte Paulus ut ab obseruantia legis Galatas reuocaret, prædictam euāgelij sui collationem memorauit: quia idcirco tunc in Ierusalem ascendit, ut audiret quid de legis obseruantia priores apostoli sentirent. Vnde Lucas refert de Paulo & Barnaba, quia morati sunt Antiochiæ tempus nō modicum cum discipulis: & quidam descendentes de Iudæa, docebant fratres, quia nisi circūcidamini secundum morem Moysi, non potestis saluari. Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ aduersum illos, statuerunt ut descenderent Paulus & Barnabas & quidam alij ex alijs, ad apostolos & presbyteros in Ierusalem super hac quæstione. Cum autem uenissent Hierosolymam, suscepti sunt ab ecclesia & ab apostolis, nūciantes quanta deus fecisset cum illis. Surrexerunt autem quidam de heresi pharisæorum qui crediderant, dicentes quia oportet circūcidē eos, præcipere quoque seruare legem Moysi. Conueneruntq; apostoli & seniores uidere de uerbo hoc &c. In hoc conuentu facta est prædicta euāgelij Pauli collatio.

Cum autē uenisset Cephas Antiochiā, in faciē ei restiti, quia reprehensibilis erat. Prius enim quā uenirēt quidā ab Iacobo, cum gentibus edebat: cū autē uenissent, subtrahebat & segregabat se, timens eos qui ex circuncisione erant, Et simulationi eius cō-

C

Roma. 15.

Actu. 2.

Actu. 15.

A senferunt cæteri Iudæi, ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simulationem.

- Actu. 16.** ¶ Et hoc factum est, postq̃ Paulus & Barnabas à supradicto concilio cū Iuda & Sylā reuersi sunt Antiochiā, ferentes epistolā apostolorū, in qua decretū erat, ne gētes cogerētur circumcidi uel Iudaizare. Tunc enim scriptū est: Paulus aut̃ & Barnabas demorabantur Antiochiā, docētes & euāgelizantes cum alijs pluribus uerbū dñi. Et eo tēpo re Petrus intelligitur superuenisse, & qđ nūc Paulus narrat, fecisse. Nil (inquit) mihi in Ierusalem cōtulerunt Petrus & alij, sed cum uenisset Cephas, i. Petrus Antiochiā, ego illi contuli. Vel ita: Non solum in Ierusalem ego contuli Petro, sed etiam in Antiochia. Nam restiti ei in faciē, id est, non in absentia eius ego derogauī illi, sed ante eū ueniens, aperte cōtradixi ei, & libere eū reprehendi, quia reprehensibilis erat, id est, dignus reprehensione. Nam prius quā uenirent quidam Iudæorum ab Iacobo de Hierosolymis Antiochiam, edebat cum conuersis gentibus absque ulla ciborum discretione, ita ut nec suillas carnes reprobareret: sed postmodum cum uenissent Iudæi, subtrahebat se à conuiuiō eorum, ne Iudæi qui nouiter ad fidem uenerāt & adhuc legem seruabant, scandalizarentur in cibis, quos lex immundos iudicauit. Et non ita subtrahebat se à gentiliū societate, ut saltem aliquoties cum illis, & aliquoties cum Iudæis esset, sed omnino segregabat se, id est, seorsum à grege gentiliū separatus.
- B** gregem suum cum Iudæis faciebat. Et sic quadā simulatione dabat intelligi, hanc discretionem ciborum & alias carnales obseruantias esse necessarias ad iustificationē: gentilesq̃ conuersos ad Christum, nō posse Iudæis credentibus adiungi. Quod quidem peius erat, quā si fratres scandalizaret: quia deterius est ueritatem relinquere, quā permettere nasci scandalū. Et ita segregabat se ac sequestrabat à grege & à cibis gentiliū, faciens de uno grege duos, cum Christus de duobus unum fecisset: quia timebat non cibos gentiliū, sed Iudæos qui erāt ex circumcisiōe, ne recederent à fide. & simulationi eius, qua fingebat se cibos discernere, & gentiliū conuersationem abhorreere, consenserūt cæteri Iudæi, qui prius erat cum eo, ac remouerunt se à conuiuiō & gentiliū consortio, ita ut & Barnabas, qui erat doctor gentium & gentes deberet synceriter instruere, utpote mecum ad gentes missus, duceretur ab eis in illā simulationem Iudaicæ cōmestionis & conuersationis. Dixerat tamen Petrus in supradicto apostolorum & seniorum cōuentu: Quid tentatis imponere iugum super ceruicem discipulorum, quod neque patres nostri, neq̃ nos portare potuimus? Sed per gratiam domini Iesu credimus saluari, quemadmodum & illi. Bene ergo sentiebat de abolitione legis, sed simulauit pro timore Iudæorum, ne occasione gētiū à fide recederent, & sic pderet suum gregē.
- Actu. 16.** Simulauit autem & Paulus pro similimetu, quando Timotheum circumcidit, & comam more Nazaræi nutriuit, quā in Cenchreis rasit, uel qñ puri

ficatus in templo sacrificium obtulit. Petrus ergo utpote Iudæorum apostolus, saluti Iudæorum prouidebat in hac simulatione, timens ne si coram Iudæis cōmunes cibos ederet cum gētibz, illi prædicationem eius respuerent & à fide discederent. Ideoq̃ permittebat adhuc illis ut facerent circumcisiōem, cæterosq̃ ritus legis obseruaret, & ipse cum eis ex parte seruabat, ut paulatim eos ad fidē & ad euāgelij puritatem alliceret. Et idcirco si q̃s gentiliū circumcidi uellet, in præsentia Iudæorū non prohiberet. Paulus autem magno fidei ardore succensus, præcepta legis teneri carnaliter noluit: & qui gentium erat apostolus, circumcisiōem in gentibus fieri uetuit. Et quia Petrus uel in populo circumcisiōis adhuc legis consuetudinē seruari uolebat, ut gentes conuersæ Iudæis inæquales iudicarentur, in faciē ei restitit, eumq̃ in hac re fuisse reprehensibilem dicit. Et hoc eius studiū non solum culpam, sed (quod maius est) hypocrisim (i. simulationem) nominat. In qua simulatione Petrus (ut dictū est) saluti Iudæorū prouidebat, sed salutē gentiū negligebat. Vnde Paulus gentiū apostolus, & de salute gentiū sollicitus, in faciē ei restitit. Ipse uero Petrus, qđ à Paulo fiebat utilitē libertate charitatis sanctę ac benignę pietate humilitatis accepit. Atq̃ ita rarius & sanctius exemplum posteris tribuit, qđ nō dedignarentur maiores (sicubi forte recti tramitē reliquissent) etiam à posterioribus corripi. Nec solum tūc patientē hanc reprehensionē pertulit, sed etiā post dum secundam scriberet epistolam, laudauit epistolas Pauli, in quibus reprehensionē istam legerat. Certe enim nisi legisset Pauli epistolas, non laudasset. Si autem legit, quia illic ipse reprehensibilis diceretur, inuenit. Amicus ergo ueritatis, laudauit etiam quod reprehensus esset: atq̃ ei & hoc ipsum placuit, quia in his non placuerat, quæ aliter q̃ debuerat sentire. Seq̃ etiam minori fratri ad cōsensum dedit. tunc enim Paulus adhuc erat minor, quā nūc sit æqualis. atq̃ in eadē refactus est sequax minoris sui, ut etiā in hoc p̃iret, quatenus qui primus erat in apostolatus culmine, eēt primus & in hūilitate. In hac itaq̃ re ē in Paulo laus iustę libertatis, in Petro sanctę hūilitatis. Sunt uero nōnulli, q̃ non Petrū apostolorū principē, sed quendā aliū eiusdē nois, qui à Paulo reprehensus ē, accipiūt. Qui si uerba Pauli studiosius legissent, ista nō dicerēt. Dicturus etenim, Cum uenisset Petrus Antiochiā, in faciē ei restiti, ut de quo Petro loquerē ostenderet, in ipsa narratione p̃misit, dicēs: Qui enim operatus ē Petro in apostolatū circumcisiōis, opatus est & mihi inter gentes. Patet ergo de quo Petro Paulus loquit̃, quem & apostolū nominat, & præfuisse euāgelio circumcisiōis narrat. Et ne q̃s adhuc in hærendo literę dicat hūc, quē Paulus reprehendit, nō Petrū, sed Cephā uocari, quā idem sit utrūq̃ nomē, reuoluat qđ ibidem p̃missum est, Iacobus & Cephas & Iohānes, q̃ uidebātur esse colūne, dextras mihi dederūt. Constat em̃ hūc Cephā, q̃ in Iacobū & Iohānem positus est, nō minorē Iohāne uel Iacobo fuisse. Qđ si nullus Cephas præter aposto-

Alum Petrum inuenitur, qui Iacobo & Iohāni ualeat æquari, fatendum necessario est, hunc Cephā esse cui Christus ait: Tu uocaberis Cephā, quod interpretatur Petrus.

Iohā. I.

Roma. 3.

Sed cum uidissem quod non recte ambularent ad ueritatem euangelij, dixi Cephā coram omnibus: Si tu cū Iudæus sis, gentiliter uiuis, & non Iudaicē, quomodo gentes cogis iudaizare? Nos natura Iudæi, & non ex gentibus peccatores. Scientes autem quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi; & nos in Christo Iesu credimus, ut iustificemur ex fide Christi, & nō ex operibus legis. Propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro. Quod si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores, nunquid Christus peccati minister est? Absit. Si enim quæ destruxi, iterum hæc reedifico, præuaricatorem me constituo. Ego enim per legem legi mortuus sum, ut deo uiuam. Christus confixus sum cruci. Viuo autem iam non ego, uiuit uero in me Christus. Quod autem nunc uiuo in carne, in fide uiuo filij dei, qui dilexit me, & tradidit seipsum pro me. Nō abiicio gratiam dei. Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus mortuus est.

B Petrus quidem & Barnabas simulabant, sed ego solus synceritatem seruans, increpauī publice fictionem eorū. Vidi enim quod non recte ambularent, id ē, non utroque pede pariter incederēt, quia in uno claudicabant, quantū ad gentes, quarum salutē negligebāt; quantū uero ad intentionē bonā de salute Iudæorū, recte ambulabāt. Quantū ad gētes, nō recte ambulabāt ad ueritatē euangelij tenendā & prædicandā: quia per hoc peribat ueritas, si gētes iudaizarēt. Veritas quippe euangelij est, ut homo iustificet sola fide sine opibus legis, & ut oēs cibi naturaliter mundi esse credāt, atque ut doctores ecclesiæ, nec Iudæorū nec gentiliū salutē negligāt. Ipsi talitē agebāt. Sed ego cum uidissem quod non recte, sed flexuose, ambularent ad ueritatem euangelij seruandā & docendā, succensus diuino zelo, dixi Cephā coram omnibus ea quæ sequunt. Si clam soli Petro Paulus ista diceret, Iudæis & gētibz nihil proficeret. Ideo cūctis audientibus dixit, ut cunctis proficeret. Idcirco uoluit non timide obtegere, sed fidenter asserere, quod eum pariter sentire iam nouerat, siue quia euāgelium cum eo contulerat, siue quia in Cornelij uocatione etiam diuinitus eum de hac re admonitum acceperat, siue quia antequam illi quos timebat uenissent Antiochiam, cum gētibz eū discumbentē uiderat. Nō ergo tūc eum quid in ea re uerē esset docebat, sed eius simulationē qua gētes exēplo suo iudaizare cogeret, arguebat. Si tu, inquit, cum sis Iudæus uiuis gentiliter, id ē, indiscrete cibus omnibus uteris, nul-

Actu. 15.

Actu. 10.

lumq; hominem reputans immundum, & non Iudaicē, id ē, non cum ciborum discretionē sicut Iudæi, quomodo, id ē, qua ratione, qua utilitate, cogis exemplo tuo gentes iudaizare? id ē, Iudæorum ritum sequi in discretionē ciborum & receptione carnalium obseruantiarum, dum te ab his segregas, eo quod omnem creaturam dei bonam esse credunt, & sine legis obseruantia per euāgelium iustificari quærunt? Tu qui naturaliter Iudæus es, reliquisti iudaizare, & gentes cogis iudaizare? Tu qui Iudæus eras, iudaismum deseruisti, & hi qui nunquam fuerunt Iudæi, assument iudaismū? Non uiuis Iudaicē, id est, non seruas iudaicum morem in tuo uictu, quia scis nil utilitatis ibi esse. Quomodo ergo nūc gentes cogis iudaizare, quæ omnia quæ uident in te, putant salutē necessaria esse? Vere non debent iudaizare gētes, quia nunquam iustificarentur. Et uere nunquam iustificarentur iudaizando, quia nec nos qui naturaliter sumus Iudæi, potuimus unquam iudaizando iustificari, ideoq; dimisimus legem, & confugimus ad fidem. Et hoc est: Nos natura sumus Iudæi, id ē, non profelyti, sed gñe sumus Iudæi, ex semine Abrahæ prodeuntes, & legem dei habentes, & non peccatores ex gentibus, id ē, non ita peccatores ut omnes gētes idololatræ & immundæ. Peccatores enim non enim gētibz imposuerāt Iudæi iam uetusta quædā supbia, tanq̃ ipsi essent iusti, uidētes festucā in oculo alieno, & nō trabē in suo. Nō sumus (inquā) ex gētibz peccatores, à cultura dei oīno remoti & peccatis dediti, sed naturaliter Iudæi. i. sub diuina lege nutriti. Sed tñ scientes quod non iustificatur ullus, unquā homo ex operibus legis, siue Iudæus, siue gētilis, nisi per fidem Christi, quæ carnales obseruantias auferret, & spiritaliter impleri legē facit, ut nos credimus. Opa sunt ex gratia, sed nō ex opibus gratia: quia ipsa prima est, ex qua impetrantur cætera. Ideo nullus aliquo mō iustificari ualet ex opibus, nisi per fidē quæ pcedit ex gratia. Quod sciētes, & nos quoq; Iudæi sicut gentes, in Christo Iesu positi, credimus in ipsum, ut iustificemur ex fide Christi per diuinam gratiam, & non ex operibus legis per uires nostras. Propter quod, id ē, quia nos Iudæi nequimus ex legis operibus iustificari, qui ex his essemus iustificati, si quis inde posset iustificari, ex operibus legis carnalibus nō iustificabitur omnis caro, id ē, nullus in carne uiuens, consequetur per hæc iustitiā. Dixit superius Iudæos non esse ex gentibus peccatores, & post subiecit quod etiam ipsi iustificētur ex fide Christi. Omnis autem qui iustificatur, iniustus erat, id ē, peccator. Videtur autem fortassis alicui male intelligenti, quod Christus Iudæis ad se uenientibus peccata prius ministraret, ut eos per fidē & gratiā suā postmodum iustificaret. Et hoc est quod dicitur: Nō sumus ex gētibz peccatores. Quod. i. sed si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus etiam nos ipsi peccatores. i. si accedētes ad lumen Christi, uidimus in eo tenebras peccatorū nostrorū, quæ prius cæci uidere non poteramus, & si ad subtilē regulam iustitiæ Christi propinquantes, ut ad eam dirigamur, animaduertimus defor-

Iohan. 1.

A mem tortitudinē iniustitiæ nostræ, qui nos antea rectos arbitrabamur, nunquid ideo Christus nobis minister est peccati, id est, nūquid idcirco consequens, ut Christus ministret nobis peccatum, qui tollit peccata mundi? Absit hoc à fidelium cordibus, ut Christum putent alicui ministrare peccatum, qui pro abolitione peccatorum nostrorum semetipsum obtulit sacrificium. Nam & aliquid deformæ latet in tenebris, sed in radio solis euidenter apparet, nec tamen sol deformitatem illam operatur. Sic & Iudæi qui se iustos antea putabant, illustrati lumine Christi, uiderunt deformitates culparum suarum, quas Christus eis non ministraret ut facerent, sed ostenderat ut agnoscerent & corrigeret. Vel ita: Ex operibus legis (ut dictum est) nemo iustificabitur. Sed si nos Iudæi transierimus ad Christum, & in illo quærentes iusticiam, in lege nequiuimus iustitiam adipisci, inuenti sumus etiam nos peccatores, sicut & gentiles, quia cognitum est nos semper in corde legem transgressos esse, licet eam seruasse in opere, nunquid Christus qui monuit ut legem relinqueremus, & ad se transiremus, est minister peccati, id est, ministrat nobis peccatum in eo, quod iubet ut à rigore legis discedamus, & ad gratiam ueniamus? Absit ut ipse nobis peccatum in hoc ministraret. Non est enim peccatum, sic relinquere legem uel destruere: sed peccatum est, rursus ad eam redire uel eam reedificare. Nam si quæ destru-

B is euerit, iterum hæc reedifico, id est, rursus statuo, uel per simulationem ut Petrus, uel per prædicationem ut pseudo apostoli, prædicatores me constituunt, id est, contra ipsam legem facio, quæ se determinandam prænuñciauit. Nam per auctoritatem legis ipsam legem dimisi, quasi ei mortuus, nullum sensum eius habens. Et hoc est: Ego enim per legem legi mortuus sum, ut deo uiuam. Vere enim destruxi in me opera legis, quia sum mortuus legi, id est, non uiuo iam in operibus legis, nec in eius carnali sensu: & ita sum mortuus per legem, quia ut in Christum credere, lex ipsa mihi prædicauit, & de sua terminatione ac euangelici dogmatis susceptione commonuit, dicens per Moysen: Prophetam uobis suscitabit dominus deus uester de fratribus uestris tanquam me. Ipsum audietis. Id est, postquam Christus uenerit, non ulterius durabit lex, sed nouam Christi doctrinam audietis. Vel per legem spiritaliter intellectam mortuus sum legi meæ, ne carnaliter in ea uiuam, ut deo uiuam, non mihi, id est, ut uoluntatem dei, non meam in omni uita mea faciam. Quod iam possum, quia Christo confixus sum cruce, id est, cum Christo affixus sum cruce, socius passionis Christi: hoc est, crux Christi extinguit in me ardorem peccati, ne iam in me uigeat: & ligat manus meas, ne ad illicitum opus extendatur: & pedes, ne ad malum gradientur. Sum quidem cum Christo crucifixus, sed tamen uiuo in uirtutibus, id est, uigorem bene operandi habeo iam non ego ille qui prius peccator eram, sed uiuit in me Christus, id est, uiget & regnat in me Chri-

Deute. 18.

sti nouitas. Crucifixus sum, sed uiuo. Viuo, sed iam non ego qualis uixeram. Non ego uiuo, sed uiuit in me Christus. Quod est dicere: Ego quidem à memetipso extinctus sum, quia carnalis non uiuo, sed tamen essentialiter extinctus non sum, quia in Christo spiritaliter uiuo. Hoc est dicere: Non est in me iustitia mea, quæ ex lege est, in qua præuaricator effectus sum, sed iustitia dei, id est, quæ mihi ex deo est, non ex me. Sic quippe in me uiuit, non ego, sed Christus, qui factus est nobis sapientia à deo & iustitia & sanctificatio. Ego iam non uiuo, sed Christus in me, id est, non facio uoluntatem meam, sed eius qui habitat in me. Sed tamen quod nunc uiuo in carne, id est, quod non extinguor in carnis igne, quod in corpore positus bene possum operari, in fide uiuo, id est, non per laboriosa opera legis, sed per fidem filij dei, cuius fides ualere potest. Iustus enim uiuit ex fide, quandiu est in corpore. Et per hoc Christi fides efficientiam habet in me, quia ipse dilexit me, & per illam dilectionem tradidit ad mortem pro me redimendo seipsum qui tantus est, non aliud animal. Et propterea non abijcio gratiam dei, qui me per passionem filij sui liberauit à peccatis, & dedit ueram iustitiam, quod lex facere non poterat, id est, non quæro per legem iustificari, quod esset abijcere gratiam. Nec debeo eam abijcere, quia si per legem iustitia, ergo Christus gratis, id est, frustra, sine causa, sine utilitate mortuus est, cum absque morte eius per legem iustificarentur obseruatores legis. Sed non frustra mortuus est, quia nec per legem, nec per aliam rem haberi poterat iustitia quæ duceret ad salutem, nisi per Christi mortem.

I. Cor. 1.

Habebat Romæ.

CAPVT. III.

O Insensati Galatæ, quis uos fascinauit non credere ueritati, ante quorum oculos Iesus Christus præscriptus est & in uobis crucifixus? Hoc solum à uobis uolo discere, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei? Sic stulti estis, ut cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini? Tanta passi estis sine causa, si tantum sine causa. Qui ergo tribuit uobis spiritum & operatur uirtutes in uobis, ex operibus legis, an ex auditu fidei, sicut Abraham credidit deo, & reputatum est ei ad iustitiam? Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, hi sunt filij Abraham.

¶ Finita narratione, in qua docuit se non didicisse euangelium ab homine, ipsumque euangelium suum cum apostolis se contulisse, ac deinceps de simulatione iudaizandi Petrum reprehendisse, uertit se ad increpationem Galatarum, & fortiter arguit dementiam illorum, quia doctrinam eius quæ tantis auctoritatibus fulcitur, deseruerant, & falsitati pseudo apostolorum credebant. Vnde subuersionem illorum attendens, prorupit subito in exclamationem, ut exagitando magnitudi-

Gen. 18. Rom. 4. Iacob. 2.

A nem reatus illorum, facilius reuocare eos possit. Quod quidem more rhetorum uidetur facere. O (inquit) *Galatæ insensati*, id est, omni sensu rationis carentes sicut animalia bruta, *quis uos fascinauit*, id est, liuido intuitu læsit, *non credere*, id est, ut non credatis euangelicæ ueritati. Re enim uera insensati estis, qui mortiferā suasionē accipitis cuiuslibet pseu- do apostoli, qui nullius nominis & autoritatis est, qui in populo latet, & cuius etiam uocabulum ignoro: meamq; doctrinam postponitis, quam à solo deo, non ab homine accepi, cui apostoli nihil noui in collatione euangelij cōtulere, sed à me certiores facti sunt. Quis uos fascinauit, id est, respectu inuidiæ uos tenellos læsit, dolensq; de pro- motu uestre perfectionis atq; fidei, solo liuore nocuit, sicut aliquis qui solo respectu dicit posse res alterius diminuire: & ita uos liuenti aspectu suo tabefecit, ut non credatis ueritati meæ prædicati- onis, sed falsitati sui prauis dogmatis. Vel sicut in- cantatores fascinant & deludunt homines, ut cre- dant uerum esse quod falsum est, ita nescio quis fascino suæ deceptionis adeo uos incantauit, ac uerbis suis immutauit, ut falsitatem pro ueritate teneatis. Vnde & scriptum est, quia fascinatio nu- gacitatis obscurat bona. Non creditis ueritati si- cut insensati, ante quorum interiores oculos Iesus Chri- stus præscriptus est. i. præostensus & prænotatus à uobis, non in tabulis lapideis sicut lex, sed in uobis, id est, in cordibus uestris, est crucifixus: quia crux & passio eius qua redempti estis, erat maxi- me intimanda uobis. Vnde magis demētes estis, qui CHRISTVM uobis præmonstratum, pro peccatis uestris crucifixum, negastis, non creden- tes uos ex fide posse iustificari, sed ex operibus le- gis, uel tales olim fuistis, ut an oculis uestros præ- scriptus esset Iesus CHRISTVS crucifixus: quia ob compunctionem mentis habendam, pinge- batis eum crucifixum in locis illis, ubi semper eū uidere possētis & memoria retinere. Vel ita estis insensati, quod Iesus Christus proscriptus est, id est, exheredatus ante oculos uestros, & non ad- uertitis. Illi enim dicebantur proscripti, qui pro fa- cto aliquo in exilium trusi, hereditate & patria priuabantur. Et Galatæ cum ad Apostoli præ- dicationem credidissent se per mortem Christi posse iustificari, facti sunt hereditas Christi, quā ipse sua morte de diaboli possessione eripuit. Sed post ab hac fide recedentes, & iustificationem in operibus legis quærentes, quantū in se erat, Chri- stum exheredabant, sese illi subtrahendo. Iesus Christus proscriptus est, id est, dānatus & exhe- datus in uobis sibi sublati: ipse dico, crucifixus, qd cum pondere legēdum est, quali q; tā charo precio uos acquiuit in hereditatē, patiēdo p uo- bis crucis asperitatē. Vel dum p legem Christum deseritis, Christus à uobis proscriptus est. i. dāna- tus sicut à Pilato. Et dum insufficientē creditis, à crucifixoribus non differtis. Vel proscriptio da- mationis eius quæ à Pilato facta est, ita fuit uo- bis nota, quasi ante uos fuisset facta & in uobis. i. in intellectibus uestris crucifixio eius, ut sciretis

qualiter facta fuerit, & qd contulerit. Commoue- rat illos p prædictā increpationē, & nūc cōsequē- ter pbat illis, qd lex nō est obseruāda, qā nō ex ea, sed ex fide ueniūt oīa bona. Quasi dicat: Licet insensati & fascinati sitis, tñ hoc solum qd dicturus sum, uolo discere à uobis, qā hoc tam euidentē est, ut & stulti docere id queāt: & si nihil aliud esset, hoc so- lum sufficeret ad pbandum, qd lex tenenda non est. Cum cōstat quod spūm accepistis, docete me utrum accepistis hunc ex opibus legis quæ non- dū feceratis, an ex fide quā à me audistis. Vel ita: Possem uti pluribus pfundis argumētis, sed hoc solum quod planū est, uolo discere à uobis. i. uo- lo ut respōdeatis mihi, qā uel in hoc solo satis ap- parebit iustificationem non ex lege esse, sed ex fi- de. Spiritum, id est, spūs sancti charismata, sicut lo- qui diuersis linguis, prophetare, infirmos sanare, & cetera huiusmodi: accepistis uos diuinitus ex ope- ribus legis, an ex auditu fidei. i. utrum accepistis spūm ex carnali obseruantia legis, an ex fide, quā solo auditu prædicationis sumpstistis. Nō puto quod dicatis uos hæc spiritalia dona ex opibus legis accepisse, cum sciatis adhuc legis opera tunc nul- la fecisse. Restat igit tñ ex fide uos accepisse. Pri- us ex fide percepistis charismata, & nūc ex lege quæritis iusticiam. Ergo sic (id est, tam) stulti estis, ut cum spiritu cœperitis. i. spiritale inceptum habueritis, dum charismata per fidē acceperitis, nunc carne cō- summemini. i. carnali conuersatione in nihilum redi- gamini, dum bona spūalia uestra per legis custo- diam adnullatis. Cum spū sancto cœperitis uel spiritaliter uiuere, uel legem spiritaliter intelli- gere, nunc carne, id est, uel carnali uita, uel lege car- naliter intellecta, consummaminini, id est, adnihilā- mini, amittendo quicquid boni habuistis. Et id- eo sine causa, id est, sine utilitate uestra, passi estis ab aduersarijs tanta, id est, tam magna & tam multa aduersa pro fide tuēda, quā nunc spo- tere linquitis. Non tamen affirmando hæc dico, ne in desperationem cadatis, & adhuc profundius in barathrum perditionis demergamini: sed quia utunq; est in uoluntate uestra, dico conditionali- ter, quod tāta aduersa pro Christo passi estis sine causa, si tamē sine causa hæc passi estis. Sine causa em̄ passi estis, si in hoc errore pseueretis: non sine cau- sa, si respiscatis. Et quādoquidem ita perdere po- testis omnia bona per legis obseruātiā, ergo de- us qui etiam nunc tribuit uobis spiritum prophetiæ & sapientiæ, aliarumq; gratiarum, & operatur in uo- bis uirtute miraculorum, dat uobis hoc ex operibus legis, an ex fide quam audistis. Idem interrogat qd superius, sed secundum præsens tempus, cum su- pra præteritū posuerit. Ne enim ipsi ad primā interrogationem respondere possent, nos adhuc legis opera non feceramus, quando spiritum san- ctum accepimus, sed si fecissemus illa, tunc maio- rem eiudem spūs gratiam accepissemus p ea: id- circo uoluit eos interrogare secūdo, quia neque nūc respondere possunt se ex opibus accipe spū- tum. Ac si dicat: Nec in principio, nec nūc accepi- stis ex lege spūm sanctum, sed ex fide. Et ita per-

A cepistis ex fide spiritum, sicut per fidem Abraam cepit iustitiam, qui credidit deo promittenti, & reputatum est ei ad iustitiam, id est, ex fide iustificatus, id est, absque legis operibus: quia credere est causa sufficiens iustificandi. Et quandoquidem Abraham ex fide iustificatus est, ergo cognoscite, id est, scitote, quia qui ex fide sunt, id est, quorum esse est ex fide, hi sunt filij Abrae, id est, iusti ad exemplum Abrae.

Gen. 22. Prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes deus, prænunciavit Abrae, quia benedicentur in te omnes gentes. **Ecc. 44.** tur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidelis Abraam. Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. **Deut. 27.** Scriptum est enim: Maledictus omnis qui non permanferit in omnibus quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea. Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud deum, manifestum est, quia iustus ex fide uiuit. **Habac. 2.** Lex autem non est ex fide: sed qui fecerit ea, uiuet in illis. **Roma 1.** **Leuit. 18.**

B Non solum iustitia datur ex fide, sed & benedictio, quia scriptura dixit Abrae, quod gentes benedicentur in te, id est, in tuae fidei conformitate. Vel ita: Dixi quia qui ex fide sunt, hi sunt filij Abrae, & hoc non est nouum, sed antiquitus in scriptura notum. Quia scriptura, id est, spiritus sanctus, uel Moyses scripturae compositor, prouidens, id est, ostendens esse prouisum longe antequam fieret, quia ex fide non ex legis operibus, iustificat gentes deus, prænunciavit. i. prænunciatum esse retulit Abrae, quia non tantum Iudaei, sed & omnes gentes benedicentur in te, id est, in tua fide, & in Christo qui nasciturus est ex te. Benedictionem hic intelligimus baptismi consecrationem & in bonis operibus iustificationem, ac penam uitae consecutionem. Et quia hoc scriptura prænunciavit, igitur illi qui sunt ex fide, id est, qui ex fide coeperunt spiritualiter esse, benedicentur cum fidelis Abraam, id est, benedictionem consequentur ex fide, sicut Abraham per fidem est benedictus, & cum tanto patriarcha sociabuntur. Et uere qui ex fide sunt, benedicentur. nam qui ex operibus legis sunt, maledicentur. Quicumque enim sunt ex operibus legis, id est, quaerunt iustificari ex carnalibus obseruationibus, sub maledicto sunt, ut nequeant euadere nisi Christo liberante, id est, merito suae transgressionis obnoxij sunt, & praeparati maledictioni sempiternae damnationis. Sic enim

Deut. 27. Scriptum est in Deuteronomio: Maledictus, id est, eternam maledictionem damnatus erit, omnis qui non permanferit assidue, non dico, in quibusdam, sed in omnibus quae scripta sunt in libro legis, nec ita dico, ut uel solum intelligat ea & uelit agere, sed ut faciat ea, id est, opere compleat. Quod nullus adimplere ualeat. Hoc est enim iugum, quod (sicut Petrus ait) neque nos, neque patres nostri portare potuimus. Ideoque nullus ab hoc maledicto liber est, qui iugo legis collum supposuit, & auxilium gratiae non quaesi-

uit. Nemo enim omnia legis praecipita unquam adimplere potuit. Maledictus erit, qui omnia illa non fecerit: sed tamen si quis ea fecerit, non inde iustificabitur. Et hoc est: Quoniam in lege nemo iustificatur apud deum, qui ueritatem inspicit, quamuis apud homines qui falluntur, iustus uideatur, manifestum est ex uerbis Habacuc, qui dicit quia ex fide uiuit iustus in anima, id est, iustificatur ex fide, non ex lege. Vita enim animae interim iustitia est, donec ad uisionem creatoris perueniat, qua perenniter uiuat, & haec iustitia ex fide est. Iustus uiuit ex fide, id est, ex eo quod credit ea quae non uidet. Sed lex non est ex fide, id est, nihil mandat credendum, sed per timorem cogit ad faciendum, dicens quod qui fecerit ea quae ibi scripta sunt, non punietur, quia non est transgressus, sed temporaliter uiuet in illis, quae carnaliter est operatus. Aliter enim plecteretur.

Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum, quia scriptum est: Maledictus omnis qui pendet in ligno, ut in gentibus benedictio Abrae fieret in Christo Iesu, ut pollicitationem spiritus accipiamus per fidem.

Superius cum diceret, Maledictus omnis qui non permanferit in omnibus quae scripta in libro legis, ut faciat ea, uisus est contra se agere: quia per hoc uidebatur circuncisionem & carnales obseruantias praedicare, ut qui eas seruarent, non darentur aeterna maledictione. Et quasi respondet nunciatus: Nos Iudaei quandiu seruauimus legi, fuimus sub maledicto: sed Christus morte sua delens peccata nostra, & nobis datus iustificationem, redemit nos de maledicto legis: ideoque non est opus ut in ipsius legis umbra iam maneamus, postquam ueritas nobis illuxit. Vel ita: Ex lege est maledictum, non iustitia: sed Christus nos Iudaeos qui sub maledicto eramus, redemit de maledicto legis. Cur ergo uos ad illud tenditis? Ipse nos a maledicto redemit, factus pro nobis maledictum, id est, reputatus non solum maledictus, sed etiam ipsum maledictum. Vel factus in morte sua maledictum, id est, hostia pro nostro maledicto, uidelicet caro mortalis quae uocatur maledictum, quia maledicto, id est, peccato primi parentis facta est mortalis, quia scriptum est in Deuteronomio: Maledictus, id est, mortuus est addictus est omnis qui pendet in ligno crucis. Omnis prorsus qui pendet in ligno, etiam filius dei. Omnis enim dixit, contra haereticos, qui ueram redemptionis nostri mortem erant negaturi, & insipienti honorificentia illum a morte separaturi. Qui enim semper benedictus est in sua iustitia, maledictus ad horam fieri dignatus est propter delicta nostra in morte, suscepta ex poena nostra. Maledictus autem non a quocunque, sed a deo, sicut lex loquitur. Nisi enim deus odisset peccatum & mortem nostram, non ad eam suscipiendam atque delictum filium suum mitteret. Quid ergo mirum est, si maledictum est a deo quod odit deus? Tanto enim libentius dat nobis immortalitatem, quae futura est Christo ueniente, quanto misericordius

Audit mortem nostram, quæ in ligno pepedit. Quoniam mors ipsa ex maledicto est, & maledictum est omne peccatum, uel ipsum quo fit ut sequatur supplicium, uel ipsum supplicium, quod & uocatur peccatum, quia fit ex peccato. Suscepit autem Iesus sine reatu supplicium nostrum, ut inde solueret reatum nostrum, & finiret etiam supplicium nostrum. Itaque quia mors eius uera fuit, eo crucifixo, maledictum nostrum pepedit in ligno. Ipse enim maledictus suscepit pro nobis, quia mortuus est pro nobis. Nam poena peccati nostri quam protulit, per diuinæ sententiæ iustitiā ex maledictione uenit. Ita factus est maledictum pro nobis, ut nos à maledicto liberaret, & benedictionē conferret, scilicet ut benedictio promissa Abrahe qua dictum est, In semine tuo benedicentur omnes gentes, compleretur in iustificatione gentium per fidem Iesu Christi, qui est semē Abrahe. Ita enim nos Iudæos à maledicto redemit, ut etiam in gentibus quæ non erant sub maledicto legis, fieret benedictio Abrahe de gentium credulitate in Christo Iesu, ut tandem utrique accipiamus per fidem, & non per legis opera pollicitationem spiritus, id est, beatitudinem, quam spiritus sanctus in arram datus promittit, uel pollicitationem spiritus, uel spiritum sanctum promissum credentibus, siue pollicitationē spiritus. i. munera gratiarum à spiritu sancto promissa.

B Fratres, secundum hominem dico: tamēn hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut supordinat. Abrahe dictæ sunt promissiones, & semini eius. Nō dicit, & seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, & semini tuo, qui est Christus.

C Locutus sum superius secundum rationes & secundum scripturarum autoritates, quod per fidē, non per legē datur spiritus sanctus & iustitia & beatitudo: & nūc fratres hoc idem dico secundum hominem, id est, secundum humanam consuetudinem, in qua licet sæpe desit firmitas, tamen firmum est testamentum hominis, id est, ab homine factum suis hæredibus. Sic & testamentum diuinarum promissionum datum Abrahe, non potest per subsequētem legē infirmari. Quamuis enim secundum hominē loquar, tamē hominis cuiuscunque testamentum, id est, chirographum, in quo constituit qui post se suam possideant hæreditatem, postquam morte eius fuerit confirmatum. Mors enim testatoris, confirmatio est testamenti. nemo alius ultra spernit illud, ut irritum ducat, uolēs ex toto destruere, omnes hæredes auferēdo & alios ibi ponēdo: nec etiam supordinat, ut partim destruat & partim sic dimittat, alios ex hæredibus relinquēdo, & alios tollēdo, ac pro eis alios ponēdo. Et si testamentum hominis iam mortui, & in puluerē reuerſi, non mutatur, sed ita permanet, ut ille dum adhuc uiueret constituit, quanto magis testamentum dei uiuentis & æterni sine immutatioe permanet? Nam sicut hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat, sic testamentum dei factum Abrahe & semini eius, in quo deus constituit

ut Abraam cum semine suo sit hæres patriæ cælestis, non facit irritum lex subsequēs, neque uel ex parte immutat. Abrahe namque dictæ sunt promissiones. i. frequēter promissa est illi diuinitus hæreditas & semini eius, uelut dū sub specie terræ Chanaan promitteretur ei terra uiuentium, dicente domino: Omnem terram quam conspicias, tibi dabo & semini tuo. Non dicit & seminibus tuis dabo terram hanc, quasi in multis seminibus, id est, in multis filiis esset possidenda, sed quasi in uno semine, id est, in uno filio sit obtinēda, & semini tuo, inquit, dabo illam, qui est Christus. Ideo posuit Qui, & non Quod, quia Quod relatiuum nomē, positum in proprium & appellatiuum, ad proprium debet respicere, sicut hic ad CHRISTVM, licet Christus non sit pure nomē proprium. Abrahe dictæ sunt promissiones & semini eius. Semē Abrahe Christus est, quia de Abraam processit populus Israel, & de populo Israel nata est uirgo Maria quæ peperit Christum. Et quia & nos ad id pertinemus quod est Christus, nobis simul incorporatus & illis pariter cohærentibus unus est Christus. Nam Christus unum est cum omnibus mēbris suis, tamquam caput cum corpore suo, quod est ecclesia. Vnum ergo semē posuit Apostolus, ut ostēderet Galatas & alias gentes in fide non eē inferiores Iudæis, nec Iudæos illis superiores, sed oēs semē in fide, quasi unum corpus Christi. Quod ne ipsi post perceptionē torperent à bono ope, sed unusquisque fratrem suū in sanctis actionibus studeret præuenire, ut posset illum & in remuneratione præcedere, quoniam unusquisque propriam mercedē accipiet secundum suum laborem, & in domo patris mansiones multæ sunt. Ideo posuit promissiones plurali, ut per merita dignioris uitæ festinarēt ad premium maioris gloriæ, quia & stella à stella differt in claritate. Sed tamen (ut diximus) unum est semē cui factæ sunt istæ promissiones, quia unū remunerationis denariū oēs accipiet: & omnes sunt unum in Christo. Non enim dicit deus Abrahe, Tibi & seminibus tuis dabo hæreditatē uel benedictionē, quasi in multis seminibus uel filiis uelit hoc intelligi, sed quasi in uno. i. Christo, utpote re uera in uno semine Christo uolēs intelligi: & semini tuo (inquit) dabo hæreditatē siue perpetuam benedictionem, quod semen est Christus cum corpore suo.

Hoc autem dico, testamentum confirmatum à deo, quæ post quadringentos & triginta annos facta est, lex non irritum facit ad euacuandam promissionem. Nam si ex lege hæreditas, id est, non ex promissione. Abrahe autem per repromissionem donauit deus.

Abrahe dictæ sunt promissiones. Lex uero post data, non destruxit illas. Fecit enim deus Abrahe testamentum promissionum hæreditatis, sed ego Paulus dico, quia lex quæ facta est in Sina post quadringentos & triginta annos à tempore promissionum, non facit irritum, id est, falsum, hoc testamentum diuinarum promissionum, confirmatum non ab homine, sed à deo, nō facit hoc irritum ad

Gene. 12.

Luce. 2.

Ephesi. 5.

D
1. Cor. 3.
Iohā. 14.

1. Cor. 15.

Matt. 20.

A euacuandam promissionem dei, quæ in eo facta est de æterna hæreditate. Quod faceret, si per eam daretur hæreditas regni cælorum. Hoc namq[ue] sonant uerba istius uersiculī, quod lex illa quæ data est sancto Moyſi, non potest euacuare uel cassare p[ro]missiones illas, quas longo ante t[em]p[or]e deus Abrahe locutus fuerat. Postquam enim dominus beato Abrahæ promissiones illas spondere dignatus est, descenderunt in Aegyptum filij Israel, & habitauerunt ibi quadringentis triginta annis. Quibus expletis, exierunt inde, & ita dominus legem etiam dedit Moyſi in monte Sina. Nō ergo decebat ut lex tanto post tempore data, faceret irritum, id ē, cassum & falsum, hoc sanctum testamentum prius ab omnipotente deo confirmatum. Volebant enim pseudo apostoli, ut lex faceret illud irritum, dum conarentur asserere iustificationem & regni cælestis hæreditatem nō per gratiam, ut deus Abrahæ promiserat, sed per legis opera dari: & ita euacuaretur diuina promissio, & deus fieret mendax. Sed non facit lex illud irritum, ut promissionem euacuet, dando cultoribus suis hæreditatem salutis: quia si ex lege, id ē, ex legis operibus esset hæreditas, id ē, æterna beatitudo, iam non esset ex promissione, id est, ex dono dei, & ita fallax esset promissio. hoc est, si ex lege Moyſi proueniret cælestis hæreditas, promissio quæ facta est Abrahæ, non esset uera, quoniam ex illa non daretur hæreditas. Si est ex lege hæreditas, iam nō est ex promissione. Sed est ex promissione, ergo nō est ex lege. Et quod sit ex promissione, Apostolus subiungit, dicens: *Abrahæ autem per repromissionem donauit deus*, hoc ē, hæreditatē donauit deus Abrahæ non per legem quam non habuit, quæ nondum erat, sed per gratiam quam repromisit. Hoc constat omnibus, quia Abraham habet hæreditatem, quoniam nullus id negare potest. Et cum habeat, aut per obseruantiam legis habet, aut per gratiā promissionis: sed per legis obseruantiam non habet, quia lex nondum erat data, ergo per gratiā diuinæ p[ro]missionis habet illam. Et si beatus Abraham ex gratiā supernæ p[ro]missionis per fidem adeptus est hæreditatem, consequens est ut & nos q[ui] semen eius sumus, eandem hæreditatem ex gratiā diuinæ p[ro]missionis consequamur per fidem. Repromissionem ideo dixit, quia non semel deus hæc Abrahæ promisit.

Gene. 12.
15. 22.

Quid igitur lex? Propter transgressionem posita est, donec ueniret semen cui promiserat, ordinata per angelos in manu mediatoris. Mediator autem unius nō est, Deus autem unus est.

¶ Poterat aliquis interrogare: Si lex hæreditatē patriæ cælestis dare non potuit, quid igitur data fuit post Abrahæ promissiones? Et ideo Apostolus ipse quæstionem sibi proponit, & ipse soluit. Quasi dicat: Quandoquidem ex lege non est iustitia neq[ue] hæreditas, quia nec cultores suos iustificauit, nec regnum cælorum illis aperuit, **Quid igitur lex utilitatis contulit?** Quærendū est enim cur

diuinitus data sit, qua utilitate, qua necessitate data sit, q[uo]d commodi dederit, cur inter illa duo interuenerit, scilicet inter promissionem & rem p[ro]missam. Nūc ostendit quare data sit: Posita est (inquit) inter promissionem & p[ro]missam hæreditatē, propter illos qui naturalem legē transgrediebantur, ut uel timore cessarēt transgredi, & paulatim erudirētur ad hoc, ut bona ex amore facerēt. Sed uideamus ordinem constructionis. *Lex ordinata per angelos in manu mediatoris, posita est in populo Iudæorum propter transgressionem, donec ueniret semen cui deus promiserat.* Lex est ordinata per angelos, quia non per seipsum deus, sed per angelos Moyſi loquebatur, & præcepta legis disponebat. Et quia in ipsis angelis Christus erat, q[ui] est mediator dei & hominum, ac per eos legē ordinabat, ideo dicitur ordinata fuisse per angelos in manu mediatoris. Ordinata est ergo, id est, bono ordine posita inter promissionem & p[ro]missionis redditionē. ordinata est inter tempus naturalis legis, de qua conuicti fuerant homines, quod iuuare non potuit: & tempus gratiæ, ante cuius aduentum erant conuincendi de lege scripta. Et id eo qui nunc legē post aduētum gratiæ reducit, cōtra ordinē qui diuinitus p[er] angelos dispositus est, facit. Ordinata est enim ita, ut semper esset in manu mediatoris, id ē, in potestate Christi, ut quando uellet maneret, & quando uellet cessaret. Et tali ordine posita est in populo Iudæorum propter transgressionem illorum coercendas, ut scilicet audientes, si quis hoc uel illud fecerit, morte moriatur, uel talē pœnam patiatur, saltē timore mortis aut pœnæ desisterent peccare. Nam propter iustos & prophetas non fuit posita, qui non timore pœnæ, sed amore iustitiæ deo seruebant: & plenam habentes de Christo fidē, iam ad noui testamēti gratiā p[er]tinebant, & in filiorum libertate iam uiuebant: sed tamē ipsi p[ro]pter uarias causas eiusdē legis opera carnaliē faciebant, tum quia intelligebant illa ē futurarum rerum signa, tum quia cæteris pro quibus ipsa lex data erat, exemplum dare uolebāt obseruandi eam. Si enim qui sapientiores & sanctiores erant, ipsi carnales obseruantias legis postponere uiderētur, iam populus ille minus eruditus putaret legē esse inutilem, nec custodiret eam. Illi autē qui timore pœnæ legē ipsam carnaliē obseruabant, & redēptionem humani generis expectabāt, ac de aduētū redēptoris qualēcunq[ue] fidē habebāt, licet non ita plenam ut propheta, p[er] eundē redemptorē saluati sunt, & si non habēt magnitudinē sublimioris gloriæ quam assecuti sunt propheta. Quia uero ex semine Abrahæ Christus erat nasciturus, in quo omnium gētium fuerat bñdictio repromissa, & p[er] quē patria cælestis erat danda, & ab Abraam usq[ue] ad ipsum Christum multa fuerant secula transitura, prouidēs deus ne soboles dilecti sui Abrahæ cæteris nationibus misceretur, & paulatim familia eius fieret incerta, gregem Israeliticum quodam circuncisionis cauterio denotauit, ut uiuentes in Aegyptios, Chananos, Assyrios, hoc signaculo distingue

Actu. 7.

A rētur. Quādiū enim fuerunt in Aegypto, inter idololātras & immundos circūcidebantur, ut se populū dei dissimilē ab illis semp̄ recognoscerēt, nec opera eorū aliquando facerent. Sed postq̄ in desertū peruenire, circūcisionē dimiserunt, prae-sente ipso legissatore, quia oēs erant Iudaei colētes unū deum, & gentes cum q̄bus in idololatria miferentur, non uidebant. Statim autē ut Iordanis ripam transgressi sunt, circūcisionē quā intermiserant, repetierunt: ppter qd & secunda uocata est illa circūcisio, q̄a inter gentes conuersaturi, timebant ne ad idololatriam exemplo gentium declinarēt, & ideo se illis dissimiles ostendere uolebāt. Vnde possumus uidere, circūcisionē & carnales legis obseruantias, pphetis & ceteris iustis ad nouum testamētū pertinentibus, nullatenus fuisse necessarias, eo qd nō timore poenae, sed amore iustitiae deo seruirent, & se ab omnibus idololātris dissimiles sine lege recognoscerent. Nunc quoq; iam nec signo circūcisionis, per qd dei populus agnoscat, opus est: quia mō non una gens est dei, sed ex oībus gentibus una cōgregatio, q̄a iam uenit expectatio gentium Christus. Itaq; non ppter iustos (ut diximus) posita est lex, sed ppter ceterorū transgressionē refrenandas, q̄ uel praecesserant, uel uoluntatibus eorū instabāt. Et posita est donec ueniret semen Abrae cui deus p̄miserat. Ad hoc posita est, ut duraret donec ueniret Christus, cui pater p̄miserat supernā hēreditatem, ut cum corpore suo qd est ecclesia, perenniter eam possideret. Qui ergo legē adhuc uult p̄telare, aut Christū negat uenisse, aut deum usq; ad aduentū eius legē posuisse. Apostolus uero quia mediatoris mentionē fecerat, uult ostendere de quo dicebat, & q̄ misericorditer, ille mediator curā nostrae salutis semper habeat. Ait em̄: *Mediator autē unus nō est.* Lex enim est in manu mediatoris, sed mediator nō est unius. Hoc satis notum est, quia mediator non est unius rei uel unius partis, sed duarum. Qd est dicere: Mediator. i. conciliator uel p̄latur, non est necessarius uni rei uel uni parti, sed duabus. Inter duos enim recōciliandos, necessarius est mediator q̄ utriq; sit amicus. i. inter duos discordantes mediator. i. reconciliator debet currere, qui ualeat illos ad pacis concordia reuocare, sicut Christus per humanitātē suā nobis amicus, & per diuinitatē suā patri, sanguine suo pacem inter nos & deū fecit. Mediator non est unius, sed deus est unus. Igitur mediator non est dei solius, sed dei & hominū. Inter nos enim & deum Christus mediator est: ac per hoc dum per humanitātē suā nos deo reconciliat, patri & sibi sanctoq; spiritui recōciliat, qm̄ trinitas unus deus est. Vel ita: Mediator nō est unius, sed duorū: q̄a duos discordes populos, Iudaicū & gentilē, Christus pacificauit, faciens ex utroq; unū Christianum populum. Christus est duorum mediator, sed deus est unus: quia pater & filius non sunt duo dii, sed unus deus. Quamuis enim pater sit deus, & Christus deus, uterq; tamen unus est, non duo dii. Sed prior sententia melior est & uerior.

Lex ergo aduersus promissa dei? Absit. C
Si enim data esset lex, quae posset uiuificare, uerē ex lege esset iustitia. Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus.

Rom. 3.
C. II.

¶ Quia dictum est superius, quod si ex lege est hēreditas, iam non est ex promissione, uideretur alicui quod lex esset cōtraria promissioni. Et hoc nūc Apostolus quasi uice aduersarij obiicit sibi, p̄p̄s, & refellit. Quandoquidem (inquit) ex promissione non potest hēreditas esse, si fuerit ex lege, ergo lex est aduersus promissa dei. i. contraria praecedētib; promissis, quae deus Abrae sponderat. Absit ut lex dei aduersetur promissis dei. Non potest hoc esse, ut deus legem dederit quae aduersetur promissis suis, quia iam in hoc sibi p̄p̄s deus esset cōtrarius. Nunquam lex subsequens aduersata est praecedentibus promissis: sed ut homines digne se praepararēt ad ea accipienda, iugiter admonuit. Vel ita: Quandoquidē lex propter transgressionē posita est, ergo est aduersus p̄missa dei, ut per eam impleantur aliter quā deus promissit. Absit hoc. Non est illis contraria, ut in aliquo obstat, uel in aliam partem ea defleat: quoniam aliter non pōt haberi caelestis hēreditas, nisi quēadmodum Abrae promissum est. Lex enim non potest illam hēreditatem dare, quia non potest ueram iustitiā conferre, sine qua nullus ad supernam hēreditatem ualet peruenire. Et uere nō potest iustificare, quia nec a morte peccati ualet animam uiuificare. Si enim data esset lex quae posset uiuificare, uerē ex lege esset iustitia. Si per Moysen data esset lex, quae posset homines ab interna morte, quā prauaricatione protoparētis & sua iniquitate incurrerāt, uiuificare, tunc sine dubio ueram iustitiā lex ipsa posset conferre, per quam & regno caelorum homines essent idonei. Sed non est data lex quae posset uiuificare, imo quae posset occidere. Litera enim occidit, spiritus autē uiuificat. Litera enim legis prohibens p̄c̄m, non uiuificat hominem: sed potius occidit, augendo concupiscentiā & iniquitatem prauaricatione cumulando, nisi liberet gratia per legem fidei, quae est in Christo Iesu, cum diffunditur charitas in corde per spiritū sanctum. Lex ergo Moysi non potuit uiuificare, quia hoc seruabatur euāgelicae gratiae. Quod pulchre figuratum est, quando Giezi praecurrens cū baculo, non potuit mortuum suscitare: sed Eliseus post ueniens, suscitauit eum. Puer enim mortuus, humanum genus est, iacens in morte peccati. Giezi cum baculo, Moyses cū terrore legis. Eliseus subsequens, Christus post ueniens. Sed Giezi praemissus cum baculo, non suscitauit mortuum: quia Moyses Christum praecedens cum terrore legis, non potuit humanum genus a morte animae suscitare, quoniam iuxta Apostolum non est data lex quae posset uiuificare. Eliseus uero post ueniens, suscitauit puerum: quia Christus in fine legis incarnatus apparens, humanum genus ab interna morte suscitauit. Lex itaque non potuit ui-

2. Cori. 3.

Rom. 5.

4. Reg. 4

A uiuificare, quod si potuisset, tunc & iustificare ualeret. Vnde liquide patet, quia euangelica gratia quæ mentem à peccati morte uiuificat, ueram præbet iustitiam, quæ facit homines idoneos hæreditati cælorum. Non est data lex quæ posset uiuificare, sed potius scriptura, id est, ipsa lex manens & scripta, quæ non dat spiritum, sed tantum est scriptura, conclusit omnia hominum genera sub peccato, id est, omnes iudeos circumsepsit, ac sub peccati dominio detinuit, ut à nulla parte iugum peccati dum in lege tenerentur, possent euadere: uel quia tam difficilis erat, ut cum à nullo posset impleri, omnes faceret præuicacatores & accusabiles redderet. quod enim lex omnia quæ continebat, sub peccato cõtulisset, apte signauit piscina illa in Ierusalẽ, quinq; porticus habens, in quibus iacebat multitudo magna languentium. Nam aqua piscinæ, uel plebem synagogæ, uel doctrinam legis figurauit. Quinq; porticus cingentes piscinam, quinq; libros legis concludentes synagogam. In quibus porticibus iacebat multitudo magna languentium, quoniam scriptura legis (sicut nunc dicitur) conclusit omnia sub peccato, omnesq; qui intra legis ambitum claudebantur, iacebant in languore peccati, expectantes medicum Christum, per quem sanarentur. Ideo autem scriptura conclusit sic omnia sub peccato, ut homines nota sua & legis infirmitate, præperarent ad gratiam, & ita promissio benedictionis & hæreditas Abrahæ daretur eis credentibus non ex operibus legis, sed ex fide Iesu Christi.

Iohan. 5.

B Prius autem quàm ueniret fides, sub lege custodiebamur, conclusi in eam fidem quæ reuelanda erat. Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide iustificemur. At ubi uenit fides, iam non sumus sub pædago.

¶ Modo fides nos liberat, & facit consequi promissionem: sed priusquam cum Christo ueniret, custodiebamur sub lege. Lex enim conclusit omnia sub peccato, sed tamen fuit utilis: quia custodiebamur sub illa, priusquam sponte sua ueniret fides, nullis meritis nostris aduocati, sub lege custodiebamur, conclusi, id est, constricti timore uelut serui, ut nos ita cõcluderet onere carnalium obseruantiarum, ne per insolentiam & lasciuiam euagaremur ad idolatriam. Ideo conclusi custodiebamur, ut legis disciplina coerciti, duceremur in eam fidem quæ tempore Christi reuelanda erat, ubi multa sunt patefacta, quæ prius erant clausa & uelata. Custodiebamur conclusi quasi in engastulis seruire coacti, ut transiremus in eam fidem quæ erat reuelanda, id est, in manifestissimam & plenariam fidem, quæ erat tempore gratiæ detegenda, quia in antiquis sanctis erat uelata. Et quia lex nos custodiuit ad fidem, itaque lex eadem fuit pædagogus noster, id est, nos sensu pueros ab illicitis comprimens, & ad recta dirigens timore poenarum. Quia enim nos custodiuit donec ad fidem liberi ueniremus, idcirco pædagogus noster fuit, i. custodia ad tempus, non ut semper maneret, sed sicut pædagogus cessaret. Sicut

enim pædagogus flagellat puerum, ut hunc reddat aptum ad regendam domum, & possidendam hæreditatem patris in ætate. Ita uirili, ita lex fuit nobis imposita custodia, ut onera legis grauius saltem metu poenæ seruata nos reprimerent, ut idoneos hæredes summi patris nos facerent. Lex fuit nobis pædagogus in Christo, id est, in expectatione Christi, ut sic uenientes ad fidem quasi pueri ad perfectionem, iustificemur nunc ex fide, & iustificati cõsequamur hæreditatem. Ante fidem fuimus sub pædago, id est, sub distractione & onere legis, sed postquam uenit fides, iam non sumus sub pædago seruitutis legis, sed in libertatem charitatis, ut pote non iam pueri sensibus, sed adulti.

¶ Omnes enim filij dei estis per fidem quæ est in Christo Iesu. Quicumq; enim in Christo baptizati estis, Christum induistis. Non est iudeus neque Græcus, non est seruus neque liber, non est masculus neque foemina. Omnes enim uos unum estis in Christo Iesu. Si autem uos Christi, ergo semen Abrahæ estis, secundum promissionem hæredes.

¶ Quasi dicerent Galatæ, Iudæi legem pædagogum habuerunt quæ illos custodiuit, & ideo nunc filij possunt esse per gratiam, ut cælestis patriæ hæreditatem accipiant: sed nos qui non habuimus pædagogum, non sumus filij: ideoq; necessarius est nobis pædagogus, id est, lex, ut possimus esse filij. Respondere uidetur Apostolus: Non est uerum. Nam omnes per fidem quam accepistis sine pædago, facti estis filij dei, id est, apti hæreditatem possidere cælestem. Vel potius ita continuatur: Nos Iudæi tempore fidei pædagogum deserimus, quia omnes uos gentiles qui non habuistis pædagogum, estis filij dei per fidem. Nos qui exemplo uestro pædagogum deserimus, & uos illi accipitis, filij estis per fidem, existentes in Christo Iesu, id est, facti membra Christi, & participes in nouitate ac sanctitatis eius, & ita digni possidere filiorum hæreditatem. Et uere estis in Christo per fidem, quam suscepistis in baptismo. Nam quicumque, id est, cuiuscunque conditionis uel sexus uel ætatis, baptizati estis in Christo, id est, in Christi nomine, uel in Christo, id est, in Christi baptismo, quem ipse fieri decreuit in aqua & in spiritu ac in nomine trinitatis, Christum induistis, id est, Christum pro uestro accepistis, ut indumento iustitiæ illius circundati, non ostendatis ultra iam ab ulla parte quicquam in operibus & conuersatione uestra, nisi sanctitatem Christianitatis. Christum uestem accepistis, quod est uobis honor & contra tentationum æstus protectio. In qua Christi inductione non est iudeus neque Græcus, id est, in illa Christi conformatione, nec iudeus prodest, neque Græcus obest: quia nec iudeus propter iudaismum suum est ibi superior, neq; Græcus propter græcitatem suam inferior. Sed nec seruus est ibi abiectior, quoniam sine discretione nationis ac conditionis ac sexus estis omnes in Christo. Non estis ibi differentes, quia omnes uos siue Iudæi, siue Græci, siue serui, siue libe-

¶ Anselmus hic duo ybra. la. q. est, no legit. Rom. 6.

Iohan. 5. Matt. 23.

Ari, siue mares, siue foeminae, *unum estis in Christo Iesu* per unitatem fidei & charitatis. Et si nos sic uiuificat si des, per quam in hac *uita* recte ambulatur, quanto perfectius atq; felicius nos efficiet ipsa species, qua uidebimus sicuti ē id ad qđ tēdimus? Omnes em̄ unum estis in Christo, id est, in Christi corpore, & ita eius membra estis effecti. Sed si uos membra Christi estis, id est, Christo uniti, ergo semen Abrae estis, futuri heredes regni cælorum non secundum carnem, sed secundum promissionem quam deus fecit Abrae. Vos enim facti estis hæredes secundum promissionem Abrae gratia dei. Non de carne Abrae fecit illi cohæredes deus. Nam imitādo si dem Abrae, facti estis filij Abrae.

CAPVT IIII.

Dico autem: Quanto tempore hæres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit dominus omnium, sed sub tutoribus & actoribus est usque ad præfinitum tempus à patre. Ita & nos cum essemus paruuli, sub elemētis mūdi eramus seruiētes. At ubi uenit plenitudo tēporis, misit deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.

¶ Ab eo loco quo dixerat, iam non sumus sub pædago, fecit usq; nūc interpositionē propter Galatas. Modo autem exponit, qua similitudine uocauerat legem pædagogum, & adaptat similitudinem, atq; ostendit quia nō debuimus esse sub lege, postquam fides uenit. Quasi dicat: Superius dixi manifeste, quia priusquam ueniret fides, sub lege quasi sub pædago custodiebamur: postq; uero fides uenit, iam non sumus sub pædago, sed nūc dico id ipsum per similitudinem: Quia scilicet puer, qui patris sui futurus est heres, quanto tēpore est paruulus ætate & scientia, nihil differt à seruo, id est, cogitur alterius parere uoluntati, & nullam potestatem habet, cum (id est, quamuis) sit iam secundum naturam dominus omnium quæ pater eius possidet. Non quidem est seruus, sed tamen nihil differt à seruo: quia non est speciose uestitus, nec ē in libera potestate sua, sed sub custode qui illum seruat, & ducit quo ducendus est. quoniam *maior* puer dicitur, & *γυναικα* duco. Non differt à seruo, sed est sub tutoribus, qui tuentur illū ab iniurijs: & sub actoribus, qui pro illo agant ea quæ necdum ipse ualeret aut scire agere. Vel sub actoribus, id est, præceptoribus & morum informatoribus, quorū auctoritatem & grauitatem sequatur, & qui auctoritate sua pro illo causas ipsius agant. & est sub illis usque ad tempus præfinitum à patre. i. usq; ad quinq; annos, uel usq; ad aliud temporis spatium quod pater eius præordinauit, ut deinceps liberē uoluntati suæ relaxetur. Simili modo sentiendum est & de populo Iudæorum, qui per Christi gratiam futurus erat regni cælorum hæres: quia quandiu fuit scientia & actione paruulus, seruii timore cōpressus, sub disciplina legis quasi sub districtione

pædagogi, & coactus seruire præceptis diuinis, cum tamen futurus esset per Christum dominus omnium bonorum patriæ cælestis. i. possessor cælestium diuitiarum. Quando erat paruulus cognitione dei & uiribus resistendi peccato, non differbat à seruo: quia lex ei dominabatur, & minis eū terrebatur ne peccare auderet. Nam erat sub tutoribus & actoribus. i. sub legis sermonibus, qui uelut cultores contra malignorum spirituum impugnationes, & contra gentilium ad idololatriā persuasiones defendebant, illum admonendo & increpando atq; puniendo, & uelut actores informauerunt mores eius, atq; causam ipsius apud deū egerunt, dum per sacrificia & expiationes deum ei placauerunt. Et sub his fuit usq; ad præfinitum tēpus à patre, id est, usq; ad aduentum Christi, in q̄ deus constituit ut populus ille perfectus & liber fieret, & hæreditatem obtineret. Si uero prædictis tutoribus uel actoribus quandiu paruulus fuit, dedignaret subijci, nō posset idoneus eē opportuno tempore paternam hæreditatem adipisci. Nam hæc ita debere intelligi declarat ipse Apostolus, dum consequenter similitudinem adaptat, dicens: Ita, id est, similiter ut prædictus puer, & nos Iudæi cum essemus paruuli non ætate, sed intellectu & discretionē ac mentis uiribus & operum actione, eramus seruiētes, id est, in seruitute legis uiuentes, sub elementis mundi, id est, sub carnalibus obseruantijs quibus comprimebamur, ne libere lasciuire liceret. Sicut enim pueri discunt elementa & coniunctionem elemētorum, nec tamen possunt intelligere profunditatem sententiarū: quousque sint in libera potestate, postea uero se conferunt ad liberales artes, nec tamen possunt ad harū scientiam uenire nisi per elementa, sic Iudæi per carnales legis obseruantias instructi sunt. Ipsæ fuerūt illis quasi elementa, id est, primordia per quæ uenerūt ad fidem, & ad maiorem dei cognitionem, scilicet ad spiritalem intelligentiam ipsarum carnalium obseruantiarum. Quæ elementa dicuntur mundi, quia data sunt amatoribus huius mundi, qui nesciebant appetere æterna & inuisibilia, sed tēporalia & uisibilia: ideoq; terroribus corporalium pœnarū & promissionibus tēporalium bonorum per legem pueriliter siue seruiliter cōpellendi erant ad dei cultum. Elementa ergo mundi, lex Moyse & omne uetus instrumentum intelligitur, quibus & nos adhuc quasi elementis & religionis exordijs deum discimus: quomodo elementa appellantur, literæ, per quas syllabas ad uerba coniungimus, & ad textum ad orationem longa meditatione procedimus. Ars quoq; musica habet elemēta sua, & geometria ab elemētis incipit linearum. Sic elementis ueteris instrumenti, ut ad euāgelicam plenitudinem ueniat, sancti uiri eruditur infantia. Vnde & centesimus nonusdecimus psalmus, omnesq; alij qui literis prænotantur, per Ethicam nos ducunt ad theologicā, & ab elemētis occidentis literæ quæ destruitur, transire faciunt ad spiritum uiuificantem. Propter quod & elementa quasi eleuamenta dicuntur, quia nos eleuant à

A uisibilibus ad inuisibilem intelligentiam. Sub quibus elementis, id est, sub lege & prophetis carnaliter intellectis, uel seruiliter intellectis, seruiliter tenebantur Iudæi, dum essent paruuli, & nescirent seiplos regere, ideoq; indigerent pædagogum districtione & instructione. Ita (inquit) dum essemus sensu paruuli, eramus seruientes sub elementis mundi usque ad præfinitum tēpus à patre. Sed postquam uenit plenitudo temporis, id est, postquam impletum est omne spatium illud temporis, in q̄ cælestis pater præfinituerat nos sub legis quasi sub pædagogum districtione more puerorum manere, & nos in uirilisi animi robur profecissemus, neciā pædagogum custodia indigeremus, tunc deus pater, ut nos à uinculo pristinæ seruitutis absolueret, misit non angelum, non archangelum, sed filium suum unigenitum. Misit eum, id est, fecit incarnari, ut hominibus esset uisibilis: ipsum dico, secundum carnem factum ex muliere, id est, ex foemina matre, qui secundum diuinitatem non est factus, sed genitus à patre. Et factum sub lege, id est, creatum secundum carnem sub legis obseruatione, ut susciperet circumcisionem, & portaretur ad templum cum hostijs iudaico more, sicut ueraciter filius Abrahæ cui promissus fuerat. Hunc ergo deus factum ex muliere, id est, maternæ carnis substantia sine uirilismixtione conceptum, ad humanos aspectus hominem uerum protulit: qui in diuina uirtute ac substantia manens per omnia quod erat, ueram naturæ mortalis infirmitatem, quam non habebat, induit. **B** Vnus nanque diuinarum scripturarū, & maxime Hebraicarum, mulieres appellare cōsuevit, non corruptas, sed foeminas, sicut legimus, quia ædificauit dominus deus costam quam tulerat de Adam in mulierem, & adduxit eam ad Adam. Ut autē dei filius nobis necessariam obediendi uirtutem præcipuo commendaret exemplo, factus est sub lege, id est, subditus est legi: nō quia ipse quicquam legi deberet, qui unus est legislator & iudex, sed ut eos qui sub lege positi legis onera portare nequiuissent, sua compassione iuuaret, ac de seruilis conditione quæ sub lege erat, ereptos in adoptionem filiorum quæ per gratiā est, sua largitate reduceret. Factus est sub lege, ut eos qui sub lege erant redimeret, id est, à legis seruitute liberaret, sicut & mortem subire dignatus est, ut eos qui mortis dominium euadere non poterant, à morte redimeret. Factus est sub lege, non ut ab ea expiaretur, sed ut eos qui sub illa oppressi erant, liberaret: ita ut nos omnes Iudæi & gentiles reciperemus pariter adoptionem filiorum, quia nostrā participauit naturam, & nos adoptauit ad suam. Propterea ergo uoluit sub lege fieri & legem implere, ut eos qui erant sub onere legis compressi, à iugo legis redimeret: & nos omnes, tam Iudæi quā gentiles, per gratiam nouæ libertatis reciperemus adoptionem filiorum, quam in Adam perdideramus, id est, efficeremur adoptiui filij, ac hæreditatem patris æterni consequeremur.

Quoniam autem estis filij dei, misit de-

us spiritum filij sui in corda nostra, clamantem, abba pater. Itaque iam non est seruus, sed filius. Quod si filius, & hæres per deum.

¶ Modo repetit quod superius dixerat Galatas esse filios dei, ut ostendat similiter illos adoptiui filios esse, sicut Iudæos, quasi dicat: Dixi uos esse filios dei per fidem. Nec frustra hoc estis. Sed quoniam uos Galatæ estis adoptiui filij dei, sicut & nos Hebræi, misit deus spiritum naturalis filij sui in corda nostra, id est, spiritum sanctum qui & à patre procedit & à filio. Nam & missio qua mittitur à patre, ipsa est processio qua procedit à patre. Et id eo dicit eum Apostolus mitti à patre & filio, ut ostendat eum ab utroque procedere. Misit deus pater spiritum filij sui in corda nostra, id est, in corda omnium nostrum qui credimus, tam Iudæorum quā gentilium. Nam propter utrumque populum misit eum clamantem, abba pater. Clamat enim in cordibus nostris ad deum, id est, magnæ piæ mentis deuotione facit nos intus clamare, o abba pater. Abba nanque & pater, idem est. Sed propter Iudæos clamat abba, & propter gentiles pater, ut ostendat ambos unum patrem habere deum. Abba enim Hebraice, pater dicitur. Effectus ergo probat utrosque dei filios esse, dum in cordibus utrorumq; clamat spiritus sanctus ad deum, abba pater. Et quid est spiritualis ille clamor, nisi pius affectus electorum erga deum, & pia mentis postulatio esurientis & sitientis iustitiæ? Quia uero superius dixerat hæredem, quando paruulus ē, nihil à seruo differre, quod de populo qui sub legis seruitute fuerat, mystice uoluit intelligi, & addiderat quomodo idem populus per aduentum filij dei liberatus sit, facit inde consequenter illationem, quod iam non sit seruus. Ac si dicat: Populus ille qui prius erat sensu & actione paruulus, & sub lege seruiliter deprimebatur, postmodum per gratiam unigeniti dei est in libertatē adductus, & in filium adoptatus. Itaque iam non est seruus ut antea sub lege, sed filius, quia filiorum adoptionem recepit dono gratiæ. Vel ita: Spiritus CHRISTI clamat in cordibus utriusque populi, abba pater. Itaque iam neuter eorum est seruus post acceptionem sancti spiritus, sed est per gratiam filius. Quod, id est, sed si iam filius est, ergo & hæres in futuro erit per deum, id est, per dei operationem & per dei gratiam. Vel per deum iuro ita fore. Hæc enim filiatio & hæreditas utrique populo concessa est. Sed quia Galatis Apostolus loquitur, ad eos sequentia uerba respiciunt, cum dicitur:

Sed tunc quidem ignorantes deum, his qui natura nō sunt dij, seruiebatis. Nunc autē cum cognoueritis deum, imò cogniti sitis à deo, quomodo cōuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo seruire uultis? Dies obseruatis & mensis & tempora & annos. Timeo uos, ne forte sine causa laborauerim in uobis.

A ¶ Modo (inquit) estis filij, sed prius eratis serui non in carnalium legis ceremoniarum seruitute, sicut Iudæi, sed idolorum: quia tunc quidem ignorantes deum, seruebatis his qui non sunt dii natura, sed opinione insensatorum hominum. i. nō sunt naturales, sed falsi dii. Hic ostendit non esse seruiendum, nisi illi qui natura deus est. Tunc quidem ignorabatis uerum deū, cui soli seruiendum est: & ideo aliquid excusationis habebatis, quod falsis dijs seruebatis. Sed nunc cū iam cognoueritis deū, nulla ulterius uobis superest excusatio, si erraueritis, sed lōge deterius q̄ olim, delinquetis. Nunc non est iam locus errandi, cum aperta sit ueritas, cum cognoueritis deum per fidem, imō melius possum dicere, cum sitis à deo cogniti, id est, approbati per bonā operationem. Vel deus cognouisse dicitur, quia fecit ut ab his cognosceretur, à q̄bus ignorabatur. Neque enim fas est ut credamus quod tunc Galatas deus primo cognouerit, quos ante mundi cōstitutionem præcognitos habuit. Sed tunc cognouisse dictus est, qđ tunc ut cognosceretur effecit. Nam quia tunc ipsi eum illius munere, nō suo merito uel facultate cognouerant, maluit typice loqui, ut tunc ab illo cognitos diceret. quādo eis cognoscendum se præstitit: & uerbum corrigere, q̄ si hoc minus recte dixerat, quod proprie dixerat, quā sinere ut hoc sibi arrogarent, se potius se quod eis posse ille donauerat. Cum enim dicitur, quod nos cognoscit deus, cognitionem suam nobis præstat, ut per hoc intelligamus, ne hoc quidem nobis tribuendum, quod nos scimus deum, sed eam quoque scientiam illius misericordiæ tribuamus. Prius quidem (inquit) per ignorantiam dei seruebatis idolis: sed modo cum iam cognoueritis deum, imo cogniti sitis à deo, id est, cognitionem eius perceperitis ab ipso, quomodo, id est, qua causa, qua ratione, conuertimini iterum (ut ante dei notitiam) ad seruitutem erroris? Quomodo postquam uobis ueritas illuxit, conuertimini iterum ut antea, dum à Iudæis efficeremini proselyti? Quomodo (inquam) conuertimini ad elementa, id est, ad carnalia legis mandata, quæ sunt diuini cultus Iudæis exordia, & sunt infirma, quia per se non ualent cultores adiuuare: & egena, quia egent auxilio gratiæ? Quomodo ad hæc conuertimini, quibus denuo, id est, iterum uultis seruire? sicut quondam eis seruierunt Iudæi, sed iam ab eorum seruitute sunt liberati. Illi deserunt eis seruire, & uos qua ratione uultis iterum eis seruire? Quæ scilicet elementa, id est, carnalia legis præcepta, prius fortia & uelut quandam firmitatem dantia steterāt, dum Iudæos adhuc comprimerent: & cohortarentur ad iustificationem fidei, & ad maiorem dei notitiam paulatim pmouerent: & erant ditia, dū locupletarent eos, dando quādam ipsi apud homines iustificationem, ut nō punirentur, ut nihil mali paterentur. Hæc nanque erant illis quædam diuitiæ, quæ præparabant illos ad ueras diuitias, ad fidem scilicet & iustificationem, necnon & ad hæreditatem in supernis accipiendam. Sed nunc infirma & egena sunt hæc elementa, quia prius-

quam ueritas aduenit, iam neminem ad eius susce- **C**
ptionem præparant, iam neminem ad dei cultū constringunt, iam nihil præfigurant, nihil cultoribus suis profunt, nihil boni conferunt. Et his ita destitutis ac inanibus elementis uultis denuo seruire, sicut ante ueritatis aduentum Iudæi quondā illis seruierunt, cum iam nemo debeat illis seruire, sed omnes in libertate quam Christus dedit, permanere: nec iam sub pædagogo uiuere, postquam impletum est tempus præfinitum à patre. Vere uultis denuo his elementis seruire, & post expletum infantix tempus iterum iugo pædagogi colla uestra miserabiliter subdere. Nam obseruatis, id est, obseruare disponitis dies, sicut sabbatha. & menses, sicut per primum & septimum mensem. uel menses, id est, exordia mensium, hoc est, neomenias. & tempora, sicut quando ter in anno omnes Iudæi ad templum conueniebant, ac solennitates agebant. & annos, sicut septimum & quinquagesimum annum. Hunc annū Galatæ nuper subuersi necdum obseruauerant, & ideo (secundum quod præmisimus) quod ait, dies obseruatis & menses & tempora & annos, sic accipiendum est, non qđ iam obseruaret, sed quod hoc obseruare uellent. Non enim tam fecerant quā facere disponebāt carnalia legis opera. Et quia talibus (inquit) subiici nō respiciatis, timeo uos, ne mihi damnum de uobis ipsis faciatis, scilicet ne forte sine causa, id est, sine utilitate uestra laborauerim in uobis conuertendis & instruendis. Non idcirco timet eos, ut putet quod **D**
illi possint ei per apostasiam suam auferre mercedem laboris, quam in eorum instructione pertulit, sed quia metuit ne seipsos à fide subtrahendo, faciant ut non profit eis labor apostolicus. Non enim suam mercedem, sed illos amittere timet. Quod forte, id est, illorum arbitrio potest fieri. Virilibet contingere ualeat, ut uel sine causa quātum ad eos, laborauerit in ipsis, si in errore perduerint: uel non sine causa, si respuerint. Dicamus quod nonnullis uisum est, scilicet quia Galatæ partim ex Iudæis, partim ex gentibus ad fidē uenerāt, sed post discessum Apostoli cogeantur à pseudo prædicatoribus, his qui de Iudæis conuersi fuerant, iterum Iudaizare: qui uero de gentibus crediderāt, rursus elementa obseruare. Quibus apte congruit quod dicitur: Sed tunc quidem ignorantes deum, his qui natura non sunt dii, seruebatis. Nunc autem cum cognoueritis deum, quomodo conuertimini iterum, sicut antequam deum cognouissetis, ad elementa, id est, ad impiam obseruantiam solis & lunæ ac stellarum & cæli ac terræ? Quæ quidem sunt infirma, quantum ad uos, quia nequeunt uos adiuuare: & egena, quantum ad se, quia nihil habent nisi ex dei dispositione, his tamen post nostram conuersionē uultis denuo seruire sicut antea. Nam dies obseruatis, dicentes, Non proficiscar hodie, quia posterus dies est, aut quia sic luna fertur: uel proficiscar, ut prospera cedāt, quia sic se habet positio siderum. & menses obseruatis, dicendo, nunc agā hoc mense commercium, quia illa stella mihi agit mensem?

Auel idcirco agam, quia suscepit mensem. Et tempora prouidentes in augurijs, quale tempus, siue carum, siue calidum aut perstiferum, euenire debeat. Et annos, ut illi qui dicunt, Non plantabo hoc anno uineam, quia bissextus est. Siue ergo his, siue alijs peruersis modis, nonnulli Galatarum obseruabant dies & menses, atque tempora & annos, & inde culpat eos Apostolus, atque omnes qui talibus obseruationibus adhuc student. & quam graue sit talia obseruare, periculum demonstrat, dum esse incallum quod illis quæ hæc obseruant, laborasse timet. Quis enim æstimaret quam magnum peccatum sit talia obseruare, sicut obseruant (ut dictum est) qui certis diebus aut mensibus, siue temporibus, siue annis, uolunt uel nolunt aliquid inchoare, eo quod secundum uanas doctrinas hominum fausta uel infauista æstimant tempora, nisi magnitudinē ex timore Apostoli pensarem, qui nunc talibus ait, Timeo ne forte sine causa laborauerim in uobis.

Estote sicut ego, quia & ego sicut uos. Fratres, obsecro uos. nihil me læsistis. Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizauī uobis iampridē, & tentationem uestram in carne mea non spreuistis, sed sicut angelum dei excepistis me, sicut Christum Iesum. Vbi est ergo beatitudo uestra? Testimonium enim perhibeo uobis, quia si fieri posset, oculos uestros eruissetis & dedissetis mihi. Ergo inimicus uobis factus sum, uerum dicens uobis.

Ne labor meus in uobis sit inanis, estote sicut ego liberi à seruitute elementorum, id est, à legis obseruatione carnali: quia & ego, qui legi subdius fui, & legis obseruantiam noui, sum modo sicut uos sine lege. Nam quia ego qui legem habui, consilio rationis eam deserui, ex quo Christum cognoui, scire potestis quia nihil utile christi-olīs in ea esse consideraui, quam sic ex toto reliqui. Si igitur ego qui hanc habebam, dimisi, tunc uos qui eam non habetis, assumere non debetis. Vel estote sicut ego in fidei charitate, quia & ego sum sicut uos homo correctus de errore. Nam & nunc potestis exemplo meo à legis obseruatione retrahi, sicut olim ab idolorum estis cultu reuocati. Et debetis esse sicut ego, quia obsecro uos o fratres ut sitis sicut ego, id est, dulcedine fraternæ dilectionis rogo. Ideo uos fraterno amore obsecro, non ut inimicus decipere quæro, sicut falsi apostoli de me uobisasserunt: quia dum essem apud uos, nihil me læsistis, sed in magno honore habuistis. Superius asperē correctos nunc demulcet ac reuocat blandiendo, obsecrando, & bonā gesta eorum memorando. Nō me læsistis, sed potius uos ipsi scitis quia per infirmitatem carnis, id est, eo tempore quo infirmabar in carne mea, prædicaui uobis euangelium Christi iampridem: & tamen non spreuistis, ut me uilem iudicaretis, tentationem uestram in carne mea ægrotante. Tanta enim fuit infirmitas corporis in me, ut uos inde

tentari possetis, & putare quod non esset in me uirtus aliqua spiritualiter, qui corporaliter sic infirmabar: nec essem apostolus Christi, quem ita doloribus infirmitatis agitari permitteret. Vel hæc infirmitas fuit passio diuersarum tribulationum. Euangelizauī uobis iampridem per infirmitatem carnis, id est, per tolerantiam aduersitatum, quibus uehementer affligebatur caro mea & tentationem uestram in carne mea factam non spreuistis, id est, non uilem existimauestis passionem tribulationum mearum, per quam tentabamini utrū timore me desereretis, an charitate amplecteremini. Et inde uos esse firmos cognoui, quod aduersitatibus quæ mihi in carne acciderant, non estis à charitate deflexi. Nam dum me propter annunciationem euangelij tam contumeliose tractari ab incredulis uideretis, uos quoque similiter ab illis male tractandos fore propter eiusdem euangelij susceptionem credere poteratis: & ideo considerando tantæ persecutionis ac poenæ quidam deficiebant à fide, uel metuebant ad eam accedere. Atque ita omnes tentabantur, & alij probati, atque alij reprobi per ignem tribulationis declarabantur. Illarum infirmitatem, quæ in carne mea fuit uestra tentatio, non spreuistis, ut de me sic abiecto & afflicto non curaretis: nec ex toto respicietis, ut omnino conuerteretis propter illam renueretis, sed potius ita me excepistis, ac si nihil paterer, ac si essem immortalis & impassibilis. Cum tanta scilicet reuerentia me excepistis, cum quanta dei angelum uenientem de cælo exciperetis: & ut plus dicam, ita me excepistis, sicut ipsum Christum, si descendisset rursus in terram, & uenisset uobis prædicare. Tantæ enim autoritatis me habuistis, ac si de sublimibus ueniens angelus loqueretur uobis, uel ipse Christus angelorum dominus. Et quandoquidem in tanto honore me tunc habuistis, nunc autem sine causa spernitis ac respicietis, ergo ubi est beatitudo uestra? id est, illa affectio & humilis deuotio, quæ erga me habuistis, quæ erat causa futuræ beatitudinis uestræ. Bene reuocat illos, uocando illam affectionem beatitudinem: quia si causam amittunt, effectum perdunt: si amittunt illam deuotam affectionem, perdunt sine dubio futuram beatitudinem. Vere (inquit) sicut angelum, uel sicut Christum te sum me excepistis, & inde beatitudinem meruistis: quia si posset iuste & cum mea utilitate fieri, illa membra uestra quæ chariora sunt in homine, tu lissetis à uobis & dedissetis mihi. Testimonium enim uobis perhibeo, quia si ad utilitatem ecclesiæ fieri posset, si cum iustitia uestra & commoditate mea fieri posset, oculos uestros eruissetis & dedissetis mihi, id est, ad utilitatem meæ prædicationis. Consuetum more loquitur, sicut solemus dicere: de carne mea uellem pro uestro profectu dare, si possem. & propter nimiam erga se charitatem illorum exaggerandam dicit talia. Sed cum tanta charitas & tantus honor illi fuisset exhibitus, nunquid propter ipsum honorem sibi exhibitum ac dilectionem pepercit illis errantibus, ne forte negaretur ei & minus cum argueret eos, laudaretur uel amaretur.

A tur? Non utiq; quia propter honorem sibi impen-
sum non gaudebat, sed propter eorum salutem.
Ideoq; propter eandem ipsorum salutem non ti-
muit & uituperari ab illis uel odio haberi, dum-
modo quod uerum & utile erat, prædicaret. Vnde
mox subiicit: *Ergo inimicus uobis factus sum, ue-
rum dicens uobis?* Quia (inquit) tantum me dilexi-
stis, ergo propter ueritatem quam annunciaui,
inimicum uobis me factum putatis? Persuade-
bant enim illis pseudo apostoli, quod ipse causa
odij noluisse eos docere circumcisionem, sed alijs
illam prædicaret, & inde putauerunt eum sibi ini-
micum. Propter quod increpando nunc dicit:
Ergo inimicus uobis factus sum, uerum dicens
uobis? Ac si dicat: Non debetis æstimare quod
sim uobis inimicus, sed magis amicum me debe-
tis agnoscere ex eo, quod puram uobis ueritatem
prædicauit, scilicet ut absq; legis obseruantia per
solum euangelij custodiam quæreretis saluari. uel
quia nemo uult se argui, reprehensens nunc eos,
uidetur illis inimicus.

Aemulantur uos non bene, sed excludere uos uolunt, ut illos æmulemini. Bonum autem æmulamini in bono semper, & non tantum cum præsens sum apud uos filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in uobis. Vellem autem esse apud uos modo, & mutare uocem meam, quoniam confundor in uobis.

B ¶ Ego qui ueritatem dico, uideor inimicus: sed si blanditijs uos fallerem, tunc putarer amicus. Ego aut non sum uobis inimicus, sed illi potius, quos putatis amicos. Nam ipsi æmulantur uos non bene, id est, non bona uoluntate, quia non legitimo sponso uos æmulantur. Sancti uiri æmulantur zelo dei animas fidelium, ne castitatem mentis quæ Christo sponso illibatam seruare debent, aliqua perfidiæ subreptione uel peccati perpetratiõe uiolent. Et pseudo apostoli qsi zelo dei se istos æmulari fingeant, quos quasi per transgressionem legis à castitate spiritali recedere iudicabant. Sed non bene id faciebant, quia ex quo sponsus ipse Christus per fidem uos iustificari decreuit, nõ est iam casta anima quæ p carnalia legis opera quærit iustificari, quoniam auersa est ab amore spõsi. Et hoc est: Non bene uos æmulantur, id est, non bene student in uobis castitatem custodire: sed excludere uos uolunt à sponsi thalamo, id est, ab ecclesia catholica, ut illos in fornicatione, id est, in hæresi sua foras æmulemini, id est, quodam mentis ferore studeatis imitari. Ipsi uolunt ut illos æmulemini, id est, imitemini, uos autem nolite eos imitari, sed bonum quemlibet uirum æmulamini, id est, seruienti amore imitari studere: non ad horam, sed semper, & non in illis operibus, quæ uel mala sunt, uel nec bona nec mala, sed in bono tantum. Petrus enim bonus erat, & tamen in illa simulatione, qua metu iudeorum à gentilibus qui crediderant segregabatur, non est imitandus, sed tantum in bono quod egit. Vel malum quod in pseu-

do apostolis est, nolite æmulari: sed bonum ubicumq; repertum fuerit, æmulamini, id est, seruida me te imitami in bono, id est, in eo quod ipsum est bonum, non in alia re. Nonnulli enim bonum æmulantur non in bono, quia uidentes iustos pro bono opere laudari ab hominibus, student & ipm opus agere, ut humanas laudes recipiant. Ideo tantum in bono, nõ autem in malo bonum est æmulandum, id est, ppter ea solummodo quia bonum est, debetis illud imitari, ut ipsum bonum uos delectet, & ex amore sequamini illud. Et hoc agite non tantum cum præsens sum apud uos corpore, sed etiam dum absens sum o filioli mei, quos nunc iterum parturio, donec formetur Christus in uobis. In absentia eius non æmulati fuerant bonum, sicut fecerant dum ille cum illis esset: & idcirco monet eos, ut non sint similes seruo ad oculum seruienti, sed bona facere studeant illo absente, sicut & præsentem. Quos uocat filiolos, quia diminuto corde fuerant: & rursus adhuc in obscuro matris utero manebant, nondum prolati in lucem per correctionem. Vocat & suos, quantum ad bonam uoluntatem suam, & ad spem quam habet de illorum correptione. Qui materno more ex deo conceperat illos prius p bonam uoluntatem ac dilectionem, parturiebat per prædicationem, pepererat per ipsorum conuersionem. Sed postea per pseudo apostolos a uita fidei fuerant extincti. Ideo rursus modo concepit illos per bonam uoluntatem, & iterum prædicando laborat ut eos in lucem pariat. Et tandiu in eorum parturitione dolet & laborat, donec forme Christus in eis, q deformatus fuerat in ipsis. Quod grauius est dictum, quam si diceret eos formari in Christo. Donec (inquit) formetur in uobis Christus, id est, similitudo Christi exprimat in uobis, ut non nisi forma noui hominis appareat in fide & operibus uestris. Parturire se dicit eos, quod matris est, nõ patris, ut ostendat maternum laborem & affectum, quæ p eis uel erga eos habet, quoniam sola mater dolores parturitionis sentit, & affectuosius q pater diligit. Nunc (inquit) absens uoco uos filiolos, sed modo uellem esse præsens apud uos, & mutare uocem meam, id est, negare uos filios. Vellem esse præsens, ut digna uobis dicerem, quæ nolo scribere ne permaneant. Dum enim absens sum, blande alloquor, ne si uos exasperem, maleuolo animo fieri putaretis: sed uellem nunc esse uobis præsens, & uocem lenitatis ac mansuetudinis, qua absens utor, mutare in uocem aspiratis & seueritatis. Quia non ita comouet epistola uel quælibet scriptura corda hominum, sicut uis uox præsentia loqueretur. Motus etiã corporis & habitus ac uultus & modus loquendi, multum commouet audientes. Ideo uos asperere uellem redarguere, quoniam confundor in uobis, id est, apud alios erubescere pro uobis ita recedentibus à doctrina mea. Vel aliter: Ego nunc absens multa uobis per similitudines loquor, uolens uos corrigere: sed uellem esse modo uobis præsens, ut alio genere loquendi rem profundius & subtilius aperirem, & non parabolice, sed palam ueritatem dicerem. Si enim profun-

Adiora nunc eis diceret, non haberent qui exponeret. Sed si ipse præsens esset, ubi dubitarent ipse exponeret. Et præsens esse uellet, ut aliter loquens manifestius & profundius rem exponeret. Vellem esse præsens, quoniam absens confundit in eis, id est, doctrina absentis patitur confusionem in cordibus eorum, confuse intelligentium dicta eius subtilia. Sed prior sententia est uerior & melior.

Dicite mihi qui sub lege uultis esse, legem non legistis? Scriptum est enim, quoniam **Abraam duos filios habuit, unum de ancilla, & unum de libera.** Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem. Quæ sunt per allegoriam dicta. Hæc enim sunt duo testamenta: Vnum quidem in monte Sina, in seruitutem generans, quæ est Agar. Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Ierusalem, & seruit cum filiis suis.

Gene. 16.
Gene. 21

Rursus Apostolus incipit ostendere ex ipsa lege quod non sit tenenda. Dicite, inquit, hoc est, respondete, mihi uos qui sub lege carnaliter uultis esse, legem non legistis? Quicquid eligant, probantur stulti. Si non legerunt, non debent recipere, quam nesciunt. Si legerunt, ipsa probat se dimittendam. Quod si non intelligunt, stulti sunt. Translata in Græcum fuerat lex per Septuaginta interpretes, & idcirco poterat à Galatis legi. Ideo autem quæro an legeritis legem, quia in ea scriptum est, quoniam **Abraam duos filios habuit:** quod si attenderetis, nunquam ad eam recurreretis. ibi enim innuitur, quia qui sub lege sunt, per gratiam sunt in libertate. Cum enim plures filios ille pater habuerit, de duobus spiritaliter agit scriptura, innuens aliquid egregium in his præfigurari. Vnus ergo pater duos filios habuit, unum de Agar ancilla, & unum de Sara libera. Quum enim pater unus esset pater, non tamen conditio & genitura utriusque fuit similis. Sed ille quidem qui de ancilla est procreatus, secundum carnem, id est, secundum carnis naturam uel consuetudinem natus est: quia iuuenicula, sicut erat Agar, de sene solent concipere. Ille autem qui de libera genitus est, non per carnis usum, sed per dei repromissionem natus est. Ob hoc enim ex Sara natus est, quia deus promissit, imò repromissit, non quia caro id potuit. Sara enim erat sterilis & uetula, nec de se marito sinuquam sterilis fuisset, concipere iam anus poterat, sed deus mirabili operatione dedit ex ea filium Abræ per gratiam repromissionis suæ. Quæ sunt dicta per allegoriam, id est, per aliam loquutionem, ut aliud exterius sonet, & aliud interius intelligatur. Quia hæc, id est, hæc duæ matres sunt, id est, significant duo testamenta. Duo tantum exponit, id est, ancillam & liberam, ut per hæc intelligamus & cetera. Abraam ergo deus patet intelligi. Duo filii, duo populi, Iudæorum scilicet & Christianorum. Ancilla, carnalis doctrina ueteris testamenti, quæ gignebat sub iugo seruitutis, dum timore

Gene. 18.

cogere deo seruire. Libera autem, prædictio siue gratia noui testamenti, quæ liberos generat, qui per charitatem deo seruiant. In utroque enim testamento genuit deus filios qui sibi seruirent, sed in ueteri Iudæos seruos qui timore perirent & promissionibus temporalium ei seruiliter obediunt, & hoc est secundum carnem, quæ & peccatas horret, & dulcia amat. In gratia uero noui testamenti liberos, qui ex dilectione seruiant, non ui carnis, sed opere dei. Quis enim impossibilia secundum naturam crederet, quæ suauia sunt in præsentia contemneret, non uisa speraret, nisi dei uirtus hoc in eo operaretur? Duæ matres, ut dictum est, sunt duo testamenta. Vnum quidem ueniens à monte Sina, uel datum in monte Sina, id est, uetus testamentum, in seruitutem generans deo filios, qui essent sub distractione formidinis, & ex timore deo seruirent, quæ res, id est, quod seruite testamentum est Agar, id est, significatur per Agar. Hic relinquitur nobis intelligendum, quod Sara libera matrem gratiam uel prædicationem euangelicam significauerit. Dehinc redditur causa cur per Agar significet illud uetus, quod deletum est. Sina enim ubi testamentum illud datum est, mons est in Arabia, quæ est prouincia extraneorum gentium, non in terra promissionis, quæ est hæreditas filiorum: ut intelligamus eos qui testamentum illud carnaliter obseruant, nequaquam ad hæreditatem pertinere filiorum, sed extraneos esse à terra uiuentium, & alienos à patria sanctorum. Qui mons coniunctus est Ierusalem, quia quod in monte illo carnaliter & seruile iustum est, in Ierusalem ubi templum erat, obseruatum est. Coniunctus & consociatus est ille mons non futuræ Ierusalem, sed ei quæ nunc est, id est, non cælesti, sed terrestri: & non est libera, sed seruit cum filiis suis, qui doctrinam eius sequuntur, & ex timore cuncta faciunt. Vel quia montis tumorem supbia designat, & Sina interpretatur mandatum, Iudæi habuerunt seruite testamentum à monte Sina, id est, à supbia mandati: quoniam propterea digni fuerunt talem accipere legem, quæ reprimeret eorum ceruicositatem, quia de mandato ipsius legis erant supra modum contra cæteras gentes gloriaturi. Quod testamentum generat eos in seruitutem legis uel peccati, quia & terrore minarum cogit eos legi carnaliter deservire, & omnes facit præuicaciter, dum non possunt ipsam legem implere. Quæ testamenti seruitus est Agar, id est, designatur per Agar ancillam, quæ interpretatur aduena uel alienatio: quoniam peregrina est cum filiis suis, & alienat eos ab hæreditate cælesti. Arabia uero interpretatur humilis, significans infirmam & humo repertam conuersationem eorum qui legi seruiunt, sicut & mons Sina tumore designat elationis ipsorum, quia de mandato eiusdem legis extolluntur. Sina enim mons est in Arabia, id est, mandatum legis tumor elationis est in humili (hoc est, per humum repenti) conuersatione Iudæorum, dum se legem dei habere gloriantes iustos se putant, & cunctos homines uelut peccatores despiciunt, licet ipsi nunquam uel intelligendo,

D

A uel operando subleuentur à terra. Qui mons. i. q. superbus tumor, cōiunctus est & semp adheret ei Ierusalē, quæ nunc est. i. ei parti Iudæorū quæ in infidelitate persistēs, sola tēporalia quærit. Ierusalem namq. uisio pacis dicit. Quo nomine plebs illa recte designatur, quæ nunc semper uidere pacē temporalem desiderat, ut carnis suæ uoluptatibus sine inquietudine uel metu seruire ualeat. Et ideo nunc esse dicitur, quasi quæ in alio seculo futura non sit, quia nūc bonis præsentibus quantum pōt fruit, & in amore huius seculi habet cor omnino fixum, sed in alia uita bonis omnibus carebit, & supplicijs perpetualiter deficiēs uelut in nihilum rediget. Ipsa est nunc sicut disseruimus, & seruit adhuc miserabiliter sub iugo legis cum filijs suis, sicut Agar cū Ismaele, quia noluit recipere libertatē, quam Christus attulit. Ex quibus omnibus euidenter ostenditur, legē amplius post aduētum Christi nō esse tenendam, sed seruitutē quæ sub ea est, à cunctis hominibus iugiendū.

Illa autem quæ sursum est Ierusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim: Lætare sterilis quæ non paris, eripe & clama quæ non parturis, quia multi filij desertæ, magis quam eius quæ habet uirum. Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus.

Ita quidem terrestris Ierusalem seruit cum filijs suis, quoniam ancilla est, & in seruitutem generatur Agar. Sed illa Ierusalem quæ est sursum mente cum deo, libera est ut Sara, & est mater nostra, generans nos in libertatem sicut Isaac. Sursum est em̄ sanctorum ciuitas, quāuis hic pariat ciues, in quibus peregrinatur, donec regni eius tempus adueniat. Nam & sancti angeli qui in cælis feliciter habitant, ciues eius sunt. Illa Ierusalem cuius conuersatio in cælis est, quæ sursum cor habet, quæ superna appetit, quam Sara figurauit, libera est: id est, ex amoris libertate bono animo studet placere deo, non ex timoris seruitute quærit pœnam euadere. Libera per spiritum dilectionis, quem accepit à Christo. Vbi enim spiritus domini, ibi libertas. Et hæc in libertate sua exemplo Saræ genuit nos, ut nō quasi serui, sed sicut filij seruiamus patri nostro, q. est in cælis. Vere est mater nostra, licet fuisset diu sterilis ut Sara. Hinc enim scriptū est in Isaia: Lætare sterilis &c. Isaias namque per spiritum sanctum prænunciāns futuram ecclesiæ fecunditatem, ait: Lætare tu superna Ierusalem, id est, ecclesia post aduētum Christi futura, modo quidem sterilis ut antea Sara, quæ nunc tempore prophetarum non paris filios in fide, erumpe in uocem prædicationis, ut quæ diu siluisti, uocem cum magno impetu per uirtutem sancti spiritus emittas, & clama, ut à multis audiri ualeas, tu quæ modo ante aduentum sponsi non parturis, id est, non conaris parere, non doles ut parias. Idcirco te moneo hæc agere, quia tui desertæ ac derelictæ erunt filij multi magis quam eius synagogæ quæ modo uirum habet deum uel legis sermonem. Dum

plures filij promittunt ecclesiæ, non penitus synagoga excludit à partu, sed multitudo gentiū illi p̄fertur. Et ipsa enim in apostolis, ac per apostolos primum populum genuit de Iudæis. Sicut autem primo Abraam sibi in coniugium sociauerat Sarā, sed propter eius sterilitatem cognouit ancillam, ut uel ex ea prolem gigneret, & tandem ex Sara per donum gratiæ dei filium genuit, ita deus ab initio mundi ecclesiam in paucis electis sibi coniunxit: sed quia tunc illa per prædicationem filios non generabat, interim synagoga uelut ancilla ad amplexus eius introducta, semē prædicationis accepit, unde carnalem populum in seruitute legis pareret, donec circa finem seculi per diuinam gratiā ecclesia multis filijs dotaretur, imo populum Christianum uelut Isaac pareret. Vnde exponendo subdit Apostolus: Nos autem fratres secundum Isaac promissionis filij sumus. Ac si dicat: Iudæi quidem secundum formam quæ præcessit in Isaac, sumus filij promissionis. Vel ita: Deus promisit ecclesiæ filios, sicut Saræ promiserat Isaac: sed nos o fratres secundum formam Isaac sumus filij promissionis. Vbi ostendit priorem promissionem deuocatione gentium in Isaac, id est, in filio promissionis. Nam sicut Sara genuit Isaac quæ deus promiserat, sic ecclesia gentilem populum in fide peperit, quia deus hoc per prophetas prædixerat. Quod enim Sara formam ecclesiæ præferens, sterilis erat, nec spem generandæ prolis habebat, significat qd natura generis humani peccato uitiata, ac per hoc iure damnata, nihil uere felicitatis in posterum merebatur. Sed gratuito dei munere postmodum fecundata, multitudinē liberorum ecclesia genuit exemplo Saræ, quæ per gratiā diuinæ promissionis genuerat Isaac. Qui scilicet Isaac risus uel gaudiū interpretatur, & significat eos qui in lætitia deo seruiunt, nō ex tristitia uel ex necessitate: & gaudent si quid pro iustitia ptulerūt, uel à doctoribus suis audire digni sunt. Vos estis gloria nostra & gaudium. Itaque ex eis quæ nunc usq. hac lectione dicit Apostolus, notandum est quod Agar legem & synagogam designat, Ismael uero filius eius populū Iudaicum & singulos Iudæorū. Et quādo Agar legē, tunc Ismael populum significat. Quādo uero Agar synagogam uel plebem figurat, tunc Ismael singulos Iudæorū uel omnes insinuat. Apostolus enim quando dixit unum testamentum esse à monte Sina, in seruitutem generans uelut Agar, euidenter ostendit quod legem Agar significauerit, & Ismael populum. Sequenti quoq. uerbo demonstrauit Agar significasse Ierusalem, id est, synagogam, & Ismael filios eius, id est, singulos Iudæorum. Similiter Sara nouam legē & ecclesiā designat, Isaac uero populum Christianum & singulos Christianorum. Nam quādo Sara nouam legem, tunc Isaac nouum populū præfigurat. Quādo autē Sara ecclesiā, tūc Isaac filios ecclesiæ. Vbi em̄ dixit Apostolus duas matres designare duo testamēta, & Agar figurare uetus, ibi necessario ostendit intelligendū, quod Sara nouam legē expresserat, & Isaac popu-

Alum Christianorum. Et in sequentibus dicens sub similitudine Saræ, Lætare sterilis &c. indicat Saram designare ecclesiam, & Isaac singulos quoque fidelium. Aptè enim qui per repromissionem natus est, designat filios gratiæ, qui non per carnis generationem, sed per spiritualem regenerationem nascuntur ex ecclesia.

Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat, persequabatur eum qui secundum spiritum, ita & nunc. Sed quid dicit scriptura? Eijce ancillam & filium eius. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.

Gene. 21.
Rom. 9.

¶ Nos (ut dictum est) sumus filij promissionis id est, per gratiam geniti, secundum formam quæ præcessit in Isaac. Sed quomodo tunc Ismael qui secundum carnem natus fuerat, persequabatur eum qui secundum spiritum genitus fuerat, id est, Isaac, qui secundum spiritualem operationem diuinæ gratiæ procreatus erat ex anu sterili, ita & nunc fieri cernimus, dum Iudæus quilibet ex ancilla synagoga secundum carnem natus, Christianum ex libera ecclesia secundum spiritualem gratiam natum persequitur, uel pœnis corporalibus eum afficiendo, uel (quod nunc melius ad rem pertinet) carnales obseruantias suadendo. Nam qui legem secundum carnem intelligunt, aduersantur his qui secundum spiritum sentiunt, & persequuntur eos, uel seducere conantur. Nulla autem persequutio Ismael aduersus Isaac mota refertur, nisi quidam ludus infantie. Ludebat enim Ismael cum puero Isaac, & ludum illum uocat nunc Apostolus persequutionem. Nam & Saræ displicuit ludus ille, quia intellexit ibi seductionis aliquid inesse. Nam lusus illa, illosio erat. Si illosio, seductio & deceptio. Omnis enim ludus puerorum, simulacrum est negotij maioris. Et quoniam maior ludit cum minimo, ad hoc ludit, ut quodammodo seducat eum, sciens se habere negotia alia quæ intendit: & simulat quædam puero, in firmo, ludens cum illo. Maior erat Ismael, & robortus in malitia. Sed ludens cum puero Isaac, seducebat eum, & quasdam fraudes ludendi cum infirmo faciebat. Animaduertit mater ludum illum persequutionem esse. Sic & ecclesia nunc per Apostolum intellexit ludum, quo Galatis pseudo prædicatores illudebant & maligna fraude illos seducebant, persequutionem spiritualem esse. Plus enim persequuntur, qui illudendo seducunt. Iudaicus ergo populus in Ismaele designatus, per pseudo apostolos persequabatur in Galatis populum Christianum in Isaac designatum, quasi superior & dignior fieri uolens, uelut primogenitus ad possidendam cum illo hereditatem. Sed non ita erit. quid enim dicit scriptura

Gene. 21

B ac, & ludum illum uocat nunc Apostolus persequutionem. Nam & Saræ displicuit ludus ille, quia intellexit ibi seductionis aliquid inesse. Nam lusus illa, illosio erat. Si illosio, seductio & deceptio. Omnis enim ludus puerorum, simulacrum est negotij maioris. Et quoniam maior ludit cum minimo, ad hoc ludit, ut quodammodo seducat eum, sciens se habere negotia alia quæ intendit: & simulat quædam puero, in firmo, ludens cum illo. Maior erat Ismael, & robortus in malitia. Sed ludens cum puero Isaac, seducebat eum, & quasdam fraudes ludendi cum infirmo faciebat. Animaduertit mater ludum illum persequutionem esse. Sic & ecclesia nunc per Apostolum intellexit ludum, quo Galatis pseudo prædicatores illudebant & maligna fraude illos seducebant, persequutionem spiritualem esse. Plus enim persequuntur, qui illudendo seducunt. Iudaicus ergo populus in Ismaele designatus, per pseudo apostolos persequabatur in Galatis populum Christianum in Isaac designatum, quasi superior & dignior fieri uolens, uelut primogenitus ad possidendam cum illo hereditatem. Sed non ita erit. quid enim dicit scriptura de eo? Eijce de domo tua ancillam synagogam & filium eius populum Iudaicum, ne particeps fiat hereditatis Christianorum. Et necesse est ut ita fiat. Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ, id est, non possit debet hereditatem regni cælorum populus Iudaicus ex ancilla synagoga natus, cum populo Christiano ex libera ecclesia nato. Hoc ita completum cernimus, uidentes ancillam synagogam uel legem carnalem cum filio suo foris eiecisse, & ab hereditate

Gene. 21.

superna repulsam. Nam sicut Agar ancilla cum Ismaele filio suo ante natiuitatem Isaac mansit in domo Abrahæ, sed post natiuitatem expulsa est, ita lex secundum carnalem obseruationem, uel synagoga cum populo Iudaico mansit apud eum priusquam populus Christianus coepisset ex baptismo nasci: sed post eiecisa est de ecclesia & separata à summi patris amplexu & familiaritate atque hereditate.

Itaque fratres non sumus ancillæ filij, sed liberae, qua libertate Christus nos liberauit.

¶ Quandoquidem nos sumus filij promissionis secundum Isaac, & Iudæi filij ancillæ persequuntur nos, suadendo carnalem legis obseruantiam, itaque patet o fratres quia non sumus ancillæ filij, ut serui subijciamur legi, sed sumus filij liberæ ecclesiæ uel gratiæ, ut libertate charitatis uiuamus. Si enim essemus filij ancillæ, Iudæi filij eius pacem erga nos seruarent. Sed quia nos ex alia matre, id est, ex libera genitos uident, libertatem nobis inuident & auferre moluntur. Ne quis autem putaret nos ita liberos esse naturaliter, sicut fuit Isaac, scilicet ut seruitus nulla præcessisset, subiungitur quia Christus hac libertate nos liberauit, à iugo uidelicet diaboli, sub quo prius tenebamur serui. in non per liberum arbitrium nostrum, sed per Christum liberatorem à seruitute peccati uenimus ad libertatem innocentiam, ac sanctitatis & iustitiæ, secundum quam appellamur filij. Sed in hac lectione possunt adhuc aliqua subtilius inspicere, Scriptum est enim quoniam Abraham duos filios habuit &c. Abraham senex (ut supradictum est) deum patrem designat, quem Daniel antiquum dierum appellat. Qui habuit duos filios, id est, duos apostolos: unum terrenam diligentem, alterum cælestia quærentem: & ideo unum ex ancilla natum, alterum ex libera. Nam quicumque etiam nunc in ecclesia terrenam felicitatem quærent à deo pro bonis quæ faciunt, adhuc filij sunt ancillæ, id est, seruitutis antiquæ. In Ismael namque sunt omnes, qui carnaliter deum diligunt, id est, pro temporali retributione. ad ipsos enim & uetus testamentum pertinet, & ipsi sunt adhuc in seruitute. Qui enim propter bona terrena suscipiunt uel seruant legem dei, ipsi sunt hæredes ueteris testamenti. Similiter quicumque uel in ueteri uel in nouo testamento pro sola cælesti remuneratione deo seruiuerunt aut seruiunt, per Isaac designantur, & hæredes sunt noui testamenti. Nam & antiqui iusti, licet uetus testamentum pro temporis distributione diuinitus datum populo ueteri congruenter seruauerint, tamen pro dei gratia filij promissionis effecti sunt, & noui testamenti hæredes in occulto dei consilio deputati sunt. Etenim illis temporibus fuerunt spirituales uiri, quos non occidebat litera iubens, sed uiuificabat spiritus uiuens: & nunc quoque sunt plurimi carnales, qui uel ex hæredes se faciunt non intelligendo scripturas, uel in ipsa catholica fide aut adhuc paruuli lacte nutriuntur, aut tanquam palea per seuerates futuris ignibus præparantur. Itaque ad uetus testamentum pertinent, utpote filij ancillæ, dilectores tem

Daniel 7

Aporalium, dilectores huius seculi, quocumq; tempore sint uel fuerint: & ad nouum testamētum, ut pote filij liberae, dilectores aeternae uitae. Omnes ergo qui per fidem ueniunt ad agnitionem dei, possunt filij Abrae dici. Sed in his sunt aliqui pro bonis temporalibus deo seruientes, & aliqui pro charitate deo adherentes. Et hi sunt duo filij, unus de ancilla, & alter de libera. Sed qui de ancilla secundum carnem natus est, id est, secundum carnis affectum uel cupiditatem processit in hanc cōuersationem, ut honeste uiuat pro temporalibus praemijs. Qui autem de libera genitus est, processit ad spiritalem uitam, & ad intentionem supernae remunerationis, per repromissionem qua deus Abrae filios ut stellas, id est, praeclaros & caelestes repromisit. Sina enim mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quae nunc est Ierusalem, & seruit cum filiis suis. Ut supra dictum est, Sina interpretatur mandatum, Arabia humilis Ierusalem uisio pacis. Et Arabia significat humilem, id est, humo inhaerentem, nec ad caelestia se erigentem, in tentatione eorum qui tantum terrena quaerunt pro bonis quae faciunt: Ierusalem uero pacem ac prosperitatem, quam se in praesenti uidere gaudent, ut sine perturbatione uel metu bonis huius seculi fruantur. Sina ergo mons est in Arabia, id est, mandatum dei tumor elationis est in mente, per interiorē humi deiectionis: quia quisquis infima de his quae bene uidentur agere, quaerit, tumor de obseruatione diuini mandati, & quia si iustum se esse gloriatur coram hominibus. Qui tumor arrogantiae coniunctus est ei Ierusalem, id est, ei prosperitati quae nunc est, & seruit peccatis & uoluptatibus uel cupiditatibus cum filiis suis, quia prosperitatem & diuitias solet comitari superbia, maxime apud eos qui tantum praesentia diligunt. Illa autem quae sursum est Ierusalem, libera est &c. Hae Ierusalem, id est, haec uisio pacis, haec prosperitas secularis, haec ciuitas carnalium quae nunc est, quae nunc ad momentū floret, seruit. i. seruilia peccati opera quae lege prohibentur facit, & seruilibus mundi cupiditatibus acquiescit. Sed illa Ierusalem, id est, uisio pacis, illa prosperitas, illa sanctorum ciuitas, quae sursum est, libera est ab omni seruitute peccati, & ab omni cupiditate seculi, quia nec peccat, nec secularia concupiscit. Quae est mater nostra, si & nos exemplo eius seruire peccato contēnimus, & concupiscētijs seculari respicimus. Quae per Saram uetula designata est, quia & ipsa coepit ab origine. Sterilis autē dicta est, uel quia secundū carnē non parit, uel quia diu filios in terra nō genuit. Sed letari iubetur per multitudinem futurorum filiorum, quia si gaudium erit coram angelis dei super uno peccatore poenitentia agere, quanto magis super multis ad iustitia conuersis? Quae non parit, quia dolores nō patitur, sed generat spiritualiter sine passione, clamans in letitia. Quae & deserta fuit hominibus caeleste iustitiam uita deserentibus, atq; terrena lucra sectantibus. Sed tandē foecundata est innumerabili multitudinem filiorum. Sed quomodo tunc qui secundū

carnē natus fuerat, persequabatur eum qui secundum spiritū, ita & nunc illi qui secundum carnem nati sunt, persequuntur eos qui secundum spm nati sunt. Secundum carnē quippe nati sunt dilectores mundi, amatores seculi. Sed secundum spm nati sunt amatores regni caelorum, dilectores Christi, desiderantes uitam aeternā, gratis colētes deū. Spiritales ergo patiuntur persecutionem carnalibus, quia ludus carnaliū, persecutio & afflictio est spiritualium. Ludū namq; Ismael, & fratrem suū ludēdo quaerit seducere, quando carnales dulcibus uerbis illicita suadet, uanitates loquuntur, ad delectationes prouocant, risum mouēt, libertatē excitant, malis colloquijs mores bonos corrumpunt. Et talibus ludis grauius persequuntur spirituales, quam si gladijs illos appeterēt. In omnibus ergo aduersatur caro spiritui. Siue enim populus carnalium hominum aduersatur populo spiritualium, siue etiam in unoquoq; nostrum caro concupiscit aduersus spiritum, & spiritus aduersus carnē, & haec sibi inuicem aduersantur, atq; lex in membris nostris repugnat legi metis nostrae & captiuos nos ducit in lege peccati. Si ergo caro, cuius psonam gerit Ismael, qui secundum carnē natus est, spiritui blandiatur, qui est Isaac, & illecebrosis cum eo deceptionibus agat, si delectationibus illicitis, uoluptatibus molliat, huiusmodi ludis carnis spiritum, Saram maxime, quae est uirtus, offēdit: & huiusmodi blandimenta acerbissimam persecutionē iudicat Paulus. Et tu igitur quisq; haec audis, non illam describi nunc persecutionē putes, quādo furore gētilium ad immolandum idolis cogeris: sed si forte uoluptas carnis se illiciat, si tibi libidinis illudat illecebra, haec, si uirtus es filius, tanquam persecutionem maximam fuge. Idcirco em dicitur, Fugite fornicationē. Sed & si iniustitia blandiatur, ut psonam potētis accipias, & gratia eius flexus non recte iudiciū feras, intelligere debes quia sub specie ludi blandam persecutionē ab iniustitia pateris. Vex & per singulas malitiae species, etiam molles & delicatae sint & ludo similes, persecutionum species dictio, quia in his omnibus uirtus offenditur. Ita ergo filius ancillae ludendo persequitur filium liberae. Sed quid dicit scriptura? Audi uocem ipsius liberae: Ejce ancillam & filium eius. nō em haeres erit filius ancillae cum filio liberae. Ejce legis seruitutē, quae per temporali retributione seruitur deo, & populum carnalē ligat nomē Christianitatis habentem. non em filius uetustae seruitutis erit regni caelorum haeres cum filio nouae libertatis. Quicumq; em mores ueteris hoīs adhuc retinet, filius est ancillae, id est, seruitutis antiquae, licet Christianus uocet. & ideo infine de ecclesia iustorum ejcietur, ut nō sit haeres cum his qui in nouitate uitae ambulant. Rursum ejce haeresim, & populum quem ipsa genuit. nō em haeres erit filius haeresis cū filio catholicae ueritatis. Nam & haeresim designat ancilla. Itaq; fratres nō sumus filij ancillae, ut seruiamus peccato, & concupiscētijs seculi uel erroribus: sed filij liberae, ut nostrā uel dei uolūtate cōpleamus in charitatis li

1. Cor. 15.

1. Cor. 6.

Locus obscurus.

Locus obscurus.

Abertate, exuti mūdāna cupiditate. Qua scilicet libertate Christus p̄ gratiā suā nos liberauit, ut iā per liberum arbitrium bonæ uoluntatis nostræ, possimus gratum deo seruitium reddere.

CAPVT V.

Actu. 15. **S**tate, & nolite iterum iugo seruitutis contineri. Ecce ego Paulus dico uobis, qm̄ si circumcidamini, Christus uobis nihil proderit. Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est uniuersæ legis faciendæ.

¶ Modo per Christum (sicut dixi) uos estis liberi, & ideo state in libertate quam accepistis, id est, nō recedatis ab ea, sed permanete semper usq; ad mortem in illa, & nolite iterum contineri à iugo seruitutis. Prius enim uos continuuit iugum seruitutis idolorum, & nunc iterum uultis colla uestra subdere sub iugo seruitutis legalium obseruantiarum. Ex hac admonitione & multis alijs epistolæ huius sententijs apparet, quia nondū se subiecerant per actionem seruituti legis, sed subijcere uolebant. Nolite iugo seruitutis iterum contineri, nec saltem iugo solius circumcisionis. Nam ecce, id est, notum sit uobis quia ego Paulus, q̄ notæ sum autoritatis, qui hoc euangelium nō accepi ab homine, sed à Christo, qui & in me loquitur, dico uobis ueraciter, quia si circumcidamini sicut facere uultis, ut in circumcisione spem salutis ullam habeatis, tã

Bingens damnum incurretis, quod Christus nihil proderit uobis, quoniam circumcisio iam non solum non prodest, sed etiam obest. Tali intentione posset quis circumcidi, quod non magis obesset uel p̄desset sibi illius pelliculæ abscisio, quàm unguium uel capillorum resecatio. Sed istis persuasum erat quod sine legis operibus salui esse non possent, id est, q̄ circumcidi uolebant & legis duriciam custodire, quasi per hæc iustificandi atq; saluādi. Quia ergo in huiusmodi legis operibus & maxime in circumcisione putabant suam spem salutemq; contineri, idcirco tanquam à certa perniciē uetantur. Nam si post saluatoris aduentum gentes illa prophetica legis sacramenta seruarent, aut Christus adhuc uēurus per ea promitti uideretur, aut nūquam in eis fuisse p̄missus. Quisquis itaq; adhuc umbram illam custodit, ueritatem quæ Christus est, uenisse contradicit, & propterea nihil proderit. Volebant enim (ut dictum est) legē circumcidi, quia putabant non aliter in Christo se posse saluari. Qui si hoc animo circumciderentur, Christus eis omnino nihil prodesset. Si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est. Nec solū (inquit) hoc dico, quia si circumcisi fueritis, nihil cōmodi ex Christo percipietis, sed etiam rursus testificor omni homini qui se circumcidit, tam Iudæo q̄ gentili pro adipiscenda iustitia, quoniam debitor est faciendæ, id est, factis implendæ uniuersæ legis, sicut qui baptismum percepit, debitor est faciendi præcepta euangelij. Ac si dicat: Nō solum hoc damnum ex circumcisione habebitis, quod Christi

fides & baptisumus nihil uobis proderit, sed etiam necesse erit uos subire laborem tãtæ seruitutis, ut assidue cuncta legis præcepta faciatis. Et ideo magis dimittenda est circumcisio.

Euacuati estis à Christo. Qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus. Nā in Christo Iesu neque circumcisio aliquid ualet, neq; præputiū, sed fides quæ per charitatem operatur.

¶ Circumcisi uobis necesse erit totam seruare legem, etiam si nolueritis. Et mox ut illa dura litteræ prædicamenta seruare cœperitis, euacuati estis à Christo, quo pleni eratis, ut non maneat amplius in uobis. Eratis enim uasa per fidem Christo plena, & Christo in uobis manente eratis referti inuocetia & remissione peccatorum, atq; gratia sancti spiritus, & iustificatione in bonis operibus & spe futuræ gloriæ: sed nunc Christo recedente, euacuati estis omni illo tam diuine thesauro, si legis seruitutem subieritis. Et qui in lege iustificamini, id est, iustificari putatis, excidistis, id est, ex toto excidistis, à gratia euangelij, in qua prius stabatis, dū spiritualiter in Christo staderetis. Ad hoc enim uenit gratia, ut cessante legis onere, sola iustificet. Et ideo qui legis seruitutem reducit, libertatem gratiæ perdit. Sic loquitur Apostolus, quasi iam oīa hæc fecerint aut pertulerint, ut magis à faciendo deterreat, cum uiderint quanta ex his detrimenta sequantur. Possumus etiam intelligere quosdam eorum iam ad opera legis delapsos fuisse, & ad eos specialiter nunc Apostolum uerba dirigere, cum dicit, Euacuati estis à Christo, qui in lege iustificamini, à gratia excidistis. Vos (inquit) iustificamini, id est, iustificari creditis in lege, sed erratis: quia nos soli iustificabimur, qui iustificari ex fide querimus. Nos enim spiritu, id est, per spiritum sanctum qui non fallit, quem habemus ex fide, indubitanter expectamus spem iustitiæ, id est, speratur ipsa iustitia. Quamuis enim iustificati simus ex fide, speramus tamen in ipsa iustitia de die in diem proficere, & mens nostra esuriens sitiensq; iustitiam, non nisi in futuro seculo satiabitur plenarie. Et hanc spem expectamus spiritu gratiæ, non ex operibus legis. Ex his enim nemo iustificabitur. Vel q̄ in lege carnaliter iustificamini, à gratia futuræ beatitudinis in appetitum terrenæ felicitatis excidistis: quia nos soli consequemur gratiam illius retributionis pro iustitia, quam ex fide credimus prouenire. Nos enim spiritu accepto ex fide expectamus per patientiā spem iustitiæ, id est, spem quam sperat iustitia, hoc est, gratiā felicitatis æternæ. Fides em̄ præcessit, & ex ea spiritū sanctū diuinitus accepimus, q̄ facit nos expectare gratiā supernæ remunerationis pro labore nostro. Gratiam recte dico, quia nemo labore temporali iuste sufficit æternam requiem promereri. Ex fide autem propterea dixi, quia ipsa fides est quæ ualet apud deum. Nam circumcisio quam uultis facere, nihil ibi prodest. Nam in Christo Iesu, id est, in Christi mō

Abris, in Christi religione, neq; circuncisio neq; præputium ualet aliquid, sed integra fides. Ne dicerent Galatæ se uelle facere circuncisionē, quā fecit Abraham qui legem non habuit, quia etsi non inde iustificarentur, maioris tñ per hanc dignitatis essent in Christiana religione, dicit Apostolus quia in Christo Iesu. i. in Christi corpore, qd est ecclesia, non ualet aliquid circuncisio .i. nihil utilitatis uel dignitatis confert. Et rursus ne inciperet gloria de præputio, existimantes illud ibi aliqd ualere, qā circuncisionē dixit inutile, subiungit qā nec præputium ualet ibi quicq;. Nā siue circuncisus, siue præputiatus sit quisq;, non propt hoc aut dignior aut uilius est in Christiana religione. Sed sola fides est ibi magnæ dignitatis, & fides quæ per charitatem operatur. i. non mortua, sed uiua. Sicut em corpus sine spiritu mortuum est, ita & fides sine opibus mortua est: nec fides ueteris testamēti, seruiens ex timore, sed fides euāgelica faciēs ex charitate opa bona, nō expectās tēpalem retributiōē, sed uidēdam ppetuo creatoris faciē. Hæc est fides electorū, quæ perducit ad salutem. Nam & dæmones credunt & contremiscunt, nō tñ diligunt nec bñ operant. Et ideo fides quæ nō habet charitatē & opera bona, fides dæmonū est, non Christianorum. Illa ergo sola fides, quæ & charitate flagrat, & bonis opibus insudat, ualet in Christo Iesu.

Currebatis bene. Quis uos fascinauit ueritati nō obedire? Nemini cōsenseritis. Per suasio hæc ē nō ex eo q uocat uos. Modicū fermentum totam massam corrumpit.

¶ Prædicta fides uia est ad speciē diuinæ contemplationis. In qua fide uos operando & desiderando currebatis bene ad brauiū remunerationis æternæ. Sunt em nonnulli q male currunt. Sed uos bene currebatis, dum p opera fidei cū charitate ad celestē patriam festinaretis. Nunc aut quis uos fascinauit, id est, quis uos liuido aspectu læsit, non obedi re, id est, ne obediretis ueritati, quæ ultro se uobis ingerit? Quis, id est, cuius peritiæ & cuius auctoritatis est, qui fascinatione suæ locutionis impedit ne obediretis ueritati quam tradidit uobis, ut scilicet sine legis operibus per obseruantiam euāgelij curreretis ad uitam? Miræ em sapiētiae & auctoritatis eē debuit, cui uos magis quā mihi credendum fore iudicatis. Sed uos nemini talia uobis suadenti consenseritis, imo uiriliter illi resistite, quoniam persuasio hæc non est ex eo qui uos ad supernam patriam uocat, sed potius ex diabolo qui uos inde reuocat. Nemini illorum qui legis opera uobis suadent, consenseritis: quia modicum fermentū totam massam corrumpit, id est, pauci errantes totā ecclesiæ multitudinē plerūq; corrumpūt ac ordine seruoris pueræ doctrinæ suæ. Vel modicū fermentum totā massam corrumpit. i. modica persuasio erroris si ei consentiatur ut in corde recipiatur, acerbam & inutilem reddit totam uirtutū omnium multitudinē. Vbi cūq; enim uel modicū pñdix admissum fuerit, ibi pñus omne bonum deperit. Siue de sola circuncisio pōt hoc intelli-

gi, quoniam de illa nondum dubitabant, quam C fuisse quondam in patre fidei nostræ uidebant. Quamuis (inquit) circuncisio sit modicum, id est, modica pars legis, ramen uobis innouatis nullo modo facienda est: quia modicum fermentum, id ē, modica pars ueteris doctrine, sicut est in circuncisio, corrumpit totam massam. i. totam plebem nouellam & dulcem uertit in amaritudinem & timorem antiquæ plebis Iudaicæ.

Ego confido in uobis in domino, quod nihil aliud sapietis. Qui autem conturbat uos, portabit iudicium, quicūq; est ille.

¶ Modicum prauæ doctrinæ corrumpit totam puritatem ueritatis catholicæ. Sed ego confido, id est, confidentiam & certitudinem habeo in uobis, quos corrigendos præuideo in domino salutem uestram operante, quod nihil aliud quā sinceritas catholicæ fidei continet, sapietis. Et ita uos quidem bene per domini misericordiā euadetis. Sed ille portabit iudicium suæ damnationis, qui uos conturbat, id est, qui purum fontem uestri intellectus ac limpitudinem uestræ fidei cæno suæ heresis immisso turbidum reddit, uel rectum ordinem gressus uestri confundit, quo de seruitute uenistis ad libertatem. Hunc enim ordinem permurare uolunt pseudo apostoli, dum de libertate ad seruitutem uos reducere conantur, quod est ordo peruersus. Sed q quis hoc facere nititur, portabit iudicium, id est, sustinebit pondus suæ damnationis, quicūq; est ille, id est, etiam si sit filius Abraham, si sit facundus, si sit potens. Eodem spiritu quo præuiderat Apostolus correctionem Galatarum, præuidit & pñaciam atque damnationem pseudo apostolorum qui eos seduxerāt. Qui & subiungit:

Ego aut fratres, si circuncisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionē patior? Ergo euacuatū est scandalum crucis.

¶ Intelligendum est quia pseudo magistri cum uellent Galatis seruitutem legis persuadere, & uiderent eos Pauli apostoli auctoritate reuocari, dicebant etiam ipsum Paulum id sentire, sed nō eis aperire uoluisse sententiam suam. Vnde opportunissime subiecit: Ego autem fratres &c. Nam & ab ipsis patiebatur persecutionem, qui talia persuadere moliebantur, cum iam euāgeliū suscepisse uiderentur. Quos tangit & alio loco, ubi ait, periculis in falsis fratribus. Nam quia Timotheum propter uitandum scādalum Iudæorum, quos ad fidem quærebat adducere, circūciderat, idcirco dicebant eum circuncisionem apud alios prædicare. Qd ipse nunc remouet. Illi (inquit) uos conturbant suadendo uobis circuncisionē, legis seruiri, & dicendo me quoq; alijs adhuc prædicare circuncisionē. Sed ego o fratres si adhuc post si dem ut olim prædico circuncisionē, sicut ipsi dicūt, quid, id est, quare, adhuc patior persecutionem ab ipsis & a Iudæis? Inde enim patet me nō prædicare circuncisionē, quoniam patior a Iudæis persecutio nē, cum nō sit alia causa cur me persequantur, nisi

A qua circūcisioni non acquiesco. Si enim illam prædicarem, nunquam persequeretur: & si illam (ut asserūt) prædico, ergo euacuatum est scandalum crucis, id est, non irascuntur Iudæi de cruce Christi, si aliter homines circūcisione iustificari. Si illam iustificationi uel saluti necessariā prædico, euacuatur, id est, uacuum ab utilitate factum est dominicæ crucis scandalū, quo Iudæi scandalizantur & irascuntur contra me, dum sola cruce & passione Christi assero credentes iustificari. Sed utrunque fieri non potest, ut ego iustitiā uel salutem esse prædicem et ex circūcisione & ex cruce. Nam si ex circūcisione prædico salutē, destructa est euāgelica prædicatio mea, qua annuncio reparationem humanæ salutis ex cruce dñi, unde & Iudæi indignantur salutē ex cruce prædicari. Non est ergo causa ut persequutionem patiar, si circūcisionē prædico: quia prædicando illā, prædicationem crucis quæ persequutionis meæ causa est, destruo. Sicque euacuatum est. i. superuacuum & inutile factum est scandalum crucis, quod Iudæos conturbat: hoc est, Christus gratis mortuus est, si adhuc oportet circūcisionem & legem carnaliter obseruare eos, qui iustificari quærent & saluari.

Vtinam & abscindantur, qui uos conturbant. Vos enim in libertatē uocati estis fratres: tātum ne libertatē in occasionē carnis, sed per charitatē spiritus seruite inuicem. Omnis enim lex in uno sermone impletur: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Quod si inuicem mordetis & comeditis, uidete ne ab inuicem cōsumamini.

Scandalum crucis est euacuatur, si circūcisionem prædico, sicut pseudo apostoli dicunt me facere. Vtinā autē & ipsi qui crucem Christi euacuare uolunt nostra salute, euacuētur suo errore. **Vtinā & ipsi abscindantur.** i. castrētur, sunt enim spadones qui seipso absciderunt propter regnum cælorum, Vtinā abscindantur non carnaliter, sed spiritualiter, id est, uim generandi perdant, ut neminē corrumpere ualeant, ut seminare in uobis & in alijs carnalia desistant, nullamque omnino generandi efficaciam habeant ipsi, qui nunc carnalia semina legalium obseruantiarum diffundendo conturbant uos, & generant erroris filios. Bonum illis optat Apostolus, ut scilicet spiritali ferro abscindatur ex eis illud, unde feruēt spiritaliter ad corruptionē mentium aliorum. Quod si maledicendo intelligitur hoc dixisse, sciendū quia sancti uiri cum maledictionis sententiā proferunt, non ad hanc ex uoto uisionis, sed ex iustitiæ examine erumpunt. Intus enim subtile dei iudicium aspiciunt, & foras exurgētia quo maledicto ferire debeant cognoscunt: & eo maledicto non peccant, qui ab interno iudicio non discordant. Hinc est quod Petrus in offerentē sibi pecuniā Simonem, sententiā maledictionis protulit, dicens: Pecunia tua tecum sit in perditione. Qui enim non ait, est, sed sit, non indicatiuo, sed optatiuo modo se hæc dixisse signauit. Hinc Elías duobus

Actu. 8.

4. Reg. 1.

dei sum, descendat ignis de cælo, & cōsumat uos. **Quorū uiroꝝ quæ sententia, quāta ueritatis ratione cōualuit, terminus causa monstrauit.** Nam & Simon æterna perditione interijt, & duos quinquagenarios de super ueniens flamma cōsumpsit. Virtus ergo subsequens testificatur, quæ mente sententia maledictionis promittitur. Cum enim & maledicentis innocentia permanet, & tamen eum qui maledicitur, usque ad interitum maledictio absorbet, ex utriusque partis fine colligitur, quia ab imo & intimo iudice in reū sententia sumpta iaculatur. Igitur & Paulus eodem modo pseudo apostolos, qui in errore perseveraturos uidebat, maledicere potuit, dicens: Vtinā abscindantur qui uos conturbant. Nam si omnis arbor quæ non facit fructum bonū excidetur & in ignē mittetur, quāto magis quæ facit fructum malū? Melius est ergo ut pauci qui perituri sunt pereant, ne alios qui saluari possunt, diutius in errore teneant, quam longo tempore uiuentes, multos sancti in perditionem trahant. Itaque pro multoꝝ salute paucos illos, quos spiritu prophetico perituros præuidebat, optare potuit ab hac uita citius abscindi, ne amplius peccata peccatis superaderent, & quicquid sibi perditionē acquireret. Hæc quippe maledictio non fuit ex malitia delinquentis, sed ex rectitudine iudicis. Qui enim tam recta maledicens intulit, non perturbationis uitio succubuit, sed dei iudicio concordauit. Vel sic intelligatur hæc abscissio, sicut dñs in euāgelio præcepit membra quæ nos scandalizauerint, abscindi et præcipi a nobis: ut quia isti pseudo scandalū generant inter eos, separentur penitus & alienentur ab eis. Et expedit (inqui) ut abscindantur ex uobis, qui uos conturbant, & rectum ordinē itineris uestri cōfundunt, reuocantes uos a libertate in seruitutē, quia uos a seruitute peccati uocati estis diuinitus in libertatem fidei o fratres, qui unum patrem habere coepistis deum, unamque matrem ecclesiam. In libertatem uocati estis, ut non timore, sed amore bona faciatis. Quisquis enim uera charitate seruet, adeo liber est, ut ei libeat agere quicquid uoluerit, quia non uult nisi quod bonum est. Et ita charitas ac bonæ uoluntatis affectus ipsa est libertas, ad quam uocati estis. Liberi ergo estis, tantum ne libertate abutamini, faciendo quod uobis carnaliter placuerit. Tunc enim amitteretis libertatē, si uos ad satisfaciendum carni liberos putaretis: quia qui facit peccatum, seruus est peccati. Cum ergo sitis in libertate gratiæ, & non in seruitute legis, in libertate bonæ uoluntatis, & non in seruitute peccati, hoc tantum uobis est obseruandum, ne spiritalem uestram libertatem detis in occasionem carnis, ne scilicet quia liberi estis & metus legis non incumbit, ideo carnis desideria sequamini, quasi liberam potestatem habentes faciendi quod caro uoluerit. Non permittatis ut caro ex libertate accipiat occasionē uoluptuose uiuendi, sed potius per charitatē spiritus quæ est uirtus mentis, seruite inuicē. Quia uocauerat eos liberos, nollent iam alicui seruire, sed ex libertate propria unus aduersus alterū presumere. Et hoc iterum remouet. Ac si dicat. Non debetis libe-

Matth. 9.

Matth. 9.

Matth. 9.

Atatem uestram peruertere, sed potius seruite inui-
cem per charitatē spiritus. i. alter alteri, nō timo-
re seruii, sed libertatē charitatis. Quod fieri non
pōt, nisi alterius infirmitatē qsq; habeat sicut suā,
ut eam æquanimiter ferat, donec ab ea liberetur
ille cuius curat salutem. Et hanc liberā seruitutem
debetis libenter amplecti, quia *omnis lex* quā uultis
implere, *in uno sermone*. i. in uno mādato impletur,
quo dicitur: Diliges proximū tuū sicut teipsum.
In pximi dilectiōe potestis omnia legis pcepta,
quæ ad bonos mores pertinent, implere. Merito
enim qui proximum diligit ut se, legē dicitur im-
plere: quia quicquid non uult sibi ab alio fieri, flu-
det cauere ne faciat alij: & quicquid iure sibi uult
ab alio fieri, quantum potest, ipse facit alij. Sic em̄
quicquid lex prohibet, uitatur: & quicquid ipsa
moraliter iubet, impletur. Nam & deum necesse
est diligat, qui proximum sicut se diligit: quia nō
se diligit, sed odit, qui deum nō diligit. Qui enim
deum non diligit, iniquitatem diligit: qui autē di-
ligit iniquitatem, odit animam suam. Itaq; in pro-
ximi perfectā dilectiōe cōplētur oīa quæ iuben-
tur in lege. Si ergo per charitatē seruieritis inuicē,
tunc fraterna dilectiōe complebitur uniuersam
legem. Quod. i. sed, si uos inuicem odiose mordetis, tūc
omnia legis iura uiolatis. Si uos inuicem morde-
tis, id est, in aliquo alter alteri detrahitis, & com-
ditis, id est, totum quod in uobis est deuoratis, ui-
dete ne ab inuicem consumamini. i. in nihilum redigami-
ni. Occasione charitatis tēgit hoc uitium eorum.
Si uos inuicem canino dēte mordetis, clam detra-
hentes alter alteri, & lacerantes mutuo uitam ue-
stram, ac manifeste uerbis contententes, comedi-
tis uos uicissim, id est, deuoratis furiose totam ad
inuicem uestram conuersionē litigando criminā-
tes, & omnia bona uestra uicissim carpendo blas-
phemantes, uel iniurias inferentes, uidete ne dum
more canum uiuitis, more canum alternis mor-
sibus cōsumamini. i. ne omnia uirtutum bona quæ
in uobis erant, deuorentur ab inuicem. Qui enim
uirtutibus alterius detrahit, uirtutes proprias mi-
nuit uel amittit. Et qui bona alterius lacerat, ipse
sua bona corrodit & adnullat. Et qui iniuriam alij
facit, iustā sibi damnationem acquirit. Qui ergo
detractionibus & iniurijs, uel criminationibus in-
uicem se mordent & comedunt, inuicē bona sua
consumunt & perdunt. Consumuntur enim ab in-
uicem, quia ille qui accipit iniuriam, consumit eū
qui infert, id est, causa consumptionis eius est: &
alius similiter dum & ipse ab eo patitur iniuriam
uel criminationem, siue detractionē, cōsumit eū. i.
causa sit consumptionis uirtutū ac bonorum eius.

Dico autem: Spiritu ambulate, & desi-
deria carnis non perficietis. Caro enim con-
cupiscit aduersus spiritum, spiritus autem
aduersus carnem. Hæc enim sibi inuicē ad-
uersant, ut nō quæcunq; uultis, illa faciat.
Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.

^q Superius (inquit) dixeram, ne libertatem de-
tis in occasionem carnis, sed per charitatem serui-

atis inuicem: sed nunc dico, qualiter hæc agatis. **C**
Scilicet ambulate in spiritu, id est, de uirtute in uirtu- **Psal. 83.**
tem promoueamini in bonis operibus duce spiri-
tu sancto, quod est per charitatem seruire inuicē.
& non perficietis desideria carnis. i. nō cōplebitis actu
uel cōsensu delectationes quas caro desiderat. qd
est, non detis libertatē uestrā in occasione carnis.
Ambulandum. i. proficiendum spiritu semper est,
ut mente & opere semper ad anteriora tendatis,
dum estis in uia uitæ præsentis: & econtra cauen-
dum uobis est, ne desideria carnis quæ militat ad-
uersus animā, perficiatis. Non dico, ne faciatis. i. ne
habeatis illa, qm̄ in hoc seculo non habere illa nō
potestis: sed ne perficiatis ea. i. ne opera eorū con-
sensu uoluptatis impleatis. Non enim perficiuntur
in malo, qm̄ eis non accedit nostræ uolūtatis assen-
sus: sed tamen fiunt in eo ipso qd in nobis sunt, qā
non potest esse quin desideremus. Et debetis oīno
reluctari, ne carnis desideria. i. carnales cōcupiscē-
tias perficiatis: quia caro concupiscit aduersus spiritum
uestrū, uel aduersus spiritū dei, qui in uobis est.
Nam in malis hominibus non habet contra quē
cōcupiscere. Ibi em̄ concupiscit aduersus spiritū,
ubi est spūs. In malis autē nō est spūs dei. Sed & cō-
tra spūm eorū non cōcupiscit caro, qā non inuenit
eum rebellē carnalibus cōcupiscētijs suis, sed secū
parit cōcupiscētē. In bonis uero, ubi & spūs dei
est, & spūs humanus repugnat desiderijs carnis,
caro cōcupiscit aduersus spūm, sed & spiritus aduer-
sus carnem. Et hoc est graue & intestinū bellū. Qd
nunq; in uobis esset, si natura humana per liberū **D**
arbitrium in ea rectitudine, in qua facta est, pstitis-
set. Nunc uero q pacē felix cum deo habere nolu-
it, secū pugnat infelix. Et cum sit hoc malum in-
ferabile, melius tñ est, q sine ullo cōflictu uicis ser-
uire. Melius est enim bellum cum spe salutis æter-
næ, q sine ulla liberationis cogitatione captiuitas.
Caro itaq; concupiscit aduersus spiritū, sed & spi-
ritus aduersus carnem. Caro nihil nisi per animā
concupiscit. Sed cōcupiscere caro aduersus spūm
dicitur, qm̄ anima carnali cōcupiscētia spūi relu-
ctatur. Causa uero carnalis cōcupiscētiæ non est
in aīa sola, sed in aīa & carne. Ex utraq; enim fit, ex
anima scilicet, qd sine illa nulla delectatio sentit:
ex carne autem, qd sine illa carnalis delectatio nō
sentitur. Caro igitur cōcupiscens aduersus spūm,
carnalis delectatio est, quam de carne & cum car-
ne spūs habet, aduersus delectationem quā solus
habet. Solus qppe habet (nisi fallor) illā delectati-
onē, non carnis uoluptate uel carnaliū regū cupidi-
tate cōmixtā, de qua dicitur, Delectare in dño, &
dabit tibi petitiones cordis tui. Contrariæ ergo **Psal. 36.**
sunt cōcupiscētiæ carnis cōcupiscētijs spūs, cō-
cupiscētijs spūs cōcupiscētijs carnis. Hæc enim duo. i.
caro & spūs, aduersantur sibi inuicē tantū, ut quæcunq;
uultis, siue bona, siue mala, nō faciatis. i. non permit-
tamihi facere illa. Quæ enim uultis, nisi ut omni-
no nullæ concupiscētiæ malarum & illicitarum
sint delectationum? Quis sanctus non hoc uelit?
Sed non efficit. Non uos permittunt implere qd
uultis. Nolite eas permittere implere quod uo-

A lūt. & ita nec uos, nec illæ facietis qđ uultis. Dum enim pugna hæc in nobis est, non facimus quod uolumus. Quid enim facere uolumus, cum perfici uolumus sine summi boni, nisi ut caro aduersus spiritum non cōcupiscat, nec sit nobis hoc uitium, contra qđ spiritus concupiscat. Quod in hac uita quis uelimus, qm̄ facere non ualemus, id saltē in adiutorio dei facimus, ne carni concupiscenti aduersus spūm succumbentes cedamus, & ad peccandū p̄t̄m nostra cōsensioe pertrahamur. Nec carnis ergo concupiscentiæ perficiunt, quis fiant: nec nostra pficiunt bona opa, quis fiant. Sicut em̄ tunc perficit carnis concupiscentia, cū cōsentit & spūs ad opa mala, ut nō cōcupiscat aduersus illā, sed cū illa: sic & bona opera nostra tunc pficiunt, qm̄ spūi caro consenserit, ut aduersus eum etiam ipsa nō concupiscat. Hoc enim uolumus, cū perfectionē iustitiæ concupiscimus. Sed hæc nostra uoluntas non pficit, quandiu carnis cōcupiscentiæ quibus nō consentimus, permanēt motus. Nec in hac dissensione carnis & spūs alterutrū putare debemus inimicū, sed uitium quo caro cōcupiscit aduersus spūm. Qđ sanātū nec ipsum erit, & substantia salua erit utraq; & in utranq; nulla pugna erit. Postq̄ aut̄ dixit Apostolus carnē & spūm inuicē aduersari, ut ea quę uolumus, facere nequeamus, ne ab ipsa pugna desides nos faciat, & per hāc sententiam laxamentum peccandi dedisse uideatur, adiūxit: *Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.* Quasi diceret: Cum caro concupiscit aduersus spiritū,

B & spiritus aduersus carnem, his qui ducuntur desiderijs carnis, iure dominatur lex, quæ terrendo cōpescat eos. Sed uos si spiritu ducimini, nō estis sub lege. Sub lege enim est, q̄ timore supplicij qđ lex minatur, non amore iustitiæ abstinere ab opere peccati, reus in uoluntate, qua mallet non esse qđ timeret, ut libere faceret quod occulte desiderat. Ergo nondum habet iste spiritum sanctum quo ducatur. Quisq; enim spiritu dei ducitur in operibus suis, nō est sub lege, quæ timorem incurrit: sed in charitate, quæ non per legis literam, sed per eundem spiritum diffunditur in cordibus electorum. Hi uero damnabiliter sunt sub lege, quos lex reos facit non implentes legem, dum nescientes gratiæ beneficium ad facienda dei præcepta, quasi de suis uiribus presumunt, quia spiritum sanctū non habent, quo rectore ducantur & adiuuentur. Ab hoc autem loco demonstrare inchoat Apostolus, quia spiritu (sicut monuerat) ambulandum, & non perficienda carnis desideria, hinc carnis inhonestates & inuoluntates, hinc spūs honestates & utilitates proponendo. Nam subiungit:

Manifesta sunt aut̄ opera carnis, quæ sunt: Fornicatio, immūditia, impudicitia, luxuria, idolorū seruitus, ueneficia, inimicitia, cōtentiones, æmulatiōes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comestationes, & his similia: quæ p̄dico uobis sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnum dei non consequentur.

¶ Ambulandum (inquit) est spiritu, quia sicut dictum est, si a spiritu sancto ducimini, iam istud commodum inde habetis quod non estis sub onere uel seruitute legis, sed in libertate charitatis: & e contrario cauendum est, ne perficiatis desideria carnis, quoniam ex perfectione eorum procedūt opera, quæ cunctis apparent mala. Non enim dubia, sed manifesta sunt opera carnis, id est, praua & detestanda uidentur doctis & indoctis, & ideo sunt fugienda. quæ quidem sunt huiusmodi: Fornicatio uulgariter fit cum meretricibus, quæ prostituebantur sub arcuatis, & loca illa uocabantur fornices, unde & fornicatio nomen accepit. Fornicatio prima ponit̄ inter opera carnis, quia nulla p̄t̄m ita redigit animā ad carnalitatem sicut fornicatio: quoniam misera aīa nihil aliud cogitare ualet, nisi ea quę carnis sunt, quandiu turpissimo fornicationis opere est occupata. Immūditia uero est, quā mares in se penetrāt, uel quā solus q̄s agit. Impudicitia, ea uero est quā cognati inter se exercēt, alio noīe dicta incestus, quēadmodū supra admonuimus. Luxuria autem fit cum mulieribus, quæ nec publicæ meretrices sunt, nec legitimæ uxores. Idolorum quoq; seruitus inter opera carnis numeratur, quia nonnunquam ob amorem mulierum committitur, sicut a Salomone p̄pter alienigenas uxores, uel a filiis Israel in Sethim, propter filias Madian. Sed & ueneficia, id est, inherbationes & uenenumum confectioes, sæpe fieri solent ob fornicationem & libidinosum amorem. In his omnibus apparet quā magnum & principale uitium sit fornicatio, de qua tot mortiferæ pestes prodeunt. Inimicitia uero sunt, quando aliqui se inuicem odio habent, & moluntur uicissim malum quod possunt, uel faciunt. Quæ plerunque ex contentiōibus oriuntur, quando prius uerbis contenditur, & inde ad inimicitias uenit. Contentio enim pro lite accipitur. Contentio nanque est, ubi non ratione, sed animi pertinacia defenditur: & ubi non ueritas queritur, sed animositas fatigat̄. Vel contentio de primatu est, quando alter præferri alteri uult. Quam apte sequitur æmulatio, quæ dicitur esse dolor animi, cum alius peruenit ad honorem, quem duo uel plures apperebant, & ceteri liuore torquentur qui non potuerūt assequi. Ira autem est subita tempestas animi, quæ multa mala sæpe perpetrare solet, dum nec rationē nec iustitiam attendit, sed irrationabiliter irruit ad faciendum quod cōcitatus animus stimulat. Rixa uero est, ubi duo se inuicem percutiunt, uel inter se confligunt. Dissensio est, ubi nō omnes in una uoluntate uel in uno sensu concordant, sed diuersa uolunt & partes faciunt. Vnde & secta, id est, hæresis plerunq; generatur. Inuidia uero, q̄ aliena felicitate torquetur, & in duplici scinditur passionē, cum aut quod ipse est, alium esse non uult: aut alium uidens esse meliorem, dolet se non esse similem. Homicidium aut̄ est hominis occisio, & recte homicidia subnectuntur inuidijs, quia sæpe inuidia generat homicidium, sicut diabolus per malignitatem inuidiæ primū hominem occidit, & Ca

3. Reg. 16.
Nimrod filius

Gene. 4.

A in Abel fratrem suum, atque summi sacerdotes Christi. Ebrietas est nimia uini potatio, statum mentis immutans. Hæc namque simul cum corpore animam debilem reddit. In ebrietatis enim ægritudine corpus simul & anima corrumpitur, spiritus pariter cum carne uitiatur. Omnia membra sunt debilia, pedes, manus, lingua resoluta. Oculos tenebræ, mentem uelut obliuio, ita ut hominem se nec sciat esse, nec sentiat. *Comestiones* uero sunt inhonestæ & luxuriosæ conuiuia. Hæc omnia dicit Apostolus opera carnis esse. Et fornicationes quidem, immunditiæ, impudiciæ, luxuriæ, ebrietates ac comestiones ad uoluptatē carnis pertinent. Seruitus autem idolorum, ueneficia, inimicitia & cetera quæ sequuntur, animi potius quam carnis uitia sunt, quandoquidem fieri potest ut propter idolatriam uel hæresim à uoluptatibus carnis temperetur. Et tamen etiam tunc homo quamuis carnis libidines cohibere uideatur, secundum carnem uiuere hac apostolica autoritate conuincitur: & eo quod abstinet à uoluptatibus carnis, damnable opera carnis agere demonstratur. Hæc enim omnia & his similia doctor gentium opera carnis appellat, quia eo locutionis modo quo totum significatur à parte, ipsum hominem uult nomine carnis intelligi. Qui enim non secundum spiritum id est, secundum deum uiuit, sed secundum carnem, id est, secundum hominem, scilicet secundum se ipsum, merito uocatur caro. Hæc (inquit) & his similia sunt opera carnis, quæ nunc per epistolam ab sens prædico ac prænuncio uobis, sicut & dum præsens essem, prædixi mortifera esse. Prædico & præmonstro nunc uobis, dum licet cauere, dum licet poenitere, ante iudicium, ante damnationem, quæ sunt factura illa opera, id est, ablatura regnum cælorum, quia etiam quodlibet eorum tollet illud regnum. quoniam qui talia agunt opera, regnum dei non consequentur. Non qui aduersus talia conflagunt, sed qui talia agunt. Aliud enim est praua opera facere: aliud, aduersus ea conflagere. Et hæcenus quidem partim descripta sunt inutilia & execranda carnis opera, post hæc autem exponuntur & utilia ac sacra spiritus opera, cum dicitur:

Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas. Aduersus huiusmodi non est lex.

¶ Opera carnis qualia sunt, dictum est. Sed opera sancti spiritus habitantis in homine, sunt ista quæ subduntur: quæ magis sunt appellanda fructus, quam ex bona arbore sicut optimi fructus prodeunt, ut refectionem perpetuæ saturitatis præbeant electis, ideoque propter seipsa sunt appetenda. Fructus enim à fruendo dicitur. & frui proprie non dicimur, nisi rebus illis, in quibus sine lætitiæ nostræ ponimus, in æternis scilicet bonis, quæ in deo possidere quandoque paramus. in his ergo fructibus prima est charitas, qua diligitur dominus & proximus: quia maior est omnibus cæteris uirtutibus,

& ex eius radice uigent omnes aliæ. Nam ex ista **C** oritur gaudium, id est, elatio non superba, sed benigna, mentis de bono exultantis. Qui enim diligit dominum, gaudet in deo pura conscientia: & qui diligit proximum, gaudet de bono eius. Pacem quoque seruat erga deum, qui diligit eum: quia in quantum potest cauet eum offendere, & studet ei placere. Sed & cum proximo pacem custodit, non inquietans eum, si eum diligit. Non tamen uiolat pacem, si eum errantem pio studio increpat, uel etiam (si ita oportet) uerberat. Quia uero multa sunt in conuersatione humana, quæ pacem turbare possunt, necessario subiungitur *patientia*, per quam iniuriæ & aduersitates æquo animo sustineantur, ut fraterna pax queat obseruari. Patientia enim est, mala æquanimitate tolerare, & contra eum quoque qui mala irrogat, nullo dolore morderi. Et quia non ad horam, sed quandiu uoluerit dominus seruanda est hæc patientia, subiungitur & *longanimitas*, per quam omnia perseveranter usque in finem sustineantur. Longanimitas enim est longitudo animi patienter aduersa tolerantis & æterna præmia diu expectantis. Ne quis uero inter eos quos longo tempore patitur, non amare uerfetur, sequitur *bonitas*, quæ est dulcedo animi & affectio pia, ut non rancorem animi, sed dulcedinem erga eos qui nos tribulant, habeamus, per quam eis & bona quæ possumus, impendamus. Ne enim sit inanis hæc bonitas, subiungitur alia uirtus sibi cognata & consimilis, id est, *benignitas*, quæ & ipsa est bona affectio animi, gratis sua tribuentis, & hilariter propter deum quicquid **D** potest largientis. Et quia sunt nonnulli, qui dum bona proximis impendunt, aspere loquuntur eis et austeritatem ostendunt, congrue subiungitur *mansuetudo*, ut quæ benigne tribuit, non intractabilis sit uel asper, sed mansuetus & lenis, id est, mitis & affabilis & familiaris. Mansuetus enim, quasi manu affuetus dicitur. *Fides* uero est, qua ueraciter credimus id quod non possumus uidere. Cuius nomen inde appellatur, quod omnino fiat quod dictum est aut promissum. Fides enim uocatur ab eo, quod sit illud quod inter utrosque placitum est, id est, inter deum & hominem, quoniam & homo facit opere quod dixit ore, & dominus reddit quod promissit. Et ideo fides sine operibus non est uera fides, quia non facit quod dicit. Propter quod & inter duos homines seruatur fides, quoniam illud quod dixerunt & statuerunt inuicem, custodiunt ueraciter & faciunt. *Modestia* autem est, quoniam modus stat, id est, tenetur & seruatur in dictis & in factis. *Continentia* uero, ubi ab illicitis actibus carnis temperatur: *castitas* autem, cum iam caro sedata fuerit. *Continentia* enim in luctamine est, castitas autem in pace. Non enim castitas, sed continentia dicitur, ubi adhuc ei resistit aduersitas uoluptatis. Consummatio enim ueræ castitatis est, quæ non impugnat carnalis concupiscentiæ motum, sed toto horrore detestatur, ac iugem & inuiolabilem sui retinet puritatem, nec potest aliud esse quam sanctitas. Hi sunt itaque fructus spiritus, quos contra carnis opera commendare uolens Apostolus, à capite (ut præmissum est) cepit, dicens: *Fructus autem spiritus est charitas*. Ac deinde cætera tanquam ex isto capite exorta & re

A ligata cōtexuit, quæ sunt gaudiū, pax &c. Omnia enim hæc ex fonte charitatis manant. Quis enim bene gaudet, nisi qui bonum diligit unde gaudet? Quis pacem ueram habere potest, nisi cum illo quem ueraciter diligit? Quis uere patiens, nisi dilectionem habuerit? Quis longanimis in bono perseveranter manendo, nisi serueat diligendo? Quis est bonus, nisi diligendo efficiatur? Quis est benignus, nisi diligat cui opitulatur? Quis utiliter mansuetus, cui non dilectio moderetur? Quis salubriter fidelis, nisi ea fide quæ per dilectionem operatur? Quis bñ modestus, nisi cui dilectio modum ponit in omnibus? Quis ab eo cōtinet unde turbatur, nisi diligat unde honestatur? Quis sanctimoniam castitatis assequitur, nisi in cuius mente charitas dominatur? Charitas ergo non potest haberi sine cæteris bonis, & cætera bona sine charitate nequeunt prodelle. Aduersus huiusmodi spirituales fructus, quos necesse est sequi gratiæ spiritum, non est lex: quia in nullo cōtradicit eis, sed fauet in omnibus. Sed aduersus præostensa carnis opera lex posita est.

Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs.

B Ostensa utraque acie, uitijs scilicet atque uirtutum, ostendit qui sunt qui pugnant cōtra uitia. Non enim omnes uitijs reluctantur, sed soli illi tantum, qui sunt ex parte Christi, qui sunt possessores Christi, qui sunt membra Christi, illi sequentes uestigia passionis eius, crucifixerunt, id est, cruciauerunt carnem suam configendo cum uitijs & cum concupiscentijs. Vitia secundum operationem intelligamus, concupiscentias secundum consensum. Quia serui Christi laborant, ut neque opera uitijs faciant, neque concupiscentijs carnalibus uel in corde consentiant. Et reprimēdo carnis uoluptates, crucem sibiipsis faciunt, ac præceptis iustitiæ quasi quibusdam clauis se configunt, ut prauam actionem, & perversam uoluntatē in seipsis refrenent. Potest & de his qui intentione remunerationis superne carnem ieiunijs affligunt, hæc sententia specialiter intelligi. Cum uitijs quippe & cum concupiscentijs carnem crucifigimus, si sic gulā restringimus, ut iam de mundi gloria nihil quæramus. Nam q̄ corpus macerat, sed honoribus anhelat. crucem carni intulit, sed mundo per concupiscentiam peius uiuit.

Si spiritu uiuimus, spiritu & ambulemus. Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuidentes.

Quia communiter dixerat eos qui sunt Christi, crucifixisse carnem suam cum uitijs & cum concupiscentijs, retorquet sermonem ad eos quibus scribebat, & se eis connumerat, quasi dicēs: Non dico uobis quod ipse non uelim. Qui sunt Christi, ita agunt ut dixi: & nos quia Christi sumus, spiritu ambulemus, quia spiritu ad hanc uitā uenimus: Quicunq; enim uitijs carne mortificati sumus, iam uirtutibus spiritu uiuimus. Si spiritu uiuimus, id est, si per spiritum dei spiritualiter uiuimus, spiritu eti-

am duce ambulemus, id est, non remaneamus pigri in eo ad quod peruenimus, sed semper ad meliora promoueamur, quia nemo tam sanctus est in hac uita, qui non possit adhuc quotidie proficere. Quia uero nonnulli postquam in uirtutibus excreuerint, incipiunt uelle laudari uelut sanctiores, apte subiungitur: Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, id est, si spiritualiter uiuimus & spiritualiter de uirtute in uirtutem proficiendo ambulamur, non inde uanam gloriam transitorie laudis cupiamus, ne simus fatuis uirginibus similes, quæ foris lucetes ostenderunt lampadas, & intus oleum in uasis suis recondere neglexerunt: ideoq; ueniente sponso, lampades earum deiecerunt. Ob hoc etiam caueamus cupiditatem inanis gloriæ, quia inde efficiemur inuicem alii alios prouocantes ad contentionem & iram uel ad deteriora, & inuicem alii aliis inuidentes meliora. Sicq; per appetitum uanæ gloriæ fieri in nobis tanta subuersio, ut qui putabamur cæteris meliores, nunc efficeremur alijs peiores.

CAPVT VI.

Fratres, etsi præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis, instruite huiusmodi in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tentaris.

Haftenus toti ecclesiæ locutus est Apostolus, improbando legem & commendando gratiam, & prælatos nunc alloquitur. Spiritualiter quidem ut docui, uiuendum est omnibus. Et tamen o fratres mei, qui cæterorum curam sumpstis, etiā si aliquis homo, id est, infirmus ac fragilis ex ipsa humana fragilitate præoccupatus fuerit, id est, subito lapsus in aliquo delicto, tractandus est humane. Delictum est desertio boni. Quid enim sonat aliud delictum, nisi derelictum? Et qui delinquit, quid derelinquit nisi bonū? Greci etiam duo nomina huic pesti imposuerunt. Nam delictum apud eos & πλημείλια dicitur, & παράνομα. Et πλημείλια nomen est negligentiae, qm̄ græce negligentia παράνομα dicitur, quia curæ nō est quod negligitur. Hoc autem loco, παράνομα est in Græco. In paraptomate uero, tanq̄ decidere intelligitur qui delinquit. Unde cadauer qd̄ latini a cadendo dixerunt, Græce πῶμα dicitur. Qui ergo peccando malum facit, prius delinquendo a bono cadit. Delictū quippe est, declinare a bono: peccatū uero est, facere malū. Potest etiam illud esse delictum, quod ab ignorante fit: illud autem peccatū, quod a sciente. Indifferenter tamen plerunq; dicunt. Præoccupatio autem est, in qua delinquitur, dum qd̄ faciendum sit aut ad horā nō uidet, aut & q̄ uiderit, uincitur, ut scilicet fiat peccatū, cum uel latet ueritas, uel compellit infirmitas. Et cum non malitia, sed sola infirmitate, uel ignorātia delinquitur, pro peccatō necesse est, ut magno moderamine ipsa delicti correctio temperetur. Hoc est itaq; quod nunc præcipitur: Si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto, uos qui spirituales estis, id est, spiritualiter uiuistis, nō

A despiciatis, sed neq; exasperetis huiusmodi hominem, non per singula uitia quotidiano usu defluere, aut sponte mala facientem, sed subito per imprudentiam uel infirmitatem in aliquo lapsum. Non exasperetis eum, sed *instruite huiusmodi rationabiliter ad poenitentiam ut fratrem, in spiritu non nimij feruoris, sed lenitatis & mansuetudinis. Corripe (inquam) eum dulciter, mone ut surgat, tu q; ei prælatus es, considerans teipsum, id est, propriam fragilitatem tuam, ne forte & ipse tu ex ea tenteris.* Videlicet cum displicet ex aliena infirmitate qd conspicis, pensa quod es, ut increpationis zelo se spiritus temperet, dum sibi quoq; quod increpat, timet. Cuncti quippe quousque in hac mortali carne subistimus, corruptionis nostræ infirmitatibus subiaceamus. Ex se ergo debet quisque colligere, qualiter alienæ imbecillitati oporteat misereri, ne contra infirmitatem proximi, si ad increpationis uocem feruentius rapiatur, oblitus sui esse uideatur. Post hæc ad generalē instructionem redit Apostolus, dicens:

Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi. Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit. Opus autem suum probet unusquisq; & sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero. Unusquisq; enim onus suum portabit.

1. Cor. 3.

¶ Vos prælati (sicut dictum est) instruite leniter subditum, si deliquerit. Et uos subditi portate alter onera alterius. Verbi gratia: Iram fratris tunc portabis, cum aduersus eum iratum non irasceris, ut rursum eo tempore quo te ira preoccupauerit, ille te lenitate & tranquillitate supportet. Ita diuersis temporibus eadem infirmitas potest inuicem ab utroque portari. Diuersum autem infirmitatis genus uno simul tempore portari potest ab ambobus, ueluti si quis in se loquacitatem uicerit, & pertinaciam nondum uicerit: alius uero adhuc loquax, sed iam pertinax non sit, debet ille huius loquacitatem, & iste illius pertinaciam, donec illud in illo, & hoc in isto sanetur, charitate portare. Similiter de cæteris infirmitatibus agendum. Et hoc est quod dicitur, Alter alterius onera portate, id est, inuicem infirmitatū uestrarū pondera sufferte, & sic adimplebitis legem Christi, id est, charitatē, de qua ipse dixit, Hæc mando uobis ut diligatis inuicem. Huius enim dilectionis officium est, inuicem onera uestra portare. Et iustum est ut alter compatiatur alteri, & portet onus infirmitatis eius. Nam si quis se supra cæteros extulerit, despiciens illos propter uarias morū infirmitates, neq; dignans onera illorū compatiendo portare, sed se quasi solū iustum apud se magnificans, ipse sibi est inimicus. Si quis in corde suo existimat se aliquid magnum esse comparatione alterius peccantis, cum tamen sit nihil ex se, ipse seducit à ueritate se ipsum, dum illud credit quod non potest esse. Qui enim sanctitatem sibi arrogat, nihil dicitur: qm̄ comparatione spiritualis hominis, qui scit gratia dei esse se quod est, quis uana pre-

sumit, nihil est. Electus em̄ quisq; non attendit bona quæ iam percepit, sed quæ necdum percipere uoluit: ideoq; magis humiliat considerans inopiā suā, sicq; cætera bona meret accipere. Reprobis uero non attēdit ea q̄ non habet ut humiliet, sed ea q̄ habet considerans, extollit. Et se alicuius momenti esse iudicans, nihil sit, amittendo quæ bona perceperat: quoniam conscientia sua quæ suggerit cogitationem superbiæ, ut magnum aliquid in uirtutibus se esse putet, seducit eum, id est, seorsum à uia humilitatis ducit, & à charitate proximi quem iacentē despicit. Nihil esse dicitur talis homo, quia omnis creatura quæ non adheret ei q̄ semper habet esse, nihil est. Vel qui laudatibus alijs credens, æstimat hoc esse uerū quod ab illis de illo dicitur, cum falsum sit, & ideo se magnum ac sanctū putat, non adulatores seducunt eum, sed ipse se ipsum, dum plus alijs credit q̄ suæ conscientiæ. Non debet quis inanit de se magna sentire, nec adulatoribus credere: sed potius probet & examine *unusquisq; opus suum*, non peccatum alterius, ut pharisæus qui non re, sed fallaci iustus erat. Et cum sic opus suū probauerit esse ueracit̄ bonum, tūc gloriam habebit in semetipso tantum. i. in conscientia sua, & non in altero. i. in ore alterius. Gloriam intus habere, & non ex aliena laude pēdere, hoc est oleum in uasculo seruari cū uirginibus illis prudētibus. Sed quā gloriā habet intra se iustus, nisi eū cui dicit, Gloria mea & exaltans caput meū: Vt (qd̄ sæpe dicendum est) q̄ gloriat̄, in dño gloriatur, non æstimet q̄quam se stantem aliquid esse in comparatione cadētis, sed opus suum probet, & circūspiciat ac diligēt̄ inspiciat unusquisq; non lapsum alterius: & sic, i. probando suum opus, non alterius, habebit gloriam in se ipso. i. in sua actione bona, & non in altero. i. in calu alterius. Hoc est, non extra se quæret gloriam, ut alijs iacentibus se præferat: sed remanēs in consideratione suimet solius, cū se bñ agere probauerit, gloriabit̄ puro corde in deo, à quo ut bonum operaretur accepit. Ideo enim debet nunc unusquisq; propriū opus examinare, & non alterius, quia *unusquisq; in iudicio dei onus suum portabit*, id est, grauabitur propria sarcina peccatorum suorum. Non est sibi contrarius Apostolus, qui supra iussit ut inuicem onera nostra portemus, & nunc dicit q̄ unusq; onus suum portabit. Alia em̄ sunt onera participandæ infirmitatis, alia reddendæ rationis deo de actibus nostris. Illa cum fratribus sustentanda communicantur, hæc propria ab unoq; portantur. Non em̄ cum alio portat hæc alter, nec proijcit in alterum: sed solus cogit unusquisq; sustinere propriū, ut iuxta quod magis aut minus peccauit, grauetur in iudicio.

Luc. 18.

Mat. 25

Psalm. 3

1. Cor. 1.

2. Cor. 10

Ierem. 9

D

Communicet autem is qui catechizatur uerbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis. Nolite errare. deus non irridetur. Quæ em̄ seminauerit homo, hæc & metet. Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptiōem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet uitam æternam,

A ¶ Ea quæ dixi, inuicem uel apud se unusquisque custodite: sed erga doctores uestros, ut nunc moris largi estote. Scilicet *is qui catechizatur*, id est, instruitur uerbo sacræ doctrinæ ab aliquo, *communicet in omnibus bonis* suis corporalibus ei qui se instruit, id est, omnia terrena bona quæ habet, faciat sibi & doctori suo esse communia, ministras ei ex bonis propriis cibum & indumentum & quæque necessaria sicut sibi. Et in hoc nolite errare excusando uos auare, & dicendo, parum uel nihil dare possum magistro meo, quia deus qui uidet quid aut quantum dare possitis, non irridetur, ut aliquis iniustus uel fallax ridendo transeat iudicium eius, sed unusquisque recipit ab eo quod meruit. Nam ea quæ nunc seminauerit homo, id est, opera quæ sibi uelut semine reposuerit, uel bona uel mala, siue multa, siue pauca sint, hæc eadem, id est, fructum eorum metet in dei iudicio. Opera enim uitæ præsentis, semen sunt future mæssis. Vel ita: Is qui instruitur uerbo doctoris, communicet ei qui se instruit, id est, communicatorem & participem eius se faciat in omnibus bonis, recipiendo doctrinam eius, & imitando uirtutes ac bonos mores eius. Communicat enim discipulus magistro in omnibus bonis eius, quando omnium quæ ille bene agit & loquitur, participes & imitator efficitur. Et in hac communione nolite errare, faciendo eam simulatorie, sed puritatem cordis in hac exhibete, quia deus non irridetur, id est, non fallitur sicut homo, ut ignorare possit aliquid, sed uidet intima cordis. Veletiam sic: Is qui instruitur, etsi in solo uerbo, non exemplo prædicatoris, communicet ei non in malis, si ea facit, sed in omnibus bonis quæ ille dicit, id est, participem se exhibeat, recipiendo uerbum eius & in omnibus implendo. Non nolite errare imitando prauos mores eius, si ipse male uiuit & bene loquitur: quia deus non irridetur, id est, dei iudicium nullus potest irridere, seu magister, seu discipulus, sed ibi recipit unusquisque prout gessit. Quæ enim seminauerit, id est, operatus fuerit homo, hæc & metet, id est, horum mercedem recipiet iudicante deo. Et uere quæ seminauerit metet, siue bona, siue mala: Quoniam ille qui modo seminat in carne sua, id est, opera carnis agit in carne, de carne metet etiam corruptionem, ut tormentis incessanter corrumpatur, id est, conteratur, & iugem habeat in se foetorem. Sed e contrario ille qui seminat in spiritu, id est, spiritalia operatur in spiritu sancto, de ipso spiritu metet, id est, quasi messens, copiet in futuro uitam æternam, quæ est contraria prædictæ corruptioni. Potest forsitan & hominis spiritus intelligi, in quo seminatur, & ex quo uita metetur, iuxta illud Salomonis: Omni custodia serua cor tuum, quia ex ipso uita procedit. Nam quod Salomon ait ex corde uitam procedere, hoc uidetur esse, quod ait Apostolus ex spiritu uitam fore metendam. Qualis enim radix est cordis, talis in conspectu interni arbitri est omnis fructus actionis. Sed quisque in futuro seculo messem uitæ sine fine cupit colligere, debet in isto semper quoad uiuit opera bona seminare. Vnde subiungit.

PROH. 4

Bonum autem facientes, non deficiamus. tempore enim suo metemus, non deficientes. Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.

¶ Quæ seminauerit homo, hæc & metet. Id est, nos malum nullum debemus seminare, id est, facere, sed bonum. Et bonum facientes, id est, bonum seminantes, nunquam cessemus quoad tempus est sationis, ne deficiamus aliquo labore fatigati, quia erit & tempus messionis ac quietis. Tempore enim suo, id est, huic rei præfinito metemus, id est, mercedem operum nostrorum colligemus, non deficientes, id est, incessanter & sine fine: quia sicut non deficiamus seminando, sic non deficiemus metendo. Et quia tunc non deficiemus metendo fructum boni operis, id est, seminis nostri, ergo dum tempus seminandi & operandi habemus, quod ignoramus quoad diu habebimus, operemur nunc assidue bonum sicut eleemosynas & cætera beneficia, ad omnes quoscunque poterimus, sed maxime ad domesticos fidei, id est, ad iustos, quia iustus ex fide uiuit. Domesticus enim fidei est, qui eadem tibi religione coniungitur, quæ a consortio fraternitatis peccata non separant. Domesticus quippe, quasi in domo stans dicitur. Iustis ergo & sanctis præcipue debemus impendere beneficia. Non tamen alijs hominibus etiam peccatoribus misericordiæ claudenda sunt uiscera, nec si etiam aduersus nos hostilem animum gerant, ipso domino monente, Diligite inimicos uestros, benefagite his qui uos oderunt.

Videte quilibet litteris scripsi uobis mea manu.

¶ Hactenus per epistolam uos reuocaui & instruxi. Quam ut sciat, me missam, uidete quilibet litteris, id est, quam bene formatis scripsi uobis non notari manu, sed mea. Ne suspicaretur hanc epistolam non ab Apostolo, sed ab alio aliquo fallaciter sub eius nomine sibi missam, & dubitaret obedire monitis eius, ideo nunc certum dat illis signum cognoscendi eam. Ac si dicat: Epistolam istam scripsi ego propria manu. Et hoc recognoscite per formas & qualitates ipsarum litterarum, per quas manum meam poteritis recognoscere. Multum etiam per hoc inuitat eos ad audiendum se, quod tantam sibi curam de illis indicat fuisse, ut propria manu scriberet illis. Vel dum dicit, uidete quilibet litteris scripsi uobis, monet eos ut considerent & intelligant quam profunda sacramenta, & rationabilia uel utilia monita contineantur in litteris huius epistolæ. Litterarum enim nomine frequenter epistola solet appellari. Videte (inquit) quilibet litteris, id est, quasi epistola, quam spiritali, quam uera, quam rationabili, scripsi uobis correptionem manu propria.

Quicumque enim uolunt placere in carne, hi cogunt uos circuncidi, tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur. Neque enim qui circunciduntur, legem custodiunt: sed uolunt uos circuncidi, ut in carne uestra gloriantur.

C. 2. Thes.

Habeb. Roma.

Mat. 5. Lucas 6.

D

A ¶ Opus fuit ut scriberem uobis, quia pseudo
 predicatorum instant ut circumcidamini. Quicunq;
 enim talium magistros uolunt Iudæis infidelibus
 placere in carne, id est, in carnali obseruatione, hi co-
 gunt improbitate, non ducunt ratione uos circunci-
 di, nō ut legem impleatis, sed tantummodo ut ipsi
 non patiantur persecutionem crucis Christi, id est, quæ
 nobis infertur propter prædicationē crucis Chri-
 sti. Præceptum fuerat à Romanis principibus, ut
 Iudæis sine perturbatione uel impedimento lice-
 ret obseruare suos ritus & legem, ubicunq; essent:
 & si quis gentilium uellet illis consentire, circun-
 cisionē & legē atq; ritus ipsorū posset assumere, &
 cum illis uiueret in securitate. Sed Christianos Iu-
 dæi apud principes gentium accusabant, quia legē
 ac circuncisionē & carnales obseruantias illorū de-
 struere uidebant. Et quia neq; gentiliū ritū, neq; Iudæi-
 cam legē tenebāt, occasione accusandi illos sume-
 bant. Quod huic Apostolo inuidia cōcitati fere in
 singulis ciuitatibus gentilium faciebant. Sed pseu-
 do apostoli ut absq; persecutione Christū & cru-
 cem prædicarent, circuncisionē quoq; & legis ob-
 seruantiā pariter docebāt. Christū em̄ prædicabant,
 ut quæstū à fidelibus haberent: legē aut, ut Iudæi-
 is placerent. Et hoc est qd dicitur, quia quicunq;
 uolunt placere in carne, hi prædicando carnaliter
 legem, cogunt uos circūcidi, ppter hoc tm̄, ut
 patiantur persecutionem pro cruce Christi. Et
 uere tantum idcirco ut non patiantur aduersa, cir-
 cūcidi uos cogunt. non enim pro lege implēda
 id faciunt. Neq; enim illi qui circūcīduntur, custodiunt
 legem, sed magis præuaricantur: quia nec carnaliter
 à circūcīs, sed spiritaliter à baptizatis potest cu-
 stodiri. Non ut uos legē custodiatis, uolunt uos cir-
 cūcidi, sed potius ut in carne uestra, id est, in dolore
 carnis uestre circūcīse glorientur apud Iudæos,
 quatenus placeant eis, ne forte acculent eos apud
 gentium principes de noua prædicatione, & ali-
 quid aduersitatis pati faciant.

Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce
 domini nostri Iesu Christi, per quem mihi
 mundus crucifixus est, & ego mundo.

¶ Illi gloriantur in circūcīsa carne, & timent cru-
 cem prædicare: sed mihi absit gloriari in potentia
 Christi, uel in maiestate seu potestate, sed in cru-
 ce, de qua sapientes mūdi erubescbāt, & in qua
 erat omne opprobrium quod Christiani patiebā-
 tur, ac persecutio quam sustinebāt. Et ideo in cru-
 ce gloriabatur, de qua illi ab impijs insultabatur:
 quia sciebat in morte Christi uitam nostram cō-
 sistere, in eius humilitate nostram sublimationē,
 in eius infirmitate nostrā fortitudinē. Nam in frō-
 te credentiū ubi sedes est uerecūdiæ, idcirco crux
 figit, ut de noīe eius nō erubescāt. Signū ueteris te-
 stamēti, circūcīso ē in latēti carne. Signū noui te-
 stamēti, crux est in libera fronte. Ibi em̄ est occul-
 tatio, hic reuelatio. Illud est sub uelamine, hoc in
 facie. Cūq; inde trāserit ad Christū, auferet ei ue-
 lamē, ut q habebat in occulto circuncisionem, in
 fronte portet crucē. Et pseudo quidē apostoli tā-

q̄ in tenebris & in umbra remanētes, gloriabantur
 in circuncisione. i. in ueteri & operto signo. Pau-
 lus autē egressus ad lucem, transfulerat signum ad
 ad frontē, & gloriabat in cruce. i. in signo nouita-
 tis, utpote innouatus. Nō gloriatur, inq̄, nisi in sola
 cruce domini nostri Iesu Christi, p̄ quē mihi mundus est cru-
 cifixus, ut nec minis nec blandimētis possit in me
 manus extēdere. i. animā meā attingere, ut me re-
 uocet à fidei puritate: & ego quoq; p̄ Christū mun-
 do sum crucifixus. i. mortificatus, ut nullatenus eū
 possim appetere. Si enim mihi mūdus crucifixus
 est, scio quia mortuus est. Non diligo eum, scio quia
 præterit. Nō cōcupisco eum, scio quia corrupte-
 la cōsumetur. Eumq; quasi foetidum uitio, quasi lu-
 rū caueo, quasi nociturū relinquo. Ego quoq; ue-
 lut mortuus & foetēs ab eo cōtemnor. Mihi mun-
 dus crucifixus est, ut me nō teneat: & ego mun-
 do, ut eum nō teneam: quia nec mundus in me suū
 aliqd cognoscit, nec ego in mūdo aliqd cupio. Ple-
 runq; em̄ cōtingit, ut iam hō mūdum mente non
 teneat, sed tm̄ mundus eum occupatiōibus astrin-
 gat. Et ipse qdem mundo iam mortuus est, sed ipsi
 mundus adhuc mortuus non est. Quasi enim ui-
 uus adhuc mundus eū cōspicit, dū alijs intētum,
 suis actibus alio rape cōtendit. Sed Apostolus cū
 & ipse seculū pfecte despiceret, & talē se factū ui-
 deret, q iam ab hoc seculo cōcupisci oīno nō pos-
 set, ruptis huius uitæ uinculis, liber dicebat: Mi-
 hi mūdus crucifixus est, & ego mundo. Mundus
 quippe ei crucifixus erat, quia hunc corde suo iam
 mortuū nō amabat. Sed & seipm mundo crucifi-
 xerat, quia talē se exhibere studuerat, ut ab eo q̄
 si mortuus concupisci non posset. Quia ergo nec
 mundi gloriam quærebat, nec à mūdi gloria ipse
 quærebat, & se mundo & mundum sibi cruci-
 fixum esse gloriatur. Nos quoq; inquantū dei sa-
 pientiam, p̄ quam facta sunt oīa, spiritalit̄ intelli-
 gimus, intantū carnalibus affectibus morimur, ut
 mortuum nobis hunc mundum deputātes, nos
 ipsi huic mūdo moriamur, & dicamus, Mihi mū-
 dus crucifixus est, & ego mundo. Nemo enim fa-
 ciem. i. manifestationē ipsius diuinæ sapientiæ po-
 test uidere & uiuere. Ipsa est enim species, quæ ra-
 pit oēm animā rōnalem desiderio sui, tanto ardē-
 tiorē, quāto mundiorē: & tāto mundiorē, quan-
 to ad spiritalia resurgente: tanto autē ad spiritalia
 resurgente, quāto à carnalibus morientem.

In Christo enim Iesu neque circūcīso
 aliquid ualet, neque præputium, sed noua
 creatura.

¶ Idcirco gloriatur in cruce tantum, & nō in cir-
 cuncisione, quia in Christo Iesu. i. in Christiana religi-
 one, neq; circūcīso aliquid ualet, neq; præputium pdest
 quicq; sed noua creatura. i. innouatio moris. Nō em̄
 magni ē meriti, si qd foris ergo nos agat: sed ma-
 gnopē pefandū ē quid agat in mēte. Nā p̄sentem
 mundum despiciere, transitoria non amare, men-
 tem mediū in humilitate deo & proximo
 sternere, contra illatas cōtumelias patientiam fer-
 uare, & custodita patientia dolorē malitiæ à cor-

Exodi. 33

A de repellere, egenis propria tribuere, aliena non ambire, amicum in deo diligere, propter deum & eos qui inimici sunt amare, de afflictione proximi lugere, de morte inimici non exultare, hæc noua est creatura.

Et quicumque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, & super Israel dei.

¶ Ego uos docui quid agendum sit. Et quicumque ex uobis gentilibus hanc regulam, id est, rectitudinem doctrinæ meæ & gloriandi in cruce, sequuti fuerint, ut secundum ea quæ in hac epistola docui, dirigant suam fidem & opera, pax, id est, reconciliatio ad deum, sit super illos & misericordia, id est, propitiatio peccati quod egerunt recedentes à fide, & super Israel dei, id est, super illos Iudæos, qui per fidem & opera sunt possessio dei.

De cætero, nemo mihi molestus sit, ego enim stigmata domini Iesu in corpore meo porto. Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro fratres, Amen.

¶ His rationibus & argumētis ostēdi uobis, non esse iustificatiōē uel salutē in uetustate legis. Et de cætero disputationū gñe, quo adhuc possem probare, nemo uestrum sit molestus mihi, ut amplius me fatigare uelit, quærēs ut alijs profundioribus rationibus hoc idem sibi adhuc probem, cū iam sufficiēter probatum sit & ostensum. Vel de cætero uitæ spatio nemo uestrum sit mihi molestus, **B** sed amodo fidem & opera sic seruate, ut non mihi molestiam ultra faciatis, quoniam satis grauior alijs molestijs: ego enim porto in corpore meo stigmata domini Iesu, id est, ego quasi seruus ex fuga retractus, & per seruales notas cauteriatus, in toto corpore meo cicatrices uulnerum, quæ pro Christo passus sum, porto & uarijs iniurijs affligor. Stigmata enim proprie uocantur seruales notæ, quibus inurebantur serui, uel fugæ, uel alterius culpe conuicti. Vel ita: Nemo uestrū sit mihi molestus, ut aliqd amplius quærat, quia uerbis meis indubitanter credēdū est. Ego enim porto stigmata domini Iesu in corpore meo, id est, ego sum de familia Christi, ego sum annumeratus in militia regis æterni, quod multiplices plagæ in corpore meo per cicatrices ostensæ designant. Et ideo nullus uerba mea leuiter accipiat, sed autoritati dictorum meorum in omnibus acquiescat. Stigmata enim uocantur signa quædā quæ in manibus militū fiebāt, per quæ recognoscebantur esse de militia Romani imperatoris. Sic & Paulus non una tm̄ corporis, sed multis & uarijs partibus gerebat notas & signa plagarū pro Christo perpeſsarū, per quas miles fortissimus summi regis esse declarabat. Qui in fine ponit: Gratia domini nostri Iesu Christi. i. quam dñs dedit, sit cum spiritu uestro fratres. i. cum rationali sensu uestro, ut omnes cogitationes & actiones hñ disponat auxilio gratiæ, & non per se quærat iustificari ex lege. Ad confirmationem solitiæ ueritatis omnium quæ dicta sunt, subiungit, Amen, quod interpretatur uere uel fideliter, siue fiat.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM

PAULI AD EPHESIOS.

Epheſus metropolis ciuitas est Asia, in qua Paulus triennio moratus est prædicans euangelium, ita ut omnes qui habitabant in Asia, audiret uerbū domini, Iudæi & gentiles. Ipse enim primus ecclesiam ibi fundauit, & Epheſios in fide ac moribus nobiliter instruxit, atque theſauro diuinæ scientiæ mirabiliter ditauit. sed sancto sibi reuelante spiritu, præuidit surrecturos postea quosdam pseudo prædicatores in ipsorum ecclesia, & promulgaturos impta dogmata, ex quibus fuerūt Ebion & Cerinthus, quos Iohannes antichristos appellat. Vnde eis nouissimè dixit: Vos scitis quomodo uobis nihil subtraxerim utilium, quo minus annuntiarem uobis & docerem publice & per domos. Et item: Quapropter confessor uos hodierna die, quia mundus sum à sanguine omnium. Non enim subterfugi quod minus annuntiā omne consiliū dei uobis. Ego scio quoniam intrabunt post discessionem meam lupi rapaces in uos, non parcentes gregi, & ex uobis ipsi exurgēt uiri loquentes peruersa, ut abducāt discipulos post se. Propter quod uigilate, memoria retinentes quoniam per triennium die & nocte non cessauī, cum lachrymis monens unum quenque uestrum. Tanto itaque labore & studio, tantoque tempore & tam perfecte beatus Apostolus Epheſios docuit, & tales in eo non medio surrecturos præsciuit, uolentes scilicet legis ceremonias inducere, & eos iā liberos gratia, carnalibus obseruatīs seruiliter subdere. Et alios quidem eorum Christum simpliciter esse deum & non hominē affirmaturos, alios autem eum hominē & non deum dogmatizatos. Et ideo placuit sibi quadam circūſpectione Epheſios hac epistola præmunire, ne hæretici qualibet astutia suasionis ad eos possent introire, uel lupinis dēribus trāsugulare. In qua quidem epistola intendit primo confirmare eos in fide, qua Christus à catholicis creditur deus omnipotens & homo uerus, atque excellentiam gratiæ dei multipliciter commendare, ne libero arbitrio suo quid bonorum, sed gratiæ adſcriberent omnia: dehinc eos non debere suscipere iugum legalis obseruantia. Non enim aperte reprehendit eos de aliqua culpa, per quod ostenduntur bene seruasse eius præcepta, sed timendum erat ne laborarent. Et quia ipse sapientiam inter perfectos loqui cōsueuit, profundius ualde sensus & arcana mysteria seculo antea profus ignota pandit eis à Roma de carcere in hac epistola. Quæ post illā ad Galatas recte locata est, quia ibi Galatæ reuocantur ad fidem, hic Epheſij confirmantur in fide. Ibi carnales obseruantia ab illis qui eas suscipere ceperāt, remouentur: hic ne suscipi debeant, prædam nātur. Quia uero nullus adeo perfectus est, ut adhuc crescere non possit, hortatur ad meliora proficere, & ne cedant pro tribulationibus eius, sed maneant in charitate radicati & fundati. ac de morum instructione nobiliter agit. Et ne perfectio erigat illos in tumorem, ostendit etiam de quo statu ad quam dignitatem uocati sunt.

EPISTOLAE PAULI AD

EPHESIOS

CAPVT .I.

PAULVS apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei, omnibus sanctis qui sunt Epheſi, & fidelibus in Christo Iesu: Gratia uobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo.

¶ Paulus scribit, cuius scripta sunt authentica, quia est apostolus Iesu Christi. i. legatus saluatoris ac regis fidelium. Et est apostolus non per meritū suū, uel per humanā electionē, sed per dei uoluntatem, quā sola dei patris uolūtas fecit hunc Christi apostolū. Dum dicit se apostolū Christi. i. missum à Christo per uoluntatē dei, cōmendat se in apostolatus au-

Autoritate, ut per hoc suæ monitioni magis obedi-
ant, & ut insinuet omnes qui ab eius doctrina uo-
luerint dissentire, imperio Christi contraire, & pa-
tris uoluntati resistere. Per uoluntatem dei, & nō
per deum, posuit, ut insinuaret solo nutu uolun-
tatis diuinæ constitutionem omnium rerum esse.
Psalm. 113. Nam omnia quæcūq; uoluit fecit. Paulus tantæ
autoritatis, scribit omnibus sanctis, id est, in sancta re-
ligione perfectis, & fidelibus in Christo Iesu, id est, mi-
noribus qui iam fidem susceperunt. hoc est, scri-
bit omnibus, perfectis & imperfectis, qui sunt Ephe-
si, id est, in illa urbe quæ caput est minoris Asiæ.
Quod si mysticum sensum requirimus, Ephesus
interpretatur uoluntas eius, id est, dei. Quicūq;
ergo ita sancti sunt & fideles, ut maneant in uolu-
tate dei, non transgredientes uoluntates eius, ad
eos nunc scribit Apostolus, ubicūq; sint corpo-
raliter positi. Interpretatur etiam Ephesus consili-
um meum, ut dicat Paulus quia scribo sanctis &
fidelibus q̄ sunt in Epheso, id est, in consilio meo,
qui non recedunt à munimēto cōsiliij mei. Et sunt
sancti atq; fideles in Christo Iesu, quia nihil p̄dest
sanctitas uel fidelitas nisi in Christo. Nonnulli
enim philosophorum uisi sunt sanctitatem habu-
isse, ieiunando, caste uiuendo, mundū contēnen-
do, sed non in Christo. Item nonnulli sunt fide-
les, sed non in Christo. Si quis reddat depositum
si quis commendata non abneget, fidelem se ex-
hibet. Et iste fidelis est, sed non in Christo. Ad di-
stinctionem ergo talium, dicit Apostolus se scri-
bere sanctis & fidelibus in Christo Iesu, qui sancti-
tatem & fidem habēt in Christo, id est, in Christi-
ana religione. Quos & salutat, dicens: Gratia &
pax sit uobis. Gratia, qua uobis p̄cā remittantur,
& uirtutes conferantur: pax, qua deo & sanctis
angelis per bonam uoluntatem & actionem sem-
per concordetis. Et hæc gratia & pax sit uobis à
deo patre nostro, id est, creatore qui nos in filios
adoptauit: & à domino Iesu Christo, id est, à redem-
ptore, qui nos ab hoste clementer eripuit, & suo
dominio mancipauit. Qui est Iesus, qui interpre-
tatur saluator, quia saluum facit populum suum
à peccatis eorum: & CHRISTVS, qui est un-
ctus, id est, rex uel sacerdos, regnans in nobis, &
interpellans pro nobis, quia reges & sacerdotes
unctione consecrabantur.

**Benedictus deus & pater domini no-
stri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni
benedictione spūali, in cælestibus, in Chri-
sto. sicut elegit nos in ipso ante mundi cō-
stitutionem, ut essemus sancti & immacula-
ti in conspectu eius in charitate.**

¶ Primo omnium benedixit deum, conside-
rans illum esse principium & fontem bonorum
oīm. Ostenso enim quod dominus Iesus sit æqua-
lis patri, dum gratia & pax æqualiter à patre & fi-
lio dari monstraretur, ostendit quod deus benedi-
cendus est à nobis propter beneficia gratuita, quæ
nobis tot & tanta contulit. Non enim debemus il-
li esse ingrati, ut ea quæ ab illo accepimus, adscri-

bamus nobis, sed agnoscere à quo sint nobis da-
ta, benedicere semper illum debemus, & gratias
ipli debitas persolvere. Et cum similiter à filio no-
bis dentur hæc eadem beneficia, patet quia & ipse
pari benedictione est exaltandus cum patre, ut
omnes honorificent filium sicut honorificant pa-
trem. Sicq; compotēialis & coequalis patri esse
declaratur. *Iohan. 5.* Benedictus sit à nobis deus, ut omnes
illum benedicamus, & gratias ac laudes illi refe-
ramus pro beneficijs quæ ab ipso percepimus, nō
æstimantes à nobis ipsis habere nos aliquid bo-
ni. Benedicamus illum, quia est deus, id est, crea-
tor noster, & creatura debet creatorem suum be-
nedicere. & pater domini nostri Iesu Christi, id est, pa-
ter illius qui nos à diaboli tyrannide ereptos, do-
minio suo misericordit̄ subdidit, & saluauit nos
à peccatis nostris, atq; regnat in bonis actibus no-
stris. Dū dicit, benedictus sit deus, à patre demon-
strat quia & filius similiter est benedicendus, quia
& ipse est deus. Ostendit, inquam, filium patris
benedictione laudandum, quando dicit, benedi-
ctus sit deus, id est, creator omnium, quia & filius
est creator. Quæcūq; enim pater facit, hæc & fili-
us similiter facit. & ita constat eum esse æqualem
patri, & compotentialem atq; coæternum. Sed
& dum dicitur, benedictus sit pater Christi, liqui-
do demonstratur, quia & ipse Christus similiter
à nobis sit benedicendus: quia qui non honorifi-
cat filium, non honorificat patrem qui misit illū.
Non enim recte patrem benedicere potest, qui fi-
lium pariter non benedicit, cum pater non dicat
nisi respectu filij. Vnde patet filium esse coæter-
num patri & coequalē: quia si pater fuisset aliquā
sine filio, non esset pater. Ac per hoc nec tantæ di-
gnitatis tunc esset, quantæ nunc est: sicq; compisset
crescere, quod nefas est uel suspicari. Nunquam
ergo fuit ante filium, sed sine initio filius est æter-
naliter genitus. Vel in eo quod dictum est, Bene-
dictus deus & pater domini nostri Iesu Christi, ostē-
ditur Christus homo simul & deus esse. Homo
enim est, cuius est deus ille qui benedicitur: & de-
us est, cuius est pater idē ipse quem benedicimus.
Deus enim Christi est secundum humanitatē eius,
& pater Christi secundum diuinitatem eius. Qui
merito benedicitur à nobis, quia ipse prior bene-
dixit nos. Hinc ergo Apostolus incipit enumera-
re beneficia, quæ à deo per Christum humano ge-
neri sunt concessa. Sit (inquit) benedictus, qui bene-
dixit nos. Deus nos benedicit, cum uirtutes nobis
tribuit, ut in ipsis uirtutibus nos promouet. Nos
uero deum benedicimus, cum pro beneficijs quæ
contulit nobis, ipm laudamus. Benedixit nos nō
in quadam, sed in omni benedictione, non corpora-
li, sed spiritali, id est, in sermone dei & sapientia
& ueritate, cunctisq; reliquis uirtutibus, & non
in terrenis, sed in cælestibus, ut quamuis adhuc cor-
pore hic detineremur, mente tamen & conuer-
satione iam in cælestibus essemus. Et hæc tam co-
piosa uirtutum bonorumq; spiritalium benedi-
ctio, data est à patre nobis in Christo, id est, post-
quam cœpimus in ipso mediatore ac reconciliato-

Aremanere, incorporati uisceribus ecclesiae, quae est corpus eius. Non enim extra Christum datur (inquam) ista benedictio. Vel praeteritum pro futuro positum est, ut quasi iam factum indubitanter crederemus, quod faciendum speramus. Benedixit, id est, benedicit nos, hoc est, dabit in die iudicii, in omni benedictione spiritali, non corporali: quoniam diuitias spirituales, non carnales dabit. Neque enim carnales cibos tunc praebabit, uel uxores & aurum, ceterasque delicias quas non habet impij, sed illas spirituales, quas in supernis habent angeli. Vnde & corpus nostrum ut illarum deliciarum particeps fiat, erit spirituale: quia seminatur corpus animale, & surget corpus spirituale, potestate utique, non natura. Tantae enim leuitatis erit & claritatis, quantae spiritus. Et ideo quicquid boni illud glorificatum corpus habebit, spirituale erit. Nihil ergo carnale, sed totum spirituale expectemus in illa benedictione, quoniam spiritualis erit: & non particularis, sed uniuersalis. Omni enim benedictione spirituali nos beatificabit, replet omnibus bonis, ut nihil omnino spiritualium bonorum desit nobis, cum dixerit Christus: Venite benedicti patris mei, percipite regnum. & ponet localiter in caelestibus inter agmina sanctorum angelorum & uirtutum ac dominationum, ut eandem cum ipsis beatitudinem & gloriam atque scientiam habeamus, ut simus illis etiam loci sublimitate pares. Et haec est illa gloriosa beatitudo, quam oculus non uidit, nec auris audiuit, nec cor hominis excogitare potuit, quam nobis pater dedit, si in Christo nos inuenerit, id est, uera Christi membra. Aliter enim nullus ad hanc beatitudinem ascendere poterit, quia nemo ascendit in caelum, nisi qui descendit de caelo, filius hominis qui est in caelo. Quod Apostolus praeteritum posuit, significat (ut dictum est) quia hoc quod deus est nobis benedicturus in futuro, ita est stabile & immutabile, sicut illud quod iam praeteritum est, quod nulla ratione mutari potest. Nam quod factum est, non potest non fieri. Quod autem posuit, benedixit, & non donauit: & quod ait, benedictione, & non beatitudine, uoluit nobis designare patris & filij potentiam. Suum enim benedicere, est benefacere. Et quid est aliud tunc benefacere, quam participationem beatitudinis impedire? Vnde Psalmista: Conuertere anima mea in requiem tuam, quia dominus bene fecit tibi. Et quod ipse nos benediceret illa tanta benedictione, ita est firmum & certum, sicut & illud quod antequam mundus fieret, nos elegit praedestinando ad uitam. Vel quod nos benediceret, non faciet improuide, sed sicut elegit nos a massa perditorum ante mundi principium. Ita enim benediceret sicut praedestinauit, quia unicuique benedictionem dabit iuxta modum quem ei praedestinauit. Elegit nos, id est, extra de massa peccatorum legit & abstraxit, & hoc fecit in ipso, id est, in Christo, ut essemus membra Christi, & ista electio facta est ante mundi constitutionem, id est, ante omnem creaturam. Et ad hoc nos elegit, ut essemus sancti & immaculati. Inter sanctum & immaculatum hoc interest,

quod sanctus immaculatus quoque intelligi potest **C** immaculatus uero non statim sanctus. Nam paruuli quoque immaculati sunt, quia integro corpore nullum possunt facere peccatum: & tamen sancti non sunt, quia sanctitas uoluntate & studio comparatur. Et quod immaculatus dici potest ille qui peccatum non fecit, sanctus autem is qui uirtutibus plenus est. Sancti ergo intelliguntur perfecti, immaculati uero imperfecti. Sancti in uirtutibus promoti, immaculati per baptismum a peccatis mundati, & post non inquinati. Tales igitur nos praedestinauit deus futuros, & hoc non in uana aestimatione hominum, sed in conspectu eius qui ueritatem conspicit, & occulta considerat. Si enim uiderit nos ueraciter esse sanctos & immaculatos, quicquid homines de nobis aestiment, ipse nobis praemium reddet. Et e contra si per hypocrisim uoluerimus simulare sanctitatem, licet nos iudicent sanctos indocti homines, ipse tamen damna bit. Etenim uissemus sancti & immaculati in oculis eius, & hoc in charitate, id est, ut nullam sanctitatem & immaculationem promereremur, non timore poenae, sed amore iustitiae. Notandum itaque quod ad commendandam magnitudinem gratiae enumerat Apostolus beneficia eiusdem gratiae, quae a deo per Christum humano generi data sunt. Deus enim ante mundi constitutionem, cum nullus quicquam meruisset, quia nullus adhuc erat, praedestinauit quod in tempore gratiae aliquos a perdendis separaret, & iustos immaculatosque faceret, praedestinauit quod & illos ad aeternitatem perduceret. Harum praedestinationum alteram hic implet, quod sanctos facit: alteram in futuro complebit, dando immortalitatem & beatitudinem. Sic enim praedestinando iam benedixit nos in caelestibus, cum adhuc in terris maneamus, sicut ut praedestinando elegit ante mundi constitutionem, cum necdum essemus. Et elegit non quia futuri eramus sancti, sed ut essemus sancti, id est, ipse diligendo per gratiam fecit ut essemus sancti & immaculati.

Qui praedestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum, secundum propositum uoluntatis suae, in laudem gloriae gratiae suae, in qua gratificauit nos in dilecto filio suo. In quo habemus redemptionem per sanguinem eius remissionem peccatorum secundum diuitias gratiae eius, quae superabundauit in nobis, in omni sapientia & prudentia, ut notum faceret nobis sacramentum uoluntatis suae secundum beneplacitum eius, quod proposuit in eo in dispensatione plenitudinis temporum, instaurare omnia in Christo, quae in caelis & in terra sunt in ipso.

¶ Praedestinatio est gratiae preparatio, gratia uero iam ipsa donatio. Et nos iure benedicimus deum, qui non solum praeelegit nos ut faceret sanctos & immaculatos, sed etiam praedestinauit in adopti-

A *onem filiorum.* Prædestinavit, id est, ante & firme ordinavit. Et hoc est præ, id est, ex antiquissimo tempore. Destinare enim, per se longinquitatem notat. Præteritum, indicat tempus remotum. Prædestinavit, & hoc in adoptionem filiorum, id est, ad hoc ut iremus in filios secundum multimodam conformitatem uirtutum eius in nobis expressam, scilicet ut quātam humanæ naturæ possibile est, in sanctitate & iustitia nostro patri efficiamur conformes: & imago bonitatis eius, in quantum fieri potest, exprimat in nobis. Quod ire in filios non est ex merito nostro, sed ex gratia sua, qua adoptavit nos in filios. Quod Apostolus notare uoluit, dicens adoptionem. Maius uero est quod dicit adoptiuos dei filios, quā quod dixerat sanctos & immaculatos. Nos prædestinavit in filios, & hoc per *Iesum Christum* mediatorem, ut per eum qui naturalis est filius, faceret sibi adoptiuos filios, tendentes in *ipsum Christum*, id est, in conformitatem eius per fidem & bonos mores. Vel hanc prædestinationem fecit per *Iesum Christum*, id est, per uirtutem & sapientiam suam, quia nihil fecit unquam pater nisi per filium, qui est uirtus & sapientia eius. Vnde patet filium esse coæternum & coæqualem patri. Et quod nos prædestinavit, hoc fecit *secundum propositum uoluntatis suæ*, id est, sequendo hoc propositum quod proposuit in prophetis, quibus suam uoluntatem de nobis reuelauit & intimauit, id est, sicut per prophetas proposuit, ita ab æterno prædestinavit, hoc est, non minus neque alio modo nos ire in filios prædestinavit ab æterno, quā post in prophetis proposuit. Non tamen quantum ad se, prædestinatio præcessit propositum, sed quantum ad nos: quia illi præsentia sunt omnia, quæ nobis per tempora uel spatia transeunt. Quod propositum fuit uoluntatis suæ, id est, non meritorum nostrorum, sed suæ gratuitæ uoluntatis. Gratis enim ab æterno prædestinavit, gratis in tempore per prophetas proposuit ac prænunciavit. Et hoc totum fecit *in laudem gloriæ gratiæ suæ*. Nam quasi gloria gratia est æterna adoptio. Hoc fecit in laudem gloriæ gratiæ suæ, id est, ut in interiori & exteriori affectu laudemus gloriam, id est, abundantiam gratiæ suæ qua nos adoptauit. Quæ abundantia dicitur gloria, quia tanta & tam magna est, & tantum debetur honor a nobis sibi, quā & in quantum de ipsa gloria multum nobis contulit, quod in prophetis prædixit, quod ante secula prædestinavit. Nam per hoc firmos & certos nos reddidit. Gratia fuit quod nos prædestinavit & quod elegit. Et hæc gratia intantum abundauit, ut ea quæ prædestinauerat, per prophetas prædiceret. Et ideo quia prædixit, ex ipsa abundantia laudatur a nobis sua gratia. Nisi enim per prophetas quos solus prædestinauerat prædixisset, nobis sua prædestinatio nota non fuisset. Et si nobis occulta fuisset, ad laudem suæ gratiæ nos non traxisset. Ex hoc igitur apparet, quod ex abundantia suæ gratiæ, qua nobis prædestinationem suam per prophetas uoluit aperire, laus suæ gratiæ aucta de-

bet procedere. Multum igitur est glorificandus, **C** qui & nos prædestinavit in adoptionem filiorum, & ipsum gratis, & in prophetis hoc prænunciavit. Quod autem nos dicitur prædestinasse, diuersum est ab eo quod supradictum est, elegisse. Aliud enim est prædestinare, & aliud eligere: quia electio semper consideratur inter duos uel plures, prædestinatio autem minime: & electio fit de bonis tantum, prædestinatio autem de bonis & malis. Boni enim dupliciter prædestinantur, id est, ad primam & secundam resurrectionem. At mali prædestinantur simpliciter ad indeficientis pœnæ retributionem, quam digne patientur pro peccatis commissis, ad quam quidem deus nullum prædestinat. Ad nihil enim aliud est quisque a deo prædestinatus, nisi ad hoc quod ipsemet deus post in eo operatur: quia ad hoc non ualer aliquis prædestinari, quia constat nullum a deo peccatum creari. Ad pœnas autem prædestinatur, quas deus fecit, ut re iusta puniat. Prædestinavit nos deus secundum propositum uoluntatis suæ, uel potius (ut in Græco legitur) secundum beneplacitum uoluntatis suæ: quia non omne quod placet, potest & beneplacere. Sed ibi tantum dicitur beneplacitum, ubi quod placuit, recte placitum comprobatur. Prædestinavit nos secundum beneplacitum uoluntatis suæ, non nostræ, ne in tanto beneficio gratiæ de placito gloriaremur uoluntatis nostræ. In qua utique uoluntate sua *gratificauit nos*, id est, sibi gratos fecit, ut ei grates redderemus pro suis beneficiis. Hoc est, non solum beneficia nobis collata procedunt ex uoluntate eius & gratia, non ex merito nostro, sed etiam istud quod sumus ei grati, propter ipsa beneficia adscribendo sibi omnia. Sic dictum est *gratificauit a gratia*, sicut *iustificauit a iustitia*. Gratificauit nos, & hoc *in filio suo*, id est, in operatione filij sui proprii & naturalis, qui & sibi coæternus & consubstantialis extitit. Et quia connaturalis, ideo in eius operatione factum est. Et etiam in dilecto, id est, propter hoc etiam potuit fieri, quia dilectus est a patre super omnes alios filios, quoniam filius est ab æterno, & semper manet & regnat cum eo. Vel nos qui prius displicebamus & inimici eramus, gratificauit sibi, id est, gratia sua impleuit: & hoc in dilecto filio suo, id est, per mortem & resurrectionem filij sui, qui egregie ab eo diligitur, quia nihil in eo sibi displicet. Vel in dilecto filio suo, id est, in fide eius gratificauit nos sibi. In Græcis tamen codicibus non habetur, in dilecto filio suo: sed simpliciter, in dilecto. Et cum non sit additum in dilecto dei, uel in dilecto patris, siue in dilecto ecclesiæ, sed absolute dictum sit, in dilecto, ita intelligendum est, ut subaudiatur ab omnibus. Ab omnibus enim diligitur, quia est summum bonum. Omnis ergo gratia quam consequimur in laudem & gloriam eius, qui nos gratificauit, completur in dilecto, id est, in domino & saluatore nostro: quia nihil boni esse potest nisi ex summo bono & in summo bono, quod naturaliter diligit & appetit omnis creatura. In quo habemus *redemptionem*, id est, a deo manumissionem satanæ,

A hoc est, manumissi sumus & liberati à iugo diaboli, qui impediēbat in nobis facultatem bene operandi. Non dixit, habuimus, sed habemus, ut cōtinue nos habere illam manumissionē notaret. Et hoc per sanguinem eius, id est, per effusionem sanguinis eius, quia eius sanguis innocens effusus, precium fuit, quo redempti sumus, & libertati redditi, qui tenebantur captiui. Per hoc quod dicit eius sanguinem tantam efficaciam habuisse, ostendit etiam nō solum hominem sine peccato, sed etiam deum omnipotentem extitisse. Habemus in eo redemptionem. Et quam redemptionem? Remissionē peccatorum originalium et actualium in baptisma-
te. Diabolus enim per peccata dominabatur nobis. Remissis autē peccatis nostris, amisit ille malignus dominium in nobis. Et ita peccatorū remissio facta est nobis redēptio & liberatio, ut in libertate seruiremus redēptori nostro. Aliud tū intelligitur redemptio, & aliud remissio: quia remissio redemptionem facit, & redemptio est manumissio, ac nostri arbitrii ad bene operandum restitutio: quia & iusti post mortem nullo tenentur uinculo, sed liberi ingrediuntur in regnum. Remissio autē, simpliciter intelligitur peccatorum abolitio. Habemus remissionem peccatorum, & hoc secundum diuitias gratie eius, id est, secundum diuitem & copiosam gratiam misericordie, hoc est, secundum multitudinem misericordie eius gratis impense nobis: quæ sicut est multa & exuperans omnem sensum, sic multiplicia & innumera deleuit peccata nostra. Gratia dico, quæ superabundauit in nobis. Hic uult ostendere quæ deus benigne circa eum & reliquos apostolos egit, ut per hæc pōderet suam auctoritatem, & sic efficacius possit suadere qd proposuit. Haec uero de his quæ toti sanctorum ecclesie dicta sunt, est locutus: & nunc de his agit, quæ specialiter apostolis concessa sunt. Cum enim gratia in oībus sanctis abundasset uel abundet, superabundauit tamen in apostolis, quia ipsi copiosorem largitatem eius acceperunt quàm ceteri. In omni sapientia & prudentia. Sapientiam & prudentiam esse diuersas, Stoici quoque opinantur, dicētes: Sapientia est rerum diuinarum cognitio, prudentia uero tantum mortalium. Iuxta hæc diuisionem, possumus sapientiam inuisibilibus accipere fidem: prudentiā uero de his, quæ corporaliter à nobis exercentur, uel de moribus & de prouidentia tēporalium. Gratia uero in apostolis superabundauit in omni sapientia & prudentia, quia spiritus sanctus infuderat eis plusquā ceteris sapientiam, qua nossent patrem & filium & spiritū sanctū æternaliter ab unoq; procedentē, atq; filiū solum incarnatū, non patrē neq; spiritū, & alia mysteria incarnationis, & arcana cælestia, necnon & dona ecclesie cōferenda. Prudentiā quoq; superabundanter dedit eis idem spiritus de ministerijs ecclesie, ut puidere ea quæ futura uel facienda erant in ecclesia, & futuros status ac tēpora pspicerent & aduersitatis eius usq; ad finem seculi intelligerent, & quomodo per orbē dilatanda esset & exaltanda, atq; ritus suos honorabiliter ubiq;

celebratura, & omnes hæreses destructura. Subtilius enim sciebant de trinitate & unitate diuinitatis, & de mysterijs incarnationis Christi, & de statu ecclesie acutius quàm alij prouidebant. Vel prudentiam intelligamus, quantum ad regnum ecclesie. Maiorem enim notitiā habebant regendi ecclesiam, q̄ alij. Sciebant namq; qualiter unūquēq; deberent admonere, & quos increpare, uel quos obsecrare, & cætera huiusmodi. Et quia omnis sapientia & prudentia per supernā gratiā superabundauit in eis, adhibenda est fides doctrinæ eorum, qua prædicant Christum, deū, creatorem & hominem uerum esse. Instantū autē, inquit, superabundauit in nobis illa gratia, ut notum faceret. i. notificaret nobis sacramētum, id est, mysterium uoluntatis sue, hoc est, mysticam & occultam uoluntatē suam, quæ antea latebat. Voluntatem (inquam) suā de incarnatione filiū, & renouatione humani generis, atque statu ecclesie, & donis eius conferendis & eius regimine. Licet em̄ prophetæ partim hæc nouissent, nullus tamen eorū uel omnia quæ apostoli, uel tam lucide pspexit ut apostoli. Prophetæ nanque nouerunt ut illi qui fuerunt in rerum prænuntiatione, apostoli uero ut illi qui erant in rerū exhibitione. Voluntatis dico, exhibitæ non hominum meritis, sed secundum bonum & pium beneplacitum eius, id est, quia tantum ei misericorditer placuit, ut uellet humanum genus reparare. Quod beneplacitum ipse proposuit. i. procul anteposuit, uel prorsus posuit, siue omnibus palam obtulit, in eo. i. in Christo, non alio tempore implendū, sed in dispensatione plenitudinis temporum, id est, in plenitudine temporum dispensata & ordinata diuinitus, cum iam impleta essent tempora, quæ ipse disposuerat prius implenda. Vel notū faceret nobis sacramētum uoluntatis sue, & hoc faceret secundum placitum eius, id est, secundum quod ex sola potestate sibi placuit, & placitū illud est bonum. i. utile nobis. Quod sacramētum anteq̄ notificaret nobis, proposuit ipse in prophetis. i. sacramētum illud prædixit per pphetas qui mysteria incarnationis dñi, & dona quæ collaturus erat ecclesie, p̄cinerunt. Si enim penitus ignari essent homines, & non aliquantulum prædocti, nō reciperent illud. Quod sacramētum fuit in eo, id est, in Christo, in morte eius & resurrectione. Sacramētum dico, tendens in dispensatione plenitudinis temporum. i. ad hoc pposuit in prophetis, ut in plenitudine tēporis, id est, tempore præfinito, tempore gratiæ, distribueretur illud sacramētū per apostolos. Dominus dispensauit illud, quia alijs in ecclesia tribuit fidem et notitiā incarnationis Christi, alijs uirtutes quoq; et charismata, et quæcūq; dispensanda et distribuenda prædixerunt prophete. Et quod erat illud sacramētū? Instaurare. i. ad primum statum reducere, omnia per peccatum destructa. Et illam instauracionem facere in Christo, id est, in fide et gratia Christi, ut in eo restaurent, quæ in celis sunt, id est, numerus beatorū angelorū, q̄ diuinitus erat stabilitus, cadētib; inde reprobis angelis: & quæ in terra sunt. i. homi-

A nes: & omnia quæ instauraret, pmanerent in ipso Christo sine fine, ne iam ulterius caderent. In eo quippe instaurantur quæ in cælis sunt, cum id quod inde ex angelis lapsum est, ex hominibus reddat: in ipso instaurantur & quæ in terris sunt, cum ipsi homines qui prædestinati sunt in uitam æternā, à corruptionis uerustate renouantur. Instaurantur quæ in cælis sunt, dum illuc humiliati homines redeunt, unde apostatæ angeli superbiendo ceciderunt: instaurantur & quæ in terris sunt, dum peccatores ad iustitiam conuertuntur. Vel ea quæ sunt in cælis, sunt instaurata, id est, in melius commutata in Christo, id est, in Christi operatione, quia in reuelatione mysterij incarnationis dominicæ receperunt angeli quādam in melius promotionem. Sed & gaudium eorum creuit, cum homines in suum consortium cœpissent recipere. Non enim pro angelis mortuus est Christus. Sed ideo etiam pro angelis fit, quicquid hominum per eius mortem redimitur & liberatur à malo, quia cum eis quodammodo rediit in gratiam post inimicitias, quas inter homines & sanctos angelos peccata fecerunt, & ex ipsa hominum redemptione ruinæ illius angelicæ damna reparantur. Et sic instauratur cælestia & terrena, sed tamen ea tantum, quæ sunt in ipso ante mundi constitutionem electa & prædestinata. In ipso enim semper fuerunt & sunt, quos elegit ab æterno. Quod dixit instaurare, non dixit proprie, nisi respectu eorum quæ erant in cælis: quia quæ sunt in terra, non sunt instaurata, sed restaurata. Nam instaurare dicimus, quando statuat in melius instauratur, ut bonum in melius: restauratur autem, quod cum prorsus destitutum sit, instauratur, ut bonum in malum.

In quo etiam sorte uocati sumus, prædestinati secundum propositum eius, qui omnia operatur secundum consilium uoluntatis suæ, ut simus in laudem gloriæ eius nos qui ante sperauimus in Christo.

B In Christo restaurata sunt omnia, in quo etiam nos uocati sumus de infidelitate ad fidem, & hoc sorte, id est, gratia sola, non nostro merito. Nam sorte nomine designatur gratia, quia in sorte non est electio, sed uoluntas dei. Vbi enim dicitur, iste facit, & iste non facit, merita considerantur. Et ubi merita considerantur, electio est, non fors. Quando autem deus nulla nostra merita inuenit, sorte uoluntatis suæ nos uocauit, quia uoluit, non quia digni sumus. Sorte uocati sunt & ipsi apostoli, in quibus superabundauit gratia, ne uideretur meruisse aliquid melius cæteris. Vocati sumus, nos dico prædestinati, id est, prius præparati in eius sapientia, ab æterno præordinati ad uitam, & hoc secundum propositum eius, id est, secundum quod postea prædixit in prophetis. Prophetæ enim apostolos ad fidem Christi conuertendos prænuntiant, & sicut ipsi prænuntiā, ita & deus prædestinauerat. Prædestinati enim sunt secundum propositum eius, quia sicut magnifice illos ad fidem uenturos in prophetis prænuntiā, ita magnifice illos prædestinauerat. Vel prædestina-

C ti sumus secundum propositum eius. id est, secundum firmam & perseverantiam institutionem eius. Qui etiam in apostolis operatur omnia etiam uelle iuxta consilium uoluntatis suæ, ut nemo gloriatur de suis meritis. Ac si dicatur: Cur nos magis elegerit ad officium apostolatus nescimus, sed tamē consilio facit omnia, id est, rationabiliter & prouide, non temere. Nam ad hoc solet fieri consilium, ut rationabiliter fiat illud, unde consilium habetur. Et consilium quod facit omnia, est uoluntatis suæ. id est, non extraneum, quia non ab alio accepit consilium, sed à sola uoluntate sua. Et hoc consilio agit ipse, ut simus in æternā uita eum res in laudem gloriæ eius, id est, ut in illa uita laudemus diligendo & admirando ineffabilem gloriā eius, scilicet illum gloriosum, laudabilem & admirabilem, nos qui ante sperauimus in Christo. id est, antequam transseamus ad illam cælestem patriam, posuimus in Christo spem nostram, uel nos Iudæi qui ante conuersionem nostrā sperauimus in Christo uenturo, priusquam ille uenisset. Iudæi enim ab antiquis temporibus sperabant in Messia uenturo, & in eodem sperabat Paulus antequam ad fidem nouam conuersus esset. Per hoc quod in Christo speratur, deus esse monstratur. Et quia in eo speratum est ante aduentum eius, constat eum sine initio semper apud patrem fuisse. Nisi enim ille fuisset, perissent omnes qui sperauerunt in eo, quasi sperantes in nihilo. Vel ad hoc sorte uocati sumus, ut simus in laudem gloriæ eius. id est, ut per nos alij laudent gloriā eius, uel nos ipsi: nos dico, qui antequam uos, sperauimus in Christo: & ideo tales sumus, ut per nos alij sperent & laudent. Prius enim crediderunt apostoli quam cæteri.

In quo & uos cum audissetis uerbum ueritatis, euangelium salutis uestre, in quo & credentes signati estis spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ, in redemptionem acquisitionis, in laudem gloriæ ipsius.

¶ Quia se & alios apostolos dixerat uocatos, ne uideretur latenter dixisse Ephesios non esse uocatos, subiunxit quædam dicens: Nos ante sumus in Christo uocati, in quo & uos postea iam uocati estis, etsi non principaliter, tamen per eius membra & eius præcepto. Vocati estis ad fidem quam non accepistis ex merito aliquo, sed ex auditu solo, quia cum audissetis ex ore meo uerbum ueritatis, tunc uocati estis. In hoc multum commendatur gratia dei, quæ tam leuiter, scilicet solo auditu receperunt, quia non intercessit ullum meritum, non uis arbitrij ipsorum, sed solus auditus, ut gratiam in fidem acciperent. Ideo credidistis, quia audistis uerbum non falsitatis, ut antea in laude idolorum, sed ueritatis in prædicatione Christi, quæ est nimia ueritate suffulta: id est, ideo credidistis, quia uerum esse quod dicebatur, cognouistis. Quod uerbum est euangelium uestre salutis, id est, bonum nuntium, quia in eo annunciata est uobis salus, id est, remissio peccatorum, & iustificatio, & uita æterna. Et quia possent audisse illud & non credidisse, addit: in quo euangelio & credentes signati estis, id est, segregati ab

A infidelibus spiritu sancto, cuius gratia accepistis. Sanctus enim spiritus credentes signat, id est, ab alijs hominibus discernit & separat, quia a peccatis eos purgat, & spiritualibus gratijs ornat. Vel in quo Christo signati estis imagine eius, id est, uos qui culpa primi parentis deformati eratis, & quibus iam perierat imago & similitudo dei, signati estis, hoc est, imagine & conformitate dei estis impressi, id est, restituta facultate bene operandi secundum innocentiam & iusticiam representatis imaginem dei patris, scilicet institutione liberi arbitrij estis impressi similitudine dei secundum innocentiam & bona opera: & hoc per spiritum sanctum, non per merita nostra, fide interueniente. Hoc notauit, dicens, credentes &c. Quasi diceret: Quia credidistis, ideo signati estis spiritu sancto. id est, hoc signum accepistis, quo distinguemini a ceteris, quod spiritu sancto repleti estis, quem non habent increduli. Qui spiritus est *promissionis*, id est, promissus a deo, sicut discipulis saluator praecepit ab Hierosolymis ne discederent, sed expectarent *promissionem* patris mei in uos. Vel *promissionis* est iste spiritus, quia his quos replet, promittit uitam eternam. & hoc ideo facit, quia ipse est *pignus* & *arra* & *certitudo nostrae hereditatis*, quam accepturi sumus a deo, id est, charitas quam nobis ille spiritus infudit, arra est futurae hereditatis. Pignus enim hoc loco pro arra positum est. Pignus enim quando datur, cum datum fuerit propter quod datum pignus est, pignus auferit. Arra uero quando aliqua precij particula primum datur, ut sit signum totius massae dandae. Sic charitas per spiritum sanctum data fidelibus, signum & arra est dandae plenitudinis uitae perpetuae. Hoc enim implebitur, unde arra data est: ne ipsa arra. id est, charitas uobis auferetur, sed ad implebitur quoniam summa reddetur. Signati estis spiritu sancto, & hoc in *redemptione acquisitionis*, ut ultra non dominetur inimicus uobis, sed Christus qui uos sanguine suo redemit, ut possideat, non ut amittat. Redemptio enim hoc loco uocatur immortalitas, quae erit per resurrectionem. Adquisitio autem familiaritas illa quae deum quaerit. Ducet ergo nos spiritus ille in redemptionem immortalitatis & impassibilitatis. sicut redimamur ac liberemur ex mortuis. id est, faciet nos immortales per mortem Christi & resurrectionem. Et redemptio illa erit tanta, ut sit acquisitionis, quia illa immortalitas sic nos adquiret deo & coniungit, ut ultra non separemur uel amittamur ab eo, sed semper illi inhaereamus. & ab illo possideamur: & hoc in laude gloriae ipsius, scilicet ut laudemus admiratione, dilectione, participatione gloriam ipsius. id est, beatitudinem eius. ideo posuit ipse, ut innueret quia quicquid boni habemus, a deo est.

Propterea & ego audiens fidem uestram quae est in domino Iesu, & dilectionem in omnes sanctos, non cesso gratias agens pro uobis, memoriam uestri faciens in orationibus meis, ut deus domini nostri Iesu Christi, pater gloriae det uobis spiritum sapientiae

& reuelationis in agnitionem eius, illuminatos oculos cordis uestri, ut sciatis quae sit spes uocationis eius, & quae diuitiae gloriae hereditatis eius in sanctis, & quae sit supereminens magnitudo uirtutis eius in nos, qui credimus secundum operationem potentiae uirtutis eius, quam operatus est in Christo, suscitans illum a mortuis, & constituens ad dexteram suam in caelestibus, supra omnem principatum & potestatem & uirtutem & dominationem & omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, & omnia subiecit sub pedibus eius, & ipsum dedit caput supra omnia ecclesiae quae est corpus ipsius, plenitudo eius, qui omnia in omnibus adimpletur.

Inuitat eos Apostolus ad ueram fidei constantiam, quam ab eo perceperunt de domino Iesu, scilicet Christum uere esse creaturam in humanitate, & uere creatorem in diuinitate, id est, esse uerum hominem & uerum deum. Nam ut in hac fidem eorum quae per dilectionem operabatur, roborarent & augetur, gratias pro ea deo referret, ut ipse deus qui dederat, multiplicaret eam et confirmaret. Quasi dicat: Vocati estis, euangelium audistis, & credidistis atque spiritu sancto signati estis. Propterea, id est, propter has causas, gratias ago, quia non solum uicini uestri, sed & ego longe positus in Romano carcere, audio fidem uestram, quasi iam famosam & in uobis solidatam, quae iam multis ut conuertantur proponitur exemplar, quia constantes estis in ea. Et hoc ideo, quia est in domino Iesu, id est, firmiter fundata & permanens in domino saluatore, qui uos suo domino mactauit, uosque saluauit. Et audio etiam dilectionem uestram redundare in omnes sanctos, id est, charitatem uestram qua sanctos omnes ita diligitis, ut quicquid pie potestis impendatis illis. Et ita charitatis opera quae facitis in sanctos, faciunt uestram charitatem longe diuulgari, multique eam proponunt exemplar. Vnde ego haec audiens, non cesso gratias agere deo pro uobis, quia fidem hanc & dilectionem uobis contulit. Magna illis erat utilitas, quod tantus Apostolus pro illis gratias agebat, quia per hoc diuinitus confirmabantur & promouebantur in fide et dilectione, quam nuper acceperat praedicato sibi euangelio. Gratias (inquit) ago pro his quae iam accepistis, & orationes facio ut quae needum habetis, habere possitis. Memoriam uestri facio in orationibus meis, ut deus det uobis intelligere quae credidistis, scilicet ut quod fide credidistis, notitia percipere possitis discernendo. Et hoc det uobis deus domini nostri Iesu Christi. id est, deus illius quem reuereri debemus, quia eius serui sumus, & ipse dominus noster: & est Iesus, id est, saluator noster: & est Christus, id est, rex noster siue sacerdos. Hoc totum dicitur respectu humanae naturae, quia secundum humanitatem tantum est deus Christi, qui secundum diuinitatem eius, est pater ipse. Qui enim in tempore creauit eum ex

A uirgine, ipse ante oīa tempora de seipso genuerat eum. Vnde dicitur *pater gloriæ*, quia ipse Christus secundū excellentiā æternę diuinitatis suæ est gloria patris. i. uirtus & sapientia & uerbum eius. Per hoc itaq; quod dicit, deus domini nostri Iesu Christi, ostendit illum esse uerum hominē: & per hoc quod subiungit, pater gloriæ, notat illum esse uerum deum ex patris substantia. Et rogo ut iste pater det uobis spiritum sapientiæ de cælestibus ac diuinis, & reuelationis in agnitionem eius, ut non obscure, sed sine uelamine agnoscatis eum. i. Christū, secundum quod deus est omnipotens atq; principio & fine carens, & omnia diuinitate implens. Det uobis spiritum sapientiæ in agnitionem eius. i. spiritū sanctum quo infunditur hominibus sapientia, ut agnoscatis illum iuxta quod agnoscendus est ab his, qui adhuc in carne uiuunt, ut oīa quæ de illo possunt in hac uita cognosci, cognoscatis. Et det uobis spiritum reuelationis de humanitate eius, spūm sanctū, quo reuelet uobis mysteria humanitatis Christi in agnitionē eius, ut manifeste agnoscatis incarnationē eius, nō per umbram, sicut illi qui fuerunt ante aduentū eius. Ideo orat ut hanc Christi notitiā det illis deus, q̄a si hanc habuerint, nulla aduersitate separabuntur ab eius fide & dilectione. Et declarat consequenter, cuiusmodi sapientiam & reuelationem uult ut det illis. *Illuminatus* (inquit) *oculos cordis uestri* det uobis. i. aspectum dēstræ mentis & rationis faciat clarum & perspicuum. Quod est dicere: Ita illuminet uestram rationem, ut perspicue remota umbra phantasmātū, aduerat ratio uestra quod præmium speretur de fide, scilicet uita cum angelis æterna. Et hoc est, ut sciatis quæ sit spes uocationis eius. i. fidei eius. Hoc est, sic illuminet interiores oculos uestros, ut intelligatis quod præmium erit pro fide eius illis, qui constanter in ea perseverant, ad quod per euangelium uocati estis. Vel quæ sit spes uocationis eius. i. qualis & quanta sit gloria quam speratis, & ad quā uos uocauit: q̄ preciosa est summa beatitudo, quam adipisci speratis per eum, qui uos ad fidem suam uocauit. Et ut sciatis quæ sunt diuitiæ gloriæ. i. copia beatitudinis, id est, quā sufficiens & multiplex & copiosa est beatitudo illius gloriæ hereditatis, quam firmo iure possidebūt communiter sancti, in perfectione uirtutum consummati. Istæ enim diuitiæ erunt in sanctis. Vel tantam esse beatitudinem illam intelligatis, quanta est in sanctis. i. quā tam ipsi habēt uel intelligunt esse. Et ut sciatis quæ & quāta sit magnitudo uirtutis eius in nos apostolos. i. quā larga & copiosa puenit uirtus eius in nos, ut spirituali scientia illustrati, & uirtute spiritus sancti confortati, nihil timeremus: sed magna auctoritate regibus & tyrannis contradicentes, euangelium ubiq; prædicaremus, & miracula potenter operaremur, atq; cunctos errores destrueremus. Et hæc magnitudo uirtutis & fortitudinis quæ data est nobis præ cæteris, est *supereminens*. i. super alios manens, quia nobis excellentiora sunt data q̄ alijs, ut & illi post nos studeant ad uirtutum alta proficere. Et ista magnitudo tam celsa est in nobis

apostolis, qui credidimus, quia nos intensius & firmius credidimus quā alijs. Et est desuper à deo missa in nos, & hoc secundum operationem potentiæ uirtutis eius. i. secundū opus quod uirtus dei, id est, uis dei operata est. Virtus dico potentiæ. i. potēs in omnibus. Vel nos credidimus secundum operationem potentiæ uirtutis eius. i. attendentes potentē uirtutem eius factam. Et quā uirtutem? Scilicet illā, quam operatus est potenter in Christo, suscitans illum ita ut procul esset à mortuis. i. ut nunquā amplius moreretur, sed immortalitatis uirtute permaneret. In hac enim operatione, ostensa est nobis potentiā uirtutis eius. Quem & constituit. i. simul secundū animam & corpus statuit ad dexteram suam. i. in potentiori dignitate sua positum in cælestibus, præferens illum omni creaturæ. Dextera enim dei æterna beatitudo est, quæ sanctis datur: sicut sinistra eius recte dicitur miseria ppetua, in qua sunt impij. In cælestibus est Christus, ut eius dignitas etiam ex loco monstraretur. Et est etiā loco *supra omnem principatum & potestatem & uirtutē & dominationem*, ut per hoc ostendat esse maioris dignitatis & amplioris felicitatis ac beatitudinis, q̄ aliquis spūs in his ordinibus, qm̄ excelsior cælis. i. spiritibus angelicis factus est. Isti enim quatuor ordines angelorum, & iuxta librum Dionysii Areopagitæ de cælesti hierarchia numerantur ascendendo. Principatus enim est sub potestate, potestas sub uirtute, uirtus sub dñatione. Super dñationem uero ē ille ordo qui uocatur thronus, quia deus in eo sedet. Cum ergo Christus super dñationem exaltatus dicitur, liquido demonstratur sedere in throno cū patre. Principatus autē uocantur, qui ipsis quoq; bonis spiritibus angelicis p̄sunt. Qui subiectis alijs, dum q̄ sunt agenda dēponūt eis ad explēda diuina ministeria, p̄cipiūt. Ex quibus unus (nisi fallor) apparēs Iosue, dixit se esse principem exercitus dñi. Potestates uero dignioris potentie intelliguntur esse quā principatus, ut & subiectis ordinibus angelorum potenter p̄sint, & ad diuinam contemplationem super se potenter extendantur. Virtutes autem dicuntur illi spiritus, qui uirtuti diuinæ fortitudinis firmiter cæteris assimilati, ad omnia quæcunq; uoluerūt, fortiter p̄ualent. Dñationes uero nūcupantur, q̄ nobilissimi in illa cælesti curia sunt, & subiectis q̄busq; dominantur, atq; possidēt eos ut dñi. Et super omnes istos exaltatus est secundum humanitatem suam Christus, qui est caput nostrum, ut & nos mēbra eius usq; ad istorum societate & equalitatem pertingamus. Vnde & quod supradictum est, ut sciatis quæ sit supereminens magnitudo uirtutis eius, quā operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cælestibus, de nostra resurrectione intelligi pōt, ut quē admodum Christus magnifice resuscitatus est & eleuatus in cælum, sic & nos in fine seculi pro modulo nostro magnifice resuscitemur, & ad cælestia sublimemur. Mirabilis enim & supereminens. i. super omnes alios ex toto manēs magnitudo uirtutis in nos à deo ueniet, quando in iēu oculi re-

A surgemus, & immutabimur atq; rapiemur in nubibus obuiā Christo in aera, & sic semper cum illo erimus. Qui (ut dictum est) exaltatus est super omnes praefatos angelorum ordines, & super ceteros altiores. Et ut generaliter dicā, *super omne nomen*. i. super omnem ordinem uel personam magnae famae & magni nominis, quod nominatur non solum in hoc seculo, ut Michael & Gabriel, sed etiam in alio futuro, ut quaedam personae beatorum spirituum maioris dignitatis in illo caelesti regno, quarum fama & appellatio ad nos in terra manentes nunquam perueniet. Id est, dignitas eius superat dignitatem omnium maiorum inter caelestes creaturas. & non solum sublimauit eum patet super omnes choros angelorum uel personas, sed etiam omnia subiecit sub pedibus eius. A similitudine dictum est. Nam sicut qui submissus est, sub pedibus conculcatur, et conculcanti resistere non potest, sic omnia impio et potestati Christi subiecta sunt, et illi contraire non ualent. Omnia subiecit, et ita ut sint sub. i. inferiora. Aliud sub, notat omnimodā subiectionē, scilicet quod nec audeant, nec possint contraire impio eius. Per pedes enim intelligimus humanitatem eius: quia sicut pedes sunt inferior pars corporis nostri, sic humanitas est inferior natura Christi. Diuinitas enim superior natura eius est. Et haec scientia de futuro accipienda est, quā in die iudicii omnes cognoscent se subiectos ei, alij recipiendo praemium uitae, alij patiendo poenitentiam mortis aeternae. & ipsum dominum, qui tantus & tam potens tamque sublimatus est, dedit non ex merito nostro, sed sola sua gratia caput super omnia bona uirtutum ecclesiae, ut ipse caput & fons esset omnium bonorum ecclesiae, uel supra omnia membra ecclesiae, ut ipse maiorum & minorum fidelium caput esset. Vel sicut in alijs scriptis habetur, supra omnem ecclesiam iudeorum scilicet atque gentilium, ut nullus ad ecclesiam pertineret, qui hunc caput non haberet. Non sicut omnia membra humani corporis reguntur a capite. i. uisus, auditus, gustus, odoratus & tactus, ita omnes spirituales sensus ecclesiae sunt in Christo, ut in eo uideat deum, & audiat uerbum eius, & gustet quam suauis est dominus. & odorem nominis eius attrahat, & spiritualiter eum tangat, dicens: Mihi autē adhærere deo bonū est. Qui longe aliter est caput ecclesiae, quam princeps aliquis caput exercitus, quia illa est corpus ipsius. Vñ enim sunt sponsus & sponsa, ut caput & corpus. Ecclesia dico, plenitudo eius. i. plenarium corpus eius. nullum enim membrum deest ibi, quod soleat esse in humano corpore. sed sunt ibi quae pudent alios, ut oculi: sunt qui ministrant, ut manus: sunt qui loquuntur uerbum salutis, ut os, & sic cetera membra. Qui Christus adimpletur non in se, quia sic plenus est & perfectus, ut non possit augmetari, sed in omnibus fidelibus suis. Et quod adimplet ipse in eis? Omnia bona quae sunt in eis. i. charitas, humilitas, patientia, castitas, & his similia. Haec enim omnia Christus est in electis suis. Et dum haec augent in eis & multiplicant usque ad plenitudinē, ipse nimis adimplet in eis. Qui & in futuro feliciter adimplebit in ipso, ut sit deus omnia in omnibus. Vel adimplet ipse nunc omnia in omnibus, dum membra eius quotidie secundum quantitatem proficiunt:

& dum defunctis his qui mortui sunt in ecclesia oculi uel os, succedunt alij pro eis: & sic de ceteris, ut in reger maneat numerus membrorum, & secundum successionem semper crescat. Omnia praedicta ualent ad confirmandum eos in fide Christi, ut credant cum ueris hominem esse deum perfectumque salutem dare credentibus.

CAPVT .II.

E T uos cum essetis mortui delictis & peccatis uestris, in quibus aliquando ambulastis secundum seculum mundi huius, secundum principem potestatis aeris huius spiritus, qui nunc operatur in filios diffidentiae. In quibus & nos omnes aliquando conuersati sumus, in desiderijs carnis nostrae facientes uoluntatem carnis & cogitationum, & eramus natura filij irae sicut & ceteri. Deus autem qui diues est in misericordia, propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos, cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo, cuius gratia estis saluati, & conresuscitauit & consedere fecit in caelestibus in Christo Iesu, ut ostenderet in seculis superuenientibus abundantes diuitias gratiae suae in bonitate super nos in Christo Iesu. Gratia enim estis saluati per fidem, & hoc non ex uobis. Dei enim donum est, non ex operibus, ut ne quis gloriatur. Ipse enim sumus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis, quae praeparauit deus, dum in illis ambulemus.

Ingreddi Apostolus dissuadere et superfluas ostendere carnales obseruantias, quas praeuidebat fore introducendas ab haereticis. commemorat etiam priora mala, ut in bonis quae prius perceperunt, humiliet: et certum sit, quia si haec inimicis data sunt, multo magis ampliora dabuntur amicis. Ne enim in timore ex bonis erigantur, ostendit de quo statu ad quod dignum uocati sunt, dicens omnia beneficia eis uel apostolis uel toti humano generi, per solam dei gratiam esse data. Litera sic coniungit: Suscitauit Christum a mortuis, et ad dexteram suam eleuauit, et uos quoque conresuscitauit & in caelestibus consedere fecit. Sed istud inferius ubi dicit, deus autem qui diues est, ideo interposuit, ut dissuaderet carnales obseruantias, & illos humiliaret ex recordatione praecedentium culpae. Ac si diceret: Deus corporaliter suscitauit Christum a mortuis, & uos spiritualiter cum eo resuscitauit ab interna morte, cum essetis mortui in anima delictis & peccatis uestris. Sicut enim iustitia est uita animae, sic poenitentia mors eius. Delictum nonnulli uolunt accipere secundum consensum malae uoluntatis, & poenitentiam secundum executionem operis. uel delictum, quoniam aliquis facere negligit quod a deo precipitur: poenitentiam, quoniam presumit agere quod prohibetur. Vos mortuos delictis & peccatis gratia dei uiuificauit. Hoc multum ualeat ad dissuasionem carnalium obseruantiarum: quia si de morte animae ad uitam non illis obseruantis, sed gratia diuice peruenire, non est ratio ut post acceptam uitam his indigeant. Mortui eratis, quia aliquando, id est, ante

A conuersionem uestram ambulastis in illis delictis & peccatis. Et ambulastis in illis de alio ad aliud, secundum seculum huius mundi. i. sequendo & imitando seculares homines ista mundana appetentes. Vel secundum malitiam seculi huius mundi, qui totus in maligno positus est, ambulastis. Nam superior mundus. i. regnum celorum, habet aliud seculum in quo regnat iustitia. Vel sequuti hoc seculum, quia sicut in hoc seculo succedit tempus tempori, ita semper in uobis succedebat peccatum peccato: & ita comparabiles seculo fuistis in continua serie peccatorum. Seculo dico, huius corruptibilis & caduci mundi, cuius sectatores diuersis uitijis assidue corrumpuntur, & cito decidunt in interitum. Nec solummodo secundum hoc seculum ambulastis in uia iniquitatis, sed etiam secundum principem potestatis aeris huius, id est, secundum quod suadebat uobis princeps, qui in hoc aere potestatem habet uel infidelis tentandi, uel ipsum commouendi. Secundum hunc iniquitatis principem ambulant, qui secundum uoluntatem eius peccant. Qui est princeps potestatis aeris, quia principatur exercitui demonum, qui sunt potestas aeris, quia possunt in eo discurrere, & suggestiones hominibus ministrare: uel quia ipse satanas in hoc eodem caliginoso aere, uicino terris, potestatem habet (ut diximus) uoluntati ad suadendum mala, & commouendi aliquoties tempestates ad incommoda hominum, sicut fecit aduersum Iob. Et quis est iste princeps spiritus. i. non carnalis substantia, sed incorporea. Per hoc quoque inuitur, quia multum erant in peccatis, quoniam spiritus, (id est, res inuisibilis) a quo nesciebant cauere sibi, eos impugnabat. Periculosus enim impugnatur homo re inuisibili quam uisibili, quia si hostem uideret, sibi fortasse caueret. Qui spiritus operatur in filios diffidentiae, id est, in illos qui uolunt tenere carnales obseruantias, qui diffidunt de Christo, non credentes eum sufficere ad iustitiam & salutem, nisi & carnales obseruantias superadijiciant. Ob hoc dicuntur filii diffidentiae, quia diffidentia infidelitatis genuit eos in tali errore. i. fecit eos diffidere. In quibus operatur diabolus ut diffidant a Christo, & carnales ceremonias quaerant nunc. i. post aduentum Christi, qui uera lux est, & umbram ueteris obseruantiarum exhibitione ueritatis remouit. Ac si dicatur: Quandoquidem malignus haec operatur, etiam postquam ueritas apparuit, id est, opus illius est adhuc facere diffidere, uidete ne forte uos diffidatis. Et hoc ualet ad propositum. Nam si cum adhuc tanta ac tali multiplicitate peccatorum irreti erant, liberati sunt sola gratia, non carnalibus obseruantijs, patet quia post liberationem superflue eas tenerent. Vel in filios diffidentiae, id est, in illis qui propter sua multa peccata diffidunt de aeternis bonis, & desperant de salute sua, operatur diabolus nunc, id est, postquam de manu eius erepti fuerant. Vel ideo uocantur filii diffidentiae, quia de eorum salute diffidit mater ecclesia, considerans in eis operationem nequissimi spiritus. Ne autem uiderentur Ephesij ideo fuisse tam grauibus irreti peccatis, quia carnalibus obseruantijs

non studuerant, ostendit etiam seruientes illis ceremonijs similiter implicitos fuisse peccatorum multitudine. Et hoc est: In quibus delictis & peccatis non solum uos, qui non habetis carnales obseruantias, sed et nos qui illas custodiebamur, & illi qui modo sunt tanti apostoli, nos inquam omnes conuersati sumus, id est, per omnia genera uitiorum uersati sumus aliquando. i. ante conuersionem nostram in desiderijs carnis nostrae. i. in concupiscentijs eius. Et eramus facientes uoluntatem carnis. i. opere concupiscentiae quod carnalitas nostra exigebat secundum libidinem & crapulam, & cetera quae ad delectationem carnis attinent, & uoluntatem cogitationum faciebamus, secundum iram & superbiam & ambitionem & cetera uitia, quae in corde sunt, & non in delectatione corporis. Si uero carnis nostrae sic legat, ita dico nos fuisse in delictis, quoniam manebamus in desiderijs carnis nostrae. i. in uehementia concupiscentiae ministratae a carne, plus uoluit in desiderijs notare, quam concupiscentiam. i. multiplicem & omnimodam uehementiam concupiscentiae quam per legem incurrerunt. Vnde Romanis ait: Cum essemus in carne, passionibus peccatorum quae per legem sunt, operabantur in membris nostris. Et iterum: Peccatum per mandatum operatum est in me omnem concupiscentiam. Et propterea de maledicto mortis ueniētes, eramus filij irae. i. filij ultionis, filij gehēnae, & hoc natura, id est, originali peccato, sicut & ceteri qui legem non acceperant. Nam cum ira dei nascuntur omnes mortales, & peccante primo homine, uitium per naturam inoleuit. Sed per dei gratiam nonnulli de filiis irae sunt filij adoptionis, quod per legem non ualet fieri: ideoque Iudaei carnales licet haberent legem, nihilominus filij irae manebant sicut nati fuerant, quemadmodum & ceteri populi terrarum sine lege erant. Et per hoc uoluit inquirere, legem non posse ad peccatorum alleviationem, cum ipsi qui obseruabant legalia praeccepta, debiti essent irae dei, sicut & alij qui mandata legis ignorabant. Hoc enim de lege sola sine adiunctione gratiae dicitur. Quod totum ad gratiae commendationem ualet, & sic ad carnalium obseruationum destructionem: quia cum essent mortui multiplicitate peccatorum, seruiedo etiam illis ceremonijs, gratia dei eos conuiuificauit, quod lex facere non potuit. Vos eratis mortui, & nos similiter, & eramus ex natura uitiosa filij irae: sed deus qui diues est in misericordia, quoniam secundum largas misericordiae suae diuitias omnia peccata & originalia et actualia per baptismum remisit, ut ubi abundauit peccatum, superabundaret gratia. propter nimiam charitatem suam erga nos summa. i. omnium sensum superantem, cum ipse filium sibi coaeternum faceret incarnari et mori, quia dilexit nos deus, cum essemus spiritaliter mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo. i. uiuificauit nos cum Christo secundum remissionem peccatorum, et innocentiam atque uirtutum consummationem: hoc est, sicut Christo perpetuitate uitae in aeterna beatitudine attribuit, sic nobis largitus est ueram uitam innocentiae & iustitiae. Cuius Christi gratia uos Ephesij & alij gentiles saluati estis, sicut et nos secundum remissionem, et innocentiam et iustitiam. Et non solum conuiuificauit nos, sed etiam con-

Locus obscurus.

Roma. 7

ibidem.

D

Roma. 5.

A resuscitauit, id est, spe cum Christo iam resuscitauit, ut quemadmodum Christus est resuscitatus, sic nos spei certitudine expectemus resuscitandos. **E**t etiam fecit nos *confedere*, id est, spe cū Christo sedere ut iudices in æterna beatitudine, & hoc in *caelestibus* locis, uel inter cælestes essentias. In sessione enim designatur iudicium, quia sedere solet qui iudicat. Faciet ergo nos sedere cum Christo, quia faciet iudicare cum illo. Imo cum eo iam nos resuscitauit, & cum eo sedere fecit in cælestibus, quia quamuis corpus nostrum nondum ibi sit, tamen spes nostra iam ibi est. Et hoc totum in Christo Iesu, id est, in potestate & uirtute & gratia eius. Hæc omnia multum ualent ad interionem, quia cum hæc uniuersa der sola diues gratia, frustra post hæc inducitur carnales obseruantie. Ideo sua predestinatione & nostra spe nos fecit iam *confedere*, ut ostenderet in *seculis uenientibus* super ista temporalia *secunda*, id est, in seculis æternitatis, uel in seculis quæ post nos in hoc seculo uenient, *abundantes diuitias*, id est, æternam beatitudinem, quæ adeo diues erit, ut ibi nulla re quis indigeat, uel donationem beneficiorum suorum abundanter diuitæ & copiosam. diuitias dico *gratiæ sue*, id est, propter gratiam suam datas, & hoc in *bonitate* sua, non in consideratione meritorum nostrorum, quoniam melior est misericordia eius super uitas. Et tantæ eius diuitiæ erunt super nos, id est, multo maiores quam digni sumus accipere. Vel super nos erunt, id est, omnem intelligentiæ nostræ capacitatem exuperabunt, quia tam magnæ & tales erunt, quas nec oculus uidit, nec auris audiuit, nec cor hominis excogitauit. Tantum enim dabitur, quantum mens inuestigare non potest. Quis enim intellectus capere sufficiat illa supernæ ciuitatis quanta sint gaudia, angelorum choris interesse, cum beatissimis spiritibus gratiæ conditoris assistere, præsentem dei uultum cernere, incircumscriptum lumen uidere, nullo mortis metu affici, incorruptionis perpetuæ dono lætari? Et hæc omnia dantur in Christo Iesu, id est, in potentia & gratia & largitate Christi. Ad quid igitur post hæc carnales obseruantie inducerentur? Vere gratia dei largas habet diuitias, nam gratia eius estis saluati & mundati à peccatis, & hoc per fidem, id est, si de interueniente, quia credidistis uos gratia posse saluari. Et tamen hoc non est ex uobis, sed ex uocante deo, quia ex auditu euangelij accepistis fidem. Dei enim donum est ipsa fides, uel uocatio uestra, & non partim, sed pure donum dei. quia non ex operibus uestris, id est, non est ibi admixtio operum, ut ne quis gloriatur quod fidem habeat ex operibus, uel sine gratia saluatus sit proprijs operibus. Hic uidetur Apostolus innuere quod de operibus istius gloriarentur, non de gratia dei. Sed ille maxime uult de suis operibus gloriari, quod per carnales obseruantias fidem & iustitiam petit, uel se accepisse putat. Et uere gratia saluati estis, non ex operibus uestris, quæ ex uobis ipsis habetis, sed tantum his operibus, in quibus uos deus fecit, id est, formauit & creauit. Et hoc est: *ipsius enim sumus factura* & nos & uos, *creati in Christo Iesu in operibus bonis*, non in illa

Psal. 62.

I. Cor. 2.

Gen. 1.

creatione qua homines facti sumus, sed ea de qua ille dicebat, qui utique iam homo erat, Cor mundum crea in me deus. Et apostolus iste nouam creaturam alibi laudat. Facti ergo sumus & creati in operibus bonis, quia restitutione liberi arbitrij data est nobis libertas bene operandi, id est, facti sumus habiles ad bene operandum. Et hoc factum est in Christo Iesu, id est, in gratia eius, non in merito nostro. Quæ opera bona deus prædestinando præparauit præueniens arbitrium nostrum. Omne namque bonum à gratia dei sumit originem. Et ita præparauit, ut in illis ambulemus, id est, promoueamur & proficiamus de bono ad melius. Et quia his modis nos saluauit, manifestum est nos gratia eius esse saluatos. Et si gratia eius sumus saluati, tunc frustra carnales obseruantie superinducuntur.

C
Psal. 50
Galat. 6

Propter quod memores estote quod aliquando uos gentes eratis in carne, qui dici mini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manu facta, quia eratis illo in tempore sine Christo alienati à conuersatione Israel, & hospites testamentorum, promissionis spem non habentes & sine deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Iesu uos qui aliquando eratis longi, facti estis prope in sanguine Christi.

Contulerat Iudæos & gentes quæ utrique fuissent sub peccato. Nunc ostendit gentes fuisse indigniores & impropria Iudæorum perpeffas, ut modo æquales Iudæis, magis sint obnoxij gratiæ dei. Ac si dicat: Quandoquidem factura dei estis, creati in operibus bonis, ergo nolite obliuisci de quantauilitate uirtutum ad quantam sublimitatem uirtutum deus uos promouit, ut maiorem gratiarum actionem ei referatis pro tantis beneficijs quæ uobis contulit. Et hoc est: Propter quod, id est, quia de malis uos eripuit deus & bonis ditauit, estote memores quod aliquando, id est, ante conuersionem olim uos eratis gentes, id est, quales geniti fueratis: nec solum secundum originem, sed etiam in carne, id est, secundum carnem, hoc est, secundum carnis uoluntatem & carnis appetitum, quia faciebatis omnia quæ carnis uoluptas suggererat. Vos dico, qui in tantum eratis peccatores, ut à peccatrice gente Iudæorum despiceremini, obijciente uobis uos esse præputium, id est, præputiatos. Et hoc est: qui dicimini, id est, qui uocamini hoc nomine opprobrij, quod est, præputium, quia secundum illam partem uiri magis ad delectationem carnis incenduntur, & libidine punguntur atque immunditia polluuntur. Et hoc ab ea plebe, quæ peccatis est plena, sed tamen dicitur uere esse circumcisio in carne, non in spiritu: & manifestum, non à deo. Sola namque caro amputabat, non cordis praua cogitatio. Et merito despiciebamini, quia eratis illo in tempore in nequitia notabili, sine Christo, id est, sine Christi fide uel notitia. Et eratis alienati & separati à conuersatione Israel, id est, iudæici populi, quia dedignabantur uos secum habitare. Et eratis testamentorum hospites, id est, si quis uestrum

A ueniebat ad iudaismum, ut hospes & aduena accipiebatur in lege, & uilis inter iudeos reputabatur. Legem dicit pluraliter testamēta, propter multiplices promissiones suis cultoribus factas, & quia in ueteri testamento continebatur nouum. Vos dico non habentes ante spem promissionis. id est de nulla promissione sperantes, quia nec ea sperabatis quae promissa sunt Abrahae, nec ea quae promissa sunt David uel ceteris patribus. Et ideo non erat uobis spes illius diuinae promissionis, quia eratis sine deo. id est sine dei patris notitia in hoc mundo tam malo, qui totus in maligno positus est. Quia nunc dicit, sine deo. id est sine dei patris agnitione & gratia, hoc est, quod dixerat, sine Christo. id est sine Christi notitia & gratia: quia quisque ignorat patrem, ignorat & filium: uel qui quis non habet filium, nec patrem habet: & qui unum habet, habet & alium. Olim tales fuistis, sed nunc. id est post acceptionem gratiae in Christo Iesu. in potentia & largitate Christi, uos qui aliquando. id est ante Christi conuersionem eratis longe à deo non corpore, sed corde & meritis, facti estis ei prope uel omnibus suadictis à quibus longe eratis, & hoc in sanguine Christi. id est in uis effusionis sanguinis Christi. Ille enim sanguis tantae efficaciae fuit, ut per illum haec omnia possent haberi. Qui nisi emanasset, nihil praedictorum bonorum nobis contigisset. Omnia haec accepistis cum in portum Christi Iesu, tum in efficacia fusi sanguinis eius, & non in carnalibus obseruationibus. Si ergo tunc cum tam multipliciter essetis remoti à deo, ut notatum est, non indignistis carnalibus obseruationibus, sed sola gratia saluati estis in gratia & sanguine Christi, tum multo minus modo, cum iam recepistis uisitam saluationem. Solus itaque Christus uobis est tenendus firmus & amandus, quia uos de tantis malis eripuit, & Hebraeis fidelibus pares & socios fecit.

Ipsa enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriae soluens inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis euacuans, ut duos condat in semetipsum, in unum nouum hominem, faciens pacem, ut reconciliet ambos in uno corpore deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et ueniens euangelizauit pacem uobis, qui longe fuistis, & pacem his qui prope, quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad patrem.

¶ Vere sanguis Christi uos deo proximis fecit in Israelitis atque testamento & promissionibus, quia ipse Christus est pax nostra. id est quia nos deo & angelis pacificauit, & quia iudeos & gentes diuersis ritibus discordantes fecit in fide concordēs. Pax enim pacatos facit, sicut iustitia iustos. Pax nostra ipse est, qui utraque fecit unum. Iudaicum populum & gentilem fecit unanimes in fide & cultura unius dei & moribus. Et quomodo hoc fecerit, subditur: Medium parietem maceriae soluens. Parietem intelligit uocare circumcissionem, quae diuidebat Iudaicum populum à gentili. Sicut enim paries medius diuidit locum à loco, ita circumcissio separabat populum à populo. Qui paries in

aduentu Christi facta est maceria, quoniam circumcissio quae ante eius aduentum euacuari non poterat, postquam ipse uenit, facile fuit ut destrueretur. Maceria quippe quasi macra series dicitur. Est enim maceria congeries lapidum, ubi nulla cimenti colligatio est, quae leui pulsu ruinam patitur. Paries autem uocatur series lapidum cemento colligata & constructa, quam deici non est facile. Sic circumcissio precepto domini firmata usque ad tempus correctionis, non poterat euacuari: sed tempore correctionis uoluntate dei debilitata, ruinam subiecta fuit. Et bene posuit, soluens parietem: quia circumcissio quae ante aduentum Christi ligata erat ligamine precepti, in aduentu eius soluta fuit, nullo iam precepto eam cogente fieri. Nec solui circumcissionem soluendo fecit utraque unum, sed etiam soluendo inimicitias in carne sua. Inimicitias uocat idololatriam. Iudaicus enim populus inimicabatur gentili idolis seruienti, & gentilis Iudaico idola contemnenti. Et recte uocauit idololatriam inimicitias, & non parietem, circumcissionem uero parietem. Circumcissio enim ante tempus correctionis fuerat in edificio legis iustitiae, quia preceptum erat in lege, ut circumcissio fieret: at idololatria nullo modo unquam in edificio dei fuit, quia semper deo contraria fuit. Destruxit inimicitias, & hoc in carne sua. id est per incarnationem suam, scilicet quia incarnatus est, ideo euacuata est idololatria. Postquam enim carnem assumpsit, discipulos elegit qui doctrina ueritatis gentes illuminarent. Et proprie dictum est, soluens idololatriam, quia gentilibus astricta & ligata erat uinculo usus. Vel obstaculum legis uocat paries, quia legales obseruationes erant quasi quidam paries disiungens gentes à ludaeis. Paries dico maceriae. id est qui facile destrueretur ueniēte gratia. Erat autem medius hic paries, ut neuter populus alteri concorderet. Si autem in hoc pariete, erant inimicitiae, ira & inuidia inter eos. Ideoque destruendus erat, ut inimicitiae destruerentur. Et hoc factum est in carne Christi assumpta uel immolata, qui in carne apparuit, et à mortuis resurgens, omnem legem cessare fecit: et ablato omni obstaculo et dissensionē, utrumque populum in sua fide coniunxit. Vel paries erat obscuritas legis et prophetarum, obscurus nobis uia uitae, et medius se inter nos et deum obiciens. Christus carne et passione sua soluit medium parietem et maceriam. id est obscuritatem ueteris prophetarum, et omnis antiquae legis aperuit sacramenta, et dissipata incedendi difficultate, uia oculis omnium reuelauit, ut qui uult ad deum pergere, nullo impediat obice, nec obscuritatis caligine terreat. Unde eo in cruce spiritum emittente, uelut ruptum scissum est medium, et sancta sanctorum omnibus patuerunt. Idem enim significat illud uelut, quod et iste paries. Sed et inimicitias quae inter nos et deum erant, soluit in carnis suae sacrificio Christus. Et haec omnia fecit, euacuans. id est destruens et ad nihilās legem mandatorum. id est aliarum carnalium obseruantiarum, praeter circumcissionem, quia de illa iam dictum est. Et bene carnales obseruantiae dicuntur mandata, quia non erant stabiles, sed mutabiles: sicut illa quae mandantur, possunt et solent permutari. Euacuans dico, et hoc suis decretis. id est immutabilibus statutis, ex ratione firmiter factis, scilicet preceptis non

Aui testamenti, cui succedit aliud testamentum. De cretum solemus dicere, quod a deo est ratum & autorizabile, ut non sit fas illud permutari. Quia ergo illa erant mandata, id est, transitoria, & ista decreta, id est, stabilia, merito illa, id est, carnales obseruantia euacuatur istis, id est, præceptis noui testamēti. Vbi enim baptismum & fidem suadet nouum testamentum, ibi euacuatur secundū carnales ceremonias uetus testamentum. Et hoc totū, scilicet soluere inimicitias, euacuare legem, fecit ipse, ut duos populos prius per legem diuisos *condat*, id est, coniungat intantum, ut eant ambo simul in *semetipsum*, id est, in Christum, uidelicet ut ambo tendant pariter in *unum nouum hominem*, qui Christus est, ut unitatem & nouitatem in ipso habeant, & conformitatem eius simul teneant. Ipse dico, *faciens pacem* inter eos destructis inimicijs, ut alius nō ingetet alium, sed diligat ut seipsum. Pax enim, id est, remotio inquietationis, est gradus quo peruenitur ad unionem dilectionis. Quod dicit, *faciens pacem*, diuersum est ab eo quod superius dixit, ipse est enim pax nostra: quia illud declarat eum esse ipsam pacem, quæ pacificat discordantes: hoc autem quod dicitur, *faciens pacē*, notat illum esse mediatorem & autorem pacis. Et iterum ad aliud ponitur. Nam illud, id est, esse pacem, ad hoc ponitur, ut demonstret illos qui longe erant, factos esse prope in Christo Iesu: faciem uero pacem, ad hoc, ut ostēdat quo gradu ad charitatem perueniatur. Et quod dicit, ut duos cōdat populos in *semetipsum*, diuersum est ab eo quod posuit, qui fecit utraq; unum, quod intelligimus scdm̄ fidē: cōdere autē duos in *semetipm*, accipimus secundum charitatē. Ostenso itaq; quomodo Christus utrumq; populum sibi inuicem coniunxit, uult consequenter ostendere quomodo utrumq; reconciliauit deo. Quasi dicat: Ita coniunxit duos in *semetipsum*, ut reconciliet deo patri ambos positos in *uno corpore* Christi, quod ē ecclesia. Et hoc fecit *per crucem*, id est, crux fuit uia, qua peruenit est ad reconciliationem. Nisi enim Christus se hostiam patri obtulisset in cruce, nostra reconciliatio ad deum facta non fuisset. *Interficiens inimicitias in semetipso*. Ac si dicatur: Cum per crucem nos reconciliaret deo, non fecit hoc per crucem quam alijs passus sit: sed ita, ut interficeret, id est, deleteret inimicitias quas deus iuste culpa primi parentis & nostrorum reatu peccaminum in nos habebat: & hoc faceret non in alieno corpore, uidelicet prophetæ uel apostoli, sed in *semetipso*. Ipse enim pro nobis deo satisfecit, sustinendo passionē & opprobria uice nostri, quas nos merito pati deberemus. Et quia per eum inter nos & deum facta est reconciliatio, frustra igitur post hæc obseruabuntur carnales ceremonie. Et non solum pacem fecit in cruce, sed & antequam crucē ascenderet, *ueniens*, id est, in carne apparens, *euangelizauit pacem*, id est, bene nunciauit ore proprio uobis gentilibus, qui longe ab eo fuistis, id est, recessistis in idololatriam. & *pacem his qui prope erant*, id est, iudeis, quia unum deum colebant. Hanc enim pa-

cem euangelizauit, cum diceret: Alias oues habeo, &c. usq; & unus pastor. Et item: Nemo uenit ad patrem nisi per me. Iure enim pacem nobis ad inuicem nūciauit & ad deum, quoniam per ipsum habemus ambo populi accessum, id est, facultatem accedendi ad deum patrem, & hoc in uno spiritu, id est, in unanimi uoluntate fidei & religionis atq; charitatis, ut sit nobis cor unum & anima una. Vel in uno spiritu, id est, in spiritu sancto, qui unus atque idem est, licet uaria dona distribuatur. Ad patrem accedimus secundum conformitatem bonitatis eius, & in futuro secundum participationem beatitudinis illius. Et cum hæc omnia facta sunt per CHRISTVM et fiant, cur amplius carnales obseruantiae indacentur?

Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorū & domestici dei, superædificati super fundamentum apostolorum & prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Iesu. In quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctū in domino. In quo & uos coædificamini in habitaculum dei, in spiritu sancto.

Quandoquidem uos gentiles unum cum iudeis in Christo facti estis, et deo pariter reconciliati, ergo iam a tempore fidei non estis hospites testamentorum & aduenæ, sicut olim eratis. Hospites enim & aduenæ erant gentiles inter eos qui testamenta habebant, uel quia ad tēpus more hospitū ueniebant & recedebant, uel quasi quæ eorum ad iudaicū ritum conuertebantur, aduenæ, id est, profelyti uocabantur. Hospites em̄ sunt in transitu. Sed iam isti non erant hospites testamentorum, quia non in transitu & recessu uidebant ipsa testamēta, sed assidue morabantur & exercebantur in eis, & put decebat, obseruabant ea. Aduenæ autē dicuntur qui cum nō sint indigenæ, morantur tamen in loco unde non sunt indigenæ. Sed isti postquam effecti erant unū cum illis, igitur qui quasi indigenæ testamentorum erant, non iam alienigenæ, sed indigenæ reputabantur, ut ipsi cum his cum quibus erant, essent unum: quoniam ita quasi naturaliter habebant testamēta, ut illi qui in primis habuerant ea. Gratia enim diuina utrisque æqualiter nouum testamentum præbuit, sed & uetus iuxta spiritalem sensum. & gentiles ideo quoq; nō erant iam aduenæ in testamentum, sed indigenæ, quia regenerati erant ex baptismo, qui prædicatur in utroq; testamento. In uno enim dicitur: Effundam super uos aquam mundam, & mundabitur ab omnibus inquinamētis uestris: in alio, Ite, baptizate omnes gentes. Non estis iam hospites testamentorum, id est, peregrini uel indigniores Hebræis in fide, sicut olim recepti in lege: & aduenæ, id est, alieni & exules: sed estis ciues sanctorum, id est, eiusdem iuris & dignitatis in ciuitate dei, ciues non carnalis Israel, sed sanctorum, quia cum sanctis unam incolitis ciuitatem, quæ est ecclesia. Habetis enim communionem cum sanctis in omnibus sacramentis ecclesiæ, qui olim fuistis

C
Iohan. 10.
Iohan. 14.

Adu. 4.

D

Ierem. 36.
Matt. 23.

A alienati à cōuersatiōe Israel. Nec solū ciues sancto-
rum estis, sed & *domestici dei*. i. familiares & amici
dei in domo eius secundum multā perfectionem
scientiæ & uirtutum, & secundum multam dile-
ctionem quam ipse erga uos habet. Domesticos
enī suos familiaris diligit, & arcana secretorū su-
orum eis reuelat ut amicis, atq; dona largit am-
plissima. Nunc estis domestici dei, q̄ olim eratis si-
ne deo, uos dico *superædificati* in ædificio dei *super*
fundamentum apostolorum & prophetarum. i. super fidē
Christi, super quam primo fundati sunt apostoli
& prophetæ. Christus enim fundamentum est to-
tius diuini templi uel diuinæ ciuitatis, quia ex eo
& ex eius fide & gratia inchoant omnia bona, &
ipse totum spiritale portat ædificium. Ipse ergo
est fundamentum apostolorū & prophetarū, q̄a
super illum incumbunt & firmi permānēt aposto-
li & prophetæ, qui totam deinde fabricam san-
cti ædificij portant. Ipse est fundamentum. i. fides
eius est prima firmitas & initium ac sustentaculū
omnis ædificij uirtutum ac bonorū operū. Super
quam fidei firmitatem innitentes, superædificati
estis in bonis operibus, id est, ad altiora prouecti
crescendo de uirtute in uirtutem. Et hoc factum
est in ipso summo angulari lapide, scilicet Christo Iesu, q̄
duos in se populos quasi duos parietes coniūgit,
& fortitudo est totius ædificij. Qui ita est angu-
lis lapis, ut non solum sit fundamētum ipsius ædi-
ficij, id ē, non solum sit in inferiori parte, sed etiā
sit summus in ipso ædificio. Ita est summus iste la-
B pis, ut non possit alius lapis angularis huic super-
addi. Illi enim uolunt huic superponere aliū angu-
larem lapidē, qui carnales obseruantias quærunt
superaddere, & eas contēdunt ad salutem ualere.
Sed nihil pōt huic superponi. Ipse enim inferius
est lapis angularis secundū fidem, ipse est & sum-
mus secundum iustitiæ consummationē. Vel idē
eo est summus lapis cum sit fundamētū, q̄a origo
fundamenti huius, summitatem tenet. Et sicut
fundamētum corporeæ fabricæ in imo est, sic fun-
damētū spiritalis fabricæ in summo est. Si ad ter-
rā ædificaremur, in imo nobis ponendū erat fun-
damētū. Quia uero cælestis fabrica est, ad cælos
præcessit fundamētū nostrū. In quo fundamento,
in quo lapide summo omnis ædificatio tā Iudæorū
q̄ gentilium, constructa secundū fidem & sacramē-
torum perceptionem, atq; secundum innocentiam
& iustitiā, crescit in uirtutibus proficiens: quia ne-
mo tā perfectus est, q̄ non possit crescere. Crescit
unusquisq; electorū & maior & minor, quandiu
est in hac uita. Neq; enim ad ædificium electorū p-
tinet, licet Christianitatis uocabulum habeat, qui
crescere in bonis & augmentari non studet. Omnis
enim ædificatio tam singularū personarum fide-
lium, quā singularum uirtutū, cōstructa in Chri-
sto, crescit assidue cundo & proficiendo in templū
sanctum, id est, ut fiat sanctum & mundum dei tē-
plum, & hoc totum in domino, id est, in operatione
domini: quia dominus hoc agit, non aliqua carna-
lis obseruantia. In quo Christo non solum Iudæi
ædificantur, sed & nos gentiles cōedificamini, id est,

æque ut Iudæi ædificamini cum eis secundum iu-
stitiam, & intantū, ut eatis in habitaculum dei, id est,
ut efficiamini domus & sanctuarium dei, & hoc
in spiritu sancto, id est, in operatione spiritus sancti,
& non in carnalibus obseruantijs.

CAPVT .III.

Huius rei gratia ego Paulus uinctus
Christi Iesu pro uobis gentilibus, si ta-
men audistis dispensationem gratiæ dei,
quæ data est mihi in uobis, quoniam secun-
dum reuelationem notum mihi factum est
sacramentum, sicut supra scripsi in breui,
prout potestis legentes intelligere pruden-
tiam meam in mysterio Christi, quod alijs
generationibus non est agnitus, filiis homi-
num, sicuti nunc reuelatum est sanctis apo-
stolis eius & prophetis in spiritu, esse gens
tes cohæredes & concorporales & compar-
ticipes promissionis in Christo Iesu per eu-
angelium, cuius factus sum ego minister se-
cū dum donum gratiæ dei, quæ data est mi-
hi secundum operationem uirtutis eius. 1. Cor. 15.

Huius rei gratia, id ē, pro hac re grata mihi, sci-
licet ut uos cōedificemini, uel p gratia dei implē-
ta in hac re, ego Paulus uinctus sum. Et ponit p q̄ ipsi
sunt cōedificati, q̄a scilicet deus reuelauit illi salu-
tē ad gētes p̄tinere, & misit illū eis p̄dicare, & fac-
cit pat̄p illis, ut magis sint deo grati. Ego Paulus
uinctus Christi Iesu. i. p seruitio et noīe Christi, uel
in p̄tate et uoluntate eius ego uinctus sum: q̄a qm̄
uoluerit, me dissoluet. Vel ego uinctus p euange-
lio sum Christi, nō diaboli, ut illi q̄p suis crimini-
bu stenēt in uinculis. Vinctus Christi sum, et hoc
prouobis gentibus q̄bus uiam salutis prædicabā. uel
p uobis, q̄a qd sum uinctus Christi, tēdit ad utili-
tatē uestram. i. uobis est utile. Meritū enī pastoris
prouectū cōfert gregi. Tunc Romæ tenebat Apo-
stolus in carcere. Quia uero meritū pastoris non
pderit ouibus, nisi se habeat prout religio Chri-
stiana exigit, supponit: si tamen audistis aure cor-
dis. i. si intellexistis dispensationem gratiæ dei. i. aposto-
latum mihi dispensatum à deo, qui scit cur me ad
hoc officium elegit. Vel dispensationem. i. offici-
um dispensandæ et prædicandæ gratiæ dei, id ē,
gratuiti beneficij dei omnibus impensū. Si intel-
lexistis me dispensare gratiam dei, id est, si intel-
lexistis gratuita eius dona quæ uobis dispensaui, sci-
licet remissionem peccatorum, innocentiam, uir-
tutes, charismata, scientiam, fidem, doctrinam et
his similia, uobis à deo gratis esse collata, non ali-
quo merito neque carnalibus obseruantijs. Si enī
hæc gratis diuinitus dari non creditis, non estis in
fide sana. Et si fidem sanam non habetis, nihil
uobis meritum meum ualebit. Ac si dicatur:
Quod sum uinctus, uobis proderit, si intelligitis
quod uobis dispēsaui esse gratuitum donum dei,
ut nihil meritis uestris describatis, nec in carnali-
bus obseruantijs fiduciam ullam ponatis. Quod

A posuit, audistis, & non credidistis, ideo fecit, ut in
nuat istud usque adeo aptum & uicinum rationi,
ut non solum fide sit dignum, sed etiam intellectui.
Vere dispensatio est gratuitum donum dei, id est,
gratis collatum uobis, quia ipsa dispensatio data
est mihi, id est, id ipsum officium dispensandi est mi
hi datum, & hoc in uobis conuerrendis & edifican
dis, id est, ut uos per meam dispensationem con
uerteremini, & in edificio dei constitueremini.
Vel ipsum officium dispensationis meae iam est
haerens in uobis, quod uos aure cordis & interi
ore uestro auditu iam recepistis ex gratia dei. Et
si ego dispensationem non habeo nisi ex gratia,
tunc patet quia uos notitiam dei & remissionem pec
catorum atque iustificationem & caetera quae uobis
dispensaui, non habetis nisi ex sola gratia. Post haec
ponit rationem ad idem ostendendum, quod sci
licet gratis habeant hoc quod eis dispensat, & hoc
per medium. Nam ubi se gratis habere ostendit,
& quod ipsi similiter gratis habeant, eos conuin
cit. Ac si dicat: Gratis est mihi data dispensatio, quo
nam secundum reuelationem diuinam, non secundum
humanam doctrinam, neque secundum uires me
as, factum est mihi notum sacramentum, id est, quoddam
dei occultum est mihi diuinitus reuelatum, hoc
est, non obscure, sed aperte intimatum: nec habeo
huius rei plus notitiae, nisi in quantum deus mihi
reuelauit & detexit, id est, nihil habeo ex me, sed
totum ex sola gratia. Et si ego quicquid uobis dis
penso, ex gratia habeo, tunc & uos ex gratia to
tum habetis. Dei bonitas mihi reuelauit sacramen
tum, id est, quoddam mysterium multis homini
bus occultum, scilicet quod uos gentes essetis incor
porandae iudeis in unitate fidei, & eandem glori
am habiturae quam iudei. Notificatum est mihi a
deo sacramentum, & hoc sicut supra scripsi in breui,
id est, ita mihi manifestatum est diuinitus, ut superius
posui, cum dicerem, ipse est enim pax uestra quae
fecit utraque unum, & caetera quae ibi breuiter di
cta sunt de mysterio Christi & societate utriusque
plebis. Id est, nihil supra scripsi tunc de mysterio
quod non sit mihi per spiritum prophetiae reue
latum a deo, id est, quod non habeam a gratia dei.
Notum factum est mihi, prout potestis legentes intelli
gere, id est, in quantum uos attente studiosique legē
tes potestis animaduertere in praedicta litera. Ipse
est enim pax nostra &c. prudentiam meam, id est, sa
pientiam & peritiam, quam ego habeo super my
sterio Christi. Hoc est, in quantum mihi notificatum
est mysterium, in quantum praedicta litera ostendit
me habere prudentiam de mysterio Christi,
id est, in quantum mirari studentes ad intelligen
dum illud mysterium. Per literam enim illam, li
cet nos ignoremus, ad multiplicem tamen intel
lectum de mysterio Christi duci possumus. Ali
ter enim forsitan posset exponere literam illam
beatus Hieronymus, & aliter Ambrosius, atque
aliter magnus Augustinus: & secundum omnem
intellectum, qui inde potest fieri. id est, illo Christi
mysterio, notificatum est Apostolo. Hoc totum ta
le est, ac si breuiter dicat: In tantum notificatum est

mihi sacramentum, in quantum (id est, quam multi
plicit) potest intelligi in scriptura illa quae est ipse. Et
pax nostra &c. Hoc ideo dixit, ut per hoc comen
daretur autoritas sua: & commēdata autoritate,
maiores fidem exhiberent doctrinae suae, māda
ta legis dissuadenti. Quod sacramentum uel my
sterium non est agnitum, id est, uicine notum & ple
ne filiis hominum, id est, rationalium, hoc est, uel carna
libus uel spiritualibus filiis patriarcharum & pro
phetarum in alijs generationibus, id est, in praeteritis te
poribus. Licet enim antiqui sancti scirent gentes
ad fidem uenturas, tamen nescierunt quod ad eā
dem uitae sublimitatem & gloriam forent uentur
ae, ad quam iudei culturam habentes unius dei.
Sed et hoc latuit eos quia sine lege forent saluan
dae. Non est illis agnitum ita plenarie hoc mysteri
um, sicut nunc, id est, in quantum tempore gratiae re
uelatum est illis quibus debuit, id est, sanctis apostolis
eius, qui hoc praedicare missi sunt, & prophetis sub
noua gratia, quibus fuit Agabus, & hoc reue
latum est illis in spiritu sancto, id est, per spiritum san
ctum. Et quid sit hoc mysterium, subditur, scilicet
gentes esse cohaerēdes, id est, simul cum iudeis unā
haereditatem in caelo habituras, & concorporales. id
est, simul cum eisdem iudeis in uno corpore ecclesie
mansuras in praesenti, ut haec sint tam honorabilia
membra ecclesiae quam & iudei, & participes
promissionis uitae aeternae, ut aequaliter ad gentes per
tineat illa promissio sicut ad iudeos, & aequali
ter in eius adeptione sublimentur utrique. Et haec
omnia fiunt in Christo Iesu, id est, in eo quod Christus
carnem assumpsit, & mundum per se & per apo
stolos illuminauit. Nam haec omnia gentes habent
per euangelium, id est, per receptionem & obseruanti
am euangelij quod eis ministro. Non enim pro
desset illis incarnatio Christi, nisi praedicaretur
eius euangelij factus sum ego minister, non enim est
meum. Et quod minister eius factus sum, non est
secundum merita mea, sed secundum donum gratiae,
id est, secundum gratuitum donum gratiae dei, quae
gratia est mihi data secundum operationem uirtutis eius,
id est, secundum quod operata est uirtus eius, qua sus
citauit Christum, in quo nos omnes a morte ani
mae resuscitaret, & sine legis opere saluaret. Et cum
ego ministerium euangelij habeam ex gratia, pa
tet quia et uos habetis ex gratia quicquid ex auditu
euangelij, quod praedicaui uobis, accepistis.

Mihi enim omnium sanctorum mini
mo data est gratia haec in gentibus, euange
lizare inuestigabiles diuitias Christi, & illu
minare omnes quae sit dispensatio sacramen
ti absconditi a seculis in deo, qui omnia cre
auit, ut innotescat principatibus & potesta
tibus in caelestibus per ecclesiam multiformi
s sapientia dei secundum praefinitionem se
culorum, quam fecit in Christo Iesu domi
no nostro, in quo habemus fiduciam & ac
cessum in confidentia per fidem eius.

¶ Data, inquit, gratia est mihi omnium sanctorum mi.

Animo. Præ nimia humilitate dicit se minimū omniū sanctorum, ostendens de se magnum humilitatis exemplum. uel minimus erat omnium sanctorū. i. magis humiliatus, hoc est, afflictus omnibus tribulationibus, quā alius aliquis sanctus. Multo enim plus persequabantur eum Iudæi & gentiles, q̄ aliquem aliorum. Mihi minimo data ē gratia *hec in gentibus*. i. ministratio: & hoc (ut præmissum est) scdm operationem uirtutis eius. i. ita ut sequatur eam operatio uirtutis dei, quia ad cōfirmationem meæ prædicationis deus per me miracula operatur. Data est mihi, id est, gratis concessa à deo ad utilitatem. Hæc gratia data est mihi, scilicet *euangelizare inuestigabiles diuitias Christi*, id est, multa eius dona copiose & abundanter nobis collata, quæ adeo ditia sunt & magna, ut nullo prorsus intellectu queant inuestigari, cum deus pro hominibus homo fieri & pro mortuis uita mori, atq; iustus pro peccatoribus immolari dignatus sit, cunctisq; per orbem nationibus lumē ueritatis ostendere, fidem dare, & peccatoribus remissionē, iustitiam, charismata, & cætera huiusmodi, quæ nō possunt perfecte inuestigari, q̄ magna & qualia sint. In hoc etiam sunt inuestigabiles istæ diuitiæ, quia alijs dantur, & alijs non dantur: & cur hoc fiat, inuestigare non possumus. Quando enim plures uerbo prædicationis, & quorundam mentes dono supernæ gratiæ tanguntur intrinsecus ut credant, quorundā aut non tangunt, quis nisi solus deus scire pōt cur isti eliguntur & illi relinquantur? Inuestigabiles itaq; sunt diuitiæ donorū Christi. Nec solum istas euangelizare missus sum, sed & *illuminare*. i. clare & lucide docere oēs quæ, id est, quā mirabilis & ex quanta dilectione procedens sit dispensatio sacramenti, id ē, quā mirabiliter sit dispositum à deo patre sacramentum incarnationis, passionis & resurrectionis Christi, per quod gentes fierent cohæredes & concorporales & participes. Quod sacramentum erat absconditum in diuina mente à seculis, id est, à primo tempore seculorum, quando cum seculis cœperunt creaturæ: quia ex quo secula sumpserunt principium, nulli fuit ita patefactum ut nunc apostolis. Hoc ideo dicit, ut ostendat sibi multum eē credendum, cui reuelatum est tantum mysteriū. Per hoc idem ostendit dispensationem istam fieri ex sola gratia. Quod inde patet, quia à seculis fuit abscondita, quoniam nec humana merita, nec carnales obseruantie potuerūt eam reuelare. Recte dicitur dispensatio sacramenti, quia deus diuerse tribuit illud sacramentum, cum alijs dat plus esse participes & concorporales & cohæredes, & alijs minus. Sacramēti dico, *absconditi in deo*, quia ita manebat in deo, ut non extra deum procederet, sed in secreto eius consilio lateret. Habet enim deus in seipso absconditas quorundam dictorum causas, quas rebus conditis non inseruit, easq; implet non in illo opere prouidentie, quo naturas substituit ut sint, sed in illo quo eas administrat ut uoluerit, quas ut uoluit condidit. Ibi est gratia, per quam salui sunt peccatores. Nam in

mundo absconditæ sunt rationales causæ omnium rerum naturaliter oriturarum, sicut absconditus erat Leui in lumbis Abrææ, ideo autē causæ eorum quæ per gratiam futura sunt. Sic & hoc mysterium nostræ saluationis, quo gentes Iudæis æquarentur in sanctitate & gloria, ut omnino aliud futurum nō esset, absconditum erat in deo, qui omnia creauit, quia solus ipse creator nouerat, quid de suis creaturis facturus esset. Data est mihi gratia euangelizandi, ut effectum habeat in ecclesia prædicationis mea, & per ecclesiam, id est, per ea quæ sunt in multiplicibus ecclesiæ membris & ordinibus uel operibus, ut innotescat, id est, interius & subtilius & magis notescat principibus & potentatibus, id est, prioribus & potentioribus angelorū ordinibus, qui sunt in celestibus, sapientia dei multiformis, quantum ad uaria & multa opera quæ facit in ecclesia, non in quantum est in deo simplex & inuariabilis. In hoc enim eam ab initio cognouerunt, qui ei ab initio assisterunt. In se enim multiplex, sed simplex est ista sapientia: sed ppter multiplicia opera sua quæ sapienter disponit, dicitur multiformis, quia multas operum formas aptat. Et secundum hoc in cognitione huius sapientiæ etiam angelici spiritus per ecclesiam profecerunt, quod eam Christus uel p se, uel per apostolos instrueret, plurima secreta didicerunt angeli, quæ ignorabant. Magna est igitur dispensatio sacramēti, ubi didicerunt uel discunt etiam uirtutes angelicæ: & magna fides est attribuenda uerbis illius, qui tantum sacramentum dispensat. Innotescat sapientia principibus, & hoc secundum præfinitionem seculorum, id est, intantum innotescat, in quantum deus præfinitione & præordinauit de seculis, id est, de hominibus qui uersantur in seculis: hoc est, de hominibus qui erant fori à primo statu ecclesiæ usque ad consummationem seculi. Quos ideo uocat secula, quia mutabiles sunt & transitoriæ secula, id est, ut cursus prætereuntium dierum. Quæ præfinitionem fecit in Christo Iesu, id est, hæc omnia præfinitione deus in Christo, non in carnalibus obseruantijs, uel in aliquo merito nostro. Vel dei sapientia est multiformis secundum præfinitionem seculorum, quia secundum ea quæ præfinitione, id est, præordinauit in seculis fieri, apparet multiformis, cum hæc in operibus uariantur multiformiter. Et hanc præfinitionem fecit deus in Christo Iesu domino nostro, qm̄ ante secula præordinauit patrem in filio, quid in seculis acturus esset. In quo habemus fiduciam, id est, in cuius Christi auxilio habemus spem & fiduciam accedendi ad dominū, & nō solum spem, sed & ipsum accessum, & secundum bona opera, & secundum præmium. Fiduciam habemus in eo uincendi tribulationes, uel adipiscendi supernam hæreditatē, & post finem uitæ præsentis accessum realiter ad deum, & hoc in confidentia, id est, merito cōfidentie habitæ per fidem eius, scilicet quia tantum in eo solo omnimodam fiduciam posuimus per fidem eius quam intemeratam seruauimus, nihilq; fiduciæ nostris meritis, uel carnalibus obseruantijs attribuimus.

A Propter quod peto ne deficiatis in tribulationibus meis pro uobis, quæ est gloria uestra. Huius rei gratia flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur, ut det uobis secundum diuitias gloriæ suæ uirtutē corroborari per spiritum. Quis in interiori homine, Christum habitare per fidem in cordibus uestris: in charitate radicati & fundati, ut possitis comprehendere cum omnibus sanctis, quæ sit latitudo & longitudo & sublimitas & profundum: scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi, ut impleamini in omnem plenitudinem dei.

¶ In Christo (ut præmissum est) habemus fiduciam & accessum ad patrem in confidentia per fidem eius. Propter quod peto à uobis, ut confidentes & constantes in fide sitis, per quā ad tantam peruenietis gloriam. Omnia bona (ut superius frequenter ostensum est) accepistis à præueniente uos gratia dei: nunc super est ut uos arbitrio liberæ uoluntatis uestræ eandē subsequamini gratiam, perseuerantes in ea, & bene operantes. Peto enim à uobis, propter arbitrium uoluntatis. Peto ne deficiatis à sinceritate & constantia fidei & perseuerantia bonorum operum, in tribulationibus meis, id est, respectu mearum tribulationum, hoc est, tribulationes quas audistis me pati pro uobis, quibus prædicaui, non sint uobis causa deficiendi, sed constantes estote in gratia quam uobis annunciaui, non erubescetes de uinculis meis, neque timentes similia pati. Vel pro uobis sunt tribulationes meæ, id est, ad utilitatem uestram spectant, uobisq; proficiunt. Quæ res, id est, me pati pro uobis tribulationes, est gloria uestra. Gloria enim uobis est, habere talem doctorem, non confusio, ut infideles æstuant. Et magno gloriæ præmio remunerabimini, si me nunc in tribulationibus non despexeritis, sed in firma fide permanseritis. Peto ne deficiatis. Quia enim uoluntatis arbitrium habetis, peto. Sed quia uobis arbitrium nō sufficit ad implendum quod peto, huius rei gratia, id est, ne deficiatis, flecto genua mea in oratione pro uobis. Facit enim pro eis Apostolus orationem, ut deus det perseuerantiam & augmentum uirtutum & scientiæ. Et per flexionem genuum intelligimus humilitatem supplicantis. Non ad hæc solent in oratione flecti genua, ut humilitas interior denotetur, & humiliori supplicatione affectus orationis commendetur. & fortasse uinculis catenarum confictus, non poterat Apostolus genua corporis flectere: sed si hoc impediatur corporaliter agere, uel genua cordis humiliter flectebat. Flecto genua, id est, humiliter in precibus supplico ad patrem domini nostri Iesu Christi, ut merito eius obtinere possim quod peto. Id est, oro illum de quo non est diffidendum quin exaudiat, tum quia flecto ad eum mea genua, tum quia

genuit eum qui noster est dominus, & est Iesus atque Christus, id est, rex noster & sacerdos. Flecto ad patrem genua mea, ut sicut pius pater me exaudiat. ex quo, id est, ex cuius similitudine omnis paternitas non dico est, sed nominatur. Nam proprie non dicitur pater, nisi solus deus: alij autem ad similitudinem eius, de quibus non est dicendum quod sint patres respectu dei, sed nō nisi illud participant in cælis, id est, inter angelicos spiritus. Ibi enim superiores qui præsumt alijs, & curam super eos habent, patres nominantur: & in terra, id est, inter homines. Dei enim ineffabilis dilectionis uehementia inæstimabiliter nos dilexit ac diligit ac gubernat, ideoq; pater noster dicitur. Nos autem & angeli per eum dicimur patres in similitudine dilectionis & prouidentiae, quoniam ipsa dilectio & gubernatio qua uocamur patres, ab eo procedit. Ex eo nominatur omnis paternitas in cælo & in terra: quia (ut dictum est) quicumque sunt patres & præsumt alijs paterno affectu, siue in cælo, sicut dominationes cæteris subiectorum ordinibus: siue in terra, sicut episcopi & abbates, alijsq; prælati, qui paterna bonitate, subditis præsumt, ab eius imitatione uocabulum paternitatis sortiuntur. Vel angeli cælorum nobis prouidentes, dicuntur patres in cælis: & prælati ecclesiarum, patres in terra. Possunt cæli, spirituales homines intelligi: terra uero, carnales. Ipse enim dicitur pater, uel quia ex se filium genuit, uel quia creaturas pio moderamine gubernat & regit. Ad cuius similitudinem ob eandem causam dicitur patres, uel qui ex seipsis filios generant, uel qui subiectos pio moderamine & studio gubernant. Et quæ talis tamq; benignus & charitatiuus erga nos est pater iste, nō est diffidendum de eo quin nos exaudiat. Ad quem idcirco genua mea flecto, ut det uobis secundum diuitias gloriæ suæ, id est, secundum diuitiam & copiosam largitionem abundantiae maiestatis suæ, uirtutem corroborari, id est, constantiam fidei, quæ interius & exterius uos faciat robustos & fortes cōtra omnes tribulationes. Virtutē corroborari per spiritum eius. id est, per spiritum gratiæ, per operationē spiritus sancti in interiori homine, id est, in anima quæ ab hostibus non potest attingi. Et ut hoc salubriter uobis tribuat, det habitare Christum per fidem in cordibus uestris secundum perfectionem uirtutum & constantiæ, & hoc per fidem de eo habitam & perfectam. Sunt enim nonnulli hæretici fortes ad tolerantiam aduersitatum, sed non eis prodest. Vel det Christum habitare in mentibus & rationibus, eas illuminando. id est, illuminet Christo habitator, rationē uestram, & hoc per fidem. Ratio enim non illuminatur ad intelligendū, nisi fides præcedat. Vnde scriptum est: Nisi credideritis, nō intelligetis. Et intantū illuminat rationē uestrā, ut in charitate radicati & fundati possitis comprehendere cū omnibus sanctis, quæ sit latitudo & longitudo & sublimitas & profundū. Vel secundū superiora sic potest continuari: Peto ne deficiatis, sed constanter perseueretis: uos dico, in charitate radicati & fundati. Radicati. id est, firmiter plantati ad instar arboris, quæ quan-

Matt. 6.
Luc. 11.

Isaie. 7.
c. 14.

Ato plus terræ figitur, tãto plus crescit, & huberius fructificat: & fundati sicut ædificium, qđ quanto profundius fundatur, tanto firmitus in altum constructur. Radicati enim dicuntur, qui in actiua uita strenui sunt, quibus charitas est radix: quia sicut ex radice crescit arbor, & crescens fructum ad utilitatem aliorum facit, sic illi qui sunt in actiua uita, ex charitate crescunt ad hoc, ut ferant fructum, siue corporalem uictum præbendo, siue spiritualement. Per fundatos autem intelliguntur cõtemplatiui, quia nõ crescunt in huiusmodi fructum aliorum, sed firmi & immoti (prout est possibile) permanent in contemplatione diuina. Hoc est dicere: Siue sitis in actiua uita, siue in contemplatiua, manentes semper in charitate, possitis, id est, facultas sit uobis comprehendere, id est, cum rerum executione notitiã prendere, ut intelligere & facere ualeatis cum omnibus sanctis. non enim aliter sancti eritis, nisi hoc mysteriũ quod omnes sancti intelligunt, intellexeritis. Possitis comprehendere quæ sit latitudo prædicti ædificij, in quo uos ædificamini, id est, templi dei. Latitudo eius est amplitudo cordis sanctorum, qua cunctos diligunt, cunctisque prodesse cupiunt, & prout ualent profunt. Longitudo eius, quæ & longanimitas dicitur, expectatio est promissionum dei cum alacritate mentis. Sublimitas, uita cælestis inter angelos. Profundum autem .i. fundamentum ædificij illius, fides est & baptisumus, & cætera huiusmodi sacramenta ecclesiæ. Hæc ergo quatuor orat Apostolus, ut possimus intellectu & actu comprehendere. Vel de supernæ mansionis tẽplo .i. de perpetua regni felicitate possunt hæc intelligi. Aeterna em gloria illius regni ita erit lata, quod nullus ibi coarctabitur: ita erit longa & cõtĩnua, qđ nunq̃ deficiet: ita erit sublimis & alta, quod omne terrenum bonũ excedet: sic est profunda & admirabilis, qđ nullius hominis uox in præsentĩ ualeat eam pfecte narrare, nulliusq̃ mens ad plenũ intelligere. Vel etiã in deo possunt hæc intelligi. Habet enim deus latitudinem, quia dilectionem suam usque ad collectionem persequentium tendit. Habet longitudinem, quia ad uitæ patriam nos longanimitate tolerando perducit. Habet sublimitatem, quia ipso rum quoq̃ intelligentiam qui recepti in superna fuerunt congregatione, transcendit. Habet profundum, quia damnatis infernis, distractionis suæ iudicium comprehensibiliter exerit. Quæ scilicet quatuor nobis in hac uita positæ singulis exercet, quia et latitudinẽ amando, et longitudinẽ tolerando, et celsitudinem non solũ intelligentiã nostrã, sed etiam uota superando, et profunditatem suã exhibet, occultos et illicitos cogitationum motus districte iudicando. Sed eius celsitudo et profunditas qđ sit inuestigabilis, nullus agnoscit, nisi qđ uel cõtẽplatione ad summa puehi, uel occultis motibus resistens, tentationum cõperit importunitate turbari. Sed & in cruce dñi, & per crucem in moribus sanctorum possunt ista quatuor intelligi. Crux enim lata est in transuerso ligno, quo extendunt pendentes manus: & significat opera bo-

na in latitudine charitatis & hilaritatem mentis. **C** Longa est à transuerso ligno usq̃ ad terrã, ubi dorsum pedesq̃ figuntur, & significat perseverantiam in longitudine temporis usq̃ in finẽ. Alta est in cacumine, quo transuersum lignum sursum uersus extenditur. & significat supernum finem, quo cuncta referuntur: qm̃ cuncta quæ sunt latitudine, ppter altitudinem diuinorum faciendã sunt præmi orum. Profunda est in ea parte, qua in terra figit. Ibi quippe & occulta est, nec uideri pōt. Sed cuncta eius apparentia & eminentia inde consurgunt, sicut bona nostra de profunditate gratiæ dei, quæ cõprehendi ac dijudicari non pōt, uniuersa procedunt. Profundum enim crucis est occulta uolũtas dei & incõprehensibilitas iudiciorũ eius, unde ista gratia in hoies uenit cunctos pueniens, & oĩa bona prout uoluerit distribuens, alijs quidem sic, alijs uero sic, & alios eligens, alios respuens. Hæc em oĩa cur ita fiant, inscrutabile est. Sed orat Apostolus ut ista quatuor prout oportet ualeamus intellectu & operatione comprehendere, & hoc cū omnibus sanctis, quia omnes sancti comprehendunt quæ sunt ista quatuor. Nam comprehensio istorum est quædam communio cælestis rei publicæ. Et hoc etiam (inquit) oro, ut possitis scire charitatem Christi quam erga uos habuit & habet: quæ tãta est, qđ supereminet omni scientiæ, & exuperat oẽm sensum: quia nullus sapiens est adeo in hac uita, qui possit perfecte tantã charitatem cõsiderare. sed in futuro seculo sciatur hæc charitas. Ibi enim plena & perfecta dilectio est sine ulla maiorũ tolerantia, quæ non fide credit qđ non uidet, nec spe desiderat qđ non tenet, sed in æternũ ueritatis incõmutabilem speciem cõtẽplabitur, cuius sine fine quietũ tempus erit laudare qđ amat, & amare quod laudat. Sic ergo detur uobis scire charitatem Christi supereminentem scientiæ & præcellentem intellectum, & hoc ita, ut impleamini in omnem plenitudinem dei, non ut sitis plenus deus, sed ut perfecte sitis pleni deo, ut sit deus omnia in omnibus.

Ei autem qui potens est omnia facere superabundanter, quã petimus aut intelligimus, secundum uirtutem quæ operatur in nobis, ipsi gloria in ecclesia & in Christo Iesu, in omnes generationes seculi seculorum, amen.

¶ Ego (inquit) genua mea flecto ad deum patrem, ut de uobis hæc omnia: sed ipse potens est facere superabundanter, id est, ualde largius & affluentius quã petimus aut intelligimus, id est, ultra omnem petitionem & intelligentiam nostram potest ipse nobis abundantiam donorum largiri, secundum uirtutem gratiæ suæ, quæ operatur in nobis nonnulla etiam quæ nemo peteret uel intelligeret. Vel secundum uirtutem quæ operatur in nobis, id est, sicut potentia eius operata est in nobis apostolis magnifice dona, ita potens est facere omnia in uobis pro quibus oramus. Et ei qui ista potest facere, & faciet si uoluerit, ipsi sit gloria, non nobis, id est, excellens honor, & hoc in ecclesia, id est, in confide-

A ratione eorum quæ facit in ecclesia, sicut fidem, innocentiam, iustitiam. & in Christo Iesu, id est, in respectu Christi, per quæ hæc omnia sunt, & in cuius iudicio & gratia sunt hæc uniuersa. Et non ad horam sit ei gloria, sed in omnes generationes seculorum, id est, in futuro seculo quod constabit ex omnibus generationibus, quæ generantur in his præsentibus seculis. Seculū quippe seculorum, æternitas est, cuius partes sunt tempora & omnia secula. Potest etiam seculum seculorum intelligi præsens hoc seculum à principio mundi usque ad finem simul intellectum, quod in multa secula diuiditur. Et in omnes generationes istius seculi seculorum extendatur gloria, quā pater habet in Christo & in ecclesia, ut nulla generatio sit ab initio mundi usque ad eius terminum, in qua non glorificetur deus per Christi gratiam in filiis ecclesiæ. Nullū enim tempus transit unquā uel transibit sine electis, in quibus per Christum glorificatur pater. Amen, id est, uere uel fideliter. Hic tractatum suū commendatione gratiæ, in qua & carnales obseruantias improbauit, terminauit Apostolus, & ad moralem exhortationem transit, dicens:

CAPVT IIII.

Obsacro itaque uos ego uinctus in domino, ut digne ambuletis uocatione qua uocati estis, cum omni humilitate & mansuetudine, cum patientia, supportantes inuicem in charitate, solliciti seruare unitatē spiritus in uinculo pacis. Vnum corpus & unus spiritus, sicut uocati estis in una spe uocationis uestre. Vnus dominus, una fides, unum baptisma. Vnus deus & pater omnium, qui super omnes est, & per omnia, & in omnibus nobis.

Hactenus de fide & gratia tractauit, & omnia gratiæ tribuenda satis monstrauit: nunc de moribus monet prius communiter omnes, post per singulos ordines. Quandoquidem sola gratia saluati estis, non ex operibus uel obseruantis carnalibus, & habitaculum dei estis effecti, sicut ostēsum est superius, itaque obsacro uos, ut ita iam amodo uiuatis, quatenus tantam gratiam uobis collatam non amittatis. Et hoc est: Obsacro, id est, per sacra dona cælestis gratiæ quæ percepistis, rogo uos ego quem audire debetis, quia uinctus & incarceratus sum, non in furto, sed in domino, id est, in amore domini, uidelicet propter amorem eius, & propter nomē eius in quo fixus permaneo. Et quia uinctus sum, compatiendum est mihi, non spernenda exhortatio mea. Obsacro ut digne ambuletis uocatione qua uocati estis, id est, ut ambuletis digne fide qua per gratiam uocati estis, id est, ut ambuletis digne ad cælestem patriam, id est, ut ambuletis prout fidem decet, qua uenietis ad cælestem gloriam. Ambuletis, id est, promoueamini & perseueretis operando ea quæ conueniunt fidei dei ducenti ad salutem æternam, id est, bona ope-

ra. Bona enim opera exigit fides uestra. Vel quia gratis ad fidem uocati estis prædicatione mea, ambulate sic in fide & bonis operibus, ut ambulatio uestra prædicationi meæ conueniat. Hoc modo poteritis digne ambulare, scilicet cum omni humilitate, id est, & interius in corde habita, & exterius exhibita, scilicet ut nullatenus uel in corde uel in uerbo seu in opere præsumatis de uobis, aut uos alijs præferatis: & mansuetudine, id est, lenitate & tractabilitate, ut scilicet sicut mansueta animalia uos tractari permittatis, ut sitis familiares & affabiles. Humilis dicitur quasi humi accliuus. Mansuetus quasi manu assuetus. Et multi sunt humiles, qui non sunt mansueti, id est, lenes & tranquillī, sed in ipsa humilitate intermiscent quandā rigorem & seueritatē quasi pro iustitia. Ideo nūc Apostolus humilitati subnexuit mansuetudinē, ut qui fuerit humilis, studeat & mansuetus esse. Nec solum cum humilitate & mansuetudine ambuletis in uia dei, sed etiam cum omni patientia, qua patiamini tribulationes pro CHRISTO uoluntate & actu, quia quidam non patiuntur aliquando uoluntarie. Quam patientiam seruabitis supportantes inuicem uos, id est, ut alter sustineat alterū in his quæ sunt grauiā & aspera. Et hoc poteritis facere, si uicissim reputaueritis uos esse supportantes, id est, inferiores. Non enim ille bene patitur, qui se superiorē reputat. Et hanc uariam supportationem facite in charitate, ut uos inuicem tolerantēs, diligatis uos inuicem. Sunt enim nonnulli qui eos incipiunt non diligere, à quibus contumelias uel huiusmodi aduersa patiuntur. Sed nō debet charitas relinqui propter aduersa quæ patimur. Vel in charitate uos supportate, id est, non sicte, nec propter terrenum commodum siue damnum, nec propter timorem alicuius personæ poteritis, nec propter importunitatem temporis, nec propter inanem gloriam, uel aliquid huiusmodi, sed propter solam dilectionem, ut sola dilectio sit causa tolerantie uestre: & nō irascamini, nec turbetur cor uestrum in hora qua hæc patimini, sed permaneat in charitate & animi lenitate. Vos dico, solliciti seruare unitatem spiritus, id est, sitis inter aduersa quæ uicissim suffertis, solliciti & curiosi in uiolabilem custodire unitatem spiritus, id est, unitatem uoluntatis, ut sit uobis cor unum & anima una, & hoc in uinculo pacis, id est, pax & concordia exterior sit quasi uinculum & nexus interioris unitatis spiritus. Vel aliter: Ingreditur enim Apostolus remouere quoddam quod contrariū est charitati, uidelicet schisma, quod in eis tunc fuit ille propter charismata nō est dubitandum. Quia illi qui habebant charismata, despiciebant alios, & abrumpebant se ab eis, sicque schisma erat inter eos. Quod ipse prorsus uult eradicare, dicens: Solliciti seruare unitatem spiritus, id est, solcite postponendo omne schisma seruetis quod à uobis nō habetis, scilicet unitatem, id est, quod uos estis facit unum secundum fidem, & alia dona seruetis, quia unitas illa est spiritus, id est, à spiritu sancto uobis cōcessa, & ideo nō est negligenda, sed studiose re-

Atinenda. Quam poteritis hoc modo seruare, uide licet in uinculo pacis, id ē, ut pax taliter inter uos habita, ut alius non inequiter alium, uinciat uos in simul & conglutinet. Et sitis omnes *unum corpus* per unitatem fidei & concordiam, licet diuersis officijs uideamini dediti, sicut diuersa mēbra corporis. Et sit uobis *unus spiritus*, id ē, una mens & uoluntas, sicut & unam remunerationem uitæ perennis omnes speratis. Et hoc ē, sicut uocati estis à deo in una spe uocationis uestre, id est, in una expectatione supernæ mercedis, ad quam uocati estis. Vel ideo seruare debetis unitatem spiritus, quia unū corpus est de quo uos estis, id est, ecclesia quæ est una, & est corpus Christi. Vnum corpus secundū fidem & dilectionem & sacramentorum perceptionem. Et spiritus Christi qui hoc corpus eius uiuificat, est unus. Multis enim membris constat unum corpus, & uegetat omnia mēbra unus spiritus. Ecce humano spiritu quo sum ipse homo, membra omnia colligo & uegeto. Impero omnibus membris ut moueantur, intendo oculos ad uidēdum, aures ad audiendum, linguam ad loquēdum, manus ad operationem, pedes ad ambulandum. Officia membrorum dispersita sunt, sed unitas spiritus continet omnia. Quod spiritus noster (id est, anima nostra) est ad membra nostra, hoc est spiritus sanctus ad membra Christi, ad corpus Christi, quod ē ecclesia. Omnia enim mēbra Christi cum sint diuersis officijs dedita, uno tamen in spiritu Christi uegetantur. Iam uero si membrum præscinditur de corpore, nunquid sequitur spiritus? Nequaquam, & tamen membrum agnoscitur. Quia homo separatus ab ecclesia, sacramentum baptismi adhuc retinet, sed spiritum amisit. Cauendum ē ergo schisma, & seruanda est unitas. Non amittitur spiritus sanctus qui non potest scindi, sed unus permanet: & eos qui unitatem custodiunt, replet: & hanc seruare debetis, sicut uocati estis in una spe uocationis uestre. i. sicut fide uocati estis in una spe æternæ gloriæ. Hæc enim fides uocationis est. i. fidei uestre, hoc est, fides uestra ē causa spei uestre, quia præcessit ipsa spes, & dedit eam uobis. Quæ spes est una, quia unam uitæ æternæ gloriam expectat. Illa enim est una, quia licet alij sunt ibi ut stelle, alij ut luna, alij ut sol, omnibus tamen sufficit quod habent. Quoniam illi qui non sunt in tam digna claritate, adeo sunt unita dilectione cū minoribus, ut hoc quod maiores habent, isti se habere reputent. Sic & uos in hac uita debetis facere, ut qui minus habent in charismatibus alijsq; donis, ex unione dilectionis reputent se habere quod maiores habent, qui ad eorū utilitatem habent. Non enim in hac re debet alius inuidere alij, neq; alius aliū despiciere. Et ob hoc debetis etiam unitatē seruare, quia *unus dominus* omnibus uobis est Christus, qui uos manu misit & uiuificauit. Non enim habetis plures dominos, pro quorum diuersis uoluntatibus uos oporteat discordare: sed unum, qui uobis unitatem præcipit. Unitas enim non habet in se contrarietatem, sicut nec creator. Quod autem ab unitate separatur &

extra unitatem ē, iam est contrarium & dualitas. **C** Nam creator erat quidem unus, sed statim ut creatura successit, contrarietas processit. Seruanda ē igitur unitas, ut uni dño seruiatur. Quæ & ideo custodiri debet, quia *una fides* est. Licet enim unus quisq; credentium suam fidem habeat, una tamen fides dicitur. Hæc enim in animo credentis est ei tantum conspicua, cuius est, quamuis sit & in alijs non ipsa, sed similis: Non enim num̄o est una, sed genere. Propter similitudinem tamen ex nulla aduersitate magis unā dicimus esse quā multas. Nam & duos homines simillimos cum uiderimus, unam faciem dicimus & miramur amborum. Ita enim dicitur eadem credentium fides una, sicut eadem uolentium uoluntas una, cum & in ipsis qui hoc idem uolunt, sua uoluntas sit cuique conspicua: alterius autem lateat, quamuis idem uelit. Propter hoc etiam seruanda est unitas, quia *unum* est baptisma. Non enim potest iterari, sed à quocunq; datum fuerit, siue à bono, siue à malo, siue à catholico, siue ab hæretico iuxta morem ecclesiæ in nomine sanctæ trinitatis, scilicet patris & filij & spiritus sancti, tantundem ualeat ad remissionem peccatorum & apertionem regni cælorum. Sed ideo tenenda ē unitas, quia unus est deus in substantia sua. Nō enim ē multiplex substantia eius, sed *una & simplex*. Vnde & Moyses: Audi Israel, dominus deus tuus, deus unus est. Non potest esse maior, non potest esse minor, non potest numerari. *Vnus ē deus*, creator omnium, qui & unus pater omnium ē, paternō affectu diligens omnia & gubernans: & ideo nemo potest se alteri præferre. **D** Vnus dicitur iste pater, in eo quod unica affectione percurat omnia, sicut dulcis pater. Qui est super omnes, id est, præcellit omnibus creaturis, cuius dignitas nos inuilet: & per omnia diffusus, quia ubiq; est: & ideo timendus, cum nusquam possit euitari: & in omnibus nobis est per gratiam, qui unitatem seruamus. Per omnia enim ē potentia uirtutis suæ, & prudentia dispositiois suæ, sed in nobis gratia bonitatis suæ. Vel super omnes ē dominando & regendo, & est per omnia, subministrando omnia bona quæ habent, & in omnibus nobis collata beneficia seruando. Illud per, quod est ibi, per oīa, ordinale est, ostendens quod si omnia nostra discusserimus, omnia ordine pambulando inueniemus ab eo ministrata. Et quia omnibus dominatur, & per omnia nostra est præter peccatum, & quia nobis illa cōseruat, ideo solliciti esse debemus, ut quemadmodū ipse est in uobis, ita & nos unum simus, & unitatem semper obseruemus.

Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi. **Rom. 12.** Propter quod dicit: Ascēdens in altum, **2. Cor. 12.** captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est & qui **Iohan. 3.** ascendit super omnes cælos, ut adimpleret omnia, Et ipse dedit quosdam quidem apo **1. Cor. 12.**

A stolos, quosdā autem prophetas, alios uero euangelistas, alios autē pastores & doctores ad consummationē sanctorū, in opus ministerij, in ædificationē corporis Christi, donec occurramus oēs in unitate fidei & agnitionis filiū dei in uirum perfectum, in mensurā ætatis plenitudinis Christi, ut iam non simus paruuli fluctuantes, & circūferamur omni uento doctrinæ in nequitia hominū, in astutia ad circunventionem erroris.

¶ Nos quidem omnes sumus unū corpus, & unitatem seruare debemus, sed non oēs æqualiter dona cælestis gratiæ percepimus. Nam unicuique nostrum data est gratia secundū mensurā donationis Christi. Nam aliud donum gratiæ habet iste, aliud ille: & quod habet ille, non habet iste. Mensura ista est & diuisio quædam donorum, & concordia ibi unū corpus facit. Nam sicut in nostro corpore aliud accipit manus ut operetur, aliud oculus ut uideat, aliud auris ut audiat, aliud pes ut ambulet: aīa autē una est quæ agit oīa, in manu ut operetur, in pede ut ambulet, in aure ut audiat, in oculo ut uideat: sic sunt etiā diuersa dona fidelium tanquā membrorum, ad mensurā propriā cuiusque distributa, sed una est Christi gratia quæ distribuit. Propter quod nō debēt alij alijs inuidere, nec alij contra alios de donis superbire, quæ gratis dantur à Christo, & quæ mensurat ille & modificat, sicut scit singulis expedire. Nam ad hoc uni multū datur, ut per hunc multū

B promoueantur alij: & ad hoc parū alijs, ut in oībus erga oēs humilitatē cōseruent. Et si Christus metitur cuiusdā multū, ut multis alijs possit qui tamen nō habent, tunc nō est rectū carentes inuidere habentibus, sed potius debent reputare se habere quicquid maiores habent, quia ad eorū utilitatem habent. Nec illi qui habent, debent despiciere non habentes, cum ad hoc habeant, ut non habentibus subseruiant. Ita ergo debemus in uarijs donis quæ accipimus, seruare unitatem, abraio omni schismate. Propter quod probandum quod Christus dei diuersa dona, dicit spiritus sanctus in psalmo: Ascendens in altum &c. Versa tamen ad Christū locutiōe, dicit psalmista: Ascendisti in altū, captiuasti captiuitatē, accepisti dona in hoībus. Nec moueat quod Apostolus non ait, accepisti dona in hominibus: sed, dedit dona hoībus. Ille quippe autoritate apostolica secundum hoc locutus est, quod deus cum patre est filius. Secundum hoc enim dedit dona hominibus, mittens eis spiritum sanctum, qui spiritus est patris & filij. Propheeta uero secundum illud, quod idem Christus intelligitur in corpore suo, quod est ecclesia, unde & fideles cuncti membra eius sunt, dixit eū accepisse dona in hominibus: quia ipse accipit, quicquid beneficij membris impenditur illius, unde dicturus est: Quando uni ex minimis meis fecistis, mihi fecistis. Sed uideamus sententiam: Ascendens in altum cæli habitaculū Christus, captiuam duxit captiuitatem, id est, corruptionem nostram uirtute suæ corruptionis absorbit: uel captiuam duxit captiuitatem, quia uicit mortem,

quæ captiuos tenebat, in quibus regnabat. Vel eos qui in inferno tenebantur captiui, qui & captiuitatis nomine designari possunt, duxit secum ad regna cælorum. Nam sicut militia cum dicitur, intelliguntur qui militant, sic appellatione captiuitatis intelliguntur, qui in inferni claustris detinebantur capti. In hac quoque uita multi tenebantur à diabolo captiui in peccatis, qui & captiuitas similiter appellantur, sed eos Christus feliciter captiuauit. Cur enim non sit captiuitas felix, si & ad bonum homines possunt capi? Vnde Petro dictum est: Ex hoc iam homines eris capiens. Captiuati ergo sunt, quia capti. & capti, quia subiugati, id est, sub lenē Christi iugū missi. Sed hoc considerandum, quia captiui & terrigenæ, patriam nostram æstimabimus hoc exilium. Sed dum à Christo ducimur ad regnum cælorum, nimirū captiuitas nostra beata captiua ducitur ab illo. His itaque modis captiuauit captiuitatem, ascendens propria uirtute & uoluntate in altum, non sustentatus auxilio cuiusquam alterius. Dedit uero dona hominibus, quia misso de super spiritu, alij sermonem sapientiæ, alij sermonem scientiæ, alij gratiam uirtutum, alij gratiam curationum, alij genera linguarum, alij interpretationē sermonum tribuit. Non enim singuli quicque habent omnia, sed omnia, alij alia, sicut & supra dictum est, quamuis ipsum donum à quo unicuique propria diuiditur, omnes habeant, id est, spiritum. Ista pars sententiæ qua dicitur, dedit dona hominibus, ualet ad ostendendum quod Christus secundum mensuram dedit unicuique nostrum gratiam. Cætera uero dixit, ut sententia magis patesceret. Ascendisse dixit eum propheta. Sed quid est quod ascendisse dictus est, nisi quia & antea descēderat? Verbum enim quod in principio erat deus apud deum, quo ascenderet, uel quomodo ascendere posset, nisi prius descēdisset? Erat enim super omnia, uel potius erat ubique. Sed descendit quando formam accepit. Descendit in partes terræ (quæ sunt aërea) inferiores, ut inter homines conuersaretur. Diuinitate descendit ad nos, sed humanitate quæ assumpsit, ascendit ad cælos. Et hoc est quod eum Apostolus descendisse probat per hoc, quod dictus est ascendisse, dicens: Quod autem ascendit, quid est nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ: id est, quomodo uel quare dictū est quod ascendit, nisi respectu præcedentis descensionis? Possunt inferiores partes terræ intelligi loca inferorum, in quibus tenebantur sancti. Et illuc secundum animam descendit Christus, non ruinam uel præcipitium seu uolentiam passus, sed spontanea uoluntate misertus, descendit in illas inferiores partes terræ, ut inde suos omnes potenter educeret. Primum quidem illuc descēdit, ac deinde resumpto corpore ascendit in cælum. Et ne uideretur alicui quod alia persona esset ascendēs, & alia descendens, addit: Qui descendit secundum diuinitatem, accipiendo humanitatem, & qui ascendit secundum humanitatem, quo nunquam prius fuerat humanitus, ipse est una & eadem persona.

Psal. 67.

Matt. 25.

Luc. 9.

1. Cor. 12.

Ioh. 1.

A Ascendit non solum *super omnes calos materiales*, sed & *super omnes cælestium uirtutum ordines*, superans loco & dignitate omnem creaturam, ut *adimpleret omnia* quæ de eo fuerant pphetata. Nō dum enim omnia de eo fuerant adimpleta, quādo ille necdum iuxta humanitatem in dextera paternæ gloriæ confedebat regnans in æternum.

Vel omnia donis suis adimpleuit ascendens, ut etiam angelicæ creaturæ, quæ ante erant impletæ, adimplerentur. i. promotionē quandā acciperent. Nam non solum homines, sed etiam angeli promoti sunt ascensione eius. Vel omnia adimpleuit, id est, rationalem creaturam perfecte ad integrum impleuit, hoc est, humanum genus & numerum angelorum. Nam in restauratione hominis suppletur numerus angelorum, qui diminutus erat casu reprobatorū spirituum. Sicq; complendo numerum electorum ex angelis & hoibus, adimplet omnia. Vel omnia regna mūdi adimpleuit suo cultu. Et ut omnia adimpleret, dedit ipse nobis ad eruditionem quatuor regentium ordines, scilicet quosdā quidem esse apostolos, sicut Petrum & Andream, cæterosq; tales, qui omnibus alijs maiores erant, habentes officium prædicationis, & per se tradentes alijs, quorū nunc locum apostolicū & primates & archiepiscopi tenent in ecclesia. Quosdam autem dedit esse prophetas, qui uentura prædicerent etiā sub nouo testamento, sicut Agabū sibiq; similes. Quorū locum nūc tenent, qui scripturas interpretando, prænunciant per eas cæteris futura gaudia, malorumq; supplicia. Alios uero dedit euangelistas, sicut Lucam & cæteros, qui euangelium ad posteros scriptum transferunt, uel etiam qui euangelium prædicabāt, & officium ministrandi pauperibus habebant, ut septem diacones sub apostolis. Vt unq; enim uictum præbebant, & spiritualem & corporalem. Similiter adhuc deberent agere omnes diaconi. Inde est etiam quod hodie in Missa legunt euangelium. Alios autem dedit pastores & doctores, sicut episcopos uel presbyteros. Pastores enim & doctores unum regentium ordinem intelligimus, quia gregem dei ipse ueraciter pascit qui docet. Et ideo non dicitur distincte, alios autem pastores, alios uero doctores, sed dicitur coniuncte, alios autem pastores & doctores, ut intelligerent esse officium suam doctrinam. Vnde & per prophetam deus promissit: Dabo uobis pastores iuxta cor meum, & pascunt uos scientia & doctrina. Si quid tamē differentiae in his duobus esse potest, pastores dici uidentur respectu ouium, id est, simplicium & hebetum: doctores autem respectu eorum, qui iam sunt eruditi & rationabiliter intelligere possunt. Omnibus istis dedit Christus hæc uaria dona ad instructionem ecclesiæ. Vnde nullus eorum de acceptis donis superbire debet contra eos qui non habent, uel se ab eis scindere, sed potius salutorum seruire. Nec minores debent eis inuidere, sed eos ut patres uenerari & diligere. hos enim dedit saluator ad consummationem sanctorum, id est, ad hoc ut eos qui iam sancti sunt, consummēt & per-

ficiant in sanctitate. sicut eos qui sancti sunt secundum remissionem peccatorum & innocentiam atque bonorum operum inchoationem, promoueat & consumment secundum augmentū uirtutis & perseverantiam. & dedit eos in opus ministerij, ut unusquisque plene possit facere opus ministerij sibi creditæ. Si enim unus faceret omnia, non perfecte ageret singula. Ideo unusquisque opus ministerij cui deditus esset, accepit. Et quo tendit hoc ministerium unus cuiusq; eorum? In adificationem corporis Christi, id est, in hoc ut corpus CHRISTI quod est ecclesia, ædificetur, siue in uirtutibus, siue in conuersione infidelium ad fidem. Hæc est enim domus quæ (sicut Psalmus *Psal. 116*) ædificatur post captiuitatem: quoniam de illis qui à diabolo tenebantur captiui, ædificatur ecclesia, quæ & domus & corpus CHRISTI est. Tales prælatos dedit Christus ecclesiæ, & tandem dabit, donec occurramus omnes, id est, donec omnes qui modo sumus in una & non discrepanti fide, & in una & non discrepanti agnitione filij dei, occurramus nobis inuicem in die iudicij de diuersis mundi partibus, uel ipsi Christo, quasi de siderio currentes ad gaudium, in uirum perfectum, ut unusquisq; sit uir perfectus: quia siue claudus modo sit aliquis, siue cæcus, siue quolibet membro careat, in resurrectione perfectionem omnium membrorum habebit. & in mensuram ætatis plenitudinis Christi, id est, ut nec infra, nec ultra iuuenilem formam resurgamus, sed in ætate & robore, ad quæ Christum hic peruenisse cognouimus, id est, in ea meta ætatis, usq; ad quam naturaliter crescit homo, & ultra quam nil ei naturaliter accrescit, in qua et saluator habuit plenitudinem annorum & corporis, cū de hoc mundo transiret. Non autem mensuram staturæ, sed mensuram ætatis plenitudinis Christi. Neg enim fas est dicere, cum resurrectionis tempus aduenerit, accessuram corpori alicuius eam magnitudinem quam nō habuit. Si autem dixerimus ad dñici corporis modū etiā quorumcūq; maiora corpora redigenda, peribit de multorū corporibus plurimū, cum ipse nec capillum peritū esse promiserit. Restat ergo ut suā recipiat quisq; mēsurā, quā uel habuit in iuuentute, etiā si senex obijt: uel fuerat habiturus, si ē añ defunctus. Vel ita: Prælatos dedit Christus in ecclesia, q sibi alijs succedētib; pduerent, donec occurramus oēs in uirū perfectū. i. donec ita cōueniamus & cōiungamur oēs secundū charitatē, ut simus uir perfectus. Perfectus uir dicit, qñ iam nullū membrorū suorū crescit secundū quantitātē. Nō est em̄ perfectus, donec habet ubi crescat. Sic ecclesia tūc erit in statu perfecto, cum iam nullum membrorū suorū per successionē poterit excre-scere. Crescit em̄ q̄tidie manus, quando uno mortuo q̄ necessaria ministrabat fratribus, succedit alius hoc idē faciēs, & sic de cæteris mēbris. Sed post q̄ numerus electorū completus fuerit, tūc istud successionis clementum cessabit: quoniam tūc erimus uir perfectus, q̄a nullum membrorū iā crescedi locū habebit, quoniam cōpletus erit numerus

A omnium. Donec occurramus in uirum perfectū, id est, donec ecclesia efficiatur uir perfectus: hoc est, quā omne membrū ecclesie suam quantitatem habebit. Occurramus oēs, & ita occurramus, ut nulum membrum remaneat quod suam quantitatem nō recipiat. Per hoc quod dicit, occurramus, & non, conueniamus, ostendit quod multum erimus prouisi & prompti ad ipsam dilectionem. Currere enim maiorem uelocitatem notat, quā uenire. Hoc totum tale est: Tam diu dabit doctores & pastores, quā diu erit necessarium, id est, donec ecclesia efficiatur uir perfectus cui nihil desit, & nihil post addendum sit in numero uel uiribus. Et hoc erit, quando occurremus in mensuram ætatis plenitudinis Christi, id est, quando ætas mensurata à Christo, erit plena. Mensura erit plena, quā Christus ipse in corpore suo plenus erit, oēs habens qui nūc per singulos crescit, & omnes in eo immortales & beati erunt. Et ultra non erit necessaria prælatio, neque durabit amplius, quæ modo necesse est ut permaneat usque ad illum terminum. Et ideo non est grauiter ferenda, quæ cito transibit. Ob hoc autem in uirum perfectum occurremus, quia manemus in unitate fidei, id est, unam, nō uariam fidem habemus de filio dei: & quia manemus in unitate agnitionis filij dei, id est, quia agnoscimus, id est, intelligimus idem de filio dei. Hoc est dicere, quia credimus & intelligimus idem de filio dei. Illi enim non occurrent in uirum perfectū, qui idem non credunt in ecclesia, & idem non intelligunt. Illi uero non tendunt ad idem intelligere, qui schisma uolunt in ecclesia facere. Vel Christo (sicut supra dictum est) occurremus uenienti ad iudicium, & gaudentes eum excipiemus: nos dico, qui nunc sumus in unitate fidei, id est, qui tenemus unam fidem trinitatis & unitatis diuinæ, qui sumus in unitate agnitionis filij dei, id est, qui unam & concordem in fide tenemus agnitionem filij dei, credentes eum incarnatum & passum ac resuscitatum & exaltatum. Ad hoc enim nobis dati sunt prælati, ut iam post tempus gratiæ, post acceptionem spiritualis doctrinæ non simus paruuli sensibus, sed prouecti in sapientia: & non simus fluctuantes, id est, titubantes nostra debilitate in bonis operibus, seu dubitantes in fide: non simus fluctuantes inter undas tentationum, sicut nauis tempestati exposita, sed firmi & immobiles. & ut non circumferamur, id est, non in gyrum erroris feramur omni uento doctrinæ, id est, omni flatu inanis dogmatis. Doctrina enim prauorum & hæreticorum, est quasi uentus tempestatis aut turbis: quia statum mentis evertit, & in uertiginem errorū ducit, atque leuis est & uana, non habens pondus ueritatis, ideoque prudenter cauenda est. Doctrinæ dico, manentis in nequitia hominum, quoniam nequitia hominum est sedes peruersæ doctrinæ. Nam hæresis nō est nisi in anima subdita peccatis: quia peccata commissa, sunt causæ ut deus permittat eos corrui in barathrū hæresis. Quæ seductionis doctrina manet etiam in astutia. Astutia denotatur, si dici potest, dolosa sententia, quo-

niam in ea manet doctrina hæresis, quia ipse causa est & sustentaculum. Astutia dico, tendente ad circumuentionem erroris, id est, studente ut circumueniat incautos & ducat in errorem. Nam per dolositatis & astutiæ fraudem solent hæretici multos decipere. Sed ab his tuti sumus per doctrinam ueritatis, quam prædicat prælatus ecclesie. Apostoli enim & prophetæ noui testamenti qui exponunt scripturas, reddunt nos non paruulos, sed fortes ad intelligendum. Per euangelistas qui euangelium prædicant, efficiuntur non fluctuantes in fide, sed certi. Per pastores & doctores fit ut non circumferamur omni uento doctrinæ, sed constantes simus in fide & proposito religionis nostræ.

Veritatem autem facientes, in charitate crescimus in illo per omnia, qui est caput Christus: ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem iuncturam sub ministrationis, secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri, augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.

Non circumferamur omni uento doctrinæ, sed facientes ueritatem, id est, ueram argumentationem contra astutiam illorum, id est, adinventiones ueras & firmas & rationabiles contra illos qui heresim uolunt inducere, crescimus in illo per omnia quæ habemus, id est, in omnibus quæ iam percepiimus, scilicet in innocentia, humilitate, patientia & cæteris uirtutibus, augmentemur, & hoc fiat in charitate. Vel faciamus ueritatem, id est, bene operemur secundum doctrinam mandatorum dei, de quibus dicitur: Omnia mandata tua ueritas. & hoc nō in hypocrisis uel in timore faciamus, sed in charitate, ut sola charitas nos faciat hæc agere. Et ita crescimus ac proficiamus per omnia bona quæ habemus, tam sensuum mentis quā & operum bonorum atque uerborum, in illo qui est caput nostrum, id est, prouidens nobis & regens nos. Et quæ est illa? Christus, id est, rex noster, siue pontifex. Et in isto atque sub isto capite debemus semper crescere & augmentari per omnia, ut sequamur eum ut membra caput, & in eo maneamus qui se nobis habitaculum dedit, dicens: Manete in me. Dehinc Apostolus metaphoram capitis & membrorum prosequitur, ostendens quod nullus fidelium in aliquo bono possit crescere, nisi adhæreat capiti Christo, sicut & in humano corpore si membrum aliquod à capite suo abscinditur, iam non crescit, sed marcescit. Et hoc est: Ex quo capite Christo fit quod totum corpus, id est, tota ecclesia secundum omnia est compactum. i. coniunctum unanimitate fidei, & connexum uinculis charitatis. Et ita est ex fide compactum & charitate connexum, quod si eamus per omnem iuncturam membrorum, inueniemus ibi esse omne, scilicet quia pes coniunctus est non solum cruri, sed etiam manui & capiti, & cæteris omnibus membris. Et sic inuenitur ibi omnis iunctura, quia & iunctura pedis ad crurē, et cruris ad manū et caput, et ita in cæteris. Quæ

A iunctura est subministrationis, quia præcedentibus electionibus subministrantur atq; sibi subiunguntur per officia sacerdotum ij, qui sunt ecclesiæ membra. Subministrationis dico, digne existentis secundum operationem, quia ille digne subnexus est præcedentibus ecclesiæ mēbris, qui bona quæ potest, operatur. Et hæc operatio est in mensuram uniuscuiusq; membri, quia unusquisq; iuxta modum suum operatur bona, & per hæc crescit usq; ad mensuram quantitatis suæ. Vnusquisq; enim secundum ea quæ operatur, magnus aut paruus dicitur. Vel iunctura hæc est subministrationis, id est, ad hoc ut alius subministret aliq. Ad hoc em sunt iuncti in ecclesia fide & charitate, ut sicut in nostro corpore oculi prouident pedibus, sic illi qui in ecclesiæ corpore sunt oculi, prouideant illis qui sunt pedes, & sic cætera membra uicissim faciant. Quæ subministratio secundum operationem fit, ut ministret alius aliq secundum ea quæ operari potest, id est, intantum subseruiat, inquantum ualet operari. Illi aut recusant in ecclesia ministrare uel ministrari, quia schisma uolunt facere. Et quod est aliud in ecclesia schisma facere, quam dissolvere quod Christus cōpegit & connexuit? Hæc aut operatio fit in mensuram uniuscuiusq; membri, id est, secundum quod unumquodq; membrum potest operari. Et ita corpus istud compactum & cōnexum, dum membris membra subministrat uel subministrant, facit augmentum corporis. id est, uniuscuiusq; i. augmentat illos in uirtutibus & numero, quæ iam sunt corpus. Et hoc facit in ædificationem sui. id est, ut se ædificet, & se templum dei construat, ponens semper in ædificio sui quoscunq; potest conuerrere. Et hoc totum facit in charitate, quia propter solam charitatem ponit illos in ædificio dei, & in charitate docet permanere & operari. Econtrario autem faciunt qui schisma generant, & hoc sacrum corpus minuire conantur, & ædificium cæleste destruere. Alii quoq; potest intelligi quod dictum est, in mensuram uniuscuiusq; membri augmentum corporis facit. Augmentatur em corpus ecclesiæ perficiendo in mensuram uniuscuiusq; membri, ut unumquodq; membrum inquantum crescere debet, intantum crescat per successionem. Crescunt oculi in hoc corpore, dum uno doctore mortuo, crescit & succedit ei alius. Nō tñ dicunt diuisi oculi, quia nō efficiunt plures, sed augmentant. Vnus em semper episcopus in ciuitate preest, & nō plures. Et ita de cæteris sentiendū. Cū aut ista successio & ædificatio pacta fuerit, tunc cōpleta erit mensura ætatis plenitudinis Christi.

Hoc igitur dico & testificor in domino, ut iam non ambuletis sicut & gentes ambulantes in uanitate sensus sui, tenebris obscuratum habentes intellectum, alienati à uita dei per ignorantiam, quæ est in illis propter cæcitatem cordis ipsorum: qui desperantes semetipsos tradiderunt impudicitiae, in operationem immunditiæ omnis in avaritiâ.

Admonet ut caueant ab antiqua consuetudine gentilitatis. Quasi dicat: Quandoquidem tanti

capitis mēbra estis effecti, igitur hoc dico & suadeo uobis, ut ultra nō uiuatis more illorū, qui ad hoc caput non pertinent. Non obsecro nūc ut superius, sed dico. id est, doceo & autoritate mea ueterē negatiam inhihero, & testificor. id est, testem me huius rei facio in domino. id est, in confirmatione ueritatis domini & æquitatis eius. uel testificor in domino. id est, sub testimonio dñi assero. Hoc scilicet dico, ut iam post conuersionem uestram non ambuletis sicut ambula stis. id est, non operemini sicut prius operabamini, sicut & gentes quæ nunc sunt, ambulant euntes in uanitate sensus sui, id est, habentes sensum uanitate plenū: quia non cogitat mens eorum, nisi de transitorijs quæ sunt uanitas, ut scriptum est: Vanitas uanitatum & omnia uanitas. Quia ergo nihil sapiūt & nihil appetunt nisi caduca & temporalia, ambulare dicuntur in uanitate sensus. Et naturalem intellectum rationis habent obscuratum & hebetatum tenebris peccatorum: & ideo minus mirum de illis si ambulant in uanitate, quā de uobis, qui estis illuminati, & internæ lucis radijs illustrati. Præterita enim peccata sic obscurauerunt intellectum mentis eorum, ut non possit exercere uim propriam, id est, uim discretionis. Et quia ambulant in uanitate sensus, ideo sunt alienati à uita dei, id est, à uita quæ in deo est, à uita quæ deus est, id est, separati à deo quæ est uita animæ, & cui ad hære uita est. Nam sicut uita corporis humani anima est, sic uita animæ deus est. Vel secundū alios codices, alienati sunt à uia dei, & hoc fit per ignorantiam quæ est in illis permanens. Ignorat em gloriā uitæ cælestis & uia iustitiæ, quæ ducit ad illam: ideoq; alieni remanent utriusque. & illa ignorantia locum in eis habet propter cæcitatem cordis ipsorum, quia ad aspectum ueri luminis oculos cordis apertos non habent, quos euangelicæ prædicationi clausurunt, ideoq; iure cæcati sunt. Anima enim recedens à luce iustitiæ, quanto magis querit quod cōtra iustitiam inueniat, tanto plus repellitur à lumine ueritatis: & in tenebris demergit. Hoc aut diuersum est ab eo quod dixit, tenebris obscuratum habentes intellectum: quia illi accipit de obscuritate peccatorum, istud autem de cæcitate ignorantiae. Etenim uera sunt cæci: qui de uenia & salute pro sua turpitudine desperantes, id est, diuitiarum supernæ gratiæ præmium nō sperantes, nullo cogente, sed sua sponte tradiderunt semetipsos impudicitiae, quæ fit in consanguineas, id est, sic ex toto tradiderunt se libidini seruos, ut nec à consanguinearum concubitu absisterent. Ipsi dico, cadentes in operationem immunditiæ omnis, id est, in hoc deuoluti, ut operentur omnimodam carnis immunditiam, siue in semetipsis, siue inuicem, siue in pecudibus. Et hoc faciunt euntes in auaritiā, id est, in insatiabilitatem: quia sicut auarus nunquam reputat se satis habere, ita nunquā isti perueniunt ad fornicatiōis saturitatem. Vel ita distinguamus: Delapsi sunt in operationem immunditiæ, quia seipos inquinant uoluptatibus carnis, tendentes omnes in auaritiā, id est, in immoderatum amorem habendi, siue ambiendo honores, siue quamcunq; pecuniam.

Ecclesiæ.

D

Rom. 4.1

A Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut est ueritas in IESU. Deponite uos secundum pristinam conuersationem ueterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris.

Col. 3.

¶ Gentes quæ excæcatæ sunt, ambulant in huiusmodi operibus: sed uos non debetis taliter ambulare, quia non ita didicistis Christum, id est, non ita percipistis à prædicatoribus notitiam Christi & doctrinæ eius, ut in ea, sicut gentes in erroribus turpi ambulant, ambuletis. Didicistis dico, sed tamen hac conditione, si illum audistis, id est, si prædicationem quæ de eo fit, intellexistis, uel eum interius loquentem audistis. Loquitur enim Christus homini, cum rationem eius intrinsecus illuminat & excitat. Homo uero audit, cum intelligit ad quid ratio eius excitetur, & facit quod sibi diuinitus suadetur. Et iterum hac conditione dico, si in ipso edocti estis, ut sciatis ea quæ scire & quæ agere in eius religione deberis. Si in ipso edocti estis, sicut in Iesu, id est, in ipso est perfecta & integra ueritas sine ulla admixtione falsitatis, ueritas fidei & bonæ operationis & sapientiæ & saluationis. Ideoque ueraciter bona debent esse opera eorum, qui in eius scholis discere cœperunt, & ueritatem æternæ salutis in eo adipisci cupiunt. Et quæ sit illa ueritas in Iesu, subiungitur, scilicet deponere uos ueterem hominem, id est, ut ueraciter, non simulatorie deponatis ueterem hominem, non secundum substantiam quam traxistis de Adam, sed secundum pristinam conuersationem uestram, quæ erat in uetustate primi hominis, id est, secundum priores actus prauitatis uestræ. Deponite ueterem hominem, id est, imaginem & conformitatem ueteris hominis, cuius uitæ conformitas ducit ad uetustatem & corruptionem. Veterem (inquam) hominem deponatis, id est, omnes prauos actus qui defluerunt ab eo, & prauos mores eius. Qui scilicet homo iure deponitur, quia corrumpitur in suis delectationibus uel carne, uel spiritu, siue utroque. Corruptur non solum secundum opera, sed etiam secundum desideria quæ sunt erroris, id est, error suadet illa, non ueritas domini Iesu. Et ideo si uere deponitis hunc hominem, deponite etiam desideria eius quæ ueniunt ab errore, uel ducunt in errorem.

Roma. 6.

Renouamini spiritu mentis uestræ, & induite nouum hominem, qui secundum deum creatus est in iustitia & sanctitate ueritatis.

Gene. 1.

¶ Non solum deponite ueterem hominem debetis, sed etiam renouamini, id est, ad id quod retro est nouamini, id est, ad priorem nouitatem quam habuit pater uester Adam, quando creatus fuit ad imaginem creatoris. In mente autem & ratione & intelligentia qua deum cognoscere potuit, factus est ad imaginem dei. Sed peccando inueterauit, & deformis ac decolor facta est hæc imago. Unde nunc sectando iustitiam renouatur & refo-

matur. Propter quod cum dictum esset, renouamini, subiunctum est, spiritu mentis uestræ, ut in mente intelligatur fieri ista renouatio. Quod enim ait, spiritu mentis uestræ, non ibi duas res intelligi uoluit, quasi aliud sit mens, aliud mentis spiritus, quia omnis mens spiritus est, non autem omnis spiritus mens est. Nam & deus est spiritus, qui nec renouari nec ueterascere potest. Dicitur etiam spiritus in homine, qui mens non sit, ad quem pertinent imagines similes corporum. de quo dicit alibi: Si autem orauero lingua, spiritus meus orat, mens autem infructuosa est. Hoc enim fit, quando id quod dicitur, non intelligitur: quia nec dici potest, nisi corporalium uocum imagines sonos oris in spiritus cogitatione præueniant. Sed & hominis anima dicitur spiritus. Est etiam spiritus pecoris. Ventus qui res est apertissime corporalis, uocatur spiritus, iuxta illud: Dixit, & stetit spiritus procellæ. Quia ergo tot modis dicitur spiritus, spiritum mentis dicere uoluit eum spiritum qui mens uocatur. Et in hoc iubet ut etiam post nouationem baptismi quotidie renouemur exercitio diuini feruoris. Mens enim quæ igne superni amoris excogitur, semper in se seruat claritatem pulchritudinis quotidiana in nouatione feruoris. Nescit enim mens per torporem inueterascere, quæ titudet per desiderium semper inchoare. Sic ergo renouamini in spiritu mentis uestræ. Et ut ita possitis renouari, induite nouum hominem, id est, accipite uelut indumentum conformitatem conuersationis Christi, quæ uos undique sic cooperiat, ut nihil in moribus uestris appareat, nisi similitudo operum quæ Christus egit. qui creatus est non secundum operationem carnalis concupiscentiæ, sed secundum deum, id est, sola uirtute dei & potentia spiritus sancti conceptus est, ac per hoc immunis à labe originalis peccati. Creatus, id est, conceptus est in iustitia & sanctitate ueritatis, id est, in uera iustitia ac uera sanctitate, non in peccatis, sicut cæteri homines non præseruati speciali dei priuilegio. Iustitia & sanctitas ueritatis non solum in conuersatione, sed in creatione eius fuit, ad distinctionem eorum quæ falsam iustitiam & simulatam sanctitatem habent. Et ideo induendus est uobis. Potest esse ordo, Induite nouum hominem in iustitia & sanctitate ueritatis. Sic enim induitur Christus. Iustitia est observatio præceptorum dei. Sanctitas uero est, iuxta Dionysium, omni iniquatione libera & incontaminatissima & perfectissima puritas. Et hæc pro modulo nostro ueraciter in nobis esse debent, ut noui hominis nouitas sit nobis indumentum.

Propter quod deponentes mendacium, loquimini ueritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus inuicem membra. Irascimini & nolite peccare. Sol non occidat super iracundiam uestram. Nolite loqui cum dare diabolo. Qui furabatur, iam non furetur: magis autem laboret, operando manibus suis quod bonum est, ut habeat unde tribuat necessitatem patienti.

1. Petri. 2. Zachar.

Psal. 4. Iacob. 4.

A ¶ Deponere ueterem hominem debetis, & induere nouum. Propter quod agendum, agite sequentia. Nam quia uetus homo deponendus est, deponite mendacium, id est, desistite mentiri, quia os quod mentitur occidit animam. Quia uero nouus est induendus, loquimini ueritatem, quod ad nouum pertinet. Loquimini ueritatem unusquisque cum proximo suo, id est, cum quolibet homine. Proximus enim est omnis homo, quia ex uno pariete sumus omnes geniti. Omnesque proximi sumus conditione terrenae natiuitatis. Et aliter: Spe caelestis hereditatis debes proximum tuum putare omnem hominem, & antequam sit Christianus. Non enim nosti qualis futurus sit apud deum, qui modo uel ludaeus est, uel haereticus, uel paganus. Forte enim per misericordiam dei ita conuertetur, ut inter sanctos primum locum habere mereatur. Et secundum hanc spem, quasi membrum ecclesiae aestimari potest. Nam ideo loqui debemus alteri ueritatem, quoniam sumus inuicem membra, ut uicissim seruiat alter alteri, & diligat eum sicut se. Deponite ueterem hominem. Si autem contigerit ut uos aliquid adhuc uetusto more agatis, irascimini inde uobismetipsis, agite poenitentiam, & ulterius peccare desistite. Quid est enim poenitens, nisi homo irascens sibi? Ut accipiat ueniam de seipso exigat poenam. Potest & praelatis iuberi, irascimini uicinis delinquentium, id est, seueritatem in corrigendo exhibete, & nolite peccare, id est, nolite in hoc nimis districte agere, ne modum excedendo peccetis. Vel omnibus etiam ita dici potest: Irascimini, id est, si forte irascimini, id est, si surgit motus animi qui iam propter poenam peccati non est in potestate, nolite peccare, id est, saltem non ei consentiat mens & ratio. Et si contigerit irasci, non occidat sol super iracundiam uestram, id est, non teneatis eam diu, nec in crastinum reseruetis, sed ante solis occasum eijcite illam de corde uestro. Iracundia enim dicitur quasi ira abscondita, quia scilicet diu tenetur in animo. Sed aliter melius intelligitur haec sententia: quia noster sol Christus est, qui ueritas & sapientia & iustitia est, cuius luce anima humana illustratur. Sed hanc lucem desinit mens uidere, cum perturbatione iracundiae fuerit tanquam nubilo superata. Et tunc quasi occidit super iracundiam hominis sol, quia cum menti iracundia confusionis tenebras incurrit, huic deus radium suae cognitionis abscondit. Propter quod multum cauenda est iracundia, per quam lux ueritatis amittitur. Qua amissa, princeps tenebrarum diabolus locum in homine sibi inuenit. Vnde sequitur: Nolite locum dare diabolo. Iratus enim mala cogitat, & sic se diabolo ingerit atque pandit, ut cogitata perficiat. Pandit ostium cordis, & hostem sinit intrare. Sed uos nolite ei locum dare, quarenti per suggestionem malorum inuenire locum consensus aut delectationis in uobis. Qui enim suggestionibus eius consentit, dat ei locum in se. Claudendum est cordis ostium, ne tentator ingrediar. Tentator non cessat pulsare, ut irumpat. Si clausum inuenerit, transit. Quia ergo inue-

stra potestate est hoc ostium claudere, nolite locum dare diabolo. Etenim si intrauit & possedit, aut tu negligenter clausisti, aut claudere neglexisti. Hoc ostium habet tanquam duas ualuas, cupiditatis & timoris. Aut cupis aliquid terrenum, & hac intrat: aut times aliquid terrenum, & hac intrat. Cupiditatis ergo & timoris ianuam claude contra diabolum, si uis tutus esse. Nam de cupiditate qua satanas intrat, subiungitur: Qui furabatur, iam non furetur. Et hoc quoque, sicut & praedictorum uitiorum prohibitio, pertinet ad depositiorem ueteris hominis. Quodque sequitur, magis autem laboret &c. ad induitionem noui pertinet. Furtum uero hic intelligi potest, non solum occulta alienarum rerum ablatio, sed etiam quicquid acquiri sub alterius damno uel deceptione. Qui ergo dum ueterem uitam duceret, furabatur aliena bona, iam postquam nouum hominem induit, non furetur, id est, non auferat dolo uel aliqua machinatione fraudis aliquid alienum, sed magis, id est, potius laboret non per seruos, sed manibus suis, id est, propriis, operando non illud opus quod displiceat deo, sed illud quod est bonum, id est, utile & sine peccato. Ideo scilicet laboret, ut habeat non solum unde uiuat, sed etiam tribuat necessitatem patienti, id est, penuria: hoc est, ut possit pauperes de iusto labore sustentare. Hinc enim ostenditur, quod elemosyna debet fieri ex eo quod bonum est, id est, quod iuste habetur, non de eo quod iniuste.

D Omnis sermo malus ex ore uestro non procedat, sed si quis bonus est ad aedificationem fidei, ut det gratiam audientibus. Et nolite contristare spiritum sanctum dei, in quo signati estis in die redemptionis.

¶ Omnis sermo malus non procedat, id est, nullus sermo malus procedat ex ore uestro, etiam si fuit corde conceptus, sed comprimate illum ne possit exire, ut nihil mali unquam loquamini. Sermo contumeliosus & lasciuus aut murmuriosus, uel alius huiusmodi, non exeat ab ore uestro: sed si quis est in corde uestro bonus, id est, humilis & charitativus & utilis, ille procedat non ociose, sed ad aedificationem fidei, id est, ita opportune, ut aedificet alios in fide, quae per dilectionem operatur, quia illa est uera fides & saluifera. Ad aedificationem procedat bonus sermo. Vbi ostenditur quia nec bonus sermo proferri debet nisi ad aedificationem. Vnde Psalmista: Obmutui & humiliatus sum, & filii à bonis. Ad hoc profertur bonus, ut det gratiam audientibus, id est, ut audientes per eum hauriant dulcedinem supernae gratiae, & promoueantur in bonis operibus. Talis sermo processit ex ore matris domini, quando ad uocem salutationis eius repleta est spiritu sancto Elizabeth. Nolite malum sermonem proferre. Et nolite contristare spiritum sanctum dei in mala conuersatione uestra, id est, nolite talia facere quae spiritui sancto sic displiceant, ut recedat à uobis, quasi offensus ac contristatus. Spiritus enim sanctus (ut scriptum est) disciplinae effugiet fictum, & auferet se à conuersationibus quae sunt sine intellectu, & corripie-

Psalm. 38.

Luc. 1.

Sapient. 1.

A tur à superueniente iniquitate. Nam in sua substantia spiritus sanctus contristari non potest, cum ipse sit æterna & incommutabilis beatitudo: sed ad similitudinem hominis contristati dictum est, qui domum illius qui eum contristauit, egreditur. Vel spiritum sanctum dicitur contristare, qui prauis moribus suis contristat sanctos, in quibus habitat spiritus sanctus. Sancti enim sicut de profectibus fidelium gaudent, sic de lapsibus eorum contristantur. Propterea spiritus sanctus dicitur contristari ab eis qui sic agunt, ut eorum factis contristentur sancti, non ob aliud nisi quod per spiritum sanctum habent per quem tam boni sunt, ut eos mali moestificent, hi maxime, quos bonos fuisse uel nouerunt uel crediderunt. Contristari dicitur spiritus sanctus, quia suis electis inspirat charitatem, per quam facit ut contristentur de aliorum detrimentis. Sancti autem qui sic contristantur, maxime sunt pii præpositi ecclesiæ. Vnde nunc subiectis præcipitur, ne per inobedientiam suam contristent eos, quia in eis contristarent spiritum sanctum. Ut exaugeret peccatum, uoluit Apostolus ita dicere. Propositos enim contristant, qui eorum uerba contemnunt, & eis obedire despiciunt. Non debetis hunc spiritum contristare, in quo uos quasi cera signati estis, eius imagine uobis impressa. Vel signati, id est, ab infidelibus discreti. Et hoc factum est in die redemptionis, id est, quando transacta nocte infidelitatis & ignorantie, illustrati estis luce fidei in baptismo, & redempti de seruitute diaboli. In baptismo enim spiritus sanctus fide & sacramentis & spiritalibus gratiis signat fideles, id est, ab infidelibus secernit.

Col. 3.

• Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & clamor, & blasphemia tollatur à uobis cum omni malitia. Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes inuicem, sicut & deus in Christo donauit uobis.

¶ Omnis amaritudo, quæ quidē contraria est benignitati. i. rancor & asperitas in dictis uel in factis siue in cogitationibus, tollatur à uobis. • Ira. i. subita commotio animi, aliquandiu ipsum animum possidēs. • indignatio. i. uehementis furor animi cum quodam arrogantiæ uitio. Hoc fit plerumq, si maior uiderit minorem in aliquo honore sublimari. Indignatur enim ex hoc nonnunquam grauiter. Et quia istum impetum animi solent sequi clamorosa uerba, subsequenter ponitur • clamor. Clamorem hic accipimus, quando omnes cum sunt in iræ furore, mala uerba & ad contumeliam pertinentia proferunt. • blasphemia, id est, prolatio uerborum contra deum uel sanctos eius. Blasphemia enim est, per quam de ipso deo falsa dicuntur & sanctis eius. Et hæc iubet Apostolus ut tollantur à nobis, exhortans nos ad patientiam. Et quasi cunctis exterius iam bene compositis, ad interiora conuertitur, dum subiungit, cum omni malitia. Malitia enim proprie ad mentem pertinet. Et frustra indignatio & clamor et blasphemia ab exterioribus tolluntur, si in interioribus uitiorum ma-

ter malitia dominatur. Et incassum foris nequitia ex ramis inciditur, si subreptura multiplicius intus in radice seruatur. Malitia ergo quæ est occulta radix uitiorum, extirpanda funditus est à corde: et dulcedo charitatis inferenda, ne uitiorum rami foris erumpant. Sic enim tolerare debemus eos qui mala nobis irrogant, ut et puro corde diligamus illos. Hæc uitia dum tollimus à nobis, deponimus ueterem hominem: nouum autem induimus, facientes quod subditur: Estote autem &c. Quasi dicatur: Nolite esse amari, sed ecōtra estote inuicem, id est, alter erga alterum benigni, id est, bonum ignem piæ dulcedinis habentes. Benignitas enim est serenitas animi, quando aliquis clare & hilariter loquitur, & sua tribuit, & conuersatur cum alio. Quæ (sicut diximus) contraria est uitio amaritudinis. Et nolite iram habere aduersus quemquam, sed estote inuicem misericordes, id est, uiscera miserationis habentes, ut affectum benefaciendi proximis semper habeatis, etsi deest quod tribuatis. Et non clametis irati contra aliquem, uel non deferatis ad iudicem de iniuria uobis illata clamorem, sed estote donantes inuicem, id est, condonantes alter alteri, quicquid læsionis uel offensionis per tulistis. Et hoc facite non fide, nec ex parte, sed ita pure & perfecte, sicut & deus in Christo donauit uobis. id est, sicut deus per Christum omnia, quæ commiseratis, condonauit uobis, sine aliquo respectu uindictæ ulterius futuræ, sic & uos condonate uobis semper ad inuicem sine respectu alicuius ultionis. Alioquin deus repetet quæ uobis dimiserat.

CAPVT V.

E Stote ergo imitatores dei, sicut filij charissimi: & ambulate in dilectione, ne, sicut & Christus dilexit nos, & tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam deo in odorem suauitatis.

¶ Quandoquidem deus in Christo uobis peccata, quæ in eum commiseratis, donauit, ergo estote imitatores dei, id est, sequimini exemplum bonitatis eius, & ut uos fratribus dimittatis quicquid in uos delinquant. Et hoc facite sicut filij charissimi: quia si hoc feceritis, tunc filij charissimi eritis illius patris. Vnde dicit unigenitus eius: Diligite inimicos, benefacite his qui oderunt uos, orate pro persequentibus & calumniantibus uos, ut sitis filij patris uestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Et non solum in condonatione peccatorum sitis imitatores dei, sed etiam in dilectione, ut diligatis eos qui uobis aduersantur. Scilicet in dilectione positi ambulate, id est, promoueamini & proficite in ea intantum, ut si opus fuerit, ponatis animas pro his quos diligitis, sicut & Christus dilexit nos, & posuit animam suam pro nobis. Magna & inenarrabilis dilectio, ut unicus filius dei semetipsum pro nobis traderet morti, dominus pro seruis, creator pro creatura. Nam tradidit pro nobis redimendis, non arietem, non hircum, non etiam p-

Ioh. 13.

Matth. 5
Luc. 6

Aphetam aut apostolum, sed semetipsum qui deus ē. Tradidit se. i. non inuitus est ductus ad mortem, sed ipse spontaneus se dedit, & in hoc apparuit uis dilectionis. Tradidit enim se oblationem & hostiam deo. Oblatio nanque dicitur, quando nullo quærente aliquid sponte offertur. Sic Christus cū nemo id quærere auderet, obtulit se p nobis in cruce sacrificium deo. Hostia uero dicitur, quæ pro hostibus uel uictis uel superandis celebratur. Sic & hostia Christi diabolus & dæmones superati sunt atque peccata. Vel oblatio fuit Christus, ga morte sua nobis dona uirtutum & diuinam gratiam acquisiuit: hostia uero, quia nos ab hoste liberauit. Vel oblatio, dum fuit iniuriatus: hostia, dum fuit occisus. Qui dedit se hostiā talem, quæ iret in odorem suauitatis, id ē, in odorem suauē deo. Quia sicut suauis & bonus odor est alicui acceptabilis, sic deo sacrificium dominicæ carnis. In q̄ pater delectatus est non respectu simplicis mortis Christi, sed respectu fructus ab eo procedentis. Ex ea enim nunc salus humano generi prouenit, in qua quidem deus delectatus est. In intentione etiam saluatoris & affectu pietatis eius, dum se p nostra redemptione immolari permetteret, delectatus est pater ut in odore suauissimo. Nam qui iustus pro iustitia occisus est, optimū de suauitate præbuit odorem. Sicut enim peccatum foetorem, sic iustitia bonum spirat odorem.

B Fornicatio autem & omnis immunditia, aut auaritia, nec nominetur in uobis, sicut decet sanctos: aut turpitudine, aut stultiloquiū, aut scurrilitas, quæ ad rem nō pertinet, sed magis gratiarum actio.

¶ Deum imitari studete. Sed fornicatio & immunditia & auaritia sic prorsus reſciantur à uobis, ut neque uel nominentur in uobis, id est, nomen alicuius horum uitiorum nō sit in aliquo ex uobis, scilicet nemo saltem solo uerbo dicat quæquam uestrum esse talem: sed ita coram deo & hominibus irreprehensibiles estote, ut nullum locū malæ suspicioni detis. Fornicatio dicitur à fornicibus, qui & harenarij nunc appellantur. sunt enim theatrales arcus & lupanaria loca, in quibus erant meretrices, cum quibus spurcissimi quique commiscebantur. Immunditia autem uocatur omnis incontinentia ad libidinem pertinēs, quoquo modo fiat. Fornicatio igitur quantum ad mulieres, hic accipitur: immunditia uero, quantum ad hoc quod sit contra naturam, siue in se, siue in alium. Auaritia uero illa pestis est animi, quæ nunquam dicit nisi accipe. Quam ideo ponit Apostolus cū fornicatione & immunditia, ut innuat eā esse fornicationē animæ, sicut illicita corporis operatio, corporis est fornicatio. Sicut enim qui fornicatur, nō sua, sed aliena muliere abutiū: sic qui peste auaritiae cōtaminatur, usq; ad aliena habenda extenditur: & qd sub rapina habet, omnibus retinere molit. Per hoc qd posuit disiunctiua coniunctionem inter immunditiam & auaritiam, quod quidem non fecerat inter immunditiam & fornicati-

C onem, uoluit significare alterius generis esse fornicationem & immunditiam, & alterius auaritiam: quia illæ sunt corporis, ista uero animæ. Fornicatio & omnis immunditia aut auaritia non solum non sit in uobis, sed nec etiam nominetur, id est, ratopere uobis prouidete ab istis uitijs, ut neque uel infamiam illorum patiatur aliquis uestrum, sicut decet sanctos à uitijs esse immunes & à nota infamiae. aut turpitudine non nominetur in uobis, aut stultiloquiū, aut scurrilitas. Turpitudine est, qua mens inflammatur ad libidinem, ut in osculis & amplexibus & multis alijs huiusmodi. Stultiloquiū uero est stulta uerborum prolatio, nullam utilitatem, nullamq; scientiam continens, sine industria et discretionē facta. Scurrilitas uero est facetia ioculatoriorū uerborum, quæ quadam industria et ingenio artis pferuntur, ut auditores ad risum moueantur. Quæ scurrilitas licet magno labore studij agatur, tamē non pertinet ad rem, id ē, ad aliquam utilitatem, sed tantum ad uanitatem et mentis eneruationē. Hæc uitia non nominentur in uobis, sed magis, id est, potius nominetur in uobis gratiarum actio, id est, ita deo semper agite gratias super beneficijs eius, et ita laudibus eius insistite, ut nihil de uobis dici possit, nisi quod omnis actio uestra deo gratias rependit, scilicet et uerbis et actibus assidue gratias saluatori reddite.

D Hoc enim scitote intelligentes, quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hæreditatem in regno Christi & dei.

¶ Ratio quare fornicatio et cætera non debent esse in uobis, quia hoc sine ambiguitate sciatis qd omnis fornicator etc. Omnis dico, id est, numeratis singulis partibus cuiusque, nulla reperietur quæ habeat hæreditatem in regno CHRISTI et dei, id est, quæ habeat hæreditario iure locum in regno gloriæ. Et hoc ideo, quia Christi est, contra cuius præcepta operantur tales: et dei patris, cui iniurias faciunt. Et hoc erit uobis manifestū, si fueritis intelligentes. i. si aduerteritis quod aduertendum est, uidelicet quid sit fornicatio & immunditia. i. quā immunda res sit & sordida & omni uituperatione digna, & item quā pessima & praua res sit auaritia, uidelicet qd auarum esse sit nō solum idolis seruiens, sed etiam ipsa idolorū seruitus. Auari enim deus, nummus est. Nam sicut qd idolis seruit, cultum debitum creatori imaginatæ creature attribuit: sic & auarus impendit cultum effigiatae pecuniæ, cum deum colere deberet, nō pecuniā. Ideoq; pecunia quam diligit, ueneratur & colit, facta est illi idolū: quia spem suā in ea posuit, & à dei cultu pro ea recessit. Dum enim deberet adire ecclesiam, custodit arcam. Dum deberet rogare deum, petit forum ut augeat lucrum. Quapropter idololatria merito iudicatur. Vel etiam ideo, quia sicut idololatra rapinā facit, honorem dei tollendo, et idolis dando, sic auarus rapit pauperibus ea q̄ superflue sibi coaceruat. Res enim q̄s deus seruire uult indigentibus, ipse sibi usurpat et

A recondit. Et propter huiusmodi causas auaritia ē idolorum seruitus. Et econtrario si aduertatis qd sit regnum illud, scilicet quāta felicitate plenum, ubi nullus locus desiderandi est nisi quod quisq; habet, quia unicuique sufficit omnino quod habet: & item si aduertatis quid sit Christus, id est, quā sanctus, quā immunis ab omni peccato: & quis sit deus, id est, quā iustus iudex: & quātum bonum, id est, summum: si hæc omnia uultis aduertere, scietis fornicatorem & similes excludi à regno dei. Non enim intrabit in illud (sicut legimus) aliquid immundum. Christus nunc primo nominatur, & postea deus, ne secundum Arrianos æstimaretur minor patre filius.

Apo. 21.

2. The. 2. Nemo uos seducat inanibus uerbis. Propter hæc em̄ uenit ira dei in filios diffidentie. Nolite ergo effici participes eorum.

¶ Seducebant quidam auditores suos, promittentes impunitatem eis ex misericordia dei, & persuadentes quia ppter peccata superiora nō amitteret homo regnum dei. Contra quos nunc Apostolus: **Matt. 24.** Nemo, inquit, uos seducat inanibus uerbis. Inania enim sunt, id est, uentosa & omni ueritate uacua, **Marc. 13.** uerba eorum, qui dicunt uel dicebant non omnē fornicatorem aut immundum aut auarū damnari, proponentes hoc & dicentes: Si omnis fornicator & immundus & auarus dānatur, tunc pauci in mundo saluantur. Quod reputant inconueniens & impossibile, cum sit cōueniens & possibile.

Matt. 20. Multi enim sunt (ut ait dominus) uocati, pauci uero electi. Dicunt etiam aliquando misericordiam dei tantā esse, ut etiam fornicatorem uel auarum nō sinat æternaliter cruciari: atq; naturale esse prædicant, ut his utiis seruiatur, dicentes: Cur fecit deus mulieres, aurum, argentum & similia, nisi ut his utamur? Sed Apostolus econtrario clamat: Nemo uos seducat inanibus uerbis. i. à nemine uos permittatis seorsum ab hac ratione duci, scilicet quod fornicator & cæteri tales non habebūt partem in regno dei. Omnes enim rationes eorū, qui uos ita seducere uolunt, sunt inania uerba. Et reuera nō debetis huiusmodi uerbis ab hoc sano intellectu diuelli, qā propter hæc uerba uenit ira dei, id est, ultio diuina ut in æternum pereant, in filios diffidentie, id est, in eos qui cum sint filij ecclesie nō secundum bonam uitam, sed solummodo scdm sacramentorum participationem, sunt tamē diffidentie & desperationis, quia de illis diffidimus propter prauitatem eorū. Et quia ira diuinæ animaduersionis in obitu eorum uenit in eos, ergo ne uos similia patiamini, nolite effici participes eorum, uidelicet uel quod eadem dicatis, uel quod fidē eis adhibeatis. Sed & scdm ueterem historiā, propter inania uerba & fornicationem & his similia, uenit ira diuinæ ultionis in Iudæos, prosternens cadauera eorum in deserto: qui erāt filij diffidentie, quia de promissionibus diffidebant, non credentes qd essent ueræ: & ideo murmurabant & fornicabantur, propter quæ & perierunt. Nolite ergo similiter uel agere uel loqui, ne similiter pereatis.

Num. 21.
25. 26.

Erat is enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Ut filij lucis ambulate. Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & ueritate, probantes quid sit beneplacitum deo.

¶ Non debetis iam effici participes eorum, quia uos aliquando, id est, ante conuersionem erat is tenebræ, id est, obscuritas nigredinis & in uobis ipsis & in alijs, paruo exemplo illos excæcando, & in errorem præcipitando: sed nunc, id est, postquam ad gratiam accessistis, facti estis lux secundum fidem & iustitiam & puritatem uitæ, quia lumine & exemplo uestre operationis & scientiæ alios illuminatis. Et hoc non in uobis, sed in domino, quia tenebræ fuistis in uobis, sed nunc estis lux in domino, ut qui gloriatur, in domino gloriatur. Lux estis, sed lux illuminata, sicut & oculi nostri dicuntur lux, sed illuminata, quia uidere non possunt nisi uel in die sol luceat, uel in nocte aliquod luminare fulgeat. Et quia oportet ut uos q lux talis estis, ut à uera luce quæ deus est illuminemini, non in uobis lux esse dicimini, sed in domino. Et ideo filij lucis iure uocari potestis. Quia ergo lux estis & filij lucis, idcirco non iam ut filij tenebrarum, sed ut filij lucis ambulate, id est, promoueamini de lucidis operibus in lucidiora. Et ratio suadet ut sic ambuletis, quia fructus lucis, id est, utile opus quod gignit lux, sicut arbor fructum, est in omni bonitate, quæ quisque sit bonus in seipso: & in omni iustitia, quæ proximis quod iustum est impedit: & in omni ueritate, quæ id quod uerum est credat & loquatur. Possumus autem iustitiam & ueritatē partes bonitatis intelligere. Iustitia uero tenetur in obseruantia bonorum operum, ueritas autem in sermonibus nō falsis & cogitationibus. Et hæc omnia bona sunt, ideoq; partes bonitatis. Et lux quæ tales fructus facit, homo est, lucificatus à uera luce, quæ Christus est. Ambulate ut filij lucis, & hoc facite, probantes, id est, discutientes & scire studentes atq; discernentes, quid sit beneplacitum deo, id est, quid deus multum uelit, ut illud faciatis, qd ei optime placere probaueritis. Quicquid enim facere uolumus, antequam illud inchoemus, probare debemus an deo placiturum sit. Et si deo placitum probauerimus, tunc faciamus illud: si autem displiciturum, non faciamus.

Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum, magis autem redarguite. Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis, turpe est & dicere.

¶ Ut filij lucis ambulate, & nolite communicare, id est, non habeatis uoluntatem communicandi. i. cōsentiendi operibus infructuosis tenebrarum. i. eorū q sunt tenebræ. i. excæcati in se, & excæcates alios: qā infructuosa sunt illa opera. i. nullā utilitatē afferentia. Non cōmunicetis operibus huiusmodi, sed magis. i. potius redarguite & corrigite ea. Duobus em̄ modis non nos inquinant mali cū quibus degimus. i. si non consentimus, & si redarguimus, hoc est, non communicare, non consentire. Com-

A municatur enim peccatori, quando facto eius cōfortium uoluntatis uel approbationis adiūgitur. Hoc ergo nos admonens Apostolus, ait: Nolite communicare operibus infuctuosis tenebrarum hominum. Et quia parum erat non consentire, si quæreretur negligentia disciplinæ, magis autem, inquit, & redarguite. Videte quoniam utrumque complexus est, Nolite communicare, magis autem & redarguite. Quid est, nolite communicare? Nolite consentire, nolite laudare, nolite approbare. Quid est, magis redarguite? Reprehendite, corripite, coercete. Prælati uero datum est maxime hoc præceptum. Ideo non debetis communicare, sed potius redarguere, quia turpe est non solum facere uel uidere, sed & dicere ea quæ ab ipsis tenebrosi hominibus sunt in occulto, id est, in secretis locis, quia uerecundantur talia palam facere. *John. 3.* Omnis qui male agit, odit lucem.

Omnia autem quæ arguuntur, à lumine manifestantur. Omne enim quod manifestatur, lumen est. Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit tibi Christus.

Ipsi faciunt in occulto turpia. Sed omnia opera eorum quæ arguuntur, manifestantur eis à lumine redargutionis eiusdem. Plerumque ignoratur culpa ab ipso, qui perpetravit eam. Sed dum increpatur, manifestatur ei. Et istis qui nunc ab Apostolo uocantur tenebræ, sic obscurata est usu peccandi cōscientia, ut iam ea quæ faciunt, mala esse nō intelligant: uel si intelligunt, pro nihilo ducant & obliuiscantur. Quasi enim sub quadam obscuritate tegunt & latent peccata quæ sunt, ut uel non intelligantur, & post ad memoriā nō reuocent. Sed dum ab increpante ingeruntur oculis cordiū suorum culpæ, quas nesciebant, & arguuntur, tūc à lumine ueritatis manifestantur mentibus eorū, ut eas uideant & confiteantur, ac poenitendo deleant. Ecce quanta utilitas ex redargutione procedat. Et uere manifestantur à lumine. Nam omne peccatum quod manifestatur, est lumen. i. euident & nō ambiguum, nec potest excusatione regi qd palā dictum est. Vel omne malum opus quod per cōfessionē manifestatur, lumen est, id est, illuminans cōscientiam: quia ex consideratione malorū quæ fecit, illuminatur poenitens animus ad agēda bona, ut uideat quantum in poenitentia se debeat assilgere, & quāto studio bonis operibus insudare. Propter quod, id est, quia omne quod manifestatur, fit lumen, dicit Isaias: Surge, illuminare, quia uenit lumen tuū. Sed Apostolus more suo & autoritate apostolica uerbis alijs ponit hanc sententiam, & addit aliqua. Surge, inquit, qui dormis &c. Somnus animæ est obliuisci deum suum. Quæcūque enim anima oblita fuerit deum suum, dormit. Sicut enim qui corpore dormit, etiam si dies iam fuerit, tanquam in nocte est, quia nō uigilat ut uideat iam ortum diem: sic quibusdam iam præsentē Christo, iam prædicata ueritate, adhuc inest somnus animæ. Ideo unicuique talium clamat prophe-

ta uel Apostolus: Surge, illuminare, quia uenit lumen tuum. i. Christus. Vel surge qui dormis, id est, qui torpes in obscuritate cordis, non recogitans deum, nec aduertens peccata tua, sed in terrenis desiderijs oculos mentis habens, surgens sub illa pigritia per recordationem dei & intelligentiā culparum tuarū, & exurge. i. ex toto surge per dignam poenitentia, tu dico, eleuatus & separatus à mortuis. i. ab illis q per peccata spiritualiter mortui sunt in anima, ut iam cum illis non iaceas similiter mortuus. Vel surge per confessionem, & exurge per satisfactionē. Exurge à mortuis. i. à peccatis, quæ in epistola ad Hebræos uocantur opera mortua. Et tunc Christus qui illuminator est mentium, illuminabit tibi, id est, lumen sapientiæ & ueritatis & gratiæ suæ sic infundet cordi tuo, ut maneat tibi, id est, ut ultra nō amittas illud. Plus em̄ notat dicens, illuminabit tibi, quā si dixisset, illuminabit te. Quia illuminabit te, notaret Christum ei lumē uirtutum infundere: sed illuminabit tibi, non solum uocat uirtutum iubar expādere, sed etiam in eo conseruare. Non enim illi (id est, ad utilitatem illius) Christus illuminaret, si non illū in uirtutum lumine conseruaret usque in finem.

Videte itaq; fratres quomodo caute ambuletis, non quasi insipientes, sed ut sapientes, redimentes tempus, quoniam dies mali sunt. Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit uoluntas dei. *Colos. 4. Roma. 12. 1. The. 4. D*

Debetis (sic ut dictum est) ut filij lucis ambulare, & operibus tenebrarū nō cōmunicare, sed potius ea redarguere. Et quia sic agendum uobis est, itaq; o fratres uidete, id est, cōsiderate quomodo caute ambuletis, id est, prudenter agatis. Caute em̄ ambulant, qui sic per uiam bonæ operationis incidunt, ut ab insidiantibus uitijs se sapienter custodiant. Caute ambulant, qui & bona faciunt, & nec suis nec aliorum uitijs maculantur. Quod agere soli possunt, qui & iuste uiuunt, & peccantibus non consentiunt, sed eos studio charitatis redarguunt. Ambulate caute non quasi insipientes, id est, non solum cauete uobis à peccato, sed etiam à similitudine peccati: hoc ē, ita uos custodite, ut nullo modo uideamini habere similitudinē cum insipientibus. Multi enim sunt qui caute ambulant, conseruādo se cum dei adiutorio immunes à peccato digno reprehensione, & tamen ambulant quasi insipientes. Vt si quis sacerdos redarguēdo meretricem, frequentat domum eius, uidetur insipiens, licet nullum animum peccandi in eam habeat. Sed non decet sanctos malam de se opinionem dare per negligentiam uel indiscretionem suam. Non quasi insipientes ambuletis uiam iustitiæ, sed ut sapientes, id est, ita irreprehensibiliter, ut in ipsa ambulatione uideamini sapientes. Vel non ambuletis ut insipientes seculi amatores, qui non prouident in futurum: sed ut sapientes, qui sic in hoc seculo uiuere student, ut in futuro uitam æternam habeant. Vos dico, redimentes tempus. Redimere tempus est, ut quando aliquis infert tibi litem,

A perdas aliquid ut deo uoces, non litibus. Quod enim perdis, precium est temporis. Quomodo perdis nūmos ut emas tibi aliquid, sic perde nūmos uel q̄dlibet aliud, ut emas tibi quietem. Non enim habebis quietum cor, sed euerteris cogitationibus irritatus cōtra aduersarium tuum. Et ita perdes tempus. Sed melius est ut nūmos perdas, & tempus redimas. Vel tepus redimimus, q̄n ante actam uitam, quam lasciuendo perdidimus, flendo reparamus. Dum enim male agimus, tempus in quo bene operari deberemus, amittimus. sed damnū tēporis redimimus, si ita uitam commendamus, ut ea bona quæ olim facere negleximus, & ea quæ nunc facere debemus, faciamus. Nec mirū si minus fecimus, quoniam dies mali sunt. i. tēporis uariatio nociua est, quia peccantes attrahit ad uarietate delectationū. Dies sunt mali, quia in ipsis uiget malitia, & in ipsis leuiter peccat: q̄n tempus dat materiam male operandi, pponēdo uarietates rerum quas ex se affert. Dies enim malos duæ res faciunt, malitia & miseria. Nam per malitiam hominum & miseriam dicuntur dies mali. Cæterum dies isti quātum ad spatia horarum, ordinati sunt. ducunt uices, agunt tempora. Cui molesta sunt tempora, si homines sibi nō sint molesti. Ergo dies malos (sicut dixi) duæ res faciunt, malitia & miseria. Sed miseria hominum cōmunis est, non debet autem malitia esse cōmunis. Ex quo enim lapsus est Adam & de paradiso expulsus, nunquā fuerunt dies nisi mali. Et quia dies mali sunt, & nos positi sumus in procliuio peccandi, **B** propterea nolite fieri imprudentes, id est, indiscreti uel inconsiderati, ut non possitis mala prudenter uitare, & bona eligere, uel consideratione rationis omnia facere: sed sitis intelligentes quæ sit uoluntas dei, id est, quid deus uelit, ut illud faciatis.

Et nolite inebriari uino, in quo est luxuria: sed implemini spiritu sancto, loquētes uobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus uestris domino: grās agentes semper pro omnibus in nomine domini nostri Iesu Christi deo patri, subiecti inuicem in timore Christi.

¶ Intelligite uoluntatem dei. Et ut eam possitis intelligere & facere, nolite inebriari uino. Non prohibeo quin moderate uinum bibatis, sed modum non excedatis. Ebrietatem enim interdico. Non ebriemini uino, in quo immoderate bibito est luxuria. i. luxuria est in nimia potatiōe uini. Non in natura uini est luxuria, sed in immoderatione potationis, ne quis puer se intelligens, conetur ostendere creaturā dei (id est, uinum) malam esse, sic argumentando: Cuius effectus malus est, ipsum quoque malum est: sed effectus uini (id est, luxuria) malus est, igitur uinum est malum. Quod non procedit, cum sit creatura dei. Idcirco dicendū est, in quo. i. in inebriari, est luxuria. Vel certe uinum in quo ē luxuria, possumus intelligere concupiscētiā & ceteras uitiorum potiones, quæ mentē inebriāt

& euertūt. De cuiusmodi Salōmon ait: Luxuria, & fares uinum. Nolite uino ingurgitari, sed implemini, id est, studete impleri spiritu sancto, qui uos laudabiliter inebriet mutando mentes uestras, & amore æternorum calefaciens. Quo scilicet spiritu impleri hoc modo poteritis, id est, si ea quæ ore cantatis, mente cogitatis & intelligitis, ac uos de his intus instruitis. Et hoc est: Implemini spiritu sancto, loquentes uobismetipsis intus secundum attentionem, id est, intelligite quæ labijs proferitis, quia non modicum placet deo ut quisque adueriat quæ loquitur in psalmis, qui ad bonam operationem commonent: & hymnis qui de laudibus dei, & canticis spiritualibus quæ de æterno gaudio resonant, & ideo spiritalia sunt. Sunt enim secularium hominum cantica, sed non spiritalia. Et post loquutionem horum sitis cantantes, id est, deum laudantes, & de æternis exultantes, sicut hymni & cantica docent, & psallentes opere sicut psalmi suadent. Cantate (inquam) & psallite in cordibus uestris, id est, sicut in ore uestro laudes resonant domino, sic resonent in cordibus uestris: & hoc facite non uanæ gloriæ uel alij rei, sed soli domino, id est, ad honorem eius. Cantate, id est, cælestia resonate & desiderate. Nam qui desiderat, etsi lingua tacet, cantat corde. Qui autem non desiderat, quolibet clamore aures hominum feriat, mutus est. Desiderium enim & amor cordis, amœna uox est intus cantantis. Sic cantate in cordibus uestris domino. Vos dico, gratias agentes non ad horam, sed semper pro omnibus quæ dedit uel dederit, siue sint prospera, siue aduersa. Gratias ei semper agite, et hoc in nomine domini nostri Iesu Christi, per quem hæc omnia uobis à patre dātur, ut ipse filius in illis gratiarum actionibus glorificetur. Gratias (inquam) agite deo qui uos creauit, & patri qui uos in filios adoptauit. Vos dico, subiecti inuicem, humiliter curam agendo alter alterius, & pie uicissim ministrando, & hoc facite in timore Christi casto, qui huius uarię subiectionis humilitatem præcepit, & uenit nō ministrari, sed ministrare.

Mulieres uiris suis subditæ sint, sicut domino: quoniam uir caput est mulieris, sicut Christus caput ē ecclesiæ, ipse saluator corporis eius. Sed sicut ecclesia subiecta ē Christo, ita & mulieres uiris suis in omnibus.

¶ Ad familiaria præcepta se transfert Apostolus, & unicuique gradui quod debeat præcipit. Mulieres sint subditæ reuerendo, obediendo uiris suis, non alienis, sicut domino, id est, ad bene agendum. solummodo, sicut nos subijcitur domino deo, ut illi seruiamus bona faciendo, nō mala. Vel sicut domino, id est, in simplicitate & charitate qua deo seruirent, seruiant uiris suis. Quod ideo facere debēt, quoniam uir est caput mulieris, id est, principium, quia mulier primum de uiro facta ē. Ideo etiam caput, quia rector. Per uirū enim regitur mulier, sicut per caput corpus. Et dignū est ut corpus regatur & subdatur capiti. i. mulier uiro. Ita ē uir caput mulieris, sicut Christus caput ē ecclesiæ.

A quia sicut Christus regit & instruit ecclesiam, sic uir regere debet & instruere uxorem suam: & sicut Christus & ecclesia spiritaliter sunt unum, sic uir & uxor carnaliter unum. Sicut Christus est decus ecclesie, sic bonus uir decus mulieris. Christus est caput ecclesie: ipse dico, saluator corporis eius, id est, ecclesie, quia ipse saluat totum corpus ecclesie. Nul- lum enim membrum ecclesie saluatur nisi per Chri- stum, qui caput & saluator est omnium electorum: & uir similiter pro modulo suo debet uxorem ab omnibus malis saluare. Nam sicut ecclesia uitae suae causam habet ex Christo, sic mulier ex uiro: quia ut consistat, uirum accipit. Mulieres sint subdi- tae uiris, & non qualitercunque, sed sicut ecclesia sub- iecta est Christo in omnibus, sic mulieres uiris suis sub- iiciantur in omnibus, quae non sunt contra deum. In omnibus est ita subiecta ecclesia Christo, ut in nul- lo ei se praeferat, ne uelit esse superior eo uel etiam aequalis ei. Et eodem modo mulieres uiris suis sub- dantur, ut in nullo uelint eos superascendere.

Viri, diligite uxores uestras, sicut & Chri- stus dilexit ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans eam lauacro aquae in uerbo uitae, ut exhiberet ipse sibi gloriosam ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid huiusmo- di, sed ut sit sancta & immaculata. Ita & ui- ri debent diligere uxores suas, ut corpo- ra sua. Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim unquam carnem suam odio habuit, sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus ecclesiam. Quia membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius. Propter hoc relinquet homo patrem & matrem, & adhærebit uxori suae, & erunt duo in carne una. Sacramentum hoc ma- gnum est, ego autem dico in Christo & in ecclesia. Veruntamen & uos singuli unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligit. Uxor autem timeat uirum suum.

¶ Diligite (inquit) **o uiri uxores uestras**, quarum ca- put estis, sicut & Christus dilexit ecclesiam, cuius est ca- put, id est, illa bonitate illas amate, qua Christus ecclesiam, ut peccatum non ametis in eis, sed omne bonum, & iuste gubernetis eas atque foueatis. Christus dilexit ecclesiam, & praenimia dilectio- ne tradidit in mortem seipsum pro ea redimenda. Ita & uos pro salute uxorum, si necesse fuerit, tradi- te uos. Ideo se tradidit, ut illam suo sanguine sancti- ficaret, quia multis erat peccatis inquinata. Ipse di- co, mundans eam ab omnibus peccatis lauacro aquae sanctificatae in uerbo uitae, id est, lauacro baptismi. Baptismus enim Christi, lauacrum est aquae in uer- bo uitae. Tolle aquam, non est baptismus. Tolle uerbum, non est baptismus. Verbum uocat inuo- cationem diuinitatis, quod a baptizante super aquam profertur. Idcirco mundauit eam, ut ipse qui hoc bene poterat, exhiberet sibi, id est, prae- pa-

raret ad honorem suum electorum ecclesiam pul- chritudine uirtutum gloriosam, non habentem maculam aut rugam, id est, mundam ac simplicem. Maculam quippe & rugam non habet, quae & turpitudine operis & duplicitate sermonis caret. Quia & per iustitiam munda est, & per simplicem intentionem tenfa. A similitudine uestis dictum est, quae prius lauatur & post extenditur. Ecclesia enim non so- lum sponsa Christi, sed & uestis Christi solet ap- pellari. Quae mundata est, ut non habeat macu- lam: extensa est, ut non habeat rugam. Non ha- bet in electis maculam criminis, nec rugam dolo- ritatis. Non habet in eis rugam, quia nesciunt ali- ud de foris ostendere, & aliud intus habere. Vel ideo non habet in eis rugam, quia non flectuntur ad amorem terrenorum, sed extenduntur spe & desiderio caelestium bonorum. Non habet macu- lam aut rugam, sed nec aliud huiusmodi, quia nec co- suetudine uenialium peccatorum ita grauari se per- mittit, ut multitudo eorum possit alicui crimini comparari, sed ut sit sancta in bono opere, & imma- culata in abstinentia mali. Immaculata est, id est, si- ne crimine. Non enim sine peccato quisquam esse potest in hac uita. Vel ad futurum seculum pos- sunt haec referri. Mundauit Christus ecclesiam, ut ipse post diem iudicii in aeterna beatitudine exhi- beat, id est, praesentet eam sibi gloriosam, id est, animo & corpore fulgentem, quia tunc iusti ful- gebunt sicut sol in regno patris eorum. Tunc ple- ne atque perfecte erit ecclesia, non habens macu- lam peccati uel rugam dupliciter, aut aliquid hu- iusmodi, quia tunc etiam erit uere gloriosa. Non enim modo in tantis malis, in tantis scandalis, in tanta permixtione hominum pessimorum, in tan- tis opprobriis impiorum dicenda est esse glorio- sa: sed tunc potius, quando malis omnibus libera- ta, gaudebit penitenter in bonis cum Christo. Et tunc erit uere sancta & immaculata, quia sic sola san- ctitas in ea regnabit, ut omnis macula cuiuscunque peccati procul sit ab ea. Vel sancta erit per carnis immutationem, & immaculata per corruptionis re- motionem. Christus (ut dictum est) dilexit ecclesiam quae est corpus eius. Ita etiam uiri debent uxores suas di- ligere ut corpora sua. id est, sicut se: quia illae sunt corpora eorum, & illi capita earum. Vel sicut spiritus homi- nis diligit & regit, & sibi in bono subiicit corpus & carnem cui coniunctus est, sic uiri diligant & re- gant & sibi subiiciant in bono uxores suas. Quod facere debent, quia qui uxorem suam diligit, seipsum di- ligit, quia ipse & uxor unum corpus sunt, & uxor est caro eius. Et ideo uir debet eam diligere, quia nemo unquam odio habuit carnem suam. Nam nonnulli dicunt se malle esse sine corpore, sed omnino fallunt. Non enim corpus suum, sed corruptiones eius & pondus oderunt. Non ergo nullum corpus, sed incorruptum & celerrimum corpus uolunt habere. Sed nec illi qui se occidunt, odio habent carnem suam, sed aliqua graua incumoda se per mortem effugere putant. Qui uero continentia quadam & laboribus per- sequuntur corpora sua, qui hoc recte faciunt, non id agunt ut non habeant corpus, sed ut habeant

A subiugatum & paratum ad opera necessaria. Libidines enim male utentes corpore, id est, consuetudines inclinationis animæ ad fruendum inferioribus, per ipsius corporis laboriosam quandam militiam extinguere affectant. Nam non se interimunt, & curam suæ ualitudinis gerunt. Nemo itaque unquam odio carnem suam habuit, sed nutrit eam cibo & potu, & fouet indumentis, sicut & Christus ecclesiam spiritualiter nutrit cibo potuque corporis ac sanguinis sui, uel cibo fortioris intelligentiæ & potu facilioris doctrinæ, & fouet eam indumentis uirtutum. Ita & uir de uxore debet facere, quæ caro eius est. Christus fouet ecclesiam, quæ est corpus eius. Et uere corpus eius, quia nos omnes membra sumus huius sacri corporis. Quia membra sumus corporis eius, i. ecclesiæ, de carne, i. de imbecillitate eius, & de ossibus, i. de fortitudine eius: hoc est, alij sumus infirmi, & alij fortes in hoc corpore eius quod est ecclesia. Sicut enim corpus humanum ex carne & ossibus constat, & caro eius sustentatur ab ossibus, sic ecclesia de minus perfectis & magis perfectis constat, & perfectiores ex exemplo & exhortatione sustentant imperfectos. Ita & mulier quæ est quasi caro fragilis, debet à uiro sustentari, qui est uelut firmitas ossis. Vel de carne eius & de ossibus eius est, quisquis per gratiā eius potest dicere, quia cum infirmior, tunc fortior sum & potens. De carne eius & de ossibus eius est, quisque ad imitationem eius dicere potest, quia factus sum infirmus, ut infirmos lucrificarem. Vel ideo sumus de carne eius & de ossibus eius, quia carnem eius in ministerio sumentes, carni nostræ coniungimus, & uirtute spiritus eius confortamur uelut internis ossibus. Nam sicut Eua de Adā facta, traxit ab eo carnem & ossa, sic ecclesia ex Christo pcreata, carnem eius & spiritum (ut diximus) in se traxit. Vel de carne eius & de ossibus eius sumus, i. eandem carnem & eadem ossa quæ ipse habuit, habemus: quia de nostra mortalitate carnem suscepit cum ossibus. Potest & ita intelligi, corporis constantis de carne eius & de ossibus eius, i. de firmis & infirmis. Propter hoc, i. quia sumus de carne eius & de ossibus eius, & ipse dilexit ecclesiam, ab initio fuerat prophetatum de eo, quia relinquet homo patrem & matrem, & adheret uxori suæ, & erunt duo in carne una. Homo enim iste, mediator dei & hominum, homo Christus Iesus significabat. Qui reliquit patrem, quoniam semetipsum exinanivit, formam serui accipiens. Ita enim reliquit patrem, non quia deseruit & recessit à patre, sed quia non in ea forma apparuit hominibus, in qua æqualis est patri. Reliquit & matrem, i. synagogam Iudeorum, de qua secundum carnem natus erat. Et adhæsit uxori suæ, id est, sociauit & coniunxit se electorum ecclesiæ. Et ipsi duo, id est, Christus & ecclesia sunt in carne una: quia carnem quam ille de uirgine sumpsit, quotidie in Missarum celebrationibus sumit ecclesia. Vel in carne una, quia (ut supra dictum est) ipse de mortalitate nostra carnem suscepit, & per carnem particeps noster factus est, ut illius capitis corpus esse possemus. Sicque facta est ex duobus una quædam persona, ex capite & corpore, ex spiritu

fo & sponsa. Totus itaque Christus caput & corpus tanquam integer uir, quia & femina ex uiro facta est, & ad uirum pertinet. Sacramentum hoc magnum est de coniunctione CHRISTI & ecclesiæ. Et ne quis istam magnitudinem sacramenti in singulis quibusque hominibus uxores habentibus intelligeret, ego autem, inquit, dico in Christo & in ecclesia. Ego quidem allegorice interpretor hæc uerba Genesis de coniugio Christi & ecclesiæ, sed tamen uos moraliter & ad literam ea intelligite, & uos singuli unusquisque uxorem suam sicut seipsum diligat. Uxorem autem monemus, ut timeat uirum suum, id est, casto timore diligat eum, & obediat ei in omni bono & reuereatur eum.

CAPVT VI.

Filij, obedite parentibus uestris in domino. Hoc enim iustum est. Honora patrem tuum & matrem tuam, quod est mandatum primum in promissione, ut bene sit tibi, & sis longæuus super terram.

Præcipit filiis ut obediant parentibus suis in domino, id est, in his quæ ad deum pertinent, non enim suadet obediendum esse in eis quæ sunt contra deum. Et ideo est obediendum parentibus, quia hoc est iustum, ut eis obediatur à filiis, id est, naturale ius habet. Nec solum ius naturale est hoc, sed etiam præceptum domini, dicentis: Honora patrem tuum & matrem tuam. Quod ideo præcipue est obseruandum, quia est mandatum primum in promissione. Licet enim hoc mandatum sit quartum in decalogo, tamē primum est in promissione, quia huic primo addita est promissio, cum cæteris præcedentibus non esset adiuncta. Tria quippe mandata præcesserunt istud, & pertinent ad charitatem dei, quia deus trinitas est. Alia uero septem, in quibus est hoc primum, ad dilectionem proximi respiciunt & docent quomodo uiuatur inter homines. Nam ipse septenarius præceptorum numerus incipit ab honore parentum. Honora, inquit, patrem & matrem. Ad parentes enim suos homo aperit oculos, & bona eius uita ab eorum amicitia sumit exordium. Quisquis autem parentibus non deserit honorem, quibus parcere poterit. Primum est hoc mandatum in secunda tabula, quæ continet mandata pertinentia ad dilectionem proximi. Et est in promissione. Nam & ita distingui potest, scilicet ut et primum intelligatur esse in altera tabula, & esse in promissione. Sed uerius dici potest in utraque re primum esse, & in tabula, & in promissione. Quæ promissio magna est. Honora (inquit) parentes, ut bene sit tibi, id est, carnalia & spiritalia bona per hoc à deo consequaris: & sis longæuus super terram, id est, longæuitatē æternitatis habeas super stabilem mansionem cælestis patriæ.

Et uos patres nolite ad iracundiam prouocare filios uestros, sed educate illos in disciplina & correptione domini.

Vos filij obedite parentibus, & uos parentes nolite illis dare occasionem inobedientiæ: nolite illos ad iracundiam prouocare, i. nolite illis ea facere, propter

Matt. 19.

Marc. 10.

1. Cor. 6.

Col. 3.
Exod. 20.
Eccl. 3.
Matt. 15.

Exod. 20.

D

A quæ peccent per iracundiam, quia patres estis illorum, & quia illi sunt filij uestri: sed educate illos dum pueri sunt, in disciplina domini, ne indiscipline incipiât uiuere: & in correptione domini, ut de prauitatibus morum suorum corripatis illos secundum deum bono animo, & ad rectitudinem reducat.

Serui, obedite dominis carnalibus cum timore & tremore, in simplicitate cordis uestri sicut Christo, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed ut serui Christi, faciētes uoluntatem dei ex animo, cum bona uoluntate seruientes sicut domino, & non hominibus, scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet à domino, siue seruus, siue liber. Et uos domini eadem facite illis, remittentes minas, scientes quia & illorum & uester dominus est in cælis. & personarum acceptio non est apud deum.

**Vos serui obedite dominis carnalibus, id est, qui uobis temporaliter dominantur secundum carnalia, non secundum spiritualia. Habet enim & spirituale dominum in cælis æternum, qui uestris mentibus dominatur: sed non uult ut occasione eius dedignemini seruire carnalibus dominis, qui uobis ipso ordinante subiecti estis. Etiam si sunt iniqui uel infideles, seruite illis donec transeat iniquitas. Multi enim religiosi dominis iniquis, non tamen liberis seruiunt: quia omnis qui facit peccatum, seruus est peccati. Et utique felicius seruitur homini quam libidini. Ordinauit enim sic deus ecclesiam, ut omnis potestas ordinata in seculo habeat honorem aliquem & meliorem. Et ideo obedite dominis uestris ut oportet, scilicet cum timore & tremore. Timor enim est causa tremoris. Filij parentibus cum reuerentia honoris obediant, serui autem cum timore animi & tremore corporis, scilicet ut gestus corporis & apparitio ostendat internam timorem. Et hoc facite non in simulatione, sed in simplicitate cordis uestri, id est, in puritate intentionis uestre: quia licet sit habendus timor, tamen intentio seruanda est simplex, id est, absque duplicitate simulationis, ut sicut exterius ostenditis uos libenter obedire, sic habeatis in corde, scilicet non hoc faciatis solo timore effugien-
di poenas temporales, sed pura intentione bene agendi. Sicut Christo illis obedite, id est, ex puritate intentionis, qua Christo debetis obedire. Cum enim Christo iubente seruitis hominibus, non illis seruitis, sed ei qui iussit. Vel sicut Christo illis obedite, id est, tantum in bono. Præcipiunt enim sæpe mala agere, sed in his non est eis obediendum. In simplicitate cordis obedite, non ad oculum seruientes, id est, non existentes prompti & strenui ad seruandum tunc solummodo, cum à dominis uestris uidemini, & illis absentibus agentes negligenter: quia hoc faciunt subdoli serui, qui uolunt placere hominibus dominis, quos fallere possunt: non deo, qui uidet omnia. Non ita fecte seruiatis,**

**quasi hominibus solum placentes, sed ut serui Christi, id est, in puritate cordis & ueritate, nulli alij rei nisi ueræ iustitiæ, studentes. uos dico, facientes in hoc uoluntatem dei, qui uoluit ut carnalibus dominis seruiretis, non inuiti, sed ex animo: nec ex malo animo, sed ex bona uoluntate: ut etiam non potestis liberi fieri, uestra tamen seruitutem quodammodo liberam faciatis, non timore subdolo, sed fidei dilectione seruendo. Ecce non fecit CHRISTVS de seruis liberos, sed malis seruis bonos seruos. Ex animo cum bona uoluntate seruientes sitis sicut domino deo, & non hominibus, cuius præcepto seruitis hominibus. Vos dico, scientes quoniam unusquisque quodcumque fecerit bonum, hoc recipiet à domino, siue seruus, siue liber. Id est, ideo debetis seruire dominis prout rectum est, quia certum uobis est, uos remunerati ones à deo fore percepturos non solum de hoc, sed de omni bono quod feceritis, siue serui, siue liberi sitis: quoniam neque seruitus impedit aliquem ad consecutionem præmij, neque libertas expeditum reddit. tantum quisque bonum faciat. Deus enim remunerator est omnium operum uere honorum, quicumque faciat ea. Et uos domini eadem facite illis, non quod illis seruiatis, sed in simplicitate cordis & bona uoluntate secundum deum illos tractate, id est, sicut illis conuenit subiectionem debitam & iustam exhibere uobis seruendo, sic uos iustam & dulcem potestatem exerce-
te super eos humiliter dominando. Suauius illos tractate, remittentes, id est, relaxantes illis minas. Non interdico minas fieri, sed iubeo remissius fieri. Et si minæ remissius faciendæ sunt, quanto magis uerbera? Humane (inquam) illos tractate, scientes quia in cælis est & illorum & uester dominus. Id est, licet sint uestri serui, tamen uos estis illorum conserui, unum dominum habentes, contra quem de munere eius superbitis, si illos quos per conditionem tenetis subditos, æquales uobis per naturæ consortium non agnoscitis. Nam si male illos tractaueritis, non ignosco nobilitati uestre. Non enim personarum acceptio est apud deum, id est, non accipit homines propter personarum dignitates, quia in eius iudicio sublimitas personæ non confert aliquid alicui, nec humilitas personæ obest alicui: sed unusquisque secundum opera sua recipit, uel bona uel mala, siue liber sit ille, siue seruus. Ideo & serui & domini studere debent ut iuste agant.**

De cætero fratres, confortamini in domino & in potestate uirtutis eius. Induite uos armaturam dei, ut possitis stare aduersus insidias diaboli.

Specialibus expletis instructionibus mulierum & uiuorum, filiorum & parentum, seruorum atque dominorum, ad generale redit exhortationem, & ad spirituale bellum omnes simul instruit. Quasi dicat: Hactenus aliqui uestrum putauerunt se suis uiribus sine adiutorio gratiæ bonum aliquid agere posse, sed de cætero fratres si bono animo uolueritis agere, confortamini

A non in uobis, sed in domino. Vel ita: Hucusque uos iuui, sed de cætero quod superest uobis uiuendi spatio, cōfortamini iam in domino, ut sine me fortes efficiamini contra bellum diaboli. Siue etiam ita: Multa uobis hucusque dixi, sed de cætero qd adhuc dicere possem, hoc tantum agite: de cætero quod restat, sic agite, scilicet confortamini, id est, fortes efficiamini contra omnes impugnationes aduersarij, in domino, id est, in eo respectu qd dominum habeatis, cuius dominio tuebitur. Et confortamini in potentia uirtutis eius, id est, in uirtute eius quæ omnia potest. Et ideo confortari debetis, tum quia dominum habetis, tum quia ille potentem in omnibus uirtutem habet. Et quia non in sola gratia confortandum uobis est, sed etiam liberum adhibere debetis arbitrium, induite uos armaturam dei. Scilicet non solum cōfortamini in domino, sed etiam excitando liberum arbitrium, induite armaturam dei, id est, induite uos omnibus armis quibus militatur deo. In armatura enim omnia comprehenduntur arma. Induite armaturam dei, quod prædictum est respectu liberi arbitrii, ut possitis stare aduersus insidias diaboli. Taliter em insidijs eius resistere poteritis, id est, mediante auxilio diuinæ gratiæ, & exercitio liberi arbitrii: quia aut sola gratia, aut solo arbitrio nemo potest ei resistere. Et ideo prius confortamini in domino, & post induite armaturam dei, quia gratia præuenit liberum arbitrium. Idcirco uobis induenda est armatura dei, ut ei uiriliter militantes possitis

B in prælio non cedere, non succumbere, sed stare aduersus insidias diaboli, tum quia diabolus est criminator, tum quia insidiosè agit contra uos. Longe enim gravior pugna quæ sit insidijs, quam quæ fit ui. Non uident diabolum homines cum quo pugnant, sed tamen facile habet remedium. Seiplos interius uincant, & de illo foris triumphent. Ob hoc induenda est armatura, nisi omnium uirtutū perfectio, quibus à iaculis satanæ defendimur.

Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritalia nequitiae in caelestibus.

Galat. 5. Ideo spūalibus armis oportet nos undique munitos esse, quia contra spirituales hostes est nobis pugna. Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, id est, aduersus homines q caro & sanguis sunt. Galatis minus perfectis indixit aliud bellum, quod est aduersus carnē & sanguinem, dicens quia caro concupiscit aduersus spiritum, spūs autem aduersus carnem. Ephesijs uero, quasi iam spūalibus & concupiscentiæ carnis pualentibus, atq; persecutionē p iustitia foris sustinentibus, dicit: Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, id est, aduersus homines qui nos persequi uidentur, sed aduersus malignos spūs qui eorum mentibus principantur, & per eos nos persequuntur. Et quia sic est, debe-

mus homines diligere, dæmones cauere: homines misericorditer eripere, dæmones uiriliter superare. Quomodo enim si contra aliquem in prælio cōstitutum de parte aduersaria armatus equo sedens ueniat, non equo, sed equiti irascitur, & quantum potest, agit ut equitem percutiat & equum possideat: sic contra omnes malos homines agendum, & nō cōtra illos, sed cōtra illum qui illos instigat, totis uiribus laborandum est, ut dum diabolus uincitur, infelices quos ille possidebat, liberentur. Non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem, id est, aduersus homines quos uideamus scire in nos, qui potius miserandi sunt q odio habendi: sed aduersus principes eorum dæmones, & aduersus potestates iniquas malignorum spirituum. Principes dicuntur illi spūs, qui principantur in uitijs suis, quæ specialitè suggerere soliti sunt: sicut est spūs fornicationis, qui impugnat homines secundum luxuriam, & luxuriosus principatur: & spūs superbiæ, qui impugnat secundum superbiam. cæteri q tales, & sic unusquisq; principatur in suo uitio. Potestates autem uocantur illi spiritus, q habent uim & officium præcipitandi homines in maiora peccata, q præsent illis secundum immisionem maiorum & grauiorum uitiorum. Et quàm sit periculosum cōtra tales pugnare, non intelligat? & quomodo uincimus huiusmodi hostes quos non uidemus, nisi qa carnales interiores motus nostros sentimus, hisq; confingimus & illos percutimus? Vel principes intelligantur illi dæmones, q principantur alijs dæmonibus: & potestates, q super alios possunt. Sūt em inter eos alij nequiores alij & in malo fortiores: cōtra quos nobis lucta est. & aduersus rectores mundi, id est, aduersus illos dæmones, qui iusto dei iudicio regunt eos q sunt mundus, id est, immoderate mundanis adhærentes. Hi sunt q nos per hoies sibi subditos persequuntur, qa regunt eos ad male agendum, & de uitio ducunt in uitium. Rectores em sunt mundi, q mundanos (ut dictum est) regunt. Rectores sunt, non mundi elementorum, id est, cæli & terræ, maris & aeris, sed mundi tenebrarum harum, id est, omnium istorum infidelium, & istorum iniquorum hominum. De quo mundo dictum est: Totus mūdus in maligno positus est. Et conuersis peccatoribus, Fuiſtis, inq̃t, aliquando tenebræ, nunc autem lux in domino. Istū mūdum q huiusmodi tenebris, id est, tenebrosis hoibus constat, regūt maligni spūs. Et aduersus istos est nobis pugna, non aduersus eos quos regunt: Et etiā contra spiritalia &c. Per hoc ostēditur magna impugnationis uehementia. Multo em grauiori pugna & periculosiori exagitat homo, cum ab hoste q non subiacet oculis, impugnatur, quia ne scit qua parte ab aduersario impetatur. Spiritalia dico nequitiae, id est, defectionis & impossibilitatis. Nequitia quippe dicitur à nequam, qa per eā tenditur ad nō esse, sicut reprobi angeli deum qui solus uere est, deseruerunt, & in perpetuum defecum ceciderunt. Quæ spiritalia nequitiae sunt in caelestibus, id est, in huius aeris infimi caliginoso ha-

A bitaculo, ubi & nebulae conglobantur. Vel in celestibus, id est, in mentis nostrae sanctis uirtutibus patimur impugnationem a nequissimis spiritibus. Siue in celestibus pugnant contra nos, id est, pro caelesti hereditate tollenda. Itaque aduersus principes & potestates, atque rectores mundi tenebrae haerent, & aduersus spiritalia negotia in celestibus graue nobis certamen indicit Apostolus. Ipsi uero certaminis species sic intelligenda est, cum damna, cum pericula, cum opprobria, cum criminationes excitantur aduersum nos, non id agē tibus aduersariis potestatibus, ut haec tantummodo patiamur: sed ut per hęc uel ad iram multam, uel ad nimiam tristitiam, uel ad desperationē ultimam prouocemur, uel (quod est grauius) fatigati & uicti tēdijs compellamur aduersus deum cōqueri, tanquam humanam uitam non aequē iustitiae moderantem, ut per hęc uel infirmemur in fide, uel decidamus a spe, uel transferri cogamur a ueritate dogmatum, & impium aliquid de eo sentire suadeamur. Talia em̄ scripta sunt de Iob, cum diabolus dari sibi facultatem bonorum eius petisset a deo. Per q̄ etiā illud edocemur, qm̄ non fortuitis aliquibus incurſionibus impugnamur, si qm̄ nos talia aliqua facultatū dāna percusserint: nec fortuitu nostro, & alijs captiuis abducit, uel domoz ruinā in qbus chari quicq; opprimant erēniūt, uel aliqd huius contingit. In qbus oībus, uel in q̄libet horū unusquisq; fidelīū dicat aduersario. **Iob. 1. 2.** Nō haberes aduersum me potestatem, nisi data tibi esset deus. Nihil em̄ potuit contra Iob, nisi quantum a deo pmissus est. Sic nec cōtra quemq; fidelīū poterit amplius. Talē nos oportet instrui, qui cōtra tales configimus aduersarios. **Iob. 19.**

Propterea accipite armaturā dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos uestros in ueritate, & induti lorica iustitiae, & calceati pedes in preparatione euangelij pacis: in omnibus sumētes scutum fidei, in quo possitis tela nequissimi ignea extinguere, & galeā salutis assumite, & gladium spiritus, quod est uerbum dei.

Iob. 7. Talibus armis nos armat Apostolus, laudabilibus & inuictis, insuperabilibus & splendidis, spūalibus & inuisibilibus, quia hostes inuisibiles expugnamus. Si uides hostē tuū, uideantur arma tua. Si autē non uides hostē, cur uident arma quibus eum impugnas? Quia tam grauis & tam multiplex atq; tam periculosa est pugna, propterea accipite armaturam dei, id est, arma uirtutum, quibus suos milites deus armat. Accipite de manu imperatoris summi arma fortia, ut possitis non cedere praedictis hostibus, sed resistere fortiter illis in die malo, id est, in hora tentationis, quādo uelut diem prosperitatis arridere faciunt offerendo delectationem peccati. Vel in die malo, id est, in tempore quo uiget malitia, in tempore impugnationis diabolicae, in tempore praesentis uitae, quae tota tentatio est. Et possitis non subiacere, sed stare p-

fecti in omnibus uirtutibus, ut non in quibusdam uirtutibus bonis perfecti sitis, & in quibusdam imperfecti, sed in omnibus (prout fas est) perfecti. Tūc enim a nulla parte uinci poteritis. Vel in omnibus impugnationibus stetis perfecti, qd plus est quā resistere. Siue in omnibus, tam prosperis quā aduersis. Aut aliter: Ut possitis resistere in die malo, id est, in die iudicij: qui malus propterea dicitur, quia terribilis erit accusationibus diaboli, ut quando suos accusauerit, puritate conscientiae possitis uos defendere, sed etiam perfecti stare possitis in omnibus cum electis. Stadium uobis est contra hostes in armatura dei. Ergo state succincti lumbos mentis uestre, id est, state in castitate, quia ipsa est initium bonae operationis, ideoq; nunc prima ponitur in spiritualibus armis quae describuntur. Quādiu enim quis luxuriae subiacet, nihil boni potest agere: quia nihil eorum quae facit, potest deo placere. Sed postquam deseruerit luxuriam, incipit operari iustitiam. Et ideo nunc prius iubemur succingere lumbos, & post induere lorica iustitiae. Lumbos enim succingimus, cū carnis luxuriam quae in lumbis est, per continentiam coarctamus. Sed quia nonnulli simulant se lumbos habere succinctos & non habent, ideo praecipitur nobis, ut in ueritate succinctos habeamus eos, non in simulatione, quatenus uera sit nostra castitas, non simulata. Vel mentis lumbos succingamus in ueritate, ut cingulo casti amoris Christi nos contineamus a mendacio: quia qui mendacium loquitur, quantum in se est, corrumpit ueritatem, & ita fornicatur. Qui autem uera semper loqui studet, quasi legitimo coniugio utitur, ueritatem uel sapientiam habens coniungit, sicut ille qui dicebat: Hanc amauī & exquisiui a iuuentute mea, & quaesui spōsam mihi eā assumere. Ita ergo succingendi sunt in ueritate lumbi uestri, ut non accedamus ad scortum, id est, ad mendacium, sed in legitima sponsa quae est ueritas, delectemur, & ex ea filios generemus. Deinde subiungit ut simus induti lorica iustitiae. I. fori uestimēto bonae operationis undiq; muniti, ut nihil iniustum appareat in operibus nostris, sed totum ab omni parte iustum & aequū. Et haec iustitia recte uiuēdi est nobis lorica, quia interiora nostra nō sinit transigi, sed defendit undiq; praecordia nostra ab oībus telis inimici. Sicut em̄ lorica multis hamis conficit, ita uestis iustitiae multis opibus bonis & uirtutibus connectitur. Et huiusmodi lorica debet interior homo noster indui, ne possit ab ulla parte uulnerari. Post q̄ uero libidine uicerimus, & nos lorica iustae operationis induerimus, tūc & alijs bona p̄dicare idonei erimus. Vnde sequitur: Et state calceati pedes. I. habentes calceatos pedes, hoc est, munitos affectus uestrae mentis, ne tangant terrena, hoc est, ne terrenis cōmodis innitāt, in preparatione euangelij pacis, id est, in eo quod praeparatis cōdibus aliorū euangelicam praedicationē, quae annunciat pacem inter deum & hoīes. Calceamenta sunt ex corijs mortuorū animalium, & significant exēpla patrū iam defunctorū, qbus ab omni terrena lax-

Sapient. 3.

A sione defenduntur pedes nostræ mentis, id est, affectiones, quibus tanquam pedibus ad faciendū aliquid promouemur. Læditur enim pes prædicatoris à terra, si affectus eius terrenum commodum ex prædicatione appetit, id est, si propter terrenum commodum, non propter regnum cælorum prædicat euangelium. Et ideo prædictis calceamenti induantur pedes nostri, id est, exemplis patrum muniantur, ut sicut patres studio supernæ intentionis, non appetitu terrenæ commoditatis prædicauerunt euangelium, sic & nos faciamus. Cuius prædicatores in nullo fidei debent regulam deserere. Vnde subdit: *In omnibus sumētes scutum fidei.* Fides em̄ pro scuto sumēda est in omnibus congressionibus, quoniam ipsa prima resistit malignis spiritibus, & eorum tela excipit & repellit. Sub ea namq̄ proteguntur cæteræ uirtutes, q̄a ad omnia uirtutum arma protenditur, & eam diabolus impugnare primam aggreditur. In omnibus prælijs & in omnibus tentationibus sitis sumentes scutum fidei, in quo scuto positus nō solum repellere, sed etiam *extinguere omnia tela nequissimi diaboli*, id est, omnes suggestiōes eius acutissimas, quibus corda nostra ut uulneret impetit: tela dico, *igneæ*, id est, ignem uitiorum in humanis cordibus accendunt. Inflamman enim mentes hominum ad concupiscentiam, & igne totius malitiæ succendunt. Et hæc tela nequissimi hostis sunt, id est, qui etiam ea quæ nequit perficere præsumit, & in quibus nequicquam laborat. Sed aduersus hæc fide inuisibilibus rerum armamur, & inuisibilem aduersarium sternimus. His armis uos induite, & *galeam quæ salutis assumite*, id est, spem quæ salutem æternam expectat: quæ ideo galea dicitur, quia sicut galea est in superiori parte armorum, scilicet in capite, ita spes altior est omnibus alijs uirtutibus, & semper respicit ad superiora, spirans ad cælestia. Et ob hoc addidit salutis, ut ostēderet spem assequi quod desiderat, id est, salutem. Vel sicut scutum fidei fides est, sic galea salutis salus est. Cuius scilicet perpetuæ salutis memoria uel expectatio, caput mentis contra omnes ictus dæmonicæ impugnationis tutum facit. Qui enim cogitat diligenter quæ sint æterna gaudia, facile delectationes peccati à suo corde respuit, & aduersitates uincit. Hæc sunt arma quibus muniti, nunquam diabolo uel alicui membro illius cedetis. Sequuntur arma quibus illum & suos deuincatis: Et *assumite gladium spiritus*, id est, ensē spiritalem, quod est uerbum dei, id est, sermo diuinæ prædicationis, quo diabolus interficitur: hoc est, impugnationes eius adnihilantur, & quo tyrannos huius sæculi & hæreticos, membra scilicet satanæ deuincetis, & uobis subijcietis, cæterosq̄ peccatores. Cum dicitur, & gladium spūs quod est uerbum dei: quod, ad significatum respicit, non ad gladium. Ecce hæc sunt arma quibus muniuntur & pugnant milites dei. Sequitur:

Per omnem orationem & obsecrationē orantes omni tempore in spiritu, & in ipso

uigilantes in omni instātia & obsecratione pro omnibus sanctis & pro me, ut detur mihi sermo in apertione oris mei, cum fidutiā notum facere mysterium euāgelij, pro quo legatione fungor in catena, ita ut in ipso autem prout oportet me loqui.

¶ Prædictis armis state muniti. Sed quia non est nostræ potestatis ut his muniamini, nisi donante deo, nec his uincere poteritis nisi ipse dederit, estote *orantes per omnem orationem*. i. per omnia quæ oranda sunt, ut per omnem orationē quæ facienda est, trāseat nostra supplicatio. i. nihil relinquatis de his quæ petēda sunt in oratione: & nō solū per orationē, sed etiam per *obsecrationem*. i. per omnium sacrorum adiurationē. Maiorem enim orādī expressionem notat obsecratio quā oratio: quia obsecratio est oratio cū adiuratione uel obtestatione, oratio autem simplici facta est rogatio. Per omnem orationem & obsecrationem sitis orantes omni tempore competenti, id est, omnibus horis ad orandū cōstitutis. uel omni tēpore, id ē, tā in aduersis quā in prosperis. & hæc oratio fiat *in spiritu*, id est, mente, ut mentis affectus cōcordet uerbis oratiōis quæ proferuntur ex ore. uel in spū, non in carne orate. In carne enim, non spū orat, qui polluta mente orat, iterum peccaturus nō casu, sed ex proposito. uel omni tempore orate in spū, id est, in cordis deuotione, ut licet os nō semper orare queat, spūs tamen semper bonis desiderijs intus oret. Et in ipso spū sitis intus uigilantes, i. solliciti, id est, sicut oculi foris uigilant, sic spūs agat intrinsecus. & hoc in omni instātia, ut spūs & corpus instant perseuerent in uigilijs. & in omni obsecratione, ut pro omnibus obsecretis, pro quibus obsecrandum est, scilicet pro sanctis. Pro sanctis enim uidet esse obsecrandum, & pro infidelibus orandum, q̄ nihil sacri habent. Vigilate inquam, & obsecrate pro omnibus sanctis, id est, pro perseuerantia & saluatione omnium sanctorum, & specialit̄ pro me, ut tribulatio non me obtundat, sed detur mihi sermo in apertione oris mei, id ē, cum aperuero os meum, hoc ē, cum alta mysteria & alias sententias dixerō. Nam hoc in diuina scriptura nō reperit, nisi ubi magnum quid & profundum debet dici. Cum os meum aperuero, ut abditos sensus proferam, detur mihi sermo, id est, facultas exprimendi ea quæ uoluero, ut luculenter ea possim exponere. scilicet cum fidutiā notum facere, id est, ut audacter & non timide notum faciam *mysterium euāgelij*, id ē, occultum secretum incarnationis & passionis Christi, ut occultas eorum causas notificem audientibus. Nam q̄a occultum est hoc mysterium, ideo necesse est ut notum faciam illud: & hoc agere uolo, q̄a pro eo annuncio fungor legatione in catena. Nam nec pro catena cello à legatione. Quanquam em̄ pro euangelio quod annuntiabam, sim catenatus, tamen illud si cut à Christo missus sum prædicare, non omitto. Detur (inquam) mihi sermo ad notificandum mysterium euāgelij, ita scilicet deī mihi, ut in ipso euā

PRAEFATIO IN EPISTOLAM

C

PAULI AD PHILIPPENSES.

Philippi, ciuitas est in partibus Macedoniae, unde Philippenses dicuntur. Quibus praedicauerat Apostolus, qui fidei ueritate ac morum honestate illos instruxerat. Et ipsi in fide morumque nobilitate in omnibus fere secundum apostolicam doctrinam persisterunt: sed de primatu tantum inter eos erat contentio, quoniam alij se uolebant alijs praeferre quasi gloriando de meritis. Quae causa praecipue Apostolus scribens illis a Roma, intendit illos ad humilitatem reuocare, scilicet ut de meritis non gloriantur, neque alter alteri se praeferat: sed quicquid boni habet, siue remissionem peccatorum, siue dona uirtutum, gratiae dei adscribat, a quo totum habet & nihil a se. Misertus autem ei aliquid substantiae per Epaphroditum Romam, quem cum hac remittit epistola. In qua, quia praesens non potest, munit eos contra duplex bellum tribulationum, sed & pseudo praedicatorum, ut omnia pro Christo sustineant aduersa cum humilitate, sicut & Christus fecit, & legalia a pseudo prophetis nunquam recipiant. Qui quoniam ad humilitatem illos inuitat, ideo non posuit nomen officij sui & autoritatis, quod est apostolus: sed & ideo forsitan, quia ipsi nunquam de eo minus uel contra eum senserant. Secum uero Timotheum addidit in principio epistolae, quia ipse socius Apostoli fuerat in conuersione eorum, atque sollicitus erat cum eo de salute ipsorum, & fortasse rogauerat eum ut scriberet illis. Sic enim exorsus est:

EPISTOLAE PAULI AD

PHILIPPENSES

CAPVT I.

PAULVS & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu, qui sunt Philippis, cum episcopis & diaconibus: Gra uobis & pax a deo patre nostro & domino Iesu Christo.

Seruos Christi se dicunt Paulus & Timotheus, quod est signum humilitatis, ut eis exemplo suo humilitatem suadeant. Sed cum ipse dominus dicat, Iam non dicam uos seruos, quia seruus nescit quid faciat dominus eius, quae ratione se seruos nuncupant? Sed sciendum quia sicut est timor seruilis quem perfecta charitas foras mittit, atque timor castus permanens in seculum seculi, sic est seruus qui non manet in domo in aeternum, atque seruus intras in gaudium domini sui. Nam cum timore quem charitas expellit, & seruitus quae ad eum pertinet, simul expellenda est. Erant ergo serui Paulus & Timotheus, quantum ad timorem castum, non quantum ad timorem seruilem: neque principis alicuius mortalis, sed Iesu Christi. Qui mandant ea quae sequuntur, omnibus sanctis, id est, omni plebi mundatae per baptismum a peccatis, & sanctificatione non in suo merito, sed in Christo Iesu. in gratia Christi, scilicet quia deus factus est homo, passus est & resurrexit. Curialiter illos ad humilitatem reuocat, ostendens illos esse sanctos in Christo Iesu, non in se. & determinat quibus sanctis, scilicet qui sunt Philippis. id est, illa ciuitate. Interpretatur autem Philippis os lapidis, & illi sancti sunt Philippis, id est, in ore lapidis, qui sunt in lucidissima dei illuminatione,

Iohan. 15.

1. Ioh. 4.

Iohan. 8:

Matt. 25.

Agelio audeam sine timore loqui alijs prout oportet me, id est, sicut expedit mihi, quod hoc agere missus sum. Sequitur in quibusdam codicibus hoc loco talis uersiculus: ¶ Verbum autem dei non potest alligari. Ac sic dicat Apostolus: Pro euangelio quidem uinctus sum, sed tamen praedicare non desisto: quia uerbum dei quod annunciari debet, nullo potest impedimento tardari.

Ut autem & uos sciatis quae circa me sunt, quid agam, omnia uobis nota faciet Tychicus charissimus frater & fidelis minister in domino: quem misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscatis quae circa nos sunt, & consoletur corda uestra.

Dixi ut oretis pro me, & quia pro euangelio uinctus sum: sed quibus tribulationibus afficiar, non dixi. Sed quae circa me sunt molestiae, referet uobis Tychicus, ne de minimis aduersitatibus meis moueamini, metu earum recedentes a fide. Quae, id est, cuiusmodi tormenta sunt circa me, id est, in corpore meo, quia ad mentis interiora non penetrant, & quid agam, id est, quam constans sum, indicabit uobis Tychicus, qui est non uilis, sed charissimus frater, id est, Christianus, & non fraudulentus uel fallax, sed fidelis: ideo hunc adite, quia fidelis minister est in domino, id est, in his quae sunt domini. Cui credere debetis, quia illum ad nos misi, ut puram ueritatem de me uobis dicat, & consoletur corda uestra, id est, leniat & mulceat: & dolorem, qui pro auditu tribulationum mearum increuerat, temperet. Vel si de nostris tribulationibus dolebatis, nunc consolationem accipiat ab eo, cognoscentes me libenter pati multo grauiora.

Pax fratribus & charitas cum fide a deo patre & domino Iesu Christo. Gratia cum omnibus qui diligunt dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione, Amen.

Pax cum deo sit fratribus, id est, Christianis & charitas, ut eum toto corde diligant: & haec pax & charitas detur eis cum integra fide a deo patre & filio eius domino nostro Iesu Christo. Per pacem enim manebunt in charitate, quae in fide est: & a quo est pax & charitas, ab illo est & fides, id est, a deo. Non enim fides, quae dat priusquam postuletur ab illo cui dat, ideo dicenda est non esse donum dei, sed esse a nobis quia data est nobis non petentibus. Omnia enim bona sunt a deo. Gratia generaliter accepta, quae est mater omnium bonorum & nutritrix, sit cum omnibus qui dominum nostrum Iesum Christum ecclesiae sponsum diligunt in incorruptione, id est, casto amore sicut sponsam, quae corruptionem non admittit. Non enim Christum in incorruptione diligunt, uel quorum fides in aliquo est corrupta, uel qui cum pro temporaliibus & corruptibilibus bonis diligunt, non pro aeternis & incorruptibilibus. Sed qui Christum propter solum Christum, & propter spem perpetuae incorruptibilitatis amant, illi enim in incorruptione diligunt: quia sic eum diligunt, ut neque nunc corrumpi ualeat mens eorum, neque tunc caro eorum.

A quam & cæteris undiq; spargant, sicut & istis dicit in sequentibus. In medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo, uerbū uitæ continentes. Talibus ergo sanctis ubicunq; sint corporaliter degentes, scribit hęc epistola. Omnibus sanctis qui sunt Philippis, id est, omnibus subditis, *cum episcopis*, id est, presbyteris & *diaconibus*. i. minoribus cum maioribus. Episcopus nāque pro presbyteris mote suo posuit. Nō enim plures episcopi in una ciuitate erāt, neque presbyteros intermitteret, ut ad diacones descenderet. Sed dignitatē & excellētiā presbyterorū declarat, dum eosdē qui presbyteri sunt, episcopos esse manifestat. Quod autem postea unus electus est qui cæteris pponeretur, in schismatis remedio factū est, ne unusquisque ad se trahēs Christi euangelium rumperet. Nam & Alexandria à Marco euāgelista usque ad Heraclā & Dionysiu episcopos, presbyteros unum de se electum, & in excellentiore loco & gradu collocatū episcopū nominabant: quomodo si exercitus imperatorē faciat, aut diacones eligant de se quē industriū nouerint, & archidiaconē uocent. Cōstat ergo apostolica institutione omnes presbyteros esse episcopos, licet nūc illi maiores hoc nomē obtineāt. Episcopus enim supintendēs dicit, & omnis presbyter debet intendere curā super oues sibi commissas. Omnibus (inquit) sanctis qui sunt Philippis, *cum episcopis & diaconibus*. Quia minores premitit, ad humilitatē inuitat. Quia uero & minores subnectit, ostēdit non esse quēquam adeo pfectum, qui non hac egeat admonitione. Quod autē subdit, *gratia uobis & pax à deo patre nostro, & domino Iesu Christo*, in superioribus epistolis expositū est.

Locus obsecutus.

Gratias ago deo meo in omni memoria uestri semper, in cunctis orationibus meis pro omnibus uobis cum gaudio, deprecationem faciens super communicatione uestra in euangelio Christi à prima die usque nunc, confidens hoc ipsum, quia qui cœpit in uobis opus bonum, perficiet usq; in diē Christi Iesu, sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus uobis, eo quod habeā uos in corde & in uinculis meis, & in defensione & confirmatione euangelij socios gaudij mei omnes uos esse.

Illorū beneuolentiā captans, ostendit principij boni operis à deo illis datum, & tñe ab eodem esse dandū, ut de se non psumant, sed gratiæ dei omnia bona sua attribuant. Ago (inquit) *gratias deo meo*, qui mihi facit quod uolo in uobis. i. illū qui rāta nobis beneficia spiritualia cōtulit gratis, laudo: quia non nostro merito, sed eius dono ad bonū Christianæ religionis uenistis, in qua & multū profecistis. Gratias ago, inquam, *pro omnibus uobis*, id est, pro religiosa cōuersatione omniū uestrū ab illo data, *in omni memoria uestri*, id est, quoties uestri memor fio: memoria dico, non ad horam, sed semper, scilicet in cunctis orationibus meis, id

est, quotiescunque oro. Vel memoria uestri dico, non pro parte uestrū facta, sed pro omnibus uobis. De præteritis beneficijs à deo uobis collatis ago ei gratias, non cū tristitia, sed *cum gaudio*: quia non contristor de culpis uestris, sed de inanitate uestra gaudeo, *faciens deprecationem*, id est, deum toto mentis affectu deprecans, *super communicatione*, id est, de cōmunicatione, uestra: hoc est, ut magis ac magis communicetis semper, & unanimes atque unum cor habentes sitis, *in euangelio Christi*, id est, in fide & præceptis euangelicæ doctrinæ. Vel deprecationem facio super cōmunicationē uestra, id est, ut persistatis in eo qd mihi communicauistis in fide & operibus euangelij. Et non horarie istud deprecor, sed à *prima die* conuersionis uestrę, usque nunc, id est, ex quo cœpistis credere, non cessauī pro uobis preces effundere. Siue cōmunicatio uestra in euangelio, quoniam res uestras fecistis communes propter illud à prima die conuersionis uestrę. Nūc nunc, & ideo amodo magis stādum uobis est in hoc. Deprecor deum pro uobis, *confidens hoc ipsum* de bonitate eius, quia ipse qui per præuenientem gratiam cœpit in uobis opus bonum, per subsequentem & cooperatē perficiet illud, dans perseuerantiā usque in diē Iesu Christi, id est, usque ad extremum diē uitæ uniuscuiusque, quando anima de corpore egrediens, præsentatur ante tribunal Christi iudicanda. Cooperando enim in nobis deus perficit, quod operando incipit: quoniam ipse ut uelimus operatur incipiēs, qui uolentibus cooperatur perficiēs. Nam ut uelimus, sine nobis operatur. Cum autem uolumus & sic uolumus ut faciamus, nobiscum operatur. Qui cœpit in uobis opus bonū, ipse perficiet. Ego ita confido, uidete ne frustra. Videte ne à uestra parte opus bonū remaneat, quod deus uobiscum paratus est in uobis perficere. Ego istud certa fiducia spero, *sicut est mihi iustum*, ut hoc sentiam & credam pro omnibus uobis. non enim iustum est ut aliud sentiā de tam bonis. Hoc debeo sentire de uobis, eo quod habeam uos in corde meo, nō in solis labijs, quia continuo uos amore in p̄cordijs meis teneo, & eo quod habeam uos in uinculis meis, quia uos quoque pia cōpassione cōdoletis afflictioni uinculorum meorū, & uos pariter mecum uinctos esse putatis. & quod habeam uos in defensione euangelij, quia & uos defenditis illud (sicut ego) disputationibus contra impugnatores, & in confirmatione eius uos habeam, quia uos quoque studetis illud cōfirmare in cordibus fidelium. Et propterea iustum mihi est sentire, *uos omnes esse socios gaudij mei futuri*, id est, æternæ lætitiæ, sicut nunc operum meorum & passionū socios esse uos uideo.

Testis enim mihi est deus, quomodo cupiam omnes uos in uisceribus Iesu Christi. Et hoc oro, ut charitas uestra magis ac magis abundet in scientia & in omni sensu, ut probetis potiora, ut sitis synceres & sine offensa in diē Christi, repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum in gloriā et laudē dei.

A ¶ Ego (ut dixi) sentio, & desidero uos fore socios gaudij quod habeo. Nam cupio uos omnes esse in uisceribus Iesu Christi, id est, in interno sinu perpetuæ beatitudinis receptos. Et quomodo, id est, quæ ardenti desiderio hoc cupiam, testis est mihi deus, qui occulta cordium nostrorum inspicit. Vel pro uobis (ut supradictum est) idcirco deprecationem facio, quia sicut & deus testis est, cupio uos omnes esse in uisceribus Iesu Christi, id est, in intimo amore eius, ut ab eo diligamini quasi eius uiscera. In uisceribus enim sentitur plusquàm in alia parte corporis, et ideo uiscera pro dilectione ponuntur in scripturis aliquoties. Ego quidem uobis talia cupio. Et ut hoc desiderio consequamini, oro ut charitas uestra semper proficiens magis ac magis abundet & excreseat in scientia diuinorum & utilium, & in omni sensu prudentiæ ac discretionis, ut probetis potiora, id est, ut probare & discernere sciatis non solum mala & bona, sed etiam inter bona potiora: hoc est, meliora. ut post probationem synceres, id est, sine carie sitis, ne uos corrumpat aliquod uitium, sicut uermis lignum intrinsecus edens, sed integri permaneat in bono. Synceres sitis, quantum ad uos, id est, sine corruptione uitiorum: & sine offensa, quantum ad proximum, ut non eum offendatis in diem Christi, id est, usque in diem uitæ nouissimum. Vel synceres, id est, sine admixtione uitiorum, quæ se bonis operibus immiscere solent: & sine offensa, id est, sine crimine, euntes passibus operum bonorum ac desideriorum in diem Christi, id est, in diem iustitiae iudicii dei, qui bona uobis pro synceritate uestra sine malorum admixtione retribuet. Sitis etiam ut bonæ arbores, repleti fructu iustitiæ, id est, abundantes bonis operibus per Iesum Christum, id est, per gratiam Christi, non per uices uestras, in gloriam & laudem dei, id est, ut inde glorificetur & laudetur deus, qui uos ita fructificare facit, non ut uos inde uanam gloriam capiat, quasi per uos talia faciētes. Hic satis congrue humilitas bene agentibus commendatur ab Apostolo. Vel in diem Christi sitis repleti fructu, id est, mercede iustitiæ accepta per Iesum Christum iudicē: in gloriam & laudem dei, id est, ut inde perpetualiter glorificetur & laudetur deus, & dicatur, mirabilis deus in sanctis suis.

Scire autem uolo uos fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum euangelij uenerunt, ita ut uincula mea manifesta fierent in Christo in omni prætorio, & in cæteris omnibus, ut plures e fratribus in domino confidentes, uinculis meis abundantiùs auderēt sine timore uerbum dei loqui. Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem, quidam autem & propter bonam uoluntatem Christum prædicant: quidam ex charitate, scientes quoniam positus sum in defensionem euangelij, quidam autem ex contentione Christum annunciant, non syncere, existimantes pressuram se suscitare uinculis meis. Quid enim, dum oī modo siue

per occasionē, siue per ueritatē Christus annuncietur: & in hoc gaudeo, sed & gaudebo.

¶ Quia superius dixerat se habere in corde & uinculis, ne illi audientes eū esse uinctum, putarēt euangelicam prædicationem deficere, & cederēt pseudo apostolis, addit: Scire autē uolo uos &c. Ac si dicat: Ego quidem uinctus sum, sed tamen ideo non minuitur euangelica prædicatione. Voluo uos fratres scire, quoniam ea quæ circa me sunt, id est, uincula mea et tormenta quæ patior undique, uel quæ non pertinent ad interiora, magis uenerunt ad profectum euangelij, quàm ad defectum, ut mali intenderunt, ita ut uincula mea manifesta fierēt in Christo, id est, in Christi nomine & prædicatione manifestarentur ubique, & per hæc Christus. Dum enim sermo de uinculis meis ubique uolitat, Christus qui uinculorum causa ē, in ore omnium resonat. Manifestata enim sunt in omni prætorio, ubi nobiles & diuites cōueniunt: & in cæteris omnibus locis Romæ, ubi populares conuersantur. Hoc omnibus Romanis nobilibus & ignobilibus notum est, me uinctum esse pro fide Christi quā prædicabam. Et ita profuerunt uincula mea, ut plures quàm antea e fratribus, id est, ex Christianis, non in se, sed in domino confidentes, uinculis meis, id est, consideratione uinculorum meorum, auderent abundantius solito loqui publice uerbum dei sine timore, cogitantes apud se: Si iste uinctus loquitur, cur non potius nos? Ideo autē dixi plures e fratribus in domino confidentes, annunciare ob mea uincula uerbum dei, & non oēs ita faciunt. Alij enim ex ipsis sunt mercenarij, alij filij. Nam quidam quidem, id est, mercenarij, prædicant Christum etiam propter inuidiam et contentionem: quia inuidet gloriæ meæ, & contendunt illam sibi usurpare, cupientes esse famosi & honorabiles apud homines sicut erant apostoli: sed quidam ab istorum intentione diuersi, utpote boni filij, prædicant eum exemplo meo propter bonam uoluntatem, id est, studio generandi filios uitæ æternæ: quidam qui & boni sunt, annunciant illum ex charitate & amore mei, scientes quoniam positus sum a deo in defensionem euangelij, disputando & uerū ac saluiferū esse probando. Et ideo quia uident me modo catenis detentum, non posse ad plenū exercere officium meum, uice ac loco mei prædicant Christum, ut ipsi suppleāt quod ego nunc minus possum. Isti quidem casta intentione prædicant. Sed quidam ab his longe diuersi, annunciant Christum ex contentione, id est, per contentionē, quia contendunt per hoc maiora inferre supplicia, ut si qui de prædicatione eos accusauerint, indicēt eis me eius auctorē esse, sicut mala in me conuertant. Vele ex contentione, id est, ex priuato odio inde genito, quod aliquando mecum contenderunt & confutati sunt. Et ne uiderentur esse correcti, adiungo quia non syncere, id est, non puro animo, sed malitia infecto prædicant, existimantes hoc modo se suscitare, id est, commouere pressuram uinculis meis, id est, ut ego uinctus opprimar a uersis: scilicet ut dum Nero & ministri eius uiderint Romæ tot prædicatores euangelij, existiment me causam eorum esse, & maiora mihi

Huius
etymolo-
gia sup-
er meto
facta est.

Psalm. 67.

Ahi tormenta, uel etiam mortem mihi inferant. Et tali intentione salutem quā ipsi non habent, praedicant alijs: consulentesq; terrenis cupiditatibus suis, regnum caelorum annūciant, habentes in petore falsitatem, in lingua ueritatem. Et isti praedicant Christū nec prohibentur, sicut & boni. *Quid enim refert, qua intētionē Christus praedicet, dum, id est, tantummodo annūcietur omni modo annūcians, id est, siue per occasionē suscitandi tribulationes si delibus aut adquirendi lucra temporalia, siue per ueritatē purae cōscientiae? Et in hoc gaudeo, qđ omnes isti praedicant, etiam illi qui moluntur hoc modo suscitare pressuram uinculis meis. Nec solum nūc gaudeo, sed & semper gaudebo ex hoc. Potest em̄ fieri, ut dum isti uel studio suscitandi tribulationes, uel cupiditate acquirendi pecuniam siue temporalem gratiam, Christum per huiusmodi occasionem, utpote mercenarij, praedicant, his auditis nascantur fideles, & de malo eorum deus operetur bonum: sicut aliquoties fit, ut homo ad concubitum ingrediatur non uoluntate generandi, sed libidinem explendi, & tamen nascatur homo bonum dei opus de fecunditate seminū, non de turpitudine uitiorū. Et ideo tolerandi sunt tales mercenarij, dum per occasionem Christum annūciant, quia & ipsi sunt ad aliqua utiles, ut quae dicunt faciamus, quae aut faciunt respuamus. Christus enim ueritas est. Veritas a mercenarijs occasione annūcietur, ueritas a filijs ueritate annūcietur. Filij haereditatem aeternam patris expectent patienter, mercenarij temporalem mercedē conducentis festinanter expectent. Mercenarij quippe occasione Christum annūciant aliud quærentes, pastores autē deum propter deum praedicant.*

Scio enim quia hoc mihi proueniet ad salutem per uestram orationem & submīstrationem spiritus Iesu Christi, secundū expectationem & spem meam, quia in nullo confundor, sed in omni fiducia sicut semper & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per uitam, siue per mortem. Mihi enim uiuere Christus est, & mori lucrum. Quod si uiuere in carne hic mihi fructus operis est, & quid eligam ignoro. Coartor autem ē duobus, desiderium habens dissolui; & esse cum Christo, multo magis melius: permanere autem in carne, magis necessarium propter uos.

Gaudeo sicut dixi, dum maleuoli praedicatores Christum annūciant, etiam suscitando mihi pressuram. Nam scio quia etiam hoc, id est, suscitatio pressuræ proueniet mihi ad salutem aeternam in futuro consequendam, non ad oppressionem, ut illi putant. Et hoc fiet non solum meo merito, sed & per uestram orationem, quæ mihi auxiliabitur, & per submīstrationem spiritus Iesu Christi, id est, per occultam dationem spiritus sancti, qui sicut columna uel fundamentum fulcit me subter, ne corruam. Ipse em̄ spiritus est fons omnīū bonorū, ideo

sanctis dicitur subministrare, quia de eius fonte procedit quicquid illi beneficiorum accipiunt. Proueniet (inquam) mihi secundū expectationē & spem meam, id est, secundū quod expecto donec ueniat, & spero donec uideam. Non enim frustrabitur me expectatio mea. Et quare? quia in nullo cōfundor, id est, in nulla re erubesco, quoniam nec in conscientia mea quicquam est, unde coram deo erubescā, nec de his q̄ pro Christo foris patior, uerecundari possum. Et ideo certus sum, quia consequar quod spero. Si enim uideret Apostolus se in aliquo confundi & deficere, posset desperare de salute. Sed quia uidet constantem per omnia, & hanc dei gratiam iam sibi esse concessam, ideo sperat quod maius est. Non cōfundor ut in aliquo cedā, quia & spes magna, & res uera atq; honesta. Non cōfundor (inquam) ut timidus miles, sed in omni fiducia & in omni audacia & constantia mentis, per quā fortiter praedicare soleo, sicut semper a tempore cōuersionis meae magnificatus ē dominus Christus in me, ita & nunc. i. in hoc tempore, uel in uinculis meis, apud omnes magnificabitur Christus, id est, fama & gloria eius etiam in corpore meo, quod est fragilius, siue per uitam, siue per mortem: quia quandiu uiuero, semper eum magnificabo praedicatione & bonis operibus: in morte quoq; pro nomine eius accepta, clarificabo eum. Non enim ob aliud uiuō, nisi ut eum magnificem: quia ipse Christus est mihi uiuere, id est, quod ego uiuō, Christus est, non habeo uitam nisi Christum: non uiuō ueterem hominem, sed nouum, qui totam uitam meam innouauit. Et mori est mihi lucrum, quia tunc pro terrenis caelestia, pro temporalibus accipiam aeterna. Mori est mihi lucrum. Quod (id est, sed) si hic in hac praesenti uita uiuere in carne est mihi fructus operis, id est, fructuosum & utile opus, dum multos deo per praedicationem acquirere non cesso, quandiu uiuō, tunc etiam ignoro quid eligam, mori scilicet an uiuere. Quia nisi hic fructificare adhuc quotidie possem, haud dubium quin mori eligerem, cum Christum haberem lucrū. Sed quia me uideo multis assidue prodesse, charitas eorum adhuc me retinet in carne. Coartor enim, id est, confringor & compellor ē duobus istis. i. ex morte & uita, quia delectabiliter morerer, & patienter uiuō. Non enim praesentem uitam diligo, sed tolero. Tedium mihi est manere in carne, & ex duobus patior angorem, habens desiderium dissolui a compedibus mortalitatis quibus cōstringor: & esse cum Christo praesentialiter in caelesti patria, multo magis melius quam ad me, quam in praesenti seculo uiuere: sed permanere in carne est mihi magis necessarium nō propter me, sed propter uos, quibus euangelium ministro. Cum enim e duobus coarter, alterius habeo desiderium, & alterius necessitatem: desiderium scilicet dissolui & esse cum Christo in caelestibus, necessitatē uero manere in carne propter alios salutem. Dissolui desidero, quia uinctus sum. Compedes enim nobis sunt infirmitas & corruptibilitas corporis, quod aggrauat animam. Et cum corruptibili carne exuimur, quasi ab his quibus nunc

A alstringimur, molestiæ uinculis relaxamur. Presen-
tari namq[ue] iā deo cupimus, sed adhuc mortalis cor-
poris obligatione præpedimur. Iure em̄ uincti di-
cimur, quia adhuc incelsum nostri desiderij ad de-
um liberū non habemus. Vnde nunc Apostolus
æterna desiderans, sed tamē adhuc corruptionis
sue sarcinā portans, uinctus clamat: Desidero dis-
solui & esse cū Christo. Dissolui enim non quære-
ret, nisi se proculdubio uinctum cerneret. Qui id
circo dissolui desiderat, ut cū Christo possit esse:
quia perfectōrū iustōrū animæ, mox ut huius car-
nis claustra exeūt, in cælestibus sedibus recipiunt.
B Sed tamen huius tantę beatitudinis gaudia eligit
adhuc differri, præ nimia dilectione corū quibus
in carne manens prodesse potest, cum subiungit:

Et hoc confidens, scio quia manebo &
permanebo omnibus uobis ad profectum
uestrum & gaudium fidei, ut gratulatio ue-
stra abundet in Christo Iesu, id est, per meū
aduentum iterum ad uos. Tantū digne euā-
gelio Christi conuersamini, ut siue cum ue-
nero & uidero uos, siue absens audiam de
uobis, quia statis in uno spiritu unanimes,
collaborantes fidei euangelij. Et in nullo
terreamini ab aduersarijs, quæ est illis cau-
sa pditionis, uobis autē salutis. Et hoc deo,
quia uobis donatum est pro Christo, nō so-
lum ut in eum credatis, sed ut etiam pro il-
B lo patiamini, idem certamen habētes, quale
& uidistis in me, & nunc audistis de me.

¶ Ecce Paulus (ut dictum est) nō quod sibi me-
lius est, sed quod multis expedit, id est, manere in
carne eligit, propter charitatem quæ maior est
omnibus alijs uirtutibus. Prius enim ambigens
dixerat, quid eligam ignoro: sed postea delibe-
rans, uictus charitate discipulorum, & permane-
re se omnibus dicit illis. Ac si dicat: Necesse est me
ppter uos manere in carne. Et ego confidens hoc in
misericordia dei, scilicet me uicturum adhuc pro
pter uos, scio quia manebo adhuc in corpore: & nō
parum quidem, sed permanebo adhuc aliquandiu
omnibus uobis maioribus atq[ue] minoribus, ad profectū
uestrum, id est, ut uos per me proficiatis & cresca-
tis in uirtutibus, & ad gaudium fidei, id est, ut uos gau-
deatis de fide quam didicistis à me, cum uos ad-
huc in ea confirmauero presens, uel ut ego de fide
uestra gaudeam, ut gratulatio uestra abundet, id est, ut
abundāter agatis deo gratias cum gaudio, in Chri-
sto Iesu, qui benefecit uobis in me uobis seruato: id
est, in Christo gratulemini, per quem nos deus re-
spexit in me uobis reddito, scilicet per meum aduen-
tum ad uos confirmandos iterum futurum. Veniam
rursus ad uos. tantummodo facite interim quod di-
cam, scilicet conuersamini digne euangelio, id est, con-
uersionem uestram facite talem, ut digne con-
cordet euangelio Christi. Ac si dicatur: Si ita uiue-
ritis, tunc scdm meritum uestrū dabitur mihi uita
ad opus uestrū. Digne (inquam) conuersamini, ut
siue cum uenero & uidero uos, ut dixi, inueniam uos

quales uolo: siue non uenero, audiam absens de uobis
quod cupio, scilicet istud, quod uos non succum-
bitis aut ceditis, sed statis fortiter contra omnia
aduersa, & statum rectitudinis firmiter tenetis in
uno spiritu unanimes, id est, in spiritu sancto, cui non
hæret contrarius spiritus: & sicut est unus, ita uos
facit unanimes sine dissensione, ut qd uult unus,
uelit & alius: collaborantes fidei euangelij, id est, simul
omnes totis uiribus laborantes ad implendum ea
quæ fides euangelica exigit: & hæc agentes, non
terreamini, id est, non timeatis ab aduersarijs in ullo
periculo, uel in ullo opere nostro, siue in ulla re ut
meru cadatis à proposito uestro. Quæ res, id est, qd
uobis aduersant & mala irrogant, est illis causa per-
ditionis æternæ, uobis autem causa salutis perpetuæ.
Nam etsi propterea sine fine peribunt, quia uos
persequuntur: & uos ideo in æternum saluabimini,
quia pro Christo ab illis patimini. & hoc non à
uobis ipsis habetis, ut salutem per passionem con-
sequamini, sed à deo, ne gloriari de meritis incipia-
tis. Etiam qd patimini, non est à uobis, sed à deo,
quia inter alias gratias data est uobis hæc ab illo.
quia uobis donatum est quasi præmium pro Christo quē
diligitis, id est, pro merito Christi, qui usque ad
mortem crucis obediuit, non solum ut in eum creda-
tis, sed etiam ut pro illo patiamini ad cumulum gloriæ.
Vtrumque enim ad dei gratiam pertinet, & fides
credentium, & tolerantia patientium, quia utrun-
que est dei donum. Patiamini dico, habentes con-
tra aduersarios idem (id est, simile) certamen non ar-
mis, sed fide, quale & uidistis in me, dum apud uos
presens essem, & nunc audistis de me absente. Apud
istos em̄ Paulus & Syllas publice uirgis cæsi sunt.
& tunicæ eorum scissæ, & ipsi in carcerem reclu-
si, atque pedes eorum ibi ligno micti. Nunc quo-
que Paulus Romæ micta pertulerat, & ad simi-
les agones nunc incitat istos. Qui & hortando at-
que docendo subinfert, dicens:

CAPVT II.

SI qua ergo cōsolatio in Christo, si qd so-
latiū charitatis, si qua societas spiritus, si
qua uiscera miserationis, implere gaudium
meū, ut idē sapiatis, eandem charitatem ha-
bentes, unanimes, id ipsum sentientes, nihil
per contentionem, neque per inanem glo-
riam, sed in humilitate, superiores sibi inui-
cem arbitantes, non quæ sua sunt singuli
considerantes, sed & ea quæ aliorum.

¶ Quasi dicat: Quia in uno spiritu unanimes (ut
supra dixi) stare debetis & pati pro CHRISTO,
sicut & ego, igitur inpleto gaudium meum, quod
habere cœpi de bona conuersatione uestra, ut idē
sapiatis, & eandem charitatem habeatis, &c. &
hoc facite, si qua cōsolatio est uobis in Christo, id est,
si per charitatem quā in Christo habetis, aliquem
consolari potestis: quia id agentes, consolabimini
me in tribulationibus meis. Bona em̄ uita uestra,
erit cōsolatio mea. Vel si aliqua cōsolatio uobis
in Christo, id est, si uultis habere consolationem in re-
bus Christi, in remissione peccatorū & in alijs do-

Anis: si quod solatium communis charitatis. i. si uultis ut charitas ceterarum ecclesiarum, quod pro fratribus orant & bona agunt, sit uobis solatium in aduersitatibus uestris: uel si habetis aliquod solatium charitatis erga proximum, ut per fraternam dilectionem praebeatis ei solatium. i. consolationem in mœrore tribulationis. si qua societas spiritus est uobis. i. si aliquam unionem concordis animi per spiritum sanctum habetis adinuicem, uel si est aliqua societas spiritus sancti ad spiritum uestrum. Ipse enim spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quia sumus filij dei. Ad ipsum enim pertinet societas, qua efficiuntur unum corpus unici filij dei. Propter quam societatem illi in quos uenit primum spiritus sanctus, linguis omnium gentium sunt loquuti, quia per linguas consociator est societas generis humani. Societas ergo spiritus, est illa coniunctio fidelium, quam dat ei spiritus sanctus, per quam omnes unum fiunt. si qua uiscera miserationis, id est, si quis pius affectus est in uobis, de quo procedat misratio erga me. Si hæc sunt in uobis, tunc implete, id est, perficite gaudium meum, quo de uestra religione gaudeo: hoc est, plenarie religiosam ducite uitam, ut idem sapiatis in fide & ceteris, prout oportet: nec sit in uobis diuersus sensus, sed idem, licet in alijs maior & in alijs minor. habentes eandem charitatem ad omnes, ut æqualiter omnes diligatis, sicut scriptum est: Diliges proximum tuum sicut te ipsum. Vel eandem charitatem, ut iste diligat illum sicut se, & ille similiter istum sicut se. *unanimis*, id est, unius uoluntatis, ut sit uobis cor unum & anima una. id ipsum sentientes, id est, mala cuiusque putent omnes sua esse, & bona similiter, ut si quid patitur unum membrum, compatiantur omnia membra. nihil per contentionem agentes, ut uel dictis uel factis adinuicem contendatis. Erant enim (ut ex his Apostoli uerbis apparet) inter eos aliqui dissidentes, inquit, etiam gloriæ causa contendentes, pacem ecclesiæ rumpentes. Propter quod nunc monentur ut sint id ipsum sentientes, id est, nihil dissensionis habeant, neque per contentionem aliquid faciant, ut nec de primatu, nec de aliqua re contendat: quia etiam bona non sunt contentiosis uerbis dicenda, sed potius reticenda. nec per inanem gloriam, id est, propter famam seculi quæ est inanis, faciant aliquid, ut de suis operibus humanum fauorem appetant. sed in humilitate agant omnia, ut semper de se ipsis humilia sentiant. Hoc enim proprium specimen electorum esse solet, quod de se semper infra quam sint sentiunt. Ideo nunc subditur, ut sint arbitantes alij alios sibi inuicem superiores. Nam quia iniquus quisque inferiorem se omnem quem cogitat putat, e diuerso iustus studeat, ut superiorem quemlibet proximum attendat. Ac ne dum se alijs alter humiliat, humiliatio iret alteri in elationem, utranque partem monuit Apostolus, dicens: Superiores sibi inuicem arbitantes, ut cogitationibus cordis & ego illum mihi præferam, & uicissim ille me sibi, ut cum ab utraque parte cor inferius premitur, nequaquam ex impensio honore inflatur. Nec ita debemus hoc æstimare, ut non existimemus, sed nos

existimare fingamus, sed uere existimemus posse esse aliquid occultum in aliquo, quo nobis superior sit, etiam si bonum nostrum quo illo uidemur superiores esse, non sit occultum. Istæ cogitationes deprimentes superbiam & augentes charitatem, faciunt onera fraterna inuicem non solum æquo animo, sed etiam libentissime sustineri. Unde iubetur: Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ aliorum. Optime enim docet quod uitent contentionem & inanem gloriam, & quomodo arbitrentur alios superiores, scilicet si considerauerint non sua bona, sed aliorum. Vel non sint considerantes ea quæ tantum ad utilitatem propriam pertinent, sed quæ aliorum, id est, ea quæ pertinent ad utilitatem aliorum. Nam & Christus non sua, sed aliorum comoda quaesit: nec se super alios extulit, sed infra omnes deiecit, cum tamē super omnes esset. Ita namque sequitur:

Hoc enim sentite in uobis, quod & in Christo Iesu: qui cum in forma dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem deo, sed semetipsum exinanituit, formam seruici accipiens, in similitudinem hominum factus: & habitu inuentus ut homo, humiliatus semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.

¶ Vbi monemur, ut sicut ille in eo quod uerbum caro factum est & habitauit in nobis, & sine peccato cum esset, peccata nostra suscepit, non attendens sua, sed nostra: ita & nos ad eius imitationem inuicem onera nostra portemus, & non nostram utilitatem, sed aliorum queramus. Non enim ulla res officiosum istum laborem ad portanda onera aliorum facit libenter impendi, nisi cum cogitamus quanta pro nobis pertulerit dominus. Unde Apostolus cum admoneret, dicens: superiores sibi inuicem arbitantes, non quæ sua sunt singuli considerantes, sed quæ aliorum, mox domini exemplum quod imitaremur, subiicit, dicens: Hoc enim sentite in uobis, quod & in Christo Iesu. Id est, humilitatem & patientiam pro aliorum salute in uobis ueraciter sentite & habete, sicut sentitis & intelligitis in Christo fuisse. Cuius alta præmittit Apostolus, unde de se sua sponte usque ad infimam humilitatem inclinauit, ut prius uisa sublimitate eius, humilitas quoque maior appareat: & homines in quibus locus est abiectionis, non dedignentur exemplo eius humiliari. qui cum in forma dei esset, id est, omnimoda æqualitate patris, non rapinam, id est, usurpationem alienæ rei arbitratus est esse se æqualem deo. Non enim ei rapina fuit, sed natura, æqualitatem dei habere: quoniam nascendo eam sumpsit, non superbiendo præsumpsit. Sed ideo totum quod habet & quod potest, non tribuit sibi, sed patri, quia à seipso non est, sed à patre. Aequalis est enim patri, sed hoc quoque accepit à patre. Nec sic accepit, ut incrementum fieret æqualis, sed natura & eternitate eēt æqualis: sicut semper natus, ita semper æqualis. Non itaque inæqualem pater genuit, & æqualitatem non nato dedit, sed gignendo eam dedit, quia æqualem, non imparē genuit. Ideo non rapina fuit, sed natura.

Ara æqualitas filij cum patre. Non ergo rapinā arbitratus est esse æqualem deo. Erat enim æqualis & sine rapina erat, quia æternus ab æterno natus erat. Erat in forma dei, quia tantus quantus ille, talis qualis ille, hoc quod ille, non hic qui ille, sed hoc quod ille. Ille enim deus, & iste deus: ille omnipotens, & iste omnipotens: ille immutabilis, & iste immutabilis. Hoc est quod ille, non hic qui ille: quia & ille pater, & hic filius. Sic erat & est semper in forma dei, id est, in plena essentia patris. Et cum tantus naturaliter esset & sine initio, non arbitratus est rapinā, id est, uiolenta inuisione alienæ rei se esse æqualem deo, quia sciebat se per naturam ueraciter & omnino æqualem. Rapina enim est, quando quislibet alienam rem per uiolentiā sibi usurpat, quæ sibi non competit. Et per rapinā diabolus æqualitatem dei quæ sibi nullatenus cōpetebat, usurpare uoluit, cum diceret: Ascendam super altitudinē nubium, similis ero altissimo. Sed ita filius per rapinam non æstimauit superbe patris æqualitatem habere se, sed (ut dictum est) sciuit naturaliter se æqualem prorsus esse. Vel secundum alios codices, non rapinā esse arbitratus est, esse se æqualem deo. i. æqualitatem dei non arbitratus est alienam, sed suam: quia non alienū iudicauit esse quod natus est, sed suum. Quod erat æqualis deo, non arbitratus est esse rapinam, quia non rapuit illā æqualitatē, sed naturaliter habuit. Unde & inter homines corporaliter cōuersans, patrem suum deū dicebat, æqualem se faciens deo, sicut in euangelio legimus. Non enim propter assumptionē hominis amiserat æqualitatem patris, quia non est mutabilis natura diuinitatis, ut possit minui uel augeri. Aequalitatē dei non est arbitratus rapinam, i. alienam, sed suam. Vel non est arbitratus raptus uapinā, i. uiolenta usurpatione se æqualem deo, sed naturaliter habuit. sed tamē propter infirmorum salutem semetipsum exinaniuit, id est, formam diuinitatis quam oculi uidere nequeunt, nostris uisibus ad tempus subtraxit, accipiens formam serui. i. hominis, nō quærens quæ sua sunt, sed quæ nostra. Et quippe semetipsum exinanisse, est ab inuisibilitatis suæ magnitudine se uisibilem demonstrasse, ut serui forma tegeret hoc, quod incircumscripse oīa ex diuinitate penetraret. Semetipsum exinaniuit, quia non in ea forma apparuit hominibus, in qua æqualis est patri. Exinaniuit se, non formā dei amittēs, sed formā serui accipiens. Forma serui accessit, nō forma dei discessit. Non amisit uel minuit quod erat, sed accepit quod non erat. Ac per hoc & minor factus est, & mansit æqualis in similitudinem hominum factus, id est, passibilis & mortalis, ut cæteri homines. & habitu. i. induta humanitate, non sibi, sed eis quibus in homine apparuit, inuentus ut homo. i. habendo hominem inuentus ut homo est. Non enim poterat inueniri ut homo ab his, qui cor immundum habebant, & uerbum apud patrē uidere nō poterāt, nisi hoc suscipiendo quod possent uidere, & per quod ad illud lumen interius duceretur. Habitus eius est humanitas, qua se uelut indumento uestiuit. Habitus enim

in ea re dicitur, quæ nobis ut habeamus accidit. Sed cum sint & alia quæ nobis accidunt ut habitum faciant, nunc de ea re sermo est, quæ cum accidit, mutatur ut habitum faciat, & nō mutat eum cui accidit, sicuti est uestis. Nam cum deposita est, nō habet eam formam quam sumit, cum induitur et inducitur membris: sed ipsa membra, & cum induuntur, & cum exiuntur, in suo statu manent. Sic & habitus Christi assumptus est, ut commutaretur ineffabiliter & excellentius atque cōiunctius, quā uestis ad hominem cum induitur, nec mutaret assumptum. Igitur nomine habitus oportet intelligi non mutatum esse uerbum susceptione hominis, sicut nec membra ueste induta mutantur, quāquā illa susceptio ineffabiliter susceptum suscipienti copulauerit. Itaque appellatione habitus, ostendit quomodo sit in similitudinem hominū factus: quia non transfiguratione in hominem, sed habitu factus est, cum indutus est homine, quem sibi uniens quodāmodo atque conformans, immortalitati & æternitati sociaret. Et non solum ita se inclinauit, ut qui deus erat fieret homo, sed etiam humiliavit semetipsum tam altum, factus obediens patri, ut per eius obedientiam saluaremur, qui per inobedientiam Adæ perieramus. Obediens non solum usque ad conuicia & opprobria, sed etiam usque ad mortem: & non ad qualemcunque mortē, sed ad mortem crucis, quæ contumeliosior & acerbior erat. Illa enim morte peius nihil fuit inter omnia genera mortium. Denique ubi dolores acerrimi exagitant, cruciatus uocatur, à cruce nominatus. Pendentes enim in ligno crucifixi, clauis aut ligno pedibus manibusque confixi, producta morte necabantur. Non enim crucifigi hoc, erat occidi: sed diu uiuebatur in cruce, non quia longior uita eligebatur, sed quia mors ipsa protēdebatur, ne dolor citius finiretur. Et tam pessimam mortem saluator elegit, ut omnē mortem nostram occideret.

Propter quod & deus exaltauit illum, et donauit illi nomē, quod est super omne nomen, ut in nomine Iesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia dominus Iesus Christus in gloria est dei patris.

Ipse se tantū humiliauit, ut ultra non posset. Propter quod & deus tantum exaltauit illum, ut ultra non posset. Non enim maior humiliatio uel maior exaltatio fieri poterat. Deus illum secundum humanam naturam exaltauit, in quo & diuina natura potest dici exaltata secundum ostensionem, quia cœpit sciri quod erat, sicut in assumptione infirmitatis dicitur exinanita. Sed propter unitatem personæ, potest diuinitas dici exaltata in humanitatis exaltatione. Deus exaltauit illum, suscitans à mortuis, & eleuans in cælū super omnes angelos ad dexteram suam. & donauit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in ipsa forma nominetur filius unigenitus dei. Hoc & ante resurrectionem habuit, sed post resurrectionem quod erat manifestatum est, ut scirent homines & dæmones, & omnes

Locus ob-
scurus.

A ei genu flecterent. Post crucem manifestatur quid à patre cum generaretur accepit, cum à creatura cepit sciri, homini non esse datum nomē dei, sed equalē qui se exinanivit, cuius omnia à patre sunt. Tam præcellens nomen ei datum est, ut omnia sint ei subdita, ut in nomine Iesu exaltando flectatur omne genu, quod est evidens signum subiectionis, celestium, id est, angelorum: & terrestrium, id est, hominum: & infernorum, id est, dæmonum, quia & ipsi tremunt sub eius imperio & penitus subijciunt. Non quod angeli uel dæmones habeant (ut nos) genua quæ flectant, sed per simile dictum est. Dū enim uidemus aliquem genua flectere alicui, credimus illum exhibere humilitatem & uenerationem ei, ante quem genua flectit. Sic cælestia & terrestria, id est, beati angeli & sancti homines, & omni affectu piæ humilitatis Christo se libere subiiciunt. Inferna quoque, id est, dæmones, ut nequissimi serui tremunt sub eius dominio, & se subiectos metu cogente fatentur. Sed & prauī homines, uel in fine subiectos ei se animaduertent. Et non solum datum est ei ut omnis creatura se ei subiciat, sed et ut omnis lingua confiteatur, id est, omnes linguæ gentium diuersarum, quæ in mūdo sunt, concorditer prædicent, quia dominus Iesus Christus est in gloria dei patris, id est, eadem gloria honoratur qua pater, æqualis per omnia patri. Hoc enim uel spōte uel inuiti consentientur seu confitebuntur omnes boni & mali.

B Itaque charissimi mei, sicut semper obedistis, nō ut in præsentia mei tantū, sed multo magis nunc in absentia mea, cum timore & tremore uestrā salutem operamini. Deus enim qui operatur in uobis & uelle & perficere pro bona uoluntate.

Christus (ut pmissum est) se humiliavit, obediendo usque ad mortē, & propterea exaltatus est. Itaque & uos charissimi mei exemplo eius humiliate uos obedientes deo, ut & uos similiter exaltari uestro modo mereamini, sicut à die conuersionis uestræ semper obedistis deo & mihi uel præpositis uestris, ita nunc agite, non tantum sicut in præsentia mei egistis, sed multo magis nunc agere laborate in absentia mea, scilicet operamini uestram salutem, id est, bonis operibus agite ut digni sitis in æternum saluari. Et hoc facite non superbe, non præsumptuose, sed cum timore intīmæ humilitatis. qui enim semper timet ne cadat, humilis est. & cum tremore corporis, id est, & intus & extra sitis omnino humiles in bonis quæ agitis, ut nihil uobis, sed totum gratiæ dei adscribatis: quia non uos operamini, sed deus in uobis. Ideo timendum est. Ipse est enim qui operatur in uobis & uelle bonum, & perficere illud pro sua bona uoluntate, non pro meritis uestris. Quādo iubet ut operentur, liberum eorum cōuenit arbitrium. Sed ideo cum timore & tremore, ne sibi tribuendo quod bene operentur, de bonis tanquā suis extollantur operibus. Tanquā ergo interrogaretur Apostolus & diceretur ei, quare dixisti cum timore & cum tremore, horum uerborū

rationem reddidit, dicens: Deus est enim qui operatur in uobis. Ne enim sibi inde aliquid darent quia dixit operamini, continuo subiunxit: Deus est qui operatur in uobis. Ideo cum timore & tremore, id est, cum humilitate. Si enim timetis & tremitis, non extollimini quasi de uestris operibus, quia deus operatur in uobis. Timēdū est uobis, ne forte quod datum est humilibus, auferatur superbis. Nā neque de perseverantia boni uoluit ipse sanctos in uiribus suis gloriari, sed in ipso: quia eis non solum dat adiutoriū, quale primo homini dedit, sine quo non possint perseverare si uelint, sed in eis operatur & uelle, ut quia non perseverabunt, nisi & possint & uelint, perseverandi eis & possibilitas & uolūtas diuinæ gratiæ largitate donetur. Tantum quippe spiritu sancto accenditur uoluntas eorum, ut ideo possint, quia sic uolunt: & ideo sic uolūt, quia deus operatur ut uelint. Sic operatur deus in eis uelle, & pro bona uoluntate quam operatus fuerit, operatur & perficere.

Omnia autem facite sine murmurationibus & hæitationibus, ut sitis sine querela & simplices filij dei, sine reprehensione in medio nationis prauæ & peruersæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mūdo, uerbum uitæ continētes ad gloriam meam in dñi Christi, quia non in uacuum cucurri, nec in uacuum laboraui.

Dixi, operemini uestram salutem, id est, per bona opera conquiratis uobis æternam salutem. Sed omnia quæ facietis, facite sine murmurationibus. Hic adiungitur prædictæ humilitati patientia. Superius enim dictum est, cum timore & tremore uestram salutem operamini. & nūc præcipitur, ut sine murmure cuncta faciant, id est, æquo animo laborent in operibus bonis, quæ sibi iubentur à prælatiis suis. Omnia facite sine murmurationibus, ut non sitis indeuoti in ipsis bonis quæ facietis, neque sit uobis graue pro nostra salute laborare: & sine hæitationibus, ut non hæsitetis in corde uestro, utrum faciatis an non bonum quod facere uultis, sed firma definitione bonum omne quod agere proposueratis, perficite prompti, ne sitis animo fluctuantes. Qui enim hæstat, sicut ait Iacobus, similis est fluctui maris, qui à uento mouetur & circumferitur. Vel de p̄mio bonorum operū non hæsitetis. Siue non hæsitetis pati pro Christo, sed propter sitis. Et hæc ideo sic agite, ut sitis sine querela. i. ut proximus non possit de uobis conqueri: & quātum ad uos, sitis simplices. i. sine duplicitate cordis: quia uir duplex animo, inconstans est in omnibus uijs suis, et nemo potest duobus dominis seruire. Duplex enim est, qui & deo & seculo placere cupit, uolens & in hoc mundo & in cælo diues esse. Sed uos qui filij dei esse cœpistis, in simplicitate cordis quærite illum, ut sicut ipse unus est, ita & uos ad imitationē eius simplices sitis, ut ei soli placere studeatis. Et etiam quātū ad exteros, sitis sine reprehensione, ut nihil reprehensibile possit in uobis ab infidelibus inueniri in medio nationis. i. gentilium qui non

I. Pet. 4.

Iacob. 1.

Iacob. 1.

Matt. 6.

Luce. 6.

A sunt renati, sed sicut nati sunt carnaliter, ita uiuunt. Nationis dico, prauæ per opera, & peruersæ per diuersas sectas. Inter quos gentiles lucetis exemplo bonæ uitæ sicut luna & stellæ. & ideo maxime decet uos esse sine reprehensione. Lucetis sicut luminaria cæli, quia sicut luna & stellæ non amittunt lucem suam, propter noctem, sed magis lucet, sic uos mente in cælo fixi, licet intus tenebrosos & infideles sit uestra conuersatio, non obscuramini, sed magis lucetis bene operando. Hac sententia & laudantur & roborantur ab Apostolo discipuli, ut quia se tales esse cognoscunt, studeant ualētius persequere tales. Tales enim sancti de conuersatione quam habent in cælo, despiciunt omnia quæ iniqui faciunt in terra. Sicut stellæ cæli non exstinguit nox, sic mentes fidelium adherentes firmamento sanctæ scripturæ uel cælestibus desideriis, non obscurat mundana iniquitas. Qui enim mente sunt in supernis & de supernis cogitant, sicut dictum est, Vbi est thesaurus tuus, ibi est & cor tuum, de ipsis cogitationibus supernorum patientes fiunt: & quicquid in terra fiat sic non curant, donec pagant itinera sua, quemadmodum luminaria cæli non curant quomodo exerceant dies & noctes, quamuis tanta mala uideant fieri super terram. Et sicut luminaria patienter ferunt, quicquid de eis fingunt, ita iusti debent patienter ferre omnes etiam de se falsas criminationes. Nam qui perdiderunt tolerantiam, non est quasi luminare clarus de super, & obscuratus est & de cælo cadit. Lucetis (inquit) sicut luminaria in mundo. Ac si dicat: Vos estis lux huius mundi, & estis etiam uasa euangelij, quia continetis in cordibus uestris uerbum euangelicæ prædicationis, quo uiuit anima uestra. non enim finitis illud à uobis effluere. Et hoc facitis ad gloriam meam, necdum ad uestram: quia & ego de bona conuersatione uestra gloriam accipiam in die Christi, id est, in die qua Christus iudicabit. Et uere tunc habebo gloriam, quia non in uacuum, id est, non sine fructu, non frustra cucurri ad illam, quia uos & alij me prædicante credidistis. Non in uacuum cucurri in uia domini, nec in uacuum laboraui in uinea eius, quæ est ecclesia, quoniam plenam mercedem recipiam. Vel cucurri in his quos facile potui conuertere, laboraui in illis quos difficilius conuertit.

Sed etsi immolator supra sacrificium & obsequium fidei uestræ, gaudeo & congratulor omnibus uobis. Id ipsum autem & uos gaudete, & congratulamini mihi.

Vestra religio sit ad gloriam meam in die iudicij, quia pro uobis laboraui. Nec tantum hoc libenter egi, sed etsi immolator, id est, occiditor pro uobis, tunc gaudeo: hoc est, si sacrificium mei corporis addo supra sacrificium uestræ fidei & obsequium. Iam enim uestram fidem sacrificium deo dignum obtuli, & obsequium bonæ operationis uestræ, qua deo obsequimini, sacrificauimus. Sed si etiam ipse pro uobis offeror, gaudeo, quia ad coronam pertingo: & congratulor, id est, simul gratias ago omnibus uobis, quia estis mihi causa mortis qua uitam ingredior. Nec solus ego id agere debeo, sed etiam uos gaudete id ipsum,

hoc est, immolari pro me, si contigerit uobis: & congratulamini, id est, grates reddite mihi, qui uobis causa sum ut martyres efficiamini.

Spero autem in domino Iesu, Timotheum me cito mittere ad uos, ut & ego bono animo sim, cognitis quæ circa uos sunt. Neminem enim habeo tam unanimem, qui sincera affectione pro uobis sollicitus sit. Omnes enim quæ sua sunt querunt, non quæ Iesu Christi. Experimentum autem eius cognoscite, quoniam sicut patri filius mecum seruiuit in euangelio. Hunc igitur spero me mittere ad uos, mox ut uidero quæ circa me sunt. Confido autem in domino, quoniam & ipse ueniam ad uos cito.

Hanc quidem epistolam nunc mitto uobis per Epaphroditum, sed spero non in me, sed in domino Iesu, id est, in misericordia saluatoris, me cito mittere, id est, dirigere Timotheum ad uos, ut sicut uos bono animo eritis, cum cognoueritis quæ circa me sunt, ita & ego bono animo sim atque gaudeam, cognitis quæ circa uos sunt, uel aduersis uel prosperis. Ideo autem magis Timotheum mittam quam alium, quia neminem habeo nunc tam unanimem. Hoc tempore multi cum Apostolo mercenarii erant, filij uel pastores nulli, nisi Timotheus. Neminem (inquit) modo mecum habeo tam unanimem, id est, ita concordantem meæ uoluntati in hoc negocio, qui sincera, id est, pura & non ficta cordis affectione, id est, germana charitate sit sollicitus pro uobis, id est, pro uestra salute. Multi enim uidentur esse solliciti pro alijs, sed re uera non pro ipsis solliciti sunt, sed pro rebus ipsorum quas habere cupiunt. Recte dixi, quia neminem habeo tam unanimem: omnes enim quos nunc habeo, querunt in uobis quæ sua sunt, non Christi lucra. Sic & modo faciunt in ecclesia mercenarii sua querentes. Quid est, sua querentes? Non Christum gratis diligentes, non deum propter deum querentes, temporalia comoda cōsecrantes, lucris inhiantes, honores ab hominibus appetentes. Et quando hæc à præposito amantur, atque propter hæc seruiunt deo, quisquis talis est, mercenarius est, inquit filios non se cōputet. De talibus enim dicitur, quia recipiunt mercedem suam. Non querunt ea quæ sunt Iesu Christi, id est, multiplicationem boni gregis, religiosam conuersationem subditorum, salutem animarum. Et ideo nullum istorum uoluit nunc Apostolus mittere, sed Timotheum, qui sicut pastor salutem gregis quereret, atque non solum uerbo, sed & exemplo qualiter uiuendum esset, ostenderet. Timotheum quidem uobis mittam, uos autem cognoscite experimentum eius, id est, quomodo sum expertus fidelem in omnibus in uita & doctrina, quia sicut filius patri deuote obedit, ita mecum deo seruiuit in euangelio prædicando, in quo potuit experiri. Et quia de uobis sollicitus est & mihi probatus, igitur spero me hunc ad uos mittere non post longa temporis spatia, sed mox ut uidero ea quæ circa me sunt, id est, quem exitum sint habitura, utrum de his euadā an non. Et non solum spero me eum mittere, sed etiam

A confido in dei misericordia, quoniam ego ipse cito .i. nō post multum temporis ueniam ad uos.

Necessarium autem existimaui, Epaphroditum fratrem & cooperatorem & commilitonem meum, uestrum autem apostolum, & ministrum necessitatis meae mittere ad uos, quoniam quidem omnes uos desiderabat, & mœstus erat propterea quod audieratis illum infirmatum. Nam & infirmatus est usque ad mortem, sed deus misertus est eius. Non solum autem eius, uerumetiam & mei, ne tristitiam super tristitiam haberem. Festinantius ergo misi illum, ut uiso eo iterum gaudeatis, & ego sine tristitia sim. Excipite itaque illum cum omni gaudio in domino, & eiusmodi cum honore habetote: quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit, tradens animam suam, ut impleteret id quod ex uobis deerat erga meum obsequium.

B ¶ Timotheum quidem (ut spero) mittam ad uos, & ipse ueniam: sed interim existimaui necessarium esse, mittere ad uos Epaphroditum cum hac epistola fratrem, id est, Christianum, & cooperatorem in praedicatione, & commilitonem meum in bello contra demones & uitia, & contra omnes qui regno Christi resistunt, sed uestrum apostolum, id est, specialem doctorem, & ministrum necessitatis meae, id est, qui mihi ministravit necessaria, uel necessitati inopiae meae ministravit, siue de labore manuum suarum, siue quod alijs fidelibus quaesuit. Ideo uolui eum mittere, quia uos oēs uidere optabat, & mœstus erat quoniam audieratis eum infirmatum fuisse. Forsitan quia uerberatus est ab infidelibus in ministratiōe. Nec falsus ad uos rumor de eius infirmitate peruenit, quia & infirmatus est aegrotatione, sicut audistis: & hoc non leuiter, sed usque ad mortis periculum. sed deus miserando sanauit eum. Et non solum eius in hoc misertus est, sed etiam & mei, ne haberem tristitiam de morte eius, super tristitiam quam habueram de infirmitate eius, quae uobis nocebat. Et quia uos desiderabat, uosque de eius languore timebatis, ergo festinantius, quam fecissem nisi hoc euenisset, misi illum, ut eo uiso iterum gaudeatis, qui prius de eo, cum esset apud uos, gaudebatis: & ego sim absque tristitia, quam de uobis tristibus habebam. Ego quidem mitto illum propter has causas, & uos itaque excipite illum honorifice, non in deuoti, sed cum omni gaudio, ut omne gaudium habeatis de aduentu eius, & illud gaudium sit in domino, id est, non uanū, nō lasciuum, nō immoderatum, sed pium & castum. Nec solum in principio lætantes illum excipiat, sed postea conuersantem uobiscum habetote in honore uirum eiusmodi, quia iste uester apostolus est. Et merito debet honorari, quoniam usque ad mortem accessit propter opus Christi, qui uenerat non ministrari, sed ministrare. Propter opus quod Christus fecerat, accessit iste ad mortem, quia ministrabat mi-

Matt. 20

hi de eleemosynis aliorum fidelium suo labore cōgestis, tradens ex deliberatione & exponens animam suam, id est, uitam in mortis periculum, scilicet mori potius uolens & animam reddere, quam opus Christi quod in me exercebat, dimittere. Et ideo hoc faciebat, ut impleteret erga meum obsequium id quod ex uobis deerat: quia uos mihi de bonis uestris dederatis, sed ille supplere studuit quod uos minus feceratis: uel quia rem dederatis, sed qui ferret, ex uobis defuit, & ille attulit: uel quia quod miseratis defecit, ille mihi ex aliorum eleemosynis ministravit.

CAPVT .III.

D E cætero fratres mei, gaudete in domino. Eadem uobis scribere mihi quidem non pigrum, uobis autem necessarium. Videte canes, uidete malos operarios, uidete concisionem. Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu seruimus deo, & gloriamur in Christo Iesu, & non in carne fiduciam habentes, quanquam & ego habeam confidentiam in carne.

¶ Nunc de synceritate fidei agere contra pseudo praedicatores incipit, quasi dicat: Illa quae superius dixi, ita seruate, sed de cætero quod dicendum est, hoc facite, scilicet gaudete in domino, id est, omne gaudium sit uobis in deo, nō in carnalibus obseruatij. Vel ita: Olim gauisi estis in seculo, sed de cætero uiuendi spatio quod uobis superest, gaudete iam in domino, ut quādiu amodo uixeritis, sit uobis omne gaudium in eo. Non gaudeatis in carnalibus & secularibus, ut pseudo apostoli suadent, sed in domino, ut saepe dixi uobis. Nam eadem quae praesens dixi, id est, ut in domino tantum gauderetis, mihi quidem non est pigrum uel tediosum scribere uobis, ut diutius maneat quam uerborum prolatio, sed uobis est necessarium contra peruersos doctores. Videte enim canes, id est, cognoscite illos esse canes, hoc est, non ratione, sed consuetudine contra insolitam ueritatem latrantes. Haec est enim canum natura, ut cum quibus habent consuetudinem, siue illi boni sint, siue mali, non ad eos latrēt: insolitorum autem personis uisis, etiam innocentibus, irritentur. Ita pseudo consuetudinem legis tenent, & contra ueritatis nuncios irrationabiliter latrant & mordent. uidete malos operarios, id est, notate & caute eosdem pseudo praedicatores, quia in agro dei super frumentum seminant zizania errorum. uidete concisionem, id est, eos concisos & excortatos, quia carnem amputauerunt, sed uitia nutriunt, & à Christo cæsi, id est, abscissi sunt. Hos uoco concisionem, non circūcisionem, quia nos fideles, non illi, sumus circumcisio non carne, sed ratione, id est, mundati à superfluis uitiis. Hoc est, nos sumus iustitia, qui deo seruimus spiritu, id est, toto mentis affectu, non carnali custodia literæ legis: & gloriamur non in nostris meritis, uel in carnalibus obseruatij, sed in solo Christo Iesu & in eius gratia. Non carne, sed spiritu deo seruimus. Car-

Ane enim seruit deo, qui de rebus carnalibus sperat se placere deo. Cum uero & ipsa caro ad bona opera spiritui subditur, spiritu seruimus deo, qui carnem domamus, ut spiritus obtineret deo. Vel secundum alios codices, & maxime Græcos, spū deo seruimus, ea scilicet seruitute de qua dictum est, Dominum deum tuum adorabis, & illi seruiēs. Ipse enim spiritus deus est, cui ab omnibus sanctis talis seruitus exhibetur. Et gloriamur (inquit) in Christo Iesu, *non in carne fidutiam habentes*. Respexit quosdam in carne fidentes. ipsi erant qui de carnis circumcisione gloriabantur. Nō sumus habentes fidutiam, id est, spem salutis in carne, id est, in carnalibus obseruantijs, uel generis nobilitate: *quāquā ego habeam, si uoluerō, confidentiam gloriandi in carne*, id est, in carnis nobilitate, & carnali custodia legis.

Si quis alius uidetur confidere in carne, ego magis, circumcissus octauo die, ex genere Israel, de tribu Benjamin, Hebræus ex Hebræis, secundum legem pharisæus, secundum emulationem persequens ecclesiam dei, secundum iustitiam quam in lege est, conuersatus sine querela.

Ne putetis (inquit) me contemnere, quod nō habeo. Quid enim magni est, si homo abiectus, & plebs ignobilis contemnat nobilitatem? Habeo ista, sed contemno: & ideo uos doceo talia contemnere, quoniam uidetis me habere qd contemno. Nam si quis alius, id est, a me diuersus, qui uos decipere querit, uidetur confidere in carne quasi inde iustus, ego magis confido quā ille pseudo. Et audi in carne fidutia: circumcissus sum octauo die sicut lex iusserat, id est, non proselytus, non advena ad populum dei, non maior circumcissus, sed a parentibus natus Iudæus, habeo circumcisionem octauo diei. Et sum de genere Israel, non alienigena: & nō de uiliori tribu, sed de tribu Benjamin, quæ dignior erat, quoniam procreata est ex Rachel dilecta uxore Iacob: & cum decem tribus in Samaria coherens uitulos, ista & tribus Iuda non recesserunt a templo domini. Et sum Hebræus ex Hebræis parētibus, id est, non de ignobili gente progenitus, sed ex eis qui fuerunt nati ex Heber filio Sale, filij Sem, maioris filij Noe. Sum etiam secundum legem, id est, secundum egregiam legis obseruationem, pharisæus, id est, diuisus ab alijs, utpote religiosior. Nam primarij quidam erant, & quasi ad nobilitatem Iudaicam segregati, non cōtemptibili plebi commixti, qui dicebantur pharisæi quasi diuisi. Et secundum emulationem quæ in me seruebat, persequens ecclesiam dei: quia non eram piger Iudæus, sed quicquid erat quod legi meæ uideretur aduersarium, impatienter ferebam, acriter insequabar. Et secundum iustitiam legis, quæ manus comprimit, nō animus: & timore, non amore seruatur. conuersatus sum sine querela, id est, sine clamore facto de me, quia nemo poterat conqueri quod aliquam iniuriam ei fecissem, contra legis instituta carna-

lia faciens. Hæc apud Iudæos nobilitas est, sed C apud CHRISTVM quæritur humilitas.

Sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta. Veruntamen existimo omnia detrimentum esse propter eminentem scientiā Iesu Christi domini mei. Propter quem omnia detrimentum feci & arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam, & inueniar in illo, non habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed illam quæ ex fide est Christi Iesu, quæ ex deo est iustitia in fide, ad cognoscendum illum & uirtutem resurrectionis eius, & societatem passionum illius, configuratus morti eius, si quomodo occurrā ad resurrectionem quæ est ex mortuis.

Ita diuersis modis possum gloriari in carne, sed nō iam glorior in talibus. Sed omnia illa carnalia quæ mihi ante Christi notitiam fuerunt lucra, id est, utilia & chara, hæc post fidem arbitratus sum detrimenta salutis propter Christum, qui in his prænunciatus fuerat. Et si adhuc ista seruarem, eius aduentum ostenderem nōdum factum. Quæ enim uenturum eum significabant, si iam seruantur, uenisse eum negant. Et ideo sunt detrimenta, quia deterunt ueritatē fidei. Vnde paulo supius Iudæi dicti sunt concisio, quia carnalis circumcisio, plena abscisio est a Christo. Nō solum propter Christum hæc arbitratus sum detrimenta, ueruntamen .i. sed etiam propter scientiam Iesu Christi domini mei, quā de eo habemus, eminentem oībus scientijs alijs, sed quæ eminet in eo plus quā in alijs, existimo omnia illa detrimentū esse, quæ retrahunt sectatores suos a tā eminētī sciētia. Vel ita: Hæc olim fuerunt mihi lucra, sed existimo tū nunc omnia ea detrimentum esse & impedimentum, propter sublimem Christi scientiam, qua mihi innotuit eum esse deum sup. omnia, ut per eam scripturas intelligerē. Nam etiam si ipsum nō possem assequi, uel propter solam eius scientiam quæ tanta & tam præcellens est, respuerem omnia illa uetera. Propter quem Christum uenerandum, & propter cuius dilectionē omnia illa nō solum existimo detrimentum, sed & feci ea detrimentum bonorum, uiuendo spiritaliter & docēdo, ut alijs appareret ea esse detrimentum. Quod plus est, arbitror ea nō tantum ut detrimenta donorum, sed ut stercora, id est, quæ coinquentiam obseruatore. Et hoc ideo, ut Christum lucrifaciam, id est, in futuro Christum habeam premium, & hic sum in illo mēbrum. Quod aliter nequit fieri, scilicet rationabiliter attendendo, nisi inueniar in illo fidele membrum, non habens meam iustitiam quæ ex lege est: quoniam ea iustitia poenam timeret, nō amat uirtutē: sed illam quæ ex fide est Christi, quæ iustitia est ex deo, non ex hominibus. Iustitia dico, manens in fide: quia sicut ex fide nata est, sic existere non habet nisi ex fide. Iustitia in fide uolēte ad cognoscendum illum. Quasi dicatur: Qui in lege putat iustificari, nō agnoscit Christum; sed ego ex fide iustificari uolo, ut agnosca il-

A lum, cur natus, cur passus sit. & agnoscam quæ est uirtus resurrectionis eius, id est, iustificatio credentium, *Roma. 4.* quia resurrexit propter iustificationem nostram. & agnoscam societatem passionum eius, quæ bene noscitur, qui se per eam ad cæli gaudia peruenire credit. Vel iustitia in fide ad cognoscendum eum, quia fides & in illa uita facit perfecte eum agnosci, qui in ista creditur & haberi uirtutem resurrectionis eius, id est, immortalitatem: quia nostra resurrectio est uirtus & efficacia resurrectionis eius, ut & in hac uita facit habere societatem passionis eius, ut & nos patiamur aduersa quæque pro eo, nisi enim per fidem, nemo tanta pateretur. & configurationem mortis eius, ut moriamur sicut ipse, si opus est: uel moriamur semel uitæ, sicut ipse carne mortuus est semel. Sed litera sic iungitur: Ut inueniar in illo non habens meam iustitiam quæ ex lege est, sed eam quæ est ex fide, configuratus morti eius, id est, per passionem consummatus ut ille, tentans si quomodo occurram letus ad resurrectionem. Si quomodo occurram, quia difficile est. Si quomodo contingat tum ex dei misericordia, tum ex meo merito, ut occurram Christo gaudens in iudicio, quod sanctorum est tantum, ueniens ad resurrectionem, quæ est non ex uiuis, ut nunc, sed ex mortuis, ut ultra mori nequeat. Hæc Apostolus idcirco se ita egisse uel agere commemorat, ut illi similiter exemplo eius omnes legis carnales ritus contemnant, & per iustitiam fidei atque societatem passionis Christi festinent ad regna cælorum.

B Non quod iam acceperim, aut iam perfectus sim: sequor autem, si quo modo comprehendam, in quo & comprehensus sum a Christo Iesu. Fratres, ego me non arbitror comprehendisse. Vnum autem, quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea uero quæ sunt priora, extendens me ipsum, ad destinatum persequor, ad brauium supernæ uocationis dei in Christo Iesu. Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus: & si quid aliter sapitis, & hoc uobis deus reuelabit. Veruntamen ad quod peruenimus ut idem sapiamus, & in eadem permaneamus regula.

2. Cor. 12. ¶ Iste qui ad tertium cælum raptus fuerat, & tanta scientia emicabat, putabatur iam comprehendisse, quod alij sequuntur, sed ipse hoc negat. Ne enim uideatur superfluum tot aduersa pati, cum fidem & alia bona habeat, subdit quasi dicens: Merito pro illa gloria tantum habeo, quia non dico quod iam acceperim aliquid, quia si quid gloriæ accepi, nihil est ad comparisonem futuræ: aut si quid accepi de cognitione Christi, non dico quod in illa iam perfectus sim. Et si ita de me, quid de alijs? Non est quod iam acceperim, quod peto: aut iam perfectus sim, ut nihil mihi desit. Non dico, sufficit quod egi: sed semper aliquid addo, semper ambulabo, semper proficio, semper sequor quod comprehendere laboro, si quomodo fiat ut comprehendam, id est, per-

fecte teneam illud in eo modo, in quo & ego sum comprehensus a Christo Iesu, id est, ut uideam ipsum Christum sicut ipse me uidet, & agnoscam eum perfecte sicut ab eo cognitus sum, ut sicut ipse plenarie me uidet & cognoscit, ita ego plenarie humano modo eum agnoscam. Vel comprehendam eum, in quo & comprehensus sum ab eo, id est, ut uideam eum in ea claritate, in qua mihi apparuit in uia, quando me comprehendit. Ideo enim sequor. Præuenit me iustitia eius, sequatur eum mea. Cœperunt mirari qui audierunt Apostolum dicentem, non quia iam acceperim, aut iam perfectus sim. Fratres, inquit, ego me non arbitror iam comprehendisse. Id est, nolite in me falli, plus me ipse noui quam uos, scio quid mihi desit, scio quid adsit. Ego me non arbitror apprehendisse. Vnum autem hoc me non arbitror apprehendisse. Multa habeo, sed unum nondum apprehendi. Porro unum est necessarium. Vnam peti à domino, hanc requiram. Et quæ est illa? Ut inhabitem in domo domini omnibus diebus uitæ meæ. Ipsum est unum quod nondum apprehendi. Et in quantum mihi hoc deest, in tantum nondum perfectus sum, quia nondum æqualis angelis. Quid ergo agis? quid agendum exemplo tuo doces? Ea quidem quæ sunt retro, id est, terrena quæ reliqui obliuiscens, id est, à memoria meditationis auferens, ad ea uero quæ sunt priora, id est, ad cælestia quæ sunt eleuantia in diuina, extendens desiderio me ipsum, persequor, id est, perfecte sequor mente & opere. Ante nos enim æterna sunt, post nos temporalia: quia & illa pergentes inuenimus, & ista recedentes quasi post dorsum relinquimus. Vel ea quæ retro sunt, id est, præterita merita mea obliuiscens, & quasi pro nihilo ducens, ad futura merita me extendo, semper addens aliquid. Adhuc enim proficio, adhuc ambulo, adhuc in uia sum, adhuc me extendo, nondum perueni. Extendo me ad destinatum, id est, ad illud quod dei prouidentia mihi destinatum disposuit, uel ad quod proposui currere. Et persequor, id est, sequi non desisto usque dum ueniam ad brauium supernæ uocationis dei in Christo Iesu, id est, ad præmium in supernis dandum, ad quod uocat me deus in filio suo. Et quando quidem ego qui tantus sum, non arbitror me comprehendisse, sed adhuc sequor si forte comprehendam, ergo quicumque sumus perfecti, hoc sentiamus omnes, scilicet nos nondum comprehendisse, sed adhuc debere sequi & proficere. Videtur Apostolus quasi contrarius sibi ipso. Quo modo enim stare potest sententia, ut qui dixerat, Non quia iam acceperim, aut iam perfectus sim: dicat, Quicumque perfecti sumus, hoc sentiamus? Sed de duabus loquitur perfectionibus, ostendens omnem hominem & uniuersam creaturam, quamuis ad perfectionem uenerit, tamē indigere misericordia dei, & plenam perfectionem ex gratia, non ex merito possidere. Et ideo perfectus erat Apostolus iuxta modum humanæ possibilitatis, sed adhuc perfectionem expectabat ex dono supernæ largitatis, ut æqualis fieret angelis. Erat perfectus uiator, sed nondum perfectus patriæ possessor. Et hoc de seipso

Locus obscurus.

Adu.

Luce. 10
Psal. 25

A debet unusquisque perfectus sentire, ut dum se uia-
torem & non habitatorem meminerit, studeat
semper ambulare & proficere, ne forte ubi se sa-
tis egisse putauerit, ibi remaneat. Quæ sententia
multum utilis fuit nonnullis Philippensium, qui
iam se perfectos arbitrabantur, ne putarent suffi-
cere sibi perfectionem suam, & inciperent remis-
sius agere, ac perirent. Hoc (inquit) sentire debetis,
quod imperfecti sumus comparatione futuræ per-
fectionis, & illuc tendimus. Et si quid aliter sapitis ut
paruuli, id est, si iam putatis uos aliquid egisse, esse
uel scire, *hoc uobis reuelabit deus*, quod non recte
id sapitis. Qui enim in pace catholica permanet,
si quid aliter sapit quam oportet, humili deus re-
uelabit: si illud superbus defendit, deus abiiciet. Vel
si quid nunc aliter sapitis, quam in futuro sapien-
dum sit, quia modo per speculum uidetis, etiam
hoc reuelabit deus, quia clare faciet uos cognosce-
re & se & omnia alia, quæ modo obscure uidetis. Vel
si quid aliter sapitis, id est, si perfectam Christi no-
ticiam uos comprehendisse putatis, & hoc idem
uos male sapere deus per misericordiam uobis reue-
labit. Similiter & de alijs erroribus per bona uita
uos liberabit. Siue ita: Si quid modo aliter sapitis
quam in futuro & de deo & de omnibus, etiam
hanc imperfectam cognitionem uobis deus per spi-
ritum suum reuelabit. Vel si quid aliter sapitis, &
si quid melius ad cultum dei excogitaueritis, si
in interpretationibus scripturarum aliter sectam
regulam ueritatis senseritis, etiam hoc donum dei
esse sciatis, quia ipse uobis hoc reuelauit. Verumta-
men, id est, sed tamē teneamus omnes illud, ad quod
peruenimus, ut idem sapiamus credendo, & permane-
mus in eadem regula disciplinæ, id est, rectitudine ui-
uendi, scilicet ut nemo propter quam inuentio-
nem uel intelligentiam suam deferat communem
sensum fidei seu regulam iuste uiuendi constitutam
a patribus. Vel ita: Sentire debemus omnes quia
nondum perfecti sumus, nec plenariam dei noti-
tiam apprehendimus: sed tamē illud ad quod per-
uenimus, id est, illam scientiam quam attingimus,
tota mente teneamus, scilicet ut idem in fine sapia-
mus, & in eadem uitæ regula maneamus, id est,
nec diuersa credamus, nec diuersos uiuendi ritus
habeamus, sed omnes uno modo sincere & mun-
de credamus & uiuamus.

Imitatores mei estote fratres, & obser-
uate eos qui ita ambulant, sicut habetis for-
mam nostram. Multi enim ambulant, quos
sæpe dicebam uobis, nunc autem & flens
dico, inimicos crucis Christi: quorum finis
interitus, quorum deus uenter est, & glo-
ria in confusione ipsorum, qui terrena sapi-
unt. Nostra autem conuersatio in cælis est,
unde & saluatorem expectamus dominum
nostrum Iesum Christum, qui reformabit
corpus humilitatis nostræ configuratum cor-
pori claritatis suæ, secundum operationem uir-
tutis suæ, qua etiā possit subicere sibi omnia,

Idem (ut dixi) sapiamus & in eadem uiuendi
regula maneamus. Et in his, id est, in fidei unita-
te & regula disciplinæ estote imitatores mei fratres, id
est, sicut me nostis idem sapere & eandem regu-
lam seruare, sic facite. Ac sicut ego, tradite obli-
uioni ea quæ retro sunt, id est, præterita uitia, ut
si uos delectauit aliquando uanitas, iam non dele-
ctet: & in anteriora, id est, in profectum uirtutum
atque in æterna bona proprijs desiderijs atque conatibus
semper extendamini. Extenditur enim animus desi-
derio lætitiæ nondum consequutæ. Et tota uita
Christiani boni, sanctum desiderium est. In his &
talibus me imitami. *Obseruate*, id est, conside-
rare diligenter & sequimini eos qui mihi sunt simi-
les in uia dei, qui ita ambulant, id est, promouentur in
opibus bonis, sicut habetis formam nostram, id est, sic
ut tradidi uobis formam recte ambulandi, uel ex
emplo conuersationis meæ, uel sermone prædica-
tionis. Eos (inquam) qui ita ambulant, obseruate
solliciti. multi enim sunt qui aliter incedunt, nec mutandi
sunt, sed cauendi. Multi ambulant latam uiam perdi-
tionis, id est, multi promouentur in uia peruersæ
actionis. quos esse inimicos crucis Christi sæpe dicebam
uobis, dum præfens essem. sed *nunc idē dico*, flens tū
de perditione eorum, tum de subuersione simpli-
cium quos decipiunt. Inimici enim dominicæ cru-
cis sunt pseudo prædicatores, quia dicunt mortē
CHRISTI non sufficere credentibus ad salutem
sine carnalibus legis obseruationibus. Et ita co-
nantur impugnare crucē saluatoris, ideoque meri-
to pereunt. quorum finis est interitus, id est, mors
sempiterna, quia tunc non inueniunt auxilium
crucis, cuius hostes fuerunt. Quorum deus uenter
est, quia quicquid faciunt, pro uentre faciunt. Vel
elias quæ ueris sunt, deum sibi faciunt, dum eas
iustificare homines dicunt, & salutē animæ putant
in elcīs. *Gloria eorum in confusione ipsorum*, quia
in talibus gloriantur, unde confundi & erubescere
possent, id est, in pudendis mēbris suis circunci-
sis. qui terrena sapiunt, quia in lege nil spiritualiter in-
telligunt, sed omnia carnaliter. Malis etiam ca-
tholicis conueniunt hæc uerba. Et ipsi enim sunt mul-
ti, quia multitudo palearum abundat in area, & am-
bulant in ampla uia quæ ducit ad perditionem. Ipsi
sunt inimici crucis CHRISTI, qui contra crucē sem-
per faciunt. Cum enim crux CHRISTI in omnibus
electis carnem affligat, & crimina mortificet, illi
e contrario carnē uoluptatibus fouet & uitia nu-
trunt. Ideoque finis eorum erit interitus perpetuus, quia
propter solam fidē quam sine bonis opibus habue-
runt, non euadēt tormēta æterna. Quorum deus uen-
ter est, quia sicut deum summo honore uenerari de-
beret, & omnia meliora de rebus suis illi offerre, sic
ueneratur suum uentrem, offerentes ei preciosa &
summo studio præparata ciborum gratia, ac semper de-
diti sunt uentris seruitio, colētes illū pro deo, nec re-
miniscētes creatoris sui. Et gloria eorum in confusione
ipsorum, quia iam amissa peccati uerecundia, ex illis
operibus nequitie gloriātur, de quibus erubescere
debuērunt. Qui terrena sapiunt, quia in terrenis
nil nisi quod uidet, intelligunt: nec sensum mentis

A nisi in terrenis ponunt, sed semper cogitatione uersantur in infimis. Sed nostra conuersatio longe distat ab illis, quia iam secundum fidem & secundum spem est in caelis. Si enim non est in caelis, quomodo habemus sursum cor? Corpore ambulamus in terra, sed corde habitamus in caelo. Sicut enim domus exterioris conuersationis est aedificium quod inhabitat corpus, ita domus nostrae cogitationis est res quaelibet, quam per dilectionem inhabitat animus. Omne enim quod diligimus, quasi in hoc quiescentes habitamus. Vnde nunc Apostolus quia in supernis cor fixerat, in terra quidem positus, sed tamen a terra extraneus, de se, suisque similibus dicit: Nostra conuersatio in caelis est, id est, & uiuendo & intelligendo sumus angelis similes. unde, id est, ex quibus praeter commoda quae iam habemus, & dominum nostrum Iesum Christum expectamus uenturum ad iudicium, saluatorem iam animarum nostrarum, & tunc etiam corporum. Nam ipse tunc reformabit, id est, in meliorem formam resuscitabit corpus humilitatis, id est, uilitatis & deiectionis nostrae, id est, hoc corpus nostrum uile & abiectum, quod nunc tot miserijs subiacet. Ita reformabit illud, id est, pristinam ei formam ita gloriosam in resurrectione restituet, ut sit configuratum corpori claritatis suae, id est, assimilatum clarissimo corpori suo, quod sumpsit ex uirgine, ut eadem claritatis figuram habeat corpus nostrum, quam habet suum, quando iusti fulgebunt sicut sol in regno patris eorum. Et hoc ipse faciet secundum operationem omnipotentiae suae, qua possit non solum corpus reformare, sed etiam subicere sibi omnia: quia tunc omnino complebitur, Omnia subiecisti sub pedibus eius.

Matth. 13

psalm. 8.

1. Cor. 15.

CAPVT .IIII.

Itaque fratres mei charissimi & desideratissimi, gaudium meum & corona mea, sic stete in domino charissimi.

¶ Quia Christus reformabit corpus humilitatis nostrae, & ad tantam perueniemus gloriam de tanta uilitate, itaque fratres mei stete in eo quod coepistis, ne tantam gloriam amittatis. Vos dico, mihi charissimi, quia multum uos habeo charos: & desideratissimi, quia multum ego uos desidero, uel uos me: gaudium meum, id est, de quorum fide & opere gaudeo: & corona mea in futuro, quia propter uos coronam gloriae percipiam. Vos qui tales estis, stete firmi in domino sic, id est, ut ego uos stare docui, & ut coepistis: uel sicut me & mihi similes scitis, quia tunc eritis charissimi.

Euodiam rogo & Syntychem deprecor id ipsum sapere in domino. Etiam rogo & te germane compar, adiuua illas quae mecum laborauerunt in euangelio, cum Clemente & ceteris adiutoribus meis, quorum nomina sunt in libro uitae.

¶ Euodia & Syntyche erant matronae religiosae, quae praedicatores suscipere solebant. Et forte audierat illas Apostolus a fide dissentire, ideoque

nominatim rogauit, ut id ipsum quod ceteri, saperent in domino, id est, in eius fide. Quasi dicat: Omnes moneo stare, sed specialiter Euodiam & Syntychem, quia plus de eis timeo. Etiam rogo & te o germane compar, id est, coadiutor meus in praedicatione, adiuua illas firmando tuis exhortationibus & instructionibus atque orationibus, ut possint unanimes stare in fide. quae non sunt paruipendendae, quia mecum laborauerunt in euangelio, id est, de labore suo ministrauerunt mihi stipendium in praedicatione euangelij. Laborauerunt (inquam) cum Clemente, qui in hoc laborabat, & cum ceteris qui me adiuuabant. Iste Clemens fuit tertius papa Romanus. Vel adiuua illas cum Clemente & ceteris adiutoribus meis, id est, tu & ceteri adiutores mei qui sunt Philippis, adiuuate illas. Adiutores dico, qui non frustra laborauerunt ut me adiuuarent, quia nomina eorum scripta sunt in libro uitae. id est, adsignata tenent ad uitam in memoria diuinae praedestinationis. Quis est enim liber uitae, nisi memoria dei, in qua sunt illi qui uiuunt in aeternum?

Tertius, si non a Petro, sed a Lino inueniatur.

Apoc. 10. & 11. 1. Cor. 1. item 9.

Gaudete in domino semper, iterum dico: co gaudete. Modestia uestra nota sit omnibus hominibus. Dominus prope est. Nihil solliciti sitis, sed in omni oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones uestrae innotescant apud deum. Et pax dei quae exuperat omnem sensum, custodiat corda uestra & intelligentias uestras in Christo Iesu.

¶ Laetatus in fide & operibus eorum Apostolus, ut alacres sint proficientes, monet gaudere in domino, & id iterat, ut se in eis gaudere uere ostendat. Gaudete, inquit, id est, cor uestrum exultate, & omne bonum unde gaudendum est, statuite uobis in domino, non extra. Et hoc adeo necessarium uobis est, quod iterum dico gaudete, ut tristitia seculi nullum in uobis locum inueniat, sed totos laetitia spiritualis uos repleat. Gaudete in domino, & non per interualla, ut modo gaudeatis, modo non gaudeatis, sed semper gaudeatis, siue in prosperis, siue in aduersis. Et non semel dico, sed iterum ut gaudeatis, confirmans & inculcans repetita commotione gaudium. Gaudete, sed in domino, non in seculo. Sicut enim nemo potest duobus dominis seruire, sic nemo potest & in domino & in seculo gaudere. Contraria enim sunt haec duo gaudia. Nam seculi gaudium est impunita nequitia. Luxuriatur homines, fornicentur in spectaculis, nugentur in ebrietas, ingurgitentur turpitudine, & ista mala non impediunt fames, non belli, non alicuius rei timor, non aliquis morbus, non aliqua aduersitas, sed sint omnia abundantia in pace carnis, in securitate mentis, & uidete seculi gaudium. Et idcirco non in seculo gaudete, sed in domino, id est, non in iniquitate, sed in ueritate: non in flore uanitatis, sed in spe aeternitatis. In domino sit gaudium uestrae mentis, sed homines uideant modestiam uestrae conuersationis, ut exemplo uestro discant modeste agere. Modestia quasi modi statio dicitur,

Matth. 6. Luc. 16.

A quando modus seruetur in omnibus. Modestia est in animo, continens moderationem cupiditatum. Modestia in operatione, modificans omnes actiones. similiter & in uerbis. Hæc modestia tantum fulgeat in uobis, ut nota sit omnibus hominibus: fidelibus, ut imitentur: infidelibus, ne possint reprehendere. Modestiam morum seruare, quia dominus prope est, ut auxilietur uobis assidue, nisi per socordiam uestram defeceritis. Etsi enim super omnes caelos ascendit corpore, non tamen recessit maiestate. Ubique præsens est, qui fecit omnia. Dominus prope est, paratus dare quicquid opus est uobis in spiritualibus & corporalibus. Et ideo solitudinem uani timoris abijcite, quia & in bonis operibus uestris aderit dominus uobis adiutor, & in passionibus quas pro nomine eius perfereitis, nec alimenta uobis corporea denegabit. Nihil ergo, id est, de nulla re solliciti & timidi sitis quasi de futuro, sed estote sine mundi solitudine, habentes promissa dei prae oculis, & ab ipso petentes omnia. Non sitis (inquam) solliciti, sed petitiones uestrae de his quæ uultis accipere, ita sint uehementes & instantes, ut innotescant apud deum, id est, perueniant ad deum, hoc est, acceptabiles sint deo quæ omnia nouit, sed ea scire dicitur quæ eligit & approbat. Vel nobis innotescant apud deum per tolerantiam, non apud homines per iactantiam. Aut forte innotescant etiam angelis, qui sunt a uultu dei, ut quodam modo offerant deo & de his consulant: & quod deo iubente implendum esse cognouerunt, hoc uobis uel euidenter uel latenter reportet. Petitiones dico, factæ in omni oratione, id est, in oratione quæ nihil de his quæ oranda sunt prætereat, sed omne quod expedit, orando petat à deo: & obsecratione, quæ cum adoratione sacrorum fiat, cum gratiarum actione, de acceptis beneficijs: quia qui uult alia impetrare, debet ex perceptis gratus esse. Vel secundum alios oratio est pro præteritis excessibus ac delictis, obsecratio autem pro adipiscendis futuris bonis, gratiarum actio pro collatis beneficijs, petitio uero de rebus nominatim necessarijs. Et talibus quidem precum modis hortor uos ut insistatis, & deum (sine quo humanus labor inutilis est) oro ut præstet effectum, scilicet ut pax dei qua in seipso pacatus est, & cuius participatione pacificatur angeli & homines, custodiat corda uestra, quæ exuperat omnem sensum, id est, omnem intellectum hominum & angelorum: quia pacem dei, qua deus ipse pacatus est, sicut deus nouit, nec nos, nec angeli nosse possumus. Sed quia & nos pro modo nostro pacis eius participes facti sumus, summam in nobis atque inter nos & cum ipso pacem, quantum nostrum summum. hoc modo iuxta suum modum sciunt eam sancti angeli, homines autem nunc longe infra scientiam istam sunt, quantumcumque prouectu mentis excellant. Videmus enim nunc per speculum in enigmate. Cum uero æquales angelis fuerimus, tunc (sicut illi) facie ad faciem, id est, manifeste uidebimus: tantamque pacem habebimus erga eos, quantam & ipsi erga nos: quia tantum dilecturi sumus, quantum ab eis

diligimur. Itaque pax eorum nota nobis erit, quia nostra talis ac tanta erit, nec præcellet tunc intellectum nostrum. Dei uero pax, quæ est illis erga eos, & nostrum & eorum intellectum sine ulla dubitatione præcellit. Et ista pax dei custodiat in Christo Iesu corda uestra, id est, uoluntates uestras, & intelligentias uestras, ut extra Christum nihil appetatis uel intelligatis. Contra illecebras seculi custodiat corda, & contra fraudes pseudo prædicatorum custodiatur intellectus uestros. Corda custodiat contra aduersa omnia, intelligentias contra errores.

De cætero fratres, quæcunque sunt uera, quæcunque pudica, quæcunque iusta, quæcunque sancta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ, si qua uirtus, si qua laus disciplinæ: hæc cogitate, quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & uidistis in me: hæc agite, & deus pacis erit uobiscum.

In conclusionem quæ ad perfectionem sunt, exponit Apostolus. Quasi dicat: Hactenus contra persecutores & contra pseudo prædicatores uos monui, sed de cætero monendi genere, quod ad mores optimos pertinet, nunc breuiter dicam. scilicet cogitate & agite quæcunque sunt uera, & quæcunque sunt pudica, ut nec in cogitatione, nec in actione falsum aliquid aut libidinosum admittatis, sed in omni sermone ueridici, & mente & corpore pudici sitis, ne uel in aspectu uestro sit aliquid lasciuiae. Similiter quæcunque iusta, & quæcunque sancta, cogitate & facite. Iusta ad proximum, sancta in propria uita. Iusta, id est, erga proximum iuste seruanda. sancta, id est, animas & corpora sanctificationi. Qui semper cogitat & agit quæ iusta sunt, nec deus, nec homini facere potest iniuriam. Et qui sancta cogitat & facit assidue, nulla potest macula sordidari. quæcunque amabilia cogitate & facite, id est, studete ut dicta & facta uestra in bono placeant hominibus, quatenus per hoc ad imitationem uestram eos alliciatis, ut deo iungatis. quæcunque bonæ famæ sunt, ea similiter cogitate & facite, ne de uobis habeatur mala opinio, sed bona, ut possit alijs. Sanctorum enim cōuersatio etiam cauta debet esse, ne forte cum mala uita non sit per lasciuiam, mala sit fama per negligentiam. Nec audiendi sunt, qui quando reprehensi in aliqua negligentia sua, per quam sit ut in malam ueniant suspensionem, unde suam uitam longe abesse sciunt, dicunt sibi coram deo sufficere conscientiam, existimationem hominum non solum imprudenter, sed etiam crudeliter contemnentes, cum occidunt animas aliorum, siue blasphemantium uitam dei, quibus secundum suam suspensionem quasi turpis quæ ea sita est, displicet uita sanctorum, siue etiam cum excusatione imitantium, non quod uident, sed quod putant. Proinde quisquis à criminibus flagitiorum atque facinorum uitam suam custodit, sibi bene facit: quisquis autem famam, & in alios misericors est. Nobis enim necessaria est uita nostra, alijs fama nostra. Et utique etiam quod alijs ministramus misericorditer ad salutem, ad nostram quoque redundat

A utilitatem. Si qua uirtus est, hanc sectamini. Si qua laus discipline, hanc habete. uirtus sit in uobis, & post sequatur laus, ut homines qui uirtutem uestram laudabunt, proficiant. Vel cogitate & facite ea quae sunt bonae famae, si qua uirtus est in eis, uel si qua laus discipline Christianae. Non enim curanda est bona fama de uiribus uel scientia uel alijs secularibus, hoc (inquam) cogitate, id est, in memoria uersa, te, quae omnia & didicistis me docente, & accepistis ut digna teneri, quia uobis accepta & grata fuerunt postquam ea didicistis. & audistis ea in me esse, & uidistis. Haec agite, id est, non tantum cogitate, sed & actu implete. & tunc deus dator pacis erit uobiscum, adiuuans uos haec facere. Qui enim sic uixerit, non solum cum deo pacem habebit, sed & ab omnibus fere hominibus amabitur.

Gauius sum autem in domino uehementer, quoniam tandem aliquando refluistis pro me sentire, sicut & sentiebatis, occupati autem eratis. Non quasi propter penuriam dico. Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse. Scio & humiliari, scio & abundare. Vbiq; & in omnibus institutus sum, & satiari, & esurire, & abundare, & penuriam pati. Omnia possum in eo qui me confortat. Veruntamen bene fecistis communicantes tribulationi meae.

Bona acta eorum memorat, & gratias agit, ut incitet eos ad talia feruentius agenda, quasi dicens: Ego uos ad futura religionis studia moneo, sed de praeteritis beneficiorum uestrorum studijs gaudeo, & gaudium sum uehementer, non in dono quod promissistis, sed in domino, qui uobis inspirauit hanc charitatem, & redditurus est remunerationem. quoniam tandem, id est, post multa tempora, aliquando, id est, aliquo tempore, quia non omni potuistis: refluistis, id est, pristinum largitatis florem reumpulistis, ut aliqua daretis mihi, sicut olim dare solebatis. Largitio enim est flos, quia inde fructus aeternae uitae procedit. Et ab hoc flore quadam stertilitate marcueratis, ac uelut hyemis frigore torpueratis. Sed nunc uelut austro flante sancto spiritu uer ad corda uestra redijt, & refluistis uelut bonae arbores. Refluistis sentire pro me, id est, compati mihi: pro me, quia mihi prodest uestra compassio. Sentire pro me, id est, ut sentiretis quod me pungebat, sicut & prius sentiebatis ministrantes mihi. Nec aliqua mala causa hoc intermisistis, sed occupati eratis & impediti aliquibus aduersis uel actionibus. Imprudentes delinquentes Galatas aperte increpat superius, dicens: O insensati Galatae, quis uos fascinauit? Nunc uero culpas istorum ue-recundantium quasi compatiens reprehendit, uel illorum culpas increpatio detegeret, & horum negligentia sermo mollior uelaret. Similiter unusquisque rector ecclesiae iuxta modum culpae debet unumquemque rationabili discretionem increpare. Gauius sum & refluistis. Non quasi propter penuriam hoc dico, id est, non dico me gaudium esse

quasi propter penuriam meam, quem consolati estis: quia non propter angustiam meam quae relaxata est, sed propter affectum uestrum gaudeo. Vel non dico ista quasi propter penuriam meam adhuc releuandam, ut per haec dicta uos inuitare studeam, ut iterum suppleatis inopiam meam. Ego enim didici & a deo & ab usu quotidiano esse sufficiens, id est, contentum rebus in quibus sum, siue paruis, siue magnis. Nam & humiliari paupertate scio, quia non inde frangor: & abundare rebus scio, quia non inde erigor. Vbiq; id est, in omni loco, siue Romae, siue alibi, siue coram principibus siue alijs sim positus, & in omnibus, id est, in omni genere rerum institutus sum & doctus a deo, scilicet & satiari, ne noceat satietas: & esurire tolerabiliter, & abundare humiliter, & penuriam pati moderanter. Haec scio, & possum exequi omnia ista, eo confortante qui docuit. Magna scientia est, scire humiliari et abundare, satiari et esurire, abundare et penuriam pati. Quae enim penuria sua non fragit, a gratiae actione non retrahit, in rerum temporalium desiderio non accendit, scit humiliari. Hoc enim loco Apostolus humiliari dicit penuriam pati. Nam statim e contrario subiunxit, scio & abundare. Qui enim acceptis rebus non extollitur, quod per eas ad uolum uanae gloriae non intorqueatur, qui solus non possidet quod accipit, sed hoc cum indigentibus miserum & deum diuidit, scit abundare. Qui acceptis alimentis non ad ingurgitationem uestris utitur, sed ad reparationem uirtutis, nec plus carni tribuit quam necessitas petit, scit satiari. Qui alimentorum inopiam sine murmuratione tolerat, nec pro necessitate uictus aliquid agit, unde anima peccati laqueum incurrat, scit esurire. Quem ergo nec in abundantia superbia deuat, nec in necessitate cupiditas inuitat, nouit abundare, nouit penuriam pati. Vbi cum statim Apostolus subderet, omnia possum, adiunxit in quo: in eo qui me confortat. Ecce in altum ramus producit, sed quia in radice se tenet, in uiriditate permansit. In altum enim surgens aresceret, si se a radice diuississet. Sibi enim nihil tribuit, qui omnia se posse non in se, sed in domino qui se confortat, fatetur. Ego quidem (inquit) haec omnia scio & possum: sed tamen uos bene fecistis quantum ad uos, qui quod iustum est expleuistis, communicantes uestra bona tribulationi meae. Inde mihi placet actio uestra, quia bene egistis ministrantes mihi misericorditer in afflictione mea, non quia mihi res misistis quibus carere possem.

Scitis autem & uos Philippenses, quod in principio euangelij quando profectus sum ad Macedoniam, nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati et accepti, nisi si uos soli, quia et Thessalonicam semel et bis in usum mihi misistis. Non quia quareo datum, sed requiro fructum abundantem in ratione uestra. Habeo autem omnia et abundo, repletus sum acceptis ab Epaphrodito, quae misistis in odorem suauitatis, hostiam

A acceptam, placentem deo. Deus autem meus impleat omne desiderium uestrum secundum diuitias suas in gloria in Christo Iesu. Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorum, amen.

¶ Vos communicastis & nunc & olim mihi res uestras, sed alij nō. Nam scitis & uos Philipenses, sicut & alij plures, quod in principio euangelij, id est, quando prius prædicaui uobis euangelium, nulla ecclesia nisi uestra communicauit mihi in ratione dati & accepti, id est, ut rationabiliter consideraret quod deberet dare carnalia, qui accipiebat spiritualia, iuxta illud: Si nos uobis spiritualia seminauimus, magnum est si uestra carnalia metamus? Vos soli cōmunicauistis, quia non tantum cum essem præsens apud uos, hoc fecistis: sed & Thesalonicam, id est, apud illam urbem moranti misistis mihi de rebus uestris in usum semel & iterum. Hoc memorat Apostolus, ut quasi laude digni magis studeant prædicatoribus ministrare, & ne illi putarent eū fuisse oblitum charitatis sæpe sibi impensæ. Qui ab eis hæc non refutabat, quia non idcirco dabat, ut uellent eum uitij suis parcere. A cæteris uero non accipiebat, ne auctoritatem sibi correctionis minueret, & ne forte illis esset graue, cibum ei corporalem impendere. Dico (inquit) uos bene fecisse, non ut ego implear, sed ne uos inanes sitis. Et hoc est: Non dico ideo, quia quero datum uestrum, sed requiro fructum dati abundantem in ratione uestra, nō mea. Datum est res ipsa quæ impenditur, ueluti nummus, cibus, uestis. Fructus uero dati est, si benigna mente futuræ mercedis studio aliquid impendatur. Ergo datum in re accipimus, fructum in corde. Vnde & idem fructus in ratione, id est, in cordis lumine, debet abundare. Vel in ratione eorum debet abundare, ut cum rationem de suis actibus deo reddiderint, abundet eis fructus iustitiæ. Quia igitur discipulorum suorum Apostolus mercede potius quam munere pascebatur, nequaquam datum, sed fructum se quære re fatetur. Vnde & subdit protinus, dicens: Habeo autem omnia & abundo. Quasi dicens: Non quero datum, sed habeo omnia: quia deum habeo, in quo omnia possideo: & abundo non in uno, ut in alio egeam, sed repletus sum, quoniam nihil deest timen-
¶ tibus deum. Repletus sum, etsi nihil dedissetis. sed acceptis ab Epaphrodito uestris muneribus, que misistis mihi in odorem suauitatis, hostiam acceptam, placentem deo, id est, quæ placerent deo ut suauissimus odor puræ orationis. Quod enim odor sit oratio, testatur Iohannes, ubi se uidisse refert seniores habentes phialas aureas plenas odoramentorum, quæ sunt orationes sanctorum. Sed & istorum muna dicuntur nunc odor suauitatis, quia orant pro eis, sicut scriptum est: Conclude elemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo. Sunt & hostia, quia data sunt ab eis, ut uincerent hostes suos, uel quia uincerent. Et hæc hostia accepta est deo & placens, quia deus accepit eam placite. Vos me repleuistis uestris bonis, sed

deus meus repleat uos suis. Proprio exemplo declarat Apostolus quia pro his orare debemus, a quibus temporalia bona percipimus. Deus omne desiderium uestrum impleat, largiendo bona omnia, quæ desideratis, ut nihil uobis desit ex his quæ optatis. Et hoc faciat secundum diuitias suas, id est, secundum quod ipse est diues, & plus dare potest quam quis mereatur. Impleat (dico) uestrum desiderium, non in terrenis, sed in gloria supernæ felicitatis, & hoc in Christo Iesu, ut in eo perenniter delicijs affluatis. Cuius beneficijs nō simus ingrati, sed gratias ei semper & laudes referamus, scilicet deo qui nos creauit, & patri nostro qui nos in filios adoptauit, sit gloria: & non ad horam, sed in secula seculorum. i. in æternum. amen.

Salutate omnem sanctum in Christo Iesu. Salutant uos qui mecum sunt, fratres. Salutauos omnes sancti, maxime autem qui de Cæsaris domo sunt.

¶ Salutate (inquit) omnem apud uos manentem sanctum in Christo Iesu. i. qui non in lege, sed in Christo sanctus est, & nihil sanctitatis nisi in Christo habet & à Christo. Vos autem salutant fratres. i. filij catholice matris ecclesiæ, qui mecum sunt. i. morant. Nec ipsi soli, sed & omnes sancti qui sunt Romæ. Omnes quidem uos salutant, sed maxime illi qui sunt de domo Cæsaris. i. Neronis. In hoc multum confirmat eos in fide, dum ostendit eos precipue diligere & specialiter salutari ab his, qui Christianæ religioni iam deseruiunt in domo Cæsaris. Nec ultra debere tribulationes metuere, quasi graues & diu periculosas, cum iam consiliarij & amici imperatoris sunt Christiani.

Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro, amen.

¶ Gratia Christi Iesu domini nostri sit cum spiritu uestro, ut quod spiritus per liberum arbitrium bene uoluerit, adiuuante gratia possit implere, ne sitis generatio quæ non direxit cor suum, & non est creditis cum deo spiritus eius. Cum deo enim debet credi spiritus noster, quia nisi crediderimus quod spiritus nostræ uoluntatis per seipsum nihil potest sine adiutorio gratiæ dei, nihil unquam boni facere poterimus. Amen.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM PAULI AD COLOS- SENSES.

Et ciuitas in Asia nomine Colossæ, unde Colossenses dicuntur. His non ipse Apostolus prædicaui, sed eius discipuli Epaphras & Archippus, quādo ex his originem ducebant. Epaphras enim quæ à Paulo didicerat prædicans eis, conuertit illos, & factus est apostolus eorum. Archippus uero episcopatum super eos accepit. Superuenientibus autem pletho apostolis, & carnales obseruatias prædicantibus, dubium fuit quibus potius credendum esset. Vnde Paulus cuius auctoritas celebris erat, quasi mediator iudicat quæ pars sit potius tenenda. Describit autem Christum & eius beneficia, quomodo est sufficiens ad omnia: carnalia uero omnino improbat, ut deinceps sincere fidei Christi teneant. Instruit & moraliter, confirmans quod illi docuerant. Vnde fit ut hæc epistola magnam affinitatem & similitudinem habeat cum illa quæ est ad Ephesios. In illa quippe & in ista simili modo commendatur eminentia diuinorum beneficiorum, & carnalium obseruatio legis destruitur, & mores dei instruuntur.

A EPISTOLAE PAULI AD
COLOSSENSES
CAPVT. I.

PAVLVS apostolus Iesu Christi p uoluntate dei, & Timotheus frat, hisq sunt Colossis, sanctis & fidelibus fratribus in Christo Iesu: Gratia uobis et pax a deo patre nostro & domino Iesu Christo.

Quia Paulus apostolus gentium constitutus erat, ideo istis q gentiles erant, pure se scribit apostolum, licet eis p se non predicauerat, sed per discipulos suos. Nam & istis erat apostolus. At contra in epistola quam scripsit Hebraeis, non se dixit apostolum, quia non erat apostolus Hebraeorum, sed gentium. Paulus cuius dicta sunt authentica, quia est apostolus. i. legatus Iesu Christi: & hoc non per sua merita uel per humanam electionem, sed per uoluntatem dei, contra cuius uoluntatem faciunt pseudo apostoli. & Timotheus frater, qui est uir magnae autoritatis, mandant ea quae sequuntur his qui sunt Colossis, non quidem idololatriis, sed sanctis & fidelibus fratribus. i. maioribus & minoribus Christianis. Sanctis. i. in diuina religione promotis: & fidelibus. i. qui iam fidem habent, sed nondum in sancta conuersatione sunt promoti. Vel eiusdem sanctis & fidelibus. i. bonos mores & fidem habentibus, & hoc in Christo Iesu. i. in Christi gratia, non in legis obseruatione, nec in uiribus liberi arbitrii. Quid uoluit aut quid petuit? ut gratia uobis sit & pax a deo patre nostro & domino Iesu Christo.

Gratias agimus deo & patri domini nostri Iesu Christi, semper pro uobis orantes, audientes fidem uestram in Christo Iesu & dilectionem, quam habetis in sanctos omnes, propter spem quae reposita est uobis in caelis, quam audistis in uerbo ueritatis euangelii, quod peruenit ad uos, sicut & in uniuerso mundo est & fructificat, & crescit: sicut & in uobis ex ea die, qua audistis & cognouistis gratiam dei in ueritate, sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro uobis minister Christi Iesu, qui etiam manifestauit nobis dilectionem uestram in spiritu.

Quia gratiarum actione inchoat, ut uos sibi bene uolos reddat, & ad gratias deo semper agendas pro acceptis beneficiis accedit. Scribit autem a Roma. Gratias (inquit) agimus ego & Timotheus. i. gratiosas laudes referimus deo, quia uobis omnia dedit bona quae habetis. Ideo gratias illi agimus, non uobis. Gratias agimus deo. i. creatori Iesu Christi, secundum quod homo est: & patri eiusdem Christi Iesu domini nostri, secundum quod deus est, qui per eundem mediatorem uobis omnia tribuit. Nos dico, semper orantes pro uobis, ut crescatis & proficiatis die ac nocte, uel quouies oramus. Gratias agimus, audiemus.

i. quia audiuiumus fidem uestram esse in Christo Iesu, quia & fides uestra donum dei est. Alioquin non esset illi agendae gratiae pro ea. & quia audiuiumus dilectionem, quam habetis non ociosam, sed bonis operibus redundante, non in quosdam sanctos, sed in omnes, quoniam beneficia uestrae charitatis abundant in eos, quos uiuere sancte nostis. Ideoque gratias illi referimus, quia uobis tale inspirauit charitatem. Et haec non propter humanam laudem, sed propter spem quae uobis est in caelis reposita, quae non apparet modo, sed tamen est uobis in caelis, tutius loco seruatur: hoc est, propter uitam perennem, quam uos in caelis assecuturos speratis. Et quomodo res tam latens speratur? Quam audistis, inquit. i. quia audistis illam in uerbo ueritatis. Vel quia spem non habetis a uobis, sed a deo: quia in uerbo. i. in praedicatione non falsitatis, sed ueritatis: nec cuiuslibet ueritatis, sed euangelii. i. boni nuntii, quo annuntiatur deus homo factus esse, ut homines deos faceret. i. angelis pares. & ne ipsi dissimularent se euangelium audisse, quasi non esset eis praedicatum, sed alios audisse inde tenuiter loqui, quibus fuerat praedicatum addit: Quod euangelium peruenit ad uos, subauditur, etsi non per me, tamen per eos qui didicerant a me. sicque ueritas uos non latuit. Rursum, ne illi superbirent quasi ad eos peruenisset euangelium, & ceteras gentes deuitasset, subdit: Ita peruenit ad uos, sicut & in uniuerso mundo. i. non solum uos audistis illud, sed & omnis mundus: quia non est aliquod mundi regnum, in quo Christi nomen non sit praedicatum. Vel ita pure & uere peruenit ad uos, sicut per me & alios uenit in uniuersum mundum, & adhuc est & manet in eo. i. non minus est uobis factum quam alijs ecclesiis. & cum sit in mundo euangelium, fructificat ibi per bona opera intellectus. & crescit augmento scientiae & numero fidelium, non quod plus habeant alij quam uos, sed ita est factum illis, sicut & in uobis. Et ideo nihil debetis superaddere uel mutare, sed ita ut didicistis euangelium sincere seruare, quod totus seruat mundus, uel uos soli dissentiat ab uniuerso orbe. Sicut in orbe terrarum, ita & in uobis est & fructificat & crescit ex ea die qua audistis illud, quia non fuistis rebelles, sed mox credere coepistis & fructificare. uel in die. i. illuminatione cordis audistis credendo, & cognouistis discernendo gratiam dei, id est, remissionem peccatorum & cetera dei dona gratuita in ueritate, non in fictione: quia ueraciter dat ea deus, non fingitur dare. uel in ueritate praedicationis ea cognouistis, sicut didicistis ab Epaphra. Epaphram modo laudat, & de Archippo tacet, quoniam Epaphras erat ualde seruens studio charitatis & sollicitus & apostolus eorum: Archippus uero episcopus, sed aliquanto remissus & tepidus. Cognouistis gratiam dei, non sicut uos ipsi uestro ingenio inuenistis, sed sicut didicistis ab Epaphra magistro non uili, sed charissimo & conseruo nostro, quia nobiscum in praedicatione seruit domino Christo. Cuius doctrinam non debetis spernere, sed honorare & seruare: quia est non subdolos, sed fidelis minister Iesu Christi, id est, dona Christi ministrans in praedicatione uobis, uel bona uestra offerens Christo, fidelis minister est

A pro uobis, non pro suis, qui non uestra quærit, sed uos: non res uestras cupit acquirere, sed uos deo adiungere. Quorum salutem desiderans, cepit doctrinam meam uobis prædicare. Qui & manifestauit nobis relatione sua dilectionem uestram ad deum & proximum, esse fundatam in spiritu sancto, non in carne. dilectionem uestram nobis intimaui, quæ non est in affectu carnis, sed in gratia spiritus sancti.

Ideo & nos ex qua die audiuius, non cessamus pro uobis orantes & postulantes, ut impleamini agnitione uoluntatis eius in omni sapientia & intellectu spiritali, ut ambuletis digne deo per omnia placentes, in omni opere bono fructificantes, & crescentes in scientia dei, in omni uirtute confortati secundum potentiam claritatis eius, in omni patientia & longanimitate, cum gaudio gratias agentes deo patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, quæ eripuit nos de potestate tenebrarum, & transfudit in regnum filij dilectionis sue.

Q Epaphras nobis nunciauit dilectionem uestram spiritualem. Ideo non solum ipse Epaphras, sed & nos ex eadie qua hoc audiuius, non cessamus orantes humili affectu & pia deuotione pro uobis, & postulantes quasi quadam audacia pro meritis uestris impetra. Hoc scilicet oramus & postulamus incessanter a deo pro uobis, ut impleamini agnitione uoluntatis eius, id est, ut plene cognoscatis quid ipse uelit & quid non. Magnum est, plene scire quid deus uelit in omnibus rebus actiue uitæ uel contemplatiue. Modo tamen consequenter exponitur per partes quid ipse uelit. Agnoscatis (inquit) uoluntatem eius in omni sapientia rerum, quæ actiue uitæ sunt, & intellectu spiritali. i. cognitione spiritalium rerum, uel in omni sapientia diuinorum atque celestium, & intellectu spiritali sacrarum scripturarum. ut uos ambuletis digne deo. i. agatis ita ut digni sitis deum accipere præmium: uel ambuletis ut deum debeat ambulatio uestra, per omnia quæ egeritis placentes ei. Ita scilicet, ut sitis non in quodam, sed in omni opere bono fructificantes multipliciter in maius, & per hæc bonorum operum merita crescentes in scientia dei, in cognitione deitatis sensu spiritali, iuxta illud, A mandatis tuis intellexi. Bona enim operatio sensum mentis illuminat. Vos dico, confortati in deo in omni uirtute, id est, fortes & constantes effecti in charitate, & iusti in sanctitate & cæteris similibus. & hoc secundum potentiam claritatis eius, id est, secundum quod potest uos fortes reddere claritas eius, qua illuminantur electorum mentes, ut claritatem dei notitiam habeant, & omnia clare discernere ualeant, ut iam nullatenus ad peccati consensum flecti queant, sed semper quod bonum est faciant. Dixi ut in omni uirtute sitis fortes, scilicet in omni patientia, ut fortiter omnia aduersa sustineatis per patientiam. Non enim in quadam patientia rogo uos esse fortes, ut quedam patienter sufferatis, & quedam non sufferatis: sed potius in omni patientia,

ut uidelicet omnia molestiarum genera patienter per deo sustineatis. & in omni longanimitate. i. longa animi perseverantia in aduersitatum toleratione & promissorum celestium expectatione. Patientia enim addenda est longanimitas, ne quis postquam per aliquod temporis spatium seruauerit patientiam, deficiat in aduersis, uel fastidiat tam longam patientiam obseruantiam, & incipiat impatienter agere, sed potius per longanimitatem patientem omnia toleret usque in finem. & hanc patientiam atque longanimitatem seruate cum gaudio. uel non sitis inter aduersa quæ patimini tristes, sed potius sitis spe gaudentes, dum fueritis in tribulatione patientes. Non enim contristari, sed gaudere debetis, si conuerit ut propter iustitiam aduersa toleretis. Vos dico, agentes gratias deo patri, qui tanta nobis beneficia contulit, ut consortes sanctorum nos faceret, hoc est, nolite contra deum murmurare, quia uos finit in presenti seculo aduersa tolerare, sed gratias illi agite semper, quia uos dignatus est in numero sanctorum computare, ut cum eo perenniter possitis regnare. Gratias illi exultanter agite, qui nos per suam gratiam fecit dignos transire in partem. i. in participationem sortis, id est, æternæ hereditatis sanctorum in lumine, id est, in claritate diuinæ uisionis, ut æternaliter irradiemur splendore maiestatis eius. Sors enim uocatur hereditas, quando non meritis humanis, sed electione diuina datur sanctis patriarchis & prophetis. Et partem huius sortis nos habere deus uoluit, ut cum sanctis patribus hereditatem possideremus in lumine uiuentium. Vel dei uoluntas in humano genere sors est, apud quem non est iniquitas. Non enim ille personas accipit, sed occulta illius sors est unicuique homini. Sortis nomine designat gratia qua saluamur, quia in sorte non est electio, sed uoluntas dei. Nam ubi dicitur, iste facit, & iste non facit, merita considerantur. Et ubi merita considerantur, electio est, non sors. Quando autem deus nulla merita nostra inuenit, sorte uoluntatis sue nos fecit quia uoluit, non quia digni fuimus. hoc est sors. Et in partem sortis huius nos, qui eramus indigni, fecit ipse misericorditer dignos, quos ad fidem uocauit non solum ex iudeis, sed & ex gentibus. Et hoc fecit in lumine, quæ mentes nostras illustrauit ut cognosceremus eum, & uerba predicatorum eius intelligeremus. Fecit autem hoc modo nos dignos, quia scilicet eripuit nos, i. potenter extraxit de potestate tenebrarum. i. demonum qui nobis dominabatur intrinsecus, dum cæcitas infidelitatis & ignorantie, uel peccatorum obscuritas in nobis adhuc esset. De potestate huiusmodi tenebrarum. i. malignorum angelorum, ne nos in nocte sue damnationis sine fine possiderent, eripuit nos deus pater, in baptismo delens peccata nostra, per quæ illi potestatem habebant in nobis, & transfudit in regnum filij sui in ecclesiam Christi, de qua dictum est, quia mittet filius hominis angelos suos, & colliget de regno eius omnia scdala. Transfudit (inquam) nos in regnum filij dilectionis sue, ut per fidem & opera bona regnaret in nobis filius eius. Sed quid est, dilectionis sue? Si enim in diuina

A trinitate non est alia dilectio nisi spiritus sanctus, profecto Christus in hoc loco non solius patris, sed & spiritus sancti filius inuenitur. Quod si hoc absurdissimum est, restat ut non solus ibi sit dilectio spiritus sanctus: quod autem dictum est, filij dilectionis suæ, nihil intelligatur aliud, quam filij sui dilecti, q̄ filij postremo substantiæ suæ. Charitas enim uel dilectio patris, quæ in natura est ineffabiliter simplici, nihil est aliud q̄ eius ipsa natura atq; substantia: ac per hoc filius charitatis siue dilectionis eius nullus est alius, q̄ qui de substantia eius genitus est. In regnum filij dilectionis suæ dicit nos trāstulisse, ut intelligamus q̄a nos quoq; diligeret, si perseveramus esse regnum filij sui, quem ipse naturaliter & ineffabiliter diligit. i. si peccatū in nobis amplius nō regnauerit. Vbi enim peccatum regnare incipit, ibi Christus regnare desinit.

Roma. 6.

In quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum, qui est imago dei inuisibilis, primogenitus omnis creaturæ.

¶ In regnum filij sui nos transtulit, in quo filio habemus redemptionem de potestate diaboli, & remissionem peccatorum. In hanc enim redemptionē tantam precium pro nobis datus est sanguis Christi. Quo accepto, diabolus nō ditatus est, sed necatus, ut nos ab eius nexibus solueremur: nec quē quā eorum secum, quos Christus ab omni debito liber, indebite fuso suo sanguine redemisset, peccatorum retribus obuolutū traheret ad secundā ac sempiternæ mortis exitum. Tunc em̄ sanguis ille, quoniam eius erat, qui nullum omnino habebat peccatum, ad remissionem nostrorū fusus est peccatorum, ut quia eos diabolus merito tenebat, quos peccati reos conditione mortis obstrinxerat, hos per eum merito dimitteret, quem nullus peccati reus immerita pœna mortis affecit. hac enim iustitia & hoc uinculo uinctus est ille fortis, ut uasa eius eriperentur, uel homines quos tenebat, liberarentur. Sic habemus in Christo redemptionem & remissionem, quæ in baptismo consecuti sumus, destructa potestate diaboli, & restituta libertate nostri arbitrij. Vel transtulit nos deus in regnum filij dilectionis suæ. i. transevit nos iam per spem in cælum, quia conresuscitauit & cōsedere fecit in cælestibus in Christo. In q̄ per spem similiter habemus redemptionem, id est, liberationem ab his miserijs & afflictionibus, quas nunc patimur: & per rei exhibitionē habemus iam in illo peccatorum remissionem, quia & semel in baptismo per effusionem sui sanguinis deleuit peccata nostra, & quotidie (si peccamus) nō indigemus alijs hostijs. unde patet quia legales hostiæ nō amplius offerendæ sunt, quia nullā omnino iam utilitatem præstant. Qui Christus secundum diuinitatem est imago dei inuisibilis, & omnimoda similitudo patris, sicut ait: Qui me uidet, uidet & patrē. Nam sicut per contemplationem cuiuslibet imaginis datur nobis eius notitia, cuius illa imago est, licet ipse sit absens & nunq̄ uisus à nobis, sic & apostoli uidentes filium, intellexerunt patrem, q̄ cor-

2. Cor. 5.
1. Petri. 2.

Marc. 3.

Ephesi. 2.

Iohan. 14.

poraliter eis non apparebat. Et nos quidē sumus **C** imago dei, sed filius est aliter eius imago. Nam sicut imago imperatoris aliter est in nummo, & aliter in filio: sic & imago dei aliter in filio, qui est cōsubstantialis & cōæqualis atque cōæternus, & aliter in homine qui est creatura. Et notandum quod admirabiliter commendat Apostolus excellentiā Christi in utraq; natura, nunc de diuinitate, & nūc de humilitate eius sententiā proferens, ut hūc solum ad iustificationem & ad æternā salutem sine legis operibus sufficere cūctis credētibz ostēdat. Nam de diuinitate eius sententiā protulit, dicens quia pater transtulit nos in regnum filij dilectionis suæ. Et de humanitate eius subiunxit, q̄a in ipso habemus redemptionem & remissionem peccatorum. Item secundum formam dei dixit, quia ipse est imago dei inuisibilis. Nunc secundū formam serui subiungit, quia est primogenitus omnis creaturæ. Non solum autem primogenitus, sed & unigenitus. secundum formam uero serui, ipse est primogenitus in multis fratribz. In substantia diuinitatis est unigenitus, in susceptione humanitatis primogenitus in gratia. Primogenitus ergo dicitur omnis creaturæ, quia sicut primogenitus omnium fratrum primatum dignitatis obtinet inter omnes fratres, sic humilitas Christi primatū dignitatis obtinet inter omnes creaturas, ut sedeat cum principibus & solum gloriæ teneat.

Iohan. 14.

I. Cor. 15.

I. Cor. 15.

psal. 104.

Quoniam in ipso condita sunt uniuersa in cælis & in terra, uisibilia & inuisibilia, siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates. Omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant, & ipse est caput corporis ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens. Quia & in ipso completuit omnem plenitudinē diuinitatis inhabitare, & per eū reconciliare omnia in ipso, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in cælis, siue quæ in terris sunt.

¶ Non est mirum si humanitas filij dei tm̄ præcellat omnibus, ut iuxta eā sit ipse primogenitus omnis creaturæ, quoniam secundū diuinitatis eius potentiam condita. i. facta sunt in ipso uniuersa, sicut & in psalmo canitur patri, Quam magnificata sunt opera tua domine, omnia in sapiētia fecisti, id est, in filio tuo. Vniuersa quæ sunt in cælis & in terra, uisibilia, sicut sol & luna, quæ sunt in cælis & in terra. uel inuisibilia, sicut hominum corpora: & inuisibilia, sicut angeli & animæ, creata sunt in ipso. i. in ipso facta ostenduntur per partes inuisibilia, quæ minus facta per eum uidebantur ppter magnitudinem excellentiæ ipsorū. Vniuersa (inq̄) sunt in ipso facta, siue throni, id est, illi digniores spiritus in quibus deus sedet. siue dominationes, id est, illi nobiliores spiritus, qui cæteris dominantur. siue principatus, id est, illi qui præsunt alijs, & quæ agere debent ant disponunt. siue potestates, id est, illi spiritus, qui

A subiectis aliorum ordinibus potenter præminet. Throni enim uocantur, quibus ad exercendum iudicium semper deus præsidet. Nam quia thronos latino eloquio sedes dicimus, throni dei dicti sunt hi, qui tanta diuinitatis gratia replentur, ut in eis dominus sedeat, & per eos sua iudicia decernat. Vnde & ei canitur: Sedes super thronum qui iudicas iustitiam. Throni quippe dignitate loci superioris excedunt, ut sex alios angelorum ordines subter se relinquat. In quibus statim post thronos sunt dominationes, id est, illi spiritus qui in superni regis curia sunt nobilissimi, & subiectis quibusque dominantur, ac possident eos ut domini. Principatus etiam uocantur, qui ipsis quoque bonis angelorum spiritibus præfunt. Qui subiectis suis, dum quæcunque sunt agenda, disponunt eos ad explenda diuina ministeria, principantur. Dominationes tamen potentiam principatum alta dissimilitudine mirabiliter transcendunt. Nam principari, est inter reliquos priore existere. Dominari uero est, etiam subiectos quosque possidere. Potestates autem iuxta Dionysium, & ipse dignioris potentie quam principatus esse creditur, ut subiectis ordinibus cæterorum potens præfint, & ad diuinam contemplationem super se potenter extendantur. Vel iuxta beatum Gregorium, potestates uocantur hi, qui hoc potius cæteris in suo ordine perceperunt, ut eorum subiectis sint potestates aduersæ, quorum potestate refrenantur, ne corda hominum tantum tentare præualeant quantum uolunt. Et cuncta hæc inuisibilia cælestium atque præcellentium spirituum agmina, in CHRISTO sunt creata, ut per hæc ostendatur esse non minor patre. Nec solum angelici spiritus, sed omnia prorsus quæcunque sunt uel fuerunt, creata sunt à patre per ipsum, sicut & euangelista testatur, quia omnia per ipsum facta sunt, & sine ipso factum est nihil, id est, nulla creatura. Et in ipso facta sunt omnia, sicut & Psalmistam cecinisse præmisimus, Omnia in sapientia fecisti. Per ipsum, id est, per uirtutem eius omnipotentiam, & in ipso, id est, intra sinum immensæ magnitudinis sapientie eius creata sunt omnia. & secundum formam serui ipse est ante omnes, id est, omnibus prælatus: quia nullus est ei æqualis, etiam secundum quod ipse est homo. & secundum formam dei omnia in ipso constant, quia sicut omnia creauit, sic omnia continet & regit. Omnia in ipso constant, quia secundum immensitatem incircumscriptæ & incomprehensæ diuinitatis eius, omnia sunt intra ipsum: & ne in nihilum redeant, per eum consistunt. & secundum formam serui ipse est caput corporis sui, scilicet ecclesie, quia unius nature sunt caput & corpus. Ecclesie caput est homo ille, cuius susceptione uerbum caro factum est, & habitauit in nobis: membra uero cætera sunt omnes sancti, quibus perficitur & completur ecclesia. Sicut ergo anima totum corpus nostrum animat & uiuificat, licet in capite sentit & uidendo & audiendo & odorando & gustando & tangendo, in cæteris autem membris tangendo tantum: & ideo

capiti cuncta subsunt ad operandum, illud autem supra collocatum est ad consulendum: quia ipsius anime quæ consulit corpori, quodam modo personam sustinet caput. ibi enim omnis sensus apparet: sic uniuerso populo sanctorum tanquam uni corpori, caput est mediator dei & hominum homo Christus Iesus, quod dei sapientia non sic assumpsit ut cæteri, sed multo excellentius multoq; sublimius, quomodo illum solum assumi oportuit, in quo sapientia hominibus appareret, sicut eam uisibiliter decebat ostendi, qui & ipsius sapientie personam gereret, per quam cæteri fiunt sapientes. Ipse igitur est caput, cæteri uero membra: quia in ipso sunt omnia bona, sicut in capite omnes sensus: in cæteris uero quædam partes bonorum distributæ sunt, iuxta mensuram uniuscuiusque membri. Et ipse uniuersa membra regit, omnia uero membra illi adhærent. Qui & secundum formam dei est principium, quia ipse est dei sapientia, quæ permanens in se, sicut scriptum est, innouat omnia. Principium enim quodammodo semper incipit & nunquam desinit, sicut filius æternam de patre natiuitatem habet. Vel sicut ipse dixit in Apocalypsi Iohannis, Principium est creaturæ dei, quoniam omnis creatura ab illo habet esse. Vel omnium uirtutum omniumq; bonorum est nobis principium: quia nemo quicquam boni habere ualet, nisi ab ipso acceperit, ideoq; & caput iure uocatur. Et secundum formam serui est ipse primogenitus ex mortuis, quia primus resurrexit non ultra moriturus. Ipsa enim resurrectio mortuorum, est quædam generatio, sicut scriptum est, In regeneratione cum federit filius hominis &c. Reliqui ergo mortui adhuc tenentur in matris utero, id est, in sinu terre clausi iacent in monumentis, hic autem iam ex utero matris processit, id est, ueniens de tumulo surrexit quasi gigas, non ultra moriturus, sed in æternum cum patre regnaturus in cælestibus. Ideoq; primogenitus ex mortuis, uel primogenitus mortuorum, id est, ad immortalitatem genitus per resurrectionem. Et hoc ideo, ut ipse sit in omnibus tenens primatum, id est, dominus, quia potest & alios suscitare. Sicut enim primus omnium resurrexit, unde & ipse primitiæ dormientium appellatur, sic in omnibus sanctis tam prioribus quam sequentibus, tenet ipse primatum dignitatis & potentie ac sanctitatis. Vel in omnibus dignitatibus tenet ipse primatum: quia sicut primus surrexit, ita primus cælos ascendit, & primus faciem dei uidit, & in uniuersis dignitatibus omnes præcellit. Et recte primatum habet, non solum quia est primogenitus, sed etiam quia complacuit trinitati, quod in ipso omnis plenitudo scientie & uirtutum non modo esset, sed habitaret. Quia & complacuit, id est, patri simul cum uerbo & spiritu sancto placuit, inhabitare, id est, permanere in ipso omnem plenitudinem, id est, omni modo perfectam abundantiam diuinitatis & omnium gratiarum atque uirtutum omniumq; bonorum. Hoc complacuit deo, ut tanta bonorum plenitudo maneret in illo homine, cui non ad mensuram dedit spiritum, sicut cæteris sanctis dare consuevit. Et placuit

1. Timo. 2

Sapient. 7

Apoc. 3.

Rom. 6.

Matth. 19

1. Cor. 15

Iohan. 3:

A cuit deo per eū reconciliare sibi omnia humana in ipso posita, id est, iudæos & gentes in fide illius constitutos, qui prius ab inuicem & à deo discordabāt. Hoc deus (ut dictum est) uoluit, ipse dico, pacificās ad inuicem non per legis sacrificia, sed per sanguinē crucis eius, id est, per sanguinem eius in cruce fūsum, siue ea quæ sunt in cælis, siue quæ sunt in terris, id est, angelos & homines. Qua enim hora sanguis redēptionis exiuit de latere domini in cruce pendentis, dimissum est peccatum Adæ humano generi, & pacificata sunt cælestia & terrestria, quia tunc patuit hominibus introitus in regnum cælorum. Magna enim discordia separabat homines & angelos, quia nemo tam sanctus erat, ut in consortiū angelorum susciperetur, sed omnes ad infernum propter culpam primi hominis descendebant. Morte autem Christi pax tanta inter homines & angelos effecta est, ut nunc animæ iustorum cum de corporibus exeunt, mox penetrent cælos gaudentibus angelis. Vel pacificata sunt deo per Christi sanguinem, siue ea quæ sunt in cælis, id est, animæ sanctorum, quæ iam sunt in regno cælorum, & olim discordabāt à deo uel per suam, uel pro parentis culpam: siue ea quæ sunt in terris, id est, electi qui adhuc peregrinantur in exilio uitæ præsentis.

Et uos cum essetis aliquando alienati & inimici sensu in operibus malis, nūc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem, exhibere uos sanctos & immaculatos
B & irreprehensibiles coram ipso: si tamen permanetis in fide fundati & stabiles, & immobiles à spe euāgelij, quod audistis, quod prædicatum est in uniuersa creatura quæ sub cælo est. cuius factus sum ego Paulus minister, qui nunc gaudeo in passionibus pro uobis: & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea pro corpore eius, quod est ecclesia: cuius factus sum ego minister secundum dispensationem dei, quæ data est mihi in uobis, ut impleam uerbum dei, mysterium quod absconditum fuit à seculis & à generationibus: nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus uoluit deus notas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus, quod est Christus in uobis spes gloriæ. Quem nos annunciamus, corripiētes omnem hominem, & docentes omnem hominem in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu: in quo & laboro, certando secundum operationem eius, quæ operatur in me in uirtute.

¶ Dixerat generaliter omnia reconciliata, & nunc dicit specialiter illos reconciliatos, non per sua merita, nec per carnales obseruantias, sed per Christum, ut magis studeant subijci dominio tanti regis, & non sint ingrati tantis beneficijs. Pla-

cuit (inquit) deo per Christum reconciliare sibi omnia. & uos etiam o Colossenses reconciliare sibi per eundem uoluit, cum aliquando, id est, ante fidem essetis alienati à deo, id est, nihil cum eo habētes, dū dñs alienis adhæreretis, & inimici eius non natura, sed sensu: quia per hoc quod ei contraria sentiebatis, putantes idola deos esse, & amantes quæ ipse odit, inimici eius eratis, permanentes in operibus malis. Nam olim quidem tales fuistis. sed nunc, id est, in hoc tempore gratiæ reconciliauit uos deus in corpore carnis eius, id est, in corpore Christi quod est caro. Corpus enim carnis dictū est, addi distinctionē cæterorum corporum quæ non sunt caro. In corpore carnis Christi per mortem eius reconciliauit uos sibi deus, exhibere, id est, ut exhiberet uos sanctos in uirtutibus, & immaculatos à peccatorum sordibus, & irreprehensibiles, ut nihil mali in uobis appareat coram ipso qui uidet omnia. Quod in hac uita fieri non potest, sed in alia fiet, quando sancti iam nihil maculæ, nihilque reprehensionis habētes, coram suo creatore permanentes, uidebunt faciem eius in æternum. Tales uos exhibebit ipse coram se, id est, præsentabit & offeret ante conspectum gloriæ suæ atque præsentiam: tamen hac conditione, si permanetis in fide. Aliter enim non potestis ad hanc gloriam peruenire. Sed tunc peruenietis ad hanc, si nūc in fide quam didicistis, permanseritis fundati, id est, alta radice firmati, & non titubantes: & stabiles, id est, ut neque cadatis neque cedatis, id est, ut neque fraudulentis locutionibus pseudo apostolorum seducamini, neque persecutiōibus gentilium à constantia fidei recedatis: & si permanseritis immobiles à spe euāgelij, id est, si perduraueritis in bonis operibus ita firmi, ut nihil uos mouere possit à spe retributionis æternæ, quam promittit euāgelium: quod audistis à doctoribus uestris, ideoque illud tenere debetis, quia melius esset non cognouisse uiam iustitiæ, quam post cognitionem retrorsum conuerti. Quod euāgelium non ad uos solummodo peruenit, ne inde superbiatis, uel uos solos per ipsum delusos putetis, sed prædicatum est in uniuersa creatura quæ sub cælo est, sicut dñs iusserat: Euntes in mundum uniuersum, prædicate euāgelium omni creaturæ. Potest enim omnis creaturæ nomine omnis natio gentium designari, quæ est sub cælo in uniuerso orbe. Non est enim ulla natio gentium, in quam prædicatum non sit euāgelium. Vel omnis creaturæ nomine signatur homo, qui habet commune esse cum lapidibus, uiuere cum arboribus, sentire cum animalibus, intelligere cum angelis. Si igitur commune habet aliquid cum omni creatura homo, iuxta aliquid omnis creatura homo. Sic namque omnis creaturæ euāgelium inuenitur in solo homine. Vniuersæ ergo creaturæ prædicatur, cum soli homini prædicatur: quia uidelicet ille docetur, propter quem uniuersa in terra creata sunt, & à quo uniuersa per quandam similitudinem aliena non sunt. Vel uniuersa creatura, est uniuersa ecclesia per nouam gratiam spiritaliter creata, secundum illud, Cor mundum crea in me deus, & Ipse sus-

2. Petri 1.

Marc. 16.

Eph. 1. 5.

Amus factura, creati in Christo Iesu in operibus bonis. Quæ scilicet creatura est sub cælo, id est, adhuc peregrinat in hac ualle lachrymarum, sed tandem subleuabitur in cælum. Dicitur enim, quia euangelium prædicatum est in uniuersa creatura quæ sub cælo est. Ac si dicatur: Hoc euangelium & hanc fidem atque spem euangelicam tenere debetis, quia sic tenet uniuersus mundus fidelium. Quod euangelium & Apostolus autoritate sua commendat, subdendo: Cuius scilicet euangelij, factus sum minister, id est, ministrator & prædicator, ego Paulus, qui tantæ famæ tantæq; sum autoritatis. Et etiam potestis scire quia uerum est, atque firmiter illud debetis retinere & illi obedire. Factus sum eius minister, *qui nunc pro eius annunciatione constrictus uinculis & Romæ retentus, gaudeo in passionibus*, quia inde proficiunt credentes. Gaudeo (inquam) in passionibus pro uobis confirmandis in ueritate euangelij: *et adimpleo ea quæ defunt passionum Christi in carne mea*, id est, ea quæ Christus in carne sua minus pertulit, ego in carne mea perfero pro multiplicando corpore eius, quod est ecclesia. Passiones enim Christi non sunt in solo Christo, imo passiões Christi nō sunt nisi in Christo. Si enim Christum intelligamus caput & corpus, passionibus Christi non sunt nisi in Christo. Si autem Christum intelligamus solum caput, passionibus Christi non sunt in solo Christo. Nam Apostolus, adimpleo, inquit, ea quæ defunt passionum Christi, non mearum, sed Christi: in carne non iam Christi, sed mea. Patitur (inquit) Christus adhuc passionibus, non in carne sua in qua ascendit in cælum, sed in carne mea quæ adhuc laborat in terra. Quisq; ergo es in membris Christi, quicquid pateris ab eis, quæ non sunt in membris Christi, deerat passionibus Christi. Ideo additur, quia deerat, mensuram adimplens, nō superfundens. Tantū pateris, quantum ex passionibus tuis inferendum erat uniuersæ passioni Christi, quæ passus est in capite nostro, & patitur in membris suis, id est, in nobis ipsis. Ad cōmunem hanc quasi rem publicam nostram, quisq; pro modulo nostro exoluimus quod debemus, & passione uirium nostrarū qualicanonem passionum nostrarū inferimus. Paritio plenaria non erit passionum omnium, nisi cum seculum finitū fuerit. Adimpleo (inquit) ea quæ defunt. Cui defunt? Passiōibus Christi. Et ubi defunt? In carne mea. Nam in carne Christi quā uirgo peperit, nihil passionum deest, sed oēs in illa passionibus sunt impletæ: sed adhuc restat pars passiōū eius in mea carne, quas quotidie tolero pro uniuersali corpore eius, quod est ecclesia. Si enim ab eruditione fidelis cessarem, has passiōes ab infidelibus nō sustinerem, sed quia semper ecclesiæ studeo prodesse, semper aduersa cogor tolerare. Cuius ecclesiæ factus sum ego minister, id est, officium accepi ut ei uerbum uitæ ministrarem: & hoc non dispositione hominum, uel usurpatione mea siue merito meo, sed secundum dispensationem dei, id est, secundum quod mihi dei gratia ordinauit. Vel factus sum minister ecclesiæ secundum dispensationem dei, id est, ut ei dispensem

cibaria domini mei. *Quæ dispensatio data est mihi in uobis*, quia tantundem ualet quod per meos discipulos cibum uitæ uobis dispensauit, quantum si per me id fecissem. Vel in uobis, quia in cunctis gentibus est mihi data, & uos estis gentes. Idcirco data est mihi, ut impleam uerbum dei, id est, impleam quod deus præordinauit de uobis, & quod in secreto cōsiliij sui locutus est ante secula de salute uestra, ne putetis salutem gentibus non fuisse promissam. Nam in secreto sapientiæ suæ, uel in prophetis locutus est bona de uobis. Et hoc uerbum implere studeo, dum uos ad promissam salutē festinare moneo. Vel impleo uerbum dei, id est, uerbum prædicationis, quod Christus annunciare per seipsum cepit: id adimpleo per ministeriū meæ prædicationis: quia in doctrina mea perficitur, quicquid minus in scripturis sanctis dictum fuerat, id est, omnis perfectio iustitiæ & sapientiæ quam mortales ad pisci ualent, completur in mea prædicatione. Adimpleo uerbum. i. *mysterium*: hoc est, secretum occultum redemptionis humanæ per incarnationem ac mortem filij dei, per quam gentes illuminatæ sunt, & credentibus iudæis sociatæ & coæquatæ, ceteri quoque iudæi excæcati. Quod mysteriū fuit hominibus absconditum à seculis. i. ex quo secula esse coeperunt, hoc est, dies succedere nocti, noctisq; diei. & generationibus. i. ex quibus generationi generatio successit usque ad aduentum dñi. Absconditum fuit omnibus tam longo mundi spatio, nisi paucis quibus per spiritum sanctum deus hoc reuelauit. Nam etsi nonnulli philosophorum de diuinitate filij dei multa recte dixerunt, nihil tamē de incarnatione & morte eius, ac nostra per eam redemptione cognouerunt. Abscondit enim deus hoc à sapientibus & prudentibus, & reuelauit ea paruulis. *Olim quidem fuit absconditum: sed nunc tpe gratiæ manifestatum est* nō cunctis hominibus, sed sanctis eius: nec his omnibus, sed quibus uoluit deus ex sola gratia notas facere. i. notificare diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus, in quibus sunt multa, fides, remissio, iustificatio, cōiunctio iudæorum & gentiliū, dona spiritus sancti, futura beatitudo, & propterea dixi diuitias. Quod sacramentum est Christus in uobis gentibus. i. Christi incarnatio, passio & resurrectio, per quas facta est humani generis reparatio, & iudæorum atq; gentiliū coæquatio, quod nequit facere carnalis obseruantia legis. Christus dico, existēs in uobis spes gloriæ. i. per eum qui in cordibus uestris habitat, speratis gloriam sempiternam sine carnalibus legis operibus. Quem. i. qualem nos eū cunctis annunciamus, quod scilicet gentes sperant per eum, & consequentur gloriam sine lege. Hūc prædicamus, qui gentibus in se credentibus est spes gloriæ & salus æterna, nos corripientes, id est, increpantes & castigantes nō solum modo uos, sed etiam omnem hominem qui deuiat à tramite fidei uel recte agnitionis. Oem hominem. i. tam iudæum quam gentilem, tam nobilem quam ignobilem, tam diuitem quam pauperē, tam liberum quam seruū, tam marē quam feminā, sumus corripientes: & docētes omnem hominem qui ignorat, docentes (inquā) eum in omni sapientia, quæ laudat in scripturis sanctis, per

Lucæ. 10
Matth. 11.

A quam deus agnoscitur & colitur. Quod id eo facimus, ut exhibeamus, id est, præparemus atque reddamus omnem hominem perfectum fide & moribus in *Hebræ. 7* Christo Iesu, non in lege. nihil enim ad perfectum adduxit lex. Hoc loco declarant tres gradus actionis, quos magnus Dionysius esse testatur non solum in ecclesiastica, sed etiam in angelica hierarchia, id est, sacro principatu, scilicet purgatio & illuminatio & perfectio. Purgatio in his qui corripuntur, illuminatio in his qui docentur, & perfectio in his qui perfecti exhibentur. Homines enim purgantur à peccatis & errore, & illuminantur doctrina sapientiæ, ac perficiuntur sublimiori uirtutum & sapientiæ assequutione. Angeli quoque purgantur ab ignorantia, & illuminantur diuina scientia, & perficiuntur maiori cognitione eiusdem scientiæ. hos ergo gradus hierarchiæ, id est, sacerdotalis actionis insinuans Apostolus, dicit de se suisque socijs, quia Christum annunciamus, corripientes omnem hominem, qui scilicet correptione indiget pro quacunque culpa, & docetes in omni sapientia diuinorum omnem hominem, qui iam correptus est, & ab errore uel peccatis purgatus. Non enim prius tradenda est homini doctrina sapientiæ, quam uas cordis eius purgatum sit ad susceptionem illius. Ideo sic corripimus, ac deinde docemus, ut exhibeamus, id est, faciamus omnem hominem qui correptus & doctus fuerit, perfectum in Christo, id est, in Christiana religione. Vel in cælesti patria exhibeamus, id est, offeramus eum deo tanquam sacrificium in Christo Iesu perfectum, id est, bonis omnibus perfecte plenum. In quo, id est, in qua re, scilicet ut corripiam & doceam, & exhibeam deo perfectum omnem hominem in Christo, & ego laboro, id est, laboriosis conatibus adiuor, *certando* contra rebelles, adiuuantibus signis quæ deus ad confirmationem adiungit labori meo, *secundum operationem eius*, scilicet Christi, quam ipse operatur in me in uirtute miraculorum, uel in uirtute potentis per spiritum sanctum & efficacis sermonis, siue uirtute internæ fortitudinis, quæ per spiritum sanctum me corroborabat interius ad constantiam prædicandi & bene agendi.

CAPVT .II.

Volo enim uos scire qualem sollicitudinem habeam pro uobis & pro his qui sunt Laodiceæ, & quicumque non uiderunt faciem meam in carne, ut consolentur corda ipsorum instructi in charitate, et in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterij dei patris & Christi Iesu, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi. Hoc autem dico, ut nemo uos decipiat in sublimitate sermonum. Nam etsi corpore absens sum, sed spiritu uobiscum sum, gaudens & uidens ordinem uestrum, & firmamentum eius quæ in Christo est, fidei uestre. Sicut ergo

1. Cor. 5

accepistis Iesum Christum dominum, in ipso ambulate, radicati & superædificati in ipso & confirmati in fide, sicut & didicistis, abstantes in illo in gratiarum actione.

¶ Ideo uobis refero me laborare ut omnem hominem corripiam & doceam & perfectum exhibeam, quia uolo uos scire, id est, uolo ut sciatis, qualem sollicitudinem habeam pro uobis, quam curiosum sim de uestra salute, & pro his qui sunt Laodiceæ, id est, apud illam ciuitatem uobis affinem, & pro cæteris quicumque non uiderunt faciem meam in carne, id est, non putetis me minus sollicitum esse pro illis quibus in mea persona non prædicaui, quam pro his quos corporaliter præsens ore proprio docui: uel pro illis quos oculis carnis non uideo, quam pro his quos præsentia corporali foueo. Ad hoc sum pro illis sollicitus, ut consolentur, id est, consolationem habeant corda ipsorum, dum me paternam sollicitudinem erga se habere cognouerint. Pro his (inquam) sollicitus sum, qui non uiderunt faciem meam in carne, instructi in charitate, id est, qui me corporaliter non uiderunt, & in charitate sunt instructi. uel ad hoc sum sollicitus, ut ipsi in uobis consolentur corda ipsorum, id est, corda sua instructi in charitate, quam deus ad nos habuit, quæ pro nobis filium tradidit. Qui enim hoc attendit, potest se in hac miseria consolari, quia inde perpendit ad patriam se posse reuertere. Qui hoc (inquam) attendit, potest se in aduersis quæ patitur, consolari: quia inde perpendit, quam iustum sit ut ipse pro peccatis suis flagella patiatur, cum dei filius tanta sine peccato passus sit. Consolentur corda ipsorum, & hoc in omnes diuitias plenitudinis intellectus, id est, ascendunt in omnes copias pleni intellectus, ut perfecte de humanis & diuinis habeant intellectum, sicut & de anima & de supernis spiritibus: atque ita gradatim proficiant in agnitionem mysterij dei, id est, ut agnoscant illud quod est secretum & à paucis agniti de essentia dei patris & domini Iesu Christi, unde sciant quod una est utriusque substantia, quamuis alia patris, alia filij sit persona: & quod pater non est prior aut maior filio, nec filius posterior aut minor patre, sed ambo coæterni sunt & coæquales. Tendant ergo in omnes diuitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterij patris & Christi eius, ut accipiant agnitionem sacramenti dei in Christo, aduertentes has esse diuitias sapientiæ & scientiæ, si agnoscatur Christus in deitatis suæ plenitudine adorandus cum patre. Omne enim mysterium sacramenti dei in Christo est, ut quæ eum cognoscit, omnium notitiam habere uideatur. Omnis enim ratio scientiæ supernæ uel terrenæ creaturæ, in eo est quæ est caput omnium & actor: ut qui hunc nouit, nihil ultra quærat, quia hic perfecta uirtus est & sapientia: & quicquid alibi quæritur, hic perfecte inuenitur. Quod infideles non putant, quia non legunt in euangelijs & prophetis astrologiam, & huiusmodi alia, quæ deo despecta sunt: quia nihil proficiunt ad salutem, sed nutriunt in er-

Arorem: & dum his student, curam animæ nō habent. Qui uero Christum nouit, thesaurum sapientie & scientie inuenit: quia id nouit, quod utile est ad omnia. In quo scilicet Christo, sunt omnes thesauri sapientie & scientie. Sapientia est diuinorum, scientia uero humanorum. & hæc utraque, id est, diuina & humana, in Christo sunt. Omnia enim quæ pro nobis uerbum caro factum, temporaliter & localiter fecit ac pertulit, secundum hanc distinctionem ad scientiam pertinent, nō ad sapientiam. Quod autem uerbum sine tempore & sine loco est patri coeternum & ubiq; totum, ad sapientiam pertinet. Ac per hoc uerbum caro factum, quod est Christus Iesus, & sapientie thesauros habet & scientie. Omnes itaq; thesauri sapientie diuinarum atq; cælestium rerum, & scientie humanarum atque terrestrium, sunt in Christo. Sed thesauros istos alij fidelium magis nouerunt in Christo, alij minus, infideles autem prorsus ignorauerunt eos. Sunt enim in Christo absconditi. Et ideo ne miremini si iam in Christo estis, & necdum eos inuenistis, uel parum adhuc inuenistis: quia non omnibus patent, sed eis tantum qui petunt & pulsant. Sed hoc propterea dico uobis de mysterio dei, quod in CHRISTO est, id est, de mysterio redemptionis humanæ, quam deus in Christo posuit, & de diuinis thesauris sapientie & scientie, quæ in eo sunt absconditæ, ut nemo uos decipiat in sublimitate sermonum. i. nec hæreticus, ang. nec pseudo apostolus, nec gentilis uos à fide Christi separet per sublimem facundiam, quæ nō est uirtus in compositione uerborum, sed in sensibus. Nemo uos ratione mundanarum rerum abstrahat à spe, quæ est in conditore ac redemptore: nemo uos argumentis & eloquentia uerborum separet à dei sapientia, hortor uos ad agnitionem mysterij dei, ne possitis decipi: quia licet corporaliter non sum inter uos, habeo tamen sollicitudinem pro uobis. Nam et si corpore absens sum, sed (id est, tamen) spiritu (id est, sollicitudine & affectu dilectionis) uobiscum sum. At contra mercenarius, cum sit ouibus corpore præsens, spū tamen longe est ab eis, quando ueniente lupo fugit, nō murando locum, sed subtrahendo solatium: quia se sub silentio abscondit, dum raptori contradicere nō audet. Ego sum spū uobiscum, id est, animo & sollicitudine. Vel spū sancto qui in me habitat, & ubiq; præsens est, ac replet orbem terrarum, sum uobiscum. Nam & Eliseus licet corpore abesset, spū tamen erat præsens, quā Giezi percipiebat munera à Naaman Syro, uel quā rex Syriæ contra regem Israel cōsilia tractabat. Ita ego sum spū uobiscum, intuens quicquid facitis, ut iam reueramini peruersè agere in oculis meis, & ad obseruatiam euāgelij proniores sitis. Spū sum uobiscum, gaudens de profectu uestro & uidens ordinem uestrum, id est, cōsiderans quia inuiolabiliter custoditis ordinē sacræ religionis. & uidēs firmitatem eius fidei uestræ, quæ est in Christo, id est, contemplas quia firmam fidem habeatis in CHRISTO. Vtrunq; enim aspicio, & ordinem uestræ sanctitatis, & firmitatem uestræ fidei. Cauete ergo ne

quid reprehensibile in uobis appareat, cum ego uestram & conuersationē & fidē uideā. Et quia ego de ordine quē seruatis, & fide quam tenetis, gaudeo, ergo nolite inde declinare, sed sicut à bonis doctoribus uestris accepistis Iesum Christum dominum & deū. i. sicut ab eis quē admodū oporteat eū credi & coli didicistis, ita ambulate. i. proficite & augmentum facite, atq; in interiora tendite in ipso, non extra ipsum, & nolite exorbitare à uia rectitudinis quam tenere cœpistis. uos dico, radicati sicut bonæ arbores, quantum ad actiuam uitam fructum boni operis asseratis: & superedificati sicut domus dei, quantum ad contemplationem, in ipso qui est uitis uera, unde palmites omnes surgūt: & fundamentum, in quo totum existit ædificium. Nā dei agricultura estis, dei ædificatio estis. & perseuerate confirmati, id est, per omnia firmati atq; constantes in fide sicut & didicistis, docete Epaphra uel Archippo, non sicut pseudo uolunt uobis suadere. Vos dico, abundantes in illo bonis operibus atq; uirtutibus in gratiarum actione, ut semper agatis deo gratias de bonis quæ iam ab eo pcepistis, & magis ac magis abundare studeatis. Sic enim proderit uobis confirmatos esse in fide. Alioquin fides si non habeat opera, mortua est in semetipsa.

Iohan. 15.

I. Cor. 3.

Iaco. 2.

Videte ne quis uos decipiat per philosophiam & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, & non secundum Christum: quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.

Moneo ut ambuletis in CHRISTO, & uideate, id est, cauta circumspectione cauete, ne quis uos decipiat, seducens in aliquem errorem per philosophiam terrenam, quæ argumentis et subtilitate componitur: & fallit, dum uerisimilibus causis & commentitijs rebus nihil tam uerum æstimatur, quā quod conspicitur in elementis. Quæ non à deo, sed ab hominibus ordinata est: & ideo cauenda, quia cultrix est mundi, non dei: & à Christo retrahit, in quo est omnis perfectio, quia habet omnia quæ pater. Videte ergo ne quis uos seducat per philosophiam, id est, per mundanam sapientiam, quæ naturalia sequitur et argumentis nititur, & per inanem fallaciam pseudo apostolorum. Fallacia enim est, quod de lege dicitur: et inanis, quia in hac falsitate nulla est utilitas, quod solet esse aliquando in falsis. Quæ fallacia carnalium obseruariarum est secundum traditionem hominum, id est, pharisæorum, quibus ait dominus: Irritum fecistis mandata dei propter traditionem uestrā. secundum elementa mundi, id est, secundum cursum solis et lunæ, ut celebratio festiuitatum & sacrificiorum, quæ diuersis temporibus agebatur. & non secundum Christum, quia quisquis legem adhuc carnaliter obseruandā putat, à Christi ueritate discordat. Nam ideo illæ carnales ceremoniæ non possunt ita obseruari, ne in his adhuc uenturus per

Matt. 15.

Amittatur Christus, aut nunquam in eis promissus fuisse credatur. Et propterea non secundum Christum est iam illa carnalis observatio. Vel cauete ne quis uos decipiat per philosophiam, id est, per philosophicam interpretationem idolorum: & per inanem, id est, ab omni utilitate & omni ueritate uacuum fallaciam talium dictorum, quæ est secundum traditionem hominum, id est, quasi sapientium, qui quasi prudentius idola exponunt secundum elementa mundi. Iuno (inquiunt) est aer. Et inuitant ut mare colat in Neptuno, terra in simulacro Telluris, aer in Iunone. Elementa sunt ista, quibus hic mundus consistit. Non ergo quasi qualescunque adoratores simulacrorum, sed quasi doctiores interpretatores signorum cauendos esse uobis moneo, quia in huiusmodi interpretationibus inanis fallacia, quæ seducere molitur incautos. Tradiderunt enim philosophi, qui hoc loco uocantur homines, quia se solos putabant ratione utentes, deum non posse fieri creaturam, nec hominem posse nasci de uirgine, uel mortuum resurgere, considerantes elementa, id est, has uisibiles creaturas, in quibus ex commixtione animalia generantur: & quod moritur, non iterum uiuit. Sed talium dogmatum assertores cauendi sunt, quia sicut humanis rationibus agerent de aliqua creatura, sic agunt de creatore, uolentes eum sub legibus humanis contineri. & non secundum Christum, id est, non considerantes potentiam, quæ facta est in Christi carne. **B** Quia in ipso inhabitat non quædam pars cælestis gratiæ, sicut in cæteris sanctis, sed omnis plenitudo diuinitatis non umbratilitate, sicut in templo Salomonis, sed corporaliter, id est, solidè ac ueraciter. Non enim ideo corporaliter, quod corporalis sit deus: sed aut uerbo translato usus est Apostolus, tanquam in templo manu facto non corporaliter, sed umbratilitate habitauerit, id est, præfigurantibus signis. nam omnes illas observationes umbras futurorum uocat, etiam ipso translato uocabulo. summus enim deus, sicut scriptum est, non in manu factis templis habitat. aut certe corporaliter dictum est, quia in Christi corpore quod assumpsit ex uirgine, tamquam in templo habitat deus. Vnde Iudæis ait de templo corporis sui, Soluite templum hoc, & in triduo excitabo illud. Quamuis igitur in quolibet præcipuo membro uelut in aliquo magno propheta uel apostolo diuinitas inhabitet, non tamen sicut in capite, quod est Christus omnis plenitudo diuinitatis. Deus enim qui ubique præsens est, & ubique totus præsens, non ubique habitat, sed in templo suo, cui per gratiam benignus est & propitius. Capitur autem habitans ab alijs amplius, & ab alijs minus. In Christo enim, qui est caput omnium iustorum, habitat omnis plenitudo diuinitatis, cæteris uero secundum mensuram distribuitur gratia. Nam & in nostro corpore inest sensus singulis membris, sed non tantus quantus in capite, ubi prorsus omnis est quinque partitus. Ibi enim uisus est & auditus & olfactus & gustus & tactus, in cæteris autem solus est tactus. Et etiam præter hoc, quod tanquam in tem-

plo in illo corpore habitat omnis plenitudo diuinitatis, est aliud quo inter sit inter illud caput et cuiuslibet membri excellenciam: quia de nullo sanctorum potest dici, uerbum caro factum est, nec quisquam eorum qualibet præsentia gratiæ unigeniti nomen accepit. Itaque in Christo habitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, id est, ueraciter. Neque enim diuinitatis corpus est. Sed quia sacramenta ueteris testamenti uocat. Apostolus umbras (ut præmisimus) futurorum, propter umbrarum comparisonem, corporaliter dixit habitare in Christo plenitudinem diuinitatis, quæ in illo impleantur omnia, quæ illis umbris figurata sunt, & sit quodammodo umbrarum illarum ipse corpus, id est, figurarum & significationum ipsarum ille sit ueritas. Qui uero dicit carnales obseruantias adhuc necessarias, dicit Christum non esse corpus umbrarum, nec deum ad omnia sufficientem. In Christo quidem manet omnis plenitudo diuinitatis corporaliter, & uos estis in illo repleti gratia diuinitatis, per quam uirtutibus & sanctis operibus abundetis. Nec mirum si in uos per eum transfunditur diuina gratia, qui tantæ excellentiæ est, ut sit caput omnis principatus & potestatis. Neque enim est ullus principatus aut ulla potestas in cælo siue in terra, quæ ab hoc capite non descendat, et huic capiti subdatur, atque ab hoc capite regatur.

C quo & circumcisi estis circumcissione non manufacta in expoliatione corporis carnis, sed in circumcissione Iesu Christi, consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis dei, qui suscitauit illum a mortuis. & uos cum mortui essetis in delictis & præputio carnis uestre, conuiuificauit cum illo, donans uobis omnia delicta, delens quod aduersum nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians principatus & potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.

D Modo latenter ingreditur Apostolus ostendere, obseruantias legis esse superfluas, & solam Christi fidem sufficere ad salutem. Vos (inquit) estis in Christo spiritualibus bonis repleti, in quo & circumcisi estis. Resurrectio enim Christi, quæ facta est tertio quidem a die passionis, sed octauo in diebus hebdomadis, ipsa uos circumcidit. Resurrexit enim Christus, abstulit uobis desideria carnalia, abstulit concupiscentias malas, abstulit superfluum cum quo nati eratis, & multo peius quod male uiuendo addideratis. Circumcisi in Christo estis circumcissione non manu hominis carnaliter facta in expoliatione corporis carnis, id est, in ablatione superflue cutis, sed in circumcissione Iesu Christi, quæ non carnem amputat, sed uitia. Non enim duas res intelligi uoluit, quasi & aliud sit caro, & aliud corpus carnis: sed quia corpus multarum rerum nomen est, quarum nulla caro est (nam multa sunt, ex-

Hebr. 10.

Actu. 7.

Iohan. 2.

Iohan.

Hebr. 10.

Ephes.

Acepta carne, corpora celestia & corpora terrestria) corpus carnis, dixit corpus quod caro est, sicut alibi spiritum mentis, eum spiritum qui mens est. Circuncisi (inquit) estis circuncisione, quæ non est manu (id est, ope humano) facta in expoliatione carnis corporis. id est, in amputatione superflue carnis: sed est facta diuinitus in circuncisione Iesu Christi. id est, in resecatione carnalium uitiorum & concupiscentiarum. Circuncisio enim Christi quæ octauo die facta est, significauit nos per fidem resurrectionis eius ab omni superfluitate uitiorum fuisse spoliandos, & in octaua ætate seculi per resurrectionem corporum ab omni labe mortalitatis & corruptionis exuendos. Circuncisi estis spiritualiter circuncisione Christi, *consepulti ei in baptismo*. Hæc est enim in uobis circuncisio Christi, uitij scilicet uos esse mortificatos, ut sepulturæ eius in baptismo participes facti, resurrectionis quoque ipsius incorruptibilitate morum & nouæ conuersationis sitis participes. Trina enimmersio baptismi, imago est triduanæ sepulturæ domini, ut quisquis in aqua uelut in sepulchro deponitur, mortuus sit omnino peccatis, ut possit resurgere uirtutibus. In quo scilicet Christo, *et resurrexistis à mortuis*, anime post sepulturam baptismi *per fidem*, qua credidistis eum resurrexisse, & uos per eum resurrekturos. Resurrexistis (inquam) per fidem operationem, id est, per hoc quod credidistis operationem quam deus fecit in eo, qui suscitauit illum à mortuis, & uos conuiuificauit atque conresuscitauit cum illo, cum essetis spiritualiter mortui in delictis, quæ commiseratis derelinquendo bonum, *et præputio carnis uestre*, id est, carnali immunditia ad quam lapsi fueratis. Præputium enim hic uocatur illud, quod præputio significatur, hoc est, peccata carnis. Cum ita essetis mortui, conuiuificauit uos deus cum Christo, id est, resuscitans Christum corporaliter, resuscitauit uos cum eo spiritualiter: *donans*, id est, dimittens uobis omnia delicta tam originalia quam actualia, ipse delens chirographum decreti, quod erat aduersum nos. Non solum enim uobis gentibus delicta donauit, sed & nobis Iudæis præuagationes quæ sunt ex lege, dimisit. Et hoc est, delens chirographum &c. Chirographum enim uocatur manualis scriptura, ad alicuius rei memoriã commendandã facta. Quod chirographum diuidunt homines, inter quos res, unde fit chirographum, constituitur: & inde partem suã unusquisque referuat. Chirographum uero à deo deletum fuit memoria peccatorum ex legis transgressionem uenientium, quæ non recedebat à mente Iudæorum & malignorum spirituum. Deleuit ergo chirographum decreti. id est, memoriã transgressionis, quæ erat ex decreto. id est, ex lege. Conscientia enim nostra & diabolus, ad accusandũ erat memoria illius transgressionis: & ita hæc memoria erat aduersum nos, nocens nobis, & nos crucians. Sed hoc reatu per baptismum deletum, nec conscientia nostra iam timet, nec diabolus quod obijciat habet. Quod decretum erat nobis contrarium. id est, reusitudo iustitiæ quæ decreta fuerat in lege, erat contraria prauitati nostrarum præuagationum:

sed per auxiliũ nouæ gratiæ concordauimus aduersario nostro. id est, legi diuinæ, obtemperantes preceptis eius, sicut ait dominus: *Esto consentiens aduersario tuo cito, dum es cum illo in uia*. id est, esto concors & obediens sermoni præceptorum celestium, qui tuis prauitatibus aduersatur, cito dum es cum illo in itinere præsentis uitæ. Vel chirographum. id est, manu scriptum, erat perpetratio præuagationis Adæ. Quod erat aduersum nos. id est, aduersabatur salutis nostre, & intercludebat nobis ingressum celestis patriæ. Decretum uero quod erat contrarium nobis, ipsa fuit sententia damnationis nostræ, quæ erat cunctis hominibus aduersa. Sed deleuit deus hoc chirographum. id est, ueteris culpæ cautionem, qua nos diabolus debitores mortis tenebat: ideo chirographum ipsum erat decreti. id est, decretæ damnationis nostre, quæ decretum erat ut iuste teneremur sub hoste captiui, cui nos sponte subdideramus ad consensum iniquitatis. Vel decretum dei fuit, De ligno scientiæ boni & mali ne comedas. Huius decreti uiolati chirographum. id est, memoriã deleuit deus, quando peccatum primi patris per sanguinem Christi abluit, & quasi obliuioni tradidit, *et ipsum tulit de medio*. Erat enim hoc pactum inter deum & nos, separans nos à deo: sed deus tulit ipsum de medio, ut possimus adhærere deo. Ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, ut sicut à ligno cõperat, ita in ligno finiretur. Crucifixo enim innocente Christo, interemptum est pactum Adæ. Vel si decretum intelligimus legem Moysi, ipsum deus tulit de medio Iudæorum & gentilium, ne per legem amplius separaretur, sed in Christo fierent unus populus, affigens illud cruci, ut iam cesset, postquã omnia sacrificia in oblatione ueri agni sunt impleta: sic nos à lege & à legis præuagatione liberauit, sic et patres antiquos ab inferis eripuit, ne quis putet eos per legem saluatos. & hoc est quod de filio subditur, cum de patre ageretur, quoniam inseparabilia sunt opera patris & filij. *expolians principatus et potestates, tradidit confidenter*. Expolauit enim principatus & potestates dæmonum, auferendo illis animas iustorum, quas in inferno propter culpam primi parentis detinebant: & traduxit, id est, trãs infernum duxit ad regna cælorum ipsas ab inferis ereptas sanctorum animas: & hoc confidenter, id est, cum magna fiducia fecit, non timens dæmones, utpote qui nullum habebat peccatum. Nec istud quod dicitur, expolians principatus & potestates, repugnat sententiæ qua dictum est, qui est caput omnis potestatis: quia ibi est sermo de bonis principatibus ac potestatibus, hic autem de contrarijs. Principatus enim uocatur illi nequam spiritus, qui principantur in uitij suis, quæ specialiter suggerere consueuerunt: sicut spiritus fornicationis, qui principantur libidinis: & spiritus superbix, qui dominantur superbis. Potestates uero dicuntur illi spiritus, qui habent uim precipitandi in maiora pacta homines, quibus preualent per internas eorum cupiditates. Ibi ergo uincuntur inimicæ nobis inuisibiles potestates, ubi uincuntur inuisibiles cupiditates. Et ideo si in nobis ipsis uincimus tem-

Aporalium rerū cupiditates, necesse est ut in nobis ipsis uincamus & illum, qui per ipsas cupiditates regnat in hoīe. Spoliavit itaq; Christus his principatus & potestates, eripiens illis hoīes quibus dominabant, dum per donū scti spiritus extingueret seculi cupiditates in cordibus ipsorū hominū, & traduxit easdem cupiditates uel principatus. i. ab his qui ad fidem conuersi sunt, expulit, sicut dixerat: Nunc princeps huius mūdi eijcietur foras. & hoc fecit confidenter, sciens se iustā habere causam: & palam. i. corā omni populo pendens in cruce, triumphauit. i. cum gloria uicit illos in semetipso, id est, in passione proprii corporis, qui postea triumphaturus erat & in martyribus suis.

Iohan. 12.

Nemo ergo uos iudicet in cibo aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorū, quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.

¶ Et siquidem circumcisi spiritualiter estis circumcisione Christi, per quam non egetis circumcisione carnali, ergo nullā aliam carnalē obseruantiam debetis legi, cū istam quæ maior est, accipere non debeatis, præsertim q̃a deus chirographū decreti. i. legis, sicut supradictum est, tulit de medio utriusq; plebis, affigens illud cruci, ut iam quasi mortuum cesseret. & per triumphum dominicæ passionis à potestate dæmonum liberati sumus, à qua eripi per legem non ualebamus. Cum hæc ita sint, & a seruitute legis per nouæ gratiæ libertatē

B sitis erepti, igitur *nemo*. i. nullus pseudo uos iudicet, id est, iudicabiles & reprehensibiles dicat in cibo aut in potu, id est, in discretionē ciborum & potū, quod alij sint assumendi, & alij respuendi: quia q̃s cibos Iudæi uitant in pecoribus, nos uitamus in moribus: & quos potus illi cauent in liquoribus, nos cauemus in uoluntatis affectionibus. Nemo eorū qui magistros legis esse se iactant, uos iudicet in cibo uel in potu, quod alij immūdi sint, alij mūdi: qm̃ omnia munda sunt mundis, coinquinis autem nihil est mundum. aut in parte diei festi, ut alios dies festos putent, & alios non festos: quia nobis qui in Christum credimus resurgentem, iugis & æterna festiuitas est. aut in parte neomeniæ, id est,

Tit. 1.

Kalendarum & mensis noui, qm̃ decrescens luna finitur, & noctis umbris tegitur: quia Christianorū lumen est æternum, & semper solis iustitiæ radijs illustratur. aut in parte sabbatorum, ut non faciant seruire opus & onera nō portent: q̃a nos Christi sumus libertate donati, & onera peccatorū gestare desinimus. ṽq; Græce, nouū dicitur Latine, noua, luna. Neomenia, noua luna. & nouæ lunæ obseruatio, nouæ uitæ ē sanctificatio. Sabbatum uero perpetuū obseruat, qui spe futuræ quietis sanctis est operibus intentus, nec in ipsis bonis actibus suis quasi de proprijs & de his quæ non acceperit, gloriatur, illum in se operari cognoscēs, q̃ si mul operatur & quietus est. Sabbatum enim qd̃ interpretatur requies, significauit requiē, quā animæ sanctorum habent à uitjs in præsentī uita, & quam habituræ sunt corporibus exutis, donec

resumant corpora. *Quæ omnia sunt umbra futurorum*, quia nihil sub ueteri testamēto carnaliter obseruabatur, quod non præfiguraret aliquid spirituale futurum uel in hac ecclesia, uel in ea quæ iā in cælis regnare cepit. corpus autem, id est, solida ueritas huius umbræ, est Christi, id est, pertinet ad Christum. Omnia illa sunt umbræ futurorum, in quibus Iudæi iuxta literam hærent, & tenentur in terra. nos uero iuxta spiritum transeamus ad Christum, qui ad distinctionem umbrarum nunc corpus appellatur. Quomodo enim in corpore ueritas est, & in corporis umbra mendacium, sic in spiritali intelligentia mundus omnis cibus & potus, & tota festiuitas, & perpetuæ kalendæ, nec non æterna requies expectanda est. Vniuersa hæc loquitur Apostolus contra eos, qui credentes ex Iudæis in dominū saluatorem, Iudaicas ceremonias obseruare cupiebant. unde & adhuc subdit:

Mat. 24.
Marc. 15.
Luc. 24.

Nemo uos seducat, uolens in humilitate & religione angelorum, quæ non uidit, ambulans frustra, inflatus sensu suæ carnis, & non tenens caput, ex quo totum corpus per nexu & coniunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum dei. Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tanquam uiuentes in mundo decernitis, Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque contrectaueritis, quæ sunt oīa in interitū ipso usu, scdm̃ præcepta & doctrinas hominū; quæ sunt rationē quidē habentia sapiētiae in superstitione & humilitate, & nō ad parcēdū corpori, nō in honore aliquo ad saturitatē carnis.

¶ Ipsi qui de circumcisione uenerant, & se Christianos dicebāt, Iudaizandi consuetudinē nō deserebant, aliosq; in errorē suum trahere satagebāt. Ideo credentibus dicitur de illis: *Nemo uos seducat uel superet*, id est, nemo uos à ueritate in errorem trahat, nemo uos in certamine disputationis fraudulenter uincat, ut brauium uobis superne remunerationis tollat, *uolens ea quæ non uidit*, id est, uolēs tenere uel suadere carnalia legis madata, quæ nūquam intellexit in humilitate literæ & angelorum religione atque cultura, ut non seruiatis spiritali intelligentiæ, sed exemplaribus futurorum. Humilitas enim hoc loco non est illa, quæ laudatur in scripturis: sed illa, quæ deprimit sensum mentis in terrenam atque carnalem intelligentiam. Vere em̃ humilis sensus & miserranda suspicio est, dñm credere in corum atq; taurorū sanguine delectari & nidore thymiamatis, quē sæpe homines declinamus. Religio angelorum uocatur hoc loco cultura, quæ non deo, sed malignis spiritibus exhibetur. Ex quo enim factum est qd̃ dñs ait, Relinquetur domus uestra deserta, omnis Iudaicæ obseruationū cultura destructa est: quascunq; offerunt uictimas, non deo offerunt, sed angelis refurgis, id est, spiritibus immundis. Vel in humilitate & religione angelorum, quia huiusmodi sectato-

Luc. 11.
Mat. 23.

A res plerumque solent in seipſis humilitatem & religionē angelorum ostendere, ut citius credatur eis quasi sanctissimis. Angelos enim iuxta hunc sensum uel cælestes spiritus, uel sanctos prædicatores intelligimus. Nemo ita religiosum se fingens, seducat uos, *ambulans frustra*, id est, faciens in uacuum & sine utilitate quicquid facit, quia infideliter cuncta facit: *inflatus sensu carnis sue*, id est, carnaliter cuncta intelligens, & traditionum iudaicarum deliramenta perquirens, atque ex earum notitia tumens: & non tenens caput omnium scripturarum atque scientiarum, id est, Christum qui est dei sapientia, & est caput ecclesiæ sanctorum: & quia non tenet Christum, qui est caput omnis sacræ intelligentiæ & caput omnium electorum, patet quia fatuus et reprobus est. Ex quo capite totum corpus ecclesiæ per nexus & coniunctiones subministratum & constructum, crescit in augmentum dei. Corpus quippe illius nos omnes sumus. Per nexus & coniunctiones corpus ligatur, quia dum capiti pectus, dum pectori brachia, dum brachijs manus, dum digiti manibus sunt coniuncti, ac membra cætera membris inhærent, corpus omne perficitur. Sicut sancti apostoli, quia redemptori nostro propinqui steterunt, ei quasi pectus capiti inhæserunt. Quos quia martyres sunt secuti, coniuncta brachia pectori fuerunt. Quibus dum pastores & doctores subniti sunt per bona opera, manus brachijs inhærent. Hoc uero omne corpus redemptoris nostri quotidie per nexus & coniunctiones subministratur & construitur in cælo: quia dum ad eum illuc electæ animæ ducuntur, ei sua membra colligantur. De quo recte dicitur, subministratum & constructum crescit in augmentum dei: quia deus omnipotens redemptor noster, qui in se in quo perficiat non habet, adhuc per membra sua quotidie augmentum habet. Sed quisquis adhuc carnaliter legem obseruandam prædicat, non tenet caput huius corporis: quia fidem & gratiam eius impugnat, & corpus eius quod ita conexum est scindere querit: & ideo subtiliter uobis cauendus est, utpote inimicus Christi & ecclesiæ, licet Christianum se fingat. Non solum enim uaniloquos & mentis seductores, fabulosa & uana garriētes. id est, in eis uanitatibus uelut altā scientiam promittentes contra regulā fidei, quam catholicā suscepistis, cauere debetis: sed etiam ipsos, qui de ipsa incommutabilitate diuinæ naturæ, uel in corpore creatura siue creatore ueraciter disputant: & quod dicunt, omnino documentis atque rationibus certissimis probant, & tamen ab uno dei & hominum mediatore conantur auertere, tanquam pestem insidiosiore cæteris fugite. Quod autem sequitur, si ergo mortui estis cum Christo ab elementis huius mundi, quid adhuc tanquam uiuentes in mundo decernitis, hunc sensum habere uidetur: Si baptizati estis in Christo, & cum eo in baptismo mortui ab elementis mundi, cur mecum non dicitis, Mihi autem absit gloriari nisi in cruce domini nostri Iesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo: nec auditis dominum dicentem ad patrem, De mundo non sunt, sicut & ego non sum de mundo:

sed e contrario quasi uiuentes in mundo decernitis: Ne tetigeritis corpus hominis mortui, nec uestimentum aut scabellum in quo sedit mulier menstruata: neque gustaueritis carnem suillam, neque leporum, neque sepiarum, neque murenarum, neque anguillarum, neque uniuersorum piscium qui squamas pinnulasue non habent: neque contrectaueritis aliquid horum. Hic loquitur Apostolus eis, qui iam seruare legem carnaliter ex parte cœperant. Hucusque enim monuerat stantes, ne seducerentur: & nunc aggreditur eos, qui iam aliqua de lege seruabant. Quasi dicat: Vos uidete ne seducamini. Sed uos alij dicitur cur legem seruatis. Si mortui estis cum Christo &c. Si (inquit) cum fidem Christi accepistis, estis mortui ab elementis, id est, separati ab omni superstitione & abstinentia creaturarum mundi, quid adhuc decernitis alias esse uitandas, & alias esse assumendas? Elementa enim uocat has uisibiles creaturas, quæ tota uniuersitate per se considerata, partes mundi sunt. Et isti erant (ut dictum est) ab elementis mortui. id est, separati ab abstinentia creaturarum mundi, quibus in laico ritu abstinebant. Vel elementa dicit, quæ ipsi colebant in idolis, sicut mare in Neptuno, & aerem in Iunone. Sed per fidem Christi ab his separati erant. Nam ubi inuenimus aliter & aliter, facta est ibi quædam mors. Mors enim est, non esse qui fuit. Immortalis quidem est anima, quia semper uiuit: & est in illa semper quidem permanens, sed mutabilis uita: ideoque secundum mutabilitatem eiusdem uitæ, potest & mortalis dici: quia si olim uiuebat sapienter & nunc desipit, mortua est in deterius. si uiuebat insipienter & sapit, mortua est in melius. Ita mortui in melius erant isti, quibus nunc dicitur: Si mortui estis ab elementis, quid adhuc tanquam uiuentes decernitis? Cum Christo per fidem associati, mortem istam laudabilem assecuti sunt, propterea mortui esse cum Christo dicuntur. Vel cum Christo mortui, quia Christo patiente & moriente & illi compassi sunt & commortui, non quidem eo tempore quo ille mortem sustinuit, sed quo ipsi fidem perceperunt. Et quia mundo semel cum Christo mortui erant, non iterum quasi uiuentes mundo decernere carnaliter debebant, dicentes adinuicem uel ad sequaces suos: Ne tetigeritis mortuum siue reptile, ne inquinemini ab eo: neque gustaueritis carnem animalium quæ non ruminant, neque manu correctaueritis horum quippiam. In his uerbis adhibenda est quædam pronuntiatio in uultu & in modo uocis. Per irrisionem quippe uerba posuit eorum qui dicunt, ne tetigeritis, neque gustaueritis, cum sint omnia munda mundis. *quod omni ipso usu*, id est, si quis utatur eis Iudaico ritu, ut ab his abstineat, & illis utatur, credens se ita iustificari, sunt in interitum, id est, ducunt in mortem animæ: quia sunt secundum præcepta & doctrinas hominum, non dei. Postquam enim ueritas aduenit, iam non deus ea præcipit, sed pharisæi: & quoniam autoritate sua uel dei male intellecta præcipiunt hæc, & rationibus docent, ideo usus eorum & cultura interimit, quia sunt præcepta et doctrinæ hominum, non dei. Vnde per Isaiam dicitur

A Populus hic labijs me honorat, cor uero eius longe est à me. Frustra autem colunt me, docētes doctrinas & praecepta hominum. Nam & super illa quae lex carnaliter praecipit, addiderūt pharisaei & scribae multa, adeo ut propter inuentiones suas frequenter uiolarent ipsa legis carnalia mandata. Vnde dominus arguit eos, dicens: Irritū fecistis mandatū dei, ut traditiones uestras statueretis. Et quibus iussum est, ut diebus sabbati sedeat unusquisque in domo sua, & non egrediatur, nec ambulet de loco in quo habitat, si quando eos iuxta literā coeperimus audire ut non ambulet, nec iaceat, nec fient, sed tamen sedent si uelint praecepta seruare, solent respondere & dicere: Barachias & Simeon & Elie magistri nostri, tradiderūt nobis ut duo millia pedum ambulemus in sabbato. Et ceteras huiusmodi doctrinas hominum praeferunt doctrinae dei. *quae sunt quidem rationem habentia sapientiae in superstitione & humilitate.* Pro superstitione in graeco legitur falsa religio, & humilitas hic intelligenda est, quae humilia sentiat atque terrena. Videntur igitur obseruationes Iudaicae apud imperitos & uilem plebeculā imaginē habere rationis humanaeque sapientiae in falsa religione & humilitate. id est in infimo & carnali atque terreno sensu. Vel sunt quidem rationem habentia sapientiae in superstitione. id est non in ueritate, sed in falsitate, quae est superabundans, & in qua nulla est utilitas: & in humilitate. id est deiectione animae. Quod si ad nonnullos id referatur, qui in ecclesia de abstinentiae uirtute gloriantur, notandum est quod Apostolus superstitioni humilitatis speciem iungit: quia dum plus quam necesse est per abstinentiam caro atteritur, humilitas foris ostenditur, sed de hac ipsa humilitate grauius interius superbit. Apud Iudaeos tamen multo magis in ostentatione humilitatis regnat superstitio: quia unde se ceteris humiliores ostendunt, inde super omnes superbiunt. Et ea quae obseruant, sunt non ad parendum corpori, non in honore aliquo ad saturitatem carnis. Non parcunt Iudaei corporibus suis in assumptione ciborum, continentēs interdum quae habent, & quae uolentes quae non habent. Et quia hoc faciunt, necessitate debilitates interdum & morbos contrahunt. Nec honorant semetipsos, cum omnia munda sint mundis, nihilque possit esse pollutum quod cum gratiarum actione percipitur, & idcirco à domino sit creatum, ut saturitate & adimplentione carnis humanae artus uegetet atque sustentet. Elementa quoque mundi, à quibus fideles esse mortuos dicit, possumus & legē Moysi atque omne uetus instrumentum accipere, quibus quasi elementis & religionis exordijs deum discimus: quomodo elementa appellant litterae, per quas syllabas ac uerba coniungimus, & ad texendam orationē longa meditatione praecedimus. Ars quoque musica habet elementa sua, & geometrica ab elementis incipit linearum. Sic elementis ueteris testamenti, ut ad euangelicā plenitudinē ueniat, sancti uiri eruduntur infantia. Vnde & illi psalmi qui literis praenotantur, per ethicā nos ducunt ad theologiā: & ab elementis occidentis litterae quae destruitur, transire faciunt ad spiritum uiuificantem.

CAPVT III.

Igitur si consurrexistis cum Christo, quae sursum sunt quaerite, ubi Christus est in dextera dei sedens. Quae sursum sunt sapite, non quae super terram.

¶ Quandoquidem si mortui estis cum Christo ab elementis mundi, non debetis ultra tanquam uiuentes in mundo, mundana carnaliter discernere, & alia ac alia quaerere, aliaque & alia respicere: igitur si consurrexistis cum Christo, debetis incessanter superna in quibus iam Christus est, quaerere, ut ea cum ipso ualeatis possidere. Nam sicut cum Christo mortui mundo, mundana debetis postponere, ita consequens est ut cum Christo resuscitati, superna debeatis appetere. Igitur si consurrexistis cum Christo, quaerite ea quae sunt de sursum. id est celestia bona, ubi iam corporaliter Christus est in dextera dei patris sedens. Non utique surreximus sicut Christus, sed tamen secundum spem quae nobis in illo est, iam nos cum illo resurrexisse testatur Apostolus. Spe enim salui facti sumus. Spe resurrectionis nostri corporis in Christi corporis resurrectione tenemus, & resurrectionē spiritus iam in re habemus, ut amodo in nouitate uitae ambulemus. Extinctis enim uitijs nostris per mysterium & uirtutē diuinā mortis, à morte animae resurreximus per gratiā dominicae resurrectionis. Vel ideo recte nunc dicitur, Si consurrexistis cum Christo, quaerite bonis operibus & deuotionis precibus ea quae sunt super caelum, ut mereamini ea inuenire: quia omnis qui quaerit, inuenit: & debetis ea quaerere, quia Christus quem inuenire desideratis, est iam ibi in dextera dei. Recte in dextera, quia oues ponendae sunt ad dexterā. & congruum est ut immaculatus agnus locum immaculati gregis primus obtineat. Per dexteram enim significat aeterna beatitudo. Vel ibi iam sedet Christus. id est quiescunt post laborem passionis. Sedere uel regnantis est, uel iudicantis. & Christus in dextera paterni throni sedet, quia cum eo regnat in aeternum. Ob hoc (inquam) sedere dicitur, quia nunc omnia iudicat, & ad extremum iudex uidebitur. Quaerite ergo perpetua bona, in quibus ipse iam ita secundum humanitatem sedet. & sapite ea quae sunt sursum, id est, palato cordis dulcem saporem supernorum bonorum tangite, non quae sunt super terram, id est, terrenorum & temporalium. Si enim terrena uobis dulcia non fuerint, tunc caelestium dulcedinem gustare poteritis. Si terrenas concupiscentias non habueritis, tunc caelestibus gaudijs inhare ualebitis. uel sapite superna, non terrena, id est, habete sapientiam & prudentiam de caelestibus & aeternis, non de temporalibus & caducis.

Mortui enim estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in deo. Cum autem Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum ipso in gloria.

¶ Superna, non terrena sapere debetis, quia morte mortui estis huic mundo. Morimur enim secundum spiritum, ut postea mortui secundum carnem, resurgamus secundum carnem. Quomodo enim praecedat

A mors secundum resurrectionem, quæ est secundum spiritum: sic præcessura est mors secundum carnem resurrectionem, quæ futura est secundum carnem. Nam non facere quod faciebamus, nec credere quod credebamus, mors & resurrectio quædam in nobis est. Si qui idolis seruiebat, unum deum cognouit, mortuus est in idololatria, resurrexit in fide. Si qui ebriosus erat, sobrius est, mortua est ebrietas, resurrexit sobrietas. Omnia ergo facta mala quæ desinimus facere, quasi mors in nobis est: quia non esse quod eramus, mors quædam est. *Mortui (inquit) estis, sed mortui specie, uiui radice, sicut arbores in hyeme: quoniam uita uestra abscondita est cū Christo in deo patre, nec apparet nūc hominibus.* Mortui enim estis, quo modo uidentur arbores per hyemem quasi aridæ, quasi mortuæ. Sed ne arefcatis, intus est radix, intus est uita, intus est charitas: quia uita abscondita est cū Christo in deo. Erit autem postea tempus uestrū, erit æstas uestra, quando circūuestiemini dignitate fortiorum, & replebimini hubertate fructuum. *Cū autem Christus apparuerit ueniens ad iudicium, qui est uita uestra, tunc & uos, non aduersarij uestri, apparebitis in gloria cum ipso.* Modo tempus est hyemis, æstas autem uestra erit aduentus Christi. Hyems uestra est Christi occultatio, æstas uestra Christi reuelatio. Considerādū ē, quia sancti uiri ab importunitate desideriorū temporalium, a tumultu utilium curarū, a clamore perstreptentū perturbationū semetipsos sacri uerbi gladio mortificare non desinunt, atque intus ante dei faciem in sinu mentis abscondunt. Vnde recte per psalmistam dicitur: Abscondes eos in abscondito faciei tuæ a conturbatione hominum. Quod quamuis perfecte postmodum fiat, & nunc ex magna parte agitur, cum a temporalium desideriorum tumultibus delectationes in interiora rapiunt, ut mens eorum dum in amore dei tota tēditur, nulla inutili perturbatione laceretur. Hinc est quod nunc Apostolus per contemplationem ab exteriorē uita mortuos & quasi in sepulchro absconditos discipulos uiderat, quibus dicebat: Mortui estis, & uita uestra abscondita est cum Christo in deo. Mortui uidelicet carnalibus desiderijs & temporalium rerū cupiditatibus: & uita uestra abscondita est cū Christo in deo, quia intus apud deum cū Christo uiuit affectus desideriorū uestroꝝ, ut extinctus mundo lateat, & a cunctis exteriorū rerū perturbationibus intra sinum intimi amoris abscondat. Vere cum Christo abscondita est, quia cum Christo manifestabitur. cum enim Christus apparuerit esse uita uestra. i. cum omnes in iudicio uideant Christum esse uitam & saluationem uestram, tunc & uos apparebitis cum ipso in gloria. i. cum magno honore atque splendore apparebitis omnibus ad dexterā eius, participes gloriæ eius. Notandū quia & Iohannes hanc sententiā alijs uerbis explicat, dicens: Charissimi, nunc filij dei sumus, & nondū apparuit quid erimus. Scimus autem quia cū apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Nam quod Paulus ait, mortui estis, et

uita uestra abscondita est cū CHRISTO in deo: **C** hoc est quod Iohannes asserit, quia nunc filij dei sumus, & nondū apparuit quod erimus. & quod Paulus addidit, cum Christus apparuerit uita uestra, tunc & uos apparebitis cum ipso in gloria: hoc Iohannes subiecit, scimus quia cum apparuerit, similes ei erimus, quoniam uidebimus eum sicuti est. Hoc igitur erit apparere cum Christo in gloria, in manifestatione eius uidere speciem diuinitatis eius sicuti est, & ex uisione eius accipere similitudinem eius, ut qualis est ipse, tales & ipsi per modo suo fiant qui uiderunt. Hæc perfectis dicta sunt. deinde cæteris qui necdum tantam perfectionem assecuti sunt, dicitur:

Mortificate ergo membra uestra quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, libidinē, concupiscentiam malam et auaritiā, quæ est simulacrorum seruitus: propter quæ uenit ira dei super filios incredulitatis. In quibus & uos ambulastis aliquādo, cum uiueretis in illis. Nunc autem deponite & uos omnia, iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpē sermonē de ore uestro. Nolite mentiri inuicem.

¶ Propter unitatem corporis, quia & maiores & minores fideles membra sunt ecclesiæ, cum sermo Apostoli dirigeretur latenter, quasi non essent alij, sed ipse ipsi, cœpit minores alloqui: **D** ex his quæ præmiserat, causam exhortationis eorum assumpsit. Quia (inquit) ea quæ sursum sunt sapere debetis, non quæ super terram, quoniam in maioribus ecclesiæ membris mortui iam estis huic mundo & uitijs, ergo quod in illis factum est, in uobis facite: *mortificate scilicet in uobis ipsis membra uestra quæ sunt super terram, id est, extinguite uitia uestra quæ ad corpus peccati pertinent, & in terrena conuersatione uigent, uel super terram uestri corporis male dominantur.* Corpus peccati, est conformitas ueteris hominis: & huius corporis membra, sunt omnia uitia & mala opera. Hæc itaque membra uestra quæ non ad naturam hominis, sed ad corpus peccati pertinent, mortificate, scilicet non membra naturæ uestræ quæ deus creauit, sed membra corporis peccati, quæ uos se cistis, extinguite, ne amplius in uobis uiuāt. Et exponam uobis illa membra, uidelicet fornicationem mortificate, id est, cōcubitum cum meretricibus quæ prostant in fornicibus, unde fornicatio nomen accipit: & immunditiam, quæ & mollities appellatur, atque ab uno sexu perpetratur: & libidinem, quæ fit cum foeminis quæ non sunt publicæ ut meretrices: & concupiscentiam malam, qua male concupiscitur uel mulier, uel aurum, uel aliud aliquid, quod non licet haberi. Concupiscentia uocatur hoc loco mala, ad differentiam bonæ concupiscentiæ, de qua dicitur: Concupiscit & deficit anima mea in anima domini. & Concupiscentia sapientiæ deducet ad regnum perpetuū. Non solum ergo opera prædictorū uitioꝝ debetis mortificare, sed et

A concupiscētiā talium, ut nec in corde concupiscatis aliqd illicitū, sed cor ab omni desiderio malo seruetis mundum & auaritiā. i. insatiabilem amorem habendi mortificate. *Que* auaritia omni Christiano est detestanda, quia est simulacrorum seruitus. *Gal. 5.* Sicut enim qui idolis seruit, cultum debitum creatori imaginatæ creaturæ tribuit: sic & auarus cū deum soli colere deberet, colit potius nummos, in quibus præfiguratæ sunt imagines imperatorum. h. c. em̄ unusquisque deum habet, quod præ omnibus diligit, in quo præ omnibus spem atq; fiduciam habet. Et quoniam auarus hoc agit specialiter de nummis, id est, plus diligit nummos quā aliud, & plus cogitat de nūmis quā de alia re, atq; plus sperat & confidit in nūmis quā in alia re, idcirco nummi eius dñi sunt. Iure ergo uocatur idololatra, qui deū non colit, sed idola, id est, imagines mortuorū regū nummis impressas. Hæc prædicta uitia, id ē, fornicationē &c. mortificare debetis: ne ppter hoc si in uobis reperta fuerint, pereatis: propter quæ iā olim uenit ira dei. i. animaduersio diuinæ ultionis super filios incredulitatis, id est, super homines quos incredulitas in errorem genuerat: quia non credentes in deum, uerterunt se ad hæc uitia exercenda: & propterea perierunt aquis diluuij & igne Sodomorū, uel tempore Moyli in deserto uarijs exterminationibus. Caute ergo, ne & uos similiter aut grauius propter eadem uitia pereatis: quia nunc quoq; propter hæc uenit quod tidie ira, id est, ultio dei super filios incredulitatis, id est, super eos, qui cum sint ecclesiæ filij per suspensionem sacramentorum, non tamen firmiter credunt æternam iniquorum damnationem, & idcirco audent agere talia. In quibus uitijs & uos ambulastis, id ē, opera operibus uelut passus passibus addidistis, aliquando, id est, olim cū uiueretis in illis uitijs, id est, cū uitam uestram in talibus duceretis. Sed nūc postq; per baptismum talibus mortui estis, deponite & uos sicut & maiores deposuerunt, omnia uitia. Deponite ea, id est, deorsum ponite ut non super uos sint, sed subter uos: ut non premant uos, sed premant a uobis. Deponite, scilicet iram, id est, perturbati animi commotionem aduersus aliquem: & indignationem, id est, uehementem animi commotionem cum quodā arrogantiae uitio in læsionē & in alicuius despectum accensis: & malitiam, qua mēs intrinsecus mordet, & querit foris lædere fratrem: & blasphemiam. i. plationē mēdaciā cōtra deū, cōtra sanctos eius, & de sanctis eius. Blasphemia em̄ ē, p quā de deo ipso dicunt falsa, uel de sanctis eius. Nec solū blasphemiam caueatis, sed & quēlibet turpem sermonem nō emiseritis de ore uestro, ne per hunc, & os uestrū & aures audientū & mentes eorū maculetis. & nolite mentiri inuicem, ut alter alterum fallat, mendacium ei pro ueritate loquēs: sed puram ueritatem, quam cor uestrū nouerit, ore proferte.

Expoliantes uos ueterem hominem cū actibus suis, & induentes nouum, eum qui renouatur in agnitione dei secundum ima-

ginem eius qui creauit eum. Vbi non est gentilis & Iudæus, circumcisio & præputium, barbarus & Scythæ, seruus & liber, sed omnia & in omnibus Christus.

¶ Prædicta uitia deponite, expoliantes uos in eorum depositione ueterem hominem cum actibus suis, id est, ueterem uitam quæ in peccato est, in quo secundum Adam uiuitur: & induentes nouum hominem, id ē, nouam uitam quæ in iustitia ducitur, in qua secundum Christum uiuitur. Expoliate ergo uos hunc ueterem hominem. i. iniustitiam: & induite nouum hominem. i. iustitiam: eum scilicet, qui renouatur in agnitione dei secundum imaginem eius qui creauit eum. Totus enim homo, id est, & interiore & exteriori sui parte inueteratus propter peccatum & pœnæ mortalitatis additus est: sed nunc renouatur secundum interiorem sui partem, ubi reformat secundū sui cōditoris imaginē: in resurrectione uero renouat & secundū exteriorē sui partē. Sicut em̄ post lapsum pēti homo in agnitione dei renouatur secundū imaginē eius qui creauit eū, ita in ipsa agnitione creatus est, anteq; delicto ueteraleceret, unde rursus in agnitione eadem renouatur. Nam in notione & agnitione aliqd interesse dicitur, eo quod notio sit earum rerum, quas ante nescimus, & ipsas scire postea cœpi-
mus. agnitio aut earū, quas ante sciētes, deinceps scire definimus, earumq; postea recordamur. Homo igitur in agnitione dei creatus est, quia in principio creationis suæ, creatorem suum ex ratione cognouit: sed postea per peccatum cæcatus, agnitionē creatoris amisit. Nunc uero p illuminationē euangelij & p infusionē gratiæ spūs sancti eundē creatorē suū recognoscit, & mox interius renouatur, qui uetustatē contraxerat, dum creatorē ignoraret. Fit ergo renouatio reformatioq; mētis secundum imaginem dei. Ideo autē dicitur, secundum imaginem dei, ut in ea re intelligatur fieri, ubi est imago dei, id ē, in mēte: sicut dicimus secundum corpus mortuum esse, nō secundū spm̄, eum q de corpore fidelis & iustus abscedit. Quid em̄ dicimus secundum corpus mortuum, nisi corpore uel in corpore, nō anima uel in anima mortuum? Aut si dicamus, secundum corpus est pulcher aut secundum corpus fortis, non secundum animū, quid est aliud quā corpore, non animo, pulcher aut fortis. Et innumerabilē ita loquimur. Nō itaq; sic intelligamus secundum imaginē eius qui creauit eū, quasi alia sit imago secundū quam renouatur, nō ipsa quæ renouat. Ipsa em̄ imago dei renouatur in homine, quæ fuerat inueterata delicto. Nouum (ut dixi) hominē induite. i. cōuersionē. ubi, id est, in quo homine nouo non gentilis est neque Iudæus, nihil operatur, nihil prodest uel obest quod ille qui hunc hominem induit, secundum carnis originē gentilis sit aut Iudæus: nec est ibi circumcisio & præputium, id est, nihil ibi utilitatis operatur circumcisio, de qua Iudæi præcipue gloriabantur: nec aliqd nocet ibi præputium. Neque barbarus est ibi, id est, nō nocet cuiquam sua bar-

Abaries, quia sit ciuis sanctorum et domesticus dei. *aphes. 2.* Vel barbarus, id est, aliquis tam longe remotus & tantæ feritatis, ut ex posset à Romanis uinci, non impeditur sua barbarie in hoc nouo homine ne admittatur. *Scythæ* non est ibi, id est, populus qui est in sinistro margine mudi, ferocior alijs barbaris, & tam pugnax, ut uix unquam à Romanis superari posset, non iuuatur sua feritate in nouo homine, sed potius oportet omnem feritatem deponere, ut discat à CHRISTO mitis esse & humilis corde. Et neq; seruus est ibi abiectionis, neq; liber acceptior: quia neq; seruitus neq; libertas corporalis nocet uel adiuvat ibi quicquam. Itaq; nec natio, nec ritus carnalis, nec conditio, nec sexus ullam differentiam facit, aut ualet siue operatur ibi aliquid: sed omnia in homine hoc nouo Christus, id est, nihil in eo est nisi Christiana pietas & Christiana religio. CHRISTVS est ibi sanctitas et iustitia et charitas et omnia bona. *in omnibus* Christus est, q; hoc homine nouo sunt induti: quia quicquid boni habent, à Christo habent: et quicquid boni faciunt, per Christum faciunt.

Induite uos ergo sicut electi dei, sancti & dilecti, uiscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, patientiam, supportantes inuicem & donantes uobismetipsis, si qs aduersus aliquem habet querelam: sicut & dñs donauit uobis, ita & uos.

B Illatio est quasi à toto. Quandoquidem induere debetis nouum hominem, ergo induere debetis hic uirtutum ornamenta, quæ sunt quasi membra uel partes eiusdem noui hominis, id est, nouæ conuersationis, sicut electi dei. i. dei sapientia præcogniti, et à massa perdendorum separati, atq; ad uitæ æternæ pordinati, et sancti. i. baptismi sanctificatione à peccatis mudiati, & sic ita à deo dilecti, postquam purgati estis à peccatis quæ deus odit. Et propterea ut amplius diligere ab eo mereamini, induite uos uirtutes quas ipse diligit. Induite uos uiscera misericordiæ, id est, internum affectum misericordiæ circumdate uobis in opere, ut internus affectus piæ conuersationis, quam erga proximos in corde habueritis, undiq; appareat in opibus uestris, undiq; uos adornet. Vestis quippe qua induimur, ab omni parte nos regit. Itaq; et uos ab omni parte circumtegi debetis uisceribus misericordiæ, ut in cunctis actibus uestris fulgeant uiscera misericordiæ, quæ mens uestra concepit erga releuationem miseræ proximorum, et similiter foris in operibus induite benignitatem, id est, bonum ignem piæ dulcedinis, qui feruet in corde uestro. Benignitas enim est quædam serenitas animi, qua aliquis hilariter loquitur et sua tribuit pro deo, ac conuersat cū proximo. humilitatem quoque induite, ut humilitas mentis appareat in omnibus uerbis et operibus uestris, in uestibus, in incessu atque omni motu corporis. Ideoq; et modestia quasi uestis uobis circumdate, ut in omnibus dictis et actibus uestris modum teneatis. Modestia enim quasi modi statio dicitur, quia per hanc uirtutem modus competens serua-

tur in omnibus, modificans uniuersas actiones. & C ut modum non excedatis, induite patientiam, qua undique muniti, tranquillo animo toleretis omnia mala quæ uobis ingerentur à proximis. Impossibile est enim, ut qui cum alijs hominibus conuersatur, non frequenter ab illis quædam sustineat, quæ in multis ad excessum compellant, si uirtute patientiæ quasi uestimento circumdatus non fuerit. Si uero undique aduersus omnia quæ acciderint sibi, patientiam tenuerit, semper modestia seruare poterit. Et ideo patientiam induite, supportantes uos inuicem, ut alii alterutrum sustineat in his quæ sunt grauia et aspera. Supportate inuicem, id est, portate inuicem alij alios, ut illos qui portauerunt se, iudicet superiores: & se inferiores illis, quibus sunt superiores. Non enim patienter alium portat, qui se superiorem illo reputat. Et estote donantes uobismetipsis, id est, condonantes atq; dimittentes alij alijs, si forte quis aduersus aliquem habet querelam de contumelia uel iniuria sibi ab eo illata. Donate inuicem, quicquid lisionis uel offensionis pertulistis, ubi de merito conqueri poteratis. Et hoc facite non fide, nec ex parte, sed sicut dominus donauit uobis, ita & uos facite. Id est, sicut dominus in baptismo quicquid iniuriarum ei feceratis, condonauit uobis sine ullo respectu alicuius uindictæ ulterius sumende, ita et uos bono animo condonate uobis semper ad inuicem omnia sine respectu alicuius ultionis. Debetis enim conser- D uis non negare, quod à bono dño gaudetis uos precepisse. Alioquin iuxta parabolam euangelicam, repeteret à uobis omne debitum quod dimiserat, si non remiseritis unusquisq; fratri suo de cordibus uestris. *Matt. 18.*

Super omnia autem hæc charitatem habete, quod est uinculum perfectionis. Et pax Christi exaltet in cordibus uestris, in qua & uocati estis in unum corpus, & grati estote. Verbum Christi habitet in uobis abundanter. In omni sapientia docentes & commonentes uosmetipsos in psalmis & hymnis & canticis spiritalibus, in gratia cāntantes in cordibus uestris domino. Omne quodcūq; facitis in uerbo aut in opere, oia in nomine dñi nostri Iesu Christi facite, gratias agentes deo & patri per ipsum.

Prædicta uirtutum ornamenta induite, sed super omnia hæc charitatem, quasi nobilius ornamentum, habete, quæ contineat & superornet omnia reliqua uirtutum insignia. Superexcellit enim & super- I. Cor. 13 perfulget omnibus alijs uirtutibus, atq; magis placeat immortalis sponsi conspectibus. quod, id est, quæ res, uidelicet charitas, est uinculum perfectionis: quia per hanc ligatur omnis uirtutum perfectio, ne dissoluta defluat & dilabatur ac dispereat. Perfectionis uinculum est charitas, quia omne bonum quod agimus, per hanc, ne pereat, ligatur. A tentatore namq; citius & quodlibet opus euellitur, si solutum à uinculo charitatis inuenitur. Si uero mens charitate ducitur & proximi dilectione constringitur, cū tentationum motus quilibet motus suggererint, obicere se-

Locus obsecratus.

A illis ipsa dilectio opponit, & nascencia in corde uita reprimat. Charitas bona nostra uinciat in perfectione, & pax Christi, id est, quam Christus habet
 Iohan. 14. & dat, exultet in cordibus uestris. Pax Christi est, qua
 16. & 20. reconciliati sumus deo & sanctis angelis eius, & qua diligimus deum, atque peccatum execramur, & qua nos turbare cauemus, & qua nobis inuicem credimus quod nos inuicem diligamus: & qua in uicem corda iungimus, ut concordemus simul atque cor unum in bona uoluntate habeamus: & qua spiritui nostro carnem subiugamus. Hæc pax non sit torpens in cordibus uestris, sed exulter ibi præ gaudio atque tripudiet, ut sitis scilicet semper memores huius pacis, & eam asssecutos esse uos gaudeatis. In qua pace etiam uocati estis euangelica prædicatione in unum corpus, id est, in hoc ut sitis unum corpus ecclesiæ, seruantes pacem omnes inuicem, sicut diuersa nostri corporis membra pacem & concordiam inuicem seruant. & in hac pacis exultatione non sitis ingrati deo, qui uobis eam dedit, sed estote ei grati, ut pro tantis beneficijs semper ei gratias corde, uerbis & operibus agatis: & ut hanc pacem intelligere ualeatis atque seruare eam, & grati in ea semper deo existere, uerbum Christi, id est, doctrina Christianæ religionis, habitet in uobis, id est, maneat in corde & ore uestro non parce, sed abundanter, id est, affluenter & plenarie, ut & sciatis & loquamini uerbum sacræ ædificationis. Dixi ut grati sitis, & uerbum Christi habitas in uobis habeatis, docentes uos ipsos inuicem, uel unusquisque se ipsum, in omni sapientia diuinorum. Hæc est abundantia uerbi Christi, quæ debet in cordibus uestris habitare, uidelicet omnis sapientia, ut sensum perfectum habeatis in cognitione diuinæ trinitatis & unitatis, & quicquid ad cultum eius pertinet noueritis, atque pijs desiderijs gaudia regni eius præuideritis, & bonis operibus incessanter quærat. In huiusmodi rebus est omnis sapientia, quam Christianus habere debet in hac uita. Sitis ergo in omni sapientia docetes (ut dixi) uosmetipsos inuicem, id est, unusquisque seipsum, ea quæ necdum sciebatis, & commonentes uosmetipsos in his quæ iam scitis, ut ea firmiter retineatis & opere compleatis. Docete (inquam) & commonete uosmetipsos, ut & instruamini, & ad bene agendum excitemini, in psalmis, qui ad bonam operationem commonent: & hymnis, qui de laudibus dei canuntur: & canticis, non carnalibus, sed spiritualibus, quæ de æterno gaudio resonant, & ideo spiritualia sunt. Nam & carnalia cantica frequenter à carnalibus hominibus canuntur, & ad carnis uoluptates pertinent. Sed his contraria sunt spiritualia cantica, quæ in solo conditore nos delectari admonent & gaudent. In talibus uos ipsos docete & commonete. uos dico, in gratia, id est, in gratiarum actione cantantes in cordibus uestris domino. Neque enim omnis qui labiis personat, domino cantat: sed qui deuoto corde eum laudans amat, & ad eius uisionem conspirat. Intus enim est hoc gaudium, ubi uox laudis canitur & auditur: qua uoce laudatur, qui gratis amandus est toto corde, tota anima, tota mente, ama-

to remque suum accendit in se gratia sancti spiritus sui. Ille enim in gratia cantat domino, qui gratia sancti spiritus accessus, gratis amat eum quem laudat. Ita cantate. Et omne etiam quodcumque facitis in uerbo aut in opere, id est, quæcumque loquimini, & quæcumque operamini, omnia facite in nomine domini, id est, nomen eius inuocate in exordio locutionis & actionis uestre, atque sequentia uerba & opera ad gloriam eius semper dirigite. Tunc enim & peccata locutionis & operationis uitabitis, & bona erunt quæ dicetis uel facietis. Omnia in nomine domini facite, in omnibus nomen domini inuocantes & glorificantes. In nomine domini nostri Iesu Christi facite omnia, per quem habetis omnia quæ uobis à patre dantur, uos dico, per ipsum per quem omnia bona accipitis, agentes gratias de omnibus deo qui uos creauit, & patri qui uos in filios adoptauit. Vel deo, qui secundum humanitatem eius CHRISTVM creauit: & patri, qui Christum secundum diuinitatem ipsius genuit.

Mulier, subdita estote uiris sicut oportet in domino. Viri, diligite uxores uestras, & nolite amari esse ad illas. Filij, obedite parentibus per omnia. hoc enim placitum est in domino. Patres, nolite ad indignationem prouocare filios uestros, ut non pusillitiam fiant animo.

Hucusque generaliter illos instruxit & monuit. Nunc uero specialiter ad familiarem & domesticam conuersationem uertit exhortationem suam, & mulieres uiris, atque filios parentibus subiicit. Est enim etiam naturalis ordo in hominibus, ut seruiant foeminae uiris, & filij parentibus: quia & illis iustitia hæc est, ut infirmorum ratio seruiat fortiori. Hæc enim in dominationibus et seruitutibus clara iustitia est, ut qui excellent ratione, excellant et dominatione. Vnde nunc Apostolus congrua dat præcepta. Vos (inquit) mulieres, estote uiris uestris subdite ad omnia, non tamen ad male agendum, sed sicut oportet uos in domino subditi, id est, sicut uos in Christiana religione uiuentes decet ad omnia illis subijci, præterquam ad transgressionem mandatorum dei. Et uos o uiri diligite uxores uestras. Vxorum timere est et cum timore diligere, uirorum autem tantum diligere, quia dilectio perfectorum est. Viri, diligite uxores uestras, & nolite amari esse ad illas. Licet illæ ad iracundiam prouocent, et talia faciant per quæ mereantur amaritudinem, uos tamen nolite eis amaritudinem uicem reddere. Vos quoque filij, obedite parentibus uestris per omnia, siue carnalibus, siue spiritualibus. Obedite illis per omnia, sed tamen in domino, id est, in his tantummodo quæ præceptum domini non excedunt. hoc enim placitum est deo, ut illis taliter obediat. Et uos o patres, nolite filios uestros, siue carnales, siue spirituales, prouocare ad indignationem, nimis asperere illos tractando, ut non fiant pusillo animo, id est, ut non deficiat animus eorum, non ualens sustinere nimietatem asperitatis uestre, et fiant a uobis, uel aliqd mali faciant per defectum

A animi. Et ideo cauete illis occasionem dare in obedientia, ne scilicet peccent per iracundiam, & frangatur mens eorum in duerfis atq; deficiat.

Ephesi. 6.
1. Pet. 2.
Leuit. 19.
Roma. 2.
Ephesi. 6.
Actu. 10.
Serui, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes dominum. Quodcumq; facitis, ex animo operamini, sicut domino, & non hominibus, scientes quod a domino accipietis retributionem hereditatis. Domino Christo seruite. Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique gessit. & non est personarum acceptio apud deum.

B Vos (inquit) o serui, obedite dominis carnalibus, id est, qui uobis secundum corpus, non secundum spiritum dominantur. Obedite illis in bono per omnia, non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, id est, non tunc solummodo bene agere, quando uidemini ab illis: & quando non uidemini, negliger agentes. Non ita subdole agatis, cupientes fraudulenter placere illis per ea, quae coram ipsis positi strenue agere uidebimini. *sed in simplicitate cordis*, non in duplicitate seruite illis, ut quod foris in opere ostenderitis, intus in corde habeatis, timentes dominum, qui inspector est cordium, & damnator dolosarum simulationum. Et quodcumque facitis, operamini illud ex animo, id est, ex uoluntate. Eam quippe deus innocentiam probat, quae homo non metu sit innocens, sed amore iustitiae.

Nam qui timore non peccat, quamuis ei non noceat cui uult nocere, sibi tamen plurimum nocet: & abstinens ab iniquo opere, sola mentis reus est uoluntate. Simulata enim innocentia non est innocentia, & simulata aequitas non est aequitas, sed duplicatur peccatum in quo est & simulatio. Propterea quicquid boni facitis, facite ex animo, non ex simulatione, sicut domino deo facientes illud, non hominibus: scientes quod ex hoc a domino, qui remunerator est omnium bonorum operum, accipietis retributionem aeternae hereditatis cum filiis. Et ideo seruite domino nostro Christo in omnibus quae facietis. Si enim propter praeceptum bono animo seruiueritis carnalibus dominis, Christo potius quam illis seruietis, & ab eo retributionem percipietis, licet ab illis nil bonae remunerationis consequamini. Vel quamuis hominum seruitio sitis occupati, domino tamen Christo seruite, ut propter eorum seruitium non omittatis Christo seruire. Nec frangatur mens uestra, si uos male tractauerint: quia qui iniuriam facit, licet sit in hoc mundo potens & nobilis, recipiet a mundi iudice deo id quod inique gessit. Ideo melior est tristitia patientis iniqua, quam laetitia facientis iniqua, quia & de malitia mali saepe flagellatur bonus. Qui iniuriam facit, recipiet quod gessit, ut ipse iuste crucietur, qui iniuste cruciauit alium. Et hoc ideo, quia non est apud deum acceptio personarum, ut nobilibus parcat, si inique egerint: cum ignobiles puniat, qui male egerunt. Omnes enim aequo iudicio, siue domini

nos, siue seruos, siue diuites, siue pauperes, iudicat, & unicuique reddit secundum quod egit.

CAPVT .IIII.

Domini, quod iustum est & aequum, seruis praestate, scientes quoniam & uos dominum habetis in caelo.

C Ideo uos domini praestate, id est, largimini seruis uestris illud quod iustum est, id est, quod suo seruitio promeruerunt: & quod est aequum, id est, quod ius naturae uel rationis exigit, eorum scilicet necessaria dari ipsis, etiam ultra quod seruitium eorum promeruit. Multi enim sunt serui, qui uel infirmitatis, uel alicuius rei causa non promerentur suo labore ea quae sunt illis necessaria: & tamen debent domini illis ea quibus indigent, retribuere. Haec ita debetis praebere seruis uestris, scientes quoniam & uos habetis dominum in caelo, cuius serui estis, & a quo bona accipere etiam ultra meritum uestrum indigetis. Contra quem etiam de munere eius superbitis, si illos, quos per conditionem tenetis subditos, aequales uobis per naturae consortium non agnoscitis. Nam iusti etiam qui imperant, seruunt illis quibus uidentur imperare: quia non dominandi cupiditate imperant, sed officio consulendi: nec principandi superbia, sed providendi beneficentia. Et si sancti patres nostri habuerunt seruos, sic administrabant domesticam pacem, ut secundum temporalia bona filiorum sortem a seruo rui conditione distinguerent: ad deum autem colendum, in qua aeterna bona speranda sunt, omnibus domus suae membris pari dilectione consulerent.

D Orationi instate, uigilantes in ea in gratiarum actione, orantes simul & pro nobis, ut deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi, propter quod & uinctus sum, ut manifestem illud ita ut oportet me loqui.

C Reddit generalem exhortationem. Hoc enim omnibus conuenit ut instent orationi. Et bene in ea uigilare iubet, ut cum stamus ad orationem, cogitatio omnis carnalis & secularis abscedat, nec tunc quicquam animus cogitet praeter id solum quod precatur. Subripit enim frequenter hostis, & subtiliter fallens, preces nostras a deo uocat, ut aliud habeamus in corde, & aliud proferamus in uoce, cum intentione sincera deum debet at non sonus uocis, sed animi sensus orare. Instate orationi, ut obnixae & indeficienter oretis, uigilantes uiuaci studio mentis in ea. Et hoc ut oratio sit in gratiarum actione, uero rogantes a deo beneficia, gratias illi referatis pro his quae iam uobis contulit. Ita orate pro uobis, orantes simul & pro nobis, ut deus aperiat nobis ostium sermonis, id est, aperiat nobis os, quod sermo praedicationis egrediatur a nobis ad loquendum. id est, ad differendum & exponendum mysterium Christi, id est, occultum secretum incarnationis & passionis Christi, uero occultas eorum causas perdamus audientibus, & in his restoratione salutis humanae consistere doceamus. Propter quod mysterium, quia illud praedica-

A cabam, & uinctus sum, id est, detineor in uinculis Romæ, ne possim ire quo uoluerō & pluribus euangelizare. Orate ut deus det mihi loqui illud mysterium, ut manifestem illud & declarem alijs, ita ut oportet & conuenit me loqui de tanto sacramento, qui & annunciare illud missus sum.

In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimētes. Sermo uester semper in gratia sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat uos unicuique respondere.

Roma. 2. ¶ Vos in ecclesia, id est, incorporati membris Christi, simul omnes orationi (ut expositum est) instate, sed procedentes ad eos qui foris sunt, id est, uenientes ad loca ubi uos uidebūt illi, qui adhuc per fidem in ecclesiam non intrauerunt, ambulate in sapientia, id est, agite sapienter, operamini prudenter, figite gressum operis caute, ne quid insipientiæ, ne quid reprehensionis ab infidelibus notetur in uobis, ne nomen domini per uos blasphemetur ab eis. uos dico, tempus redimētes, id est, uitam male actam pœnitendo & bene agendo redimētes, ut transacta damna quotidianis meritorum lucris recompenſetis. Tempus quippe redimimus, quādo antea actam uitam quam lasciuiendo perdidimus, flendo reparamus. Dixi ut in uestra ambulatione & in uestra actione luceat sapientia, & nunc addo ut & in sermone uestro semper appareat. scilicet sermo uester in gratia, id est, in dulcedine charitatis semper sit conditus sale sapientie, sicut bonus animæ cibus, ut nihil insipidum, nihil putidum habeat. Nam cibus cui sal immiscetur, fit sapidus: & caro bene salita, nō putrescit nec foetet. Ita sit & sermo uester, ut quasi cibus saporis recipiatur ab ore cordis audientium, non sit insipidus per insipientiam, nec putidus per admonitionem carnalis delectationis, nec corruptus per admixtionem falsitatis, sed semper sale spiritualis sapientie conditus, & integritate ueritatis incorruptus, atq; odorem cælestis & incorruptibilis delectationis spirans. Et ita condimentum diuini salis in se habeat sermo uester, ut sciatis quomodo oporteat uos unicuique respondere, id est, per prudentiam moderatæ discretionis sciatis quomodo respondendum sit fideli, quomodo infideli, quomodo diuiti, quomodo pauperi, quomodo seni, quomodo iuueni, quomodo uiro, quomodo fœminæ, & quomodo cæteris gradibus uel conditi onibus. unusquisque enim suo modo alloquendus est, & unicuique suo modo respondendum est. Respondendum est uerbis eius, si ipse prior locutus fuerit, uel respondendum facto eius, si uerbis tacuerit. unusquisque suo modo uel corrigendus est, uel admonendus.

Quæ circa me sunt, omnia uobis nota faciet Tychicus charissimus frater & fidelis minister & conseruus in domino, quem misi ad uos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa uos sunt, & conſoletur corda uestra, cum Onesimo charissimo & fideli fratre,

qui ex uobis est, qui omnia quæ hic aguntur, nota facient uobis.

¶ Quæ circa me sunt, omnia uobis nota faciet Tychicus. Quia dixerat se uinctum causa euangelij, ne putarent eum grauiora pati, dicit Tychicū omnia sua eis & aduersa & prospera dicturum. Cui credendum est, quia est frater, id est, Christianus, & pro uitæ suæ merito charissimus deo uel sanctis eius. & fidelis minister, id est, fideliter ministrans sine fraude uerbum predicationis. Vel minister, id est, diaconus. & conseruus, id est, mecum seruiens in domino, id est, in his quæ domini sunt. quem ad hoc ipsum, id est, ideo ad uos misi, ut cognoscat quæ circa uos sunt & mihi referat, & idcirco uidete ne quid mali apud uos inueniat quod mihi renunciet. Ob hoc etiam illum misi, ut & conſoletur corda uestra, ne immoderatam habeatis tristitiam de his quæ patimini, uel quæ me pati audistis. Misi eum cum Onesimo charissimo & fideli fratre, non uilissimo & fraudulento seruo, sicut olim fuit. Iste est enim Onesimus seruus Philemonis, qui pacto furto apud Philemonem dominum suum, uel postquam consumpsit uel dissipauit illud, confugit ad Apostolum, & audiuit ab eo uerbum salutis, atq; conuersus est, & ideo sic commendat eum Apostolus, ne sit illis in aliquo suspectus. Vnde liquidō demonstratur, quod hanc epistolam à Roma de carcere Apostolus misit, sicut illam ad Philemonem direxit. Nam eodē salutatores in ista ponit & in illa, quos secum esse declarat, & adiutores suos appellat, id est, Aristarchū & Marcum & Epaphram & Lucam & Demam. Vnde patet utranq; epistolam ex uno eodēq; loco missam, ubi uinctus renebatur Apostolus. Nam Onesimum in uinculis CHRISTO genuit. Vincula autem eum in Epheso pertulisse tacet omnino liber Actuum apostolorum. Et ideo probatur non habere ueritatem sententiam eorum, qui dicunt Apostolum Ephesi tantum in uinculis fuisse, & inde hanc epistolam Colossensibus misisse.

Salutat uos Aristarchus conceptiuus meus, & Marcus cōsobrinus Barnabæ (de quo accepistis mandata. si uenerit ad uos, excipite illum) & Iesus qui dicitur Iustus, q̄ sunt ex circuncisione. Hi soli sunt adiutores mei in regno dei, qui mihi fuerunt solatio.

¶ Aristarchus iste Theſſalonicēsis erat, & Apostolum sequutus esse legitur. Vnde & ad cumulum gloriæ cum eodē Apostolo captus teneri meruit pro nomine Christi. Marcus autem cōsobrinus, id est, consanguineus Barnabæ apostoli, ipse est Iohannes cognomento Marcus, pro quo facta est dissensio inter Paulum & Barnabam. Barnabas enim uolebat secum assumere & hūc Marcum. Paulus autem rogabat eum, ut qui discessisset ab eis de Pamphylia, & non esset cum eis in opus euāgelij, nō deberet recipi. Sicq; facta est inter eos dissensio, ita ut discederent ab inuicem: & Barnabas quidem assumpto Marco nauigaret Cyprum: Paulus uero electo Sila, profectus est.

A traditus gratiæ domini à fratribus. Quoniã Marcus iste in ipsa se aciei fronte constituens, nimis tepide steterat, & insuper ex acie focors recesserat, merito eum Paulus abiectit, ne illius quasi contagione uires corruperentur aliorum. Prædicator enim fortia debet in seipso cæteris exempla monstrare, & in bonis quæ cœpit, uiriliter persequerare. Sed quia Marcus nec fortiter egerat, nec persequerauerat, merito Paulus eum ulterius in uia prædicationis socium habere noluit. Timens etiam ne alios exemplo suo uanos ac desidiosos redderet, mandauit ecclesijs suis ne reciperet eum. Sed postea correptus est Marcus, atque dignus effectus ut eum Paulus adiutorem habere gauderet. Et hoc est quod dicit: *Salutat uos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata, ne scilicet eum reciperetis, sed nunc si uenerit ad uos, excipite illum*, quia uidelicet bene correptus est. & Iesus uos salutatur, qui dicitur *Iustus*, id est, cui ab euentu sanctitatis suæ datum est hoc agnomen quod est Iustus. qui scilicet Marcus & Iustus, sunt ex circumcisione, id est, ex genere Iudæorum. Hi soli sunt adiutores mei in regno dei, id est, in prædicatione euangelij, de qua dominus Iudæis ait: *Aufertur à uobis regnum dei, & dabitur genti facienti fructus eius. Vel in regno dei, id est, in ecclesia ædificanda, de qua idem dominus ait, Mittet filius hominis angelos suos, & colligent de regno eius omnia scandala. Qui uidelicet adiutores, fuerunt in*

B hi solatio in tribulatione mea.

Salutat uos Epaphras, qui ex uobis est, seruus Christi Iesu, semper sollicitus pro uobis in orationibus, ut stetis perfecti & pleni in omni uoluntate dei. Testimonium em illi perhibeo, quod habet multam laborem pro uobis, et pro his qui sunt Laodiceæ, et qui Hierapoli.

¶ Iste est sanctus Epaphras, de quo in principio epistolæ huius dictum est, Cognouistis gratiã dei in ueritate, sicut didicistis ab Epaphra charissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro uobis minister Iesu CHRISTI. Quia ergo prædicauerat eis gratiam dei, idcirco sollicitus precibus deum semper exorabat, ut ipsi in eadẽ gratia permanerent, ne labor eius fieret uacuuus. Corporali enim præsentia illinc abierat, & propterea deo qui nusquã deest, illos commendabat. Et hoc est: *Salutat uos Epaphras, qui est ex uobis originem ducens, & est seruus Christi Iesu, id est, seruiens mandatis euangelicis. ipse dico, semper sollicitus pro uobis in orationibus, id est, semper sollicitus & attente orans pro uestra salute, ut scilicet stetis, id est, perseueretis. Vnde dictum est de diabolo, In ueritate non stetit, quia fuit ibi, sed non perstitit. Et uos estis in religione Christiana, ideoque precatur Epaphras ut stetis, id est, permaneat in ea. Stetis perfecti bona operatione, & pleni bona uoluntate. Perfecti exterius, & pleni interius, ne sit mens intus uacua, cum perfecta foris apparuerint opera. Tales (inquam) stetis in omni uoluntate dei, id est, in obseruantia omnis diuinæ*

uoluntatis, ut scilicet omnem dei uoluntatẽ perseueranter impleatis. Hoc ille uobis à deo cõcedi precatur, sine cuius gratia nihil potestis. Nam ego testimonium illi perhibeo, quod multum laborat orando & uigilando pro uobis, id est, pro uestra salute, & pro his qui sunt Laodiceæ, quæ est urbs uobis proxima, & pro illis qui sunt Hierapoli, quæ & ipsa est ciuitas nõ pro cui à uobis posita.

Salutat uos Lucas medicus charissimus et Demas.

¶ Lucas iste primo fuit medicus corporum, deinde conuersus ad CHRISTVM, factus est medicus animarum. Inde est quod plus quàm alij euangelistæ, loquitur de misericordijs redemptoris, per quas languores peccatorum ab animabus pellunt, & sacerdotis personam in CHRISTO describit, interuenientis pro peccatis totius mundi.

Salutate fratres qui sunt Laodiceæ, et Nympham, et quæ in domo eius est, ecclesiã. Et cum lecta fuerit apud uos epistola hæc, facite ut & in Laodicensium ecclesiã legatur: et ea quæ Laodicensium est, uobis legatur.

¶ Prædicti sancti uos salutant. Vos autem salute uicinos uobis fratres qui sunt Laodiceæ, & inter eos specialitè & nominatim salute Nympham illam matronam religiosam, & ecclesiã quæ est in domo eius, id est, familiam eius, uel multitudinem fidelium apud eam congregatorum, quos ipsa hospitatur & pascit. Et cum apud uos lecta fuerit hæc epistola, facite ut & in Laodicensium ecclesiã legatur, id est, curate in conuentu Laodicensium recitari: quia & propter eos secundarie scripta est, sicut propter uos principalitè. & ea similiter epistola, quæ Laodicensium est, id est, quam ego Laodicensibus misi, legatur uobis. quam uis & hæc epistolã quintadecimam, uel sextadecimam Apostolus scripserit, & autoritas eam apostolica sicut cæteras firmauit, sancta tamen ecclesiã non amplius quàm quatuordecim tenet, ut ex ipso epistolarum numero ostenderet, quod doctor egregius, legis & euangelij secreta rimatus esset. Quatuordecim quippe, quatuor & decem sunt: & quatuor significant nouum testamentum, propter quatuor libros euangelij: decem autem uetus instrumentum, propter decalogum legis. Ex ipso itaque numero uoluit ecclesiã sancta demonstrare, omnem sapietiam uel perfectionem ueteris ac noui testamenti, breuiter in his epistolis comprehendi: ideoque numerus qui hæc significabat, excedere noluit.

Et dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti in domino, ut illud impleas.

¶ Dicite (inquit) Archippo episcopo uestro à nostra parte: *Vide ministerium quod accepisti, id est, attende & considera quale opus suscepisti, in domino, id est, in domini gratia, uel in his quæ domini sunt. Noli cæcus esse, noli oculos auertere ab officio ministerij tui, id est, ab actione episcopatus tui, sed uide sollicita consideratione quale ministerium suscepisti, ut strenue illud impleas, non ociose uacuum teneas. Archippum præpositum eorum per*

A eos commonet, ut qui regendam ecclesiam eorum accepit, sit sollicitus de eis. Plebis causa scribitur epistola, & ideo non ad rectorem dirigitur. Vel quia ipse tepide agebat cum pseudo apostolis, idcirco Apostolus non per se, sed ad maiorem confusionem per subditos suos, quasi pluris illos faciens, admonet eum.

Saluatio mea manu Pauli. Memores estote uinculorum meorum, Gratia uobiscum, Amen.

Saluatio (inquit) mea scripta in manu Pauli, id est, manu propria, ut ex subscriptione mea sciatis epistolam à me missam. Memores estote uinculorum meorum. Memoriam uinculorum suorum hortatur eos habere, siue ideo, ut eius exemplo informati, patientiam in tribulationibus habere discant: siue ut orent pro eo, ut citius absoluator, & ad prædicandum liber discurrat: siue (quod minus est credendum) ut aliquid ei largiantur, in ipsis uinculis minus necessaria procurare ualenti. Deinde, Gratia, inquit, domini sit uobiscum, ut ea cooperante ualeatis opera bona facere. Hucusque protenditur epistola, quæ missa est ad Colossenses. Congruum autem uidetur, ut propter noticiam legentium subiiciamus eam, quæ est ad Laodicenses directa, quam (ut diximus) in usu non habet ecclesia. Est ergo talis:

EPISTOLA PAVLI AD LAODICENSES, ut nonnulli opinantur.

PAVLVS apostolus non ab hominibus, neque per hominem, sed per Iesum Christum, fratribus qui estis Laodiceæ, gratia uobis & pax à deo patre nostro et domino Iesu Christo. Gratias ago Christo per omnem orationem meam, quod permanentes estis & perseverantes in operibus bonis, promissionem expectantes in die iudicii. neque disturbent uos quorundam uaniloquia insimulantium ueritatem, ut uos auertant à ueritate euangelij, quod à me prædicatur. Et nunc faciet deus, ut qui sunt ex me, ad perfectam ueritatem euangelij sint deservientes, & benignitatem operum facientes, quæ sunt salutis uitæ æternæ. Et nunc palam sunt uincula mea, quæ patior in Christo, in quibus lætor & gaudeo. & hoc mihi est ad salutem perpetuam, quod factum est orationibus uestris, administrante spiritu sancto. Siue per uitam, siue per mortem, est mihi uiuere uita in Christo, & mori gaudium. & ipse in uobis faciet misericordiam suam, ut eandem dilectionem habeatis & sitis unanimes. Ergo dilectissimi, ut audistis præsentiam domini, ita sentite, & facite in timore, et erit uobis uita in æternum. Est enim deus, qui operatur in uobis, & facite sine peccato quæcumque facitis. Et quod optimum est dilectissimi, gaudete in domino Iesu Christo, et caute omnes sordes in omni lucro. Omnes petitiones uestre sint palam apud deum. Estote firmi in sensu Christi, et quæ integra & uera & pudica & casta & iusta & amabilia sunt, facite. Et quæ audistis et accepistis, in corde retinete: et erit uobis pax, salutate omnes fratres in osculo sancto. Salutant uos omnes sancti. Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro. Amen. Hanc facite legi Colossensibus: & eam quæ est Colossensium, uobis.

**PRAEFATIO IN EPISTOLAM
PAULI PRIMAM AD THESSALONICENSES.**

Thessalonica est urbs nobilis in Macedonia, ad quam cum uenissent Paulus & Silas, quoniam ibi erat synagoga Iudeorum, secundum consuetudinem suam Paulus introiit ad eos, et per sabbata tria diserebat eis de scripturis. Et quidam ex eis crediderunt, & adjuncti sunt Paulo & Silas, & de colentibus, id est, proselytis gentilibusque multitudo magna, & mulieres nobiles non paucæ. Zelantes autem Iudei assumentesque de uulgo uiros quosdam malos, & turba facta, concitauerunt ciuitatem, & assistentes domui Iasonis, quærebant eos producere in populū. Et cum non inuenissent eos, trahebant Iasonem & quosdam fratres ad principes ciuitatis, clamantes, quoniam hi sunt qui urbem concitant, & huc uenerunt, quos suscepit Iason, & hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Iesum. Concitauerunt autem plebem & principes ciuitatis audientes hæc. Et accepta satisfactione à Iasone & à cæteris, dimiserunt eos, fratres uero confestim per noctem dimiserunt Paulum & Silam Berroeam. Taliter conuersi sunt Thessaloniceses, & talia mox pro fide pati coeperunt. Nam & postquam apostolos dimiserunt, multa pro Christi nomine pertrulerunt. Quorum constantiam Apostolus collaudans, scribit illis ab Athenis, & intendit exhortari illos, ut immobiles inter aduersa permaneant, ac semper in melius proficiant. Deinde errorem hunc mortuos suos insolabiliter lugentium quasi non amplius resurrecturos, corrigens docens eorum correctionem ueraciter esse futuram. Sed & in aliis pluribus uita illorum argumens innotuit. Et quia ipsi ad obediendum prouenerant, ideo non ponit nomen autoritatis suæ uel officij, sed ut pares admoneret. Siluanum autem (id est, Silam) & Timotheum idcirco se componit, quia in conuersione eorum fuerant cum illo participes laboris, uel quia nunc sunt cum ipso Athenis. Et hanc epistolam (nisi fallor) primam omnium scripsit. Non enim ante istam inuenio illi aliquid scripsisse. Sic autem inchoat:

**EPISTOLAE PAVLI PRIMAE
AD THESSALONICENSES
CAPVT .I.**

PAULVS ET SILUANVS et Timotheus, ecclesiae Thessalonicensium in deo patre et domino IESV Christo: Gratia uobis et pax.

Paulus & duo socij eius Siluanus & Timotheus mittunt hanc epistolam ecclesiae Thessalonicensium. Iudeorum proprie synagoga dici solet, quamuis & ecclesia dicta sit. Nostram uero apostoli nunquam synagogam dixerunt, sed semper ecclesiam, siue discernendi causa, siue quod inter congregationem, unde synagoga: & conuocationem, unde ecclesia nomen accepit, distet aliquid, quod scilicet pecora congregari solent, quorum & greges proprie dicimus: conuocari autem magis est utentium ratione, sicut hominum. Paulus & socij eius dirigunt has literas ecclesiae Thessalonicensium, consistenti in deo patre & domino Iesu Christo, id est, in fide & charitate patris & filij, subintelligitur & spiritus sancti, quo unctus est Christus. Vel in deo patre & filio mittit Paulus & socij eius hanc epistolam. Gratia (inquit) & pax sit uobis. Bene primo gratiam dicit, deinde pacem nominat: quia sine gratia dei ad pacem reconciliatio

Anis peruenire non possumus, imo nihil pacificum nisi p. gratiā eius habere ualeamus. Gratia em̄ gratis datur sine præcedentibus meritis, & per hanc dum culpas remittit, accedimus ad pacē reconciliatiōis. Potest & ita intelligi: Gratia & pax à deo sit uobis, ut q̄ humana gratia & seculari pace priuati estis, apud deum gratiam & pacem habeatis.

Gratias agimus deo semper pro omni-
bus uobis, memoriam uestri facientes in or-
ationibus nostris sine intermissiōe, memo-
res operis fidei uestre & laboris & chari-
tatis & sustinentiæ spei domini nostri Iesu
Christi, ante deum & patrem nostrum, scien-
tes fratres dilecti à deo electionem uest-
ram, quia euangelium nostrum non fuit
ad uos in sermone tantum, sed in uirtute &
in spiritu sancto, & in plenitudine multa,
sicut scitis, quales fuerimus in uobis pro-
pter uos.

B Solito more incipit à gratiarum actione, q̄a multam dei gratiam in his uidet refulgere. Et idcirco deū primo laudat, qui dedit ei gratiā, dein de ipsos qui fide & operibus secuti sunt eum. Ac si dicat: Tenete quæ tenetis, agite quæ agitis, qm̄ talia sunt ut pro eis deo gratias agamus. Agimus em̄ gratias & laudes deo non ad horam, sed semper pro omnibus uobis, maioribus & medijs & minoribus, uel uiris & mulieribus, quia gratiam quam uobis primo contulit, adhuc in uobis conseruat & augmentat. Ab ipso enim sunt omnia bona quæ habetis, & ideo gratias illi pro his referimus. Nos dico, facientes memoriam uestri in orationibus nostris, & hoc sine intermissione, id est, nunquam intermittimus facere memoriam uestri, quotiescunque oramus. Nam sumus memores operis fidei uestre, id est, quomodo fides uestra non est ociosa, sed semper bonum opus agit, & ideo libenter pro uobis oramus. Memores (inquam) sumus operis uestri & laboris, quē in ipso opere ducitis, id est, mente retinemus, quomodo bene operantes laboratis. & charitatis, id est, fraternæ dilectionis, quam bonis operibus ostenditis. Vel laboris tolerantia aduersitatum, & charitatis qua inimicos diligitis. & sustinentiæ, id est, expectationis spei domini nostri Iesu Christi: quoniam bona facientes & mala patientes, expectatis longanimiter supernum illud præmium, quod à Christo speratis accipere cum uenerit. Et hæc omnia facitis ante deum, quia in his non humanos fauores appetitis, sed omnipotentis dei præsentia intenditis. Præsentem enim dominum adesse cōgitatis, & uos ante conspectum eius omnia facere cōsideratis. Vel nos sumus memores uestri in orationibus ante deū. Ante deum, qui nos creauit: & patrem nostrum, q̄ nos adoptauit. Ita sumus memores uestri, scientes electionem uestram, id est, scientes uos esse electos, & ad æternam uitam prædestinatos, o fratres dilecti à deo. i. quos deus diligit, quia pater-
nis flagellis uos ad æternam hæreditatem erudit. Quem enim diligit dominus, corripit: & flagellat

omnem filium quē recipit. Vel memores sumus uestri, scientes electionem uestram, id est, scientes quomodo deus per doctrinā nostram uos elegit de multitudine cæterorum, qui sunt in infidelitate relictī. Vere deus prædicantibus nobis uos elegit, tangens interior corda uestra dono sancti spiritus: quia euangelium nostrum, id est, prædicatio nostra non fuit ad uos in sermone tantummodo, sed etiam in uirtute operis uel in uirtute miraculorum, & in spiritu sancto, quia per impositionem manuum nostrarum dabatur uobis spiritus sanctus: & in plenitudine multa, q̄a plenarie uos instruximus, & spiritalibus gratijs actore deo repleuimus. & copiose in uobis talia operati sumus: sicut uos ipsi scitis & testes estis, quales, id est, quā religiosi & mirifici fuerimus in uobis propter uos conuertendos & instruendos, ut non solum ratione uerborum, sed & exemplo operum nostrorum uos informaremus.

Et uos imitatores nostri facti estis & dñi, excipientes uerbū in tribulatione multa cū gaudio spūs sc̄i, ita ut facti sitis forma oī-
bus credentibus in Macedonia & in Achaia. A uobis enim diffamatus est sermo dñi non solum in Macedonia & in Achaia, sed & in omnē locum fides uestra, quæ est ad deum, profecta est, ita ut non sit nobis necesse quicquam loqui. Ipsi enim de nobis annunciat, qualē introitū habuerimus ad uos, et quomodo conuersi estis ad deum à simulacris, seruire deo uiuo & uero, & expectare filiū eius de cælis (quem suscitauit ex mortuis) Iesum, qui eripuit nos ab ira uentura.

D Ipsi scitis quales fuerimus uobis propter uos informandos. Et uos facti estis imitatores nostri, & quod est amplius, imitatores domini, excipientes uerbum nostræ prædicationis in multa tribulatione uestra uel nostra, cum gaudio spiritus sancti. i. quod uobis spiritus sanctus de spe cælestis mercedis inspirauit. Et propterea non immerito supradiximus nos scire electionem uestram, id est, uos esse de electis dei, q̄a non estis paleæ, sed grana. Non solum enim nostri, sed & Christi imitatores facti estis, dum nulla uos tribulatio à susceptione uerbi cælestis reuocare ualeret, sed potius gauderetis in tribulationibus pro uerbo. Nam excepistis illud, id est, ex omnibus uel extra omnia reuerenter suscepistis in tribulatione multa, quæ uobis propter uerbum est illata. Et licet tribulationes perferret uestra caro, animus tamen gaudebat in spiritu sancto. Et in his dominum atque nos imitati estis, ita ut facti sitis forma, id est, exemplum permanendi constanter in fide inter aduersa, omnibus credentibus qui sunt in Macedonia & in Achaia. Et ideo uos qui tot alijs exemplum fidei & patientiæ facti estis, uidete ne deficiatis, sed semper robustiores in Christo pduretis. Vere forma facti estis multis, nam effectus hoc iudicat. Nam sermo domini. i. dñicæ prædicationis egrediens à uobis, diffamatus est nō solum in Macedonia & in Achaia, sed & in omnem locum uobis affine in ciuitatibus

A cuitu profecta est, id est, transiit audita fides uestra, que est ad deum se extendens. Et ita peruulgata est apud omnes, ut non sit nobis necesse quicquam loqui de uobis ad commendandum alijs bonam uitā uestram, ut eos ad fidem & religiosam conuersationem exemplo uestri prouocemus. Vere non est necesse nobis ut nos loquamur. nam ipsi loquuntur. Ipsi enim qui in circuitu degunt, annunciant de nobis, i. narrant alijs alijs, qualem introitum habuerimus ad uos, id est, quanta uirtute miraculorū & abundantia spiritualium bonorū accesserimus ad uos conuertēdos. Et quō, id est, quā facile aut quā deuote conuersi estis ad deum, & quā facile doctrina nostra introierit ad corda uestra. Cōuersi estis ad deum à simulacris, id est, ad cultū dei à cultura idolorum, seruire, id est, ut seruiatis deo, non mortuo et falso, sicut est Iupiter uel Hercules & ceteri, quos ex mortuis hominibus pagani deos cōstituerūt: sed uiuo & uero, quia naturaliter deus ē. et expectare, i. ut bene operantes expectetis lōganimitē sine murmuratione pijs desiderijs filium eius Iesum de cælis uenturum reddere mercedem seruis suis, quem pater suscitauit ex mortuis: & qui filius ideo est expectandus à nobis remunerator, quia delendo peccata nostra eripuit nos ab ira uentura, ab animaduersione futuræ ultionis. Ira em̄ dei non perturbatio est, sed iudiciū quo irrogatur pœna pro peccatis.

CAPVT II.

Actu. 17. **B** Nam ipsi scitis fratres introitum nostrum ad uos, quia nō inanis fuit: sed ante passi multa, & cōtumelijs affecti (sicut scitis) in Philippis, fidutiam habuimus in deo nostro loq ad uos euāgeliū dei in multa solitudine. Exhortatio em̄ nostra nō de errore, neq; de immunditia, neque in dolo: sed sicut probati sumus à deo, ut crederetur nobis euangelium, ita loquimur, nō quasi hominibus placentes, sed deo qui probat corda nostra.

Actu. 16. ¶ Alij nunciant qualem introitum habuerimus ad uos. nam uos ipsi fratres scitis eū qualis fuerit, quia scilicet nō fuit inanis, id est, infructuosus & leuis: sed ante quā ad uos ueniremus, passi sumus multa & contumelijs affecti sumus in Philippis, id est, in urbe Philippensium, de qua migrauimus ad uos. Ibi enim ego & Silas ad iudices contumeliose tracti sumus, ita ut tunica nostræ scinderetur, & publice uirgis cæsi atque in carcerem trahi, & ligno pedes cōstricti. Hec & alia passi sumus in Philippis, antequam ad uos accederemus, sicut & uos scitis. Et patientia talium afflictionum uel iniuriarum confortati, habuimus fidutiam et audaciam non in uiribus nostris, sed in deo nostro, id est, in eius uirtute & potentia loqui ad uos, id est, prædicare euangelium dei in multa solitudine, ne scilicet priusquam uos bñ instruerem, ab infidelibus impederer. & tamen fidutialiter & audacter locuti sumus uobis, quia exhortatio nostra non est de errore, ut aliquem errorem cuiuslibet prauæ sectæ suadeamus: neque de immunditia,

ut immundā uitā in carnis pollutiōe exhortemur: neque in dolo, quando non p amore ueritatis & utilitate audientium prædicatur, uel ut aliud in ore, aliud in corde habeamus, sed ut gloria uel aliquod lucrum adquiratur. Exhortatio nostra non est de errore, quia non exhortamur aliquem ut erret in ueritate: neq; de immunditia, quia nemini suademus ut seipsum maculet: neq; in dolo, quia fraudulentam simulationem in uerbis nō habemus: sed sicut probati, id ē, probi habiti sumus à deo ut crederetur, id est, committeretur nobis euangelium, ita loquimur, hoc est, sicut illi quos approbauit & elegit non per errorem, uel per immunditiā, uel per dolum, sed per ueritatem fidei & munditiā uitæ ac simplicitatē cordis, sic prædicamus alijs euangelium, non quasi hominibus placentes, id est, non sicut illi qui fauorem hominū appetunt, sed deo placere studentes, qui probat, id est, scrutatur & inspicit corda nostra & cogitationum secreta. Ipse enim qui omnia cordium rimatur, nouit quia nō hominibus, sed illi placere quærimus. Et si hominibus placere quærimus, hoc non propter nos, sed propter ipsorum salutem agimus.

Neque enim aliquando fuimus in sermone adulationis, sicut scitis: neque in occasione auaritiæ, deus testis est: nec quæretes ab hominibus gloriam, neque à uobis, neq; ab alijs, cum possemus oneri uobis esse ut Christi apostoli: sed facti sumus paruuli in medio uestro, tanquam si nutrix foueat filios suos. Ita desiderantes uos cupide, uolebamus tradere uobis non solum euangelium dei, sed etiam animas nostras, quoniam charissimi nobis facti estis.

¶ Vere non sumus ex prædicatione quærentes placere hominibus, sed deo: Neque enim fuimus aliquando, id est, unquam in sermone adulationis, ut per adulatoria uerba placeremus hominibus, palpādo uitia eorum siue laudando, sicut scitis: neque fuimus in occasione auaritiæ, id est, non prædicauimus ea intentione uel occasione, ut res uestras nobis congregaremus, & inde nobis deus est testis, qui nouit arcana pectoris. nec fuimus aliquando quærentes ab hominibus gloriam: & hoc ostendo per partes hominum, quia neque à uobis, neque ab alijs. Quas uires nocendi habeat humanæ gloriæ amor, nō sentit nisi qui ei bellum indixerit. Quia etsi cuiquā facile est, laudem non cupere dum negatur: difficile tñ est, in ea nō delectari cum offertur. Iustus autem quisque aut tantum temporalem gloriam non habet, aut hanc sub semetipso frangit, si habet, ut honori suo liber emineat, ne ei iustus delectatione succumbat. A uobis (inquam) nō quæsiuimus aliqd terrenum, cum tamē possemus uobis oneri esse. i. uos grauare exigēdo à uobis stipendia ut ceteri apostoli Christi exigūt uel accipiūt ab auditoribus suis. Nos nec rebus uestris pasci, nec laudibus uestris magnificari quæsiuimus: sed facti su-

Amus paruuli in medio uestrum, id est, apostolatus nostri gloriam ante oculos uestros humiliuimus, & magnitudinem nostri sensus ad paruitatem uestræ capacitatis inclinauimus, tanquam si nutrix foueat filios suos, quæ sedet in terra, & tenet in gremio filios ac lacte nutrit, & blandiens consolatur, atq; balbutiendo informat ad loquendum. Sic enim propter uos humiliati sumus, & materno affectu uos in sinu pietatis patienter fouendo portauimus, & lacte inchoationis potauimus, atq; blanditijs pmissorum cælestium uos consolati sumus, & de humanitate Christi uobis quasi balbutiuimus, ut ad loquendum uerbum diuinitatis eius uos instrueremus. Sunt nutrices fouentes quidem, sed non filios suos. Apostolus uero germano & pingui affectu charitatis & nutricis personā suscipe uidet, dicendo foueat: & matris, addendo filios suos. Et nutrici ergo se cōparauit, quia alebat: & filios suos addidit, quia peperat, dicens: Filioli mei, quos iterū parturio. Assimilati (inquit) sumus nutrici proprios natos alēti: quia ita desiderantes uos cupide, sicut nutrix desiderat filios suos, uolebamus tradere uobis non solum euangelium dei, sed etiam animas nostras, id est, non solum prædicationem ueritatis, sed etiam totā uitā nostram expendere in salute uestra. & hoc ideo, quia facti estis charissimi nobis propter meritum uestræ sanctitatis, quam ab exordio uestræ conuersionis protinus arripuistis.

B Memores enim estis fratres laboris nostri & fatigationis: nocte & die operantes, ne quem uestrum grauaremus, prædicauimus in uobis euangelium dei. Vos testes estis & deus, quā sancte & iuste & sine querela uobis qui credidistis fuimus, sicut scitis, qualiter unumquemque uestrū tāquam pater filios suos, deprecantes uos & consolantes testificati sumus, ut ambularetis digne deo, quia uocauit uos in suū regnū & gloriā. Ideo & nos gratias agimus deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis à nobis uerbum auditus dei, accepistis illud non ut uerbum hominum, sed sicut est uerbum dei, qui operatur in uobis, qui credidistis in ipsum.

¶ Vere facti sumus paruuli uobis ut nutrix, quia humiliati sumus in labore, sicut nostis. Vel ita: Vere aīas nostras parati eramus tradere uobis, si cut effectus operis nostrorum indicabat, quia incessanter laborabamus p utilitate uestra, quēadmodū recordamini. Memores enim estis o fratres laboris nostri, quē apud uos habuimus, & fatigationis. Est plerūq; labor sine fatigatione, sed labor noster non fuit talis, & nō fuit leuis & momētaneus, sed grauis & cōtinuus. Assidue em̄ & in prædicatione, & in manuū ope laborauimus, & ideo p̄ nimietate iugis laboris fatigabamur, nec tñ desiciebamur. Nā nocte & die operantes manibus nostris, unde uictum habemus, ne quem uestrum .i. ex uobis grauaremus accipietes ab eo stipendiū, prædicauimus in uobis euā-

gelium dei, ut exemplo nostro uos informaremus ad laborandū manibus proprijs, unde uiuatis & indigentibus ministretis, atq; falsos apostolos uestri seruiētes repellatis. Nam uos estis testes nobis & ipse deus, qui nouit omnia, quā sancte, quantum ad puritatem mundissimæ conuersationis, fuerimus uobis: & quā iuste, quantum ad æquitatem erga proximos seruandam, faciendo debita: & quā sine querela, id est, quā innocenter & irreprehensibiliter uobis fuimus qui credidistis: quia nihil fecimus uobis, unde possitis conqueri de nobis, sicut scitis. uel sine querela fuimus uobis, quia nūquam quersti sumus de uobis, dum imbecillitatem uestram portaremus. Taliter fuimus conuersantes uobis, id est, ad utilitatem uestram. Sicut scitis, id est, ita hæc scitis, sicut & alia quæ subiungimus, scilicet qualiter monebamus amicabiliter unumquemque uestrum tāto affectu, tanquam si pater filios suos instruat. nos dico, deprecantes uos, ut in melius p̄ficeretis: & consolantes in tribulationibus, ne deficeretis. Et hæc facientes, testificati sumus, id ē, sub testimonio diuinæ maiestatis uel sanctorū uos adiurauimus, ut ambularetis in uia recta, proficiendo & ad cælestem patriam tendendo. ambularetis, inquam, digne deo, id est, per uiam quæ esset digna perducere ad deum, uel sicut dignum est electos dei ambulare. qui uocauit uos in regnum suum & gloriā, ut per iter uirtutum festinetis ad eū, quatenus in regno eius & in gloria eius perenniter cum eo maneatis. Vel in regnum suum, id est, in præsentem ecclesiam uos uocauit, & post in gloriā suā, id est, in angelorum societatem. Et quia uos ad tantam beatitudinem uocauit, uosq; libenter sequi uocantem coepistis, ideo non solum uos, sed & nos agimus sine intermissione gratias deo, qui hoc fecit in uobis per gratiam suæ aspirationis, quoniam cum accepissetis à nobis uerbum auditus dei, id est, euangelium in quo audistis notitiā dei, accepistis illud non ut uerbum hominum, id est, non inutiliter & negligenter, sicut uerba hominum solent accipi. uel non ut uerbū hominum, id est, quasi à sapientibus esset. sed sicut est uere uerbum dei, id est, ita reuerenter & honorifice, sicut illud quod reuera locutus ē deus. Quæ effectus indicat, quia ipse deus operatur quotidie bona opera in uobis, qui credidistis, tendentes in ipsum p̄ fidem & desideria. Gratias (inquit) agimus deo sine intermissione, quoniam cum accepissetis &c. Quid ē quod hic deo gratias agit? Nempe uanū est atque inane, si cui gratias agit p̄ hoc quod ipse non fecit. Sed quia hoc uanum & inane non est, profecto deus, cui de hoc opere gratias agit, ipse fecit, ut qui p̄cepissent ab Apostolo uerbum auditus dei, exciperent illud nō ut uerbū hominū, sed sicut est uere uerbum dei. Dicit igitur: Operatur in cordibus hominum uocatione illa secundū p̄positum suum, ut non inaniter audiant euangelium, sed eo audito conuertant & credant, excipientes non ut uerbū hominum, sed ut uerbum dei sicut & uere est. Hucusq; multa dixit cōtra pseudo apostolos, significās in eis esse cūcta uitiā, quæ in se & socijs suis esse denegauit, ac deesse illis oīa uir-

A tutum bona, quæ in se & comitibus suis esse demōstrauit. Iam uero ne Thessalonicenses pro sua uel apostolorum tribulatione moueantur, subiungit:

**Vos enim imitatores facti estis fratres ecclesiarum dei, quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu, quia eadem passi estis & uos à contri-
bulibus uestris, sicut & ipsi à Iudæis. Qui et
dominum occiderunt Iesum & prophetas,
& nos persecuti sunt, & deo non placent, et
omnibus hominibus aduersantur, prohiben-
tes nos gentibus loqui ut saluæ fiant, ut im-
pleant peccata sua semper. Peruenit enim
ira dei super illos usque in finem.**

¶ Contra falsos apostolos latenter fuerat locu-
tus ut eos non susciperent, nunc contra Iudæos
manifeste loquitur ut eos non metuant. Vere (in-
quit) in ipsum credidistis, quia uos estis facti imitato-
res ecclesiarum dei, quæ sunt in Iudæa, id est, in terra Iu-
dæorum, in Christo Iesu, id est, in instructione ipsius
Christi. In hoc estis imitatores, quia eadem passi estis
& uos, quæ passæ sunt & illæ ecclesiæ. Passi (inquit)
estis à contri-
bulibus uestris, id est, ab illis de quorum
tribubus originem ducebatis, sicut & ipsi à Iudæis.
Ciues enim & amici uel consanguinei uestri uos
psecuti sunt, sicut & illos sui. Nec mirum si Iudæi
more suo fideles persequuntur, qui & ipsum salua-
torem dominum Iesum occiderunt & prophetas antea,

Act. 7. qui prænu-
ciabant eum: & nos apostolos postea
B persecuti sunt, qui prænu-
ciabamus illis eum adue-
nisse. & ideo ne miremini, sed patienter sustinete,
si & uos persequuntur, qui semper persecuti sunt.
& licet æmulatione legis hæc facere uideantur,
tamen non placent, cuius gratiam impugnant.
Nec tantum deo rebelles sunt, sed & omnibus ho-
minibus, id est, salutem omnium hominum aduersantur,
prohibentes in quantum præualent, nos loqui, id est, ne
loquamur uerbum dei gentibus ut credant & saluæ
fiant: & ita hostes sunt omnibus, dum conantur fa-
cere ut uerbum salutis per nos ad æminē ueniat,
sed omnes in perditione relinquuntur. Et hoc ex
more faciunt, ut impleant peccata sua semper, id est, pec-
cata peccatis incessanter accumulunt usque ad con-
Mat. 23. summam plenitudinem, quando pro his mittē-
tur in gehennam. Ideo autem semper peccata sua
implent, quia ira dei ut excæcarentur, peruenit su-
per illos, id est, iam olim effusa est super corda il-
lorum, ex quo reprobauerunt saluatorem qui mis-
sus eis fuerat. Quando enim patres eorum dixe-
runt, Sanguis eius super nos & super filios nostros,
Mat. 27. tunc peruenit ira dei super illos, & durabit us-
que in finem, quando prædicante Elia recipient
gratiā. Vel ita: Ut impleant peccata sua semper.
Quadragesima enim annos post passionē domini de-
dit deus Iudæis ad poenitentiam. Illis transactis, cum
credere nollent, completa sunt peccata eorum,
ut pro his perire deberent. Quando autē hoc dixit
Apostolus, stabat Ierusalem, nec erant peccata
eorum adhuc completa, sed completa sunt ueniē-
tibus Romanis, unde subdit: Peruenit enim, id est, an-
tequam resipiscerent uenit, antequam putarent

uenit ira dei super illos, opprimens eos. Ira dei est ul-
tio quæ per Romanos facta est, quæ ira perdurat
super illos captiuos usque in finem seculi. uel hæc
temporalis ira idcirco dicitur peruenisse super il-
los captiuos, quia sequitur æterna, cum sine fine
post hanc uitam puniuntur in inferno. Peruenit
ira præsentis ultionis, perdurans super illos usque
in finem: sequitur ira futuræ damnationis, perdur-
ans sine fine.

**Nos autem fratres desolati à uobis ad tē-
pus horæ, aspectu, non corde, abundantius
festinauimus faciē uestrā uidere cum multo
desiderio, quoniam uoluimus uenire ad
uos, ego quidem Paulus & semel & iterū,
sed impediuit nos satanas. Quæ est enim no-
stra spes aut gaudium, aut corona gloriæ?
Nonne uos ante dominum nostrum Iesum
Christum estis in aduentu eius? uos enim
estis gloria nostra & gaudium.**

¶ Vos multa passi estis à ciuibus uestris, sed nos
o fratres desolati, id est, sine consolatione facti su-
mus à uobis. Desolatos nos fecistis tristitia, quam
habuimus de tribulationibus uestris, antequam
sciremus constantiā fidei uestre. Desolati sumus
ad tempus horæ, quoniam horaria, & non diuturna
fuit uel erig hęc nostra desolatio. Desolati (inquā)
sumus ore, quia non possumus uobis præsentia-
ter loqui: & aspectu, quia nō uidemus faciē uestrā:
non corde, quia cor nostrum uos semper intuetur,
& est uobiscum. Os & aspectus cessat, sed cor &
solicitude non quiescit. Nos ita desolati, festinaui-
mus abundanti-
us, id est, multo magis accelerauimus,
uidere faciem uestram, ne sit immutata, id est, ne for-
te defeceritis in tribulationibus, quas passi estis à
ciuibus uestris. Festinauimus (inquā) uidere fa-
ciem uestram, id est, uos uidere facie ad faciem, ui-
dere præsentiam uestram cum multo desiderio exhor-
tandi uos, & ad constantiam perseuerantiæ festi-
nauimus quidem, sed quod festinabamus, implere
nequiuimus. Quoniam uoluimus quidem omnes ue-
nire ad uos, sed non potuimus. ego quidem Paulus, qui
plus alijs curro & deuotior sum, uolui & semel &
iterum ad uos uenire, sed non potui, quia impediuit
nos satanas, qui interpretatur aduersarius, id est, dā-
abolus qui salutem semper hominum aduersatur,
opposuit nobis impedimenta. Ideo magis cuigi-
late aduersus insidias eius, ne & iter uestrum, per
quod ad cælestem patriam reditis, impediatur. Ne
quaquam per semetipsum satanas præpedire ui-
as tanti apostoli potuit, sed occultæ dispensati-
onis nutibus dum aduersaretur, nesciens deserui-
uit, ut nimirum Paulus dum ad alios uellet acce-
dere nec ualeret, eis à quibus recedere non pote-
rat, prodesset. Ideo (inquit) uoluimus ad uos ueni-
re, & ideo satanas obstitit, quia quæ est spes nostra ni-
si uos? id est, pro qua re nunc speramus quod in fu-
turo mercedem accepturi sumus, nisi pro uobis?
aut quod est gaudium nostrum? id est, unde nunc &
in futuro gaudemus, nisi de sanctitate uestra? aut
quæ est nostra corona gloriæ, quæ uictoribus dabitur.

A nisi uos? Nonne uos nobis hoc estis ante dominum nostrum Iesum Christum (id est, ante tribunal summi iudicis) in aduentu eius? Quia ante iustum iudicem nimirum gloriam tunc inueniemus, quam nunc in uestris moribus studio prædicationis exquirimus, & propter bonam conuersationem uestram nostro labore præparatam coronabimur. Vere tunc eritis nobis corona gloriæ, quia & modo estis uos gloria nostra apud ecclesias, & gaudium apud nos. Gloriam enim apud alios de profectu uestræ fidei & sanctitatis, & gaudemus in cordibus nostris. Sed et in futuro sæculo eritis nobis æterna gloria & perenne gaudium.

CAPVT III.

Propter quod non sustinentes amplius, placuit nobis remanere Athenis solos, & misimus Timotheum fratrem nostrum & ministrum dei in euangelio Christi ad confirmandos uos & exhortandos pro fide uestra, ut nemo moueatur in tribulationibus istis. Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus. Nam & cū apud uos essemus, prædicebamus uobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis. Propterea & ego amplius nō sustinens, nisi ad cognoscendam fidem uestrā, ne forte tentauerit uos is qui tentat, & inanīs fiat labor noster.

B Dixi quia desolati sumus a uobis, & estis gloria nostra. Propter quod ego & Siluanus non sustinentes amplius, quia graue pondus erat nobis, dum ne sciremus quid ageretur, placuit nobis dīobus remanere solos Athenis, & misimus ad uos Timotheum, qui uos in proposito uestro confirmaret, & nobis certitudinem de uobis referret. Non modo cum hac epistola miserunt eum, sed antea. Alioquin non cum eis salutasset eos in postremo. Misimus Timotheum, qui ueraciter suscipiendus est & audiendus, quia est frater noster, id est, habens partem in cælis nobiscum, & est minister dei in euangelio. i. ministrans fidelibus ea quæ dei sunt in prædicatione euangelij. Hunc misimus ad confirmandos uos, ut in his staretis in quibus eratis: & exhortandos, ut ad meliora proficeretis. Misimus eum confortare uos & exhortari pro fide uestra tenenda & defendenda, ut nemo uestrum moueatur a constantia synceræ fidei in tribulationibus istis, quas & nos & uos ad tempus in exilio præsentis sæculi toleramus. Nec debetis in his ab intentione uestra moueri, quia uos ipsi scitis quod in hoc positi sumus, ut aduersa temporaliter sustineamus. Hinc est quod per Ieremiam de antiquo hoste dicit electorum populus: Posuit me quasi signum ad sagittam. Fidelis enim populus quasi signum ad sagittam hosti suo est positus, quia semper uelut sagittis impetitur, dū eius persecutionibus affligitur. Qui enim in hac uita assidue mala tolerat, quasi in signum positus, sagittas suscipit ferientis. Vnde nūc recte prædicator egregius cū persecutionū mala toleraret, atq; sub persecutore de aduersario gerneret, tenerā disci-

pulorum mentē suis afflictionibus consolans, ait: **C** Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus. Ac si aperte dicat: Quid in hoc tempore uulnera nostra miramini, qui si æterna gaudia quærimus, huc ad hoc uenimus ut feriamur? Hoc, inquit, scitis. Nam non tantum absentes hoc dicimus, sed & cum essemus præsentibus apud uos, prædicebamus & prænunciabamus uobis passuros nos tribulationes, id est, quia tribulationes passuri eramus, sicut & factum est postea, & uos ipsi scitis, quia experimēto in uobis ipsis hoc probatis. Et sicut nos præsciuius tribulationes nos fore passuros, nec fugimus, ita uos qui scitis quod in hoc positi sumus, nolite moueri, sed immobiles in proposito uestro perdurate, patienter omnia tolerantes. Et quia nos prædictas tribulationes iam passi sumus, propterea ne uos pro nostris tribulationibus terreremini, etiam misi ad uos ego amplius non sustinens me esse incertum de uobis, quia incertus formidabam tribulationes nostras fore causas defectus uestræ fidei. nisi Timotheum non modo cum hac epistola, sed prius ad cognoscendam fidem uestram, id est, ut cognosceret & renunciaret mihi si permaneretis in fide, & si ipsa fides uestra esset fortis an infirma, ne forte tentauerit uos (& tentando superauerit) is qui tentat, id est, deceptor antiquus, cuius officium est tentare homines & seducere. Deus autem inretator malorum tentamentorum est, ipse enim non tentat, secundum eam scilicet tentationem, quæ deceptionis uel seductionis est. Secundum uero eam tentationem quæ probationis est, tentauit deus Abraham. **D** Sed ego timui ne uos tentaret is deceptor, qui tentat ad decipiendum: & inanīs, id est, infructuosus fiat in uobis labor noster, quem pro uobis periclitamur: hoc est, ne deceptor succumberetis, & non prodesset uobis quicquid in conuersione & eruditione uestra laborauimus.

Nunc autem ueniente Timotheo ad nos a uobis, & annunciante nobis fidem & charitatem uestram, & quia memoriam nostri habetis bonā, semper desiderantes nos uidere, sicut nos quoque uos, ideo consolati sumus fratres in uobis, in omni necessitate & tribulatione nostra per fidem uestram, quā nūc uiuimus, si uos statis in domino. Quam enim gratiarū actionē possumus deo retribuere pro uobis in omni gaudio, quo gaudemus propter uos ante deum nostrū, nocte ac die abundantius orātes, ut uideamus faciem uestram, & compleamus ea quæ desunt fidei uestræ? Ipse autem deus & pater noster et dominus Iesus Christus dirigat uiam nostrā ad uos. Vos autē dñs multiplicet & abundare faciat charitate in inuicē & in oēs, quæ admodum & nos in uos ad confirmanda corda uestra, sine querela in sanctitate ante deū & patrem nostrum in aduentu domini nostri Iesu Christi cū oībus sanctis eius. Amē.

A Priusquam sciremus quid ageretur, desolati fuimus à uobis. Sed nunc reuertente Timotheo, quem ad uos miseramus, & renunciantem bona de uobis, consolati sumus. Nunc autem ueniente Timotheo ad nos à uobis & annunciantem nobis fidem & charitatem uestram, id est, referente nobis quia inter aduersa bene permanetis in fide, nec deseruistis charitatem, qua deum & proximos uel etiam inimicos diligitis, & referente quia memoriam nostri bonam habetis, id est, nostri memores estis, & nil nisi bonum de nobis cogitatis, semper optantes nos uidere sicut nos quoque desideramus nos cernere, ideo quia hoc de uobis audiuiamus, consolati sumus fratres in uobis, qui prius eramus desolati. Consolati (inquam) sumus per fidem uestram, id est, constantia fidei uestrae est causa ut nos consolationem habeamus in omni necessitate, id est, penuria, quam patimur in uictu & uestitu: & in omni tribulatione, quae nobis exterius ab aduersariis infertur. Et uere consolati sumus, quoniam nunc in hac miseria uiuimus quasi iam in caelo essemus, & quasi iam nos à mortuis resuscitados aestimamus, si uos statis. id est, si statum rectitudinis perseveranter in domino tenetis. Nolo stetis in uobis, sed in domino: quia neque qui plantat, est aliquid: neque qui rigat, sed qui incrementum dat, deus. O quam mollia uiscera gestabat Apostolus, quoniam circa filios suos tanto aestu amoris inhiabat, ut diceret, Nunc uiuimus, si uos statis in domino. Metuebat nimis, ne eius discipuli in predicatione suo tot persecutionum probra cernentes, fidem in eo despicerent.

B contra quam imminentes passionum contumeliam perualerent. Et ideo minus dolebat in tormentis, sed magis filius de tormentorum suorum tentatione meuebat: paruipendebat in se plagas corporis, dum formidaret in filiis plagas cordis. Ipse patiendo suscepiebat uulnera tormentorum, sed filios consolando curabat uulnera cordium. Pensamus ergo cuius charitatis fuit filiorum salutem inter sua detrimenta requirere, inter dolores proprios alijs timuisse, & statum mentis in primis etiam ex sua deiectione custodire. Qui securus erat de mercede sua, et si discipuli caderent, & tamen uelut in casu illorum mercedem laboris sui perderet, in statu ipsorum dixit se uiuere. id est, uitae praemium habere. Nolebat enim uiuere illis cadentibus, sed illis stantibus in domino, ut fructus eius esset illis integer, & merces eius apud deum plena gaudiorum. Consolati, inquit, sumus per fidem uestram. nam deo non possumus dignas gratias ex hoc reddere. Quam enim gratiarum actionem possumus deo retribuere pro uobis bene stantibus, positi in omni gaudio quo gaudemus propter uos ante deum nostrum, cuius oculis manifesta sunt occulta cordium? Non enim ante homines est gaudium nostrum, quia foris apparemus quasi tristes propter aduersa quibus circundamur, sed intus ante dominum gaudemus semper de profectu uestro. Nec tantum agimus illi pro uobis quatacunque gratias possumus, sed & nocte ac die sumus abundantius orantes, ut ueniamus ad uos & uideamus faciem uestram, atque ore ad os uobis loquamur, & compleamus ea quae desunt fidei uestrae, quae olim non posuimus complere, quia

eratis paruuli, & quia longo tempore uobiscum manere nequiuimus. Quia ergo fidem firmiter, quia adhuc totam perfectam non didicistis, retinere inter aduersa studuistis, ideo cupimus ad uos peruenire, & ea quae desunt uestrae fidei supplere. Ex hoc loco apparet, quia quod superius ait, ita ut non sit nobis necesse quicquam loqui, non ideo dicit quod ipsi iam omnia fidei mysteria sufficienter scirent, sed (ut diximus) propterea hoc dixit, quia non erat necesse ut ipse de illis quicquam loqueretur alijs, cum illos fama percul celebraret. Nos, inquit, oramus faciem uestram uidere & fidem uestram ad plenum instruere, sed deus faciat quod oramus. Ipse autem deus creator noster qui potest, & pater noster caelestis, qui uult bonum & paterno affectu nos diligit ac regit, & dominus Iesus Christus, qui nos ab hoste redemit & suo dominio mancipauit, dirigat, id est, directam & ab impedimentis liberam faciat uiam nostram ad uos. Sed uos dominus, id est, spiritus sanctus multiplicet in numero fidelium, & abundare uos faciat charitate in inuicem, id est, inter uos uicissim, & in omnes, & in eos qui uobis aduersantur. & hoc faciat ita perfecte, quemadmodum & nos abundare fecit charitate in uos. Et istam charitatis abundantiam de uobis ad confirmanda corda uestra, id est, ad hoc ut per ipsam dilectionem confirmetur corda uestra in sanctitate, id est, in omni puritate atque munditia & honorum actuum obseruatione. De querela, id est, sine crimine, ut sitis tam innocentet, ut nemo de uobis possit iure conqueri. Et tales sitis ante deum, id est, in oculis dei, qui ueritatem inspicit, nec latet eum aliquid. Sunt enim qui sancti uidentur coram hominibus, sed non coram deo. Vos autem estote ueraciter sancti & sine querela, id est, irreprehensibiles ante oculos dei, quos cernit & creauit: & patris qui nos adoptauit. Tales esse studete ante deum & patrem nostrum in aduentu domini nostri Iesu Christi, cum omnibus sanctis eius. id est, quando dominus Iesus ueniet ad iudicium cum omnibus sanctis suis. Qualis enim quisque praesentem uitam finierit, talis in die iudicii apparebit. Illi autem non sine querela esse apparebunt, de quibus iudex queretur, dicens: Esuriui, & non dedistis mihi manducare. Vel, cum omnibus sanctis agite quae dixi, quia sic agunt omnes sancti. Ad confirmationem omnium quae praemissa sunt, subiungitur Amen, quod interpretatur uere uel fideliter.

CAPVT IIII.

DE caetero ergo fratres rogamus uos et obsecramus in domino Iesu, ut quemadmodum accepistis à nobis, quomodo oportet portare uos ambulare & placere deo, sicut & ambulatis, ut abundetis magis.

¶ Haecenus patientiam illam in sua uel aliorum tribulatione suauiter, nunc eos in bonis actibus proficere admonet: & quales uel in seipsis uel erga fratres esse debeant, docet. Magis tamen congruunt perfectis superiora, in quibus mulsarie patientiam suauiter: & sequentia magis aptantur imperfectis, ubi munditia & innocentia suadet. Quia in-

1. Cor. 5.

sup. l.

D

Mat. 6. 23

Mat. 25

Aquit hucusque bene uiuistis, quemadmodum superius demonstratum est, ergo de cetero quod superest, uiuendi spatio, rogamus ut illud ita ducatis, ut in bonis operibus magis abundetis. & hoc est: De cetero quod restat, rogamus uos fratres & obsecramus, id est, per sacra adiuramus in domino Iesu, ut sicut eum timetis & amatis, ita propter reuerentiam & amorem eius quod obsecramus, faciatis. Obsecramus ut quemadmodum accepistis à nobis, id est, sicut didicistis ex doctrina nostra, quomodo oporteat uos ambulare, si uultis ad patriam peruenire, id est, quomodo per uiam iustitiæ debetis incedere, & in omnibus deo placere, sicut & ambulatis: quia quod uobis de hac ambulatione tradidimus, mox agere coepistis: obsecramus, inquam, ut abundetis magis in hac honorum operum ambulatione, id est, amodo propensius quam antea tendatis ad cælestem patriam per executionem mandatorum dei. Vel secundum alios codices, obsecramus ut quemadmodum accepistis à nobis, quomodo uos oporteat ambulare, & in ipsa ambulatione deo place-
 re, sic & ambuletis, de uirtute in uirtutem proficiendo ac perseuerando, ita ut abundetis magis ac magis quotidie.

Psal. 83

Scitis enim quæ præcepta dederim uobis per dominum Iesum: hæc est enim uoluntas dei, sanctificatio uestra, ut abstineatis uos à fornicatione, ut sciat unusquisque uestrum uas suum possidere in sanctificatione & honore, non in passione desiderij, sicut & gentes quæ ignorant deum. Et ne quis supergrediatur neque circumueniat in negotio fratrem suum, quoniam uindex est dominus de his omnibus, sicut prædiximus uobis & testificati sumus. Non enim uocauit nos deus in immunditia, sed in sanctificationem. Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed deum, qui & dedit spiritum suum sanctum in nobis.

1. Cor. 6.

¶ Propterea moneo ambulare sicut accepistis à nobis, quia uos scitis quæ præcepta ambulandi & recte uiuendi dederim uobis ferenda & commendanda. idque non per me, sed per dominum Iesum. Et licet sciat, tamen ex parte replicabo. Nam hæc est uoluntas dei, sanctificatio uestra, quæ uobis prodest, non ipsi, id est, hoc uult deus & exigit à uobis, ut sanctificemini, ut abstineatis uos à fornicatione, id est, ab omni illicito concubitu, ne tollentes membra CHRISTI, faciatis membra meretricis. Vel, hæc est uoluntas dei & sanctificatio uestra, ut abstineatis uos longe remoti à fornicatione: quia dum uos abstinetis ab immundo opere, sanctificatur in uobis corpus & anima castitate. Ita uos abstineatis à fornicatione, ut unusquisque uestrum sciat possidere & domino mentis subditum tenere suum uas, id est, suum corpus, quod est uas anime. Ille enim possidere suum uas dicitur, qui in potestate sua suum corpus tenet, ut non seruiat mens desiderijs carnis, sed caro rectis uoluntatibus mentis. Ita sciat unusquisque

uestrum suum uas possidere in sanctificatione, id est, in mundissima purificatione: & honore, ne inhonoretur opprobrio turpitudinis. Ex continentia enim fornicationis, nascitur sanctificatio castitatis, & inde est honor apud homines. Nam etiam in hoc seculo honoratur, qui mundam & castam uitam ducit: sicut e contra qui seipsum qualibet fornicatione contaminat, infamis & ignominiosus habetur. Ita possidere uestra uasa in sanctificatione & honore, non in passione desiderij, id est, quando peccatum desideratur, & non perticitur, non in passione desiderij, id est, nec saltem fornicandi desiderium habetis, quod est passio & læsio animæ. Passio enim desiderij est, ut non patiamini interius incētiua carnis, quæ procedant ex desiderio uestro. Non præcipio ut non patiamini incētiua carnis, quia hoc est inuitabile, sed uidete ut non procedant ex desiderio uestro, id est, ne præmeditando concupiscatis aliquem illicitum concubitus, ut non postea patiamini intrinsecus desiderium, & subiiciamini prauis suggestionibus à desiderio ortis, sicut & gentes, id est, gentiles faciunt, de quibus non est mirandum: nec uos debetis esse similes eis, quia ignorant deum. & ideo sine respectu diuinæ formidinis aut reuerentiæ coeunt nefarie non solum cum quibuscumque mulieribus, sed etiam cum pecudibus. Et hæc est uoluntas dei, ne quis ex uobis supergrediatur in negotio (id est, in mercatione) fratrem suum, id est, alium Christianum, ut mercaturam centum solidorum extorqueat ab eo pro quolibet minore precio: neque circumueniat, id est, neque fraudulenter decipiat, ostendens illi congeriem pannorum exterius ualde pulchram & quasi magni precij, cum sit interius uilis: aut æs deauratum uendens illi pro auro, uel his similia faciens. Supergressio enim est, ubi pro minore precio illud quod maioris precij est, elicitur: circumuētiō autem, ubi per dolum frater in ipsa uenditione uel emptione decipitur. Sed uos ab his uitijs, id est, à fornicatione & à passione desiderij atque supergressione & circumuentione fratris, idcirco uos continete, quoniam uindex est dominus de his omnibus, id est, ipse puniit hæc omnia in suo iudicio, uidelicet non solum opus fornicationis, sed & desiderium illiciti operis, atque iniquitatem non iustæ mercationis. Ipse de his omnibus ultionem sumet, sicut prædiximus, id est, sicut ante iudicium denuntiauimus uobis cum essemus apud uos, & testificati sumus, id est, testimonijs scripturarum probauimus. Vel restificati sumus, id est, testes diuini iudicij fortiter hæc asseruimus. Ideo etiam ab his est abstinendum, quia non uocauit nos deus in immunditiam, id est, ut immundam & sordidam uitam duceremus: sed in sanctificationem, id est, ut incontaminatissimam atque mundissimam & uirtutibus plenam duceremus conuersationem. Vnde & per legem clamat: Sancti eritis, quia ego sanctus sum. Et quia dei uoluntas est sanctificatio uestra, quæ tenenda est eo ordine quo subiūximus, nec uocauit nos deus ut immunde uiueremus, sed sancte: itaque qui hæc spernit, quæ nunc de sanctitate & munditia seruanda

Leuit. 11.
19. & 20.
1. Petri. 1.

A diximus & de uitijis extirpandis, non hominem sper-
Luce. 10. nit, sed deum, id est, non me spernit, sed deum cu-
 ius praecepta loquor, & cuius uoluntatem annū-
 cio: qui & dedit in nobis, id est, in cordibus nostris
 spiritum suum sanctum, ut omnia per spiritum eius lo-
 queremur & faceremus: & ideo qui dicta nostra
 quasi uerba hominum spernit, spiritum sanctum
 per quem omnia loquimur, spernit, & deum cu-
 ius est illud spiritus. Erant inter Thessalonicenses
 nonnulli in supradictis uitijis manentes, & Apo-
 stoli uerba spernentes: propter quos ita loqui-
 tur, ostendens quia contemptus apostolicorum
 praeceptorum in deum potius refunderetur, non
 in Apostolum.

**De charitate autem fraternitatis non ne-
 cesse habemus scribere uobis.** Ipsi enim
Ioh. 13. 15. uos à deo didicistis, ut diligatis inuicem.
1. Ioh. 2. 4. Etenim illud facitis in omnes fratres in uni-
 uersa Macedonia. Rogamus autem uos
 fratres, ut abundetis magis, et operam de-
 tis, ut quieti sitis, et ut uestrum negocium
 agatis, et operemini manibus uestris, sicut
 praecepimus uobis: et ut honeste ambule-
 tis ad eos qui foris sunt, et nullius aliquid
 desideretis.

De supradictis fuit opus scribere uobis, q̃
 quidam uestrum sunt culpabiles in illis. sed de cha-
 ritate fraternitatis, id est, de dilectione qua fratres
 amare debetis, non habemus necesse scribere uobis, id
 est, non est necessarium nobis ut per epistolam uos
 instruamus. Vere non habemus hoc necesse. Nam
Ioh. 13. 15. uos ipsi didicistis à deo, id est, docti estis ab euange-
 lio dei, ut uos inuicem diligatis: quia Christum dicē-
 tem audistis, hoc mōdo uobis ut diligatis inuicē.
 Vel per internam aspirationem didicistis hoc à
 deo, quia spiritus sanctus mox ut cor hominis re-
 pleuerit, ardere illud charitate facit: nec potest un-
 quam discere charitatem, qui spiritum sanctum
 non habet intus docentem. Vos hoc didicistis, si-
 cut effectū declaratis. Nam facitis illud in omnes fra-
 tres, id est, diligitis omnes Christianos, & operi-
 bus charitatis uos ostenditis illos diligere, non so-
 lum in urbe uestra, sed & in uniuersa Macedonia. uos
 illud facitis, id est, fratres diligitis, sed tamen ro-
 gamus uos fratres ut abundetis magis, in dilectione fra-
 trum, id est, adhuc abundantiore erga fratres
 studeatis habere charitatem, & operam detis ut quie-
 ti sitis à curiositate, quæ non sinit cor curiosi esse
 quietum. Operam detis. Quasi diceretur: Diffici-
 le est dimittere consuetudinem, sed cogite uos,
 studete ne curiositas uastet quietem uestre men-
 tis ut antea. Quæ scilicet curiositas cum alienam
 querit uitam discutere, semper sua intima nesci-
 ens, studet exteriora cogitare. Graue namq̃ est cu-
 riositas uitium, quæ dum cuiuslibet mentem ad
 inuestigandam uitam proximi exterius ducit, sem-
 per ei intima sua abscondit, ut aliena sciens, se ne-
 sciat. Et curiosi animus quanto magis peritus fue-
 rit alieni meriti, tanto fit magis ignarus sui. Ideoq̃

quietem habere nō potest, dum semper laborat
 aliorum uitam inutiliter scire: & sæpe uagatur p̃
 diuersa loca, ut discere possit aliena facta. Sed uos
 satagite ut quieti sitis, & in uestro negocium agatis,
 id est, unusquisq̃ officium quod ad se pertinet, di-
 missis alienis, q̃a uobis ē utile in emēdatione uitæ
 uestre sic agere. & opemini manibus uestris, vñ uictū
 habeatis, & unde beneficia tribuatis, sicut praecepi-
 mus uobis dum præsentes essemus, q̃a & opus ma-
 nuum adiuuat quietos esse. Illud enim malum ex
 ocio uenit. Hinc est quod scriptura dicit, q̃a mul-
 tam malitiam docuit ociositas. & date operam
 ut honeste ambuletis, id ē, irreprehensibiliter agatis
 ad eos qui foris sunt, id ē, coram infidelibus qui sunt
 extra ecclesiam, ut exemplo uestre honestatis cō-
 uertantur ad honestos mores & ad fidem. Nō er-
 go sectandum est ocio, sed opus faciendum: q̃a
 honestum est, & quasi lux ad infideles. & adhuc
 date operam, ut nullius aliquid, id est, nullam rem
 cuiuscunque fidelis desideretis, nedum rogetis uel
 tollatis, sed sufficiat uobis quod habetis, uel ex in-
 sto labore uestro quod uobis deest, acquiratis.
 Qui enim in ocio uiuit, res aliorum concupiscit.
 Idcirco abijcite ocium, ut uincatis alienarum re-
 rum appetitum.

**Nolumus autem uos ignorare fratres
 de dormientibus, ut non contristemini sic
 ut & ceteri qui spem non habent.** Si enim
 credimus q̃ Iesus mortuus est & resurre-
 xit, ita & deus eos qui dormierunt per le-
 sum, adducet cum eo.

**Quia quidam illorum inconsolabiliter desse-
 bant suos amicos mortuos, quasi non amplius
 resurrekturos, docet eos reuera futuram omnium
 resurrectionem, & ideo non debere eos immoderate
 contristari de morte suorum. Quasi dicat:**
 De charitate non indigebatis à nobis doceri, sed
 de resurrectione mortuorum indigetis. Et ideo
 fratres nolumus uos ignorare, id est, nolumus ut igno-
 retis, sed uolumus ut sciatis quæ scienda sunt de
 dormientibus, id ē, de mortuis, qui quasi de somno
 facile surgent & integro corpore. Sicut enim citi-
 us homo à somno euigilat, ita concitæ ad condi-
 toris nutum à morte corporis surgent. Ideo nolu-
 mus uos hæc ignorare, ut non contristemini de mor-
 te charorum uestrorum, sicut & ceteri, id ē, infide-
 les contristantur de morte suorum, qui spem non ha-
 bent, spem scilicet resurrectionis & incorruptio-
 nis æternæ. Nam & ideo etiam dormientes eos
 appellat scripturæ ueracissima consuetudo, ut cū
 dormientes audierimus, euigilatuos non dubite-
 mus. Vnde & in Psalmo dicitur: Nunquid q̃ dor-
 mit, non adjiciet ut resurgat? Vehementer enim
 ab infirmis mentibus nomen mortis pertimesci-
 tur, somni autem uocabulum non timetur. Est au-
 tem de mortuis qui diliguntur, quædam tristitia
 quodammodo naturalis. Mortem quippe horret
 non opinio, sed natura: nec mors homini accidet,
 nisi ex pœna quam præcesserat culpa. Quapro-
 pter si animalia quæ ita creata sunt, ut suo quæq̃

A tempore moriantur, mortem fugiunt & uitam diligunt, quāto magis homo qui sic fuerat creatus, ut si sine peccato uiuere uellet, sine termino uiueret? Itaque necesse est *tristes* simus, quando moriendo nos deserunt quos amamus: quia etsi nouimus eos non in æternum nos relinquere hic manentes, sed aliquantum præcedere secuturos, tamen mors ipsa quam natura refugit, cum occupat dilectum, contristat in nobis dilectionis affectum. Ideo non admonuit Apostolus ut non contristemur, sed ut non contristemur sicut & ceteri qui spem non habent. Contristamur ergo in nostrorum mortibus necessitate amittendi, sed cū spe recipiendi. Inde angimur, hinc consolamur: inde infirmitas afficit, hinc fides reficit: inde dolet humana conditio, hinc sanat diuina promissio. Permittatur itaque pia corda charorum de suorum dolere mortibus tristitia sanabili, & consolabiles lachrymas fundant cōditione mortali, quas tamen reprimat fidei gaudium, quia creduntur fideles quando moriuntur, aliquantulum a nobis abire & ad meliora transire. Vere (inquit) non debetis inconsolabiliter contristari, sicut infideles, de morte charorum uestrorum, quasi nō sint amplius uicturi & uobiscum futuri, quia *si credimus quod Iesus mortuus est & resurrexit, ita pro certo credere debemus, quia & deus eos qui dormierunt per Iesum, id est, mortui sunt in CHRISTO, adducet cum eo ad iudicium in die resurrectionis omnium, ut cum Christo iudicent mundum & regnent.* Vnde & Zacharias ait: Et ueniet dominus deus meus, & omnes sancti cum eo. Vel per Iesum mediatorem adducet eos deus cum eo: quia quod resurgent, & quod cum Christo iudices uenient, hoc nō nisi per CHRISTVM a deo patre accipient. Si credimus, inquit, quod Iesus mortuus est &c. Quid est quod prædicator egregius mortem domini, mortem uocat: mortem uero seruorum domini, non mortem, sed somnum nominat, nisi quia infirma corda audientium respiciens, medicamentum prædicationis suæ mira arte apponit: & illū quem iam resurrexisse nouerant, eis mortuum insinuare nō dubitat, eos uero qui necdum resurrexerant, ut spem resurrectionis insinuet, nō mortuos, sed dormientes uocat? Nō enim uerebatur dicere mortuum, quem auditores iam resurrexisse cognouerant: & uerebatur dicere mortuos, quos resurrecturos nō credebant.

Hoc enim uobis dicimus in uerbo domini, quia nos qui uiuimus, qui residui sumus, in aduentu domini non præueniemus eos qui dormierunt. Quoniam ipse dominus in iussu & in uoce archangeli, & in tuba dei descendet de cælo: & mortui qui in Christo sunt, resurgēt primi. Deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cū illis in nubibus obuiā Chro in aëra, & sic semper cum domino erimus. Itaque consolamini inuicem in uerbis istis.

¶ Vere illi qui nunc in mortis somno dormiunt, uenient uiui cum CHRISTO. Nam hoc dicimus uobis non in nostro, sed in domini uerbo, quia nō noster, sed domini est sermo, quem de hac re uobis loquimur, quoniam ipso docente ac iubente, uel per os nostrum loquente, loquimur uobis talia. Hoc scilicet dicimus, quia nos qui tunc temporis in carne uiuimus, qui residui sumus, omnibus præcedentibus sanctis, id est, quorum uita tunc est adhuc in corpore residua, non præueniemus in aduentu domini eos qui dormierunt, id est, non anticipabimus eos qui longe ante mortui fuerant, ut primi ante illos occurramus domino, sed cum illis pariter occurreremus. Hunc modum resurrectionis ideo docet Apostolus, quia uiderentur uiuentes citius posse domino occurrere quā mortui. Tam uelociter enim fiet omnium resurrectio, ut uiuentes nequeant præcedere mortuos. Nam uoce iustorum qui tunc uiuentes in carne sunt inueniendi, locutus est nūc Apostolus: quia & ipse iustus erat, atque in carne uiuebat, & nouissimos sanctos fore communionis suæ præuidebat, ideoq; uerbis eorū utebatur. Sed Thessalonicenses hoc non intelligentes, putauerūt quod Paulus & qui cū eo scribebant epistolā, dicerent se reperiendos in die cōsummationis in carne, & coniecturis uarijs fluctuabant atq; dicebant: Si Paulus inueniendus in corpore est, proximus est dies iudicii. Vnde corrigit eos in secūda epistola. Putabant enim qd in diebus eorū futura esset generalis resurrectio, quoniam Apostolus p̄bo presentis tēporis dixerat, nos quiuimus. Qua causa precipue coactus est aliam illis epistolam scribere. Viuentes namq; & residuos (ut diximus) nominauit, non q̄ uellet intelligi se cū socijs suis tempore resurrectionis in corpore repiendos, sed nos dixit p̄ eo qd est, iustos, de quorū numero & ipse erat. Ipsi enim rapient obuiam CHRISTO, & non peccatores. Viuentes aut, nō iuxta tropologiam sanctos accipimus, q̄ peccato mortui nō sunt, sed omnes q̄s in corpore inueniet Christus adueniens. Quāq; sequit, nō præueniemus eos q̄ dormierūt, non ad peccatores est referendū, q̄ somno negligentiae sopiti sunt. neq; enim peccatores cum iustis rapientur obuiam Christo. sed ad eos referendū est q̄s mors soluerat. Nō præueniemus ad occurrendū dño eos qui dormierūt, sed ipsi prius euigilabūt, id ē, resurgent quā nos incipiamus occurrere dño. Quoniam ipse dominus in ppria persona descendet localiter de cælo, uel de cælo, id est, de occulto, & hoc in iussu. Descendet enim missus a patre, non diuersitate uirtutis, sed dispensatiōe iudicis. Vel in suo iussu descendens, quia iubebit resurgere mortuos & occurrere sibi. Nō enim ueniet humilis & occultus ut olim, sed excelsus & manifestus & cum imperiosa autoritate, ut omnia mox fiat quaecūq; iusserit. & in uoce archangeli, quoniam archangelus uoce magna clamabit, ante eū excitās mortuos. De cuiusmodi uoce dicit ip̄e: Media autem nocte clamor factus est, ecce sp̄s uenit, exite obuiam ei. & in tuba dei, id est, in aliquo sono

Zach. 14.

I. Cor. 15.

Matt. 25.

A magno & publico, diuinitus facto. De cuiusmo-
 Iohan. 5. di tuba rursum ipse dicit, quia uenit hora in qua
 omnes qui in monumentis sunt, audient uocem
 filij dei, & procedent. Hæc tuba omnes excitabit,
 & inimicos terrebit, suos ad bellum inuitabit, ut
 expugnent aduersarios, & effugiant à facie domi-
 ni atq; mittantur in gehennam. Et iterum sicut tu-
 ba quondam in festis conuocabat populum He-
 braeorum, sic hæc tuba conuocabit ad solennita-
 tem æternæ lætitiæ populum sanctorum. Deo (in-
 quit) iubente & uoce archangeli atq; tuba dei so-
 nante, descendet dominus Iesus de celo in aera, nō in
 terram. Nam quia in iudicio erunt, & qui ad cæ-
 lum assumuntur, & qui in terra relinquuntur, idcir-
 co dominus inter cælū & terram, id est, in aere fa-
 ciet de utrisq; iudicium. Et ipso descendente, mor-
 tui qui in Christo sunt, id est, qui in fide & dilectione
 Christi præsentem uitam finierūt, resurgent primi,
 id est, antequā illi qui tunc uiuent, occurrāt Chri-
 sto. Deinde, id ē, facta illorum resurrectione, nos qui
 uiuimus, id est, illi de nobis qui uiui tunc inuenien-
 tur, qui relinquitur, id ē, qui tormentis Antichristi
 erūt residui ex nobis, simul cum illis rapiemur ab an-
 gelis in nubibus obuiam Christo in aera. Vltimis san-
 ctis se continuat Apostolus propter unitatem ec-
 clesiæ, cuius membra sunt & primi & nouissimi
 iusti, & propter similitudinem passionum, quoni-
 am similes apostolis erunt in passionibus illi no-
 uissimi, propter quod & dignissimi erunt. Qui ta-
 men cum uiui reperientur, non præuenient mor-
 tuos. Adeo uelociter fiet resurrectio mortuorū.
 Sed cum illi fuerint resuscitati, occurrent domi-
 no in suis corporibus & illi, qui uiuentes in cor-
 poribus fuerint inuenti, ita tamen, ut in gloriam
 & corruptiūm & mortale gloriam & incorrup-
 tionem & immortalitatem imiteretur, ut qualia
 corpora surrectura sunt, in talē substantiā etiā ui-
 uorum corpora transformēt. Reuera em̄ quantum
 ad præsentia uerba pertinet, uidetur Apostolus
 asserere quosdam in fine seculi, adueniente domi-
 no, cum futura est resurrectio mortuorū, non esse
 morituros, sed uiuos repositos in illā immortalitatem,
 quæ sanctis etiam cæteris dabitur, repente
 mutandos, & simul cum illis rapiendos in nubi-
 bus. Sed uideamus ne huic sensui sit contrarium,
 quod idē Apostolus scribit ad Corinthios, Oēs
 quidem resurgemus, uel omnes quidem dormie-
 mus. Si ergo sanctos, qui reperientur Christo ue-
 niente uiuentes, eiq; uenienti obuiam rapiemur,
 crediderimus in eodem raptū de mortuorum cor-
 poribus exituros, & ad eadem mox immortalia
 redituros, in uerbis Apostoli patiemur angustias,
 ubi dicit, Omnes resurgemus, uel omnes dor-
 miemus. quia nec illi erunt à resurrectione alieni,
 quam dormitione præcedent, quamuis breuissi-
 ma, non tamen nulla. Neq; enim dicendum est, fie-
 ri non posse ut dum per aera in sublime portan-
 tur, & moriant & reuiuiscant. Quod autem sub-
 iecit, & sic semper cum domino erimus, non ita accipi-
 endum est, tanquam in aere nos dixerit cum do-
 mino semper esse mansuros, quia neque ipsi uti-

que ibi manebit. Venienti quippe ibit obuiam,
 non manenti. Sed ita cum domino erimus, id est,
 sic erimus habentes corpora sempiterna, ubi-
 cunque cum illo fuerimus. Omnes scilicet electi,
 & qui de somno mortis excitati, & qui uiuentes
 in carne repositi fuerimus, rapiemur in nubibus ob-
 uiam domino in aera, & sic, id est, omnes simul im-
 mortales erimus semper cum domino, sicut ipse
 dixit: Pat, quos dedisti mihi, uolo ut ubi ego sum
 & illi sint mecum, ut uideant claritatem meam.
 Quandoquidem omnes resurgemus, & cum do-
 mino semper erimus, itaque consolamini inuicem, id
 est, consoletur alter alterutrum de morte amico-
 rum suorum, in uerbis istis, quæ diximus de resur-
 rectione & societate uel gloria perenni omnium
 iustorum. Pereat contristatio, ubi tanta est conso-
 latio. Detergatur iustus ex animo, fides expellat
 dolorem in tanta spe gloriæ. Omnes enim iusti cū
 amicis suis sine fine simul manebunt immortales
 atq; beati in regno Christi. Et ideo nō debetis ami-
 cos uestros, qui mortui sunt, lugere quasi amissos:
 quia non amisistis eos, sed premisistis.

CAPVT V.

DE temporibus autem & momentis
 fratres nō indigetis ut scribamus uo-
 bis. Ipsi enim diligenter scitis, quia dies do-
 mini sicut fur in nocte, ita ueniet. Cum em̄
 dixerint, pax & securitas, tunc repentinus
 eis superueniet interitus, sicut dolor in ute-
 ro habenti, et non effugient.

De resurrectione indigistis per epistolam
 nostram doceri. sed de temporibus & momentis,
 quibus futura est ipsa resurrectio, non indigetis
 ut scribamus uobis. De temporibus, id ē, utrum æsta-
 te an hyeme, & utrum die an nocte, siue quo men-
 se uel post quot annos uenturus sit Christus. Et
 momentis, id est, qua hora diei uel noctis uenturus
 sit Christus, non indigetis fratres, id est, non est neces-
 se ut scribamus uobis, quia non prodesset uobis hoc
 scire. Non est opus ut de his scribamus uobis, quia
 uos ipsi scrutando scripturas uel docti à nobis, di-
 ligenter, id est, studiosè scitis quia dies domini, id est, di-
 es iudicii uel dies mortis, in quo dominus unum-
 quenq; iudicabit, ita ueniet latenter incautis, sicut fur
 in nocte. ueniet enim in nocte, id est, in ignorantia,
 hoc est, ueniet nullo sciente aut sperante, ueniet
 subitaneus & improuisus, ueniet ut fur, qui latē-
 ter uenit dum dormiunt homines, & omnia sub-
 ripit, ut qui diues obdormierat, euigilans nihil in-
 ueniat. Sic enim continget securis & negligētibz
 per improuisum aduentum diei domini. Et pro-
 pterea cepit Apostolus loqui de temporibus, ut
 moneret discipulos cauere sibi, ne ita deprehen-
 dantur. Hoc igitur opus est scire, ut curent filij lu-
 cis esse & parato corde uigilare, q̄ nolunt ab illa
 die sicut à nocturno fure comprehendi. Nam
 si ad cauendum hoc malum, id est, ne dies domi-
 ni tanquam fur inueniat imparatum, opus esset
 nosse temporum spatia, non diceret Apostolus,
 non opus esse ut hoc scriberet, sed hoc potius esse

I. Cor. 15.

Iohan. 17

2. Pet. 3.
Apoc. 5.
et 16.

A scribendum tanquam doctor providentissimus iudicaret. Nūc autem nec opus illis esse monstrauit, quibus sufficiebat ut scirent, imparatis atque dormientibus diem domini sicut furem esse uenturam: atque sciendo hoc, essent ipsi uigilantes & parati, post quantalibet tempora ueniret. & sum seruauit modum, ut scilicet apostolus non tantum præsumeret alios id docere, de quo apostolis dominum dixisse cognouerat: Non est uestrum nosse tempora uel momēta, quæ pater posuit in sua potestate. De his em̄ tēporibus & momentis nō erat opus ut scriberet eis. Vere (inquit) ut fur ueniet amatoribus seculi dies illa. Cum enim dixerint, pax est uobis & in ipsa pace securitas de futuro, quia nihil molestiarum amplius euerurum nobis formidamus, tunc subito descendente iudice, repentinus eis superueniet interitus, id est, mors æterna corporis & animæ, sicut dolor superuenit mulieri habenti in utero prolem, quia malum conscientie ipsorum incipiet eos subito torquere, cum per iudicis aduentum coeperit urgeri ut ad lucē pdeat, id est, omnibus appareat. Mulier enim prægnās quod in utero diu portauit cum pōdere, tandem eijcit cum dolore: quia & reprobi malum, quod diu latuit intra cōscientiam ipsorum & grauauit eam, in conspectu iudicis cum graui tormēto cūctis manifestabunt. Mulier cum uoluptate pondus illud concepit, sed (ut dictum est) cum dolore eijcit: quia & reprobi culpam cū uoluptate habeter commiserūt, sed ante districtū iudicem hāc multa cū amaritudine manifestabūt. Mulier dum non sperat, subitis doloribus incipit urgeri ut pariat: quia & reprobi dū non præuident, incipiūt repentinis cruciatibus compelli, ut latentia mala quæ intus habent, ante tribunal æterni iudicis ad publicū proferant. Ita ergo subitis doloribus incipiet torqueri intrinsecus instar prægnantis, & non effugient. Mulier namq; euadit, sed illi nō effugient. Dñs circa finem seculi tribulationē maximā esse denūciat futuram, & dicit, arescētibus hominibus præ timore & expectatiōe quæ superuenient uniuerso orbi. Apostolus uero testat, quia dicet, pax ē & securitas. Sed dñs hoc de electis loquitur, Apostolus uero de reprobis. Intelligamus ergo nō ea impleri modo quæ dñs prænuñciauit, sed tūc esse potius uentura, quando sic erit tribulatio uniuerso orbi, ut ad ecclesiam pertineat quæ in uniuerso orbe tribulabit, nō ad eos qui tribulabūt eam. Ipsi em̄ dicturi sunt, pax & securitas, ut repentinus illis superueniat interitus, & eos ad uētus dñi sicut fur in nocte comprehendat, qñ ecōtrario gaudebit & exultabit, q diligit manifestationem dñi. Sed & hoc notādum, quia post mortem Antichristi quadragintaquinq; dies conceduntur ad emendationem his, qui ad uitam prædestinati sunt, & in Antichristi persecutionem offenderūt. Sed q ad uitam præordinati nō sunt, nec morte principis sui corrigētur: sed toto corde mūdanis inhæretes, gaudebūt, et uxores ducēt, atq; crimina faciēt, et domos ædificabūt, dicētes: Pax est nobis et securitas, licet princeps noster sit mortuus.

us. Et dū ita pacatos et securos se putauerint, subitō iudex apparebit, omēsque tales cōdemnabit.

Vos autem fratres non estis in tenebris, ut uos dies illa tāquam fur comprehendat. Omnes enim uos filij lucis estis & filij diei. non estis noctis neq; tenebrarum.

Illis erit improuulus dies domini, ut illaqueet eos ad mortem propter cordis ipsorum cæcitātē. Sed uos o fratres non estis in tenebris ignorantie & infidelitatis uel cupiditatum secularium, ita ut uos dies illa tanquam fur comprehendat ad mortē. Illi enim sunt in tenebris & non uigilant aduersus aduentū furis, qui præsumentes de cupiditatibus suis, & in delicijs huius seculi diffuentes, tument & eriguntur aduersus humiles, & insultāt sanctis intelligentibus atq; tenētibus angustam uia, quæ ducit ad uitā. Sed uos nō estis tales, qā nō cæcant uos seculi cupiditates. Nam omnes uos estis filij lucis, id est, Christi, qui ait: Ego lux in mundū ueni, ut omnis qui credit in me, in tenebris nō maneat. & filij diei, id est, ecclesie sanctorū, quā illuminat sol iustitiæ Christus. Vere filij estis Christi & ecclesie, qā non estis filij noctis, id est, diaboli qui est nox, de qua sanctus Iob dicit: Noctē illam tenebrosus turbo possideat, neq; estis filij tenebrarū. i. infidelium & iniquorum, qui si cōuersi fuerint, audiēt: Fuiſtis aliquando tenebræ, nunc aut lux in domino. Vel omnes uos estis filij lucis. i. fidei: & filij diei, id est, sanctæ conuersationis. Et ne quis putet partim posse esse diei, partimq; noctis, addo quia non estis noctis, id est, ignorantie uel infidelitatis: neq; tenebrarū, id est, malorum operum. Nam filij noctis & tenebrarū, sunt infideles & iniqui: Noctis, inquā, & tenebrarū filij sunt, qui omnia mala operantur: usq; adeo filij noctis sunt, ut timeant uideri, quæ faciunt. Qui aut publicæ talia operantur, sunt quidem in luce solis, sed in tenebris cordis.

Igitur non dormiamus sicut cæteri, sed uigilemus & sobrii simus. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: & qui ebrj sunt, nocte ebrj sunt. Nos autem qui diei sumus, sobrii simus, induti lorica m fidei & charitatis & galeam spem salutis. Quoniam non posuit nos deus in iram, sed in acquisitionem salutis per dominum nostrum Iesum Christum, qui mortuus est pro nobis, ut siue uigilemus, siue dormiamus, simul cū illo uiuamus. Propter quod consolamini inuicem & ædificate alterutrum, sicut et facitis.

Quandoquidem non sumus noctis, igitur nō dormiamus, id est, non torpeamus in bonis secularibus, sicut cæteri, id est, sicut infideles, qui ad noctem pertinent: sed uigilemus, id est, uigili corde aduentum occulti iudicis expectemus, attendentes omnia hæc esse transitoria & cito peritura: & sobrii simus, id est, sobrie his utamur, non quasi bonis nostris, sed ad sustentationem datis. Nō dormiamus, id est, nō simus securi & desidiosi, quasi hoc nobis

Matt. 7.

Lucæ. 13.

Iohan. 12.

Iob. 3.

Ephesi. 5.

Lucæ. 21.

A sufficiat qđ Christianitatis religionē suscepimus, & ideo negligenter agamus: sed uigilemus, id est, corporis & negligentiae tenebras a nobis repella mus, & oculos mentis ad aspectum ueri luminis apertos teneamus: & sobrii simus, id est, ebrietatem seculariū cupiditatum caueamus. Et iustum est ut nos qui ad noctem non pertinemus, somnū & ebrietatem fugiamus: quia qui dormiunt, id ē, qđ delectabiliter torpent & quiescunt in praesentibus, nocte dormiunt, id est, iniquitate delectantur: & qui ebrii sunt, id ē, quos inebriat amor seculi, ut immoderate utantur his rebus transitorijs, in nocte cordis sunt ebrii. Nox enim est iniquitas, in qua illi obdormierunt & inebriati sunt cupiendo ista terrena. & omnes istae felicitates quae uidentur seculi, somnia sunt dormientium: & quomodo qui uidet thesauros in somnis, dormiens diues est, sed euigilans pauper, sic omnia uana ista huius seculi, de quibus homines gaudent, in somno apparent & in ebrietate cernuntur. Euigilabunt & sobrii fient amatores talium quando nolent, si modo quando utile est, nō euigilauerint & sobrii fuerint: & inuenient somnia fuisse illa & transisse sicut umbram. Illi qui sunt noctis, dormiunt & inebriantur: sed nos qui sumus diei, simus sobrii, id est, moderate utamur his temporalibus, & propter praesentia bona non obliuiscamur quaerere futura, id est, aeterna. Sobrii, inquam, simus. Quod esse poterimus, si fuerimus induti lorica fidei & charitatis, id est, si fides & charitas instar lorice nos undique munierint aduersus omnia diaboli iacula, id est, contra uniuersa uitiorum tentamenta. Sicut enim lorica munit uitalia, sic fides & charitas munit cor nostrum, ne laedatur a uitijs irruentibus. Et quāuis nūc Apostolus dicat lorica fidei, alio tamē loco dixit scutum fidei. Scutum ergo est fides, quia tela inimicorum excipit & repellit. Lorica etiam est, quia interiora nostra transfigi non sinit. Similiter & charitas nobis est lorica, quia malignorum spirituum iacula non sinit ad cor nostrum interius penetrare. Simus etiam induti galeam, scilicet spem salutis, ut spes aeternae salutis ad superna tendens, obuoluat, id est, protegat caput interioris hominis, id est, mentem nostram, ne laedatur ab ictibus inimicorum, id ē, a tentamentis dæmonū in hoc conflictu uitiorum. Spes enim protegens mentis caput, est nobis galea, quae scilicet spes dicitur salutis, quia per spem uenimus ad salutem. Et recte dicitur spes salutis, quoniam non posuit deus nos in iram, sed in acquisitionem salutis, id ē, non posuit nos ad hoc in spe, ut ueniamus in iram damnationis, sed ut acquiramus salutem bene operando.

Eph. 6.

B Non enim ociosis datur salus, sed his qui merito bonorum operum acquisierint eam. Et hoc per dominum nostrum Iesum Christum, quia nullum iustitiae meritum salutem nobis acquirere posset, nisi per mediatorem dei & hominum. Vel ideo sobrii simus & armis uirtutum induamur, quia non posuit deus nos in iram, sed in acquisitionem salutis, id est, non ordinauit & statuit nos ad hoc, ut iram exerceat in nos, sed ut acquireret nos ad salutem per

Christū mediatore, qui mortuus est pro nobis. id ē, qđ nos morte sua redemit ab aeterna morte, ut siue uigilemus, id est, in corpore uiuamus, siue dormiamus, id est, in somno mortis quiescamus, simul cum illo qui est, uiuamus id ē, semper sit & uiuat cum illo mens nostra, siue dum in hoc seculo uiuimus, siue dum in sepulchro dormimus. Propter quod, id est, quia haec spes ē nobis, quia Christus mortuus est ad horam pro nobis, ut nos semper cum illo uiuamus, consolamini inuicem, id ē, consoletur ex uobis alter alterutrum in aduersis praesentium tribulationū, uel in obitu charorum. & aedificate alterutrum, id ē, uicissim uosmetipsos per bona colloquia & per bona exempla aedificate in uirtutibus, ut & singuli & simul omnes aedificemini templum domini. Aedificate inquam, sicut & facitis. Collaudat, ut magis ac magis prouocet ad studium bene agendi. Hucusq; autem generaliter locutus ē omnibus, sed nunc singulariter ad subditos admonendos, ut praelatos suos honorent & diligant, se transfert: postea monebit & praelatos, ut corrigant subditos. Quia uero humiles erant & ad obediendum prompti, ideo non imperando, sed rogando iniungit eis ea quae uult ut faciant. Vnde nec apostolum se dixit in exordio epistolae, quia non erat necesse ut cogerentur apostolica autoritate. Sic & nunc praelati ecclesiae bonos subditos humiliter rogare debent, ut in melius proficiant: non impelle compellere, ut inuiti bona faciāt. Ecce enim subiungit Apostolus:

Rogamus autem uos fratres, ut noueritis eos qui laborant inter uos, & praesunt uobis in domino, & monent uos, ut habeatis illos abundantijs in charitate: & propter opus illorum pacem habete cum eis.

C Vos omnes consolamini & aedificatis inuicē alij alios, ut monemus. Sed uos o fratres qui subditi estis, rogamus ut noueritis, id est, ostendatis nosse uos per reuerentiam & honorem eos qui in regimine ecclesiastico laborant inter uos, & praesunt uobis in domino, id ē, ordinatione domini, uel in his qui ad dominum pertinent. & monent uos ut mala caueatis & bona faciatis, uel ad meliora proficiatis. Ita scilicet noueritis eos, ut habeatis illos abundantijs in charitate, id ē, magis quā ceteros diligatis & honoretis illos, ac bonis corporalibus alatis. Volo enim ut ex charitate presbyteros honoretis, ac reuerentiam illis exhibeatis. Et propter illorum opus, id ē, quia increpant uos aut etiam aliquando puniunt uos, uidentes sic oportere fieri, habete pacem cum eis, id ē, nolite murmurare, nolite pacis amicitiam relinquere, si rescauerint uestra uicia. sed ideo magis pacem firmam seruate, quia ipsi non ex odio, sed charitate corripiunt uos. Pulchre obuiat Apostolus pueris eorum, quia dum pro culpis suis increpant aut uerberant, pacem, quam cum praelatis suis habebant, abiciunt, ac discordias & murmurationes faciunt, dum cum praelatis suis haberi pacem iubet propter opus ipsorum. Vel ita distinguui potest: Habete illos abundantijs in charitate

Exodi. 3.

D

A propter opus illorū, id est, propterea magis amate illos, quia monēt uos & corrigūt, sicut scriptū est, *Argue sapientem & diliget te. & habete pacem cum eis, ut nunquam discordetis ab illis, etiā si grauer uos increpauerint aut uerberauerint.*

Rogamus autem uos fratres, corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat, sed semper quod bonum est, sectamini inuicem & in omnes.

¶ Nunc ad praelatos est sermo. Subditos rogauimus ut honorent prepositos suos, & pacem cū eis habeāt. Sed uos fratres qui praeestis, *rogamus, corripite inquietos*, id est, castigare curiosos & pacis gerē turbantes, atq; indisciplinatos ac uagos. Corripite illos, ne sitis mercenarij: quia qui ideo cessat a correptione talium, ne perdat munus quod ab his accipere solebat, uel ne patiatur a his aduersa, mercenarius est, nō pastor. *consolamini etiam pusillanimes*, id est, eos qui pusillum habent animum ad tolerantiam praesentium aduersitatum, & contristantur pro malis quae sibi accidunt, siue illos qd a spē deficiunt pro magnitudine peccatorum suorum. *suscipite infirmos*, id est, nolite abijcere eos qui in conscientia sua, uel in actionibus suis sunt infirmi, sed suscipite illos ad sanandum sicut spirituales medici. Et si in hoc officio uobis aliquid iniuriæ a subditis illatum fuerit, *estote patientes ad omnes*, qui uobis molesti fuerint. Hoc etiam uidete, id est, diligēti consideratione attēdite, *ne quis alicui reddat malum pro malo*, id est, non solummodo uos non reddatis malum pro malo, sed etiam uidete ne alius reddat. Tunc etiam malum pro malo reddetis, si eos qui malū uobis irrogant, ad poenitentiam nō prouocaueritis. Hoc namq; loco intelligendum est tunc potius malum pro malo reddi, si is qui corripiendus est, non corripitur, sed praua dissimulatione negligitur. Aliquando autem homines correptores suos putant inimicos suos. Ideo cum dixisset, corripite inquietos: subiicit, *consolamini pusillanimes*. Si forte enim de correptione incipit desicere, & perturbat, tunc oportet consolari. Suscipite infirmos, ne per infirmitatem cadant. Si titubare eum fecit infirmitas, sinu tuo suscipiat charitas. Ac deinde uidete ne quis alicui malum pro malo reddat. Ergo nō est malum, correptio si fit. Ille autem malum pro malo ei reddit, cui correptionem subtrahit. Videte ne quis aliquādo cuiquā id faciat, sed semper sectamini omnes quod bonum & rectum est inuicem, id est, uicissim inter uos, & in (id est, erga) omnes alios.

Semper gaudete in domino, sine intermissione orate, in omnibus gratias agite. Hæc est enim uoluntas dei in Christo Iesu in omnibus uobis.

¶ Hæc communiter omnibus dicuntur. Licet frequenter aduersa patiamini, tamen nolite contristari, sed semper & in prosperis & in aduersis gaudete. Sed quia malum est seculari gaudio gaudere,

propterea subiungo ut gaudeatis in domino, nō in seculo nec in uobis ipsis. In domino gaudete, ut intus apud eum sit gaudiū uestrum & gloriatio uestra. *sine intermissione orate*, id est, ut nullo die intermissionis certa tempora orandi. Sed & continuū cordis desiderium, continua oratio est. Nunquid em sine intermissione possumus genu flectere, corpus prosternere, uel manus leuare, ut hoc nobis dicatur, sine intermissione orate? Sed qui nunc uult intermittere orare, non intermittat desiderare. Sic enim orabat Moyses, cui tacenti dixit dominus: Quid clamas ad me? Clamabat em corde, quāuis nihil diceret ore. Ita iuge desiderium & incessabilis amor, assidua est oratio sanctorum. In omnibus deo gratias agite. Vera fidelium humilitas est, in nullo superbire, in nullo murmurare, nec ingratum esse, nec querulum: sed in omnibus dei iudicijs deo gratias agere, deumq; laudare, cuius omnia opera aut iusta sunt, aut benigna. In oibus ergo q̄ uobis acciderint, agite deo gratias. Et debetis hæc non inuiti facere, id est, gaudere semp & orare & gratias agere: quia hæc est uoluntas dei. hoc uult deus ut ista faciatis. Quæ uoluntas est in Christo Iesu, quia in Christi beneficio concessit dei uoluntas hominibus, ut ista possint facere. Et est in omnibus uobis hæc dei uoluntas, id est, deus hoc uult ut oēs uos, maiores atq; minores, ista faciatis.

Spiritum nolite extinguere, prophetias nolite spernere. Omnia autē probate, quod bonum est tenete, ab omni specie mala abstinete uos.

¶ Quia quidam inter eos habebant spiritus bona, sed ab alijs propter inuidiam prohibebantur exercere illa, nec prophetare sinebatur, sed prophetiæ ipsorum ab æmulis contemnebantur, ideo nunc per Apostolum dicitur: Spiritum nolite &c. Nō quia spiritus sanctus extingui possit, sed quia quantum in ipsis est, extinctores eius merito uocantur, qui sic agunt ut extinctum uelint. Spiritum (inquit) nolite extinguere. Et tanquam exponēs qd diceret, adiecit: prophetias nolite spernere. Extinguunt ergo quātum ad eos, spiritum, qui prophetias spernunt: quoniam ignem spiritus sancti, qui prophetas ad loquendum illuminat & inflamat, extinguere & adnullare conātur. Nolite spiritū extinguere, id est, si spiritus sanctus alicui reuelat aliquid, nolite prohibere quod sentitis loqui. Et prophetias nolite spernere, id est, quæ sancti per spiritum sanctum prædixerint, nolite putare falsa esse uel negligere: sed credite uera esse, & reuerenter suscipite. sed tamen iuxta Iohānem, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus si ex deo sunt. Vnde & hic subdit: Omnia autem probate, quod bonum est tenete. Honorate prophetias, sed tamē nō omnium dicta indiscrete recipiatis, sed probate. i. ratione discutite omnia, utrū bona an mala sint: et quod bonum inuenietur, tenete. Postquam singula quæq; discusseritis, & certa probatione quale sit unumquodq; noueritis, quod bonum esse noueritis, tenete: & e contra ab omni specie mala abstinete uos.

A id est, non solum ab eo quod ueraciter malum est, sed etiam ab ipsa similitudine mali, hoc est, si quid mala specie malum aliquid pretendit, etsi malum non sit, uos tamen abstinete sitis ab eo, ne mala specie malum exemplum detis hominibus. Non enim occasionem malae suspicionis de uobis dare hominibus debetis, cum uos malam conscientiam non habeatis.

Ipsa autem deus pacis sanctificet uos per omnia, ut integer spiritus uester & anima & corpus sine querela in aduentum domini nostri Iesu Christi seruetur. fidelis est deus qui uocauit uos, qui etiam faciet.

¶ Ego quidem uos moneo ita uiuere & sanctitati operam dare, sed ipse deus faciat in uobis quod moneo. Deus pacis, id est, deus cui per Christum quae pax nostra est, reconciliati sumus, & qui potest in quietudinem praesentium tribulationum remouere, sanctificet uos interius exteriusque per omnia, ut nulla pars uestri absque sanctificatione sit. Ita uos sanctificet, ut integer seruetur uester spiritus, id est, illud quod intelligitis. & anima, id est, illud quo uiuitis. & corpus, id est, illud quo uisibiles atque contrectabiles estis. Tria sunt enim quibus homo constat, id est, spiritus & anima & corpus. Quae rursus duo differunt, quia saepe anima simul cum spiritu nominatur. Pars enim quaedam eius rationalis, qua carent bestiae, spiritus dicitur. Principale itaque nostrum, spiritus est. Deinde uita quae coniungit hunc corpori, anima uocatur. Postremo ipsum corpus, quoniam uisibile est, ultimum nostrum est. Illud

B enim quo ratiocinamur & intelligimus atque sapimus, ita proprie spiritus nuncupatur, ut non sit uniuersa anima, sed aliquid eius, id est, rationale, nostrum, quo sentit & intelligit ipsa anima, non sicut sentitur corporis sensibus, sed sicut ille est intimus sensus, ex quo est appellata sententia. Hinc autem pecoribus sine dubitatione preponimur, eo quod sint illa rationis expertia. Non enim spiritum habent, id est, intellectum & rationis ac sapientiae sensum, sed animam tantum. Et si spiritus pecorum in scripturis appellatur, spiritus pro anima nominatur. Sit ergo uester spiritus integer, id est, nullo consensu peccati uulneratus: & anima uestra integra, id est, delectationibus carnis non sauciata: & corpus integrum, id est, peccati perpetracione non laesum. Et ita seruetur integra omnis uestrae substantia naturae in aduentum domini nostri Iesu Christi, ut cum uenerit dominus, non inueniat in uobis peccatores uulnera. Usque in aduentum domini, id est, usque in finem uitae praesentis. Seruetur integra: quia qualis quisque de hac uita exierit, talis apparebit in aduentum iudicis. Et seruetur sine querela, id est, tam innocens, ut nemo possit de ea iuste conqueri. Aliud namque est, esse sine peccato, quod de solo in hac uita unigenito dictum est: aliud est, esse sine querela, quod de multis sanctis etiam in hac uita dici potuit. Quoniam est quidam modus bonae uitae, de quo etiam in ista humana conuersatione iusta querela esse non possit. Quis enim iuste queritur de ho-

mine qui nemini male uult, & quibus potest fideliter consulit, nec contra cuiusquam iniuriam tenet libidinem uindicandi, ueraciter dicat, Sicut & nos dimittimus debitoribus nostris: & tamen ex eo quod iterum dicit, Dimitte sicut & nos dimittimus, sine peccato se non esse declarat. Itaque sine querela conseruemini usque in aduentum domini, id est, usque ad terminum uitae huius, ut nemo possit de uobis querelam facere. Et uere integri sine querela seruabimini, quia fidelis est deus, id est, uerus in promissis, qui uos uocauit ad uitam, qui etiam faciet ut integri perueniatis ad eam.

Fratres, orate pro nobis. Salutate fratres omnes in osculo sancto. Adiuro uos per dominum, ut legatur epistola haec omnibus sanctis fratribus. Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum. Amen.

¶ Orate, inquit, fratres pro nobis, ut auxilio uestrae orationis liberemur a malis, & bona quae cupimus assequamur. & ex nostra parte salutate fratres omnes, ut per hanc salutationem impleantur maiori gratia, & magis accendantur in amorem nostri. Salutate illos in osculo non lasciuo nec ficto, sed sancto, id est, casto & uera dilectione pleno. Adiuro etiam uos per dominum, ut si propter simplicem iussionem neglexeritis facere, uel saltem propter sacramentum adiurationis haec faciatis. Adiuro uos ut haec epistola quam mitto uobis, legatur omnibus fratribus sanctis, id est, baptismo sanctificatis, ut omnes edificentur per eam & confirmentur. uel sanctis, id est, perfectis, ut & ipsi proficiant. Et ut haec omnia facere ualeatis, gratia domini nostri Iesu Christi sit uobiscum, cuius auxilio cōpleatis. Amen.

PRÆFATIO IN EPISTOLAM SECUNDAM AD THESSALONICENSIS.

Perseuerantibus uel exercentibus se magnis tribulationibus, aliam scribit Apostolus ad Thessalonicenses epistolam, iterum monens eos ad patientiam, & ostendens fieri iusto dei iudicio, ut boni per praesentes tribulationes ad gloriam perpetuae quietis perueniant, & mali propter iniurias quas sanctis inferunt, poenas aeternas subeant. Ostendit etiam non instare temporibus eorum diem domini, sicut ipsi putabant propter quaedam eius uerba, quae de resurrectione posuerat in praecedente epistola. Nam quod dixerat, Mortui qui in Christo sunt, resurgent primi: deinde nos qui uiuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aera, hoc ipsi non intelligentes, conturbati sunt, aestimantes quod in diebus eorum qui tunc uiuebant, uenturus esset dominus. Qua de causa praecipue secundam hanc Apostolus scribens eis ab Athenis epistolam, intendit huiusmodi opinionem destruere: ne cum transiret tempus, quo dominum crediderant esse uenturum, & uenisse non cernerent, etiam caetera fallaciter sibi promitti arbitrantur, de ipsa mercede fidei desperarent. Nam si Apostolus in hoc mentitus putaretur, per omnia reprobaretur: & ita diabolus tali opinione deluderet eos ac deciperet. Propterea corrigit Apostolus hunc eorum errorem, & ostendit quaedam certa signa demonstrari antequam dies iudicii ueniat, scilicet primo uenturam discessionem & reuelandum hominem peccati, qui est Antichristus. Remotione autem erroris huius facta, suo more transit ad moralem exhortationem, ubi & asperit corripit quorundam inquietudinem. Sic autem incipit:

I. Pet. 2.
Luce. 1.
Philip. 3.

A EPISTOLAE PAULI SECUNDAE
AD THESSALONICENSES

CAPVT .I.

AVLVVS & Siluanus
& Timotheus ecclesiae
Thessalonicensi in deo
patre nostro & domino
Iesu Christo, gratia vo-
bis & pax à deo patre no-
stro & dño Iesu Chro.

¶ Hæc superius exposita sunt. Post salutatio-
nem sic inchoatur:

Gratias agere debemus semper deo pro
uobis fratres, ita ut dignum est, quoniam
supercrevit fides uestra, & abundat chari-
tas uniuscuiusque uestrum inuicem, ita ut
nos ipsi in uobis gloriemur in ecclesiis dei,
pro patientia uestra & fide in omnibus perse-
cutionibus uestris & tribulationibus, quas
sustinetis in exemplum iusti iudicii dei, ut
digni habeamini in regno dei, pro quo &
patimini: si tamen iustum est apud deum re-
tribuere tribulationem his qui uos tribu-
lant, et uobis qui tribulamini, requiem no-
biscum in reuelatione domini Iesu de caelo
cum angelis uirtutis eius, in flamma ignis
dantis uindictam his qui non nouerunt de-
um, et qui non obedierunt euangelio domi-
ni nostri Iesu Christi.

¶ A magna laude eorum inchoat, ut laudando
eos roboraret & nutriat. sed de omnibus quæ in eis
laudat, præmittit deo gratias, significans eos à deo
habere omnia quæ laudat, uel pro quibus laudat
eos, ne forte ex his quæ diuinitus acceperant, ex-
rollerentur quasi ex se ipsis hæc habentes. Super-
bia enim plerumque nascitur ex bene gestis. Debemus
(inquit) o fratres agere semper deo gratias pro uobis, ita ma-
gnifice ut dignum est: quia pro magnis magnæ gra-
tiæ sunt agendæ: quoniam fides uestra non decreuit
in tribulationibus, sed supercreuit, id est, quotidie
maior efficitur & superat aduersitates, uel adeo
proficit, ut operetur supra quàm præcepimus. &
similiter charitas uniuscuiusque uestrum abundat. i. abun-
danter exuberat inuicem, id est, inter uos. & quia
ita supercreuit fides uestra & abundat charitas,
inde gratias agere debemus deo pro uobis, nō ita
uos laudare tanquam hoc habeatis ex uobis. Ita
supercreuit & abundat fides & charitas uestra, ut
nos ipsi qui non de paruo gloriaremur, in uobis glori-
emur in ecclesiis dei, id est, apud ecclesias fidelium, quibus
exemplum de uobis damus. Videre ergo ne
sit exemplum defectus. gloriamur apud sancto-
rum ecclesias in uobis, id est, de bonis qui sunt & au-
gentur in uobis. Gloriamur scilicet pro patientia &
fide uestra, id est, quia non deficitis nec murmura-
tis, sed patientes estis & fidem seruatis in omnibus
persecutionibus uestris de loco ad locum, & tribulatio-

nibus, id est, tormentis & afflictionibus, quæ uobis
in uno loco sunt. quas sustinetis in exemplum iusti iudi-
cij dei. Ac si diceretur, dum tam dura toleratis, quæ
tam recta agitis, quid aliud quàm iusti dei iudicii
exemplum datis? Quia ex uestra poena colligen-
dum est, quomodo feriat quibus irascitur, si sic
uos affligi patitur, in quibus lætatur: aut quomo-
do illos percussurus est, quibus iustum iudicium
exhibet, si etiam uos sic cruciat, quos pie redar-
guens fouet. hinc enim intelligitur quomodo non
parcat impijs, tanquam sarmentis præcis ad cō-
bustionem, quādo iustis non parcat propter per-
ficiendam purgationē. Vnde & Petrus ait: Tem-
pus est ut incipiat iudicium de domo domini. Si
autem primum à nobis, quis finis eorum qui non
crediderunt dei euangelio? Hoc est exemplum
futuri iudicii, quod nunc cernitur in afflictione pi-
orum. sed si illi modo per leuibus peccatis suis gra-
uiter iudicantur, multo grauius impij pro suis cri-
minibus in fine iudicabuntur. Ideo sustinetis fla-
gella præsentium tribulationum, ut per hoc pur-
gati habeamini digni in regno dei, id est, in æterna bea-
titudine, ad quam nullus intrabit immundus, quia
non est dignus. Sed uos per has passiones effici-
mini digni illo regno, pro quo & patimini, non pro
humano fauore, nec pro aliquo crimine. Nihil ali-
ud enim querit mens nostra pro his passionibus,
nisi regnum dei: nihilque criminis admisistis, pro quo
taliter pateremini. Dixi quia sustinetis in exemplum
iusti iudicii dei, quo punietur aduersarij uestri, ut
habeamini digni in regno dei: tamen hac conditio-
ne fiet istud, si est iustum apud deum, his dari poenam
& uobis quietem, id est, si opera eorum tam pos-
sima sunt, ut deus iudicet iustum esse pro his retri-
bui cruciatus æternos: & si opera uestra adeo ue-
re bona coram eo sunt, ut ipse iustum ducat pro
his recompensare quietem perpetuam. Aliter enim
iudicat deus & aliter homo, quia sæpe quod nos
improbamus ipse approbat: & quod nos lauda-
mus, ipse condemnat. Subtilia enim & iusta sunt
iudicia dei. Eideo ne isti nimium securi fiant de
futura saluatione sua, & incipiāt negligenter age-
re, ac nimium certi de damnatione suorum aduer-
sariorum, incipiant desperare conuersionem illo-
rum, pulchre temperatā dedit Apostolus de utrius-
que sententiam. Sustinetis, inquit, in exemplum
iusti iudicii dei, ut digni habeamini in regno eius:
si tamen iustum est apud deum, retribuere tribulati-
onem æternam his qui uos ad tempus tribulant, & uo-
bis qui temporaliter tribulamini, requiem nobiscum sem-
piternam, non in præsentī uita, sed in reuelatione do-
mini Iesu, id est, quando reuelabitur & palam corā
omnibus apparebit dominus, ut reddat unicui-
que secundum opus eius. Domini dico, uenientis
de celo cum angelis uirtutis eius, id est, per quorum mi-
nisterium ostendet ipse uirtutem suam, dum bo-
nos per eos elegerit, & malos foras miserit. & ue-
nientis in flamma ignis, non quod sit flamma circun-
datus, sed per effectum, quia inimicos exuret. Ignis
dico, dantis, id est, inferentis uindictam his qui non
nouerunt deum, id est, infidelibus: & qui non obedierunt

1. Pet. 4.

D

Matt. 16.

A euangelio domini nostri Iesu Christi, id est, illis qui fidem habuerunt, sed mandata domini seruare neglexerunt. Gravius peccat sciens, quam nesciens. Nec tamen ideo confugiendum est ad ignorantiae tenebras, ut in eis quisque requirat excusationem. Aliud enim est nescisse, aliud scire noluisse. Voluntas quippe arguitur in eo, de quo dicitur, Noli intelligere, ut bene ageret. Sed illa ignorantia quae non est eorum qui scire nolunt, sed eorum qui tamquam simpliciter nesciunt, neminem sic excusat, ut sempiterno igne non ardeat, si propterea non credidit quia non audiuit quod crederet, sed fortasse ut mitius ardeat. Et si illi aeterno igni cremandi sunt, qui deum nescierunt, quid de illis fiet, qui praedicatores dei uel seruos eius causa nominis eius persecuti sunt? Aut si illo perpetuo passuri sunt, qui euangelio quod acceperant, non obedierunt, quid illi patientur, qui praecepta ipsius euangelij scienter & uoluntarie praeuicati sunt?

Qui poenas dabunt in interitu aeternas a facie domini & a gloria uirtutis eius, cum uenerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt, quia creditum est testimonium nostrum super uos in die illo. In quo etiam oramus semper pro uobis, ut dignetur uos uocatione sua deus noster, & impleat omnem uoluntatem bonitatis & opus fidei in uirtute, ut clarificetur nomen domini nostri Iesu Christi in

B uobis, & uos in illo, secundum gratiam dei nostri & domini Iesu Christi.

¶ Ignis ille dabit uindictam, id est, inferet pro culpis poenam infidelibus, qui non nouerunt deum: & tranis fidelibus, qui non obedierunt euangelio domini. Qui utrique dabunt, id est, luent poenas non horarias, sed aeternas: nec immodico dolore, sed in interitu, id est, in morte perpetua, longe remoti a facie, id est, a praesentia uisionis domini & a gloria uirtutis eius, ne eam uideant gloriam, quam uirtus eius ostendet in se & dabit sanctis, sicut scriptum est: Tollatur impius ne uideat gloriam dei. Nam in iudicio uidebunt boni & mali formam serui, ac deinde cum mali in gehennam praecipitati fuerint, boni subleuabuntur ad uidendum claritatem diuinitatis eius. Tunc pro ignorantia & inobedientia sua dabunt mali poenas aeternas, proiecti a facie domini, ut cum uenerit glorificari in sanctis suis, id est, replere & illustrare sanctos suos gloria sua, ut uidentes eum sicuti est, similes ei fiant, & ipse gloriosus in eis appareat. & admirabilis fieri, id est, admiratione & laude dignus ostendi in omnibus etiam minoribus, qui crediderunt ea fide, quae per dilectionem operatur. Admirabilis tunc fiet in his qui crediderunt, impijs admirantibus tantam salutem iustorum, quos hic despiciebant, & ipsis iustis suam salutem mirantibus. Ideo autem (sicut dictum est) dabit tunc uobis requiem nobiscum, quia testimonium nostrum, id est, quicquid testificati sumus uobis de his quae fierent in illo die, id est, de gloria bonorum & de poena malorum creditum est a uobis, quamuis

esset super uos, id est, superas uestrum intellectum. Quamuis enim supra sensum esset quod dicebamus, nec posset illud intelligere uestra capere, tamen uos nostro testimonio fidem accommodatis. Vel super uos fuit, id est, uobis dominans, non querentibus rationes. Vel quasi de loco sublimiori loquentes, super uos testimonium protulimus, quod creditum est a uobis de his quae fient in die illo. In quo die ut dignetur uos, id est, dignos habeat uocatione sua deus noster, nos etiam oramus semper pro uobis, id est, non solum instruximus uos de illa iustorum glorificatione uel impiorum damnatione, sed etiam oramus assidue pro uobis, ut ad illam gloriam pertingatis, ut scilicet dignetur uos sua uocatione deus noster, id est, dignos uos iudicet quos ad regnum uocet, dicens: Venite benedicti patris mei, percipite regnum. *Matt. 25.* & impleat omnem uestram uoluntatem bonitatis, id est, plenarie faciat quicquid bene uultis. Vel interim in hoc seculo impleat omnem uoluntatem bonitatis in uobis, id est, plene uos faciat uelle omne bonum. & impleat in uobis opus fidei, id est, omne bonum opus quod fides exigit, & hoc in uirtute potentis actionis. Vel confessio est proprie opus fidei, ut quod mens credit, lingua fateatur. Impleat in uobis opus fidei, id est, confessionem, & hoc in uirtute constantiae, ut nullo modo flecti possitis a fidei confessione. Ita uidelicet impleat hoc in uobis, ut in praesentia uita nomen domini nostri Iesu Christi clarificetur in uobis, id est, clare & gloriosum appareat in bonis operibus uestris: & uos in alia uita clarificemini in illo, et hoc secundum gratiam dei nostri patris, & domini Iesu Christi, id est, secundum quod pater & filius per gratiam sancti spiritus electis suis gratuita bonitate tribuunt supra quam mereri possunt.

CAPVT .II.

Rogamus autem uos fratres per aduentum domini nostri Iesu Christi, & nostrae congregationis in ipsum, ut non cito moueamini a uestro sensu, neque terreamini, neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos misam, quasi instet dies domini.

¶ Captata illorum beneuolentia, illisque laudatis, secure descendit ad principalem intentionem, uel ad remotionem erroris, quo maxime turbati fuerant. Quasi dicat: Vos quidem fratres patienter omnia sustinetis, propter remunerationem quam a deo speratis: sed rogamus uos ut a sensu catholicae fidei nullatenus moueamini. Rogamus autem uos fratres non per leue aliquid, sed per aduentum domini nostri Iesu Christi, si uultis ut uobis proficiat, & aduentum nostrae congregationis in ipsum Christum, si uultis esse in ea, quam omnes qui electi fuerimus, conuenimus & congregabimur in ipsum saluatorem. ut non cito moueamini, id est, non cito titubetis a uestro sensu, id est, a sensu catholice ueritatis, uel a puro intellectu quem haecenus habuistis. Non cito moueamini. Si enim mouemini, cito est, quia nihil uobis interest quod diu duret. neque terreamini quasi de uicino periculo imminenti iudicii. neque per spiritum

1. Iohan. 3.

Gala. 5.

Sapi. 5.

A moueamini aut terreamini, id est, si malignus spiritus quasi angelus lucis apparens in uisione, persuadeat uobis diem domini uestris diebus imminere, uel si quis dicat se per spiritum sanctum hoc cognouisse, non credatis ei. neque per sermonem, id est, si quis praesentialiter apud uos publico sermone & inter alia uoluerit hoc astruere, nolite unquam credere. neque per epistolam alicuius absentis tanquam per nos, id est, iussu nostro missam uel sub nomine nostro, nolite seduci. Siue per epistolam quam uobis ante misimus, nolite turbari, id est, nolite putare quod epistola nostra dicat uestris diebus Christum esse uenturum. Nolite his omnibus terreri, quasi instet dies domini, id est, quasi uicinus immineat dies, in quo dominus potentiam suam ostendet, puniendo malos et saluando bonos. Non ideo dicit hoc Apostolus, ut uelit illos securitate torpere ac negligenter agere et imparatos esse, sed ne in ipsa perurbatione expectationis celerrimi aduentus dominici possent seduci, ad suscipiendum pro Christo diabolus, qui hoc agebat ut sub nomine Christi se faceret adorari, sicut & beato Martino suadere uoluit. Quod ut non possit, tempus & signa dominici aduentus describit Apostolus. Nam animos eorum uel occasio non intellectus epistolae, quam ipse eis miserat, uel ficta reuelatio quae per somnium deceperat, uel aliquorum coniectura, Isaiae & Danielis euangeliorumque uerba de Antichristo praenunciantia, in illud tempus interpretantium, mouerat atque turbauerat, ut in maiestate sua tunc Christum sperarent esse uenturum. Cui errori medetur Apostolus, & exponit quae ante aduentum Christi debeant praestolari, ut cum illa facta fuerint, tunc expectetur Christus. Parcens tamen eorum uerecundiae uel tenentur, nequaquam eos aperte reprehendit, quia commoti fuerant, sed ne moueantur rogat, & prius etiam multum eos laudat. Plerumque enim pusillanimes utilius emendamus, si & eorum bene gesta memoramus, & si qua ab eis inordinate gesta sunt, non iam tanquam perpetrata corripimus, sed quasi adhuc ne perpetrari debeant prohibemus, ut & illa quae approbamus, illatus fauor augeat: & contra ea quae reprehendimus, magis apud pusillanimes exhortatio uerecunda conualescat. Vnde nunc magister egregius, ut dictum est, cum Thessalonicenses in accepta praedicatione perdurantes, quasi de uicino mundi termino quadam cognosceret pusillanimitate turbari, prius in eis quae fortia prospicit, laudat: & caute monendo postmodum quae infirma sunt, roborat. Cum enim multa laude digna dixisset, subiunxit hoc de quo loquimur: Rogamus autem uos fratres per aduentum domini &c. Egit enim uerus doctor, ut prius audirent laudati quod recognosceret, & postmodum quod exhortati se querentur: quatenus eorum mentem, ne admonitio subsequens concuteret, laus praemissa solidaret. Et commotos eos uicini finis commotione cognouerat, non iam redarguebat commotos, sed quasi transacta nesciens, adhuc commoueri prohibebat, ut dum se de ipsa leuitate motionis pra-

dicatori suo incognitos crederet, tanto irreprehensibiliores essent, quanto magis ab illo se cognosci formidarent.

Ne quis uos seducat ullo modo. Quoniam nisi uenerit discessio primum, & reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis, qui aduersatur & extollit supra omne quod dicitur deus, aut quod colitur, ita ut in templo dei sedeat, ostendens se tanquam sit deus. Non retinetis quod cum adhuc essem apud uos, haec dicebam uobis. Et nunc quid detineat scitis, ut reueletur in suo tempore. Nam mysterium iam operatur iniquitatis, tantum ut qui tenet, nunc teneat, donec de medio fiat. Et tunc reuelabitur ille iniquus, quem dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui eius, cuius est aduentus secundum operationem satanae in omni uirtute & signis & prodigijs mendacibus, & in omni seductione iniquitatis his qui pereunt, eo quod charitatem ueritatis non receperunt, ut salui fierent. Ideo mittet illis deus operationem erroris, ut credant mendacio, ut iudicentur omnes qui non crediderunt ueritati, sed consenserunt iniquitati.

Videte, inquit, ne quis uos seducat ullo modo. id est, ne quis in errorem trahat uos, aut per spiritum, aut per sermonem, aut per epistolam, aut per alium quemlibet seductionis modum, ut credatis instare diem domini. Quoniam non instabit, nisi primum uenerit discessio, ut omnes gentes quae Romano imperio subiacent, discedant ab eo: siue ut multitudo ecclesiae discedat a pontifice Romano, aut multitudo hominum discedat a fide & nisi reuelatus. id est, manifestus & ostensus fuerit, qui omnium prophetarum uerbis praenunciatur, homo peccati. id est, Antichristus, qui non est deus iustitiae, ut fingit, sed homo peccati, in quo fons omnium peccatorum est. & filius perditionis. id est, diaboli, qui est uniuersorum perditio. uel filius perditionis. id est, natus ad hoc ut perdat alios, & tandem ipse perdat. qui scilicet homo pestifer, aduersatur Christo, ideo uocatur Antichristus, id est, contrarius Christo. Vel omnium saluti aduersatur, et extollitur. id est, effert se supra omne quod dicitur deus, aut quod colitur, id est, super illos qui nuncupatiue, non essentialiter sunt dii, & super illum qui naturaliter est deus. Deus enim dici aliquando & homo potest, iuxta quod Moyses dicitur: Ecce constitui te deum Pharaonis. deus uero coli, purus homo non potest. Quia uero se Antichristus & super sanctos quosque homines, & super ipsius potentiam diuinitatis extollit per exactum sibi nomen gloriae, & hoc quod deus dicitur, et hoc quod deus colitur, transire conatur. Et ita erigetur, ut sedeat & se adorari iubeat in templo dei, fortasse quod est in Ierusalem. Vel potius in templo dei sedebit, id est, in mentibus Christianorum quos seducet, qui fuerant templum dei. Nam iuxta hunc sensum dicitur in Psalmo:

Matt. 24
Ephesi. 5.

Isaie. 11.

D

Exodi. 7

1. Cor. 6.

Psal. 78. Deus, uenerunt gentes in hereditatem tuam, polluerunt templum sanctum tuum. Gentes enim templum dei polluerunt, quando pagani quosdam Christiani nos in persecutione idolis sacrificare coegerunt. In huiusmodi igitur templo sedebit Antichristus, ostendens se tanquam sit deus. i. super eorum mentes quos seducere poterit fastu glorie secularis, erigetur, ita ut cum sit homo peccator, homo tamen existimari despiciens, deum se super homines metiatur. Nisi ita fuerit Romanum imperium antea desolatum, & Antichristus ita manifestus precesserit, Christus non ueniet, quia ideo uenturus est, ut Antichristum destruat. Non retinetis in corde, quod haec ipsa quae nunc scribo per epistolam, cum adhuc apud uos essem, presenti sermone narrabam & dicebam uobis, Christum scilicet non esse uenturum, nisi precesserit Antichristus? Hoc debuisse firmiter retinere, nec de suspitione proximi aduentus domini fluctuare. Ego praesens dicebam Antichristum prius uenturum. Et nunc quid detineat scitis, id est, quae causa sit quod Antichristus modo non ueniat, optime nostis. Quoniam scire illos dixit, aperte hic dicere noluit: & ideo nos quod nescimus quod illi sciebant, aut uix aut nequaquam peruenire ualeamus ad id, quod ipse in hoc loco sentit. De Romano tamen imperio intelligitur, quia & ideo uidetur aperte noluisse dicere illud esse destruendum, quod ipsi qui imperabant aeternum putabant, ne eos in odium Christiani nominis excitaret. Si enim aperte & audacter dixisset, Non ueniet Antichristus, nisi prius Romanum deleatur imperium, iusta causa perditionis aduersus nascentem tunc ecclesiam con surgere uideretur. Velauit ergo quadam obscuritate quod dicebat, ne Romanos incitaret ad persecutionem ecclesiae, uel impediret a suscipienda fide. Scitis, inquit, quod eum nunc detineat, ut modo non ueniat, hoc scilicet detinet eum, quia ea quae fieri debent ante aduentum eius, prius facienda erit discessio, ut gentes discedant a Romano imperio, sicut iam factum cernimus. Et adhuc prius est facienda grauior discessio, ut ingens multitudo eorum qui christianitatis uocabulum portat, discedat a religione uel ab ipsa fide Christiana, intantum ut cum uenerit Antichristus, facile suscipiat eum. Hoc & his similia, sunt quae adhuc detinent & retardant eum. Non enim debet aut potest uenire, nisi quando ita deprauatum fuerit genus humanum ut cum uenerit, mox suscipiat eum. Scitis quid eum nunc detineat, id est, quae causa sit dilationis eius, ut reueletur, id est, manifestius cum eis appareat in tempore suo, id est, sibi congruo, quando uidelicet satanas soluetur & aduersus ecclesiam totis uiribus relaxabit. Tunc namque erit tempus Antichristi, quia tunc regnabit, cum quod uoluerit faciet, ideoque tunc aperte reuelabitur. Nam in membris suis iam operatur mysterium iniquitatis. Quod est dicere: Multis malis atque peccatis quibus Nero impurissimus Caesarum mundum premit, Antichristi parturit aduentus: & quod ille operatus est, postea in isto ex parte completus. Sic ergo in Nerone, cuius opera uelut Antichristi uidentur, et in ceteris similibus opatur aduersarius ille iam ab ipso tempore apostolorum mysterium iniquitatis: quia Ne-

ro & ceteri tales praefigurant eum, sicut Abel & Isaac & Dauid praefigurauerunt Christum. tantum hoc restat, ut qui nunc imperat, imperet donec de medio fiat. i. donec de medio tollatur. Tantum ut Romanum imperium, quod nunc fere uniuersas gentes tenet, teneat eas donec de medio fiat, id est, donec illa potestas auferatur de medio mundi: quia omnes undique Romam confluerebant uelut ad caput. Vel de medio fiat. i. de communi tollatur illa potestas. De medio enim fieri, est de communi hominum aspectu auferri. Et tunc reuelabitur ille iniquus, quae significare Antichristum nullus ambigit. Vel ita: Scitis quid nunc detineat eum, hoc fortasse, quia nondum sic deprauati sunt omnes, ut statim susciperet illum, ut reueletur in suo tempore, quando parati erunt homines illum suscipere. Nam mysterium iam operatur iniquitatis. Ac si dicatur: Tunc Antichristus manifestus uidebitur. nam in cordibus iniquorum secreta sua iam nunc occultus operatur. Iam in malis & fictis qui sunt in ecclesia, operatur mysterium iniquitatis. Quod ideo dicitur mysterium, quia uidetur occultum, quia tales operarii ostendunt se uelut ministros aut famulos Christi, cum reuera ministri sint Antichristi. Nam iniquitas eorum est mystica. i. pietatis nomine palliata, & sub specie boni penetrat malum. Tantum est, ut qui tenet nunc fidem Christianae religionis, teneat illam. i. tenaciter perseueret in ea, donec de medio fiat, id est, donec de medio ecclesiae exeat mysterium iniquitatis, quod nunc occultum est, cum manifestum erit, quando omnes de ecclesia palam exhibunt, qui non ad Christum, sed ad Antichristum pertinebunt. Et tunc reuelabitur ille iniquus. Vel Romanus pontifex, qui tenet nunc ecclesias, teneat illas donec de medio fiat. i. donec ab ipsa Romana ecclesia quae est medium & cor ecclesiarum, fiat iniquitas, ob quam ab ea multae discedant ecclesiae. Variis modis intelliguntur haec Apostoli obscurissima uerba, ubi tamen nullum temporis spatium aperuit. Ait enim, ut reueletur in suo tempore, nec dixit post quantum temporis id futurum sit. Et subiunxit, nam mysterium operatur iniquitatis, nec expressit quadiu hoc operetur. Item quod sequitur, tamen qui tenet nunc, teneat donec de medio fiat, & tunc reuelabitur ille iniquus, docet nos Antichristum manifestum futurum: sed post quantum temporis reuelandus sit, nec saltem obscure locutus est Apostolus. Quid enim sit, quod modo tenet, teneat: uel quod sibi uelit, donec de medio fiat, potest quisque sic coaptare, ut intelligat uel aliquatenus suspicetur, quia quoque modo scriptum legit, quadiu teneat, aut post quanta temporum spatia de medio fiat, hic racetur omnino. Sed quantumcumque longum aut breue sit hoc interuallum, omnia tamen in eo fient, quae prius fieri debent: & tunc Antichristus manifeste reuelabitur fons totius iniquitatis. Qui nec modo in membris suis, nec tunc in seipso timendus est: quia ipsum dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, id est, inuisibili uirtute spiritus sui, procedenti a se sicut a patre, diuina scilicet potestate & imperio maiestatis suae, cuius iussu fecisse est, non in exercitus multitudine, non in robore mili-

A tum, non in auxilio angelorum. Sed quomodo te nebræ solis fugantur aduentu, sic & illustratione aduentus sui eum dominus destruet atq; delebit. Occidet autē, sicut e uolumine Danielis intelligimus, in monte Oliueti in papillone in folio suo, illo ui delictet loco, quo dominus, in cælum ascendit. Post cuius interfectionem concedentur ad penitentiam quadragintaquinque dies his, qui ad uitam præordinati sunt, & persecutionem illam non sine offensione transierunt. Vtrum uero completis illis quadragintaquinque diebus, mox adueniat dominus, an adhuc supersit aliquatulum temporis, omnino nescimus. Quod ergo d. ciē, quia dominus Iesus interficiet eum spū oris sui, & destruet illustrationē aduentus sui, non ita intelligendum est, quasi in ipso iudicis aduentu sit interficiendus atq; destruendus, sed antea. Illustratio enim aduentus eius, nō inconuenientē intelligit aliqua claritas prænunciāns aduentum eius, quæ tanta sit, ut uisa ea, mox præ timore moriat ille pessiter. Destruet itaq; eum dominus, cuius est aduentus secundum operationem satanæ, id est, qui cum uenerit, faciet omnia diabolo instigante, nō tamē sine sensu, ut phrenetici, qui culpam non habent de manibus quæ faciunt. Nam sicut deus erat in Christo, mundum reconcilians sibi, ita diabolus erit in Antichristo, mundum seducēs. Et sicut Christus ait, Pat̃ in me manens, ipse facit opera: sic diabolus in Antichristo manēs, faciet omnia quæ ille uidebit facere. Eius itaq; aduentus erit secundum operationem satanæ in omni uirtute: quia tunc satanas relaxabitur, ut in omni uirtute sua per eum operetur. & operabitur signis, quæ in quocūq; tempore significēt aliquid & prodigijs, quæ in futuro tantum aliquid significant. Vel si gnis minoribus, & prodigijs maioribus. Quæ scilicet signa & prodigia erūt mendacia, id est, falsa: siue quia mortales sensus per magica phantasmata decepturus est, ut qd non faciet, facere uideat: siue quia illa ipsa etiam si erunt prodigia, ad mendaciū pertrahent credituros. Operabitur ergo per eum & per se quaces eius satanas in omni uirtute fortitudinis contrariæ, & in signis atq; prodigijs falsorum miraculorum uel ad falsitatem ducentium: & in omni seductione iniquitatis, quia simulabit se religiosum, ut sub specie decipiat pietatis, imo se deū esse dicet, & se adorari faciet, atq; regna cælorū promittet. Alios quod donis temporalium diuitiarum corrumpet, alios autem cruciatibus & minis atq; terroribus frangat: & in omni arte seductionis fraudes suas exercet: his qui pereunt, id est, qui ad uitam prædestinati non sunt, sed ad perditionem uadunt. Illa ergo Antichristi tentatio cunctis præteritis maior apparebit, quando pius martyr corpus suum tormentis subiiciet, & tamē ante eius oculos miracula torror faciet. Quis enim ad fidem conuersus in credulus, cuius iam credentis non paueat & concutatur fides, quando persequutor pietatis fiet etiam operator uirtutis, idemq; ipse q; tormentis sæuiet ut Christus neget, miraculis prouocabit ut Antichristo credat: Sed potens est spūs dei, corda subrum etiam in tam grauiā tentamenta custodire.

Nam his signis atq; prodigijs seducēt, qui seducimerebunt, eo quod charitatem ueritatis non receperunt, Iudæi scilicet uel alij infideles, qui noluerunt recipere charitatem ueritatis, id est, spūm Christi. Dicit enim spūs sanctus charitas, & CHRISTVS est ueritas. Charitas ergo ueritatis, ut diximus, est spūs CHRISTI. Sed hanc charitatem Iudæi non receperunt ut salui fierent, ideo seducuntur ut pereant. Vel charitatem ueritatis non receperunt, ut non bona spiritalia concupiscerent, sed carnalia. Et quia spe inuisibilium bonorum gaudere non norunt, in laqueos Antichristi ruituri sunt, ut credant mendacio, quod illo dūce uelut in conspectu inimicorum suorum inuisibilem, qui eos uisibiliter captiuauerant, habituri sint inuisibilem gloriam. Quia ergo charitatem ueritatis non receperunt, ut inuisibilia bona, quæ sola sunt uera, diligere, & saluatore suo capto salui fierent, ideo mittet, id est, uenire permittet illis deus non operatorem, sed ipsam operationem (id est, fontem) erroris, ut credant mendacio, quia mendax est ille ipse & pater eius, ut iudicentur, id est, in aduentu iudicis condemnentur omnes qui non crediderunt ueritati, CHRISTI, sed consenserunt iniquitati Antichristi. Deus illis operationem erroris mittet, quia diabolus facere ista permittet iusto ipse iudicio, quamuis faciat ille iniquo malignorum consilio. Ut iudicentur, inquit, omnes &c. Proinde iudicandi seducuntur, & seducti etiā iudicabunt. Sed iudicandi seducuntur illis iudicijs dei, occulte iustis, iuste occultis, quibus ab initio peccati rationalis creatura nunquam iudicare cessauit, seducti autem iudicabuntur nouissimo manifestoq; iudicio. Et quidem Antichristus de uirgine natus esset, & prior uenisset in mundum, poterant habere Iudæi excusationem, & dicere quod postea uenerit ueritas, & ideo primitus mendacium poterant pro ueritate suscipere. Sed cum nō ita sit, ideo iudicandi sunt, imo procul dubio condemnandi: quia CHRISTI ueritate contempta, postea mendacium (id est, Antichristum) suscepturi sunt.

Nos autem debemus gratias agere deo semper pro uobis fratres dilecti à deo, quod elegerit nos deus primitias in salutem, in sanctificatione spiritus & in fide ueritatis, in quam & uocauit uos per euangelium nostrum, in acquisitionem gloriæ domini nostri Iesu Christi.

¶ Illi condemnabuntur, qui ueritate reprobata mendaciū suscipiūt: sed nos & uos saluabimur, quia ueritatem suscepimus, unde & gratias agere debemus. Et hoc est: Nos autem debemus semper gratias agere deo pro uobis, quos ad suā noticiā uocauit, fratres dilecti à deo, pro merito uestre sanctitatis, uel dilecti ab eo gratis priusquam aliquid boni meruissetis, & sic per præuenientē dilectionē uocati, quoniam ipse prior dilexit nos. Gratias (inquā) deo agere debemus, eo quod ab æterno elegerit nos apostolos deus in consilio, prouidentia uel sapientia suā, & elegerit nos primitias, id est, primos & præ-

A cipuos, non ultimo tempore periculoso, sed in exordijs euangelicæ gratiæ, & hoc in salutem æternā, ut in eam nos perducatur, positos in sanctificatione spiritus, qui in baptismo sanctificatur, & in fide ueritatis, non erroris, quia quicquid nostra fides crescit, uerum est, nec fallitur opinione alicuius erroris, sicut illi qui sequuntur Antichristum: In quam fidem & uos uocauit, id est, non solum nos primitus uocauit, sed etiam deinde uos per euangelium nostrum quod uobis prædicauimus, in acquisitionem gloriæ domini nostri Iesu Christi, id est, ut per fidem acquiratis gloriam quam habet Iesus. Vel in acquisitione gloriæ Christi, id est, ut uos sibi Christus acquireret ad glorificandū se, ut essetis populus acquisitionis, & Christū bene uiuēdo glorificaretis.

Itaq; fratres state & tenete traditiones quas didicistis, siue per sermonem, siue per epistolam nostram. Ipse autem dominus noster Iesus Christus, & deus & pater noster qui dilexit nos, & dedit cōsolationem æternam & spem bonam in gratia, exhortetur corda uestra, & confirmet in omni opere & sermone bono.

¶ Quandoquidem uos deus ad fidem conuertit, ut per hanc ad gloriam pertingatis, nec instat adhuc dies domini, itaq; fratres state in fide, & nolite moueri à uestro sensu: & ut stare firmiter in fide ualeatis, atq; statū rectitudinis in operibus bonis seruetis, tenete in corde & operibus traditiones

B quas didicistis, siue per sermonem nostrum, dum essemus præsentēs: siue per epistolam, quam uobis misi prius absentes. Et nos quidem sermonibus & epistolis uos admonemus, ut in bono steteris: sed ipse deus per internam gratiam suam exhortetur interior corda uestra. Nos enim foris in uacuum laboramus, si ipse intus non fuerit operatus. Et ideo ipse dominus noster Iesus Christus, qui nos suo dominio pie mancipauit: & deus qui nos creauit, & pater noster, qui nos in filios adoptauit, & paterno affectu nos dilexit, dans unigenitum pro nobis, & per spiritum paracletum (qui interpretatur consolator) dedit nobis cōsolationem æternam, cum iam inter aduersa præsentis miseriæ incipimus æterna gaudia prægustare: & spem bonam, qua de exilio ad patriam expectamus redire in gratia, id est, in eius gratuito munere, quia hoc non merueramus: ipse inquam filius & pater, qui iam tot & tanta nobis largitus est, exhortetur corda uestra, id est, incitet ad meliora uoluntates uestras, & confirmet contra impugnantes in omni opere bono, & in omni sermone bono.

CAPVT .III.

DE cætero fratres orate pro nobis, ut sermo dei currat & clarificetur, sicut & apud uos, & ut liberemur ab importunis & malis hominibus. Non enim omnium est fides. Fidelis autem dominus est, qui confirmabit uos, & custodiet à malo. Confidimus autem de uobis fratres, in do-

mino, quoniam quæ præcipimus uobis, & facitis & facietis. Dominus autem dirigat corda uestra in charitate dei & patientia Christi.

¶ De his quæ ad uos pertinent, diximus & monuimus quomodo agere debeatis: sed de cætero, id est, de eo quod ad alios pertinet, fratres orate pro nobis, ut sermo dei quem loquimur, currat sine impedimento ad omnes gentes, ut multi uelociter conuertantur. Currat, id est, sine obstaculo festinanter ad omnes perueniat: & clarificetur, id est, clarus & intelligibilis fiat audientibus, sicut & apud uos cucurrit & clarificatus est. & orate ut liberemur, ne detineamur ab importunis & malis hominibus, id est, infidelibus qui resistunt nobis, sed ubique liberi discurremus ad prædicandum. Liberemur ab importunis, id est, infidelibus qui resistunt ueritati, disputando uerbis contra eam, & malitia nos persequuntur, & tormentis cruciant. Ideo dico liberemur, quia non omnium est fides, id est, non ad omnes pertinet fides, id est, non adhuc omnes fidem acceperunt qui accepturi sunt. Vel orate ut liberemur, quia non omnium est fides, id est, non ad omnes pertinet fides, non omnes credituri sunt etiam orationibus uobis, sed tantūq; præordinati sunt. Nam posse habere fidem, sicut posse habere charitatem, natura est hominum: habere autem fidem, sicut habere charitatem, gratia est fidelium. Ideo autem deus per orationes fidelium non creditur credere facit, ut ostendat quia ipse facit. Nemo est enim tam imperitus, tam carnalis, tam tardus ingenio, qui non uideat deum facere, quod seruari præcepit ut faciat. Non omnium est fides, sed tamē nolite eos timere qui sine fide sunt, quia dominus est fidelis, id est, uerax in promissis, quæ pollicitus est electis suis, dicens: Ecce ego uobiscum sum omnibus diebus usq; ad consummationem seculi. Fidelis est, id est, fideliter adimplens quæ promissit, qui confirmabit uos in bono, & custodiet à malo. Confirmabit, id est, firmos & stabiles faciet, ne sitis fluctuantes, & circumferamini omnino uentō doctrinæ in nequitia hominum. & custodiet à malo, non ut nihil aduersitatis patiamini, sed ut nihil possit nocere uobis. Diximus ut teneatis traditiones nostras, & cætera quæ iussimus impleatis: nec puto frustra, sed cōfidimus de uobis fratres in domino, quia in uobis operatur, quoniam ea quæ præcipimus uobis, & nunc facitis & semper facietis. Sed ne frustra hæc de uobis confidamus, dominus, id est, spiritus sanctus dirigat corda uestra, id est, rectas faciat uoluntates uestras, existentes in charitate dei patris, ut eū toto corde diligatis: & in patientia Christi, ut parati sitis libenter pati pro Christo, sicut ille passus est pro uobis. Tota trinitas in hac breui sententia declaratur. Dominus enim præmittitur, ipse (ut diximus) est spiritus sanctus. Qui recte dñs appellatur, sicut pater & filius, quia ubi uult spirat, & quicquid uult facit, atq; regit uniuersa, nec regitur, & omnia illi seruiunt. Vnde & in superiori etiam epistola similiter dñm Apostolus eū uocauit, dñm

Matt. 18.

Ephesi. 4.

Iohan. 7.

1. Thes. 3.
A cens: Vos autem dominus multiplicet &c. Post hoc autem de curiosis agitur, cum subditur:

1. Cor. II.
B Denunciamus autē uobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi, ut subtrahatis uos ab omni fratre ambulante inordinate, & nō secundū traditionem quam acceperunt a nobis. Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos. Quoniam non inquieti fuimus inter uos, neque gratis panem māducauimus ab aliquo, sed in labore & fatigatiōe, nocte & die operātes, ne quē uestrū grauaremus. Non quasi non habuerimus potestatem, sed ut nosmetipsos formam daremus uobis ad imitandū nos. Nā & cum essemus apud uos, hoc denunciabamus uobis, quoniam si quis nō uult operari, nec manducet. Audiuiū ē inter uos quosdam ambulare inquiete, nihil operantes, sed curiose agentes. His autē q̄ eiusmodi sunt, denunciamus & obsecramus in domino Iesu Christo, ut cum silentio operantes, suum panem manducent.

Ecc. 33.
B ¶ Vos quidem praecepta nostra (sicut confidimus) facitis & facietis, sed quicumq; ea non fecerint, subtrahite uos ab illis. Et hoc uobis denunciamus fratres, id est, de re nuncium uobis diuinū aſſerimus in nomine domini nostri Iesu Christi, id est, in auctoritate nominis eius, uel in gloria eius, ut ppter reuerentiam nominis eius, uel propter gloriā nominis eius faciatis quē dicitis, ut scilicet subtrahatis uos & separetis ab omni fratre, i. ab omni Christiano ambulante inordinate, i. uiuente nō sicut ordo naturę uel ordo christianę religiōis exigit, & ambulante nō secundum traditionem ambulandi, i. uiuēdi uel operādi, quam acceperunt a nobis. Ab omni fratre q̄ sic ambulat, uos subtrahite, id est, non communicis ei in cibo uel in potu, uel in mercatura, siue in colloquio, uel in aliare, nisi causa corrigendi eum, ne participes sitis delictorum eius: sed uitate eum, ne uideamini fouere prauitatem eius, ut erubescat & corrigatur, cum se uiderit ab omnibus cauēri. Ab eis qui nō secundum traditionem nostram ambulant, uos subtrahite, nam uos ipsi scitis quemadmodum oporteat imitari nos, id est, nō est opus ut exponam uobis eam traditionem, quia scitis eā. Scitis uidelicet, quō q̄ recte uolūt ambulare, debent ambulare per uiam, per quam nos ambulamus, id ē, exempla nostra sequi. Quoniam non inquieti fuimus inter uos, ut illi q̄ aliena negocia curāt, ociose uagantes huc & illuc, ac diuinum officium relinquentes, & uitam singulorum superflue scrutantes, ac fratribus detrahentes, & murmurationes ac dissensiones uel scandala nutriendes. Dum enim uacant & nihil operātur, callidus hostis uanam mentem eorum occupat talibus: quia sicut scriptum est, multam malitiam docuit ociositas. Sed nos nō ita fuimus inquieti. Neque gratis, id est, sine precio iusti laboris māducauimus, nō dico deli-

Gene. 3.
C ciosas escas, sed nec ipsum panē sumptū ab aliquo, sed in labore manuum & fatigatione, quia laborabamus usq; ad fatigationē: nocte & die operantes unde uictum haberemus, ne quem uestrum grauaremus, id est, ne alicui uestrum essemus oneri stipendia sumendo. Et non laborauimus, quasi non habuerimus potestatem sumendi uestra, id est, non ideo uictū proprio labore quæsiuimus, quod nō possemus a uobis accipere sumptus: sed ideo ut nosmetipsos daremus formam uobis, id est, exemplū ad imitandum nos, id est, ut uos ocium dimitteretis, & in opere nos imitaretimini. Si enim nos cum possemus ex prędicatione uictum habere, maluimus ex labore nō sro uiuere, multo magis uos debetis in sudore uultus panē uestrū pręparare. Propter aliā causam apud iustos laborauit Apostolus, et propter aliā apud Corinthios. Corinthij em̄ tenaces erāt, & multis uitijis occupati: & si quid Apostolo dissenti, uideret eis quod Apostolus deberet leuius erga eos agere, nec aspere increpare, sed eis blandiri propter dona ipsorū. Isti uero solebant in ocio uiuere, & idcirco dedit illis Apostolus in seipso exēplū operādi manibus proprijs, ut inde haberet unde possent uiuere, & indigentibus elemosynā p̄bere. Sciendū itaq; beatū Apostolum opa corporalia seruos dei operari uoluisse, q̄ finē haberet in magnā spiritalem mercedē, ad hoc ut & ipsi uictu ac tegumēto nullo indigerent, & manibus suis hoc sibi pcurarent. Neq; huic apostolico pręcepto & exemplo cōtrarium est quod dñs ait, Noliti solliciti esse, dicentes, quid manducabimus aut quid bibemus, aut quō operiemur? Nō enim dñs prohibuit seruis suis ut ista non procurent, quantum necessitati sat est, unde honeste uiuere possint, sed superfluitatē nō mic sollicitudinis deliciosarum escas, & uestiū interdixit. Non em̄ ait, Ne solliciti sitis animæ uestre ut manducetis, sed, quid manducetis: neq; corpori uestro ut induamini, sed, quid induamini: prohibens scilicet nimiam accuratationem in eligendis uestibus & cibis, non laborem operis aut moderatam curam in rebus necessarijs. Nos ipsos, inq̄, formam dedimus uobis, ut nos imitaretimini i labore operis, nam & hoc dicebamus uobis. Quia uidelicet nō solum nunc dum sumus absentes, hoc uobis dicimus: sed etiam cum essemus presentes apud uos, denuntiabamus ac pręcipiebamus uobis, quoniam si quis non uult operari, nec manducet. Non diximus, si quis nō operatur, non manducet: sed, si quis non uult operari: quia sunt nōnulli qui uellent, sed nō possunt. & ideo licet non operentur, inculpabiles tamen sunt, q̄ in terra pauperum hominibus bonæ uolūtatis. Qui uero possunt, sed nōlūt, illi merito culpantur, & illis etiam corporeus cibus interdicitur. Idcirco autem & laboris nostri mentionem fecimus, & ut similiter agatis pręcipimus, atque superius, ut ab omni fratre ambulante inordinate uos subtrahatis, admonuimus: quia audiuius, id est, relatum est nobis, quosdam inter uos ambulare inquiete, id ē, de loco ad locū tota die uagari, & nihil operantes manibus suis, quod utile sit illis uel alijs,

Matt. 6.

D

Luc. 2.

A sed curiose agentes, id est, cum quadam superflua & inutiles solitudine & studio, quæretes ab alijs quid agat rex Francorum, aut quanti sit annona, seu quale tempus in hoc anno sit futurum, uel his similia. Multa enim breuiter hic reprehendit uitia, id est, inquietudinem & ociositatem & curiositatem & multiloquium, in quo non deerit peccatum. Nam inquietudo, dum sollicite domus aliorum circuit, uel aliena acta curiose perquirat, in multis offendit. Curiose enim agunt, qui ad hoc uacant, ut dicere aut audire aliquid noui possint. Sed his quod eiusmodi sunt denunciamus, et insuper obsecramus, id est, per sacra adiurantes eos rogamus, in domino Iesu Christo, ut saltem propter eius reuerentiam faciant quod dicimus, ut scilicet non curiose loquantur, uel interrogent quid agat ille uel ille, nec ociosi manentes uiuant ex alieno labore, sed cum mentio operantes, id est, linguam refrenantes, & manus in opere exercentes, manducant non alienum panem, sed suum, id est, proprio labore præparatum, non ab alijs sibi datum.

Vos autem fratres, nolite deficere benefacientes. Quod si quis non obedierit uerbo nostro per epistolam, hunc notate, et ne commisceamini cum illo, ut confundatur. Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite ut fratrem.

B Propter necessitates sanctorum, qui quamuis obtemperant præceptis Apostoli, ut cum silentio operantes panem suum manducant, possunt tamen multis ex causis indigere supplemento aliquo talium sustentationum, ne illi qui habebant unde seruis suis necessaria præberet, hac occasione pigrescerent, præuidens continuo subiunxit: Vos autem fratres nolite deficere benefacientes. Monimus (inquit) loquaces & ociosos, ut silentium teneant & manibus suis operentur, unde uictum habeant. Sed uos fratres, qui habetis huius mundi substantiam, nolite propter hoc quod diximus, deficere benefacientes illis, sed sustentate illos de bonis uestris: quia etsi operetur, possunt tamen nonnullis, imo pluribus indigere, cum sint forsitan in firmæ & delicatæ naturæ. Præcipimus ut operetur quantum poterunt. Quod (id est, sed) si quis non obedierit uerbo nostro, id est, huic præcepto, siue etiam cui libet alij mandato, quod uobis damus per epistolam, hunc notate, id est, notam reprehensionis huic imponite. Vel per epistolam hunc notate, id est, per literas quis sit mihi notificare. Et ne commisceamini cum illo, id est, ne communicetis illi, sed excommunicate illum, et à uobis separate, ut à uobis abiectus confundatur, id est, erubescat, cum se uiderit à cunctis abhorreri, & sic uel propter uerecundiam corrigatur & obediat. Et licet præcipiam non commisceri, tamē nolite illum existimare quasi inimicum, id est, nolite illum odio habere, putantes quod sit inimicus, sed affectu dilectionis corripite illum ut fratrem, quia unum habet uobiscum patrem. Ac si dicat: Pacem cum eo exteriorem soluite, sed interiorem circa illum medullitus custodite, ut mentem

peccantis siue uestra discordia feriat, quatenus pax à uestris cordibus nec abnegata discedat. Nam licet cum extraneis uel etiam paganis communia sint agenda, ut per hoc ad amorem nostræ religionis attrahantur, cum fratribus tamen aliquoties non sunt agenda, ut corrigantur. Extranei enim blandimentis ab bene agendum sunt alliciendi: fratres uero, si sponte peccauerunt, asperitate moderata sunt corrigendi.

Ipsa autem dominus pacis det uobis pacem sempiternam in omni loco. Dominus sit cum omnibus uobis. Salutatio mea manu Pauli. quod est signum in omni epistola. Ita scribo. Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis, Amen.

Monui ut inobedientem fratrem exterius corripiatis, & tamen interius apud uosmet ipsos pacem erga eum teneatis: sed quia hoc non nisi per donum gratiæ cælestis facere ualeatis, ipse dominus qui est pacis & concordiae dator & amator, det uobis pacem non horariam, sed sempiternam, id est, quæ finem non habeat. Pacem, id est, fraternam concordiam, uel sedationem tribulationum, quas ab aduersarijs patimini, siue quietem ab impugnatione uitiorum, uel pacem cum deo & sanctis angelis, quæ nunquam finiatur uel interrumpatur, det ipse uobis in omni loco, id est, & apud domesticos & apud extraneos, & in hoc seculo & in futuro. Et ut pacem habeatis, dominus sit cum omnibus uobis, qui uos & à malo defendat, & in bono custodiat. Salutatio mea subiungitur, scripta manu Pauli, id est, propria manu mea, non manu notarii. quod est signum in omni epistola, ut per hoc cognoscatur esse mea. Ita enim scribo. Ne quis pseudo poneret nomen suum in principio pro Pauli nomine, & diceret suam esse epistolam, ideo Paulus in fine consueuerat hoc signum ponere, per quod ab eo recognosceretur. Non tamen in unaquaque epistolarum eius hoc inuenitur, sed in ista & in illa quæ est ad Colossenses, & in prima ad Corinthios. Galatis hoc idem sic dicitur: Videte quilibet literis scripsi uobis mea manu. Et Philemoni, Ego Paulus scripsi manu mea. Quod ergo dixit, quia hoc signum eius est in omni epistola, non sic intelligendum est, ut prorsus in unaquaque sit hoc ita scriptum, sed in multis: quia omne non semper plenariam uniuersitatem significat, sed aliquando quædam multitudinem. Nam quod dictum est ad Corinthios, Salutatio uos omnes sancti, nequid putandum est, quod omnes sancti qui erant in uniuerso mundo, tunc per illam epistolam salutarent eos, cum plures essent qui scriptionem illius epistolæ ignorarent. Similiter & quod Romanis dictum est, Salutatio uos omnes ecclesiæ Christi, non de omnibus ecclesijs quæ erant in orbe, intelligitur. Sic ubi legitur, Machabæi præliis. Multa quoque similia in scripturis sanctis reperiuntur.

Atur, in quibus omne, non uniuersitatem significat. Non ergo mentitus est Apostolus, qui dixit hoc signum esse in omni epistola sua, quod tamen non per singulas quasque posuit, quia secundum usitatum scripturarum sanctarum locutionem hoc dixit. Deinde gratia domini nostri Iesu Christi, inquit, hoc est, generale auxilium Christi ad omnia & donum, sit cum omnibus uobis, tam maioribus quam minoribus, tam uiris quam mulieribus. Vel si hoc quod dicit nunc, gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis, est illa saluatio quam sua manu in omni epistola pro signo se testatur scribere, tunc ueraciter omne potest intelligi uniuersitatem plenarie significare, quia hoc reperitur in fine unius cuiusque epistolae. Omnes enim quas scripsit, finiuntur in precatone gratiae. Amen.

PRÆFATIO IN EPISTOLAM
PRIMAM AD TIMOTHEVM.

Sicut Lucas refert, cum discessisset Paulus à Barnaba, perambulabat Syriam & Ciliciam, confirmans ecclesias, peruenitque Derben & Lystram. Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus, filius mulieris uiduæ fidelis, patre gentili. Huic testimonium bonum reddebant qui in Lystris erant & Iconio fratres. Hunc uoluit secum proficisci, & assumens, circumcidit eum propter Iudeos qui erant in illis locis. Sciebant enim omnes quod pater eius gentilis esset. Non propterea circumcidit eum Paulus, quod putaret aliquid iustificationis illi iam ex circumcisione provenire: sed ne Iudei propter eum, si esset incircumcissus, retardarent fidem suscipere. Quæ cum postea Paulus in Asia pontifici Ephesiorum reliquisset, pseudo apostoli qui carnales observationes inducere nitebantur, propter hanc eius circumcisionem uires in eum assumebant. Ipse minus fortiter quam oportere, resistebat eis. Et ideo scribit ei Apostolus, ostendens quodammodo rationes quas illis obijciat. Scribit etiam de episcopali officio, quomodo scilicet ecclesiam instruat, quales presbyteros uel diacones ordinet, quales uiduas honoret, quomodo seipsum in ecclesia habeat, & quomodo eam regat. Sicque incipit:

EPISTOLAE PAULI PRIMAE
AD TIMOTHEVM
CAPVT I.

PAULVS apostolus Iesu Christi secundum imperium dei saluatoris nostri & Christi IESU spei nostræ, Timotheo dilecto filio in fide: Gratia & misericordia & pax à deo patre nostro

& Iesu Christo domino nostro.

Timotheo scribit Paulus, cui credendum est, quia est apostolus Christi Iesu, id est, legatus regis saluatoris: & hac autoritate munitus, resistit pseudo apostolis. Et est Ap[osto]lus non secundum suam presumptionem, sed secundum imperium dei. Et idcirco qui ei resistit, impio dei resistit. Sp[iritus] sanctus præcepit: Segregate mihi Barnabam & Paulum in opus ad quod assumpsi eos. & nunc ipse Paulus dicit se apostolum esse iuxta imperium dei, quia imperium sp[iritus] sancti est imperium dei patris, cum inseparabilis sit uoluntas & opatio trinitatis. Paulus est apostolus secundum imperium dei saluatoris

nostri & Iesu Christi spei nostræ, id est, iuxta præceptum summum patris qui nos saluat, & filij in quo est spes salutis & gloriæ nostræ, non in carnali obseruatione. Paulus qui tantæ autoritatis est, mittit hanc epistolam Timotheo dilecto filio in fide, id est, quem ipse genuit non in carne, sed in fide. Licet enim iam fidelis esset, & bonum testimonium haberet, quando Paulus eum inuenit, tamen per eum in eadem fide & religione sic instructus est, ut recte dicatur ab eo genitus in fide. Vel in fide scribit ei contra corruptores fidei. Et hunc filium saluat, dicens: Sit tibi gratia, id est, donatio spiritus sancti, qua ministri dei, id est, episcopi armantur: & misericordia, per quam diuinitus à miseria huius seculi uel omnium malorum libereris: & pax, id est, tranquillitas animi & prælibatio æternæ pacis, ut uitij & hostibus superatis, in pacata quiescas ecclesia. Et hoc sit tibi à deo patre nostro, qui nos creauit, atque paterno affectu nos diligit: & à Christo Iesu domino nostro, id est, ab eo quem unxit deus, & saluatorem constituit, qui & nos suo dominio clementer accipit.

Sicut rogavi te ut remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, ut denunciare quibusdam, ne aliter docerent, neque intenderent fabulis & genealogijs interminatis, quæ quæstiones præstant magis quam ædificationem, quæ est in fide.

Ita sit tibi gratia, misericordia & pax, sicut rogavi te ut remaneres Ephesi, id est, resideres pontifex apud Ephesios. Vel subauditur, ita fac, sicut rogavi te facere cum irem in Macedoniam, ut scilicet remaneres Ephesi, id est, uice mea præsens ageres & ordinares ecclesiam Ephesi, quam ego absens non poteram sufficienter gubernare: ut denunciare, id est, ex parte dei nuncius esses quibusdam, quorum nomina spiritus sanctus non ignorat, qui in me loquitur, ne aliter quam nos docerent, neque auditores eorum intenderent eorum fabulis & genealogijs interminatis, id est, locutionibus generationum & computationibus, quæ sine termino sunt prælongitudine, quia finis earum non potest inueniri: quæ ideo sunt respuendæ, quia præstant quæstiones disputationum, id est, generant lites magis, id est, potius quam ædificationem morum & iustitiæ, quæ est in fide, non in carnali obseruatione. Prius præcipitur de pseudo repellendis, tam doctoribus quam auditoribus, ut illis primo repulsis, deinde ualeat puritas catholicæ ueritatis prædicari & audiri. Fabulas uocat, quæ alibi traditiones dicit, quæ præter legitimas & propheticas scripturas Iudei tenent, quas non scriptas habent, sed memoriter retinent, & alter in alterum loquendo transfundit, quas deuterofin uocant. Vbi etiam dicere audent & credere, deum hominibus duas creasse mulieres, ex quibus texunt genealogias uere (sicut nunc dicit Apostolus) infinitas, parientes infinitissimas quæstiones. Et pseudo apostoli, quolibet esse partim Iudei, partim Christiani, præ-

A autem hæretici, docebant apud Ephesios non solum carnales obseruantias legis, sed etiam has Iudæorum traditiones à libris prophetis & legitimis alienas, & nonnulli Ephesiorum intendebant uerbis eorum. Sed Timotheus ad hoc relictus est Ephesi, ut auditores & doctores huiusmodi corrigeret aut expelleret.

Finis autem præcepti est charitas de corde puro & conscientia bona & fide non ficta. A quibus quidam aberrantes, conuersi sunt in uaniloquium, uolentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.

Ipsi docent fabulas & legem carnaliter implendam, sed **finis præcepti**, hoc est, plenitudo legis est **charitas**. Finis enim non consumptionem præcepti, sed consummationem hoc loco significat. Ois itaque præcepti finis est charitas, id est ad charitatem refertur omne præceptum, & per charitatem impletur. Totam enim magnitudinem & amplitudinem diuinorum eloquiorum secunda possidet charitas, qua deum proximumque diligimus. Finis igitur, id est, consummatio omnis præcepti, quod uel in ueteri, uel in nouo testamento legitur, charitas est non qualiscunque, sed ea quæ est de puro corde. Nam & male uiuentes irretiuntur sibi societate perditæ conscientia, & dicuntur se amare, nolle discere ab inuicem, suis colloquutionibus conciliari, desiderare se absentes, gaudere ad mutuam sibi præsentiam. Sed amor iste tartareus est. Quamobrem ut à tali amore uera charitas Christianorum distinguatur, de corde puro esse dicitur. Latrones enim inter se & cæteri tales charitatem de corde puro non habent, quia purus cor in charitate est, quando diligitur homo secundum deum, & nihil aliud quam id quod diligendum est, diligitur. **Conscientia bona.** bona subiungitur propter spem, & conscientiam ponit pro spe. Ille enim sperat, qui conscientiam bonam gerit: quem uero pungit conscientia mala, retrahit se à spe, & non sibi expectat nisi damnationem. Tertio **fide**, inquit, non ficta. Si enim fides nostra mendacio caruerit, tunc & non diligimus quod non est diligendum, & recte id credimus quod speramus, & speramus quod credimus, ut in nullo spes nostra fallatur. Qui uero fingunt sibi quod credant & sperent, sicut hæretici & Iudæi siue gentiles, fidem habent fictam: & ideo non possunt habere charitatem, quæ complet mandatum. Ille etiam fidem habet fictam, qui bene quidem credit, sed propter metum aut uerecundiam, seu propter quamlibet aliam causam non cõfiteatur quod credit, sed quodammodo fingit se non credere. Sed illa charitas consummat omne præceptum, quæ est de corde puro, quæ nihil diligit nisi quod debet diligi: & de conscientia bona, id est, de bona spe quam gerit conscientia bene operantis: & de fide non ficta, id est, non ab hominibus inuenta, sed à diuinis eloquijs sumpta, uel non ficta, id est, non propter metum in corde celata, sed oris confessione libere prolata. A qui-

bus uirtutibus, id est, à charitate de corde puro, & à spe bonæ conscientia, & à fide uera quidam procul aberrauerunt, putantes se deum & proximum puro corde diligere, cum non pure diligerent: putantes se spem bonæ conscientia habere sine merito actionis religiosæ, sine testimonio: & putantes se non fictam fidem habere, cum haberent fictitiam, sed falsebantur. Tales erant qui carnales obseruantias prædicabant, quia deum se diligere putabant, cum non diligerent eum, sicut in actione eorum declarabatur, dum putarent se præcepta eius adimplere, sed magis ea transgredierentur: & putabant se bonam habere conscientiam, quasi de obseruatione legis, & aestimabant se fidem non fictam habere, sed à diuinis eloquijs sumptam, cum magis haberent fictitiam, credentes deum hircorum atque taurorum sanguine delectari & odore thymiamatis, quem nos homines sæpe declinamus. Et hoc est quod dicitur, quia quidam à charitate & à bona conscientia & à fide non ficta aberrantes, conuersi sunt in uaniloquium, ut uane loquantur de lege, uolentes esse doctores legis, dum carnaliter eam docent obseruari debere: non intelligentes uerba quæ docent, uidelicet neque ea quæ ipsi loquuntur, id est, uerba quæ docent, & mandata carnalium ceremoniarum quæ ipsi docent: quia non intelligunt quid sit sabbatum, uel circumcisio, uel hirci seu tauri immolatio, uel aliqd huiusmodi. Nesciunt quid in his significetur, neque ea intelligunt de quibus affirmant, id est, auctoritates, de quibus assumunt quædam testimonia, per quæ conantur asserere ceremonias illas iuxta literam carnaliter esse complendas: quia non animaduertunt scripturarum intentionem & sensum spiritalem, ideoque uana loquuntur, uolentes esse magistri aliorum, cum ipsi nihil sciāt. Vel neque ea quæ loquuntur, neque ea de quibus affirmant, intelligunt: id est, neque quæstiones quas proponunt, neque rationes quibus eas probant. Similiter faciunt hæretici, uel quilibet temerarij præsumptores, cum si quando de praua & falsa opinione sua reprehendi & conuinci coeperint, ad defendendum id quod leuissima temeritate & apertissima falsitate dixerunt, libros sanctos unde id probent, perferre conantur: uel etiam memoris, quæ ad testimonium ualere arbitrantur, multa inde uerba pronunciant, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Postquam his uerbis Apostolus improbauit aduersarios, mox suam partem approbat, subdens:

Scimus autem quia bona est lex, si quis ea legitime utatur, sciens hoc quia lex iusto non est posita, sed iniustis & non subditis, impijs & peccatoribus, sceleratis & contaminatis, parricidis & matricidis, homicidis, fornicarijs, masculorum concubitoribus, plagiarijs, mendacibus & periuris, & si quid aliud sanæ doctrinae aduersatur, quæ est secundum euangelium gloriae beati dei, quod creditum est mihi.

A ¶ Ipsi non intelligunt legem quam docere uolunt, & ideo uane de ea loquuntur: sed nos intelligimus eam, & ideo uere de ea loquimur. Nam scimus quia bona, id est, utilis est lex, si quis ea legitime utatur, id est, sicut intendit ipsa lex, ut scilicet per eam confugiat ad gratiam, sciens quia iusto lex non est posita, sed iniustis. Iusto non est lex posita, quæ tamen bona est, si quis ea legitime utatur. Hæc autem duo Apostolus uelut inter se contraria connectens, monet lectorem ad scrutandam questionem atque soluendam. Quomodo enim bona est lex, si quis ea legitime utatur, si iusto non est posita? Nam quæ legitime utitur lege, nisi iustus? At iusto non est lex posita, sed iniusto. An non etiam iniustus, ut iustus fiat, legitime uti lege debet, qua tanquam pædagogus perducatur ad gratiam, per quam sola lex iubet, possit implere? Per ipsam quippe iustificatur gratis, id est, nullis suorum operum præcedentibus meritis. Alioquin gratia iam non est gratia: quandoquidem ideo datur, non quia bona opera fecimus, sed ut ea facere ualeamus, id est, non quia legem impleuimus, sed ut legem implere possimus. Iniustus ergo legitime lege utitur, ut iustus fiat. Quod cum factum fuerit, ea iam iam non utitur tanquam pædagogus, cum eruditus fuerit. Quomodo enim iusto lex non est posita, si & iniusto est necessaria, non qua iniustus ad iustificandam gratiam perducatur, sed qua legitime iam iustus utatur? Vel legitime utitur lege iam iustus, cum eam terrendo imponit iniustis, ut cum & in ipsis coeperit inolitæ concupiscentiæ morbus incentiuo prohibitionis & cumulo præuaricationis augeri, confugiant per fidem ad iustificandam gratiam, & per donum spiritus suauitate iustitiæ delectati, poenæ litteræ minantis euadant. Ita non sunt contraria, nec pugnant inter se duo ista, ut etiam iustus bona lege legitime utatur, & tamen iniusto lex posita non sit. Non enim ex ea iustificatus est, sed ex lege fidei quæ credidit. Legitime utitur lege, qui intelligens quare sit data, per eius comminationem confugit ad gratiam liberandam. Et ideo bona est ei lex, quia plurimum prodest ei, dum perducit illum ad gratiam. At huic gratiæ qua iustificatur impius, quis ingratulus uelut ad legem implendam de suis uiribus fidit, ignorans dei iustitiam & suam uolens constituere, iustitiæ dei non est subiectus. Et ideo fit ei lex non absolutionis adiutorium, sed criminis uinculum, ideoque non est ei bona, non quia malum sit lex, sed quia peccatum per bonum talibus operatur mortem. Per mandatum enim grauius delinquit, qui per mandatum scit quam malum sit quod admittit. Iusto autem non est lex posita, id est, imposita ut supra illum sit. In illa enim est potius quam sub illa. Iniustus uero sub illa est, quia sua uita uiuit, cui coercendi lex imponitur. Ut enim sic dicam, ipsam quodammodo legem uiuit, qui cum delectatione iustitiæ iuste uiuit, non proprio aut transitorio, sed communi ac stabili gaudens bono. Sub lege autem quisque uiuit, in quantum peccator est: id est, in quantum à ueteri homine non est immutatus. Suam enim uitam uiuit, & ideo lex supra illum est: quia qui eam non

implet, infra illam est. Sed pseudo apostoli hæc non intelligentes, non legitime utebantur lege, & ideo uolebant eam imponere iustis. Christianis per gratiam iuste uiuentibus. Nec contrarium est huic sententiæ Apostoli, quod Psalmista utique iustus precatur, legem pone mihi domine uiam iustificationum tuarum: quia de noui testamenti gratia id postulat, cum de duritia literæ ueteris instrumenti dicat Apostolus legem non esse iusto positam, sed iniusto. Qui enim sponte facit ea quæ lex moraliter iubet uel amplius, cur ei necessitas legis imponeretur? Libertate enim facit, non necessitate, quod facit. Iniustus uero qui sponte noluit bonum facere, cogendus est legis necessitate. Apostolus itaque ne uideretur legem culpae, dicit quia bona est, si quis ea legitime utatur. Et rursus ne uideretur eam inducere, dicit quia non est posita iniusto ut ei dominetur, sed iniustis, id est, eis qui legem naturalem non seruabant. & non subditis, id est, contumacibus, qui, cum eis aliquid prohibetur, tunc illud magis ex quadam superbia faciunt. impijs quæ posita est, id est, pietatem rectæ fidei non habentibus: & peccatoribus, id est, sub ipsa fide grauius peccantibus. Et subsequenter exponitur per partes quibus peccatoribus, uidelicet sceleratis, sicut sunt raptores & fures ac sanguinis effusores: & contaminatis, sicut qui seipsos libidine polluunt, uel etiam turpiloquus, uel ebrietatibus inhonestis conuiujs sordidant. parricidis quoque & matricidis lex ponitur, id est, ijs qui patrem uel matrem occidunt, ut quia lex naturæ in eis est soluta, reformetur per legem literis scriptam. homicidis etiam, id est, hominum occisoribus: & fornicarijs, id est, illis qui miscetur cum meretricibus. masculorum concubitoribus, id est, sodomiticam abominationem agentibus: & plagiarijs, id est, sicarijs uel quolibet gladio plagas facientibus. mendacibus, qui falsa loquuntur: & periuris, qui falso iurant. His qui talia faciunt, est lex imposita, & qui aliud quid tale perpetrât: si quid aliud aduersatur sanæ doctrine, id est, morali doctrinæ legis naturalis uel scriptæ, quæ sensum mentis sanat. quæ scilicet doctrina est secundum euangelium, id est, concordat euangelio gloriæ beati dei, id est, quod prædicat uel dat gloriam deo, qui ex seipso naturaliter est beatus, cum ipse sit æterna beatitudo. quod euangelium est mihi creditum à deo, sicut fideli dispensatori.

Gratias ago ei qui me confortauit in Christo Iesu domino nostro, quia fidelem me existimauit ponens in ministerio, qui prius blasphemus fui & persecutor & contumeliosus: sed misericordiam dei consequutus sum, quia ignorans feci in incredulitate. Superabundauit autem gratia domini nostri, cum fide & dilectione, quæ est in Christo Iesu.

¶ Deus mihi credidit euangelium, id est, commisit prædicationem euangelij. Vnde gratias illi ago, id est, laudes ei deuotus offero de hoc eius gratuito dono, quia lex nullum meritum bonum in me posuerat. Ostendit se multis peccatis plenum

A fuisse sub lege, iustificatum uero postquam recessit ab ea. *Gratias* (inquit) *ago ei*, id est, deo patri, qui me confortauit, id est, mentem roborauit in Christo Iesu domino nostro, sicq; fortē reddidit, ut nec mors, nec uita me possit à Christo separare: sed fortis sim & ad agenda bona, & ad toleranda mala. Ita me confortauit, & inde gratias illi ago. Et iustum est ut illi grates referam, quia fidelem me existimauit, id est, praeuidit, cum sub lege fuisset infidelis. Fidelem (inquam) me existimauit, ponens in ministerio praedicationis, quia praesciuit me fideliter dispensaturum euangelium, ita ut nihil subtraherem, nihilq; peregrinū adderē, qui prius sub lege fui blasphemus, id est, male loquēs de Iesu Nazareno: & persecutor sanctorum eius: & contumeliosus, id est, contumelias multas uerbis & operibus faciens Christianis, sed misericordiam dei, id est, remissionem peccatorum à deo consecutus sum: quia non malignae mentis studio id feci, sed ignorans, id est, nesciēs me male agere: quia zelo legis seruens, persequabar praedicatores gratiae: & mihi putabam me deo placere, sicut dominus praedixerat: Venit (inquit) hora, ut omnis qui interficit uos, arbitretur obsequiū se praestare deo. Quamuis enim & illis saepe uenia concedatur, qui scienter peccauerunt, ego tamen multo facilius ideo sum misericordiam consecutus, quia non per malitiam, sed per ignorantiam peccaui, degēs in incredulitate: quia ignorabam nullum esse persequi Christianos, nec credebam Iesum esse Christum. Nec tantum misericordiam sum consecutus, qua mihi peccata dimitterentur: sed etiam superabundauit, id est, super omnem peccatorum meorum enormitatem abundauit, gratia domini nostri Iesu Christi: quia superueniens noua gratia, maior fuit in me quā fuerat culpa, ut sanctitas uinceret peccata praecedentia. Gratia (inquam) superabundauit in me cum fide & dilectione, quae est in Christo Iesu, id est, cum fide qua in Christum credidi, & charitate qua dilexi Christū, uel in Christo proximum. Cum hac enim fide & dilectione superabundauit in me magnitudo celestis gratiae, ut diuinis charismatibus exuberarē.

Fidelis sermo & omni acceptione dignus, quia Christus Iesus uenit in hunc mūdum peccatores saluos facere, quorum primus ego sum. Sed ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo ostēderet Christus Iesus omnem patientiam ad informationem eorum, qui credituri sunt illi in uitam aeternam. Regi autem seculorum immortalis, inuisibili soli deo honor & gloria in secula seculorum. amen.

¶ Gratia Christi superabundauit in me. Nam sermo quem de hac re loquor, est fidelis, id ē, uerus: & est dignus omni acceptione cordis & operis, quia corpus & animam saluat, ideoq; dignus est, ut oībus modis accipiatur à cunctis hominibus, tam Iudaeis quā gentilibus. Et quis est ille sermo? quia scilicet Christus Iesus, id est, rex saluator uenit in hunc

mundum peccatores saluos facere, id est, à peccatis saluare uel à peccatis liberare. Nulla enim causa fuit ei ad nos uenindi, nisi ut peccatores saluos faceret. Omnes autem peccauerunt, uel in seipsis, uel in primo parente. Sed uenit unus sine peccato, qui saluos faceret à peccatis. Venit peccatores saluare, quorum primus ego sum, non tempore, sed culpae magnitudine, quia omnibus peior sum. Peiorem enim uoluit intelligi primum, quomodo in artificibus quicumque uult aedificare, dicit: Quis est hic primus structor? Quis est primus faber? Aut si curari uult, dicit: Quis ē primus medicus? Non utique interrogat quis prior sit ætate, aut quis prior sit professione, sed quis prior sit arte. Quomodo illi in arte primi sunt, sic iste in iniquitate primus, & in peccatis excellens. Sed cum (inquit) in malis actibus ceteros praessem, dum princeps persecutorum essem, ideo misericordiam consecutus sum, ut in me primo, id est, maximo peccatore misericordiam consecuto, ostenderet Christus Iesus oēm patientiam, qua diu sustinet peccantes, ut tandem conuertantur: & ostenderet eam ad informationem eorum qui credituri sunt illi, ut eant in uitam aeternam, id est, ut informaret eos ad poenitentiam exemplo meae conuersionis, dum uiderent quanta patientia ipse me expectauit ut conuerterer, tandemq; conuersum quanta gratia donauit, ut nemo iam desperare posset remitti sibi quaecunque peccata, cum ego tantorum scelerum indulgentiam accepissem, sed unusquisque peccator sibi diceret: Si Saulus sanctus est, ego quare despero? Si à tanto medico tam desperatus aeger sanatus est, ego uulneribus meis illas manus nō optabo? ad illas manus non festinabo? Ut hoc dicerent homines, ideo Saulus factus est persecutore apostolus. Quia cum uenit medicus uolens sibi famam comparare, infirmum quærit aliquem desperatū, & ipsum sanat. Et si pauperrimum inueniat, non ibi quærit mercedem, sed commendat artem. Ita & Christus potentiam specialis medicinae spiritualis suae ostēdit in Saulo, ut omnes deinceps nossent eum sanare posse cunctas infirmitates omnium confugientium ad se. Deinde, ego, inquit, propter huiusmodi causam consecutus sum misericordiam. Sed inde sit honor & gloria regi seculorum, id est, patri & filio & spiritui sancto, qui regnat ab æterno in æternum per omnia secula, & dominus atque rex est omnium rerum, utpote creator. Regi dico, immortalis, id est, incommutabili. Nam ubi inuenis aliter & aliter, facta est ibi quēdam mors. Mors enim est, non esse quod fuit. Et idcirco deus est uere immortalis, quia nunquam mutatur, sed semper idem ipse permanet. Et est inuisibilis in sua substantia, quia uideri diuinitas humano uisu nequaquam potest. Ideo enim dicitur inuisibilis, quia hoc uideri ab homine non potest, per quod uidet homo corpora, non quia mentes piorum uisione sua fraudetur, cum scriptum sit: Beati mundo corde, quoniam ipsi deum uidebunt. Vel idcirco deus inuisibilis est, quia eius magnitudinē nemo saltem ualet mēte comprehendere.

psal. 104

Matt. 5

A cum & pax eius exuperet omnem intellectū. Et iste est solus deus, quia præter eū nullus alius. Sed mouere quēq; potest, quomodo de hoc solo deo qui est ipsa trinitas, dictum sit, *inuisibili soli deo*, cum sint etiam quædam creaturæ inuisibiles, quia & à Christo condita sunt omnia uisibilia & inuisibilia. Sed quia sunt dii falsi uisibiles, ideo dictū est, *inuisibili deo soli honor & gloria*. Nam est & creatura inuisibilis, quæ tamen nō est nobis deus. Honor ergo & gloria soli deo qui est deus inuisibilis, quoniam est (ut diximus) & creatura inuisibilis. Honor sit ei à creaturis, & gloria in essentia sua. Vel honor in bona conuersatione sanctorum, & gloria in multiplicatione eorum, perdurans in *secula seculorum*, id est, in longitudinem omnium temporum, uel potius in immensitatem spatorum æternitatis. Amen.

Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee secundū præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonā militiam, habēs fidem & bonā conscientia: quam quidā repellētes, circa fidē naufragauerūt. Ex qbus est Hymenæus & Alexander, quos tradidi satanæ, ut discant non blasphemare,

B Postquam cōmemorauī, quæ & quantæ sunt beneficia patris & Christi circa peccatores, uult animare Timotheum ad bene agendū, ut scilicet sicut bonus miles pugnet cōtra uitia, & cōtra falsos apostolos, & populum sibi cōmissum defendat & doceat. Hoc, inquit, præceptum cōmendo tibi fili Timothee. Cum filiū uocat, ostēdit quia patri præcipienti debet libenter obtemperare. Cum nomē eius ponit, attētiōe reddit, & ad magnū sui desiderium excitat. Recte etiam Timotheū nominat, quē ad bene agēdum puocat, quia Timotheus interpretatur bñficus. Hoc præceptum cōmēdo. i. omībus modis quibus possum mado, & attētius iniungo tibi secundū præcedentes in te prophetias. i. secundum scientiā scripturæ pphetarū, quæ iā diu in te est. uel secundū qd spiritus ppheticus ostendit mihi de te. Hoc uidelicet præ cæteris mandatis cōmendo, ut in illis, hoc est, inter alios qui tibi sunt cōmissi, milites bonam militiam. i. in castris dei sicut serenus miles præliis contra uniuersos hostes populi dei, & spiritualibus armis eos expugnes, ut nec falsi doctores, nec maligni spūs, nec uitia tibi uel populo quē regis, præualeant. Bonā exerce militiā, habens fidem rectam & bonam conscientiam, ut nullius prauī cōsensus tibi sis conscius, sed cor tuum uideat te in omnibus bene uelle agere. Ideo enim potest implere quod dico, ut bene milites, quia fidem habes & bonam conscientia, per quas agitur dei milita. Et idcirco semper has habere studeto. Quam puritatis ac bonæ uoluntatis & humilitatis cōsciētiam quidam repellentes, & consentire peccatis eligētes, ut qui in sordibus est, sordescat adhuc, dum uēto superbix impellerētur, naufragauerunt, id est, nauem animæ scopulis errorum fregerunt, atque se & alios in mare huius seculi demerserunt. Et ita naufragium pertulerunt

circa fidem quasi per circuitum ueritatis euntes, & non ex toto à fide recedentes, nec tamē intra eā manentes. Ex quibus est Hymenæus & Alexander, qui idcirco fidem perdiderunt & naufragium erroris pertulerunt, quia conscientiam bonæ humilitatis habere noluerūt. Superbia em̄ demersit eos in pericula errorū, dū doctores uideri uoluerūt. Quos tradidi satanæ. i. excommunicationi & diabolo uexandos permisi, ut uel cruciatibus eruditi discant non blasphemare. i. corrigantur, & ad salutem reuertantur. Licet enim prima peccati persuasio uenerit à satana, & ipse sit autor omnium peccatorum, quidam tamē ei traduntur ad correctionē, ut opus satanæ excludatur opere satanæ. Nulla enim creatura est, siue quæ in ueritate manet dās gloriam deo, siue quæ in ueritate non stetit quærens gloriā suā, quæ aut uolens aut nolens diuine prouidentix non seruiat. Sed uolens seruit, quæ hoc sponte facit quod bonū est. De illa uero quæ hoc nō uult, sit quod iustum est. Nam si etiā ipsi præuaricatores angeli cum principe suo diabolo nō recte dicerentur pcuratores uel actores prouidentix diuinæ, non dñs principem huius mundi diabolu diceret, nec apostolica potestas ei blasphematores traderet, ut à blasphematione corrigerentur. Sed princeps iste sub tātō imperatore nō facit, nisi quantū illi pmittitur, & pcuratores isti nihil faciūt, nisi quantū dñs finit. Non em̄ later eū sicut hoīem aliquid, aut in aliquo est minus potens, ut pcuratores & actores, qui sunt in eius potestate, aliqd ipso siue nō permittēte, siue nesciēte, in subiectis sibi, p suo gradu rebus efficiant. Non tñ eis rependitur qd de ipsis iuste fit, sed quo animo ipsi faciunt, quia quo animo faciunt, ipse considerat. Quia neq; liberam uoluntatem rationali creaturæ suæ deus negauit, & tamen potestatem qua etiā iniustos iuste ordinat, sibi retinuit. Recte ergo nōnulli traduntur satanæ ut corrigantur, qā nō potest eis satanas facere nisi quod diuinitus ordinatur. Hactenus de pseudo p̄dicatoribus egit Apostolus, nunc de cunctis hoībus subiungit.

CAPVT II.

Obscuro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omībus hominibus, pro regibus & omnibus qui in sublimitate constituti sunt, ut quietā & tranquillam uitam agamus in omni pietate & castitate. Hoc enim bonū est & acceptum corā saluatore nostro deo, qui omnes homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire.

Hic monet orandū pro omībus. Quia (inquit) Christus uenit peccatores saluare, & tu in hoc militare debes, igitur doce orare, ut impetret quod faciendum est. Obscuro, id est, per sacra adiurans rogo, primum omnium, id est, maxime præ omnibus fieri à te uel à subiectis tuis, siue ab omnibus sanctis, obsecrationes, id est, rogationes cum adiuratione

1oh. 12. 14
& 16.

Apoc. 22.

A sacrorum, ad maiorem expressionem rogādi: & orationes. i. preces simpliciter fufas, atq; postulationes, quibus petantur dei beneficia generi humano tribuenda: & gratiarum actiones, quibus de iam perceptis beneficijs deo referantur gratiæ. Vel ordo Missæ in his uerbis ostenditur, ut obsecrationes sint, quas facimus in celebratione sacramentorū, cōmemoratiōe sacrorum, antequam illud quod est in domini nostri mensa, incipiat benedici: orationes uero, cum benedicatur & sanctificatur, & ad distribuendum cōminuitur: postulationes autem, cū populus ab episcopo benedicatur. Postulationes enim quasi ex debito petiuit, uelut cum quadā fidutiā uel adnifu. sic postulatio ibi fit cū fidutiā, ut quod hic geritur, in æterna uita perficiatur. Quibus pactis, & participato toto sacramento, gratiarum actio cuncta concludit. Hęc autem causa præcipua fuit Apostolo ista dicendi, ut his breuiter præscriptis atq; significatis, non putaretur negligēdum esse quod sequitur, pro omnibus hominibus, pro regibus & omnibus qui in sublimitate sunt cōstituti, ne quis (sicut se habet humanæ cogitatiōis infirmitas) æstimaret hæc non esse faciēda pro illis, à quibus persecutionem patiebatur ecclesia, cum membra Christi ex omni essent hominū genere colligenda. Vnde & adiungit: Hoc enim bonum est &c. Vel obsecratiōes, id est, cum adiuratione pro rebus difficilibus, ut pro conuersione impiorum. Vel pro remouēdis malis orationes, ut quando iam conuersis uirtutes & bona orantur. Postulationes, ut quando gloria cælestis illis petatur. Gratiarum actiōes de perceptis seu perceptis bonis. Et huiusmodi preces fiant pro omnibus hominibus, ut nullus sit tam peccator, pro quo non oretur, cum & Saulus precibus Stephani sit conuersus. Et pro illis etiam de quibus minus uidebatur, id est, pro regibus, licet sint mali & sanctis infesti, & pro omnibus qui in sublimitate secularium dignitatum positi sunt, sicut cōsules & duces: quia de omni genere hominū conuertuntur ad religionem, & perueniunt ad salutem, & de his q; fastu & elatione secularis potētiæ fidem & humilitatem uidentur abhorre, sicut cernimus qd etiam ipsi reges, desertis idolis, pro quibus persequebantur Christianos, unum uerum deum cognouerunt & colunt: & ideo pro illis orādum fuit, cum etiam persequerentur ecclesiam. Ob hoc etiam orandum est pro principibus, ut nos qui sub ipsis sumus, uitam agamus quietam à persecutione & tranquillam in pace, & hoc in omni pietate diuini cultus, & castitate fidei, ut conuersis principibus gentiles non audeant inquietare nos, mouendo persecutiōes p impietate idololatriæ: nec hæretici tranquillitatem nostram turbare præsumant, uolentes corrumpere castitatem fidei quorundam. In pace principum, quies & regnum seruatur ecclesiæ. Nam in bellis & discordijs eorū dissipatur tranquillitas, reperiit pietas, soluitur disciplina uel districtio. Qua soluta, infirmorum castitas uiolatur. Et ideo pro his orandū est, ne eueniant hæc per dissensionem principum. Vnde &

per Ieremiam dominus Iudæis, qui in Babylonē captiui tenebantur, præcepit dicens: Quarite pacem ciuitatis ad quā transigrare uos feci, & orate pro ea ad dñm, quia in pace illius erit pax uobis. Babylon uero (quæ dicitur confusio) societatem iniquorū significat, Iudæi autem ciues superbiæ Ierusalem, qui in hoc seculo peregrinātur inter malos, & regibus atq; principibus tributari dunt, & cætera quæ saluo dei cultu cōstitutio secularis exigit. Idcirco debent orare pro pace eorum, quia in pace eorū erit illis pax, utiq; interim temporalis, quæ bonis malisq; cōmunis est. Vt mur ergo & nos pace Babylonis, ex qua per fidem & cælestis patriæ desiderium ita populus dei lætabitur, ut apud hanc interim peregrinetur. Pax autem nostra ppria & hic cum deo est p fidem, & in æternum cum illo per speciem. Orate (inquit) pro pace principum, & pro salute omnium, quia hoc agere est bonum, id est, utile ecclesiæ, & acceptum. i. gratum & que placitum coram deo saluatore nostro, qui sicut nos saluat, ita & omnes homines uult saluos fieri & ad agnitionem ueritatis uenire, sicut iā uenimus. Quamuis certum sit nobis, non omnes saluos fieri, non tamen ideo debemus omnipotentissimæ dei uoluntati aliquid derogare: sed ita intelligere quod dictum est, qui omnes homines uult saluos fieri, tāquam si diceret nullum hominem fieri saluum, nisi quem saluum fieri uelit: seu quod nullus fiat saluus, nisi quē uelit. Et ideo rogandus ē ut uelit, quia necesse est fieri si uoluerit. De orando quippe deo agebat Apostolus ut hoc diceret. Sic enim intelligimus quod in euangelio scriptum est, qui illuminat omnem hominem, non quia nullus hominum sit q; non illuminetur, sed quia nisi ab ipso non illuminetur. Vnde itaq; omnes saluos fieri q; salui fiunt, & omnes ad agnitionem ueritatis uenire qui ueniunt: quia nisi ipso uolente nullus saluatur, uel ad agnitionē ueritatis accedit. Aut certe sic dictum est, qui uult omnes homines saluos fieri, nō quod nullus hominū esset, quem saluum fieri nollet, qui uirtutes miraculorum facere noluit apud eos, q; dicit acturos fuisse pœnitentiā, si fecisset: sed ut omnes homines, omne genus hominū intelligamus per quascunq; differētiās distributū, reges, priuatos, nobiles, ignobiles, sublimēs, humiles, doctos, indoctos, integri corporis, debiles, ingeniosos, tardi cordis, sapientes, fatuos, diuites, pauperes, mediocres, mares, fœminas, infantes, pueros, adolescentes, iuuenes, senes, decrepitos, in linguis omnibus, in moribus omnibus, in artibus omnibus, in professionibus omnibus, in uoluntatibus, & in conscientiarum uarietate innumēabili constitutos. & si quid differentiarū aliud est in hominibus. Quid est enim (oro) eorum, unde non deus per unigenitum suum in omnibus gētibus saluos homines fieri uelit, & ideo faciat, quia omnipotens uelle inaniter non potest quodcūq; uoluerit? Præceperat Apostolus ut oraretur pro omnibus hominibus, & specialiter addiderat p regibus, & his q; in sublimitate sunt cōstituti, qui putari poterāt fastu & superbia se-

Matt. 11.
Luc. 10.

Aculari humilitatē Christianę fidei abhorrere. Proinde dicēs, hoc enim bonum est corā saluatore. i. ut etiam pro talibus gretur, statim ut desperatio nem tolleret, addidit, q̄ omnes homines uult saluos fieri, & ad agnitionem ueritatis uenire. Hoc quippe deus bonum iudicauit, ut oratione humilium dignaretur salutem præstare sublimibus.

Vnus enim deus, unus & mediator dei & hominum, homo Christus Iesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus testimonium temporibus suis, in quo positus sum ego prædicator & apostolus. Veritatem dico, non mentior, doctor gentium in fide & ueritate.

¶ Quia dictum erat quod deus oēs homines uult saluos fieri, ne quisquam diceret posse esse salutis uia in bona cōuersatione & unius dei omnipotentis cultu, sine participatione corporis & sanguinis Christi, unus enim deus, inquit, unus & mediator dei & hominum homo Christus Iesus, ut illud quod dixerat, oēs homines uult saluos fieri, nullo alio modo intelligatur præstari, nisi per mediatorem, non deum, quod semper erat uerbum: sed hominem Christum Iesum, cum uerbum caro factum est, & habitauit in nobis. Erant enim mortales & peccatores: deus uero, cui erant reconciliandi ut possent saluari, immortalis erat & sine peccato. Mediator autem inter deum & homines oportebat ut haberet aliquid simile deo, & aliquid simile hominibus, ne in utroque esset hominibus similis, longe à deo: aut in utroque deo similis, longe esset ab hominibus, & ita mediator non esset. Et id eo inter mortales peccatores & immortalem iustum, apparuit mortalis cum hominibus, iustus cum deo: ut quoniam stipendium uitę pax est, p iustitiam coniunctam deo quacuaret mortem iustificationum impiorum, quā cum illis noluit habere communem. Et quia omnes homines quandiu mortales sunt, etiā miseri sint necesse est, querendus fuit medius, qui non solum homo, sed & deus esset, ut homines ex mortali miseria ad beatam immortalitatē huius medię beata mortalitas interueniendo perduceret. Proinde inter nos & deum mediatorem, mortalitatē habere oportuit transeuntem & beatitudinem permanentem, ut p id quod transit, cōgrueret morituris, ut ad id qd permanet, transferret ex mortuis. Boni autem angeli inter miseros mortales & beatos immortales medię esse non possunt, quia ipsi quoque & beati & immortales sunt. Possunt autem medię esse angeli mali, quia immortales sunt cum illis, & miseri cum istis. His cōtrarius est mediator bonus, qui aduersus eorum immortalitatē & miseriam, & mortalis esse ad tēpus uoluit, & beatus in æternitate persistere potuit. Ac sic eos & immortales superbos, & miseros noxios, ne immortalitatis iactantia homines seducerent ad immortalem miseriam, & suę mortis humilitate, & suę beatitudinis benignitate destruxit in eis, quorum corda per suam fidem mundans, ab illorum immundis-

lima dominatione liberauit. Ad hoc em̄ se interponit medius immortalis & miser, ut ad immortalitatē beatā transire nō sinat, qm̄ in ea non p̄stitit persistit qđ impedit ipsa miseria. Ad hoc autē se interposuit mortalis & beatus, ut mortalitate transacta, & ex mortuis faceret immortales, qđ in se resurgendo monstrauit: & ex miseris beatos, unde ipse nunq̄ discessit. Alius ergo medius malus, qui separat amicos: alius bonus, qui reconciliat inimicos. Et ideo multi sunt medię separatores, unus uero bonus: quia multitudo quę beata est, unius dei participatiōe fit beata. Cuius participationis priuatione, misera multitudo malorum angelorum, quę se opponit potius ad impedimentum, q̄ interponit ad beatitudinis adiutorium, et ipsa multitudine obstreperit quodāmodo, ne possit ad illud unū beatificum peruenire, ad qđ ut p̄duceremur, non multis, sed uno mediatore opus erat: & hoc talī, ut eius diuinitatis participatione efficeremur beati. Neq̄ enim nos à mortalitate et miserialiberans, ad angelos immortales beatosq̄ perduxit, ut eorum participatione etiam nos immortales & beati esse possimus, sed ad illā trinitatem, cuius participatione & angeli sunt beati. Mediator enim est non inter patrem & homines, sed solum inter deū & homines. Deus est, pater & filius & spiritus sanctus: homines sunt, peccatores & mortales. Inter illam trinitatē & hominū infirmitatem atq̄ iniquitatem, mediator factus est homo nō iniquus, sed infirmus, ut eo quod nō est iniquus, iungeret deo: & ex eo qđ infirmus, propinquaret nobis, atq̄ ita inter deum & homines mediator existeret. Sed Apostoli uerba uideamus. Vere (inquit) omnes uult saluos fieri, quia unus ē deus creator omnium, cuius participatione fient salui omnes qui saluabūtur: & unus est mediator dei & hominum, qui omnes uni deo coniungat ut fiant salui. Christus Iesus est iste mediator non secundum quod ipse est deus, sed secundum id qđ est homo: qui dedit semetipsum in cruce redemptionem pro omnibus, nullum excipiēs, qui uellet redimi ad saluandum. In hoc enim patet quantum deus homines diligit, & eos uelit omnes saluos fieri, si p̄uersitas eorum non obstiterit: quia mediator deus, quem deus inter se & homines posuit, mortē pro omnibus sustinuit, ut omnes à morte redimeret. Et ideo qui non saluantur, nō est quod de deo uel de mediatore possint conqueri, sed de seipsis, qui nec redemptionē quam mediator dedit, nec salutem quam deus obtulit, uoluerunt accipere. Sed ipsum dedit redemptionem, & dedit se testimonium salutis omnium electorum temporibus suis, quia resurgens ex morte & ascendens in cælum tempore resurrectionis & tempore ascensionis se ipsum præbuit exemplum & cōfirmationem salutis nostrę saluationis. Nam in eo quod resurrexit & ascendit, testatus est quodammodo quia mēbra eius resurgent & ascendent, imo ipse fuit ipsum testimonium. Sed & futurę dānationis eorum qui nolunt saluari, dedit se testimoniū, quādo persecutores suos una uoce prostrauit. Aduē. Iohan. 18.

Locus obscurus.

A tus enim eius & quicquid in carne gessit uel pertulit, reprobis est testimonium damnationis, electis uero testimonium saluationis. In quibusdā codicibus legitur, cuius testimonium temporibus suis confirmatū est. Quod ita intelligitur: Testimoniū quod prophetae dixerunt de Christo, uel qđ ipse Christus de se protulit, uidelicet quādo uel qualiter passus esset, uel resurrecturus &c. congruis temporibus reuera & euentu confirmatū est. In quo testimonio confirmando & annunciando, posuit a deo sum ego praedicator & apostolus, id est, praeco et legatus, ut omnibus testificer, quia ipse uult omnes saluos fieri. Praedicator, est nomen autoritatis: apostolus, nomen dignitatis uel potestatis, qđ plus est. Et in praedicatione testimoniū huius ē mihi credendum, quia ueritatem de hoc dico, & non mentior in hac parte. Et idcirco omnes mihi debent credere, quia omnes docere studeo fidem & ueritatem, utpote doctor in fide & ueritate. Fides est, qđ nō uides credere: ueritas, quod credidisti uidere. Fides ducit ad ueritatem. Si maneat in eo qđ creditur, peruenitur & ad id quod creditur.

Volo ergo uiros orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione. Similiter & mulieres in habitu ornato, cū uerecundia & sobrietate, ornantes se non in tortis crinibus, aut auro, aut margaritis, uel ueste preciosa, sed quod decet mulieres promittētes pietatem per opera bona.

B Quandoquidem sum doctor gentium & magister ecclesiarum, ergo uolo uiros orare, id est, ut uiros deum orent, non solum in ecclesia, sed & in omni loco, quia deus ubique est. & orent leuantes ad caelestia, non deprimentes ad terrena manus puras a peccatorum sordibus. Ne enim confundantur manus ad deum leuatae, debent & a peccatis esse purae, & in bonis operibus exercitatae. Manus puras leuare iubemur, ut cum leuas manus ad deum, ueniant tibi in mentem opera tua. Quia enim manus istae leuantur ut impetres quod uis, ipsas manus cogita in bonis operibus exercere, ne erubescant ad deum leuari. Et leuentur sine ira, ut ne retineas iram in corde tuo aduersus proximum, sed libera conscientia dicas, Dimitte nobis debita nostra, sicut & nos dimittimus debitoribus nostris. & sine disceptatione, id est, sine litigio causarum, ne adhuc in corde retineas uoluntatem contendendi iudicio aduersus fratrem tuum, sed remitte qđ quid illud est, ut & tibi oranti remittantur peccata diuinitus. Vel sine disceptatione apud deum, ut non disputes in corde tuo, & iudices de inscrutabilibus arcanis secretorum dei, uel haesites in fide. Similiter & mulieres orent in habitu ornato, ut uestes earum religionem praetendant, non libidine prouocet ipsarum indisciplinata nudatio. Et sint cū uerecundia, ut sic humiles exaudiantur dum orant: & cū sobrietate, ut in cibo & potu modum teneant. Ipsae dico, ornantes se non in crinibus tortis, id est, arte crispantibus, aut auro, aut margaritis, uel ueste

preciosa, quia talibus ornamentis concitāt aspicientes ad luxuriam. sed sint promittentes pietatem non per uerba iactantiae, sed per opera bona, quod decet mulieres. Sic enim congruum est, ut illae non uerbis, sed operibus ostendant pietatem suae mentis, & non induant se luxuriosis ornamentis.

Mulier in silentio discat cum omni subiectione. Docere autem mulieri non permitto, neque dominari in uirum, sed esse in silentio. Adam enim primus formatus est, deinde Eua. Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prauaricatione fuit. Saluabitur autem per filiorum generationem, si permanserint in fide & dilectione et sanctificatione cum omni sobrietate.

Mulier nō in clamosa uoce, sed in silentio discat, ne uox eius audientes moueat ad libidinem. Et discat non erecta, sed cū omni subiectione, quia propter culpam primae transgressionis subiecta est uiro seruitute conditionis potius quā dilectionis. Sed docere non permitto mulieri, quia nimirū aliquando cum docuit, a sapientiae aeternitate separauit. neque enim permitto eam dominari in uirum, et si dominetur in aliam mulierem: quia uir fortioris naturae est, & dominum debet habere super mulierem, sed uolo eam esse in silentio, ut neque cum uiciosa fabuletur. Silentium teneat, quia dum loquitur, magis ad luxuriam irritat & irritatur. Et ne uideretur mulieris dura conditio, quae tam in marito redigeretur seruitutem, ad antiquum & originale exemplum redit Apostolus, quod Adam primus factus sit, deinde Eua ex costa eius: & quod diabolus Adam seducere non potuerit, sed Eua: & quod post offensam dei statim uiro subiecta sit. Illi autem seducuntur, qui quod faciunt, nō putant esse peccatum. Adam uero sciuit esse malum quod faciebat, sed inexpertus diuinæ seueritatis, in eo falli potuit, ut ueniale crederet esse commissum. Ac per hoc quidem in eo quod mulier seducta est, nō est ille seductus: sed eum sefellit quomodo fuerat iudicandum quod erat dicturus, Mulier quam dedisti mihi sociam, ipsa dedit mihi & comedi. Sicut enim Aaron erranti populo ad idolum fabricandum non consensit inductus, sed cessit obstrictus: nec Salomonem credibile est, putasse errorem nō esse idolis seruire, sed blanditijs foemineis ad illa sacrilegia fuisse compulsum: ita credendum est, illū in uim suae foeminae ad dei legem transgrediendam, non tanquam uerum loquenti credidisse seductū, sed sociali necessitudine paruisse. Mulier enim qđ ei serpens locutus erat, tanquā uerum esse accepit: ille autem ab unico noluit consortio dirimi, nec in cōmunionem peccati. Nec ideo minus reus, si sciens prudensq; peccauit. Noluisset enim coniugem contristare, quam credebatur posse sine suo solatio cōtabescere, si ab eius alienaretur animo, & omnino illa interire discordia, non quidē carnis uictus concupiscentia, quam nōdum senserat in resistente lege membrorum legi mētis suae, sed amicali quadā beneuolentia, qua plerumq; sit

Matt. 6.
Luc. 11.

Gene. 3.

Exodi. 35.

3. Reg. 16.

Aut offendatur deus, ne homo ex amico fiat inimicus. Ergo alio modo quodam & ipse deceptus est, sed dolo illo serpentine, quo mulier seducta est, nullo modo seduci potuit, ut qui spiritali mente præditus erat, crederet quod ei deus ab esca illius ligni inuidendo uetuisset. Hæc enim seductionem proprie appellauit Apostolus, quia id quod suadebatur, cum falsum esset, uerum putatum est, id est, quod deus ideo lignum illud tangere prohibuerit, quia sciret eos si tetigissent, uelut deos futuros, tanquam eis diuinitatem inuideret, qui eos homines fecerat. Adam itaque non est seductus, sed mulier seducta fuit in præuicatione, ut per illam & uir præuicaretur. Sed saluabitur per generationem filiorum &c. Hoc est, illa quæ connubio copulata est & redacta semel in conditionem Eue, delebit errorem ueterem procreationis filiorum: ita tamen, si ipsos filios erudierit in fide & dilectione Christi, & sanctificatione & pudicitia. Non enim (ut male habetur in latinis codicibus) sollicitas est legenda, sed castitas, sicut testatur Hieronymus. Vbi ergo nuptiæ uidebantur prædicari ad conferendam salutem, ibi prædicatur uirginitas. Nam si saluatur mulier in filiorum generatione, & liberorum numerus salus matrum est, cur additum est, si permanserint filij in fide & dilectione & sanctificatione cum omni castitate? Tunc ergo saluabitur mulier, si illos genuerit filios, qui uirgines permaneant: si quod ipsa perdidit, adquirat in liberis, atque dominum & cariem radicis flore compenset & pomis: si filios religione nutriet & instruat, ut teneant fidem, ut non deserant charitatem, ut sanctificationem quam in baptismo perceperunt, seruent cum omni castitate mentis & corporis. Vel iuxta latinos codices, cum omni sobrietate. cum temperantia contra æstum uitiorum. Quamuis enim in publico non permittatur mulier prædicare, filios tamen & familiam uel adolescentulas domi debet instruere. Potest uir in hoc loco rationalem spiritum, mulier uero carnem uel sensualitatem designare. Adam primus formatus est, deinde Eua: quia rationalis sensus principaliter in homine factus est, & secundario caro. Quod Adam non est seductus, sed Eua, id designat, quia quoties peccauimus, rationalis sensus non est ita seductus in nobis, ut non putaret malum esse peccatum, cui consensiebat, propter amicabilem carnis societatem: sed caro in delectationem ita est seducta, ut neque malum esse putaret, quod delectabili committebat. Sed per generationem filiorum saluabitur: quia per effectum bonorum operum perpetuæ salutis sociabitur. Et hæc opera bona maxime in officiis misericordie frequentari solent. Opera uero misericordie nihil prosunt paganis siue Iudeis, qui Christo non credunt, siue hæreticis, siue schismaticis, ubi fides & dilectio non inuenitur. Et ideo tantum saluabitur hæc mulier, id est, caro per filiorum generationem, & per operum bonorum actionem, si ipsa opera permanserint in fide catholica & dilectione gemina, & in sanctificatione cum omni castitate corporis & animæ, uel sobrietate. Nam sine fide impossibile est placere deo, nec

habet aliquid uiriditatis ramus boni operis, si non C
maneat in radice dilectionis: nec prodest quicquid agitur sine sanctificatione, nec opus bonum est aliquid sine castitate.

CAPVT III.

Fidelis sermo: Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Oportet ergo episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris uirum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem, non uinolentum, non percussorem, sed modestum; non litigiosum, non cupidum, sed suæ domui bene præpositum, filios habentem subditos cum omni castitate. Si quis autem domui suæ nescit præesse, quomodo ecclesiæ dei diligentiam habebit? Non neophytum, ne in superbia elatus, in iudicium incidat diaboli. Oportet autem illum & testimonium habere bonum ab his qui foris sunt, ut non in opprobrium incidat & in laqueum diaboli.

Fidelis, id est, uerax est nunc sermo, quem loquor, uidelicet, si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat. Opus, non dignitatem: laborem, non delicias. Opus, per quod in humilitate crescat, ne intumescat fastigio. Episcopatus quid sit, noluit exponere, quia nomen est operis, non honoris. Græcum est enim, atque inde ductum uocabulum, quod ille qui præficitur, illis quibus præficitur, superintendit, curam eorum scilicet gerens. *ἐπίσκοπος* nāq; superintendere est. Ergo *ἐπίσκοπος* superintendens interpretatur, ut intelligat non se esse episcopum, qui præesse dilexerit, non prodesse. Nec desiderare episcopatum æstimandus est, qui suum desiderat lucrum uel honorem, non plebis salutem. Non enim dicitur, qui episcopatum desiderat, bonum gradum desiderat: sed, bonum opus desiderat: quod in maiori ordine constitutus, possit, si uelit, occasionem exercendam habere uirtutum. Ipse ergo sibi testis est, quia episcopatum non appetit, qui non boni operis ministerium, sed honoris gloriam quaerit. Benefacit qui episcopatum desiderat, id est, superintendere alijs & sollicitudinem gerere pro multorum salute. Oportet ergo episcopum esse irreprehensibilem, ut nulli uitio mancipatus sit. & ex subiuncta uirtutum enumeratione manifestatur, quæ sit illa irreprehensibilitas. Ac si talibus appetitoribus dicatur: Laudo quod quaeritis, sed prius discite quod quaeratis, ne dum uosmetipsos metiri negligitis, tanto fastidio uestra reprehensibilitas pateat, quanto & a cunctis conspici in honoris arce festinatis. Notandum etiam, quia quando Apostolus hoc dixit, plebibus quicunque præerat, primus ad martyrii tormenta ducebatur. Tunc ergo laudabile fuit episcopatum quaerere, quando per hunc quasi ad martyrium festinaretur: neque dubium esset, si non ad mortem, saltem ad supplicia grauiora ueniri. Nunc autem locus superior, sine quo populus regi non potest, etsi ita teneatur & administretur

A tur ut decet, tamen indecenter appetitur. Si autē
 sarcina hæc imponitur, suscipienda est propter car-
 nis necessitatem. In actione enim non amandus est ho-
 nor uel potentia in hac uitia, quoniam omnia uia-
 na sub sole: sed opus ipsum, quod per eundem ho-
 norem uel potentiam fit, si recte atque utiliter sit, id est,
 ut ualeat ad eam salutem subditorum quæ secun-
 dum deum est. Et quādoquidem tale est officium
 episcopi, ergo oportet esse irreprehensibilem, id
 est, talem, ut nullum in eo uitium notetur quod
 reprehendi possit, quæ res pene contra naturam
 est. Omne enim uitium, etiam in ocioso uerbo, re-
 prehensione dignum est. Et quis est qui nec in his
 quæ loquitur, reprehendi queat? Sed futurus pa-
 stor ecclesiæ talis debet eligi, ad cuius comparati-
 onem recte grex cæteri nominentur, ut cum rep-
 henderit alios, ipse à nemine reprehendi possit.
 Perdit enim auctoritatem arguendi, cui possunt ab
 eo quæ arguit, propria delicta impropere. Opor-
 tet eum esse *unius uxoris uirum*, id est, unā uxore habuerit,
 non habeat secundam, sicut beatus Hilarius uel
 Antiochodorensis Germanus. *sobrium*, siue uigilan-
 tem. Sacerdotes enim qui ministrant in templo
 dei, prohibentur uinum & siceram bibere, ne in
 crapula & ebrietate grauentur corda eorum, & ut
 sensus officium deo exhibens, uigeat semper & te-
 nuis sit. *prudentem*, ut excludantur illi, qui sub no-
 mine simplicitatis excusant stultitiam sacerdotum.
 Nisi enim cerebrum sanum fuerit, omnia mem-
 bra in uitio erunt. *ornatum* bonis operibus & ho-
 nestis moribus, ut in his sapiens deprehendatur.
 Sunt enim quidam ignorantes mensuram suam &
 tantæ stoliditatis ac irreuerentiæ, ut in motu & in-
 cessu & in sermone communi risum spectanti-
 bus tribuant. *puicum*, id est, uerecundum uel cas-
 tum, ne impudens sit uel castitatem uiolet. *hospita-*
lem, ut imitetur Abraam, & cum peregrinis, imo
 in peregrinis Christum suscipiat. & hoc ante epi-
 scopatum quoque solitus sit agere. *doctorem*, id est,
 qui habeat gratiam docendi. Nihil enim prodest
 conscientia uirtutum frui, nisi & creditum sibi po-
 pulum possit instruere, & eos qui contradicunt,
 redarguere. Innocens enim absque sermone conuer-
 satio quantum exemplo prodest, tantum silentio
 nocet. Et latratu canum ac baculo pastoris, lupo-
 rum rabies deterrenda est. *non uiolentum, non per-*
cussorem. Vitia uirtutibus opponit. Dixit qualis
 esse debeat sacerdos, dicit & qualis non esse debe-
 at. Non sit uiolentus, sed sic bibat ut ignoret an
 biberit. Vinolentia enim scurrionum est & comesa-
 torum, uenterque mero & suans cito despumat in
 libidinem. Non sit percussor, id est, ita irascibilis
 & perturbati sensus, ut percutiat, qui debet pati-
 ens esse & eum imitari, qui dorsum suum posuit
 ad flagella, & maledicentes non remaledixit. Vel
 non sit percussor, id est, non percutiat uerbo uel
 exemplo prauo conscientias infirmorum. Non
 conuenit eum esse uiolentum ac percussorem,
 sed *modestum*, ut temulentiam & iram modestia re-
 frenet, & modeste agat in omnibus. *non litigiosum*,
 id est, qui litigare soleat. Nihil enim imprudenti-

us arrogantia quorundam, qui garrulitatem au-
 toritatem putant: & parati semper ad lites, in sub-
 iectum sibi gregem tumidis sermonibus tonant.
non cupidum, quia cito deuiaret à iusto propter cu-
 piditatem munerum, sicut filij Samuelis. Auariti-
 am enim uel cupiditatem esse uitandam sacerdo-
 ti, & ipse Samuel exemplo suo docet, nihil se cui-
 quam rapuisse coram populo probas: & aposto-
 lorum paupertas, qui refrigeria sumptuum à fra-
 tribus accipiebant, & præter uictum atque uestitum
 nihil aliud uolebant. *sua domui bene præpositum*, non
 ut opes augeat, sed ut ea quæ populis præceptu-
 rus est, prius à domesticis exigit. *filios habentem sub-*
ditos cum omni castitate. In filiis eius probatur disci-
 plina, si bene fuerint subditi & obediētes patri.
 Et tanta ab eo castitas exigitur, ut si filij eius casti
 non fuerint, ipse episcopus esse non possit, & eo-
 dem uitio offendant deum, quo offendit & Heli
 pontifex, qui corripuerat quidem filios suos, qui-
 nam in uicibulo templi cum mulieribus dormi-
 ebant: sed quia non abiecerat delinquentes, re-
 trorsum cecidit & mortuus est. Domui suæ (sicut
 dictum est) debet esse bene præpositus, ut regat
 eam secundum deum. Sed si quis nescit præesse domui
 suæ, quæ parua est respectu ecclesiæ, quomodo habe-
 bit diligentiam ecclesiæ? id est, quomodo sciet soli-
 citudinem habere, ut diligenter regat ecclesiam,
 quæ multo maior est, quam domus eius, & maio-
 r prudentia est regenda. *non neophytum*, id est, ru-
 dem conuenit eum esse. Non sit neophytus, id est,
 nouiter ad fidem conuersus, qui ordinatur epi-
 scopus, *ne in superbiam elatus*, id est, præ cæteris di-
 gnorem se putans, quasi eo indigeat Christiana
 religio, *incidat in iudicium diaboli*, id est, damnetur
 propter superbiam ut diabolus, qui se cunctis
 meliorem iudicauit, & factus est cunctis posteri-
 or. Nec nup̄ baptizatus, nec nuper à secularibus
 negotijs uel à malitia separatus, fieri debet episco-
 pus, quia unusquisque talis est neophytus. Nec con-
 gruit ut heri catechumenus, hodie sit pontifex: the-
 ri in amphitheatro, hodie in ecclesia: uespere in
 circo, mane in altari: dudum fautor histrionum,
 nunc consecrator uirginum. Ignorat momentane-
 us sacerdos humilitatē & mansuetudinē, nescit se
 ipsum continere. De dignitate transferit ad digni-
 tatē. Non ieiunauit, non fleuit, non mores suos sæ-
 pe reprehendit & assidua meditatione correxit, non
 substantiam pauperibus erogauit. Iudicium autē
 diaboli & ruina, arrogantia est. Incidunt in eam, qui
 in pūcto horæ needū discipuli, tam magistri sunt.
 Non solum prædictas uirtutes habere qui ordina-
 tur, prædictisq; uitijs carere, sed & oportet illum bo-
 num testimonium habere ab his qui foris sunt. Quale prin-
 cipiū, talis & clausula sermonis. Qui irreprehen-
 sibilis est, non solum à domesticis, uerū & ab alienis
 consono ore laudatur. Alieni extra ecclesiam, lu-
 dai, gentiles & hæretici. Talis ergo sit pontifex
 Christi, ut nec hi qui foris sunt, religioni uitæ eius
 detrachere audeant, ne si irreprehensibilis fuerit, inci-
 dat in opprobriū, ut exprobrēt illi uitia sua: & ita
 cōtemptus incidat in laqueum diaboli, odio ha-

Eccis. 33.

Matt. 12.

Iaco. 3.

Iudic. 13.

Luc. 1. 21.

Ge. 18. 19.

I. Petri. 2.

C

I. Reg. 3.

I. Reg. 11.

I. Reg. 16.

I. Reg. 4.

I. Reg. 14.

Abens illos à quibus se contineri uiderit. Solet namque euenire his, qui ab alijs despiciuntur, ut despectores suos & ipsi despiciant: sicque in iram & odium; & ceteros diaboli laqueos inciderit. Ideoque pontifex sit talis, ut nemo possit ei exprobrare aliquam pristinam sordem: Si uero post fidem assumptam contraria uirtutibus, quæ nunc descriptæ sunt, habuit, non ad pontificatum est recipiendus:

Diacones similiter pudicos, non bilingues, non multo uino deditos, non turpe lucrum sectantes, habentes mysterium fidei in conscientia pura. Et hi autem probentur primum, & sic ministrent, nullum crimen habentes. Mulieres similiter pudicas, non detrahentes, sobrias, fideles in omnibus. Diacones sint unius uxoris uiri, qui filiis suis bene præsent & suis domibus. Qui enim bene ministrauerint, gradum bonum sibi accipiant & multam fiduciam in fide, quæ est in Christo Iesu,

¶ Vbi prætermisissimis presbyteris, mox post episcopi descriptionem subiungit de diaconibus, dat intelligi quia nomine episcopi & pontificem designauit & presbyter: atque omnia quæ de episcopo dixit, de presbytero secundum se sunt obseruanda. Nam et presbyter est episcopus, id est, superintendens ecclesie quam regit. Sed ille est maior episcopus, iste minor. Et quemadmodum præmissum est oportere episcopum esse pudicum, similiter diacones oportet esse pudicos. id est, castos, non bilingues. id est, non dupliciter loquentes, ut in præsentia cuiusdam loquantur de eo bene: & cum absens fuerit, loquantur de eo male. non multo uino deditos, ne inebrientur: quia qui inebriatur, et mortuus & sepultus est, neque ebriosi regnum dei possidebunt, non turpe lucrum sectantes, sicut auari qui emunt & pluris uedunt, uel usuras accipiunt habentes in conscientia à sordibus uitiorum pura mysterium fidei. id est, tenentes in corde mundo quod de fide est alijs occultum, sicut est quod Christus de uirgine natus est, & quod peccatum non fecit, & quod moriendo mortem destruxit, & quod uere corpus eius sit panis qui in altari consecratur, & cetera fidei arcana. Tales sint diacones. Sed & hi primum probentur. Hic innuitur, quia & episcopi sunt probandi. Primum probentur, & si sic, id est, tales inuenti fuerint, quales descriptimus, ministrent sacris altaribus, nullum habentes, non dico peccatum, sed crimen, quia nullus homo sine peccato est, sed multi sine crimine. Crimen namque est peccatum graue, accusatione & damnatione dignissimum, sicuti homicidium, adulterium, furtum, sacrilegium, & aliqua immunditia fornicationis. Mulieres, id est, diaconissas similiter ut diacones, oportet esse pudicas, ut munditia castitatis in eis regimen teneat. non detrahentes, id est, non quærentes loquendo minuere bonam famam alicuius, sed sobrias, id est, ab omni ebrietate immunes, & fideles in omnibus dictis & factis suis, ut fidem deo seruent & hominibus. Diacones sint unius uxoris uiri. id

non ordinetur diaconus qui duas aut plures habuerit uxores, sed qui tantum unam habuit: & ei non misceatur, postquam ordinatus fuerit. Ita sint diacones uiri singularem uxorum, qui bene præsent filijs suis, si quos prius genuerunt, erudientes eos in disciplina domini: & suis domibus bene prælati, ut eas bene regant. Et iustum est ut filios suos atque domos bene gubernent: quia qui bene ministrauerint in paruis rebus, acquirunt sibi bonum gradum, & altiorum gradum in bono, & acquirunt fiduciam multam in fide quæ est in Christo Iesu, id est, certitudinem fument uel dabunt, se bene conuersaturos fideliter in maiori, & instructuros alios in fide Christiana. Vel bene præesse filiis & domibus suis debent, ut his prius assueti, bene postea sciant ministrare in ecclesia: quoniam qui in diaconatus officio bene ministrauerint, gradum sibi bonum acquirunt, ut promoueri mereantur ad episcopalem gradum, & multam sibi fiduciam æternæ remunerationis acquirunt in fide, quæ est in Christo, quæ humilitatem obedientie meruit exaltari.

Philip. 2.

Hæc tibi scribo fili Timothee, speras me ad te uenire cito. Si autem tardauero, ut scias quomodo oporteat te in domo dei conuersari, quæ est ecclesia dei uiui, columna & firmamentum ueritatis. Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, iustificatum est in spiritu, apparuit angelis, prædicatum est gentibus, creditum est in mundo, assumptum est in gloria.

¶ Hæc omnia firmiter retine & custodi, quoniam ea scribo tibi fili Timothee, sperans me ad te cito uenire, ut te præsens instruam adhuc plenius. Et ideo studiosius interim obseruare debes, quæ tibi iniungo, ut non erubescas cum te uidero. Veniam (ut spero) uelociter. Sed si tardauero, scribo tibi hæc, ut interim scias quomodo conuersari te in domo dei oporteat, ut prodesse possis omnibus qui in ea sunt, & scias qualiter unumquemque debeas instruere. Quæ domus in qua deus habitat, ecclesia est ex multis collecta fidelibus, qui uarijs modis sunt docendi. Ecclesia dei æternaliter uiuit: et ideo æternaliter bene facientis eis, qui uoluntatem eius custodiunt: & contra æternaliter punientis illos, qui præcepta eius continent. Et ipsa eius ecclesia est in perfectis columna, id est, sublimis & recta & inconcussibilis, & sustentans iuniores atque sustollens. & in eisdem perfectis est ipsa firmamentum ueritatis, quia uerbis & exemplis firmat in cordibus infirmorum ueritatem fidei & mandatorum dei. Et manifeste magnum est in ea pietatis sacramentum, in quo salus humana consistit. Sacramentum est res occulta. id est, mysterium siue mysticum aliquid. Et in hoc recte potest intelligi sacramentum, de quo dictum est Colossensibus: Mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus, nunc autem manifestatum est sanctis eius, quibus uoluit deus no-

Colo. 1.

Atas facere diuitias gloriæ sacramenti huius in gentibus, quod est Christus in uobis spes gloriæ. Sacramentum enim pietatis est, quia dei filius per uiscera misericordiæ suæ uisitauit nos oriens ex alto, illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedebāt. Sacramentum pietatis in eo est, quod unigenitus dei misericorditer homo fieri dignatus est per gratiā, ut sibi fratres acquireret, qui cū eo possiderent hereditatem regni cælorum. Et hoc sacramentum manifeste magnum est, quia cuncti fideles nouerunt hoc ita magnū esse, ut nemo sufficiat magnitudinem eius excogitare, quod nobis manifestatū est in carne Christi, quia in eo quod ipse carnem assumpsit, intelligimus omnes electos esse mēbra eius uel fratres, ideoq; simul regnuros. iustificatum est in spiritu, quia hō ille singularis quem uirgo genuit, factus est per spiritum sanctum iustus in utero matris. i. in ipsa cōceptiōe & creatione fecit eum spiritus sanctus iustum, ac deinde in præsentī uita seruauit eū sine peccato. Nos quoq; dum membra eius efficimur, in spiritu sancto per baptismum iustificamur. Et hoc tantæ pietatis sacramentum apparuit angelis. i. innotuit apostolis & prædicatoribus, qui pro eo quod gloriam regni cælestis annuntiāt, angelorum nomine designantur. Vnde & Iohannes in Apocalypsi septem angelis scribit. i. episcopis septē ecclesiæ: Asiæ. Et per huiusmodi angelos. i. per ueritatis nūcios prædicationem creditum est in mundo. Quod autē sequitur, assumptum est in gloria, in nostro quidem capite perfecte iam completum est, sed in membris eius completum ex toto nō erit, donec omnes electi receptis corporibus, in regnum cælorum simul sint ingressi.

CAPVT III.

Spiritus autē manifeste dicit, quia in nouissimis temporibus discedent quidam a fide, attendētes spiritibus erroris & doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium & cauteriatam habentium suā conscientiam, prohibentium nubere, abstinere a cibis quos deus creauit ad percipiendum cum gratiarū actione fidelibus, & his qui cognouerunt ueritatē, quia omnis creatura dei bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarū actione percipitur. Sanctificatur enim per uerbum dei & orationem.

¶ Ecclesia quidem est columna & firmamentū ueritatis, sed tamen spiritus sanctus manifeste in me uel p me dicit, quia in nouissimis temporibus. i. regnante Antichristo uel antea, discedent a fide quidam notabiles, propter cuiusmodi discessionem dictum est, Nisi uenerit discessio primum. Et quia tales sunt recturi sunt, ideo uigilandum est, ne nostris temporibus surgant, uel si surrexerint, ne alios seducant. Discedent em̄ a fide ueritatis, attendentes spiritibus erroris. i. dæmonibus, qui per artem fallaciæ loquentur eis uel apparebunt, & aliqua uelut bona

dabunt, ut eos errare faciant, uel in errore detineant, sicut Agimnēlibus hæreticis nouimus contrigisse, quos dæmones in equorum specie noctibus apparentes, portant per aëra ubicunq; uoluerint, & copiam eis temporalium rerum ministrant, atq; prauis dogmatibus imbunt. Vel attendētes spiritibus erroris. i. heresiarchis, in quibus maligni spiritus loquentur & errorē docebunt. Et attendētes doctrinis dæmoniorum. i. hominū dæmonia habentium, loquentium mendacium in hypocrisi. i. simulata religione, ut magis decipiāt, & habentium conscientiam suam cauteriatam. i. corruptam & putrefactam, atq; putredinem cum fœtore semper emittentem. Dæmoniorum dico, prohibentium nubere, & abstinere iubentium a cibis quos deus creauit. Hoc Agimnenses faciunt & Manichæi, nonnulliq; alij fecerunt. Ille enim prohibet nubere, qui hoc esse malum dicit, nō qui huic bono aliquid melius antepōnit. Multum ergo interest inter hortātes ad uirginitatem, bono minori bonū amplius præponēdo: & prohibentes nubere, cōcubitum propagationis, qui solus proprie nuptialis est, uehementius accusando. Item multum interest inter abstinētes a cibis propter sacratā significationem, uel propter corporis calcigationē, & abstinētes a cibis quos deus creauit, dicendo quod eos deus nō creauit. Nā & primi patres nostri a quibusdā cibis abstinuerunt, non tamē eos dānandi, sed significandi gratia: & nunc fideles, nō quia cibos putent immundos, sed edomādi corporis causa, propter animā in orationibus amplius humiliandā, non solum a carnibus, sed a quibusdam terrę fructibus abstinēt, uel semper, sicut pauci: uel certis diebus atq; temporibus, sicut per quadragesimam fere oēs. Manichæi uero ipsam creaturam negabant esse bonam, & dicebant esse immundam, eo quod carnes diabolus operaretur. Et ab eis huiusmodi temperabāt, quod non significatione, sed natura malæ & immundæ essent. Qua in re creator eam sine dubio blasphemabant, quod pertinebat ad doctrinam dæmoniorum. Deus enim creauit escas ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus, id est, ut cum gratiarum actione perciperentur a fidelibus, qui bene credunt de ipsis elcis, licet necdum intelligant quod credunt. & his qui cognouerunt ueritatē. i. qui intelligunt quod de eisdem elcis credunt. Hanc scilicet ueritatē cognouere, quia omnis creatura dei bona est in natura sua, & nihil ciborum est reiiciendū. i. abhorrendū & respuendū quasi naturaliter malum uel immundū, quod percipitur. i. percipi solet, cum gratiarum actione, id est, ut agantur deo gratiæ a percipiente. Omnia quippe quæ naturaliter sunt in ordine suo bona sunt: & nemo in eis peccat, nisi qui ordinē suum in dei obedientia nō custodiens, eorum quoq; ordinem male utendo perturbat. Patres autē nostri qui deo placuerunt, tenuerunt ordinē suum in ipsa obedientia, ut quod quid deus temporibus congruis iubendo distribuit, sic obseruarent quō ille distribuit. Itaq; non solū carnes ad cibos datas, cum omnes naturæ mūdæ sint uel essent, quasdam tñ nonnulla significatione

A immundas illo tempore non ederunt, quo eas nō edi præceptum erat, ut talibus significationibus futura rerum manifestatio præfiguraretur, sed & azyum panem, & cætera eiusmodi in quibus fuit umbra futurorum. Qui tam rei essent illius tēporis & illius populi homines, si obseruare contemnerent, quando illa sic fieri, & ista quæ nūc reuelata sunt, sic prænunciari oportebat, quā nos desipientes essemus, si nūc iam manifestato nouo testamento, illas prænunciatiuas obseruationes aliquid nobis prodesse putaremus. Nihil ergo ciborum est reſciēdum, quod cum gratiarum actione percipitur. *Sanctificatur enim cibus ipse per uerbum dei*, quod est in actione gratiarum, & orationē, quæ adiūgitur ne diabolus per eum noceat. Verbum enim sanctificat, oratio autem impetrat, diabolus uero per cibum tenet.

Hæc proponens fratribus, bonus eris minister Christi Iesu, enutritus uerbis fidei & bonæ doctrinæ, quam assecutus es. Ineptas autem & aniles fabulas deuota, exerce autem te ipsum ad pietatem. Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est. Pietas autē ad omnia utilis est, promissionē habens uitæ quæ nūc est & futuræ. Fidelis sermo & omni acceptione dignus. In hoc enim laboramus & maledicimur, quia speramus in deum uiuum, qui est saluator omniū hominum, maxime fidelium.

B *Hæc de cibis & creaturis quæ dixi, proponens fratribus ad tenendum, bonus eris minister Christi Iesu: tu dico, enutritus uel à matre tua uel ab alijs fidelibus uerbis fidei, id est, uerbis quæ fidem docent, & uerbis bonæ doctrinæ, quantum ad bonos mores, quam assecutus es ab infantia, & tunc cum studio perquirens eam & inueniens. Bonam quidem doctrinam tene & doce quam assecutus es, sed ineptas & aniles fabulas, id est, ludæorum traditiones deuota: quia sunt ineptæ, id est, sine aptitudine: & aniles, id est, uetularum sermonibus infusæ iuniorū codi cibus: & sunt fabulæ, id est, inania uerba sine ueritate & utilitate. Hoc non de diuinis eloquijs dicit, sed (ut dixi) de traditionibus, quas ludæi à senioribus suis acceperūt præ legales & propheticos libros, & de stultiloquijs hæreticorum, qui prohibent nuptias & interdiciunt cibos quos creauit ut cum gratiarum actione sumerentur. Fabulas quidem deuota, sed te ipsum exerce ad pietatem. Hoc est, fabulas impiorū caue, & ad pietatem te metipsum exerce, id est, hoc sit studiū tuū, ut mēte sis religiosus, & erga dei cultum deuotus, atq; fidelis pietate sincerus. Idcirco moneo ut esse studeas mente pius erga deum & proximum: quia corporalis exercitatio, quæ est in ieiunijs & uigilijs ac labore manuum, atq; multimoda corporis afflictione, in qua te fatigas, ad modicum utilis est, id est, parum utilitatis habet respectu magnæ utilitatis, quam habet pietas religiosæ mētis. Nam illa corporalis exercitatio & in hypocritis uel hæreticis inuenitur, pietas au*

tem deuoti ac beneuoli cordis, non nisi in electis **C** reperitur. Illa corporalis exercitatio ad modicum utilis est, pietas autem ad omnia utilis est, quia omni bono studet, habens promissionem uitæ quæ nūc est & futuræ: quia deus pijs promisit uitam quam habet in hoc seculo animæ iustorum, uel subsidia temporalia, & uitam futuræ beatitudinis, dicēs: *Quærite primum regnum dei & iustitiam eius, & hæc omnia adjiciētur uobis.* Et per Salomonem, dicēs de sapientia: Longitudo dierum in dextera eius, & in sinistra eius diuitiæ & gloria. Dextera enim uitam perennem, sinistra uero uitam præsentem designat. Vel exerce te ad pietatem, id est, ad compassionem proximorum, & ad opera misericordiarum. Pietas est ad omnia utilis, quia & in futuro & præsentī seculo prodest, dans temporalia & æterna remedia. Habens promissionem uitæ quæ nūc est & futuræ: quia qui pietatis beneficia pauperibus impendit, & in præsentī dat ei deus unde temporaliter uiuat, & in futuro uitam sempiternā. Et fidelis est iste sermo de pietate, id est, uerax: quia scilicet pietas est utilis ad omnia, & fideliter adimpletur quod ei promissum est, ut habeat uitam præsentem & futuram. Iste sermo est fidelis, neminem fallens, & est dignus omni acceptione, ut à cunctis hominibus omnino accipiatur. Vere pietas habet promissionem uitæ præsentis & futuræ. nam in hoc laboramus, ut promissionem hanc consequamur: & maledicimur ab impijs & blasphematoribus. In hoc laboramus, quia speramus in deum uiuum, id est, in hoc insudamus pietatis ac iustitiæ operibus, quia speramus uitam quam deus uiuens promisit pie agentibus. Qui est saluator omnium hominum, quia solem suum facit oriri super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos, atq; salutem corporis in hac uitā communiter parat bonis & malis. maxime tamen ipse est saluator fidelium, quia præter temporalem salutē, quæ illis est communis cum reprobis, dat eis æternam salutem, quam possideāt cum angelis.

Præcipe hæc & doce. Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in uerbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate. Dum uenio, attēde lectioni, exhortationi & doctrinæ. Noli negligere gratiam quæ est in te, quæ data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij. Hæc meditare, in his esto, ut profectus tuus manifestus sit omnibus. Attende tibi, & doctrinæ insta in illis. Hoc enim faciens, & te ipsum saluum facies, & eos qui te audiunt.

Hæc quæ dixi de fabulis uitædis & pietate seruanda, præcipe scientibus & doce nescientes. Præcipe hæc ut fiant, & doce quomodo fiant. Et ut præceptum tuum atq; doctrina suscipiatur, nemo adolescentiam tuam contemnat, id est, ita uiue & maturum te moribus ostende, ut nemo te quali adolescentē possit cōtemnere, nec uita ætatē tuā faciat

Locus ob
scurus.

Matth. 6.
Lucæ. 12.

Prov. 3.

D

Matth. 5.

Eccis. II.

A reprehensibilem. quamuis corpore sis adolescens, si quid reprehensibile feceris, audacius reprehenditur, & quasi contemnitur. Potest etiam ad subiectos referri, ut dicatur, nemo eorum quibus precipies & quos docebis, contemnat adolescentiam tuam: quia in sacro eloquio nonnunquam adolescentia iuuentus uocatur, Salomone testate, qui ait: Lætare iuuenis in adolescentia tua. Si enim unum esse utrumque non decerneret, quem monebat in adolescentia, iuuenem non uocaret. Sic & in hoc loco adolescentia pro iuuentute intelligitur, ut sanctus Timotheus in autoritate prædicationis sit etiam solidæ ætatis. Nemo ætatem tuam contemnat, sed tu exemplum esto fidelium in uerbo, ut ipsi exemplo tuo bona loquantur: & in conuersatione, ut exemplo tuo bene & honeste conuersentur: atque in charitate dei & proximi, & in integritate fidei, & munditia castitatis. Et ut ita possis exemplum bonorum operum alijs præbere, attende lectioni diuinæ scripturarum interim dum uenio. Valde enim inter humana uerba cor defluit. Cumque indubitanter constet, quod externis occupationum tumultibus impulsus, à semetipso corruat, studere incessanter debet, ut per eruditionis studium resurgat. Attende (inquam) lectioni, & post lectionem attende exhortationi iam uolentium, & doctrinæ nescientium. Sic enim debes agere, ut quod lectio faciendum docuerit, facias: & subditos tuos ut hoc idem faciant, admoneas: atque illos qui hoc ignorant, doceas. Sic age & noli negligere gratiam episcopalis officij, quæ est inter: quia ad hoc gratis te deus prætulit illi populo, ut sic agas. quæ gratia est tibi data per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij. Videat Apostolus prophetiam uocare inspirationem sancti spiritus, per quam præsciebat quid de hoc & de cæteris esset acturus. Vel certe de hoc quod fieri deberet, episcopus specialiter prophetauit, siue ipse Apostolus, siue quilibet alius sanctus. Impositionem uero manuum eam dicit, quæ in ordinatione eius facta est. Quæ manuum impositio fuit presbyterij, quia per hanc impositionem accepit presbyterium, id est, episcopatum. Episcopus enim sæpe uocatur ab apostolis presbyter, & presbyter episcopus. Vel hæc impositio manuum fuit presbyteri, qui Latine dicitur senior: quia ipse Apostolus qui iuxta hunc sensum presbyter intelligitur, imposuit manus suas capiti eius, dum illum consecraret episcopum. Nam & Petrus atque Iohannes in epistolis suis se ipsos uocant seniores, id est, presbyteros, propter grauem maturitatem morum & sapientiam, uel etiam propter ætatem. Deinde, hæc, inquit, meditare, id est, hæc pertracta & uolve in animo tuo quæ iniungo tibi, quia idcirco constitutus es pontifex: & in his actionibus atque meditationibus iugiter esto, ut dum ita uiueris & docueris, ut dixi, profectus tuus sit manifestus omnibus, id est, cuncti te patenter sciant omnibus proficere. Et ut tibi alijsque proficias, attende tibi, id est, mentis inuicem frequenter reduc ad te ipsum, & diligenter attende qualis uiuas: ac si quid in te corrigendum inueneris, statim corrige, & semper ad meliora nitere, & doctrinæ insta

1. Petri. 5.

2. Ioh. 1.

3. Ioh. 1.

in illis, id est, instant doce illos qui sunt commisi tibi. Et libenter debes utrumque facere, quia hoc ita faciens, duplicem fructum afferes, quoniam & te ipsum saluum facies & eos qui te audiunt. Te enim saluabis, si tibi attenderis: & auditores tuos, si doctrinæ institeris. Sic enim debet rector propriam salutem quærere, ut communem non deserat: & sic communem profectum quærere, ut proprium non negligat. Nam ita de subiectis suis rationem CHRISTO iudici reddet, ut & de se ipso reddere cogatur.

CAPVT V.

Seniores ne increpaueris, sed obsecra ut patrem: iuuenes, ut fratres: anus, ut matres: iuuenulas, ut sorores in omni castitate.

¶ Dixi ut instes doctrinæ, sed tamen hoc age cum discretione, ut unumquemque doceas uel admoneras prout congruum fuerit. Aliter namque admonendi sunt iuuenes, & alii senes. Quia illos plerumque seueritas admonitionis ad profectum dirigit, istos uero ad meliora deprecatio blanda componit. Et ideo seniores ne increpaueris, sed pro pietatis honore obsecra eum reuerent ut patrem, quatenus per benignam obsecrationem, facilius tuam suscipiat admonitionem. Indignatur enim & erubescit, si fuerit aspere correptus. iuuenes uero admone cum affectu dilectionis, ut fratres. Senes & in scriptura sacra uocantur, non qui sola quantitate temporum, sed qui morum grandæuitate maturi sunt. Iuuenes autem, qui nulla consilij grauitate deprimentur. Et ideo tales etiam hoc loco possunt intelligi. Seniores ergo qui maturitate prouectus est, si in aliquo aliter quam oportet egerit, ne increpaueris, sed blande obsecra ut se emendet, & de cætero in melius proficiat. iuuenes uero, quos morum leuitas agit, increpa benigne (si deliquerint) ut fratres. anus similiter, quæ uel ætate uel bonis moribus sunt prouectæ, admone cum reuerentia ut matres. iuuenulas autem ætate uel moribus, admone ut sorores, & hoc in omni castitate. In alloquio iuuenularum rectissime iuuenis de omni castitate admonetur, ut nec saltem minima carnis titillatione circa eas moueatur.

Viduas honora quæ uerè uiduæ sunt, si qua autem uidua filios aut nepotes habet, discat primum domum suam pie regere, & mutuum uicem reddere parentibus. Hoc enim acceptum est coram deo. Quæ autem uerè uidua est & desolata, sperat in deum, & instat obsecrationibus & orationibus nocte ac die. Nam quæ in delicijs est, uiuens mortua est. Et hoc præcipe, ut irreprehensibiles sint. Si quis autem suorum & maxime domestico rum curam non habet, fidem negauit, & est infideli deterior.

¶ Viduas, inquit, honora quæ uerè uiduæ sunt, id est, quæ omni auxilio suorum sunt destitutæ, quæ manibus

A suis laborare non possunt, quas paupertas debilitat, ætasq; conficit, quibus deus spes est, & omne opus oratio. Ex quo datur intelligi, adoleſcētulas uiduas, exceptis quas excusat infirmitas, uel suo labori, uel liberorum, uel propinquorum ministerio delegari. Honor autem in presenti, pro elemosyna uel pro munere accipitur. Nam & quod alibi dicitur, Honora patrem & matrem, non in uerborum sono, qui inopiam parentum cassa potest adulatione frustrari, sed in uictus necessarijs ministrandis debet intelligi. Itaque uiduas honora, id est, sumptibus ecclesiasticis ale, nō tamen oēs, sed quæ uere uiduæ sunt, id est, quæ non habent auxilium nisi solius dei. Sed si qua uidua habet filios uel nepotes, discat primum pie regere domum suam, in quo probabitur. Hoc discat primum, id est, antequā ad ecclesiam ueniat stipendijs ecclesiæ honoranda. Discat domum regere, & parentibus qui eam aluerunt, mutuam uicem reddere, ut & pari lege alios nutriat. Nec solum genitores, sed & filij, uel nepotes, cæteriꝫ propinqui dicuntur parentes, unde et tota progenies parentela uocatur. Et in mundana lege parens parenti per gradum & parentelā succedere iubetur. Mutuam ergo uicem, (ut dictum est) reddit parentibus, qui nutritus a maioribus, nutrit minores; & quod a præcedentibus accepit, subsequētib; impendit. Vel mutuam uicē parentibus reddit, qui filijs & propinquis sibi seruitia impendentibus subsidia repēdit. Hoc agat bona uidua, quia hoc est acceptum coram deo. Et hæc tamen nondum est uere uidua, quæ parentes habet qui illi sunt solatio. Sed illa quæ uere uidua est, id est, ab omni auxilio mundano destituta, & ab omni terreno solatio desolata, sperat in deum, id est, uidens ex nulla parte se habere suffugiū, toto animo adhæret deo, a quo solo sperat auxilium uitæ & salutis: ideo nocte ac die instat obsecrationibus pro remotione totius mali, & orationibus pro adeptione bonorum. Talis erat sancta Anna, quæ non discedebat de templo, ieiunijs & obsecrationibus seruēns die ac nocte. Præ cæteris enim uiduæ debent uacare orationibus, quia & dominus cum ad semper orandum hortaretur, uiduam cōmemorauit, quæ uidelicet iniquum iudicem ad audiendā causam suam assidue interpellando commouit. Quapropter cum in uiduis destitutio & desolatio notetur, si se omnis anima intelligat in hoc seculo destitutam & desolatam, quādiu peregrinatur a dño, profecto quandam uiduitatem suam deo defensori assidue & impensissima precatōe cōmendat. Mystice enim uel ecclesia uel omnis anima q̄ intelligit se derelictā omni auxilio, nisi solius dei, uidua est. Vnde enim mulier est uidua? Quia nō habet auxilium aliunde, nisi solius dei. Illæ uero quæ habent uiros, quasi superbiunt de auxilio uirorum. Videntur autem uiduæ deserte, sed robustius est auxilium earū. Ergo tota ecclesia una uidua est, siue in uiris, siue in foeminis, siue in coniugatis, siue in maritatis foeminis, siue in adoleſcentibus, siue in senibus, siue in uirginibus. Omnis ecclesia una uidua est, deserta in hoc seculo, si sen-

tit illud, si nouit uiduitatem suam. tunc enim auxilium præsto est illi. Sed simpliciter uiduam mulierem iterum sicut superius intelligamus. Quæ enim uere uidua est & desolata, persistit in precibus, & sit deo proxima. Nam e contrario illa quæ in delicijs est, id est, quæ carnem suam deliciose touet, & in precibus & ieiunijs nullatenus affligit, uiuens communi uita, mortua est in anima: quoniā deus ab ea recessit, qui est uita animæ. Vnde & beatus Iob de sapientia, quæ deus est, dicit, quia non inuenitur in terra suauiter uiuentium, id est, in mente eorum qui uoluptatibus huius uitæ seruiunt. Hoc est enim uiuentem mortuum esse, non habere deum manentem in sua mente. Ne ergo uiuens sit mortua, deliciae spirituales delicijs carnalibus in sancta castitate succedant, id est, oratio, ieiunium, bona cogitatio, bonorum operū frequentatio. Nam quando uidua pro delicijs nuptiarum quas in carne uiri habere solebat, aliarum & carnalium deliciarum tanquam in solatio usum assumit, tunc uiuēs mortua est. Nam sicut in ipsis sensibus corporis acutius audiunt qui non uident, et tangendo multa discernunt, nec tanta uiuacitate tangunt qui oculis utuntur, non intelligitur ex uno aditu, id est, luminum repressa intentione sentiendi eam se in alios sensus promptiori dignoscēdi acumine exercere, tanquam ex altero conetur implere quod negatur ex altero: ita & sæpe carnis cupiditas a concumbēdi uoluptate cohibita, maiori uoluptate in pecuniæ se porrigit appetitum: & illinc auersa, huc se impetu ardentiori conuertit. Mors autem est ipsa lætitia in perfructu, cum quisque adipiscitur quod perdit concupiuit. Et ideo mortua est uidua quæ in delicijs uiuit, ad quas delicias per cupiditates tanquam portas mortis puenit. Et ideo præcipe uiduis ne delicioſe uiuant. Et hoc est, præcipe illis, ut irreprehensibiles sint, id est, ut caueant facere ea quæ sunt digna reprehensione. Dixi superius, ut uidua si filios uel nepotes habet, discat regere domū. Si autē hoc agere neglexerit, fidem perdidit: quia si quis non habet curam suorum, & maxime domesticorum, ut quantum potest procuret illis necessaria, fidem negauit operibus, etsi non uerbis: quia proximum non diligit, & infideliter erga eum agit. Vel uiduæ non studeant congregare delicias, sed uel filij, uel cæteri propinqui impendant illis quod necessarium est. Sed si quis est qui nolit, fidem negauit quā in baptismo promisit, quando diaboli operibus abrenunciavit, & est deterior infideli, quia nunquam fidē habuit. Hic enim ueritatē nouit, & se bene acturū promisit: infidelis autem nec nouit adhuc, nec promisit. Sed iste promisit, & implere uoluit, ideo deterior est illo qui fidem nondum percepit. Multo enim grauius delinquitur scienter quā ignoranter, & multo peius est bona opera promittere & non facere, quā nec promittere nec facere. Curam ergo suis, & maxime domesticis quisque debet impendere: quia cum cōpērit uelle prodesse quibus poterit, primitus inest ei cura suorum. Ad eos quippe habet opportuniorem facilioremq;

A aditum consulendi uel naturæ ordine, uel ipsius societatis humanæ. Nam infidelis curam suorum habet, & ideo deterior est infideli, qui hanc non habet.

Vidua eligatur non minus sexaginta annorum, quæ fuerit unius uiri uxor, in operibus bonis testimoniū habens, si filios educauit, si hospitio recepit, si pedes sanctorū lauit, si tribulationem patientibus subministravit, si omne opus bonum subsecuta est.

Hic commune dat præceptum de his uiduis, quæ ecclesiæ pascuntur alimonijs: & idcirco ætas præscribitur, ut illæ tantum accipiant pauperum cibos, quæ iā laborare non possunt, atq; maturitatem habent morum pariter & ætatis. Simulq; cōsidera quod illa quæ duos habuit uiros, etsi anus, etsi decrepita, etsi egens est, ecclesiæ stipes non meretur accipere. Dixi superius ut ueras uiduas honores sumptibus ecclesiæ. Et uidua quæ sic est honoranda, eligatur habēs non minus sexaginta annorum, nisi iam est extinctus fomes libidinis, quæ fuerit unius uiri uxor, id est, quæ non habuit nisi unum maritum, post mortē eius habens testimoniū in bonis operibus, scilicet si filios enutrit quos habuit: si pauperes hospitio recepit, si sanctorum prædicatorum pedes lauit, quos tunc recipere periculosum fuit. Cum fratres hospitio suscipiuntur, mos inoleuit apud plerosq; sanctos, ut pedes eorū lauētur: & magna in hoc facto commendatio est humilitatis, ne dedignetur facere Christianus, qđ prior fecit Christus. Cum em̄ ad pedes fratris inclinatur corpus, etiam in corde ipso excitatur: uel si iam inerat, cōfirmatur ipsius humilitatis affectus. Et uidua est eligenda quæ testimoniū habet hæc omnia fecisse, & si tribulationem patientibus, id est, incarceratis uel quibuscumq; afflictis bona quæ potuit subministrare, atque ut breuiter cōcludam, si omne opus bonum subsecuta est. Et hæc talis pascatur alimentis ecclesiæ, & si uires habuerit, seruiat sacerdoti.

Adolescentiores autem uiduas deuita. Cum enim luxuriatæ fuerint, in Christo nubere uolunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Simul autem & ociosæ discunt circuire domos, non solum ociosæ, sed & uerbosæ & curiosæ, loquentes quæ non oportet. Volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matres familiās esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia. Nam enim quædam cōuersæ sunt retro post saram. Si quis fidelis uel si qua fidelis habet uiduas, subministret illis, & nō grauetur ecclesia, ut his quæ uerē uiduæ sunt, sufficiat.

Dixi ut uidua eligatur non minus sexaginta annorum, nisi compressa est omnis lasciuiā. Sed adolescentiores uiduas, quarum adhuc sanguis feruet, deuota ad ministerium ecclesiæ. Et quare? Quia cum luxuriatæ fuerint, uolunt nubere in Christo, id est, quia

sæpe contingit ut relicto proposito castitatis, per multos amatores luxurientur, uel in luxu ciborum & deliciarum uersentur, & post multam luxuriā uelint nubere, id est, copulari uiris in Christo, id est, per legitimas nuptias, quasi tunc non sit peccatum nubere. ipsæ dico, habentes damnationem æternam, quia primam fidem irritam fecerunt, id est, quia castitatem domino uouerunt & non reddiderunt: uouentibus uidelicet uirginitatem uel uiduitatē, non solum nubere, sed etiam uelle nubere est damnabile: ideo uidelicet habent damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt, etsi non nubēdo, tamen uolendo. Non quia ipsæ nuptiæ uelut malum damnandæ iudicantur, sed damnatur propositi fraus, damnatur fracta uoti fides: non damnatur susceptio de bono inferiore, sed ruina à bono superiore. Postremo damnantur tales, non quia coniugalem fidem posterius iniere, sed quia continentiae primam fidem irritam fecerunt, uolentes nubere. Voluntas enim quæ à proposito cecidit, damnatur, siue subsequantur nuptiæ, siue desint. Et ideo tenenda est in corde perseveranter uoluntas boni propositi, ne quis uel quæ retro aspiat, & uxor Lot similis fiat. Quid enim fecit uxor Lot? Liberata est à Sodomis, & in uia posita, retro respexit. Vbi respexit, ibi permansit, facta est statua salis, ut illius contemplatione condantur homines, cor habeant, & non sint fatui, non retro respiciant, ne malum exemplum dantes, ipsi remaneant, & alios condant. Simul autem & ociosæ & uerbosæ. Nec solum quæ diximus, faciunt prædictæ mulieres: sed cum illis malis addit, quod sunt ociosæ, nihil manibus operantes, & fiunt propter metis uagationē & corpore instabiles, quia non sūt in domibus suis, sed discunt, id est, assuescunt circuire sine rationabili causa domos alienas, qđ religioni inimicum est. Nec solum ociosæ sunt, sed & uerbosæ, id est, abundantes multiloquio fabularum & inutilium sermonum. Nec solum uerbosæ, sed & curiosæ, id est, inuestigantes aliorum facta, & negligentes sua, & studentes aliquid semper audire. Et sunt loquentes ea quæ non oportet, id est, turpia & ad libidinem pertinentia, uel quolibet alia modo religioni contraria. Et quia quædam uiduæ postquam deo continentiam & religiosam conuersationem promiserunt, talia mala faciunt, ergo uolo iuniores uiduas non continentiam uouere, quā seruare non possunt, sed nubere, & filios procreare legitimos, ne si quos ex fornicatione genuerint, extinguant eos propter metum & uerecundiam. & uolo eas esse matres familiās. Nubant, ne uagentur per alienas aedes: sed sub uiris positæ, habeant frenū quo regantur. Procreent filios, & sint matres familiarum, ut non sint ociosæ, sed in nutritura filiorum & gubernatione familiarum utilibus occupentur actionibus. Bonum est enim nubere, bonum filios procreare, bonum matres familiarū esse, & ideo faciant hæc bona, ne forte committant supra dicta mala. Hoc uolo eas facere, & nullam occasionē dare aduersario. i. infideli, gratia maledicti, id est, causa malæ locutionis. Hoc est, nolo ut infideli qui no-

Iohan. 13.

B

Luc. 9. 17
Gen. 19.

A his aduersatur, & cui magnum est de nobis male loqui, dent ullam occasionem, ut possit aliquid maledicere de eis. & fortasse darent occasionē, sicut iam nōnuallā dedere: quia iā conuerse sunt quædam retro à bono cōtinentiæ, quod proposuerūt, euntes post satanam, qui retro cessit & periit. Hoc Apostolus addidit, ut in his uerbis eius intelligeremus eas quas nubere uoluit, melius potuisse cōtinere quā nubere, sed melius nubere quā retroire post satanam, id est, ab excellenti illo uirginali uel uiduali castitatis proposito, in posteriora respiciendo cadere & interire. Dixi ut iuniores nubant. Sed si aliquæ nubere uolunt, procurent eas sui. Et hoc est: si quis fidelis, uel si qua fidelis habet uiuas, id est, uiris orbatas sorores aut consanguineas, quæ aliqua linea generis ad eum pertineant, subministret illis nec essaria, et non grauetur ab eis ecclesia, ut his quæ uere uiduæ sunt, id est, omni auxilio destitutæ, sufficiat alimenta præbere. Hic ostendit Apostolus quia & fideles sibi & alijs in posterum necessaria providere debēt, ut intelligeremus quod præcipit dominus non cogitandum esse de crastino, non ad hoc fuisse præceptum, ut nihil pecunie seruetur à sanctis, sed ne deo propter ista seruiatur, & propter inopiæ timorē iustitia deseratur.

Matth. 6.

Qui bene præsumunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in uerbo & doctrina. Dicit enim scriptura: Nō infrenabis os boui trituranti. & dignus est operarius mercede sua. Aduersus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.

Deut. 25

1. Cor. 9.

Matth. 10.

Lucæ. 10.

De uiduis ita fiat, ut hætenus ostendi. Sed de bonis presbyteris aliter, scilicet ut qui bene præsumunt ecclesiæ, habeantur digni duplici honore, ut in presenti accipiant honorem stipendiorum à subditis suis, & in futuro à deo honorē gloriæ perennis, maxime qui laborant in uerbo sciētijs, & in doctrina nescientibus, id est, qui monere studēt eos qui sciunt, & docere eos qui nesciunt. & cū duplex honor, i. gemina retributio talibus debeat, de uno honore probo, quē illis debent subiecti in oblatione sumptuum. Nam legis scriptura dicit: Nō infrenabis os boui trituranti, id est, non prohibebis prædicatorem cibos ex ecclesia sumere. Et euāgelij scriptura secūdū Lucā dicit, quia dignus est operarius mercede sua, id ē, dignus est prædicator receptione sumptuum. Ex euangelio em̄ Lucæ sumpsit Apostolus hanc sententiā, probans autoritate sua. Dignus est operarius mercede sua, quia iā de mercede sunt operis ipsa alimenta sustentationis, ut hic merces de labore prædicationis inchoetur, quæ illic de ueritatis uisione perficitur. Qua in re considerandum, quod uni nostro operi duæ mercedes debantur, una in uia, altera in patria: una quæ nos in labore sustentat, altera quæ nos in resurrectione remunerat, quā digni honore duplici boni presbyteri sunt. Merces itaq; quæ in præsentia recipiūt, hoc in nobis debet agere, ut ad sequentē mercedē robu-

stius tēdamus: quia unusquisq; uerus prædicator non ideo prædicare debet, ut in hoc tpe mercedē recipiat, sed ideo mercedem recipere, ut prædicare subsistat. Quisq; enim ideo prædicat, ut hic uel laudis uel muneris mercedem recipiat, æterna pculdubio mercede se priuat. Quisq; uero se uel ea quæ dicit, ideo placere hoibus appetit, ut dū placet quod dicitur, nō ipse, sed dñs ametur, uel idcirco terrena stipendia in prædicatione consequitur, ne à prædicationis uoce per indigentiam lassetur, huic pculdubio ad recipiendā mercedē nihil obstat in patria, quia sumptus sumpsit in uia. Nam & hoc dat in labore cibū operario suo, ut laborare sufficiat, & post laborem reddit mercedē ei. Multo magis ergo deus operariū suum dupliciter honorabit, i. remunerabit. Et ideo non facile accipias accusationem aduersus presbyterum, quia non facile est accusanda tam alti nominis persona, noli contra eum accusationē recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus, id est, nisi accusator duos uel tres produxerit testes tā idoneos, ut accusatio sit sub eis, id est, ut ipsi testes sint accusatore superiores, ut uita eorum nō sit inferior uita accusantis. Testes enim (ut ait Isidorus) considerantur conditione, natura, & uita. Conditione, si liber, nō seruus. Nam sæpe seruus metu dominantis testimoniū supprimit ueritatis. Natura, si uir, non femina. Nam uarium & mutabile semper femina. Vita, si innocens & integer actus. Nam si uita bona defuerit, fide carebit. Non enim potest iustitia cū scelerato homine societatem habere. Duo autem sunt genera testium: aut dicentium id quod uidentur, aut proferentium id quod audierunt. Duobus autem modis testes delinquit, cum aut falsum promunt, aut uera silentio obsecunt. Nam apud ueteres non minoris erat culpe ueritatem tacere, quā mendacium dicere.

Aenci. 4.

D

Peccātes autem coram omnibus argue, ut & ceteri timorem habeant. Testor corā deo & Iesu Christo & electis angelis, ut hæc custodias, sine præiudicio nihil faciēs, in alteram partem declinando.

Sic age erga presbyteros, ut dixi. Sed peccantes argue corā omnibus, ut & ceteri qui peccare uolebāt, timorem habeant, ne talia facere præsumant. Dñs dicit, si peccauerit in te frater tuus, corripe illum inter te & ipsum solū, & nūc Apostolus peccantes corā om̄ib; iubet argui. Sed nulla contrarietas est in his duobus pceptis, quia aliquādo corripiendus est inter te & ipsum solū, aliquā corā om̄ib; arguendus. Tunc em̄ secreto monendus est, quā peccauit in te, i. quando tu scis quia peccauit. Quia em̄ secretum fuit quādo in te peccauit, secretū quære cum corrigis quod peccauit. Nam si solus nosti quia peccauit in te, & eum uis corā om̄ib; corrigere, nō es corrector, sed p̄dicator. Ergo illa corripienda sunt secretius, quā peccatur secretius: illa uero arguenda corā omnibus, quæ peccantur corā

Matth. 18.

Matt. 13.
25.

A omnibus. Demum ad confirmationem obseruationis cunctorum preceptorum subditur: *Testor coram deo.* Ac si dicatur: Deus est mihi testis, quod animam meam liberaui, dicendo quæ dicere debui, tu tibi caue ne pereas transgrediendo quæ iussi. *Coram Christo Iesu testor, qui iudicabit: & coram electis angelis, qui separabunt malos à bonis.* Testor ut custodias hæc quæ nunc præcepi de accusatione presbyteri non leuiter suscipienda, & de manifesta correctione peccatorum, uel etiam cætera præcepta per totam superius epistolam data, & inferius adhuc danda. Hæc custodias, nihil unquam faciens sine præiudicio, id est, sine præmeditatione, an sit faciendum, an non faciendum, declinando in alteram partem, nisi in eam quam præmeditatio cognoueris iustam. Vel hæc custodias sine præiudicio, id est, sine reprehensione, nihil faciens declinando in alteram partem quam non iussi, id est, in partem sinistrae actionis. Vel hæc quæ dixi de accusatione presbyteri, custodias, nihil faciens sine præiudicio, id est, sine præexaminatione, & ab examinatione non declines in aliud quam examinatio inuenit.

Manus cito nemini imposueris, neque communicaueris peccatis alienis. Te ipsum castum custodi. Noli adhuc aquam bibere, sed modico uino utere, propter stomachum tuum & frequentes tuas infirmitates. Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quosdam autem & subsequuntur. Similiter & facta bona manifesta sunt, & quæ aliter se habent, abscondi non possunt.

Quia tam grauiter tractanda est causa presbyteri, & ideo prius diligenter considera, quis sit ille quem ordinaueris presbyterum. Non enim facile debet ordinari, qui non facile potest ab ordine deponi: & idcirco nemini cito imposueris manus ordinando illum, sed diu proba illum antea, quia in morando poteris uitam eius cognoscere: neque communicaueris consentiendo peccatis alienis, si inconsiderate peccatorem ordinaueris. Qui enim indignum ordinat, peccatis eius communicat. Et ut uiles ab ordinatione possis expellere, te ipsum castum custodi. Ac si dicat: Qui indignos uis repellere, te ipsum debes in uitæ munditia custodire. Et qui alios iudicas, uide ne possis ab alijs de prauo actu iudicari: quisquis peccata caues aliena, caue propria. Dico ut te custodias castum, & iam tamen noli adhuc aquam bibere, sicut prius consueueras, sed modico uino utere, quia modice sumptum non nocet castitati. Et hoc præcipio, propter dolentem ex longa abstinence stomachum tuum, in quo sedes est infirmitatis: & propter infirmitates tuas frequentes, id est, frequenter tibi uenientes. Quia de castitate admonuit, hac occasione immoderatam abstinentiam prohibet, quam Timotheus inierat, & modicum uinum præcipit ob infirmitates sumendum, medici consilio magis quam apostoli, licet apostolus sit medicus spiritalis, & ne Timotheus imbecillitate superatus, non posset implere prædicationis opus, Vix tamen etiam

propter has necessitates uini potio conceditur, quæ uinum & adolescentia duplex incendiū uoluptatis. Sed stomachi dolor & frequens infirmitas in sancto Timotheo fomenta libidinis reprimebat. Apostolus itaque cum dilectum discipulum de instituendis ecclesiæ officijs admoneret, ne quos forte ad sacros ordines inordinate pueheret, dixit: Manus cito nemini imposueris, neque communicaueris peccatis alienis. Te ipsum castum custodi. Qui ad infirmitatem eius corporis protinus se conuertens, ait: Noli adhuc &c. usque, tuas infirmitates. Statimque subiunxit, dicens: Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quosdam & subsequuntur. Et quid ad illud pertinet, quod ab infirmo bibi aquam prohibet, hoc quod de peccatis quorundam hominum manifestisq; subiunxit, nisi quod interposita de eius infirmitate sententia ad hoc in extremo rediit, quod superius dixit, manus cito nemini imposueris & cætera? Vt enim hæc eadem peccata quanta sollicitudine resellenda essent ostenderet, interposita contra infirmitatis molestiam discretionis admonitione, protinus intulit quod in alijs patescerent, & in alijs laterent, dicens: Quorundam hominum &c. Similis interpositio reperitur in libro domini Iob, ubi de reprobis dicitur: De mane usque ad uesperam succidentur, & quia nullus intelligit, in æternum peribit, statimque de electis additur, qui autem reliqui fuerint, auferentur ex eis. iterumque mox de reprobis subiungitur, Morientur, & non in sapientia. Sed in alijs scripturarum sanctarum locis inueniuntur frequenter huiusmodi interpositiones. Cur ergo Timotheus, uel quilibet episcopus nemini debeat cito manus imponere, ne peccatis alienis communicet, si peccatorem ordinauerit, subiungitur causa, cum dicitur: Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, id est, quorundam peccata ita sunt aperta, ut eorum fama uel notitia prius ueniat ad iudicium, id est, ad locum in quo sit discussio personarum, quam ipsi infames qui ueniunt ad ordinandum. Quosdam autem & subsequuntur ad iudicium peccata sua, quia tunc primum manifesta fiunt, cum ordinandi discutuntur. De quibusdam peccatis hoc intelligendum est: Non enim omnia panduntur in illa discussione, sed aliquando latent plurima. Nec solum peccata quædam ita manifesta sunt, et quædam in discussione, uel in conuersatione paulatim dereguntur, sed etiam quædam bona facta similiter manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, ut non sit opus probandi ea esse bona: & quædam iterum esse bona, quæ aliter se habent, id est, quæ non ita sunt manifesta, non possunt abscondi uel in ipsa discussione, & ideo probanda. Hieronymus: Quod dicit, istiusmodi est. Quidam tam libere & palam peccant, ut priusquam eos uideris, statim intelligas peccatores: alios autem qui callide occultant uitia sua, ex consequenti conuersatione cognoscimus. Similiter & bona apud aliquos in propatulo sunt, in alijs longo usu discimus. Augustinus: Manifesta ea dicit, de quibus clarum est quo animo fiant, Hæc præcedunt ad iudicium.

A quia si fuerit ista subsequens iudiciū, non est temerarium. Subsequuntur autē illa quæ occulta sunt, quia nec illa latebunt tempore suo. Sic & de bonis factis intelligendum est. De manifestis ergo iudicemus, de occultis uero iudiciū deo relinquamus: quia & ipsa abscondi non possunt, siue mala, siue bona, cum tempus aduenerit quo manifestentur.

CAPVT VI.

Quicunque sunt sub iugo serui, dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen domini & doctrina blasphemetur. Qui autem fideles habet dominos, non contemnant, quia fratres sunt: sed magis seruiāt, quia fideles sunt: & dilecti, quia beneficij participes sunt.

¶ Quod de seruo Hebræo præcipitur, ut sex annis seruiat, septimo dimittat liber gratis, ne serui Christiani hoc flagitent à dominis suis, apostolica nunc autoritas iubet seruos dominis suis esse subditos, ne nomen domini & doctrina blasphemetur. Pseudo enim dicebant, non licere seruos teneri nisi sex annis, uel potius neminem debere esse seruum alterius, sed omnes equaliter esse liberos, quia omnes ex uno patre Adam descendunt, & omnes Christus redimendo liberauerat. Et horum prauæ persuasioni contradicit Apostolus, dicens Christianos seruos debere quibuscunque dominis, siue paganis, siue Christianis bene seruire: quia hoc præcepit Christus, cum diceret, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo. Et hoc est: Serui Christiani qui sunt grauati sub iugo infidelium dominorum, quicunque sint illi serui. i. et si iusti, et si sapientes sint, dominos tamen suos arbitrentur dignos omni honore, bene seruiendo illis, ne si seruire contempserint, blasphemetur à dominis eorum propter eos nomen domini quasi aliena inuadentis, & doctrina Christiana quasi prædicans iniusta, & contra legem mundanam decernens. Sic agant qui dominos habent infideles. Sed illi qui habent fideles dominos, non ideo quidem contemnant seruire, sicut pseudo apostoli dogmatizabant, quia sunt fratres, id est, dominis suis in Christo pares, quoniam utique Christiani: sed magis, id est, maiori affectione seruiant eis, quia fideles sunt, id est, participes sacramentorum ecclesiæ: & dilecti sunt à deo, quia participes sunt eius beneficij præsentis & futuri.

Hæc doce & exhortare. Siquis aliter docet, & non acquiescit sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est doctrinæ, superbus est, nihil sciens, sed languens circa quæstiones & pugnas uerborum: ex quibus oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemiae, suspiciones malæ, conflictationes hominum mente corruptorum, & qui à ueritate priuati sunt, existimantium quæstum esse pietatem.

¶ Hæc quæ dixi de seruis, doce ignorantes, & exhortare sciētes. Et hoc age, si quis aliter docet, id est, si quis prædicauerit cōmunē omnibus in Christo

libertatem, dicens omnes debere liberos esse, tunc eccontrario tunc præcipe. i. prædica ut serui dominos suos omni honore dignos arbitrentur, & non contemnant eis seruire. Nam semper expedit quidem ista docere, sed tunc maxime quādo peruersus quis aliter docet, prædicās ut omnes sint liberi: & non acquiescit sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi, dum ei obijcitur Christū dixisse, Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo, & præcepisse Petro ut pro se & pro ipso Christo stateret reuertum in ore piscis daret his qui tributum exigebant. & item dixisse, Discite à me quia mitis sum. & non acquiescit ei doctrinæ nostræ, quæ est secundum pietatem, id est, quæ non facit odiosam Christianitatem, docendo inolescere. Ille qui his & huiusmodi sermonibus dñi & huic doctrinæ nō acquiescit, sed aliter docet, superbus est, id est, superbia, non ratio ducit eum. Superbus est, id est, non patiens uinci & à sententia sua desecti. Et quamuis se sciolum putet, tamē nihil sciens est, sed est semper circa quæstiones languens, id est, inefficax & impeditus ad soluendum, & ad ueritatis indaginem peruenire non ualens, & similiter est languens circa pugnas uerborum, id est, circa repugnantiam quæ uidetur esse in quibusdam scripturarum uerbis, licet sensus concordet, sicut est, Si uos filius liberauerit, uere liberi eritis. & iterum, Quicumque uoluerit in uobis primus esse, erit omnium seruus. Videntur enim hæc uerba huic stulto repugnare, ut nos filius liberos faciat, & iterum sit seruus qui uoluerit esse primus, cum primus inter nos maxime sit liber, si nos liberi sumus. Vel circa pugnas uerborum languet, i. circa disputationes, in quibus disputatores pugnant uerbis inuicē. Ex quibus quæstionibus & uerborum pugnis oriuntur inuidiæ & contentiones, blasphemiae & suspiciones malæ: quia propter uerba pseudo apostolorum libertatē huiusmodi prædicant, hi qui seruos habent, inuident Christianos, & contendunt aduersus fideles, & blasphemant deū quasi qui aliena sibi tollit, & suspicant male de nobis, quasi hanc libertatē finxissemus ad lucrū. Et contra illos oriuntur inde conflictationes hominum mente corruptorum. i. pseudo prædicatores, quorum intelligentia uel ratio errore corrupta est, ne possit inuoluntate ueritatis cognitionē habere in uera rerum notitia, uel mente corruptorum, quia etsi caro eorum propter simulationē sanctitatis est integra, mens tamen interius delectatur immunditij libidinum, & turpitudinibus uel amore pecuniarum. Et qui priuati sunt à ueritate, quia etsi aliquando ueritatem catholicæ doctrinæ aliquatenus cognouerunt, propter errores quos menti suæ inseruerunt, cognitionem illam penitus amiserunt. Hominiū dico existimantium pietatem, id est, dei cultum esse quæstum temporalium rerum, quia pseudo putabant quod Christus esset colendus propter comoda præsentis uitæ, non futuræ: quoniam & ipsi propter acquisitionem præsentium lucrorum prædicabant.

Est autem quæstus magnus, pietas cum sufficientia. Nihil enim inulimus in hunc

A mundū, haud dubiū quia nec auferre quid possumus. Habentes autem alimenta et quibus tegamur, his contenti simus.

Pro. 30. **I**psi putant pietatem nostræ religionis esse quæstum emolumentum carnalis, & uerum quidē est quod Christiana pietas est quæstus, non tamē exiguus, ut temporalia tm̄ acquirat, ut ipsi putant, sed magnus, id est, æterna corporis & animæ bona conquirens. Magnus quæstus est pietas cum sufficiētia. i. pietas cui sua parua sufficiunt, nec desiderat plus habere quā necesse est. Hanc autem sufficiētiā non indecenter uult, quisquis eā uult, nec amplius uult. Alioqn̄ non ipsam uult, & ideo nec indecenter uult. Hanc optabat qui precabatur, dicens: Mendicitatem & diuitias ne dederis mihi. tri bue tm̄ uictui meo necessaria. Hæc necessaria debent nobis sufficere, quia incongruū est ut qui nihil huc attulimus, & nihil hinc portabimus, multa hic habere queramus. Nihil uidelicet intulimus in hunc mundum quando nati sumus: & haud, id est, nō est dubium quia nec auferre hinc aliquid possumus, qm̄ morientes de mundo eximus. Nudus enim egreditur de matris utero, & nudus migrat de mundo. Vnus ergo introitus est omnibus ad uitam, et similis exitus. Cur itaque alius in hac uita quærit fieri ditior alio? uel cur diues cōtra pauperem inflatur, cum uterque sine diuitijs uenerit, & sine diuitijs abiturus sit? Non igitur diuitias multiplicare queramus, quas hinc nobiscum portare non possumus: sed habentes alimenta quibus pascamur, & indumenta quibus tegamur, his contenti simus, nihil ultra querētes in hoc seculo, quia frigus & fames simplici uestitu & cibo expelli potest.

B Nam qui uolunt diuites fieri, incidunt in tentationem & laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nocua, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas. Quam quidam appetentes, errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. Tu autem o homo dei hæc fuge. Sectare uero iustitiam, pietatem, fidem, charitatē, patientiam, mansuetudinem. Certa bonum certamen fidei, apprehende uitam æternā, in quam uocatus es, & confessus bonam confessionem coram multis testibus.

Nobis apostolis quos ceteri debent imitari, sufficiunt alimēta & tegumenta, omniū sc̄q̄ Christianis sufficere debent. Nam qui uolunt diuites fieri, in tentationem incidunt. Non dico qui diuites sunt, sed qui uolunt fieri diuites. Aliud enim est esse diuitē, aliud fieri uelle diuitem. Hic cupiditas accusatur, non aurum, non argentum, non diuitiæ. Diuiti p̄cipitur ut eroget pauperi, ne desideret. Nam qui uolunt diuites fieri, etsi non fiant, ipsa tamen uoluntate incidunt in tērationem, & in laqueū diaboli, id est, in hoc ut consentiant suggestioni diaboli, amando diuitias, quarum amorem illē suggerit, & illaqueantur ab eo per consensum iniquæ per-

suasionis, & per actionem prauitatis. & cadunt in desideria multa inutilia & nocua, quia nihil prosunt, sed ualde nocent. quæ ita nocent, ut mergant homines in interitum corporum & perditionem animarū. Et recte dixi quia per cupiditatem diuitiarum cadunt in multa desideria: nā cupiditas est radix omnium malorum, id est, non est aliqua species mali, quæ non ex aliqua cupiditate aliquādo procedat. Hæc enim & primus angelus cecidit, qui utique non amauit pecuniam, sed propriam potestatem. Hæc & primi homines deieci sunt, qui non aurum, sed inconcessam sibi diuinitatem superbe cupierunt. Plus enim uolentes habere quā acceperant, & quod acceperant amiserunt. Nam cum initium omnis peccati sit superbia, recte malorū omnium radix esse dicitur cupiditas. Vel auaritia hoc loco generalis intelligitur, quia quisque appetit aliquid amplius quā oportet, propter excellentiam suam & quendam propriæ rei amorem. Talis enim peruersitas mentis, competēter uocatur superbia uel cupiditas. Cum sit ergo specialis quædam cupiditas, quæ uisitatus amor pecuniæ dici potest, Apostolus nūc cupiditatem nominans, per speciem genus significauit, & uniuersalem cupiditatem intelligi uoluit, dicens: Radix omnium malorum est cupiditas. Ipsa quippe latenter oritur in mente, sed peccatorum omnium punctiones patenter producit in opere. Quas uidelicet punctiones ab hac radice surgentes, statim prædicator egregius insinuauit, subdens: Quam quidam appetentes, errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis. Qui enim multos dolores dixit, quasi nascentes ex hac radice punctiones uel spinas innotuit. Quidam per cupiditatem errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis, sicut illi qui propter dona principum adorauerunt idola, & post etiā in hoc seculo uiles omnibus effecti, multas misérias pertulerunt. Nunc quoq̄ multi per cupiditatem errant à fide, quoniam auaritia est idolorū seruitus: & inserunt se doloribus multis, quoniam mēs eorum assidue pungiuntur spinis solitudinum pro acquisitione uel conseruatione diuitiarum, & multiplici labore corpus illorū attritur. Illi per cupiditatem irrationabilem in tot mala decidunt. Sed tu o homo ratione utēs, quia es dei non cupiditatis, fuge hæc mala, si quando per aliquam delectationem humanæ fragilitatis apprehendere te uoluerint. Hæc quidem fuge, sed iustitiam sectare, ut nunquam obseruatio iustitiæ te possit effugere, sed semper per oēs uias actionum eius sequere. Sectare iustitiam, faciendo unicuiq̄ qd ius exigit, non qd cupiditas. Et sectare pietatem, ut egeni uel afflicti condescendas per cōpassionem, & ei clementer subuenias, prout necesse habuerit, & sine auaritia tribuas qd opus fuerit. Et sectare fidē, ut credēdo bona inuisibilia, contēnas uisibilia: quia qui ueram fidem de deo & futura beatitudine habet, nō curat hic cum impijs in exilio fieri diues, nec pluri est ei mūdus quā deus. Sectare charitatē erga deum & proximum, quia penitus caret auarus: quia nec deū diligit, cuius mādātū

Isaie. 14.

Gene. 3.

Eccl. 10.

Iob. 1.

Ephes. 5.
Colos. 3.

Luce. 11. 12. de dandis elemosynis contemnit: nec proximum diligere probatur, cui de suis opibus nihil impartitur. Tu uero ut charitatem sectari possis, ad de patientiam, qua perferas æquanimiter, quæ tibi à proximis inferentur, ne mordearis intrinsecus ullo dolore indignationis aduersus eos qui tibi hæc inferent, sed serenum & tranquillum cor erga eos serues. Multa enim oportet te æquanimiter à proximis tolerare, si charitatem non uis frequenter amittere. Et erga eos præcipue, à quibus aduersa perferes, sectare mansuetudinem, ut nihil asperitatis, nihil amaritudinis illis rependas, sed mitis & tractabilis erga eos maneat. Cupidus autem neque patienter aduersa tolerat, neque mansuetudinem erga quempiam seruat. **Certa** quoque, id est, pugna pro anima tua in agone præsentis uitæ, ut coronam percipias in fine. **Certa** non malum certamen, sicut auari, qui certant alios superare diuitijs: uel sicut hæretici, qui certant fideles à fide separare: sed certa bonum certamen fidei, ut benigne contendas fide & bonitate alios superare, & infideles fidei subiicere. Vel certamen fidei, id est, quod fides exigit, certa ut uel in martyrio, uel in agone iustitiæ, uel contra hostes fidei, uel contra quælibet uitia pugnes assidue. Et per uictoriam huius certaminis apprehende, id est, ui quadam ad te prende uitam æternam. Quam debes uiriliter apprehendere, quia in eam uocatus es à deo per euangelicam prædicationem, uel per propositum diuinæ uoluntatis. Et tu confessus es bonam confessionem fidei & iustitiæ coram multis testibus, quando baptizatus es, siue quando in episcopum consecratus: ideoque fructum huius confessionis, id est, uitam æternam, nitere apprehendere.

Præcipio tibi coram deo qui uiuificat omnia, & Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, ut serues mandatum sine macula irreprehensibile, usque in aduentum domini nostri Iesu Christi, quem suis temporibus ostendet beatus & solus potens rex regum & dominus dominatium, qui solus habet immortalitatem, & lucem habitat inaccessibilem, quem nullus hominum uidit, sed nec uidere potest, cui gloria, honor & imperium sempiternum, Amen.

¶ Ut uitam æternam possis apprehendere, & bonam confessionem tuam seruare, præcipio tibi coram deo qui uiuificat omnia quæ uiuificantur: & coram Christo, qui in passione sua bonam confessionem reddidit, ut serues mandatum. Non enim uitam consequeris æternam, nisi per eum qui uiuificat omnia, & ideo nunc illum præceptionis meæ testem adhibeo, ut ipse tibi uitam tribuat, si obedieris: nec bonam confessionem tuam seruas, nisi imitando Christum, qui sicut sub Pilato bonam confessionem dedit, ita & tu coram potestatibus huius seculi non timeas ueritatem confiteri, & propterea coram Christo tibi præceptum

trado. Deus pater uiuificat omnia, non tamen sine filio: quia quæcunque ille facit, hæc & filius similiter facit. Et sicut pater suscitatur mortuos & uiuificat, sic & filius quos uult uiuificat. Nec sine spiritu sancto agitur ista uiuificatio, quia sicut idem filius ait, Spiritus est qui uiuificat. Non solus pater, sed tota trinitas quæ unus deus est, uiuificat omnia. Quod autem sequitur, & Christo Iesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem, de filio proprie intelligitur: quia sub Pilato in forma serui solum filium nouimus passum esse, non etiam patrem uel spiritum sanctum. Tunc enim ipse filius bonum reddidit testimonium, quia dixit se regem esse, quamuis sciret se inde moriturum esse: & illud testimonium fuit bona confessio ueritatis. Hoc testimonium & hanc confessionem reddidit ipse, quando respondit Pilato: Tu dicis quia rex sum ego. Ego in hoc natus sum, & ad hoc ueni in mundum, ut testimonium perhibeam ueritati. Omnis qui est ex ueritate, audit meam uocem. Sic & tu nullo metu tyrannorum debes à confessione ueritatis reticere. Itaque præcipio tibi coram deo qui est trinitas, & coram CHRISTO, qui est mediator dei & hominum homo Christus Iesus, ut mandatum bene agendi & bene docendi, quod tibi tradido, serues sine macula criminalis peccati, & serues illud irreprehensibile, id est, ut non sit habile ad reprehendendum propter aliquam similitudinem inhonestatis. Et ita serues illud usque in aduentum domini nostri Iesu Christi, de quo ipse dicit: Vigilate, quia nescitis qua hora dominus uester uenturus sit, id est, usque ad obitum tuum. Vel in Timotheo præcipit unicuique rectori ecclesiæ, quia successurus est alius post alium usque in nouissimum domini aduentum, ut seruet sine macula criminis, & sine reprehensione inhonestæ similitudinis hoc mandatum. Quem dominum Christum, uel quæ aduentum domini, suis, id est, congruis & dispositis temporibus ostendet, id est, palam omnibus uisibilem ponet deus trinitatis, qui naturaliter in seipso & ex seipso beatus est, quod nulli creaturæ congruit. Nulla enim creatura potest esse beata, nisi participatione beatitudinis sui creatoris. Qui & solus potens est, quia per seipsum naturaliter omnia potest. Creaturæ uero si quam habet potestatem, ab illo hanc accipiunt. Non est enim potestas nisi à deo. Et ipse est rex regum, quia sub eius imperio regnant omnes quicunque regnant: & est dominus dominantium, quia illi seruiunt aut uolentes, aut fluiti, quicunque alij dominantur. Hæc (ut diximus) de tota trinitate dicuntur, quæ unus est deus. Qui solus habet immortalitatem, quia solus est immutabilis. In omni enim mutabili natura, nonnulla mors est ipsa mutatio, quia facit aliquid in ea non esse quod erat. Proinde & ipsa anima humana, quæ propterea dicitur immortalis, quia qualitercunque secundum modum suum nunquam desinit uiuere, habet tamen per ipso suo modo quandam mortem suam. Quia si uiuebat & peccat, moritur iustitiæ. Si peccatrix erat & iustificatur, moritur peccato. Ut alias eius imitationes taceam, de quibus longum est disputare,

A & creaturarum natura cælestium mori potuit, quæ peccare potuit. Nam & angeli peccauerunt, atque dæmones facti sunt: & qui non peccauerunt, peccare potuerunt. Et cuiusque rationali creaturæ præstat ut peccare non possit, non est creaturæ proprium, sed dei gratia. Ac per hoc solus deus habet immortalitatem, qui non alicuius gratia, sed natura sua nec potuit, nec potest aliqua conuersione mutari: nec potuit, nec poterit aliqua mutatione peccare. *Qui & lucē habitat inaccessibilem.* Sed si inaccessibleis est lux, in qua ipse manet, quomodo nobis dicitur, *Accedite ad eum & illuminamini.* Sed inaccessibleis est uiribus nostris, acceditur autem ad eum muneribus suis. Moyses enim accessit ad caliginem in qua erat deus. Illa enim caligo lux ista est, quæ hic dicitur inaccessibleis: quia & omnis etiam corporea lux, quæ præ nimia claritatis non potest aspici, recte caligo & inaccessibleis potest appellari. De hac caligine ad quam Moyses accessit, Dionysius ita scripsit: Diuina caligo est inaccessible lumen, in quo habitare deus dicitur, & inuisibile eo existente propter supereminentem claritatem, & inaccessiblei eodem per superexcellentiam superessentialis luminum manifestationis. In hoc sit omnis scire deum & uidere dignus, eum non uidendo neque cognoscendo uere superuisionem & cognitionem factus, hoc ipsum cognoscens, quia post omnia est sensibilia & intelligibilia, & quia prophetice Iudæis mirabilis facta est scientia tua ex me, confortata est, & non potest **B** ro ad eam. Inaccessibilis ergo dicitur lux ista, siue caligo quam deus inhabitat, propter superexcellentiam splendoris, in cuius uisione caligat interior oculus rationalis creaturæ: quia sicut idem Dionysius alibi de eo loquitur, educit super & uerbum & intellectum, in obscuritatem super omne & uerbum & intellectum superessentialiter superessentialis superdiuinitatis, neque nomen eius, neque neque uerbum, sed superexaltat. Ista exaltatio est illa lucis inaccessio. *Quem nullus hominum uidit, sed nec uidere potest* propter supereminentem claritatem quæ exuperat & reuerberat humanum uisum. Videri enim diuinitas humano uisu nullo modo potest, sed eo uisu uidetur, quo iam qui uiderint, non homines, sed ultra homines sunt. Scriptura quippe sacra omnes carnalium sectatores, humanitatis nomine solet notare. Vnde Corinthiis dictum est: Cum sit inter uos zelus & contentio, nonne carnales estis, & secundum hominem ambulatis? Et paulo post: Nonne homines estis? More enim suo Apostolus & hic & ibi homines uocauit, humana sapientes: quia quæ diuina sapient, supra homines sunt. Videbimus igitur deum, si per cælestem conuersationem supra homines esse mereamur. Cui sit gloria in amplificatione fidelium, & honor in assiduitate bonæ conuersationis, & imperium in plenaria humilitate cordis eorum. Imperium dico, sempiternum, ut ipse perenniter in bono corde eorum regnet. Vel sine initio & sine fine, & sine mutabilitate est ei per manens in seipso naturaliter gloria & honor, nec non & imperium sempiternum, quo uoluntas eius

æternaliter adimplet. Non enim coepit imperium habere, quando coepit creaturas facere, sed ab æterno possidet imperium sempiternum. Amen, id est, fideliter dicta sunt hæc omnia.

Diuitibus huius seculi præcipe non sublimē sapere, neque sperare in incerto diuitiarum, sed in deo uiuo, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum, bene agere, diuites fieri in operibus bonis, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant ueram uitam.

Superius ostendit pericula, quæ contingunt his qui uolunt fieri diuites, & ideo ne Timotheus de salute diuitum desperaret, ipsosque deuitaret, docet eum qualiter eis uiam salutis ostendat. *Diuitibus, inquit, huius seculi, id est, qui seculares habent diuitias, præcipe non sublimē, id est, non superbe sapere.* Vbi notandum ualde est, quod humilitatis doctor memoriam diuitum faciens, non ait, Roga, sed præcipe: quia etsi impendenda est charitas uel pietas in firmitate, honor tamen non debet elationi. Talibus ergo res sum quod dicit, tanto rectius iubet, quanto & in rebus transitorijs altitudine cogitationis intumescunt. Nihil enim tam timendum in diuitijs quam superbia. Non enim diuitias expauit Apostolus, sed morbum diuitiarum. Morbus autem diuitiarum est superbia. Nam grandis est animus, qui inter diuitias isto morbo non tentat. Magnus ergo est diues, qui non se ideo magnum putat, quia diues est. Qui autem ideo se magnum putat, superbus & egenus est. Præcipe, inquit, diuitibus huius seculi. Non adderet huius seculi, nisi essent & alij diuites, qui non sunt huius seculi. Ipsi sunt enim, quorum princeps & caput est ille, de quo dictum est: Propter uos egenus factus est cum diues esset, ut illius inopia diuites essetis. Paupertas enim Christi non pecuniam nobis attulit, sed iustitiam. Paupertas illius unde? Quia mortalis effectus est. Ergo ueræ diuitiæ immortalitas est. Ibi enim uera copia, ubi nulla indigentia. Qui ergo has habet diuitias, diues est, sed non huius seculi. Nec tamen & diuites huius seculi contempti sunt, sed eis ostendit quomodo ueras possint habere diuitias. Præcipe, inquit, diuitibus huius seculi non sublimē sapere, id est, ut sublimitas non sit eis sapida & dulcis: neque sperare in incerto diuitiarum, id est, ut non sperent in diuitijs, de quibus incertum habent quantum diuitias possideant, & quid sibi pro illis uenturum sit. Sicut pomæ uel arbores habent suos uermes, ita diuitiæ suum uermem habent. Vermis diuitiarum est superbia. Ergo præcipitur diuitibus, non ut diuitias abijciant, sed ut superbe non sapiant. Vermis enim excluditur, usus diuitiarum permittitur. Inde autem superbit diues, quia sperat in incerto diuitiarum. Nam si incerta diuitiarum prudenter attenderet, nunquam superbiret, sed semper timeret: & quanto esset ditior, tanto fieret sollicitior, etiam secundum hanc uitam. Multi enim pauperes in istis seculi perurbationibus

Psal. 33.

Exod. 19.

Psal. 138.

Locus obscurus.

Iohan. 1.

1. Cor. 3.

2. Cor. 8.

A securiores fuere. Multi autem propter suas diuitias quæſiti & comprehenſi, atque cruciati uel interfecti ſunt. Multi erant heri diuites, & uenientibus latronibus atque cuncta auferentibus, cuiſigilant pauperes: ergo non eſt ſperandum in incerto diuitiarum, ſed in deo uiuo. Ne enim ſe ſpem perdiſſe arbitrarentur, ſubiunctum eſt, ſed in deo. In deo ſperent, qui præſtat nobis abunde omnia ad fruendū temporalia & æterna. Sed magis ad fruendū æterna, ad utendum temporalia. Temporalia tanquā uiuatoribus, æterna tanquā habitatoribus. Temporalia, unde bona faciamus: æterna, unde boni efficiamur. Hoc ita debent facere diuites & bene agere, id eſt, bonis operibus inſudare, & diuites fieri in bonis operibus, ut repleant diuitijs bonorum operum. Sperent in dño q̄ dat oīa abundanter ad fruendū. q̄ nobis erit oīa ad fruendū. Nā non mihi uidetur dictū, qui dat nobis abunde omnia ad fruendum, niſi ſeipſum. Videtur em̄ eſſe aliud uti, aliud frui. Vitimur enim pro neceſſitate, fruimur pro iucunditate. Ergo iſta temporalia dat ad utendum, ſed autem dat ad fruendum. Singitur ſe, quare dictū eſt omnia, niſi iuxta illud quod dictum eſt, ut ſit deus omnia in omnibus. Diuites, inquit, fieri in operibus bonis, facile tribuere. Hoc poſtulat illis diuitijs, ne ſit eis difficultas tribuendi. Vult em̄ pauper, & non poteſt. Vult diues, & poteſt. Ergo q̄a facile poteſt, facile tribuat indigentibus. Diuites enim debent communicare, id eſt, bona ſua ſanctis pauperibus communia ſecum facere, & theſaurizare ſibi fundamentum bonum, id eſt, firmitatem perpetuæ ſtabilitatis in futurum, ubi ſunt uere diuites, ſed non huius ſeculi. Non enim, quia dico, ut facile tribuat & communicent, expoliare eos uolo & inanes relinquere. Non doceo lucrum, cū dico ut theſaurizent ſibi. Non ut diuitias perdant, moneo: ſed quo eas præmittat, doceo. Præmittat theſauros ſuos in locum ubi eſt uera uita, ut ipſi poſtmodum ſequentes, apprehendant eā: ne ſi hic theſaurizauerint, decipiantur à falſitate huius uitæ, ſicut ille diues purpuratus, qui Lazarum micas dare noluit: & ideo flammis poſtea traditus, impetrare guttam aquæ non potuit.

O Timothee, depositum cuſtodi, deuitans profanas uocum nouitates, & oppoſitiones falſi nominis ſcientiæ: quam quidā promittentes, circa fidem exciderunt. Gratia tecum. Amen.

Cum plurima Timotheo Apoſtolus iniunxiſſet, poſt omnia iubet ut depositum, id eſt, cōmendatum ſibi theſaurum ſcientiæ, uidelicet acceptū à domino talentum bene cuſtodiat, ut multiplicatū illud reddat: & idcirco noīe proprio illū uocat, ut uigilantiore et attentiore reddat ad ſeruandū quod admonet. O, inquit, Timothee, depositum, id eſt, theſaurum ſapientiæ cuſtodi, quem deus & ego tibi commendamus, ne quis illum tibi furetur per nouas inductiones uerborum. Et ideo cuſtodi illum, deuitans nouitates uocum profanas, id eſt, quæ ſunt extra religionē. Aliæ enim nō ſunt uirandæ quæ ſongruunt doctrinæ religionis, ſicut ipſum nomē

Chriſtianorum, quod poſt aſcenſionem domini cœpit, quando primū in Antiochia diſcipuli ſunt appellati Chriſtiani, res tamen ipſa & ante nomē erat. Et aduerſus impietatem Arrianorum nouū nomen patres addiderunt, ſed non rem nouam tali nomine ſignauerunt. Hoc enim uocatur, quod eſt, Ego & pater unum ſumus, unius uidelicet eiſdemq̄ ſubſtantiæ. Nam ſi oīs nouitas profana eſſet, nec à dño diceretur. Mandatum nouum do uobis, nec teſtamentum appellaretur nouum. Sed profanæ ſunt uocum nouitates, quorū hæretici nouum quemlibet errorem inueniunt, & loqui cæteris præſumunt. Et huiusmodi nouitates de uita, ſi depositū uis cuſtodire. Et oppoſitiones ſcientiæ falſi nominis caue, id eſt, oppoſitiones quæ Chriſtianæ doctrinæ poſſunt obijci ex ſcientia hæreticorū, qui ſe ſcientes eſſe iactant, cum ſint inſci, uel ex ſcientia ſeculari, quæ falſo nomine uocatur ſcientia, cum nomē eius uerum ſit ignorantia, ſue error uel imperitia. Ex qua prædicationi euangelicæ multa opponuntur, ſicut eſt, non potuiſſe uirginem parere, nec deum potuiſſe mori, nec mortuum reſuſcitare ſeipſum potuiſſe, & his ſimilia, quæ nobis ab imprudentia phyſicorum uel hæreticorum opponuntur. Sed huiusmodi oppoſitiones de uita, quæ ueniunt ex ſcientia, quæ falſo nominatur ſcientia: quia nō eſt ſcientia, ſed inſcientia. quam ſcientiam quidam promittentes alijs ſe daturus, exciderunt, id eſt, ex toto ceciderunt in errores, cundo circa fidem ſemp & nunquā intus intrando. Nihil em̄ ſic amant iſti quā ſcientiam promittere, & fidem regū uerarū quas credere paruuli præcipiuntur, uelut imperitiā deridere. Gratia tecum. Ac ſi dicatur: Multa tibi huius epistolæ textum iniunxi, ſed ut hæc omnia cuſtodire ualeas, gratia dei ſit tōum, id eſt, cum uiribus arbitrij tui manens & cooperans. Amen. i. fideliter dicta ſunt uniuerſa, quæ cōtinentur in hac epistoła. Nam ſicut amen, quod in fine orationis rñdetur, totā cōfirmat orationē: ſic amē quod in fine epistolæ ſubſcribitur, cōfirmat epistolam.

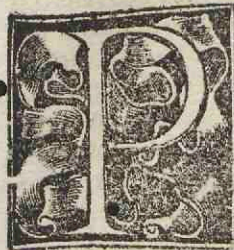
PRAEFATIO IN EPISTOLAM SECVNDAM AD TIMOTHEVM.

Paulus Romæ uinculis tentus, & iam de mundo tranſiturus, ſcribit iterum Timotheo inſirmitatibus & aduerſis fatigato ut conſtanter laboret in gratia dei ſibi credita, exhortās multis modis eum ad martyrium. Rōborat eum contra falſos prædicatores, & inſtruit de regula omnis ueritatis, & de his quæ futura ſunt temporibus noſtris, & de ſua paſſione. Sicq̄ incipit:

EPISTOLAE PAULI SECVNDAE

AD TIMOTHEVM

CAPVT I.

PAULVS apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei, secundum promissionem uitae quae est in Christo Iesu, Timotheo charissimo filio: gratia, misericordia & pax a deo patre & Christo Iesu domino nostro.

A ¶ Timotheo scribit Paulus qui est apostolus, id est, legatus Christi Iesu, quem misit saluator rex prædicare uiam salutis, & est apostolus non per suam usurpationem, sed per dei patris uoluntatem. Est inquam apostolus .i. predicare missus, secundum promissionem uite, quæ est in Christo Iesu, id est, ut annunciet credentibus factam à deo promissionem illius incorruptionis, quæ iam est in Christo à mortuis resuscitato, quod scilicet deus promisit membris eam uitam, quæ iam est in capite. Et ille qui taliter est apostolus, scribit Timotheo non uili, sed charissimo filio in sanctitate & sapientia genito. Et huic filio sit gratia .i. donum spiritus sancti, per quod sanctificetur quicquid gerit: & misericordia, qua misericorditer à peccatis & hostibus cunctisque miseris liberetur: & pax, quæ suis Christus reliquit in obseruatione fraternæ charitatis, quamque daturus est illis in requie beatæ perennitatis. Et hæc sint illi à deo patre, qui nos creauit & in filios adoptauit, & à Christo Iesu domino nostro, qui est rex & saluator & dominator nostri.

Gratias ago deo meo, cui seruo à progenitoribus meis in conscientia pura, quam sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis, nocte ac die desideras te uidere: memor lachrymarum tuarum, ut gaudio implear, recordationem accipiens eius fidei, quæ est in te non ficta, quæ & habitauit primum in auia tua Loide & matre tua Eunice. Certus sum autem quod & in te. Propter quam causam admoneo te, ut resuscites gratiam dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum. Non enim dedit nobis deus spiritum timoris, sed uirtutis & dilectionis & sobrietatis.

B ¶ Gratias ago de te deo meo, cui ego in conscientia pura seruo à progenitoribus meis, id est, ab Abraam, Isaac & Iacob, cæterisque sanctis patribus Hebræis, à quibus exemplum accipio diuinæ seruitutis. Vel si de carnali patre & matre hoc intelligitur, ex quo ab his processit & intelligere copii, semper deo seruiui in conscientia pura ab intentione mala. Nam etiam in persecutione quæ zelo legis in Christianos exercui, pura mconscientiam habui, quia inde multum deo me placere putaui, sicut ipse Christus eis prædixerat: Venit, inquit, hora ut omnes qui interficiunt uos, arbitretur obsequium se præstare deo. Itaque semper conscientie puritatem .i. cordis mundam intentionem habens ab infamia, non cesso seruire deo. Cui nunc gratias ago quam .i. quantum habeam tui memoriam sine intermissione. Hoc est, appendens assidue quantum sum tui memor, gratias deo refero, quod te talem fecit, ut sis dignus semper in memoria meæ mentis permanere. Vel secundum alios codices facilius legitur ita: Gratias ago deo cui seruo à progenitoribus in conscientia pura, quod habeam sine intermissione memoriam tui, quod .i. sis dignus propter meritum tuæ sanctitatis in corde meo semper esse. Hæc est sapiens exhortatio ad meliora. Memoriam tui habeo sine intermissione in orationibus

meis .i. nunquam intermitto tui memor esse, quotiescunque oro, ut et per te orare nocte ac die. Et ideo te sic precibus meis intermisceo, quia sum desiderans te uidere, ut aliquid solatiū habeam in conspectu presentie tuæ, quod tot malis afficior in hoc carcere. Uidere inquam te desidero, memor lachrymarum tuarum, quas huberes fudisti, cum te Ephesi relinquerem, quia nimis erat tibi durum non semper esse mecum. Et propterea te desidero uidere, ut uidens te quantum tantum diligo, implear gaudio. Magnū enim mihi gaudium erit, si te adhuc uidere potero priusquam moriar. Dixi quia sum memor lachrymarum tuarum. Et sum memor earum, accipiens recordationem eius fidei, quæ est in te non ficta, non simulata, nec fictitia, sed uera & bonis operibus ornata, quæ te monet ut fortiter agas, cum etiam in foeminis firma fuerit, quam & habitauit primum in auia tua Loide, & in matre tua Eunice. pater enim tuus fuit gentilis. In illis habitauit fides. sed & ego certus sum, id est, pro certo noui quod & in te habitet eadem fides, cuius exemplum ab illis accepisti, & ideo serua diligenter eam. Propter quam causam .i. quia fidem à bonis parentibus uelut hæreditario iure possides, & tam bonus hucusque fuisti, ut non possis auferri de memoria cordis mei, admoneo te ut resuscites gratiam dei, quæ est in te per impositionem manuum mearum .i. prædicando exerceas officium episcopale, quod accepisti quando tibi manus in ordinatione tua imposui, quod quasi mortuum est in te timore martyrij. Gratia enim episcopatus admonet eum resuscitare, ut confidentius prædicet uerbum dei, non timens terrenas potestates, nec erubescens se dicere seruum crucifixi & discipulum uincti. Aliquantulum enim in hoc negligens & timidus fuerat factus, quoniam aduersis erat fatigatus. Sed auia & matris eius mentio præmittitur, quæ mulieres fuerunt, & fidem constantem tenuerunt, cum adhuc recentior esset, paucique fideles essent, ut cogitet quia ipse qui uir est, & sub eis nutritus, multo magis nunc cum iam multitudo fidelium abundet, fidem & gratiam uiriliter tenere & prædicare debet. Moneo, inquit, ut resuscites gratiam dei, quæ metu tribulationum quodammodo cecidit in te. Quod potes & debes agere, quia deus non dedit nobis spiritum timoris, sed spiritum uirtutis, id est, non dedit nobis spiritum qui faciat nos timere aduersitates huius seculi, sed qui nos faciat fortes contra aduersa omnia, ut per uirtutem constantie semper uincamus timoris aduersitatem. Non accepimus spiritum timoris illius, de quo dicit dominus: Nolite timere eos qui occidunt corpus, ne scilicet negemus eum illo timore, quo turbatus est Petrus. sed accepimus spiritum illius timoris de quo subiungit: Timete eum qui habet potestatem & corpus & animam perdere in gehenam. Maior quippe libertas est necessaria aduersus tot & tantas temptationes, ut cum omnibus amoribus, terroribus, erroribus suis uincatur hic mundus. Hoc sanctorum martyria docuerunt, donante illo à quo perceperunt spiritum non timoris, quo persequentibus cederent: sed uirtutis & dilectionis & sobrietatis, quo cuncta minantia, cuncta mu-

Act. 16.

Matt. 10.

Iohan. 13.

Matt. 10.

A tantia, cruciantia cuncta superarent. Virtutis, ut contra aduersa fortes essent: dilectionis, ut deum super omnia diligenter: sobrietatis, ut scilicet cupiditatibus inebriari fugerent.

Noli itaq; erubescere testimonium domini nostri, neque me uinctum eius, sed collabora euangelio secundum uirtutem dei, qui nos liberauit, & uocauit uocatione sua sancta, non secundum opera nostra, sed secundum propositum suum & gratiam: quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia, manifestata est autem nunc per illuminationem saluatoris nostri Iesu Christi: qui destruxit quidem mortem, illuminauit autem uitam & incorruptionem per euangelium, in quo positus sum ego prædicator & apostolus & magister gentium. Ob quam causam etiam hæc patior, sed non confundor. Scio enim cui credidi, & certus sum quia potens est depositum meum seruare in illum diem.

¶ Quoniam spiritum timoris non accepisti, sed uirtutis & charitatis, itaque noli erubescere testimonium domini nostri Iesu Christi. i. non solum non timeas, sed etiam nō erubescas prædicare Christum crucifixum, quia surrexit, & ideo gloria resurrectionis penitus excludit confusionē crucis. **¶** Ipse sit dñs noster, cui omnes seruire debemus, noli erubescere testimonium eius, id ē, non sit tibi uerecundia hunc prædicare deum immortalem, qui pro omnibus in assumpta carne dignatus est ad horam gustare mortem, ne incidas in illam comminationem qua dixit, Qui me erubuerit & meos sermones, hunc filius hominis erubescit, cum uenerit in maiestate sua. neque erubescas me uinctum eius, quia non est rubor confusionis pro iustitia patii uincula. Non est in hac re quicquam uerecundia, & ideo noli propter insultationes infidelium erubescere me uinctum esse pro Christo, sed collabora, id est, mecum labora euangelio, id est, profectui euangelij secundum uirtutem dei, id est, à deo nobis datam, qui nos sanguine Christi liberauit à iugo diaboli, sicut antea sanguine agni filios Israel à potestate Pharaonis, & per euangelicam prædicationem uocauit nos qui eramus auersi. Vocauit nos uocatione sua, id est, sibi soli congrua. uocatione dico, sancta, id est, ad hoc spectante, ut nos sanctos faciat. Vocationē Apostolus duplicat, ut insinuet nos à deo uocatos per filium & apostolos. Vocauit inquam nos, & hoc non secundum opera nostra, quia non feceramus opera pro quibus digni essemus ab eo uocari, sed potius damnari, sed ipse sine præcedentibus bonis operibus nostris misericorditer uocauit nos secundum propositum suum, id est, secundum quod proposuerat nos per misericordiam saluare, quos posset per iustitiam damnare. & secundum gratiam suam uocauit nos, id ē, secundum gratuitam dei donationem quæ data est, id ē, præuista dari nobis in Christo Iesu ante tempora secularia. i. anteq̃

cœpissent cum seculo ista tempora, quæ suis spatijs uoluunt & transeunt. Nam ante seculū nō erat tempus, sed æuum: sed cum seculo (sicut diximus) exordium habuit tempus, quā cœpit mutabilitas & uicissitudo diei & noctis. Et in illo ætatis æuo, postq̃ mundus fieret, data est nobis in consilio diuinæ prouidentie per Christum ista gratia, sed nunc manifestata est in nostræ uocationis & saluationis cōpletionē per illuminationem saluatoris nostri Iesu Christi, id ē, per illuminationem nouæ scientiæ quam saluator attulit, & qua nos illuminauit, aperiens nobis sensum ut intelligeremus scripturas. Qui destruxit &c. Hæc est illa gratia, quod scilicet saluator mortem quidem nostram destruxit, uitam autem & incorruptionem sua resurrectione illuminauit. i. clara luce manifestauit, ut sit uita & incorruptio animæ & corporis, ad quā nos tēdere uoluit. Et hæc illuminationem fecit per euangelium. i. per manifestationem euangelij, in qua denudatur ea quæ in lege uelabatur. In quo euangelio immobilis positus sum ego prædicator. i. præco clamanis, & apostolus. i. legatus potestatem habens, & magister gentium. i. quotidie gentes docens. Ob quam causam. i. quia euangelium prædico, etiam hæc aduersa nunc Romæ tanta patior, sed nō confundor. i. non erubescō in omnibus contumelijs & tormentis quæ perfero, sciens quia per hæc gloriam acqro. Nam scio cui credidi. i. scio quia sit cui fidem meam cōmisi, & certus sum quia omnia pōt, & quia potens est depositum meum seruare. i. thesaurū meritorū meorū quem illi occulte seruandū cōmendauit. Ipse potēs ē & hoc preciosum iustitiæ meæ depositum seruare, differēdo in illum notabile iudicij diem, ut tūc illud mihi restituar, & diuitias iustitiæ quas illi cōmendauit, reddat. Vnde in illū iudicij diem, de quo frequēter loquor & cogito, pōt ille thesaurū spiritualium diuitiarū mearū sibi cōmissum custodire, ut tūc illum mihi copiosius reddat, & magnis me diuitijs repleat.

Formam habēs sanorū uerborum, quæ à me audisti in fide & dilectione in Christo Iesu, bonum depositum custodi per spiritū sanctum, qui habitat in nobis.

¶ Christus seruabit depositum, quod ego illi cōmendauit, & tu seruā depositum qd Christus tibi cōmendauit. Tu habens formam uerborum sanorum, id est, regulam uerborū in quibus nihil est infantiæ, sed pura cordis sanitas, quæ non à quocunq; magistro, sed à me audisti in fide & dilectione quæ est in Christo Iesu, id ē, sicut Christus Iesus instituit, custodi bonum depositum, id est, thesaurū scientiæ à Christo tibi cōmendatum, uel officiū tibi cōmissum, & custodi illud nō per tuā industriam, sed per spiritum sanctum qui habitat in nobis. i. in te sicut in me.

¶ Scis hoc quod auersi sunt à me omnes qui sunt in Asia, ex quibus ē Phygelus & Hermogenes. Det misericordiam dominus Onesiphori domui, quia sæpe me refrigerauit, & catenam meam non erubuit, sed cum Romam uenisset, sollicitè me quæsiuit & inue-

Luce. 24

D

A nit. Det illi dominus inuenire misericordiam à domino in illa die. Et quanta Ephesi ministravit mihi, tu melius nosti.

¶ Idcirco opus est ut tu bonum depositum à deo tibi uel à me commendatum diligenter custodias, quia scis quod auersi sunt, id est, recesserunt à me omnes qui in Asia sunt ficti, à quibus maxime est tibi cauendum, ne furentur depositum tuum. Illi de Asia qui ficto corde fuerant cum Apostolo, simulant se eius amicos, reliquerunt eum, cum uiderent ipsum in arcto constitutum. Et istos ad hoc nunc commemorat, ut Timotheus sibi caueat, ne & ipse similiter ab eo se auertat. Omnes, inquit, auersi sunt à me, non quidem omnes qui sunt in Asia, sed oēs illi Asiani, ex quibus est Phygelus & Hermogenes, id est, qui tales sunt in Asia, quales isti duo. Illi simulators tandem se qui essent detegentes, terga mihi dedere in faciem, sed non ita fecit Onesiphorus, uel familia eius. Onesiphori beneficia commemorantur, ut & Timotheus hunc imitetur, ipsiq; gratiam reddat, & in eo confidat, quoniam Ephesianus uel Asianus est. Qui cum ad imperatorem, utpote qui nobilissimus erat, magnæ indignitatis, seu pro qualibet alia causa Romam uenisset, requisit ubi esset Apostolus: & cum didicisset illum esse in carcere, non est dedignatus uenire ad illum, sed consolatus est illum, & præbuit illi quæ necessaria erant. Et hoc est quod Apostolus pro magno commemorat. Et quia misericordes misericordiam consequuntur, misericordiam illi à domino retribui precatur. Det, inquit, misericordiam dominus domui (id est, familiæ) Onesiphori, quia non solum ipse sed & familia quæ cum ipso uenit, sæpe me refrigerauit suo colloquio & consolatione, ac poenarum mearum mitigatione, & honorum suorum ministratione: & catenam meam non erubuit, sicut prædicti simulators, qui auersi sunt à me. sed cum uenisset Romam, sollicitè me quæsiuit, ut opem mihi ferreret, & inuenit. Hic ostenditur quia fideles qui sunt in carcere uel in infirmitate, uel alicubi in afflictione tenentur aliqua necessitate, sollicitè debent ab his qui misericordiam à deo expectant, inquiri & refrigerari. Det illi, id est, Onesiphoro qui tam misericors in me fuit, dominus CHRISTVS inuenire misericordiam à deo patre in illa die iudicii, de qua sæpius cogito. Det illi dominus inuenire misericordiam à domino. Tale est illud quod in genesi legitur: Pluit dominus super Sodomam ignem & sulfur à domino. Hæc quæ dixi, fecit mihi Romæ Onesiphorus. Et quanta ipse mihi Ephesi ministravit tu melius nosti quàm ista quæ scribo, quoniam illa uidisti.

CAPVT .II.

T ergo fili mi, confortare in grâ quæ est in Christo Iesu: et quæ audisti à me per multos testes, hæc commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere. Labora sicut bonus miles Christi Iesu. Nemo militans deo, implicat se negocijs se-

cularibus, ut ei placeat cui se probauit. Nā qui certat in agone, non coronabitur nisi qui legitime certauerit. Laboratem agricolam oportet primum de fructibus accipere. Intellige quæ dico. Dabit enim tibi dominus in omnibus intellectum.

¶ Quandoquidem Onesiphorus alijs recedentibus me quæsiuit, & multa mihi non solum Romæ, sed Ephesi ministravit, ergo tu fili mi exemplo illius confortare. Tu, quasi dicatur: Tu confortare, quoniam alijs defecerunt. Confortare in gratia quæ est in Christo, ut non solum in ea maneat, sed etiam robustior fias in ipsa quotidie ad bona faciendâ & prædicandâ, & mala per patientiam superandâ. Et uerba quæ audisti à me per multos testes, id est, per multorum testimonia prophetarum confirmata, hæc commenda fidelibus. Vel per multos testes hæc commenda fidelibus, id est, coadiutores tibi constitue, per quos ista quæ te docui, commendes fidelibus, id est, sanæ fidei hominibus, id est, sine fraude fideliter agentibus, qui uita & scientia & facultate erunt idonei etiam alios docere, sicut ipsi docentur à te uel à suis adiutoribus. Ita enim multiplicabitur doctrina uirtutis, & crescet religio. Commenda hæc fidelibus. Et in huiusmodi exercitijs labora sicut bonus miles Christi Iesu. Et ut more strenui militis Christi possis agere, audi qualiter agat quis talis miles: Nemo militans deo, implicat se negocijs secularibus, quia nemo potest duobus dominis seruire, id est, deo & seculo. Clericus hac sententia tenetur. Si enim non contentus stipendiis, quæ de altari domino iubente consequitur, exercet mercimonia, intercessionem uendit, uiduarum munera libenter accipit, hic negociator magis potest uideri quàm clericus. Multo minus autem licet monacho, ut sit negociator secularium mercimoniorum, uel implicatus curis secularibus. Itaq; diffinitio boni militis Christi est, quia soli deo qui diuidi non potest, totus militans, non implicat se negocijs secularibus, id est, non se inuoluit propter terrena lucra curis & actionibus secularibus, sciens ibi multos peccatorum laqueos abscondi, ut solis diuinis libere uacans, ei placeat cui se probauit, id est, deuouit. Et uere bonus miles præter regis sui militiam nil debet agere, si eidem regi uult placere, sub cuius signis decreuit militare: quia agonista qui coronam appetit, agonem suum debet legitime perficere. Et hoc est: Nam qui certat in agone, id est, qui cum aduersario configit in certamine, non coronatur, id est, non consequitur uictoris præmium, nisi legitime, id est, prout lex agonis postulat, certauerit. Sic & athleta Christi qui cum diabolo pugnat in agone presentis uitæ, non percipit et coronam æternæ gloriæ, nisi uictor fuerit secundum legem Christianæ pugnæ. Delectat igitur mentem magnitudo præmiorum, sed non deterreat certamen laborum: quia ad magna præmia perueniri non potest, nisi per magnos labores. Et profectus fidelium sine tentatione non prouenit, nec sibi quicquam innotescit nisi probationis examine. Nec corona

Matt. 5.

B

Gene. 19.

Matt. 6
Luc. 16
D

A biſi niſi uicerit, neq; uincet niſi certauerit, nec certabit niſi inimicum habens & tentationi reſiſtens. Proſunt ergo iuſtis labores certaminum, q̃a per hos merentur coronari. Dixi quia miles dei non implicatur negocijs ſecularibus, nec iuſtus certator tranſgreditur legem certaminis, ſed tamen laborantem agricolam. i. predicatorum oportet primum. i. ante alios accipere de fructibus agri, in q̃ laborat. i. de carnalibus bonis eccleſiæ. Timotheus iſte exemplo Apoſtoli labore manuum ſuarum uolebat uiuere, & ab eis quibus uerbum ſalutis prædicabat, nihil accipere. Vnde & penuriam multā patiebatur, quia infirmus erat, & labori manuum uacare non poterat. Admonet ergo eum ſub ſpecie agricolæ, ut de agro quem colit, fructum quo ſuſtinetur, non ſpernat accipere. Itaq; quoniam ſciebat illum corpore infirmum, nec in opere corporali poſſe laborare, dicit illi quod miles dei ſecularibus negocijs ſe nō implicet, ne forte cū indigeret uictu quotidiano, uellet ab eis quibus euangelium miniſtrabat, aliqua ſibi negocia quærere, quibus animi eius implicaretur intentio. Aliud ē eī, corpore laborare animo libero, ſicut opifex poteſt, ſi non ſit fraudulentus, aut auarus & priuata rei audis: aliud autem, ipſum animum occupare curis colligendæ ſine corporis labore pecuniæ, ſicut uel negociatores, uel procuratores, uel conductores faciunt. Cura uidelicet præſunt, non manibus operantur. ideoq; ipſum animum occupant habendi ſolicitudo. Timotheum ergo ne in talia incideret, quia per infirmitatem corporis operari manibus nō poterat, ſic exhortatur & cōſolatur: Labora, inquit, ſicut bonus miles &c. uſque, niſi legitime certauerit. Hic, ne ille anguſtias pateretur, dicens, Fodere non ualeo, mendicare erubeſco, adiunxit ſtatim, Laborantem agricolā oportet primum de fructibus percipere, ſecundum id quod ad Corinthios dixerat, Quis plātat uineā & de fructu eius nō edit? Fecit itaq; ſecus, non ad hoc ut euangelium uenderet, ſed tñ ut ab eis quibus euangelium miniſtrabat, & quos tanq̃ uineam uel agrū excolebat, huius uitæ neceſſaria (q̃ ſibi ſuis manibus exhibere non ualebat) ſumeret. Laborantē agricolam oportet primum de fructibus &c. id eſt, ille qui laborat in uerbo prædicationis & regimine eccleſiæ, debet ſicut primus eſt, ex bonis eccleſiæ primus ſumere, & ſic ceteris diſtribuire. *Intellige*, id eſt, diſcerne quæ dico, etſi uidear contrarius eſſe, & contra id quod ipſe facio, dicere. Tu em̃ infirmus es, ideo debes accipere: ego uero ſi acciperem, ſcandalum generarem. Et bene poteris hæc ita intelligere, quia dominus tibi intellectum dabit non ſolum in his, ſed & in omnibus.

Memor eſto, Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis ex ſemine Dauid ſecūdam euangelium meum, in quo laboro uſque ad uincula quaſi male operās. ſed uerbum dei non eſt alligatum.

¶ Vt legitime certando tendas ad coronam, memor eſto Ieſum Chriſtum reſurrexiſſe à mortuis, id eſt,

ſedula meditatione in animo tuo reuolue Chriſtū per laborē paſſionis perueniſſe ad gloriam reſurrectionis, teq; ſimiliter opportuno tpe ad gloriam reſurrecturū, ſi nunc pro eius nomine non reſpueris amaritudines paſſionum. Fides reſurrectionis Chriſti eos diſtinguet à paganis & Iudæis, quia illi credunt eſſe eum crucifixum, nos autem credimus eum die tertia reſurrexiſſe. Libenter em̃ credunt crucis contumeliam, ſed conſiteri uolunt reſurrectionis gloriam, ideoq; perpetuā ſuſtinebūt ignominiam. Nos uero poſt crucem & ſepulturā alacriter conſitemur reſurrectionis gloriā, ut eius exemplo per certamina ſpiritualium bellorū accipere mereamur perennem uictoriæ coronam. Qui eſt ex ſemine Dauid, quia incorrupta eius genitrix ueram de ſtirpe Dauid duxit carnis originē. Nam filius dei, per quem facti ſumus, & filius hominis per aſſumptionem carnis factus eſt, ut moreretur ppter delicta noſtra, & reſurgeret ppter iuſtificationē noſtrā. Et hoc ſecundū euangelium meū, q̃a ſecundum authenticā ueritatem meæ prædicationis aſſeritur Chriſtus & ex ſtirpe Dauid incarnatus eſſe & poſt mortē reſurrexiſſe, licet pueri nēgent. In quo euangelio laboro uſq; ad uincula, & tu ſimiliter agere debes. Laboro uique ad uincula in euangelio, quoniam uniuerſos præcedentes labores & ad ultimum uincula patior in euangelica prædicatione, habitus quaſi male operans. Et ego quidē in corpore meo uincula porto, ſed uerbum dei non eſt alligatum, quoniam libere pcedit ex ore meo: nec ſolum præſentes ſermonibus inſtruo, ſed & abſentes epiſtolis confirmo. Quia ego ligari poſſum ab eis qui ueritati contradicunt, non ipſa ueritas quam loquor. Sic & tu in illis pœnis non debes à prædicatione ueritatis ceſſare.

¶ Ideo omnia ſuſtineo propter electos, ut & ipſi ſalutē conſequantur, quæ eſt in Chriſto Ieſu, cum gloria cæleſti. Fidelis ſermo. Nam ſi commortui ſumus, & cōuiuemus: ſi ſuſtinemus, & conregnabimus: ſi negauerimus, & ille negabit nos: ſi non credimus, ille fidelis permanet, negare ſeipm̃ non poteſt. Hæc commune, teſtificans coram domino.

¶ Dixi quia uerbum dei non poteſt alligari. Et ideo, id eſt, quia cohiberi non poſſum à prædicatione ueritatis, ſuſtineo libet̃ omnia mala, quæ mihi pro hac re inferuntur, & hoc facio propter electos, quia hiſ qui ad uitam prædeſtinati ſunt, ualde proficit quod nulla me pœnarū acerbitas ab inſtantia prædicationis frāgit. Vel quia ſum memor reſurrexiſſe, ideo ſuſtineo patienter omnia propter electos exemplo mei informandos, ut & ipſi quemadmodum ego ſuſtinentes, conſequantur ueram ſalutem, quæ eſt in Chriſto Ieſu, & conſequantur eā cum gloria cæleſti, ut ſimul accipiant & ſalutem æternam & cæleſtem gloriā. Et iſte ſermo de conſequutione ſalutis & gloriæ eorum, quos deus in prædeſtinatione ſua tam elegit, fidelis eſt. i. uerax & nihil fallaciæ habēs. Et uere fideliter iſte ſermo cōplebitur.

A Nam si commortui sumus, id est, si cum Christo mortui sumus, hoc est, si imitatione mortis eius mortificati sumus in baptismo uitæ, ut ultra iam non uiuamus in eis: & conuiuemus, id est, etiam cum illo uiuemus in æterna beatitudine. Et si sustinemus aduersa pro eius nomine, sicut ille sustinuit pro nostra salute, tunc & conregnabimus, id est, cum illo regnabimus participes regni eius. si uero negauerimus illum metu passionum, & ille negabit nos in futuro iudicio, dicens: Nescio uos unde sitis. recedite à me operarii iniquitatis. Hoc est enim quod **Matt. 7.** & **25.** ipse minatus est, dicens: Qui negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo. **Matt. 10.** Et si non credimus de illo quæ credenda sunt, ille permanet fidelis, id est, uerax in his quæ de seipso locutus est, & non potest negare seipsum. De qua re Dionysius Arcopagita sic argumentatur: Si ueritas negatio, casus ueritatis est. Veritas autem ueritas est, & ueritatis casus non potest uero interpretatur, existens, uel qui est. Si igitur ueritas potest, negatioque ueritatis non potest, casus ex onte cadere. Deus cadere non potest, & non esse non potest. Tanquam si quis dixerit, non posse non potest, & nescire secundum priuationem nescit. Hæc ex dictis Dionysii. Si ergo deus non potest negare se, & non potest mentiri uel aliquid iniustum facere, quomodo est omnipotens, nisi quia hæc uel his similia posse, non est potentia, sed impotentia? Nam qui talia potest, quod sibi non expedit potest, & quod non debet potest. Quæ quanto magis potest, tanto magis aduersitas & peruersitas possunt in illi, & ipse minus contra illas. Qui ergo sic potest, non potentia potest, sed impotentia. Sed deus inde est omnipotens quia nihil potest per impotentiam, & nihil potest contra eum aliquid. Recte itaque de omnipotentem dictum, quia negare seipsum non potest. Nam & de Iudæis legimus quod propterea non poterant credere, quia dixit Isaias, Excæcauit oculos eorum & indurauit cor eorum. Sic autem dictum est, non poterant, ubi intelligendum est quod nolabant, sicut & de deo nunc dicitur, quia negare seipsum non potest. Sicut ergo quod dominus seipsum negare non potest, laus est uoluntatis diuine, ita quod illi non poterant credere, culpa est uoluntatis humanæ. Hæc commune attendere & seruare, testificans, id est, ut idoneus testis affirmans ea coram domino, id est, in oculis dei qui nos præsens aspicit.

Noli contendere uerbis. Ad nihil enim utile est, nisi ad subuersionem audientium. Solicite autem cura te ipsum probabilem exhibere deo, operarium inconfusibilem, recte tractantem uerbum ueritatis.

¶ Hucusque dedit rationes, cur esse debeat confians in prædicatione. Et ne ipse studio constanti uellet contentione moris garrulorum deferuire, noli, inquit, uerbis contendere. Non ait, noli rationibus contendere, quia hoc bonum est: sed, noli contendere uerbis, ubi procax garrulitas est. Id

eo noli uerbis contendere, quia ad nihil est utile sic contendere, id est, ad nihil ualet huiusmodi contentio, nisi ad subuersionem audientium. Auditores enim per hanc subuertuntur, putantes aduersarios habere aliquam rationabilem causam, dum sic eos clamantes attendunt. Litigiosa uerba desere, & aduersarios bonis operibus uince. Et hoc est: Solicite cura te ipsum exhibere deo probabilem, id est, laudabilem, ut scilicet te talē dei oculis exhibeas, quatenus ipse te approbet. Et exhibe te operarium inconfusibilem, uel secundum alios codices irreprehensibilem, quod idem significat. Ex reprehensione enim nascitur confusio illi qui reprehenditur: & qui non potest reprehendi, non confunditur. Exhibe te ergo operarium inconfusibilem, id est, irreprehensibilem, id est, talem te fac in cunctis operibus tuis, ut in nullo eorum sustineas confusionem uerecundiæ, nec reprehendi possis in aliquo, nec quisquam impropere tibi ualeat quid dignum confusione. Et exhibe te recte tractantem uerbum ueritatis, ut neque sanctum des canibus, nec margaritas porcis, sed (prout oportuerit) secū dum qualitatem uniuscuiusque personæ uerbum dei annuncies, & nihil prauæ intelligentiæ admisceas. Hæretici non recte, sed peruersè tractant uerbum ueritatis, quia conantur illud ad prauitatem sui sensus inflectere. De quorum doctrinis subditur:

Profana autem & uaniloquia deuota. Multum enim proficiunt ad impietatem, & sermo eorum ut cancer serpit. Ex quibus est Hymenæus & Philetus, qui à ueritate exciderunt, dicentes resurrectionem iam factam, & subuertunt quorundam fidem. Sed firmum fundamentum dei stat, habens signaculum hoc: Cognouit dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen domini.

¶ Verbum ueritatis (ut dixi) recte tracta. Sed profana, id est, uerba hæreticorum aliena à pietatis religione, & uaniloquia eorum, id est, dicta ipsorum quæ uacua sunt ab omni utilitate, deuota. Et quare? Quia si audita fuerint, proficient multum ad impietatem perfidiæ roborandam & augmentandam, dum destruunt fidei pietatem. & sermo eorum serpit ut cancer, id est, magis ac magis occupat & deuorat ac maculat mentes, in quibus radicare coeperit, sicut morbus qui dicitur cancer, latius semper occupat, confedat ac deuorat illam partem corporis in qua nascitur, ut sicut piscis qui dicitur cancer, non in ante, sed retro tendit, sic sermo eorum non auditores suos ad deum ducit, sed à deo retrahit, & apostatare facit. Ex quibus sic loquentibus est Hymenæus & socius eius Philetus, qui à ueritate fidei in qua positi fuerant, exciderunt, imitantes diabolum, qui in ueritate non stetit, dicentes iam esse factam resurrectionem in eorum cordibus, qui crediderunt, nec aliam amplius futuram. & talibus dictis subuertunt quorundam fidem, ut non credant corporum

A resurrectionem. Omnes enim sectæ, quæ se aliquā religionem hominibus inferere præsumpserunt, non negauerunt istam mentium resurrectionem, ne diceret eis: Si non resurgit anima, quare mihi loqueris? Quid in me facere uis? Si non facis ex teriore meliorem, quare mihi loqueris? Si non facis ex iniquo iustum, quare mihi loqueris? Si autem facis ex iniquo iustum, ex impio pium, ex stulto sapientem, fateris resurgere animam meam, si tibi obtemperauero, si tibi credidero. Volentes ergo credi sibi omnes qui instituerunt alicuius etiā falsæ religionis sectam, negare istam resurrectionem mendacio non potuerunt. Omnes de ista consenserunt, sed multi carnis resurrectionem negauerunt. Dixerunt in fide iam factā esse resurrectionem. Attendentes enim uerba quæ assidue dicit Apostolus, quia & mortui sumus cum Christo, & resurreximus cum eo, nec intelligentes quare ista dicantur, arbitrati sunt iam factam esse resurrectionem, nec ullam ulterius in finem temporū esse sperandam. Et talibus nunc resistit idem Apostolus. Ex quibus, inquit, est Hymenæus & Philetus, qui a ueritate exciderunt, dicentes resurrectionem iam factam esse, & subuertunt quorundam fidem iam factam esse resurrectionē dicebant, sed eo modo, ut non speraretur alia: & reprehendebant homines qui sperabant resurrectionem carnis, uelut iam resurrectio quæ promissa erat, credendo impleretur in mente. Subuertunt (inquit) fidem quorundam. Et quasi diceretur ei, & quis eis potest resistere, subiecit statim: *Sed firmū fundamentū dei stat. Fides quorundam infirmatium & ad electorū sortem non pertinentium subuertitur ab hæreticis. sed firmū fundamentum dei. i. firma fides quam deus per spiritum sanctum in cordibus electorū suorum fundauit. stat. i. nullatenus subuertere uel inclinari potest, habens hoc signaculum. i. hanc uelut sigilli impressionem, quia scilicet cognouit dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate quicumque nomen domini nominat.* Hoc signaculū cordi suo impressum bonus habet, id est, hanc cogitationem suæ mēti firmiter infixā, ut apud se dicat: Quid mihi prodesset, si exterius simularē esse iustū uel fidelem, & interius nequam essem? Nihil. Quia qui corda omnium inspicit, ipse nouit qui sunt eius. Ideo ueraciter i oculis eius studeo fidelis uel iustus apparere, ut possim ad eorum sortem qui sunt eius, pertinere. Talis cogitatio est diuini sigilli impressio. Per hoc etiam hæreses & omnia saluti contraria deuitat, quia scit debere discedere ab iniquitate omnes qui dominum inuocant. Hæc itaque sigilli impressio, qua distinguuntur a cæteris qui subuertuntur, est in fundamento dei firmo, id est, in robusta fide electorum dei, quia nouit dominus qui ad eius hæreditatem pertineant: & alijs recedentibus a fide, illi qui prædestinati sunt, non possunt recedere: uel si recesserint, necesse est eos redire. Nec moueat quod sæpe diabolus seducit etiam illos, qui regenerati, in posterum iam uias in grediuntur dei, quia nouit dominus qui sunt eius. Ex his in æternam damnationē neminem ille se-

ducit. Sic eos nouit dominus ut deus, quem nihil latet etiam futuro. Nam sunt etiam quidam ex eorum numero, qui adhuc nequiter uiuunt, aut etiam in hæresibus uel in gentilium superstitionibus iacent, & tamen etiam illic nouit dominus qui sunt eius. Namque in illa ineffabili præsentia dei, multi qui foris uidentur, intus sunt: & multi qui intus uidentur, foris sunt. Et ne quis diceret, non curo amplius quid faciam, quia securus sum quod si dominus me nouit esse suum, non potero perire. & e contrario, si nouit me suum non esse, non potero ad salutem peruenire, subiungitur utilis admonitio, ut discedat ab iniquitate omnis qui nouit nomen domini. Liberum enim arbitrium dedit nobis dominus, ut arbitrio propriæ uoluntatis recedamus ab iniquitate, & simus ex illis quæ ipse nouit suos esse: uel permaneamus in iniquitate, & simus ex illis quos nouit ad se non pertinere. Nam & hoc est illud signaculū, quod fundamento nostræ fidei apparebit impressum, si propria sponte recesserimus ab iniquitate. Ab iniquis enim recedere non possumus, quia mixta est palea tritico donec area uentilect. Mira comparatio. Nam ecce in ipsa area triticum recedit a palea cum expoliatur, & non recedit ab area cum tritatur. Inde autem omnino separabitur, cum uenerit uentilator. Ergo modo area in orbe terrarum est. Necesse ut si proficis, inter iniquos uiuas: quia Abel esse non potest, quem Cain malitia non exercet. Ab iniquis recedere non potes, ab iniquitate potes. Satis enim fixū atque immobile uelut sigilli impressione debet corde retineri, Ierusalē caput ab huius sæculi Babylonia, decursis temporibus liberandam esse, nullumque ex illa fore periturum, qui peribit, non ex illa erat. Recedat ergo ab iniquitate omnis qui nominat nomen domini, quia nisi ab illa recesserit, non ei proficiet nominatio dominici nominis: quoniam non omnis qui dicit Christo, domine domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit uoluntatem patris eius.

In magna autem domo non solum sunt uasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia, & quædam quidem in honorē, quædam autem in contumeliā. Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit uas in honorē, sanctificatum & utile domino, ad omne opus bonum paratum.

Ab iniquitate recedat, qui nomen dñi nominat. Sed ab iniquis (ut diximus) non potest recedere, quia in magna domo, id est, in ecclesia toto orbe dilatata, non solum sunt aurea & argentea uasa, id est, iusti sapientia & eloquentia præditi, sed & lignea & fictilia, id est, peccatores comburendi & confringendi. Cum enim auro sapientia uel charitas, & argento eloquentia designari soleat, per aurum quod preciosus est metallis omnibus, intelliguntur nunc illi, quæ charitas quæ cæteris uirtutibus præfertur, uel sapientia decorat: per argentum uero quod mira claritate micat, illi qui nitore acris eloquentiæ resplendent in eruditione multorum. Hi enim merito uocantur aurei.

A & argentea uasa ministerio summi regis apta in eius domo magna. Lignea uero & fictilia uasa, carnales designant, quos ignis uitiorum facile incendit, & impetus aduersitatis fragit. Sed & in die dñi lignea hæc uasa poenalis ignis incendio cōcremabuntur: & fictilia ab eo cui data est ferrea uirga, frangentur. Hæc tamen uasa sunt non cum uasis aureis & argenteis in domo magna, quia cum electis mixti sunt reprobi nunc in ecclesia. Et quædam quidem uasa sunt ibi in honorem æternū constituta, sicut aurea & argentea: quædam autem in contumeliam opprobrii sempiterni congrua, sicut lignea & fictilia. Et quoniam quidē in hac domo sunt etiā uasa inhonestis uisibus deputata, ergo si quis se emūdauerit ab istis contumelijs uasis, ut se reddat immūnem à cōtaminatione eorum, erit uas in honorem deputatum & sanctificatum. i. locus sanctus domino in hac domo. Nam sicut in magna hoīs domo & in qualicūq; loco eius requiescit dominus eius, sed ī aliquo utiq; secretiori & honoratori loco, sic dñs noster nō in omībus, q̄ in domo eius sunt, habitat. Non enim habitat in uasis contumeliæ. i. in illis q̄ turpitudini uitiorū deseruiunt, sed in uasis honoris. i. in illis qui honorabilem coram deo & hominibus uitam ducunt. Qui emūdauerit se ab his contumelijs uasis, ut non sit particeps eorū cōinquinatōis, erit uas in honorem, sanctificatū in honorabilem honestæ actionis usum, & utile domino. i. utilitatem cōferens domui domini, paratū ad omne opus bonum, ut non respuat agere quicquid boni operis ei fuerit iniunctum uel quālibet graue sacræ actionis uel uerbo prædicationis idoneum: & hoc erit tam sibi quā alijs p̄desse, seu quemlibet gradum sacrorum ordinū tenere.

Iuuenilia autem desideria fuge, sectare uero iustitiam, fidem, charitatem, pacem cum his qui inuocant dominum de corde puro. Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuota, sciens quia generāt lites. Seruum autem domini non oportet litigare, sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, patientem, cum modestia corripiētem eos qui resistunt ueritati, nequādo det illis deus poenitentiam ad cognoscendam ueritatem, & resipiscant à diaboli laqueis, à quo capti tenentur ad ipsius uoluntatem.

¶ Dixi quia in domo dei sunt uasa honoris & uasa contumeliæ. Sed ne fias uas inhonesti usus, fuge iuuenilia desideria, quæ te iuuenē prosequuntur, ne ad consensum prauæ electatiōis te possint apprehendere. Hæc (inquit) fuge, sed iustitiam sectare, ne te possit effugere. Sectare. i. frequenter sequere eam per uias iustarum actionū, in quibus te præcedit ut possis eā apprehendere. Similiter & fidem sectare, ne te in aliq̄ parte regula fidei latere possit uel effugere. Sed quoniam operatio iustitiæ & ueritas fidei nō prodest sine charitate, sectare & charitatem, ut per eā operetur tua fides opus iustitiæ.

Illa enim fides est salutifera, q̄ per charitatē operatur. Et sectare pacem cum bonis, ut nūquam discordes ab eis uel inquietes eos. Siue ita: Sectare iustitiam, faciendo unicuiq; quod ius exigit: & fidem inuisibilibus honorum, nō inuisibiles honores, quos iuuentus desiderare solet. i. charitatem, ut diligas deum plusquā te, & proximum tantū te, quod iuuetus sæpe negligit, id est, pacē, cui manifeste repugnat desiderium iuuentutis. Pacem (inquam) sectare non cum peruersis, sed cum his qui inuocant dominum de corde puro, id est, qui cor suum purificauerunt, id est, deum in illud uenire p̄is orationibus petunt. Hæc (ut dixi) sectare, sed stultas & sine disciplina quæstiones caue. Stultæ quæstiones sunt, insolubiles & secreta humano generi prohibita quærentes. Sine disciplina uero quæstiones, quæ non humiliter ac modeste fiūt, i. quas q̄ facit, nō discere uult, sed litigare. Sed huiusmodi quæstiones deuota, ut non respondeas eis sciens quia generāt lites. Sed seruū domini non oportet litigare, quia his generat odium: sed oportet eum esse mansuetum, id est, quā manu assuetum, hoc est, contractibilem, id est, mitem uel lenem ad omnes, ut nemini sit asper, id est, quasi ferus: & docibilem, id est, habilem ut facile doceatur. Hoc em̄ distat inter docilem & docibilem, qd̄ docilis est qui alios potest docere: docibilis autē, qui facile potest doceri. Vnde dicitur: Erunt omnes docibiles dei, id est, facile docebuntur. Non oportet seruū domini litigare, quia mundo & simplici oculo opus est ut inueniatur uia sapientiæ, cui tantæ malorū & peruersorum hominū deceptiones & errores obstrepunt, q̄s omnes euadere conuenit: hoc est, uenire ad certissimam pacem & immobilē stabilitatem sapientiæ. Vehementer enim metuendum est, ne studio altercandi uel contendendi q̄sq; non uideat quod à paucis uideri potest, non paruus sit strepitus contradicentium, nisi & sibip̄s obstrepant. Recte ergo dicitur, quia seruū domini non oportet litigare, sed mitem esse ad oēs & docibilem atq; patientem. Et ne quisquam ex eo putet cessandum esse à correptione erroris alterius, adiungitur quia oportet eum esse cum modestia corripiētem eos q̄ resistunt. Ita nos nec deesse cōuenit fratrum correptioni, nec studere certamini. Quo modo cum modestia corripimus, nisi eum lenitatem cordis retinemus, & aliquam medicamentī acrimoniā uerbo correptionis aspergimus? Pax igitur & dilectio in corde retinēda est: modus autem sermonis, siue acrius siue blandius proferat, sicut salus eius qui corripitur, postulare uidetur, moderandus est. Modeste sunt corripiēdi illi qui adhuc p̄ocaciter resistunt, nequādo det illis deus poenitentiam. Nam correptionis utilitas, quæ nunc maior, nunc minor pro peccatorum diuersitate salubriter adhibetur, tunc est salubris, quando superius medicus respicit. Nō enim aliqd̄ proficit, nisi cū facit ut peccati sui quæctiq; poeniteat. & q̄ hoc dat, nisi q̄ respexit Petrum negantē, & fecit flentem: Ideo nō solū cum agitur poenitentia, uerum & ut agatur, necessaria ē eius misericordia.

A Hic sermo quo dicitur, nequādo: pro, si forte, po-
nebatur antiquitus, sed modo inutilitatus habetur.
Corripientē (inquit) eos q̄ resistunt, nequando, id
est, si quando uel si forte det illis deus pœnitenti-
am. Vel etiam ira potest hæc sententia concorda-
re: Non desperemus de eorum salute qui adhuc
resistunt, sed corripiamus eos, ne nobis eos non
corripientibus, deus aliquando per seipsum det
eis pœnitentiā, & erubescamus qui de salute eorū
desperabamus. Ob hoc enim studere debemus,
ut eos ad pœnitentiā cōuertamus, ut mercedē no-
bis inde conquiramus, nequando sine nobis p̄ in-
ternam aspirationē det illis deus pœnitentiā, et
nos mercedem inde non habeamus. Det illis pœ-
nitentiā erroris sui ad cognoscendam ueritatem catho-
lici dogmatis, quod ignorantes, pugnant: & re-
sistunt a laqueis diaboli, a quo capti tenentur ad uolunta-
tem ipsius implendam. Resipiscere est quasi resape-
re, cū quis ab eo quod male sapuit, reuertitur ad
illud, quod antea recte sapuit uel sapere debuit.

CAPVT .III.

Hoc autem scito, quod in nouissimis
diebus instabunt tempora periculo-
sa, & erunt homines seipso amātes, cupidi,
elati, superbi, blasphemī, parētibz nō obe-
dientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine
pace, criminatores, incontinentes, immites,
sine benignitate, proditores, proterui, tumi-
di, uoluptatum amatores magis quā dei,
habentes quidem speciem pietatis, uirtutē
autem eius abnegantes.

¶ Qui tenentur illaqueati a diabolo, resipiscēt
fortassis aliquādo: sed tamen hoc scito quod tales ab-
undabūt in nouissimis diebus, id est, in nouissima æta-
te. Tunc enim instabunt tempora periculosa, in quibus
multæ periclitabuntur animæ. & inde periculo-
sa, quia tunc erunt homines seipso amantes. Nescio enī
quo inexplicabili modo quisquis seipsum, nō de-
um amat, non se amat: & quisquis deum, non se-
ipsum amat, ipse se amat. Qui enim non potest ui-
uere de se, moritur utiq; amando se. Non ego se
amat, qui ne uiuat, se amat. Cum autem ille diligi-
tur de quo uiuitur, nō se diligendo magis diligit,
qui propterea se non diligit, ut eum diligat, de q̄
uiuit. Quia uero circa finem seculi maxime abun-
dabūt, qui neglecto dei ac fratrum amore, seipso
male amabunt, & sic amando se peribunt, ideo
tempora periculosa tunc instabunt. Erunt homi-
nes seipso amantes, quia non curabunt nisi de se-
ipsis: nec quærent nisi propria lucra, propria cō-
moda, proprios honores, proprias glorias. Et ab
hoc uelut fonte, quod scilicet erunt seipso aman-
tes, manabunt multi uitiorum riui. Nam quia se-
cundum præsentem uitam seipso male diligenti,
ideo erunt cupidi pecuniæ, elati corpore, superbi mē-
te, blasphemī, id est, falsa & impia de deo loquentes:
parentibus siue carnalibus, siue spiritualibus, non obe-
dientes: ingrati benefactoribus: scelesti, id est, transcē-
dentes in domum peccati, & in atrociam grauitate

delapsi: sine affectione, id est, uisceribus compassio-
nis: sine pace, id est, discordes & inquieti: criminato-
res, id est, crimen bonis impingentes: incontinentes,
id est, libidinem non cohibentes: & immites, id est,
asperī & litigiosi: sine benignitate, id est, immiserico-
ordes: proditores, id est, secreta bonorum aduersariis
eorum detegentes: proterui, id est, procaces: tumidi,
id est, uēto superbiæ inflati: uoluptatum carnalium
amatores magis quā dei, sicut ipse dixit, quia lux ue-
nit in hunc mundum, & dilexerunt homines ma-
gis tenebras quā lucem. habentes quidem in habi-
tu, in uerbis, sicut falsi monachi, speciem pietatis, id
est, similitudinē religionis: sed uirtutem eius, id est,
rem factis & moribus abnegantes. Sed beatus Au-
gustinus hæc a pastoribus ecclesiæ specialius re-
mouere studens, loquitur: Non sint seipso amā-
tes, qui pascunt oues Christi, ne tanquā suas, non
tanquam ipsius pascant eas, & uelut ex illis sua lu-
cra quæere uideantur, sicut amatores pecuniæ:
uel eis dominari, sicut elati: uel gloriari de hono-
ribz quos ab eis sumunt, sicut superbi: uel intan-
tum progredi, ut in hæreses labi faciant, sicut blas-
phemi: nec cedant sanctis patribz, sicut parenti-
bus non obedientes: & eis qui illos corrigere uo-
lunt, quia perire nolunt, mala pro bonis reddant,
sicut ingrati: interficiant animas suas & alienas, si-
cut scelesti: materna ecclesiæ uiscera dirumpant,
sicut irreligiosi: non compatiantur infirmis, sicut
sine affectione: alios quiescere non sinant, sicut
sine pace: famam sanctorum maculare conen-
tur, sicut criminatores: cupiditates pessimas non
refrenent, sicut incontinentes: exerceāt lite, sicut
immites: nesciant subuenire, sicut sine benignita-
te: indicent inimicis piorum quæ occulta cogi-
uerunt, sicut proditores: humanam uerecundiam
inuerecunda ex cogitatione perturbent, sicut pro-
caces: superba scientia inflentur, sicut tumidi: læ-
titias carnales spiritualibus gaudijs antepo-
nant, sicut uoluptatū amatores magis quā dei: simu-
lent religionem, sed hanc in ueritate non teneant:
sicut habentes quidem speciem pietatis, uirtutē
autem eius abnegantes. Hæc enim atq; huiusmo-
di uitia siue uni homini accidant omnia, siue his
alia & alijs alia dominantur, ex illa radice quodā
modo pullulant, cum sint homines seipso aman-
tes: qd uitium maxime cauendum est eis, qui pa-
scunt oues Christi, ne sua quærant, non quæ Iesu
Christi, & in usum cupiditatum suarū conferant,
pro quibus sanguis fusus est Christi.

Et hos deuota. Ex his enim sunt qui pe-
netrant domos, & captiuas ducunt mulier-
culas oneratas peccatis, quæ ducuntur ua-
rijs desiderijs, semper discenses, & nunquā
ad scientiam ueritatis peruenientes.

¶ In nouissimis diebus tales erūt hoīes, quales
descripsi: & hos deuota, quia iam multi ex his appa-
ruerūt. Ex his enim sunt, qui penetrant domos &c. Non
ait, penetrabunt, tanquam futurum prænuñciās,
sicut supra dixerat, instabunt tempora periculo-
sa: sed ait, penetrant domos & captiuas ducunt mul-
n n ij

Iohan. 3.

Locus ob-
scurus.

A erculas. Non ait, ducent uel ducturi sunt: sed, iam ducunt. Nec putandus est hoc loco pro temporis futuri uerbis presentis temporis uerba posuisse, quando quidem illos ab eo cui scripsit, euitari ad monebat. Nec tamen frustra dixit, in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa: & hinc ea periculosa futura demonstrans, tales homines futuros esse prædixit: quia tanto plures erunt & magis abundabunt, quanto magis appropinquabitur ad finem. Videmus ergo tales nunc abundare. Sed quid si abundantiores erunt post nos, & omnino abundantissimi, quando iam iamque ipse finis instabit? Ex his iam sunt hæretici, qui penetrant domos, id est, intrant ut secrete loquantur illis qui sunt intus. Vel domos, id est, conscientias audientium uerbis seductorijs male penetrant, et captiuas ducunt mulierculas, id est, in captiuitatē errorum trahunt insipientes & infirmas ac uiles & inconstantes, seu uiuorum, seu mulierum animas. Animas dico, peccatis oneratas, & ideo dignæ erant seduci: quæ ducuntur uarijs desiderijs, id est, nunc ista, nunc illa cupiunt: & ea quæ iam tenent fastidientes, alia semper appetunt ac nouis delectantur. Tales enim facile deserunt ueritatem catholicam, & sermonibus nouorum errorum libenter aurem accommodant: semper discunt, & nunquā ad scientiam ueritatis peruenientes. Semper discunt, & nunquā ad scientiam ueritatis perueniunt, qui studium in discendo uidentur habere, sed nō ueniunt ad hoc ut discernant inter ueritatem & mendacium, inter bonum & malum. Tales sunt discipuli hæreticorum atque ludæi. In hac enim uita semper sunt discunt, & ad notitiam ueritatis non pertingunt. Cum uero de hac uita exierint, iam non erunt discunt, sed erroris sui mercedem recipientes. Sic enim dictum est, semper discunt, & ad ueritatis scientiam non peruenientes: ac si diceretur, semper ambulantes, & ad uiam nō peruenientes. Nō tolum enim illuc non perueniunt, quo ducit uia, sed nec ad ipsam uiam peruenientes. Nos autem semper ambulemus in uia, donec eo ueniamus quo ducit uia. Nunquam in illa remaneamus, donec perducatur ubi maneamus.

Exod. 7.

Quemadmodum autem Iannes & Mambres resistunt Moyfi, ita & hi resistunt ueritati, homines corrupti mente, reprobī circa fidem, sed ultra non proficiunt. Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit.

Tales non perueniunt ad scientiam ueritatis, sed potius resistunt ueritati, quæ à catholicis doctoribus prædicatur, sicut Iannes & Mambres resistunt Moyfi ueritatē prædicanti. Hi enim fuerunt magi Pharaonis, quorū nomina nunc dicit Apostolus, sed in Exodo non leguntur. Et hoc est: Quemadmodum autem Iannes & Mambres sub Pharaone resistunt Moyfi, ne de Aegyptia seruitute educeret populum dei, ita & hi hæretici resistunt ueritati prædicatorem, ne per eam fideles ab ignorantia tenebris & à seruitute peccati liberentur. Ipsi dico, homi-

nes corrupti mente, quia mēs eorū uitiata est ab adultero diabolo, amissa castitate quæ est in Christo. Et sunt reprobī circa fidem, id est, retro à probitate conuersi, circūeuntes exteriora fidei, sed intus nō manentes. Ipsi taliter captiuat mulierculas, id est, mulierculas & hebetes animas, & resistunt ueritati, sed ultra non proficiunt in seductione hominum. Nam insipientia eorum quæ nunc latet, dum ipsi putantur esse sapientes, erit omnibus manifesta per Iohannē apostolum, sicut & illorum fuit per Moysen. Per Iohannem enim in Asia deregetur & destruetur insipientia erroris eorum, sicut per Moysen manifesta est illorum in Aegypto. Animositas hæreticorum semper inquietat, quos magorum Pharaonis habere conatum declarat nunc Apostolus, dicens: Quemadmodum Iannes & c. usque, sicut & illorum fuit. Quia enim per ipsam corruptionem mentis inquietissimi fuerunt, in tertio signo defecerunt, fatentes aduersum se esse spiritum sanctū, qui erat in Moysē. Nam deficientes dixerunt, Digitus dei hic est. Sicut autem conciliatus spiritus sanctus, requiē præstat mitibus & humilibus corde: ita contritarius & aduersus malignus spūs, immites & superbos inquietudine exagitat. Quam inquietudinem in uisceribus illarū breuissimæ significauerunt, sub quibus ipsi magi (sic dictum est) defecerunt, dicentes: Digitus dei hic est. Quorū insipientia fit omnibus manifesta, cum ostendunt palam omnibus esse insipientes, ne iam aliquos seducere ualeant, quā primo tanquam per pollicitationē & ostentationem excellentis sapientiæ seducebant.

Tu autem assequutus es meā doctrinā, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passionēs: qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconij, Lystris: quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me dominus. Et omnes qui uolunt pie uiuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.

Hæretici resistunt ueritati & sunt circa fidem reprobī. Sed tu assequutus es meam doctrinam, id est, ea quæ doceo didicisti, & scis alijs tradere, & assecutus es institutionem meam, id est, quomodo institui uitam ducere, uel alios instruere: & propositum meum assecutus es, quia proposuisti uiuere sicut ego proposueram, ut scilicet eodē modo uel eodem tempore ieiunes & uigiles, quæ ego, & cætera similiter facias: & fidem meam, quia similiter credis ut ego: & longanimitatem, quia didicisti longanimitatem (sicut ego) inter aduersa non murmurans, expectare diuinam promissā: & dilectionem, quia didicisti & aduersarios sicut ego, diligere: & patientiam, qua toleres æquo animo aliena mala, sicut ego, nec aduersus eū doleas quæ tibi hæc intulerit: & persecutiones meas de ciuitate in ciuitatem, quia tu mecum nonnumquam has sustinuisti: & passionēs, id est, afflictiones meas & tormēta, quia tu factus es earum particeps & nosti eas: & qualia mihi aduersa facta sunt Antiochiæ, & Iconij, & Lystris, & quales persecutiones uel ibi uel alijs locis sustinui, tu assecutus es, id est, nō,

Asti & participasti: & in nulla relictus sum ut deficerem, sed ex omnibus me eripuit dominus, & te similiter non deferet, sed eripiet. Antiochiæ & Pisdig excitauerunt Iudæi persecutionem in Paulum & Barnabam, & eiecerunt eos de sinibus suis. At illi excusso puluere pedum in eos, uenerunt Iconium. Vbi cum factus esset impetus gentilium & Iudæorum cum principibus suis, ut contumelijs afficerent & lapidarent eos, intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystran & Derben. Superuenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Iudæi: & persualis turbis, lapidantes Paulum, traxerunt extra ciuitatem, æstimantes eum mortuum esse. Et hoc nunc commemorat Antiochiæ & Iconij & Lystris se pertulisse. Et ne quis putaret se sine tribulationum tolerantia posse deo placere, adiungit: Et omnes qui uolunt &c. Ego (inquit) sustinui persecutiones, & omnes qui uolunt pie uiuere in Christo Iesu, id est, qui uolunt religiose & deuote uitam ducere in Christi fide, patiuntur persecutionem. Nunquam deest pie uiuentibus persecutio, quia & cum ab eis qui foris sunt, non sæuientibus uidetur esse tranquillitas, multi sunt inter eos qui corda pie uiuentium suis perditis: porro uis cruciantur, quoniam per eos blasphemant Christianum nomen. Quod quanto est charius eis qui uolunt pie uiuere in Christo, tanto magis dolet quod per malos in tus positos sit, ut minus quam piorum mentes desiderant, diligatur. Hæretici quoque cum conantur habere nomen & sacramenta Christianorum: & scripturas & professionem, magnum dolorē faciunt in cordibus piorum: quia multi uolentes esse Christiani, propter eorum dissensiones hæsitare coguntur: & multi maledici in his etiam inueniunt materiā blasphemandi nomen Christianorum: quia & ipsi quoquo modo Christiani appellant. His & huiusmodi prauis moribus & erroribus hominum persecutionem patientur, qui uolunt in Christo pie uiuere, etiā nullo infestante, nulloque uexante corpus illoque. Patiuntur quippe hanc sententiam non in corporibus, sed in cordibus. Pia tristitia est, uitij alienis tribulari, non implicari: moerere, non hæerere: dolore contrahi, non amore attrahi. Hæc est illa persecutio, quam patiuntur omnes qui in Christo pie uolunt uiuere. Quid enim hic tam persequitur uitam bonorum, quam uita iniquorum? Nec cogit primum imitari quod displicet, sed cogit dolere quod uidet. Quoniam uiuēs impie etsi non obligat consentientem, cruciat sentientem. Sed & diabolus incessanter per eos persequitur, & tanto periculosius quanto occultius. Persequitur inquā eos hostis, cui nomina sunt mille, & mille nocendi artes. Persequitur eos & hic mundus illecebris suis, persequitur eos innumerabilem exercitus uitiorum, persequitur eos caro ipsorum, persequuntur eos & illicitæ cogitationes suæ.

Mali autem homines & seductores proficiunt in peius, errantes & in errorem mittentes. Tu uero permane in his quæ didicisti & credita sunt tibi, sciēs à quo didiceris, & quia ab infantia sacras literas nosti, quæ

te possunt instruere ad salutē per fidē quæ est in Christo Iesu. Omnis scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia, ut perfectus sit homo dei, ad omne opus bonum instructus.

¶ Pii patiuntur persecutiones, mali autem homines & seductores habebunt prosperitates. Mali, quantum ad se: seductores, quantum ad alios. Seductores dicuntur, qui quasi sub specie dulcedinis infundunt uirus pestiferæ persuasionis. Mali & seductores proficiunt in peius, id est, successus habebunt in erroribus, & ad grauiora peruenient, errantes ipsi & alios in errorem mittentes. Non tamen diu proficiunt, quod à Paulo superius dictum est, sed ultra non proficiunt. Tales errabunt & successum habebunt, aliosque trahent post se. Sed tu noli post eos in errorem ire, sed permane semper in his bonis quæ didicisti à me, & credita sunt, id est, commissa sunt tibi à deo, sciēs à quo magistro didiceris, id est, quam uerax & quantæ autoritatis, & quantum te diligens sum ego, qui te docui. & ob hoc etiam in his permane, quia sacras literas nosti, id est, sacris literis, legis uidelicet & prophetarum scriptis, eruditus es ab infantia, quæ literæ possunt te instruere, id est, sufficienter doctum reddere, ad æternam salutem consequendam, & hoc per fidem quæ est in Christo Iesu: quia ueteris instrumenti dicta non instruunt ad salutē, sed ad mortem, si Christus in eis non intelligitur et fides eius tenetur. Recte dixi quia sacre literæ te possunt instruere ad salutem, tibi et alijs conquirendam. Nam omnis scriptura diuinitus inspirata, id est, diuino spiritu facta, utilis est ad hoc. Illæ enim scripturæ arcem autoritatis obinent, quæ per spiritum dei prolatae sunt, quæ et canonicæ nuncupantur. Omnis scriptura quam deus aspirauit, id est, quæ per diuinam aspirationem est composita, utilis est ad docendum ignaros, & ad arguendum, id est, ad conuincendum eos qui resistunt: et ad corripiendum, id est, ad increpandum, uel secundum alios codices, ad corrigendum, id est, emendandum eos qui peccant: et ad erudiendum rudes, ut ad perfectum sensum proficiant in iustitia, id est, in obseruatione iustitiæ, ut homo dei quoniam sic eruditur, sit perfectus in conuersatione, instructus per scripturas ad omne opus bonum agendum, id est, diligenter sciens qualiter agendum sit unumquodque opus bonum. Talis enim uir merito homo dei dicitur, quia sequestratus à nequitijs eorum qui uitij seruiunt, possessio factus est creatoris sui.

CAPVT. .IIII.

Testificor coram deo & Christo Iesu, qui iudicaturus est uiuos & mortuos, & aduentum ipsius & regnum eius, prædica uerbum, in ista opportune, importune, argue, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina.

¶ Quoniam sacris literis es instructus, ideo testificor, id est, adiuro te ut prædicare non cesses. Te

Austificari enim est adiurare: quia qui adiurat, testē ponit in ipsa adiuratione. Testificor *coram deo* patre, id est, in præsentia dei, qui ubique est & omnia uidet, te adiuro & ipsum testem adhibeo. & *coram Christo Iesu*, id est, coram mediatore dei & hominum, qui sicut pater diuinitate cælum & terram implet, te obtestor ut prædices. Cuius mediatoris testimonium spernere non debes, quia ipse iudicaturus est omnes. Neque enim pater iudicat quēque, sed iudicium omne dedit filio, ut omnes honorificent filium, sicut honorificant patrem. Ipse iudicaturus est *uiuos*, id est, eos qui in carne uiui reperiuntur cum uenerit: & *mortuos*, id est, illos quorum animæ iam à corporibus sue ruit egres-
Iohan. 5. sæ: & testificor, id est, testem facio & in testimonium huius meæ adiurationis erga te adhibeo *ad uentum ipsius*, in quo recipiet unusquisque prout gessit, & *regnum eius*, in quo iusti perpetualiter regnabunt. Et quid est quod sub tam magnis & timendis testibus tam fortiter testificor? Hoc scilicet, *prædica uerbum* euangelij, & in hoc non sis horarius, sed *instans*, id est, in prædicatione assiduus esto. Et hoc fac *opportune* uolentibus, & *importune* nolentibus. Opportune, cum inueneris auditores qui uerba tua libenter excipiant: importune, cum inueneris qui monita tua fastidiant. Vel opportune, importune, id est, opportune importunitatem exhibe, quia apud auditoris mentem ipsa sua uilitate destruit se, sed habere importunitas opportunitatem nescit. Argue resistentes, ut rationibus conuicti cedant: *obsecra* bene agentes, ut in melius proficiant: *increpa* delinquentes, ut confusi se corrigant. Et hoc age *in omni patientia*, id est, patienter expectando emendationem eorum, non mox ipsos repellendo, si fuerint inobedientes: & *in omni doctrina*, id est, docendo eos amente, non irascendo illis uel indignando. Vel ita distingui potest: *Instans* opportune, ut alius sit sensus, Importune argue, deinde cætera contemplantur, obsecra, increpa in omni patientia & doctrina, ut tunc opportunus sentiaris, cum instas edificando: cum autem destruis arguendo, non culperis, etsi importunus uidearis. Ita duo quæ sequuntur, ad duo superiora possunt sigillatim referri: obsecra, cum opportune instas: increpa, cum opportune arguis. Deinde cætera duo similiter, sed conuerso ordine referuntur: in omni patientia, ad sustinendas indignationes eorum, quos destruis: & doctrina, ad instruenda eorum studia quos ædificas. Pensandum nobis est qualiter loquamur: quia sæpe uerba quæ hunc ad salutem reuocant, alium uulnerant. Vnde nunc Apostolus, qui Titum admonet, dicens: Argue cum omni imperio, Timotheum exhortatur, dicens: Argue, obsecra, increpa cum omni patientia. Quid est quod uni imperiū, alij patientiam præcepit, nisi quod unum lenioris, alterum uero feruentioris spiritus esse cōspexit? Leni per autoritatem imperij iniungenda erat serueritas uerbi: is autem qui spiritu feruebat, per patientiam temperandus fuerat, ne plus iusto inferuescens, non ad salutem uulnerata reduceret, sed

sana uulneraret. Ob hæc ergo doctrinā suā Apostolus tanta arte dispensat, ut exhibendo hanc, alteri imperium & alteri patientiam proponat: quia (ut dictum est) mansuetioris spiritus Titum, & paulo feruentioris uidit esse Timotheum. Illum per æmulationis studium inflamat, hunc per lenitatem patientiæ temperat. illi quod deest iungit, huic quod superest subtrahit: illum stimulo impellere nititur, huic freno moderatur. Magnus quippe susceptæ ecclesiæ colonus, alios palmites ut crescere debeant, rigat: alios, cum plus iusto crescere conspiciat, resecat: ne aut non crescendo fructus non ferant, aut immoderate crescendo quos protulerint, amittant.

Erit enim tempus, cum sanam doctrinā non sustinebunt, sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros, prurientes auribus. Et à ueritate quidem auditum auertent, ad fabulas autem conuertentur.

¶ Ideo (inquit) tanta instantia debes prædicationi insistere, quia erit tempus in quo ueritatis prædicationi non suscipietur, & idcirco festina tempus illud præuenire, dum tua prædicationi potest effectum habere. Non ante finietur tempus, quam ea quæ dico fiant: sed erit adhuc tempus *cum sanam doctrinam*, id est, ad sanitatem animæ pertinentem, non sustinebunt homines, sed uelut onus graue reicient eam ab humeris suis. Hanc non sustinebunt, sed ad sua desideria complenda coaceruabunt sibi magistros, id est, acerrimum sibi congregabunt magistrorum, qui doceant eos ea quæ desiderant. ipsi dico, *prurientes auribus*, id est, pruritum habentes in auribus spiritaliter fornicantibus, sicut quodam pruritu libidinis etiam in carne corrumpitur integritas castitatis. Nam sicut caro quæ prurit, semper uult fricari: sic aures eorum semper cupient audire uerba, quæ errores doceant & ad delectationes illicitas. & à ueritate quidem auertent auditum, id est, fugient audire sermonem ueritatis quæ illis erit aspera, quia non mulcebit eos in nequitijs suis, *ad fabulas autem conuertentur*, ut audiant eas, id est, allocutiones ociosas. Nec solum ad tales fabulas, quales in theatris recitantur, uel quales à uanis hominibus sæpe dicuntur: sed etiam ad tales, quales contra dñm hæreticæ archæ poterunt fingere. De his quos nunc Apostolus prænunciat, locutus est & Isaias: Populus enim ad iracundiā prouocans est & filij mendaces, nolentes audire legem dei. Qui dicunt uidetibus, nolite uidere: & aspicientibus, nolite aspicere nobis ea quæ recta sunt. Loquimini nobis placentia, uidete nobis errores, auerte à me uiam, declinate à me semitam, cesser à facie nostra sanctus Israel. Sic autem illi maxime loquentur, qui relinquent ecclesiam, & sequentur Antichristum cum regnauerit. Et sanam Christianæ prædicationis doctrinam non sustinebunt. Sed auertent auditum ab ea, & conuertentur ad Antichristi fabulas. Sed & olim temporibus hæreticorum fere hæc omnia facta sunt. Nunc quoque multi sunt qui nolunt sustinere doctrinam sanæ moralitatis, & ueritatem quæ in ecclesia prædicatur, audire fasti-

Tit. 2.

Isaie 30.

diunt, fabulas autē histrionū libenter audiunt.

Tu uero uigila, in omnibus labora, opus fac euangelistae, ministerium tuum imple, sobrius esto. ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meae instat. Bonum certamen certavi, cursum consummavi, fidem seruavi. In reliquo reposta est mihi corona iustitiae, quā reddet mihi dominus in illa die iustus iudex. Nō solum autem mihi, sed & his qui diligunt aduentum eius.

¶ Illi respuent ueritatē catholici dogmatis, & suscipient fabulas errorū: sed tu uigila prudenter attendendo ueritatem & repellendo omnem errorem, & in omnibus actibus labora, & opus fac euangelistae, id est, euangelici praedicatoris: Opus enim euangelistae est, bene uiuere & bene docere, moribus & uerbis subditos instruere, ministeriū tuū. i. tui officij imple, ut nō sit uacuum à bona actiōe tua, sed quicquid in eo debes agere, plenarie perficias. & sobrius esto. i. non inebriet mētem tuam ullus error, aut seculi amor, uel auaritia, seu quodlibet aliud uitij. Idcirco te moneo uigilare aduersus insidias dæmonū & haereticorum & errorū atq; uitiorū, & bene laborare, & opus euangelistae facere, quia ego qui hucusq; uigilaui & opus euangelistae impleui, iam delibor. uel secundum alios codices, immolator, quod idē significat. Nam delibatio quae est sacrificiorum degustatio, sacrificiationem (i. immolationē) proprii corporis hoc loco designat. Iam delibor, id est, iam immolari coepi, & hostia deo grata pro populo mihi commissio per passionem offerri, & tempus meae resolutionis instat, id est, iam uicinium imminet tempus, in quo resoluar à uinculis istius corporis, ut liber in cælum euolem. bonum certamen certavi. hoc secundum græcam locutionem dicitur, uelut si diceretur, strenuā militiam militaui, fidelem seruitutē seruiui. Nam latinus sermo diceret, bono certamine certavi. Bonū (inquit) certamen certavi, id est, bene pugnaui, bene contra impugnatores fidei & contra mala transuentia sine defectu certavi. cursum bonae actionis meae quo ad brauium celeste festinabā, consummavi, fidem inuiolabilem seruavi. Quomodo potuit hoc dicere, cui adhuc restabat ipsius passionis quam sibi impendere iam dixerat, tam magna conflictatio, tam molestum atque grande certamen? an ad eius consummandum cursum parum adhuc deerat, quando illud deerat, ubi erat futurus acrior et crudelior inimicus? Quod si ideo talibus uerbis certus securusq; gaudebat, quia de uictoria futuri certaminis certum cum securumq; iam fecerat, qui eadem passionem iam illi reuelauerat imminere, non re plenissima, sed spe firmissima hoc dicit: & quod futurum esse praesumpsit, tanquā factū fuerit indicauit. Cursum (inquit) peregi. Et in reliquo. i. in eo spatio quod restat amodo & usq; in æternum, reposta est mihi corona iustitiae secreto tuorum loco, seruat mihi corona quā iuste merui, quam non dabit, sed reddet mihi quasi debitam dominus Iesus in illa notabili die communis iudicij, de

qua sedule cogito: uel in illa optata die resolutionis meae. & ideo reddet eam mihi, quia iustus iudex est, reddens unicuique secundum opus eius. Sed non solum mihi reddet coronam huiusmodi ipse, sed & his qui diligunt aduentum eius, id est, etiam omnibus qui sibi de bona operatione sunt conscij. Aduentum enim iudicis non diligunt, nisi qui in causa sua habere se iustitiae meritum sciunt. Et ideo quisquis non diligit, sed metuit aduentum eius, corrigat uitam suā, ut bonā habens causam possit ut ueniat desiderare: & coronam ab eo, nō damnationē sperare.

Festina ad me uenire cito. Demas enim me dereliquit, diligēs hoc seculum, & abiit Thessalonicam. Crescens in Galatiam, Titus in Dalmatiam, Lucas est mecum solus. Mecum assume & adduc tecum. est enim mihi utilis in ministerio. Tychicum autē misi Ephesum. Penulam quā reliqui Troade apud Carpum, ueniens adfer tecum, & libros, maxime autem & membranas.

¶ Quia tempus meae resolutionis instat, festina ad me uenire cito. i. festina ante mortē resoluar, ut re plenius adhuc instrua, uel ut sis mihi solatio, quoniam solus remansi. Nam Demas qui interpretatē silens, quoniam à praedicatione uel confessione ueritatis obmutuit formidine mortis, dereliquit me in aduersis, diligens hoc seculum cum suis illecebris, & dimittens Romam ubi timebat mori, abiit Thessalonicam, ut ibi posset uiuere. Crescens, id est, ille alius discipulus, abiit in Galatiam, non me deserens, sed à me missus aliqua rationabili causa exigere. Similiter & Titus à me missus ē in Dalmatiam. Lucas euangelista est mecum solus, qui semper mihi adherere consuevit. Dixi ut cito uenias ad me, & cum ueneris, assume Marcum & adduc tecum. Iste est Marcus euangelij scriptor, uel sicut magis credimus, is est Marcus consobrinus Barnabae, quem nunc correctum iubet apostolus adduci: quia quondam abiecerat eum, cum esset negligens ac tepidus. Est enim (inquit) mihi utilis in ministerio praedicationis, quod quondam ad hoc fuit inutilis. Titus abiit (ut dictum est) in Dalmatiam, sed Tychicum misi Ephesum, fortasse cum epistola quae ad Ephesios est directā. Penulam quoq; id est, uestem illam quae sic uocatur, quam reliqui Troade apud Carpum discipulum meum, qui ibi manet, ueniens adfer tecum. Dicamus de hac penula, quae ab alijs dicta reperimus. Penula uestis erat consularis, qua induebant Romani consules in curia intrantes. Sed fortasse quaerit aliquis, unde hoc genus uestimenti beato Paulo acciderit, cui respondendum est, Romanos ante incarnationem Christi hunc habuisse morem, quoniam sibi monarchiam totius orbis acquirebant, ut quaecūque gens illis cum pace & coronis occurrisset, eiusmodi libertatem eis concederent, ut fratres illorum dicerent, ciuesq; Romani appellarentur, dabantq; eis praeterea, ut curia edificarent & consules haberet, sicut illi habebant. Patet igitur beati Pauli de Giscali oppido Galilee, unde idigena erat, migrante

C
Matt. 16.
Roma. 2.

Colof. 4.1

D
Colof. 4.1

A Tharsum Ciliciæ, cum Romani cepissent illud op-
pidum. Quodam uero tempore uenientibus Ro-
manis per Ciliciam, occurrit eis cum alijs trans-
euntibus, utpote qui nobilis inter illos habeba-
tur, & excepit eos cum pace. Tunc Romani dede-
re eis supradictam libertatem, scilicet potestatem
ut curiam ædificarent & consules haberent, sicut
ipsi, uestesq; consulares induerēt, & penulati mo-
re Romanorum curiam intrarēt. Ibiq; data est in-
signe penula à Romanis patri beati Pauli, quādo
suscepit in socium & ciuem Romanum. Hæc
ante nos scripta sunt, et fides ueritatis horū apud
eos sit qui scripserunt. Non enim omnia quæ fa-
cta sunt, legimus in nostris historijs: multaq; no-
scuntur esse historiæ quas non nouimus. Nam &
his quæ dicta sunt, ualde consonat quod Paulus
frequenter in apostolorum Actibus legitur se Ro-
manum appellasse, & maxime ubi tribunus in-

Act. 16. interrogauit eum, dic mihi si tu Romanus es, & ille
22. & 23. dixit, etiam. Et respondit tribunus: Ego multa sum
ma ciuitatē hanc consecutus sum. & Paulus ait,
Ego autem & natus sum. Quomodo enim iuxta
literam uerum potest esse, quod Paulus ex ciuita-
te Romana sit natus, nisi quia ex ciue Romano na-
tus est? Absit autem ut putemus eum in hoc ser-
mone mendacem. Natus ergo est in ciuitate Ro-
mana, id est, in domo parentum, qui erant ciues
Romani. Sed & iuxta spiritalem intelligentiam,
in eo quod se dixit natum in urbe Roma, pphe-
tico spiritu prænuñciauit, natalitium suæ passiōis

B in illa ciuitate futurum, & uerbum præteriti tem-
poris pro uerbo futuro posuit. Si ergo uera sunt
quæ de penula præmisimus, facile est animaduer-
tere quod Apostolus hæc idcirco asseri iusserit,
ut per eam apud Romanos licet paucō tempore,
libertatem sibi uindicaret, quatenus ad prædican-
dū libere quo uellet, ire posset, & multos ad fidē
per diuersa loca conuerteret. Ait atq; Penulam
quam reliquit Troade apud Carpū, ueniens ad-
fer tecum. Hunc Carpum Dionysius multum in
epistola ad Demophilum laudat, referens quan-
dam ualde mirabilem eius uisionem. Penulam,
inquit, adfer & libros quos ipse forsitan ibidem re-
liquerat, maxime autem & membranas, id est, pelles ad
scribendum (quas tamen Hieronymus aliter in-
terpretatur) aptas.

**Alexander ærarius multa mala mihi os-
tendit. reddet ei dominus secundum opera
eius. Quem & tu deuita, ualde enim resis-
tit uerbis nostris.**

¶ Scias quod Alexander ærarius, id est, faber æris
uel custos ærarij, ostendit, id est, fecit mihi multa mala,
sed non impune, quia dominus reddet ei secundum ope-
ra eius quæ in me operatus est, quem & tu deuita, ne
tibi fiat impedimentum, quia ualde resistit uerbis
nostris, & multo magis poterit resistere tuis. Non
ait, ualde resistit nobis: sed, uerbis nostris, id est,
euangelicæ prædicationi, quod multo grauius:
quia non hominibus resistit, sed euangelio dei.
Nec ait, reddat ei dominus secundum opera eius,

sed, reddet, quod uerbum pronunciantis est, non C
imprecantis.

In prima mea defensione nemo mihi ad-
fuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis
imputetur, Dominus autē mihi assistit &
conformauit me, ut per me prædicatio im-
pleretur, & audirent omnes gentes, & libe-
ratus sum de ore leonis, liberabit me domi-
nus ab omni opere malo, & saluum faciet
in regnum suum cæleste, cui gloria in secu-
la seculorum, Amen.

¶ Multoties, inquit, ductus sum ante Nerone
pro defensione fidei, sed in prima mea defensione, id est,
quando ante tyrannum illum prima uice defen-
di euangelium, nemo, in nullus ex discipulis meis ad-
fuit mihi, ut me adiuuaret corā Nerone ad defen-
dendum dogma Christianorum, sed omnes me derel-
iquerunt metu suppliciorum, non illis imputetur hoc
à deo, sed ignoscatur. Non orabat pro Alexandro,
qui inuidētia fraternitatem oppugnando pecca-
uerat: pro his autem qui non abruperāt amorē,
sed timore succubuerunt, orat ut eis ignoscatur.
Multum enim interest, cum post agnitionem dei
per gratiam domini nostri Iesu Christi quisquam
oppugnat fraternitatem, & aduersus ipsam gra-
tiam qua reconciliatus est deo, sicut intelligitur
Alexander fuisse, inuidētiæ facibus agitur: &
cum quis à fratre amorem non alienauit, sed offi-
cia fraternitati debita per aliquam infirmitatem
animi nō exhibet, sicut nūc discipuli timore Pau-
lum deseruerunt in prima defensione, uel ipsi apo-
stoli Christum in passione, quem tamen non desi-
tuerunt amare, propter nō orat pro Alexandro,
qui gratiæ dei ingratus exiisset, ipsam gratiam im-
pugnando, & charitatem fraternam persequen-
do peccabat ad mortem: quia Iohannes dicit, Est
peccatum ad mortem, non pro illo dico ut roget
quis sed pro his qui non ualuit, sed timore ab
eo recesserunt, orat: quia idem Iohannes ait, Qui
scit fratrem suum peccare peccatum nō ad mor-
tem, petat, & dabitur ei uita peccanti nō ad mor-
tem. Omnes (inquit) me dereliquerunt, sed dominus
assistit mihi derelicto ab hominibus, consolādo me
per internam aspirationem suam & loquendo pro
os meum, & mitigando furorem tyranni. & con-
fortauit me, id est, constantem me fecit, ut nō cessa-
rem à doctrina ueritatis, sed rationibus tyrannū
potenter suparem, ut me dimitteret, ut per me im-
pleretur euangelica prædicatio & audiret oēs gentes nō
solum in Italia, sed & usq; in Hispaniā. Et ita pro do-
minum qui mihi affuit, liberatus sum de ore leonis, id
est, à rabie leonis qui me deuorare uoluit, id est, à
rabie Neronis, ne me mox interficeret. Et adhuc
liberabit me dominus ab omni opere malo, ut nullis tor-
tis possim compelli ad perpetrationem mali ope-
ris, & sic martyrio consummatū saluum faciet me,
perducens in regnum suum cæleste, cui dñō pro his o-
mnibus sit gloria in secula seculorum, id est, in æterna
secula Amen. Eusebius in historia Ecclesiastica scri-

D
Matt. 26.
Marc. 14

Iohann. 8

Ibidem.

A bit: Festus à Nerone in Iudæam missus est succedere Felici, apud quem dicta causa, Paulus cum Luca & Aristarcho, quem concaptiuum appellat, uinctus Romam mittitur. Vbi biennio positus, uerbum dei prædicabat, nemine prohibente. Quem tamen assuissè ibi & defendissè se apud Neronem, & rursus profectum esse ad prædicationis officium, sermo confirmat, & post hæc denuo redissè ad supradictam urbem, ubi & martyrio consummatus est: & tunc in uinculis positus, secūdam ad Timotheum scribit epistolam, in qua & de prima sua defensione, & de præsentī simul indicat passione ita: In prima mea defensione nemo mihi adfuit, sed omnes me dereliquerunt, non illis imputetur. Dominus autem mihi astitit, & confortauit me, ut per me prædicationi impleretur, & audirent omnes gentes, & liberatus sum de ore leonis: manifestissime per hæc designans, quia primo quidem ut per ipsum coepta prædicationi compleretur, liberatus est de ore leonis, Neronem scilicet in leone pro crudelitate significans. Præuidens autem in spiritu consummationem suam, adiecit: Liberabit me dominus ab omni opere malo, & saluum faciet in regnum suum cæleste: significans per hæc quod esset conuictus martyrio coronandus. Non igitur eo tempore quo Pauli actus in urbe Roma conscripsit Lucas, martyrio perfectus est Paulus. potuit enim fieri, ut inimicus adhuc lenior esset Nero, & defensionem Pauli pro nostro dogmate non aspernater acciperet.

B Beda quoque in nouissimo uersu Actuum apostolorum, quo dicitur quia Paulus biennio docebat sine prohibitione, subiicit: Non solum Romæ prohibitum non est, sed necdum Neronis imperio rehorato, nec in tanta erumpente scelera, quanta de eo narrant historiæ, dimissus est ut euangelium CHRISTI in occidentis quoque partibus prædicaret, sicut & ipse Romanis ait: Nunc igitur proficiscar Ierusalem ministrare sanctis. & paulo post: Hoc igitur cum consummauero, proficiscar per uos in Hispaniam. Postea uero, id est, ultimo Neronis anno, retentus ab eo, martyrio coronatus est. Quod utrumque in secunda ad Timotheum epistola, qui passurus de uinculis dictat, exponit: In prima, inquit, mea defensione &c. usque, de ore leonis, manifestissime propter crudelitatem Neronem leonem esse significans. Et in consequentibus, & saluabit me & saluum faciet in regnum suum cæleste, quod scilicet præsens sibi sentiret imminere martyrium.

Saluta Priscillam & Aquilam, & Onesiphori domum. Erastus remansit Corinthi. Trophimum autem reliqui infirmum Mileti. Festina ante hyemem uenire. Salutante Eubulus & Pudēs & Linus, & Claudia & omnes fratres. Dominus Iesus Christus cū spiritu tuo. Gratia uobiscum. Amen.

Saluta (inquit) Priscillam & Aquilam amicos meos, apud quos frequenter hospitari consueui. Priscilla & Aquila uxor & maritus erant, & tamen

Priscilla sæpè nominat prior. Vnde pater quod ipsa uix suum meritis optimis præcelleret, licet uterque apud deū magni meriti fuerit. Saluta & Onesiphori domum, quæ mihi tantā exhibuit humanitatem. Quod si de Erasto scire uolueris ubi sit, ipse remansit Corinthi. Trophimum reliqui ægrotantem Mileti, & postea factus est Arelatenlis episcopus. Dixi ut cito ad me uenias, & nunc dico ut ante hyemem uenire festines, ne rem difficultas hyemis retardet, quia forsitan me in corpore nō inuenires. Romæ uero morantes te salutant Eubulus & Pudens & Linus (Iste Linus fuit primus Romanæ sedis episcopus) & Claudia. neque solū isti te salutant, sed & omnes fratres. Dominus Iesus Christus sit cū spiritu tuo, ut præsentia dei tatis suæ custodiat mētis tuæ cogitationes, et bonā uoluntatē tuā ad omne bonū opus admittat. Et gratia eiusdē dñi sit uobiscum, ut eius auxilio mala caueas et bona facere ualeatis, tū tuque subditi.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM

AD TITVM

Titum apud Cretenses episcopum reliquerat Apostolus, ut uniuersam Creta regeret & doceret. ideo nunc per epistolam instruit eum, quales episcopos debeat ordinare, & qualiter falsos prædicatores repellere, qui legales ceremonias uolebant inducere. Docet enim qualiter unumquemque debeat admonere, & instruit de spiritali conuersatione, scribens ei à Nicopoli, quæ sita est in Asiae littore.

EPISTOLAE PAULI

AD TITVM

CAPVT .I.

PAVLVS seruus dei, apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electorum dei & agnitionē ueritatis, quæ secundum pietatem est, in spe uitæ æternæ, quam promissit, qui non mentitur deus, ante tempora secularia, manifestauit autem temporibus suis uerbum suum in prædicatione, quæ credita est mihi secundum præceptum saluatoris nostri dei, Tito dilecto filio secundū cōmunem fidem, gratia & pax à deo patre & Christo Iesu saluatore nostro.

Paulus seruus dei scribit Tito, non tñ seruus ea seruitute quæ ex seruili timore, sed illa potius, quæ sit ex amore et casto timore. Seruus dei est, qui peccati seruus nō est. Ois enim qui facit peccatū, seruus est peccati. et, Nemo potest duobus dñis seruire. Paulus igitur qui peccati seruus nō erat, recte dei seruus edictus. Deus autem hoc loco pater intelligitur, uel etiā nota trinitas. Paulus est quidem seruus dei, sed apostolus Iesu Christi, id est, legatus et princeps mediatoris. Nam quod dicitur, apostolus Iesu Christi, tale est ac si diceret, præfectus prætorij Augusti Cæsaris, magister exercitus Tiberij imperatoris. Ut enim iudices seculi huius, qui nobiliores esse uideantur.

Iohan. 8.
Matt. 6.
Lucæ 6.

A tur, ex regibus quibus seruiunt, & ex dignitate qua intumescunt, uocabula sortiuntur: ita & Apostolus grandē inrer Christianos sibi uendicans dignitatem, apostolum se Christi in titulo prænотauit, ut ex ipsa nominis autoritate lecturos terreret, indicans omnes qui in Christum crederent, debere sibi esse subiectos. apostolus (ingit) sum secundum fidem electorum dei, id ē, non dissentio in apostolatu meo à fide illorum q̄ sunt à deo nō tantum uocati, sed electi. apostolus inquam, sum secundum fidem electorum dei, & secundum fidē quæ habet agnitionem ueritatis. Nam saluator ad lucos qui in eum crediderant, est loquutus: Si permanieritis in uerbo meo, cognoscetis ueritatem.

Iohan. 8.

Hi ergo fidem habebant, sed agnitionem ueritatis consequuti non fuerant. Agnitionem dico ueritatis quæ secundum pietatem est, id ē, secundum piam religionem, quia est & aliqua ueritas, quæ nō habet pietatem: uelut si quis grammaticam artem nouerit uel dialecticam, ut rationem recte loquēdi habeat, & inter falsa & uera diiudicet. Sed agnitio ueritatis secundum pietatem, est nosse legem, intelligere prophetas, euangelio credere, apostolos non ignorare. Et hæc ueritas, cuius agnitio secundum pietatem est, in spē uite æternæ posita est, quia statim ei qui se cognouerit, spem tribuit immortalitatis. Quam promisit ante tempora secularia deus, qui non mentitur. Quomodo promisit, cum hominibus utiq̄ promiserit, qui nondum erant ante tempora secularia, nisi quia in eius æternitate atq̄

B in eius uerbo sibi coæterno, iam prædestinatione fixum erat, quod suo tempore futurum erat: uel cui promisit nisi sapientiæ suæ, promittens omnes qui in illam credituri essent, habituros esse uitam æternam. Et promisit ante tempora secularia, uel secundum aliam translationem, ante tēpora æterna. Ex quo iuxta historiā Genesios, factus est mūdus, & per uices noctium & dierum, mensum pariter & annorum, tempora cōstituta sunt, in hoc curriculo & rota labūtur secularia tempora, quæ cum seculo cœperunt: & ante hæc, id ē, antequam mūdus cœpisset, promisit uitam æternam electis, quos nouerat futuros. Sed ante hæc mūdi tempora æternitatem quandam temporum fuisse credēdum est, quæ uocatur æuum, quia nō uariabatur mutationibus. Nam inter æuum & tempus hoc distat, quod æuum quidem stabile est, tempus uero mutabile. Et ante æterna tempora, id est, ante æuum promisit deus interminabilem uitam electis suis. Nam sicut legimus, omnis sapientia à domino deo est, & cum illo fuit semper, & est ante æuum. In hac ergo sapientiā quæ cum illo est ante æuum, id est, ante æterna tempora, promisit ipse electis uitam ante æterna tempora. Promisit qui non mentitur, non quia possit mentiri, & nolit in falsitatis uerba prumpere: sed quia qui pater sit ueritatis, nullum in se mendacium habeat. & nunquam mentiri potest, ideo sine ambiguitate credamus uera esse quæ promisit: & tales nos studeamus præparare, ut digni simus ea percipere. Promisit quidem ante secularia uel æterna tem-

Gen. 1.

Ecc. 1.

pora uitam æternam, sed temporibus suis, id est, cōgruis manifestauit eam, scilicet uerbum suum in prædicatione. Vitam quam promisit, manifestauit uerbum suum. Ergo uitam quam promisit, ipsa est uerbum quod in principio erat apud patrem, & deus erat uerbum, & uerbum caro factum est, & habitauit in nobis. dixitq̄, Ego sum resurrectio & uita. Ego sum uia, ueritas & uita. Hanc uitam & hoc uerbum manifestauit deus mūdo temporibus congruis in prædicatione euangelij, quæ credata est mihi, ut eam fideliter annunciarē gentibus, secundum præceptum saluatoris nostri dei, qui nos esse saluos esse uoluit, implendo qd̄ promiserat. Paulus qui taliter est apostolus, & tantæ salutis annūciator, scribit Tito dilecto, id est, cæteris meliori & germaniori filio. Sermo quippe & sapientia & doctrina, qua Titus Christi ecclesias instruebat, efficiebat eum egregium Apostoli filium, non secundum carnem, sed secundum fidem illi & Apostolo communem, uel omnibus qui recte credunt communem, quæ græce dicitur catholica: quia sicut unū baptisma est, sic & una fides. Ab hac communi, id ē, catholica fide separari sunt hæretici, qui in uarios errores declinauerunt. Titus uero non secundum priuatam, sed quorumlibet talium, sed secundum communem fidem omnium electorū filius est Apostoli, quia recte docet catholicam ueritatem, quam ab Apostolo didicit. Cui Tito sit gratia spiritus sancti, quæ consecret omnia opera sacerdotalis officij eius, & pax, quæ eū represens hostibus & uitjs requiescere faciat, semperq̄ cum deo & sanctis angelis concordem permanere. & hoc à deo patre & filio eius Christo Iesu saluatori nostro.

Iohan. 1.

Ioh. 11. 14

Huius rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, sicut et ego disposui tibi. Siquis sine crimine est, unius uxoris uir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ aut non subditos. Oportet enim episcopum sine crimine esse, sicut dei dispensatorem, non superbum, non iracundum, nō uisulentum, non percussorem, non turpis lucrī cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, castum, sanctum, continentem, & amplectentem eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonē, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui cōtradiciunt, arguere.

¶ Postquam dura Cretensium corda Paulus ad Christi fidem mollierat, & tam sermone q̄ signis edomuerat eos non iā in louem, sed in Christum credere, reliquit Titum discipulum suum Cretæ, ut rudimenta nascentis ecclesiæ confirmaret: & si quid uideret deesse, corrigeret, ipse p̄gens ad alias nationes, ut & in eis fundamentum Christi poneret. Et hoc est qd̄ dicit: Gratia, id ē, causa huius rei reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas. Cū enim dicit, ut ea quæ desunt corrigas, ostendit nec-

A dum eos ad plenam uenisse scientiam ueritatis: et licet ab Apostolo correcti fuissent, tamen adhuc indigere correctione. Omne enim quod corrigitur, imperfectum est. Vt ea (inquit) quæ desunt corrigas, id est, ut ea quæ à me correctæ sunt, & necdum ad plenam ueritatem sunt redacta, à te corrigantur, & normam æqualitatis recipiant. Quia solus non sufficeret hoc facere, constituas per ciuitates presbyteros, id est, episcopos, sicut & ego tibi disposui, id est, tales, quales tibi designaui, non quales forte animus carnaliter uoluerit, aut homines tibi persuaserint. Vt constituas (inquit) presbyteros, & post pauca subiungit quod oporteat episcopum sine crimine esse, ostendens quia idem est presbyter qui episcopus. Nam antequam diaboli instinctu studia in religione fierent, & diceretur in populis, Ego sum Pauli, ego Apollo, ego autem Cepha, communi presbyterorum consilio gubernabantur ecclesiæ. Postquam uero unusquisque eos quos baptizauerat, putabat suos esse, non Christi, in toto orbe decretum est, ut unus de presbyteris electus superponeretur cæteris, ad quem omnis cura ecclesiæ pertineret, & schismatum semina tollerentur. Nam & alibi scriptum est, Paulus & Timotheus serui Iesu Christi, omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis, cum episcopis & diaconibus. Philippi, una est urbs Macedonia, & certe in una ciuitate plures episcopi esse non poterant. Sed quia eosdem episcopos illo in tempore, quos presbyteros appellabant, propterea indifferenter de episcopis quasi de presbyteris loquutus est. Et in Actibus apostolorum ad unius ecclesiæ sacerdotes ait: Attendite uobis & cuncto gregi, in quo uos spiritus sanctus posuit episcopos. Hæc idcirco diximus, ut ostenderemus apud ueteres eosdem fuisse presbyteros quos episcopos: paulatim uero, ut dissensionum plantaria euellerentur, ad unum omnem sollicitudinem esse delatam. Sicut ergo presbyteri sciunt se ex ecclesiæ consuetudine ei qui sibi præpositus fuerit, esse subiectos, ita episcopi nouerint se magis consuetudine quam dispositionis dominicæ ueritate presbyteris esse maiores, & in communi debere ecclesiam regere imitantes Moysen, qui cum haberet in potestate solus præesse populo Israel, septuaginta elegit, cum quibus populum iudicaret. Videamus igitur qualis presbyter uel episcopus ordinandus sit. Constituas (inquit) per ciuitates presbyteros, sicut & ego tibi disposui. Si quis sine crimine est, illum subaudi constituas. Non ut eo tempore quo ordinandus est, sine ullo crimine sit, & præteritas maculas noua cōuersatione deleuerit, sed ut ex eo tempore quo in Christum renatus est, nulla criminis conscientia mordeatur. Crimen autem est graue peccatum, accusatione & dānatione dignissimum. Et prima libertas est carere criminibus. Multi quippe fideles sunt sine crimine, sine peccato autem nullus est in hac uita. Et ideo Apostolus designans quis sit ordinandus, non ait: Si quis sine peccato est. hoc enim si diceret, omnis homo reprobaretur, nullus ordinaretur. sed ait, si quis sine crimine est,

sicut est homicidium, adulterium, aliqua immunditia fornicationis, furtum, fraus, sacrilegium & cætera huiusmodi. Cum ea homo non habet, debet autem omnis Christianus homo non habere, incipit caput erigere in libertatem. Et idcirco qui ordinatur, careat omni crimine, ut libera fronte possit aliorum crimina redarguere, & nemo ualeat illi sua obijcere. Et sit unius uxoris uir, quam habuerit, non habeat. Multi superstitiosius magis quam uerius, etiam eos qui cum gentiles fuerint, & unam uxorem habuerint, qua amissa, post baptismum Christi alteram duxerint, putant in sacerdotium non eligendos: cum utique si hoc obseruandum sit, illi magis ab episcopatu arceri debeant, qui uiam per meretrices prius exercentes libidinem, unam regenerati uxorem acceperint: & multo destabilius sit, fornicatum esse cum pluribus, quam unam uxorem habuisse. Hæc Hieronymus. Augustinus autem ait: Vnius uxoris uirum acutius intellexerunt, quæ nec eum, qui catechumenus uel paganus habuerit alteram, ordinandum esse censuerunt. De sacramento uidelicet agitur, non de peccato. Nam in baptismo dimittuntur. Propter sacramenti autem sanctitatem, sicut femina (etiam si catechumena) uitiata, non potest post baptismum inter dei uirgines consecrari, ita non absurdum uisum est, eum qui excessit uxorum numerum singularem, non peccatum aliquod commisisse, sed normam quandam sacramenti amisisse, non ad uitæ bonæ meritum, sed ad ordinationis ecclesiasticæ signaculum necessariam. Ac per hoc, sicut plures antiquorum patrum uxores, significauerunt futuras ex omnibus gentibus ecclesias uni uiro subditas Christo: ita noster anistes unius uxoris uir, significat ex omnibus gentibus unitatem, uni uiro subditam Christo. Sit etiam filius habens fideles, non in accusatione luxuriæ aut non subditos, hoc est, non in patris potestate. Ponamus enim aliquem bene instituisse liberos suos, & à parua ætate semper dominicis erudisse præceptis, hi si postea se luxuriæ dederint, & superantibus uitijs, libidini frena remiserint, nunquid culpa eorum in patre redundabit, & sanctitatem patris filiorum nequitia maculabit? Nam & Isaac credendus est bene instruxisse filium suum Esau, quæ tamen post fornicariis & profanus extitit. Samuel quoque filios habuit, qui declinauerunt post auaritiam, & propter munera peruerterunt iudiciū. Ergo si tunc electio fieret sacerdotum, & Isaac propter Esau, & Samuel propter filios suos indigni sacerdotio putarentur. Sed sciendum quia tam sanctum est nomen sacerdotij, ut nobis etiam ea quæ exera nos sunt posita, reputentur, non quo propter uitia nostra episcopi non fiamus, sed quia propter filiorum incontinentiam ab hoc gradu arguendi sumus. Qua enim libertate alienos filios corripere & docere possumus quæ recta sunt, cum nobis statim possit, quæ fuerit correptus, ingerere. Ante doce filios tuos: aut quæ fronte extraneum corripio fornicatē, cum mihi conscientia mea ipsa responspondeat, exhereda ergo filium fornicantē, abijce filios tuos uitijs seruiētes. Cum autem neque filius in una

Gene. 25.
26. 27.
1. Reg. 8.

Math. 7. A tecum domo maneat, tu audes de alterius oculo festucam detrahere, in tuo trabem non uidens? Non itaq; iustus polluitur ex uitij filiorum, sed libertas ab Apostolo ecclesie principi reseruatur, ut talis fiat, qui non timeat propter uitia liberorū extraneos reprehendere. Vnde & considerandū aduersus eos qui de episcopatu intumescunt, quia non statim omnibus his meliores sunt, quicunq; episcopi non fuerint ordinati, cum nonnulli idcirco ad sacerdotium non peruenerint, quia eos liberorum uitia impederint. Si autem peccata filiorum ab episcopatu iustum prohibent, quanto magis se unusquisque considerans, debet retrahere ab hoc non tam honore quam onere, & nō ambire alienum locum, quem magis digni debēt occupare? Solent & per filios opera designari, ut ille intelligatur debere ordinari, qui in proprio potestate habet opera sua, ut nulla subrepentium uitiorum labe sinat ea maculari. Ideo (inquit) dixi ut ordinetur, si quis sine crimine est, quia oportet episcopum esse sine crimine, sicut dispensatorem dei, qui est sine peccato, ut domini sui puritatem in aliquo imitetur, quoniam non sua sunt quæ præstat, sed dei quod dispensat. Et oportet eū esse non superbū. i. non tu mentem uel placetē sibi quod episcopus sit, sed quasi bonum uillicum, id requirentem quod pluribus prosit. oportet esse & non iracundū. Iracundus est, qui semper irascitur, & ad leuem responsionis auram quasi à uento folium mouetur. Et reuera nihil est foedius præceptore furioso, ut cum debeat esse mansuetus, patiens & sapiens, toruō uultu & trementibus labijs, rugata fronte, effrenatis conuiuijs, facie inter pallorem & ruborem uariata, clamore perstrepat: & errantes non tam ad bonum retrahat, quam ad malum sua sauitia præcipitet. Neque uero qui aliquando irascitur, iracundus est, sed qui crebro hac passione superatur. Oportet & non uiolentū esse. Quale enim est, episcopum uidere uiolentū, ut sensu occupato uel exaltet risum contra grauitatis decorem, uel labijs dissolutis cachinnet, uel paululum tristis q̄si cuiusdam rei fuerit recordatus, inter pocula in singultus prorumpat, et lachrymas seu quod aliud amentius faciat? Vbi cunq; saturitas & ebrietas fuerint, ibi libido dominatur. Specta uentrē & genitalia, nam iuxta ordinem membrorum est & ordo uitiorū. Dehinc additur, non percussorem oportere esse sacerdotem. Quod quidem & simpliciter intellectum, ædificat audientē, ne facile manum porrigat ad cædendum, ne in os alterius uerberandum insanus erumpat. Melius est autem, ut non percussorem illum dicamus, qui mansuetus & patiens, scit in tempore quid loquendum sit, quid tacendum, nec sermone inuiti conscientiam percutit infirmorum. Non enim Apostolus ecclesie principem formans, uetat esse pugilem, & corporeis ictibus alios corporaliter lædentem, quod etiam in plebeio & quocunq; gentili si fuerit, reprehenditur. sed hæc, ut diximus, ne contume-

liosus & garrulus perdat eum, quem potuit modestia & lenitate corrigere. Oportet etiam hunc esse non turpis lucri cupidum, & non cupiat aggregare pecuniam: sed habens uictum atque uestitum, his contentus sit. Hucusque, qualis non debeat esse episcopus uel presbyter, Apostoli sermo descripsit: & nunc e contrario, qualem oporteat eū esse, ostendit. Sed hospitalem, inquit, benignum, sobrium, iustum, castum, sanctum, continentem, & amplectentem. Ante omnia hospitalitas futuro episcopo denunciatur. Si enim omnis hō audire desiderat, Hospes fui & suscepistis me, quanto magis episcopus, cuius domus omnium commune esse debet hospitium? Laicus enim uel duos aut paucos recipiens, impleuit hospitalitatis officium: episcopus uero nisi omnes receperit, inhumanus est. Sit etiam benignus, ut benigne diligat omnes: & quicquid boni potest, tam corporaliter quam spiritaliter, impendat. Sit & sobrius, ut corporalis ebrietas longē sit ab eo, nec sensum eius mundana cupiditas, uel ira, seu quodlibet aliud uitium inebriet, sed acuto sensu diiudicet omnia, sicut uir spiritalis. Iustus quoq; sit, ut iustitiam in populis quibus præest exercet, reddens unicuique quod meretur, nec accipiat personam in iudicio. Inter laici autem & episcopi iustitiam hoc interest, quod laicus potest apparere iustus in paucis: episcopus uero in tot debet exercere iustitiam, quot subditos habet. Sit etiam castus. Si enim laicis imperatur ut propter orationem abstineant ab uxorū coitu, quid de episcopo sentiendum est, qui pro suis populis peccatis illibatas deo oblaturus est uictimas? Quomodo igitur hospitalitas & benignitas atque iustitia præcipua esse debet in episcopo, & inter cunctos laicos eminens, sic & castitas propria & (ut ita dixerim) pudicitia sacerdotalis, ut non solum ab opere immundo se abstineat, sed etiā à iactu oculi & cogitationis errore, mens confectura CHRISTI corpus, sit libera. Vnde & additur, ut sit sanctus. Sanctitas enim, quantum secundum nos, est dicenda ab omni iniquatione libera & perfectissima & incontaminatissima puritas. Sit etiam continens non solum ab uxorū amplexu, sed ab omnibus animi perturbationibus, ne ad iracundiam concitetur, ne illud tristitia deiciat, ne terror agitet, ne lætitia immoderata subtollet. Continentia enim non solum in carnis opere & in animi concupiscentia, sed in omnibus rebus est necessaria, ne honores indebitos appetamus, ne accedamur auaritia, ne ulla passione superemur. Ad extremum sit amplexens eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut quomodo sermo dei fidelis est & omni acceptione dignus, sic & ille talem se præbeat, ut omne quod loquitur, fide dignum existimet, & uerba ipsius sint regula ueritatis. ac desiderio charitatis amplectat huiusmodi sermonem, quo possint audientes doceri, ut potēs sit in doctrina sana exhortari

A eos ad bene agendum. Sana doctrina dicitur, ad distinctionem languidæ infirmæque doctrinæ. potēs sit & arguere eos qui contradicunt, id est, hereticos uel Iudæos & seculi istius sapientes, siue etiam malos catholicos, qui moribus contradicunt, id est, non loquendo, sed male uiuendo. Nam præcipitur illis ut non fornicentur, & fornicantur: præcipitur illis ut non rapiant, & rapiunt: sicque cætera mala à quibus prohibentur, faciunt: & ita non lingua, sed uita semper doctrinæ sanctæ contradicunt. Superiora quidem quæ in episcopi uirtutibus posuit, ad uitam pertinent: hoc uero quod ait, ut potens sit exhortari in doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere, ad opus prædicationis refertur. Quia si episcopi tantum sancta sit uita, sibi potest prodesse sic uiuens: porro si doctrina & sermone fuerit eruditus, potest cæteros quoque instruere: nec solum suos instruere, sed aduersarios percutere: qui nisi refutati fuerint atque conuicti, facile queruntur simplicium corda peruertere. Hic locus aduersus eos facit, qui inertia se & ocio ac somno dantes, putant peccatum esse si scripturas legerint, uel negligunt eas legere: & eos qui in lege domini meditantur die ac nocte, quasi garrulos inutilesque continent, non animaduertentes Apostolum post catalogum conuersationis episcopi, etiam doctrinam similiter præcepisse.

Psalm. 1.

B Sunt enim multi & inobedientes, uaniloqui & seductores, maxime autem qui de circuncisione sunt, quos oportet redargui, qui uniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius eorum propheta: Cretenses semper mendaces, male bestia, uetres pigri. Testimonium hoc uerum est. Quam ob causam increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes Iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se à ueritate.

¶ Ideo qui ordinatur episcopus, debet esse potens arguere eos qui contradicunt: quia sunt multi, latam uiam quæ ducit ad perditionem, ambulantes, & diuinis mandatis inobedientes. Qui ergo futurus est ecclesiæ princeps, habeat eloquentiam cum uitæ integritate sociatam, ne opera absque sermone sint tacita, uel dicta factis deficientibus erubescant, maxime quia sunt non pauci, sed multi: nec acquiescentes, sed inobedientes. uaniloqui, id est, uanas sectas prædicantes: & seductores, id est, alios à ueritate in errorem post se trahentes. sed illi maxime sic agunt, qui sunt de circuncisione, id est, qui ex Iudæis ad baptismum uenerunt, nec carnales obseruantias legis deseruerunt. hi tunc temporis nascenti Christi ecclesiam subuerrere nitentur & introducere legalia præcepta. Nam si ne scripturæ autoritate garrulitas eorum non haberet fidem, ubi uiderentur peruersam doctrinam suam diuinis testimonijs roborare. quos oportet redargui, id est, tales homines doctores ecclesiæ

debent ratione scripturarum superare, & silentium illis imponere pondere testimoniorum. qui non unam uel paucas domos, sed uniuersas cum dominis familijsque subuertunt, id est, à statu fidei subruunt, docentes ea quæ non oportet ob gratiam turpis lucri, id est, quasi sub specie consulendi, agentes negotium decipiendi. propter pecuniæ quæstum docet ea quæ non oportet, id est, ciborum differentias, & ocium sabbati iamdudum aboliti, atque circuncisionis iniuriam. & utinam zelo fidei talia docerent. ex parte enim aliqua posset eis ignosci, atque dici quod æmulationem dei haberent, sed non secundum scientiam. Sed quia uenter est deus ipsorum, turpis lucri gratia uolunt proprios facere discipulos, ut quasi magistri à sectatoribus alantur siue pecunias accipiant. Possumus & aliter intelligere turpe lucrum, quia omnes heretici dum peruersa docent, lucratores hominum se solent asserere, cum non lucrum sit, sed perditio, animas interficere deceptorum. E contra qui errantem fratrem suum iuxta euangelium corripuerit, si fuerit ille conuersus, lucratus est eum. Quod enim maius uel preciosius lucrum esse potest, quam si humanam animam quis lucretur? Omnis igitur doctor ecclesiæ, qui ad Christi fidem recta ratione persuadet, honestus lucrator est. Et omnis hereticus qui fraudulentis sermonibus homines fallit, loquitur quæ non oportet turpis lucri gratia. Sequitur: Dixit quidam ex illis &c. Quoniam ad textum sermonis & continentiam loci pertinet hoc, quod ait, Dixit quidam ex illis proprius eorum propheta, uidetur ad eos referri, de quibus præmissum est, Maxime qui de circuncisione sunt, quos oportet redargui, qui uniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia: ut sequatur, dixit quidam ex illis proprius eorum propheta, Cretenses semper mendaces &c. Sed quia in nullo prophetarum qui apud Iudæam uaticinati sunt, hic hexameter uersus reperitur, *κρηται οὗτοι φησὺν, κακὰ θηρία, πονεῖες ἀγρίαι*, referatur (si placet) ad superiora, ubi dictum est, Reliquite Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas: ut sequatur, dixit quidam ex illis proprius eorum propheta, id est, Cretensium. Quia uero multa in medio sunt, & hoc absurdum fortasse uidetur, ideo cum his superioribus quæ minora sunt, aliter aptandū est, ut legamus: Sunt enim multi & inobedientes, uaniloqui & seductores, maxime autem qui de circuncisione sunt: quos, scilicet multos et inobedientes, uaniloquos & seductores, cum his qui de circuncisione sunt, oportet redargui, qui uniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet turpis lucri gratia. Dixit quidam ex illis proprius eorum propheta, Cretenses semper mendaces, ut id quod dictum est, proprius eorum propheta, non specialiter ad Iudæos & eos qui de circuncisione sunt, referatur: sed ad multos & inobedientes, uaniloquos & seductores: qui utique quia in Creta erant, Cretenses fuisse credendi sunt. Qui quod uaniloqui sunt, quidam proprius eorum propheta sic pronunciauit, Cretenses semper mendaces. Et

Roma. 10
Phil. 2.

Matt. 18.

A quod sint seductores atque domos subuertant, ita subnexit, *malæ bestie*. Et quod temporalis lucrigratia doceant ea quæ non oportet, ita subiicit, *uentres pigri*. Mendaces quippe sunt & malæ bestie & uentres pigri, quia falsa persuadent, & ferarum ritu sanguinem sibiunt deceptorum, & non cum silentio operantes suum panem manducant, quorum deus uenter est & gloria in confusione ipsorum. Dicitur autem iste uersus in Epimenidis Cretensis poetæ oraculis reperiri, quæ nunc Apostolus siue alludens prophetam uocant, quod scilicet tales Christiani tales merentur habere prophetas, quomodo prophetas Baal & quoscunque ociosos prophetas scriptura commemorat: siue uere, quia de oraculis scripserat atque responsis, quæ & ipsa futura prænunderent, & ea quæ uentura sunt, multo ante prædicant. Denique tempore illo extabat oraculorum titulo prænotatus liber quidam Epimenidis: quem, quia uidebatur diuinum aliquid repromittere, propterea Apostolum arbitror inspexisse, ut uideret quid in eo promitteretur, & in tempore usum uersiculo scribentem ad Titum, quia erat Cretæ, ut falsos doctores Cretensium proprio insulæ suæ autore cõtereret. Non tamen totum opus Epimenidis, quod de oraculis scripserat, per unum uersiculum confirmauit: sed Cretenses tantum mendaces uitii mentis increpauit ob ingenitam mentiendi facilitatem, de propriæ gentis eos autore confutans. Nam nemo est tam sicarius, tam parricida, tam ueneficus, qui non aliquid boni aliquando fecerit. Ergo si unum bonum illius uidentes laudauerimus, necesse erit ut & cætera quæ male agit, laudemus: absit. & si inimicus aduersum nos iurgiter & clamitet, nonne inter uerba similitudinis & rixæ aliquid loquitur ueritatis, quod & a nobis quoque aduersum quos loquitur, non usquequaque reprehendit? Sic & Epimenides non ideo uera dixit omnia, quæ in carminibus eius continentur, quia cæteræ res fallaces sunt, sed in eo tantummodo uerum loquutus esse probatur, quia ingeniti Cretensium mendacii uitium expressit, & eos malas bestias pro crudelitate, & uentres pigros pro comestione & ociositate uocauit. Vnde Apostolus considerate & circumspecte loquens, adiunxit: *Testimonium hoc uerum est*. Non totum carnem de quo testimonium sumptum est, non uniuersum opus, sed tantum hoc testimonium, hic persiculus. Nam qui in una tantum poematis parte consensit, cætera confutasse credendus est. Verum est (inquit) testimonium hoc, quia tales sunt Cretenses, quales illos esse testatur, licet non omnes. Quæ ob causam. i. quia tales sunt, increpa illos non molliter, ut soles, sed dure. i. dura eorum corda penetret increpatio dura, ut sani sint in fide, id est, ut mens eorum non infirmetur in fide, sed conualescat & omnem languorem perfidie procul repellat a sua fide. Sani inquam sint in fidei puritate, quæ nullo tabescit languore perfidie, non intendentes iudaicis fabulis, quas magistri iudeorum sine autoritate scripturarum, & sine ulla assertione rationis docent, & mandatis non dei, sed

hominum, id est, iudeorum, humana tantum & carnalia sapientium, auersantium se à ueritate spiritualis intelligentiæ. Si quis post aduentum Christi cõciditur, non circumciditur, sed iudaicis seruit fabulis, & mandatis hominum auersantium se à ueritate. Non enim qui in manifesto iudeus est, neque quæ in manifesto in carne circumcisio, sed qui in occulto iudeus est, & circumcisio cordis in spiritu, non litera. Si quis pascha agit, non in azymis sinceritatis & ueritatis, ut exterminet ex anima sua omne uetus fermentum malitiæ & nequitie, iste attendit fabulis & seruatur umbras ueritate neglecta. Si quis non resurgens cum Christo, nec querens ea quæ sursum sunt, sed quæ super terram sunt, dicit, ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque attrectaueritis, quæ sunt omnia in interitu ipso usu secundum præcepta & doctrinas hominum, iste fabulis est intentus, & obseruat mandata hominum umbram tenentium & ueritati terga uertentium. Vnde & subdit.

Omnia munda mundis, coinquanatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed inquinata sunt eorum & mens & conscientia. Confitentur se nosse deum, factis autem negant, cum sint abominati & incredibiles, & ad omne opus bonum reprobi.

¶ Quia superius dixerat, sunt enim multi & inobedientes, uaniloqui & seductores, maxime qui de circumcissione sunt, & de his qui ab eis seducti fuerant, consequenter addiderat, increpa illos dure, ut sani sint in fide, non intendentes iudaicis fabulis, & mandatis hominum auersantium se à ueritate, & putabant inter cibos esse distantiam, ut aliqui mundi & aliqui essent immundi, propterea nunc subiungit: *Omnia munda mundis*, id est, omnia ciborum genera secundum naturam sunt munda, & apud illos nihil habent immunditiæ, qui in Christum credunt, & sciunt omnem creaturam dei bonam esse, & nihil abijciendum quod cum gratiarum actione percipitur. Mundis quidem munda sunt omnia, sed coinquanatis, id est, carnaliter legem intelligentibus & infidelibus, id est, tempus gratiæ à legis tempore non discernentibus, nihil ciborum est mundum: quia & his quæ respuunt, & his quæ sunt munda, non sancte nec iuste utuntur: sed inquinata sunt conscientia infidelitatis et mens. i. ratio eorum & conscientia. i. cordis arcanum. Propterea etiā quæ munda sunt per naturam, eis immunda sunt, quia pro qualitate uelocitatis & mundi mundis, & immundum cõtaminatis fit. In nobis itaque est uel munda comedere uel immunda. Si enim mundi sumus, munda nobis est creatura. Si autem immundi & infideles, sunt nobis uniuersa immunda, uel propter inhabitantem in mente nostra hæresim, uel propter conscientiam delictorum. Nihil est talibus mundum, qui tantum uoce cõtitentur se nosse deum, sed factis negant eum, cum sint abominati, id est, ab humanitate destituti bestialiter uiuendo, & incredibiles, id est, indigni quibus debeat credi, quia toties sunt in mendacio deprehensi. Hi, quorum polluta est mens & conscientia, deum uerbis cõtinent, factis autem negant, iuxta

Philip. 3.
Epimeni-
des.

1. Cor. 5.

Roma. 2.

1. Cor. 5.

Colos. 3.

Colos. 3.

Isa. 29. illud Isaie, Populus hic labijs me honorat, cor eo
 A rum lōge est à me. Quomodo em̃ quis labijs ho-
 norat & corde recedit, ita sermone deū quis con-
 fitēs, operibus negat. Talis quisq; merito dicitur
 abominatus, id est, nulla ueritatis ratione persua-
 sus: & incredibilis. i. nolens credere diuinis præ-
 ceptis, ut eis obediat: & ad omne opus bonum re-
 probus, quo scilicet etiam ea quæ naturali boni-
 tate superatus forte bona fecerit, non sint bona,
 dum mentis peruersitate sunt reprobata. Tales em̃
 aut praua sunt quæ faciunt, aut recta opera nō re-
 cto corde sectantur. nō enim de suis operibus re-
 tributiones ppetuas, sed trāsitorios fauores quæ-
 runt, uel hæretico sensu quæ operantur faciunt.
 Aestimant quidam in eo tantum negari deum, si
 in persecutione quis à gentilibus comprehensus,
 se negauerit esse Christianum. Ecce Apostolus om-
 nibus factis quæ peruersa sunt, deum asserit de-
 negari. Deus charitas est, & per odiū negatur cha-
 ritas. Christus sapientia est, iustitia, ueritas, sancti-
 tas, fortitudo, & his similia: per insipientiam nega-
 tur sapientia, per iniquitatem iustitia, per menda-
 cium ueritas, per turpitudinem sanctitas, per im-
 becillitatem animi fortitudo. Et quotiescunq; uin-
 cimur uitijs atq; peccatis, toties deum negamus:
 sicut econtrario quoties boni quid agimus, to-
 ties deum confitemur. Nec arbitrandum est, in
 die iudicij illos tantum à dei filio denegādos, q̃ in
 martyrio Christum negauerunt, sed per omnia
 B opera & sermones atq; cogitationes, Christus ue-
 negatus negat, uel confessus confitetur.

CAPVT II.

TV autem loquere quæ decent sanā do-
 ctrinam. Senes ut sobrii sint, pudici,
 prudentes, sani in fide, in dilectione, in pa-
 tientia. Anus similiter in habitu sancto, nō
 criminatrices, non multo uino seruientes,
 bene docentes, ut prudentiam doceant ado-
 lescuntulas, ut uiros suos ament, filios suos
 diligāt: prudētes, castas, sobrias, domus cu-
 ram habentes, benignas, subditas uiris suis,
 ut non blasphemetur uerbum dei. Iuuenes
 similiter exhortare, ut sobrii sint in omnibus.
 Te ipsum præbe exemplum bonorum ope-
 rum in doctrina, in integritate, in castitate,
 in grauitate. uerbum sanum, irreprehēsi-
 le, ut is qui ex aduerso est, uereatur, nihil
 habens malum dicere de nobis. Seruos do-
 minis suis subditos esse in omnibus, placentes,
 non contradicētes, non fraudantes, sed
 in omnibus fidem bonam ostendentes, ut
 doctrinam saluatoris nostri dei ornent in
 omnibus.

¶ Illi docent (ut supradictum est) quæ nō oportet,
 sed tu loquere ea quæ decet ut loquaris, id ē,
 sanam doctrinam, quæ nullum erroris aut uitio-
 rum in se lāguorem habeat, sicut hæreticorū uel
 philosophorum doctrina: quæ dum ab alijs uitijs

retrahit, sæpe ad alia impellit. Sola enim Christia-
 na doctrina ab omni languore uitiorum & erro-
 rum sanat. Generaliter Apostolus Tito præce-
 perat, quid ipse deberet loqui ad cunctos, in eo
 quod ait, *Tu autem loquere quæ decēt sanam doctrinam,*
 et nunc per singulas species quid unāquāq; æta-
 tem deceat, exponit. Primum senibus uiris, con-
 uenientia demonstrat, deinde anus quæ deceat,
 tertio quæ adolescentibus apta sint, tam maiori-
 bus quā scēminis, licet in præcepto mulierum
 uetularum de adolescentibus scēminis mandata
 subiecerit, ut non tam ipse doceret adolescentulas,
 quā quid à uetulis docerentur, exponeret, ex-
 tremo de seruis præcipit. Et per singulas ætates
 atq; cōditiones sic decenter præcepta constituit,
 ut sermo eius uitæ morumq; sit regula. Loquere,
 inquit, ea quæ decet ut tu loquaris, qui doctor ec-
 clesiæ Christi constitutus es, uidelicet *ut senes sint*
sobrii, id est, in cibo & potu tēperati, ut ætatis gra-
 uitas morum grauitatem habeat, & modum ser-
 uare sciāt, & sint *pudici*, ne in ultima ætate luxuri-
 ent, ne iam frigido ad libidinem sanguine, exem-
 plo sint adolecētibus ad ruīnam, & sint *prudentes*
 in respuendis uel cauēdis malis, & eligendis atq;
 faciendis bonis, ut cum solerti discretionē faciāt
 omnia. sint etiam *sani in fide*, ut nullo infidelitatis
 uel perfidiæ languore infirmētur, sed sint ualen-
 tes in fide, sicut iustus qui ex fide uiuit, & sicut
 Abrahā qui non infirmatus est fide, nec in repro-
 missione hæsitauit dissidentia, sed cōfortatus est
 fide, dans gloriā deo, plenissime sciens quicquid
 cunque promisit, potens est & facere. & sint *sani*
in dilectione. Sanus est in dilectione, qui deum dili-
 git ex toto corde, & ex tota aīa, & ex tota men-
 te, & proximum tāquam seipsum. Qui sanus est
 in dilectione, non æmulatur, non inflatur, non ag-
 git perperam, non inhoneste, non ad iracundiam
 concitatur, non cogitat malum, nō gaudet super
 iniquitate: cōgaudet autē ueritati, oīa sustinet,
 omnia credit, omnia sperat, oīa præstolatur. Lan-
 guor autem dilectionis est, quādo abundante ini-
 quitate refrigescit charitas. Hoc frigore charita-
 tis & Amnon in sorore sua Thamar obriguit.
 Timendum ergo, ne forte & nos hac infirmitate
 charitatis aliquando tabescamus. Nonnunquam
 enim euenit, ut primum à nobis in uirginem aut
 in quamlibet scēminā sit sancta dilectio, & cum
 mollita mens fuerit in affectus, paulatim sanitas
 charitatis lāguore palleat & infirmari incipiat,
 & diligētē ad extremam mortem ferat. Vnde
 Timotheo caute præcepit Apostolus, ut exhor-
 tur adolescentulas in omni castitate. Omnis enim
 castitas in carne & spiritu & anima est, ne scanda-
 lizetur oculus, ne in pulchritudine uultus scēmi-
 nei pendeamus, ne blanda nos audire uerba de-
 lectet, ne ad singulos sermones mens prius dura
 marcescat. Caueant ergo non solum iuuenes, sed
 & senes, ne per sanitatē dilectionis introeat mor-
 bus charitatis: & per amorem sanctum fiat non
 sancta dilectio, quæ illos pertrahat ad gehēnam.
 Sint & *sani in patientia*, ut nullo lāguore impatien-

C

Haba. 2.

Roma. 1.

Hebr. 10.

D

Roma. 4.

Deute. 6.

I. Cor. 13.

Matt. 24.

I. Reg. 13.

Ephesi. 6.
Colos. 3.
I. Petri. 2.

Atiæ uel murmuratiōis infirmetur, cum pertulerint aduersa: sed glorientur in tribulationibus, & omne gaudium existiment cum in tribulationes uarias inciderint. *Anus similiter doce.* Quamuis apostolus Petrus moneat, ut uiri uxoribus suis tanquam infirmiori uasculo honorem tribuant, non tamen arbitrādum est, quod uxor quæ corporis uasculum habet infirmū, statim & anima infirmior sit. Vnde & nunc præcipitur eis, ut in ipsis quæ illud Apostoli compleatur, Virtus in infirmitate perficitur, et dicitur ut & omnia habeant, quæ senibus uiris sunt præcepta communiter, in eo scilicet quod ait, anus similiter: hoc ē, ita ut uiri senes, in omnibus sobriæ sint & pudicæ atque prudentes et sanæ in fide et dilectione & patientia. Et pro sexu suo hoc habeant proprium, ut sint in habitu sancto, ut ipse quoque earum habitus & uestitus & incessus atque motus & uultus ac sermo & silentium, quandam sacri decoris præferant dignitatem. Et quia hoc genus muliercularum solet esse garrulum, ideo subditur, non sint criminatrices, id est, de alijs male loquentes, ne ipsæ quæ adolescentiam iam transgressæ sunt, de adolescentularum ætatibus disputent, & dicant, illa sic ornatur, illa sic comitur, sic procedit, amat illum, amatur ab illo, cum & si hæc uera sint, non tam apud ceteros debent infamare, quam ipsam secrete Christi charitate corripere: & magis docere ne faciat, quam in publico accusare quod fecerit. Solent autem hæc ætates, quia corporis frivole luxuria, licet quædam nec pudicæ fiant, uino se dare pro libidine. Vnde à nimio potu uini prohibetur, quia quod in adolescentibus libido, hoc in senibus ebrietas est. & expresse dicitur, non uino multo feruientes. Seruitus enim quædam est & extrema conditio, uino sensus hominis occupari, & iuum non esse, sed uini. Quia igitur docuit quales primo anus esse deberent, et post illa quæ cum senibus uiris habent communia, & propria eorum exposuit, ut in habitu honesto & sancto sint, nec aliarum criminatrices nec uino proprios sensus occupantes, nunc consequenter doctrinæ eis frena permittit, ut cūtales fuerint, docendi habeant libertatem, ut scilicet sint bene docentes, id est, ea quæ bona sunt, ut doceant prudentiam, id est, discretionem boni et mali, ut bonum fiat & malum caueat. Et hanc prudentiam doceant adolescentulas. licet enim alio loco dixerit, docere autem mulieribus non permitto, sic intelligendum est, ut in uiris sit illis doctrina sublata. Cæterum adolescentulas doceant quasi filias suas, ut ament uiros suos, & diligant filios suos. Quæ doctrina est amare uiros, cū hoc non in eloquio docentis, sed in corde amantis sit constitutum. Vult ergo eas amare uiros suos caste, uult inter uirum & mulierem esse pudicam dilectionem, ut cū pudore & uerecundia & quasi necessitate sexus reddat potius debitum uiro, quam ipsa exigat ab eo, & operam liberorum ante oculos dei & angelorum perpetrare se credat. Filios autem ita diligunt, si eos in dei disciplina erudiant. Cæterum nolle eos contristare docendo quæ bona sunt, & libertate

tribuere peccandi, non est amare filios, sed odisse. **C** Doceant & uetulae iuenculas esse prudentes, ut licet corpore sint adolescentes, mēte tamē per prudentiæ acumen sint bene callētes, & doceant eas esse castas, quia aduersus castitatem magis in ætate florenti pugnat inimicus, & uirtus eius omnis cōtra fœminas in umbilico uentris est, & sobrias, ne per immoderatam potationem magis incalēscant ad libidinem. & habentes curam domus, & diligenter omnia procurēt quæ sunt in domo: et benignas, id est, mites & clementes: quia poterat euenire ut diligentia domus austeritate regeretur, & per hoc Apostoli præceptum seuerior matrona fieret in seruulos, ideo copulauit benignas, ut tunc se crederet mariti domū bene regere, si hoc benignitate impetraret à seruulis, non terrore. Doceant eas & subditas esse uiris suis, ne forte diuitijs et nobilitate tumētes, dei sententiæ non meminerint, per quā subiectæ sunt uiris. ait enim mulier: Sub uiri potestate eris, et ipse dominabitur tui. In quo consideranda est scripturæ sanctæ prudentia, quæ non uiro dominus ait, Dominaberis uxoris tuæ, sed ipsi mulieri dixit, quia uir dominabitur tui, ut illi præmium relinqueret obsequiæ, dum in potestate eius est, si dei uelit obedire præcepto, ut seruiat uiro & subdita sit marito, ut scilicet quodammodo esset libera seruitus & dilectionis plena, ideo seruiens uiro, quia metuit eum offendere. Cum uero caput mulieris uir sit, caput autem uiri Christus, quæcunque uxor non subditur uiro, id est, capiti suo, eiusdem criminis rea est, cuius & uir, si non subijciatur Christo capiti suo. id eo sint subditæ uiris, ut non propter eas blasphemetur uerbum dei. Verbum enim dei blasphematur, uel dum contemnitur & pro nihilo ducitur prima dei sententia, uel dum infamatur Christi euangelium: quia contra regem fidemque naturæ est, si ea quæ Christiana est & ex dei lege subiecta uiro, imperare ei desiderat, cum & gentiles fœminæ uiris suis seruiant cum communi lege naturæ. Iuuenes similiter exhortare. Sicut in eo quod supra præceperat, dicens, habitu sancto similitudinem animum diximus ad senes esse referendam, ita nunc in eo quod dicit, iuuenes similiter exhortare, similitudinem iuuenum ad anus, et per anus ad senes arbitramur aptandam, ut senum habeant sobrietatem, et sint pudici ut illi, atque prudentes et sani in fide et dilectione et patientia, animum autem sanctitatem habeant, neque criminatores sint, nec uino multo seruientes, sed bene docentes. Proprium autem habeant, ut sint in omnibus sobrii, id est, modum tenentes et nullā superfluitatem sectantes, sicut sæpe consueuerunt iuuenes. Vel secundum alios codices, pudici sint in omnibus, tam scilicet mente quam corpore, tam opere quam cogitatione, ut nulla sit in adolescente suspitio turpitudinis. Hæc sicut hactenus digesta sunt, doce et ut doctrina tua sit efficax, præbe te ipsum exemplū bonorum operum, id est, ita uiue, ut sis omnibus forma bene uiuendi, et qui te uiderint, legant in operibus tuis uelut in libro quid agere debeant. **N**

1. Tim. 2.

Iob. 40.

Gen. 3.

D. 1. Cor. 11. Ephes. 5.

A hil enim prodest, aliquem exercitatum esse in dicendo et ad loquendum triuile linguam, nisi plus doceat exemplo doctrinæ quam uerbo. Denique si qui impudicus est, quamuis disertus sit, ad castitatem audientes cohortetur sermo eius est infirmus ac autoritatem non habet cohortandi: sicut e contrario, quamuis sit rusticus et tardus ad loquendum, si castus fuerit, exemplo suo homines potest ad uitæ similitudinem impellere: Præbe (inquit) te ipsum exemplum in doctrina, ut alij exemplo tuo quæ recta sunt doceant; & in integritate, ut integritas animi tui nec amore laudis hominū corrumpatur, nec acceptione pecuniarum, nec qualibet alia re, similiterque ceteri exemplo tuo seruent incorruptam mentis integritatem. Et in castitate, ut alij exemplo tuo castitatem custodiant. Vel in integritate intemerati corporis, ut & alij exemplo tuo uirginitatis integritatem perpetuo seruent, et in castitate ceteri qui uirgines non sunt, ut uel post amissionem integritatis, seruent mundiciam caritatis. Ex hoc Titum æstinio, priusquam carnis opere occuparetur, euangelio credentem accepisse baptismum, & uirginem permansisse: & nunc ab Apostolo, ut in integritate formam sui præbeat, commoneri. Quam quidem integritatem in Timotheo non uidemus. Nam cum ei diceret, Nemo adolescentiam tuam contemnat, sed exemplum esto fidelium in uerbo, in conuersatione, in charitate, in fide, in castitate, de integritate tacuit, & tantum posuit castitatem. Castitas autem & in celibatu absque uirginitatis integritate potest intelligi. & in grauitate sit exemplum ceteris, ut grauitas maturitatis in sermone, in incellu tuo atque in moribus semper tuis appareat. & uerbum tuum præbe sanum, irreprehensibile, ut sermo tuæ prædicationis uel etiam communis loquutionis, nec ullum habeat in se languorem uiciorum, nec possit ab aliquo reprehendi. Non quo ullus tantæ facundiae & prudentiæ sit, ut à nemine reprehendatur, reprehenduntur enim apostoli & euangelistæ ab hæreticis & gentilibus, sed quo nihil dignum reprehensione dicat uel faciat, licet aduersarij sint ad reprehendendum parati. Vel secundum alios cōdices, uerbo sano & irreprehensibili præbe te exemplum fidelibus, & hoc ita fac, ut is qui ex aduerso est, i. qui libet infidelis ac liuidus, uereatur in nos dentem iniicere, nihil habens malum dicere de nobis, id est, nihil mali inueniens quod de nobis dicat, id est, uitæ & doctrinæ nostræ sanitate perterritus, non audeat nos accusare: hoc est, nihil uerisimile in accusatione confingere. & reuera usque hodie quidam in nonnullis ecclesijs, quāquam rarius inuentionantur, tantæ sunt grauitatis & continentiae, ut & ab aduersarijs habeant testimonium. Nemo enim est tam immoderate impudentiæ, ut solis radios possit accusare tenebrosos, & clarum lumē caligine noctis offundere. Potest is qui ex aduerso est, & diabolus intelligi, qui est accusator fratrum nostrorum, ut in Apocalypsi Iohannis legimus. Qui cum nihil inuenerit mali quod obijciat nobis, erubescet criminator, et non poterit criminari. Diabolus quā

1. Tim. 4.

B

Apoc. 12.

criminator interpretatur. Seruos etiā dote dominis suis subditos esse, ne occasione spiritualis libertatis quam in Christo consecuti sunt, erigantur contra carnales dominos suos, sed humiliter eis subijciantur in omnibus. Quoniam saluator qui ait, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam uos; nullam conditionem uel ætatē aut sexum à beatitudinis accessu repellit, ideo nunc apostolus eius & seruis præcepta constituit, scilicet ut parti ecclesiæ mēbrisque Christi: et quod superius quod Titus senes et anus et adolescentulas ac iuuenes docere deberet, exposuit, ita nunc quæ præcepta seruis tradat, ostēdit. Primum, ut subditi sint dominis suis in omnibus, in his uidelicet quæ non sunt contraria, ut si carnalis dominus ea iubet quæ non sunt deo contraria, subijciatur seruus domino: si autem contraria præcipit, magis obediat spiritus quam corporis domino. et sint placentes, qui ex greco significat ut complacent sibi, ne uidelicet super conditione sua uideatur eis delinquant sententia. Sed quod pauper iuxta mensuram suam saluari potest, et mulier in sexus infirmitate à regno dei non excludit, et omnis conditio secundum ordinem suum beatitudinē adipisci potest, ita et serui complacent sibi quod serui sunt, et non idcirco putent se deo seruire non posse, quia subiecti sunt hominibus: sed in eo placere se credant uoluntati dei, si et dominis suis subditi fuerint in omnibus, et complacuerint sibi in conditione sua. Et non sint contradicentes mandatis dominorum suorum, quia solet esse maximum seruorum uitiū dominis contradicere, et cum aliquid iusserint, nullatenus. Sed à Christianis seruis auferenda est huiusmodi passio. Si enim quæ dominus imperat, necesse habet seruus implere. cur hic ipsum cum bona faciat uoluntate, sed et dominum offendat et tantum faciat quod iubetur. Neque sint fraudantes, quia et hoc uitiū solet esse seruorum, ut dominis suis fraudes faciant, furando res eorum et infideliter illis seruendo. Non sint ergo fraudantes. i. fraudulentè ex rebus dominorum aliqua minuētes, sed in omnibus fident bonam ostēdentes, ut appareat eos fideliter in omnibus agere. Et hoc ideo, ut doctrinam saluatoris nostri dei ornent in omnibus. Si enim apud carnales dominos in minimo fideles fuerint, incipient eis apud deum maiora committi. Ornat autem doctrinam dei, qui ea quæ conditioni suæ apta sunt facit: edit uerso confundit eam, qui non est subiectus hominibus, cui conditio sua displicet, quod contradictor atque fraudator in nullo fidem bonam ostēdit. Quod enim potest fidelis esse in substantia dei, id est, in doctrina eius, qui carnali domino fidem exhibere non potuit: uel hoc quod additur, ut doctrinam dei ornent in omnibus, non solum ad seruos referendum est, sed et ad omnes superius nominatos, ab eo loco ubi dictum est, senes ut sobrii sint: quatenus scilicet ut senes et anus et adolescentuli et iuuenes atque serui, ornent quasi margaritis operibus bonis doctrinam dei nostri.

Apparuit enim gratia dei saluatoris nostri omnibus hominibus, erudiens nos, ut

C

Matt. 11

A. 1. 4

Locus obscurus.

D

Locus obscurus.

A abnegantes impietatem & secularia desideria, sobrie & iuste & pie uiuamus in hoc seculo, expectantes beatam spem & aduentum gloriæ magni dei & saluatoris nostri Iesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.

Post catalogum doctrinæ ad Titum, ubi de scripserat, quid senes, quid anus, quid adolescentulas, quid iuuenes, quid ad extremum seruos ad monere deberet, recte nunc addit quia apparuit uel illuxit gratia dei saluatoris omnibus hominibus. Non est enim aliqua differentia liberi & serui, greci & barbari, circumcisi & præputium habentis, uiri & mulieris: sed cuncti in Christo unum sumus, uniuersi ad regnum dei uocamur, omnes post offensam patri nostro reconciliandi sumus non per merita nostra, sed per gratiam saluatoris, uel quod dei patris uiuens & subsistens gratia ipse sit Christus, uel quod Christi dei saluatoris hæc sit gratia, & non nostro merito saluati sumus, secundum quod alibi dictum est, Pro nihilo saluos facies illos. Ideo serui bene uiuendo debent ornare doctrinam dei, quia gratia dei, per quam doctrina possit impleri, apparuit omnibus hominibus. Et cum omnibus, utique seruis. Vel ideo debes omnis ætatis & sexus & conditionis homines ad bene uiuendum monere, quia gratia dei saluatoris, id est, gratis datus nobis filius

Psal. 55

B us patris, humanum genus saluare uolentis, apparuit per fidem omnibus hominibus, senibus et iuuenibus, maribus & foeminis, liberis et seruis, nullumque a sua cognitione exclusit. Vel gratia dei saluatoris, id est, gratia domini Iesu Christi, genus humanum gratis per baptismum saluare cupientis, apparuit per illuminationem euangelij omnibus hominibus, nullum excipientis, nullum qui cordis oculos aperire uelit, præteritis. Gratia dico erudiens nos, id est, ex rudibus pueros faciens, & perfecte instruens nos, ut abnegemus impietatem, id est, infidelitatem paganorum & perfidiam hæreticorum, & secularia desideria, id est, cupiditates uoluptatum huius seculi, quæ decipiunt multos catholicorum. Impietas enim est, ubi fidei pietas non est, secularia uero desideria sunt, quæ a mundi istius principe suggeruntur; & cum sint seculi, cum seculi huius nube pertrahuntur. Qui impius antea fuit, si conuersus ad Christum factus est pius, iste impietatem abnegauit. Si luxuriosus quisque ad continentiam uitam mutauit, abnegauit seculi desideria. Si avarus quisque ambire iam desijt, & largiri didicit propria, qui aliena rapiebat, abnegauit desideria seculi. Nam qui esuriunt & sitiunt iustitiam, qui gaudia patriæ cælestis appetunt, isti uidelicet illecebrosa desideria præsentis seculi quæ assuebantur, iam abnegauerunt. *abnegantes ergo impietatem & secularia desideria, uiuamus in hoc seculo tam fragili sobrie & iuste contra seculi desideria, & pie contra impietatem.* Sobrie autem, quantum ad nos, et iuste erga proximum, & pie erga deum. Sobrie, i.

Matth. 5.

temperanter uiuamus, ut modum seruemus & a uitijs nos abstineamus: & iuste, ut opera iustitiæ per obseruantiam mandatorum dei faciamus: & pie, ut in fidei pietate perseueremus, siue pietati cor erga compassionem afflictionis proximorum habeamus. nos dico, expectantes pro his beatam spem supernæ retributionis, id est, expectantes beatitudinem quam pro bonis speramus. Hanc abstinentiā in tempore præsentis uitæ uelut in quadragesima debemus omnes obseruare. Ieiunium enim magnus & generale est, abstinere ab erroribus & illicitis seculi uoluptatibus, ut abnegantes impietatem & secularia desideria, sobrie & iuste & pie uiuamus in hoc seculo. Huic ieiunio subnectitur merces dum ait, simus expectantes beatam spem. In hoc igitur seculo quasi quadragesimam abstinentiæ celebramus, cum ab impietate & illicitis uoluptatibus abstinemus, & bene uiuimus. Sed quia hic abstinencia sine mercede non erit, expectamus illam spem beatitudinis. Non ergo in præsentis uitæ retributionem queramus, sed toto corde simus expectantes beatam spem æternæ remunerationis, & aduentum gloriæ magni dei, quoniam ueniet in nubibus cum uirtute magna & gloria, & cognoscetur magnus deus, qui in primo aduentu uisus est paruus homo. Expectemus aduentum huius magni dei & saluatoris nostri Iesu Christi, quia qui magnus deus reprobis sentietur, nobis saluator esse dignabitur. Est & ordo sensuum: Expectemus aduentum gloriæ Iesu Christi magni dei & saluatoris nostri. Quem idcirco debemus expectare & salutem ab eo sperare, quia non aliud precium dedit pro nobis, qui tenebamur a diabolo capti, sed semetipsum qui tantus est, ut precioso sanguine nos redimeret, quia eius eramus. Nam aliena dicimur emere, nostra uero redimere. Redimeret nos ab omni iniquitate, ut nulla iam iniquitas nobis dominaretur, id est, nullum peccatum, sicut Iohannes ait, Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit, & peccatum est iniquitas. & mundaret sibi populum, id est, ut non solum a iugo diaboli & iniquitatis nos redimeret, sed & mundaret nos, ablundo sordes peccatorum nostrorum in baptismo, & sic faceret nos populum sibi acceptabilem uel (sicut in græco habetur) peculiarem, populum dico, sectatorem siue ut græcus habet, amulatorem bonorum operum. Redemit ergo nos sanguine suo, ut sibi Christianum populum peculiarem & acceptum faceret, & horum sectator esset, ut in his perseueraret.

Matth. 25.

I. Ioh. 1.

Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio. Nemo te contemnat.

Hæc quæ dicta sunt de apparitione gratiæ & abnegatione impietatis, & quod dominus seipsum dedit redemptionem pro nobis, ut nos liberaret ab iniquitate, & mundaret sibi populum peculiarem, sectatorem bonorum operum, loquere ignorantibus, & exhortare scientes ut ita uiuant, & argue, id est, conuince contemptores uel resistentes. Et hæc age cum omni imperio, id est, cum imperiosa autoritate. Imperij nomine non dominationem potestatis, sed au-

Autoritatem suadet uita. Cum imperio quippe docetur, quod prius agitur dicatur. Nam doctrinae fiduciam subtrahit, quando conscientia praepedit linguam. Non ergo ei potestatem clarae loquutionis, sed fiduciam insinuat bonae actionis. Vnde & de domino scriptum est: Erat enim docens sicut potestatem habens, & non sicut scribae & pharisaei. Singulariter namque ac principaliter solus ex potestate bona loquutus est, quia ex infirmitate mala nulla commisit. Ex diuinitate quippe potestatem habuit id, quod nobis per humanitatis suae innocentiam ministravit. Ob hoc & iubetur Titus & loqui, & exhortari, & arguere cum omni imperio, quia ualde mitis erat, & propter nimiam lenitatem poterat sermo eius inefficax esse, nisi per autoritatem imperii feruentius iuberetur. Quod autem imperii nomine (sicut praemisimus) autoritas uitae principaliter designetur, ex eo declaratur, quod protinus addit: *Nemo te contemnat*. id est, nolo te talem exhibeas, ut merito possis ab aliquo contemni. Vnde nemo te contemnat, id est, nemo eorum qui in ecclesia sunt, te segniter agente sic uiuat, ut se putet esse meliorem, & te despiciat uelut inferiorem. Qualis enim edificatio erit discipuli, si intelligat magistro se esse maiorem? Vnde non solum episcopi, presbyteri & diacones debent magnopere prouidere, ut cunctum populum cui praesident, conuersatione & sermone praecedant, sed & inferior gradus, exorcistae, lectores, aeditui, & omnes omnino qui domui dei seruiunt: quia uehementer ecclesiam dei destruit, meliores laicos esse quam clericos.

CAPVT III:

Admone illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire, ad omne opus bonum paratos esse, neminem blasphemare, non litigiosos esse, sed modestos, omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.

¶ Quia superius dixerat, tantum seruos dominis suis subditos esse debere, putaret forsitan aliquis, quod illi qui non essent de seruili conditione, nemini deberent esse subditi, & ideo nunc dicit: *Admone illos*, licet a seruili conditione sint alieni, tamen subditos esse. id est, ut sint subditi principibus, id est, regibus, quia prima & maxima sunt populi capita: & potestatibus, id est, ducibus, consulibus, tribunis & similibus, qui potestatem super alios habent. Ob hoc etiam fortassis ista iubet, quia Iudae Galilaei per illud tempus adhuc dogma uigebat, & habebat plurimos sectatores, cuius & in Actibus apostolorum fit mentio. Qui inter cetera hoc quasi probabile praeferebat ex lege, nullum debere dominum nisi solum deum uocari, & eosque ad repletum decimas deferrent, Caesari tributa non reddere. Quae haereticis tantum creuerat, ut & Phariseorum & populi partem multam conturbaret, ita ut ad dominum quoque nostrum referretur haec quaestio, licet tributum dare Caesari an non? Quibus ipse prudenter cauteque respondens, ait: Reddite quae sunt Caesaris Caesari, & quae sunt dei deo. Cui responsioni nunc Aposto-

lus congruens, docet principibus & potestatibus credentes debere esse subiectos, etsi sint infideles, quibus indignum se subdere iudicabant, & dicto eorum obedire, ne oporteat illos uiolentia cogi. & quia poterat his qui tormenta formidant, occasio ad negandum dari, dum iuxta Apostoli praecepta assererent se principibus & potestatibus esse subiectos & facere quod iuberent, propter quod subiunxit, *ad omne opus bonum paratos esse*. Si bonum est (inquit) quod iubet imperator aut praeses, paratus sit obedire iubenti. Si uero malum est & contra deum, quod praecipit, responde ei, quia obedire oportet deo magis quam hominibus. Hoc ipsum & de seruis intelligamus apud dominos, & de uxoribus apud uiros, & filiis apud parentes, siue carnales, siue spirituales, quod in illis tantum eis debeant subijci, quae contra dei mandata non fuerint. Potest & ita distingui, dicto obedire ad opus bonum, ac deinde alius sensus sit, paratos esse. Paratos autem esse, ut omnia quaecunque euenire possunt, sibi in animo praefigunt: & cum acciderint, nihil quasi nouum sustineant, sed praeparati sint ad omnia. Admone illos *neminem blasphemare*, quia plebs saepe detrahit rectori suo, & male loquitur de eo. Sed nec fideles peruersum principem blasphemare debent, ne premantur et affligantur ab illo. Non tamen simpliciter accipitur, neminem blasphemare. Neque ait, neminem hominem blasphemare, sed absolute, neminem, id est, non hominem, non angelum, non aliquam creaturam dei. Omnia quippe a deo facta sunt bona ualde, nec omnino Christi discipulis conuenit, ut aliquem blasphemarent aut maledicant. *Non litigiosos esse, sed modestos*. Si enim sumus filij pacis, & uolumus super nos pacem requiescere, & ocellimus ad Ierusalem caelestem, quae ex pace hominem accepit, cum his qui oderunt pacem, habeamus pacem: & quantum in nobis est, cum omnibus hominibus pacati simus, non solum cum modestis, sed & cum iracundis, quia nulla uirtus est ferre mansuetos. locutus demus irae. Non ergo decet Christianos esse litigiosos, sed modestos, id est, temperatos, ne prorumpentes in iram, blasphemarent aliquem, uel infidelem compellent canem, uel diaboli filium, nec aliquid huiusmodi per iram dicant uel faciant. Et ostendentes omnem mansuetudinem, ut non solum in corde sint mansueti, id est, mites & tractabiles, sed & foris aperte demonstrent omnem mansuetudinem in intellectu suo atque in uerbis & operibus suis. Haec ostendant non ad quosdam, sed ad omnes homines, tam bonos quam malos: ad bonos, ut perficiantur: ad malos, ut respiciantur. Non quod uanae gloriae desiderio nos esse mansuetos omnibus hominibus ostendere debeamus, sed quia dum omnes ferimur, & iniuriae uicem non rependimus, ipsa opera notiora fiant uniuersis. Potest aliquis obiectantiam & opinionem uulgi auramque popularem, si mulare apud quosdam mansuetudinem & fingere bonitatem: sed ubi non est uera & germana & solida mansuetudo, nescio an eum esse mansuetum opus omnibus persuaderi.

A Eramus enim aliquando & nos insipientes & increduli, errantes, seruientes desiderijs & uoluptatibus uarijs, in malitia & inuidia agētes, odibiles, odiētes inuicem.

Isaie. 5. ¶ Idcirco neminem blasphemare debent, nec contra quenquam lingare, sed modestiam seruare et mansuetudinem omnibus ostendere, quia et hi qui nunc peruersi uidentur agere, forsitan conuertentur a prauitatibus suis, sicut et nos conuersi sumus. Nam *et nos eramus aliquando*, id est, olim seu quandoque, *insipientes*, id est, sapientiam diuinæ cognitionis non habentes: *et increduli*, id est, non credentes quod de deo credendum est: et *errantes*, id est, credentes quod de deo non est, putantes lucem tenebras, et tenebras lucem, putantes falsum quod uerum est, et uerum quod falsum est. Et eramus *seruientes*, id est, obediētes desiderijs nostris, quia post concupiscentias nostras ibamus, et illicita desideria sequebamur, satisfaciendo illis prout poteramus: *et uoluptatibus uarijs* seruiebamus, id est, uoluptatibus carnis & uoluptatibus gulæ, ac uoluptatibus mollium uestimentorum et similibus rerum. Nos dico, *agentes in malitia*, quantum ad alios, id est, actionē malam contra alios exercētes: *et in inuidia*, id est, in maleuolētia: quia si malum facere non poteramus, maleuoli saltem et inuidi, quod poteramus, alijs eramus, malum eorum desiderantes et bonum ipsorum detestantes: quia ideo eramus *odibiles*, id est, habiles ad odiendum, hoc est, digni ut odiremur ab alijs: et *odiētes inuicem*, quia et nos odiebamus alios, et alijs odiebant nos. Tales non solum fuere gentiles ante fidem, sed et Iudæi non credētes post domini resurrectionē, postquam uidelicet clamauere, Crucifige crucifige eum. et, *Iohan. 19.* Non habemus regē nisi Cæsarem. et, Sanguis eius *Matt. 27* super nos et super filios nostros. Ex eo tempore fuere insipientes, id est, sapientiam dei quæ Christus est, non habentes: et increduli, id est, nolentes credere Christum in carne uenisse: et errantes, id est, per Christum Antichristum expectantes, atque carnalibus desiderijs ac uoluptatibus seruientes, & cætera quæ describuntur agētes. An non insipiens erat Saulus & incredulus & errans, quando æmulationem dei habebat, sed non secundum scientiam, & persequēbatur ecclesiam, & lapidantium Stephanum uestimēta seruabat, cum in tantum odium contra saluatorem instigatus exarserat, ut literas a sacerdotibus acciperet, pergens Damascum ad eos qui in Christum crediderant, uinciēdos? an aestuantem flammam uoluptatum restinguere poterat, cum non esset templum dei? Quæ autem maior potest esse malitia & inuidia, quam contra absentes epistolas sumere, & ubique Christi uastare discipulos, nolle seipsum saluum fieri, & cæteris qui salui esse poterant, inuidere, odisse Christianos, & cōsequenter ab omnibus odium promereri?

Cum autem benignitas et humanitas apparuit saluatoris nostri dei, non ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit, per lauacrum

regenerationis & renouationis spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Iesum Christum saluatorem nostrum, ut iustificati gratia ipsius, hæredes, simus secundum spem uitæ æternæ.

¶ Tales fuimus ante Christi noticiam, quales descripsimus: ideo merueramus damnationem, sed per dei gratiam in Christi cognitione reperimus salutē. nam saluos nos fecit, cum apparuit, id est, quando illuxit nobis, *benignitas*, id est, largitas exhibitionis misericordiæ, *et humanitas*, id est, affectus misericordiæ dei patris & saluatoris nostri. benignitatē uidelicet uocat exhibitionē operum diuinæ misericordiæ: humanitatem uero, ipsum bonum affectum eiusdē misericordiæ. Et dicitur humanitas in deo ad similitudinē nostri. Nam ille apud nos dicitur humanus, qui humanitus & misericorditer erga homines afficitur: quia humanitas ipsa misericordiæ est affectus. Secundum fidem & intellectum nobis apparuit humanitas & benignitas dei saluatoris, quando comperimus deum patrem esse misericordem & misericordem. Et tunc saluos nos fecit, qui nostris meritis eramus perditione digni. Non enim ex operibus iustitiæ quæ fecimus nos, precessit hæc salus, quia nulla opera iustitiæ feceramus, unde salutem meruissemus. sed ipse secundum misericordiam suam saluos nos fecit, non secundum merita nostra nobis hanc salutem dedit: per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, id est, per baptismum in quo regenerati & renouati sumus, adueniēte in nos spiritu sancto, per quē data est nobis peccatorum remissio. Spes quidē futuræ salutis, non ipsa salus quæ promittitur, data est nobis in baptismo: & tamen quia certa spes est, tantquam iam data esset, eadem salus saluos (inquit) nos fecit. Alio uidelicet loco dicit, quia spe saluifacti sumus. Nōdum ergo re, sed iam certa spe saluos nos fecit, id est, salutē æternam corporis & animæ nobis dedit per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti, id est, per ablutionē baptismi, in qua sumus a peccatorum sordibus loti, & iterum post carnalē generationem spirituali generationi, ac uetusto homine deposito renouati per spiritum sanctum, ut nunc iterum perciperemus in baptismo nouitatē in nouitatē, quam preceperamus in primo patere priusquam peccasset, ac deinceps ambularemus in nouitate uitæ. quæ spiritum sanctum deus pater effudit in nos, id est, extra fudit in nos, qui adhuc foris a paradiso sumus exules, ut maior eius super nos clemētia monstraretur. Effudit, uidelicet abunde, id est, sufficienter ad remissionē omnium peccatorum & ad dationē uirtutum. Vel abunde, id est, abundantem spiritualibus donis suis, & hoc fecit per Iesum Christum saluatorem nostrum, id est, per operationē Iesu Christi, qui sanguine suo saluos fecit nos a peccatis nostris, & saluos adhuc faciet ab omnibus malis. Ad hoc effudit pater in nos, id est, in interiora nostra hunc spiritum, ut iustificaremur per eum, et iustificati non nostris meritis, sed gratia ipsius patris, uel spiritus sancti, simus iam secundum spem hanc

Roma. 8.

Ades uitæ æternæ, et si nondum secundum rem, id est, hæreditario iure iam nunc possideamus in spe certa uitam æternam.

Fidelis sermo est. Et de his uolo te confirmare, ut curent bonis operibus præesse qui credunt deo, hæc sunt bona & utilia hominibus. Stultas autem quæstiones & genealogias & contentiones & pugnas legis deuita, sunt enim inutiles & uanæ.

Fidelis est iste sermo quem præmisi, ut iustificati ipsius gratia, hæredes efficiamur secundum spem uitæ æternæ. Dignus est uidelicet fide sermo de hæreditate dei et de spe uitæ æternæ. Et de his uolo te confirmare, id est, de his supradictis uolo te non dubium esse, sed certum, et ut credant cæteri, confirmare te illos, id est, ut tu confirmes alios de his prædictis, de gratia, de iustificatione, de hæreditate, de spe uitæ æternæ, et his similibus. Vel uolo te confirmare de his, id est, uolo ut confirmando loquaris de his, et uehementer hæc asseras, ita ut qui te audierint, credant tibi, et curent præesse, id est, studeant alios præire bonis operibus. Qui uidelicet hæc uera esse crediderint, necesse est curam habebant bonorum operum, per quam hæreditas dei et spes uitæ præparatur æternæ. Cur et bonis operibus præesse alijs, id est, summa cura et maximo studio laborante agere bona opera, unde præbeant alijs exemplum boni operandi. & hæc agere sic studeant quod credunt deo, ut fide operibus adornent. quia hæc sunt bona, id est, iusta et sancta, & sunt utilia, id est, utilitate æternæ remunerationis tribuentia hominibus. De his (inquam) uolo ut confirmes deo credentes, quia bona sunt & utilia: stultas autem quæstiones deuita, quia e contra uanæ sunt & inutiles. Stultæ quæstiones sunt, ubi euidenter apparet stultitia, sicut in multis hæreticorum interrogationibus. Quas de CHRISTO uel de alijs rebus faciunt ad deceptionem catholicorum, sed huiusmodi quæstiones deuita. & genealogias, id est, computationes generationum, quas Iudæi faciunt, qui in eo se iactant & putant legis habere notitiam, si nomina teneant singulorum, & ab Adam usque ad extremum Zorobabel, omnium generationes memoriter uelociter præcurrunt, atque in supputatione annorum & in referendis nepotibus, abnepotibus, auis, proauis, atauis, doctores se credunt. & contentiones deuita eorum, qui per argumentationes artis dialecticæ non ratione, sed stomacho litigantium disputant, in hoc diebus ac noctibus uacantes, ut uel interrogent, uel respondeant, uel dent propositionem, uel accipiant, assumant, confirmant, atque concludant. Si igitur illi hoc faciunt, quorum proprie ars contentio est, quid debet facere Christianus, nisi omnino fugere contentionem? & pugnas quoque legis deuita. Frequenter enim accidit ut habeamus pugnas legis, non ob desiderium ueritatis, sed ob iactantiam gloriæ, dum apud eos qui audiunt, docti uolumus æstimari, aut certe ex hoc rumufculo turpia sectamur lucra. Quid enim prodest spumantibus labijs & larratu gar-

rrire canum, cum simplex & moderata responsio possit te placare, si uera est, aut si falsa, leniter a te & placabiliter emendari? Occasione legis oriebantur altercationes, dum alij dicerent a quibusdam cibis abstinendum esse, quoniam sic fuerat in lege præceptum: & alij responderent in euangelio esse concessum, dicente domino, Non quod intrat in os, coinquinat hominem: & alij contentibus totam ipsam legem oportere carnaliter intelligi et seruari, alijs uero respondentibus et dicentibus, non iam carnaliter, sed solummodo spiritaliter eam debere seruari et intelligi. Sed huiusmodi quæstiones et genealogiæ et contentiones et pugnae ideo sunt deuita, quia sunt inutiles, id est, nec dicentibus nec audientibus profunt: & uanæ, id est, inanes, quia tantummodo speciem scientiæ habent.

Matt. 12.

Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem deuita, sciens quia subuersus est qui eiusmodi est, & delinquit cum sit proprio iudicio condemnatus.

Hæresis græce ab electione dicitur, quod unusquisque scilicet id sibi eligat, quod ei melius esse uideatur. Vnde Stoici, Peripatetici, Academicus & Epicurei, illius uel illius hæreseos appellabantur. Hæreticus ergo est, qui generalis ecclesiæ doctrinam deferens, errorem sibi peruer si dogmatis eligit, quem specialiter sequatur. Et ideo hæreticus, quia homo est humana tantum sapiens, & de deo secundum humanas rationes disputans. Sed iste debet corripri, & si in errore perdurauerit, cauere, sicut & dominus pessimos doctores arbitrio suo dimittendos præcipit, sciens eos difficulter ad ueritatem posse trahi: Sinite, inquit, illos, cæci sunt & duces cæcorum. Inde est quod & Apostolus nunc hæreticum iubet uitari. Non solum (inquit) prædictas quæstiones & genealogias caue, sed & hæreticum hominem deuita post unam et alteram correptionem uel comonitionem. Quasi dicit: Si uides aliquem a fide errantem, commone illum rationabiliter, ut catholicam teneat fidem: & si distulit, adhuc seuerius corripe illum de erroris sui prauitate. Non uidelicet sufficit tantum semel eum corripere uel comonere, sed et secunda est ei adhibenda correptio, ut in ore duorum uel trium testium stet omne uerbum. Si bina correptione uel comonitione noluerit respicere, ulterius iam illum deuita, non habens cum illo participationem aliquam uel societatem, nec admonens eum, sciens quia subuersus est. Qui uidelicet semel bisque correptus, audito errore suo, non uult corrigi, errare est immat corrigentem: & e contrario se ad pugnas & iurgia uerborum parans, eum uult lucrifacere a quo docetur. Qui ergo huiusmodi est, id est, tam peruersi erroris & tam præce obstinationis, subuersus est, id est, a contemplatione supernorum uersus ad subteriora inuoluta, ut terrena semper intueatur, & nil nisi terrenum & infernum sapiat. & delinquit, id est, derelinquit magis ac magis ueritatem, cum sit proprio iudicio condemnatus, id est, corpore simul & anima damno

D

Matt. 15.

2. Cor. 13.
Deut. 17.

A sempiternæ damnationis deditus. Qui propterea suo iudicio dicitur esse condemnatus, quia fornicator, adulter, homicida & cæteri criminosi per sacerdotes de ecclesia propelluntur: hæretici autem in seipsum sententiam ferunt, suo arbitrio de ecclesia recedentes. Quæ recessio, propriæ conscientie uidetur esse damnatio. Inter hæresim autem & schisma hoc distat, quod hæresis peruersum dogma habeat, schisma uero propter episcopalem dissensionem ab ecclesia se separaret. Nullum tamen schisma est, quod non sibi aliquam cõfingat hæresim, ut recte ab ecclesia recessisse uideatur.

Cum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina uenire ad me Nicopolim. Ibi enim statui hyemare, Zenam legis peritum & Apollonem solicite præmitte, nihil illis desit. Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi.

Supra. I. Hæc interim quæ scribo serua. & cum misero ad te Artemam uel Tychicum, tunc festina uenire ad me Nicopolim, ut & alibi prædices, quia ibi statui, id est, firmiter proposui hyemare, id est, in hyeme morari. Dictum est in exordio istius epistolæ, Huius rei gratia reliqui te Crete, ut ea quæ desunt corrigas, & constituas per ciuitates presbyteros, ut quæ Creteneses nuper crediderant, recedente Paulo & ad alias ecclesias perficente, non dimitterentur or-

B phani, sed haberent apostolicum uirum, qui ea quæ uidebatur deesse, corrigeret. Quia ergo post fundamentum aliarum ecclesiarum necessarius erat Titus, qui ædificium substrueret, scribit ei ut cum Artemam uel Tychicum, unum scilicet e duobus quæ se fuerant, Crete misisset, qui impletet locum eius, ipse Nicopolim ueniret, ibi se hyematurus cõtesteris. Ex quo paternos affectus Pauli in Cretenses, à quibus idololatriæ semina primum pullulauerant, probamus. Necessarium habet Titum in euangelij ministerium, tamen non eum ante ad se uult uenire, nisi in locum eius Artemas uel Tychicus successor aduenerit, cuius doctrina & solatio Creteneses consueantur. Nicopolis ipsa est quæ ob uictoriam Augusti, quod ibi Antonium Cleopatram superauerit nomen accepit. *vix. 10. 11.* uidelicet græce, quasi uictoriæ ciuitas dicitur latine. Dixi, uenias ad me, & antea præmitte Zenam legis peritum & Apollonem ita solicite, ut nihil desit illis, id est, ut nullis careant necessarijs, sed se cum afferant quæcumque illis necessaria, quoniam non est mihi facultas procurandi eos. Hic innuit se pauperem esse, nec terrenis rebus colligendis inhiare. De hoc Apollonem dictum est Corinthijs: Vnusquisque uestrum dicite, ego quidem sum Pauli, ego autem Apollonem, ego uero Cephæ. Fuit autem uir Alexandrinus ex Iudæis, ualde eloquens & doctus in lege, episcopus Corinthiorum, quem propter dissensiones quæ in Corinthio erant, ad uicinam insulam Cretam, cum Zena legis doctore putandum est transfretasse: & Pauli epistola dissensionibus Corinthi-

orum temperatis, rursus Corinthum remeasse. **C** Zenam uero legis peritum uel doctorem, de alio scripturæ loco, qui fuerit, non possumus dicere, nisi hoc tantum quod ipse apostolicus uir fuerit, obtinens id operis quod Apollonem habuerit, Christi ecclesias extruendi. Præcipit itaque Tito, ut quoniam de Creta ad Græciam nauigaturi erant, non eos faciat marsupijs indigere, sed habere ea quæ ad uaticum necessaria sunt. Et quia poterat suboriri occulta responsio, ut non tam Titus quam quicumque epistolæ lector hoc diceret, Et unde Tito ut uaticum non habentibus largiretur, soluit hanc quæstionem, & quasi nihil sibi opponatur elidit, dicendo: Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad usus necessarios, ut non sint infructuosi. Nostros, suos uocat, qui in Christum crediderunt: qui, quia Christi erant, recte & Pauli & Titi appellari merebantur, habentes uidelicet uictum & uestitum, his contenti erant. Et ne forsitan uel epistolam Pauli uel præceptum Titi facile contemnant, infructuosos uocat, quicumque euangelistis non ministrauerint. Non sint (inquit) infructuosi. Omnis enim arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur & in ignem mittetur. Qui ergo sanctis prædicatoribus necessaria non uult tribuere, arbor infructuosa est, & ob suam sterilitatem combustioni digna. Litera sic legitur: Illos præmitte. Sed & nostri, id est, illi quos ego ad Christum conuersti, & tibi diutius instruendos reliqui, discant te docente præesse bonis operibus eorum ad usus necessarios, id est, parati esse semper ministrare prædicationibus eorum quæ necessaria sunt. Vel discant præesse, id est, ceteros præuenire in bonis operibus, factis ad necessarios usus prædicatorum, ut non sint infructuosi, non ministrando eis necessarios sumptus.

Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide. Gratia dei cum omnibus uobis. Amen.

Salutant (inquit) te, id est, salutem tibi imprecantur, omnes qui sunt mecum. Vel solita consuetudine usus est, ut Titum ab omnibus qui secum erant, diceret saluari, uel certe proprie in Titum, quod talis esset ut amorem eorum qui cum Paulo erant, omnium mereretur. Magna uidelicet est laus Titi, per Paulum ab omnibus saluari. Illi (inquit) te saluant, & tu ex nostra parte saluta eos qui apud Cretam nos amant in fide, non in carne. Neque enim omnis qui amat, amat in fide, sed multi sunt qui amant absque fide. amant quippe & matres filios, sed non amant in fide. & uxores maritos, sed amor ille non fidei est. Sola sanctorum dilectio in fide diligit, in tantum ut etiam si ille qui diligitur, in fide non sit, tamen sanctus in fide eum diligit. Ideo enim in fide diligit, quia credit in eum, qui pollicetur esse mercedem: & infidelem quem diligit, ea intentione diligit, ut efficiatur fidelis. Deinde Tito & ceteris qui cum eo erant, imprecatur gratiam dei, dicens: Gratia dei cum omnibus uobis sit. Amen. Et quomodo Isaac patriarcha benedixit filium suum Iacob, *Gene. 27.*

I. Cor. 1.

Actu. 18

Gene. 27.

A ita continuatur: Reuera pereffluemus in tormen-
tis, nisi ea quæ dicta sunt nobis à filio, seruaueri-
mus. Nam quò effugiemus poenas æternæ ultio-
nis, si tãtam salutē nouæ gratiæ neglexerimus, cū
nec illi effugerint, qui legem ueterem neglexere?
& hoc est: Si sermo dei qui dictus est Moyli p an-
gelos. i. p. officiū angelorū, factus est firmus. i. ratus et
stabilis & in minis & in promissis, q̃a & q̃cqd mi-
nata est lex & q̃cqd p̃misit, cōpletū est: & si omnis
præuaticatio & inobedientia &c. Præuaticatio est ue-
tita facere, inobedientia uero iusta non facere. Et
non solum omnis præuaticator qui multorū re-
us erat, sed & oīs præuaticatio. i. oīs culpa trans-
gressionis, ut pro singulis ultio fieret, & oīs culpa
inobedientiæ, quæ legis præcepta facere contem-
psit, accepit retributionem factorum suorū, retri-
butionem dico mercedis. i. meriti iustum. i. parē, non
pro leui culpa magnā, nec pro magna leuem, sed
iuste modificatam, ut oculum pro oculo, dentem
pro dente. Melius positum est præuaticatio & in-
obedientia, q̃ si poneretur, præuaticator & inob-
ediens: quia per hoc (ut diximus) ostenditur pœ-
na illata fuisse pro unaquaq; transgressionē & inob-
edientia. Nam præuaticator non solum de uno, sed
etiā de multis dicitur: & si hic positus esset præ-
uaticator, posset intelligi q̃d nō p̃ una, sed pro mul-
tis culpis q̃s puniretur. Si (inquit) sermo angelorū
tam firmus factus est, ut tanta necessitate cogerē-
tur nostri maiores illū operibus adimplere, qm̃
si q̃s aliter fecisset, nō poterat euadere, quomodo nos
debitā ultionē effugiemus, si nunc neglexerimus tantā
salutē. i. æternam beatitudinem, quæ nobis offertur
in obseruatione mandatorū noui testamenti? Nul-
lo modo poenas effugiemus, si hanc inestimabilē
salutē paruipendamus. Hæc em̃ tanta salus fuit in
ueteri testamento, quanta est hæc quā filius nobis
attulit. Illa tēporalis fuit, hæc est p̃petua. Illa terre-
nas diuitias, hæc cælestes promissit. Illa uictoriam
de carneis hostibus, hæc cōcessit de spiritualibus.
Illa tēporalem feliciter uitā, hæc tribuit æternalitē
beatā. Ideoq; saltē non negligenda, q̃d ē minus q̃
præuaticari. Grauior em̃ uindicta de his q̃ salutē
istam neglexerint, q̃ sumpta est de illis, qui sermo,
nem angelorū præuicabant. ibi em̃ sermo, hic autē
salus: q̃a ibi tm̃ litera iubens, hic uero spiritus ad-
iuuans. Quia uero Iudæi possent respondere,
Non sequitur, q̃d si illi puniti sunt, qui legē per an-
gelos datam præuicabatur, nos quoq; puniamur,
si negligamus ea quæ dicta sunt à filio dei: q̃a ipsi
uidere angelos & audire, nos uero filium nec ui-
dimus, nec audiuius, ideo subiungit: Quæ salus
confirmata est ab eis qui audire, ac si dicat: Non
idcirco poenam euadetis, quod eum fortasse præ-
sentem in carne non audistis, quia audistis eos qui
eum audire. & hoc est: Quæ salus & uita perennis
electorum, cum per dominū Iesum accepisset initiū nō
constitutionis, quia ab æterno est, sed enarratio-
nis, q̃a unigenitus filius qui est in sinu patris, ipse
enarravit. ab eis, id est, ab apostolis, qui ab eius ore
audire, cōfirmata est, id est, ualida affirmatione præ-
dicata est, transiens in nos, id est, ad sedem & intel-

ligentiam animæ nostræ perueniens. Confirmata **C**
est in nos ab eis qui audire, nō in fine tantū dñi-
cæ prædicationis, sed à principio, cum illa salus
cœpisset enarrari, id ē, euidenter & manifeste enar-
rari per dñm, non figuris inuolui, sicut antea per
prophetas. Confirmata est (inquit) ab eis deo cōtestan-
te. i. cum eis testante quicquid illi dicebant, & quò
cōtestabatur deus. i. testimonium & certitudinē
dabat prædicationi eorum, signis. i. minoribus mi-
raculis, ut erectione claudi, & portentis. i. maiori-
bus & stupendis mirabilibus, ut sanatione omni-
um infirmitatum per umbrā Petri, uel signa erāt, **Act. 3. 14.**
quā aliud signabant, ut erectio eiusdē claudi ere-
ctionem claudicantis populi Iudæorum: & por-
tenta, quia aliud portendebant, ut sanatio infirmi-
tatum sub umbra Petri, sanationem omnium spi-
ritualium languorum animæ nostræ in p̃senti ec-
clesia, q̃ per umbrā Petri figurantur, sicut sup̃na
Ierusalē p̃ corpus eius. Talibus signis & portentis
cōtestabat deus uera esse q̃ docebant apostoli, et
uarijs uirtutibus aliorū miraculorum, q̃ non ita erāt
mystica. Vel uarijs aīæ uirtutibus. i. charitate, hu-
militate, castitate & cæteris huiusmodi, quas de-
us in eorum moribus relucere faciebat, ut eorum
uita prædicationi concordaret, quatenus humili-
tatem docentes, humiles essent: largitatem prædi-
cantes, largi essent, q̃bus nimirum uirtutibus con-
testabatur deus ueram esse doctrinam eorū. & eti-
am spiritus sancti distributionibus. i. donis spiritus san-
cti diuerso modo datis, ut ille haberet genera lin-
guarū, iste interpretationem sermonū, alius pphe-
tiam & alij alia. Distributionibus dico, factis nō se-
cundum meritū, sed secundū suam uoluntatē. i. secun-
dum placitum suæ misericordiæ. Secundum uo-
luntatem eiusdē spiritus, quia ipse est diuidens sin-
gulis prout uult. Vel secundū uoluntatem dei
patris, quia una uoluntas est indiuiduæ trinitatis.

Non enim angelis subiecit deus orbem ter-
ræ futurum, de quo loquimur. Testatus est
autē in quodā loco quis, dicens: Quid est hō
q̃ memor es eius, aut filius hominis qm̃ ui-
fitas eum? Minuisti eum paulo minus ab an-
gelis, gloria & honore coronasti eum, & cō-
stituiisti eum sup̃ opera manuum tuarum.
Oīa subiecisti sub pedibus eius. In eo enim
quod ei oīa subiecit, nihil dimisit nō subie-
ctum ei. Nunc autē necdū uidemus omnia
subiecta ei. Eum autem qui modico quā
angelis minoratus ē, uidemus Iesum, p̃pter
passionem mortis gloria & honore corona-
tū, ut gratia dei pro oībus gustaret mortē.

¶ Dixit superius, quia oportet nos ea quæ à
Christo audiuius, obseruare abundantius q̃ ob-
seruauimus illa, q̃ audieramus ab angelis. i. carna-
les obseruantias, & nunc declarat cur abundan-
tius, quia uidelicet non angelis, sed Christo data
est potestas iudicandi nos in futuro seculo & re-
gnare sup̃ omnia. Non enim angelis, sed Christo sub-
iecit deus pater orbem terræ futurum, id ē, qui futurus

A est post diē iudiciū, qñ erit cælum nouū & terra noua, de quo orbe tunc futuro nunc loquimur, non de eo quē nunc cernimus. Iste enim ex parte recusat adhuc subijci Christo, ille autē oīno subijcietur ei. Non angelis tunc subiectus est orbis ille, sed potius Christo: qā sic asseruit in psalmo ppheta, cuius nomen uobis reticeo, non abscondentis affectu, sed qā uos memoriter psalmos retinetis, & à rege Dauid cōpositos scitis. Hoc testatus est quis ppheta: rum, qui pro habita excellentia sine pprio nomine intelligitur, & ex sola autoritate cognoscitur, & testatus in loco scripturæ quodā. i. egregio & notabili, ut & per testē & per locū pateat sine ambiguitate uerū esse qd dixit. Testatus est, dicens, quid est hō & c. Omnis filius hominis, homo est: sed nō oīs homo, filius hominis. Adam qppe homo, sed nō filius hominis. Homo igitur hoc loco, terreus ē: filius autē hominis, cælestis: & ille sciunctus deo, hic autē p̄sensens deo: & propterea illius memor est tanq̄ longe positus, hunc uero uisitat, quem p̄sensens illustrat uultu suo, de quo propter infirmitatem carnis & humilitatē passionis recte dicitur, Minuisti eū paulominus ab angelis: & ppter clarificationem, qua resuscitatus est & in cælū eleuatus, gloria & honore coronasti eū & c. Qd̄ ergo dicitur, Quid est hō, cum despectu legēdum est. O (inquit) dñe deus pater, quid est homo, quasi fragilis, despectus, peccator, quod memor es eius, qñ peccata dimittis, aut quid est. i. quantæ dignitatis & excellentiæ filius hoīs. i. Christus, qui non ex duobus parentibus, sed ex sola uirgine natus est, quoniā uisitas eum, resuscitās de sepulchro? Ibi es memor, patriarchis de cælo misertus: hic uisitas, quia uerbū caro factum est. Vel totus uersus de Christo potest legi & admiratiue dici: Quid. i. quod magnum & quod mirabile est mediato dei & hominum homo Christus Iesus, quod memor es eius. i. quia licet in terris conuerſetur, tu tamen non obliuisceris eius aliquādo ut peccet, sed semper es memor eius, faciens ut semper sit immunis ab omni peccato, & plenus omni sanctitate: aut quid est. i. qd̄ gloriosum est filius hominis. i. idē Christus, homo ex homine matre natus, qā per hoc quasi infirmum uisitas eum resuscitando. Omnes enī alij sunt filij hominum, quia originem habent ex coniunctiōe duorū: sed Christus filius ē (ut diximus) solius hominis, quia sine carnali patre natus est de uirgine, & ideo magnum quid & incomparabile est ipse apud deū. Quia uisitas (inquit) eum sicut medicus in infirmitate eius, et omnem languorem mortalitatis et passibilitatis atq; corruptionis per resurrectionem expellis ab eo. Et indigebat uisitatione, quia minuisti eum. Erat enim consubstantialis et coæternus tibi, sed minuisti eū, dum exinanies seipsum, formā serui acciperet. Minus angelis, qā mortalis factus ē: paulo, quia sine p̄c̄o. Nam minor angelis fuit ppter humilitatē carnalis generationis atq; passionis, non ppter naturā humanitatis. Natura enim humanæ mentis, quæ ad imaginē dei facta est, si p̄c̄o careat, par est angelis. Christus ergo corpore, non mente fuit minor angelis,

Philip. 2.

et corpore mortali atq; passibili. Cum dicit, paulo minus ab angelis, illud ab, notat nō esse intelligendū minorē, ut angeli aliq̄ modo habeant illam naturam, qua dicitur minor: sed ex toto ab eis esse remotam innuit. Ista nō ualent ad hoc ostendendū, qd̄ ei subiecta sunt omnia: sed potius ostendunt qdā gradus et merita, quibus ipse ad hoc puenit, ut ei subderent omnia, ut per hæc q̄ iam cōpleta sunt, credamus et illa fore cōplenda, quæ necdū sunt completa. Minuisti (inquit) eum. i. minus minuisti maiori, hoc est, hominē coniunxisti uerbo in unitate personæ, & post expletā passionis obedientiā coronasti. i. circundedisti eū ad modū coronæ, quæ totū caput circundat, gloria, quātū ad animā, ut oēs internæ uires eius glorificaretur: & honore, quantū ad corpus, ut esset immortale & luci dissimū. Tres enī sunt uires in anima. i. ratio, sensificatio, uergetatio. Scdm̄ rationē nihil recepit in resurrectione, quia neq; sapientiā ampliorē, neq; dilectionē ei & proximi uehementiorē. Sed scdm̄ uergetabilitatē & sensificationē recepit, qm̄ anima suū corpus p resurrectionē ita uegetauit, ut subijci non posset ulli corruptioni: & sic etiam sensificauit, sic omnes sensus corporis iungere fecit, ut nullo modo posset detineri, uel aliquid molestiæ pati. Quod uidelicet corpus ita cōcofactum est pulchrum, ut pulchrius fieri non posset & scdm̄ decorē coloris, & secūdū aptitudinē corporis ipsius. Vel in resurrectione & ascensione coronatus est gloria, in similitudine triūphatoris & honore in consensu patris. uel gloria. i. claritate immortalis, & honore, qd̄ sibi flectitur omne genu. & etiam constituisti. i. stabiliter eum posuisti, ut ibi regnet perenniter super opera manū tuarū. i. super angelos & homines, quos ambabus secisse manibus ceteris, quia digniores sunt ceteris creaturis. Nec solummodo super angelos & homines eum posuisti, sed etiam super omnia: qm̄ omnia q̄ sunt in cælo & in terra & in inferno & in uniuersitate totius creaturæ, ita subiecisti ei, ut sint sub pedibus eius. i. ut nullo sibi mō possint equiparari, sed infra subiaceant ut adorent eum. Quia igitur omnia pater ei subiecit & non angelis, ideo abundantius oportet nos ea seruare, quæ ab illo audiuius, q̄ seruauimus q̄ ab angelis audieramus in lege. Per hoc oīa quæ dicta sunt, ostendit ipse ad salutem sufficere sine carnalibus obseruantijs. Et si non amore p̄cepta eius seruamus, saltē terrore iudicij seruemus ea: qm̄ omnia subiecta sunt ei, uel post modicum subiecta erūt. Præteritū enim pro futuro posuit propheta. Omnia subiecit ei pater. Dum dicit omnia, nec terrena excipit, nec cælestia. Nam in eo quod ei subiecit omnia, nihil dimisit non subiectum ei in uniuersitate creaturarum. Hæc enim intentione protulit uates istam uniuersalem sententiā, ut nullam facere uellet exceptionē, sed uel uoluntariam, uel necessariā subiectionē omniū demonstraret. Dixit ppheta quod pater illi subiecerit oīa. Sed nos nunc. i. in hoc tēpore necdum uidemus omnia subiecta ei, quia necdum completa est tota hæc p̄phetia, licet maior pars eius sit iam completa. hic

A enim uoluntariam tñ subiectionem credentiū in eum uidemus, sed in futuro uidebimus inuitā deiectionem superborū. Quotidie nanq̃ subijciunt aliqui, sed non omnes donec in iudicio: & q̃d oīa sint illi subijcienda, cōstat ex eo q̃d cætera pphetiæ uerba iam sunt adimpleta. Nam adhuc nō uidemus omnia illi subiecta, sed tñ iam uidemus. i. ita patenter intelligimus, ac si corporeis oculis uideremus eum, uidelicet magnū & denotabilē in diuinitatis natura, qui minoratus est modico quā angelus. i. qui factus est parū minor angelis, propter passionē mortis, quia pati & mori potuit, quod beati angeli non possunt. Eum, inquit, qui talis factus est, scilicet Iesum. i. saluatōrē qui sine carnalibus obseruantijs saluare pōt, uidemus oculis fidei coronatum gloria & honore secundū animā & corpus, qui coronatus est propter passionem mortis. i. qui usq̃ ad mortē fuit obediēs patri. Hic iam incipit Apostolus ostendere, non p potētia tñ uel ultiōe uerba Christi audienda esse, sed potius pro dilectiōe, qua dilexit nos ut pro nobis moreretur. Dico q̃a minoratus est, & hoc ideo, ut gustaret mortē. i. horariam & non longam, quasi aliquid gratando trāsiret pro omnibus ad uitam prædestinatis. uel p omnibus, q̃a precit sanguinis eius sufficit omnibus. Et hoc factum est gratia. i. gratuito munere dei, quia hō non meruit. uel ipse Christus est gratia dei, qui pro salute omnium mortē gustauit, q̃a non debebatur nobis, ut filius dei moreretur pro nobis. Qui mortuus est pro omnibus: quia etsi omnes non credunt, ipse tamen quod suū est fecit.

B Decebat em̃ eum, propter quē oīa & per quem oīa, qui multos filios in gloriā adduxerat, autorem salutis eorū per passionē cōsummāre. Qui enim sanctificat, & qui sanctificantur, ex uno oēs, propter quā causam non cōfunditur fratres eos uocare, dicens: Nūciabo nomen tuū fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te, & iterum, Ego ero fides in eū. & iterum, Ecce ego & pueri mei, quos dedit mihi deus. Quia ergo pueri cōmunicauerūt carnī & sanguini, & ipse similiter participauit eisdē, ut per mortē destrueret eū, qui habebat mortis imperiū, id ē, diabolu, ut liberaret eos qui timore mortis per totam uitam obnoxij erāt seruituti.

¶ Christus est gloriatio dei, id est, gratuita donatio eius, qui gratis eum dedit nobis, nullo id promerente. Dedit eum nobis, ut breui haustu mortem gustaret pro nobis. Nam hoc facere decebat deum patrē, quia nihil in hoc fecit quod esset contra honorē suum, sed potius hoc illum decuit, ut per filium suū maiore subueniret minoribus. Et hoc est, quia decebat eum. i. patrem, propter quem glorificandum sunt omnia, & propter cuius summum esse habebat omnia inferius esse, & per quem sunt omnia, qm̃ per ipsum constantia & perseverantia ē omnibus imperata: qui iam prædestinatione, quā uis nondum re, adduxerat in gloriā supernæ beatitu-

C dinis multos filios adoptiuos: eum (in q̃) decebat cōsummāre. i. simul omnium summū facere. i. super omnia sublimare p passionē & resurrectionem, autorem salutis eorum. i. filium suum, qui est autor salutis omniū adoptiuorū, q̃a nemo salutem habet nisi p ipsum. Et ideo conueniens fuit, ut pater eū morti traderet pro salute omnium. Vel secundū alios codices, dicamus quia decebat per passionem cōsummāre eum, id est, Christum, ppter quem laudandum & per quem creantem sunt omnia, qui multos filios. i. sibi fratres adoptatos iam prædestinādo, adduxerat in gloriā: q̃ fecit q̃ futura sunt, ut ppheta testat̃, eū dico, autōrē salutis eorum, q̃ nisi pateretur, nō esset eis autor salutis: & ita falsa esset prædestinatio de adducendis ipsis, nec in his q̃ propter eū glorificandū facta sunt, glorificaret̃, sed frustra essent facta omnia, cum hō cui cætera seruiunt, perditus esset. Decuit ergo eum passionē consummāre. Videretur enim indecens quod autor salutis pateretur. Sed non decet, q̃a ex deo pendet: & ei est subditus, ut alij homines, & ideo conuenit pati. Nam ipse Christus, qui sanguine suo sanctificat prædestinatos, & illi qui per eum sanctificantur, oēs sunt ex uno patre deo, qui est unus & singularis, cui nemo adæquatur. i. ex eo oēs pendent, et oē bonum suū ab eo habent. Sed Christus ex eo ut proprius filius, cæteri ut adoptiui. & quia ille tantus & tantæ potentiæ est, ut possit alios sanctificare, & alij adeo sunt infirmi, ut indigeāt sanctificatione, ideo potius illum fratrem q̃ aliū oportuit subire passionē. Omnes sunt ex uno, propter quā causam, scilicet q̃a utiq̃ eundē patrē hñt, nō confunditur. i. nō erubescit uocare eos fratres. Cōfundi em̃ accipit pro erubescere, q̃a cum qs erubescit, simul cōfundit humores in facie. Cū dicit, nō cōfundit fratres uocare, ond̃ non ei naturæ esset fraternitātē nostrā, sed misericordiæ scdm̃ eius diuinitatē: & q̃d nos fratres uocat, pbat autoritate prophetica, ne putei nouū, dicens: Nūciabo post resurrectionem in toto orbe fratribus meis, quos mihi adoptauis, nomen tuū quod est pater, ut cognoscant te patrem, qui eos paterno affectu ad hæreditatem supernæ beatitudinis ut filios uocas. Vel nomen tuum, quod est deus. i. famā & gloriā deitatis tuę, ut cognoscant omnipotentiam tuam, & te creatorem suum esse sciant. Et etiam ego existens in medio ecclesiæ, quasi columna, ut super me omnes conuocati ad fidē undiq̃ inuidentur, & me sustentatorem, habeant, laudabo te, id est, faciam te laudari, accendens omnes de circuitu ad tuam laudationem. uel in medio ecclesiæ, ut omnibus communiter ad sim & consummā atq̃ subueniam. Siue in medio, id est, in corde fidelium laudabo te. & iterum, id est, si hæc nō sufficit uobis autoritas, iterum alibi (hoc est, in Isaiā) dicit, quod ad idem confirmandum ualeat, uidelicet quia ipse & qui sanctificant, ex uno sunt: Ego (inquit) ero ut hō fidens in eum, scilicet in patrem. Id est, homo fiam, & non in meis uiribus confidam, sed ero fidens in eum. i. non in me remanebit fiducia mea, sed tota transibit in eum, q̃a ex ipso mihi oē bonū, sicut & alijs hominibus.

psal. 21.
psalm. 17
isaia. 8.

osec. 13.
1. cor. 15.

psal. 21.

psal. 17.

Isa. 8.

A Dum dicit quod confidat in eum, manifeste declarat quia ex eo ē, & eius auxilio indiget. Et cū se ex eo esse & pendere manifestet, ipse qui maior est, aperte docet illos longe inferiores se, & nō in hominibus, sed in deo fidutiam debere ponere. *rite rñ. i. iterato dicit ipse apud Isaiam, qd oñdit eū & ceteros fideles ex uno esse. Ecce, inquit. i. in aperto sumus ad præbendum exēpla bene agendi ceteris hoībus, ego q me dignatus sum sic humiliare, et pueri mei. i. qui p me puri facti sunt à criminibus, quos ex me tamen non habeo, sed deus pater dedit mihi: & ideo iure recipiē & honorat à nobis iste, q cum sit autor salutis nostræ, sic se humiliat, ut fratrē nostrū se tam in prophetis q̄ in euangelio uocet. Nam & ipse iuxta humanitatē & oēs sancti ex uno gñe sunt, & ex uno deo. Ergo quia pueri. i. q̄s humiles & à vitijs puros facere uolebat, cōmuniuerunt carni & sanguini. i. cōmunē habuere oēs carnem & sanguinē. i. erant homines corruptibiles ex corpore & anima, quæ nunc per sanguinē intelligitur, propter hanc rationabilem causam & ipse quoq̄ qui tantus erat in diuinitate, participauit eisdem. i. carne & sanguine. & hoc similiter ut pueri eius qui sanctificandi erant, quia similiter mortalem & passibilem naturā humanitatis accepit. Ecce quō ueraciter nobis frater dignatus est fieri. Sanguis hoc loco pro anima positus est, q̄a sedes animæ, sanguis dicitur esse, testante Moysē, qm̄ anima carnis in sanguine est. & quia sanguis dñi redemptio est humani generis, & ipse carnem suam obtulit pro nobis in ara crucis atq̄ sanguinē fudit, designatum est quod integrum hominem redemit. i. corpus & animā fidelium suorum ab originali culpa liberauit. Quod etiam in sacramēto corporis & sanguinis sui designare uoluit, qui sine carnalibus obseruantis hoc solum sacrificiū nostræ redemptionis prorsus sufficit. Et ideo dicitur, communicauerunt, id est, communem naturam habuere ipse & pueri eius, qm̄ illam naturā quæ cōmunis in hominibus fuit, assumpsit, ut oēs cōmuniter redimeret, quoḡ naturæ ipse cōmunicare dignatus est. Quæ tñ redemptio solis pueris eius ad uitā prædestinatis proficit, qui puritatem mundæ conuersationis custodiunt. & q̄a ipse & pueri eius ex uno genere sunt, uel ex uno deo, atq̄ pueri oēs communiter habuere carnē & sanguinē, ergo & ipse carnis & sanguinis particeps factus est similiter, quia eodem modo fragilem naturā habuit ut illi, præter peccatum: & ideo talem assumpsit naturam, ut eam morti daret pro illis, & moriens diabolū occideret. Nisi enim hō esset qui diabolū uinceret, nō iuste, sed uiolenter ei tollerent homines. Ideo mori uoluit, ut per mortem sui innocentis destrueret principem mortis. Nō quæsiuit alia arma quibus pugnaret contra mortis autorem, nisi ipsam mortē. Et per eam destruxit eum, id est, deorsum struxit atq̄ subuertit uelut aliquod ædificium altitudinem superbix eius & fortitudinem potentix ipsius, qui habebat mortis imperium: quia ex quo sibi per Adam captiuauerat humani generis liberū arbitrium, iam quadā po-*

Leui. 17.

B am obtulit pro nobis in ara crucis atq̄ sanguinē fudit, designatum est quod integrum hominem redemit. i. corpus & animā fidelium suorum ab originali culpa liberauit. Quod etiam in sacramēto corporis & sanguinis sui designare uoluit, qui sine carnalibus obseruantis hoc solum sacrificiū nostræ redemptionis prorsus sufficit. Et ideo dicitur, communicauerunt, id est, communem naturam habuere ipse & pueri eius, qm̄ illam naturā quæ cōmunis in hominibus fuit, assumpsit, ut oēs cōmuniter redimeret, quoḡ naturæ ipse cōmunicare dignatus est. Quæ tñ redemptio solis pueris eius ad uitā prædestinatis proficit, qui puritatem mundæ conuersationis custodiunt. & q̄a ipse & pueri eius ex uno genere sunt, uel ex uno deo, atq̄ pueri oēs communiter habuere carnē & sanguinē, ergo & ipse carnis & sanguinis particeps factus est similiter, quia eodem modo fragilem naturā habuit ut illi, præter peccatum: & ideo talem assumpsit naturam, ut eam morti daret pro illis, & moriens diabolū occideret. Nisi enim hō esset qui diabolū uinceret, nō iuste, sed uiolenter ei tollerent homines. Ideo mori uoluit, ut per mortem sui innocentis destrueret principem mortis. Nō quæsiuit alia arma quibus pugnaret contra mortis autorem, nisi ipsam mortē. Et per eam destruxit eum, id est, deorsum struxit atq̄ subuertit uelut aliquod ædificium altitudinem superbix eius & fortitudinem potentix ipsius, qui habebat mortis imperium: quia ex quo sibi per Adam captiuauerat humani generis liberū arbitrium, iam quadā po-

tentia imperabat. i. suadebat hominibus ea quæ ad mortem ducūt. i. peccata, & nemo illi resistere poterat, quia nemo peccatum omnino respicere ualebat. Non enim ob aliud dicitur imperiū & potestatem mortis habuisse, nisi q̄a peccatū persuasit, ex q̄ mors accidit. Vnde ille qui sine ullo peccato uel originali uel proprio mori dignatus est, innocenti morte sua hunc principem iniquitatis & mortis destruxit, & potestate priuauit, id est, diabolū, qui interpretat deorsum fluens: q̄a & ipse ad ima per nequitiam defluit, & eos qui sibi cōsentiant, defluere facit, donec in infernum decendant. Sic enim habet super eos mortis imperium. Sed nos econtra sursum tendamus, q̄ Christus nos uocat, q̄ & morte sua liberauit à principe mortis. Nec tantum ideo mori uoluit, ut hunc hostē destrueret: sed etiā ut liberaret à iugo timoris & à seruitute legis eos, uidelicet ludæos, qui erant obnoxij seruituti, id est, ut timorem pœnæ eis auferret, & amorem iustitiæ per spiritum sanctum infunderet, ut in libertate deo seruirent. Qui non ad horā, sed per totam uitam præsentē quādiucunq̄ duraret, erat obnoxij seruituti legis, seruiliter adimplendo carnales eius obseruantias timore mortis corporis & animæ, q̄a timebant corporaliter occidi, si legem uiolarent, & post obitum in inferno cruciari, qm̄ & in lege didicerant Abiron et Dathan cum suis uiuos in infernum cecidisse, et in prophetis æterga reproborum supplicia manifestius audierant. Sed Christus moriens, liberauit eos & à iugo legis, et ab inferno: et nunc electi eius mortem desiderant, ut ad regnū trāseant. Ecce quāta bona operatur mors per Christi gratiā. Qui utiq̄ poterat etiā hoc donare credentibus, ut nec istius experirent corporis mortē. Sed si hoc fecisset, carnis quādam felicitas adderetur, minueretur autē fidei fortitudo. Sic em̄ homines mortē istam timēt, ut nō ob aliud felices dicerent Christianos, nisi qd mori oīno non possent. Ac per hoc nemo ppter illā uitā, q̄ post mortem beata futura est, per uitutē etiam contēnendā ipsius mortis ad Christi gratiā se finaret: sed ppter remouendā mortis molestiam delicatius crederetur in Christū, plus ergo gratiæ præstitit fidelibus suis. Quid enim magnū erat, uidentem mori eos q̄ crederent, credere se non morituros? Quanto maius est ita credere, ut se speres moriturū sine fine uiicturum? Eneruis uidelicet et debilis est fides, nec fides omnino dicenda, si homines credendo primā inuisibilia consequantur, id est, si fidelibus immortalitas in hoc seculo reddatur. Hinc et ipse dominus mori uoluit, ut (sicut dictū est) in morte euacuaret eū qui potestatem mortis habebat, et ludæos à seruitute legis eriperet.

Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit. Vnde debuit per omnia fratribus similari, ut miseris cors fieret & fidelis pōtifex ad deum, ut repropiciaret delicta populi. In eo enim in quo passus est ipse & tentatus, potens est & eis qui tentantur, auxiliari.

A ¶ Dictum est quia participauit carni & sanguini ut moreretur, & ita principem mortis angelum destrueret, & merito sic est dictum: quia nusquam. i. in nullo scripturarum sacrarum loco apprehendit ipse angelos, qui ab eo recesserant. Nusquam in scripturis inuenitur quod uoluisset apprehendere. i. ad se prendere & reducere angelicam naturam quae perierat, cum omnes scripturae de hominum reparatione concorditer loquantur. Duas enim ad intelligendum se creaturas fecerat, angelicam scilicet & humanam. Vtraque uero superbia perculit, & a statu ingenitae rectitudinis fregit. Sed una regimen carnis habuit, alia uero nil infirmum de carne gestauit. angelus namque solummodo spiritus, homo uero spiritus & caro. Misertus ergo creator ut redimeret, illam ad se debuit reducere quam in peccatione culpae ex infirmitate aliquid constare habuisse, & altius apostatam angelum debuit repellere, qui cum a persistendi fortitudine corruit, nil infirmum ex carne gestauit. Est adhuc aliud, quod et perditus homo reparari debuit, & superbies spiritus reparari non possit: quia nimis angelus sua malitia cecidit, hominem uero aliena prostrauit. Propterea nusquam. i. in nullo (sicut diximus) scripturarum loco, uel nusquam. i. nec in caelo, nec in aere, nec in terra, nec in abyso apprehendit angelos apostatas, imo penitus deseruit eos. *sed semen Abrae apprehendit*, quia nos quasi recedentes ab eo & longe fugientes ab eo, & insequutus misericorditer apprehendit, & in unam personam nostrae fragilitatis naturam sibi contemperauit. Semen, i. filios Abrae apprehendit. Melius posuit Apulus semen, quam si posuisset filios: quia semen tam de longinquis quam de propinquis parentibus dicitur, filij uero magis dicuntur propinqui. Gentes ideo omittit, quia Iudaeis loquitur: & quod posuit semen Abrae, sufficit suae intentioni. Et etiam per hoc reddit eos magis obnoxios Christo, qui non ad gentes, sed ad Iudaeos missus est, sicut ait, Non sum missus nisi ad oues, quae periire, domus Israel. Vel etiam gentes ad fidem conuersae, sunt semen Abrae: quia dum in Abrae semen, id est, in Christum credere, eius filij facti sunt, cuius semini sunt uniti. Vnde eis dicit: Si autem uos Christi, ergo Abrae semen estis. Siue igitur de Iudaeis, siue de gentibus fideles, semen Abrae sunt quod Christus apprehendit. Vnde, id est, propter hanc causam, quia non angelos, sed homines apprehendit, debuit fratribus similari, ut homo fieret quod illi erant. Ipsa enim natura suscipienda erat, quae liberanda. Idcirco namque redemptor noster non angelus, sed homo factus est, quia hoc procudubio fieri debuit quod redemit, ut & perditum angelum non apprehendendo desereret, & hominem in semetipso apprehendendo repararet. Semen Abrae apprehendit, id est, carnem de Abraam, ut filios eius saluaret. Ideoque fratribus per omnia praeter peccatum similari debuit, ut similiter esset homo mortalis & passibilis, & habens omnia cetera quae sunt naturaliter hominis. Per omnia similatus est eis, quia natus, educatus, creuit, passus est

& mortuus. Qui si aliter appareret, quomodo homines non coactos, sed uolentes ad salutem reduceret? Non enim haberent quem imitando sequerentur, nisi hominem uiderent sibi per omnia similem, quem imitari possent. Ob hoc praecipue nobis similari debuit, ut misericors fieret, id est, ut ille deus qui semper misericors extitit, & affectum pietatis erga creaturam suam habuit, humanum corpus haberet, ut in corde compungeretur nostra miseria & infirmitate, sicut euangelium narrat eum frequenter pro nobis gemitum & fleuisse, ut ueraciter compatientem nobis & condolentem miseris nostris. & quia posset nobis compati per consortium eiusdem naturae mortalis, nec tamen a miseris eripere, subditur: *¶ fidelis pontifex ad deum*. fidelis enim pontifex factus est, ut fideliter nobis exurgeret pontem super fluctus seculi huius ad terram uiuentium. Nullum enim fallit, sed omnes per pontem quem ipse fecit, gradientes fideliter ducit ad deum. Pontem quippe fecit, quia facultatem dedit nobis calcandi & superandi mundanos fluctus, atque transeundi super eos ad patriam uitae, & perueniendi ad creatorem nostrum, per hoc quod liberum arbitrium nobis restituit, & auxilium suae gratiae nobis concessit, ac se mediatorem dedit, ut repropiciaret delicta populi, id est, remoueret negligentias & culpas, quibus deum populus derelinquebat. Repropiciare componitur ex re, & prope, & cieo cieus. Et culpae quibus delinquimus, id est, derelinquimus deum & elongamur ab eo, quasi propinquat deo, dum importune incresecunt in oculis eius & ira eius irritat. Sed benignus pontifex noster repropiciat eas. i. retro cieit eas de eo quod fuerat prope, hoc est, remouet eas a facie dei, misericorditer interpellans pro nobis, & delens eas. et bene potest delicta nostra repropiciare, quia et a peccato hos potest in temptationibus custodire. Nam in eo in quo passus est. i. in inferiori substantia, in humanitate scilicet, de qua minus uideret, potens est nobis in temptationibus seruire. In eo, id est, in homine, in quo passus est a Pilato qui in diuinitate semper mansit impassibilis, ipse idem antea tripliciter & tentatus a diabolo, potens est & eis qui tentantur, auxiliari. i. eis qui post baptismum uel a diabolo uel recursum prauae consuetudinis tentantur, subuenire potest, ne corruant, ne ad ipsum, unde per gratiam dei liberati sunt, peccato ducente recurrant. Nam idcirco ipse prior tentari dignatus est, ut sic tentationes nostras suis temptationibus uinceret, sicut mortem nostram uenerat sua morte superare. Notandum quod tentatus in propria significatione de ipso etiam domino potest dici, quia multum continebat eum diabolus, cum impotentem hunc ad panem ex lapide faciendum arbitraretur, & auaritia ei persuadere conaretur. Hucusque immoratus est Apostolus in hoc, quod abundantius oportet nos obseruare ea quae a Christo et eius discipulis audiimus, quam quae ab angelis: quoniam omnia illi subiecta sunt, sicut autoritate prophetica probatum est. Nunc autem ingreditur facere comparationem inter Christum & Moysen, ut ostendat quia uerba Christi magis quam Moysi sunt obseruanda, ut magis ac

Mar. 7. 8

Luc. 19.

Iohan. 11.

D

Iohan. 19.

Matt. 27.

Marc. 15.

Luc. 4.

Matt. 4.

A magis persuadeat ea quae Christus predicavit, esse tenenda omnia: & nihil eum fecisse vel docuisse, quod non fuisset illi iniunctum a patre. & hoc est quod sequitur:

CAPVT III.

Vnde fratres sancti, uocationis caelestis participes, considerate apostolum & pontificem confessionis nostrae Iesum, qui fidelis est ei, qui fecit illum sicut Moyses fidelis in omni domo illius. Amplioris enim gloriae iste praeter Moysen dignus habitus est, quanto amplioris honoris habet domus qui fabricauit illam. Omnis namque domus fabricatur ab aliquo. Qui autem omnia creauit, deus est. Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus in testimonium eorum quae dicenda erant, Christus uero tanquam filius in domo sua. Quae domus sumus nos, si fiduciam & gloriam spei usque ad finem firmam retineamus.

¶ Dictum est superius quia Christus est pontifex noster ad deum, & quia pro nobis passus est, & potest etiam secundum quod homo est, auxiliari nobis in tentationibus. Vnde. i. ex omnibus his praemissis, uel propter omnia haec supra dicta o fratres. i. fide matre geniti, & per eandem sancti. i. a peccatis mundati, ac bonis operibus instituti, & participes quoque caelestis uocationis, quia sic & uos uocati estis ad caelestia, ut aeterna ibi cum Christo possideatis hereditatem, propter quod & ei multum debetis esse obnoxij & obediētes, qui uos ad caelestia uocauit per gratiam suam, & animos uestros a excellentia nouarum eius promissionum erigere. Vos (inquā) o fratres filij unius ecclesiae matris, propter haec omnia considerate. i. oculis cordium attenti conspiciate apostolum quem uobis deum misit, scilicet unigenitum suum. Merito Paulus istis se non scripsit apostolum, quibus nunc Iesum nominat apostolum, quoniam praerogative est eorum apostolus, sicut ait, Non sum missus nisi ad oues quae perierunt domus Israel. Et si carnales obseruantiae ad caelestem habitationem & uocationem sufficere possent, nunquam tantus, tam dignus esset eis missus. & non solum enim missus interpretatur. Considerate igitur hunc apostolum, diligendo & imitando eum, & faciendo uoluntatem eius: & considerate hunc eundem pontificem. i. intercessorem et uiam nobis sternentem ad terram uiuentium: quia & pro nobis interpellat, & facultatem nobis parat, ut super fluctus seculi ac super contra labentia transeamus ad caelestem patriam. pontificem dico confessionis nostrae. i. quem omnes Christiani confitemur, & quem Iesum. i. saluatorem agnoscimus. Omnes uidelicet confitemur, quia hunc salutis largitorem habemus, & alio non indigemus, quia ipse omnino sufficit ad salutem. Qui fidelis est ei qui fecit illum. i. patri, qui secundum humanitatem creauit illum, quia quicquid ei pater iniunxit, totum ipse fideliter adimpleuit: quia non sua, sed patris gloriam quaesuit, nec eius mandata abscondit: neque suam sed patris uoluntatem facere uenit, & ideo si carnales ceremonias euacuauit, in hoc paternam uolun-

tatem non contradixit, sed potius fideliter obediuit. fidelis est patri, sicut fidelis fuerat Moyses in omni domo illius. i. in omni plebe Iudeorum. In domo illius. i. Iesu uel patris, fuit fidelis Moyses, quia minister erat, non dominus. Et quaecumque dominus praecepit ut Moyses puniret, puniit: quicquid illi dominus iniunxit, totum ille fecit uel docuit, & ad opera uoluntatis domini peragenda Iudeos coegit. Sic & Christus fidelis est patri, faciens omnes uoluntates eius in omni domo. i. in omni ecclesia eius tam Iudeorum quam gentium. Et ideo fidelis est in hac domo non solum idololatriae gentibus euacuans, sed & carnales ritus de Iudeis ad nihilas. Dixi ut consideretis hunc apostolum, quod facere debetis: quia iste est praeter Moysen. i. maior Moyses, & hoc considerate. Nam si Moyses uobis sufficere posset ad iustitiam & salutem, nunquam iste tantus mitteretur nobis. Nam iste habitus est a patre dignus amplioris gloriae praeter Moysen. i. maioris honorificentiae & coronae quam Moyses. Secundum usum latine loquutionis dicere debuisset, dignus amplioris gloriae: sed secundum graecos dicit, dignus amplioris gloriae. Vel amplioris gloriae habitus & reputatus est iste praeter Moysen, quia dignus est pro merito ut maioris gloriae habeatur. Non enim per solam gratiam uel naturam hoc habet, sed & per iustitiae meritum. Praeter Moysen est & in gloria & in merito. Nam iste est filius, Moyses uero famulus: iste sanctificans, Moyses uero sanctificatus: iste immunis ab omni peccato, uelque quaque consummatus in omni bono. Moyses autem non sine peccato, qui sepe crescere potuit in aliquo bono, & intus iudicatus est a patre dignus habere maiorem gloriam et exaltationem post hanc uitam, in quantum habuit in hac uita maiorem uenerationem apud fideles & sibi subditos, quam Moyses habuerat apud suos. Moyses enim reputatus est dei famulus, dei minister bonus, dei dispensator fidelis, quem subditi uenerarentur non sicut deum, sed sicut magistrum. Christum autem uenerantur subditi sicut deum, creatorem suum, uerum deum, sufficientem ad gregem suum custodiendum, quod de Moysen non est putandum. & sic amplioris gloriae est iste praeter Moysen, quanto amplioris honorem habet domus. i. de domo uel in domo, qui fabricauit illam quam qui disposuit in ea. Quod de spiritali domo intelligendum est, uidelicet de plebe dei, cuius Moyses dispensator agnoscitur, sed Christus fabricator. ipse enim fabricauit. i. in fide fundauit & in bonis operibus aedificauit domum dei, quae est ecclesia, in antiquis & nouis sanctis, et ideo longe sublimius honoretur in ea quam Moyses. Dico quia fabricauit domum dei. Nam omnis domus. i. omnis anima quae fit templum dei, fabricatur ab aliquo alio, quia per se ipsam non potest constitui, nisi ab alio superiore construatur. Nihil enim boni ualet habere a se sola. Sed ille qui creauit omnia uirtutum bona in electis, deus est, et hoc agere Christus potentia diuinitatis suae sepe consumauit. Non solum enim creauit nos ut essemus, sed etiam ut boni essemus, si iam boni sumus. Quod si necdum boni sumus, rogandus est, ut qui nos fecit homines, faciat nos bonos. Ipse est ergo fabricator huius sanctae domus, ac per hoc aliter in ea quam Moyses honorandus. Et uterque quidem (sicut dictum est) fidelis fuit

Matt. 15.

Alias domo legitur

Ait, quia officium iniunctum bñ impleuit: sed tamē inter eos differentia fuit, quia Moyses qdem fidelis erat sicut famulus. Christus v̄o sicut filius i domo patris et dñs. Et hoc est: Et Moyses quidem fidelis erat. i. fideliter adimplens quæcunq; sibi diuinitus imperabantur. fidelis erat in domo non sua, sed eius. i. patris uel Christi: & in tota domo illa. i. in uniuersa plebe Iudaica, malos arguens atq; puniēs, bonos autē exhortans et sp̄ ad meliora promouens, non ut dñs, sed tanquā famulus: quia non se dicebat deum, sed famulantē ei qui se miserat: nec a deo diligebatur ut dñs, cuius erat ppria domus, in q̄ Moyses fidelis erat, & hoc in testimoniu corū quæ dicenda erant. i. ut testaretur & confirmaret ea, q̄ conueniebat dici carnalibus, qui nondū spiritualia capere poterant, nō ut gratiā daret. Dicebat em̄ fideliter populo q̄ deus præceperat. Quibus dictis dabat testimonium multis rationibus & miraculorū signis & uarijs assertiōibus. Dico quia Moyses erat ut famulus in domo domini, Christus uero nō sicut famulus, sed tanquā filius qui iure ē hāres, & tanquā dominus in domo non aliena, sed sua: quia propria erat eius, sicut & patris: ac si dicatur: Et si uterq; prælatus est domui dei, & in illa loquutio nō fidelis extitit, magna differentia est, quia Moyses erat in domo dñi tanquā famulus, Christus uero tanquam filius in domo patris & hāres & dominus. Et cum tanto sit maior Christus, debet om̄ino recipi: Moyses uero minor, in carnalibus obseruantijs postponi. Moyses enim sine Christo non proderit. Christus autē solus ad omnia sufficit. Diceret nūc aliq;: Quid ad nos, si Moyses uel Christus est in domo? Nescimus uidelicet q̄ sit illa domus, nec per hoc nobis Christus commendatur: quia et si homines fuerunt illa domus, illi potius credēdi sunt hoc extitisse, qui fuerunt temporibus Moyse uel Christi, non autē nos q̄ modo sumus, cui uidet̄ respondere Apostolus, *Quæ domus sumus nos*. Quasi dicat: Ne diffidatis de domo, quia nos sumus domus dei. Nos fideles & in hoc tempore, sicut antea patres nostri, sumus illa domus quam Christus sua morte fabricauit. Hac tamen conditione dico nos esse domum diuinæ habitationis, si retineamus fidutiā. i. si spem certissimam quam dedit nobis, non amittamus, si indubiam fortiter retineamus: hoc est, si certissime salutem in Christo speramus sine carnalibus obseruantijs, tunc sumus domus in qua per fidem habitat. fidutiā nanque pro spe hic accipitur. Et quia nemo potest sperare, nisi spes ex bona conscientia surgat, addit *et gloriā spei*, id est, si retineamus & bonam cōscientiam, quæ est causa spei, & decus & gloria mētis, per quā in spem erigimur: quia sicut idem Apostolus dicit, *Gloria nostra est testimonium cōscientiæ nostræ*. & quia nonnulli conscientiam boni operis habent, per quam gloriari in deo possunt & sperare, sed tamen uacillantem, ponit firmā. Et quia firmā per mentem uel animum possent habere, subdit, *usque in finem*. i. usq; ad obitum: quia qui perseuerauerit usq; in finem, hic saluus erit. Vel fidutiā retineamus,

mus, ne subrepēte aliqua infidelitate, diffidamus. C nos per Christum posse saluari, quærentes salutis auxilium in carnalibus obseruantijs, sed sine his solum Christum a domino sufficere indubitanter confidamus. Idcirco enim ostensus est Christus longe nobilior Moyse, ut solum Christum teneamus, in quo habebimus omnia, & gloriā spei, id ē, gloriosam spem, quia est de iucunditate cælesti: firmam. i. perdurantem usq; in finem uitæ, quando accipietur quod nunc speratur.

Quapropter, sicut dicit spiritus sanctus, *psal. 94*. Hodie si uocē eius audieritis, nolite obdurare corda uestra, sicut in exacerbatione secundum diem tērationis in deserto, ubi tētauerunt me patres uestri, probauerunt & uiderūt opera mea quadraginta annis. Propter quod infensus fui generationi huic, & dixi semper hi errant corde. Ipsi autē nō cognouerūt uias meas, quibus iurauī in ira mea, si introibunt in requiem meam.

¶ Nunc iterum inuitat eos terrendo ad fidem; ne propter incredulitatem perdant eternā requiem, sicut patres eorū in deserto: qui quia increduli fuerunt, terrā promissionis suæ significatā amiserunt. Domus dei sumus, si nō p̄ incredulitatē diffidamus, sed certa fide fidutiā teneamus. Quapropter nolite per infidelitatem obdurare corda uestra, & hoc ita moneo, sicut dicit spiritus sanctus. i. eandem intentionem ego nunc in uestram correctionem habeo, quā habuit spiritus sanctus, quando dixit istud ore Dauidico. Nec solus ego hoc suadeo, sed spiritus sanctus hoc idē similiter suadet. Et idem bonum ego uobis promitto, si obdieritis: uel malū, si cor obduraueritis, quod spiritus sanctus promissit, cum ad eos et alios in tempore gratiæ futuros uocē dirigeret, dicens: Hodie si uocem &c. Sanctus enim spiritus præuidens duritiā cordis Iudæorū, quia contra uocem domini lesu obdurati erant infideliter cor suū, & ideo autoritate sua uolens eos a duritiā cordis reuocare, & ad integritatē fidei Christi inuitare, scilicet ut nihil salutis putarent esse in carnalibus obseruantijs post aduentū ueritatis, dixit: Hodie &c. Et per hoc multum reuocat Apostolus Iudæos hanc prophetiā habentes, qm̄ ostendit spiritum sanctum hoc idē tanto tēpore antea prædixisse, quod nunc dicitur eis in tempore gratiæ. Hodie. i. hac egregia & nobili die, scilicet in hoc tempore gratiæ notabili & præclaro inter oēs alias ætates, in quo deus maiorem pietatis affectum hominibus exhibuit, quā in alijs temporibus: si uocem eius, id est, nouam Christi prædicationem audieritis, nullū incredulitatis signū remaneat in nobis. Modo per se loquitur, qui prius per præcones loquebatur: si tunc duri fuistis, uel nunc estote molles. Quod ait, si uocem eius audieritis, non dubitat illos eam audituros, sed per hoc magis attentos facit ad audiendū, dum quasi incertos reddit & suspensos, ne forte contingat ut non audiant. Nolite obdurare, id est, contra eum dura facere cor.

A da quæ sunt uestra. i. in uestræ uoluntatis arbitrio, sicut obdurauerunt patres uestri carnales in exacer-
Exod. 16. batione. i. in acerrima offensione, qua sibi deum red-
17. 32. diderunt acerbum, quum non crediderunt quod de-
Num. 11. us esset illis traditurus terram repromissionis, sicut
12. 13. 14. pollicitus fuerat, nec cælestem requiem, quæ per
16. 20. 21. eam significabatur. Nolite (inquit) nunc obdurare cor-
25. da secundum diem temptationis in deserto. i. sequentes &
Psal. 77. imitantes diem & tempus, in quo patres uestri me
tentauerunt, & ex diffidentia panem petierunt, atque
cum hæsitacione dixerunt: Nunquid poterit de-
Exod. 14. us parare mensam in deserto? & alia huiusmodi,
& hoc fecerunt in deserto, postquam de Aegypto
educti fuerant, ubi deum tentare non debuissent,
cuius tot & tanta iam uiderant opera, scilicet seip-
in manu ualida de Aegypto per mare rubrum sic-
co pede eductos, & hostes eorum in mari submer-
Num. 14. sos, et alia multa magnalia. Quare postmodum non
debuissent de protectione gratiæ ipsius propter
aliquos hostes diffidere. Cum enim audissent ab
exploratoribus habitatores promissæ terræ for-
tes ad prælium, obliti sunt uirtutis dei toties pro-
batae, nec crediderunt illum esse potestem ad ter-
ram illam populo suo subiugandam, propter quod et
indigni fuerunt intrare in illam. Vos autem caute ne
similiter facientes, à uera sanctorum patria exclu-
damini. Nam & uos spiritualiter ab Aegypto educti
estis. i. à tenebris ignorantiae, & ab afflictione uitio-
rum liberati, submersi in baptismo uestris hosti-
bus diabolo cum omni pompa eius & exercitu ui-
B riorum: & ducente domino ad hoc promoti estis,
ut mundum istum & præsentis seculi habitationem,
desertum horroris atque peregrinationem & exilium
esse intelligatis. Et ideo non debetis amplius deum
tentare per aliquam diffidentiam, ut putetis uos
sine carnalibus obseruationibus per Christum non pos-
se saluari, quia tunc non intrabitis in electorum pa-
triam, sed certissima fide credentes uos per eum
esse saluandos, sola eius præcepta seruare. Quia uero
dixit die temptationis, & à quibus esset illa temptatio
facta, non dixit, ideo nunc exponit qui deum in
deserto tentauerunt. Vbi. i. in quo deserto tentauerunt
me patres uestri, quorum temptationis & exacerbationis
filij & imitatores estis, dum in fide dubitatis.
& ideo timendum est uobis, ne quos habetis
patres in culpa, imitemini in eandem penam. Iam ergo
tales, non sint patres uestri, nolite eos imitari. Pa-
tres uestri erant, sed si non imitati fueritis, patres
uestri non erunt. probauerunt me. i. curiositatis causa
exquisierunt, an possem facere quæ petebant. &
uiderunt opera mea quadraginta annis: quia tam longo
annorum spatio feci coram eis in manu Moysi mira-
acula, & ipsi magis ac magis obdurauerunt cor-
da. ad hoc cum illis fui per quadraginta annos,
ut ostenderem tale genus hominum quod me semper
exacerbaret, usque in finem seculi fore, quia per il-
los quadraginta annos totum huius seculi tem-
pus significatum est. Ipsi me tentauerunt per infi-
delitatem suam. Propter quod ego fui insensus, id est,
contra iratus generationi huic tam peruersæ, quæ
& genus huiusmodi rebellium hominum in ec-

clesia usque ad finem mundi semper futurorum de-
signauit. Et licet me offenderet, tamen ego dixi sem-
per de illis, hi errant corde. i. per Moysen & Aaron
misericorditer annunciaui & corrigere studui er-
rorem, quem corde etiam habebant & scienter &
uoluntarie, dicens: Hi errant corde. i. ex propria
deliberatione, quia serio peccant: & cum sciât se
male agere, non desistunt. Ego quidem paterna be-
nignitate reuocabam eos, sed ipsi non cognouerunt ui-
as meas quibus incedebam. i. misericordiam, quæ eos
corrigen-
Psal. 14. dere studebam: & ueritatem, quæ eos si in
malo perseveraret, damnare disponebam: quia
uniuersæ uis domini misericordia & ueritas. Vel
non cognouerunt uias meas. i. non intellexerunt
præcepta mea, per quæ uenitur ad me, quia ego
spiritualiter loquutus sum, scimus enim quoniam lex spi-
ritalis est, ipsi autem carnaliter intellexerunt. Ita
non cognouerunt uias meas, sicut illis meritis
ego iuravi. i. immutabiliter confirmaui, et hoc feci
in ira mea. i. in dispositione ultionis sumenda, si in-
troibunt in requiem meam. id est, non introibunt in ter-
ram promissionis, in qua eos requiescere facturus
eram: nec in regnum celorum, quod per hanc signifi-
catur, ubi perennis est requies. Duo notat, & quod
pœnas eis dedit, & quod requiem negauit. Nam in
ira quæ negauit regem sumpsit ultionem. Defectus quoque
dictionis, uehementiam iræ designat, cum dicitur,
Si introibunt in requiem meam, quauis ira dei non
sit ut hominis. i. perturbatio concitati animi, sed
tranquilla dispositio iusti simpliciter constituti.
D Vehementer enim minatur, cum quasi præ nimia ira
imperfectam relinquit sententiam, dicens: Si introi-
bunt in requiem meam. Et cum iuramento minatur
istud. Multum ergo timenda est hæc comminatio.
Nam loqui deum, magnum est: quanto magis, iu-
rare deum. Iuramentum hominem debes timere, ne pro-
pter iurationem faciat quod contra uoluntatem
eius est. Quanto magis deum qui nihil temere iura-
re potest? Historialiter hoc loco reducit ad me-
Num. 14. moriam, quod miserunt uidere terram: & cum audierunt
ibi esse inexpugnabiles uiros, obliti uirtutis dei
toties probatae, dixerunt: Reuertamur in Aegy-
ptum, Vnde iurauit dominus quod non intrarent in ter-
ram illam, quæ est requies laborum, & sic omnes in soli-
tudine mortui sunt præter duos. & sicut illi per
incredulitatem & diffidentiam terram non intrauerunt
quæ illis parata erat, ut regerent in ea, ita uos
si in fide Christi dubitaueritis, uel inobediētes illi
fueritis, ueram iustorum patriam non ingrediemini.
Hucusque terrendo loquutus est, ne sint increduli
Christo, sicut patres illorum Moysi, ne ueram perpetuæ
beatitudinis quietem amittant, sicut patres illorum
requiem sibi promissam terram. Hinc blādendo mo-
nere incipit, ne requiem illam amittant: & temporis
opportunitatem suadet, ut ad eam festinet, subiungens:

Videte fratres, ne forte sit in aliquo ue-
strum cor malum incredulitatis discedendi à deo
uiuio, sed adhortamini uosmetipsos per sin-
gulos dies, donec Hodie cognominatur, ut
non obduretur quis ex uobis fallacia peccati.

A Participes enim Christi effecti sumus, si tamē initium substantiæ eius usque ad finē firmum retineamus, dum dicitur, Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare corda uestra, quemadmodum in illa exacerbatione. Quidam enim audientes, exacerbauerunt, sed non uniuersi qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen. Quibus autem infensus est quadraginta annis? Nonne illis qui peccauerunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto? Quibus autem iurauit non introire in requiem ipsius, nisi illis increduli fuerunt? Et uidemus quā nō potuerunt introire propter incredulitatem.

B Leniter incipit admonere, ut libentius admonitionē suscipiāt. Videte (inquit) fratres, quasi dicat: Mihi debetis acquiescere, quia uos fraterna dilectione admono. Videte, id est, rationabili consideratione caute, ne quis uestrum habeat cor incredulum, & excludatur ab æterna requie fidelium. Sed illud, quapropter, quod supradictum est, nonnulli uolunt huic monitioni iungere, ita: Domus dei sumus, si fiduciam & gloriā spei retineamus. Quapropter uidete, fratres ne dissidatis. Videte ne forte, quia in uestro est arbitrio, & ad utrumque se habet sit in aliquo uestrum, quia de multis non dubito qui perfecti sunt, cor incredulitatis, ut non credat Christum ad salutem sufficere, quia malum est tale cor, quā sic ruit in multam peccatorum uoraginē & post in mortem. Nam huiusmodi cor est cor, id est, uoluntas discedendi, id est, diuersis uis cedendi & fugiendi à deo uiuo. id est, à Christo qui (sicut legimus) est deus uerus & uita æterna. Qui enim ab eo diuersam uiam incedit, à uita discedēs ad mortem rēdit. Quod inter istos nonnulli faciebant, dū in fide Christi dubitantes, eum sine carnalibus obseruationibus ad iusticiam & salutem sufficere posse nō crederent: & ita iam pro exiguo fidem eius ducētes, facile ab ea recedere uellent. Et minus est per aliam culpā à deo discedere, quā per incredulitatem eum omnino postponere. Qui enim fidem abijcit, omnino à deo recedit. Qui uero per aliam ab eo culpam discedit, sperat adhuc reuerti. Per hoc quod dixit, cor incredulitatis, intelligi poterat cor malū, & cor discedendi à deo uiuo. Sed ideo posuit, quia istæ uoces magis ualent ad absterrendum eos. Non habeatis cor incredulitatis, sed potius adhortamini non diuersos, nō alterius gentis homines, sed uosmetipsos adinuicem. Quod enim dixit, uosmetipsos, ostendit hortationem eorum adeo necessariam inter eos esse, ut non oporteat extendi ad alios, adhortamini uos inuicem, ut sincere credatis, & sic ac sancte uiuatis. & hoc per singulos dies, id est, quotidie, & non per unum annum uel duos tantum, sed donec cognominatur Hodie, id est, quandiu in simul dies cognominantur. Nā quod dixit, hodie cognominatur, uoluit notare multitudinem dierum esse in tempore gratiæ. Quod tempus est hodie, id est, magnū & demonstrabile: & dies, id

est, clarum post tenebras erroris & ignorantiae. C donec hodie cognominatur. id est, quādiu tempus gratiæ durat, adhortamini uosipsos de incremento fidei cæterarum uirtutum: quia non minus modo potestis proficere, quā præsente Christo. Vel donec hodie cognominatur, id est, quandiu uita præsens unicuique manet, in qua semper dicitur, hodie adhortamini uosipsos ad meliora. Si quis enim peccauit, usquequo est hodie, potest reuerti. Nemo igitur desperet dum uiuit. Sed neque securus incaute fiat, quia nescit quando sibi istud hodie determinetur. ideo uos adhortamini, id est, ut non obduretur quis ex uobis, id est, non fiat durus & incredulus contra monitionem spiritus sancti, qui cor eius molle uult facere, ut possit in eo uerba sua uelut in cera scribere. Nō obduretur quis, neque enim de multis metuo. Nam obduratur contra fidem fallacia peccati, id est, errore peccati se fallere sub uirtutis specie, si cum fide Christi legem, quoniam à deo data est, putauerit saluti necessariam. Sic enim fallit peccato, id est, male faciet, dū se putauerit benefacere: quia ex obseruatione legis deum offender, cui se per eādem legis obseruantiam placere credit. Nam qui legem adhuc obseruat, Christum uenisse negat. Et ideo non debet quisquam nostrum obdurari tali fallacia, ut sub occasione legalis obseruantiae discedat à Christo, euacuās fidem eius. Nam participes Christi sumus effecti. Non enim potest fieri discessio, ubi primum nō est coniunctio. Sed nos iam Christo sumus coniuncti, & ideo non discedamus ab illo. Effecti sumus participes Christi in nomine & gratia, quia & Christiani uocamur, & gratiā eius percepimus: per quā quicquid boni habemus, assequuti sumus, scilicet si dem, peccatorum remissionem, innocentiam & iusticiam &c. Vel participes Christi sumus effecti, id est, spe sumus iam participes eiusdem incorruptionis & gloriæ quā Christus habet. Ac si dicitur: Debetis adhortari & nō esse duri, quia quod non eramus, facti sumus per gratiā, habentes patrem & Christo in hereditate. Tamen hac cōditione dico, si retineamus initium substantiæ eius, id est, fidem quæ est initium honorum, per quam deus extitit in nobis, per quā deificamur & diuinæ substantiæ participamus. Fides enim est substantiæ initium, id est, incorporationis eius, quia fundamentum est & origo uirtutum, per quas ipse constat in nobis, & nos membra eius efficimur. Et hoc initium oportet ut retineamus, nō titubās, sed firmum & inēdissum: nec per menses, uel annū, sed usque ad finem uitæ præsentis, ut scilicet nunquam deseramus fidem. Et ne dicerent, uobis apostolis tantum & Christi contemporaneis iussum est ut fidem teneant, subiungit, dum dicitur, hodie &c. Ac si dicat: Non tantum his quod Christū audire loquentem, præceptum est tenere fidem, & nō obdurare corda, sed etiam uobis hoc idem est iniunctum & cæteris omnibus. id est, quandiu dicis, hodie si uocem eius audieritis, hoc est, per totum tempus gratiæ uel præsentis uitæ. Vel ita: Non solum auditores Christi, fidē debuerūt adhibere dictis eius, sed & uos, quandiu cunctis dicitur, hodie si uo

A cem eius audieritis. i. quandiu uocem diuinæ prædicationis in hoc seculo potestis audire, nolite insideliciter obdurare corda uestra contra uocem dominicæ admonitionis, quemadmodum obdurauerunt patres uestri in illa notabili & magna exacerbatiōe. Nolite prauos exempla sequi, sed bonos. Nam quidam illos audientes in deserto uocem dei, pollicentis quod induceret illos in terram promissionis, in qua & requies æterna figurabatur, dubitauerunt deū hæc agere posse, & sic hæsitatiōe sua exacerbauerunt eum. i. acerbum sibi & asperum reddiderunt. Qua sententiā demonstrat non satis esse audire de illa requie, quia illi omnes audierunt, sed nō omnes perueniunt. Nam & uos nūc auditis, qd Christus uobis credentibus requiem illam pmitrat. Si dubitaueritis eum sine carnalibus obseruantijs nos in illam inducere posse, exacerbabitis eū sicut patres uestri, nec intrabitis in illā. Peius est em̄ exacerbare quā tentare. Quidā exacerbauerunt, sed nō uni uersi qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen. i. per ducatum Moysi. Nā inter eos erāt Caleb & Iosue, qui nō offenderunt, & hos debetis imitari. Nā & uos ducatu ueri Moysi, id ē, Christi, educti estis à tenebris ignorantiæ & erroris. Ideoq; non debetis amplius deum incredulitate & prauis moribus exacerbare, sed fide & bonis operibus ad terrā perpetuæ beatitudinis uobis promissam festinare. Per hoc qd dicit qdā exacerbasse, sed nō uniuersos, innuit qd intelligebat inter istos quosdam dubitantes, & quosdā nō dubitantes. Dico qd quidam exacerbauerunt, sed nō oēs. Sed quibus horum insensu est quadraginta annis, id ē, utrum illis qui exacerbauerunt, an illis qui non exacerbauerunt? Nonne illis qui peccauerunt? Vtq; illis. Quod ex affectu apparuit, quia prostrati sunt, id est, procul à castris & ab omni uicino strati sunt in deserto. & præ multitudine iacuerunt insepulta cadauera eorum, exposita bestijs & auibus. i. corpora eorum sicut brutorum animalium cadauera, relictā sunt in deserto, nec sepulturæ tradita, & in hoc apparuit ira dei. Significat autem (ut supradictū est) quadraginta anni totā præsentē uitam uel spatiū tēporis usq; ad finem seculi. In quo quicūq; post baptismum, uel infidelitate uel criminosa conuersatione deum irritant, non sunt digni peruenire ad terram uiuentium, sed in huius mundi solitudine laniantur more cadauerum à feris & auibus, id est, à malignis spiritibus, & ad æterna supplicia rapiuntur. Hieronymus in libro septimo super Iezechielem: Pepercit, ait, oculus meus ne interficerem eos atque delestem, nec omnino consummarem. In quo queritur, quomodo eis pepercit, quorū cadauera in solitudine corruerunt, & excepto Iesu Naue & Caleb filio Iephone, terram repromissionis nullus ingressus est. Ex q̄ intelligimus uiuere eos, nec æternis supplicijs reseruatos, nec deletos esse de libro uel de terra uiuentium, nec cōsumptos ante faciem domini. Si enim ex eo quod non sunt introducti in terrā, perisse credēdi sunt, ergo Moyses perijt, quidit tantum terram promissionis, & non est ingressus in eam. Peccātes quidē prostrauit in mor-

tem corporis, sed incredulis negauit requiem animæ post mortē. Et hoc est qd interrogatiue dicitur ad increpationem istorum, qui adhuc in fide dubitabant. Sed quibus iurauit non introire in requiem ipsius æternam, quæ significabatur per terram promissionis, uel in ipsam terram promissionis, nisi illis qui increduli fuerunt ad uocē promissionis eiusdem requiei? Quasi dicat: Non alijs hoc iurauit, sed illis. Et uidemus aperta ratione, quia non potuerunt introire in illam requiem perpetuam, sicut nec in terram promissionis, propter incredulitatem suam. Compleuit enim deus comminationem iuramenti sui, quia dixit incredulos in requiem suam nō intraturos, & similiter faciet omnibus incredulis.

CAP V T .III.

Timeamus ergo, ne forte relictā pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur aliquis ex nobis deesse. Etenim & nobis nunciatum est, quemadmodum & illis. Sed non profuit illis sermo auditus, nō admixtus fidei ex his quæ audierunt. Ingre diemur enim in requiem qui credimus, quæ admodum dixit, Sicut iurauit in ira mea, si introibunt in requiem meam, et quidem operibus ab institutione mundi perfectis. Dixit em̄ in quodā loco de die septimo sic: Et requieuit deus die septimo ab oībus opibus suis. & in isto rursum, Si introibunt in meam requiem. Quoniam ergo superest introire quosdā in illam, & hi quibus prioribus annūciatum est, non introierunt propter incredulitatem, iterum terminat diem quendam hodie, in Dauid dicēdo post tātum tēporis, sicut supra dictum est: Hodie si uocē eius audieritis, nolite obdurare corda uestra. Nam si eis Iesus requiem præstitisset, nunquā de alia loqueretur posthac die. Ita que relinquitur sabbatismus populo dei. Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse requieuit ab operibus suis, sicut & à suis deus. Festinemus ergo ingredi in illā requiem, ut ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum.

¶ Et quia propter incredulitatem illi perdidērunt requiem, ergo timeamus. i. solliciti simus, ne & nos similiter eā perdamus ob infidelitatem, ut si non amore, saltem timore fugiamus incredulitatem. Timeamus, quia timendum est, ne forte (forte dico, quia in arbitrio uestro est, & ad utrumlibet se habet) relictā pollicitatione, id est, ne contempta & neglecta atque deserta frequenti promissione, quam nobis deus fecit, uel quā nos in baptismate fecimus deo, introeundi per fidem et operationem in requiem quæ est eius, id est, potestatis illius, quia potest eam dare cui uult, existimetur aliquis nostrum deesse. Requiem illam nobis deus promissit credentibus, non relinquamus promissionem

Iezec. 20.

psal. 94

Gen. 2

Acius, sed certa fide teneamus eam, credentes quod sine carnalibus obseruantijs sola Christi promissione percipiemus illā. Timeamus ne q̄s ex nobis, id est, ex nostro collegio tam religioso, relinquens istā pollicitationem, & hæsitans in corde suo, atq; titubās in fide, det malā de sua salute cæteris op̄nionē, ut existimet deesse ab illa requie ppter incredulitatem suā, sicut antiqui patres. Nā unusq; q̄ debet studere tā firmus esse in fide & bona operatione, ut cum obierit, non sit dubium ad regem illā peruenire. Cæterz qui dum quoad uiueret, in fide nutauit & in opere negligēs fuit, existimatur post mortem ab illa deesse. Et hoc timendum est, ne cui nostrum contingat. Nā & ad nos pertinet de illa requie sollicitos esse, sicut p̄tinuit ad patres nostros. Etenim & nobis tempore gratiæ nunciatum de illa est per filium, quemadmodum per figuram terræ promissionis nunciatum est illis de ea per famulum: & ideo non possumus excusationem de ea prætere, quasi de ignorantia, quia non solum illis patribus, sed etiam nobis prædicata est illa requies. Nec solum in euangelio, sed & ante legem, & sub lege docti sumus de illa. Nobis nunciatum ē sicut & illis. *Sed illis non profuit.* profuit uel nobis. non pfuit illis sermo, id est, illa quietis prænuntiatio, q̄a sermone tū uisa est eis: & ideo non profuit sermo, quia auditus tū tummodo est, & nō completus. Et uere tantum auditus, nō factus uel creditus. Nam non admixtus fidei, ut & sermo & fides simul iungerent atq; miscerentur. fidei dico, ex his quæ audierunt ab exploratoribus suis. Non enim si dem ex uerbis eorū sumpserunt, sed magis amiserunt. Vel ex his quæ audierunt ab exploratoribus, factum est ut sermo quom prius audierāt de illa requie, nō admisceretur fidei illorum, sed falsus putaretur. Nā cum audirent terrā promissionis circumdatā montibus, urbes habere munitissimas & habitatores fortissimos, desperauerunt intrare in requiem illā, quæ & futurā significat regem: & sic præsentis quietis spe perditā, dubitarunt de illa quæ in hac erat præfigurata. Dixi q̄a & nobis nunciatum est de illa requie, quod effectus pbat, quoniā ingrediemur in illā. Non enim uia ingrediendi sciuissemus, nisi nobis esset nunciata. Vel ita: illis qui non crediderunt, non profuit: quia nobis qui credimus, pderit. Nā ingrediemur in illam requiem nos qui credimus, quemadmodum ex opposito dicit de incredulis, si introibunt in requiem meā. Per quod patet quia qui credunt, intrabunt. Ingridiemur em credendo, sicut illi perdididerunt non credēdo. Nō cognouerunt (inquit) uias meas, sicut illis merentibus iram meā exhibui. Ita cecī fuerunt ad cognoscendū uias meas, si cut ego firmis illis minatus sum qd non essent intraturi in requiem meā Palæstinæ regionis uel cælestis habitationis. & sicut ablata est illis quia nō crediderunt, sic nobis promissa si crediderimus. Quia uero dixerat nunciatum esse de illa requie, ostendit qn̄ & quomodo sit nunciatum, scilicet ante legē post perfectionē op̄erz, & sub lege quando p̄ terrā promissionis designabat, & tempore gratiæ

in Dauid. Tres enim requies memorat, unā sabbati, secundam in Palæstina, tertiā in cælo. Nunciatum est de requie, & quidem primo factis, deinde uerbis. Nam operibus dei perfectis, quæ fecerat p̄ singulos dies ab institutione mundi, id est, ex quo mundum coeperat instituere, subaudi, nunciata est illa requies quando deus requieuisse dicitur. Augustinus in sermone de decem chordis: In spū sancto, hoc est, in domo dei requies nobis sempiterna p̄mittitur. Nam quia spiritus sanctus dicitur, propterea septimum diem sanctificauit deus, quādo fecit omnia opera sua, sicut in Genesi scriptum le-
Gene. ii.
gimus, nō ibi sanctificationem nominatam, nisi illo die in quo dicit, requieuit deus ab operibus suis. Non em fatigatus erat deus, ut diceretur, requieuit deus ab operibus suis, sed in illo uerbo tibi la bonari requiem promissit. Vel quia fecit omnia bona ualde, & sicut dicitur, requieuit deus, intelligas etiam te post bona opera requietur: & sine fine requietur. Nam omnia opera superiora quæ dicta sunt, id est, dies superiores, habent uesperā, Vnus iste dies nō habet uesperā. Vbi deus sanctificauit requiē, ibi dicit, factum ē mane, ut inciperet ipsa quies: dictū ē, facta est uespera, ut fieret dies sine fine. Sic ergo incipit reges nostra quasi mane, sed nō finitur, quia in æternum uiuemus. Ad hanc spem quicquid facimus, si facimus, sabbatum obseruamus. Nunquam ab opere nouo cessauit deus donec homo factus est: sed eo facto, requieuit ab omni opere, per qd designauit, quia nullā aliā creaturam post hominem facturum erat, cui homo subderet, & ad cuius seruitium homo crearet. Nā quia ipse requieuit ab homine facto, intelligimus quod propter hominem fecerat omnia. Ideo promissa est homini requies operibus perfectis, & qd requies ac beatitudo sit ei promissa, ostendit scriptura. Nam in quodam notabili & egregio loco dixit spiritus sanctus de die septima, per quam significata est requies æterna, qui non describitur habuisse uesperā, sic, id est, talibus uerbis dixit: Et requieuit deus die septimo. Cur enim diceret post illam diē, in qua homo creatus est, sequenti die requieuit & ab opere cessauit, nisi per hoc uellet innuere, quoniam illum post cuius creationem requieuit, ad requiem & beatitudinem fecit. Per sex dies ab illa creatione non requieuit, quoniam nihil perfectū uidit, donec homo dominus & possessor omnium creatus fuit. Sed eo perfecto, perfecta sunt omnia: & tunc tādē cessauit ab omni opere, quia tunc omnia perfecta fuerunt, quoniam hominem propter quē facta erant, habuerunt. Regeuit deus ab omnibus operibus suis, id est, cessauit a noua operatione, ut nihil amplius faceret, nisi de materia ibi facta, uel ad similitudinem eorum quæ iam ibi fecerat. Sex diebus operatus est, septima quieuit. Sic & in sexta ætate homo natus est mundo ad laborem. Sexta diē & sexta diei hora passus, septima quieuit in sepulchro. Per qd nos docuit post opera nostra, quæ sex ætatibus, i. infantia, pueritia, adulescentia, iuuentute, senectute & senio sunt, debere quiescere in septima ætate quasi septima diē

A Prima enim ætas, ut dixi, infantia est lactis hube-
re nutrienda. Secunda, pueritia solido cibo iam
apta. Tertia est adolescentia, sufficiens ad genera-
dā sobolē. Quarta, iuuetus robusta & honoribus
apta. Quinta ē senectus, qñ iuventutis ardor refri-
geratus & extinctus est: quoniam feruore carnis
mitigato, uita ducitur in tranquillitate. Sexta est
decrepita ætas, quādo perit homo qui fuerat, qñ
uiribus amissis, iam positus est in introitu mortis.
Post harum finem etatum sequitur mors. Eodem
modo & in spiritali uita sex possunt ætates nota-
ri. Infantes enim sunt, qui sensu imbecilles, sola au-
toritate se defendūt, qui de sua fide sine aliqua ra-
tione autoritatibus patrum humiliter acquiescūt.
Pueri, quorū sensus iam aliquantulum sunt exer-
citati, qui non manent contenti sola autoritate,
sed quibusdam rationibus & inuestigationibus
iam promouentur ad rationē fidei. Adolescentes
sunt, quorū sensualitas iam subdita est rationi, ut
iam sufficiat ad generationem honorū operum,
ut iam laborent & moueantur ad bene operan-
dum. Iuuentus est, quando nō solū generat mens
per bonam operationem, sed etiam uirtus eius tā-
tum induruit & roborata est, ut neque morte, ne-
que uita separari ualeat à charitate dei, sed mar-
tyriū (si opus fuerit) subire nō uereat. Senectus ē,
quando mens ita præualeat sensualitati, ut non so-
lum nō superet, sed etiā non impugnet ab ea, ut
caro iam spiritui (prout est in hac uita possibile)
consentiat, & eandem quietē & animæ puritatē
concupiscat. **B** Decrepita etas est illorū, qui iam (pro-
ut est) contemplatione domini fruētes, ad in-
star angelorū uiuūt, iā filij huius mundi nō dicen-
tes, iā cælestibus conuersantes, ut uestigia humane
conuersationis in operibus illorū iā nulla uideri
possint. Post hæc sex morū etates sequit̃ dies septi-
ma, æterna omnibus sic uiuentibus pmissa, in qua
dñs eis uera reges & perennis lætitia, ut non am-
plius futuri sint in aliquo labore uel miseria. Hæc
nobis deus significauit, quando post operationē
sex dierum, septima quiescere uoluit. In illo scri-
pturæ loco demonstratum est, homini requiem
esse promissam, atq; nunciatum est ibi ante legem
de illo: *Et rursum eadem requies sub lege per figu-
ram terræ promissionis in isto loco nuntiata est &
promissa, dicente spū sancto de incredulis, Si in-
troibunt in requiem meam, id est, in terram quā Moy-
ses promittebat, quæ significabat ueram regem,
quam spiritus sanctus parauerat, ac per hoc nec in
illam ueram intrare poterunt. Vbi enim incredu-
lis facta est comminatio quod in eam non introi-
bunt, ibi declaratū est quoniam promissa fuit aliq-
bus hominibus. Si enim nulli pmissa esset, nec ali-
quē intraturū prædictum fuisset. Et non esset cau-
sa comminationis quod nō essent intraturi, si nul-
lus esset intraturus. Nec multum eos laderet, si mi-
naretur illud auferre, cuius speciem & certitudi-
nē aliquam nequiuissent habere. Ecce bis signata
& promissa est requies per diem sabbati & per
rā promissionis. Et quia spiritus sanctus q nec fal-
si nec mentiri potest, eā signauit, nunciavit, promi-*

lit, & illā aliquibus præparauit, qui superflue nō
fecisset eā, ergo superest, id est, restat quosdam, id est,
egregios & electos introire in illam perennem pro-
missionem & ueram. Et quoniam superest quos-
dam introire, & hi quibus prioribus annunciatum est
ut intrarent, non introierunt propter incredulitatem in
ueram requiem, quam terra promissionis figura-
bat, ad quam non peruenerunt, ergo iterum, id est,
sub eiusdem requiei designatione terminat & di-
stinguit spūs sanctus diem quendam hodie, quo nun-
ciata impleatur, id est, egregium tempus gratiæ
in aduentu CHRISTI, dicendo in David, id est,
loquēs per David: quia non ipse David loqueba-
tur, sed spiritus sanctus in eo. & hoc post tantum tem-
poris ab introitu filiorum Israel in terram promis-
sionis. Vnde patet non de illa terra tunc eum di-
xisse, quæ iadudum habebat: sed de uera requie,
quæ adhuc expectabat. Introitus em̃ terræ promis-
sionis iā tunc non poterat illis auferri. Ex quo au-
tem fuit in deserto facta cōminatio, quæ dicit, Si
introibunt in requiem meam, processit magnum
spatium usq; ad tempus David. Sed à tempore cō-
minationis huius usq; ad introitum terræ promis-
sionis, modicum tempus fuit. Et per hoc constat
esse dictum de promissioe ueræ requiei, quā post
tantum tempus David fecit his, qui futuri erāt in
nouo testamento, quia contemporanei sui iam in-
trauerāt. Ideo terminat diem quo possimus in ue-
ram requiem intrare. Nunquā uidelicet aliqui in-
trarent, nisi tempus gratiæ distinctum fuisset, in
quo regna cælorum paterent fidelibus. Ideo ter-
minat diem intratiōis, qm̃ superest aliquos intra-
re. Et hi uideret intraturos, nō terminaret. Qui
licet sub lege uiuens corde tñ positus in tempore
gratiæ, dicens hodie, tertio nunciat requiem illo
tempore cōsummandā, diem terminat, hodie di-
cendo in David, qd̃ hodie est intelligendum, sicut
supradictum est, Hodie si uocem eius audieritis. Diuersis
enim significationibus posuerat, hodie, quādo di-
xit, Hodie genui te: & quando rursus ait, Hodie
si uocē eius audieritis. Et ideo debuit terminare,
quā significationē haberet nūc Hodie, ne aliter in-
telligeretur. Hodie iā in hoc uniuerso tēpore gra-
tiæ, de quo Iohānes scribit, quoniam tenebræ trāsie-
runt, & lumen uerum iam lucet, si uocem prædi-
cationis eius audieritis, quia non omnes audiunt
illam qui sunt in tempore gratiæ, sicut nūc quoq;
multi paganorum, ad quos euangelica prædica-
tio nō puenit. nolite cōtra uocē eius obdurare corda ue-
stra, ne tēpus gratiæ uobis in uacuum transeat, quā
post nō erit tēpus in quo possitis intrare in requi-
em. Diceret aliq; Tu dicis qm̃ hi qbus prioribus
annunciatum est, nō introierunt, & nos uidemus
quia introierunt, quoniam p̃ Iesum Naue eam cō-
sequeuti sunt. Cui rñdetur: Nō introierunt prop̃
incredulitatē suā requiem homini pmissam. Nam
si Iesus filius Naue. I. Iosue filius Nun, præstitisset eis
illā requiem in distributiōe terræ promissionis, nō
ultra fieret sermo de alia die, qua pateret in requi-
em ingressus. Vel ita cōtinuari pōt: Superest quos-
dā intrare sicut David terminat. Nā si Iesus, id ē,

Gen. 2.

Psalm. 94.

Psalm. 2.
Psalm. 94.

I. Iohānes

A & ipse Iacob duodecim patriarchas, Apostoli quoque ingredienti domum dicebant, Pax huic domui: & si digna erat domus, requiescebat pax domini super eam: si uero se exhibebat indigna, reuertebatur ad eos qui eam fuerant imprecati: ita & nunc in fine epistolæ suæ Apostolus gratiam credentibus imprecatur, quæ cum uoto habebat effectum, & erat in potestate credentium, si talem se benedictus, qualem benedicens imprecabatur, præbere uoluisset.

PRAEFATIO IN EPISTOLAM

AD PHILEM

MONEM

Philemoni familiares literas mittit Apostolus à Romano carcere, pro seruo eius Onesimo rogās, quia ipse furatus fuerat, & ab eo ne comprehenderetur Romam fugerat, sed ibi familiaritatem Apostoli consequutus, baptismum Christi perceperat, & intantum se correxerat ac doctrinam apostolicā didicerat, ut idoneus Christi predicator efficeretur. Ideoque ueniam à Philemone in tendit illi Apostolus impetrare, remittens eum cum hac epistola.

EPISTOLA PAULI

AD PHILEM

MONEM

PAULVS uinctus Christi Iesu, & Timotheus frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro, & Appiæ sorori charissimæ, & Archippo cōmilitōi nostro, & eccle-

siæ, quæ in domo tua est: Gratia uobis & pax à deo patre nostro & dñō Iesu Christo.

¶ Paulus uinctus Iesu Christi scribit Philemoni. In eo quod nomen suum præmittit celeberrimum, innuit ei quod tanto uiro denegare non debeat quod expetit. Apostolum uero se non dicit, quia cum impetrare ueniam intendat, uerba tantum blandientia oportet eum ponere, non nomen autoritatis præferre. Non imperat, sed orat. Maioris tamen uidetur supercilij, uinctum Iesu Christi se dicere quàm apostolum. Gloriabantur enim apostoli quod digni fuerant pro nomine IESV Christi contumeliam pati. Sed necessaria est autoritas uinculorum. Rogaturus enim pro Onesimo, talis rogare debuit, quod posset impetrare quod posceret, & mentione suorum cruciatuum Philemonem ad misericordiam flecteret, ne ei dolore super dolorem adderet, si ueniam Onesimo dene garet. Non omnis autem qui uinctus est, Iesu Christi uinctus est: sed ille tantum, qui pro Christi nomine & pro eius confessione uincula patitur, sicut sanguis effusus ille tantummodo martyrem facit, qui pro Christi nomine funditur. Scribit igitur ad Philemonem Romæ uinctus in carcere, quo tempore uidentur ad Philippenses & Colossenses & Ephesios epistolæ esse dictatæ. ad Philippenses illa ex causa primum, quod cum solo Timotheo scribit, quod in hac epistola facit. Dehinc

quod uincula sua manifesta dicit facta pro Christo in omni prætorio. Quod sit autem prætorij, in ipsius epistolæ fine significat: Salutant uos oēs sancti, maxime autem qui de domo Cæsaris sunt. A Cæsare uidelicet missus in carcerem, notior familiæ eius factus, persecutoris domum Christi fecit ecclesiam. Porro & ad Colossenses principum est simile, Paulus apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei & Timotheus frater. Et in fine dicit, memores estote uinculorum meorum. Eridē Onesimus qui nunc Philemoni cōmendatur, etiam perlator eiusdem epistolæ fuit. Sic uidelicet legimus: Quæ circa me sunt, omnia uobis nota faciet Tychicus charissimus frater, & fidelis minister & cōseruus in domino, quem misi ad uos ad hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa uos sunt, & cōsolatur corda uestra, cum Onesimo charissimo et fideli fratre, qui est ex uobis. Hic autē Philemon, ad quem hæc epistola scribitur, Onesimi dominus est, imo frater esse cōpit in domino, & ad Colossenses refertur quod Onesimus ex eis sit, unde ratio nos ipsa & ordo deducit, quod & Philemon Colossensis sit, & eo tēpore cōmunē ad oēm ecclesiam Onesimus epistolam tulerit, quo priuatas & sui commendatrices ad dominum literas sum pserat. Est & aliud indicium, quod in hac eadem epistola & Archippus nominatur, cui hic cum Philemone scribitur. Dicite, inquit, Archippo: Vide ministerium quod accepisti in dñō, ut illud impleas. Quod est ministerium quod Archippus accepit à domino: ad Philemonem legimus, & Archippo cōmilitoni nostro: ad Ephesios etiam scribit se uinctum in domino, & in fine dicit: Ut sciatis quæ circa me sunt, omnia nota uobis faciet Tychicus charissimus frater & fidelis minister, quē misi ad uos in hoc ipsum, ut cognoscat quæ circa me sunt, & cōsolatur corda uestra. Tychicus autem is est, qui & ad Colossenses cum Onesimo mittitur: & eo tēpore Onesimum habuit comitem, quo Onesimus ad Philemonem literas perfererat. In quorum principio Paulus sibi Timotheum adiungit, ut epistola maiorem haberet autoritatem, quæ non ab uno scribebatur, & Philemon non solum propter Apostolum, sed propter Timotheum qui sibi familiaris erat, faceret quod rogabatur. Paulus & Timotheus frater scribunt Philemoni dilecto: & quia dilectus est ab eis, debet eorum gratia concedere ueniam Onesimo. In Græco tñ non habet dilectus, sed diligibili. Inter dilectum autem & diligibile hoc distat, quod dilectus appellari potest & ille, qui dilectionem non meretur: diligibilis autem is tantum, qui merito diligitur. Denique & inimicos nostros diligere præcipimur, qui sunt dilecti, sed non diligibiles. Amamus quippe illos, non quia amari merentur, sed quia dominus hoc præcepit. Philemon uero & dilectus & diligibilis est, quia & diligitur & diligere meretur. Philemoni (inquit) dilecto & adiutori nostro. i. per suam prædicationem adiuuanti nos ad disseminandum Christi euangelium: & ideo dilectus est à nobis, quia in eodem sanctæ prædicationis opere quo & nos, la

A borat. & Appie sorori charissime, non habenti in se falsæ aliqd & fictæ germanitatis. & Archippo commilitoni nostro, quem arbitror cum Paulo & Timotheo contra aduersarios pro Christi nomine dimicantem, extitisse uictorem: & propterea nunc commilitonem dici, quod in eodem certamine belloq; superauerat, uel quod adhuc commilitaret illis in prædicatione assidua & hostium repressione. Illud quod ad Galatas scribens Apostolus, ait in Christi fide nihil referre, gentilis sit aliquis an Iudæus, uir an mulier, seruus an liber, etiam in hoc loco perspicuum fit. Inter duos quippe uiros apostolicos, inter cooperatorem Pauli & commilitonem eius, medium Appiæ nomen inseritur, ut tali ex utroque latere fulta comitatu, non uideatur ordinem sexus habere, sed meriti. Sunt qui intelligant Appiam coniugem esse Philemonis & Archippum eius filium. Quod satis uidetur congruum, ut scilicet Philemoni tanquam patri familias principaliter mittat epistola, deinde Appiæ uxori eius & Archippo filio eius, nec non & ecclesiæ, id est, conuocationi fidelium quæ est in domo eius, id est, in familia ipsius, uel quâ ipse pro Christi nomine pascit & tenet in domo sua. Vxorem & filium & domesticam ecclesiam ideo salutatur Apostolus, ut omnes pro Onesimo interueniant, & ei ex corde dimittant, quia & ipsi ab illo offensi fuerant. Gratia, inquit, & pax sit uobis à deo patre & domino Iesu Christo. Gratia est, qua nullo merito nulloq; opere saluamur: pax, qua reconciliari deo per Christum sumus. Sed quoniam à patre & à Christo gratia & pax rogatur, una filij patrisq; natura esse uel potentia monstratur, cum id potest filius præstare quod pater, & id dicitur pater præstare quod filius. Hucusque Paulus & Timotheus Philemoni & cæteris, hinc iam solus Paulus soli Philemoni usque ad finem epistolæ loquitur.

Gratias ago deo meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis, audiens charitatem tuam & fidem, quam habes in domino Iesu & in omnes sanctos, ut communicatio fidei tuæ euidens fiat in agnitionem omnis boni, quæ in nobis est in Christo Iesu.

¶ Multipliciter laudat Philemonem, ut postmodum facilius eum flectat ad concedendum qd rogabit. Gratias (inquit) ago & c. quasi dicat: O Philemon, ignoscere debes Onesimo, nec iam ullum rancorē uel odiū retinere contra eum in corde tuo, quoniam es egregiæ charitatis & fidei, unde gratias ago deo meo. Quomodo em̄ tam charitatus uir charitatem suam non extendet usq; ad seruum bene correptum? Aut quomodo tam fidelis non indulget illi, qui eandem fidem iam habet? Gratias ago pro te deo. deo dico, meo, id est, quasi proprio, quoniam speciali quadam excellentia præ cæteris illi seruo. Gratias illi ago, semper memoriam tui faciens in orationibus meis. Ambiguum est utrum gratias agat deo suo semper,

an memoriam Philemonis faciat in orationibus suis semper. Et utrunq; intelligi potest. Qui enim præcipit alijs ut in omnibus gratias agat deo, nullis angustijs poterat concitari, ut gratias sp̄ deo ipse non referret. Si aut̄ pro sanctis & melioribus quibusq; semp̄ orabat, credibile est eū pro Philemone semper orasse, ut fides eius & charitas Christi misericordia seruaretur. Gratias (ingit) ago sp̄, uel semper sum memoriam tui faciens in orationibus meis. i. quotiescunq; oro pro me, intermisceo & orationem pro te. Gratias ago, audiens. i. quoniā frequenter audio charitatem tuam & fidem, quam habes in domino Iesu, & in omnes sanctos eius. Ob hoc em̄ grates refero & orationes pro te facio, quoniam sæpe narratur mihi te habere charitatem in dño Iesu, qua diligis eum super omnia: & in omnes sanctos eius, quos tanquā teipsum diligis, ideoq; debes & Onesimum diligere, quia iam sanctus eius est. Fidem quoq; habes in domino Iesu & in sanctis eius, iuxta quod in Exodo legimus, quia credidit populus deo & Moyse seruo eius. Quicunq; que credit deo, aliter eius fidem recipere non ualet, nisi credat & sanctis eius, id ē, prædicatoribus & scripturarum sanctarum autoribus. Nec est in deum uera dilectio & fides, quæ in ministros eius odio & infidelitate conetur. Talem habes charitatem & fidem, ut communicatio fidei tuæ fiat euidens in bonis operibus. Vel ideo pro te oro, ut communicatio fidei tuæ. i. quod fides tua credit omnia q̄ habes, debere sanctis omnibus esse cōmunia, fiat euidens. i. exterius uideatur in opere, ut quod intus credit, foris demonstret in operis executione. Et hoc faciat, proficiens in agnitionem omnis boni, ut scilicet bene credendo & bene operando ad hoc perueniat, ut omne bonum prout in hac uita possibile est, agnoscat. i. intelligat & à malo discernat, & quale sit sciat. Sunt enim pleriq; simplicium, q̄ faciunt opera iustitiæ, & non habent eorum quæ ipsi operantur scientiam. Sed tu bona cuncta quæ feceris intellige, ut cōmunicatio fidei tuæ fiat euidens in agnitionem omnis boni. boni dico, existētis in Christo Iesu. Quantis gradibus, quantisq; profectibus apostolicus in altiora se sermo tēdit. Habet quispiam charitatem & fidem in deum & in sanctos eius, sed forsitan non æquali eam in oēs lance cōmunicat. Et cōmunicat forsitan in oēs, sed opere non explet uoluntatem. Implet aliquis & opere, sed gestorum suorum perfectam non ualet habere notionem. Sit alius quoq; qui & opus habet & scientiam, sed nō habet omnis boni. Multa enim iuste, mansuete, studiosq; perpetrans, impar est suis in aliqua parte uirtutibus. At non talis Philemon, habet quippe communicationem operatricis fidei & charitatis euidens in deū & in oēs sanctos eius, in agnitionē oīs boni. Quæ scilicet agnitio cū in apostolis sit, nō eam putemus ob id tm̄ esse perfectam, q̄ similis sit: sed in eo totam esse, quia Christi est: ut quicquid boni & in Philemone laudatur & de apostolorum exemplo sumitur, inde bonum sit, quia de Christi fonte ducatur.

A Gaudium enim magnum habui & consolationem in charitate tua, quia uiscera sanctorum requieuerunt per te frater. Propter quod multam fidutiā habens in Christo Iesu imperandi tibi, quod ad rē pertinet, propter charitatē magis obsecro, cum sis talis ut Paulus senex, nunc autem & uinctus Iesu Christi. Obsecro te pro meo filio, quem genui in uinculis, Onesimo, qui tibi aliquādo inutilis fuit, nunc autem & mihi & tibi utilis, quem remisi tibi. Tu autem illum ut uiscera mea suscipe.

¶ Plenius inculcat & docet quia dixerit, gratias ago deo meo, semper memoriā tui faciens in orationibus meis. Ideo (inquit) gratias ago, quā audita charitate tua, quam in sanctos exerces, habui in ea gaudium, non qualecūq; sed magnum & consolationem. Desolationem uidelicet quandam & tristitiam habueram, dum uererer ne si ad te reuerteretur Onesimus, aliquid mali à te pateretur. Sed audito quod in omnes sanctos charitas tua redundaret, consolationem & gaudium habui, credens quod & Onesimo qui iam uinctus ex sanctis est, ueniam dares. Ideo gaudium & cōsolationem in tua charitate percepi, quia tanta est, quod uiscera, id est, corda sanctorum, quos frequenter hospitio suscepisti, requieuerunt per te o bone frater, id est, tanta illis beneficia foris exhibuisti, ut etiam internus eorū affectus in bonitate tuæ charitatis requiesceret. Requiescunt uidelicet mens & uoluntas sanctorum per eos, qui pietatis opera sectantur, sicut & affligitur per illos, qui peruerie agunt. & dignum erat agere gratias deo pro charitate Philemonis, qui internum cordis affectum & profundos animi recessus sanctorum recipiendo refecerat. Hanc uidelicet habet Apostolus consuetudinem, ut semper per uiscera uocet, uolens plenam mentis ostendere charitatem. Vnde gaudens cum gaudentibus, & cum his qui requieuerant, refectum esse se credens, habet latitiam non transitoriam & leuem, & q̄ fortuito possit accidere, sed magnam & (pro ut erat in Philemone charitas) eminētem, quam augebat consolatio super eiusdē Philemonis charitate, descendens à patre misericordiarum & deo totius cōsolationis. Hinc ad rem uenire paulatim incipit, subdendo: Propter quod, id est, quia sæpe uiscera sanctorum per te requieuerunt, ego habens in Christo Iesu, pro quo tanta facis, multam fidutiā imperandi tibi, id est, multam certitudinē quod (si uolueris) possim imperare tibi illud, quod pertinet ad rem, id est, ad utilitatem tuā & meam, propter charitatem nolo imperare, id est, nolo te imperiosa auctoritate cogere, sed intermisso imperio magis. i. potius obsecro. i. per sacra te precor, scilicet per fidē, per charitatem tuam te rogo, ut facias quæ postulo. Obsecro inquam te, cū sis talis ut Paulus senex, id est, quia es talis qualis ego Paulus senex, id est, tā prouectus ætate corporis sicut ego: & ideo non impero tibi, sed te obsecro, quia senes non sunt

imperio cogendi, sed obsecratione rogandi, sicut in alia epistola dictum est, Seniore ne increpaueris, sed obsecra ut patrem. In hoc ipso quod senem Apostolus se nominat, & illum in senectute sibi æquiparat, ne senem offendere negando quod possit debeat, cum & ipse sit senex, liquido notat. Senex (inquit) sum, nec tantum senex, sed etiam nunc uinctus sum, id est, catenis in senectute constrictus, ideoq; magis annuere debes petitioni meæ, ut sic quodammodo lenias uinculorum meorum aggrauationem. uinctus (inquit) sum & uinctus Iesu Christi, id est, pro eius euangelio uinculis mancipatus. Et propterea non me contristes, ne & illum offendas cuius uinctus sum. Multis in Philemonem laudibus ante præmissis, cum sit talis res pro qua rogaturus est, quæ & præstanti sit utilis & rogāti, poterat Paulus magis imperare quā petere. Et hoc ex fidutiā illa ueniebat, quod qui tanta ob Christum opera perpetrauerat, utique impar sui in cæteris esse non poterat. Sed uult magis petere quā iubere, grandi petentis auctoritate proposita, per quam & apostolus supplicat, et senex, & uinctus Iesu Christi. Totum autem pro quo rogat, hoc est, sicut & in exordio prælibauimus: Onesimus seruus fugam furto cumulans, q̄dam ex bonis domini sui tulit, et pergens ad Italiam, ne e proximo facilius posset apprehendi, pecuniam domini prodige dissipauit. Hic igitur cū ob confessionem CHRISTI Paulus esset in carcere, credidit in dominum Iesum, et ab eo baptizatus, digna pœnitentia maculas uitæ prioris absterfit, intantum ut is apostolus conuersionis eius testis fieret, qui quondam Petrum increpauit non recto pede in euangelij ueritate gradientem. Quantum igitur ad peccatum & ad facinus pertinet, quo dominum læserat, ueniam non meretur. Quantum uero ad Apostoli testimonium, qui scit eum plene esse conuersum, grandi pondere premitur, qui rogatur, ut ueniam non neget qui e seruo fugituo atque raptore minister Apostoli factus erat. Quod autē aliud habebat Apostolus ministerium, nisi euangelij Iesu Christi, ut non quasi à domino, sed quasi à conuerso & coeuangelista ignosceretur ei, qui seruus esset Christi, similiter & minister? hoc est itaq; quod rogat, subdens: Obsecro te pro meo filio &c. Quasi dicat: dixeram, propter charitatem magis obsecro, & nō manifestaueram pro quo, uel quid obsecrem te. Sed nō scias, quia obsecro te pro filio meo, id est, proprio & quasi singulariter dilecto, quem spiritaliter genui in uinculis positus. Et quia ille uincula mea non abhorruit, sed animosus fidem suscepit, condonandum est ei quod prius errauit. Modo primum nominat ipsum filium, pro quo postulat, præmissis multiplicibus causis, cur debeat impetrare quod pro illo rogat. scilicet pro Onesimo, inquit, obsecro. Et cur pro illo sit obsecrandū, subiungit: qui tibi aliquando inutilis fuit. Ideo (inquit) pro illo obsecro, quia aliquando, id est, olim fuit tibi inutilis, id est, non quærens utilitatem tuam, sed dānum, cum pecuniam tuam furaretur &

A fugeret. Sed nunc est utilis & tibi & mihi. ideoq; debes illi ignoscere. quem remisisti tibi, ut à te ueniam peteret, & tibi satisfaceret, tuoq; seruitio deditus esset. Domino tantum antea inutilis fuit. Neque enim seruus fur atque fugitiuus alteri nocuit nisi domino suo. Nunc e contrario utilitatis compensatione, qua & ipsi domino & Paulo utilis est, ceterisq; per Paulum, plus charitatis meretur quam odij ante meruerat. Vnde ait: Qui tibi aliquando inutilis fuit. Tibi (inquit) soli, non ceteris. Nunc autem tibi & mihi utilis. Vtilis domino suo, quia posset Paulo seruire pro domino suo. Paulo uero in eo utilis, quia illo in carcere uinculisq; detento, posset in euangelio ministrare, id est, euangelium pro illo foris prædicare. Simul autem admirandum de magnanimitate Apostoli & in Christum mente feruenti. Tenetur carcere, uinculis stringitur, squalore corporis, charorum separatione, penalis tenebris coartatur, & non sentit iniuriam, non dolore cruciatur, nihil nouit aliud nisi de Christi euangelio cogitare. Sciebat seruum, sciebat fugitiuum, sciebat aliquando raptorem ad Christi fidem esse conuersum. Grandis laboris est, talem hominem in eo perseverare quod coepit. Idcirco filium suum & filium uinculorum suorum & ministrum euangelij in uinculis constituti inculcat ac replicat, ut Philemon ille prudenter & dispensatorie tantum in præfatione laudatus, non audeat negare, ne suis laudibus uideretur indignus. Remissi (inquit) illum tibi, id est, iterum missi ad te unde discesserat, quoniam alieno seruo nolebam abuti. Sed tu non repellas eum uel affligas, sed suscipe, id est, sursum accipe illum, hoc est, honorifice illum accipe. illum dico, uiscera mea. hoc est, qd supra diximus uiscera significare internum cordis affectum, & plenam ex animo uoluntatem, cuius totum quicquid in nobis est, suscipitur à rogante. Alioqui autem omnes liberi uiscera sunt parentum.

Quem ego uolueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in uinculis euangelij. Sine consilio autem tuo nihil uolui facere, uti ne uelut ex necessitate bonum tuum esset, sed uoluntarium.

¶ Remissi illum ad te, quem primo uolueram detinere mecum ego tanti nominis & autoritatis apostolus, qui satis auctoritate mea possem illum detinere. Ad hoc (inquam) eum detinere uolueram, ut mihi necessaria ministraret pro te, id est, loco tui qui mihi solebas ministrare, ut illud seruitium quod ipse mihi impenderet, tibi imputarem, & tu inde fructum æternæ remunerationis colligeres. Mihi dico, in uinculis posito, & ideo multum indigenti eius ministerio. in uinculis dico, euangelij, id est, quæ euangelio patior, non p crimine meo. His de causis uolueram eum detinere. Sed postea mecum retractans, nihil de seruo tuo uolui facere sine tuo consilio. i. sine tuo nutu & communi uoluntate, uti ne uelut ex necessitate, id est, ut non quasi ex necessitate esset bonum tuum, id est, ut non esset inuitum bonum tuum, sed

uoluntarium, id est, ex tua uoluntate procedens. Bonum Philemonis erat, ministerium quod seruus eius pro eo exhibebat Apostolo. Qui scilicet Apostolus poterat & absque uoluntate Philemonis Onesimum sibi in ministerio retinere. Sed si hoc sine ipsius uoluntate fecisset, bonum quidem erat, sed non uoluntarium. Quod autem non erat uoluntarium, alio genere arguebatur non esse bonum. Nihil quippe bonum dici potest, nisi quod ultroneum est. Ex quo Apostoli considerata prudentia, qui idcirco fugitiuum seruum remittit ad dominum, ut proficiat domino suo, qui prodesse non poterat, si domino teneretur abiente & inuito. Potest etiam ex hoc loco solui, quod à plerisque frequenter queritur, quia deus hominem faciens ad suam imaginem & similitudinem, facere eum ita noluit ut malus esse non posset. Si enim deus uoluntarie, & non ex necessitate bonus est, debuit hominem faciens ad suam imaginem & similitudinem, facere ut ipse uoluntarie, & non ex necessitate bonus esset. Qui autem aliterunt ita eum debuisse fieri, ut malum recipere non posset, hoc dicunt, Talis fieri debuit, qui necessitate bonus esset, & non uoluntate. Quod si talis factus esset, qui bonum non uoluntate, sed necessitate perficeret, non esset deo similis, qui ideo bonus est, quia uult, non quia cogitur. Ex quo manifestum est, rem eos postulare contrariam. Nam ex eo qd dicunt, debuit homo similis deo fieri, illud petunt, ut liberi fieret arbitrij sicut ipse deus est. Ex eo autem quod addunt, talis debuit fieri, qui malum recipere non posset, dum necessitatem ei boni importat, illud, ut homo similis deo non fieret, uolunt. Soluitur ergo ista quaestio: Potuit deus sine uoluntate eius hominem facere bonum. Porro si hoc fecisset, non erat bonum uoluntarium, sed necessitatis. Quod autem necessitate bonum est, non est bonum, & alio genere malum arguitur esse. Igitur proprio arbitrio nos relinquens, magis ad suam imaginem & similitudinem fecit. Similem uidelicet esse deo, absolute bonum est.

Forsitan enim ideo discessit ad horam à te, ut in æternum illum reciperes, iam non ut seruum, sed pro seruo charissimum fratrem, maxime mihi. Quāto autem magis tibi & in carne & in domino?

¶ Nonnunquam malum occasio fit bonorum, & hominum praua consilia deus uertit ad rectum. Quod dico, manifestius exemplo fiet: Ioseph fratres sui stimulis inuidiæ cōcitati, uendiderunt Ismaelitibus. hoc initium patri & fratribus & toti Aegypto bonorum omnium fuit. Denique ipse fratribus postea dixit: Vos cogitastis de me malum, & deus uertit illud in bonum. Simile quid & in Onesimo possumus intelligere, qd mala principia occasiones fuerint bonæ rei. Si uidelicet dominum non fugisset, nunquam uenisset Romam, ubi erat Paulus uinctus in carcere. Si Paulum in uinculis non uidisset, fidem Christi non recepisset. Si Christi fidem non habuisset, nunquam Pauli effectus filius in opus euange-

Gene. 37.

Gene. 50.

Alli mitteretur, ex quo gradatim colligitur, quod ideo minister euangelij factus est Onesimus, quia fugit à domino. Et hoc est qd dicitur: Debes illū honeste & libenter suscipere, quia forsitan ideo ad horam, id ē, ad breue tēpus discessit à te, ut æternū, illum reciperes. Pulchre autem addens forsitan, sententiam temperauit. Occulta quippe sunt iudicia dei, & temerariū est quasi de certo pronunciare quod dubium est. Forsitan (inquit) ideo discessit, caute, timide, trepidatē loquēs, & non totū fixo gradu, ne si nō posuisset forsitan, omnibus seruis fugiendum esset ut apostolici fierent. Forsitan idcirco discessit à tuo seruitio non diu, sed ad horā, quasi ad unius horę spātium, ut pro tam breui recessione reciperes illum in æternū, id est, æternaliter tecum permansurum, qui tantummodo temporaliter erat tecum māsorus nisi recessisset. hoc est, fortasse deus prauidit & eum à te ad horam, id ē, ad breue tempus discedere secreto, non filio uoluit, ut tu qui non gras illum æternaliter tecum habiturus, si non discederet ut ad me perueniens fidem acciperet, reciperes illum, habiturus tecum non horarium, sed æternū. Cum em̄ eandem fidem ac religionem teneat quam tu, hic & in futuro tecum semper erit, qui perenniter à te separandus erat & supplicijs mancipandus, si non ad horam discessisset, ut infidelitatem exueret, licet hæc Apostolus quasi dubitatiue dixerit, tamen ita ueraciter completa sunt ut pronunciauit. Nam Onesimus iste, sicut ex literis patris didicimus, factus est postea pōtifex & martyr gloriosus. Reciperes (inquā) in æternū, iam, id est, post acceptum libertatis spiritum in baptismo, non ut seruū sicut prius, sed pro seruo fratre, quia cœpit eundem in cælo tecum habitare patrem, fratrem nō qualemcunq, sed charissimū cunctis ecclēsię filijs, qui sanctitatem quam nunc habet nouerunt, sed maxime, id est, multo plusquā alijs est charissimus mihi, qui magis noui quos chariores æstimare debeam, & qui magis huius perfectam conuersionem scio quā alijs. Et mihi qdem pro sola spiritali fraternitate tam excellenter charus est, sed quanto magis, id ē, ualde amplius debet esse tibi charissimus, & in carne, id est, respectu carnis, quia tibi carnale seruitium debet, utpote seruus, & in domino, id est, in respectu domini, quia eius per fidē factus est filius et regni eius particeps est tecum futurus. In eo quod ait, ut æternū illum reciperes, notandum est, quod nullus sit æternus dominus serui sui. Potestas quippe eius & uiriūq, conditio morte finitur. Onesimus uero ex fide Christi factus est æternus æterno Philemoni: & spiritu libertatis accepto, iam non seruus, sed frater cœpit esse de seruo: frater, pro sanctitate sua charissimus: frater æternus æterno et ipi apostolo & domino suo, cui Onesimum ut carnis ante cōditio, illum postea spiritus copulabat. Et tunc quidem quando erat ei subiectus in carne, nō erat ei iunctus in domino. Nunc autem & in carne iunctus est, & in domino. Ex quo intelligimus, seruum qui crediderit in Christum, si dominus eius fidelis

est, duplici lege eidem domino suo constringi, ut ei & carnis necessitate iungatur ad tempus, & in æternū spiritu copuletur.

Si ergo me habes socium, suscipe illum sicut me. Si autē aliquid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa. Ego Paulus scripsi mea manu, ego reddam, ut non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes. Ita frater, ego te fruor in domino, refice uiscera mea in Christo.

¶ Quandoquidem tam bene emendatus est Onesimus, & intantū factus est mihi charissimus, ergo suscipe illum reuerenter sicut me, id est, quā accurate, quā studioso hospitio & animo tuo me susciperes, si uenirem ad te, sic illum suscipe ita dico, si habes, id est, si habere uis me socium, id est, consortem & amicum. Aliter uidelicet non ero tibi socius. Philemon Paulum socium habere cupiebat, & in Christum credens, tales utiq, uolebat habere pfectus, ut Paulo similis fieret, & ei communicaret in uinculis. Consideremus ergo quantum hic laudetur Onesimus, quantum profecisse monstratur, cum ita recipiendus sit ut apostolus, et sic dominus eius ut Pauli debeat desiderare cōsortium. Breuiter quod dicit, tale est: Si me uis habere consortem, habeto Onesimum, quem ego consortem & filium et uiscera mea habeo. Quem si non susceperis, nec habere uolueris, scias quod me habere nō possis. Suscipe, inquam, illum sicut me. Sed si nocuit tibi aliquid destruēdo ex rebus tuis, sicut uineam eradicādo, uel domum incēdendo, uel aliud aliquid tale committendo, quod sæpe faciunt fugitiui, aut si debet tibi aliquid, id est, si quid pecunię tuę secum tulit, quod debeat tibi restituere, hoc qd ille nocuit uel debet, imputa mihi, id est, puta in me esse, non in illo nocumentum et debitum, ut ego reddam illud tibi pro Onesimo, sicut & Christus pro nobis in passione quod nō debebat, exoluit. Ego Paulus, q tam famosi nominis sum, & tam probatus in ueridica loquutiōe, scripsi non per notarium, sed mea propria manu epistolam istā, in qua me redditurum promitto quod ille debet, ego uidelicet reddam. Et hoc ita dico, ut non dicam tibi aliud, quod iuste possem dicere, scilicet quod debes mihi etiam teipsum, id est, non solum, tua, sed qd est maius, etiam teipsum mihi debes, ut si necesse fuerit, reddas mihi teipsum moriēdo pro me: quoniam quicquid boni est in te, totum est p fidē quam didicisti à me: & ideo totum mihi debetur, quicquid bonorū est in te. Quod dicit, tale est: Quod Onesimus furto rapuit, ego me spondeo redditurum, huius sponsiōis epistola hæc & manus testis est propria, quā nō solito more dictaui, sed mea manu ipse cōscripsi. Crede igitur mihi, pro Onesimo pollicenti. Hoc autē dico quasi ad extraneum loquens. Ceterū si ad ius meum redeam, propter sermonē Christi quē tibi euangelizaui & Christianus effectus es, scriptum mihi debes. Qd si tu meus es, & tua oia

A sunt mea. Si autem tua omnia mea sunt, Onesimus quoque qui tuus est, meus est. Poteram igitur eo uti ut meo, sed uoluntati tuæ relinquo, ut mercedē habeas ignoscendo. Quod autem ait, ego reddā, non de pecuniā, sed de spiritali redditione. id est de cælesti remuneratione intelligendum est, scilicet quod suis interuentibus impetraturus sit perpetuam a domino retributionem spiritalium bonorum pro temporali damno, quid pertulit ab Onesimo. Suscipe (inquā) illū sicut me: quia quod ille debet, ego spiritaliter reddā. Ita frater in illa cælesti retributione ego te fruar. id est in te delectabor in domino, id est in illa beatitudinis gloria, quæ est sanctis in domino. Et ideo nunc refice uiscera mea. id est benigne refoue Onesimum, & hoc age in Christo, id est in Christi charitate. Vel refice uiscera mea, id est recrea internum affectum meum, & cōple desiderium meum in Christo, dando ueniam Onesimo, & honorifica iam illum habendo. Quod dicitur, Ita frater, in Græco est quasi aduerbium blandientis, sed in latina lingua proprie non potest dici. Sic generat uidelicet deprecantis affectum. Ego (inquā) te fruar in domino. Cum homine in deo fruetur, deo potius quā homine fruetur. illo enim fruetur, quo efficitur beatus, et ad deum se peruenisse lætabitur, in quo spem ponit ut ueniat. Recte ergo dicit, ego te fruar in domino, quod si non addidisset, in domino, & tantum te fruar, dixisset, in eo constituisset spem beatitudinis suæ. Quanquā etiam uicinissime dicitur

B frui, cum delectatione uti. Cum uidelicet ad est quod diligitur, etiam delectationem secum gerat necesse est. Per quam si quis transferit, eamque ad illum in quo permanendum est, retulerit, utitur ea: & abusus, non proprie dicitur frui. Si uero inhæserit atque permanerit, finem in ea ponens lætitiæ suæ, tunc uere & proprie frui dicendus est. Quod non est faciendum, nisi in illa trinitate quæ est summum & incommutabile bonum. Apostolus itaque Philemone fruitur in domino, habens eū secum in illa contemplatione creatoris, in qua est perfecta consummatio delectationis & gaudium iustorum. Qui et uiscera sua Onesimum, quem et superius eodem nomine appellauerat, refici uult per Philemonem. Et ambigue dictum est, utrum uiscera Pauli in Christo Onesimus sit, an uiscera Pauli Onesimus per Philemonem in Christo reficienda sint. Si superius accipere uoluerimus, recte Pauli in Christo uiscera dicentur Onesimus, quoniam in Christi uinculis genuit: si posterius, in Christo reficiendus est Onesimus a Philemone, ut eius in Christo sermonibus erudiatur.

Confidens in obedientia tua scripsi tibi, sciens quoniam & super id quod dico, facies.

¶ Reficere debes uiscera mea, nam ego confidens in obedientia tua, id est, omnino fidutiam habens & certus existens, quia in hac re mihi obedies, sicut in cæteris semper obedire cōsueuisti, scripsi tibi de Onesimo, ut ignoscas ei & suscipias illū sicut me. Hæc (inquit) scripsi tibi, sciens quoniam & facies super

id quod dico, uel plus dabis quā peto, et ultra id quod rogo facies, atque amplius quā postulo concedes. Qui præsumit de eo quem rogaturus est, ipsa quodāmodo præsumptione præiudicat quod rogat. Porro si scit ille qui postulat, plus quā rogauit, rogatum esse facturū, in deo maiora petit, ut habeat rogatus spontaneam uoluntatē & maiorem ex præstatione mercedem. Si autē Philemon hoc ob hominis præceptum facit, quanto magis faciet ob dilectionem dei. Vnde et merito Apostoli uoce laudatur, quod mādāta eius opere puenierit, & possit dicere, Voluntaria oris mei complacent tibi domine, ut plus faciens quā ei præceptum est, uineat eos qui tantūmodo imperata faciunt. Nam & uirginitas idcirco maiori præmio coronabitur, quia præceptum domini non habet, & ultra imperata se tendit.

Simul autē & para mihi hospitium. nam spero per orationes uestras donari me uobis.

¶ Non solummodo suscipias Onesimum sicut me, sed ex mihi para simul hospitium. Nam spero quod deus adhuc per orationes uestras dabit me uobis, ut liberatus ab hoc carcere, reuertar ad uos, & iterum uos aliosque doceam. Non puto tam diuitem fuisse Apostolum & tantis sarcinis occupatum, ut præparato egeret hospitio: & non una contentus cellula, ædes amplissimas quæreret: sed ut dum eum expectat Philemon ad se esse uenturū, magis faciat quod rogatus ē, ne forte cū uenerit erubescat. Si autē hic non dispensatorie, sed uere quis æstimat imperatum, ut sibi hospitium præpararet, apostolo magis quā Paulo hospitium præparandum est. Venturus enim ad nouam ciuitatē predicaturus crucifixū, & inauditum dogma delaturus, sciebat ad se plurimos concursuros. Et necesse erat primū, ut domus in celebri esset urbis loco ad quē facile conueniretur: deinde ut ab omni importunitate uacua esset ac ampla, quā plurimos caperet audientium, nec proxima spectaculorū locis, ne turpi uicinia detestabilis, postremo ut in plano potius esset sita quā in cenaculo. Quam ob causam eū æstimo & Romæ in conducto mansisse biennio, nec parua (ut reor) erat māsis, ad quam Iudæorum turbe frequenter confluxerāt. Spero, inquit, per orationes uestras donari me uobis. filium patri deus rogatus indulget, & frater sæpe ad orationem fratris seruatur. Apostolus uero totius ecclesiæ precibus conceditur, ob eorum qui eum audituri sunt, utilitatem: & hoc donum non tā in eum dicitur esse, qui differtur a martyrio, ad martyrium paratus, quā in eos ad quos Apostolus mittitur. Quod autē crebro Paulus in carcere fuerit, et de uinculis liberatus sit, ipse in alio loco dicit, In carceribus abundantius. De quibus nonnunquā dñi auxilio, crebro ipsis persecutoribus nihil dignum in eo morte inuenientibus, dimittebatur. Necdum enim sup nomine Christiano senatus consulta processerāt, necdum Christianum sanguinem Neronis gladius dedicauerat: sed pro nouitate prædicationis, siue a Iudæis inuidetibus, siue ab his qui sua uide

psalm. 118

1. cor. 7.

D

2. cor. 11.

A bant idola destrui, ad furorē populis concitatis, missi in carcerem, rursus impetu & furore deposito, laxabantur. Et hæc ita esse ut dicimus, apostolorum Acta testatur, in quibus et Agrippa loquitur ad Festum, potuisse dimitti Paulum si non appellasset Cæsarem: & Festus ad Agrippam, quia nullam inuenerit causam propter quaestiones quasdam de religione propria, et de quodam Iesu quem Paulus uiuere predicabat. Ex quo animaduertimus & à ceteris iudicibus similiter eos potuisse dimitti, id agente domino, ut in toto orbe noua prædicatio disseminaretur, propter quod & nunc dicit Apostolus se sperare quod possit adhuc dari fidelibus per orationes eorum.

Salutat te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas, adiutores mei.

Coloss. 4. Id quod principio dicebamus, quoniam ad Colossenses epistola eodem in tempore & per eundem esset scripta baiulum literarum, quo & ad Philemonem quoque scripta est, etiam eorum qui salutantes inducuntur, nomina docet. Nam & in ipsa subscribitur: Salutat uos Aristarchus concaptiuus meus, & Marcus consobrinus Barnabæ, & Epaphras qui est et uobis seruus Christi. & paulo inferius: Salutat uos Lucas medicus charissimus, et Demas. & dicite Archippo, Vide ministerium quod accepisti in domino, ut illud impleas. Et, Memores estote uinculorum meorum. Si autem ex eo aliquis non putat pariter scriptas, quod ad Colossenses pauca sint nomina, quæ hic non ferantur adscripta, sciat non omnes omnibus aut amicos esse aut notos: & aliud esse, priuatam ad unum hominem, aliud, publicam ad uniuersam ecclesiam epistola fieri. Salutat te ergo (inquit) Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu, de hoc Epaphra dictum est Colossensibus: Cognouistis gratiam dei in ueritate, sicut didicistis ab Epaphra charissimo & conseruo nostro, qui est fidelis pro uobis minister Christi Iesu, qui etiam manifestauit nobis dilectionem uestram in spiritu. Quæ & concaptiuum suum in Christo dicit nunc Apostolus: quia cum eo Romæ tenebatur pro Christi euangelio captus ac uinculis astrictus. Marcum uero quem subiungit, crederemus illum esse qui scripsit euangelium, nisi ad Colossenses diceretur consobrinus Barnabæ: ideoque magis credimus hunc esse Marcum, pro quo inter Paulum & Barnabam fuerat olim dissensio. id est Iohannem qui cognominatus est Marcus: & sic ex societate Barnabæ melioratum, ut dignus esset Paulo adherere, quod quondam ab eo fuerat reiectus. Aristarchus autem, quem & ad Colossenses concaptiuum suum Apostolus scribit, Thessalonicensis erat, et comitatus est eum Hierosolyma ascendente, atque inde cum eo ipse et Lucas Romam sunt missi, sicut et ecclesiastica historia meminit. Demas uero ipse est, de quo ad Timotheum queritur Apostolus, Demas me dereliquit, diligens hoc seculum, & abiit Thessalonica. Qui fortasse postmodum penitentia ductus, et in Christo confortatus, rediit ad Apostolum. aut si non est ad eum reuersus, tunc constat hanc epistolam prius esse scriptam, quam scriberet

ad Timotheum secunda. Lucas autem medicus charissimus, ipse est frater ille gloriosus, cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias. Qui euangelium & Actus apostolorum ecclesiis derelinquens, quod apostoli de piscatoribus piscium piscatores hominum facti sunt, ita de medico corporum in medicum est uersus animarum. Cuius scripta quotiescunque leguntur in ecclesiis, toties eius medicina non cessat. Huius autem epistolæ talis est terminatio:

Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro, amen

Sicut à meliori parte hominis. id est capite dinumeratur populus Israel, dicente scriptura, secundum capita eorum, ita in toto quidem homine et omni parte sanctorum gratia est domini nostri Iesu Christi, sed à maiori & meliori parte, id est spiritu, per synecdochem de toto homine dicitur: Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro. Amen. Cum autem in spiritu gratia domini fuerit, totum facit hominem spirituale, ut & caro spiritui seruiat, & anima non uincatur à carne: & redacta simul in substantiam spiritalem, adhæreat domino: quoniam qui adhæret domino, unus spiritus est.

PRÆFATIO IN EPISTOLAM
AD HEBRÆOS.

PAVLVS in Italia positus, Hebræo sermone scripsit hanc epistolam, & misit Iudæis ad fidem domini Iesu conuersis, & in Iudæa post ueritatis agnitionem conuersantibus, intendens principaliter eos in puritate fidei Christianæ confirmare, & à legalibus obseruantis quibus adhuc derinebatur, prorsus auellere. Putabant enim fidem Christi solam sine admixtione legalium ceremoniarum ad beatitudinis consecutionem nullatenus esse sufficiens, sed utrumque simul dicebant ad salutem esse necessarium. Nul- lum namque in fide Christi sine legali obseruatione, uel in legis obseruantia sine fide, dignum uidebatur perpetuitate iudicabant. Et apostolus eorum beatus Petrus permittit eos adhuc in legalibus ceremoniis uiuere, timens ne si carnales obseruantias illis omnino auferret, & ab operibus legis in quibus semper uixerant, remoueret, potius à fide domini Iesu recederent, quam legem dererent. Considerauit enim quod si ad fidem saluatoris conuerterentur, atque post fidem & ueritatis meritum inutilis signorum & umbræ manifesta- rentur eis, facilius ab errore isto reuocari possent, quam si primo aditu diceretur eis, ut à legis operibus omnino cessarent. Et quod tunc Petrus prauidit posse fieri, nunc Paulus aggreditur facere. Timebat enim ne fides eorum quæ nimis imperfecta erat, & conuersio ipsorum inanis fieret & superflua. Ideoque scribit eis per multas rationes de eminentia Christi & inutilitate legis, ad ultimum & de moribus instruit. Studet uidelicet (ut dictum est) persuadere illis fidem saluatoris sine carnalibus obseruantis ad uitam æternam sufficere, & ut ulterius carnalibus obseruantis non insistat, sed in fide Christi iustificationis & saluationis sue fiduciam ponat. Quod autem hæc epistola superscriptione solita non habet, id est, Paulus apostolus, ita ratio est, quia præiudicatum Hebræis erat de Pauli nomine, ne dicta eius susceperent: & ideo prudenter declinauit, ne statim in principio Pauli nomine inspecto, eius lectio repudiaretur: & quia à domino omnipotente Paulus dicitur missus ad gentes præcipue, non ad Hebræos. Pro humilitate ergo Paulus qui ad gentes fuerat destinatus, non scribit semetipsum Hebræis apostolum, uel propter honorem domini, qui se missum dixerat ad omnes domus Israel, uel quia gentium uidebatur apostolus, & non Hebræorum. Nam neque fidem, neque aliud quicquam illis cõgulerat. Interpretantur autem Hebræi transi- tores uel transeuntes, quique radicem cordis in amore præsentis mundi non plantauere, sed assiduis desideriis ad superna transeunt: qui peregrinationem terræ non diligunt pro habitatione patriæ, sed ueram patriam inquirunt. ipsi sunt uere Hebræi, & ad se scriptam esse credant hanc epi-

A stolam. In qua Apostolus primum proponit audienda esse uerba Christi, conferendo eum prophetis, quia in eo locus est deus ut in prophetis, & maior est eis. sic uidelicet dicitur:

EPISTOLAE PAULI

AD HEBRAEOS

CAPVT .I.

MULTIFARIE MULTISQUE modis olim deus loquens patribus in prophetis, nouissime diebus istis locutus est nobis in filio.

¶ Multifarie .i. multis loquutionibus generalibus, aliquando manifeste,

aliquando obicure, aliquando proprie, aliquando figurate, aliquando per angelum, aliquando per occultam inspirationem, aliquando Hebraice, aliquando Chaldaice, aliquando blandiens, aliquando terrens, loquutus est deus: et multis modis, id est, diuersis, & actionum uariis generibus: quia non solum dicta prophetarum, sed & omnia facta eorum prænunciare ea, quæ nostris temporibus erant futura. Et quia uaria sunt & quam multa prophetarum gesta, quæ referuntur in scripturis, quæ facile noscitur. Et in omnibus illis patrum gestis loquutus est futura. Nam de uerbis eorum quæ multa sunt, atque diuerso & multiplici genere loquutionum prolata, non est dubium quin ipse ea loquutus sit. Ita ergo multifarie & multis modis & qualitatibus olim, id est, in antiquis temporibus, loquens deus patribus, qui nos carnaliter genuere, & fidem suam de CHRISTO nobis inuenire. Et loquens eis in prophetis, quia ipse in cordibus eorum dixit, quicquid illi foras uel dictis uel factis loquuti sunt hominibus. Nec uacat quod dicit, loquens olim, & iungit præsens cum præterito. Nam ea quæ loquutus est patribus in prophetis, omnia nobis uique hodie loquitur in scripturis, ut sicut ipsi, ita & nos credendo ea & opere complendo uitam consequamur æternam. Potest & de solis uerbis intelligi, quod ait, multifarie multisque modis. Multifarie .i. multis loquutionibus, multisque modis, id est, multis loquutionum qualitatibus, olim deus pater loquens patribus, qui in carne & in fine de nos genuere: nouissime .i. in fine temporum, quando iam alia non sequitur dei loquutio, quam in hac continetur omnis perfectio sanctitatis & iustitiæ, diebus istis .i. tempore, istorum hominum qui adhuc in carne uiuunt, loquutus est nobis in filio suo: quia quicquid foras Christus loquutus est hominibus, pater in eo loquebatur intus. In prophetis fuit deus secundum inhabitationem gratiæ & reuolutionem uoluntatis sapientiæ suæ, in filio autem omnino totus manebat, scilicet usquequaque mentem & rationem illius illuminans, ut nihil sibi deesset ad perfectionem animæ, utpote cui sapientia dei personaliter erat unita. Et qui loquebatur in prophetis, quod in eis loquebatur patribus nostris, hoc nobis ad ultimum loquutus est in filio suo: & ideo uerba filii non minoris auctoritatis sunt, quam prophetarum: imo maioris, quam illi serui, est iste filius, in quo pater loquutus est nouissime. post istam enim nulla alia futura est loquutio. Illa uidelicet quæ facta est Moysi, non fuit nouissima: quia tantum posita fuit usque ad tempus correctionis. & ideo quando durabit hæc nouissima loquutio, id est, nouum testamentum, pro certo durabit fides nostra: quia in aliud non poterit transmutari, quod nobis plus ualeat ad acquisitionem uitæ cælestis. Et ut diligentius obseruentur ea quæ loquutus est filius, transfert se Apostolus ad commendationem eius secundum utramque naturam, dicens:

Quem constituit heredem uniuersorum, per quem fecit & secula. Qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ eius, portansque omnia uerbo uirtutis suæ, purificationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram maiestatis in excelsis.

¶ Oportet uidelicet quantus sit filius, in quo pater loquutus est hominibus, ut cognita magnitudinis eius dignitate, fides de eo sufficiens esse ad salutem æternam cognoscatur. Quem ipse pater secundum humanitatem constituit iam immutabilem heredem uniuersorum, id est, possessorem omnium creaturarum, atque totius mundi dominum, ut iam non sit tantum Iacob funiculus hereditatis eius, sed sit at quod scriptum est, Dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.

¶ Unde patet quia omnes in eum debent credere. Et per quem, secundum quod uerbum patris est, ipse pater fecit non solum æterna, quæ minus sunt etiam nobis nota, sed & secula, id est, omnia mutabilia, quæ uariari cernimus per tempora. Seculum uidelicet à sequendo dicitur, eo quod semper sit in motu: quia semper aliquid præcedit, & aliud sequitur. Et cum secula per filium facta sint, manifestum est eum esse creatorem hominis & omnium reliquorum, quæ in cælis facta sunt. Qui filius post laborem militiæ & obedientiæ suæ sedet. id est, requiescit, nihil ultra laboris sustinens, ad dexteram paternæ maiestatis. Et iure secundum humanitatem exaltatus est ad dexteram patris, cum sit secundum diuinitatem eidem patri coæternus & coequalis, & splendor gloriæ & figura substantiæ eius. Splendor gloriæ quasi lumen de lumine. pater enim est gloria, sicut idem filius ei canit in Psalmo, Gloria mea & exaltans caput meum. Et huius gloriæ, id est, patris splendor est filius, quia à patre est, sicut splendor de sole: & coæternus est patri, sicut splendor coæuus soli. Nam sicut natura non patitur ut sit unquam sol sine splendore, et ignis sine calore, ita pater nunquam potuit esse sine sapientiæ suæ: & sicut sol non est à splendore nec ignis à calore, ita pater non à filio, sed filius à patre: et sicut splendor ostendit illud cuius est splendor, ita filius manifestat patrem cuius ipse est sapientia: & sicut substantialiter splendor in sole est, et sol in splendore, ita substantialiter filius in patre est & pater in filio. Et

A quia posset esse coaeternus, & tamen non esset eadem substantia, addit, & figura substantiae eius, per quod ostenditur consubstantialis patri. Quia etiam figura substantiae eius, id est, expressa similitudo eius, non secundum exteriora, sed secundum substantiam figura substantiae est, id est, forma & imago substantiae eius: quia quantus est pater, tantus & ipse: qualis est pater, talis & ipse: cuius substantiae est pater, eiusdem & ipse: quod est pater, hoc & ipse. Filius enim qui est sapientia patris, per hoc quod ipsum reuelat & facit cognosci, figuram substantiae eius exprimit, cum semetipsam primum describit eadem sapientia, & sic patrem manifestat. Cum uidelicet aeternitas patris cernitur a nobis, prout infirmitatis nostrae possibilitas admittit, imago eius mentis nostrae oculis antefertur: quia cum uere in patrem tendimus, hunc quantum accipimus per suam imaginem, id est, per filium, uideamus & per eam specie, quae de ipso sine initio nata est eum aliquo modo cernere, quia nec coepit, nec desinit, conamur, & habet figura expressa substantiae dei. Vnde idem filius dicit, Nemo uenit ad patrem nisi per me. &, Qui uidet me, uidet & patrem. Qui & portat omnia, id est, sursum tenet ne decedant, & in nihilum reuertantur, unde creata ab ipso fuerant, & sustentat ea non labore, nec difficultate, sed uerbo uirtutis suae, id est, imperio suae potestatis, hoc est, sola uoluntate sua, quae in eo uirtus est & omnipotentia, per quod patet, quia patri communis potentialis est. Et est purgationem peccatorum faciens, quia sanguine suo nos a peccatis mundat. Commouet Apostolus crucis eius & mox resurrectionis, & ascensionis. Nam postquam fudit in cruce sanguinem ut faceret peccatorum posterorum purificationem, suscitatus est de sepulchro, & eleuatus in caelum. Vbi sedet nunc, id est, quiescit & regnat & iudicat, sublimatus ad dexteram, id est, aequalitatem & honorificentiam maiestatis, id est, patris, quae est maiestas, id est, maior potestas, quia omnibus potestatibus maior est, ad cuius dexteram filius est in eadem sede, sicut aequalis, ne si in alia parte sederet, minor esse uideretur. & sedet in excelsis, id est, super omnem creaturam in eminentissimis spiritibus angelicis, qui uocantur thronus, id est, sedes dei.

Tanto melior angelis effectus, quanto differentius praeter illis nomen haereditauit. Cui enim dixit aliquando angelorum, filius meus es tu, ego hodie genui te, & rursum: Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium.

Hic comparat eum angelis & praefert, usque ad locum, quo ait: Propterea abundantius oportet. Sedet in excelsis, effectus tanto melior, id est, dignior angelis secundum humanitatem, secundum quam minoratus fuerat paulominus ab angelis, quanto haereditauit, id est, haereditario iure possedit nomen (quod est filius) differentius, id est, magis differens. Dum enim mortalis adhuc esset, differens nomen habuit, quia angeli ministrabant ei, sed tamen confortatus cum legitur in passionem. Postquam autem immor-

talibus factus est, magis differens nomen habuit: quia ministrare adhuc ei possunt angeli, sed iam confortare eum non possunt. Et ante passionem licet nonnunquam uocaretur filius dei, tamen fere semper uocatus est filius hominis, post resurrectionem uero filius dei uocatur. Et secundum quod ipse differentius nomen habet, est praeter illis, non post illos. Nam & si angeli aliquando uocantur filij dei, hoc nomen significat illos a deo creatos esse, non eandem substantiam habendo cum deo, sed potius quod sunt sola dei uoluntate facti. In Christo autem significat illum esse naturaliter a patre genitum, & eiusdem cum patre substantiae, & humanitatem eius personaliter unitam eidem unigenito dei. Propter quod & ipsa humanitas appellationem filij dei meruit. Ita nomen istud quod est filius, est in Christo differentius & longe dissimilius quam in angelis, & longe praeter illis. Vel praeter illis habet Christus nomen, quia honorificentior quam illi factus est quando surrexit & ascendit. Et uere praeter illis nomen habet. Nam cui angelorum dixit deus, quod Christo dixit? Nec maiori angelorum dixit hoc aliquando, id est, nec in creatione, nec quando confirmati sunt in supernis. Similiter nullus angelorum tam sublimis est, cui legatur deus aliquando dixisse quod Christo dixit, filius meus es tu consubstantialis mihi, quia ego hodie, id est, in die aeternitatis, quae caret principio & fine, semper praesens habet sine praeterito & futuro, genui te ex substantia mea. Genui te, dixit, & non gigno, te, ne imperfectus uideretur esse filius, & ne contra prophetam deus recens esse putaretur idem unigenitus. Si enim dixisset, hodie gigno te, posset existimari haec genitura hodie principium habuisse. Sed cum dicit, genui, ostendit quod hodie sit, sed non hodie coepit. Ac per hoc nullum principium habuisse declarat. Tamen si in Actibus apostolorum, ubi Pauli consideremus, uidebimus eum hanc sententiam ad resurrectionem domini retulisse, dixit enim de patre, Resuscitans Iesum Christum, sicut in psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Iuxta hoc igitur Apostoli testimonium dixit ei pater in die resurrectionis, filius meus es tu, ego hodie genui te, ut illa resurrectio eius quam pater operatus est, intelligat quaedam generatio. Nam & nostra resurrectio uocat regeneratio, cum dicit, In regeneratione cum sederit filius hominis in sede maiestatis suae. & iterum de electis dicit, quia in futuro seculo sunt filij dei, cum sint filij resurrectionis. Christus ergo secundum humanitatem, qui dum esset mortalis, erat filius hominis, in resurrectione uersus immortalitatem, factus est filius dei, sic tamen, ut non amittat esse filius hominis, quia uerus homo permansit: sed gloriam quam humanitas non habebat, accepit: ita & homo ille quem unigenitus dei in sua persona susceperat, audiuit in resurrectione, Filius meus es tu, ego hodie genui te, quod nulli unquam angelorum dictum est: quia nec propter aliquam promotionem quae illis aliquando facta est, dignus fuit aliquis illorum hoc audire. Et rursum, cui angelorum dictum est quod de filio

Locus obsecutus

Iohann. 14

Actu. 13.
Psalm. 2.
2. Reg. 7.
2. Par. 22.Matth. 4.
Luce. 22.

Actu. 13.

Matth. 19.

Luce. 20

A hominis uerbo dei personaliter unito dixit, Ego
 2. Reg. 7. qui uerbi mei semper sum pater, ero illi in patrem,
 id est, ero pater illi homini quem uerbum meum
 assumeret, & ipse homo erit mihi in filium, id est, erit mi
 hi filius: Nulli angelorum dictum est hoc, uel de
 nullo angelorum. Sed homo iste propter unitatē
 personæ, uerbi & carnis, factus est eiusdem pa
 tris filius cuius & uerbum: quia & uirgo, dei geni
 trix idcirco dicitur, quod non solum hominem,
 sed & dominum genuit. Caro enim communicat
 altioribus, sicut & diuinitas humilioribus.

Et cum iterum introducit primogeni
 tum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum
 omnes angeli dei. & ad angelos quidem di
 cit: Qui facit angelos suos spiritus, & mi
 nistros suos flammam ignis. Ad filium au
 tem: Thronus tuus deus in seculum seculi,
 uirga æquitatis uirga regni tui. Dilexisti iu
 stitiam & odisti iniquitatem, propterea un
 xit te deus, deus tuus oleo exultationis præ
 participibus tuis. Et tu in principio domi
 ne terram fundasti, & opera manuum tua
 rum sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem per
 manebis, & omnes ut uestimentum uetera
 scent: & uelut amictum mutabis eos, & mu
 tabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui
 non deficient.

¶ Ostensio per autoritates quoniam differenti
 us nomē præ angelis Christus hæreditauit, osten
 dit per alias autoritates eum esse meliorem & præ
 stantiorē angelis. Quasi dicat: Antequam fili
 us dei homo fieret, promisit deus se eidem homi
 ni fore in patrem. Et iterum cum introducit in orbem ter
 re, id est, in hunc mundum primogenitum in multis
 fratribus, dicit de eo, ut adoretur ab omnibus san
 ctis angelis. Iterum introducit uisibilem carne as
 sumpta, qui ante inuisibilis in mundo erat. Quæ
 assumptio dicitur exitus à patre, & introductio
 in hæreditatem. Vel introducit, id est, intus usq;
 ad corda hominum ducit eum, ut cognoscat ab
 eis, pro quorum salute carnem induit. & in or
 bē terræ, id est, in reparationem humani gene
 ris ubique terrarum existentis. Qui filius secun
 dum diuinitatem quidem, in qua fratres non ha
 bet, dicitur unigenitus: sed secundum humanita
 tem, in qua fratres habere dignatus est, appella
 tur primogenitus. In qua humanitate eum ad
 rare monentur angeli, quia in diuinitate ut ado
 rent eum, non indigebant admonitione. & quia
 homo unitus deo, adoratur ab angelis, patet quia
 longe melior est ipse quā angeli. Hoc autem tes
 timonium in cantico Deuteronomij iuxta Se
 ptuaginta interpretes ita legitur: Examinati cæ
 li simul cū eo, & adorent eū omnes angeli dei. Vbi
 notandum quod translatio Septuaginta interpre
 rum authentica erat Hebræis, quibus scribebat
 Apostolus, utpote Græcam & Hebræā linguam
 scientibus. Quia ergo cæli lætantur cum homine
 quem dei filius assumpsit, & adorant eum omnes

angeli dei, manifestum est ex hoc, quantum ipse
 prælati sit angelis: & etiam ex eo quod sequitur,
 quia ad angelos dicit, qui facit angelos &c. Illud
 enim quod supra dictū ē, refertur ad filium, ostē
 dendo illum esse meliorem angelis: & istud quod
 subdit, refert ad angelos, ostēdendo eos inferiores
 illo cui seruiūt & ministrāt. Et hoc est qd dicit scri
 ptura, quod ad angelos pertinet quidem: Qui sci
 licet filius facit angelos, id est, nūcios & legatos suæ
 uoluntatis ad homines, suos spiritus cælestes. ange
 lus enim nomen est officij, non naturæ. Nomen
 uero naturæ spiritus est. Nam sancti illi spiritus
 supernæ præsentia semper quidem sunt spiritus,
 sed non semper angeli. Tunc enim solummodo
 sunt angeli, cum nunciant. Eos ergo quos semper
 Christus habet spiritus, quando uult, angelos fa
 cit, mittendo eos, nunciare quod iusserit. & flammā
 ignis, id est, Seraphin, qui ardentes interpretantur,
 quia igne diuini amoris toti sunt inflammati, &
 ante omnes alios sunt, facit ministros suos, ut mini
 strent ei & seruiant. Similiter primos cælestium
 spirituum facit sibi ministrare. & hoc quidem ad an
 gelos dictum est, id est, ad ostendendam subiectionē
 eorum: sed ad filium quod sequitur, id est, ad decla
 randam eius excellentiam: O deus fili, tuus thronus,
 id est, tua sedes regia permanet in seculum seculi, id
 est, in æternum. Non uidelicet posset deus habere
 sedem temporalem, dominum uocat eū, ut omni
 bus qui uidebant eum esse hominē, diuinitas eius
 innotescat. Per thronum, id est, p sedē regiam de
 signatur regnum eius. Qui thronus perseuerat in
 seculū seculi, quia regni eius non erit finis. & alibi
 dicitur, quia sedebit dominus rex in æternum.
 Per uirgam quoq; id est, sceptrum, in signe regnā
 tiæ exprimitur. Quæ uirga est æquitatis, sicut & p
 prophetam de eo dictū est, Ecce in iustitia regna
 bit rex. Vel thronus intelligatur iudiciaria sedes,
 & per hanc ipsum iudicium. Qui thronus perma
 net in seculum seculi, quia nouissimum Christi iu
 diciū semper stabit. Vnde ait, Ibunt hi in sup
 plicium æternum, illi autem in uitam æternam.
 Per uirgam autem æquitatis, intelligi potest re
 ctitudo sententiæ iudicij eius, qua percutiet repro
 bos. Hæc uirga, fortitudo est in uindicta & æqui
 tas rectissima. Vel certa uirga regni tui, id est, disci
 plina & regnum, qua bonos regis & malos flagel
 las, est uirga æquitatis, id est, regula directa & inflexi
 bilis. Nec mirum, quia dilexisti iustitiam & odisti ini
 quitatem, id est, omne bonum non coactus habui
 sti, sed ex amore: & econtra odisti iniquitatem, id
 est, omne malum. Nam sicut Iohannes in episto
 la dicit, Omnis q facit peccatū, & iniquitatē facit, &
 pētm est iniquitas. Nō simul utraq; habuisti, id ē,
 bonum et malum: sed unum ex amore tenuisti,
 et alterum ex odio detestatus es. et propterea, id ē,
 ut bonum diligeres et malum odires, unxit te o de
 us fili deus tuus pater per se, non per ministros. In
 eo em qd dicitur, unxit te deus deus tuus, sicut et
 in Hebræo et Græco pater, primum nomen dei
 uocatio casu intelligendum est, sequēs nominati
 uo. Vnxit te deus, deus tuus. Vnxit secundum ho

Psalm. 44
 Locus ob
 scurus.

D
 Luc. 1
 Psalm. 28

Isaia 38

Matt. 25

1. Iohann. 3

Deute. 32

Aminem, quia deitas nullo indigebat. Deus enim unctus est, homo factus erat: & ideo unctus est deus, quia homo erat deus. Vinctus est oleo, id est, spūs sancti dono. Sed *præ participibus suis* unctus est, quia omnes nos prius in peccato existimus, & postmodum per unctionem sancti spūs sanctificamur. Ipse autem qui existens deus ante secula, per spm̄ sanctum in utero uirginis homo conceptus est, in fine seculorū ibi ab eodem spū unctus est, ubi conceptus. Nec ante cōceptus & postmodum unctus ē, sed hoc ipsum de spū sancto ungi fuit. Nō potuit apertius dici nomen Christi, quā ut diceretur unctus deus. Christus enim Græce, unctus dicitur latine. & unctus significat regem, uel sacerdotem. Vinctus ē deus oleo, sed spiritali. Oleum enim uisibile in signo est, oleum autem inuisibile in sacramento. Oleo exultationis unctus est, id est, spiritus sancti gratia quæ conscientiam eius exhibuit, faciēs ut nullum omnino peccatum in ea unquam esset, sed omnis omnino sanctitas. Et ideo *præ participibus suis* unctus est, quia nullus sine peccato, nisi iste solus, nullusq; tamen sancti tatis habere potest. Nam neque boni aliquid habere quisquam ualeat, nisi ab isto acceperit. Quia enim omnes sancti ab eo accipiunt quicquid habēt, ideo participes eius dicuntur, sicut & in sequētibz epistolæ huius legimus, Participes enim Christi effecti sumus. Propter quod & ipse uocatur Christus, illi uero Christiani in qua appellati **B**one declaratur, quia ipse singulariter unctus est maiori gratia præ omnibus. Non enim ad mensuram dedit ei spiritum deus, sed totum spiritum sanctum ei largitus est: nolis uero dedit ad mensuram. Hæc dicta sunt ad filium, in quibus humanitatis eius excellentia demonstratur. Et iterum propheta insinuans æternitatem diuinitatis eius, ait ei: O domine fili, tu fundasti terram in principio mundi, id est, nutu & dispositione tua immobilem subdere fecisti. In principio fundasti eam, quia tu iam eras ante omne principium, & in principio dedisti esse creaturis. Et celi sunt opera manuum tuarum, quæ manibus tuis, id ē, uirtute iussionis tuæ operatus es cælos. Ipsi qui tam durabiles sunt, peribunt in die iudicii. Non tamen hoc intelligitur de superioribus cælis, sed de nouissimis, qui sunt propinqui terræ, & in quibus aues uolitant. Qui secundum quantitatem & spatia aeris huius peribunt igne iudicii occupante tantam aeris capacitatem, quā tam occupauit aquarum diluuium. Ipsi peribunt ab ea quam habent specie, ut in meliorem mutentur. Tu autem permanebis, quia sicut ante omnia permanebas incommutabilis in æternitate tua, sic & postquam illi perierint, permanebis semper idē æternaliter. & omnes illi celi aerij ueterascent ut uesimentum, id est, longæuitate paulatim deteriores fient. Quod nos quotidie cernimus impleri ipsa iam aeris immutatione & terræ sterilitate. Nam & de terra similiter hoc intelligitur. Et uelut amicum mutabis eos. Amicui comparantur celi, quia terram operiunt & circundant. Sicut amicum

mutabis eos, id est, tam facile, sicut amicus extēditur & plicatur. Ita ergo peribunt celi & terra, ut mutantur, non ut omnino desinant esse: quia ab ea quam nunc habent specie, tergentur per ignem, & tamen in sua semper natura manebunt. Creaturæ quidem mutabuntur, sed tu immutabilis permanes, iuxta quod alibi dixisti: Ego dominus & non mutor. & Ego sum qui sum. Tu semper idem ipse es æqualiter incommutabilis, & anni tui nō deficient, id est, æternitas tua. anni nostri quidē deficient, nec stant omnino. Sed anni tui non deficient, quia semper stant: & quia stant, ipsi anni qui stant, unus annus est. Ipse annus qui stat, unus dies est. Quia ipse unus dies, nec ortum habet, nec occasum, sed semper stat & lucet. Hi sunt anni qui non deficient, sed permanent. His itaque dictis euidenter ostenditur dei filius æternaliter incommutabilis in sua deitate, sine initio & sine permanere, & omnium creator esse, ac per hoc fides eius ad æternam salutem optime sufficere. In psalmo possunt hæc prophetica uerba mystice tractari, sed in hoc loco iuxta literā melius intelliguntur: quia tunc in eis manifestius eternitas & potentia filij, quā nunc Apostolus studeat ostendere, declaratur. Nam ad filij personā, non ad patris in hac epistola dicitur: Tu in principio domine terram fundasti &c. licet in Psalmo & ad patrem conuenienter ista dicantur, uel potius ad totam trinitatem. Sed nunc Apostolus excellentiam solius filij prophetici testimonijs intendit ostendere, quod iudeis propter assumptionē carnis minor uidebat. Vnde adhuc subiungit:

Ad quem autem angelorum dixit Aliquando, Sede à dextris meis quoadusque peris quando, nam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Nonne omnes sunt administratori spiritus, in ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis?

Item de gloria humanitatis eius loquitur, ostendens eum angelis multo digniorem. Quasi dicat: Non solū per supradicta maior angelis eē declaratur, sed etiam per hoc, quia ad quem angelorum quantacunque excellentiæ fuisset, aliquando, id est, in aliquo statu eorum uel ante ruinam superbiorum, uel post confirmationem humiliorum, dixit pater quod Christo dixisse legitur, scilicet, Sede à dextris meis? Nam de excellentissimis angelis scriptum est, quia Seraphin stabant in circuitu eius. Seraphin stat ut ministri, filius sedet ut dominus. Seraphin in circuitu, filius ad dexteram. Nā uictori Christo patet in de ascensionis eius obtulit confesum suū, dicēs: Sede à dextris meis. i. gesce & regna in potioribus meis, & hoc, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. i. prorsus subijciam tibi. Per pedes stabilitas æterna designatur, ubi quasi uestigijs positus uirtute omnipotentis consistit, uel certe humanitas eius, & his pedibus eius quotidie subijciuntur inimici. uel per spontaneam conuersionem, uel per iustā damnationē. Cum autem oēs subiecti fuerint, i. in fine seculi, tunc patebit omni

Mala. 3.
Exod. 3.

Psal. 109.

Isa. 6.
Apoc. 7.

I. Cor. 5.

A bus, quia ipse perenniter sedebit ad dexteram patris. & ideo nunc necesse fuit dicere, quod ipse ibi sessurus sit post diem iudicii, sed tantum usque ad illum diem propter eos qui adhuc ibi sedere non credunt. hoc nulli angelorum dictum est, scilicet, Sede à dextris meis, quia non est ministri sedere ad dexteram illius cuius minister est, sed filij est sedere ad dexteram patris. Nam omnes angeli sunt eius ministri, & hoc interrogatiue quasi per increpationem dicitur. Nonne omnes angeli tam magni quam parui, sunt spiritus administratorij, id est, ad ministrandum apti, ut unusquisque deo ministret ex officio suo? administratorij sunt, id est, ministrandi officium habent. & quia possunt officium habere ministrandi, ut non ministrent, ut dapifer dicitur eius minister, etiam si non ministret, subditur: *missi in ministerium*, subaudi actualiter explendum, hoc est, & ministrandi officium habent, & ministrant, ministrando scilicet seruiunt, & id faciunt non propter se, sed propter homines, quibus licet minoribus imperio Christi seruiunt, propter eos in bonis operibus adiuuandos & à malignis spiritibus defendendos: *qui capient hereditatem salutis*, id est, consequentur hereditatem patrie celestis, ubi perpetuam anime corporisque salutem habebunt. Mittuntur itaque propter nos huc angeli, uel à domino, uel à maioribus angelis. Ex minoribus uidelicet angelorum agminibus foris ad explendum ministerium immittuntur, id est, ad humana solatia uel angeli uel archangeli ueniunt. Nam sublimiora agmina ab intimis nunquam recedunt, quoniam ea quae praeminent, usum exterioris ministerij non habent. Vnde Daniel ait, Millia millium ministrabant ei, & decies millies cetera millia assistebant ei. Aliud uidelicet est ministrare, aliud assistere. Nam ministrat deo, qui ad nos nuntiando exeunt: assistunt uero, si sic contemplatione intima perfruantur, & ad explenda foras opera non mittantur. De minoribus ergo intelligendum est, quod sint in ministerium missi propter homines qui hereditatem salutis percipient. Nusquam enim legimus dominationes uel thronos in ministerium mitti. Qui tamen dici possunt administratorij spiritus, quia & intus ministrant deo, dum diuinas scientias ab eo susceptas inferioribus tradunt, & ad superna eos contemplationem adducunt. Sed & illi qui foras exeunt, semper ei assistunt: quia & cum ad nos ueniunt, sic exterius implent ministerium, ut tamen nunquam de sint interius per contemplationem. Vnde saluator de paruulis. i. humilibus ait, quia angeli eorum in caelis semper uident faciem patris mei. & mittuntur igitur, & assistunt: quia etsi circumscriptus sit angelicus spiritus, summus tamen spiritus ipse qui deus est, circumscriptus non est. Angeli itaque & missi ante ipsum sunt, quia quolibet missi ueniant, intra ipsum creduntur.

CAPVT II.

Propterea abundantius oportet obseruare nos ea quae audiuiamus, ne forte perefluamus. Si enim qui per angelos dic-

tus est sermo, factus est firmus, & omnis prauaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem, quomodo non effugiemus, si tantam neglexerimus salutem? Quae cum initium accepisset enarrari per dominum, ab eis qui audire, in nos confirmata est, contestante deo signis & portentis & uarijs uirtutibus & spiritus sancti distributionibus secundum suam uoluntatem.

¶ Hucusque multis autoritatibus demonstratum est, filium esse meliorem angelis: & nunc consequenter asserit, quod uerba eius magis sint obseruanda quam angelorum. Loquutus fuerat deus in prophetis, loquutus fuerat & in angelis, sed nouissime loquutus est nobis in filio. Et propterea quoniam ille tanto dignior est eis, oportet nos ea quae ab ipso audiuiamus, obseruare & opere complere abundantius, quam illa quae à prophetis uel ab angelis qui ministri legis fuerunt, audiuiamus. Abundantius. i. largius & studiosius seruare debemus uerba quae loquutus est deus in Christo, quam seruauimus ea quae loquutus est in angelis, id est, accepta euangelij quam legis. Ea enim quae deus refertur dixisse Moysi, certum est angelos esse loquutos. Sed dicit aliquis: Cur ergo scriptum est, Dixit dominus ad Moysen, & non potius, Dixit angelus ad Moysen? Quia cum uerba iudicis praecono pronunciat, non scribitur in gestis, ille praecono dixit, sed ille iudex. Loquuti sunt itaque angeli uerba legis. Sed magis obseruare nos oportet uerba euangelij, quae loquutus est Christus, ne forte perefluamus, id est, puniamur. fluimus enim, quia sicut fluuius in defluxu & mutabilitate sumus, de infantia ad pueritiam, de pueritia ad iuuentutem, de iuuentute ad senectutem, & inde ad decrepita aetate. Effluimus uero, cum in morte anima & corpore diffluimur. Effluimus, id est, extra fluimus, cum animam exhalamus: perefluimus, si à uero dei esse perpetuali separati per uaria tormenta sine fine deficimus. & ne hoc nobis contingat, obseruemus uerba Christi saltem timore poenae, si necdum regnat in nobis amor iustitiae. Vel fluimus per poenas mortalis naturae, effluimus peccatum addendo, perefluimus in aeterna damnatione. Vel ita: Fluere, est mori: effluere, pati poenas siue in hoc seculo, siue in futuro: perefluere acriora tormenta perpetualiter pati. & haec cauenda nobis sunt. Sed & moraliter perefluere est ab intima intentione appetitus interioris & aeternorum, penitus extra fluere, cogitando & appetendo sola exteriora & temporalia, quod eis accidit, quorum mentes gratia dei prorsus deserit: & quae uerba Christi custodire negligunt, merito suae peruersitatis deseruntur à spiritu sancto, ut concupiscantias suas sequantur & peccant. Vnde mox de poena futurae damnationis earum comparatione uindictarum, quae prauaricatoribus legis quondam inferebant, terribiliter subditur: Si enim qui per angelos dictus est sermo &c. Nam si illi puniti sunt, quae uerba angelorum contempserunt, quanto grauius punientur, qui uerba Christi contemnunt. A minori probatur hoc. Vel secundum priorem sensum

A Iosue qui duxit in terram promissionis, præstitit
 ser eis requiē. i. oīmodam q̄etē, ut nulla alia eēt
 sperāda, *nunquā*. i. nullo tēpore David uel spūs san-
 ctus, *posthac*. i. deinceps loqueretur de alia die. i. de al-
 io tempore, in quo requies esset danda. Sed quia
 post loquutus est, patens ostendit q̄a alia est reges
 de qua dixit hodie, q̄ illa ad quā duxerat Iosue.
 Certum est igitur aliam esse ad quam ducit Chri-
 stus, q̄ per illam sub Iosue figurabatur. Itaq; relin-
 quitur electis sabbatismus. Quandoquidē nō fuit
 illa requies uera, sed aliam post promisit spūs san-
 ctus, itaq; relinquitur. i. futuris seruatur à deo, q̄a in-
 creduli patres nequiuērunt ad illum pertingere.
 Relinquitur, non dico t̄m requies, sed (ut magis
 exprimam) dico *sabbatismus*. i. feriatio & iucūditas
 sabbati. Sabbatismus quippe uocabatur, appara-
 tus & gaudium atq; festiuitas sabbati, & sabbatū
 requies interpretatur. Sabbatismus ergo non so-
 lum uerā & oīmodam requiem designat, sed in-
 narrabile gaudiū atq; spiritualium diuitiarum af-
 fluentiam. Qui sabbatismus nō paucis reseruatur,
 sed *populo*. i. magnę multitudini: nec t̄n cuilibet po-
 pulo, sed t̄m populo dei. Et ideo si quis uult sabbat-
 izare, sit de populo dei. Et iste sabbatismus lon-
 ge diuersus erit ab illa requie quam Iosue præsti-
 tit. Nam *qui ingressus est in requiē dei*. i. in cælestis re-
 gni tranquillam habitationē, sicut seruus ille, cui
 dictum est, *Intra in gaudium dñi tui*, uerā & per-
 fectā adeptus est requiē: quia *requieuit etiam ipse* p-
 petualiter & perfecte *ab operibus suis*, quibus hic
 laborauit, sicut & deus à suis, quæ t̄n sine labore fecit.
B Sicut enim sabbatum in quo deus requieuit, non
 legitur habuisse uesperā, sic requies iustorum nō
 habebit finē. Quia sicut deus cessauit ab opibus,
 sic illi cessabunt perpetualiter ab oī opere, liberi
 penitus ab omni laboris anxietate. At illi quibus
 Iosue terrā diuisit, pauci quieuerūt, multosq; labo-
 res & multas afflictiones pertulerunt. Et q̄nquidē
 tanta est illa requies, atq; est nobis pmissa, & nunc
 tēpore gratiæ supeſt q̄sdā intēdē, ergo *festinemus*
ingredi, nec in his terrenis q̄ nos impediunt, immo
 remur. Festinemus fide & bonis operibus, q̄d illi
 nō faciunt, qui carnaliter adhuc legē obseruant,
 & erga fidē & spiritualē conuersationē negligētes
 existunt. Festinemus (inq̄) ingredi in illā requiē tan-
 tā, tam nobilē, & tā gloriosā, atq; toties nobis p-
 missā. Ideo q̄q; festinemus ad illā requiē, ut pœ-
 nas euadamus ppetuas. Et hoc est: *ut ne incidat*. i. ut
 nō intus cadat in corde, ubi grauior casus ē, *quis*. i.
 aliquis in infidelitate notabilis, in id in q̄d cecide-
 runt patres, & ita in id, ut in ipsum. i. nō dissimiliē,
 sed per oīa eodē modo cadat in id, in q̄d patres ce-
 ciderunt scilicet, *exēplum incredulitatis*. i. ne cadat ad
 exemplum eorū in incredulitatem, & excludatur
 à diuina requie. illi em̄ non crediderūt deum suffi-
 cere ad dandā etiā requiē terræ pmissionis, & isti
 similiter Christū ad dandā requiē perpetuā suffi-
 cere nō credebāt sine carnalibus obseruatiōis. Id-
 eoq; sibi geris adiūt eadē rōne obstruebant, q̄ pa-
 tres antea fecerāt. Vel ne incidat aliq; in id ipsum
 exemplū incredulitatis. i. in hāc eandē dānationē,

quā patres uestri ppter suā incredulitatē subierūt: **C**
 quæ dānatio uel pœna uobis est exemplum, quia
 si increduli fueritis, similiter uobis contingeret. Ex-
 emplum enim incredulitatis conuenientē dicit uin-
 dicta dei, quæ tanta est illata eis, ut exēplo eē alijs
 possit, ne increduli esse præsumant. Vel increduli-
 tas patrum (ut præmissimus) est uobis exemplum
 ne sitis increduli, & ideo peius q̄ patres uestri pec-
 cabitis, nisi incredulitatem caueatis. Propter hāc
 omnia ruptis omnibus impedimētis infidelitatis
 & secularium illecebrarū, festinemus q̄ maxime
 ad illam requiem, in qua perenniter quiescamus.

Viuus est em̄ sermo dei & efficax, & pe-
 netrabilior oī gladio ancipiti, & ptingens
 usq; ad diuisionē aīæ ac spūs, cōpagū quoq;
 ac medullarū, & discretor cogitationum &
 intentionū cordis, & nō est ulla creatura inui-
 sibilis in cōspectu eius. Omnia autē nuda &
 aperta sunt oculis ei. Ad quē nobis sermo.

Festinemus (ut dixi) ad illam requiem: nā *ser-*
mo dei Christus uerbum patris, qui nos festinantes
 adiuuet, & peruenientes coronet, *uiuus est*. i. uera ui-
 ta in semetipso, & sufficiens ad aliorum uiuificati-
 onem, & ita uiuemus in eo. Sermo dei qui prædi-
 cauit illam requiem, est uiuus uita propria. i. uita
 est, uiuificans alios. Sicut enim pater habet uitā in
 semetipso, sic dedit & filio habere uitam in semet-
 ipso. Vel in assumpta hūanitate, in qua mori uo-
 luit, iam uiuus est. i. uitam æternam consequutus.
 & sequaces suos uiuere similē faciens, q̄a immor-
 talis factus est, & uos immortales faciet. **D** *Est effi-*
cax. i. oīno faciens q̄cqd uult, siue saluando credē-
 tes, siue dānando incredulos. Vel ita pōt continu-
 ari: Cauete ne quis nostrū incidat in exemplū in-
 credulitatis patrum. i. in similem pœnam, qualem
 illi per incredulitatem meruerunt, q̄a uiuus est ser-
 mo dei. i. filius, qui illos iudicauit, & uos iudicatu-
 rus est: & sicut ille uiuit in æternum, sic iudicium
 eius manet in æternum. Nam & illos q̄s ipse da-
 mnat, cruciabit pœna uiuax in æternum: et eos q̄s
 ipse saluat, uiuere faciet in æternū. Nam ad utrūq;
 est ipse efficax. Nec solum est efficax in utroq; .i.
 potenter faciens quodcūq; uoluerit, sed & *pen-*
etrabilior omni gladio ancipiti, q̄a penetrat oīa: nec pu-
 tetis eum latere cordium occulta, & per hoc mi-
 nus iuste iudicare. Nam si nō penetraret hominū
 cōscientias, non posset ueraciter iudicare quis es-
 set fidelis uel quis infidelis, siue quis bonam uel q̄s
 malā haberet conscientiam: & tunc nō ualeret di-
 gnā singulis rependere uicem, quia potentiam
 ei auferret, q̄d occulta hominū uidere nō posset.
 Sed ut potent in omnibus sit efficax, omnia uisu
 suo penetrat, & acutior ac p̄spiciacior omni gla-
 dio ancipiti, oī subtilitate sermonis diuinæ p̄dica-
 tiōis. Iste sermo q̄ deus ē, q̄a deus erat uerbū, ē pe-
 netrabilior omni gladio ancipiti: quia magis pene-
 trat hominū conscientias, q̄ ullus sermo p̄dicati-
 onis. Sermo em̄ doctrinē ē gladius anceps. i. utraq;
 parte acutus, quia dicit de tēporalibus, dicit & de
 æternis. In utroq; probat qd dicit acutē ac subti-

Matt. 25.

Iohan. 8.

D

A liter, & eum quē ferit, separat à mundo. Quod non faceret, nisi mentē eius penetraret. Sed multo penetrabilior est iste sermo quā deus est. & est etiā *ptinens*. i. consideratione perueniēs usq; ad diuisionē animæ ac spūs. Spūs noster non est uniuersa aīa, sed ali quid eius. i. illud quod ratiocinamur, intelligimus, sapimus: per quod & præponimur pecoribus, quia illa sunt rōnis expertia. Non habent enim spūm. i. intellectum rōnis ac sapientiæ sensum, sed animā tm̄.

Genesi. i. Nam & de illis dictū est, Producat aquæ repentiā animarū uiuentiū. & Producat terra animā uiuentē. Itaq; spiritu intelligimus cū angelis, aīa uiuimus cum bestiis. Sed dei sermo pertingit. i. perfecte tangit, quia per oīa tangit, nihil intactū sua cognitione relinquens, usq; ad diuisionē animæ ac spiritus. i. usq; ad discretionem sensualitatis & rationalitatis, quia ipse insuperabili cognitione nouit quō diuidatur sensualitas à ratione, & quantum altera differat ab altera. Vel pertingit usq; ad diuisionem animæ, quia uidet quomodo anima. i. sensualitas à se ipsa differat, dum plus dedita infimis rebus, inferior est: uel ab his reuocata, dignior. Et pertingit usq; ad diuisionem spiritus, quia intuetur quomodo rationalitas à se ipsa diuidatur, dū in deum inhīat, uel inferius cælestia considerat, siue rursus inferius de mundanis recte agendis pertractat. Anima enim tantum de mundanis uel de his quæ ad corpus pertinent, cogitat, in quo uix à beluis distat. Quoddam inferius est in ea, ut cogitatus de cibo uel potu & similibus. Quoddam autem quasi superius ē in ea, ut cum de honestis, sicut de gloria, celebritate, potentia & huiusmodi cogitat. Et hāc eius diuisionem bene nouit sermo dei, nec eum latet quando ipsa hoc uel illud agit. Spiritus uero rationalis est in suo superiori, cum creatorem suum cogitat, & ad eum per solam dilectionem peruenire flagrat. In suo autem inferiori perfratur, cum relictā sublimi cōtemplatione, inferiores uirtutes quæ ad bonā operationem pertinent, meditat. Cuius diuisionem sermo dei cōsiderat, prouidens quid in eo superius sit & quid inferius. Inter se autem diuiduntur anima & spūs, quia (sicut dictum est) anima quidem de mūdānis & corporalibus agit, spūs autē de supernis & spiritalibus. Ideoq; quod est inferius in spū, superat illud quod est altius in anima. Et hanc diuisionē aīæ ac spūs rāgit & scrutatur sermo dei uiuus. cōpagum quoq; ac medullarū diuisionem nouit. i. iuncturarum animæ ac spiritus, quia uidet quō iuncturæ animæ, uel quo tempore diuidantur, & quā de una iunctura in aliam transeat, sic & de spiritu. Iuncturæ animæ sunt augmēta quæ recipit scdm unamquamq; ætatem. Nam sapientia est in adolescentia quā fuit in pueritia, & rursus sapientior in iuuentute quā in adolescentia, itemq; maturior in uirilitate quā in iuuentute. Similiter spiritus per incrementa proficit. Quæ scilicet incrementa uocamus cōpages, eo quod unum aliq uidetur apponi quadam cōiunctura sine temporis discretionē: & hūc compagum diuisiones, sunt mutationes secundum diuersas ætates. Medulla uero quæ interior est, appellatur

quicquid interius uel subtilius est in aīa uel spū. Si **C** cut uidelicet in corporibus medulla est subtilior, & in secretis partibus atq; in ipsis intimis recōdita, sic quod subtilius ē in aīa uel spū & magis, uocat nunc medulla. Medullarū quoq; talis animi diuisionē nouit sermo dei, quia illa quæ sunt in nobis subtilissima, discernit inter se. Vnde & subdit, quia est discretor cogitationū & intentionū cordis. Discernit enim cogitationes et ab inuicem separat. i. bonas à malis, siue in eodē homine, siue in diuersis. Discernit & intentiones earū. i. quo singulæ tendant, ad bonum, an ad malum. Et quia sunt nonnullæ intentiones coactæ, uelut si quis timore compulsus foderet agrum & intenderet perficere, nō tñ ex corde, additur cordis, ut per hoc excludant intentiones coactæ, quæ faciles sunt ad cognoscendum. Hoc est, nouit discernere quā intentionē quis habeat in cogitatione, quæ est cordis. i. uoluntaria et adhuc exterius non ostensa, sed latens intra cordis secreta. Vel in eo quod ait, quia est pertingens usq; ad diuisionem compagum quoq; ac medullarū, intelligi potest, compages dixisse coniunctiones cogitationum, medullas uero intentiones earum. Per cōpages quippe ossibus ossa iunguntur. Et sæpe dū aliquid recta cogitatione agimus, sed subito in laudis amorem declinamus, atq; hoc pro laude facimus, quod prius facere pro ueritate ceperamus, quia cogitationes cogitationibus adiunguntur, quasi quædā in spiritu cōpages sunt. Sed habent ossa quæ in cōpagibus iuncta sunt, & medullas. i. subtiles intentiones. Quod Apostolus apertius intulit, dicens, discretor cogitationum & intentionum cordis. Compages enim nostræ, sunt cogitationes quæ sibi iunguntur, quā altera altera sequitur, medullæ autem intentiones, et sermo dei discretor est cōpagum et medullarū. i. cogitationum et intentionum, quia si cogitatio cogitationi iungitur, ipse nouit quæ sit scdm deū, nouit quoq; quo uergat intentio earum. Sepe enim aliud cogitamus, atq; aliud per cogitationem intēdimus. Nam si quis pposito munere præmio, pupilli uel uiduæ causam defendat, et fortasse ecclesiā ingrediens in suis p̄cibus deo dicat, tu uides quia causam pupilli et uiduæ defendo, iste p̄culdubio quid cogitet scit, sed quo intendat eius cogitatio, ignorat. Aliud quippe cogitat, & aliud intēdit. Non uidelicet defensionem pupilli et uiduæ, sed mercedem munerum querit. Nam tolle temporale præmium, et pupillum et uiduam non defendit. Sermo itaq; dei discretor cogitationum et intentionum cordis est, quia non tm̄ aspicit quid apud temetipsum cogites, sed magis p̄ medullam cōpagis. i. per intentionē cogitationis, quod apud temetipsum recipere requiras. Et ut plus dicam, breuiterq; cōcludam, non est ulla creatura terrena uel cælestis, corporea uel incorporea, inuisibilis, id est, non habilis ad uidendum in conspectu tantæ sapientiæ. Nihil est ei inuisibile, sed omnia sunt nuda, id est, discooperata & aperta, id est, patentia oculis eius, quia et foris et intus oīa uidet. Si quis habet librū aliquo uelamine tectū, dicitur quidē uisibilis, sed non nudus, Rur-

Asum, si uelamen auferretur, nudus posset dici, sed non apertus. Item, si aperiret & omnia eius interiora demonstrarentur, iam omnino quicquid in eo latuerat uideretur. Ita uero dei cuncta sunt uisibilia & nuda & aperta, quia et foris & intus (ut dictum est) omnia plenarie uidet. Per oculos eius intelligitur potentia uidendi. Ad quem nobis sermo est habendus in iudicio, quia oportet nos illi rationem de actibus nostris reddere. Ad sermonem dei uiuam & efficacem & omnia peruentem est nobis habendus sermo, quia sermocinaturi sumus ad eum, & rationem reddituri de cunctis quae gessimus uel cogitauimus. Ideoque semper nobis omni sollicitudine praecauendum est, ne hunc uel dictis uel operibus uel cogitationibus offendamus. Hactenus terrendo loquutus est Apostolus, reuocans ab infidelitate Iudaeos exemplo patrum suorum, quibus ob incredulitatem negata est aeterna requies, & asserens filium dei uiuam atque potentem, ut remuneret eos si respuerint, & efficacem ut puniat, si neglexerint. Hinc iterum blandis rationibus uult eos reuocare, commendando Christi pontificium, ut eo commendato, sufficere ad salutem ostendat, & carnales obseruantias comprobet esse superfluas. Sic enim subiungit:

Habentes ergo pontificem magnum, qui penetrauit caelos, Iesum filium dei, teneamus confessionem. Non enim habemus pontificem qui non possit compatiri infirmitatibus nostris, tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiae eius, ut misericordiam consequamur, et gratiam inueniamus in auxilio opportuno.

¶ Incipit (ut dictum est) agere de pontifice Christo, quod sufficiens, quod dignior ceteri, quem & immutat & legem quae sub illo est, per meliorem legem suam, & quomodo necessarius. Quia sermo dei uiuus & efficax est, atque talis qualem descripsimus, ergo teneamus confessionem, ut nec terror, nec cruciatus auferat de ore nostro confessionem fidei eius quam corde gestamus. Et est iustum ut eam teneamus, habentes pontificem. id est quia habemus pontificem magnum. Nam idem sermo dei, secundum quod homo est, noster est pontifex, qui sacrificium sui corporis obrulit pro nobis, & non cessat interpellare pro nobis. Unde & pontem accessumque nobis ad patrem facit, ut temporalia (quae sicut fluuius currunt et labuntur & transeunt) sub nostris pedibus relinquentes, festinemus ad terram uiuentium, habentes pontificem magnum super omnes pontifices, qui non in sancta sanctorum templi Salomonis intrauit, sed caelos ascendendo penetrauit, ut & nos sequi possimus. Moyses uero tuam terram promissionis non intrare ualuit, hic autem caelos penetrauit, id est ingressu suo patefecit. Pontificem habemus, & quem Iesum. id est saluatorem, qui nos absque carnalibus obseruantijs saluare potest. Iesum dico, filium dei, non adoptiuum, sed consubstantialem: nec minorem, sed aequalem. Alii uero pontifices neque caelos penetrant, neque saluare possunt, neque filij dei naturaliter sunt. Unde iste omnibus illis iure praefertur, sicut multis et longis disputationibus probare nunc exorsus est Apostolus. Teneamus (inquit) confessionem, ut fidem eius ore proferamus, uel etiam peccata nostra confiteri studeamus: quia non habemus pontificem immisericordem. hoc contra illos dicitur, qui propter lapsum suum desperabant, & iram eius se posse placare diffidebant, & quasi dicebant quia non ualeat nobis confessio: quoniam iste pontifex, quia tam altus est, utpote super caelos exaltatus ac dei filius, non recipiet eam, nec condescendet fragilitati nostrae. Quibus uelut respondetur: Vobis lapsis non est desperandum nec confessio dimittenda, quia non habemus pontificem auferum uel dedignantem, sed misericordem: non a nobis remotum, sed naturae nostrae participem. Non enim habemus pontificem qui non possit compatiri infirmitatibus nostris, id est, condescendere fragilitati nostrae, & misereri humana fragilitate peccantibus: quia etsi ita altus est, non ideo nos abiicit, sed clementer condescendit imbecillitati nostrae, & condolet etiam illi qui per infirmitatem carnis labitur. Non tamen aliquid iam doloris sentire potest: sed quod ei displicet miseria nostra & lapsus nostrus, atque praestat auxilium ut surgamus, & interpellat pro nobis, uocatur erga nos eius compassio. Non potest nobis non compati, sed potentiam huius passionis habet, quia ipse fragilitatem nostram expertus est, quoniam per omnia sustinuit temptationem sine peccati cogitatione. Tentatus est enim in nostra carne, & expertus est miseriae nostras praeter peccatum: tentatus est per omnia temptationis genera, quia in tribus illis temptationibus, quas a diabolo pertulit, omnia tentamenta continentur. Vel in sola temptatione, qua diabolus ostendit omnia regna mundi & gloriam eorum, in quibus omnia continentur, de quibus humana corda tentantur, potest dici per omnia genera peccati tentatus. Vel quia omnes tentationes sustinuit, irrisus, crucifixus, & caetera omnia perpassus. Tentatus est pro similitudine quam a nobis traxit, id est secundum illam naturam, qua nobis erat similis, mortalis & passibilis, tamen absque peccato fuit, licet similis esset aliis hominibus. Vel tentatus est per omnia sine peccato, quia libenter omnia tentamentorum genera pertulit, nec in succubuit, nec delectatus est in aliquo persuasione mali, & idem bene potest a peccato & temptatione liberare. Nam cum Apostolus eum dicit tentatum per omnia, & non superatum, ostendit quoniam in eo ponenda est fiducia subueniendi: & hoc ideo, quia nobis similis factus est. Non est enim remotus a nobis, sed in illa sui natura tentatus fuit, in qua nobis est similis. Et ideo credendum est, quia uult & potest subuenire temptationibus nostris. Et quoniam habemus tantum pontificem sic nobis compati uolentem, & nostrae imbecillitati subuenire potentem, ergo omni spe & fiducia adeamus ad thronum gratiae eius, id est uoluntate & orationibus & correctione uitae ac bonis operibus accedamus ad eum throno iudiciali praesidentem. Thronus enim iudicialis sedes est. Sed thronus Christi est thronus gratiae his, qui dum in praesentia

fertur, sicut multis et longis disputationibus probare nunc exorsus est Apostolus. Teneamus (inquit) confessionem, ut fidem eius ore proferamus, uel etiam peccata nostra confiteri studeamus: quia non habemus pontificem immisericordem. hoc contra illos dicitur, qui propter lapsum suum desperabant, & iram eius se posse placare diffidebant, & quasi dicebant quia non ualeat nobis confessio: quoniam iste pontifex, quia tam altus est, utpote super caelos exaltatus ac dei filius, non recipiet eam, nec condescendet fragilitati nostrae. Quibus uelut respondetur: Vobis lapsis non est desperandum nec confessio dimittenda, quia non habemus pontificem auferum uel dedignantem, sed misericordem: non a nobis remotum, sed naturae nostrae participem. Non enim habemus pontificem qui non possit compatiri infirmitatibus nostris, id est, condescendere fragilitati nostrae, & misereri humana fragilitate peccantibus: quia etsi ita altus est, non ideo nos abiicit, sed clementer condescendit imbecillitati nostrae, & condolet etiam illi qui per infirmitatem carnis labitur. Non tamen aliquid iam doloris sentire potest: sed quod ei displicet miseria nostra & lapsus nostrus, atque praestat auxilium ut surgamus, & interpellat pro nobis, uocatur erga nos eius compassio. Non potest nobis non compati, sed potentiam huius passionis habet, quia ipse fragilitatem nostram expertus est, quoniam per omnia sustinuit temptationem sine peccati cogitatione. Tentatus est enim in nostra carne, & expertus est miseriae nostras praeter peccatum: tentatus est per omnia temptationis genera, quia in tribus illis temptationibus, quas a diabolo pertulit, omnia tentamenta continentur. Vel in sola temptatione, qua diabolus ostendit omnia regna mundi & gloriam eorum, in quibus omnia continentur, de quibus humana corda tentantur, potest dici per omnia genera peccati tentatus. Vel quia omnes tentationes sustinuit, irrisus, crucifixus, & caetera omnia perpassus. Tentatus est pro similitudine quam a nobis traxit, id est secundum illam naturam, qua nobis erat similis, mortalis & passibilis, tamen absque peccato fuit, licet similis esset aliis hominibus. Vel tentatus est per omnia sine peccato, quia libenter omnia tentamentorum genera pertulit, nec in succubuit, nec delectatus est in aliquo persuasione mali, & idem bene potest a peccato & temptatione liberare. Nam cum Apostolus eum dicit tentatum per omnia, & non superatum, ostendit quoniam in eo ponenda est fiducia subueniendi: & hoc ideo, quia nobis similis factus est. Non est enim remotus a nobis, sed in illa sui natura tentatus fuit, in qua nobis est similis. Et ideo credendum est, quia uult & potest subuenire temptationibus nostris. Et quoniam habemus tantum pontificem sic nobis compati uolentem, & nostrae imbecillitati subuenire potentem, ergo omni spe & fiducia adeamus ad thronum gratiae eius, id est uoluntate & orationibus & correctione uitae ac bonis operibus accedamus ad eum throno iudiciali praesidentem. Thronus enim iudicialis sedes est. Sed thronus Christi est thronus gratiae his, qui dum in praesentia

D
Matt. 4.
Luc. 4.

A uita sunt, humiliter resipiscences ueniunt ad eum, ut pñæ iudicium accipiant: cæteris uero post hanc uitā est thronus iustitiæ. Licet ergo simus pctōres, non tñ desperemus de uenia, sed cum fiducia impetrandi misericordiā *adeamus ad thronū gratiæ eius*. i. ad iudicē nō seueritatis & districtæ iustitiæ, sed pietatis & indulgentiæ: quia non est iudex qui p confessione puniat, sed qui p humilitate remuneret. *Accedamus (inq̃) ad eum, ut misericordiā apud eū consequamur*. i. remissionem præcedentium peccatorum, & de reliquo *inueniamus apud eum gratiam*, id est, facultatem ad conseruationem innocentie & ad promotionem in bono, *in auxilio*. i. ut auxiliē nobis contra tentationum impugnationes, et cooperetur ad cōpletionem bonorum operum. Auxilio dico, *opportuno*. i. congruo & necessario: quia nunq̃ sit auxilium, qd non est opportunum, nec congruum. Sed auxilium Christi nobis est opportunum. i. competens & necessarium, quia sine illo nihil boni possumus facere, & æterna uita nō potest haberi sine bona operatione. Nunc enim est tempus auxilij, dum tempus est operādi. Vel thronus eius sedes est pontificalis, & ideo gratiæ, quia cōpatiur nobis & interpellat pro nobis. Ac propterea nos peccatores accedamus ad thronū nostri pontificis cum fiducia ueniæ, procidamus ad pedes eius in precibus, ut per eum apud patrem consequamur misericordiam, id est, peccatorum indulgentiā & bonæ cōuersationis gratiā.

CAPVT V.

B **O**mnis namq̃ pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in his quæ sunt ad deū, ut offerat dono & sacrificia pro peccatis, q̃ cōdolere possit his q̃ ignorant & errant, qm̃ & ipse circumdatus est infirmitate. Et propterea debet quemadmodū pro populo, ita etiā pro semetipso offerre pro peccatis. Nec quisquā sumit sibi honorem, sed qui uocatur à deo tanquā Aaron. Sic & Christus non semetipsum clarificauit ut pontifex fieret, sed q̃ loquutus ē ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te, quemadmodū & in alio loco dicit, Tu es sacerdos in æternū scdm ordinē Melchisedec.

¶ Probat enim à minori, qd iste noster pontifex possit nobis impetrare misericordiā & gratiam, cum pontifices ueteris testamenti quodāmodo sacrificijs & orationibus impetrarent misericordiā, q̃ puri homines erāt & peccatores. Quasi dicat: Per eum possumus consequi misericordiā, quia hoc fit etiā per omnem alium pontificem. Nam *omnis pontifex*, tam maior q̃ minor in ordine Aaron, *ex hoībus assumptus*. i. ex numero hominum ad aliquid dignus sumptus ut præsit alijs, *constituitur*. i. communi omnium sentētia statuitur, *pro hominibus*. i. pro salute hominum, ut per eum impetrent à deo beneficia. Constituitur in his quæ sunt ad deū pertinentia & subiectos ducentia, id est, in muneribus & hostijs offerendis ac precibus, quæ du-

cunt ad deum, ut offerat. i. obuiam deo ferat, & q̃si contra impetum indignationis eius obijciat, ut eā retineat & placet, uel quia deus pie condescendit dū ei sincero corde offertur aliquid, ferat obuiā eius pietati dona, ut primitias frugum & huiusmodi, & sacrificia de animalibus, ut de bobus & auiibus pro peccatis hominum delendis. Et si ille qui est ex hominibus tantum. i. in nullo dissimilis ab hominibus, & ita assumptus ex eis, subditos suos donis & sacrificijs purgat & dirigit ad deum, tunc multo magis eundem est nobis ad thronū gratiæ nostri pontificis, qui non ex hominibus tantum, sed deus & homo est, qui pctm̃ non habet, nec indiget offerre pro se, qui in seipso sufficiens est illud facere, in quo alij desinētur humana infirmitate. Ex hominibus assumptus pontifex est talis, q̃ pius & misericors sit, qui pro consueta bonitate condolere possit. i. affectum passionis habeat erga subditorum infirmitatem. *his qui ignorant*. i. ignoranter peccant. & qui errāt, id est, post monstratam ueritatis uiam errore suo quasi scienter peccant. & debet illis pie compati, quoniam non solum illi, sed & ipse qui maior est & fortior esse uidetur, circumdatus est infirmitate carnis, per quā & peccare necesse habet. Christus uero iam infirmitate circumdatus nō est, & ideo potest uiuare magis quā ille. Et quia infirmitate circumsēptus est, *propterea debet*, id est, debito iure compellitur offerre sacrificium pro peccatis, id est, pro expiatione peccatorum quemadmodum pro populo, id est, cum quanta necessitate & supplicatione offert pro populo, ita etiā & non dissimiliter offerat pro semetipso, ut condonentur peccata propria. Christus uero non pro seipso necesse habet offerre, sed tantū pro suis fidelibus. Omnia uero quæ nunc de pontifice ueteris testamenti dicuntur, obseruanda sunt in electione pontificum ecclesiæ, & in eorum moribus & actionibus, licet alia sint sacrificia quæ offeruntur à nostris. Dixi quia pontifex constituitur pro hominibus, & præfertur cæteris: *nec quisquā*, licet ualde nobilis aut sapiēs, *sumit sibi honorem*, ut adscribat sibi & se quærat honorari. Non sibi imputat honorem, sed à deo qui uocat: nec se ingerit ad accipiendum honorem, sed diuino nutu eligitur. Percutiantur hac sententia, qui honores ecclesiasticos, ad quos diuinitus non uocantur, arripere cupiunt. Qui enim se ingerit & propriam gloriā quærit, non sumit honorem, si pontifex aut prælatus in ecclesia factus fuerit: sed gratiæ dei rapinam faciens, ius alienum usurpat. Et ideo non accipit benedictionem, sed maledictionem. Nemo per seipsum sumit illum honorem, sed ille qui uocatur à deo. Qui enim recte & canonice uocatur, à deo uocatur. Ille sumit honorem apud deum & homines, qui per ecclesiæ procuratores & uiros fideles à deo uocatur ad hanc prælationem, ita digne & sincere, tanquā Aaron, qui non sibi imputauit, nec aliquo modo ingessit, sed iubente deo per Moysen electus est. Chore autem uoluit sibi sumere honorem, & ideo diuinam sensit ultionem. Sed Aaron sublimatus est in sacerdotem, quia deus eum

Exod. 7.
27.28.29
Num. 16.

A uocauit. sic & Christus non clarificauit per suas uirtutes semetipsum, ut sibi sumeret eius honorem, ita ut pontifex fieret. Non se clarificauit, sed patrem, quia non suam, sed patris gloriam in omnibus q̄sui. Non semetipsum quasi discretum à cæteris clarificauit. i. clarum fecit sublimando in honorē pontificatus, sed pater eum clarificauit, ut pontificem constitueret, & totius mundi magistrum ostenderet, q̄ dixit, Hic est filius meus dilectus in quo mihi bene cōplacui, ipsum audite. Quasi diceret: Hactenus audistis legis doctores & alios pontifices, sed amodo ipsum uerum pontificem audite. Nā dicens, Hic est filius meus dilectus, in quo mihi bene cōplacui, nobiliter clarificauit eum. Quē se ideo clarificare ut pontificem cōstitueret, demonstrauit, cū subiecit, ipsum audite. Sed hanc sententiā clarificationis noluit Apostolus contra Iudæos proferre, q̄a uel non habebant euāgeliū, uel minoris autoritatis esse putabāt, ideoq̄ de suis libris protulit illis testimonia. Nā hæc clarificatione lōge ante p̄phetā predicta est, *filius meus tu.* Nō clarificauit seipsum, sed potius eum pat̄ clarificauit, & testimonio p̄prię uocis et multis miraculis, qui & in Psalmo loquutus est ad eum. Tu es filius meus naturalis & cōternus, quia ego hodie, id est, in luce semp̄manentis æternitatis meę genui te ex substantia mea. His uerbis clarificauit eū pater, ut pontificem constitueret, quemadmodum. i. sicut & in alio loco dicit ei, Tu es sacerdos. i. sacra dans per te & per tuos in æternum. i. quandiu durabit hoc seculum, quia non transibit sacerdotiū Christi, ut aliud succedat, sicut transibit Leuiticum. Sacerdos es, & hoc secundum ordinem Melchisedec: quia sicut ille panem & uinum obtulit Abræę reuerenti à cæde regū, sic tu in figura panis & uini dabis corpus & sanguinē tuum uictoribus uitiorū. Vel in æternū es sacerdos, q̄m una oblatione consumasti in sempiternū sanctificatos: siue quia interpellas pro eis eadem hostia quam semel obtulisti. hac autoritate manifestatur, quod eū deus pater sacerdotem & pontificem constituit. Si ergo cæteri pontifices quibus necesse est pro se offerre, possunt alijs subuenire, quoniam à deo uocantur, tunc iste multo magis potest nobis subuenire & omnia bona nobis obtinere, q̄ pro se nunquam eguit oblatione, qui seipsum non clarificauit, nec ingressit, sed à patre clarificatus est, & ad pontificatum electus.

Qui in diebus carnis suę preces supplicationesq̄ ad eum, qui posset illum saluū facere à morte, cum clamore ualido & lachrymis offerens, exauditus est pro sui reuerentia, & quidē cū esset filius dei, didicit ex his quę passus est, obedientiā: & consummatus, factus est omnibus obtemperatibus sibi causa salutis æternę, appellatus à deo pōtiffex iuxta ordinem Melchisedec.

¶ Dixit quod non per se, sed per uoluntatē patris factus est pontifex. Nunc autē ingreditur ostēdere, q̄m pontificis obsequium executus est, quia

totū fecit quod pōtifficē decet. Qui in diebus carnis suę &c. Ostēditur etiā adhuc in his uerbis q̄d per eum possumus cōsequi misericordiā, cum iā sedeat ad dexterā patris, nec cesset interpellare pro nobis, si ita est exauditus, cū adhuc in terra conuersaretur & esset mortalis. Qui in diebus suę carnis. i. mortalitatis & passiōis suę quādo natura carnis apparuit, quia famem, sitim, lassitudinem et dolorem sustinuit, sicut uerus pontifex obtulit preces. Nam in euangelio sæpe legitur orasse & maxime apud Lucā, q̄ sacerdotis in eo descripsit personā. Sed & qcquid ipse egit in carne, preces & supplicationes fuerunt pro hominibus. Tota uita sua patrē orauit de resurrectione carnis suę ac de nostra salure, & instante iā passiōe, obtulit supplicationes. i. humilimas & intentissimas orationes, cum summa deuotione cordis & affectio, quādo factus in agonia prolixius orabat, et factus est sudor eius sicut guttę sanguinis decurrentis in terram. Et has preces supplicationesq̄ obtulit, id est, obuiam tulit patri per exauditionem sibi obuianti. Obtulit eas ad eum qui posset illum à morte saluum facere. i. resuscitare, ad eum quem sciuit esse sufficientem, ut saluaret eum, id est, immortalem & impassibilem faceret, eripiendo à morte, ut nec anima remaneret in inferno, nec caro putresceret in sepulchro. Et obtulit has cum clamore ualido, id est, cum intentione pię deuotionis uehementissimā & efficacissimā, ut quando prolixius orabat, & etiā cum lachrymis, q̄a in illa prolixa orōne credendus est lachrymas effudisse, cum et guttę sanguinis pro sudore decurrerent ab eius corpore. & exauditus est, quia quod quæsierat, accepit in resurrectione. Exauditus est, id est, extra numerum aliorū omnium auditus est, quoniam super oēm creaturam post laboris sui militiam à patre sublimatus est, & hoc pro sui reuerentia, id est, secundum hoc quod ipse sicut dei filius, dignus est reuerentia et ueneratione. Vel pro sua reuerentia in deum, id est, propter quod ipse super omnia patrem reueritus est, et honorauit. Siue pro sua reuerentia, id est, sicut sua religio meruit. Sanguinisq̄ eius effusio, potest intelligi clamor ualidus, in quo exauditus est pro reuerentia eiusdem passionis. Reuerentia est, q̄d sine peccato passus est pro sola charitate. Et ideo melior fiducia in eo habenda est, q̄a fecit quod nullus pontifex alius, dum seipsum pro nobis hostiā offerret. & quidem tēpore minoritatis cum esset. i. quamuis esset secundum diuinitatem filius dei, didicit obedientiam secundū quod homo est, id est, non solum preces & supplicationes obtulit, sed & obedire didicit in passiōe. i. expertus est in seipso laborem obedientię. Non enim scire potest afflictorum labores, qui afflictionis experimentum non habuit. Sed Christus secundum q̄d homo est, didicit obedientiam, quia omnes labores obedientię sustinuit & sensibilibiter pertulit. ex his quę passus est. i. ex acerbitate tormentorum quę pertulit, didicit obedientiam, id est, experimento cognouit laborem obedientię. & consummatus, id est, passione finitus, uel consummatus, id est, ad

Iohan. 19

A summum ductus, quoniam ad dexteram patris eleuatus, factus est causa salutis eterne, id est, perennis uitae omnibus obtemperantibus sibi, id est, obedientibus suae uoluntati, quia omnibus sufficit ad salutem sine ullis carnalibus obseruationibus. Per exauditionem eius designatur resurrectio, per consummationem exaltatio. Vel consummatus est in omni operatione sanctitatis, quoniam completis omnibus obedientiae suae actionibus, dixit, Consummatum est. & emisit spiritum. Sicque factus est causa salutis non cuiuslibet, sed aeternae: nec paucis, sed omnibus: hac tamen conditione, ut obtemperent ei. Non enim aliter salutem consequi poterunt. & bene potest ipse causa salutis esse ceteris, quoniam appellatus est a deo pontifex, sicut & ipse suis operibus realiter ostendit se hoc esse. Nam quia pontificis officium impleuit, atque patri fuit in omnibus obediens, & in seipso peruenit ad tantam bonorum omnium consummationem, ut sufficeret etiam ad aliorum salutem, idcirco appellatus est pontifex, & hoc iuxta ordinem Melchisedec.

De quo nobis gradis sermo & interpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum. Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus, rursus indigetis ut uos doceamini, quae sint elementa exordii sermonum dei: & facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo. Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiae. Paruulus enim est. Perfectorum autem est solidus cibus, eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.

De quo, id est, de qua re, quomodo scilicet ipse sit pontifex iuxta ordinem Melchisedec, est nobis grandis sermo, id est, restat sermo alius subtilis, & profunda mysteria continens atque prolixus & magnus, & interpretabilis, id est, multas habens expositiones sacramentorum & allegotarum ad dicendum, id est, ad exponendum uobis, qui paruae capacitatis estis, nec aliter intelligitis nisi interpretetur. Grandis est, interpretatione indigens, non quantum ad me, sed quantum ad uos, qui sensu debiles estis ad intelligendum profunda mysteria. quoniam facti estis imbecilles, id est, sine spiritali baculo, qui sustentetur interior homo uester, ne nutet aut corruat. Imbecilles estis ad audiendum, id est, ad intelligendum, qui pondus sententiarum uos facile potest praecipitare, qui robore uiriliter sensus non fulcimini. Interferit in conceptionem de infirmitate, ut alta de Christo laborent intelligere. Vere estis imbecilles ad audiendum. Nam cum deberetis esse magistri aliorum et sufficere ad instructionem eorum, & hoc propter tempus, id est, diuturnitatem temporis quod iam transactum est, ex quo fidem recepistis, et uobis priusquam ceteris praedicatum est, rursus sicut in primis quando ad fidem uenistis, indigetis ut uos doceamini, sicut pueri quibus prima elementa literarum dantur ad intelligendum. Vel

propter tempus debuissetis esse ceterorum magistrum, quia semper exercitati estis in lege & prophetis de Christo. Sed iterum sicut a principio indigetis ab alijs doceri quae sunt elementa exordii sermonum dei, id est, ut uobis ostendantur opera quae primum discuntur, quando aliquis sermones dei exorditur. Elementa enim uocantur illae partes, de quibus sermo dei prius contextitur, scilicet incarnatio, passio, resurrectio, commune iudicium, damnatio malorum, corona iustorum, & cetera, quae primum annunciantur eis qui conuertuntur. Exordium enim sermonum, est symbolum Christianae fidei: quod isti non solum non intelligebant, sed nec ipsam literaturam, quae profertur memoriter, sciebant. Exordium sermonum est simplex doctrina. Elementa eius, prima materia fidei, ut natiuitas Christi, passio &c. Et facti estis etiam negligentia uestra tales, quibus in ore infantium sit opus lacte, id est, humili & parua eruditione, & non solido cibo, id est, perfecta doctrina. Lactis quippe est breuis insinuatio fidei et facilis obsequium morum. Solidus autem cibus est ratio ipsius fidei & perfecta institutio uitae. Solidus cibus sapientiae est. In principio erat uerbum: lactis uero est, Verbum caro factum est. Vere non est uobis opus solido cibo sapientiae, cum sitis lactescentes. Nam nulli lactenti est opus. Omnis enim qui particeps est lactis, sicut uos estis, id est, cuius pars est lactis, & qui ita est tener, ut nec etiam totum lac simplicis doctrinae possit capere, sed partem expers, id est, sine parte est sermonis iustitiae, qui iustis & perfectis conuenit, id est, doctrinae quae pertinet ad eos, qui bene prouecti sunt in intelligentiam magnae captiuitatis & iustitiae religiosae conuersationis. Expers est, id est, sine parte huius sermonis, quia nec partem eius capere ualeat intelligendo uel operando. Ideo lactescentes non capit sermonem iustitiae, quia paruulus est in sensu, sicut & uos in fide pusilli, & ut ille qui aetate paruulus non discernit cibos, & perit sumendo noxios, sic animo paruulus, id est, indoctus non discernit bonum a malo, & peccat faciendo malum. Vos quidem lactis opus habetis, ut dictum est, non solido cibo. Sed perfectorum sensu et opere est solidus cibus, id est, forma fidei & morum instructio. Ideo & uos post lactis potum debetis ad robustam sapientiae escam proficere. eorum, scilicet est iste cibus, qui habent sensus, id est, intellectus exercitatos pro consuetudine legendi & in multis scripturis studendi. Sensus habent exercitatos ad discretionem boni ac mali, id est, ut discretionem habeant inter bonum & malum, & inter bonum & aliud bonum, & inter malum & aliud malum, aliud maius & aliud minus iudicantes.

CAPVT VI.

Quapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem, ad perfectionem feramur, non rursus iacentes fundamentum poenitentiae ab operibus mortuis, & fidei ad deum, baptismatum, doctrinae, impositionis quoque manuum ac resurrectionis mortuorum & iudicii aeterni. Et hoc faciemus, siquidem permiserit deus.

A Dixi quia perfectior est solidus cibus. Quia propter ad perfectionem feramur, ut solido cibo pascamur, nos dico intermittentes sermonem inchoationis Christi. i. de initio fidei. Nam quia exercitatos sensus in lege domini nos oportet habere, ideo prætermittamus sermonem inchoationis & ad ulteriora, promoueamus sensus nostros. Sermo inchoationis Christi, est initium fidei, quo Christus inchoat esse in nobis secundum intelligentiam & operationem. Sicut enim cum qui adducitur in doctrinam literarum, elementa primum oportet audire, sic Christianus primum omnium de fide catholica erudiri debet, quod est fundamentum nostræ salutis. Sed huius initium sermonem dimittentes, feramur ad perfectionem, nos docendo, uos audiendo. Ita scilicet feramur, non rursus iacentes fundamentum poenitentiae. i. non negligenter et inconsulte, sicut olim, faciamus poenitentiam, quæ debet esse fundamentum, supra quod extruatur & in altum surgat actio bona & perfectio. ille enim iacet fundamentum poenitentiae. i. non firmiter & ordinate ponit, sed quasi rem non bene prouisam negligenter ponit, qui ita dolet ac poenitet, ut adhuc iterum redeat ad id quod non bene defleuit commissum. Et nos iam taliter secimus fundamentum, ideoque destructum est. i. prior poenitentia nostra perijt & in iritum deducta est, redeuntibus peccatis, de quibus poenitentiam geramus. Sed modo sic perfecte nos poeniteat tendentes ad perfectionem, ut non simus iterum iacentes. i. negligenter & incuiose ponentes fundamentum, quod sicut antea dissipetur, sed firmum & stabile maneat, nec ultra sit opus ponere aliud. Fundamentum dico poenitentiae ab operibus mortuis. i. quo poeniteat nos ex eo quod opera bona, quæ prius uiuebant in nobis, mortua sunt admixtione peccati. Eius enim qui in criminale peccatum cadit, bona opera priora mortificantur & pereunt. Vnde minatur dominus. Etiam si dixero iusto quod uita uiuat, & confusus in iustitia sua fecerit iniquitatem, omnes iustitiae eius obliuioni tradentur. Vel peccata sunt opera mortua. i. nihil uitale habentia, sed iustitiae uita prorsus carentia, & autores suos occideria. & de his omnibus agenda est rata poenitentia, id est, & de bonis omissis, & de malis commissis. non rursus iacentes fundamentum fidei ducitis ad deum, id est, non iterum negligenter fidem sitis ponentes in cordibus uestris, sicut antea, sed firmiter, ut amplius non uacillet aut corruat sicut prius, dum eam putaretis ad iustitiam & salutem sufficere sine carnalibus obseruationibus. Nec rursus iacentes fundamentum baptismatum, ut queratis iterum baptismatis unda lauari, quod impossibile est: sed purificationem peccatorum, quam semel in eo percepistis, conseruate, non ultra querentes eam per carnales obseruantias. Male enim tenet baptismus, qui non credit omnia peccata ablui, nisi superadditis carnalibus obseruationibus, Baptismatum dixit pluraliter, quia est baptismus in aqua, est & in lachrymis poenitentiae, & est in sanguine martyrii. Nec rursus iacentes fundamentum doctrinae, quæ in exordio tradita est uobis per symbolum & orationem domini.

cam, ut hac iterum incipiatis imbui. Nec iterum iacentes fundamentum impositionis manuum episcoporum in confirmatione neophytorum, sed firmiter illud retinentes. Qui enim non credit quod per manuum impositionem detur spiritus sanctus ad remissionem & corroborationem, non est fundatus. Talis est, quicumque putat carnales obseruantias iuuare ad acceptionem spiritus sancti, qui per manuum impositionem accipitur. Nec fundamentum resurrectionis mortuorum iterum iacentes, sed quod semel inde etiam credidimus retinentes. i. per Christi resurrectionem mortuos esse resurrecturos. Qui enim non credit quod resurrectio Christi resurrectionem mortuorum faciat, non habet fundamentum super quod ædificet. Si sciretis in baptismo omnia peccata dimitti, & per manuum impositionem spiritum sanctum dari, lex uobis superflua uideretur: nec præ Christum aliud quæreretur, sed sciretis resurrecturos mortuos & iudicandos. Nam neque iudicij æterni fundamentum rursus iacere debemus, sed semel positum in corde nostro firmiter tenere, ut tamen de fide Christi & de uirtutibus sine legis ceremonijs iudicium expectemus, quod erit æternum: quia quicquid ibi statuetur, in æternum durabit. Quod iudicium qui non credit, absque fundamento est, nec ædificare quicquam potest. Hæc enim omnia nisi in fundamento præcesserint, nemo potest bene operari. Nam quicumque aliquis ad fidem conuertit, plus facit poenitere & in deum credere, ac baptizari in remissionem peccatorum, & doceri quid credere debeat, atque confirmari per manuum impositionem, & resurrectionem ac diem iudicij præstolari, ut super hoc ualeat ædificium bonæ conuersationis construere. Idcirco dicitur, iacentes hæc omnia, scilicet sicut lapis in fundamento iacet, non rursus. i. non ut olim, nec sicut prius cecidere, iterum cadant, uel non rursus iacente. i. ita modo iacentes, ut amplius iacere non sit opus. & hæc omnia superius lactis nomine sunt appellata, quia his potatur fidelium infantia. Sic autem deus uult eos lacte nutriri, ut non ibi remaneant: sed credendo per lactem ad solidum cibum perueniant. Nam si lacte nutrieris, sic nutrire ut crescas, sic cresce ut panem manduces. Dixi, feramur ad perfectionem, & intelligendum scilicet, & in moribus proficiendo: hoc faciemus, si deus quidem permiserit, id est, si nutu suæ uoluntatis & fauore suæ gratiæ concesserit, quia nullus ex libero tantum arbitrio ualet ad hanc perfectionem promoueri, nisi auxiliante gratia dei. Feramur ad perfectionem intelligentiæ & morum, non rursus iacentes fundamentum poenitentiae, quia impossibile est perfectos, si grauiter prolapsi fuerint, renouari ad poenitentiam. Nemo nunc uerbis nostris obuiet, sed modicum ut hoc declarem, patienter expectet. Nam sequitur:

Impossibile est enim, eos qui semel sunt illuminati, gustauerunt etiam donum caeleste, & participes sunt facti spiritus sancti, gustauerunt nihilominus bonum dei uerbum uirtutesque seculi uenturi, & prolapsi sunt,

A rursus renouari ad poenitentiam, rursus crucifigentes sibi metipsis filium dei, et ostentui habentes. Terra enim saepe uenientem super se bibens imbrem, & generans herbam opportunam illis a quibus colitur, accipit benedictionem a deo: proferens autem spinas & tribulos, reprobam est, et maledicto proxima, cuius consummatio in combustionem.

¶ Feramur (inquit) ad perfectionem, non iterantes fundamentum deinceps poenitentiae, quia perfecti post lapsum renouari nequeunt ad poenitentiam. Nam qui semel sunt illuminati, per fidem, id est, qui in suo interiori acceperunt lumen fidei, quod semel datur credentibus, & gustauerunt etiam donum celeste, uel per ipsam fidem quasi suauem & sapidum gustum in cordis palato sensere remissionem peccatorum in baptismo caelitus datam, & facti sunt participes spiritus sancti, id est, partem capientes spiritualis gratiae per impositionem manuum, siue participes spiritualium charismatum, ut sunt gratia linguae & prophetia, & gustauerunt, id est, sapidum in ore cordis praesensere, nihilominus quam spiritualium gratiarum bonum dei uerbum, de quo ipse loquitur, *Psalm. 44.* Eructauit cor meum uerbum bonum, non dico secundum quod hoc uerbum caro factum est, sed secundum quod summum bonum incommutabile est, cuius participatione caetera sunt uerba, & hoc tale uerbum gustauere. id est, gustu cordis attingere, ut dulce saperet eis, seu uerbum euangelicae praedicationis saporis & delectabile sensere, uirtutesque seculi uenturi. id est, resurrectionem et immortalitatem ac impassibilitatem gustu mentis quasi prelibauere, intelligendo illas vires corporis & illam pulchritudinem atque claritatem & leuitatem carnis atque uirtutes in corpore et anima futuras, et beatam cum angelis uitam aeternaliter, qui ad tantam perfectionem peruenerunt, ac deinde neglectis omnibus his, ad amantem iniquitatem, prolapsi sunt, id est, sponte sua deuoluti sunt in grauiam peccata, & in eis delectabiliter iacent, impossibile est eos recuperatis omnibus his, quae perdidere, bonis, renouari rursus ad poenitentiam reuerterentes, id est, exuere iam per poenitentiam uetustatem, quam iterum contraxere, et reinduere nouum hominem. Non quia Montani uel Nouati haeresim hic approbemus, qui contendunt non posse renouari per poenitentiam eos, qui crucifigere sibi metipsis filium dei. Sed ideo impossibile esse dicimus ut tales renouentur, quia nolunt renouari. Nam si uellet, esset utique possibile. Quod etiam renouari nequeunt, non est excusatio infirmitatis eorum, sed culpa uoluntatis ipsorum, qui maluit ueteres perdurare quam renouari. Sed enim tepuit mens eorum erga dilectionem uirtutum, et exarsit in amorem uitiorum, ut nulla ratione consentiant peccata relinquere, quibus pertinaciter adhaesere. Propter quod in prauitatibus suis iusto ualde iudicio relinquuntur ab eo, qui dixit, quia sine me nihil potestis facere, nec uiuatur ab eo, sed assumuntur a diabolo, ut magis adhuc alligentur et aggrauentur ab illo. Sicque fit ut ad poenitentiam redire non uale-

ant. Non quia mutari homines dum in hoc seculo sunt, in melius non possint, sed quia dum ex intimo corde uitia diligunt et uirtutes negligunt, nec diuinitus adiuuantur, sed a antiquo deceptore premuntur, conuerti nullo modo possunt. Tales sunt, qui prius ad summa uirtutum profecere, et post ad ima uitiorum prolapsi sunt. id est, prorsus lapsi, uel procul lapsi, uel longe lapsi a priore statu, ita ut longo tempore iaceant in ipsis uitijs ad quae lapsi sunt. Non enim prolapsos intelligere nunc debemus religiosos, qui in aliqua grauiam subito cecidere, et cito surrexere: sed qui longa deliberatione et longo usu uitijs adhaesere, et a puritate uirtutum recessere: quia raro quisquam talium inuenitur egisse poenitentiam, si tamen usquam inuenitur. Non ergo prolapsus intelligitur Dauid in perpetratioe adulterij & homicidij, de qua cito poenitentiam egit: sed Salomon in amore alienigenarum mulierum, per quos et a fide separatus est, nec respiscere uoluit, cum semel & iterum diuinitus admoneretur. Sic nec Aaron prolapsus intelligitur, dum metu populi seu uolens ei placere, fecit uiculu, qui ad primam Moysi uocem fecit poenitentiam: sed prolapsus est Balaam per auaritia, qui mercedem iniquitatis amauit, das consilium quomodo populus Israel creator offendere, oblitus quod antea prophetauerat & quae diuinitus audierat. Pro nihilo uidelicet duxit omnia, ut auaritiae suae satisfaceret. Petrus quoque non est prolapsus in illa negatione, quia mox fleuit amare: sed Iudas & ipse per auaritiam in illa perditione quam diutius excogitauit, & post adimpleuit, nec congrua inde poenitentiam egit. Religiosos itaque, qui excoGITATO diu consilio nequius se sponte subiiciunt, & in eis diutius permanet, intelligimus prolapsos. Quales & in monasterijs hodie sunt nonnulli, habentes quidem speciem pietatis, uirtute autem eius abnegantes. & ideo poenitentiam agere non possunt, quia de solo exteriori habijt gloria: & sanctos se esse putant, quia sanctitatis indumentum portant. Recte itaque de talibus dicitur, quia impossibile est eos renouari ad poenitentiam, quia uel nunquam, uel raro quisquam eorum renouatur. Et Apostolus ita terribilem protulit sententiam, ut per terrorem excitaret ad studia uirtutum duras mentes Hebraeorum, qui post illuminationem & spiritus sancti perceptionem relapsi fuerant ad pristina uitia. Non possunt (inquit) renouari, sed sunt rursus crucifigentes sibi metipsis filium dei, & ostentui habentes, quia Christianitatem in seipsis extinguunt & irrident. in se enim crucifigunt filium dei & contumeliae habent, dum gratiam eius uilipendentes, in peccato iacent. & tales (sicut exposuimus) nequeunt ad poenitentiam redire, sed in sua prauitate perdurantes, ad aeternam mortem festinant. Nam e contrario bona terra quae fructum bonum facit, aeterna meretur benedictione. & hoc est, Terra. id est, ecclesia fidelium subiectorum, quae uelut terra excolitur uomere doctrinae, bibens imbrem praedicationis & gratiae caelestis. id est, quadam auditate hauriens uenientem caelitus super se per ora praedicatorum: & hoc saepe, quia si raro ueniret, non sufficeret: si semper descenderet, uilesceret. Terra, inquam, quae

2. Reg.. 11.

3. Reg. 11.

Exod. 31.

Num. 22. 25

Gen. 24.

Matt. 26

Gen. 27.

D

57

A sic excipit hūc imbrem & generat herbam. i. pferat bonam operationē opportunam. i. congruam illis à quibus colitur. i. prädicatoribus, à quibus aratro doctrinæ scinditur & mouatur, scilicet ut operatio subiectorum congruat uerbis magistrorum. hæc terra accipit à deo benedictionem. i. augmentum uirtutum in hoc seculo, & perpetuam remunerationē in futuro, cum audit: Venite benedicti &c. Hæc quidem terra benedicitur, sed illa quæ malas herbas gignit, maledicitur. Proferens autem ut uideantur spinas. i. grauiora peccata, & tribulos. i. minora uel multipliciora & acutius pungentia, tribus em̄ acuminibus lædit tribulus, reproba est à deo, cum & ipsa pluuiam doctrinæ suscipiat, & pro bonis herbis tribulos & spinas germinet. Reproba est, id est, retro habens probitatem, ut ille cui deus ait, Proiecisti sermones meos retrorsum. & proxima maledicto. i. æternæ damnationi, ut audiat, Disce dite à me maledicti &c. Nōdum est in maledicto, sed proxima est illi, quia adhuc licet reuertit: & nisi sibi caueat, prope est ut damnetur. Cuius consummatio. i. finis, si in malo perseverauerit, ducet in combustionem, ut sine fine comburantur. i. simul urant corpus & anima. Hactenus terribilis & asper loquutus est Apostolus, ut duras & torpentes Hebræorum mentes ad poenitentiam & ad studia uirtutum puocaret. Sed ne in desperationem terrenam præcipitaret eos, & sic in malo potius remanere faceret, demulcet eos consequenter blādis sermonibus, & ad bñ agendum hortatur, dicens:

B Confidimus autem de uobis dilectissimi mi meliora & uiciniora saluti; tametsi ita loquimur. Non enim iniustus est deus, ut obliuiscatur operis uestri & dilectionis, quam ostendistis in nomine ipsius, quia ministrastis sanctis & ministratis. Cupimus autem unumquemque uestrum eandem ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in finem, ut non segnes efficiamini, uerum imitatores eorum, qui fide & patientia hæreditabunt promissiones.

¶ Loquutus sum, inquit, ut uos à peccatis retraherem, & desperationis metu facerē cautiore. Cæterum cōfido de uobis meliora. Nō hoc dico putando uos esse tales, sed timēdo ne sitis tales, terreo uobis, ne ipsi reimpleatis. Dure locuti sumus, sed cōfidimus de uobis o dilectissimi, quos ex nimia dilectione monemus, nō ex aliquo prælationis debito. cōfidimus inquam meliora, q̄ ut sitis prolapsi, pferētes spinas & tribulos, & uiciniora saluti, quam sunt illi qui nequeunt ad poenitentiam renouari, & maledicto sunt proximi. Meliorē de uobis confidentiā habemus, tametsi ita dure loquimur terredō & increpando. Deo de uobis confidimus, quia olim multa operati estis, p quibus, si de malis poenitentiam egeritis, bene faciet uobis deus. Non enim iniustus est deus, ut obliuiscatur operis uestri. Reuera em̄ grandis esset iniustitia dei, si tantum peccata puniret, & bona opa nō susciperet. Non obliuiscetur

operis uestri, ut irremuneratum relinquat, quod uestra bona fecistis communia sanctis. & dilectiōis uestre, qua opus illud impletis, quoniam sanctorum charitas incitauit cor uestrum, ut eis ministraretis. quam dilectionem non infructuosam intus occultastis, sed per opera bona foris ostendistis ad exēplum alijs: nec hæc fecistis propter humanos fauores sicut hypocritæ, sed in nomine ipsius, id est, ad honorē dei: scilicet ideo foras in opatione cæteris ostendistis dilectionē, quam in corde retinebatis, ut luceret lux uestra coram hominibus, quatenus uidentes opera uestra bona, glorificarent nō uos, sed patrem uestrum qui est in cælis. Dilectionem opere demonstrastis, quia ministrastis, id est, humiliter ut subditi & serui quæ necessaria erant, de uestris facultatibus impendistis sanctis, q̄ sua posuerant ad pedes apostolorum, & adhuc ministrastis, perseverantes in eodem opere bono. Vnde sciatis quia deus hoc non obliuiscetur, sed remunerabit. His uerbis patet, quia superior increpatio & præsens consolatio nō ad perfectos dirigunt, qui reliquerant omnia & habebant cor unum & animam: sed ad cæteros, qui secularia relinquere noluerunt, & negligenter ac remisse uiuere. Quos Apostolus p pauca bona q̄ fecerunt, allicit, & recreat animos eorum atq; cōfortat. Vos quidem ministrastis et ministratis, sed tñ nolumus ut ab hac adhuc ministracione cessetis, quasi iam sufficiat qd̄ hactenus egistis, sed cupimus ut usq; in finem in hac actione perseveretis. Cupimus autem, id est, magno charitatis affectu desideramus unumquemque uestrum, ut nec unus desit, sed omnes communiter studeatis ostentare, id est, frequenter ostendere alijs in exēplum, eandem sollicitudinem ministrandi sanctis, id est, solertem citationem, ut solerter & cito agatis: & non ad horam, sed usq; in finem uitæ uestre. & hoc ad expletionem spei, id est, ut quod speratis ex toto impleatur in uobis in receptione beatitudinis æternæ. & ita cupimus uos usq; in finem perseveranter ministrare sanctis, ut non segnes, id est, sine igne efficiamini, in hac sollicitudine, hoc est, non sitis torpentes, & igne sancti feruoris carentes, sed sine igne charitatis non sitis, id est, sanctos quibus corporalia beneficia tribuitis, diligere ardentem nō omitatis, uerum sitis imitatores eorum, quibus ministrastis, cæterorumq; sanctorum, qui hæreditabunt, id est, hæreditario iure possidebunt promissiones, id est, multiplicia dona sempiternæ beatitudinis sæpe promissa: & has obtinebunt non nobilitate generis, sed fide & patientia: quia & fidem ipsius promissionibus adhibuere, & patienter eas expectantes, multa interim aduersa passi sunt.

Abraæ namq; promittens deus, quoniam am neminem habuit per quem iuraret maiorem, iurauit per semetipsum, dicens: Nisi benedicens benedicam te, & multiplicās multiplicabo te. Et sic longanimiter ferēs, adeptus est repromissionem. Homines em̄ per maiorem sui iurant, & omnis cōtrouerſia eorum finis ad confirmationem est iura

Matth. 6.

Matth. 5.

Actu. 4.

Gene. 22.

A mentum. In quo abundantius uolens deus ostendere pollicitationis hæreditibus immobilitatem consilij sui, interposuit iusiurandum, ut per duas res immobiles, quibus impossibile est mentiri deum, fortissimum solatium habeamus, qui cōfugimus ad tenendam propositam spem, quā sicut ancoram habemus animæ tutā ac firmam & incedētem usq; ad interiora uelaminis, ubi præcursor pro nobis introiuit Iesus, secundū ordinem Melchisedec pontifex factus in æternum.

Exponit promissiones quas hæreditabunt q fidem & patientiā seruant, illas scilicet, quas deus fecit Abraæ. In quibus non relinquit nobis locus dubitationis, quando eas Abraæ promisit & iurauit, & etiam omnibus imitatoribus eius in fide & patientia. Quasi dicat: Inde potestis uidere quoniam q fidem & patientiam habent, promissiones hæreditabunt: quia Abraam qui primus audire cepit, sic adeptus est eas. Namq; deus promittens Abraæ, id est, promissionem futuræ gloriæ faciens, iurauit, id ē, firmiter & immutabiliter stabiluit per semetipsum, id ē, per incommutabilitatem suam. Ideo iurauit per semetipsum, quoniam neminem habuit sese maiorem per quem iuraret: quia si esset aliquid maius, per illud suæ promissionis immobilitatem ostendisset. Iurauit inquam, dicens: O Abraam, nisi benedicens te assidue in spiritualibus filiis, qui erunt sicut stellæ, benedicam te incremento uirtutum, & semper multiplicans te in carnalibus, qui erunt sicut arena, multiplicabo te in futura beatitudine. Ac si dicit: Nisi hoc fecero, nemo mihi amplius credat. Defectus enim sermonis, uehementiam indicat assertionis. Vel nisi benedicens te, id est, ditans uirtutibus, benedicam te, id ē, promouebo ut opereris iuxta eas: & nisi multiplicās, id ē, adhuc copiosiore uirtutū abundantia te dilatans, multiplicabo te. i. in cælesti patria te multiplici remuneratione habeo. Deus ita iure iurando pmisit, & sic, id ē, q deus tā firmiter promisit Abraæ, certus de pmissione nō statim eā quæsiuit accipere, nec cōtra deum murmurauit de dilatione, sed longanimiter ferens inter multa aduersa, & fideliter expectans, tādem adeptus est repromissionem, id est, illud quod sibi promissum fuit. Vel repromissionem, quia in una promissione multa sibi promissa sunt. Similiter ergo qui fidem & patientiā usq; in finem custodiūt, hæreditabūt promissiones, ut dictū est. Post hæc causa redditur, quare deus in promissione iurauerit, cū dicitur: Homines enim per maiorem sui iurant. Idcirco iurauit deus, quia hominibus loquebat & homines iurant. Non enim ita firmum est solum promittere, sicut & iurare. Sed hominum incredulitatem uoluit iuramento certā reddere. Ob hoc aut per se iurauit, cum maiorem nō haberet, quia homines per maiorem sui iurant. Iurauit enim illud, quod inuenire maius potuit. Homines iurant, & iuramentum est finis omnis controuersie eorum, id est, altercationis & litigationis, quando unus affirmat

& alter negat, quia in iuramento finitur altercatio. & ē finis, ualens ad confirmationem alterius partis, id est, ad omnimodam certitudinem faciendam: & postquam iuramentum est, tunc utriq; parti certum & ratum est. Et si hominī qui mendax est, creditur per iuramentum, quanto magis deo qui mētiri non potest? in quo, id est, in cuius rei consideratione, hoc est, qā considerabat iuramento finiri omnem controuersiam & confirmationem, interposuit. i. inter se & homines medium, cui crederet, posuit iusiurandum deus, uel inter promissionem & ipsius promissionis adimpletionem posuit iuramentū. Ipse dico, uolens ex propria bonitate abundantius ostendere per iurationem, quoniā abundanter per promissionem abundantius uero per iuramentum ostēdit. uolens (inquam) ostēdere immobilitatem sui consilij, id ē, suæ secretæ rationabilis dispositionis, quæ paucis est nota, qā uix aliquis nouit per fidē Christi saluari hoīes, & cui uel quibus uolēs ostendere hæreditibus pollicitationis, id ē, illis qui hæreditario iure & firmiter habituri sunt pollicitationem, id ē, promissionem frequēter factam. Illis uolēs ostendere firmitudinē sui cōsiliij, adhuc abundantius per iuramentum, q̄ sine iuramento ostenderat, & interposuit, id ē, inter promissiones posuit iusiurandum, cōdescendēs cōsuetudini hominum, ut perfectius & certius crederēt illud, quod ipse de eis immutabiliter ordinauit. Ideo iurātū est in promissione, ut per duas res immobiles, id est, per pmissionem & iuramentū, quæ mutari nō possunt, quibus ipse q deus est, cogitur ut immobile fiat cōsiliū eius, qā impossibile est mentiri deum. i. ut ipse in his duabus rebus mentiat, cum nec in aliqua re mētiri possit, habeamus in omni tribulatione fortissimum solatium doloris & anxietatis. Vel per duas res immobiles. i. per hoc qd deus iurauit, & hoc qd per semetipsum, in quibus duabus ipse non pōt mentiri, cum nunq; mentiat. Habeamus solatium fortissimum. i. quod nos in omni aduersitate fortes faciat, uolentes ad horā pati, ut in æternum regnemus. Cum em tribulationem patimur, si ad futurā gloriā nobis promissam respicimus, refrigerium mentis & angustie mitigationē in camino tribulationis habemus. Nos dico, qui, dū nos tribulationes insequuntur, & omī gñe impugnatio nū appetunt, confugimus. i. ex toto fugimus, ad spem futuræ quietis ac beatitudinis & gloriæ nobis pmissæ tenendam. i. non pro aduersis frangendam, sed totis animi uiribus firmē tenendam. Spem dico propositam, id est, omnibus oblatam, uel propositam, id est, ab antiquis temporibus in Abraā & cæteris patribus ad exemplum nobis in propatu lo positā. Ad quam spem confugit, quisq; spe beatitudinis omnes tribulationes spernit. & utile nobis est ad eam confugere, ipsamq; tenere, quam habemus sicut ancoram, id est, retinaculum & firmamentum animæ nostræ, ne in mari huius seculi frangatur scopulis aduersitatū. Sicut enim ancora nauē retinet & firmat, ne uentorum rabie & tempestate maris insurgente submergatur, & ludibriū maris & fluctuū fiat, sic spes nostra cælestibus infixā,

CAPVT VII.

C

Adhaerens gloriae quam desiderat, animam fidele tenet, & consolidat contra omnes huiusmodi impugnationes uelut contra maris tempestates, & contra fortia in suo proposito, ne deficiat uelut scopulis aduersitatum & tribulationum fracta, & retinet ne iungatur consentiendo iniquitati. Spem dico, tutam, id est, nihil timentem ac firmam, id est, inconcussam, ne saltim titubet. Spes enim caelestium mentem solidat, ne concutiat fluctibus tumultuum terrenorum. Quod est dicere: Spes in nobis similitudinem exercet ancora, quae nauem ne ad scopulos frangatur, retinet & tutam facit, ut non timeat submergi: atque firmam, ne uel titubare possit. *Incedentem* dico hanc spem, id est, nos sperando introducentem usque ad ipsam caelestia & arcanam, quae oculus non uidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quae nobis adhuc in carne uiuentibus sunt uelata, id est, ignorantiae nostrae uelo tecta, & tamen nostra spes penetrat usque ad illam. In autem arenae quibus ancora figitur & haeret, sunt tecta, nec uideri possunt: & tamen nauis sunt in securitate, licet illa uidere non possint, quibus anchorae brachia firmiter adhaere. Sic & nos in huius seculi fluctibus positi, caelestia non uidemus: & tamen illis ita per fidem conuersi sumus, ut nullo timoris incursum, moueri possimus. Sed & hoc notandum, quia cum dicit, *incedentem usque ad interiora uelaminis*, alludit historiae, quae inter duo tabernacula uelum fuisse narrat: quod interioris tabernaculi secreta uelabat, inquit, pontifex semel

1. Cor. 2.
1. Tim. 6.4.

In anno intrabat, & secretum aeternae beatitudinis praefigurabat. Vbi, id est, in quae interiora & aeternae patriae secreta introiit secundum humanitatem Iesus, id est, saluator noster, qui secundum diuinitatem ubique est, introiit pro nobis, id est, pro nostra salute, ut interpellaret pro nobis sicut pontifex sancta sanctorum ingrediebatur, ut rogaret pro populo. Et introiit praecursor pro nobis, ut & nos post eum illuc curramus. Cursor, quia nulla culpa eum impediuit. Praecursor, & tempore & dignitate. Pro nobis, introducendis. Ipse dico, factus a deo pontifex, id est, faciens nobis pontem & accessum ad patrem per hoc, quod interpellat pro nobis, offerens obedientiam suae passionis ac representans patri pro salute humani generis. Et hoc in aeternum, quia non solum quando praesens seculum manet, aut quando uiuimus, sed etiam in futuro pontificis agit opus: non uero pro peccatis nostris offerens quae nulla erunt, sed ut bonum quod in nobis operatus est, indeficiens & stabile permaneat. Pontifex est, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedec, qui solus rex & sacerdos fuit, & ante circumcisionem functus officio, ubi non gentes a ludaeis, sed Iudaei a gentibus sacerdotium acciperent. Non unctus oleo ut Moyses instituit, sed oleo exultationis & puritate fidei. Nec animalia immolauit, sed pane & uino sacerdotium Christi dedicauit. Patet ergo Christianos superiores esse Iudaeis, sacrificium melius pecudibus habere, scilicet rationabile obsequium, quod ducit in caelum.

Hic enim Melchisedec rex Salem, sacerdos dei summi, qui obuiuit Abrahae regresso a caede regum, & benedixit ei, cui & decimas omnium diuisit Abraam, primum quidem qui interpretatur rex iustitiae, deinde autem & rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem uitae habens, assimilatus autem filio dei, manet sacerdos in perpetuum.

Postquam illos Apostolus monuit, ut ad perfectionem promouerentur, quatenus illius grandis & interpretabilis sermonis capaces effici possent, & ad hoc multis uerbis eos sollicitauit, iterum rediit ad propositum, & ad illum sermonem de potestatio Christi, ut scilicet praeferre ipsum possit omnibus pontificibus ueteris testamenti, & ita paulatim accedat hoc ad ostendendum, quod carnales obseruationes cessare debeant per translationem sacerdotii. Et prius exponit quod ordo praecesserit in Melchisedec, & quomodo iuxta ordinem eius Christus sit factus pontifex in aeternum: ut exposito & commendato ordine Melchisedec, appareat quam dignum sit sacerdotium Christi, quod tam magnus est, ut sacerdotium Melchisedec illud praemonstrauerit non sicut aequale, sed sicut umbra. dum enim magna umbra praecessisse ostenditur, patet satis quod magna ueritas corporis sequatur. Quasi dicat: Recte pontificium Christi comparo ordini Melchisedec, quia hic Melchisedec fuit rex Salem. Salem autem non (ut Iosephus & plurimi nostrorum arbitrantur) credamus esse Ierusalem, sed oppidum iuxta Scythopolim, quod usque hodie appellatur Salem. ostendit ibi palatium Melchisedec, ex magnitudine ruinarum ueterem ostendens magnificentiam, de quo & posterius in Genesi dicitur: Venit Iacob in Soth, & transiit in Salem ciuitatem regionis Sichem. Nam & Abrahae reuertenti a caede hostium, quos persequutus est usque Dan, quae nunc Paneas appellatur, non Ierusalem, sed oppidum metropoleos Sichem in itinere fuit, de quo & in euangelio legimus: Erat autem Iohannes baptizans in Ennon iuxta Salē. Cuius uerbis rex fuit Melchisedec, fuit & sacerdos, ut & regnum & sacerdotium Christi praefigureret, qui & nos fecit esse genus regale & sacerdotale. Sacerdos fuit, non idolorum, sed dei: quia licet esset gentilis, & non de genere Iudaeorum, tamen erat sacerdos dei, non Iouis aut Apollinis, sed potius summi dei omnium creatoris, qui est super omnia. & Christus est sacerdos dei patris, qui hostiam sui corporis & sanguinis semel obtulit in cruce, sicut & Melchisedec panem & uinum legitur obtulisse. Ille dico, qui obuiuit, id est, obuius processit Abrahae regresso a caede regum, quando fuit maioris dignitatis habitus apud homines, id est, in ipso triumpho, cum regrederetur non a fuga, sed a caede. non peregrinus illa terra tantae dignitatis intellexit, ut dignum iudicaret ad illud quod rex & sacerdos erat accedere, sicut

Gene. 14.

D
Lib. 1. Antiquita.
cap. 18.

Gene. 33.

Iohan. 1.

1. Petri. 2.

Iohan. 19.

Gene. 14.

Locus obsequii.

A & de omnibus spolijs decimas illi dare, ac post ad illum à quo benedictionem accepturus erat, qui ad domum suā declinaret. Cui triumphatori non solum obuiuit Melchisedec, sed & benedictionem dedit. *Abraam* uero accepta benedictione, diuisit illi decimas omnium quæ secū adduxerat à cæde regum. Per Lot, qui amissis bonis in captiuitatem ductus est, designatur anima uitiorum pondere per quinque sensus corporis incuruata, & dominio aduersariæ potestatis mancipata. Cuius uincula nititur *Abraam* soluere, cum ratio captiuitatem animæ recognoscens, armat se scuto fidei & galea spei ac gladio uerbi dei. & assumpta uirtutum quasi immaculatorum caterua, cuneos uitiorum uiriliter aggreditur: & tam diu pugnat, donec superatis hostibus animam liberat. Peremptis regibus, *Abraam* reducens Lot, gaudens redit ad propria, inueniens Melchisedec in itinere sibi obuium, & sacros cibos offerentem ac benedicentem: quoniam extinctis hostibus uitiorum, rationalis uigor animam liberam reducere festinat ad paradisi gaudia & ad domum cælestis patriæ: sed priusquam illuc perueniat, uerum regem & sacerdotem Christum reperit obuium & offerentem sibi cibum & potum corporis & sanguinis sui, ac benedictionem cælestis gratiæ, id est, incrementum uirtutum tribuentem. Occurrit enim lætus uictoribus uitiorum, ut excipiat eos & sacris alimentis reficiat: & benedicit eos, id est, promouet & multiplicat in uirtutibus, & augmentat donis spiritualibus. Nec nisi uictor quisquā cibos eius debet accipere, quia nullus ut ad eucharistiam accedat, debet præsumere, nisi prius reges contra quos pugnat, deuicerit. i. uicia quæ repugnauerunt, in se dño adiuuante superauerit. alioquin iudicium sibi māducat & bibit. *Abraam* autem decimas omnium quæ hostibus abstulerat, dedit sacerdoti Melchisedec. Sic & unusquisque fidelis post uictoriam suæ pugnæ gaudens Christo decimas offert. i. omnium bonorum operum suorum perfectionem & uirtutum consummationem diuinæ gratiæ adscribit. Si quid autem imperfectum & minus idoneum in se uiderit, hoc sibi retinet. i. sibi deputat. Denarius enim, ultra quem nō progreditur numerus, sed replicatur, pfectionem designat, sicut & nouæ partes q̄s *Abraam* sibi retinuit, imperfectionē demonstrat. Quicquid em̄ primum & optimum est ac perfectum, designat per denarium, in quo prius consummat numerus. Et omne qd præcipuum est in nobis atq̄ perfectum, deo attribuentum est: quicquid uero imperfectum, nobis est adscribendum. Primum quidē &c. Notat Apostolus ipsa uerba, ut ostendat omnia ista in Christo esse eo ordine, q̄ præcesse rein Melchisedec. Qui primum quidem interpretatur rex iustitiæ, sed deinde etiam rex Salem, quod est rex pacis. Quod Christo bene cōgruit, qui pacificat quæ in cælis & quæ in terra sunt, & qui suos per iustitiam regit per pcellas seculi, ac in eorum iustis conuersationibus regnat, & post in æterna pace non desistit eos regere & in ipsis regnare. Primum em̄ Melchisedec nobis est rex iustitiæ, deinde rex Sa-

lem: quia prius regit nōs in iustitia, post reget in pace. Primo regnum iustitiæ nunc in nobis assequitur, & deinde post hanc uitā regnū pacis in nobis æternaliter quietum possidebit. Melchisedec dico, sine patre, sine matre. Nō quod absq̄ patre & matre fuerit, cum Christus quoq̄ secundum utranq̄ naturam & patrem habuerit & matrem, sed etiā qd subito introducat in Genesi occurrisse *Abraam* reuerenti à cæde hostiū, & nec antea nec postea initium eius feratur adscriptum. Vnde & sine genealogia dicitur esse, cum fortassis uxorem & filios habuerit: nec initium, nec finē habuisse, cum sine dubio & initium per natiuitatem habuerit, & pōbitum finem. His enim omnibus carere dicitur, quia nihil horum in eo scriptura loquitur. Vel genealogia est præcedentium patrum narratio, qua iste caret, quia ex quibus patriarchis uel patribus descendat, non inuenitur: quoniam spiritus sanctus altiori consilio uoluit hoc de eo reticere, ut figurā domini per omnia gereret. CHRISTVS enim sine patre secundum carnem est, quia sine uirili admixtione natus est ex uirgine: et sine matre est secundum diuinitatē, quoniam illa ineffabilis genitura manet in æternitate. et est sine genealogia, id est, sine generatione filiorum: quia filios carnis non habuit, sed sine sobole, sine aliqua successione carnali permanet. Siue, quia patres aliquos in diuinitate non habuit præcedentes, neque initium dierum, neque finem uitæ habens, sed cōternus patri eternis secundum diuinitatem. Hic quoq̄ notandum est, quia dum Melchisedec sine patre et sine matre dicitur esse, sacerdotes noui testamēti non pro parentum nobilitate, sed pro uitæ suæ merito sunt eligēdi: nec attēdendum quos parentes habuerint, sed cuius meriti sint. Sed et sine genealogia est Melchisedec, quia noui testamēti sacerdotes & ministri altaris uxores habere nō pnt. Quos si habere uoluerint, prostestantur se eē iudaicę institutionis, nō Christianæ. Nec initium dierum, nec finē uitæ habet Melchisedec, quia sacerdotium eius, id ē, sacerdotium Christi et ecclesiæ ē æternū, et in præteritum, & in futurum. Sacerdotium autē Aaron, id ē, populi iudeorū & principiū habuit, et finem. Sed sacerdotiū Christi principio caret et sine, quia electi sumus in ipso añ mundi constitutionē, & sine fine p nobis interpellat. Talis et tantus ē Melchisedec, sed in his omnibus quæ dicta sunt, assimilatus ē filio dei: quoniam in oībus gessit umbram uitæ, quæ in Christo lucet, & manet sacerdos in perpetuum, nō quod adhuc uiuēs sacerdotio fungatur, sed quoniam scriptura finē sacerdotij eius nō narrat. Nam de alijs sacerdotibus legitur quando mortui sunt, & alij loco eorū succedere, sicut de Aaron inuenitur qualiter obierit, & quis ei pōtifex successerit. Sed de Melchisedec non legitur quod aliquñ mortuus sit uel sacerdotiū pdiderit. Moyses em̄ sicut mortē eius tacuit, ita eū aliquñ fuisse uel amississe sacerdotiū suū minime retulit. Manet ergo sacerdos in perpetuū, quia sacerdotio eius nullū aliud sacerdotiū succedit, ut Leuitico: sed eius institutio q̄ diu mūdus steterit, pmanebit. Nā ipse panē et

Gene. 14.

D

E

Ephesi. 1.

Num. 20.

Colos. 1.

A hoc Psalmista nubem appellat. Vel secundum quod nonnullis uisum est, caro Christi quā ex altari sumimus, idcirco uelamen appellatur, quoniam sensibus nostris in sacramento uelatur. Nam sensus nostri aliud renunciant, & aliud fides. Visus enim persuadet nobis esse solummodo panē scdm panis speciem, fides autem insinuat esse carnem uiuam & uiuificatricem; gustus, panē in sapore, auditus etiam illud idem in fractione, fides uero integrum agnum à fidelibus sumi sine aliqua ipsius lēione. Non enim sumimus carnē exanimem, sed consecratione & operatione diuina uiuentē. Christum scilicet & agnum pro nobis oblatum in sacramento accipimus, nō ut ipse quicquid cōtumeliæ uel lēisionis in sacramento patiat, sed illud quod pro nostra uita sustinuit, nostrę memorię repręsentat. Per hoc itaq; uelamen dominicę carnis initiata ē nobis uita noua, quia per sacramentum corporis & sanguinis Christi cōpit in nouo testamento patere fidelibus ingressus regni cælorum, quod etēri lege nulli patebat. & habentes (inqt) sacerdotem magnū Christum pro nobis patrem orantem. Ipse enim per hostiā suam in sancta sanctorum introiuit, ubi semper uiuit & offert & interpellat pro nobis. Sacerdotem dico, super domū dei. i. super ecclesiā constitutū, ut eam regat & contra oēs impugnationes defendat. Hoc totum tale est ac si dicat: Fidutiā habemus introeundi ad sancta sanctorū, ad uisionē supernę pacis, tum quia per sanguinē Christi genus humanū exiit seruitutē, tum quia ipse primus intrauit, tum quia fideles suos corroborat & nutrit esca suę carnis & potu sui sanguinis, tum quia pro nobis intercedit, tum quia ecclesiā gubernat & protegit. Nos itaq; habentes fidutiā per hęc oīa quę dicta sunt, accedamus ad eū. i. passibus affectionis & gressibus religiosę operatiōis efficiamur ei magis ac magis propinqui ad introitum sanctorum. Accedamus, nō cū ficto, sed cum uero corde, ut non simulatorio, sed puro & uero corde tendamus ad eū, sicut scriptū est: Et in simplicitate cordis querite illum. & hoc faciamus in plenitudine fidei. i. ut fides nostra de illo sit plenaria, nec aliquid minus quod oportet habeat, ne adhuc infideliter æstimemus eum sine carnalibus obseruatiōis ad salutem minus posse sufficere. Nos dico, aspersi & purificati corda nostra ab omni mala conscientia, & abluti corpus aqua munda. i. baptismo, quod mundantur omnes peccatorum sordes. Hoc est, accedamus ad eum uero corde in plenitudine fidei, nos qui sumus aspersi corda. i. qui habemus corda rore spūs scī aspersa in baptismo, & per hoc emundata à cōscientia mala. i. ab omni reatu cōscientiæ, & abluti corpus. i. qui habemus ablutum & purgatū à peccato corpus aqua munda baptismi. Omnia enim peccata delentur in baptismo, tam interiora quam exteriora. Quia ergo per baptismū facti sumus à peccato liberi, & restaurata est nobis libertas arbitrii, & gratia dei data, & nullā habemus excusationē, accedamus (ut dictū est) ad eum, quod tot beneficium nobis largitus ē, & uero corde diligamus eū, atq; fidem integrā illi seruemus, & fide plena cum

credamus, & quod corde credimus, ore cōfiteamur, scilicet teneamus spēi nostrę cōfessionē. i. nihil sit tam graue uel asperum, quod ab ore nostro auferat cōfessionem, quę est causa spēi quę facit nos cælestē beatitudinem sperare. i. quę cōfessio pcedit ex spē. Nisi enim quis bona futura speraret, nō illud cōfiteretur, pro quod pręsentia bona amitteret. Hęc cōfessionem quę facit nos ęterna bona sperare, teneamus indeclinabilem. i. ita firmiter eā teneamus, ut non deorsum inclinet ad cupiditatem uel timorem terrenorum, sed semper tendat sursum ad appetitum cælestiū. Et debemus constant hanc spēi cōfessionē tenere, quia fidelis est dñs in suis promissionibus, & mentiri non potest, qui repromisit, id ē, qui multoties per scripturas nobis promisit ęterna bona quę speramus. Hęc quātum ad deum, mouit eos Apostolus. Deinde exhortatur eos, ut satagant de utilitate proximorum, & admonet eos ad charitatem & bonam operationem. Quę exhortatio ad eos maxime uidetur pertinere uel eos notare, qui existimantes se melioris uitę, confortium aliorum deserebant. Quasi dicat: Fidem & cōfessionem teneamus, quātum ad nos uel ad deum: & consideremus inuicem, id est, diligenter & attente inspiciamus alter alterum, non ut inuideat & insidietur, sed in prouocationem charitatis & bonorum operum, id est, ut maiorem dilectionis feruorē habeat, & ad omnem bonam operationem prouocetur. Scilicet perfecti cōsiderent imperfectos, exhortando illos ad dei & proximi dilectionem & ad fructum dilectionis, id est, ad opera bona. Imperfecti uero considerent perfectos, sumendo ex eis exemplum utilitatis quod imitentur. Et sic prouocabunt se uicissim in charitatē & bona opera. Vel per omnia cōsideremus quid fratribus sit utile, inuicem hoc agentes, ut quemadmodū nos de salute aliorum satagimus, ita & illi uicario modo de salute nostra sint solliciti, ut nullus habeatur segnis & infructuosus inter nos. Quia dum dicitur, consideremus inuicem, conuenit singulis illa exhortatio. Hęc (inqt) faciamus, non deserentes collectionem nostram, id est, illos qui collecti sunt ad fidē nobiscum, sicut est consuetudinis quibusdam uestrum, qui charitatem non habentes, & quasi de singularitate meritorum gloriantes, segregant se à cæteris. Tangit & culpat scindentes unitatem charitatis, quasi inter alios non possent habitare causa sanctitatis suę, qui potius suo exemplo deberunt consolari alios. Laborantem quippe consolari, & pariter in labore persistere: quia subleuatio laboris, est uisio collaborantis, sicut cum in itinere comes iungitur, uia quidem non attrahitur, sed tamen de societate comitis labor itineris leuigatur. Et tanto magis, inquit, quanto uideritis appropinquantem diem. Ac si dicat: Eo labor crescat, quoniam iam pręsentia laboris appropinquant. Vel si tribulatio & persecutio infidelium ingruerit fratribus, non deseratis collectionem uestram, id est, illos qui uobis per sacramenta fidei sunt associati in eodem corpore ecclesię, sed potius consolamini eos in aduersis dulcedine uestre exhorta-

A tionis. Dico ne deferatis in tribulatione pauperes Christi, sicut quidam, qui uidentes imminere sanctis anxietates, subtrahunt illis adminiculi sustentationem. Non subtrahatis uos a socijs in certamine martyrij, denegando eis solatiū uestræ exhortationis, sed consolantes sitis eos in ipsis passionibus: & tanto magis id facite, quanto magis uideritis asperiores pœnas imminere, per quas finis eorū appropinquat, in quo de tenebris huius seculi ad diem perpetuæ claritatis transibunt, ne quis unquā desit illi tam felici diei propter subtractionem uestræ exhortationis. Vel etiā in pace uos qui sanctiores uidemini, ne deferatis causa uestræ religiositatis collectionem fratrum, quia minus religiosi uidentur, sed uestra cohabitatione & colloquutione consolationem illis exhibete, ne de sua salute desperent propter irreligiositatem suam, si uiderint se desertos a uobis sanctioribus. Cōsolamini eos promittendo ueniā, & in spem erigēdo, & ad bene agendum monendo. Et hoc facite magis ac magis quotidie, sicut uideritis appropinquare diem mortis. Quasi dicat: Non differatis, quia mors uniuiusculiq; ppe est, & q̄tidie uicinior efficit. tanto intentius hoc agite, quanto uideritis illum diē singularem & timendum appropinquare.

Voluntarie enim peccātibus nobis post acceptam notitiā ueritatis, iam non relinquitur hostia pro peccatis, terribilis autem quādam expectatio iudicij & ignis æmulatio, quæ consumptura est aduersarios.

B ¶ Vere non debetis peccare negligendo collectionem fratrum & deferendo, quia nobis Christianis uoluntarie peccantibus, id est, sponte deum offendentibus, & non ex ignorantia uel infirmitate, sed ex deliberatione delinquentibus, post acceptam notitiā ueritatis, id est, postquam interius illuminati sumus, & quid eligendum, quidue respuendum sit, absq; dubio cognouimus, iam post hęc non relinquitur hostia pro peccatis, sicut in uet̄i lege mādātū erat, sēpius hostias offerri pro peccatis. Non em̄ Christus iterum immolandus est pro peccatis, quod semel factum est, & secundo non est opus, sed magis oportet nos in fide & bonis operibus manere. Non excludo pœnitentiam, sed secundū baptismum. Non dico, non est ultra pœnitentia uel remissio, sed hostia, id est, crux secunda: quia una suffecit, nec amplius hanc expectemus, sed pœniteamus, quia rebaptizari in mortē Christi non possumus. Qui enim iterat baptismum, iterat rursus mortem Christi, ut ex ea iterata fiat iterata remissio. Sed hoc impossibile est. Non talis hostia nobis relinquitur, si post baptismum nos inquinauerimus. Vel uoluntarie peccantibus, id est, in uoluntate peccandi manentibus nobis, non relinquitur hostia pro peccatis, id est, nullum cōmodum potest conferre sacrificium dominici corporis. Nam pro peccatis pœnitentium offertur deo quotidie sacrificium & oblatio, non pro peccatis illorum qui ipsa peccata relinquere nolunt. Si peccare nobis ita perseueranter & continue

placuerit, non relinquitur nobis hostia pro peccatis: sed potius relinquitur quādam nobis notabilis expectatio iudicij, quæ est terribilis, id est, ad terrendum habilis, quia multum nos terrere potest. Et hæc pœna interius est, quia & foris sauiet ignis perpetuus. Nam etiā timor iudicij resurgentibus malis est pœna inenarrabilis & grauior q̄ gehenna. Et dicente iudice, Discedite a me maledicti in ignem æternū, statim assumet eos ignis æmulatio. i. uehemēs infestatio, quia zelo quodam nimis accenso semper eos puniet & quasi inuidebit eis, q̄a semper ad hoc exardebit, ut eos incessantē exurat. quæ nimirum seruens æmulatio, consumptura est. i. ppetualiter deuoratura aduersarios Christi, ut semper in tormentis deficiant, & nunquam ad finem deficiendo perueniant: qui nunc aut per infidelitatem, aut per malam operationē aduersantur Christo.

Irritā quis faciens legem Moyfi, sine ulla miseratione duobus uel tribus testibus moritur. Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filiū dei cōculcauerit, & sanguinem testamēti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratiæ conrumeliam fecerit? Scimus enim qui dixit, Mihi uindicta, & ego retribuā. Et iterū, quia iudicabit dominus populū suum. Horrendum est incidere in manus dei uiuentis.

¶ Vere nobis uoluntarie & libenter peccantibus, postquam ueritatis notitia sumus illuminati, non relinquitur spes futuræ saluationis, dñi in peccato iacere uolumus, sed potius pœna perpetuæ damnationis. Quod patet a minori: Quia quis faciens irritam legem Moyfi, id est, aliquis preuaricans ali quod præceptum ueteris legis, moritur ea morte quam lex decreuit, uel lapidatur, uel incenditur, uel alio genere mortis extinguitur, sine ulla miseratione, id est, sine aliqua pœnarum imminutione. Ipse dico, conuictus duobus uel tribus testibus, qui testatur quod legem in aliquo sit transgressus. & ille quidē sic interficiebat propter illius legis transgressionem, in qua non recipiebant obseruatores diuinam gratiam. Ergo quanto magis putare debetis deteriora & acerbiora mereri supplicia eum, contra quem in iudicio perhibebunt testimonium angeli sancti & propria conscientia, quod filium dei cōculcauerit? In lege enim duo uel tres adhibentur testes, sed ibi testis erit multitudo angelorum atque sanctorum, & ipse peccator contra se. Et tunc excipient eum supplicia, id est, pœnæ, sub se eum plicantes & incuruantes & opprimentes. Supplicia dico deteriora, quia magis detererent eū & comminuēt quā legis cruciamenta. Tam diuam ultionem sentiet & in perpetuum, qui nunc filium dei cōculcauerit, & sanguinem testamēti pollutum duxerit. i. ita uilipenderit, ut eum non sufficere credat ad salutem, si bruta animalia scđm legem mactata putet adhuc saluti necessaria. Conculcat em̄ filium dei, qui fidem & constitutionē uiuendi quā ipse dedit hominibus, non credit ad æternā uitā

Math. 23

Deut. 17

Matt. 18

2. Cor. 13

Deut. 32

Rom. 12

Psalm. 134

A sufficere, sed in carnalibus obseruantijs confidit plusquā in præceptis eius nouis. Conculcat Christum, qui post acceptionem Christianitatis libere peccat absq̃ timore pœnitentia, & qui eo indigne participat. Sanguinē quoq̃ noui testamenti. i. sanguinem Christi, confirmationem euangelij & sponsores nouæ hæreditatis, pollutum ducit, q̃ eum minime credit genus humanum à peccatis emundantem, sed potius omnes in Christum credentes pollutentem. Quoniam necessario si non mundauit, tunc contaminauit: & peccatores constituit, quia carnales obseruantias & iustificatiōes legis cessare fecit. Omne enim quod polluit, in se prius pollutum fuit: & sanguis iste pollutus in se esset, & nos pollueret, si inde nos retraheret, ubi remissio peccatorū esset, id est, si à carnalibus obseruantijs nos separaret, cū per eas remissio peccatorum fieri posset. Vt autē ostendat acius esse puniendum illum, qui tam male sentit de hoc sanguine, addit: *in quo sanctificatus est. i. in q̃ remissionem peccatorum accepit, & ita contra eū grauius peccat & ingratus exiit.* Ac per hoc magis punietur, quia à quo mundationē habuit, immū dum esse credit. Sed & ille sanguinem hunc pollutum ducit, qui ab eo mundatus, ad uomitū redit & pœnitere negligit: *et spiritui gratia, id est, spiritui sancto gratis dato uel gratiam danti, contumeliam facit, qui remissionē quā ipse spiritus operatur, adscribit carnalibus obseruantijs, uel qui eum male uiuēdo à se abiicit.* Et quisquis hæc facit, iure sine misericordia morietur, quod in minori per uindictā legis est probatum, ubi præuaricator sine miseratione punitur. Nā si transgressor legis digna morte perimitur pro uno mandato semel præuaricato, quāto acius punietur, qui supradictis tribus modis deū offendit, conculcādo filium eius, & pollutum ducendo sanguinem ipsius, atque contumeliam inferendo spiritui sancto? Vere talis quisque punietur. *Scimus enim qui dixit, id est, scimus quā uerax & quā potens est ille qui dixit, Mihi uindictam, & ego retribuam.* Quasi diceret: Homines in præsentī sumunt uindictā de suis hostibus, & ego quoque reddam mihi uindictā in futuro, id ē, uindicare me de meis aduersarijs, qui nunc me conculcant & contumelijs puocant, licet sub Christiana professione degant.

Lezec. 9.

Deut. 32.
Psalm. 134.

Matth. 20.

Bci, iure sine misericordia morietur, quod in minori per uindictā legis est probatum, ubi præuaricator sine miseratione punitur. Nā si transgressor legis digna morte perimitur pro uno mandato semel præuaricato, quāto acius punietur, qui supradictis tribus modis deū offendit, conculcādo filium eius, & pollutum ducendo sanguinem ipsius, atque contumeliam inferendo spiritui sancto? Vere talis quisque punietur. *Scimus enim qui dixit, id est, scimus quā uerax & quā potens est ille qui dixit, Mihi uindictam, & ego retribuam.* Quasi diceret: Homines in præsentī sumunt uindictā de suis hostibus, & ego quoque reddam mihi uindictā in futuro, id ē, uindicare me de meis aduersarijs, qui nunc me conculcant & contumelijs puocant, licet sub Christiana professione degant. Vbi nos in Iezecchie legimus, Appropinquare uisitationes urbis, Septuaginta transfutare, Mihi uindictam, & ego retribuam, dicit dominus. Et iterum ad idem probandum, quod qui filium dei conculcauerit punietur, dicit Moyses uel Psalmista, quia iudicabit dominus populum suum, id est, peccata populi sui non relinquet impunita, sed unumquēq̃ etiā fidelium iudicabit scdm̃ uias eius. Ideo non sibi de impunitate, si peccauerit, blandiatur, quia iam est de populo Christianorū, sed sciat quia criminosi nō possidebunt regnum dei. Nam qui nunc in ecclesia male uiuendo filium dei conculcant, eliminandi sunt ab ea. Multi enim sunt uocati, pauci uero electi. Dominus iudicabit populum suum, & quos in eo damnabiles inueniet, damna-

bit atrociter. Nam *horrendum est, id est, horrore nimio timendum & præcauendum, incidere in manus dei uiuentis, id est, q̃ sempiternus est, & pœnas semper uiuentes inferre eis quos damnat.* Incidit in manus dei, qui non sibi prouidet, sed subito deprehenditur, scilicet uentura damna minime prospiciens sine delictorum pœnitentia & uirtutum decore uenit ad examen æterni iudicis, sensurus casum damnationis. Manus pro potentia ponuntur: quia sicut aliquis à manibus inimici in quas forte incidit, artatur ne unquam illæsus effugiat, sic q̃que damnandus cogitur potenti iudicio dei, ut q̃s meruit pœnas sentiat. Qui scilicet deus, si aliquando moreretur, posset cessare pœna quam ipse decreuit. Sed quia semper uiuit & omnipotens est, semp̃ manet quicquid in eius iudicio decretū est.

Rememoramini autē pristinos dies, in quibus illuminati magnū certamē sustinūistis passionū. Et in altero qdē opprobrijs & tribulationibus spectaculū facti, in altero autē socij taliter cōuersantiū effecti. Nam & uinctis cōpassi estis, & rapinā bonorum uestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes uos habere meliorē & manentē substantiā. Nolite itaq̃ amittere confidentiam uestrā, quæ magnam habet remunerationem. Patientia enim uobis necessaria est, ut uoluntatem dei faciētes, reportetis repromissionē.

Aspere terruerat eos, cōpescendo à peccatis comminatione æterni supplicij: nūc uero terrores refouet, laudās eos de præteritis, & hortatur ut in bonis quæ coeperant, perseuerent. Turpe enim & dignum reprehensione, si hi qui dum adhuc rudes in fide essent, religiose uiuere, modo nequiter agendo deum offendant: & qui in exordio quando ad fidē uenere, magnanimit̃ uarias persecutiones tolerauerunt, postea pusillanimes effecti, deficiant in tribulationibus. *Rememoramini autē pristinos dies &c.* Ostendit diu esse ex quo ad fidem uenerant, & per hoc magis debuissent in religione profecisse, & ad sustinendā persecutionem exercitati esse. Quasi dicat: Non deseratis collectionē nostrā in tribulatione, neque male uiuendo filium dei ulterius conculcetis, sed recordamini constantiæ uestræ & perfectionis, quam in pristinis diebus habuistis. & hoc est: Rememoramini, id ē, reducite ad memoriā pristinos dies, id est, recogitate quales in illis diebus fueritis, ne nunc deteriores sitis, cum ex tēporis prolixitate multo meliores esse debeatis. Recogitate dies, in quibus luce fi dei illuminati, sustinūistis magnum certamen passionum, id est, non defecistis sustinendo, sed magnanimit̃ certastis, fidem corde & ore tenēdo, quam uobis extorquere persecutores contendebant. Plus enim notat dicendo, sustinūistis magnū certamen passionum, q̃ si simpliciter dixisset, sustinūistis magnas passiones. Nā qd̃ posuit ibi certamē, ostendit eos nō defecisse, sed constantē certasse. Qd̃ non notaretur, si certamen non esset appositū. Vel ideo

A dixit certamen passionum, quia ipsae passionem certabant contra eos, ut patientiam & fidem eis extorquerent, sed non potuerunt. Et ideo qui sic fortiter steterunt in principio suae conuersionis, non debent nunc metu persecutionis deferere collectionem fratrum, qui eorum solatio indigent. Siue ideo potuit certamen passionum, quia aliud est passio quam infertur, aliud difficultas passionis quae contra rationem pugnat, & ut fidem postponat, exhortatur. Duobus itaque modis eos laudat, tum quia passionem & uerba exterius sustinuerunt, tum quia inuictissime contra ipsas passionem interius certauerunt, quasi dicens: Duo in uno fecistis, quia unum patientiam exterius, aliud interius. Et in altero quidem, id est, in hoc quod exterius patientiam habebamini, facti estis spectaculum, id est, admiratio quaedam uniuerso populo, in opprobriis quae contra uos proferebant, quia omnes irridebant uos & amentes atque insensatos dicebant. Et graue quidem est opprobrium, sed grauius est, cum spectaculum hominibus sit, non secreto exprobratur. Spectaculum fuisse in opprobriis, quoniam spectante uniuerso populo irrogabantur uobis multa conuicia & ignominiosa uerba, & in tribulationibus, quia publice flagellabamini & diuersas poenas sustinebatis. In hoc maximam eorum constantiam ostendit, quoniam quamuis spectaculum essent, non tamen deficiebant a fide. Non enim modicum obprobrium est, fieri spectaculum & ab hominibus insultationes perpeti. & quasi non sufficeret spectaculum, addebant opprobria uerborum, & opprobriis tribulationes uerberum. Haec quidem sustinuitis in altero. id est, in altera parte certaminis, quae (sicut dictum est) foris uigebat: in altero autem quod interiorius erat, id est, in altera parte certaminis, quae in corde gerebatur, certastis sic quod effecti estis per eam passionem socij taliter conuersantium. Ideo dicit in altero, & in altero, ut ostendat has duas partes certaminis tantum esse, & per hoc eos omne genus certaminis sustinuisse. Compatiundo & necessaria ministrando effecti estis socij taliter conuersantium, id est, assidue patientium, scilicet apostolorum & similium, qui totam uitam suam ducebant patienti aduersa pro Christo, quorum exemplo perseverare & uos debetis in obseruatione patientiae. Vere socij eorum facti estis. Nam & uinctis compati estis, quia si pro Christi nomine patientiam habebatis, uos inde sic debetis ac si cum eis uincti essetis, & dolorem cordis operibus declarabatis, ministrando illis sustentationem de bonis uestris: quia non poterat sibi necessaria querere, utpote uinculis & carceribus detenti. Illis compati estis ministrando, & ob hoc suscepistis rapinam bonorum uestrorum. Nam idcirco uobis ab infidelibus propria bona sunt ablata, quia inde ministrabatis sanctis. Et hanc bonorum direptionem suscepistis non cum moerore, sed cum gaudio & alacritate cordis. & hoc est quod dicit, quia & uinctis compati estis, & bonorum uestrorum cum gaudio rapinam suscepistis, id est, & de tribulationibus sanctorum doluistis, uelut si eas in corpore uestro patere mini, & de damno rerum uestrarum propter sustentationem eorum uobis illato gauisi estis. Sust-

cepistis laeti quasi donum dei amissionem facultatum uestrarum, cognoscentes, id est, quia cognoscebatis uos idcirco habere substantiam longe meliorem ista & manentem, id est, non transitoriam, sed aeternam. hoc est, spe certissima confidebatis uos aeterna bona lucrari amissione temporalium & aeternam requiem labore transitorio, atque thesaurum caelestem damno terreno: & quia spem certam, id est, confidentiam supernae retributionis habuistis, itaque nolite amittere confidentiam uestram, id est, nolite deficere. Illatio est ex eo quod dixit eos tanta pertulisse, & uitam aeternam inde expectasse, id est, manentem substantiam. Quasi dicat: Quoniam in principio fidei tot aduersa passi estis, & inde confidenti sperabatis aeternam mercedem, itaque nolite amittere confidentiam uestram, id est, firmam spem uestram deficiendo a patientia fidei, quia per patientiae amissionem amittitis & aeternam uitam spem. Et ne amissio spei parua iactura uideretur, addit: quae magnam habet remunerationem. Itaque pro certo sperat illam remunerationem inenabilem, quam oculus non uidit, nec auris audiuit, ac si iam teneat eam. Vel in praedestinatione diuina habet illam. Vere per impatientiam non debetis amittere confidentiam perpetuae retributionis. Nam patientia est uobis necessaria, id est, necesse est ut nunc patienter aduersa toleretis pro deo, si cum eo postmodum regnare uultis: quia si compatimur, & conregnabimus. Ideo est necessaria, ut uos per eam facientes uoluntatem dei, id est, sustinentes aequanimiter omnes iniurias uobis illatas, quia hoc placet deo, uel facientes uoluntatem dei, id est, mandata eius seruantes, & quicquid aduersitatis propter haec acciderit libenter perferentes, reportetis repromissionem, id est, sicut nunc pro deo portaueritis pondus aduersitatis, ita postmodum reportetis pondus beatae remunerationis, quam saepe deus caelestis promissit. Id enim quod in praesenti est momentaneum & leue tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternae gloriae pondus operatur in nobis. Hoc ergo pondus gloriae quam deus repromissit, studete per patientem patientiam tunc reportare.

Adhuc enim modicum & quantulum, & qui uenturus est, ueniet & non tardabit. Iustus autem meus ex fide uiuit. Quod si subtraxeritis, non placebit animae meae. Nos autem non sumus subtractionis filij in perditionem, sed fidei in acquisitionem animae.

Tenenda est (ut dixi) patientia. nam nec longa est, nec uehemens, sed modica & quantula, ne uobis longum & durum uideatur eam seruare. Nam prope est finis uniuscuiusque, & mox requiescetis a labore, & percipietis gloriam Christo iudice. Nam iuxta prophetiam Habacuc, adhuc modicum restat, id est, paruo tempore adhuc seruanda est patientia. & quantulum, id est, non uehemens uel magnum aliquid patiendum est, sed exiguae quantitatis erit quicquid in hoc seculo perferendum fuerit. Huius enim temporis patientia momentanea & nullius uehementiae est deputanda, si respicitur quod est in aeternum

1. Cor. 2.
Isa. 64.

2. Tim. 4.

D

Habacuc

A nitate & summa gloria donandū. Adhuc (inquit) restat modicum & quātulū, & post ueniet iudex qui sine dubio uenturus est quandoq; & non tardabit uenire, sed cito ueniet, ut reddat uobis prædictā repromissionem, si modo patientiā seruantes, feceritis eius uoluntatē. Nulla mora erit in reddenda mercede, sed cito ueniet remunerator. Interim autem uiuit in anima ex fide iustus meus, quia fides est nunc uita cordis, donec ille ueniat qui uitā æternā dabit & animæ & corporis: & per fidē, nō per opera legis iustificatur, quisquis meus iustus est. Qui enim per opera legis iustificatur, non meus, sed suus iustus est: quia non à me, sed à se iustificatur: & non in me, sed in se gloriatur. At qui per fidem iustificatur, iustus meus est, quia dono gratiæ meæ iustificatur: & non sibi quod iustus est tribuit, sed gratiæ meæ deputat. Et uiuit interim ex fide, donec ueniēte Christo introducat ad uisionem meā, & æternaliter uiuat ex specie. Vel ex fide quā nunc habet, uiuit postmodū quia quod nunc credit, tunc accipit. Ex fide uiuit. Quod si subtraherit à fide se, ut uel metu persecutionis deferat fidem, uel in operibus legis iustitiam quærēs, incipiat corde à fide recedere, non placebit animæ. i. uoluntati meæ: ac per hoc non poterit uiuere, sed potius damnationem merebitur, quia me offendet subtrahendo se à fide & gratia. Hæc per prophetam loquutus est dominus. Qui sese subtrahit, displicet deo. Nos autē non sumus tales, nō sumus apostatæ, ut subtrahamus nos à fide. Quasi dicat: **B** nō debemus apostatare, ut subtrahamus nos, sed in melius proficere. In numero eorū se ponit Apostolus, ut magis suadeat: & nō dicit esse tales quales non uult eos esse, ut blanda monitione retineat eos, ne subtrahant se: quia mundū prorsus apostatauerant, sed partim adhuc in fide manebant. i. partem fidei retinebāt. Non sumus (inquit) subtractionis filij. i. apostasiæ ducentis nos in perditionem, sed sumus filij fidei ducentis in acquisitionem animæ: hoc est, non sumus geniti ab apostasia trahente filios suos in perditionem, sed fides genuit nos, ducentis in acquisitionem animæ, ut per fidem acquirat unusquisque nostrum animam suam, non per subtractionē perdat. Nā sicut fide acquiritur anima, sic subtractione perditur. Acquiritur, ut liber a possideatur à nobis in æterna beatitudine, ne per subtractionem transeat à nostra potestate, & fiat in tormentis possessio dæmonum.

CAPVT XI.

E St autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum nō apparētium. In hac em̄ testimoniū cōsequuti sunt senes.

¶ Quia isti multū duri erant ad fidem, ideo paulatim de fide tractatū facit Apostolus, ut eorum duritiā prorsus ad fidem inclinet, ostendens oēs sanctos patres eorū per fidem placuisse deo. Dixi uos esse filios fidei. Quæ fides non est earum rerū quæ uidentur, sed earū quæ non uidentur, & quæ sperantur. Sed fides est substantia sperandarum rerum. i. fides est causa quare res sperandæ quādoq; sub-

sistēt in nobis, hoc est, causa nobis est cōsequutio. **C** nis æternarum rerum, quæ modo sunt sperandæ & desiderandæ. & proprie dicitur fides esse substantia sperandarum rerum, quā eis substat. Nam sicut substantia substat formæ eam esse faciēdo, sic fides sperandis rebus eas in nobis ponendo. Res sperandæ sunt, gloria, beatitudo, requies, æternitas, & huiusmodi: & istarū substantia dicitur esse fides, quia ita facit eas substat in corde nostro per certitudinē credulitatis. Facit eas substatre. i. esse uel q̄si sub aspectu nostro stare, & immobiles utpote æternas, permanere. & est eadem fides argumentum rerū non apparentium. i. certitudo rerum quæ nō apparent, & (si quis de eis dubitet) probatio, sicut adhuc futura probatur resurrectio, quā ita credidere prophætæ & apostoli & cæteri sancti. Nam ea quæ nō apparēt, uel præterita sunt, sicut de creatione mundi: uel præsentia, sicut de dño Iesu sedente ad dexteram patris: uel futura, sicut de die iudicij. Et horum oīm est argumentum. i. certitudo & probatio fides. Eorum ergo fides est argumentum, quæ apparere non possunt. Quæ em̄ sunt apparētia, fidem non habent, sed agnitionē. Nam et si dicuntur credi quæ uidentur, sicut dicit unusquisque oculis suis se credidisse, non tamen ipsa est fides quæ in nobis ædificatur. Sed ex rebus quæ uidentur, agitur in nobis ut ea credatur quæ non uidetur, sicut Thomas hominem uidit, & deum credidit. Est itaq; fides substantia. i. fundamentum & firmitas & essentia sperandarum bonorū: & est argumentum non apparentium, id est, certa & rationalis probatio inuisibilium & præmonstratio futurorum. Argumentum enim dicitur esse ratio dubiæ rei faciens fidem. Vere fides est substantia sperandarum rerum. i. substatre faciens eas in corde fidelium, & per hoc iustificans cor eorum, quia in hac fide cōsequuti sunt à domino senes testimoniū iustitiæ, quia deus ipse testis fuit puræ conscientiæ ipsorum. & testatus est eos esse iustos, sicut & ad Noe dixit, Te uidi iustum coram me in generatione hac. & si per fidem cōsequuti sunt testimoniū iustitiæ, iustitia uero causa & meritum est futurorum bonorum, tūc fides est substantia sperandarum rerum. Senes autem dixit antiquos patres, quia morum & fidei maturitatē habuere, & priscis tēporibus fuerunt. Vnde constat fidem nō esse rem nouā, nec deserendam, sed tenendam, quā tenuere antecessores, & per quam iustificati sunt, & bonitatis suæ testimoniū, quod quærebant, à deo per eam cōsequuti sunt.

Fide intelligimus aptata esse secula uerbo dei, ut ex inuisibilibus uisibilia fierent. **Gen. 1.**

¶ Probat quod fides est argumentū rerum nō apparentium. Nam fide intelligimus aptata esse tempora &c. Vel quasi illi dicerent, quō rebus futuris possumus fidem adhibere, cū nullus eas uideat, ostendit à simili quæ de futuris bene potest fides haberi, quā habetur de præteritis, quæ cum fierent, nemo uidit, & tū creduntur esse facta. Non em̄ uidimus quod deus mundū fecerit, & tū credi-

Amus quia fecerit. Nam cum non uidissemus eum hanc operantem, fide tamen intelligimus secula, id est, omnia quae sunt transitoria, esse aptata, id est, apte qualitatibus & formis assumptis composita uerbo & sapientia dei, quod Christus est, quoniam omnia per ipsum facta sunt. Et sic aptata, ut ex inuisibilibus fieret uisibilia. **Ioh. 1.** id est, ex informibus elementis formata. Nam antequam formae darentur rebus, tenebrae erant & inuisibilia elementa, sed in eorum separatione nata est lux. Informis enim materia, quam de nihilo fecit deus, appellata est primo caelum & terra. Et dictum est, in principio fecit deus caelum & terram, non quia iam hoc erat, sed quia hoc esse poterat. Omnia enim elementa confuse tenebatur in illa informi materia, quod chaos ab antiquis dicta est, & de qua formata sunt uniuersa. Tuncque cedentibus tenebris, per exortum nouae lucis, sunt facta uisibilia, quae prius uideri non poterant. Vel ex inuisibilibus facta sunt uisibilia, id est, ex intellectuali mundo uisibilia. Inuisibilis enim mundus in sapientia dei erat, & ad cuius similitudinem factus est iste uisibilis, & haec omnia fide intelligimus ita esse facta.

Gen. 4. Fide plurimam hostiam Abel quam Cain obtulit deo, per quam testimonium consecutus est, esse iustus, testimonium perhibente muneribus eius deo, & per illam defunctus adhuc loquitur.

Gen. 4. **Mat. 23.** **B** Modo per partes ostendit, quod senes fide consequuti sunt testimonium suae probitatis, & incipit a primo iusto, qui propter fidem suam iustus est inuentus, & exemplum iustitiae ac fidei nobis est factus. Vere senes in fide testimonium sunt adepti. Nam Abel primus hoc consequutus est, quod fide, id est, per fidem obtulit deo plurimam, id est, pluris precij uel magis acceptabilem hostiam quam frater eius Cain, per quam fidem consequutus est testimonium esse iustus, id est, quod esset iustus, deo perhibente testimonium muneribus eius, dum ea se recipere demonstraret, mittens ignem de caelo qui ipsa consumeret. Nam dum munera Cain non inflammarunt, & munera Abel celitus ignis missio consumpsit, praecclare testimonium dedit eiisdem muneribus quod ea suscepisset, & quod oblator eorum iustus esset ac fideliter obtulisset. Tale testimonium adeptus est per fidem dum uiueret. Et defunctus loquitur adhuc per illam, id est, monet omnes posteros exemplo suae fidei, ut fidem cum bonis operibus habeant. Vel quia adhuc recitat scriptura, in qua deus ad Cain dicit, Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra. Ille enim clamor sanguinis est loquutio defuncti. Vel defunctus loquitur, id est, facit nos loqui de se defuncto, quia est nobis materia loquendi, ut de eius magna fide ceteris demus exemplum. Non enim mors extinxit famam fidei, sed potius ubique diuulgauit.

Gen. 5. **Ecc. 44** Fide Enoch translatus est, ne uideret mortem, & non inueniebatur, quia transtulit illum deus. Ante translationem enim testimonium habuit placuisse deo. Sine fide autem impossibile est placere deo. Credere enim oportet accedentem ad deum quia est, & inquirentibus se remunerator sit,

Gen. 5. **Gen. 5.** **Exodi. 17.** **Gen. 6.** Alterius senis exemplo huiusmodi est fides. Nam Enoch fide translatus est, id est, quia fidem habuit & iustitiam tenuit, translatus est in paradysum, unde Adae eiectus fuerat. Translatus est in eo, ne uideret mortem, id est, ut non solum non sentiret in seipso mortem, sed etiam in alio non uideret eam, utpote remotus procul a terra morientium, & habitans in regione uiuentium. Nam non est ita translatus, ut in aliam terrae partem hominibus inhabitabilem poneretur: sed ita potius, ut ab omni societate mortalium separaretur. Non enim inueniebatur cum a suis per multa loca diligenter quaereretur. Ideo scilicet non poterat inueniri, quia transtulit illum deus, qui ipsum occultare potuit, ne a quoquam inueniretur. Posuit namque illum in aliqua secreta regione, ubi in magna carnis ac spiritus quiete uiueret, donec circa finem seculi cum Elia ueniat reliquias Israel ad fidem conuertere. Vere propter meritum fidei translatus est. Nam ante translationem habuit testimonium placuisse deo, quia sicut scriptura refert, Ambulauit Enoch cum deo, et uixit Enoch postquam genuit Matusalem, trecentis annis. Valde enim placuit deo, quia tam sancte uixit, ut per uiam iustitiae trecentis annis ambularet cum deo. Et quia deus tantum fecit eum ambulare secum in uia rectitudinis, euident illi testimonium perhibuit quia sibi placeret. Ipse habuit testimonium quia placeret deo. Sed sine fide impossibile est placere deo, id est, nullus ad hoc unquam promoueri potest, ut deo placeat, nisi meritum fidei praecedat. Patet ergo quia & Enoch per fidem placuit, atque per fidem transferri meruit. Fides enim ista quae sic laudatur ab Apostolo, ea debet intelligi, quae per charitatem operatur. Et uere nullus deo placebit, nisi meritum fidei praemiserit, quia accedentem ad deum oportet credere, id est, quisquis deo uult propinquare ut ei proximus fiat, & ei placeat, necesse est ut primo fidem habeat, quoniam fides est primus gradus, in quo mentem quae constituit quid ad deum accedere intendit. Credere eum oportet quia deus est, id est, quia ipse solus proprie habet esse, sicut Moysi loquitur: Ego sum quod sum. Cetera enim uerum esse non habent, quia sunt mutabilia. Sed ipse solus est, qui nunquam mutatur, sed semper est quod est: & quisquis uarietatem suae mutabilitatis superare cupit, ad deum accedat, & credat quia ipse est incommutabilis, & sibi adherentes liberat a mutabilitate. Hoc oportet eum credere, & etiam quia sit remunerator inquirentibus se, id est, illos in futuro muneribus donat, quod nunc per ea quae faciunt, deum solum inquireunt, id est, in cordis intentione quaerunt: hoc est, nihil aliud quaerit intentio cordis ipsorum, nisi deum ex operibus quae foris ostendunt, & quod tales ab eo remunerentur, debet credere quisquis ad eum uult accedere.

Fide Noe accepto responso de his quae adhuc non uidebant, metuens, aperiuit arcam in salutem domus suae, per quam dampnauit mundum: et iustitiae quae per fidem est, haeres est institutus.

Refert Iosephus Adam praedixisse exterminationem rerum omnium, una ignis uirtute, alteram uero aquarum multitudine fore uenturam: & inde

A forſitan Noe deū cōſuluit, & reſponſum accepit quia diluuiū uenturum tunc eſſet, atq; iuſſum eſt ei ut arcam conſtrueret. Qui fideliter deo credidit, & ſibi imperata perfecit. Itaq; Noe accepto diuinitus reſponſo fide, i. per fidem metuens de his quæ ad huc non uidebantur, id ē, de inundatione diluuij, quæ nondum perpēdebatur: quia & aer adhuc ſerenus erat, nec aliquod huius rei ſignū apparebat, aptauit. i. aptam cōpoſuit arcam in ſalutem domus ſuæ. i. ut per eam ſaluaret à diluuiō ſuā uxorem & filios cum uxoribus eorum. In eo quod ponit, metuēs de his quæ nō uidebantur, cōmendat fidem eius, quia iam metuebat quæ nondum uidebat, credēs ea quæ deus ſibi prædixerat. Sic & nos oīa quæ deus fore promittit aut minatur, indubitātē fore complēda credere debemus, & eius mandatis in pſenti deſeruire, ſi exēplo ſancti Noe uolumus ad ſalutē pertingere. Cum enim nullum ſignū futuri interius uideret, ſola dei uoce audita, credidit futuram mundi ſubmerſionē. Nos vō multa ſigna finis ſeculi & futuri iudicij uiſemus, et tñ raro inuenitur qui de illo iudicio nūc ſic metuat, ut ſanctus Noe de diluuiō formidabat. Aptauit arcam, per quam damnauit mundū, quia tñ maius peccatum habuerunt homines, quanto maiōrē eius in fabricanda arca inſtantiam uidebant, & nō credebant. Cum em̄ uiderent, cum per cētum annos in cōſtructione arcæ laborare, deberēt futuros caſus animaduertere, & ad pœnitentiā confugere. Quod q̄a non fecere, grauiorē ſibi dānationē acquiſiere. & hæc eſt prima laus fidei eius, q̄a mundum incredulum dānauit: & iſtitutus eſt à deo hæres iuſtitie, quæ eſt per fidem, & poſt diluuium hæreditario iure obtinuit religioſos mores, quos fides generat: & q̄s antecēſores ei, q̄ iuſti fuerant, habuerāt. Idcirco em̄ factum erat diluuiū, ut ſinis imponeretur uitij, et iuſtitia quā Abel & Enoch & cæteri ſancti tenuerant, permaneret, & huius hæres factus eſt beatus Noe. Et ita cōſequutus eſt in fide teſtimonium, quia iuſtus fidei hæreditaui.

B Fide q̄ uocatur Abraā, obediuit in locū exire, quē accepturus erat in hæreditatē, et exijt, neſciens quō iret. Fide demoratus eſt in terra repromiſſionis tanquam in aliena, in caſulis habitando cum Iſaac & Iacob, cohæredibus repromiſſionis eiufdem. Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor deus.

Adhuc per exēplum oſtendit quod fides ſit hñda, & q̄d in ea ſenes teſtimoniū ſint adepti, qm̄ ille qui prius uocabatur Abrā, & poſt à deo uocatus eſt Abraam, dat nobis exēplum ſdei. Nam fides cauſa fuit augmentationis uocabuli eius ut qui prius dicebat Abram. i. pater excelsus, poſt accipiens promiſſionem quod omēs gentes fidē eius eſſent ſequituræ, & patrē eum habiturū, uo caretur Abraam. i. pater uidēs multitudinē: quia factus in fide pater credentium, uidit multitudinem omnium gentium uenturam ad ſuam fidē. Et ille qui huiusmodi cauſa uocatur Abraam, fide obe-

diuit deo. non enim obediret, niſi crederet. Obediuit dicenti, Exi de terra tua & de cognatione tua, & ueni in terrā quam monſtrauero tibi. Sic obediuit exire, id eſt, obediens exiuit à terra patrum ſuorum, & uenit in locū illum, quem accepturus erat, id eſt, in terrā Chanaan, quam erat habiturus in hæreditatē in filijs ſuis, non in ſeipſo. Et audito de præcepto, exijt mox de terra ſua, neſciens quō iret, ſed tātum obedire cupiens, & credens quod eſſet à deo conſequuturus longe meliora, quā relinquebat in patria. Si enim certum locum ſciret ad quem tendere poſſet, qui certum patriæ locū deſerebat, non tñ admirandæ fidei eſſet. Et ſi ſaltem poſt inueniret uacuum locum, ad quem ducebatur, ut poſſidere terrā illam poſſet, non ita cōmendaretur fides eius. Sed inuenit locum Chanaanis plenum, & inter eos ut aduena manſit. Et hoc eſt quod ſequitur: Fide demoratus eſt in terra repromiſſionis. i. quæ ſibi non ſemel, ſed multoties promiſſa eſt, non ut poſſeſſor, ſed ut aduena, tanquā in aliena terra, non tanquam in propria. Fide melioris terræ moratus ē ut peregrinus in ea, nec redijt ad patrum ſolū, ſed obedire uolens, manſit ubi iuſſum ei fuerat, non in domibus pompolis & magnis, ſed in caſulis & tugurijs habitando. Non enim magna domorum ædificia conſtruebat, ſed parua illi ſufficiebant tuguria, quoniā mens eius alio tendebat, & ipſe ſemper exulem ſe credebatur, in quocunq; loco præſentis mundi poſitus eſſet. Sic habitauit cū Iſaac & Iacob, q̄a ſicut ex Geneſi colligitur, Iacob quindecim annorū erat quādo mortuus eſt Abraā. Et hi duo, ſcilicet Iſaac & Iacob, cohæredes erāt eiufdem repromiſſionis, quia ad ipſos fecit deus eandē repromiſſionē terræ Chanaan, in qua cæleſtis hereditas figurabatur. Et quare uelut pauper & aduena morabatur in caſulis Abraham cū filio & nepote, nec magnas domos ædificabat? Quia expectabat ciuitatem, id ē, cæleſtem patriam Ieruſalē ſupernā, habentem fundamenta. i. ſtabilitatem diuerſorū præmiorū, quæ nunquam deſicient uel diruētur, cuius ciuitatis artifex & conditor deus eſt, quia ipſe arte ſuæ ſapientiæ illā dictauit, & poſt per rei euidentiam condidit. Hoc eſt, ideo Abraham ita uilis & aduena in caſulis habitare ſuſtinuit, quia non illam terram optauit, ſed æternam ciuitatem, quam ipſe deus & non homo fecit ac condidit, dari ſibi à deo expectauit.

Fide & ipſa Sara ſterilis uirtutem in cōceptionem ſeminiſ accepit, etiā præter tēpus ætatis, quoniā fidelem credidit eſſe eū qui repromiſerat. Propter quod & ab uno orti ſunt, & hoc enortuo, tanquam ſidera cæli in multitudinem, & ſicut arena quæ ē ad oram maris, innumerabilis. Iuxta fidem defuncti ſunt omnes iſti, nō acceptis repromiſſionibus, ſed à longe eas aſpiciētes & ſalutantes, & confitētes quia peregrini & hoſpites ſunt ſuper terram. Qui enim hæc dicunt, ſignificant ſe patriam inquirere. Et ſi

A quidem illius meminissent, de qua exierit, habebant utique tempus reuertendi. Nunc autem meliorem appetit, id est, cælestem. Ideo non confunditur deus, uocari deus eorum. Parauit enim illis ciuitatem.

Gen. 3.

¶ Non solū Abraam fide probatus est, sed & Sara, quia & ipsa. i. in propria persona, nō in uicaria, accepit fide uirtutem in conceptionem seminis. i. facta est uirtuosa ut conciperet, etiā præter tēpus ætatis. i. quæ uirtutē cōcipiendi in frigido sanguine iādiu perdiderat: & hoc decrepita meruit, cum à iuuentute sp̄ fuisset sterilis. Et licet ista duo impossibilia uiderentur. i. sterilitas & longæua senectus, tñ & ipsa Sara quæ hæc habebat, accepit uirtutē in cōceptionem seminis. i. ut posset cum semine suo capere uiribus caloris semen uiri: quod fides, nō natura operata est, quoniā fidelem credidit cum esse qui p̄miserat & repromiserat. i. deū in promissionibus suis ueracem credidit, & omnia illi possibilia esse non dubitauit. Prius em̄ risit, etsi ex gaudio, nō tñ plena fide, sed post uerbum dñi solidata est in fide. Propter quod. i. ideo quia Abraam credidit, & Sara deum fidelē nō dubitauit, & orti sunt multi ab uno patre: quod mirum fuit, quia si tot filij à pluribus patribus orti fuissent, non esset tñ mirum. Sed quia tot ab uno orti sunt, ualde mirā dum est. et (quod est mirabilius) hoc emortuo. i. ex toto secundum naturam senectutis mortuo, quoniam uiscera illius mortua & frigida erant, nec semē emittere poterant.

Gen. 13.

B rant. Emortuū nāq; nō ad omnia, sed ad aliquid: hoc est, ad generandū intelligere debemus eū fuisse. Si enim ad oīa mortuus esset, nō iā senex, sed defunctus esset. Et de tali orta est innumera multitudo. Vel ab uno utero Saræ orti sunt. Orti sunt ab uno, & hoc emortuo. Emortuo, quantum ad seniore[m] maritū. Si em̄ femina ita sit p̄uictioris ætatis, ut ei solita mulier adhuc fluat, de iuvene parere potest, de seniore nō potest: quāuis adhuc possit ille senior, sed de adolescentula gignere, sicut Abraam post mortē Saræ de Cethura potuit, quia uiuidam eius inuenit ætatem. Sed Sara sterilis erat, et cruore menstruo iā destituta, p̄pter qd̄ iā parere nō posset, etiam si sterilis non fuisset. Verum cōtra hæc oīa operata est fides, ut sterilis & emortuus uterus Saræ conciperet ex seniore emortuo. Et sic nō à pluribus, sed ab uno: & hoc nō iuvene, sed emortuo senectute, ut maius esset miraculū, orti sunt filij, p̄cedētes in multitudinē tanquā sidera celi. i. q̄ luce sanctitatis et sui multitudinis cōparatur sideribus, q̄ & clari sunt et innumeri: & sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis. i. qui grauedine & instructuositatē atq; instabilitate & multitudine comparantur arenæ. Quid uero per mare, nisi gentilitas designatur? Et quid per oram maris, nisi uicin⁹ ritus gentilitatis? Quidā uero ludæorum instabiles erant ad orā maris, & non in ipso mari, dum adhærent ritui gentiliū, p̄uerse uiuēdo & idola colēdo, nec tñ gentiles essent, q̄a circumcisi erāt. Isti nō ex fide Abrææ uel Saræ tales erāt, sed ex p̄prio uitio. nō enim fides meruit

tales filios habere, sed ipsi postq̄ fuerant ab eo geniti, degenerabant ab eius fide & probitate p̄ nequitiam suā. Nihil ergo mali promeruit unquā fides. Quod autē subditur, iuxta fidem defuncti sunt omnes isti, de illis solummodo qui fideiis comparantur, intelligendum est, nec solum de filiis, sed de ipsis patriarchis. Nam omnes isti non ad horā habuere fidem, sed semper eam usq; in finem tenuerunt, & semper iuxta eam uiuerunt, ac iuxta eā defuncti sunt: quia & dum uiuerent, semper suos mores ut fides exigit, in religiōe duxerunt: & dū morerentur, promissiones diuinas expectauerūt, sicut Iacob moriens dicebat, Salutare tuū expectabo dñe. Isti oēs non elongari à fide per dubitationem uel per malā operationē, sed iuxta eam persistentes, defuncti sunt, nō acceptis in terra repromissionibus: & ideo expectabāt eas in cēlo, quia de um qui p̄miserat, fiebat esse fidelē. Credebāt em̄ ipsas promissiones nō esse factas de terrestribus, sed promissa sperabant de cælestibus. Et in hac fide moriebantur. Per hæc omnia monet Apostolus Heb̄eos, ut inconcussam fidem exemplo patrum teneant, si se filios eorū recognoscunt. Non dum acceptis repromissionibus moriebantur, sed aspicientes à longe eas & salutantes. i. oculis fidei considerantes, q̄a post mortem eas erant adepturi, non tñ protinus, sed post longa tēpora in aduētū Christi, qui regna cēlorū paraturus erat. Descēdebant tunc enim omēs iusti in infernum, ibiq; quiescentes, expectabant redemptoris aduentum. Et hoc est qd̄ in obitu suo aspiciebant non de prope, sed de lōge supernas promissiones, quia desiderium suæ considerationis in longum ad eas percipiendas extendebant, & salutabāt eas. i. multū optabant in quibus saltem consequi credebant. Vel salutabāt eas. i. applaudebāt eis hilares. & est dictum ad similitudinē nauigantium, qui lōge uisitis ciuitatibus ad quas tendunt, salutār præ gaudio. & quia promissiones cælestis patriæ post mortē expectabāt, ideo erant confitentes quia peregrini sunt super terram. i. nō in propria terra degentes. Et quia possent esse peregrini, sed tamē diu permanentes, & excludatur diuturna mansio, subditur, & hospites. Hospes em̄ dicitur ille, qui statim recedit, nec diu manere quærit: peregrinus uero, qui in propria terra nō morat̄, etsi diu in aliena maneat. Et ita per hoc qd̄ se dicebant peregrinos, ostēditur quia æstimabāt se in alieno degere: p̄ hoc quod se fatebantur hospites, apparet quia credebant se cito recessuros, & horam mortis quotidie suspectam habebant. Nā quod se peregrinos & hospites faterētur, nō solum ex Apostoli sentētia, sed & ex uerbis eorū patet. Dixit em̄ Iacob Pharaoni: Dies peregrinationis uitæ meæ centū triginta annorū sunt, parui & mali, & nō peruenerūt usq; ad dies patrū meorū, quibus peregrinari sunt. Sed ne quis patriarchas ideo peregrinantes fuisse dictos æstimet, quia in terra promissionis uelut in aliena morati sunt, quoniam nec ipsi nec filij eorū adhuc illā in hereditatem perceperāt, attendat quid Dauid qui regnū in ea tenebat, ait domino:

Gen. 49

Gen. 47

Psal. 38. Quoniā aduena ego sum apud te, & peregrinus
A sicut omnes patres mei. Hæc itaq; sanctorū patrū
1. Cor. 5. peregrinatio illa erat, de qua dicit Apostolus: Quā-
 diu sumus in corpore, peregrinamur a domino.
 Hac ratione se dicebant peregrinos & hospites,
 quandiu super terram erant, id est, donec corpo-
 ra eorū sub terra sepelirent, & animæ ad extra mi-
 grarent. Vel super terram existentes, q̃a terrena
 conculcabant. Vnde constat quod exules se cre-
 debāt & patriā inquirebant, ex qua ciues iā erant.
Qui enim hæc dicunt, scilicet qui se fatent peregrinos
& hospites, hæc dicēdo, significant se inquirere patri-
am. Ad hoc confitebantur se esse peregrinos, ut si
 gnificarent se in omnibus quæ agebāt, ueram pa-
 triam quærere, & ad eam pio gemitu suspirare. Et
 ne quis putaret quod illa de qua exierant, quære-
 rēt, subditur: Et siquidē illius &c. Quasi dicatur:
 Ipsi quærebant patriam. Et si illius quidem patriæ me-
 minissent, de qua exierunt, id est, si recogitarēt terram
 suā natiuitatis & illam desiderarent, ac se peregri-
 nos respectu illius dicerent, *habebant utiq; tempus &*
spatium reuertendi ad eam, & nullus eis obfistebat
in redeundo. Sed quia illuc non redierunt, patet
 quod aliam patriam quæsierunt. Ad illam redi-
 sent, si illam quæserent. Nunc autem cum cōstet qd̃
 illam non quæsierunt, apparet quia appetunt, id ē,
 appetierunt meliorem patriā, id est, celestem. Ideo,
 scilicet quia non in terra cor posuerant, sed ad su-
 pernam patriam totis desideriis anhelabant, non
 confunditur deus, id est, non erubescit uocari deus do-
 rum, dum dicit, Ego sum deus Abraam, deus Isaac,
 deus Iacob, hoc mihi nomen est in æternum. Erubescere enim potest aliquis dominus, cum di-
 citur inutilem seruum habere. Sed si bonum ser-
 uum habuerit, per illum honoratur. Si deus uo-
 caret deus Cain, sicut uocat deus Abrahā, non ho-
 nor, sed dedecus esset ei ex tali seruo. Sed quia
 tres isti patriarchæ optimi serui fuerunt, idcirco
 deus ex quadam familiaritate & priuilegio uolu-
 it deus eorum uocari, tanquam istorum solum
 esset deus, qui deus est uniuersæ creaturæ, non fru-
 stra utiq; tantum eis tribuens honorem, sed quia
 nouerat in eis synceram præcipuamq; charitatē,
 & quia in ipsis tribus consummauit mirabile sa-
 cramentum futuri populi. Per liberas enim ge-
 nuerunt & in libertatem, ut per Saram Isaac: &
 in seruitutem, ut per Rebeccam Esau, cui dictum
Gen. 27. est, Eris seruus fratris tui: & per ancillas non so-
 lum in seruitutem, sicut Ismaelem per Agar, sed
 etiam in libertatē, sicut Dan ac Nephthalim per
Gen. 30. Balam, & Gad ac Aser per Zelpham. Ita & in po-
 pulo dei p̃ spirituales uiros nascuntur ad fidē non so-
 lum in libertatē laudabilē, q̃ eos imitatur, q̃bus
1. Cor. 4. dicitur, Imitatores mei estote sicut & ego Christus:
2. II. sed etiā in dānabilem seruitutem, sicut per Philip-
Actū. 8. pum Simon Magus: & per carnales nascuntur non
 solū in dānabilem seruitutē q̃ eos imitatur, sed in
Matt. 23. laudabilē libertatē, quibus dicitur, Quæ dicūt, fa-
 cite: quæ aut faciūt, facere nolite. Hoc sacramen-
 tum q̃ quis in populo dei prudēt agnouerit, uni-
 tatē spūs in uinculo pacis usq; in finē, quibusdam

cohærendo, quosdā tolerando, custodit. Prop̃
 huiusmodi causas uoluit deus uocari deus istorū
 patriarcharū, in quorū posteritate præmonstrata
 est om̃is propagatio bonorū & malorū qui sunt in
 ecclesia. Nec mirū si deus eorum uocari dignatur,
 q̃ deus est angelorū: quia parauit illis ciuitatem. i. cele-
 stem Ierusalem, in qua illos exciperet, & non eru-
 bescit de illis q̃a cōciues angelorū sunt. In illis em̃
 honoratur, sicut ecōtrario de malis blasphemāt. **Isaia. 52**
Ierem. 36

Fide obtulit Abraam Isaac cum tentare
 tur, & unigenitum offerebat, in quo susce-
 perat repromissionē, ad quē dictū est: Quia
 in Isaac uocabitur tibi semen, arbitrās quia
 & a mortuis suscitare potēs est deus. Vnde
 eum & in parabolam accepit.

Rursus exēplo Abrahæ est habenda fides, q̃a
 p̃le tantam fidē habuit, ut & filium offerre para-
 tus esset, & tamē promissionē de semine in eo si-
 bi diuinitus factam non dubitaret esse ueram. Nō
 em̃ hæsitauit quod sibi reddi poterat immolatus,
 q̃ dari potuit non speratus. Tētabat eum deus, id
 est, ipse qui eum nouerat, ostēdebat quis esset ad
 exemplum aliorum. Qui fide accensus, obtulit su-
 per altare Isaac quē plus diligebat: nō Ismaelē, qui
 ex ancilla natus erat. Et quē ex libera cōiuge uni-
 genitum habebat, hunc offerebat, in quo etiam pro-
 missiones posteritatis susceperat, cum ei diceretur, q̃a
 in Isaac uocabitur ibi semen. Licet enim Isaac eēt
 ei unigenitus, nec aliū haberet, per quē adimplerē-
 tur promissiones seminis, in neutro tamen dubi-
 tans, filium obtulit, nec de promissionib; dubi-
 tauit. ad quem dictum est a domino, non ad alium ut
 diceret ei. i. nō per alium mandauit, sed per seipm̃
 dominus dixit ei, quia in Isaac uocabitur tibi semen, id
 est, in posteritate Isaac erit uocabulum seminis
 tui, quia uocabuntur filij tui, qui ex Isaac descen-
 dent. Ismael namq; & Esau & filij Cethuræ cum ex
 Abrahæ stirpe sint, nō tamen in filios reputantur.
 Ipse deus in solo Isaac promisit Abrahæ posteria-
 tē. Esset enim minus authentica promissio, si alijs de-
 us hāc loqueretur, & ille post nuntiaret Abrahæ.
 Qui tñ iussus offerre Isaac, nō sibi fecit quæstionē
 quasi de cōtrarijs & sibi aduersantibus uerbis dei,
 ut diceret, Promiseras mihi in Isaac semen, & nūc
 Isaac iubet occidi? Sed erat in corde eius semper
 fides incōcussa & nullo modo deficiens. Cogita-
 uit em̃ quia qui dederat ut ille, cum nō esset, nasce-
 ret de fenibus, poterat etiā de morte reparare. Et
 hoc quod Apostolus subdit: *arbitrans quia & a*
mortuis suscitare potens est deus. Id est, non solum ab
 immolatione potest illum erui ne occidatur,
 sed & post occisionem uitæ restituere. Credebat
 enim quod uel deus illum ab immolatione eripe-
 ret, uel immolatum protinus suscitaret, sicq; pro-
 missionem de futuro semine sibi in eo compleret.
 Quod in uerbo eius patenē ostēditur, cum dicit
 pueris: Expectate hic cum asino, ego & puer illuc
 usq; prop̃ciates, postquā adorauerimus, reuerte-
 mur ad uos. Nō enim dixit, Reuertar ego ad uos:
 sed, Reuertemur ego & puer, vnde, id est, quia tñ

Gen. 22.

Gen. 21.

Gen. 21.

D

Gen. 22.

A firmiter in omnibus credidit, accepit eum ab altari illæsum, quia immolatus non est. Accepit eum & in parabolam, id est, in similitudinem Christi, cuius diuinitas impassibilis mansit, licet humanitas passionem sustinuerit. Abraam enim filium unicum ducens ad immolandum, significauit deum patrem, qui proprio filio non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum. Isaac sibi ligna ad uictimæ locum, quibus fuerat imponendus ipse, portauit, sic & Christus crucem suam. Isaac ligatus est & altari superpositus, quia Christus quoque ligatus est in passione & cruci impositus. Isaac de altari abscellit illæsus, sed aries pro eo est immolatus: quia (sicut diximus) diuinitas Christi mansit impassibilis, quæ per Isaac designata est, sed humanitas eius quam figurauit aries, morti subiacuit. Qui scilicet aries, inter uepres hærebat cornibus, quia Christus inter iniquos & peccatores, quæ per uepres signati sunt, ita crucifixus est, ut manus eius transfixæ clauis adhærerebent cornibus crucis, sicut scriptum est, Cornua in manibus eius. Similit & cætera de immolatione Isaac ad Christi passionem mystice sunt referenda.

Gen. 27 Fide & de futuris benedixit Isaac Iacob
48. 49. & Esau, Fide Iacob moriens, singulos filiorum Ioseph benedixit, & adorauit fastigium uirgæ eius. Fide Ioseph moriens, de profectione filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mandauit.

¶ Abraam sic probatus est in fide. Isaac etiam **B** fide benedixit de futuris filios suos Iacob & Esau, id est, benedictione imprecatus est illis bona, in futurum credens quod ita illis uentura forent. Nam Iacob benedicens dixit: Det tibi deus de rore cæli & de pinguedine terræ abundantiam frumenti & uini &c. Et rursum Esau promissit: In pinguedine terræ & in rore cæli desuper erit benedictio tua &c. Nisi ergo sic crederet hæc illis uentura, nequaquam solenni benedictione promitteret ea. Iacob quoque moriens cum alia omnia obliuioni traderet, fide benedixit duos filios Ioseph, Ephraim & Manassæ, dans cuique propriam benedictionem, quia credidit eis profuturum. & adorauit fastigium uirgæ eius. Hoc in ueteri translatione ibi reperitur, ubi nos

Gen. 47. in noua legimus, quia adorauit Iacob deum, conuersus ad lectuli caput. Sanctus enim & deo dedicatus uir, oppressus senectute, ita positum habebat lectulum, ut ipse iacentis habitus absque difficultate ad orationem esset. Sed secundam aliam translationem adorauit super caput uirgæ eius. id est, filij sui, uel super cacumem uirgæ eius. Et intelligitur quia tulerat à Ioseph uirgā eius, & super caput eius idē uirgæ quā tenebat, inclinauit se ad deum adorandum. Sed Apostolus sensum nostrum ad intelligentiam mysticam trahens, non dicit quod ille adorauerit super cacumen, sed potius ipsum cacumē & fastigium uirgæ eius. Virga enim Ioseph quam ipse uelut sceptrum gerebat ad designationem potestatis suæ, qua dominabatur in tota Aegypto, uirgam potentie Christi præfigurabat, quā ipse regnaturus erat in toto mundo. Et per Ioseph Christus præ-

signabatur, per fastigium autem uirgæ eius, celsitudo regalis potentie Christi, de qua dictum est, Virga directionis uirga regni tui. Recta itaque fide adorauit fastigium uirgæ filij sui, significans quia se tota deuotione substernebat sublimi imperio Christi, quem ex sua carne nasciturum præuidebat. Nam si in Ioseph Christum non intellexisset, non esset dicenda fides, si fastigium uirgæ illius adorasset. Sed & ipse Ioseph moriens, fide memoratus est de profectione filiorum Israel, dicens: Post mortem meam uisitabit uos deus, & ascendere faciet de terra ista ad terram quam iurauit Abraam, Isaac & Iacob. Hoc à patre suo audierat, & nunc moriens fide memorabat. Nisi enim ita futurum crederet, non memoraret. Et de ossibus suis mandauit, dicens: Asportate uobiscum ossa mea de loco isto. Et hoc quoque fide mandauit, quoniam credebatur Christum in terra promissionis nasciturum, & post passionem resurrecturum, & cum eo resuscitari cupiebat inter cæteros sanctos, quia in eius passione relucitandi erant.

Fide Moyses natus occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eo quod uidissent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum.

¶ Adhuc exemplum unum habenda est fides, quoniam Moyses natus occultatus est fide parentum tribus mensibus, quia uidebant elegantem paruulum. Credebant enim deum facturum aliquid magni per eum, cum esset adeo elegantis formæ. Quoniam ab ortu fuit illi infusa magna gratia uenustatis, non natura, sed dono dei. Et ideo non timuerunt edictum regis, qui iusserat omnes masculos infantes Hebræorum mox ut nati essent interfici, sed fide confisi in deo, seruauerunt puerum.

Fide Moyses grandis factus, negauit se esse filium filię Pharaonis, magis eligens affligi cum populo dei, quam temporalis peccati habere incunditatem, maiores diuitias æstimans thesauro Aegyptiorum improprium Christi. Aspiciebat enim in remunerationem. Fide reliquit Aegyptum, non ueritus animositatem regis. Inuisibilem enim tanquā uidens sustinuit. Fide celebrauit pascha & sanguinis effusionem, ne quæ stabat primitiua, tangeret eos. Fide transiit mare rubrum, tanquā per aridam terram, quod experti Aegyptij, deuorati sunt.

¶ Adhuc exempla fidei prælucent in Moyse. Qui cum esset puer, adoptatus est in filium à filia Pharaonis, quæ iuxta Iosephum uocabatur Thermut. nec habebat legitimam prolem. Et ideo uolebat ut Moyses post patrem suum succederet in regnum. Moyses uero cum excreuisset, fide successus, & regnum Aegypti despiciens, negauit iuxta Apostolum se esse filium filię Pharaonis, & reiecit regiam dignitatem, magis, id est, potius eligens affligi & iniurijs subijci cum populo dei, qui seruebat in luto & latere, quam habere incunditatem temporalis ac-

Psal. 44

Gen. 50

Ibidem

Exodi. 2

Exodi. 2

Exod. 12

Exod. 14

A transitio rei peccati, hoc est, fide suadente maluit & super omnia elegit affligi propter deum ad horam, quam iucunditatem eorum, in quibus erat peccatum & quæ cito transiunt, uiuere. Peccatum enim putauit, se latari in aula, dum fratres sui affligerentur. Non tamen in libris Moyſi refertur, quod negauerit se filium filiae Pharaonis, sed eo tempore id fecisse non dubitatur, quo fecit & quod ibi legimus, & postquam creuerat, egressus est ad fratres suos filios Israel, & uidit afflictionem eorum. ipse dico, estimans improprium Christi esse diuitias maiores thesauro Aegyptiorum. Improprium Christi, id est, quod pateretur pro Christo, uel quod significaret improprium inferendum Christo post longa secula, uel quod sustinuit à suis, sicut & Christus post à suis. Hoc improprium magis elegit ipse, & minus credidit opibus Aegyptiorum, quia per id æternis diuitijs se locupletari credebat, si pro Christo contumelias & opprobria sustineret. Nā aspicebat plena fide in remunerationem æternam, quā Christus pro se patientibus erat daturus: hoc est, idcirco elegit esse pauper & despicibilis temporaliter apud homines, quia sursum cor habebat, & de æternis honoribus cogitabat; quos se per paupertatem & patientiam adepturum sperabat. Et etiam fide reliquit Aegyptum, educens inde filios Israel, quia credebat quod bene euaderent, non ueritus animositatem regis, qui contra eum indignationem magnam conceperat, sed de auxilio dei confidens, subtraxit à iugo illius populum Israel. Et uere fide non ueritus est regem. Nam sustinuit, id est, non corde fractus, sed ut uere fortis sustinuit, id est, sursum in suæ mentis constantia tenuit inuisibilem, id est, deum quem non uidebat, tanquam uidens, id est, ac si eum præsentem ibi cerneret. Miles enim accuratius pugnare solet præsentem rege quam absente. Sed Moyſes pro deo quem non uidebat, ita pugnauit, & ita eum sustinuit, id est, auxilium eius expectauit, ac si corporeis oculis eum coram se uideret præsentem & adiuuantem. Vnde & ei nihil ore promitti dictum est à dño, Quid clamas ad me? Clamabat enim corde, quia tacebat ore, quia pijs desiderijs ipse auxilium maiestatis implorabat & expectabat. Et antequam reliquisset Aegyptum, celebrauit pascha, & hoc fecit fide. i. celebrare & festum duxit transitum, uel potius noctem egit pro pascha. i. pro transitu eorum de Aegypto, quia non dubitauit quin reuera transirent. Et ideo fide iustificatus, antequam exirent, pro transitu suo celebre festum egit. Celebrauit enim pascha. i. celebrem & communem fecit agni comestionem, quæ uocabatur Pascha, id est, transitus, quia fuit causa transitus eorum de seruitute in libertatem. Et sanguinis effusionem fide celebrauit, ne angelus qui uastabat primitiua. i. qui interficiebat primogenita Aegyptiorum, tangeret eos, quia per certo credebat, quod angelus percussor non ingrederetur domos illas, quæ haberent in superliminari & in utroque poste sanguinem agni. Fide etiam omnes filij Israel transferunt mare rubrum ita illæsi, tanquam si irent per aridam & siccam terram, quia crediderunt deum ita eos posse

educere per mare, sicut per siccam. Quod scilicet transire mare experti & uolentes redire Aegyptum, nec partem fidei habebant, deuorati sunt ab aquis, id est, omnino absorpti. Vel experti utrum fide, an casu fieret ille transitus, deuorati sunt gurgitibus. Si enim casu transirent Israelitæ, similem transitum haberent Aegyptij. Sed quia talem uiam illis fides parauerat, idcirco infideles in ea perierunt.

Fide muri Iericho corruerunt circuitu dierum septem. Fide Rahab meretrix non perijt cum incredulis, excipiens exploratores cum pace.

Iosue. 6.
Iosue. 2. 6

Non solum mare diuisit fides, sed & muros Iericho præcipitauit. Nā dñs iusserat, Circuite urbem cuncti bellatores semel per diem. Sic facietis sepe diebus. Septimo autem die sacerdotes tollent septem buccinas, & præcedet arca foederis, septiesque circuitibus ciuitatem, & sacerdotes clagent buccinis. Cumq; insonuerit uox tubæ longior atq; cōcissor, & in auribus uestris increpauerit, conclamabit omnis populus uociferatione maxima, & muri funditus corruent ciuitatis, ingrediturq; singuli per locum contra quem steterint. Et filij Israel huic diuinæ iussioni ac promissionibus fidem adhibentes, fecerunt ut sibi fuerat imperatum, & tali ordine ceperunt ciuitatem. Sed in eadē urbe erat Rahab, quæ fide meruit non perire cum incredulis ciuibus. Omnes enim gladio perierunt, præter eos qui erant in domo eius. Exceperat enim duos exploratores cum pace, quos Iosue miserat, & absconderat eos, ne rex Iericho inueniret & occideret illos, quoniam uisis illis credidit quod filij Israel pro dei potentiam essent habituri terram. Sic enim ait: Noui quod tradiderit uobis dominus terram. Item irruit in nos terror uester, & elanguerunt omnes habitatores terræ. Dominus enim deus uester, ipse est deus in celo sursum & in terra deorsum. Et hac fide seruauit exploratores, & per fenestram suæ domus latenter emisit. ideoque pereuntibus postmodum cæteris, ipsa cum omni cognatione sua uixit in populo Israel. Et antea quidē fuerat meretrix, sed populo dei sociata, legitime uixit, ita ut & in genealogia saluatoris poneretur. Et quia etiā meretrix fide iustificari & saluari meruit, erubescat omnino esse infidelis, ne per infidelitatem omnibus peccatis oneretur & pereat.

Iosue. 2.

Matth. 1.

Et quid adhuc dicam? deficiet enim me tempus enarrare de Gedeon, Barac, Samson, Iephte, Dauid, Samuel, & prophetis, qui per fidem uicerunt regna, operati sunt iustitiam, adepti sunt repromissiones.

Multa (inquid) exempla ueteris de habenda fide uobis attuli, & adhuc plura uobis afferre possem. Sed quid adhuc dicam. i. quod factum cuius personæ amplius in exemplum fidei proferam? Tot enim exempla protuli, ut omnibus sufficere debeant ad fidem. Et si proferrem alia omnia quæ possent proferri, fastidium magis quam utilitatem fortasse generarent. Nec in his amplius immorari debeo, quia cum determinasset tempus, in quo mihi uobis scribere liceat, si illud consumpsero, exempla fidei ueteris

A pferendo, infra præscriptum tempus alia quæ uobis scribere debeo, perficere nō potero. Et hoc est qd̄ subdi: Deficiet em̄ me tēpus. Quasi dicat: Nō est utile ut omnia quæ possem, exempla supponam, quia me enarrantem, id est, euidenter & singula narrantem deficiet, id est, deferet tempus, quod uobis ad scribendum determinauī, nec poterunt in eo explicari omnia quæ uobis scribere statui. hoc est, temporis breuitas qua sum impeditus circa alia, non sinit ut plenariam istorum narrationem faciam. Vel tempus uitæ meæ deficiet, id est, deferet me, si uoluerō omnia persequi. Et ideo super sedendum est, quia deficiet tempus me enarrantem, id est, ex toto narrantem, uel extra & aperte narrantem de Gedeon, Barac, Samson, Iephthe, Dauid, Samuel & prophetis. Hoc est, si omnia fortia facta eorum & aliorum quæ ipsi per fidē operati sunt, uoluerō in tam breui tempore huius epistolæ uel uitæ meæ explicare, hoc non potero. Gratiæ sunt enim quæ fecerunt isti. Qui deuicerunt, id est, deorsum ponentes & sibi subijcientes, uicerunt regna, id est, reges cum omnibus sibi subditis. Et hoc non per suas uires, sed per fidem qua deo credebant, & in deo confidebant. Ac per eandem fidem qua credebant bonorum operum remuneratorem, operati sunt iustitiam. i. opera iustitiæ fecerunt. Et per ipsam fidem in qua perseuerauerunt, adepti sunt repromissiones. i. remuneratiōes sup̄næ beatitudinis, quas deus in scripturis promisit ac repromisit operarijs iustitiæ, non quod statim quando moriebant, acciperent illas, quia nondū Christus eis uiam fecerat, & erant in tenebris causa originalis peccati, sed quia cum Apostolus hæc scriberet, Christo passō, iam habebant repromissiones secundū animam. Ipse namq; eos ab inferis abstraxerat & singulis spolijs induerat. Vel adepti sunt promissiones temporalium bonorū, quas lex obseruatoribus suis fecerat: quia nō solum uitā æternā, sed & tēporales diuitias, & nō inimicorū subiectiones propter obseruantiam legis adepti esse dicunt, Gedeon, Barac & ceteri. Gedeon namque per fidem deuicit regna, quia iubente ac promittente deo in trecentis uiris, quos nō ferro, sed lagenis & lampadibus armauerat, superauit Madianitas & Amalechitas & alios orientales populos, quorum multitudo centumtrīgintaquinq; millia uirorū bellatorū habebat, & reges eorū cepit & interfecit. Et ipse opatus est iustitiā, quia destruxit aram Baal, & ædificauit altare dño, atq; liberauit populū Israel. Et adeptus ē repromissiones uitæ, qm̄ mortuus ē in senectute bona. Barac q̄q; p̄ fidē deuicit regna, cui deus p̄ Delboram prophetisam dixit: Vade & duc exercitū in montem Tabor, tollesq; tecū decem millia pugnatorū de filijs Nephthalim & de filijs Zabulon. Ego adducā ad te in loco torrentis Cison Sisaram principē exercitus Iabin, & currus eius atq; oēm multitudinē, & tradā eos in manu tua. Fecitq; Barac ut dñs iusserrat, & ascendit in montē. Quod cū audisset Sisara, congregauit nongentos falcatos currus, oēm̄q; exercitum de Aroseth gentiū ad torrentem Cison.

Descendit itaq; Barac de monte Tabor, & decem millia pugnatorū cum eo. Perterruitq; dñs Sisaram & oēs currus eius, uniuersaq; multitudinē in ore gladij ad conspectum Barac, intantū ut Sisara de curru deliliens, pedibus fugeret, & Barac persequeretur fugientes currus & exercitum usq; ad Aroseth gentium, & omnis hostium multitudo usq; ad interuiccionem caderet. Humiliauitq; deus in die illo Iabin regem Chanaan, donec deret eum. Sic Barac per fidē deuicit regna. Qui & iustitiā operatus est in hoc ipso, quod liberauit filios Israel ab ipso rege, qui per uiginti annos uehementē oppresserat eos: nec sibi uictoriam arrogauit, sed deo pro illa canticum cecinit. Vnde & supernas repromissiones adipisci dignus fuit. Sed & Samson p̄ fidē deuicit regna, q̄a cū esset unus uir, sed haberet in se sp̄m dñi, qui confortabat eum, ingētes strages Philistæorū multoties dedit, nullusq; eorum fortitudinē habere poterat ut illi resisteret. Iustitiā quoq; opatus est, q̄a iudicauit Israel uiginti annis, & Philistæos oppressores eorū afflixit, & Nazaræus, id ē, consecratus fuit ex utero matris suæ, uinū & siceram nō bibēs, & nihil immundum comedens. In fine tñ quo se cū hostibus oppressit, nō alit̄ excusat, nisi quia sp̄s latens hoc iusserat, qui p̄ illum miracula faciebat, sicut & antea illi inspirauerat. Uxorē de filiabus Philistæorum acciperet, cū lex hoc phiberet. Nam sicut in acceptione uxoris alienigenæ fecit per uoluntatē dei, quod lex interdixerat, & nō peccauit, ita credi pot̄ qd̄ sp̄s sanctus illi iusserit extinguere secum ingentem illam hostium multitudinem, quæ de eius humiliatiōe laudabat idolum suum, & ad maius impropertū faciebat eū ebrium ludere, p̄sertim cum iā illo sp̄s cœpisset ei pristinas uires reddeere, ad designationē recuperationis prioris gratiæ. Vnde & nūc Apostolus ponit eum inter eos, qui adepti sunt repromissiones. Iephthe quoq; p̄ fidē deuicit regna, q̄a est factus super eum spiritus dñi, & circūiens Galaad et inde transiēs ad filios Ammon, uotum uouit dño, dicēs: Si traderis filios Ammon in manus meas, quicunq; primus fuerit egressus de foribus domus meæ, mihiq; occurrerit reuertēti cū pace a filijs Ammon, eū holocaustum offeram dño. Transiuitq; Iephthe ad filios Ammon ut pugnaret contra eos. Quos dominus tradidit in manus eius. Percussitq; uiginti ciuitates plaga magna nimis. Et humiliati sunt filij Ammon a filijs Israel. Reuertēte aut̄ Iephthe domum suā, occurrit ei unigenita filia cum tympanis et choris. Qua uisa, scidit uestimenta sua et ait, Heu filia mi, decepisti me, et ipsa decepta es. Agui em̄ os meū ad dominū, et aliud facere nō potero, et fecit ei sicut uouerat. Et merito quærit̄ utrū p̄ iussu dei sit habendū qd̄ eā immolauit. Abraham em̄ nō solū non est culpatus crudelitatis crimine, sed etiā laudatus noīe pietatis, qd̄ filiū uoluit nequaquā scelerate, sed obediēter occidere. Iephthe uero nō ita legitur accepisse præceptum ut filiam occideret. Sed tamen in eo quod scriptura refert quia factus est super eum sp̄s domini, et tūc tale

Apoc. 6.

Iudic. 6.
7.8.Iudic. 4.
5.Iudic. 13
14. 15. 16.

Luc. 1.

Iudic. 11.
12.

A parte auro, quia in cogitatione & sermone & opere eiusdem redemptoris nostri, nō nisi pura ueritas & sapientia apparuit. Vrna uero aurea in arca habens manna, anima est sc̃ta in Christo, habens in se omnem plenitudinem diuinitatis, qua pascitur angeli, qua & patres uixerunt in deserto, sicut scriptū est: Panē angelorū māducauit homo. Virga Aaron quæ excisa fronduerat, potestas est inuicta sacerdotij illius, de qua dicit propheta: Virga æquitatis, uirga regni tui. Quæ postq̃ ad tēpus per mortem uisa est succisa, illucelcente mane resurrectionis, uiuacius resloruisse inuenta est, ac perpetuo inuiolabilis atq; immarcescibilis permāsura esse innotuit. Nam sicut supra diximus, cū nec Aaron sacerdotiū qui de tribu Leui fuerat, nec digna tribus q̃ offerret holocausta, crederet, duodecim uirgæ iuxta duodecim tribus in tabernaculo poni p̃cepti sunt. Et ecce uirga Leui uiuit, et qd̃ uirtutis munere Aaron haberet, oñdit. Quo uidetur signū qd̃ innuitur, nisi quod oēs qui usq; ad finem mundi iacemus in morte, quasi uirgæ reliquæ in ariditate remaneamus. Sed cūctis uirgis in ariditate remanentibus, uirga Leui ad florem redijt: quia corpus dñi, ueri scilicet sacerdotis nostri, in mortis ariditate positum, in florem resurrectionis erupit. Quo flore Aaron recte sacerdos esse cognoscitur, quia hac resurrectionis gloria redemptor noster, qui de tribu Leui ac Iuda ortus est, intercessor pro nobis esse mōstratur. Itaq; uirga Aaron, ut præmisimus, sacerdotalis potestas

B Christi est. Tabulæ uero testamenti in arca oēm in Christo scientiā paternorū secretorū & potentia iudiciorū designant. In tabulis namq; testamenti & fides erat scripta æternæ diuinitatis, q̃ mundū creasset ac regeret, & mandata quibus deo seruire oporteret, & discretio iudicij qua ipse odientes se iure condemnaret, & diligentes se misericordia digna remuneraret. Sed cū illa scripturæ diuinæ sententia nobis ad mentē reducitur, ex his Apostoli uerbis quæstio ualde grauis orit̃. In tertio nāq; regum uolumine, dum Salomon tēplum dedicaret, refertur quod in arca non erat aliud nisi duæ tabulæ lapideæ, quas posuerat in ea Moyses. Quō ergo uerum est, esse uel fuisse in ea non solum tabulas, sed & urnā cum māna & uirgam Aaron? Cum ego de hac re quosdā interrogassem qui uidebantur periti, responderunt mihi post illa dedicationis tēpora, uirgā & urnā in arca fuisse positas, sed in nec scripturarū sanctarū autoritate, nec ullius historie ratione ualuerunt hoc astruere. Videtur tamen huic intellectui non incōuenienter opitulari, quod rex Iosias in Paralipomenon reperitur dixisse Leuitis: Ponite arcam in sanctuario tēpli qd̃ ædificauit Salomon filius David, rex Israel. nequaquam enim eam ultra portabitis. Manifeste enim in his uerbis significat, quod post tēpli dedicationemeducta sit arca de sanctuario, & à Leuitis & à sacerdotibus portata. Et tunc fortassis in eam sunt missæ uirga & urna. Nam in libris Moyli legimus eas in tabernaculo fuisse positas, nō tñ in arca sicut tabulas. Ait em̃ Moyses in Deu

teronomio: Posui tabulas in arca quā fecerā, quæ hucusq; ibi sunt, sicut p̃cepit mihi dñs. Et in Exodo ad Aaron: Sume uas unum, & mitte ibi māna quantum potest capere gomor, & repone coram dño ad seruandum in generationes uestras. Et dñs ad Moysen in libro Numerorū: Refer uirgam Aaron in tabernaculū testimoniū, ut seruetur ibi. Et fortasse quia iuxta arcam in sanctuario positæ erant uirga & urna, idcirco dicit eas Apostolus in arca fuisse, locum pro loco ponēs, sicut Euangelista cum dicit, Ambulabat Iesus in templo in porticu Salomonis. Quod enim dixerat in tēplo, exposuit addendo, in porticu Salomonis, ostendens se porticum illā uocasse templum, qm̃ adhē rebat templo. Sic & Apostolus locum qui erat arcæ contiguus, habens urnam & uirgā, potuit eodem modo locutionis arcam nominare. Rursus, ordo beatorum spirituum, in quo deus specialiter sedet, thronus appellatur, & tamen Psalmista p̃catur, Qui sedes super Cherubin, manifestare coram Ephraim, Beniamin & Manasse. Dum enim in agminum distinctionibus ordo sanctorū Cherubin iungitur thronis, sedere etiam super Cherubin deus ex uicini agminis æqualitate perhibet̃. Sic & in arca p̃t dici fuisse, p̃t loci uicinitatē, qd̃ erat iuxta arcā. Nā & nos frequenter huiusmodi locutionibus utimur, ut rem pro alia re uicina, uel locum pro loco nominemus. Ita & Apostolus locū arcæ proximū, pro arca nunc posuisse non inconuenient accipitur: quia & ad spiritalem sensum magis aspiciebat, intelligēs per arcā Christū, in quo spiritualiter sunt (ut dictum est) tabulæ testamenti & uirga Aaron et urna cum manna. Hanc quæstionem qui melius poterit, soluat: qui uero melius eam soluere nequiverit, solutionem quæ ex nostris duabus præmissis probabilior fuerit, tenere non dedignetur. Super arcam autem erat propiciatorium, quod & oraculum uocatur. Qd̃ uidelicet propiciatorium non aliud q̃ eundem saluatorem, sed specialius in eo uiscera pietatis designat, de quo dicit Apostolus: Quem proposuit deus propiciatorem per fidem in sanguine ipsius. Nam & ideo supponitur, quia super exaltat misericordia iudicium. Vnde & Psalmista: Suauis, inquit, dominus, & miserationes eius super omnia opera eius. De Cherubin uero propiciatorij obumbratibus, dictum est Moyli: Duos quoq; Cherubin aureos & productiles facies ex utraq; parte oraculi. Cherub unus sit in latere uno, & alter in altero, utruq; latus propiciatorij tegant, expādentes alas & operientes oraculū, respiciantq; se mutuo uersis uulubus in propiciatorium, quo operienda est arca, in q̃ ponēs testimoniū qd̃ dabo tibi. Inde præcipiam & loquar ad te, supra propiciatoriū scilicet, ac de medio duorū Cherubin qui erunt super arcā testimoniū, cuncta quæ mādabo per te filiis Israel. Cherubin specialis ordo est angelicarū uirtutū, sed tñ generaliter oēs sancti angeli nonnunquam, sicut & nunc, designantur hoc nomine. Et quidem numero singulari Cherub, plurali autē Cherubim dicitur. & est nomen generis

Deute. 10.

C

Exod. 16.

Num. 17.

Iohan. 10.

Psal. 79.

Roma. 3.

Iacob. 2.

Psal. 144.

Exod. 25.

A masculini. Sed Græca consuetudo neutri generis Cherubin facit, in littera in n mutata. Vnde nunc Apostolus dicit iuxta Græcos, Cherubin gloriæ obumbrantia propiciatoriū, non obumbrantes.

Exod. 25. cum apud Moysen legamus, duos Cherubim aureos, non duo Cherubin aurea. Interpretatur autē

- Cherubim uel Cherubin scientiæ multitudo, quia spiritus angelici tanto multipliciore scientia replentur, quanto purioribus radijs diuinarum illuminationum assidue illuminantur. Qui sunt duo, ut consortium angelicę charitatis significant, quia charitas maxime inter duos habetur: aurei, quia uirtutes angelorum summę claritatis gratia fulgent: productiles, quia beatitudo eorum in æternum producit, id est, prolongatur, iuxta quem productionis sensum & de regno Christi dicitur:

Psalm. 131. Illic producam cornu David. Qui stant in utroque latere, quia per illorum ministeria prophetę presciscerunt, quæ pastores postea per eosdem angelos facta cognouerunt: & utrunque latus propiciatoriū tegunt, quia in utroque testamento multa secretorum cælestium mortalibus occultantur, quæ illi intelligunt. Quod cum alijs figurauit Moyses, ut in alto sedem habere angeli & quasi leui uolatu ubique discurrere posse signentur, nequellam habere tarditatem, quin confestim ubicunque uoluerint adsint. Expandunt ergo alas & propiciatoriū tegunt, quoniam angeli omnem suę naturę potentiam, qua in altis habitare, & cuncta supernę illius patrię loca leui ac læto itinere penetrare meruerunt, in obsequium sui conditoris offerunt. Ac uelut propiciatoriū cōtinentes obumbrant, id est, honorant uelando: quia totum quem habet statum perpetuę felicitatis, eius gratiæ deputant, a quo, ut nihil mali uelle possent, acceperunt. Respiciuntque se mutuo uersis uultibus in propiciatoriū, quia in glorificatione diuinę uisionis sibi inter se alterutrum consonant. Sic autē sunt Cherubim supra propiciatoriū positi, quomodo ciuitas Christi, id est, sancta ecclesia super montem, id est, super Iesum Christum esse constituta dicitur: nō quod altior illo esse possit ciuitas sua, sed quod eius subsidio sustentata proficiat. Supra propiciatoriū ac de medio duorum Cherubin deus loqui consueuit: quia per Christum, qui est propiciatio pro peccatis nostris, & cui ante aduentū & post aduentum suū quasi hinc & inde semper assistunt angeli ad obsequium parati, deus pater humano generi uoluntatem suam clementer manifestare dignatus est. Nam secundum humanitatem Christi deus pater super eum est, non secundum diuinitatē eius, in qua ipse est æqualis patri. Ob hoc autē propiciatoriū illud uocabatur oraculum, quia deus ibi loquebatur. Hęc erāt intra Sancta sanctorū, post illa quę in priori sanctuario erant, de quibus (inquit) non est modo dicendum ita prolixē, ut per singula quęque noster sermo transeat disserendo. Vel in præsenti uita non est dicendum, id est, non potest profunditas istorum mysteriorum aperiri per singula. De singulis quę ibi erāt uel fiebant, nō est nūc dicendū. *His uero duobus tabernaculis ita* (ut bre-

uiter indicauimus) *compositis*, id est, copulatis, dicendū est quod in priori quidem tabernaculo semper, id est, quotidie uel assidue introibant sacerdotes, consummantes & complentes officia sacrificiorum. ~~Et~~ erant iustificatiōes culturę, quas supradixi habuisse uetus testamentum. In priori quidē omnes sacerdotes intrabant, quotiescunque uolebant. In secundo autem solus pontifex intrabat, & hoc semel in anno, & non intrabat sine sanguine, sed secum portabat sanguinem, quem offerret pro sua & populi ignorantia, id est, pro peccatis quę ignoranter egerunt tam ipse quā populus. Quod autem in priore tabernaculo quotidie per annum introibant cum sacrificijs sacerdotes, significant quia in præsenti ecclesia sancti domino sine intermissione famulantes, quotidianos suę fragilitatis erratus, sine quibus esse in hac uita nullatenus possunt, quotidianis bonorum operū uictimis, quotidianis lachrymarum suarum libaminibus, quasi ueri sacerdotes expiant. Summus uero pontifex qui semel in anno sancta sanctorum cum sanguine uictimarū ingrediebatur, Christum designauit, qui semel in plenitudine temporis oblatus pro peccatis nostris, ipse sacerdos & hostia per propriū sanguinem in ipsum cælum intrauit, id est, in uera sancta sanctorum, ut appareat nūc uultui dei pro nobis. Et pro sua, id est, pro suorum prælatoꝝ & uniuersi populi sui ignorantia offert intus sanguinem, qui foris effusus est, id est, repræsentat in cælo patri memoriā passionis, quā in hoc seculo pertulit. Annus uero figuratiter indicare potest oē tempus ab incarnatione eiusdem saluatoris usque ad finem seculi. De quo anno ipse per Isaiam dixit: Vt prædicarem annū placabilem domino. Ignorantia autem quodlibet peccatum uocari potest, quia excæcat cor & errare facit hominem, dum peccati delectationem placere suadet. Quod uero singulis annis ierabatur ingressus pontificis in sancta, significabat non uenisse adhuc perfectiōem. Solus intrabat pontifex, spiritu sancto qui ita fieri instituit, hoc significante, nondū in hunc mundum esse tunc propalam & apertam uiam sanctorum, id est, nondum esse patefactum hominibus iter, qui possent peruenire usque ad Sancta sanctorum, id est, intrare secreta cælorum: quia nondū uenerat Christus, qui uiam istam credentibus propalaret, adhuc priore (id est, umbratili) tabernaculo habente statum in carnalibus obseruantijs, id est, ideo nondum erat patens hominibus ingressus æternę beatitudinis, quoniam adhuc umbra ueteris tabernaculi non cedebat, sed stabat & perdurabat: nec poterat ueritas palam cunctis effulgere, nisi umbra remoueret. Christus enim prior ascendens aperuit nobis ingressum cæli, ut animę corporibus exuta, possint illuc intrare. Prius tabernaculum non dicitur hoc loco respectu secundū, sicut supra: sed utrunque dicitur prius respectu ecclesię nouę & Ierusalem supercælestis, uel sicut pontifice Sancta sanctorum introeunte, populus simul ingredi nō poterat, ita nos in cælū mortales Christum sequi non possumus, spiritu sancto significante in hoc solius pontificis ueteris ingressu nondū esse nostrō tēpore ppalam, id est, in propatulo carne uesti-

Atis factam uiam sanctorum, id est, aditum regni celestis, adhuc priore tabernaculo. i. presenti ecclesia habente statum. Primum enim tabernaculum destruetur, & secundum permanebit: quia presens ecclesia secundum eam quam nunc habet conuersationem, dissipabitur, sed superna Ierusalem in illa conuersatione quam in angelis habet, sine fine permanebit. Quandiu enim presens ecclesia quæ prius tabernaculum est, statum habet, cælum est inaccessible corporibus nostris, sicut ante saluatoris ascensionem fuit inaccessible iustorum animabus. Sed patienter expectanda est nobis generalis resurrectio, qua cum corpore & anima licebit nobis intrare regni celestis habitationem post presentis ecclesie dissolutionem, sicut animabus perfectorum licet post redemptoris ascensionem. Quæ parabola. i. quæ mystica similitudo de duobus tabernaculis, & de his quæ continebantur uel fiebant in illis, est temporis instantis, id est, presentis temporis gratie. hoc est, omnia illa quæ ibi facta sunt, præsignauerunt ista quæ in hoc tempore gratie palam geruntur. Parabola enim dicitur representatio rei gestæ ad aliud significandum. Sic omnia illa quæ tunc fiebant, representant uobis per scripturam ad significationem eorum quæ nostro tempore fiunt. Ex quibus patet, quia quod tunc pontificem in sancta sanctorum populus sequi non poterat, signum fuit quod nos adhuc corporaliter in cælum sequi Christum non possumus. iuxta quam parabolam offeruntur, id est, offerri iussa sunt muneribus, ut de frugibus & hostiæ, ut de animalibus. quæ non possunt seruientem facere perfectum iuxta conscientiam: quæ etiam quis omnia exterius quæ iussa fuerant, adimpleret, interius tamen perfecte legem adimplere non poterat. Quamuis enim lex diceret, Non concupisces, concupiscentiam tamen non abstulit, sed potius ipsa prohibitione homines ad concupiscentiam animauit. Et licet quod secundum carnem per illas hostias à peccato mundari uideretur, in conscientia tamen per eas plene mundari non poterat. Multi tamen spiritales uiri fuerunt etiam tunc, qui ex fide iustificati, & auxiliū gratiæ habentes, spiritualis legis adimplerem deo placuerunt. Scimus enim quoniam lex spiritualis est. Sed quia carnalis custodiebatur, non potuit perfectum in conscientia facere seruientem solummodo in cibis & in potibus, & in uarijs baptismatibus, & iustitijs carnis, usque ad tempus correctionis impositis. i. cum qui nil spiritualiter ibi faciebat, sed solummodo secundum literæ superficiem in hoc seruiebat legi, ut quosdam cibos uel potus uelut immundos respiceret, quosdam autem uelut mundos eligeret. & uaria baptismata. i. ablutiones diuersas obseruaret, & iustitias uarias non spiritus, sed carnis: quia non animā, sed carnem iustificabant, dum manus à peruerso opere, lingua à blasphemia timore poenæ comprimeretur, non cor à mala uoluntate mundaretur. Et hæc omnia. i. obseruatio differentiarum ciborum & potuum, & frequenter corporum seu uestium ablutiones, & umbratiles carnis iustificationes, & cætera huiusmodi fuerunt eis uelut onus imposita, ad refrenandū transgres-

sores, non ut semper existerent, sed usque ad tempus correctionis durarent. i. usque ad tempus gratiæ, quæ in melius corrigerent & cessarent. Quoniam quod lex illa minus fecit, & in omnibus obseruantibus illam adimplere non potuit, gratia noua subintrans correxit, & omnem eius impossibilitatem ad perfectionem adduxit, dum carnales ritus auferens, in spirituales obseruantias mutauit.

Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum, non manufactum, id est, non huius creationis: neque per sanguinem hircorum aut uitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in sancta, æterna redemptione inuenta.

Solus pontifex in anno semel intrabat in secundum tabernaculum, quod Moyses extruxerat: sed Christus in tabernaculum nobilius & æternū intrauit, ubi pontificis agit officium, assistens deo ad interpellandum pro nobis, sicut Stephanus uidit eum pro se stantem ad dexteram patris. Tunc enim interpellabat pro Stephano, & ita quodammodo per singulis electorum astat deo, dum pro ipsis intercedit. Nam & sedere & stare legitur, ut modo eius potentia, modo misericordia describat. Nam utique per potestate regis uel iudicis sedere dicitur, pro bonitate intercessoris stare suggeritur. Ipse dico, pontifex non carnalium & temporalium bonorum, sed spiritualium & æternorum. i. futurorum, quia intermissione sua & oblatione sui ipsius, non temporalia, sed æterna nobis impetrat, quæ sic erunt presentia, ut semper sint futura. i. nunquam deficientia. Vel futurorum bonorum est pontifex. i. presentis iustitiæ æternæ beatitudinis, quæ tempore suo erant futura. Ipse ingressus est uerum tabernaculum per amplius. i. perfecte & profusus per amplius, quia plures capit quam terrenum illud: & perfectius, quia ibi est perfecta iustitia & beatitudo. Tabernaculum dico, non manufactum, sicut illud quod fecit Moyses, id est, non huius creationis, cuius in eremo fuit illud quod fixit homo. Non est factum manu hominis, sed dextera dei: nec de materia corruptibili compositum, ut illud quod de cortinis & pellibus & auro & argenteo Moyses fecit, sed mira soliditate & puritidine consummatum. Non intrauit in tabernaculum illud angustum & imperfectum & manu hominis constructū, sed per amplius. i. per oīa maioris amplitudinis, & perfectius. i. maioris perfectionis & opifice summo fabricatum. neque per sanguinem hircorum aut uitulorum introiuit in sancta sanctorum, ut olim sub lege pontifex consueuerat, sed per proprium sanguinem. Nihil enim mundum inuenit in hominibus, quod offerret per hominibus: & idcirco seipsum obrulit mundam uictimā ipse sacerdos. Suum pium sanguinem pro nobis effusum intulit in sancta sanctorum, id est, in cælum: & hoc semel. i. non per singulos annos, ut Leuiticus pontifex, sed tantum una uice. Quoniam oblatio sanguinis eius a deo placuit deo, ut non ultra sit opus repetitione: quia per humilitatem illius sacrificij dele-

Actū. 7.

D.

Exod. 20

Roma. 7.

Roma. 7.

A tum est, quod primus homo comisit: & omnes, pro quorum salute sanguinem suum fudit, ad omnem consummationem adduxit. Ideo non opus est iterari, quia perfectum est. Per sanguinem semel introiuit in sancta sanctorum, *eterna redemptione inuenta*: & hoc ideo, quia per illam oblationem semel factam inuenta est omnium redemptio, quæ non inueniri poterat in uniuerso genere humano. Nam cum omnes homines captiui tenerentur a diabolo, quid apud eos inueniri poterat, quod pro tot captiuorum redemptione daretur? Sed Christus in sanguine suo redemptionem omnium inuenit, non temporalem, sed eternam: quia tamen fuit precium quod dedit, ut eternam redemptionis libertatem redderet. Deleuit enim tam originalia quam actualia peccata, et omnem iustificationem exhibuit, ac regnum celorum aperuit.

Leui. 16.

1. Petri. 1.

1. Iohan. 1.

Apoc. 1.

Si enim sanguis hircorum & taurorum & cinis uitulae aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum deo, emundauit conscientiam nostram ab operibus mortuis ad seruendum deo uiuenti?

¶ Vere sanguine suo semel oblato inuenit redemptionem nostram, nec fuit opus repetitione talis oblationis. Nam sanguis eius emundauit conscientiam nostram, ut nullius maligni sensus iam conscij simus, quod est uere liberos esse. Quasi quis dicat: Per sanguinem Christi potest esse redemptio & liberatio spiritualis & eterna. Nam si sanguis umbratilius in lege sacrificiorum, sanctificabat eos in carne. i. purificabat carnem eorum & mundam reddebat, multo potentius sanguis Christi purgat & sanctificat animas nostras, ut perpetualiter mundæ & liberæ maneant. Et hoc est: *Si enim sanguis hircorum & taurorum qui immolabantur, non nunquam aspergebatur super eos qui mundandi erant, uel pro ipsis contra uel septies, ut sanctificari possint: & Christus qui nos asperfusionem sui sanguinis mundauit, per hircos designabat, propter similitudinem carnis peccati, & quia pro peccato mundi oblatus est. Hircus enim pro peccato spiritus immolabat, atque per tauros, propter fortitudinem, quia cornibus uirtutis uelut inimicos. Sed multo eui dentius prefigurabat eum uitula, quæ comburebatur, ut cineres eius aqua mixti purgatio fierent hominum immundorum, de qua loquimur nimis est omnia dicere, sed*

Nume. 19.

aliqui breuiter dicamus: Præcipimus (inquit) filiis Israel, ut adducant ad te uaccam rufam, ætatis integram, in qua nulla sit macula, nec portauerit iugum, tradensque eam Eleazaro sacerdoti. Qui eductam extra castra immolabit in conspectu omnium. & intingens digitum in sanguine eius, asperget contra fores tabernaculi septem uicibus, comburetque eam cum cinis uidentibus tam pelle & carnibus eius, quam sanguine & fimo flammæ traditis. Lignum quoque cedrinum, hyssopum quoque bis tinctum sacerdos mittet in flammam quæ uaccam uorat. Vacca dicta est caro Christi sexu femineo, propter infirmitatem carnalem. Rufa. i. sanguine passionis cruentata. Aetatis integræ, quæ triginta annorum uel paulo amplius erat quam crucifixæ est. In qua nulla erat macula iniquitatis, neque enim iugum portauerat peccati. Quod autem non Aaron pontifici, sed filio eius Eleazaro tradi iussa est, significat non ad tempus quod tunc erat, sed ad posteros huius sacerdotis passionem domini peruenturam, quorum nunc Eleazarus typum gerit. Qui eductum extra castra. i. extra ciuitatem immolauerunt, crucifigentes eum in conspectu omnium. Dehinc Eleazar significationem mutat, & ueros noui testamenti sacerdotes. i. apostolos designat, dum intingens digitum sanguine uitulae, aspergit septies contra fores tabernaculi. Apostoli enim digito sanguinem septies contra ostium asperferunt, quia passionem Christi operibus commendantes, introitum fidei per septiformem gratiam spiritus sancti populis predicauerunt. *Et intingens (inquit) eam cunctis uidentibus. Combustio, signum est resurrectionis. Natura quippe ignis est, ut in superna moueatur, & in eum conuertitur quod comburitur. Combusta est ergo uacca cunctis uidentibus, quia Christus resurrexit, & eius resurrectionis gloriam cuncti per orbem fideles aspiciunt. Item quod sequitur, tam pelle & carnibus eius, quæ sanguine & fimo flammæ traditis, significat quod non solum substantia mortalis corporis Christi, quæ commemoratione pellis & sanguinis et carnis intimata est, sed etiam contumelia et abiectio plebis, quæ nomine fimi designatur, conuertentur in gloriam, quæ combustionis flamma significat. Lignum uero cedrinum quod in altum extollitur, spes est quæ debet in supernis firmiter habitare. Hyssopus, quia radicibus hæret in petra, fides est in Christo fundata. Coccus bis tinctus, ignea charitas est quæ tingitur amore dei et proximi. hunc autem sacerdos. i. quilibet Christianus mittere debet in resurrectionem Christi, tanquam in medium combustionis illius, ut cum Christo sit uita eius abscondita in deo. Colliget autem uir mundus cineres uaccæ, et effundet eos extra castra in loco purissimo, ut sint multitudini filiorum Israel in custodiam et in aquam asperfusionis, quia pro peccato uacca combusta est. Quid putamus esse cineres uaccæ, nisi famam quæ sequuta est passionem resurrectionemque Christi? Nam et cinis erat, quia uelut mortuus ab infidelibus contemnebatur: & tamen mundabat, quia & resurrexisset a fidelibus credebatur. Et quia hæc fama apud eos maxime clauit, qui in cæteris gentibus erant, et non erant de consortio Iudeorum, ideo dictum est, quia colliget uir mundus cineres uaccæ, mundus utique ab interfectione Christi, quæ Iudæos maculauerat, et effunderet in loco purissimo. i. in corde credentium mundissimo, extra castra. i. extra celebrationem Iudaicæ consuetudinis, & ideo sic tractabuntur isti cineres, ut sint multitudini filiorum Israel. i. Christianorum, in custodiam mandatorum cælestium, & in aquam asperfusionis, id est, in lauacrum baptismatis. Nam aqua asper-*

sopum quoque bis tinctum sacerdos mittet in flammam quæ uaccam uorat. Vacca dicta est caro Christi sexu femineo, propter infirmitatem carnalem. Rufa. i. sanguine passionis cruentata. Aetatis integræ, quæ triginta annorum uel paulo amplius erat quam crucifixæ est. In qua nulla erat macula iniquitatis, neque enim iugum portauerat peccati. Quod autem non Aaron pontifici, sed filio eius Eleazaro tradi iussa est, significat non ad tempus quod tunc erat, sed ad posteros huius sacerdotis passionem domini peruenturam, quorum nunc Eleazarus typum gerit. Qui eductum extra castra. i. extra ciuitatem immolauerunt, crucifigentes eum in conspectu omnium. Dehinc Eleazar significationem mutat, & ueros noui testamenti sacerdotes. i. apostolos designat, dum intingens digitum sanguine uitulae, aspergit septies contra fores tabernaculi. Apostoli enim digito sanguinem septies contra ostium asperferunt, quia passionem Christi operibus commendantes, introitum fidei per septiformem gratiam spiritus sancti populis predicauerunt. *Et intingens (inquit) eam cunctis uidentibus. Combustio, signum est resurrectionis. Natura quippe ignis est, ut in superna moueatur, & in eum conuertitur quod comburitur. Combusta est ergo uacca cunctis uidentibus, quia Christus resurrexit, & eius resurrectionis gloriam cuncti per orbem fideles aspiciunt. Item quod sequitur, tam pelle & carnibus eius, quæ sanguine & fimo flammæ traditis, significat quod non solum substantia mortalis corporis Christi, quæ commemoratione pellis & sanguinis et carnis intimata est, sed etiam contumelia et abiectio plebis, quæ nomine fimi designatur, conuertentur in gloriam, quæ combustionis flamma significat. Lignum uero cedrinum quod in altum extollitur, spes est quæ debet in supernis firmiter habitare. Hyssopus, quia radicibus hæret in petra, fides est in Christo fundata. Coccus bis tinctus, ignea charitas est quæ tingitur amore dei et proximi. hunc autem sacerdos. i. quilibet Christianus mittere debet in resurrectionem Christi, tanquam in medium combustionis illius, ut cum Christo sit uita eius abscondita in deo. Colliget autem uir mundus cineres uaccæ, et effundet eos extra castra in loco purissimo, ut sint multitudini filiorum Israel in custodiam et in aquam asperfusionis, quia pro peccato uacca combusta est. Quid putamus esse cineres uaccæ, nisi famam quæ sequuta est passionem resurrectionemque Christi? Nam et cinis erat, quia uelut mortuus ab infidelibus contemnebatur: & tamen mundabat, quia & resurrexisset a fidelibus credebatur. Et quia hæc fama apud eos maxime clauit, qui in cæteris gentibus erant, et non erant de consortio Iudeorum, ideo dictum est, quia colliget uir mundus cineres uaccæ, mundus utique ab interfectione Christi, quæ Iudæos maculauerat, et effunderet in loco purissimo. i. in corde credentium mundissimo, extra castra. i. extra celebrationem Iudaicæ consuetudinis, & ideo sic tractabuntur isti cineres, ut sint multitudini filiorum Israel. i. Christianorum, in custodiam mandatorum cælestium, & in aquam asperfusionis, id est, in lauacrum baptismatis. Nam aqua asper-*

Colof. 3.

A lionis, purificatio est. Ex his omnibus fiebat aqua asperisionis, unde mundabantur à contactu mortuorum, quod utique significat ab iniquitate huius mortis. hūda uel mortificauit. Qui tetigerit (inquit) cadauer hominis, & propter hoc septē diebus fuerit immundus, aspergetur ex hac aqua die tertio & septimo, & sic mundabitur. Si die tertio aspersus non fuerit, septimo non poterit emundari. Qui tetigerit cadauer hominis. i. qui malis operibus communicauerit, & propter hoc septem diebus. i. in anima & corpore fuerit immundus, aspergetur ex hac aqua. Septem uidelicet diebus immundus. propter animam & corpus dicitur, quia homo in anima et corpore se plenariū suscipit, dum illa tribus motibus, istud quatuor elementis consistit. Vnde & per Amos dictum: Super tribus sceleribus Israel, & super quatuor non conuertam eum. Aspergetur ex hac aqua die tertio & septimo, & sic mundabitur. i. aqua baptismatis in fide trinitatis & spiritus sancti confirmatione. Si die tertio aspersus non fuerit, septimo non poterit emundari. i. si in primo quod in fide trinitatis fit, ablutus non fuerit, septiformem gratiam percipere non poterit. Describuntur & aliae multae species immunditiae, quae omnes asperione huius aquae illustrari iubentur. Sed ad epistolam reuertamur, quia iam manifestum est quod uittula haec Christum praesignauerit. Nam sanguis hircorum & taurorum & ceterorum huius uittulae aspersus sanctificabat. i. mundabat inquinatos aliqua immunditiarum, quas lex describit. Sanctificabat eos non ad emundationem animae, sed ad emundationem carnis, ut caro iam emundata iudicaretur, & in consortium aliorum, qui sic emundatus erat, reciperetur. Et si hoc sanguis uel cinis animalium in carne poterat, quanto magis sanguis Christi potest in anima nostra munditiam & sanctificationem operari. Vnde & in lege de eo sub figura carnalium uictimarum dictum est: Anima carnis in sanguine est, & ego dedi illum uobis, ut super altare meum expietis pro animabus uestris, & sanguis per animae piaculo sit. Itaque sanguis Christi secundum quod lex prophetauerat & decreuerat, emundauit conscientiam nostram. i. ex toto mundauit animam nostram, ut iam non esset sibi conscia alicuius peccati uel consensus illiciti. Emundauit eam ab operibus mortuis. i. à reatu peccatorum quae feceramus, quibus ipsa fuerat inquinata. Opera enim peccati sunt mortua. i. uita iustitiae prorsus carentia. Quae quae tangit, inquinatur: sicut ille qui tangebatur mortuum, inquinabatur: nec intrat in caelum, sicut nec ille in templum. A talibus mortuis emundauit cor nostrum Christus, ut nec consensus inquinamentum remaneret in nobis, & emundauit nos ad seruendum. i. ut seruiremus deo uiuenti, cui seruire non potest, qui mortuus est operibus, id est, peccatis seruit. Omnis enim qui facit peccatum, seruus est peccati. & nemo potest duobus dominis seruire. Sed Christus duo fecit, & à peccatis nos mundauit, & restituta libertate arbitrii, seruire fecit deo, qui uere uiuit, & uitam ueram sibi seruientibus tribuit. Nec mirum si sanguis Christi tanta operatur, qui non brutorum ani-

malium uictimas, sed semetipsum obtulit deo pro nobis immaculatum, quia nec originalis nec actualis maculae quicquam habuit. & hoc factum est per spiritum sanctum, qui carnem eius sine semine creauit in utero uirginis, & immunem à peccato semper eum seruauit. Vel per spiritum sanctum obtulit se, quia spiritus sanctus hoc illi suauit.

Et ideo noui testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemptionem earum praearicationum, quae erant sub priore testamento, repromissionem accipiant, qui uocati sunt, aeternae hereditatis.

¶ Dico quia obtulit se deo pro nobis, et ideo est ipse mediator noui testamenti. i. medius inter deum & homines in datione nouae legis, melius quam Moyses fuerat in datione ueteris. Discordia uidelicet facta fuerat inter nos & deum, & idcirco regni eius haereditas fieri non poteramus: quia nec quod ad pacem eius reuerteretur nos oporteret, noueramus. Propter quod iste nobis mediator per dei misericordiam datus est, qui nos deo reconciliaret, & eius uoluntatem nobis interpretaretur, ut sciremus quid ipse nos operari uellet: et amici effecti, hereditatem regni eius per nouum testamentum assequeremur, sicut iudaei per uetus testamentum adepti sunt hereditatem terrae Chanaan. Et hoc est, ipse est mediator noui testamenti, ut qui uocati sunt. i. ab aeterno diuinitus electi, de quibus alibi dicitur, Beati qui ad cenam nuptiarum agni uocati sunt, accipiant per illud testamentum repromissionem aeternae hereditatis. i. in hereditatem consequantur aeternam beatitudinem, quam multoties illis est in scripturis promissa: & hoc fiat morte eius intercedente inter testamentum et hereditatem. Ideo uidelicet dedit illi testamentum nouum, ut cum mors sua intercederet, acciperent hereditatem quae testamentum habebat, sicut in omnibus testamentis est consuetum. Quicumque enim pater familias heredi suo testamentum faciat, nil prodest illi cui factum est, nisi prius moriatur qui fecit. Testamentum uocamus hic, scriptum quod alicui sit de oblinenda post mortem alicuius hereditate. Et sit aliqui simpliciter, aliquando cum conditione, ut si quis dicat, Hoc fac, & habebis post me hereditatem meam: quod si non feceris, non habebis eam. Scriptumque de hac conventionem illi relinquit. Sicut et Christus de hereditate perennis uitae nobis testamentum conditione fecit, dicens: Si quis sermonem meum seruauerit, mortem non uidebit in aeternum. Ac deinde mortem suam interposuit, ut nos per obseruantiam sermonis eius ad hereditatem uitae aeternae perueniremus. Morte (inquit) intercedente in redemptionem earum praearicationum, quae erant sub priore testamento. i. ad hoc mors eius interueniret, ut filios redimeret ab illis praearicationibus, quae operabatur dum adhuc essent sub ueteri lege: quae deprimebat eos in seruitute timoris, non relaxabat in libertate charitatis: et ideo non sanctificabat eos, sed magis praearicatores faciebat. Sub testamento enim ideo dicit, quia quasi onus quoddam graue erat eis lex. De peccatis gentiliū, qui similiter sanguine Christi deleta sunt, tacet, quia He-

Apoc. 19.

D

Iohan. 8.

Abræis loquitur, qui se per legem putabāt iustificatos: & offendit eos nunquā sub lege sine p̄uaricationibus uiuissē: ideoq; necesse fuit ut et ipsi morte Christi redimerent ā reatu p̄uaricationū suarū, quatenus digni possent fieri æterna h̄ereditate.

Exod. 24. Vbi enim testamentū, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum em̄ in mortuis confirmatū est. Alioqui nondū ualeret, dū uiuit qui testatus est. Vnde nec primum q̄dem sine sanguine dedicatum est.

B Dixi quia est mediator noui testamenti, ut morte eius intercedente, pueniremus ad possessionem h̄ereditatis, quæ in testamento scripta est: & necesse fuit ut mors eius intercederet, si ad h̄ereditatem peruenturi eramus. Nam ita fit in omnibus testamentis. Vbi enim fit testamētum, necesse est ut mors testatoris intercedat. i. ut prius moriatur ille qui testamētum fecit, q̄ ille qui in testamento designatus est h̄eres, habere possit h̄ereditatem. Nunq̄ enim aliter potest illā consequi. Et quia in om̄i testamēto id necesse est, ideo testator noster qui nobis testamētum fecerat, in quo uitæ æternæ h̄eres fore nos instituerat, interposuit mortē suā, ut sine obstaculo perueniremus ad h̄ereditatem possidendā, neq; aliter pertingere possemus ad illā. Et uere in om̄i testamento necesse est mortem testatoris intercedere. Nam testamentum om̄e est confirmatum, ut possit esse ratū, in mortuis. i. in morte testatoris. Secundum leges seculi loquitur Apostolus, in q̄bus est decretum, ut uiuēte testatore nō sit ratum, sed ab eius morte firmitudinem accipiat, ut ulterius nō mutetur. Alioqui. i. nisi mors testatoris interuenerit, nondum ualet. i. nōdum firmum est ipsum testamētum, dum. i. quādiu uiuit qui testatus est. dum em̄ uiuit, potest illud (si uoluerit) mutare, ut eam quem scripserat h̄eredē, auferat & aliū subscribat. Sed in morte eius ita cōfirmat, ut amplius mutari nequeat, sed h̄ereses qui descripti sunt, h̄ereditatē accipiant. Sic & testamētum Christi in morte eius est confirmatum, ut q̄s ipse in eo p̄signauit h̄ereses, absq; immutatione accipiant h̄ereditatem. Nō enim ali, sed illi soli, quorū nomina sunt in libro uitæ, cōsequuntur illā h̄ereditatem. Dixi quia om̄ne testamētum morte confirmatur, unde. i. quia mors om̄ne testamētum cōfirmat, nec primū quidem testamētum est dedicatum sine sanguine, sed in eius dedicatione. i. quando ā filiis Israel in auctoritatem est receptum, immolata sunt animalia, quorū sanguine est cōfirmatū, ad significationē noui testamenti, quod Christi sanguine dedicatū est, & hoc est, Nec primū quidē, subaudi, sicut nec secundum, est dedicatum absq; sanguine. Debit enim morte confirmari, ut esset ratum & autorabile.

Exod. 24. Lecto enim omni mandato legis ā Moyse uniuerso populo, accipiens sanguinem uitulorum & hircorū cum aqua & lana coccinea & hyssopo, ipsum quoq; librum & omnem populū aspersit, dicens: Hic sanguis

testamēti quod mādauit ad uos deus. Etia **G** tabernaculum & omnia uasa ministerij sanguine similiter aspersit, et om̄ia penē in sanguine secundum legem mundatur, & sine sanguinis effusione non fit remissio.

D Vere & primum testamētum est sanguine dedicatum. Nam lecto ā Moyse omni mandato legis, ut nihil esset in lege quod careret auctoritate, sed omnia eius mandata dedicaretur, & authentica fierent in sanguine uniuerso populo, qui et totus sanguine mundatus est, postquam Moyse in auribus plebis omnia legis mandata perlegit, accipiens sanguinem uitulorum & hircorum cum aqua et lana coccinea & hyssopo, scilicet miscens sanguinem & aquā, & faciens de lana & hyssopo aspersorium, non solū cætera, sed ipsum quoq; librum legis & omnem populū illo sanguine aspersit, & ut illi cū maiori deuotione susciperet, dixit: Hic sanguis est testamēti, q̄d p̄ me deus mādauit ad uos. Quasi nō frustra uos aspergo, quia hic sanguis quo uos purifico, est confirmator testamēti quod mādauit mihi deus ad uos deferre. Nec solummodo librum & populū, sed etiam tabernaculum & omnia uasa ministerij. i. quæ ad ministrandū in eo facta fuerant, similiter ut populū aspersit sanguine. Omnia enim illa uasa Moyse sanguine mundauit, & itonea ad ministrandum deo per asperisionem sanguinis effecit, sicut & populū & reliqua sanguine mundaue rat. Et inde sumpto posimodum exemplo & auctoritate illius, omnia penē mundantur per sacerdotes in sanguine secundum legem. i. secundū quod lex præcipit & Moyse instituit, & sine sanguinis effusione non fit remissio, quia sine sacrificio nullū in lege peccatum remittitur. Non tamen dicit Apostolus, quod sanguine brutorū animalium remitterent hominibus peccata: sed significat quia nec illis q̄ sub lege erant, remissa sunt nisi sanguine Christi. Quod autem Moyse prius legem docuit, ac deinde librum & populū sanguine aspersit, præsignauit quia Christus primo prædicaturus erat, ac deinde prædicationem suam plebemq; credentium sanguine suo erat aspersurus. liber enim noui testamenti aspersus est sanguine Christi, cuius passionem euidentius & frequentius memorat, & cuius morte confirmatus est, ut in auctoritate habeatur, & quæ in eo scripta sunt, sine immutatione compleantur: ut quia pro nobis Christus mortuus est, præcepta eius diligamus: qui & gratiam, qua hæc complere possimus, nobis per mortem imperauit. Quod uniuersus populus ē aspersus, declarauit, quia omnes qui de populo dei sunt, redemptionem & sanctificationem habēt in sanguine Christi, quem sanguis hircorum & uitulorum præsignauit. Christus uidelicet per figuram uitulus est, propter uirtutem crucis, cuius cornibus impios uentilauit. Vitulus tamen, non bos: quia nil uetustatis habuit, sed nouitatem gratiæ nobis attulit. Ipse quoq; dictus est hircus propter similitudinem carnis peccati, ut de peccato dānetur peccatum, ibiq; sanguis uitulorum et hircorū,

Psal. 49

Rom. 8

A sanguinem Christi (sicut diximus) præfigurauit.
Iohan. 19. Aqua mixta est sanguine, quia ex latere Christi non solum sanguis, sed & aqua exiuit. unde & mos est, aquam in sancto calice misceri uino, quod in Missa cōsecrādum est. Quod & ad baptismi sacramētum referri potest, quia baptisimus noster, qui per rubrū mare præfiguratus ē, rubet sanguine Christi. Ideo Moyses sanguinem & aquam miscuit. Qui & lana coccinea sanguinem illum et aquam aspersit, quia Christus mirabili charitate sanguinem & aquam, quibus nos sanctificaret, de latere suo produxit. Color enim coccineus, ruborē ardentissimæ charitatis quæ Christus nos dilexit, in sinuat. Lana quoque calida est, & uestis qua frigus repellatur, potest ex ea fieri. Vnde & nos charitatem Christi quasi lanam calidā debemus assumere, & indumentum iustitiæ nobis ex ea facere, quo circumdemur & adornemur in omnibus dictis et opibus nostris, & à frigore totius malitiæ defendamur. Hyssopus autem herba humilis & expellens tumorem pulmonis, humilitatem Christi designat, qua misericorditer humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem. Hac enim aspergit super nos pium sanguinem suū. Quam & nos imitari pro modulo nostro debemus, ne in uacuum recepisse gratiam huius asperfusionis inueniamur. Quid enim prodest nobis sanguis eius, nisi tumorem superbiæ prorsus nobis expellamus? Librum & populum Moyses aspersit, dicens: Hic sanguis testamenti quod mandauit ad uos deus.
Exod. 14. **B** Sic & Christus nouam legem & uniuersum mundum sanguine suo mox aspersurus, dixit in cœna discipulis suis: Hic est sanguis meus noui testamenti, qui pro multis effundetur. Ecce quā concorditer utrumque sibi testamentum cōsonat. Ecce quā proprie prædicit, Moyses uerba quibus saluator utitur in cœna. Etiam tabernaculum, id est ecclesiam fidelium, de quibus dixit deus, quā inhabitabo in illis & inambulabo. Omnia uasa ministerij, id est omnes sanctos qui altari deseruiunt, ut diacones, presbyteri, episcopi, & qui sacros cibos sanctæ prædicationis ministrant in ecclesia sanguine similiter aspergit: quia & omnem simul ecclesiam, & omnes sanctiores sicut & populares, Christus suo sanguine mundauit & cōsecrauit. Et secundum legem pene omnia mundantur sanguine, ut appareant omnia sanguine Christi debere mundari. Pene omnia dixit, quia quædam uasa lauabantur aqua tantum, ut mundarentur: & homines à quibusdam cōtagijs, ut à contactu mortuorum, purificabantur aqua asperfusionis, nec indigebant sanguine ad sui emundationē. Sed in euāgelio nihil prorsus mūdatur sine sanguine Christi. Et hoc quoque seruat in lege, quod sine sanguinis effusione in aliquo sacrificio facta non sit ulla peccati remissio: per quod ostenditur, quia nisi passionē Christi nullum omnino potest remitti peccatum.

Neceesse est ergo exemplaria quidem cælestium his mundari, ipsa autem cælestia melioribus hostijs quā istis.

¶ Quandoquidem Moyses ira fecit, & lex ita

præcepit, ergo necesse est exemplaria quidem cælestium. id est tabernaculū & uasa eius &c. quæ fuisse figuræ cælestium. id est. præsignauere ecclesiā, quæ dicere potest, Nostra cōuersatio in cælis est, mundari his supradictis. id est. sanguine uitulorum & hircorum & aqua cum lana & hyssopo. Exemplaria quidē cælestiū talibus sacrificijs debere mundari, sed ipsa cælestia. id est. homines ad cælū iam pertinentes, quos umbræ ueteres figurauere, necesse est mundari melioribus hostijs quā istis, id est, quā sanguine uitulo & cæteris. Neque enim iustum fuit ut pro rationalibus hominibus brutorum animalium uictimæ caderentur. Cum ergo bruta animalia pro rationali animali. id est. pro homine dignæ uictimæ non fuerint, requirendus erat homo, qui pro hominibus offerri debuisset, ut pro rationali peccatore rationalis hostia mactaretur, et deleteret culpā propter peccatis. Sed quid quod homo sine peccato inueniri non poterat. Et oblata pro nobis hostia quā nos à peccato mūdare potuisset, si ipsa peccati cōtagio non careret? Inquinata quippe, inquinatos non mūdaret. Ergo ut rationalis esset hostia, homo fuerat offerendus: ut uero à peccatis mūdaret hominem, homo, et sine peccato. Sed quis esset homo sine peccato, si ex peccati cōmixtione descenderet? proinde uenit propter nos in uerum uirginis filius dei. Ibi pro nobis factus homo sine peccato, fecit pro nobis sacrificium corpus suum, exhibuit pro peccatori bus uictimam sine peccato, quæ & humanitate mori, & iustitia mūdare potuisset. Hoc ē, inquā, quod nunc cælestia, id est, homines cælestium uirtutum futuri consortes, dicuntur melioribus hostijs debuisse mundari, id est, humanitate Christi, quæ plurimum hostiarum nomine designatur in hoc loco, quia per omnes supradictas est figurata, & plura fecit quā omnes illæ.

Non enim in manufacta sancta Iesus introiuit exemplaria uerorum, sed in ipsum cælum, ut appareat nunc uultui dei pro nobis. Neque ut sæpe offerat semetipsum, quemadmodum potest intrare in sanctā per singulos annos in sanguine alieno. Alioquin oportebat eū frequenter pati ab origine mūdi. Nunc autem semel in cōsummatione seculorum ad destitutionem peccati per hostiā suā apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudiciū, sic & Christus semel oblatus est ad multorum ex haurienda peccata, secundo sine peccato apparuit expectantibus se in salutem.

¶ Utrumque probat, & quod cælestia per hostias sint mūdatur, & quod per meliores hostias, quæ sunt una hostia. id est. Christus. Quasi dicat: Verus Christus mūdauit cælestia. id est. homines suo sanguine mūdās, fecit cælestes cælestiū participes. Nam ipse Iesus. id est. saluator noster, qui est uera hostia, omnibus hostijs præcedentibus significata, non introiuit in sanctā quæ manu hominum essent facta, quā illa fuerunt exemplaria uerorum sanctorum, qui sunt in cælo, sed in ipsum cælum.

Rom. 8.
1. Petri. 3.

A quod significabatur per secundum tabernaculū. Manufacta sc̄ta erant exemplaria. i. figuræ & umbræ uerorū sc̄torū, q̄ sunt in cælo, & idcirco uerus sacerdos Iesus non in umbratilia, sed in uera intrare debuit. Intrasset q̄dē in manufacta sc̄ta, si ea uellet mundare. i. si ea uellet ita sanctificare, ut in ea intrātes reciperent ab eis mundationē à peccatis. Sed non intrādo in ea, designat quia iā nullus ibi munditiā animæ cōsequi poterit. Ideo contempnit ea & nō sanctificauit, quia sunt (ut dictū est) exemplaria & similitudines uerorum, nō ipsa sunt uera. Sed intrauit in cælū, cælum dico ipsum. i. per illa significatū. Sed cur Iesus. i. qui salutem nobis in oībus factis suis q̄rebat, cælum intraret, nisi illo ascensu oēs ad hoc uellet mundari, ut fierent cælestes, q̄tenus in eis quasi in cælestibus habitaret, q̄ad hęc ascendit, ut appareat nunc uultui dei pro nobis. i. interpellat solus p̄ salute oīm nostrū, sicut olim pōt̄fex in sanctis sc̄torū solus orabat pro oībus. Nunc facit hoc dum non uidemus eū. Vel nunc. i. in plenitudine tēporis gratiæ post cōsummationem op̄e, quæ gessit conuersans inter hoīes, apparet uultui. i. p̄sentīæ & bñuolentiæ dei patris, intercedens apud eū p̄ nobis, oñdēdo cicatrices uulnerū quæ pro nostra redemptione pertulit: & quātum pro nostra salute laborauit, perpetualiter repræsentādo. Miro enim & ineffabili nobis ordine eum qui nihil unquā potest obliuisci, qui semper misereri paratus est, absq̄ intermissione dñs Iesus admonet, q̄ congrue hominibus misereri debeat, quorū particeps uere & doloris ac passionis idē ip̄e dei filius effectus sit, & p̄ quibus ip̄e se conflagrans, mortis imperium moriendo prostrauit. Sic em̄ sæpe intercedit pro nobis. Neq̄ ita hoc facit, ut sæpe offerat semetipsum in ara crucis, & sæpe patiatur, quia sufficienter oībus semel oblatus est, nec opus est repetitōe. Vnde patet quia dignior & efficacior sit eius hostia oībus alijs: quia illæ sæpe intrauerūt sine cōsummatiōe, hęc semel oblata ad patriā reducit. Non ad hoc intrauit in cælum, ut seipsum sæpe offerat effusione proprii sanguinis, quæadmodum illa necessitate qua legalis pontifex intrat in sancta sanctorū, per singulos annos id agendo, quia cōsummationē & perfectionem operari non ualet: & hoc facit non in proprio, sed in alieno sanguine. et hic per singulos annos, Christus autem nō sæpe, sed semel: hic in alieno sanguine, Christus in proprio: hic p̄tinus egreditur de sanctis, Christus perpetualiter in sanctis sc̄torū assistit uultui dei, semper interpellans p̄ nobis. Nō ergo ita intrauit sicut ille pontifex, ut post exiret & postea reuenteret, hostiā sup̄ passionis offerēs, ut illę sanguinem brutorū animalium, sed semel sanguinem proprium obtulit, & cælū penetrauit. Alioqui. i. si alit̄ faceret, si sæpe se offerret, tunc oporteret eum frequenter pati incipiēdo ab origine mundi, ut per singulas generationes pateretur, redimendo suos in unaquaque generatione. Nam si sæpe seipsum in ara crucis offerret, ideo faceret, quoniā ad redemptionem omnium minime sufficiens esset. Et si illos quos in carne uiuen-

tes inuenit, redemisset, rursus oporteret eū mori ad redemptionem aliorū qui post nascerentur. Sicq̄ per singulas generationes esset necesse fieri. & quoniam Abel & Noe & Abraam & Iob & Dauid, ceteriq̄ iusti & ad uitā prædestinati, eodē modo fuerunt redimendi, quō & illi quos in carne apparēs iustificauit, & eadem necessitas & causa præcessit in illis, quæ sequuta est in istis, ideo cū redimere omnes uoluisset, & non nisi suos contemporaneos redimere posset, à primo iusto. i. à tempore Abel incepisse pati debuisset, q̄d esset magnum inconueniēs. Ergo nō sæpe, sed potius semel in ara crucis oblatus est. Quod nunc cōstat, quia per prædictum inconueniens est ostensum. Vel ita: Non frequēter passus est ab origine mundi, sed nunc semel in cōsummatione seculorum. Si semel oblatus non sufficeret omnium in se credentium peccata exhaustire, oporteret eum pati sæpius ab origine mundi. Quod ne fieret, semel passus est in cōsummatione seculorū. i. in ultima ætate mundi, in qua sunt omnia consummata & adimpleta, q̄ in seculis transactis imperfecta fuerat, & ideo non opus fuit ut inciperet pati ab origine mundi. Nam si toties pateretur, esset miserabilior oībus hominibus. Nō coepit ab initio pati, sed nunc in cōsummatione seculorū apparuit in sanctis sc̄torū uultui patris, semel ingressus illuc per hostiam suā una uice mactatā ad destitutionem peccati. i. ad hoc ut deorsum statueret peccatum, ne iā super nos, sed subter nos esset. i. ne iā dominaretur nobis, sed nos conculcaremus illud. Quod nulla alia hostia facere potuit. Et quia eius hostia semel oblata, regnum peccati subuertit, nec iam per consensum uel operationē præualet super nos peccatū, nō necesse fuit ut iterum offerretur. Dixi quia semel apparuit deo per hostiam suam, ingrediens sancta sanctorū. Et ob hoc passus est semel, quoniam hanc potestatem in omnes possidet natura, ut semel moriantur. Et quæadmodum. i. qua necessitate & naturali conditione statutū est omnibus hominibus semel mori. i. ut semel moriantur, sed post hoc. i. post mortem restat eis iudicium, in quo secundū hoc quod egere recipiant. i. non iterum restat ut surgant, & iterum moriātur, sed tantum ut ueniant ad iudicium, recepturi præmia uel tormenta, sic. i. eadē necessitate & immutabili iure naturæ et Christus, utpote uerus homo semel & nō amplius in ara crucis oblatus est, & post faciet iudicium: hoc est, sicut hominibus post mortē nihil restat ex necessitate nisi ut iudicentur, ita Christo post mortem nil restat nisi ut iudicet. Nā si post resurrectionem suam iterū mori posset, nō haberet in se naturam cæterorum hominum. Et ita nihil nobis prodesset, cū uerus hō non esset. Sed ut uerus homo probaretur, sicut semel ex matre uirgine natus est, ita semel in cruce moriens, oblatus est patri sacrificium, ad exhaustiendā, id est, prorsus auferendā & adnullandā peccata, nō dico omnium, quia non omnes credunt, sed multorum. i. eorū qui ad uitā prædestinati sunt, quod aliæ nō sufficiebant hostiæ: quia etsi aliquo modo minuebāt ea,

A non tamen exhauriebant : hoc est , semel uenit , & eo aduentu omnia peccata suorum exhausit . secundo autem aduentu *apparebit* non ut iterum patiat , sed ut iudicet . Apparebit enim *sine peccato* , id est , sine hostia pro peccato , quia tunc non offeret hostiam pro peccatis , sed damnabit perseuerantes in peccatis . Consuetudo enim legis est , ut sacrificium quod pro peccatis offertur , appelletur peccatum . Et secundum illam consuetudinem peccatum appellat Apostolus , quia loquitur Hebraeis , quibus huiusmodi nomina per notitiam legis fuerant usurata . Quasi dicat : Estote timidi , quia iam amplius non immolabit pro uobis . Tunc enim non erit hostia , sed iustitia in remunerando uel damnando . *apparebit expectantibus se* , id est , illis qui propter conscientiam boni sui meriti cum quadam securitate expectabunt aduentum eius , uel quomodo longanimiter expectant eum , perseuerantes usque in finem cum patientia in bonis operibus , & intuitum cordis ad eius aduentum erigentes . Apparebit eis *in salutem* , quia uisio eius salus eorum erit perpetua , ut iam nec corporis nec animae quicquam mali sentiant , sed in eius aspectu sine fine gaudeant .

CAPVT X.

Vmbra enim habens lex futurorum bonorum , non ipsam imaginem rerum , per singulos annos eisdem in ipsis hostijs , quas offerunt indefinenter , nunquam potest accedentes perfectos facere . Alioqui cessassent offerri , eo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati cultores semel mundati . Sed in ipsis commemoratio peccatorum fit per singulos annos . Impossibile est enim , sanguine taurorum & hircorum auferri peccata .

Probauit sufficienter quod Christus non nisi semel mori debuit , & nunc reddit causam cur semel eum mori necesse fuit . Lex enim non poterat perfectionem facere , & ideo hunc oportuit mori qui faceret perfectionem . Vel ita continuandum est : Probauit Christum fuisse meliorem hostiam , ostendendo ea quae in ipso erant , prioribus hostijs digniora . Hoc idem nunc iterum facit per aliam partem , hostias legis improbando , & non sufficientes fuisse demonstrando . Quia sicut per dignitates ipsius ostenditur melior hostia , sic quoque e contrario melior apparet , hostiarum legalium imbecillitate monstrata . Probauit enim quod Christus peccata suorum exhausit , & de operatione & etiam de consensu mentis eorum , quod hostiae legis facere nequie , ut iudaei uellent . Vere Christus exhausit peccata & fecit perfectos , quia lex neutrum facere potuit . Nunquam , id est , nullo tempore , nec tempore Moyse , nec tempore aliorum potest facere perfectos accedentes in sancta sanctorum pontifices . Sed quaeritur quare non potest . Quia est habens & continens umbram futurorum , id est , habens & praecipiens ea quae sunt umbra futurorum bonorum . Nam quaecunque lex praecipiebat , ut tabernaculi uasa & hostiae & cetera huiusmodi ,

non erant ueritas , sed umbra uerorum : & per hoc C impotens ad perficiendum aliquem potest iudicari . Vel umbram habet lex futurorum bonorum , id est , quandam extraneam similitudinem eorum quae futura erant : hoc est , ita dubie & extranee futura bona ostendit sicut aliqui umbra , & repraesentat oculis nostris illud corpus cuius est umbra . Et quia lex posset habere ex parte umbrarum futurorum bonorum , ex parte ipsam ueram imaginem , addit : Ita dico , habens umbram futurorum bonorum , ut in nulla sui parte habeat ipsam ueram imaginem rerum . Verius enim & expressius repraesentat aliquam imaginem re aliquam quam umbra . Per imaginem enim & qualitates & quantitates illius cuius est imago , aliqui modo cognoscimus : sed per umbram nil certum , nil determinatum habemus . Si Moyses aut Melchisedec per populo dei fuisset oblatus , forsitan imago Christi uideretur : sed hircus & uitelus & cetera quae significabant Christum , non imago , sed umbra erant . Ipsa (inquam) lex nunquam potest perfectos facere , id est , perfectione uirtutum beatos & consummatos pontifices , per singulos annos ad sancta sanctorum accedentes cum hostijs , non potest illos facere perfectos eisdem ipsis hostijs , quas semper offerunt . umbrae sunt enim , praenuntiantes gratiam qua iustificamur , & in eis homines non iustificatur . Non possunt in eis uel in ipsis pontifices perfici in iustitia , id est , non possunt in eis iustificari uere , licet semper offerant eas reuertente anno . & quia possent offerre per singulos annos in spatio uiginti annorum , sic tamen ut postea dimitterent , addit *indefinenter* , id est , perseueranter . Quasi dicat : Licet pontifices in sancta sanctorum per singulos annos offerret indefinenter , tamen lex non potuit illos facere perfectos . & quia lex per omnes hostias suas , cum sint umbrae , nullum duxit ad perfectionem , ideo tale quid offerri debuit , quo perfectio iustitiae daretur humano generi . Non potest eos lex talibus hostijs facere perfectos , ut eorum conscientia libera fiat ab omni consensu pollutione . Alioqui , id est , si aliter fecisset , si illos efficere perfectos posset , iam cessassent offerri illae hostiae , id est , non esset aliqui necessitas , nec etiam causa quare ulterius deberent offerri , & sic cessassent , eo quod cultores , id est , sacrificatores semel mundati , id est , una oblatione earum ab omni peccato purgati , nullam haberent ultra conscientiam peccati , id est , non essent iam sibi conscientij de aliquo peccato , sed tam in corde quam in operibus mundi perseuerarent : & ideo iam hostia non indigeret , quoniam perfecti essent , quod lex facere non potuit . Una autem hostia Christi perfecta facit . Cuius corpus semel oblatum , omnes suos perfecte emundauit , & emundat : quoniam usque in finem seculi hostia illa sufficiens erit omnibus ad emundationem . Et si millies peccat , non indiget alia : quia haec sufficit ad omnia , & omnem conscientiam a peccato lauat . Ipsa enim & prius per baptismum purificat eos , & si deinceps peccauerint , per poenitentiam rursus emundat , & in consummationem uirtutum reformat . & si nos quotidie offerimus , recordatio mortis eius est : & una haec hostia est , non multae , quae semel tantum oblata est . Nec a multis hominibus mul-

Ati Christi offeruntur, sed unus ubiq; & semper plenus, ubiq; unum corpus. Semel oblati non consumitur. Quod nos agimus, recordatio sacrificij est: nec causa infirmitatis suae repetitur, quia perficit hominem, sed nostrae, qui quotidie peccamus. Dictum est superius quod legales hostiae cessassent offerri, si perfectione purgationis agere possent: quia superflue offerretur, cum iam cultores per eas emundati, scirent se non habere peccati sordem aliquam. Sed uidemus quia non purgant eos. Nam in ipsis hostijs per singulos annos oblati sunt commemoratio peccatorum. Commemoratio, non absolutio: infirmitatis accusatio, non uirtutis ostensio. Dum enim commemorantur & confitentur peccata sua, & offerunt pro eis illas hostias, constat eos habere peccata. Nec mirum. Nam impossibile est sanguine taurorum & hircorum, aliarumque pecudum auferri peccata: etsi per illas hostias auferat operatio, culpa tamen interior & consensus remanet. Nam solius Christi sanguine delentur peccata, etiam illis qui sub lege quondam remissionem per illa sacrificia uidebantur accipere.

Psalm. 39 Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi. holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi, Ecce uenio. In capite libri scriptum est de me, ut facerem uoluntatem tuam deus. Superius dicens quia hostias & oblationes et holocaustomata & pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi quae secundum legem offeruntur, tunc dixi, ecce uenio ut faciam deus uoluntatem tuam, aufert primum, ut sequens statuatur. In qua uoluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Iesu Christi semel.

Quoniam hostia corporis Christi sufficit ad multorum exhaurienda peccata, lex autem non ipsos pontifices potuit facere perfectos, ideo ad confirmationem huius ueritatis loquitur ista dei filius ingrediens mundum, id est assumens carnem, hoc est, respectu illius temporis quo erat mundum ingressurus assumendo carnem, dicit per prophetam, dum consideraret infirmitatem legis & necessitatem ablationis corporis sui. O pater, noluisti hostiam de pecoribus factam, & oblationem quae sanguinis effusione fiebat. Non enim reuera talibus hostijs delectatus est deus, sed praecipit eas ad significandam ueram hostiam Christi, & ut per eas Iudaicum populum retineret a sacrificijs idololorum. Nec unquam odoribus illis delectatus est, nisi in fide & deuotione offerentium. Et praecipue ab aduentu domini nouit illa sacrificia, quoniam omnia illa erant quasi uerba promittentis & uerba promissuaria, cum uenerit quod promittunt, iam euacuanda. Tandiu quisque promissor erit, donec det: cum dederit, mutat uerba. Non dicit, adhuc dabo quod se datum dicebat: sed dicit, dedi. Sacrificia ergo illa tanquam uerba promissuaria, ablata sunt: quia exhibita est ueritas promissa, id est sacrificium Christi quod per ea promittebatur. & haec fuit causa quare deus illa primo iussit, & post noluit. Hostiam (inquit) &

oblationem noluisti. Quid ergo? Iam nos hoc tempore dimissi sumus sine hostia & oblatione? Absit. Corpus autem aptasti mihi. Ideo illa noluisti, quia hoc mihi aptasti. Perfectione promissi, abstulit uerba promittentis. Illa autem in tempore gratiae noluisti, sed corpus aptasti mihi, id est aptum & idoneum corpus, quia sine peccato & passibile & mortale mihi dedisti, quod ualeat offerri in redemptionem omnium: holocaustomata etiam, id est illa sacrificia quae omnibus alijs digniora uidebantur, quia tota in altari incendebantur, non placuerunt tibi oblata pro aliquo peccato, quia propter haec non relaxasti peccatum. Et tunc, id est, quando uideo omnia tibi displicere, & corpus aptum immolationi esse mihi datum, dixi: Ecce, id est sine retardatione uenio, id est ad me offerendum spontaneus accedo, quia hanc solam hostiam tibi placitum considero. Nam in capite libri Psalmorum scriptum est de me, ut facerem uoluntatem tuam deus, ubi dictum est, Beatus uir qui non abiit in consilio impiorum &c. Et oportebat impleri prophetiam hanc in me. Sunt etiam qui ueras scripturas canonicas unum librum uocent, eo quod ualde mirabili & diuina unitate concordent. In cuius libri capite scriptum est de me, ut facerem uoluntatem tuam, quoniam in primis partibus libri Genesios, qui principium scripturae est, legitur prophetatum quia relinqueret homo patrem suum, id est filius hominem induens, ueniret a sede paterna, & relinqueret matrem suam, id est synagogam, & adhærebit uxori suae, id est ecclesiae. Vel caput libri est praedicatio diuinitatis, quod nihil altius in scripturis inuenitur. Et in capite libri scriptum est de me, quoniam scripturae sanctae demonstrant me esse deum super omnia, cum dicunt, Verbo domini caeli firmati sunt, & deus erat homini, & ego qui tantus in eminentissimo capite, id est in altissima praedicatione diuinitatis libri scripturae inuenior, induens misericordiae formam serui, uolui o deus ut facerem uel ut faciam uoluntatem tuam, factus obediens usque ad mortem. Quia uoluntatem meam quam iuxta naturam humanitatis habebam, diuinam uoluntati tuae prorsus concordare feci, ut sicut immolatione mei corporis humani genus redimi uolebas, ita & ego uelle, & in omnibus uoluntatem tuam adimplere optarem. Haec uerba Christus in psalmo loquutus est, & nunc aperit nobis Apostolus, quod ipse de his sentiat. Quia scilicet non solum notat ueteres hostias haec autoritas nullum perfecisse, & solam Christi hostiam de omnibus credentibus haec sufficientem egisse uel agere, sed etiam oblationem ueteris testamenti & substitutio nem noui demonstrat, si diligenter notentur haec uerba. Nam ipse Christus dicens superius, illa noluisti, & subiungens, Tunc dixi, Ecce uenio, aufert primum sacrificium & cum eo uetus testamentum, & statuit nouum sacrificium ut stabile permaneat, & cum eo nouum testamentum. Et hoc est: Superius dicens ipse filius, quia hostias & oblationes & holocaustomata etiam pro peccato noluisti, ostendit carnalia sacrificia esse reprobata, & cum eis carnales omnes obseruationes. Illas hostias noluisti, & ne uiderentur displicere, quia non secundum legis institutionem offerebantur, subditur, nec placita sunt tibi ea quae secundum legem offeruntur.

A Et tunc cū illa oīa tibi displicerent, & aliud uelles sacrificiū, dixi, Ecce uenio immolari, ut faciā & cōpleam uoluntatē tuā o deus, quē ego iuxta humanitatem meā adoro & colo, hęc dicēs dñs, aufert primū sacrificiū, ut sequēs statuāt. Dicendo cō hostias & oblatores noluiſti, aufert primū. i. oñdit ablationē primī: & ſubdendo, ecce uenio, ut faciā uoluntatē tuā, ſtatuit ſequēs. i. oñdit nouum ſtabile & firmū fore. Primum & ſequens, uel sacrificium, ut diximus, uel testamentum intelligit. Nam utrunq; uidemus impletum. Quia & uerus sacrificium a populo dei prorsus eſt ablatum, & ſequēs dñici corporis sacrificiū eſt ſubſtitutū. Similit̃ primū testamentū iuxta carnales obſeruātiās ablatū eſt, & ſucceſſit euangelium. Dixi, ecce uenio ut faciā uoluntatē tuā. i. ut immoler ſicut uis, & nouam legē ſtatuam. In qua uoluntate, id eſt, in qua ſui immolatione ſecundū patris uoluntatē facta, nos fideles ſumus ſanctificati, id eſt, non ſolū a peccatis mundati, ſed in uirtutibus conſummati: & hoc per oblationē corporis Ieſu Chriſti in cruce facta, nō bis uel amplius, ſed ſemel: & ideo ſequēs eſt ſtatutū, quia per illud ſanctificari ſumus. Primum uero deiectū eſt uel ablatum, quia neminem duxit ad perfectionē.

Et omnis quidē ſacerdos præſto eſt, quotidie miniſtrās, & eaſdem ſæpe offerens hoſtias, quæ nunquam poliunt auferre peccata. Hic autem unam pro peccatis offerēs hoſtiam, in ſempiternum ſedet in dextera dei, de cætero expectans donec ponātur inimici eius ſcabellum pedum eius.

Psal. 109.
1. Cor. 15.

¶ Quæſtio: Diceret aliquis, Sanguis hircorū & taurorū ſemel in anno per pōtificem oblatus, nulum duxit ad perfectionē: ſed illa ſacrificia quæ quōtidie fiebant, ſacerdotes perfectos iure ſecerunt, quā am aſſidue ſacrificabant, & gratiā dei ſemper implorabant. Ad hoc quaſi rōndet, oſtendēs quā ſicut pōtifices per hoſtias ſuas nō ſanctificati ſunt, ita nec ſacerdotes, licet offerrent aſſidue ſanctificati aliqua legali obſeruatiōe. Quaſi dicat: Omnis pontifex per ſingulos annos offert, & non peruenit ad aliquā cōſummationem: & eodē mō omnis ſacerdos ſemper offert, & tñ per ea nunq̃ conſummat. Et omnis quidem ſacerdos præſto eſt, id eſt, iuxta paratus ut impleat officiū ſuū, quotidie miniſtrans altari, & ſæpe offerens eaſdem hoſtias, quas iā obtulerat. i. ſimiles prioribus, ut qui heri taurum obtulerat, hodie taurū, & cras taurū offerat. quæ hoſtiæ, licet eadē crebro repetitæ, licet a ſacerdote qui præſto eſt, ſemper & ſedulius in officio ſint oblatae, tñ quantumcunq; offerantur, nunquam. i. nullo tēpore poſſunt auferre peccata. Sacerdos quidē multas offert hoſtias, ſemp̃ tali officio deditus ē, & tñ caſſo labore conſumitur. Sed hic noſter uerus ſacerdos, de quo loquimur, & cuius eſſe ſufficientem hoſtiā oſtendere intēdimus, ipſe nō ſæpe, nō multas hoſtias, ſed unam quæ ſola ſufficiebat, offerens hoſtiam pro peccatis omnium credentium delēdis, poſt expletam ſuę paſſionis obedientiam ſedet, id eſt, quieſcit & regnat & iudicat in dextera dei, id

eſt, in potiori dignitate patris, in ſempiternū ibi permanſurus, quoniā iterum laborare & iterum offerre non eget, nec opus eſt ut aliquid pro ſua uel ſuorum imperfectione patiat. Tanto enim perfectionis & efficacię fuit eius hoſtia, ut non ſit opus eam rursus offerri pro peccatis aliquorum. Et licet nos eam quotidie offeramus, nō tamen paſſionis dolorē ultra ſentit Chriſtus, ſed memoria paſſionis eius a nobis ſit. Multū autē nobis in hac carne tribueremus, niſi uſq; ad eius deſignationē ſubuenia uiueremus. Propterea nobis p mediatorē pſūta eſt gratia, ut polluti carne peccati, carnis pſū ſimilitudine mūdaremur, id ē, ſacrificio corporis eius, qđ in Miſſarū celebratiōe offertur. Vnde quā licet ipſe amplius nō patiat, tñ eadē hoſtiam per ſuos ſacerdotes adhuc offerre nō deſiit, apertū nunc dicitur, quia unam pro peccatis hoſtiā offerens, ſedet in dextera dei. Offerens namq; præſentis temporis eſt: quia ſicut diximus, ipſe per ſuos ſacerdotes eā adhuc offert, quia per ſemetipſum ſemel obtulit. Nam de paſſiōe eius dictum eſt, quā ſemel oblata eſt eius hoſtia, cū adhuc in miniſterio offeratur. Sacerdos legalis miniſtrat, hic autē ſedet: quia miniſtrare famuloz eſt, ſedere uero dominorū. Et ſedet ad dexterā dei, ut appareat quā bñ poteſt ſuos conſummare, qui ſic meruit exaltari. de cætero, id eſt, de eo quod reſtat, hoc eſt, glorificatione corporis, quā remiſſis peccatis hoc ſolum reſtat. uel potius de cætero quod reſtat. i. de gloria bonorū & poena malorū, expectans donec ponantur inimici eius, id eſt, uſq; ad illud tempus, quo illi qui adhuc ei inimicantur & contradicunt, ponentur ſcabellum pedum eius, id ē, omnino ei ſubiiciētur, alij interim per fidem alij in futuro per damonionem. Cauſa eſt, quare iam glorificatus nōdum ſuos glorificet, uel in paſſione iudicatus nōdum inimicos iudicet: quoniam adhuc nonnulli ex inimicis ſient amici, & optimum ſibi locum ſub pedibus eius acgreſſi. Nā neceſſe eſt ut habeat ibiq; locū aut gratiæ aut poenæ: & ideo diſſertur iudiciū, ut quærat unusquiſq; quē ibi locū habeat.

Vna em oblatione conſummauit in ſempiternum ſanctificatos. Contestatur autem nos & ſpiritus ſanctus. Poſtquam enim dixit, Hoc autem teſtamentum quod teſtabor ad illos poſt dies illos, dicit dominus, dabo leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum ſuperſcribam eas, & peccatorū & iniquitatum eorum iam nō recordabor amplius. Vbi autem horum remiſſio, iam non eſt oblatio pro peccato.

Ierem. 31.
Supra. 8.

¶ Dixi quia unam pro peccatis obtulit hoſtiā. Et quare unā, & non multas? Quia illa ſuffecit ad omnia. Nam una oblatione. i. ſui ſanguinis eſuſione cōſummauit ſanctificatos. i. per baptiſmū a pſis emundās ſanctificauit, & ſanctificatos cōſummauit. i. ad ſummam perfectionem uirtutum prouexit, in quā tum poteſt homo in hac uita cōſummationem iuſtitie conſequi: & cōſummauit illos in

A *sempiternum*, quia sine fine possidebunt illam iustitiae consummationem in regno perpetuae beatitudinis, nec immutabit unquam illorum perfectio. Nec solus ego hoc dico, sed *et spiritus sanctus* per *Ierem. 31.* *Jeremiam* *testatur nos*, id est, simul testatur illud idem, quod nos testamur de sanctificatione & consummatione. Vere testatur. *Postquam enim* hoc dixit, *hos autem testamentum* &c. ibi contestatus est istud quod asserimus. *Postquam* hoc dixit, contestatus est istud, id est, eo quod hoc dixit, consequens est cum contestari quod nos de sanctificatione & consummatione fidelium testamenti noui testamur. Nam quia illa consummatio non per uetus, sed per nouum testamentum fit, idcirco ipse spūs mentionem eiusdem noui testamenti facit, cum illam consummationem promittit, dicens: Hoc autem testamentum &c. Quasi dicat: Non uetus testamentum docebo, nō carnales obseruationes praedicabo, sed hoc est testamentum spūale, quod testabor & affirmabo loquens & accedens ad illos: & hoc faciam post dies illos qui sunt apud me praefiniti, dicit dominus per Ieremiam, non ipse Ieremias. Et non ita testabor illis hoc nouum testamentum, sicut uetus testatus sum, in lapideis tabulis scribendo duris patribus eorum: sed potius alio & utiliori modo, scilicet dando leges meas in cordibus eorum, id est, manifestando internis sensibus eorum uoluntates meas per spiritum sanctum, qui sapientiam & charitatem illis infundet, ut intelligant eas & delectabili adimpleat. *et eas leges quas dabo,*

B *super scribam in mentibus eorum*, quia tantae dignitatis erunt noua praecepta, ut arbitrium mentis eorum superetur, nec sufficiat ex seipso quisquam ea complere, sed auxilio gratiae iuuetur & corroboretur infirmitas eius, ut ea compleat. Hoc loco designatur est, quia in uirtutibus eos consummaturus erat in sempiternum: & de sanctificatione quā daturus erat, subiungitur, quia peccatorum quae quātum ad se, fecere: *et iniquitatum eorum*, quantum ad proximum, iam a tempore baptismatis non recordabor amplius: quia nec in hoc seculo pro his iniungam illis aliquā poenitentiam, nec in futuro ullā pro eis irrogabo penā. Ita promissit spūs sanctus per nouā gratiam peccata remitti. Sed ubi horum est remissio, iam non est faciēda legis oblatio pro peccato, sed cessare debet apud Christianos, quibus peccata sunt in baptismo remissa. Sed et si post baptismū peccauerit, remittitur per poenitentiam, nec indigent oblatione legali. Vel in futuro seculo remissis omnibus omnino peccatis, iam nō offertur oblatio Christi pro aliquo peccato eorum, quia nullum erit.

Habentes itaque fratres fidutiam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quā initiauit nobis uiam nouam & uiuentem per uelamen, id est, carnem suam, & sacerdotem magnum super domum dei, accedamus cum uero corde in plenitudine fidei, aspersi corda a consciētia mala, & abluti corpus aqua munda, teneamus spei nostrae confessionem indeclinabilem. Fidelis enim est

qui repromissit, et consideremus inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum, non deserētes collectionem nostram, sicut consuetudinis est quibusdam, sed consolantes: & tanto magis, quāto uideritis appropinquantem diem.

¶ Multis modis commendato Christi pontificio, & iudaeorum destructo, & ostēso quod Christus fuit melior hostia, & ad remissionē peccatorū sufficiens, & quod lex cum hostijs suis ad hoc erat impotens, finit hoc loco de his disputationem, & monere incipit, ut sola Christi fides cum obseruatia bonorum operum teneatur: & ex omnibus quae supra dixit, ex quo de Christi sacerdotio disputare coepit, infert nunc. Quasi dicat: Quandoquidē Christus est sacerdos secundum ordinem Melchisedec, & suo sanguine caelum aperuit, & una nos oblatione sanctificauit atque consummauit, & cetera superius tractata, itaque oportet accedamus ad eum fide & bonis operibus, a quo per infidelitatem & prauam operationem longe eramus: nos dico, habentes fidutiam, id est, spem certissimam, quā non est desperandum, si oberrauimus, sed confidentē possumus accedere: habentes fidutiam in introitu sanctorum, id est, introeundi in sancta sanctorum, hoc est, in caelum, quo intelligimus praecessisse pontificem nostrum. Fidutiam habemus quā intrabimus in illa sancta sanctorum, & hoc non in legalibus sacrificijs, sed in sanguine Christi, quē ipse id eo effudit, ut eodem redempti illuc accedamus, & in illa sancta ingrediamur. *quam uiam*, id est, quē introitum modo factum uiam tritam in patriā, ipse initiauit nobis, id est, ipse primus omnium fidelium intrauit, ipse primus per eam ambulauit, & fidelibus nobis potestatem ambulandi per eam post se tribuit. Viam dico, nouam, id est, per quā nullus ante eum ambulauit: *et uiuentem*, id est, durabilem & manentem atque nos sanctificatos expectātem, quia postea fidelibus semper est aperta. Vel uiuentem, quia omnes qui intrant, uiuere facit. Viuentem, quia nullus per eā ingreditur, nisi quem uita ducit. *per uelamē*, id est, per significatum illius uelaminis, quod duo tabernacula diuidebat, id est, per carnem suam, patefacta est nobis uia in sancta sanctorum, id est, in supernā Ierusalē. Vnde etiā eo in cruce moriente, scissum est uelū templi, significās morte eius apertā esse nobis uiam in sancta sanctorum. *Per uelamē*, id est, per carnē Christi qua uelabatur diuinitas, uia illa manet peruiā: quia sumunt fideles ut uaticum carnem Christi. & de hac uita recedentes, ingrediuntur ianuā caeli. & per uelamē, id est, per carnem suā initiauit nobis ipse uiam illam, quia carne uelatus transijt primus per eam. Per carnē initiauit eam, quia nisi carnē assumpsisset, nō eam nobis initialset. Per carnem enim, nō per diuinitatem potest de loco ad locum ire: & ideo per carnem, qua se uelauerat, initiauit nobis iter in caelum, sicut ei Psalmista canit: Qui ponis nubē ascensum tuū. Nubē quippe posuit ascensum suum, quia carne ascendit, non diuinitate. Nā quod nūc Apostolus uelamē,

Matt. 27

psal. 103

A uinum obtulit deo pro Abraam, & quotidie panem & uinum deo sacerdotes offerunt pro salute filii delicti: atque panis ipse & uinum sunt corpus & sanguis Christi, ac permagent in æternum, ita ut uitam æternam digne accipientibus conferant. Propter ista recte dicit Melchisedec manere sacerdos in perpetuum, quia nullus alius ritus instituetur, per quem eius obliuio mutetur, & quia Christum designat perpetualiter interpellantem pro nobis.

Intuemini autem quātus sit hic, cui & decimas dedit de principibus Abraam patriarcha. Et quod de filiis Leui sacerdotum accipientes, mandatum habet decimas sumere à populo secundum legem, id est, à fratribus suis, quanquam & ipsi exierint de lumbis Abraam. Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraam: & hunc qui habebat repromissiones, benedixit. Sine ulla autem contradictione, quod minus est, à meliore, benedicitur.

Immoratur Apostolus in commendatione dignitatis Melchisedec, perferens eum Abraam, quod Iudæi extolunt & de quo gloriantur, quem Christo componere uolunt, dicentes: Numquid tu maior es patre nostro Abraam? Quasi dicat: Ex supradictis attendite quibus fuerit Melchisedec. Sed nunc intuemini. i. intus considerate quātus sit hic. Intuemini. i. interiori uisu cum magna diligētia, utpote magnū quod inspicite, quātus. i. quantæ dignitatis & scitatis ac perfectionis sit hic intelligendus, cui non solum multas alias uenerationes,

B sed et decimas dedit Abraam quod est patriarcha. i. princeps patrum, cuius scitatem patres imitati sunt. Et non de uilioribus, sed de principibus ac melioribus dedit ei decimas, uelut de egiptiis, loriciis & alijs, qui principia uideri poterant inter cetera. Vnde maximus apparet & inestimabilis magnitudinis esse, cui per aliorum patrum decimas dedit, in quo se longe inferior illo esse reputauit, & illū meliorem. i. meliorem & principia offerebat. Melchisedec (ut dixi) decimas ab antiquis accepit, in quo perferat Abraam, & ita cunctis filiis Leui. i. sacerdotibus ueteris legis. Et quod talis apparet quātus ipse premineat cunctis illis sacerdotibus, quia non omnes filii Leui, sed quidam de filiis eius accipientes sacerdotum pre electione & consecratione aliorum, habet mandatum sumere decimas. non enim alii auderent. Mandatum istud habent secundum legem. i. secundum legis institutionem, sine cuius autoritate nunquam presumere. Vel secundum legem. i. non alii quam precipit lex. fuit nec plus, nec minus, nec alio modo accipiat, quam in lege decretum est. Accipiat à populo Hebræorum, id est, à fratribus suis: hoc est, ab hominibus eiusdem dignitatis, quos nullo modo poterat dignitate superare, nisi quia erant sacerdotes constituti in lege. Tanta enim excellentia sacerdotum, ut etiam simile genere, multo amplius digniores sint fratribus suis. Decimas inquit sumebat à populo, non tamen minori, ut erant presbyteri, sed à fratribus suis secundum carnem non inferioribus: quāquam et ipsi fratres quos eas dabat, exierint de lumbis Abraam. i. descenderint de progenie Abraam: hoc est, quis & sacerdotes & populus eiusdem dignitatis essent & in origine generis, tamen preceptione legis & autoritate populus cogebat ut eis decimas persolue-

ret, sed Melchisedec à nullo homine accepit officium sacerdotale uel consecrationem, neque preceptum habuit ut decimas sumeret, uel ab aliquibus exigeret. & cum filii Leui non à minoribus, sed à comparibus, utpote à fratribus decimas acciperent, iste ab Abraam accepit, non ut compari uel fratri, sed ut à minori, quia non fuit ex illa progenie. Non enim Abraam incircūciso alienigenæ decimas dedisset, nisi excellentiorē esse sciret, in quo & Leuitici sacerdotes decimas ei soluerent. Filii Leui sumebat à fratribus, sed ille cuius generatio. i. posteritas filiorum, quia nulla est, uel etiam si esset, non annumeratur in eis. i. in filiis Leui, nec aliquā consanguinitatem habere cum eis refert, decimas sumpsit ab Abraam. Quæ sic per omnia superauit, ut nulla uis esse facta possit intelligi, quoniam illi Abraam decimas ex omnibus persoluit, sicut populus Iudæorum quidā necessitate compellebat dare suis decimas sacerdotibus. Horum sensus ita breuiter perditur: Tali modo patet Melchisedec digniorē & maiorem esse filiis Leui, quia ipse ab Abraam maiore omnibus illis decimas sumpsit ut à minori, Leuiticus autem ordo non à minori, sed à fratribus accepit. Nam si Leuitici sacerdotes etiam pariter. i. fratribus suis prestantiores erant sacerdotum consecratione & legis institutione, quam decimas ab eis accipiebant, tamen Melchisedec dignius perferat Abraam, à quo decimas accepit quasi sacerdos à laico, & filii Leui quos in eius lumbis decimauit. Non enim Melchisedec & Abraam eiusdem generis esse leguntur, ut uel in genere pares esse possint. Et si Melchisedec quod fuit signum & umbra, prefertur Abraam & omnibus Leuiticis sacerdotibus, quanto magis Christus quod est ueritas & corpus? Dixit quia decimas sumpsit ab Abraam, et etiam benedixit eum, per quod magna eius excellentia declaratur, quia tam magnū patriarcham, quem habebat, hoc est, qui tam firmiter credebat ac si iam haberet repromissiones. i. iteratas ad se diuinitus promissiones, benedixit. i. sacrauit, hoc est, illum benedixit, cui deus benedictionem promiserat. Cuius benedictione Abraam factus est sacerdos, & non benedixit eum, sed decimas ei dedit, ut minor maiori. Abraam ab eo percepit benedictionem, sed sine ulla contradictione uerum est, quia illud quod minus est, benedicitur à maiore uel à meliore. Nemo enim contradicere potest huic rationi, sed omnes hoc constare nouere, quia omne quod benedicitur, minus est benedicente. Omnes qui benedictionem ab aliquo suscipiunt, in ipsa susceptione probatur esse minor. Sed Abraam (ut sæpe dictum est) benedictionem suscepit à Melchisedec in tempore maioris sue dignitatis, dum cum trophæo rediret ex plebe. Ergo minor esse non potest negare: & sic ipse Christus. i. Melchisedec maior est promissiones habere, quatenus est ipse Christus.

Et hic quidē decimas morientes homines accipiunt, ibi autem contestatur quia uiuit. & ut ita dictum sit, per Abraam & Leui qui decimas accepit, decimatus est. adhuc enim in lumbis patris erat, quoniam obuiauit ei Melchisedec.

Et adhuc alia ratione intuemini dignitatem Melchisedec, quia hic quidē. i. in hoc loco scripture, ubi agitur de Leuiticis sacerdotibus, accipiunt decimas homines morientes. i. ad mortem quotidie per multas miseris

As uergentes: hoc est, de illis loquitur scriptura sicut de hominibus, quorum alij moriuntur & alij succedunt: sed ibi. i. ubi sermo est de Melchisedec, contestatur scriptura quia ipse uiuit, dum uita eius loquitur, & de morte nihil dicit. Per quod dignior omnibus alijs sacerdotibus sufficienter ostenditur. Contestatur enim. i. simul tota illa scriptura quod de eo est, testatur quia uiuit. Et cum filij Leui sint morietes, & iste uiuens, apparet quod sit preferendus. Et alio adhuc modo patet eum esse maiorem filijs Leui, quoniam Leui quiddecimas accipit, ipsi Melchisedec decimas persoluit. Quia & Leui. i. illa tribus Leuitica, unde sacerdotes deus elegit, & ille quod electus ordo, qui decimas ab omnibus alijs accepit, decimatus est a Melchisedec. i. decimas ei persoluit, & hoc per Abraham. non enim proprie in sua persona Leui decimas dedit circuncisus sacerdos incircumciso. Adhuc enim erat in labris patris ipse Leui pater sacerdotalis personae. i. nondum exierat inde secundum genituram, quando Melchisedec obuiuit Abraham. Adhuc enim unum quod erat Leui cum illo, quoniam post genitus est ab ipso. Unde patet sacerdotium Iudeorum esse subiectum sacerdotio Christianorum. Decimatus est Leui per Abraham a Melchisedec, quoniam adhuc in labris patris erat decimas dantis. Nam sicut Adam peccante, qui in labris eius erat, peccauere: sic Abraham decimas dante, qui in labris eius erat, decimati sunt. Sed hoc non sequitur in Christo, quis esset in labris Adae & Abrahae, quia non secundum concupiscentiam carnis inde processit. Non enim & ille ibi decimatus est, cuius caro inde non feruore uulneris, sed materie medicaminis traxit. Nam cum ipsa decimatio ad presignum

Roma. 7. Brandam medicinam pertinuerit, illud in Abraham carne decimabatur quod curabatur, non illud unde curabatur. Et ita Christus est non inferior Melchisedec, quia non est decimatus ab eo, sicut Leuiticus ordo, qui ei per Abraham decimas soluit. Eadem namque caro non Abraham est, sed ipsius primi hominis, simul habebat & uulnus puaricationis & medicamentum uulneris. Vulnus puaricationis in lege membrorum repugnante legi mentis, quod per omnem inde propagatam carnem seminali ratione transcribitur: medicamentum autem uulneris in eo, quod inde sine opere concupiscentiae in sola materia corporali per diuinam conceptionis formationis ratione de uirgine sumptum, propter mortis sine iniquitate confortium, & resurrectionis sine falsitate exemplum.

Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat, populus enim sub ipso lege accepit, quod adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedec alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dicere. Translato enim sacerdotio, necesse est ut & legis translatio fiat. Praetulit haec sacerdotium Christi, quod est secundum ordinem Melchisedec, Leuitico: & nunc addit quod sacerdotium Christi Leuiticum destruat, quod destructo, necesse sit & legem destrui secundum carnales obseruationes. Ac si dicat: Quoniam superius dictum est Christum esse sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, & omnes legem habentes nouere hoc esse futurum, ergo quod necessitatis extitit, ut non iuxta Aaron, sed iuxta Melchisedec surgeret iste nouus sacerdos, sub quo perfecta daretur iustitia: si consummatio. i. perfectio iustitiae erat. i.

dabatur uel fiebat, per sacerdotium Leuiticum, cur alio ordine nouus adhuc sacerdos prophetatus est surrecturus? Nam si Leuiticum sacerdotium (ut Iudaei putabant) consummabat, frustra surgeret alius secundum Melchisedec. Sed surgit alius, & non frustra, cum diuino sit praenunciatus oraculo. Ergo illud non consummabat. Sed cur consummare uideretur, interponitur causa, populus enim sub ipso lege accepit. Nam quia sacerdotio data fuit lex, in cuius obseruantia consummatio putabatur esse, ideo putabatur consummatio per sacerdotium, quoniam lex & data est sub illo, & administrabatur per ipsum, sed non erat per ipsum consummatio. Nam si hoc esset, nunquam alius sacerdos quaereretur, qui alio ordine consummationem daret. & hoc est: Si consummatio iustitiae sicut Iudaei putabant, erat per sacerdotium Leuiticum, ergo postquam illud uetus daret consummationem, quid adhuc necessarium fuit, id est, quid causae, quid utilitatis extitit a deo per Dauid surgere alium sacerdotem, qui caneret, Tunc sacerdos internum secundum ordinem Melchisedec, & non diceret secundum ordinem Aaron? Hic est enim uerus sacerdos quia & a peccato liberat, & omnem iustitiae consummationem praestat, quod illi facere nullatenus ualebant. Ideo necesse fuit, ut post illos adhuc alius surgeret, & secundum ritum, & secundum mores. Populus sub sacerdotio legem accepit & tenuit, & illud uetus nouo sacerdotio ueniente mutatur. Unde & legem similiter oportet mutari. Nam translato sacerdotio in nouum sacerdotium, necesse est ut & legis translatio fiat in nouam obseruationem. **D** Quia enim simul utraque & ab eadem sponsione data sunt, necesse est ut quod de uno dicitur, de altero intelligatur. Neque enim lex sine sacerdotibus qui eam faciunt, potest manere: sed destructo sacerdotio, destruitur & lex, quae non nisi sub eo stare ualet. Sed destructum siue translatum est sacerdotium.

In quo enim haec dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altario praesto fuit. Manifestum est enim, quod ex Iuda ortus sit dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedec exurrexit alius sacerdos, qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum uirtutem uitae insolubilis. Contestatur enim, quoniam tu es sacerdos in aeternum secundum ordinem Melchisedec.

Ostendit translatum esse sacerdotium, ut sic sequatur legis translationem esse factam. Vetus sacerdotium est translatum, quoniam & in aliam tribum, & in alium ritum. Nam ille in quo. i. in cuius consideratione haec dicitur. scilicet dominus Iesus, propter quem commendandum has disputationes facimus, non ex tribu Leui, sed de alia tribu est, de qua nullus praesto fuit unquam altario, id est, nec minor, nec maior quisquam ex illa tribu secundum legem ad altarium accessit, ut ministraret sacerdotali iure. Vere nouus iste sacerdos, qui aeternum habet sacerdotium, de alia tribu est, nam de Iuda. Et oportebat ut euacuatus sacrificia, quae secundum ordinem Aaron in sacerdotio

A Leuitico fiebat, de alia tribu esset, nō de Leuitica, ne ad ipsum sacerdotiū qđ tpaliū umbra erat futuri, pertinere uideret mūdatio pētorū, quā ipse oblatione sui ueri sacrificij fecit. De alia tribu est. Nam manifestū est qđ idē dominus noster ortus sit ex iuda. i. ex tribu iuda, ut eadē sit sacerdotalis & regalis, ut fuit Melchisedec rex et sacerdos. In qua tribu Moyses nihil de sacerdotibus ē loquutus. i. nō dixit ut aliquis de ea sacerdos esset, uel aliqd sacerdotale haberet. Quia ergo dñs Iesus qđ de alia tribu ē, sacerdotiū accipit, patet quia translātū est sacerdotiū, nec in tribu Leui amplius manere pōt: & ita carnales obseruatīe sub illo datē, statū ulterius habere nequeunt post hoc. Dedit, inqt, superius rōnē satis manifestā & conueniēte, et adhuc pter istā dīcō alia, ex q̄ amplius erit manifestū & euidens oībus, quia translātū est sacerdotiū. Manifestū enim est per tribū esse translātū, & amplius adhuc manifestū est per ritū, quia manifestior & firmior pbatio, amplius. i. largius & euidētius manifestū est, sacerdotiū esse translātū, si alio ritu obseruat, uidelicet si scđm similitudinē Melchisedec exurrexit alius sacerdos. i. si dñs Iesus extra oēs alios surrexit, ut oblatione suā mūdaret populū suū ab oībus peccatis, quod nullus alius facere potuit: & quēadmodū Melchisedec Abraxę panē & uictū sacratum dedit, ita & hic discipulis suis in eisdē speciebus corpus & sanguinē suum dedit. Qui non est factus sacerdos scđm legē mandati carnalis. i. scđm quod lex carnaliter rōndat: quia non est unctus in sacerdotem oleo materialī, nec carnalia pro eius ordinatiōe sunt oblata sacrificia, sed secundum uirtutem uitae insolubilis. i. aeternae, quae nec solui, nec corumpi uel destrui pōt, qđ per spiritum sanctum datur, quo Christus inuicibiliter est unctus in sacerdotē. Et uere secundum uirtutē uitae insolubilis est factus sacerdos, quia in aeternum manet. Nam contēptur, id est, simul propheta uel deus pater mecum testatur, quoniam tu es sacerdos in aeternum secundū ordinē Melchisedec.

Reprobatio quidē sit pcedentis mādātī propter infirmitatē eius & inutilitatē, nihil enim ad perfectū adduxit lex. introductio uero melioris spei, per quā proximamus ad deū, & quantum est, non sine iureiurando.

¶ Ostendit rationes cur sacerdotiū sit translātū, & nunc similit (ut consequens erat) pferat causam & rōnem translationis legis, dicens: Reprobatio quidē sit pcedentis mādātī. i. priscā legis propter infirmitatē. i. debilitatē & imbecillitatem eius. Ostendēdum em̄ erat, cur uetus mādātū qđ carnales ceremonias obseruari praecepit, reprobare, cū deus illud dedisset, & nouū substitueretur. Ideo scilicet sit reprobatio. i. repudiatio pcedentis mādātī, qđ infirmū est & inualidum. Nam ut sit locus gratiae sequenti, reprobat mādātū pcedēs. Qđ ideo pcedēs dicit, quia aliud erat sequutur. Vetus em̄ praecessit nouū, sicut umbra corpus. Sed sicut ueniēte corpore, umbra pterit & in nihilū uertitur, ita uetus mādātū ueniente nouo. Nā infirmum erat illud mādātum carnalium obseruatīe. i. nō sufficiens per seipsum iustificatiōē dare, hoc em̄

qđ per se solum iusta adimplere non pōt, infirmū iudicatur. Et talis erat lex, quae sine auxilio gratiae neminem iustificare potuit. Et erat inutilis. i. uera conferre non ualens, quia regnum celorū suis cultoribus dare non potuit. & nūc est inutilis oīno. i. nihil prorsus utilitatis conferens, imo perniciofa, si post aduentum Christi seruetur. Vere, ppter infirmitatē reprobatur, quia nihil. i. nullum hominē adduxit lex ad perfectū. i. ad perfectiōem. Nam et si aliqui perfecti sub ea fuere, non tamen ex ea perfectiōē habuere, sed ex gratia. Lex uidelicet et si aliquid fecit, non tñ plene iustificauit. Nam neq; regnum peccati ex toto potuit euertere, nec perfectā innocentiam aut perfectā iustitiam dare, nec uitā aeternā acquirere, sed tñ bona temporalia pmittere. Nam timorem mortis incussit, non amorē iustitiae dedit: nec in intimo cordis regnauit, licet in operibus foras custodita sit. Et ideo iure reprobata est. Illa qđ reprobata est, sed loco eius sit introductio melioris spei. i. cor nostrum penetrat & in illud introducit, ut in ea regnet gratia nouae legis, qđ nobis spem uitae aeternae tribuit, quā lex antiqua dare non potuit. Illa em̄ pmittebat temporalia, haec pollicet aeterna. Et haec uirtutū cōsummatiōē largit, qđ facit hominem spere non sospitatē, quae cito transeat: non copiā tpalium diuitiarū, nō multitudinē filiorū, sed potius uitā aeternā, salutē indeficientē, deū oīa in oībus existentē. per quā spem proximamus ad deū, qđ terrena despiciamus & caelestia appetimus, mente deo ppinquamus, & eius imaginē in nobis reformamus, atq; illi inhærere cupimus, ut unus cum eo spūs efficiamur. Introductio sit melioris spei, & quantum est. i. quāmagnum & qđ mirabile, qđ nō sine iureiurando fit, sed cum iureiurando. Dum em̄ deus iurat Christū esse sacerdotē in aeternum, qui sine fine p nobis interpellat, cum iureiurando spem nobis dat meliorem.

Alij quidē sine iureiurando sacerdotes facti sunt. hic autē cum iureiurando per eū qui dixit ad illū, Iurauit dominus & non poenitebit eū, tu es sacerdos in aeternū. Inratū melioris testamenti sponfor factus est Iesus.

¶ Magnū est qđ talē spem nobis deus in sacerdotio Christi cū iuramēto dedit. Nā alij qđē. i. Leuitici sacerdotes lōge ab eo discreti, facti sunt sine iureiurando, qđ si qñd qđ mutādi. sed hic. i. qui nunq mutāndus erat, factus est cū iureiurando p cum qui oīa pōt. i. p deū patrē, qđ iurando dixit ad illū, Tu es sacerdos in aeternū. haec em̄ sententia. Sed ut magis ostendat deū iurasse, interponit ipsa uerba prophetae hoc asserētis, Iurauit dominus. i. in oīculsa ueritate firmauit, & nō poenitebit eū. i. hoc sacerdotiū nulla ratiōe mutabit. Neq; em̄ sicut hoīem poenitet deū. Sed dei dicitur poenitētia, quis ab illo institutae rei cuiusq; mutatio, qđ credēbatur esse mansura. Proinde cū dicit, nō poenitebit eū, tu es sacerdos & c. satis oñdit eū poenituissē de institutiōe prioris sacerdotij, hoc ē, mutare uoluisse sacerdotiū qđ constituerat scđm ordinē Aaron. Vñ satis apparet quantum iste sacerdos omnibus sit dignior. De isto iurauit dñs qđ in aeternū maneat, intantū factus est ipse Iesus sponfor me

Alioristestamēti. i. pmissor melioris hereditatis q̄ illi. Illi em̄ p uetus testamētū spōdebāt terrenā & tēporalē hēreditatē, hic aut̄ p nouū aeternā. Testamētū qppe uocabat̄ chirographū hēreditatis. q̄d ille q̄ moriebat̄, relinq̄bat ei quē post se cōstituebat hēredē. Et Iesus dñs moriēs nouū testamētū nobis religt, in q̄ nos regni cēlestis hēredes fore spopōdit, & ipse sacerdos ac mediator eius eē uoluit. Vetus aut̄ testamētū sanguine brutorū aialitū ē dedicatū, & ideo uetustis hoibus terrenā spopōdit hēreditatē. Lōge itaq̄ melior illis priorib⁹ ē sacerdos Iesus, melius testamētū eius, melior p-
Et alij quidē plures facti sunt ^(missio) sacerdotes, idcirco q̄ morte prohiberēt pmanere. Hic autē eo q̄ maneat in aeternū, sempiternū habet sacerdotiū. Vñ & saluare in ppetuū pōt, accedēs p semetip̄m ad deū, semper uiuēs ad interpellandū pro nobis.

In eo q̄d alij sine iuramēto, hic aut̄ cū iuramēto factus ē sacerdos, apparet (ut dictū ē) eius excellētia: & in hoc etiā, q̄d alij sunt plures, q̄a morientes: hic aut̄ unus, q̄a ip̄s uiuēs. Nā alij qdē. i. Leuitici lōge ab eo dissimiles, facti sunt sacerdotes, nō unus, sed plures p multas successiōes, dū alij morerēt̄ & alij succederēt, idcirco q̄ a morte phiberētur. i. eo q̄d mors prohiberet eos in hac uita pmanere. Idcirco em̄ plures cōstituti sunt, alij post alios, q̄niam necessitate mortis interueniente, phibet̄ sunt i sua dignitate pmanere. i. ex tōto manere. Māsit qdē ad ip̄s unus
B q̄q̄ illorū, sed nullus pmanē. hic aut̄ de q̄ loq̄mur, pmanet: hic quē magnificare intēdimus, habet sempiternū. i. sp̄ eternū sacerdotiū. i. officiū dādi sacra populo & interpellādi p eo. Nō em̄ q̄q̄ iā ei succedit in sacerdotio, nec finē habet eius sacerdotiū, eo q̄d ip̄s maneat in aeternū. Nā reargēs a mortuis, iā nō morit̄, mors illi ultra nō dñabitur. Vnde q̄a manet, & habet manēs sacerdotiū, pōt & saluare in perpetuū. Oñdit Apl⁹ q̄a sacerdotiū eius destruit uetus sacerdotiū & ueterē legē, & nūc cōmendat actū ipsius. Vñ, inq̄t. i. q̄a sempiternū habet sacerdotiū, q̄d nō habet ois turba sacerdotū, nō solū pōt p nobis intercedere, sed etiā saluare. i. salutē illis quorū ē pōtifex, dare, nō ad ip̄s, sed in ppetuum. Hic euident̄ apparet inspiētia corū, q̄a putabāt Christū sine carnalibus obseruatijs ad salutē non posse sufficere. Pōt in aeternū saluare, quia & hoc indicat nomē eius, q̄d ē Iesus. i. saluator. Ip̄s dico, accedēs ad deū nō p aliqd mediū, nō per anḡlū, nō per aliā creaturā se digniorē, sed p semetip̄m ad secretorū participationē accessit ut uolūtātē patris cognosceret, & cū p̄tōrib⁹ placidū ac propiciū faceret. Ad similitudinē alicuius sapientis & potētis dictū ē, qui ad regē uel ad aliū admittit̄, sed per semetip̄m intrat, & qcqd ip̄s uult operat̄. Merito em̄ per seip̄m accessit, p quē & oēs alij accedūt, si cut ip̄s loq̄tur. Nemo uenit ad patrē nisi per me. Vel non per alienas hostias accessit ad deū nobis placandū, sed per semetip̄m, offerēs se in ara crucis. Ip̄s dico, post resurrectionē semp uiuēs ad interpellandū p nobis, quia ad hoc ei datā est uita peren-

nis, ut semper deū patrē interpellet ut bonus mediator p uita & gloria nostra. licet em̄ prop̄ gloriā suā uiuat & prop̄ obedientiā suā remunerationē, tñ ad hoc etiā uiuit, ut seip̄m offerat. i. patri oñdat ad nostrā gloriā & exaltationē. Ex ea em̄ natura q̄ pōtifex est. i. humana, quā cēlis intulit, interpellat ip̄s & intercedit p nobis. Quia ergo per semetip̄m accedit ad deū, & sp̄ uiuit ad interpellandū p nobis, uiuētq̄ semp habet sacerdotiū, patet q̄d saluare nos in perpetuū pōt. Alij x̄o sacerdotes nec semper uiuūt, nec saluare possunt.

Talis em̄ decebat ut nobis esset pōtifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus, & excelsior cēlis factus.

Dixi quia per semetip̄m accedit ad deum, & semper uiuit ad interpellandū. Nā hoc decebat. i. cōgruum erat, ut nobis filijs esset talis pontifex. Serui x̄o alios habuere. Noster debuit esse sanctus. i. om̄i perfectione uirtutū in seip̄o cōsummatus, & innocens, quātum ad proximum, nemini unq̄ faciens q̄d noceret: & impollutus. i. cuius sanctitas & munditia per alicuius peccati cōsensum & delectationē nūquam eā polluta: & segregatus a peccatoribus, id est, seorsum factus a grege peccatorū, ut nullo peccati neuo teneretur in grege corū, utpote sine carnalib⁹ cōcupiscētijs per sp̄m sanctum cōceptus & natus. Vel factus interius innocēs manibus, impollutus corpore, segregatus a peccatoribus. i. ab om̄i peccato immunis, & a grege ceterorū sacerdotum separatus, inter quos nullus sine peccato. **D** & factus excelsior cēlis, ut ibi ministret in superno altari. Vel segregatus a peccatoribus, ut iam cōuersatio eius non sit inter mortales, qui quandiu sunt in hac uita, peccato carere non possunt: & excelsior cēlis factus. i. sup omnes cēlestes creaturas eleuatus, ita ut eius magnitudo uel sublimitas magnitudinem primorū sic transcendat angelorū, ut inter ipsum & angelos nulla possit fieri cōparatio secundum magnitudinem & excellentiam.

Qui nō habet necessitatē quotidie, quē admodū sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi, hoc em̄ fecit semel seip̄sum offerendo, Lex em̄ hoies cōstituit sacerdotes, infirmitatem habētes: sermo autem iurisiurādī, qui post legē est, filium in aeternum perfectum.

Adhuc oñdit eū digniorē Leuiticis sacerdotibus & potētē saluare. Qui cū talis sit, qualē descripsit, nō habet necessitatē quotidie offerre hostias prius p suis delictis, quē admodū sacerdotes illi habebāt, q̄a quidie delinq̄bat̄, & q̄tidiana mūdationē indigebāt. Dicit eū nō habere necessitatē offerre q̄tidie, nō q̄d aliqñ hūc habere hmōi necessitatē uelit intelligi, sed ut ab eo remoueat, q̄d illis cōueniebat. Non indiget, ut illi p singulos dies offerre prius p suis delictis, ac deinde pro delictis populi. Nō indiget q̄tidie offerre, q̄a hoc semel, nō tñ pro suis, sed pro populi delictis fecit. Nō fecit hoc, offerendo taurū uel hircum, sed seip̄sum: quia nō inueniebatur aliā hostia,

A quæ digne posset offerri p̄ expiatiōe populi: nec alius sacerdos, qui dignus eēt illam offerre. Quis tam iustus & sanctus sacerdos, q̄ unus dei filius, qui nō opus haberet per sacrificium sua purgare p̄c̄tā, nec originalia, nec actualia? Et quid tam congruent̄ pro hominibus offertur, q̄ humana caro? Et qd̄ tam aptū immolationi, q̄ caro mortalis? & qd̄ tam mundū pro mundanis uitīs mortaliū, q̄ sine ulla cogitatione carnalis concupiscentiæ caro nata in utero & ex utero uirginali? & quid tā gr̄te offerri ac suscipi posset, q̄ caro sacrificij nostri, corpus effectum sacerdotis nostri? Vt qm̄ q̄tuor considerantur in oī sacrificio, qd̄ offeratur, cui offeratur, à q̄ offerat̄, pro quibus offeratur, idē ipse unus uerusq̄ mediator p̄ sacrificium pacis reconcilians nos deo, unum cum illo maneret cui offerebat, unū in se faceret pro quibus offerebat, unus ipse esset q̄ offerebat & qd̄ offerebat. Semel hoc obtulit, q̄a non fuit opus repetitione. Sufficit em̄ oībus, & ideo non est necesse iterari. Nam adeo magnū est hoc sacrificiū, ut quis unum sit & semel oblatum, sufficiat ad æternitatē. Dixi quia sacerdotes indigebant quotidie offerre nō solum pro populi delictis, sed & pro suis: hoc ideo fuit, quia *lex hoīes constituit sacerdotes*, non immortales, iā adhuc *habentes infirmitatē*, i. fragiles ad peccandū, & ex ipsa corruptione naturæ mortalis p̄cliues, utpote homines puros, & cōditionē humanæ fragilitatis uitare non ualentes. Ideoq̄ (sicut dictū est) necessarium fuit illis ita offerre pro suis delictis, sicut p̄ populi. Hoc remedio indiguit Phinees, hoc loiada, hoc Zacharias, hoc ipse Aaron, & quicūq̄ alij in illo sacerdotio laudabiliter iusteq̄ uixere. Solus noster sacerdos ab hac necessitate liber fuit. Lex quidem constituit tales, sed *sermo iurisiurandi qui post legem est dictus à propheta David*, i. pro missio patris facta cū iureiurando, constituit sacerdotē nō hominē infirmū & p̄cliuē ad peccandū, sed filium sibi comparem, & in omni sanctitate perfectum, ita ut perfectio illa nunq̄ defectum uel finē habeat, sed in æternum maneat. Perfectus quippe erat, quem nec fragilitas peccare faciebat. Et in æternū p̄fectus manet, q̄a eius p̄fectio nunq̄ pot̄ minui. uel in æternum sacerdos est constitutus, non ad tempus, ut alij sacerdotes. Sermo iurisiurandi est post legem, ne si fuisset in lege, dicerēt Iudæi illud iuramentum esse completum in lege p̄ suum sacerdotium. Post legem ergo ē, ut per hoc lex insufficiens esse demonstraretur. Si enim sufficiens esset, non post eam aliud per quod impleret̄, fuisset pronūciatum. Per hoc etiam ostendit̄, hūc esse sacerdotem alio ritu & sacerdotio, q̄ secundū legem. Ex quibus omnibus apparet, hunc per se posse ad deum accedere & perpetualiter saluare, atq̄ carnales obseruantias legis superfluere.

CAPVT VIII.

Capitulū autē sup̄ ea quæ dicunt̄: Talē habemus p̄sificē, q̄ cōsedet in dextera sedis magnitudinis in cælis, s̄ctōrū minister et tabernaculū uerū qd̄ fixit deus, & non hō,

¶ Ab eo loco quo dixit, unde & saluare in p̄petuum p̄t̄, ostendit multis rationibus, qd̄ potens sit saluare. Nunc quoq̄ quadam breui & capitulari ratione uult illud idem comprobare, & qd̄ dā certius apponere. Quasi dicat: De eo multa dixi, sed nunc de his facio capitulum. i. quandam breuiem comprehensionem. Capitulum enim breuis multorū complexio est, sic dicta, quia breuiter capiat totā summā. Nam per hoc qd̄ diminutiuum est capitulum, designatur breuitas: & per hoc qd̄ uenit à capite uel à capio, intelligit quod magnū sensum capiat, & sit breue caput multorum, quæ late differuntur. Loquor (inquit) multifarie de p̄sificatione Christi, sed qd̄ nunc appono, est capitulum super ea quæ dicuntur hactenus à me de illo, i. hoc breue qd̄ nunc dicturus sum, superat illa multa superiorū dicta, quia dignius laudem Christi continet q̄ illa, & firmius ac certius declarat nunc esse potentem saluare in perpetuum. Quia licet superius dictum sit, eum esse factum excelsiorem cælis, non t̄m ex necessitate uocum ita probatus est sublimatus esse super cælos, ut nō possit sublimius exaltari. Quod nūc in capitulo manifeste ponitur, ut intelligi oporteat illum int̄m esse sublimatū, ut non possit ascendere altius, aut maior fieri nequeat, ut in sede maiestatis cum patre sedeat, cum dicit̄, *Talem habemus &c.* Hinc enim incipit capitulum. *Talem*, i. tam gloriosum, tam celsum, tam potentē habemus pontificem, qui cōsedet, id est, cum patre sedet in regali solio maiestatis, hoc est cum patre regnat & iudicat & quiescit: & hoc in dextera sedis magnitudinis in cælis. i. sic sedet cum patre, ut maneat in æqualitate regni patris: hoc est, æqualis sit patri in regno & magnitudinē gloriæ regni possideat, ut pater in cælis. i. in cælesti patria, ut omnes carorum uirtutes glorificent eum, sicut & patrem. Ille ergo quē in regno & omnium creaturarū gubernatione constat esse deo æqualem, bene potest in perpetuū saluare suos, & ad uitā æternā p̄ducere. Vel cōsedet. i. secundum animam & secundum corpus sedet, hoc est, quiescit & permanet. in dextera sedis magnitudinis in cælis, id ē, potiori parte quietis dei, qui est magnitudo in cælis, id est, in sanctis angelis, quia magnos eos facit, manens in eis, & ipse pater qui est magnitudo cælorū, nō potuit eum magis magnificare, q̄ ut super omnia eū exaltaret in æterna beatitudine. Quia uero iste pontifex tam dignus & tam potens nostram salutem semper operatur, congruē subditur: *sanctorū minister*. Nam æternā beatitudinē per sancta sanctorum designat̄, & in præsenti incipit nobis ministrare, dans charitatem ac perseverantiā, etiam in futuro perfectius ministrabit illis, q̄s in regno discumbere fecerit. Qd̄ cæleste regnū dicitur sancta sanctorum. i. dignissimū omnīū aliorū sanctorū: quib̄ perfecte uiuitur in sanctitate, ubi est uita in bonis sine p̄c̄ti cognitione. Ibi uidelicet nihil fit qd̄ deo displiceat, qd̄ oculos maiestatis offendat. Et hæc sancta sanctorum Christus nobis ministrat, dum religiosam interim p̄stat uitā, ut dicere possimus, Nostra conuersatio in cælis est. & post.

A modū nos introducit in ipsum æternæ felicitatis secretū, dicens: Intra in gaudiū dñi tui. Vel minister sanctorū & sacerdos à patre est institutus, ut oē bonū ministraret eis, qui iam sunt in sanctis sanctorū. i. in seculario perpetuæ beatitudinis. Vel potius deo sicut uere summus pontifex p nobis ministrat in sanctis sanctorū, dum patri carnē p nobis assumptam semper ostendit, & memoriā suæ passionis repræsentat, ut eum erga nos ad pietatem flectat. Sic est minister sanctorū & tabernaculi, & non umbratilis, non præfigurantis, sed ueri. i. significati tabernaculi æterni seculari, qd significatū est p tabernaculū Moyfi. Sed quia & illud prius tabernaculū fuit quodāmodo uerum. i. de ueris pellibus & cortinis instructum, ideo additur: *Quod deus fixit.* i. fixum inuolabile posuit atq; firmavit, & non homo. i. ita fuit, ut ibi nō esset admixta hoīs operatio. Cum em̄ Moyses iubēte deo uetus tabernaculum figeret, ibi figebat deus cum hoīe. Sed hoc uerum tabernaculum. i. hanc uerā & eternā æterni seculari mansionē & gloriā deus solus fixit, deus ab initio parauit electis suis. Et ibi iā pontifex est, qui sine intermissione pro eis interpellat, sicut olim in sancta sanctorū ueteris tabernaculi semel in anno solus pōtifex intrabat, ut oraret p populo. Et ille pōtifex erat minister sctōrū, pfigurans hūc redemptorē nostrū æternæ beatitudinis, minister inquā ipse cū carne q p nobis fecit sacrificiū ingressus, ut ibi p salute populi roget. Hoc de capitulo diximus. Post cuius finē subdit:

Locus ob
scurus.

B Omnis em̄ pontifex ad offerēda munera & hostias cōstituit. Vnde necesse est & hūc habere aliqd quod offerat. Si ergo esset super terrā, nec esset sacerdos, cum essent qui offerret secundū legem munera, qui exemplari & umbræ deseruiunt cælestiū, sicut responsum est Moyfi, cū consummaret tabernaculū: Vide, inquit, omnia facito secundū exemplar quod tibi ostensum est in monte.

Exod. 25.

¶ Dixi quia Christus est minister. Nam oīs pōtifex constituitur ad ministrādum. Omnis pontifex, tam maior quā minor, constituitur secundum legem ad offerēda munera, ut primitias frugū, panes propositionum & hostias, ut immolationes taurorum & hircorū: hoc est, oīs pontifex ad hoc cōstituebat, ut offerret: & per oblationē pro populo qd poscebat, impetraret. Vnde, quia omnis ad offerendum cōstituitur, solet, necesse est et hunc nostrū pōtificem habere aliquid secum in cælis, quod offerat assidue pro nobis. Hoc est dicere: Quia omnis pontifex est minister, igitur necesse est (nisi falsa fuerit uniuersalis affirmatio) quod & hic sit minister. dū enim dicimus quod omnis offert, intelligimus qd omnis ministrat. hoc est enim eius officium, ut offerat & ministret domino. Et quia necesse est & hunc habere aliquid, quod pro salute mundi offerat, ergo si illud aliquid esset super terram, id ē, in hoc mundo potuisset inueniri, quod digne pro totius mundi peccato quiuisset offerri, etiam sacerdos aliquis non esset dignus illud sacrificium offerre,

quamuis etiā iuxta ritum legis offerrent, & ideo Christus sacerdos mundus seipsum obtulit mundū sacrificium. Vel ita melius: Qm̄ ipse confidet in dextera sedis in cælo, & est ibi minister ac more pōtificis offert, ergo si esset adhuc sup terrā. i. si nōdū introisset in sctā sctōrū, hoc est, in interiora cæli, non dicā qd esset pōtifex, sed nec etiā sacerdos, ut ex necessitate cōprobei, quia si pōtifex qui in ppetuū saluare pōt, in cælo p nobis offert & intercedit, tunc sacrificiū Iudgorū nō ultra est nobis necessariū. Qm̄ sacrificiū in ara crucis semel oblatū, sufficit ad ablutionē pētorū oīm. ideoq; iā superflue sunt umbræ carnales, cū pro nobis agit ueritas in ueritate. Quāq; ipse est pontifex & minister in uero tabernaculo, & per suū sanguinē introiuit in sctā sctōrū, ergo si post resurrectionē suā remansisset in terra, & sacerdotium peragere uellet in umbra, nō esset dicendus sacerdos, q supflue fungerei sacerdotali officio, nec etiā posset ēē ut illē de alia tribu fieret sacerdos in lege. Non esset (inq;) sacerdos, cū adhuc essent multi alij sacerdotes de tribu Leui, sacerdotium suū iuxta legis mandatū exequentes. Tandiu em̄ debuit umbra manere & sacerdotiū legis existere, quousq; uerus sacerdos uerū sacrificium offerret in significato tabernaculo & ueritate. Qui uerū sacerdotiū super terrā exequi non posset, neq; sacerdotiū legis adipisci, cū essent multi alij qui hostias & munera scdm legē offerrent. Nam ex alia tribu natus non admitte retur secundum legē ad sacerdotiū, & superflue carnalia offerrent, cū essent ex tribu Leui qui sufficeret offerre talia. Nec super terrā in carnalibus ulla ratione poterat sacerdos existere, ne forte uideret eadem offerre. Propt̄ quod & de illis sacerdotibus additur, qui deseruiunt exemplari & umbræ cælestiū. ualde & studiose seruiūt, ac plene omnia implent, & ita frustra hoc sacerdotiū assumeret ipse. Quia adhuc hodie deseruiūt exemplari & umbræ, non quod moneat exemplar & umbra in ueritate, sed quantū ad repræsentationē scripturæ, quæ sic agit adhuc de ordine sacerdotum, ac si repræsentetur sub oculis nostris officium illorum. Qui deseruiunt & subditi sunt legi, sacrificantes & carnales obseruantias secundum quod lex præcipiebat, consummantes, quæ fuere exemplar & quædā figura cælestium. Et quia est aliquod exemplar, ubi maior est ueritas q in illa re, cuius ē exemplar, sicut Christus est exemplar oīm fidelium & etiam cælestium terrenorū, ideo supponit umbrā, ut ostendat minus esse dignum exemplar. Vetus enim tabernaculum dicit exemplar cælestium. i. ecclesiæ, cuius pars est in cælis, & pars sequutura peregrinat in terris, quia ad similitudinē illius facta est spūalis ecclesia. Et sicut umbra deterior ē corpore, sic illud tabernaculū umbra erat & inane ad cōparationē ecclesiæ. Deseruiunt (inquit) exemplari. i. figuris. & quia exemplar aliqn est ueritas, non figura, sicut liber ad cuius similitudinē fit alius liber, addit, & umbræ. Quia oīa q in illo tabernaculo facta sunt, nō erāt nisi umbra ueritatis leuiter abitura ueniente Christo. Exemplari deseruiunt. i. taber-

A naculo ueteri, qd est exemplar cælestium, sicut re-
 sponsum est Moysi, non cum inciperet, quia iam mul-
 ta figuris expresserat, sed cum consummaret tabernacu-
 lum: quia p se nō posset illud cōsummare, consulu-
 it dñm, qui & de figuris eum, sicut & de ueritate,
 Exod. 25. docuit. Vide, inquit dominus. i. diligēte considera,
 Act. 7. & omnia tabernaculi necessaria facito ita, ut sequa-
 ris in omib. exemplar cælestium, quod tibi ostensum
 est in monte Sina. Exemplar est, ad cuius similitudi-
 nem aliquid fit. Exemplum, similitudo quæ inde
 trahitur. Et dñs in monte Moysi ueritatem offen-
 dit, sed cum carnalis populus capere nō posset,
 præcipit ut eam figuris imaginaret, in quibus pu-
 erilis ille populus enutritus, quandoq; ueniret ad
 ueritatem. Sicq; res prius ostensa, dicit exemplar
 figurarū iuxta se factarū. Itē figurę dicunt exēplar
 ueritatis, quæ post impleta est in ecclesia, sicut il-
 lę præsignauere: qā quicquid ibi fuit, uel cælestē
 uel præsentē ecclesiam uel sanctorū uirtutes quæ
 modo sunt, significauit. & huic exemplari cælesti
 um. i. figuris uerorū, deseruiere umbratici sacer-
 dotes ludæorum. Quia uero illa fuere exemplar
 cælestium atq; spūalium, quæ nunc in ecclesia per
 Christum facta sunt & fiunt, ind. non iam exem-
 plar & umbra sunt necessaria. Sed nō negligēte
 prætereundum, qd Moysi dicit oñsum esse in mō-
 te exemplar cælestium. Nā quadraginta diebus
 in mōte Sina perseverās cum dño, uidit sublimē
 angelicę puritatis & immortalitatis uitā, ad cui-
 us instar humanā in terra cōuersationem, inquan-
 tum mortalibus imitari possibile fuit, instituere
 iubebatur, ut cū exemplo eorū mutui in dñi dile-
 ctione, diuinę laudationi, unanimi paci, syncerę
 castitati, cæterisq; hūmōi uirtutibus in terra uaca-
 remus, mereremur & in cælis esse consortes eo-
 rum. Exemplar ergo nobis Moyses angelicę cō-
 uersationis, qd in mōte cōtemplationis uidit, præ-
 ceptis legalibus oñdit, per quorū obseruantia &
 ipsi de terra editi, ad cōsoriū angelorū in cælis
 puenire possimus. Exēplar idē nobis uitę pfectio-
 ris & beatę retributionis in figura tabernaculi &
 ministerij sacerdotalis & Leuitici p̄buit. Vñ (sicut
 dictū ē) angelica puritas oñsa Moysi, fuit exēplar
 figurarū, q̄s ipse in tabernaculi cōstructione forma-
 uit, & rursum illę figurę fuerūt exēplar ecclesiasti-
 cę religiōis ac saluatiōis. Et ideo Christus q̄ uitas
 ē, in figuris & umbra sacerdotiū habere nō potuit.

Nunc autem melius sortitus est ministe-
 rium, quanto & melioris testamenti media-
 tor est, quod in melioribus repromissioni-
 bus sancitum est.

¶ Superius dixit, qā Iesus in terra. i. in terrenis
 ac legalibus uictimis sacerdos esse nō poterat. Et
 ita hoc esse res ipsa declarat, quia dñs Iesus nunc
 sub lege sacerdotium habuit. Sed nunc. i. tempore
 gratiæ, in hac nouissima ætate, sortitus est, id est, nō
 usurpatōe præsumpsit, sed dilectione diuinę gra-
 tiæ accepit gratis à deo patre melius ministerium sa-
 cerdotij, quanto & lex eius est melior ueteri lege.
 Iñ à sacerdotio & sacrificio transit Apostolus ad

differentiam testamentorū, ut ostendat quantum
 ueteri præcellat nouum. Ministerium qd nunc in
 fine legis sortitus Iesus est, tāto est melius & utili-
 us ministerio ueteris sacerdotum, quanto ipse est me-
 diator melioris testamenti. i. nouæ legis, hoc est, sicut
 uides testamentum, in quo ipse ē mediator, ad ui-
 tam æternā efficacius esse q̄ uetus, ita uidere potes
 ministerium eius esse melius q̄ ueteris sacerdotū,
 qui parum subditis suis proficiebant. Moyses fu-
 it mediator ueteris testamenti, quod à deo accipi-
 ens hominibus tradidit, sicut ipse dixit: Ego seque-
 ster & medius interfui. Sed dominus Iesus noui te-
 stamenti mediator est, quia dedit illud medius in-
 ter deum & homines, recōciliando nos patri. Qd
 testamētum melius ueteri est, qm̄ meliora præce-
 pta dat, & auxilium gratiæ quo compleatur, mi-
 nistrat. Nam in ueteri concessum fuit prop̄ ludæ-
 orum imbecillitatē ut uir uxorem suā dimitteret,
 si displiceret illi, & inimicum suum odio haberet:
 in nouo aut nulla causa nisi prop̄ fornicationem
 permittitur uxor dimitti, & inimicos nostros præ-
 cipimur diligere, & his q̄ nos oderunt, bñfacere.
 Vñ patet, qā Christus dedit testamētum melius
 ac perfectius, & ad æternā beatitudinē efficacius.
 Quod testamētum est sanctum. i. sancitum & cōfir-
 matum ut duret, & in q̄ est sancitum: in melioribus re-
 promissionibus. Ideo uidelicet ratum & firmum est
 magis q̄ uetus, qā meliora repromittit cōplenti-
 bus se. Nā in illo terrena p̄mittuntur, in isto cæle-
 stia. Præcepta qdem utriusq; testamenti oīa fere
 eadē inueniuntur. Nā nō occides, nō mœchaberis,
 nō furaberis, honora patrē & matrē, & cætera hu-
 iusmodi, & nobis præceptum est. Sacramēta uero
 nō sunt eadē, nec p̄missa eadē. Præcepta idēcirco
 sunt eadē, qā scdm̄ hæc deo seruire debemus. Sa-
 cramenta ideo nō eadē, qā aīa sacramēta dāt sa-
 lutem. Sacramēta ueteris p̄miserunt saluatorem.
 Promissa quoq; nō sunt eadem, qā ibi terrena p̄-
 mittuntur, hic cælestia. Deniq; oīa q̄ ludæis p̄mis-
 sa sunt, ablata fuerunt. Vbi est em̄ regnum eorū?
 ubi tēplum? ubi uictio? ubi sacerdos? ubi iā apud
 illos p̄pheta, ex quo uenit q̄ per prophetas p̄di-
 cabatur? In illa gente iā nihil horū est. Vnde patet
 qā uetus testamētum secundū carnales obseruan-
 tias, & terrenas promissiones iam nihil est.

Nam si illud prius culpa uacasset, non
 utiq; secundū locus ingreretur. Vituperans
 enim eos, dicit: Ecce dies uenient, dicit do-
 minus, & consummabo super domum Isra-
 el & super domum Iuda testamentum nou-
 um, non secundum testamētum quod fe-
 ci patribus eorum in die, qua apprehendi
 manum eorum, ut educerem illos de terra
 Aegypti, quoniam ipsi non permanserunt
 in testamento meo, & ego neglexi eos, di-
 cit dominus: quia hoc est testamētū quod
 disponam domui Israel post dies illos, dicit
 dominus, dando leges meas in mentem eo-
 rum, & in corde eorum superscribam eas.

A Et ero eis in deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum, dicēs: Cognosce dñm, quoniā oēs scient me à minore usq; ad maiorem eorum, quia propicius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor.

¶ Probat quod testamētum Christi melius est ueteri. Nam illud prius non uacat à culpa, hoc uacat. Si enim uacasset à culpa, nō daretur secundum. Sed datur. Et ita apparet illud fuisse imperfectum, hoc perfectum. Illud non uacauit à culpa. i. nō fuit uacuum à peccato, quia non perfecte mūdauit obseruatores suos. Nam quasi ipsam culpam habuit, dum præciperet sine gratia, & prauaricatores faceret. Et dum timore pœnæ, nō amore iustitiæ custodiretur, mentes eorum non iustificauit. Sed in opere quædā criminalia concessit illis propter infirmitatē ipsorum uenialia, uelut uxore dimittere cum displiceret, & si quis seruum suum uel

Deute. 24. ancillā suam usq; ad mortē heraret, sic tñ, ut du

Exod. 21. obus aut tribus diebus superuueret, innocēs iudicabatur. Non ergo uacauit à culpa, id ē, nō redidit inculpabiles obseruatores suos, nedum plene iustificaret eos. Nam si omnino uacasset à culpa, ut nulla suis cultoribus culpa inesset, sed plene iustificati essent, non inquireretur locus, id ē, opportunitas secundi testamēti. Et hoc dico, utique, id ē, in re iustitie. Iudæis graue erat, ut ad destructionem ueteris inquireretur nouum. ideo posuit Apostolus hāc affirmationem ad comprimēdam eorum incredulitatem. Inquisiuit aut deus locum & tempus optimum quo deberet dare secundū, quia sapienter omnia disponens antea paulatim quam prius instruxit & educauit a p. p. nouit, ut postea perfectum daret testamētum. secundi locus non inquireretur. i. non in omnibus quæ præcesserunt quæreretur, quando posset competētē dari, nisi esset melius. Sed inquiritur. Nam deus per Ieremiam uituperans eos qui legi deseruiebāt, id est, uitium impropere eis. dicit: Ecce, id est, in manifesto est, dies ueniunt, id ē, paulatim propinquat tempus gratiæ, in quo fideles illustrabuntur multiplici claritate. Et hoc (inquit propheta) non dico ex mea autoritate, sed hoc dicit dominus, cui nō audetis cōtradicere. Ideo præmisit autoritatē, dñi, quia dicturus est de mutatiōe ueteris testamēti, qd audire nolebāt Iudæi. Dñs dicit, qd dies ueniunt, id ē, luminosum tempus gratiæ, & in diebus illis ego consummabo, id ē, cōsummans ac perfectum faciēs, dabo testamētum nouum. Ita enim consummatum & perfectum erit in omnibus præceptis & institutionibus suis, ut nihil rephensiois habeat & oēm iustitię pfectionē cōtineat. Vñ & summum erit, id est, super omnes alias scripturas, qd suos obseruatores ad culmen summæ pfectionis prouehet. & hoc appellatur nouum, aliud autem uetus. Nam ppter ueteris hois noxam, quæ per literam iubētem & minantem minime sanabatur, dicitur illud testamētum uetus: hoc autē

nouum, propter nouitatem spiritus quæ hominem nouū sanat à uitio uetustatis. Et hoc testamētum consummabo super domum Israel & super domū Iuda, id est, super Iudæos qui post Salomonem diuisi sunt in duo regna. Nam decē tribus quæ habitauerunt in Samaria, dicebantur domus Israel, tribus autem Iuda & Beniamin, domus Iuda. Et super istos consummabo testamētum nouum, ut dominetur eis & subditos habeat. Vel domus Israel & Iuda, filij Abræ sunt, de quibus ei dictū est, quia in Isaac uocabitur tibi semen. Non enim qui filij carnis, hi filij dei, sed filij promissionis deputantur in semē. Hæc est domus Israel & domus Iuda, propter Christū qui uenit ex tribu Iuda, domus filiorū pmissionis. i. non operū propriorū, sed beneficij dei. Sed & nominū interpretatio cōgruit, quia Israel dicitur rectissimus dei, uel uir uidēs deū, Iuda uero confessio. & domus Israel est familia perfectorū, qd sunt domus & habitaculum dei, quia summā rectitudinem in operatione tenent, & aliquatenus in cōtemplatione uident. Domus aut Iuda, eorum est, qui confitēdo peccata sua domum sui peioris emundant, ut dei fiat habitaculum. Et super omnes istos consummatum est nouum testamētum, ut eos omnino subiectos haberet, & sensum ac pfectionem eorū transcederet. Nullus enim iam perfectus est, qui in hoc testamēto non inueniat unde semper proficere possit quandiu uiuit. Nouum (inquit) testamētum illis dabo, & hoc faciam non secundum illud testamētum quod feci cum patribus eorum, quia non sequar in eo ritum ueteris, ut carnalia præcipiam & terrena promittam. Ecce, quia pphetizatum est nō psequeraturum illud testamētum, sed futurum aliud nouum. Non tamen secundum spiritalem sensum, sed secundum carnalem prædicatur destruendum. Quia uero deus spiritale testamētum fecerat Abræ & Isaac & Iacob, ideo determinat: Qd feci, inquit, in die quā apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti, id est, in tempore quo eis lucem meæ cognitiōis ostendens, apprehēdi manū eorū de luto, per se surgere non ualentīū, sicut nutrix apprehendit manum paruuli, uel qui de fouea per manum attrahit aliquē siue secū ducit. Ideo sic apprehendi, ut educerē eos de terra Aegypti, id est, de loco seruitutis & afflictionis, unde per se exire nequibant. Totum illud tēpus uocat unū diem, ex quo cœpit illis in Aegypto per Moysen prouidere & saluti eorū cōsulere, quousq; in terrā promissionis eos induxit. Iure em̄ totum illud temporis spatiū nomine unius diei significat, quia semper illis apparuit, semper cum illis misericorditer egit. Et in parte illius diei legem illis inter cetera beneficia contulit, postquam de manu Pharaonis potenter eos liberauerat. Ideo (inquit) nouū testamētū dabo, nō iuxta illud quod tunc dedi patribus eorū, quoniam ipsi non permanserunt, id est, non per omnia manserunt in testamento meo ueteri, quia etsi carnaliter illud obseruauerunt timore pœnæ, tamen nec spiritualiter intellexerūt, nec ex amore iustitiæ cōpleuerunt. Vel nō permanse

3. Reg. 20

Gene. 21.

Roma. 9.

D

• Locus obscurus.

A runt. i. nō perſeuerauerūt, quia fecerūt vitulum in
Exod. 32. Oreb, & poſt adorauerunt Beelphegor, ac dein-
Num. 25. de multis idolis ſeruiuerunt. Et quia ſtudioſe legem
 meam non ſeruauerunt, ego quoq; uicem eis red-
 dens, neglexi eos, id eſt, proteſtationem & ſalutē eo-
 rum non curauī, ſed pro nihilo uel minimo duxi.
 Nec indignemini, inquit, ſi dico neglectos, ga do
 minus dicit. Dum dicit, quia non permanſerunt in
 teſtamento & c. uituperat eos, ſicut Apoſtolus p-
 miſerat, & oſtendit quomodo prius teſtamentū
 non uacauit à culpa. Virio enim eorum depurat,
 quod non permanſerunt, ne lex culpā da uideat.
 Vere nunc dabo teſtamentum nō iuxta illud qd
 dedi patribus eorū, quia hoc eſt teſtamentum quod diſpo-
 nam, id eſt, diuerſis gradibus ordinabo, ut alijs in
 eo relinquant omnia & ſequantur me, alijs mun-
 danis rebus utantur, alijs continentes ſint, alijs con-
 iugati, & unusquiſq; ſui ordinis formā teneat. hoc
 diſponā domui iſrael, id eſt, ſemini Abraz, ſcilicet
 filijs promiſſionis, poſt dies illos, id eſt, non nunc in
 tempore perfectionis horum hominum, ſed poſt
 expletionem dierum illorum, qui apud me p-
 ſcripti & p-ordinati ſunt. Et hoc dicit dominus, id
 eſt, ille q omnipotens eſt, cuius uoluntati nihil eſt
 impoſſibile, & cui omnia ſeruiunt. Ita diſponam
 hoc teſtamentum, ſcilicet dabo leges meas, uel da-
 bo leges meas, non in tabulis lapideis ſicut prius,
 ſed in mente eorum, ut ibi ſcribātur nō atramento,
 ſed ſpiritu ſancto, quatenus in intelligentia & in
 bona uoluntate animi depingantur. Quoniam il-
B lis ex amore iuſtitie & ex uirtutum delectatione
 teſtamentum meum complebitur, & uoluntatem
 meam in omnibus intelligent, nec uelamen habe-
 bunt ſuper faciem cordis. Iudei uero ignoraue-
 runt quæ ſibi iniuncta fuerant, atque timore por-
 næ & inuiti ſemper legem ſeruauerunt. & ſuper-
 ſcribam eas (ſcilicet leges) in corde eorum, id eſt, ita po-
 nam, ut quaſi ſcriptæ maneant, id eſt, nec poſſint
 inde auferri, ſed intelligentia & uoluntate eorum
 perdurent, & qſi ſuperſint & dominant eis. Sed q
 ſunt iſtæ leges ab ipſo deo ſcriptæ in cordibus, nō
 ſi ipſa præſentia ſpiritus ſancti, qui eſt digitus dei,
Roma. 5. quo præſente diffunditur charitas in cordibus no-
 ſtris, quæ plenitudo legis eſt & finis præcepti. Nā
 quia ueteris teſtamenti promiſſa terrena ſunt &
 exteriora, nunc ipſius cordis bonum promittit,
 mentis bonum, ſpiritus bonum, id eſt, intelligibi-
 le bonum, cum dicitur, dabo leges meas in men-
 te & c. Vnde ſignificauit eos non forinſecus habentes
 legem formidaturos, ſed intrinſecus habentes,
 ipſam legis iuſtitiam dilecturos. Deinde addi-
 dit & mercedem. Etero eis in deum, & ipſi erunt mihi
Pſal. 72. in populum: hoc eſt, quod alius propheta dicit, Mi-
 hi autem adhærere deo bonum eſt. Quid hoc bo-
 no melius, quid hac felicitate felicius, uiuere deo,
Pſal. 35. uiuere de deo, apud quem eſt ſons uitæ, & in cuius
 lumine uidebimus lumen, ut in eo ſit merces, in
 eo finis, in eo perfectio felicitatis. Vnde continuo
 ſubiecit: Et non docebit unusquiſque proximum & c. Ibi
 enim non erit neceſſe ut alter doceat alterum, quia
 nullus ibi erit ignorans, ſed omnes ipſum fontem

& ſcientiæ deum uidebunt. Tunc uidelicet non
 per ſpeculum in ænigmate, ſed facie ad faciem ui-
 debunt eum, ſicut eſt in ipſa pulchra ſpecie ſub-
 ſtantie ſuæ, & in ipſo omne bonum omnemq; iu-
 cunditatem poſſidebunt. Ita ergo perfecte ſapi-
 entes erunt tunc omnes, quod iam non docebit
 unusquiſq; proximum ſuum quem amat, & unus-
 quiſq; fratrem ſuum, quē plus diligit, dicēs ei: Cognosce
 dominum. Quare non dicit alter alteri ut cognoscat
 dominum? Quia nullus ignorabit eum, nec opus
 erit doctore. quoniam omnes ſcient me à minore uſq; ad
 maiorem eorum. i. nec maior nec minor eorum igno-
 rabit. Minores & maiores dicit, quia ibi unusquiſq;
 que ſanctorum iuxta meſuram meriti ſui maior
 aut minor æſtimabitur. ſtella enim à ſtella differt
1. Cor. 15. in claritate. Siue minores, tempore poſteriores:
 maiores autem, tempore priores intelligi uoluit.
 Simul uidelicet promiſſam dei contemplationē
 accepturi ſunt omnes, & ideo uelut priores repe-
 riunt minores, quia minus dilati ſunt, ſicut in eua-
 gelico denario per ſimilitudinem declaratur, quē
 prius acceperunt, qui poſterius uenerunt ad uine-
 am. Vnde nunc nequaquam dicitur, à maiore uſq;
 ad minorem: ſed, à minore uſq; ad maiorem oēs
 ſcient me. Hæc itaque differentia eſt ueteris ac
 noui teſtamenti, quod illud in lapide, hoc in cor-
 de ſcribitur: ibi merces terra eſt, hic uiſio dei. In-
 ter quem & homines nulla niſi peccata nos ſepa-
 rant, quæ non niſi per eandem gratiam dimittun-
 tur. Vnde cū dixiſſet, quia omnes ſcient me à mi-
 nore uſq; ad maiorem eorum, mox addidit, quia
 propicius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum
 iam non memorabor. Quasi diceret: Vere cognosce-
 me manifeſta uiſione, quia remouebo parietem
 qui inter me & ipſos erat, & eos à facie mea ſepa-
 rabat. Quia propicius ero iniquitatibus eorum. i.
 per donum gratiæ meæ miſericorditer dimittam
 eis omnia, quæ inique. i. non æque egerunt. Contra
 proximos, & peccatorum quæ in ſeipſis ſine pxi-
 morum offenſione cōmiſerunt, iam amplius me-
 mor non ero: quia nec improperebo illis, nec p-
 pter hæc puniā illos, nec uiliores habebo. Pot eſt
 & in hac uita intelligi propiciatio iſta, uelut ſi di-
 cat: Ideo ad tantam gloriam in futuro perueniet,
 & regna ælorum intrantes ad conſpectum meæ
 maietatis eleuabuntur, quia dum hic adhuc uiue-
 rint, propicius ero iniquitatibus eorum, per noui
 teſtamenti gratiam deleſ illas: & peccatorū eorū,
 quia iam tēpus eſt expiationis, non memorabor

D icendo autem nouum, ueterauit prius.
 Quod autē antiquatur & ſeneſcit, pro-
 pe interitum eſt.

Q Deus dixit quia conſummabo ſuper domū
 iſrael teſtamentum nouum. Sed dicendo nouum, id
 eſt, in eo quod dixit nouum, ueterauit prius, id eſt,
 uetus eſſe docuit ſic finiendum. Non enim dixit no-
 uum, niſi reſpectu ueteris. Vel ueterauit prius. i.
 uetus factus eſt, & quadam ſeneſtute debilitatus: et
 hoc à tempore Ieremiæ, quo ſpiritus ſanctus di-
 xit nouum ſe daturum, prius ueterauit. Sed quod

A antiquatur, id est, quicquid antiquum iam incipit fieri in rebus inanimatis, & senescit, id est, senectutē habere incipit in rebus animatis, prope interitum est, id est, modicū iam distat à morte. Antiquitas enim & senectus prænunciant mortem. Quod uideri pōt in omnibus animatis & inanimatis. Nam cum antiquant & senescūt, uicina sunt morti. Sed prius testamentū iā antiquabat, dū Ieremias in pmissiōe gratiæ nominaret aliud nouū, sicq; iam prope interitū erat. Cum ergo Christus lōgo post tpe ueniret, necesse fuit ut illud iuxta carnales obseruatias interiret, qd tāto ante morti ppinquabat.

CAPVT IX.

Exod. 25. 37. **H** Abuit quidem & prius iustificatio-
nes culturæ, & sanctū seculare. Tabernaculum enim factum ē primū, in quo erāt candelabra & mensa & propositio panum, quæ dicitur sancta. Post uelamentum autē secundum tabernaculum, quod dicitur Sancta sanctorum, aureum habens thuribulum & arcam testamenti, circumtectam ex omni parte auro, in qua urna aurea habens māna, & uirga Aaron quæ fronderat, & tabula testamenti, superq; eam erāt Cherubim gloriæ, obumbratīa propiciatorium, de quibus non est modo dicēdum per singula. His uero ita compositis, in priorē quidem tabernaculo semper introibant sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes. In secundo autem semel in anno solus pontifex non sine sanguine, quem offerret pro sua & populi ignoratiā: hoc significāte spīritu sancto, nō dum propalatiā esse sanctorū uiam, adhuc priorē tabernaculo habente statū. Quæ parabola est temporis instantis, iuxta quā munera & hostiæ offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectū facere seruicē tē solūmodo in cibis, & in potibus, & in uarijs baptisimatibus & iustitijs carnis, usque ad tempus correctionis impositis.

¶ Diximus quia prius testamentū ueterauit & uetustate defecit, ut nouum surgeret, in quo daretur iustitia, quod & res ipsa indicat, nec potest negari. Nam & illud prius habuit quidem olim iustificationes culturæ, sed nō nō habet: habuit & sanctū seculare, id est, tabernaculū uel templum quod tūc caret. Vnde manifestum est, ipsum testamentum senio defecisse. Vel ita pōt cōtinuari. Nouum testamentum quod in corde scribit, perfecte iustificat. Sed & prius testamentū aliquam dedit iustitiā, qā quondā habuit quidē & ipsum iustificationes culturæ, iustificauit in aliquibus cultores suos, dū manus eorū à perpetratiōe peccati retraheret, & aliqua bona operari faceret, sed conscientiam intrinsecus nunq̃ iustificare potuit. Et habuit sanctū id ē, sanctuarium. Quod ideo sanctū dicebatur, quia ad honorem dei consecratum erat. Sed fuit

seculare, id ē, de rebus secularibus & transitorijs. **C** Aurum enim & argentum, lapides preciosi & ligna & cætera, de quibus factum est illud sanctuarium, res sunt ad seculum pertinentes, & cum seculo transeuntes, nullamq; stabilitatem in se continentes. & hæc omnia uetus testamentum habuit: sed nūc (sicut diximus) nihil horum habet. Nā dum dicitur, habuit quidem, subintelligitur, sed nunc non habet. hoc enim innuit, illud quidem. Nam & tabernaculo & templo caret, & iustificare iam suos cultores non ualet, sed magis à iustitia repellere & peccatores facere. Tabernaculū enim factum est primum, in quo erant candelabra & mensa, & propositio panum, quæ dicitur sancta. Nunc exponit illud sanctum seculare. Vere prius testamentum habuit sanctū seculare. Nam tabernaculum factū est primum & c. Primū tabernaculum dicitur respectu secūdi. Nā primū & secundū fecit Moyses, **Exod. 25.** iubēte & describēte dño, sed tñ utrūq; fuit unū tabernaculum, sed diuidebatur uelo quodā medio. habebat enim hoc tabernaculum triginta cubitos longitudinis, decem latitudinis, & decem altitudinis, rectum habēs æquale p totum, sicut in Aegypto & Palæstina mos est edificare domos. Sed, in medio dependebat uelum, quo sanctuariū & sanctuarij sanctuaria diuidebatur, ita positum, ut uiginti quidē cubiti lōgitudinis ad priorē domū, de cē uero p̄tinerent ad secundā. Et ita qd nunc dicit **A**postolus primū tabernaculū, habebat uiginti cubitos longitudinis & decē latitudinis, scdm v̄o de cē cubitos lōgitudinis & decē latitudinis. In primo **D** tabernaculo erat in parte australi candelabrū habēs septē ramos, q nūc ab Apostolo candelabra uocatur, & in parte septentrionali stabat mēsa, super quā erāt duodecim panes ppositionis, & añ fores ipsius tabernaculi positū erat foris altare holocausti. Quod tabernaculum cū his quæ in ipso erant, dicitur sancta. i. tabernaculum illud & quæ in eo erāt, dicebantur sancta, quia ad orationē & ad cultum dei & laudem cōsecrata erāt. Sed post uelamentum. i. post uelum qd in medio pendeat, erat secundum tabernaculum, quod dicitur sancta sanctorum. i. ipm tabernaculum cum his quæ in illo erant, uocabatur sancta sanctorū, id est, à deo sancta, ut quæ in primo tabernaculo erāt, respectu eorū nō uiderentur sancta. Et illud secundum tabernaculū habebat aureum thuribulum, in quo summus pōtifex adolebat incensum p salute populi. habebat & arcam testamenti, id est, quæ continebat testamentum, id est, decem præcepta legis, circumtectam auro, & ita quod ex omni parte, id est, ab exteriori & interiori parte: quia non solum exterius, sed & interius deaurata erat per omnia. In qua scilicet arca erat urna aurea habens manna, quoniam Aaron in tabernaculo posuisse legitur uas plenū manna, ut q nascituri erāt, possent nosse cibū, q patres eorū quādraginta annis in deserto passi fuerāt. & in eadē arca erat uirga Aaron quæ fronderat. Cum enim Aaron minus æstimaretur dignus sacerdotio, & nōnulli de alijs tribubus uiderent digniores, suscepit Moyses iubēte deo duodecim uirgas à singulis

A tribubus, & posuit in tabernaculo. Et altero die regressus, inuenit uirgā Aarō in tribu Leuī floruisse & fructum fecisse. Quo miraculo probatus est Aaron dignus sacerdotio, & reseruata est diligēter illa uirga in tabernaculo. Sed & dux *tabule testamenti*, in quibus decem praecepta legis scripta erant, continebantur in illa arca, quoniam ipse Moyses eas ibi posuerat. Et super eam erant duo Cherubim gloriae, id est, gloriose decorata, obumbrantia suis alis expansis propiciatorium, quod erat super eandem arcam, id est, quandam auream tabulā tantae longitudinis ac latitudinis, quātae erat & arca. Super quam tabulam quae propiciatorium uocabatur, hinc & inde stabant illa duo Cherubim ad ipsum propiciatorium inuoluta, & sese inuicem aspicientia. Quae tabula ideo propiciatorium dicebatur, quia desuper ea deus loquebatur Moyse uel pontifici, propicius & annuncians bonitatem suae uoluntatis. De quibus oībus non est modo in hac epistola dicendum per singula, quia plerumque est difficile de singulis: & haec quae diximus, intentioni sufficiunt, quoniam per ista patebit quid & alia sint ad allegoriam accipienda, nec in hoc tempore tenenda. Nonnullis autē uisum est pro magnitudine sacramentorum, quod omne tempus uitae praesentis ad haec explaganda idoneū neget Apostolus. Quod si uerum est, quomodo nos tantilli haec exponere ualebimus? Aliqua tamē de his breuiter dicere tentemus. Primum tabernaculum atque secundum, ecclesiam praesentem atque futuram signauit. Ipsa enim ecclesia partim adhuc peregrinatur in terris, partim iam regnat in caelis. Pars eius quae peregrinatur, figurata est (ut diximus) per primum tabernaculū: pars autē quae regnat, per secundū. Velum quod interpositum diuidebat primum tabernaculum a secundo, celum designauit, quod nos in terris laborantes adhuc sua interpositione separatur a regno quiescentium sanctorum. Primum tabernaculum habebat (ut diximus) uiginti cubitos longitudinis & decē latitudinis, rursusque decem altitudinis. Decē cubiti latitudinis, significat dilatationem fidelium in praeceptis dei, quae per decalogum legis designari solent. Viginti cubiti longitudinis, per seuerantiam eiusdem bonae operationis per auxilium geminae dilectionis. nam propter ipsam bonae dilectionem, quae sola bene operari facit, duplicatur denarius numerus, ut ad uigesimum perueniat: quia nemo sine charitate ualet in obseruatione mandatorum dei perseverare. Decem uero cubiti altitudinis, signauerunt expectationem supernae beatitudinis. id est, denarii quem accepisse leguntur, qui in uinea laborauerunt. In hoc tabernaculo erant candelabra aurea. Candelabra pluraliter ponit, quia licet unum esset, habebat tamen brachia septem. Erat enim in medio eius hastile, a quo procedebant brachia tria a dextera parte, & tria a sinistra. Primum tabernaculum (ut diximus) praesens est ecclesia, in qua militatur deo, & sacrificium bonae actionis offertur, antequam ueniat ad caelum. In qua est candelabrum, id est, Christus, fulgens lumine diuinitatis in medio fidelium, quod & ipsi candelabra aurea sunt, quia sapientia

lucent, quae per aurum designatur, & claritate bonorum operum. Ipse Christus est medius stipes, qui portat tria brachia a dextris & tria a sinistris: quia ipse est uera uitis, ex qua procedunt fructuosi palmites. Ipse est origo & concordia & caput omnium iustorum, quod sibi sanctos ueteris ac noui testamenti hinc & inde facit adherere. Omnes enim ab hoc fundamento confluntur, & a tanto principe ac medio bono & communi omnium lumine gubernantur. Nam tria brachia de sinistra parte tres uiri sunt Noe, Daniel & Iob. id est, tres ordines fidelium in ueteri testamento, scilicet rectorum, continentium & coniugatorum. Nam per Noe qui rexit in undis arcam, figurati sunt rectores: per Danielelem, cuius mira legitur abstinentia, abstinentes & continentes: per Iob, qui uxorem & filios habuit, coniugati. Similiter & alia tria de parte dextera, sunt electi discipuli Petrus & Iohannes & Iacobus, qui uiderunt gloriam transfigurati in monte, id est, tres ordines sanctorum, qui gloriam eius in caelesti regno uisuri sunt: hoc est, rectorum, continentium & coniugatorum. Qui dextri, id est, digniores sunt tempore gratiae, quod illi qui ante gratiam fuerunt, & ideo sinistri, minus digni sunt. Petrus uidelicet rector ecclesiae signauit, Iohannes autem caelibes, et Iacobus reliquos. id est, coniugatos uidentes. Et hi omnes uel doctrina uel exemplis bonorum operum lucent, et ceteris lumen suum spargunt. Ima pars brachiorum de hastili procedentium, erat quasi calami aurei, post scyphi, inde sphaerulae, tandem in summitate quasi lilia. Calami sunt sancti, qui in humido fontis sapientiae diuinae nutriti sunt, & coacti ad emittendum dulcem sonum in aures populi eorum, & resonantes laudem dei, ac dicentes: Immisit in os meum canticum nouum, carmen deo nostro. Ipsi sunt scyphi, dum alijs uinum scientiae quo pleni sunt propinant, ut eos spiritaliter inebrient, & desiderio supernae beatitudinis calefaciant. inde sphaerulae. id est, rotundi & perfecti ac uolubiles. Sphaera enim ex omni parte uoluitur, quia mentes electorum nec ulla aduersitatibus seculi retineri, nec prosperitatibus possunt corrumpi, quin in omnibus quae occurrunt, ad deum per sancta desideria perficiantur. Sicque tandem perueniunt ad lilia. id est, ad supernam patriam, quae floribus uernat aeternis, hoc est, a iacobus sanctis & omni amoenitate. Haec & huiusmodi sunt candelabra, quae nunc Apostolus in nostrae ecclesiae tabernaculo designat esse. Erat & mensa de lignis Sethim facta, & auro purissimo inaurata, et super eam duodecim panes deo propositi, qui erant de similibus, et habebant super se thus lucidissimum, ac per singula sabbata mutabantur, et erat Aaron et filiorum eius, ut comederent eos in loco sancto. Mensa de lignis Sethim facta, scriptura est diuina, de fortibus sanctorum patrum uerbis actibusque composita. Quae dum nobis quae sint aeternae beatitudinis gaudia, & quod ad haec perueniatur ostendit, cibum profecto nobis salutis ac uitae suggerit. Quae et inaurata est auro purissimo, quia sapientiae caelestis sensu clara refulget. Duodecim panes in ea, sunt duodecim apostoli et eorum uicarii. Qui recte uocantur panes propositionis, quia ut mentes fidelium ali

Iohan. 15.

Gen. 7. 8.

Danic. 1.

Iob. 1. 42

Matt. 17.

Exod. 25.

D

Psalm. 36

Matt. 20

A monia uerbi celestis reficiant, in propatulo semper sunt parati. Et bene iidem panes non de qualibet forma, sed de similia fiebant: quia quicumque alij uerbum uitae ministrant, primo ipsos necesse est uirtutum frugibus operam dare, quatenus ea quae praedicando admonent, etiam faciendo commendent. Quod autem super eos thus lucidissimum ponebatur, uirtutem purae orationis designat, qua iidem doctores ministrant ministerium suae praedicationis, simul & deuotionem operis domino commendat. Qui bene per singula sabbata mutabantur. Panes enim qui per sex dies operandi in mensa dei manserant sabbato, nobis mutantur, cum doctores sanctae ecclesiae qui completo tempore sui sancti laboris, aeterna in caelis quiete remunerantur, & alios post se in idem opus laborandi in uerbo, sub eiusdem spe retributionis relinquunt. Sicque fit ut mensa dei nunquam panis inops remaneat: sed ueteribus sublati, mox noui panes substituuntur. Comedeat autem Aaron cum filiis suis panes quod de illa mensa fuerant sublati, quia summus pontifex noster Christus raptos de hac uita suos electos in augmentum corporis sui, quod est in caelis, id est, summam illius electorum multitudinis introducit. Mensa stabat in parte aquilonis, candelabrum autem in parte australi. Et per aquilonem frigus insidelitatis uel malitiae potest intelligi, per austrum uero feruor charitatis & sanctae deuotionis. Congruum ergo fuit ut a parte aquilonis mensa staret: quia ne malitia tentationum a sinistra parte uenirens nos imbecilles inueniat ac superet, necesse est ut panis celestis doctrinae pascamur & confortemur. Si autem charitatis studio feruenter ad dexteram partem, id est, ad uirtutum exercitia transierimus, tunc candelabri luminibus illustrabimur, id est, lucidissimis sanctorum exemplis & dictis illuminabimur, ut omnia quae recte agenda sunt uideamus. Haec de primo tabernaculo breuiter attigimus. Secundum uero tabernaculum supernam Ierusalem designans, habebat decem cubitos longitudinis, & decem latitudinis, & simile decem altitudinis. Unde & Iohannes in Apocalypsi de eadem celesti Ierusalem dicit: Ciuitas in quadra posita est. Longitudo eius tanta est, quanta est latitudo. habet enim tam in longum quam in latum, uel etiam in altum decem cubitos. id est, euangelicum denarium perfectae beatitudinis: quia & in latitudine fraternae charitatis, & in longitudine uitae perennis, & in altitudine diuinae contemplationis beatitudinem possidet. Et illa celestis inhabitatio recte dicitur Sancta sanctorum, quia nihil ibi fit aut cogitatur, unde deus offundatur: sed sola ibi quae deo placeat, aguntur. Tanta est uidelicet illa beatitudo, ut nec possit nec uelut ibi quisque peccare. In duobus tabernaculis positum erat uelum, quo sanctuaria & sanctuarij sanctuaria diuidebantur: quoniam sancta ecclesia quae ex angelis & hominibus constans adhuc peregrinatur partim in infimis, partim iam in aeterna patria regnat in supernis, adhuc ciues suos, dirimere uelo caeli, habet adinuicem segregatos. In his sanctis sanctorum est aureum thuribulum, id est, preciosa humani

tas Christi, immunis ab omni peccato, & perfectissima sanctitatem habens: quae igne passionis impleta, suauissimum de se pro nobis emisit odorem deo, & nunc eiusdem passionis assidua remembrance semper interpellat pro nobis, & tale incensum offerre non cessat, quasi dicens: Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo. Idem mediator dei & hominum, qui solus paternus est consocius arcanorum, per arcam testamenti designatur. Nam & nouum testamentum ipse per seipsum dedit, & uetus quoad uoluit, clausum tenuit: & quando sibi placuit, intelligentiam eius de arcano secretorum suorum edidit. Et haec arca est in sanctis sanctorum, quia ipse saluator in quo sunt omnes thesauri sapientiae & scientiae absconditi, post resurrectionem suam ascendit super omnes caelos, & sedet ad dexteram patris. De constructione huius arcae legitur in Exodo: Arcam de lignis sethim compingite, cuius longitudo habeat duos & semis cubitos, latitudo cubitum & dimidium, altitudo cubitum similiter ac semissem, & deaurabis eam auro mundissimo intus & foris. Ligna sethim dicuntur esse leuis & imputribilis naturae, non multum a qualitate albae piniae distantia. Arca ergo de lignis sethim facta est, quia corpus dominicum ex membris totum stabat omni uitiorum labe carentibus. Et haec ligna sunt spinis similia, quia etsi non in carne peccati, in similitudine carnis peccati uenit. Longitudo arcae, longanimis patientia eiusdem redemptoris est, qua inter homines conuersatus est. Quae duorum cubitorum fuit, propter doctrinam & operationem quibus ipse resfulgebat. Semis, id est, dimidius cubitus, qui superadditur, tarditatem humanae fragilitatis discipulorum insinuat, quae sublimitas eius dicta uel opera necdum (putandum erat) capere ualebat, quam & ipse longanimiter ferebat. Latitudo arcae, amplitudo charitatis est, qua nos Christus dilexit. Quae in ipso capite nostro cubitum integrum habuit, quia perfecta fuit, & electos suos uiuificare studuit, dicens: Ut omnes unum sint, sicut tu pater in me & ego in te, ut & ipsi in nobis unum sint. Dimidius uero cubitus imperfectionem nostram designat, quia necdum in hac uita positi perfecte diligere deum sufficimus, uel dilectionem quam ergo nos habet comprehendere. Altitudo spes erat futurae sublimitatis, qua ipse uel seipsum post passionem glorificandum uel suos se glorificaturus esse prauidit. Habebat arca plenum cubitum in altitudine, quia dominus etiam corruptibili adhuc conuersans in carne, plenissime nouerat quanta uel sibi meriti ipsi, uel membris suis (quae nos sumus) esset gloria conseruata in futuro. Habebat & dimidium cubitum altitudinis, quia nostrae quoque paruitatis deuotionem libenter in suo corpore suscipit, qui pia quidem intentione futuram beatitudinem diligimus: sed necdum perfecte quae sit eius felicitas, capere ualemus. Arca intus & foris auro mundissimo deaurata est, quia assumpta a filio humana natura & intus uirtute spiritus sancti plena erat, & foris hominibus aperte spiritus sancti opera praemonstrabat. Hoc est quod Apostolus eam asserit circumtectam ex omni

psal. 149

Colos. 2

Exod. 25

Iohan. 17

Colos. 2

Apoc. 21

A uotum prouictoria fecit, atq; uictoriam adeptus est, nō uidetur temerarie uouisse, cui spiritus sanctus præsiderat: nec iniustū uotum uouisse, qui uictoriam pro qua uotū faciebat, consequutus est. Consequutio enim uictoriae testat deo uotum nō displicuisse. Nouit em̄ dominus secretas causas, ppter quas tale sacrificiū ei placere potuit. Et ipse lephye semetipsum potius in hoc spiritaliter mactauit, q̄a cum non haberet filiū aut filiam prater istam, oēm affectum eius rigore uoti superauit, & dolorē cōpassionis ardore fidei deuicit. Qui & iustitiam operatus est, quia satisfationabiliter & iuste principatum suscepit, & causas suas contra regem filiorū Ammon p̄ legatos iuste disseruit, & iuste bellum iniit, atq; populum Israel sex annis secundum legem dñi iudicabit. Vnde & repromissiones supernarū retributionū adeptus esse creditur. De David uero superflūū esse puto, demonstrare quōd per fidem regna deuicerit, cum constet eum tot reges impios uicte ante dñō peremisse. Iustitiā autem sic operatus est, ut dō illo diceret deus, Inueni David filium Iesse, uirum secundum cor meum, qui faciat omnes uoluntates meas. Sed & repromissiones adeptus est non solum de eterna uitā, sed etiam de aduentu Christi: quia & ipse beatitudinem eternam possidet, & eternus rex Christus de semine eius suscitatus est. Samuel q̄q; per fidem uicit regna Philistæorum, quia cum sa-
1. Reg. 16.
et deinceps per totum.
1. Reg. 3. 4.
5. 6. 7. et deinceps.

B clamauit ad deū pro Israel, & exaudiuit eum dñs. Nam in ipsa hora sacrificij contigit Philistæos intrare prælium contra Israel. Et intonuit dñs fragore magno super eos atq; exterruit eos. & cæsi sunt a facie Israel. factaq; est manus dñi super eos cūctis diebus Samuel, & reddite sunt urbes quas tolerat ab Israele. Liberatusq; est Israel de manu eorum. Sed & iustitiam ita operatus est Samuel, ut nec in modico reprehensibilis unq; inueniatur. Ideoq; repromissiones beatitudinis eternæ absq; ulla dubitatione adeptus est. Nonnulli quoq; sequentiū prophetarū, uel orationibus uel meritis suis deuicerunt reges, sicut orate Isaia cum rege Ezechia, percussit angelus in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia. & recessit turpis a Iudæa Sennacherib rex. Eliseus quoq; meritis suis obtinuit, ut Benadab rex Syriæ, q̄ diu Samariā obsederat, cū omni exercitu suo territus fugeret. Dñs autē audiri fecit in castris Syriæ sonitū curruū & equorū & exercitus plurimi, fugeruntq; Syri. & dereliquerūt tētoria sua & equos & alinos cū auro & opibus magnis. & hæc oīa diripuerūt filij Israel, ita ut fieret modius similæ statere uno, & duo modij hordei statere uno in porta Samariæ. Multaq; hmoi contra reges ipsos sancti pphetæ p̄ fidē egerūt, & iustitiā i oī cōuersatiōe sua tenuerūt ac repromissiones diuinas in regno cælorū adepti sūt.

Obtrauerunt ora leonū, extinxerūt impetū ignis, effugerunt aciem gladij, cōualuerunt de infirmitate, fortes facti sunt in bello,

lo, castra uerterunt exterorum, acceperunt C mulieres de resurrectione mortuos suos.

¶ Non solum super hoīes habuerunt antiqui sancti per fidem uictoriā, sed etiam super bestias adeo feroces, ut sunt leones, & super insensibilia elemēta, ut ē ignis. hoc est, *Obtrauerūt. i. obturata* & clausa fecerunt ora leonū, ut etiā ieiuni leones si de seruante non tangerent eos, sicut Daniel, quē *Dan. 6. 6.* illæsum in lacum leonū per noctis unius spatiū si *14.* des seruauit, aliq; uice sex diebus cum septē ieiunis leonibus in lacu clausus sine læsione perdurauit. Pluralis em̄ numerus pro singulari positus esse nunc intelligitur, in hoc quod dictū est, obturauerunt ora leonū, nisi & Dauidicū factum in hac sententiā memoratū accipiamus, qui dum pasceret gregē, uenit leo et ursus, tuleruntq; arietem, et ipse percussit eos, eruitq; pecus de ore eorum. illis conſurgentibus in eum, apprehendit ipse mentū eorum & suffocauit & interfecit eos. Alij per rorē fidei, *extinxerunt impetum ignis*, id est, uehementissimū ignē qui cum impetu uirtutis irruerat, sicut Moyses. Nā murmurantibus Hebræis, accensus est in eos ignis dñi, & deuorauit extremam partem castrorū, cumq; clamasset populus ad Moysen, orauit Moyses ad dñm, & absorptus est ignis. Similiter & Aaron alia uice *Num. 16.* extinxit impetum ignis, quando tollens thuribulum cucurrit ad mediā multitudinē, quam uasta bat incendium & obtulit thymiamā, ac stans inter mortuos & uiuentes, pro populo deprecatus est, & plaga cessauit. Sed & tres pueri in Babylone per fidem extinxerunt impetū ignis, cum quibus in fornacē descendit angelus dñi, & excussit flāmam ignis de fornace, & fecit mediū fornacis quasi uentum roris flantē, & non tetigit eos omnino ignis. Alij *effugerunt aciem gladij*, sicut Isaac quoq; *Gene. 22.* cum pater arrepto gladio uellet immolare, prohibuit angelus eum percuti: et sicut David, q̄ dum manu sua psalleret corā Saul, tenebat Saul lanceam & misit eam, putans quod cōfigere posset eū cum pariete. *Dau. 19.* autem declinauit a facie eius. Hoc & alia uice similiter factum est de euasione *1. Reg. 20.* iētus lanceæ. Vel effugarunt aciem gladij. i. exercitum accinctū gladio per fidem in fugā uerterūt, sicut Gedeon in armis armatos Madianitas, & Iudas Machabæus sæpe cum paucis fere innumeras hostium multitudines. Alij per fidem *conualuerunt de infirmitate*, id est, sanati a corporeo lāguore, sicut Job & Ezechias. Alij per fidem fortes et insuperabiles, *facti sunt in bello*, sicut Iosue & David & Iudas Machabæus. Nonnulli uerterunt in fugam *castra exterorum*, id est, alienigenarum, qui super se ueniebant, sicut Iudith & sæpe dictus Gedeō. No-
1. Mac. 3.
4. 5. et deinceps.
1. Reg. 19.
1. Reg. 20.
Iudic. 7.
1. Mac. 3.
4. 5. et deinceps.
1. Reg. 19.
1. Reg. 20.
Iudic. 7.

tantum uero, quod aliud est castra uertere, quoniam hoc fit etiam sine pugna, aliud fugare aciem gladij, quod fit pugna. Talia per fidem antiqui patres conſequebantur & temporalem felicitatem adipiscebantur, sed in nouo testamento non est tempus talium. Ante dedit talia dominus, nunc dat meliora. Ac si diceret: Discite homines per

A gratiam noui testamenti uitam concupiscere sempernam. Quid pro magno ita uos uultis à domino de morte liberari, sicut liberati sunt patres uestri, quoniam commendabat dominus etiam terrenæ felicitatis præter se non esse alium largitorē? Illa felicitas ad ueterē hominem pertinet, quæ ueritas ab Adam coepit. Ego autem sum Christus, non Adam. A ueteri ueteres fuistis, à nouo noui estote usque ad mortem. Unde ipse hoc uoluit in conspectu inimicorum pati, quo eum tanquam derelictum putaret, ut commendaretur gratia noui testamenti, qua disceremus aliam quærefelicitatē, quæ nunc est in fide, postea uero erit in specie. Sed sub ueteri testamento necesse fuit & temporalia bona sanctis præberi diuinitus. Ideo à uarijs periculis liberati sunt, quoniam clauferunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis, effugerunt aciem gladii, conualuerunt de infirmitate. Fortitudinē quoque & uictorias adepti sunt diuinitus, quoniam fortes facti sunt in bello, & castra uertebant exterorum. Magna etiā impetraverunt orādo, quoniam acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos. Sareptana quippe mulier, orante Elia, filium suum accepit de resurrectione uenientem, et per Eliseum sunamitis accepit natum suum de resurrectione sibi redditum.

3. Reg. 17

4. Reg. 4

B Alij autem dissentī sunt, non suscipientes redemptionem, ut meliorem inuenirēt resurrectionē. Alij uero ludibria & uerbera experti, insuper & uincula & carceres, lapidati sunt, secti sunt, tentati sunt, in occisione gladii mortui sunt.

Ostendit quanta per fidem sancti fecerunt, nunc autē ostendit quanta pro fide pertulerūt, ut quod suaserat fide multorum exemplis pluribus, persuadeat multis passionū imitationibus. Quidam patrum in uita sua per fidem à uarijs aduersitatibus erepti sunt. Sed alij eorum etiam pro fide dissentī sunt, id est, in supplicijs singula membra tenſi, non suscipientes redemptionē. i. ereptionem de pœnis quæ inferrebantur illis, ut inuenirent in seculo alio meliorem redemptionem præſenti quæ respuebatur. Hoc fecerunt septem egregij fratres cum matre, quos rex Antiochus flagris & taureis crucians, compellebat contra legem carnes porcinas edere. Qui cum dicerent, parati sumus mori, magis quam patrias dei leges præuaricari, iratus rex iussit ei qui prior fuerat loquutus, amputari linguam, & cute capitis abstracta, summas quoque manus ei & pedes præcidi: & cum iam per omnia inutilis factus esset, iussit ignem admoueri, & adhuc spirantem torreri in sartagine. Sic fecit de secundo, atque omnes septē & octauam matrem talibus tormentis consumpsit. Ita dissentī sunt in uarijs pœnis, atque manus & pedes ad percipiendum pœnas extenderūt & linguas protulerunt. Ac redimi à pœnis noluerunt, quia cum suaderet illis ut illicitas carnes ederēt & pœnas euaderent, non consenserūt. Optabant enim meliorem resurrectionē, sicut & tyranno dicebant. Tu quidem sceleratissime in præſenti uita nos perdis, sed rex mundi defunctos nos pro suis legibus

2. Mac. 7

in æternæ uitæ resurrectione suscitabit. & hoc quidem isti tali fide protulerunt. Sed alij experti sunt iustitiam do ludibria & uerbera, quæ & derisi sunt & uerberati, sicut Ieremias qui ait, Factus sum in derisum tota die, omnes subsanſant me. & de quo scriptum est, quia percussit Phassur Ieremiam prophetam, & misit eum in neruum. Et quasi parum esset pertulisse ludibria & uerbera, pertulerunt insuper & uincula & carceres. Per hoc enim quod dicit insuper, notat hæc quatuor eisdem personis illata fuisse. Et Ieremias uincula pertulit & carceres, quia sicut dictum est, Phassur in neruum misit, quem Sedechias rex in atrio carceris clauſit, & iterum cum uellet ire in terram Benjamin, & peruenisset ad portam Ierusalē, apprehendit eum custos portæ, dicens: Ad Chaldaeos profugis? & duxit eum ad principes. Quamobrem irati principes contra Ieremiam, ceciderunt eum in carcerem, ingressusque est in domum laci & in ergastulo, & sedit ibi diebus multis. Sic legitur Ieremias expertus esse ludibria & uerbera, insuper & uincula & carceres. Micheas quoque uerbera pertulisse legitur & carcerem atque ludibria. Nam cum rex Achab uellet ire contra Syros ad prælium in Ramoth Galaad, & prophetas suos consulisset, quos circiter quadringentos congregauerat, omnesque regi respondissent ut iret, quia prospere sibi euenturum foret, tandem Micheas adductus & interrogatus, respondit: Dominus dedit spiritum mendacem in ore omnium prophetarum tuorum, qui hic sunt. Accessit autē Sedechias filius Chanaan, & percussit Micheam in maxillam, & dixit: Me ne ergo dimisit spiritus domini, & loquutus est tibi? Ecce ludibria & uerbera, cum ante regē derideretur. & percutitur sine iudicio, & ait rex: Tollite Micheam & mittite eum in carcerem, & sustentate eum pane tribulationis & aqua angustiae, donec reuertar in pace. Ecce carcer, ubi & uincula forsitan fuerunt. Alij lapidati sunt, ut ille de quo scriptum est, quia spiritus domini induit Zachariam filium loiaðe sacerdotem, & stetit in conspectu populi, & dixit eis: Hæc dicit dominus, Cur transgredimini præceptum domini quod uobis non proderit, & dereliquistis dominum ut dereliqueret uos? Qui congregati aduersus eum, miserunt lapides iuxta regis iussus in atrijs domus domini, & interfecerunt eum. Sed & Naboth Iezraelites iniuste lapidatus est. In eo quod subditur, secti sunt, pluralis numerus per singularem positus esse creditur, quoniam de solius Iſaiæ passiōe dictum intelligitur, quia Hebræi certissime tradunt serra lignea à Manasse rege serratum esse. Alij tentati sunt uoluptatibus suasionibus aut secularium bonorum promissionibus, an diuelli possent à fidei iustificationibus. & sicut sanctus Ioseph, cui impudica domina dicebat, dormi mecum. & sicut Iudith, cui dixit Holofernes, Tu eris magna in domo Nabuchodonosor, & nomen tuum nominabitur in uniuersa terra. & sicut ultimus septem fratrum, de quibus supra diximus, quæ rex Antiochus non solum uerbis hortabatur, sed etiam iuramento affirma-

Ier. 20.

Ibidem.

Ier. 32.

Ier. 37.

3. Reg. 22.

2. Par. 24.

Matt. 23.

3. Reg. 24.

Gene. 39.

Iudith. 11.

2. Mac. 7.

A bat, diuitem se & beatum facturum, & translatū
 à patrijs legibus amicum habiturum. Alij uero
mortui sunt in occisione gladij, sicut octogintaquinque
 sacerdotes domini, quos Saul propter Dauid in-
uiscerucidaui, & sicut propheta domini, quos
 regina Iezabel interfecit.

Circuierunt in melotis, in pellibus capri-
 nis, egentes, angustiat, afflicti, qbus dignus
 nō erat mūdus. In solitudinibus errātes, &
 in mōtibus, & i spelūcis, & i caernis terræ.

¶ Circuierunt in melotis, in pellibus caprinis &c. Me-
 lota est (ut aiunt) uestimentum ex pilis camelorū
 factum uel ex caprinis pellibus. & quis in ueteri
 Iudæorum populo usus sit hoc indumento, diffi-
 le in scriptis aperte reperitur. sed Iohannes bap-
 tista q in hoc loco intelligi potest, legitur hoc usus
 fuisse. Iudith tñ cilicium habebat super lūbos su-
 os. & Isaiæ dictū est, Solue saccū de lumbis tuis. i.
 cilicium. Hoc indumento credimus & Eliā. usum
 fuisse, nonnullosq prophetas. Ferrur etiam me-
 lota uocari pellis animalis, qd dicitur taxus siue
 taxo. uel religiosi uiri domantes carnem suā, non
 molles & preciosas uestes habebāt, sed cilicij ute-
 bantur & asperis animalium pellibus, ut taxonū
 & caprarum. Vel circuierunt sic induti loca mul-
 ta, sicut Elias, qui iubente dō per uaria loca am-
 bulasse refertur. & sicut Iohannes baptista, qui ue-
 nit in omnem regionem Iordanis, prædicans ba-
 ptismum pœnitentiæ. Ipsi dico, egentes necessariijs
 corpori, q nihil habebant: angustiat cura animi,
 qm peccata populi plangebant: afflicti laboribus,
 quia persecutionem pro iustitia sustinebāt. Qui
 ne propter penurias & afflictiones uiderentur cō-
 temptibiles, subdit: Quibus dignus non erat mundus. i.
 tantæ dignitatis erant, quod mundus non erat dī-
 gnus conuersatione illorū. Vnde & Elias in cælū
 uiuus est translatus, atq Iohannes citius martyrio
 consummatus. Illi quoq erant egentes & angusti-
 ati atq afflicti, de quibus refertur, quia Iudas Ma-
 chabæus cum Ierusalem ab Antiochenis occupa-
 ta esset, secesserat in desertum locum, ibiq inter
 feras uitam in montibus cum suis agebat: & fœni
 cibo uescentes, demorabātur ne participes essent
 coinquinationis. Hi se à malitia mundi separaue-
 rant, & ideo dignus eis non erat mundus. de qui-
 bus intelligitur hoc quod Apostolus subiungit,
 in solitudinibus errantes & in montibus. Alij uero ad p-
 ximas coeuntes speluncas, & latenter sabbati diē
 celebrantes, cum indicati essent Philippo præpo-
 sito regis, flammis succensī sunt, eo quod uerbā-
 tur propter religionem & obseruantiam manu si-
 bimet auxilium ferre. & hos nunc dicit Aposto-
 lus in speluncis & in cauernis terræ mansisse. Speluncæ
 quidē naturales, cauernæ autē quæ manu uel ali-
 q casu factæ sunt. Elias in solitudinibus antea fue-
 rat in montibus & speluncis: qui fugiens Iezabel,
 uenit in Bersabee Iuda. Et perrexit in desertū uia
 unius diei, & inde ambulauit qdraginta diebus, et
 quadraginta noctibus usq ad montem dei Oreb.
 Cumq peruenisset illuc, mansit in spelunca. & au-

Matth. 3.

Marc. 1.

Iudith. 9.

Isaia. 20.

4. Reg. 1.

3. Reg. 19.

Luce. 3.

4. Reg. 2

Matt. 14.

Marc. 6.

2. Mac. 5.

1. Mac. 2.

3. Reg. 19.

3. Reg. 18.

Roma. 10.

D

x x ij

C

3. Reg. 18.

Roma. 10.

D

x x ij

C

3. Reg. 18.

Roma. 10.

D

x x ij

C

3. Reg. 18.

Roma. 10.

D

x x ij

C

3. Reg. 18.

Roma. 10.

D

x x ij

C

3. Reg. 18.

Roma. 10.

D

x x ij

C

3. Reg. 18.

Roma. 10.

D

x x ij

C

3. Reg. 18.

Roma. 10.

D

x x ij

C

3. Reg. 18.

Roma. 10.

D

x x ij

ditis ibi sermonibus dñi, reuersus ē idem per de-
 sertum. Sed & illi manserunt in speluncis uel ca-
 uernis, de quibus scriptum est, quia cū interficeret
 Iezabel pphetas dñi, tulit Abdias cētū pphetas
 & abscondit eos quinquagenos in speluncis, & pa-
 uit eos pane & aqua. Hucusq; Apostolus exem-
 plis eorum usus est, qui in fide testimonium con-
 quiti sunt. Superius uero, priusquā de fide tracta-
 tum inciperet, fere per totam epistolam argumē-
 tis utebatur. Egregius enim magister, sapientibus
 & insipientibus debitor, cum in Hebræis quosdā
 sapientes, quosdā uero tardiores cerneret, pru-
 dentiam sapientium argumentis superauit: tardi-
 tatem uero simplicium solis exemplis attraxit,
 quatenus & illos uictrix ratio frangeret, & istos
 ad maiora cōscendere imitatio blanda suaderet.

Et hi oēs testimonio fidei pbatī, non acce-
 perunt repromissionē, deo nobis melius
 aliqd puidēte, ut nō sine nobis cōsumarent.

¶ Multos haecenus memorauī, & hi omnes q̄s no-
 minatim uel tacitis nominibus in exēplū adduxi,
 probati sunt testimonio fidei. i. sic pbatī sunt in fide cō-
 stantes, ut bonū inde testimoniu habeāt. Ad hoc
 reuertit in cōclusionē, qd in exordio præmiserat,
 quia in fide testimonium cōsequuti sunt senes. Et
 quamuis in fide fuissent probati, non tñ acceperunt
 repromissionē. Quid est hoc? Nonne paulo superius
 dictū ē qdā eorum per fidē deuicisse regna, opera-
 tos esse iustitiā, & adeptos ēē repromissiones? Sed
 illi sancti & repromissiones adepti sunt, & pmissi-
 ones expectāt, quia beatitudinē animarū habēt,
 sed resurrectionē corporū p̄stolantur. Vnde bene
 superius dictū est, qd adepti sunt repromissiones,
 q̄si plures & uarias: nunc autē dicūt, quia non acce-
 perunt repromissionē, quasi unā singularem, qm
 uariæ sunt dignitates, quas animæ iuxta meritorū
 suorum distinctiones acceperunt, sed una est cor-
 porum incorruptio, quam generaliter expectāt.
 Non igitur acceperūt repromissionem, qm resur-
 rectio corporum quam deus sanctis suis repromi-
 sit, adhuc differt, ut simul oēs resurgamus, quate-
 nus in cōmuni gaudio oīm, maius fiat singulare.
 Ita expectāt adhuc, donec & nos occurramus, deo
 providente & sapiēter ordinante pro nobis aliquid me-
 lius, ut non cōsumarentur. i. ut non perciperent con-
 summatā beatitudinem animæ & corporis sine no-
 bis, q̄ ut ante nos consummarent. Cum em̄ adhuc
 nos expectant ad suam consummationem, ardē-
 tius op̄strā exoptant liberationem, & propter se
 & ppter nos atq pro nobis interpellant, ut citius
 à p̄sentis seculi miseria liberemur. Nos quoq et si
 propter nos ipsos desides, saltē ne diutius eos ex-
 pectare faciamus, festinare debemus, ob hoc etiā
 alacrius currere, qd nō tā diu expectabimus, qd diu
 expectauerūt illi. Propter huiusmodi causas de-
 us pro nobis melius ordinauit, ut nos expectarēt
 ad consummationem. Patriarche igit & prophe-
 tæ omnes, prophetarū spiritus, qui ad beatā uitā
 transierūt, nos ardentē gauisuros secū expectāt,
 nec est illis ex toto pfecta lætitia, donec qdāmo-

A do pro nostris erroribus dolent. Neque enim discendentes hinc scilicet, continuo integra meritorum suorum premia consequuntur, sed expectant etiam nos, licet morantes, licet desides, ut nobiscum perfectam beatitudinem consequantur. Propter hoc etiam mysterium illud in ultimam diem dilati iudicii custoditur, quia unum corpus est quod resurgere in iudicium dicitur.

CAPVT XII.

I Deoque & nos tantam habentes impositam nubem testium, deponetes omne pondus & circumstantes nos peccatum, per patientiam curramus propositum nobis certamen, aspicientes in autorem fidei & consummatorum Iesum, qui propositum sibi gaudio, sustinuit crucem, confusione contempta, atque in dextera sedis dei sedet.

Premiis exemplis fidei & patientiae sanctorum, in quibus fides solidata est in cordibus auditorum, subiungit illud quod fidei sociandum est, id est hortari incipit ad tolerantiam aduersitatum, ut sicut patres omnia per fidem aduersa patiundo uicerunt, ita & nos faciamus. Quasi dicat: Antecessores nostri tanta per fidem operati sunt & protulerunt. Ideoque & nos similiter pro fide sustineamus ad imitationem ipsorum. Nos dico, habentes impositam nobis ad perfectionem & umbraculum tantam nubem testium, id est tantam multitudinem sanctorum, qui de terris instar nubium consurgentes, ad sublimia celestis conuersationis uolauerunt ab omni sarcina terrenae cupiditatis, & ut nubes exemplo sui in uentibus tribulationum dant nobis refrigerium consolationis, atque compluunt nos inundantia doctrinae suae. Qui testes dicuntur, quia fidei testati sunt ore & passione. Testes enim latine, *μαρτυροι* graece dicuntur. Sed & bonorum operum testes fuerunt, quia in suis actibus testati sunt esse faciendam huiusmodi opera. Quorum nubes, id est densa multitudo est nobis imposita, ut nos protegat & exemplis suis confortet. Et nos hanc nubem leuem super nos habentes, deponamus, id est deorsum ponamus omne pondus, id est omnem grauedinem mundanae cupiditatis, & quicquid mentem nostram in infimis deprimit, ut leues effecti, ad nubem quae super nos est, euolentius & ei cōsocie-mur. Deponamus etiam peccatum circumstantes nos, id est ad alta eleuemur, & in imo relinquamus peccatum, quod inique nos impetit & circūuallat, dum in infimis cor habemus, sicut Zachaeus, qui per turbam Iesum uidere non poterat, ascendit in arborem ut uideret eum. Turba enim altior pusillum Zachaeum non finit uidere Iesum, quam inolita consuetudo uitiorum quae nos superauit & super nos excreuit, atque tumultus peruersarum cogitationum, quae sibi cor nostrum subdidit, non nos finit lumen diuinitatis intueri. Sed Zachaeus ascendit in arborem, relicta inferius turba, quia nos in arborem crucis debemus ascendere, crucifigentes carnem nostram cum uitijs & concupiscentijs, atque cor ad alta sustollere, si Iesum absque turbis nocentis obstaculo cupimus aspicere. Sic itaque deponamus omne pondus, & circumstantes nos peccatum. Postest etiam pondus intelligi sarcina peccatorum quae fecimus, quae sicut onus graue grauata est super nos. Peccatum uero quod circumstat, tentatio peccati, quae un-

dique imminet, & ab omni parte nos obsidet. Sed nos per confessionem deponamus omne pondus peccatorum quo grauamur, & per sublimem conuersationem deorsum relinquamus omne peccatum, quod nos in infimis circumstat & impugnat. Et sic abiecto pondere & superatis obstaculis, leues atque sublimes effecti, curramus, id est sine mora haesitationis cito transeamus per patientiam certamen martyrij, quod propositum est nobis ab infidelibus, qui propositum erunt aut nos a fide separare, aut uarijs tormentis cruciare. Vel a deo propositum est nobis, quod per immensa gratiae suae beneficia propositum, non solum ut in eum crederemus, sed etiam ut pro illo pateremur. Et ita sine murmuratione uel haesitatione curramus per patientiam agonem martyrij, aspicientes in autorem fidei, id est attendentes quanta pro nobis pertulit, qui fidem nobis & dedit & auxit, per quam nobis suadet martyrium. Ac si dicatur: Curramus propositum certamen, tum propter exempla multa praecedentium patrum, tum propter autorem fidei & consummatorum Iesum, qui tam magnus est, & ab eodem fidem acceptimus pro qua patimur, atque ab ipso consummadam plenam beatitudinem speramus. Ipse enim est & autor et consummator fidei, quia et eo autore fidem habemus, et eo consummator ad uidendum quod nunc fides creditur peruenimus. In hac aspiciamus, ne aduersis deficiamus, qui propositum sibi gaudio sustinuit crucem, id est qui propositum sibi in corde gaudium aeternum, ad quod per passionem erat transiturus, et sic libentissime pertulit supplicia crucis, contempta confusione, id est, neglecta omni uerecundia, dum irridere pendens in ligno. Vel propositum sibi a turbis gaudio, dum uellent eum facere regem, noluit ille gaudium huiusmodi suscipere, sed postmodum sustinuit crucem et illusiones et opprobria, continens omnem humanam uerecundiam. Omnia enim terrena bona contempsit, ut in illis non quae esset felicitas. Crucem sustinuit, atque ideo sedet in dextera sedis dei. Humiliavit enim semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis, propter quod et deus exaltauit illum. Non ergo frustra sibi gaudium resurrectionis et ascensionis proposuerat, dum pateret et irrideret, sed assequutus est illud gaudium. Itaque sicut ille propositum sibi gaudio sustinuit crucem, continens uerecundiam, et adeptus est fidei confessionem, sic et nos propositum nobis aeterno gaudio debemus pro fide eius omnia sustinere, et omnem opprobrium uerecundiam continere, ut ad sedis eius participationem mereamur peruenire. Dicit enim: Qui uicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut et ego uici, et sedeo cum patre meo in throno eius.

Recogitate enim eum qui talem sustinuit a peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem, ut non fatigemini animis uestris deficientes. Nondum enim usque ad sanguinem resististis aduersus peccatum repugnantes, & obliti estis consolatiois, quae uobis tamquam filiis loquitur, dicens: Filii mei, noli negligere disciplinam domini, neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit dominus, castigat; flagellat autem omnem filium quem recipit,

ephe. 4.
colof. 3.
1. petri. 2.

philip.

D
iohan. 6.

Luce. 19.

Apoc. 3.

Galat. 5.

Prouer. 3.

psal. 37.

Apoc. 3.

A ¶ Dixi quia debemus aspicere in auctore fidei
p nobis crucifixū. Et iustū est sic fieri. Nā recogita
te. i. assidue cogitate eū qualis & quantus sit, qui susti
nit contradictionē talē. i. tam tu sp̄s & tā uehementē,
dum ei cōtradiceret & digeretur, Blasphemauit,
Matt. 26. Iohan. 19. & scdm legem debet mori, quia filiū dei se fecit. et
nō a quibuscunq; sed a peccatoribus hāc sustinuit,
qd est indignius: nec saltē aduersus mēbra sua, sed
aduersus semetipsum. hūc assidue recogitate ad imitā
dum, qui cū sit tā sanctus & tā immunis a p̄cō &
tā magnus, patientē tolerauit p̄cōres, qui ei cōtra
dicebant et illudebant, et post crucifigebāt eum,
hunc inq; recogitate, ut ppendētes qualia et quāta
ipse pulit, nō fatigemini in aliquibus aduersis, defici
entes aīs uestris. i. licet corpore deficiatis, mēte tñ ua
lidi & insuperabiles perduratis. Nec debetis defi
cere, quia parua sunt quæ adhuc pertulistis. Cur
enim reatum defectionis subiretis, qui non grauē
passionis uehementiā sustinetis? Cur corrumpere
mini fidei defectione, qui adhuc caretis sanguinis
effusione? Nam etsi uestra iam amisistis, nondū ta
men usq; ad sanguinem. i. usq; ad sanguinis effusio
nem restitistis repugnantes. i. iterum iterumq; pugnantes,
nō dico aduersus peccatores. i. aduersus homines,
sed aduersus peccatū, quod illi uobis suadent, dū uos
a fide reuocare conantur, uel aliquid illicitū face
re uos hortantur. Nondum peruenistis ad effusio
nē sanguinis. Et iam tædio segnes effecti, obliuiscitis
consolationis, quā dei sapientia uobis p Salomonē
exhibet in aduersis. Quasi dicat: Culpādi estis, qd
illam consolationem iugiter in memoria non te
netis. Vel per interrogationem pōt legi, Nondū
restitistis usq; ad sanguinem, & iam estis obliuisc
consolationis? Non debuissetis illius esse obliuisc
consolationis? Quæ cōsolatio legitur uobis. i. q̄ uerba consolatoria di
rigunt ad uos per dei sapientiā, quæ Christus est,
a q̄ fit cōsolatio. loquitur uobis, non tanq̄ seruis neq;
saltē tanq̄ amicis, sed potius tanquā filiis, qd est dul
cius. Christus enim pat̄ est credentium, sicut ipse
demonstrat, cū dicit: Non possunt filij spon̄s ieiu
nare, quādiu cum illis est sp̄s. Et ideo unicuiq;
fidelīū aduersa patienti loquit in puerbijs, dicens:
Fili mi, noli negligere. Mi, aduerbium blādientis. No
li negligere. i. nō sit tibi uoluntas negligendi, hoc
ē, uilipendēdi disciplinā. i. tribulationes p q̄s potes
discere, quod ideo uult deus te tribulari, ut possis
uelut aurū igne tribulationis pbari. Vel hoc pōt
ibi discere, quia sicut nunc qui filius es non parcit,
quanto magis in iudicio non parceret aduersarijs?
Ex hoc etiā qd disciplina est, nō debes negligere
tribulationē quā pateris, & ex eo qd dei est. Disci
plinā quippe dei negligere, est tribulationē recu
sare uelut inutile, cum necessitas patiendi eam in
gruit. neq; fatigeris. i. neq; lassescendo deficias, dum ar
gueris. i. reprehenderis ab eo qui dominus est & tu
us & omnium. Licet enim sis adoptatus in filium,
tamen debes cognoscere dominum. Et patienter
debes aduersitatem sustinere, quoniā ipsa aduer
sitate argueris & increparis a domino de malis, q̄
fecisti, ut recogites ea & corrigas. Ideoq; peccatis
tuis humiliter imputa, quicquid aduersi pertule

ris. Nec debes fatigari dum sic argueris, quoniā
dominus castigat, id est, castum agit, hoc est, per tri
bulationes facit a uitijs castū eum, quem diligit. Nec
solummodo castigat & emendat uerberibus eū
fidelem quem diligit, sed etiam omnem filium flagel
lat quem recipit, id est, quem post culpam primi p̄
renis ad se reuocat. Omnem & maiorem & mino
rem flagellat quem recipit. Et tu forte dicis, exce
ptus ero. Si exceptus eris a passione flagellorū, ex
ceptus eris a numero filiorū. Ne te sine flagello fu
turū spes, nisi forte cogitas exheredari. Alii em̄
nullus recipit in hæreditate æterna. Omnē flagel
lat quem recipit. Nullus exceptus, nullus sine fla
gello erit. Ita omnem flagellat, ut etiam unicū su
um. Vnicus ille licet sine peccato, nō tamē sine fla
gello. Patet ergo qui sine p̄cō flagellat unicū, nō
in unū a flagello relinqt cum p̄cō adoptatum.
Oem flagellat q̄libet modo, uel per malos hoīes,
uel per malos angelos, uel p damna rerum, uel p
infirmatē corporis, seu p aliud qd aduersariatis.

In disciplina pseuerate. Tanquā filijs uo
bis offert se deus. Quis enim filius, quē non
corripit pat̄? Quod si extra disciplinā estis,
cuius participes facti sunt oēs, ergo adulter
ri, & non filij estis. Deinde patres qdem car
nis nræ eruditores habuimus, & reuereba
mur eos. Non multo magis obtemperabi
mus patri spiritui, & uiuemus. Et illi qdē
in tēpore paucorū dierum scdm uoluntatē
suā erudiebant nos, hic autē ad id quod uti
le est, in recipiendo sanctificationem eius.

¶ Quia omnis filius flagellatur, ut in hæredita
te quam per Adam pdiderat, recipiatur, ideo per
seuerate in disciplina quam inclūstis. i. in aduersita
tum tolerantia. Non enim potest erudiri quisquā
sine labore, quia uirtus in infirmitate perficitur. Et
uos ad magnam rem his disciplinæ flagellis erudi
mini, quia tanquam filijs offert se deus uobis, ut cum be
ne flagellis eius eruditi fueritis, possideatis eū p̄
ennit ut patrem, & ipse uos ut filios. In alijs codi
cibus non est se, sed tanquam filijs uobis offert de
us. Quod idem significat. Quia tanquam filijs of
fert uobis, ut perseueretis in disciplina, & perue
niatis ad hæreditatē, atq; in hoc quod disciplinam
ad patrē se ostēdit, Visito (inquit) in uirga inig
tates eorum, & in uerberibus peccata eorum, mi
sericordiam autē meam non auferam ab eis. Non
ergo nō mīa uocantis est, sed & uerberantis atq;
flagellantis. Sit itaq; manus paterna super uos, etsi
honi filij estis. Nolite repellere disciplinam eius.
Det disciplinā, dum nō auferat mīam. Cēdat cō
tumaces, dum tñ reddat hæreditatē. Si promissa
patris agnouistis, nō timeatis flagellari, sed exhæ
redari. Non tā amara nobis esse debet qd flagel
lat, q̄ dulce qd recipit. Quō enim non flagellat cu
stodiens paruulos dñs, quos grandes quærit hæ
redes? Nec mirū si ipse flagellat eos, quia hoc facit
omnis pater de filio, quem diligit & sapientē uult
esse. Nam quis est filius, quē non corripit pater eius, dū
xx iij

Locus ob
scurus.
psal. 88.

psal. 114.

A errare in aliq̄ uiderit? Videmus em̄ hoīes in filiis suis hoc facere. Aliq̄n̄ iā desperatos filios suos dimittūt uiuere quō uolūt. At q̄ spem habēt, flagellant illos. Quos oīno uiderint sine spe & indomitōs esse, dimittunt ut faciāt qd̄ uolunt. Iā q̄ dimittunt facere qd̄ uolunt, nolunt p̄mittere ad h̄reditatē suā. Quē aut̄ flagellant filiū, huic ipsā h̄reditatē seruāt. Cū ergo flagella deus filiū, currat ille sub manu patris flagellātis: q̄a dū flagellat, ad h̄reditatē erudit. Nō sit rā uano & puerili sensu, ut dicat, Plus amat pater meus fratrem meū, cui p̄mittit facere q̄cqd̄ uult. Ego si me mouerō cōtra iussionē patris mei, flagella inuenio. Tu gaude sub flagellis, q̄a tibi seruāt h̄reditas. Ad tēpus emēdat, ne in æternū dānet. Alijs aut̄ ad tēpus parcit, sed in æternū illos dānabit. Oēm filiū pater suus flagellat, & per uerbis disciplinæ castigat. Qd̄ si uos estis extra disciplinā paternorū & uerbum, cuius disciplinæ participes facti sunt oēs filij, ergo adulteri estis, & nō filij estis. i. cum nullus filiorū absq̄ disciplina patris sit, si uos in disciplina dei q̄ uos paterna bonitate castigat, nō manetis, tunc nō filij dei estis, sed potius ex adulterino corruptore, q̄ diabolus est, nec iure pater uocat, geniti. Non em̄ iure pater appellari pōt, q̄ ex adulterio genuerit. Deus nanq̄ legitimus pater est fidelij. diabolus aut̄ non pater, sed corruptor est. ideoq̄ non filios, sed adulteros gignit. Tales sunt q̄ in p̄senti uita flagellum dei nō sustinēt, quibz nomen Christianitatis habeant. Propter has causas debetis in disciplina manere. Deinde propter ista, quia patres quidē, sed carnis nostræ habuimus eruditores, & reuerentiamur eos. i. reuerentiā exhibebamus in subiectione & obedientia, ergo non. i. nōne multo magis obtemperabimus patri spiritui? i. obtemus deo, qui spiritalis pater noster est. Nam obedientia sola uirtus est, quæ hoīem deo conciliat, sicut econtra tumor. i. inobediētia, lōge à deo separat. Quid em̄ aliud est inobediētia, q̄ nolle subdi deo. i. suū uelle esse potestatis? Nonne multo magis obtemperabimus patri spiritui. i. deo, qui formauit hoīem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum uitæ? Non enim de materia fecit spiritum hominis sicut corpus, sed de nihilo per insufflationē suam creauit, & ita se patrem spiritus esse quodāmodo monstrauit. Ideo etiā pater spiritui dicit, quia nos in baptismo secundum spiritum genuerunt. Et huic magis q̄ carnalibus parentibus obtemperare debemus, quia hoc facientes in æternū uiuemus. Carnales autem patres pater utilitatis p̄ferre possunt. Quid enim tibi potuit p̄stare pater tuus, quia corripuit, qui uerberauit te? Nunquid p̄stare potuit ut uiueres in æternū? Quod nō potuit p̄stare sibi, q̄n̄ p̄staret tibi? Propter pecuniam suam quantulamcūq̄, quā de labore collegit, erudiebat te flagellis, ne tibi dimissam male uiuendo perderes. Qm̄ reliquit tibi, quod nec tenere hic poterat, nec auferre. Non enim aliquid tibi dimisit, quod ip̄suis esse posset. Cessit, ut succederes. Deus aut̄ tuus, redemptor tuus, castigatō tuus, pater tuus, erudit te ut accipias h̄reditatē, ut non efferas patrem, sed h̄reditatē habeas. ip̄m

Locus obscurus.

pater. Ad hanc spem erudiris, & murmuras. Erit enim tunc deus oīa in omnibus. Nec erit ulla infelicitas quæ nos exerceat, sed felicitas sola quæ pascat. Ipse autē pastor noster, dñs noster, ip̄e pater noster, honor noster, diuitiæ nostræ. Quicūq̄ hic nobis uaria querimus, ip̄se nobis unus omnia erit. Ad hanc spem domamur, & domitor intolerabilis habet. Nam carnales patres antea nos domuerunt, & illi quidem uerbis erudiebant nos secundum uoluntatem suam, id est, in his quæ uolebant, uidelicet in uanis & caducis, in tempore paucorum dierum, dū essemus pueri: hic autem, scilicet pater spirituum, erudit nos ad id quod est utile. i. ad fidem & bonam cōuersationem, in recipiendo sanctificationem eius, id est, cum recipimus disciplinā eius, quæ nos non solum à peccato mundat, sed & sanctificat.

Omnis autem disciplina in p̄senti quæ uidetur non esse gaudij, sed mœroris, postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitiæ. Propter quod remissas manus & soluta genua erigite, & gressus rectos facite pedibus uestris, ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur.

Monuit eos in disciplina perseverare. Sed quia illi poterant obijcere grauem & asperam esse disciplinam, respondet id ip̄e prior, & occurrit cōgitationibus eorum atq̄ soluit obiectionē. Quasi dicit: Hortor uos stare in disciplina, sed fateor uerum esse quod sit aspera. nam Omnis disciplina, id est, afflictio, quam quisque pro peccatis suis patitur ut corrigat, in p̄senti quidem, id est, inter ipsos dolores molestiæ uidetur sufferenti esse non gaudij, sed mœroris, quia corpoream feriendo perturbat lætitiā. Disciplinam nanque, quam græci appellant παιδείαν, ubi scripturæ nostræ ponere cōsueuerunt, ubi intelligenda est per molestias eruditio, sicut in hoc loco. Pædia quippe in Græco habet iste locus epistolæ. Disciplina uero quæ à discendo uocatur, per quam res quæque discitur, ut sciatur, in istum dicitur. Disciplina quæ flagellando corrigit, uidetur esse mœroris, sed non ita uidebitur, si quis futura cogitauerit. Nam cogitantibus sola p̄sencia, uidetur intolerabilis, sed cogitantibus æterna sit exoptabilis. Nunc quidem mœroris esse uidetur, sed postea, id est, in alia uita reddet fructum, id est, fructuosam remunerationem. fructum dico iustitiæ, id est, quem iustitia meretur. Et ille fructus erit pacatissimus, quoniam sine ulla uel corporali uel spiritali aduersitate possidebitur in omni pace. Et quibus reddetur exercitatis per eam, id est, per disciplinam. hoc est, ideo tūc alta pace fruuntur absque molestia, quia nunc paterna exercitantur disciplina. Propter quod, id est, quia tanta requies in futuro seculo per exercitationem p̄sentis disciplinæ acquiritur, uos qui mœrore affecti propter flagella disciplinæ torpueratis à bonis operibus, erigite iam alacriter ad bene agendum pro superna mercede manus remissas, id est, pigras in elemosynis. Vel manus remissas. i. desideria tepentia sursum erigite ad deum, & genua soluta. i. cōsue-

A tudinem fluxā erigite ad statum rectitudinis, & gressus rectos facite pedibus. i. actionibus uestris. Ad uirtutis enim statum dum nūc erigitur fluxa cōsuetudo, quo desiderium contuetur, illuc gressus operibus efficaciter nō sequitur. Pedibus. i. affectionibus cogitationū uestrarū facite rectos gressus operū bonorū, ut quo uocat intētio, sequatur opatio. *ut non erret quis à recta uia fidei claudicās. i. in celsu cogitationum uel actionū suarū titubans, ut ille qui carnales legis obseruatias simul & euāgelium tenere uolebat, uel sicut qui nunc & in futuro seculo uolebat esse sine flagello. Non ita claudicat q̄s, quia tuuc erraret à uia rectitudinis exorbitās, sed magis. i. potius sanetur ab omī languore pedū cordis, ut fortis & rectus incedat per uiam iustitiæ.*

Rom. 4. 12.

Pacem sequimini cum omnibus et sanctimoniam, sine qua nemo uidebit deum, cōtemplātes ne quis desit gratiæ dei, ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediāt, & per illā inquinentur multi: ne quis fornicator aut p̄fānus ut Esau, qui propter unam escā uendidit primitiua sua. Scitote em̄ qm̄ & postea cupiēs hāreditare bñdictionē, reprobatus est. Nō em̄ inuenit poenitentiā locum, quāquā eū lachrymis inquisisset eam.

Gen. 25.

Gen. 27.

¶ Monet qualiter cum hōibus sit cōuersandū.

Pacem (inquit) sequimini non cum quibusdā, sed cum omnibus. i. iura pacis erga omnes hōies ita sectamini, ut etiam cum illis qui uos persequuntur, pacē teneatis. Nā sunt nonnulli qui dum plus sapere q̄ necesse est studēt, a proximorū pacē resiliunt, dū eos uelut hebetes stultosq̄ contēnunt. Quod p̄o de duabus his uirtutibus diximus, hoc & de alijs omnibus sentiēdum est. Contra quod discordiæ malū, recte nūc Apostolus monet. Pacē sequimini cum oībus. i. à pace cōcordiā nuncq̄ recedatis, ut cū aliquo hōie discordiā habere incipiat. *¶ Sanctimoniam sequimini. i. castitatem mentis & corporis. uel sanctimoniam. i. p̄fectionē in bonis opibus. si ne qua pace uel sanctimoniam, nemo uidebit deum. Valde terruit Apostolus, sed nō nisi amatores. Nō em̄ dixit pacē sectamini cū oībus & sanctificationem, quā qui nō habuerit, æterno igne cruciabitur: sed dixit, sine qua nemo uidebit deū. Amatores: ut uoluit esse boni, non formidatorē mali, & ex eo ipso quod desiderabas terruit. Si em̄ amas uidere deū tuū, si in hac peregrinatiōe illius amore suspiras, ecce p̄bat te deus tuus. Quasi dicat tibi: Ecce fac q̄d uis, imple cupiditates tuas, excede nequitia, dilata luxuriā: quicquid libuerit, licitum puta. Nō te hinc punio, nō te in gehennā mitto, faciem meam tm̄ tibi negabo. Si expauiisti, amasti. Si ad hoc q̄d dictum est, faciem suam tibi negabit deus tuus, cōtremuit cor tuū, si in nō uidēdo deū magnā poenā putasti, gratis amasti. Ergo pacē sequamur, sine qua nemo uidebit deū. Nā unde uideamus deū nō habebimus, si cōtēdēdo in nobis ipsum oculum extinxerimus. Quā stulti essent duo uolentes uidere solē oriturū, si contenderent inter se q̄ parte oriturus esset, & quō uideri pos-*

set, & nata inter se cōtrouersia litigarent, litigādo se caderēt, cādendo oculos suos extinguerēt, ut illū ortū uidere nō possent? Igitur ut deum uidere possimus, fide corda mundemus, charitate sanemus, pace firmemus: quia hoc ipsum unde indicē diligimus, iā ex illo est quē uidere desideramus. Sed & sine sct̄imonia nemo uidebit deum. Vnde Iohānes cū dixisset, scimus q̄a cum apparuerit si miles ei erimus, qm̄ uidebimus eum sicuti est, cōtinuo subiicit: Et oīs q̄ habet spēm hāc in eo, sanctificat sē, sicut & ille sanctus est. Studendū itaq̄ est paci & sanctitati, ut idonei simus eum uidere. Has (inquit) duas uirtutes sectamini, ut & sct̄i sitis, & p̄pter sct̄itatem uestrā à pace p̄fectorū nō recedatis, sed curā de illis habeatis, cōtemplantes ne quis ex illis uel ex uobis desit gratiæ dei, q̄ uobis adest, ut per eā & pacem & sanctimoniam & cetera bona sectari possitis. Prauū est enim ualde, si quis uelutrum gratiæ dei se subtrahat: cū ipsa se gratia uobis oībus ingerat. Cui se per peccatū subtrahit & illā à se reijcit, qui magis delectationi suæq̄ celestī gratiæ cōsentit. Vnde subiungitur: Contēplantes ne qua radix amaritudinis. i. ne qua inchoatio delectationis peccati impediāt illam gratiā. Quæ peccati delectatio uerius dicitur amaritudo, & ideo est uitāda. Ne q̄ radix amaritudinis. i. ne qua delectationis inchoatio, & ne q̄ cogitatio malitiæ sursum germinās. i. in actionem erumpens, impediāt iter uestrum ad cælū. Radix enim in malis cogitationibus accipitur, germē autē in malis operibus atq̄ sermonibus: q̄a quod latet in radice, mōstratur in germine. Et intelligitur ista radix uel infidelitatis uel peccati delectatio, nascēs in corde, uel alia quælibet nequitie affectio. Et cōtēplandū est diligenter, ne sursum in actionē uel in sermonem germinans ut lolīa, impediāt tritūcum uirtutū eius in quo sic germinauerit, & deinceps per illam inquinentur multi, accipientes ab eo exemplū nequitie uel infidelitatis. Ideo enim cauēdum est, ne talis radix germinet: q̄a quod in uno germinauerit, in alios diffunditur. Dēinde p̄ partes ostendit Apostolus hanc amaritudinis germina, & aliq̄s ludæorū notat. Cōtemplantes, inquit, ne quis sit fornicator aut p̄fānus. i. à conuentu fidelitū alienus, sicut Esau, qui pro amore gētilium mulierū sequestrauit se à semine Abrahæ, & offendit patrē suū & matrē, atq̄ propter unā escā. i. p̄pter lentē quam frater eius coxerat, uendidit ei primitiua. i. primogenita sua, scilicet dignitatem q̄ illi debebatur ex eo q̄ prior natus erat, p̄pter quā & à patre bñdictionē accipere debebat. Sed ita fuit p̄fānus. i. p̄cul à religione, ut propter uētris ingluuiem uenderet bñdictionē. Quāuis em̄ ex sct̄is parentibus esset natus, tm̄ male uiuendo degenerauit, & à semine Abrahæ (sicut dictū est) se sepauit, nec p̄missiones Abrahæ factas hāreditauit. Ita & nunc inter Hebræos intelligit Apostolus in spū uidisse aliquos sectatores Esau, in fornicatiōe et neglectu religiōis & ingluuie uentris. Nā quos lex terrendo cōpescēbat à nequitia fornicationis, nūc sub gratia q̄si libere fornicabatur, q̄a nō statim puniebantur, sed ad poenitentiam

1. Iohan. 3.

Gen. 25.

A expectabant. Vel fornicator erat, quisquis inter eos carnalē legis obseruantia uelut cōcubinā cū fide tenebat: profanus uero, quisquis fidē prorsus negligebat, sicq; primitiua sua .i. primatum quē apud deū habere posset, uendebat minori fratri. .i. pmittebat gentili populo ad fidē uenienti, accipiēti lentis elcam rufam. .i. delectationē peccati, qd per sanguinē designari solet. Et ita more Esau degenerans à fide & religione spiritualiū patrum, à quibus p euangeliū in Christo genitus fuerat, promissiones supnæ hereditatis cōsequi dignus non erat. Hæc itaq; timens Apostolus, monet eos blāde, ne sit inter eos q; fornicator uel pfanus, sicut Esau, q; propter unius uilis elcæ cupiditatē dedit priatus sui dignitatē. Nec debetis (inqt) eē sicut ille, q; reprobatus est. Nam scitote quoniam & postea. .i. postq; priogenita sua uendiderat, cupiens hereditare benedictionē quæ priogenito debebat, reprobatus est à deo. Licet em̄ pater eum bñdicere uellet, diuina tñ dispensatiōe factum est, ut fratrē eius pro illo bñdiceret. Sicq; diuinitus reprobatus est ab acceptiōe bñdictionis, quis pater eū ad bñdicendū elegisset. Non enim inuenit tūc locū pœnitentiæ, quanquā inquisisset eā cum lachrymis. Nā cum de uenatu redisset, & agnouisset quod Iacob bñdictionem quam ipse expectabat, accepisset, uehemēter doluit & fleuit, qd & antea primogenita & nūc bñdictionē pdidisset. Sed licet hubertim fleret, tñ pœnitentiæ locū non inuenit, per quā primogenita q; dudum uendiderat, recuperaret: uel bñdictionē quā frater eius acceperat, ipse sumeret: q; sero fleuit, & sero pœnitentiā quaesiuit. Impossibile em̄ iā erat mutari qd factū fuerat. Sic & uos p̄cauete, ne cū post mortem debetis recipere bñdictionē, reprohemini, & locū pœnitentiæ tunc non inueniatis, si modo primatū uestre dignitatis ppter breuē aliquā delectationem pdideritis. Tarde em̄ in illo seculo quaeritur pœnitentia, cū iā fratres nostros bñdictionē quā sperabamus, accepisse cognouimus, & nos sine benedictione relictos esse. Nunc enim tempus est pœnitentiæ, non tunc.

Exod. 19.
20.

Exod. 19.

Non em̄ accessistis ad tractabilē et accessibilem ignē, & turbīnē, & caliginē, & procellā, & tubæ sonitū, & uocem uerborum: quā q; audierūt, excusauerūt se, ne eis fieret uerbū. Nō enim portabāt quod dicebatur: Et si bestia tetigerit montē, lapidabitur. Et ita terribile erat quod uidebatur: Moyses dixit: Exterritus sum & tremebundus. Dixi ne q; uestriū desit gratiæ dei. parata est enim uobis. Non enim accessistis ad aspiratē legis quæ nūc describitur, ut ecōtra intelligatur suauitas gratiæ. Nō accessistis ad ignē, q; in uertice Sinai ardebat, tractabilem .i. palpabilem & accessibilem. .i. ad quem motu corporis accederetur, sed ad spūm sc̄tū, qui ignis est cōsumens p̄tā, & accēdens in mente charitatē: qui non palpatur corporaliter, q; spūs est: nec ad eū motu corporis, sed affectu cordis acceditur, quia nusquā localiter est. Non accessistis ad ignem & turbīnem, & caliginem, &c.

Hæc in datione legis facta sunt, ut corda Iudæorū cōcuterentur, ne auderent legem transgredi. Sed nō ita in nouæ legis acceptiōe factum est. Omnia enim suauiter & dulciter indicantur nobis, ut non ex timore, sed ex amore seruiamus. Et nō accessistis (inqt) ad turbīnē. Turbo est uis uentorū cum grādiue & pluuiā, & significabat impetū uirtutū, quæ magis per legem dñata sunt. Sed mō uenitur ad serenitatem uirtutū per gratiā sancti spūs. Es nō accessistis ad caliginem. .i. ad obscuritatē legis, sed ad clarā intelligentiā. Et ad procellam, quæ tunc facta est, nō accessistis, sed ad tranquillitatem. Procella enim .i. tempestas quæ est maior q; turbo, & quæq; p̄pellit, ipsa est seruius peccati sc̄dm operationē, q; p legē trahebāt hoies. Modo autē p̄fecti requiescunt à uitijs. & ad tubæ sonitū nō accessistis. Tubæ enim sonus qui est signū motiōis ad bellū, motus delectationis est, qui nō per legem, sed per gratiā sopitur & extinguitur. & nō accessistis ad uocem uerborū, quam qui audierunt excusauerūt se ne eis à dño fieret uerbū, qñ p̄territi ac pauore concussī steterunt procul, dicentes Moysi: Loquere tu nobis, & audiemus. Non loquatur nobis dñs, ne forte moriamur. Huiusmodi uox est legis præceptio & cōminatio, quā populus grauē putauit & intolerabilem, q; sola p̄ceptio erat sine gratiā adiuuante. Non enim portabāt quod dicebatur, quia sine gratiā insufficiētes erāt ad obseruanda præcepta. Potest ignis, ira legis intelligi. Lex enim irā operatur. Turbo, cōminatio qua dicit, si quis hoc uel hoc fecerit, morte moriatur. Caligo, obscuritas ignorantiæ q; iā lege erat. Procella, uindicta culpæ quā lex faciebat. Sonus tubæ, aduentus iudicis q; in tuba descendet de celo. Vox uerborū, aspera loquutio iudicis q; p̄tōres arguet. Et ideo uox ista merito uisa est intolerabilis, q; nemo potest sustinere p̄tius illud iudiciū, si districte iudicatus fuerit. Nō enim portabāt quod dicebat, quia uerbū illius iudicis importabile est his qui sine misericordiā iudicantur. Sed qd dicebat qd importabile uidebatur: hoc scilicet, Et si bestia tetigerit montē, lapidabitur. Sic enim p̄ceperat dñs quasi dicēs, Longe stete, quia etiā si bestia montem attigerit, lapidibus opprimeat. Ideo p̄ timore nō poterāt ferre uocem domini terribiliter loquentis, quia p̄tinus mori formidabant. Spiritualiter uero, mōs est diuinitas uel cōtemplationis celsitudo. Bestia, defectus rationis. Quod est, quādo uerbum blasphemix profertur in deum, uel irrationabiliter ad eius cōtemplationem tenditur. Tangit ergo montem ut bestia, qui offendit in diuinitatem per suam irrationabilitatem, dum imprudenter cogitat uel loquitur de deo id quod non oportet. Bestia montem t̄git, cum mens irrationabilibus desiderijs subdita ad cōtemplationis alta se erigit. Sed lapidibus percutitur, quia suprema non sustinens, ipsis superni ponderis ictibus necatur. Vnde cum lex accipitur, populus à monte prohibetur, ut uidelicet qui infirmis adhuc mētibus terrena desiderant, considerare sublimia nō præsumāt. Prius enim mens ab appetitu gloriæ tem-

D
Rom. 4.

1. Thef. 4

Aporalis atq; ab omni carnalis concupiscentiæ delectatione tergendæ est, & tunc ad aciem contemplationis erigenda. Deus in igne loquens, minabatur bestiam quoq; lapidandâ esse si tangeret montem. Et ita terribile erat quod uidebatur, quia mons ardere uidebatur, & dixerunt ad Moysen filij Israel: Vocem dei audiuius de medio ignis, & probauimus hodie quod loquente deo cū homine uixerit homo. Cur ergo morimur, & deuorabit nos ignis hic maximus? Si enim audierimus ultra uocem domini dei nostri, moriemur. Quid est oīs caro, ut audiat uocem dei uiuentis qui de medio ignis loquitur, sicut nos arduimus & possit uiuere? Ita terribile erat quod uidebatur. Et uere terribile. Nā Moyses dixit: *Exterritus sum & tremebundus*. Valde enim fuit terribile, quod Moysen potuit exterrere. Et si ille sic timuit, quid putandum est de cæteris? Moyses exterritus est, quoniā tanta erat asperitas, ut etiam perfecti terrentur, quia non erat adiutrix gratia. Modo autē nec imperfectis grauis est præceptio, quia iugum Christi suauē & onus eius leue.

Matt. II.

Sed accessistis ad Sion montem & ad ciuitatem dei uiuentis Ierusalē cælestem, & multorum millium angelorum frequentia, & ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cælis, et iudicē omnīū deum, & spiritus iustorum perfectorum, & testamenti noui mediatorem Iesum, et sanguinis asperisionem, melius loquentem quā Abel.

¶ Non accessistis (inquit) ad tractabilem ignē & ad cætera q̄ descripsit hætenus. Nō ad illa aspera accessistis, sed potius ad montē Sion. Non supponit contraria quæ ex opposito intelliguntur, sed primum quod ex eis sequitur, ut per hoc magis suadeat tenendam esse gratiam. accessistis ad montē Sion. i. ad celsitudinē supernæ beatitudinis, in qua deus uidetur. Mons nāq; sublimitatem, Sion uero quæ dicitur speculatio, contemplationē designat. Ad quam per fidē & per uirtutum merita accessistis. i. propinqui iā facti estis, ut postmodū ad ipsam perueniatis, iuxta illud: Ibunt de uirtute in uirtutem, uidebitur deus deorū in Sion. Sic accessistis proficiendo, nunc enim propior est nostra salus q̄ cum credidimus. Ascensioēs ergo in cordibus uestris disponendo, propinquastis quidem, licet nondum peruenieritis ad montē Sion. i. ad illius ineffabilis beatitudinis altitudinem, in qua sancti deum speculantur, & ad ciuitatem dei uiuentis, quæ eius uisione percipit, ut & ipsa sine fine uiuat sicut ille. Ad ciuitatē dei, scilicet ad Ierusalē cælestem, quæ dicitur uisio pacis, quia nihil in quietudinis inter se uident in illo cælorum regno, sed quietem & pacē æternā. & accessistis ad frequentiam multorum millium angelorum, qui ciuitatem illam feliciter inhabitant. Et horum omnīū futuro estis socij, qm̄ cum pluribus maior erit beatitudo, ubi unusquisq; de alio gaudebit, sicut de seipso, uere diligēs proximum suū sicut seipm̄. & accessistis ad ecclesiā primitiuorū. i. apostolorū & ceterorū illius tē

Psal. 83.

Rom. 13.

poris sctōrum, qui iā ad superna migrauerunt, & conscripti sunt cum eis, qui sunt in cælis, hoc est, in eorum ordine sunt, uidelicet in angelorum sorte deputati. Et ideo ne dubitetis ad angelorū frequentia uos eē puenturos, ad quā antecessores uestri iā puenerūt. & accessistis etiā ad deū iudicē omnīū, ut & uos cum eo iudices efficiamini, atque persecutoribus uestris iustā pœnarū uicē tūc reddatis. & accessistis ad spiritus. i. ad aīas iustorum perfectorū, qui iam de hoc seculo transierunt, qm̄ & ipsi post apostolos ad regnum cæleste peruenierunt. Omnes enim iusti quicūq; in factis & cogitationibus perfecti sunt, mox ut animas de corporibus emittunt, cælestibus habitaculis inferuntur. Ad horū spiritus accessistis, qm̄ beatitudini conpropinquastis, cū iā in fide & opere socij orū sitis. Ad hæc oīa accedere magnū est iā præmiū, qm̄ ad hæc nō pedum incessu, sed uirtutū pfectu acceditur p̄ Christum, qui uia nobis ad hæc factus est. Vnde subiungitur, & testamenti noui mediatorem Iesum. Sed accessistis ad Iesum, p̄ quē ad omīa prædicta potuistis accedere, qm̄ ipse est mediator testamenti noui. i. per seipsum dator euangelij qd̄ à patre acceperat, ut p̄ illud perueniamus ad eternam hæreditatē. Moyses enim (sicut longe supra diximus) ueteris testamēti in quo temporalis hæreditas p̄mittebatur, fuit mediator, q̄ ait: Ego sequester & medius fui inter dñm & uos in tēpore illo, ut annūciarē uobis uerba eius. Sed dominus Iesus in tpe gratiæ fuit medius inter patrē & nos, annūciās nobis uerba eius, & nos ei recōcilians, ac p̄ se mediatorē dans nobis accessum ad eū & ad omīa nunc superius denotata. & accessistis ad sanguinis eius (inquit) asperisionē, p̄ quā à peccatis uestris emundati estis atq; sanctificati, sicut nōnulla quæ in lege erant mundanda atq; sanctificanda, aspergebantur sanguine hostiarū, ut mundari possent atq; sanctificari. Sic igit̄ & nos oēs sanguine huius ueri sacrificij sumus aspersi, per quē nō solū à peccatis emundati sumus, sed & sanctificationē atq; iustificationē accepimus. Asperisionē dico, loquentem melius quā Abel. Loquitur em̄ asperio sanguinis Christi, q̄a patrē interpellat p̄ nobis. Et ideo loquitur melius q̄ sanguis Abel, de q̄ dictū fuerat, q̄a uox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra: q̄a sanguis Abel mortē parricide fratris petijt, sanguis autē Christi uitā persecutorib; impetrauit. Sanguis Abel expetit uindictā, sanguis Christi miā. Ille uni nocuit, iste multos p̄fuit. Et idcirco melius loquitur. Vel melius loquitur. i. loquentes facit, qd̄ Iesus est filius dei, à quo redēpti sumus.

Deute. 3.

D

Gen. 4.

Videte ne recusetis loquentem. Si em̄ illi nō effugerunt, recusantes eum, q̄ super terram loquebatur, multo magis nos qui de cælis loquentem nobis auertimus. Cuius uox mouit terram tunc, nunc autem reprobamittit, dicens: Adhuc semel, & ego mouebo nō solū terrā, sed & cælū. Quod autē ad huc semel dicit, declarat mobiliū trāslationē tanq̄ factorū, ut maneāt ea quæ sunt in

Hagge. 2.

A mobilia. Itaq; regnum immobile suscipientes, habemus gratiam per quā seruamus, placentes deo cum metu & reuerentia. Etenim deus noster ignis consumens est.

Deute. 4.

¶ Dominus Iesus ad quē accessistis, loquitur (ut dictum est) sanguine suo: quia & apud patrē pro nobis interuenit, & nos ad imitationē suae passionis incitat. Videte ergo ne recusetis loquentem, dū uos hortatur ut sequamini uestigia eius. Recusabitis etiā eum loquentem, sicū ipse p vobis interpellat, quæseritis p carnales obseruantias placere deo. Nam & hoc loquitur sanguine suo, quod omnia legis sacrificia iā cessare debent, & solū eius sacrificiū manere loquitur, dum carnalia prohibet & spiritualia præcipit. Diligenter itaq; attendite ne recusetis eum loquentem, sed tāto mentis desiderio in omnibus quæ loquitur, amplectimini eum. Nā si illi. i. ueteres Iudæi non effugerunt dignam ultionē, recusantes eum qui super terrā loquebatur. i. Moysen, qui licet Christo plenus, tamen homo tantū, non autem & deus erat, & inter homines cōuersabatur, quibus præcepta dei tradebat, multo magis nos nō effugiemus, qui auertimus ab aure cordis Christum loquentem nobis de cælis. Nam in cælo iam sedet, qui de conuersione nos admonet. & si illi dignas pertulere pœnas, qui Moysen licet mortalem & in terra positum, contempserunt, quid nos passuri sumus, si Christum immortalem & in cælo sedentem cōtempserimus? Vel super terrā loquebatur Moyses, quia terrenis hoibus carnalia præcepta dabat, & terrena bona pmittebat. Super terram loquebatur, quia non super iustum ponebat legem suam, sed super quemlibet peccatorem, cui dictū est, Terra es & in terram ibis. Christus autem loquitur de cælis. i. de cælestibus & spiritualibus, quia & spiritualia dat præcepta, & spiritualia æterna bona pmittit. Sed si illi nō euasere, qui Moysen carnalia iubentē contempserunt, quomodo nos euademus, si Christum spiritualia iubentem audire neglexerimus? Cuius Christi uox mouit terram tunc, cum Moyses super terrā loqueretur, quia ipse Moysi legem dedit in monte Sina, & eiusdem legis decalogum, audiēte uniuerso populo, magna uoce loquutus est de uertute mōtis: & ut maiorem illis terrorē incuteret, terram concussit. Tunc quidem ut comminaretur, ne recusarent eius dicta, commouit sola uoce terram: nunc autem nō modo nō minatur, sed blāditur et repromittit: ideo multo minus eū recusare debemus.

Gen. 3.

¶ Modo repromittit. i. iter, atq; iter, uelut in pmo promittit de nouissimo die, in quo oīa elementa cōmouebuntur, uel iter, post illā terræ motionē quæ in datione legis facta est, qñ & cælum intelligitur fuisse motū, promittit dicens per Haggeum prophetā: Adhuc semel, & non amplius futurū est, scilicet in die iudicii, & ego mouebo non solum terram, sed etiam cælum. Cælum autē nō æthereum, sed aerum: non superius, sed inferius: nō firmamentum, sed uentis & nubibus peruium. Cuius sententiæ sensum exponit Apostolus, subdens: Quod autem

Heb. 2.

adhuc semel dicit &c. Ipse dicit, adhuc semel mouebo, quasi dicēs: iam fuere mota, sed adhuc semel ea mouebo. Sed quod dicit, adhuc semel, declarat translationem mobilium. Nam per semel notat, quod ulterius non sint mouēda, sed post futura sint immobilia. Per hoc quod dicit, mouebo, declarat cæli & terræ trāslatio. i. in alium statum transmutatio, ut fiat cælum nouum & terra noua ex isto ueteri cælo & ueteri terra. Vnde dictum est, quia sicut uestimentum ueterascens & sicut opertoriū mutabis eos, et mutabūtur. Nō ergo alia fient, sed hæc ipsa q ab initio facta sunt, renouabūtur igne iudicii, & post sine fine manebunt. Declarat itaq; translationē mobilium. i. transmutationem faciēti terræ atq; cælorū. i. aeris huius uetusti, nō superiorum cælorū, ubi sol & luna & cætera sidera sunt cōstituta. Quod autē in psalmo dicitur, Opera manuum tuarū sunt cæli, ipsi pibunt, nullum cælorū uidetur relinquere, quē periturū esse nō dixerit: quia sicut nullum eorū ab opere dei, ita nullū eorū a pditionē fecit immune. Cui simile est & qd hic dicit, declarat translationem mobilium tanquam factorū. Nam nō solū non immobilia sunt, sed etiā mobilia, q sunt in creaturis facta a deo. Ne ergo totus mundus periturus esse credat, a toto (sicut diximus) pars accipiat, in eo qd dictū est, cum soli cæli infimi perituri sint, saluis illis superioribus & in sua integritate manentibus, in quorum firmamento sidera sunt cōstituta. Similiter & hic per factorū, intelligitur, in his q sunt mobilia & trāsferrēda. Sed idcirco dicuntur a deo facta quæ sunt transferēda, ut ostendat quia bñ poterunt in alium statū transferri, quæ potuerūt ex nihilo fieri. Declarat ergo translationē mobilium tanq a se factorum. i. inferiorū cælorum, qui quondam in diluuiū periere, & eorū elementorum quæ in hac una parte mundi subsistunt procellosa & turbulēta, ut maneāt in perpetuū ea quæ sunt immobilia, id ē, superiores cæli q habitatoribus suis, & terra postq per ignē fuerit immutata. Vel declarat translationem mobilium, ut ea quæ nunc sunt & uariātur, postq translata fuerint, maneant æternaliter immobilia. Nam post illam trāslationē cælum & terra erūt immobilia, sicut apparet in eo quod semel mouēda dicūtur. Et qñquidem pereūtibus mobilibus ac temporalibus, ea quæ sunt immobilia manebūt, itaq; regnum dei quod est immobile, manebit in æternum, & nos illud spe iā suscipientes, habemus gratiam dei, sine qua non possemus ad illud peruenire: & ideo nullus desit gratiæ dei, quæ se nobis ingessit. habemus gratiā in qua percepimus fidem, spem, charitatē cū bona operatiōe, per quā seruamus deo placentes ei. Seruiamus, inquit, & hoc cum metu, qā deus est: & reuerentia. i. tremore honoris, quia pater est. Vere per gratiā quam accepimus, seruire debemus cum metu & reuerentiā. Etenim deus noster ignis consumens est, cui seruire uolumus, sicut & Moyses antea dixit. Deus qppe ignis cōsumēs dicitur, qā p hunc peccatōrū rubigo cōsumitur. Rubigo namq; uiri nō potest consumi nisi igne tormēti. Ignis quatuor sunt officia,

Supra. 2.
psal. 101.

Deute. 4.

Ad, est, quoniam purgat & urit & illuminat & calefacit. Sicq; spūs sanctus purgat sordes uitiorū, & urit renes & cor ab amore libidinum, illuminat mentem notitia ueritatis, & calefacit incēdio charitatis. Et per hęc omnia facit placere deo. Et idcirco p acceptā gratiam seruamus ei placentes. Vel cū metu & reuerētia seruamus, qā deus noster est ignis cōsumens, q illos in iudicio cōsumet, q nunc eum nec metunt nec reuerentur. Non quod deus sit ignis, sed qd sustinentibus penas ignis eē uideat. Nā sicut illūinabit iustos, sic exuret impios.

CAPVT XIII.

1. Petri. 4.
Roma. 12

Charitas fraternitatis maneat in uobis, & hospitalitatem nolite obliuisci. Per hanc enim placuerūt quidā, angelis hospitio receptis. Mementote uinctorum tanquam simul uincti, & laborantium tanquā & ipsi in corpore morātes. Honorabile conubiū in oībus & thorus immaculatus. Fornicatores autem & adulteros iudicabit deus.

¶ Nunc moraliter instruit. Qm̄ deus est ignis, accēdens in corde charitatē, per quam non solū deus, sed & proximus diligit: ergo uidete ne charitas fratru quā ignis ille accēdit, in cordibus uestris extinguat, aut recedat a uobis, sed iugit mune

Iohan. 3.

et in uobis charitas fraternitatis. i. semp diligatis fratres. hoc est, fratres q sunt aqua & spūs renas, si cut & uos: nec sit unq aliquid, qd amorē auferre possit de cordibus uestris. & hospitalitatem quā

Bolim habuistis, priusquam rebus uestris spoliaremini, nolite obliuisci, ppter indigētā uestrā, sed esto te frequenter memores eius in opere, ut uel hospitium praebeat is cū charitate, cū copā alimentorū non sufficiatis exhibere. Nec debetis per incon-

Gen. 18-19

suetudinem obliuisci hospitalitatem, quia per hanc placuerunt deo quidam nominatissimi patres. i. Abrahā & Lot receptis angelis hospitio. Nā quia pio studio cōsueuerāt hospites suscipere, meruere & angelis hospitium exhibere. Quos quidem homines esse putabant, dum eis cibos offerret, sed post intellexerūt esse angelos, uel p alia aliqua indicia quē in ipsis uiderunt. Præ hospitibus aut mementote uinctorum. i. me mores estote eorū qui p nomine dñi tenent in carceribus aut uinculis, nec possunt sibi subdita quæ rere: & ideo pie de illis cogitate, ut eis necessaria ministretis. Nō sint uobis obliuioni, quāuis teneātur in abditis reclusi: sed mementote eorū tanquam simul uincti. i. ita iugiter de eis cogitate & eis cōpartimini & subuenite, ac si essetis uincti cum eis: & sicut uobis uinctis uelletis subueniri, ita illis subuenire studete. & mementote laborantiū. i. eorū q uel in firmitate corporis uel aliq necessitate laborāt. Mementote frequenter eorū, bñfaciendo illis tanquā & ipsi passibiles, & ad sentiendum afflictionis laborem habiles, hoc est, quod dicit, tanquam & ipsi in corpore morantes. Per hoc enim quod in corpore moramini, experti estis per uos ipsos quid necesse sit laborantibus, & potest fieri ut & uos durior

rem adhuc laborem q isti sustineatis, & desiderare. Cū uobis ab alijs subueniri: & ideo nunc uos priores subuenite, ut & uobis (si necesse fuerit) subueniatur. Aliud quoq; uobis notifico, scilicet quia conubiū est honorabile. i. legales nuptiæ sunt honorabiles in omnibus, nihil est in eis quod honore careat. & thorus talium coniugum est immaculatus, id ē, sine macula criminis. Fornicatores autem qui publicis mulieribus commiscuntur, & adulteros qui alienas uxores uiolāt, iudicabit deus. i. in nouissimo iudicio perpetuā condēnabit. Adulterium em̄ in aliena cōiuge perpetrāt. Fornicatio aut in hoc loco non solum cum cæteris mulieribus intelligitur, sed etiā illa quæ Gomorrhæorū more agitur, uel quocunq; mō castitas spōte uiolē. Et hos oēs qui se quacunq; luxuria polluunt, iudicabit deus. Lēge quidē est dies iudicii, sed uniuscuiusq; hominis dies ultimus longe esse nō potest: & qā breuis est uita, ipsaq; breuitas semp incerta, ita ut nemo nostrum sciat quando sit ultimus dies eius, ideo quicunq; est aliqua libidinis immunditia contaminatus, studeat cito mundari per penitentia dum adhuc potest, ne incipiat uelle cum iam nō poterit, & incidat in iudicium æterni dei.

Vide pos-
sit ne go-
morrahæ-
orū legi.

Sint mores sine avaritia, contenti presentibus. Ipse enim dixit: Non te deferam neque derelinquam, ita ut confidenter dicamus, Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo. Mementote prepositorum uestrorum, qui uobis loquuti sunt uerbum dei, quorum intuentes exitum cōuersationis, imitamini fidem. Iesus Christus heri & hodie, ipse & in secula.

Iosue. 1.

Psalm. 117.

D

¶ Postquam isti sua perdiderant, uolebāt iter congregare. Quod autē phibet Apostolus. Sint (inquit) uobis mores sine avaritia. i. moribus uestris nō se intermisceat avaritia. Sed sine pecuniarum immoderato amore sacri mores uestri ducantur. & contenti presentibus, ut non de futuris lucris tractet, nec ad futura tēpora opes sibi coaceruent. Sed ne dicerent, quid si necessaria defuerint, subdit consolationem. Non debetis auide congregare, quasi timentes ne deus necessaria uobis sinat abesse, quia ipse q mentiri nō potest, dixit omni speranti in se, Non te deferam neq; derelinquam. Ad maiorem fidutiam nobis faciendam ingeminauit promissionem nō relictionis, dicens: Non te dererā neque derelinquā. Hoc dixit Iosue tenenti formā domini Iesu Christi, & in Christo, cuilibet membro Christi. Ita pmisit se nō derelicturū nos, & ita est nobiscū, ut confidenter dicat unusquisq; nostrū: Dominus mihi adiutor est in cunctis laboribus & tribulationibus meis, & ideo non timebo quid faciat mihi homo, etiam si res meas auferat, etiam si corpus meum poenis afficiat. Diabolus proprie ē noster aduersarius, sed per hominem sæpius malus nobis infert. Et idcirco per dei adiutoriū non timeamus hominem prauum, per quem diabolus operatur. Vt autem uincatis avaritiam, neq; timeatis ullum malū hominē, mementote prepositorum uestro-

Iosue. 1.

Arum defunctorum, qui uobis loquuti sunt uerbum dei. i. recogitate quod perfecte ipsi reliquerunt omnia propter euangelium, & quod constant omnes aduersitates patientiam intrepidi calcauerunt. Horum meminitote, ut eos imitemini, & tunc nec paupertatem, nec persequutionem timebitis. *quorum conuersationis exitum intuentes. i. interioribus oculis inspicientes quomodo exierint de praesenti conuersatione, & quo sine temporalem uitam terminauerint, transeuntes ad aeterna gaudia, imitami fidem eorum, quam usque in mortem tenuerunt, ut & uos similiter in fide moriamini, & ad fidei praemia perueniatis.* Ne autem dubitetis diuinum uobis adiutorium adesse, quod illis affuit, scitote quia Iesus Christus heri fuit & hodie est, ipse & in secula erit. Ac si dicatur: Idem Christus qui cum illis fuit, uobiscum est, & **Matt. 28.** erit cum eis qui futuri sunt usque ad consummationem seculi. Heri fuit cum patribus, hodie est uobiscum, ipse erit & cum posteris uestris usque in secula. Heri enim praeteriti temporis est, hodie praesentis. Quod autem in secula manet, non uidetur habere finem. Heri ergo, omne praeteritum tempus & omne spatium aeternitatis, quod ante mundi originem fuit, significat: hodie autem, omne praesens tempus: per duratio in secula, omne spatium temporis & infinitatis quod futurum est. Itaque Iesus Christus fuit heri, quia in principio erat uerbum, & ab aeterno usque ad nostra tempora ipse est, hodie quoque, i. in nostro tempore est. Erit & in secula, quia aeternaliter manebit. Vnde & per Iohannem de eo dicitur: **Apoc. 1.** Qui erat, & qui est, & qui uenturus est. Nam qui uenturus est, potest intelligi qui futurus est per omnia secula, & haec quidem secundum imbecillitatem humanam intelligentiam dicuntur. Ceterum diuinitas eius interminabilis plenitudine totam partem comprehendit ac possidet, cui neque futuri, quicquam absit, nec praeteriti fluxerit, quoniam esse eius totum est & semper est, nescitque mutabilitatem, quod neque coepit unquam, nec aliqui cessabit, insuperabile quoddam ac sine fine essentiae pelagus, nullis terminis limitibusque circundatum, omnem supergrediens sensum, omne tempus atque omnem naturam.

Doctrinis uarijs & peregrinis nolite abduci. Optimum est enim gratia stabiliri cor, non escis, quae non profuerunt ambulanti- bus in eis.

¶ Quia Iesus Christus semper fuit & est & erit, nolite ab eius fide abduci doctrinis pseudo praedicatorum uarijs, id est, diuersis, & a se inuicem multipliciter differentiibus ac discordantibus, dum alius alium errorem docet, & alius alium, sibique uicissim contraria praedicant: & peregrinis, id est, a catholica ueritate alienis. Talibus ergo doctrinis nolite abduci, id est, ab integritate fidei & puritate religionis Christianae separari. Nec debetis seductorijs horum falsorum uerbis abduci, quia optimum est stabiliri cor in gratia fidei & sanctitatis, ut stabiliter persistat in ea, nec in ullum inducatur errorem, sed in gratia dei quam accepit, maneat. Gratia debet cor stabiliri iuxta euangelium, non escis iuxta doctrinam pseu-

do praedicatorum. Datur enim intelligi, quosdam inter eos fuisse, qui dogmatizarerent non esse peccatum escis uacare. Nam quia per gratiam licitum est omnibus cibis uti, praedicabant non esse culpam cibis affluere, sed bonum esse. Contra quos Apostolus, nolite, inquit, abduci doctrinis stultorum, quae sunt uariae. i. a nostris diuersae & peregrinae. i. extraneae. Debetis enim confirmare cor gratia, quae solutio a lege libertatem tribuit, & non studere escis, quia non profuerunt ad salutem, non dico se sustentantibus ex eis, sed *ambulantibus in eis. i. qui uitam suam ducunt in conuiujs & epulationibus.* Vel gratia euangelica stabilite cor uestrum, ut in ea mens uestra maneat, & studeat, non escis quas lex solas edendas docet, prohibitis ceteris uelut immundis, cum sint creaturae dei, quae fecit omnia bona ualde. Quae legales esciae post aduentum domini non profuere, sed potius nocuere ambulanti- bus in eis. i. illis qui uitam suam in obseruantia discretionis earum duxerunt.

Habemus altare, de quo edere non habet potestatem qui tabernaculo deseruiuit. Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Iesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra postquam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improprium eius portantes. Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.

¶ Tangit consuetudinem legis, & ad spiritalem intelligentiam reuocat. legis enim preceptum fuit, ut decima die mensis septimi, in festo scilicet propitiacionis, acciperent uitulum & hircum, & immolarerent intra castra, quorum sanguinem ferret solus pontifex in sancta sanctorum, oraturus pro uniuerso populo: carnes uero extra castra cremaretur, nec esset licitum alicui tabernaculo deseruienti ex illis comedere. Christus est ille uitulus propter nouellam fortitudinem, quam ostendit in resurrectione, & ille hircus propter similitudinem carnis peccati, & iste uirtus uel hircus pro peccato uniuersae plebis est immolatus. Quem precepto legis acceperunt sacerdotes ad immolandum, quia secundum legem sibi uisum fuit occidere Christum, quoniam soluebat secundum ipsos sabbatum. Qui immolauere eum in castris. i. occiderunt uocibus suis in domo Caiaphae, dicentes: Reus est mortis. uel in domo Pilati, clamantes: Crucifige eum. sed post extra castra sunt carnes eius crematae, id est, extra Ierusalem igne passionis consumptae. Vel concrematio ad signum pertinet resurrectionis, quia natura ignis est ut in supina moueat, & in id conuertit quod crematur. Nam & ipsum cremare de graeco in latinum ductum uerbum est a suspensione. Sanguis autem eius illatus est & in sancta sanctorum per pontificem. i. per ipsum Christum caelo illatus, qui illuc intrauit ut interpellaret pro nobis. Altare uero ubi extra castra crematus est, altare est ecclesiae, ubi consecrat corpus eius, de quo non habent potestatem edere qui deseruiunt taberna-

Gene. 2.

Num. 19.

Mich. 2.

Matt. 26.

Iohan. 19.

neque enim uel
neque seu neque
uni appere si-
gnificat.
Hinc An-
selm. cre-
mo dedu-
ctum suspi-
catur.

Aculo, id est, umbræ ueritatis. Vel per tabernaculum intelligitur corpus, & qui deseruiunt tabernaculo. i. corporis uoluptatibus, sicut gulosi & ebriosi & fornicatores & his similes, nō habent partem. i. licentiā edere de nostro altari. i. accipere corpus dñi. Dixerat enigm, quia escis nō est studendū, & statim apte subdidit: quia habemus altare de quo non habent partem edere illi qui tabernaculo deseruiunt. i. qui uoluptuose uiuūt & carnalibus delictis suis satisfaciunt. Nā sicut ille uitulus & hircus extra castra cōburebatur, nec ab aliquo eorū qui tabernaculo seruebāt edebatur, sic memoria passionis Christi apud eos celebrat, atq; corpus sumitur, q̄ extra uoluptates corporis exierūt, nec pōt ab illis accipi q̄ in carnis uoluptatibus morātur, & tabernaculo corporis seruiunt. Possunt & electi per hircū & uitulū intelligi. Per hircum, qm̄ p̄tā carnis student in seip̄s mactare: per uitulū, quia sacrificium iustitiæ deo student offerre. Qui extra castra cremantur, quia spiritu sancto accēsi, extra conuersationē secularium cōsumunt, quicquid in eis est carnale, dum seipsos ieiunijs et alijs laboribus pie affligūt. *Quorū enim animalū sanguis i. uita laudabilis infertur in sancta per pontificē. i. præsentiatur deo per Christū, & hoc pro peccato eorū, quia nō solum ut deo placeat, sed etiā ut priora p̄tā redimant, laudabiliter uiuūt.* Vel sanguis. i. animæ eorū inferuntur in sancta. i. in cælū per pontificem Christum: in altari cordis cremantur. Ad quod non possunt propter suam irreligiositātē accedere, qui tabernaculo deseruiunt, id est, carnales seculum amātes, & uoluptatibus corporis seruientes. horum animalium quorum sanguis in sancta per pontificem infertur, corpora extra castra cremantur. propter quod mysteriū implēdum. *Et Iesus extra portā ierusalē passus est, ut sanctificaret in ueritate per suū sanguinē populum, sicut sanguis illorum animalium in umbra sanctificabat.* Vel per duplicē allegoriam, unā ueteris & alteram noui testamēti, pbauit corpus Christi nō esse celebrādum ab his, qui tabernaculo deseruiunt. Ad hoc em̄ corpora animalium extra castra cremabantur, etiā propterea Christus extra portā passus est, ut nos qui corpore & sanguine eius a p̄tīs mundari uolumus, impropria & angustias passuri & delicias tabernaculi deseramus. Vnde mox subditur: *Exeamus igitur ad eū extra castra, improprium eius portantes.* Qui em̄ uult corpus et sanguinē eius accipere, debet ad locū passiōis eius accedere, ut honores et opes tabernaculi relinquēs, impropria et paupertatē noīe eius ferre nō respuat, & de castis & de urbe exiēs, ad crucē ueniat. i. peruersos mores multitudinis eorū qui latā uia seculi tenēt, deferēs, angustā uia quæ ducit ad uitā, arripiat. Christus em̄ extra portā passus, innuit se in passiōis redēptionē colligere eos, q̄ de carnis desiderijs propter eius passiōis imitationem exierint. Exeamus igitur ad eū extra castra. i. cōmunē seculariū hominū carnis uoluptatibus seruientiū nequitia relinquentes, ne iā cum illis amplius in illicitis uoluptatibus immoremur, sed relicto prauitatis eorū

consortio, ad Christi crucē properemus, portantes improprium eius, ut & nos cū eo derideamur ab impijs et seculi dilectoribus. Exeamus ad eū. i. pia solitudine & operatione tendamus ad exitū uitæ præsētis, quo transeamus ad eū. Semper em̄ cordis oculos ad exitū ponere debemus, & in cessatione meditari, qm̄ a p̄senti uita exeamus, ut ad Christū perueniamus: & debemus ad eū p̄ijs desiderijs sic exire q̄tidie, mente meditādo exitū nostrum. quia non habemus hic manentem ciuitatem. i. in hoc statu corpus manens, sed futuram ciuitatem inquirimus. corpus incorruptibile & impassibile, qd post resurrectionē habere cupimus. Vel exeamus corde & opere de castris. i. de medio multitudinis amatorū seculi, ut cū Christo simus inopes & despecti, cuius regnū nō est de hoc mundo. *ga. iohā. 18.* nō habemus hic manētē ciuitatē. i. nō sumus ciues Babilonis, q̄ in amore præsētis seculi radicē cordis plantauit, sed peregrini & hospites sumus in hoc seculo. & futurā ciuitatē. i. supernā Ierusalem *Galat. 4.* q̄ mat̄ nostra est, ingrimus. i. intus quærimus, ut interiorē eius beatitudinē inueniamus. Beati em̄ *Matth. 5* mūdo corde, quoniā ipsi deum uidebunt.

Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper deo, id est, fructum labiorū confitentium nomini eius. Beneficiariū autē & communicationis nolite obliuisci. Talibus enim hostijs promeretur deus.

*q̄ Christus se obrulit sacrificiū pro uobis, & nos ergo per ipsum offeramus semper deo patri hostiam laudis, quia ipse summus sacerdos omnes nos, si membra eius sumus, fecit sacerdotes. Offeramus hostiam non pecoris, sed laudis, ut iam non carnes brutorū animalium offeramus & immolemus, sed quod scriptum est faciamus, Immola deo sacrificiū laudis. laudemus eū amādo, ut nō serui liē, sed libentē colamus eum. Timētes em̄ deum homines ueteris testamēti propter literā terrentem & occidentē, nondū habentem spiritum uiuificatē, currebant cum sacrificijs ad templū: & quāuis in figurā futurū sanguinis quo redēpti sumus, tamen nesciētes quid per eas præsfiguraretur, crucientis uictimas immolabāt. Nunc per gratiā noui testamēti ablato legis terrore & dato spiritu sancto, reprobatā sunt carnalia illa sacrificia, & p̄ illis instituta sunt spiritalia, ut nō iā extra se querat hō qd offerat deo, sed piā illi suæ mētis deuotionē & dilectionē offerat sacrificiū laudis. Offeramus (ingr) deo semper hostiā laudis, hoc est, incessantē cū laudemus corde & ore, sicut ille q̄ ait, Benedicā dñm in omni tēpe, semper laus eius in ore meo. Offeramus hostiam laudis, id est, fructum labiorum cōfitentium nomini eius, fructum quem labia nostra proferent, quādo cōfitebimur nomini eius hoc est, quādo uidelicet eius pia deuotiōe laudantes, cōfessionē laudatiōis et gratiæ ei reddemus. Hāc ergo laudis hostiā. i. hūc fructū labiorum, scilicet affectū dilectiōis internæ prolatū labijs deu laudatibus, semper offeramus, ut qd semper mēs diligit, & fructuosa laudatiōe loquatur: quia corde *Roma. 10**

A credit ad iustitiā, ore autē confessio sit ad salutem. Tales estote erga nominis domini confessionē & laudationē, sed erga sc̄ōs nolite obliuisci *beneficētia & communicationis*. i. quamuis dudum bonis uestris ideo spoliati sitis, quia sanctis inde ministrabatis, tñ nolite obliuisci solitā beneficētia & communicationis, sed ex eo quod post acquiretis, benefacite sanctis indigētibz, & commūnicate illis qd habetis, ut antea faciebatis. Et debetis in elemosynā sanctis uestra bona cōmunicare, quia talibus *hostijs*. i. elemosynis quæ dant sanctis, *promeretur deus*. i. ipse deus ē merces quā talibus sacrificijs acqritis: & ideo nō iam sacrificia legis, sed sacrificia elemosynarū offerre deo, dicenti: Quia misericordiā uolui, & nō sacrificium. Quod em̄ ab hominibus appellatur sacrificium, signum est ueri sacrificij. Misericordia autem uerum est sacrificium. Quæcunque igitur in mysterio tabernaculi siue templi multis modis de sacrificijs leguntur diuinitus esse præcepta, ad dilectionem dei & proximi significandā referuntur. In his duobus præceptis tota lex p̄det & pphetā. Nō uult itaq; deus sacrificium trucidatorū pecorū, sed uult sacrificiū elemosynarū, sicut præmisimus eum dicere, quia misericordiā uolui, & non sacrificium.

Osce. 6.
Matth. 9.

Matth. 22.

Obedite præpositis uestris, & subiaccete eis. Ipsi enim peruigilant quasi rationem pro animabus uestris reddituri, ut cū gaudio hoc faciant, & non gementes, hoc enim **B** non expedit uobis.

¶ Monuerat eos ne obliuiscerentur beneficētia & communicationis, sed semper meminissent bñfacere sanctis, & res suas communicare illis. Quod ad subiectos specialit̄ dictum est, qui hæc facere debēt maxime p̄lati suis. Vñ & adhuc eisdem subiectis euidētius mō dicit: Obedite præpositis uestris. i. obtemperate iussis eorū in omnibus, nisi forte n̄ alium aliquod iusserint, qm̄ malū per obedientiam nō est faciendū, sed cætera omnia, etiam si nō uidentur esse bona, & nō uos cōparate uel supponite illis superbiendo, sed humiliter subiaccete eis, & debitam reuerentiā exhibete. Quod utiq; debetis facere, quia deo iudici rationem reddituri sunt pro animabus uestris. & ipsi peruigilant, id ē, per omnia uigilant, semper uigilāt, hoc est, solliciti sunt p uobis quasi rationem reddituri pro animabus uestris, quas in custodiam susceperūt. Et quia studēt recte uos ducere per uia iustitiæ, ut cum uos per duxerint ante tribunal Christi, nō accusentur nō recte uos duxisse, idcirco nunc obedite illis, ac & uos tunc accusemini declinasse de uia quam præceperunt uobis. Ideo illis obedere & subiaccete, ut faciant hoc. i. uigilent pro uobis cū gaudio de p̄fectu uestro, & non gementes de detrimento uestro, quia hoc non expedit uobis; ut contristentur de uobis. Tunc uigilant præpositi cum gaudio, qñ uident subiectos suos proficere in dei uerbo: qā & agricola tunc cum gaudio laborat, qñ attendit arborem & fructum uidet, qñ attendit segetem & fructificare prospicit ubertatem. Vider̄ qñ quia non sine causa laborauit, non sine causa dorsum

curuauit, nō sine causa manus attriuit, nō sine causa frigus & æstus tolerauit. Sic est & de spiritalibus agricolis. i. de prælati ecclesiæ, qā tunc in labore suo gaudent, cum eos quorū mores excolūt, proficere uident. hoc est em̄ quod ait, ut cum gaudio faciant, & nō gementes. Hoc enim non expedit uobis. Nō dixit, Hoc nō expedit illis: sed dixit, Hoc non expedit uobis. Nā quādo illi præpositi contristantur de malis uestris, expedit illis ipsa iustitia & prodest illis, sed nō expedit uobis. Simul ergo prælati & subditi in dominico agro bonum operemur, ut simul de mercede gaudeamus.

Orate pro nobis. Cōfidimus enim quia bonam conscientiam habemus, in omnibus bñ uolētes conuersari. Amplius autē deprecor uos hoc facere, q ceteri restituar uobis.

¶ Auxilium oratiōis eorū expetit Apostolus, quo uel liberaretur à carcere, & ad prædicationē redeat, uel martyrio consummatus ad Christum transeat. Orate (inquit) pro nobis pluralem numerū pro singulari ponens, uel pro se, uel pro his qui se cum tenebantur, orari petens. Et debetis orare p nobis, quia cōfidimus nos bonā conscientiam habere. Conscientia em̄ nos non accusat. Ne ergo si n̄sire qd arbitremur de nobis. Accusabat Apostolus quod suam gentem negligeret, sed ostēdit se affectum habere ad oēs Iudæos & gentiles. Dicebatur etiam à nōnullis aliis docere q ceteri apostoli, & inimicus legis esse ac tēpli Iudæorū, quia circūcisionē & rituales obseruatias fortius respuebat q ceteri, sed ostēdit se bonā habere cōscientiā, & studio placēdi deo facere qcqd facit, nec peccat se in his q docuit. Cōfidimus, inquit, quia bonam conscientiam habemus. i. p̄ certo scimus nos non reprehendi à conscientia nostra ex his quæ fecimus uel docuimus, postquam ad fidem uenimus. Et quare? Quia sumus in omnibus bene uolentes conuersari. i. non sumus duplices, sed simplices: nō sumus uolentes in quibusdam bene conuersari, & in quibusdam non bene, sed in omnibus bene: hoc est, nō ex parte, sed ex toto studemus bene uiuere, ideoq; non remordemur à conscientia. Dixi ut oretis pro nobis. Sed amplius deprecor uos hoc facere. i. uestris orationibus impetrare, quo celerius restituar uobis, hoc est, amplius pro uestra quā pro mea salute deprecor uos ut oretis p me, quia hoc rogō uestris precibus fieri, ut celerius à carcere dimissus, restituar non mihi, sed uobis. i. reddar pristino officio prædicationis, ut in diuersas partes libere pergēs & uos & alios diligentius instruam.

Deus autem pacis, q eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamēti æterni, dominum nostrum Iesum Christū, aptet uos in omni bono opere, ut faciatis eius uoluntatem, faciens in uobis quod placeat corā se, p Iesum Christū, cui est gloria in secula seculorum. Amen.

Ego quidem hætenus monui uos, & patientiam atq; bona opera suasi uobis, sed deus qui po-

Atens est, ipse faciat uos agere quod monui. Deus pater qui pacem & quietem dat suis, quando scit oportere, sedans omnes persecutiones & uitiorum impugnationes, atque post hanc uitam dat eis pacem & tranquillitatem, qui pro eius nomine patienter aduersa pertulerunt. Deus dico, qui eduxit de mortuis. i. resuscitauit separatis a consorcio mortuorum magnam pastorem omnium. i. eum qui oues suas, omnes scilicet electas animas, pascit & conseruat. Episcopi enim & ceteri custodes domini gregis, sunt maiores pastores, quia unusquisque eorum partem sibi commissam eiusdem gregis fidelium pascit. Hic autem maximus pastor est, quia totum gregem conseruat & pascit. Pascit autem non solum uerbo doctrinae, sed corpore ac sanguine suo. Vnde nunc dicitur esse pastor in sanguine testamenti aeterni: quia oues quas redemit, carnis & sanguinis sui sacramento pascit. Qui sanguis est confirmator non transeuntis, sed aeterni testamenti. i. non ueteris legis quae praeteriit, sed nouae quae manet. Nouum enim testamentum dicitur aeternum, quia aliud ei non succedet, sicut idem nouum successit ueteri. Vel in sanguine testamenti aeterni eduxit deus Christum a mortuis, quia sicut eidem Christo per Zachariam dicitur, Tu quoque in sanguine testamenti tui eduxisti uiuos. Et os tuos de lacu in quo non est aqua. i. de inferno, sic & ipse Christus in sanguine eodem est educus de mortuis: quia tanta fuit potentia sanguinis eius, ut non solum iustos qui in inferno uincti tenebantur eriperet, sed etiam ipsum dominum nostrum Iesum Christum a mortuis suscitaret. Deus qui haec facit, aptet uos. i. aptos & uoluntarios uos faciat in omni opere bono, ut in omnibus bene agentes, faciatis atque compleatis opere uoluntatem eius. Ipse dico, facies in uobis quod quod placeat coram se, quia nisi ipse in uobis operante nihil potestis agere, quod oculis eius placeat. Haec est gratia quae mentem praeuenit & adiuuat, ut homo suae uoluntatis & operationis obsequium subiungat. & dictum est hoc, ne de liberi arbitrij sui uiribus praesumerent, & quasi ex seipsis haec posse bene agere putarent. Sic faciat in uobis quod sibi placeat, & hoc non per carnalem legis obseruantiam, sed per Iesum Christum, per quem mediator omnia bona nobis a patre datur. cui Christo est gloria, non in breui tempore, sed in secula seculorum, id est, in aeterna secula temporalium seculorum subsequutiua. Illi quem deriserunt in passione Iudaei, est gloria non paucis diebus permanens, sed in aeterna secula. Amen, id est uere.

Rogo autem uos fratres, ut sufferatis per eum solati. Etenim per paucis scripsi uobis.

Hanc uobis epistolam misi, sed ne fastidiosam sit uobis o fratres, id est, quibus fraterna charitate consulo, rogo uos ut sufferatis uerbum solati, quod in ea uobis loquutus sum, quoniam sermo eiusdem epistolae consolatorius est, praebens uobis in tribulatione

solatiu, ne deficiatis: & debetis sine taedio sufferere, quicquid in hac epistola loquor, quia per paucis id est, per omnia paucis dictis scripsi uobis. Per omnia enim quae in ea dixerui, pauca sunt quae dixi, quoniam multa de singulis possent dici. Hoc exemplum suo docet nos magister egregius, ut ea quae sentimus, & ualde humiliter & sine fastidiosa prolixitate dicamus. Multa enim humiliter haecenus Hebraeus est loquutus, sed exhortatione humili placare eos adhuc humiliter satagit, dicens: Rogo autem uos &c. Hinc ergo colligat si quando aliquid recte sentit, quanta humilitate debet magistro loqui discipulus, si ipse magister gentium in his quae cum autoritate praedicat, summisse discipulos rogatum unusquisque colligat ex his, ut illis a quibus exempla bene uiuendi percipit, haec quod bene aut melius quam illi intelligit, humiliter dicat, si Paulus illis humili se uoce subdidit, quos ad uitam ipse suscitauit. Curandum quoque est quantum loquamur, ut si eum qui multa ferre non ualeat, longius loquendo traxerimus, ad fastidium perducamus. Hoc tamen infirmis praecipue congruit, ut pauca quidem & quae copere praeualent, audiant, sed quae eorum mentem impoenitentiae dolore compungant.

Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum; cum quo, si celerius uenerit, uidebo uos. Salutate omnes praepositos uestros & omnes sanctos. Salutant uos de Italia fratres. Gratia cum omnibus uobis. Amen.

Cognoscite fratrem nostrum Timotheum, cognoscite quantae sanctitatis ipse sit, & quanta ei reuerentia debeat. Timotheum dico, dimissum, id est eum iter quod uolebat, uel ad praedicandum (ut cupiebat) dimissum, aut fortassis a carcere relaxatum. Cum quo, si celerius uenerit, uidebo uos: quia si uelocius uenire festinauerit, habebit facultatem eundem cum eo ad uos. In hac promissione reddit eos attentos & magis obediētes, ne si uenerit, inueniat eos inobediētes admonitioni huius epistolae, praueque agentes. Ac deinde, Salutate, inquit, omnes praepositos uestros, id est, sacerdotes & ceteros qui praesunt uobis in domino, & omnes sanctos, id est, omnes subiectos qui baptismi sanctificationem perceperunt. Cum autem subiungit, Salutant uos de Italia fratres, ostendit se ab Italia scripsisse. Ideo autem quod supradixit, deprecor uos facere ut celerius restituar uobis, declarauit. Vinculis tantum esse, dum scriberet, atque colligitur epistolam misisse a Roma ubi uinctus tenebatur. Gratia (inquit) cum omnibus uobis sit, ut per auxilium gratiae possitis bene uiuere, qui per legem non potuistis deo placere. Cuius & nos participes efficiamur, ut per eam iustificemur, & ad aeternam uitam peruenire mereamur, Amen.

FINIS.

Shy

Primary

...

